ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Η'. — ΤΕΥΧΟΣ Α'.
31 Ἰανουαρίου 1884

δ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
Παρὰ τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον
1884

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Η' 1884

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1884

Μichel Lévy.

Ἀριθ. πρωτ. 651

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ.κ. Γυμνασιάρχας.

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως, ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παρνασσός**. Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κκ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877

Ὁ ὑπουργὸς
Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

Ἀριθ. πρωτ. 5133

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κκ. Γυμνασιάρχας καὶ Σχολάρχας

Καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 651 ἐγκυκλίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπουργείου, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877 ἐκδοθείσης, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἐνταῦθα φιλολογικὸς σύλλογος «Παρνασσὸς» ἐκδίδει χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ περιοδικὸν σύγγραμμα φερώνυμον τοῦ συλλόγου. Ἐν τούτῳ καταχωρίζονται λόγου ἄξιαι διατριβαὶ καὶ ποικίλων γνώσεων πάροχοι σημειώσεις, ἔργα λογίων. Ἐπιθυμοῦντες χάριν τῆς ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὠφελείας νὰ ἐνισχυθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτό, ἐθεωρήσαμεν ὅτι συμβάλλεται ἱκανῶς εἰς τοῦτο ἡ ἐν αὐτῷ καταχώρισις διατριβῶν καὶ σημειώσεων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, περὶ λειψάνων ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων σωζομένων αὐτουσίως ἢ καὶ κατὰ τύπον καὶ παραλλαγὰς ἐν ταῖς νῦν συνηθείαις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, περὶ λέξεων καὶ ὅρων ἐν τῇ διαλέκτῳ τοῦ κοινοῦ λαοῦ διατηρουμένων ἐν τύπῳ παροιμιῶν ἢ ἀξιωμάτων. Ἡ διὰ περιοδικοῦ διακοίνωσις τοιούτων ἀντικειμένων, παρέχει ἀφορμὴν ἄλλως καὶ τοῖς λογίοις εἰς περαιτέρω ἐρεύνας καὶ ἐξιχνιάσεις τῶν φυλετικῶν σχέσεων τῶν διαφόρων κοινοτήτων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, σώζει δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἐξαφανισμοῦ εἰς ὃν ὁ χρόνος καὶ ἡ δσημέραι ἐπισυμβαίνουσα μετατροπὴ τῆς βιώσεως τὰ καταδικάζει.

Οἱ προαιρούμενοι ἵνα καὶ οὕτω χρήσιμον τὴν φιλομουσίαν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν καταστήσωσι θέλουσι στέλλει τὰ ἑκάστοτε εἰς γνῶσιν αὐτῶν περιερχόμενα ὁπωςδήποτε τοιαῦτα εὑρήματα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ οὑτωσὶ συσταινομένου περιοδικοῦ ὁ «Παρνασσός».

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Ἰουνίου 1880.

Ὁ ὑπουργὸς
Ν. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΥΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΙ *

Πολλοὶ τὴν σήμερον πρεσβεύουσιν ὅτι ἤγγικε τὸ τέλος τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους, τοὐλάχιστον ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ δοξασία αὕτη δὲν εἶνε νέα. Ἐν διαστήματι δύο περίπου ἑκατονταετηρίδων, βασιλεῖς, ὑπουργοὶ καὶ στρατηγοὶ περιώνυμοι δὲν ἔπαυσαν κατὰ πᾶσαν εἰκοσαετίαν ἢ εἰκοσιπενταετίαν προαγγέλλοντες τὴν ἐπικειμένην πτῶσιν τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου οἰκοδομήματος. Ὅθεν φρόνιμον ἐνόμισα, πρὶν τάξωμεν νέαν πρὸς τοῦτο προθεσμίαν, νὰ ὑπομνήσω εἰς ὑμᾶς τὰς τύχας τῶν προτέρων.

Τῇ 23 μαρτίου τοῦ 1711 ἔτους ὁ μέγας Πέτρος διὰ κηρύγματος αὐτοῦ πρὸς ἅπαντας τοὺς μητροπολίτας, καὶ τοὺς προεστούς, καὶ τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ τοὺς κλέφτας τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἔλεγεν· «Ἐγὼ σᾶς κράζω εἰς τὸ ἀσκέρι μου καὶ εἰς τὸ μεγάλο τάμπουρό μου, καὶ ἐσεῖς νὰ φέρετε τοὺς πιστούς σας φίλους. Μὲ τὴν δύναμιν τοῦ σπαθιοῦ μου νὰ εὕρετε ἡσυχίαν καὶ νὰ γλυττώσετε ἀπὸ τοὺς Τούρκους.» Συγχρόνως δὲ ἀντήχει ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ᾆσμα δημοτικόν, χρηστὰς ἐπαγγελλόμενον προσδοκίας περὶ προσεχεστάτης καταλύσεως τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους.

Ἀκόμη τοῦτ' τὴν ἄνοιξι,
ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τὸ καλοκαῖρι,
καϋμένη Ρούμελη·
ὅσο νὰ 'ρθῇ ὁ Μόσκοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι του
Μωρηὰ καὶ Ρούμελη.

Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουλίου μηνὸς ὁ Μόσκοβος, ἀντὶ νὰ ἐλαύνῃ νικηφόρως διὰ Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας, κυκλωθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου βεζίρη

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 10 Ἰανουαρίου 1884.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΙ*

Πολλοὶ τὴν σήμερον πρεσβεύουσιν ὅτι ἤγγικε τὸ τέλος τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους, τοὐλάχιστον ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ δοξασία αὕτη δὲν εἶνε νέα. Ἐν διαστήματι δύο περίπου ἑκατονταετηρίδων, βασιλεῖς, ὑπουργοὶ καὶ στρατηγοὶ περιώνυμοι δὲν ἔπαυσαν κατὰ πᾶσαν εἰκοσαετίαν ἢ εἰκοσιπενταετίαν προαγγέλλοντες τὴν ἐπικειμένην πτῶσιν τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου οἰκοδομήματος. Ὅθεν φρόνιμον ἐνόμισα, πρὶν τάξωμεν νέαν πρὸς τοῦτο προθεσμίαν, νὰ ὑπομνήσω εἰς ὑμᾶς τὰς τύχας τῶν προτέρων.

Τῇ 23 μαρτίου τοῦ 1711 ἔτους ὁ μέγας Πέτρος διὰ κηρύγματος αὐτοῦ πρὸς ἅπαντας τοὺς μητροπολίτας, καὶ τοὺς προεστοὺς, καὶ τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ τοὺς κλέφτας τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἔλεγεν· «Ἐγὼ σᾶς κράζω εἰς τὸ ἀσκέρι μου καὶ εἰς τὸ μεγάλο τάμπουρό μου, καὶ ἐσεῖς νὰ φέρετε τοὺς πιστούς σας φίλους. Μὲ τὴν δύναμιν τοῦ σπαθιοῦ μου νὰ εὕρετε ἡσυχίαν καὶ νὰ γλυττώσετε ἀπὸ τοὺς Τούρκους.» Συγχρόνως δὲ ἀντήχει ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ᾆσμα δημοτικὸν, χρηστὰς ἐπαγγελλόμενον προσδοκίας περὶ προσεχεστάτης καταλύσεως τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους.

Ἀκόμη τούτ' τὴν ἄνοιξι,
ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τὸ καλοκαῖρι,
καϋμένη Ρούμελη·
ὅσο νὰ 'ρθῇ ὁ Μόσκοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι του
Μωρηὰ καὶ Ρούμελη.

Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουλίου μηνὸς ὁ Μόσκοβος, ἀντὶ νὰ ἐλαύνῃ νικηφόρως διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας, κυκλωθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου βεζίρη

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 10 Ἰανουαρίου 1884.

Baltadschy Μωχαμὲτ πασᾶ περὶ τὸν Προῦτον ποταμὸν, ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην, δι' ἧς ἀπέδωκεν εἰς τὴν Ὑψ. Πύλην τὸ ὑπ' αὐτοῦ κυριευθὲν φρούριον Ἀζὸφ μετὰ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, κατηδάφισε τρία παρὰ τὰ τουρκικὰ σύνορα φρούριά του καὶ ὑπεχρεώθη νὰ μὴ ἔχῃ ἴδιον πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη, τῷ 1715, ὁ μέγας βεζίρης Damad Ἀλῆ πασᾶς ἀπεδίωκεν ἐξ ἁπάσης τῆς Πελοποννήσου τοὺς Ἑνετούς, συμπληρῶν οὕτω πρώτην φορὰν τὴν ὀσμανικὴν κυριαρχίαν ἐφ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων καί τινων παραλίων τῆς Ἠπείρου.

Παρῆλθον ἔκτοτε ἔτη εἴκοσι καὶ ἕν. Ἐκραγέντος δὲ τῷ 1736 τοῦ πολέμου, ὃν διεξήγαγον κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπὸ κοινοῦ ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Ῥωσίας Ἄννα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κάρολος ϛ', ὁ μὲν στρατάρχης τῆς Ῥωσίας Münch ἐβεβαίου ὅτι θέλει βαδίσει ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκθύμους πρὸς τοῦτο ἔχων συνεργοὺς τοὺς Ἕλληνας, ὁ δὲ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας Amelot ἔγραφε πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν Villeneuve, ὅτι, ἐὰν ὁ πόλεμος παραταθῇ ἐπὶ ἓν ἀκόμη ἔτος, ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ αὐτοκράτειρα δύνανται νὰ ὑποτάξωσι πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν. Ὁ ἀγὼν ἐν τούτοις διήρκεσεν ἀκόμη δύο ἔτη, ὄχι ἕν, καὶ τότε συνομολογηθείσης τῆς εἰρήνης ἐν Βελιγραδίῳ, ἡ Ῥωσία προσεκτήσατο μὲν τὸ Ἀζὸφ, ἀλλὰ ἀφοῦ κατηδαφίσθησαν τὰ ὀχυρώματα αὐτοῦ καὶ ἠρημώθη ἡ περίχωρος· πλὴν τούτου ἔλαβε μὲν τὴν ἄδειαν νὰ κατασκευάσῃ φρούριον εἰς Κουβὰν, ἀλλὰ ῥητῶς ὑπεχρεώθη νὰ μὴ ἔχῃ οὔτε στόλους οὔτε ναυπηγεῖα ἔν τε τῇ Μαιώτιδι λίμνῃ καὶ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ. Ἡ δὲ Αὐστρία καθυπεβλήθη εἰς ἔτι αὐστηροτέρας συνθήκας· διότι ἐδέησε νὰ ἀποδώσῃ τῇ Τουρκίᾳ τὴν αὐστριακὴν Βλαχίαν, τὴν Ὄρσοβαν, τὴν Σερβίαν σὺν τῷ Βελιγραδίῳ καὶ τὸ Σαβάζ. Ἔκτοτε δὲ τὰ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας ὅρια παρέμειναν, ἐκτὸς ἐλαχίστων τινῶν μεταγενεστέρων τροποποιήσεων, οἷα διετέλεσαν ὑφιστάμενα ἐπὶ 139 ἔτη, ἤτοι μέχρι τοῦ 1878.

Οἱ πόλεμοι τῆς Αἰκατερίνης Β' ἀπέβησαν πολὺ εὐτυχέστεροι τῶν προτέρων. Ἐπὶ τοῦ πρώτου, 1768—1774, πρὸς βορρᾶν οἱ Ῥῶσοι κατέλαβον τὴν Βεσσαραβίαν, τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν, ὑπήγαγον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον, καὶ διαβάντες τὸν Ἴστρον προήλασαν μέχρι Σούμλας· πρὸς νότον δὲ κατεπυρπολήθη ὁ τουρκικὸς στόλος εἰς Τσεσμὲν ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς Βαλτικῆς καταπλεύσαντος Ῥωσικοῦ, καὶ ἤρχισαν πραγματούμενα τὰ κηρύγματα τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου καὶ αἱ προσδοκίαι τοῦ Münch, διότι ἐπανέστησαν ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεὰ καὶ πολλαὶ νῆσοι. Γενομένης ὅμως τῇ 17 Ἰουλίου 1774 τῆς πολυθρυλήτου εἰς Kaïnerdsche συνθήκης, αἱ ἐδαφικαὶ προσκτήσεις τῆς Ῥωσίας ἀπέβησαν ὅλως δυσανάλογοι πρὸς τοὺς πολεμικοὺς θριάμβους. Ἡ Ῥωσία ἀπέ-

δωκεν εἰς τὴν Πύλην τὴν Βεσσαραβίαν, τὴν Μολδαβίαν, τὴν Βλαχίαν, τὰς νήσους, ὅσας κατεῖχεν ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει, τὴν Γεωργίαν καὶ τὴν Μιγγρελίαν, δὲν ἐκράτησε δὲ εἰμὴ τὰς δύο Καβάρδας, τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικρὰν, τὸ Ἀζὸφ, τὸ Κίλβουρνου, καὶ προσέτι τὴν Κριμαίαν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν ἔμμεσον καὶ μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτῆς κυριαρχίαν. Ἀλλὰ δύο ὅροι τῆς συνθήκης ταύτης εἰσήγαγον τὸν διηνεκῆ ἐκεῖνον πολέμιον εἰς αὐτὰ τὰ σπλάγχνα τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους· ἡ ἐλευθέρα θαλασσοπλοΐα ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει, καὶ τὸ ἀπονεμηθὲν τῇ Ρωσίᾳ δικαίωμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς προστασίας τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, ὅπερ ἀπετέλει τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀξιόλογον μέρος τῆς ἀσιατικῆς Τουρκίας. Ὅθεν, ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης ἤτοι τῇ 17 Αὐγούστου 1774, ὁ πολὺς Thugut, ὁ τῆς Αὐστρίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωπος, ἔγραφε πρὸς τὴν αὐλήν του, μετὰ τῆς ἐνδεχομένης ἐπὶ τοιούτων πολυπλόκων ζητημάτων περινοίας, ὅτι ἡ ἐπικειμένη πτῶσις τοῦ ἀθλίως κυβερνωμένου τούτου κράτους ἤθελεν εἶναι ἀναξία συμπαθείας τινὸς, ἐὰν δὲν ἐπέπρωτο δυστυχῶς νὰ συνεπαγάγῃ δεινοτάτας εἰς τὸν ὑπόλοιπον κόσμον συμφοράς.

Ταῦτα ἐπρέσβευεν ὁ Thugut πρὸ 110 ἐνιαυτῶν. Ἐὰν δὲ τὴν καταστροφὴν ὑπελάμβανεν ἐπικειμένην ὁ ψυχρὸς ἐκεῖνος τῶν πραγμάτων ἐπαστής, τί παράδοξον ὅτι αἱ θερμουργοὶ κεφαλαὶ τῆς Αἰκατερίνης Β' καὶ τοῦ νέου αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ἰωσὴφ Β' ἤρχισαν ἤδη συνεννοούμεναι περὶ τῆς διανομῆς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ὡς μύκητες προέκυψαν τὰ περὶ τούτου σχέδια, ὧν τινὰ δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τῆς Τουρκίας κτήσεις, ἀλλὰ ἐπέβαλλον χεῖρα καὶ εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ. Ἄνδρες ἐγγηράσαντες ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ, οἷος ὁ ἀρχικαγκελλάριος τῆς Αὐστρίας πρίγκηψ Κάουνιτς, κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς μανίας ταύτης. Μόνη ἡ ὄντως συνετὴ Μαρία Θηρεσία, ἡ τοῦ Ἰωσὴφ Β' μήτηρ, ἔγραφε τῇ 31 Ἰουλίου 1777 πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις ἀντιπρόσωπον αὐτῆς κόμητα Mercy «ἡ διανομὴ τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους ἤθελεν εἶναι τὸ ἐπισφαλέστατον τῶν ἐπιχειρημάτων. Τί ἠθέλαμεν κερδίσει ἐκτείνοντες τὰς κατακτήσεις ἡμῶν ἔστω καὶ μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως; ἐπαρχίας νοσηρὰς, χέρσους, ἐρήμους κατοίκων ἢ οἰκουμένας ὑπὸ γραικῶν, εἰς οὓς οὐδεμίαν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πεποίθησιν, ἐπαρχίας ἑνὶ λόγῳ, αἵτινες δὲν θέλουσι κρατύνει ἀλλὰ ἐξαντλήσει τὰς δυνάμεις τῆς μοναρχίας.» Τὸ καθ' ἑαυτὴν, προσέθετεν, οὐδέποτε θέλει συμπράξει εἰς τοιαύτην τινὰ διανομήν, ἐλπίζει δὲ ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἔγγονοί της θέλουσιν ἴδει τὴν Τουρκίαν ὑφισταμένην ἔτι ἐν Εὐρώπῃ.

Ἀλλ' ἡ φωνὴ αὕτη τῆς ἀληθοῦς προνοίας δὲν εἰσηκούσθη. Οἱ δύο ἡγεμόνες ἐξηκολούθησαν βουλευόμενοι περὶ τοῦ πῶς θέλουσι διατεθῇ αἱ νοτιοανατολικαὶ τῆς Εὐρώπης χῶραι. Πολλὴ εἰλικρίνεια δὲν ἐπεκράτει μετα-

ξύ των· ἡ Αἰκατερίνα δὲν ἐπεθύμει τὴν σύμπραξιν τοῦ Ἰωσὴφ εἰμὴ ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἀντίπραξιν· ὁ δὲ, ὁπωσοῦν ἀμφιταλαντευόμενος, δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὰς προτροπὰς αὐτῆς, εἰμὴ ἵνα ἀναβάλῃ ὅσον οἷόν τε τὴν ἐκτέλεσιν. Ἑκάτερος ἠγωνίζετο νὰ προσοικειωθῇ τὸν ἕτερον διὰ θωπειῶν παραδόξων. Λαβοῦσά ποτε εὐχάριστον τοῦ Ἰωσὴφ ἐπιστολὴν, ἡ Αἰκατερίνα ἀνέκραξεν, ἀποτεινομένη πρὸς τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ, τὸν κόμητα Λουδοβῖκον Cobenzl· « Voilà de ces décisions qui peignent le grand prince, l'homme d'un génie supérieur·» πρὸς δὲ τὸν πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας Ségur εἶπεν ἐν συντριβῇ καρδίας, «καὶ τί ἄρα ἔπραξα ἵνα ἀξιωθῶ τοῦ ἐνθέρμου ἐκείνου καὶ μεγαλοψύχου φίλου;» Ἀφ' ἑτέρου ὁ γέρων Κάουνιτς ἔγραφε πρὸς τὸν Cobenzl· «Δὲν ὑπάρχουσιν ἐπὶ γῆς δύο ἄνθρωποι τοσοῦτον ἐπιτήδειοι νὰ ὁμοφρονήσωσιν ὅσον ἡ Αἰκατερίνα καὶ ὁ Ἰωσήφ. Νομίζει τις ὅτι ἡ πρόνοια ἠθέλησε νὰ παραγάγῃ ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ αἰῶνος τούτου περιόδῳ δύο ὄντα τοσοῦτον διακεκριμένα καὶ σπάνια, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι ὅταν θέλῃ, δύναται νὰ δημιουργήσῃ τοιαῦτα, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ὅτι σπανιώτατα ποιεῖται χρῆσιν τῆς παντοδυναμίας αὐτῆς ταύτης.» Ἐν τῷ μέσῳ ὅμως τῶν ἐξαιρέτων τούτων φιλοφρονήσεων, αἱ μεταξὺ τῶν δύο φίλων σχέσεις δὲν ἦσαν πάντοτε ὁμαλαὶ καὶ ἄμικτοί τινος πικρίας. Ὁ Ἰωσὴφ ἐπέμενε νὰ παραλάβωσι συνεργὸν τοῦ ἀγῶνος καὶ συμμέτοχον τῶν πλεονεκτημάτων τὴν Γαλλίαν· ἡ δὲ Αἰκατερίνα ἀνθίστατο εἰς τοῦτο καὶ ἐπὶ τέλους ἐνδοῦσα εἶπε πρὸς τὸν Cobenzl ἐν τῇ μυστικῇ ἀκροάσει, ἐν ᾗ ὑπεδέξατο αὐτὸν τῇ 15 Δεκεμβρίου 1782· «Je dirai là dessus comme Harpagon dans la comédie: donnons, mais donnons le moins que nous pouvons.» Δεξαμένης δὲ μετ' οὐ πολὺ τῆς Πύλης ἀπαιτήσεις τινὰς τῆς Ρωσίας, ἃς ἡ Αὐστρία εἶχεν ὑποστηρίξει, ὁ Ἰωσὴφ ἔσπευσε νὰ γράψῃ πρὸς τὴν φίλην αὐτοῦ ὅτι καλὸν ἤθελεν εἶναι νὰ ἀρκεσθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς ταῦτα καὶ νὰ ἀναβάλωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου βουλεύματος. Ἀλλὰ τότε ἡ Αἰκατερίνα ἀπήντησεν ὅτι μάταιον εἶνε νὰ πιστεύωσιν εἰς τὰς ὑποσχέσεις τῆς Πύλης· ἐὰν δὲ ἀπετάθη αὐτῷ, ἀπετάθη ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι μεταξὺ τῆς παραδοχῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ μεγάλου ἐκείνου, καὶ κοινωφελοῦς καὶ ἀξίου τῇ ἀληθείᾳ Καίσαρος ἐπιχειρήματος, μέση ὁδὸς δὲν ὑπάρχει. Συγχρόνως ὅμως πέμψασα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωσὴφ πρὸς τὸν Ποτέμκιν καὶ διατάξασα νὰ συνταχθῇ περίληψις ὅλης αὐτῆς τῆς φλυαρίας, un resumé de tout ce bavardage, ἐπέλεγε «Σκέψιν οὐδεμίαν ἐπιφέρω εἰς πάντα ταῦτα, διότι σταθερὰν ἔχω ἀπόφασιν νὰ πράξω μόνη τὰ δέοντα. Quand le gâteau sera cuit, chacun prendra de l'appétit.»

Καθὼς βλέπετε, αἱ δύο ψυχαὶ αἵτινες ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἵνα συμφωνῶσιν ἐν παντί, διεφώνουν ἐνίοτε πρὸς ἀλλήλας· ἡ δὲ Αἰκατερίνα ἥτις ἐξεθείαζε τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ φίλου της, ὁσάκις τοῦτο συνέφερε, δὲν ἐδίσταζε νὰ τὸν εἰρωνεύηται ἅμα ἔβλεπεν

αὐτὸν καρκινοβατοῦντα. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ὁ Ἰωσὴφ ἀκριβῶς δὲν ἤξευρε τί ἤθελεν. Ἐπεδίωκε μὲν προσκτήσεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐπόθει ὅμως νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις του· καὶ ἐνῷ ποικίλους εἶχε πόθους, ἐφοβεῖτο ἐν ταὐτῷ μήπως ἐξαπλῶν τοὺς πλοκάμους του πρὸς νότον ἀκρωτηριασθῇ ἀπὸ βορρᾶ μὲν ὑπὸ τῆς Πρωσίας, ἀπὸ δυσμῶν δὲ ὑπὸ τῆς Γαλλίας. Ἠπειλεῖτο μὲν καὶ ἡ Ρωσία ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ἕνεκα τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς πολιτικῆς· ἀλλ' ἡ Ρωσία τότε δὲν ἦτο ὅσον τὴν σήμερον εὐπρόσιτος ἀπὸ θαλάσσης· καὶ πλὴν τούτου ἡ Ρωσία ἐπεδίωκεν ἕνα καὶ μόνον σκοπόν. Τίς ἦτο ὁ σκοπὸς οὗτος; Δὲν ἠξεύρω ἂν ἡ δύναμις ἐκείνη ἐμελέτησέ ποτε σπουδαίως νὰ προσαρτήσῃ εἰς τὰς ἑαυτῆς κτήσεις ὅλας τὰς ἐν Εὐρώπῃ χώρας τῆς Τουρκίας· ἀλλ' ἐπὶ τῆς Αἰκατερίνης τοιοῦτό τι βεβαίως δὲν ἐβουλεύθη. Ἡ Αἰκατερίνα ἠρκεῖτο εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῶν ἀρκτικῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου, τὰ ὁποῖα τῷόντι ἦσαν ἀπαραίτητα αὐτῇ, ἐν δὲ τῇ ὑπολοίπῳ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, προῃρεῖτο νὰ ἐγείρῃ κράτη χριστιανικά. Περὶ τούτου οὐδεμία ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, ἀφ' ἧς πρὸ 15 ἐτῶν ἐδημοσιεύθη ἡ τῷ 1782 καὶ 1783 ἀνταλλαγεῖσα μεταξὺ Αἰκατερίνης καὶ Ἰωσὴφ ἀλληλογραφία. Διὰ τῶν ὄντως ἱστορικῶν τούτων ἐπιστολῶν συνεφωνήθη ὅτι ἡ Βεσσαραβία, ἡ Μολδαυία καὶ ἡ Βλαχία θέλουσιν ἀποτελέσει τὸ βασίλειον τῆς Δακίας, ὑπὸ ἡγεμόνα ὀρθόδοξον· ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει θέλει ἀνιδρυθῆ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μοναρχία ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν τότε νεώτατον τῆς Αἰκατερίνης ἔγγονον, τὸν μέγαν δοῦκα Κωνσταντῖνον καὶ ὅτι τὰ σύνορα τοῦ κράτους τούτου θέλουσιν εἶναι πρὸς μὲν τὴν Ρωσίαν ὁ Εὔξεινος, πρὸς δὲ τὴν Δακίαν ὁ Ἴστρος, πρὸς δὲ τὴν Αὐστρίαν αἱ κτήσεις, ἃς θέλει προσλάβει ὁ Ἰωσὴφ διὰ τῆς καταλύσεως τῆς Τουρκίας. Τὸ μόνον ἐλάττωμα τοῦ μεγάλου τούτου βουλεύματος ὑπῆρξεν ὅτι δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκτελεσθῇ. Ὁ μὲν αὐστριακὸς στρατάρχης Lacy ἠξίου ὅτι ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἐκστρατείας, οἱ Ρῶσοι δύνανται νὰ καταλάβωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ δὲ Αἰκατερίνα ἐβεβαίου, ἐν τῇ ἀπὸ 10 Σεπτεμβρίου 1782 ἐπιστολῇ αὐτῆς πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς κοινῆς αὐτῶν ἐπιχειρήσεως ἦτο ἀναμφισβήτητος. Ὁ ἐπὶ τούτῳ ἀγὼν ἤρξατο τῷ 1788. Οἵ τε Ρῶσοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν Ἕλληνες ἔπραξαν ἔργα πολὺ γενναιότερα ἢ ἐπὶ τοῦ προτέρου πολέμου. Τότε ὁ ἡμέτερος Λάμπρος Κατζόνης προανήγγειλε διὰ τῶν ναυτικῶν αὐτοῦ ἄθλων τὰ κατορθώματα ὅσα ἔμελλον νὰ κλείσωσιν ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα διὰ τοῦ Μιαούλη, τοῦ Σαχτούρη καὶ τοῦ Κανάρη. Τότε οἱ Ρῶσοι ἐκυρίευσαν τὸ Otschacof, τὸ Ἰσμαήλιον, τὴν Ἀνάπαν, ηὐδοκίμησαν εἰς Κουβὰν καὶ εἰς Καύκασον, διεπέρασαν τὸν Ἴστρον, κατετρόπωσαν περὶ Matschin τὸν σερασκέρην Ἀχμὲτ πασᾶν καὶ ἐξώντωσαν τὸν ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ τουρκικὸν στόλον. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία ἔδρεψεν ὀλιγωτέρας ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ δάφνας· ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ Β' ἀπέθανε τῷ 1790· ὥστε

ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λεοπόλδος Α' ἐνόμισε φρόνιμον νὰ συνομολογήσῃ τῇ 4 Αὐγούστου 1791 ἐν Σιστόβῳ εἰρήνην, δι' ἧς ἠρκέσθη νὰ καταλάβῃ τὴν παλαιὰν Ὄρσοβαν. Ἡ δ' Ἀγγλία, ἡ Πρωσία καὶ ἡ Ὀλλανδία αἵτινες οὐ μικρὸν εἶχον συντελέσει εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, ἀπήτησαν ἤδη ἀπὸ τὴν Ρωσίαν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα. Καὶ τῳόντι διὰ τῆς ἐν Ἰασίῳ συνθήκης, τῆς ὑπογραφείσης τῇ 9 Ἰανουαρίου 1792, ἡ Αἰκατερίνα, ἐγκαταλιποῦσα τὰ πάλαι χρυσᾶ ὄνειρα, προσεκτήσατο μόνον τὸ Otschacof' ὅριον μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας ἐτάχθη ὁ ποταμὸς Δάναστρις.

Μετὰ πεντεκαίδεκα ἔτη ἐγένετο τῷ 1807 ἡ πολυθρύλητος συνέντευξις τῶν αὐτοκρατόρων Ἀλεξάνδρου Α' καὶ Ναπολέοντος Α' ἐπὶ σχεδίας τοῦ ποταμοῦ Νιέμεν καὶ συνωμολογήθη ἡ μεταξὺ αὐτῶν εἰρήνη ἐν τῇ παρακειμένῃ πόλει τοῦ Τίλσιτ. Τί ἀπεφασίσθη τότε ὑπ' αὐτῶν περὶ τῆς Ἀνατολῆς, δὲν ἐγνώσθη ἄχρι τοῦδε ἀσφαλῶς, ἴσως διότι οὐδὲν ὡρισμένον ἀπεφασίσθη. Ἐξ περίπου μῆνας κατόπιν ὁ Talleyrand ἔλεγε πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις πρέσβυν τῆς Αὐστρίας· «Ἀνάγκη νὰ ἀναμιχθῆτε εἰς τὰ παρασκευαζόμενα πράγματα. Πᾶσα ὡς πρὸς τοῦτο πλάνη εἶνε οὐ μόνον ἐπικίνδυνος, ἀλλὰ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ὄλεθρον ὑμῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ (ὁ Ναπολέων Α') δύο βυσσοδομεύει βουλεύματα, ὧν τὸ μὲν ἔχει πραγματικὴν βάσιν, τὸ δὲ εἶνε ὁπωσοῦν μυθιστορικόν· τὸ πρῶτον εἶνε ἡ διανομὴ τῆς Τουρκίας, τὸ δεύτερον ἡ ἐπὶ τὴν Ἰνδικὴν στρατεία. Ἀμφοτέρων δέον νὰ κοινωνήσητε. Ὅπου ἐμφανισθῶσι Γάλλοι καὶ Ῥῶσοι στρατιῶται, ἀνάγκη νὰ παρίστανται καὶ Αὐστριακοί. Γάλλοι, Αὐστριακοὶ καὶ Ῥῶσοι θέλουσιν εἰσελάσει ποτὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν.» Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Μέττερνιχ ἐν ἑτέρᾳ συνεντεύξει τίνας χώρας ἀξιοῖ νὰ καταλάβῃ ἡ Γαλλία, ὁ Talleyrand ἀπήντησεν· «ἡ μὲν Πελοπόννησος, αἱ νῆσοι καὶ ἡ Αἴγυπτος θέλουσιν ἐπιτραπῆ τῇ Γαλλίᾳ· τῇ δ' Αὐστρίᾳ προσήκουσιν ὁ Δούναβις, ἡ Βοσνία καὶ ἡ Βουλγαρία. Ἐὰν οἱ Ῥῶσοι δὲν κατεῖχον ἤδη τὴν Κριμαίαν, εἰς τὸν ὑμέτερον κλῆρον ἤθελε περιληφθῆ καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις· ὅπως δὲ νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα, οἱ Ῥῶσοι δικαιοῦνται μᾶλλον ἢ ὑμεῖς νὰ λάβωσι τὴν πόλιν ταύτην.»

Αἱ προτάσεις αὗται ἐξητάσθησαν σπουδαίως ἐν Βιέννῃ, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἀπὸ 1 Φεβρουαρίου 1808 ὁδηγίας τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ κόμητος Φιλίππου Stadion πρὸς τὸν Μέττερνιχ, ἥτις πέρυσι τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη. Ὁ Stadion ἀντέταξεν ἱκανὰς εἰς τὰ σχέδια ἐκεῖνα ἐνστάσεις, καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν δὲν ἤθελον εἰσακουσθῆ αἱ ἐνστάσεις του, καθυπέβαλε ποικίλας τῶν προτεινομένων τροπολογίας. Ἡ περιεργοτέρα τῶν ἐνστάσεων ἦτο ὅτι ἡ Τουρκία, ἐξωσθεῖσα ἐξ Εὐρώπης καὶ συμπυκνωθεῖσα ἐν Ἀσίᾳ, θέλει ἀποβῆ σύμμαχος χρησιμώτατος τῇ Ἀγγλίᾳ. Ἡ Γαλλία ἤθελεν ἀποβάλει ὅλον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς πρὸς ὄφελος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας· καὶ πλὴν τούτου, ὁ Ναπολέων, ἐὰν ἔμελλέ ποτε

νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ περὶ Ἰνδικῆς ἰδεώδους αὐτοῦ βουλεύματος, ἤθελεν ἀπαντήσει περὶ τὴν ἐκτέλεσίν του πρόσκομμα δυσυπέρβλητον ὅπερ αὐτὸς οὗτος προέκειτο νὰ δημιουργήσῃ.» Αἱ δὲ μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι τροπολογίαι ἦσαν, ὅτι ἔδει νὰ παραχωρηθῶσι τῇ Αὐστρίᾳ, πρῶτον, πλὴν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ἡ ἐν τῷ μεταξὺ κειμένη Σερβία, καὶ δεύτερον εἷς μὲν λιμὴν ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, εἷς δὲ ἕτερος ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου, ἡ Θεσσαλονίκη.

Προτάσεις καὶ τροπολογίαι μάταιαι.

Μετὰ ἔτος ἕν, οἱ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ Ρῶσοι, ἀντὶ νὰ συμπορεύωνται ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐμάχοντο κατ' ἀλλήλων περὶ Δούναβιν· καὶ μετὰ ἕτερα τρία ἔτη οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ρῶσοι ἀντεπάλαιον καρτερῶς περὶ Μόσχαν, ἀντὶ νὰ διανέμωνται ἀδελφικῶς τὴν Τουρκίαν. Πρὸς ταύτην διεπολέμει ἡ Ρωσία ἀπὸ τοῦ 1807· καὶ τῷ 1810 ἔτι ἐβεβαίου ὁ Ναπολέων πανηγυρικῶς ἐν τῇ Γερουσίᾳ ὅτι ὁ φίλος καὶ σύμμαχός του προσήρτησεν εἰς τὸ ἀχανὲς αὐτοῦ κράτος τὴν Μολδαυΐαν καὶ τὴν Βλαχίαν. Ὁ σύμμαχος ὅμως οὗτος καὶ φίλος, ἰδὼν αἴφνης τῷ 1812 τὸν κυρίαρχον τῆς δύσεως ἐλαύνοντα πρὸς βορρᾶν, ἔσπευσε νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς νότον διὰ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης, ἀρκεσθεὶς εἰς μόνην τὴν Βεσσαραβίαν. Αἱ δὲ Ἰόνιοι νῆσοι, αἵτινες εἶχον παραχωρηθῆ δυνάμει τῆς ἐν Τιλσὶτ συνθήκης ὑπὸ τῶν Ρώσων εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἐτέθησαν τῷ 1814 ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, διὰ τῆς ἐν Βιέννῃ συνθήκης. Ἅπαντα λοιπὸν τὰ γιγάντεια φαντασιοκοπήματα τῶν δύο αὐτοκρατόρων διέρρευσαν ὅπως τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον σκιαγραφηθῆ.

Ἀλλ' ἐρχόμεθα εἰς τὰ θετικώτερα γεγονότα τῶν τριῶν τελευταίων ρωσοτουρκικῶν πολέμων. Ὁ πρῶτος, 1828—1829, προοιωνίζετο εἴπερ ποτὲ πιθανώτερον τὸν ὄλεθρον τοῦ ἐν Εὐρώπῃ ὀσμανικοῦ κράτους. Ὁ σουλτάνος Μαχμούτης Β', ὅστις, καίτοι ὢν βεβαίως οὐχὶ κοινὸς ἄνθρωπος δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ καταβάλῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν· τοῦ ὁποίου τὸ μὲν ἠθικὸν κράτος εἶχε σφόδρα διασεισθῆ διὰ τῆς ἐν Λονδίνῳ ἀπὸ 6 Ἰουλίου 1827 συνθήκης τῆς Ἀγγλίας, Ρωσίας καὶ Γαλλίας, τὸ δὲ ὑλικόν, διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ναυτικῶν αὐτῶν δυνάμεων καταστροφῆς τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ἐν Πύλῳ· ὁ σουλτὰν Μαχμούτης, ὅστις δὲν εἶχεν ἔτι συμπληρώσει τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν αὐτοῦ μεταρρύθμισιν, ἀνέλαβεν οὐδὲν ἧττον νὰ ἀγωνισθῆ πρὸς τὸν κολοσσὸν τῆς ἄρκτου. Ὁ συνήθως ἀτάραχος Μέττερνιχ ἐθορυβήθη σφόδρα. Ἰδίως ὅμως οἱ δύο πιστότατοι αὐτοῦ ὑποτακτικοὶ διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων τὰς γνώμας, ὡς ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν. Εἰς τὸν Gentz, ὅστις δὲν ἀπηξίου νὰ κοσμῇ τὴν διπλωματικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν διὰ τῶν ἀνθέων τῆς ποιήσεως, τὸ μέλλον ἐπεφάνη «σκοτεινότερον τοῦ τάφου.» Ὁ πόλεμος, ἔγραφε πρὸς τὸν λόρδον Strangford, δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ζωῆς δὶς ἑκατοντακισχιλίους

Ρώσους, ἀλλ' οἱ περιλιπόμενοι καὶ ὁ αὐτοκράτωρ θέλουσιν ἐνθρονισθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν τῇ ἀσθενείᾳ ἐν ᾗ διατελεῖ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, οὐδὲν δύναται νὰ παρακωλύσῃ τοὺς Ρώσους νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐκείνην ἐντὸς τριῶν μηνῶν. Ναὶ μὲν ὁ Τζάρος δὲν ἀποβλέπει ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς μεγάλας κατακτήσεις, ἀλλὰ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος, περὶ ἧς Αὐστρία, Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἠδύναντο μόναι νὰ ἀποφασίσωσι, θέλει ἤδη ἀσφαλισθῇ ὑπὸ τῆς ἀπολύτου θελήσεως τῆς Ρωσίας. Ὁ πόλεμος οὗτος εἶνε ἂν μὴ ὁ τελευταῖος, ὁ προτελευταῖος, ὃν ἡ Πύλη ἔχει νὰ διεξαγάγῃ ἐν Εὐρώπῃ.» Ὁ δὲ Prokesch ἀπ' ἐναντίας τοσοῦτον ὀλίγον ἐπίστευεν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ ἀπὸ βορρᾶ κατερχομένου πολεμίου, ὥστε ἔγραφε πρὸς τὸν Gentz αὐταῖς λέξεσιν· «Ἂν ἤμην Τοῦρκος καὶ μέγας βεζίρης, ἠδυνάμην νὰ στοιχηματίσω μὲ τὸ κεφάλι μου, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τῶν Ρώσων θέλει ἀποτύχει.»

Τὰ πράγματα, ὡς πολλάκις συμβαίνει, δὲν ἐδικαίωσαν οὔτε τὴν ἀπελπισίαν τοῦ Gentz, οὔτε τὸ θράσος τοῦ Prokesch. Ἡ πρώτη ἐν Εὐρώπῃ ἐκστρατεία, ὑπὸ τὸν γηραιὸν στρατάρχην Witgenstein, ἀπέτυχε τῳόντι διότι οἱ Ρῶσοι ἠναγκάσθησαν κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1828 νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ Σούμλας καὶ Σιλιστρίας. Ἐν Ἀσίᾳ ὅμως ὁ Πασκέβιτς ἐκυρίευσε τὸ Κὰρς καὶ κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος τὸ Ἐρζερούμ. Κατ' αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ 1829 ἔτος, ὁ νέος ἐπὶ τάδε τοῦ Εὐξείνου ἀρχιστράτηγος Diebitsch, διασκελίσας τὸν Αἶμον, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπωνομάσθη Zabalkanskoy, εἰσήλασεν εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἐκεῖ, τῇ ἐπιμόνῳ προσπαθείᾳ τῶν πρέσβεων τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ μάλιστα τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Πρωσίας στρατηγοῦ Müffling, συνωμολογήθη τῇ 14 Σεπτεμβρίου συνθήκη δι' ἧς ἡ Τουρκία ὑπεχρεώθη εἰς εὔλογόν τινα χρηματικὴν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ πολέμου ἀποζημίωσιν, καὶ ἐδέησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τήν τε αὐτονομίαν τῆς Σερβίας ἐπὶ πληρωμῇ μετρίου φόρου καὶ τὰς ὑπὲρ Ἑλλάδος συνθήκας τῶν τριῶν δυνάμεων ἀπὸ 6 Ἰουλίου 1827 καὶ ἀπὸ 22 Μαρτίου 1829. Ἀλλ' ἡ Ρωσία ἐπέδωκε τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ ὅλας τὰς ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐδαφικὰς αὐτῆς προσκτήσεις, πλὴν τῶν στομίων τοῦ Ἴστρου ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐλαχίστης τινὸς χώρας ἐν Ἀσίᾳ. Ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος μὴ θέλων νὰ ἐξερεθίσῃ εἰς ὑπερβολὴν τὴν καθ' ἑαυτοῦ δυσμένειαν τῶν ἄλλων δυνάμεων, ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ ταπεινώσῃ ἐλεεινῶς τὸν ἀντίπαλον καὶ νὰ παρασταθῇ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὡς ὁ τελεσιουργότερος προστάτης τῶν χριστιανῶν αὐτῆς κατοίκων.

Ἐπὶ ἱκανὸν δ' ἔτι χρόνον ἐξηκολούθησεν εὐλαβούμενος μὲν τὴν κοινὴν γνώμην καὶ δύναμιν τῆς ἄλλης Εὐρώπης, ἐπιεικῶς δὲ συνεννοούμενος, ἰδίως μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἀνατολῆς. Τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1833 κατῆλθεν εἰς Münchengrätz τῆς Βοημίας, ἵνα προσωπικῶς διαλεχθῇ περὶ τούτου πρὸς τὸν αὐτοκρά-

τορα Φραγκῖσκον. Καὶ ἐπειδὴ ὁσάκις ἤθελεν, ἦτο ὁ ἐπαγωγότερος τῶν ἀνθρώπων, χαιρετίσας τὸν Μέττερνιχ εἶπεν· «Ἔρχομαι ἐνταῦθα ἵνα τεθῶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ μου, καὶ πέποιθα ὅτι θέλετε μὲ νεύσει ἅμα σφάλλω περί τι.» Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνεντεύξεως ὑπῆρξεν αἴσιον. Διὰ τοῦ πρώτου ἄρθρου τῆς αὐτόθι συνομολογηθείσης μυστικῆς συμβάσεως, οἱ δύο αὐτοκράτορες ὑπεσχέθησαν ἀλλήλοις νὰ συντηρήσωσι τὸ ὀσμανικὸν κράτος, ὅπως ἔχει νῦν, ἐφ' ὅσον χρόνον τὸ πρᾶγμα εἶνε δυνατὸν (aussi longtemps que cette combinaison politique sera possible). Τὸ δὲ ἄρθρον δεύτερον ἔλεγεν ἐπὶ λέξει τάδε· «Αἱ δύο αὐτοκρατορικαὶ αὐλαί, ὑπογράφουσαι τὴν παροῦσαν σύμβασιν, δὲν ἠδύναντο νὰ μὴ προΐδωσι τὴν περίστασιν, καθ' ἣν παρὰ τὰς εὐχὰς αὐτῶν καὶ τὰς κοινὰς προσπαθείας ἡ παροῦσα τάξις τῶν πραγμάτων ἐν Τουρκίᾳ ἤθελεν ἀνατραπῆ. Τούτου τυχὸν γενομένου, οὐδεμία θέλει ἐπέλθει μεταβολὴ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὡς πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς κοινοπραγίας, ἣν ἡ παροῦσα σύμβασις προτίθεται νὰ καθιερώσῃ. Ὅθεν συνομολογεῖται ὅτι, δοθείσης τῆς ἀνάγκης, αἱ δύο αὐτοκρατορικαὶ αὐλαὶ δὲν θέλουσι πράξει εἰμὴ ἐκ συμφώνου καὶ ἐν πληρεστάτῳ πνεύματι ἀλληλεγγύης ὡς πρὸς τὴν ἵδρυσιν τῆς νέας τῶν πραγμάτων τάξεως τῆς προωρισμένης νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν σήμερον ὑφισταμένην, καὶ θέλουσιν ἀπὸ κοινοῦ ἐπιμεληθῆ, ὥστε ἡ μεταβολὴ ἡ ἐπελευσομένη ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καταστάσει τοῦ κράτους τούτου, νὰ μὴ προσβάλῃ μὲν τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐπικρατειῶν καὶ τῶν δικαίων, ὅσα ἑκατέρα κέκτηται διὰ συνθηκῶν, νὰ μὴ διαταράξῃ δὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν.»

Μετὰ ἔτη ἕνδεκα, τῷ 1844, ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος, ὑπὸ τῶν αὐτῶν περίπου αἰσθημάτων ἐμφορούμενος ἐπορεύθη εἰς Λονδῖνον. Ἡ Τουρκία, εἶπεν εἰς τὸν λόρδον Aberden, εἶνε ἐπιθάνατος· εἰμποροῦν νὰ γίνωσι προσπάθειαι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῆς, ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται θέλουσιν ἀποτύχει· ἡ Τουρκία θέλει ἀποθάνει καὶ πρέπει ν' ἀποθάνῃ. Τὸ κατ' ἐμὲ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ λάβω οὔτε σπιθαμὴν αὐτῆς, ἀλλ' οὐδ' εἰς ἄλλον τινὰ θέλω ἐπιτρέψει τοιοῦτό τι. Κατόπιν δὲ τῶν διαλέξεων τούτων, ὁ Κόμης Nesselrode ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ὑπόμνημα διπλωματικώτερον ὁπωσοῦν, ἀναπτύσσον τὰς προαιρέσεις τοῦ κυριάρχου αὐτοῦ. Τὰ γενικὰ συμπεράσματα τῆς ἐπελθούσης ἀγγλορωσικῆς συνεννοήσεως ὑπῆρξαν αὐτὰ ἐκεῖνα ἀπαράλλακτα, ὅσα ὥρισεν ἡ μυστικὴ σύμβασις τοῦ Münchengrätz. Ἀλλὰ περὶ τὰ καθ' ἕκαστα, οἱ χρωματισμοὶ ἦσαν ὁπωσοῦν διάφοροι. Ἡ Ἀγγλία ἐπηρείδετο μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς συντηρήσεως τοῦ καθεστῶτος, ἡ Ρωσία μᾶλλον ἐπὶ τῶν πιθανοτήτων τῆς ἀνατροπῆς αὐτοῦ. Ὅθεν τὸ ὑπόμνημα παρετήρει ὅτι ἡ Τουρκία τείνει πάντοτε εἰς τὸ νὰ ἀποφύγῃ τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς ἐπιβάλλουσιν αὐτῇ αἱ μετὰ τῶν δυνάμεων συνθῆκαι, καὶ πλὴν τούτου πολλὰς δυσχερείας παρέχει τῷ Σουλ-

τάνω ὁ συμβιβασμὸς τῶν μουσουλμανικῶν νόμων πρὸς τὴν ὀφειλομένην εἰς τὰ συμφέροντα τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων εὐλάβειαν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ ὑπόμνημα παρῆγεν εἰς μέσον δύο ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἰδίως εἰς τὴν Ρωσίαν ἀφορμὰς ἐπεμβάσεων, ἐπιτηδείων νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν καταστροφήν. Ὁπωσδήποτε, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς λοιποὺς ὅρους τῆς συνεννοήσεως, ἡ ἐπέμβασις δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ μονομερῶς, ὁ κίνδυνος ἐφαίνετο ἀποσοβηθείς.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ ἑσπερία καὶ ἡ μέση Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ ἄκρου ἕως ἄκρου· τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ Αὐστρία ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπικουρίαν τῆς Ρωσίας πρὸς περιστολὴν τῆς φοβερᾶς οὐγγρικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος παρέσχε γενναιοφρόνως τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ καὶ ἀποκατέστησε τὸ κράτος τῆς Αὐστρίας ἐπὶ τῆς δυσηνίου ἐκείνης χώρας. Συγχρόνως ὅμως ἐφρόνησεν ὅτι ἡ εὐεργεσία αὕτη, ἂν μὴ ἔλυε τὰ δεσμά, εἰς ἃ εἶχε καθυποβληθῆ διὰ τῶν συνθεσιῶν τοῦ Münchengrätz, ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τὴν εὐγνώμονα Αὐστρίαν ἐπιεικεστέραν περὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν. Καὶ ἐπελθούσης τῷ 1850 τῆς περὶ τῶν ἁγίων τόπων ἔριδος μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν καθ' ἣν ἡ Γαλλία ἀνέλαβε νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν ἀξιώσεων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ὁ αὐτοκράτωρ λησμονῶν τὴν κοινοπραγίαν τοῦ Münchengrätz ἀντιπαρέστη ἰδιογνωμόνως πρόμαχος τῆς ὀρθοδοξίας δυνάμει τῶν ὅρων τῆς συνθήκης τοῦ Kütschuk Kaïnardsche. Πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, πρὸς ἣν εἶχεν ἀναλάβει παρεμφερεῖς ὑποχρεώσεις, ἔδειξε πλείονα εὐλάβειαν· καὶ ἐνόμισεν ἔτι συνετὸν νὰ γνωρίσῃ τὰς περὶ τοῦ προκειμένου διαθέσεις τῶν πολιτικῶν αὐτῆς ἀνδρῶν. Τότε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1853 ἐγένοντο αἱ περιβόητοι πρὸς τὸν sir Seymour διαλέξεις αὐτοῦ, περὶ τοῦ ἀσθενοῦς ἀνθρώπου.» Πιστεύσατέ με, ἔλεγε καὶ ἀκαταπαύστως ἐπανελάμβανεν ὁ αὐτοκράτωρ· πιστεύσατέ με, ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας ἄνθρωπον ἀσθενῆ, πολὺ ἀσθενῆ, καὶ ἤθελεν εἶναι δυστύχημα ἐὰν ἐξέπνεε καμμίαν ἡμέραν πρὶν ἢ ληφθῶσι τὰ ἀναγκαῖα περὶ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ μέτρα. Ἀλλ' ἡμεῖς, ἀντιπαρετήρει ὁ sir Seymour, δὲν ἔχομεν κανένα λόγον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἀσθενὴς πνέει τὰ λοίσθια· καὶ ἔγραφε συγχρόνως εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ὅτι ὁ μονάρχης ὁ τοσοῦτον πεισματωδῶς ἰσχυριζόμενος τὴν ἐπικειμένην πτῶσιν κράτους μεθορίου, δὲν εἰμπορεῖ εἰμὴ νὰ ἔχῃ κατὰ νοῦν ὅτι ἔφθασεν ἡ ὥρα, ἐὰν μὴ τῆς διαλύσεως αὐτοῦ, βεβαίως ὅμως τῆς καταλύσεως.

Λόγιον σοφώτατον, διότι μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ πρίγκηψ Menschtschikow, ἀπήτησεν ἀπὸ τὴν Πύλην νὰ ὑπογράψῃ μυστικὴν συνθήκην ὁρίζουσαν τὰ δίκαια καὶ προνόμια τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἡ Πύλη ἀπήντησεν, ὅτι σέβεται καὶ θέλει πάντοτε σεβασθῆ τὰ δίκαια καὶ προνόμια ταῦτα, ἀλλὰ συνθήκην δὲν ὑπογράφει. Τούτου γενομένου διεκόπησαν αἱ μεταξὺ τῶν δύο δυνάμεων διπλωματικαὶ

σχέσεις καὶ ὁ κόμης Νεσελρόδε ἀνήγγειλεν, ὅτι ρωσικὸς στρατὸς θέλει καταλάβει τὰς ἡγεμονίας, μέχρις οὗ ἡ Τουρκία ἀποδεχθῇ τὸ τελεσίγραφον τοῦ πρίγκιπος Menschtschicow. Μετὰ δύο μῆνας οἱ ρῶσοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Μολδαυΐαν καὶ Βλαχίαν· τῇ 22 Σεπτεμβρίου ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον καὶ τῇ 15 Φεβρουαρίου 1854, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία συνεμάχησαν μετ' αὐτῆς.

Μακρόταται καὶ πολυπλοκώταται ἐγένοντο διπλωματικαὶ ἐνέργειαι ὑπὸ ἑκατέρας τῶν ἀντιπάλων μερίδων, ἵνα προσλάβῃ τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Πρωσίαν, ἰδίως δὲ τὴν πρώτην εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος, ἀφοῦ ἐν συνεντεύξει μετὰ τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσὴφ εἰς Olmütz ἐβεβαίωσεν αὖθις, ὅτι ἡ Ρωσία οὐδεμίαν ἀποβλέπει νὰ προσαρτήσῃ ἑαυτῇ τουρκικὴν χώραν, ἔπειτα δι' ἐπιστολῆς κομισθείσης ὑπὸ τοῦ Meyendorf προέτεινεν εἰς ἀντιστάθμισιν τῆς ὑπ' αὐτῆς διενεργηθείσης ἤδη καταλήψεως τῶν δύο παριστρίων ἡγεμονιῶν, τὴν κατάληψιν τῆς Σερβίας, Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης· καὶ πάλιν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1854 ἀνέλαβε διὰ τοῦ Ὀρλὼφ τὴν ὑποχρέωσιν, ἐὰν ἡ περαιτέρω τῶν γεγονότων ἀνάπτυξις συνεπαγάγῃ μεταβολήν τινα τῆς ἐν Τουρκίᾳ καταστάσεως τῶν πραγμάτων, νὰ μὴ ἀποφασίσῃ τι μετὰ τῶν ναυτικῶν δυνάμεων ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως μετὰ τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Ὁ μονάρχης τῆς Αὐστρίας ἀπεκρίθη εἰς τὸν Ὀρλὼφ, ὅτι κινηθέντων ἅπαξ τῶν σλαυϊκῶν ἐθνῶν, ἡ Ρωσία δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ περιστείλῃ τὰς ὁρμὰς αὐτῶν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ὀρλὼφ ὑπέδειξεν ὅτι ἡ Ρωσία εἶνε διατεθειμένη νὰ ἐνασκῇ τὴν προστασίαν αὐτῆς ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Αὐστρίας, ὁ Φραγκῖσκος Ἰωσὴφ ἀντιπαρετήρησεν, ὅτι ἡ προστασία θέλει εἶναι κοινὴ ἐπὶ ψιλῷ μόνον ὀνόματι, πράγματι δὲ, διὰ τὸ ὁμόφυλον καὶ ὁμόθρησκον, θέλει ἐπικρατεῖ ἡ Ρωσία, ὥστε ὁ συνδυασμὸς οὗτος οὐδένα ἄλλον καρπὸν θέλει παραγάγει εἰμὴ ἀδιαλείπτους μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατορικῶν αὐλῶν διενέξεις. Ὁπόσον συνετῶς ὡμίλησεν ὁ νεκρὸς ἐκεῖνος μονάρχης, ὅστις τότε ἦτο μόλις εἴκοσι καὶ τεσσάρων ἐτῶν.

Ἐπὶ τέλους αἱ δύο γερμανικαὶ δυνάμεις ἔμειναν οὐδέτεραι· ἀλλ' ἡ Αὐστρία ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις, διότι πειθαναγκάσασα τὴν Ρωσίαν νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῶν ἡγεμονιῶν καὶ καταλαβοῦσα αὐτὰς τῇ 8 Σεπτεμβρίου ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν νὰ συμπυκνώσωσι τόν τε στρατὸν αὐτῶν καὶ τὸν στόλον εἰς τὴν Κριμαίαν ὅπου ἐκρίθη ὁ ἀγών. Τὰ δίκροτα δι' ὧν ὁ ναύαρχος Ναχίμοφ κατεπυρπόλησε τὸν τουρκικὸν στόλον ἐν Σινώπῃ κατεποντώθησαν ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐν τῷ λιμένι τῆς Σεβαστουπόλεως, ἣν δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ ἡ ὑπὸ τῆς ἐξαιρέτου δεξιότητος τοῦ Τοτλέμπεν καθοδηγουμένη ἡρωϊκὴ ὄντως ἀφοσίωσις τῆς φρουρᾶς αὐτῆς. Τὸ μέγα τοῦτο ὁρμητήριον τῆς κατὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον ναυτικῆς τῶν Ρώσων δυνάμεως, ἑάλω τῇ 27 Αὐγούστου

1855, τὰ προεισόδια τῆς εἰρήνης ὑπεγράφησαν ἐν Βιέννῃ τῇ 20 Ἰανουαρίου 1856, ἡ δὲ ὁριστικὴ συνθήκη ἐν Παρισίοις τῇ 18 Μαρτίου.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἀνωμολογήθη ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ ἀκεραιότης τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους· προσωρίσθη δὲ ὅτι ἐὰν προκύψωσι διαφωνίαι μεταξὺ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ ἑνὸς ἢ πλειόνων ἐκ τῶν συμβαλλομένων, δυνάμεναι νὰ ταράξωσι τὰς σχέσεις αὐτῶν, οἱ λοιποὶ συμβαλλόμενοι θέλουσι προσπαθήσει νὰ προλάβωσι πᾶσαν ῥῆξιν διὰ τῆς ἑαυτῶν μεσολαβήσεως.

Ὡς πρὸς τὴν προστασίαν τῶν χριστιανῶν ἡ συνθήκη ὥρισεν, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Σουλτάνος ἐξέδωκεν αὐθορμήτως τῇ 6 Φεβρουαρίου Χάτι χουμαγιούν, τὸ ὁποῖον ἐξεδήλου τὰς ὑπὲρ αὐτῶν προαιρέσεις του καὶ ἀνεκοίνωσε τοῦτο εἰς τὰς συμβαλλομένας δυνάμεις, αἱ δυνάμεις αὗται ὁμολογοῦσι τὴν ἐξαίρετον ἀξίαν τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης, ἐννοοῦσαι ὅμως ὅτι διὰ τοῦτο ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται αὐταῖς, εἴτε ἀπὸ κοινοῦ εἴτε ἰδίᾳ, νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Σουλτάνου πρὸς τοὺς ὑπηκόους του ἢ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους αὐτοῦ διοίκησιν.

Ἡ Ρωσία παρεχώρησε τῇ Μολδαυΐᾳ μέρος τῆς Βεσσαραβίας καὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἴστρου, αἵτινες ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν εὐρωπαϊκῆς ἐπιτροπῆς. Περὶ τῆς ἑνώσεως τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν εἰς μίαν, πολὺς ἐγένετο λόγος ἐν ταῖς συνδιασκέψεσιν, ἀλλ' οὐδὲν ἀπεφασίσθη ὁριστικόν· αἱ ἡγεμονίαι παρέμειναν μὲν ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλης, ἀλλ' ἡ συνθήκη ἠγγυήθη τὰς προνομίας καὶ ἐλευθερίας, ἃς ἐνέμοντο. Τελευταῖον ἡ συνθήκη ἀπεφήνατο ὅτι ὁ Εὔξεινος Πόντος εἶνε θάλασσα οὐδετέρα, ἐν ᾗ οὔτε ἡ Ρωσία οὔτε ἡ Τουρκία δύνανται νὰ ἔχωσι πολεμικοὺς ναυστάθμους.

Ὁλόκληρον λοιπὸν τὸ οἰκοδόμημα τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ὑπεροχῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τὸ ἐγερθὲν διὰ τηλικούτων θυσιῶν καὶ ἀγώνων μιᾶς περίπου ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ Αἰκατερίνης Β' μέχρι Νικολάου, ἐφάνη αἴφνης καταρρεῦσαν. Ὁ Ἀλέξανδρος Β', κληρονόμος γενόμενος συμφορᾶς, ἧς ὑπῆρξεν ὅλως ἀνεύθυνος, ὑπέκυψεν εἰς αὐτὴν ὅπως ὑποκύπτουσιν οἱ ἄνθρωποι οἱ πεποιθότες ὅτι θέλουσιν ἀνακύψει. Ὅταν τρία μόλις ἔτη μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην, τῷ 1859, ὁ Beust ἀπεφήνατο ἑαυτὸν πρόθυμον νὰ προτείνῃ εἰς τὰς δυνάμεις τὴν κατάργησιν τῶν ὅρων αὐτῆς, ὅσοι ἰδίως προσέβαλλον τὴν φιλοτιμίαν τῆς Ρωσίας, ὁ αὐτοκράτωρ ἀπήντησε διὰ τοῦ Gortschakow ὅτι τὸ διάβημα εἶνε κατεσπευσμένον, μὴ θέλων νὰ ζητήσῃ ὡς χάριν ὅ,τι ἦτο βέβαιος ὅτι θὰ ἐλάμβανε διὰ τῆς ἰσχύος τῶν πραγμάτων. Ἐπὶ τούτῳ σπουδαίας ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ μεταρρυθμίσεις, ριζικῶς δ' ἐτροπολόγησεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἕνα τῶν κυριωτάτων ὅρων τῆς προτέρας ρωσικῆς πολιτικῆς. Ἐγκαταλιπὼν τὴν περὶ ὁλοκλήρου τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος μέριμναν καὶ περιορισθεὶς εἰς μόνας τὰς πρὸς

τοὺς ὁμοφύλους σχέσεις, ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν ἄμορφον μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ὄγκον τῶν Βουλγάρων. Ἡ φυλὴ αὕτη, ὑπαγομένη εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ὑπέκυπτε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ γλώσσης, ἣν ἐξεπροσώπει ἡ ὑπερτάτη ἐκείνη ἐκκλησιαστικὴ τῆς Ἀνατολῆς ἀρχή. Ἡ ρωσικὴ διπλωματία ἀποφασίσασα νὰ χωρίσῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ περιποιήσῃ εἰς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμογλώσσους πρώτην τινὰ αὐθυπόστατον ὕπαρξιν, ὑπεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτονομίαν των. Ὁ Ἀαλῆ πασσᾶς, ὅστις ἐφημίζετο ἐπὶ συνέσει, ἐνέπεσεν οὐδὲν ἧττον εἰς τὴν παγίδα. Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις εἶχεν ἐξερεθίσει αὐτὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ πλὴν τούτου ἐπίστευσεν εἰς τὴν εἰσήγησιν τοῦ Ἰγνάτιεφ ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν δύο φυλῶν ἤθελεν ἐξασθενίσει ἀμφοτέρας. Συνέταξε λοιπὸν καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας, τὸ φιρμάνιον τῆς 28 Φεβρουαρίου 1870, δι' οὗ ἡ Τουρκία ἰδίαις χερσὶ παρεχώρησεν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἐξαρχίαν ἐν ὄψει, ἂν οὐχὶ ἐν ἐπιγνώσει τῶν νικητῶν τῆς Σεβαστουπόλεως, τὰ ὅρια, ὅσα μετὰ ὀκτὼ ἔτη ἔμελλε νὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν. Ὁμολογητέον ὅτι ὁ Ἰγνάτιεφ ἦτο ἐπιτήδειος ἄνθρωπος. Μήπως ὁ δυστυχὴς Ἀβδοὺλ Ἀζὶζ δὲν ἀνέκραξε μίαν ἡμέραν ὅτι ἕνα καὶ μόνον εἶχεν ἀληθινὸν φίλον, τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ρωσίας;

Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1870, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος Β' ἔδρεψε καὶ ἕτερον θρίαμβον. Εἶχε τότε ἐκραγῆ ὁ μέγας μεταξὺ Πρωσίας καὶ Γαλλίας πόλεμος· ἐντεῦθεν δύο ἐκ τῶν ὑπογραψασῶν τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην δυνάμεων, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο ἔκτοτε πρωτεύουσα, ἡ δὲ ἄλλη ἐπρώτευσεν ἀπὸ τοῦ 1866, δὲν ηὐκαίρουν νὰ ἀσχοληθῶσιν εἰς τὰ ἀνατολικὰ πράγματα. Ἡ Αὐστρία, τεταπεινωμένη πρὸ τετραετίας, εἶχεν ἐναγωνίως ἐστραμμένην ἅπασαν αὐτῆς τὴν προσοχὴν εἰς τὰς περιπετείας τοῦ κολοσσιαίου ἐκείνου ἀγῶνος. Ὅθεν ὁ πρίγκηψ Gortschakow ὠφελήθη ἐκ τῶν περισπασμῶν τούτων τῆς μέσης Εὐρώπης, ἵνα πράξῃ ὅ,τι δὲν ἠθέλησε νὰ ὀφείλῃ εἰς τὰς μεσιτείας τοῦ Beust· καὶ δι' ἐγκυκλίου ἐδήλωσε τῇ 19 ὀκτωβρίου 1870 εἰς τοὺς ὑπογράψαντας τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην, ὅτι ἡ Ρωσία δὲν ὑπολαμβάνει ἑαυτὴν τοῦ λοιποῦ δεσμευομένην ὑπὸ τῶν περιορισμῶν, ὅσοι ἐτέθησαν τότε εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐνέργειαν.

Ἐνῷ δὲ οὕτω δεξιῶς ἐπολιτεύετο ἡ Ρωσία, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη περιέπιπτεν ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα. Ἡ κατάστασις τῶν ἐπαρχιῶν ἀντὶ νὰ βελτιοῦται, ἐδεινοῦτο. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενα τὰ σλαυϊκὰ κομιτάτα ὑπεκίνησαν τῷ 1875 τὴν σπουδαίαν ἐπανάστασιν τῆς Ἐρζεγοβίνης καὶ τὴν μικροσκοπικὴν τῆς Βουλγαρίας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ προεκάλεσαν τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Σερβίας. Ὡς ἂν μὴ ἤρ-

κουν δὲ αἱ περιπλοκαὶ αὗται, ἡ κυβέρνησις κηρύττει ἐπισήμως τὴν χρεωκοπίαν τοῦ κράτους, φονεύονται ἐν Θεσσαλονίκῃ οἱ πρόξενοι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας, δολοφονεῖται ὁ σουλτὰν 'Αβδοὺλ 'Αζίζ, ἡ δὲ Βουλγαρία, ἧς τὸ κίνημα ἠδύνατο νὰ περισταλῇ διὰ δύο ἢ τριῶν ταγμάτων τακτικοῦ στρατοῦ, παραδίδεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Κιρκασίων καὶ τῶν βασιβουζούκιδων καὶ τὰ ἄγρια ταῦτα στίφη σωρεύουσι θύματα ἐπὶ θυμάτων, ὧν ὁ ἀριθμὸς κατὰ μὲν τὴν ἀγγλικὴν ἀνάκρισιν συνεποσώθη εἰς 12,000, κατὰ δὲ τὴν γαλλικὴν εἰς χιλιάδας εἴκοσιν. Τὸ περιεργότερον εἶνε ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἀνοσιουργημάτων τούτων ἐξετελέσθησαν βεζιρεύοντος τοῦ Μαχμοὺτ Νεδδὶμ πασᾶ, ὅστις ἀνετράπη ὑπὸ τῶν σοφτάδων τῇ 12 Μαΐου 1876, ὡς τυφλὸν ὄργανον τῆς ρωσικῆς πρεσβείας.

'Εν τῷ μεταξὺ αἱ δυνάμεις ἤρχισαν ὑψοῦσαι φωνήν. Αὐστρία, Γερμανία καὶ Ρωσία ἀπαιτοῦσι νὰ συνομολογηθῇ ἀνακωχὴ πρὸς τοὺς 'Ερζεγοβινίους· ἀλλ' ἡ Πύλη ἀποποιεῖται. Αὐτὴ ἡ 'Αγγλία, θεωροῦσα τὴν συγκίνησιν, ἣν ἐπροξένησαν εἰς τὴν Εὐρώπην αἱ φοβεραὶ σφαγαὶ τῆς Βουλγαρίας, ἐδήλωσε διὰ παραγγελίας τοῦ λόρδου Derby πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν sir Elliot, ὅτι ἐὰν τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ γενόμενα ἐπαναληφθῶσιν «ἡ ἀγανάκτησις τῆς Εὐρώπης θέλει ἀποβῇ ἀκατάσχετος καὶ θέλει ἐπαγάγει ἀμέσως ἐπέμβασιν πολεμίαν τῇ Τουρκίᾳ.» Καὶ ἡ μὲν 'Ερζεγοβίνα ἐσώθη διὰ τῆς γενναίας ἐπιδρομῆς τοῦ Μαυροβουνίου· ἀλλ' ἡ Σερβία ἡττήθη καὶ ἐκινδύνευε νὰ καταληφθῇ ἅπασα ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ὅτε αἱ δυνάμεις, περιλαμβανομένης καὶ τῆς 'Αγγλίας, ἀπήτησαν ἀπὸ τὴν Πύλην νὰ ὑπογράψῃ ἀνακωχὴν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Μιλάν. 'Αλλ' ἡ Πύλη πάλιν ἀπεποιήθη καὶ διέταξε τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Τότε ὁ στρατηγὸς 'Ιγνάτιεφ ἐκ διαταγῆς τοῦ πρίγκηπος Gortschakow ἐπέδωκε τελεσίγραφον διαλαμβάνον, ὅτι ἂν ἡ Πύλη ἐντὸς δὶς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν δὲν συνομολογήσῃ ἀνακωχὴν ἄνευ ὅρου πρὸς τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Σερβίαν, ὁ πρεσβευτὴς θέλει ἀπέλθει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεθ' ὅλων τῶν ὑπαλλήλων αὐτοῦ. 'Η Πύλη τελευταῖον ὑπέγραψεν.

'Αλλ' ἔδει νὰ κανονισθῶσι τὰ πράγματα τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς 'Ερζεγοβίνης, τῆς Σερβίας, τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ ὁρισθῶσιν αἱ ἐγγυήσεις, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀπαιτηθῶσι παρὰ τῆς Πύλης περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφασισθησομένων. 'Επὶ τούτῳ δύο ἐγένοντο ἀπόπειραι, ἡ μὲν διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διασκέψεως, ἡ δὲ διὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρωτοκόλλου. 'Αμφότεραι ἀπέτυχον. 'Η στιγμὴ ὑπῆρξε κρίσιμος. 'Ο αὐτοκράτωρ 'Αλέξανδρος δὲν ἤθελε τὸν πόλεμον. Οὐ μόνον ἐπεθύμει τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης σύμπραξιν, ἀλλὰ κάλλιον παντὸς ἄλλου ἐγίνωσκεν ὅτι αἱ μεγάλαι ἐσωτερικαὶ μεταρρυθμίσεις του ἔχρηζον ἔτι εἰρήνης μακρᾶς, ἵνα φέρωσι τοὺς καρποὺς αὐτῶν. Τὴν γνώμην ταύτην συνεμερίζοντο

ὅτε Gortschakow καὶ ὁ Schouwalow· τὴν δὲ ρῆξιν ἀπήτουν ὁ Ἰγνάτιεφ, ὁ Μιλιούτιν καὶ τὰ κομιτάτα. Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος τούτου εἰμὴ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον· παρεσύρθη ὅμως ἐπὶ τέλους καὶ τῇ 12 Ἀπριλίου 1877 ἤρξατο ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος, ὅστις ἐντὸς 10 μηνῶν ἐπέβαλεν εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν ἐν Ἁγίῳ Στεφάνῳ συνθήκην. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης τὸ νεογνὸν τεκνίον τῶν κομιτάτων ἐκλήθη νὰ κυβερνήσῃ τὴν εὐρεῖαν χώραν τὴν ἁπλουμένην ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Ἀλβανίας. Εἰς τοὺς παλαιμάχους αὐτοῦ ἀδελφοὺς ἐρρίφθησαν ὀλίγα τινὰ ὀστᾶ. Αἱ ἄλλαι χριστιανικαὶ φυλαί, Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοί, οὐδὲ μνείας ἠξιώθησαν. Πόλεμος καὶ συνθήκη δὲν ἐγένοντο εἰμὴ ἵνα δημιουργηθῇ μέγα βουλγαρικὸν κράτος περιλαμβάνον τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, τὴν μὲν πρώτην ὁλόκληρον, τὰς δὲ δύο τελευταίας, πλὴν μόνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Καλλιπόλεως, καὶ τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τῶν ἀμέσων αὐτῶν περιχώρων,

Τὰ κομιτάτα καὶ οἱ ἡγέται αὐτῶν ἐθριάμβευον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπεδείχθη ὁπόσον ὁ καλὸς αὐτοκράτωρ εἶχε δίκαιον ὅτε ἐδίσταζε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον ἄνευ τῆς συμπράξεως τῆς Εὐρώπης. Ἡ σύμπραξις ἐπῆλθε μετὰ ἑκατὸν ἀκριβῶς ἡμέρας ἀφ' ἧς ἐτελέσθη ἡ ἐν Ἁγίῳ Στεφάνῳ πανήγυρις. Ἀλλ' ἤδη παρέστη εἰς μέσον οὐχὶ ἵνα ρυθμίσῃ ἀπὸ τοῦ ἴσου πρὸς τὴν Ρωσίαν τὰ ἀνατολικὰ πράγματα, ὡς ἤθελε συμβῇ ἂν ἐγίνετο πρὸ τοῦ πολέμου· παρέστη ἵνα ἐπιβάλῃ τὴν θέλησιν τῶν δυνάμεων εἰς τὸν ἀναλώσαντα ἐν τῷ μεταξὺ τοὺς πόρους καὶ τοὺς στρατοὺς αὐτοῦ νικητήν. Τῳόντι διὰ τῆς ἐξαισίας δεξιότητος καὶ τῆς ἀνενδότου ἐπιμονῆς τοῦ πρίγκηπος Βίσμαρκ, τῇ 1 Ἰουνίου 1878 συνεκροτήθη μὲν ἐν Βερολίνῳ σύνοδος ὅλων τῶν μεγάλων δυνάμεων, συνωμολογήθη δὲ ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς ἡ συνθήκη, ἡ ρυθμίσασα τὸ μέγα ζήτημα. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης καὶ τῶν παραρτημάτων αὐτῆς καὶ τῶν παρακολουθημάτων, ἡ Βουλγαρία περιωρίσθη εἰς τὴν μεταξὺ Ἴστρου καὶ Αἵμου χώραν· ἡ Αὐστρία ἔλαβε τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίναν· ἡ Ἑλλὰς τὸ πλεῖστον τῆς Θεσσαλίας καὶ μικρὰν τῆς Ἠπείρου ἀπορρῶγα· ἡ Ἀγγλία τὴν Κύπρον καὶ τὴν Αἴγυπτον· ἡ Γαλλία τὴν Τύνιδα· εἰς δὲ τὴν Ρωσίαν δὲν παρεχωρήθησαν εἰμὴ ἐν Εὐρώπῃ μὲν ἡ Βεσσαραβία, ἐν Ἀσίᾳ δὲ τὸ Κάρς, τὸ Ἀρδαχὰν καὶ τὸ Βατούμ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐν Εὐρώπῃ, ἡ Ρωσία ἐπέστρεψεν εἰς ἣν ἦτο θέσιν πρὸ 66 ἐτῶν. τῷ 1812, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔλαβε τὴν Βεσσαραβίαν, ἣν ἔπειτα τῷ 1856 εἶχεν ἀποβάλει.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἄμεσα καὶ ἔμμεσα ἀποτελέσματα τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου. Ἐπιτρέπεται ἆρά γε νῦν νὰ εἴπωμεν ἀσφαλέστερον ἢ ἄλλοτε μέχρι τίνος θέλει διαρκέσει ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων κατάστασις; Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ Τουρκία καταπολεμουμένη ἐν διαστήματι 167

ἐτῶν ἀδιαλείπτως σχεδὸν ὑπὸ τῆς Ρωσίας, δὲν εἶχεν ἀπολέσει εἰμὴ τὴν ἀρκτικὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν, ἐνῷ κατὰ τὰ ἀπὸ τοῦ 1878 ἓξ ἔτη περιωρίσθη ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ διὰ μιᾶς εἰς μόνην τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἤπειρον· τὸ δὲ ἔτι σπουδαιότερον, ὅτι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἀνέκαθεν ἡ δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη, ὑπῆρξαν οἱ θερμότεροι πρόμαχοι τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους, ἐπέβαλον ἤδη χεῖρα πλατεῖαν ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν αὐτοῦ, βεβαίως ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ κατάλυσις φαίνεται πιθανωτέρα τῆς συντηρήσεως. Ἐὰν ὅμως ἐξετάσωμεν προσεκτικώτερον, ἔστω καὶ ἀκροθιγῶς, τὰ πράγματα, αἱ πιθανότητες αὗται ἐνδεχόμενον ν' ἀντιστραφῶσιν.

Αἱ ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ τῆς Τουρκίας χῶραι δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο τάξεις· τὰς ἀποδοθείσας εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ τὰς ὑπό τινων ξένων δυνάμεων καταληφθείσας. Αἱ πρῶται, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ᾠκοῦντο ὑπὸ ὁμοφύλων ἅμα καὶ ὁμοθρήσκων· οἷοι ἦσαν οἱ Ρωμοῦνοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Σέρβοι, οἱ Ἕλληνες· αἱ δεύτεραι ἢ ἦσαν χῶραι εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ὁποίων δὲν ἐνδιεφέροντο πολὺ αἱ ἄλλαι δυνάμεις, ὅπως ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνα, ἢ ἦσαν χῶραι τῶν ὁποίων τὴν κατάληψιν δυσκόλως ἠδύναντο νὰ παρακωλύσωσιν αἱ δυνάμεις αὗται, οἷον ἡ Κύπρος, ἡ Τύνις καὶ ἡ Αἴγυπτος. Ναὶ μὲν ἡ Τουρκία περιωρίσθη ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ εἰς τὸ τριτημόριον περίπου τῶν ὅσων ἄλλοτε ἦρχεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως· ἀλλὰ τὰ καταλειφθέντα αὐτῇ οἰκοῦνται ὑπὸ ἰθαγενῶν ἢ ὁμοθρήσκων μὲν οὐχὶ δὲ καὶ ὁμοφύλων, ἢ ὁμοφύλων μὲν οὐχὶ δὲ καὶ ὁμοθρήσκων. Πλὴν τούτου αἱ χῶραι αὗται, ὡς ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως συνδέονται μὲν στενῶς πρὸς ζωτικώτατα καὶ ἀντιστρατευόμενα συμφέροντα ὅλων σχεδὸν τῶν δυνάμεων, εἶνε δὲ καὶ εἰς ἁπάσας τὰς δυνάμεις προσιταί. Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι εἴτε ἡ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς παραχώρησις, εἴτε ἡ ὑπὸ τῶν δυνάμεων κατάληψις τῶν ἐν Εὐρώπῃ περιλειπομένων κτήσεων τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους, παρίστησι πολὺ πλείονας δυσκολίας τῶν ὅσαι ὑφίσταντο ὡς πρὸς τὰς κτήσεις ὧν ὡρίσθη ἤδη ἄλλως ἡ τύχη. Τόγε νῦν λοιπὸν ἡ Υ. Πύλη εἶνε ὁ χρησιμώτερος αὐτῶν θεματοφύλαξ, ἅτε προλαμβάνουσα πᾶσαν ἐμφύλιον ἐν αὐταῖς ῥῆξιν, καὶ πᾶσαν περὶ αὐτῶν φοβερὰν τῶν δυνάμεων σύγκρουσιν.

Ὑπολείπεται, ὡς εἰκός, πάντοτε τὸ ἀπροσδόκητον. Καὶ ἓν τῶν ἀπροσδοκήτων τούτων εἶνε βεβαίως τὸ ἀπό τινος χρόνου ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαῖνον. Ἡ κυβέρνησις, ἀνατρέπουσα κατάστασιν πραγμάτων τετρακοσιέτη, ἐπιχειρεῖ ἄνευ οὐδενὸς λόγου νὰ ἐξευτελίσῃ τὸ ἀξίωμα καὶ νὰ προσβάλῃ τὰ δίκαια τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἄλλο δὲν ζητεῖ εἰ μὴ τὴν συντήρησιν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Βερολίνῳ συνθήκης ὁρισθέντος καθεστῶτος· καὶ μὴ ἀρκουμένη εἰς τοῦτο περιβάλλει διὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῆς

εὐνοίας τὴν βουλγαρικὴν ἐξαρχίαν, ἥτις παρασκευάσασα ἅπαξ τὴν συνθήκην τοῦ ἁγίου Στεφάνου, προδήλως ἀγωνίζεται διὰ τῶν αὐτῶν τοῦ 1870 μηχανημάτων νὰ ἀναστηλώσῃ αὐτὴν καταπεσοῦσαν. Εὐχόμεθα νὰ κατανοήσῃ ἐγκαίρως ἡ Ὑψ. Πύλη ποῦ ἐνδέχεται νὰ φέρῃ αὐτὴν τὸ ὀλίσθημα τοῦτο. Ἐπὶ τέλους ἡ Εὐρώπη δὲν εἰμπορεῖ νὰ τὴν σώζῃ καθ' ἑκάστην. Ἡ πολιτικὴ τέχνη ὁμοιάζει ὀλίγον τὴν ἰατρικήν, ἥτις θεραπεύει μὲν πολλὰ νοσήματα, ἀλλὰ τὴν αὐτοκτονίαν δὲν δύναται νὰ θεραπεύσῃ.

Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος

Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΟΥΘΗΡΟΥ*

Κατὰ τὸ μόλις λῆξαν ἔτος 1883 συνεπληρώθησαν τετρακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Λουθήρου, τοῦ πρώτου ἱδρυτοῦ τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἰδίως τοῦ λουθηρανισμοῦ. Ἡ Γερμανία σχεδὸν ἅπασα καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι χῶραι, ἐν αἷς εἶναι ἐξηπλωμένη ἡ λουθηρανικὴ μεταρρύθμισις, ἐπανηγύρισαν τὴν *ἑορτὴν* ταύτην τῆς τετρακοσιετηρίδος αὐτοῦ μεγαλοπρεπέστατα. Ἰδίως ἐν πόλεσιν, ἐν αἷς ὁ μέγας μεταρρυθμιστὴς εἰργάσθη, καὶ αἵτινες συνδέονται στενῶς μετὰ τοῦ βίου του, αἱ τελεταὶ ἐγένοντο μετὰ μεγάλης πομπῆς, ῥήτορες δὲ διαπρεπέστατοι, ἔξοχοι καθηγηταὶ τῆς θεολογίας καὶ ἱεροκήρυκες ἐξύμνησαν κατ' αὐτὰς τὰς πράξεις αὐτοῦ ἤτοι τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως, εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν ὀφείλει οὐ μόνον ἡ Γερμανία καὶ αἱ ἄλλαι λουθηρανικαὶ χῶραι τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν πρόοδον, ἀλλὰ καὶ ἅπασα ἡ νεωτέρα Εὐρώπη τὴν πρόοδον αὐτῆς καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐλευθερίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Βεβαίως ἐν τοῖς ἐπαίνοις τούτοις ἐρρήθησαν καὶ πολλαὶ ὑπερβολαί, ὡς σύνηθες τοῖς ἐγκωμιάζουσιν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πρέπει καὶ πᾶς ἀμερόληπτος καὶ ἀπαθὴς κριτὴς τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ Λούθηρος ἀνήκει εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς ἱστορίας, ὅτι ἡ ἐμφάνισίς του καὶ ἐνέργεια ἐπήνεγκεν μεγίστην ἀλλοίωσιν εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον, καὶ ὅτι τὸ ἔργον του ἔσχε σπουδαιότατα ἀποτελέσματα, ὧν τὰς συνεπείας μέχρι τῆς σήμερον αἰσθάνεται πᾶσα ἡ Εὐρώπη. Ὁ Λούθηρος ὑπῆρξεν εἷς τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες δὲν ἔρχονται, ὅπως οἱ συνήθεις ἄνθρωποι, εἰς τὸν κόσμον καὶ παρέρχονται χωρὶς νὰ ἀφήσωσιν ἴχνη τῆς διαβάσεώς των, ἀλλὰ συγκινοῦσι διὰ τῶν ἰδεῶν καὶ ἔργων των τὴν σύγχρονον ἐποχήν των καὶ ἐγχαράττουσι βαθύτατα καὶ ἀνεξαλείπτοις γράμμασι τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐν τῇ δέλτῳ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 13 Ἰανουαρίου 1884.

Ὁ Λούθηρος μετερρύθμισε τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Τοῦτο εἶναι τὸ μέγα ἔργον του. Ἀνάγκη μεταρρυθμίσεως τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχε, διότι καὶ ἕνεκα τῆς βαρβαρότητος τῶν λαῶν τῆς δύσεως κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, οἵτινες ἦσαν ἡ νηπιώδης καὶ παιδικὴ ἡλικία αὐτῶν, καὶ ἕνεκα τῶν φιλαρχικῶν τάσεων τῶν παπῶν καὶ τοῦ δυτικοῦ κλήρου *ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ πολλοὺς λόγους ἐξαχρειωθῇ* καὶ διαστραφῆ. Ἡ χριστιανικὴ *διδασκαλία* εἶχεν ἐν πολλοῖς διαφθαρῆ, ὡς ἀρκοῦσι νὰ ἀποδείξωσιν αἱ περὶ συγχωροχαρτίων καὶ περὶ πουργατορίου διδασκαλίαι. Οἱ τότε θεολόγοι ἀντὶ νὰ ἐλέγχωσι τὴν πλάνην καὶ νὰ ἀναζητῶσι τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ἐρεύνης τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων πατέρων καὶ διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐξετάσεως τῆς θρησκευτικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐσπούδαζον διὰ σοφισμάτων νὰ δικαιολογῶσι τὰς πλάνας καὶ καταχρήσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ κατέτριβον τὸν χρόνον αὐτῶν εἰς μικρολόγους, ἀκάρπους καὶ γελοίας πολλάκις ἐρεύνας καὶ συζητήσεις. Εἰς τίνα οἰκτρὰν κατάπτωσιν κατήντησεν ἐπὶ τέλους ἡ σχολαστικὴ θεολογία δεικνύουσι τὰ ζητήματα, περὶ ἃ καθὼς λέγει ὁ Ἔρασμος (ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ του εἰς τὸ χωρίον Α' Τιμοθ. α', 6) ἐν ταῖς πλείσταις σχολαῖς ἠσχολοῦντο οἱ τότε θεολόγοι. Τοιαῦτα ἦσαν π. χ. ἂν ὁ Θεὸς δύναται οἱονδήποτε κακὸν καὶ αὐτὸ τὸ μῖσος πρὸς ἑαυτὸν νὰ διατάξῃ καὶ νὰ ἐμποδίσῃ καλόν τι, ἂν δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴν δύναμιν τοῦ δημιουργεῖν, ἂν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἠδύνατο νὰ γίνῃ κάνθαρος ἢ κολοκύνθη, ὡς ἐγένετο ἄνθρωπος, ἂν δύναται ὁ πάπας νὰ ἐπιτάσσῃ τοῖς ἀγγέλοις, ἂν δύναται νὰ ἐξαφανίσῃ ὁλόκληρον τὸ πουργατόριον! Ἡ Γραφὴ ἡρμηνεύετο ἀτελῶς, διότι αἱ ἀρχαῖαι γλῶσσαι αὐτῆς ἡ ἑβραϊκὴ καὶ ἑλληνικὴ ἠγνοοῦντο, ἡ ἐξήγησις ἐγίνετο ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Ἱερωνύμου. Ἡ κριτικὴ ἦτο ἄγνωστος ἐπιστήμη τότε. Τὰ δὲ δόγματα δὲν ἐξητάζοντο μετὰ ἀληθοῦς φιλοσοφικοῦ πνεύματος, εἰσδύοντος εἰς αὐτὴν τὴν θρησκευτικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ φιλοσοφία θεωρουμένη ὡς ἁπλῆ δούλη τῆς θεολογίας, ἐχρησίμευεν εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίζῃ συνήθως διὰ σοφισμάτων καὶ τὰς μᾶλλον ἡμαρτημένας δοξασίας. Τοῦ μὲν ὀνόματος τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ὅρων καὶ λογικῶν κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἰδίως ἐγίνετο μεγάλη χρῆσις καὶ κατάχρησις δύναταί τις εἰπεῖν· ἀλλ' ἀληθὴς φιλοσοφικὴ μόρφωσις καὶ ἀληθὴς ἐφαρμογὴ τοῦ φιλοσοφικῶς, τ. ἔ. κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον σκέπτεσθαι δὲν ἐλάμβανε χώραν. Ἐγίνετο ἄλλαις λέξεσι τυπικὴ χρῆσις τῆς φιλοσοφίας, οὐχὶ δὲ πραγματική. Πόσον ὀλίγον ἠννόουν οἱ σχολαστικοὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τὸ ὅτι τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη ἐγνώριζον καὶ ἀνεγίνωσκον οὐχὶ ἐν τοῖς πρωτοτύποις, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀραβικαῖς μεταφράσεσι. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν νὰ ὑποτιμήσωμεν ἐντελῶς τὴν ἀξίαν ἐνίων σχολαστικῶν. Ἔξοχα πνεύματα βεβαίως ἀνεφάνησαν καὶ μεταξὺ αὐτῶν. Ἄνδρες, οἷοι ὑπῆρξαν Ἄνσελμος

ὁ Καντκβριγίας, ὁ Ἀβελάρδος, ὁ Λομβάρδος, ὁ Ἀλβέρτος Μάγνος, ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος, ὁ Σκῶτος καὶ ὁ Βοναβεντούρας, δὲν εἶναι συνήθη πνεύματα, καὶ ἅπασαι αἱ ἐποχαὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὀλίγους ἀνέδειξαν τοιούτους νόας. Ἰδίως δέον νὰ θαυμάσῃ τις ἐν αὐτοῖς τὴν λεπτότητα τοῦ πνεύματος, ἥτις ἐδεικνύετο ἐν τῇ διαλεκτικῇ ἀναλύσει τῶν δογμάτων καὶ ἐν ταῖς αἰθερίαις θεωρίαις περὶ αὐτῶν, καὶ τὸν ἀκαταπόνητον ζῆλον αὐτῶν ἐν τῇ συγγραφῇ ὀγκωδεστάτων θεολογικῶν βιβλίων. Ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶναι πάντοτε τέκνα τῆς ἐποχῆς των, καὶ φέρουσι τὴν σφραγῖδα αὐτῆς. Ἡ ἐπιστήμη εὑρίσκετο τότε ἔτι ἐν σπαργάνοις· τὰ φῶτα ἦσαν ὀλίγα· οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι ἦσαν ἀκόμη χρόνοι σκότους. Πολλοὶ σχολαστικοὶ ἦσαν μεγάλοι θεολόγοι ὡς νόες,-καὶ ἂν ἔζων σήμερον μετὰ τῶν νέων φώτων θὰ διέπρεπον ὡς ἐξοχώτατα πνεύματα· ἀλλὰ τότε εἰργάζοντο διὰ τῶν πνευματικῶν μέσων τῆς ἐποχῆς των, ἐκέκτηντο μόνον τὸν πνευματικὸν πλοῦτον τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐντεῦθεν αἱ ἐλλείψεις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας. Καὶ ἡ *λατρεία* δὲ κατήντησε παρὰ τοῖς δυτικοῖς τότε ἕνεκα τῆς βαρβαρότητος τῶν χρόνων εἰς ὄχι εὐχάριστον κατάστασιν. Αἱ τελεταὶ περιεβλήθησαν μαγικόν τινα χαρακτῆρα, διότι ἐπιστεύετο, ὅτι ἐνεργοῦσιν ex opere operato, τ. ἔ. ὅτι ὠφελοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν χωρὶς νὰ ἦναι ἀναγκαία ἀγαθὴ προδιάθεσις παρὰ τοῖς μετέχουσιν αὐτῶν (ὅρα τὸν σχολαστικὸν Γαβριὴλ Βίελ Sententt. l. IV. D. I. 31). Ἡ προσευχὴ καθ' ἑαυτὴν ἁπλῶς ἀπαγγελλομένη ἐνομίζετο, ὅτι ἐπενήργει ἐπωφελῶς ἐπὶ τὸν λέγοντα ὡς ἐπῳδή τις· διὸ ἐπεβάλλετο πολλάκις τοῖς μετανοοῦσι πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν νὰ λέγωσι 1000άκις ἢ 100άκις τῆς ἡμέρας τὸ Pater Noster καὶ Ave Maria. Ἐνῷ δὲ αἱ τελεταὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ αἱ ἑορταὶ ἐγένοντο ἀναρίθμητοι, ὥστε νὰ ἐθίζωσι τὸν λαὸν εἰς τὴν ἀργίαν, παρημελήθη πολὺ τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου, σπανιώτατα ἀκουόμενον. Ἡ λατρεία, διότι ἄλλως ἐγίνετο καὶ λατινιστὶ ἐν γλώσσῃ δηλ. μὴ ἐννοουμένῃ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, κατέπεσεν οὕτως εἰς νεκρόν τινα τύπον μηχανικῶς ἐκτελούμενον. Ὁμοίως καὶ ἡ *διοίκησις* τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας εἶχε καταλήξει εἰς τέλειον καὶ ἀπεριόριστον δεσποτισμόν. Ὁ πάπας ἦτο τὸ πᾶν, συγκεντρῶν ἐν ἑαυτῷ καὶ ἀπορροφῶν ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν. Ἀπὸ τῆς διὰ τοῦ Πιπίνου μάλιστα ἀναδείξεως τοῦ πάπα καὶ ὡς κοσμικοῦ ἡγεμόνος τῆς Ῥώμης οἱ ἐπίσκοποι ταύτης ἱκανοποιοῦντες τοὺς αὐταρχικοὺς αὐτῶν πόθους καὶ ἐπωφελούμενοι τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς εὐλαβείας τῶν τότε ἔτι βαρβάρων ἀγγλοσαξωνικῶν λαῶν τῆς δύσεως, κατώρθωσαν κατὰ μικρὸν οὐ μόνον τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν νὰ συγκεντρώσωσιν εἰς ἑαυτοὺς καὶ νὰ ὑποτάξωσιν τελείως ἑαυτοῖς τοὺς κατὰ τόπους μητροπολίτας καὶ τὰς ἐπισκοπικὰς συνόδους τῶν διαφόρων χωρῶν καὶ αὐτὰς τὰς τότε γενομένας οἰκουμενικὰς λατινικὰς συνόδους, ἃς ὡς ἁπλᾶ συμβούλια ἑαυτῶν μετεχειρίζοντο, ἀλλὰ νὰ ὑποβά-

λωσιν ὑπὸ τὴν δύναμίν των καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς αὐτοκράτορας. Οἱ αἰῶνες ἐκεῖνοι ἐν τῇ παιδικῇ αὐτῶν ἁπλότητι ἐπίστευον, ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκε πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τῷ πάπᾳ, τήν τε ἐκλησιαστικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ ὅτι τὴν τελευταίαν ταύτην αὐτὸς ἑκουσίως παραχωρεῖ τοῖς βασιλεῦσιν ὡς ἐντελοδόχοις αὐτοῦ. Ὁ πάπας ἐνόμιζον ὅτι δύναται νὰ δίδῃ τὰ στέμματα· αὐτὸς δικαιοῦται νὰ ἀναβιβάζῃ καὶ καταβιβάζῃ τοὺς βασιλεῖς· οἱ βασιλεῖς ὀφείλουσιν ἐπισκεπτόμενοι τὴν Ρώμην νὰ ἀσπάζωνται τὸν πόδα τὸν πάπα! Ὅ,τι εἶπε Γρηγόριος ὁ Ζ', ὅτι καθὼς ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἡλίου, οὕτω καὶ ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ λαμβάνει τὴν ἑαυτῆς ἐξουσίαν παρὰ τοῦ πάπα, ἦτο λίαν διαδεδομένη τότε παρὰ τοῖς δυτικοῖς λαοῖς πεποίθησις. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἕνεκα τῆς βαρβαρότητος τῶν τότε ἡγεμόνων ἡ ὑπεροχὴ αὕτη τῶν παπῶν καὶ παρέμβασις εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῶν κρατῶν, ὁσάκις ἐτύγχανον ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Ρώμης καθήμενοι ἄνδρες πεφωτισμένοι καὶ χρηστοί, ἦτο ὠφέλιμος, διότι περιέστελλε τοῦτο τὴν ὠμότητα τῶν ἀρχόντων καὶ ἔσωζεν ἐνίοτε τοὺς λαοὺς ἀπὸ ἀδίκων καταπιέσεων· ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν παπῶν κατεχρῶντο ὑπὲρ τῶν ἐγωϊστικῶν αὐτῶν σκοπῶν τῆς ἀπολύτου ταύτης ἐξουσίας, ἣν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων εἶχε δώσει αὐτοῖς. Ἔπειτα ἡ κηδεμονεία αὕτη, ἣν ὁ παπισμὸς εἶχε σφετερισθῇ ἐπὶ τῆς πολιτείας, εἶχε λόγον τινὰ ὑπάρξεως, ἐφ' ὅσον ἐπεκράτει τελεία πολιτικὴ αὐθαιρεσία καὶ βαρβαρότης· ἀφ' ὅτου ὅμως ἤρχισαν οἱ λαοὶ τῆς δύσεως νὰ ἐξέρχωνται τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ νὰ ἀναπτύσσωνται, ᾐσθάνθησαν δικαίως αἱ κυβερνήσεις ὡς λίαν ἐπαχθῆ τὸν ζυγὸν τῆς κηδεμονείας ταύτης καὶ ἐστέναζον ὑπὸ τὸ βάρος αὐτοῦ. Ἐν γένει ἡ κατ' ἀρχὰς πατρικὴ παπικὴ ἐξουσία κατήντησε ταχέως βαρύτατος πνευματικὸς δεσποτισμὸς ἐπικαθήμενος ὡς ἐφιάλτης ἐπὶ τῶν κυβερνήτεων καὶ τῶν λαῶν τῆς δύσεως. Ὁ παπισμὸς ἐπίεζε τὰς κυβερνήσεις· ἐπίεζε τοὺς λαούς· ἐπίεζε τὴν ἐπιστήμην· ἐπίεζε τὴν συνείδησιν. Ὅπλα αὐτῷ ἐχρησίμευον οἱ διωγμοί, αἱ ἐξορίαι, οἱ ἀφορισμοί, αἱ ἀπαγορεύσεις (Interdicta), ἡ ἱερὰ ἐξέτασις, ὄργανα δὲ πρὸ πάντων τὰ μοναχικὰ τάγματα. Οἱ βασιλεῖς ἔπρεπε νὰ κυβερνῶσι κατὰ τὴν θέλησιν καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ πάπα· οἱ θεολόγοι καὶ ἐπιστήμονες νὰ διδάσκωσιν ὅ,τι ἡ ἐν Ρώμῃ ἀλάνθαστος πυθία ἐχρησμοδότει· ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις ἦτο ἐν γένει δεδεσμευμένη ὑπὸ τοῦ παπισμοῦ. Ἡ ταπείνωσις, ὁ διωγμός, ὁ ἀφορισμός, ἡ πυρὰ αὐτὴ περιέμενον πάντα ἀνθιστάμενον εἰς τὸν παντοδύναμον τοῦτον ἐπίγειον Θεόν. Ὁ Ἐρρῖκος Δ' βασιλεὺς τῆς Γερμανίας ἐν πλήρει ταπεινώσει περιβεβλημένος τὸ ἔνδυμα τῶν μετανοούντων ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κανόσσης ζητεῖ γονυπετὴς συγχώρησιν παρὰ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Ζ', πρὸς ὃν εἶχεν ἐρίσει. Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἔρχεται εἰς Ρώμην ἵνα ἐξευμενίσῃ τὸν κατ' αὐτοῦ ὀργισθέντα πά-

παν Ἰννοκέντιον τὸν Γ', καὶ σώζει τὴν βασιλείαν του τότε μόνον, ὅτε ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὡς παπικὸν φέουδον. Ὁ Οὐίκλεφος ἐξορίζεται, ὁ Οὖσος, ὁ Ἱερώνυμος ἐκ Πράγης καὶ ὁ Σαβοναρόλας καίονται ἐπὶ πυρᾶς, διότι ἐτόλμησαν νὰ καταδικάσωσι καταχρήσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ὀλίγον βραδύτερον ὁ Γαλιλαῖος ὅπως σώσῃ τὴν ζωήν του ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ἐνώπιον τῆς παπικῆς ἀνακρίσεως, ὅτι ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ γῆ στρέφεται περὶ τὸν ἥλιον εἶναι αἱρετική! Οὐδέποτε ἄλλοτε ἡ Εὐρώπη εὑρέθη ὑπὸ φοβερώτερον δεσποτισμόν. Ἡ κατάστασις ἦτο ἀφόρητος. Καὶ τὰ ἤθη δὲ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἦσαν ἀνάλογα τῇ ὅλῃ καταστάσει. Ἡ ἀναγκαστικὴ ἀγαμία ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ μεγάλη δύναμις καὶ ὁ ὑπέρμετρος πλοῦτος τῆς ἐκκλησίας εἶχον διαφθείρει τὸν κλῆρον. Ἡ παπικὴ αὐλὴ ἦτο κέντρον μεγάλων σκανδάλων. Τρυφηλότης καὶ ἀκολασία ἐβασίλευον ἐν Ῥώμῃ παρὰ τοῖς ἀνωτάτοις λειτουργοῖς τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Ζβίγγλιος ἐπείσθησαν τελείως περὶ τοῦ ἀδιορθώτου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ὅτε ἐλθόντες εἰς Ῥώμην εἶδον ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐκεῖ ἐπικρατοῦσαν διαφθοράν. Εἶναι γνωστὸν διὰ ποίου ἀπαισίου ὀνόματος χαρακτηρίζει ἡ ἱστορία τὴν ἐποχὴν τῶν παπῶν τοῦ Ι' αἰῶνος, ὅτε εὐτελῆ γύναια, ἡ Μαροζία καὶ ἡ Θεοδώρα, ἀνεβίβαζον καὶ κατεβίβαζον τοὺς ἀνωτάτους τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἄρχοντας, καὶ τί διηγεῖται περὶ τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ ἀρχὰς τοῦ ΙϚ' αἰῶνος παπεύσαντος Ἀλεξάνδρου τοῦ Ϛ', ὅστις περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζεν εἰ μὴ πῶς νὰ περιβάλλῃ διὰ τιμῶν καὶ πλούτου τοὺς πέντε νόθους υἱούς του καὶ ἰδίως τὸν αὐτῷ ἀγαπητὸν Καίσαρα Βοργίαν. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου δὲν ἐκάθησαν καὶ χρηστότατοι ἄνδρες, οἷος ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ Γρηγόριος Ζ'. Ἀλλὰ τὸ σύνηθες ἦτο, ὅτι ἡ ἀπεριόριστος ἐξουσία, μεθ' ἧς ἦσαν περιβεβλημένοι, καὶ ὁ πλοῦτος, ἐν ᾧ ἔζων, ἐξήσκουν λίαν ἐπιβλαβῆ ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἤθους καὶ τοῦ βίου τῶν τότε παπῶν. Τὰ αὐτὰ αἴτια διέφθειραν καὶ τὸν λοιπὸν κλῆρον. Ὅτε ἐγένετο ἡ ἐν Κωνσταντίᾳ οἰκουμενικὴ λατινικὴ σύνοδος (1414—18), εἰς ἣν συνέρρευσαν περὶ τὰς 15 χιλιάδας κληρικῶν, ἠκολούθησαν ὅπως διασκεδάσωσιν αὐτοὺς καὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν πολλαὶ χιλιάδες ὑποκριτῶν, μουσικῶν θεάτρων, γελωτοποιῶν καὶ φαύλων ὑποκειμένων! Ὑπῆρχε βεβαίως εὐσέβεια παρὰ τῷ λαῷ κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους, ἀλλ' ἦτο εὐσέβεια βαρβάρων λαῶν, ἀναμεμιγμένη μετὰ δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιοριζομένη εἰς ἐξωτερικοὺς τύπους, εἰς νηστείας μόνον, μακρὰς προσευχάς, ἀποδημίας εἰς ἱεροὺς τόπους καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐνῷ ὁ βίος τῶν εὐσεβῶν τούτων ἦτο πολλάκις πλήρης σκληροτήτων καὶ ἀπανθρωπιῶν, ἀκολασίας, πλεονεξίας καὶ ἄλλων ἐγκλημάτων. Ὑπῆρχε λοιπὸν εὐσέβεια μᾶλλον ἐξωτερικῶν τύπων, ἢ εὐσέβεια τῆς καρδίας, μαρτυρουμένη ἐν τῷ βίῳ δι' ἔργων ἀγαθῶν. Ὑπῆρχαν βεβαίως τότε καὶ πολ-

λοὶ ἀληθῶς ἅγιοι ἄνθρωποι, ψυχαὶ ἁγναὶ καὶ θεῖαι, οἵα ἡ τοῦ μεγάλου Βερνάρδου τοῦ ἐκ Κλερβῶ, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα παραδείγματα γνησίας εὐσεβείας ἦσαν σπάνια καὶ ἐξαιρέσεις. Ὁ συνήθης τύπος τῆς εὐσεβείας ἦτο ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ κατὰ τύπον εὐσέβεια. Ὁ μεσαίων ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι αἱ μέγισται ἀντιθέσεις ἠδύναντο νὰ παρατηρηθῶσιν ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν. Ἀπήντα τις τὴν τολμηροτέραν ἀνταπάρνησιν ὀλίγων παρὰ τῷ κτηνωδεστέρῳ ἐγωϊσμῷ τῶν πολλῶν, τὸν λεπτότερον ἱπποτικὸν σεβασμὸν παρά τισι πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων παρὰ τῇ βαρβαρωτέρᾳ βίᾳ τοῦ πλήθους, παρά τισι τὴν ἀναισχυντοτέραν περιφρόνησιν πρὸς τὰ θεῖα παρὰ τῇ παχυλωτέρᾳ ἀμαθείᾳ καὶ δεισιδαιμονίᾳ τῶν πολλῶν. Ἡ ἀθλία ἠθικὴ κατάστασις τοῦ πλήθους συνείχετο μετὰ τῆς ἀμαθείας αὐτοῦ. Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις σχεδὸν δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς ἀπηγορεύετο τῷ λαῷ (Concil. Tolosan. a. 1250. c. 14. Concil. Biterr. a. 1246. c. 36). Τὸ κήρυγμα σπανίως ἠκούετο. Μετὰ ταῦτα τί ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ παρὰ τοῦ λαοῦ; Πόσον ἐσφαλμέναι ἠθικαὶ ἀρχαὶ παρὰ τούτῳ ἐπεκράτουν, ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τοῦτο, ὅτι εἰς τὸ ἀγαθὸν ἔργον καθ' ἑαυτό, ἀσχέτως πρὸς τὴν πρόθεσιν τοῦ πράττοντος, ἐδίδετο ὅλη ἡ ἀξία. Ἡ ἀγαθὴ πρᾶξις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς opus operatum. Δόγμα μὲν δὲν ἦτο ἡ τοιαύτη δοξασία, ἦτο ὅμως πρόληψις λίαν διαδεδομένη καὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πράξεως βεβαιουμένη. Τόσον εἶναι τοῦτο ἀληθές, ὥστε τινὲς ὑποβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς νηστείαν ἐμίσθουν ἄλλους, ἵνα νηστεύωσιν ἀντ' αὐτῶν. Ὁ ἁμαρτάνων ἀφ' ἑτέρου ἠδύνατο νὰ ἀγοράσῃ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν του λαμβάνων ἐπὶ χρήματι συγχωροχάρτια (indulgentias). Πλήρη δὲ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν του ἠδύνατο νὰ λάβῃ τις, ἐὰν ηὐτύχει νὰ ἀποδημήσῃ εἰς Ῥώμην κατὰ τοῦ Ἰουβιλαῖα ἔτη.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θρησκευτικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης, καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνεφάνη ὁ Λούθηρος. Ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ εἰς τὸ μέλλον· ἦτο ἀνάγκη μεταρρυθμίσεως· ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία ἐξήρχετο ὁσημέραι τῆς μεσαιωνικῆς βαρβαρότητος καὶ εἶχεν ἀνάγκην θρησκευτικῆς διδασκαλίας καθαρωτέρας, ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἐλευθερωτέρας, λατρείας πνευματικωτέρας καὶ εὐσεβείας ἀληθεστέρας. Ὁ καθολικισμὸς ἦτο θρησκεία τοῦ μεσαίωνος, ἦτο θρησκεία, ὅπως ἐννόησαν αὐτὴν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν νηπιώδει καὶ βαρβάρῳ καταστάσει. Εἶχε λοιπὸν ὁ καθολικισμὸς μετὰ τῆς παχυλῆς διδασκαλίας του, τοῦ σιδηροῦ δεσποτικοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ, τῆς πομπώδους ἐξωτερικῆς λατρείας του καὶ τῶν ἐξωτερικῶν εὐσεβῶν ἔργων του λόγον ὑπάρξεως ὡς πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς δύσεως μόνον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Τοιαύτης θρησκείας ἔχρῃζον τότε οἱ λαοί· ἡ δὲ παπικὴ ἐκκλησία ἐν τῇ βαρβαρότητι ἐκείνῃ ὑπηρέτησεν ἀληθῶς ἐπί τινα χρόνον τὴν δυτικὴν εὐρώπην. Οἱ πάπαι ἀπὸ τοῦ ϛ' αἰῶνος παρὰ πάσας τὰς παρεκτρο-

πάς των, παρὰ πάντα τὸν δεσποτισμόν των, ἐπεμβαίνοντες εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν τότε ἔτι ἀπολιτίστων γερμανικῶν κρατῶν, περιώριζον πολλάκις τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ ἀδικίαν τῶν ἀρχόντων. Ὁ δυτικὸς κλῆρος ἀφ' ἑτέρου καὶ τὰ μοναχικὰ τάγματα ὑπῆρξαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὠφελιμώτατοι τοῖς λαοῖς τῆς δύσεως. Διὰ τῶν μοναχῶν ἐξηπλοῦτο ὁ χριστιανισμὸς εἰς νέας χώρας· μοναχοὶ ἦσαν οἱ μόνοι διδάσκαλοι τῶν λαῶν· αὐτοὶ διέσωσαν ἐν τῷ κατακλυσμῷ τῆς μεσαιωνικῆς βαρβαρότητος τὰ γράμματα· αὐτοὶ διὰ τῶν ἀντιγραφῶν των διετήρησαν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ τὰ κειμήλια τῆς κλασικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιότητος· αὐτοὶ ἐπαιδαγώγησαν ἐν γένει τοὺς τότε βαρβάρους λαούς, διδάξαντες πολλαχοῦ αὐτοὺς καὶ αὐτὴν τὴν γεωργίαν καὶ τὰς τέχνας καὶ ἐκπολιτίσαντες αὐτούς. Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐξετέλεσε τότε ἀληθῶς σπουδαῖον προορισμόν. Τοῦτο ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσῃ τις. Ἀλλ' ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἤδη κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα εἶχε τελειώσει τὸν προορισμόν της. Ἑκάστη ἐποχὴ ἔχει ἰδίας ἀπαιτήσεις καὶ ἀνάγκας. Ἑκάστη ἐποχὴ ἀπαιτεῖ χριστιανισμὸν κατὰ ἴδιον τύπον, προκαλεῖ ἰδίαν διατύπωσιν αὐτοῦ. Ἡ αὐτὴ οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ ἢ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διατυποῦται κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους διαφόρως ἀναλόγως πρὸς τὴν ὅλην κατάστασιν τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν. Ἐννοεῖται, ὅτι ὁ τύπος δὲν εἶναι ἀδιάφορος πρὸς τὴν οὐσίαν ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὅσον ὁ τύπος εἶναι τελειότερος, τόσον ἐκφράζει τελειότερον καὶ τὴν οὐσίαν. Ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἀνέτελλε διὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην νέα ἐποχή. Ἤρξατο ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν· ἡ τότε ἀνανεωθεῖσα ἑλληνικὴ παιδεία διέχυσε νέον φῶς εἰς τὸν κόσμον· ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν διὰ τῶν οὐμανιστῶν παρεῖχε τοῖς πεπαιδευμένοις τελειότερα μέσα πρὸς ἔρευναν τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας· οἱ λαοὶ ἐκπαιδευόμενοι ἤρχιζαν νὰ μὴ ἀρκῶνται εἰς τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν μορφὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Παρελθούσης τῆς νηπιώδους καὶ παιδικῆς ἡλικίας του ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος ἤθελε δικαίως νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ τῆς κηδεμονείας τῶν παπῶν καὶ τοῦ κλήρου· ἡ πολιτεία ἀρξαμένη νὰ συναισθάνηται τὰ ἑαυτῆς δίκαια, ἐζήτει τὴν αὐτοτέλειαν αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν· ἡ παιδεία μὴ ἀνεχομένη πλέον τὰς πέδας, ἃς εἶχεν ἐπιβάλει αὐτῇ ὁ παπισμός, ἔτεινεν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσίν της, ἐζήτει νὰ ἀναπνέῃ ἐλευθέρως· οἱ οὐμανισταὶ οὐ μόνον δὲν ὑπήκουον τῷ παπισμῷ, ἀλλὰ καὶ μετεχειρίζοντο πᾶσαν τὴν εὐφυΐαν αὐτῶν καὶ τὸν σαρκασμὸν κατ' αὐτοῦ· ὁ κλῆρος τῆς Γερμανίας, Ἀγγλίας καὶ τῶν ἄλλων μάλιστα βορείων χωρῶν ἤθελε νὰ ἀποκτήσῃ πάλιν τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ Ῥώμης καὶ ἐπεζήτει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τοῦ παπικοῦ ζυγοῦ τοῦ πιέζοντος αὐτόν· ὁ λαὸς τέλος ἔπαυσε πλέον νὰ τρέμῃ πρὸ τῶν παπικῶν ἀφορισμῶν καὶ πανταχόθεν ἐβόων πάντες ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῶν καταχρήσεων τῆς ἐκκλησίας,

ὑπὲρ τῆς παύσεως τῆς πωλήσεως τῶν συγχαροχαρτίων, ὑπὲρ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀπολύτου παπικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως πάντων τῶν ἄλλων κακῶν. Ἡ ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας ἐγίνετο ὁσημέραι ἐπαισθητοτέρα, κατὰ μικρὸν δὲ ἐμορφώθη ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ μεγάλη μερὶς θεολόγων, ἐπισκόπων καὶ ἄλλων ἐπιζητοῦσα τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην καὶ ἔχουσα ἀναγεγραμμένον ἐπὶ τῆς σημαίας αὐτῆς τὸ πρόγραμμα Reformatio in capite et in membris, τὴν μεταρρύθμισιν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι τῶν μελῶν! Ἡ ἐπιθυμία αὕτη ἦτο νομιμωτάτη· ἡ ἐποχὴ ὑπεδείκνυε τὴν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως· ὁ παπισμὸς ὤφειλε νὰ ἐνδώσῃ· ὤφειλε νὰ ἀνεχθῇ μετ' ἀνταπαρνήσεως τὴν περιστολὴν τῆς ἐξουσίας του, ἥτις ἀπεριόριστος ἕως τότε οὖσα ἕνεκα τῆς ἄλλοτε καταστάσεως τοῦ κόσμου, κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ νῦν ἐντὸς τῶν πρεπόντων ὁρίων. Ὅταν ὁ παιδαγωγούμενος καὶ κηδεμονευόμενος ἀνδροῦται, παύει ἀναγκαίως ἡ παιδαγώγησις καὶ κηδεμονεία. Ὁ παπισμὸς ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικήν του ἐξουσίαν καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δὲ ταύτῃ σφαίρᾳ ὤφειλε νὰ μὴ ἐξακολουθῇ ἄρχων αὐθαιρέτως, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς κυβερνητικὴ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας νὰ κυβερνᾷ ταύτην κατὰ τοὺς κανόνας τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἃς ἔπρεπεν ὁ πάπας νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς ἀνωτάτας ἀρχὰς τῆς ἐκκλησίας, εἰς ἃς νὰ δύναταί τις νὰ ἐκκαλῇ τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ· ἔπρεπε πρὸς τούτοις οὐ μόνον νὰ ἀνεχθῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ εἰσηγήσηται αὐτὸς ὁ παπισμὸς πάσας τὰς ἀναγκαίας βελτιώσεις τὰς ὑποδεικνυομένας ὑπὸ τῆς προοδευτικῆς ἐποχῆς ἢ τῆς κοινῆς συνειδήσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, τὴν λατρείαν καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον. Δυστυχῶς ὁ παπισμὸς μὴ θελήσας νὰ ἀπολέσῃ τὴν ἅπαξ κατακτηθεῖσαν ὑπέροχον θέσιν του, ὅπως συνήθως οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀφήνουσιν ἣν εἰς τὰς χεῖράς των ἔχουσιν ἐξουσίαν, προὐτίμησεν εἰς πάντα ταῦτα νὰ ἀντιτείνῃ τελείαν ἄρνησιν, τὸ non possumus. Εἰς μάτην συνεκροτήθησαν αἱ τρεῖς μεγάλαι μεταρρυθμιστικαὶ σύνοδοι τῆς Πίζης (1409), Κωνσταντίας (1414) καὶ τῆς Βασιλείας (1431), ἐν αἷς ἄνδρες ἔξοχοι, οἷοι ὁ Γέρσων καὶ ὁ Δαΐλλυς καὶ ἄλλοι μετὰ μεγάλης πολυμαθείας καὶ εὐγλωττότατα ἀπέδειξαν τὴν ἀνάγκην τῶν μεταρρυθμίσεων. Εἰς μάτην ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Οὐΐκλεφος καὶ διδάσκων καὶ γράφων διέδιδε τὰς μεταρρυθμιστικὰς ἰδέας. Εἰς μάτην τὰς ἰδέας ταύτας μετέδιδεν εἰς Βοεμίαν καὶ Γερμανίαν ὁ Οὖσος καὶ ὁ μαθητής του Ἱερώνυμος. Εἰς μάτην τέλος ὁ Σαβοναρόλας ὡς ἄλλος προφήτης μετὰ κύρους ἁγίου ἀνδρὸς κατεκεραυνοβόλει ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῆς Φλωρεντίας τὰς παπικὰς ἀξιώσεις καὶ καταχρήσεις. Ὁ παπισμὸς ἔμεινεν ἄκαμπτος. Αἱ σύνοδοι ἐκεῖναι διελύθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἄπρακτοι· οἱ δὲ κήρυκες ἐκεῖνοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἐξωρίσθησαν ἢ ἐκάησαν ἐπὶ πυρᾶς. Οἱ πάπαι ἐθριάμβευσαν τότε· ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ θρίαμβοι χείρονες τῆς ἥττης καὶ ὀλέθριοι τοῖς θριαμβεύουσι. Καὶ ὁ θρίαμβος

τῶν παπῶν ἦτο ψευδὴς καὶ πρόσκαιρος. Ἡ πρόοδος τῆς ἀληθείας δύναται ἐπί τινα μόνον χρόνον νὰ ἐπισχεθῇ, ἐπὶ τέλους ὅμως θριαμβεύει. Ἡ ἀλήθεια κέκτηται σθένος, οὗτινος στερεῖται τὸ ψεῦδος· ἐκείνη θὰ βασιλεύῃ πάντοτε ἐπὶ τέλους, τοῦτο δὲ θὰ ὑποχωρῇ. Οἱ πάπαι μὴ θελήσαντες τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, προὐκάλεσαν τὴν θρησκευτικὴν ἐπανάστασιν. Τοῦτο εἶναι ὁ προτεσταντισμὸς, μεταρρύθμισις ἐπιβεβλημένη δι' ἐπαναστάσεως καὶ βίας. Οἱ πάπαι ἔπαθον, ὅ,τι αἱ δεσποτικαὶ κυβερνήσεις πάσχουσι συνήθως, αἵτινες ἐκ φιλαρχίας καὶ πείσματος ἀποκρούουσαι τὰς ὡς ἀναγκαίας ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ὑποδεικνυομένας φιλελευθέρας μεταρρυθμίσεις, ἐμπίπτουσι τάχιον ἢ βράδιον εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ παπισμοῦ ἔλαβεν εἰς τὰς στιβαρὰς αὐτοῦ χεῖρας εἷς μοναχός. Ὁ μοναχὸς οὗτος εἶναι ὁ Λούθηρος, οὗτινος ἑώρτασε κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τὸ ἥμισυ τῆς Εὐρώπης τὴν τετρακοσιετηρίδα ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του, καὶ ὃν σήμερον ἡ προτεσταντικὴ Εὐρώπη ἐξυμνεῖ ὡς τὸν θρησκευτικὸν ἥρωα αὐτῆς, τὸν ἀπαλλάξαντα αὐτὴν ἀπὸ τοῦ παπικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ δόντα αὐτῇ τὸν χριστιανισμόν, ὃν ἐπόθει.

Ὁ *Λούθηρος* εἶχε πάντα τὰ προσόντα τὰ ἀπαιτούμενα ἵνα ἀναλάβῃ καὶ φέρῃ εἰς πέρας τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Εἶχε βαθύτατον θρησκευτικὸν αἴσθημα, ὡς ἀληθὴς καὶ γνήσιος γερμανός. Οὐδεὶς λαὸς ὡς γνωστὸν εἶναι θρησκευτικώτερος τοῦ γερμανικοῦ, αἰσθάνεται βαθύτερον τὴν θρησκείαν. Εἶχε τὰ ἀναγκαῖα φῶτα, διότι σπουδάσας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἐρφούρτης ἐγένετο κάτοχος ὅσον ὀλίγοι τότε θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν γνώσεων, ἐδίδασκε δὲ ἀπὸ τοῦ 1508 ὡς καθηγητὴς μετὰ πολλῆς φήμης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιττεμβέργης. Ἐγίνωσκεν ἄριστα τὴν ἑβραϊκὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν. Λατινιστὶ ἔγραφε καὶ ἐλάλει. Μετέφρασε δὲ ἐκ μὲν τοῦ ἑλληνικοῦ τὴν Κ. Δ. ἐκ δὲ τοῦ ἑβραϊκοῦ τὴν Π. Ἡ δὲ γερμανικὴ αὕτη μετάφρασις τῆς ἁγίας Γραφῆς ὑπερέβαλεν ὡς γνωστὸν πάσας τὰς μέχρι τότε γερμανικὰς καὶ εἰς ἄλλας νεωτέρας γλώσσας μεταφράσεις τῶν ἱερῶν κειμένων, εἶναι δὲ ἀριστούργημα ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν. Δι' αὐτῆς ὁ Λούθηρος ἐγένετο ὁ πατὴρ τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ὁ δοὺς πρῶτος τὸ τελειότερον πρότυπον αὐτῆς. Ὡς συγγραφεὺς ἦτο γόνιμος ὡς δεικνύουσι τὰ πολλὰ ἔργα αὐτοῦ, ὡς ῥήτωρ δὲ εὐγλωττότατος, σύρων ὡς διὰ μαγείας πρὸς τὰς ἰδέας του τὰ πλήθη. Ὀλίγοι ῥήτορες ὑπῆρξαν ἐν τῷ κόσμῳ τόσον δημοτικοὶ ὅσον αὐτός. Ἐκέκτητο δὲ καὶ ἅπασαν τὴν αὐταπάρνησιν καὶ ἡρωϊκὴν τόλμην, ἥτις ἀπῃτεῖτο παρὰ τοῦ ἀναλαμβάνοντος τοιοῦτον γιγάντιον ἀγῶνα. Ὁ Λούθηρος προὔκειτο νὰ πολεμήσῃ τὴν φοβερωτέραν δύναμιν, ἥτις τότε ὑπῆρχε, τὴν δύναμιν ἐκείνην, ἥτις ἀπὸ αἰώνων εἶχεν ὑποτάξει εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν της ὁλόκληρον τὸν δυτικὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον, νὰ διασείσῃ τὴν δύναμιν τοῦ πάπα, εἰς οὗ τὰ νεύματα ὑπέκυπτον τρέμοντες καὶ βασιλεῖς

καὶ αὐτοκράτορες καὶ ὁλόκληροι λαοί. Ὁ Λούθηρος συνέλαβε τὴν πρώτην ἀποστροφὴν κατὰ τοῦ παπισμοῦ καὶ ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἁγίας Γραφῆς. Γραφὴ καὶ παπισμὸς δὲν συμβιβάζονται· διότι οὐδαμοῦ αὐτῆς ἀναγινώσκει τις περὶ πάπα ὡς ἀπολύτου καὶ ἀπεριορίστου κυρίου τῆς ἐκκλησίας· οὐδαμοῦ περὶ συγχωροχαρτίων καὶ τῶν τοιούτων. Ἐπεστηρίχθη δὲ ἐν τῇ πεποιθήσει περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ὅτε ἦλθε χάριν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων εἰς Ῥώμην τῷ 1510. Πολλοὶ ἔπαθον τὸ πάθημα τοῦτο. Ἐπισκεφθέντες τὴν Ῥώμην, ἀπεστράφησαν βαθύτερον τὸν παπισμόν. Εἶναι ἀδύνατον νά ἴδῃ τις ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν πλοῦτον, ἐν ᾧ ὁ πάπας ζῇ καὶ τὴν θεοποίησιν αὐτοῦ ὑπό τε τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, τὴν τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν τῶν καρδιναλίων αὐτοῦ καὶ ἀπάτης τῆς αὐλῆς του, χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ του ἀγανάκτησιν, καὶ χωρὶς κινῶν τὴν κεφαλὴν νὰ εἴπῃ καθ' ἑαυτόν· εἶνε εἰρωνεία νὰ λέγῃ ὁ πάπας ὅτι εἶναι ἀντιπρόσωπος τοῦ ταπεινοτάτου Ἰησοῦ, ὅστις δὲν εἶχε ποῦ τὴν κεφαλὴν νὰ κλίνῃ, καὶ διάδοχος δῆθεν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου τοῦ πτωχοῦ ἐκείνου ἐκ Γαλιλαίας ἁλιέως! Καὶ μόνος ὁ βασιλικὸς οὗτος βίος τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν περὶ αὐτὸν εἶναι ἀνατροπὴ τελεία τοῦ Εὐαγγελίου, οὗ οἱ λειτουργοὶ μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρέπει νὰ παρέχωσι τὸν βίον των τύπον ἁπλοῦ, λιτοῦ καὶ σώφρονος βίου. Ἐπανέρχεται εἰς Γερμανίαν ὁ Λούθηρος ἐν τῇ καρδίᾳ του φέρων τὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὸ ἡφαίστειον ἦτο ἕτοιμον πρὸς ἔκρηξιν. Ἡ στιγμὴ τῆς ἐκρήξεως φθάνει, ὅτε ὁ μοναχὸς Τέτζελος ἔρχεται εἰς Βιττεμβέργην καὶ ἄρχεται ἀναισχύντως πωλῶν ἀφέσεις (1517). Τότε προβαίνει εἰς τὸ μέσον ὁ Λούθηρος, καὶ διὰ τῶν περιφήμων 95 θέσεων, ἃς ἐτοιχοκόλλησεν ἐπὶ τῆς κεντρικωτέρας ἐκκλησίας τῆς Βιττεμβέργης, καταπολεμεῖ τὰς καταχρήσεις ταύτας τῶν ἀφέσεων. Διὰ τῶν θέσεών του ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτημάτων δὲν δύναται νὰ πωληθῇ καὶ ἀγορασθῇ· ἡ ἄφεσις παρέχεται παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον ἀληθοῦς μετανοίας. Ἡ πώλησις τῶν ἀφέσεων ἦτο φανερὰ ἱεροκαπηλεία. Ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ εἶχε πάλιν καταντήσει οἶκος ἐμπορίου (Ἰωάνν. δ', 17). Ἦτο ἀνάγκη πάλιν φραγγελίου ἵνα ἐκδιωχθῶσιν οἱ ἀσχημονοῦντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οἱ πωλοῦντες καὶ ἀγοράζοντες ἐν τῷ ναῷ. Ἔκτοτε ὁ Λούθηρος ἐξηκολούθησεν ἀτρομήτως τὸ ἔργον αὐτοῦ. Οὐδεμία ἀπειλή, οὐδεὶς κίνδυνος, οὐδεμία δύναμις ἠδύνατο πλέον νὰ ἐμποδίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ προβῇ εἰς τὰ πρόσω. Ἐν Αὐγούστῃ ἐνώπιον τοῦ παπικοῦ ἀντιπροσώπου, πρὸ τοῦ ὁποίου προσεκλήθη (1518), ἄκαμπτος μένων ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ νὰ παλινῳδήσῃ, ὅτι τότε μόνον θὰ παύσῃ διδάσκων κατὰ τῶν ἀφέσεων, ὅταν ἤθελε παύσει καὶ ἡ ἀναίσχυντος πώλησις αὐ-

των και ήθελε κατηργηθή τελείως ή φοβερά αύτη κατάχρησις. Καὶ ἐν Λειψία, ὅπου μετὰ ἓν ἔτος συνδιελέχθη δημοσίᾳ πρὸς τὸν Ἔκκιον καὶ ἄλλους καθολικοὺς θεολόγους, ὅτε κατεπολέμησεν τὴν παπικὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ καθαρτήριον, ἔδειξε τὴν αὐτὴν σταθερότητα. Μετὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ἦτο ἀδύνατος πλέον ἡ ὀπισθοχώρησις. Ὁ Λούθηρος ἀπετάθη τότε πρὸς τοὺς Βοεμούς, οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ διεμαρτύροντο κατὰ τοῦ πάπα ὡς στεροῦντος τοὺς λαϊκοὺς ἐναντίον τῆς Γραφῆς τοῦ ἱεροῦ ποτηρίου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ ἐνισχύει αὐτούς. Πρὸς δὲ τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ε' ἀποτεινόμενος, δεικνύει αὐτῷ τὴν ἀνάγκην τῆς συγκαλέσεως οἰκουμενικῆς συνόδου πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς ἐκκλησίας. Δι' ἄλλης δὲ ἐπιστολῆς του πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας προσκαλεῖ αὐτοὺς νὰ ἐξαναστῶσι κατὰ τοῦ πιέζοντος τὴν Γερμανίαν παπικοῦ ζυγοῦ καὶ νὰ ζητήσωσι νὰ καταστήσωσι τὴν γερμανικὴν ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ, ὁποία ταραχὴ προὐκλήθη ἐν Ῥώμῃ ἐκ τῶν ἐκ Γερμανίας τούτων εἰδήσεων. Ὁ πάπας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐννόησαν ταχέως, ὅτι δὲν πρόκειται ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ περὶ συνήθους τινὸς θορύβου, περὶ κοινῆς τινος ἔριδος μεταξὺ μοναχῶν καὶ θεολόγων, ἀλλ' ὅτι θύελλα φοβερὰ ἠγείρετο ἀπὸ τοῦ βορρᾶ μέλλουσα νὰ ἐκραγῇ κατὰ πάσης τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ πρῶτον κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς. Ὁ Λούθηρος διατάσσεται ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ ἐντὸς 60 ἡμερῶν νὰ ἔλθῃ εἰς Ῥώμην, ἵνα ἀνακριθῇ, οὗτος ὅμως κωφεύει. Ὁ ἀφορισμὸς ἐκσφενδονίζεται κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὅπως τὸ ἄγριον κῦμα προσαράσσον πρὸς τὸν ἀσάλευτον βράχον διαλύεται εἰς ἀφρούς, οὕτως οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἐπήνεγκεν ἐπὶ τοῦ Λουθήρου ὁ παπικὸς ἀφορισμός. Ὁ τολμηρὸς μοναχὸς δὲν διστάζει μάλιστα ἐν Βιττεμβέργῃ ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ νὰ καύσῃ δημοσίᾳ τὴν βοῦλλαν τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας (1520)! Συγχρόνως δὲ γράφει εἰς ἀπάντησιν τὸ σύγγραμμα adversus bullam Antichristi. Αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθήρου ἤρχισαν ἔκτοτε νὰ διαδίδωνται ἐν Γερμανίᾳ. Θεολόγοι ἐπίσημοι, ὡς ὁ Μελάγχθων καὶ ὁ Κάρλσταδτ, ἐγένοντο ὀπαδοὶ αὐτῶν. Ἡ λατρεία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις μεταβάλλεται πολλαχοῦ συμφώνως πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Λουθήρου. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἡγεμόνων ἠσπάσθησαν τὴν μεταρρύθμισιν· ἥτις συγχρόνως σχεδὸν εὗρε καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ διὰ τοῦ Ζβιγγλίου (1519) καὶ ὀλίγον βραδύτερον διὰ τοῦ Καλβίνου (1534) ὑποστήριξιν. Ἡ Γερμανία ταχέως διῃρέθη εἰς φίλους καὶ ἐχθροὺς τῶν νέων ἰδεῶν, εἰς ὀπαδοὺς τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ εἰς ὀπαδοὺς τοῦ παλαιοῦ θρησκευτικοῦ καθεστῶτος. Εἰς μάτην ἐν τοῖς συνεδρίοις τῶν ἡγεμόνων ἐν Βόρμς (1521), ἐν Νυρεμβέργῃ (1522. 1524), καὶ ἐν Σπέϊερ (1526. 1529) ἐζήτησαν οἱ καθολικοὶ ἐπὶ κορυφῆς ἔχοντες τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ε' νὰ ἀπαγορεύσωσιν ἢ τοὐλάχιστον περιορίσωσι τὴν νέαν διδασκαλίαν. Κατὰ

τῆς ἀποφάσεως ταύτης διεμαρτυρήθησαν οἱ φίλοι τοῦ Λουθήρου ἡγεμόνες, ὅθεν καὶ διαμαρτυρόμενοι ἔκτοτε οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐκλήθησαν. Ὅτε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησεν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Αὐγούστης νὰ ἀπειλήσῃ ἐπὶ τέλους αὐτοὺς (1530), ὅτι καὶ διὰ τῆς βίας θὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν, ἀποχωρήσαντες οἱ φίλοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἡγεμόνες, ἐννόησαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ συμμαχήσωσι καὶ νὰ ἦναι ἕτοιμοι, ἵνα καὶ διὰ τοῦ αἵματός των ὑπερασπίσωσι τὰς θρησκευτικάς των πεποιθήσεις. Ἐν Σμαλκάλδῃ συγκροτεῖται ἡ συμμαχία αὐτῶν (1531), ὁ δὲ θρησκευτικὸς πόλεμος δὲν ἐβράδυνε πραγματικῶς νὰ ἐκραγῇ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουθήρου (1546) καὶ νὰ μολύνῃ τὸ ἔδαφος τῆς Γερμανίας δι' ἀδελφικοῦ αἵματος. Ἡ μεγάλη καὶ σωτήριος ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς θρησκείας, ἡ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἰδίως αἰῶνος σώσασα τὴν Εὐρώπην τῶν ἐμφυλίων θρησκευτικῶν πολέμων, δὲν ἦτο ἀκόμη σεβαστὴ ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ μεταρρύθμισις πανταχοῦ, ὅπου ἐξηπλοῦτο, ἐπολεμεῖτο φανατικώτατα. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία τῆς διαδόσεως αὐτῆς εἶναι ἱστορία θρησκευτικῶν διωγμῶν καὶ πολέμων. Ἐν Γερμανίᾳ πλὴν τοῦ σμαλκαλδικοῦ πολέμου συνέβη ἕνεκα τῆς μεταρρυθμίσεως βραδύτερον καὶ ὁ φοβερὸς τριακονταετὴς πόλεμος (1618), ὅστις ἠρήμωσε τὴν Γερμανίαν. Ἡ Ἑλβετία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Σουηδία καὶ αἱ λοιπαὶ χῶραι τῆς βορείου Εὐρώπης, ὅπου διεδόθη ὁ προτεσταντισμός, διῆλθον πρῶτον διὰ μεγάλων ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν καὶ πολέμων, ἕως οὗ ἐγκατασταθῇ καὶ ἀναγνωρισθῇ ὁριστικῶς ἐν αὐταῖς ἡ νέα τάξις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσεν ἡ μεταρρύθμισις ἐν τοῖς βορείοις λαοῖς τῆς Εὐρώπης. Ὁ Λούθηρος ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ παπισμοῦ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Οἱ πλεῖστοι τῶν Γερμανῶν, μικρὸν μέρος τῶν βορείων Γάλλων, οἱ Ὀλλανδοί, οἱ Ἄγγλοι, οἱ Σουηδοί, οἱ Νορβεγοί, οἱ Δανοὶ ἐγένοντο προτεστάνται. Ἡ νέα αὕτη μορφὴ τοῦ χριστιανισμοῦ μετεδόθη κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικήν. Οὕτως 100 περίπου ἑκατομμύρια χριστιανῶν ἠσπάσθησαν τὰς ἰδέας τοῦ Λουθήρου.

Ἔλθωμεν νῦν νὰ ἴδωμεν, τίνες αὗται *αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθήρου*, αἵτινες ἐγένοντο ἰδέαι κοιναὶ τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου. Αἱ πλάναι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐν *τῇ διδασκαλίᾳ* δύνανται νὰ συγκεφαλαιωθῶσιν εἰς δύο τινὰ α' εἰς τὸ ὅτι, λησμονηθείσης τῆς ἁγίας Γραφῆς, αἱ παραδόσεις τῶν παλαιοτέρων χρόνων, αἱ ἰδέαι τῶν προτέρων διδασκάλων τῆς θεολογίας, ἰδίως τῶν σχολαστικῶν, αἱ κατὰ τόπους συνήθειαι καὶ προλήψεις εἶχον καταλάβει τὴν θέσιν αὐτῆς καὶ ἐχρησίμευον ὡς ἡ κυρία πηγὴ τῆς διδασκαλίας· καὶ β' εἰς τὸ ὅτι ἡ εὐσέβεια, ἡ ὁποία εἶναι κυρίως αἴσθημα καὶ πρέπει νὰ ῥιζοῦται ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, εἶχεν ἐντελῶς ἐξωτερικευθῆ, ἐθεωρήθη δὲ ὡς συνισταμένη μόνον εἰς ἐξωτερικάς τινας θρησκευτικὰς πράξεις, ὧν ἡ ἁπλῆ, ἐξωτερική, μηχανικὴ ἐκτέλεσις ἐπιφέρει τὴν σω-

τηρίαν. Τόσον ἐνομίσθη ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ ἡ σωτηρία, ἡ δικαίωσις, ἡ ἄφεσις ὥς τι ἐξωτερικόν, ὥστε ἠδύνατο καὶ νὰ πωλῆται καὶ νὰ ἀγοράζηται. Τοῦτο δεικνύουσιν αἱ ἀφέσεις, ὁ θησαυρὸς τῶν ἀξιομισθιῶν τῶν ἁγίων, τὸ καθαρτήριον καὶ αἱ ὅμοιαι διδασκαλίαι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τῶν πλανῶν τούτων ἀντέταξεν ὁ Λούθηρος δύο ἀρχάς, αἵτινες εἶναι αἱ βάσεις τοῦ προτεσταντισμοῦ μέχρι σήμερον. Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι ἡ μόνη καθαρὰ πηγὴ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ ἁγία Γραφή, ἥτις εἶναι καὶ ὁ μόνος γνώμων καὶ ἀλάνθαστος κανὼν αὐτῆς. Ἐκεῖνο εἶναι χριστιανικὴ διδασκαλία, ὅπερ ἢ εὑρίσκεται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἢ συμφωνεῖ πρὸς αὐτήν. Αἱ παραδόσεις καὶ ἐκ παλαιᾶς συνηθείας προερχόμεναι δοξασίαι τότε μόνον πρέπει νὰ γίνωνται παραδεκταί, ὅταν συνάδωσιν πρὸς τὴν Γραφήν. Τοῦτο εἶναι ἡ κατ' εἶδος ἀρχὴ τοῦ προτεσταντισμοῦ, Principium formale. Μόνον οὕτως ἦτο δυνατὸν νὰ προσβληθῶσι πᾶσαι αἱ ἐσφαλμέναι καὶ τὸν τότε χριστιανισμὸν ἀσχημίζουσαι ἰδέαι, ἃς ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐκάλυπτε διὰ τοῦ πέπλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ἐπάνοδος εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τοῦ Λουθήρου, ὡς ὑπῆρξε τὸ σύνθημα πάντων ἐν γένει ἐκείνων, ὅσοι κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙϚ' αἰῶνα ἠθέλησαν νὰ ἀναμορφώσωσι τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὸ σύνθημα τοῦ Οὐϊκλέφου, τοῦ Οὔσου, τοῦ Ζβιγγλίου, τοῦ Καλβίνου. Ἄλλη σωτηρία δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις εἶχε προσλάβει ἔννοιαν εὐρυτάτην, περιλαμβάνουσα πᾶν ὅ,τι ἐδίδασκε καὶ ἔπραττε τότε ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία. Ἡ κάθαρσις ἦτο ἀδύνατος ἄλλως νὰ γίνῃ εἰ μὴ διὰ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν. Δευτέρα ἀρχὴ τοῦ Λουθήρου ἦτο, ὅτι ἡ εὐσέβεια εἶναί τι ἐσωτερικόν, εἶναι ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Ὅταν λείπῃ ἡ πίστις, ἡ ἐσωτερικὴ ἀπὸ καρδίας ἀφοσίωσις εἰς τὸν Θεόν, ἡ πίστις εἰς τὸ θεῖον ἔλεος, οὐδὲν δύνανται αἱ ἐξωτερικαὶ θρησκευτικαὶ πράξεις αἱ μηχανικῶς τελούμεναι. Ἡ σωτηρία, ἡ δικαίωσις, ἡ ἄφεσις οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται, ἀλλὰ παρέχεται χάριτι τῷ πιστεύοντι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δικαιοῦται διὰ τῆς πίστεως, οὐχὶ διὰ τῶν ἔργων. Αὕτη εἶναι ἡ καθ' ὕλην ἀρχὴ τοῦ προτεσταντισμοῦ Principium materiale. Δι' αὐτῆς κατέρριψεν ὁ Λούθηρος ὡς δι' ἑνὸς ἰσχυροῦ κτυπήματος τὰς ἀφέσεις, τὸ καθαρτήριον, τὰς ἐπιβαλλομένας ὡς ἱκανοποιήσεις τῆς θείας δικαιοσύνης θρησκευτικὰς ἀσκήσεις, τὰς ἱερὰς ἀποδημίας καὶ τὰ τοιαῦτα, μεθ' ὧν τότε συνεδέοντο μέγισται καταχρήσεις. Ὡς πρὸς δὲ τὴν *λατρείαν* τὰ ὑφιστάμενα κακὰ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ συνίσταντο εἰς τὸ ὅτι ἡ λατρεία ἐγίνετο ἐν λατινικῇ γλώσσῃ, ὅτι αἱ τελεταὶ ἦσαν ἀτελεύτητοι, καὶ ὅτι ἔλλειπε τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο ὁ Λούθηρος εἰσήγαγε πρῶτον τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν λατρείαν. Ἡ μεταρρύθμισις αὕτη εἶχε μεγίστην σημασίαν· διότι ἐνῷ ἕως τότε οἱ δυτικοὶ λαοὶ παρίσταντο ἐν ταῖς τελεταῖς ὡς ἀγάλματα, μηδὲν ἐννοοῦντες, μηδὲ μετέχον-

τες ποσῶς τῆς λατρείας, καὶ ἦσαν θεαταὶ ἀκαταλήπτων τύπων, οὓς ἐθεώρουν ὡς μαγικάς τινας ἐπῳδάς, ἀπὸ τοῦ Λουθήρου ἤρχισαν νὰ ἔχωσι λατρείαν ὑπ' αὐτῶν ἐννοουμένην καὶ νὰ μετέχωσιν αὐτῆς. Τὰς δὲ τελετὰς ἁπλοποίησεν ὁ Λούθηρος. Ἡ ὅλη λατρεία κατ' αὐτὸν ἔπρεπε νὰ συνίσταται εἰς ὀλίγους ὕμνους καὶ προσευχάς, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Γραφῆς καὶ εἰς τὸ κήρυγμα. Καὶ αὐτὸ τὸ κυριακὸν δεῖπνον ἔπρεπε νὰ γίνηται μόνον σπανίως, ὁσάκις προὔκειτο νὰ μεταλάβωσιν αὐτοῦ πιστοί. Εἰς δὲ τὸ κήρυγμα ἔδωκεν ὁ Λούθηρος κεντρικωτάτην θέσιν ἐν τῇ λατρείᾳ· αὐτὸ εἶναι τὸ πᾶν ἐν τῇ προτεσταντικῇ λατρείᾳ. Τοιουτοτρόπως ἐζήτησεν ὁ Λούθηρος ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ἁπλότητα τῶν πρώτων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ νὰ πλάσῃ λατρείαν πνευματικήν, κατάλληλον νὰ οἰκοδομῇ τοὺς πιστούς, νὰ φωτίζῃ μὲν τὴν διάνοιαν αὐτῶν διὰ τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν, νὰ πληροῖ δὲ τὴν καρδίαν εὐσεβῶν αἰσθημάτων. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν *διοίκησιν* ἦτο ἀνάγκη νὰ προσβληθῇ ὁ παπικὸς δεσποτισμὸς καὶ νὰ πέσῃ τὸ ὑπέρμετρον κράτος τοῦ κλήρου, ὅστις ἀποτελῶν προνομιοῦχόν τινα τάξιν, ἐδέσποζε τοῦ λαοῦ καὶ ἐτυράννει τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Λούθηρος ἀπεκήρυξε διὰ τοῦτο τὸν παπισμὸν ὡς μὴ στηριζόμενον εἰς τὴν Γραφήν, ἐπολέμησε δὲ αὐτὸν σφοδρότατα, κηρύξας τὸν πάπαν ὡς τὸν μέγιστον ἐχθρὸν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπίσκοποι ὑπεστήριξαν τὸν παπισμόν, ἐδίδαξεν ὅτι οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι εἶναι τὰ μόνα νόμιμα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα. Οἱ λειτουργοὶ οὗτοι τῆς ἐκκλησίας ἔπρεπε νὰ μὴ νομίζωσιν, ὅτι εἶναι κύριοι τῶν ἐκκλησιῶν· διότι ἡ ἐξουσία αὐτῶν πηγάζει ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ ἢ τῆς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν, ὧν εἶναι ἐντολοδόχοι. Αἱ κατὰ τόπους κυβερνήσεις οὐ μόνον δὲν πρέπει νὰ ὑπόκηνται τῷ πάπᾳ καὶ τῷ κλήρῳ, ὡς οὗτοι ἠξίουν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐποπτεύωσιν αὐτοὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ μεριμνῶσι περὶ αὐτῆς. Οἱ ἡγεμόνες εἶναι τὰ ἐξοχώτερα μέλη τῆς ἐκκλησίας καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ λαμβάνωσι σπουδαιότατον μέρος ἐν τῇ διοικήσει αὐτῆς. Πρέπει δὲ πάντες οἱ κληρικοὶ νὰ ὦσιν ἔγγαμοι, ὥστε νὰ ἦναι ἀπηλλαγμένοι τῶν ἠθικῶν ἐκείνων παρεκτροπῶν, εἰς ἃς ἡ ἀγαμία εἶχεν ἕως τότε ὠθήσει τὸν κλῆρον, καὶ οὕτω νὰ ἦναι πρότυπα χρηστῶν καὶ ἐναρέτων πολιτῶν. Τέλος ὡς πρὸς τὸν πρακτικὸν *θρησκευτικὸν βίον* ὁ Λούθηρος ἐπολέμησε τὴν τάσιν τοῦ μεσαίωνος νὰ θεωρῇ μόνον ἀληθῆ εὐσεβῆ βίον τὸν τοῦ μοναχοῦ καὶ τὴν ἐνασχόλησιν εἰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις, προσευχάς, νηστείας, ἱερὰς ἀποδημίας καὶ τὰ τοιαῦτα, νὰ περιφρονῇ δὲ τὸν οἰκογενειακὸν βίον καὶ τὴν ἑκάστου χριστιανοῦ εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ κοινωνικοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀφοσίωσιν. Ὁ Λούθηρος τοὐναντίον ἐξῆρε τὴν ἠθικὴν ἀξίαν του οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, φρονῶν ὅτι ἐκεῖνος εἶναι ἀληθῶς εὐσεβής, ὅστις ὡς μέλος τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντά του. Ἤθελεν ἄλλαις λέξεσιν οὐχὶ τὴν ἁπλῶς

θεωρητικὴν καὶ κατὰ τύπον, ἀλλὰ τὴν πρακτικὴν εὐσέβειαν. Πρὸ πάντων ἤθελε νὰ ἀνυψώσῃ ἠθικῶς τὸν οἶκον διὰ τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς. Διὰ τοῦτο συνίστα θερμῶς τὴν κατ' οἶκον ἐπιμελῆ ἀνάγνωσιν τῶν ἁγίων Γραφῶν κατὰ τὰς κυριακάς, αἵτινες διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως ἔμειναν αἱ μόναι σχεδὸν ἑορταί. Αἱ ἑορταὶ τῶν ἁγίων κατηργήθησαν, διότι ἕνεκα τῆς ἀδιαφορίας τοῦ Λουθήρου πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ τῆς ἀποκλειστικῆς προσκολλήσεώς του εἰς τὴν Γραφήν, δὲν ἠδύνατο νὰ τρέφῃ ἐνδιαφέρον περὶ τῆς τιμῆς τῶν ἁγίων, τῶν προσώπων ἐν γένει, ἅτινα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει εἶχον φημισθῇ ἐπὶ ἀσκήσει, ἁγιότητι καὶ ἀγῶσιν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν ταῖς ἰδέαις ταύταις τοῦ Λουθήρου δύναταί τις νὰ ψέξῃ τινά. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ δύναταί τις νὰ ψέξῃ ὅτι ἡ μεταρρύθμισίς του ἐθεώρησε πᾶσαν ἐν γένει τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀποστόλων ἐκκλησιαστικὴν ἀνάπτυξιν ὡς ἀποπλάνησιν, ὅπερ ἦτο ὑπερβολή, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο μετὰ τῶν μεταγενεστέρων παραδόσεων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, τῶν συνδεομένων μετὰ τῶν καταχρήσεων αὐτῆς, συμπαρέσυρε καὶ πολλὰς ἀρχαίας σεβαστοτάτας παραδόσεις μάλιστα ἀναφερομένας εἰς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων. Ἡ ἀντίθεσις ὤθησεν, ὡς εἶναι εὐνόητον, τὸν Λούθηρον εἰς ὑπερβολάς. Ὁμοίως θέλων νὰ ἐξάρῃ τὴν ἀνάγκην τῆς πίστεως πρὸς δικαίωσιν, ἤτοι τὴν ἀξίαν τῆς ἐσωτερικῆς εὐσεβείας, παρεγνώρισε παρὰ πολὺ τὰ ἀγαθὰ ἔργα καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐξωτερικῆς εὐσεβείας, ἐνῷ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἔργα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἡ ἐξωτερικὴ εὐσέβεια ἀπαραίτητος, καὶ διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον καθαρὸν πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ σῶμα, καὶ πᾶν ὅ,τι ἐσωτερικῶς συγκινεῖ αὐτόν, ζητεῖ νὰ ἐκδηλωθῇ φυσικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ πίστις, ἐὰν ἦναι ἀληθής, ἐκδηλοῦται καὶ ἐξωτερικῶς, ἄλλως εἶναι ψευδής, καθὼς λίαν ὀρθῶς λέγει ὁ Ἰάκωβος (β', 14), καὶ διότι ἡ ἐξωτερικὴ εὐσέβεια ὡς ἄσκησις τῆς εὐσεβείας χρησιμεύει εἰς ὑπόθαλψιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐσεβείας. Ἂς μὴ προσευχηθῇ τις ἐπί τινα χρόνον· ἂς μὴ φοιτήσῃ εἰς ναόν· ἂς παύσῃ πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἄσκησιν τῆς θρησκείας, καὶ θὰ ἴδῃ ταχέως, ὅτι θὰ ἐκλίπῃ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ εὐσέβεια, ἡ πίστις. Τόσον εἶχον παραγνωρίσει ἐν τῇ πρώτῃ ἐξάψει τῆς πάλης οἱ λουθηρανοὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὥστε μαθητής τις τοῦ Λουθήρου ὁ Νικόλαος Ἄμσδορφ δὲν ἐδίστασε δημοσίως νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι τὰ ἀγαθὰ ἔργα οὐ μόνον δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, ἀλλ' εἶναι καὶ βλαβερὰ εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, διότι καθιστῶσι δῆθεν τὸν ἄνθρωπον ὑπερήφανον, ὥστε νὰ νομίζῃ, ὅτι οὐχὶ ἡ χάρις καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ θέλουσι δικαιώσει αὐτόν! Πολὺ παράδοξος ἠθικολόγος ὑπῆρξεν ὁ θεολόγος οὗτος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Λούθηρος ἵνα ἐλαττώσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, εἰς ἃ οἱ καθολικοὶ ἀπέδιδον πᾶσαν τὴν ἀξίαν καὶ ἄνευ τῆς πίστεως, ἐνεκολπώθη τὸ δόγμα τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ,

φρονῶν, ὅτι ἡ θεία χάρις μόνη σώζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὢν δῆθεν τελείως νεκρὸς ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας,οὐδόλως δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς σωτηρίαν του· ἂν δὲ πράττῃ ὁ ἀναγεγεννημένος ἄνθρωπος ἔργα ἀγαθά, δὲν πράττει κυρίως αὐτὸς ταῦτα, ἀλλὰ μόνη ἡ χάρις ἡ ἐν αὐτῷ. Ἡ πεπλανημένη αὕτη δοξασία, ἥτις εἰσάγει εἰς τὸν χριστιανισμὸν τὸ πεπρωμένον, καὶ καταστρέφει τὴν ἔννοιαν τοῦ παναγάθου καὶ δικαίου Θεοῦ, ἀντίκειται ἐντελῶς καὶ εἰς τὴν Γραφὴν καὶ εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Ὁ Θεὸς πανάγαθος καὶ δίκαιος ὢν θέλει, ἵνα πάντες οἱ ἄνθρωποι σωθῶσι καὶ παρέχει πᾶσι τὴν χάριν πρὸς σωτηρίαν (Α΄ Τιμοθ. β΄, 4), σώζονται δὲ οἱ βουλόμενοι. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ παύσῃ ὢν ἐλεύθερος, δηλ. ἠθικὸν καὶ ὑπεύθυνον ὄν· διότι τοῦτο ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ λογικῇ αὐτοῦ φύσει. Ἔπειτα καὶ ὡς πρὸς ἄλλας διδασκαλίας, ἃς παρέλαβεν ὁ Λούθηρος ἀνεξετάστως παρὰ τῶν καθολικῶν, οἷα εἶναι ἡ περὶ ἁγίας Τριάδος καὶ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, περιέπεσεν εἰς σφάλματα. Καὶ ὡς πρὸς τὴν λατρείαν δέ, ἣν τόσον ἐν συνόλῳ ἀνύψωσε, πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ τις ὅτι περιέπεσεν ὁ Λούθηρος εἰς ὑπερβολάς τινας ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς καθολικούς, ὅτι ἐνῷ ἐτίμησεν ὡς ἔπρεπε, τοσοῦτον τὸ κήρυγμα, ἐγύμνωσε καθ' ὑπερβολὴν τὴν λατρείαν τῶν τελετῶν, αἵτινες καὶ αὗται εἶναι ἀναγκαῖαι, διότι ἡ θρησκευτικὴ τελετὴ διὰ μέσου πρὸ πάντων τοῦ ὕμνου καὶ τῆς μουσικῆς λαλεῖ κατ' ἄμεσόν τινα καὶ μυστηριώδη τρόπον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐξεγείρει ἐν αὐτῷ θρησκευτικὰ συναισθήματα, ἐνῷ τὸ κήρυγμα πρὸ πάντων ἀποτείνεται εἰς τὴν διάνοιαν. Οὕτως ἀπέβη ἡ προτεσταντικὴ λατρεία ἄγαν ξηρὰ καὶ ψυχρά, εἰς ὃ συνετέλεσε καὶ ἡ ἐντελὴς σχεδὸν ἀπόρριψις τῆς καλλιτεχνίας ἀπὸ τῆς λατρείας, ἐνῷ καὶ τὸ καλὸν ὡς ἀπεικόνισις τοῦ θείου κάλλους ὑψοῖ καὶ αὐτὸ εἰς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ ἐγένετο κατάχρησις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἔργων τῆς καλλιτεχνίας ἔπρεπεν αὕτη νὰ ἀποσκορακισθῇ ἐντελῶς ἐκ τῆς λατρείας ; Ἡ κατάχρησις ἔπρεπε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν χρῆσιν ; Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν διέσεισε μὲν ὁ Λούθηρος τὸν παπικὸν ζυγὸν καὶ τὸ ὑπερβολικὸν κράτος καὶ τὴν δεσποτείαν τοῦ κλήρου, ἀφῆκεν ὅμως τὴν ἐκκλησίαν ἄνευ διοικήσεως, ἣν ἀνέλαβον ἐν ταῖς λουθηρανικαῖς χώραις, ὡς γνωστόν, ἀπ' ἀρχῆς τῆς μεταρρυθμίσεως οἱ ἡγεμόνες, οἵτινες ἀντικατέστησαν σχεδὸν τὴν ἐπισκοπικὴν ἐξουσίαν καὶ κατήντησε πολλαχοῦ νὰ ἐπιβάλλωσιν αὐτοὶ ταῖς χώραις αὐτῶν τὴν πίστιν, ἣν ἤθελον, ἐφαρμόζοντες τὴν ὀλεθρίαν ἀρχὴν Cujus regio illius religio, οὗτινος ἡ χώρα τούτου καὶ ἡ θρησκεία ! Ἔπειτα ὡς πρὸς τοὺς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης δὲν ἔπρεπε νὰ καταργηθῇ ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμός, ὅστις εἶναι ἀρχαιότατος ἀποστολικὸς θεσμός, ὡς ἀπέδειξε καὶ αὐτὸς ὁ ἐπιφανέστατος διαμαρτυρόμενος θεολόγος Rothe. Ἐν γένει ἡ ἔλλειψις ὡρισμένου καὶ στερεοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος συμ-

6ιβάζοντος τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου μετὰ τῆς τάξεως καὶ τῆς ἑνότητος τοῦ ὅλου τῆς ἐκκλησίας, εἶναι ἐπαισθητὴ ἐν τῷ προτεσταντισμῷ, ἐντεῦθεν δὲ προῆλθον αἱ διαιρέσεις καὶ ἡ κατάτμησις αὐτοῦ εἰς μυρίας ἐκκλησίας καὶ αἱρέσεις, καὶ αἱ ἀέναοι τῶν προτεσταντῶν διαστάσεις καὶ διαφωνίαι πρὸς ἀλλήλους. Τέλος καὶ ὡς πρὸς τὸν πρακτικὸν θρησκευτικὸν βίον καλῶς μὲν ἔπραξεν ὁ Λούθηρος ἀνυψώσας τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων, δὲν ἔπρεπεν ὅμως νὰ ὑποτιμήσῃ ἐντελῶς καὶ τὸν βίον τῶν ἀφοσιουμένων ἐντελῶς εἰς μόνην τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἢ ἀποκλειστικῶς εἰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις. Ὑπάρχουσι φύσεις κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικαί, μὴ αἰσθανόμεναι οὐδεμίαν κλίσιν πρὸς τὸν γάμον καὶ τὸν οἰκογενειακὸν βίον καὶ κατεχόμεναι ὑπὸ ἀποκλειστικοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων. Ἡ ἐκκλησία παρεδέχθη ἀπ' ἀρχῆς καὶ τὸν βίον τοῦτον καὶ ἐπαινεῖ, ὅταν ἦναι ἔκφρασις εἰλικρινοῦς εὐσεβείας καὶ δὲν χρησιμεύῃ ὡς πρόσχημα ἄλλων ταπεινῶν σκοπῶν καὶ παθῶν. Ἐπίσης ἠδύνατο μὲν νὰ περιορισθῇ ἡ ὑπερβολικὴ καὶ μέχρι λατρείας καὶ θεοποιήσεως προβαίνουσα τιμὴ τῶν ἁγίων καὶ ὁ ὑπέρμετρος ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν αὐτῶν, ὧν ἕνεκα ὁ λαὸς δύναται νὰ συνειθίσῃ εἰς τὴν ἀργίαν καὶ τὴν διαφθοράν, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀπαγορευθῇ πᾶσα ἑορτὴ πρὸς τιμὴν ἐκείνων, οἵτινες ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τοῦ θριάμβου τῆς ἀληθοῦς θρησκείας ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ὧν ὁ βίος ὑπῆρξε πρότυπον εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς, τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων, τῶν μεγάλων πατέρων καὶ τῶν ἐξοχωτέρων ἐν γένει ἁγίων, ὧν αἱ μνῆμαι καὶ τὰς ἱερὰς ἀναμνήσεις τῶν μεγάλων τῆς ἡμετέρας θρησκείας γεγονότων διασώζουσι ζωηρὰς παρὰ τῷ χριστιανικῷ λαῷ καὶ λαμπρὰ παραδείγματα ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας τούτῳ προβάλλουσι τοῦτο ἦτο προφανῶς ὑπερβολή.

Ἡ διὰ τοῦ Λουθήρου λοιπὸν γενομένη μεταρρύθμισις εἶχε τὰς ἐλλείψεις της. *Τινὰς τὰς ἐλλείψεων τούτων* τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἐμφανίσει *ἐννόησαν μετὰ ταῦτα οἱ διαμαρτυρόμενοι.* Σήμερον παρὰ πολλοῖς τούτων αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις τῶν πρώτων αἰώνων περὶ τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων δὲν περιφρονοῦνται πλέον· ὀλίγοι δὲ εὑρίσκονται σήμερον διαμαρτυρόμενοι θεολόγοι, ἰδίως οἱ λεγόμενοι παρ' αὐτοῖς αὐστηροὶ ἢ ὀρθόδοξοι, οἵτινες παραδέχονται ὅτι τὰ ἀγαθὰ ἔργα εἶναι περιττὰ εἰς τὴν σωτηρίαν, (καὶ αὐτὸς ὁ φανατικὸς Ἑγγστενβέργ ἀπέρριψε τὴν διδασκαλίαν ταύτην) ἢ τὸν ἀπόλυτον προορισμόν, ἢ τὴν ἄρνησιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ περιώνυμος διαμαρτυρόμενος θεολόγος Hase λέγει ἐν τῇ δογματικῇ του, ὅτι αἱ ἰδέαι αὗται ἄλλοτε προελθοῦσαι ἐκ τῆς πρὸς τοὺς καθολικοὺς ἀντιθέσεως σήμερον ἐγκατελείφθησαν παρὰ τῶν πλείστων διαμαρτυρομένων (Dogmatik 6 ἐκδ. σελ. 294). Καὶ τὰ περὶ Τριάδος καὶ τὰ ἄλλα δόγματα, ἅτινα ὁ Λούθηρος παρέλαβε παρὰ τῶν καθολικῶν ἀνεξε-

τάττως, ὑπεβλήθησαν παρὰ τῶν μεταγενεστέρων διαμαρτυρομένων εἰς ἐμβριθεστέραν ἔρευναν. Τοῦτο δὲ ἐδικαιοῦντο νὰ πράξωσιν οἱ νεώτεροι διαμαρτυρόμενοι, καθ' ὅσον ὁ Λούθηρος δὲν ἤγειρε οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ἐγείρῃ τὴν ἀξίωσιν ὅτι ὅ,τι αὐτὸς ἐδίδαξε δέον νὰ θεωρῆται ἐσαεὶ ὡς αὐτὴ ἡ τελεία ἀλήθεια. Παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις δὲν ὑπάρχει διδασκαλία φέρουσα κῦρος ἀμετάτρεπτον. Οὔτε τοῦ Λουθήρου τὰ συγγράμματα, οὔτε τῶν πρώτων διαμαρτυρομένων αἱ ὁμολογίαι κέκτηνται ὡς πρὸς αὐτοὺς τοιοῦτο κῦρος. Ὁ διαμαρτυρόμενος ὁ ἔχων τὴν ἁγίαν Γραφὴν εἰς χεῖράς του δικαιοῦται κατὰ τὰ ἐπιστημονικὰ μέσα, ἅτινα ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάπτυξίν του νὰ μορφώσῃ τὰς θρησκευτικάς του πεποιθήσεις. Τοιουτοτρόπως συνέβη ὥστε δοξασίαι τινὲς τοὐλάχιστον τοῦ Λουθήρου ἠμαρτημέναι νὰ ἐπανορθωθῶσι. Σήμερον μόνον φανατικοὶ λουθηρανοὶ παραγνωρίζοντες τὸ πνεῦμα τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ παραβαίνοντες αὐτὴν τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην ἀρχὴν τούτου, τῆς ἐλευθέρας δηλ. ἐρεύνης τῆς Γραφῆς, ἐμμένουσι τυφλῶς καὶ ἀμετακινήτως εἰς τὴν πρώτην διδασκαλίαν τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν συμβολικῶν βιβλίων τοῦ ΙϚ' αἰῶνος. Καὶ ὡς πρὸς τὴν λατρείαν ὑπάρχουσι σήμερον πολλοὶ διαμαρτυρόμενοι, οὐ μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ, συνιστῶντες τὸν πλουτισμὸν αὐτῆς διὰ πλειοτέρων τελετῶν καὶ ἑορτῶν, καὶ προτείνοντες τὴν εἰσαγωγὴν τῶν καλῶν τεχνῶν εἰς αὐτήν. Ὁ ἄνω μνημονευθεὶς διάσημος λουθηρανὸς θεολόγος λέγει, ὅτι καλὸν θὰ ἦτο νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν προτεσταντικὴν λατρείαν καὶ ἄλλαι τινὲς τελεταὶ ὡς μυστήρια δευτέρας τάξεως (αὐτόθι σελ. 375) Πράγματι δὲ κατὰ μικρὸν εἰσήχθησαν τελεταί τινες παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις τοῦ χρίσματος, τῆς μετανοίας, τοῦ γάμου, τῆς καθιερώσεως εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν λειτούργημα, ἃς κατ' ἀρχὰς ὁ Λούθηρος ἀπέρριψεν ἐντελῶς. Ὡς πρὸς δὲ τὴν χρῆσιν τῆς καλλιτεχνίας ἐν τῇ λατρείᾳ παρατηρεῖ ἄλλος λουθηρανὸς θεολόγος ὁ A. Thomas (ἐν τῇ Protest. KZeitung 1883 ἀριθ. 36 σελ. 801), ὅτι «ἀπό τινος ἤρχισεν ἡ καλλιτεχνία νὰ μὴ θεωρῆται πλέον ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς ἐκκλησίαις ὡς καταδεδικασμένη· ἡ ἀγάπη πρὸς τὰς εἰκόνας ἐξηγέρθη ἐκ νέου οὐ μόνον παρὰ τῷ προτεσταντικῷ λαῷ ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις εἰσάγει ὁσημέραι αὐτὰς εἰς τοὺς ναοὺς ὡς κόσμημα.» Καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς εἰσαγωγῆς ἑορτῶν τινων ἄλλοι λαλοῦσιν. Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν δὲ τῆς ἐκκλησίας παρατηροῦμεν ὅτι πλὴν τῶν Ἄγγλων, οἵτινες ἔχουσιν ὡς γνωστὸν τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης, καὶ τῶν ἄλλων καλβινιστῶν, οἵτινες ἀπ' ἀρχῆς ἐπεζήτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ κράτους, ἀκολουθοῦντες τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶναι sui juris, δηλ. αὐτοτελὴς καὶ ἀνεξάρτητος κοινωνία, καὶ αἱ ἄλλαι προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι, ἤτοι αἱ λουθηρανικαὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν τείνουσιν εἰς τὸ νὰ χειραφετηθῶσιν ἀπὸ τοῦ κράτους, νὰ ἀπο-

κτήσωσι δὲ αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν καὶ νὰ κυβερνῶνται τοῦ λοιποῦ διὰ συνόδων ἀντιπροσωπευουσῶν τὴν ἐκκλησίαν, τηρουμένου τῷ κράτει μόνον τοῦ δικαιώματος τῆς ἐποπτείας καὶ προστασίας ἁπλῶς. Καὶ περὶ ἀναδείξεως ἐπισκόπων ἐγένετο ἐσχάτως λόγος ἐν Γερμανίᾳ, ὡς ἀνωτάτων ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν. Ἐν γένει δὲ ἐπιδιώκεται παρὰ τῶν προτεσταντῶν ἡ ἐξεύρεσις τελειοτέρου τινὸς πολιτεύματος, ὅπερ νὰ συμβιβάζῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀτόμου, ἥτις εἶναι πρωτίστη ἀρχὴ τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἄνευ τῆς ὁποίας ἤθελεν καταρρεύσει, μετὰ τῆς ἑνότητος καὶ τάξεως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ἀλλὰ παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ παρὰ πάσας τὰς ἐλλείψεις της ἡ διαμαρτύρησις ἐν συνόλῳ θεωρουμένη καὶ ἐκ τῶν *αποτελεσμάτων της* κρινομένη, ὑπῆρξε τοῖς δυτικοῖς λαοῖς σπουδαῖον βῆμα πρὸς τὴν πρόοδον. Ὑπῆρξε πρόοδος πρῶτον *ὑπὸ ἔποψιν θρησκευτικήν*. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι διὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ ἠγέρθη νέα, θερμὴ θρησκευτικὴ ζωὴ ἐν τοῖς λαοῖς τοῖς ἀποδεξαμένοις αὐτόν. Οἱ προτεσταντικοὶ λαοὶ διακρίνονται διὰ τὴν θερμότητα τῆς πίστεώς των. Οὐδαμοῦ τὸ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον εἶναι ζωηρότερον ἢ παρ' αὐτοῖς. Οὐδαμοῦ ἡ θρησκεία ἐξασκεῖ μείζονα ἐπιρροὴν ἢ παρ' αὐτοῖς. Ἀρκεῖ νὰ παρευρεθῇ τις ἐν Ἀγγλίᾳ ἰδίως, Σκωτίᾳ, βορείῳ Ἀμερικῇ καὶ ἄλλαις προτεσταντικαῖς χώραις τὴν κυριακήν, ἵνα ἐννοήσῃ τὴν δύναμιν τῆς θρησκείας παρὰ τοῖς λαοῖς αὐτῶν. Οἱ ναοὶ εἶναι πλήρεις. Οἱ ἱεροκήρυκες διδάσκουσι πανταχοῦ τὸν λαόν. Τὰ καφφενεῖα, οἰνοπωλεῖα, θέατρα καὶ λοιποὶ τόποι τῆς εὐθυμίας εἶναι κλειστά. Αἱ ὁδοὶ εἶναι ἔρημοι. Ἑκάστη δὲ οἰκογένεια συγκεντρωμένη ἐν ἑαυτῇ, ἀναγινώσκει τὴν ἁγίαν Γραφήν. Εἰς τίνας ἄλλους λαοὺς ἀπαντᾷ τις τὸ φαινόμενον τοῦτο; Ἐν Γερμανίᾳ, Ἑλβετίᾳ, Σουηδίᾳ καὶ Δανίᾳ τὰ θρησκευτικὰ εἶναι τὰ πρωτεύοντα ζητήματα τῆς ἡμέρας. Ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ποῦ ἀκμάζει πλειότερον ἢ ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς χώραις καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ, ἥτις πάντοτε παραμένει ἡ κυρία ἑστία τοῦ προτεσταντισμοῦ; Σήμερον οὐδεὶς δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐπιστήμων θεολόγος, ὅπου δήποτε τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ ἂν εὑρίσκηται, καὶ εἰς οἱονδήποτε δόγμα καὶ ἂν ἀνήκῃ, χωρὶς νὰ ἦναι εἰδήμων τῆς γερμανικῆς θεολογίας. Αἱ προτεσταντικαὶ θεολογικαὶ σχολαὶ τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων εἶναι ὁμολογουμένως σήμερον τὰ κέντρα τῆς ἐπιστημονικῆς θεολογικῆς ζωῆς. Θεολόγοι, οἷοι ὁ Σλεϊερμάχερος, ὁ Θόλουκ, ὁ Δόρνερος, ὁ Μύλλερ, ὁ Χάζε, ὁ Δὲ Βέττε, ὁ Σβέϊτσερ, ὁ Ρόθε, ὁ Βείδερμαννν, ὁ Πφλεΐδερερ, ὁ Χόφμαν καὶ ὁ Δέλιτσχ, ἵνα ἐπὶ παραδείγματι εἰς τούτους μόνον τοὺς προτεστάντας θεολόγους τῶν νεωτέρων χρόνων ἀρκεσθῶμεν, ἄνδρες κάτοχοι ἁπάσης τῆς παιδείας τῆς ἐποχῆς των, ἐρευνήσαντες βαθύτατα τὰ μυστήρια τῆς θρησκείας ἐν γένει καὶ ἰδίως τοῦ χριστιανισμοῦ, δύνανται εὐλόγως νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς ἐξοχωτέρους θεολόγους πάσης χριστιανικῆς ἐποχῆς, σή-

μερον δὲ ἀναντιρρήτως οἱ προτεστάνται θεολόγοι κατέχουσι τὴν πνευματικὴν ἡγεμονείαν ἐν τῇ θεολογικῇ ἐπιστήμῃ. Ἡ καθολικὴ θεολογία ἀκολουθεῖ τὴν προτεσταντικήν. Ὁ Μέλερος, ὁ ὕπατος τῶν νεωτέρων καθολικῶν θεολόγων, ὁ συγγραφεὺς τῆς περιφήμου συμβολικῆς, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Σλεϊερμαχέρου. Ἡ δὲ ἡμετέρα νεωτέρα ὀρθόδοξος θεολογία τελεῖ φανερῶς ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτῆς καὶ οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑποστῇ σύγκρισιν πρὸς τὰς γιγαντιαίας προόδους τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ἐν Γερμανίᾳ. Πόσην θρησκευτικὴν ζωὴν μετέδωκεν ἡ μεταρρύθμισις εἰς τοὺς ἀσπασαμένους αὐτὴν λαοὺς ἀποδεικνύει καὶ ὁ ἔκτακτος ζῆλος, ὃν δεικνύουσιν οἱ λαοὶ οὗτοι πρὸς διάδοσιν τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. Ὑπάρχουσι περίπου 100 ἑταιρεῖαι μεταξὺ τῶν προτεσταντῶν ἐργαζόμεναι πρὸς τοὺς σκοποὺς τούτους· δαπανῶσι δὲ ὑπὲρ τὰ 80 ἑκατομμύρια φράγκων κατ' ἔτος καὶ διατηροῦσι 4,000 ἱεραποστόλους ἐν 1500 θέσεσι! Καθ' ἓν μόνον ψέγομεν τὰς ἑταιρείας ταύτας, ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξ ὑπερβολικοῦ ζήλου διατηροῦσιν ἱεραποστόλους καὶ μεταξὺ ἑτεροδόξων αὐτοῖς χριστιανῶν, ὧν ἡ παρουσία καὶ ἐνέργεια οὐ μόνον οὐδὲν καλὸν ἀποφέρει, ἀλλὰ καὶ γίνεται πρόξενος ἀντιπαθείας μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῶν διαφόρων δογμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὑπάρχουσι ἔτι περὶ τὰ 700 ἑκατομμύρια εἰδωλολατρῶν. Δὲν ἀρκεῖ τὸ εὐρύτατον τοῦτο στάδιον εἰς τοὺς διομαρτυρομένους ἱεραποστόλους; Ἐπὶ τέλους πόσον εὐεργετικὴ ὑπῆρξεν ἡ μεταρρύθμισις τοῖς προτεσταντικοῖς λαοῖς δεικνύουσι καὶ τὰ ἤθη αὐτῶν. Γνωρίζομεν βεβαίως πόση διαφθορὰ ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ προτεσταντικῇ Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ ἐν πάσαις ταῖς προτεσταντικαῖς χώραις, μάλιστα ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν. Ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν θελησάντων νὰ συγκρίνωσιν ἐν συνόλῳ τὰ ἤθη τῶν προτεσταντικῶν λαῶν πρὸς τὰ τῶν καθολικῶν μάλιστα κρατῶν τῆς Εὐρώπης, δὲν ἐδίστασαν νὰ ἀποδώσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῖς πρώτοις. Ἡ προτεσταντικὴ οἰκογένεια εἶναι θρησκευτικωτέρα, ἠθικωτέρα, σωφρονεστέρα. Ὑπάρχουσι μὲν μεμονωμένα παραδείγματα ἀπίστων καὶ πολεμίων τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς χώραις (οἷοι εἶναι ὁ Χάρτμανν, ὁ Χαῖκελ, ὁ Φέυερβαχ, ὁ Στράους κτλ.), ἀλλὰ τὸ φοβερὸν φαινόμενον τῆς τελείας οὐ μόνον θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, ἀλλὰ καὶ ἀντιπαθείας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν πασῶν σχεδὸν τῶν μεμορφωμένων τάξεων τῆς κοινωνίας, ἣν παρατηροῦμεν ἐν τοῖς καθολικοῖς λαοῖς, δὲν ἀπαντᾷ παρ' ἐκείνοις. Ὁ καθολικισμὸς δὲν δύναται σήμερον νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν πεπαιδευμένων. Ὁ προτεσταντισμὸς τοὐναντίον εἶναι θρησκεία, εἰς ἣν εἶναι προσκεκολλημένοι ὁλόκληροι λαοί, ἄνθρωποι πάσης τάξεως καὶ ἀναπτύξεως. Ἐν τοῖς προτεσταντικοῖς ναοῖς συναντῶνται συνηθέστατα ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ σοφὸς μετὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ· ἐν τοῖς καθολικοῖς συμβαίνει τοῦτο

σπανιώτατα. Ἐν τοῖς προτεσταντικοῖς λαοῖς οὐ μόνον ζῇ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀλλὰ καὶ κέκτηται πολλὴν δύναμιν· ἐν τοῖς καθολικοῖς τοὐναντίον φθισιᾷ. Ἀλλὰ τοῦ Λουθήρου ἡ μεταρρύθμισις οὐ μόνον ἐν τῇ θρησκείᾳ ὑπεστήριξε τὴν πρόοδον παρὰ τοῖς προτεσταντικοῖς λαοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις. Ἡ νεωτέρα καθόλου *ἐπιστήμη*, πᾶσαι αἱ μεγάλαι αὐτῆς ἀνακαλύψεις, πᾶσα ἡ γιγαντιαία πρόοδος αὐτῆς, θὰ ἦσαν ἀδύνατα ἄνευ τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ὁ προτεσταντισμὸς συνετέλεσεν ὡς γνωστὸν τὰ μέγιστα εἰς τὴν χειραφέτησιν τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας δὲν ὑπῆρχεν κυρίως εἰπεῖν ἐπιστήμη· διότι ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἐλευθέρα διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἔρευνα τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὁ παπισμὸς φοβούμενος τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν ἀπέκρουεν καὶ κατεδίκαζεν αὐτήν. Ἀφ' ὅτου τὰ πανεπιστήμια καὶ τὰ σχολεῖα ἀπηλλάγησαν τῆς κηδεμονείας καὶ δεσποτείας τοῦ πάπα καὶ τοῦ δυτικοῦ κλήρου καὶ ἤρχισε ἐλευθέρως νὰ ἀναπνέῃ ἡ ἐπιστήμη, χρονολογεῖται ἡ ἀκμὴ αὐτῆς. Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ ἐρευνῶν καὶ ζητῶν τὴν ἀλήθειαν, νὰ εὕρῃ ταύτην, ὅταν δύναμις ἀνωτέρα ἐπιβάλλῃ βίαν εἰς τὴν συνείδησίν του, καὶ δεσμεύῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, προαποφασίζῃ δὲ καὶ ὑπαγορεύῃ αὐτῷ τὰ συμπεράσματα, εἰς ἃ ἀναγκαίως πρέπει ἡ ἔρευνά του νὰ καταλήξῃ; Ὅταν ὁ σκοπὸς τῆς ἐρεύνης ἦναι ἐκ τῶν προτέρων τεθειμένος, ἡ ἔρευνα εἶναι παιδιὰ καὶ στερεῖται σοβαρότητος. Ἐν τοιαύτῃ θέσει κατεῖχεν ὁ παπισμὸς καὶ τὴν θεολογίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην καθόλου. Ἡ ἐν Ῥώμῃ λογοκρισία, τὰ ἐπισκοπικὰ δικαστήρια, ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἠγρύπνουν ἐπὶ παντὸς ἐπιστήμονος, μή τι εἴπῃ παρὰ τὰ δόγματα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἡ εἱρκτὴ καὶ ἡ πυρὰ περιέμενον τὸν τολμητίαν ἐκεῖνον ἐπιστήμονα, ὅστις ἤθελεν ἐκφράσει ἐλευθέραν τινὰ ἰδέαν. Τὰ πράγματα μετεβλήθησαν κυρίως διὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ὁ Λούθηρος ἐλευθέρως σκεπτόμενος ἀνέτρεψε τὸ κῦρος τοῦ παπισμοῦ. Ἔκτοτε ἐκηρύχθη ἐν τῷ προτεσταντικῷ κόσμῳ ἡ ἐλευθέρα ἔρευνα ὡς δικαίωμα παντὸς ἀνθρώπου. Ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς χώραις δὲν ὑπῆρχεν, οὐδ' ὑπάρχει ἀρχή τις ἀξιοῦσα τὸ ἀλάνθαστον καὶ ἀπαιτοῦσα ὑποταγὴν εἰς τὰς ἰδέας της. Ἡ ἐπιστήμη ἐν τῷ προτεσταντισμῷ ἐγένετο τὸ πρῶτον ἀληθῶς ἐλευθέρα. Διὰ τοῦτο εἶναι ὀρθὸν ὅ,τι πολλοὶ εἶπον, ὅτι οὔτε Κάντιος, οὔτε Φίχτε, οὔτε Σχέλιγγ, οὔτε Ἕγελος, οὔτε οἱ ἥρωες τῆς γερμανικῆς ποιήσεως Γκαῖτε, Σχίλλερ καὶ Λέσιγγ θὰ ἀνεφαίνοντο, ἐὰν δὲν εἶχε προηγηθῆ ὁ Λούθηρος. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ *πολιτικὴ ἐλευθερία* κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους προήχθη κατὰ μέγα μέρος διὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ὁ προτεσταντισμὸς ταπεινώσας τὸν παπισμόν, ἀνύψωσε τὰ δικαιώματα καὶ τὴν θέσιν τῆς πολιτείας ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας, ἣ ἦτο δούλη κατὰ τοὺς προτέρους χρόνους. Ὁ Λούθηρος ἐκήρυξε παράνομον καὶ ἐγκληματικὴν τὴν ἀνάμιξιν τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸ κράτος καὶ πολὺ περισσότερον τὴν ὑποταγὴν τούτου ὑπ' ἐκείνην. Ὑψώσας δὲ τὸ

ἄτομον καὶ ἐξασφαλίσας αὐτῷ πλήρη ἐλευθερίαν ἐν τοῖς ὑψίστοις ζητήμασι τῆς θρησκείας, προπαρεσκεύασε τοῦτο εἰς τὸ νὰ συναισθανθῇ κατὰ μικρὸν καὶ ἀπαιτήσῃ καὶ ἐπὶ τέλους ἀποκτήσῃ πλήρη καὶ τὴν πολιτικήν του ἐλευθερίαν, τέλεια τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ προτεσταντισμὸς ἀπαιτεῖ παρ' ἑκάστου πιστοῦ νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν Γραφὴν καὶ νὰ γινώσκῃ ἀναγκαίως γράμματα, ἐμερίμνησαν πάντοτε οἱ διαμαρτυρόμενοι περὶ τῆς διαδόσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἣν τοὐναντίον ὁ καθολικισμός, ὁ ὁποῖος ἤθελε τὸν λαὸν νὰ τελῇ ὑπὸ τὴν κηδεμονείαν τοῦ κλήρου καὶ νὰ ἔχῃ ταύτης ἀνάγκην, ἀπέφυγε πάντοτε. Οἱ προτεσταντικοὶ λαοὶ εἶναι ὁμολογουμένως μᾶλλον πεφωτισμένοι τῶν καθολικῶν, ἐννοοῦσι κάλλιον τὰ δικαιωματά των καὶ ἀγαπῶσι πλειότερον τὴν ἐλευθερίαν καὶ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ προθυμότεροι νὰ ἀποκτήσωσιν αὐτὴν καὶ ἱκανώτεροι εἰς τὸ νὰ διατηρήσωσιν αὐτήν. Προσθέσατε εἰς ταῦτα πάντα καὶ τὸ ὅτι οἱ προτεσταντικοὶ λαοὶ ἐγένοντο ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπ' αὐτῶν ἐπιρροῆς τῆς θρησκείας καὶ χρηστότεροι καὶ δραστηριώτεροι, καὶ θὰ ἐξηγήσητε τὸ φαινόμενον τὸ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον, ὅτι ἡ ἐλευθερία κυρίως ἐν τοῖς προτεσταντικοῖς λαοῖς ἠδυνήθη νὰ στερεωθῇ. Οἱ φιλελεύθεροι θεσμοί, οἱ ὁποῖοι μετὰ τόσης δυσκολίας εἰσάγονται εἰς τοὺς καθολικοὺς λαοὺς καὶ ἀδυνατοῦσι νὰ στερεωθῶσιν ἐν αὐτοῖς (παράδειγμα ἔστω ἡ καθολικὴ Γαλλία, ἥτις ἐπανειλημμένως ἐπὶ ἕνα αἰῶνα μεταπίπτει ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὸν δεσποτισμὸν καὶ ἀπὸ τοῦ δεσποτισμοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν), ἐν τῇ προτεσταντικῇ Ἑλβετίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ὁριστικῶς ἐγκαθιδρύθησαν καὶ ἰσχύουσιν. Ἡ ἐλευθερία ἀπαιτεῖ ἤθη χρηστά, τὰ ὁποῖα μόνη ἀληθὴς θρησκεία μετὰ καλῶν σχολείων δύναται νὰ διατηρήσῃ παρὰ τοῖς λαοῖς· ἄλλως καταντᾷ εὐκόλως εἰς τὴν ἀκολασίαν καὶ ἀναρχίαν, ἥτις καταλήγει εἰς τὸν δεσποτισμόν. Οἱ προτεσταντικοὶ λαοὶ ἔχουσι τὰ χρηστὰ ταῦτα ἤθη, ὀφείλουσι δὲ τοῦτο κυρίως εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν αὐτῆς.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε τὸ μέγα ἔργον τοῦ Λουθήρου καὶ τοιαῦτα τὰ ἀποτελέσματα τῆς δι' αὐτοῦ κυρίως γενομένης θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Δικαίως λοιπὸν συνεκινήθη ἅπασα ἡ Γερμανία, ἅπας ἐν γένει ὁ προτεσταντικὸς κόσμος ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς τετρακοσιετηρίδος αὐτοῦ. Μέλλοντες νῦν νὰ καταπαύσωμεν τὸν λόγον, προσθέτομεν ὀλίγας μόνον λέξεις περὶ τῆς *θέσεως τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Λουθήρου*. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀπ' ἀρχῆς ἐβάδισεν ἄλλην πορείαν ὁμαλωτέραν ἢ αἱ ἐν τῇ δύσει ἐκκλησίαι, καὶ ἀπέφυγε τὰ ἄκρα. Ἡ ἀνατολὴ δὲν κατεκλύσθη ποτὲ ἐξ ὁλοκλήρου καὶ διαρκῶς ὑπὸ βαρβάρων λαῶν, ὅπως ἡ δύσις. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ 1000 ἔτη διατηρηθέν, δὲν ἀπέβαλέ ποτε τελείως τὰ φῶτα, δὲν ἀπεβαρβαρώθη ποτέ. Διὰ τοῦτο ὁ ἀνατολικὸς χριστιανισμὸς οὐδέποτε κατέπεσεν εἰς τὴν διαφθοράν, εἰς ἣν κατήντησε

ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἡμεῖς ἐν τῇ ἀνατολῇ οὐδέποτε εἴχομεν ἀπεριόριστον παπικὸν δεσποτισμόν· οὐδέποτε παρ' ἡμῖν ὑπεδούλωσεν ἡ ἐκκλησία τὸ κράτος· οὐδέποτε ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος κατέλαβε προνομιοῦχόν τινα θέσιν, οὐδὲ ἐπεχείρησε νὰ πιέσῃ τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ· οὐδέποτε ἠκούσθησαν παρ' ἡμῖν δικαστήρια ἱερᾶς ἐξετάσεως, οὐδὲ πυραὶ ἐστήθησαν κατὰ τῶν αἱρετικῶν καὶ ἐπιστημόνων· οὐδέποτε ἐπωλήθησαν ἀφέσεις, οὐδὲ ἐδιδάχθησαν πουργατόρια καὶ τὰ τοιαῦτα. Μετὰ τὴν ἅλωσιν ἄρχεται ἡ τουρκικὴ κατάκτησις. Ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος καὶ τότε ἐξηκολούθησεν ὁπωσδήποτε καλλιεργῶν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ διδάσκων ἐν τοῖς σχολείοις τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο εἰς ἀποβαρβάρωσιν δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἔφθασέ ποτε ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος καὶ ὑπὸ τὰς δυσμενεστάτας καιρικὰς περιστάσεις. Ἕνεκα τούτου ἔμεινεν καὶ διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἄθικτος καὶ ἀδιάστροφος ἡ θρησκεία τῶν πατέρων ἡμῶν ὅπως παρεδόθη παρὰ τῶν βυζαντινῶν. Ἡ ἐκκλησία ἡμῶν στηρίζεται καὶ νῦν ὡς ἐπὶ βάσεων ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν 7 οἰκουμενικῶν συνόδων, ὅπως καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως. Αἱ ἀλλοιώσεις καὶ διαστροφαὶ καὶ ἐξαχρειώσεις τῶν δογμάτων, τῆς διοικήσεως, τῆς λατρείας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ βίου, αἱ λαβοῦσαι χώραν ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, δὲν συνέβησαν παρ' ἡμῖν. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ θρησκευτικὴ ἐπανάστασις (καὶ τοιοῦτό τι εἶναι ὁ προτεσταντισμὸς) ἡ λαβοῦσα χώραν ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, δὲν ἠδύνατο νὰ συμβῇ παρ' ἡμῖν. Ἡ ἐπανάστασις προϋποθέτει κορύφωσιν τοῦ κακοῦ καὶ ἀντίστασιν πρὸς βελτίωσιν. Ἰδοὺ διὰ τί ὁ προτεσταντισμὸς ὁσάκις ἐζήτησε νὰ προσβάλῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἐδείχθη ἀσθενὴς καὶ ἀνίσχυρος. Δὲν ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν αἱ αἰτίαι καὶ αἱ ἀφορμαὶ αἱ προκαλέσασαι τὸν προτεσταντισμόν. Δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ἡμεῖς πατοῦμεν ἐπὶ ῥόδων, ὅτι τὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἔχουσι πάντα ἀνελλιπῶς. Θὰ ἤμεθα τυφλοί, ἂν ἐλέγομεν τοῦτο. Ἡ ἀμάθεια καὶ παρ' ἡμῖν ἐγέννησε κακά τινα· ὁ κλῆρος πρὸ πάντων δὲν κέκτηται τὴν μόρφωσιν, ἣν ἔπρεπε σήμερον νὰ ἔχῃ· ἡ λατρεία ἡμῶν πρέπει νὰ ὑψωθῇ· ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἱερὰ ζωγραφικὴ πρέπει νὰ ἀναμορφωθῶσιν· αἱ τελεταὶ δέον νὰ γίνωσι συντομώτεραι, εὐπρεπέστεραι καὶ κοσμιώτεραι· τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ γίνηται συχνότερον· ὁ λαὸς τέλος πρέπει νὰ ἐθισθῇ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν θρησκευτικῶν βιβλίων καὶ μάλιστα τῆς ἁγίας Γραφῆς, δέον δὲ κατὰ μικρὸν νὰ φωτισθῇ, ὥστε νὰ ἀπαλλαγῇ πολλῶν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, καὶ ὁδηγηθῇ ἀπὸ τῆς εὐσεβείας μόνον τῶν τύπων εἰς πρακτικωτέραν τινὰ εὐσέβειαν. Ἀλλ' ἵνα γίνωσιν ταῦτα καὶ ἄλλαι ὅμοιαι βελτιώσεις δὲν εἶναι ἀνάγκη θρησκευτικῆς ἐπαναστάσεως, δὲν εἶναι ἀνάγκη τοῦ προτεσταντισμοῦ. Αἱ βελτιώσεις αὗται καὶ ἄλλαι σπουδαιότεραι καὶ οὐσιωδέστεραι, ἃς οἱ μέλλοντες χρόνοι θέλουσι ὑποδείξει, θέλουσιν ἐπέλθει ἀφ' ἑαυτῶν. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν δὲν ὑπάρχει παπισμός, δηλ. δὲν ὑπάρχει δύναμις

ἀξιοῦσα νὰ κρατήσῃ τὸν κόσμον εἰς τὸ statu quo καὶ θέλουσα νὰ δεσπόσῃ τῶν πνευμάτων. Ὁ κλῆρος ἡμῶν δὲν εἶναι δύναμις ξένη τῇ κοινωνίᾳ, ἐχθρικῶς αὐτῇ διακειμένη καὶ συμφέροντα ἰδίου σωματείου ἐπιδιώκουσα ὅπως ὁ παπικός· ἀλλ' εἶναι κλῆρος ἐθνικός. Ὁ ἀνατολικὸς κληρικὸς εἶναι ἕλλην, ῥῶσος, βλάχος, σέρβος κτλ. Ἔχει διὰ τοῦτο τὰ αἰσθήματα, τοὺς πόθους, τὰς ἰδέας τοῦ ἔθνους του. Καὶ ἡ μόρφωσις δὲ αὐτοῦ εἶναι ἐθνική. Δὲν ἔχομεν ἡμεῖς πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου, ὅπως οἱ δυτικοί, σεμινάρια ἀποκεκλεισμένα ὡς διὰ σινικῶν τειχῶν ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως τοῦ λοιποῦ κόσμου. Ὁ κλῆρος ἡμῶν ἀρκεῖ νὰ ἐννοήσῃ καὶ συναισθανθῇ τὴν ἀνάγκην βελτιώσεώς τινος καὶ πρῶτος αὐτὸς εἰσάγει αὐτήν. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖται, εἶναι νὰ μορφώσωμεν αὐτὸν ἐπιστημονικῶς, ὥστε νὰ ἦναι κάτοχος τῶν φώτων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν καὶ νὰ συναισθανθῇ ποίας θρησκείας ἔχουσιν ἀνάγκην οἱ νῦν χρόνοι. Τοιουτοτρόπως ἡμεῖς τοὐλάχιστον ἔχομεν δι' ἐλπίδος, ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία θέλει ἀνυψωθῇ πάλιν καὶ θέλει ἀφ' ἑαυτῆς ἔσωθεν ἀναμορφωθῇ. Ἡμεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λουθήρου δὲν ἔχομεν ἀνάγκην. Ἐκλέγοντες μόνον, ὅ,τι καλὸν περιέχει, θέλομεν βαδίσει ἰδίαν ὁδόν, ἣν οἱ μέλλοντες χρόνοι καὶ ἡ μέλλουσα ἀνάπτυξις τῶν λαῶν τῆς ἀνατολῆς θέλουσιν ὑποδείξει.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς θέσεως τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Λουθήρου.

Α. Διομήδης Κυριακός.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Υπο Κ. Σ. ΚΟΝΤΟΥ

---

§ 6. Πρόκνη καὶ Φιλομήλα *

Πότερον ἡ Πρόκνη ἐγένετο ἀηδὼν καὶ ἡ Φιλομήλα χελιδὼν ἢ τοὐναντίον ἡ Φιλομήλα ἀηδὼν καὶ ἡ Πρόκνη χελιδών;

Σκαρλᾶτος ὁ Βυζάντιος διδάσκει ὅτι ἡ μὲν Φιλομήλα μετεμορφώθη εἰς ἀηδόνα, ἡ δὲ Πρόκνη εἰς χελιδόνα· εὐχερὴς δὲ καὶ ἀταλαίπωρος ὢν οὐδένα λόγον ποιεῖται περὶ τοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησι κυκλουμένου μύθου, καθ' ὃν αἱ θυγατέρες τοῦ Πανδίονος ἀπορνεωθεῖσαι ἐγένοντο ἡ Πρόκνη μὲν ἀηδών, ἡ Φιλομήλα δὲ χελιδών. Ἔχουσι δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰρημένα, κατὰ λέξιν μνημονευόμενα, ὧδε· «Φιλομήλα, ας (ἡ). ἡ ἀηδὼν (ἀπὸ τὴν γνωστὴν *μεταμόρφωσιν τῆς Φιλομήλας* θυγατρὸς τοῦ Τηρέως *εἰς ἀηδόνα*),

* Ἴδε τόμ. ζ' Παρνασσοῦ.

ὅθεν Φιλομήλειος (ὁ, ἡ). ὁ τῆς Φιλομήλας, ἀηδόνειος» (Λεξ. τῆς Ἑλλην. Γλώσσ. σελ. 1511) καὶ «Πρόκνη (ἡ), θυγάτηρ Πανδίονος τοῦ Β', βασιλέως τῆς Ἀττικῆς, γυνὴ τοῦ Τηρέως, τὸν ὁποῖον, ἀτιμάσαντα τὴν ἀδελφήν της Φιλομήλαν, θέλουσα νὰ ἐκδικηθῇ, ἔσφαξε τὸν υἱόν της Ἴτυν, καὶ παρέθηκεν αὐτὸν ὡς φαγητόν, ὕστερον δὲ *μετεμορφώθη εἰς χελιδόνα*» (Λεξ. Κυρ. Ὀνομ. σελ. 152 κἑξ.). Δεινὴν δ' ἀνεπιστασίαν ἐμφαίνει τὸ «τῆς Φιλομήλας θυγατρὸς τοῦ *Τηρέως*», ᾧ ὅμοια πάμπολλα ἀπαντῶσιν ἔν τε τῇ Ἱστορίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς συγγράμμασι Μαργίτου τοῦ Θρασωνίδου, ὡς θὰ παραστήσῃ μετά τινα χρόνον Μισογόης ὁ Κυνοκοπίδης.

Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Λωρέντη συντεταγμένῳ Λεξικῷ τῶν Κυρίων Ὀνομάτων, ὅπερ εἶνε προσηρτημένον τῷ Λεξικῷ τοῦ Γαζῆ, λέγεται μὲν ὅτι ἡ Φιλομήλα μετεμορφώθη εἰς ἀηδόνα, ἀλλὰ προστίθεται «Κατ' Ἀπολλόδωρον γ', 14, 8 μετεμορφώθη αὕτη μὲν εἰς χελιδόνα, ἡ δὲ Πρόκνη εἰς ἀηδόνα» (σελ. 316).

Παρατιθέμεθα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ γεγραμμένα βιβλ. Γ', ιδ', 8 «Καὶ τὸν πόλεμον σὺν αὐτῷ κατορθώσας (ὁ Πανδίων) ἔδωκε Τηρεῖ πρὸς γάμον τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Πρόκνην. Ὁ δὲ ἐκ ταύτης γεννήσας παῖδα Ἴτυν καὶ Φιλομήλας ἐρασθεὶς ἔφθειρε καὶ ταύτην εἰπὼν τεθνάναι Πρόκνην κρύπτων ἐπὶ τῶν χωρίων. Αὖθις δὲ γήμας Φιλομήλαν συνηυνάζετο καὶ τὴν γλῶσσαν ἐξέτεμεν αὐτῆς. Ἡ δὲ ὑφήνασα ἐν πέπλῳ γράμματα διὰ τούτων ἐμήνυσε Πρόκνῃ τὰς ἰδίας συμφοράς. Ἡ δὲ ἀναζητήσασα τὴν ἀδελφὴν κτείνει τὸν παῖδα Ἴτυν καὶ καθεψήσασα Τηρεῖ δεῖπνον ἀγνοοῦντι προτίθησι· καὶ μετὰ τῆς ἀδελφῆς διὰ ταχέων ἔφυγε. Τηρεὺς δὲ αἰσθόμενος ἁρπάσας πέλεκυν ἐδίωκεν. Αἱ δὲ ἐν Δαυλίᾳ τῆς Φωκίδος γινόμεναι περικατάληπτοι θεοῖς εὔχονται ἀπορνεωθῆναι· καὶ *Πρόκνη μὲν γίνεται ἀηδών, Φιλομήλα δὲ χελιδών*. Ἀπορνεοῦται δὲ καὶ Τηρεὺς καὶ γίνεται ἔποψ».

Καὶ ἄλλοι δὲ ἐπεξερχόμενοι τὰ κατὰ τὴν Πρόκνην καὶ τὴν Φιλομήλαν, ὁ Κόνων καὶ ὁ Ζηνόβιος καὶ Ἀχιλλεὺς ὁ Τάτιος καὶ ὁ Τζέτζης, συμφωνοῦσι καθόλου εἰπεῖν τῷ Ἀπολλοδώρῳ. Ὁ Εὐστάθιος διηγεῖται μὲν ὅτι τὴν Φιλομήλαν ὁ Τηρεὺς ἔλαβε γυναῖκα, ἔφθειρε δὲ βιασάμενος καὶ ἐγλωσσοτόμησε τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Πρόκνην, λέγει δ' ὅμως καὶ αὐτὸς ὅτι μετεβλήθη ἡ μὲν Φιλομήλα εἰς χελιδόνα, ἡ δὲ Πρόκνη εἰς ἀηδόνα.

Κόνων παρὰ Φωτ. Βιβλ. σελ. 136,18 «Τηρεὺς βασιλεὺς Θρᾳκῶν τῶν περὶ Δαυλίαν καὶ τὴν ἄλλην Φωκίδα ἄγεται Πρόκνην γυναῖκα τὴν Πανδίονος βασιλεύοντος Ἀθηνῶν καὶ ἐπεμάνη καὶ ἐμίγη ἀκούσῃ Φιλομήλᾳ τῇ ἀδελφῇ Πρόκνης καὶ τέμνει τὴν αὐτῆς γλῶσσαν δεδιὼς τὸν ἐκ λόγων θρίαμβον. Ἡ δὲ πέπλον ὑφαίνουσα γράφει τὰ πάθη τοῖς νήμασι· καὶ ἡ Πρόκνη μαθοῦσα καὶ ἀμυνομένη παρατίθησιν αὐτῷ δεῖπνον τὰ αὐτοῦ γεννήματα. Ὁ δὲ Τηρεὺς μαθὼν τὸ μύσος τοῦ δείπνου ἀπ' αὐτῆς Πρόκνης

ἐδίωκε αὐτήν τε καὶ τὴν ἀδελφὴν ὡς συνεργὸν ξίφει ἀνελεῖν. Τὰς δὲ μῦθος λαβὼν ἐντεῦθεν *Πρόκνην μὲν ἀηδόνα ποιεῖ, Φιλομήλαν δὲ χελιδόνα»*,

Ζηνόβ. Γ', 14 «Πανδίων θυγατέρας ἐσχηκὼς δύο, Πρόκνην καὶ Φιλομήλαν, ἠγάγετο νυμφίον ἐπὶ τῇ Πρόκνῃ τὸν Τηρέα· ὁ δὲ τῆς Φιλομήλας ἐρασθεὶς καὶ βιασάμενος αὐτήν, ἵνα μή τινι τὸ γεγονὸς ἐξείπῃ, τὴν γλῶσσαν αὐτῆς ἀπέτεμεν. Ἐκείνη δὲ πέπλῳ (Γρ. *δ' ἐν πέπλῳ*) ὑφάνασα γράμματα διὰ τούτων ἐμήνυσε Πρόκνῃ τὰς ἰδίας συμφοράς. Μαθοῦσα τοίνυν ἡ Πρόκνη τὰ συμβάντα τῇ Φιλομήλᾳ Ἴτυν ἀπέκτεινεν, ὃν εἶχε παῖδα ἐκ Τηρέως, καὶ αὐτῷ παρατίθησι τὰ τοῦ παιδὸς μέλη εἰς βρῶσιν. Γνοὺς δὲ τὸ γεγονὸς ὁ Τηρεὺς τὴν Πρόκνην καὶ Φιλομήλαν ἀπ' αὐτοῦ φευγούσας ἐδίωκεν· αἱ δὲ καταλαμβανόμεναι ηὔξαντο ἀφανεῖς γενέσθαι καὶ *μετεβλήθησαν Πρόκνη μὲν εἰς ἀηδόνα, Φιλομήλα δὲ εἰς χελιδόνα»*.

Ἀχιλλ. Τάτ. Ε', 5 «Ἀηδὼν καὶ χελιδὼν καὶ ἔποψ πάντες ἄνθρωποι καὶ πάντες ὄρνιθες. Ἔποψ ὁ ἀνήρ, αἱ δύο γυναῖκες *Φιλομήλα χελιδὼν* καὶ *Πρόκνη ἀηδών»*.

Τζέτζ. Ἱστορ. Ζ', 459 (σελ. 258 Κισλ.):

Τῷ βασιλεῖ τῷ Ἀθηνῶν Πανδίονι τὴν κλῆσιν
ἄρρενες παῖδες ἦσάν τε καὶ θυγατέρες δύο,
Πρόκνη καὶ Φιλομήλα δέ. Τὴν Πρόκνην δὲ ζευγνύει
ἀνδρὶ Τηρεῖ τοῦ τῶν Θρακῶν ἔθνους ἐξωρμημένῳ·
ὅσπερ λαβὼν τὴν σύζυγον ἀπήγαγεν εἰς Θρᾴκην.
Ποθούσης Φιλομήλαν δὲ τὴν ἀδελφὴν τῆς Πρόκνης,
εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπελθὼν Τηρεὺς αὐτὴν λαμβάνει
ἀποκομίσαι βουληθεὶς τῇ ἑαυτοῦ συζύγῳ.
Ἀθέσμως ταύτῃ δὲ μιγεὶς γλῶτταν αὐτῆς θερίζει,
ἥπερ ἱστοῦ ποικίλμασι στόματι χρησαμένη
τῇ ἀδελφῇ τῇ ἑαυτῆς πάντα λεπτῶς μηνύει.
Ἡ δὲ Τηρέως τὸν υἱὸν καὶ ἑαυτῆς τὸν Ἴτυν
σφάξασα καθεψήσασα εἱστίασε Τηρέα·
ὃς ἐκ χειρῶν καὶ κεφαλῆς καὶ τῶν ἀκρωτηρίων
σαφῶς ἐπέγνω τὸ βρωθέν. Οἱ δὲ θεοὶ ἐκείνας
εἰς ὄρνις μεταβάλλουσι, Πρόκνην εἰς ἀηδόνα,
τὴν Φιλομήλαν ἤμειψαν πάλιν εἰς χελιδόνα.

Εὐστάθ. Παρεκβολ. εἰς Ὅμηρ. σελ. 1875,4 «Πανδίονος Ἀττικοῦ τυράννου γίνεται Πρόκνη καὶ Φιλομήλα. Τούτων ἡ Φιλομήλα γαμεῖται Τηρεῖ τῷ Θρᾳκὶ καὶ γίνεται τῷ μετοικισμῷ ἐξ Ἀττικῆς γυναικὸς Θρᾳκική. Μέλλοντα δέ ποτε Ἀθήναζε τὸν Τηρέα ἥκειν, ἱκέτευεν ἡ γυνὴ τὴν ἀδελφὴν Πρόκνην ἐν τῷ ἐπανήκειν συνενέγκασθαι. Ὁ δὲ ποιεῖ μὲν τοῦτο, περὶ δὲ τὴν ὁδὸν βιάζεται τὴν κόρην καὶ φθείρας γλωσσοτομεῖ, ὡς ἂν μὴ ἔχοι τῇ ἀδελφῇ ἐκλαλῆσαι τὸ πάθος. Ἀλλ' ἡ Πρόκνη ἐν ἱστῷ ἐξυ-

φαίνει τὴν βίαν· καὶ ἐπεὶ μὴ εἶχε τῇ γλώττῃ, ἐκφαίνει τῇ χειρί. Καὶ ἡ Φιλομήλα τὴν τῆς ἀδελφῆς γλῶτταν ἀντισταθμᾶται τοῦ παιδὸς καὶ ἀνελοῦσα τὸν υἱὸν Ἴτυν παραβάλλει τῷ ἀνδρὶ φαγεῖν. Ὁ δὲ παθὼν τὴν βρῶσιν ἀλλ' ὕστερον γνωρίζει τὸν παῖδα λειψάνοις μικροῖς τεκμηράμενος· καὶ διώκει τὰς ἀδελφὰς τῷ παιδὶ συγκαταθύσων αὐτάς. Αἱ δὲ φεύγουσ καὶ τοὺς κρείττονας αἰτησάμεναι *πτερίσσονται εἰς χελιδόνα μὲν ἡ Φιλομήλα, Πρόκνη δὲ εἰς ἀηδόνα*». Πρβ. καὶ Οὐαγνῆρον *Τραγ. Ἀποσπ.* Τόμ. Α', σελ. 391.

Κεῖται δὲ καὶ ἐν τοῖς Διονυσιακοῖς τοῦ Νόννου ΙΒ', 75:

καὶ ἱστοπόνος *Φιλομήλη*
δαίδαλα φωνήεντα σοφῷ γράψασα χιτῶνι
ἔσσεται αἰολόδειρος ὑποτρύζουσα *χελιδών*
μαρτυρίην βοόωσα λιπογλώσσοιο σιωπῆς.

καὶ ΜΖ', 30:

μνησαμένη δ' Ἰτύλοιο καὶ ἱστοπόνου *Φιλομήλης*
σύνθροος αἰολόδειρος ἀνέκλαγεν *Ἀτθὶς ἀηδών*.

καὶ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ Ε', 237:

Ἀμφιπεριτρύζουσι *χελιδόνες*, ἐς δέ με δάκρυ
βάλλουσιν γλυκερὸν κῶμα παρωσάμεναι —
Ὦ φθονεραί, παύσασθε, λαλητρίδες· οὐ γὰρ ἔγωγε
τὴν Φιλομηλείην γλῶσσαν ἀπεθρισάμην.

Πρβ. καὶ Ἀνακρεοντείων δωδέκατον (Ποιητ. Λυρ. Βεργκ. σελ. 1051 ἐκδ. γ'):

Τί σοι θέλεις ποιήσω,
Τί σοι, λάλη *χελιδών*;
τὰ ταρσά σευ τὰ κοῦφα
θέλεις λαβὼν ψαλίξω;
ἢ μᾶλλον ἔνδοθέν σευ
*τὴν γλῶσσαν, ὡς ὁ Τηρεὺς
ἐκεῖνον, ἐκθερίξω;*

Καὶ ἐξ ὧν δὲ παλαιότεροι λέγουσι σαφέστατα διδασκόμεθα ὅτι κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς μύθους ἡ Φιλομήλα μὲν μετεμορφώθη εἰς χελιδόνα, ἡ Πρόκνη δ' εἰς ἀηδόνα.

Ἐν τῇ Ῥητορικῇ τοῦ Ἀριστοτέλους· βιβλ. Γ', 3 φέρεται «Τὸ δὲ Γοργίου εἰς τὴν *χελιδόνα*, ἐπεὶ κατ' αὐτοῦ πετομένη ἀφῆκε τὸ περίττωμα, ἄριστα τῶν τραγικῶν· εἶπε γάρ· αἰσχρόν γε, ὦ *Φιλομήλα*· ὄρνιθι γάρ, εἰ ἐποίησεν, οὐκ αἰσχρόν, παρθένῳ δὲ αἰσχρόν. Εὖ οὖν ἐλοιδόρησεν εἰπὼν ὃ ἦν ἀλλ' οὐχ ὃ ἐστιν». Πρβ. καὶ Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 727 δ' «Γοργίας δὲ ὁ σοφιστής, *χελιδόνος* ἀφείσης ἐπ' αὐτὸν ἀπόπατον, ἀναβλέψας πρὸς αὐτήν, οὐ καλὰ ταῦτα, εἶπεν, ὦ *Φιλομήλα*». Ἀναγνωστέον δ' ἴσως παρὰ

τῷ Ἀριστοτέλει «Τὸ δὲ Γοργίου εἰς τὴν χελιδόνα — *ἀπήρτηται τοῦ τραγικοῦ*».

Ἐν τοῖς Ὄρνισι τοῦ Ἀριστοφάνους στίχ. 663 κεῖται:

Α. Ἐκβίβασον, ὦ πρὸς τῶν θεῶν, αὐτήν, ἵνα
καὶ νὼ θεασώμεσθα *τὴν ἀηδόνα*.
Β. Ἀλλ' εἰ δοκεῖ σφῷν, ταῦτα χρὴ δρᾶν. *Ἡ Πρόκνη*
ἔκβαινε καὶ σαυτὴν ἐπιδείκνυ τοῖς ξένοις.

Λέγεται δὲ καὶ ἐν τοῖς Σχολίοις τοῖς εἰς Ἀριστοφάνη σελ. 215,29 Διδ. «Ἀηδόνα: *τὴν Πρόκνην* γαμετὴν οὖσαν, *ἥτις εἰς ἀηδόνα μετεβλήθη*». Πρβ. καὶ σελ. 215,46 κέξ.

Ἐν τῇ Ἰωνιᾷ τῆς Εὐδοκίας εἶνε γεγραμμένον σελ. 327 «Αἱ δὲ φεύγουσαι καὶ τοὺς κρείττονας αἰτησάμεναι πτερύσσονται *εἰς χελιδόνα μὲν ἡ Πρόκνη, Φιλομήλα δὲ εἰς ἀηδόνα*. Τινὲς δὲ *τὴν Φιλομήλαν* γαμετὴν Τηρέως εἶναι οἴονται *εἰς ἀηδόνα* μεταμορφωθεῖσαν, *Πρόκνην* δὲ τὴν βιασαμένην (Γρ. *βεβιασμένην*) καὶ *εἰς χελιδόνα* ἀπωρνεωμένην» (Πρβ. καὶ σελ 240). Φέρεται δὲ καὶ ἐν τοῖς τοῦ Ἀγαθαρχίδου παρὰ Φωτ. Βιβλ. σελ. 443,21 «καὶ Φιλομήλαν μὲν ἀηδόνος ἐξαλλάξαι μορφήν, Τηρέα δὲ ἔποπος». Ἀλλ' ἴσως ἐπηρώθη ἡ ῥῆσις ἔχουσα κατ' ἀρχὰς ὧδε· «καὶ Φιλομήλαν μὲν (χελιδόνος, Πρόκνην δὲ) ἀηδόνος ἐξαλλάξαι μορφήν».

Ὑπὸ τοῦ Ὑγίνου Fabul. 45 λέγεται ὅτι ἡ Πρόκνη μὲν μετεμορφώθη εἰς χελιδόνα, ἡ Φιλομήλα δὲ εἰς ἀηδόνα. Πρβ. καὶ Vergil. Georg. IV, 511 «qualis populea maerens Philomela sub umbra amissos queritur fetus» καὶ Martial. XIV, 75 «flet Philomela nefas incesti Tereos, et quae muta puella fuit garrula fertur avis». Ἴδε Φορβιγῆρον *Οὐεργιλ.* Τόμ, Α', σελ. 114 ἐκδ. δ' καὶ Βλαϋδήσιον *Ἀριστοφ. Ὄρν.* σελ. 213.

Ἀνακεφαλαιούμενοι τὰ εἰρημένα παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὸν παρὰ τοῖς Ἕλλησι κυκλούμενον μῦθον περὶ τῶν συμβάντων ταῖς θυγατράσι τοῦ Πανδίονος ἡ μὲν Πρόκνη μετεβλήθη εἰς ἀηδόνα, ἡ δὲ Φιλομήλα εἰς χελιδόνα. Εὐκόλως δὲ δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὸ παρὰ τῷ Ἀγαθαρχίδῃ κείμενον, ὅπερ εἶνε ἴσως πλημμελές, καὶ τὸ ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας γεγραμμένον οὐδενὸς ἄξιον ὄν. Ἂν δ' ὁ Βυζάντιος μὴ ἦτο παντελῶς ἄπειρος γραμμάτων, δὲν θὰ ἠγνόει τὸ ὑπὸ τοσούτων Ἑλλήνων λελεγμένον.

Ἐπεκαλεῖτο δ' ὑπὸ τῶν ποιητῶν *Δαυλιὰς* ἡ ἀηδών, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης γράφων βιβλ. Β', 29 «πολλοῖς δὲ καὶ τῶν ποιητῶν ἐν ἀηδόνος μνήμῃ Δαυλιὰς ἡ ὄρνις ἐπωνόμασται». Πρβ. καὶ Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 727 δ' «Ἆρ' οὖν—διὰ τὸν μῦθον τὸν περὶ τὴν παιδοφονίαν ἀφοσιοῦνται τὰς *χελιδόνας* ἄπωθεν ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖνα τὰ πάθη διαβάλλοντες, ἐξ ὧν τὸν Τηρέα καὶ τὰς γυναῖκας τὰ μὲν δρᾶσαι, τὰ δὲ παθεῖν ἄθεσμα καὶ σχέτλια λέγουσι καὶ μέχρι νῦν *Δαυλίδας* ὀνομάζουσι τὰς ὄρνιθας;» καὶ Vergil. Cir. 200. Ἴδε καὶ Βέργκιον Klein. Phil. Schr. Τόμ. Α', σελ. 442.

Ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ σελ. 250,8 φέρεται «*Δαυλίαν κορώνην*: ἀντὶ τοῦ ἀηδόνα· Ἀριστοφάνης διὰ τὸν μῦθον· ἔνιοι τὴν δασεῖαν». Πρβ. καὶ Ἡσύχ. καὶ Ζηνόβ. Γ΄, 14 «*Δαυλίαν κορώνην*: ἀντὶ τοῦ ἀηδόνα» καὶ Σουίδ. «Δαυλόν: τὸ δασύ· καὶ *δαυλία κορώνη*: ἡ ἀηδών, τουτέστιν ἡ δασεῖα.»

Ἐν τῇ Ἠλέκτρᾳ τοῦ Σοφοκλέους στίχ. 149 ὀνομάζεται ἡ ἀηδὼν *Διὸς ἄγγελος*, περὶ οὗ εἶνε γεγραμμένα τάδε ἐν τοῖς παλαιοῖς σχολίοις· «Τὸ δὲ Διὸς ἄγγελος ὅτι τὸ ἔαρ σημαίνει. Ὅμηρος· ὡς δ' ὅτε Πανδαρέου κούρη, χλωρηῒς ἀηδών, καλὸν ἀείδησιν ἔαρος νέον ἱσταμένοιο — καὶ Σαπφώ· *ἦρος ἄγγελος* ἱμερόφωνος ἀηδών». Λέγεται δὲ καὶ ἡ χελιδὼν *ἔαρος ἄγγελος*, ὡς ἐν ἀποσπάσματι τοῦ Σιμωνίδου (Ποιητ. Λυρ. Βεργκ. σελ. 1143 ἐκδ. γ΄) «ἄγγελε κλυτὰ ἔαρος ἁδυόδμου, κυανέα χελιδοῖ». Ἴδε Βλαυδήσιον *Σοφ. Ἠλέκτρ.* σελ. 37 καὶ *Ἀριστοφ. Θεσμοφορ.* σελ. 129.

Σημειωτέον ἐν τέλει ὅτι ἐκαλεῖτο καὶ ἰχθὺς ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ *φιλομήλα* καὶ ὑποκοριστικῶς *φιλομηλίτζα*. Ὁ Κοραῆς γράφει ἐν τῇ ἐκδόσει Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρ. τροφ. σελ 186 «Κόκκυγες: Ἐσημειωσάμην ἐν τοῖς πρόσθεν (σελ. 71) *Φιλομήλας* ὑπὸ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καλεῖσθαι τοὺς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Κόκκυγας* παραθέμενος καὶ τὸ τοῦ σχολιάσαντος τὸν Ὀππιανὸν ψευδὲς ἔτυμον. Ἀκριβέστερον δὲ νῦν ἐπιστήσας τῷ ὀνόματι, εἰκάζω τοὺς *Φιλομήλαν* καλέσαντας τὸν *Κόκκυγα*, συγχέαι τὸν ἰχθὺν τοῦτον τῇ *Χελιδόνι* (ἴδ. ἀνωτέρ. σελ. 68)· ταύτην γὰρ εἰκὸς Φιλομήλαν ὑπό τινων ὠνομάσθαι ἀπὸ τῆς μυθευομένης Φιλομήλας, τῆς Πανδίωνος θυγατρός, τῆς μεταμορφωθείσης εἰς τὸ ὄρνεον τὴν χελιδόνα (ἴδ. Ἀπολλοδώρ. Βιβλιοθήκ. Γ, 14 § 8)». Πρβ. καὶ τὸ Γαλλογραικικὸν Λεξικὸν τοῦ Κοραῆ τὸ ὑπὸ τοῦ Μάμουκα ἐκδοθὲν σελ. 306.

Ἐν Τόμ. Ζ΄, σελ. 820,2 προσθετέον: Λέγεται δ' ὅμως ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Πλανούδη «ἔστιν ὅτε τὸ ἂν *διτονεῖται*» καὶ «ἀδικεῖται τὸ δή μόνον μὴ *διτονούμενον*» (Βαχμ. Ἀν. Τόμ. Β΄, σελ. 35,19 καὶ 35. Πρβ. καὶ σελ. 36,4).

ΑΝ ΕΥΓΕΝΕΣ ΤΟ ΧΑΡΤΟΠΑΙΚΤΕΙΝ *

Ἐγγίζει ὁ μὴν τῆς ἀπόκρεω· ἀφοῦ δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τῶν χριστιανικῶν χρονίων σιγᾷ ὁ ἄμβων τῆς Ἐκκλησίας, προσλαλιά τις οἰκοδομητικὴ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἴσως δὲν φανῇ ὡς πάντη ἄκαιρος.

Αἱ γενεαὶ αἱ πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν παικτοχάρτων κατέτριβον ἆρά γε τὰς ὥρας τῆς ἀργίας ἀνιαρότερον ἢ αἱ μετὰ τὴν ἐπινόησιν τοῦ σκανδάλου τοῦ καλουμένου χαρτοπαίγνιον;

Πολλάκις ἠπόρησα τοῦτο, εἰσερχόμενος εἰς αἰθούσας πληθούσας γνωστῶν μοι καὶ φίλων, συγκαθημένων παρὰ τραπέζας πρασίνας, ἐφ' ὧν ὁ ἄργυρος ἔστιλβε καὶ ὁ χρυσός.

Πῶς διῆγον οἱ ἄνθρωποι οἱ πρίν; Ὡς φαίνεται, θὰ ἦτον ἀβίωτος ἐκείνων ὁ βίος. Νὰ μὴν ἔχουν χαρτιὰ νὰ παίζουν! Χωρὶς χαρτιῶν, *πῶς νὰ περνᾷ κἀνεὶς τὴν ὥραν;* ἁπλῶς λεσχηνεύων; ἀλλ' αἱ λεσχηνεῖαι, τοῦτο κ' ἐκεῖνο, ἐνδιαφέρουν ποτὲ ὡσὰν τὰ χαρτιά; Ἐξάπαντος οἱ δειπνοσοφισταὶ ἐμειονέκτουν μὴ εἰδότες τὸ χαρτοπαικτεῖν, ἐπλεονέκτησε δ' ἔκτοτε τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ ἄπορον εἶνε πῶς οὐδαμοῦ ἐστήθη μέχρι σήμερον ἀνδριὰς εἰς τὸν ἐφευρέτην λυσιμερίμνου τοιούτου καὶ παγκοσμίου ἀθύρματος, ἀνυψώσαντος τὰς Λέσχας εἰς χαρτοπαικτεῖα. Τί λέγω! τὰς Λέσχας εἰς χαρτοπαικτεῖα! ὁ λόγος βαρύς, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα βαρύτερον τοῦ λόγου. Ἂς ἀναιρεθῇ τὸ πρᾶγμα, καὶ ὁ λόγος θὰ πέσῃ λειπόθυμος.

Ἀπὸ τίνος ἆρά γε ἐποχῆς εἰσήχθησαν παρ' ἡμῖν τὰ παικτόχαρτα; Εἰκάζω ὅτι ἡ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου μόλις ἐπρόφθασε τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἐπειδὴ πρὸ πολλοῦ μὲν εἶχον ἐπινοηθῆ ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν, ὀνομαζόντων αὐτὰ *τσάτταρ τὰς* (τέσσαρας ῥῆγας, ἢ βασιλεῖς, ἢ στέμματα) καὶ ἐπὶ τὸ συντομώτερον *τὰς* ἢ *τὰζ*, ἐξ ἐκείνων δὲ τὰ ἀπεμιμήθησαν οἱ Ἄραβες κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα, καὶ ἐκ τούτων τὰ εἰσήγαγον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἕνα αἰῶνα μετ' ἐκεῖνον, οἱ προκομμένοι οἱ Σταυροφόροι. Καὶ πρῶτον ἐξετυπώθησαν ἐν Αὐγούστᾳ, ἐντὸς τοῦ ἔτους 1275, ἔπειτα δ' ἐν Ἰταλίᾳ, ἐντὸς τοῦ 1299, καὶ βραδύτερον ἐν Γαλλίᾳ, ἐντὸς τοῦ 1392, ἐπὶ Καρόλου τοῦ ϛ', πρὸς χρῆσιν αὐτοῦ καὶ μόνου τὸ πρῶτον.

Ἔκτοτε διεδόθησαν ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Καὶ ἐθεωρήθη μὲν ἀκολούθως ἡ δῆθεν παιδία αὕτη ὡς ὀλεθρία, φόνον καὶ χῆρα φέρουσα, διὸ καὶ πολλάκις ἀπηγορεύθη διὰ νόμων, ἐν Γαλλίᾳ δὲ μάλιστα, ἀλλ' ὅμως ἡ ἕξις κατίσχυσε παντὸς νόμου· ἐπατάχθη ἐπανειλημμένως, ἀλλ' ὑπερίσχυσε πάντοτε· ἀπόδειξις ὅτι τὸ ἐθελόρμητον κακὸν ἀποβαίνει δυσαπόσχετον παρὰ τοῖς λαβοῦσι τὴν ἕξιν.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 24 Ἰανουαρίου 1884.

Ὡς εἴδομεν, ἄλλα ἔθνη τὸ ἐπενόησαν, καὶ ἄλλα τὸ ἐφιλοδώρησαν εἰς ἡμᾶς· δὲν εἶνε λοιπὸν ἀπορίας ἄξιον, ὅτι εἰς τὰς πόλεις τῆς Γαλλίας καὶ Αὐστρίας, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑσπερίας, ὅπου δὲν ἔδωσα προσοχήν, ἀπαντῶσιν ἔστιν ὅπου εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ παροδίτου εἰκόνες ἀνηρτημέναι ἄνω τῆς θύρας τινῶν ἐμπολέων, καὶ παριστῶσαι Ἕλληνας φεσιοφόρους καὶ βρακοδύτας, χαρτοπαικτοῦντας ἐπὶ τὸ κωμικώτερον, εἰς σημεῖον ὅτι ἐκεῖ ἐπωλοῦντο καὶ παικτόχαρτα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐμπορεύμασι!

Ὁπουδήποτε, ἐνεποίησε τοῦτο ἐντύπωσιν εἰς τὸ πνεῦμά μου ἀλγεινήν. Πῶς! εἶπα κατ' ἐμαυτόν, ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαὸν ἄρα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες κατεκυριεύθημεν ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς χαρτοπαιξίας, ὥστε νὰ προσωποποιῆται αὕτη ἐν τῇ περιβολῇ ἡμῶν καὶ ἐν τῇ φυσιογνωμίᾳ, καθὼς προσωποποιοῦν οἱ τῆς Ἑσπερίας καπνοπῶλαι τὸ ἐμπόρευμα αὐτῶν ἐν τῇ φυσιογνωμίᾳ καὶ περιβολῇ τῶν Τούρκων; Καὶ εἶνε ἆρά γε τοῦτο ἄπταιστον; εἶνε ὀρθόν; Τί λέγουν τὰ πράγματα; Παρ' ἡμῖν μήποτε ἱδρύθησαν ἐπιφανῆ καὶ οἱονεὶ ἐπίσημα χαρτοπαικτεῖα καὶ κυβευτήρια, οἷα τὰ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν Ὁμβούργῳ, ἐν Βάδῃ τῆς Βάδης, ἐν Βιεσβάδῃ, ἐν Νεουχάϊμ, ἐν Σαξωνοῖς, καὶ τὸ ἔτι καθεστηκὼς καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης προσερχομένους βαλαντιοτομοῦν ἐν Μοναχῷ; Ἢ παρ' ἡμῖν μήπως ἀνθοῦν καὶ ἀκμάζουν τὰ ἐργοστάσια ἔνθα κατασκευάζονται καὶ ἐκτυποῦνται τὰ τοιαῦτα χαρτία; μὴ δὲν εἰσάγονται ἐκ τῆς Ἑσπερίας, ὡς μαρτυροῦν τὰ τελωνεῖα καὶ ἐμαρτύρησαν ἐν παντὶ καιρῷ;

Τὸ δὲ τυφλότερον, ἐνῷ, ὡς εἴδομεν, ἐν τῇ γαλλικῇ τὸ πρῶτον αὐλῇ τὸ χαρτοπαίγνιον εἶχε τύχει χάριτος, ἡ γαλλικὴ αὐλὴ ὠνόμασε καὶ ἡ γαλλικὴ λεξιλογία παρεδέχθη ἔκτοτε τὸ ἐθνικὸν ὄνομα Γραικὸς (grec) ἀντὶ τοῦ ἐπιθέτου λαθροπαίκτης (tricheur), εἴτε Γάλλος ἂν ᾖ ὁ κατερχόμενος εἰς τὴν τοιαύτην αἰσχροκέρδειαν, εἴτε Ἄγγλος, εἴτε Γερμανός, εἴτε Ἰταλιώτης· πολλὰ ἐγράφησαν πρὸς ἔλεγχον τῆς κακοήθους ταύτης μετονομασίας, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ἀναγραφομένη εἰς τὰ γαλλικὰ λεξικά, γλωσσικά τε καὶ ἐγκυκλοπαιδικά, μέχρι τοῦ τελευταίου, χάριν παραδείγματος, τοῦ ἐκδιδομένου ὑπὸ Trousset καὶ ἔτι ὑπὸ τὰ τυπογραφικὰ πιεστήρια εὑρισκομένου, ἔνθα γράφεται ἀνενδοιάστως ὅτι piquer la carte σημαίνει «dans le langage des grecs» (ἐν τῇ τῶν γραικῶν διαλέκτῳ) ὀνυχίζειν ἔνια τῶν παικτοχάρτων, ὅπως διακρίνωνται ἀπὸ τῶν λοιπῶν.

Ἀκούετε; *ἐν τῇ τῶν γραικῶν διαλέκτῳ!* Καὶ ἀληθῶς μὲν τὸ g τοῦ grec τούτου δὲν γράφεται κεφαλαῖον, ὡς ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ μικρὰ ἡ ἐπελάφρυνσις, καὶ ἄχαρις μετὰ τὴν τοσαύτην καταδίκην ἡ τοιαύτη χάρις.

Εἶνε βέβαιον ὅτι, ὅσον ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων Εὐρωπαίων καὶ ἂν χαρτοπαικτῶμεν οἱ Ἕλληνες, πολὺ χαρτοπαικτοῦμεν καὶ ἡμεῖς· χαρτοπαι-

κτοῦμεν ἀπὸ τῶν καπηλείων μέχρι τῶν μελάθρων· ἀλλ' οὐχ ἧττον τῶν ἄλλων Εὐρωπαίων ἀποκηρύττομεν ὡς ἄτιμον τὸν λαθροπαικτοῦντα· οἱ δὲ τοιοῦτοι ἐξώλεις σπανίζουν καὶ μεταξὺ ἡμῶν, ὅσον μεταξὺ οἱουδήποτε ἔθνους ἐπὶ χρηστότητι ἠθῶν πεφημισμένου.

Τὸ κατ' ἐμὲ, ὑποκείμενον εἰς ἀρὰν προπατορικὴν, μήποτε χαρτοπαικτήσω πρὸς κέρδος ἢ ἐπαισθητὴν ζημίαν (καὶ ὅστις ἂν θέλῃ ἂς γελάσῃ πρὸς τὴν τοιαύτην σκωριασμένην ἰδέαν οἰκογενειάρχου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος), τὸ κατ' ἐμὲ, καὶ αὐτὸ τὸ τιμίως χαρτοπαικτεῖν φρονῶ ὡς ἐπονείδιστον, ὁσάκις ἐκτρέπεται τῶν ὁρίων τῆς ἁπλῆς παιδιᾶς. Διότι ἰδοὺ πῶς σκέπτομαι· θὰ τὸ ἐξαγγείλω, καίτοι ἐκτιθέμενος εἰς τὸ νὰ φανῶ, μετὰ τὴν ἀπαγόρευσιν περὶ ἧς εἶπα, οἷος ὁ τράγος τοῦ μύθου, ὁ ἐξ ἀνωγαίου καταχλευάζων τὸν λύκον·

Εἶνε ἆρά γε εὐπρεπὲς εἰς ἄνθρωπον ἔχοντα τὴν συναίσθησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀξιοπρεπείας τὸ νὰ κάθηται ὅλας ὥρας πλησίον ἑνὸς τραπεζίου, ὅπως εἰ δυνατὸν ἐξαναγκάσῃ τοὺς συνεταίρους νὰ μετακενώσωσιν εἰς τοὺς θύλακάς του ὅσα ἂν ἐκθέσωσι χρήματα, πολλάκις δὲ καὶ ὅσα ἀφῆκαν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐνίοτε ὅσα οὔτε ἔχουν, ἀλλ' εἶν' ἐπάναγκες νὰ δανεισθῶσι; Καὶ παίζει λοιπὸν ὁ τοῦτο πράττων, ἢ σπουδάζει σπουδαιότατα; Ἂς εἴπῃ εἰλικρινῶς ἂν ὅτι παίζει δὲν εἶνε πρόφασις ὅλως κενή.

Τὸ νὰ σπουδάζῃ τις περὶ πορισμοῦ χρημάτων ἐν τῷ γραφείῳ ἢ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ του, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἢ ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ, οὐδὲν ὄνειδος· ἕκαστος καταγίνεται νὰ εὐπορήσῃ ἢ νὰ πλουτήσῃ δι' ἐπαγγέλματός τινος ἐντίμου· ἀλλ' ὁ τρέπων καὶ τὴν παιδιὰν αὐτὴν εἰς βιοποριστικὸν ἔργον διαδηλοῖ, ὅτι ἡ συνήθης ἐργασία δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὰς χρείας ἢ εἰς τὴν ἀπληστίαν του, διὸ καταφεύγει καὶ εἰς τὴν παιδιὰν, ὡς εἰς ἔργον ἐπίσης πρὸς αὐτὸν σπουδαῖον· τοῦτο δὲ ἀναντιῤῥήτως εἶνε ἀπρεπὲς, ἐπειδὴ ἡ παιδιὰ μετατρέπεται εἰς κυβείαν, καὶ οὔτε εἰς τὸ ἀξιόχρεων τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου συμφέρει ἡ φήμη κυβευτοῦ, οὔτε ἡ τιμή του ἀνέχεται τοιοῦτο ἐπίθετον. Ἐντεῦθεν συμπεραίνει πᾶς τις κατὰ πόσον οἱ διαχειριζόμενοι μάλιστα ξένα ἢ δημόσια χρήματα, δύνανται νὰ ὦσιν ἀνύποπτοι ἐν χαρτοπαιξίᾳ σχετικῶς βαρείᾳ.

Μέχρι θέματος καὶ μέχρις ὥρας τινὸς, ὁ χαρτοπαικτῶν πιστεύεται ὡς ἀληθῶς παίζων· ἐπέκεινα ὅμως τοῦ εὐλόγου θέματος ἢ τῆς ἐπαρκοῦς ὥρας φωρᾶται ὡς μὴ παίζων πλέον, ἀλλ' ὡς καλύπτων τὴν αἰσχροκέρδειαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀθώας παιδιᾶς, καὶ ὡς ἀντιπαραταχθεὶς εἰς πυγμαχίαν, ὅπως ἢ αὐτὸς καταθραύσῃ τοὺς ὀδόντας τοῦ ἐναντίου του, ἢ αἰσθανθῇ τὴν ἰδίαν σιαγόνα κατατεθραυσμένην ὑπ' ἐκείνου. Ἂν τὸ πάθῃ, ἐγείρεται ἐλεεινός· ἐλεεινὸς, ἐπειδὴ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ κρύψῃ τὴν ἐκ τοῦ τραύματος ὀδυνηρὰν συναίσθησιν. Πολλάκις ὁ ἥλιος τὸν εὑρίσκει ἐκεῖ πελιδνὸν τὴν ὄψιν καὶ ἄθλιον· ὁ ἥλιος ἀνατέλλει εὐλογία καὶ χαρὰ τῆς φύσεως ἀνα-

νηρούσης, ἐνῷ τὰ κηρία ἀνάπτουν ἔτι ἐπὶ τῆς πρασίνης τραπέζης δακρυώδη καὶ κατηναλωμένα ὑπὸ τῆς παννυχίδος· καταχθόνιόν τι τοῦ κατατρύχει τὴν ψυχήν· αἰσθάνεται αὐχμῶδες τι ἐντὸς τῆς κεφαλῆς, φέρον στείρωσιν εἰς τὸν νοῦν, χαλῶν ὅ,τι ὑψηπετές, ὅ,τι ἀνθηρὸν ἐν τῇ φαντασίᾳ· αὖόν τι ἐν τοῖς στήθεσι μαραῖνον ὅ,τι ἐν αὐτοῖς ἀγαθὸν ἢ γενναῖον· αἱ πύριναι γλῶσσαι τῶν φώτων τῆς νυκτὸς, καταλαμβανόμεναι ὑπὸ τῶν λευκαυγῶν λαμπηδόνων τῆς ἱλαρᾶς ἠοῦς παρίστανται ὡς δᾷδες τῆς κολάσεως.

Καὶ ὁ χαρτοπαίκτης βλέπει τὸ ἀπαίσιον τοῦτο δρᾶμα· πλέον τοῦ χορευτοῦ, ὃν ὡσαύτως ἐπρόφθασεν ἡ ἀνατολὴ ἐκείνη, διότι οὗτος μὲν τὸ βλέπει μόνον διὰ τῶν ὀμμάτων, ἐνῷ ἐκεῖνος τὸ ἔχει καὶ ἐν τῇ ψυχῇ· ἀπέρχεται οἴκαδε ὡς αὐτόματον μᾶλλον ἢ ὡς λόγος ἐν σώματι· κ αθ' ὁδὸν ἀπαντᾷ τὸν ἐργάτην ἐξεγερθέντα ἤδη τοῦ ὕπνου καὶ πορευόμενον ἐπ' εὐλογίαις, ἐνῷ αὐτὸς πορεύεται νὰ ζητήσῃ τὸν ὕπνον ἐπ' ἀναθέμασι· πρὸ τῆς κλίνης, ἀπορρίπτει ἀνυπομόνως τῇ δε κἀκεῖσε τὰ φορέματά του, ἀλλὰ μὴ αἰσθανόμενος τοὺς θύλακάς των βαρεῖς ἐκ τοῦ χρυσίου, ὡς ἦσαν ὅτε πρό τινων ὡρῶν τὰ ἐνεδύθη, καταρᾶται αὐτὸς ἑαυτόν· πίπτει δὲ τότε ἐπὶ τῆς στρωμνῆς του βασανίζων τὸν νοῦν πόθεν νὰ πορισθῇ, καὶ πῶς ν' ἀναπληρώσῃ τὰ ἀποσκορακισθέντα.

Πίστευε τώρα, πίστευε εἰ δυνατὸν, ὅτι ἡ τιμὴ εἶνε στερρῶς προσκεκολλημένη καὶ ἀδιάσειστος ἐντὸς οὕτω καταπεπονημένης ψυχῆς.

Ἂν, τοὐναντίον, κατορθώσῃ νὰ φέρῃ ἀναλγήτως τὸ τραῦμα, χεῖρον τοῦτο, ἐπειδὴ παρίσταται οἷος ἐθὰς τῆς κυβείας—un joueur madré,—καὶ πρὸ τοιούτων μάλιστα χαρακτήρων, τῇ ἀληθείᾳ, δίκαιον ἔχει πᾶς ἄνθρωπος κατὰ πάντα νὰ δυσπιστῇ. Γινώσκω ὅτι εὐπρεπὴς θεωρεῖται συνήθως ἡ τοιαύτη ἀταραξία, μάλιστα δὲ καὶ θαυμάζεται ὑπ' ἀνθρώπων ποιᾶς τινος ἀγωγῆς, ἀλλὰ πράγματι εἶνε ἀγενὴς καὶ μοχθηρά· πολλῶν ἐτῶν ἱδρῶτες ἔντιμοι καὶ μόχθοι δυσεκπέραντοι οὐχὶ ἀναισθήτως καθορῶνται ἐξηφανισμένοι ἐν ὀλίγαις ὥραις εἰς τοιούτους ἀναξίους ἀγῶνας, εἰμὴ ὑπὸ καρδιῶν πεπωρωμένων καὶ πνευμάτων μὴ διαταζόντων ἀπέναντι οἱωνδήποτε μέσων ἀθεμίτων ἵνα τοὺς ἀναπληρώσωσιν· ὁ ἐν ὑπουργήματι θὰ δωροδοκηθῇ, δικαστὴς θὰ δεκασθῇ, στρατιωτικὸς δὲν θὰ εὐορκήσῃ, δικηγόρος θὰ ἀπιστήσῃ ἢ θὰ ἀπληστήσῃ, ταμίας θὰ ὑπεξαιρέσῃ, ἐμπολεὺς θὰ νοθεύσῃ τὰ σταθμά, ἔμπορος ἢ τραπεζίτης θὰ καραδοκήσῃ τὴν κατάλληλον στιγμὴν ὅπως ἀνάψῃ τὴν λαμπάδα τῆς χρεωκοπίας· διότι ὡς ἱερωτέρα καὶ τῶν δέκα ἐντολῶν τηρεῖται μεταξὺ χαρτοπαικτῶν ἡ ἀπότισις τοῦ δὴ λεγομένου *χρέους τιμῆς* (dette d honneur)· σφετερίσθητι, ἐξουδενώθητι, ἀτιμάσθητι, πωλήθητι, ἀλλὰ πλήρωσον ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν, καὶ μέχρις ὀβολοῦ, τὰ ὀφειλόμενα ἐκ τοῦ χαρτοπαιγνίου, ἔστω καὶ ἂν ὁ κερδήσας σε ὑπάρχῃ κακοήθης τις ἄνθρωπος· ἐνῷ, ἂν χρεωστῇς εἰς τίμιόν τινα καὶ

χρηστὸν δανειστὴν, τὸν ἀφίνεις ὅλας πενταετηρίδας ἢ καὶ δεκαετηρίδας νὰ τήκεται περιμένων τὴν ἀπόδοσιν τῶν δανείων.

Ὦ, βεβαίως· ὁ χαρτοπαίκτης λέγει ὅτι παίζει *διὰ νὰ περάσῃ ἡ ὥρα*· ἀλλὰ θέλετε νὰ ἴδητε προφανέστατα ὅτι κενὴ τοῦτο εἶνε πρόφασις; Παρατηρήσατε ὅτι, ἂν οἱ περὶ αὐτὸν λεσχηνεύοντες αἴφνης ἀναφέρωσί τι περιεργείας ἄξιον, αὐτὸς οὐδὲ πρὸς στιγμὴν διακόπτει τὴν ἐνασχόλησίν του ἵνα δώσῃ εἰς ἐκείνους προσοχήν τινα, ἐκτὸς ἂν ἤκουεν ὅτι καίεται ἡ οἰκία του, ἢ ὅτι τὸ τέκνον του ἀποθνήσκει. Ἔρχονται αἴφνης εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην προσωπίδες (λέγω δὲ προσωπίδες θέλων νὰ εἴπω προσωπιδοφοροῦντες, καθὼς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κρηπῖδες παρωνομάζοντο συνεκφαντικῶς οἱ πεζοὶ στρατιῶται, χλαμύδες δὲ οἱ ἱππεῖς, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων γλωσσῶν maschere, ἰταλιστὶ, καὶ masques, γαλλιστὶ, λέγονται οἱ προσωπεῖον φοροῦντες)· ἔρχονται προσωπίδες καὶ προχωροῦν εἰς τὰ δώματα ὅπου ἡ χαρτοπαιξία· ὁ χαρτοπαίκτης μόλις στρέφει τὸ πρόσωπον καὶ μειδιᾷ μειδίαμα βεβιασμένον πρὸς ἐκείνην ἐξ αὐτῶν, ἥτις τῷ ἀπευθύνει χαριλογίαν τινά, ἀνυπομονῶν πότε νὰ ἀφεθῇ εἰς τὴν ἡσυχίαν του, ἢ μᾶλλον εἰς τὸ ἔργον του. — Εἰς ἄλλους τὰ ἀστεῖα, καλὴ προσωπίς· ἡμεῖς ἐδῶ, ὡς βλέπεις, σπουδάζομεν. — Καὶ ὄντως, πρὸς τὸν χαρτοπαίκτην, ὁ θροῦς ἐκεῖνος τῶν μεταξίνων *δομίνων*, αἱ ὀξεῖαι παραφωνίαι τῶν προσωπίδων, μία χειραψίας πρότασις, ἓν κρυφολάλημα εἰς τὸ ὠτίον του, φορτικώτατοι φαίνονται περισπασμοί·

«—Πλέον δὲν φεύγουν αὐτοὶ οἱ *μασκαράδες*; πολὺ ἐξανόστησαν.

»—Ποῖος ἦτον αὐτὸς ποῦ σοῦ ὡμίλησε;

»—Ξεύρω κ' ἐγώ;... Ἀτού! ἀτού! ἀτού! ῥήγας κοῦπα! ἄσος καρβώ! βόλα!»

Διὰ νὰ περάσῃ ἡ ὥρα! ἀλλ' ἡ ὥρα περνᾷ καὶ ἂν παίζων τις θεματίζῃ ὀλίγιστα, ἐπειδὴ οὐχ ἧττον παθαίνεται ὑπὸ τῶν περιπετειῶν τοῦ παιγνίου· ἡ τυφλὴ τύχη καὶ τότε σκανδαλίζει κατατρέχουσα ἢ τέρπει συντρέχουσα.

«Πίνειν καὶ παίζειν καὶ δίκαια φρονεῖν», ἔλεγέ τις ἀρχαῖος σοφὸς, Ἴων ὁ Χῖος· δὲν ἔτυχε νὰ τὸν ἀναγνώσω, ἀλλ' ἀπήντησα τὸ ῥητὸν αὐτοῦ τοῦτο ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ Κοραῆ, καὶ ἔκτοτε τὸ ἐνετύπωσα εἰς τὴν μνήμην μου ὡς μίαν τῶν πολυτίμων ὑποθηκῶν τῶν μεγάλων ἐκείνων προγόνων, ὑποθηκῶν στεῤῥῶν καὶ θαυμασίων καὶ τούτων, ὡς τὰ μαρμάρινα ἐκείνων ἀριστουργήματα. «Πίνειν καὶ παίζειν καὶ δίκαια φρονεῖν» τουτέστι φρονεῖν δίκαια, ἢ σωφρονεῖν, καὶ ἐν τῷ πίνειν καὶ ἐν τῷ παίζειν. Σοὶ εὐαρεστεῖ ἡ χαρτοπαιξία· ἔλαβες τὴν ἕξιν της, δυστυχῶς· ἀλλ' αἰδούμενος ἑαυτὸν καὶ τὴν κρίσιν τῶν ἄλλων, μὴ θεμάτιζε ἢ τόσον μόνον, ὥστε νὰ παρίστασαι εὐγενὴς τὸ ἦθος καὶ ἐν τῇ καταδρομῇ, εὐγενὴς καὶ ἐν τῇ εὐμενείᾳ τῆς τύχης· θεμάτιζε τόσον μόνον, ὥστε νὰ πιστεύῃ πᾶς γινώ-

σκων τὰ κατὰ σὲ (καὶ πολλάκις γινώσκονται τὰ καθ' ἡμᾶς πλέον ἢ ὡς νομίζομεν), ὅτι, ἂν μὲν ἐζημιώθης, ἡ ζημία εἶνε παίγνιον τῳόντι πρὸς τοὺς πόρους σου, ἂν δὲ ἐκέρδησες, καὶ τὸ κέρδος εἶνε ὅλως ἀνώδυνον πρὸς τοὺς πόρους τοῦ ἀντιπαίκτου.

Θὰ μ' ἐρωτήσῃ τις ἴσως·—Ἀλλὰ, τέλος πάντων, ἐν τίνι μέτρῳ ὁρίζεις νὰ θεματίζῃ ὁ χαρτοπαικτῶν, ὡς ἀναλόγῳ πρὸς τὴν περιουσίαν του, ἂν ὑποτεθῇ ὡς πλούσιος, ὅπως μὴ σοι φανῇ ὡς κερδαλαιόφρων, ἀλλ' ὡς ἁπλῶς διασκεδάζων τὸ ἀνιαρὸν τῆς ἀργίας; — Γινώσκω ἓν μέτρον, καὶ φοβοῦμαι μὴ ἂν τὸ εἴπω φανῶ παραδοξολόγος· ἀλλ' ἔστω, γελάσετε· ἤθελα, πᾶς ὅστις ἐλεεῖ συνήθως δι' ἑνὸς μόνου πενταλέπτου τὸν παρουσιαζόμενον αὐτῷ ἐπαίτην, νὰ μὴ ἐκθέτῃ πλείονα τῶν 10 λεπτῶν εἰς τὰς *λόγχας* τῆς λεγομένης *πρέφας* (piques), καὶ ἑπομένως ὄχι πλείονα τῶν 20 λεπτῶν εἰς τὰ *ἄνθη* (treffles)· 30 δὲ λεπτὰ εἰς τὰς *πλίνθους* (carreaux) καὶ 40 εἰς τὰς *κώπας* (coeurs)· ἐὰν ὅμως δύναται εἰς τὰς *λόγχας* νὰ ἐκθέσῃ δραχμὰς 10, ὡς πᾶς ἄλλος τὰ δέκα λεπτὰ, θὰ ὤφειλεν εἰς ἕκαστον πτωχὸν ἐπαίτην ἓν πεντάδραχμον· καὶ τότε, μάλιστα· οὗτος θὰ ἐπιστεύετο ὡς δυνάμενος νὰ θεματίζῃ ἀνωδύνως πεντάδραχμον, δεκάδραχμον ἢ καὶ εἰκοσάδραχμον ὡς ἓν λεπτὸν, ἀναλόγως πάντοτε πρὸς τὴν ἐλευθεριότητά του εἰς ἐπαίτας. Ἀλλ' ἀκούω τοὺς ἀναβοῶντας,—Καὶ πῶς! εἰς πάντα ἐπαίτην νὰ δίδῃ εἰκοσάδραχμον! Ἀλλ' οὕτω πως ὅλοι οἱ ἄποροι τῶν κατοίκων θὰ μετημφιάζοντο εἰς ἐπαίτας καὶ θὰ τὸν κατεπολιόρκουν ἀπὸ φυλακῆς πρωΐας μέχρι νυκτός» δὲν θὰ ἐπήρκει δ' εἰς τοῦτο οὔτε ποταμὸς χρυσοῤῥόας. Δὲν εἶνε πρακτικὸν τὸ μέτρον σου.

Ὁμολογῶ ὡς μὴ πρακτικὸν τὸ μέτρον, ἀλλ' ὅμως ἡ ἀναλογία ὑπάρχει σαφὴς, καὶ μόνον ὑπεδείχθη δι' αὐτῆς ὅ,τι καὶ ὅσον ἔδει.

Εἷς τῶν ἐπὶ βαθεῖ πλούτῳ φημιζομένων σήμερον τραπεζιτῶν τῆς Εὐρώπης, ὁ Ῥόσχιλδ, εἰσελθὼν ποτε ὑπὸ περιεργείας εἰς τὸ κυβευτήριον τοῦ Ὁμβούργου, καὶ ἐρωτηθεὶς ὑπὸ φίλου ὅστις εἶχε προσέλθει εἰς αὐτὸν, ἂν δὲν εἶχε διάθεσιν νὰ δοκιμάσῃ ὀλίγον τὴν τύχην, «Πρὸς τοιαύτην δοκιμὴν, ἀπεκρίθη, δὲν εἶμαι ἀρκούντως πλούσιος.» Καὶ ὄντως, οἱοσδήποτε πλοῦτος, ἀφειδῶς ἀνοιγόμενος εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τύχης, ἐπὶ τέλους θὰ ἐστείρευεν, ἐπειδὴ οὐδὲν ταύτης παραλογώτερον ἢ ἀπιστότερον ἢ ἐπιβουλότερον ἢ τυφλότερον. Ὅπως καὶ ὅσον ἂν θέλῃς ἀνάμιξον τὰ παικτόχαρτα· ἡ τύχη καταφέρει τὰ τραύματά της ὡς γυνὴ σπασμωδοῦσα, ἧς αἱ χεῖρες παραπαίουν δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ ὃν τινα ἂν τύχωσι καὶ ὅπου ἂν τύχωσι· καταφέρουν μίαν εἰς σὲ καὶ μίαν εἰς τὸν ἐναντίον ἐναλλὰξ, μέχρι πέντε, ὀκτὼ ἢ δέκα· καὶ ἂν νομίσῃς ὅτι τὸ ἀνὰ μίαν ἐναλλὰξ θὰ κοπάσῃ ἐπὶ τέλους, καὶ τότε προσθεματίσῃς, εἶνε ἱκανὴ νὰ προβῇ καὶ μέχρι δεκαπέντε, καὶ μέχρις εἴκοσιν, ἐξακολουθοῦσα νὰ παίῃ ἐναλλὰξ ἀνὰ μίαν. Ἔπειτα, ἐνδέχεται νὰ καταφέρῃ δύο εἰς τὸν ἐναντίον, τρεῖς, τέσ-

σαρας ἢ πέντε εἰς τὸν ἐναντίον, καὶ μόνον μίαν εἰς σέ, ἢ τἀνάπαλιν· δεκαπέντε ἢ καὶ εἴκοσιν εἰς σέ, καὶ μόνον μίαν ἢ δύο εἰς τὸν ἐναντίον, ἢ καὶ τἀνάπαλιν. Μηδὲ πιστεύσῃς ὅτι, ἀφοῦ σ' ἐπάταξεν εἰκοσάκις, θὰ στρέψῃ ἀφεύκτως τὰ τραύματα καὶ πρὸς τὸν ἐναντίον· ἔστιν ὅτε εἶνε ἱκανὴ καὶ πεντάκις καὶ δεκάκις ἔτι νὰ σὲ πατάξῃ ἐν τῇ ἀλογίᾳ της. Τὰ πάντα εἶνε ἱκανὰ· οἱανδήποτε σύμπτωσιν, οἱανδήποτε ἀνακολουθίαν· διότι οὐδὲν τὴν ἐμποδίζει, οὐδὲν τὴν ἀναγκάζει εἰς μέτρον ἢ ὅριον. Καθὼς ἐκλαμβάνεις ἐνίοτε ὅτι εὕρηκες τὰς ὁδούς της, οὕτως ἔρχεται ὥρα καθ' ἣν ὅπου ἂν τραπῇς πατάσσεται· δὲν σώζεται, εἰμὴ ἂν ἐξέλθῃς τῆς τροχιᾶς της, δηλαδὴ τῆς τραπέζης ἐφ' ἧς σπαραμωδεῖ· καί, ὢ τῆς ἀλογιστίας! συμβαίνει ν' ἀναχωρήσῃς τραυματίας καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ παύσῃ τὴν καταφοράν της καὶ νὰ σὲ θεραπεύσῃ, ἂν ἔτι παρέμενες· ἀλλὰ καὶ ὁ παραμένων ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀλλοιώσεως ταύτης κινδυνεύει τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι αὔριον ἢ μεθαύριον, μετὰ μίαν ἑβδομάδα ἢ ἕνα μῆνα, ἢ καὶ ἓν ὅλον ἔτος, ἐπιφυλάττει τὰ αὐτὰ καὶ εἰς τὸν οὗτινος ἐφείσθη ἢ ὃν ηὐνόησε σταθερῶς κατὰ τὸν παρόντα μῆνα ἢ τὸ παρὸν ἔτος, καθήμενον ἐναντίον σου. Τὸ μόνον βέβαιον εἶνε, ὅτι ἐπὶ τέλους σύ τε καὶ ὁ ἐναντίος θὰ ἔχετε νὰ παραπονῆσθε ὅτι ἐπάθετε ἐν τῷ βαλαντίῳ ἀνακούφισιν·—τὴν μόνην ἴσως ἀνακούφισιν ἣν οὐδεὶς ἀγαπᾷ.

Πρὸ εἴκοσι περίπου ἐτῶν, μεταβαίνων ἐκ Βιέννης εἰς Παρισίους διὰ τῆς Γερμανίας, διῆλθον διὰ τοῦ Φραγκοφορτίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μικρὸν ἀπέχει τὸ Ὁμβοῦργον. Ἀνέβην ἕως ἐκεῖ, θελήσας νὰ λάβω ἰδέαν τινὰ τοῦ αὐτόθι ἐναγοῦς ἱεροῦ τῆς Τύχης, τοῦ *καζίνου* ὀνομαζομένου καὶ λίαν θρυλουμένου κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων. Ἐκεῖ συνέβη νὰ ἴδω καὶ τὸν πρώην βασιλέα τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανόν, πολιτικὰ ἐνδεδυμένον καὶ ἱστάμενον μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ὡς θεατήν, ἐπειδὴ τὰ πάντα ἐν τοῖς κυβευτηρίοις ἐκείνοις, ἐπιβλεπομένοις ἀγρύπνως ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, εἶνε τὴν ὄψιν εὐπρεπέστατα, μεγαλοπρεπέστατα μάλιστα· λαμπραὶ αἴθουσαι, ἀνάκλιντρα μεταξόπτιλα, κροσσοὶ χρυσοῖ, χρυσαῖ λυχνίαι, ὀροφαὶ παμποίκιλοι, εἰκόνες ἀγλααί, ἀνακτόριος ὄλβος, ὀρχήστρα ἐναρμόνιος καὶ πολύφθογγος, ἀναγνωστήριον περιούσιον, κῆποι καὶ λειμῶνες γέμοντες φυτῶν καὶ ἀνθέων ἐκ τῶν σπανίων, ἄλση παχύσκια, παράδεισοι μαγικοί,—καὶ τὰ πάντα δωρεὰν καθεκάστην, πλὴν τοῦ ξενοδοχείου ὅπου κατέλυσες.

Τὰ πάντα δωρεάν, ἔτι καὶ ἂν ἀπέχῃς τῶν τραπεζῶν ὅπου τελοῦνται τῆς κυβείας τὰ μυστήρια. Οὐδεὶς σὲ παρακινεῖ νὰ πλησιάσῃς, ἤ, πλησιάσαντα, οὐδεὶς σὲ ὑποχρεοῖ νὰ μυηθῇς σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ σύ. Εἶσαι ἐλεύθερος. Αἱ τράπεζαι γέμουν χρυσίων καὶ ἀργυρίων· ὁ τροχὸς τῆς *ρολλίνης* περιστρέφεται· ἑλελίζεται δὲ κατ' ἐναντίαν διεύθυνσιν ἐντὸς τῆς λεκάνης της τὸ ἐλεφάντινον ἐκεῖνο σφαιρίδιον, ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ ὁποίου περιμένεται

τῆς τύχης ἡ φάτις, ἀποσύρονται δ' ἔπειτα τὰ ἀργύρια καὶ τὰ χρυσία, καὶ θεματίζονται πάλιν ἄλλα ὑπὸ τῶν περικαθημένων ἢ περιϊσταμένων· καί τινες μὲν τούτων γελοῦν, ἄλλοι δὲ μένουν μὲ κεχηνὼς στόμα· οἱ μὲν ἐκέρδησαν, οἱ δὲ ἔχασαν. Λέγεις τότε κατὰ νοῦν· «Ἂν ἐγὼ τώρα ἐθεμάτιζα ἓν πεντάφραγκον, τοὺς ἀρτίους θὰ ἐπροτίμων ἀριθμούς.» — Πὰ, τὰ, τρά! τὸ σφαιρίδιον ἔπεσεν εἰς ἄρτιον ἀριθμόν. — «Εἶδες; λέγεις πάλιν κατὰ νοῦν· τώρα, ἂν ἔπαιζα, θὰ ἐκέρδαινα. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ μετέφερα καὶ τὰ δύο πεντάφραγκα εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς ἀναρτίους.» — Πὰ, τὰ, τρά! ἀριθμὸς ἀνάρτιος. Ἔγιναν τέσσαρα τὰ πεντάφραγκα. Ἔπειτα, μὲ τὸ «ἂς ὑποθέσωμεν» πάλιν τὰ πεντάφραγκα ἔγιναν ὀκτώ. Ἂν λοιπὸν ἐξέθετες ἓν μόνον πεντάφραγκον, τώρα θὰ ἀπέσυρες μετ' αὐτοῦ ἕτερα ἑπτά. Αἰσθάνεσαι ἤδη ὡς τινα πειρασμὸν εἰς τὰ ἐντός σου... οὐχί! φεῦγε μᾶλλον, φεῦγε! εἶνε ἡ Κίρκη, εἶνε αἱ Σειρῆνες· πρόσεχε μὴ σαγηνευθῇς, καὶ δὲν σὲ μείνῃ ἴσως οὐδ' ὁ ναῦλος τῆς ἐπιστροφῆς σου οἴκαδε!

Ἐκεῖ λοιπὸν, ἐν Ὁμβούργῳ, εἶδα κύριόν τινα θεματίζοντα γραμμάτια τραπεζικὰ χιλιόφραγκα, ἀνὰ πέντε ἢ ἕξ. Ἔφερεν ἐντὸς τοῦ κόλπου του δεσμίδας τοιούτων. Ἐντὸς ἡμισείας ὥρας ἐκέρδησεν ὀγδοήκοντα χιλιάδας φράγκων. Ἠγέρθη ἔπειτα ἐκ τοῦ καθίσματός του, ἐδίπλωσεν ἀμελῶς τὰ γραμμάτια, τὰ ἐνεκολπίσθη, καὶ ἀνεχώρησεν ὡς θριαμβευτής. Οἱ τοῦ κυβευτηρίου ἐπόπται ὑπεμειδίων ἐνῷ τὸν ἔβλεπον ἀπερχόμενον, καὶ ἤκουσα τούτων ἕνα λέγοντα πρὸς τὸν παρακαθήμενον· «Αὐτὸς ὁ κύριος ἀγνοεῖ ὅτι θὰ ἐπαναφέρῃ τὰ κέρδη ταῦτα ἢ σήμερον, ἢ αὔριον, ἢ μετὰ ἓν ἔτος, ἢ μετὰ πέντε· Ἱσπανός τις εἶχε κερδήσει ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἕως δύο ἑκατομμύρια, ἐκ τοῦ παιγνίου τούτου, ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ τέλους τὰ ἔχασεν εἰς ἡμᾶς».

Ῥολλίνα λοιπὸν ἔδωσε καὶ ῥολλίνα ἀφείλετο. Εἰς τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο κυβευτήριον ἔτυχα θεατὴς καὶ ἄλλου τινὸς κατορθώματος τῆς τύχης τεραστείου ἀληθῶς. Ἄγγλος τις μέσης ἡλικίας, εὐρύνωτος, βαρύπους καὶ ἐκ τῆς οἰνοποσίας ἐρυθρὸς, ἔρχεται παραφόρῳ σχεδὸν ποδὶ, καὶ θεματίζει ἐπὶ τοῦ μηδενικοῦ, ἤτοι ἐφ' ἑνὸς τῶν 37 ἀριθμῶν τοῦ κυβευτικοῦ ἄβακος τῆς *ῥολλίνης*, ἓν εἰκοσάφραγκον· τὸ περικυλινδούμενον σφαιρίδιον πίπτει μετά τινας στιγμὰς ἐν τῷ μηδενικῷ, καὶ ὁ παίκτης κερδαίνει ἀντὶ τοῦ ἑνὸς εἰκοσαφράγκου του τριάκοντα καὶ πέντε. Ἐξ αὐτῶν ἀφίνει τὰ ἐννέα, πάλιν ἐπὶ τοῦ μηδενικοῦ· πίπτει ἐκ δευτέρου τὸ σφαιρίδιον ἐν τῷ μηδενικῷ, καὶ κερδαίνει τριακονταπεντάκις ἐννέα εἰκοσάφραγκα ὁ αὐτὸς παίκτης. Τότε συνάγει ὅλα (ἑπτακισχίλια φράγκα ἐξ ἑνὸς εἰκοσοφράγκου) τὰ μεταβάλλει ἐκεῖ εἰς χαρτονομίσματα χιλιόφραγκα, καὶ ἀναχωρεῖ ἱλαρὸς ὡς ὁ Φοῖβος καὶ ἅμα ἀνισοσκελὴς ὡς ὁ Βάκχος.

Παρῆλθον ἕως δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας· *γκά σου τεν* ἐπανέρχεται γελῶν,

βημματίζων ὡς εἶχεν ἀναχωρήσει, καὶ κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν θέσιν τοῦ μηδενικοῦ προχωρήσας θεματίζει πάλιν ἐπ' αὐτοῦ ἐννέα εἰκοσάφραγκα. Τὸ σφαιρίδιον κυλίεται, κυλίεται, καταῤῥέει, προσκόπτει εἰς τὰς ἀλωκὰς τοῦ ὀρειχαλκίνου δίσκου ὅστις περιέχει τὰ οἰκίδια τῶν ἀριθμῶν, ἀνασκιρτᾷ, τέλος πίπτει, καί, ὢ τοῦ θαύματος! μένει ἐν τῷ μηδενικῷ. Ὅλοι τότε οἱ περιϊστάμενοι ἀνέδωσαν παρατεταμένον ἐπιφώνημα ἐκπλήξεως, καὶ δικαίως.

Δύναται λοιπὸν ἡ τύχη καὶ τοιαῦτα ἀλογίστευτα, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸν ἐπιδιώκοντα αὐτά! καθίσταται παρανάλωμα τῆς παλιντροπίας της. Παρετηρήθη ἀκολούθως ὅτι ὁ καλός σου Ἄγγλος ἐκεῖνος ἔχανε πάντοτε ἀνὰ ὀλίγα, ἕως οὗ ἔχασεν ὅλα· ὡς ἐλέγετο δέ, ἔχασε καὶ τρισχίλια φράγκα ἐξ ἰδίων του, ἐπειδὴ ἐθαῤῥύνθη πιστεύσας ὅτι εἶχε τὴν τύχην μεθ' ἑαυτοῦ.

Δύνασαι νὰ γίνῃς μάντις; νὰ γίνῃς σὺ αὐτὸς τὸ σφαιρίδιον ἐκεῖνο ἢ τὸ παικτόχαρτον; Ὄχι· ἔσο λοιπὸν φρόνιμος, καὶ οὕτω σώζου ἀπέναντι τοῦ ἀλόγου καὶ ἀκαταλογίστου ὁ λογικὸς καὶ λελογισμένος.

Πολλοὶ τῶν παικτῶν προσπαθοῦν νὰ ἀνακαλύψωσι τάξιν τινὰ ἐν τοῖς ἀτακτήμασι τῆς τύχης· κατορθοῦν νὰ βλέπωσι μέχρι τινός, ὅτι κατὰ τοιοῦτον ἢ τοιοῦτο *σύστημα* ἀμύνεταί τις κατὰ τῆς διαλειπούσης καταφορᾶς της καὶ ἑπομένως καρποῦται ἐκ τῆς διαλειπούσης ἐθελοδουλείας της· ἀλλ' ἔρχεται ὀλεθρία στιγμή, ὥρα, ἡμέρα, ἑβδομὰς ὁλόκληρος, καθ' ἣν ἡ φορὰ καθίσταται ἐπιμόνως ἐναντία, ναυαγεῖ δὲ καὶ ἡ ἀρίστη τῶν μεθόδων· καὶ τότε, ὅσα ἂν ἐκερδήθησαν μικρὸν κατὰ μικρόν, ἐπιστρέφονται τάχιστα μετὰ καὶ ἄλλων· οὐκ ὀλίγοι δὲ τῶν παικτῶν, τέλεον ἀφανισθέντες, ὤφθησαν ἀπηγχονισμένοι ἐν τοῖς παραδείσοις τῶν μεγάλων ἐκείνων κυβευτηρίων· διὸ καὶ ὑπῆρχεν ἀπηγορευμένη ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἀρχῶν ἡ τῶν ἐγχωρίων εἰς αὐτὰ εἴσοδος, μόνον δὲ οἱ ξένοι ἦσαν δεκτοί· ἕως οὗ, μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὸ πρωσσικὸν στέμμα, κατηργήθησαν τὰ τοιαῦτα καταγώγια, καὶ μόνον ἀπολείπεται σήμερον, ἀντὶ μεγάλων δωροδοκιῶν διατηρούμενον, τὸ ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ Μοναχοῦ· ζητεῖται δὲ καὶ τούτου ἡ κατάργησις, ὡς ὀνείδους τοῦ πολιτισμένου κόσμου.

Ἀληθῶς, οὐδεμία δολιότης διαπράττεται ἐν τοῖς κυβευτηρίοις ἐκείνοις, αὐστηρῶς ἐπιβλεπομένοις ὑπὸ τῆς ἐγχωρίου ἀρχῆς· ἐπειδὴ δὲ οὔτε εἰς τὴν ἐμπειρείαν ἢ τέχνην οἱουδήποτε παίκτου ἀπόκειταί τι, ἡ τύχη μένει ἀνεπηρέαστος καὶ ἀκώλυτος ἐν τοῖς ἀτακτήμασιν αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀπεδείχθη ἐφ' ὅλας δεκαετηρίδας, ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ χαλιναγωγηθῇ. Μηδεὶς πλανάσθω κατὰ τοῦτο· ἐν Φραγκοφορτίῳ κατοικοῦν πολλοὶ Ἑβραῖοι, τραπεζῖται πλούσιοι· ἀφοῦ αὐτοί, οἱ ἐν τῷ χρηματίζεσθαι ἐπιτηδειότατοι υἱοὶ τοῦ Ἰσραήλ, καίτοι ἀπέχοντες μόλις ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ Ὁμβούργου, οὐδέποτε προσήρχοντο εἰς τὸ ἐκεῖ κυβευτήριον, τρανὸν τοῦτο σημεῖον ὅτι εἶχον κάμει καλῶς τοὺς λογαριασμούς των, καὶ ὅτι ἐπὶ μακρὸν μελετήσαντες πᾶσαν μέθοδον, πᾶν μέτρον ἢ πᾶν σύστημα ὃ

δύναται νὰ συλλάβῃ ἀνθρώπινος νοῦς, εἶδον ὅτι ἐσύμφερεν ὅλως ἀπ' αὐτοῦ ν' ἀπέχωσι.

Ἐπανέρχομαι εἰς τὰς παρ' ἡμῖν χαρτοπαιξίας, τὰς δῆθεν πρὸς διασκέδασιν τῶν σχολαίων ὡρῶν. Συνήθως ὁ χαρτοπαίκτης καθίσταται καὶ γελοῖος, ὡς ἐπιῤῥέπων εἰς μωράς τινας προλήψεις, ἀναξίας εὐπαιδεύτων ἀνθρώπων. Ἂν σὲ δώσῃ νὰ κόψῃς τὴν στιβάδα τῶν παικτοχάρτων ἀφοῦ τὰ ἀναμίξῃ, πρόσεχε μὴ τὸ κάμῃς, ἐπειδή, ἂν συμβῇ νὰ χάσῃ, θὰ πταίῃς εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του σύ. Ἐν γένει, οἱ χαρτοπαικτοῦντες δὲν στοχάζονται ὅτι ἡ τύχη ἀπόκειται εἰς τὰς ἰδίας των χεῖρας, ἀλλ' οὐδένα στέργει μύστην αὐτῆς, περιπαίζει δὲ ὅλους, μὴ θέλουσα ὅ,τι ἐκεῖνοι θέλουν, ἀλλ' ὅ,τι αὐτή. Λέγω ὅτι ἀπόκειται εἰς τὰς χεῖράς των, καὶ εἶνε τοῦτο φανερόν· δὲν εἶνε τῷόντι ἀληθές, ὅτι ἂν μίαν φορὰν πλέον ἢ μίαν φορὰν ἧττον ἀνεμίγνυον αὐτοὶ τὰ παικτόχαρτα, ἡ κοπὴ τῆς στιβάδος θὰ ἀπέβαινεν ὅλως ἀλλοία; Καὶ ἀντὶ λοιπὸν νὰ αἰτιῶνται τοὺς ἰδίους των δακτύλους, τὰς ἰδίας των χεῖρας, ὡς μὴ σταθείσας ὅπου ἐσύμφερε νὰ σταθῶσιν ἐν τῷ ἀναμιγνύειν τὰ παικτόχαρτα, ἢ ὡς σταθείσας ὅπου ἐσύμφερε νὰ μὴ σταθῶσι, διατί αἰτιῶνται τὸν κόψαντα; Διατί ἀνέμιξες τὰ παικτόχαρτα πρὶν μὲ τὰ προτείνῃς; Διότι σ' ἐφάνη ὅτι τὰ διέθεσες ἀποχρώντως πρὸς κοπήν· ἀλλ' ἂν ἡ κοπὴ σὲ ἀπέβη ἀπαίσιος, διατί θέλεις νὰ πταίω ἐγὼ καὶ ὄχι σύ; Σὲ ἠμπόδισα ἐγὼ τοῦ νὰ τ' ἀναμίξῃς ἔτι ὅσον ἂν ἤθελες; ἢ σὲ παρεκίνησα ἐγὼ νὰ τ' ἀναμίξῃς ἔτι πλέον; Ὄχι. Θέλεις λοιπὸν ἐγὼ, ὅστις δὲν ἐκράτουν τὰ χαρτία, νὰ δυνηθῶ ὑπὲρ σοῦ ὅ,τι σὺ ὁ χειριζόμενος αὐτὰ δὲν ἠδυνήθης; Ὅπου ἐγὼ τὰ ἔκοψα, ἐκεῖ βεβαίως θὰ τὰ ἔκοπτα καὶ ἂν μοὶ τὰ ἐπρότεινες ἀναμεμιγμένα ἄλλως πῶς. Λοιπὸν μὴ φαίνου τοὐλάχιστον παιδαριώδης. Φαντάσου ἂν εἶχεν ἡ τύχη ὀδόντας καὶ χείλη καὶ ὦτα, πόσον ἀκούουσα ἡ παμπόνηρος θὰ σὲ κατεδότι μ' ἐμὲ τὰ ἔβαλες διὰ τοὺς πειρασμοὺς ἢ ἐμπαιγμούς, τοὺς ὁποίους αὐτὴ γέλα, παρενέβαλεν εἰς τὰς ἀρθρώσεις τῶν δακτύλων σου!

Πολλοὶ βλασφημοῦν τὸν πάντη ἀμέτοχον καὶ ἀθῶον ἄνθρωπον, ὅστις ἦλθε καὶ ἐστάθη ἢ ἐκάθησεν ὑπὸ ἁπλῆς περιεργείας πλησίον των, ὅτε ἤρχισεν ἐκ συμπτώσεως ἡ πρὸς αὐτοὺς καταφορὰ τῆς τύχης, ταύτην εἰς αὐτὸν ἀποδίδοντες. Τινὲς δὲ καὶ τολμοῦν νὰ προβῶσιν εἰς ἀποστρόφους μᾶλλον ἢ ἧττον σκαιούς, οὐ μόνον ὡς ἀβέλτεροι οὕτως ἀποδεικνύμενοι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνάγωγοι ἐνίοτε· τούτους ἂν ἐρωτήσῃς, τί συμβαίνει; πῶς διαπονεῖται καὶ πῶς διαπορθμεύεται εἰς τὰ παικτόχαρτά των ἡ εἰκαζομένη ἐπήρεια τοῦ δεῖνος, ἐλθόντος πλησίον των, οὐδὲν ἄλλο ἔχουν ν' ἀποκριθῶσιν ἢ ὅτι ἐξάπαντος ἐνασκεῖται εἰς τὰ χαρτία ἐπήρεια ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ πολλάκις τὸ παρετήρησαν. Φεύγει, καὶ τὸ χαρτὶ ἔρχεται οὔριον, καὶ ἐπιστρέφει, καὶ *γουρσουζεύει* τὸ χαρτί. — Παράδοξον! ὡς φαίνεται, πλὴν τοῦ μαγνητισμοῦ, ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις ἀκατανόμα-

στος ἔτι δύναμις, ἰδίως εἰς τὰ παικτόχαρτα ἐπενεργοῦσα, δύναμις νοοῦσα, δύναμις ὑπερφυσική, ἴσως, ἴσως ὁ ἀντίθετος πόλος τῆς θείας ἐκείνης, ἥτις φυγοῦσα ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐθεράπευσε γυναῖκα πάσχουσαν καὶ ἁψαμένην τοῦ φορέματός του. Ἀλλ' ἐκ τίνος ἆρά γε ἀποστάσεως ἡ ἑωσφορικὴ αὕτη δύναμις ἐνεργεῖ;

Μὴ ἐρώτα· νόει μόνον τὴν ἄνοιαν, ἢ κρῖνε τῆς ψυχῆς ἐκείνης τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ φῶς.

Ἄλλοι φοβοῦνται μὴ χαθῶσι τὰ κέρδη των ἂν τὰ ἀπαριθμήσωσιν· ἢ καὶ γελοιωδέστερα τούτων· ἄν, φερ' εἰπεῖν, ὁ ἀριστερὸς τῶν ποδῶν των ἀναπαύεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, ἢ τἀνάπαλιν· ἂν τὰ κλειδία των εὑρίσκωνται ἐν τῷ δεξιῷ τῶν θυλάκων των ἢ τἀνάπαλιν· ἂν ἔχωσι τὰ ἀργύριά των χυτὰ ἐπὶ τῆς τραπέζης ἢ συνηγμένα εἰς στήλας καὶ οἱονεὶ ὠχυρωμένα· ἂν τῶν νομισμάτων τὰ πρόσωπα, ἢ τὰ ἀντίθετα τῶν προσώπων ἦναι ἐστραμμένα πρὸς τὰ ἄνω, ἄν, ἄν, ἄν.... μυρίων εἰδῶν παιδαριωδίαι τοῖς φαίνονται ἐπηρεάζουσαι τὴν τύχην των· παρατηρητέον δὲ ὅτι οἱ χαρτοπαικτοῦντες ἐν τοῖς καπηλείοις μεταξὺ δύο ἀλειμματοκηρίων δὲν εἶνε τόσον δεισιδαίμονες, ὅσον οἱ ἐν τοῖς μελάθροις, ὑπὸ τὰ φῶτα τῶν ἀργυρῶν κηροπηγίων καὶ τῶν χρυσοειδῶν λυχνιῶν. Τί θέλομεν ὅτι τεκμηριοῖ τοῦτο; Μὴ ὅτι μόνον τὸ πρόσχημα τοῦ ἐξευγενισμοῦ ἀπεκτήθη ὑπὸ τῶν πολλῶν, τὸ δὲ βάθος μένει εἰσέτι ἀνεξευγένιστον καὶ ἀφώτιστον; Ἐξάπαντος, ἄλλο ὁ εὐγενικὸς καὶ ἄλλο ὁ ὄντως εὐγενὴς ἄνθρωπος.

Καὶ τὸ ἔθος δὲ τοῦ νὰ χαρτοπαικτῶσιν ὅλοι ἀνεξαιρέτως κατὰ τὴν παραμονὴν παντὸς νέου ἔτους, διὰ τὴν πρόληψιν ὅτι ὁ κερδήσων κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα κερδήσει, ὁ δὲ ζημιωθεὶς ζημιωθήσεται καθ' ὅλον τὸ ἐπερχόμενον ἔτος, εἶνε φυσικῷ τῷ λόγῳ μωρότατον· διότι, πρῶτον μὲν εἶνε ἆρά γε ἐν ταῖς δέλτοις τῆς αἰωνιότητος πρώτη τοῦ ἔτους ἡ ἡμέρα τὴν ὁποίαν δοξάζομεν ὡς τοιαύτην; Πᾶσα ἡμέρα, πᾶσα ὥρα καὶ πᾶν δευτερόλεπτον τῆς ὥρας, μὴ δὲν εἶνε τὸ τέλος ἑνὸς ἔτους καὶ ἡ ἀρχὴ ἑνὸς ἄλλου; Τοῦτο θέλει ὁ φυσικὸς λόγος, καὶ τοῦτο εἶνε· ἀλλ' ἄν, κατὰ τὴν χριστιανικὴν χρονολογίαν, πρώτη τοῦ ἔτους ἦτον ἄλλοτε ἡ πρώτη τοῦ σεπτεμβρίου, μετηνέχθη λοιπὸν καὶ ἡ ἀπαρτία (le bagage) τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν ἔκτοτε εἰς τὴν πρώτην τοῦ μηνὸς ἰανουαρίου, καὶ τοῦτο, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον ἔσφαλε, μετενεγκὸν τὴν πρώτην τοῦ ἔτους εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς εἰκοστὴν τοῦ δεκεμβρίου; Ὁπωςδήποτε, θὰ ηὐχόμην νὰ ἐδίδετο εἰς τὸν Σύλλογον *Παρνασσὸν* καὶ μόνον τὸ χιλιοστὸν τῶν ὅσα μέλλουν νὰ κερδήσωσι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ὄχι οἱ κερδήσαντες ἐν ταῖς χαρτοπαιξίαις τῆς παραμονῆς του, ἀλλ' οἱ ζημιωθέντες· τὸ χιλιοστὸν τοῦτο θὰ ὑπερήρκει πρὸς ἀνέγερσιν εὑρείας καὶ μεγαλοπρεπεστάτης πρὸς αὐτὸν οἰκοδομῆς.

Πανθ' ὅσα ὀλίγα ἀπηρίθμησα σμικρύνουν προφανῶς τοῦ ἀνθρώπου

τὸ ὕψος· καὶ δὲν ὁμολογεῖ μὲν τοῦτο ἡ κοινωνία, ἀλλ' ἡ ψυχή της τὸ βλέπει, καὶ πολλοὶ δὲ παῖκται ἔτι δὲν ἐπωρώθησαν τόσον, ὥστε νὰ μὴ τὸ συναισθάνωνται ἀμυδρῶς. Ἂν δὲ μεταξὺ ἀνδρῶν ἡ πρὸς κέρδος χαρτοπαιξία παρίσταται οὕτως οἰκτρά, μεταξὺ γυναικῶν φαίνεται μυσαροτάτη, ὅτι ἡ γυνὴ καὶ διὰ τοιούτων μέσων ἀφορᾷ εἰς χρήματα· κατάρα δὲ Θεοῦ μεταξὺ νεανίσκων, καὶ μάλιστα διὰ τὰ χαρτοπαίγνια τὰ ὅλως ἄτεχνῆ καὶ εἰς τὴν τυφλὴν ἐκδεδομένα τύχην· ταῦτα, ἔστω καὶ ἐλαφρότατα, ὤφειλε νὰ ἔχῃ ἀποκεκηρυγμένα πᾶσα οἰκία χρηστή· πᾶσα δὲ πολιτεία, πρὸς τὸν λαὸν στοργήν τινα τρέφουσα, ἔδει νὰ καταδιώκῃ αὐστηρότατα, ὅπου ἂν τὰ ὠσφραίνετο ὡς εἰς τὸ δημόσιον προσιτά.

Ὡς γνωστὸν, αἱ Ἀθῆναι γέμουν σήμερον τοιούτων ὀλεθρίων καταγωγίων, καὶ οὐδεμία σχεδὸν ἀπαγόρευσις, οὔτε φροντίς· ὡς ἂν μὴ ἐπρόκειτο περὶ ἐπιδημικῆς νόσου, καὶ ταύτης ἐκ τῶν κακοηθεστάτων, ἐπειδὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις κακοῖς τρέφει καὶ τὴν ἀργίαν, ἄγει δὲ καὶ εἰς τὰς τραγικωτάτας τῶν καταστροφῶν· ἀλλ' ὡς ἔλεγεν ἀρχαῖός τις ῥήτωρ (ὁ Ἀνδοκίδης ἐν λόγῳ γ' κατὰ Ἀλκιβιάδου) «ἡμεῖς, ἐν μὲν ταῖς τραγῳδίαις »τοιαῦτα θεωροῦντες, δεινὰ νομίζομεν, γινόμενα δ' ἐν τῇ πόλει δρῶντες, »οὐδὲν φροντίζομεν· καίτοι ἐκεῖνα μὲν οὐκ ἐπιστάμεθα πότερον, οὕτω γε»γένηται ἢ πέπλασται ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ταῦτα δὲ σαφῶς εἰδότες οὕτω »πεπραγμένα, ῥαθύμως φέρομεν.»

Ἀνακεφαλαιῶν ὅσα εἶπα, ὅτι τὸ χαρτοπαικτεῖν καὶ ὑπὸ ἁπλῆν ὑποψίαν φιλοκερδείας, οὐχὶ δὲ προφανεστάτης παιδιᾶς χάριν, ἀβελτέρων καὶ ἀγενῶν ψυχῶν ἴδιον, καλῶς γινώσκω ὅτι ἐλάλησα περὶ ἀνθρώπων, οἵτινες ἥκιστα πάντων εἶνε διατεθειμένοι νὰ δίδωσι προσοχὴν εἰς οἱασδήποτε κρίσεις· ἀλλὰ καίτοι εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἔντρομος φωνὴ ἀνθρώπου βλέποντος ὅμοιόν του ὀλισθαίνοντα εἰς βάραθρον, ἀναδίδεται ὅμως αὕτη, καὶ τοὐλάχιστον τιμᾷ τὸ μύχιον αἴσθημα τοῦ βάλλοντος αὐτὴν, ἔστω καὶ εἰς μάτην· ἄλλοι, ὧν τὰ βήματα κατευθύνονται πρὸς τὸ αὐτὸ βάραθρον, ἴσως ἀκούσωσι καὶ ἐγκαίρως ἐξ αὐτῆς προφυλαχθῶσι.

Ι. Ἰσιδωρίδης Σκυλίσσης.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ

Ὑπο ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

Α'

ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ *

Ἡ ἄφιξις τοῦ Χουρσίτου εἰς Ἰωάννινα τῷ ὄντι ἔδωκε νέαν μορφὴν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐσυστάλησαν οἱ ἐπίβουλοι πασάδες, ἐμψυχώθησαν τὰ στρατεύματα, ἐφωδιάσθησαν ἀπὸ σιτηρέσια, πολεμοφόδια καὶ μισθοὺς καὶ ὁπωσοῦν ἀνεκάλεσε καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ πολυπαθοῦς Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ ὅστις συνομιλήσας σπουδαίως καὶ εὐνοϊκῶς μὲ τὸν Χουρσίτην τὸν εὗρε κατὰ πάντα σύμφωνον εἰς τὰς συμβουλάς του. Ὅθεν, ἀφοῦ ἔσφαξεν ἀρκετοὺς ὡς ἐνόχους Τούρκους τε καὶ χριστιανοὺς ἔμπροσθεν τῆς μεγάλης πύλης τοῦ παλατίου του, διὰ νὰ δώσῃ φόβον καὶ τρόμον εἰς τοὺς λοιπούς, κινεῖ ἓν σῶμα μὲ τὸν Σιλιχτάρην του (σπαθάριον), στενοχωρεῖ τὴν προλαβοῦσαν θέσιν ἔξω τοῦ νησίου καὶ τὴν ἐξουσιάζει ἐκ δευτέρου μ' ὅλους τοὺς ἐν αὐτῇ στρατιώτας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἀνανεώσας τὴν ἐκεῖθεν πολιορκίαν ἐμπόδισε τὴν εἴσοδον τῶν ζωοτροφιῶν.

Τὸ φθάσιμον τοῦ Χουρσίτου εἰς τὸ στρατόπεδον ἔδωκε τρόμον καὶ εἰς τοὺς ἀποστάτας· ὅθεν φοβηθέντες ὅ τε Σιλιχτάρης, Ἄγος Ταὴρ Ἀμπάζης καὶ Ἀλέξης Νούτζου μ' ὅλον τὸ σῶμα τῶν Σουλιωτῶν καὶ παραιτήσαντες τὰς θέσεις ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ πλησίον τοῦ Σουλίου χωρία. Ὁ Χουρσίτης διὰ νὰ μὴ χάσῃ τοιαύτην εὐκαιρίαν διατάξας τὸν Πάσο Ἰσμαὴλ ἐξ Ἰωαννίνων, τὸν Χασὰν πασᾶ ἐξ Ἄρτης, ἐκστρατεύουν ἐξοπίσω των μὲ ἕως δέκα χιλιάδας στράτευμα, οἵτινες ἑνωθέντες εἰς Δερβίζανα (χωρίον ἀπέναντι τοῦ Σουλίου) ἔπειτα ἀπὸ μικροὺς τινας ἀκροβολισμοὺς καὶ συμπλοκάς, μὴ δυνηθέντες οἱ ἀποστάται νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν, ἐσύρθησαν εἰς τὰ ἐνδότερα ὄρη τοῦ Σουλίου ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ προαστείου.

Ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς συλλογιζόμενος, ὅτι ὁ Ἀλῆ πασᾶς μὲ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας δυνάμεις, ἔπειτα ἀφ' ἕνα εἰκοσαετῆ πόλεμον καὶ τότε μὲ τὰ ἅρματα τῆς ἐπιβουλῆς καὶ τοῦ χρυσίου μόλις ἐδυνήθη νὰ καταδαμάσῃ τοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας καὶ νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν μικροτάτην ὀρεινὴν περιφέρειαν τῆς πατρίδος των, δὲν ἐνέκρινε νὰ ἐκτανθῇ περαιτέρω. Ὅθεν διὰ νὰ τροπολογήσῃ τὴν εἰς Ἰωάννινα ἐπιστροφήν του, ἐνόμισεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ τελειώσῃ μὲ τὴν λεοντῆν νὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς ἀλωπεκῆς· ἀνταποκρίνεται μὲ τὸν Σιλιχτάρην καὶ λοιποὺς

* Συνέχεια τοῦ ἐν τόμ. ζ' σελ. 979.

Ἀλβανοὺς ἀποστάτας, μὲ τοὺς Σουλιώτας καπεταναίους καὶ Ἀλέξη Νοῦτζον, τοὺς ὑπόσχεται ἀμνηστείαν τῶν πεπραγμένων μὲ χάτι-χουμαγιοῦν, ὅταν ἀφήσουν τὰ ὅπλα, ἔλθουν καὶ προσκυνήσουν τὸν σερασκὲρ Χουρσίτην. Οἱ Ἀλβανοὶ ἀκούσαντες τοιαύτας ὑποσχέσεις ἤρξαντο νὰ κλονίζωνται· οἱ δὲ Σουλιῶται καὶ Ἀλέξη Νοῦτζος ἔχοντες ἐνδόμυχον τὸ μυστικὸν μέγα ἀντικείμενον τῆς εταιρίας ἐπέμενον. Τέλος διαιρεθέντες οἱ μὲν Σουλιῶται, Ἄγος, Ταΐρης καὶ Ἀλέξης ἐπέστρεψαν εἰς τὰς θέσεις των, ὁ δὲ Σιλιχτὰρ Πότας μὲ τὸ σῶμά του προσκυνήσας διηυθύνθη μὲ τὸν Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ εἰς Ἰωάννινα, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔφθασαν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος αἱ εἰδήσεις ὅτι ἐσήκωσαν τὰ ὅπλα οἱ Πελοποννήσιοι, ὅτι ἐφόνευσαν διαφόρους Ὀθωμανούς, ὅτι κινδυνεύει τὸ κέντρον τοῦ ἡγεμόνος (ἡ Τριπολιτζά), αἱ γυναῖκές του καὶ οἱ θησαυροί του, ὅτι ἐκλείσθησαν τὰ Δερβένια, ὅτι ἀπεστάτησεν ἡ Λεβαδεία καὶ ὁ Σάλωνας, ὅτι καὶ ἕτεραι διάφοροι ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος σκοπεύουν νὰ ἀποστατήσουν. Μὲ τὰς εἰδήσεις ταύτας οἱ ταχυδρόμοι ἔφερον καὶ μερικὰς τῶν χριστιανῶν ἐκ Πάτρας κεφαλὰς καί τινας ἀτελεῖς τῶν χωρικῶν τῆς Πελοποννήσου σημαίας.

Ὁ Χουρσίτης νομίσας ὅτι πάντα ταῦτα ἐνεργοῦνται διὰ συνεργίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἔθεσε ἄντικρυ τῶν φρουρίων καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ τὰς σημαίας ὑπ' ὄψιν τοῦ τυράννου καὶ ἐν ᾧ διευθύνει σπουδαίως τὸν κεχαγιᾶ του μὲ διάφορα στρατεύματα διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Μεσολογγίου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, διευθύνει καὶ τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην παρομοίως μὲ ἀρκετὰ στρατεύματα νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς Θετταλίας καὶ Βοιωτίας εἰς τὰ Δερβένια (εἰς τὸν Ἰσθμὸν) τῆς Κορίνθου. Ὁ μὲν κεχαγιᾶς ἐκ τῆς Αἰτωλίας διὰ τῶν Καστελλίων ἔπειτα ἀπὸ διαφόρους συμπλοκὰς πυρπολήσας τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Ἄργος ἔφθασεν εἰς Τριπολιτζά. Ὁ δὲ Ὀμὲρ Βρυώνης εὑρὼν γενναίαν ἀντίστασιν εἰς τὰς Θερμοπύλας ἀπὸ τὸν νέον Σπαρτιάτην Λεωνίδα **καπετὰν Ἀθανάσιον Διάκον** δὲν ἠδυνήθη μὲ εὐκολίαν νὰ προχωρήσῃ εἰμὴ μετὰ μίαν μεγίστην σφαγὴν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ μὲ τὸν θάνατον τοῦ ἰδίου Α. Διάκου.

Ὁ Χουρσίτης γυμναζόμενος ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας εἰς τὰ σημαντικώτερα τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους στρατιωτικὰ ὑπουργήματα, ὧν καὶ φύσει γενναίας ψυχῆς ἔγεινεν ἐμπειρότατος εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Ὅθεν, διὰ νὰ ἐπιφέρῃ αἰφνιδίως καιρίαν πληγὴν ἀπελπισίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ συμφώνως μὲ τὴν ἀποστολὴν τῶν δύο διὰ τὴν Πελοπόννησον σωμάτων, ὁρμᾷ διὰ νυκτὸς μὲ διάφορα ἐπίτηδες κατεσκευασμένα πλοιάρια εἰς τὸ νησί, τὸ ὁποῖον ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἀρκετὴν σφαγὴν καὶ ἀνθίστασιν ἐξουσιάσας συλλαμβάνει ἅπαντας τοὺς αὐτὸ φυλάττοντας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἕως χιλίους τὸν ἀριθμόν, καὶ τοὺς μὲν ἀρχηγοὺς ἐξοπλίσας ἐφυλάκωσε, τοὺς δὲ στρατιώτας ἀφήσας ἐλευθέρους διηυθύνθη ἕκαστος εἰς τὴν πατρίδα του. Μετ'

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ

Υπο ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

Α'

ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ *

Ἡ ἄριξις τοῦ Χουρσίτου εἰς Ἰωάννινα τῷ ὄντι ἔδωκε νέαν μορφὴν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐσυστάλησαν οἱ ἐπίβουλοι πασάδες, ἐμψυχώθησαν τὰ στρατεύματα, ἐφωδιάσθησαν ἀπὸ σιτηρέσια, πολεμοφόδια καὶ μισθοὺς καὶ ὁπωσοῦν ἀνεκάλεσε καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ πολυπαθοῦς Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ ὅστις συνομιλήσας σπουδαίως καὶ εὐνοϊκῶς μὲ τὸν Χουρσίτην τὸν εὗρε κατὰ πάντα σύμφωνον εἰς τὰς συμβουλάς του. Ὅθεν, ἀφοῦ ἔσφαξεν ἀρκετοὺς ὡς ἐνόχους Τούρκους τε καὶ χριστιανοὺς ἔμπροσθεν τῆς μεγάλης πύλης τοῦ παλατίου του, διὰ νὰ δώσῃ φόβον καὶ τρόμον εἰς τοὺς λοιποὺς, κινεῖ ἓν σῶμα μὲ τὸν Σιλιχτάρην του (σπαθάριον), στενοχωρεῖ τὴν προλαβοῦσαν θέσιν ἔξω τοῦ νησίου καὶ τὴν ἐξουσιάζει ἐκ δευτέρου μ' ὅλους τοὺς ἐν αὐτῇ στρατιώτας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἀνανεώσας τὴν ἐκεῖθεν πολιορκίαν ἐμπόδισε τὴν εἴσοδον τῶν ζωοτροφιῶν.

Τὸ φθάσιμον τοῦ Χουρσίτου εἰς τὸ στρατόπεδον ἔδωκε τρόμον καὶ εἰς τοὺς ἀποστάτας· ὅθεν φοβηθέντες ὅ τε Σιλιχτάρης, Ἄγος Ταὴρ Ἀμπάζης καὶ Ἀλέξης Νούτζου μ' ὅλον τὸ σῶμα τῶν Σουλιωτῶν καὶ παραιτήσαντες τὰς θέσεις ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ πλησίον τοῦ Σουλίου χωρία. Ὁ Χουρσίτης διὰ νὰ μὴ χάσῃ τοιαύτην εὐκαιρίαν διατάξας τὸν Πάσο Ἰσμαὴλ ἐξ Ἰωαννίνων, τὸν Χασὰν πασᾶ ἐξ Ἄρτης, ἐκστρατεύουν ἐξοπίσω των μὲ ἕως δέκα χιλιάδας στράτευμα, οἵτινες ἑνωθέντες εἰς Δερβίζανα (χωρίον ἀπέναντι τοῦ Σουλίου) ἔπειτα ἀπὸ μικροὺς τινας ἀκροβολισμοὺς καὶ συμπλοκάς, μὴ δυνηθέντες οἱ ἀποστάται νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν, ἐσύρθησαν εἰς τὰ ἐνδότερα ὄρη τοῦ Σουλίου ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ προαστείου.

Ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς συλλογιζόμενος, ὅτι ὁ Ἀλῆ πασᾶς μὲ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας δυνάμεις, ἔπειτα ἀφ' ἕνα εἰκοσαετῆ πόλεμον καὶ τότε μὲ τὰ ἅρματα τῆς ἐπιβουλῆς καὶ τοῦ χρυσίου μόλις ἐδυνήθη νὰ καταδαμάσῃ τοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας καὶ νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν μικροτάτην ὀρεινὴν περιφέρειαν τῆς πατρίδος των, δὲν ἐνέκρινε νὰ ἐκτανθῇ περαιτέρω. Ὅθεν διὰ νὰ τροπολογήσῃ τὴν εἰς Ἰωάννινα ἐπιστροφήν του, ἐνόμισεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ τελειώσῃ μὲ τὴν λεοντῆν νὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς ἀλωπεκῆς· ἀνταποκρίνεται μὲ τὸν Σιλιχτάρην καὶ λοιποὺς

* Συνέχεια τοῦ ἐν τόμ. ζ' σελ. 979.

Ἀλβανοὺς ἀποστάτας, μὲ τοὺς Σουλιώτας καπεταναίους καὶ Ἀλέξη Νοῦτζον, τοὺς ὑπόσχεται ἀμνηστείαν τῶν πεπραγμένων μὲ χάτι-χουμαγιοῦν, ὅταν ἀφήσουν τὰ ὅπλα, ἔλθουν καὶ προσκυνήσουν τὸν σερασκὲρ Χουρσίτην. Οἱ Ἀλβανοὶ ἀκούσαντες τοιαύτας ὑποσχέσεις ἤρξαντο νὰ κλονίζωνται· οἱ δὲ Σουλιῶται καὶ Ἀλέξη Νοῦτζος ἔχοντες ἐνδόμυχον τὸ μυστικὸν μέγα ἀντικείμενον τῆς ἑταιρίας ἐπέμενον. Τέλος διαιρεθέντες οἱ μὲν Σουλιῶται, Ἄγος, Ταΐρης καὶ Ἀλέξης ἐπέστρεψαν εἰς τὰς θέσεις των, ὁ δὲ Σιλιχτὰρ Πότας μὲ τὸ σῶμά του προσκυνήσας διηυθύνθη μὲ τὸν Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ εἰς Ἰωάννινα, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔφθασαν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος αἱ εἰδήσεις ὅτι ἐσήκωσαν τὰ ὅπλα οἱ Πελοποννήσιοι, ὅτι ἐφόνευσαν διαφόρους Ὀθωμανούς, ὅτι κινδυνεύει τὸ κέντρον τοῦ ἡγεμόνος (ἡ Τριπολιτζά), αἱ γυναῖκές του καὶ οἱ θησαυροί του, ὅτι ἐκλείσθησαν τὰ Δερβένια, ὅτι ἀπεστάτησεν ἡ Λεβαδεία καὶ ὁ Σάλωνας, ὅτι καὶ ἕτεραι διάφοροι ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος σκοπεύουν νὰ ἀποστατήσουν. Μὲ τὰς εἰδήσεις ταύτας οἱ ταχυδρόμοι ἔφερον καὶ μερικὰς τῶν χριστιανῶν ἐκ Πάτρας κεφαλὰς καί τινας ἀτελεῖς τῶν χωρικῶν τῆς Πελοποννήσου σημαίας.

Ὁ Χουρσίτης νομίσας ὅτι πάντα ταῦτα ἐνεργοῦνται διὰ συνεργίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἔθεσε ἄντικρυ τῶν φρουρίων καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ τὰς σημαίας ὑπ' ὄψιν τοῦ τυράννου καὶ ἐν ᾧ διευθύνει σπουδαίως τὸν κεχαγιᾶ του μὲ διάφορα στρατεύματα διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Μεσολογγίου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, διευθύνει καὶ τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην παρομοίως μὲ ἀρκετὰ στρατεύματα νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς Θετταλίας καὶ Βοιωτίας εἰς τὰ Δερβένια (εἰς τὸν Ἰσθμὸν) τῆς Κορίνθου. Ὁ μὲν κεχαγιᾶς ἐκ τῆς Αἰτωλίας διὰ τῶν Καστελλίων ἔπειτα ἀπὸ διαφόρους συμπλοκὰς πυρπολήσας τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Ἄργος ἔφθασεν εἰς Τριπολιτζά. Ὁ δὲ Ὀμὲρ Βρυώνης εὑρὼν γενναίαν ἀντίστασιν εἰς τὰς Θερμοπύλας ἀπὸ τὸν νέον Σπαρτιάτην Λεωνίδα **καπετὰν Ἀθανάσιον Διᾶκον** δὲν ἠδυνήθη μὲ εὐκολίαν νὰ προχωρήσῃ εἰμὴ μετὰ μίαν μεγίστην σφαγὴν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ μὲ τὸν θάνατον τοῦ ἰδίου Α. Διάκου.

Ὁ Χουρσίτης γυμναζόμενος ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας εἰς τὰ σημαντικώτερα τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους στρατιωτικὰ ὑπουργήματα, ὧν καὶ φύσει γενναίας ψυχῆς ἔγεινεν ἐμπειρότατος εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Ὅθεν, διὰ νὰ ἐπιφέρῃ αἰφνιδίως καιρίαν πληγὴν ἀπελπισίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ συμφώνως μὲ τὴν ἀποστολὴν τῶν δύο διὰ τὴν Πελοπόννησον σωμάτων, ὁρμᾷ διὰ νυκτὸς μὲ διάφορα ἐπίτηδες κατεσκευασμένα πλοιάρια εἰς τὸ νησί, τὸ ὁποῖον ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἀρκετὴν σφαγὴν καὶ ἀνθίστασιν ἐξουσιάσας συλλαμβάνει ἅπαντας τοὺς αὐτὸ φυλάττοντας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἕως χιλίους τὸν ἀριθμόν, καὶ τοὺς μὲν ἀρχηγοὺς ἐξοπλίσας ἐφυλάκωσε, τοὺς δὲ στρατιώτας ἀφήσας ἐλευθέρους διηυθύνθη ἕκαστος εἰς τὴν πατρίδα του. Μετ'

οὗ πολλὰς πράττει τὸ ἴδιον διὰ νὰ ἐξουσιάσῃ τὰ Λιθαρίτζια καὶ Πύργον· ὅμως εὑρὼν μεγαλειτέραν ἀνθίστασιν μὴ εὐτυχήσασα καὶ ἡ προετοιμασθεῖσα ἐν ταὐτῷ ὑπόνομος ἀπέτυχε. Τοῦτο πληροφορηθέντες οἱ Σουλιῶται καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ πρίγγηπος Ὑψηλάντη κατὰ τῆς Βλαχομπογδανίας, ἐμψυχωθέντες ἐξῆλθον ἐκ τῶν ὀρεινῶν θέσεων καὶ συναυξηθέντες μὲ διάφορα σώματα ἀποστατῶν Ἑλλήνων ἐξουσιάζουν ὅλα τὰ πέριξ τῶν Ἰωαννίνων χωρία καὶ πολιορκοῦν τρόπον τινὰ τὸ στρατόπεδον. Διερράγη τέλος πάντων ἡ ἀποστασία καὶ εἰς διάφορα ἕτερα μέρη τῆς Ἑλλάδος, εἰς Ἅγιον ὄρος, εἰς Νιάουσταν, εἰς Ὄλυμπον, εἰς Δημητριάδα καὶ ἐσχάτως εἰς Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν. Θεωρῶν ταῦτα πάντα ὁ Χουρσίτης μὲ ἀδημονίαν, διατάττει τὸν Δράμαλην καὶ ἐκστρατεύει μὲ σπουδὴν διὰ τὴν Λάρισταν, ὅστις ὁρμήσας ὡς μονιὸς ἄγριος κατασπαράττει τοὺς ἀθῴους καὶ ἀόπλους γεωργοὺς τῆς Θετταλίας καὶ προχωρήσας ἕως τὴν Μακρυνίτζαν τῆς Δημητριάδος τὴν ἀνδραποδίζει ὁμοῦ τὴν Πορταργιάν, Βῶλον καὶ ἕτερά τινα πέριξ τῆς Μαγνησίας χωρία[31]. Ταὐτοχρόνως ὁ Χουρσίτης ἀναφερθεὶς εἰς τὸ διβάνι περὶ πάντων δίδει γνώμην, ὅτι διὰ νὰ ἀπελπισθῇ ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ὁ αὐτουργὸς τῆς ἀποστασίας τῶν Ἑλλήνων, ἀνάγκη πᾶσα νὰ θανατωθοῦν οἱ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐξόριστοι υἱοί του. Ὁ σουλτάνος μὴ ἔχων ὀλιγωτέραν δίψαν διὰ νὰ ῥοφήσῃ τὰ αἵματα τῆς γενεᾶς τοῦ τυράννου, διατάττει καὶ ἀποκεφαλίζονται ὅ τε Βελῆ πασᾶς, ὁ υἱός του Μεχμὲτ πασᾶς, ὁ μικρότερος υἱὸς τοῦ Ἀλῆ Σαλὴχ πασᾶς καὶ τελευταῖον ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἀδιάκριτον τῆς ἀπελπισίας ἀνθίστασιν ὁ Μουχτὰρ πασᾶς, ὅπου ἐφονεύθη εἰς τὴν συμπλοκήν, καὶ ὁ Μετζομπόνος (πατὴρ τοῦ Ἰλμάζη ἐκ Τεπελένι) καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ σωματοφύλακες τοῦ Μουχτάρη ἕως ἑκατόν. Ἀφ' οὗ μ' ὅλα ταῦτα ἡ ἀποστασία δὲν ἐλαττοῦται, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπεραυξάνει καὶ ἐξάπτεται ἀδημονῶν ὁ Χουρσίτης καὶ περιερχόμενος ὡς λέων ὠρυόμενος, στρέφει κατὰ τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ, τὸν καταρᾶται ὡς πρωταίτιον τῆς ἀποστασίας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς βασιλείας καὶ ὀργίζεται εἰς ἄκρον ἐναντίον του. Ὅθεν τὸν διατάττει ἐντόνως νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν πολιορκούντων Σουλιωτῶν μὲ πολλὰ ὀλίγους στρατιώτας (οἵτινες μόλις τοῦ ἐπέμειναν διὰ τὴν στέρησιν τῆς χρηματικῆς ὕλης) διὰ νὰ τὸν απομακρύνῃ καί, εἰ δυνατόν, νὰ νικηθῇ καὶ ἐκπέσῃ τῆς ὑπολήψεώς του. Ὁ ἄθλιος Πάσο Ἰσμαὴλ μεταχειρισθεὶς ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ῥητορικῆς του ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καὶ μὴ δυνηθείς, ἐκστρατεύσας, ἐτοποθετήθη εἰς μίαν θέσιν τριῶν ὡρῶν ἔξω τῶν Ἰωαννίνων κατὰ μεσημβρίαν μεταξὺ χιλιάδων ἑλληνικῶν ὅπλων, ὅπου ἐδοκίμασε μεγαλωτάτας δυστυχίας καὶ κινδύνους.

Τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ (πρὶν ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὰ βασίλεια) πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῦ ἐδόθησαν μυστικὰ φερμάνια, ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ἀλῆ

31 Θετταλικὴ Μαγνησία.

πασᾶ νὰ σφάξῃ ὅλους τοὺς ἰσχυροτέρους μπέηδες καὶ ἀγάδες τῆς Ἀλβανίας, νὰ καταδαφίσῃ ὅλα τὰ φρούρια τῆς Ἠπείρου καὶ νὰ ἐξοντώσῃ διόλου τὴν δύναμιν τῶν Ἀλβανῶν. Ἐθεσπίσθη καὶ ἀπαγόρευσις μυστικῶς λιανετιναμὲ (κατάρα βασιλικὴ) νὰ μὴ δοθῇ πλέον εἰς ἀλβανιτικὴν φυλὴν τίτλος βεζυρατίου. Τοιαῦτα διατάττων ὁ σουλτάνος ἠγνόει ὁ ἀνόητος ὅτι γίνεται τὸ μεγαλείτερον μέλος τῆς ἑταιρίας εἰς τὸ νὰ θριαμβεύσουν τὰ ὅπλα τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν ἐλευθερίαν των.

Οἱ μπέηδες τῆς Ἀλβανίας ἐπληροφορήθησαν τὰς μυστικὰς ταύτας προσταγὰς τοῦ σουλτάνου (καθότι πᾶς τις δὲν ἀγνοεῖ ὅτι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας ταύτης δὲν φυλάττονται), καὶ μολονότι ὁ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶς διὰ νὰ τοὺς ἡσυχάσῃ καὶ ἀποκοιμήσῃ ἀναφερθεὶς καὶ εἰς τὸ διβάνι ἔφερεν ἑνὸς ἑκάστου φερμάνι διὰ νὰ εἶνε ἠτραλισμένη καὶ ἡ ζωή των καὶ ἡ περιουσία των, ἐστάθη ἀδύνατον νὰ ἐξαλείψῃ διόλου τὴν ὑποψίαν ταύτην ἀπὸ τὰς ψυχὰς τῶν Ἀλβανῶν. Τούτου ἕνεκα οἱ Ἀλβανῖται δὲν ἐπεθύμουν τὸν ἀφανισμὸν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ αὕτη ἡ αἰτία ἥτις ἐστάθη μεγαλειτέρα ἀφ' ὅσας ἐβοήθησαν τὴν ἄνθεξίν του. Οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀλβανίας μολονότι ἀμαθεῖς καὶ βάρβαροι γυμναζόμενοι τόσους χρόνους ὑπὸ τὴν ἀκαδημίαν τῆς πανουργίας τοῦ τυράννου ἔμαθον ὅσην τοὺς ἤρκει πολιτικὴν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὑπάρξεώς των. Οὗτοι δὲν ἐπεθύμουν ἐκ δευτέρου τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, δὲν ἐπεθύμουν ἐν ταὐτῷ νὰ λάβῃ τὴν καθέδραν του καὶ ὁ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶς· ἀλλ' ἐνεδρεύοντες ἐσκόπουν νὰ κατορθώσουν, ὥστε καὶ ὁ Ἀλῆ πασᾶς νὰ ἐξολοθρευθῇ καὶ ὁ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶς νὰ μὴ ῥιζώσῃ εἰς τὴν Ἤπειρον, ἀλλὰ νὰ λάβῃ τὴν ἡγεμονίαν εἷς ἐξ αὐτῶν διὰ νὰ ἀσφαλίσουν τὴν ὕπαρξίν των, νὰ νέμωνται διὰ τῆς ἡγεμονίας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ κατατυραννῶσι τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας, καθότι ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἐνόμιζον ὡς ἀποθήκην τῆς Ἠπείρου· πλὴν «*ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ θεὸς κελεύει*». Ἡ σύγχυσις τοῦ Χουρσίτη μετὰ τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ ἔδωσεν αἰτίαν διὰ νὰ δοκιμάσουν τὸν σκοπόν των οἱ Ἀλβανοί, διότι λαβὼν αὐστηρὰν βασιλικὴν προσταγὴν ὁ Χουρσίτης, ὅτι, ἐὰν ἐντὸς τόσων ἡμερῶν προθεσμίας δὲν ἤθελε πέμψει τὴν κεφαλὴν τοῦ τυράννου, θέλει λάβει τὸν τόπον του, στενοχωρηθεὶς καθ' ὑπερβολὴν συγκροτεῖ συμβούλιον ἀφ' ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς Ἀλβανίας, ἐρωτᾷ τίνι τρόπῳ ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν βασιλικὴν ταύτην σφοδρὰν προσταγήν. Οὗτοι οἵτινες πρὸ πολλοῦ περιέμενον μίαν τοιαύτην εὐκαιρίαν, προβάλλουν ὅτι ἐπειδὴ ὅλοι οἱ Ἀλβανῖται ὑποπτευόμενοι τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τυράννου (μὲ τὸ νὰ ἐστάθησαν διάφορα ὄργανα τῆς καταδρομῆς του), δὲν θέλουν νὰ πολεμήσουν ἀληθῶς ἐναντίον του· ὥστε, ἐὰν ὁ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶς δὲν λείψῃ ἐκ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἰωαννίνων, θεωροῦμεν δύσκολον νὰ λάβῃ πέρας αὕτη ἡ βασιλικὴ προστα-

γή· ἐὰν δὲ τοῦτο γείνῃ, ὑποσχόμεθα ὅσον οὔπω τὸ τέλος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ». Καθ' ἣν ἐποχὴν ὠργανίζοντο ταῦτα κατὰ τοῦ Πασόμπεη (ὅστις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν μόλις λαβὼν τὴν ἄδειαν ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Ἄγο Μουχουρτάρης καὶ Ταὴρ Ἀμπάζης μὲ τὸ τουρκικὸν σῶμα, ὁ Μάρκο Μπότζαρης μὲ τοὺς Σουλιώτας καὶ διάφοροι καπετανaῖοι μὲ ἀρκετὸν στρατιωτικὸν ἑλληνικόν, συσσωματωθέντες ἀπεφάσισαν νὰ ἀνδραποδίσουν ἐξ ἐφόδου τὴν Ἄρταν, λαφυραγωγήσουν καί, εἰ δυνατόν, ἀποτινάξουν . . . .

. . . .

. . . .

ως ὅτι ἀπομακρυνόμενοι φεύγουν διὰ τὰ Ἰωάννινα (πιθανὸν νὰ εἶχον συνεννοηθῆ καὶ μὲ τοὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ Ἀλβανούς) καὶ φεύγοντες ἐβιάσθησαν καὶ οὗτοι ν' ἀφήσουν τὴν πόλιν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν ὄπισθεν εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν.

Τοῦτο τὸ αἴτιον νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Πρέβεζα, εἰς ἣν φρουραρχῶν ὁ Ἀχμὲτ πασᾶς υἱὸς τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ καὶ ὑστερούμενος διόλου ζωοτροφίας ἔφθασεν εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε ἐβιάζετο νὰ ἁρπάζῃ τὸν ὀλίγον ἐξ ἀραποσίτου ἄρτον τῶν κατοίκων Πρεβεζάνων νὰ τρέφῃ τὴν φρουράν του.

Ὁ Χουρσίτης ἐπιστηριζόμενος εἰς τὴν τῶν Ἀλβανῶν ὑπόσχεσιν δὲν ἠμέλησε νὰ ἐνεργήσῃ τὰ λεγόμενα ἄρτζ μαχζτάρια (γενικὰς ἀναφορὰς) ἀφ' ὅλους τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τοῦ στρατοπέδου καὶ τῶν ἐγκρίτων τῆς Ἀλβανίας καὶ νὰ διευθύνῃ ἐπισήμους (δηλ. μετὰ ἰλαμίων τῶν καδίδων) εἰς τὸ δεβλέτι καὶ λαβὼν ἀπάντησιν ὅτι ὁ σουλτάνος δὲν τὰ ἐνέκρινεν ἐνήργησε καὶ ἐκ δευτέρου. Ὁ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶς κατατυραννούμενος εἰς τὴν λεηλατουμένην πόλιν τῆς Ἄρτης μακρὰν τοῦ Χουρσίτου ἐπληροφορεῖτο ἐκ τῶν κατασκόπων τὸυ λεπτομερῶς τὰς κατ' αὐτοῦ ἐνεργείας, ὅστις εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασε κατάστασιν ἦτο μυριάκις εὐχαριστημένος νὰ ἐξωσθῇ ἐκ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἰωαννίνων καὶ νὰ ἀπεράσῃ ὡς καὶ εἰς τὰ πέρατα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους νὰ ζήσῃ.

Ὁ Χαλέτης, ὡς εἴρηται, ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Χουρσίτου, θεωρῶν ἐκ δευτέρου τὴν ἐπιμονὴν νὰ ζητῇ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ νομίσας ὅτι δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὁποίαν ἔδιδεν ὑπόσχεσιν εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ οὕτω λάβῃ εὐκαιρίαν νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ σουλτάνου ἐναντίον του καὶ νὰ τὸν ἀφανίσῃ, ἔδωκε γνώμην τοῦ βασιλέως διὰ νὰ δοκιμασθῇ καὶ ἡ τελευταία κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πρότασις τοῦ Χουρσίτη. Ὅθεν γίνεται ἡ ἔκπτωσις τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ καὶ ἀντ' αὐτοῦ προσθέτεται καὶ τρίτον τοῦγι τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ, διορίζεται ἡγεμὼν τῆς Ἠπείρου, διότι ἐκ τῆς ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις. Ἡ ἔκπτωσις τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ δὲν ἔγεινε μὲ τὴν συνειθισμένην τῆς ὀθωμανικῆς

ὑπερτάτης . . . .
. . . .
. . . .
τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὁποίαν ἐπισήμως δὶς ἔπεμψαν εἰς τὸ διβάνι καὶ περιπλέον διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐπιθυμητὴν διαδοχὴν τῆς ἡγεμονίας, συνομιλήσαντες ἰδιαιτέρως ἀπεφάσισαν νὰ τελειώσουν τὸν πόλεμον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μὲ τὸν θάνατόν του, καταστρώνουν κατάλογον πάντων τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις κεκλεισμένων, πέμπουν σπουδαίως καὶ μετακαλοῦν τοὺς συγγενεῖς των ἀφ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀλβανίας καὶ τοὺς διατάττουν ἀποφασιστικῶς νὰ προσκαλέσουν ὁ μὲν τὸν υἱόν, ὁ δὲ τὸν ἀδελφόν, ἐξάδελφον καὶ ἀνεψιόν. Οὗτοι θεωροῦντες τὴν αὐστηρότητα τῆς ἀποφάσεως ταύτης καὶ φοβούμενοι μὴ πάθουν, πυρποληθοῦν καὶ δημευθοῦν τὰ ὑπάρχοντά των, ὡς τοὺς ἐφοβέριζον, στενοχωρηθέντες καθ' ὅλους τοὺς τρόπους, ἀπέρχονται καὶ ἄκοντες ἀπέναντι τῶν φρουρίων, προσκαλοῦν ἕκαστος τοὺς συγγενεῖς του, τοὺς γνωστοποιοῦν τὴν γενικὴν ἀπόφασιν τῆς πατρίδος των, τοὺς παραστaίνουν τὸν κίνδυνον, εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκεται ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ κατάστασις ἑκάστου, τοὺς ὁρκίζουν διὰ νὰ ἀφήσουν πλέον τὸν Ἀλῆ πασᾶ, νὰ ἐκβοῦν καὶ προσκυνήσουν, προσθέτοντες ὅτι ἐν ᾧ δὲν θέλει πάθει τινάς, νὰ λάβουν καὶ τοὺς μισθούς των ἀπὸ τὸ βασιλικὸν ταμεῖον.

Οἱ Ἀλβανῖται τεταλαιπωρημένοι ὄντες μὲ τὰ ἐπακόλουθα δεινὰ δύο ἐτῶν σχεδὸν τῆς πολιορκίας, ἀκούσαντες ταῦτα καὶ περιπλέον τὰς προτροπὰς τῶν πρὸ ὀλίγου συμμάχων τοῦ Ἄγου καὶ Ταὴρ Ἀμπάζη, ἐνέδωκαν. Ὅθεν περὶ τὰς αὐγὰς μιᾶς νυκτὸς ἤνοιξαν ἐκ συμφώνου τὰς πύλας τῶν φρουρίων καὶ ἐξελθόντες ἡνώθησαν μὲ τὸ στρατόπεδον. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ἅμα εἰδοποιήθη τὴν τελευταίαν ἀπιστίαν τῶν στρατιωτῶν του, τρομάξας, κατέφυγεν εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ ἰτζαλὲ καὶ μὲ ἕως ἑξῆντα μόνον στρατιώτας λείψανα τῶν πρὸ δύο ἐτῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων στρατευμάτων, μὲ τὴν κυρὰ Βασιλική[32] τὴν μόνην παρηγορίαν του, μὲ τὸν μικρὸν Μανθάκην καὶ Ἀθανάσιον Βάγιαν ἐκαρφώθη μεταξὺ τῶν θησαυρῶν του καὶ πολεμοφοδίων, καὶ διατάξας ν'ἀφήσουν τὰς πύλας τῶν φρουρίων ἐλευθέρας μὲ σκοπόν, ὥστε, ἀφ'οὗ ἐμπλησθοῦν μὲ βασιλικὰ στρατεύματα, νὰ δώσῃ φωτιὰν τῶν ὄχι ὀλίγων χιλιάδων καντάρίων τῆς πυρίτιδος κόνεως νὰ καταστρέψῃ καὶ τὸν ἑαυτόν του μὲ τοὺς θησαυρούς, τὸν Χουρσίτην μ' ὅλα τὰ βασιλικὰ στρατεύματα καὶ μὲ τὸ στρατόπεδον ἐν ἑνὶ λόγῳ.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ὑποπτευόμενος μιᾶς ἡμέρας τοιαύτην δυστυχῆ ἐποχὴν

32 Ἡ κυρὰ Βασιλικὴ κατήγετο ἀφ' ἓν χωρίον Πλέσσα ὀνομαζόμενον ἐκ τῆς ἐπαρχίας τῆς Τζαμουργιᾶς γυνὴ χριστιανικωτάτη καὶ μὲ μεγάλας ἀρετάς. Ὁ Ἀλῆς δὲν τὴν ἠγάπα τόσον διὰ τὴν ὡραιότητά της, ὅσον διὰ τὴν φρόνησίν της, φυσικὴν εὐγένειαν καὶ ἀξιότητα.

εἶχε προβλέψει κατ' ἔτος ἓν πλῆθος καντταρίων πυρίτιδος κόνεως, ἀποτεταμιευμένην εἰς διαφόρους ἀποθήκας ἔνδον τῶν φρουρίων· εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν εἶχε κατασκευάσει μικρὰ ὑπονόμια μὲ τρόπον ὥστε, ἀφ' οὗ δοθῇ τὸ πῦρ εἰς μίαν ἀποθήκην νὰ διαδοθῇ εἰς ὅλας διὰ μιᾶς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔργον τῆς ἀπελπισίας, ἂν ἤθελε βάλει εἰς πρᾶξιν, ἀναντιρρήτως οὐχὶ μόνον τὸν ἑαυτόν του μ' ὅλον τὸ στρατόπεδον ἤθελε καταστρέψῃ, ἀλλὰ καὶ διαφόρους πέριξ κωμοπόλεις καὶ χωρία. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην πρὸ πολλοῦ πληροφορηθεὶς ὁ Χουρσίτης, ἐμπόδισε μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν αὐτομολησάντων νὰ εἰσέλθουν στρατεύματα εἰς τὰ φρούρια. Τρεῖς ἡμέρας ἔμενον αἱ θύραι ἀνοικταὶ δίχως νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἐξέλθῃ τις. Μετὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας ποιήσαντες σημεῖά τινα εἰρηνικά, ἐδόθη ἡ ἄδεια διὰ συμφωνίας νὰ εἰσέλθῃ φιλικῷ τῷ τρόπῳ ἄνθρωπός τις ἐκ μέρους τοῦ Χουρσίτου νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν 'Αλῆ πασᾶ. Ὅθεν διατάττεται ὁ Σιλιχτάρης του νὰ λάβῃ τὴν τιμὴν νὰ συνομιλήσῃ καὶ παρηγορήσῃ τὸν ἄθλιον γέροντα, ὅστις λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ του μέρος ἀρνίων καὶ λοιπὰ τοιαῦτα εἴδη ζωοτροφιῶν, ἀναγκαιότατα τῆς τοσαύτης δυστυχοῦς καταστάσεως τοῦ 'Αλῆ πασᾶ[33], εἰσέρχεται μὲ μόνον δύο ὑπηρέτας ἕως τὴν ἐνδοτέραν φωλεὰν τοῦ δράκοντος, τὸν ὁποῖον εὑρὼν καθήμενον μεταξὺ τῶν θησαυρῶν καὶ πολεμοφοδίων, μὲ μίαν ἐπὶ χεῖρας ἑτοίμην πιστόλαν κατ' εὐθεῖαν τῆς πυρίτιδος κόνεως, ἐπροσκύνησεν ἕως ἐδάφους κατὰ τὴν πρὸς τοὺς βεζυράδες ὀθωμανικὴν συνήθειαν μ' ἓν σέβας βαθύτατον, γέμον ὅμως ἐπιβουλῆς καὶ ὑποκρίσεως, καὶ ἀσπασάμενος τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν του προσφέρει τὸ σελὰμ (χαιρετισμὸς τῶν 'Οθωμανῶν) ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του Σερασκὲρ πασᾶ καὶ μὲ τὴν μεγαλειτέραν ὑπουλότητα καὶ κολακείαν ἐρωτᾷ τὸ δεβλὲτ χατὴρ σερίφη του (χαιρετισμὸς ἔνδοξος ἀνήκων μόνον εἰς σημαντικὰ ὑποκείμενα) τὸν παρηγορεῖ, τὸν παριστάνει τὴν ἄμετρον εὐσπλαγχνίαν τῆς βασιλείας καὶ τέλος τὸν γαργαλίζει μὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐξιλεώσεως καὶ ἀφέσεως τῶν πεπραγμένων πλημμελημάτων, ὅταν ὁμολογήσῃ τὸ «ἥμαρτον» καὶ ζητήσῃ τὸ ἔλεος τοῦ βασιλέως. Ὁ 'Αλῆ πασᾶς μολονότι δὲν ἠγνόει ὅτι αἱ τοιαῦται ὑποσχέσεις εἶνε διόλου ἀνύπαρκτοι, διὰ τὸ γλυκὺ τῆς ζωῆς ὅμως καὶ διὰ νὰ δυνηθῇ ἴσως νὰ ἀπατήσῃ καὶ τελευταῖον τὸν Χουρσίτην, ἐνδίδει εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν[34] καὶ δὲν ζητεῖ ἕτερόν τι, εἰμὴ νὰ μὴ θανατωθῇ πρὶν λάβῃ τὴν χάριν τοῦ βασιλέως νὰ διευθυνθῇ ὁμοῦ μὲ ὅλους τοὺς θησαυρούς του νὰ τοὺς προσφέρῃ εἰς τὸ θησαυροφυλακεῖόν του, νὰ ἀξιωθῇ τὸ νοῦρι τζεμάλι του (τὸ φῶς τοῦ προσώπου του),

33 Εἰς τοσαύτην δυστυχίαν κατήντησεν ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν ζωοτροφιῶν, ὥστε μόνος του περιερχόμενος καθημερινῶς εἰς ἓν περιβόλι τοῦ χαρεμιοῦ ἐσύναζε χόρτα διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὴν πεῖνάν του.

34 Εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετεχειρίσθη ὁ Χουρσίτης Ἑβραῖόν τινα Ἰωαννίτην φρόνιμον, ὅστις πολλάκις εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ ἐξῆλθε περὶ τούτου.

νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ διὰ ζώσης τὴν τελευταίαν φορὰν τῆς ζωῆς του τρεῖς λόγους, καὶ μετὰ ταῦτα, ἂν ἀποθάνῃ, πηγαίνει εὐχαριστημένος εἰς τὸν Ἅδην.

Κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν ὁ λύκος ζωντανὸς δὲν πηγαίνει εἰς τὴν ἀγοράν, διότι ὁ Ἀλῆς δὲν εἶχεν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τὰ βασίλεια μὲ τοιαύτην καταισχύνην καταδεδικασμένος, εἰ μὴ ἅμα ἤρξατο ἡ διαπραγμάτευσις συνεννοηθεὶς μὲ τὸν Ἄγο Μουχουρντάρην καὶ Ταὴρ Ἀμπάζη, μὲ τὸν Σιλιχτάρη του καὶ λοιποὺς τοὺς πλέον πιστοτέρους του, ἔδωκε σχέδιον, ὥστε, ἂν κατορθώσῃ τὴν εἰς βασιλεύουσαν διεύθυνσίν του, νὰ εὑρεθοῦν συσσωματωμένοι εἰς τὰ στενὰ τῶν Γρεβενῶν νὰ τὸν ἁρπάσουν ἐκ τῶν χειρῶν τῆς φρουρᾶς ὁμοῦ μὲ τοὺς θησαυρούς του καὶ νὰ τὸν ἀσφαλίσουν εἰς τὸ προάστειον τοῦ Σουλίου, τὸ ὁποῖον ἐβάστα εἰσέτι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του διὰ τοῦ Ἀχμὲτ Τζάλε ὡς εἴρηται· «*ἄλλα λογαριάζει ὁ γάϊδαρος κι' ἄλλ' ὁ γαϊδουριάρης*» τὸ τῆς παροιμίας. Ὁ Χουρσίτης δὲν ἦτο τόσον ἀναίσθητος, ὥστε νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ σουλτάνος θέλει καταδεχθῆ ποτε μίαν τοιαύτην συνθήκην ἀντιβαίνουσαν εἰς τὴν ὑπόληψιν μιᾶς τοιαύτης ὑπεροπτικῆς βασιλείας καὶ εἰς τὴν φυσικὴν ἐν ταὐτῷ ἐπιμονὴν καὶ σκληρότητα τοῦ Μαχμούτη, ἀλλὰ διὰ νὰ κολακεύσῃ τὰς ψευδεῖς ἐλπίδας τῆς φαντασίας του, «Μάλιστα, τοῦ ἀποκρίνεται· ἡ ζήτησίς σου εἶνε ἡ μακροτέρα κοντὰ εἰς ἕνα βασιλέα φύσει συμπαθῆ καὶ εὔσπλαγχνον καὶ κατάλληλος εἰς τὴν φιλανθρωπίαν του· θέλει εὐκολύνῃ τὴν συγκατάθεσίν του μὲ ἄρτζ μαχτζάρια γενικῶς ἀφ' ὅλους τοὺς βεζυράδες, παπάδες καὶ λοιποὺς ὁπλαρχηγοὺς τοῦ στρατοπέδου καὶ οὐδεμία ἀμφιβολία μένει περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ὅταν καὶ ὁ ἴδιος μεσολαβήσῃ ἰδιαιτέρως καὶ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ πρὸς τὰ νήκοντα μινιστέρια. Πλὴν διὰ νὰ βαδίσωμεν νουνεχῶς εἰς τὰς περὶ τούτου ἐνεργείας μας χωρὶς νὰ κινδυνεύσωμεν ἢ τοὐλάχιστον ν' ἀποτύχωμεν, διὰ νὰ ἐπιστηριχθῶμεν εἰς τὴν πρὸς τὴν βασιλείαν ὑποταγήν σου, ἀνάγκη νὰ παραδώσῃς τὰ φρούρια εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, καὶ ὁ ἴδιος μὲ τοὺς θησαυρούς σου ζήτησον ὁποιον μέρος εὐχαριστεῖσαι, ν' ἀναπαυθῇς καὶ ἀσφαλισθῇς μὲ ὑπόσχεσιν νὰ μὴ δοκιμάσῃς τὴν παραμικρὰν ὕβριν καὶ ἐνόχλησιν, ἕως ὅτου ἐπιστρέψῃ ἡ βασιλικὴ τῶν ἀναφορῶν μας ἀπάντησις.»

Εἰς τοῦτο τὸ κεφάλαιον ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἔλαβε μεγάλην δυσκολίαν καὶ ἀγῶνα νὰ ἐνδώσῃ, διότι ἤλπιζε νὰ μὴ σαλεύσῃ ἀπὸ τὴν φωλεάν του· πλὴν θεωρῶν ὅτι ἔφθασεν εἰς τὰ ἔσχατα τῆς ἀπελπισίας καὶ ὅτι δυσκόλως δύναται ν' ἀποφύγῃ τὰ δίκτυα εἰς ἃ τὸν κατήντησαν ἡ ἀνανδρεία τῶν υἱῶν του καὶ ἡ ἀπιστία τῶν στρατιωτῶν του, ἔπειτα ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν περὶ τούτου συλλογισμὸν μὲ κάποιας ἐλπίδας ἴσως δυνηθῇ καὶ φύγῃ καὶ ταύτην τὴν φορὰν τὸν κίνδυνον, ἀποφασίσας ἐζήτησε τὴν εἰς τὸ νησὶ ἱερὰν μονὴν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος (ὅπου ὁ ἴδιος διὰ τὴν ἀσφαλῆ θέσιν του ἐφυλάκωνε τὰ σημαντικώτερα ὑποκείμενα τῆς ὀργῆς του καὶ

ἔσφαζεν ἔπειτα ἀπὸ διάφορα κολαστήρια, εἰς ὅ, ὡς προείρηται, ἔπνιξε καὶ τὸν Μουσταφᾶ πασᾶ ἐκ Δελβίνου, καὶ λαβὼν τοὺς θησαυρούς του καὶ τὴν Βασιλικὴν μὲ τοὺς ὀλίγους σωματοφύλακάς του, ἠσφαλίσθη εἰς τὴν μονὴν ταύτην· πλὴν δὲν ἄφησε διόλου ἐλεύθερον τὸ φρούριον, ἀλλὰ διορίσας εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος κόνεως Τζάλε Τζάμην τινὰ παλαιόν του δοῦλον καὶ πιστὸν παρήγγειλε νὰ μὴ ἐξέλθῃ ἐκεῖσε δίχως νὰ λάβῃ τὸ ἀδιαμάντινον τεσπῆχί του (κομβολόγιον) καὶ ἂν τυχὸν ἴδῃ σημεῖά τινα βίας ἢ ἀπιστίας νὰ δώσῃ φωτίαν. Ὅθεν ἀφ' οὗ ἐτοποθετήθη εἰς τὴν διαληρθεῖσαν ἱερὰν μονὴν εἰσελθόντες οἱ διωρισμένοι παρὰ τοῦ στρατοπέδου νὰ περιλάβουν τὸ φρούριον (τὸν ἰτζ—καλὲ) εὗρον τὸν Τζάλε ἔγκλειστον εἰς τὴν ἀποθήκην λέγοντα, ὅτι «ἂν μεταχειρισθῆτε βίαν παραμικράν τινα δίδω φωτίαν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔχω τοῦ αὐθεντός μου προσταγήν.» Ἰδοὺ παῤῥησιάζεται καὶ τελευταῖος σκόλωψ τοῦ Χουρσίτου! διότι ὁ Ἀλβανὸς ἐκεῖνος ὢν παλαιὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δοῦλος καὶ πιστός του εἶχεν ὁρκισθῆ ὅτι θέλει πετάσῃ εἰς τὸν ἀέρα ὁμοῦ μὲ ὅλον τὸ στρατόπεδον· μόλον τοῦτο, ὅταν ἐσφάλισε τὸν λέοντα εἰς τὸ νησί, δὲν εἶχε τόσην δυσκολίαν νὰ ἐξομαλίσῃ καὶ τοῦτο τὸ ἔμποδον. Πέμψας οὖν τρόπον τινὰ τὸν Χασὰν πασᾶ Εὐρίπου Βαλεσσῆ (ἡγεμόνα τῆς Εὐβοίας) πρὸς ἐπίσκεψίν του ὅστις ἔπειτα ἀπὸ διαφόρους εὐνοϊκὰς καὶ φιλικὰς ὑποκρίσεως ὁμιλίας τοῦ λέγει ὅτι «Τὰ ἄρτζ μαχτζάρια δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διευθυνθοῦν εἰς τὸ βασιλέα χωρὶς νὰ τραβηχθῇ ὁ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος κόνεως ἔγκλειστος στρατιώτης· ὅτι αὕτη ἡ πρᾶξις ἀντιβαίνει εἰς τὴν ὁποίαν ὡμιλήσαμεν συμφωνίαν καὶ ὅτι μὲ ταύτην παραβαίνεις τὴν συνθήκην καὶ ἐπιβουλεύεσαι τὸν ἀδελφόν σου Σερασκέρη καὶ λοιποὺς πασάδες,» καὶ ἕτερα τοιαῦτα διάφορα.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἠγωνίσθη καθ' ὅλους τοὺς τρόπους νὰ ἀποφύγῃ τὸ πρόβλημα τοῦτο· ἀφ' οὗ ὅμως εἶδεν ὅτι δὲν δύναται, ἐγχειρίσας τὸ εἰρημένον σύνθημα ἐξωστρακίσθη ἐκεῖθε καὶ ὁ τελευταῖος οὗτος τολμηρὸς Ἀλβανίτης καὶ ἐξουσιάσθησαν ἀμφότερα τὰ φρούρια.

Ἕως ὅτου ἐπιστρέψῃ ἡ ἀπόφασις τοῦ σουλτάνου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλῆ πασᾶς καθ' ἑκάστην ἐπεσκέπτετο θεραπευόμενος καὶ ἐπαρηγορεῖτο ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τῶν βεζυράδων καὶ πασάδων ἐκτὸς τοῦ Σερασκὲρ πασᾶ. Διὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσουν δὲ καὶ τὴν παραμικρὰν ὑπόνοιαν ἀπιστίας τινός, διευθύνοντο μόνον μὲ δύο ἢ τρεῖς τακτικοὺς ὑπηρέτας ἐκ τῶν λεγομένων παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν καφάσιδες ἢ τζαουσάδες πολλάκις φιλοξενείας ἕνεκα καὶ συνήθιον.

Τέλος πάντων ἔφθασαν οἱ βασιλικοὶ ταχυδρόμοι μὲ τὸ λεγόμενον κάτλι φερμάνι (προσταγὴ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς ἀνωτέρα, δι' ἧς ἀποφασίζεται ὁ θάνατος τῶν καταδικαζομένων), διὰ τοῦ ὁποίου διετάττετο ὁ Σερασκέρης νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ πέμψῃ εἰς τὴν βασιλείαν

ἀκολούθως τοὺς θησαυρούς του καὶ Βασιλικὴν μὲ τοὺς περὶ αὐτῆς. Οἱ Ὀθωμανοὶ θρῆσκοι εἰς ἄκρον ἔχουν τοσαύτην πρόληψιν, ὥστε τὰς ἐκ τῶν βασιλέων των ἐκδιδομένας διαταγὰς ὡς διαδόχων τοῦ προφήτου των Μωάμεθ νομίζοντες ὅτι ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἰδίου προφήτου, πιστεύουν, ἂν ἀποθάνουν διὰ νὰ τὰς ἐκτελέσουν, εὑρίσκουν τὰς πύλας τοῦ τζεννετίου (παραδείσου) ἀνοικτὰς διὰ νὰ εἰσέλθουν ἀνεξετάστως. Ὅθεν ὁ Χουρσίτης συγκροτήσας μυστικὸν συμβούλιον ἐκ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ βεζυράδων καὶ πασάδων ἀνέγνωσεν ὄρθιος μετὰ μεγάλης συστολῆς τὴν βασιλικὴν αἱμοσταγῆ ταύτην προσταγήν, τὴν ὁποίαν ἀφ' οὗ οἱ περιεστῶτες ἐπροσκύνησαν, ἠρώτησε ποῖον ἐγκρίνουν ἄξιον τοιαύτης τιμῆς διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰ διαταττόμενα τοῦ μονάρχου, καὶ πρὶν παρὰ νὰ τελειώσῃ τὸν λόγον, πεσὼν προύμυτα εἰς τοὺς πόδας του ὁ Μεχμὲτ πασᾶς ἡγεμὼν τῆς Πελοποννήσου, πρώην κεχαγιᾶς του, ἔθεσεν εἰς τὴν κεφαλήν, σημεῖον ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ ἐκτελέσῃ τὴν βασιλικὴν προσταγὴν ταύτην. Ὅθεν μετὰ τὰς συνήθεις εὐχὰς τῶν οὐλιεμάδων (ἱερέων) μὲ ἑκατὸν ἐπιλέκτους στρατιώτας ἀπέρχεται εἰς τὸ νησί, ὅπου ὁ Ἀλῆ πασᾶς εὑρίσκετο προσκολλημένος, ὡς τὸ μυθευόμενον γερόντιον, ἐν μέσῳ τῶν θησαυρῶν του ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν μόνον ἑξήκοντα στρατιωτῶν, ὡς προείρηται, οἵτινες θεωροῦντες τὴν ἔλευσίν του μὲ τοσούτους σωματοφύλακας ὑπὲρ τὸ σύνηθες, εἰδοποίησαν τὸν αὐθέντην των· ὁ δέ, μολονότι ὑπώπτευσε τὸν σκοπὸν τῆς ἐλεύσεώς του, δὲν ἠδυνήθη εἰμὴ νὰ τὸν προϋπαντήσῃ εἰς τὴν σάλαν, καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους κατὰ τὴν τῶν βεζυράδων συνήθειαν, εἰσῆλθον ἀμφότεροι εἰς τὴν ὁποίαν κατῴκει κάμεραν· μετ' αὐτοῖς εἰσελθόντες καὶ ἐξ ἀμφοτέρων στρατιῶται ἐπλήσθη ἡ κάμερα, καὶ περικυκλώσαντές τους ἀνέμενον ἔντρομοι νὰ ἀκούσουν τὴν αἰτίαν τῆς ἐλεύσεως, καὶ ἕκαστον μέρος διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ αὐθεντός του μὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ὅπλων ἵστατο προσεκτικώτατον.

Μόλα ταῦτα δὲν ἔλειψεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς νὰ προστάξῃ τὴν ἀνήκουσαν πολιτικὴν φιλοξενίας περιποίησιν (τζημπούκ καφφέ)· καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς τεταραγμένης φιλοξενίας ταύτης ἤρξατο ὁ Μεχμὲτ πασᾶς νὰ λέγῃ διάφορα παραδείγματα πλαγίως ἐκ τοῦ Ἀλκορανίου, δι' ὧν ἀπεδείκνυεν ὅτι μακάριος ὁ Μουσουλμάνος ἐκεῖνος, ὅστις τελειώσει τὴν περίοδον τῆς ζωῆς του μὲ τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὸν βασιλέα εὐπείθειαν, καὶ ὅτι ὁ τοιοῦτος ποιεῖ ἐν ταξεῖδι ἀπὸ τὸν γιαλατζῆ ντουνιᾶ (ψεύτικον κόσμον) εἰς τὸν θεὸν τόσον εὐάρεστον, ὥστε ἀκρίτως εἰσέρχεται εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει ἡτοιμασμένον διὰ τοὺς πιστοὺς καὶ εὐπειθεῖς Μωαμεθανοὺς ντζενέτι διὰ τῆς εὐπροσδέκτου ἱκεσίας τοῦ προφήτου Μωάμεθ. Καὶ μετὰ τὴν δημηγορίαν ταύτην ἐκβαλὼν τοῦ κόλπου του τὸ φερμάνι ἐνεχείρισε τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ὅστις τὰ τοιαῦτα ἐνόμιζε μύθους καὶ ὅστις δὲν ἐγνώριζεν ἕτερον ντζενέτι εἰμὴ τοὺς θησαυρούς του καὶ τὴν σπάθην του

λαμβάνων ἐκ τῆς μιᾶς χειρὸς τὸ φερμάνι σύρει διὰ τῆς ἑτέρας τὸ ψιλὸν ὅπλον τῆς ζώνης του καὶ τὸ πέμπει εἰς τὸ στῆθος τοῦ Μεχμὲτ πασᾶ, ὅστις χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἀναβολὴν πράττει κατ' αὐτοῦ τὸ ἴδιον. Εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐκβάλλουν καὶ οἱ στρατιῶται ἕκαστος τὰ ὅπλα, ῥίπτεται ἕκαστον μέρος καὶ περικυκλῶσαν, ὕπερα . . . .
. . . .
. . . .
συνέρρευσε διὰ νὰ ἴδῃ τὴν κεφαλὴν τῆς μυθευομένης Ὕδρας, τοῦ τυράννου Ἀλῆ πασᾶ, τὴν ὁποίαν ὁ Χουρσίτης ἐπὶ μιᾶς ἀργυρᾶς τραπέζης ἔθεσεν εἰς τὴν σάλαν τοῦ παλατίου του[35] ὑπὸ φυλακὴν πρὸς ἐλευθέραν θεωρίαν τοῦ τυχόντος, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔπεμψαν εἰς τὸ δεβλέτι διὰ νὰ δροσίσῃ τὴν ἀκόρεστον δίψαν τῆς ἀνωτέρας τυραννικῆς κεφαλῆς τοῦ δράκοντος, δηλ. τοῦ σουλτὰν Μαχμούτη.

Τοιοῦτο τέλος ἔλαβεν ἡ ζωὴ τοῦ τυράννου Ἀλῆ πασᾶ Τεπελενλῆ, ὅστις εἰς διάστημα τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν κατετυράννησε καὶ κατεμίανε μὲ τὴν ἀπεριόριστον λαιμαργίαν του καὶ ἀκολασίαν, τὴν Ἰλλ . .
ρον μὲ τὴν Πρέβεζαν τὴν ἀν . . . .
τὴν Βοιωτίαν μὲ τὰς πέ . . . .
τῶν Ἀθηνῶν (τὴν Θ . . . .
μέρος τῆς μαν . . . .
Πελοποννησ . . . .
χωρὶς διαφο . . . .

Ἡ φιλο . . . .
σα ἦτον ἀν . . . .
σχεδιαφο . . . .
δήποτε ἔθε . . . .
ριουσίαν των εἴτε κινητὴν εἴτε ἀκίνητον μὲ εὐλογοφανῆ δῆθεν αἰτίαν, τοὺς μὲν ἠξίωνεν ἀγιάνιδες, τοὺς δὲ προεστῶτας μὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἐξουσίας του, ἑτέρους δὲ ἀρματωλοὺς καπεταναίους διὰ νὰ κατατρέχουν τοὺς λῃστάς, ἄλλους περιέπλεκεν εἰς λογαριασμοὺς τῶν ὑποστατικῶν του καὶ ἄλλους εἰς ἕτερα διάφορα ὑπουργήματα. Οὗτοι μολονότι προσεῖχον ὅσον δυνατὸν διὰ νὰ μὴ δίδουν παραμικρὰν ὀργῆς ἀφορμήν, ἀδύνατον νὰ τὴν ἀποφύγουν ἐπὶ τέλους, διότι οὗτος καιροφυλακτῶν ἀεννάως τοῖς προσέρραπτεν ἐγκλήματα ἢ καὶ διόλου πολλάκις . . .
καὶ οὕτω προσκαλῶν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐλήν του . . . .

35 Εἰς τὸ σαράϊ . . . .
μπαρδιὰ . . . .
εὐκαιρίαν διάφορα . . . . ἐκ τούτων εἶνε καὶ ὁ Τε . . . . ἄτζια τῶν παραλίων . .
. . . των χιλιάδες γροσίων.

ἅπασαν ἣν εἶχον κατάστασιν . . . .
. . . . ἀθησαν χρόνους εἰς τὸ δεσμω-
τήριον . . . . τὰ τάγματα τῶν ἀρχιερέ
. . . . ον πασῶν τῶν ὅσων
. . . . ἀφ' ἧς ὥρας ἔλαβε
. . . . θεῖαν παραχωρη
. . . . Ὀθωμανούς τε
. . . . τότε ἐθριάμβευσε
. . . . ὅπλων τῆς τυραννί
. . . . δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐξευτε-
λίσῃ τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς καὶ ὑπολήψεως τῶν Ἑλλήνων μήτε νὰ ἐξαλείψῃ διόλου τὴν γλυκεῖαν φωνὴν τῆς φυσικῆς των ἐλευθερίας ἀπὸ τὰς καρδίας των. Πολλὰ καὶ διάφορα ὑποκείμενα ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν[36] ἀπεφάσισαν νὰ θυσιάσουν τὴν ζωήν των καὶ περιουσίαν των καὶ ν' ἀντιτείνουν εἰς ὅλα τὰ ἐπαπειλούμενα κολαστήρια τῆς ὀργῆς του ἢ νὰ προδώσουν τὴν τιμήν των. Τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει πεφυτευμένην ἡ φύσις εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ τῆς τιμῆς ἀντικείμενον.

(ἀκολουθεῖ)

---

36 Τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ἐδοκίμασαν ἀπὸ τὸν τύραννον τοῦτον οἱ φιλελεύθεροι Πρεβεζάνοι εὐγενεῖς εἰσὶν ἄξια ἰδιαιτέρας ἱστορίας. Ἐνταῦθα ὅμως ὡς ἐν παρόδῳ ἀναφέρομεν τόσον μόνον, ὅτι μετὰ τὸν ἀνδραποδισμὸν τῆς πόλεως Πρεβέζης μ' ὅσας ποικιλοτρόπους τυραννίας ἐμεθοδεύθη ἐναντίον τῶν ἐναπολειφθέντων πολιτῶν της εἰς διάστημα ἐπέκεινα τῶν εἴκοσι ἐτῶν οὐχὶ μόνον δὲν ἐδυνήθη νὰ σβέσῃ ἀπὸ τὰς ψυχάς των τὸν φυσικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐλευθερίας ἢ τὴν τιμὴν τῆς ὑπολήψεώς των ν' ἀμαυρώσῃ, ἀλλὰ μήτε νὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ νὰ τὸν ὀνομάσουν τοὐλάχιστον κολακευτικῶς αὐθέντην των, ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὴν φρόνησιν τοῦ ἀξίου συμπολίτου των Ι. Γενοβέλη, οὗτινος τὴν ἀξιότητα γνωρίζων ἐπακριβῶς ὁ τύραννος ἐκολάκευε πάντοτε· δὲν ἠδυνήθη ὅμως οὐδέποτε νὰ σαλεύσῃ μηδὲ τούτου τὸ φιλελεύθερον φρόνημα, παρὰ τοῦ ὁποίου φλεγόμενος πολλάκις ἐνήργησε πολιτικῶς δι' ἀνωτέρων δυνάμεων (δίχως νὰ δώσῃ ὑπόνοιαν) ν' ἀποσπάσῃ ἐκ τῆς ἐξουσίας του τὴν πόλιν ταύτην, καί, ἂν αἱ περιστάσεις δὲν συνήργησαν εἰς τοὺς ἀγῶνάς του, συνέστειλεν ὅμως πολὺ τὸν σκοπὸν τοῦ τυράννου, ὅστις ἠγωνίζετο νὰ ἐξοντώσῃ διόλου τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ χριστιανοὺς καὶ ἐμπλήσῃ ἀπὸ Ὀθωμανοαλβανοὺς μετοίκους.

Η ΧΗΡΑ

ΟΚΤΑΒΙΟΥ ΦΕΓΙΕ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α.'

Κατὰ τὸ ἔτος 1868 ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Ροβέρτος δὲ λὰ Πάδ, νεαρὸς ἀξιωματικὸς πολλὰ ὑποσχόμενος ἐπροβιβάζετο εἰς ὑποπλοίαρχον. Κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἐποχὴν ὁ Μαυρίκιος δὲ Παδεβὰν δὲ Φρεμὲζ ὁ σύντροφος καὶ παιδικὸς αὐτοῦ φίλος προήχθη εἰς λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ. Τὸ διάφορον αὐτῶν στάδιον πολλάκις ἐχώρισε τοὺς δύο νεανίας χωρὶς ὅμως νὰ χαλαρωθῶσι ποτὲ οἱ δεσμοὶ τῆς φιλίας αὐτῶν· ἀμφότεροι εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν αἰσθανόμενοι τὰ καθήκοντα τῆς τιμῆς εἰς τοῦτο μόνον ὡμοίαζον καὶ εἰς οὐδὲν ἄλλο καὶ ὅμως ἠγαπῶντο φιλοστοργότατα. Ὁ Ροβέρτος δὲ λὰ Πάδ ἀφ' οὗ ὑπῆρξεν ὡς παιδίον βίαιος, ταραχοποιὸς καὶ ῥιψοκίνδυνος, ἐγένετο ἀνὴρ ἐνεργητικός, εὐαίσθητος καὶ εὐκόλως ἐνθουσιῶν. Ἦτο μελαγχρινός, εὔσωμος, ῥωμαλέος, ἀπότομος καὶ μὲ μαύρους ἀστραποβολοῦντας ὀφθαλμούς. Ἐφαίνετο ὅτι ὁ νευρώδης αὐτὸς ναυτικὸς εὐκόλως θὰ ἔθραυε ἐπὶ τοῦ γόνατος τὸν φίλον του δὲ Φρεμὲζ ὅστις εἶχε περιβολὴν δεσποσύνης. Καὶ ὅμως τὸ πρᾶγμα ἦτο δυσκολότερον ἀφ' ὅ τι ἐφαίνετο· ὑπὸ ἐξωτερικὸν ἀσθενὲς ὁ νεαρὸς λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ὑπέκρυπτε νεῦρα σιδηρᾶ καὶ καρδίαν ἀνάλογον. Εἰσῆλθεν εἰς τὸ πυροβολικὸν ἐκ κλίσεως ἅμα ἐξῆλθε τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς. Κομψὸς καὶ γλυκὺς τὴν ὄψιν, μὲ γαλανοὺς ὀφθαλμούς, μὲ λεπτὸν καὶ ὑπόξανθον μύστακα, ἐζωήρευε μόνον ἐν μέσῳ τοῦ κρότου τῶν τηλεβόλων του καὶ τὸ ὡραῖον πρόσωπόν του ἐλάμβανε τότε ἔκφρασιν φοβερὰν ὡς μαχομένου ἀρχαγγέλου. Ἄλλως τε δὲν ἦτο ἐν γένει ἐπιδεκτικὸς αἰσθημάτων· ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας ἡ εὐαισθησία του ἂν καὶ ζωηροτάτη ἦτο ὅμως δειλὴ καὶ μεμετρημένη. Ἐνεθυμεῖτο ἀκόμη ὅτι ᾐσθάνθη ἀμηχανίαν τόσην ὅσην καὶ συγκίνησιν κατὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ ὁρμητικὸς Ροβέρτος, δεκαετὴς τότε, τὸν εὗρε μυστηριωδῶς ἐνώπιον παλαιοῦ λιθίνου σταυροῦ εἰς σταυροδρόμιόν τι καὶ τὸν ὥρκισε φιλίαν αἰωνίαν. Ἐκράτησαν δὲ πιστῶς ἀμφότεροι τὸν ὅρκον των.

Αἱ οἰκογένειαι αὐτῶν κατῴκουν τὸν χειμῶνα εἰς Παρισίους· τὸ δὲ θέρος ἐγειτνίαζον αἱ ἐξοχαί των ὥστε εὑρίσκοντο κατ' ἀνάγκην ὁμοῦ ἅμα αἱ τύχαι τοῦ σταδίου των ἄφινον εἰς αὐτοὺς ἡμερῶν τινων ἐλευθερίαν. Ἐπωφελοῦντο τῶν περιστάσεων αὐτῶν ἵνα πληρῶσι τὰ κενὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἡ

τακτικωτέρα ἀλληλογραφία ἀφίνει πάντοτε εἰς τὰς ἐκχύσεις τῆς φιλίας. Ἔκαμνον ἀλλήλους ἐνημέρους ὡς πρὸς τὰ ἑαυτῶν πράγματα καὶ αἱ εὐγενεῖς αὐτῶν καρδίαι ἀναζωογονηθεῖσαι διὰ τῆς συναφείας ταύτης ἐπανήρχοντο ἰσχυρότεραι εἰς τὰς διαμάχας τῆς ζωῆς.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1869 ὁ κύριος δὲ λὰ Πὰϐ ἐπανήρχετο, κεκοπιακὼς ἔκ τινος εἰς τὴν ἄκραν Ἀνατολὴν ἐκστρατείας. Μόλις ἔλαϐε καιρὸν νὰ σφίξῃ τὴν χεῖρα τοῦ Μαυρικίου τοῦ ὁποίου ἡ πυροϐολαρχία εἶχε σταλῆ εἰς Ἀφρικήν, τοῦ ὑπεσχέθη ὅμως νὰ ὑπάγῃ νὰ τὸν εὕρῃ καὶ νὰ διέλθῃ καιρόν τινα μετ' αὐτοῦ ἀφ' οὗ τελειώσῃ θεραπείαν τινὰ ἐν Βισύ. Μετὰ τρεῖς ἑϐδομάδας ὁ Μαυρίκιος δὲ Φρεμὲζ ὅστις ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ διὰ τὴν σιωπὴν τοῦ Ῥοϐέρτου ἔλαϐε τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν.

«Ἀπήντησες ποτὲ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν δεσποσύνην Μαριάνναν δ' Ἐπινουὰ θυγατέρα τοῦ ἀποθανόντος στρατηγοῦ δ' Ἐπινουά; Ἀπάντησόν μοι τηλεγραφικῶς. Λίαν κατεπεῖγον».

Ἀφ' οὗ μάτην ἐζήτησε τὴν ἔννοιαν τῆς λακωνικῆς ταύτης ἐπιστολῆς, ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ ἔστειλε τηλεγραφικῶς τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν.

«Πώποτε»

Καὶ περιέμενεν ὄχι ἄνευ ἀνυπομονησίας ἐξηγηματικὴν ἐπιστολὴν ἥτις ἔφθασε μετά τινας ἡμέρας. Τὴν μεταφέρομεν ἐνταῦθα προσθέτοντες τὰ σχόλια τὰ ὁποῖα ἐνέπνεεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὸν Μαυρίκιον:

«Ἀγαπητὲ παλαιέ μου φίλε,

«Ἠξεύρω καλῶς ὅτι ποτὲ δὲν ἠγάπησα!... (Ἄ! αὐτὸ εἶναι νέον!...) Ἀπὸ τεσσαράκοντα ὀκτὼ μόνον ὡρῶν, δύναμαι νὰ λέγω ὅτι γνωρίζω πράγματι τὸν ἔρωτα. ... (Ἀδύνατον! ...) Εἶναι ὡς ὁ κεραυνός!...(Πῶ! πῶ! πῶ! πῶ!) Ἐνόμισα ἐνίοτε ὅτι εἶμαι ἐρωτευμένος... (Πράγματι! ....) Ἄ! φίλε μου, ποία ἀπάτη! Πόσον τὰ ἄστοργα αὐτὰ πάθη μᾶς φαίνονται, μικρά, ψευδῆ, ἄθλια ὅταν διὰ μιᾶς παρουσιασθῇ ὁ ἀληθὴς ἔρως! πῶς αἰσθάνεταί τις ὅτι εἶναι αὐτὸς τέλος! ... ὁ κύριος.... ὁ θεός! Deus! ecce Deus!.. (Εἶναι τρελλός, μὰ τὴν πίστιν μου!....) Εἶμαι πράγματι πεπεισμένος ὅτι εἶναί τι πεπρωμένον νὰ ἀγαπήσωμεν μίαν μεταξὺ ὅλων τῶν γυναικῶν.... Τὴν ζητοῦμεν ἐνίοτε ἐπὶ μακρόν.... νομίζομεν ἐνίοτε ὅτι τὴν εὕρομεν.... (ὤ! ναί, συχνὰ μάλιστα!) ἀλλ' ὅταν τέλος τὴν εὕρωμεν τί αἰφνήδιον θάμϐος! ποία παραζάλη! ... Πῶς ἀναφωνοῦμεν εὐθύς: — Αὐτὴ εἶναι!... Διὰ ποίων μυστηριωδῶν, παννισχύρων δεσμῶν; μᾶς ἑλκύει, μᾶς περιϐάλλει καὶ μᾶς δεσμεύει διὰ μιᾶς. (ὤ! ἐπῆρε δρόμον!)

«Ἐννοεῖς τώρα, ἀγαπητὲ φίλε, τὴν παράφορον μικρὰν ἐπιστολήν μου τῆς προχθές... (Καθόλου!) Ὅταν ᾐσθάνθην ἑαυτὸν καταληφθέντα ὑπὸ τοῦ κεραυνοϐόλου αὐτοῦ πάθους, ὅταν ἠννόησα ὅτι πρόκειται νὰ δεσμεύσω τὴν καρδίαν μου, τὸν νοῦν μου, τὴν ζωήν μου, τὴν ψυχήν μου, τὸ πᾶν...

κατελήφθην ὑπὸ μιᾶς ὑποψίας... ἑνὸς φόβου... εἶπον κατ' ἐμαυτόν,—γνωρίζεις τὰς φαντασιοπληξίας μου!—ὅτι ἴσως ἀπήντησες τὴν νέαν ταύτην κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἐν Παρισίοις καὶ ὅτι ἂν τὴν συνήντησες ἔπρεπεν ἀφεύκτως νὰ τὴν ἀγαπήσῃς!... Ἐπὶ ζητήματος τόσον σπουδαίου ἠθέλησα νὰ φωτισθῶ παρευθὺς διότι θὰ ἐξώριζον ἐμαυτὸν μᾶλλον εἰς τὰ ἄκρα τοῦ κόσμου παρὰ νὰ καταστρέψω τὴν ἱερὰν φιλίαν μας χάριν ἑνὸς ἔρωτος... (Καϋμένο παιδί!) Ἀλλά, χάρις τῷ Θεῷ, δὲν εἶδες τὴν Μαριάνναν... ἄρα δὲν τὴν ἀγαπᾷς—ἑπομένως τὴν νυμφεύομαι! Τοιοῦτος τοὐλάχιστον εἶναι ὁ σκοπός μου, τὸ ὄνειρόν μου, ἡ ἐλπίς μου!

«Γνωρίζεις, φίλε μου, πόσον ἀγαπῶ τὰς γυναῖκας... (Ναί, βεβαίως τὸ γνωρίζω!). Μόλις ἔφθασα εἰς Βισύ, μοὶ ἐφάνη ὡς πρὸς τοῦτο τοὐλάχιστον ἡ διαμονὴ θελκτικωτάτη. Τὸ πλῆθος τῶν ὡραίων γυναικῶν αἵτινες περιπατοῦσιν εἰς τὸν κῆπον κατὰ τὴν ὥραν τῆς μουσικῆς εἶναι ἀναρίθμητον. Ἐθέλχθην καὶ συνεκινήθην εὐθὺς ὡς ἄνθρωπος ὅστις φυσικῶς ἀγαπᾷ τὸ ὡραῖον καὶ ὅστις ἐπὶ πλέον ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἰνδοχίναν. Ἔλεγα εἰς τὸν Κάρολον δὲ Βιλδιὲ τὸν ὁποῖον εὗρον ἐδῶ καὶ ὅστις μὲ ὡδήγει: — Νὰ μὲ πάρῃ ὁ διάβολος, μοὶ ἔρχεται ὄρεξις νὰ φύγω· εἶναι πάρα πολλαὶ εὔμορφοι κυρίαι ἐδῶ, καὶ αὐτὸ μοῦ ἐξεγείρει τὰ νεῦρα, δυσκολεύει τὴν θεραπείαν μου... Εὑρισκόμην εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ὅταν τὴν παρελθοῦσαν τρίτην τὸ ἀπόγευμα, κατὰ τὴν ὥραν τῆς μουσικῆς—ὁ καιρὸς ἦτο λαμπρότατος—δύω κυρίαι τὰς ὁποίας δὲν εἶχον ἰδεῖ ἀκόμη, ἡ μὲν νέα ἡ δὲ γραῖα, διέρχονται σεμνοπρεπῶς τὸ πλῆθος, καὶ κάθηνται δύω ἀφ' ἡμῶν σχεδὸν βήματα.... Παρευθύς, φίλε μου, αἱ ὡραῖαί μου τῆς χθές, τὰ ἀντικείμενα τοῦ παραφόρου ἐνθουσιασμοῦ μου, παύουν ὑπάρχουσαι· ὅλαι αἱ περὶ ἐμὲ εἶναι ἄμορφα ἀνδρίκελα καὶ κακόμορφα ἀνθρωπάρια. Μία μόνη γυνὴ εὔμορφος ὑπάρχει πλέον εἰς τὸν κῆπον,... εἰς τὸ Βισύ,... εἰς τὸν κόσμον: ἐκείνη!

»—Ἆ! Θεέ μου! εἶπον εἰς τὸν Βιλδιέ· τί εἶναι αὐτή;

»—Αὐτή, μοὶ ἀπήντησε ὁ Βιλδιέ, εἶναι θεά.

»—Τὸ βλέπω... ἀλλὰ τὸ ὄνομά της, τὸ ὄνομά της ὡς θνητῆς.

»—Εἶναι ἡ δεσποσύνη δ' Ἐπινουά, τὸ βαπτιστικόν της δὲ ὄνομα εἶναι Μαριάννα, θυγάτηρ τοῦ μακαρίτου στρατηγοῦ δ' Ἐπινουά, πλησίον της εἶναι ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ—μήτηρ τοῦ Κομπαλὲ.. τῆς Λέσχης.—Ἐρωτῶ τὸν Βιλδιὲ ἂν γνωρίζει προσωπικῶς τὰς κυρίας αὐτάς,—τὰς γνωρίζει. Τὸν παρακαλῶ νὰ μὲ παρουσιάσῃ καὶ μὲ παρουσιάζει. Τὸ ἑσπέρας, τὰς ἐπανευρίσκω εἰς τὴν Λέσχην. Ὡμίλησα ἢ μᾶλλον ἀντήλλαξα ὀλίγας λέξεις μετὰ τῆς δεσποσύνης δ' Ἐπινουά. Ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς ἐνόησα ὅτι ὡρίσθη ἡ τύχη μου. Κατὰ τὴν ἑπομένην δὲ νύκτα, φίλε μου, μὲ κατέλαβον οἱ φαντασιώδεις ἐκεῖνοι φόβοι τοὺς ὁποίους διέλυσεν εὐτυχῶς τὸ φίλτατον τηλεγράφημά σου.

«Τώρα, ἀγαπητὲ φίλε, νὰ σοὶ σχεδιάσω τὴν εἰκόνα τῆς δεσποσύνης δ'

Ἐπινουά; Ποτὲ δὲν θὰ λάβω τὴν ἀναίδειαν ταύτην. Εἶναι ὡραία ἀναμφιβόλως... ἀλλ' οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν μὲ τὰς ἄλλας γυναῖκας. Ἔχει μοναδικὸν τὸ ὕφος, τὴν περιβολήν, τὸ βάδισμα, δὲν ἠξεύρω τί τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ περιγραφῇ, τὸ ὁποῖον ἔκαμνε τὸν Βιλδιὲ τὸν πεζότερον τῶν ἀνθρώπων νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι θεά!—Διατί θεά;.. δὲν ἠξεύρω... Incessu patuit!..Ἰδοὺ τὸ πᾶν!

«Σὲ βλέπω, λοχαγέ μου, μειδιῶντα καὶ ἐννοῶ τὸ μειδίαμά σου. Πῶς τολμᾷ, θὰ λέγῃς, ὁ ἀγαθὸς αὐτὸς Ροβέρτος, τοῦ ὁποίου τὸ ἐξωτερικὸν δὲν εἶναι ἀνωτέρω ἐπικρίσεως, νὰ κολακεύηται ὅτι ἀρέσκει εἰς τὴν οὐράνιον αὐτὴν θεάν; — Φίλε μου, καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐκπλήττομαι, ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν τῆς ἀπαρέσκω. Ἐν πρώτοις ἠξεύρεις ὅτι ὅ,τι θέλω τὸ θέλω καὶ ἔπειτα ἔχω τὸ βλέμμα καὶ τὸ ὕφος πειρατοῦ καὶ αἱ γυναῖκες δὲν ἀπεχθάνονται τοῦ εἴδους τούτου τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπὶ πλέον—διότι πρέπει τὰ πάντα νὰ σοὶ εἴπω, — ἕνεκα τῶν συνεχῶν οἰκογενειακῶν δυστυχημάτων εἶμαι κύριος σήμερον εἰσοδήματος τριακοσίων χιλιάδων φράγκων καὶ τὸ πρᾶγμα τοῦτο περιβάλλει διὰ χρυσῆς αἴγλης καὶ τὸ κοινότερον μέτωπον. Ἡ δεσποσύνη δ' Ἐπινουά, εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶναι ποσῶς πτωχή,—ἔχει προῖκα τετρακοσίων ἢ πεντακοσίων χιλιάδων φράγκων δηλ. εἴκοσι ἕως εἴκοσι πέντε χιλιάδων εἰσόδημα—ἀλλ' οὐχ ἧττον πάντοτε εἶμαι δι' αὐτὴν *μία καλὴ τύχη*. Ἡ θεία φαίνεται βλέπουσά με εὐμενῶς. Ἡ οἰκογένεια εἶναι εὐυπόληπτος... Ἐπὶ τέλους, φίλε μου, μ' ὅλον ἔτι βαθεῖα ἄβυσσος χωρίζει τὸν πειρατὴν ἐμὲ ἀπὸ τὸ θεσπέσιον αὐτὸ πλάσμα, ἐλπίζω ὅμως ὅτι τάχιστα θὰ σοὶ δώσω ἀδελφὴν δι' ἣν θὰ μὲ εὐχαριστήσῃς.—Ἐπὶ τούτοις σὲ ἀσπάζομαι... ὄχι σὲ καταπνίγω ἀπὸ ἀσπασμούς!

Ροβέρτος

«Ἄλλως τε ἠξεύρεις ὅτι ὁ γάμος ἦτο πάντοτε τὸ ἰδανικόν μου.»

—Τὸ ἰδανικόν του! ἐψιθύρισεν ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ διπλόνων τὴν ἐπιστολήν, διάβολε, βέβαια! Ἀναμφιβόλως!.. Εἶναι ἡ μανία των!.. Οἱ ναυτικοὶ δύω μόνον πράγματα ποθοῦσι, νὰ ἱππεύωσι καὶ νὰ νυμφευθῶσιν... Ἐπὶ τέλους!

Δὲν ἔγραψεν ὅμως εἰς τὸν κύριον δὲ λὰ Πὰβ τὰς δυστρόπους σκέψεις του· ἠρκέσθη νὰ περιπαίξῃ αὐτὸν ὀλίγον ὅτι ἀνάπτει εὐθὺς καὶ νὰ συμβουλεύσῃ φιλικῶς νὰ μὴ ἐπισπεύδῃ τὰ πράγματα ὥστε νὰ ἔχῃ καιρὸν νὰ σπουδάσῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀτόμου τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο μέλλον νὰ λάβῃ τοιαύτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ της ζωῆς του.

Ὁ Ροβέρτος δὲ λὰ Πάβ, μὲ ὅλην τὴν θερμότητα τῶν αἰσθημάτων του, δὲν ἦτο ἄμοιρος λογικοῦ καὶ εὐθυκρισίας· δὲν περιέμενε τὰς φρονίμους παραινέσεις τοῦ φίλου του διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ ἀνθρώπους καλῶς εἰδότας πληροφορίας αὐθεντικὰς ὅσον ἀφορᾷ τὴν δεσποσύνην δ' Ἐπινουά· αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος περιέβαλε τὰς πληροφορίας ταύτας μὲ τὰς ἰδίας παρατηρήσεις. Τὸ

ἀποτέλεσμα τῆς διπλῆς αὐτῆς ἐξετάσεως, ὑπῆρξεν ὡς συνήθως, ἐντελῶς ἄγονον διότι τὰ ἤθη μας ἀπαιτοῦν ὥστε ὁ σύζυγος νὰ μὴ γνωρίζῃ ποσῶς τὸν χαρακτῆρα τῆς γυναικός του πρὸ τοῦ γάμου, ἐπιφυλάσσοντα εἰς αὐτὸν ὁλόκληρον τῆς ἐκπλήξεως τὴν ἡδονήν.—Ἄλλως τε ἡ σειρὰ τῆς διηγήσεως θὰ δείξῃ ὅτι ὑπὸ τὸ ἀδιαχώρητον ἄγνωστον τῆς καλῶς ἀνατεθραμμένης κόρης, ἡ μνηστὴ τοῦ κυρίου δὲ λὰ Πὰβ δὲν ἔκρυπτεν οὐδὲν τὸ ἠθικῶς τερατῶδες· ἦτο ἁπλῶς γυνή, ὡς ἡ προμάμμη αὐτῆς Εὔα, γυνὴ πλουσιοπαρόχως πεπροικισμένη δι' ὅλων τῶν ἐμφύτων τοῦ φύλου της καὶ μὲ τὸ ἀνάλογον εἰς αὐτὴν πνεῦμα.

Μόλις ἡ δεσποσύνη δ' Ἐπινουὰ παρετήρησε (καὶ δὲν παρῆλθε πολὺς πρὸς τοῦτο καιρός) ὅτι ὁ Ῥοβέρτος δὲ λὰ Πὰβ ἦτο ἐρωτευμένος, ᾐσθάνθη καὶ αὐτὴ συμπάθειάν τινα πρὸς αὐτόν. Ἐγνώριζε, πράγματι, ὅτι εἶχε τριακοσίων χιλιάδων εἰσόδημα· ἀλλ' εἰλικρινῶς ἐπίστευσεν ὅτι καὶ ἄνευ αὐτοῦ θὰ τὸν ἠγάπα καὶ δὲν ἦτο ἀδύνατον, διότι, ὅπως καὶ ὁ Ῥοβέρτος αὐτὸς τὸ παρετήρησεν ἡ ἀρρενωπὴ ἀγέρωχος καὶ πυρρώδης ἀσχημία του ἐπεβάλλετο εἰς τὰς γυναῖκας. Ἄλλως τε ἐστροβίλιζε θαυμασίως.

Ὁ γάμος ἐγένετο εἰς Ἁγίαν Κλοτίλδην τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν συνάντησιν τῶν δύω νέων ἐν Βισύ. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεμία χαρὰ εἶναι ἄδολος εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ἡ καρδία τοῦ Ῥοβέρτου ἐθλίβετο ἐν τῷ μέσῳ τῆς μεγίστης αὐτοῦ εὐτυχίας ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ φίλου του Μαυρικίου, ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ εἰς Γαλλίαν κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν εὑρισκόμενος εἰς ἐκστρατείαν.

Μεταξὺ τῶν συνεπειῶν τοῦ γάμου τούτου ἐπῆλθέ τις ἐκ τῶν σπανιωτάτων. Ὁ ἔρως τοῦ κυρίου δὲ λὰ Πὰβ πρὸς τὴν γυναῖκά του, ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν συνήθη εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις σειρὰν δηλ: νὰ προχωρῇ μειούμενος ἐφαίνετο αὐξάνων διὰ τοῦ γάμου. Τοῦτο βεβαίως ἔφερε μεγάλην τιμὴν εἰς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ, δυστυχῶς ὅμως πάθος τόσον ἰσχυρὸν καὶ βαθὺ δὲν καταλαμβάνει τὸν ἄνδρα χωρὶς νὰ προξενήσῃ εἰς αὐτὸν καὶ ἠθικήν τινα κατάπτωσιν. Ὅταν ἐτελείωσεν ἡ ἄδειά του καὶ προσεκλήθη ὁ Ῥοβέρτος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ὑπηρεσίαν του, δὲν ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἐγκαταλείπῃ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τὴν λατρευομένην αὐτὴν γυναῖκα· ἐπροτίμησε νὰ παραιτηθῇ τοῦ σταδίου του καὶ νὰ καταθέσῃ τὰς ἐπωμίδας. Ἂν καὶ ἡ ἀπόφασις αὕτη ἦτο βεβαίως νόμιμος καὶ κατ' οὐδὲν προσέκρουεν εἰς τὴν τιμήν, οὐχ' ἧττον δυσηρέστησεν ὑπερβολικὰ τὸν λοχαγὸν δὲ Φρεμέζ· διέβλεψεν ἂν ὄχι ἐγκατάλειψιν τοῦ καθήκοντος ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἀδυναμίαν ἥτις ἔβλαπτε κατά τι, εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, τὸν χαρακτῆρα τοῦ φίλου του. Τὰ πρὸς αὐτὸν αἰσθήματά του δὲν ἠλοιώθησαν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ εἶδός τι ἀντιπαθείας καὶ μνησικακίας ἐναντίον τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ, τὴν ὁποίαν κατηγόρει ὅτι ἔθεσε ἄτρακτον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἡρακλέους. Ἡ μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου ἐν το-

σούτῳ ἀλληλογραφία ἐξηκολούθει ἐπίσης συνεχὴς καὶ φιλική· ἀφῆκεν ὅμως νὰ φανῇ, ὑπὸ ἐκφράσεις ἐλαφρῶς εἰρωνικὰς ἡ ὑπόκωφος ἔχθρα τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔτρεφεν ἐναντίον τῆς συζύγου τοῦ φίλου του.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἑπομένου ἔτους ἐπεσκέφθη αὐτὸν εἰς Κωνσταντίνην ἡ μήτηρ του, ἡ κόμησσα δὲ Φρεμὲζ γραία πολυτάραχος, νοήμων καὶ εὐφυής, ἥτις διήρχετο τὴν ζωήν της προσπαθοῦσα νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν περιουσίαν τοῦ υἱοῦ της, ἥτις σπουδαίως εἶχε μειωθῆ ἕνεκα τῶν ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις ἐπιχειρήσεων τοῦ μακαρίτου κόμητος δὲ Φρεμέζ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ συζύγου της ἀπεσύρθη εἰς κτῆμά τι τὸ ὁποῖον εἶχον ἐν Νορμανδίᾳ ὅπερ ἐγειτνίαζεν, ὡς προείπομεν μὲ τὸ κτῆμα καὶ τὸν πύργον δὲ λὰ Πάβ. Ἡ ἄφιξις καὶ ἡ ἐγκατάστασις τοῦ νεαροῦ ζεύγους εἰς τὸν πύργον δὲ λὰ Πὰβ ὅστις ἀπὸ καιροῦ ἦτο κενὸς καὶ ἐγκαταλελειμμένος, ὑπῆρξε σπουδαῖον συμβὰν διὰ τὴν μονήρη ζωὴν τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ. Δὲν ἔλειψε δὲ νὰ διηγηθῇ ὅλας τὰς λεπτομερείας εἰς τὸν υἱόν της ὅστις ηὐχαριστήθη μανθάνων περὶ τῆς ὡραίας Μαριάννας καὶ ἀπὸ ἄλλον ἧττον τοῦ συζύγου ἐνδιαφερόμενον. Κατὰ τὸ λέγειν τῆς κυρίας δὲ Φρεμὲζ ἡ Μαριάννα δὲ λὰ Πὰβ ἦτο γυνὴ θελκτικωτάτη.

— Εἶναι ἀληθὴς ὀδαλίσκη, ἔλεγεν ἡ γραία κυρία, καὶ ὁ φίλος σου Ροβέρτος τῆς ἁρμόζει κάλλιστα, διότι εἶναι καὶ αὐτὸς ἀληθὴς τοῦρκος ὡς πρὸς τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὴν δύναμιν. Ἡ ζηλοτυπία του τὸν ὤθησεν εἰς τὸ νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του, καὶ ἂν θέλῃς νὰ μὲ πιστεύσῃς ἔκαμε μεγάλην ἀνοησίαν . . . διότι ὑπάρχει σύνθημά τι τιμῆς μεταξὺ τῶν συζύγων τῶν ναυτικῶν, καὶ εἶναι πρᾶγμα σπανιώτατον νὰ παρεκκλίνωσι κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν συζύγων των . . . Κατὰ τὴν ἰδέαν μου, ὁ Ροβέρτος θὰ ἔκαμνε καλλίτερα ἂν ἔλειπεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπὶ ἓν ἢ δύω ἔτη. Θὰ ἦτο τοὐλάχιστον ἀσφαλὴς κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα ! . . Ἀλλ' αὐτὸς ἐξεναντίας τὴν κουράζει ἀδιακόπως διὰ τοῦ ἔρωτός του καὶ τῆς ζηλοτυπίας του καὶ θὰ ἔχῃ κακὰ τέλη, νὰ ἴδῃς . . . Ἤδη κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα, ἐν Παρισίοις, μοὶ ἔγραφον φίλαι μου, ὅτι ἐλάμβανεν ὕφος κανιβάλου ὅταν ἡ σύζυγός του ἐχόρευε μὲ ἄλλον τινά . . . Εἶναι ἐντελεστάτη, ἡ νεαρὰ αὐτὴ γυνὴ μέχρι τοῦδε . . . ἐξαιρετικῶς τιμία, ἀλλὰ φιλάρεσκος ἐκ φύσεως . . . Εὐχαριστεῖται εἰς τὸ νὰ φαίνεται, νὰ ἀρέσκῃ, νὰ τὴν περιτριγυρίζωσι καὶ νὰ τὴν θαυμάζωσι. Λατρεύει τοὺς Παρισίους, τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὴν σκηνήν ! . . Καὶ ὅμως ! θὰ ἴδῃς ὅτι ὁ Ροβέρτος ὅστις βλέπει ταῦτα θὰ βραχύνῃ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος τὴν ἐν Παρισίοις διαμονὴν καὶ ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἡ σύζυγός του θὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐξοχήν . . . Καὶ ἐφέτος τὴν ἔφερε περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου . . . καὶ τὸν ἀκούω συχνάκις ἀποτολμῶντα νὰ ὁμιλῇ ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα . . . νὰ ἐκθειάζῃ τὴν ζωὴν τοῦ γαιοκτήμονος εὐπατρίδου, τοῦ μεγάλου ἄρχοντος ὅστις ζῇ ἀξιοπρεπῶς εἰς τὰς γαίας του δίδων καλὰ παραδείγματα. Πρέπει νὰ ἴδῃς τὸ πρόσωπον

τῆς ὡραίας Μαριάννας ἐν ὅσῳ ὁ σύζυγός της ὁμιλεῖ οὕτω!.. Δὲν φαίνεται σκεπτομένη νὰ δώσῃ τὰ καλὰ αὐτὰ παραδείγματα. σὲ βεβαιῶ... Ἡμέραν τινὰ ὁ Ροβέρτος εἶπεν ὅτι θὰ πωλήσῃ τὸ μεγαρόν του τῆς ὁδοῦ Βαριέν... Ἡ σύζυγός του ἐγένετο πελιδνή... Ἄλλως πηγαίνουν καλά.... πολὺ καλά... ἀλλ' αὐτὸ εἶναι σημεῖον τῆς διχονοίας!.. Αἴ! θεέ μου! ἐγὼ βέβαια, θὰ ἤμην ἐνθουσιασμένη ἂν τοὺς εἶχον γείτονας καθ' ὅλον τὸ ἔτος... Ἀλλ' ἡ νεαρὰ αὐτὴ γυνὴ ἔχει ἀνάγκην ἀέρος καὶ κινήσεως... καὶ πρέπει *νὰ δίδῃς τόπον εἰς τὴν φωτιὰ νὰ ξεθυμαίνῃ*, ἂν δὲ ὁ Ροβέρτος τὴν κλείσῃ εἰς τὸ μικρὸν αὐτὸ χωρίον θὰ γίνῃ μανιώδης... καὶ ὁ φίλος σου δὲν θὰ κερδίσῃ τίποτε... θὰ ἐρωτευθῇ τὸν πρῶτον τυχόντα, τὸν συμβολαιογράφον ἴσως!

Αἱ μητρικαὶ αὗται πολυλογίαι, ἂν καὶ προεκάλουν τὸ μειδίαμα ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ Μαυρικίου, ἐπροξένουν οὐχ ἧττον καὶ ἀνησυχίαν τινὰ εἰς αὐτόν. Ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς σκεπτικῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως ἐν ᾗ ζῶμεν θὰ ἐκπλαγῆτε βεβαίως βλέποντες ἄνθρωπον σπουδαίως σκεπτόμενον περὶ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς δυστυχίας φίλου. Ἡ φιλία εἶναι αἴσθημα ἀπαιτοῦν ψυχὴν ἰσχυράν. Ἡ ψυχὴ δὲ τοῦ κ. δὲ Φρεμὲζ ἦτο τοιαύτη. Ἐλυπήθη λοιπὸν πολὺ διὰ τὰς ἀπαισιοδόξους διὰ τὸ νεαρὸν ζεῦγος προφητείας τῆς μητρός του· χωρὶς νὰ παραδεχθῇ τὰ πάντα δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι αἱ προαισθήσεις αὗται εἶχόν τι τὸ ἀληθὲς κατὰ βάθος. Ἠσθάνθη αὐξανομένην τὴν ἀντιπάθειάν του κατὰ τῆς ἀμοίρου γυναικὸς ἥτις ἀφ' οὗ κατέστρεψε τὸ στάδιον τοῦ Ροβέρτου ἠπείλει νὰ ἐκθέσῃ ἡμέραν τινὰ τὴν ἡσυχίαν του ἴσως καὶ τὴν τιμήν του. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ ὅλην τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ροβέρτου ἐπιρροήν του διὰ νὰ τὸν ἀποτρέψῃ τῶν παραλόγων σχεδίων του καὶ τὸν ἀπαλλάξῃ οὕτως ἀπὸ σφαλμάτων ἀνεπανορθώτων. Ἂν αἱ ἐπιστολαί του ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου δὲν ἤθελον ἀρκέσει, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ ἄδειαν καὶ νὰ φέρῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὰς συμβουλάς του εἰς τὸ οὖς καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ὡς ἀδελφοῦ ἀγαπωμένου φίλου.

Ἀλλὰ τὸ πεπρωμένον ἀπαλλάττον αὐτὸν τῆς ἀποστολῆς ταύτης τῷ ἐπεφύλαττεν ἄλλην λεπτοτέραν καὶ δυσκολοτέραν.

(ἀκολουθεῖ).

(Μετάφρασις Δ. Π. Λ).

Ι. Φ. ΙΟΥΛΙΟΥ ΣΜΙΘ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Περὶ τοῦ κομήτου. — Ὁ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1883 ἀνακαλυφθεὶς ὑπὸ τοῦ Broocks κομήτης, εἶναι ὁ αὐτὸς τὸν ὁποῖον κατὰ πρῶτον εἶδεν ὁ Pons ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1812, καὶ τοῦ ὁποίου τὴν περίοδον ὑπελόγισε τότε ὁ Encke εἰς 72 ἔτη. Κατὰ τὴν ὑπολογισθεῖσαν λοιπὸν τροχιὰν ἀνεμένετο ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ· κατὰ τὸ 188·, δὲν εἶχον ἀκόμη περατώσει οἱ ἐν Παρισίοις ἀστρονόμοι Schulhof καὶ Bossert τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτῶν περὶ τοῦ φαινομένου δρόμου τοῦ κομήτου εἰς τὸ στερέωμα, ὅτε ὁ Broocks ἀνεκάλυψε τὸν ἀναμενόμενον ἀστέρα. Ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς γῆς ἐφαίνετο κατ' ἀρχὰς λίαν μικρὸς καὶ ἀμυδρός. Τὴν 23 Σεπτεμβρίου παρουσίασεν αἴφνης μεγίστην φωτόσφαιραν, ἐννοεῖται πάντοτε διὰ τοῦ τηλεσκοπίου ὁρατήν, καὶ πυρῆνα πυκνότατον, μὴ ἀναλυόμενον ὑπὸ τοῦ τηλεσκοπίου εἰς νεφελότητα. Τὰς ἀρχὰς τοῦ Δεκεμβρίου ἦτο δυσκόλως ὁρατὸς διὰ γυμνοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ ὡς ἀστὴρ 6ου μεγέθους. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1884 ἦτο ὁ κομήτης πλησιέστατα πρὸς τὴν γῆν ἀπέχων αὐτῆς περίπου 16 ἑκατομμύρια μιλίων. Φαίνεται νῦν κατὰ τὸ ἑσπέρας πρὸς δυσμὰς καλῶς διὰ γυμνοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ ὡς νεφελώδης ἀστὴρ $3^1/_2$ μεγέθους, μετὰ καλῶς ὁριζομένης κόμης 5^0 ἕως 6^0 μήκους πλησίον τοῦ ἀστέρος β τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Κήτους. Μετὰ μεγάλης ταχύτητος σπεύδει πρὸς νότον, καὶ ταχέως θὰ ἦναι ἀόρατος εἰς τὸν ἡμέτερον ὁρίζοντα. Κατὰ τὸ ἔτος 1955 θὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν ἥλιον.

Περὶ τοῦ λυκόφωτος. — Τὸ λαμπρὸν καὶ ποικιλόχρουν φαινόμενον τοῦ ἑσπερινοῦ λυκόφωτος, ὅπερ ἔσχε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν μεγίστην ἔντασιν ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὴν 1 Δεκεμβρίου 1883, ἐξακολουθεῖ καθ' ἑκάστην αἰθρίαν ἑσπέραν φαινόμενον μᾶλλον ἢ ἧττον λαμπρόν. Εἶναι ἤδη 55 ἡμέραι, κατὰ τὰς ὁποίας (ἐξαιρουμένων ὀλίγων συννεφωδῶν ἑσπερῶν) ἐμφανίζεται πρὸς δυσμάς. Παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἰδιάζον ὅτι σύγκειται ἐκ δύο φάσεων. Κατὰ τὴν πρώτην φάσιν ἀναπτύσσεται τὸ μέγα πορφυροῦν τόξον μετὰ μεγάλων ἀκτινοειδῶς ἀποκλινουσῶν ἐρυθρῶν ταινιῶν, δύει δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπὸ τὸν ὁρίζοντα, ὅταν δὲ ἐξαφανισθῇ τότε παρουσιάζεται τὸ δεύτερον ἐρυθρὸν φῶς εἰς ὕψος 30^0-40^0, ὅπερ καθιστάμενον ταχέως λαμπρὸν καὶ βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος, ἐν σχήματι τόξου, κατέρχεται βραδέως πρὸς τὸν ὁρίζοντα. Ἡ τελευταία ἀπόσβεσις τῆς ἐρυθρότητος εἰς τὸν ὁρίζοντα συμβαίνει ἀπὸ τῆς 1 Δεκεμβρίου 10 ἕως 20 λεπτὰ βραδύτερον τοῦ τέλους τοῦ κανονικοῦ λυκόφωτος, ἐκ τῆς περιπτώ-

σεως δὲ ταύτης ἐξάγεται τεκμήριον βεβαίως συνηγοροῦν ὑπὲρ τοῦ ἀσυνήθους χαρακτῆρος τοῦ φαινομένου. Ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων σημείων τῆς γῆς ἐγένοντο γνωσταὶ εἰδήσεις, περὶ τῆς ἀξιοσημειώτου ἐρυθρότητος τοῦ λυκόφωτος, μεταξὺ τούτων ὅμως, καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε βλέπω, οὐδεμία ἔχουσα ἀξίαν ἐπιστημονικήν, πολλαὶ καὶ ἄνευ χρονολογίας, ἄρα ὅλως ἄχρηστοι· ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ φαίνεται ὅτι ἡ 26 Νοεμβρίου εἶναι ἡ πρωϊαιτάτη χρονολογία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ λυκόφωτος, ἐν Βαταβίᾳ ἡ 20 Ὀκτωβρίου. Ἄλλαι εἰδήσεις οὐδὲν λέγουσι περὶ *ἐρυθροῦ* φωτός, ἀλλὰ περὶ τοῦ κυανοῦ ἢ χλωροῦ χρώματος τοῦ ἡλίου Εἶναι ὅλως μάταιον νὰ θελήσῃ τις νὰ συζητήσῃ ἤδη νῦν περὶ τῶν αἰτίων τοῦ φαινομένου, ὅπερ ἔχει ἴσως ἀπωτάτας αἰτίας, τὰς ὁποίας τότε πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν ὅπως ἐξεύρωμεν, ὅταν θὰ ὑπάρχωσι ἀξιόπιστοι παρατηρήσεις ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς γῆς.

Περὶ μεγάλων καταπτώσεων χιόνος καὶ χαλάζης ἐν Ἑλλάδι. — Δύναταί τις νὰ ἦναι βέβαιος, ὅτι πάντοτε ὁπόταν αἱ ἐφημερίδες ἀναφέρουσι μεγάλην κατάπτωσιν χιόνος, ἢ ῥαγδαιοτάτην βροχήν, ἢ ἰσχυρότατον σεισμὸν οὐδαμοῦ ἐλλείπουσιν ἀπὸ τῆς εἰδήσεως οἱ συνήθεις «γέροντες» οἵτινες οὐδέποτε ἐνθυμοῦνται ὅμοιον συμβάν. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ἐν Εὐρώπῃ συμβαίνει. Ἰσχυρὰ καὶ πιστὴ μνήμη εἶναι ὁ κλῆρος ἐλαχίστων καὶ ὅπου δὲ αὕτη ὑπάρχει δὲν ἐκτείνεται πέραν τῶν ὁρίων τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος. Ἐκεῖνος ὅστις πρὸς ὡρισμένον σκοπὸν παρατηρεῖ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, καταγράφει αὐτὰ καὶ οὕτως ἀποτελοῦνται τὰ μαρτύρια, ἐπὶ τῶν ὁποίων καὶ μόνον στηρίζεται ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἐξ ὧν εἰς τὸ μέλλον δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῆς συχνότητος τῶν φαινομένων. Ἂς συμβουλευθῶμεν λοιπὸν ἁπλῶς, τὰ παρ' ἐμοῦ ἐνταῦθα ἐν Ἀθήναις ἀπὸ 25 ἐτῶν ἐν ταῖς μετεωρολογικαῖς παρατηρήσεσι σημειωθέντα. Αὗται εἶναι πλήρεις ἀπὸ τοῦ 1858 διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὴν Ἀττικὴν ὅμως καὶ πολλῷ μᾶλλον διὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα βεβαίως λίαν ἐλλειπεῖς, ἐπειδὴ ἀναγινώσκω ὀλιγίστας ἐφημερίδας καὶ δὲν λαμβάνω οὐδόλως ὑπ' ὄψει τὰς εἰδήσεις, αἵτινες ἀναφέρονται ἄνευ χρονολογίας.

Ἂν περιορισθῶμεν εἰς τὴν *χιόνα*, ἀλλὰ μόνον ὅταν τὸ βάθος τοῦ στρώματος αὐτῆς φθάνει 0,1 μέτρου καὶ καλύπτει κατὰ συνέπειαν, ἐπὶ βραχὺ ὅμως, ἅπασαν τὴν Ἀττικὴν πεδιάδα, ἔχομεν τὰς ἑξῆς περιπτώσεις (ἅπασαι αἱ χρονολογίαι κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον·)

1850 Ἰανουαρίου 20 ἡ γνωστὴ μεγάλη κατάπτωσις χιόνος καὶ παγετός. Ἡ χρονολογία 20)8 Ἰανουαρίου ἀνεκοινώθη μοι κατὰ τὸ 1859, ἀλλ' ἡ ἀκρίβεια αὐτῆς ἐτέθη βραδύτερον ἐν ἀμφιβόλῳ παρὰ τοῦ μακαρίτου Α. Παλάσκα.

1856 Ἀπριλίου 15 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος 0,15 μέτρου, σημειωθεῖσα παρὰ Φ. Χάγερ.

1858 Δεκεμ. 18, 19, 20, μεγίστη κατάπτωσις χιόνος 0.2 μέτρου· ἅπασα ἡ Ἀττικὴ ἐλευκάνθη.

1859 Φεβρ. 24, ἡ Τῆνος, ἡ Ἄνδρος, ἡ Εὔβοια ἐκαλύφθησαν ὑπὸ πυκνῆς χιόνος.

1861 Ἰαν. 21, 28, 29 βαθεῖα χιὼν μέχρι τῆς παραλίας.

1862 Ἰαν. 7 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος.

1864 Ἰαν. 5, 6, 7, 8, 13, 14 πυκνοτάτη χιὼν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, βάθος αὐτῆς 0,15 ἐν τῇ πόλει. Ἀπὸ τῆς 3-30 Ἰανουαρίου ἔκειτο ἡ χιὼν ἐν Λαμίᾳ ἐν μέρει βάθους 1 μέτρου καὶ τμῆμα τῆς θαλάσσης παρὰ τὴν Στυλίδα ἐπάγη.

Ἰαν. 11 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος ἐν Κύμῃ.

Ἰαν. 12-18 ἔκειτο ἡ χιὼν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Σαλαμῖνος καὶ Αἰγίνης.

Φεβρ. 9 ἔκειτο ἔτι πολλὴ χιὼν ἐπὶ τῆς Νάξου.

Ἀπριλ. 4. Μετρία κατάπτωσις χιόνος ἐν τῇ πόλει.

1867 Δεκ. 24, 25, 28, 29 ἀρκούντως μεγάλη κατάπτωσις χιόνος.

1868 Ἰανουαρ. 11, 31 ὁμοίως

Φεβρ. 18 μεγίστη κατάπτωσις χιόνος καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Σαλαμῖνος, ἀντεστοίχει πρὸς ὕψος 3 γραμμῶν ὕδατος.

Μαρτίου 25· ὁ Ὑμηττὸς ἐκαλύφθη ὑπὸ πυκνῆς χιόνος μέχρι τῆς πεδιάδος.

Νοεμ. 12 κατὰ τὴν μεσημβρίαν μεγίστη κατάπτωσις χαλάζης ἐν τῇ πόλει. Τότε κατέρριψεν ἡ θύελλα τὸν φοίνικα τὸν παρὰ τὸν Μενδρεσέ.

Δεκ. 11 ἰσχυρὰ χιονοθύελλα.

1869 Ἰαν. 19, 21. ἀξιόλογος κατάπτωσις χιόνος καὶ ἐπὶ τῆς Αἰγίνης καὶ Σαλαμῖνος· ἔδωκε 1, 15 γραμμὰς ὕδατος.

Ὀκτ. 6 τὸ ἑσπέρας μεγάλη καὶ καταστρεπτικὴ κατάπτωσις χαλάζης σημειωθεῖσα καὶ περιγραφεῖσα παρὰ τοῦ κ. Α. Βούρλη.

1870 Ἰαν. 29 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος.

1871 Φεβρ. 16 ἰσχυρὰ χιονοθύελλα· ἡ χιὼν ἐκάλυψε ἐπὶ βραχὺ μόνον τὴν Ἀττικήν.

1872 Ἰουνίου 17 ἰσχυρὰ χάλαζα ἐν Ἀμαρουσίῳ.

1873 Φεβρ. 18 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος ἀντιστοιχοῦσα πρὸς ὕψος ὕδατος 2,2 γραμμῶν.

Μαΐου 1 Σφοδρὰ χάλαζα .

1874 Ἰαν. 29, 30 Πολλὴ χιών.

Φεβρ. 3, 4, 5 Πολλὴ χιών, 0,07 βάθους ἀντιστοιχοῦσα πρὸς στήλην ὕδατος 1,54 γραμμ.

σεως δὲ ταύτης ἐξάγεται τεκμήριον βεβαίως συνηγοροῦν ὑπὲρ τοῦ ἀσυνήθους χαρακτῆρος τοῦ φαινομένου. Ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων σημείων τῆς γῆς ἐγένοντο γνωσταὶ εἰδήσεις, περὶ τῆς ἀξιοσημειώτου ἐρυθρότητος τοῦ λυκόφωτος, μεταξὺ τούτων ὅμως, καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε βλέπω, οὐδεμία ἔχουσα ἀξίαν ἐπιστημονικήν, πολλαὶ καὶ ἄνευ χρονολογίας, ἄρα ὅλως ἄχρηστοι· ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ φαίνεται ὅτι ἡ 26 Νοεμβρίου εἶναι ἡ πρωϊαιτάτη χρονολογία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ λυκόφωτος, ἐν Βαταβίᾳ ἡ 20 Ὀκτωβρίου. Ἄλλαι εἰδήσεις οὐδὲν λέγουσι περὶ *ἐρυθροῦ* φωτός, ἀλλὰ περὶ τοῦ κυανοῦ ἢ χλωροῦ χρώματος τοῦ ἡλίου Εἶναι ὅλως μάταιον νὰ θελήσῃ τις νὰ συζητήσῃ ἤδη νῦν περὶ τῶν αἰτίων τοῦ φαινομένου, ὅπερ ἔχει ἴσως ἀπωτάτας αἰτίας, τὰς ὁποίας τότε πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν ὅπως ἐξεύρωμεν, ὅταν θὰ ὑπάρχωσι ἀξιόπιστοι παρατηρήσεις ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς γῆς.

Περὶ μεγάλων καταπτώσεων χιόνος καὶ χαλάζης ἐν Ἑλλάδι. — Δύναταί τις νὰ ἦναι βέβαιος, ὅτι πάντοτε ὁπόταν αἱ ἐφημερίδες ἀναφέρουσι μεγάλην κατάπτωσιν χιόνος, ἢ ῥαγδαιοτάτην βροχήν, ἢ ἰσχυρότατον σεισμὸν οὐδαμοῦ ἐλλείπουσιν ἀπὸ τῆς εἰδήσεως οἱ συνήθεις «γέροντες» οἵτινες οὐδέποτε ἐνθυμοῦνται ὅμοιον συμβάν. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ἐν Εὐρώπῃ συμβαίνει. Ἰσχυρὰ καὶ πιστὴ μνήμη εἶναι ὁ κλῆρος ἐλαχίστων καὶ ὅπου δὲ αὕτη ὑπάρχει δὲν ἐκτείνεται πέραν τῶν ὁρίων τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος. Ἐκεῖνος ὅστις πρὸς ὡρισμένον σκοπὸν παρατηρεῖ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, καταγράφει αὐτὰ καὶ οὕτως ἀποτελοῦνται τὰ μαρτύρια, ἐπὶ τῶν ὁποίων καὶ μόνον στηρίζεται ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἐξ ὧν εἰς τὸ μέλλον δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῆς συχνότητος τῶν φαινομένων. Ἄς συμβουλευθῶμεν λοιπὸν ἁπλῶς, τὰ παρ' ἐμοῦ ἐνταῦθα ἐν Ἀθήναις ἀπὸ 25 ἐτῶν ἐν ταῖς μετεωρολογικαῖς παρατηρήσεσι σημειωθέντα. Αὗται εἶναι πλήρεις ἀπὸ τοῦ 1858 διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὴν Ἀττικὴν ὅμως καὶ πολλῷ μᾶλλον διὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα βεβαίως λίαν ἐλλειπεῖς, ἐπειδὴ ἀναγινώσκω ὀλιγίστας ἐφημερίδας καὶ δὲν λαμβάνω οὐδόλως ὑπ' ὄψει τὰς εἰδήσεις, αἵτινες ἀναφέρονται ἄνευ χρονολογίας.

Ἄν περιορισθῶμεν εἰς τὴν *χιόνα*, ἀλλὰ μόνον ὅταν τὸ βάθος τοῦ στρώματος αὐτῆς φθάνει 0,1 μέτρου καὶ καλύπτει κατὰ συνέπειαν, ἐπὶ βραχὺ ὅμως, ἅπασαν τὴν Ἀττικὴν πεδιάδα, ἔχομεν τὰς ἑξῆς περιπτώσεις (ἅπασαι αἱ χρονολογίαι κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον·)

1850 Ἰανουαρίου 20 ἡ γνωστὴ μεγάλη κατάπτωσις χιόνος καὶ παγετός. Ἡ χρονολογία 20)8 Ἰανουαρίου ἀνεκοινώθη μοι κατὰ τὸ 1859, ἀλλ' ἡ ἀκρίβεια αὐτῆς ἐτέθη βραδύτερον ἐν ἀμφιβόλῳ παρὰ τοῦ μακαρίτου Α. Παλάσκα.

1856 Ἀπριλίου 15 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος 0,15 μέτρου, σημειωθεῖσα παρὰ Φ. Χάγερ.

1858 Δεκεμ. 18, 19, 20, μεγίστη κατάπτωσις χιόνος 0.2 μέτρου· ἅπασα ἡ Ἀττικὴ ἐλευκάνθη.

1859 Φεβρ. 24, ἡ Τῆνος, ἡ Ἄνδρος, ἡ Εὔβοια ἐκαλύφθησαν ὑπὸ πυκνῆς χιόνος.

1861 Ἰαν. 21, 28, 29 βαθεῖα χιὼν μέχρι τῆς παραλίας.

1862 Ἰαν. 7 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος.

1864 Ἰαν. 5, 6, 7, 8, 13, 14 πυκνοτάτη χιὼν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, βάθος αὐτῆς 0,15 ἐν τῇ πόλει. Ἀπὸ τῆς 3-30 Ἰανουαρίου ἔκειτο ἡ χιὼν ἐν Λαμίᾳ ἐν μέρει βάθους 1 μέτρου καὶ τμῆμα τῆς θαλάσσης παρὰ τὴν Στυλίδα ἐπάγη.

Ἰαν. 11 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος ἐν Κύμῃ.

Ἰαν. 12-18 ἔκειτο ἡ χιὼν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Σαλαμῖνος καὶ Αἰγίνης.

Φεβρ. 9 ἔκειτο ἔτι πολλὴ χιὼν ἐπὶ τῆς Νάξου.

Ἀπριλ. 4. Μετρία κατάπτωσις χιόνος ἐν τῇ πόλει.

1867 Δεκ. 24, 25, 28, 29 ἀρκούντως μεγάλη κατάπτωσις χιόνος.

1868 Ἰανουαρ. 11, 31 ὁμοίως

Φεβρ. 18 μεγίστη κατάπτωσις χιόνος καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Σαλαμῖνος, ἀντεστοίχει πρὸς ὕψος 3 γραμμῶν ὕδατος.

Μαρτίου 25· ὁ Ὑμηττὸς ἐκαλύφθη ὑπὸ πυκνῆς χιόνος μέχρι τῆς πεδιάδος.

Νοεμ. 12 κατὰ τὴν μεσημβρίαν μεγίστη κατάπτωσις χαλάζης ἐν τῇ πόλει. Τότε κατέρριψεν ἡ θύελλα τὸν φοίνικα τὸν παρὰ τὸν Μενδρεσέ.

Δεκ. 11 ἰσχυρὰ χιονοθύελλα.

1869 Ἰαν. 19, 21. ἀξιόλογος κατάπτωσις χιόνος καὶ ἐπὶ τῆς Αἰγίνης καὶ Σαλαμῖνος· ἔδωκε 1, 15 γραμμὰς ὕδατος.

Ὀκτ. 6 τὸ ἑσπέρας μεγάλη καὶ καταστρεπτικὴ κατάπτωσις χαλάζης σημειωθεῖσα καὶ περιγραφεῖσα παρὰ τοῦ κ. Α. Βούρλη.

1870 Ἰαν. 29 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος.

1871 Φεβρ. 16 ἰσχυρὰ χιονοθύελλα· ἡ χιὼν ἐκάλυψε ἐπὶ βραχὺ μόνον τὴν Ἀττικήν.

1872 Ἰουνίου 17 ἰσχυρὰ χάλαζα ἐν Ἀμαρουσίῳ.

1873 Φεβρ. 18 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος ἀντιστοιχοῦσα πρὸς ὕψος ὕδατος 2,2 γραμμῶν.

Μαΐου 1 Σφοδρὰ χάλαζα.

1874 Ἰαν. 29, 30 Πολλὴ χιών.

Φεβρ. 3, 4, 5 Πολλὴ χιών, 0,07 βάθους ἀντιστοιχοῦσα πρὸς στήλην ὕδατος 1,54 γραμμ.

Φεβρ. 12 ἅπασα ἡ Ἀττικὴ ἐλευκάνθη.
Μαρτ. 3, 4, 5, 6, 17 πυκνοτάτη χιών· τότε καὶ τὸ Σουὲζ αὐτὸ ἐκαλύφθη ὑπὸ χιόνος.
1875 Ἰαν. 8, χιών. 27 σφοδροτάτη χάλαζα.
Μαρτίου 25, 26, 27 πολλὴ χιὼν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Αἰγίνης.
Δεκ. 31 μεγάλη χιονοθύελλα.
1877 Μαρτ. 2 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Αἰγίνης, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς 1 γραμμὴν ὕδατος.
Ὀκτωβρ. 4. ἀξιοσημείωτος χάλαζα.
1878 Ἰαν. 20 μεγάλη χιονοθύελλα.
1879 Μαρτ. 9 ἐπίσης.
Δεκ. 20, 28 χιὼν 0,1 μέτρου βάθους.
1880 Ἰαν. 12 πολλὴ χιών.
Μαρτ. 9, 10 ἀλλ'ἰδίως Μαρτ. 13, 14 μεγίστη κατάπτωσις χιόνος 0,2 μέτρ. βάθους ἀντιστοιχοῦσα πρὸς 3,6 γραμ. ὕδατος· ἀκόμη καὶ μέχρι τῆς 24 ὅλαι αἱ Κυκλάδες ἦσαν κεκαλυμμέναι ὑπὸ χιόνος.
1882 Ἰαν. 14, 15 16 ἀρκετὴ χιών.
Ἰαν. 31 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος.
Φεβρ. 1 ἐπίσης 0,12 μέτρα βαθεῖα ἔδωκε 3,5 γραμμὰς ὕδατος, ἅπασαι αἱ νῆσοι ἦσαν κεκαλυμμέναι.
Φεβρ. 23 ἐπίσης.
1883 Φεβ. 27 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος 0,1 μέτρ.
Ἀπρ. 23 μεγάλη χάλαζα ἐν Κηφησσιᾷ.
1884 Ἰαν. 20 μεγάλη κατάπτωσις χιόνος 0,18 μέτρ. βαθεῖα, ἀσθενὴς ἐπὶ τῆς Σαλαμῖνος.

Ἐκτὸς τοῦ 1850, ἐγένετο ἡ μεγίστη κατάπτωσις χιόνος κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1864, ἐπίσης τὸ 1864 ἦτο τὸ βροχερώτατον ἔτος πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ 1858, μόνον δὲ τὸ ἔτος 1883 ὑπερέβη αὐτό.

Ἀθῆναι 1884 Ἰαν. 24)12

Δρ Ι. Φ. Ἰούλιος Σμίθ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΡΓΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

Τὴν 8'. Κυριακὴν τοῦ Ἰανουαρίου συνεκροτήθη ἡ ἐτησία συνέλευσις τῶν μελῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας ἐκ δὲ τῆς ἀναγνωσθείσης περὶ τῶν ὑπὸ τῆς ἑταιρίας πεπραγμένων κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1883 ἐκθέσεως τοῦ περισπουδάστου καθηγητοῦ καὶ γραμματέως αὐτῆς κ. Στ. Α. Κουμανούδη ἐμάθομεν, ὅτι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο αἱ ἐργασίαι τῆς ἑταιρίας ἦσαν πολλοῦ λόγου ἄξιαι καὶ ἐν πολλοῖς ὑπὸ μεγάλης ἐπιτυχίας ἐπεστέφθησαν.

Καὶ πρῶτον ἐξηκολούθησαν αἱ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη ἀρξάμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τρία διάφορα μέρη ἤτοι ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, ἐν Ἐλευσῖνι καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ, αἱ ὁποῖαι ἀνέδειξαν διὰ νέων σκαφῶν πολλὰ καὶ ἄξια λόγου ἀρχαῖα κινητὰ καὶ ἀκίνητα προβιβάζοντα μεγάλως τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ ἀρχαίου βίου. Καὶ ἡ μὲν τῆς Ἀκροπόλεως καθάρισις μετενεχθεῖσα ἀπὸ τοῦ πρὸς Α. τοῦ Μουσείου μέρους ἀνέδειξεν εἰς φῶς ἀρχαῖα πολύτιμα λίθινα καὶ πήλινα, περὶ τῶν ὁποίων κατὰ διαφόρους χρόνους ἐγένετο καὶ ἐν τῷ *Παρνασσῷ* λόγος καὶ τὰ ὁποῖα ἐτέθησαν εἰς ἀσφαλεῖς θέσεις τοῦ Μουσείου ἐν ἰκριώμασι καὶ ἐν ἑρμαρίοις.

Τὰ δὲ κυριώτατα ἐξαγόμενα τῶν τοῦ λήξαντος ἔτους ἀνασκαφῶν ἐν Ἐλευσῖνι εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἡ πρόναος στοὰ ἀπεκαλύφθη καθ' ὁλοκληρίαν καὶ σχεδὸν ἁπανταχοῦ σώζει τὰς πλακοστρώσεις τοῦ δαπέδου της, διεσώθη δὲ καὶ μικρὸν τεῖχος τοῦ σηκοῦ, ὡς δὲ εἰκάζει ὁ διευθύνων τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἔφορος κ. Δημ. Φίλιος ἐκ τοῦ ἐνεπιγράφου ἐπιγράμματος τοῦ ἐν τῷ τρίτῳ τεύχει τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος ὑπ' ἀριθ. 20 δημοσιευομένου καὶ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεώς του, ἐπιρρωνύονται αἱ εἰκασίαι ὅτι δύο ἦσαν αἱ πρὸς τὴν στοὰν ἀνοιγόμεναι πύλαι τοῦ σηκοῦ, ὅπερ καὶ ἄλλως εἶναι προτιμητέον τῆς γνώμης τῶν Dilettanti κατὰ τὸν κ. Φίλιον, τῆς ἐξενεχθείσης ἐν τῷ διαγράμματι αὐτῶν, καθόσον μία ἑτέρα πύλη θὰ ἀντίκρυζε τὸν τέταρτον ἤτοι τὸν μεσαῖον στῦλον τοῦ πρὸς τὴν στοὰν τοίχου. Πρέπει ὅμως νὰ ῥηθῇ, ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐτελείωσεν ἀκόμη κατὰ τὸ μέρος τοῦτο, διότι δὲν ἀπεκάλυψεν εἰσέτι ὅλα τὰ μέρη, ἀλλὰ μόνον τὰ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Πρὸς Δ. δὲ προχωρήσασα ἡ σκαφὴ ἀπεκάλυψε καὶ ὅλον τὸ ἄλλο ἐμβαδὸν τοῦ σηκοῦ πλὴν τοῦ ὑπὸ τῆς ὁδοῦ κατεχομένου.—Εἰς ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη οὔτε πλουσία οὔτε λαμπρὰ ὡς προσεδοκᾶτο, πήλινα δὲ ἀγγεῖα καὶ ἔργα γλυπτὰ εὑρέθησαν ἐλάχιστα· ἄξια δὲ μνείας εἶναι δύο γυναικεῖοι κορμοὶ καὶ τὰ ἀνευρεθέντα χρυσᾶ πέταλα εἰς κόσμημά τι ἀνήκοντα. Τῶν εὑρε-

θέντων νομισμάτων ἓν εἶναι λόγου ἄξιον ἀργυροῦν τετράδραχμον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀμφιβάλλονται ἐὰν εἶναι ἀττικά. Ἅπαντα δὲ ταῦτα ἐτέθησαν εἰς τὸ αὐτόθι ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον. Οἱ ἀνευρεθέντες ἐνεπίγραφοι λίθοι εἶναι μέτριοι κατὰ ποσὸν καὶ ποιόν, οἱ δὲ ἀξιολογώτεροι τούτων δημοσιεύονται διὰ τῆς ἐφημερίδος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας.

Τρίτη ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ περὶ τῆς ὁποίας ὁ αὐτόθι ἔφορος ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδίας γράφει ἐν τῇ ἀναγνωσθείσῃ ἐκθέσει του τὰ ἑξῆς ἐν συντόμῳ. Ἀποτελέσματα τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ 1883 ὑπῆρξαν ἡ ἀποκάλυψις ὁλοκλήρου τοῦ κρηπιδώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι δωρικὸν ἑξάστυλον περίπτερον ἔχων ὅμως κατὰ μῆκος τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἕνδεκα κίονας, ὅπερ προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι μακρότερον τοῦ σηκοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ πλάτος καὶ τοῦτο διότι δὲν ὑπάρχει ὄπισθεν τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ ἀντιστοίχου προνάου πρόστασις· ἕτερον χαρακτηριστικὸν ἐν τούτῳ εἶναι, ὅτι ὥσπερ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἔχει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀνωφερὲς ἐπίπεδον ἐκ λίθων ᾠκοδομημένον, δι᾽οὗ μόνον ἀνήρχοντο εἰς τὰ δάπεδα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἐκοσμοῦντο δι᾽ ἀγαλμάτων, παριστώντων ἐν μὲν τῷ ἀνατολικῷ ταυρομαχίαν ἐν δὲ τῷ δυτικῷ ἀμαζονομαχίαν, ἧς θεαταὶ ἵστανται νηρηΐδες. Ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος ὑπάρχει ἀρχαῖον φρέαρ 25 μέτρων βάθους, περιέχον εἰσέτι ἱκανὸν πόσιμον ὕδωρ, ἐκ πολλῶν δὲ λόγων εἰκάζει ὁ κ. Καββαδίας, ὅτι τὸ προκείμενον οἰκοδόμημα εἶναι ἐκεῖνο, ἐν ᾧ κατεκλίνοντο οἱ ξένοι καὶ ἐθεραπεύοντο τὴν νύκτα ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πλαστικὰ δὲ ἔργα εὑρέθησαν ἀγαλμάτια τινὰ ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος καὶ κεφαλὴ ἀμαζόνος ἐκ τῶν τοῦ δυτικοῦ καὶ ἀργυρᾶ τινα φραγκικὰ νομίσματα. Ἐπιγραφαὶ δὲ εὑρέθησαν περίπου τεσσαράκοντα, τῶν ὁποίων σπουδαιόταται εἶναι δύο τῶν περιφήμων ἐκείνων στηλῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου καὶ Στράβωνος μνημονευομένων, ἐν αἷς ἦσαν καταγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν θεραπευθέντων ξένων, ἡ νόσος καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας αὐτῶν καὶ τρίτη ἐπιγραφὴ ἡ καταγράφουσα τὴν θεραπείαν ξένου τινος ἐκ Καρίας, πάσχοντος ἐκ κεφαλαλγίας καὶ δυσπεψίας τοῦ στομάχου.

Πρὸ ὀλίγων δὲ ἡμερῶν ἐστάλη ὁ αὐτὸς ἔφορος εἰς Ἐπίδαυρον ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἑτέρου κτίσματος παρὰ τῷ πρώτῳ κατασκευασθέντι παραπήγματι, ἐν ᾧ συνάγονται τὰ εὑρεθέντα ἔργα ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας, μετ᾽ αὐτοῦ δὲ συναπῆλθε καὶ ὁ γερμανὸς Δαίρπφελδ ἵνα σχεδιάσῃ ὁλόκληρον τὸν χῶρον. Τὰ δὲ ἀγάλματα τῶν ἀετωμάτων μετακομισθέντα πρὸ μηνῶν τινων ἐξ Ἐπιδαύρου ἐξετέθησαν χάριν τοῦ κοινοῦ ἔν τινι τῶν αἰθουσῶν τοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου, ὡς ἐγκαίρως ἀνεγράφη ἐν τῷ *Παρνασσῷ*.

Τετάρτη ἀνασκαφὴ ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου, ὡς εἶπεν ὁ κ.

γραμματεύς νὰ γείνῃ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἔνθα καὶ μετὰ τὰ μεγάλα ἔργα τῶν γερμανῶν πολὺς εἰσέτι προσδοκᾶται ὁ ἀρχαιολογικὸς θερισμός, καὶ ληφθείσης παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῆς ἀδείας ἀνετέθη ἡ ἐπιστασία τῶν ἐργασιῶν εἰς τὸν αὐτόθι ἔφορον κ. Δημητριάδην, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ βαρέος χειμῶνος καὶ ἄλλων ἀσχολιῶν ἐκεῖ τοῦ ἐφόρου, καταγινομένου εἰς τὴν αὐτόθι οἰκοδόμησιν μουσείου, δὲν ἤρχισαν εἰσέτι αἱ ἐργασίαι, μέλλουσιν ὅμως ν' ἀρχίσωσι λίαν προσεχῶς.

Ἄλλαι τιναι μικραὶ ἀποπειρατήριοι σκαφαὶ ἐπεχειρήθησαν ἐν Λιοσίοις, ἐν τῷ δημοσίῳ δενδροκομείῳ καὶ ἐν Ἀμπελοκήποις, δὲν ἀπέβησαν ὅμως εὐτυχεῖς.

Κατ' αὐτὰς δὲ τὰς ἡμέρας τὸ Συμβούλιον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐπεχείρησεν ἀποπειρατήριον ἔρευναν ἄλλου εἴδους, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ἀγαθὴν ἔκβασιν ἐπεκαλέσθη ὁ ἀξιότιμος καθηγητὴς τὰς εὐχὰς πάντων τῶν ἑταίρων καὶ τῶν φιλαρχαίων. Τὸ Συμβούλιον ἰδόν, ὅτι συχνάκις ἡ θάλασσα ἀνεδίδει ἔργα τῆς ἀρχαιότητος ἄξια λόγου, ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἔρευναν τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης τοῦ πορθμοῦ τῆς Σαλαμῖνος δι' ἐμπείρων δυτῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἀποδειχθῇ, ἐὰν εὑρίσκεταί τι ἀνελκύσιμον ἐκ τῶν ναυαγίων τῆς ἐπὶ Ξέρξου ναυμαχίας. Ἐγένετο δὲ συμφωνία νὰ ἐργασθῶσιν οἱ δῦται διὰ μηχανῶν καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης ἕνα μῆνα ἀντὶ δραχμῶν 1200, πᾶν δὲ τυχὸν εὑρεθησόμενον πρᾶγμα οἱασδήποτε ὕλης καὶ χρόνου θ' ἀνήκῃ τῇ ἑταιρίᾳ, Ἡ κυβέρνησις ἐχορήγησε τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν καὶ ὑπόσχεται πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τὸ ἔργον, τοῦ ὁποίου θέλει ἐπιστατήσῃ ὁ ἔφορος κ. Χρῆστος Τσούντας. Ὡς δὲ λίαν ὀρθῶς προσέθηκεν ὁ κ. Κουμανούδης ἡ μὲν ἀπόπειρα αὕτη εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἀπόπειρα, ἡ δὲ ἐπιτυχία ἐν γούνασι κεῖται θεῶν καὶ οὐχ ἥκιστα τοῦ Ποσειδῶνος.

Ἄλλο ἔργον οὐχὶ ἀρξάμενον, ἀλλὰ προπαρασκευασθὲν δεόντως καὶ ἔχον μεγάλην βεβαιότητα ἐπιτυχίας εἶναι τὸ ἑξῆς. Ἐγινώσκετο ἤδη πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ὑπὸ τῶν τότε προϊσταμένων τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας καὶ ἄλλων πολιτῶν, ὅτι ἐν τῷ ὑπογείῳ τῆς οἰκίας τοῦ ἰατροῦ κ. Π. Λύτσικα τῆς παρὰ τὸ ὡρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου Κυρρίστου καὶ ἐν τῇ αὐλῇ αὐτῆς ὑπῆρχον ὁλόκληροι κίονες δωρικοῦ ρυθμοῦ στηριζόμενοι ἐπὶ μαρμαρίνων βάσεων, ὄντες ἕνδεκα τὸν ἀριθμὸν καὶ ἀποτελοῦντες τὴν μίαν γραμμὴν τοῦ γράμματος Γ. Τὴν οἰκοδομὴν λοιπὸν ταύτην τοῦ κ. Λύτσικα ἠγόρασεν ἐφέτος ἡ ἑταιρία καὶ μέλλει τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριον, ὅτε λήγει ἡ μίσθωσις τῶν ἐνοικούντων νὰ κατεδαφίσῃ, ὅπως ἀναδείξῃ τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, ὅπερ πιθανώτατα τότε θέλει λάβει τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα τὸ νῦν ἀγνοούμενον καὶ θέλει δείξει εἰς ποίαν θέσιν εὑρίσκετο πρὸς τὰ ἄλλα πλησιάζοντα ἀρχαῖα κτίσματα.

Πολλάκις δ' ἐμελετήθη καὶ σπουδαίως ἡ ἐπισκευὴ τῶν ὑπερθύρων τοῦ

ἐν Μυκήναις θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως καὶ τῆς πύλης τῶν λεόντων, μέλλει δὲ ὡς ἐλπίζεται νὰ τελεσθῇ τὸ ἔργον προσεχῶς.

Ἀγοραὶ μνημείων ἀρχαίας τέχνης καὶ ἐπιγραφῶν ἐγένοντο πολλαὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δαπανηθέντος ποσοῦ 27,542 δραχμῶν. Μεταξὺ τῶν ἀγορασθέντων ὑπάρχουσιν ὄχι ὀλίγα πολλοῦ λόγου ἄξια, τινῶν τῶν ὁποίων καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἀντίγραφα καὶ ἀπεικονίσματα, ἄλλα δὲ μέλλουσιν ἐν καιρῷ εὐθέτῳ νὰ τύχωσι τῆς προσηκούσης δημοσιεύσεως. Δωρεαὶ ἀρχαίων ἐγένοντο μέτριαι κατά τε ποσὸν καὶ ποιόν.

Ἐνταῦθα ἐποιήσατο λόγον ὁ ἀξιότιμος γραμματεὺς τῆς ἑταιρίας καὶ περὶ τῆς συλλογῆς τῶν αἰγυπτιακῶν ἀρχαιοτήτων τῆς δωρηθείσης ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Δημητρίου, περὶ ἧς εἶπεν, ὅτι ληφθείσης ἐπιστολῆς τοῦ δωρητοῦ, δι ἧς ἐπετρέπετο τῇ ἑταιρίᾳ ἡ ἀποσφράγησις τῶν κιβωτίων καὶ ἄνευ τῆς ἀποστολῆς τοῦ καταλόγου (ὡς διὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐπιστολῆς ὁ δωρητὴς διέταστεν, ἐγένετο ἡ ἀποσφράγισις αὐτῶν ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς ἡ ὁποία εἶχε συστηθῇ διὰ τὰ τῆς προτέρας ἀποστολῆς, τὰ δὲ ἀρχαῖα ἅπαντα ἐξαχθέντα μέλλουσι νὰ ἐκτεθῶσιν ἐν τῇ οἰκείᾳ αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου τῇ ἐπικληθείσῃ Ἰωάννου Δημητρίου. Θὰ ἐκτεθῶσι δὲ προσέτι λίαν προσεχῶς ἐν παρεσκευασμένῃ αἰθούσῃ τὰ ὑάλινα καὶ ὀστέϊνα σκεύη· ἐν δὲ τῇ αἰθούσῃ Ἰωάννου Δημητρίου καὶ ἐκεῖνα τὰ αἰγυπτιακῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα ἡ ἑταιρία εἶχε συλλέξει πρὸ τῆς μεγάλης δωρεᾶς τοῦ Ἰωάννου Δημητρίου. Θὰ ἐκδοθῇ δὲ πρὸς χρῆσιν τοῦ κοινοῦ κατάλογος πάντων τῶν ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου ἀρχαίων.

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἑταιρίας ηὐξήθη ἱκανῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐξ ἀγορῶν καὶ δωρεῶν, πρὸ πάντων δ' ἐκρίθη χρήσιμον ν' ἀγοράζωνται μουσειογραφικὰ βιβλία.

Τοιαῦτα κατ' ἀκριβῆ σημείωσιν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΑΡΓΥΡΟΥΝ ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Πλησίον τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἐπιδαύρου, τῆς κειμένης ἀπέναντι τῆς νήσου Αἰγίνης, ἐξετείνετο ἐν τῷ μέσῳ γραφικωτάτων ὀρέων τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἄλσος. Πανταχόθεν συνέρρεον εἰς τὴν γῆν τῶν Ἐπιδαυρίων, ὅπως προσφέρωσι ἀφ' ἑνὸς θυσίας τῷ θεῷ, τοῦ ὁποίου ἡ θεραπευτικὴ δύναμις ἦτο γνωστὴ καθ' ἅπαντα τὸν τότε κόσμον καὶ θαυμάσωσιν ἀφ' ἑτέρου τὰ ἔργα τῶν περιφήμων διδασκάλων τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας.

Ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ ναῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἵστατο τὸ χρυσελεφάντινον

ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, ἔργον τοῦ Θρασυμήδους Ἀριγνώτου· παρίστατο δὲ ὁ θεὸς καθήμενος ἐπὶ θρόνου κρατῶν βακτηρίαν, τὴν δὲ ἑτέραν τῶν χειρῶν ὑπὲρ κεφαλῆς ἔχει τοῦ δράκοντος, καὶ οἱ καὶ κύων παρακατακείμενος πεποίηται» κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Παυσανίου, (Κορινθιακά. Βιβλ. 2, σελ. 164). Παρὰ τὸν ναὸν ὑπῆρχεν οἴκημα περιφερές, Θόλος καλούμενον, τοῦ ὁποίου ὁ σκοπὸς δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ θέατρον θέας ἄξιον τοῦ Πολυκλείτου, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ὑπὲρ τὰς δώδεκα χιλιάδας ἀκροατῶν, Ναοὶ Ὑγιείας, Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος, ἀγάλματα, κρῆναι, στῆλαι ἀναγράφουσαι φωνῇ τῇ Δωρίδι τὰ ὀνόματα τῶν ἀσθενῶν, τὰ νοσήματα καὶ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας αὐτῶν καὶ παντὸς εἴδους οἰκήματα ἐκόσμουν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἄλσος. Τέλος ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναβίβασις τῶν σπουδαιοτέρων δραμάτων τῆς ἀρχαίας ποιήσεως καὶ ἡ τέλεσις ἀγώνων πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοῦ, τὰ Ἀσκληπιεῖα, ἔδιδον ζωὴν καὶ κίνησιν εἰς τὴν ἔρημον νῦν γῆν, ἔνθα, πλὴν τοῦ θεάτρου, ἐρείπια παρελθούσης δόξης συναντᾷ ὁ ποῦς τοῦ περιηγητοῦ.

Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως Ἐπιδαύρου καὶ ἰδίως τὰ ἀργυρᾶ σπανίως εὑρίσκονται, διότι ἡ σειρὰ αὕτη δὲν εἶναι ἐκ τῶν πλουσίων, φέρουσι δὲ τὸν Ἀσκληπιόν, τὴν Ὑγιείαν, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν σύμβολα.

Ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ κεῖνται τὰ ἑξῆς ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς Ἐπιδαύρου ἀρίστης διατηρήσεως.

1. Κεφαλὴ δαφνοστεφὴς Ἀσκληπιοῦ πρὸς δεξιά.

Ὀπ. Ἀσκληπιὸς καθήμενος ἐπὶ θρόνου κρατεῖ ἀριστερᾷ χειρὶ ῥάβδον, τὴν δεξιὰν δ' ἐκτείνει ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τοῦ πρὸ τῶν ποδῶν του δράκοντος· κάτωθεν τοῦ θρόνου κύων καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τὸ γράμμα Ε. ΑΡ. 5. Γραμμ. 5,51

2. Κεφαλὴ δαφνοστεφὴς Ἀπόλλωνος πρὸς δεξιὰ ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

Ὀπ. Ἀσκληπιὸς καθήμενος . . . . . ὡς ἄνω, πλὴν κάτωθεν τοῦ θρόνου τὰ γράμματα ΘΕ. Τὸ ὅλον ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων. ΑΡ. 5. Γραμμ. 4,35.

3. Ὅμοιος τύπος. ΑΡ. 5. Γραμμ. 4,455

4. Κεφαλὴ δαφνοστεφὴς Ἀσκληπιοῦ πρὸς ἀριστερά· ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς ἐν τῷ πεδίῳ τὸ γράμμα Ε.

Οπ. ΕΠ ἐν μονογράμματι ἐντὸς στεφάνου δάφνης ΑΡ. 3. Γράμμ. 2,375

5. Ὅμοιος τύπος. ΑΡ. 2. Γραμμ. 2,33

Πρῶτος ὁ Sestini ἐδημοσίευσε τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 2 νόμισμα τῆς Ἐπιδαύρου ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ (Descrizione di molte medaglie antiche greche esistenti in più musei. Firenze. 1828, pag. 93, Tav. XII, 16). Εἶτα ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν Φραγκίσκου Streber ἐν Numismata nonuulla graeca ee museo Regis Bavariae, σελ. 159. Πίν. II, 4, Leake ἐν Numismata Hellenica.

European Greece, σελ. 50, 1854 καὶ Jul. Friedlaender ἐν τῷ περιοδικῷ Berliner Blätter für Münz-Siegel-und Wappenkunde. III Band. Berlin 1866. Πίν. XXX, ἀρ. 3.

Τὸ νομισματικὸν μουσεῖον τοῦ Μονάχου κατέχει δύω νομίσματα ὅμοια τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 2, τὸ δὲ τοῦ Βερολίνου ἕν. Κατατάσσονται δὲ εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῶν ἑλληνικῶν νομισμάτων ἕνεκα τοῦ ῥυθμοῦ τῆς τέχνης καὶ τῆς σπανιότητος αὐτῶν.

Ἐν δὲ τῷ συγγράμματι τοῦ Mionnet (Description de Medailles antiques, tom. II, p 237) ἀναφέρονται δύω μόνον ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς πόλεως ταύτης, τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 4 καὶ 5.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς Ἐπιδαύρου δῆλον γίγνεται, ὅτι τὸ σήμερον δημοσιευόμενον ὑπ' ἀριθμὸν 1, τὸ φέρον τὴν καλλιτεχνικὴν ὄντως κεφαλὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐστὶν ἀνέκδοτον καὶ τὸ σπανιότερον τῆς σειρᾶς ταύτης. Εἶναι περιττὸν ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου περιγραφὴ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ νομίσματος παράστασιν καὶ ὅτι ὁ «παρακατακείμενος κύων» ἀναφέρεται εἰς τὴν μυθολογικὴν παράδοσιν τῆς γενέσεως τοῦ θεοῦ. Ἡ αὐτὴ σχεδὸν παράστασις τοῦ Ἀσκληπιοῦ μετὰ τοῦ κυνὸς ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ χαλκοῦ τινος νομίσματος τῶν Μαγνήτων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Κλεωνῶν τὰς Ἀργολίδος. Βλέπε F Imhoof-Blumer, Monnaies Grecques, p. 133. Πίν. I, ἀρ. 26.

Τ' ἀνωτέρω περιγραφέντα νομίσματα εὑρέθησαν ἐν Ἐπιδαύρῳ πλησίον τοῦ Ἱεροῦ κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1883.

Ἀλέξανδρος Ν. Μελετόπουλος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἰανουάριος 1884.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Δύο ἐγένοντο τακτικαὶ συνεδρίαι τὸν λήξαντα μῆνα. Ἐγένοντο δὲ καὶ τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα.

Τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου ἐπιτίμου προέδρου τοῦ Συλλόγου *περὶ τῶν περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ Ὀσμανικοῦ κράτους ἐν Εὐρώπῃ ἱστορικῶν προθεσμιῶν*.

Τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ τακτικοῦ μέλους, *περὶ τῆς τετρακοσιετηρίδος τοῦ Λουθήρου*.

Τοῦ κ. Α. Πασπάτη ἐπιτίμου μέλους, *περὶ βυζαντινῶν ἀνακτόρων*· β')

Τοῦ κ. Ἰωάννου Τσίτση τακτικοῦ μέλους, *περὶ τῶν ἐποχῶν καὶ εἰδῶν τῆς ἱερᾶς μελοποιΐας τῶν Βυζαντινῶν* μετ' ἐξαγγελίας μελῶν διαφόρων αἰώνων ἐπὶ κλειδοκυμβάλου.

Τοῦ κ. Ι. Ἰσιδ. Σκυλίσση τακτικοῦ μέλους περὶ τοῦ *ἂν εὐγενὲς τὸ χαρτοπαικτεῖν*.

Ἐκομίσθησαν καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῶν νέων μετεωρολογικῶν σταθμῶν ἅτινα διαταγῇ τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν εἰσήχθησαν ἀτελῆ. Ἀπεστάλησαν δ' ἤδη ταῦτα εἰς τοὺς νέους συστάντας μετεωρολογικοὺς σταθμοὺς ἐν Ἀργοστολίῳ, Βώλῳ καὶ Μεσολογγίῳ. Διωρίσθησαν δὲ διευθυνταὶ τούτων τοῦ μὲν α' ὁ καθηγητὴς κ. Κ. Ροσόλιμος, τοῦ β' ὁ κ. Ι. Ἀποστολίδης καὶ τοῦ γ' ὁ ἰατρὸς κ. Ξ. Νίδερ.

Συνήφθησαν σχέσεις μετὰ τοῦ ἐνταῦθα συστάντος Συλλόγου ἡ *Αὐτοβοήθεια*.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ ἐνεργὰ οἱ κ. κ. Ἰφικράτης Κοκκίδης ἀντισυνταγματάρχης, Θ. Ἠπίτης ἀντισυνταγματάρχης, Τηλ. Κομνηνὸς διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας, Π. Καράλης καὶ Δημ. Ἐπ. Δεληγεώργης διδάκτορες τοῦ δικαίου. Μέλος τακτικὸν πάρεδρον ὁ κ. Ν. Τζάλης καὶ μέλος ἐπίτιμον ἐν Ροβερέτῳ ὁ καθηγητὴς κ. Φρ. Πάολι.

Τὸν λήξαντα μῆνα ἀπεβίωσαν ἐν Ἀθήναις ὁ **Πάνος Πέσσας** ἰατρός, μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ προσφιλεστέρων καὶ ἐν Βιέννῃ ὁ **Λέανδρος Δόσιος** ἀντεπιστέλλον μέλος, ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἐργασθεὶς μετὰ ζήλου καὶ ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτοῦ ὁμιλήσας.

Ἀλλὰ καὶ βαρύτερον ἐπεφυλάσσετο τῷ Συλλόγῳ πένθος. Ὁ **Ἰούλιος Σμὶθ** ἐπίτιμον μέλος ἀπὸ τῆς συστάσεως ἰδίᾳ τῶν τμημάτων ταὐτίσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετὰ τοῦ Συλλόγου, ἀπεβίωσεν αἰφνηδίως ἐκ συγκοπῆς· ὁ Σύλλογος ἅμα τῇ εἰδήσει τοῦ θανάτου αὐτοῦ συνελθὼν εἰς συνεδρίαν ἔκτακτον τὴν 26 Ἰανουαρίου ἐξέδοτο τὸ ἑξῆς ψήφισμα:

Ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς

συνελθὼν ἐκτάκτως ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου τοῦ ἐπιτίμου αὐτοῦ μέλους

Ἰωάννου Φρειδερίκου Ἰουλίου Σμὶθ

Ψηφίζει

1) νὰ διακοπῶσιν αἱ ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα πρὸς ἔνδειξιν πένθους·

2) νὰ παρακολουθήσῃ ἐν σώματι τὴν κηδείαν τοῦ σεβαστοῦ ἀνδρός·

3) νὰ κατατεθῇ στέφανος δάφνης ἐπὶ τῆς σοροῦ αὐτοῦ·

4) νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὸ τακτικὸν αὐτοῦ μέλος κ. Δ. Κοκκίδην ἡ ἐκφώνησις ἐπιταφίου λόγου·

5) νὰ ἀναρτηθῇ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν συνεδριῶν.

Ὁ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς ἀνὴρ ὅστις ζῶν πλὴν τῆς μετεωρολογίας αὐτοῦ καὶ φαινομενολογίας τῆς Ἀττικῆς, ἣν παρέσχε τῷ Συλλόγῳ πρὸς ἔκδοσιν, τοσαύτας ἀνεκοίνου εἰδήσεις καὶ τοσαύτας ἐδημοσίευσε διατριβὰς ἐν

τῷ *Παρνασσῷ*, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ παρόντι τεύχει, καὶ θνήσκων δὲν ἐλησμόνησε τὸν Σύλλογον καὶ κατέλιπε διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ 700 δρχ. ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Ὁ καθηγητὴς κ. Δημήτριος Κοκκίδης ποιήσεται ἐν προσεχεῖ ἀναγνώσματι τοῦ Συλλόγου λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τοῦ βίου τοῦ θανόντος ἥτις δημοσιευθήσεται ἐν τῷ *Παρνασσῷ* ὡς ὕστατος εὐγνωμοσύνης φόρος.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμῆμα καλῶν τεχνῶν. — Δύο συνεδρίαι τοῦ τμήματος ἐγένοντο κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τῆς 8 Ἰανουαρίου ἀνεγνώσθη ἔγγραφον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας δι' οὗ αὕτη ἀγγέλλουσα ὅτι ἀποδέχεται τὴν μετὰ τοῦ τμήματος σύμπραξιν πρὸς τέλεσιν ἱστορικῆς ἐκθέσεως ἀντικειμένων ἀναφερομένων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 παρακαλεῖ τὸ τμῆμα νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν δύο ἐξαμελῶν ἐπιτροπῶν, τῆς μὲν ἐφορευτικῆς τῆς δὲ διακοσμητικῆς, αἵτινες θέλουσι συνεργασθῇ μεθ' ὁμοίων ἐπιτροπῶν ὑπὸ τῆς ἑταιρίας ἐκλεχθησομένων πρὸς ὀργανισμὸν τῆς ἐκθέσεως ταύτης. Τὸ τμῆμα ἀποδεχόμενον τὴν πρότασιν ταύτης ἐκλέγει τῆς μὲν ἐφορευτικῆς ἐπιτροπῆς μέλη τοὺς κ.κ. Μ. Μελᾶν, Ι. Ι. Σκυλίσσην, Α. Παράσχον, Α. Θεοφιλᾶν, Ν. Γ. Πολίτην, καὶ Ἀνδ. Μεταξᾶν, τῆς δὲ διακοσμητικῆς τοὺς κ. κ. Ν. Κουρῆν, Κ. Βάμβαν, Χ. Ἄννινον, Στ. Βάλβην, Κ. Κουτσαλέξην καὶ Ν. Μοσχάκην. Ἡ δὲ δευτέρα συνεδρία ἐγένετο τὴν 25 Ἰανουαρίου ἐκτάκτως. Ἐν αὐτῇ, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῇ ὑπὸ τοῦ τμήματος, ὁ κ. Ι. Τζέτζης ἐξετέλεσε διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ἐπὶ κλειδοκυμβάλου.

Τμῆμα νομικὸν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. — Δύο ἐγένοντο συνεδρίαι κατὰ τὸν μῆνα Ἰανουάριον. Κατὰ τὴν πρώτην τούτων ὁ κ. Α. Γ. Σκουζὲς ἀναπτύξας τὴν χρησιμότητα τοῦ ποινολογίου, ὅπερ ἐστὶν ὁδηγὸς φωτίζων τὸν δικαστὴν πρὸς ἀκριβῆ καὶ δικαίαν τῆς ποινῆς ἐπιμέτρησιν, προέτεινεν ἵνα τὸ τμῆμα συστήσῃ τοῖς ἁρμοδίοις τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θεσμοῦ τούτου. Τὸ τμῆμα ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν ταύτην.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ συνεδρίᾳ ἤρξατο ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως τῆς πρὸς βελτίωσιν τῶν δικαστηρίων ἐπιτροπῆς. Πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Α. Λέκας συνεφώνησε μὲν κατὰ τὰ πλεῖστα πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν προσέθηκε δὲ καὶ ἰδίας τινὰς τροποποιήσεις. Καὶ πρῶτον μὲν εἰς τὰς παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς ὁριζομένας ποινὰς προσέθηκε καὶ τὴν στέρησιν τοῦ μισθοῦ κατὰ τῶν ἀπουσιαζόντων δικαστῶν, ἀναλόγως τοῦ χρόνου τῆς ἀπουσίας των, καὶ τὴν στέρησιν τοῦ πρὸς προβιβασμὸν δικαιώματος ἐν περιπτώσει ἀπουσίας ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς συνεδρίας ἄνευ κωλύματος ἐπαρκῶς δεδικαιολογημένου. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν διανομὴν τῆς ἐργασίας, προέτεινεν ἵνα αἱ συζητούμεναι ἐν ἑκάστῃ συνεδρίᾳ ὑποθέσεις διανέμωνται ἐν συμβουλίῳ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν, νὰ

ἐπιβάλλωνται δὲ ποιναὶ κατὰ τῶν μὴ ἐκδιδόντων τὰς ἀποφάσεις των ἐντὸς τριῶν μηνῶν. Προκειμένου δὲ περὶ προβιβασμοῦ προέτεινεν ἵνα ζητῆται ἡ γνωμοδότησις τῶν Προέδρων καὶ Εἰσαγγελέων. Μετὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ κ. Λέκκα ἡ συζήτησις ἀνεβλήθη διὰ τὴν προσεχῆ συνεδρίαν.

Τμῆμα φυσιογνωστικόν.—Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα τοῦτο συνεδρίαν καθ' ἣν ὁ Ἰούλιος Σμὶθ ἀνεκοίνωσε α') περὶ τοῦ ἐσχάτως ἀναφανέντος καὶ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ὁρατοῦ καταστάντος κομήτου τοῦ Πώνς, οὗτινος ἡ λάμψις ἐλαττοῦται βαθμηδὸν καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἐκλείψει ἐντελῶς· β') περὶ τοῦ ἐκτάκτου λυκόφωτος ὅπερ ἐξακολουθεῖ φαινόμενον ἀπὸ δύο μηνῶν ἐν τῷ δυτικῷ μέρει τοῦ ὁρίζοντος. καὶ περὶ μεγάλων καταπτώσεων χιόνος καὶ χαλάζης ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αἱ τρεῖς ἀνακοινώσεις τοῦ ἀφ' ἡμῶν ἀποπτάντος σοφοῦ ἀνδρὸς δημοσιεύονται ἐν τῷδε τῷ τεύχει. Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Θ. Χελδράϊχ ἀνεκοίνωσε τ' ἀποτελέσματα πενθημέρου ἐκδρομῆς πρὸς μελέτην τῆς χλωρίδος Ἀττικῆς, ἐντολῇ τοῦ Συλ. εἰς τὰ βορειοανατολικὰ μέρη τοῦ Πάρνηθος, ἰδίως δὲ εἰς τὰ πέραν τῆς Δεκελείας μέχρις Ὠρωποῦ, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Μπούκας, εἰς τὸ ἀλίπεδον καὶ τὰ περίχωρα τοῦ Ὠρωποῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ, τελευταίου ὁρίου τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὴν Βοιωτίαν. Ἐν τῇ ἐκδρομῇ ταύτῃ ἀνευρέθησαν πέντε νέα φυτὰ μὴ εὑρεθέντα εἰς ἄλλα τῆς Ἀττικῆς μέρη. Εἰς τὸ χωρίον Μίλησι παρετηρήθη ὅτι φύεται ἀφθόνως τὸ κώνειον, ὅπερ οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ χωρίου κάτοικοι ὀνομάζουσι κοινῶς καρμποῦσα.

Μετ' αὐτὸν ὁ κ. Ἐμμ. Δραγούμης ἀνέγνω ὑπόμνημα περὶ τῆς *ἐξυγιάνσεως* τῶν Ἀθηνῶν. Κατ' αὐτὸν διὰ μὲν τὰ ὄμβρια ὕδατα ὀλίγαι ὑπόνομοι, καταλλήλως κατασκευαζόμεναι, ἀρκοῦσι· διὰ δὲ τὰ ἀκάθαρτα ἐκ τῶν οἰκιῶν ὕδατα καὶ τὰ διαχωρήματα νομίζει κατάλληλον τὴν κατασκευὴν ὑπονόμων διὰ πηλίνων σωλήνων, ὡς γίνεται ἐν Ἀμστελοδάμῳ. Αἱ πρὸς τοῦτο δαπάναι θ' ἀνέλθωσιν εἰς 600,000 δραχμῶν, ἤτοι 6 δραχμὰς δι' ἕκαστον ἄτομον. Ἡ πρότασις τοῦ κ. Δραγούμη προὐκάλεσε συζήτησιν ἧς μετέσχον οἱ κ. Α. Θεοφιλᾶς, Γ. Μπαλάνος Γ. Πιλάβιος, Π.Γεννάδιος κτλ.

Ἐν τέλει ἀνεγνώσθη ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Πάτραις ἰατροῦ κ. Κορίλλου διακοινοῦντος ἰδίας μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις, ὁ κ. δὲ Τ. Ἀργυρόπουλος πρόεδρος τοῦ Συλλόγου, ἀνήγγειλεν ὅτι ἀφίκοντο ἐκ Παρισίων τὰ τελευταίως παραγγελθέντα ἐργαλεῖα τῶν μετεωρολογικῶν σταθμῶν, ἅτινα ἐντὸς ὀλίγου ἀποσταλήσονται εἰς τοὺς ἱδρυθέντας νέους σταθμούς.

Τμῆμα φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικόν.—Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα συνεδρίαν, καθ' ἣν ὁ κ. Ι. Σακελλίων ἐκ χειρογράφου τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΒ' αἰῶνος τῆς Πατμιακῆς βιβλιοθήκης ἀνεκοίνωσεν ἐπιστολὰς ἀνεκδότους Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, πενθεροῦ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, α') Ἐπιστολὴν Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ πρὸς τὸν Πάπαν Ῥώμης, δι' ἧς προσκαλεῖται οὗτος νὰ συγκροτήσῃ σύνοδον πρὸς ἀναγνώ-

ρισιν τοῦ Πατριάρχου Θεοφυλάκτου, δεκαεξαετοῦς μόλις χειροτονηθέντος. β') Προσφώνησιν ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς Μητροπολίτας γ') Ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀμιρᾶ τῆς Αἰγύπτου καὶ δ') πρὸς Συμεῶνα τὸν ἐξουσιαστὴν τῶν Βουλγάρων, ἐν ᾗ φαίνεται ὅτι ὁ φυλετικὸς χαρακτὴρ τῶν Βουλγάρων εἶναι «τὸ νοσφίζεσθαι τ'ἀλλότρια.» Μετ' αὐτὸν ὁ κ. Ἀλέξ. Ν. Μελετόπουλος ἐπέδειξεν εἰς τὸ τμῆμα ἀρχαῖα χειρουργικὰ ἐργαλεῖα εὑρεθέντα ἐν Πειραιεῖ πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὄπισθεν τοῦ Νεκροταφείου, ἔν τινι ἀρχαίῳ τάφῳ, συγκείμενα ἐξ ἑνὸς μαχαιρίου, μιᾶς βελόνης, δύο βελονοθηκῶν, μιᾶς ὠτορόρου μήλης, τεσσάρων ὑαλίνων φιαλίδων, μιᾶς σικύας καὶ ἑνὸς μικροῦ ἀκονίου.

Ὁ κ. Σ. Βάλβης προτείνει διόρθωσιν τοῦ 8ου στίχου τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους «Καὶ νῦν τι τοῦτ'αὖ φασι πανδήμῳ πόλει
κήρυγμα θεῖναι τὸν *στρατηγὸν* ἀρτίως».
ὡς ἑξῆς: «Κήρυγμα θεῖναι τὸν *κράτη σχόντ'* ἀρτίως.»

Τελευταῖος ὁ κ. Μιχαὴλ Λάμπρος ἀνακοινοῖ τινα συμπληρωτικὰ περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἄρτι ἀνακαλυφθέντος παρὰ τὸν Ἅγιον Φίλιππον ὑδραγωγείου.

Μετεωρολογικὴ ἄποψις τοῦ 1883. Κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινουμένας ἡμῖν εἰδήσεις τὸ λῆξαν ἔτος 1883 μετεωρολογικῶς παρουσίασε τὰ ἑξῆς ἐν Ἀθήναις φαινόμενα.

Ἡ μέση βαρομετρικὴ θλῖψις ἦν 751,59 ἐνῷ ἡ τοῦ 1882 ἦν 753,07. Καὶ ἡ ἐλαχίστη μὲν θλῖψις ἦν τὴν 12 Μαρτίου (734.16) μεγίστη δὲ τὴν 22 Φεβρουαρίου (762.17). Πᾶσαι δὲ αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι ἀνηγμέναι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ εἰς θερμοκρασίαν 0 τοῦ ὑδραργύρου.

Ἡ μέση θερμοκρασία τοῦ ἔτους ἦτο εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως Κελσίου 17,50 ἤτοι περίπου ἡ αὐτὴ ἡ καὶ τῷ 1882 ἥτις ἦν 17,98. Καὶ μεγίστη μὲν θερμοκρασία ἦν τὴν 20 Ἰουλίου (35,5) ἐλαχίστη δὲ τὴν 22 Ἰανουαρίου (-2,8).

Ὁ μέσος ὅρος τῆς θερμοκρασίας τῶν τεσσάρων τοῦ ἔτους ἐποχῶν ἦν ὁ ἑξῆς. Χειμὼν 8,91 Ἔαρ 15,40 Θέρος 26,26 Φθινόπωρον 19,44

Ἡμέραι καταπτώσεως ὕδατος εἴτε ὡς βροχῆς, εἴτε ὡς χιόνος, εἴτε ὡς δρόσου ἔσχομεν 127 ἐνῷ πέρυσι ἔσχομεν 101, καὶ τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνῆλθεν εἰς 616,25 χ. μ. Ὥστε τὸ λῆξαν ἔτος δύναται νὰ καταριθμηθῇ μεταξὺ τῶν πολυομβροτέρων ἐν Ἀθήναις.

Ἄνεμοι δ' ἔπνευσαν ἐν συνόλῳ Ν 103, ΒΑ. 73, Β. 65, ΝΔ. 52, Δ. 24 Α. 28, ΒΔ. 8 καὶ ΝΑ 7.

Η ΕΛΛΑΣ ΠΡΟ ΤΟΥ 1821

Α΄. *

Μεθ' ὅλας τὰς ποικίλας τοσούτων αἰώνων περιπετείας, μετὰ τοσαύτας πολιτικὰς μεταβολὰς καὶ τοσαύτας ξένων ἐθνῶν εἰσβολὰς καὶ κατακτήσεις, ὁ Ἑλληνισμὸς (ἐξαιρουμένης τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἐν τῇ πρὸς δυσμὰς Μεσογείῳ ἀποικιῶν) κατέχει καὶ σήμερον ἔτι τὴν αὐτὴν περίπου γεωγραφικὴν ἔκτασιν ὡς καὶ κατὰ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα. Συμπαγὴς εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ μέχρι τοῦ Στρυμόνος, περιβάλλει ἐκεῖθεν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπεκτεινόμενος πρὸς τὰ ἐνδότερα, τὴν παραλίαν ἅπασαν τῆς λοιπῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ τὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλ' ἐνῷ, κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμούς, εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὁ ἑλληνικὸς οὗτος πληθυσμὸς ἀνήρχετο εἰς εἴκοσι περίπου ἑκατομμύρια[1], μόλις συνεποσοῦτο εἰς τέσσαρα ἢ τὸ πολὺ πέντε ἑκατομμύρια κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος[2]. Καίτοι συμμετασχόντες τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου διὰ θυσιῶν ἀτομικῶν, διὰ γενικῶν σφαγῶν καὶ καταδρομῶν παντοίων, δὲν ὑπέστησαν ὅμως πάντες οὗτοι οἱ Ἕλληνες τὸ βάρος τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Ἐξ αὐτῶν οἱ ἐν Θράκῃ, ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ οἱ τῶν πλείστων τῶν παρ' αὐτὴν νήσων, ἐγγύτερον τοῦ κέντρου τῆς ἐξουσίας κείμενοι, ὑπὸ πολυαρίθμων Ὀθωμανῶν περιστοιχούμενοι, ὑποχείριοι δ' ἀείποτε τῶν Τούρκων, δὲν ἠδύναντο νὰ κινηθῶσι καὶ ἐὰν εἶχον τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς τοῦτο τόλμην. Ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἔνθα τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ὑπερεῖχε, τὸ δὲ ὀρεινὸν τῆς χώρας ἀνύψοι τὸ φρόνημα, οἱ κάτοικοι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἔδραξαν τὰ ὅπλα. Ἀλλὰ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα περιεστάλησαν ἐκεῖ εὐθὺς ἐξ ὑπαρχῆς, αἱ δ' ἐπαρχίαι ἐκεῖναι,ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατε-

* Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ἐν τῇ Nouvelle Revue τῶν Παρισίων (1 Ἰανουαρίου 1884).

1 Ἴδε Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν τόμ. Α΄. σελ. 320. τόμ. Δ΄. σελ 385)6.

2 Κατὰ τὸν Eton (A Survey of the Turkish Empire, London 1801) αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἕλληνες ὑπελογίζοντο εἰς ἑπτὰ ἑκατομμύρια, ἀλλὰ βεβαίως καθ' ἃ ὁ Ἄγγλος ἐπιφέρει, ἦτο ὑπερβολικὴ ἡ τοιαύτη τοῦ πληθυσμοῦ των ἐκτίμησις. Καὶ σήμερον ἔτι μετὰ τὴν ἀποκτηθεῖσαν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι αὔξησιν καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκίᾳ ὁπωσδήποτε περιορισμὸν τῶν δεινῶν τῆς προτέρας αὐθαιρεσίας, διστάζομεν νὰ ἀναβιβάσωμεν τὸν ὅλον τῶν Ἑλλήνων ἀριθμὸν εἰς ἐπέκεινα τῶν ἓξ ἑκατομμυρίων ψυχῶν.

χόμεναι, ἐγένοντο τὰ ὁρμητήρια των καθ᾽ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Οὗτος διεξήχθη εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας τῆς Στερεᾶς ἐπαρχίας, εἰς τὴν Πελλοπόννησον, εἰς Κρήτην καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς κυρίως νήσους τοῦ Αἰγαίου. Μόναι αἱ ἑλληνικαὶ αὗται χῶραι, περιλαμβάνουσαι τὸ τέταρτον περίπου τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ[1], ὑπέστησαν ἐπὶ ὅλην ἑπταετίαν καὶ ἐπέκεινα τὴν ἄνισον κατὰ τοῦ ὄγκου τῆς τουρκικῆς δυνάμεως πάλην. Οὐδ᾽ ηὐτύχησαν μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς νὰ ἀνακτήσωσι συνάπασαι τὴν ἐλευθερίαν ὑπὲρ ἧς τοσοῦτον ἐμόχθησαν. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸ νέον τῆς Ἑλλάδος βασίλειον ἀνήρχοντο εἰς ἑπτακοσίας χιλιάδας ψυχὰς ὅτε καταθέσαντες τὰ ὅπλα ἀπεπειράθησαν ν᾽ ἀριθμηθῶσι[2].

1 Ὁ Félix Beaujour, διατελέσας πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Μακεδονίᾳ ἀπὸ τοῦ 1787 ἕως τοῦ 1797, ὑπολογίζει εἰς 1,400,000 τὸν πληθυσμὸν Μακεδονίας Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, τὸν δὲ τῆς λοιπῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς 220,000 καὶ εἰς 300,000 τὸν τῆς Πελοποννήσου. (Tableau du commerce de la Grèce vol I. p. 22) Εἰς 300,000 ἐπίσης ὑπολογίζει τοὺς κατοίκους τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ Στεφανόπουλος (Voy. en Grèce vol II. p.1666) Κατὰ τὴν γενομένην ἐν ἔτει 1686 ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἀπογραφὴν μόλις ἀνήρχετο εἰς 200,000 περίπου ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελλοποννήσου (Ἴδε Σάθα Τουρκοκρ: Ἑλλάς, σελ. 366). Ἡ κατὰ ἓν τρίτον προσαύξησις αὐτοῦ ἐντὸς ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπέκεινα δὲν φαίνεται ἀπίθανος. Ἀλλ᾽ ὁ Pouqueville ὅμως, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πληρονομένου χαρατζίου, ὑπολογίζει τὸν χριστιανικὸν τῆς Πελοποννήσου πληθυσμὸν εἰς 150,000 Voy. en Grèce vol. III p. 410. Ὁ αὐτὸς ὑπολογίζει εἰς 275,000 τοὺς κατοίκους τῆς Θεσσαλίας καὶ εἰς 373,000 τοὺς τῆς Ἠπείρου.

Τῆς δὲ Κρήτης ὁ πληθυσμὸς ἀρχομένης τῆς ἐπαναστάσεως ἀνήρχετο κατὰ τὸν Pashley εἰς 260 ἢ 270,000 κατοίκων (Travels in Crete, v. II p. 326). Τῆς ἀρχαίας Κρήτης οἱ κάτοικοι ὑπελογίζοντο ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον. Ὅτε δὲ οἱ Βενετοὶ κατὰ τὴν 13 ἑκατονταετηρίδα κατέλαβον τὴν νῆσον εὗρον ἐν αὐτῇ 500 ἕως 600,000 κατοίκων Κατὰ τὴν 16ην ἑκατονταετηρίδα ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχεν ἐκπέσει εἰς τὸ ἥμισυ περίπου. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν Ἄγγλος περιηγητὴς (καθ᾽ ἃ ὁ αὐτὸς Pashley ἀναφέρει,) ὑπελόγιζεν αὐτὸν εἰς 80,000 ψυχῶν μόνον.

2 Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Κυβερνήτου Καποδιστρίου εἰς ἀπάντησιν ἐρωτημάτων τῶν Δυνάμεων (Ἴδε Μάμουκα τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α' σελ. 235-236) ὁ πρὸ τοῦ 1821 πληθυσμός τῶν χωρῶν τούτων ἦτο 950,000 ὁ δὲ κατὰ τὸ 1828 ἦτο 765,000.—Ἡ ἐκτίμησις αὕτη φαίνεται ἐν πολλοῖς ὑπερβολική. Οὕτω εἰς μὲν τὰς ἀπελευθερωθείσας νήσους τοῦ Αἰγαίου ἀποδίδεται πληθυσμὸς 178,000 κατά τε τὸ 1821 καὶ κατὰ τὸ 1828, εἰς δὲ τὴν Εὔβοιαν 169,000 πρὸ τοῦ 1821 καὶ 120,000 κατὰ τὸ 1828. Ἀλλ᾽ αἱ μὲν νῆσοι κατὰ τὸ 1840 εἶχον 143,000 κατοίκους, κατὰ δὲ τὴν ἀπαρίθμησιν τοῦ 1875, 175,701 ἡ δ᾽ Εὔβοια κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1840 ἀπαρίθμησιν περιεῖχε 43,340, κατὰ δὲ τὴν ἔτει 1875, 83, 350. Ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον ἡ ἀπογραφὴ τοῦ 1840 ἔδωκε 431.000 κατοίκους, ἡ δὲ τοῦ 1879, 709,245. Κατὰ τοῦ Κυβερνήτου τὸν ἀπολογισμὸν περιεῖχε αὕτη 500,000 κατοίκους πρὸ τοῦ 1821, καὶ 400,000 κατὰ τὸ 1828.—Ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τῶν κατοίκων πρὸ τοῦ 1821 περιλαμβάνονται καὶ οἱ Ὀθωμανοί, ἀποτελοῦντες τὸ δέκατον περίπου τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ.— Ἐν συνόλῳ ἡ πρώτη τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἀπογραφὴ ἔδωκεν ὡς ἀποτέλεσμα πληθυσμὸν 650.000. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1836 ὁ πληθυσμὸς ἀνήρχετο εἰς 751,000 περίπου, ἴσος δηλονότι πρὸς τὴν τοῦ Καποδιστρίου πρὸ ὀκταετίας ἐκτίμησιν. Κατὰ τὸ 1840 ἀπεγράφοντο 856,000 κάτοικοι. Κατὰ δὲ τὸν τελευταῖον ἀπολογισμὸν τοῦ 1879, ἐξαιρουμένων τῶν Ἰονίων νήσων, οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου ἀνήρχοντο εἰς 1,409,334, οἱ δὲ τῆς Ἑπτανήσου εἰς 244,433, ἤτοι ἐν συνόλῳ εἰς 1,653,765.—Συμπεριλαμβανομένης δὲ τῆς νεωστὶ προσαρτηθείσης εἰς τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον χώρας ἔκ τε τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων συμποσοῦται τὴν σήμερον εἰς δύο περίπου ἑκατομμύρια.

Αἱ χῶραι αὗται περιεῖχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἑξαπλάσιον περίπου πληθυσμόν[1], μεθ' ὅλους δὲ τοὺς κατὰ τὴν μακρὰν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας διάρκειαν πολέμους, κατῳκοῦντο εἰσέτι πυκνῶς ὅτε αἱ σταυροφορίαι ἐπέφερον τὰ πρῶτα κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καίρια τραύματα, καὶ ὁπότε ἡ τουρκικὴ κατάκτησις ἐπέφερε τὴν ὁριστικὴν καταστροφήν του.

Ἐπὶ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας τοῦ καταχτηθέντος κράτους εὐημερίας ἔζησαν οἱ Τοῦρκοι, βαρβάρως ἐκμεταλλευόμενοι αὐτὰ ἐφ' ὅσον διέμενον. Ἀλλ'οὐδὲν πρὸς διατήρησιν αὐτῶν ἔπραξαν, οὐδέποτε ἐσκέφθησαν περὶ ἀναπτύξεως καὶ προόδου τῶν πλουσίων χωρῶν, αἵτινες ὑπὸ τὴν ὀλεθρίαν αὐτῶν Κυβέρνησιν κατέπιπτον καὶ ἠρημοῦντο. «Ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐ»τῶν, λέγει Ἄγγλος παρατηρητής, ἡ ἐπιστήμη, τὸ ἐμπόριον, πᾶσα γνῶ»σις, πᾶσα τοῦ βίου ἀπόλαυσις, τὰ πάντα παρήκμασαν· οἱ Τοῦρκοι οὐχὶ »μόνον ἐκπροσωποῦσιν αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὴν βαρβαρότητα καὶ τὸν δεσπο»τισμόν, ἀλλ' ἀποσβύνουσι καὶ εἰς τοὺς ὑποτελεῖς αὐτῶν πᾶσαν φλόγα »μαθήσεως, καὶ τὴν διάνοιαν ἔτι αὐτήν.»

Ἡ βαθμιαία τοῦ πληθυσμοῦ ἀραίωσις καὶ ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐρήμωσις τῆς χώρας ἦσαν καὶ μένουσι τρανὰ καὶ ψηλαφητὰ τεκμήρια τῆς καταστρεπτικῆς τῶν Τούρκων διοικήσεως. Ἀντὶ τοῦ θάμβους μεθ' οὗ ὁ Βιλλαρδουῖνος καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ περιέγραφον ἀρχομένης τῆς δεκάτης τρίτης ἑκατονταετηρίδος, τὴν εὐημερίαν καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς, οἱ περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος περιελθόντες τὴν Τουρκίαν ξένοι, μετὰ φρίκης ἐκθέτουσι τὴν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ἐπικρατοῦσαν ἀθλιότητα. Ἡ γῆ μόλις ἐκαλλιεργεῖτο χάριν τῶν ἀπολύτων ἀναγκῶν τῶν κατοίκων. «Πρὸς τί νὰ »κοπιάζωσιν οἱ ἄνθρωποι; Ἐὰν ἔσπειραν τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν ἠδύναντο νὰ »ἐκληρθῶσιν ὡς εὐποροῦντες, ὁ δὲ προστυχὼν Ἀγᾶς ἤθελεν ἐπέλθει καὶ »καταφάγει τὴν περιουσίαν των»[2]. Ἐν ἐλλείψει καλλιεργείας, ἐν ἐλλείψει προϊόντων, ἔπαυσε πολλαχοῦ πᾶσα μετὰ τοῦ λοιποῦ κόσμου ἐπικοινωνία. Ἡ Ἑλλὰς ἐγένετο χώρα δυσπρόσιτος καὶ ἄγνωστος, μόλις δ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τολμηροί τινες περιηγηταὶ ἐπεσκέπτοντο αὐτὴν χάριν τῶν περισωθέντων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ἐλεεινολογοῦντες τοὺς δυστυχεῖς αὐτῆς κατοίκους, ἢ μετ' ἀδίκου ἀναλγησίας ὑβρίζοντες αὐτούς, ὡς βεβη-

Κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε αὔξησιν, εἰς τὰς παλαιὰς τοῦ βασιλείου ἐπαρχίας ἡ περίοδος τοῦ διπλασιασμοῦ ὑπολογίζεται εἰς ἔτη 48 (Ἴδε στατιστικὴν τῆς Ἑλλάδος, Πληθυσμός, 1879, ἐν σ. 48). Ἀλλὰ ἂς εὐχώμεθα ὅτι καὶ διὰ ταχυτέρας, χάρις εἰς τὸν προοδεύοντα πολιτισμόν, αὐξήσεως, καὶ διὰ νέων προσαρτήσεων, θὰ ὑπερδιπλασιασθῇ ὁ τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ κράτους πληθυσμὸς πολλῷ ταχύτερον ἢ μετὰ παρέλευσιν ἡμισείας πάλιν ἑκατονταετηρίδος!

1 Ἴδε τὰς ἐν τῷ Ἀθηναίῳ, ἐν τόμῳ Δ' καὶ Ε', πραγματείας τοῦ κ. Εὐθ. Καστόρχη περὶ τοῦ πλήθους τῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος κατοίκων.

2 Savary. Le:tres sur ia Grèce, Paris 1788, σελ. 45.

λοῦντας τὴν ἑστίαν τοῦ πολιτισμοῦ ἐφ' ἧς ἐξεβαρβαρώθησαν[1]. Ἡ εὔφορος τῆς Πελοποννήσου χώρα οὐδεμίαν σχεδὸν τροφὴν παρεῖχεν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, «ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως πάσης ἀσφαλείας καὶ τῶν παντοειδῶν βιαιοπραγιῶν, εἰς τὰς ὁποίας οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν ἐκτεθειμένοι»[2]. Ἡ πεδιὰς τῆς Ἤλιδος ἦτο ἔρημος καὶ χέρσος. «Ἡ φαυλοτάτη τῆς Πελοποννήσου κυβέρνησις καὶ ἡ τῶν ἐπὶ τόπου τυραννίσκων καταπίεσις εἰς τοσοῦτον ἐλεεινότητος ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς Γαστούνης, ὥστε πάντες οἱ ἀγροὶ περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, οἱ δ' Ἕλληνες ἀπὸ γαιοκτητῶν ἐγένοντο ποιμένες ἢ ἐργάται μίσθιοι»[3]. Εἰς Δύβρην εὗρεν ὁ Leake τὰς πλείστας τῶν οἰκιῶν ἀκατοικήτους, διότι οἱ κάτοικοι εἶχον ἐκπατρισθῆ ὅπως λυτρωθῶσιν ἀπὸ τῶν ἀφορήτων ἀγγαρειῶν, τὰς ὁποίας τοῖς ἐπέβαλλον οἱ γείτονες αὐτῶν Μωαμεθανοὶ τῆς Λάλας[4]. Τῆς Μονεμβασίας καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς οἱ κάτοικοι εἶχον παρομοίως διασπαρεῖ εἰς Ὕδραν, εἰς Σπέτσας καὶ μέχρι τῆς Ἀσίας αὐτῆς. Τὴν Καρύταιναν ἐπίσης εἶχον παραιτήσει ἔρημον οἱ κάτοικοί της, καταφυγόντες καὶ οὗτοι εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἀνετωτέρας ἐκεῖ ὑπάρξεως ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Καρα-Οσμάνογλου[5]. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των ἐφρόνουν οἱ δυστυχεῖς ὅτι ἡ μετατόπισις θὰ ἐπιφέρῃ τῶν δεινῶν των τὴν ἀνακούφισιν, καθὼς ὁ πάσχων ἐλπίζει ὅτι θὰ μετριάσῃ τοὺς πόνους ἀνασύρων τὰ ἀλγοῦντα μέλη ἐπὶ τῆς στρωμνῆς του. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀσίᾳ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ὁποῖοι καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Καὶ ἐκεῖ οἱ αὐτοὶ λόγοι ἔφερον τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα.[6]

Ἐνίοτε οἱ κάτοικοι μιᾶς πόλεως μετηνάστευον εἰς πλησιόχωρον ἄλλην. Οὕτως οἱ πλεῖστοι τῶν Γαλαξειδιωτῶν φεύγοντες τὰς καταπιέσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ προσέφυγον εἰς Βοστίτσαν[7]. Οἱ τῶν μεσογείων ὅμως πόλεων δὲν ἠδύναντο νὰ μεταναστεύωσι. Ὁ δὲ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ ἐπισκέπτηται περιοδικῶς τὰς ὑπ' αὐτὸν πόλεις καὶ χωρία, περιμένων ἑκάστοτε ἑκουσίας δῆθεν παρὰ τῶν κατοίκων προσφοράς. Καὶ οἱ υἱοί του ἠκολούθουν τὸ πατρικὸν παράδειγμα, οἱ δ' ἐγχώριοι οὐδὲ τὴν πανώλην

1 Ἐν Γαστούνῃ ἤκουσα συνομιλίαν μεταξὺ Ἄγγλου περιηγητοῦ, Ἕλληνός τινος καλογήρου καὶ τοῦ ξενίζοντος ἡμᾶς ἰατροῦ τῆς Γαστούνης. Οἱ δύο τελευταῖοι παρεπονοῦντο διὰ τὸν ζυγὸν ὑπὸ τὸν ὁποῖον στενάζουσιν οἱ Ἕλληνες.—Ὁ Θεός, εἶπεν ὁ Ἄγγλος, ἀφῄρεσεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλευθερίαν, διότι εἶναι ἀνάξιοι αὐτῆς». Bartholdy Voyage en Grèce Paris 1807 II σελ. 13.

2 Comte Chaptal. de l'Industrie française vol. I p. 117.

3 Leake, Travels in the Morea, vol I σελ. 11.

4 αὐτόθι vol II σελ. 204 καὶ 237.

5 αὐτόθι σελ. 23.

6 Ἡ πεδιὰς τῆς Μάκρης ἦτο χέρσος. (Savary. p. 45). «Παρὰ τὸ Χαλέπιον ἐξ εἴκοσι ἀκμαζόντων χωρίων μόλις τέσσαρα ἢ πέντε διεσώζοντο. Ἡ τυραννία τῶν κυβερνώντων ἐβίαζεν ἁπανταχοῦ τοὺς ἀγρότας νὰ προσφεύγωσιν εἰς τὰς πόλεις, ἔνθα ἡ ἔνδεια τοὺς ἐξηφάνιζεν ἐντὸς ὀλίγου. Juchereau de St Denis, Révolutions de Constantinople I σελ. 134»

7 Leake, Travels in Northern Greece, 1804—1806 τομ. α' σελ. 309.

»οὐδὲ τὸν λιμὸν ἐφοβοῦντο τοσοῦτον, ὅσον τὴν ἐμφάνισιν τῶν προδρόμων του, φερόντων μικρὰ τεμάχια προστύχου χάρτου, ἐφ' οὗ ἦσαν γεγραμμέναι ὀλίγαι ἑλληνικαὶ λέξεις, ἐπισφραγισμέναι διὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης γνωστῆς σφραγῖδος, ἧς ἡ θέα ἐνέπνεε τρόμον καθ' ἅπασαν τὴν Ἤπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν»[1]. Οἱ Γαλαξειδιῶται ἔφευγον διότι ὁ Ἀλῆ πασᾶς τοὺς ἤθελε ναύτας ἐπὶ τῶν πλοίων του. Ἀλλ' ἡ Βοστίτσα ἔνθα προσέφευγον ἔκειτο ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου. «Ὁ δὲ νεωστὶ διορισθεὶς πασᾶς τοῦ Μωρέως εἶχε πληρώσει τετρακόσια πουγγία διὰ τὸν διορισμόν του ἐπὶ ἓν καὶ μόνον ἔτος, ὥστε βεβαίως ἤθελε κατορθώσει νὰ ἐξαγάγῃ χίλια ἐκ τῆς τοπαρχίας του. Ὁ πρὸ αὐτοῦ Βαλῆ πασᾶς, ὅστις μετετέθη εἰς Κρήτην, εἶχε πληρώσει ἑξακόσια πουγγία διὰ δύο ἐτῶν διοίκησιν, ἐβεβαιοῦτο δὲ ὅτι ἐπλούτησεν ἐν Πελοποννήσῳ»[2]. Οἱ πασάδες ἐπλουτίζοντο ἀλλ' οἱ κάτοικοι ἀπεγυμνοῦντο. «Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, λέγει μετ' ἀγανακτήσεως ὁ Pouqueville, εἶναι ἡ χώρα τῆς συμφορᾶς. Πρὸς οὐδεμίαν ἐπὶ γῆς ἐπικράτειαν ὁμοιάζει. Ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἀπωτάτης τοῦ Εὐξείνου ἄκρας, ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς αἱ πόλεις αὐτῆς εἶναι κοπρῶνες, τὰ χωρία της φωλεαὶ ἐρημώσεως. Ἁπανταχοῦ ὁ λόγος περὶ μόνον πανώλης, ἢ πυρκαϊῶν, ἢ ἐπιδημιῶν, ἢ λιμοῦ. Παρὰ τὰς πύλας τῶν πόλεων ἵστανται ἀγχόναι καὶ πύργοι κρανίων. Τὰς αὐλὰς τῶν σατραπῶν κοσμοῦσι κεφαλαὶ αἱματόφυρτοι, σκόλοπες καὶ βασανιστήρια. Εἰς τὰς ὁδοὺς ῥακενδύται μόνον περιφέρονται. Ἐν ἐλλείψει πάσης ἀστυνομίας, οὔτε τάξις ὑπάρχει οὔτε ἀσφάλεια, οὔτε ἡσυχία. Ἡμερότης ἠθῶν δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης. Ὁ ἔχων ὀλίγα χρήματα τὰ θάπτει ἐντὸς τῆς γῆς, ὁ ἔχων

1 Leake, Northern Greece I. p. 309. Τὴν συνήθειαν τοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος διορισμοῦ τῶν πασάδων καὶ τῶν καδίδων παρέλαβον οἱ Τοῦρκοι ὡς φαίνεται ἐκ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων· Ἴδε Σάθα προλεγόμενα εἰς Μνημεῖα Ἑλλ. Ἱστορίας τομ. 4. σ. LXXXII καὶ τοὺς ἐκεῖ μνημονευομένους στίχους ἐκ τῶν χρονικῶν τοῦ Μωρέως:

Καθὼς ἔνι τὸ σύνηθες καὶ κάμνει ὁ βασιλέας
καὶ πᾶσα χρόνον κεφαλὴν ἀλλάσσει ς' τὸν Μοραίαν.

2 Leake II p 346. Οἱ Σατράπαι οὗτοι διωρίζοντο ἐπὶ ἓν ἔτος μόνον. Συνέφερε καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ πρωτευούσῃ διορίζοντας ἡ ἀνανέωσις τῶν ἀξιωμάτων, ἀφοῦ ταῦτα ἐπωλοῦντο. Ἴδε ἐν τόμῳ ΙΑ'. τῶν τοῦ Μάμουκα (τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος σελ. 309-323) τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὸ ἐρώτημα τῶν πρέσβεων τῶν Δυνάμεων: Ποῖαι αἱ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ κτλ. «Τίς δύναται (ἐν σελ. 316) νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἕνας πασᾶς, ὅστις ἀνέβη εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην θέσιν, ἀφ' οὗ πρὸ ὀλίγου διετέλει κρεωπωλῶν, ὅλως δὲ ἀμαθὴς ἐπίτροπος ἀπολύτου δεσπότου, εἰμπορεῖ ποτὲ νὰ φέρεται ἐπιεικῶς καὶ νὰ ἀκολουθῇ δεσποτικὰς διατάξεις! Κανεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ λαλήσῃ ἔμπροσθεν τοῦ πασᾶ, ὅστις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ σηκώσῃ τὴν ζωὴν οὗτινος ἤθελε ἐκ τῶν διοικουμένων του, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε ἔντρομος ἐπλησίαζε πᾶς τις εἰς τὸ παλάτιόν του. Ἐτρόμαζεν ἀκόμη καὶ πρὶν ἴδῃ τὸν Δεσπότην τοῦτον καὶ ἀκούσῃ τὴν ἀπειλητικήν του φωνήν. 150 ἔνοπλοι στρατιῶται, καβάσιδες λεγόμενοι, ἕνας Ἰτζ-Ἀγᾶς καὶ ὁ δήμιος ἐφύλαττον ἀδιαλείπτως τὴν πύλην τοῦ πασᾶ καὶ ἓν μόνον νεῦμα τῆς κεφαλῆς του ἀπεφάσιζε τὴν ζωὴν τοῦ ἱκετεύοντος».

»σκεύη πολύτιμα τὰ κρύπτει ἐντὸς τοῦ γυναικωνίτου του, ἕκαστος δὲ ζῇ »εὐτελῶς, ὅπως λάθῃ βιώσας[1].»

Ἐντὸς τῶν πόλεων τούτων[2] οἱ Ἕλληνες κατεῖχον ἰδίας συνοικίας, κεχωρισμένοι τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες συνήθως ἔζων ἐντὸς τοῦ ὑπερέχοντος τῆς πόλεως φρουρίου, ἔνθα τοιοῦτον ὑπῆρχε. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν συνοικιῶν των αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν οἴκων των ἠδύναντο οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἐκδιωχθῶσι κατὰ βούλησιν τῶν κρατούντων. Εἰς Χανία τῆς Κρήτης (ἐν ἔτει 1780) τοῖς ἀπηγορεύθη ἐπὶ δύο μῆνας νὰ διανυκτερεύωσιν εἰς τὰς ἐντὸς τῶν τειχῶν οἰκίας των, διότι ὁ ἐπίσκοπος ἀπετόλμησε νὰ εἰσέλθῃ ἔφιππος εἰς τὴν πόλιν, δικαίωμα εἰς μόνους τοὺς ἀρχιεπισκόπους παρεχόμενον[3]. Οἱ Ραγιάδες ὤφειλον νὰ ἀφιππεύσωσι ἅμα συναντοῦντες Τοῦρκον καθ' ὁδὸν καὶ νὰ περιμένωσι, ταπεινῶς παρὰ τὴν ὁδὸν ἱστάμενοι, τὴν διάβασίν του. Ἀλλ' οὐδεὶς τοῖς ὑπελείπετο ἐξευτελισμὸς πρὸς διαρκῆ ἔνδειξιν τῆς δουλικῆς ἀπέναντι τῶν Ὀθωμανῶν θέσεώς των. Δὲν τοῖς ἐπετρέπετο νὰ χρωματίζωσι τὰς οἰκίας των ἐκτὸς διὰ χρωμάτων σκαιῶν, ἐπὶ ποινῇ δὲ θανάτου ἀπηγορεύετο ἡ χρῆσις τῶν χρωματισμῶν δι' ὧν οἱ Τοῦρκοι ἐκόσμουν τὰς ἰδίας οἰκίας[4]. Τοῖς ἦτο ἐπίσης ἀπηγορευμένον νὰ ἐνδύωνται ἄλλως ἢ δι' ὑφασμάτων εὐτελῶν ὡρισμένου χρωματισμοῦ· ὡρισμένον ἐπίσης ἦτο τὸ χρῶμα τῶν ἐμβάδων καὶ τοῦ περὶ τὸ φέσιον σαρικίου δι' ἑκάστην φυλήν· ἄλλο διὰ τοὺς Ἕλληνας, ἄλλο διὰ τοὺς Ἀρμενίους, ἄλλο διὰ τοὺς Ἰουδαίους· ὡρισμένον ἦτο καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὸ σχῆμα τοῦ καλπακίου δι' οὗ οἱ προὔχοντες ἐκόσμουν τὴν ταπεινὴν κεφαλήν των[5].

1 Pouqueville voy. en Grèce. II σελ. 231.

2 Ἐξαιρουμένης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ὁποίας ὁ ἐντὸς τῶν τειχῶν πληθυσμὸς ἀνήρχετο κατὰ τὸν Eton εἰς 230,000, καὶ τῆς Θεσσαλονίκης περιεχούσης 60,000 κατοίκους κατὰ τὸν Fèlix Beaujour, ἡ πολυπληθεστέρα τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἀρχομένης τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ἦτο ἡ τῶν Ἰωαννίνων, κατοικουμένη ὑπὸ 24,000 περίπου ψυχῶν, ἐξ ὧν τὰ τρία περίπου πέμπτα Ἕλληνες. Ἡ Πρέβεζα κατὰ τὸν Leake περιεῖχε δισχιλίας οἰκογενείας κατὰ τὴν ἄφιξιν τῶν Γάλλων τῷ 1798· ἀλλὰ κατὰ τὸ 1805 μόλις ἠριθμοῦντο ἐν αὐτῇ 1200 οἰκογένειαι. Τὰ Βοδενὰ περιεῖχον 1500 τουρκικὰς οἰκίας καὶ 500 ἑλληνικάς, ἡ Βέρροια δισχιλίας οἰκογενείας ἐξ ὧν αἱ 1,200 ἑλληνικαί.

Ἐν Πελοποννήσῳ αἱ Πάτραι, ἡ πολυπληθεστέρα μετὰ τὰ Ἰωάννινα ἑλληνικὴ πόλις, περιεῖχε, κατὰ τὸν Leake ἐπίσης, δεκακισχιλίους κατοίκους, ἐξ ὧν τὸ τρίτον Τοῦρκοι· ἡ Δημητσάνα 300 οἰκογενείας, τὰ Καλάβρυτα ἑξακοσίας ἐξ ὧν αἱ ἑκατὸν τουρκικαί. Τὸ Ἄργος, ὅπερ ἦτο προνομιοῦχον, καθ' ὃ ἐξάρτημα τῆς Μαριὲμ Σουλτάνας, περιεῖχε 1200 οἰκογενείας, ἐξ ὧν 60 ἢ 80 τουρκικαί· ἡ Βοστίτσα τετρακοσίας περίπου ἑλληνικὰς καὶ τριάκοντα τουρκικὰς οἰκογενείας. Τὸν πληθυσμὸν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Pouqueville ὑπολογίζει εἰς δεκακισχιλίους περίπου ἐξ ὧν τρισχίλιοι Τοῦρκοι. Τῆς δὲ ὅλης Ἀττικῆς τοὺς κατοίκους ἀναβιβάζει εἰς 25,000. Ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς συνεποσοῦτο εἰς 431,000. (Pouq. voy. en Grèce vol. III σελ. 97.) Κατὰ τὸν κ. Κασόρχην, ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ πραγματείᾳ, ἡ Ἀττικὴ κατὰ τὸν γ' καὶ δ' π. Χ. αἰῶνα εἶχε 550,000 κατοίκους. Κατὰ δὲ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1879 ἀνήρχετο οὗτος εἰς 116,263 ψυχάς.

3 Savary. p. 262.

4 Eton p. 98.

5 Eton ib. Ἴδε καὶ Lacroix Etat présent des nations et églises grecque armenienne κτλ. Paris 1741, σελ. 11.

Καὶ οἱ προνομιοῦχοι δ' ἄλλως ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς ἐδέησε νὰ περικόψωσι τὸν γῦρον τοῦ πίλου αὐτῶν καὶ νὰ φέρωσι τὸ ὑπὸ τῆς συνηθείας καθιερωθὲν ἤδη καλυμμαύχιον.

Οὐδ' ἦτο ἡ περικοπὴ τοῦ πίλου ἡ μόνη ἐπιβληθεῖσα εἰς τὸν κλῆρον ἔνδειξις τῆς δουλείας. Ἡ οἰκοδομὴ ἐκκλησιῶν νέων ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Χριστιανούς. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐπισκευὴν τῶν παλαιῶν ἀπῃτεῖτο ἄδεια εἰδικὴ ἑκάστοτε, ἥτις ἀντὶ πολλῶν χρημάτων καὶ μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπετυγχάνετο. Οἱ κάτοικοι τοῦ Μιστρᾶ (ἔτει 1805) ἐξηγόρασαν τοιαύτην ἄδειαν ἀποτίσαντες εἰς ἓν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τουρκικῶν τεμενῶν ἀνὰ τριακόσια γρόσια δι' ἑκάστην τῶν ἐπισκευασθησομένων ἐκκλησιῶν[1]. «Ἐν Σμύρνῃ πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1764 γενομένης πυρ»καϊᾶς οἱ Ἕλληνες εἶχον δύο ναούς. Ἐζήτησαν παρὰ τῆς Πύλης τὴν ἄ»δειαν πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ πυρποληθέντος ἑτέρου ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ »τοσοῦτον ἦτο τὸ ἀπαιτηθὲν πρὸς χορήγησιν τῆς ἀδείας ποσόν, ὥστε δὲν »ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ἀποτίσωσι»[2]. Διὰ τοιαύτης πολιτικῆς, ἐπιλέγει ὁ ἀφηγούμενος τὸ γεγονὸς τοῦτο περιηγητής, οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐπιτύχωσι βαθμηδὸν τὴν ἐντελῆ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκρίζωσιν.

Οὐδὲ κώδωνας ἐπετρέπετο νὰ ἔχωσιν οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν. Εἰς προνομιούχους τινὰς χώρας παρεχωρεῖτο σπανίως καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἡ πρὸς τοῦτο ἄδεια, ἔνθα δὲν ὑπῆρχον Τοῦρκοι πλησίον, ὅπως ἀκούωσι τὸν βδελυρὸν ἦχον, ὡς λόγου χάριν εἰς τὰ ἐν Χίῳ Μαστιχοχώρια[3]. Ἀλλ' οἱ Μαστιχοχωρῖται, ὀφείλοντες ἀφ' ἑνὸς σχετικήν τινα εὐημερίαν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Σουλτανικοῦ χαρεμίου ἐξάρτησίν των, δὲν ἦσαν ἀφ' ἑτέρου κύριοι τοῦ καρποῦ τῶν κόπων των· τὸ ἥμισυ τῆς μαστίχης ἀνῆκεν αὐτοδικαίως εἰς τὸ χαρέμιον, τοῦ δ' ἑτέρου ἡμίσεος ἡ πώλησις δὲν τοῖς ἐπετρέπετο εἰμὴ εἰς τὴν ὁριζομένην ὑπὸ τοῦ ἀγᾶ αὐτοῦ τιμήν. Οὐδ' ἐπετρέπετο ἄλλως ἡ καλλιέργεια τῆς μαστίχης πέρα καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὡρισμένων χωρίων. Συνήθως δὲ ἡ ὕπαρξις φυσικοῦ τινος οἱουδήποτε πλούτου ἀπέβαινε, ἀντὶ εὐεργετικῆς, πηγὴ νέων δεινῶν καὶ προσθέτων ἐπιβαρύνσεων εἰς τοὺς πλησιοχώρους Ραγιάδες. Πλησίον τῆς Καν-

1 Leake, Morea vol. I σελ. 133.—Ἴδε Pouqueville τόμ. 4 σελ. 371. Ἴδε καὶ Tournefort I p. 487: «Εἰς τὰς ἄλλας τῆς Τουρκίας πόλεις, δι' ἑκάστην οἰκίαν πληρόνεται ἐτήσιος φόρος ἀναλόγως τοῦ γηπέδου αὐτῆς πρὸς συντήρησιν τῶν τζαμίων. Ὅτε Ἕλλην τις, ἢ Ἀρμένιος, ἢ Ἰουδαῖος ἀποβιώσῃ ἄνευ ἀρρένων τέκνων, ἡ οἰκία του περιέρχεται εἰς κατοχὴν τοῦ τζαμίου. Ἀλλὰ τὸν ἀποβιώσαντα ἄτεκνον Τοῦρκον κληρονομοῦσιν οἱ ἀδελφοὶ ἢ οἱ συγγενεῖς του, καὶ μόνον τὸν ἐτήσιον φόρον ἐξακολουθοῦσι πληρόνοντες».— Ἕκαστος ὅμως εὔπορος Τοῦρκος ἐφιλοτιμεῖτο νὰ κληροδοτήσῃ ἰδιοκτησίαν εἴς τι τζαμίον. Καὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲ εὕρισκον συμφέρουσαν τὴν διὰ δωρήσεως εἰς τζαμίον ἐξασφάλισιν μέρους τῆς περιουσίας των. Εὐτυχεῖς ἐλογίζοντο καὶ αἱ πόλεις αἱ ἀπὸ τζαμίου ἐξαρτώμεναι. Μόνος τρόπος ἐξευμενίσεως τῶν Τούρκων ἦτο ἡ ἀπόκτησις Τουρκικῆς τινος οἱασδήποτε προστασίας διὰ τοῦ ὑλικοῦ συμφέροντος.

2 Chandler voy. dans l'Asie mineure et la Grèce, 1764, τόμ. I σελ. 145.

3 Olivier, voy. dans l'Empire Ottoman κτλ.. τόμ. 1 σελ. 285 καὶ 289.

δήλας ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρχε σπήλαιον ἐν ᾧ ἡ χιὼν διετηρεῖτο καθ' ὅλον τὸ θέρος. Οἱ ἀτυχεῖς Κανδηλιῶται ὤφειλον νὰ μεταφέρωσι ἰδίαις δαπάναις τὴν χιόνα εἰς τὸ σεράγιον τοῦ πασᾶ εἰς Τριπολιτζάν[1]. Οὐδ' ἐπεριορίζετο εἰς μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ πασᾶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν ἀγγαρείας εἰς τοὺς Χριστιανούς. Πᾶς Τοῦρκος ἐξήσκει κατὰ βούλησιν τὸ δικαίωμα τοῦτο. Εἰς Λάρισσαν ὁ Leake εἶδεν Ἕλληνα χωρικὸν φονευόμενον ὑπὸ Τούρκου, θέλοντος παρὰ τὴν πύλην τῆς πόλεως νὰ οἰκειοποιηθῇ ἄνθρακας, τοὺς ὁποίους ὁ χωρικὸς ἔφερεν ἐπὶ τοῦ ὄνου του, ἐζήτει δὲ νὰ πωλήσῃ εἰς τὴν ἀγοράν, ἔνθα εἶχε πλειοτέραν πιθανότητα νὰ πληρωθῇ ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ. Ὁ Καδῆς, ἐννοεῖται, ἠθώωσε τὸν φονέα. Οἱ συγγενεῖς τοῦ χωρικοῦ δὲν εἶχον ἱκανὰ χρήματα ὅπως ἐξευμενισθῶσι τὸν Καδῆν ἢ ὅπως ἐξαγοράσωσι μαρτυρίας κατὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ. Εἰς τὰς μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν διαφορὰς ἡ μαρτυρία Χριστιανοῦ δὲν ἦτο δεκτὴ οὔτε ὑπὲρ οὔτε κατά. Εὐτυχῶς Τοῦρκοι μάρτυρες εὐκόλως ἠδύναντο νὰ ἀγορασθῶσι, ὁ δὲ Καδῆς δὲν ἐπέφερε δυσκολίας ὡς πρὸς τὸ ποιὸν τῶν μαρτύρων, ἐὰν ἦτο εὐμενῶς προδιατεθειμένος. «Οἱ ἐντιμότεροι τῶν »ἀνθρώπων ἐκινδύνευον ν' ἀπολέσωσι καὶ ζωὴν καὶ περιουσίαν ἐπὶ τῇ ἁπλῇ »καταθέσει δύο ἢ τριῶν ψευδομαρτύρων[2]. Ἄλλως δὲ ὁ φόνος Χριστιανοῦ ὑπὸ Τούρκου δὲν ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα· «οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη φετβᾶς οἷος »δήποτε διακηρύττων ὅτι τὸ τοιοῦτον ἀντέκειτο εἰς τὸ Μωαμεθανικὸν »δόγμα. Οἱ συνιστῶντες ἐπιείκειαν ἐνεπνέοντο ὑπὸ λόγων συμφέροντος ἢ »ὑπὸ εὐσπλαγχνίας, εἴτε ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ὀρέξεως Σουλτάνου τινὸς πρὸς »γενικὴν τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων του σφαγήν, εἴτε περὶ ἰδιωτικῶν ἐγκλη»μάτων»[3].

Χριστιανὸς ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ φονεύσῃ Ὀθωμανόν, οὔτε ἐν ἰδίᾳ ἀμύνῃ. Καὶ ἐὰν ἁπλῶς ἀπετόλμα νὰ πατάξῃ Τοῦρκον, ἐτιμωρεῖτο συνήθως δι' ἀμέσου θανάτου, ἢ τὸ ἐλάχιστον ἐρραβδίζετο ἀνηλεῶς καὶ ὑπεβάλλετο

1 Leake Morea III p. 109.

2 Tournefort II. p. 31. Ἴδε Μάμουκα τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τομ. ΙΑ σελ. 313. «Εἰς πᾶσαν ἐπαρχίαν (τῆς Πελοποννήσου) ἦτο ἕνας Καδῆς διοριζόμενος ἀπὸ τὸν Ρούμελη Καζασκέρην. Διέμενε δὲ εἰς τὸ ὑπούργημα τοῦτο ἀπὸ 6 ἕως 12 μῆνας καὶ σπανίως ἕως 18. Ἐδίκαζεν ἀνεκκλήτως ὅλας τὰς πολιτικὰς καὶ ἐμπορικὰς ὑποθέσεις παντὸς εἴδους καὶ βαθμοῦ. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦτο καὶ ἐκτελεστὴς τῶν ἀποφάσεών του, τὰς ὁποίας μόνος ὁ πασᾶς ἠδύνατο νὰ ἀναβάλῃ, ἐκκαλῶν τὴν ὑπόθεσιν εἰς Τριπολιτζὰν πρὸς ἀναθεώρησιν. Ἐν τοσούτῳ αὕτη ἡ δυναμικὴ (facultative) ἔκκλησις ἦτο κατάχρησις ἐξουσίας. Ἂν καὶ αἱ ἀποφάσεις τοῦ πασᾶ ἀπεδέχοντο ἐκτέλεσιν, αἱ κρισολογίαι μ' ὅλα ταῦτα παρετείνοντο ἐπ' ἄπειρον, διότι ἡ νομικὴ τῶν Τούρκων οὖσα ἀσαφὴς καὶ ἀντιφατική, ἐξηγεῖτο κατὰ διαφόρους τρόπους παρὰ τῶν Οὐλεμάδων, καὶ ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον συνεπλέκετο ἡ δικανική». Ὁποία δικαιοσύνη ἀπενέμετο εἰς τοιαῦτα δικαστήρια ἐννοεῖται οἴκοθεν. Ἄλλως δὲ οἱ πασάδες δὲν εἶχον ἀνάγκην τῶν δικαστηρίων πρὸς διευθέτησιν τῶν ἰδίων ὑποθέσεων. Ὁ Pouqueville διηγεῖται ὅτι ὁ πασᾶς τῆς Τριπολιτζᾶς ὀφείλων χρηματικόν τι ποσὸν εἰς τὸν ἰατρόν του, τὸν ἐθανάτωσε κρυφίως. (Voy. en Grèce τόμ. IV σελ. 231). Δὲν ἠδύνατο βεβαίως δι' ἁπλουστέρου μέσου νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὀφειλῆς του.

3 Ετον σελ. 101.

εἰς βαρύτατον πρόστιμον. Ἐὰν ὅμως ὁ προσβληθεὶς ἦτο ἐκ τῶν περιβεβλημένων θρησκευτικὸν χαρακτῆρα πρασινοσαρίκων ἐμιρῶν, τότε ἡ ποινὴ ἦτο ἄφευκτος θάνατος[1]·

Ἀληθῶς διὰ χρημάτων ἠδύνατο νὰ ἐξαγορασθῇ παντὸς Τούρκου ἡ εὐμένεια καὶ ἡ προστασία. Καὶ αὐτὸ τὸ Διβάνιον δύναταί τις νὰ ἐξαγοράσῃ ὁλόκληρον διὰ χρυσίου, λέγει ὁ Beaujour. «Ἀλλ' αὕτη ἡ εὐκολία ἐπηύ»ξανε ἀφ' ἑτέρου τὰ δεινὰ τῶν Ραγιάδων. Οἱ Βέϊδες καὶ οἱ Ἀγάδες ἔχον»τες τὴν ἀνάγκην, ἔλαβον συγχρόνως καὶ τὴν συνήθειαν νὰ θησαυρίζωσιν »ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὅπως ἢ ἐξαγοράσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀγχόνης ἢ ἀγοράζωσι σατραπείας». Ἡ δωροδοκία ἦτο αὐτόχρημα ἡ βάσις τοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν πασάδων. «Ἀγοράζοντες τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔνθα τὰ πάντα πωλοῦνται ἐπὶ πλειοδοσία, λέγει ὁ Tournefort[2], ἀποζημιοῦνται ὅπως καὶ ὁπόθεν δύνανται». Ἡ ἐπιβολὴ προστίμων τοῖς παρεῖχε πηγὴν ἀνεξάντλητον καὶ ποικίλην προσόδων[3]. Ἐν γένει δέ, ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου μέχρι τοῦ τελευταίου ὑπαλληλίσκου, πάντες οἱ ἐν τέλει διετρέφοντο οὕτω ἐκ τῶν ἱδρώτων τοῦ καταπιεζομένου Ραγιᾶ, ὁ δ' Ἑλληνικὸς λαὸς διετύπωτε τὴν μακρὰν καὶ σκληρὰν αὐτοῦ πεῖραν διὰ τῆς γνωστῆς παροιμιώδους ἐκφράσεως: «Τοῦρκον εἶδες, ἄσπρα θέλει, κι' ἄλλον εἶδες, κι' ἄλλα θέλει».

Τὸ προχειρότερον μέσον κυβερνητικῆς ἀργυρολογίας, καὶ καταπιέσεως συνάμα, ἦτο ἡ εἴσπραξις τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, τοῦ χαρατζίου.

Ἕκαστος Ραγιᾶς ὑπέκειτο εἰς τὴν ἀπότισιν τοῦ φόρου τούτου, ἐπὶ ἐξαγορᾷ τῆς ζωῆς του. Ὤφειλε δὲ ἀείποτε, ἐξερχόμενος τοῦ οἴκου του, νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὸ ἀποδεικτικὸν τῆς πληρωμῆς· ἀλλὰ ἡ τοιαύτη προφύλαξις δὲν ἐξήρκει πάντοτε ὅπως τὸν ἀπαλλάξῃ τῶν ὀνύχων ἅρπαγός τινος φοροσυλλέκτου· τὸ ἀποδεικτικὸν τοῦτο ἢ χαρατζοχάρτιον, διελάμβανε ρητῶς ὅτι ἀντὶ τοῦ εἰσπραχθέντος χαρατζίου ἐπετρέπετο εἰς τὸν πληρώσαντα νὰ φέρῃ ἐπὶ ἓν ἔτος τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὤμων του[4].

Ὁ φόρος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν ἦτο βαρύς, ἀλλ' οἱ φορολογούμενοι παρεκτὸς τοῦ νομίμου ποσοῦ τοῦ προωρισμένου διὰ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀπεγυμνοῦντο ἴσου, εἰ μὴ μεγαλειτέρου ἐνίοτε ποσοῦ, πρὸς ὄφελος τῶν εἰσπρακτόρων. Αἱ τοιαῦται καταχρήσεις καὶ ὁ ἀτιμωτικὸς τῆς ἐπιβολῆς του χαρακτὴρ ἀπετέλουν τὸν κεφαλικὸν φόρον μισητότερον καὶ τῆς ἐπαχ-

1 Αὐτόθ. σελ. 98. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν αὐστηρότεροι ἔνθα οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐπιφοβώτεροι. «Ἐν Κρήτῃ, εἴτε διότι οἱ Σφακιανοὶ ἐξηρέθιζον τὰς ὑποψίας τῶν ὀθωμανῶν, εἴτε »διότι οἱ Ὀθωμανοὶ ἐθεωροῦντο διαρκῶς ἠναγκασμένοι νὰ προφυλάττωνται, ἕνεκα τοῦ μεγάλου »σχετικῶς ἀριθμοῦ τῶν ὑποδούλων, οἱ Χριστιανοὶ εὐκολώτερον ἢ ἀλλαχοῦ ἐθανατοῦντο εἴτε δι' »αὐτοδικιῶν, εἴτε διὰ τῆς ἐπ' ἐλαχίστῃ προφάσει καταδίκης εἰς ἀπαγχονισμόν». Olivier I p. 421.

2 Vol 1. σελ. 44.

3 Olivier. τόμ. I, σελ. 285.

4 Eton σελ. 98.

θους δεκάτης καὶ πάντων τῶν λοιπῶν καὶ ποικίλων μέσων δι' ὧν ἐτρέφετο ἡ Τουρκικὴ φορολογία, ἐκμυζῶσα τὸν ἱδρῶτα τῶν δεινοπαθούντων Ραγιάδων[1].

Τὸ χαράτζιον ἦτο τριῶν κλάσεων. Εἰς τὴν πρώτην ὑπήγοντο οἱ εὔποροι, πληρόνοντες 12 ἢ 14 γρόσια· εἰς τὴν δευτέραν οἱ χειρώνακτες, οἱ ἐργάται καὶ ἐν γένει οἱ πτωχοί, οὐδὲ τῶν ἐπαιτῶν ἐξαιρουμένων, πληρόνοντες τὸ ἥμισυ τῶν τῆς πρώτης κλάσεως· τελευταία δὲ ἦτο ἡ τῶν παίδων ἀπὸ δεκατετραετοῦς ἡλικίας καὶ κάτω, ὑποβαλλομένων καὶ τούτων εἰς πληρωμὴν τριῶν γροσίων. Εἰς μὲν τὰς πόλεις οἱ παῖδες ἐφορολογοῦντο ἀπὸ ἡλικίας ὀκτὼ ἐτῶν, εἰς δὲ τὰς ἐξοχὰς ἀπὸ πέντε ἐτῶν. Πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἡλικίας οἱ εἰσπράκτορες ἐμέτρων τὰς παιδικὰς κεφαλὰς διὰ σχοινίου ἐπὶ τούτῳ ὡρισμένου. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο, κατὰ βούλησιν βραχυνόμενον, ἐδικαίου πάντοτε τὸν εἰσπράκτορα εἰς τὰς μετὰ τῶν γονέων περὶ ἡλικίας διενέξεις.

Εὐτυχέστεροι τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἐθεωροῦντο, οὐχὶ ἄνευ λόγου, οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἔνθα Τοῦρκοι δὲν διέμενον διαρκῶς· Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸ ἔαρ ἑκάστου ἔτους, ὁ Καπετὰν πασᾶς, ὑπὸ τὴν κυβερνητικὴν τοῦ ὁποίου δικαιοδοσίαν ὑπήγοντο αἱ νῆσοι, ἐνεφανίζετο μετὰ τοῦ στόλου πρὸς εἴσπραξιν τοῦ φόρου, οἱ ἀτυχεῖς νησιῶται ὑπέφερον διὰ μιᾶς καὶ συσσωρευμένα τὰ δεινὰ ὅσων ἐπὶ ἓν ἔτος ἔμενον ἀπηλλαγμένοι. Ἁμιλλώμενος πρὸς τοὺς τῆς Στερεᾶς συναδέλφους του ὁ πασᾶς, παρεκτὸς τῶν νομίμων φόρων, εἰσέπραττε διὰ τῆς βίας προσφορὰς καὶ δῶρα διπλασιάζοντα τὴν νόμιμον δῆθεν τῶν νήσων φορολογίαν. Οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ναῦται προσέτι τοῦ στόλου, μιμούμενοι τοῦ ἀρχηγοῦ τὸ παράδειγμα ἐλαφυραγώγουν πρὸς ἴδιον ἕκαστος ὄφελος τοὺς περιδεεῖς Χριστιανούς. Εἰς μάτην ἔφευγον οὗτοι εἰς τὰ ὄρη ἢ ἐκρύπτοντο ἐντὸς σπηλαίων, εἰς μάτην ἔθαπτον ἐντὸς τῆς γῆς τὰ κειμήλιά των. Οἱ Τοῦρκοι συλλαμβάνοντες τοὺς προκρίτους ἐρράβδιζον αὐτοὺς ἀνηλεῶς, μέχρις οὗ αἱ γυναῖκές των ἔφερον ὅ,τι εἶχον καὶ δὲν εἶχον καὶ ἐξηνάγκαζον τοὺς κρυπτομένους νὰ παρουσιασθῶσι καὶ οὗτοι. Συχνάκις δ' οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴν λαφυραγωγίαν ἀπήγαγον σιδηροδεσμίους καὶ τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των αὐτά[2]. Ἄλλως δὲ ἡ ἀπαγωγὴ νέων ἀπὸ τῶν νήσων ἢ

1 Ἴδε περὶ χαρατζίου, καὶ περὶ τοῦ φορολογικοῦ ἐν γένει πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως συστήματος τῶν Τούρκων, τὸ Α' κεφάλαιον τοῦ Ε' τόμου τοῦ Pouqueville, voyage en Gréce, πρὸς δὲ Eton σελ. 39 καὶ ἐφεξῆς, καὶ Felix Beaujour τόμ. 1. Ὁ Tournefort καὶ ὁ Choiseul Gouffier παρέχουσιν οὐκ ὀλίγας πληροφορίας περὶ τῶν νήσων τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθησαν. Ὁ Juchereau de St Denis ὑπολογίζει εἰς ἓν καὶ ἥμισυ ἑκατομμύριον φράγκων τὴν ἐκ τοῦ χαρατζίου ὅλην πρόσοδον τοῦ κράτους. Εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην συνιστῶμεν ἰδίως τὸ ἄξιον λόγου πόνημα τοῦ κ. Μοσχοβάκη, «Τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας». Ἀθ. 1882.

2 Choiseul Gouffier I p. 185. Ἴδε καὶ ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 20 Ἰουνίου 1882 τὴν διατριβήν μου: «Ὑπεξαίρεσις τουρκικῆς ναυαρχίδος».

ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Στερεᾶς ἦτο τακτικὸς φόρος αἵματος, τὸν ὁποῖον μετὰ στεναγμῶν ἀπέτιεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πρὸς προμήθειαν ναυτῶν εἰς τοὺς στόλους τοῦ σουλτάνου.

Ἀληθῶς ἡ πληγὴ αὕτη δὲν ἐξισοῦτο πρὸς τὴν ἀκαταλόγιστον συμφορὰν τοῦ παιδομαζώματος, δι' οὗ περιοδικῶς ἀπεδεκατίζετο ἄλλοτε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀποσπωμένου ἀπὸ τῶν κόλπων αὐτοῦ τοῦ ἄνθους του. Κατὰ πενταετίαν, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν Γιανιτσαρικῶν ταγμάτων, στρατολόγοι περιήρχοντο τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ παρελάμβανον διὰ τῆς βίας τὸ πέμπτον τῶν νέων ἀρρένων ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους, ἐκλέγοντες τοὺς εὐρωστοτέρους καὶ ὑγιεστέρους. Οἱ δυστυχεῖς γονεῖς ἐγνώριζον ὅτι τὰ τέκνα των ἀπαλλοτριοῦνται διὰ παντός, ὅτι θὰ ἐξισλαμισθῶσι, ὅτι θὰ ζήσωσι καὶ θ' ἀποθάνωσιν ὡς Γιανίτσαροι. Ἡ μέλλουσα τοῦ γένους ἐλπὶς ἀντὶ στηρίγματος μετετρέπετο οὕτω εἰς μάστιγά του· ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτοῦ ἐχαλκουργοῦντο, οὕτως εἰπεῖν, τὰ ὅπλα τῶν διωκτῶν του. Οὐδέποτε ἔθνος δουλωθὲν ὑπέστη βασάνους παραπλησίας πρὸς τοῦ παιδομαζώματος τὰ δεινά! Ἡ δουλεία αὐτὴ ἐλογίζετο ὡς μικρὸν πάθημα ἀπέναντι τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου φόρου, δι' οὗ οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες ἐστεροῦντο τὰ τέκνα των, ὅπως τὰ ἴδωσι διὰ τῆς βίας ἐξαρνούμενα τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ καταταςσόμενα εἰς τὰς τάξεις τῶν μισητῶν ἐχθρῶν. Ἡ ὕπαρξις αὐτὴ τοῦ ἔθνους διεκινδύνευε διὰ τοῦ περιοδικοῦ ἀποδεκατισμοῦ τῆς ἰκμάδος του. Εὐτυχῶς τὸ παιδομάζωμα κατηργήθη ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἡ ἀνάμνησίς του ἐπέκειτο εἰσέτι ὡς ἐφιάλτης ἐμπνέων δέος ἀνὰ πᾶσαν ἑλληνικὴν ἑστίαν, ἡ δὲ ναυτολογία διετήρει ἀείποτε ζῶσαν τὴν ἀνάμνησιν ἐκείνην. Ναὶ μὲν ἡ ναυτολογία αὕτη δὲν ἐφηρμόζετο ἐπὶ τοσούτου ἀριθμοῦ Ἑλλήνων, ὥστε νὰ περιορίζηται ἡ τοῦ ὅλου ἔθνους προαγωγή, οὐδ' ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ναυτολογουμένους ἡ ἀπάρνησις τῆς πατρῴας θρησκείας. Ἀλλ' οὐχ' ἧττον «ἐθρήνουν οἱ πανταχοῦ κατοικηταὶ τῶν παραλίων κωμῶν διὰ τοὺς ναύτας», τοὺς ὁποίους ἡ σουλτανικὴ αὐθαιρεσία ἀφήρπαζεν ἐκ μέσου τοῦ ἑλληνισμοῦ[1].

Β'

Οὕτω διεβίουν οἱ Ἕλληνες ἐκτεθειμένοι εἰς πάντα τὰ δεινὰ καὶ τὰς ταπεινώσεις ἁπάσας καταθλιπτικῆς δουλείας. Ἀλλ' ὑπέμενον καρτερικῶς, ἀντλοῦντες ἐλπίδας ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἀδιασείστου ἐθνικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως. Αὐτὴ δ' αὕτη ἡ ὑπεροπτικὴ τοῦ κατακτητοῦ περιφρόνησις πρὸς τοὺς ἀλλοπίστους ὑποτελεῖς του ἀπέβη, ὡς πρὸς τοῦτο, ἡ σωτηρία των. Ὑπὸ τὸ βαρὺ τῶν Σουλτάνων σκῆπτρον οἱ Ἕλληνες συναπετέλουν ἴδιον σῶμα

1 Ἴδε Ὑψηλάντου «τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν» Κωνσταντ. 1870 σελ. 708 καὶ ἐφεξῆς.

κοινωνικόν, συνδεόμενον οὐχὶ μόνον διὰ τῆς καταγωγῆς, τῆς γλώσσης, τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτοὺς ὀργανισμοῦ, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον τὸ Γένος, ὡς ἀπεκάλουν αὐτοὶ ἑαυτούς, διῆλθεν ἀδιάσπαστον τοὺς μακροὺς τῆς δοκιμασίας αἰῶνας.

Ὅτε Μωάμεθ ὁ Β', γενόμενος κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πατριάρχην τὴν ἐπὶ τῶν ὁμοθρήσκων του δικαιοδοσίαν, ἀναδείξας αὐτὸν ἐθνάρχην καὶ περιβαλὼν τὸ ἀξίωμά του διὰ τιμητικῶν ἐπιδείξεων καὶ διὰ ποικίλων προνομίων, δὲν ἐνεπνέετο ὑπὸ μόνης τῆς ἀποδοθείσης εἰς αὐτὸν φιλανθρώπου ἐπιθυμίας τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς κατακτηθέντας, παρηγορῶν αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας[1]. Ὁ ἀνώτατος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἱεράρχης, ὁ Καλίφης, δὲν ἠδύνατο ἄνευ βεβηλώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ, τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου τῶν ἀλλοπίστων. Ἔπρεπε ἢ νὰ ἐξισλαμισθῶσιν οἱ νέοι ὑπήκοοί του, ἢ καθ' ἃ τὸ Κοράνιον προέβλεψε, νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ζωήν των τελοῦντες τὸν φόρον τῆς δουλείας. Τὸ δεύτερον τοῦτο παραδεχθεὶς ὁ κατακτητὴς ἠθέλησε νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐν τῷ κράτει του ὕπαρξιν τῶν Χριστιανῶν οὕτως, ὥστε συγκεντρουμένης τῆς διοικήσεως αὐτῶν ἐν τῷ ἀτόμῳ τοῦ Πατριάρχου, νὰ ἔχῃ δι' αὐτοῦ ὑποχείριον ὅλον τὸ ἔθνος ἐν τῷ ὑπευθύνῳ προσώπῳ τοῦ ἀνεγνωρισμένου ἀρχηγοῦ του. Ἴσως ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ὀξυνοίᾳ, ἀπέβλεψε καὶ εἰς τὴν πιθανότητα μὴ οἱ ὑπὸ τὴν ἡμισέληνον ὀρθόδοξοι στρέψωσι τὰ βλέμματα πρὸς τοὺς Λατίνους, ἐπιζητοῦντες εἰς ἀρωγὴν αὐτῶν τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ πρὸς ἀποσόβησιν τοιούτου τυχὸν κινδύνου ἠθέλησε διὰ τιμῶν καὶ προνομίων νὰ ἀνυψώσῃ τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν ἀρχῆς τὸ κῦρος[2].

Περιβληθεὶς πανηγυρικῶς κυριαρχικὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ἀπέναντι τῆς Πύλης ἀντεπροσώπευεν, ὁ Πατριάρχης ἔλαβε ταὐτοχρόνως παρὰ τοῦ κατακτητοῦ ἐγγυήσεις ἐξασφαλιζούσας τὴν σχετικὴν αὐτοῦ ἀνεξαρτησίαν. Ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῆς Συνόδου τῶν Ἱεραρχῶν καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἦτο ὑπόλογος ἀπέναντι τοῦ Σουλτανικοῦ διβανίου μόνου, καὶ τοῦτο ἐπὶ καταγγελίᾳ τῆς Συνόδου καὶ μόνης. Ἀρχηγὸς τοῦ κλήρου, ἐφ' οὗ ἐξήσκει ποινικὴν δικαιοδοσίαν, ἀνώτατος διευθυντὴς πάντων τῶν ναῶν καὶ ἔφορος τῆς οἰκονομικῆς αὐτῶν διαχειρίσεως, ἐκέκτητο ἐπὶ τούτοις δικαστικὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐξουσίαν, ἥτις ἀπὸ τῆς ἐποπτείας τῶν συνοικεσίων ἐξετείνετο, τῇ οἰκειοθελεῖ τῶν Χριστιανῶν συναινέσει, εἰς πάσας τὰς τοῦ συνήθους βίου ἀστυκὰς καὶ ποινικὰς ἔτι περιπτώσεις. Τὰ προνόμια τοῦ Πατριάρχου ἐπεξετείνοντο εἰς τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐκπροσωποῦντας τὸ ἀξίωμά του Ἱεράρχας καὶ εἰς τὸν κλῆρον ὁλόκληρον. Παρεκτὸς τῆς χορηγηθείσης εἴς τε τὸν ἀνώτατον ἱεράρχην καὶ τὸν κλῆρον ἀ-

1 La Croix. Etat présent des églises grecque κτλ. σελ. 7—8.
2 Ἴδε Μοσχοβάκη σελ. 51.

συνδοσίας, ἐδόθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν δικαίωμα φορολογήσεως ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, πρὸς ἐξεύρεσιν πόρων ἀπέναντι τῶν δημοσίων δαπανῶν, τὰς ὁποίας συνεπήγετο ἡ ἐξάσκησις τῶν ἀποκτηθέντων δικαιωμάτων[1].

Ταῦτα πάντα ἀπετέλουν πράγματι κράτος ἐν κράτει, ἡ δὲ συγκέντρωσις τοσαύτης ἐξουσίας εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πατριάρχου ἠδύνατο οὐχὶ μόνον τὰς ἀμέσους τῆς κατακτήσεως δυσχερείας νὰ ἐξοικονομήσῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν κατακτηθέντων νὰ ἐξασφαλίσῃ. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπῃτοῦντο ἑκατέρωθεν προσόντα, ἅτινα οὐδαμῶς ὑπῆρχον: ἀφ' ἑνὸς κυριαρχία ἧττον βάρβαρος καὶ σκληρὰ καὶ αὐθαίρετος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὀλιγωτέρα χαύνωσις ἠθική, ὀλιγωτέρα κοινωνικὴ ἀποσύνθεσις τῆς ἐν τῇ παρακμῇ τοῦ Βυζαντινισμοῦ ἤδη ἐπικρατούσης, ἔτι δὲ μᾶλλον κορυφωθείσης μετὰ τὸν φοβερὸν τῆς κατακτήσεως σάλον καὶ τὴν ἐξολόθρευσιν ἢ τὸν ἐκπατρισμὸν τοῦ ἐναπομείναντος ἄνθους τῆς ἀπομακρυνθείσης ἐκείνης κοινωνίας. Ἄξιον ἀληθῶς θαυμασμοῦ πῶς, καὶ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐνυπῆρχον εἰσέτι εἰς τοὺς διέποντας τὰ τοῦ ἔθνους, σπέρματα ἱκανὰ πολιτικῆς συνέσεως καὶ αἰσθήματος πατριωτικοῦ, ὅπως ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ πατριαρχείου διατηρηθῇ ὁπωσδήποτε σῶα ἡ σημαία τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄλλως τε, οὐδὲν ὑπῆρχεν ἐχέγγυον περὶ τῆς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καθιερώσεως τῶν ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ μετὰ τοσαύτης ἐπισημότητος χορηγηθέντων προνομίων. Πολλοὶ Σουλτάνοι ἐκ περιτροπῆς πολλάκις αὐθαιρέτως ἀφῄρεσαν τὰ ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτῶν χαρισθέντα[2], τινὲς δ' αὐτῶν καὶ τὴν ὁλοσχερῆ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων των ἐξόντωσιν ὀλίγου δεῖν ἀπεφάσισαν. Αὐτὸς ὁ Μωάμεθ ὁ Β'. ἐξέβαλε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Ἰωάσαφ, δεύτερον τοῦ Γενναδίου διάδοχον, «ἀποκόψας τὴν πολιὰν καὶ σχίσας τὴν ῥῖνα αὐτοῦ, διότι οὐκ ἠθέλησε δοῦναι ἄδειαν ἐκκλησιαστικὴν λαβεῖν τὸν πρωτοβεστιάριον γυναῖκα τὴν θυγατέρα Δημητρίου τοῦ Ἀσάν, γυναῖκα τοῦ ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε ζῶσα ἦν ἡ νόμιμος αὐτοῦ γυνή, ὀργῇ τοῦ βασιλέως καὶ μᾶλλον τοῦ πασιᾶ, φίλου ὄντος τοῦ πρωτοβεστιαρίου». Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκλογῆς τοῦ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἰωάσαφ, οἱ ἐκλογεῖς συνάξαντες χίλια φλωρία ἔπεμψαν τῷ βασιλεῖ, «ἀξιώσαντες ἵνα ποιήσῃ ὃν βούλονται Πατριάρχην. Λαβὼν δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς καὶ καταγνοὺς τὴν ἀγνωσίαν αὐτῶν εἶπε, ποιήσατε ὃν θέλετε Πατριάρχην»[3].

1 Ἴδε Ν. Μοσχοβάκη τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀθῆναι 1882. Ἴδε καὶ ἐν Μάμουκα (τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τόμος ΙΑ' σελ. 308) ἀπάντησιν τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὸ ἐρώτημα τῶν πρέσβεων: πόσον ἐσύναζεν ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ πᾶσαν ἑλληνικὴν οἰκίαν καὶ πόσον τὸ ὅλον τῶν ἐντεῦθεν συναζομένων.

2 Τῷ 1519 οἱ Χριστιανοὶ ἀπώλεσαν πάσας τὰς ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ ἀφεθείσας αὐτοῖς λιθοκτίστους ἐκκλησίας, ἐκτὸς δύο. Τῷ δὲ 1607 ἀπώλεσαν καὶ τὴν τῆς Παμμακαρίστου (Ἴδε Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ. 123).

3 Turcograecia σελ. 21, καὶ ἐφεξῆς. Ἴδε καὶ Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν σελ. 19.

Ἡ σκηνὴ αὕτη χαρακτηρίζει εὐθὺς ἐξ ὑπαρχῆς τὰς σχέσεις μεταξὺ κρατούντων καὶ κρατουμένων. Ὁ Σουλτάνος καταδικάζει τὴν ἀγνωσίαν ἀλλὰ δέχεται τὰ φλωρία. Δὲν κήδεται τῶν χριστιανῶν ὡς ὑπηκόων, ἀλλ' ἐκμεταλλεύεται αὐτοὺς ὡς ἐχθρούς. Οὗτοι δὲ ἐννοήσαντες ἀμέσως ὅτι διὰ χρημάτων, καὶ μόνον διὰ χρημάτων, τὰ πάντα κατορθοῦνται, ὅτι καὶ ὁ Σουλτάνος αὐτὸς ἀγοράζεται, δὲν βραδύνουσι νὰ προσφύγωσι εἰς τὸ μέσον τοῦτο, χάριν ἰδιοτελῶν σκοπῶν, καὶ ἄρχεται ἔκτοτε ἐνεργοῦν τὸ σύστημα τῆς διαφθορᾶς, τὸ ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Ἀτυχῶς οἱ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διεκφύγωσι πάντοτε τὴν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν τοῦ ἐξαχρειωτικοῦ ἐκείνου συστήματος[1].

Ἀγοράζοντες τὰς θέσεις αὐτῶν, ἠναγκάζοντο, ὅπως τὰς διατηρήσωσι, διὰ χρημάτων καὶ ἐξευτελισμῶν νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν εὐμένειαν τῶν ἐν ἰσχύϊ. Πρὸς ἐξεύρεσιν πόρων ἀπέναντι τῶν τοιούτων δαπανῶν, ἐπίεζον τοὺς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν Ραγιάδες. Ἡ πρὸς τοὺς πασάδες δωροδοκία μετετρέπετο εἰς καταπίεσιν καὶ ἀργυρολογίαν τῶν ποιμνίων των. Μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ Τούρκου πηγαζούσης ἐξουσίας περιεβάλλοντο συγχρόνως μέρος τῆς Τουρκικῆς τυραννίας· ἡ ἐνώπιον τοῦ ξένου κυριάρχου χαμέρπεια μετεβάλλετο εἰς ἀγέρωχον αὐθαιρεσίαν ἀπέναντι τῶν ὑποδεεστέρων ὁμοφύλλων. Ἐπηύξανον δὲ τὸν στόμφον αὐτῶν αἱ Βυζαντιναὶ παραδόσεις, ὁ ὄγκος τοῦ ἱεροῦ ἀξιώματος καὶ ὁ τίτλος αὐτὸς τοῦ Δεσπότου δι' οὗ περιεκοσμοῦντο. Καὶ ὅμως ὑπὸ τὴν λέπραν ταύτην τῆς ἐν τῇ δουλείᾳ καὶ ὡς ἐκ τῆς δουλείας διαφθορᾶς, ἡ ἐκκλησία οὐδέποτε παρημέλησε τὰ μεγάλα πρὸς τὸ ἔθνος καθήκοντά της, οὐδ' ἦσαν ὀλίγοι οἱ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους χρηστοὶ ἱεράρχαι, οἱ ἐξαγοράσαντες διὰ τῶν ἀρετῶν των τὰς κακίας τῶν συναδέλφων των. Ἐν συνόλῳ δὲ τὸ ἔθνος ὀφείλει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν διαφύλαξιν τῆς πίστεως, τῆς γλώσσης, τῆς ἑνότητός του, οὐδ' ἐπελάθετό ποτε τῆς τοιαύτης ὀφειλῆς του. Αἱ κηλίδες τοῦ παρελθόντος ἀπεπλύνθησαν ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ μάρτυρος πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τοῦ πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐλευθερίας Γερμανοῦ, καὶ τοσούτων ἄλλων ἱεραρχῶν σφαγιασθέντων ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Ἄλλως δὲ τὰ ὀλέθρια ἐπακόλουθα τῆς μετὰ τῶν Τούρκων προστριβῆς δὲν ἐξησκοῦντο ἐπὶ τῶν τοῦ κλήρου καὶ μόνων· τὸ κακὸν ἐνυπῆρχεν ἐν τῇ ῥίζῃ τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Εἴτε λαϊκός, εἴτε κληρικός, εἴτε Πατριάρχης, εἴτε αὐθέντης ἢ Μέγας Διερμηνεύς, πᾶς ὁ παρὰ τοῦ Τούρκου παραλαμβάνων τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τούρκου ἐξασκῶν αὐτήν,

1 Ἴδε Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν. «Οἱ περὶ τὸν Πατριάρχην ἀρχιερεῖς οὐδὲν ἄλλο ἐσυλλογίζοντο ἢ τὸ φατριάζειν περὶ τὸ ἀλλαξοπατριαρχεύειν» σελ. 137. Ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν σελίδα τῆς χρονογραφίας του ἀνευρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἀγοραπωλησίας ἑδρῶν πατριαρχικῶν καὶ ἐπισκοπικῶν. Ἴδε εἰς σελ. 638, 654, 682 ἓν παράδειγμα δολοπλοκιῶν, προκειμένης ἐκλογῆς ἐπισκόπου Ἀθηνῶν κατὰ τὰ ἔτη 1784, 1787, καὶ 1788.

εἰς τὰ αὐτὰ ἐξ ἀνάγκης μέσα προσέφευγεν, ἐξ ἴσου ἀπέναντι τοῦ Τούρκου ταπεινούμενος καὶ ἀλαζονευόμενος ἐνώπιον τῶν ὁμοδούλων. Οὐδ' ἀπετέλουν πάντοτε ἐξαίρεσιν καὶ οἱ προεστῶτες αὐτοὶ τῶν κοινοτήτων. Ἱκανὸν τούτου τεκμήριον ἡ ἐπικολληθεῖσα εἰς τὴν λέξιν Κοτσάμπασης σημασία ἀγερώχου τυραννίας.

Ἡ τοιαύτη τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος ταπείνωσις ἦτο τὸ καιριώτερον τῶν δεινῶν τῆς δουλείας. Εὐτυχῶς, καίτοι ὑποκύπτον εἰς τὴν διαφθοράν, δὲν συναπώλεσε τὸ ἔθνος τὴν συναίσθησιν τῆς ἀξιοπρεπείας του. Ἀπ'εναντίας, αὐτὸ τοῦτο τὸ αἴσθημα ὑπέκκαιεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν πρὸς ἀνεξαρτησίαν ὀργασμόν. Ἡ δουλεία, αὐτὴ καθ'ἑαυτήν, συνεπήγετο μυρίας συμφοράς, ἀλλὰ πρὸ πάντων δυσηνεσχέτουν οἱ ὑπόδουλοι κατὰ τοῦ στίγματος τοῦ ἠθικοῦ ἐξευτελισμοῦ, τὸ ὁποῖον τοῖς προσέτριβε αὕτη. Τὸ τοιοῦτον αἴσθημα τρανῶς μαρτυρεῖται εἰς πᾶν ὅ,τι οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς ξένας χώρας ἠδυνήθησαν νὰ δημοσιεύσωσι, ἔτι μᾶλλον δὲ τεκμηριοῦται ἐξ ὅλων τῶν ἐγγράφων δι' ὧν ἐπὶ τέλους, δράξαντες τὰ ὅπλα, διεκήρυττον εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι προκρίνουσι τὴν τελείαν καταστροφὴν ἢ τὴν ἐξακολούθησιν τῶν δεινῶν, ἅτινα ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ὑπέστησαν.

Μεθ' ὅλας ὅμως ἐνιαχοῦ τῶν προεστώτων τὰς καταθλίψεις,αἱ κοινότητες ὑπῆρξαν ἡ ἀληθὴς ἄγκυρα σωτηρίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ναὶ μὲν τὸ Πατριαρχεῖον ἐχρησίμευσεν, καθ' ἃ εἴδομεν, ὡς σύνδεσμος πολιτικός, ὡς ἐξωτερικὴ τρόπον τινὰ διαδήλωσις τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, οἱ δὲ Διερμηνεῖς καὶ οἱ Αὐθένται τῶν ἡγεμονιῶν, καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἐν γένει τοῦ Φαναρίου, ἐκπροσωποῦντες τὸν ἀναγεννώμενον Ἑλληνισμὸν ἀπέναντι τοῦ τε Τούρκου καὶ τῶν ξένων ἐθνῶν,ἐξήσκησαν μεγάλην ἐπ'ἀγαθῷ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ βίος διεπλάσθη διὰ τοῦ συστήματος τῶν κοινοτήτων. Ἡ ἐπαχθὴς τοῦ ξένου καταπίεσις συσφίγγουσα τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς ἐπεξέτεινε συνάμα τὸ αἴσθημα τῆς συγγενείας καθ' ἅπασαν τοῦ συνοικισμοῦ τὴν περιφέρειαν. Ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ταύτῃ οἰκογενείᾳ ἀλληλοβοηθούμενοι οἱ συνδημόται ἐπεζήτουν δυνάμεις πρὸς ἐγκαρτέρησιν, εἰ μὴ πρὸς ἄμυναν. Ἐν ἐλλείψει ἐλευθερίας, εὕρισκον οἱ ὑπόδουλοι ἐν τῇ κοινότητι στάδιον ἀστυκῆς ἐνεργείας, περιωρισμένον μέν, ἀλλ' ὅπως δήποτε ὑπομιμνῆσκον εἰς αὐτοὺς τῆς πολιτικῆς αὐθυπαρξίας τὰ δικαιώματα, συνεχίζον δὲ τὰς παραδόσεις τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ λεληθότως προπαρασκευάζον τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἔθνους κατὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἀναβίωσιν.

Δὲν ἐπεμβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος ἐὰν αἱ ἐπὶ Τουρκοκρατίας κοινότητες ἦσαν τοῦ ἀρχαίου βίου ἔσχατον λείψανον, ἢ προήχθησαν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν. Ἀναμένομεν τὴν λύσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν εἰς τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων ἐρευνητῶν

τῆς πατρίου Ἱστορίας. Ἀλλ' οἱ αὐτοτελεῖς οὗτοι δῆμοι, τοσοῦτον διαφέροντες πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, ἀλλ' ἔχοντες ἅπαντες ἀπὸ κοινοῦ ὡς βάσιν τὴν ἰσότητα τῶν ἐκλογέων καὶ τὸ ὑπεύθυνον τῶν ἀρχόντων, ἀνακαλοῦσι τοσοῦτον τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς πολιτείας, τοσοῦτον ἡ ἐνυπάρχουσα ἑνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ των τεκμηριοῖ τὸν Ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ὥστε εἰ μὴ ἀναδειχθῶσιν ὡς συνέχεια, ὡς κληρονομία τῆς ἀρχαιότητος, δύναται νομίζομεν ἀσφαλῶς νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀναβλάστησις φυτοῦ αὐτόχθονος ἐν τῇ γῇ τῆς γενέσεώς του.

Εὐτυχῶς οἱ Τοῦρκοι δὲν κατεπολέμησαν τὸ κοινοτικὸν σύστημα. Ἀπ' ἐναντίας τὸ παρεδέχθησαν, καθ' ὃ συνδυαζόμενον μετὰ τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν ἰδεῶν. Καθὼς εἶχον ὑποχείριον καὶ ὑπεύθυνον δι' ὁλόκληρον τὸ γένος τὸν Πατριάρχην, οὕτω συνεκέντρουν τὴν εὐθύνην ἑκάστης ὁμάδος χριστιανικῆς εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν προὐχόντων αὐτῆς. Ἐπετυγχάνετο δὲ διὰ τοῦ τοιούτου συστήματος καὶ εὐρυτέρα τῆς διοικήσεως ἁπλοποίησις. Ἡ ἐπιβολὴ τῶν φόρων, τῶν ἀγγαρειῶν, ἡ εἴσπραξις αὐτὴ ἐνίοτε τοῦ χαρατζίου, ἡ ναυτολογία, εὐχερέστερον ἐνηργοῦντο διὰ τῶν κοινοτήτων. Διὰ δὲ τοὺς φορολογουμένους ἀπέβαινεν οὐδὲν ἧττον ἐλαφροτέρα ἡ ἀναμεταξὺ αὐτῶν διανομὴ τῆν φορολογίας, ἄνευ τῆς ἀμέσου ἀναμίξεως τῶν Τούρκων. Ἡ ἐλάφρυνσις ἀληθῶς ἀνεδεικνύετο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προβληματικὴ ἕνεκα τῶν ἀπαύστων αὐθαιρεσιῶν τῶν Ὀθωμανῶν, ὑπαλλήλων ἢ καὶ ἰδιωτῶν, εἴτε ἐπ' ὀνόματι τοῦ Δοβλετίου, εἴτε ἐπ' ὀνόματι τῆς ἰδίας ἑκάστου μαχαίρας ἐπιβαλλόντων τὴν θέλησίν των. Ἀλλ' ἔνθα Τοῦρκοι δὲν ὑπῆρχον οἱ κάτοικοι ἀνέπνεον, οἱ δὲ δῆμοι, πράγματι αὐτοδιοικούμενοι, εὐημέρουν. Ἐκεῖ κατ' ἐξοχὴν αἱ κοινότητες, συνδέουσαι τὰ ἄτομα περὶ τὴν πόλιν, προνοοῦσαι οὐχὶ μόνον περὶ τῆς πρὸς τὸν ξένον κυρίαρχον φορολογίας, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἰδίων τοῦ δήμου συμφερόντων, — περὶ νοσοκομείων, περὶ σχολείων, περὶ ἀστυνομίας, περὶ ἀναπτύξεως τῶν ἐνόντων πόρων,—προεγύμναζον τὸ ἔθνος διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ ἀπεδείκνυον ὁποίων προόδων ἦτο ἐπιδεκτικὸν ἅμα ἀπαλλαγὲν τοῦ ἐριάλτου τῆς τουρκικῆς καταχτήσεως. Ὅτε δὲ ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη, ἡ κοινότης ἐν γένει ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῆς ἐνεργείας καὶ ὡς ἀφετηρία τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους[1]. Τότε καὶ προεστῶτες καὶ δημογέροντες καὶ κοτζαμπάσιδες καὶ ἔφοροι ἢ ἐπίτροποι, τεθέντες ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀπελευθέρων ἤδη συμπολιτῶν των, ἀπετέλεσαν ἀληθῆ ἐν τῷ ἀγῶνι ἀριστοκρατίαν. Καὶ οὗτοι καὶ οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ ἱεράρχαι, ἀπεκδυθέντες τὴν δουλοπρέπειαν καὶ τὰς ἕξεις τῆς προτέρας ταπεινώσεως, συνετάχθησαν μετὰ

1 Παραπέμπω καὶ πάλιν τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Μοσχοβάκη. Ὁ ἐμβριθὴς συγγραφεὺς ἀνελίσσων τοῦ κοινοτικοῦ συστήματος τὰς λεπτομερείας καὶ καταδεικνύων τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὑπῆρξε λάθος τῶν ἀναδιοργανωσάντων τὴν Ἑλλάδα ἡ μὴ διατήρησις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ συστήματος ἐκείνου, ἀλλ' ἡ ἀντ' αὐτοῦ εἰσαγωγὴ τοῦ συγκεντρωτικοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ.

τοῦ ἔθνους καὶ μετὰ πατριωτικοῦ ζήλου καθωδήγησαν τὸ κίνημά του πρὸς τὸ τέρμα τῆς νίκης. Δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον πρὸς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ τυφλὴ σκληρότης τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, μὴ διακρινούσης ἀθώους καὶ ἐνόχους ἐν τῇ ἀπανθρώπῳ καταδρομῇ, ἥτις ἐπηκολούθησε τὴν πρώτην τῆς ἐπαναστάσεως ἔκρηξιν. Τότε εἴπερ ποτε ἀνεδείχθη τὸ βάθος τοῦ χάσματος τοῦ διαχωρίζοντος τοὺς κατακτητὰς τῶν κατακτηθέντων. Τεσσάρων αἰώνων συμβίωσις ἀντὶ νὰ καταπραΰνῃ, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξηγρίωσε τὸ ἀμοιβαῖον τῶν δύο φυλῶν μῖσος. Ὁ Τοῦρκος ἐξευτελίζων καὶ ἐξαχρειῶν διὰ τῆς ἐπαφῆς του τὸν Ἕλληνα, δὲν κατώρθωσεν οὐδ' ἀπεπειράθη νὰ προσελκύσῃ τὴν εὐμένειαν τῶν προκρίτων κἂν τοῦ ἔθνους, προσοικειούμενος αὐτοὺς διὰ τοῦ συμφέροντος τοὐλάχιστον. Ἡ Πύλη ἐθεώρησε πάντα Ἕλληνα ὡς ἐχθρὸν καὶ συνωμότην, καὶ ὡς τοιούτους τοὺς μετεχειρίσθη πάντας. Καὶ οἱ μὴ ἀσπαζόμενοι τὸ κίνημα ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἀσφαλεστέρους ἐὰν συμπαρεσύροντο εἰς τὸν ἀνεμοστρόβιλόν του, ἢ ἐὰν διέμενον πιστοὶ εἰς τὴν Πύλην. Ἀλλὰ βεβαίως εἰς τοῦτο δὲν ὀφείλεται ἡ ἐπανάστασις. Ὀφείλεται εἰς τὴν βαθμιαίαν καὶ γενικὴν τοῦ ὅλου ἔθνους ἀφύπνισιν καὶ ἐξέγερσιν.

Πόσον εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ διάδοσις τῶν φώτων ἀνεφέρομεν ἤδη ἐν παρόδῳ. Ἡ παράδοσις τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως οὐδέποτε ὁλοτελῶς διεκόπη. Κατὰ τοὺς πρώτους ὅμως τῆς δουλείας αἰῶνας, ἐκτὸς τῶν ὀλίγων κληρικῶν, οἵτινες ἐξεπαιδεύοντο ἐκκλησιαστικῶς, καὶ τῶν ἔτι ὀλιγαριθμοτέρων λαϊκῶν τῶν ὁπωσδήποτε καλλιεργούντων τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, τὸ ἔθνος διέμενεν εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν. Οἱ εὐάριθμοι μαθηταί, οἱ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὰς πόλεις ἢ τὰς κωμοπόλεις περιστοιχίζοντες τὸν ἱερωμένον, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, διδάσκαλον καὶ μανθάνοντες παρ' αὐτοῦ μηχανικῶς νὰ συλλαβίζωσι τὴν Ὀκτώηχον ἢ τὸ Ψαλτήριον, ἐμαρτύρουν μόνον ὅτι δὲν ἀπεμαράνθη ἡ ἔμφυτος τοῦ Ἕλληνος πρὸς τὴν μάθησιν ῥοπὴ καὶ ἐχρησίμευον ὡς προζύμη, οὕτως εἰπεῖν, τῆς μελλούσης διανοητικῆς τοῦ ἔθνους ἀναπτύξεως. Αὕτη ἐνεκαινίσθη ἀπὸ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε οἱ ἰσχύοντες παρὰ τῇ Πύλῃ Ἕλληνες, ὑποβοηθοῦντες τὸν ἄκαρπον τέως ζῆλον τοῦ πατριαρχείου, ἤρξαντο ἱδρύοντες σχολὰς καὶ προστατεύοντες τοὺς ἐν αὐταῖς διδάσκοντας καὶ διδασκομένους. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἀνάπτυξις τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως ἐγένετο κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα καὶ μάλιστα περὶ τὰ τέλη αὐτῆς. Τότε τοὺς πρώην ταπεινοὺς διδασκάλους διεδέχθησαν ἄνδρες ἐπιστήμονες, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς λατρείας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ ἐνθέρμου πίστεως εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος, μεταδίδοντες δ' ἀμφοτέρας εἰς τὴν περὶ αὐτοὺς νεολαίαν. Εἰς πολλὰς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἱδρύθησαν τότε σχολαί, εἰς τὰς ὁποίας συνέρρεον ἐκ τῶν πλησιοχώρων ἐπαρχιῶν καὶ μακρόθεν οἱ νέοι, ἐκμανθάνοντες παρὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἢ τοὺς πατέρας τῆς ἐκ-

κλησίας, καὶ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης τὰ πορίσματα, ἅτινα ἐφιλοτιμοῦντο οἱ λόγιοι τῆς Ἑλλάδος διὰ συγγραφῶν καὶ μεταφράσεων νὰ διοχετεύσωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς σοφίας ἑστίαν[1].

Ἀλλ' ὁ κύριος μοχλὸς ὁ ἀνεγείρας τὸ ἔθνος ἐκ τοῦ διανοητικοῦ ληθάργου του ὑπῆρξε τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἐμορφώθη καὶ ἀνεπτύχθη ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος. «Πρότερον οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ τὴν κατάθλιψιν τοῦ Τουρκικοῦ δεσποτισμοῦ, ἐπορίζοντο τὰ ὀλίγα ἐξ Εὐρώπης ἐμπορεύματα, ὅσα »μέχρις αὐτῶν ἀπεστέλλοντο, διὰ χειρῶν τῶν ξένων πρακτόρων τῶν εἰς »διαφόρους τῆς Ἀνατολῆς λιμένων ἐγκατεστημένων. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἀφύ»πνισεν αὐτοὺς ἡ συχνάκις ματαιωθεῖσα ἐλπὶς μέλλοντος βελτίονος, ἤρχι»σαν νὰ ἐκμανθάνωσι ξένας γλώσσας, νὰ προσλαμβάνωσιν ἐν μέρει τὰ ἤθη »καὶ ἔθιμα τῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ μεταβαίνοντες εἰς ξένας χώρας νὰ »ἐξοικειῶνται μετὰ τῶν ξένων λαῶν»[2]. Ἔκτοτε τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς μεταβιβάζεται κατὰ μέγα μέρος εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ὁ πλοῦτος εἰσχωρεῖ βαθμηδὸν εἰς τὰς τεταπεινωμένας ὑπὸ τῆς δουλείας ἑλληνικὰς οἰκογενείας, μετὰ δὲ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας, καὶ ὡς πρῶτον αὐτῆς ἐπακόλουθον, ἐπέρχεται ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἐξέγερσις. Τοῦτο δὲ οὐχὶ μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Σμύρνην[3], οὐχὶ μόνον εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους, τῶν ὁποίων τὰ πλοῖα μετέφερον ἐπὶ τῶν γυμνῶν τοῦ Αἰγαίου βράχων τοὺς καρποὺς τῶν μόχθων των, δι' ὧν διετράφη μετέπειτα ἡ ἐπανάστασις, — ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπόκεντρα τῆς Στερεᾶς σημεῖα, ἔνθα ἡ ἔλλειψις Τούρκων ἔδιδεν εἰς τοὺς ἐργατικοὺς κατοίκους ἄνεσίν τινα καὶ ἐλευθερίαν. Ἡ ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἐκείνων κωμοπόλεων ἦτο τρανὴ ἔνδειξις τῆς ἐμφύτου τῶν Ἑλλήνων ἱκανότητος καὶ δραστηριότητος.

Ἐν μέσῳ τῆς περικυκλούσης αὐτὰς βαρβαρότητος αἱ κωμοπόλεις ἐκεῖναι ἦσαν ὡς ὄάσεις, ἔνθα οἱ σπάνιοι ξένοι περιηγηταὶ ἐξεπλήσσοντο ἀνευρίσκοντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης. Ὁ Γερμανὸς Bartholdy, κριτὴς οὐδαμῶς εὐμενῶς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων διατεθειμένος, ἠπόρησεν εὑρὼν εἰς Ἀμπελάκια πολλοὺς Ἕλληνας λαλοῦντας τὴν γερμανικήν, ἔτι δὲ μᾶλλον ὅτε ἐπληροφορήθη, ὅτι οἱ κάτοικοι ἀνήγειραν θέατρον μικρόν, ἐν ᾧ, ὡς εἰς τὸν λοιπὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ἀνεβιβάζοντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς δράματα τοῦ Κοτσεβοῦ[4]. Εἰς Καλαρρύτας, εἰς Συρράκον, ἐν Ἠπείρῳ, ἡ αὐτὴ ἐπε-

1 Ἴδε περὶ τῆς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκπαιδεύσεως τὸ τοῦ κ. Παρανίκα σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλλ. ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων, (ἐν Κ]λει 1867), καὶ τὸ γαλλιστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ κ. Χασιώτου L'Instruction publique chez les Grecs, Paris 1881, ἐν ᾧ μετὰ πλείστων λεπτομερειῶν πραγματεύεται τὸ σπουδαῖον τοῦτο κεφάλαιον τῆς πατρίου ἱστορίας.

2 Juchereau de St Denis. I p. 155.

3 Ἴδε Félix Beaujour, tableau du commerce de la Grèce (1789—97) Paris, an. VIII.— Ἴδε καὶ de l'Industrie française par M. le Cte Chaptal. Paris 1789, ἐν τῷ Α'. τοῦ ὁποίου τόμῳ πραγματεύεται ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ περὶ τοῦ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίου τῆς Γαλλίας.

4 Voyage en Grèce 1803—1804, tome I p. 103 et suiv. Ἴδε περὶ Ἀμπελακίων Félix

κράτει εὐημερία[1]. «Ἡ σχετικὴ ἀσφάλεια τῶν μικρῶν τούτων πόλεων εἰς »τὰς ὀρεινὰς τοποθεσίας των, λέγει ὁ Leake, ἀνέπτυξε τὴν βιομηχανίαν »καὶ τὸ ἐμπόριόν των. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν κατοίκων εἶναι ἔμποροι διαιδιώσαντες ἐπὶ ἔτη πολλὰ εἰς τὰ ξένα καὶ ἐπανακάμψαντες μετὰ τῶν »καρπῶν τῶν κόπων των εἰς τὴν πατρίδα, τὴν ὁποίαν πλουτίζουσι καὶ »ἐκπολιτίζουσι συνάμα». Εἰς Σιάτιστα τῆς Μακεδονίας ἑκάστη σχεδὸν οἰκογένεια εἶχε μέλη αὐτῆς διαμένοντα εἰς Ἰταλίαν, Οὐγγαρίαν ἢ Αὐστρίαν, ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Γερμανίας. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ πόλει πρεσβυτῶν ὀλίγοι ἦσαν οἱ μὴ διατρίψαντες ἐπὶ δέκα ἢ δώδεκα ἔτη εἰς τὰ ξένα[2]. Εἰς τὰ ὀρεινὰ χωρία τῆς Θετταλομαγνησίας ἡ αὐτὴ ἐμπορικὴ κίνησις ἐπέφερε τὰ αὐτὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα[3].

Εἰς τοὺς ἐμπόρους ἐκείνους, εἴτε εἰς τὰ ξένα διαμένοντας, εἴτε εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστρέφοντας, ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει τὴν καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως, ἥτις προηγήθη τῆς πολιτικῆς τοῦ ἔθνους ἀναστάσεως. Εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην ἀνῆκον οἱ Καπλάνοι, οἱ Μουρούζαι, οἱ Ζωσιμάδες καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι εὐεργέται τοῦ ἔθνους. Αὐτοὶ ἵδρυον καὶ ἐπροίκιζον σχολάς, αὐτοὶ ἐμψυχοῦντες τοὺς λογίους, λόγιοι ἐνίοτε καὶ αὐτοὶ οὗτοι, κατέβαλον γενναίως τὰς πρὸς ἔκδοσιν κοινωφελῶν βιβλίων δαπάνας, αὐτοὶ ἐγένοντο ἀπόστολοι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, μεταδίδοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν τὴν γνῶσιν καὶ τὸν πόθον ὅσων ἀγαθῶν ἐγένοντο αὐτόπται μάρτυρες ἐν ξέναις χώραις. Ἔμποροι ἦσαν οἱ θεμελιώσαντες τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν, ἔμποροι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποστόλων, οἵτινες μυστικῶς διέδιδον τὸ κήρυγμα τῆς τεκταινομένης ἐθνεγερσίας εἴς τε τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὰς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διεσπαρμένας ἑλληνικὰς κοινότητας. Εἰς τοὺς καταλόγους τῶν μελῶν τῆς ἑταιρίας προεξάρχουσιν οἱ ἔμποροι[4], τὰ δὲ χρήματα ἅτινα διὰ τοῦ ἐμπορίου

Beaujour, tableau du commerce de la Grèce, vol. I, p. 272 et suiv. ἔνθα περιγράφεται ὁ ἀξιοθαύμαστος συνεταιρισμὸς δι' οὗ ἐπιτυχέστατα διωργανώθη ἡ ὅλη βιομηχανία τῆς Θεσσαλικῆς ἐκείνης κοινότητος. Ὑπῆρχον, λέγει, ἐκεῖ κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος 24 ἐργοστάσια ἔνθα ἐβάφοντο κατ' ἔτος 2500 δέματα βάμβακος. Ὡς γνωστὸν ἡ ἐρυθρὰ τοῦ βάμβακος βαφὴ ἀπετέλει τὴν πλουσίαν ἐκείνην βιομηχανίαν. Δὲν εἶναι ὅμως ἐπίσης γνωστὸν ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς εἰσήχθη ἐν Γαλλίᾳ δι' Ἑλλήνων. Εἰς Montpelier καὶ Rouen Ἕλληνες βαφεῖς ἐδίδαξαν εἰς τοὺς Γάλλους τὴν τέχνην των. Ἴδε L'art de la teinture du coton en rouge par M. F. A. Chaptal. Paris 1807.

1 Ἴδε Pouqueville, Voy. en Grèce, II σελ. 173 καὶ Leake Northern Greece I. σελ. 274.

2 Leake αὐτόθι, σελ. 372 καὶ Pouqueville II p. 431.

3 Ἐκεῖ, ἐκτὸς τοῦ ὀχυροῦ τῆς θέσεως, ἀπήλαυον οἱ κάτοικοι τὴν ἄδειαν τοῦ ὁπλοφορεῖν πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν κλεπτῶν, χάρις εἰς τὰ ἐξαιρετικὰ προνόμια ἅτινα τοῖς ἐχορήγει ἡ ἐξάρτησις τῶν χωρίων των ἀπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τζαμίων, τῶν ὁποίων ἦσαν βακούφια. Ἴδε Leake North. Gr. IV. 372.

4 Ἴδε παράρτημα τοῦ Α' τόμου τοῦ ἱστορικοῦ δοκιμίου περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Ι. Φιλήμονος. Ὁ ἐν τέλει αὐτοῦ ὀνομαστικὸς κατάλογος 692 ἑταίρων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας περιέχει 254 ἐμπόρων καὶ 39 ἐμπυροπλοιάρχων ὀνόματα.

καὶ τῆς ναυτιλίας εἶχον συρρεύσει εἰς τὰ ἑλληνικὰ βαλάντια, προσεφέροντο καὶ προσεφέρθησαν ὡς θυσία πρόθυμος καὶ οἰκειοθελὴς εἰς τὴν πάσχουσαν καὶ ἀγωνιζομένην πατρίδα.

Βεβαίως εἰς τὸ ἐμπόριον μόνον δὲν ὀφείλεται ἡ ἐξέγερσις τῆς Ἑλλάδος. Ναὶ μὲν δι' αὐτοῦ ἀπεκτήθη ἡ ὑλικὴ εὐημερία, δι' αὐτοῦ ἐπῆλθον αἱ μετὰ τῶν ξένων ἐθνῶν σχέσεις, ἐπεσπεύσθη ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ ἔθνους διάπλασις, ἐξηγέρθη ὁ πρὸς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ὀργασμός· χάρις εἰς αὐτὸ ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ πλοῖα τῆς Ἑλλάδος καὶ προπαρεσκευάσθησαν οἱ ἀθάνατοι ἐν τῷ πελάγει ὑπέρμαχοί της· ἐν ἑνὶ λόγῳ τὸ ἐμπόριον ἐχρησίμευσεν ὡς αὔρα ζωογόνος πρὸς διατροφὴν τοῦ λάθρα ὑποκαίοντος πυρὸς καὶ πρὸς ἔκρηξιν τῆς φλογός, ἥτις ἀπὸ τῆς τέφρας ἐπὶ τέλους ἀνέλαμψε. Ἀλλὰ τὸ πῦρ ἐνυπῆρχε καὶ ἡ ὕλη ἦτο συσσωρευμένη ἐπὶ τὴν πυράν. Ἡ ἐκκλησία, αἱ κοινότητες εἶχον διασώσει τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ὀντότητα τοῦ ἔθνους, οἱ Φαναριῶται εἶχον ἀποδείξει τὴν ἀπέναντι τοῦ Τούρκου διανοητικὴν καὶ πολιτικὴν ὑπεροχήν του, οἱ δὲ Κλέφται καὶ οἱ Ἁρματωλοί, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν διατηροῦντες ἄσβεστον τὸ πολεμικὸν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς πνεῦμα, παρεῖχον τὴν ἐλπίδα,—ἐλπίδα τὴν ὁποίαν διὰ τοσούτων θυσιῶν καὶ κατορθωμάτων ἐπεσφράγισαν,—ὅτι ἡ πατρὶς ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς πάλης θὰ εὕρῃ ἑτοίμους τοὺς κατὰ τῶν Τουρκικῶν στιφῶν ἐνόπλους προμάχους της. Τὰ πάντα, ὁμοῦ συμβαδίζοντα, ὑπεδείκνυον ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο ὥριμος πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας· τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, ὡς ἵππος δάκνων τὸν χαλινόν, ἐκαραδόκει τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ ζυγοῦ. Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ αὐτῆς διότι εἶχεν ἐπιστῆ ἡ ὥρα τῆς ἐπιτυχίας. Οἱ ἀπόστολοί της εὗρον ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸ ἔδαφος ἡτοιμασμένον ὅπως δεχθῇ τὸ σπέρμα τῆς ἀναστάσεως.

Τινὲς τῶν συγχρόνων, καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἔτι, ἀπεδοκίμασαν ὡς πρόωρον τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Οὐδ' ἦτο πάντῃ ἀδικαιολόγητος ἡ ἀποδοκιμασία των. Ἀφ' ἑνὸς τὸ ἀπαράσκευον τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τὸν στρατιωτικὸν καὶ διοικητικὸν ὀργανισμόν, ὡς πρὸς μέσα, ὡς πρὸς σχέσεις καὶ ἐπικουρίας ἔξωθεν· ἀφ' ἑτέρου τὸ μάχιμον τῶν Τούρκων καὶ ὁ ὄγκος τῆς δυνάμεώς των προοιώνιζον δυσχερῆ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀμφίβολον λίαν τὴν ἔκβασίν του. Ἀληθῶς δὲ κατὰ τὴν ἄνισον πάλην τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπεβλήθη εἰς θυσίας ἀκαταλογίστους. Ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην ὑποστὰν πόλεμον ἀνηλεῆ, ἀπεδεκατίσθη διὰ σφαγῶν, διὰ μαχῶν, δι' ἐπιδημιῶν· ὅ,τι, διέμενεν εἰσέτι ὄρθιον ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν βαρβαρότητα ἀνετράπη· αἱ πόλεις κατεστράφησαν, οἱ ἀγροὶ ἠρημώθησαν, αἱ περιουσίαι διεσπάρησαν, πᾶσα οἰκογένεια ὑπέστη παντὸς εἴδους βάσανα καὶ μαρτύρια. Ἐν τέλει δέ, μετὰ τοσοῦτον ὄλεθρον, μετὰ τοσούτους ἀγῶνας καὶ τοσαύτας καταστροφάς, ἐλάχιστον τῶν Ἑλλήνων μέρος ἀνέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν· τριά-

κοντα μυριάδες ἐθυσιάσθησαν ὅπως ἐλευθερωθῶσιν ἑξήκοντα μυριάδες[1]. Ἐδέησε δὲ νὰ παρέλθῃ ἡμίσεια ἕκτοτε ἑκατονταετηρὶς ὅπως μικρὸν ἔτι μέρος γῆς Ἑλληνικῆς προστεθῇ διὰ τῆς ψήφου τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, καὶ Κύριος οἶδε ἐπὶ πόσα εἰσέτι ἔτη θὰ περιμείνωσιν οἱ ἐναπολειπόμενοι δοῦλοι Ἕλληνες τὴν χειραφέτησίν των, ἢ κατὰ πόσον ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ παρείσακτοι ξένοι λαοί, προχωροῦντες πρὸς τὰ ἑλληνικὰ παράλια, θὰ περιορίσωσι τὰς μελλούσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ διεκδικήσεις.

Οἱ καταδικάζοντες τὸ πρώϊμον τῆς ἐπαναστάσεως διατείνονται, ὅτι ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν ἐν εἰρήνῃ συμβιοῦντες μετὰ τῶν Τούρκων, ἤθελον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκτείνει τὴν εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ἐπίδρασίν των, ἐπιβαλλόμενοι δὲ διὰ τῆς εὐφυΐας, τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐπιδεξιότητός των, ἠδύναντο ἐπὶ τέλους νὰ ὑποσκελίσωσι τοὺς κυρίους των καὶ καθέξωσι τὴν θέσιν των ἄνευ βιαίου κλονισμοῦ, διατηροῦντες συγχρόνως καὶ καθιεροῦντες τὴν ἐπὶ τῶν ὁμοδόξων λαῶν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ὑπεροχήν των· ὥστε ἀπωθοῦντες ἀφ' ἑνὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀπορροφοῦντες ἀφ' ἑτέρου τοὺς ἀλλοφύλους χριστιανούς, οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο διὰ τῆς φορᾶς αὐτῆς τῶν πραγμάτων, νὰ ἀναστήσωσι ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Βοσπόρου τὴν Χριστιανικὴν αὐτοκρατορίαν.

Οἱ τοιαῦτα ὀνειροπολοῦντες λησμονοῦσιν, ὅτι ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἐξεγειρόμενοι δὲν ἀνεκήρυττον τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματά των,—ἀνοίγοντες διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος εἰς τοὺς ἄλλους ὁμοδούλους λαοὺς τὸ στάδιον τῶν ἐθνικῶν ἑκάστου αὐτῶν διεκδικήσεων,— ἐκινδύνευον καὶ οὗτοι μετὰ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἐθνῶν, καὶ μετὰ τῶν Τούρκων αὐτῶν, νὰ καθυποβληθῶσιν εἰς κατάκτησιν ἄλλην, τὴν ὁποίαν ἤθελε βεβαίως προκαλέσει ἡ προϊοῦσα παραλυσία τοῦ Τουρκικοῦ κράτους· τότε δὲ γενόμενοι ὑποτελεῖς δυνάμεως ἑτέρας, τόσῳ μᾶλλον ἰσχυρᾶς καθ' ὃ μᾶλλον πεφωτισμένης, ἤθελον συναπολέσει μετὰ τῆς ἐλπιζομένης ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν ἐθνικὴν ἴσως αὐτῶν αὐθυπαρξίαν.

Ἀλλὰ καὶ τούτου μὴ γενομένου, εἰς ὁποῖον βάθος ταπεινώσεως ἤθελον ἆρά γε οἱ Ἕλληνες βυθισθῇ ἐάν, ἐπαναπαυόμενοι εἰς τὴν διανοητικὴν αὐτῶν ὑπεροχήν, ἤθελον εἰσέτι ἐπιδιώκει τὴν ἀναβίωσιν τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων διὰ μόνων τῶν μέσων τῆς χαμερπείας,— ἐὰν τὰ αἵματα τῶν πατέρων ἡμῶν δὲν ἐξηγόραζον τῶν δουλικῶν ἡμερῶν τὸ ὄνειδος; Πεντήκοντα ἐτῶν βίος ἐλεύθερος δὲν ἐξήρκεσεν εἰσέτι ὅπως ἀποπλύνῃ ὁλοσχερῶς τὸν ῥύπον τοῦ ἐξευτελισμοῦ τεσσάρων αἰώνων! Ἔθνη κλίνοντα τὸν αὐχένα εἰς τὴν δουλείαν, καὶ μόνην διέξοδον ζητοῦντα ἐν τῇ διαφθορᾷ τῶν κυρίων των, δὲν εἶναι ἄξια τῆς ἐλευθερίας! Ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔπρεπε νὰ γείνῃ, δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ διὰ πασάδων

1 Ἴδε Herzberg, Gesch. Griechelands, τόμ. IV σελ. 590.

χριστιανῶν, οὐδὲ ἦτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ προορισμὸς ἡ ἀνάστασις νέου Βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ ἐλευθερία ἔπρεπε νὰ ἀνακτηθῇ ὡς ἀνεκτήθη, διὰ τῆς σπάθης καὶ διὰ θυσιῶν ἀκαταλογίστων. Ἀλλ' αὗται ἐγένοντο, λέγουσιν, ὑπερβολικαί· τόσῳ μεγαλειτέρα ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν μεταγενεστέρων πρὸς τοὺς προσενεγκόντας ἑαυτοὺς ὡς ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ τοὺς μάρτυρας, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλει ἡ νέα Ἑλλὰς τὴν τιμὴν ὅτι εἰσῆλθεν ἐκ νέου εἰς τὴν χορείαν τῶν ἐθνῶν, περιβεβλημένη τὸν στέφανον τῆς νίκης καὶ τὴν αἴγλην νέας δόξης.

Δ. Βικέλας

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ*

Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ἀναπτύξω σήμερον ἐνώπιον τοιαύτης ἐκλεκτῆς ὁμηγύρεως, στερεῖται δυστυχῶς ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ τῶν καλλονῶν ἐκείνων, δι' ὧν ἄλλα τινα θέματα καὶ νὰ ἕλκωσι καὶ μέχρι τέλους νὰ κατέχωσι δύνανται προσηλωμένην τὴν προσοχὴν πάντων μὲν τῶν ἀκροατῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν εἰς τὸ ὡραῖον φῦλον ἀνηκόντων. Τὸ ὡραῖον καὶ ὡς ἐκ τῆς εὐκολίας, δι' ἧς τὸ αἰσθανόμεθα καὶ ὡς ἐκ τῆς εὐαρέστου ἐντυπώσεως, ἣν προξενεῖ ἡμῖν, ἕλκει ἰσχυρότερον τοῦ ἀληθοῦς διὰ πλείονος κτωμένου κόπου καὶ λεπτοτέραν μὲν ἴσως, ἀλλ' ἧττον ζωηρὰν παρέχοντος ἀπόλαυσιν· διὸ καὶ οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς καρδίας μᾶλλον ζῶσιν ἢ τῆς διανοίας. Ἰσχυρότερον ὅμως ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πρώτου καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως καὶ ὡς ἐκ τῆς παιδεύσεως αὐτῶν ἕλκονται πρὸ πάντων αἱ ἀπόγονοι τῆς Εὔας, ἃς οὐδ' ὁ μᾶλλον ἔνθερμος τοῦ ἀληθοῦς θαυμαστής, οὐδ' ὁ μᾶλλον τῶν φιλοσοφικῶν ἐρευνῶν μανιώδης ἐραστὴς εἶναι φρόνιμον νὰ μεμφθῇ ἐπὶ τούτῳ, διότι ἡ καλλονὴ τῆς γυναικὸς ἀπομακρύνουσα εὐκόλως καὶ τὰς ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἀγαπητὰς μελέτας τῆς μνήμης του καὶ τὸν ἴδιον τοῦ γραφείου του καὶ τὸν νοῦν του τοῦ κρανίου του δύναται νὰ παράσχῃ αὐτῷ τρανοτάτην ἀπόδειξιν τῆς ἀμέτρου ἕλξεως τοῦ ὡραίου. Σκεπτόμενος λοιπὸν ὅτι τῆς μαγγανευτικῆς δυνάμεως τῶν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτοῦ ἀνηκόντων ἔργων στερεῖται τὸ ἐμὸν θέμα, προλαμβάνω νὰ ζητήσω θερμῶς τὴν εὐμενῆ προσοχὴν τοῦ ἀκροατηρίου, ἰδίᾳ δὲ τῶν εὐδοκησασῶν νὰ μὲ τιμήσωσι διὰ τῆς παρουσίας των φιλομούσων κυριῶν, ὑπενθυμίζων ἅμα αὐταῖς ὅτι ἡ σφραγὶς τοῦ ὡραίου δὲν ἐλλείπει ὅλως ἀπὸ τῆς χώρας τοῦ ἀληθοῦς, ἀφοῦ μάλιστα, κατὰ Πλάτωνα, τὸ πρῶτον εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ δευτέρου, καὶ πιστεύων ὅτι ἡ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ.

μετὰ τὴν ἐπίμονον προσοχὴν κρίσις αὐτῶν θὰ μοὶ ἀποδείξῃ τὰ ὑπάρχοντα ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τόσον εὐρέα διὰ τὸ ὡραῖον, ὅσον καὶ διὰ τὸ ἰσχυρὸν φῦλον.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἀφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος, μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ ἀναγκῶν, ἠδυνήθη νὰ ὑψώσῃ τὰ βλέμματα εἰς τὸ περικαλύπτον τὴν σφαῖραν λαμπρὸν στερέωμα ἢ συγκεντρώσῃ τὸν νοῦν εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἰδίου ὄντος, εὑρέθη ἀπέναντι σπουδαιοτάτων τινῶν προβλημάτων, ὧν τὴν ἐπίλυσιν ἐθεώρησεν ἀμέσως οὐ μόνον ὡς ἀπαίτησιν ἰσχυρᾶς ἐμφύτου ὀρέξεως, ἀλλὰ καὶ ὡς βάσιν καὶ φάρον τῆς περαιτέρω αὐτοῦ πορείας. Εὑρεθεὶς ἐν μέσῳ ποικίλων ἀγνώστων αὐτῷ φαινομένων, ἠρώτησε πόθεν ἦλθε, τίς τὸν ἔθηκεν ἐν τῷ κόσμῳ, ὁποία ἡ οὐσία τοῦ ὄντος του, πόθεν καὶ τί ἡ φύσις, ὁποῖος ὁ σκοπὸς αὐτῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ.

Εἰς τὰ πρῶτα ταῦτα προβλήματα καί τινα δευτερεύοντα, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν καὶ ἀργότερον ἐγερθέντα ἐστράφη πάντοτε καὶ δὲν παύεται στρεφομένη ἔτι, ἀφ' ἧς λάβει συνείδησιν τῆς ἑαυτῆς δυνάμεως, ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἱκανοποιήσεως τοιαύτης ἀκαταβλήτου περιεργίας ἦτο ἑπόμενον νὰ προκαλέσῃ ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς ἀνθρωπότητος ἡλικίας ποικίλας εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἀπαντήσεις καὶ δὲν ἐβράδυνεν ἀληθῶς νὰ καταστῇ πηγὴ τῶν διαφόρων θρησκειῶν, αἵτινες ἐπειράθησαν, αἱ μὲν ἀφυέστερον, αἱ δὲ εὐφυέστερον, ἀναλόγως τῆς διανοητικῆς τῶν ἱδρυτῶν αὐτῶν ἀναπτύξεως, νὰ κατασβέσωσι τὴν κατακαίουσαν τὸν ἄνθρωπον πνευματικὴν δίψαν. Ἠδυνήθησαν ἄρα γε αἱ θρησκεῖαι αὗται νὰ παράσχωσι τὰς δεούσας ἐξηγήσεις; ἠδυνήθησαν οἱ ἑκάστοτε δημιουργοὶ τοσούτων παραδόξων θρησκευτικῶν δογμάτων νὰ ἐπαναπαύσωσι τὴν περὶ τὰ πρώτιστα ταῦτα ζητήματα στρεφομένην ἀόκνως ἀνθρωπίνην περιεργίαν; Ἡ ἱστορία τῶν παρελθόντων αἰώνων καὶ ἡ σήμερον ἔτι τοσούτων εὐγενῶν ψυχῶν παρατηρουμένη ἀκατανίκητος τάσις πρὸς ἐπίλυσιν τῆς ἀρχῆς, τοῦ τέλους καὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν ὄντων φύσεως μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐν λόγῳ ζητήματα, ἐπεχείρησε πάντοτε τὸ ἔργον τῶν Δαναΐδων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ θεολογικὴ ἐποχὴ κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος σπουδαίαν ἐκτὸς τῶν πρακτικῶν ὠφελειῶν προσήνεγκεν εἰς αὐτὴν θεωρητικὴν ἐκδούλευσιν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Auguste Comte, διὰ τῆς παροχῆς γενικῆς τινος θεωρίας ἐσφαλμένης ἢ οὐ ἀδιάφορον, ἀναγκαίας ὅμως· ἵνα διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἀναφορᾶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα συνδέῃ τὰ κεχωρισμένως μελετώμενα φαινόμενα, διατηρῇ τὰς ἐπ' αὐτῶν παρατηρήσεις καὶ συγκομίζῃ τοὺς ἐκ τῆς ἐρεύνης πνευματικοὺς καρπούς, ἀλλ' ἦτο φυσικῶς ἀδύνατον καὶ νὰ παράσχῃ ὅ,τι ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τῆς διανοίας.

Τὴν ἀτυχῆ ἐπιχείρησιν τῶν θρησκειῶν ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ ἡ μετα-

φυσικὴ θεωρουμένη, ἐννοεῖται, οὐχὶ ὑπὸ τὴν μερικὴν αὐτῆς ὄψιν ὡς μελέτη τῶν λογικῶν νόμων τῆς γνώσεως, τῶν κατηγοριῶν τοῦ πνεύματος, τῶν τύπων τῆς ἐννοίας, ἀλλ' ὑπὸ τὸν γενικὸν καὶ πλήρη αὐτῆς χαρακτῆρα ὡς μέσον ἐρεύνης τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους αὐτῶν. Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, ὧν ἡ τελευταία ὥρα δὲν ἐσήμανε δυστυχῶς δι' ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα ἔτι, διάφορα συστήματα ἀλλήλοις ἀντιπίπτοντα δὲν ἐδίστασαν εἰσδύοντα διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ ἀπολύτου βάθη νὰ ἐπιδιώξωσιν ὅ,τι δὲν ἐπέτυχον οἱ ἱδρυταὶ τῶν θρησκειῶν. Ἀλλ' ἡ δι' ἀφῃρημένων δυνάμεων, ἡ διὰ προσωποπεποιημένων ἀφαιρέσεων ἐξήγησις τῶν φαινομένων ἁπάντων δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχεστέρα τῆς διὰ τῶν ὑπερφυσικῶν τῶν θεολόγων ὄντων. Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἔργου τῆς μεταφυσικῆς δείκνυσι τὴν σκυθρωπὴν αὐτῆς ὄψιν εἰς πάντα τὸν σχόντα τὴν ὑπομονὴν νὰ διέλθῃ μετ' ἐπιστασίας τὰς διαφόρους περὶ τῶν φυσικῶν προβλημάτων ἐξηγήσεις, ἀποκομίζοντα ἐν τέλει ἀντὶ τοῦ προσδοκωμένου φωτὸς τὸ σκότος τῆς συγχύσεως καὶ τὴν ψυχρὰν τοῦ σκεπτισμοῦ μερίδα.

Il existe diton une philosophie
qui nous explique tout sans révélation
et qui peut nous guider à travers cette vie
entre l'indifférence et la religion..
J'y consens—Où sont-ils, ces faiseurs de systèmes,
Qui savent, sans la foi, trouver la vérité
Sophistes impuissants qui ne croient qu'en eux mêmes !
quels sonts leurs arguments et leur auotorité !
L'un me montre ici bas deux principes en guerre
qui vaincus tour à tour sont tous deux immortels
L'autre découvre au loin dans le ciel solitaire
Un inutile Dieu qui ne veut pas d'autels
Je vois rêver Platon et penser Aristote!
J'écoute j'applaudis et poursuis non chemin
Sous les rois absolus je trouve un Dieu despote
on nous parle aujourd'hui d'un Dieu républicain.
Pythagore et Leibniz transfigurent mon être
Descartes m'abandonne au sein des tourbillons.
Montaigne s'examine et ne peut se connaître
Pascal fuit en tremblant ses propres visions ;
Pyrrhon me rend aveugle et Zenon insensible ;
Voltaire jette à bas tout ce qui il voit debout
Spinosa fatigué de tenter l'impossible
cherchant en vain son Dieu croit le trouver partout

Pour le sophiste Anglais l'homme est une machine
Enfin sort des brouillards un rhéteur allemand
qui du philosophisme achevant la ruine
Déclare le ciel vide, et conclutau néant. [1]

Αἱ κεναὶ αὗται ἀπόπειραι τῶν μεταφυσικῶν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν εἰς τὸ ἀπόλυτον ἀναγομένων ζητημάτων καὶ ἡ βαθμιαία πρόοδος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἀπεκάλυψαν τέλος εἰς τὴν διάνοιαν μεγαλοφυῶν τινων ἀνδρῶν τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου δύναται ἀποτελεσματικῶς νὰ κινηθῇ τοῦτο. Ἀπὸ τοῦ Βάκωνος οὐχὶ ἅπαξ ἐλέχθη τοῖς κατατριβομένοις εἰς ματαίας καὶ ἀδασίμους ὑποθέσεις ὅτι ὁ κόσμος δὲν πρόκειται νὰ μαντευθῇ ἀλλ' ἀποδειχθῇ, ὅτι πραγματικαὶ γνώσεις εἰσὶ μόναι αἱ διὰ τῆς πείρας ἀποκτώμεναι, ὅτι τὸ ἄπειρον, ὡς καὶ ἐκ τῆς λέξεως ἔτι αὐτῆς δείκνυται, δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ διὰ τοῦ μέσου τούτου, ὅτι τέλος ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐκ τῆς πεπερασμένης αὐτοῦ φύσεως ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλως τὰ ὑπερκείμενα τῶν ὁρίων αὐτῆς ζητήματα.

Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ἐδέξατο εὐχαρίστως τοιοῦτον περιορισμὸν τῆς ὑποτιθεμένης ἀπεριορίστου δυνάμεώς του καὶ παρῆλθεν ἱκανὸς ἀληθῶς χρόνος μέχρις οὗ ἐννοήσῃ τὴν πικρὰν ἀλήθειαν. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, καθ' ἣν αὗται ἐγκαταλείπουσαι ὡς ἀνέφικτον τὴν ἐξήγησιν τῶν πρώτων καὶ τελικῶν αἰτίων καὶ την γνῶσιν τῆς οὐσίας τῶν ὄντων περιορίζονται εἰς τὴν ἔρευναν, μελέτην καὶ ἀπόδειξιν τῶν φαινομένων καὶ τῶν νόμων εἰς οὓς ταῦτα ὑπείκουσιν, τίς θὰ εἶχε τὸ θάρρος νὰ ὑποβάλῃ συστηματικῶς τὴν ἐλευθέραν, τὴν θείαν τὴν ὑψιπετῆ φιλοσοφίαν; Τὸ θάρρος τοῦτο ἔσχεν ἡ εὐρεῖα διάνοια τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας Auguste Comte νοήσαντος, συμπληρώσαντος, ἀναπτύξαντος καὶ ἀποτελεσματικῶς εἰς ἔργον θέσαντος τὰς ἰδέας τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ προδρόμων. Καὶ νῦν ὡς ὁ ἀστρονόμος, πεπεισμένος πλέον ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ φύσις τῶν ὄντων τῷ εἶναι ἀπρόσιτος δὲν ματαιοπονεῖ νὰ μάθῃ τί καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἡ ἕλξις τῶν σωμάτων, ὡς ὁ φυσικὸς δὲν ἐρωτᾷ διατὶ τὰ σώματα εἰσὶ θερμὰ ἢ ὁ βιολόγος τίνος ἕνεκα ἡ ζῶσα οὐσία σχηματίζει ἀξιοθαύμαστον ὀργανισμόν, οὕτω καὶ ὁ ὑγιῶς φιλοσοφῶν ἐννοῶν ὅτι μόνον τὸ *πῶς* καὶ οὐχὶ τὸ *διατὶ* δύναται νὰ ἐρευνᾷ, μελετᾷ τοῦ λοιποῦ τὰς γενικότητας τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν θεωρουμένων ὡς μερῶν ἑνὸς γενικοῦ σχεδίου ἐρευνῶν, συστηματοποιεῖ ταύτας, ζητεῖ τὴν ἀναγωγὴν τῶν φυσικῶν νόμων εἰς τὸν ἐλάχιστον, κατὰ τὸ ἐφικτόν, ἀριθμόν, ἀλλὰ δὲν ἀεροβατεῖ, δὲν πλανᾶται εἰς ἀτελευτήτους κενοὺς συλλογισμούς, δὲν ἀπόλλυται εἰς αὐθαιρέτους ὑποθέσεις περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν

1 Alfred de Musset «l'espoir en Dieu»

ὄντων, περὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν, περὶ ζητημάτων ὑπερβαινόντων τὰ τοῦ πεπερασμένου ὅρια.

Πλὴν δυστυχῶς ἡ ὑγιὴς αὕτη φιλοσοφία, ἡ ὑποδεικνύουσα τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἡ στρέφουσα τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ εἰς ἔργα οὐσιώδη, σοβαρά, γόνιμα, ἡ καλοῦσα τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πλασμάτων τῆς φαντασίας εἰς τὴν πραγματικότητα ἀδυνατεῖ ἔτι νὰ κατασταείλῃ τὴν ἀκράτητον ἐκείνην τάσιν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἀπολύτου, καὶ ὑπερισχύσῃ τοῦ ἀχαλινώτου ἐγωϊσμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, νομιζούσης ἑαυτὴν ἱκανὴν νὰ περικλείσῃ καὶ νοήσῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα. Σήμερον ἀκόμη τρία διάφορα καὶ ἄντικρυς ἀντίθετα συστήματα, παρεκτὸς τῶν γνωστοτέρων αὐτῶν παραφυάδων, ἀριθμοῦντα ὀπαδοὺς πολλοῦ λόγου ἀξίους καὶ διὰ τὴν ἔξοχον διάνοιάν των καὶ διὰ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών των καὶ διὰ τὴν ἄμεμπτον αὐτῶν εἰλικρίνειαν, ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἀπολύτου καυχώμενα ὅτι κατέχουσι τὴν κλεῖδα αὐτοῦ.

Οὕτω ὁ ὑλισμὸς διὰ δεδομένων ἐν μέρει ἐπιστημονικῶν καὶ ἐν μέρει φανταστικῶν ἐπιχειρῶν μεταφυσικήν τινα ἐξήγησιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου κηρύττει ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἄπειρος, ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος καὶ διὰ μὲν τῶν φυσικῶν, χημικῶν ἢ φυσιολόγων αὐτοῦ ὀπαδῶν ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ πάντα ἐγένοντο ἐκ τῆς ἐν ἀρχῇ ἀμόρφου ὕλης ἢ τοῦ ἀτόμου καὶ ἐξελίχθησαν διὰ τῶν ἀδιασπάστων ὁμογενῶν μεταμορφώσεων, διὰ δὲ τῶν μαθηματικῶν ἀνάγει τὰ συνθετότερα καὶ εἰδικώτερα φαινόμενα εἰς τὰ ἁπλούστερα καὶ γενικώτερα, ὡς τὰ ἠθικὰ καὶ βιολογικὰ εἰς τὰ τῆς μηχανικῆς, τὰς διαφόρους αὐτῶν κατηγορίας εἰς μίαν καὶ μόνην καὶ τοὺς νόμους των ἅπαντας εἰς ἕνα μαθηματικόν. «Ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, λέγει ὁ Jules Soury, τὸ παραγόμενον ἔργον εἶνε πάντοτε ἴσον ταῖς δαπανηθείσαις δυνάμεσιν, ὅπερ δηλοῖ ὅτι αἱ δυνάμεις, δὲν δημιουργοῦνται, ἀλλὰ μεταμορφοῦνται μόνον. Αἱ σκέψεις τὰ αἰσθήματα, τὰ βιβλία, τὰ ἀγάλματα, καὶ αἱ τέχναι ἡμῶν εἰσὶ μεταμορφώσεις τῆς ἡλιακῆς θερμότητος.» [1] Ὁ Πανθεϊσμὸς ἑτέρωθεν ὑπὸ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ μορφήν, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ὑλισμοῦ κηρύττοντος τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντικειμένου, παρέχει ταύτην τῷ ὑποκειμένῳ, τῇ ζωῇ τουτέστι τῇ αἰσθήσει, τῷ πνεύματι. Κατ' αὐτόν, τὸ πνεῦμα διακεχυμένον πανταχοῦ καὶ συγκεχυμένον μετὰ τῆς ὕλης, διακρίνεται μικρὸν κατὰ μικρὸν αὐτῆς ἐν τοῖς ζῶσιν οὖσιν, ἀποκτᾷ βαθμηδὸν περισσοτέραν ἑαυτοῦ γνῶσιν ἀπὸ τοῦ φυτοῦ μέχρι τοῦ μεγαλοφυεστέρου ἀνθρώπου καὶ ὑψοῦται τέλος εἰς τὴν πλήρη καὶ τελείαν αὐτοῦ συνείδησιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ, ἥτις οὕτω ἐξισοῦται τῇ ὑπερτάτῃ ὑπάρξει. Ἡ βαθμηδὸν αὐξάνουσα αὕτη συνείδησις δείκνυσι τὸν Θεόν, ἐὰν Θεὸς ἦναι ἡ καθολικὴ ὕπαρξις, ὡς τι γινόμενον, ὅπερ ἔσται τέλειον μετὰ τὸ τέλος ἐξελίξεως, ἀλλὰ ταύ-

1 République Française num. du 13 Juillet 1879.

τοχρόνως οἱ πανθεϊσταὶ θεωροῦσι τοῦτο ὡς ἀπόλυτον ἰδέαν, ὡς αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον, οὕτω δὲ ὁ Θεὸς εἶναι προσωπικὸς ἅμα καὶ ἀπρόσωπος, ἐν τῷ ἀπολύτῳ καὶ ἐν τῷ γίγνεσθαι. Δὲν καταλαμβάνετε τίποτε, πιστεύω, ἐκ τῶν παραδόξων τούτων θεωριῶν, ἀλλ' οὔτε ἐγὼ εἰμὶ ὡς πρὸς τοῦτο εὐτυχέστερος ὑμῶν, ὥστε νὰ σᾶς φωτίσω περισσότερον, οὔτε αὐτὸς ὁ Ἔγελος ὑποθέτω, κατελάμβανέ τι πλειότερον ἀναπτύσσων τὸ σύστημά του· ἡ σύγχυσις ἄλλως τε αὕτη εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν, κατὰ τὸν Βολταῖρον λέγοντα, «ὅταν ἴδητε δύω ἀνθρώπους συνομιλοῦντας καὶ τὸν μὲν μὴ ἐννοοῦντα τί λέγει, τὸν δὲ προσποιούμενον ὅτι ἐννοεῖ, εἴπατε, ἰδοὺ τί ἐστὶ μεταφυσική!». Ὁ Πνευματισμὸς τέλος πλάττων ἐκ τῆς συνειδήσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπερτάτην τινὰ αἰτίαν καὶ προικίζων αὐτὴν δι' ὅσων ἡ γόνιμος φαντασία τῶν ὀπαδῶν του ὑποβάλλει αὐτῷ τελείων ἰδιοτήτων, ἐξαρτᾷ ἀπὸ ταύτης ἅπαντα τὰ φαινόμενα, προβαίνει εἰς ἀληθῆ δημιουργίαν καὶ διαγράφει τὸν τελικὸν σκοπὸν ἑκάστου τῶν ὄντων καὶ τὸν καθολικὸν τῆς φύσεως, ὑπερπηδῶν, ἐννοεῖται, τὰς κατὰ πᾶν βῆμα ἀναφαινομένας ἀντιφάσεις διὰ τῆς ὁμολογίας τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς ἐπιβολῆς σιγῆς εἰς τὸ λογικὸν πρὸ τῶν ὑποτιθεμένων ἀνεξερευνήτων σκοπῶν τῆς ὑπερτάτης ταύτης αἰτίας.

Φειδόμενος τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν δὲν ἐπειχειρῶ νὰ ἀποδείξω τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰ ἄλογα συμπεράσματα εἰς ἃ ἀναγκαίως φθάνουσι τὰ τρία ταῦτα συστήματα, τὰ ἐγκαταλείποντα τὸ στερεὸν ἔδαφος καὶ ῥιπτόμενα εἰς τὴν ἐπικίνδυνον κλιτὺν τῶν αὐθαιρέτων συλλογισμῶν, ἀλλ' ἀρκοῦμαι καὶ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, νὰ προσβάλω κατ' εὐθεῖαν τὴν βάσιν αὐτῶν ἐρωτῶν πόθεν γνωρίζουσιν ὅ,τι διαβεβαιοῦσιν.

Ἐὰν ἀφίσωμεν εἰς τὴν ἠρεμίαν τοῦ τάφου ἐκείνους οἵτινες κατὰ καιροὺς ἐκαυχήθησαν ἐπὶ κατοχῇ σοφίας οὐχὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ὁδοῦ ἀποκτηθείσης, ἀλλ' ἄνευ κόπου καὶ μελέτης ἄνωθεν κατελθούσης, οὐδεὶς ὑπάρχει, φρονῶ, ὁ ἰσχυριζόμενος ὅτι ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον φέρων μεθ' ἑαυτοῦ κεφάλαιόν τι γνώσεων. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐν τῇ μητρικῇ κοιλίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐπί τινα χρόνον στερεῖται τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ὄντος του καὶ τοῦ κόσμου. Καὶ αἱ μὲν ἐντυπώσεις ἔχουσιν ἤδη ἀρχίσει, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐν τῇ μήτρᾳ κινήσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ τῶν ἐντυπώσεων τούτων δὲν ἔχει συνείδησιν διὸ καὶ δὲν διατηρεῖ τὴν ἀνάμνησιν, μόνον δὲ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως αὐτῶν ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐγκεφάλου ἀποκτᾶται βαθμηδὸν ἡ συνείδησις. Τοῦτο μᾶς διδάσκει ἡ καθ' ἡμέραν παρατήρησις, ἡ οὐχὶ πολὺ εὔνους πρὸς τοὺς πνευματιστάς, ὡς ἔλεγον καὶ ἐν ἄλλῃ μού τινι πραγματείᾳ. Ἡ σειρὰ τῶν αὐτῶν ἐντυπώσεων ἀποτελεῖ τὴν πεῖραν, ἥτις ἀναπτύσσει ἐν ἡμῖν καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ *ἐγὼ* καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, «ὁ δὲ τρόπος δι' οὗ

»σχηματίζεται ἡ πεῖρα, λέγει ὁ Λιττρέ, μαρτυρεῖ ὅτι τὸ φαινόμενον εἶναι »τὸ ἀληθὲς αὐτῆς ἔδαφος! ἐὰν δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ πρώτην βεβαιό»τητα τὴν ἐντύπωσιν, ἥτις ὑπάρχει πρὸ πάσης συνειδήσεως, θὰ καλέσῃ »τὴν πεῖραν βεβαιότητα δευτέραν»[1]. Αἱ γνώσεις λοιπὸν ἡμῶν δὲν ἐξέρχονται τοῦ κύκλου τῶν ἐντυπώσεων καὶ ἡ ἀπόκτησις τῆς σχετικῆς διὰ τὸν ἄνθρωπον βεβαιότητος μόνον διὰ τῆς πείρας κατορθοῦται. Ἀλλ' αἱ ἐντυπώσεις, ἀλλ' ἡ πεῖρα σχετίζεται μετὰ τοῦ φαινομένου καὶ οὐχὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων. Οὕτω, ἵνα ἐπικαλεσθῶ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἄγγλου φιλοσόφου Bain, διὰ νὰ βεβαιώσωμεν εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ὅτι ὁσάκις ἀνοίγομεν τὸν ὀφθαλμὸν δεχόμεθα τὴν αἴσθησιν τοῦ φωτὸς λέγομεν ὅτι τὸ φῶς εἶναί τι ἀνεξάρτητον τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἀλλ' ἡ βεβαιότης αὕτη ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς γνώσεως ἡμῶν, διότι ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὀφθαλμός, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὀπτικὸν νεῦρον δεχόμενον τὴν αἴσθησιν τοῦ φωτός, θὰ ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν ὑπάρχῃ φῶς ἢ τί εἶναι καθ' ἑαυτό[2]. Καὶ πράγματι κατὰ τὴν πιθανωτέραν θεωρίαν τὸ φῶς εἶναι ἀποτέλεσμα δονήσεως διαδιδομένης διὰ σφαιρικῶν ἐν τῷ αἰθέρι ταχυτάτων κυμάνσεων, αἵτινες πλήττουσαι τὸ ὀπτικὸν νεῦρον ἐπιφέρουσι τὴν ἐντύπωσιν αὐτοῦ. Αἱ ἐν τῷ αἰθέρει κυμάνσεις αὗται, αἱ παράγουσαι τὸ φῶς διαφέρουσι μόνον κατὰ τὴν ταχύτητα, μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου τῶν δονήσεων τῶν παραγουσῶν τὴν θερμότητα κυμάνσεων. Ἐὰν ἐκέκτηντο περισσοτέραν αἱ τελευταῖαι αὗται ταχύτητα, θὰ ἐφαίνοντο φωτειναὶ εἰς τὸν ὀφθαλμόν, ἀλλ' ἡ διαφορὰ τῆς ταχύτητος καθίστησι τὰς μὲν αἰσθητὰς εἰς τὴν ἁφήν, τὰς δὲ εἰς τὸ ὀπτικὸν νεῦρον. Τὸ φῶς λοιπὸν εἶναι τοιοῦτον οἷον τὸ γνωρίζομεν σχετικῶς πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν καὶ ὁ κόσμος ἐν γένει τοιοῦτος οἷον τὸν βλέπομεν καὶ τὸν αἰσθανόμεθα σχετικῶς πρὸς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, ἀλλὰ τί θὰ ἦσαν δι' ἄλλως ὠργανισμένα ὄντα, τί εἰσὶν ἀπολύτως οὔτε γνωρίζομεν οὔτε θὰ δυνηθῶμεν ποτὲ νὰ μάθωμεν.

Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀληθείας ταύτης δικαιούμεθα, νομίζω, νὰ ἐρωτήσωμεν ἐκείνους, καθ' οὓς αἱ ἐπιστῆμαι ἀντικείμενον ἔχουσαι τὴν μελέτην τῶν φαινομένων καὶ τῶν νόμων εἰς οὓς ταῦτα ὑπόκεινται, ἀρνοῦνται πᾶσαν ἀπάντησιν προκειμένου περὶ τῆς οὐσίας, ἀρχῆς καὶ τέλους τῶν ὄντων, πόθεν ἀντλοῦσι τὰς περὶ αὐτῶν παραδόξους καὶ παραμυθητικὰς ἢ ἀπελπιστικὰς πληροφορίας; Πόθεν ὁ ὑλισμὸς ὁ τοσοῦτον καυχώμενος ὡς φέρων πανταχοῦ τὴν λαμπάδα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἠξεύρει ὅτι ἡ ὕλη, ἧς μόνον τὸ φαινόμενον γνωρίζομεν, εἶναι ἄπειρος, ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος καὶ εἰς ποῖον κριτήριον ἐκτὸς τοῦ τῆς φαντασίας του δύναται νὰ ὑποβάλῃ τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην; Ποῦ πραγματικῶς εἶδε καὶ

1 La philosophie positive, mars, avril 1860.
2 Bain the Senses and the intellect p. 384.

ἐξήτασε τὸ ἄτομον, τὸ ἀκατάληπτον τοῦτο πλάσμα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, (λέγω δὲ ἀκατάληπτον, διότι ἡ φαντασία δύναται πάντοτε νὰ τὸ ὑποδιαιρῇ,) ὥστε νὰ ἀναγνωρίζῃ αὐτῷ δημιουργικὴν δύναμιν; ποῦ ἀνεκάλυψε τὴν ἄμορφον ἐκείνην ὕλην, ἐξ ἧς παρήχθη δῆθεν ἡ ζωή, τὸ περίφημον πρωτόπλασμα, τὸ βαθύβιον, ὅπερ οὔτε ὀρυκτόν, οὔτε φυτόν, οὔτε ζῶον ὂν εἶναι καὶ τὰ τρία ὁμοῦ καὶ τοῦ ὁποίου, κινοῦντες τὸν ἄσβεστον γέλωτα τῶν ἐπιστημόνων, ἐπεχείρησάν τινες νὰ δώσωσι τὸν τύπον, τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν εἰκόνα; πότε τέλος κατώρθωσε νὰ παραγάγῃ βιολογικὰ φαινόμενα διὰ τῶν φυσικοχημικῶν, ὥστε νὰ διϊσχυρίζεται ὅτι ἐξ ἑνὸς μαθηματικοῦ νόμου τὰ πάντα ἐπήγασαν;

Πόθεν ὁ πανθεϊσμὸς ἐξάγει τὴν ἁπανταχοῦ διάχυσιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ μέλλοντός του θεωρίαν; πόθεν γνωρίζει ὅτι ἡ *Ἰδέα* ἐξέρχεται ἑαυτῆς καὶ καθίσταται φύσις, εἶτα δὲ ἐπανέρχεται πρὸς ἑαυτὴν διὰ μακροῦ κύκλου ὡς τελικὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσα τὴν ἐπανεύρεσιν, τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς, ἥτις κατορθοῦται τέλος ἐν τῇ ἀπολύτῳ συνειδήσει, ἐν τῇ τέχνῃ τουτέστι, θρησκείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ; Ἡ παράδοξος αὕτη θεωρία, ἧς τὴν ἔκθεσιν ἀκούων τις θὰ ἐνόμιζεν, ὡς δικαίως παρατηρεῖ ὁ Edmond Scherer, ὅτι παρίσταται «εἰς μόρφωσιν μυθολογίας τινός, εἰς ἀνάπτυξιν κόσμου ὁμοίου τῷ τῶν ἀρχαίων γνωστικῶν, ἐν ᾧ αἱ ἔννοιαι ἐλάμβανον σῶμα, περιεπάτουν καὶ περιέπιπτον εἰς παντοίας περιπετείας»[1] δὲν εἶναι φανερὸν προϊὸν γονίμου μόνον καὶ ἀκαμάτου φαντασίας εἰς οὐδεμίαν ἐπαλήθευσιν ἀντέχον; Καὶ τίς ἐλεύθερος πάσης προλήψεως, διαυγῆ ἔχων τὸν νοῦν, δὲν νοεῖ ὅτι τὸ πεπερασμένον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξισωθῇ τῷ ἀπείρῳ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε θὰ ἀποκτήσῃ τὴν παγγνωσίαν, ἡ διάνοια οὐδέποτε θὰ περικλείσῃ ἅπαν τὸ δυνάμενον νὰ νοηθῇ, διότι πέραν πάσης δυνατῆς ἐξελίξεως θὰ ὑπάρχῃ πάντοτέ τι τὸ ἄγνωστον, θὰ ἀναφαίνηται ἡ ἄγνοια τοῦ ἀνθρώπου, θὰ δείκνυται ὁ βαθμὸς ὁ χωρίζων τὸ σχετικὸν ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου; Τίς δὲν θὰ γελάσῃ ἀκούων ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐν γένει καὶ ἡ τοῦ Ἑγέλου ἰδίᾳ εἶναι ἴση τῷ ἀπολύτῳ; «Εἶσθε τὸ ἀπόλυτον, ἀνακράζει ὁ Paul Janet καὶ ὅμως ἵνα μάθητε τὴν αἰτίαν καὶ τοῦ μικροτέρου φαινομένου εἶσθε ἠναγκασμένοι νὰ ἐρωτήσητε τὸν ἐπιστήμονα, ὅστις θὰ τὸ ὑποβάλῃ εἰς πειράματα, θὰ τὸ ζυγίσῃ, μετρήσῃ, ὑπολογίσῃ»[2].

Πόθεν τέλος ὁ Πνευματισμός, ὁ οὐδέποτε τὸ πνεῦμα ἄνευ ὀργανισμοῦ ἀπαντήσας γνωρίζει ὅτι ἡ πρώτη αἰτία εἶναι νοῦς αὐθύπαρκτος μὴ ἔχων ἀνάγκην ἐγκεφάλου ἵνα σκεφθῇ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα παρήχθησαν, ὅτι πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι σκοπόν τινα καὶ ὁ καθολικὸς καὶ ὕψιστος τῆς φύσεως εἶναι νὰ καταστῇ οὕτω τὸ θέατρον, τὸ στάδιον τῆς ἠθικῆς ἀνα-

1 Ἴδ. ἐν μελέτ. Guizot σελ. 159.

2 «Les causes finales par Paul Janet p. 478.

πτύξεως; Διὰ τίνος μέσου δύναται νὰ καταλάβῃ τὸ Πνεῦμα ἀνεξάρτητον τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ πῶς ἐκτὸς τοῦ ἀπείρου τούτου καὶ ἀπολύτου ὄντος νὰ συμβιβάσῃ λογικῶς τὴν ὕπαρξιν καὶ ἄλλου τινὸς πράγματος, τοῦ κόσμου τουτέστιν ἀναιροῦντος τὴν ἰδέαν τοῦ πρώτου;

Κατανοῶν ὁ πνευματισμὸς τὸ διάστημα τὸ χωρίζον τὰς θεωρίας αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πληροφοριῶν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν πειρᾶται νὰ ὑποδείξῃ νέαν πηγὴν ἐξ ἧς ἀντλεῖ ταύτας, διατεινόμενος ὅτι τὰ ὅρια πρὸ τῶν ὁποίων ἵσταται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἰσὶν ὅρια τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἧς αἱ γνώσεις ἐκτείνονται πολὺ ἐπέκεινα καὶ ὑπεράνω τοῦ πεπερασμένου κόσμου. Κατὰ τοὺς πνευματιστὰς καὶ τοὺς προβαίνοντας περισσότερον ἔτι καὶ τούτων ἐπὶ τοῦ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐδάφους, ἡ μεταφυσικὴ κρατεῖ εἰς χεῖρας αὐτῆς λαμπάδα, ἣν δὲν ἀπέκτησε διὰ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ διὰ τῆς λαμπάδος ταύτης δύναται νὰ φωτίζῃ τὸ πνεῦμα πέραν τῆς χώρας ἐκείνης ἔνθα σκότος ἐπικρατεῖ διὰ τὴν πεῖ»ραν. «Τὰ ὅρια τοῦ πεπερασμένου κόσμου εἶναι καὶ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης »ἐπιστήμης, λέγει ὁ Guizot καὶ ἀδυνατεῖ μέν τις νὰ ἐξακριβώσῃ μέχρι »ποῦ τῶν ἀχανῶν τούτων ὁρίων δύναται νὰ προχωρήσῃ ἡ ἐπιστήμη, δύνα»ται ὅμως καὶ ὀφείλει νὰ βεβαιώσῃ ὅτι δὲν θὰ τὰ ὑπερβῇ. Ὁ πεπερασμέ»νος κόσμος εἶναι ὁ μόνος ὅστις ὑπάγεται εἰς τὴν περιοχὴν αὐτῆς καὶ ὁ »μόνος, ὃν δύναται νὰ βολιδοσκοπήσῃ. Ἐν μόνῳ τῷ πεπερασμένῳ κόσμῳ »τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καταλαμβάνει τὰ πράγματα τελείως, παρατηρεῖ »αὐτὰ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ὄψεις των, ἀναγνωρίζει »τὰς σχέσεις καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν, πράγματα ἐπίσης καὶ ταῦτα ὄντα »καὶ ἀπαρτίζει τέλος ἐξ αὐτῶν σύστημά τι. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐπιστημο»νικὴ ἔρευνα καὶ μέθοδος, ὧν ἐξαγόμενον εἶναι αἱ ἀνθρώπιναι ἐπιστῆμαι. »Καὶ λέγων πεπερασμένον κόσμον δὲν ἐννοῶ αὐτὸν ἀποκεκλεισμένον ἐν »μόνῳ τῷ ὑλικῷ. Ὑπάρχουσι καὶ ἠθικὰ πράγματα ὑποπίπτοντα εἰς τὴν »πεῖραν καὶ ὑπαγόμενα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιστήμης. Ἐν παραδείγ»ματι ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ παρούσῃ καταστάσει σπουδή, εἴτε κατ' »ἄτομον λαμβανομένου εἴτε κατ' ἔθνος, εἶναι ἐπίσης σπουδὴ ἐπιστημονική, »ὑπαγομένη εἰς τὴν αὐτὴν μέθοδον, εἰς ἣν καὶ ἡ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ »δυναμένη νὰ ἀνακαλύψῃ τοὺς ἐν τῇ παρούσῃ τοῦ κόσμου τάξει νόμου »τῶν πραγμάτων, εἰς ἃ περιστρέφεται. Ἀλλ' ἐὰν τὰ ὅρια τοῦ πεπερα»σμένου κόσμου εἶναι καὶ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης δὲν εἶναι ὅμως »καὶ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ γνώσεις »ἐκτεινομένας πολὺ ἐπέκεινα καὶ φερομένας πολὺ ὑπεράνω τοῦ πεπερα»σμένου, τὰς γνώσεις καὶ ὀρέξεις τοῦ ἀπείρου, τοῦ ἰδεώδους, τοῦ ὅλου, »τοῦ τελείου, τοῦ ἀναλλοιώτου, τοῦ αἰωνίου. Αἱ γνώσεις αὗται καὶ ὁρ»μαὶ εἰσὶ πράγματα, ἅτινα ἀναγνωρίζει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀλλὰ

»καί τοι ἀναγνωρίζον ταῦτα ἐπέχει, διότι προσημαίνουσιν ἢ ἀκριβέστε»ρον εἰπεῖν διαπλάττουσιν αὐτῷ τάξιν διάφορον τῶν πραγμάτων καὶ τῶν »νόμων τοῦ πεπερασμένου κόσμου, ὃν παρατηρεῖ. Πλὴν ἐνῷ τῆς ὑπερ»τέρας ταύτης τάξεως ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὸ ἔνστιγμα καὶ τὴν εἰκόνα, δὲν »ἔχει οὐδὲ δύναται νὰ ἔχῃ τὴν γνῶσιν. Καὶ τὸ μὲν ἄπειρον διορᾷ καὶ »ἀτενίζει ἡ ψυχή, δυνάμει καὶ ἕνεκα τῆς ὑψηλῆς φύσεώς της, ἡ γνῶσις »ὅμως αὕτη περικλείεται, ἕνεκα τῆς παρούσης ἀδυναμίας της, ἐν τῷ πε«περασμένῳ τούτῳ κόσμῳ ἔνθα διατελεῖ[1].»

Λέξεις ὡραῖαι, ἀλλὰ λέξεις μόνον προδίδουσαι τὴν ἀμηχανίαν τοῦ λέγοντος, λέξεις ἀσυνεπεῖς πρὸς τὰς ὑποστηριζομένας πολλάκις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐπιλύσεις τῶν ἀλύτων προβλημάτων, λέξεις ἀδυνατοῦσαι νὰ στηρίξωσι τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν κρίσιν τῶν τρεφομένων διὰ τῆς στερεᾶς ἐπιστημονικῆς τροφῆς τὰς κλονιζομένας μεταφυσικὰς ἰδέας. Ἐὰν τὸ πνεῦμα ὀφείλῃ, ὡς ὁμολογοῦσι καὶ ὡς εἶναι ὀρθόν, νὰ ἐπέχῃ πρὸ τῆς θέας τοῦ ἀπολύτου, τίνι τότε μέσῳ πληροφοροῦσιν ἡμᾶς περὶ τῶν πρώτων καὶ τελικῶν αἰτίων οἱ τὸ ἀπραγματοποίητον τοῦτο ἀναλαμβάνοντες ἔργον. Οὐδέποτε ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἠρνήθη τὴν πέραν τῶν ὁρίων τῆς θετικῆς γνώσεως ὕπαρξιν τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ἀπείρου, τοῦ ἀπολύτου, ἀλλ' ὑπεστήριξε πάντοτε ὅτι ἡ ἐξήγησις αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πρὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς θέας τοῦ ἀτελευτήτου τούτου ὠκεανοῦ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δύναται νὰ ἀφίηται εἰς σκέψεις, ὀνειροπωλήσεις καὶ ὑποθέσεις ποικίλας συγκινούσας τὴν καρδίαν, θερμαινούσας τὴν φαντασίαν καὶ διδούσας ἐκπληκτικὴν ὤθησιν εἰς τὴν ποιητικὴν πτῆσιν, ἀλλ' αἱ σκέψεις, ἀλλ' αἱ ὑποθέσεις, ἀλλὰ τὰ ὄνειρα ἢ ὁ ποιητικὸς ἐνθουσιασμὸς δύνανται νὰ ὑπολογισθῶσιν ὡς πραγματικότητες καὶ δικαιούμεθα νὰ πιστεύσωμεν τὰ μεταφυσικὰ ταῦτα τῆς φαντασίας πλάσματα πορισσότερον τῶν θρησκευτικῶν μύθων τῶν μᾶλλον ἀξέστων λαῶν; Ὁ ἄνθρωπος εὑρισκόμενος ἐν τοῖς κόλποις τῆς φύσεως, ἀντιλαμβανόμενος τοῦ περικαλύπτοντος αὐτὸν πέπλου τοῦ ἀγνώστου καὶ φλεγόμενος ὑπὸ τῆς φυσικῆς τοῦ μαθεῖν ὀρέξεως δὲν δύναται νὰ κωλύσῃ τὴν φαντασίαν ἀπὸ τοῦ νὰ ριφθῇ ἐκεῖ ἔνθα ἡ παρατήρησις δὲν προχωρεῖ, ἀλλὰ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο ἐπιλανθανόμενος τῆς θέσεώς του νὰ ὑπολαμβάνῃ τὰ ὡραῖα ταύτης πλάσματα ὡς ἀναμφιλέκτους ἀληθείας. Εἶναι καταληπτὰ ὄντως εἰς πᾶσαν καρδίαν μὴ μείνασαν ἀναίσθητον πρὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς θέας τοῦ ἀτελευτήτου ὑλικοῦ ἢ διανοητικοῦ ὁρίζοντος ἡ δικαία ἐκείνη τοῦ ποιητοῦ διαμαρτύρησις λέγοντος

> Qu'est-ce donc que ce monde, et qu'y venons-nous faire?
> Si pour qu'on vive en paix, il faut voiler les cieux,

1 Μελέτ. περὶ τῆς οὐσίας τῆς χριστ. θρησκ. τ. I. σ. 88.

Passer comme un troupeau les yeux fixés à terre,
Et renier le reste, est-ce donc être heureux ?
Non c'est cesser d'être homme et dégrader son âme.
Dans la création le hasard m'a jeté
Heureux ou malheureux je suis né d'une femme,
Et je ne puis m'enfuir hors de l'humanité[1].

ἀλλ' εἶναι ἀπροσμάχητος ἐπίσης ἡ πικρὰ ἀλήθεια ὅτι μόνον διὰ τῆς φαντασίας δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τοὺς οὐρανούς. Πλὴν τὸ πνεῦμα λέγουσιν οἱ πνευματισταὶ ἔχει ἀρτιγενές τι φῶς, ὅπερ δὲν ἀπέκτησε διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ φῶς τοῦτο ἄγει εἰς ὀρθοὺς συλλογισμοὺς καὶ βέβαια συμπεράσματα, τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἀρκοῦνται εἰς μόνον τὰς πληροφορίας τῶν ἐπιστημῶν. Ποῦ εὑρίσκεται τὸ φῶς τοῦτο καὶ πῶς δύνανται νὰ ἀποδείξωσι τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ οἱ ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας του βαδίζοντες; Παρῆλθε πλέον ἀνεπιστρεπτεὶ ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἡ μεταφυσικὴ ἐρευνῶσα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐγνωμάτευε πᾶν ὅτι ὑπηγόρευεν ἡ θερμὴ τῶν ψυχολόγων κεφαλή! σήμερον ἡ μελέτη τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῆς θετικῆς ἐπιστήμης καὶ οἱ σοφώτεροι τῶν μεταφυσικῶν εἰσὶν ἠναγκασμένοι νὰ τείνωσι προσεκτικῶς τὸ οὖς εἰς τὰς περὶ αὐτῶν πληροφορίας τῆς φυσιολογίας. Ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀρτιγενοῦς τούτου φωτὸς χρήζει τῆς αὐτῆς ἀποδείξεως οἵας καὶ αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυπτόμεναι δῆθεν ἀλήθειαι. Ἀλλ' ἐὰν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παρατηρεῖ ὁ πνευματισμός, ὀφείλῃ νὰ δέχηται ὡς μόνας ἀληθείας τὰ ἐπιστημονικῶς ἐξετασθέντα φαινόμενα καὶ τοὺς ἀποδειχθέντας νόμους οὐδὲν ἕτερον ὑπάρχει ἐκτὸς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. «Ἑνώσατε τότε, λέγει ὁ Paul Janet, ὁ συμπαθητικώτατος καὶ πολυμαθὴς οὗτος ἀντιπρόσωπος τῆς νεωτέρας Γαλλικῆς πνευματικῆς σχολῆς, ἑνώσατε ἁπάσας τὰς ἀληθείας, ἃς ἀποδεικνύει ἑκάστη τούτων καὶ θὰ ἔχετε οὕτω τὴν γενικὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ μὴ ἐμιλεῖτε τοῦ λοιποῦ περὶ φιλοσοφίας μελετώσης τὰς γενικότητας τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, μὴ ζητεῖτε τὴν ἀναγωγὴν τῶν γενικοτήτων τούτων εἰς τὸν μικρότερον, κατὰ τὸ ἐφικτόν, ἀριθμόν, μὴ ἐκθέτετε θεωρίας, διότι ταῦτα πάντα εἰσὶ διάφορα τῆς ἁπλῆς ἀθροίσεως τῶν ἐπιστημονικῶν πληροφοριῶν, εἰσὶν ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ πνεύματος, ἀνάγκαι πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἐμφύτου τῷ ἀνθρώπῳ ἰδέας τοῦ ἀπολύτου, ἧς ἕνεκα ὑπείκομεν εἰς τὴν τάσιν τοῦ γενικεύειν[2].» Ἡ παρατήρησις αὕτη θὰ ἐθεωρεῖτο δικαίως σόφισμα, ἐὰν δὲν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ ἀναμφισβήτητος εἰλικρίνεια τοῦ λέγοντος. Οὐδέποτε ἡ θετικὴ φιλοσοφία προσέβαλε τὴν ἀξίαν τοῦ συλλογισμοῦ, οὐδ' ἦτο

1 Alfred de Musset ἔνθ. ἀνωτ.
2 Ἴδε ταῦτα περίπου ἐν σελ. 727-728 τῆς Revue des deux mondes Αοût 1864·

δυνατὸν νὰ παραγνωρίσῃ τὸ κῦρος τῆς ἐργασίας ταύτης τοῦ πνεύματος· Ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ σύνθεσις, ἡ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως γενίκευσις ἰδιότητες οὖσαι τοῦ ἐγκεφαλικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πρωτευόντων ζώων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταδικασθῶσιν εἰς ἀδράνειαν, ἀλλὰ μεταξὺ τῆς ἐργασίας ταύτης, ἀναφερομένης ἐπὶ τῶν φαινομένων τοῦ πεπερασμένου κόσμου καὶ ἀναποσπάστου τοῦ ἐγκεφαλικοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ τῆς ἀποπείρας ἐξηγήσεως τοῦ ἀπολύτου ὑπάρχει ἡ διαφορὰ ἡ χωρίζουσα τὸ ἀπόλυτον ἀπὸ τοῦ σχετικοῦ. Ἵνα ὅμως ὁ συλλογισμὸς ᾖ κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἀσφαλὴς ἀνάγκη οἱ πρῶτοι αὐτοῦ ὅροι νὰ λαμβάνωνται ἐκ τῆς παρατηρήσεως καὶ οὐχὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν συλλήψεως. Τότε, ἀλλὰ τότε μόνον τὸ συμπέρασμα, ἐὰν δὲν ἦναι τόσον βέβαιον ὅσον τὸ διὰ τῆς πείρας ἀμέσως ἀποκτώμενον, εἶναι οὐχ' ἧττον πιθανόν. Ἡ θετικὴ λοιπὸν φιλοσοφία κηρύττουσα ὅτι τὰ πρῶτα καὶ τελικὰ αἴτια καὶ ἡ ἐσωτερικὴ φύσις τῶν ὄντων δὲν δύνανται οὔτε νὰ ζητηθῶσιν ἐπιτυχῶς οὔτε νὰ νοηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε θὰ ἀποκτήσῃ γνώσεις ἀπολύτους, ὅτι εἶναι κεκλεισμένον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς σχετικότητος ἀναγνωρίζει σύναμα ὅτι ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ οὗτινος ἡ ἔκτασις δὲν εἶναι μικρὰ ὁ ἄνθρωπος δύναται διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ καὶ νὰ γινώσκῃ τὰ πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ εἰς ὑποθέσεις πιθανὰς νὰ προβαίνῃ. Αἱ ὑποθέσεις αὗται στηριζόμεναι ἐπὶ πραγμάτων ἀποδεδειγμένων διὰ τῆς πείρας, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαι τῶν μεταφυσικῶν καὶ θεολογικῶν βασιζομένων ἐπὶ αὐθαιρέτων συλλήψεων τοῦ πνεύματος, καίτοι μὴ οὖσαι ἐπιδεκτικαὶ τελείας πάντοτε ἐπαληθεύσεως, φέρουσιν οὐχ' ἧττον τὴν σφραγῖδα τῆς κατὰ προσέγγισιν βεβαιότητος, ἣν οὔτε δύναται οὔτε πρέπει νὰ παραβλέψῃ τις.

Οὕτω ἐπὶ τῆς στερεᾶς βάσεως τῶν διὰ τῆς πείρας ἀποδεδειγμένων ἀληθειῶν ἐγείροντες ὑποθέσεις σχεδὸν βεβαίας ἢ ἁπλῶς πιθανάς, δυνάμεθα οὐδόλως ἀντιφάσκοντες πρὸς τὰς ὑγιεῖς φιλοσοφικὰς ἀρχάς, νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς κοσμολογίας καὶ τῶν διαφόρων βαθμίδων τῆς ἐξελίξεως, ὅπως διὰ τῶν μνημείων, ἐπιγραφῶν, ἱερογλύφων, σκελετῶν, σπηλαίων καὶ λοιπῶν μέσων σχηματίζομεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς, χωρὶς ἐννοεῖται, νὰ θίξωμεν ποτὲ ζητήματα ὑπερκείμενα τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ὑψοῦντες τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν εἰς τὸ περικαλῦπτον τὴν σφαῖραν στερέωμα παρατηροῦμεν τὴν πληθὺν τῶν ἀστέρων καὶ τὸ ἀχανὲς διάστημα ἐν ᾧ κυλινδοῦνται οὗτοι μετὰ τῶν πλανητῶν, δορυφόρων, ἀστεροειδῶν καὶ λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων. Ἀγνοοῦμεν ἀληθῶς ἐὰν ἐκτὸς ἐκείνου, ὅπερ καλοῦμεν σύμπαν ἐὰν ὑπάρχῃ ἄλλο τι ἀκατάληπτον εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ περιοριζόμενοι ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν ἡμῶν καὶ διακρίνοντες τὸ σύμπαν ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, οὗτινος ἀποτελοῦμεν μέρος, ἐρωτῶμεν τί

δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν πλειότερον ἐπὶ τῶν πληροφοριῶν τῆς ἐπιστήμης βασιζόμενοι.

Ἡ ἀστρονομία ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἀστέρες εἰσὶ σφαῖραι ἐκπέμπουσαι ἀπαύστως φῶς καὶ θερμότητα εἰς τὸ ἀχανὲς διάστημα καὶ τὸ φασματοσκόπιον ἠδυνήθη νὰ ἀποσυνθέσῃ τὸ φῶς τοῦτο ὡς τὸ τοῦ ἡμετέρου ἡλίου. Θερμότης τοσαύτη μὴ ἐλαττουμένη ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας πόθεν ἠδύνατο νὰ προκύψῃ; Ἐκ καύσεως ἤτοι χημικῆς συνθέσεως εἶναι ἀδύνατον λέγουσιν οἱ εἰδήμονες, διότι οὐδεμία καῦσις δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς κατανάλωσιν θερμογόνου τοσοῦτον καταπληκτικὴν ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἥλιος ἀστὴρ καὶ οὗτος ὡς οἱ λοιποὶ ἐκπέμπει κατὰ πᾶν δευτερόλεπτον θερμότητα ἴσην ἐκείνῃ, ἣν θὰ παρήγαγεν ἡ καῦσις ἕνδεκα τετραμιλλιονίων καὶ ἑξακοσίων χιλιάδων ἑκατομμυρίων τόννων γαιάνθρακος καιομένων ταὐτοχρόνως. Ἀποκλειομένης λοιπὸν τῆς αἰτίας ταύτης ὑπολείπεται ἡ τῆς μεταμορφώσεως τῆς κινήσεως εἰς θερμότητα, ἥτις πράγματι φαίνεται ἴση τῷ ἀποτελέσματι. Γνωρίζομεν τουτέστιν ἐπιστημονικῶς σήμερον ὅτι ἡ κίνησις καταστελλομένη ἀποτόμως δὲν ἀπόλλυται ἀλλὰ μεταβάλλεται εἰς θερμότητα καὶ ὅτι ὅσον μεγαλειτέρα εἶναι ἡ ταχύτης σώματός τινος καὶ περισσοτέρα ἡ ποσότης τῆς ἀπαρτιζούσης αὐτὸ ὕλης, τόσον ἡ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συγκρούσεως αὐτοῦ μετ' ἄλλου σώματος πηγάσουσα θερμότης ἔσται μείζων. Τὴν ἐπιστημονικὴν λοιπὸν ταύτην ἀλήθειαν ἔχοντες ὑπ' ὄψει εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ μέρη τῆς ἀπαρτιζούσης τὰς σφαίρας ὕλης διακεχυμένα ἐν ἀρχῇ ἐν τῷ ἀχανεῖ διαστήματι ἐπλησίασαν ἄλληλα εἰς διάφορα μέρη ὑπείκοντα τῷ νόμῳ τῆς βαρύτητος καὶ συνεκρούσθησαν. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συγκρούσεως ἡ καταπαύσασα κίνησις μετεμορφώθη εἰς θερμότητα, αἱ δὲ ἀποτελεσθεῖσαι ἐκ τῆς ἑνώσεως σφαῖραι διέχυσαν ταύτην μετὰ τοῦ φωτὸς εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ ψυχρὸν διάστημα καὶ ἀνελύθησαν ὑπὸ τὴν καταπληκτικὴν δύναμίν της. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐπὶ ἐπιστημονικῶν, ὡς βλέπετε, ἀληθειῶν στηριζομένη, ἐνισχύεται προσέτι διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ φαινομένου τῶν διαττόντων ἀστέρων, οἵτινες συναντώμενοι μετὰ τῆς γηΐνης ἀτμοσφαίρας καὶ βραδύνοντες ἐν αὐτῇ ὡς ἐκ τῆς συναντήσεως ταύτης τὴν ταχυτάτην πορείαν των ἐκπέμπουσι ζωηρὸν φῶς καὶ θερμότητα.

Ὡς πρὸς τὸ ἡλιακὸν σύστημα, οὗτινος ἀποτελοῦμεν μέρος δυνάμεθα ἐπὶ τῶν ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν νόμων τῆς μηχανικῆς στηριζόμενοι νὰ φθάσωμεν ἐπαγωγικῶς εἰς τὴν περίφημον θεωρίαν τοῦ Laplace. Κατὰ τὴν πιθανοτάτην ταύτην ὑπόθεσιν οἱ πλανῆται εἰσι τέκνα τοῦ Ἡλίου ἐξελθόντα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῦ σώματος τοῦ πατρός των δυνάμει τῶν μηχανικῶν καὶ φυσικῶν νόμων. Ἐν ἀγνώστῳ τινὶ ἐποχῇ τουτέστιν, ὁ ἥλιος ἦτο πεπυκνωμένον τι νεφέλωμα κατέχον ἅπασαν τὴν θέσιν τοῦ νῦν ἡλιακοῦ συστήματος καὶ πολὺ περισσοτέραν ἴσως ἔτι,

ἐὰν πέραν τοῦ πλανήτου Ποσειδῶνος ὑπάρχῃ, ὡς πιθανόν, καὶ ἕτερος. «Ἄς φαντασθῶμεν, λέγει ὁ Flamarion τοιοῦτον νεφέλωμα ἐν τῷ διαστή»ματι. Ἡ ἕλξις εἶναι ἰδιότης παντὸς ἀτόμου ὕλης. Ἡ χώρα λοιπὸν ἡ »μᾶλλον πυκνὴ αὐτοῦ θὰ ἕλξῃ ἀνεπαισθήτως πρὸς ἑαυτὴν τὰ λοιπὰ μέρη »καὶ ἐν τῇ βραδείᾳ πτώσει τῶν μᾶλλον μεμακρυσμένων μερῶν πρὸς τὴν »μᾶλλον ἕλκουσαν ταύτην χώραν θὰ πραχθῇ γενικὴ κίνησις ἀτελῶς »διευθυνομένη πρὸς τὸ κέντρον τοῦτο καὶ συμπαρασύρουσα μετ' οὗ πολὺ »ὁλόκληρον τὸ νεφέλωμα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν. κυκλικὴν κίνησιν. Ἡ »φυσικὴ μορφὴ εἶναι ἡ σφαιρική· τοιαύτην λαμβάνει σταγὼν ὕδατος, τοιαύτη σταγὼν ὑδραργύρου ἀφιεμένη ἐλευθέρα. Κατὰ τοὺς νόμους τῆς »μηχανικῆς, σὺν τῇ πυκνώσει καὶ σμικρύνσει τοῦ νεφελώματος ηὔξησεν »ἡ κίνησις· ἐν τοιαύτῃ δὲ στροφῇ τὸ νεφέλωμα ἐπιέσθη εἰς τοὺς πόλους »καὶ ἔλαβε μορφὴν ὑπερμεγέθους ἀερώδους φακοῦ. Πιθανὸν λοιπὸν τότε »νὰ ἐστρέφετο τόσον ταχέως, ὥστε νὰ ἀνέπτυσσεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς »περιφερείας κεντρομόλον δύναμιν ὑπερτέραν τῆς κεντρόφυγος τοῦ ὅλου »ὄγκου, ὡς ὅταν στρέφῃ τις σφενδόνην· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀναπό»φευκτος καθίσταται συνέπεια ἡ ἀπώλεια τῆς ἰσορροπίας καὶ ἡ ἀπόσπα»σις ἐξωτερικοῦ τινος δακτυλίου. Ὁ ἀερώδης οὗτος δακτύλιος θὰ ἐξακο»λουθήσῃ στρεφόμενος ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, »ἀλλὰ τὸ μετρικὸν νεφέλωμα θὰ ἦναι τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον καὶ θὰ »ὑφίσταται τὴν προοδευτικὴν συμπύκνωσιν καὶ τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς κι»νήσεως αὐτοῦ»[1]. Κατὰ τὸν τρόπον λοιπὸν τοῦτον ὑποτίθενται ἀποσπασθέντες διαδοχικῶς τοῦ ἡλίου ὁ Ποσειδών, ὁ Οὐρανός, ὁ Κρόνος, ὁ Ζεῦς, οἱ μικροὶ πλανῆται, ὁ Ἄρης, ἡ Γῆ, (ἧς ἡ γένεσις πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ περιφέρεια τοῦ ἡλίου ἔφθανε μέχρις ἡμῶν καὶ τὸ ὑπερμέγεθες τοῦτο σῶμα ἐστρέφετο περὶ ἑαυτὸ εἰς 365 ἡμέρας), ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἑρμῆς. Ὁμοίως ὑποτίθενται ἀποσπασθέντες τῶν πλανητῶν οἱ δορυφόροι αὐτῶν· ἡ Σελήνη λ. χ. θὰ ἐγεννήθη κατὰ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ Γῆ, εἰς κατάστασιν ἔτι νεφελώματος, ἐξετείνετο μέχρι τῆς νῦν τροχιᾶς τοῦ δορυφόρου καὶ ἐστρέφετο περὶ ἑαυτὴν εἰς 27 ἡμέρας καὶ 7 ὥρας.

Ἡ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος ὑπόθεσις αὕτη ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς βάσεως φέρει ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν διὰ τῶν τηλεσκοπίων ἀνακάλυψιν καὶ ἄλλων νεφελωμάτων, ὧν τὰ σχήματα ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ὑποτιθεμένας περὶ τοῦ ἡμετέρου μεταμορφώσεις, τὴν ὁμοίαν διεύθυνσιν τῶν πλανητῶν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐν τῇ περὶ τὸν ἥλιον τροχιᾷ ὡς καὶ τὴν περὶ τὸν ἄξονα αὐτῶν, τὴν ὁμοιότητα τῶν φαινομένων τούτων ἐπὶ τῶν δορυφόρων, τὴν μικρὰν ἐκκεντρότητα τῶν τροχιῶν καὶ τὴν σχετικὴν πυκνότητα τῶν σωμάτων τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος.

1 Flamarion astronomie populaire p. 91.

Τὴν μέθοδον τέλος τῶν θετικῶν ὑποθέσεων δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν σχηματισμὸν τῆς γῆς. Ἡ γῆ ἀποσπασθεῖσα καὶ αὕτη ὡς ἀερώδης δακτύλιος τοῦ ἡλιακοῦ νεφελώματος ἤρξατο, τῶν αὐτῶν νόμων ἕνεκα, νὰ συσφίγγηται, συμπυκνοῦται, λαμβάνῃ σφαιρικὸν σχῆμα καὶ διὰ τῆς ὡς ἐκ τῆς συμπυκνώσεως ταύτης συγκρούσεως τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν μορίων ὕλης νὰ μεταβάλληται εἰς πυρώδη κατάστασιν. Ἐπὶ χιλιάδας αἰώνων ἐστρέφετο οὕτω ἐν τῷ διαστήματι, ὅτε δὲ ἡ θερμοκρασία κατῆλθε κατωτέρω τῆς τοῦ ζέοντος ὕδατος, ὁ ἀτμὸς μετεβλήθη εἰς ὕδωρ καὶ κατέπεσεν. Ἀλλ' εἰς τὴν ὑγρὰν κατάστασιν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαμείνῃ ἡ γῆ ὁριστικῶς· μικρὸν κατὰ μικρὸν ὁ ὑπὸ τῶν φοβερῶν ἡφαιστίων διαρηγνυόμενος φλοιὸς ἐξηπλοῦτο περισσότερον καὶ αἱ νῆσοι ἀνεφαίνοντο ἐν μέσῳ τῶν ζεουσῶν θαλασσῶν, οὕτω δὲ βαθμηδὸν ἡ σφαῖρα κατέστη στερεὰ καὶ ἐξακολουθεῖ ἔτι πιθανῶς καθισταμένη περισσότερον τοιαύτη. Αἱ ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Laplace ἐξαγόμεναι συνέπειαι αὗται ἐνισχύονται ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς σφαίρας ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων, αἵτινες περιβάλλουσι διὰ πλείονος πιθανότητος τὴν ὑπόθεσιν τοῦ περιφήμου ἀστρονόμου. Ἀκριβέστατοι τουτέστι παρατηρήσεις ἀπέδειξαν ὅτι ἡ γῆ εἶναι πεπιεσμένη εἰς τοὺς πόλους καὶ ἐξογκωμένη εἰς τὸν Ἰσημερινὸν καὶ ἡ μὲν γεωμετρία ἀπεφάνθη ὅτι τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ρευστῆς ποτε καταστάσεως τῆς σφαίρας, ἡ δὲ φυσικὴ ἐρωτηθεῖσα τί ἠδύνατο νά παραγάγῃ τὴν κατάστασιν ταύτην ἔδειξε τὸ ὕδωρ ἢ τὸ πῦρ. «Ἀλλ' ἡ ποσότης τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ὕδατος, λέγει ὀρθῶς »ὁ Littré, εἶναι λίαν σμικρὰ σχετικῶς πρὸς τὰ στερεὰ αὐτῆς μέρη, μετὰ »τῆς θερμοκρασίας δὲ τῶν 13 βαθμῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταβάλῃ εἰς »ρευστὴν κατάστασιν οὐχὶ τὴν γῆν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ πεντηκοστοχιλιοστὸν »τῆς σφαίρας», ὑπολείπεται λοιπὸν τὸ πῦρ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυροῦσι καὶ ἡ αὔξουσα θερμότης, καθ' ὅσον κατερχόμεθα εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ τὰ θερμὰ λουτρὰ καὶ τὰ ἀρτησιανὰ φρέατα καὶ τὰ ἡφαίστεια καὶ οἱ σεισμοὶ καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς παλαιοντολογίας περὶ τῆς ἐπικρατησάσης ἄλλοτε ὑψηλοτέρας θερμοκρασίας ἐπὶ τῆς γηΐνης ἐπιφανείας[1].

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἡ διαδοχὴ τῶν φαινομένων βαίνει κανονικῶς καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀποδοχῆς δύω δεδομένων ἤτοι τῆς ὑπάρξεως τῆς διακεχυμένης ὕλης ἐν τῷ διαστήματι καὶ τῆς κινήσεως αὐτῆς ἐξαγόμεναι συνέπειαι μέχρι τῆς μορφώσεως τῆς γηΐνης σφαίρας οὐδεμίαν δείκνυσιν ἀνωμαλίαν. Ἀλλ' ἐντεῦθεν νέον παρουσιάζεται φαινόμενον, οὗτινος ἡ παρέμβασις δὲν φαίνεται ὡς ἀναγκαῖον ἐξαγόμενον τῶν ἀνωτέρω δεδομένων, καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἡ ζωή. Τί περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν ἐπιστημονικῶς καὶ τί ἐπὶ τῆς γνώσεως ταύτης στηριζόμενοι δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν πιθανόν; Γνωρίζομεν ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ἰδιότης τῆς ὕλης καὶ οὐχὶ

1 La science au point de vue philosophique p. 538.

πάσης ὕλης, τοὐλάχιστον ἐπὶ τῆς σφαίρας ἡμῶν, ἀλλὰ τεσσάρων μόνην σωμάτων τοῦ ὑδρογόνου, ἀζώτου, ὀξυγόνου καὶ ἄνθρακος, καὶ τὴν γνωρίζομεν ὡς ἰδιότητα τῆς ὕλης, διότι οὐδέποτε συνηντήσαμεν αὐτὴν μόνον οὐδ' ἠδυνήθημεν νὰ τὴν χωρίσωμεν ποτὲ τῆς ὀργανικῆς οὐσίας πειραματικῶς, ὡς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ χωρίσωμεν τὴν βαρύτητα ἢ ἄλλην τινὰ δύναμιν ἀπὸ τῶν σωμάτων, γνωρίζομεν δ' ἐπίσης ὅτι ἕνεκα τοῦ ἀδιασπάστου τούτου συνδέσμου ἡ ὕπαρξις αὐτῆς ἦτο ἀδύνατος κατὰ τὴν πυρώδη τῆς γῆς κατάστασιν, ὅτι ἔσχεν ἀρχὴν ἐν δεδομένῳ τινι χρόνῳ, ὅτι ἡ ἐμφάνισις αὐτῆς ἐγένετο βαθμηδὸν προηγηθέντων τῶν ἁπλουστέρων καὶ ἀκολουθησάντων τῶν συνθετοτέρων ὀργανισμῶν, ἀβεβαίου μένοντος εἰσέτι τοῦ τρόπου πρὸς μεγάλην λύπην τῶν ὀπαδῶν τῆς Δαρβινικῆς θεωρίας καὶ ὅτι τέλος ἀδυνατοῦμεν νὰ παραγάγωμεν αὐτὴν ὡς τὰ χημικὰ φαινόμενα. Ἐπὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων βασιζόμενοι δικαιούμεθα νὰ ὑποθέσωμεν μετὰ πιθανότητος προσεγγιζούσης τὴν βεβαιότητα, ὅτι, ὅπως οἱ χημικοὶ νόμοι τῆς συνθέσεως καὶ ἀποσυνθέσεως ὑπάρχοντες δυνάμει ἐν τῇ ὕλῃ, ἐξεδηλώθησαν πράγματι ἐπὶ τῆς σφαίρας, ὅταν ἡ κατάστασις τῆς θερμοκρασίας τὸ ἐπέτρεψεν, οὕτω καὶ ἡ ζωή, ἰδιότης τῆς ὕλης ὑπάρχουσα δυνάμει ἐν αὐτῇ, ἐνεφανίσθη ὅταν τὰ τέσσαρα ῥηθέντα σώματα καὶ ἡ γῆ εἰς ἰδιάζουσαν εὑρέθησαν περίστασιν μὴ ἐπαναληφθεῖσαν ἔκτοτε. Ἀλλὰ πόθεν ἡ ἰδιότης αὕτη τῆς ὕλης; Τοῦτο ἀγνοοῦμεν, ὡς ἀγνοοῦμεν πόθεν ἡ ἕλξις καὶ πόθεν ἡ ὕλη καὶ τίς ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆς φύσις, τοῦτο οὐδέποτε θὰ μάθωμεν, διότι εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν θὰ ὑποπίπτῃ πάντοτε τὸ φαινόμενον καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία τῶν ὄντων, διότι τὰ ζητήματα ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὸ ἀπόλυτον καὶ ἡ ἐξήγησις τοῦ ἀπολύτου ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Μάτην πειρᾶται ὁ ὑλιστὴς νὰ παραγάγῃ ζωὴν διὰ τῶν φυσικοχημικῶν δυνάμεων! τὸ ἔλαττον δὲν δύναται νὰ περικλείσῃ τὸ πλεῖον καὶ τὸ πλεῖον εἶναι ἡ ζωή! μάτην ὁ πνευματιστὴς ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ταύτην διὰ τῆς πνοῆς φαντασιώδους ὄντος κόπτων οὕτω αὐθαιρέτως ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸν Γόρδιον τοῦτον δεσμόν; Ἡ παρέμβασις τοῦ ἀπείρου τούτου πνεύματος ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἐργασίᾳ τῶν φυσικῶν νόμων εἶναι ὑπόθεσις ὑψηλὴ καὶ παρήγορος, ἀλλ' ὑπόθεσις βασιζομένη ἐπὶ τῆς γονίμου τῶν πνευματισμῶν φαντασίας, καὶ ἀδυνατοῦσα ἑπομένως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ζητούντων ψηλαφητὰς ἀληθείας.

Τὰ πορίσματα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν τὰ βοηθοῦντα ἡμᾶς μελετῶντας τὸ παρελθὸν νὰ ἀνέλθωμεν διὰ τοῦ συλλογισμοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὰ μόρια τῆς ὕλης διέτρεχον τὸ ἀχανὲς ψυχρὸν καὶ σκοτεινὸν διάστημα, ἀποκαλύπτουσι προσέτι ἡμῖν φάσεις τινὰς τοῦ μέλλοντος, ἃς δεχόμεθα ὡς λογικὰς συνεπείας ἀναντιρρήτων ἀληθειῶν. Ὅσα δισεκατομμύρια αἰώνων καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι παρῆλθον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, ἀφ' ἧς τὸ σύμπαν ἐσχηματίσθη, τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ

πρόσφατον παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ἄμετρον τοῦ χρόνου, ὡς σχὸν δ'ἀρχὴν ἕξῃ καὶ τέλος. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐπιβεβαιοῦσιν αἱ καθ'ἑκάστην ἐπιστημονικαὶ παρατηρήσεις. Ἡ σφαῖρα ἡμῶν θὰ ἀποθάνῃ ποτὲ καὶ θὰ ἀποθάνῃ ἢ ἐκ γήρατος διὰ τῆς ἐξαντλήσεως τουτέστι τῶν ζωτικῶν αὐτῆς στοιχείων προμηνυομένη ὑπὸ τῆς παρατηρουμένης ἐλαττώσεως αὐτῶν ἢ ὡς ἐκ τῆς ἀποσβέσεως τοῦ ζωογονοῦντος αὐτὴν λαμπροῦ τῆς ἡμέρας ἀστέρος, ἐκτὸς ἐὰν πέσῃ πρότερον θῦμα φοβερᾶς τινος μετ'ἄλλου οὐρανίου σώματος συγκρούσεως, ὅπερ λίαν ἀπίθανον. Ὁ Ἥλιος διαχέων ἀπαύστως εἰς τὸ κενὸν διάστημα καταπληκτικὴν ποσότητα θερμότητος, ἣν ἀδυνατεῖ νὰ ἀναπληρώσῃ, θὰ σβεσθῇ μικρὸν κατὰ μικρόν. Αἱ νῦν παρατηρούμεναι ἐπ' αὐτοῦ κηλῖδες γνωστοποιοῦσιν ἡμῖν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν ἔναρξιν τοῦ δυστυχήματος καὶ ὁ ποιητὴς εἶχε δίκαιον ἀνακράζων

Le néant ! lé néant ! Vois tu son ombre immense
qui ronge le soleil sur son axe enflammé !
l'ombre gagne et s'étend.... l'enernité commence[1].....

Ἐλεύσεται ἡμέρα, καθ' ἣν αἱ κηλῖδες αὗται πανταχόθεν ἑνούμεναι καὶ καταπνίγουσαι τὴν τελευταίαν ἀκτῖνα τῆς λαμπρᾶς τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος ἑστίας, θὰ καλύψωσι διὰ μελαίνης νεκρικῆς σινδόνης τὸ ψυχρὸν τοῦ ξανθοῦ Φοίβου σῶμα. Τί ἔσονται τότε πέριξ τοῦ νεκροῦ τούτου γίγαντος οἱ παρ' αὐτοῦ τὴν ζωὴν λαμβάνοντες πλανῆται καὶ οἱ δορυφόροι αὐτοῦ; Νεκροὶ ὄγκοι κυλινδούμενοι περὶ τὸν σωρὸν τοῦ εὐεργέτου των, ὡς αἱ σκιαὶ ἐκεῖναι τῶν μυθολογουμένων ἡρώων, αἱ στρεφόμεναι ὀλολύζουσαι πέριξ τοῦ πεσόντος αὐτῶν σώματος. «Ἐκεῖνος, ὅστις θὰ συνέγραφε τὴν ἱστο»ρίαν τῆς φύσεως, λέγει ὁ Flammarion, θὰ ἠδύνατο νὰ γράψῃ ἐν τῷ μέλ»λοντι περὶ τῆς γῆς. Ἐνταῦθα κεῖται ἀνθρωπότης ὁλόκληρος κόσμου ζή»σαντος ποτέ! Ἐνταῦθα κεῖνται ἅπαντα τὰ τῆς φιλοδοξίας ὄνειρα, ἅπα»σαι αἱ τῆς πολεμικῆς δόξης κατακτήσεις, ὅλαι αἱ περίκροτοι οἰκονομι»καὶ ἐπιχειρήσεις ὅλα τὰ συστήματα ἀτελοῦς ἐπιστήμης, ἅπαντες οἱ »ὅρκοι θνητῶν ἐρώτων!.... Ἐνταῦθα κεῖνται ὅλαι αἱ καλλοναὶ τῆς Γῆς;.... »ἀλλ'οὐδεὶς ἐπιτύμβιος λίθος θὰ δείξῃ τὴν θέσιν, εἰς ἣν ὁ δυστυχὴς πλα»νήτης ἀφῆκε τὸν τελευταῖον στεναγμόν»[2].

Ὁ ἥλιος θὰ σβεσθῇ, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν τύχην ἕξουσι καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες. «Ἤδη, λέγει ὁ αὐτὸς ἀστρονόμος, εἴδομεν εἰκοσιπέντε τούτων νὰ »βυθισθῶσι μετὰ σπασμωδικὴν λάμψιν εἰς σκότος γειτνιάζον τῷ θανάτῳ· »ἤδη οἱ παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν χαιρετισθέντες λαμπροὶ ἀστέρες ἐξέ»λιπον τοῦ χάρτου τῶν οὐρανῶν..... Οἱ ἥλιοι καθὼς καὶ οἱ κόσμοι γεν»νῶνται, ἵνα ἀποθάνωσιν....»

1 Alfred de Musset «Rolla»
2 Flammarion ἔνθ' ἀνωτέρ.

Τί θὰ ἀπογείνωσιν οἱ σκοτεινοὶ καὶ ψυχροὶ οὗτοι ὄγκοι ὑπείκοντες εἰς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος οὐδεὶς δύναται νὰ προείπῃ μετὰ βεβαιότητος, ἀρκεῖ ὅμως ἡ πρὸς ἀλλήλους σύγκρουσις μετὰ τοσαύτην ταχύτητα, ἵνα μεταβάλῃ τὴν κίνησιν εἰς θερμότητα, σχηματίσῃ νέα νεφελώματα καὶ ἀνεγείρῃ νέους κόσμους ἐκ τῆς τέφρας τῶν παλαιῶν.

Τοιαῦται εἶσιν αἱ ὑποθέσεις αἱ λίαν ὀρθῶς πρὸς διάκρισιν τῶν θεολογικῶν καὶ μεταφυσικῶν θετικαὶ κληθεῖσαι, διότι ἐξ ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ οὐχὶ ἐξ ἀδοκίμων τῆς φαντασίας πλασμάτων ἐπάγονται καὶ ἐξάγονται, τοιαῦται λέγω εἰσὶν αἱ ὑποθέσεις, εἰς ἃς καὶ δύναται καὶ δικαιοῦται νὰ προβαίνῃ ὁ ὑγιῶς φιλοσοφῶν περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ μέλλοντος τοῦ σύμπαντος ἐντὸς τῶν ὁρίων πάντοτε τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐξ ἀποδεδειγμένων, ὡς ἠκούσατε, ἀληθειῶν ἀναχωρῶν οὗτος δύναται νὰ ἀνέλθῃ μέχρι τῆς ἐν τῷ ἀχανεῖ διαστήματι διακεχυμένης καὶ κινουμένης ἐν ἀρχῇ ὕλης καὶ ἐκεῖθεν νὰ κατέλθῃ μέχρι τῆς νῦν καταστάσεως τῆς σφαίρας ἢ καὶ προβῇ μέχρι τῆς μελλούσης καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος, ἀλλὰ πόθεν ἡ ὕλη ἐκείνη, διατὶ αἱ ἰδιότητες αὐτῆς, ποία ἡ οὐσία της, ὁποῖος ὁ τελικὸς σκοπὸς τῶν ὄντων καὶ ὁ καθολικὸς τῆς φύσεως, ὁποῖον τὸ ἀπώτατον μέλλον τοῦ παντός, ὡς τὸ νοοῦμεν, οὔτε γνωρίζει οὔτε θὰ δυνηθῇ ποτὲ νὰ μάθῃ, διότι τὰ ζητήματα ταῦτα κλείουσι τὴν ἐκτεταμένην χώραν, ἐν ᾗ κινεῖται τόσον θαυμασίως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ πρὸ αὐτῶν ὑψοῦνται τὰ ὅρια τῆς μεγαλουργοῦ ταύτης δυνάμεως. Ἡ γνῶσις ὅτι πέραν αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἐκτείνεται τὸ ἄγνωστον, ὅπερ ἀδυνατεῖ νὰ μάθῃ ἐρεθίζει ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πνεῦμα, ὥστε ἐν τῇ ἀδημονίᾳ αὐτοῦ παραφερόμενον νομίζει ἑαυτὸ ἱκανὸν νὰ ἀνέλθῃ ἐκεῖ, ὅθεν θὰ ἴδῃ τὰ πάντα καὶ ἐν τῇ ἐγωϊστικῇ ταύτῃ πλάνῃ ἐνῷ ὑψοῦται διὰ τῆς φαντασίας, κατακρημνίζεται ὑπὸ τῆς πραγματικότητος, ὡς ὁ λίθος τοῦ Σισύφου, ἐντὸς τῆς φυσικῆς αὐτοῦ περιοχῆς. «Ὁ ἀρχαῖος εἰς τὸ θεῖον ἀναφερόμενος ὁρισμὸς ὅτι εἶναι ὂν οὗτινος τὸ μὲν κέντρον εὑρίσκεται πανταχοῦ, ἡ δὲ περιφέρεια οὐδαμοῦ δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῆς ἐν τῇ φύσει θέσεως τοῦ ἀνθρώπου, λέγει ὁ Littré. Ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν πράξῃ ὁ ἄνθρωπος, θὰ εὑρίσκεται πάντοτε ἐν τῷ κέντρῳ καὶ οὐδέποτε θὰ φθάσῃ εἰς τὴν περιφέρειαν. Πᾶν ὅ,τι σκέπτεται, φαντάζεται καὶ ἐκφράζει περὶ τῆς περιφερείας ταύτης εἶναι ἀναπόδεικτος ὑπόθεσις, εἶναι χίμαιρα[1]. Ὅ,τι ὑπάρχει πέραν τῆς θετικῆς γνώσεως, εἴτε ὑλικῶς τὸ βάθος τοῦ ἀπείρου διαστήματος, εἴτε διανοητικῶς ὁ σύνδεσμος τῶν ἀτελευτήτων αἰτίων, εἶναι ἀπρόσιτον τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι. Ἀλλ' ἀπρόσιτον δὲν σημαίνει οὐδὲν ἢ ἀνύπαρκτον· τὸ ἄπειρον ὑλικὸν ἢ νοητὸν συνδέεται στενῶς μετὰ τῶν γνώσεων ἡμῶν καὶ καθίσταται διὰ τῆς συνοχῆς ταύτης ἰδέα θετικὴ καὶ ὁμοταγής· θίγον τουτέστι καὶ πλησιάζον αὐτὰς ἀναφαίνεται ὑπὸ τὸν

1 «de quelques points de physiologie psychique» V.

»διπλοῦν αὐτοῦ χαρακτῆρα ὡς πραγματικότης καὶ ὡς ἀπρόσιτον. Εἶναι »ὠκεανὸς προσκλύζων τὴν ἡμετέραν ὄχθην, δι' ὃν δὲν ἔχομεν οὔτε λέμβον »οὔτε ἱστίον, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἡ θέα εἶναι σωτήριος ἅμα καὶ φοβερά»[1].

«Ἡ θέα αὕτη, λέγει ὁ Guizot, εἶναι οὐχὶ εὐκρινής, οὐδὲ σωτήριος, ἀλλὰ «κενὴ καὶ ἄγονος»[2]. Δυνατὸν νὰ ἔχῃ δίκαιον ὁ σοφὸς ἱστορικός, ἀλλ' ὁ εὑρίσκων τὴν θέαν ταύτην ἄγονον καὶ κενὴν εἶναι ἐλεύθερος νὰ τὴν πληροῖ ὅσον καὶ ὅπως θέλει διὰ τῆς φαντασίας του, δὲν δικαιοῦται ὅμως νὰ παρουσιάζῃ τὰ πλάσματα αὐτῆς ὡς ἀναμφισβητήτους ἀληθείας. Κατὰ τὸν βαθὺν φιλόσοφον, οὗτινος πρὸ μικροῦ ἐμνήσθην, ἡ θέα αὕτη εἶναι τοὐναντίον γονιμωτάτη. «Τὸ αἴσθημα, λέγει τοῦ ἀπείρου, ἐν ᾧ τὸ πᾶν πλέει »κατέλαβε βαθμηδὸν τὰ πνεύματα ἀφότου ἡ ἀστρονομία ἔδωκεν αὐτῷ »πραγματικὴν μορφήν, μεταβάλλουσα τὸν οὐρανὸν εἰς διάστημα ἀτελεύ»τητον κατῳκημένον ὑπὸ ἀναριθμήτων κόσμων. Τὸ αἴσθημα τοῦτο ἐτό»νισε τὴν ἀνθρωπίνην ψυχήν, ἐνέπνευσε τὴν φαντασίαν καὶ ἐξεδηλώθη εἰς »πᾶν ὅ,τι ἔχει λαμπρότερον ἡ νεωτέρα ποίησις. Εἶναι νέα πράγματι ἡ »θέσις τοῦ ἀνθρώπου βλέποντος τοῦ λοιποῦ ἑαυτὸν ἐν τῷ ἀπείρῳ τοῦ δια»στήματος, τοῦ χρόνου καὶ τῶν αἰτιῶν ἄνευ ἄλλων κυρίων ἐκτὸς τῶν »διεπόντων τὸ σύμπαν νόμων, ἄνευ ἄλλων ἐγγυήσεων, ἄνευ ἑτέρων δυ»νάμεων, διότι οἱ νόμοι οὗτοι εἰσὶ καὶ τὰ τρία δι' αὐτόν, δυνάμεις του, ἐγ»γυήσεις του καὶ κύριοί του. Οὐδὲν ὑψοῖ τὴν ψυχὴν πλειότερον τῆς »θεωρίας ταύτης, ἥτις διὰ πρωτοφανοῦς συνδρομῆς ἐγείρει ἐν τῷ πνεύ»ματι τὴν ἀνάγκην τοῦ καταλαμβάνειν καὶ τοῦ ὑποτάσσεσθαι, τοῦ ὑπο»μένειν καὶ τοῦ ἐνεργεῖν. Πᾶν ὅ,τι ἐγένετο καὶ γίνεται μέγα καὶ ἀγαθὸν »ἐν τῇ νέᾳ ἐποχῇ ἔχει τὴν ῥίζαν αὐτοῦ ἐν τῇ αὐξανούσῃ ἀγάπῃ τῆς ἀν»θρωπότητος καὶ τῇ μεγεθυνομένῃ γνώσει τῆς ἐν τῷ σύμπαντι θέσεως »τοῦ ἀνθρώπου»[3].

Ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἀπολύτου δύναται εὐκόλως νὰ κατασταλῇ καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ ἐπαναπαύσῃ τὴν ὑπὸ τῆς περιεργίας διακαιομένην ἀπαύστως ἀνθρωπίνην ψυχήν; Δὲν ὑπάρχουσι περιστάσεις, στιγμαὶ ἐν τῷ βίῳ, καθ' ἃς καὶ αὐτὸς ὁ ψυχρότερος φιλοσοφικὸς νοῦς λησμονῶν τὰς ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις αὐτοῦ, ζητεῖ νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, νὰ διασχίσῃ τὸν περικαλύπτοντα αὐτὸν πέπλον, νὰ ἀνεύρῃ ὃν ἰσχυρότερον τῶν θνητῶν δυνάμενον νὰ νοήσῃ τὴν στενοχωρίαν τοῦ πνεύματός του καὶ τοὺς θερμοτέρους τῆς καρδίας του παλμούς; Ναί, διότι τοιαύτη εἶναι ἔτι ἡ δύναμις τῶν παλαιῶν δοξασιῶν, τοιαύτη ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου ζητοῦντος προστάτην καὶ παρήγορον τῶν πόνων του, τοιαύτη ἡ συγκίνησις αὐτοῦ πρὸ τῆς θέας τοῦ ἀγνώστου, τοιαύτη ἡ ἐγωϊστικὴ αὐτοῦ φύσις! Πλὴν αἱ γλυκεῖαι ὄντως

1 «principes de philosophie positive» préface d'un disciple p. 66.

2 Guizot ἔνθ. ἀνωτ. τομ. 2. σελ 437. 3 Littré αὐτόθ.

αὗται στιγμαὶ τῆς παθητικῆς ἐκστάσεως παρέρχονται ἐν ἀκαρεῖ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπανακπίπτων ἐπὶ τοῦ ψυχροῦ τῆς πραγματικότητος ἐδάφους, ἐπανευρίσκει ἑαυτὸν μακρὰν τῶν ὡραίων ἰνδαλμάτων του καὶ ἔρημον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν φυσικῶν νόμων. Ἡ πικρὰ αὕτη ἀλήθεια καὶ ἡ καθ' ἑκάστην ἐνισχυομένη συνείδησις τῆς ἀληθοῦς ἐν τῇ φύσει θέσεως ἡμῶν, θὰ δείξῃ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὅτι τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰσὶν ἀνυπέρβλητα, ὅτι τὸ ἄπειρον εἶναι ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς σοβαρᾶς ἐρεύνης, καὶ ὅτι ὀφείλει ἀντὶ νὰ ἀπόλλυται εἰς ματαίους κόπους πρὸς ἐξήγησιν ζητημάτων ἀλύτων, νὰ ἀναλάβῃ εὐχαρίστως τὸν κλῆρον, οὗτινος ἔλαχεν, ἀναγνωρίζουσα τὸ ἀληθὲς αὐτῆς συμφέρον. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δὲν ἔγκειται ἐν τῇ ματαίᾳ ἀποπείρᾳ εἰσαγωγῆς μεγαλειτέρου ἐντὸς μικροτέρου κύκλου, οὐδ' ἐν τῇ ἀπαύστῳ ἀδημονίᾳ ἐπὶ τῷ ἀκατορθώτῳ τοῦ ἐπιδιωκομένου ἔργου, ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τῆς ἀληθοῦς ἐν τῷ σύμπαντι τοῦ ἀνθρώπου θέσεως, ἐν τῇ ἀόκνῳ ἐργασίᾳ τῆς δι' ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐρεύνης τῆς φύσεως, ἐν τῇ ἀποκτήσει καὶ αὐξήσει γνώσεων σχετικῶν μὲν πάντοτε, ἀλλὰ πραγματικῶν, δι' ὧν δύναται νὰ προβλέπῃ καὶ νὰ τροποποιῇ τὰ φαινόμενα πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ, ἐν τῇ δυνατῇ γενικεύσει τῶν πορισμάτων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἐν τῇ προοδευτικῇ μορφώσει καὶ τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν κοινωνιῶν. Ἐν τοιούτῳ ἐκτεταμένῳ σταδίῳ δύναται νὰ κινῆται ἐλευθέρως καὶ ἐπιτυχῶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐγκαταλίπον ὁριστικῶς ὡς ἀνέφικτον τὴν κατάληψιν τοῦ ἀπολύτου, τὴν ἐπίλυσιν τῶν εἰς αὐτὸ ἀναφερομένων προβλημάτων.

«Οὐδέποτε ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἀπολακτίσῃ τὴν σπουδὴν τῶν μεγάλων »τούτων ζητημάτων, ἀνακράζει ὁ Guizot, οὐδέποτε θὰ ἀποδεχθῇ τὸ »πνεῦμα τὸν ἰσχυρισμὸν τῆς θετικῆς σχολῆς..... Τὸ ἄπειρον πρόκειται »ἡμῖν ἀντικείμενον πίστεως οὐχὶ γνώσεως, ἀντικείμενον ὅπερ οὔτε νὰ ἀθε»τήσωμεν οὔτε νὰ ἐρευνήσωμεν δυνάμεθα. Ἂς λάβῃ ὁ ἄνθρωπος βαθεῖαν »συναίσθησιν τῆς διπλῆς ταύτης ἀληθείας· ἂς συνειδῇ τὰ ὅρια τῆς ἐπι»στημονικῆς δυνάμεως αὐτοῦ, διασώζων ἅμα ἅπασαν τὴν διανοητικὴν »αὐτοῦ μορφὴν καὶ μετ' οὐ πολὺ θὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ὡς πρὸς τὰς σχέσεις »τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει ἀντι»λήψεως ὑπερτέρας ἀνάγκην, ἡ δὲ ἀντίληψις αὕτη δὲν τῷ ἐλλείπει ποσῶς. »Αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ κατα»κτήσῃ καὶ ἡ θεία ἀποκάλυψις ἀνοίγει αὐτῷ τὸν κόσμον τοῦ ἀπείρου»......

Ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀποκάλυψις ἀνοίγει τὸν κόσμον τοῦ ἀπείρου, ἐγὼ διακόπτω τὸ χωρίον τοῦ γάλλου συγγραφέως καὶ καταστρέφω τὴν ἐμὴν πεπερασμένην, ἀλλ' ἀρκούντως, νομίζω, ἐκτενῆ ὁμιλίαν. Δι' αὐτῆς ἐσκόπουν μόνον νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ ἀπεριόριστος νομιζομένη ἐκείνη δύναμις ἥτις ἀνθρώπινον πνεῦμα καλεῖται ἔχει ὅρια, ὅτι κεκλεισμένη ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ

σχετικοῦ ἀδυνατεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀπόλυτον, ὅτι ὀφείλει νὰ ἐγκαταλίπῃ ὡς ἀκατόρθωτον τὴν εὕρεσιν τῆς πρώτης καὶ τελικῆς αἰτίας τοῦ παντὸς καὶ ὡς ἀδύνατον τὴν κατανόησιν τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, ὅτι τέλος καὶ ὁ πανθεϊσμὸς καὶ ὁ ὑλισμὸς καὶ ὁ πνευματισμὸς καὶ εἴτι ἄλλο σύστημα ἀτυχὲς ἀναλαμβάνουσιν ἔργον ἐπιχειροῦντες ἄνευ οὐδενὸς πραγματικοῦ μέσου τὴν ἐπίλυσιν ἀπροσίτων τῷ πνεύματι ζητημάτων. Ἀλλὰ πρὸ τῆς διαβεβαιώσεως ταύτης ὅτι ἡ ἀποκάλυψις τῶν μυστηρίων τούτων δίδεται δι' ὑπερφυσικῆς ὁδοῦ, ἀναγκάζομαι νὰ σιωπήσω. Ἐμακάρισα, μακαρίζω καὶ θὰ μακαρίζω πάντοτε τοὺς διατηροῦντας ἔτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ζωηρὸν τὸ πῦρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ φρονοῦντας μὲν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόνος δὲν δύναται νὰ διασχίσῃ τὸν περικαλύπτοντα αὐτὸν πάντοτε πέπλον τοῦ ἀγνώστου, πιστεύοντας ὅμως ὅτι κατορθώνει τοῦτο δι' οὐρανίας βοηθείας. Ἄλλοτε ἡ ἔκθεσις τῶν φιλοσοφικῶν μου πεποιθήσεων ἠνάγκασέ τινας ἐν λυπηρᾷ διατελοῦντας ἀγνοίᾳ τῆς τε δυνάμεως τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ τῶν προόδων τῶν ἐπιστημῶν νά με ὑποδείξωσιν ὡς ὑβριστὴν τῆς θρησκείας Ἐκείνου, οὗτινος τὸ χυθὲν αἷμα μοὶ εἶναι σεβαστότερον κατὰ πολὺ τῶν κόπων ὅλων τῶν φιλοσόφων καὶ πρὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἀποκαλύπτομαι. Οἱ ἔχοντες ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν ἀληθῆ πίστιν καὶ φρονοῦντες ὅτι ἐφωτίσθησαν ἄνωθεν ἄς διαχέωσι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνατούντων νὰ προχωρήσωσι πέραν τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τὸ σωτήριον τοῦτο φῶς ἀντὶ νὰ ταράττωνται ἐπὶ τῇ εἰλικρινεῖ ὁμολογίᾳ τῆς ἀδυναμίας αὐτῶν. Ἐνόσῳ τὸ καθῆκον τοῦτο δὲν ἐκπληροῦται ἢ καὶ ἐκπληρούμενον οὐδένα πλέον ἀποφέρει καρπόν, οἱ μόνου τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης κάτοχοι δικαιοῦνται νὰ λέγωσι, φρονῶ, μέχρι τίνος σημείου φωτίζει αὕτη. Ἀλλ' οἱ κλονιζόμενοι ἐν τῇ πίστει, οἱ ἀμφιβάλλοντες, οἱ ἁπλούστεροι, οἱ μὴ δυνηθέντες νὰ ἐξελέγξωσι τὴν ὑπερφυσικὴν καταγωγὴν τοῦ φωτὸς τοῦ ἀποκαλύπτοντος τὰ ἄδυτα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν βάθη τοῦ ἀγνώστου, δὲν κινδυνεύουσιν ἄρά γε νὰ περιπέσωσιν ὁριστικῶς εἰς τὸν ψυχρὸν σκεπτισμὸν ἀκούοντες ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀδυνατεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀπόλυτον; Ἴσως, ἀλλ' ἐὰν οἱ ἔχοντες τὴν παρακαταθήκην τοῦ θείου φωτὸς δὲν δύνανται νὰ κατισχύσωσι τῆς ψυχρᾶς ἐπιστημονικῆς ἀγνοίας, ἐὰν βλέπωσι καθ' ἑκάστην ἐλαττούμενον τὸν ἀριθμὸν τῶν φωτισθέντων ἄνωθεν, τοῦτο μαρτυρεῖ ἢ ἡ ὀλιγωρίαν τῶν εὐτυχῶν τούτων θνητῶν ἢ ἀδυναμίαν τοῦ ὑποτιθεμένου ὑπερφυσικοῦ μέσου. Ὁπωσδήποτε μωρὸς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ δικαίως ὁ ἀξιῶν νὰ κωλύσῃ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν ἢ φιμώσῃ τὸ στόμα τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως καὶ τοιαύτην ἀξίωσιν δὲν τολμῶ νὰ ἀποδώσω εἰς τοὺς ἀληθεῖς ὀπαδοὺς τοῦ ἐκπνεύσαντος ἐπὶ τοῦ ξύλου, ἀλλὰ μὴ ἀποπτύσαντος πρὸ τῶν μαινομένων Φαρισαίων οὐδὲ κεραίαν τῶν ὑψηλῶν Αὐτοῦ ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων!

Α. Παπαδιαμαντόπουλος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ

Υπο ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

Α'.

ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ *

«Τὸ νὰ θελήσῃ τις νὰ ὁμιλήσῃ διακεκριμένως περὶ τῶν ὅσων ὑπερασπίσθησαν τὸ γλυκύτατον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑπολήψεως μὲ τὴν ἐσχάτην ῥανίδα τοῦ αἵματός των πρὶν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετὰ διὰ τὴν παλιγγενεσίαν τῆς Ἑλλάδος, θέλει βιασθῆ νὰ συντάξῃ ὁλόκληρον ἐκτεταμένην ἱστορίαν, δι' ἧς ἐπαριθμῶν τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα ἑνὸς ἑκάστου ἀναμφιβόλως ἤθελεν ἐκπλήξῃ ὅλα τὰ πεφωτισμένα ἔθνη τῆς οἰκουμένης.

Ἂν οἱ περίφημοι καὶ ἀείμνηστοι οὗτοι ἥρωες τῶν νέων Ἑλλήνων ὡς οἱ κορυφαῖοι αὐτῶν Μάρκο-Μπότζαρης, ὅστις ἐθυσιάσθη εἰς τὴν ἐν Καρπενησίῳ μάχην, καὶ Γεώργιος Καραϊσκάκης Βαλτινὸς ὡσαύτως εἰς ἐκείνην τοῦ Πειραιῶς τῶν Ἀθηνῶν· ὡς ὁ Γεώργιος Δράκου καὶ Λάμπρος Βέϊκου Σουλιῶται εἰς ἐκείνην τῆς Μουνυχίας· ὡς ὁ Νότης Μπότζαρης καὶ Νικόλαος ἀδελφὸς τοῦ ἀειμνήστου Μάρκου· ὡς ὁ Φῶτος καὶ Κίτζος Τζαβέλας· ὡς ἡ ἀνδρειοτάτη Χάϊδω ἥτις εἰς τὸν εἰκοσαετῆ σχεδὸν μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πόλεμον, ὡς ἄλλη Ἀμαζόνα κατετρόμαξε τὸ στράτευμά του· ὡς οἱ Τούσιδες καὶ Νταγγλίδες· ὡς οἱ αὐτάδελφοι Διαμάντης, καὶ Νικόλαος Ζερβᾶται· ὡς ὁ Λάμπρος καὶ ἕτεροι ἥρωες, καπετναῖοι Σουλιῶται, τοὺς ὁποίους ἐπιλείψει με ὁ χρόνος διηγούμενον· ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς τοῦ Ἀνδρίτζου ἐκ Βοιωτίας καὶ Ἰωάννης Γκούρας Δωριεὺς ἐκ Λοιδωρικίου· ὡς ὁ Νικόλαος Γκριζιώτης ἐκ Καρύστου τῆς Εὐβοίας· ὡς ὁ Χ. Χρῆστος καὶ ἕτεροι διάφοροι ὁπλαρχηγοὶ ἐκ Βουλγαρίας. Ὁ Βάσσος Μαυροβουνιώτης, ὁ περίφημος εἰς τὴν ἱππικὴν Χατζημιχάλης ἐξ Ἀργυροκάστου, ὅστις ἐθυσιάσθη εἰς τὴν νῆσον τῆς Κρήτης, ὁ Ἰωάννης Δυοβουνιώτης καὶ υἱός του Γεωργάκης ἐκ Ζητουνίου, ὁ Ν. Πανουργιᾶς ἐκ Σαλώνων, ὁ Καλτζοδῆμος ἐκ Λοιδωρικίου, ὁ Γεώργιος Πιλάλας καὶ Παναγιωτάκης Σωτηρόπουλος ἐκ Κραββάρων, ὁ Διονύσιος Εὐμορφόπουλος ἐξ Ἰθάκης, ὁ Μῆτζο-Κοντογιάννης Βαλτινὸς (ὅστις καπετανεύει πρὸ πολλῶν χρόνων τῆς νέας Πάτρας), ὁ Θεοδωράκης Γρίβας καὶ αὐτάδελφοί του ἐκ Βονίτζης, ὁ Μακρυγιάννης καὶ Ρούκης Δωριεῖς ἐκ Λοιδωρικίου, οἱ Γιολντασαῖοι ἐκ Καρπενησίου, ὁ Νικόλαος Στουρνάρας καὶ Γληγόρης ἐξ Ἀσπροποτάμου, ὁ Δημήτριος Μακρῆς ἐκ Ζυγοῦ τῆς Αἰτωλίας

* Συνέχεια καὶ τέλος τοῦ ἐν τόμῳ η', τεύχει α' σελ 75.

(εἰς ἀφ' ὅσους ἥρωας ὑπερασπίσθησαν μ' ἀπαραδειγμάτιστον ἀνδρείαν τὸ περίφημον Μισολόγγι εἰς τὴν πενταετῆ πολιορκίαν του), ὁ Καρακώστας Δροσίνης Βαλτινός, ὁ Ἀνδρέας τοῦ Ἴσκου καὶ οὗτος Βαλτινός, ὁ Γεωργάκης Ν. Βαρνακιώτης ἐξ Ἀκαρνανίας[37], ὁ Γ. Τσόγκας ἐξάδελφος τοῦ διαβοήτου Κατζαντώνη, ὁ ἀείμνηστος Ἀθανάσιος Διάκος Δωριεὺς ἐκ Λοιδωρικίου[38], ὅστις ἔχυσε τὸ πολύτιμόν του αἷμα, ὡς προείρηται, ἐνδόξως ὑπὲρ πατρίδος εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὁ Χρῆστος Παλάσκας ἐξ Ἰωαννίνων χωρίον Γότζιστα, ὁ Κώστας Χορμόβας ἐξ Ἀλβανίας· ὡς οἱ πρὶν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ Ἀνδρίτσος καὶ Μαγγιὼρ Λάμπρος ἐκ Βοιωτίας καὶ Ζαχαριᾶς Πελοποννήσιος πρόδρομοι τῆς ἐλευθερίας· οἱ περίφημοι αὐτάδελφοι Κατζαντώνης καὶ Λεπενιώτης καὶ θεῖός των Δίπλας ἐκ Βεσταβετζίων, ὁ Γιῶργος Θώμου ἐκ χωρίου Σπάρτου Βαλτινός, ὁ ἀτρόμητος Φῶτος καὶ ὁ ὀπαδός του Ταρκαζίκης ἐξ Ἀποκώρου, ὁ Λουκᾶς Καλιακούδας Δωριεὺς καὶ οὗτος ἐκ Λοιδωρικίου χωρίον Ἀρτοτίνα[39], ὁ Σκυλοδῆμος ἀπὸ χωρίον Σύντεκνον τοῦ Βάλτου, ὁ πρώην Διᾶκος ἐκ Σαλώνων Κωμοπόλεως Χρυσό, ὁ Καλογεροτζάμης ἐκ Θεσπρωτίας, οἱ καπετανεύοντες τεσσαράκοντα ἔτη τὰ δύο τμήματα τῆς ἐπαρχίας Καρπενησίου, Πολιτοχώρια καὶ Σοβολάκου, Γεωργάκης Συκᾶς καὶ αὐτάδελφοί του Λάμπρος καὶ Ἀραπογιάννης ἐκ τῶν λεγομένων Καρακατζάνων ποιμένων καταγόμενοι, οἱ Μπουκβαλαῖοι Βαλτινοί, ὡσαύτως τὴν ἐπαρχίαν τῶν Ἀγράφων· οἱ Μπαζιτεκαῖοι ἐκείνην τῆς Δημητριάδος· οἱ ἐξ Ὀλύμπου Παπαθύμιος, Νικοτζάρας, Μπλαχάβας, Τόλιας, Διαμαντῆς, Καρατασαῖοι καὶ ἕτεροι ἓν πλῆθος ἡρώων Σουλιωτῶν τε καὶ

37 Ἂν καί τινες ἐκ τούτων μεταξὺ εἰς τὸν ἐννεαετῆ πόλεμον ἐξώκειλαν εἰς ἀτοπήματά τινα (ἐπακόλουθα πάντοτε τῶν ἐπαναστάσεων), ἀδικοῦντες Ἐὰν ἀποσιωπηθῶσιν αἱ ἐκδουλεύσεις των, ἡ πατρὶς ὡς φιλόστοργος μήτηρ δὲν δύναται εἰ μὴ τὰ μὲν ἐκ περιστάσεως σφάλματα τῶν τέκνων της νὰ παραβλέψῃ, τὰς δὲ θυσίας των νὰ τιμήσῃ ἀναλόγως ἑνὸς ἑκάστου.

38 Οὗτος ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας χειροτονηθεὶς ἱεροδιάκων παρὰ τοῦ ἐπισκόπου (ἴσως Λοιδωρικίου) ἐξηκολούθει τὸ ἔργον τοῦ ἐπαγγέλματός του. Καὶ ἐπειδὴ νέος ὡραῖος ὢν ἐζητήθη πολλάκις παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, μὴ καταδεχθεὶς δὲ τὴν ἄτιμον πρόσκλησίν του καὶ ἀποῤῥίψας ὅλας τὰς πλουσίας ὑποσχέσεις ἐστενοχωρήθη εἰς ἄκρον. Ὅθεν παραιτήσας τὴν ἱεροδιακονίαν καὶ λαβὼν τἄρματα κατώρθωσε διάφορα ἡρωϊκὰ κατορθώματα.

39 Οὗτος ὁ περίφημος ἥρως ἐξουσιάσας μὲ τὴν σπάθην του τὰς ἐπαρχίας τῶν Λοκρῶν καὶ ἀποδιώξας τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἡγεμόνευε χωρὶς νὰ δίδῃ παραμικρὰν ἀκρόασιν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ τυράννου. Ὅθεν ὀργισθεὶς καθ' ὑπερβολὴν διέταξε τὸν Μετζομπόνον καὶ ἑτέρους Ἀλβανοὺς ἀρχηγοὺς μ' ἕως χιλίους σχεδὸν ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν Τζοχαντζαρέων λεγομένων ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἐλθόντες ἀπροσδοκήτως τὸν ἐπολιόρκησαν εἰς τοὺς πύργους τοῦ χωρίου Γαυρολίμνη κειμένου κατὰ τὴν Κακὴν Σκάλαν τῆς ἐπαρχίας Ναυπάκτου πλησίον τῆς παλαιπόλεως Μολυκρίας, ὅπου ὀχυρωθεὶς μ' ἕως ἑκατὸν εἴκοσι συστρατιώτας του, ἐπολέμησε σχεδὸν μῆνα ὁλόκληρον μὲ μεγάλην ἀνδρείαν καὶ ἐφόνευσεν ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα Τζοχαντζαρέους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, τῶν ὁποίων τὰ μνημεῖα φαίνονται μέχρι τῆς σήμερον ἔξωθεν τοῦ χωρίου Γαυρολίμνης. Γινόμενος δ' ἐλλιπὴς τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων ἐξῆλθε ξιφήρης μετὰ τῶν συστρατιωτῶν του ἐκ τῶν πύργων καὶ ῥιφθεὶς ὡς λέων διὰ νὰ σπάσῃ τὴν φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν καὶ φύγῃ, ἀφ' οὗ ἔσφαξεν ἀρκετούς, ἔπεσεν εἰς τὴν συμπλοκὴν φονευμένος· καὶ οὕτω λαβόντες οἱ ἐχθροὶ τὴν κεφαλήν του κατὰ τὴν τῶν Ἀλβανῶν συνήθειαν, διεύθυναν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἰς Ἰωάννινα.

Ἑλλήνων, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἀντέστησαν ἀνδρείως ἐναντίον τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, οἱ δὲ ἠγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐπανάστασιν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας. Ἂν λέγω οἱ περίφημοι οὗτοι ἥρωες τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς ἡμέρας των εἶχον ζῶντας τοὺς Ὁμήρους, τοὺς Ξενοφῶντας, τοὺς Θουκυδίδας καὶ Σωκράτας, καὶ οὗτοι ἂν παρέβαλλον τὴν ἐποχὴν εἰς τὰ μέτα ἀμφοτέρων, ἀναντιρρήτως ἤθελον ἐκτραγωδήση καὶ τὰ ἡρωϊκὰ τούτων κατορθώματα (ἐξαιρουμένης τῆς παιδείας) οὐχ ὀλιγώτερον ἀπ' ἐκεῖνα τῶν Ἀχιλλέων, τῶν Πατρόκλων, τῶν Αἰάντων, τῶν Θρασυβούλων, τῶν Ἐπαμινώνδων καὶ λοιπῶν πάλαι προπατόρων τῶν ἡρώων Ἑλλήνων.

«Ἀλλ' ὦ μακάριαι ψυχαὶ τοσούτων καὶ τηλικούτων ἡρώων ὅσων ἐθάψατε μὲ τὸ πολύτιμόν σας αἷμα τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἀνέγερσίν της, ἀναπαύθητε ἀγαλλόμεναι εἰς τὰς οὐρανίους σκηνὰς τῶν δικαίων καὶ θαρσεῖτε ὅτι ἡ πατρὶς εὐγνωμονοῦσα σπεύδει μὲ τὴν πρώτην εὐκαιρίαν νὰ στήσῃ εἰς ἕκαστον μέρος τοὺς ἀνδριάντας σας, καὶ δὲν θέλει λησμονήσῃ ποτὲ ἀπὸ τοῦ νὰ ἑορτάζῃ χρεωστικῶς κατ' ἔτος μετ' εὐγνωμοσύνης τὰς πολυτίμους θυσίας σας! Διὰ τοῦ διακαοῦς ζήλου καὶ νουνεχοῦς κυβερνήσεως τοῦ ἐνκρέτου ἡμῶν Πατρὸς, ὅστις ὑπῆρχε τῳόντι προωρισμένος θεόθεν διὰ νὰ παραλάβῃ τὰς ἡνίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τοιαύτην κρίσιμον ἐποχήν, ἔσεσθε βέβαιοι ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἀναγερθῇ ἐκ τοῦ τάφου ἡ ἐναρμόνιος λύρα τοῦ Ὀρφέως, θέλει ἀναλάβῃ τὴν καλιὰν τοῦ Ἑλικῶνος καὶ Παρνασσοῦ ὁ ἐννεάριθμος χορὸς τῶν Μουσῶν καὶ ὡς ἐξ ὕπνου θέλει ἀναστηθοῦν ἀπὸ τὰ μνημεῖά των οἱ Ὅμηροι, οἱ Θουκυδίδεις, οἱ Ξενοφῶντες καὶ λοιποὶ συγγραφεῖς διὰ νὰ ἐξυμνήσουν ἀξιοπρεπῶς τὰ ἡρωϊκά σας κατορθώματα. Ὁ δ' ἐλάχιστος συγγραφεὺς γνωρίζων τὴν ἀνικανότητά του ἐνόμισε χρέος του νὰ ἀναμιμνήσῃ προσδικῶς μὲ δάκρυα χαρᾶς μόνον τὰ σεβάσμια ὀνόματά σας καὶ διὰ τὴν ὁποίαν χρεωστεῖ εὐγνωσύνην ἕκαστος πολίτης εἰς τοιαύτας εὐπροσδέκτους θυσίας ν' ἀναφέρῃ ὡς ἐφεξῆς μερικά τινα ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ ἀξίου συναθλητοῦ σας πολυθρυλλήτου Κατζαντώνη».

Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τἀνατολικὰ τῶν Ἰωαννίνων χωρία Βεσταβέτζια ὀνομαζόμενα, ποιμὴν τὸ ἐπάγγελμα, εἷς ἐκ τῶν λεγομένων Καρακατζιάνων Βλάχων, οἵτινες ἔχοντες ποίμνια γιδοπροβάτων πλανῶνται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μὲ τὰς σκηνάς των καὶ τὴν μὲν ἄνοιξιν ἀναβαίνουσιν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, τὸν δὲ χειμῶνα καταβαίνουσιν εἰς τὰς πεδιάδας ὁτὲ μὲν τῆς Θεσσαλίας, ὁτὲ δὲ τῆς Βοιωτίας καὶ Θηβῶν, τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Μαραθῶνα καὶ ἄλλοτε τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας παρὰ τὸν Ἀχελῷον ποταμόν[40]. Ἕτερός τις ποιμὴν τὸν ἐσυκοφάντησεν ἀδίκως εἰς τὸν τότε

40 Διαβαίνων τις ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Αἰτωλίας τὸν Ἀχελῷον ποταμὸν διὰ τὴν Ἀκαρνανίαν ἀπαντᾷ εἰς τὰς ὄχθας του εἰς τὸ νῦν λεγόμενον Σεροβίγλι τὰ ἐρείπια τῆς μη-

λεγόμενον ἁρματωλὸν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅτι τοῦ ἔκλεψεν ἓν πρόβατον καὶ ἕτερος ὅτι ἔχει συγγενεῖς κλέπτας (κατηγορία εἰς τοὺς ντερβὲν ἀγάδες τοῦ Ἀλῆ πασᾶ βαρυτάτη) καὶ ἐκ τούτου συλληφθεὶς αὐτός τε καὶ ὁ πατήρ του καὶ βιασθέντες διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἐπλήρωσαν ἀρκετὰ χρήματα πρόςιμον (τζερεμέ). Αὕτη ἡ αἰτία, δι' ἣν ἐπαραίτησε καὶ τὸν πατέρα του καὶ τὸ ποίμνιόν του καὶ λαβὼν τὰ ὅπλα μὲ τοὺς αὐταδέλφους του δὲν ἐβράδυνε νὰ συνάξῃ ἀρκετοὺς στρατιώτας νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἐχθρούς του καὶ ἀκολούθως νὰ φέρῃ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον εἰς τἄγραφα καὶ εἰς ὅλας τὰς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πέριξ ἐπαρχίας τοῦ τυράννου, ὅστις πληροφορηθεὶς ταῦτα παρὰ πολλῶν διέταξε μετ' ὀργῆς πολλάκις δραστηρίως τούς τε δερβὲν ἀγάδες καὶ ἅπαντας ἐν γένει τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῶν ἐπαρχιῶν διὰ νὰ τὸν συλλάβουν ἢ φονεύσουν· πλὴν οὐδέποτε ἠδυνήθησαν· καί, ὁσάκις ἦλθον εἰς πόλεμον μετ' αὐτοῦ, πάντοτε ἐφάνη νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος, ὥστε αἱ ἀνδραγαθίαι του αὗται τοῦ ἔδωσαν ὑπόληψιν σιμὰ εἰς ὅλους τοὺς λεγομένους φιλελευθέρους καπεταναίους διὰ νὰ τὸν γνωρίσουν ἀνώτερόν των καὶ νὰ τὸν σέβωνται ὡς ἀνδρειότερον. Καὶ ἐκ τούτου ὁτὲ μὲν ἐσυσσωματώνετο μὲ πεντακοσίους ἐκλεκτούς, ὁτὲ δὲ μὲ τριακοσίους καὶ ἄλλοτε μὲ περισσοτέρους ἢ ὀλιγωτέρους κατὰ τὴν ἀνάγκην καὶ τὰς περιστάσεις. Οἱ τραγικοὶ πόλεμοι, τοὺς ὁποίους συνεκρότησε πολλάκις μὲ τοὺς δερβὲν ἀγάδες Ἀλβανούς, ἐπροξένησαν τόσον τρόμον εἰς τὴν καρδίαν των, ὥστε πολλάκις ἀκούοντες μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Κατζαντώνη ἔφευγον. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς τηκόμενος τῇ ψυχῇ καὶ μὴ δυνάμενος νὰ τὸν καταστροπώσῃ διέταξεν

τροπόλεως τῶν Ἀκαρνάνων, Στράτος ἢ καὶ Στράτιον παρ' Ἕλλησιν ὀνομαζομένης, τῆς ὁποίας ἡ πολύλοφος θέσις, ἡ ἔκτασις, ἡ περιφέρεια καὶ τὰ μνημεῖά της ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἦτο ποτὲ μία μεγαλούπολις περιφανὴς καὶ διάσημος, ἐξ ἧς ἄρχεται ἡ εὐφορωτάτη καὶ ὡραία πεδιὰς Λεπενοῦ ὀνομαζομένη τὴν ἐπωνυμίαν λαβοῦσα ἀπὸ τὴν παραπλησίαν αὐτῆς μικρὰν κωμόπολιν, οὕτως ὀνομαζομένην, καὶ ἐκτείνεται κατ' εὐθεῖαν ὡς ἔγγιστα τῶν τριῶν ὡρῶν. Ἡ δὲ περιφέρειά της δύναται νὰ εἶνε ἐπέκεινα τῶν δώδεκα ὡρῶν, ἥτις διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν κατοίκων μένουσα ἀκαλλιέργητος χρησιμεύει διὰ τὴν τοῦ χειμῶνος τροφὴν τῶν ποιμνίων. Ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστις οἰκειοποιήθη ἅπασαν τὴν Αἰτωλίαν σὺν τῇ Ἀκαρνανίᾳ διὰ τῆς δυναστείας ὡς ἰδιοκτησία του. Ἠγόραζον διὰ διαταγῆς του καθ' ἕκαστον τὸν χόρτον τῆς πεδιάδος ταύτης μὲ ἀρκετὸν ἐνοίκιον, οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι Καραγγούνιδες ἐπονομαζόμενοι καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κολιώνιας καταγόμενοι χριστιανοὶ κατὰ τὴν θρησκείαν διὰ τὰ ποίμνιά των, ὁ ἀρχηποιμὴν τῶν ὁποίων ὠνομάζετο Γιάγκος. Οἱ ποιμένες οὗτοι ἐν γένει ἦν μεγάλου καὶ θεωρητικοῦ ἀναστήματος, γενναῖοι κατὰ τὴν καρδίαν καὶ ἄγριοι κατὰ τὴν θέαν.

Περιοδεύων τις τὴν Ἀκαρνανίαν θεωρεῖ μὲ ἔκπληξίν του εἰς κοντινὰ διαστήματα ἐρείπια πάμπολλα ἀξιολόγων πόλεων καὶ φρουρίων. Ὅλα ταῦτα φωνάζουσιν ὅτι ποτὲ ἡ Ἀκαρνανία οὖσα πολυάνθρωπος εἶχε πολλὰς ἀξιολόγους πόλεις καὶ φρούρια. Πρὶν τῆς ἐπαναστάσεως κατήντησεν ἐκ τῆς τυραννίας εἰς μόνον ἐννέα μικρὰς κωμοπόλεις, τῆς Κατούνας, τοῦ Μαχαλᾶ, τοῦ Δραγουμέστου, τῆς Ζάβιτσας, τῆς Κατοχῆς, τῆς Ἀμβρακίας, τοῦ Λεπενοῦ, τῆς Κεχρινιᾶς καὶ Συντέκνου. Εἰς δὲ τὴν ἐπανάστασιν ἐπυρπολήθησαν σχεδὸν καὶ ἐκ τούτων αἱ περισσότεραι.

Ἡ ἐπερχομένη εὐτυχὴς γενεὰ ἀναμφιβόλως θέλει ἀξιωθῇ νὰ ἴδῃ τὴν Ἀκαρνανίαν αὖθις ὡς τὸ πάλαι τῷ ὄντι Ἀκαρνανίαν. Ἂς μὴ λησμονήσῃ ὅμως νὰ μνημονεύσῃ τοὺς πατέρας της οἵτινες ἐθυσιάσθησαν διὰ νὰ τὴν ἀποκαταστήσουν ἐλευθέραν.

ἐσχάτως ἐπίτηδες διὰ τὸν ἀφανισμόν του διάφορα σώματα δερβὲν ἀγάδων μὲ αὐστηρὰν προσταγὴν καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τὸν περίφημον Βελῆ Γκέκαν (ὅστις καταδιώκων τοὺς λῃστὰς ἔτρεχε τεσσαράκοντα ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον διὰ τῶν ποδῶν), ὁ ὁποῖος καταστρέξας αὐτὸν ἐν ὁλόκληρον ἔαρ τὸν ἐστενοχώρησε καθ' ὑπερβολήν. Τέλος ἰδὼν ὅτι δὲν τοῦ χωρίζεται τοῦ ἔστησαν ἐνέδραν τινὰ εἰς τὰ στενὰ τῶν Ἀγράφων καὶ τὸν ἐφόνευσε μὲ ἀρκετοὺς στρατιώτας του. Μετὰ ταῦτα ἐφόνευσε καὶ τὸν Σουλεϊμὰν μπεη Τόπον καὶ ἑτέρους τοιούτους ντερβὲν ἀγάδες καὶ ὁπλαρχηγοὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ οὐκ ὀλίγους, ὥστε οἱ λοιποὶ λαβόντες φόβον δὲν ἐτόλμουν πλέον μήτε πόλεμον νὰ συγκροτήσουν μετ' αὐτοῦ μήτε νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ Ἄγραφα μήτε εἰς καμμίαν τῶν πέριξ ὀρεινῶν ἐπαρχιῶν. Τέλος βιασθεὶς ὁ Ἀλῆ πασᾶς τοῦ ἔπεμψε διαταγὴν νὰ καπετανεύῃ εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ νὰ ἐμποδίζῃ τοὺς λοιποὺς κλέπτας ἀπὸ τοῦ νὰ λεηλατοῦν τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τῆς ἐξουσίας του. Καθ' ἣν ἐποχὴν διεκωδωνίζοντο τὰ ἡρωϊκὰ τοῦ Κατζαντώνη κατορθώματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄντες οἱ Ρῶσσοι εἰς τὰς Ἰονικὰς νήσους δὲν ἔλειψαν νὰ τὸν προσκαλέσουν εἰς τὴν νῆσον τῆς Λευκάδος νὰ τοῦ προσφέρουν δῶρα βασιλικά τινα παράσημα καὶ νὰ τοῦ ὑποσχεθοῦν νὰ τὸν συστήσουν εἰς τὸν αὐτοκράτορα διὰ νὰ τὸν κατατάξῃ εἰς τὴν δούλευσιν τῆς Ρωσσίας· ὁ δὲ (μολονότι ἐδέχθη μετ' εὐγνωμοσύνης τὰ δῶρα καὶ τὰς ὑποσχέσεις) ἀποκριθεὶς εἶπεν, ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην ἡ Ρωσσία ἀπὸ τὸ τουφέκι τοῦ Κατζαντώνη, ἀλλὰ χρείαν ἔχουσι τὰ Ἄγραφα καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς πατρίδος του δεδουλωμέναι ἐπαρχίαι· καὶ οὕτως ἐξελθὼν ἐκ τῆς Λευκάδος καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων ἐξηκολούθει τὸ γλυκὺ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας.

Κατὰ δυστυχίαν κατὰ τὰ χίλια ὀκτακόσια ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἔτη ἀσθενήσας ἀπὸ τὴν λεγομένην ἐπιδημίαν τῆς λοιμικῆς καὶ μὴ ἐμπιστευόμενος νὰ μείνῃ εἰς κανὲν μέρος φανερὰ νὰ ἰατρευθῇ διαλύσας τὸ σῶμα τῶν συστρατιωτῶν του εἰς σωματίδια ἀπεσύρθη μὲ τὸν αὐτάδελφόν του Χασιώτην καὶ μὲ ἄλλους τέσσαρας συστρατιώτας ἐκλεκτοὺς εἰς μίαν θέσιν ἀπόκρημνον καὶ ἐπιτηδειοτάτην διὰ λημέρι εἰς τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων· καὶ διὰ νὰ τρέφωνται οἱ συστρατιῶταί του, ἐνεπιστεύθη ἕνα πιστόν του φίλον καὶ κουμπάρον ἐν ταὐτῷ ποιμένα. Εἰς αὐτὴν τὴν μυστικὴν θέσιν διέτριψεν ἀρκετὸν καιρὸν καταταρασσόμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀναλάβῃ κατήντησεν ἓν σκέλεθρον ἐλεεινόν.

Μετὰ τὸν εἰς τὴν διαληφθεῖσαν θέσιν περιορισμόν του ἐσβέσθη τὸ ὄνομα τοῦ τρομεροῦ Κατζαντώνη καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ πληροφορηθῇ τἀληθὲς αἴτιον καὶ ποῦ διατρίβει. Οἱ μὲν ἔδιδον εἰδήσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὅτι ἀπεσύρθη εἰς τὰς Ἰονικὰς νήσους· οἱ δὲ ὅτι ἀσθενήσας βαρέως ἰατρεύεται εἰς μέρος ἄγνωστον καὶ ἕτεροι ὅτι ἀπέθανε· μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ἐξιχνιάσῃ τὴν ἀλήθειαν διέταξε διαφόρους ὁπλαρχηγοὺς εἰς ἀναζήτησίν του καὶ τὸν Ἄγο Μουχουρντάρη ταυτοχρόνως μὲ ἑπτακοσίους ἐκλεκτούς του σωματοφύλα-

κας μὲ σφοδρὰν διαταγὴν ὅτι ν'ἀπέλθῃ ταχέως εἰς τἄγραφα καὶ ἀνυπερθέτως ἐξακριβώσῃ τὸ ὁποῖον διατρίβει μέρος ὁ Κατζαντώνης καὶ συλλάβῃ, εἰ δυνατόν. Ἀναβὰς δ' ὁ Ἄγος εἰς τἄγραφα καὶ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ διάφορα εἴδη κολαστηρίων, ὡσὰν πελέκεις, σούβλας σιδηρᾶς καὶ λοιπά, ἤρξατο νὰ τιμωρῇ καὶ παιδεύῃ ἀνηλεῶς ὁποιονδήποτε χριστιανὸν ἤθελεν νομίσει ὕποπτον. Τέλος ἐκ τῶν πολλῶν ἐξετάσεων καὶ βασάνων φοβηθείς τις ποιμὴν ἐπρόδωσε τὸν διαληφθέντα πιστὸν φίλον καὶ κουμπάρον, οὗτινος συλληφθέντος παρὰ τῶν ἀγρίων στρατιωτῶν Ἀλβανῶν καὶ παῤῥησιασθέντος εἰς τὸν Ἄγον, θεωρῶν ὅτι κινδυνεύει νὰ σουβλισθῇ ζῶν καὶ μετ' αὐτοῦ πυρποληθῇ ζῶσα ἅπασα ἡ οἰκογένειά του, βιασθεὶς ὡμολόγησε κρυφίως τὸ μέρος, ὅπου ἔκειτο ἀσθενὴς ὁ τρομερὸς Κατζαντώνης. Εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν εἰπὼν ὅτι ἀδύνατον πλέον νὰ ζήσῃ εἰς καμμίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαν ἀπὸ τὸν φόβον τῶν ἄλλων φιλελευθέρων, παρεκάλεσεν ἵν'ἀμέσως διατάξῃ στρατιώτας νὰ τὸν μετακομίσουν εἰς τὰ ἐνδότερα μέρη τῆς Ἀλβανίας μὲ τὴν οἰκογένειαν καὶ ποίμνιά του, ὡς καὶ ἐγένετο.

Συσσωματωθεὶς λοιπὸν ὁ Ἄγος μὲ τὸ στράτευμά του ὡδηγήθη οὐχὶ μ' ὀλίγον φόβον εἰς τὸ ἀπόκρυφον ἐκεῖνο τοῦ Κατζαντώνη λημέρι καὶ περικυκλώσας αὐτὸν ἐζήτει νὰ παραδοθῇ ζῶν. Ὁ Κατζαντώνης ὢν ἡμιθανὴς καὶ θεωρῶν ὅτι εἶνε ἀδύνατον ν' ἀποφύγῃ ἀπὸ τὰ ὁποῖα περιεπλέχθη δίκτυα συνεβούλευσε τὸν αὐτάδελφόν του καὶ στρατιώτας νὰ κόψουν τὴν κεφαλήν του καὶ φύγουν μετ' αὐτῆς διὰ νὰ μὴ τὴν λάβουν οἱ Ἀλβανοί. Οἱ δὲ συστρατιῶται καὶ αὐτάδελφός του ὅλοι πέντε κρίναντες ἀνάξιον μίαν τοιαύτην πρᾶξιν δὲν κατεδέχθησαν, ἀλλ' ἀντιπαραταχθέντες πρὸς τόσους ἤρξαντο τὸν πόλεμον μὲ μίαν ἀπαραδειγμάτιστον ἀνδρείαν, καί, ἀφ' οὗ τέλος περιωρίσθησαν ἀφ' ὅλα τὰ μέρη, γνωρίσαντες ὅτι ἀδύνατον πλέον νὰ ἀνθέξουν εἰς μίαν χάλαζαν χιλίων ψιλῶν ὅπλων, ὁ μὲν Χασιώτης ἦδραξεν εἰς τοὺς ὤμους του τὸν ἡμιθανῆ ἥρωα ὡς ἄλλος Αἴας, οἱ δὲ τέσσαρες συστρατιῶται μὲ τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας ριφθέντες ἔσπασαν τὴν φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμοῦντες καὶ φονεύοντες Ἀλβανοὺς εἰς ἓν διάστημα σχεδὸν ἑπτὰ ὡρῶν ἀπηύδησαν καὶ οὕτω περικυκλωθέντες πανταχόθεν εἰς μίαν στενωτάτην θέσιν ἐζωγρήθησαν ἅπαντες. Ὁ Ἄγο μουχουρντάρης συλλαβὼν τὸν τρομερὸνΚατζαντώνην ἐχάρη περισσότερον παρὰ ὁποῦ νὰ εἶχεν ἐξουσιάσῃ τὸ βασίλειον τῆς Ῥωσσίας καὶ πέμψας ἀλληλοδιαδόχως ταχυδρόμους εἰς τὸν Ἀλῆ Πασσᾶ μὲ τὴν χαροποιὰν ἀγγελίαν τῆς συλλαβῆς, ἔλαβε διαταγὴν νὰ διευθύνῃ ζῶντας καὶ τὸν Κατζαντώνην καὶ συστρατιώτας του εἰς Ἰωάννινα, ὡς καὶ ἐγένετο.

Τἀκόλουθον εἶνε περίεργον νὰ συντάξωμεν μὲ τὸ ποῖον ὕφος ὡμίλουν οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ νέοι ἥρωες τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖνον τὸν καιρόν.

Ὁ ἡμιθανὴς Κατζαντώνης, ὁ αὐτάδελφός του Χασιώτης καὶ συστρατιῶταί των, μολονότι γνωρίζοντες τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ δοκιμάσουν βασανιστή-

ρια, ἐπαρρησιάσθησαν εἰς τὸν Ἀλῆ πασᾶ μὲ τὴν μεγαλειτέραν ἀδιαφορίαν καὶ ἀφοβίαν.

Εἰσελθὼν ὁ Κατζαντώνης βασταζόμενος ἐκ δύο Ἀλβανῶν διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς πολυκαιρινῆς ἀσθενείας του εἰς τὴν κάμεραν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, εὐθὺς τοῦ λεγει (ὁ Ἀλῆ πασσᾶς) μ' ἐκεῖνα τὰ πεπλασμένα τῆς ὑποκρισίας γέλοια.

Ἀλ. πασ. «Ἄς 'πῶ καλῶς ἦρθες ὡρὲ Κατζαντώνη».

Κατζ. «Καλῶς ηὗρα πασσιᾶ μ'»

Ἀλ. πασ. «Πὼ τί πάντεες μωρὲ Κατζαντώνη καὶ μοῦ πῆρες σβέρνα τὰ βελαέτγια καὶ μοῦ τὰ ἄλασες; πὼ δὲν ἔβανες ποτὲ 'ς τὸ νοῦ σου πὼ θὰ σὲ τζακώνω καϋμένε, γιὰ τὶ μὸ σκότωσες τὸ Βελῆ Γκέκα μωρέ; πὼ τώρα τί τζεβάπι θὰ μοῦ δίνῃς;»

Κατζ. «Χέϊ χέϊ πασσιᾶ μ', τοῦτος ὁ ντουνιᾶς ἐτζ' εἶνε. Θὰ σ' πῶ πρῶτα ἕνα λόγο πασσιᾶ μ', μὲ συμπάθειο. Γιώμ' ἄρρωστος, καθὼς μὲ γλέπ'ς καὶ δὲν μπορῶ νὰ σταθῶ, καὶ σιὰ θέλ'ς νὰ κουβεντιάτωμε ἔτζ' πασσαλικὰ καὶ παλληκαρίσια, θὰ καθήσω».

Ἀλ. πασ. «Χά, χά, χά! Πὼ κάτζε μωρὲ Κατζαντώνη, κάτζε».

Κατζ. «Νὰ 'ς πῶ τ'ν ἀλήθεια θέλ'ς; δὲ μ' ἔπγιανες, 'π'λές, ποτὲ πασσιᾶ μ' μόλα τὰ λαγωνικὰ τζ' Ἀρβανιτιᾶς, μοῦνε 'ς πολλάτ' νὰ πῇς τζέριμ ς'τζ ἀρρώστιας· μὲ γλιέπ'ς πῶς εἶμαι, νἄχα τνὴ γιά' μ', δὲν ἔρχομνα 'γώ ποτὲ πλιὲς ζωντανὸς 'ς τὰ Γιάννινα· μοῦνε τώρα ὅπως θέλ'ς κουβέντιαζε. Γιὰ τὸ Βελῆ Γκέκα ὅπ' λιὲς πασσιᾶ μ', δὲν φταίγ' ἐγώ, μὰ τὸ κεφάλ' σ', μοναχός του φταίγ'. Ἐγὼ δὲν ἤθελα, πλιὲς, νὰ τὸν σκοτώσιω· γιατ' ἦταν κι' αὐτὸς παλληκάρ'· μοῦνε τί νὰ 'ς κάμω· ὅλο τὸ καλοκαῖρι, πλιές, πασσιᾶ μ', τ'πῆρ' ὁ διάβολ'ς τ' μάνα· ἐξενύχιασε κι' ἐμένα καὶ τ'ς συντρόφους μ'· 'σιὰν τὸ λαγωνικὸ τὸ λαγὼ μᾶς ἤφερε γύρα, πλιές, σι' ὅλα τὰ βελαέτγια· καὶ 'σιὰν εἶδα ὅτ' δὲν μᾶς χωρίζεται, εἶπα τῶν παιδιῶν (δὲν τὸ κρύφτω): «Βρὲ παιδγιά, τοῦτος παντ'χέν' ἀληθινὰ τὸν φοβούμαστε καὶ φεύγομε· γιὰ σταθῆτε σι' αὐταῖς τζὶ πέτρες καὶ δόστε τ' πέντε τ'φέκια νὰ τὸν σκιάξ' τε νὰ στρίψ'· γιὰ τ' καθὼς γλιέπω, δὲ θὰ μᾶς ἀφήσ' νὰ φᾶμε καὶ 'μεῖς κομμάτ' ψωμὶ 'ς τὸ ντόπο μας». Κι'τζ, ὅπ' λιές, πασσιᾶ μ', κἄτ' παιδιὰ τρελλὰ τόσιο ἤθελαν (γιατί μαύριστε, νὰ ποῦμε τ'ναλήθεια, τὸ μάτζ)· τὸ δόκανε μιὰ σπαλιόρα καὶ τόνε δίπλωσαν σὲ κἄτ' λαγκάδια· καίτζ' ἀνασιάναμε, ὅπ' λιές· ἄλλιῶς δὲ μᾶς σιέφνε σιὲ ρῆχάτ καὶ δὲ φταῖμε 'μεῖς, πασσιᾶ μ', 'π' λιὲς καὶ μὴ βαργκομᾶς, καὶ χαλᾶς τ' χολή σ', μοῦνε νὰ σ' πῶ ἕνα λόγο καὶ νὰ μὲ κρουμαστῇς. Ἄν εἶνε τὸ μιράμ σ' νὰ κάμῃς ζάφτ' τ'ζ' κλέφταις ς' τὰ βελαέτγια σι' ἀφίνω 'δῶ τὸ ἀδερφό μ' τὸ Χασιώτ', σ'φέρω καὶ τὸν ἄλλο τὸ Λεπενιώτ' καὶ τὸ θειό μ' τὸ Δίπλα γιὰ ῥεχέμνια, 'π' λιές, νὰ κάθωνται δῶ 'ς τὴ μπόρτασ' καὶ μένα δός μ' ἕνα μπογιουρτί σ' νὰ κ' νηγήσω τ'ζ' κλέφταις καὶ

σ' τάζω νὰ μὴν ἀφήσω κανένα σὲ κάνα βιλαγιὲτ νὰ π'ράξῃ κάνα ῥαγιᾶ».

'Αλ. πασ. «Πολλὰ εἶπες καῦμένε· αἴμπρὲ ἄτζ, εἶνε καλό, νὰ τὸ κάνωμε αὐτό· πῶ νὰ μοῦ μαρτυρᾷς (κρυφίως εἰς τὸ αὐτὶ) τὰ γκρόσια μωρέ, ποῦ καζάντησες, ποῦ τἄχεις χωμένα, νὰ τὰ φέρωμε νὰ τὰ βάνωμε 'ς τὸ διάφορο, καῦμένε, κιαπὲ τὸ μπουγιουρτὶ νὰ σοῦ δίνω, καὶ 'ντικό μου νὰ σὲ κάνω πῶ νὰ τὸ στραβώνῃς τὸ φέσι, μωρέ, καὶ νὰ μὴ σὲ γνοιάζῃ τίποτε νταλκᾶ».

Κατζ. «Θέλ'ς νὰ σ' τ' πῶ τ'ν αλήθεια, πασσιᾶ μ'; 'Ο Κατζαντώνης τὰ γρόσια τὰ καζάντισε μ' αἷμα, 'π' λιές, καὶ δὲν τὰ δίν', μοῦνε μὴ πηδεύεσαι· κιὰν ἔχῃς ἄλλη κάμμιὰ κ'βέντα νὰ τ' κάμῃς, κάμετ', καὶ γρόσια μὴ γυρεύῃς· βγάλ' τ' ἀπ' τὸ νοῦ σ'· δὲν σ' τὰ δίν'· σ' τὸ λέει παστρικὰ ὁ Κατζαντώνης».

Τέλος πάντων ἀφ' οὗ ἐξεκένωσεν ὅλην τὴν ὁπλοθήκην τῆς κολακείας ὁ 'Αλῆ πασσᾶς, καὶ θεωρῶν ὅτι μὲ κανένα τρόπον δὲν δύναται νὰ τὸν καταπείσῃ νὰ μαρτυρήσῃ τὴν χρηματικήν του κατάστασιν, διατάξας τοὺς περιεστῶτας ὑπηρέτας εἶπε· «Λάβετε τὸν Κατζαντώνη καὶ τοὺς μετ' αὐτόν, διορίσατέ των ἓν κατάλυμα καλὸν καὶ σιτηρέσιον ἀρκετὸν διὰ τὴν ζωοτροφίαν των· προσκαλέσατε καὶ τοὺς ἰατρούς μου νὰ ἐπιμεληθοῦν τὸν Κατζαντώνη καὶ ἰατρεύσουν, καὶ ὅταν ἰατρευθῇ αὖθις νὰ μοῦ τὸν παρρησιάσητε». Οἱ ὑπηρέται ἐκβαλόντες τους ἔξω κατὰ τὴν μυστικὴν συνήθη περὶ τούτων διαταγὴν τοῦ 'Αλῆ Πασσᾶ, παραδώσαντές τους τοῦ πολιτάρχου Ταὴρ ἀμπάζη διεύθυνεν εἰς τὸν λεγόμενον Πλάτανον, εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ὅπου τοὺς τοιούτους ἐθυσίαζε· καὶ δήσας κατὰ πρῶτον τὸν Κατζαντώνη, ἤρξατο νὰ τοῦ συντρίβῃ μὲ τὸν πέλεκυν ἐκ τῶν δακτύλων καὶ καθεξῆς ὅλα τὰ κόκκαλα τῶν ποδῶν καὶ χειρῶν. 'Ο δυστυχὴς Κατζαντώνης ὢν ἐκ τῆς πολυκαιρινῆς ἀσθενείας βασανισμένος καὶ ἀδύνατος ᾐσθάνθη τὸν πόνον δριμύτατον, καὶ ἐκ τούτου δὲν ἐδυνήθη εἰμὴ νὰ ἐκβάλῃ οἰμωγήν τινα εἰς τὴν συντριβὴν τῶν ποδῶν. 'Ο δὲ αὐτάδελφός του Χασιώτης ἀκούσας τὴν οἰμωγὴν τὸν ἐκατηγόρησεν ὡς ἄνανδρον λέγων: «Σιώπα ὅτι ἐντρόπιασες τὴν γενναιότητα τῆς παλληκαργιᾶς σου».

Τελειώσαντες αὐτὸν οἱ δήμιοι ἔπραξαν τὸ ἴδιον καὶ εἰς τοὺς τέσσαρας συστρατιώτας. Τελευταῖον συνέλαβον καὶ τὸν Χασιώτην, ὅστις μὲ μίαν ἀπαραδειγμάτιστον ἀνδρείαν εἰπὼν τῶν δημίων ὅτι «Ἂν εἶσθε παλληκάργια μὴ μὲ δένετε· ἰδοὺ κάθημαι μόνος» καὶ καθήσας ἐξήπλωσε τοὺς πόδας· «Κόψατε, εἶπε, καὶ συντρίψατε τὰ κόκκαλα τοῦ σώματός μου μ' ὁποιονδήποτε τρόπον σᾶς φανῇ ἀρεστός, διὰ νὰ μοὶ προξενήσητε περισσότερα βάσανα». Καὶ οὕτως οἱ μὲν δήμιοι ἤρξαντο ἐκ τῶν ποδῶν νὰ συντρίβουν τὰ μέλη του, ἀφ' ἁρμὸν εἰς ἁρμόν· ὁ δὲ ἥρως Χασιώτης, ὡς νὰ ἦτον εἰς συμπόσια, εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς συντριβῆς καὶ τυραννίας δὲν

ἔπραττεν ἕτερόν τι εἰμή, ὡς ἦν ἐξηπλωμένος ἀσάλευτος, ἐτραγῴδει διάφορα τῆς παλληκαργιᾶς ἡρωϊκὰ τραγῴδια, ἕως ὅτου παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

Ὁ θεῖός του Δίπλας πληροφορηθεὶς τὴν τραγικὴν ταύτην σκηνὴν ἐσυσωματώθη μ' ὅλους τοὺς μπολουκτζίδες καὶ λοιποὺς συστρατιώτας φιλελευθέρους, οἵτινες ψηφίσαντές τον ἀρχηγὸν εἰς τὸν τόπον τοῦ Κατζαντώνη, ἔφερε τόσον τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους,ὥστε δὲν ἐτόλμων οὐχὶ εἰς τὰς ὀρεινὰς τῶν Ἀγράφων ἐπαρχίας νὰ εἰσέλθουν,ἀλλὰ μήτε ἐκτὸς τῶν Τρικκάλων νὰ ἐκβοῦν. Τέλος στενοχωρηθεὶς ὁ Ἀλῆ πασσᾶς τοῦ ἔπεμψε διαταγὴν καὶ τούτου νὰ καπετανεύῃ εἰς τὰς ὀρεινὰς τῶν Ἀγράφων ἐπαρχίας, νὰ νέμεται τοὺς διατεταγμένους μισθοὺς δίχως νὰ εἰσέρχεται Τοῦρκος εἰς αὐτάς, πλὴν νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ λεηλατῇ τὰς ἄλλας τῆς ἐξουσίας του ἐπαρχίας καὶ νὰ μὴ κατατρέχῃ καὶ φονεύῃ τοὺς Ἀλβανούς. Τοιοῦτος ἥρως ἐχρημάτισε καὶ ὁ Δίπλας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κατζαντώνη, πλὴν ἐπιβουλευθεὶς αὐτὸν ἐσχάτως ὁ τύραννος αὖθις δι' ἑνὸς χριστιανοῦ καπετάνιου Ἀγραφιώτου Νίκου Θέου ὀνομαζομένου, ἐφόνευσε καὶ τοῦτον τὴν ἡμέραν τῆς λαμπροφόρου ἀναστάσεως εἰς ἓν χωρίον τῶν Ἀγράφων Φουρνᾶ ὀνομαζόμενον.

Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς τόσον εἰς τὴν καθέδραν τοῦ σουλτάνου, ὅσον καὶ εἰς τὰς τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης αὐλὰς ἔχων κατασκόπους, πολλάκις ἐξιχνίαζε μυστικά των, τὰ ὁποῖα ἐγνωστοποίει καὶ εἰς τὸ διβάνι μὲ θαυμασμὸν τοῦ βασιλέως.

Ἐπὶ Ναπολέοντος Α'. αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας (οὗτινος τὰ κατορθώματα οὐδεὶς ἀγνοεῖ) ἐχρημάτισεν εἰς Ἰωάννινα ὁ Μπουκβὴλ κόνσολας τῆς Ἠπείρου, τοῦ ὁποίου ἡ τόλμη καὶ ἐλευθεριότης ἐτρόμαξε τὸν Ἀλῆ πασσᾶ· τὸν ἐπέπληττε καθημερινῶς διὰ τὰς παρανομίας, ἐπιβουλάς του καὶ τυραννίας καὶ τὸν ὕβριζε ἀτυστόλως κατὰ πρόσωπον. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς (μολονότι δὲν εἶνε τρόπος νὰ μὴν ἐπράττετο ἐσωτερικῶς) ὁδηγούμενος ἐκ τῶν περιστάσεων ἐβιάζετο νὰ ὑπομείνῃ τὰς ὕβρεις του μὲ ἀδιαφορίαν καὶ νὰ τὸν πολιτεύηται μὲ ἓν ὕφος τῷ ὄντι ἴδιον φρονίμου ἡγεμόνος, δίχως ποτὲ νὰ συγχυσθῇ προσωπικῶς· καὶ ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ὁ Ναπολέων ὢν εἰς τὸν ἀνώτερον κολοφῶνα τῆς δόξης του ἐσχεδίαζε τοὺς μεγάλους του σκοποὺς διὰ νὰ στήσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ θρόνον ἐπάνω ὅλων τῶν θρόνων τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης, ὁ Ἀλῆ πασᾶς διὰ νὰ πληροφορῆται τὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν πρὸς τὸν Μπουκβὴλ ἀνταποκρίσεων τῆς Γαλλίας καταστήσας διαφόρους κατασκόπους ἔνδον τῆς αὐλῆς τοῦ κονσόλου, κατώρθωσε τὸ πνεῦμα τῆς πονηρίας μὲ ἁδρὰς χρηματικὰς προσφοράς, ὥστε νὰ ἐξιχνιάζῃ πάσας τὰς ἐρχομένας εἰδήσεις πρὸς τὸν Μπουκβὴλ καὶ νὰ τὰς κοινοποιῇ εἰς τὸ διβάνι διὰ μυστήρια.

Εἶχε καὶ ἕτερον εἶδος κατασκόπων μυστικῶν ἐκ διαφόρων ὑποκειμένων

χαμερπῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν πάσης φυλῆς περιερχομένων εἰς τὰς πόλεις, κωμοπόλεις καὶ χωρία, οἵτινες παρατηροῦντες ἐπρόδιδον τοὺς ὡραίους παῖδας καὶ ὡραῖα κοράσια τῶν πτωχῶν χριστιανῶν τε καὶ Ὀθωμανῶν. Καὶ ὅσα ἐξ αὐτῶν δὲν ἐδύνατο νὰ καταπείσῃ τοὺς γονεῖς μὲ τὰς πλουσίων ἀμοιβῶν ὑποσχέσεις, ἥρπαζεν ἢ μὲ βίαν ἢ μὲ τὴν δι' ἀπάτης κλοπήν· ὡς καὶ ἔνδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς ἕτερα διάφορα μέρη ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐξουσίας του κατώρθωσε τοιαῦτα ἀνοσιουργήματα ὁ ἀλιτήριος. Ὅθεν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς τυραννίας του μὲ μεγάλην δυσκολίαν ἔζων οἱ ἐνάρετοι εἰς τὴν ἐπικράτειάν του. Καὶ ἄν τινες χαμερπεῖς (τὸ εἶδος τῶν ὁποίων δὲν στερεῖται οὐδὲν ἔθνος) εἴτε ἀναγκασθέντες εἴτε ἀπατηθέντες συνεμορφώθησαν μετὰ τοῦ τυράννου, οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ἀμαυρώσουν τὸν χαρακτῆρα ἑνὸς ὁλοκλήρου ἔθνους, τοῦ ὁποίου μέγα μέρος ἀντιπαρετάχθη γενναίως ἐναντίον τῆς τυραννίας τοῦ τυράννου διὰ νὰ φυλάξῃ καὶ τὴν τιμήν του καὶ τὴν ἐλευθερίαν του. Πλὴν ἡ ὕλη αὕτη δὲν εἶνε ἔργον τοῦ τυχόντος, ἀλλ' εἶνε ἀξία διὰ τὰ χείλη τῶν Μουσῶν καὶ διὰ τοὺς ὀξυγράφους καλάμους τῆς ῥητορικῆς καὶ παιδείας, νὰ τὴν ἐξυφάνουν ἀξιοπρεπῶς εἰς θάμβος καὶ μνήμην τῆς ἐπερχομένης εὐτυχοῦς γενεᾶς τῶν Ἑλλήνων.

Πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι μ᾿ὅλα τὰ ἐλαττώματά του ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε καὶ κάποια χαρακτηριστικὰ ἄξια τῆς ἡγεμονίας. Δὲν ἐδέχετο νὰ τυραννῇ οὐδεὶς ἕτερος ἐξ αὐτοῦ· πολλάκις ἔπιπτον καὶ οἱ υἱοί του εἰς τὴν ὀργήν του· διὰ τοῦτο ἀλλοίμονον ὅστις ἔπιπτεν εἰς τοιαύτην κατηγορίαν. Εἶχε μίαν φυσικὴν εὐπροσηγορίαν ὡς καὶ εἰς τὸν μεγαλείτερόν του θανάσιμον ἐχθρόν. Ὅστις ἐπαρρησιάζετο κατάδικος ἐλάμβανε τόσον θάρρος ἐκ τῆς ὑποκριτικῆς ὑποδοχῆς του καὶ ὁμιλίας, ὥστε ἐδυσκολεύετο νὰ πιστεύσῃ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ διακηρυττόμενος τρομερὸς Ἀλῆ πασᾶς. Προσωπικῶς δὲν ἐφοβέριζεν οὐδένα ἀφ' ὅσους οἱ δήμιοι ἦτον ἕτοιμοι ἐκβαίνοντες ἐκ τοῦ παλατίου νὰ τοὺς σύρουν εἰς τὴν φούρκαν· ὅσους δὲ ἐφοβέριζε ἢ ὕβριζε δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ κακοποιήσῃ. Τοῦτο τὸ σημεῖον παρατηροῦντες ὅσοι ἤξευρον τὴν φυσιογνωμίαν του ἐγνώριζον τὸ ἀποβησόμενον ἑνὸς ἑκάστου καταδίκου. Διάφοροι μπέηδες, ἀγάδες, οὐλεμάδες, καδῆδες, ἀρχιερεῖς τε καὶ ἄρχοντες καὶ ἔμποροι ἐξώδευον χρόνους εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ κατατηπόμενοι εἰς τὸ διβάνι του ἐδυσκολεύοντο νὰ ἀξιωθοῦν τῆς παρουσίας του. Μικροὶ καὶ χαμερπεῖς ἄνθρωποι ἀγνώριστοι αὐθημερὸν εἰσέβαινον ἐλευθέρως καὶ συνομιλοῦντες μετ' αὐτοῦ ἐτελείωναν τὰς ὑποθέσεις των. Τοὺς πρώτους δὲν ἐδέχετο, διότι ἤξευρε τοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ὅτι ἐζήτουν νὰ θεωρήσουν λογαριασμοὺς καὶ νὰ λάβουν, τοὺς δὲ ὡς ἔχοντας κτήματα κατάστασιν ἢ ὡραίους παῖδας καὶ θυγατέρας ἐβασάνιζε διὰ νὰ ἐνδώσουν[41], τοὺς δὲ

41 Μεθ' ὅσων ἐναρέτων Ἑλλήνων ἀντέστησαν εἰς τὰς ἀτίμους διαταγὰς τοῦ τυράννου ἐναντίον τοῦ χαρακτῆρος των συναριθμοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς δύο σημαντικὰ ὑποκείμενα: Ὁ Δημη-

δευτέρους ἐδέχετο εὐμενῶς, διότι οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐπρόσφερον προδοσίας καὶ καταδόσεις, οἱ δὲ τοῦ ἐξιχνίαζον τοὺς ὡραίους νέους καὶ ὡραίας νέας τῶν χωρικῶν τῆς ἡγεμονίας του, ὡς εἴρηται.

Εἶχε σύστημα νὰ κατατρέχῃ καὶ ἐξαφανίζῃ παλαιὰς σημαντικὰς οἰκογενείας Ὀθωμανῶν τε καὶ χριστιανῶν, καὶ ἀνεγείρῃ ποταπὰς ὅσας ἢ τοῦ ἐχρησίμευον οἱ υἱοί των καὶ αἱ θυγατέρες εἰς τὴν ἀσέλγειαν ἢ τὸν ὠφέλουν διὰ τῶν ἐπιβουλῶν καὶ προδοσιῶν των[42].

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς πολλὰς τοιαύτας σημαντικὰς οἰκογενείας ἐξουδένωσε[43], ὅμως ἀνύψωσε καὶ πολλὰς ἐκ τῆς κοπρίας καὶ ἐπλούτησε τοιαύτης φύσεως Ὀθωμανοὺς τε καὶ χριστιανοὺς οὐκ ὀλίγους. Ὁ σκοπὸς τοῦ γραφέως δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐξευτελίσῃ τὰ ὑποκείμενα ταῦτα, τὰ ὁποῖα συνεμορφώθησαν μετὰ τοῦ τυράννου (διότι πολλάκις ὠφέλησαν διὰ τῆς προστασίας των καὶ πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν των χριστιανῶν), ἀλλὰ νὰ στηλιτεύσῃ τὰς θεοστυγεῖς παρανομίας καὶ ἀνοσιουργίας τῆς τυραννίας πρὸς γνῶσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν μεταγενεστέρων.

Διὰ τὸν υἱόν του Μουχτὰρ πασᾶ ἀηδία νὰ ἐκτανθῇ τις, διότι ἡ φύσις τὸν ἐδημιούργησε μόνον νὰ θησχυρίζῃ, νὰ ἀσελγῇ καὶ νὰ ζῇ ὡς κατάδικος μὲ μίαν ἄκραν χαμέρπειαν, ἀξύριστος μῆνας ὁλοκλήρους μὲ μυριάδας ἐν τῷ ἀγρίῳ πώγωνί του κοράσια ἀλβανίτικα (ψείρας φορτωμένος).

Ὁ Βελῆ πασᾶς προτερήματα δὲν εἶχε διὰ νὰ ἐξιστορήσωμεν· ἡ ἀσέλγειά του ἑκατοντάκις ὑπερχίβαινε τὴν τοῦ πατρός, καὶ ἐκ τούτου ὅλον τὸ σῶμα του ὂν σεσηπωμένον εἶχε πληγὰς ἀνιάτους ὡς καὶ εἰς τὴν γλῶσσάν του. Ἡ μεγαλοπρέπειά του φαντασιώδης καὶ ὑπεροπτική· εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν μικροπρεπέστατος καὶ ἄσωτος, ἀδιάκριτος, ψεύστης κατὰ

τράκης Τσιμπουράκης Αἰτωλεὺς ἐκ τῆς κωμοπόλεως Σταμνὰ Κάτω Ζυγοῦ, ὅστις μὴ καταπεισθεὶς νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα του καὶ ἀφαιρεθεὶς αὐτὴν μὲ βίαν δὲν ἐπέζησεν ἐκ τῆς λύπης, εἰ μὴ ὀλίγους μῆνας. Τὸ ἕτερον ὁ Δ. Χ. Ἀθανασίου ἐξ Ἀργυροκάστρου πάροικος ἐν Ἰωαννίνοις, εἷς ἐκ τῶν πρώτων ἀρχόντων, καταφρονήσας ὅλας τὰς ὅσας ἀπειλὰς ἔλαβε τοῦ τυράννου, δὲν ἐπρόσφερε τὸν υἱόν του, ἀλλ' ἀπεμάκρυνε τῆς οἰκίας του, καὶ ἐκ τούτου ὑπέφερε μεγάλας καταδρομὰς καὶ ζημίας.

42 Τὴν σημαντικωτέραν οἰκογένειαν ἀφ' ὅσας ἐξουδένωσεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶνε ἐκείνη τῆς Ἀκαρνανίας ἐκ τῆς ἀρχοντοπόλεως Κατούνας, κεφαλὴ τῆς ὁποίας ἦτον ὁ μέγας ἀνὴρ καὶ διαβόητος Ἕλλην Μήτζο Μαυρομμάτης ἐπονομαζόμενος τὸ καύχημα ὅλης τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὅστις θεωρῶν τὰ προοίμια τῆς τυραννίας, ἐννόησε τοὺς σκοποὺς τοῦ τυράννου, καὶ ἐκ τούτου δοὺς τόπον τῇ ὀργῇ ἀπεσύρθη πρὸς ὥραν εἰς τὴν νῆσον τῆς Λευκάδος ἐπὶ Βενετζάνων· ὁ δὲ τύραννος συνεννοηθεὶς μὲ τὸν τότε διοικητὴν τῆς Ἁγίας Μαύρας ἐδολοφόνησεν αὐτὸν διὰ τοῦ Χρήστου Κατζικογιάννη πλησίον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος κείμενον περὶ τὴν λεγομένην Πιάτζαν. Τὸ σῶμα τοῦ ἀειμνήστου ἐτάφη ἔνδον εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ναόν, ὅπου ἄνωθεν τοῦ μνημείου ἐτέθη μάρμαρον λευκὸν ἰσόμετρον μ' ἐπιγραφὴν ἑλληνικῶν χαρακτήρων· «Ἐνθάδε κεῖται ὁ ἐξ Ἀκαρνανίας κ.τ.λ.»

43 Μόνον τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀλέξη Νούτζου ἐκ Ζαγορίου τῶν Ἰωαννίνων μ' ὅλας τὰς ἀταξίας του ἐπροστάτευσεν ἀληθῶς χάριν τοῦ πατρός του μὲ τὸ νὰ τὸν συνέδραμεν εἰς ἐποχήν τινα κρίσιμον πρὶν τῆς ἐξουσίας του, δηλ. ὅταν ἔμεινε μόνον μὲ τὴν φημιζομένην κίβδηλον ἐξηντάραν.

πάντα, κόλαξ ἐμπειρότατος, δόλιος καὶ ἐπίβουλος, δειλός, ὑπὲρ φύσιν φιλήδονος, φίλαυτος καὶ θηλυδρίας, καθ' ὑπερβολὴν φθονερώτατος, εἰς ἄκρον πλεονέκτης καὶ μνησίκακος. Τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπλούτει ἕως εἰς ἕνα καιρὸν εἰς τὸν ὁποῖον τοῦ ἦτον χρήσιμοι δι' ἡδονήν τινα ἢ ὑπηρεσίαν καὶ μετὰ τὸ τέλος τοὺς ὠργίζετο, τοὺς ἐτυράννει ἀπανθρώπως εἰς φυλακὴν καὶ τοὺς ἐγύμνωνε. Μολονότι εἶχεν εἴκοσι μιλιούνια γρόσια ἐτήσιον εἰσόδημα, εὑρίσκετο πάντοτε εἰς χρέος βαρύτατον ἐκ τῆς ἀσωτείας του. Ἐστάθη ἀδύνατον εἰς ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἡγεμονίας του ν' ἀνεγείρῃ οἰκογένειάν τινα ἐκ τῆς δυστυχίας εἰς εὐτυχίαν (ἐν ᾧ διάφοροι ἐχρημάτισαν ἀρκετοὺς χρόνους εἰς τὴν δούλευσίν του) ἐκτὸς ἑνὸς καὶ μόνου ὅστις βοηθηθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν τύχην καὶ ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν του ἀπήλαυσεν ἓν μέγα μέρος ἀπὸ τὰ πλούτη του καθ' ἣν ἐποχὴν πνέων πολιτικῶς τὰ λοίσθια (ὁ Βελῆ πασᾶς) ἔνδον εἰς τὰ φρούρια τῆς Νικοπόλεως παρεδόθη ὡς θηλυδρίας εἰς τὸν καπετνάμπεην, ὡς προείρηται.

Πλὴν ἂς ἐπιστρέψωμεν ἤδη εἰς τὴν σειρὰν τοῦ λόγου μας διὰ νὰ δώσωμεν τέλος τῆς συνοπτικῆς ταύτης ἐκθέσεως.

Μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἰς τὰ βασίλεια ἐπεσκέφθη ὁ Χουρσίτης τοὺς θησαυρούς του, οἵτινες δὲν εὑρέθησαν περισσότεροι τῶν τεσσαράκοντα πέντε μιλιονίων γροσίων τουρκικῶν. Ἠδύναντο ὅμως νὰ ὑπερβοῦν τὴν ποσότητα ταύτην οἱ ἀδάμαντές του καὶ διάφορα εἴδη τοιαύτης φύσεως πολύτιμα, τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ὅπλα καὶ σκεύη. Ὅταν προσθέσῃ τις καὶ τἄπειρα ἐξ ἁρπαγῆς ὑποστατικά, ἀναβαίνει ἡ περιουσία του εἰς μίαν ἀξιόλογον ποσότητα χωρὶς ἐκείνης τῶν υἱῶν του καὶ λοιπῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης κλάδων.

Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐξακολουθῶν μίαν σειρὰν ἀδιάκοπον πολέμων ὁτὲ μὲν μὲ τοὺς διαβοήτους Σουλιώτας, ὁτὲ δὲ μὲ τὸν ἐκ Δελβίνου Μουσταφᾶ πασσᾶ καὶ λοιποὺς κλάδους τῆς οἰκογενείας του, μὲ τοὺς ἀσπόνδους ἐχθροὺς του Γαρδικιώτας καὶ μὲ τὸν Ἰμπραὴμ πασσᾶ Μπερατινόν, τοῦ ὁποίου ἐξουσίασε τὴν ἡγεμονίαν πᾶσαν καὶ τὰ ὑποστατικά του ἐσχάτως, συλλαβὼν δὲ καὶ τὸν ἴδιον μ' ὅλην τὴν οἰκογένειαν ἔρριψεν εἰς τὰ δεσμὰ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου καὶ ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ἐν τῷ ὑπογείῳ (μπουτροῦμι) εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς πολιορκίας[44], ἐξακολουθῶν, λέγω, πάν-

44 Ὁ ἅγιος Κοσμᾶς περιερχόμενος καὶ διδάσκων ἐν τῇ Ἠπείρῳ ἐξ Ἰωαννίνων ἔφθασε καὶ ἕως τὸ χωρίον Τεπελένι, οἱ Ἀλβανοὶ κάτοικοι τοῦ ὁποίου εἴτε παροξυνθέντες ἐκ τῆς διδαχῆς του εἴτε νομίσαντες ὅτι ἔχει χρήματα ἐβουλήθησαν νὰ τὸν κακοποιήσουν. Ὁ δέ, καταφυγὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ νέου ὄντος, τὸν ἐδέχθη, καὶ ἐπεριποιήθη ἡ μητέρα του Χάγκω μ' εὐγένειαν, καὶ ζητήσας τὸν υἱόν της τοῦ προεῖπεν ἅπασαν τὴν ὁποίαν ἔμελλε νὰ λάβῃ ἐξουσίαν, ὅτι ἔχει νὰ γείνῃ δηλ. μέγας ἄνθρωπος, ὅτι θέλει ἐξουσιάσῃ τὴν Ἤπειρον καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς, θέλει ὑποτάξῃ τὴν Πρέβεζαν, τὴν Πάργαν, τὸ Σοῦλι, τὸ Δέλβινον, τὸ Γαρδίκι (τοὺς ἐχθρούς του), ἐσχάτως θέλει κυριεύσῃ τὸ Μπεράτι καὶ θέλει καταστρέψῃ ἅπασαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κούρτη· τέλος τοῦ εἶπεν ὅτι ἡ θεία πρόνοια οὕτω προώρισεν. «Ἐνθυμοῦ ὅμως εἰς ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐξουσίας σου νὰ ἀγαπᾷς καὶ ὑπερασπίζεσαι ἐξόχως τοὺς χρι-

τοτε τοιούτους πολέμους δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ καταθέσῃ εἰς τὸ θησαυροφυλάκιόν του χρήματα, καὶ τὰ ὁποῖα τοῦ εὑρέθηκαν ἐσύναξεν ἀφ' ἧς ὥρας ἀνεπαύθη τῶν πολέμων δηλ. ἀπὸ τὰ 1811, ὅταν ἐξουσίασε τὸ Μπεράτι ἕως τὸ 1820, εἰς ἓν διάστημα ἐννέα ἐτῶν, καὶ ἐκ τούτου ἡ εὑρεθεῖσα εἰς τὸ ταμεῖόν του ποσότης δὲν ἦτο ἀνάλογος τῆς φήμης· πλὴν καὶ αὕτη διαμοιρασθεῖσα δὲν ἔφθασεν εἰς τὸ βασιλικὸν θησαυροφυλάκιον μήτε τὸ τεταρτημόριον. Οἱ λογαριασμοί, τοὺς ὁποίους περὶ τούτου ἔπεμψεν ὁ Χουρσίτης εἰς τὴν βασιλείαν, δὲν ἔλαβον τόπον εἰς τὸ διβάνι. Ἐξέτασεν ἐπακριβῶς ὁ σουλτάνος καὶ πληροφορηθεὶς τοὺς σφετερισμοὺς ὠργίσθη καθ' ὑπερβολὴν κατὰ τοῦ Χουρσίτου. Ἡ ὀργὴ αὕτη τοῦ σουλτάνου δὲν ἦτον ἄδικος, καθότι τὸ χρυσίον ἔχει τοσαύτην δύναμιν, ὥστε πολλάκις ὑποσκελίζει καὶ τοὺς πλέον ἐναρέτους, πολλῷ μᾶλλον χρυσομανεῖς καὶ χρυσολάτρας βαρβάρους.

Ὁ Χαλέτης διὰ νὰ σφετερισθῇ μέρος τῆς περιουσίας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, (ὡς καὶ ἐγένετο), ἐνταὐτῷ νἀποφύγῃ καὶ τὴν ἐνοχὴν τῶν ὅσων κατη-

στιανούς, ἐάν θέλῃς νὰ μείνῃ ἡ ἐξουσία αὕτη εἰς τοὺς διαδόχους σου». Ἀπὸ Τεπελένι διευθύνθη εἰς τὸ Μπεράτι, ὅπου οἱ Ἑβραῖοι φθονήσαντές τον προσέφερον εἴκοσι χιλιάδας γρόσια τοῦ Κούρτη διὰ νὰ τὸν φονεύσῃ καὶ ἐκ τούτου πέμψας Ἀλβανούς τινας εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας ὅπου ἐδίδασκε, καὶ ἐνεδρεύσαντες τὸν ἐφόνευσαν καὶ ἔρριψαν τὸ πτῶμά του εἰς ἕνα ποταμόν. Μετὰ ταῦτα διὰ θείου σημείου εὑρόντες αὐτὸ χριστιανοί τινες τὸ ἐνταφίασαν. Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, ὅταν ἐξουσίασε τὸ Μπεράτι, δὲν ἠμέλησε νὰ ἐρευνήσῃ καὶ εὕρῃ τὸν τάφον του καὶ διορίσας ἔκβαλον οἱ ἱερεῖς τὴν ἁγίαν κάραν ἐκ τοῦ τάφου καὶ τὴν ἠσπάσθη ὁ παμπόνηρος μὲ σέβας μεγαλώτατον· εἰς τὸ ἴδιον μέρος διατάξας ἔκτισε μοναστήριον ἐξ ἰδίων του ἐξόδων μεγαλοπρεπέστατον, τὸ ὁποῖον ἐπροίκισε μὲ ἀρκετὰ ὑποστατικά, καὶ σώζεται ἕως τὴν σήμερον λεγόμενον «Τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ». Δι' ἐξόδων του κατεσκεύασαν μετὰ ταῦτα οἱ καλόγηροι καὶ ἀργυρᾶν θήκην διὰ τὴν ἁγίαν κάραν, οἵτινες περιερχόμενοι τὰς ἐπαρχίας τῆς ἐξουσίας του καὶ ἐφοδιασμένοι μὲ διαταγάς του ἐλευθέρως ἐλέους ἕνεκα περὶ τῆς νεοκτισθείσης ἱερᾶς μονῆς ταύτης, οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἐγγίσῃ.

Ὅταν ἤρχοντο εἰς Ἰωάννινα κατὰ διαταγήν του, ἔπρεπε νὰ πηγαίνουν τὴν ἁγίαν κάραν εἰς τὸ παλάτιον, διὰ νὰ τὴν προσκυνῇ καὶ ἀσπάζεται. Ἅπαξ ἐκ τῶν πολλῶν ὄντες περὶ τὸν Ἀλῆ πασσᾶ οἱ ἀξιωματικοί του καὶ μετ' αὐτῶν σέχης τις Ἰωαννίτης, Χαντζῆ Σεχρῆς ὀνομαζόμενος (ὅστις διὰ τῆς ὑποκρίσεώς του ἐσέβετο παρὰ πάντων ὡς ἰδλιὰς (δηλ. ἅγιος), ἐδόθη ἡ εἴδησις ὅτι ἔφθασαν εἰς τὸ διβάνι οἱ καλόγηροι μὲ τὴν ἁγίαν κάραν, καὶ ἰδοὺ μὲ τὴν ἀργυρᾶν θήκην εἰς χεῖρας μετὰ λαμπάδων καὶ θυμιατῶν εἰσῆλθον ἐλευθέρως εἰς τὴν γυαλένιαν κάμεραν, ὅπου ἐκάθητο ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, ὅστις ἀμέσως ἐγερθεὶς ἔλαβεν εἰς τὰς χεῖράς του· ἀνοίξας δὲ τὴν θήκην καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἁγίαν κάραν, ἔθεσε μετ' εὐλαβείας εἰς ἓν προσκεφάλαιον πλησίον ὅπου ἐκάθητο. Ὁ εἰρημένος ὑποκριτὴς Χαντζῆ Σεχρῆς θεωρῶν ταῦτα καὶ δυσαρεστηθείς, λέγει τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ: «Ἐσταχφουρλὰ ἐφένδημ! Ἐσταχφουρλά!» (Ἐκριματίσθης) καὶ ἕτερα τοιαῦτα τῆς θρησκείας των. Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἀκούσας ταῦτα χωρὶς ταραχὴν εἶπε: «Πῶ εἶσαι ζουρλὸ μωρὲ καϋμένε σέχη· πῶ δὲ ξέρεις καϋμένε Χατζῆ· πῶ νὰ ἤξερες, δὲν ἔλεες ἔτζι. Τοῦτο τὸ καλόγερο, ὠρὲ Χαντζῆ, ἦτον ἀληθινὸ προφήτης· Βαλαχὴ Μπιλλαχή, ἦρθε στὸ σπῆτί μου στὸ Τεπελένι καὶ μὲ εὐχήθηκε μωρέ, καί μοῦ εἶπε ὅλα ὅσα ἔκαμα σὰν νὰ τὰ εἶχε γραμμένα στὸ κιτάπι. Πῶ ἕνα λησμόνησα νὰ τὸ ρωτήσω, καϋμένε, καὶ ἂν τὸ εἶχα ζωντανὸ νὰ τὸ ἐρώταγα ἔδινα δέκα χιλιάδες τζακοῦλες. Πῶ δὲν τὸ ἔχω». — Μετὰ ταῦτα αὖθις ἀσπασάμενος τὴν κάραν ἐπέστρεψε τῶν καλογήρων μὲ μίαν φούκταν ρουμπιέδες ἕως τριακοσίους.

γοριῶν ἐλέγοντο κατὰ τοῦ Πάσο Ἰσμαὴλ πασσᾶ περὶ τῆς ἀποστασίας καὶ ἀναστατώσεως σχεδὸν ὅλου τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον οἱ Γιαννιτζάροι καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτον δηλ. τὸν Χαλέτην, ἡ ψευτοπολιτικὴ τῶν μεγιστάνων τῆς βασιλείας ταύτης τὸν ὑπαγόρευσε νὰ ἐξομαλίσῃ χωρὶς ἀναβολὴν τὴν πρὸ πολλοῦ μετὰ τοῦ Χουρσίτου ἐχθροπάθειαν, νὰ διαλλαγῇ καὶ συμφωνήσῃ. Ἠξεύρων ὅμως ὅτι ὁ Πάσο Ἰσμαὴλ πασσᾶς ἔχει τὰς ἀκριβεστέρας περὶ τῆς περιουσίας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πληροφορίας (ἐπειδὴ ὄντος εἰσέτι εἰς Ἰωάννινα εἶχε λάβει διακεκριμμένον κατάλογον παρὰ τοῦ σαράφη Ρουφαὴλ Λαρισσαίου καὶ Κώνστα γραμματέως, οἵτινες πρὶν τῆς πολιορκίας ὁμοῦ μετὰ τοῦ Μάνθου διορισθέντες παρὰ τοῦ τυράννου κατέγραψαν ὡς καὶ τὴν σκάφην) διὰ νὰ προλάβῃ, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Χουρσὶτ (ὅστις δὲν εἶχεν ὀλιγωτέραν ὑποψίαν) τοῦ παρήγγειλε διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἀρτζμαχτζάρια ἐκ τῶν ὁπλαρχηγῶν τοῦ στρατοπέδου καὶ ἀφ' ὅλων τῶν ἐν τῇ Λαρίσσῃ τῆς Θετταλίας Ὀθωμανῶν ἐναντίον τοῦ Πάσο Ἰσμαήλη νὰ τὸν θανατώσῃ, διὰ νὰ ἀποφύγουν ἀμφότεροι τὸν ἐπαπειλούμενον κίνδυνον τῆς ὀργῆς τοῦ σουλτάνου. Ὁ Χουρσίτης τότε διέτριβεν εἰς Λάρισσαν καὶ ἐπειδὴ μισῶν καὶ φοβούμενος τὸν Μαχμοὺτ πασσᾶ Δράμαλην ὡς καὶ τὸν Πασόμπεη, διὰ νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ καὶ τὸν ἀφανίσῃ ἐν ταὐτῷ, τὸν διηύθυνεν ἐπίτηδες δῶρον τῶν Ἑλλήνων μὲ τριάκοντα τρεῖς χιλιάδας στράτευμα, δίχως πενήκοντα μιᾶς τοιαύτης ἐκστρατείας ἐφόδια, ὅστις ὡς ἀνόητος εἰσελθὼν ἀλαζονικῶς εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Πελοποννήσου κατέζευξεν εἰς Κόρινθον· προχωρήσας δὲ ὑπεροπτικῶς καὶ ἕως εἰς Ἄργος μετὰ ταῦτα καὶ εὑρὼν ἀνδρείαν ἀνθίστασιν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐχόντων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν στρατηγὸν Θ. Κολοκοτρώνην καὶ ἑτέρους διαφόρους ἀξίους ὁπλαρχηγοὺς ἐπέστρεψε μὲ μεγάλην ζημίαν εἰς Κόρινθον, ὅπου καὶ πολιορκηθεὶς ἔδωσε τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὁμοῦ μὲ ὅλον σχεδὸν τὸ στρατόπεδόν του[45].

Ἀφ' οὗ λέγω διεύθυνε τὸν Δράμαλην θῦμα τῶν Ἑλλήνων, ἐνήργησεν ὅσα διετάχθη παρὰ τοῦ Χαλέτη, τὰ ὁποῖα οἱ μπέηδες καὶ λοιποὶ Ὀθωμανοὶ τῆς Λαρίσσης ὡς ψευδῆ δὲν τὰ ὑπέγραψαν, εἰ μὴ μετὰ μίαν μεγίστην βίαν καὶ φυλακήν.

Ὁ σουλτάνος ὅσῳ παμπόνηρος, ἄλλο τόσον κοῦφος ἐνδώσας εἰς τὰς ψευδεῖς διαβολὰς καὶ κατηγορίας ἀντὶ νὰ διατάξῃ τὸν Πασόμπεη εἰς ἑτέραν σατραπείαν κατὰ τὰς καθημερινάς του ὑποσχέσεις ἐξώρισεν εἰς τὸ φρούριον Διμότειχον δώδεκα ὥρας μακρὰν τῆς Ἀνδριανουπόλεως. Ὁ δυστυχὴς Πάσο Ἰσμαήλης, ἐνῷ ὑστερήθη τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Χαλέτη, ἀπέκτησεν ἐν ταὐτῷ καὶ τὴν ἐπικίνδυνον καταδρομήν του, ὥστε ἐννοήσας

45 Μόνον ἓξ χιλιάδες ἀπομηνάρια μετὰ μεγάλης δυσκολίας κατέφυγον εἰς τὰ φρούρια τῶν παλαιῶν Πατρῶν· καὶ ἐὰν ἐσυμφώνουν οἱ ὁπλαρχηγοὶ Ἕλληνες διὰ τὰ λάφυρα ἤθελε παραδοθοῦν ἅπαντες εἰς τὰς στενὰς θέσεις τῆς Βοστίτζης.

πλέον τὸν ἔσχατον κίνδυνον τῆς ζωῆς του ἐβουλήθη πολλάκις νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῶν Δυμοτείχων καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀγνώριστος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὥστε, ἂν τοῦτο ἔβαλεν εἰς πρᾶξιν, ἠδύνατο οὐχὶ μόνον νὰ προλάβῃ τὴν ζωήν του, ἀλλὰ ν' ἀποκτήσῃ καὶ αὖθις τὴν εὔνοιαν τοῦ σουλτάνου· πλὴν κατὰ δυστυχίαν ἔχων ἕνα διόλου ἀνόητον καὶ φαντασιοκόπον χασνατάρην (ταμίαν) Ἰωαννίτην ἐκ μιᾶς ποταπῆς οἰκογενείας[46], ὁσάκις ἑτοιμάσθη νὰ ἐξέλθῃ κρυφίως, τοσάκις ἐμποδίσθη παρ' αὐτοῦ (τὸ κατάλυμά του εἶχεν ἐκτὸς τοῦ φρουρίου εἰς τὴν πόλιν).

Τόσον ὁ Χαλέτης ὅσον καὶ ὁ Χουρσίτης, ἐν ὅσῳ ἐθεώρουν ζῶντα τὸν Πασόμπεη, γνωρίζοντες ὅτι εἰσὶ πάντοτε εἰς κίνδυνον, ἀνανέωσαν ἐκ δευτέρου κατ' αὐτοῦ δι' ἀναφορῶν διαβολὰς καὶ κατηγορίας, ὥστε τυφλώσαντες τὸν μωρὸν Μαχμούτην διέταξε τὸν Σαλὴχ πασσᾶ, σατράπην τῆς Ἀνδριανουπόλεως νὰ τὸν θανατώσῃ. Μετὰ δύο ἡμερῶν τῆς ἀποστολῆς τῆς θανατηφόρου προσταγῆς οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπερασπισταὶ τοῦ Πασόμπεη ἐχθροὶ τοῦ Χαλέτη, πληροφορήσαντες τὸν σουλτάνον τὰς ψευδεῖς διαβολὰς καὶ κατηγορίας καὶ τὰς αἰτίας, δι' ἃς ἐνεργήθησαν, μεταμεληθεὶς ἔσπευσε μὲ δευτέραν προσταγὴν νὰ ἀθετήσῃ τὴν πρώτην, πλὴν ὁ διαληφθεὶς τῆς Ἀνδριανουπόλεως σατράπης, ὢν εἷς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Πασόμπεη καὶ εὐνοούμενος τοῦ Χαλέτη, ἅμα λαβὼν τὸ κάτλι φερμάνι ἔπεμψεν ἕνα ἀξιωματικόν του μὲ τριακοσίους ἱππεῖς καὶ στρατιώτας σπουδαίως διὰ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ, ὅστις ἠξεύρων, εἰ καὶ ἐξόριστος, οἰκονομικῶς περιεκυκλοῦτο ἐκ τριακοσίων σχεδὸν στρατιωτῶν εἰς διάφορα καταλύματα καὶ πανδοχεῖα τῆς πόλεως ἐκείνης ἐπὶ προσχήματι ἐμπόρων καὶ μανζίλιδων (μανζίλιδες ὀνομάζονται παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς οἱ μὴ ἔχοντες μισθοὺς στρατιῶται) κατασκηνωμένων. Εἰσελθὼν περὶ τὸ λυκαυγὲς εἰς τὴν πόλιν καὶ περικυκλώσας αἰφνιδίως τὸ κατάλυμά του, συνέλαβε τὸν οἰκοδεσπότην, ὅστις ἤνοιξεν ἐν πρώτοις τὰς πύλας τῆς αὐλῆς, καὶ ὁδηγηθεὶς ὅπου ἐκοιμᾶτο, δίχως νὰ ἐννοήσῃ οὐδεὶς τῶν σωματοφυλάκων του, κοιμωμένων ὄντων, εἰσῆλθε μὲ τοὺς δημίους εἰς τὴν κάμεραν. Ὁ Πασόμπεης ἰδὼν τοὺς δημίους ἥρπασεν ἀμέσως τὴν σπάθην, πλὴν μὴ δυνηθεὶς εἰς πρὸς τοσούτους νὰ διαφθεντευθῇ, ἀπεκεφαλίσθη.

Ὁ σουλτάνος, ἀφ' οὗ ἐπληροφορήθη τὸν θάνατόν του, ἀγανακτήσας καθ' ὑπερβολὴν ἔγεινεν ὡς ἐξηγριωμένος λέων ἐναντίον τοῦ τε Χαλέτη καὶ Χουρσὶτ πασσᾶ, καὶ ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐγίνοντο ἀλλεπαλλήλως ἀγωγαὶ παρὰ τῶν Γιανιτζάρων δι' ἀμφοτέρους ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐκινδύνευσε καὶ γενικὴ τῶν Γιανιτζάρων ἀποστασία εἰς τὴν καθέδραν, λαβὼν αἰτίαν ἐξορίζει τὸν Χαλέτην εἰς τὴν

46 Ὁ Πασόμπεης τὸν ἐγνώριζε διὰ τοιοῦτον, πλὴν ἐπειδὴ ὑπέφερε μετ' αὐτοῦ τὰς ταλαιπωρίας εἰς ὅλην τὴν περίοδον τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, εὐγνωμοσύνης ἕνεκα τὸν ἠξίωσε Χασνατάρην του.

Προῦσαν, καὶ καθ' ὁδὸν προκαταλαμβάνει μ' ἑτέραν προσταγήν του καὶ τὸν θανατώνει. Εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐκδίδει φερμάνι νὰ θανατωθῇ καὶ ὁ Χουρσίτης. Οἱ δὲ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὑπερασπισταί του γνωστοποιήσαντές τον τρεῖς ἡμέρας πρὶν φθάσῃ ὁ δήμιος εἰς Λάρισσαν εἴτε ἐκ τῆς πολυκαιρινῆς του ἀσθενείας εἴτε λαβὼν δηλητήριον, ὥς τινες εἶπον, ἀπέθανεν αἰφνιδίως. Ὁ δὲ βασιλικὸς δήμιος διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ βασιλικὴ προσταγὴ ἐκβαλὼν τὴν κεφαλὴν τοῦ τάφου διηύθυνεν εἰς τὸ διβάνι, τὴν ὁποίαν ὁ σουλτάνος ἐπεσώρευσεν εἰς τὸν ἀριθμὸν ἐκεῖνον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, Βελῆ πασᾶ, Μουχτὰρ πασᾶ, Σελὴχ πασᾶ, Ἀχμὲτ πασᾶ, Πάσο Ἰσμαὴλ πασᾶ, Χαλὲτ Ἐφέντη, Γιουμπρουχτζὶ Ἀχμὲτ ἀγᾶ καὶ ἑτέρων διαφόρων, οἵτινες ἀπεκεφαλίσθησαν ἕνεκεν τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἑπομένως ἐκείνης τῶν Ἑλλήνων.»

Καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ πολλοῦ λόγου ἄξιον ἀνέκδοτον χειρόγραφον, περὶ οὗ λεχθήσονται μετ' οὐ πολὺ καί τινα πλείω, ὅπως παντὶ συμφανὲς γένηται ὅτι τὰ μάλιστα καὶ τοῦτο συμβάλλεται εἰς ἐπανόρθωσίν τινων οὐκ ὀλίγων τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας πλημμελῶς τε καὶ ἐλλιπῶς ἐχόντων.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Υπο Κ. Σ. ΚΟΝΤΟΥ

§ Υ. Σικενέτης — Σικινήτης.

Ἐν τοῖς Ἐθνικοῖς Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀναγινώσκεται κατὰ τἀντίγραφα «*ΣίκΗνος*: νῆσος περὶ τὴν Κρήτην, ὡς Στράβων δεκάτῃ. Αὕτη Οἰνόη πρότερον ἐκαλεῖτο. Ὁ οἰκήτωρ *ΣικΗνίτης*, ὡς νῆσος νησίτης». Φέρεται δὲ καὶ γραφὴ *ΣικινΗτης*, καθ' ἣν ἄτοπον ἀποδείκνυται τὸ ἐπενηνεγμένον *νησίτης*.

Ἡ διὰ τοῦ Η ἐκφορὰ τοῦ ὀνόματος τῆς νήσου εὑρίσκεται καὶ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Στράβωνος σελ. 484 «ἀπὸ δὲ τῆς Ἴου πρὸς ἑσπέραν ἰόντι *ΣίκΗνος* — καὶ Φολέγανδρος».

Τὴν ὑγιῶς ἔχουσαν γραφὴν διδασκόμεθα ἐξ Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου λέγοντος βιβλ. Α', 623:

καὶ τὸν μὲν ἐς Οἰνοίην ἐρύσαντο
πρόσθεν, ἀτὰρ *Σίκινόν* γε μεθύστερον αὐδηθεῖσαν
νῆσον, ἐπακτῆρες, Σικίνου ἄπο, τόν ῥα Θόαντι
νηϊὰς Οἰνοίη νύμφη τέκεν εὐνηθεῖσα.

Πᾶς τις βλέπει ὅτι οὐδαμῶς τὸ μέτρον ἐπιδέχεται τὴν διὰ τοῦ Η ἐκφοράν, μόνον δὲ τὸ διὰ τοῦ Ι γεγραμμένον, βραχεῖαν ἔχον τὴν μέσην συλλαβήν, εὐαρμοστεῖ αὐτῷ. Κεῖται δὲ καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς εἰς Ἀπολλώνιον σχολίοις «*Σίκινος* δέ ἐστι νῆσος πρὸ τῆς Εὐβοίας τὸ πρότερον Οἰνοίη καλουμένη διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἀμπελόφυτον. Μνημονεύει δὲ τῆς μετονομασίας Ξεναγόρας λέγων ὅτι μετωνομάσθη ἀπὸ Σικίνου τοῦ υἱοῦ Θόαντος καὶ νύμφης Οἰνόης». Πρβ. καὶ Ἐτυμ. Μέγ. σελ. 712, 48 καὶ Πλίνιον Δ', ιβ', 69 (Ἴδε τὴν ὑπὸ τοῦ Δινδορφίου ἔκδοσιν Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου Τόμ. Β', σελ. 614 καὶ Τόμ. Γ', σελ. 1197 καὶ Τόμ. Δ', σελ. 1096).

Παρὰ Σκύλακι τῷ Καρυανδεῖ Περίπλ. 48 ἔχει ὁ κῶδιξ «κατὰ δὲ ταύτην Ὠλίαρος, κατὰ δὲ ταύτην *κίνες*, αὕτη καὶ πόλις», ὅπερ εὐστόχως ὁ Σαλμάσιος μετετύπωσεν εἰς τὸ *Σίκινος*. Ὀρθῶς δὲ καὶ ὁ Βερνάρδυς ἐξέδωκεν ἐν τοῖς εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν Σχολίοις στίχ. 132 (σελ. 333 καὶ 938) «Ἀνάφη, *Σίκινος*, Γύαρος ἔμπροσθεν Ἄνδρου» ἀντὶ τοῦ «Ἀπεννάφη, *Σικανός*, Εὔαρος ἔμπροσθεν Ἀναύρου».

Καὶ ὅτι μὲν διὰ τοῦ Ι ἐξεφέρετο ἡ δευτέρα συλλαβὴ τοῦ τ' ὀνόματος τῆς νήσου καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ παρηγμένου ἐθνικοῦ οὐδεὶς δύναται νὰ μὴ ὁμολογήσῃ· διότι φανερὸν μὲν τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ἀπολλωνίου γίνεται, φανερὸν δὲ καὶ ἐκ νομισμάτων καὶ ἐπιγραφῶν (Πρβ. Κραμῆρον *Στράβ*. Τόμ. Β', σελ. 414 καὶ Δινδόρφιον *Θησ. Στεφ*. Τόμ. Ζ', σελ. 239).

Ἀλλὰ πῶς ἐγράφετο ἡ παραλήγουσα τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος; *Σικινίτης* διὰ τοῦ Ι ἢ *Σικινήτης* διὰ τοῦ Η;

Ἐν τοῖς Ἐθνικοῖς Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου πρὸς τῇ γραφῇ *ΣικΗνίτης* φέρεται, καθὰ παρετηρήσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ ἡ *ΣικινΗτης*. Ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου βιβλ. Α', 47 μνημονεύεται ῥῆσις τοῦ Σόλωνος, ἐν ᾗ κεῖται :

εἴην δ' ἐγὼ τότε Φολεγάνδριος ἢ *Σικινίτης*
ἀντί γ' Ἀθηναίου πατρίδ' ἀμειψάμενος.

Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς τοῦ Πλουτάρχου σελ. 813 ς' «ὁ δέ τις ἐκριφεὶς εἰς νῆσον γέγονε κατὰ τὸν Σόλωνα Φολεγάνδριος ἢ *Σικινίτης* ἀντί γ' Ἀθηναίου πατρίδ' ἀμειψάμενος». Ὁ Βέργκιος ἐν τοῖς Λυρικοῖς Ποιηταῖς (σελ. 416 ἐκδ. γ') παρέλαβε τὸ ἔν τινι τῶν ἀντιγράφων τοῦ Λαερτίου φερόμενον *ΣικινΗτης*, ὅπερ πλημμελὲς μὲν ὑπό τ' ἄλλων καὶ ἡμῶν ποτ' ἐνομίσθη, ἀποβλεπόντων εἰς τὸ παρὰ Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ γεγραμμένον «ὁ οἰκήτωρ *Σικινίτης*, ὡς νῆσος *νησίτης*», ἀλλὰ βεβαιοῦται ἐξ Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἀπαντᾷ τὸ πληθυντικὸν *ΣικινΗται* (Ἐπιγρ. Ἀττ. Τόμ. Α', σελ. 21 καὶ Τόμ. Β', α', σελ. 11). Εὑρέθη δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Σικίνου «(ἀνὴρ ἀγ)αθ(ὸς περὶ τὴμ π)όλιν (τὴν) *ΣικινΗ(τ)ῶν*» ὅθεν καὶ μετ' ὀλίγα ἀνεγνώσθη «τῆς πόλεως τῆς *Σικι(νΗτῶν)*» (Ἐπιγρ. Ἑλλην. Τόμ. Β', σελ. 1083).

Σαφῶς, νομίζομεν, ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δηλοῦται ὅτι τὸ παρὰ τὸ *Σίκινος* παραχθὲν ἐθνικὸν ἐπερατοῦτο εἰς *ΗΤΗΣ*, *Σικινήτης*, οὐχὶ εἰς *ΙΤΗΣ*, *Σικινίτης*. Παράδοξον δὲ προσπίπτει τὸ παρὰ Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ φερόμενον «ὁ οἰκήτωρ *Σικινίτης* (Σικηνίτης), ὡς νῆσος *νησίτης*». Ὁ Ἑρουερδὴν (*Lapid. de Dial. Att. Test.* σελ. 35) ὑπομιμνήσκει ὅτι μεταγενέστερον καὶ ἀδόκιμον εἶνε τὸ *νησίτης* ἀντὶ τοῦ *νησιώτης*, ὑποπτεύει δ' ὅτι ὑπὸ ξένης χειρὸς προσετέθη τὸ ὡς *νῆσος νησίτης*.

Ἐν τέλει μνημονεύομεν τὴν γνώμην, ἣν ὁ ἐπιφανὴς οὗτος φιλόλογος ἀποφαίνεται ἐν τῇ Μνημοσύνῃ (1876, σελ. 309) περὶ τοῦ ἐν ἀποσπάσματι τοῦ Εὔφρονος κειμένου:

πέμπτην ἔθυον ἡμέραν *οἱ Τήνιοι*.

Δοξάζει ὁ ἀνὴρ ὅτι ἐν τῷ *οἱ Τήνιοι* λανθάνει τὸ *Σιδώνιοι* ἢ τὸ *Σικίνιοι*. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐδαμόθεν γινώσκεται ὅτι ἐλέχθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ *Σικίνιος* ἀντὶ τοῦ *Σικινήτης*, ἔπειτα δὲ τίς δύναται νὰ μὴ ξενισθῇ ἐπὶ τῇ κατ' ἔκτασιν ἐκφορᾷ τῆς συλλαβῆς *ΚΙ*;

§ 8. Εἰς χρημάτων λόγον, εἰς ἀργυρίου λόγον, κτλ.

Σύνηθες ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ ἀπέβη τὸ *ὅσον ἀφορᾷ τι* καὶ *καθ' ὅσον ἀφορᾷ τι* ἢ *ὅσον ἀφορᾷ εἴς τι* καὶ *καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἴς τι*, ἀνθ' οὗ ὑπό τινων σολοικότατα λέγεται *ὅσΩ ἀφορᾷ τι* ἢ *εἴς τι*.

Περὶ τῆς φράσεως ταύτης θὰ διαλάβωμεν μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἐν ἄλλῳ τόπῳ καὶ θὰ ἐπεξέλθωμεν τοὺς τρόπους, καθ' οὓς παρίσταται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἡ ὑπ' αὐτῆς δηλουμένη ἔννοια. Ἐνθάδε παρατηροῦμεν μόνον ὅτι δυνάμεθα ἐνίοτ' ἀντ' αὐτῆς νὰ παραλαμβάνωμεν ἐν τῇ ἀστείᾳ φωνῇ τὸ *εἰς λόγον*, προστιθέντες κατὰ γενικὴν πτῶσιν τὸ ὄνομα τοῦ περὶ οὗ πρόκειται πράγματος. Ἀείποτε δὲ σχεδὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μεταξὺ τῆς προθέσεως καὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένης πτώσεως ἐτίθετο ἡ γενική, οἷον *εἰς χρημάτων λόγον*, *εἰς ἀργυρίου λόγον*, κτλ.

Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Γαζῆ (λ. *Λόγος*, Τόμ. Β', σελ. 338) φέρεται «*Εἰς λόγον τινός*, ὅσον διά τι, en consideration de, en égard à, à l'égard de, sous le rapport de», ἐν δὲ τῷ τοῦ Βυζαντίου (λ. *Λόγος*, σελ. 804—5), ὅπερ, καθὰ ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἐν τοῖς Προλεγομένοις (σελ. γ') καυχᾶται, **δύναται νὰ παραβληθῇ φερεγγύως καὶ πρὸς αὐτὸν τοῦ Στεφάνου τὸν Θησαυρόν**, οὐδὲ μνεία γίνεται τῆς χρήσεως ταύτης.

Καλὸν δ' ἡμῖν, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον φαίνεται νὰ σαφηνισθῇ διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ἡ ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀγνοουμένη χρῆσις, ἣν καλλίστην οὖσαν ἀσπαζόμεθά τε λίαν καὶ εἰσακτέαν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν νομίζομεν.

εἰς χρημάτων λόγον. Θουκυδ. Γ', 46 «ταῖς πόλεσιν ἕξομεν ἐς χρημάτων λόγον ἰσχυούσαις χρῆσθαι». Λυσ. ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφ. Χρημ. 61 «ὥς' οὐ μόνον πρὸς δόξαν ἀλλὰ καὶ εἰς χρημάτων λόγον λυσιτελεῖ μᾶλλον ὑμῖν ἀποψηφίσασθαι». Διονύσ. Ἁλικ. Ῥωμ. Ἀρχαιολ. σελ. 256 «τὸν αὐτὸν ἐπιμελεῖσθαι τρόπον ἅπαντα πράττοντας — εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον» καὶ σελ. 922 «οὐ μικρὰν τῇ πόλει χαρισάμενος εἰς χρημάτων λόγον δωρεάν» καὶ σελ. 2197 «ὅσα ἡμᾶς ἐβλάψατε κατὰ τὰς ἐμβολὰς εἰς χρημάτων λόγον». Πλούτ. Λυσ. Α', 2 «μηδὲ μικρὸν ἐπιλαμπρύναντος τὸν οἶκον εἰς χρημάτων λόγον». Διογέν. Λαέρτ. Γ', 95 «ὅταν δεομένῳ βοηθήσῃ τις εἰς χρημάτων λόγον εὐπορῆσαι». Μάξιμ. Τύρ. Λόγ. ΚΒ', 2 «οὔτε γὰρ εἰς χρημάτων λόγον πεπλημμέληταί τι ὑπ' ἐμοῦ». Λιβάν. Ἐπιστ. 655 «εἰς μὲν χρημάτων λόγον ἔσχατος, εἰς δὲ λόγων ἐπιθυμίαν πρῶτος». Θέων Προγυμν. σελ. 51 «λυσιτελέστατα ἂν τὸν καθ' ἡμέραν βίον διάγοι εἰς χρημάτων λόγον.» Γράφει δὲ καὶ ὁ Πολυδεύκης βιβλ. Γ', 109 «πλούσιος, εὔπορος, εὐχρήματος, πολυχρήματος, *εὖ πράττων εἰς χρημάτων λόγον*, ζάπλουτος κτέ.».

εἰς ἀργυρίου λόγον. Πολύβ. σελ. 802, 11 «εἴ τις ὑπὸ γονέως ἰδίου φάσκων εἰς ἀργυρίου λόγον ἀδικεῖσθαι παρείη μετὰ τῶν ὅπλων».

εἰς ἀρετῆς λόγον. Δημοσθέν. σελ. 385, 142 «τοῦτο δὲ καλόν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ σεμνὸν εἰς ἀρετῆς λόγον καὶ δόξης».

εἰς πραγμάτων λόγον. Πολύβ. σελ. 118, 1 «μεγάλα δὲ συνεβάλλετο Καρχηδονίοις εἰς πραγμάτων λόγον» καὶ σελ. 949, 9 «πολλὰ μὲν εἰς πραγμάτων λόγον ἀγαθὰ προσεφέρετο» καὶ σελ. 1207, 6. Πρβ. καὶ Ἐπιγρ. Ἑλλην. Τόμ. Β', σελ. 121, 4 «πολλὰς καὶ μεγάλας χρείας παρείσχηται καὶ εἰς χρημάτων καὶ εἰς πραγμάτων λόγον». Σημειωτέον δ' ὅτι παρὰ τῷ Πολυβίῳ ἀπαντᾷ καὶ «ξύλα ἀπὸ ἑκκαιδεκαπήχους ἕως ὀκταπήχους *εἰς σφηκίσκων λόγον* μύρια» (σελ. 514, 12).

εἰς κόμης λόγον. Πολυδεύκ. Β', 30 «οὐ γυναιξὶ μόνον ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν τοῖς ἐνδεῶς εἰς κόμης λόγον πράττουσι».

εἰς εὐχυμίας λόγον, εἰς ὑγείας λόγον. Γαλην. Τόμ. Ϛ', σελ. 791 «τῶν δ' ἄλλων ὀσπρίων οὐδὲ μεμνῆσθαι καλὸν εἰς εὐχυμίας λόγον» καὶ Τόμ. ΙϚ', σελ. 622 «πλέον οὐδὲν εἰς ὑγείας λόγον».

εἰς ἀσφαλείας λόγον. Μουσών. παρὰ Στοβ. Ἀνθολ. ΠΔ', 21 «τί δ' ἂν τις παραβάλλοι καλὸν εὐνοίᾳ τῇ ἐξ ἀδελφοῦ εἰς ἀσφαλείας λόγον;». Φέρεται δὲ καὶ γραφὴ «τῇ γε ἀδελφοῦ», ἣν προὔκρινεν ὁ Βυττεμβάχιος καὶ ἄλλοι.

εἰς παιδείας λόγον, εἰς εὐδαιμονίας λόγον. Ἰουλιαν. σελ. 14 γ' «οὐδὲν διάφορον προσῆν εἰς παιδείας λόγον τοῖς ἡγεμόσι τῶν ἄλλων» καὶ σελ. 195 β' «ἧς (μάζης) Ἐπίκουρος εὐπορῶν οὐδὲ θεῶν φησιν εἰς εὐδαιμονίας λόγον ἐλαττοῦσθαι».

εἰς κάλλους λόγον. Λιβάν. Τόμ. Β', σελ. 203 δ' «εἰς δὲ κάλλους λόγον τὰς μὲν ἀπέλειπε, ταῖς δὲ ἐξισοῦτο».

εἰς οὐσίας λόγον. Σιμπλίκ. Ὑπομν. εἰς Ἀριστοτ. Τόμ. Θ', σελ. 201, 29 «ἔχειν μέντοι τι δοκεῖ πλέον εἰς οὐσίας λόγον ἡ ὕλη τῆς ἐναντιώσεως». Πρβλ. καὶ σελ. 421, 29 «οὐκ ἔστιν ἱκανὸν εἰς ἀρχῆς λόγον».

εἰς ἀρετῆς λόγον, εἰς ὠφελείας λόγον, εἰς ἡδονῆς λόγον, εἰς ἀπολογίας λόγον. Ἰωάνν. Χρυσόστ. Ὑπομν. εἰς Ματθ. σελ. 45 β' καὶ 371 ε' καὶ 675 β' καὶ 719 ε'. Εἶπε δ' ὁ Χρυσόστομος καὶ «τί τούτου γένοιτ' ἂν ἴσον *εἰς τιμῆς λόγον καὶ ἀσφαλείας* ;», ὅπερ ἐμνημονεύθη ὑπὸ τοῦ Βυττεμβαχίου ἐν τῇ Κριτικῇ Βιβλιοθήκῃ (Τόμ. Γ', β', σελ. 10).

εἰς τιμῆς λόγον. Γεώργ. Παχυμέρ. Τόμ. Α', σελ. 338, 10 «μηδὲν φροντίζειν ἐκείνων εἰς τιμῆς λόγον καὶ προστασίας».

εἰς εὐτυχίας λόγον, εἰς ἀδοξίας λόγον. Ἰωάνν. Καντακουζ. Τόμ. Β', σελ. 74, 15 «καὶ βασιλείας αὐτῆς ὑψηλότερον εἰς εὐτυχίας λόγον» καὶ σελ. 54, 16 «οὐδὲ εὐκαταφρόνητον ἡμῖν εἰς ἀδοξίας λόγον». Πρβλ. καὶ Τόμ. Γ', σελ. 267, 5: *εἰς ἀπεχθείας λόγον*.

εἰς λόγον διαίτης. Ὀρειβάσ. Τόμ. Α', σελ. 194 «πλείστην δὲ ἂν ἔχοις — καὶ ἄφθονον ἐδεσμάτων χρῆσιν εἰς λόγον λεπτυνούσης διαίτης ἀπό τε τῶν πετραίων ἰχθύων καὶ ὀρείων ὀρνίθων τῶν μικρῶν». Δοξάζει δ' ὁ Βυττεμβάχιος ἐν τῇ Κριτικῇ Βιβλιοθήκῃ (Τόμ. Γ', β', σελ. 10) ὅτι τὸ παρὰ τῷ Λιβανίῳ κείμενον Τόμ. Α', σελ. 675 α' «δόξαν ἡμεῖς *εἰς τόνον ἰσχύος* ἐσχήκατε» εἶνε πλημμελὴς ἀνάγνωσις τοῦ «εἰς *λόγον* ἰσχύος».

εἰς λόγον ἡδονῆς. Καντακουζην. Τόμ. Γ', σελ. 359, 10 «τί γὰρ ἂν καὶ εἴη βέλτιον εἰς λόγον ἡδονῆς καὶ ἀσφαλείας κτέ.;»

Ἀσμενίζει δὲ μάλιστα τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος χρήσει Ἀριστείδης ὁ ῥήτωρ λέγων *εἰς ἀριθμοῦ λόγον* (Τόμ. Α', σελ. 132), *εἰς παιδείας λόγον* (Τόμ. Α', σελ. 145), *εἰς ἀρετῆς λόγον* (Τόμ. Α', σελ. 235. 316. 339. 598. Τόμ. Β', σελ. 213. 224. 256), *εἰς τακτικῶν λόγον* (Τόμ. Α', σελ. 359), *εἰς τιμωρίας λόγον* (Τόμ. Α', σελ. 649), *εἰς δεινότητος λόγον* (Τόμ. Α', σελ. 743), *εἰς δόξης λόγον* (Τόμ. Α', σελ. 760), *εἰς δείπνου λόγον* (Τόμ. Α', σελ. 782), *εἰς σοφίας λόγον* (Τόμ. Β', σελ. 33.). Φέρεται δὲ παρὰ τῷ συγγραφεῖ τούτῳ καὶ «τοῦτο δ' οὐ σμικρόν ἐστιν *εἰς τὸν τοῦ καλοῦ λόγον*, οἶμαι, σοί τε καὶ ταύτῃ» καὶ «τῶν μὲν τὰ δίκαια τιμώντων ἀκριβεστέραν *εἰς αὐτὸν τὸν τοῦ δικαίου λόγον*» (Τόμ. Α', σελ. 115 καὶ 189).

Ἡμαρτημένον πάντως εἶνε τὸ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ Λιβανίου (σελ. 476) ἀπαντῶν «τίς ἡμῖν ἴσος *εἰς εὐτυχίαΝ λόγον* ;», μεταγραπτέον δ' ἀνενδοιάστως «εἰς *εὐτυχίαΣ* λόγον».

Τὸ παρὰ τῷ Ἰουλιανῷ κείμενον «οὗτος οὐδενὶ καταλείπει *πρὸς εὐγενείας ἅμιλλαν λόγον*» (σελ. 108 δ') ἔτρεψεν ὁ Κόβητος ἐν τῇ Μνημοσύνῃ (1860, σελ. 13) εἰς τό: *πρὸς εὐγενείας λόγον ἅμιλλαν*. Πρβ. Πολύβ. σελ.

456, 7 «πολλὰς ἀφορμὰς ἔχοντα *ΠΡΟΣ πραγμάτων λόγον*» καὶ Ἀριστείδ. Τόμ. Β', σελ. 674 «ἃς διὰ τὸ μηδὲν εἶναι ΠΡΟΣ *λόγον λυσιτελοῦντος* τῇ πόλει οὐδ' εἰστινοῦν — ἠξίωκε λόγου».

Παρατηρητέον ἐν τέλει ὅτι καὶ τὸ Ἡροδότειον «τῶν ἐγώ, οὐ γὰρ ἀναγκαίη ἐξέργομαι *ἐς ἱστορίης λόγον*, οὐ παραμέμνημαι «τῶν ἐγώ, οὐ γὰρ ἀναγκαίη ἐξέργομαι *ἐς ἱστορίης λόγον*, οὐ παραμέμνημαι» (βιβλ. Ζ', 96) ὅμοιον τοῖς προκατειλεγμένοις νομιζόμενον μεθερμηνεύεται ῥωμαϊστὶ «quod ad huius narrationis rationem attinet» (Ἴδε Βχίςιον *Ἡροδ.* Τόμ. Γ', σελ. 581 ἐκδ. β'. Πρβ. καὶ Βυττεμβάχιον *Βιβλιοθ. Κριτ.* Τόμ. Γ', β', σελ. 9). Ἀλλὰ περὶ τοῦ χωρίου τούτου θὰ γράψωμεν τὰ δέοντα ἐν ἑτέρῳ τόπῳ ποιούμενοι λόγον περὶ τοῦ ὀνόματος *ἱστορία*.

Η ΧΗΡΑ

ΟΚΤΑΒΙΟΥ ΦΕΓΙΕ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Β.' *

Εὑρισκόμεθα εἰς τὸ 1870. Ὁ μοιραῖος πόλεμος ἐκηρύχθη. Ὁ λοχαγὸς δὲ Φρεμὲζ ἀνεκλήθη εἰς Γαλλίαν καὶ προσεκολλήθη εἰς τὸ σῶμα τοῦ Μὰκ Μαών. Μετὰ τὸ Σεδὰν κατώρθωσε νὰ καταφύγῃ εἰς Βελγικήν, διέβη παρ' εὐθὺς πάλιν τὰ σύνορα καὶ ἔσπευσε νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Λείγηρος πρὸ τῆς πόλεως Ὀρλεάν. Κατόπιν τῆς μάχης τοῦ Παταὶ νέα διοργάνωσις τοῦ στρατοῦ ἔφερεν εἰς τὰς τάξεις τῆς στρατιᾶς τοῦ Σανζὺ μεραρχίας τινὰς τῆς στρατιᾶς τοῦ Βορρᾶ. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν καὶ ὅταν ἤρχιζεν ἡ παρὰ τὴν Μὰνς ἀποχώρησις ἐπανεῦρεν ὁ Μαυρίκιος τὸν Ροβέρτον δὲ λα Πὰβ ἐπὶ κεφαλῆς τάγματος κινητῆς ἐθνοφυλακῆς. Ὅταν τὸ πρῶτον ἐπανεῖδον ἀλλήλους κατὰ τὴν θλιβεροτάτην ἐκείνην ὥραν, οἱ δύω νεαροὶ ἀξιωματικοὶ ἐνηγκαλίσθησαν μετὰ παραφορᾶς μὴ τολμῶντες νὰ προφέρωσιν οὐδὲ μίαν κἂν λέξιν. Ἀλλ' ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς δὲν παρῆλθε ἡμέρα σχεδὸν χωρὶς νὰ δράξωσι περιστάσεως νὰ συναντηθῶσιν.

Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ὁ κύριος δὲ λὰ Πὰβ ὡρίσθη ὡς ἦτο ἑπόμενον διοικητὴς ἑνὸς τῶν ταγμάτων τῆς κινητῆς ἐθνοφυλακῆς τῆς ἐπαρχίας του. Πρὶν ἐγκαταλίπῃ τὴν σύζυγόν του διὰ νὰ ὁδεύσῃ πρὸς τὴν τιμὴν καὶ τοὺς κινδύνους ἠθέλησε νὰ δώσῃ πρὸς αὐτήν, διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, ὕψιστον δεῖγμα τοῦ ἔρωτός του. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε καὶ στενοὺς

* Ὅρα σελ. 82.

συγγενεῖς ἐκληροδότησεν εἰς αὐτὴν ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν του. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ᾐσθάνετο μέχρι τοῦδε εἰλικρινῆ ἀλλὰ πρᾶον πρὸς τὸν σύζυγόν της ἀγάπην· ἡ εὐγνωμοσύνη ὅμως διὰ τὴν τοσαύτην γενναιοδωρίαν, αἱ συγκινήσεις τοῦ ἀποχωρισμοῦ, ἡ ἀπουσία, οἱ φόβοι, οἱ κίνδυνοι προσέθεσαν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τι τὸ ζωηρὸν καὶ παράφορον εἰς τὴν ἀγάπην της. Ἐπιστολαί τινες τὰς ὁποίας ὁ Ροβέρτος ἔλαβε καὶ παρὰ τὴν τοῦ πολέμου ἀταξίαν, τοῦ ἔφερον τὸ δεῖγμα τῆς διπλασιασθείσης αὐτῆς ἀγάπης. Ἐδείκνυε τὰς ἐπιστολὰς ταύτας εἰς τὸν δὲ Φρεμέζ.

— Μὲ ἀγαπᾷ, τοῦ ἔλεγε, μὲ ἀγαπᾷ, ὅπως δὲν μὲ ἠγάπησε ποτέ, τὸ αἰσθάνομαι, — καὶ αἰσθάνομαι ἐπίσης προσέθετε πικρῶς μειδιῶν, ὅτι δὲν θὰ τὴν ἐπανίδω ποτέ!

Ἦσαν λόγοι παράδοξοι δι' ἄνθρωπον φύσεως τόσον ἀνδρικῆς καὶ ἰσχυρᾶς, τοὺς ὁποίους ὁ Μαυρίκιος ἤκουε μετ' ἐκπλήξεως καὶ ἀνησυχίας.

Ἑσπέραν τινὰ ἐν ᾧ περιεπάτουν ἀμφότεροι καπνίζοντες εἰς τὰς προφυλακάς, ὁ Ροβέρτος σκυθρωπότερος καὶ τοῦ συνήθους, ἐστάθη ἀποτόμως πρὸ τοῦ Μαυρικίου καὶ εἶπε.

— Παρετήρησας ὅτι προφυλάσσομαι ἀπὸ τὸ πῦρ;

— Ὦ! τοῦτο, εἶπεν ὁ δὲ Φρεμὲζ γελῶν, καὶ νὰ τὸ ἤθελες δὲν εἶσαι ἱκανὸς νὰ τὸ πράξῃς.

— Καὶ ὅμως.... μὲ συγχωρεῖς, προφυλάττομαι· τὸ παρετήρησα καὶ φοβοῦμαι ὅτι τὸ παρετήρησαν καὶ οἱ στρατιῶταί μου. — Καὶ μετὰ μίαν στιγμήν. Ὁμολόγησον ὅτι μὲ εὑρίσκεις ἄνανδρον!

— Ἔλα δά! εἶσαι ἥρως ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας· τὸ λέγει ὅλος ὁ κόσμος.

— Ὄχι αἰσθάνομαι ὅτι προφυλάσσομαι.

Τὴν ἐπαύριον ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ — πρὸ ὀλίγου εἶχε προβιβασθῆ — ἐτοποθέτησε τὰς πυροβολαρχίας μὲ τοὺς ὀλίγους ἄνδρας οἵτινες τοῦ ἔμενον ἀκόμη εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ δάσους Μασινουάρ. Ἡ ἡμέρα ὑπῆρξε κοπιωδεστάτη. Κατάκοπος περιετυλίχθη εἰς τὸν μανδύαν του καὶ ἀπεκοιμήθη ἐπὶ τῆς χιόνος εἰς τὸ πλευρὸν ἑνὸς τῶν πυροβόλων του. Περὶ τὸ μεσονύκτιον τὸν ἔσυρέ τις ἀπὸ τὴν χεῖρα καλῶν αὐτὸν ἐξ ὀνόματος· ἀφυπνίσθη καὶ παρευθὺς ἀνεγνώρισε γενναῖον τινὰ ὑπολοχαγὸν τῆς κινητῆς ἐθνοφυλακῆς ἀνήκοντα εἰς τὸ τάγμα τοῦ Ροβέρτου τὸν ὁποῖον οὗτος ἠγάπα πολύ.

— Κύριε Διοικητά, εἶπεν ὁ νεαρὸς ἀξιωματικὸς μὲ φωνὴν συγκεκινημένην, σᾶς ζητεῖ ὁ ταγματάρχης δὲ λὰ Πάβ.

Ὁ Μαυρίκιος εὐθὺς ἠγέρθη.

— Ἐπληγώθη; εἶπεν.

— Μάλιστα, κύριε Διοικητά.

— Βαρέως;

— Φοβοῦμαι ναί.... Ἔλθετε.... δὲν εἶναι μακράν· χαίρω πολὺ ὅτι σᾶς εὗρον.... ἐπιθυμεῖ τόσον νὰ σᾶς ἴδῃ!

Ὁ κ. δὲ Φρεμὲζ τὸν ἠκολούθησεν. Ἐβάδιζε κατεσπευσμένως ἐπὶ εἴκοσι λεπτὰ τῆς ὥρας ἐπὶ δρομίσκου κυκλοτεροῦς ὅστις ἐχώρει μεταξὺ τοῦ δάσους καὶ τῶν ἀγρῶν. Ἐν ᾧ περιεπάτου ὁ Μαυρίκιος ἀπηύθυνεν ἀγωνιωδῶς, πληθὺν ἐρωτήσεων εἰς τὸν νεκρὸν ὑπολοχαγόν —Ὁ Ροβέρτος ἐπληγώθη κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ χωρίου Ὀριγνύ.... Θραῦσμα ὀβουζίου τὸν ἐπλήγωσεν εἰς τὸ στῆθος.

— Δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ συμβῇ, κύριε Διοικητά, προσέθεσεν ὁ νεανίας· τὸν γνωρίζετε, ἠξεύρετε πόσον γενναῖος εἶναι· ἀλλὰ σήμερον.... εὑρίσκετο ἐν παραφροσύνῃ: δὲν ἠξεύρω τί εἶχε· ἦτο ἔξαλλος· ἐγέλα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σπανίως τοῦ συνέβαινε, καὶ μοὶ ἐφώναζεν.—Αἴ! μικρέ μου Ιουλιανέ, δὲν προφυλάσσομαι σήμερον, αἴ; — Ἔπεσεν ἐνῷ ἔλεγε ταῦτα..... Εἶναι ἐκεῖ, Διοικητά μου, ὁ κύριος ὑποδιοικητὴς εἶναι πλησίον του.

Ἔφθασαν ἐνώπιον μιᾶς τῶν μεγάλων ἐκείνων καλυβῶν τὰς ὁποίας οἱ ἀνθρακεῖς ἐγείρουσιν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῶν δασῶν δι' ὡρισμένην ἐποχήν. Ἐφαίνετο διὰ τῶν ρωγμῶν τῶν τοίχων φῶς τοῦ ὁποίου ἡ ἀντανάκλασις ἔτρεμεν ἔξω ἐπὶ τῆς χιόνος. Ὅμιλος στρατιωτῶν ἐκοιμῶντο ὑπὸ τὰ δένδρα. Δύω ἢ τρεῖς ἄνδρες ὡμίλουν πρὸ τῆς θύρας. Ὁ δὲ Φρεμὲζ εἰσῆλθεν.

Ὁ Ροβέρτος δὲ λὰ Πὰβ κατέκειτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς καλύβης ἐπὶ σωροῦ κλινοσκεπασμάτων καὶ σάκκων στρατιωτικῶν, ἀνοικτὴν ἔχων τὴν στολήν του καὶ φέρων ἐρυθρὰς κηλῖδας ἐπὶ τοῦ ὑποκαμίσου. Εἷς ἐθνοφύλαξ, γονυπετὴς πλησίον του ἐκράτει πηλίνην λεκάνην ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔβρεχεν αἱματόφυρτα πανία. Ὁ στρατιωτικὸς ἰατρὸς ὅστις ἔκυπτεν ἐπὶ τοῦ πληγωμένου ἐπιδένων αὐτόν, ἐστράφη ἅμα ἤκουσε τὸν κρότον τῆς θύρας. Τὸ κίνημα τοῦτο ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ροβέρτον νὰ ἴδῃ τὸν δὲ Φρεμέζ. Οἱ μεγάλοι αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ μεγεθυνθέντες ἔλαμψαν ὑπὸ χαρᾶς

— Ἆ! εἶπε δι' ἰσχυρᾶς καὶ ἐντόνου φωνῆς, εἶμαι εὐτυχής, εὐτυχέστατος, ὅτι σὲ βλέπω!

— Αἴ! φίλε μου, ἐψιθύρισεν ὁ δὲ Φερμὲζ δραττόμενος τῆς χειρὸς τὴν ὁποίαν μετὰ κόπου ἔτεινε πρὸς αὐτόν, εἶσαι πληγωμένος ὀλίγον;

— Ναί, ὀλίγον, εἶπε ψυχρῶς.... πόσον καιρὸν ἔχω ἀκόμη, ἰατρέ;

— Ἔτη ὁλόκληρα, ἐλπίζω, εἶπεν ὁ ἰατρὸς.. ἂς ἴδωμεν ἀκόμη τὸν σφυγμόν.... Πολὺ καλά.... Προσπαθήσατε νὰ μὴ μετατοπίσητε τὸν ἐπίδεσμον. Ἔχετε νὰ ὁμιλήσητε μὲ τὸν φίλον σας, σᾶς ἀφίνω. Ἐς αὔριον.

Ὁ Ροβέρτος ἐπεχείρησε νὰ ἐγερθῇ, τὸν ἐκράτησεν ἀπὸ τῆς χειρὸς καὶ προσήλωσεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ τεταραγμένον ἐκεῖνο καὶ ἀτενὲς βλέμμα, τὸ τρομερὸν τῶν ἐπιθανάτων ἐρώτημα.

Τὸ πρόσωπον τοῦ ἰατροῦ ἔμεινεν ἀπαθές.

— Ἔλα, φρόνιμα, ἐς αὔριον.

— Εὐχαριστῶ, κύριε! εἶπεν ὁ πληγωμένος ἐπαναπίπτων βαρέως. Ἀφῆκε νὰ ἐξέλθῃ ὁ ὑποδιοικητὴς καὶ ὁ ὑπασπιστής του· ἔπειτα ὑψόνων ἐκ νέου τὴν φωνήν.—Ἰουλιανέ, εἶπεν εἰς τὸν νεκρὸν ὑπολοχαγόν, ἄφες με μόνον μὲ τὸν δὲ Φρεμέζ, καὶ ἀπομάκρυνον ὀλίγον τοὺς ἀνθρώπους ἔξω.... Ἔλα! μὴ κλαίῃς παιδίον!... Πήγαινε μικρέ μου!

Ὁ νεαρὸς ὑπολοχαγὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τοὺς λυγμούς του καὶ ἀπεσύρθη. Ὁ δὲ λὰ Πὰδ ἐδράξατο τότε τῆς χειρὸς τοῦ φίλου του καὶ σφίγγων αὐτὴν ἰσχυρῶς.

— Φίλε μου, τῷ εἶπε, λάβε ὅ,τι ἔχω ἐπ' ἐμοῦ, τὸ ὡρολόγιόν μου, τὸ παράσημόν μου, τὸ δακτυλίδιον, ὅλα τὰ μικρὰ αὐτὰ πράγματα τέλος διὰ νὰ τὰ δώσῃς εἰς τὴν σύζυγόν μου.... Φίλησέ με!

Δύω δάκρυα ἐκυλίσθησαν ἀποτόμως ἐπὶ τῶν ἠὐλακωμένων παρειῶν του. Ὁ Φρεμὲζ τὸν ἠσπάσθη δὶς μετὰ στοργῆς καὶ ἔστρεψε τὴν κεφαλήν.

— Μαυρίκιε, ἐπανέλαβεν ὁ πληγωμένος, τοῦ ὁποίου οἱ χαρακτῆρες ἐξανέστησαν ἀποτόμως, πρέπει νὰ σοὶ τὸ εἴπω..... δὲν θέλω νὰ ὑπανδρευθῇ πάλιν, ἀκούεις, δὲν τὸ θέλω... Ἂν μὲ ἀγαπᾷς, ἂν θέλῃς νὰ ἀποθάνω ἥσυχος, ἂν δὲν θέλῃς νὰ ἀποθάνω μὲ τὴν λύσσαν ἐπὶ τῆς καρδίας...

— Φίλε μου! διέκοψεν ὁ Μαυρίκιος ἱκετευτικῶς.

— Λοιπόν! ὑποσχέθητί μοι....

— Ἀλλὰ τί, φίλε μου....

— Ὑποσχέθητί μοι, ἐξηκολούθησε τονίζων μὲ ἀγρίαν ἐνεργητικότητα τὰς λέξεις, ὑποσχέθητί μοι ὅτι ἂν νυμφευθῇ ποτὲ ἄλλον.... ἂν σκεφθῇ ποτὲ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀτιμίαν ταύτην.... πρὶν ἢ ἄλλος τις τὴν ἀποκτήσῃ, ὅτι θὰ τὴν φονεύσῃς!

— Ροβέρτε, εἶπεν ὁ Φρεμὲζ βλέπων αὐτὸν ἀσκαρδαμυκτί.

— Ὁρκίσου μοι ὅτι θὰ τὸ κάμῃς.

— Ἠξεύρεις καλὰ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ σοῦ ὑποσχεθῶ τοῦτο.

Ἐπῆλθε σιγή.

— Τῆς ἔδωκα, ἐπανέλαβεν ὁ ἐπιθάνατος τοῦ ὁποίου ἡ φωνὴ καθίστατο ῥογχώδης, τῆς ἔδωσα ὅλην τὴν περιουσίαν μου.... Τί ἀνάγκην ἔχει νὰ ὑπανδρευθῇ πάλιν.... Δὲν δύναμαι βλέπεις, Μαυρίκιε, νὰ ἀνεχθῶ κἂν τὴν σκέψιν ὅτι θὰ ἀνήκει ποτὲ εἰς ἄλλον!.... Εἶναι ἀδύνατον!... Μὲ καθιστᾷ τοῦτο παράφρονα!.... Λάβε οἶκτον πρὸς ἐμὲ φίλε μου,... βλέπεις ὅτι ἀποθνήσκω, λάβε οἶκτον!

— Φίλε μου, σὲ ἱκετεύω! εἶπεν ὁ Μαυρίκιος γονυπετήσας ἀνεπαισθήτως πλησίον του.

— Ἀλλὰ τοὐλάχιστον εἶπεν ὁ δυστυχής, ὑποσχέθητί μοι νὰ τῆς εἴπῃς ὅτι τῆς τὸ ἀπαγορεύω.... ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ τελευταία μου θέλησις, ὅτι τὴν παρακαλῶ, ὅτι τὴν ἱκετεύω!.... ὅτι ἂν νυμφευθῇ ποτε θὰ ἐγερθῶ ἐκ

τοῦ τάφου μου, θὰ ἴδῃ τὸ φάσμα μου, θὰ μὲ ἀκούσῃ κατχρώμενον αὐτήν!.... Εἰπέ της το, μοὶ τὸ ὑπόσχεσαι;

— Ναί, αὐτὸ σοὶ τὸ ὑπόσχομαι.

Ἠσθάνθη ὅτι ἔσφιξε ἐλαφρῶς τὴν χεῖρά του, καὶ μετὰ βραχεῖαν σιωπήν.

— Ἆ! Μαυρίκιε, ἐπανέλαβε μὲ φωνὴν ἐξηντλημένην ὁ θνήσκων, μὴ ἀγαπήσῃς ποτὲ γυναῖκα ὡς ἠγάπησα ἐγὼ ἐκείνην.... Βλέπεις τί ἐπακολουθεῖ.. Ἀλλὰ μοὶ ὑπόσχεσαι νὰ τῆς εἴπῃς.... ὅ,τι σοὶ παρήγγειλα;

— Ναί.

— Εἰς τὴν τιμήν σου;

— Εἰς τὴν τιμήν μου.

— Εὐχαριστῶ.

Κατὰ τὸ ἐπίλοιπον διάστημα τῆς νυκτός, ἡ χείρ του ἐκράτει ἐσφιγμένην τὴν χεῖρα τοῦ Μαυρικίου. Ἀλλ' ὁ παραλογισμὸς τὸν κατέλαβε καὶ μόνον συγκεχυμένας πλέον λέξεις ἐπρόφερεν αἵτινες ὅμως προέδιδον πάντοτε τὴν αὐτὴν σκέψιν.—Μὲ τὰς πρώτας τῆς αὐγῆς ἀκτῖνας ἐξέπνευσεν. Ὁ δὲ Φρεμὲζ συνέλεξε μετὰ θρησκευτικῆς ἀκριβείας ὅλα τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα ἐπεφορτίσθη νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν χήραν, βοηθούμενος δὲ ὑπὸ τοῦ νεκροῦ ὑπολοχαγοῦ συνεννοήθη εὐθὺς μετὰ τοῦ ἐφημερίου καὶ τοῦ δημάρχου τοῦ πλησιεστέρου χωρίου· ἐπετύχησαν ἵνα γίνῃ εὐπρεπῶς ἡ πρόσκαιρος ταφὴ τοῦ δυστυχοῦς Ροβέρτου καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ καθῆκόν του.

Κατὰ τὴν πρώτην περίστασιν ἀφιέρωσε στιγμάς τινας διὰ νὰ γράψῃ εἰς τὴν μητέρα του. Περιέγραψε εἰς δέκα γραμμὰς τὸν θάνατον τοῦ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας φίλου του ἐπιφορτίζων αὐτὴν τὴν θλιβερὰν ἀποστολὴν νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ τὸ προσβαλὸν αὐτὴν δυστύχημα. Προσέθετε δὲ ὅτι μόλις τελειώσῃ ὁ πόλεμος θὰ σπεύσῃ νὰ φέρῃ εἰς τὴν νεαρὰν χήραν τὰ τελευταῖα ἐνέχυρα τῆς στοργῆς τοῦ συζύγου της· θὰ ἐξετέλει δὲ παρ' αὐτῇ ἐπίσης καὶ ἐμπιστευτικὴν ἀποστολὴν τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπέβαλον αἱ τελευταῖαι τοῦ Ροβέρτου θελήσεις. Δὲν ἐξηγήθη περισσότερον ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀποστολῆς ταύτης μὴ ἔχων μήτε καιρὸν μήτε τὴν ἀναγκαίαν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος ὥστε νὰ διεξαγάγῃ ὑπόθεσιν τόσον λεπτὴν μὲ ὅλας τὰς περιστροφὰς τὰς ὁποίας ἀπῄτει. Δὲν ἤθελε δὲ καὶ ἕνεκα τῆς ἀταξίας τῶν περιστάσεων νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς ἐπιστολὴν ἐκμυστηρεύσεις τόσον σπουδαίας.

Δέκα πέντε ἡμέρας κατόπιν συνήφθη ἡ μάχη τοῦ Μάνς. Τὰ κτήματα τοῦ Φρεμὲζ καὶ τοῦ λὰ Πὰβ ἔκειντο εἰς τὸ Πὲρς εἰκοσάδα τινὰ λευγῶν μακρὰν τοῦ Μάνς. Ἅμα ἡ κόμησσα δὲ Φρεμὲζ ἔμαθεν ὅτι ὁ ὑποχωρῶν στρατὸς ἐπλησίαζε τὴν πόλιν ταύτην, ἔσπευσεν ἐκεῖ ἐλπίζουσα νὰ ἴδῃ κατὰ τὴν διάβασιν τὸν υἱόν της. Ἀλλ' ἔφθασε μόνον διὰ νὰ αἰσθανθῇ ὅλην τὴν ἀγωνίαν μητρικῆς καρδίας ἀκούουσα τὰς τελευταίας ἐκπυρσο-

κροτήσεις τῆς μάχης. Τὴν ἐπαύριον μόνον ἔμαθεν ἀπὸ τὴν πρωσσικὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν ὅτι ὁ ταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ δὲ Φρεμέζ, πληγωμένος καὶ αἰχμάλωτος ἀπετέλει μέρος συνοδίας ἥτις εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει πρὸς τὴν Γερμανίαν.

Γ΄.

Μετὰ μῆνα ὅλον ἀγωνίας ἔλαβεν ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ ἐπιστολὴν τοῦ υἱοῦ της ἐξ Ἀμβούργου· ἐθεραπεύθη ἡ πληγή του ἥτις ἄλλως τε ἦτο ἐλαφρά τις πληγὴ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· ἀλλ' ἐφαίνετο καταβεβλημένος ὑπὸ τὸ διπλοῦν βάρος τοῦ διὰ τὴν πατρίδα πόνου του καὶ τοῦ διὰ τὸν φίλον του πένθους. Ἐζήτει δὲ μετὰ στοργῆς πληροφορίας περὶ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ. —Ἡ μήτηρ του τῷ ἀπήντησε ἄνευ πολλῶν λεπτομερειῶν ὅτι ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ ἦτο παράδειγμα ἀρετῆς. Ἐκλείσθη εἰς τὴν ἐξοχὴν ὅπου ὡς μόνην συντροφίαν εἶχε τὴν θείαν της δὲ Κομβαλὲ ὅπερ κατὰ τὴν κυρίαν δὲ Φρεμὲζ ἦτο ἡ μεγίστη ἔκφρασις θλίψεως. Κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἀνταλλασσομένην ἀλληλογραφίαν πλέον ἢ ἅπαξ ὁ Μαυρίκιος ἐκινήθη νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν μητέρα του τὴν παράδοξον ἀποστολὴν τὴν ὁποίαν ὁ Ροβέρτος ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου ἐπεφόρτισεν αὐτὸν διὰ τὴν χήραν του. Ἀλλ' ἐσκέφθη πάντοτε ὅτι πρᾶγμα τόσον ἐμπιστευτικὸν ἔπρεπε νὰ λεχθῇ διὰ ζώσης φωνῆς καὶ κατὰ μόνας. Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἐν τοσούτῳ, τὴν ὁποίαν ὀλίγον ἐνθυμεῖτο ἐν μέσῳ τοῦ πυρετοῦ καὶ τοῦ θορύβου τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς του, ἤρχισε σπουδαίως νὰ τὸν ἐπασχολῇ ἀφ' ὅτου κατεδικάσθη εἰς τὴν ἀεργίαν. Τὴν ἐσκέπτετο ἡμέραν καὶ νύκτα, φοβούμενος νὰ ἐκτελέσῃ ἀποστολὴν τόσον παράδοξον παρὰ γυναικὶ τὴν ὁποίαν οὔτε κἂν ποτὲ εἶδε. Προσεπάθει νὰ φαντασθῇ τὴν σκηνὴν ἥτις θὰ συνέβαινε ὅταν θὰ ἐξεπλήρου παρ' αὐτῇ τὸ σκληρὸν τοῦτο καθῆκον· ἐπεζήτει τὰς λέξεις τὰς ὁποίας ἤθελε μεταχειρισθῇ· ἐφαντάζετο τὸ τεταραγμένον καὶ ἴσως προσβεβλημένον ὕφος τῆς νεαρᾶς γυναικός. Ἐπὶ τέλους ὅσῳ μᾶλλον ἐσκέπτετο τόσῳ τοῦ ἐφαίνετο δύσκολος καὶ ὑπερβολικὰ δυσάρεστος ἡ ανατεθεῖσα αὐτῷ ἐντολή.

Μόλις ἐπανῆλθεν εἰς Γαλλίαν ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ ἐτοποθετήθη εἰς τὸν στρατὸν ὅστις κατεπολέμησε τὴν Κοινότητα καὶ μόνον κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1871 κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἄδειαν καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ ἀσπασθῇ τὴν μητέρα του.

Ἐν τῇ νέᾳ περιόδῳ τῆς ἐνεργητικότητος τὴν ὁποίαν διῆλθε, τὸ πνεῦμα του ἐκρατύνθη χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ ἀπαλλαχθῇ ἐντελῶς τῶν ἐνοχλητικῶν σκέψεων τῆς δυσκόλου αὐτοῦ ἀποστολῆς. Ἔφθασε τέλος ἡ στιγμὴ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Εἶχεν ἀποφασίσει νὰ συμβουλευθῇ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν μητέρα του, τὴν φρόνησιν τῆς ὁποίας πολὺ ἐξετίμα, καί, τὴν αὐ-

τὴν τῆς ἀφίξεώς του ἑσπέραν, μετὰ τὰς μακρὰς ἐκχύσεις ἀγάπης τῆς διηγήθη λεπτομερῶς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ δὲ λὰ Πὰβ χωρὶς νὰ λησμονήσῃ τὴν ἐπίσημον ὑπόσχεσιν τὴν ὁποίαν ὁ θνήσκων ἀπήτησεν ἀπὸ τὴν φιλίαν του. Ἡ ὁμιλία αὕτη παρήγαγε παράδοξον ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῆς γηραιᾶς κομήσσης· ἐφάνη ἐπί τινας στιγμὰς ἀπολιθωθεῖσα, καὶ ἡ πάντοτε πολύλογος γλῶσσά της πρὸς στιγμὴν ἐσιώπησεν. Ἥνωνε μετὰ παραφορᾶς τὰς χεῖρας προσηλοῦσα τὸ βλέμμα εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁ Μαυρίκιος ὅστις περιέμενε ἐνθάρρυνσίν τινα ἀπὸ μέρους της, ἔμεινεν ἔκπληκτος καὶ τεθορυβημένος ἐνώπιον διαγωγῆς τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ.

— Σᾶς φαίνεται πολὺ δύσκολον μῆτέρ μου; ἠρώτησε.

— Δύσκολον!.... ἐφώνησεν ἡ γηραιὰ γυνή:—Τερατῶδες!.... Πῶς ἀνέλαβες τοιαύτην ἀποστολή;.... εἶναι φοβερόν.

— Πῶς νὰ ἀρνηθῶ εἰς θνήσκοντα φίλον;

— Ἀλλ' εὑρίσκετο ἐν τῷ παραλογισμῷ τοῦ πυρετοῦ, τέκνον μου! καὶ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος τις νὰ ἐκτελῇ τὰς θελήσεις ἀνθρώπου εὑρισκομένου ἐν παραλογισμῷ! Ἐλπίζω ὅτι δὲν σκέπτεσαι σπουδαίως νὰ ταράξῃς τὸ πνεῦμα καὶ νὰ βασανίσῃς τὴν συνείδησιν τῆς νεαρᾶς αὐτῆς γυναικὸς δι' ἐκμυστηρεύσεως τόσον γελοίας;

— Μὲ συγχωρεῖτε, μῆτέρ μου,.... Ὑπόσχεσις γινομένη ὑπὸ τοιούτους ὅρους εἶναι ἱερά, καὶ δὲν δύναμαι νὰ τὴν παραλείψω.

— Ἀλλά, φίλε μου.... εἰς ἄνθρωπον ἐν παραλογισμῷ.... ὑπόσχεταί τις ὅ,τι ἐκεῖνος ζητήσει, ὅπως ὑπόσχεται τὴν σελήνην εἰς ἓν παιδίον!

— Ὁ Ροβέρτος δὲν εὑρίσκετο ἐν παραλογισμῷ, μῆτέρ μου, ὅταν μοὶ ἐπέβαλε τὸ καθῆκον τοῦτο. Παρεφέρετο ὑπὸ τοῦ πάθους του ἀλλ' ἦτο ἐντελῶς κύριος τῶν σκέψεων καὶ τῆς θελήσεώς του. Ἀπέθανεν ἐμπιστευόμενος εἰς τὸν λόγον καὶ βεβαίως θὰ τὸν ἐκτελέσω. Μόνον σᾶς ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὕτη μὲ δυσκολεύει ὑπερβολικὰ καὶ ὅτι εἶχον ἐλπίσει ὅτι διὰ τῶν συμβουλῶν σας ἠθέλετε μὲ βοηθήσει νὰ τὴν ἐκτελέσω ὅσῳ τὸ δυνατὸν καλλίτερα.

— Ὦ! φίλτατόν μοι τέκνον, σὲ ἀγαπῶ πολύ.... ἀλλὰ νομίζεις ὅτι θὰ ἐπιφορτισθῶ ἐγὼ νὰ ἐκτελέσω τὴν ἀποστολήν σου, σοὶ ὁμολογῶ ὅτι ποτὲ δὲν θὰ λάβω τὸ θάρρος!

— Δὲν σᾶς ζητῶ τοῦτο, μῆτέρ μου, οὔτε κἂν τὸ ἐσκέφθην ποτέ... Νομίζω ὅτι αἱ λέξεις, αἱ παρακλήσεις τοῦ δυστυχοῦς Ροβέρτου μου θὰ ἔχωσι περισσοτέραν βαρύτητα διαβιβαζόμεναι εἰς τὴν χήραν του ὑπ' ἐκείνου ὅςις τὰς συνέλεξεν ἐπὶ τῶν θνησκόντων χειλέων του. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον θέλω νὰ μάθω ἀπὸ σᾶς ἥτις γνωρίζετε τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ,—ἥτις εἶναι ὅλως ξένη εἰς ἐμέ,—εἶναι κατὰ ποίαν στιγμὴν μὲ συμβουλεύετε νὰ κοινοποιήσω εἰς αὐτὴν τὴν ὀλεθρίαν ἐντολήν, μὲ τίνας προφυλάξεις, ὑπὸ ποῖον ὅρος,...καὶ ἔπειτα πῶς ὑποθέτετε ὅτι θὰ δεχθῇ τὸ πρᾶγμα.

— Θὰ τὸ εὕρῃ μυσαρὸν ὅπως δήποτε καὶ ἂν τὸ ἐκτελέσῃς!... ὡς πρὸς αὐτὸ δύνασαι νὰ ἦσαι ἥσυχος!.... Ὢ! μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταδικάσῃ τις νεαρὰν γυναῖκα εἰκοσιτετραέτιδα — καὶ ἐπὶ πλέον εὔμορφον — νὰ μένῃ χήρα μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς της!.... Εἶναι βάρβαρον, εἶναι ἀνήθικον! ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ λογικοῦ.

— Φιλτάτη μου μῆτερ, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος λαμβάνων φιλοστόργως τὰς χεῖράς της καὶ ὁμιλῶν αὐτῇ πολὺ πλησίον, ποῖος μοὶ ἔμαθε ὅταν ἤμην μειράκιον ὅτι ὁ λόγος τῆς τιμῆς δὲν ἐπιδέχεται συζήτησιν καὶ ὅτι πρέπει ἢ νὰ τὸν ἐκπληρώσῃ τις ἢ νὰ ἀποθάνῃ;

Τὸν ἠσπάσθη.

— Εἶσαι καλὸς υἱός, εἶπε συγκεκινημένη, καὶ ἔντιμος ἄνθρωπος ... Σοὶ ζητῶ συγγνώμην.·. ἀλλὰ ποτὲ ἐπὶ ζωῆς μου δὲν δυσηρεστήθην τόσον.

— Δυσηρεστήθητε! ἐπανέλαβεν ὁ δὲ Φρεμὲζ θεωρῶν αὐτὴν ἔκπληκτος·

Ἐταράχθη ἐκείνη καὶ ἠρυθρίασε.

— Ἀναμφιβόλως, ἐπανέλαβεν ἀμηχανοῦσα, ἀναλογίζομαι τὸν ἑαυτόν μου εἰς τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς ἐκείνης.... ἥτις θὰ δυσαρεστηθῇ ὑπερβολικά... καὶ ἥτις ἐπὶ πλέον θὰ μισήσῃ σέ!.. τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον δὲν σὲ ἀγαπᾷ καὶ πολὺ ἤδη.

Ὁ Μαυρίκιος ἔκαμε κίνημα ἀποφασιστικὸν καὶ δὲν ἐπέμεινε πλέον. Ἴσως διεῖδε τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἀλήθεια ἦτο ὅτι ἡ ὁμιλία αὕτη ἦτο κτύπημα τρομερὸν διὰ τὴν μητέρα του, διότι ἀνέτρεπεν ἀποτόμως — ὡς ἐκ χάρτου πύργον — τὸ κτίριον τὸ ὁποῖον ἤγειρεν ἐπὶ νεφῶν — ἐπὶ χρυσῶν νεφῶν — ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Ῥοβέρτου δὲ λὰ Πάβ. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης πράγματι ἤρχισε νὰ πλάσσῃ ἐν τῇ φαντασίᾳ της τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ της μετὰ τῆς πλουσιωτάτης χήρας καὶ κληρονόμου τοῦ Ῥοβέρτου. Ὁ γάμος αὐτὸς παρουσίαζε πλεῖστα ὅσα ἀκαταμάχητα θέλγητρα. — Ἐπεθύμει διακαῶς νὰ νυμφεύσῃ τὸν Μαυρίκιον, καὶ πᾶς τις γνωρίζει πῶς καταλαμβάνει τὰς μητέρας ἡ μανία αὕτη. Ὁ Μαυρίκιος μέχρι τοῦδε ἐφάνη ὀλίγιστον διατεθειμένος εἰς γάμον, ἀλλ' ἡ μήτηρ του ἤλπιζεν ὅτι τὰ ἐξαιρετικὰ τῆς Μαριάννης θέλγητρα θὰ τὸν κατακτήσωσιν· ἤλπιζεν ἐπίσης ὅτι τὰ ἔκτακτα τοῦ υἱοῦ της προτερήματα θὰ ἐθάμβονον τὴν νεαρὰν χήραν, καὶ ὅτι ἤθελον ἀντισταθμίσει τὴν διαφορὰν τῆς περιουσίας· ἡ γειτνίασις τῶν κτημάτων ἦτο ἐπίσης ἔκτακτος περίστασις, ἥτις ἐβοήθει θαυμασίως τὰ σχέδιά της. Τέλος ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ ζῶσα πάντοτε εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ διευθύνουσα τὰ συμφέροντά της ἀπέκτησε διὰ τὰς γαίας τὴν ἀγάπην ἢ μᾶλλον τὸ πάθος τοῦ νορμανδοῦ χωρικοῦ. Τὸ κτῆμα τῶν δὲ λὰ Πάβ, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυσσεν ἀκαταπαύστως ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμούς της τὰς ἀπείρους βοσκάς του, τὰ σπαρτά του, τὰς ἐπαύλεις του καὶ τὰ δάση του, διήγειρεν ἐν αὐτῇ παραδόξους ὀρέξεις. Εἶχεν ἤδη, διὰ τῆς γυναικείας εὐφυΐας της αὐξήσει ἀρκετὰ

τὸ μικρὸν κτῆμα τῶν Φρεμέζ. Νὰ προσθέσῃ εἰς αὐτὸ καὶ τὸ κτῆμα τῶν δὲ λὰ Πάβ ἦτο ὡς νὰ προσέθετε τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας εἰς τὸ δουκάτον τῆς Σαβαυδίας. Τοῦτο ἦτο τὸ ἰδανικόν της καὶ χάριν τούτου καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν της ἤθελε διακινδυνεύσῃ.

Ὥστε πᾶς τις δύναται νὰ φαντασθῇ μετὰ πόσης πικρίας ἠκροάσθη τῆς ὁμιλίας ταύτης τοῦ υἱοῦ της, ἥτις κατέστρεφε διὰ παντὸς τὸ θελκτικὸν αὐτὸ ὄνειρον. Ἐφαίνετο ὡς μηχανευθὲν ἐπὶ σκοπῷ νὰ καταστρέψῃ κατὰ βάθος καὶ ῥιζικῶς τὰς ἀποκρύφους ἐλπίδας της, τὸ νὰ ἀπευθύνῃ εἰς τὴν σύζυγόν του ὁ δὲ λὰ Πὰβ ἀποθνήσκων τὴν παρακλητικὴν προσταγὴν τοῦ νὰ μὴ νυμφευθῇ ἐκ νέου καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ μάλιστα τὴν ἐκτέλεσιν ταύτης εἰς τὸν δὲ Φρεμέζ. Ὅπως δήποτε ἡ κόμησσα ἀφ' οὗ παρῆλθεν ἡ πρώτη ἔκπληξις προσεκολλήθη μὲ τὴν ἀπελπιστικὴν ἐπιμονὴν ναυαγοῦ εἰς τοὺς παραμικροτέρους κλάδους καὶ ἀνέλαβε θάρρος. Ἐλπίζουσα ἴσως εἰς τὸ ἀσθενὲς τοῦ χαρακτῆρος τῆς γυναικὸς — καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀκόμη — ἐπίστευεν ὅτι ἡμέραν τινά, ἡ ὀλεθρία ἐντολὴ θὰ κατήντα γράμμα ἄγραφον.

Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς του, ὁ Μαυρίκιος ἀπέστειλεν εὐθὺς τὴν πρωΐαν ὑπηρέτην εἰς τὸν πύργον τῶν δὲ λὰ Πάβ, φέροντα ἐπιστολήν,—δι' ἧς ἠρώτα κατὰ ποίαν ὥραν ἠδύνατο ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ νὰ τὸν δεχθῇ. Αὕτη δὲ ἀπήντησεν ἐπὶ ἐπισκεπτηρίου ὅτι ἤθελε δεχθῇ τὸν κ. δὲ Φρεμὲζ καθ' ὁποίαν δήποτε ὥραν ἐκεῖνος ἤθελεν ἐντὸς τῆς ἡμέρας. Ἑπομένως περὶ τὰς τρεῖς μετὰ μεσημβρίαν ὁ νεανίας ἐπορεύθη πρὸς τὸν πύργον τῶν λὰ Πάβ. — Ἦτο πολὺ τεταραγμένος ἀναλογιζόμενος τὴν συνομιλίαν τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ συνδέσῃ. Εἰς τὴν προαίσθησιν σκηνῆς θλιβερᾶς καὶ εἰς τὴν τρομερὰν ἀνησυχίαν τὴν ὁποίαν τοῦ ἐνέβαλλεν ἡ ἐκτέλεσις τῆς φοβερᾶς ἀποστολῆς του προσετίθετο εἰς τὸ πνεῦμά του καὶ ἀνήσυχός τις περιέργεια τοῦ νὰ γνωρίσῃ καὶ ἴδῃ κατὰ πρόσωπον τὴν γυναῖκα, ἥτις εἶχε χύσει φίλτρα εἰς τὰς φλέβας τοῦ φίλου του. Τὴν ἐνόμιζε πάντοτε ὡς ὀλεθρίαν εἰς τὴν τύχην τοῦ Ῥοβέρτου, δὲν τὴν ἠγάπα καὶ ἐφοβεῖτο ὅτι οὐδ' αὐτὴ ᾐσθάνετο συμπάθειαν πρὸς αὐτὸν ὅπως ἄλλως καὶ ἡ μήτηρ του τὸν ἄφησε νὰ τὸ ἐννοήσῃ.

Τὰ πάντα συνήργουν κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς τὸ νὰ αὐξάνωσι τὴν συγκίνησίν του καὶ νὰ ἐρεθίζωσι τὰ νεῦρά του. Διέτρεχε τὰς αὐτὰς ὁδούς, τὰ αὐτὰ δάση, τοὺς αὐτοὺς λειμῶνας τοὺς ὁποίους εἶχε διατρέξει κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν του, καὶ ἐπαναβλέπων, ἀνὴρ τώρα πλέον, μετὰ μάλιστα τρομερὰς δοκιμασίας καὶ φοβερὰς θλίψεις, τὴν γλυκεῖαν γενέτειραν γῆν ᾐσθάνετο βαθεῖαν συγκίνησιν ἀναμεμιγμένην μὲ πικρίαν καὶ θέλγητρον.

Εἰς καμπήν τινα τοῦ δρόμου, καὶ πλησίον πλέον τοῦ Πύργου λὰ Πάβ, ὑπάρχει λίθινος σταυρός, ὅστις πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐχρησίμευεν ὡς σκοπὸς καὶ τέρμα κατὰ τὰς λειτανίας τῆς ἁγίας Δωρεᾶς. Ἡ ἑορτὴ αὕτη

εἶχε γίνει τὴν παρελθοῦσαν ἀκριβῶς ἑβδομάδα καὶ ὁ σταυρὸς ἦτον ἀκόμη ἐστεφανωμένος διὰ πυξοῦ. Ἐκεῖ εἰς τὸ ἐρημικὸν ἐκεῖνο μέρος, συνέβη πρὸ πολλῶν ἐτῶν σκηνή, ἥτις δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ ἦναι ζωηρὰ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Μαυρικίου. Ἐκεῖ ὁ Ῥοβέρτος δὲ λὰ Πὰβ ἐν νεανικῷ πλήρει ῥωμαντισμοῦ ἐνθουσιασμῷ τὸν ἔσυρεν ἐσπέραν τινὰ μὲ ὕφος μυστηριῶδες· ἐκεῖ οἱ δύω παῖδες ἐν ὅλῃ τῇ θέρμῃ καὶ τῇ εἰλικρινείᾳ τῶν ψυχῶν των ὡρκίσθησαν ἐναγκαλιζόμενοι φιλίαν αἰώνιον. Φθάσας ἐνώπιον τοῦ παλαιοῦ σταυροῦ ὁ Μαυρίκιος ἐκλονίσθη, ἔπειτα ἐστάθη· ἐκάθησεν ἐπὶ τῆς βαθμίδος τῆς βάσεως καὶ ὅλαι αἱ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας του, τῆς φιλίας, τῶν θλίψεων ἐκχειλίσκεται ἐν τῇ αἱμοσταζούσῃ καρδίᾳ τοῦ νεαροῦ ἀξιωματικοῦ τὸν ἔκαμαν νὰ κλαύσῃ.

Ὁ πύργος λὰ Πὰβ εἶναι ὡραία καὶ ἰδιόρρυθμος οἰκοδομή, ἥτις φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ ΙΖ΄. αἰῶνος καὶ τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ τις ὄχι ἄνευ ἐκπλήξεως εἰς τὴν ἄγνωστον αὐτὴν γωνίαν τῆς Πέρς. Σύγκειται ἀπὸ τὸ κεντρικὸν οἴκημα καὶ δύω πτέρυγας κατά τι ἐξεχούσας· ἡ στέγη εἶναι ἐπίπεδος κατὰ τὸ ἰταλικὸν σύστημα καὶ στολίζεται ἀπὸ ἀγγεῖα μαρμάρινα. Εἶναι μεγαλοπρεπέστατος ὅταν τὸν θεωρῇ τις ἀπὸ τὸ μέσον τῆς πρὸς αὐτὸν φερούσης λεωφόρου. Εὐρύτατος κῆπος ἐκτείνεται ὄπισθεν τῆς οἰκίας, ὅστις εἶναι διατεθειμένος κατὰ τὸν παλαιὸν γαλλικὸν τρόπον.

Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ κ. δὲ Φρεμὲζ εἰσήρχετο εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πύργου ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ καὶ ἡ θεία της ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ, αὐστηρῶς πενθηφοροῦσαι ἀμφότεραι περιεφέροντο συνομιλοῦσαι ὑπὸ τὰς δενδροστοιχίας τοῦ κήπου. Ἂν ὁ νεαρὸς ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἀκροασθῇ τὴν συνομιλίαν αὐτῶν, ἡ ἀνησυχία τὴν ὁποίαν τοῦ ἐνέβαλλεν ἡ πρώτη αὕτη συνάντησις μετὰ τῆς χήρας τοῦ Ῥοβέρτου δὲν θὰ ἐμειοῦτο βεβαίως.

Εἶνε σπάνιον γυνή τις νὰ ἀγαπᾷ τοὺς παλαιοὺς φίλους τοῦ συζύγου της καὶ νὰ τοὺς ἀφίνῃ εὐχαρίστως νὰ λαμβάνωσι κατοχὴν ἐντὸς τοῦ οἴκου της. Εἶναι ὕποπτοι συνένοχοι τῆς νεανικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, διαφιλονεικοῦσιν αὐτῇ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐπιρροὴν καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπιθυμεῖ νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ νυμφευομένη δὲν ἀπέφυγε τὰς γενικῶς εἰς τὸ φῦλλον της παραδεδεγμένας προδιαθέσεις ταύτας· ἀλλὰ παρ' αὐτῇ αἱ προδιαθέσεις αὗται, ἐπαυξηθεῖσαι ἕνεκα πολλῶν περιστατικῶν, ἔφθασαν ὅσον ἀφορᾷ τὸν κύριον δὲ Φρεμὲζ εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἀντιπαθείας καὶ ἔχθρας. Ὡμίλει ἀκριβῶς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν κυρίαν δὲ Κομπαλὲ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν φέρουσα συνεχῶς εἰς τοὺς μαργαριτώδεις ῥώθωνάς της τὸ περιέχον ἅλατα φιαλίδιόν της ἐντὸς τοῦ μανδηλίου της εὑρισκόμενον.

— Εἶναι ὀχληροτάτη δι' ἐμὲ στιγμή, θεία μου, ἔλεγεν. Ἠξεύρω ὅτι

πρέπει νὰ τὸν δεχθῶ, βεβαίως, καὶ νὰ τὸν δεχθῶ μάλιστα καλά, διότι ὁ σύζυγός μου τὸν ἠγάπα πολύ, καὶ αὐτὸς ἔμεινε πιστὸς φίλος τοῦ Ροβέρτου μέχρι θανάτου... Τὸ γνωρίζω, καὶ θὰ προσπαθήσω νὰ δειχθῶ εὐμενὴς πρὸς αὐτόν, καθὼς εἶναι καὶ καθῆκόν μου. Ἀλλ' ἀδύνατον νὰ σᾶς περιγράψω πόσον τοῦτο μοὶ δίδει κόπον. Ὑπῆρξε πάντοτε ἐχθρός μου, θεία μου... τὸ ᾐσθανόμην πάντοτε τοῦτο καὶ σᾶς τὸ εἶπον, ᾐσθανόμην πάντοτε ὅτι εὑρίσκετο μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ συζύγου μου. Ἀνέγνωσα ἐσχάτως ὅλας τὰς πρὸς τὸν Ροβέρτον ἐπιστολάς του καὶ εὗρον εἰς ὅλας, ὑπὸ τὴν εὐγενῆ τυπικότητα τὴν ὑποψίαν, τὴν δυσπιστίαν, τὴν κατ' ἐμοῦ ἀντιπάθειαν.. καὶ τὴν διαβολὴν ἀκόμη, θεία μου, διότι ἔλεγεν ὅτι εἶμαι ὁ κακὸς δαίμων τοῦ συζύγου μου· μὲ κατηγόρει ὅτι κατέστρεψα τὸ στάδιόν του, ὅτι ἐξησθένησα ἐν αὐτῷ τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος. Ὦ! ἐννόησα ἐντελῶς ὅλα ταῦτα διὰ μέσου τῶν περιφράσεων καὶ τῶν ἀλληγοριῶν.. δὲν εἶναι φοβερόν; Καὶ τώρα βεβαίως θὰ μὲ κατηγορῇ ὡς αἰτίαν τοῦ θανάτου του! Δὲν εἶναι σκληρόν, θεία μου, νὰ ἀναγκάζωμαι νὰ ὑποδέχωμαι εὐμενῶς τοιοῦτον ἄνθρωπον;

— Εἶναι σκληρότατον, φιλτάτη μου, εἶπεν ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ, καὶ συμφωνῶ ἐκ βάθους καρδίας πρὸς ὅλα τὰ αἰσθήματά σου ταῦτα.... διότι πρὸ παντὸς ἄλλου μισῶ τοὺς ὑποκριτάς, ἀλλὰ πρέπει νὰ σοὶ εἴπω τέκνον μου, ὅτι δὲν θὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολύ, εἶναι ἡμερῶν τινων ὑπόθεσις.... Ὁ κύριος αὐτὸς θὰ σοὶ κάμῃ δύω ἢ τρεῖς ἐπισκέψεις καὶ ἔπειτα θὰ ὑπάγῃ νὰ ἐπανεύρῃ τὰ πυροβόλα του καὶ δὲν θὰ τὸν ἐπανίδῃς ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἂν θέλῃς.

— Ναί, καλή μου θεία, ἀναμφιβόλως... ἀλλὰ πόσον μὲ κοπιάζει....

Ἡ συνομιλία των διεκόπη ὑπὸ τῆς ἐλεύσεως ὑπηρέτου, ὅστις τὰς εἰδοποίησεν ὅτι ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ ἦτο εἰς τὴν αἴθουσαν—Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ κατέστη ὠχροτάτη.

— Θέλεις νὰ σὲ συνοδεύσω μικροῦλά μου, ἠρώτησεν ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ.

— Ὄχι, θεία μου, σᾶς παρακαλῶ, ἀπήντησε ἡ νεαρὰ γυνή—Καὶ διηυθύνθη μὲ τὸ ἐλαφρὸν βάδισμά της πρὸς τὸν πύργον.

Φθάσασα πρὸ τῆς θύρας τῆς αἰθούσης ἐστάθη καὶ ἐστέναξε παρατεταμένως· ἔπειτα δι' ἀποτόμου τινὸς ἀποφάσεως ἤνοιξε τὴν θύραν.

Ἡ γυνὴ ἥτις παρουσιάσθη εἰς τὸν δὲ Φρεμὲζ δὲν ὡμοίαζε ποσῶς μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιβλητικῆς ὡραιότητος τὴν ὁποίαν αὐτὸς εἶχε πλάσει· τοῦ ἐφάνη μᾶλλον κομψὴ καὶ χαρίεσσα ἢ ὡραία. Εἶχε χαρακτηριστικὰ λεπτὰ καὶ καθαρά, τὸ χρῶμα ὠχρὸν μελάγχρινόν, κόμην μέλαιναν αὐστηρῶς διατεθειμένην, λαιμὸν εὐλύγιστον καὶ θελκτικόν· ἐφαίνετο κατὰ πρῶτον ὑψηλοτέρα ἀφ' ὅ,τι ἦτο διότι τὸ σῶμα της ἦτο θαυμασίως κανονικόν· ὅλα τὰ μέλη της καὶ τὸ σχῆμά της ὁλόκληρον συνηρμολογοῦντο ἐν τῇ ἁρμονίᾳ ἐκείνῃ ἥτις δίδει τὴν ὑψίστην χάριν καὶ ἥτις ἀπὸ πᾶν τῆς γυναικὸς κίνημα πλάττει ἓν θέλγητρον.

Μόλις εἰσῆλθεν, ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰϐ χωρὶς κἂν νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὸν ἐδαφιαῖον χαιρετισμὸν τοῦ ταγματάρχου, ἐϐάδισε κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτὸν καὶ ψιθυρίζουσα ἀσαφῆ τινα διὰ τοῦ λάρυγγος ἐπιφώνησιν, ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα. Τὴν ἔσφιγγε μετὰ δυνάμεως καὶ ὑπεκλίθη ἐκ νέου. Τοῦ ἔδειξε κάθισμα ἐκάθησε καὶ αὐτὴ καὶ ἐπακουμϐήσασα τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς χειρός:

— Διηγηθῆτέ μοι τὰ πάντα τώρα, εἶπε.

Ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ ἤρχισε τότε διὰ τῆς σοϐαρᾶς καὶ γλυκείας φωνῆς του τὴν διήγησιν τῶν συμϐάντων τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ Ροϐέρτος ἀπέθανε. Διηγήθη ἐπεισόδιά τινα τῆς μάχης τοῦ Ὀριγνύ, διὰ νὰ ἀνυψώσῃ ἐπὶ μᾶλλον τὴν διαγωγὴν καὶ τὸ ἔνδοξον τέλος τοῦ φίλου του. Ἔπειτα διηγήθη τὰ κατὰ τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην ὥραν καθ' ἣν ὁ ὑπολοχαγὸς Ἰουλιανὸς ἦλθε νὰ τὸν ζητήσῃ κατεσπευσμένως ἐκ μέρους τοῦ Ροϐέρτου. Περιέγραψεν εἰς τὴν νεκρὰν γυναῖκα ἥτις ἠκροᾶτο αὐτοῦ μὲ ἀτενὲς καὶ ἀχόρταγον βλέμμα τὴν εἴσοδόν του εἰς τὴν χιονοσκεπῆ καλύϐην καὶ τὸ θλιϐερὸν θέαμα ὅπερ ἐκεῖ τὸν περιέμενεν. Ἐνίοτε διεκόπτετο διὰ νὰ κρατύνῃ τὴν συγκινουμένην φωνήν του· ἐνίοτε ἐπίσης προσεπάθει νὰ συντομεύσῃ τὴν διήγησίν του διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν νεκρὰν χήραν ἀνωφελῶν συγκινήσεων· ἀλλ' ἐκείνη ἐπέμενε διὰ φωνῆς βραχείας καὶ ἐπιτακτικῆς νὰ μὴ τὴν ἀφήσῃ ἐν ἀγνοίᾳ οὐδενὸς συμϐεϐηκότος τῆς θλιϐερᾶς ἐκείνης νυκτός. Ἔφθασε τέλος εἰς τὰς τελευταίας παραγγελίας τὰς ὁποίας ὁ Ροϐέρτος τῷ ἐνεπιστεύθη ἐπιφορτίζων αὐτὸν πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἐγχειρίσῃ εἰς ἐκείνην τὴν ὁποίαν τόσον ἠγάπησεν ἐνθυμήματά τινα τῶν τελευταίων λογισμῶν του. Ὁ δὲ Φρεμὲζ ἔλαϐε κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἀπὸ τραπέζης, εἰς ἣν τὴν εἶχε ἀφίσει εἰσερχόμενος, πυξίδα ἐξ ἐϐένου τὴν ὁποίαν ἐναπέθεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς χήρας. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰϐ ἐδίστασεν ἐπ' ὀλίγον ἔπειτα ἠνέῳξε τὴν πυξίδα. Τότε ἀνεπτύχθησαν πρὸ ὀφθαλμῶν της τὰ θλιϐερὰ τοῦ θανόντος λείψανα, τὸ ὡρολόγιόν του, ὁ σταυρός του, μικρά τινα ἄλλα ἀντικείμενα, βόστρυχες μελανῶν τριχῶν, καὶ τεμάχιον ὑφάσματος αἱματοϐαφές. Ἡ μέχρι τοῦδε ἀτάραχος γυνή, εἶπε χαμηλοφώνως: — Δυστυχῆ φίλε! δυστυχῆ νέε! — Καὶ συγχρόνως ἀνελύθη εἰς δάκρυα ἐστήριξε τοὺς βραχίονας ἐπὶ μικρᾶς τραπέζης καὶ ἔκλαυσε σπασμωδικῶς, τὰ δὲ δάκρυά της ἀνέϐρυον ὡς ἀπὸ πηγῆς διὰ μέσου τῶν δακτύλων τῶν λευκῶν αὐτῆς χειρῶν.

Ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ προσεῖδεν αὐτὴν μὲ ὑγρὸν βλέμμα. Ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν συμπαθείας του ᾐσθάνθη παράδοξον τοῦ πνεύματος βάσανον· δὲν εἶχε τελειώσει ὁλοτελῶς τὴν ἀποστολήν του, τὸ ὀλιγώτερον μάλιστα δύσκολον μέρος αὐτῆς ἐξετέλεσε, καὶ πῶς νὰ εἴπῃ εἰς τὴν κλαίουσαν αὐτὴν χήραν ὅ,τι εἶχεν ἀκόμη νὰ τῆς εἴπῃ; Ἂν ἡ νεαρὰ αὕτη γυνὴ — ἡ τόσον λατρευθεῖσα καὶ ἐκτιμηθεῖσα τόσον γενναιοφρό-

νω; ὑπὸ τοῦ συζύγου της —ἄφινε νὰ φανῇ πρὸς στιγμὴν ἡ παραμικρὰ σκιὰν ἐλαφρότητος ἢ ἀδιαφορίας πρὸς τὸν θάνατόν του, θὰ εὕρισκεν εἶδός τι εὐχαριστήσεως νὰ τῇ ἐπιβάλῃ ὡς τιμωρίαν καὶ ἐξαγνισμὸν τὴν τελευταίαν διαταγὴν τοῦ συζύγου της. Ἀλλ' ἐνώπιον τῆς ἐκχύσεως ταύτης τῆς θλίψεως, ἐνώπιον τοῦ εἰλικρινοῦς αὐτοῦ πένθους, καὶ τῆς πιστῆς λατρείας τῶν ἀναμνήσεων, πῶς νὰ τῆς εἴπῃ αἴφνης προσταγήν, ἥτις καὶ ἀπὸ τὰς λεπτοτέρας ἐκφράσεις λεγομένη, θὰ τῆς ἐφαίνετο πάλιν ἡ ἀδικωτέρα τῶν ὕβρεων; Δὲν ἐκινδύνευσεν οὕτω νὰ ψυχράνῃ ἂν ὄχι σβέσῃ ὁλοτελῶς τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα τόσον ἐπεθύμει ὁ σύζυγός της νὰ διαιωνίσῃ;

Κατόπιν τῶν στιγμιαίων αὐτοῦ σκέψεων ὁ Μαυρίκιος ἀπεφάσισεν ὄχι ἄνευ λόγου, ὅτι ἦτο φρόνιμον καὶ εὐγενὲς νὰ ἀναβάλῃ ἐς ἄλλοτε τὸ λεπτότερον μέρος τῆς ἀποστολῆς του καὶ νὰ ἀφήσῃ τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ νὰ ἀναπνεύσῃ.

Μόλις δὲ εἶδεν αὐτὴν συνελθοῦσαν κατά τι ἠγέρθη καὶ ἀπεχαιρέτισεν εὐσεβάστως — Εὐχαριστῶ, κύριε! εἶπεν αὕτη σφίγγουσα τὴν χεῖρά του —Θὰ ἐπανέλθετε βεβαίως!

Καὶ ὁ Μαυρίκιος ἀπεσύρθη.

Δ'.

Ἐπανῆλθε περίφροντις εἰς τὴν γενέτειραν οἰκίαν ὅπου εὗρε τὴν μητέρα του πλέκουσαν πυρετωδῶς ὑπὸ φιλύραν ἐν τῷ κήπῳ.

— Αἴ! εἶπε μόλις τὸν εἶδε, τί τρέχει; σὲ βλέπω δύσθυμον.

— Καὶ εἶμαι, μῆτέρ μου. Ἤλπιζον νὰ ἀπαλλαχθῶ ἅπαξ διὰ παντὸς τοῦ βάρους, ὅπερ πιέζει ἀπὸ καιροῦ τὸ πνεῦμά μου καὶ ἐν τοσούτῳ τὸ ἐπανάφέρω σχεδὸν ὁλόκληρον.

Διηγήθη τότε εἰς αὐτὴν τὴν σκηνήν, ἥτις ἔλαβε χώραν καὶ τοὺς ἐνδοιασμούς, οἵτινες τὸν ἀνεχαίτισαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκμυστηρεύσεώς του. — Ἐννοεῖτε βεβαίως ὅτι ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ παρεδέχθη ἐντελέστατα τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους.

— Βλέπεις, ἀγαπητόν μου τέκνον, εἶπεν, ὅσῳ σκέπτεσαι τόσῳ μᾶλλον θὰ ἀναγνωρίσῃς ὅτι εἶναι πολὺ ἀσαφὲς τὸ καθῆκον τῆς συνειδήσεως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ... Θέλεις νὰ συμβουλευθῶμεν τὸν ἐφημέριον, ὅστις εἶναι ἄνθρωπος πεπαιδευμένος καὶ εὐθύτατος.

— Ἀλλά, καλή μου μῆτερ, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ γελάσῃ, δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ συμβουλευθῶ τὸν ἐφημέριόν σας... Ἂν ἐδίστασα πρὸς στιγμὴν σκεπτόμενος τὸ δύσκολον τοῦ πράγματος, εἶμαι ὅμως ἀκραδάντως πεπεισμένος ὅσον ἀφορᾷ τὸ καθῆκόν μου, τὸ ὁποῖον εἶναι φανερὸν ὡς ἡ ἡμέρα... καὶ σεῖς ἡ ἰδία θὰ ἐλυπεῖσθε ἂν τὸ παρέλειπα... καὶ θὰ εἴχατε θλίψεις καὶ τύψεις συνειδότος καθ' ὅλην σας τὴν ζωήν...

καὶ ἃ ἐπρόκειτο ἀκόμη νὰ μὲ ἴδητε εὐτυχῆ κτήτορα τῆς ὡραίας Μαριάννας καὶ τῶν χιλίων πεντακοσίων ἑκατονταπλέθρων γῆς, ἅπερ τὴν περικυκλοῦσιν.

Ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ βλέπουσα ὅτι ἐμαντεύθη, ἀνεπήδησεν ἔκπληκτος καὶ παρετήρησε τὸν υἱόν της κατά τι συγκεχυμένη· ἔπειτα, λαβοῦσα τὴν ἀπόφασίν της·

— Λοιπόν! ναί, εἶπε, δὲν κρύπτομαι... ἦτο τὸ ὄνειρόν μου!... Μήπως ἠδυνάμην ἐγὼ νὰ προΐδω τὰς μετὰ θάνατον παραδοξολογίας τοῦ δυστυχοῦς αὐτοῦ Ροβέρτου;.... Εἶχα μάλιστα συμβουλευθῆ ὡς πρὸς τοῦτο καὶ τὸν καλόν μας ἐφημέριον... καὶ ἀφοῦ πρέπει νὰ σοὶ τὰ εἴπω ὅλα, εὗρε τὸ πρᾶγμα δυνατὸν καὶ ἁρμόζον.

— Ἆ! μῆτέρ μου, εἶπεν ὁ νεανίας γελῶν, θέλετε νὰ συμβουλευθῶ τὸν ἐφημέριον — καὶ σεῖς τὸν εἴχατε εἰς τὴν διάθεσίν σας!... ἆ! δὲν εἶναι καλόν... Ἀλλ' ἴδωμεν.... Καὶ ἂν αἱ τελευταῖαι τοῦ Ροβέρτου θελήσεις δὲν ἔθετον θετὸν φραγμὸν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὀνείρων σας, πῶς ἠδύνασθε νὰ ὑποθέσητε, ἀγαπητή μου μῆτερ, ὅτι θὰ μὲ ἐδέχετο ποτὲ διὰ σύζυγον ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ; Ἔχει πλέον τῶν τριακοσίων χιλιάδων φράγκων εἰσόδημα.... καὶ ἡμεῖς μόλις ἔχομεν εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα!

— Τριάκοντα δύω, υἱέ μου — Καὶ προκειμένου περὶ γάμου, ἄνθρωπος ἔχων τριάκοντα χιλιάδων φράγκων εἰσόδημα, ὡραῖον ὄνομα, εὔμορφον ἐξωτερικὸν καὶ λαμπρὸν στάδιον δύναται ἐντίμως νὰ ἀπαιτήσῃ ὅ,τι θέλει ...Εὔχομαι ἐξ ὅλης καρδίας, φίλε μου, προσέθεσε μετά τινος εὐθυμίας νὰ εὕρῃς ὁμοίαν τινὰ περίστασιν... καὶ ὁμοίαν γυναῖκα!... Διότι ἐπὶ τέλους εἶναι θεά!

— Ἐγὼ ὅμως προτιμῶ τὴν μητέρα μου! εἶπεν εὐθύμως ὁ νεανίας ἀσπαζόμενος τὴν λευκὴν κόμην τῆς γραίας.

— Θεέ μου! τί ζῶον ποῦ εἶσαι! — εἶπε αὕτη ἀποδίδουσα φιλοστόργως τὸν ἀσπασμόν.

Καθ' ὃν καιρὸν ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ ἠρώτα τὸν υἱόν της περὶ τῶν ἐντυπώσεων τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἐκ τῆς πρώτης μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ συνεντεύξεως, ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ δὲν ἐδεικνύετο ἧττον περίεργος ὡς πρὸς τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἀνεψιᾶς της. Εἶχε καὶ αὐτὴ ἐπίσης τοὺς λόγους της νὰ ἐπιτηρῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰς μεταξὺ τοῦ Μαυρικίου καὶ τῆς νεαρᾶς χήρας σχέσεις.—Ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἦτο γυνὴ ὑψηλή, στεγνή, πλήρης ἐξανθημάτων, μὲ ῥῖνα ἀετοῦ καὶ ὀφρεῖς τόσον μελανὰς καὶ πυκνὰς ὥστε ἐφαίνοντο πρόσθετοι. Αὐτὰ τῆς ἔμενον ἀπὸ ὡραιότητα τὴν ὁποίαν πολλοὶ τῶν συγχρόνων της ἐθαύμασαν ἐκ τοῦ πλησίον καθὼς ἐλέγετο. Ἀλλὰ γηράσασα ἐγένετο πολὺ αὐστηρά· ἀφιέρωσεν ὅλον τὸ πάθος της εἰς τὸν μονογενῆ υἱόν της τὸν ὁποῖον εἶχε τερατωδῶς χαϊδεύσει καὶ ὅστις εἰς ἀμοιβὴν τῇ παρεῖχε παντὸς εἴδους συγχίσεις. Ὁ υἱὸς αὐτός, Γεράρδος δὲ Κομπαλὲ

ἦτο τότε ὡραῖος νέος εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἐτῶν, οὐδόλως κακός, εὐχαριστότατος δὲ σύντροφος κυρίως ἐν κακαῖς συναναστροφαῖς. Ἡ μήτηρ του διὰ νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς περιπάτους εἰς τὰ βουλεβάρτα, ἀπὸ τὰ παρασκήνια τῶν θεάτρων καὶ ἀπὸ τὰ γεύματα τῶν ξενοδοχείων ἐπεθύμει διακαῶς νὰ τὸν νυμφεύσῃ. Ἐσκέφθη μάλιστα ἄλλοτε νὰ τὸν νυμφεύσῃ μὲ τὴν Μαριάνναν δ' Ἐπινουὰ τὴν ἐξαδέλφην του, τῆς ὁποίας ἦτο αὐτὴ κηδεμών. Ἀλλ' ἡ περιουσία τῆς Μαριάννης πολὺ κατωτέρα τότε τῆς τοῦ Γιράρδου τῇ ἐφάνη πάντοτε ἀκαταμάχητον πρόσκομμα εἰς τὴν ἕνωσίν των —Τὰ πράγματα σήμερον ἤλλαξαν μεγάλως. Ἡ Μαριάννα κληρονόμος τοῦ κυρίου δὲ λὰ Πὰβ ἦτο τύχη θαυμασία· ἐπιτηδείως ἐξετασθεὶς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ νεανίας ἐθέλχθη ἀπὸ τὰ ἑκατομμύρια τῆς ὡραίας ἐξαδέλφης του τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ ἐπέτρεπον νὰ ἀνταποκρίνηται πλουσιοπαρόχως εἰς τὰς πολυεξόδους ὀρέξεις του. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ὁ γάμος αὐτὸς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ροβέρτου ἦν ἡ κυριεύουσα τὴν κυρίαν δὲ Κομπαλὲ ἰδέα, καὶ ἐννοεῖ πᾶς τις ὅτι ἐπέβλεπεν ὑπόπτως τὸ πεδίον ὅπερ ἐξέλεξε πρὸς θήραν. Χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀέτιον ὀφθαλμὸν ὅπως καὶ ῥῖνα, διεῖδεν ἀορίστως ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ· παρετήρησεν ἐν ταῖς ὁμιλίαις τῆς γηραιᾶς κομήσσης μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ παράδοξον ἐπιμονὴν εἰς τὸ νὰ ἐπαινῇ καὶ περιγράφῃ τὰ προτερήματα τοῦ υἱοῦ της, εἰς τὸ νὰ ἀναμιμνήσκῃ τὴν παράδοξον φιλίαν ἥτις τὸν ἥνονε μετὰ τοῦ Ροβέρτου καὶ νὰ τὸν παρουσιάζῃ ἀνεπαισθήτως ὡς τὸν ἐπίδοξον κληρονόμον τοῦ φίλου του. Ἀλλ' ὀλίγον ἀνησύχει δι' αὐτὸν γνωρίζουσα πρὸ καιροῦ τὰ ἐμπαθῆ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἡ ἀνεψιά της ἔτρεφεν ἐναντίον τοῦ κ. δὲ Φρεμὲζ καὶ ἠρκεῖτο μόνον εἰς τὸ νὰ τὰ ἀναζωπυρῇ. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ αὐτοπρόσωπος εἴσοδος εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ νεαροῦ ταγματάρχου ἦτο πρᾶγμα ὅπερ τὴν ἀνησύχασε κατά τι.

Μόλις ἔμαθεν ὅτι ὁ Μαυρίκιος ἐγκατέλιπε τὸν πύργον ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ εἰς τὴν αἴθουσαν· τὴν εὗρε δακρύουσαν ἀκόμη, ἔκλαυσε μετ' αὐτῆς πρὸς στιγμήν, ἔπειτα διὰ νὰ τὴν διασκεδάσῃ τὴν ἠρώτησε πῶς εὗρε τὸν δὲ Φρεμέζ.

— Δὲν εἰξεύρω, θεία μου εἶπεν ἡ νεαρὰ γυνή, μόλις τὸν εἶδα.. . Ἐσκεπτόμην ἄλλα πράγματα καὶ δὲν τὸν παρετήρησα.

— Ἀλλ' ὁμοιάζει τοὐλάχιστον εἰς τὴν φωτογραφίαν του ; ἀγάπη μου.

— Βεβαίως, εἶπεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ.

— Πρέπει νὰ ἔχῃ βλέμμα ὕπουλον, ἐπανέλαβεν ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ, ὅπως ὅλοι οἱ ὑποκριταί.

— Βεβαίως ἐπανέλαβεν ἡ νεαρὰ γυνὴ ἀφῃρημένη.

Ἀνέπνευσεν ἐπὶ μακρὸν τὸ φιαλίδιον μὲ τὰ ἔλαια, ἔπειτα ἠγέρθη καὶ λαμβάνουσα ὑπὸ μάλης τὴν ἐξ ἐβένου πυξίδα : «Θὰ προσπαθήσω νὰ κοιμηθῶ ἐπ' ὀλίγον, εἶπεν, ἡ κεφαλή μου καίει!» καὶ διῆλθε τὴν αἴθουσαν μὲ τὸ

πλήρες χάριτος καὶ ἐλαφρᾶς ὑπεροψίας βάδισμα τὸ σύνηθες εἰς αὐτήν, ἔχουσα κατά τι ὑψωμένον τὸ πρόσωπον καὶ τὴν κεφαλὴν ἐλαφρῶς κλίνουσαν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ δὲν ἐπληροφορήθη τίποτε ἐπὶ τοῦ παρόντος.

(ἀκολουθεῖ).

ΑΝΑΓΚΗ ΣΤΕΓΑΝΩΝ ΒΟΘΡΩΝ!

Α'

Πολλαπλασιάζεται παρ' ἡμῖν ἡ κατὰ τῶν ἁρμοδίων κατακραυγὴ ἀπέναντι τοῦ ἐκ τῆς ἀκαθαρσίας τῆς πόλεως κινδύνου τῆς ἀναπτύξεως καὶ μεταδόσεως μιασματικῶν ἐπιδημιῶν, ἐκορυφώθη δὲ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ ἀβοηθήτου καὶ ἀπειλουμένου πληθυσμοῦ συναισθανομένου ὅτι εἰς τὴν δικαίαν ἀπαίτησιν αὐτοῦ περὶ μέτρων κοινῆς σωτηρίας ἀντιτάσσεται ἀσυγχώρητος ἀδιαφορία.

Εἰς μάτην ἀγωνίζεται ὁ πεφωτισμένος τύπος, περὶ ἄλλων ἴσως διχογνωμῶν, ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ ζητήματι ἐπιδεικνύων τὴν μεγαλειτέραν ὁμοφωνίαν, ἐπὶ μάτην καὶ τὰ σωματεῖα τοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ καὶ τῆς Ἑταιρίας τῆς Ὑγιεινῆς προτείνουσι καὶ συζητοῦσι περὶ μέτρων συντελεστικῶν πρὸς ἄρσιν τοῦ ἐπικρεμαμένου κινδύνου ἐκ τῆς εἰς βαθμὸν σκανδαλώδη ἐπικρατούσης ἀκαθαρσίας τῆς πόλεως· ματαίως καὶ τὸ ἰατροσυνέδριον καὶ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον ἐγνωμάτευσαν· ἐνόσῳ οἱ ἔχοντες ἐξουσίαν δὲν ἐπιτελέσωσι τὸ ἑαυτῶν καθῆκον, πᾶσαι αἱ κραυγαὶ αὗται δὲν εἶναι εἰμὴ ἄγονοι θεωρίαι ἐστερημέναι πρακτικῆς ἐφαρμογῆς.

Ἀρκούσας ἀφορμὰς παρέσχον εἰς φρονίμους καὶ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ μοχθοῦντας ἄρχοντας ἡ τελευταία τοῦ κοιλιακοῦ τύφου ἐπιδημία, ἥτις ἦτο μία τῶν μεγαλειτέρων ἐπιδημιῶν ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν δεκαετηρίδα, ἡ ἔκτοτε λίαν πλημμελὴς κατάστασις τῆς δημοσίας ὑγείας ἡ ἐξ Αἰγύπτου ἀπειλοῦσα χολέρα, ἡ ἐσχάτως εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Κολονακίου περιορισθεῖσα ἐπιδημία τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου, αἱ ἀφόρητοι δυσωδίαι τῶν κεντρικωτέρων δημοσίων ὁδῶν, ἡ ἐνόχλησις ὁλοκλήρου συνοικίας ὅταν ἐκκενῶται που βόθρος τις, ἡ ὑπέρογκος χρηματικὴ δαπάνη, ἣν ἀπαιτοῦσιν οἱ τὴν σήμερον προνομιοῦχοι καθαρισταὶ τῶν ἀποπάτων καὶ ἡ ταπεινωτικὴ συναίσθησις ὅτι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ὑστερεῖ κατὰ τὸ σύστημα τῆς τῶν βόθρων ἐκκενώσεως καὶ τῆς ἐντεῦθεν καθαριότητος πασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν πόλεων μὲ πληθυσμὸν ἔστω καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μικρότερον.

Τί δὲ σωτήριον ἔκτοτε ἐγένετο; όποῖον σωστικὸν καὶ ὠφέλιμον μέτρον ἐφηρμόσθη;

Οὐδέν! Ἀπολύτως οὐδέν. Καὶ τοῦτο διά τε τὴν ἄγνοιαν τῶν ὀφειλόντων νὰ ἔχωσι λεπτομερῆ γνῶσιν καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν θελήσεως τῶν τεταγμένων νὰ ἔχωσι τὴν πρωτοβουλίαν.

Πόσαι ὑποσχέσεις δὲν εἶχον δοθῇ καὶ πόσας ἐπαγγελίας δὲν ἠκούσαμεν ὅτε ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, ἔντρομοι ἐκ τοῦ φόβου τῆς τότε ἀκμαζούσης ἐπιδημίας τοῦ κοιλιακοῦ τύφου, ἐζήτουν νὰ πείσωσιν ἑαυτοὺς ὅτι δῆθεν αὔριον ἔσετ' ἄμεινον. Τὸ ἓν ἑκατοστὸν ἐὰν συνετελεῖτο ἐξ ὅσων τότε ἐσχεδιάσθησαν, ἡ σημερινὴ κατάστασις δὲν θὰ ἦτο τοσοῦτον οἰκτρά. Τοῦ κινδύνου ὅμως ἐκλιπόντος, ἐπῆλθεν ἡ συνήθης, ἡ γλυκεῖα, ἡ ἄνευ πολλοῦ πονοκεφάλου ἀμεριμνομέριμνα καὶ σήμερον τολμῶμεν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς πολλῷ χείρονα ἢ τότε θέσιν. Ἂν τότε σποραδικὰ καὶ ἀόριστά τινα ὑπῆρχον μιάσματα ἐν τῷ ἀέρι καὶ τῷ ὕδατι, τώρα ὁριστικῶς ὑπάρχουσιν αἱ ἐκκρίσεις τοσούτων τυφιώντων καὶ μάλιστα ὑπάρχουσιν ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ἑστίαν μας, τὴν κλίνην μας ἢ τὸν κοιτῶνα τῶν παίδων μας· ἐὰν τότε οἱ βόθροι τῆς ὑπὸ 90,000 κατοίκων οἰκουμένης πόλεως ἦσαν ἡμιπλήρεις, σήμερον προσετέθησαν 125 ἔτι ἑκατομμύρια ὀκάδες διαχωρημάτων τριῶν σχεδὸν ἐτῶν καὶ οἱ βόθροι ὑπερεξεχείλισαν. Ἀλλοίμονον ἐὰν σήμερον εὐνοϊκοὶ διαμορφωθῶσιν ὅροι ἀτμοσφαιρικοὶ καὶ κλιματικοὶ πρὸς ἀνάπτυξιν μιάσματος ἐπιδημικοῦ! Ἔδαφος προσφορώτερον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ.

Οὐχὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς θεωρουμένη ἡ κατάστασις αὕτη εἶναι πλέον ἀσυγχώρητος καὶ ὑπὸ ἔποψιν λογικήν, ἠθικήν, καλαισθητικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀποβαίνει ἀνεξήγητος ἡ ἐπίμονος αὕτη πλημμελοῦς καὶ ζημιώδους καθεστῶτος διατήρησις! Ἐπιτρέπεται ἡμῖν, τοῖς τοσοῦτον ἐπὶ πατραγαθίαις ἐναβρυνομένοις ἀπογόνοις τοῦ Περικλέους, νὰ μολύνωμεν ἐν γνώσει τὰς κλεινὰς καὶ πάλαι ἀμιάντους Ἀθήνας; Ἡμικλείσατε τοὺς ὀφθαλμούς σας καὶ ἀναπαραγάγετε ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ὁλόκληρον τὴν εἰκόνα τοῦ πανοράματος τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὰ δεσπόζοντα αὐτῶν ἀνάκτορα, τὰ νεόδμητα τοῦ Μελᾶ, τοῦ Σχλίεμαν, τοῦ Ψύχα καὶ Συγγροῦ πολύτιμα μέγαρα, μὲ τὰ δημόσια αὐτῶν καταστήματα, τὰς ἰδιωτικὰς ὑμῶν οἰκίας, δι' ἃς ἐδαπανήσατε τὴν περιουσίαν σας καὶ ἐν αἷς φυλάττετε ὅ,τι τιμαλφὲς καὶ πολύτιμον κέκτησθε, ὅ,τι ἀγαπητὸν καὶ προσφιλὲς φέρῃ τὸ ὄνομά σας· συμπληρώσατε δὲ τὴν διανοητικὴν ταύτην εἰκόνα, καθιστῶντες ὡσεὶ διαφανὲς τὸ ἔδαφος καὶ προσβλέψατε ἐπὶ τὰ εἰς βάθος ὀλίγων μέτρων ὑπὸ τὰς οἰκίας σας ἀποκαλυπτόμενα. Βαβαί! ἐπὶ κόπρου, ἐπὶ κόπρου ἀνθρωπίνης, εἰδεχθοῦς, δυσόσμου καὶ σεσηπυίας, γεμούσης σκωλήκων, ᾠκοδομήσατε. Ὡς ἐὰν ἦτο αὕτη τὸ τιμαλφέστερον καὶ προσφιλέστερόν σας κτῆμα, φυλάττετε αὐτὴν ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ οἴ-

κου ὑμῶν· ἐπ' αὐτῆς ἐστήσατε τὸν κοιτῶνα τῶν τέκνων σας καὶ ὅταν ἀγερώχως ἐν τοῖς δώμασιν ὑμῶν συζητῆτε, ἀγορεύητε, διατάσσητε ἢ σκέπτησθε, ὅταν διασκεδάζητε, συγκινῆσθε, κοιμᾶσθε ἢ ἀγωνιᾶτε ἐν αὐτοῖς, ἡ μόνη ἀνάμνησις ὅτι ἄνωθεν διαχωρημάτων πάντα ταῦτα πράττετε, σᾶς καθιστᾷ γελοίους εἰς αὐτὰ τὰ — ἐννοεῖται ἡμίκλειστα πάντοτε — ὄμματά σας.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον τὸ ἄλογον καὶ τὸ γελοῖον τοῦ πράγματος, τὸ προκαλοῦν τὸν οἶκτον τοῦ ἰδόντος τί ἀλλαχοῦ ἐπενόησαν οἱ κάτοικοι τῶν πεπολιτισμένων πόλεων καὶ τί παραμελοῦμεν ἡμεῖς οἱ ἐπὶ ἄκρῳ πνευματισμῷ σεμνυνόμενοι καὶ ὡς γνήσιοι Ἀθηναῖοι τὴν ὕλην καὶ τοὺς ὑλιστὰς ἀποστρεφόμενοι. Ἀντιφάσκομεν ἀληθῶς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ κινδυνεύομεν ν' ἀπολέσωμεν τὴν πεποίθησιν πρὸς τὰς πεποιθήσεις μας! Ἐκ τοῦ πολλοῦ πνευματισμοῦ λησμονοῦμεν καὶ παραμελοῦμεν τὴν ὕλην εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν κατοικητηρίων ἡμῶν, συγχρωτιζόμενοι μετ' αὐτῆς ἀνεπαισθήτως καὶ μάλιστα μετὰ τοῦ χειροτέρου καὶ ἀποβλήτου εἴδους αὐτῆς, οὕτινος ἡ δύσοσμος παρουσία ἐνθυμίζει ἡμῖν τὰς δυσπεψίας καὶ τὰς ἐρυγὰς τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ πεῖρα διδάσκει ὅτι μετὰ παρέλευσιν δέκα μόνον ἐτῶν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν μολύνεται τὸ περὶ τοὺς βόθρους ἔδαφος εἰς ἀπόστασιν 30 μέτρων κατὰ βάθος καὶ διάμετρον, δεχόμενον οὐσίας σεσηπυίας καὶ ἐπιβλαβεῖς καὶ διατηροῦν αὐτὰς μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ ἀέρος ὀξειδώσεως αὐτῶν, ὥστε καὶ εἰς ἅπαντα ἄνευ ἐξαιρέσεως τὰ φρέατα τοιαύτης περιοχῆς εὑρέθησαν ἴχνη διαχωρημάτων. Τοιουτοτρόπως δὲ μολυνομένου τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ζῶμεν, τοῦ ὕδατος ὅπερ πίνομεν καὶ τοῦ ἀέρος ὃν ἀναπνέομεν, δημιουργεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀττικῆς καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως ἑστία παχυτάτη καὶ ἀνεξάλειπτος μιασμάτων, ἱκανῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τὴν διάρκειαν νὰ συντάμῃ καὶ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων καὶ ἐγγόνων ἡμῶν νὰ καταστήσῃ καχεκτικὴν καὶ προβληματικὴν ἐπὶ μακρὰς αἰώνων σειράς.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι καὶ οἰκονομολογικῶς ἐξεταζόμενον τὸ ζήτημα τοῦ φίλτρου ἡμῶν πρὸς τὰ διαχωρήματά μας εἶναι ἄξιον Ἀβδηριτῶν. Εἰξεύρετε ὅτι μόνον τὸ ἄζωτον καὶ ὁ φωσφόρος, ἅτινα ἐνυπάρχουσιν ἔτι ἐν τοῖς διαχωρήμασιν 100,000 ἀνθρώπων, ἀξίζουσι κατ' ἔτος ὑπὲρ τὸ ἓν εκατομμύριον δραχμῶν; ὅτι ἡ ἀπώλεια τοῦ εκατομμυρίου τούτου ἀναλογεῖ πρὸς ζημίαν τῆς γεωργίας ἴσης πρὸς 10 εκατομμύρια; Ἐσθίων ὁ ἄνθρωπος τροφάς, ὧν ἡ ἀρχικὴ προέλευσις εἶναι πάντοτε φυτική, ἀρύεται προφανῶς ἐκ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου τὰς πρὸς διατήρησίν του θρεπτικὰς οὐσίας, ἐπειδὴ δὲ τὰ φυτὰ ἐκμυζῶσιν αὐτὰς ἐκ τοῦ ἐδάφους, ἕπεται ἀναγκαίως ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος τρέφεται ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ ἐδάφους. Ὅταν ὅμως καθ' ἑκάστην ἐξαντλῶμεν τὸ ἔδαφος τρώγοντες φυτὰ καὶ τὰ δι' αὐτῶν τρεφόμενα ζῶα, τότε τί θὰ μείνῃ ἐν τῷ ἐδάφει; Ἐννοεῖται ὅτι πᾶσα ἡ δια-

λυτὴ καὶ συντελεστικὴ πρὸς θρέψιν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων οὐσία θέλει ἐξαντληθῇ καὶ ἐπὶ τέλους προκύψει ἀντὶ χοὸς καρποφόρου μόνον ἄμμος καὶ χάλικες· ἐντὸς τοιούτου ὅμως ἐδάφους δὲν φύονται φυτά.

Ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς δὲν ἐπιτρέπει πλέον οὔτε χρόνου οὔτε ὕλης ἀπώλειαν· ἐὰν δὲ διαπράξῃς τοιοῦτο ἔγκλημα κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς προόδου, τιμωρεῖς σεαυτόν· ἐν ἄλλαις λέξεσι, μένεις ὀπίσω, ἐνῷ ὁ πλέων μετὰ τοῦ ῥεύματος προοδεύει καὶ προκόπτει. Αἱ ἀκαθαρσίαι λοιπὸν αὗται, ἤγουν τὰ διαχωρήματα, ἀντὶ νὰ ἦναι τὴν σήμερον βάρος εἰς τὴν κοινωνίαν, ζημία χρηματικὴ καὶ πηγὴ ἐνοχλήσεων καὶ ἐπιδημιῶν, εἶναι τὸ εὐεργετικὸν μέσον τῆς ἐν εἴδει λιπασμάτων ἀποδόσεως εἰς τοὺς περὶ τὴν πόλιν ἀγροὺς τῶν οὐσιῶν ἐκείνων, ἅςτινας ἡ γεωργία ἐξήντλησεν ἐξ αὐτῶν, εἶναι θησαυρὸς ἀνεκτίμητος, οὗτινος οὐδέποτε πλέον θὰ θελήσῃ ν' ἀποστερηθῇ ἡ γεωργία, ἀφοῦ ἅπαξ ἀνεγνώρισεν αὐτόν. Μεταφέρονται λοιπὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ λιπαίνουσιν αὐτούς· οὐδὲν δὲ μέχρι τοῦδε λίπασμα ηὐδοκίμησε τοιουτοτρόπως, ὡς τὸ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων διαχωρημάτων. Καὶ αὐτοὶ οἱ μεμψίμοιροι, οἱ πάντας τοὺς νεωτερισμοὺς λοξῶς ὑποβλέποντες, ἰδόντες ὅτι οἱ γείτονες αὐτῶν ἔδρεψαν, ἄνευ κόπου καὶ δαπάνης σχεδόν, πολλαπλασίαν συγκομιδήν, ἔσπευσαν νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν τοιούτων λιπασμάτων.

Τούτου λοιπὸν γνωσθέντος καὶ γενικευθείσης τῆς χρήσεως τῶν τεχνητῶν λιπασμάτων, ἡ βιομηχανία οὐ μόνον τρόπους ἐξεῦρεν ἵνα καταστήσῃ αὐτὰ εὐμεταχείριστα, εὐθηνά, ἄνοσμα καὶ ἀνεπιβλαβῆ, ἀλλ' ἀμέσως ἐπελήφθη καὶ τῆς εὑρέσεως νέων συστημάτων ἀπαγωγῆς καὶ ἀπομακρύνσεως τῶν διαχωρημάτων· σήμερον δὲ γίνεται αὕτη ἐν ἁπάσαις ταῖς εὐρωπαϊκαῖς πόλεσι δι' ἀτμοκινήτων ἀντλιῶν ἐντελῶς καὶ ἀθορύβως καί, ὅπερ τὸ ἀξιολογώτερον, ἀντὶ τοῦ ἡμίσεος τῆς πρότερον ἀποτινομένης ἀποζημιώσεως. Παρεκτὸς τῶν πλεονεκτημάτων τούτων πρέπει ν' ἀπαριθμήσωμεν καὶ τὰ ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν σπουδαιότατα, ὅτι δηλαδὴ οὐδ' ἡ ἐλαχίστη πλέον δυσωδία διαχέεται ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, ὅτι αἴρεται ἀπ' αὐτῶν πᾶσα ἀφορμὴ μιάνσεως καὶ μολύνσεως καὶ ὅτι ἡ τοσοῦτον συντελοῦσα εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος καθαριότης τῶν οἰκιῶν προάγεται τοιουτοτρόπως κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις. Ἡ δὲ μεγίστη ὑπὸ τοῦ συστήματος τούτου παρεχομένη τῇ ἀνθρωπότητι εὐεργεσία, ἣν ὅμως αὕτη δὲν βλέπει παραυτα ὀφθαλμοφανῆ καὶ ἥτις μετά τινα χρόνον μόνον θὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ἐπιρροήν, εἶναι ἡ ἐξυγίανσις τοῦ ἐδάφους, τοῦ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν διαχωρημάτων διαποτιζομένου. Οὐδὲ σταγὼν πλέον αὐτῶν εἰσέρχεται καὶ μένει εἰς τὸ ἔδαφος, μετὰ παρέλευσιν δὲ ἐτῶν τινῶν ὁ ἀήρ, τὸ ἔδαφος καὶ τὸ φρεατιαῖον ὕδωρ ἀποκτῶσι πάλιν τὰς ζωογόνους διὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιότητας αὐτῶν, ἃς ἡ ἀπρονοησία αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἶχε μεταβάλλει εἰς αὐτόχρημα φονικάς. Ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ βιομηχανία τῶν λιπα-

σμάτων ἔχει συμφέρον νὰ μὴ ἀπωλεσθῇ οὐδὲ σταγὼν ἐκ τῶν διαχωρημάτων τούτων· ἰδοὺ λοιπὸν τὰ πάντα ὑποδεικνύουσιν ὅτι οἱ βόθροι εἰς οὓς ἐξ. . . ἀπορρήτων πίπτουσιν αἱ οὐσίαι αὗται, πρέπει νὰ ἦναι στεγανοί, τουτέστι νὰ μὴ ἐπιτρέπωσι τὴν δίοδον ὑγρότητος καὶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν εἰς τὸ ἔδαφος ἢ τὴν διάχυσιν τῶν ἐξ αὐτῶν ἀναδιδομένων ἀερίων εἰς τὸν ἀέρα.

Ἰδοὺ τέλος ἡμᾶς φθάσαντας εἰς τὸ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς παρούσης διατριβῆς ἀναγραφὲν δόγμα ὅτι ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἀκαταμάχητος ἡ

ἀνάγκη στεγανῶν βόθρων.

Ἐν Ἀγγλίᾳ συνέστησαν τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν πόλεων καὶ αὐτοῦ τοῦ κοινοβουλίου πολλαὶ ἐπιτροπεῖαι εἰδημόνων, ἐξετάσασαι τὸ προκείμενον ζήτημα καὶ ἀποφανθεῖσαι ὑπὲρ τῶν στεγανῶν βόθρων καὶ τῆς κατὰ μικρὰ διαλείμματα ἐκκενώσεως αὐτῶν. Ἡ δὲ Report of a Commitee appointed by the Resident of a Local Government Board to inquire into the several modes of treading town sewage ἀποφαίνεται ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς.

«Ἡ καθάρισις τῶν ὁδῶν καὶ τῶν οἰκημάτων εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν εὐεξίαν καὶ ὑγείαν· τὸ δὲ σπουδαιότερον ζήτημα εἶναι ἡ εὐθηνὴ καὶ ἀσφαλὴς ἀπομάκρυνσις τῶν περιττωμάτων καὶ διαχωρημάτων. Ἡ μακροχρόνιος ἀποταμίευσις αὐτῶν ἐντὸς βόθρων, σταύλων, σφαγείων ἢ ἄλλων χώρων ἐν μέσῳ τῶν πόλεων πρέπει ἐξάπαντος νὰ ἀπαγορευθῇ διὰ νόμων καὶ ποινῶν. Καθὼς ἀπαγορεύεται ὑπὸ ἀστυνομικῶν διατάξεων ἡ ἀποταμίευσις εὐφλέκτων οὐσιῶν καὶ ἡ χρῆσις ἀχύρων ἢ ξύλων εἰς τὴν οἰκοδομὴν οἰκιῶν καὶ στεγῶν, οὕτω δι' ἔτι μείζονος αὐστηρότητος ἔπρεπε ν' ἀπαγορεύσῃ ἡ ἐξουσία τοὺς διαχωρητοὺς βόθρους (ξηρολιθιᾶς) καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ ἀδιαλείπτως ὅπως οἵ τε ὑπάρχοντες μεταρρυθμισθῶσιν ἐντὸς τοῦ βραχυτέρου χρονικοῦ διαστήματος καὶ οἱ τῶν νεοδμήτων οἰκοδομῶν συμμορφῶσιν αὐστηρῶς πρὸς ἑνιαῖόν τι σχέδιον· διότι ὁ μὲν ἐκ τῶν πυρκαϊῶν κίνδυνος ζημιοῖ τὴν περιουσίαν μόνον, ὁ δὲ ἐκ τῶν βόθρων ἀπειλεῖ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ζωὴν οὐ μόνον ἑνὸς ἢ ὀλίγων κατοίκων, ἀλλ' ὁλοκλήρου τῆς πόλεως».

Ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ἀπηγορεύθη τῷ 1880 δι' ἀστυνομικῆς διατάξεως ἡ χρῆσις τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν φρεάτων τῶν κεντρικῶν τῆς πόλεως διαμερισμάτων μέχρι νεωτέρας διαταγῆς, τουτέστι μέχρι τῆς δραστηρίως ἐπισπευδομένης ἐξυγιάνσεως τοῦ ἐδάφους, ἣν ἐπιχειροῦσι νῦν διὰ τῆς καταναγκαστικῆς εἰσαγωγῆς στεγανῶν βόθρων εἴς τε τὰ δημόσια καταστήματα, τὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας καὶ τὰ οὐρητήρια τῶν ὁδῶν. Οἱ βόθροι οὗτοι δὲν ἔχουσι μείζονα τῶν 4 κυβικῶν μέτρων χωρητικότητα, κατασκευάζονται δὲ ἐκ μεγάλων ὀπτῶν πλίνθων ἢ πλακῶν καὶ ἐπιχρίονται δι' ἀσφάλ-

του· ἐκ δὲ τῶν βόθρων ἐνεργεῖται ἅπαξ τοῦ μηνὸς τοὐλάχιστον ἡ ἐκκένωσις τῶν διαχωρημάτων δι' ἀτμοκινήτων ἀντλιῶν καὶ ἡ ἀποκομιδὴ αὐτῶν διὰ στεγανῶν σιδηρῶν πίθων φορητῶν.

Τὸ μὲν ὕδωρ τῶν φρεάτων ἐν τοῖς πέριξ τῆς Νέας Ὑόρκης, ἔνθα ἐφαρμόζονται νῦν οἱ τοιοῦτοι βόθροι, ἔχει τὴν ἑπομένην σύνθεσιν ἐν 100000 μέρεσιν:

Ὑπόλοιπον ἐξατμίσεως	ὀργανικαὶ οὐσίαι	νιτρικὸν ὀξὺ	χλώριον	θειϊκὸν ὀξὺ	ἄσβεστος	μαγνησία	σκληρότης	μόνιμος σκληρότης
39.0	0.79	0.10	0.50	1.20	14.0	3.2	17.1	1,4

τὸ δὲ ὕδωρ τῶν φρεάτων ἐν τοῖς μεμολυσμένοις τῆς πόλεως διαμερίσμασιν

168.5	7.00	1.20	11.8	45.0	40,0	7.7	43.0	29.5

πᾶσαι δὲ αἱ πρόσθετοι αὗται οὐσίαι ἐλήφθησαν ἀναντιρρήτως ἐκ τῶν ἀκαθαρσιῶν, ὑφ' ὧν διεποτίσθη τὸ ἔδαφος ἐκ τῶν βόθρων τῶν διαχωρητηρίων. Ἐν καιρῷ ἐπιδημιῶν τὸ ὕδωρ τῶν τοιούτων φρεάτων γίνεται ὁ κυριώτερος φορεὺς τῶν μιασμάτων, καὶ ὅταν εἰς ἄλλα τμήματα τῆς πόλεως αἱ ἐπιδημίαι εὑρίσκωνται ἤδη εἰς ὕφεσιν ἢ ἐξαφανίζωνται, εἰς τὰ μεμολυσμένα διαμερίσματα ἐξακολουθοῦσιν ὑπάρχουσαι ἐνδημικῶς.

Διδακτικωτάτη εἶναι ἡ ἱστορία τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἀγγλίας ἰδίως πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς φοβερᾶς ἐπιρροῆς τῶν βόθρων, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ ἄλλῃ χώρᾳ τοσαῦται ἐγένοντο ἔρευναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1857 ἤρξατο ἐν Λονδίνῳ ἡ μεταρρύθμισις τῶν βόθρων καὶ ἡ εἰσαγωγὴ συστήματος ἀδιακόπου ἀποπλύσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἀφθόνων ὑδάτων τοῦ Ταμέσεως ποταμοῦ. Μόλις δὲ ἀπεπερατώθησαν αἱ κολοσσιαῖαι καὶ εἰκοσάδα ἑκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν στοιχίσασαι ἐργασίαι αὗται, αἵτινες κατὰ τὴν τελειότητα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν ὑπερβαίνουσι τὰς ἱστορικὰς ὑπονόμους (égouts) τῶν Παρισίων καὶ ἀμέσως πείθονται οἱ ἁρμόδιοι ὅτι ἡ διὰ τῶν ῥεόντων ὑδάτων ἀπαγωγὴ τῶν διαχωρημάτων καὶ σαρωμάτων ἐν γένει εἶναι οὐ μόνον ἀνεπαρκής, ἀλλὰ καὶ ἄτοπος. Ἐὰν μόνον πρὸς 9 δραχμὰς ὑπολογισθῇ ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν διαχωρημάτων ἑνὸς ἀνθρώπου, ἐν Λονδίνῳ σπαταλῶνται τοιουτοτρόπως εἰς τὸν ποταμὸν περισσότερα τῶν 37,000,000. Αἱ δὲ σεσηπυῖαι οὐσίαι, ἃς δέχονται τὰ ὕδατα τοῦ Ταμέσεως, ὅσον ἄφθονα καὶ ἂν εἶναι ταῦτα, μολύνουσιν οὐχ' ἧττον τὸν ποταμὸν καὶ καταστρέφουσι τοὺς ἰχθῦς, γινόμεναι παραίτια ἀπωλείας σπουδαίων τροφίμων διὰ τὰς πτωχοτέρας ἰδίως τάξεις. Ἐκτὸς δὲ τούτου παρετηρήθη ὅτι καὶ εἰς 70 μιλίων ἀπὸ τοῦ Λονδίνου ἀπόστασιν τὸ ὕδωρ τοῦ Ταμέσεως εἶναι ἔτι σεσηπός, μολύνεται δὲ καὶ ἡ πέριξ χώρα

καὶ γίνεται ἀκατοίκητος. Ἀπὸ τοῦ 1879 ἤδη ἤρξαντο ἐν Λονδίνῳ ἐφαρμόζοντες πάλιν στεγανοὺς βόθρους, οἵτινες κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἐν Manchester λειτουργούντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰσὶ κινητοὶ καὶ ἀπάγονται κατὰ πᾶσαν δευτέραν ἢ τρίτην ἡμέραν. Τὰ ἑκατομμύρια λοιπόν, ἅτινα ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀγγλίας ἐδαπάνησε χάριν τῶν διαχωρημάτων, μαρτυροῦσιν οὐ μόνον περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀλλὰ παρέχουσι καὶ τὸ διδακτικὸν παράδειγμα, ὅτι τοιαύτη τις ἀπομάκρυνσις καὶ ἀσώτευσις ὑλῶν τὰ μάλα τῇ γεωργίᾳ χρησίμων εἶναι ἄτοπος.

Ἐν ἑτέρῳ ἄρθρῳ θέλομεν πραγματευθῆ περὶ τῶν καταλληλοτέρων μεθόδων τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν διαχωρημάτων ἐκ τῶν στεγανῶν βόθρων καὶ περὶ τῆς τὴν κατασκευὴν εἰς λιπασμάτων χρησιμοποιήσεως αὐτῶν.

X*

ΠΕΡΙ ΒΟΤΑΝΙΚΗΣ ΕΚΔΡΟΜΗΣ ΕΝ ΑΤΤΙΚΗ*

Ἔχω νὰ δώσω λόγον περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων πενθημέρου βοτανικῆς ἐκδρομῆς, ἣν ἐποίησα ἀπὸ 29 Μαΐου μέχρι 2 Ἰουνίου 1883 μετὰ τοῦ φίλου καὶ μαθητοῦ μου κ. Τιμολέοντος Χόλτσμαν εἰς τὰ βορειοανατολικὰ μέρη τοῦ ὄρους Πάρνηθος, ἅτινα ἄλλοτε, ἰδίως ἕνεκα τῆς λῃστείας καὶ τῆς ἐλλείψεως ὁδῶν, ἦσαν μᾶλλον ἀπρόσιτα καὶ ἑπομένως δὲν εἶχον εἰσέτι ἐξετασθῆ ἀρκούντως ὑπὸ φυτολογικὴν ἔποψιν.

Ἐξητάσαμεν λοιπὸν ἰδίως τὴν ἐπέκεινα τῆς Δεκελείας πλευρὰν τοῦ Πάρνηθος κατὰ τὰς θέσεις Ἅγιον Μερκούριον, Μαλακάσαν, Μίλεσι μέχρις Ὠρωποῦ καὶ τῆς κοιλάδος Μπούκα μεταξὺ Ὠρωποῦ καὶ Μαρκοπούλου καὶ τὸ ἀλίπεδον καὶ τὰ περίχωρα τοῦ Ὠρωποῦ μέχρι τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, τοῦ χωρίζοντος τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τῆς Βοιωτίας. Τὰ ὅρια ταῦτα μεταξὺ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας εἶνε μὲν τὰ πολιτικά, οὐχὶ ὅμως φυσικά, διότι ἡ πλησίον τοῦ Ὠρωποῦ χώρα βοτανικῶς μετέχει μᾶλλον τοῦ χαρακτῆρος τῆς βοιωτικῆς ἢ τῆς ἀττικῆς χλωρίδος. Φυσικὰ ὅρια μεταξὺ Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν βλάστησιν, ἀποτελοῦσι τὰ ὑψώματα τῆς σειρᾶς τοῦ Κιθαιρῶνος, ἡνωμένης ἀνατολικῶς μετὰ τῆς σειρᾶς τοῦ Πάρνηθος. Τὰ ὅρια ταῦτα εἶνε, ὅπως πολλάκις τὰ ὑψηλὰ ὄρη ἀνυπέρβλητα διὰ φυτά τινα. Καὶ ὄντως ἐν τῷ πεδίῳ πλησίον τοῦ Ὠρωποῦ, εὕρομεν εἴδη τινὰ γνωστὰ μὲν εἰς ἡμᾶς ὡς κοινότατα ἐν τῷ ὀροπεδίῳ τῆς Βοιωτίας, ἀλλὰ ἄγνωστα καὶ ἀνύπαρκτα ἐν τῇ μεσημβρινῶς τοῦ Πάρνηθος καὶ Κιθαιρῶνος ἀττικῇ χώρᾳ. Τοιοῦτον φυτὸν εἶνε ἰδίως ἡ ἀγρία Κινάρα (ἢ Κυνάρα, Cynara Cardunculus Linn.[1]), κοινοτάτη οὖσα ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Βοιω-

* Ἀνεκοινώθη ἐν συνεδρίᾳ τοῦ Φυσιογνωστικοῦ τμήματος.

1 Ταυτίζουσί τινες (ὁ Sprengel, ὁ Lenz) τὸν Κάκτον τοῦ Θεοφράστου μετὰ τούτου.

τίας μεταξὺ Θηβῶν καὶ Κωπαΐδος, ὡς καὶ ἐν τῷ ἀλιπέδῳ τῆς Ἀργολίδος, ἐπίσης κοινὴν εὕρομεν περὶ τὸν Ὠρωπόν. Ἄφθονον πλησίον τοῦ Ὠρωποῦ εὕρομεν καὶ σκιαδοφόρον φυτόν, ἄγνωστον μὲν μέχρι τοῦδε ἐξ Ἀττικῆς τοῖς φυτολόγοις, γνωστὸν δ' ἐπίσης ἐκ Βοιωτίας (κατὰ τὸν Fraas) καὶ ἐκ τῶν νήσων, τὴν Ridolfia segetum Mor., ἣν κοινῶς ἄγριον Ἄνηθον καλοῦσιν οἱ ἐγχώριοι. Ἄλλα φυτὰ ἐπίσης νέα διὰ τὴν ἀττικὴν χλωρίδα παρατηρηθέντα κατὰ πρῶτον ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην, εἶνε τὰ ἑξῆς. ἡ Silene trinervia Seb. et Maur., ἡ Malope malacoides Linn. καὶ τὸ Physospermum aquilegifolium All., ὥστε ἐν συνόλῳ πέντε εἴδη φυτῶν παρετηρήσαμεν, ἅτινα προηγουμένως δὲν εὑρέθησαν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἀττικῆς, καὶ ταῦτα εἶνε ἀρκετά, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Ἀττικὴ φυτολογικῶς εἶνε ἡ μᾶλλον γνωστὴ ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοσαύτας ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἐξετάσεις καὶ ἐκδρομὰς ὑπὸ *Sartori*, *Spruner*, *Ὀρφανίδου*, ἐμοῦ καὶ ἄλλων γενομένας.

Τὰ συστατικὰ ἐν γένει τῆς χλωρίδος τῶν μερῶν ἐκείνων εὕρομεν, ὡς εἰκός, ἀνάλογον πρὸς τὰ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἀττικῆς. Ὡς ἀξιοσημείωτα, ἂν καὶ ἤδη εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς παρατηρηθέντα, ἀλλὰ κατά τι σπανιώτερα, ἀναφέρω τὰ ἑξῆς εἴδη· Colutea arborescens Linn. (ἐν τῇ κοιλάδι Μπούκας), Trifolium intermedium Guss. καὶ Trif. hirtum All. (πέριξ τῆς Μαλακάσας), Lavatera unguiculata Desf. καὶ Zacyntha verrucosa Gärtn. (μεταξὺ Δεκελείας καὶ Μαλακάσας), τὸ ὡραῖον χειλανθὲς, Thymbra spicata Linn., ὅπερ εἶχε εὑρεθῇ μέχρι τοῦδε μόνον ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, νῦν δὲ ἄφθονον ὑφ' ἡμῶν εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ Πάρνηθος ἄνωθεν τοῦ Ὠρωποῦ καὶ ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Μπούκας, τὸ Marrubium peregrinum Linn. ἕτερον χειλανθὲς σπάνιον εἰς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ μέρη τῆς Ἀττικῆς, κοινὸν δὲ πλησίον τοῦ Ὠρωποῦ· Salvia pratensis Linn., Teucrium Chamaedrys Linn. καὶ Daphne Gnidium Linn. πλησίον Ἁγίου Μερκουρίου, κτλ.— Ἐντὸς τοῦ μικροῦ χωρίου Μίλεσι, κειμένου μεταξὺ Μαλακάσας καὶ Ὠρωποῦ, παρετηρήσαμεν τὸ ἀφθόνως ἐν αὐτῷ φυόμενον *Κώνειον* (Conium maculatum Linn.), ὅπερ οἱ ἀλβανοὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου ὀνομάζουσι *Καρμπούσσα* (Carbussa) καὶ γνωρίζουσι ὅτι εἶναι δηλητηριῶδες. Παρατηρῶ ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ κατὰ πόσον εἶνε ἀξιοσημείωτον, ὅτι τὸ κώνειον εὑρίσκεται πάντοτε πλησίον τῶν οἰκιῶν ἢ περὶ τὰ ἐρείπια αὐτῶν ἐν χωρίοις, ὅπως ἐν τῷ χωρίῳ Χασσιὰ τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰς ἄλλα, ἰδίως ὀρεινὰ χωρία. Ὁ σταθμὸς οὗτος τοῦ φυτοῦ τούτου εἶνε ὕποπτος καὶ εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ φυτὸν τοῦτο δὲν εἶνε ἐξ ἀρχῆς αὐτοφυὲς ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ εἰσήχθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐξ Ἀσίας καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ὡς φάρμακον καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, διότι ὡς γνωστὸν ἐχρησίμευεν καὶ ὡς δηλητήριον διὰ τοὺς εἰς θάνατον καταδικαζομένους. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶνε καὶ ὁ *Alph. de Candolle* (Géogr. bot. p. 707.) λέγων διὰ τὸ κώνειον «probablement d'ori-

gine asiatique». Ὁ *Θεόφραστος* λέγει περὶ τοῦ κωνείου (ἐν Π. φυτῶν ἱστορ. IX, 15, 8.) «τὸ κώνειον ἄριστον περὶ Σοῦσα καὶ ἐν τοῖς ψυχροτάτοις τόποις. Γίνεται δὲ καὶ ἐν τῇ Λακωνικῇ τὰ πολλὰ τούτων, καὶ γὰρ αὕτη πολυφάρμακος.» Πειθανώτατον λοιπὸν ὅτι τὸ κώνειον εἰσήχθη ἐκ Περσίας καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Ἀσίας εἰς Ἑλλάδα. Ὁ μεταγενέστερος *Διοσκορίδης* (π. ὕλης ἰατρικῆς Δ'. 79) λέγει «ἐνεργέστατον δὲ (τὸ κώνειον) ἐστὶ τὸ κρητικὸν καὶ μεγαρικὸν καὶ τὸ ἀττικὸν καὶ τὸ ἐν τῇ Χίῳ καὶ Κιλικίᾳ γενόμενον». Ὡς φαίνεται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Διοσκορίδου ἡ καλλιέργεια τοῦ φυτοῦ εἶχεν ἤδη ἐξαπλωθῇ.

Δὲν δύναμαι νὰ παραλείψω καὶ τὴν λυπηρὰν ἐντύπωσιν, ἣν μᾶς ἐπροξένησεν καὶ ἡ ἐνταῦθα γιγαντιαίοις βήμασι προβαίνουσα καταστροφὴ τῶν δασῶν, ἰδίως ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ κ. Συγγροῦ πλησίον Μαλακάσης, Κακοσαλεσίου κτλ.

Καὶ ταῦτα ἐν συντόμῳ τὰ ἐν τῇ ἐκδρομῇ ταύτῃ ὑφ' ἡμῶν παρατηρηθέντα καὶ ἐνδιαφέροντα τὴν συμπλήρωσιν τῶν περὶ τῶν φυτῶν τῆς Ἀττικῆς γνώσεων ἡμῶν. Εἶνε καὶ ἄλλα τινὰ μέρη τῆς Ἀττικῆς ἧττον γνωστὰ ὡς πρὸς τὴν χλωρίδα, ὡς λ.χ. ὁ Κιθαιρών, τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πάρνηθος μέρη, τέλος μέρη τινὰ τῆς λαυριωτικῆς χώρας κτλ. Ὅθεν, ὅπως τὸ ἔργον ἡμῶν περὶ τῶν φυτῶν τῆς Ἀττικῆς γείνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν τελειότερον, ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐξετασθῶσι καὶ ταῦτα· καὶ ὠφελιμώτεραι μάλιστα θὰ εἶνε αἱ ἐφετιναὶ ἐκδρομαὶ αἱ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ *Παρνασσοῦ* γενησόμεναι, διότι δύνανται νὰ γείνωσιν ἐν ὥρᾳ καταλληλοτέρᾳ τοῦ ἔτους.

Αρ. Θ. Δε Χελδράϊχ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Εἰς τὸ ἐν Πειραιεῖ μουσεῖον τῶν ἀρχαιοτήτων κατετέθη πρό τινος ἐπιτύμβιος λίθος τῶν συνήθων μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως καὶ ἐπιγραφῆς ἄνω. Ὕψος τοῦ λίθου 0,49, πλάτος 0,36. Καὶ ἡ μὲν ἀνάγλυφος παράστασις εἰκονίζει δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι ἄνδρα πωγωνοφόρον ἐπὶ ἕδρας μετ' ἀνακλίσεως καθήμενον, τοὺς πόδας ἐπὶ μικροῦ ἑδράνου ἀναπαύοντα, καὶ τὴν μὲν δεξιὰν τείνοντα πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ ἱστάμενον τὴν δ' ἀριστερὰν ἐπὶ τῶν μηρῶν ἀφελῶς ἐρριμμένην ἔχοντα. Ἀριστερᾷ τῷ ὁρῶντι προσέρχεται νεανίας πωγωνοφόρος τῇ δεξιᾷ ἔχων τὴν τοῦ καθημένου ἀνδρὸς δεξιάν, τῇ δ' εὐωνύμῳ συγκρατῶν τὸ ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου κατερχόμενον ἱμάτιον, ἐφ' οὗ φαίνονται ἐξέχοντες μόνοι οἱ δάκτυλοι τῆς χειρὸς

ταύτης. Τοῦ νεανίου γυμνὸν μέρος τοῦ στήθους μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ τῆς χειρός.

Ἡ δ' ἄνωθεν τούτων ἐπιγραφὴ κεκολοβωμένη ὑπὸ τῆς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀποθραύσεως τῆς πλακὸς φέρει τάδε:

····Ο ΓΕΝΟΥϹ ΑΧΑΡΝΕΥ[Ϲ
ΛΕΙΟΥϹΑΧΑΡΝΕΥ[Ϲ

Ἀνευρέθη ἐν τῇ θαλάσσῃ ἡ πλὰξ ἀνελκυσθεῖσα ὑπὸ τῆς βυθοκόρου κατὰ τὰς ἀρχαίας Ἁλάς.

ΣΙΦΝΟΥ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Ἐγγὺς τῆς ἐν Σίφνῳ ἱερᾶς μονῆς τῆς Παναγίας Βρύσεως, ἐντὸς κήπου ἀνήκοντος τῇ μονῇ ταύτῃ σώζεται μικρὰ κάλπη τετραγωνικοῦ σχήματος λίθου λευκοτάτου χρησιμεύουσα σήμερον εἰς διοχέτευσιν ὕδατος εἰς δεξαμενὴν ἐπὶ τοῦ περιβλήματος τῆς ὁποίας εἶνε ἱδρυμένη ἡ κάλπη. Ἄνω ἐπὶ τῆς στενῆς αὐτῆς ἐπιφανείας φέρει μικρὸν ὕψωμα εἰς δήλωσιν τοῦ μέρους τῆς προσαρμογῆς τοῦ ἀπολεσθέντος πώματος. Οὐδὲν ἄλλο ἔκτακτον ἔχει ἡ μικρὰ αὕτη κάλπη ἢ τὴν ἐξ ἑνὸς ὀνόματος ἐπ'αὐτῆς ἐπιγραφήν. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας δηλ. τῶν μακροτέρων πλευρῶν διὰ γραμμάτων λεπτοτάτων καὶ ἐλαφρότατα κεχαραγμένων καὶ ἀποτετριμμένων δέ πως ὑπὸ τοῦ χρόνου εἶνε γεγραμμένον τό δε τὸ ὄνομα:

ΠΑΡΑΜΟΝΙϹ

Εἶνε κύριον ὄνομα τοῦτο καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνῆκον εἰς τὴν γυναῖκα βεβαίως, ἧς τὰ ὀστᾶ περιελάμβανεν ἡ κάλπη, ἢ εἶνε δηλωτικὸν αὐτῆς ταύτης τῆς κάλπης;

Ἐπὶ ἑτέρας κάλπης τῶν συνήθων, τῶν ἐν σχήματι σφαίρας, τῶν μὴ φερουσῶν τὴν λεπτὴν ἐξεργασίαν ἐπὶ τῆς ἔξω ἐπιφανείας γράμμασι χρόνων ῥωμαϊκῶν ἄνευ ἐπιμελείας τινὸς γεγραμμένοις φέρονται τάδε:

ϹΩΤΕΙΡΑ
ΕΥΜΕΝΟΥϹ ΧΑΙΡΕ
ϹΠΑΡΤΥΧΟϹ
ϹΠΑΡΤΥΧΟΥ

Ὑπάρχει δ' ἡ κάλπη ἐν τῷ Κάστρῳ.

Ἐν τῷ Κάστρῳ ὁμοίως ἐπί τινος τοίχου οἰκίας ἐνῳκοδομημένη πλὰξ λίθου λευκοῦ φέρει τάδε:

ΦΕΡΕΝΙΚΟϹ
ΕΡΑΤΩΝΥΜΟΥ
ΧΑΙΡΕ

Τὰ γράμματα Ῥωμαϊκὰ πλὴν μετὰ πλείονος ἐπιμελείας ἐξειργασμένα.

Ἔξωθεν τοῦ Κάστρου καὶ ὀλίγον ὑπὲρ τὸν παρ'αὐτὸ χειμάρρου πρό τι-

νος οἰκίσκου ἀγροτικοῦ ἀνάκειται βάθρον ἀνδριάντος ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὅπου οἱ τύποι τῆς ἐγγομφώσεως τῶν ποδῶν ἀμφοτέρων ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ βάθρου σώζονται τάδε:

...... ϽΕΙΟΣ
.... ΕΙΝΟ
.... ΡΙΟΣΣ
. ΙΜ ΑΔΕΛΦΟ
..... ΕΟ....
. ΙΣΜΕΝΕΙΣΤΗ
... ΦΙΛΙΠΑΤΡΙ
. ΔΙΟΜΝΑΜΗΣ
. ΑΙΤΗΣΑΝΤΙ
ΧΑΡΙΤΟΜΕΝΟΣ
Ψ Β Δ

Οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ ἄλλα καὶ κατὰ τοῦτο καὶ πολλαχοῦ τῆς νήσου εἴτε κατὰ χώραν, εἴτε μεταβαλόντα θέσιν κεῖνται. Ταῦτα μετὰ τῶν ἄνω πάντα συλλέξαντες καὶ ἐν τῷ καταλλήλῳ κεφαλαίῳ τῶν *Σιφνιακῶν* τάξαντες ὁμοῦ πάντα ἐν δέοντι δημοσιεύσομεν.

Ἰωάν. Χ. Δραγάτσης

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΑΦΟΙ ΕΝ ΠΑΛΗι ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Ἡ ἀρχαία πόλις Πάλη, ἡ μετὰ τὴν Σάμην ἀξιολογωτάτη τῆς Κεφαλληνίας[1], ἔκειτο κατὰ τὰ ἱστορούμενα, τὴν ἐπιτόπιον παράδοσιν καὶ καθ' ἃ ἐκ τῶν σωζομένων ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων καταφαίνεται, εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύας τοῦ σημερινοῦ Παληοκάστρου ἐκτεινομένη μέχρι τῆς παραλίας, ἓν περίπου στάδιον ἀπέχουσα πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως Ληξουρίου, ἑτέρωθεν δ' ἐκείνης ἦσαν βορειοανατολικῶς μὲν ὁ ναύσταθμος, ἔνθα σήμερον ἀκριβῶς ἡ θέσις Καραβοστάσι παρὰ τὴν παραλίαν Ριτσᾶτα, νοτιοανατολικῶς δὲ τὸ κοιμητήριον[2] ἔνθα ἐθάπτοντο οἱ Παλεῖς ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καθ' ἃ ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλοτε εὑρεθέντων τάφων ἐγένετο δῆλον, φαίνεται δὲ βέβαιον ὅτι ἡ νεκρόπολις ἔκειτο ὅπου αἱ σημεριναὶ τοποθεσίαι Λαχοί, Δρακοσπηλιὰ καὶ Πλατυγιαλός, ὁσάκις μάλιστα σκάπτεται ἐκεῖ βαθέως τὸ ἔδαφος, πάντοτε σχεδὸν ἀνευρίσκονται τάφοι ἀρχαῖοι, ὧν τρεῖς κεῖνται ἐγγύτατα ἀλλήλοις παραλλήλως λελαξευμένοι ἐπὶ βράχου εἰς θέσιν Δρακοσπηλιὰ δεξιᾷ τῇ εἰς Ἀνωγῆν ἀγούσῃ, παρὰ τὸ κτῆμα τοῦ Κ. Χ. Ἰακωβάτου— Ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων ὅμως κατ' αὐτὰς τάφων εἰς τὸ ἐκχερσούμενον

1 Ραγκαβῆ, Ἑλληνικὰ τόμος γ'. σ. 737.
2 Ἰόνιος ἀνθολογία Δ. σ. 761. 805 κλ.

ἤδη κτῆμα τοῦ κ. Κ. Σαγβινάτσου, νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβέστερον ἡ θέσις τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου. Καὶ ὄντως τὸ ἐγγύτατα τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος εἰς Πλατυγιαλὸν κείμενον κτῆμα τοῦτο εἶνε τὸ μᾶλλον ἐπίπεδον καὶ κατάλληλον πρὸς ταφὴν μέρος τῶν ἐκεῖ θέσεων, ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τῶν κατ' αὐτὰς πολλῶν καὶ ἐγγὺς εὑρεθέντων μνημάτων, καὶ ἐκ κλιμάκων εὑρεθεισῶν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀγουσῶν ἴσως εἰς ὑπογείους κρύπτας, ὁ ἰσχυρισμὸς ἡμῶν δὲν φαίνεται ἄτοπος, ὅτι δηλαδὴ ἐκεῖ ἦν ἀκριβῶς ἡ θέσις καὶ τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ ἀρχαίου κοιμητηρίου οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Ρωμαίων καθ' ἃ κατωέρω δειχθήσεται, καὶ ἐπὶ τῶν μετέπειτα πιθανῶς χρόνων μέχρις οὗ κατῳκίσθη τὸ σημερινὸν Ληξούριον[1]· βεβαιότατα δὲ τὸ νεκροταφεῖον δὲν περιεκλείετο ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς πόλεως, ἀλλ' ἦν ἐν τοῖς ἀγροῖς καθ' ἃ τὸ πάλαι παρ' ἅπασι σχεδὸν τοῖς Ἕλλησι ἐθίζετο πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων[2].

Οἱ ἀνευρεθέντες τάφοι ἦσαν πολλοί, τρεῖς ὅμως μόνον ἐσεβάσθησαν οἱ τὴν ἀξίαν τῶν ἀρχαιοτήτων ἀγνοοῦντες ἐργάται, πιθανῶς δὲ καὶ ἄλλοι ὡς οὗτοι, λίθινοι τάφοι θὰ ἀνακαλυφθῶσι διαρκουσῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐκχερσώσεως. Ἰδοὺ ἐν συντόμῳ περιγραφὴ τῶν εὑρημάτων.

Αἱ κλίμακες ἔχουσι βαθμῖδας ἐπιμήκεις καὶ ἀρκετὰ πλατείας ἐξ ἐντοπίου λίθου (πώρου) καλῶς εἰργασμένου, κανονικώτατα δὲ καὶ ἐν ἰσομετρίᾳ ἐπιτεθειμένας ἀλλήλαις· αἱ δὲ τῶν τάφων πλάκες δὲν εἶνε προσκεκολλημέναι ἀσβέστῳ ἢ ἡνωμέναι σιδήρῳ ἀλλ' ἁπλῶς τεχνικώτατα προσηρμοσμέναι ἀλλήλαις κατὰ τὰ ἄκρα καὶ τὰς γωνίας, ἐξεσμέναι δὲ κάλλιστα. Οἱ τάφοι ἔχουσι μῆκος μὲν 1,75 πλάτος δὲ 0,65 κεῖνται δὲ πρὸς νότον, ἀλλ' οὐδὲν ἔχουσι τὸ διακριτικόν, τὰ δὲ ἐν αὐτοῖς εὑρεθέντα ὀστᾶ εἰσὶν ἀπολιθωμένα κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις τοῦ διαπρεποῦς ἰατροῦ κ. Ἰακωβάτου. Ἐν τοῖς τάφοις εὑρέθησαν ἐπίσης κατορυχθέντα ἐκεῖ καθ' ἃ παρ' Ἕλλησιν εἴθισται, τὸ πάλαι, διάφορα πήλινα ἀγγεῖα, προσόμοια πρὸς ληκύθους καὶ ὑδρίας, μικρὸν δὲ μόνον σκεῦος, κύλιξ πιθανῶς ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τῆς ἀξίνης τῶν ὀνειρευομένων ἐκεῖ κεκρυμμένους θησαυροὺς ἐργατῶν[3], ἐν γένει ὅμως τὰ ἀγγεῖα ταῦτα καθ' ἃ ἐκ τῶν συντριμμάτων φαίνεται δὲν ἔχουσιν ἀρχαιολογικήν τινα σπουδαιότητα, εἰ καὶ κεχρωματισμένα, δὲν ἔχουσι δὲ ποικίλματα, εἰσὶ δὲ καὶ λίαν εὔθραυστα. — Εὑρέθησαν πρὸς τούτοις καὶ δύο ἕτερα μετάλλινα τεμάχια στρογγύλα, ὧν τὸ ἕτερον ἔχει τρεῖς συμμετρικὰς κυκλοτερεῖς ἐγκεχαραγ-

1 Πότε κατῳκίσθη, ἴδε Χιώτου ἀπομνημονεύματα. Ἑπτανήσου III 63 κλ. ἀλλ' ἀμφιβάλλομεν περὶ τῆς ἀκριβείας.

2 Romani e Peracchi Dizion: ἐν λέξει Sepolcro σελ. 551 τομ. 5.

3 Τὰ εὑρήματα ὑπάρχουσι παρὰ τῷ κ. Σαγβινάτῳ, οὗ ἀπόντος ἐγένετο ἡ θραῦσις τῶν ἀγγείων καὶ ἡ τῶν λοιπῶν τάφων καταστροφὴ ἀλλ' ὅστις μαθὼν τοῦτο ἐπέπληξε τοὺς ἐργάτας διατάξας τὴν τήρησιν τῶν τάφων ὡς εὑρέθησαν.

μένας πέριξ γραμμάς, εἶνε δὲ μικρὸς δίσκος εἰς σχῆμα σημερινοῦ ἐπιπέδου πετάλου, τὸ δ' ἕτερον εἶνε παλαιὸν μετάλλινον κάτοπτρον, καθ' ἃ ἦν ἐν χρήσει πρὸ τῶν ὑαλίνων κατόπτρων παρά τε ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εὕρημα ὅπερ ὁδηγεῖ ἡμᾶς νὰ ὁρίσωμέν πως τὴν χρονολογίαν τῶν τάφων τούτων, εἶνε τὸ ἔν τινι αὐτῶν εὑρεθὲν μετάλλιον ἐξ ὀρειχάλκου, ἔχον μὲν τὸ σχῆμα τοῦ σημερινοῦ διωβόλου ἀλλὰ κατὰ πολὺ παχύτερον τούτου. Τὸ μετάλλιον τοῦτο πιθανῶς θὰ ἐτέθη κατὰ τὰ παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐθιζόμενα εἰς τὸ στόμα τοῦ ἐνταφιασθέντος, τοιαύτη δὲ συνήθεια καὶ παρὰ τοῖς μετέπειτα θὰ ὑπῆρχε διότι καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἴς τινα τῆς νήσου μέρη ἐθίζεται τοῦτο, ἀκριβῶς ὡς παρ' ἀρχαίοις, ναύλου καλουμένου τοῦ τοιούτου νομίσματος[1].

Τὸ μετάλλιον φέρει ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡραίαν γυναικείαν προτομὴν κατὰ κρόταφον, πέριξ δὲ τὰς λέξεις

DIVA FAUSTINA

ἀφ' ἑτέρου δὲ γυναῖκα πιθανῶς, ὀρθίαν φέρουσαν χιτῶνα ποδήρη καὶ κρατοῦσαν δόρυ ἴσως εἰς τὴν ἀριστεράν, τὴν δὲ δεξιὰν τεταμένην μὲν ἔχουσα μὴ διακρινομένου ὅμως ἐὰν κρατῇ τι, πέριξ δὲ τὴν λέξιν

AETERNITA (S)

ἧς ἀπετρίβη ὁλοσχερῶς τὸ τελευταῖον γράμμα S. Δὲν εἶνε βεβαίως νόμισμα τῆς ἀρχαίας Κεφαλληνίας[2], οὐδὲ νόμισμα ἢ μετάλλιον τῆς νήσου ἐπὶ Ρωμαίων[3], διότι τότε αἱ πόλεις τῆς ἄλλοτε μεγαθύμου νήσου εἰ καὶ κηρυχθείσης ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου, ἦσαν ὅλως ἄσημοι, ἡ Πάλη μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λιβίου[4] ἦτο καὶ ἐλέγετο πτωχὴ (inops) ἡ ἰσχυρὰ δὲ καὶ πλουσία Σάμη ἦτο ἐντελῶς κατεστραμμένη μετὰ τὴν πολιορκίαν αὐτῆς τῷ 187. π. Χ. καὶ μόλις ἐσώζοντο τὰ ἐρείπια αὐτῆς ἐπὶ Στράβωνος[5]. Τὸ μετάλλιον τοῦτο εἶνε καθαρῶς ρωμαϊκόν, φέρον ἐγκεχαραγμένην τὴν

1 Λουκιανὸς περὶ πένθους. Ἡσύχιος ἐν λέξει Δανάκη, Σουΐδας καὶ Πολυδεύκης ἐν λέξεσι ναῦλος καὶ πορθμήϊον.

2 Τῆς ἀρχαίας Κεφαλληνίας σώζονται ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα νομίσματα, τῶν πέντε αὐτῆς πόλεων Σάμης, Πάλης, Κράνης, Πρώνων καὶ Νάσου ἢ Νισαίου (σημερινῆς Ἄσου ;). Ἔνια δὲ φέρουσι μόνον τὸ ὄνομα Κεφαλληνία. Ἴδε Π. Λάμπρου κατάλογον νομισμάτων τῶν Ἰονίων νήσων παρὰ Ποστολάκᾳ 121 καὶ Barthelemy, Numismatique ancienne ἐν ἐγκυκλοπαιδείᾳ Dorel 182.

3 Ἐν Κερκύρᾳ ἐκόπησαν ἴδια τῆς νήσου μετάλλια ἐπὶ τιμῇ Ρωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ αὐτοκρατειρῶν, καὶ δὴ διὰ τὸν Αὐρήλιον καὶ Φαουστίναν II ἐξ ὀρειχάλκου ἴδε S. Sauveur I ch: XXXV 173, καὶ ἐν Κυθήροις εὑρέθη προσόμοιον μετάλλιον πρὸς τὸ ἐν Πάλῃ εὑρεθὲν φέρον τὴν προτομὴν μιᾶς Φαουστίνης καὶ τὰς λέξεις Diva augusta Faustina ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν λέξιν Aeternitas. S. Sauveur III 364.—

4 T. Livius b. 38 σελ. 18.

5 Στράβων 6 10 σελ. 488.

προτομὴν ρωμαίας αὐτοκρατείρας, τρεῖς δὲ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἱστορίᾳ βασίλισσαι ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο[1].

Καὶ τὰς τρεῖς ταύτας βασιλίδας ἐξόχους ἐπὶ κάλλει κατὰ τὰ ἱστορούμενα, καὶ λεπτότητι πνεύματος, ὅσον ἐκλύτους τὰ ἤθη, οἱ Ρωμαῖοι οὐχ' ἧττον ἠξίωσαν ἀγαλμάτων, μεταλλίων καὶ θείων τιμῶν, ἀναβιβάσασαι αὐτὰς καὶ εἰς τὸν Ὄλυμπον[2]· πρώτη τούτων ἦν ἡ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (Aurelius Fulvius Antoninus Pius) βασιλεύσαντος ἐν Ρώμῃ τὸ ἔτος 138-161 μ.Χ. ὀνομαζομένη Faustina Senior ἢ Annia Galeria Faustina, δευτέρα δὲ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου (Marcus Aelius Aurelius Verus Antoninus) θυγάτηρ τῆς πρώτης, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 161-180 μ.Χ. ὀνομαζομένη Faustina Junior, pia, augusta, καὶ mater castrorum[3] πρὸς τιμὴν δ' ἀμφοτέρων ἐκόπησαν χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα μετάλλια, τρίτη δὲ ἡ τρίτη ἐκ τῶν πολλῶν συζύγων τοῦ ἐκτεθηλυμένου αὐτοκράτορος Ἡλιογαβάλου βασιλεύσαντος τῷ 217-222 μ.Χ.[4] ὀνομαζομένη Annia Faustina augusta ἐπὶ τιμῇ τῆς ὁποίας ἐκόπησαν μόνον ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ, ἀμφίβολον δὲ ἂν καὶ χρυσᾶ[5].

Ἐκ τῶν σωζομένων καὶ ἐν συλλογαῖς τηρουμένων γνωστῶν ρωμαϊκῶν νομισμάτων καὶ μεταλλίων[6] τὰ φέροντα τὸ ὄνομα τῆς Φαυστίνης τὸ εὑρεθὲν ἐν τοῖς ἐν Πάλῃ τάφοις μετάλλιον, φαίνεται μᾶλλον ὅτι φέρει τὴν προτομὴν τῆς πρώτης, ἤτοι τῆς τοῦ Ἀντωνίου Πίου συζύγου διότι ἐκτὸς τῆς ὁμοιότητος τῆς προτομῆς τοῦ ἐν Πάλῃ νομίσματος πρὸς τὰ ἐν ταῖς ρηθείσαις συλλογαῖς τὰ φέροντα τῆς Φαυστίνης πρώτης τὴν κεφαλήν, ἀλλὰ καὶ διότι φέρει καὶ τὸ ἐπίθετον Diva ὅπερ δὲν φέρουσι τὰ τῶν ἄλλων ὁμωνύμων αὐτοκρατειρῶν τὰ μετάλλια· διαφέρει ὅμως τὸ ἐν Πάλῃ κατὰ τὴν ἀντίθετον ὄψιν, διότι ἐνῷ τοῦτο ἔχει παράστασιν γυναικὸς ὀρθίας ἐκεῖνο ἔχει γυναῖκα καθημένην, ἀλλὰ μὲ τὴν αὐτὴν περίπου περιβολήν[7].

Ἡ ἐν τῷ μεταλλίῳ τῆς Πάλης παράστασις τῆς ὀρθίας ἢ πετομένης[8] γυναικός, εἶνε ἴσως παράστασις γυναικείας θεότητος, διότι αἱ δύο Φαυστῖναι ἥ τε πρεσβυτέρα καὶ ἡ νεωτέρα (senior-junior) εἰκονίζονται ὡς Ἀρτέμιδες, ἡ πρώτη ἰδίᾳ ὡς Κυβέλη ἢ Δημήτηρ, καὶ ἡ δευτέρα ὡς Ἀφρο-

1 Romani e Peracchi Dizion: d'ogni mithologia ed antichità vol: 2,294—vo:l 8. 116 καὶ 7. 220.

2 Romani etc ἔνθα ἀνωτέρω—Barthelemy Numismatique ancienne περὶ τῶν δύο πρώτων Φαυστινῶν 93.

3 Barthelemy 339 καὶ Atlas 110. ἀριθμός.

4 Bouillet Dizion: σελ. 801.

5 Barthelemy 342.

6 Smith biografie, mythologie et geographie anciennes 278. Barthelemy atlas 106-110 ἀριθμοί.

7 Πολλαὶ αἱ παραστάσεις τῶν μεταλλίων τῶν Φαουστινῶν.

8 Καθ' ἃ τὸ ἐν Κυθήροις τῆς Φαυστίνας νόμισμα S. Sauveur III 364 XXXIV.

δίτη, τεκμήρια ταῦτα τῆς ποταπῆς κολακείας καὶ τῶν ἀσθενῶν χαρακτήρων τοῦ τότε ῥωμαϊκοῦ λαοῦ[1].

Μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἔρευναν πρὸς διασάφισιν τῶν παραστάσεων, προβῶμεν ἤδη εἰς τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τῶν τάφων. Βεβαίως ἐπὶ παρῳχημένων, ἡ αὐστηρὰ ἀκρίβεια εἶνε δυσχερής, πιστεύομεν ὅμως ὅτι εἰμποροῦμεν νὰ θέσωμεν τὰ ἄκρα ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων παλαιότερον ἢ νεώτερον περικλείεται ἡ ἐποχὴ αὐτῶν, καὶ δὴ ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἔζησαν αἱ ῥηθεῖσαι αὐτοκράτειραι, καθ' οὓς τὰ εἰρημένα μετάλλια ἐκόπησαν ἐπὶ τιμῇ αὐτῶν. Οἱ τάφοι τῆς Πάλης δὲν εἶνε ἀφεύκτως ἀρχαῖοι ἑλληνικοί, ὡς πολλοὶ ἄλλοτε τοιοῦτοι εὑρέθησαν ἐκεῖ που καὶ ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν τοῦ Παληοκάστρου, ἀλλ' οὐδὲ τάφοι ἐπὶ Μακεδόνων εἰς οὓς οὐδέποτε ὑπήχθησαν οἱ Παλεῖς ματαίως πειραθέντος τοῦτο τοῦ Φιλίππου Γ' τῷ 121 π. Χ.[2], οὐδὲ τέλος ἀρχαιότεροι τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντωνίνου Πίου (138-161 μ. Χ.). Ὁρισθέντος δὲ οὕτω κατὰ προσέγγισιν τοῦ ἑτέρου ἄκρου πέραν τοῦ ὁποίου δὲν δύναταί τις νὰ θέσῃ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς αὐτῶν, προβῶμεν ἵνα κατὰ προσέγγισιν ὁρίσωμεν καὶ τὸ ἕτερον περίπου χρονικὸν σημεῖον, οὗ δὲν δύνανται νὰ ὦσι νεώτεροι. Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐξεταστέον τὰ ἑξῆς. Μετὰ τὸ ἄνω τεθὲν ὅριον πότε περίπου οἱ τάφοι κατεσκευάσθησαν, δηλαδὴ ἐγγὺς ἢ καὶ ἀπωτέρω αὐτοῦ; Ἐπὶ Ἀντωνίνου Πίου ἢ μετὰ ταῦτα καὶ πότε; Δὲν εἶνε ἄρα δυνατὸν νὰ εἶνε τάφοι ἐγγυτάτης ἡμῖν ἐποχῆς, τὸ δὲ ῥωμαϊκὸν μετάλλιον νὰ ἐτέθη ἐν τῷ τάφῳ παρά τινος τυχὸν τηροῦντος αὐτό; Εἰς ταῦτα λέγομεν τὰ ἑξῆς. Τὰ ἐν τοῖς τάφοις τιθέμενα ἀγγεῖα καὶ ἐνδύματα ἦσαν βεβαίως τῆς τότε χρήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῶν οἰκογενειῶν, καὶ τὰ κατορυσσόμενα μετάλλια ἢ νομίσματα πιθανώτατα θὰ ἦσαν ἐκ τῶν τότε ἐν χρήσει καὶ κυκλοφορούντων, τοιαῦτα δὲ ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἐκυκλοφόρουν μόνον ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ κατακτήσεσι τοῦ ἀπεράντου ἐκείνου κράτους, ἀφ' ἑτέρου δὲ νομίσματα παλαιά, ἤτοι μὴ κυκλοφοροῦντα καὶ ἔχοντα ἑπομένως ἀρχαιολογικήν τινα ἀξίαν, ἀμφιβάλλομεν ἂν τηρούμενα τυχὸν παρὰ φιλαρχαίου τινός, θὰ ἐρρίπτοντο ἐντὸς τῶν μνημάτων. Ἀλλὰ περὶ τῆς παλαιότητος αὐτῶν ἔχομεν σπουδαιότατα ἔτι τεκμήρια τὴν ἀπολίθωσιν τῶν ὀστέων, τὸ παχὺ χῶμα ἄνω τῶν τάφων, τὸ λίαν εὔθραυστον τῶν ἀγγείων, τὸν οὐχὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις συνήθη σχηματισμὸν τῶν λιθίνων τάφων, καὶ τὴν μὴ παρ' ἡμῖν ἢ ἐγγὺς πρὸ ἡμῶν ἐθιζομένην κατόρυξιν ἀγγείων καὶ ἄλλων ἐν τοῖς τάφοις ἀντικειμένων. Ἐντεῦθεν λοιπὸν πειθόμεθα ὅτι οἱ τάφοι τῆς Πάλης ἀνάγονται εἰς οὐχὶ πόρρω κειμένην τῆς κυκλοφορίας αὐτῶν ἐποχήν, ἄρα εἶνε τοῦ δευτέρου πιθανῶς μ. Χ. αἰῶνος, ἐὰν ἐννοεῖται γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ

1 Romani etc. vol. 8 σελ. 116.
2 Πολύβιος 6. 5 κ. 3.5.6.

προτομὴ ἐν τῷ ῥηθέντι μεταλλίῳ, εἶνε ἡ τῆς πρώτης Φαουστίνης (senior), ἢ τὸ πολὺ τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος, ἐὰν ἔστω δεχθῶμεν (ὅπερ οὐχὶ τόσον πιθανὸν) ὅτι τὸ μετάλλιον φέρει τὴν προτομὴν καὶ τῆς τρίτης Φαουστίνης τῆς τοῦ Ἡλιογαβάλου συζύγου (205-222 μ. Χ.)· ἄρα οἱ τάφοι καθ' ἡμᾶς κριτὰς δὲν εἶνε ἐποχῆς ἐγγὺς ἡμῖν κειμένης· οἱανδήποτε ὅμως προτομὴν καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι φέρει τὸ ῥηθὲν μετάλλιον καὶ συμφώνως τοῖς ἄνω, ἡ χρονολογία τῶν τάφων συμπίπτει μὲ τὰ μέσα περίπου τῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως, ἥτις ἐγένετο μὲν τῷ 187 μ. Χ., ὅτε καὶ ἡ διάσημος τετράμηνος πολιορκία καὶ κατασκαφὴ τῆς Σάμης ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μάρκου Φουλβίου Νοβιλίορος[1], περὶ ἧς ἀρκετὰ ἔγραψεν ὁ Λίβιος[2], διήρκεσε δὲ μέχρι τοῦ ἔτους 364 μ.Χ. ὅτε ἡ Κεφαλληνία ὑπήχθη εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος[3].

Τ' ἀνωτέρω εἰ καὶ δὲν ἔχουσι μεγάλην τινὰ ἀξίαν ἐν γένει, ἐν τῇ καθ' ὅλου ἑλληνικῇ ἀρχαιολογίᾳ καὶ ἱστορίᾳ, συντείνουσιν οὐχ' ἧττον εἰς διασάφησιν ζητημάτων σχέσιν ἐχόντων πρός τε τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Κεφαλληνίας πρὸς ἃ καὶ κυρίως ἀπεβλέψαμεν.

Π. Α. Τσιτσέλης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Φεβρουάριος 1884.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου.

Τὸν λήξαντα μῆνα ἐγένοντο τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα.

Τοῦ κ. Κ. Γ. Ξένου τακτικοῦ μέλους *περὶ τῆς Ἰσπανικῆς Φιλολογίας* καὶ ἐν εἰσαγωγῇ *περὶ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ ἀποικιῶν*.

Τοῦ κ. Α. Παπαπάτη ἐπιτίμου μέλους *περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν πέριξ αὐτῶν ἱδρυμάτων* ἰδίᾳ δὲ *περὶ Ἱπποδρόμου*.

Τοῦ κ. Ἀχιλλέως Παράσχου τακτικοῦ μέλους αἱ δύο πρῶται πράξεις τοῦ δράματος αὐτοῦ *Λέων Καλλέργης*.

Ὁ Σύλλογος ἐψηφίσατο ἵνα συστήσῃ σχολὴν ἀπόρων παίδων ἐν Λευκάδι, ἐξελέξατο δὲ κοσμήτορας αὐτῆς τοὺς κ.κ. Γ. Στεφανίτσην, Κ. Ἀλβανίτην, Ξ. Τούμπαν, Ἰω. Σικελιανὸν καὶ Ἰω. Σκέναν.

1 Lacroix îles de la Grece 626—Bouillet ὡς ἀνωτέρω σελ. 618.

2 T. Livius XI 38 καὶ XI. 37. 14.

3 Καὶ πόλις ὅλως Ῥωμαϊκὴ ἀναφέρεται ἐπὶ Στράβωνος ὅτι ἤρξατο κτιζομένη ἐν Κεφαλληνίᾳ παρὰ τοῦ συνυπάτου τοῦ Κικέρωνος Γαΐου Ἀντωνίου θείου τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου μετὰ τὸ 63 π.Χ. ὅτε ὁ Γάϊος τυγχάνων ὑπερόριος τῆς Ῥώμης, ἦλθεν εἰς Κεφαλληνίαν ἥτις τῷ ἐδόθη ὡς κτῆμα, κληθεῖσα Πετουλία, ἢ Πετιλία, ὁμώνυμος πόλις τῇ ἐν Καλαβρίᾳ ὑπὸ τοῦ Φιλοκτήτου κατὰ τὰ μυθολογούμενα κτισθείσῃ, ἀμφισβητεῖται ὅμως ποῦ ἡ πόλις ἔκειτο ἀλλὰ μᾶλλον παρὰ τὸ σημερινὸν Ληξούριον, νομίσματα ὅμως αὐτῆς δὲν ἐσώθησαν. Ἴδε περὶ τούτων Στράβωνα 6 10 σελ. 495—Ch: Muller voyage en Grece 190.—St. Sauveur III 67. Bory St. Vincent Collection de résumé geographique etc de la Grèce σελ. 94.—Bory S. Vincent Description des îles Joniennes 363.—Schneider description des îles Joniennes VI Cephal. Chap. I 359.—Plinius Hist: nat: b. 4 n. 19.—Ῥαγκαβῆ Ἑλληνικὰ 3 σελ. 723.—Coronelli Isolario. Cephalonie 72 καὶ Π. Τσιτσέλη Ὀνοματοθεσίαι Κεφαλληνίας ἐν λέξει Πισκάρδο.

Κοσμήτορες τῆς ἐν Ἀργοστολίῳ συστάσης σχολῆς ἀπόρων παίδων ἐξελέχθησαν οἱ κ.κ. Μ. Βαμβακερός, Ν. Δ. Πανᾶς, Χρ. Βανδῶρος, Ἰω. Φωκᾶς, Κοσμετάτος καὶ Χαρ. Καγγελάρης.

Ἐγένετο δεκτὸν ὅπως ὁ Σύλλογος παράσχῃ πᾶσαν τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Τζέτζη ὑποκινηθέντος ἐν τῷ τμήματι τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῷ Συλλόγῳ ζητήματος περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἀνετέθη δ' εἰς τὴν ἐφορείαν ἡ περὶ τούτου φροντὶς καὶ ἀπεφασίσθη ἵνα χορηγηθῇ ἡ ἀναγκαία δαπάνη πρὸς καταρτισμὸν καταλλήλου χοροῦ ὅστις θέλει ψάλει τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Τσέτση ἀνευρεθέντα μέλη.

Τῇ 18 Φεβρουαρίου ἐν ταῖς εὐμενῶς παραχωρηθείσαις αἰθούσαις τοῦ νεοδμήτου Λυκείου τοῦ κ. Ι. Σιμοπούλου ἐγένετο ὁ ἐτήσιος ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων εὐεργετικὸς χορὸς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν κυριῶν Ῥόζας Σ. Βαλαωρίτου, Ἰφιγενείας Α. Συγγροῦ, Ναταλίας Α. Σούτσου, Τερψιχόρης Β. Μελᾶ καὶ Σοφίας Ε. Σχλίεμαν. Τὸ ἐκ τοῦ χοροῦ τούτου καθαρὸν ἔσοδον συνεποσώθη εἰς δρ. 4500.

Μέχρι τέλους τοῦ λήξαντος μηνὸς Φεβρουαρίου οἱ ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν ἐγγραφέντες μαθηταὶ ἀνήργοντο εἰς 540, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ α'. τάξει 339, ἐν τῇ β'. 139, ἐν τῇ γ'. 43 καὶ ἐν τῇ δ'. 25. Οὐδέποτε ἐσημειώθη τοσαύτη συρροὴ ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις σχολῇ.

Τὸν λήξαντα μῆνα Φεβρουάριον αἱ ἐν τῷ ταμιευτηρίῳ τῆς Σχολῆς καταθέσεις συνεποσώθησαν εἰς δρ. 667.15, ἀπεδόθησαν δὲ τῇ αἰτήσει αὐτῶν εἰς καταθέτας δρ. 90.

Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Φυσιογνωστικοῦ τμήματος τοῦ Συλλόγου ἡ μετεωρολογία καὶ φαινομενολογία τῆς Ἀττικῆς τοῦ ἀειμνήστου Ἰουλ. Σμίθ.

Ἀπεβίωσεν ἐν Κοπεγχάγῃ ὁ καθηγητὴς **Ἰωάννης Πίος** ἐπίτιμον μέλος τοῦ Συλλόγου. Ὁ Πίος πολλὰ ὑπὲρ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας συνέγραψε καὶ πολλάκις ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ περιοδ. αὐτοῦ εἰργάσθη.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ πάρεδρα μέλη οἱ κ.κ. Παῦλος Νικολάρας, Α. Τριάντης, Π. Κουτσαλέξης, Ἀλέξ. Μαῦρος, Περικλῆς Βαλαωρίτης καὶ Μιχαὴλ Μαῦρος. Ἐπίτιμα ἐν Ἀθήναις ὁ ἰατρὸς κ. Ἰω. Βοῦρος καὶ ἐν Χαλκίδι ἡ κυρία Ἰωσηφίνα Τιές. Ἀντεπιστέλλοντα δ' ἐν Πειραιεῖ ὁ κ. Θωμᾶς Δεμάρκης, ἐν Μεσολογγίῳ ὁ κ. Ἠλίας Παπαδόπουλος, ἐν Ζακύνθῳ ὁ κ. Σ. δὲ Βιάζης, καὶ ἐν Ὀδησσῷ ὁ κ. Ἐμμανουὴλ Βουτσινᾶς.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμῆμα Νομικὸν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. — Τὸ τμῆμα τοῦτο ἀνέβαλε τὴν τακτικὴν αὐτοῦ συνεδρίαν ἕνεκα τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ διαπρεποῦς νομομαθοῦς Γεωργίου Α. Πετιμεζᾶ πρώην εἰσαγγελέως τῶν Ἐφετῶν.

Τμῆμα ἀρχαιολογικὸν καὶ Φιλολογικόν. — Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα συνεδρίαν καθ' ἣν ἐγένοντο αἱ ἑξῆς ἀνακοινώσεις.

Ὁ κ. Ι. Σακελλίων ὑπέβαλεν εἰς τὸ τμῆμα χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐκ τῶν ἐκ Θεσσαλίας ἀποκομισθέντων, ἐν ᾧ περιέχονται δύο ἄγνωστοι λόγοι τοῦ βασιλέως Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ ὧν ὁ μὲν περὶ φιλομαθείας πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Θεοδώραν, ὁ δ' ἕτερος πρὸς τὴν αὐτὴν περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων.

Ὁ κ. Γ. Κρέμος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸ τμῆμα περὶ τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Μάρκου Βότσαρη Αἰώλιου τοῦ Ξερολιβαδίτου ἐξ αὐτογράφου σημειώματος τοῦ αὐτοῦ καθ' ὃ οὗτος ἐγεννήθη α'ς τὸ Ξηρολιβάδι 'ς τὴ Βέργιαν τῆς Μακεδονίας τὸ 1783· τὸ δὲ 1798 α'πῆρε τἄρματα 'ς τὸ χέριν». Ὁ Αἰώλιος ἀπὸ τοῦ 15 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ κατετάχθη εἰς τοὺς ἁρματωλοὺς καὶ κλέφτας τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου· ἐχρημάτισε σύντροφος τοῦ Βλαχάβα, τοῦ Νικοτσάρα καὶ τελευταῖον τοῦ Καρατάσσου· κατὰ τὸ 1819 (ἢ 1820) προσῆλθεν εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ τότε πρῶτον ἐγνώρισε τὸν μετὰ ταῦτα γυναικάδελφον γενόμενον αὐτοῦ Μάρκον Βότσαρην, ὃν ἠκολούθει μέχρι τοῦ ἐν Καρπενησίῳ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ θανάτου. Μετέσχε πασῶν τῶν μαχῶν τῶν γενομένων κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ὑπὸ τοῦ Πασσόμπεη, Χουρσίτου καὶ Μεχμέτ, ὅτε διετέλεσεν ἐπὶ 4 μῆνας καὶ φρούραρχος τῆς Κιάφας· μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ διετέλει πάντοτε μετὰ τῶν Σουλιωτικῶν σωμάτων. Καθ' ὅλον δὲ τὸν ἀγῶνα ἄλλοτε μὲν ὡς μαχητής, ἄλλοτε δὲ ὡς ὁπλαρχηγὸς ἠγωνίσθη πολλαχοῦ. Διεκρίθη δὲ τὸ 1825 παρὰ τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου κατὰ τοῦ Ἰμβραὴμ ἡγούμενος 100 στρατιωτῶν συντηρουμένων ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην καὶ Κυριακούλην Μαυρομιχάλην μετὰ ὀλιγωτέρων στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην· ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τὸν Χρῆστον Περραιβόν· ὑπὸ τὸν Κώσταν Βότσαρην διευθύνθη μέχρι τῶν Δερβενακίων τοῦ Ἀποκώρου. Ἔπειτα ὑπὸ τὸν Καρατάσσον ἡγούμενος 150 στρατιωτῶν καὶ ἔπειτα ἠγωνίσθη ἐν Ταλαντίῳ ἐναντίον τοῦ Μουστάμπεη «ὅπου ἔγεινε πεισματώδης μάχη καὶ κρατερὰ ἄνευ μισθοῦ καὶ τροφοδοσίας καὶ ὅλα τὰ ἔξοδα τῶν στρατιωτῶν μου τὰ ἔκαμεν ἐξ ἰδίων του χωρὶς νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν οὔτε ὀβολόν». Τὸ 1827 μετὰ τοῦ Ἀδὰμ Δούκα ἐξεστράτευσεν εἰς τὸ Τρίκερι, μεθ' ὃ μὴ δυνάμενος νὰ διατρέφῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας, ἐξαντληθέντων τῶν πόρων αὐτοῦ, κατέλιπε τὴν γῆν καὶ κατασκευάσας πλοῖον ἐγένετο ναυτικὸς καὶ ὡς πειρατὴς ἦν λίαν γνωστὸς πρὸ πάντων κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ φοβερὸς τοῖς Τούρκοις. Τῇ διαταγῇ δὲ τοῦ Καποδιστρίου παρέδωκε τὸ πλοῖον εἰς τὸν Μιαούλην ἐπὶ ὑποσχεθείσῃ ἀποζημιώσει μηδέποτε ὅμως γενομένῃ. Ἐν δὲ τῇ χιλιαρχίᾳ τοῦ Καρατάσσου ἐν Μεγάροις ἐγένετο πρῶτος πεντακοσίαρχος. Ἐξ ἐπισήμων δ' ἐγγράφων δῆλον γίνεται, ὅτι ὄντως ὁ Αἰώλιος ἦν εἷς ἐκ τῶν πλουσιωτέρων ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἀλλὰ ἅπασα ἡ περιουσία αὐτοῦ κατεστράφη ἢ κατελήφθη ἔνθεν μὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔνθεν δὲ ὑπὸ ἄλλων, διότι μὴ δυναμένου αὐτοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του ἐγένετο ἕρμαιον. Τὰ δὲ χρήματα ὅσα ἐκ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ περιουσίας εἶχεν ἢ ἐκ τοῦ *κλέφτικου* καὶ ἁρματωλικοῦ αὐτοῦ βίου ἅπαντα ἐδαπάνησε κατὰ τὸν ἀγῶνα, ἀνθ' ὧν ὀλίγιστα ἔλαβε τὸ 1831 καὶ 1832 ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἐτελεύτα δὲ πένης ὡς πάντες οἱ ἀληθεῖς ἀγωνισταὶ τῇ 29 8βρίου 1860. Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Μ.Π. Λάμπρος ἀνεκοίνωσε νεώτερά τινα περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ ἐνεπιγράφων μαστραπάδων ἐπειπὼν ὅτι περιέργως ἀνευρίσκονται μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὰ Βλαχοχώρια τῆς Μακεδονίας. Τὰ περὶ τούτων θέλουσι δημοσιευθῇ ἐν πλάτει εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος. Ἀνακοινοῦται διατριβή τις τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ κ. Ἠλ. Τσιτσέλη περὶ τῶν ἐν Πάλῃ Κεφαλληνίας ἀνευρεθέντων ἀρχαίων τάφων, ἥτις δημοσιεύεται ἐν τῷδε τῷ τεύχει

Ἐν τέλει ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐπέδειξε περίεργον ἀντίτυπον λελιθογραφημένης μονογραφίας τοῦ Διονυσίου Φωτεινοῦ περὶ τοῦ ἐν Βλαχίᾳ ἑλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος.

Τμῆμα καλῶν τεχνῶν. — Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ τμήματος τούτου προτάσει τοῦ κ. Γ. Δουρούτη ἀπεφασίσθη ἵνα τὸ τμῆμα συνεργασθῇ μετὰ τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ συλλόγου πρὸς σύστασιν εἰδικῆς σχολῆς ὑποκριτῶν καὶ ἀνέγερσιν ἐθνικοῦ θεάτρου· ἐξέλεξε δὲ πρὸς τοῦτο τριμελῆ ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Ι. Σκυλίσση, Γ. Δουρούτη καὶ Μ.Π.Λάμπρου, ἵνα συνεννοηθῇ αὕτη μετὰ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ Δραματικοῦ συλλόγου. Μεθ' ὃ ὁ κ. Μ. Κατσίμπαλης ἀνέπτυξε τὴν πρότασιν αὐτοῦ περὶ ἀνιδρύσεως ἐθνικοῦ ἡρώου τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξελέγη δὲ τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κ. κ. Α. Παράσχου, Ν. Γ. Πολίτου καὶ Μ. Κατσίμπαλη, ἵνα μελετήσῃ καὶ ἀποφανθῇ τὰ περὶ τῆς πραγματώσεως αὐτοῦ. Ἐν τέλει οἱ γραμματεῖς τῶν ἐπιτροπῶν τῆς τε ἐκθέσεως τῶν ἀνθέων καὶ τῆς ἱστορικῆς τῆς 25 Μαΐου ἀνεκοίνωσαν εὐάρεστα τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν.

Τμῆμα Φυσιογνωστικόν. — Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα συνεδρίαν καθ' ἣν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρακτικῶν ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. Γ. Καραμήτσας εἶπεν ὀλίγας λέξεις εἰς μνήμην τοῦ ἀποθανόντος ἑταίρου **Ἰουλίου Σμίθ.** Κατετέθησαν δ' εἰς τὸ προεδρεῖον τὸ τελευταῖον σύγγραμμά του περὶ τῆς *Μετεωρολογίας* καὶ *Φαινομενολογίας τῆς Ἀττικῆς* καθὼς καὶ ὁ *Ἄτλας τῆς Σελήνης*, τὸ μέγα αὐτοῦ ἐπιστημονικὸν πόνημα.— Μετὰ τοῦτο ὁ κ. Ἀν. Χρηστομάνος ἀνακοινοῖ ἀποτελέσματα ἀναλύσεων ὑδάτων τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς· α΄. τοῦ ὕδατος τοῦ φρέατος Καραϊσκάκη ἐν τῷ κτήματι τοῦ κ. Α. Νάζου κειμένου· β΄. τοῦ ὕδατος τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Χαϊδαρίου, ἐν ᾧ ρέει ὕδωρ 100 δραμίων περίπου· γ΄. τοῦ ὕδατος τῆς δεξαμενῆς ὅπερ προέρχεται ἐκ πολλῶν πηγῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου παριστάμενον λίαν τεθολωμένον.— Μετ' αὐτὸν ὁ κ. *Κ. Π. Λάμπρος* λέγει ὅτι τὰ σπλάγχνα τῆς κοιλίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐπιδεκτικὰ κινήσεως, ἡ κίνησις δ' αὕτη πολλάκις εἶναι τοιαύτη ὥστε μετατοπίζονται σπουδαίως. Κυριωτάτη δ' εἶναι ἡ μετατόπισις τοῦ δεξιοῦ νεφροῦ καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς γυναῖκας Λόγοι τῆς μετατοπίσεως φέρονται ἡ ἀνύψωσις βάρους, καὶ οἱ πολλοὶ τοκετοί. Τελευταίως ἐν Ἀθήναις παρετήρησε νεφρὸν μετατοπισθέντα, ὃν ἐπρότεινε νὰ ἐξαγάγῃ παραδεχόμενος ὅτι δὲν θὰ ἔχῃ τοῦτο κακὴν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ ἐπιρροήν. Αἱ μετατοπίσεις τοῦ σπληνὸς εἶναι σπανιώτεραι, ὀλίγισται δ' ἀναφέρονται μέχρι τοῦδε, τελευταίως ὅμως παρετήρησεν ἐν Ἀθήναις μετατόπισιν τοῦ σπληνὸς εἴς τινα γυναῖκα καὶ περιέγραψε τὴν περίστασιν λεπτομερῶς. Μετ' αὐτοὺς ὁ κ. *Δ. Κοκκίδης* ἀνακοινοῖ τινα ὡς πρὸς τὴν πλέον πρώϊμον καὶ πλέον ὄψιμον κατάπτωσιν χιόνος ἐν Ἀθήναις· ὡς πρὸς τὴν πρώτην ἀναφέρεται ἡ 11 Σεπτεμβρίου 1831, ὡς πρὸς δὲ τὴν δευτέραν τοῦτο συνέβη πρὸ 120 ἐτῶν περὶ τὰ μέσα Μαΐου. Ὁ αὐτὸς λέγει ὅτι τὸ ἔκτακτον λυκόφως τελευταίως ὑπερέβη τὰς 45 μοίρας. Τέλος ὁ κ. γραμματεὺς ἐπιδεικνύει ἀπολιθώματα περίεργα ἀποσταλέντα ἐκ Χίου εἰς τὸ προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου ὑπὸ τοῦ κ. Παντελίδου.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ. **Σαράντην Π. Οἰκονόμου** (παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεεων πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**15**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**20**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τῶν ἐξ ἐκδεδομένων τόμων τοῦ **Παρνασσοῦ** εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*, κειμένῳ παρὰ τῇ πλατείᾳ τῆς Μητροπόλεως (οἰκίᾳ Ὀλυμπίου).

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Η'. — ΤΕΥΧΟΣ Β'.
29 Φεβρουαρίου 1884

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
Παρὰ τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον
1884

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΘΕΛΗΣΙΣ

«Τῶν πράξεων κύριοί ἐσμεν» ('Αριστ. 'Ηθ. Νικ. Γ. 2).

Ὁ ἄνθρωπος κέκτηται τὴν δύναμιν οὐ μόνον νὰ αἰσθάνηται καὶ νοῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ πράττῃ. Ἐν τῷ πράττειν ὑπάρχει ἡ ζωή. Ἐν τῷ πράττειν ἔγκειται ἡ ἀξία τῆς ἀρετῆς. Ἐν τῷ πράττειν ἐνυπάρχει ἡ αἰτία τῆς εὐτυχίας ἢ δυστυχίας τοῦ ἀνθρώπου· «Ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ κακοδαιμονία ἐν πράξει ἐστί» ('Αριστ. Ποιητ. ς'). Τὸν ἄνθρωπον διακρίνει μὲν τῶν ζώων καὶ ἡ διανοητικὴ δύναμις, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ δύναμις τοῦ θέλειν καὶ πράττειν ἑκουσίως. Ὁ κυριώτερος τῆς πράξεως χαρακτὴρ εἶνε τὸ ἑκούσιον. Ἀλλὰ πᾶσαι τοῦ ἀνθρώπου αἱ πράξεις δὲν φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦτον. Ὑπάρχουσι πράξεις, ἃς ὁ ἄνθρωπος τελεῖ *κατ' ἔνστικτον*· ὑπάρχουσι πράξεις, ἃς ὁ ἄνθρωπος τελεῖ *καθ' ἕξιν*· ὑπάρχουσιν ἐν τέλει πράξεις, ἃς ὁ ἄνθρωπος τελεῖ *ἑκουσίως*.

Ὑπὸ τὸ ἔνστικτον νοοῦμεν συνήθως πάσας ἐκείνας τὰς πράξεις, ὧν δὲν ἔχομεν συνείδησιν καὶ ἃς τελοῦμεν ἀκουσίως καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πρὸς ὃν τείνουσι σκοποῦ. Τοιαύτη λ. χ. ἡ πρᾶξις τοῦ βρέφους, ὅπερ ἅμα γεννώμενον ὁρμεμφύτως τείνει νὰ θηλάσῃ, μὴ ἔχον συνείδησιν οὔτε τῆς πείνης, οὔτε τῆς δίψης, οὔτε τῆς γινομένης κινήσεως. Τὸ ἔνστικτον προηγεῖται τῆς βραδείας τοῦ νοῦ ἀναπτύξεως· οὐ μόνον δ' ἔρχεται εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναπληροῖ αὐτόν, ὡς βλέπομεν π. χ. ἐν τοῖς ζώοις τοῖς νοήσεως στερουμένοις, ἅτινα διὰ τοῦ ἐνστίκτου μετὰ θαυμασίας ἀκριβείας ἐκτελοῦσιν ἔργα, ἅπερ ὁ νοῦς μόλις δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τῇ βοηθείᾳ τῆς τέχνης. Παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἐπειδὴ εἶνε πεπροικισμένος διὰ λόγου, τὸ ἔνστικτον εἶνε ἧττον ἀνεπτυγμένον ἢ παρὰ τῷ ζώῳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος πράττει ἐνίοτε κατ' ἔνστικτον, ἤτοι ἀγνοῶν διατί. Κατ' ἔνστικτον λ. χ. προεκτείνει ὁ ἄνθρωπος τὰς χεῖρας, ἵνα προφυλαχθῇ ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς πτώσεως. Κατ' ἔνστικτον ἀποστρέφει τὴν κεφαλήν, ἵν' ἀποφύγῃ τὸν ἕτοιμον νὰ τύψῃ αὐτόν. Κατ' ἔνστικτον τρέχει εἰς βοήθειαν τοῦ πίπτοντος κτλ. Ἀτόπως συγχέουσί τινες τὸ ἔνστικτον πρὸς τὴν νόησιν, οὐδεμίαν ἀποδεχόμενοι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς νοήσεως διαφοράν. Τὸ ἔνστικτον εἶνε τυφλόν, οὕτως ὥστε αἱ κατ' ἔνστικτον πράξεις οὔτε παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ οὔτε παρὰ τῷ ζώῳ γίνονται ἐν συνειδήσει τοῦ σκοποῦ. Τὸ ἔνστικτον εἶνε ἀμετάβλητον, εἴτε

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 3 Μαρτίου.

ὠθεῖ τὸν κάστορα νὰ οἰκοδομῇ τὴν καλύβην αὐτοῦ καὶ τοὺς μύρμηκας νὰ κατασκευάζωσι τὰς ἀποθήκας αὐτῶν, εἴτε ὠθεῖ τὰς μελίσσας νὰ συνάγωσι τὸ μέλι καὶ τὸν κηρὸν αὐτῶν καὶ τὴν τίγριν καὶ τὸν λέοντα νὰ ζητῶσι τὴν λείαν αὐτῶν. Τὸ ἔνστικτον τείνει εἰς τέλος ὡρισμένον, ἐκτὸς τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις αὐτοῦ παύει. Εἶνε χρήσιμον εἰς ἔργον ὡρισμένον, ἄχρηστον δὲ εἰς ἕτερον ἔργον. Τὰ διάφορα ζῶα ἐκτελοῦσι τὰ ἔργα αὐτῶν ἀκριβῶς τοιαῦτα, ὁποῖα ἐξετέλουν αὐτὰ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βιργίλιος διὰ τῆς μούσης αὐτοῦ ἐξύμνει τὰ ἔργα ταῦτα. Ἀλλὰ τὸ ὂν τὸ πράττον κατὰ λόγον καὶ οὐχὶ κατ' ἔνστικτον γινώσκει διατί πράττει. Δὲν ἐπιτυγχάνει πάντοτε τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως αὐτοῦ. Δύναται νὰ ἐνεργῇ κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ δὲν περιορίζεται εἰς ὡρισμένον εἶδος πράξεως, ἐργασίας καὶ τέχνης.

Ἡ ἕξις γεννᾶται ἐν ἡμῖν διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν πράξεων. Αἱ καθ' ἕξιν πράξεις ἔχουσι πολλὴν τὴν ἀναλογίαν πρὸς τὰς κατ' ἔνστικτον. Ὅταν τὸ παιδίον ἀρχίζῃ νὰ περιπατῇ, οἱ πόδες αὐτοῦ τρέμουσιν, ἕκαστον βῆμα γίνεται μετὰ κόπου· ἀλλ' ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται, ἐπὶ τοσοῦτον ἀποβαίνει ἧττον κοπιῶδες, μέχρις οὗ τὸ παιδίον οὐδένα πλέον αἰσθάνεται κόπον καὶ ἀσυνειδήτως σχεδὸν περιπατεῖ. Ὁ χρόνος πραΰνει τοὺς δριμυτάτους πόνους· ἡ ἕξις καθιστᾷ τὴν βαρεῖαν ἐργασίαν ἐλαφροτέραν· ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη ἀποβάλλουσι διὰ τῆς ἕξεως τὴν δύναμιν αὐτῶν. Τὸ γράφειν, τὸ λαλεῖν, τὸ μελετᾷν ἀποβαίνουσι διὰ τῆς ἕξεως ἧττον ἐπίπονα. Αὐτὴ ἡ ἀρετὴ γίνεται πολλῷ εὐχερεστέρα, καταντᾷ ἐν ἡμῖν οἱονεὶ ἑτέρα φύσις διὰ τῆς ἕξεως· «ὥσπερ γὰρ φύσις, οὕτω τὸ ἔθος.» Ἰδοὺ διατὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀνατροφῆς εἶνε οὕτω μεγάλη, καὶ διατὶ τοσοῦτον μὲν ὠφελεῖ τὸν παῖδα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἄσκησις εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἀρετήν, τοσοῦτον δὲ βλάπτει αὐτὸν ἡ ἄσκησις εἰς τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὴν κακίαν.

Ὑπάρχουσιν ἐν τέλει πράξεις, ὧν ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλήρη συνείδησιν. Ὑπάρχουσι πράξεις, ἐν αἷς ὁ ἄνθρωπος γινώσκει ὅτι θέλει καὶ τί θέλει. Εἴτε τὸ καλὸν πράττει, εἴτε τὸ κακόν, πράττει ἐν πλήρει γνώσει τοῦ σκοποῦ. Τὰς πράξεις ταύτας τελοῦμεν ἑκουσίως. Αἱ πράξεις αὗται εἶνε καθαρὸν προϊὸν τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν ἐκλογῆς καὶ θελήσεως· καὶ ταύτας νοεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, λέγων· «*Τῶν πράξεων κύριοι ἐσμεν*».

Ἀλλ' εἴμεθα τῷ ὄντι ἐλεύθεροι; Δυνάμεθα νὰ ἐκλέγωμεν ἑκουσίως; Εἴμεθα κύριοι τῶν πράξεων ἡμῶν; Ἑνὶ λόγῳ, ὑπάρχει ἐν ἡμῖν ἐλευθέρα θέλησις; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην προτιθέμεθα ν' ἀποκριθῶμεν διὰ τῆς μελέτης ἡμῶν ταύτης, διότι οὐδεμία ἴσως ὑπάρχει ἐν τῇ φιλοσοφικῇ γλώσσῃ λέξις, ἧς ἡ σημασία τοσοῦτον διεστράφη, ὅσον ἡ λέξις ἐλευθερία· διότι ἐν πάσῃ ἐποχῇ ὑπῆρξαν οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι δὲν πράττομεν κατ' ἐκλογὴν ἐλευθέραν, ἀλλ' εἴμεθα ἁπλῆ μηχανὴ αὐτομάτως κινουμένη,

ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἔσω ἡμῶν τεταμένον τι ἐλατήριον, εἰς ὃ ὑπείκοντες ἐκτελοῦμεν ὅσα ἐκτελοῦμεν· ὅτι ἄρα δὲν εἴμεθα κύριοι τῶν πράξεων ἡμῶν.

Εἴμεθα ἐλεύθεροι. Δυνάμεθα νὰ ἐκλέγωμεν καὶ ἀποφασίζωμεν ἐλευθέρως.

Πάντες πανταχοῦ οἱ ἄνθρωποι καὶ ἠσθάνθησαν καὶ αἰσθάνονται ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἐλευθερίαν. Πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ γλῶσσαι ἔχουσι λέξιν εἰς ἔκφρασιν αὐτῆς· πάντες διακρίνουσι, τί τελεῖται ἐν ἡμῖν κατ' ἀνάγκην, καὶ τί ἔγκειται ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἡμῶν ἐκλογῇ. Τῷ ὄντι, πᾶς ἄνθρωπος ἐξετάζων ἑαυτὸν αἰσθάνεται ὅτι εἶνε ἐλεύθερος ὡς αἰσθάνεται ὅτι εἶνε λογικός. Πάντες ἔχομεν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν καὶ πρὸ τῆς πράξεως καὶ κατ' αὐτὴν καὶ μετ' αὐτήν. Σκεπτόμεθα καὶ βουλευόμεθα πρὶν ἢ πράξωμέν τι. Συναισθανόμεθα ὅτι δυνάμεθα ν' ἀποφασίσωμεν νὰ πράξωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ συμβαίνῃ τοῦτο, ἂν δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι; Τίς λ. χ. ἐσκέφθη ποτέ, ἂν οἱ ὄνυχες καὶ ἡ κόμη αὐτοῦ πρέπει ν' αὐξήσωσιν, ἂν πρέπει νὰ πέψῃ, ἂν πρέπει νὰ εἶνε εὐτυχής. Σκέπτεται ὅμως, ἂν πρέπει νὰ διασκεδάσῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκον αὐτοῦ. Σκέπτεται, ἂν πρέπει ν' ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν τούτου ἢ τὴν περιουσίαν ἐκείνου. Σκέπτεται, ἂν πρέπει νὰ ζῇ συμφώνως πρὸς τὴν συνείδησιν ἢ πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος. Αὐτὴ ἄρα ἡ φύσις, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη ἐξυμνήθη ὡς ἡ ἀρίστη διδάσκαλος, δεικνύει ἡμῖν, ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ πράξεων καὶ ἐνεργειῶν, αἵτινες τελοῦνται κατ' ἀνάγκην φυσικήν, καὶ πράξεων καὶ ἐνεργειῶν, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κρίσεως ἡμῶν καὶ ἐλευθέρας ἐκλογῆς.

Οὐ μόνον δὲ πρὸ τῆς πράξεως σκεπτόμεθα, ἂν πρέπει νὰ πράξωμεν αὐτὴν ἢ μή, ἀλλὰ καὶ διαρκούσης τῆς πράξεως δυνάμεθα αἴφνης νὰ μεταβάλωμεν θέλησιν καὶ ἐνέργειαν. Κατεχόμενοι ὑπὸ σφοδροῦ πάθους ἀρχόμεθα τῆς ἱκανοποιήσεως αὐτοῦ· ἀλλ' ἰδοὺ ἡ εἰδεχθὴς τοῦ πάθους μορφὴ ἀναπαρισταμένη ζωηρῶς πρὸ ἡμῶν ἐμποιεῖ φρίκην καὶ ἀπάγει ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ πάθους. Ἐν στιγμῇ λ. χ. ὀργῆς ἢ ἀγανακτήσεως ἀρχόμεθα χειρῶν ἀδίκων κατά τινος· ἀλλ' αἴφνης ὡριμώτερον σκεπτόμενοι βλέπομεν ὅτι ἀπρεπές τι καὶ ἄδικον πράττομεν καὶ μεταβάλλοντες γνώμην ἀπέχομεν τῆς πράξεως ἐκείνης. Ἦτο τοῦτο δυνατόν, ἂν δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι, ἂν δὲν εἴμεθα *κύριοι τῶν πράξεων*;

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τελεσθεῖσαν πρᾶξιν ἔχομεν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν, ἥτις λέγει ἡμῖν, ὅτι ἠδυνάμεθα καὶ ἄλλως νὰ πράξωμεν, ἂν ἠθέλομεν. Ὁσάκις περιπίπτομεν εἰς ἄτοπόν τι, αἰσθανόμεθα λύπην· ὅσῳ δὲ μεῖζον τὸ ἄτοπον, τόσῳ μείζων ἡ λύπη. Ἡ λύπη δ' αὕτη δὲν εἶνε ὡς ἡ λύπη, ἣν αἰσθανόμεθα ἐπὶ σωματικῷ τινι παθήματι, ἢ ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσφιλοῦς ὄντος ἢ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ περιουσίας, ἀλλ' ἄλλη τις, ἣν καλοῦμεν μεταμέλειαν, καὶ ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς ἰδέας κακοῦ, ὅπερ

δὲν εἶνε ἀνάπόφευκτον, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς ἑκουσίως διεπράξαμεν αὐτό. Τίς, ἂν μὴ ἔφθασεν εἰς βαθμὸν μέγαν ἠθικῆς ἀναλγησίας καὶ πωρώσεως, δύναται νὰ μὴ λυπῆται, ὅταν πράττῃ τὸ κακόν; Τίς, ἂν μὴ ἔφθασεν εἰς βαθμὸν ἀποθηριώσεως καὶ κτηνωδίας, δύναται νὰ μὴ ἀκούῃ τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ὅταν διαπράττῃ τὸ ἔγκλημα; Τίς, ἂν μὴ κατήντησεν ἀναίσθητος, δύναται ν' ἀπολαύῃ ἐσωτερικῆς γαλήνης, ὅταν γίνηται δοῦλος τῶν παθῶν αὐτοῦ; Τί δ' ἄλλο μαρτυρεῖ τοῦτο ἢ ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι, ὅτι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἔγκειται ἡ αἰτία τῶν πράξεων ἡμῶν, *ὅτι τῶν πράξεων κύριοί ἐσμεν*;

Δὲν εἶνε ἀπάτη ἡ συνείδησις τῆς ἐλευθερίας. Γεγονὸς οὕτω καθολικὸν δὲν δύναται νὰ εἶνε προϊὸν ἀπάτης. Δὲν δύναται ν' ἀπατᾶται ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης, ἥτις ἐπεκύρωσε τὴν συνείδησιν ταύτην δι' ἀπείρων διατάξεων καὶ νόμων, οἵτινες προϋποθέτουσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἂν ἀπατώμεθα ἐν τούτῳ, τίς ἐγγυᾶται ἡμῖν ὅτι δὲν ἀπατώμεθα ἀλλαχοῦ; Διατί νὰ πιστεύω εἰς τὰς αἰσθήσεις μου, ὅταν μοὶ δεικνύωσί τι ἐξωτερικόν, ἂν δὲν εἶμαι βέβαιος περὶ τοῦ συμβαίνοντος ἐν ἐμοί; Διατί νὰ ἐμπιστεύωμαι εἰς τὴν μνήμην μου, εἰς τὸν λόγον μου; Διατί νὰ πιστεύω εἰς αὐτὴν τὴν ὕπαρξίν μου; Διατί νὰ μὴ ἀμφιβάλλω περὶ πάντων, ἂν ἡ συνείδησίς μου μὲ ἀπατᾷ; Ἡ συνείδησις ἄρα τῆς ἐλευθερίας εἶνε τρανὴ ἀπόδειξις ὅτι ὑπάρχει ἐλευθερία. Εἴμεθα ἄρα ἐλεύθεροι. *Τῶν πράξεων κύριοί ἐσμεν*.

Ἓν τῶν ἀναμφισβητήτων τοῦ ἀνθρώπου πλεονεκτημάτων, ὅπερ ἀνυψοῖ αὐτὸν ὑπεράνω τῶν λοιπῶν ὄντων, εἶνε ὁμολογουμένως τὸ ἠθικὸν αἴσθημα, ἡ ἠθικὴ συνείδησις. Ἀλλ' ἄνευ ἐλευθέρας θελήσεως ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ εἶνε ἠθικὸν ὄν. Ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως εἶνε τὸ κέντρον τοῦ ἠθικοῦ ἡμῶν βίου· ὡς τοιαύτη δὲ καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένη εἶνε ἀναπαλλοτρίωτος. Ἡ βία δύναται ν' ἀναστείλῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, ἀλλ' οὔτε τὰ δεσμά, οὔτε αἱ βάσανοι, οὔτε ὁ θάνατος δύνανται νὰ ἐκμηδενίσωσιν αὐτήν. «Γινώσκετε, λέγει εὔγλωττος τῶν κοινωνικῶν ἐλευθεριῶν πρόμαχος, ὁ Jules Simon, γινώσκετε, κύριοι, τί εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ ἐκείνη ἐλευθερία, ἣν θέλουσι ν' ἀφαιρέσωσιν ὑμᾶς; εἶνε ἡ βάσις τοῦ δικαίου. Ἀφαιρέσατε τὴν ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν τῶν ἰδεῶν ὑμῶν καὶ τῶν ἀποφάσεων, καὶ ἀφαιρεῖτε τὸ δίκαιον, καταργεῖτε τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, καταστρέφετε αὐτὴν τὴν ἰδέαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ πράττω ἐλευθέρως, αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ὑπόχρεων νὰ πράττω δικαίως. Αἰσθάνομαι ταὐτοχρόνως κινουμένην ἐν ἐμαυτῷ τὴν ζῶσαν ἐκείνην δύναμιν, ἥτις κινεῖ πάσας τοῦ κόσμου τὰς δυνάμεις, ἥτις δύναται ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν ὕλην καὶ νὰ δαμάσῃ αὐτήν· αἰσθάνομαι ὅτι ἡ δύναμις αὕτη δὲν εἶνε παραδεδομένη εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τῆς τύχης, ἀλλ' ὅτι ἔχει νόμον ὡς πᾶν τὸ ὑπάρχον, νόμον, ὃν ἡ θέλησίς μου δύναται νὰ παραβῇ, ἀλλ' ὃν παραβαίνουσα ἐκπίπτει καὶ τιμωρεῖται. Εἶναι ἐλεύθερον ἄνευ νόμου ἐστὶ ταὐτὸ καὶ εἶναι

ἐγκαταλελειμμένον. Ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία, ἡ ἀναδεικνύουσα τὸν ἄνθρωπον εἰκόνα Θεοῦ, εἶνε ἡ κανονικὴ ἐλευθερία, ἡ δαμαζομένη, ἡ ἐξαγιαζομένη ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἰδοὺ ἡ ἀληθὴς δύναμις, δύναμις, ἧς χρῆσιν ποιεῖται ὁ ἄνθρωπος ἐπ' ἀγαθῷ. Ἰδοὺ ἡ ἀληθὴς ἐνέργεια, ἐνέργεια δικαία. Πᾶν ὅ,τι πράττω ἐκτὸς αὐτῆς εἶνε κόπος μάταιος εἰς μηδὲν καταλῆγον· τοὐναντίον ἡ ἠθικὴ πρᾶξις εἶνε μόνιμος, ὑφίσταται, διαρκεῖ, εἰσέρχεται εἰς τὸ καθολικὸν τοῦ εἶναι σύστημα καὶ συντελεῖ εἰς αὐτό, κατέχει θέσιν ἐν ταῖς βουλαῖς τοῦ δημιουργοῦ· δὲν δύναται πλέον ν' ἀπολεσθῇ καὶ δὲν δύναμαι ν' ἀπολέσω αὐτήν» (J. Simon, la liberté de conscience, 1859. p. 300).

Ἐπειδὴ πράττω ἐλευθέρως, αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ὑπόχρεων νὰ πράττω δικαίως. Ἰδέα πλήρης ἀληθείας καὶ ὕψους. Τῷ ὄντι, ἐκ τῆς ἰδέας, ἐκ τοῦ νόμου τῆς ἐλευθερίας πηγάζει ἀναγκαίως ὁ νόμος τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως, ὁ νόμος τοῦ καθήκοντος. Ὁ λέγων καθῆκον λέγει ἐλευθερίαν· ἐλευθερία καὶ καθῆκον εἶνε ἀχώριστα. Τὸ καθῆκον ἀναφέρεται μόνον εἰς ἐλεύθερα ὄντα. *Ἐξαναγκάζονται* μόνα τὰ μοιραίως καὶ μηχανικῶς ἐνεργοῦντα ὄντα· *ὑποχρεοῦνται* δὲ μόνον τὰ λογικὰ καὶ ἐλεύθερα ὄντα. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διότι εἶνε ἐλεύθερος, καὶ τἀνάπαλιν εἶνε ἐλεύθερος ὄχι διότι δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ καθήκοντός τινος καὶ νὰ πράξῃ τὸ κακόν, ἀλλὰ μᾶλλον διότι αἰσθάνεται ἑαυτὸν στενότατα συνδεδεμένον πρὸς τὸν νόμον τὸν σώζοντα τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, διότι αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὑπόχρεων νὰ ὑπείκῃ εἰς αὐτὸν ἑκουσίως. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐλεύθερος, ἐφ' ὅσον ὑποτάσσεται εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἡ ἑκουσία δ' αὕτη ὑποταγὴ εἰς τὸ καθῆκον δὲν εἶνε δουλεία. Ὑποταγή, ἧς δυνάμεθα ν' ἀπαλλαγῶμεν, ἂν θέλωμεν, δὲν καθιστᾷ ἡμᾶς δούλους, ἀλλὰ τῷ ὄντι ἐλευθέρους. Ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ποιῶμεν ὅ,τι θέλομεν, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ ζῶμεν βίον σύμφωνον πρὸς τὴν συνείδησιν, σύμφωνον πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς τάξεως. Αἱ ἀρχαὶ δ' αὗται δεσπόζουσιν ἀκαταγωνίστως τῆς φύσεως ἡμῶν· παρακολουθοῦσιν ἡμᾶς πανταχοῦ καὶ πάντοτε, διότι ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν. Ἂν αἱ αἰσθήσεις καὶ τὸ συμφέρον, ἂν ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ εὐημερία ἦσαν τὰ μόνα τῶν πράξεων ἡμῶν ἐλατήρια, ἡ ἠθικὴ δὲν θὰ εἶχε πλέον τὸν χαρακτῆρα ἀπολύτου καὶ ἀνεξαρτήτου κύρους, ὅπερ περιβάλλει τὸ καθῆκον. Πᾶν ἄλλο ἐλατήριον ἢ τὸ τῆς ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον εἶνε οὐσιωδῶς μεταβλητὸν καὶ δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τὴν ἀμετάβλητον ἀφοσίωσιν εἰς τὸ καθῆκον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ἠθικῆς.

Ἄνευ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως δὲν ὑπάρχει ὑπεύθυνον καὶ ἠθικὸς καταλογισμός. Ἐπαινοῦμαι καὶ ἀμείβομαι ἐπ' ἀγαθῇ τινι πράξει, κατηγοροῦμαι καὶ τιμωροῦμαι ἐπὶ κακῇ, ὑπέχω, ἑνὶ λόγῳ, εὐθύνην τῶν πράξεών μου, διότι εἶμαι ἐλεύθερος· διότι εἶμαι κύριος τοῦτο μὲν νὰ πράξω, ἐκεῖνο δὲ ν' ἀποφύγω. Ἀλλ' ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀκουσίως ἢ κατ' ἀνάγκην ἐνερ-

γεῖ, πῶς δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν αὐτῷ τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων αὐτοῦ, πῶς δυνάμεθα νὰ ἐπαινῶμεν τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ψέγωμεν τὸ κακόν; Τίς ἐπαινεῖ τινα, διότι πέπτει καλῶς, διότι εἶνε ὡραῖος; Τίς ψέγει τινά, διότι εἶναι δυσειδής, διότι ἐν τῇ παραφροσύνῃ αὐτοῦ, μὴ ὢν κύριος ἑαυτοῦ, διαπράττει ἔγκλημα; 'Αλλ' ἐπαινοῦμεν ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τῇ φιλοπατρίᾳ αὐτοῦ θύει καὶ τὴν ζωὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἐγκωμιάζομεν τὸν φιλάνθρωπον ἐκεῖνον, ὅστις ἀφειδῶς δαπανᾷ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ δυστυχῶν· ἀλλὰ ψέγομεν ἐκεῖνον, ὅστις ἵνα κορέσῃ τὸ πάθος αὐτοῦ παραβαίνει τὸν ἠθικὸν νόμον· ἀλλὰ ψέγομεν ἐκεῖνον, ὅστις ἐν πλήρει ἀταραξίᾳ συνειδήσεως διαπράττει τὸ ἔγκλημα. Θὰ ἦτο τοῦτο δίκαιον καὶ ὀρθόν, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐκέκτητο ἐλευθερίαν ἐνεργείας· ἂν ἦτο ἁπλῆ μηχανὴ κατ' ἀνάγκην λειτουργοῦσα· ἂν ἦτο ἁπλοῦν αὐτόματον· ἂν δὲν ἦτο κύριος τῶν πράξεων αὐτοῦ;

'Αφαιρέσατε ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως, καὶ ἡ ἠθικὴ τάξις καταρρέει, καὶ ἡ κοινωνία ἀποσυντίθεται. Οὐδεμία ὑπάρχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρᾶξις μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας. Παρακλήσεις καὶ προτροπαὶ καὶ ὑποσχέσεις καὶ συμφωνίαι δὲν θὰ εἶχον σημασίαν, ἂν ἐκεῖνοι, πρὸς οὓς ἀποτεινόμεθα, δὲν εἶνε ἐλεύθεροι ν'ἀποδεχθῶσιν ἢ ν'ἀπορρίψωσί τι, νὰ τηρήσωσιν ἢ νὰ παραβῶσι τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς συμφωνίας. Ἡ ὕπαρξις αὐτὴ τῆς δικαιοσύνης δὲν θὰ εἶχε σημασίαν ἄνευ τῆς ἐλευθερίας. Κώδικες, δικαστήρια, δικαιοσύνη δὲν θὰ εἶχον λόγον ὑπάρξεως, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο ἐλεύθερος. 'Εν τίνι δικαιώματι ὁ νόμος τιμωρεῖ τὸν ἐγκληματοῦντα, ἂν οὗτος δὲν εἶνε ἐλεύθερος; Ἡ ποινὴ πράξεως, ἧς ἔνοχος δὲν εἶνε ὁ διαπράξας αὐτήν, διότι δὲν διέπραξεν αὐτὴν ἑκουσίως, κινεῖ δικαίως τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν. Ὅταν ὁ νόμος τοῦτον μὲν καταδικάζῃ εἰς ποινὴν βαρυτάτην, διότι *ἐκ προμελέτης* διέπραξεν ἔγκλημά τι, ἐκεῖνον δὲ εἰς ποινὴν ἐλαφράν, διότι ὑπάρχουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ *ἐλαφρυντικαὶ περιστάσεις*, δὲν θὰ ἦτο παράλογον καὶ γελοῖον, ἂν αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦσαν προϊὸν τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ ἐκλογῆς; Αὐτοὶ οἱ νόμοι οἱ τεταγμένοι εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης θὰ ἦσαν ὅ,τι ἄδικον καὶ παράλογον, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπραττεν ἑκουσίως, ἂν δὲν ἦτο κύριος τῶν πράξεων αὐτοῦ.

Ἵν' ἀποφύγωμεν τὰ ἄτοπα ταῦτα συμπεράσματα, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως· ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ 'Αριστοτέλους· *τῶν πράξεων κύριοί ἐσμεν*. «Ἔχομεν, λέγει ὀρθότατα ὁ Bossuet, ἔχομεν ἰδέας καθαρωτάτας οὐ μόνον τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν παρακολουθούντων αὐτῇ. Διότι οὐ μόνον νοοῦμεν, τί ἐστὶν ἐκλέγειν ἐλευθέρως, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ δυνάμενος νὰ ἐκλέξῃ, ἂν δὲν διορᾷ πάντα ἐν ἀρχῇ, πρέπει νὰ σκεφθῇ· ὅτι πράττει κακῶς, ἂν δὲν σκεφθῇ· ὅτι πράττει ἔτι χειρότερα, ἄν, ἀφοῦ σκεφθῇ, προτιμήσῃ τὸ κακόν· ὅτι τούτου ἕνεκα εἶνε

ἄξιος μομφῆς καὶ τιμωρίας, ὡς τοὐναντίον εἶνε ἄξιος ἐπαίνου καὶ ἀμοιβῆς ἂν ἐκλέξῃ τὸ καλόν. Ἔχομεν ἄρα ἰδέας σαφεστάτας πολλῶν πραγμάτων, ἅτινα μόνον εἰς ἐλεύθερον ὄν, εἰς ὃν δυνάμενον νὰ πταίσῃ, δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν. Εὑρίσκομεν δὲ ταῦτα οὕτω σαφῶς ἐν ἡμῖν, ὥστε δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν ὀλιγώτερον περὶ τῆς ἐλευθερίας ἢ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν» (Bossuet, Trait. du lib. arb. chap. II).

Ἐν τούτοις σφοδραὶ ἀνέκαθεν ἠγέρθησαν κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως ἐνστάσεις, ὧν αἱ μὲν ἐμμέσως, αἱ δὲ ἀμέσως ἀρνοῦνται τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως.

Ἂν, εἶπον, ἡ ἐλευθερία εἶνε ἡ δύναμις τοῦ ἐκλέγειν ἐλευθέρως, ἡ δύναμις τοῦ ἐνεργεῖν μετὰ λόγου καὶ συνειδήσεως, δὲν ἕπεται ἐντεῦθεν ὅτι δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι, ὅταν παρακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως ὑπείκωμεν εἰς τὰ πάθη; Ἂν ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἐλεύθερος τοῦ ὑπακούειν ἢ μὴ εἰς τὰ πάθη· ἂν βλέπει τὰ καλλίτερα καὶ τὰ προκρίνει, ἀλλὰ προτιμᾷ τὰ χειρότερα· ἂν δὲ ποιεῖ ὃ θέλει καλόν, ἀλλ' ὃ οὐ θέλει κακόν, πῶς δύναται νὰ εἶνε ὑπεύθυνος ἐπὶ τούτῳ; Δὲν πρέπει τότε νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ἡ κακία εἶνε ἀκουσία, ἢ μετὰ τῶν φυσιολόγων, ὅτι ἡ κακία εἶνε παραφροσύνη καὶ ὅτι ὁ κακὸς πρέπει νὰ θεραπευθῇ καὶ οὐχὶ νὰ τιμωρηθῇ, ὅτι εἶνε ἔνοχος ἅμα καὶ ἀθῷος, ἢ μᾶλλον ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἔνοχοι, ἀλλ' ἁπλῶς δυστυχεῖς;

Κοινῶς λέγομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑποκύπτει πολλάκις εἰς τὸν ζυγὸν τῶν παθῶν, ὅτι τὰ πάθη εἶνε δουλεία, ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν παθῶν κυριευθεὶς δὲν ἀνήκει πλέον εἰς ἑαυτόν, δὲν εἶνε κύριος τῶν πράξεων αὐτοῦ, δὲν εἶνε ἐλεύθερος. Ἀλλ' οὕτω λέγοντες νοοῦμεν ἀναμφισβητήτως ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἑκουσίως ὑποκύπτει εἰς τὸν ζυγὸν τῶν παθῶν, ἑκουσίως ἀποδέχεται τὴν δουλείαν ταύτην, ἄρα ὑπέχει εὐθύνην ἐπὶ τούτῳ. Ἄλλως τὸν ἐμπαθῆ θὰ ἐνομίζομεν ἁπλῶς δυστυχῆ καὶ οὐχὶ ἀξιοκατάκριτον. Ὁ αἰχμάλωτος ὁ φέρων ἁλύσσεις δὲν αἰσχύνεται ἐπὶ τούτῳ· ἀλλ' ὁ δοῦλος ὁ δυνάμενος ν' ἀπελευθερωθῇ καὶ μὴ θέλων εἶνε ἄξιος οἴκτου καὶ περιφρονήσεως. Εἶνε ἄρα τὰ πάθη δουλεία ἑκουσία· ὑποδουλοῦσιν ἡμᾶς τὰ πάθη, ἀλλ' ἡ δουλεία αὕτη εἶνε ἐλευθέρα ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς· ὑποβαλλόμεθα εἰς αὐτὴν ἑκουσίως· φέρομεν αὐτῆς τὴν εὐθύνην. Τοῦτο δὲ τοσούτῳ μᾶλλον εἶνε βέβαιον, ὅσῳ παρατηροῦμεν καθ' ἑκάστην, ὅτι ὑπείκουσι μὲν πολλοὶ εἰς τὰ πάθη, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀνθίστανται κατ' αὐτῶν καὶ θριαμβεύουσιν ἐν ὀνόματι τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ καθήκοντος.

Βεβαίως ἐφ' ὅσον διατελεῖ ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τὸ κράτος τῶν παθῶν, δὲν εἶνε ἐλεύθερος· ἀλλ' εἶνε ἐλεύθερος, καθόσον γινώσκει ὅτι ἡ ὀργὴ εἶνε πάθος ἐπιβλαβὲς καὶ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Οὕτω λογιζόμενος δύναμαι νὰ καταβάλω τὸ πάθος τῆς ὀργῆς. Βλέπω ἄρα σαφῶς, ὅτι δύναμαι νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν φωνὴν τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, ἤτοι δύ-

ναμαι ν' ἀντιστῶ εἰς τὸ πάθος. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πάθος εἶνε καὶ αὐτὸ δύναμις τείνουσα νά με ἑλκύσῃ ἀντιθέτως ἢ ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις, ἕπεται ὅτι δὲν δύναμαι ν' ἀντιστῶ εἰς τὸ πάθος ἢ διὰ προσπαθείας ματαιούσης τὴν δύναμιν τοῦ πάθους. Τὸ αἴσθημα τῆς προσπαθείας ταύτης εἶνε τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθέρας θελήσεως. Αἰσθάνομαι ὅτι ἔχω ἐν ἐμαυτῷ δύναμιν ἱκανὴν ν' ἀντιστῇ εἰς τὰ πάθη, καὶ ἡ δύναμις αὕτη εἶνε ἡ ἐλευθερία.

Ἡ πεῖρα βεβαιοῖ ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι οὔτε τὴν αὐτὴν κατὰ τῶν παθῶν προσπάθειαν δύνανται νὰ καταβάλλωσιν οὔτε τὴν αὐτὴν τῆς θελήσεως δύναμιν κέκτηνται. Πᾶς ἄνθρωπος ἀναμφιβόλως δὲν ἔχει τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ Μουκίου Σκεβόλα ν' ἀφήσῃ ἐν ἀταραξίᾳ τὴν χεῖρα νὰ καῇ ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Πόσοι τῶν ἀνθρώπων εἶνε ἀνίκανοι νὰ ὑπομείνωσι καὶ τὴν ἐλαχίστην βάσανον! Ὑπάρχουσι ψυχαὶ ἰσχυραὶ καὶ ψυχαὶ ἀσθενεῖς. Τούτου ἕνεκα, εἰ καὶ τὸ κακὸν καταδικάζεται καθόλου, ἐπιεικῶς ὅμως κρίνουσι τοὺς ἀσθενεῖς ἀνθρώπους καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ θρησκεία, ἐπαναλαμβάνουσαι μετὰ τοῦ Ἰησοῦ: «ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν». Ἡ ἐλευθερία ἄρα ἑκάστου εἶνε ἀνάλογος τῆς δυνάμεως, ἣν δύναται ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τῶν παθῶν. Ἡ δύναμις αὕτη εἶνε διάφορος κατὰ τὰ διάφορα ἄτομα· ἐντεῦθεν δὲ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ἐλευθέρα θέλησις διαφέρει κατὰ τὰ ἄτομα, ὅτι ἡ ἐλευθερία ἔχει βαθμούς, ὅτι δὲν εἶνε ἀπόλυτος καὶ τελεία, ὅτι ἄρα ἕκαστος εἶνε ἠθικῶς ὑπεύθυνος κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἂν πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσιν ἴσην δύναμιν τοῦ ἀνθίστασθαι εἰς τὰ πάθη, δὲν ἕπεται ἐντεῦθεν ὅτι ὑπάρχουσιν οἱ στερούμενοι ὅλως τῆς δυνάμεως ταύτης. Ἡ καθ' ἑκάστην πεῖρα διδάσκει ὅτι ὅσον ἀσθενὴς ἂν εἶνε ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶνε ὅμως ὅλως ἀνίκανος ν' ἀντιστῇ εἰς τὰ πάθη. Ἐκ τοῦ πρώτου δὲ τούτου βαθμοῦ δύναται ν' ἀνέλθῃ εἰς δεύτερον, εἰς τρίτον βαθμὸν καὶ οὕτω καθεξῆς, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς ἠθικόν τι σθένος, οὗ ἐν ἀρχῇ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ὅλως ἀνίκανον. Πάντες οἱ ἠθικολόγοι διδάσκουσιν ὅτι πρέπει ν' ἀντιστῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸ κακόν, καὶ νὰ μὴ περιμένῃ ν' ἀποβῇ τὸ πάθος ἀκαταγώνιστον. Δὲν πρόκειται ν' ἀποδώσωμεν τῷ ἀνθρώπῳ ἐλευθερίαν χιμαιρικὴν δεσπόζουσαν τῆς φύσεως ἄνευ μέτρου καὶ ἀναλογίας, ἀλλ' ἐλευθερίαν λογικήν, σύμφωνον πρὸς τὴν ἀτελῆ καὶ πεπερασμένην αὐτοῦ φύσιν, ἀναπτυσσομένην δὲ βαθμηδὸν διὰ προσπαθείας καὶ συνεχοῦς ἀσκήσεως.

Εἶπον ἔπειτα ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε πράττει ἄνευ αἰτίας· ὅτι ἐκ πολλῶν αἰτίων ὑπερνικᾷ πάντοτε τὸ ἰσχυρότερον· ὅτι ἄρα αἱ πράξεις ἡμῶν εἶνε προϊὸν οὐχὶ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν θελήσεως καὶ ἀποφάσεως, ἀλλ' αἰτίων ξένων. Ταῦτα δοξάζουσιν οἱ λεγόμενοι deterministes, καθ' οὓς αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις ὡς αἱ ἐξωτερικαὶ ἐνέργειαι ὑπόκεινται εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, καὶ καθ' οὓς αἱ πράξεις παράγουσιν ἀναγκαίως ἀλλήλας καὶ εἶνε τὸ ἀλάνθαστον ἀποτέλεσμα προηγουμένων αἰτίων (motifs).

Βεβαίως ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου ὁρίζεται πάντοτε ὑπὸ αἰτίας τινός, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν οἱ ἀποδεχόμενοι καὶ ἐν τούτῳ ἐξαίρεσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ θέλησις ὁρίζεται ὑπό τινος αἰτίας, ἕπεται ἐντεῦθεν ὅτι ἡ αἰτία ὁρίζει τὴν θέλησιν; Ἐπειδὴ ἔκ τινος αἰτίας πράττω τι, ἕπεται ὅτι ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ὁ παράγων τῆς πράξεώς μου, καὶ οὐχὶ ἡ θέλησίς μου, οὐχὶ ἐγώ, ὅστις *θέλων* πράττω; Ἐξέρχομαι τοῦ οἴκου ἵνα συναντήσω φίλον. Ἡ συνάντησις τοῦ φίλου εἶνε ἡ προκαλέσασα τὴν ἔξοδόν μου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν πρᾶξιν, εἰς ἣν προέβην, διότι ἠθέλησα, καὶ ἧς ἠδυνάμην ν' ἀπόσχω, ἂν ἤθελον. Ὅλως διεστραμμένην θὰ εἴχομεν ἰδέαν περὶ τῆς θελήσεως, ἂν ἐθεωροῦμεν αὐτὴν ὡς ἀδρανῆ τινα καὶ ἀδιάφορον δύναμιν, ἔξωθεν κινουμένην. Θὰ μετεφέρομεν οὕτω τὴν φυσικὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν. Δὲν θὰ εἴμεθα κύριοι τῶν πράξεων ἡμῶν. Οὐδεμία θὰ ὑπῆρχε διάκρισις μεταξὺ φυσικῆς δυνάμεως, ἥτις ἐνεργεῖ κατ' ἀνάγκην, καὶ ἠθικῆς αἰτίας, ἥτις ἐνεργεῖ ἑκουσίως. Τὰ αἴτια δὲν εἶνε οἱ παράγοντες τῆς πράξεως· ἐπιδρῶσιν ἐπ' αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ὁρίζουσιν αὐτήν· *παρορμῶσιν*, ἀλλὰ δὲν *ἐξαναγκάζουσι* τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πρᾶξιν.

Δύο εἴδη αἰτίων ὑπάρχουσι. Τὰ μὲν προέρχονται ἐκ τῶν αἰσθήσεων, οἷον αἱ κλίσεις, τὰ πάθη, ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη, ὁ πόθος καὶ εἴ τι παρόμοιον. Τὰ δὲ πηγάζουσιν ἐκ τοῦ λόγου, οἷον ἰδέαι, σκέψεις, συλλογισμοὶ καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὰ πρῶτα ἐξεγείρουσιν ἢ προτρέπουσιν ἡμᾶς, ἡ δὲ ἐνέργεια αὐτῶν εἶνε ἔστιν ὅτε οὕτω ἰσχυρά, ὥστε ἑλκύει ἢ φαίνεται ἑλκύουσα τὴν θέλησιν. Ἀλλ' ἐν ὁμαλῇ καταστάσει συμβαίνει τοῦτο; Δὲν αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ἐλεύθερον νὰ ἐνδώσω εἰς ταύτην ἢ εἰς ἐκείνην τὴν κλίσιν, νὰ ἐκτελέσω ἢ μὴ τὴν ἐπιθυμίαν μου; Τὰ πάθη παλαίουσιν ἐν ἐμοί· ἀλλὰ μένω ἐν τέλει κύριος ἐμαυτοῦ· δύναμαι μάλιστα νὰ ἐξέλθω τῆς καταστάσεως ταύτης δι' ἀποφάσεως ἐνεργοῦ, ἥτις τίθησι τέρμα εἰς τὴν πάλην. Αἱ ἰδέαι διαφωτίζουσι τὸν νοῦν καὶ διὰ τοῦ νοῦ τὴν θέλησιν. Εἶνε συμβουλή. Μεταξὺ τῶν ἰδεῶν τούτων ὑπάρχει μία ἐπιτάττουσα, εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος. Συμβουλὴ ἄρα ἢ ἐπιταγὴ προέρχεται ἐκ τοῦ λόγου. Ἀλλ' εἶμαι ἐλεύθερος ἢ ἠναγκασμένος νὰ ὑπακούσω; Εἶμαι ἐλεύθερος. Δύναμαι ν' ἀποφασίσω ἐκ συμφέροντος, ἐκ πάθους ἢ ἐκ καθήκοντος. Ἔχω νὰ πράξω τι, ὅπερ συνᾴδει πληρέστατα καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ πρὸς τὸ καθῆκόν μου· καὶ ὅμως αἰσθάνομαι ἐν ἐμαυτῷ τὴν δύναμιν ν' ἀντιστῶ καὶ ἀνθίσταμαι. Ἔχω πολλάκις νὰ ἐπιχειρήσω τι δυσχερέστατον, ἀντικείμενον καὶ εἰς τὰ συμφέροντα καὶ εἰς τὸ καθῆκόν μου, καὶ ὅμως αἰσθάνομαι ἐν ἐμαυτῷ τὴν δύναμιν νὰ τὸ ἐπιχειρήσω καὶ τὸ ἐπιχειρῶ. Ποσάκις προτιμᾷ ὁ ἄνθρωπος παρόντος καὶ βεβαίου ἀγαθοῦ ἀγαθὸν μέλλον καὶ ἀβέβαιον! Ποσάκις θυσιάζει ὁ ἄνθρωπος καὶ καθῆκον καὶ συνείδησιν εἰς τὰς αἰσθητὰς ἀπολαύσεις, εἰς τὸ ὑλικὸν συμφέρον! Ποσάκις τοὐναντίον ὑπεράνω τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, ὑπεράνω τῆς ἀτομικῆς εὐημερίας τίθησι τὸ γενικὸν συμφέρον,

τὴν καθολικὴν εὐημερίαν! Ἡ σφαῖρα ὑπείκει εἰς τὴν ὤθησιν ἑτέρας σφαίρας· ἡ πλάστιγξ κλίνει κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τὸ βάρος τὸ καθέλκον αὐτήν· ἀλλ' ἡ ψυχὴ μένει κυρία ἑαυτῆς, ὑπερνικῶσα καὶ αὐτὰς τὰς ζωηροτάτας παρορμήσεις τοῦ τε νοῦ καὶ τῆς καρδίας. Ἔχει ἐν ἑαυτῇ δύναμιν ἀντιστάσεως, ἣν οὐδεμία σκέψις, οὐδὲν πάθος δύναται νὰ καταβάλῃ. Οὐδὲν αἴτιον ὁρίζει τὴν ψυχήν· ἡ ψυχὴ ὁρίζει ἑαυτὴν κατὰ τὰ αἴτια καὶ πράττει ἑκουσίως. *Τῶν πράξεων κύριοί ἐσμεν.*

Συγγενεστάτη πρὸς τὴν ἔνστασιν ταύτην εἶνε ἡ ἔνστασις, καθ' ἣν ἡ ἰδιοσυγκρασία, τὸ εἶδος τοῦ βίου καὶ αἱ ἕξεις τῶν ἀνθρώπων ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα ἐπιρροὴν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Γεννᾶται, λέγουσιν, ὁ ἄνθρωπος καλὸς ἢ κακός, ὡς γεννᾶται ἰσχυρὸς ἢ ἀσθενής· ἡ ἠθικότης ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἀναντιρρήτως ἡ ἰδιοσυγκρασία καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς ἀναπτυσσόμεναι κλίσεις διευκολύνουσιν ἢ παρακωλύουσι τὴν ἐκτέλεσιν ἀρετῶν δυσχερῶν καὶ τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν· ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν πρόκειται. Δὲν πρόκειται μάλιστα νὰ μάθωμεν, ἂν ἔν τισιν ἐξαιρετικαῖς περιστάσεσιν, οἷον ἐν μέθῃ, ἐν ὑπνοβασίᾳ, ἐν παραφροσύνῃ, ἡ ἐλευθερία ἐξασθενεῖ, καταπνίγεται, καὶ ἡ ἄσκησις αὐτῆς διακόπτεται· διότι κοινῶς ἀνομολογεῖται ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως εἶνε ἐκτεθειμένη εἰς ἐκλείψεις. Ἀλλὰ δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν τοιαύτας περιπτώσεις ὡς κανόνα; Ἡ ἐπιρροὴ τῆς θελήσεως ἐπὶ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν δὲν ἐκδηλοῦται πολλαχῶς; Ἡ ἰδιοσυγκρασία ἐνεργεῖ ἐπὶ τὴν ψυχὴν δι' ὧν ἐγείρει αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν. Ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα ταῦτα καὶ αἱ ἰδέαι καταλέγονται εἰς τὰ αἴτια τὰ ἐξεγείροντα, ἀλλὰ μὴ ἐξαναγκάζοντα τὴν θέλησιν. Ἐνταῦθα ἔγκειται τὸ μυστήριον τῆς δυνάμεως τῆς ἀνατροφῆς. Ἂν ὁ προορισμὸς ἡμῶν ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κρανίου ἡμῶν, εἰς μάτην οἱ γονεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι θὰ ἠγωνίζοντο νὰ διορθώσωσι τὰ ἐλαττώματα ἡμῶν· εἰς μάτην ἡμεῖς αὐτοὶ θὰ ἠγωνιζώμεθα νὰ βελτιωθῶμεν. Ἡ ἐπιτυχία τῶν ἀγώνων καὶ προσπαθειῶν καὶ αὐτῶν καὶ ἡμῶν δεικνύει ὅτι ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ὀργανισμοῦ ἔχει τὸ ἀντίρροπον αὐτῆς, καὶ ὅτι τὸ ἔνστικτον δὲν καταπνίγει τὴν ἐλευθερίαν.

Κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως προβάλλεται ὁ καθολικὸς ἐκεῖνος νόμος, καθ' ὃν πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ συμβαίνοντα ὑπόκεινται εἰς αἴτια ὡρισμένα, νόμον, ὃν καὶ ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ. Ἡ ὕπαρξις τοῦ νόμου τούτου εἶνε ἀδιαφιλονίκητος. Ἀλλὰ πρόκειται νὰ μάθωμεν, ἂν ἡ θέλησις δὲν εἶνε καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αἰτίων τούτων, ἐξ ὧν παράγονται ὡρισμένα τινὰ συμβάντα, οἷον αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις· πρόκειται νὰ μάθωμεν, ἂν ἡ ψυχὴ ἡμῶν δὲν κέκτηται ἰδίαν ἐνέργειαν, ἱκανὴ νὰ ὁρίσῃ ἑαυτήν, ἔχουσα τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῷ σύμπαντι πρὸς ταῖς τυφλαῖς καὶ μοιραίαις δυνάμεσι τῆς φύσεως. Εἰς ταῦτα ἀποκρίνεται καταφατικῶς τὸ ἐσωτερικὸν ἡμῶν συναίσθημα μετὰ σαφηνείας ἀκαταμα-

χήτου. Εἰς μάτην θὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἡ συνείδησις ἀπατᾶται, μὴ ἀνακαλύπτουσα τὸν δεσμὸν τὸν ἑνοῦντα τὰς πράξεις ἡμῶν πρὸς τὰς ἀληθεῖς αὐτῶν αἰτίας. Ποῖαι εἶναι αἱ αἰτίαι αὗται; Τίς θὰ ὑποδείξῃ αὐτάς; Ἂν δὲ ἀγνοοῦμεν αὐτάς, πῶς θὰ ζητήσωμεν ἐν τῷ ἀγνώστῳ ἐπιχείρημα ἰσχυρὸν κατὰ γεγονότος προδήλου, κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως; Καὶ ἂν ἐξ αἰτίων ἀγνώστων παρορμηθῶμεν ν' ἀποφασίσωμεν οὕτω μᾶλλον ἢ ἄλλως, ἀναμφίβολον μένει, ὅτι ἡ δύναμις ἡ θέλουσα καὶ πράττουσα εἴμεθα ἡμεῖς αὐτοί. Τῶν πράξεων κύριοί ἐσμεν.

Τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως ἀρνοῦνται οἱ ἀποδεχόμενοι τὸ *πεπρωμένον* (fatum), καθ' ὃ πᾶν ὅ,τι συμβαίνει ἐν τῷ κόσμῳ ἀποδίδεται εἰς τὴν ἀνάγκην.

Τὸ πεπρωμένον ἀπετέλει τὴν βάσιν τῶν θρησκειῶν τῆς ἀρχαιότητος. Οὐδεὶς ὁ ἀγνοῶν λ. χ. ποίαν εἶχε σημασίαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ τὸ δόγμα τοῦ πεπρωμένου, δυνάμεως τυφλῆς, ἥτις ἐδέσμευε τὰς πράξεις καὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀκάμπτου καὶ τυφλῆς ἀνάγκης Οἱ Στωϊκοὶ ἐκάθηραν μὲν τὸ δόγμα τοῦτο καὶ ἀπέδωκαν εἰς τὸ πεπρωμένον ἰδιότητας προσεγγιζούσας αὐτὸ εἰς τὴν Πρόνοιαν· ἀλλὰ δὲν ἀπέδωκαν εἰς τὴν ἐλευθερίαν πάντα αὐτῆς τὰ δίκαια. Καὶ ἐξώρισε μὲν ὁ χριστιανισμὸς ἐκ τῆς θρησκείας τὰς παχυλὰς ἐκείνας εἰκόνας, δι' ὧν ὁ ἐθνισμὸς εἶχεν οἱονεὶ καταπνίξει τὸ θεῖον· ἀλλὰ τὰ δόγματα αὐτοῦ παρερμηνευθέντα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς νέας πλάνας. Ἀπὸ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ἐντεῦθεν διημφισβητήθη πολλάκις ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, διὰ τῶν ἀρχηγῶν δὲ τῆς μεταρρυθμίσεως Λουθήρου καὶ Καλβίνου ἡ ἄρνησις τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως ἀνυψώθη εἰς δόγμα, ὅπερ ἀναπτύσσεται ἐν τῷ γνωστῷ τοῦ Λουθήρου ἔργῳ: De servo arbitrio, καὶ τῷ τοῦ Καλβίνου: Institutiones. Καὶ ἡ φιλοσοφία δὲ πολλὰ ἀριθμεῖ συστήματα ἐπὶ τοῦ πεπρωμένου στηριζόμενα. Ὁ κατ' ἐξοχὴν δὲ διατυπώσας τὴν διδασκαλίαν τοῦ πεπρωμένου ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ εἶνε ὁ Σπινόζας. Κατὰ τὸν Σπινόζαν, πᾶσα αἰτία ἐνεργεῖ κατ' ἀνάγκην· ἡ πρώτη αἰτία, ὁ Θεός, δι' ἀνάγκης ἐμφύτου αὐτῷ· αἱ δεύτεραι αἰτίαι καὶ ἡ ψυχὴ ἰδίᾳ, διὰ τῆς ἀνάγκης τῆς θείας φύσεως. Τὸν Σπινόζαν ἠκολούθησαν μὲ παραλλαγάς τινας καὶ πολλοὶ ἄλλοι φιλόσοφοι.

Διάφορα διακρίνουσιν εἴδη πεπρωμένου, ὧν τὰ κυριώτατά εἰσι τὸ *μωαμεθανικὸν* λεγόμενον *πεπρωμένον*, τὸ *θεολογικὸν* ἢ *ὁ ἀπόλυτος προορισμὸς* καὶ τὸ *φιλοσοφικὸν* ἢ *σπινόζειον πεπρωμένον*.

Κατὰ τὸ μωαμεθανικὸν πεπρωμένον πάντα εἶνε προωρισμένα καὶ συμβαίνουσι κατ' ἀνάγκην τυφλήν. Οἱ ἀποδεχόμενοι τοῦτο πιστεύουσιν εἰς δύναμίν τινα κεκρυμμένην, εἰς εἶδός τι μαγείας ἰσχυρότερον ἢ πᾶσαι αἱ ἰδιαίτεραι αἰτίαι. Κατὰ τὸν Leibnitz, «τὸ πεπρωμένον τοῦτο ὑπενθυμίζει ὅ,τι οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν *λόγον ἀργόν*, καταλήγοντα εἰς τὸ μηδὲν ποιεῖν. Διότι, ἔλεγον, ἂν ὅ,τι ζητῶ μέλλει νὰ συμβῇ, θὰ συμβῇ καὶ ἂν οὐδὲν πράξω· ἂν

δὲ δὲν μέλλει νὰ συμβῇ, οὐδέποτε θὰ συμβῇ, οἱουσδήποτε ἂν ὑποστῶ κόπους. Τὴν ἀνάγκην ταύτην, ἣν φαντάζονται ἐν τοῖς συμβαίνουσι κεχωρισμένοις τῶν αἰτιῶν αὐτῶν, δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ fatum mahometanum, διότι λέγεται ὅτι παρόμοιόν τι ἐπιχείρημα ποιεῖ τοὺς Τούρκους νὰ μὴ φεύγωσι τοὺς τόπους, ἔνθα ὑπάρχει λοιμός. Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις εἶνε προχειροτάτη· βεβαίου ὄντος τοῦ ἀποτελέσματος, βεβαία εἶνε καὶ ἡ παράγουσα αἰτία· καὶ ἂν τὸ ἀποτέλεσμα συμβῇ, θὰ συμβῇ πιθανῶς ἐξ αἰτίας ἀναλόγου. Οὕτω ἡ ἀδράνειά σου θὰ συντελέσῃ ἴσως, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτύχῃς οὗτινος ἐπιθυμεῖς καὶ νὰ περιπέσῃς εἰς κακά, ἅτινα θὰ ἀπέφευγες, ἂν ἐφρόντιζες. Βλέπομεν ἄρα ὅτι ὁ σύνδεσμος τῶν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων δὲν προξενεῖ ἀνάγκην ἀναπόδραστον, τοὐναντίον παρέχει μέσον τοῦ ἆραι τὴν ἀνάγκην ταύτην. Ὑπάρχει παροιμία γερμανική, καθ' ἣν ὁ θάνατος ἔχει πάντοτε τὴν αἰτίαν αὐτοῦ· καὶ οὐδὲν ἀληθέστερον τούτου. Θ' ἀποθάνῃ τις σήμερον ἢ αὔριον· ναί· ἀναμφιβόλως· ἀλλὰ θ' ἀποθάνῃ, διότι θὰ πράξῃ ὅ,τι θὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον» (Πρβλ. P. Janet. La morale 462).

Τὸ *θεολογικὸν πεπρωμένον* ἢ ὁ *ἀπόλυτος προορισμὸς* συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ Θεὸς προορίζει ἐκ τῶν προτέρων τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ τοὺς ἀποβλήτους, τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ἀσεβεῖς, ἐκείνους μὲν ἐκλέγων ἐξ εὐνοίας, τούτους δὲ ἐγκαταλείπων εἰς τὴν αἰωνίαν καταδίκην. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἡ ἀρνουμένη ἀπολύτως τὴν ἐλευθερίαν περιπίπτει εἰς τὰ αὐτὰ ἄτοπα καὶ ἡ προτέρα. Τῷ ὄντι, ἂν ἡ τύχη μου ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἐκλογῆς καὶ θελήσεως τοῦ Θεοῦ, τί ἔχω νὰ πράξω ἵνα μεταβάλω αὐτήν; Ἂν εἶμαι ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν, θὰ σωθῶ πάντως· ἂν ἐκ τῶν ἀποβλήτων, οὐδὲν δύναται νά με σώσῃ· ἐν ἀπολύτῳ ἄρα ἀδιαφορίᾳ ὀφείλω νὰ περιμένω τ' ἀποτελέσματα τῆς θείας ἀποφάσεως. Ἔπειτα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ταύτῃ ὁ Θεὸς παρίσταται ὡς τύραννος αὐθαιρέτως ἐνεργῶν, ἀντικαθιστῶν δὲ τὴν δικαιοσύνην διὰ τῆς δυνάμεως.

Κατὰ τὸ *φιλοσοφικὸν* ἢ *σπινόζειον* πεπρωμένον πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ σύμπαντος, ἄρα καὶ αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου πηγάζουσιν ἐκ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων μετὰ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης, μεθ' ἧς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ τριγώνου ἕπεται ἡ ἰσότης τριῶν γωνιῶν πρὸς δύο ὀρθάς. Ἀλλ' ἀμφίβολον, λέγει ὁ Janet, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῇ φύσει καὶ τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε γεωμετρικά. Τὸ γόητρον π. χ., ὅπερ μὲ φέρει εἰς τὴν ἡδονήν, οὐδεμίαν ἔχει ἀναλογίαν πρὸς τὴν λογικὴν ἀνάγκην, ἧς ἕνεκα ἰδέα τις πηγάζει ἐξ ἑτέρας ἰδέας. Ἡ ἡδονὴ αὐτὴ καὶ τὸ ἄλγος εἶνε συμβάντα ἄμεσα, μὴ δυνάμενα νὰ συγκριθῶσι πρὸς ἰδέας οὔτε ἀρχικὰς οὔτε παραγώγους.... Ἐν τῷ κύκλῳ τῆς θελήσεως οὐδὲν ὑπάρχει ὅμοιον τῇ γεωμετρίᾳ. Τὸ τρίγωνον δὲν *θέλει* νὰ ἔχῃ τὰς τρεῖς γωνίας ἴσας πρὸς δύο ὀρθάς. Τὸ τρίγωνον δὲν ἔχει συνείδησιν ἑαυτοῦ. Ἑνὶ λόγῳ, ἡ συνείδησις, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη εἶνε

πρῶτα συμβάντα, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ παραχθῶσι λογικῶς. Πάντα ἄρα δὲν ὑπόκεινται εἰς ἀνάγκην λογικὴν ἢ μαθηματικὴν (αὐτ. 464).

Περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ἐν τέλει, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως εἶνε ὅλως ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ συστήματος ἐκείνου, ὅπερ ἀρνεῖται πᾶσαν πνευματικὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνέργειαν. Οἱ ὑλισταὶ ἀποτομώτερον παντὸς ἄλλου ἀρνοῦνται τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως, χαρακτηρίζοντες αὐτὴν ὡς *ἀναπόφευκτον προϊὸν* διαφόρων φυσικῶν αἰτίων, ὡς *ἀναγκαίαν ἔκφρασιν* τῆς καταστάσεως τοῦ ἐγκεφάλου. Καὶ ἐξετέθησαν μὲν ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε εἰρημένοις ἱκανὰ εἰς ἀνασκευὴν πάσης ἐμμέσου ἢ ἀμέσου ἐνστάσεως κατὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ ἔνστασίν τινα, ἣν ὁ ὑλισμὸς μάλιστα προβάλλει κατὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως, καὶ ἡ ἔνστασις αὕτη εἶνε ἡ ἐκ τῆς Στατιστικῆς.

Ὁ θερμότατος τοῦ ὑλισμοῦ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, ὁ Büchner, λέγει ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ συγγράμματι Kraft u. Stoff (σελ. 256) τάδε: «Ὅτι ὁ ὑλισμὸς εἶνε τανῦν ἀλήθεια οὐ μόνον θεωρητικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων ἀρκούντως ἀποδεικνυομένη, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν καὶ νέαν ἐπιστήμην τῆς *Στατιστικῆς*, ἥτις ἀπέδειξεν ὡρισμένους κανόνας, ἐν ὡρισμένῳ ἀριθμῷ φαινομένων, περὶ ὧν μέχρι τοῦδε ἀμφέβαλλον, ἂν ταῦτα προῆλθον ἐκ τύχης ἢ ἑκουσίως».

Ἡ Στατιστικὴ καὶ ἰδίως ἡ ἠθικὴ Στατιστικὴ προτίθεται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὡρισμέναι ἑκούσιαι πράξεις, οἷον γάμοι, αὐτοκτονίαι, καὶ ἐγκλήματα διάφορα συμβαίνουσιν ἐντὸς ὡρισμένου χρονικοῦ διαστήματος ἐν τοῖς λαοῖς μετὰ κανονικότητος, ἥτις διατελεῖ εἰς ὡρισμένην σχέσιν πρὸς τὸ σύνολον τῶν κατοίκων τοῦ ὑπ' ὄψιν λαμβανομένου λαοῦ. Διὰ τῆς Στατιστικῆς ἐνόμισαν οἱ ὑλισταὶ ὅτι ἔφθασαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἑκούσιαί τινες πράξεις συμβαίνουσι μετὰ μείζονος ἔτι κανονικότητος ἢ τὰ εἰς φυσικοὺς νόμους ὑποκείμενα φαινόμενα. Ἄρα κατὰ τοὺς ὑλιστὰς ὑπάρχει *φυσικός τις νόμος*, εἰς ὃν αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις ὑπάγονται.

Ἀλλὰ πρῶτον δὲν εἶνε ἀληθές, ὅτι παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ἀναφαίνεται πλήρης κανονικότης τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἡ αὐτὴ Στατιστικὴ βεβαιοῖ ὅτι οὔτε ἐν πάσαις ταῖς χώραις καὶ τοῖς λαοῖς, ἀλλ' οὔτε ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ πληθυσμῷ τῆς αὐτῆς πάντοτε ἀξίας ἀναφαίνεται κανονικότης τῶν πράξεων. Πᾶσα πρᾶξις κατὰ τοὺς ὑλιστὰς ὑπόκειται εἰς φυσικὸν νόμον· ἀλλ' ἰδιότης τοῦ φυσικοῦ νόμου εἶνε τὸ ἐνεργεῖν κατ' ἀνάγκην, τὸ μὴ μεταβάλλεσθαι· ἄρα αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις, αἵτινες πανταχοῦ ποικίλλουσι καὶ μεταβάλλονται, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συμβαίνωσι κατὰ φυσικὸν νόμον. «Ἡ κανονικότης, λέγει ὁ Drobisch ἐν τῇ λαμπρᾷ αὐτοῦ πραγματείᾳ περὶ ἠθικῆς Στατιστικῆς καὶ ἐλευθέρας θελήσεως, ἡ κανονικότης, ἣν ἡ ἠθικὴ Στατιστικὴ ἀποδεικνύει ἔν τισιν ἑκουσίαις πράξεσι, δὲν

στηρίζεται ἐπὶ νόμου ἀναγκαίου, ὅστις προηγεῖται τῶν πράξεων καὶ ἐπιτακτικῶς ἀπαιτεῖ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν, ἀλλ' εἶνε τὸ προϊὸν σχετικῶς μονίμων, ἄρα οὐχὶ ἀπολύτως ἀμεταβλήτων σχέσεων καὶ συνεπενεργούντων αἰτιῶν, πρὸς αἷς καὶ ἄπειροι ἄλλαι μεταβληταὶ ὑφίστανται αἰτίαι, αἵτινες δὲν ὑπόκεινται εἰς κανόνα» (Drobisch, die Moralische Statistik u. die Willensfreiheit. 6. 53).

Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ Στατιστικὴ ἀποδεικνύει τῷ ὄντι ὅτι ὑπάρχει κανονικότης ἔν τισι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, οἷον ἐν τοῖς γάμοις, ταῖς αὐτοκτονίαις καὶ τοῖς ἐγκλήμασι, καὶ ὅτι αἱ πράξεις αὗται συμβαίνουσι τῷ ὄντι κατὰ φυσικὸν νόμον, ἕπεται ἐντεῦθεν ὅτι πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις συμβαίνουσι κατὰ φυσικὸν νόμον; Πάντως οὐχί.

Ἔπειτα ἡ Στατιστικὴ ποιεῖται ἁπλῶς λόγον περὶ τῶν *πράξεων*. Τὴν *θέλησιν* ὅμως καὶ τὴν *ἐλευθερίαν*, ἅτινα ἀνάγκη νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἐν ταῖς πράξεσι ταύταις, οὔτε ἐνέγραψε οὔτε νὰ ἐγγράψῃ δύναται. Ἡ κανονικότης ἐν τῇ ἐμφανίσει φαινομένων τινῶν δύναται νὰ εἶνε μεγίστη καὶ σταθεροτάτη, εἶνε ὅμως πάντοτε κανονικότης τῶν *πράξεων*, ἐντεῦθεν δὲ οὐδαμῶς ἕπεται ὅτι καὶ ἡ τὰς πράξεις ταύτας παράγουσα θέλησις ὑπόκειται εἰς κανόνα τινὰ καὶ νόμον. Διότι πρᾶξις καὶ θέλησις δὲν διατελοῦσι πρὸς ἀλλήλας εἰς ἀπολύτως ἀναγκαίαν σχέσιν, οὕτως ὥστε νὰ ἰσχύῃ κατ' ἀνάγκην καὶ περὶ τῆς θελήσεως ὅ,τι ἰσχύει καὶ περὶ τῆς πράξεως. Π. χ. ἐν ὡρισμένῳ τινὶ χρονικῷ διαστήματι ἐν ὡρισμένῳ πληθυσμῷ ἀνθρώπων δυνατὸν νὰ συμβαίνωσι κατ' ἔτος μετὰ θαυμασίας κανονικότητος 1000 θάνατοι καὶ 1000 γάμοι. Ἕπεται ὅμως ἐντεῦθεν, ὅτι πάντες οὗτοι οἱ θάνατοι καὶ οἱ γάμοι προέρχονται *ἐκ θελήσεως*; Ποσάκις ἐν συμπλοκῇ τινι δὲν λαμβάνει τις τραῦμα θανατηφόρον χωρὶς παντάπασι νὰ τὸ *θέλῃ*, καὶ ποσάκις δὲν τελεῖται γάμος ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἑτέρου τῶν μερῶν; Τίς ταῦτα ἀναλογιζόμενος δικαιοῦται ἐκ τῶν συμβαινουσῶν πράξεων νὰ πορισθῇ ἀναγκαῖον συμπέρασμα περὶ τῆς θελήσεως;

Ἡ ἠθικὴ Στατιστικὴ ἔδειξε καὶ δεικνύει εἰσέτι, ὅτι ὅλως ὡρισμένα ἐγκλήματα διαπράττονται μετ' ἰδιαζούσης κλίσεως τοῦ ἑτέρου τῶν δύο φύλλων· ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου καταδικάζονται πολλῷ πλείονες ἄνδρες ἢ γυναῖκες. Γνωστὸν δ' ἐπίσης εἶνε,ὅτι ἡ αὐτοκτονία συμβαίνει τρὶς ἢ πεντάκις πλειότερον παρὰ τῷ ἄρρενι γένει ἢ παρὰ τῷ θήλει. Ἂν λοιπὸν ἡ αὐτοκτονία τελεῖται κατὰ *φυσικὸν νόμον*, πῶς συμβαίνει, ὥστε ὁ φυσικὸς οὗτος νόμος, εἰς ὃν ὡς τοιοῦτον πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἴσου ὑπόκεινται, ἐκλέγει ἰδίᾳ τὸν ἀνδρικὸν ἐγκέφαλον ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ; Ἢ προὐχώρησεν ἴσως τὸ θῆλυ γένος μέχρι τοιούτου βαθμοῦ χειραφετήσεως, ὥστε ἐλάχιστα ἢ οὐδαμῶς πλέον νὰ ὑπόκηται καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς φυσικοὺς νόμους;

Τὰ ἐξαγόμενα ἄρα τῆς Στατιστικῆς καὶ ἰδίως τῆς ἠθικῆς Στατιστικῆς οὐδὲν δύνανται ν' ἀποδείξωσι κατὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως. Ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως μένει γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, βεβαιούμενον ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μαρτυρούμενον ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Ἐν τῇ κτήσει τῆς ἐλευθερίας ταύτης διορῶμεν τὴν εὐγένειαν καὶ ὑπεροχὴν ἡμῶν ὑπὲρ τὰ λοιπὰ ὄντα. Ἐν τῇ κτήσει τῆς ἐλευθερίας ταύτης ὑπέχομεν εὐθύνην τῶν πράξεων ἡμῶν. Ἐν τῇ κτήσει τῆς ἐλευθερίας ταύτης ἔγκειται τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν νόμων. Ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας ταύτης στηρίζεται πᾶσα πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐλευθερία. Ἢ ἀποδώσατε εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐλευθερίαν θελήσεως, ἢ παύσατε λαλοῦντες περὶ ἠθικῆς· παύσατε διακρίνοντες μεταξὺ δικαίου καὶ ἀδίκου· παύσατε ποιούμενοι λόγον περὶ ἀνατροφῆς· παύσατε ἐπιζητοῦντες διὰ τοῦ λόγου τὴν μετάδοσιν καὶ κατίσχυσιν τῶν ἰδεῶν ὑμῶν· παύσατε πρὸ πάντων ἐγείροντες φωνὴν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἧς τὸ ἱερὸν ὄνομα δικαίως ἠλεκτρίζει ἡμᾶς, διότι *εἴμεθα ἐλεύθερα ὄντα, διότι τῶν πράξεων κύριοί ἐσμεν.*

Ι. Μοσχάκης

Η ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗ

Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη εἶναι ἂν οὐχὶ τὸ ἀξιολογώτατον, βεβαίως ἐκ τῶν ἀξιολογοτέρων προγονικῶν κατορθωμάτων. Αὕτη παρήγαγε τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην, τὴν ἐν Θερμοπύλαις ἡρωϊκὴν πάλην, καὶ τῶν Πλαταιῶν τὰ τρόπαια. Αὕτη προήγαγε τὴν δόξαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μέχρι τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς κατακτήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς τουρκικῆς ἐκβαρβαρώσεως, τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἐν τῇ δύσει καὶ τῆς ἐξημερώσεως τῶν κατακτητῶν τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Δὲν ἐπιχειρῶ πανηγυρικὴν ἀφήγησιν τοῦ ἔργου τῶν προγόνων, οὐδ' ἁπλῶς τὴν ἐξιστόρησιν αὐτοῦ. Μετὰ τὸν Γρότιον καὶ τὸν Κούρτιον δὲν μένουσιν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ ὠχραὶ ἀντιγραφαὶ τοῦ μαραθωνείου δράματος. Ἀλλ' ἐὰν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ εἶναι ἀμίμητον τὸ ἔργον τοῦ ἑνός, ἢ τοῦ ἄλλου τῶν σοφῶν φιλελλήνων ἀπαντῶσιν ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, ἰδίως εἰς τὴν διήγησιν τοῦ ἄγγλου ἱστορικοῦ, λεπτομέρειαι, ἐφ' ὧν ἔριδες καὶ φιλονεικίαι πολλαὶ ὑφίστανται ἀναμέσον τῶν σοφῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης. Ἐπὶ τούτων δὲ προτίθεμαι νὰ ἑλκύσω τὴν προσοχὴν τῶν παρ' ἡμῖν φιλομαθῶν. Τὸ ἔργον μου εἶναι ξηρὰ ἐπιστημονικὴ μελέτη ἐπὶ τῶν διαφιλονεικουμένων ἱστορικῶν γεγονότων, ἀλλὰ χάριν τῆς διευκρινήσεως τῶν ζητημά-

των ἀναγκάζομαι νὰ ἐπαναλάβω τὴν διήγησιν τῆς ὅλης πράξεως. Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἱστορεῖ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δάτιδος μεθ' ἧς λεπτολογίας περιγράφει τὴν τοῦ Ξέρξου· ἴσως διότι κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀκούων τὴν φήμην τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, καὶ τῆς ἐν Πλαταιαῖς νίκης, ἐπέστησε μᾶλλον τὴν περιέργειαν ἐπ' αὐτῶν· ἴσως διότι αἱ τελευταῖαι ἦσαν ἔργα κοινὰ τῆς Ἑλλάδος, μᾶλλον τοῦ ἀθηναϊκοῦ κατορθώματος, ἑλκύοντα τὴν προσοχὴν τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀκροατῶν τοῦ ἱστορικοῦ· ἴσως διότι περὶ τῶν τελευταίων ἠδυνήθη νὰ λάβῃ πληροφορίας βεβαιοτέρας ἐκ διαφόρων πηγῶν, τὰς ὁποίας δὲν εὕρισκεν ἐν Ἀθήναις ὡς πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην.

Γνωστὰ εἰσὶ τὰ αἴτια τοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πολέμου τῶν Περσῶν. Σκοπὸς ἀφ' ἑνὸς κατακτήσεως, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκδικήσεως ἰδίως κατὰ τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Ἀθηναίων διὰ τὸν ἐμπρησμὸν τῶν Σάρδεων. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης ἐκστρατείας ὑπὸ τοῦ Μαρδονίου ἕνεκα τῆς παρὰ τὸν Ἄθω καταστροφῆς τοῦ στόλου, τῆς δευτέρας ὁ Δαρεῖος ἀνέδειξεν ἀρχηγοὺς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἀρταφέρνην, υἱὸν τοῦ Σατράπου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν Μῆδον τὸ γένος Δάτιν πιθανῶς τὸν πραγματικὸν στρατάρχην, καὶ τὸν μέλλοντα τῆς Ἀττικῆς Σατράπην Πεισιστρατίδην Ἱππίαν. Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ὁρίζει ἀκριβῶς τὴν δύναμιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὡς ἔπραξε διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου· λέγει μόνον «οἱ στρατηγοὶ πορευόμενοι παρὰ βασιλέως ἀπίκοντο τῆς Κιλικίας εἰς τὸ Ἀλήϊον πεδίον (παρὰ τὴν Ταρσὸν ἀπέναντι τῆς Κύπρου) ἅμα ἀγόμενοι πεζὸν στρατὸν *πολλόν τε*, καὶ εὖ ἐσκευασμένον. Ἐνταῦθα στρατοπεδευομένοισι, ἐπῆλθε μὲν ὁ ναυτικὸς στρατὸς ὁ ἐπιταχθεὶς ἑκάστοισι, παρεγένοντο δὲ καὶ αἱ *ἱππαγωγοὶ* νῆες ἃς τῷ προτέρῳ ἔτεϊ προσεῖπε τοῖσι ἑαυτοῦ δασμοφόροισι Δαρεῖος ἑτοιμάζειν. Ἐσβαλόμενοι δὲ τοὺς ἵππους ἐς ταύτας καὶ τὸν πεζὸν στρατὸν ἐσβιβάσαντες εἰς τὰς νῆας ἔπλεον *ἑξακοσίαισι* τριήρεσι εἰς τὴν Ἰωνίην».

Ὁ Πλάτων ἐν Μενεξ: 267, 3 ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν Περσῶν εἰς 500,000 «αἰτιασάμενος δὲ Δαρεῖος ἡμᾶς τε καὶ Ἐρετριέας, Σάρδεσιν ἐπιβουλεῦσαι προφασιζόμενος, καὶ πέμψας μυριάδας μὲν πεντήκοντα ἔν τε πλοίοις καὶ ναυσί, ναῦς δὲ τριακοσίας, Δάτιν δ' ἄρχοντα εἶπεν ἥκειν» κτλ. Τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν ἀναφέρει καὶ ὁ Λυσίας, Ἐπιταφ. 21. «Ὁ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς .... ἔστειλε πεντήκοντα μυριάδας στρατιάν. Ἰς' ὁ Σχολ. Ἀριστοφ. Νεφ: 982 «τοὺς ἐν Μαραθῶνι τροποσαμένους τὴν Δαρείου στρατιάν, ἣν Δάτις ὁ τούτου στρατηγὸς ἤγαγεν οὖσαν περὶ πεντήκοντα μυριάδας». Αἱ τρεῖς αὗται πληροφορίαι προέρχονται βεβαίως ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Ἡ δὲ διάκρισις πλοίων καὶ νεῶν ἐν Πλάτωνι ἐγείρει τὴν ἐξήγησιν ὅτι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν πεντήκοντα μυριάδων περιλαμβάνονται μετὰ τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ πάντες οἱ ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπιβιβασθέντες ναυμά-

χοι ναῦται, ἐρέται κάπηλοι, ὑπηρέται κλ. καθ' ὅσον αἱ τριακόσιαι νῆες ἀπετέλουν τὴν ναυτικὴν δύναμιν, πλὴν δὲ τούτων ἦσαν κατὰ τὸν Ἡρόδοτον τριακόσιαι τριήρεις, ἱππαγωγοί, φορτηγίδες κλ. Ἀφ' ἑτέρου σημειωτέον ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Λυσίας, γράφοντες τὸ ἐγκώμιον τῶν μαραθωνομάχων εἰς ἐπιτάφιον λόγον, δὲν ἦσαν ὑπόχρεοι πρὸς λεπτολόγον ἀκρίβειαν τῶν πραγμάτων, καὶ ἄνευ προθέσεως ψευδολογίας ἠδύναντο ν' ἀναφέρωσι τὸν ὁλικὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τοῖς πλοίοις ἐπιβιβασθέντων ἀνδρῶν, ἄνευ διακρίσεως τοῦ ἔργου ἑκάστου αὐτῶν. Ὁ Παυσανίας ἐν Δ'. 25,5 ἀναφέρει δύναμιν στρατοῦ 300000 «Τό τε Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι ἔργον ἀνεμιμνήσκοντο, ὡς μυριάδες τριάκοντα ἐφθάρησαν τῶν Μήδων ὑπὸ ἀνδρῶν οὐδὲ ἐς μυρίους τὸν ἀριθμόν». Ἡ φράσις κατὰ γράμμα φαίνεται εἴς τινας δηλοῦσα 300000 φονευθέντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἀλλὰ προδήλως ὁ ἱστορικὸς ἐννοεῖ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡττηθέντων μαχητῶν ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ αὐτὴ ἐξήγησις ἁρμόζει καὶ εἰς τὸ ἐπίγραμμα τῆς εἰκόνος ἐν τῇ Ποικίλῃ, τὸ ὁποῖον ὁ Σουίδας ἀναφέρει ἐν λέξει Ποικίλη

«Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
ἔκτειναν Μήδων εἴκοσι μυριάδας».

Τοῦτ' ἔστιν εἰς εἴκοσι μυριάδας συμποσοῦνται μετὰ τῶν φονευθέντων οἱ ἐν Μαραθῶνι ἡττηθέντες Μῆδοι. Ὁ Κορνήλιος Νέπως, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει ὅλους τοὺς μέχρις αὐτοῦ συγγράψαντας ἱστορικούς, ἐν οἷς τὸν Ἔφορον, ὁρίζει τὴν δύναμιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ εἰς 200000 πεζῶν καὶ 10, 000 ἱππέων, ἐξ ὧν 100000 πεζοὺς καὶ 10000 ἱππεῖς ἀναφέρει ὡς παρευρεθέντας εἰς τὴν μάχην. Οὕτως ἐξηγῶν τὴν φαινομένην ἐναντιολογίαν ἐν ταῖς πληροφορίαις τῶν ἀρχαίων δὲν εὑρίσκω ἐν αὐταῖς τὸ πνεῦμα τῆς ἐκ προθέσεως ψευδολογίας, τὸ ὁποῖον τοῖς ἀποδίδουσιν οἱ νεώτεροι ἐπικριταί. Εἰς τὴν κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατείαν ὁ Δαρεῖος συνέλεξε δύναμιν 700000 πεζῶν καὶ ἱππέων, καὶ 600 πλοίων. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν ὁ Ξέρξης 1,700,000 πεζούς, 80,000 ἱππεῖς, καὶ 1207 τριήρεις. Διατί φαίνεται ὑπερβολικὸς ὁ ἀριθμὸς 200000 πεζῶν καὶ 12000 ἱππέων κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δάτιδος ἔχοντος τὴν ἐντολὴν νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἀποτυχίαν τῶν περσικῶν ὅπλων ἐν Σκυθίᾳ καὶ Νάξῳ, τὴν πυρπόλησιν τῶν Σάρδεων, τὴν ἐπανάστασιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τὸν φόνον τῶν πρέσβεων, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη δοκιμασθῆ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως τῆς Ἑλλάδος; Ὁ Λὴκ ἐζήτησε ν' ἀνεύρῃ τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων, καὶ ἐξήγαγεν ἀριθμὸν ἐξ 177,000 συμπεριλαμβανομένων τῶν ναυτῶν ὡς ἐλαφρῶν. Ἀλλ' αἱ βάσεις τῶν ὑπολογισμῶν αὐτοῦ εἰσὶν ἁπλαῖ ὑποθέσεις καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμόν, καὶ ὡς πρὸς τὴν χωρητικότητα τῶν πλοίων. Τὴν αὐτὴν μέθοδον ἀκολουθῶν ὁ Φίνλεϋ καταβιβάζει τὴν δύναμιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ εἰς 107 000, ἀφαιρουμένων δ' ἐξ αὐτῶν τῶν ἐν Νάξῳ, ἐν Καρύστῳ, καὶ Ἐρετρίᾳ

φονευθέντων, καὶ τῆς φυλακῆς τῶν αἰχμαλώτων, εὑρίσκει ὅτι μόνον 17,000 ὁπλιτῶν 20,000 ἐλαφρῶν καὶ 1000 ἱππεῖς ἠδύναντο νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὸ ἐν Μαραθῶνι πεδίον. Πρὸς ἔλεγχον τῆς ἀκριβείας, μᾶλλον τῆς προκαταλήψεως, τοῦ ἄγγλου ἱστορικοῦ ἀρκεῖ ἡ παρατήρησις ὅτι περιορίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱππέων εἰς 1000 διὰ τὸν λόγον ὅτι μὴ ἐχόντων ἱππικὸν τῶν Ἀθηναίων, ὁ Δαρεῖος δὲν εἶχεν ἀνάγκην δυνάμεως ἀνωτέρας τῶν 1000 ἱππέων! Ὡσανεὶ μὴ ἀπηυθύνετο ἡ ἐκστρατεία καθ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἢ δῆθεν ὁ Δαρεῖος, φειδόμενος τῆς δαπάνης καὶ τῶν κακουχιῶν τῶν ἰδίων ὑπηκόων ἐμέτρησε τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ πιθανοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὁπλιτῶν τῆς Ἀττικῆς!!!

Ὁ στόλος τῶν Περσῶν διαπλεύσας τὸ Ἰκάριον πέλαγος, ὅπως ἀποφύγῃ τὸν Ἄθωνα, προσέβαλε τὴν Νάξον πρώτην. Ἐνταῦθα εἶχε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν καταισχύνην τῆς πρὸ δωδεκαετίας ἐπιχειρισθείσης ὑπὸ τοῦ Μεγαβάτου καταχτήσεως τῆς νήσου. Ἀπαράσκευοι οἱ ὀλιγάριθμοι Νάξιοι ἀπέναντι τῶν δυνάμεων τοῦ Δάτιδος κατέλιπον τὴν πόλιν καταφυγόντες ἐπὶ τῶν ὀρέων, ἀφ'οὗ δὲ οἱ Πέρσαι ἠχμαλώτισαν ὅσους συνέλαβον ἐν τῇ πόλει, ἐνέπρησαν αὐτὴν μετὰ τῶν ἱερῶν, ἐκεῖθεν δὲ προσέσχον εἰς Ἐρέτριαν. Οἱ Ἐρετριεῖς ἀποφασισμένοι ἐξ ἀρχῆς ἵν'ἀντιστῶσιν ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων. οἵτινες ἀπέστειλαν αὐτοῖς τοὺς ἐν Χαλκίδι τετρακισχιλίους κληρούχους. Ἀλλ'ἀφοῦ εἶδον παρασκευαζομένην τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἱ Ἐρετριεῖς ἐδιχονόησαν, οἱ μὲν προτείνοντες νὰ καταλείπωσι τὴν πόλιν καὶ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη, οἱ δὲ μελετῶντες νὰ παραδοθῶσιν. Εἷς προὔχων ἐν Ἐρετρίᾳ Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος εἰδοποίησε τοὺς κληρούχους Ἀθηναίους, καὶ «οὗτοι διαβάντες ἐς Ὠρωπὸν ἔσωζον σφᾶς αὐτούς». Μετὰ ἓξ ἡμερῶν πολιορκίαν ὁ Εὔφορβος καὶ ὁ Φίλαργος παρέδωκαν τὴν πόλιν, οἱ δὲ Πέρσαι «τοῦτο μὲν τὰ ἱερὰ συλήσαντες ἐνέπρησαν, ἀποτινύμενοι τῶν ἐν Σάρδεσι κατακαυθέντων ἱερῶν, τοῦτο δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἠνδραποδίσαντο κατὰ τὰς Δαρείου ἐντολάς». Ὀλίγας ἡμέρας εἰσέτι διέμειναν οἱ Πέρσαι εἰς Ἐρέτριαν ὅπως μεταφέρωσι τοὺς αἰχμαλώτους ἐπὶ τῆς νήσου Αἰγιαλείας, ἀναπαυθῶσιν οἱ ἄνδρες, καὶ παρασκευασθῶσι πρὸς νέαν, πιθανῶς δυσχερεστέραν ἀπόβασιν· μετὰ δὲ ταῦτα ὁδηγούμενοι παρὰ τοῦ Ἱππίου προσέσχον εἰς Μαραθῶνα. «ἦν γὰρ ὁ Μαραθὼν ἐπιτηδεώτατον χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐνιππεῦσαι, καὶ ἀγχοτάτω τῆς Ἐρετρίης.»

Τὴν πεδιάδα καὶ τὰ περίχωρα τοῦ Μαραθῶνος περιέγραψε μετ' ἀκριβείας ὁ συνταγματάρχης Λήκ. Ἡ αὐτὴ περιγραφὴ ἀναγινώσκεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κ. Παπαρρηγοπούλου σελ. 378, καὶ εἰς ταύτην παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην. Ὁ Φίνλαϋ[1] καταμετρήσας τὴν πεδιάδα εὗρεν αὐτὴν ἀνε-

1 The battle of Marathon. Διατριβὴ καταχωρισθεῖσα ἐν τοῖς Transactions of the royal Society of litteraturé III. 360 καὶ χωριστὰ ἐκτυπωθεῖσα, τὴν ὁποίαν εἰς οὐδεμίαν ἰδιωτικὴν ἢ δημοσίαν βιβλιοθήκην οὐδ' αὐτὴν τοῦ κ. Φίνλεϋ ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω, μάτην δ' ἀνεζήτησα εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα τοῦ Λονδίνου.

παρκῆ πρὸς συγκρότησιν μάχης, ἰδίως εἰς τὰς κινήσεις τοῦ ἱππικοῦ, καὶ ἐθεώρησεν ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Λὴκ μὴ ἀκριβῆ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἐπιφερόμενον λόγον τῆς αὐτόθι ἀποβάσεως τῶν Περσῶν «ἦν γὰρ χωρίον ἐπιτηδεώτατον ἐνιππεῦσαι». Τὴν αὐτὴν κρίσιν ἐπανέλαβεν ὁ Ross· Ἔκτοτε δὲ ἱστορικοὶ καὶ φιλολόγοι ἀνεζήτησαν τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἱππίου εἰς τὸν λόγον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ σχέσεων ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Διακρίας. Ἀλλ' οὔτ' ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ, οὔτ' ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν βεβαιοῦται συνεννόησίς τις τοῦ Ἱππίου μετὰ τῶν ἐν Διακρίᾳ, οὔτε φαίνεται ὅτι προσεδοκᾶτο ἀντίστασις εἰς τὴν ἀπόβασιν τῶν Περσῶν ἐν Μαραθῶνι. Καὶ ἄνευ τοιούτου τινὸς λόγου ὁ Ἱππίας ἤθελε προτιμήσει τὸν Μαραθῶνα ὡς χῶρον τῆς θριαμβευτικῆς αὐτοῦ ἀποβάσεως εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις εἰσόδου, διότι ὁ Μαραθὼν ἦτον ὁ λιμὴν τῆς διὰ τῆς Ἐρετρίας ἐξόδου, καὶ τῆς καθόδου τοῦ Πεισιστράτου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ κατὰ τοὺς προηγουμένους αὐτῶν ἀγῶνας πρὸς κατάληψιν τῆς τυραννίας.

Ὁ Πεισίστρατος κατήγετο ἐκ τοῦ δήμου Φιλαϊδῶν παρὰ τὸν Βραυρῶνα. Ἐπὶ τῆς ἀπὸ Μαραθῶνος εἰς Ἀθήνας ὁδοῦ ἔκειτο ὁ δῆμος Παιανία (ἴσ. Λιόπεσι) ὅθεν ὁ Πεισίστρατος παρέλαβε τὴν Φύην ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἐφ' ἅρματος εἰσήλασεν εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐξορίαν. Κατὰ τὴν δευτέραν κάθοδον ὁ Πεισίστρατος ἐξ Ἐρετρίας ὁρμώμενος εἰς Μαραθῶνα ἀποβιβασθεὶς ἐστρατοπέδευσεν· ἐκεῖθεν συγκεντρώσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἤρχετο εἰς τὸ ἄστυ, καὶ συναντήσας τοὺς ἐναντίους εἰς Παλλήνην, τραπέντας μετὰ τὸ ἄριστον τοὺς μὲν πρὸς κύβους τοὺς δὲ πρὸς ὕπνον, διεσκόρπισεν, καὶ τὸ τρίτον κατέλαβε τὴν τυραννίδα. Ἐπὶ μιᾶς ἐπαναστάσεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν εἰς τὸ Παλλήνιον, παρὰ τὸν ναὸν τῆς Παλληνίας Ἀθηνᾶς ἐστρατοπέδευσεν ὁ Ἱππίας. «Οἱ γὰρ πατέρες οἱ ἡμέτεροι, λέγει ὁ Ἀνδοκίδης (π. τ. μυστ: κθ) ὅτε οἱ τύραννοι εἶχον τὴν πόλιν, ὁ δὲ δῆμος ἔφυγε, νικήσαντες μαχόμενοι τοὺς τυράννους ἐπὶ Παλληνίῳ, στρατηγοῦντος Λεωγόρου καὶ Χαρίου, κατελθόντες εἰς τὴν πατρίδα τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τῶν δὲ φυγὴν κατέγνωσαν, τοὺς δὲ μένειν ἐν τῇ πόλει ἐάσαντες ἠτίμωσαν». Ἡ Παλλήνη κατ' ἐμὴν γνώμην ἔκειτο εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου Χαρβάτι ἐν τῇ θέσει Μπάλα νῦν καλουμένῃ, ἔνθα ἐπὶ τῶν θεμελίων ἀρχαίου ναοῦ, ἴσως τῆς Παλληνίδος ἢ Παλληνίας Ἀθηνᾶς, οἱ νῦν ἰδιοκτῆται ἔκτισαν μικρότερον ναόν· παράκειται δὲ αὐτῷ ἐν μέρει κεχωσμένος καὶ τεθραυσμένος λέων ἐκ μαρμάρου μονοκόμματος, ἴσως τὸ μνημεῖον τοῦ τάφου τῶν πεσόντων κατὰ τὴν μάχην, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Ἀνδοκίδης. Τὸ θέμα εἶναι ἄξιον μελέτης διότι πολλοὶ τῶν νεωτέρων κριτικῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Γρότιος, καταδικάζουσι τὸν Ἀνδοκίδην ὡς ἀποτόμως ψευδόμενον. Ἐπὶ τούτου θέλω ἐπανέλθει μετ' οὐ πολύ. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου· διὰ τῆς

Παλλήνης διήρχετο ἀρχαιόθεν ἡ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μαραθῶνος ὁδός. Ὁ Μύλλερ θέτει τὴν Παλλήνην εἰς τὰς πρὸς ἄρκτον ὑπωρείας τοῦ Πεντελικοῦ, διότι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης μετέβη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα πρὸ τοῦ ἐπισκευασθῇ ἡ διὰ Χαρβατίου. Ἀλλ' ὅτι ἡ Παλλήνη ἔκειτο παρὰ τὸ Χαρβάτι ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ὑπωρείας τοῦ Πεντελικοῦ, μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ μαρτυροῦσι, πλὴν τῆς διασωθείσης ὀνομασίας τῆς θέσεως Πάλλας, οἱ παρακείμενοι δῆμοι Ἀγγελῆ (νῦν Παππαγγελῆ) Παιανία (νῦν Παλαιο-Παναγιὰ)[1] Σφηττὸς (νῦν Σπάτα). Παρὰ τὸ νῦν Χαρβάτι ἔκειτο ἡ Γαργηττός, διότι ἔξωθεν τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου τοῦ χωρίου σώζεται εἰσέτι τεμάχιον μαρμάρου φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Νίκων Ἰτέονος Γαργήττιος», τὸ δὲ Γαργηττὸς φαίνεται συγγενὲς πρὸς τὸ Σφηττός, Ὑμηττός, τὰ ὁποῖα ὁ Λήκ θεωρεῖ ὡς λέξεις τῆς ἀρχαιοτέρας ἀττικῆς διαλέκτου. Αὕτη λοιπὸν ἡ διὰ τῆς Παλλήνης, νῦν διὰ Χαρβατίου, ὁδὸς ἦτον ἡ συνήθης διάβασις τοῦ Πεισιστράτου, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα καὶ τ' ἀνάπαλιν. Ἡ δὲ ὁδὸς αὕτη, ὀλίγον ἀνωφερής, οὐχὶ, δύσβατος, μεταξὺ Βρανᾶ καὶ Σταμάτας (τὸ χωρίον Βρανᾶ ὁ Λήκ νομίζει ὡς τὴν ἀρχαίαν κώμην τοῦ Μαραθῶνος) κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἰκαρίαν, νῦν Ἀφορισμόν, ἐκεῖθεν εἶναι ὁμαλωτάτη καὶ ἐπίπεδος μέχρις Ἀθηνῶν. Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους ἴσως ὁ Ἱππίας συνεβούλευσε, ἀπεφάσισε δὲ τὴν ἀπόβασιν εἰς Μαραθῶνα ὁ Δάτις διὰ τοὺς δύο, τοὺς ὁποίους ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει, τὸ ἐπιτήδειον τοῦ χωρίου πρὸς τὸ ἐνιππεῦσαι, καὶ τὴν ἐγγύτητα πρὸς τὴν Ἐρέτριαν. Ἡ ἐγγύτης ἀνεφέρετο οὐχὶ ὡς τυχαία περίστασις, ἀλλ' ὡς λόγος ἰσχυρός, ὅσον ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ χωρίου πρὸς τὸ ἐνιππεῦσαι, ἂν ὁ Ἱππίας εἶχε λόγους προσωπικοὺς καὶ ὁ Δάτις λόγους στρατηγικοὺς ὅπως πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἀποβάσεως χειρωθῇ ἡ Ἐρέτρια. Ἠδύναντο οἱ Πέρσαι ν' ἀποβῶσιν εἰς Ὠρωπόν, λέγουσί τινες τῶν νεωτέρων κριτικῶν, χωρὶς νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψει τὸ δύσβατον τῆς ὁδοῦ καὶ τὴν ἀπόστασιν τοῦ Ὠρωποῦ ἀπ' Ἀθηνῶν. Ὁ Φίνλαϋ καὶ ὁ Ρόσς, νομίζουσιν ὅτι ἐπιτηδειώτερος ἦτον ὁ λιμὴν τῶν Ἀραφινίδων Ἁλῶν (Ῥαφίνα), ἢ ὁ τοῦ Φαλήρου. Ἀλλὰ πλὴν τῶν προσωπικῶν λόγων τοῦ Ἱππίου ὁ Δάτις εἶχεν ἴσως ἰσχυροὺς λόγους ὅπως προτιμήσῃ τὸν Μαραθῶνα. Ὁ ἐν Μουνυχίᾳ ναυλοχῶν στόλος τῶν Ἀθηναίων ἠδύνατο νὰ φέρῃ περισπασμόν τινα κατὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν Περσῶν. Καὶ πιθανῶς ὁ Δάτις παρεσκεύασεν ἐξ Ἐρετρίας τὴν τάξιν καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀποβάσεως πρὸς τὸν ἐγγύτερον λιμένα τὸν παρέχοντα ὀλιγώτερα ἐμπόδια ἐξ ἄλλου. Δὲν δυνάμεθα νῦν νὰ κρίνωμεν τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν. Ἀλλ' ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐπίκρισιν τοῦ χωρίου τοῦ Ἡροδότου, ὁ μᾶλλον ἁρμόδιος κριτής, ὁ συνταγματάρχης Λήκ, ἀκριβῶς ἐξερευνήσας καὶ τὸν λιμένα καὶ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ περίχωρα τοῦ Μαραθῶνος, βεβαιεῖ ὅτι ἀληθῶς ἦτο

[1] Γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχε Παιανία καθύπερθεν, καὶ Παιανία ὑπένερθεν.

χωρίον ἐπιτηδειότατον πρὸς ἀπόβασιν στρατοῦ, καὶ ἰδίως ἱππικοῦ.

Ἐπὶ τούτοις τελευταῖος ὁ σοφὸς ἑλληνιστὴς Lügebil ἐν ἀναγνώσματι ἐνώπιον τῆς ἀκαδημίας τῆς Πετρουπόλεως, λέγει «ὀρθῶς ὁ Γρότιος παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῇ διηγήσει τοῦ Ἡροδότου οὐδὲν ἀπαντᾷ ἐξαναγκάζον ἡμᾶς νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι εἶδεν ἰδίοις ὄμμασι τὸ μαραθώνειον πεδίον. Δύναταί τις νὰ προβῇ ἔτι περαιτέρω· μία παρατήρησις τοῦ Ἡροδότου *ἦν γὰρ ὁ Μαραθὼν ἐπιτηδειώτατον χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐνιππεῦσαι* εἶνε ἀναμφιβόλως ψευδής,» Διατί; Ἐπαναλαμβάνων τὰς καταμετρήσεις τοῦ Φίνλαϋ ὁ σοφὸς καθηγητὴς ἐπιφέρει, «Κατὰ τὴν γνώμην λοιπὸν τοῦ Φίνλαϋ καὶ ἄλλων σοφῶν εἶναι ἀπορριπτέος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἡροδότου ὅτι οἱ Πέρσαι προσωρμίσθησαν εἰς τὴν πεδιάδα ταύτην, διότι ἦτον ἐπιτηδεία *διὰ τὸ ἱππικόν*. Ὁ Ἡρόδοτος ὅμως λέγει τι σημαῖνον ἔτι πλειότερον· λέγει ὅτι ἐν ὅλῃ τῇ Ἀττικῇ δὲν εὑρίσκεται πεδίον τοσοῦτον ἐπιτήδειον διὰ τὸ ἱππικὸν (für reiterei πρὸς ἵππευσιν ἢ ἱππαιχμίαν)». Ἐκ τοῦ συνόλου τῆς συζητήσεως καὶ ἐπανειλημμένων φράσεων αὐτοῦ φαίνεται ὁ σοφὸς ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς ἑρμηνεύων τὸ *ἐνιππεῦσαι* ὡς σημαῖνον τὰς ἐπὶ τῆς μάχης κινήσεις, ἢ τοὺς ἑλιγμοὺς τοῦ ἱππικοῦ. Ἀλλ' ἄρα τοῦτο σημαίνει τὸ *ἐνιππεύειν*; καὶ λέγει ὁ Ἡρόδοτος ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν Ἀττικῇ πεδίον ὅσον τὸ τοῦ Μαραθῶνος ἐπιτήδειον εἰς ἱππασίαν ἢ ἱππαιχμίαν; Ἂν δὲν ἀπατῶμαι τὸ ἐνιππεύειν σημαίνει ἁπλῶς τὸ ἀναβαίνειν ἢ ὁδεύειν ἐφ' ἵππου. Πᾶς δὲ ἀπροκαταλήπτως ἀναγινώσκων τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου θέλει ἀποδώσει αὐτῷ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ Μαραθὼν ἦτο χωρίον ἐπιτηδειότατον πρὸς τὴν ἀπόβασιν, καὶ τὴν εἰς τὸ ἄστυ πορείαν τοῦ ἱππικοῦ. Ὀφείλομεν ἄπειρον σέβας πρὸς τοὺς ἑλληνιστὰς τῆς δύσεως, οἵτινες μετὰ ζήλου καὶ ἀπαύστου ἐπιμελείας καταγίνονται εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλολογίαν τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν ἄπειρον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν κειμένων, διότι ἐκ φιλοτιμίας ἵνα φανῶσι διορθωταὶ τῶν ἀρχαίων παρερμηνεύουσιν αὐτούς.

«Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα (τὴν προσόρμισιν τῶν Περσῶν) ἐβοήθεον καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν Μαραθῶνα» λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Ὁ δὲ Γρότιος «δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸ αἴσθημα ὅπερ τότε ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἡ κατάπληξις δὲν ὑπῆρξε κατωτέρα τῆς ἐν Ἐρετρίᾳ ἐνσκηψάσης.» Παπαρρ. Ἱστ. σελ. 373. Οἱ Ἐρετριεῖς ἠδύναντο νὰ μὴ προσδοκῶσι τὴν ἐπίθεσιν τῶν Περσῶν κατ' αὐτῶν πρώτων, ἐνῷ τόσαι ἄλλαι νῆσοι καὶ πόλεις ἑλληνικαὶ ὑπῆρχον μᾶλλον ἄξιαι λόγου ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ διάπλου τοῦ περσικοῦ στόλου. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ πιστεύωσιν ὅτι ὁ Μ. Βασιλεὺς ἐλησμόνησε τὴν πυρπόλησιν τῶν Σάρδεων, καὶ τὴν εἰς τὸ βάραθρον καταδίκην τῶν πρέσβεων αὐτοῦ, οὐδὲ ἠγνόουν τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ προπαρασκευάς, τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀρταφέρνους μετὰ τοῦ Ἱππίου, τὸν ἐξανδραποδισμὸν τῶν Ναξίων, καὶ τὴν

καταστροφὴν τῆς Ἐρετρίας. Ἐκ ταύτης ἐνόησαν βεβαίως ὅτι ὁ στόλος τῶν Περσῶν διηυθύνετο κυρίως κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ Ἐρέτρια ἦτον ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ Ἱππίου ἐπανερχομένου εἰς τὴν Ἀττικήν. Περιέμενον λοιπὸν τὴν ἀποβίβασιν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, καὶ δὲν ἐνέσκηψεν εἰς Ἀθήνας καταπληκτικὴ ἡ εἴδησις τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου εἰς Μαραθῶνα. Τινὲς ἐκ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν κατακρίνουσι τοὺς Ἀθηναίους ὡς μὴ προνοήσαντας περὶ τῶν μέτων τῆς ἀμύνης πρὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ἡ κατάκρισις δὲν φαίνεται βάσιμος ἐξ ὅσων ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται. Πρὸ τριῶν ἐτῶν ὁ Μιλτιάδης εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Ἀθήνας φεύγων τὸν στόλον τοῦ Μαρδονίου, ἐκ δὲ τῆς κατ' αὐτοῦ γενομένης δίκης ἐπὶ τυραννίδι τῆς Χερσονήσου οἱ Ἀθηναῖοι ἐγίνωσκον καὶ τὸν κατ' αὐτῶν προπαρασκευαζόμενον πόλεμον τῶν Περσῶν καὶ ὅτι μία τῶν ἀφορμῶν αὐτοῦ ἦν καὶ ἡ ἐκδίκησις τοῦ Βασιλέως κατὰ τοῦ Μιλτιάδου. Μολαταῦτα ὁ Μιλτιάδης ἀπηλλάγη τῆς καταδιώξεως, καίτοι ἀνήκων εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα, ἔμεινε δὲ τιμώμενος, «εὐδοκιμέων» κατὰ τὸν ἱστορικόν, ὅπερ ἐστὶν εἷς ἐκ τῶν πρώτων πολιτευτῶν. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ βεβαίως εἰς οὐδὲν ἄλλο ὠφείλετο ἢ εἰς τὸ φρόνημα τοῦ ἀνδρὸς κατὰ τῶν Περσῶν, τὸ ὁποῖον συμμεριζόμενος ὁ δῆμος ἀνέθηκεν εἰς τὸν Μιλτιάδην τὴν ὑπεράσπισιν τῆς χώρας διὰ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ. Δῆλον ἐκ τούτων ὅτι ἀντὶ τοῦ νὰ καταπλαγῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῆς προσορμίσεως τῶν Περσῶν εἰς Μαραθῶνα περιέμενον αὐτὴν ἀποφασισμένοι ν' ἀντεπεξέλθωσιν. Ἀλλὰ διατὶ δὲν εὑρέθησαν προπαρασκευασμένοι; Δὲν γνωρίζομεν ὅτι εἶχον δυνάμεις τὰς ὁποίας δὲν προπαρασκεύασαν, οὐδὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζον πρὸ τῆς προσορμίσεως τῶν Περσῶν ποῦ νὰ συγκεντρώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Πῶς ἔπρεπε νὰ διοργανωθῇ ἡ ἀντίστασις ἤθελον δείξει μόνον αἱ περιστάσεις τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου, καὶ τῆς ἀποβάσεως τοῦ στρατοῦ. Ἕκαστος ἴσως πολίτης εἶχε μορφωμένην τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀλλ' ἐχρειάζετο κοινὴ ἀπόφασις, ἓν ψήφισμα τοῦ δήμου. Ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς προσορμίσεως τοῦ περσικοῦ στόλου ὁ δῆμος συνῆλθεν εἰς ἔκτακτον (σύγκλητον) ἐκκλησίαν καὶ ἐξελέξατο δέκα στρατηγούς, ἐν οἷς τὸν Μιλτιάδην, ὑφ' οὓς ἐτάχθησαν δέκα χιλιάδες ὁπλιτῶν ἵνα δράμωσιν εἰς Μαραθῶνα.

Οἱ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἱστορικοὶ καὶ φιλόλογοι γνωματεύουσιν ὅτι οἱ δέκα οὗτοι στρατηγοί, ὡς ἀρχὴ κατασταθεῖσα διὰ νόμου πρὸ ἢ ἐπὶ τοῦ Κλεισθένους, εἶχον ἐκλεχθῇ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος πολιτικοῦ ἔτους τῶν Ἀθηναίων, περὶ τὸν Μάϊον καθ' ἡμᾶς. Ὁ Ἡρ. λέγει (6,104). «Ὁ Μιλτιάδης στρατηγὸς Ἀθηναίων ἀπεδείχθη αἱρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου.» Μετὰ δὲ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν ἀναφέρεται παρὰ τοῦ Ἡροδότου καὶ ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος περὶ οὗ λέγει, (αντ. 109). «Ἦν ἑνδέκατος ψηφιδοφόρος ὁ τῷ κυάμῳ λαχὼν Ἀθηναίων πολεμαρχέειν». Ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχόντων ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας, ἤτοι καθ' ὃν χρόνον ὑποτίθεται τότε

γενομένη καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν δέκα στρατηγῶν. Τὰ χωρία δὲ ταῦτα ἐγέννησαν εἰς τοὺς νεωτέρους ἑλληνιστὰς καὶ ἱστορικούς, ἐν οἷς καὶ ὁ Γρότιος, ἀπείρους δισταγμοὺς καὶ ἀμφισβητήσεις περὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ Ἡροδότου· α) Ἐάν, ὡς οἱ ἐπικριταὶ τοῦ Ἡροδότου δέχονται, ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχῶν εἰσήχθη μετὰ τὰ μηδικά, ἴσως ἐπὶ Περικλέους, πῶς ὁ ἱστορικὸς λέγει περὶ Καλλιμάχου «τῷ κυάμῳ λαχὼν πολεμαρχέειν; β, Ἡ θέσις τοῦ Ἄρχοντος ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ τοῦ Πολεμάρχου κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην παρὰ τῷ στρατῷ, ἦτον ἀνωτέρα τῆς τῶν στρατηγῶν. Διατί λοιπὸν τοῦ πολεμάρχου ἡ κατάστασις ἀφίετο εἰς τὴν τύχην τοῦ κλήρου, ἐνῷ οἱ στρατηγοὶ ἐξελέγοντο ἐκ τῶν ἱκανωτέρων; Ἐξεταστέον λοιπόν· α.) Βεβαιοῦται, ἢ πιθανολογεῖται ἐξ ἄλλων πηγῶν, ὅτι ἡ κλήρωσις τῶν Ἀρχῶν εἰσήχθη μετὰ τὰ Μηδικά, ἢ τοὐλάχιστον κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην; β.) Δικαιολογεῖται ἡ διάφορος καθ' Ἡρόδοτον κατάστασις τοῦ μὲν Πολεμάρχου διὰ κληρώσεως, τῶν δὲ Στρατηγῶν κατὰ τὴν ἔξοδον εἰς Μαραθῶνα διὰ χειροτονίας;

Εἶναι βέβαιον ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν ἀρχαίων ὅτι μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ὅλαι αἱ ἀρχαὶ καθίσταντο διὰ κληρώσεως, πλὴν τῶν στρατηγῶν ἐκλεγομένων διὰ χειροτονίας. Ἀλλὰ διὰ τοὺς πρὸ τοῦ Περικλέους οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν περὶ τοῦ χρόνου τοῦ θεσμοῦ τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχῶν, οὐδὲ περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς καταστάσεως δέκα στρατηγῶν.

Τὸν θεσμὸν τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχῶν ὁ Sigonius (de Rep: Athen 1621) ἀπέδωκεν εἰς τὸν Σόλωνα, μετὰ δ' αὐτὸν ὁ Ubbo Emmius (Vetus Graecia 1626) εἰς τὸν Κλεισθένην. Πρῶτος ὁ Perizonius εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Αἰλιανοῦ (1701) ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ κλήρωσις εἰσήχθη μετὰ τὰ μηδικά. Τὴν γνώμην ταύτην παρεδέχθησαν ὁ Niebuhr (Vortr: über die Alte Gesch: 1847) ὁ Grote, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὁ ἡμέτερος κ. Παπαρρηγόπουλος, ὁ E. Müller καὶ τελευταῖος ὁ Lugebil. Ὁ Περιζόνιος ἐπεκαλεῖτο τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰδομενέως περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀριστείδου ὡς ἄρχοντος. Δοκιμάσωμεν πρῶτον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, ὅπερ θεωρεῖται τὸ ἰσχυρότερον πάντων. Ὁ Πλούταρχος (Ἀριστ. α) ἀναγράφει «Ὁ Φαληρεὺς Δημήτριος τεκμήρια τῆς περὶ τὸν οἶκον εὐπορίας (τοῦ Ἀριστείδου) ἓν μὲν ἡγεῖται τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἣν ἦρξε *τῷ κυάμῳ λαχὼν* ἐκ τῶν γενῶν τῶν τὰ μέγιστα τιμήματα κεκτημένων, οὓς πεντακοσιομεδίμνους προσηγόρευον»

Μετὰ τὴν βάσανον τῆς πληροφορίας ταύτης προσθέτει. «Καὶ μὴν ἄρξαι γε τὸν Ἀριστείδην ὁ Ἰδομενεύς, οὐ κυαμευτὸν ἀλλ' ἑλομένων Ἀθηναίων φησίν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἦρξε κτλ.» Ὁ Πλούταρχος λοιπὸν ἀναγράφει δύο ἀντιθέτους πληροφορίας. Κατὰ τὴν τοῦ Δημητρίου ὁ Ἀριστείδης ἔλαχε τῷ κυάμῳ· κατὰ δὲ τὴν τοῦ Ἰδομενέως ἐξελέγη διὰ χειροτονίας. Ἠγέρθη λοιπὸν παρὰ τοῖς νεωτέροις ἀμφισβήτησις τίς ἐκ τῶν δύο εἶναι ἡ μᾶλλον ἀξιόπιστος, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα

τῆς κληρώσεως ἐν γένει. Ὁ Ἕμμιος ἐζήτησε νὰ συμβιβάσῃ ἀμφοτέρας δεχόμενος ὅτι τοῦ Ἀριστείδου ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο κατ' ἐξαίρεσιν, παρὰ τὸν νόμον, χάριν τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πρὸς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἀριστείδου. Τοῦτο δὲ φαίνεται ἀποδεχόμενος καὶ ὁ Πλούταρχος, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ Ἀριστείδης ἐξελέγη μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην «Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἦρξεν, ὡς αὐτὸς ὁ Δημήτριος γέγραφε, καὶ πάνυ πιθανόν ἐστι ἐπὶ δόξῃ τοσαύτῃ, καὶ κατορθώμασι τηλικούτοις ἀξιωθῆναι δι' ἀρετὴν (τιμῆς) ἧς διὰ πλοῦτον ἐτύγχανον οἱ λαγχάνοντες» Διὰ τῆς τελευταίας φράσεως ὡς ἰδίαν καὶ βεβαίαν γνώμην ἐκφέρει ὁ Πλούταρχος ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστείδου οἱ Ἄρχοντες καθίσταντο διὰ κλήρου ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων, καὶ ὡς πιθανὴν τὴν γνώμην τοῦ Ἰδομενέως, ἂν ὁ Ἀριστείδης ἦρξε μετὰ τὰ μηδικά, ὅτι ἐξαιρετικῶς ἦρξεν οὐ κυαμευτὸς ἀλλ' ἑλομένων Ἀθηναίων. Ὥστε καὶ ὁ Δημήτριος, καὶ ὁ Πλούταρχος, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰδομενεὺς συμφωνοῦσιν ὅτι πρὸ τῶν Μηδικῶν εἶχεν εἰσαχθῆ ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχόντων. Ἐπὶ τούτοις ὁ Schömunn (Die Verfass: Gesch: σελ. 72) ἀντιπαραθέτων τοὺς δύο ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς ἀνευρίσκει ὅτι ὁ Δημήτριος, ὅστις συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐπὶ δεκαετίαν ἐχρημάτισεν ἀρχηγὸς τῆς πολιτείας, εἶναι μᾶλλον ἀξιόπιστος τοῦ Ἰδομενέως, καθὰ νεωτέρου, καὶ μηδεμίαν ἀπολαύοντος ὑπόληψιν ὡς ἱστορικοῦ. (Ὁ Διογένης ἀναφέρει αὐτὸν ὡς ὀπαδὸν τῆς ἐπικουρείου σχολῆς). Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου δὲν μαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς γνωματεύσεως τοῦ Περιζονίου.

Ὡς ὑποστήριγμα αὐτῆς ὁ Niebuhr ἐπικαλεῖται ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐχρημάτισαν ἄρχοντες εἶχεν ἡ θέσις κατὰ τοὺς χρόνους αὐτῶν μεγάλην τιμήν, ὥστε δὲν ἦτο κληρωτή· καὶ ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς δὲν ἀνεδείχθη Ἄρχων, εἶναι τοῦτο ἀπόδειξις ὅτι ἐξέπεσε τότε ἡ τιμὴ τῆς θέσεως τοῦ ἄρχοντος, διότι ἦτο κληρωτή. Εἶναι ἄρα βέβαιον ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐγένετο Ἄρχων; Ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Θεμ. δὲν λέγει τοιοῦτό τι· ἀλλ' ἀπεναντίας ὅτι ἔχων ὁ Θεμ. ἀνταγωνιστὴν τὸν Ἐπικύδην ἔπεισεν αὐτὸν διὰ χρημάτων ν' ἀποστῇ τῆς ὑποψηφιότητος, καὶ οὕτως ἐξελέγη *στρατηγός*, (VI 45). «Παραλαβὼν δὲ *τὴν ἀρχὴν* εὐθὺς μὲν ἐπεχείρει τοὺς πολίτας ἐμβιβάζειν εἰς τὰς τριήρεις» κτλ. Προδήλως ὁ Πλούταρχος ἐνταῦθα ἐννοεῖ ἀρχὴν στρατηγοῦ οὐχὶ Ἐπωνύμου. Οἱ Ἑλληνισταὶ τῆς Γερμανίας στηρίζουσι τὴν γνώμην περὶ τῆς ἀρχοντίας τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου Α. 98. «Ἔπεισε δὲ καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ λοιπὰ ὁ Θεμιστοκλῆς οἰκοδομεῖν, ὑπῆρκτο δ' αὐτοῦ πρότερον ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς, ἧς κατ' ἐνιαυτὸν Ἀθηναίοις ἦρξε» Ἀλλ' ὅτι διὰ τούτων ἐννοεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἐπωνύμου καθίσταται ἀμφίβολον ἐκ τῆς σαφοῦς μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου. Βέβαιον εἶναι ὅμως ὅτι ἐνῷ ὁ Βοίκχιος

θέτει τὴν ἀρχοντίαν τοῦ Θεμιστοκλέους ἐν ἔτει 4 τῆς 71 'Ολ: (493-4 π. Χ.) ὁ Κρυγέριος ἀποδεικνύει ψευδῆ τὴν χρονολογίαν ταύτην, ἀντικαθιστῶν ὡς πιθανὴν τὴν τοῦ ἔτους 8 τῆς 74 'Ολ: (482-1 π. Χ.) καὶ ὁ μὲν Κούρτιος πολεμεῖ τὴν γνώμην τοῦ Κρυγερίου, ὁ δὲ Schaeffer τὴν τοῦ Βοικχίου. (Krug: Studien σελ. 14. Boeckh Abh: d: AKad: 1827 σελ. 131. Schaeffer de Rer. p. I: pers: temp: σελ. 12-13) 'Αλλ' ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ Θεμ. ἀνεδείχθη Ἄρχων εἶναι τοῦτο ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἦτο ἡ θέσις κληρωτή; Καὶ διότι ὁ Περικλῆς δὲν ἔλαχεν Ἄρχων ἐκ τούτου ἄρα ἕπεται ὅτι τότε ἦτον ἡ 'Αρχοντία περιφρονημένη; 'Ο Πλούταρχος λέγει (Περ: Θ. 36.) «ὅτι τῆς ἐξ 'Αρείου Πάγου Βουλῆς οὐ μετεῖχε διὰ τὸ μήτ' Ἄρχων, μήτε θεσμοθέτης, μήτε βασιλεὺς, μήτε πολέμαρχος λαχεῖν. αὗται γὰρ αἱ ἀρχαὶ κληρωταί τε ἦσαν ἐκ παλαιοῦ, καὶ δι' αὐτῶν οἱ δοκιμασθέντες ἀνέβαινον εἰς Ἄρειον Πάγον». 'Ο Περικλῆς ἄρα δὲν ἐγένετο ἄρχων διότι ἐκ τύχης δὲν ἔλαχε, οὐχὶ διότι περιεφρόνησε τὴν ἀρχοντίαν.

Μόνον ὡς δεῖγμα τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης τῶν ἑλληνιζόντων, οἵτινες πιστεύουσιν ὅτι περὶ τῶν μηδικῶν χρόνων γνωρίζουσι πλειότερα τοῦ 'Ηροδότου, ἀναφέρω τὸ σχετικὸν ἐπιχείρημα τοῦ E Müller, προσθέτοντος εἰς τὰ τοῦ Niebuhr ὅτι ἀφοῦ ἐγένοντο ἄρχοντες ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ 'Αριστείδης δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι τοῦ κλήρου σύμπτωσις ἡ ἀνάδειξις δύο ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. 'Αλλ' ὁ σοφὸς Γερμανὸς δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψει ὅτι ἐκληροῦντο μόνον οἱ πεντακοσιομέδιμνοι, οἵτινες ἀπετέλουν λίαν περιωρισμένον ἀριθμὸν πολιτῶν, καὶ ἡ εὔνοια τοῦ κλήρου, κατ' ἔτος ἐπαναλαμβανομένου εἰς δύο διεστώσας ἀπ' ἀλλήλων ἐποχάς, τοῦ μὲν 'Αριστείδου τῷ 489, τοῦ δὲ Θεμιστοκλέους τῷ 482 ἢ τῷ 493, τουτέστιν ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἐτῶν, δὲν ἔχει τί τὸ ἀπίθανον, οὐδὲ τὸ παράδοξον.

'Υπερπηδῶ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν ἵνα παραθέσω τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ νεωτέρου Lugebil. 'Ο σοφὸς καθηγητὴς ἀποδεικνύει ψευδόμενον τὸν 'Ηρόδοτον λέγοντα ὅτι «ὁ Καλλίμαχος κλήρῳ ἔλαχε πολεμαρχέειν» διατί; Διότι Καλλίμαχος εἶναι ὄνομα εὔφημον, καλὸς οἰωνός· τοιαῦτα ὀνόματα ἠγάπων οἱ ἀρχαῖοι, χάριν ἄρα τοῦ ὀνόματος ἐξελέξαντο πολέμαρχον τὸν Καλλίμαχον, καὶ τοιαύτη ἐκλογὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι τύχη τοῦ κλήρου!! Εἰς δύο σελίδας ὁλοκλήρους εἰς 8ον ἀναπτύσσει ὁ σοφὸς 'Ελληνιστὴς τὴν ἀπόδειξιν ταύτην τοῦ ψεύδους τοῦ 'Ηροδότου. 'Αλλ' ὡς ἐκ περισσοῦ προσθέτει καὶ ἄλλας λ. χ. ὅτι ἐπὶ τοῦ 'Ηροδότου δὲν ἦτο γνωστὴ ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας· ὅτι ἀναφέρει τέμενος τοῦ 'Ηρακλέους ἢ 'Ηράκλειον τὸ ἐν Μαραθῶνι, τὸ ὁποῖον σήμερον δὲν εὑρίσκεται· ὅτι λέγει τὸν Μαραθῶνα χωρίον ἐπιτηδειότατον τῆς 'Αττικῆς ἐνιππεῦσαι, ὅ ἐστὶ πρὸς ἱππομαχίαν· καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Lugebil δὲν παραδέχεται ὡς ἀληθεῖς ἄλλας τινας περιστάσεις τῆς μάχης, περὶ ὧν ἀκολούθως.

'Ο Γρότιος ὡς γνωστὸν παραλείπει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Niebuhr,

προσθέτει δέ τινα, τὰ ὁποῖα ὁ κ. «Παππαρρηγόπουλος ἐπαναλαμβάνει Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθν. 285». Δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν τὸ λεγόμενον καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου *μέχρι τινος ἐξαγόμενον* ὅτι ἔκτοτε (ἀπὸ τοῦ Κλεισθένους) εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου αἱ ἐκλογαὶ τῶν ἀρχῶν ἐνηργοῦντο, ὄχι διὰ χειροτονίας ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ διὰ κληρώσεως. . . Ὁ Γρότε φρονεῖ καὶ εὐλόγως ὅτι ἡ κλήρωσις δὲν εἰσήχθη εἰμὴ ἀφοῦ ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀδιαφόρως ἂν εἶχον ἢ δὲν εἶχον περιουσίαν, ἀνεκηρύχθησαν ἐκλέξιμοι εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς». (Σελ. 552). «Τότε πρῶτον (ἐπὶ Περικλέους) καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας εἰσήχθη ἡ διὰ κληρώσεως ἐκλογή, ἀντὶ τῆς πρότερον ἐπικρατούσης χειροτονίας τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, πλὴν τῶν στρατηγῶν, οἵτινες ἐξηκολούθησαν πάντοτε διὰ χειροτονίας προχειριζόμενοι. Σκοπὸς τῆς διατάξεως ταύτης ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν (σελ. 285) ἦτο νὰ ἔχῃ πᾶς πολίτης ἐπιζητῶν τὴν ἀρχὴν ἴσην πιθανότητα ἐπιτυχίας, εἴτε πλούσιος ἦτο εἴτε πένης». Δὲν εἶνε μέχρι τινος ἐξαγόμενον ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου, ἀλλὰ ῥητῶς παρ' αὐτοῦ βεβαιούμενον ὅτι ὁ Καλλίμαχος *κυάμῳ ἔλαχε* πολεμαρχέειν· ὥστε ἢ πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης εἶχεν εἰσαχθῇ ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως, ἢ ὁ Ἡρόδοτος πλανᾶται, μᾶλλον εἰπεῖν ψεύδεται ἀντιπαραθέτων εἰς τὴν *κλήρωσιν* τοῦ πολεμάρχου τὴν *αἵρεσιν* τῶν στρατηγῶν· διότι ἡ ἀντίθεσις δεικνύει γνῶσιν τῶν δύο συστημάτων, καὶ πρόθεσιν βεβαιώσεως τῆς διαφόρου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καταστάσεως τοῦ Καλλιμάχου καὶ τοῦ Μιλτιάδου. Δὲν νομίζω δὲ ἀκριβὲς ὅτι ἡ κλήρωσις εἰσήχθη ὅπως ἐξ ἴσου πλούσιοι καὶ πένητες συμμετάσχωσι τῆς ἀρχῆς. Ἡ κλήρωσις ἐξασφαλίζει τὴν ἰσότητα τοῦ δικαίου μεταξὺ μόνων τῶν κληρουμένων. Ἐπὶ Σόλωνος ἐκαλοῦντο εἰς τὴν ἀρχὴν οἱ πεντακοσιομέδιμνοι μόνοι· ἄρα διὰ τῆς κληρώσεως ἀφ' ἑνὸς ἀπεκλείοντο οἱ τῶν τριῶν κατωτέρων κλάσεων, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ μέσου μέτρου ἐνῷ τὸ ἄρχειν ἦτο προσιτὸν εἰς πολίτας παρέχοντας ἐγγυήσεις ἱκανότητος, καὶ πνεύματος συντηρητικοῦ, ἕνεκα τῆς περιουσίας καὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, προελαμβάνετο συγχρόνως ἡ σπουδαρχία καὶ ἡ ῥαδιουργία πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς. Εἶναι λοιπὸν δύο θεσμοὶ διάφοροι, καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχῶν πρὸ τῶν μηδικῶν, καὶ ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἄρχειν εἰς ὅλας τὰς κλάσεις τῶν πολιτῶν μετὰ τὰ μηδικά. Ἀλλ' ὁ Γρότιος ἐπαναλαμβάνων ὑπ' ἄλλην μορφὴν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Niebuhr ἰσχυρίζεται ὅτι διὰ τῆς κληρώσεως ὑπετιμήθησαν αἱ ἀρχαί, ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην φαίνεται ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος κατέχων θέσιν ἀνωτέραν τῆς τοῦ στρατηγοῦ Μιλτιάδου, ἄρα ὁ Καλλίμαχος δὲν ἐγένετο πολέμαρχος διὰ κληρώσεως, ἥτις ἄρα εἰσήχθη μετὰ τὰ μηδικά. Ὁ δὲ Lugebil ἀφιεροῖ ὁλόκληρον διατριβὴν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ὁ Μιλτιάδης κατὰ τὴν μάχην εἶχε θέσιν ὑποδεεστέραν τοῦ Καλλιμάχου, διότι οὗτος ἦγε τὸ δεξιὸν κέρας. Θέλομεν ὅμως

ἰδεῖν ἀκολούθως ὅτι εἰς τὰ πολεμικὰ συμβούλια ὁ Πολέμαρχος εἶχε ψῆφον ἴσην πρὸς τὴν τῶν στρατηγῶν, καὶ εἶχε μὲν ὁ Πολέμαρχος κατὰ τὴν μάχην τὴν ἡγεμονίαν τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἀλλ' ὁ κατὰ τὴν ἡμέραν πρυτανεύων ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν εἶχε τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης στρατιᾶς. Προσθέτει δ' ἐπὶ τούτοις ὁ Γρότιος ὅτι τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα δὲν ἦτο πρὸ τοῦ Περικλέους ἀνεπτυγμένον ἐν Ἀθήναις, ὅπως συμβιβάζηται πρὸς τὸ πολίτευμα ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχῶν. Εἰς τοῦτο διὰ μακρῶν ἀντιτάσσουσιν ὁ Σχοίμαννκαὶ ὁ Κούρτιος ὅτι γινομένη μεταξὺ τῶν πεντακοσιομεδίμνων ἡ κλήρωσις ἦτο μέτρον ὀλιγαρχικὸν μᾶλλον ἢ δημοκρατικόν, καὶ ὅτι καθίσταται λίαν ἐπισφαλὲς τὸ νὰ κρίνῃ τις περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀπομνημονευομένων γεγονότων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰκοτολογιῶν τοῦ Γροτίου περὶ τῆς πορείας καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος ἐξ ἀναλογίας τῆς ἱστορίας τῶν νεωτέρων πολιτειῶν. Οὐχὶ λοιπὸν εὐλόγως, νομίζω, μέμφεται ὁ Γρότιος τὸν Ἡρόδοτον ὡς πλανηθέντα ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ γινομένης κληρώσεως τῶν ἀρχόντων, ὅπως δεχθῇ ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ συστήματος ἀνεδείχθη ὁ Καλλίμαχος.

Ὁ Σχοίμανν,ὁ Hermann (St. alt. § 112) ὁ Κούρτιος, καὶ ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν νεωτέρων φιλολόγων καὶ ἱστορικῶν ἐν οἷς ὁ Vachsmuth I. α' § 48 ἐν τέλει, ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Κλεισθένην τὸν θεσμὸν τῆς κληρώσεως τῶν Ἀρχῶν, διότι νομίζουσιν ἀποχρώντως βεβαιούμενον ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου ὅτι ὁ Καλλίμαχος διὰ κληρώσεως ἐγένετο πολέμαρχος· καὶ πρὸ μὲν τοῦ Κλεισθένους δὲν ὑπῆρχεν ὁ θεσμός, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου Α. 59, τοῦ Θουκ. ϛ' 54, καὶ τοῦ Πλουτάρχου Σολ. 31, οἱ Πεισιστρατῖδαι μὴ μεταβαλόντες τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος ἐπρονόουν ὅπως ἀνέρχωνται εἰς τὰς ἀρχὰς ἐκ τῶν οἰκείων ἢ τῶν φίλων αὐτῶν, ὅπερ δὲν κατωρθοῦτο διὰ τῆς κληρώσεως· μετὰ δὲ τὴν ἔξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν ὁ Κλεισθένης μετερρύθμισε τοὺς προϋπάρχοντας θεσμούς. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην ἀντιτάσσουσι τὸ τοῦ Ἰσοκρ. ἐν Ἀρεοπ. η'. (144 22.) «Ἐπὶ Σόλωνος καὶ Κλεισθένους ἀδιοῖν ἰσοτήταιν νομιζομέναιν εἶναι... τὴν κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστον τιμῶσαν προῃροῦντο *οὐκ ἐξ ἁπάντων τὰς ἀρχὰς κληροῦντες*, ἀλλὰ τοὺς βελτίστους καὶ τοὺς ἱκανωτάτους ἐφ' ἕκαστον τῶν ἔργων προκρίνοντες... ἔπειτα καὶ δημοτικωτέραν ἐνόμιζον εἶναι ταύτην τὴν κατάστασιν, ἢ τὴν διὰ τοῦ λαγχάνειν γιγνομένην» κτλ. Ταύτην δὲ μετὰ τῆς τοῦ Ἡροδότου συνδυάζων ὁ Τίτμανν (Griech. St. Vef. σελ. 305) ἀποδέχεται ὅτι, οὐχὶ μὲν ἐπὶ τοῦ Κλεισθένους, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης εἰσήχθη ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως. Ὁ Ἰσοκράτης δὲν λέγει σαφῶς ὅτι ἐπὶ Κλεισθένους αἱ ἀρχαὶ ἦσαν αἱρεταί. Τοὐναντίον φαίνεται ἀντιπαραθέτων τὴν ἐπὶ Κλεισθένους κλήρωσιν ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων πρὸς τὴν ἐπὶ Περικλέους κλήρωσιν ἐξ ἁπάντων Ἀθηναίων. Ὥστε διὰ τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος δὲν ἀναιρεῖται ἡ βεβαίωσις τῶν ἱστορι-

κοῦ περὶ τῆς κληρώσεως τοῦ πολεμάρχου. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς προκειμένης μελέτης εἶναι ἀδιάφορον ἂν ἡ κλήρωσις εἰσήχθη ἐπὶ Κλεισθένους, ἢ πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ἐν ἑκατέρα δὲ τῶν ὑποθέσεων δὲν φαίνεται ψευδόμενος ὁ Ἡρόδοτος ὡς πρὸς τὸν Καλλίμαχον. Μένει ὅμως τὸ ἕτερον μᾶλλον πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν σχετικὸν ζήτημα πότε ἐνεκαθιδρύθησαν ἢ ἐξελέγησαν οἱ δέκα στρατηγοὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ἐπ' αὐτοῦ ἐγεννήθη ἡ ἀπορία, ἀφοῦ οἱ ἄρχοντες ἦσαν κληρωτοὶ τίνος ἕνεκα οἱ στρατηγοὶ ἐγένοντο αἱρετοί; Ἀπῄτει ἄρα ἡ θέσις αὐτῶν προσόντα ἱκανότητος ἀνωτέρας τῆς τοῦ Πολεμάρχου; καὶ ἀπὸ τίνων χρόνων ἤρξατο ἡ ἀνισότης αὕτη;

Ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ὁ Γρότιος, καὶ κατ' αὐτὸν ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος ἀνάγουσι τὴν ἐκλογὴν τῶν δέκα στρατηγῶν τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης εἰς τὰς τακτικὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀρχαιρεσίας, διότι καὶ ὁ Γρότιος καὶ πάντες οἱ νεώτεροι ἑλληνισταὶ παραδέχονται τῶν στρατηγῶν τὴν ἀρχὴν νενομοθετημένην οἱ μὲν ἐπί, οἱ δὲ πρὸ τοῦ Κλεισθένους. Ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος δέχεται ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν στρατηγῶν ἐτέθη πρὸ τοῦ Κλεισθένους, ἐπὶ δὲ τούτου ηὐξήθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς δέκα ἀντιστοιχῶν πρὸς τὴν γινομένην διαίρεσιν τῶν φυλῶν εἰς δέκα (σελ. 285). Εἶναι ὅμως βέβαιον, ἢ ἐκ μαρτυρίας τινὸς ἀρχαίας πιστούμενον, ὅτι ἐπὶ Κλεισθένους ἐνομοθετήθησαν δέκα στρατηγοί, καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης οἱ στρατηγοὶ ἦσαν δέκα;

Οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει ἀρχαία ὅτι πρό, ἢ ἐπὶ τοῦ Σόλωνος, ἢ ἐπὶ Κλεισθένους, ἢ μετ' αὐτοὺς κατέστη διὰ νόμου ἡ ἀρχὴ τῶν στρατηγῶν, καὶ ὁ τρόπος τῆς καταστάσεως αὐτῶν. Εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἡ ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ πολέμου ἦτον ἐκ τῶν βασιλικῶν προνομιῶν, κατὰ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν τοῦ δημοσίου δικαίου. Ὅτε ἀντικατέστησαν τὸν βασιλέα οἱ ἄρχοντες ἡ προνομία τοῦ βασιλέως τοῦ ἐκπροσωπεῖν τὴν πολιτείαν μετεβιβάσθη εἰς τὸν Ἄρχοντα (Ἐπώνυμον). ἡ ἐξουσία τοῦ Βασιλέως ὡς ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας, καὶ ἱερέως ἐπί τινων δημοσίων τελετῶν, μετεβιβάσθη εἰς τὸν βασιλέα, ἡ δὲ ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ τοῦ πολέμου διεύθυνσις, ἀνετέθη εἰς τὸν Πολέμαρχον, καθὼς ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ βασιλέως μετετέθη εἰς τοὺς Θεσμοθέτας. Ὁ Πολέμαρχος φαίνεται ἐνασκῶν τὴν βασιλικὴν ταύτην ἐξουσίαν τακτικῶς, ὡς εἰπεῖν συνταγματικῶς, μέχρι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Μολοντοῦτο εὑρίσκομεν κατὰ διαφόρους περιστάσεις ἐξωτερικῶν πολέμων, ἢ ἐσωτερικῶν στάσεων, ἀνατεθειμένην ὑπὸ τοῦ δήμου τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ εἰς στρατηγὸν ἐκτάκτως διοριζόμενον χάριν διεξαγωγῆς τοῦ προκειμένου πολέμου. Οὕτως ἐπὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Μεγαρέων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Σαλαμῖνος, ἡ διεξαγωγὴ ἀνετέθη εἰς τὸν Σόλωνα ὡς στρατηγὸν ἐπὶ τούτῳ αἱρεθέντα «ἥπτοντο τοῦ πολέμου προστησάμενοι τὸν

Σόλωνα» λέγει ὁ Πλούταρχος Σόλ. ή. Παρομοίως κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐπὶ τοῦ κατὰ τῶν Κιρραίων πολέμου «ἐν τοῖς Δελφῶν ὑπομνήμασι Ἀλκμαίων... Ἀθηναίων στρατηγὸς ἀναγέγραπται» λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς (Σόλ. ιά). Ἀλλὰ καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ ἀναφέρονται στρατηγοὶ ὡς ἐπιτετραμμένοι τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, μᾶλλον εἰπεῖν τῆς ἐκστρατείας, ἐφ' ἧς ἐτάχθησαν, καὶ οὐχὶ ὡς ἀρχὴ ἐνιαυσία ἔχουσα ἐκ τοῦ νόμου τὴν τακτικὴν διαχείρισιν τῶν εἰς τὸν πόλεμον ἀναγομένων πραγμάτων τῆς πολιτείας. Ἐπὶ τῆς τυραννίας τοῦ Ἱππίου ὁ Ἀνδοκίδης ἀναφέρει ἐν τῷ προπαρατεθέντι χωρίῳ ὡς στρατηγοὺς τοῦ δήμου κατὰ τὴν ἐν Παλληνίῳ μάχην τὸν Λεωγόραν καὶ τὸν Χαρίαν. Ἀλλ' ὁ Γρότιος ἀκολουθῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς εἰς πολλὰς ἄλλας παραπλησίας αὐτοῦ πλάνας, τοὺς Γερμανοὺς ἑρμηνευτὰς τοῦ ῥήτορος Walckenaer καὶ Sluiter, κατηγορεῖ τὸν Ἀνδοκίδην δι' οὐχὶ ὀλιγώτερον ἢ ὅτι αὐτός, ὁ δεινὸς ῥήτωρ, ἠγνόει τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του εἰς βαθμὸν ὥστε συνέχεε τὴν ἐν Μαραθῶνι μετὰ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης, καὶ ἐπίστευεν ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τοῦ Δάτιδος, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Ξέρξου!!! ὅτι τὴν ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τοῦ Ἀριστείδου ὁ ῥήτωρ ἐξέλαβεν ὡς ἀμνηστείαν πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης χορηγηθεῖσαν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῶν Πεισιστρατιδῶν!!! ὅτι ψευδόμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς παρίστα ὡς νίκην ἐν Παλληνίῳ τὴν φυγὴν τοῦ δήμου ἀπέναντι τοῦ Πεισιστράτου, τὴν ὁποίαν ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται Α'. 63, καὶ ὅτι ἀνυπάρκτους πατραγαθίας ἐπικαλούμενος ἀναφέρει ὡς στρατηγοὺς τοῦ δήμου τοὺς προγόνους αὐτοῦ! Παράδοξον πῶς οἱ σοφοὶ τῆς δύσεως μετὰ πολλὰς βαθείας μελέτας τῆς ἑλληνικῆς, ἀστοχοῦσι τῆς ἐννοίας ἁπλουστάτων φράσεων, ὅπως δ' ἑρμηνεύσωσιν αὐτὰς στρεβλοῦντες τὰ κείμενα περιπίπτουσιν εἰς ἀδικαιολογήτους κατακρίσεις τοῦ συγγραφέως, ἢ ἐλεεινὰς παραμορφώσεις τῆς ἱστορίας. Ἓν ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων ἔστω καὶ τὸ χωρίον τοῦ Ἀνδοκίδου περὶ οὗ ὁ λόγος. Τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρεται εἰς τὴν δευτέραν κάθοδον τοῦ Πεισιστράτου. Τὸ δὲ παρὰ τοῦ Ἀνδοκίδου μνημονευόμενον εἰς τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ἱππίου τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τὸ πρῶτον· ἄρα τοῦτο δὲν ἀναιρεῖται παρ' ἐκείνου, οὐδὲ ὁ ῥήτωρ δι' ἀπάτης ἢ ἐκ πλάνης ἠδύνατο νὰ συγχέῃ τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων διεστώσας ἐποχάς, τὴν κάθοδον τοῦ Πεισιστράτου μετὰ τῆς ἐξορίας τῶν Πεισιστρατιδῶν, τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην μετὰ τῆς ἐν Σαλαμῖνι.

Ὁ ῥήτωρ ἐπικαλούμενος τὸ ψήφισμα τῆς ἀμνηστείας μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν τριάκοντα ἀνενθυμίζει τοῖς δικασταῖς πόσον οἱ πρόγονοι ἐτήρουν ὡς ἱεροὺς τοὺς ὅρκους ἐν προηγηθείσαις δεινοτέραις περιστάσεσι, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ τῶν μηδικῶν. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ βαρύνῃ τοὺς δικαστὰς συμπυκνεῖ τὴν σχετικὴν ἱστορίαν ὅλης ἑκατονταετηρίδος εἰς ὀλίγας γραμμάς, συνυφαίνων καὶ τὰς πατραγαθίας τῶν οἰκείων. Ἐπὶ τούτῳ

ἀναφέρει τὴν ἐν Παλληνίῳ μάχην στρατηγοῦντος τοῦ προπάππου Λεωγόρου καὶ τοῦ πενθεροῦ τούτου Χαρίου, καὶ τὴν μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἱππίου χορηγηθεῖσαν ἀμνηστείαν εἰς τοὺς ἐξορίστους, ἐπερχομένου κατὰ τῆς Ἑλλάδος τοῦ Περσικοῦ στόλου. Ὅλα ταῦτα λέγουσιν οἱ Sluiter καὶ Grote ἐξελέγχονται ψευδῆ διότι οἱ Πεισιστρατίδαι ἐκπολιορκηθέντες ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν τῷ Πελασγικῷ παρεδόθησαν ὑπόσπονδοι· ἄρα πρῶτον ψεῦδος τοῦ Ἀνδοκίδου ὅτι οἱ Πεισιστρατίδαι ἡττήθησαν ἐν τῷ Παλληνίῳ· δεύτερον ὅτι οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν κατεδικάσθησαν εἰς ἀτιμίαν ἢ ἐξορίαν, διότι δὲν ἠδύνατο ὁ Ἱππίας νὰ μὴ συμπεριλάβῃ αὐτοὺς εἰς τὰς σπονδάς· τρίτον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεκάλεσαν τοὺς φυγάδας πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης· τέταρτον ἀσύγγνωστον ψεῦδος, τὸ ὁποῖον προσθέτει ὁ ῥήτωρ ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην!!! Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Ἱππίου ἐν τῷ Πελασγικῷ δὲν καθιστᾷ ἀπίθανον τὴν προηγηθεῖσαν μάχην περὶ τὸ Παλλήνιον, διότι ἐξ αὐτῆς τοῦ Ἡροδότου τῆς ἱστορίας βεβαιοῦται ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον διετέλουν πολεμοῦντες οἱ Πεισιστρατίδαι κατὰ τοῦ δήμου παρακολουθοῦντος τοὺς Ἀλκμαιωνίδας ὀχυρωθέντας ἐν Λειψυδρίῳ. Ἐν τῇ ἀβεβαιότητι τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου οἱ μὲν Ἀλκμαιωνίδαι ἐπεκαλέσαντο τὴν βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι τὴν ἐπικουρίαν τῶν χιλίων ἱππέων ἐκ Θεσσαλίας, δι' ὧν ἐνίκησαν τὸν πρῶτον στόλον τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὸ τὸν Ἀγχιμόλιον. Πρὸ τῆς ἀφίξεως δευτέρου ὑπὸ τὸν Κλεομένην, ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει, καὶ πιθανῶς δὲν ἀπεφάσιζον οἱ χίλιοι Θεσσαλοὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἥττῃ, ἐν ᾗ τεσσαράκοντα ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, νὰ ἐγκαταλείπωσι τὸν Ἱππίαν «ἀπαλλασσόμενοι ὡς εἶχον ἰθὺς ἐπὶ Θεσσαλίας» ἐὰν καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κλεομένους δὲν ἀπηλπίζοντο νὰ καταβάλωσι τοὺς ὁπλίτας τοῦ δήμου. Τὴν πολυχρόνιον διάρκειαν τοῦ πολέμου τεκμηριοῖ καὶ τοῦ Θουκυδίδου ἡ ἐξιστόρησις τῆς θέσεως τοῦ Ἱππίου ἀπέναντι τοῦ δήμου μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἱππάρχου. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἐλευθερωτὰς αὐτῶν τοὺς Ἁρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα, ἂν οἱ συνωμόται δὲν ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον τούτων κατὰ τὴν τετραετῆ τυραννίαν τοῦ Ἱππίου.

Σχετικὸν πρὸς τὰ τοῦ Ἀνδοκίδου εἶναι τὸ χωρίον τοῦ Ἰσοκράτους ἐν τῷ περὶ τοῦ ζεύγους « συγγενεῖς γὰρ ὄντες Πεισιστράτου, καὶ πρὶν εἰς τὴν ἀρχὴν καταστῆναι μάλιστα αὐτῷ χρώμενοι τῶν πολιτῶν, οὐκ ἠξίωσαν μετασχεῖν τῆς ἐκείνου τυραννίδος ἀλλ' εἵλοντο φυγεῖν μᾶλλον ἢ τοὺς πολίτας ἰδεῖν δουλεύοντας· καὶ τὸ τελευταῖον Ἀλκιβιάδης καὶ Κλεισθένης στρατηγήσαντες τῆς φυγῆς κατήγαγον τὸν δῆμον καὶ τοὺς τυράννους ἐξέβαλον». Τὸ ἀξιόπιστον τοῦ Ἰσοκράτους δὲν ἀμφισβητοῦσιν οἱ σοφοὶ Ἑλληνισταὶ ὅσον τὸ τοῦ Ἀνδοκίδου. Ἆρα ἡ μαρτυρία τοῦ μὲν ἀναιρεῖ τὴν τοῦ ἑτέρου ; Ἀμφότεραι ἀπεναντίας ἄγουσιν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα

τῆς πολυχρονίου διαρκείας τοῦ πολέμου, καὶ διαφόρων μαχῶν, καθ' ἃς διάφοροι ἐγένοντο στρατηγοὶ τοῦ δήμου. Ἑκάτερος μὲν ἴσως ἐξαίρει πλέον τοῦ ἀκριβοῦς τὰς πρὸς τὸν δῆμον ὑπηρεσίας τῶν ἐπαινουμένων· ἀλλ' οὐδέτερος ψεύδεται ὡς πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς στρατηγίας τούτων.

Ὁ Grote κατακρίνει τὸν Thirlwall ὡς πιστεύσαντα εἰς τὸν Ἀνδοκίδην ὅτι ἐπὶ τῶν Μηδικῶν ἐδόθη ἀμνηστεία εἰς τοὺς φυγάδας καὶ εἰς τοὺς ἀτίμους ἐκ τῶν φίλων τῶν Πεισιστρατιδῶν. Εἶναι εἰκασία πάντη ἀμάρτυρος τοῦ Γροτίου ὅτι ὁ Ἱππίας ἔλαβε πρόνοιαν ὅπως διὰ τῆς συνθήκης περὶ τῆς σωτηρίας ἑαυτοῦ καὶ τῶν οἰκείων ἐξασφαλίσῃ καὶ τοὺς ὀπαδούς του ἀπὸ πάσης καταδιώξεως. Ἀλλὰ καὶ τούτου ὑποτιθεμένου ὁ ῥήτωρ ἠδύνατο εἰς τὴν αὐτὴν φρᾶσιν νὰ συμπεριλάβῃ ὡς ἀμνηστευθέντας τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἰσαγόρου, ὅστις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἶχεν ἐξέλθει μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ὑπόσπονδος ἐνῷ οἱ φίλοι του ἐδικάσθησαν, καί τινες μὲν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου κατονομαζόμενοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, πολλοὶ δὲ πιθανῶς ἔφυγον, ἢ κατεδικάσθησαν εἰς φυγήν, ἢ ἀτιμίαν δεκαπέντε περίπου ἔτη πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δάτιδος. Δὲν εἶναι καθ'αὑτὸ ἀπίθανον ὅτι ἐπερχομένου τοῦ στόλου τῶν Περσῶν ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεκάλεσαν πρὸς ἄμυναν τῆς πατρίδος, τοὺς ἕνεκα παντοίων λόγων ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς πρὸ δεκαετίας φίλους τῶν Πεισιστρατιδῶν, φυγαδευθέντας. Ὁ δὲ ῥήτωρ ἰδίως τοὺς τελευταίους ἀναφέρει ὡς τοὺς μᾶλλον ὑπόπτους καὶ μισητοὺς πρὸς τὸν δῆμον, ἵνα καταδείξῃ τὸ σέβας τῆς πόλεως πρὸς τὸ ψήφισμα τῆς ἀμνησείας. Βεβαίως οὐχὶ ἀγνοῶν ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἐπορπολήθησαν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου ὁ ῥήτωρ λέγει «ὕστερον δὲ ἡνίκα βασιλεὺς ἐπεστράτευσεν... δόντες ἀλλήλοις πίστεις καὶ ὅρκους μεγάλους ἠξίουν σφᾶς αὐτοὺς προτάξαντες πρὸ τῶν Ἑλλήνων ἁπάντων ἀπαντῆσαι τοῖς βαρβάροις Μαραθῶνάδε, μαχεσάμενοί τε ἐνίκων... ἔργον δὲ τοιοῦτον ἐργασάμενοι οὐκ ἠξίωσαν τινὶ τῶν πρότερον γενομένων μνησικακῆσαι.» Προδήλως διὰ τοῦ ἡνίκα βασιλεὺς ἐπεστράτευσε ὁ ῥήτωρ ἐννοεῖ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου, καὶ εἰς ταύτην ἀναφέρει τὴν ἀνάκλησιν τῶν πρὸ αὐτῆς εἰς φυγὴν ἢ ἀτιμίαν καταδικασθέντων. Ἐπιπροσθέτων δὲ «τοιγάρ τοι διὰ ταῦτα τὴν πόλιν ἀνάστατον παραλαβόντες, ἱερά τε κατακεκαυμένα...διὰ τὸ ἀλλήλους ὁμονοεῖν... τὴν πόλιν ὑμῖν τοιαύτην καὶ τοσαύτην παρέδοσαν» ὑπαινίσσεται τὰς νίκας τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς τοῦ Ξέρξου ἐκστρατείας, τὰς ὁποίας οὐδόλως συνέχεε μετὰ τῆς ἐν Μαραθῶνι, μὴ ἔχων ἀνάγκην νὰ μάθῃ περὶ αὐτῆς παρὰ τοῦ Sluiter ἢ τοῦ Γροτίου. Δυνάμεθα λοιπὸν πιστεύοντες εἰς τὸν Ἀνδοκίδην, ὅσον εἰς τὸν Ἰσοκράτη, καὶ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Πλουτάρχου, νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀληθὲς ὅτι μέχρι τοῦ Κλεισθένους μόνη ἐπὶ τῶν πολεμικῶν νενομοθετημένη ἀρχὴ τῆς πολιτείας ἦτον ὁ πολέμαρχος· ἐκτάκτως δ' ἐξελέγοντο στρατηγοὶ ἐμπεπιστευμένοι παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ μάχης τινὸς ἢ πολέμου προσωρινῶς. Ὁ

Γρότιος καίτοι ἀρνούμενος πίστιν εἰς τὸν Ἀνδοκίδην συνδυάζει τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ Ἰσοκράτους ἵνα ὑποστηρίξῃ ὅτι πρὸ τοῦ Κλεισθένους ἐξελέγοντο τέσσαρες στρατηγοὶ εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ὡς Ἀρχὴ ἐνιαυσία. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ἀνδοκίδης, οὐδὲ ὁ Ἰσοκράτης ἀναφέρει τέσσαρας· ἑκάτερος μνημονεύει δύο μόνους καὶ εἰς δύο διαφόρους περιστάσεις· ὁ μὲν κατὰ τὴν παρὰ τὸ Παλλήνιον μάχην, ὁ δὲ κατὰ τὴν κάθοδον τοῦ δήμου ἤτοι ἐπὶ τῆς ἐξώσεως τῶν Πεισιστρατιδῶν.

Οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν ὅτι μετὰ τῶν λοιπῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους εἰσήχθη καὶ ὁ θεσμὸς τῆς ἐκλογῆς δέκα στρατηγῶν, ὅπερ συνεπιφέρον τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας τοῦ πολεμάρχου δὲν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ ἀπαρατήρητον. Δύο δὲ περιστάσεις κυρίως τεκμηριοῦσι τὸ ἐναντίον· ἀφ' ἑνὸς ἡ διατήρησις τῆς ἐξουσίας τοῦ Πολεμάρχου μέχρι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ χειροτονία τῶν στρατηγῶν ἐπὶ τῆς μάχης ταύτης καὶ μετ' αὐτὴν, ἐνῷ ὅλαι αἱ Ἀρχαὶ τῆς πολιτείας ἦσαν κληρωταί. Ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον οἱ νεώτεροι σημειοῦσιν, ὅτι ἀπῃτεῖτο ἐξιδιασμένη ἱκανότης διὰ τὴν θέσιν τοῦ στρατηγοῦ δὲν μοὶ φαίνεται ἀποχρῶν· τὸ μὲν διότι δὲν ἦτον ὀλιγώτερον σπουδαία ἡ θέσις τοῦ Ἄρχοντος, καὶ δὴ τοῦ Πολεμάρχου, ὅστις κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην παρίσταται ἴσος, ἂν οὐχὶ κατὰ τὴν γνώμην τινῶν, ἀνώτερος τῶν στρατηγῶν τὸ δὲ διότι ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην βλέπομεν συνάμα καταργουμένην τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πολεμάρχου ἐπὶ τῶν κυρίως πολεμικῶν ἔργων, τὴν δὲ ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνατεθειμένην εἰς ἕνα μόνον αἱρετὸν στρατηγόν, ὡς τὸν Θεμιστοκλέα ἐπὶ τῆς ἀμύνης κατὰ τοῦ στόλου τοῦ Ξέρξου, καὶ τὸν Ἀριστείδην ἐπὶ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης. Ὁ Πλούτ. (Θεμ. VI) λέγει: Τὸν οὖν Θεμιστοκλέα δείσαντα μὴ τὰ πράγματα διαφθαρείη παντάπασι τῆς ἡγεμονίας εἰς ἐκεῖνον ἐμπεσούσης, χρημάτων τὴν φιλοδοξίαν ἐξωνήσασθαι παρὰ τοῦ Ἐπικύδους». Δύο ἄρα συνηγωνίζοντο ὑποψήφιοι, ὁ Ἐπικύδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξ ὧν εἷς ἔπρεπε νὰ ἐκλεχθῇ στρατηγὸς ἐπὶ τῆς ἀμύνης κατὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξου.

Ἐκ τούτων συνάγω ὅτι ἡ κλήρωσις τῶν Ἀρχῶν χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Σόλωνος, ἀλλ' ὁ θεσμὸς τῆς κατ' ἔτος ἐκλογῆς δέκα στρατηγῶν εἶναι μεταγενέστερος τῶν μηδικῶν. Ἐπὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης ἐκτάκτως πρὸς ἄμυναν τῆς πατρίδος ἐξελέγησαν δέκα στρατηγοί, εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, εἰς αὐτοὺς δὲ προσετέθη ἰσόψηφος ὁ Πολέμαρχος, τὸ μὲν διότι ἕως τότε διετηρεῖτο ἀμείωτος ἡ ἐξουσία τοῦ ἄρχοντος ἐπὶ τῶν πολεμικῶν, τὸ δὲ ὅπως προληφθῇ ἡ ἀβεβαιότης ἐν τοῖς συμβουλίοις ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας τῶν στρατηγῶν. Οὕτω δὲ δικαιολογεῖται κατὰ γράμμα ἡ φράσις τοῦ Ἡροδότου ὅτι ὁ Καλλίμαχος ἦν ὁ τῷ κυάμῳ λαχὼν πολεμαρχέειν ὁ δὲ Μιλτιάδης στρατηγὸς Ἀθηναίων ἀπεδείχθη, αἱρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου.

(Ἕπεται συνέχεια) Ι. Α. Τυπάλδος

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Υπο Κ. Σ. ΚΟΝΤΟΥ

§ 9. Ὀνόματα εἰς ΙΣΙΣ

Ἐν γραμματικῇ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ καθηγητοῦ τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου φιλοπονηθείσῃ φέρεται ἡ σημείωσις ἥδε:

Ἐκ τῶν εἰς ίζω (καὶ-άζω) σχηματίζονται **σπανεώτατα** παράγωγα εἰς-σις, οἷον: βάδισις, ἐπιτείχισις, ὅπλισις, ἐξέτασις. Ἀντ' αὐτῶν δὲ σχηματίζονται συνηθέστατα παράγωγα εἰς-σμός, ἔχοντα τὴν αὐτὴν καὶ τὰ εἰς-σις σημασίαν, οἷον λογίζομαι λογισμός· ὑβρίζω ὑβρισμός· μηδίζω μηδισμός· φιλιππίζω φιλιππισμός· θαυμάζω θαυμασμός· δεκάζω δεκασμός· στενάζω στεναγμός· διστάζω δισταγμός. Ἡ διαφορὰ μόνον εἶνε ὅτι τὰ εἰς μὸς ταῦτα εὐκολώτερον καὶ συνηθέστερον μεταβάλλονται ἀπὸ ἀφηρημένων εἰς συγκεκριμένα, σημαίνοντα ἐπὶ τέλους ὅ,τι καὶ τὰ εἰς-μα οὐδέτερα.

Πρῶτον μὲν θαυμαστὸν ἡμῖν φαίνεται ὅτι τοῦ εἰς ΣΜΟΣ τύπου ἐπιφέρονται παραδείγματα οὐ μόνον τὰ εἰς ΣΜΟΣ τελευτῶντα ὀνόματα *θαυμαΣμός* καὶ *δεκαΣμός* ἀλλὰ καὶ τὰ εἰς ΓΜΟΣ λήγοντα *στεναΓμός* καὶ *δισταΓμός*. Γέμει δὲ τῶν τοιούτων κακιῶν ἡ περιβόητος γενομένη γραμματική.

Ἔπειτα δὲ παρατηροῦμεν ὅτι δεινότατα σφάλλεται ὁ περιδέξιος γραμματικὸς ἀποφαινόμενος ὅτι **σπανεώτατ'** ἐκ τῶν εἰς ΙΖΩ ῥημάτων σχηματίζονται ὀνόματα εἰς ΣΙΣ. Ὑπὲρ τὰ εἰκοσιπέντε ἡμεῖς ὀνόματα εἰς ΙΣΙΣ περατούμενα ἔχομεν συνηγμένα ἐκ ποιητῶν καὶ συγγραφέων τοῦ δοκίμου ἑλληνισμοῦ· ἀτοπώτατον δέ, νομίζομεν, εἶνε τὰ ὑπολαμβάνηται σπανιώτατος ὁ σχηματισμός, οὗ τοσαῦτα εὑρίσκονται παραδείγματα. Ἵνα δὲ πᾶς τις πεισθῇ ὅτι πλημμελέστατ' ἔχει ἡ διδασκαλία τοῦ ἀπείρου μὲν γραμμάτων ὄντος γραμματικοῦ, προχείρως δ' ἑκάστοτε προφερομένου *ὅ ττι κεν ἐπ' ἀκαιρίμαν γλῶσσαν ἔπος ἔλθῃ*, παρατιθέμεθα κατὰ στοιχεῖον ὅσα πρόχειρα ἡμῖν ὑπάρχουσιν ὀνόματα εἰς ΣΙΣ ἐκ ῥημάτων εἰς ΙΖΩ ἢ ΙΖΟΜΑΙ παρηγμένα.

ἀγώνισις. Θουκυδ. Ε', 50 «κατὰ τὴν οὐκ ἐξουσίαν τῆς *ἀγωνίσεως*». Πολυδεύκ. Γ', 141 «ἀπὸ δὲ ἀγῶνος ὀνόματα *ἀγώνισις* παρὰ Θουκυδίδῃ κτέ.» Ἐγένετο δ' ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου χρῆσις καὶ τοῦ ἀρσενικοῦ *ἀγωνισμός* βιβλ. Ζ', 70 «πολλὴ δὲ ἡ ἀντιτέχνησις τῶν κυβερνητῶν καὶ *ἀγωνισμὸς* πρὸς ἀλλήλους» (Πρβ. Γλωσσ. Παρατηρ. σελ. 419). Ἀσμενίζει δὲ τῷ θηλυκῷ ὁ Προκόπιος λέγων Τόμ. Β', σελ. 580,19 «τοῖς κατὰ τὴν

ἀγώνισιν ἔργοις» καὶ σελ. 584,1 «ῥίψαντες τὴν ἀγώνισιν ἐπικινδύνως ἠτρέμιζον» καὶ σελ. 642,2 «ἀπολιπεῖν τὴν ἀγώνισιν» καὶ Τόμ. Γ', σελ. 10, 14 «εἰς ἀγώνισιν ἑτέραν ἰόντι» καὶ σελ. 210,16 «τὴν πρὸς Οὔννους ἀγώνισιν διαλύσαντες» καὶ σελ. 257, 24 «τὴν ἀγώνισιν ἀπογνόντες».

ἀκόντισις. Τὸ ὄνομα τοῦτο εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος βιβλ. Α', θ', 5 «τοξικῆς τε καὶ *ἀκοντίσεως*». Ἀλλ' ἐν τῷ Ἱππαρχικῷ αὐτοῦ κεφ. Γ', 6 κεῖται «ὅταν γε μὴν πρὸ τοῦ *ἀκοντισμοῦ* διελαύνωσιν ἐν Λυκείῳ». Ἀπαντῶσι δ' ἀμφότεροι οἱ τύποι καὶ ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ. Πρβ. καὶ *ἐξακόντισις* καὶ *ἐξακοντισμός* (καὶ *ἐπακοντισμός*).

ἀκροβόλισις. Ὡς εἶπεν ὁ Ξενοφῶν *ἀκόντισις* καὶ *ἀκοντισμός*, οὕτω καὶ *ἀκροβόλισις* καὶ *ἀκροβολισμός*, οἷον Ἀναβ. Γ', δ', 18 «μεῖον ἔχοντες ἐν τῇ *ἀκροβολίσει*» καὶ Κύρ. Παιδ. ΣΤ', β', 15 «τῶν τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν τὰς *ἀκροβολίσεις*» καὶ Ἑλλην. Α', γ', 4 «*ἀκροβολισμοὺς* καὶ προσβολὰς ἐποιοῦντο» καὶ Δ', γ', 14. Τὸ ἀρσενικὸν ὄνομα φέρεται καὶ παρὰ τῷ Πλάτωνι καὶ παρὰ συγγραφεῦσι τῆς παρηκμακυίας γλώσσης.

ἀποψήφισις. Ἀντιφ. περὶ τοῦ Ἡρῴδ. Φόν. 9 «νομιμωτάτην καὶ δικαιοτάτην πεποιήκασιν ὑμῖν τὴν *ἀποψήφισίν* μου». Δημοσθέν. σελ. 1299,2 «τὸ παροξύνθαι τὴν πόλιν πρὸς τὰς *ἀποψηφίσεις*» καὶ σελ. 1300,4 καὶ 6. Ἁρποκρατ. σελ. 53,4 «Ἀποψηφίζονται — καὶ *ἀποψήφισιν* δὲ τὸ πρᾶγμα λέγει Δημοσθένης ἐν τῇ πρὸς Συμβουλίδην ἐφέσει». Ὁμοίως τῷ *ἀποψήφισις* εἶνε ἐσχηματισμένον τὸ *καταψήφισις* ἁπάντων παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι Κατηγορ. Φαρμακ. 3 «περὶ τῆς *καταψηφίσεως* δικάζετε» καὶ παρὰ Δίωνι τῷ Κασσίῳ. Ἐλέχθη δὲ καὶ *διαψήφισις* ὑπό τε τοῦ Πλάτωνος (Νόμ. σελ. 855 δ' καὶ 956 ε' καὶ 958 α') καὶ τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλην. Α', ζ', 14) καὶ τοῦ Λυσίου (κατ' Ἐρατοσθ. 34) καὶ τοῦ Δημοσθένους (σελ. 1036,26) καὶ τοῦ Αἰσχίνου (κατὰ Τιμ. 77 καὶ 114 καὶ περὶ Παραπρ. 182). Ἴδε καὶ Ἁρποκρατ. σελ. 93,15 καὶ Βεκκ. Ἀν. σελ. 186,7. Ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς τοῦ Ἀθηναίου σελ. 218 α' κεῖται «οὗτός ἐστιν ὁ *διαψηφισμὸς* ὁ γενόμενος κατὰ τῶν περὶ Ἐρασινίδην στρατηγῶν», ἐν δὲ τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκους Η', 149 φέρεται «κρίσις, διαψήφισις, *καταψηφισμός*». Πρβ. *παραψηφισμός* καὶ *συμψηφισμός*.

ἀφάνισις. Ἡρόδ. Δ', 15 «μετὰ τὴν *ἀφάνισιν* τὴν δευτέρην». Ἀριστοφ. Νεφ. 765 «ηὕρηκ' *ἀφάνισιν* τῆς δίκης σοφωτάτην.» Πλάτ. Σοφιστ. σελ. 259 ε' «πάντων λόγων ἐστὶν *ἀφάνισις*». Συχνότερον τοῦ θηλυκοῦ εἶνε ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ τὸ ἀρσενικὸν ἁπάντων καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει. Ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς τοῦ Ἀθηναίου σελ. 409 δ' κεῖται «περὶ δὲ τοῦ εὐώδεσι χρίεσθαι τὰς χεῖρας Ἐπιγένης ἢ Ἀντιφάνης φησὶν ἐν Ἀργυρίου *ἀφανισμῷ* οὕτως».

βάδισις. Ἱπποκρ. Τόμ. Α', σελ. 268 Ἑρμ. «ὀλίγῃ τε χρέονται τῇ *βα-*

δίσι». Ἀριστοφ. Πλ. 334 «δῆλος δ' ἐστὶν — τῇ *βαδίσει* καὶ τῷ τάχει». Ξενοφ. Κυνηγ. Η', 3 «τεχνάζειν τῇ *βαδίσει*». Λέγει δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης Ἠθ. Νικ. Ι', δ', 3 «Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ *βαδίσεως* καὶ τῶν λοιπῶν· εἰ γάρ ἐστιν ἡ φορὰ κίνησις ποθέν ποι, καὶ ταύτης διαφοραὶ κατ' εἴδη, πτῆσις, *βάδισις*, ἅλσις καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐ μόνον δ' οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ *βαδίσει*». Γεώργιος ὁ Λεκαπηνὸς ἀποφαίνεται «*Βάδισις* καὶ *ὅπλισις* παρ' Ἀττικοῖς, *βαδισμός* καὶ *ὁπλισμός* κοινῶς» (Ἴδε Λοβέκκιον *Φρυν*. σελ. 511). Ἀλλ' ἐν τῷ Χαρμίδῃ τοῦ Πλάτωνος σελ. 160 γ' φέρεται «οὔτ' ἐν *βαδισμῷ* οὔτ' ἐν λέξει». Πρβ Πολυδεύκ. Γ', 92 «Βαδίζει, βαδίζων, βάδην, *βάδισις*, βαδιεῖ· βαδιστικὸς παρὰ Ἀριστοφάνει, παρὰ δὲ Κρατίνῳ βαδισματίας, παρὰ δὲ Πλάτωνι τῷ φιλοσόφῳ *βαδισμός*».

γνώρισις, *ἀναγνώρισις*. Πλάτ. Πολιτ. σελ. 257 ά «τῆς Θεαιτήτου *γνωρίσεως*». Σοφιστ. σελ. 219 γ' «τὸ τῆς *γνωρίσεως*». Νόμ. σελ. 763 β' « φυλακῆς τε καὶ *γνωρίσεως* ἕνεκα» καὶ σελ. 771 δ' «οἰκειότητός τε πέρι καὶ *γνωρίσεως*». Θεαιτ. σελ. 193 γ' «ἵνα γένηται *ἀναγνώρισις*». Ὁ τύπος *γνωρισμός* καὶ *ἀναγνωρισμός* δὲν εὑρέθη παρὰ συγγραφεῖ παλαιοτέρῳ τοῦ Ἀριστοτέλους. Πρβ. καὶ *ἐπιγνωρισμός*. Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ κατέστη σύνηθες τὸ *παραγνώρισις* ἐκ τοῦ *παραγνωρίζω* σχηματισθέν.

γυναίκισις. Ἀριστοφ. Θεσμοφ. 863 «πρὶν τῆς ἑτέρας δοῦναι *γυναικίσεως* δίκην». Ὁ Ἀντατιικιστὴς γράφει σελ. 87, 2 «*Γυναικισμός*: Διοκλῆς Βάκχαις γυναικίζειν φησὶ καὶ γυναικηρόν». Ὁ Μεινέκιος (*Ἀποσπ. Κωμ*. Τόμ. Β', σελ. 838) ὑπέλαβεν ὅτι τὸ *γυναικηρόν* εἶνε πλημμελὴς ἀνάγνωσις τοῦ *γυναικισμόν*. Ἀλλ' ἐν τῇ Σοφιστικῇ Προπαρασκευῇ τοῦ Φρυνίχου σελ. 31,14 κεῖται «*Γυναικηρὸς* τρόπος: ἀντὶ τοῦ γυναικεῖος». Τοῦ ἀρσενικοῦ ὀνόματος *γυναικισμός* ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Πολύβιος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν μεταγενεστέρων.

διαχείρισις. Θουκυδ. Α', 97 «πολέμῳ τε καὶ *διαχειρίσει* πραγμάτων». Φέρεται δ' ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ παρῃκμακυίᾳ γλώσσῃ τὸ ὄνομα τοῦτο. Θωμᾶς ὁ Μάγιστρος γράφει σελ. 81,9 «Διαχρῶμαι τὸν δεῖνα καὶ διαχειρίζομαι κρεῖττον ἢ φονεύω — Ὡσαύτως καὶ *διαχείρισις*· διέργασις μέντοι καὶ διεργασμός οὐχ εὕρηται. Ἔστι δὲ καὶ *διαχείρισις* ἡ διοίκησις. Θουκυδίδης· πολέμῳ τε καὶ διαχειρίσει πραγμάτων». Τοῦ εἰς ΣΜΟΣ περατουμένου τύπου εὑρέθη χρῆσις ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις. Ἐξηγούμενος δ' ὁ Γαληνὸς τὴν λέξιν ταύτην γράφει Τόμ. ΙΖ', ά, σελ. 403 «*διαχειρισμοὺς* δὲ λέγει τὰς τῶν φαρμάκων οἰκονομίας τε καὶ παρασκευὰς καὶ συνθέσεις καὶ δόσεις». Ἐν τῷ ἀδοκίμῳ ἑλληνισμῷ ἀπαντᾷ καὶ ὄνομα *μεταχείρισις*, ὅπερ πολλάκις παρέφθειραν οἱ βιβλιογράφοι μεταβαλόντες εἰς τὸ *μεταχείρΗσις* (Πρβ. καὶ *διαχείρΙσις—διαχείρΗσις*. Ἴδε Βάστιον *Γρηγ. Κορ*. σελ. 80 Σχ. καὶ Σχαιφῆρον *Μελετ. Κριτ*. σελ. 58). Σπανιώτερον καὶ χεῖρον τοῦ *μεταχείρισις* εἶνε τὸ *μεταχειρισμός*. Πρβ. καὶ *προχείρισις-προχειρισμός*.

διόρισις. Πλάτ. Νόμ. σελ. 777 β' «πρὸς τὴν ἀναγκαίαν *διόρισιν*». Ἀλλὰ Πολιτικ. σελ. 282 ε' «ὁ *διορισμὸς* ἔγκαιρος ἂν σοι γένοιτο» καὶ Τιμ. σελ. 38 γ' «εἰς *διορισμὸν* καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου». Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται χρῆσιν ἀμφοτέρων τῶν τύπων. Εἶπε δ' ὁ συγγραφεὺς οὗτος καὶ *ἀφορισμός*, ὡς καὶ ὁ Θεόφραστος καὶ ἄλλοι. Ὁ Πολυδεύκης γράφει «φυγή, *ὑπερορισμός*, ἐκβολή» (βιβλ. Θ', 158). Ὅμοιον τούτῳ, ἀπαντῶντι παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης Τόμ. Γ', σελ 49 γ' καὶ παρ' Ἐπιφανίῳ Τόμ. Γ', σελ. 368,5, εἶνε τὸ φερόμενον παρὰ Πλουτάρχῳ Ἠθικ. σελ. 549 ά καὶ παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἁλικαρνασσεῖ Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 872 *ἐξορισμός*, ἀνθ' οὗ ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου Τόμ. Α', σελ. 783 β' *ἐξόρισις*. Πρβ. καὶ *περιορισμός*-*περιόρισις* καὶ *προορισμός*-*προόρισις* καὶ *προσδιορισμός*. Ἀντὶ τοῦ συνήθους *ὁρισμός*, ὅπερ καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει κεῖται, εὕρομεν παρὰ τῷ Γαληνῷ τὸ θηλυκὸν *ὅρισις* Τόμ. Η', σελ. 698 «ὁ ἀνὴρ εἰς τὴν περὶ τῶν *ὁρίσεων* φλυαρίαν ὑπεσύρη». Πρβ. καὶ Ἡσύχ. «Προθεσμία: καιροῦ *ὅρισις*».

ἐξανδραπόδισις. Ἡροδ. Γ', 140 «ἄνευ τε φόνου καὶ *ἐξανδραποδίσιος*». Παρὰ Ψευδοξενοφῶντι Ἀπολ. Σωκρ. 25 ἀπαντᾷ «ἱεροσυλίᾳ, τοιχωρυχίᾳ, *ἀνδραποδίσει*». Ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων παλαιῶν γίνεται χρῆσις τοῦ *ἀνδραποδισμοῦ*. Ὁ Πολύβιος λέγει *ἐξανδραποδισμός*.

ἐπισκέλισις. Ξενοφ. Ἱππ. Ζ', 12 «τότε καὶ τῆς *ἐπισκελίσεως* ἂν ἄρχοιτο». Πολυδεύκ. Α', 214 «στηρικτέον δὲ αὐτόν, ὅταν ὁ ἵππος ἄρξηται τῆς *ἐπισκελίσεως*· *ἐπισκέλισιν* δὲ καλεῖ ὁ Ξενοφῶν τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν ποδῶν κινήσεως» (Πρβ. καὶ Ἑρμαννὸν Opusc. Τόμ. Α', σελ. 73).

ἐράνισις. Πλάτ. Νόμ. σελ. 915 ε «ἐὰν δέ τις διαφορὰ γίγνηται περὶ τῆς ἐρανίσεως». Ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ φέρεται τὸ ἀρσενικὸν *ἐρανισμός* καὶ *συνερανισμός*.

κατοίκτισις. Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. ς', α', 47 «τὴν πρὸς αὐτὴν *κατοίκτισιν*». Λέγεται δ' ὅμως *οἰκτισμός* ὑπό τε τοῦ Ξενοφῶντος ἐν τῷ Συμποσίῳ κεφ. Α', 16 καὶ ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου ἐν ταῖς Εὐμενίσι στίχ. 189, ὡς καὶ ὑπὸ συγγραφέων τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ. Πρβ. καὶ Πολυδεύκ. ς', 201 «ὀλόφυρσις, οἶκτος, *οἰκτισμός*, οἰμωγή» καὶ Ἀμμών. σελ. 102.

κιθάρισις. Πλάτ. Πρωτ. σελ. 312 ε «περὶ *κιθαρίσεως*» καὶ σελ. 325 ε «γραμμάτων τε καὶ *κιθαρίσεως*» καὶ Ἴων. σελ. 533 β' «οὐδ' ἐν *κιθαρίσει* οὐδ' ἐν κιθαρῳδίᾳ» καὶ Νόμ. σελ. 669 ε «ψιλῇ *κιθαρίσει* τε καὶ αὐλήσει». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει Ποιητ. Β', 4 «ἐν ὀρχήσει καὶ αὐλήσει καὶ *κιθαρίσει*». Ὁ Ἀθήναιος γράφει σελ. 352 γ' «Φανίας δ' ὁ περιπατητικὸς ἐν δευτέρῳ περὶ ποιητῶν, Στρατόνικος, φησίν, ὁ Ἀθηναῖος δοκεῖ τὴν πολυχορδίαν εἰς τὴν *ψιλὴν κιθάρισιν* εἰσενεγκεῖν» καὶ σελ. 637 ς' «τὴν δὲ *ψιλὴν κιθάρισιν* πρῶτόν φησι Μέναιχμος εἰσαγαγεῖν Ἀριστόνικον τὸν Ἀργεῖον». Ὁ τύπος *κιθαρισμός* εὑρέθη ἐν τῷ εἰς Δῆλον Ὕμνῳ

τοῦ Καλλιμάχου στίχ. 312 «ἐγειρομένου *κιθαρισμοῦ*» καὶ ἐν ἐπιγραφῇ Χίφ Ἐπιγρ. Ἑλλην. Τόμ. Β', σελ. 201,10 «*κιθαρισμοῦ* Κλεοίτης Διονυσίου».

κούφισις, *ἀνακούφισις*. Θουκυδ. Ζ', 75 «ἔχουσά τινα ὅμως τὸ μετὰ πολλῶν *κούφισιν*». Σοφοκλ. Οἰδ. Τυρ. 218 «ἀλκὴν λάβοις ἂν *κἀνακούφισιν* κακῶν». Ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ ἀπαντᾷ μὲν καὶ τὸ θηλυκὸν *κούφισις*, ἀλλὰ συχνότερον αὐτοῦ εἶνε τὸ ἀρσενικὸν *κουφισμός*. Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκους βιβλ. Γ', 100 κεῖται «παρηγορία, *κουφισμός*, *ἐπικουφισμός* καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ *κούφισις*». Παραδείγματα τοῦ *ἐπικουφισμός* βλέπει τις ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Γ', σελ. 4651 Παρ.

κτίσις. Πίνδαρ. Ὀλυμπ. ΙΓ', 83 «κούραν *κτίσιν*». Ἰσοκράτ. Παναθην. 190 «δεύτερος δ' ὁ περὶ τὴν *κτίσιν* τῶν ἀποικιῶν». Πολλὰ παραδείγματα τοῦ ὀνόματος τούτου δύναταί τις ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ νὰ κατκλέξῃ· φέρεται δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὸ *ἀνάκτισις*.

νόμισις. Θουκυδ. Ε', 105 «ἔξω τῆς ἀνθρωπείας τῶν μὲν ἐς τὸ θεῖον *νομίσεως* τῶν δ' ἐς σφᾶς αὐτοὺς βουλήσεως». Ὁ Πολυδεύκης βιβλ. Ε', 126 ἀποφαίνεται «ἡ γὰρ νόησις σκληρότερόν τε καὶ ἀμφίβολον, ἡ δὲ δόκησις εὐτελὲς καὶ ἡ *νόμισις* **σκληρόν**».

ξένισις. Θουκυδ. Ϛ', 46 «ἰδίᾳ *ξενίσεις* ποιούμενοι τῶν τριηριτῶν». Τὸ ὄνομα τοῦτο μετ' ἄλλων ὁμοίων μνημονεύεται ἐν τοῖς Βεκκήρου Ἀνεκδότοις σελ. 438, 1 «Ἀπότριψις, μελέτησις, ἀπάγγελσις, *ἀγώνισις*, προάγγελσις, τέκμαρσις, κάθεσις, πλάνησις, διάφευξις, ἄνοιξις, ἐφόρμησις, *ὅπλισις*, *ξένισις*, *κούφισις*, βλάψις, ἐπαίνεσις, ψόφησις, διάρπασις *γυναίκισις*, λάλησις». Θωμᾶς ὁ Μάγιστρος λέγει σελ. 252,9 «καὶ *ξένισις* ἡ ξενοδοχία, ὡς Θουκυδίδης ἐν τῇ ἕκτῃ· ἰδίᾳ ξενίσεις ποιούμενοι» καὶ ὁ Φώτιος σελ. 309, 1 «Ξενίσεις: ξενοδοχίας. Θουκυδίδης», ὁ δὲ Πολυδεύκης βιβλ. Ϛ', 7 γράφει «ἡ θοίνην ἢ *ξενισμόν*· ἡ γὰρ Θουκυδίδου *ξένισις* τραχύ». Ὁ Πλάτων ἐν τῷ Λύσιδι σελ. 205 γ' εἶπε «τὸν τοῦ Ἡρακλέους *ξενισμόν*». Συνήθης δ' ὁ τύπος οὗτος ὑπάρχει παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ παρηκμακότος ἑλληνισμοῦ. Εὕρομεν δὲ καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπιγραφῶν Τόμ. Β', σελ. 696,31 «καλεσάτωσαν δὲ — ἐγ Μαγνησίας ἐπὶ *ξενισμὸν* εἰς τὸ πρυτανεῖον» καὶ σελ. 1065, 13 «κληθῆναι δὲ αὐτοὺς καὶ ἐπὶ *ξενισμὸν* εἰς τὸ πρυτανεῖον». Πρβ. καὶ Ἐπιγρ. παρὰ Καυήρῳ σελ. 73 «καλέσαι δὲ αὐτὸς καὶ ἐπὶ *ξενισμὸν* ἐπὶ τὰν κοινὰν ἑστίαν».

οἴκισις, *κατοίκισις*, *συνοίκισις*. Θουκυδ. Ε', 11 «εἴ τι μνημόσυνόν που ἔμελλεν αὐτοῦ τῆς *οἰκίσεως* περιέσεσθαι» καὶ Ϛ', 77 «Λεοντίνων ξυγγενῶν *κατοικίσεις*» καὶ Γ', 3 «τήν τε *ξυνοίκισιν* καὶ τὴν παρασκευὴν διαλύειν». Πολυδεύκ. Θ', 7 «καὶ τὸ πρᾶγμα *οἰκισμὸς* καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ *οἴκισις* καὶ *κατοίκισις*». Πολλάκις ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Πλάτωνι τὸ *κατοίκισις*, εὑρίσκεται δ' ἐνίοτε παρ' αὐτῷ καὶ τὸ *κατοικισμός*, ὡς καὶ τὸ *οἰκισμός*, *πόλεων οἰκισμοί*, ἐν Νόμοις σελ. 708 δ'. Ἐλέχθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Σόλω-

νος «*οἰκισμῷ* δ' ἐπὶ τῷδε χάριν καὶ κῦδος ὀπάζοι ἐσθλόν» (παρὰ Πλουτ. Σόλ. ΚΣΤ', 4). Ἐν τῇ ἀδοκίμῳ γλώσσῃ φέρεται καὶ *συνοικισμός*, ὡς καὶ *διοικισμός*, *Μαντινέων διοικισμός* (Ἁρποκρατ. σελ. 198,7 Δινδ.), καὶ *μετοικισμός* καὶ *ἐξοικισμός* καὶ *ἀνοικισμός*· ἔτι δὲ *ἀνοίκισις* καὶ *ἐποίκισις* καὶ *ἀποίκισις*, ἀνθ' οὗ ὁ Ἀριστοτέλης εἶπεν *ἀποικισμός* ἐν τοῖς Πολιτικοῖς βιβλ. Ε', ε', 2 «κατελύθη δὲ καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ ὁ δῆμος μετὰ τὸν *ἀποικισμὸν* εὐθὺς διὰ τοὺς δημαγωγούς». Πρβ. καὶ Διογέν. Λαέρτ. ΙΑ', 20 «τὸν εἰς Ἐλέαν τῆς Ἰταλίας *ἀποικισμόν*» καὶ Σουίδ. σελ. 952, 20 Βεκκ. «ἐν δὲ τῷ *ἀποικισμῷ* τῆς Ἀμοργοῦ ἐστάλη καὶ αὐτὸς ἡγεμὼν ὑπὸ Σαμίων». Ἐν τῷ κατὰ Διογείτονος λόγῳ τοῦ Λυσίου § 14 ἀναγινώσκεται «ἐν γὰρ τῇ *διοικίσει*, ὅτ' ἐκ Κολλυτοῦ διῳκίζετο εἰς τὴν Φαίδρου οἰκίαν, τοὺς παῖδας ἐπιτυχόντας ἐκβεβλημένῳ τῳ βιβλίῳ ἐνεγκεῖν πρὸς ταύτην». Ἀλλ' ὁ Κόβητος ἀποφαίνεται ὅτι ἡ γνησία γραφὴ εἶνε «ἐν γὰρ τῇ *ἐξοικίσει*, ὅτ' ἐκ Κολλυτοῦ *ἐξῳκίζετο* κτέ.» (Var. Lect. σελ. 68. Πρβ. καὶ Nov. Lect. σελ. 290). Παρατηρητέον δ' ὅτι ὁ περιφανὴς οὗτος κριτικὸς μετατυποῖ (*Var. Lect.* σελ. 300) τὸ ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος σελ. 117 γ' «τὴν *μετοίκησιν* τὴν ἐνθένδε εὐτυχῆ γενέσθαι» εἰς τὸ *μετοίκισιν* καὶ τὸ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ σελ. 40 γ' «*μετοίκησις* τῇ ψυχῇ τοῦ τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον» εἰς τὸ *μετοίκισις*, λέγων ὅτι ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν θάνατον δὲν *μετοικεῖ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον*, ἀλλὰ *μετοικίζεται*· περιγράφει δὲ καὶ τὸ *τοῦ τόπου τοῦ* ὡς παρεμβεβλημένον.

ὅπλισις, *ἐξόπλισις*, *καθόπλισις*. Ἀριστοφ. Βατρ 1036 «τάξεις, ἀρετάς, *ὁπλίσεις* ἀνδρῶν». Θουκυδ. Γ', 22 «εὐσταλεῖς τῇ *ὁπλίσει*». Πλάτ. Τιμ. σελ. 24 β' «ἡ τῆς *ὁπλίσεως* αὐτῶν σχέσις». Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. Β', α', 16 «ἐν ταύτῃ τῇ *ὁπλίσει*» καὶ ἀλλαχοῦ καὶ Η', ε', 9 «πολλοῦ χρόνου δέονται εἰς τὴν *ἐξόπλισιν*» καὶ Η', ε', 11 «παρέχοιεν αὐτοῖς ἀσφαλῆ τὴν *καθόπλισιν*». Τοῦ ἀρσενικοῦ *ὁπλισμός* ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Αἰσχύλος ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι στίχ. 405 «ναυάτας *ὁπλισμούς*». Ἐν ταῖς Ἱστορίαις τοῦ Πολυβίου φέρονται ἀμφότερα τὰ ἐκ τοῦ *καθοπλίζω* παρηγμένα ὀνόματα, ἀλλὰ συχνότερον μὲν τὸ *καθοπλισμός*, σπανιώτερον δὲ τὸ *καθόπλισις*. Ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς Ζητήμασι τοῦ Πορφυρίου σελ. 46,5 ἐκδ. Schrad. ἀπαντᾷ «ἔν τε τῇ *καθοπλίσει* καὶ τῇ ἄλλῃ ἀμφιέσει τῶν Θρᾳκῶν» καὶ μετ' ὀλίγα «τὸ δ' ἐν τῷ *καθοπλισμῷ* φοβερόν» καὶ σελ. 46,22 «τὸ δὲ φοβερὸν τῆς *καθοπλίσεως*». Ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ εὑρέθη καὶ ὄνομα *ἀφοπλισμός*.

προπηλάκισις. Φρύν. Σοφιστ. Προπαρ. σελ. 61,20 «*Προπηλάκισις*: οὐ μόνον *προπηλακισμός*». Ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ σελ. 329 β' λέγει «τὰς τῶν οἰκείων *προπηλακίσεις* τοῦ γήρως», ἀλλ' ἐν τοῖς Νόμοις σελ. 855 β' παραλαμβάνει τὸ ἀρσενικὸν «δεσμοῖς τε χρονίοις — καί τισι *προπηλακισμοῖς* κολάζειν». Φέρεται δὲ τὸ ἀρσενικὸν καὶ παρὰ τῷ Ἡροδότῳ καὶ παρὰ τῷ Δημοσθένει καὶ παρὰ τῷ Αἰσχίνῃ καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει καὶ

παρ' οὐκ ὀλίγοις τῶν μεταγενεστέρων.

προσόρμισις. Θουκυδ. Δ', 10 «ἀπορία τῆς *προσορμίσεως*». Κεῖται δὲ καὶ ἐν ταῖς Συνεσίου Ἐπιστολαῖς σελ. 272 δ' «τῆς *προσορμίσεως* αὐτῷ γενομένης οὐ πρὸς ἄνδρας χαρίεντας» καὶ ἐν τοῖς εἰς Θουκυδίδην Σχολίοις σελ. 79, 47 Διδ. «Προσβολή: ἀντὶ τοῦ *προσόρμισις* καὶ καταγωγή» καὶ ἐν τοῖς εἰς Ἰλιάδα Τόμ. Δ', σελ 42,28 «κατάπλους δὲ ἡ *προσόρμισις*», ἀλλὰ Τόμ. Α', σελ. 54,19 «τρόπον ἐδίδαξε *προσορμισμοῦ*». Ὁ Σουΐδας σελ. 785 Βεκκ. παρατίθεται ῥῆσιν ἐκ τοῦ Αἰλιανοῦ, ἐν ᾗ κεῖται «ὁρμιζομένων τὴν τελευταίαν *ὅρμισιν*», παρὰ δὲ τῷ Ἀρριανῷ ἀπαντᾷ Ἀναβ. Α', ιη', 5 «οὐ τῶν νεῶν μόνον τῇ *ἐγκαθορμίσει*».

σχίσις. Πλάτ. Φαίδ. σελ. 97 α' «αὕτη αὖ αἰτία γέγονεν, ἡ *σχίσις*» καὶ σελ. 101 γ' καὶ 108 α'. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει τὸ ὄνομα τοῦτο, παρ' ᾧ κεῖται καὶ τὸ *ἀπόσχισις*, καὶ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ καὶ παρὰ συγγραφεῦσι τοῦ παρηκμακότος ἑλληνισμοῦ. Ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου ἐλέχθη ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι στίχ. 1149 «ἐμοὶ δὲ μίμνει *σχισμὸς* ἀμφήκει δορί», ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τοῖς Ἠθικοῖς σελ. 893 ε' «τῇ δὲ πληγῇ καὶ τῷ *σχισμῷ* διαυγάζει» (Πρβ. Ἀπολλών. Σοφ. Λεξ. Ὁμηρ. σελ. 158,15). Παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ φέρεται σελ. 488 ε' «φυλάττουσι τὴν *διάσχισιν*» καὶ παρὰ τῷ Θεμιστίῳ σελ. 236 β' «σμικραὶ *διασχίσεις* τε καὶ ἀπονεύσεις», ἐν δὲ τοῖς εἰς Αἰσχύλον Σχολίοις σελ. 152, 14 «τῷ *διασχισμῷ* ἐμπίπτω». Εὑρέθη δὲ καὶ *κατάσχισις* παρὰ τῷ Γαληνῷ καὶ *περισχισμός* παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ.

τείχισις, *ἀποτείχισις*, *ἐπιτείχισις*, *περιτείχισις*, *ὑποτείχισις*. Θουκυδ. Ζ', 6 «ἡ ἐκείνων *τείχισις*». Ζ', 31 «μετὰ τὴν ἐκ τῆς Λακωνικῆς *τείχισιν*». Α', 65 «μετὰ τῆς Ποτειδαίας τὴν *ἀποτείχισιν*». Α', 142 «οὐδ' ἡ *ἐπιτείχισις* οὐδὲ τὸ ναυτικὸν αὐτῶν ἄξιον φοβηθῆναι» καὶ ἀλλαχοῦ. Β', 77 «πρὸς τὴν *περιτείχισιν* παρεσκευάζοντο» καὶ ἀλλαχοῦ. Ϛ', 100 «τὴν *ὑποτείχισιν* καθεῖλον». Ποιεῖται δ' ὁ Θουκυδίδης χρῆσιν καὶ τῶν τύπων *τειχισμός* καὶ *ἐπιτειχισμός* καὶ *περιτειχισμός*. Τὸ θηλυκὸν *τείχισις* φέρεται καὶ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι Ἑλλην. Ϛ', ε', 4 «ἐὰν νῦν ἐπίσχωσι τῆς *τειχίσεως*», ἀλλ' ἐν βιβλ. Δ', η', 9 κεῖται «χρήματα προσέθηκεν αὐτῷ εἰς τὸν *ἀνατειχισμόν*». Ἀντὶ τοῦ *ἀποτείχισις* εἶπεν *ἀποτειχισμός* ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύαινος.

χρημάτισις. Ξενοφ. Οἰκον. ΙΑ', 11 «τῆς δὲ *χρηματίσεως* (πέρι) καὶ μετὰ ταῦτα ἀρκέσει ἀκούειν» καὶ Κ', 22 «ἀνυτικωτάτην *χρημάτισιν* ἀπὸ γεωργίας». Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ Δίωνι τῷ Κασσίῳ ΝΒ', κε', 5 «καθ' ἕκαστον *χρηματίσεως* εἶδος». Πρβ. καὶ Σουΐδ. «*Χρημάτισις*: χρημάτων συναγωγή. Αἰλιανός· ὁ δὲ τῆς θεοσυλίας τε καὶ ἀθέσμου *χρηματίσεως* διαφθαρεὶς τὸν μισθὸν ἠνέγκατο κτέ.» Συχνὸν ἔν τε τῷ παλαιῷ καὶ τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ εἶνε τὸ ἀρσενικὸν *χρηματισμός*.

Εἴπομεν ὅτι ὑπὲρ τὰ εἰκοσιπέντε ὀνόματα εἰς ΙΣΙΣ περατούμενα ἔχομεν συνηγμένα ἐκ *ποιητῶν καὶ συγγραφέων τοῦ δοκίμου ἑλληνισμοῦ*. Ἀλλὰ δύο μόνα ἢ τρία τούτων δὲν εὑρέθησαν ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ τῶν Ἀθηναίων. Ποιούμεθά δὲ τὴν ὑπόμνησιν ταύτην, ἵνα μὴ ὁ ἀφυέστατος μὲν εἰς τὰ γράμματα, εὐφυέστατος δὲ πρὸς τὰ σοφίσματα Θρασωνίδης ἀναβοήσῃ ὅτι διὰ ποιητικῶν καὶ Ἰωνικῶν ὀνομάτων ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐλέγξωμεν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Παρασημειωτέον δ' ὅτι τοῦ ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένου *ὑβρισμός* ἐκ μόνου τοῦ Αἰσχύλου ἓν μόνον μαρτύριον φέρεται. Θωμᾶς ὁ Μάγιστρος σελ. 392,8 ἀποφαίνεται «*Ὕβρις* λέγε καὶ μὴ *ὑβρισμός*». Κεῖται δὲ τὸ ὄνομα *ὑβρισμός* καὶ ἐν τοῖς Ἐπιμερισμοῖς τοῦ Ψευδηρῳδιανοῦ σελ. 179.

Παρὰ τῷ Ἡροδότῳ βιβλ. Α', 195 ἀναγινώσκεται «αὕτη μὲν δή σφι *ἄρτισις* περὶ τὸ σῶμά ἐστι». Φέρεται δὲ καὶ γραφὴ *ἄρτησις*, ἣν κακῶς ποιῶν προέκρινεν ὁ Στεῖνος. Παρατηρητέον δ' ὅτι ἐξέδωκε μὲν οὗτος ἐν βιβλ. Ε', 106 «ἵνα τοι κεῖνα πάντα *καταρτίσω*», ἀλλ' ἐν βιβλ. Θ', 66 παρέλαβε τὸ «ἦγε *κατηρτημένως*» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *κατηρτισμένως* (Ἴδε Κόβητον *Μνημοσ*. 1883, σελ. 291).

Ἐν τοῖς Νόμοις τοῦ Πλάτωνος κεῖται σελ. 866 γ' «μέτοικος δὲ ὢν *ἀπενιαυτησάτω*» καὶ σελ. 868 δ' «καθάρσεις μὲν τὰς αὐτὰς τοῖς ἄλλοις καθαιρέσθω καὶ ἐνιαυτοὺς τρεῖς *ἀπενιαυτεῖν*» καὶ μετ' ὀλίγα «καθαίρεσθαι μὲν τοὺς αὐτοὺς καθαρμούς, τριετεῖς δ' *ἀπενιαυτήσεις* διατελεῖν» καὶ μετ' οὐ πολλὰ «τὰ μὲν τῶν καθαρμῶν καὶ *ἀπενιαυτήσεων* ὡσαύτως» Ὑπάρχει δὲ καὶ γραφὴ *ἀπενιαυτισάτω* καὶ *ἀπενιαυτίσεις*-*ἀπενιαυτίσεων*. Πιθανώτατον φαίνεται ὅτι ὁ Πλάτων ἔγραψε «μέτοικος δὲ ὢν *ἀπενιαυτισάτω*» καὶ «ἐνιαυτοὺς τρεῖς *ἀπενιαυτιζέτω*», ὡς ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι βιβλ. Α', γ', 12 «σοὶ δέ, ὦ Κριτόβουλε, συμβουλεύω *ἀπενιαυτίσαι*». Ἐκ τοῦ *ἀπενιαυτίζω* δ' ἐσχηματίσθη τὸ *ἀπενιαύτισις*, ὅθεν τὸ πληθυντικὸν *ἀπενιαυτίσεις* καὶ *ἀπενιαυτίσεων*. Ὁ Πολυδεύκης λέγει βιβλ. Α', 58 «καὶ *διενιαυτίσαι* τὸ δι' ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ τι πρᾶξαι, *ἀπενιαυτίσαι* δὲ τὸ φυγεῖν εἰς ἔτος ἢ παύσασθαί τινος ἐπ' ἐνιαυτόν» Πρβ. Νικόλ. Δαμασκ. 14: *ἀπενιαυτίσαντα* καὶ Δίων Κάσσ. Μϛ', μθ', 2 καὶ ΟΕ', ιϛ', 4: *ἀπηνιαύτισεν* καὶ Φιλόστρατ. σελ. 16: *ἀπενιαυτίσαντα* καὶ Σουΐδ. λ. *ἀπενιαυτίσαι* (Ἴδε Ῥουγκήνιον *Τιμ*. σελ. 39 καὶ Σταλβώμιον *Πλάτ*. Τόμ. Γ', β', σελ. LVIII). Φέρεται δὲ καὶ ὄνομα *ἀπενιαυτισμός* ἐν τοῖς Βεκκήρου Ἀνεκδότοις σελ. 421,20 «*Ἀπενιαυτισμός*: φυγὴ ἐπὶ ἐνιαυτὸν διὰ φόνον ἀκούσιον καὶ ὅλως ἀποδημία τοσούτου χρόνου ἀπαλλαγῆς ἕνεκα μύσους ἢ ἔρωτος.» Πρβ. καὶ Ἐτυμ. Μέγ. σελ. 120, 17 καὶ Ἡσύχ. λ *ἀπενιαυτισμός* (Ἴδε καὶ Οὐήβηρον *Δημοσθ. κατ' Ἀριστοκρ.* σελ. 272).

Ἔχομεν καὶ ἄλλα ὀνόματα εἰς ΙΣΙΣ νὰ μνημονεύσωμεν ἀπαντῶντα ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἀριστοτέλους· εἶνε δὲ τάδε.

ἀστραγάλισις. Ῥητορ. Α', ια', 15 «*ἀστραγαλίσεις* καὶ σφαιρίσεις καὶ κυβείας καὶ πεττείας».

διαχώρισις. περὶ Ζῴ. Γεν. Α', 18 «οὐ σπέρματος εἴη ἡ *διαχώρισις*». Εἶπε δὲ καὶ ὁ Ἡσύχιος *διαχώρισις* καὶ ἄλλοι. Ἐν τῇ παρῃκμακυίᾳ γλώσσῃ εὑρέθη καὶ τὸ ἀρσενικὸν *διαχωρισμός*. Ἀλλὰ τὸ *χωρισμός* εἶνε παλαιόν. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ παρ' Ἡσυχίῳ κείμενον «Χάσις: διάκρισις, *χώρΗσις*» μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ Στεφάνου ἐν τῷ Θησαυρῷ εἰς τὸ *χώρΙσις*. Περὶ τοῦ *καταχωρισμός* ἴδε Γλωσσ. Παρατηρ. σελ. 3.

ἐμφάνισις. περὶ Σοφιστ. Ἐλέγχ. ΚΔ', 5 «οὐχ ἡ πάσης ἁμαρτίας *ἐμφάνισις* λύσις ἐστίν» καὶ «ἦν γὰρ ἡ λύσις *ἐμφάνισις* ψευδοῦς συλλογισμοῦ». Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἀλέξανδρον Ῥητορικῇ τῇ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη κοινῶς ἀναφερομένῃ τὸ ὄνομα *ἐμφάνισις* (κεφ. Ε', 1). Ἐν τοῖς Ὅροις τοῦ Ψευδοπλάτωνος λέγεται σελ. 413 ε' «προθυμία *ἐμφανισμὸς* προαιρέσεως πρακτικῆς». Πρβ. καὶ Μακκαβ. Β', γ', 9 «περὶ τοῦ γεγονότος *ἐμφανισμοῦ*».

κέρκισις. Φυσ. Ἀκροάσ. Ζ', β', 4 «οἷον σπάθησις καὶ *κέρκισις*».

σχημάτισις, *μετασχημάτισις*. περὶ τῶν Ζῴ. Ἱστορ. Δ', ι', 4 «γινώσκονται δὲ τῇ *σχηματίσει* τῆς ἄμμου». Φυσικ. Ἀκροάσ. Α', ζ', 10 «γίνεται δὲ τὰ γιγνόμενα τὰ μὲν *μετασχηματίσει*, κτέ.» καὶ περὶ Οὐραν. Γ', ζ', 5 «ἢ γὰρ τῇ *μετασχηματίσει*—ἢ τῇ διαλύσει» καὶ μετ' ὀλίγα «εἰ μὲν οὖν τῇ *μετασχηματίσει* γίνεται» καὶ περὶ Αἰσθήτ. ϛ', 15 «δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ τῶν γραμμάτων *μετασχημάτισις*». Ποιεῖται δ' ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τοῦ ἀρσενικοῦ *σχηματισμός* χρῆσιν (περὶ Οὐραν. Β', ιδ', 13), ὃ καὶ παρὰ τῷ Πλάτωνι ἀπαντᾷ. Τὸ *μετασχηματισμός* εὑρίσκεται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ καὶ ἄλλοις μεταγενεστέροις. Πρβ. καὶ *συσχημάτισις*, *συσχηματισμός*, *παρασχηματισμός*, *προσχηματισμός*.

σφαίρισις. Ἴδε *ἀστραγάλισις*. Πρβ. καὶ Ζωναρ. Λεξ. σελ. 1696. Τοῦ ἀρσενικοῦ παρέχει ἡμῖν παράδειγμα ὁ Ἀρτεμίδωρος λέγων Ὀνειροκρ. Δ', 69 «ὁ δὲ *σφαιρισμὸς* τὴν ἐξ ἴσου ῥῆσιν καὶ φιλονικίαν». Πρβ. καὶ Λέ. Διάκον. σελ. 97,4 «καὶ *σφαιρισμοῖς* καὶ ἀκοντισμοῖς».

Ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου ἐλέχθη *ἐπίκνισις* (Αἰτ. Φυτ. Ε', β', 4)· ἔτι δὲ *κόπρισις* καὶ *κοπρισμός*, οἷον «ἀνάλογον δὲ ἔχει καὶ ἡ *κόπρισις* πρὸς τὰς χώρας» (π. Φυτ. Ἱστορ. Η', ϛ', 3) καὶ «αἱ κατεργασίαι καὶ *κοπρίσεις*» καὶ «βλαστολογίας καὶ *κοπρίσεις*» καὶ «εἶθ' ἡ *κόπρισις*» (Αἰτ. Φυτ. Β', δ', 3 καὶ Γ', β', 1 καὶ κ', 6) καὶ «ὅ γε συνεχὴς καὶ πλείων *κοπρισμός*» (Αἰτ. Φυτ. Γ', θ', 2). Παρατηρητέον δ' ὅτι ἐν τῷ περὶ Πυρὸς § 36 προσθεὶς ὁ Σνεῖδερος (*Θεοφρ*. Τόμ. Α', σελ. 717 καὶ Τόμ. Δ', σελ. 616) τὸ *ῥίπισις* ἐξέδωκε «ἡ ἀπὸ τῆς κινήσεως τοῦ ἀέρος γινομένη (*ῥίπισις*) ποιεῖ τινα κατάψυξιν». Περὶ τοῦ *ἐπιχρόϊσις* ἴδε Σνεῖδερον *Θεοφρ*. Τ. Ε', σελ. 373. Πρβ. καὶ Θησ. Στεφ. λ. *ἐπίχρωσις*.

Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Ἐπικούρου παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ φέρεται (βιβλ. Ι', 106) «κατὰ *μέρισιν* καὶ πῆξιν». Πρβ. καὶ Γεώργ. Σύγκελλ. σελ. 63, 21. Συχνὸν εἶνε τὸ ἀρσενικὸν *μερισμός*, ὅπερ καὶ παρὰ τῷ Πλάτωνι ἀπαντᾷ. Λέγεται δ' ἐν τῷ παρηκμακότι ἑλληνισμῷ καὶ *διαμερισμός* καὶ *καταμερισμός* καὶ *ἐπιμερισμός* καὶ *ὑπομερισμός* καὶ *ἀπομερισμός*.

Ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Ἠθικοῖς γράφει σελ. 1091 β' «ὅμοια δὲ καὶ τὰ Ἐπικούρου λέγοντος· τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φυγῆς τοῦ κακοῦ καὶ τῆς μνήμης καὶ *ἐπιλογίσεως* καὶ χάριτος». Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι εἶπον *ἐπιλογισμός*. Πρβ. καὶ *λογισμός*, *συλλογισμός*, *παραλογισμός*, κτλ. Γαλην. Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 26 «*ἀναλογισμὸς* δ' ἐστὶ λόγος ἐκ τοῦ φαινομένου ὁρμώμενος καὶ τοῦ ἀδήλου κατάληψιν ποιούμενος, *ἐπιλογισμὸς* δὲ ὁ κοινὸς καὶ συμφωνούμενος παρὰ πάντων λόγος». Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 48,1 «Ὥσπερ ἐκ τοῦ λογίζομαι *λογισμός*, οὕτως ἐκ τοῦ ἀναλογίζομαι *ἀναλογισμός*. Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ὀγδόῃ· ὄντων δ' αὐτῶν ἐν τοιούτῳ ἀναλογισμῷ». Ὁ Φρύνιχος ἐν τῇ Σοφιστικῇ Προπαρασκευῇ σελ. 36, 29 λέγει «Δέσις: ὁ δεσμός, ὡς ἅρπασις ὁ ἁρπασμὸς καὶ *λόγισις* ὁ λογισμός».

Ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις εἶνε κατὰ διττὸν τύπον προενηνεγμένον τὸ ἐκ τοῦ *κιγκλίζω* παραχθὲν ὄνομα, καθὰ παρετήρησε καὶ ὁ Γαληνὸς γράφων (Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 742) «ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀρρενικῶς εἶπε *κιγκλισμόν*, οὕτω νῦν *κίγκλισιν* θηλυκῶς τὴν ἐπὶ βραχὺ γιγνομένην διακίνησιν». Κεῖται δ' ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις καὶ «διὰ τῶν νεύρων τὴν *ἀπάρτισιν*», ἀνθ' οὗ ὁ Ἑρμερίνσιος παρέλαβε τὸ ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων φερόμενον *ἀπάρτησιν* (Τόμ. Γ', σελ. 62), καὶ «ἡ μετ' ἀδολεσχίης *ἰσχύρισις*» καὶ «οὐ γὰρ *ἰσχυρίσιος* δεῖ» (Τόμ. Γ', σελ. 349) καὶ «*ἀκροχείρισις* καὶ χειρονομίη καὶ κωρυκομαχίη καὶ ἀλίνδησις ἐπιτήδεια», οὗ προέκρινεν ὁ Ἑρμερίνσιος τὸ ἐν ἑνὶ τῶν κωδίκων κείμενον *ἀκροχειρισμός*» (Τόμ. Γ', σελ. 483). Ἀλλαχοῦ ἀναγινώσκεται κατὰ τἀντίγραφα «*ἀκροχειρίη* ἰσχναίνει — καὶ κωρυκομαχίη καὶ χειρονομίη παραπλήσια διαπρήσσεται» καὶ *ἀκροχειρισμός* καὶ *ἀκροχείρισις*-*ἀκροχείριξις* καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ «*ἀκροχειρσμοῖσι* *ἀκροχείρισ ς* καὶ κωρυκομαχίη συμφορώτερον» καὶ *ἀκροχείρησις* καὶ *ἀκροχείριξις* καὶ *ἀκροχείρηξις*. Ὁ Ἑρμερίνσιος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ χωρίῳ ἐξέδωκεν «*ἀκροχειρίη* ἰσχναίνει», ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ «*ἀκροχείρισις* καὶ κωρυκομαχίη συμφορώτερον» ἐξαλείψας τὸ *ἀκροχειρισμοῖσι* (Τόμ. Γ', σελ. 458 καὶ σελ. 479). Τῷ τύπῳ *ἀκροχείριξις* εὑρίσκονται ὅμοιοι ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις ὁ *χείριξις* καὶ ὁ *ἀδέλφιξις* καὶ ὁ *ἀποσφακέλιξις*, οἷον Τόμ. Γ', σελ. 12 «ἀπὸ τῆς δικαίης *χειρίξιος*» καὶ «ἐν τῇ *χειρίξι*» καὶ σελ. 124 «τοιαύτας *ἀδελφίξιας*» καὶ σελ. 138 «*ἀποσφακελίξιες* σαρκῶν». Πρβ. Γαλην. Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 635 «εἴρηταί μοι καὶ πρόσθεν ὡς τὰς κοινωνίας καὶ οἷον συγγενείας τῶν μορίων *ἀδελφίξιας* εἴωθεν ὀνομάζειν, ὡς εἰ καὶ ἀδελφότητας εἶπεν». Ἀνελλήνιστον εἶνε τὸ ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ κείμενον σελ. 17, 1 «*ἀδελφι*-

ξία: κοινωνία». Ἀπαντᾷ δ' ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις καὶ *πίεξις* καὶ *πιεχθῆναι* καὶ *πεπιέχθαι*. Ἐν ἀποσπάσματι τοῦ Ἴωνος παρ' Ἀθηναίῳ σελ. 604 β' φέρεται «ὁ μὲν Ἐρετριεὺς ἐνωπήθη τῇ *ἐπιρραπίξει*». Πρβ. τὰ Δωρικὰ *χείριξις* καὶ *κιθάριξις* καὶ τὸ Λοκρικὸν *ψάφιξις* (Ἴδε Ἀρήνσιον περὶ *Διαλ. Δωρ.* σελ. 91 καὶ Μειστῆρον ἐν *Κουρτ. Μελετ.* Τόμ. Δ', σελ. 429).

Ἐν ταῖς Γλωσσικαῖς Παρατηρήσεσιν ἐγράψαμεν σελ. 8 «Ἡ διάθεσις τοῦ *ἀσμενίζειν* ἐδηλοῦτο ἐνίοτε διὰ τοῦ ὀνόματος *ἀσμενισμός* καὶ τοῦ σπανιωτέρου *ἀσμένισις*» καὶ σελ. 11 «Παρήχθη δ' ἐκ τοῦ *ὑπερασπίζω* τὸ ὄνομα *ὑπερασπισμός*—Σπανιώτερον τοῦ *ὑπερασπισμός* εἶνε τὸ *ὑπεράσπισις*». Ἴδια τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ ὑπάρχουσι τὰ ὀνόματα *ἀσμένισις* - *ἀσμενισμός* καὶ *ὑπεράσπισις* - *ὑπερασπισμός*, ὡς καὶ τὰ ῥήματα, ἐξ ὧν ταῦτα ἐγένοντο.

Εὕρομεν δὲ καὶ ἄλλα εἰς ΙΣΙΣ ὀνόματα ἐν τῇ παρηκμακυίᾳ γλώσσῃ, τὰ μὲν ἐκ δοκίμων ῥημάτων ἐσχηματισμένα, τὰ δ' ἐξ ἀδοκίμων, οἷον

αἰχμαλώτισις, *ἀνασκολόπισις*, *ἀναχαίτισις*, *ἀπάρτισις* καὶ *διάρτισις* (καὶ *ἐξάρτισις*) καὶ *κατάρτισις*, *ἀπογαλάκτισις*, *ἀποθέσπισις* (ἀλλ' *ἐπιθεσπισμός*), *ἀποκαύλισις*, *ἀποσκυβάλισις*, *ἀσφάλισις*, *ἀτίνισις*, *ἀττίκισις*, *αὔλισις* καὶ *συναύλισις*, *ἀφύπνισις*. Τοῦ *ἀποκαύλισις* γίνεται μνεία καὶ ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκους λέγοντος βιβλ. Β', 176 «ἀπὸ δὲ καυλοῦ ἀπεκαύλισε καὶ *ἀποκαύλισις*».

βάπτισις καὶ *ἀναβάπτισις*,

διασαφήνισις, *διύλισις*,

ἐγκέντρισις, *ἐκλέπισις*, *ἐκπυρήνισις*, *ἐνώτισις*, *ἐπιίτισις*, *ἐπισφράγισις*,

κάθισις καὶ *προκάθισις* καὶ *συγκάθισις*, *καίνισις* καὶ *ἀνακαίνισις* καὶ *ἐγκαίνισις*, *καταχόλχισις*, *καταπόντισις*, *κατεδάφισις*, *κοίμισις*, *μετακόμισις*, *μεταρρύθμισις*, *μετεώρισις*,

ξάνθισις. Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 446 «μελασμούς τε καὶ *ξανθίσεις* τριχῶν». Πρβ. καὶ σελ. 445 «περὶ *ξανθισμοῦ*».

ὀνείδισις,

πότισις,

σάλπισις, *στόλισις*,

ταγήνισις,

ὑπόκρισις. Εὐστάθ. σελ. 1196,14. Ἴσως δὲ καὶ παρὰ Γαληνῷ Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 238 γραπτέον «εὐήθεις ἄνθρωποι λέγονται μὲν καὶ οἱ κακοήθεις ἐν *ὑποκορίσει* τινί, καθάπερ καὶ ὁ πίθηκος καλλίας» ἀντὶ τοῦ *ὑποκρίσει*.

Παρὰ τῷ Σωρανῷ σελ. 129,7 ἔγραψεν ὁ Ἑρμερίνσιος *ἐπερεθισμός* ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς κώδιξιν *ἐπεριθέσης*· παρετήρησε δ' ὅμως ἐν σελ. CVII ὅτι τῇ γραφῇ τῶν κωδίκων πλησιάζει μᾶλλον ὁ τύπος *ἐπερέθισις* ἢ ὁ *ἐπερεθισμός*.

Η ΧΗΡΑ

ΟΚΤΑΒΙΟΥ ΦΕΓΙΕ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ε΄ *

Ἐν τοσούτῳ παρῆλθον τρεῖς ἢ τέσσαρες ἡμέραι. Ὁ Μαυρίκιος ἔβλεπεν ὅτι τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναβάλῃ ἐπὶ πλέον τὴν δευτέραν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν χήραν τοῦ Ροβέρτου. Ὅσῳ μᾶλλον ἐσκέπτετο ἐπὶ τοσοῦτον ἐλυπεῖτο ὅτι δὲν ἐτελείωσε τὴν λυπηρὰν ἀποστολήν του ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης συναντήσεως· καὶ φυσικὰ εὕρισκε πολὺ δύσκολον νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν συνομιλίαν πάλιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος.

Ἐν μέσῳ τῆς ἀμηχανίας ταύτης τῷ ἐπῆλθεν ἡ ἀνακουφιστικὴ ἰδέα ὅτι ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐπιφορτίσῃ ἄλλον νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν παρὰ τῇ κυρίᾳ δὲ λὰ Πὰβ ἀποστολήν του. Ὁ ἄλλος αὐτος ἦτο ὁ ἐφημέριος Δεμαρτρὲ εἰς τὸν ὁποῖον ἡ μήτηρ του τὸν εἶχε συμβουλεύσει νὰ προστρέξῃ. Ἦτο ὁ πνευματικὸς πατὴρ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ, ὡς τοιοῦτος δὲ ἦτο ὁ μόνος ὅστις ἠδύνατο νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς αὐτὴν μεθ' ὅλης τῆς λεπτότητος καὶ τῆς ἀναγκαιούσης βαρύτητος τὰς τελευταίας τοῦ συζύγου αὐτῆς θελήσεις. Τοῦτο δὲν μετεῖχε τῶν ἔργων του καὶ τῶν καθηκόντων του; Κατὰ τὴν ἄλλοτε παρὰ τῇ μητρί του διαμονὴν ὁ Μαυρίκιος πλέον ἢ ἅπαξ ἀπήντησε τὸν ἀββᾶν Δεμαρτρέ· ἦτο ἱερεὺς διακεκριμένος ἀλλ' οὐχὶ φιλόδοξος· ἐγήρασεν εὐτυχὴς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ χωρίου, ὅπου κατεγίνετο εἰς τὰς ἐπιτοπίους ἀρχαιότητας, ἔχων ἀνταποκρίσεις μὲ τὰ φιλολογικὰ σωματεῖα τοῦ κράτους, καλλιεργῶν τὰς πρὸς τοὺς γείτονάς του σχέσεις, περιποιούμενος τὰς δενδροστοιχίας του καὶ ἁλιεύων ἐντὸς μικροῦ ῥύακος, ὅστις διέβρεχε τὸν κῆπόν του.

Ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ ἐπῆγε λοιπὸν πρωΐαν τινὰ παρὰ τῷ κληρικῷ φιλοσόφῳ καὶ ἀφ' οὗ τὸν παρεκάλεσε νὰ θεωρήσῃ τὴν ἐκμυστήρευσίν του ὡς μυστικὸν ἐξομολογήσεως, τοῦ ἐγνωστοποίησε τὴν προφορικὴν διαθήκην τοῦ Ροβέρτου δὲ λὰ Πὰβ καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀποστολὴν νὰ διαβιβάσῃ ταῦτα εἰς τὴν χήραν του. «Οὐδείς, προσέθηκεν ὁ Μαυρίκιος, δὲν ἦτο καταλληλότερος ἐκείνου νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ τέκνον παραγγελίας τόσον ἐμπιστευτικὰς καὶ ἁπτομένας ἐκ τοῦ πλησίον τῆς συνειδήσεως· θὰ ἔχανον, διερχόμεναι διὰ τοῦ στόματος γέροντος, ἱερέως, πνευματικοῦ πατρὸς τέλος, τὸ σκληρὸν καὶ

* Ὅρα σελ. 159.

τὸ προσβλητικὸν ἴσως τὸ ὁποῖον θὰ παρουσίαζον εἰς τὸ στόμα ἄλλου τινός.»

Ὁ ἀββᾶς Δεμαρζρέ, τοῦ ὁποίου τὸ εἰλικρινὲς καὶ γελαστὸν μέτωπον ἐσκυθρώπασεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐν ὅσῳ ἐπροχώρει ἡ ὁμιλία αὕτη, ἐσκέφθη ἐπὶ μακρὸν πρὶν ἢ ἀπαντήσῃ. — Ἀγαπητέ μοι κύριε, εἶπε τέλος, ἰδοὺ δύσκολος ἀποστολή, πολὺ δύσκολος, καὶ ἥτις ἠδύνατο καὶ νὰ μὲ φέρῃ εἰς δυσαρέσκειαν πρὸς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ ἂν εἶχον τὴν ἐλαφρότητα νὰ τὴν ἀναλάβω... Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ὑπάρχει ἴσως κόκκος τις ἐγωϊσμοῦ εἰς τὴν διαγωγήν μου... εἶμαι γέρων... ἀγαπῶ τὴν ἡσυχίαν μου... ἐπιθυμῶ νὰ διατηρήσω καλὰς τὰς σχέσεις μου πρὸς τοὺς γείτονάς μου... ἔστω!... Ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἐστὲ βέβαιος ὅτι, ὡς ἱερεὺς καὶ πνευματικὸς εἶμαι ὁ ὀλιγώτερον κατάλληλος νὰ ἐκπληρώσω τὴν ἀποστολὴν ταύτην... — Διατί κύριέ μου; — Ἀκριβῶς διότι εἶμαι ὁ πνευματικὸς πατὴρ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ καὶ τὸ πρῶτον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ μὲ ἐρωτήσῃ θὰ ἦναι κατὰ πόσον τοῦτο ὑποχρεοῖ αὐτήν. Καὶ δὲν ἠξεύρω τίποτε, οὐδὲ θέλω νὰ ἀποφανθῶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θρησκευτικὸν μέρος, μοὶ εἶναι ὅλως ἀδύνατον νὰ ὁρίσω μέχρι τίνος βαθμοῦ γυνὴ — νέα μάλιστα — ὑποχρεοῦται νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς τελευταίας θελήσεις συζύγου, ὅστις ἀποθνήσκων τῇ ἐπέβαλε νὰ μὴ ὑπανδρευθῇ πλέον... Τοῦτο ὑπερβαίνει τὴν δικαιοδοσίαν μου... ὥστε θέλω νὰ ἀγνοῶ ὅτι τοιαύτην τινα ὑποχρέωσιν ἔχει ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ... Ἂν ποτὲ μοὶ τὸ ἐμπιστευθῇ ἔχω τότε καιρὸν νὰ σκεφθῶ... ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ προκαλέσω ἐγὼ ὁ ἴδιος θέμα τόσον δύσκολον... καὶ σᾶς παρακαλῶ μάλιστα, ἀγαπητὲ κύριε, νὰ μὴ ἀφίσητε κἂν νὰ ὑποπτεύσῃ ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ὅτι γνωρίζω τὸ μυστικὸν τοῦτο... διότι ἐννοεῖτε ὅτι ἐκεῖνος ὅστις συμμερισθῇ μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ τὸ μυστικὸν τοῦτο θὰ ἦναι δι' αὐτὴν ἢ ἐχθρός,.. ἢ συνένοχος.

— Ἡ σκέψις αὕτη εἶναι αὐστηρὰ κύριε, εἶπε ξηρῶς ὁ Μαυρίκιος ἐγειρόμενος.

— Εἶναι ὅμως βεβαία, τέκνον μου, εἶπεν ὁ γηραιὸς ἱερεὺς μετὰ σοβαρότητος. Ἐχθρός..... ἢ συνένοχος! τὸ ἐπαναλαμβάνω.

Ἐ ᾧ δὲ συνώδευε τὸν Μαυρίκιον διὰ μέσου τοῦ κήπου ἐστάθη αἴφνης κτυπήσας τὸ μέτωπον διὰ τῆς χειρός.

— Ἀλλά, θεέ μου! ἐπανέλαβε, ὑπάρχει μέσον τι νὰ σᾶς ἀπαλλάξῃ τῆς ἀμηχανίας — τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος, — καὶ ἴσως διὰ παντός!

— Ἆ! πάτερ, μὲ ἐπαναφέρετε εἰς τὴν ζωήν!

— Ἠκούσατε τυχόν, ἀγαπητὲ κύριε, ὅτι ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ σκέπτεται νὰ νυμφευθῇ.

— Θεέ μου! ὄχι.

— Λοιπόν! διατὶ νὰ μὴ περιμένετε νὰ δείξῃ τοιαύτην τινὰ πρόθεσιν

πρὶν ἢ τῆς γνωστοποιήσητε τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου θελήσεις τοῦ ἀνδρός της; Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν τὴν προσβάλλετε δωρεὰν ἀπαγορεύων εἰς αὐτὴν πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν σκέπτεται, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ σκεφθῇ ἴσως ποτέ; Τί ἤθελεν ὁ κύριος δὲ λὰ Πάβ; νὰ μὴ νυμφευθῇ ἐκ νέου ἡ σύζυγός του. Αἴ; ἂν αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς συμμορφωθῇ πρὸς τὰς θελήσεις του, εἶναι ἀνωφελές, πλέον ἢ ἀνωφελὲς νὰ τῆς τὸ ὑποδείξητε.

— Μὰ τὴν ἀλήθειαν, πάτερ, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος, μοὶ φαίνεται ὅτι ἔχετε δίκαιον.... Ἀλλ' ὅμως εἶμαι στρατιώτης καὶ τὸ θεολογικῶς λύειν τὰ ζητήματα μὲ φοβίζει ὀλίγον. Ἀλλ' ὅπως δήποτε σᾶς εὐχαριστῶ καὶ θὰ σκεφθῶ.

Ὅταν ἔχῃ τις ἐπίπονον καθῆκον νὰ ἐκτελέσῃ, εἶναι μεγάλη ἀνακούφισις τὸ νὰ ἔχῃ καιρὸν ἐνώπιόν του καὶ νὰ δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὴν στιγμήν. Ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ ἐξερχόμενος ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ ἀββᾶ Δεμαρτρὲ συνομιλίας ᾐσθάνθη τὴν ἀνακούφισιν ταύτην· δὲν ἔλαβε μὲν ἀκόμη ὁριστικὴν ἀπόφασιν ἀλλὰ δὲν ἐνόμιζε τοὐλάχιστον ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον νὰ βιάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ δειχθῇ εἰς τὴν νεκρὰν αὐτὴν γυναῖκα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν μορφὴν σκυθρωποῦ καὶ ἀπειλητικοῦ ἀγγέλου. Ἠδύνατο νὰ περιμένῃ, νὰ τὴν γνωρίσῃ κάλλιον μέχρις οὗ ἡ αὐξάνουσα οἰκειότης των καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη πλησιάσῃ ἀνεπαισθήτως τὴν ὥραν καὶ τὴν στιγμὴν τῶν δυσκόλων ἐκμυστηρεύσεων. Τὸ σπουδαῖον ἦτο νὰ ἀποκτήσῃ τὴν φιλικὴν αὐτὴν ἐμπιστοσύνην τῆς ὁποίας εἶχεν ἀνάγκην, καὶ ἐφαίνετο πρὸς τοῦτο διατεθειμένος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν ἦτο ποσῶς εὐνοϊκῶς διατεθειμένος ὡς πρὸς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ· ἀλλ' εἶναι δύσκολον νὰ διατηρήσῃ τις ἀντιπάθειαν ἐναντίον ὡραίας γυναικός, ἥτις παρουσιάζεται αὐτῷ κατὰ πρῶτον μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλήρεις δακρύων.

Ἐπανῆλθε τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὸν πύργον. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἦτο μόνη, διότι ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ μετέβη εἰς Παρισίους νὰ διέλθῃ ἡμέρας τινας παρὰ τῷ υἱῷ της. Ἡ νεαρὰ χήρα, ἂν καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης συναντήσεως, εἶδε καὶ παρετήρησε τὸν κύριον δὲ Φρεμὲζ πολὺ περισσότερον ἀφ' ὅ,τι εἶπεν εἰς τὴν θείαν της, οὐχ' ἧττον δὲν δυσηρεστήθη ὅτι τὸν ἔβλεπε πάλιν διότι δὲν τὸν ἠγάπα μὲν δὲν ἦτο ὅμως καὶ ὅλως ἀδιάφορος πρὸς αὐτόν· καὶ ἐν τῇ ἀνίᾳ ἐν ᾗ ἔζη, ἡ παρουσία του προυξένει εἰς αὐτὴν συγκίνησιν ἥτις ἂν καὶ δὲν ἦτο εὐχάριστος ἦτο ὅμως πάντοτε καλλιτέρα τοῦ μηδενός. Θὰ ἦτο περισσότερον εὐχαριστημένη ἂν εὕρισκε τὸν ἀντίπαλον αὐτόν, τὸν ἐχθρὸν αὐτόν, ἄνθρωπον κοινὸν καὶ ἄξεστον καὶ ἀπαίδευτον στρατιωτικόν· θὰ διεσκέδαζε μεταχειριζομένη αὐτὸν ὅπως τοῦ ἔπρεπε. Δυστυχῶς ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐπὶ τῶν λεπτοφυῶν καὶ σοβαρῶν τοῦ νεαροῦ ἀξιωματικοῦ χαρακτήρων, ἐπὶ τοῦ εὐρέος καὶ φωτοβόλου μετώπου του, ἐν τῷ βαθέως γαλανῷ ὀφθαλμῷ του, ἐν τῇ πε-

ριβολῇ του, ἐν τῇ γλώσσῃ του τέλος πάντα τὰ σημεῖα ἀνωτέρας ἀναπτύξεως ἣν ἔβλεπε μετὰ θυμοῦ. Ἦτο ἀληθῶς λυπηρὸν δι' αὐτὴν νὰ παραγνωρίζηται καὶ περιφρονῆται ὑπ' ἀνθρώπου ἐξωτερικοῦ τόσον ἑλκυστικοῦ καὶ ἐπιβλητικοῦ ὅστις συγχρόνως εἶχεν ὕφος τόσον σοβαρὸν καὶ μειδίαμα τόσον γλυκύ. Καὶ ὅμως εἰς τὴν σειρὰν τῆς ὁμιλίας των ἥτις ἐφέρετο ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ Ῥοβέρτου, ἄλλοτε ἐπὶ τῶν γεγονότων τοῦ πολέμου ἢ τῶν περιπετειῶν τῆς ἐν Γερμανίᾳ αἰχμαλωσίας του, διεῖδεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ὅτι ὁ ἄγριος αὐτὸς ἐχθρὸς τῇ ὡμίλει μετὰ τόσου φιλικοῦ σεβασμοῦ καὶ τοσαύτης ἀδελφικῆς ἐμπιστοσύνης, ὡς ἂν πλησιάζων αὐτὴν ἀπέβαλλε κατά τι τὰς ἀδίκους ἐναντίον της προκαταλήψεις. Τῇ ἐφάνη δὲ τοῦτο περίεργον καὶ ἐνδιαφέρον, ἦτο ἀτομικὸς θρίαμβος ὅστις τὴν ἐκολάκευε καὶ ἤθελε νὰ τὸν ἐμψυχώσῃ. Ὥστε εἰλικρινέστατα παρεκάλεσε τὸν Μαυρίκιον, καθ' ἣν στιγμὴν τὴν ἀπεχαιρέτα, νὰ ἔρχηται συχνὰ νὰ τὴν βλέπῃ κατὰ τὴν παρὰ τῇ μητρί του διαμονήν.

Οὐδὲν συνεδυάζετο καλλίτερον πρὸς τὰ σχέδια τοῦ νεαροῦ ταγματάρχου, ὥστε ἤρχισε νὰ ἐπισκέπτηται συχνότερον τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ, ὁτὲ μὲν μόνος ὁτὲ δὲ μετὰ τῆς μητρός του. Ἐν ἑνὶ λόγῳ αἱ μετὰ τῆς χήρας τοῦ Ῥοβέρτου σχέσεις ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι χαρακτῆρα πραγματικῆς οἰκειότητος, ὅτε δωδεκάδα τινὰ ἡμερῶν κατόπιν, ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἔκρινε πρέπον νὰ ἐγκαταλείπῃ τοὺς Παρισίους καὶ νὰ ἐπανέλθῃ παρὰ τῇ ἀνεψιᾷ της ἀφ' οὗ διῆλθεν εἰκοσιτέσσαρας ὥρας παρὰ φίλοις ἐν Ἀλανσόν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τὴν ὁποίαν ὁ Μαυρίκιος ἔκαμε εἰς τὸν πύργον μετὰ τὴν ἐπιστροφήν της ἐφρόντισε νὰ ἦναι παροῦσα καὶ οὕτως ἐδράξατο τῆς περιστάσεως νὰ τὸν ἴδῃ διὰ πρώτην φοράν. Ἠδυνήθη λοιπὸν νὰ παρατηρήσῃ, ὄχι ἄνευ δυσαρεσκείας, ὅτι ἦτο ὡς ἄτομον θελκτικὸς ὅσον εἶναι δυνατὸν ἄνθρωπος νὰ εἶναι, καὶ ἐπὶ πλέον ὅτι ἀποκατέστη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνεψιᾶς της εἶδός τι παλαιᾶς γνωριμίας καὶ συνεννοήσεως τὴν ὁποίαν οὐδὲ κἂν ἠδύνατο νὰ ὑποπτευθῇ. Ἐκπλαγεῖσα ὑπὸ τῆς διπλῆς αὐτῆς ἀνακαλύψεως ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἔμαθεν ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ ἀνεψιά της εἶχε προσκαλέσει τοὺς Φρεμέζ, τὴν μητέρα καὶ τὸν υἱόν, νὰ γευματίσωσι εἰς τὸν πύργον τὴν ἐπαύριον. Διῆλθε τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας καὶ μέρος τῆς νυκτὸς σκεπτομένη, ἀναλογιζομένη τοὺς κινδύνους τοῦ πράγματος, καὶ σχηματίζουσα σχέδια νομίμου ὑπερασπίσεως. Ἐγνώριζε καλῶς τὴν ἀνεψιάν της, ἤξευρεν αὐτὴν ὑπερήφανον καὶ εὐερέθιστον, καί, ὑπὸ ἐξωτερικὸν νωχελές, παραδόξως παρασυρομένην ὑπὸ τοῦ πάθους. Εἰς αὐτὸ λοιπὸν τὸ μέρος ἀπεφάσισε νὰ τὴν προσβάλῃ.

Ἡμίσειαν περίπου ὥραν πρὸ τοῦ γεύματος, ἀφ' οὗ ἐνεδύθησαν ἀμφότεραι καὶ μετέβησαν εἰς τὴν αἴθουσαν ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἔλαβεν ἠρέμα τὸν λόγον.

— Δὲν μοὶ λέγεις, μικροῦλά μου, πῶς εὑρίσκονται αἱ σχέσεις σου πρὸς τὸν ταγματάρχην δὲ Φρεμέζ;

— Ἀλλὰ τὸ εἴδατε ἡ ἰδία, θεία μου.

— Φαίνεται ὅτι γίνεται ἄνθρωπος.

— Φαίνεται!.. ἐπανέλαβεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ καὶ ἐλαφρὸν εἰρωνικὸν μειδίαμα ἐκίνησε τὸ ἄκρον τοῦ χείλους της.

— Μήπως τυχὸν σοὶ κάμνει τὸν ἔρωτα;

— Ὦ! ὄχι! θὰ ἦτο πολύ, θεία μου... δὲν προχωρεῖ τόσον... νομίζω ὅτι μὲ μισεῖ ὀλιγώτερον, ἰδοὺ τὸ πᾶν.

— Καὶ σύ, μικροῦλά μου;

— Ὦ! ἐγώ... παρατηρῶ,... διδάσκομαι, εἶπεν ἡ νεαρὰ γυνὴ κινοῦσα παραδόξως τὰ βλέφαρα. Ἄλλως τε, προσέθηκε μὲ ὕφος σοβαρότερον, διατί νὰ κρύπτωμαι; εἶμαι πράγματι εὐτυχὴς ὅτι σκέπτεται δικαιότερον περὶ ἐμοῦ... Μακρόθεν μὲ ἔκρινε κακῶς.. Καθ' ὅσον μὲ ἐγνώρισε καλλίτερον αἱ κακαί του προδιαθέσεις διελύθησαν... τὰς λησμονεῖ καὶ προσπαθεῖ ὥστε καὶ ἐγὼ νὰ τὰς λησμονήσω. Ἐννοῶ ἀπὸ τοὺς τρόπους του, τὴν φωνήν του ὅτι λυπεῖται διὰ τὰς ἀδίκους ἰδέας του... ὅτι ὁμολογεῖ τὸ λάθος του καθ' ὅσον δύναται, χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς ὀχληρὰς καὶ προσβλητικὰς ἐξηγήσεις... Σᾶς ὁμολογῶ λοιπὸν θεία μου, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐκρίναμεν πολὺ κακῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ ὅτι πράγματι εἶναι πολὺ καθὼς πρέπει... σᾶς ὁμολογῶ δὲ ὅτι τοῦτο μοὶ εἶναι εὐχάριστον... καὶ ὅτι ὑπερβαλλόντως μοὶ ἀρέσκει.

— Ἄ! Θεέ μου! ἀγαπητή μου πόσον εἶσαι παιδίον! ἐφώνησεν ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ συνάπτουσα μετὰ θορύβου τὰς χεῖρας.

— Διατί, θεία μου;

— Εἰπέ μοι εἰλικρινῶς μικροῦλά μου... ἀγαπᾷς τὸν ταγματάρχην; ἡ καρδία σου ἐτρώθη;

— Ὑποθέτω ὅτι ἀστειεύεσθε, θεία μου! εἶπε σοβαρῶς ἡ νεαρὰ γυνὴ τῆς ὁποίας οἱ βαθεῖς ὀφθαλμοὶ ἐξέπεμπον ἀστραπάς.

— Λοιπὸν τότε, ἐπανέλαβεν ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ, ἄφες τὴν γραῖαν θείαν σου, μὲ τὴν γηραιὰν αὐτῆς πεῖραν νὰ σὲ ἀποσπάσῃ ἀπάτης ἥτις ἴσως σοὶ εἶναι κινδυνώδης... Συνηθίζεις δυστυχῶς νὰ ἀποδίδῃς τὴν φυσικὴν λεπτότητά σου καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων σου εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ τοῦτο δύναται νὰ σὲ φέρῃ εἰς μεγάλα σφάλματα... καὶ νὰ σὲ ἐκθέσῃ εἰς πολλὰς ἀπάτας. Ἰδοὺ παραδείγματος χάριν ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ ὅστις ὑπῆρξε πάντοτε φανερὸς ἐχθρός σου... τὸ γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς του... τὸ γνωρίζομεν ἀπὸ αὐτὸν τὸν μακαρίτην σύζυγόν σου, ὅστις τὸ ἀνέφερεν ἀστεϊζόμενος... καὶ αἴφνης διὰ μιᾶς, ὁ ἐχθρὸς αὐτὸς γίνεται φίλος... ὁ λύκος γίνεται ἀρνίον!... Κατὰ σέ, ἀνεγνώρισε τὸ λάθος του... μετανοεῖ... μεταμελεῖται... ἴσως εἶναι ἀληθές, ἴσως ὄχι...

δὲν εἰξεύρω... ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καλῶς γνωρίζω εἶναι ὅτι προσπαθεῖ νὰ σὲ νυμφευθῇ, καὶ ὅτι εἰς ὅλα τὰ πέριχωρα ὁμιλοῦσιν ἤδη περὶ τοῦ γάμου σας.

— Ἀστειεύεσθε, θεία μου;

— Πόσως, ἀγαπητόν μου τέκνον. Θεέ μου! ἂν αὐτὸ σοὶ ἀρέσκει ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτε νὰ εἴπω, βέβαια... Ἀλλὰ τοὐλάχιστον πρέπει νὰ μάθῃς τί συμβαίνει καὶ νὰ γνωρίσῃς τὸ μυστήριον τῆς αἰφνηδίου αὐτῆς μεταμορφώσεως. Καὶ εἰς Ἀλανσὸν ὁπόθεν ἔρχομαι περὶ αὐτοῦ τοῦ γάμου ὡμίλει ὅλος ὁ κόσμος... Ἡ μήτηρ τοῦ δὲ Φρεμὲζ αὐτὸ καὶ μόνον σκέπτεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ δυστυχοῦς συζύγου σου... καὶ δὲν σιωπαίνει μάλιστα... ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐφημέριον, εἰς τοὺς ὑπηρέτας της, εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἄλλως τε εἰξεύρεις πόσον εἶναι φιλάργυρος καὶ πλεονέκτης. Ὁ υἱὸς λέγουσι, ἐκληρονόμησεν ἀπ' αὐτὴν τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, καὶ ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ὅτι ὁ δυστυχὴς σύζυγός σου τὸν κατηγόρει γελῶν δι' αὐτὸ ὅτι ἠγάπα ὑπερβολικὰ τὰ χρήματα... καὶ ἐννοεῖς ὅτι τὸ τριακοσίων χιλιάδων φράγκων εἰσόδημά σου τὸν κτυπᾷ κατάκαρδα... Θεέ μου! καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα εἶναι πολὺ πιθανὸν καὶ νὰ σὲ ἀγαπᾷ... ἐπὶ πλέον... εἶσαι ἀρκετὰ ὡραία ὥστε νὰ ἐμπνέῃς τοιαῦτα αἰσθήματα... ἀλλ' ὅμως ἡ μήτηρ του εἶναι πολὺ φλύαρος.. καὶ αὐτὸς σπεύδει πολύ.

Ὑπῆρχεν — ὁ ἀναγνώστης τὸ γνωρίζει — ἐλάχιστον μέρος ἀληθείας εἰς τοὺς λόγους τῆς κυρίας δὲ Κομπαλέ. Ἡ διαβολή, ἡ ἄπιστος ὑστεροβουλία, τὸ καθαρὸν ψεῦδος κατεῖχον τὸ κύριον μέρος. Ἴσως — τὸ πολὺ — ἐλαφροί τινες λόγοι τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ, ὑπαινιγμοί τινες διαφυγόντες τοῦ ἐφημερίου, φλυαρίαι τινες γραϊδίων τῇ παρέσχον τὴν πρώτην ὕλην δι' ἧς ἔπλασε τόσας ὑπερβολάς. Ὅπως δήποτε τὸ ὑπὸ τῆς δηλητηριώδους αὐτῆς χειρὸς ῥιφθὲν βέλος ἔφθασεν εἰς τὸν προορισμόν του· ἐπλήγωσε τὴν καρδίαν τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ. Ἦτο καὶ αὐτὴ ὡς αἱ πλεῖσται τῶν γυναικῶν, ἀλλ' εἰς ὕψιστον βαθμόν, πνευματωδεστέρα ἢ νοσυνεχής, ἐμπαθεστέρα ἢ ἐχέφρων. Παρασυρθεῖσα ὑπὸ φαινομενικῶν τινων περιστάσεων, παρεδέχθη ἄνευ δισταγμοῦ ὁλόκληρον τὸν ὑπὸ τῆς θείας της πλασθέντα μῦθον διὰ νὰ ἐξηγήσῃ, πρὸς αἶσχος τοῦ κυρίου δὲ Φρεμέζ, τὴν ὑποχώρησίν του καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν φιλίαν τῆς σήμερον.

— Αὐτὸ εἶναι ἁπλούστατα γελοῖον! εἶπεν ἐγείρουσα ἐλαφρῶς τοὺς ὤμους.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐπρόφερε τὰς λέξεις ταύτας μὲ ὕφος ψυχρᾶς περιφρονήσεως, τὸ πῦρ τῶν ὀφθαλμῶν της, τὸ αἰφνήδιον ἐρύθημα καὶ ἡ κατόπιν διπλασία ὠχρότης τοῦ προσώπου της, ἡ θυμώδης πτυχὴ τῶν χειλέων της, ἐπρόδιδον θύελλαν ὀργῆς δυσκόλως κρατουμένης. Ὅσον ἡ ἀλαζονία της εἶχε κολακευθῆ ἀπὸ τὰ σημεῖα τοῦ σεβασμοῦ τοῦ κυρίου δὲ Φρεμὲζ ὅταν ἐνόμιζεν ὅτι ἐνυπῆρχον ἐν αὐτοῖς εἶδός τι λεπτῆς μετανοίας καὶ ἀτομικῆς ὑπεροχῆς, τόσον ἡ ἀλαζονία της προσεβάλλετο εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ

σεβασμὸς αὐτὸς καὶ ἡ μετάνοια ἀπηυθύνοντο εἰς τὴν περιουσίαν της καὶ ὄχι εἰς τὸ ἄτομόν της. Ὅλα τὰ παλαιὰ αἴτια παραπόνων ἐπανήρχοντο διὰ μιᾶς εἰς τὸ πνεῦμά της, δὲν ἔβλεπε πλέον τὸν νεκρὸν ταγματάρχην εἰμὴ ὑπὸ πρίσμα ὅλως μισητόν, ὅπερ τὸν ἐδείκνυεν εἰς αὐτὴν κατάλληλον καὶ ἔνοχον πάσης ἀπάτης καὶ ἀτιμίας καὶ πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ συζύγου της. Ἐσκέφθη ὅτι τοιοῦτος ἄνθρωπος καὶ τοιαῦται πράξεις ἤξιζον αὐστηρὰν τιμωρίαν καὶ ἤργισε νὰ σκέπτηται τὸν καλλίτερον εἰς τὸ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ τρόπον.

Ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ καὶ ἡ μήτηρ του ἔφθασαν ἐν τοσούτῳ. Τοὺς ἐδέχθη μὲ τὴν εὐγενεστέραν χάριν καὶ ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἐπίσης. Μετ' ὀλίγον ἦλθε καὶ ὁ ἐφημέριος νὰ προστεθῇ εἰς αὐτοὺς καὶ ἐκάθησαν εἰς τὴν τράπεζαν. Ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἐφαίνετο εὐθυμοτέρα ἢ τοὐλάχιστον ζωηροτέρα τοῦ συνήθους. Διεσκέδασε περιπαίζουσα τὸν ἐφημέριον διὰ τὰς ἀρχαιολογικάς του ἀνακαλύψεις τῶν ὁποίων ἐβεβαίου γελῶσα τὴν σπουδαιότητα. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐθυμίας της εἶχε στιγμὰς σιωπῆς καὶ ἀφαιρέσεις, ἐνίοτε λέξεις ἐγγικτικὰς καὶ πικράς, ἐν ἑνὶ λόγῳ τὸ τεταραγμένον καὶ πυρετῶδες ὕφος γυναικός, ἥτις παίζει κοπιωδῶς πρόσωπόν τι. Ὁ Μαυρίκιος τὸ παρετήρησε καὶ ὑπέθεσε διὰ τοῦ ἐκτάκτου διορατικοῦ του ὅτι ὑπέστη κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας μεγάλην τινα δυσαρέσκειαν. Παρετήρησεν ἐπίσης ὅτι ἔπινε περισσότερον καμπανίτην ἀφ' ὅσον ἥρμοζεν εἰς νεαρὰν χήραν καὶ τοῦτο ἐστερέωσεν ἐν αὐτῷ τὴν ἰδέαν ὅτι ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ διασκεδάσῃ καὶ νὰ μεθύσῃ ἵνα φανῇ φιλόφρων πρὸς τοὺς προσκεκλημένους της.

Ἀφ' οὗ ἔπιον εἰς τὴν αἴθουσαν τὸν καφὲ ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἔφερε τοὺς προσκεκλημένους της εἰς τὸν κῆπον διὰ νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τὸν δὲ Φρεμὲζ νὰ καπνίσῃ. Ἐβάδισε πλησίον του διὰ νὰ ἀναπνεύσῃ κάλλιον τὴν ὀσμὴν τοῦ σιγάρου, τὴν ὁποίαν ἐλάτρευεν, ὡς ἔλεγε, καὶ διότι τῆς ἀνεμίμνησκεν ὅτι ὁ σύζυγός της ἦτο μέγας καπνιστής. Τῷ ὡμίλει περὶ τῆς ἀγάπης τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Ροβέρτος εἰς τὸν κῆπον αὐτὸν τὸν διατεθειμένον κατὰ τὸν παλαιὸν γαλλικὸν ῥυθμὸν καὶ τὸν ὁποῖον ἠρέσκετο νὰ διατηρῇ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἀκριβείᾳ. Τῷ ἐδείκνυε τὰς ἐπισκευὰς τὰς ὁποίας ἐκεῖνος εἶχεν ἀρχίσει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον,καὶ τὰς ὁποίας αὕτη ἐθεώρει ἱερὸν καθῆκον νὰ φέρῃ εἰς πέρας. Τὰ δώματα, αἱ κλίμακες τὰς ὁποίας ἡ Μαριάννα ἀνέβαινε μὲ τὸ ἐλαφρὸν βῆμά της καὶ τὴν μεγίστην χάριν της ἐν μέσῳ τῶν δενδροστοιχιῶν καὶ τῶν γλυπτῶν ἀγαλμάτων ἔφερον εἰς τὸ πνεῦμα του Μαυρικίου ἀσαφεῖς τῶν Βερσαλλιῶν ἀναμνήσεις καὶ τῷ ἀνεπόλουν τὴν νεαρὰν δούκισσαν τῆς Βουργουνδίας καὶ τὴν ὡς θεᾶς ἐπὶ τῶν νεφελῶν πορείαν της.

Ὀλίγον κατ'ὀλίγον προέβησαν πολὺ τῶν ἄλλων καὶ εὑρέθησαν τότε ἐντελῶς μόνοι. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ μακρὰν τοῦ νὰ δειλιάσῃ ἐκ τούτου

ἐφαίνετο εὐχαρίστως παρατείνουσα τὴν κατὰ μόνας συνδιάλεξιν εἰσχωρήσασα μετὰ τοῦ Μαυρικίου εἰς ἀτραπόν τινα ὅπου τὰ δένδρα ἐσχημάτιζον εἶδος στοᾶς μὴ ἀφίνοντα νὰ εἰσχωρήσῃ τὸ φῶς τῆς δυούσης ἡμέρας. Ἡ Μαριάννα προεχώρησεν ἐπ' ὀλίγον σιωπηλὴ εἰς τὸ ἡμίφως αὐτὸ πλησίον τοῦ νεκροῦ ἀξιωματικοῦ, ὅτε αἴφνης ἐγείρουσα τὴν κεφαλὴν καὶ κλίνουσα αὐτὴν κατά τι πρὸς τὰ ὀπίσω ὡς ἐσυνείθιζε:

— Κύριε δὲ Φρεμέζ, εἶπεν.

Εἶχεν ἡ φωνή της, τί τὸ σοβαρόν, τὸ ἁρμονικόν, τὸ πολὺ γυναικεῖον. Ὑπῆρχε κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐν τῇ θελκτικῇ ἐκείνῃ φωνῇ ἰδιαίτερος τόνος εἰρωνείας καὶ προσβολῆς, ὅστις ἐτάραξε διὰ μιᾶς τὴν καρδίαν τοῦ Μαυρικίου.

— Κυρία, εἶπε.

— Γνωρίζετε, ἐπανέλαβε, πόσον ὁ Ροβέρτος ὑπῆρξε γενναιόδωρος πρὸς ἐμέ;

Ὁ Μαυρίκιος ἔκλινε τὴν κεφαλήν.

— Μοὶ ἀφῆκε τὴν περιουσίαν του ὁλόκληρον.

— Μάλιστα, κυρία, μοὶ τὸ εἶπεν.

— Ἆ! ὑπέθετα ὅτι τὸ γνωρίζετε!... Καὶ ὅμως πιστεύετε ὅτι εἶμαι ἀχάριστος... ὅτι ἐνίοτε καταρῶμαι τὴν γενναιοδωρίαν ταύτην τοῦ συζύγου μου;

— Δὲν ἐννοῶ διατί, ἀπήντησεν ἡσύχως ὁ Μαυρίκιος.

— Θεέ μου! ἐπανέλαβεν ἡ νεαρὰ γυνή, διότι ἡ μεγάλη αὐτὴ περιουσία τὴν ὁποίαν μοὶ ἀφῆκε, θὰ προκαλέσῃ καὶ προκαλεῖ ἤδη εἰς ἐμὲ ἀναριθμήτους καὶ ἀτελευτήτους δυσαρεσκείας... γίνομαι δι' αὐτῆς λεία πλουσιωτάτη... Ὅλοι οἱ ἐν Γαλλίᾳ ραδιοῦργοι, φιλοχρήματοι, προικοθῆραι ἑτοιμάζονται νὰ μὲ πολιορκήσουν... Εἶμαι ἐκτεθειμένη εἰς ὅλα τὰ στρατηγήματα τῆς ἀπληστίας, εἰς ὅλα τὰ ψευδῆ δείγματα ἐνδιαφέροντος καὶ ἀγάπης, εἰς ὅλας τὰς ὑποκρισίας ἔρωτος καὶ φιλίας... Θὰ ἐκτεθῶ εἰς τὰς ἀνοητοτέρας φλυαρίας.. εἰς τὰς ἀναιδεστέρας διαβολάς.. καὶ μάλιστα ἐξετέθην ἤδη... Δὲν ἠκούσατε ὅτι νυμφεύομαι;

— Ὄχι, κυρία, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος

— Ὄχι;... ἀλήθεια;... Λοιπὸν ἐρωτήσατε τὴν μητέρα σας... Γνωρίζει κάλλιον παντὸς ἄλλου.

Ἦτο δυνατὸν ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ νὰ μὴ ἐννοήσῃ τὸν τόνον καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ὁμιλίας ταύτης; Μετά τινας στιγμὰς ἀφώνου ἐκπλήξεως.

— Κυρία, τῇ εἶπεν, ἂν ἐννόησα καλῶς μὲ κατηγορεῖτε ὡς ἐπιδιώκοντα ὑπὸ φαινόμενα ψευδοῦς φιλίας τὴν χεῖρά σας... ἢ μᾶλλον τὴν προῖκά σας... Ἡ ἀπάντησίς μου εἶναι εὔκολος:—Ἂν ὑπάρχῃ ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἡ ἰδέα τοῦ νὰ σᾶς νυμφευθῇ εἶναι ἐν-

τελῶς ἀπηγορευμένη, εἶμαι ἐγώ. Θὰ μάθητε δὲ εὐθὺς τὸ διατί... Ὁ σκοπός μου, τὸν ὁποῖον θὰ ἐκτιμήσητε ἐντὸς ὀλίγου, ἦτο νὰ ἀναβάλω τὴν ἐκμυστήρευσιν ταύτην μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ φιλία καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη ἤθελον ἰσχυροποιηθῇ μεταξύ μας... Ἀλλὰ βλέπω ὅτι ἡ ἡμέρα αὕτη δὲν θὰ ἔλθῃ ποτέ. Ὥστε λάβετε τὸν κόπον νὰ μὲ ἀκροασθῆτε:— Δὲν ἐξεπλήρωσα ἐντελῶς ἀκόμη τὰς παραγγελίας τὰς ὁποίας ὁ σύζυγός σας μὲ ἐπεφόρτισεν ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου: μοὶ μένει νὰ σᾶς κάμω γνωστὰς τὰς τελευταίας θελήσεις του ἢ μᾶλλον τὴν τελευταίαν παράκλησίν του... Διὰ τῆς προφορικῆς αὐτοῦ διαθήκης, τῆς ὁποίας ἔκαμεν ἐμὲ ἐκτελεστὴν ὁ σύζυγός σας, ὡς ἀντάλλαγμα τοῦ μεγίστου ἔρωτος τὸν ὁποῖον εἶχε πρὸς ὑμᾶς καὶ τῶν δειγμάτων αὐτοῦ τὰ ὁποῖα σᾶς ἔδωκε, σᾶς παρακαλεῖ, σᾶς ἐξορκίζει καὶ καθ' ὅσον δύναται εἰς νεκρὸς σᾶς διατάττει νὰ μὴ μιάνητε ποτὲ τὴν μνήμην του νυμφευομένη ἐκ νέου.

Ἀσθενὴς ἐπιφώνησις ἐξέφυγε τῆς νεκρᾶς χήρας.

— Ἀφήσατέ με νὰ τελειώσω παρακαλῶ, ἐπανήρχισεν ὁ Μαυρίκιος. Ὑπὸ ποῖον θλιβερὸν καὶ φοβερὸν ὕφος ὁ σύζυγός σας μοὶ ἐξέφρασε τοὺς ἐνδοιασμούς του τοὺς φόβους του τὰς παραγγελίας του ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, δύναμαι νὰ σᾶς τὸ εἴπω, ἂν τὸ ἀπαιτῆτε... διότι δὲν ὑπάρχει λέξις ἐξελθοῦσα τοῦ στόματός του κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην νύκτα ἥτις νὰ μὴ ἠχῇ ἀκόμη εἰς τὰ ὦτά μου.. ἀλλ' ἀπαλλάξατέ με, ἀπαλλάξατε σᾶς τὴν ἰδίαν λεπτομερειῶν σκληρῶν καὶ θλιβερῶν... ἀκούσατε μόνον τὰς τελευταίας του λέξεις·

«Εἰπέ της ὅτι ἂν ἀνήκῃ ποτὲ εἰς ἄλλον θὰ ἐγερθῶ τοῦ τάφου μου... θα ἴδῃ τὸ φάσμα μου... θὰ ἐπανέλθω διὰ νὰ τὴν καταρασθῶ». Καὶ προσέθεσε ἐν μέσῳ τοῦ ῥόγχου τῆς ἀγωνίας: «Ὁρκίσου μοι, Μαυρίκιε, ὅτι θὰ τὸ εἴπῃς...» καὶ ὡρκίσθην—«Εἰς τὴν τιμήν σου;...—Εἰς τὴν τιμήν μου!..» Τώρα κυρία γνωρίζετε τὰ πάντα.

Η Μαριάννα εἶχε διακόψει τὸν περίπατόν της διὰ νὰ τὸν ἀκούσῃ. Μόλις διέκρινεν ὁ Μαυρίκιος τὸ πρόσωπόν της διότι εἶχεν ἐντελῶς νυκτώσει. Ἀλλ' ἀκτῖνες τινὲς τῆς σελήνης, διερχόμεναι διὰ μέσου τῶν κλάδων ἐζωγράφιζον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ταινίας λευκὰς ἐπὶ τῆς ἄμμου τῆς δενδροστοιχίας καὶ ἐφώτιζον κατά τι λίθινον θρανίον εὑρισκόμενον παρὰ τὰ δένδρα. Ἡ Μαριάννα ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρανίου καὶ τότε εἶδεν ὁ Μαυρίκιος πόσον ἦτο ὠχρά, ἐνόμισε μάλιστα ὅτι διέκρινεν αὐτὴν κλονουμένην πρὶν ἢ καθίσῃ, ἔπειτα ἐκάλυψε διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ.

— Θέλετε νὰ ἀποσυρθῶ; ἠρώτησεν ὁ νεανίας.

Ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν εἰς δεῖγμα ὅτι δὲν τὸ ἤθελεν.—Ἔμεινε λοιπὸν ὀρθὸς βήματά τινα ἀπ' αὐτῆς ἀκούων τοὺς λυγμούς της. — Τέλος μόλις ἠδυνήθη νὰ ὁμιλήσῃ, τὸν προσεκάλεσε μὲ φωνὴν γλυκεῖαν.

— Κύριε δὲ Φρεμέζ!

Ἐπλησίασεν ἀμφιταλαντευόμενος. Προτείνασα δ' ἐκείνη τὴν χεῖρα.

— Συγγνώμην! εἶπε.

Ὁ Μαυρίκιος ἔσφιξεν ἀσθενῶς τὴν χεῖρα τὴν χεῖρα τὴν ὁποίαν ἔτεινε πρὸς αὐτόν. Ἡ Μαριάννα ἠγέρθη.

— Λαμβάνετε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ δώσητε τὸν βραχίονά σας ὅπως στηριχθῶ;.. Δὲν αἰσθάνομαι ἐμαυτὴν καλά.

Ἔλαβε τὸν βραχίονά του καὶ διηυθύνθησαν πρὸς τὸν πύργον, τοῦ ὁποίου παράθυρά τινα ἦσαν φωτισμένα. Ἐν ᾧ διήρχοντο ἐνώπιον λεκάνης ὅπου κεφαλὴ Γοργόνος ἔχυνε καθαρὸν ὕδωρ, ἔκλινεν, ἔβρεξε τὸ μανδήλιόν της καὶ ἔπλυνε τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμούς.

— Δὲν θέλω, εἶπε νὰ ἴδουν ὅτι ἔκλαυσα.

Ἔλαβε πάλιν τὸν βραχίονά του καὶ ἤρχισε νὰ βαδίζῃ, ἀλλ' ἀργότερον τώρα καὶ μὲ βῆμα περιπατητικόν.

— Δὲν γνωρίζω τῇ ἀληθείᾳ, εἶπε, διατί ἔκλαυσα... διότι ἀπὸ καιροῦ δὲν ἤμην τόσον εὐτυχής.

— Εὐτυχής; εἶπεν ὁ Μαυρίκιος ἔκπληκτος.

— Ναί εὐτυχής... εὐτυχεστάτη διότι δύναμαι εἰς τὸ ἑξῆς νὰ πιστεύω εἴς τινα, νὰ ἔχω ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν,... νὰ βασίζωμαι εἰς εἰλικρινῆ ἀγάπην, καθαρὰν παντὸς ψεύδους καὶ ὑπόπτου συμφέροντος... διότι δύναμαι νὰ στηριχθῶ ἐπὶ τέλους μετ' ἐμπιστοσύνης ἐπὶ τοῦ βραχίονος φίλου... διότι εἶσθε φίλος ἀληθής.

Ἐν μέσῳ τῶν παλαιῶν αὐτῶν κήπων καὶ τῆς ὡραίας αὐτῆς νυκτός, ἐν μέσῳ τοῦ ἀργυρώδους φωτὸς ὅπερ ἔπιπτεν ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τῶν λευκῶν μαρμάρων, ἐπὶ τῆς ἀνθηρᾶς καὶ εὐώδους χλόης, οἱ γλυκεῖς αὐτοὶ λόγοι ἐφαίνοντο γλυκύτεροι ἀκόμη καὶ ἡ φωνὴ αὐτὴ μαγευτικωτέρα. Ὁ Μαυρίκιος, ᾐσθάνετο ἐπὶ τῆς καρδίας του τὴν θερμὴν ἐπαφὴν τῆς μάγου αὐτῆς γυναικός. Ἠσθάνετο ὅτι ἦτο συγκεκινημένη ὑπερβολικῶς· καὶ ἡ συγκίνησις αὕτη κατελάμβανε καὶ ἐτάραττε καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Καὶ ἐψιθύρισε κοινήν τινα φιλοφροσύνην.

Ἐκείνη τοῦ ἀπήντησε δι' ἐλαφρᾶς θλίψεως τῆς χειρὸς καὶ ἐξηκολούθησε προχωροῦσα ἐν σιωπῇ φθάσασα ἐνώπιον τῶν πλατέων βαθμίδων αἵτινες ἔφερον εἰς τὸν πύργον, ἐστάθη ἀμφιταλαντευομένη· ἔπειτα ἀφήσασα ἀποτόμως τὸν βραχίονα τοῦ Μαυρικίου:

— Ἂς εἰσέλθωμεν! εἶπε.

Τὴν ἠκολούθησεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἥτις ἠνοίγετο ἐπὶ τοῦ κήπου. Ἐκεῖ εὗρον τὴν κυρίαν δὲ Κομπαλέ, τὴν κυρίαν δὲ Φρεμὲζ καὶ τὸν ἐφημέριον, καὶ τοὺς τρεῖς πολὺ ἀνησύχους διὰ τὴν μακρὰν αὐτὴν κατὰ μόνας εἰς τὸ ὕπαιθρον συνδιάλεξιν τῆς ὁποίας ματαίως περιέμενον τὴν ἐξήγησιν. Ἡ συνομιλία παρετάθη ἐπί τινα λεπτά· ἔπειτα ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ ἀνυπομονοῦσα νὰ ἐρωτήσῃ τὸν υἱόν της ὑπεκρίθη κεφαλαλγίαν καὶ ἀπῆλθε μετὰ

τοῦ υἱοῦ της. Ἐν ᾧ ἀνεχώρουν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἀφ' οὗ ἔρριψε πρῶτον ἐχθρικὸν πρὸς τὴν θείαν της βλέμμα, εἶπε μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν Μαυρίκιον.

— Πότε θὰ μοὶ κάμετε τὴν χάριν νὰ ἐξέλθητε περίπατον ἔφιππος μετ' ἐμοῦ;

— Ἀλλ'... ὅταν θέλετε.

— Λοιπὸν αὔριον... κατὰ τὰς δέκα.

Ἐχαιρέτισε καὶ ἀπῆλθε.

Μόλις ἀπεμακρύνθησαν βήματά τινα τοῦ πύργου, προλαμβάνων τὰς ἐρωτήσεις τῆς μητρός του:

— Ἀγαπητή μου μῆτερ, εἶπε, θὰ σᾶς λυπήσω, ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ ἐξεπληρώθη. Καὶ τῇ διηγήθη πῶς αἱ προσβλητικαὶ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ ὑποψίαι τὸν ἐκέντησαν νὰ ὁμιλήσῃ ἄνευ ἀναβολῆς. Τῇ εἶπεν ἔπειτα πῶς ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῆς νεκρᾶς χήρας ἡ ἐκμυστήρευσίς του.

— Βλέπετε ἄλλως τε, μῆτερ μου, ὅτι τὸ τελειωτικὸν τῆς ἀποστολῆς μου ἀποτέλεσμα διέψευσεν ὅλους τοὺς φόβους σας καὶ ὅτι ἰδίως ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ δὲν κατεφέρθη κατὰ τοῦ εἰσηγητοῦ ὡς ἐφοβεῖσθε.

— Φίλτατέ μου, εἶπεν ἡ γραῖα κυρία, ἐλησμόνησας ὅτι ὅταν θέλῃ τις νὰ προΐδῃ ποῖα θὰ εἶναι τὰ αἰσθήματα τῆς γυναικὸς ἐν τῇ δεῖνα ἢ τῇ δεῖνα περιπτώσει, πρέπει πρῶτον νὰ συμβουλευθῇ τὸν διάβολον.

Ὁ νεκρὸς ταγματάρχης δὲν ἐφάνη ἀκούσας τὴν τελευταίαν τῆς μητρός του φράσιν καὶ ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του βυθισμένος εἰς βαθείας σκέψεις.

(ἀκολουθεῖ) Α. Μ. Π.

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ Α. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ

Κύριοι τοῦ Συλλόγου ὁ «Παρνασσός»,

Χρεωστῶ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὴν μεγάλην τιμὴν ὁποῦ μοῦ ἐκάμετε ψηφίζοντές με μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου σας. Εἶναι τούτη μία τιμή, διὰ τὴ ὁποίαν αἰωνίως θὰ σᾶς εἶμαι εὐγνώμων.

Νομίζω δὲ ὅτι, ἔθιμον εἶναι, καθένας ὁποῦ λαβαίνει τὴν τιμὴν νὰ πρωτοπαρουσιάζεται εἰς τὸν Σύλλογόν σας, νὰ σᾶς ἀπαγγέλῃ κάτι.

Ἐπαρχιώτης σας ἐγώ, κύριοι, καὶ πρὸ πολλοῦ κλεισμένος εἰς τὴν Ἐπαρχίαν μου, δὲν εἰξεύρω νὰ σᾶς ὁμιλήσω παρὰ διὰ τὴν Ἐπαρχίαν μου. Ἂν ὅθεν δὲν ἀπαξιεῖτε τὰ μικροῦ λόγου ἐπαρχιακά, καὶ ἂν μοῦ δίδετε τὴν ἄδειαν, θέλει σᾶς ὁμιλήσω, ἐν στενῇ συνόψει, περὶ τῆς καταστάσεως τῆς

κοινωνίας ἐκείνη; τοῦ Τόπου μου, ἡ ὁποία συνισταμένη καὶ αὐτὴ ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς αὐτῆς φύσεως τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τὰς ἔχουν φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὡς ἔγγυστα τὰς αὐτὰς ἀνάγκας, θὰ μεταχειρίζονται παραπλήσια μὲ τοὺς ἄλλους μέσα διὰ νὰ πληροῦν τὰς ἐπιθυμίας των· τὰ ἤθη καὶ ἔθημά των θὰν ὁμοιάζουν κάπως μὲ τὰ ἤθη καὶ ἔθημα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ ἀκολούθως θὰ συμβῇ ἴσως νὰ βλέπετε σ'αὐτὰ καὶ σεῖς κύριοι, κάποιαν ὁμοιότητα μὲ τὰ ἤθη καὶ ἔθημα τῆς ἐδικῆς σας κοινωνίας.

Ἡ δὲ ἐξέταση τῶν ἀνθρωπίνων ἠθῶν καὶ ἐθήμων, δὲν εἶναι πρᾶγμα ἀδιάφορο διὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

* * *

Θὰν ἦναι τώρα τριάντα χρόνοι ποῦ ἔγραψα τὰ *Μυστήρια τῆς Κεφαλονιᾶς*. Τὸ σύγγραμμα ἐκεῖνο δὲν ἦτον ἕνα Μυθιστόρημα, ἢ ἄλλο τι παραπλήσιον, ἐννοημένο νὰ διασκεδάσῃ τὸν ἀναγνώστην του. Ἦτον μία ἀκριβὴς ἀπεικόνιση τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ τόπου μου τοῦ καιροῦ ἐκείνου εἰς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἀκολούθως σοβαρὸ καὶ σπουδαῖον σύγγραμμα, ἐμπεριέχον ἱστορικὴν ὕλην, διὰ τὸν θέλοντα μιὰ 'μέρα νὰ γράψῃ τὴν ἱστορία μας.

Ὅτι δὲ ἐθεωρήθη ὡς τοιοῦτον ἀπὸ τὴν τότε κοινωνίαν μας· ἀπόδειξη ἀναντίῤῥητη ὁ μέγας θόρυβος ὁποῦ ἔκαμε ἡ ἐμφάνισή του, ὄχι μόνον εἰς τὴν Κεφαλονιά, ἀλλὰ καὶ σ'ὅλην τὴν Ἑφτάνησον, εὐθὺς μόλις ἐδημοσιεύθη. Ἀκολούθως δὲ καὶ Εὐρωπαῖοι δημοσιογράφοι καὶ συγγραφεῖς δὲν ἀπαξίωσαν νὰ τὸ συζητήσουν.

Ἀλλά, κύριοι, ἡ ἐποχὴ σ'τὴν ὁποία ζοῦμε, ἀπὸ τὴν πρώτην ἐπανάστασην τῆς Γαλλίας, ἕως εἰς τὰς ἡμέρας μας, εἶναι εἰς τὸ ἄκρον μεταβατική. Ἡ ἀλλαγὲς διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη, δὲν λέγω μὲ γρηγορότητα, ἀλλὰ μὲ κρημνιστικότητα. Ἔτσι καὶ ἡ κοινωνία τῆς Κεφαλονιᾶς, ὡς κ' ἐκείνη, ἀπὸ τώρα τριάντα χρόνους ὑπέστη μεταβολὰς τέτοιας, ὁποῦ, ὅσοι γέροντες, δὲν γνωρίζουμε πλέον τὴν σημερινὴν γενεάν, ὡς θυγατέραν ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἐνθυμούμεθα.

Ἡ πληχτικὴ τούτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν δύο ἐποχῶν, ἐνεστώσης καὶ προλαβούσης, μ' ἔκαμε νὰ σκεφθῶ πόσον ἤθελ' εἶναι ὠφέλημο νὰ 'ξαναθεωρήσω τὸ σύγγραμμά μου, σημειώνοντας εἰς κάθετου μέρος τὴν σημερινὴ διαφορά· 'σὰν ὁποῦ τοῦτο ἤθελε δείχνει τὸ βαθμιαῖον βάδισμα τῆς προόδου στὸν τόπο μου.

Μὴ δὲ ἀπαξιώσετε, κύριοι, ν' ἀκούσετε τὰ πράγματα τῆς Κεφαλονιᾶς. Ἐπειδή, ἐχτὸς ὅτι ἡ Κεφαλονιὰ εἶναι καὶ αὐτὴ ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἤθη καὶ ἔθημά της, περὶ τῶν ὁποίων ὁ λόγος, εἶναι ὡς ἔγγιστα τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Ἑφτανήσου· καὶ ἡ Ἑφτάνησος δὲν εἶναι 'λίγο μέρος τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν ἀναθεώρηση λοιπὸν τοῦ συγγράμματός μου, ἂν μιὰ 'μέρα ἐγ-

δοθῇ, θέλ' ἴδει ὁ ἀναγνώστης τὴν κάθε μεταβολὴν ἰδιαιτέρως ἀναφερομένην εἰς τὴν θέσην της. Τούτην δὲ τὴν στιγμὴν περιορίζομαι εἰς τὸ νὰ σᾶς εἰπῶ ἐν συνόψει, καὶ μὲ γενικὰ λόγια, πόσον ἡ κοινωνία τοῦ τόπου μου, ἡ κοινωνία τῆς Κεφαλονιᾶς, ἀπὸ 30 ἢ 40 χρόνους ἐτροπολογήθη καὶ ἄλλαξε σὲ κάθε διεύθυνση.

***

Ἡ οἰκογένεια, τὸ στοιχεῖον τοῦτο τὸ πλέον ἐνδιαφέρον τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν εἶναι πλέον ἐκείνη ἡ χοντροειδὴς ὁποῦ ἦτον τότε. Ἡ συμβία μας, δὲν εἶναι πλέον ὑποχείρια τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ ἰσότιμη μὲ αὐτὸν μέσα στὸ σπῆτι.

Τὰ παιδιά μας τ' ἀρσενικὰ δὲν θεωροῦνται πλέον, καὶ δὲν ἀναθρέφονται, ὡς ἀφεντόπουλα, προορισμένα εἰς τὴν ἀδράνειαν καὶ τὰς ἀναπαύσεις τῆς ἀρχοντιᾶς.

Τὰ θηλυκὰ δὲν θεωροῦνται πλέον ὡς ξένα, καὶ ἀκολούθως δὲν εἶναι πλέον μεταχειρισμένα ὡς *ὑποψεργὰ* εἰς τὸ σπῆτι, καὶ καταδικασμένα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς οἰκογενείας.

Οἱ τότε *δοῦλοι*, τώρα εἶναι ὑπηρέτες· καὶ μεταχειρισμένοι ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν ὡς τοιοῦτοι, μὲ πολλὰς ἀνασκοπάς.

Εἰς ἕνα λόγον, ἡ οἰκογένεια σήμερα, ἐξαιρέσει ἄλλων τυχαίων αἰτιῶν, εἶναι ἐλεύθερη ἀνεξάρτητη, εὔθυμη, καὶ διὰ τῆς συμπαθείας ἑνωμένη εἰς ἕνα σῶμα· κατ' ἀντίθεσην τῆς παλαιᾶς οἰκογενείας, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλα της τὰ μέλη, μὴ ἐξαιρονμένης τῆς συζύγου, ἦσαν δευσμευμένα ὑπὸ τὴν θληβερὰν τυραννίαν τοῦ ἀφεντὸς οἰκογενειάρχη. Ἐλπίζω δὲ ὅτι, ἡ οἰκογένεια τοῦ Κεφαλονήτη σήμερα, ἑτοιμάζει διὰ τὸ Ἔθνος ἀξιοτίμους πολίτας.

***

Ἤθελε 'μποροῦμε νὰ 'ποῦμε καὶ διὰ τὴν πολιτικήν μας ὅτι, σήμερα ἡ πολιτεία 'σὰν τὴ σημερνὴν οἰκογενειά μας, σύγκειται ἀπὸ πολίτας ἐλευθέρους, ἀνεξαρτήτους, καὶ εὐχαριστημένους, εἰς ἕνα σῶμα, — ἂν μόνον δὲν ὑπῆρχε εἰς τὴν Ἀνωτάτην Ἐξουσίαν, τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοχτησίας ἐπὶ τῶν σωμάτων μας· τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαθέτη τὴ ζωή μας καὶ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν μας ὡς ἀντάλλαγμα πρὸς ἀπόχτησην γεῶν.

Κατὰ τοῦτο ὁ Κεφαλονήτης ἔχασε· ἐπειδὴ ἀπὸ ἐλεύθερος, καὶ κοινωνικῶς ἀνεξάρτητος, ὁποῦ ἦτον, ἐκαταβηβάσθη, καὶ ἔγινε τώρα χτῆμα τοῦ ἀφεντὸς Κυριάρχη του! Τοῦ Κεφαλωνήτη τώρα τοῦ ἐπιτρέπεται ἐλευθερία καὶ ὕπαρξη, ἕως ὅτου ἡ ἐλευθερίατου καὶ ἡ ὕπαρξήτου δὲν χρειάζονται εἰς τὸν Κυριάρχην του. Ἀλλὰ μόλις τοῦ ἀφεντὸς Κυριάρχη τοῦ χρειασθοῦν σάρκες καὶ κόκκαλα πρὸς ἀνταλλαγὴν γεῶν, ἢ πρὸς ἁπλῆν φοβέρα, ὁ πολίτης παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ἀνεξάρτητος, παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦν' ἐλεύθερος, παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ἄνθρωπος, καὶ θεωρῆται ὡς

ὄρνιθα εἰς τὴ Basse Cour τοῦ ἀφεντός του, ὅστις στέλνει καὶ τὸν πιάνει διὰ τῆς βίας, ὄχι διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι κάνει μὲ τὴν ὄρνιθάτου, καὶ τὸν μεταχειρίζεται ὡς ὄρνιθα!.... Ἀλλά, κύριοι, τοῦτο γένεται σχεδὸν παντοῦ, καὶ θὰ 'πῇ ὅτι, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐβγῆκε ἀκόμη ὁλοκλήρως ἀπὸ τὴν ἀγρίαντου κατάστασην!...

*
* *

Ἐκεῖνο κατὰ τὸ ὁποῖον ἐχειροτερέψαμεν ἀνυπολογίστως εἶναι τὰ Δικαστήριάμας. Τὰ Δικαστήριά μας σήμερα δὲν ἔχουν διὰ σκοπόντους τὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης· ἀλλ' εἶναι Χρηματολογικὰ Καταστήματα, σκοπεύοντα τὴν χρηματολογίαν τῶν εἰς αὐτὰ προστρεχόντων, εἰς ὄφελος τοῦ Ταμείου. Ἔτσι ἡ στρεψοδικίες καὶ τὰ βασανίσματα τῶν δυστροπούντων μερῶν, τὰ ὁποῖα ἐπὶ Ἄγγλων ἐτιμωροῦντο, σήμερα ἐμψυχόνουνται ἀπὸ τὴ Διαδικασίαμας, καὶ ἀπελπίζουν τοὺς τιμίους πολίτας. Μία τέτοια Διαδικασία, ἀνήθικη στὸν ἑαυτόν της, εἶναι καὶ ἀνηθικευτικὴ διὰ τὴν κοινωνίαν.

*
* *

Ἀντὶ τῆς ἐκπνευσάσης ἰδανικῆς εὐγενείας, εἶναι σήμερα ἡ πραγματικὴ εὐγένεια· διακρίνουσα καὶ ὑψώνουσα τοὺς πολίτας, καθὸ καλοαναθρεμμένους, προκομένους, εὐφυεῖς, μεγαλοφυεῖς, ἐπιχειρηματίας, ἱκανούς, πλουσίους,... κλ. ἀντὶ τῶν τότε χρυσοβιβλικῶν ἀρχόντων, ἰδανικῶν εὐγενῶν, ἐπειδὴ χωρὶς πραγματικὰ προτερήματα. Βέβαια, ἂν οἱ παλαιοί μας εὐγενεῖς εἰμποροῦσαν νὰ 'ξανάλθουν σήμερα μεταξύ μας, ἐχτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, οἱ λοιποὶ ὅλοι ἤθελε ῥιφθοῦν εἰς τὸν σωρὸν τοῦ ὄχλου μας, μαζὺ μὲ πολλὰ ἄλλα ξώφυλλα τῆς εὐγενείας, ὁποῦ ἀκόμη σώζονται μεταξύ μας.

*
* *

Οἱ σημερινοὶ πραγματικοὶ εὐγενεῖς μας, κατ' ἀντίθεσην τῶν παλαιῶν ἰδανικῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦσαν ὡς ἀτιμαστικὴν τὴν ἐργασίαν, ἐργάζουνται σήμερα, θεωροῦντες ὡς ἀτιμαστικὴν τὴν ἀδράνειαν. Ἡ ἐμπορικὴ ὑπαλληλία καὶ τὸ ἐμπόριον, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ στάδιά τους. Ἄλλοι πάλιν γίνονται μηχανικοί, ἄλλοι μουσικοί, δημοσιογράφοι γραφεῖς καὶ συγγραφεῖς κάθε εἴδους· παρεχτὸς τῶν ἰατρῶν καὶ δικηγόρων, τὰ μόνα τοῦτα δύο στάδια ποῦ ἐγνώριζαν οἱ παλαιοί μας. Ἡ κοινωνία μας δὲν λιθαργεῖ πλέον· ἐξύπνησε διανοητικῶς ῥωμαλέα, καὶ ἐργάζεται τὴν καλητέρεψή της. Σήμερα ἡ ἀκαματία στιγματίζεται, ὡς ἐδῶ καὶ πενῆντα χρόνους ἐστιγματίζετο ἡ ἐργασία, ἡ ὁποῖα τώρα δίνει τὰ μέσα νὰ πραγματικῶς ἐξευγενίζονται, ὥστε νὰ γένονται πραγματικοὶ εὐγενεῖς. Ἰδοὺ ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλήτερα, καὶ ἴσως τὸ μεγαλήτερο, χαραχτηριστικό, ποῦ διακρίνει τὴ σημερνή μας ἐξευγένιση, ἀπὸ τὴν ἀπερασμένην τῶν πατέρων μας.

*
* *

Ἄλλο διακριτικὸ τῆς σημερινῆς μας ἐξευγενίσεως εἶναι ὅτι, τούτη,

ἐξέκαμε τοὺς ἐπαγγελματικούς μας ἀπὸ *ἐξουσίας*, καὶ τοὺς ἔκαμε ὑπηρέτας τῆς κοινωνίας· ἐντίμους ὑπηρέτας, ἀλλὰ ὑπηρέτας. Ἡ κοινωνία δὲν εἶναι πλέον καμομένη δι' αὐτούς· ἀλλ' αὐτοὶ ἐδιορίσθησαν τοιοῦτοι, διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς κοινωνίας. Σήμερα κάθε πολίτης δικαιοῦται νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ ἐλέγξῃ τὸ κάμομα τοῦ κάθε ἐπαγγελματικοῦ στὴν διεξαγωγὴν τῶν καθηκόντωντου. Ἡ δημοσιογραφία ἐλεύθερη τώρα πλέον εἰς τὰ χέρια τοῦ θέλοντος, μεταβάλλει τὰς *Ἐξουσίας* εἰς *Ὑπηρεσίας*, καί, κατὰ τοῦτο, ὑψώνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ὑπήκοον εἰς πολίτην.

* * *

Ἡ συντήρηση τῶν οἰκογενειῶν ἦτον ἄλλοτε ἀθλία. Ψωμὶ καὶ σκόρδο, ψωμὶ καὶ κρεμύδι ἦτον τότε τὸ φαγητὸ τῶν χωρικῶν μας, καὶ πολλῶν φτωχῶν τῆς χώρας. Ἀλλὰ ψωμὶ ἀπὸ κριθάρι, ἢ καλαμπόκι· καὶ 'λίγο ξυνόκρασο, *ἂν τὸ εἶχαν*!.. Καφφές, ἤρχετο, 'λίγες λίτρες διὰ κάποιας οἰκογενείας· εἰς τὰς ὁποίας ὅμως δὲν τὸν ἔπινε παρὰ μόνον ὁ οἰκογενειάρχης· καὶ στὰ 'λίγα ἐκεῖνα σπήτια, ἔχριζαν ἐπὶ ταυτοῦ τὸ ἔξωθεν τοῦ τείχου τους μὲ τὰ κατακάθια τοῦ καφφέ, εἰς ἐπίδειξην *ὅτι 'σ ἐκεῖνα τὰ σπήτια πίνουν καφφέ*!... Σήμερα κανένας χωριάτης τὴν αὐγὴ δὲν 'βγκίνει μὲ τὸ τσαπί του, ἂν πρῶτα δὲν πγῇ *συφφάμελος* τὸν καφφέ του.

Καὶ διὰ τοὺς χωραίτας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὰ ὅσα σχετικῶς πλουσιοπάροχα ἔχει τώρα ἡ ἀγορά μας, παραγγέλονται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν φαγόσημα διατηρημένα μέσα σὲ λάτες, (τενεκέδες), καθὼς καὶ ἄλλα πολυτελῆ καὶ πολυέξοδα καρυκεύματα, τὰ ὁποῖα ὅλα ἐξοδεύονται.

* * *

Τὰ πλατοβράκια λεγόμενα *κοῦδες*, τὰ πασουμάκια, ἡ σκούφιες ἢ ἄσπρες, ἡ ξέσκλια, ἡ λέρα, καὶ ἡ ἐλεεινότης, ἔλειψαν τώρα πλέον ἀπὸ τοὺς δρόμους μας, καὶ οἱ φτωχοὶ χωραῖτες ἐνδύονται εὐπρεπέστερα· ὄντας 'λίγη ἡ διαφορὰ τῶν ἐνδυμάτων τους, ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν κυρίων.— Οἱ χωριάτες μας οἱ ἴδιοι, ἐκαλητέρεψαν πολὺ τὴν ἐνδυμασίαν τους.

* * *

«Σπῆτι, ὅσο νὰ χωράῃ τὸ κεφάλι σου· καὶ πρᾶμμα, ὅσο βλέπει τὸ μάτι σου» ἦτον τὸ λόγιον τῶν παλαιῶν μας, κατὰ τὸ ὁποῖον καὶ ἔζοῦσαν. Πραγματικῶς, σ' ἐκεῖνα τὰ πρωτόπειρα χαμόστεγα κεραμόματα τῶν παλαιῶν μας, γυμνά, δὲν λεγω ἀπὸ κάθε περίθαλψην, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἀναγκαιότερα τῆς ζωῆς, ἐφώλευαν οἱ παλαιοί μας, φτωχοὶ καὶ ἄρχοντες, λυμαινόμενοι ἀπὸ ψόρες καὶ σάγουρα, προερχόμενα ἀπὸ ἀκαθαρσίαν καὶ κακοθροφίαν. Ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἀποτροπαίων ἐκείνων φωλεῶν, κατοικοῦμεν ἐμεῖς σήμερα σπήτια ἀνθρώπινα, παστρικά, εὐάερα, σχετικῶς λαμπρά, καὶ ἐφοδιασμένα μ' ἐκείνας τὰς ἀναπαύσεις, τὰς ὁποίας ἐκεῖνοι ἤθελε θεωρήσουν ὡς πριγγιπικάς!...

* * *

Τοὺς δρόμους μας, ἐγὼ τοὺς ἐνθυμοῦμαι *νεροσυρμὰς*!... μὲ κάποια μαγαζιὰ φτωχά, ᾽λίγα, καὶ ἄγρια. Σήμερα οἱ δρόμοι μας πλατεῖς, καλὰ στρακομένοι, καθαροί, καὶ περιστοιχισμένοι ἀπὸ σπήτια χτισμένα μὲ προσχεδιασμένο σχέδιον ἐπιστημονικὸ καὶ κομψό[1], μὲ πλούσια μαγαζιὰ φορτομένα ἀπὸ τὰ πλέον ἀναγκαῖα, ἕως εἰς τὰ πλέον πολυτελῆ, μᾶς κάμνουν νὰ ζῶμεν εὐπρεπῶς καὶ ἀνέτως.

* * *

Ἡ θρησκεία, βέβαια, δὲν μᾶς ἔδοσε καρποὺς παρομοίως εὐχαρίστους. Δὲν ἐκαλητέρεψε τὴν ἠθικὴν τοῦ λαοῦ μας. Καὶ τοῦτο κατὰ φυσικὸν λόγον. Μία θρησκεία συνισταμένη σὲ κούφια θρησκευτικὰ ἔθιμα, ἄσχετα μὲ τὴν διαγωγὴν τῶν ἀκολούθων της, φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν ἐπιῤῥέασεν ἐπάνω εἰς τὰ ἤθη τῆς κοινωνίας μας· ἡ κοινωνία μας ἀκολούθως ἔμεινε πραγματικῶς ἄθρησκη, καῖ μὲ ἤθη ἀνήθικα. Μία τέτοια ὀκνηρή, οὐτιδανὴ θρησκεία, μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνεργήσῃ ἐπάνω εἰς τὰ ἤθη μας, προσμένει ἐξεναντίας ἀπὸ ἐμᾶς, ἀπὸ τὴν προοδεύουσαν ἐξευγένισήν μας, νὰ ἠθικεύσωμε τὰ ἤθη τῶν παπάδων της, καὶ νὰ ἡμερώσωμε τὰ χοντροειδῆ ἔθιμά της.

Πραγματικῶς, τώρα, χάριν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοὸς τοῦ ὄχλου μας, εἰς τὴ λιτανεία τῶν ἐπιταφίων τὸ Μεγάλο Σαββάτο, οἱ λιτανοφόροι δὲν τσακίζουν πλέον θύρας καὶ παράθυρα εἰς τὸ πέρασμά τους, ὡς ἔκαμναν ἄλλοτε. Ἡ πιστολιὲς μέσα στὴν ἐκκλησία, στὴ λειτουργία τῆς Λαμπρῆς ρίχνονται ᾽λιγώτερες. Ἡ Παναγίες δὲν ἱδρώνουν πλέον· οὔτε φέρνουν σκλάβους ἀπὸ τὴν ᾽Αλγερίαν. Καὶ οἱ ἀποθαμένοι δὲν θάφτονται πλέον μέσα στὰς ἐκκλησίας.

Ἔχασε δὲ πολὺ ἀπὸ τὰ πιστά της ἡ ἐθημολατρεία τούτη. Τὰ κρεοπολεῖα, ποῦ ἐν καιρῷ σαρακοστῆς ἄλλοτε ἐκλειοῦσαν, τώρα εἶναι πάντα φορτομένα κρέατα!... Τὰ τάμματα σπανίζουν!... κα᾽ οἱ παπάδες παραπονοῦνται διὰ τὴν μεγάλην ὀλιγόστευσην τῶν ὠφελειῶν τοῦ ἔργου τους.

Ἡ ἐξασθένησῃ τούτη τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος τοῦ ὄχλου εἶναι σοβαρὸ φαινόμενο στὴν κοινωνίαν! Μάλιστα ποῦ φαίνεται νὰ μὴν ἦν᾽ ἐλπίδα θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀκολούθως ἐλπίδα διὰ τὴν περαιτέρω διατήρησην τῆς θρησκείας· ἐπειδὴ ἡ ἐποχὴ τῶν θρησκευτικῶν μεταῤῥυθμίσεων τώρα— πλέον ἐπέρασε.

Ἤθελ᾽ ἴσως τεθεῖ ζήτημα, — *᾽Αν ἡ ἐξαφάνιση μιᾶς τέτοιας θρησκείας, συνισταμένης εἰς μόνα θρησκευτικὰ ἔθιμα, καὶ στερημένης κάθε ἐπιῤῥοῆς ἐπάνω στὰ ἤθη τῆς κοινωνίας, ἤθελ᾽ εἶναι χαμὸς διὰ τὴν κοινωνίαν.*

Τὸ ζήτημα τοῦτο θὰν ἔχῃ τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ *κατά*, τὰ ὁποῖα ὅλα παρα-

1 Τὰ σπήτια τῶν παλαιῶν μας ἐχτίζοντο χωρὶς προσχεδιασμένο σχέδιο. ᾽Αλλὰ ὁ οἰκοκύρης ἔλεγε τοῦ μαστόρου, — «Κάμε μου ἐδικπᾶ μίαν πόρτα. Κάμε μου ἐδεκεῖ ἕνα παρεθύρι...»

λείπω, καὶ λέγω ὅτι, — Σὲ τούτους τοὺς τριάντα ἢ σαράντα χρόνους, ὁμαλίσαμε κάπως τὴ χοντροειδότητα τῶν θρησκευτικῶν ἐθίμων μας· καὶ ἡ θρησκευτικὴ διάνοια τοῦ ὄχλου μας κάπως ἐφωτίσθη, καὶ πηγαίνει 'ξακολουθινὰ φωτιζόμενη.

Ἠμποροῦμε δὲ νὰ εἰποῦμεν ὅτι.— Ὁ Κεφαλονήτης, ἀπὸ τριάντα ἢ σαράντα χρόνους, ἐξαιρουμένης τῆς ἠθικῆς του μορφώσεως, ἔκαμε πρόοδο μεγάλη σ' ὅλα τὰ ἄλλα διανοητικὰ καὶ ὑλικὰ μέσα. Εἶναι δὲ νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι, ἡ ἀνισοσταθμία μεταξὺ ὑλικο-διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς προόδου δὲν θὰ βαστάξῃ πολύ· ἀλλὰ γρίγορα καὶ τὸ ἠθικὸν μέρος θὰ πάρῃ κ' ἐκεῖνο τὰ ἐμπρός.

* * *

Ἐγώ, Κύριοι, στὰ *Μυστήριά μου* ἐφωτογράφισα τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ Τόπουμου, καὶ τὰ ἔβαλα σὲ κυκλοφορίαν διὰ τοῦ τύπου. Ἂς κάμουν καὶ οἱ ἄλλοι ἄλλο τόσο, καθένας διὰ τὸν Τόποτου· καὶ θέλει εἶναι τοῦτος ὁ καταλληλότερος τρόπος διὰ νὰ κάμωμε τοὺς ἕλληνας νὰ γνωρίσουν τοὺς ἕλληνας· τοὺς ἀνθρώπους νὰ γνωρίσουνε τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ.... ποιὸς 'ξέρει...... τότε ἴσως ὅλοι μὲ ἕνα στόμα νὰ εἰποῦν, «ὅλοι εἴμεθα τοιοῦτοι. Ὅλοι εἴμεθα ὅμοιοι!»

'Ανδ. Λασκαράτος.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΩΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

ΤΟ ΜΥΡΙΟΣΤΟΝ*

1827. — Ἤμην εἰς τὴν Σμύρνην, καὶ ἤμην παιδίον ὀκταετές. Δὶς ἢ τρὶς τοῦ μηνός, ἔβλεπα ἐρχόμενον εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γονέων μου Ὀθωμανόν τινα ὡπλισμένον διὰ σπάθης, τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λαλοῦντα εὐχερῶς πάνυ, εἰς χιακὸν ἰδίωμα, νέον ἕως εἰκοσιπενταέτη, Μουσταφᾶν ὀνομαζόμενον, ξανθὸν καὶ γενειῶντα· εἶχε δὲ τὴν κεφαλὴν ξυρισμένην, ὡς οἱ τότε Ὀθωμανοί, καὶ ἐφόρει μεγάλην καὶ πολύστροφον κίδαριν ποικιλανθῆ, ἀδρὰν δὲ ἀναξυρίδα, μὴ καταβαίνουσαν ὅμως ἢ μέχρι τῶν κοκκίνων περικνημίδων του.

Πάντοτε ἱλαρὸς ἤρχετο ὁ Τοῦρκος οὗτος εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἔβλεπα ὅτι οἱ γονεῖς μου τὸν ἐδεξιοῦντο μετὰ στοργῆς τινος ἀσυνήθους πρὸς Ὀ-

* Ἀπόσπασμα διηγήματος τοῦ κ. Ἰ. Ἰσιδωρίδου Σκυλίσση, ἀναγνωσθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἐπιτομῇ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 29 Μαρτίου τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ. Ὁ συγγραφεὺς ἐπιφυλάττεται νὰ ἐκδώσῃ τὸ διήγημα τοῦτο ἀκέραιον ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. Σ. Ε.

θωμανοὺς κατὰ τοὺς ἀγρίους καιροὺς ἐκείνους· ἐξ οὗ καὶ εἶχα συλλάβει θάρρος πρὸς αὐτόν, ὅταν μάλιστα μίαν τῶν ἡμερῶν τὸν ἐπρόφθασα σταυροκοπούμενον πρὸς τὰς ἁγίας εἰκόνας, ἃς εἴχομεν ἀνηρτημένας εἰς τὸ βάθος ἑνὸς τῶν ἐνδοτέρων δωματίων· ἄλλως τε καὶ οὐδέποτε ἤρχετο εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν ἄνευ χαρτίνου τινὸς σάκκου πλήρους γλυκισμάτων, ἅτινα διένειμεν εἰς ἐμὲ καὶ τοὺς νεωτέρους μου ἀδελφούς.

Οἱ γονεῖς ἐγίνωσκον ἤδη τὴν ἱστορίαν του, ἐπειδὴ εἶχεν ἐξομολογηθῇ εἰς αὐτούς, ἀλλ' ἐγὼ γνῶσιν μὲν αὐτῆς δὲν ἔλαβα ἕως τότε, μυστικῶς πως ὅμως ἐσυμπέραινα εἰς ἐκείνην τὴν ἡλικίαν μου, ὅτι ὁ Μουσταφᾶς ἦτο πλέον τι ἢ καλὸς Τοῦρκος. Εἶχεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μίαν οὐλὴν ἐκτενῆ καὶ βαθεῖαν, καὶ ὅταν ἐκ περιεργείας τὸν ἠρώτησα πῶς εἶχε κτυπηθῇ τόσον κακά, μὲ ἀπεκρίθη, — «Οἱ Τοῦρκοι μ' ἐκτύπησαν μὲ *ιαταγάνι*».

Δὲν εἶχε προβῇ περαιτέρω ἡ παιδικὴ πολυπραγμοσύνη μου· ἀπὸ τῆς ἁπαλοτάτης ἡλικίας, ὅτε βρέφος μὲ περιεπλάνων οἱ γονεῖς ἀπὸ κώμης εἰς κώμην καὶ ἀπὸ ὄρους εἰς ὄρος τῆς νήσου Χίου, ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδιωκόμενοι, τόσα περὶ τούτων εἶχα ἀκούσει, ὅτι ἀδίκως καὶ ἀναιτίως ἐσκότωνον, ὥστε ἠρκέσθην εἰς τὴν ἀπόκρισιν, καὶ μόνον ἐνισχύθη ἐν τῷ πνεύματί μου ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Μουσταφᾶς, ὡς κακοποιηθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν Τούρκων, δὲν ἦτο πολὺ φίλος των.

Βραδύτερον ἔμαθα παρὰ τῆς μητρός, ὅτι ὁ Μουσταφᾶς οὗτος ὠνομάζετο Μικές, ὅτι ἦτο χριστιανὸς ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀλλ' ἠναγκάζετο νὰ φέρῃ τὸ ἰσλαμιτικὸν ὄνομα καὶ νὰ ἐπαγγέλλεται τὰ τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, διότι ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Χίου εἶχε συλληφθῇ αἰχμάλωτος· ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἠπείλησαν νὰ τὸν φονεύσωσιν, ἂν δὲν ἐξισλαμίζετο· ὅτι αὐτὸς δὲν ἔστεργε τοῦτο· μόνον δέ, ἀφοῦ δεινῶς τὸν ἐτραυμάτισαν κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ ἔπεσεν ἡμιθανής, εἶπεν ὅτι θὰ ἐπίστευεν εἰς τὸν Μωάμεθ ὡς προφήτην, ἂν ὡς ὑπέσχοντο τῷ ἐχαρίζετο ἡ ζωή· ὅτι σήμερον ἐτύγχανεν αὐτὸς δοῦλος ἑνὸς μεγάλου ἀγᾶ, καὶ ὤφειλε νὰ ἐξακολουθῇ προσποιούμενος τὸν πιστὸν Ὀθωμανόν, ἕως ἂν ἐξευρίσκετο μέσον τοῦ νὰ δραπετεύσῃ καὶ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου πλέον δὲν θὰ εἶχε φόβον ὅπως ἐπαναλάβῃ τὸ χριστιανικὸν ὄνομά του καὶ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος καὶ αὐτός.

Τότε ἐνόησα διατί ὁ Μουσταφᾶς ἐπροσκύνει τὰς ἁγίας εἰκόνας, ἢ μᾶλλον τότε ἐδικαίωσα τὰς ἀμυδρὰς ὑποψίας μου περὶ τῶν χριστιανικῶν τοῦ ἀνθρώπου διαθέσεων· διότι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ πολλὰ καὶ ἄλλα τεκμήρια συμπαθείας τοῦ Μουσταφᾶ πρὸς τοὺς τότε ἀδικουμένους ἢ τυραννουμένους χριστιανοὺς εἶχα λάβει· ἤλπιζεν ὅτι ἐξιλέωνεν οὕτω πως τὸν Χριστόν, ἀφοῦ εἶχε γίνει ἀπαρνητὴς αὐτοῦ, καὶ ὅτι τέλος θὰ ἐτύγχανε συγγνώμης καὶ ἀφέσεως. Καὶ ὅμως ἡ ἀπάρνησις ἐκείνη ἐκάθητο ἀείποτε ἐπὶ τῆς ψυχῆς του ὡς δεινὸς ἐφιάλτης· ἐβεβαίωνε δὲ τοὺς γονεῖς μου, ὅτι ἂν

ἕως τέλους δὲν κατώρθωνε νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς Τουρκίας, θὰ ἀπέπτυε τὸν ἰσλαμισμὸν παρρησίᾳ, ὅπως καρατομούμενος ἀποπλύνῃ διὰ τοῦ αἵματός του, ὡς οἱ μάρτυρες ἐκεῖνοι τῆς πίστεως, τὸ ἁμάρτημα εἰς ὃ ἔστερξεν ὑπὸ φόβου τοῦ θανάτου, νεώτερος ὤν.

Ὁ πατὴρ ἐπροσπάθει πάντοτε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς τοιαύτης προθέσεως. — Ἡ ψυχή σου, Μουσταφᾶ, τί σε λέγει; τὸν ἠρώτα.

— Ἡ ψυχήμου! ἀπεκρίνετο, ἡ ψυχή μου λέγει νὰ μὴν ὑποφέρω τὸ ὄνομα Μουσταφᾶ. Μικὲ θέλω νὰ μὲ λέτε· Μικὲ ἔχει νὰ εἰπῇ Μιχαὴλ· ὁ ταξιάρχης Μιχαήλ.

— Αἴ, ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ψυχή σου εἶνε τοῦ Χριστοῦ, ἡσύχασε· εἶσαι τοῦ Χριστοῦ.

— Εἶμαι τοῦ Χριστοῦ, ἔλεγεν ὁ ταλαίπωρος μετ' εὐφροσύνης, ὡς ἀναπνέων τὰς ἀνθοσμίας τοῦ παραδείσου κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν. — Εἶμαι τοῦ Χριστοῦ, ἐπανελάμβανε· μάτια μου! καὶ ἡ Παναγία εἰς τὸ πλάγι του, ἡ ὁδηγήτρια... «Χρυσοπλοκώτατε πύργε, καθέδρα τοῦ βασιλέως!...»

Ἦτον ὅλως ἀγράμματος, ἀλλὰ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπῆρχε λίαν φιλακόλουθος, διὸ καὶ πολλὰς περικοπὰς καὶ ῥήσεις ἐκκλησιαστικὰς ἐνθυμεῖτο καὶ ἀνέφερεν ἐν παντὶ λόγῳ, καίτοι ἠγνόει τὰς ἀκριβεῖς αὐτῶν ἐννοίας, ἢ καὶ παρεξήγει αὐτὰς κατὰ τοὺς πόθους του, πολλάκις μέχρι γελοιότητος. Ἦτο δὲ καὶ φύσει ἀστεῖος. Ὁσάκις ἤρχετο παρ' ἡμῖν, ἐζήτει κρέας χοίρου νὰ φάγῃ. — Διατί, Μικέ, ἀγαπᾷς τόσον τὸ χοίρειον κρέας; — Διότι, ἀφοῦ δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ μεταλάβω τῆς ἁγίας κοινωνίας, θέλω νὰ τρώγω ἀπ' ἐκεῖνο ποῦ οἱ Τοῦρκοι δὲν τρῶν.

Μὴ λησμονήσωσιν οἱ ἱστορικοί, ὅτι ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ἀγῶνι, τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ὑπῆρξε μέγας παράγων, μείζων ἴσως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος· διότι τοῦτο μὲν ὑπερεῖχεν ἐν ὀλίγοις ὡς φρόνημα, ἐκεῖνο δὲ ἀνέφλεγε τοὺς πολλοὺς ὡς αἴσθημα· διὸ καὶ εἴχομεν τότε ἐχθροὺς τοὺς παρ' ἡμῖν ἑτεροδόξους χριστιανούς, ὡς ὑποβλέποντας ἐν τῇ μισαλλοθρήσκῳ αὐτῶν μυωπίᾳ τὴν ἐξανάστασιν οὐχὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, ἀλλὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τόση ὑπῆρχεν ἡ πλάνη αὕτη, ὥστε οὐδὲν παράδοξον ἂν συνέτεινε καὶ εἰς τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου· τοὐλάχιστον, πολλὰς τότε εἴχομεν πάθει προδοσίας ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων συγκατοίκων ἡμῶν, ἐπειδὴ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχον ἀπηλλαγμένοι προλήψεων.

Συνεχῶς ὁ Μουσταφᾶς ἔφερεν εἰς τοὺς γονεῖς μου ἀγγελίας περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὅσας ἤκουε παρὰ τοῖς προϊσταμένοις, ἀληθεῖς ἢ ἀνυποστάτους, καλὰς ἢ κακάς· τὰς κακάς, ὅπως προφυλαττώμεθα· τὰς καλάς, ὅπως χαίρωμεν. Ὅταν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἦλθεν εἰς τὸν πασσᾶν τῆς Σμύρνης ἡ ἀγγελία περὶ τῆς συνθήκης ἥτις εἶχε συνομολογηθῆ ἐν Λον-

δίνῳ τῇ 24 Ἰουνίου μεταξὺ τῶν τριῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἰδοὺ ἔρχεται ὅλος χαρά.

— Τὰ ἐμάθετε;

— Τί τρέχει, Μικέ;

— «Βουλὴν προαιώνιον!» ἐβούλησαν οἱ ἀγάδες εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

— Πῶς! τί ἤκουσες;

— Ἦλθαν ἀπὸ τὴν Πόλι γράμματα, καὶ καθὼς τ' ἄνοιξεν ὁ πασσᾶς, ἔστειλε κ' ἔκραξε τὸν ἐδικό μου, καὶ παρ' ὀλίγο νὰ μαδήσουν καὶ οἱ δυὸ τὰ γένεια τους. Αὐτό, τὸ εἶδα μὲ τὰ 'μάτια μου· ἐκείνη τὴν στιγμὴ ἔμβαινα νὰ τοὺς 'πάγω τὰ *τσιμπούκια τους*. Ἐπῆρε τὸ αὐτί μου ὅπου εἶπαν *κιαφὶρ γκιαουρλάρ*! (ἄπιστοι γκιαοῦροι). Τώρα, ἐσεῖς πρέπει νὰ 'ξεύρετε καλλίτερα τί νὰ τρέχῃ.

— Ζήτω ἡ Ἑλλάς! ἀνέκραξε τότε ὁ πατήρ μου.

Ὁ Μουσταφᾶς ἠτένισεν εἰς αὐτὸν κεχηνώς· ἄλλως τε καὶ οὔτε ἐνόησε καλῶς ὑπὲρ τίνος πράγματος ὁ πατὴρ εἶχεν ἀνακράξει «ζήτω»· ὁ Μουσταφᾶς ἠγνόει Ἑλλάδα· ταύτην ἐθεώρει ὡς μῦθον κενόν· *Ῥωμηωσύνην* αὐτὸς ἐγίνωσκε.

— Ἡ Εὐρώπη, ἐπρόσθεσεν ὁ πατήρ, ἐπῆρεν ἐπάνω της τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ἑλλήνων· τώρα, καϋμένε Μικέ, εἰμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν πῶς ἐσωθήκαμεν.

Ἔτυχα παρὼν εἰς ταῦτα.— Μά, πατέρα, ἠρώτησα τότε, Ἕλληνες εἴμεθα καὶ ἡμεῖς;

Ὁ πατήρ μου λόγιος μὲν δὲν ἦτον, ἀλλὰ φιλίστωρ, καὶ ἀπό τινος θείου μου, μέλους τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν, ἱκανὰ ἐμάνθανε.— Βέβαια, μὲ ἀπεκρίθη· Ἕλληνες καὶ ἡμεῖς εἴμεθα.

— Μὰ δὲν εἴμεθα Ῥωμηοί;

— Λεγόμεθα Ῥωμηοὶ τῳόντι· ἀλλ' ἀφοῦ εἰς αὐτοὺς τοὺς τόπους, ὅπου κατοικοῦμεν, ἐκατοικοῦσαν οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐξακολουθοῦμεν ἑλληνικὰ νὰ ὁμιλοῦμεν, ποῖοι ἄλλοι σὲ φαίνονται πλέον Ἕλληνες ἀπὸ ἡμᾶς, ἂν δὲν ἤμεθα ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων;

— Ἀλλὰ καὶ ἡ Σμύρνη;

— Καὶ ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Χίος, τί ὀνόματα εἶνε; Τούρκικα, φράγκικα ἢ ἑλληνικά;

— Ἑλληνικά.

— Ἑλλὰς λοιπὸν καὶ οἱ τόποι μας· καὶ καθώς, ἐνῷ Ἕλληνες εἴμεθα καὶ ἑλληνικὰ ὁμιλοῦμεν, λεγόμεθα Ῥωμηοί, ὁμοίως καὶ ἐκεῖνοι ὅπου ἐπάνω ἀπὸ τὰ *πετέντα* (τὰς ἐπάλξεις) τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐνῷ ἑλληνικὰ ὡμιλοῦσαν καὶ ἦσαν Ἕλληνες, ἐλέγοντο καὶ τότε Ῥωμαῖοι· καὶ ἐνῷ ἑλληνικὰ ὡμιλοῦσε καὶ Ἕλλην ἦτον ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ μας, ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ ἔπεσε μαχόμενος διὰ

τὸ ἑλληνικὸν γένος, Ῥωμαῖος καὶ ἐκεῖνος ἐλέγετο· διατί; διότι, ὅταν ἐγίναμεν χριστιανοί, εἴχαμεν παραιτήσει τὸ ὄνομα τοῦ ἔθνους μας, ὡς ὄνομα τοῦ καιροῦ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ ἐπήραμεν τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες μᾶς εἶχαν ὑποτάξει πολὺ πρὸ τῶν Τούρκων, καὶ οὕτω κατηντήσαμεν, οἱ δυστυχεῖς, καθὼς κατηντήσαμεν.

Τοῦ Μουσταφᾶ ἀκούοντος ταῦτα οἱ ὀφθαλμοὶ βαθμηδὸν ἐμεγεθύνοντο, ὡς ἀπὸ θάμβους εἰς θάμβος· ἐφαίνοντο βλοσυροί, καὶ ἅμα ἐγέλων, καὶ ἦσαν ἔμπλεοι δακρύων ἐν ἐκείνῳ τῷ γέλωτι· ἕως οὗ τὰ βλέφαρα, πλέον μὴ κατισχύσαντα τῆς πλημμύρας, ἀφῆκαν τὰ δάκρυα νὰ ῥεύσωσιν ἐπὶ τῶν παρειῶν του κρουνηδόν.

Ὢ δρόσος τῶν ψυχοτρόφων ἐκείνων κατανύξεων! Ὢ φλὸξ τῶν θείων ἐκείνων ἐνθουσιασμῶν, ὑφ' ὧν ἤρθη θεοειδὴς ὁ Ἕλλην! Πῶς! πῶς ἔκτοτε ἐσμικρύνθης, ἐσμικρύνθης, ἕως οὗ ἐκάλυψέ σε ἡ τέφρα!... Ἂν ἐν αὐτῇ δὲν ὑπολανθάνῃς, θεσπεσία φλὸξ, ἂν δὲν ὑπολανθάνῃς,—ἐξουδενώθημεν, ἐτάφημεν· παρεσκευάσθημεν ἕρμαιον, ἂν ὄχι πλέον εἰς τοὺς γείτονας, ἀλλ' εἰς τοὺς τῶν γειτόνων ἀφεύκτως... Ἀλλ' ὄχι· ὑπολανθάνεις· ἐλθέτω ἡ περίστασις, καὶ ἅμμες δὲ γ' ἐσσόμεθα!»

Ἀπομάσσων τὰ δάκρυά του ὁ Μουσταφᾶς, εἶπεν εἰς ἐμὲ ὡς πρὸς συμπλήρωσιν τῶν λόγων τοῦ πατρός μου· — Ἀμὴ δὲν ἀκοῦς ὅπου λέγει καὶ τὸ Εὐαγγέλιο, «Καὶ ἔθεντο κουστοδίαν»; Κουστοδία ἔχει νὰ εἰπῇ Κωσταντῖνος· Κωσταντῖνος τὴν ἔκτισε (ἐνόει δὲ τὴν Κωσταντινούπολιν), Κωσταντῖνος τὴν ἔχασε, καὶ Κωσταντῖνος πάλιν θὰ τὴν ἐπάρῃ. . . Ζήτω ἡ ἐλευθερία! ζήτω ὁ Κωσταντῖνός μας!!!

Καὶ ἀνασπάσας τὴν καμπύλην σπάθην του ἀπὸ τῆς θήκης, ἐχαιρέτισε στρατιωτικῶς οἱονεὶ τὸν Κωσταντῖνον, ὃν ὅμως δὲν ἔμελεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ δυστήνου νὰ ἴδωσι.

Τὸ ὄνομα τῆς Βουβουλίνας ὑπῆρχε τότε παρὰ τοῖς Ἕλλησι πάγγνωστον, ὡς ἄλλης Ἀμαζόνος· ἑπομένως, τὸ εἶχεν ἀκούσει καὶ ὁ Μουσταφᾶς. Ἡ οἰκία τῶν γονέων μου ἔκειτο ἐπὶ τῆς παραλίας· συνέβη ποτὲ νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τὸν λιμένα γαλλικὰ πολεμικὰ πλοῖα, ἄκατος δὲ φέρουσα εἰς τὴν ξηρὰν ἀξιωματικοὺς ἦλθε νὰ τοὺς ἀποβιβάσῃ· τὸ πηδάλιον τῆς ἀκάτου ἦτον ἐπικεκοσμημένον διὰ προτομῆς τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς. Μόλις ὁ Μουσταφᾶς διακρίνει τὴν προτομήν, καὶ — Ἐλᾶτε, κράζει πρὸς ἡμᾶς, ἐλᾶτε νὰ ἴδῆτε! Νάτε νε· ὡς καὶ οἱ Φραντσέζοι στήσανε τὴν Μπουμπουλίνα εἰς τὸ τιμόνι τους!

— Πῶς τὸ 'ξεύρεις, ἂν αὐτὴ ἦνε ἡ Βουβουλίνα; ἠρώτησεν ἡ μήτηρ μου.

— Πῶς νὰ μὴν ἦναι! ἠκούσετέ νε σεῖς 'σὰν τὴν Μπουμπουλίνα ἄλλη καμμιά; Νὰ κ' ἡ περικεφαλαία της!...

Ἡ ἀγγελία τῆς ἐν Πύλῳ καταστροφῆς τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ἀφίκετο εἰς Σμύρνην πρὶν ἢ γνωσθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει· ταύτην εἶχε

φέρει ἀγγλικὸν ἐμπορικὸν πλοῖον, οὗτινος ὁ κυβερνήτης ἀνέφερεν εἰς τὸν ἐκεῖ πρόξενον τῆς Ἀγγλίας, ὅτι τὴν 8 Ὀκτωβρίου, ἐνῷ μετὰ μεσημβρίαν ἔπλεε μεταξὺ Κυθήρων καὶ Πελοποννήσου, διέκρινε κατὰ τὰ παράλια τῆς Μεσσηνίας λάμψεις μετὰ βροντῶν ὑποκώφων· καὶ ὅτι ἀπὸ πλοίου ἑλληνικοῦ, ἀποπλεύσαντος τὴν προτεραίαν ἐκ Νεοκάστρου, ἔμαθεν ὅτι οἱ συμμαχικοὶ στόλοι ἡτοιμάζοντο νὰ εἰσπλεύσωσιν ἐκεῖ τῇ ἐπαύριον. Πάραυτα αἱ πληροφορίαι αὗται ἐξεπέμφθησαν διὰ ταχυδρόμου πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτάς, βεβαιωθέντας κατόπιν καὶ ἐξ ἐπιστολῶν τῶν ναυάρχων, ὅτι αἱ λάμψεις προήρχοντο ἐκ τῆς ἀναφλέξεως τῶν πυρπολουμένων τουρκοαιγυπτιακῶν πλοίων, ἐκ τῶν ἐκρήξεών των δὲ αἱ βρονταί.

Τὸ μέγα τοῦτο συμβάν, ἐνῷ ἐνέπλησε χαρᾶς τοὺς ἀγωνιζομένους, ἰδόντας ἐν αὐτῷ τὴν ἀόρατον τοῦ Ὑψίστου χεῖρα, ἀφ'ἑτέρου κατεφόβισε τοὺς ὑποχειρίους τῶν Τούρκων χριστιανούς, βλέποντας αὐτοὺς ἐκ νέου ἐξηγριωμένους καὶ ἀπειλοῦντας σφαγήν. Κατ'ἐκείνας λοιπὸν τὰς ἡμέρας, ἰδοὺ πάλιν ὁ Μουσταφᾶς εἰς τὸν οἶκον τῶν γονέων μου. Οἱ φαιοὶ ὀφθαλμοί του ἐσπινθήριζον ὑπὸ χαρᾶς ἀκρατήτου· ἀκράτητος δὲ ἦτο καὶ ἡ ζώνη του ἡ πλατυτάτη, ἀδιακόπως περιδεομένη καὶ πάλιν πίπτουσα ἀπὸ τῆς ὀσφύος του.

— Τὰ ἐμάθετε ;

— Νὰ ἦναι ἀλήθεια, Μικέ ; Ἦλθες νὰ μᾶς εἰπῇς διὰ τὴν ἀρμάδα.

— «Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη καὶ ὁ νόμος σου **ἀλήθεια** !» ἀνακράζει· καὶ συγχρόνως ἀνυψώσας ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ τὴν κίδαριν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς του, τὴν ῥίπτει χαμαὶ ὅλαις δυνάμεσι,καὶ τὴν καταπατεῖ κορυβαντιῶν ἐπ' αὐτῆς, ὡς συμβόλου τῆς τυραννίδος.

Τοῦτο μένει κεχαραγμένον ἐν τῇ μνήμῃ μου, ὡς ἂν συνέβαινε χθές.

— Καὶ τώρα, Μικέ, τὸν ἐρωτᾷ ὁ πατήρ, τί λέγουν εἰς αὐτὰ οἱ ἐδικοί σου;

— «Ἄλαλα τὰ χείλη τῶν ἀσεβῶν·» ἀπόμειναν 'σὰν τοὺς κουφοὺς ἀσακοὺς ὅλοι τους, καὶ μόνον βράζουν μέσα τους. Μή σας μέλῃ ὅμως, καὶ ἅμα ἀκούσω τίποτε, πάλι θὰ ἔλθω νὰ σᾶς τὰ 'πῶ.

Μετὰ δύο ἡμέρας, ὁ Μουσταφᾶς ἐπανέρχεται.—Καὶ ἄλλα νέα ! μᾶς λέγει μυστηριωδῶς· οἱ Ἕλληνες ἐπέρασαν εἰς τὴν Χίο. Τώρα δὰ εἶναι ποῦ δ'ἐμπορῶ νὰ βασταχθῶ· πρέπει νὰ κάμω κάθε λογῆς τρόπο νὰ φύγω.

Τῷόντι, εἶχε φθάσει κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ Τσεσμὲ ἡ εἴδησις, ὅτι τὴν 16 Ὀκτωβρίου, ὁ στρατηγὸς Φαβιέρος, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τακτικοὺς καὶ ἀτάκτους, ἀπέβη εἰς Χίον, καί, μετὰ μάχην εὐτυχῆ, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους, κλεισθέντας εἰς τὸ φρούριον τῆς πόλεως. Συγχρόνως δὲ καὶ ὅτι ὁ Κόχραν, ἐπιβαίνων ὡραίου πολεμικοῦ πλοίου, ἡ *Ἑλλὰς* καλουμένου, εἰσέπλευσεν εἰς τὸν μεταξὺ Χίου καὶ Κρήνης πορθμόν, καὶ ἀπεβίβασε πυροβόλα ἐπὶ τῆς νήσου· ἐθρυλεῖτο δὲ καὶ ὅτι πολεμικὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἔμελλον ὅσονούπω νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης.

— Τρόπο νὰ φύγω! ἐπανελάμβανεν ὁ Μουσταφᾶς· ἀκούσετε ἀπόψε ὅλη τὴν νύκτα τί συλλογίζόυμουν. Νὰ μοῦ ἑτοιμάσετε μιὰ φορεσιὰ ἀπὸ κάνένα ναύτη φραγκοφορεμένο καὶ νὰ κυττάξετε πότε φεύγει κάνένα *πατρίδο* τσιριγώτικο. Εἰς τὸν καραβοκύρη του εἰμπορεῖτε νὰ ξεμυστηρευθῆτε... Ν' ἀφίσῃ ἕναν ἀπὸ τοὺς ναύταις του, καὶ εἰς τόπο ἐκείνου νὰ πάρῃ ἐμένα. Καθὼς εἶνε τὸ σπίτι σας ἐπάνω εἰς τὴν ἀκρογιαλιά, ἔρχομαι τὴν νύκτα ὅπου θὰ φύγῃ, καὶ μετὰ τὰ μεσάνυκτα στέλλει ὁ καραβοκύρης ἔξω τὴν βάρκα του, ἐμβαίνω εὔμορφα, εὔμορφα, καὶ κάθημαι ἀμέσως εἰς τὸ κουπί. Ἂν ἔλθουν οἱ Ἀγαρηνοὶ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸ *καΐκι*, τὴν ὥρα ποῦ θὰ σηκωθῇ εἰς τὰ πανιά, καὶ ἰδοῦν τὰ χαρτιά του, θὰ εὕρουν τοὺς ναύταις σωστούς. Ἐγὼ θὰ ξυρίσω ἐδῶ τὰ γένεια μου, θὰ μοῦ προμηθεύσετε κάμμία *περροῦκα* μὲ μαῦρα μαλλιά, θὰ βάψω καὶ τὰ φρύδια μου μαῦρα, θὰ *κατραμώσω* καὶ τὰ χέρια μου, καί, πρῶτα ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Παναγία, ὁ ἀγᾶς μου ὁ ἴδιος ἂν μὲ ἰδῇ, δὲν θὰ μὲ γνωρίσῃ μ' ἐκεῖνο τὸ *κιαφέτι*.

Ἡ φυγὴ τοῦ Μουσταφᾶ παρεσκευάσθη τάχιστα· ὁ πατὴρ ἀνεδέχθη πᾶσαν πρὸς τοῦτο φροντίδα· συγχρόνως δὲ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ στείλῃ μετ' αὐτοῦ εἰς Σῦρον καὶ ἐμὲ μετὰ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ μου, ὅπως, ἐν περιπτώσει νέων ἀνησυχιῶν καὶ κινδύνων ἐν Σμύρνῃ, ὑπάρχωσιν οἱ γονεῖς ἀπηλλαγμένοι τῆς περὶ τῶν παιδίων ἡμῶν μερίμνης. Εἰς Σῦρον εὑρίσκετο ἀποκαταστημένος ὡς ἔμπορος εἷς τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπαλλήλων τοῦ πατρός μου· εἰς τοῦτον λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ μᾶς στείλῃ ἐν συνοδίᾳ τοῦ Μουσταφᾶ.

Ἀνεχώρει μετά τινας ἡμέρας πλοῖον Κεφαλληναῖον· χάρις εἰς τὸν φιλόχριστον ζῆλον καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ πλοιάρχου, ἡ τοῦ Μουσταφᾶ λαθραία ἐπιβίβασις εὐωδόθη κατ' εὐχήν, ὡς εἶχε σχεδιασθῆ. Ἡ μεταμφίεσις τὸν εἶχε καταστήσει κωμικόν, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἀγνώριστον. Ἅμα ὡς μεταμορφωθεὶς παρουσιάσθη εἰς ἡμᾶς, ἐβάλαμεν ὅλοι τοὺς γέλωτας, καθόσον μάλιστα καὶ ἔψαλλεν εἰσερχόμενος «Χιτῶνά μοι παράσχου φωτεινόν», ἐνῷ ὁ ναυτικὸς ἐκεῖνος χιτών, ὃν εἶχε φορέσει, διεμαρτύρετο κατὰ τῆς φωτεινῆς καθαριότητος.

Ἐξήλθομεν τοῦ λιμένος αἰσίως....

Κατόπιν ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται τὰ κατὰ τὸν διάπλουν μέχρι Σύρου, τὸ μέρος ὃ ἔλαβεν ὁ Μικὲς ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τοῦ Φαβιέρου εἰς Χίον, τὴν ἐπιστροφήν του εἰς Ἑρμούπολιν καὶ τὴν αὐτόθι τελευτήν του, συμβάντα κινοῦντα καὶ εἰς ἱλαρότητα μέν, ἀλλὰ καὶ εἰς συμπάθειαν, ἐνῷ αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαι ἐν αἷς διεξάγονται τὰ κατὰ τὸν ἀληθῆ καὶ ὄχι πλαστὸν τοῦτον ἥρωα περιγράφονται ἅπασαι ἐν ἀκριβείᾳ.

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΝ

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΠΕΤΡΟΒΙΤΖ ΧΜΕΤΙΟΒΣΚΗ *

Πλοιάρχου κατὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν τῶν Ρώσων.

---

20 *Αὐγούστου* 1770, ἦλθον εἰς τὴν νῆσον Θάσον.

21 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπιλαμβάνομαι τῶν ἐργασιῶν· ἐπὶ τῇ προκυμαίᾳ ἱδρύθη μικρὸς ναύσταθμος καὶ παρ' αὐτῷ ναυπηγεῖον. Ἡ νῆσος Θάσος κεῖται παρὰ ταῖς ἀκταῖς τῆς Ῥωμυλίας, ἀρκούντως μικρὰ τὴν περιφέρειαν ἔδαφος ἔχουσα ὀρεινὸν πλῆρες παντοίων δασῶν ἐκ πίτυων ἰδίως, εὑρηνται ὅμως καὶ δρῦς, πεύκαι, πλάτανοι, συκαῖ καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων πληθὺς ἐλαιῶν καὶ λεπτοκαρυῶν.

Ἡ νῆσος αὕτη ἔχει εὐφορωτάτην γῆν διὰ δημητριακοὺς καρποὺς καίτοι πολλὰ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν σπείρουσι, προμηθευόμενοι τὸν σῖτον ἐκ Ῥωμυλίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ἀφ' ἑτέρου οἱ ἐγχώριοι ἐξάγουσιν ἔλαιον τὸ ὁποῖον παράγουσι κατὰ τὸν Δῦριον. Ἐν τῷ λιμένι ἐκείνῳ ἔνθα ἠγκυροβόλησα ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου διακρίνονται εἰσέτι τὰ ἐρείπια τῆς μεγάλης καὶ ἀπροσμαχήτου ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλεως, ἥτις ἦτο ἐκ μαρμάρου ὅλη ἐκτισμένη καὶ περιτειχισμένη ἐξ οὐκ ὀλίγων λελαξευμένων μεγάλων λίθων, τὸ ὁποῖον οὐδόλως παράδοξον, καθότι βρίθει ἡ νῆσος ἅπασα μαρμάρων, ἐκπλήσσεταί τις μόνον ἀναλογιζόμενος τὸ ὕψος εἰς ὃ μετέφερον τοὺς ὄγκους ἐκείνους ἔνθα καὶ ἐλεύθερος βάρους ἄνθρωπος μετὰ κόπου ἀνέρχεται· εἰς τὰ ἐπίπεδα δὲ ὡραιότατα τὴν φυσικὴν καλλονὴν μέρη ὑπάρχουσιν ἀρχαιότητες, τάφοι μετὰ μαρμαρίνης βάσεως καὶ πλακῶν· παρὰ τῇ πόλει πύργος καὶ λιμὴν περιεστοιχισμένος ὡσαύτως διὰ μαρμαρίνων τειχῶν.

---

* Τὸ χειρόγραφον ἡμερολόγιον τοῦ Ῥώσου τούτου πλοιάρχου 1ης τάξεως τοῦ ρωσικοῦ βασιλικοῦ ναυτικοῦ μετασχόντος της εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας κατὰ τὸ 1770-1774 καὶ ἐπιβαίνοντος τῆς φρεγάτας «Τρεῖς Ἱεράρχαι» ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ ἐν Πετρουπόλει ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ «Σοβρεμένικ» (Σύγχρονος) κατὰ τὸ 1855 ἀρ. 1 καὶ 2 ἐξ οὗ καὶ ἀρυόμεθα αὐτό. Ὡς συγκείμενον δὲ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ λεπτομεροῦς ἐκθέσεως τῶν διαφόρων μαχῶν καὶ ναυμαχιῶν ἰδίως, παραλείπομεν πάντα τὰ μὴ ἐνδιαφέροντα ἀπ' εὐθείας τὸν ἑλληνισμόν, ἀρκούμενοι εἰς τὰ περὶ Ἑλλήνων ἰδίως ἀναφερόμενα, ἅτινα θεωροῦμεν ἀρκούντως σπουδαῖα ἰδίως τὰ παρὰ τοῦ Μοσχοβίτου τούτου ἐπισυναπτόμενα ἐπίσημα ἔγγραφα, τὰς περὶ τῶν Ἑλλήνων δυσμενεῖς κρίσεις αὐτοῦ, ἃς συνεμερίζοντο τότε οἱ πλεῖστοι τῶν Ῥώσων ἐξ αὐτῆς τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης Β', ἀρχομένης ὅπως κατεδείξαμεν τοῦτο πολλάκις ἐν τῷ «Παρνασσῷ». Κ. Π.

Ἐπιστολὴ γραφεῖσα παρὰ πάντων τῶν ἐν Σμύρνῃ προξένων τῇ 21 Ἰουλίου καὶ ἐγχειρισθεῖσα τῷ κόμητι Ὀρλὸβ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῶν προξένων τῇ 25 Ἰουλίου 1770 ἔτους.

Ἡ μεγαλοψυχία μεθ' ἧς ἡ ὑμετέρα ἐκλαμπρότης ἐφέρθητε τοῖς πολυαρίθμοις ὀθωμανοῖς αἰχμαλώτοις, ἐπιδαψιλεύσαντες αὐτοῖς τοσοῦτον δαψιλῶς τὴν ἐλευθερίαν, ἐγέννησε παρ' ἡμῖν τε καὶ τῷ ἐχθρῷ τὸν θαυμασμὸν καὶ σεβασμὸν ὃν ἡ τοιαύτη διαγωγὴ προξενεῖ καὶ αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις. Ὁ τῆς Κρήτης Γιανιτζὰρ Ἀγᾶς, ὢν ὡσαύτως ἡμέτερος αἰχμάλωτος, πιστῶς ἐξεπλήρωσε τὴν ἀνατεθεῖσαν παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος παραγγελίαν πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἀνέλαβε τὴν φροντίδα νὰ δώσῃ ὑμῖν περὶ τούτου λόγον· ἡ ἀκριβὴς ἔκθεσις πάντων ἐκείνων ἅτινα εἴχετε αὐτῷ ἐμπιστευθῇ, ἔσχε τοιαύτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐνταῦθα ἀρχηγῶν, ὥστε οἱ τελευταῖοι αὐθωρεὶ διέταξαν ἡμᾶς ν' ἀποστείλωμεν τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι ἐπιτροπὴν ὅπως διαβιβάσῃ ὑμῖν λεπτομερῆ ἔκθεσιν τῶν γεγονότων ἅτινα ἐπήγασαν συνεπείᾳ τῆς ἐλθούσης ἐνταῦθα εἰδήσεως περὶ ὁλοσχεροῦς καταστροφῆς τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου. Πράγματι, εὐμενέστατε κύριε, τῇ 8 Αὐγούστου ὁ λαὸς καὶ ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐν τῇ πρώτει ἐξάψει τῶν πνευμάτων συνεπείᾳ τῆς προσβλητικῆς ταύτης διὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς εἰδήσεως, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἁπάντων οὓς συνήντησαν καθ' ὁδὸν ὧν κατέσφαξαν μέγαν ἀριθμόν, ἐξ ὧν δύο Εὐρωπαῖοι ἐπίσης ἐγένοντο θῦμα τῆς θηριωδίας τοῦ ὄχλου τούτου. Ἡ ἐκ τῆς ὀχλαγωγίας ταύτης γεννηθεῖσα ταραχὴ προὐξένησε τρόμον πᾶσι τοῖς εὐρωπαίοις· τὸ πλεῖστον τῶν ὁμοεθνῶν ἡμῶν ἐζήτησαν ἄσυλον ἐν τοῖς πλοίοις, ἕτεροι ἐκρύβησαν ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν, τὸ ἐμπόριον παντελῶς ἐνεκρώθη, τὰ καταστήματα καὶ αἱ οἰκίαι ἐκλείσθησαν καὶ ἡ κατάστασις εἰς ἣν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ἡ πόλις αὕτη περιῆλθε παριστᾷ ζωηροτάτην σκηνὴν πανωλεθρίας· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι οἱ διοικηταὶ οὐδόλως μετέσχον τῶν ἀθεμιτουργιῶν τούτων καὶ ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν καὶ δίκαιον ὀφείλομεν νὰ παρέξωμεν τῇ ἀγαθῇ αὐτῶν διαγωγῇ· εἰργάσθησαν οὐχὶ μόνον μετὰ ζήλου καὶ προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ προφανοῦς κινδύνου ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας, καὶ ἀδιαλείπτως προσεπάθουν νὰ παρέχωσι τοῖς Εὐρωπαίοις πᾶσαν δυνατὴν ἄμυναν καὶ προστασίαν συνῳδὰ ταῖς μετὰ τῆς Πύλης συνθήκαις αὐτῶν οὕτως ὥστε ἐκτὸς ἐπαίνου οὐδὲν ἕτερον δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν αὐτοῖς· ἐὰν δὲ τὰ διαβήματα αὐτῶν δὲν ἔσχον πάντοτε αἴσια ἀποτελέσματα τοῦτο ἀποδοτέον μᾶλλον τῇ ἀδυναμίᾳ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἥτις ἁπλοῦν ἴχνος κυριαρχίας ἐκέκτητο ἐπὶ τοῦ ἀτιθάσου στρατοῦ οὗ τινος τὰς κακὰς ἕξεις πολλάκις ἠναγκάζοντο νὰ ὑποφέρωσιν αὐτοὶ οὗτοι. Πρὸ ἡμερῶν τινων ἤδη, εὐμενέστατε κύριε, ἡ τάξις φρονοῦμεν ὅτι ἀποκατέστη, τὸ ἐμπόριον ἤρξατο νὰ ἀναλαμβάνῃ καὶ ἡ πίστις μεταξὺ τῶν πολιτῶν νὰ ἀναγεννᾶται· ἐν τούτοις οἱ Εὐρωπαῖοι πάντοτε κατέχονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κινδύνου ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀβεβαιότητος. Ὁ φόβος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος διοικουμένου, προξενεῖ αὐτοῖς δικαιότατον τρόμον· ἀναμφισβητήτως ἡ τρομερὰ αὕτη στιγμὴ ἔσται ἐποχὴ αἱματοχυσίας καὶ ληστείας χιλιάδων ὑπηκόων τῶν βασιλέων ἡμῶν καὶ τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν. Ἡ τρομερὰ αὕτη κατάστασις ἠνάγκασεν ἡμᾶς νὰ ἐξουσιοδοτήσωμεν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ὑπηκόων ἡμῶν νὰ ἐκθέσωσι τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς θέσεώς μας· ἐξαιτούμεθα νὰ δώσητε αὐτοῖς ἀκρόασιν, κολακευόμεθα δὲ ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι οὗτοι θέλουσι καταπείσῃ ὑμᾶς ν' ἀποσύρητε τὰ νικηφόρα ὅπλα τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως, ἥτις οὐχὶ ἐχθρικὴ χώρα ἀλλὰ μᾶλλον θεωρητέα παρ' ὑμῶν ἀποικία ἱδρυθεῖσα παρὰ διαφόρων οὐδετέρων δυνάμεων, ὧν τὸ ἐμπόριον ἡ μεγάλη Αὐτοκράτειρα δὲν θέλει καταστρέψει ἀλλ' οὐδὲ θυσιάσει τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Ἡ τύχη

ἡμῶν ἐναπόκειται εἰς τὴν ὑμετέραν ἐκλαμπρότητα καὶ ἡ μέριμνα ἧς, ὡς καταδεικνύεται ἐπελήφθητε ὑπὲρ ἡμῶν, ἀρκούντως καθησυχάζει ἡμᾶς ὅσον ἀφορᾷ τὰς μελλούσας διαταγάς σας.

Οἱ διοικηταὶ τῆς πόλεως ταύτης, εὐμενέστατε κύριε, ἀναμένουσι συνεπείᾳ τῆς ἡμετέρας διαβεβαιώσεως περὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν, τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων, οὓς ἐκρατήσατε ὡς ὁμήρους· ἐὰν ἡ παράκλησίς μου αὕτη θέλει τύχει τῆς εὐμενοῦς ὑμῶν ἀποδοχῆς καὶ θέλετε ἀπελευθερώσει μεγαλοψύχως καὶ τοὺς λοιποὺς αἰχμαλώτους, ἡ νέα αὕτη ἔνδειξις τῆς ὑμετέρας εὐσπλαγχνίας, θέλει προσάψει ὑμῖν οὐχὶ ἐλάσσονα τιμὴν αὐτῆς τῆς νίκης, ταὐτοχρόνως δὲ παρέχοντες τοῖς Ὀθωμανοῖς ὑπηρεσίαν θέλομεν ἀπολαύσει τῆς ἀσφαλείας ἡμῶν.

Ὑποκλινόμεθα εὐσεβάστως

Ἕπονται αἱ ὑπογραφαί.

Ἐπιστολὴ Σεὶδ Γανὰν, Γιανιτζὰρ Ἀγᾶ Κρήτης, ἐκ Σμύρνης πρὸς τὸν κόμητα Ὀρλὸβ γραφεῖσα τῇ 21 Ἰουλίου 1770.

Τὸ παράδειγμα τῶν μεγιστάνων τῶν πρεσβευόντων τοὺς νόμους τοῦ Μεσσία, ἐντιμότατε καὶ ἐνδοξότατε ἡμῶν φίλε στρατάρχα καὶ γενικὲ διοικητὰ τῶν ναυτικῶν τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορίας δυνάμεων, ἐκπληρῶν τὸ πρὸς σὲ καθῆκον φιλίας, σοὶ ἀναγγέλλω ὅτι ἅμα τῇ εἰς Σμύρνην αἰσίᾳ ἀφίξει ἡμῶν, ἀκολουθοῦντες τὸ θέλημά σου, ἀνηγγείλαμεν τῷ κυβερνοῦντι τὴν χώραν ταύτην διοικητῇ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄρχουσι ἐν γενικῇ συνεδριάσει πᾶν ὅ τι προφορικῶς εἶχες ἐκθέσει ἡμῖν. Εἰς ἃ ὁμοφώνως ἀπήντησαν ὅτι ὁ νόμος ἀπαγορεύει τὸν φόνον τοῦ ῥαγιᾶ ἀποτίνοντος τοὺς φόρους, τοὐναντίον δὲ διαφυλάσσει καὶ προστατεύει τὴν τιμὴν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὡς ἑαυτοῦ· ὅτι συνῳδὰ τῷ αὐτῷ νόμῳ παρέχουσι παντοίας χάριτας πᾶσι τοῖς Εὐρωπαίοις προξένοις, τοῖς ἑδρεύουσιν ἔντε τῇ πόλει ταύτῃ καὶ ταῖς πέριξ αὐτῆς χώραις, ἃς οἰκοῦσιν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν προστασίαν τοῦ ἰσχυροτάτου καὶ μεγαλοπρεπεστάτου Ἄνακτος Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν οὗτινος τὴν βασιλείαν διαφυλάξαι ὁ Κύριος μέχρι τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν Σμύρνῃ καὶ τῇ πρωτευούσῃ τῶν ἐν Ἀνατολῇ, ἐπὶ τῷ πρώτῳ ἀκούσματι τοῦ λυπηροῦ γεγονότος τὸ ὁποῖον διεδόθη τῇ κυριακῇ καὶ μεγίστης οὔσης τῆς ἐκ τῶν περιχώρων συρροῆς τοῦ ὄχλου, ἐγεννήθη ταραχὴ ἐν ᾗ ἐσφάγησαν πολλοὶ ῥαγιάδες. Ἐν περιπτώσει τοιαύτης αἱματοχυσίας καταδικαζομένης ὑπὸ τῶν ἡμετέρων νόμων, ἡ ἐντολὴ τοῦ Μωάμεθ διατάσσει ἅμα συλληφθῶσιν οἱ φονεῖς καὶ οἱ κληρονόμοι τῶν φονευθέντων αἰτήσωσιν ἱκανοποίησιν, νὰ καταδικάζωνται οἱ πρῶτοι εἰς θάνατον· νῦν ἐπῆλθεν ἡ τάξις καὶ ἡ γενικὴ ἀσφάλεια ἑδραιώθη.

Ἰδοὺ ἡ μόνη ἀπάντησις εἰς ἃ εἶχες ἡμῖν ἀναθέσει νὰ ἐκθέσωμεν καὶ περὶ ὧν ὑπεσχέθημεν νὰ σοὶ δώσωμεν λόγον.

Σεὶδ Γανὰν,
δοῦλος τοῦ Θεοῦ Γιανιτζὰρ Ἀγᾶς Κρήτης
ὑπέγραψεν ἰδιοχείρως

Ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Σμύρνῃ προξένου τῆς Πρωσσίας Ἀρνόλδου Βιελίγκου, τῇ αὐτοῦ ἐκλαμπρότητι κόμητι Ἀλεξίῳ Γρηγορίεβιτζ Ὀρλὼβ, ἐκ Σμύρνης τῇ 21 Ἰουλίου 1770 ἔτους.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφερθῶ τῇ κοινῇ ἐκείνῃ ἐπιστολῇ ἣν ἅπαντες ὁμοῦ οἱ εὑρισκόμενοι ἐνταῦθα πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι ἀποστέλλουσι τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι

μετὰ ἐπιτροπῆς, ὅπως ὑποδείξωσι τὸν κίνδυνον ἐκεῖνον ὃν διατρέχομεν· παραλείπων τὰ λυπηρὰ γεγονότα ἅτινα δύνανται νὰ συμβῶσιν ἅμα ἐμφανισθῇ ὁ Ῥωσικὸς στόλος, λαμβάνω τὴν τόλμην ὑποκλινόμενος νὰ αἰτήσω παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος νὰ μὴ προβῇ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν οἴκων καὶ οἰκογενειῶν ἡμῶν, καὶ ἐπαναλάβω τὴν αἴτησίν μου περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως, τῶν αἰχμαλώτων, τῶν ἐπὶ τοῦ παρ' ὑμῶν διοικουμένου στόλου εὑρισκομένων, καθ' ὅτι τὴν ἐλπίδα τῆς ἀσφαλείας ἡμῶν ἀναθέτομεν ἀποκλειστικῶς τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἧς ἐμφορεῖσθε· τὸ μέγα δὲ καὶ ἐξαιρετικὸν τοῦτο ἔλεος θέλει πολλαπλασιάσει τὰς θερμὰς ἡμῶν περὶ τῆς διαφυλάξεως τῆς ὑμετέρας εὐημερίας δεήσεις.

Λαμβάνων τὴν τιμὴν ὑποκλίνομαι εὐσεβάστως[1].

Γράμμα Ἑλλήνων Ἱεραρχῶν τῷ κόμητι Ὀρλώβ.

Διὰ τοῦ παρόντος κοινοῦ ἡμῶν γράμματος διαγγέλομεν θερμῶς τὰ ἑξῆς:

Ὁ Παντοδύναμος Κύριος ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ηὐδόκησε νὰ ἐπιλάμψῃ ἐν Ἀρχιπελάγει τὸ ὅπλον τοῦ ἀηττήτου τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, τουτέστιν ὁ θεοφρούρητος καὶ νικηφόρος Ρωσικὸς στόλος ὅστις κατέκαυσεν ὁλοσχερῶς ἅπαντα τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον ἀπέναντι τῆς νήσου Χίου, ἀπελευθερώσας θείᾳ ἀρωγῇ τὸ δύστηνον Ἀρχιπέλαγος τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς πανσόφου νῦν ποδηγητρίας δυνάμεως τῆς Μεγαλειοτάτης ἡμῶν αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης Ἀλεξέγιεβνας πάσης Ρωσίας καὶ τῇ ἡρωϊκῇ ὁδηγείᾳ τοῦ τε ἐκλαμπροτάτου κόμητος καὶ πληρεξουσίου στρατηγοῦ Ἀλεξίου Γρηγορίεβιτζ Ὀρλὼβ καὶ τοῦ ἀτρομήτου, ἀνδρείου, ἐξοχωτάτου ναυάρχου καὶ ἱππότου Γρηγορίου Ἀνδρέγιεβιτζ Σπυρίδοβ καὶ λοιπῶν κυρίων διοικητῶν, ἀπολαύει νῦν πλήρους ἀσφαλείας.

Τούτου ἕνεκα καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν ταῖς πέριξ νήσοις ἀρχιερατεύοντες, οὐχὶ μόνον ἡμᾶς αὐτοὺς ὁλοψύχως καὶ εἰλικρινῶς ἀφιεροῦμεν τῇ Αὐτοκρατορικῇ αὐτῆς Μεγαλειότητι, ἀλλὰ και τὸ ἐμπιστευθὲν ἡμῖν παρὰ τοῦ θεοῦ ποίμνιον, ἤτοι ἅπαντας τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς εὐέλπιδες ἀναθέτομεν τῇ προστασίᾳ τῶν πτερύγων αὐτῆς καὶ μεθ' ὅρκου ὑποσχόμεθα ἐνώπιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συνῳδὰ τῇ ὀρθοδόξῳ ἡμῶν πίστει καὶ ἀρχιερατικῇ ἀξιοπρεπείᾳ οὐχὶ μόνον νῦν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ διατελῶμεν μέχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἐν παντὶ ἀφορῶντι τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους πιστότατοι, καὶ εἰς τὰ διατάγματα τοῦ πληρεξουσίου στρατηγοῦ, ἐκλαμπροτάτου κόμητος καὶ ἐξοχοτάτου κυρίου ναυάρχου καὶ λοιπῶν διοικητῶν προθυμότατοι.

Δι' ὃ μετὰ δακρύων ἐξαιτούμεθα παρὰ τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος νὰ δεχθῇτε ὑπὸ τὴν αἰώνιον ἡμῶν προστασίαν καὶ σκέπην τὸ δύστηνον Ἀρχιπέλαγος, διατάσσοντες νὰ ὑποταχθῶμεν καὶ ἡμεῖς τῇ ἱερᾷ τῆς Ρωσίας συνόδῳ, καθ' ὅτι ἁπάσας τὰς ἐν Θεῷ ἐλπίδας ἡμῶν ἐναποθέσαμεν τῇ Ρωσικῇ Αὐτοκρατορίᾳ· εἰς ἔνδειξιν τοῦ ὁποίου ἅπαντες ἰδιοχείρως ὑπογραφόμεθα. 1771 ἔτους Φεβρουαρίου 13 ἐν Ἀρχιπελάγει.

Ταπεινὸς Ἄνθιμος, Μητροπολίτης Ἄνδρου καὶ Νάξου.
Ταπεινὸς Γαβριήλ, Ἀρχιεπίσκοπος Θήρας.
Ταπεινὸς Γρηγόριος Ἀρχιεπίσκοπος Ζέας.
Ταπεινὸς Ἰωάσαφ, Ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου.
Τοῦ πανιερωτάτου Μελετίου Ἀρχιεπισκόπου Τήνου, ἀντιπρόσωπος ἱερομόναχος Ἀθανάσιος.

1 Καὶ τὰ τρία ταῦτα ἐπίσημα ἔγγραφα ἅτινα ἐπισυνάπτει ὁ ἐν λόγῳ Μοσχοβίτης εἶνε σπουδαιότατα καθ' ὃ καταδεικνύοντα τὰ δεινὰ ἅτινα ὑπέστησαν οἱ ὅλως ἀθῷοι ἐν Σμύρνῃ ὁμο-

1 Ἰουνίου 1771. Μετὰ τοῦ ναυάρχου Γρηγορίου Ἀνδρέγλεδιτς[1] μετέβην εἰς Πάρον καὶ Ἀντίπαρον ἐν αἷς οἰκοδομαί τε καὶ ὁδοὶ ὡς ἄνω περιέγραψα ἐν ἀμφοτέραις ὑπάρχουσιν, ἐρείπια μαρμαρίνων πύργων καταστραφέντων· ἐν Πάρῳ ὑπάρχει ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου· λογίζεται ἐν Ἀρχιπελάγει διάσημος, λέγεται ὅτι ᾠκοδομήθη παρὰ τῆς Αὐτοκρατείρας Ἑλένης ἐκ μαρμάρου ἕνεκα ὅμως τῆς ἀμαθείας τῶν Ἑλλήνων τὸ μάρμαρον καλύπτεται δι᾿ ἀσβέστου, ἐσωτερικῶς δὲ πολλάκις καὶ δι᾿ εἰκόνων· ἐν τοῖς ῥηθεῖσι ναοῖς παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐπιτρέπεται ἡ ὕπαρξις ἱερῶν καὶ τῶν Δυτικῶν· οὐδεμία μεγαλοπρέπεια διότι αἱ εἰκόνες εἶνε ἐστερημέναι παντελῶς κοσμημάτων, ἡ ζωγραφικὴ χειρίστη, ἀντὶ δὲ χρυσοῦ αἱ πλεῖσται κοσμοῦνται χαλκῷ· κώδωνες ὑπάρχουσιν ὀλίγοι, ἀντικαθιστώμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ πλακῶν, ἀπαγορευομένων τῶν πρώτων ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐν Κ)πόλει κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου παραχωροῦνται τοῖς Ἕλλησι κατὰ τὴν ἑβδομάδα τοῦ Πάσχα τρεῖς μόνον ἡμέραι δι᾿ ἱεροτελεστίας, τῶν λοιπῶν ἀπαγορευομένων. Οἱ Ἕλληνες εἰσὶν ψεῦσται, σπανίως εὑρίσκει τις ἄνθρωπον λέγοντα τὴν ἀλήθειαν· αὐτοὶ οὗτοι μοὶ ἔλεγον ὅτι θεωρεῖται ὑπ᾿ αὐτῶν εἰλικρινὴς ἐκεῖνος ὅστις ἐννεάκις ψευσθῇ καὶ ἅπαξ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν.

Μετέβην καὶ εἰς τὴν Ἀντίπαρον, ἔνθα τὸ οὕτως ἀποκαλούμενον σπήλαιον, ἐπὶ τοῦ ὄρους, μαρμάρινον βαθύτατον, εἰς ὃ κατῆλθον κρατῶν ἀνημμένην λαμπάδα πεντήκοντα ὀργυιὰς διὰ κλίμακος ἐκ σχοινίου, οἱ δὲ μετ᾿ ἐμοῦ ἀξιωματικοὶ κατῆλθαν ὀργυιὰς περὶ τὰς ἑκατόν· ἐν πολλοῖς μέρεσιν ἀποστάζουσι σταγόνες ὕδατος ἀποκρυσταλλούμεναι καὶ ἀποτελοῦσαι διαφορὰν εἰδῶν καὶ χρωμάτων σχήματα περιεργότατα· ἀλλαχοῦ αἱ σταγόνες σχηματίζουσι εἶδος παραπετασμάτων καὶ ἀγαλμάτων· τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου τούτου οὐδεὶς ἄχρι τοῦδε γινώσκει, καίτοι πολλοὶ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς χάριν περιεργείας μεταβαίνουσιν ἐκεῖ, χαράττοντες ἐπὶ τῶν λίθων τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπισκέψεως· μεταξὺ αὐτῶν ἐχαράχθη καὶ τὸ ὄνομά μου.

2 *Ἀπριλ.* Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου ἐγένετο ἐπιθεώρησις τῶν Ἀλβανῶν[2] ἐξ ὧν πολλοὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε, τοὺς δὲ λοιποὺς περὶ τοὺς 1500 ἐκρατήσαμεν ὑπὸ τὸν αὐτὸν μισθὸν πρὸς 4 γρόσια τὸν μῆνα, διαιρέσαντες εἰς τέσσαρα τάγματα. Οἱ λοιποὶ Ἀλβανοὶ

γενεῖς ἡμῶν συνεπείᾳ τῆς διαβοήτου ἐκείνης εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας. Εὐτυχῶς, ὡς γνωστὸν ὁ Ὀρλὸβ ἐπείσθη ταῖς δεήσεσι ταύταις δοὺς ἀκρόασιν ἰδίως ταῖς ἀνωτέρω ἐπιστολαῖς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων δυνάμεων καὶ μὴ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τῆς Σμύρνης, καὶ οὕτω λυτρώσας τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς τοὺς δυστήνους ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ὁμογενεῖς ἡμῶν.

1 Σπυρίδοβ.

2 Ἀλβανοὺς ἐνταῦθα προδήλως ἀποκαλεῖ τοὺς Ἠπειρώτας καὶ Πελοποννησίους, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγους συμπαρέλαβε τότε ὁ Ὀρλὸβ ὅπως μεθέξωσι τῆς διασήμου ἐκείνης ἐκστρατείας. Ἐν γένει οἱ Ῥῶσοι ἀπεκάλουν τότε πολλάκις Ἀλβανοὺς τοὺς φέροντας τὴν φουστανέλλαν.

ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια οἱ δὲ ἀσθενεῖς καὶ οἱ ἐστερημένοι πόρων ὅπως ἐπιστρέψωσιν ἀπῴκησαν ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ, ἐξ οὗ πολλὰ τὰ δεινὰ, αἱ λῃστεῖαι καὶ οἱ φόνοι, πολλαπλασιάζοντες τὴν πενίαν τῶν ἐγχωρίων. Οὗτοι οἱ τελευταῖοί εἰσι γυμνοί, πειναλέοι τρέφονται διὰ χόρτου μόνον καὶ ἡ ὄψις αὐτῶν παριστᾷ ἁπλῆν σκιὰν ἀνθρωπίνην, τοὐναντίον δὲ τόσον ὀκνηροὶ καὶ οὐδεμιᾶς ἐργασίας ἄξιοι εἰσὶν ὥστε προτιμῶσι νὰ τρώγωσι χόρτον μόνον καὶ νὰ εἶναι γυμνοὶ ἢ νὰ ἐργάζωνται· πολλοὺς ἐξ αὐτῶν προσεκάλουν εἰς τὸ πλοῖον ὅπως ὑπηρετῶσιν πρὸς 4 γρόσια ἐπιμίσθιον κατὰ μῆνα· ἀλλ' εἰθισμένοι τῇ ἀργίᾳ οὐδόλως εἰργάζοντο, δι' ὃ ἠναγκαζόμην ν' ἀποπέμπω αὐτούς· δύναταί τις νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἅπασα ἡ Ἑλλὰς κατέχεται ὑπὸ ἀπεριορίστου ὀκνηρίας. Ἕνεκα δὲ τῆς μεγίστης ὑπερτιμήσεως τῶν τροφίμων οἱ Ἀλβανοὶ ὑποφέρουσι ὑπὸ πείνης, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι εἰσῆγον σῖτον ἐκ Ῥωμυλίας καὶ Πελοποννήσου καὶ λοιπῶν ὀθωμανικῶν λιμένων, νῦν δὲ ἀφ' οὗ ἀπεκλείσαμεν τοὺς ἐν λόγῳ λιμένας πάντες πάσχουσι συνεπείᾳ τῆς μεγίστης τοῦ ἄρτου ὑπερτιμήσεως.

23 8βρίου 1772. Ἅπασα ἡ ναυτικὴ μοῖρα εἰσῆλθεν εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου ἀγκυροβολήσασα ἀπέναντι τοῦ Τζεσμέ.

24 8βρίου. Διωρίσθησαν πρὸς ἅλωσιν τῆς ἄνω πόλεως, πυρπόλησιν τῶν ἀγκυροβολισμένων ἐκεῖ ἐχθρικῶν πλοίων καὶ τῆς ἐκδιώξεως τοῦ ἐχθροῦ αἱ φρεγάται «Ἀφρική», «Ἐλπίς», «Πάρος», τὸ πυρπολικὸν «Ἀστραπὴ» καὶ ἡ φρεγάτα «Κωνστάντζια» ἐφ' ἧς ἐπέβαινεν ὁ ναύαρχος Γρέϋ.

Κατὰ τὸ δοθὲν ἐκ τοῦ πλοίου «Νίκη» σύνθημα, αἱ φρεγάται καὶ τὸ πυρπολικὸν προσήλασαν τῷ φρουρίῳ τοῦ Τζεσμέ, εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα καὶ ἐπελήφθησαν τῆς καταβιβάσεως. Ἔκαμον δὲ καὶ ἀπόβασιν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀνενοχλήτως ἐκ πεντακοσίων ἐν συνόλῳ ἀνδρῶν μετὰ δύο τηλεβόλων· οἱ Ἀλβανοὶ κατέλαβον τὰ ὑψώματα, ὁ δὲ τακτικὸς στρατὸς ἐτοποθετήθη ἐν τοῖς παραλίαις μέχρις αὐτοῦ τοῦ φρουρίου.

Αἱ φρεγάται σφοδρῷ καὶ ἀκαταπαύστῳ πυρὶ ἠνάγκασαν τὸ φρούριον νὰ σιγήσῃ, καταστρέψασαι πολλὰς τῶν ἐπάλξεων· τὴν αὐτὴν τύχην φρονῶ ὅτι ὑπέστησαν καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ φρουρίου τηλεβόλα καίτοι δὲν ὑπερέβαινον τὰ ἕξ· οἱ πυροβοληταὶ ἐκρύβησαν ὄπισθεν τῶν τειχῶν καίτοι ἦσαν πολλὰ ὀλίγοι· οἱ ἐγχώριοι Ἕλληνες ἐβεβαίουν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀνήρχοντο μόλις εἰς τριάκοντα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἔνθα ἠδύναντο ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν Ῥώσων, μὴ χάνοντες οὐδεμίαν κατάλληλον εἰς τοῦτο περίστασιν, τοῦτο εἶδον ἰδίοις ὄμμασι· κατὰ τῆς λέμβου μου ἐπυροβόλουν ὄχι μόνον Ὀθωμανοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες.

25 8βρίου. Ἅπασα ἡ ναυτικὴ μοῖρα μετέβη εἰς Χίον ἀγκυροβολήσασα ὀλίγον τι ἀπωτέρω τῆς πόλεως.

26 8βρίου. Ἐστάλη ἐκ μέρους τοῦ ναυάρχου πρὸς τὸν τῆς Χίου διοικητὴν ἐπιστολή, ἧς κομιστὴς ὑπῆρξεν Ἕλλην ἐκ τῶν ἐγχωρίων· ἅμα ἐ-

πλησίασε τὸ φρούριον δύο ὑπάλληλοι ὀθωμανοὶ ἀπωθήσαντες τοὺς συνωθουμένους ἐν τῇ προκυμαίᾳ Τούρκους, παρέλαβον τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἔσπευσαν πρὸς τὸν Πασᾶ, οἱ δὲ λοιποὶ Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες ἠκολούθησαν αὐτὸν ἐκ περιεργείας· ἡ λέμβος μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν μας ἐπέστρεψεν.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶχεν οὕτω :

Ἐντιμότατε διοικητὰ τῆς νήσου Χίου.

Ἡ αὐτοῦ ἐκλαμπρότης, ὁ κόμης Ἀλέξιος Γρηγόριεβιτζ Ὀρλὸφ μὲ ἀπέστειλε μετὰ τῆς ναυτικῆς μοίρας ἐνταῦθα, διατάξας με προηγουμένως νὰ καταστρέψω τὰ μικρὰ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Τζεσμὲ πλοῖα, ἅτινα θὰ θεωρήσω δυνάμενα νὰ παρέξωσιν ὑμῖν ἀρωγήν, μετὰ ταῦτα δὲ συνῳδὰ τῇ ἐμφύτῳ αὐτῷ φιλανθρωπίᾳ, διέταξεν ὅπως πρὸ τῆς καταβομβήσεως ἐρωτήσω ὑμᾶς ἐὰν θέλετε νὰ λυτρώσητε τὴν πόλιν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας πασῶν τῶν δηώσεων καὶ καταστροφῶν, ἃς συνεπάγεται ὁ ἀγών· δύνασθε δὲ νὰ πληρώσητε χρηματικὴν ἀποζημίωσιν συνθηκολογοῦντες μετ' ἐμοῦ. Ἡ αὐτοῦ ἐκλαμπρότης ἀναλογιζόμενος τὰ πλούτη τῆς τοσοῦτον πολυανθρώπου πόλεως, κεκτημένης πολλὰ ἐργοστάσια καὶ μέγα ἐμπόριον, ἀπαιτεῖ ἓν ἑκατομμύριον γροσίων, πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς πόλεως τῆς ἀποτεφρώσεως, λεηλασίας καὶ καταστροφῆς· βλέπετε ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ εἰσὶ λίαν μέτριαι· μοὶ παρεῖχε δὲ πλήρη πληρεξουσιότητα πρὸς διεξαγωγὴν τῶν μεθ' ὑμῶν διαπραγματεύσεων, οὕτως ὥστε ἐὰν ἐπιθυμῆτε δύνασθε νὰ στείλητε πρὸς τοῦτο ἀντιπροσώπους, οἵτινες θέλουσι ἔχει πᾶσαν προστασίαν καὶ ἐπιστρέψει σῶοι καὶ ἀβλαβεῖς, πρὸ τῆς ἐνάρξεως πάσης ἐχθροπραξίας· καίτοι δὲ θεωροῦμαι ἀντίπαλος, ὡς ἰδιώτης ὅμως μένω

ὁ φίλος σας
Ναύαρχος Σαμουὴλ Γρέϊγ.*

27 8βρίου. Ὁ πλοίαρχος Κούπας συνέλαβε νύκτωρ τρεχαντήριον πλέον εἰς Τζεσμὲ καὶ μεταφέρον πολεμοφόδια. Ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ πληρώματος διετάχθημεν νὰ παραλάβωμεν τοὺς νέους ἐπὶ τῆς ναυτικῆς ἡμῶν μοίρας, ἐξ ὧν ἓξ παρέλαβον ἐγώ. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι λέγουσιν ὅτι ἐν Ἑλλησπόντῳ ἵστανται τρία πλοῖα, δύο πυρπολικὰ καί τινα ὁπλιταγωγά· δύο δὲ πλοῖα καὶ πληθὺς ὁπλιταγωγῶν ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ.

Ἐπὶ τῇ σταλείσῃ ἐπιστολῇ ἐλήφθη ἡ ἑξῆς ἀπάντησις τοῦ διοικητοῦ τῆς Χίου, ἧς κομιστὴς ὑπῆρξεν Ἕλλην ὡσαύτως.

Τοῦ ῥωσικοῦ στόλου ἐντιμότατε καὶ σεβαστότατε ναύαρχε κύριε Σαμουὴλ Γρέϋ, εὔχομαι ὑμῖν ὑγείαν.

Χθὲς ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν ὑμῶν, ἐξ ἧς ἔγνων ὅτι ἀπετεφρώσατε πάντα τὰ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Τζεσμὲ πλοῖα καὶ ἁλώσαντες τὸ φρούριον ἐκ μέρους τῆς θαλάσσης, ζητεῖτε νὰ καταστρέψητε καὶ τὴν νῆσον Χίον ἣν ὡρίσθην νὰ προστατεύω, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἔχετε διαταγὴν τοῦ κόμητος· πάντα ταῦτα ἔχουσι καλῶς καὶ τούτου ἕνεκα ἐναποθέτομεν τὴν τύχην ἡμῶν τῷ Θεῷ, ἕτοιμοι ὄντες νὰ ὑποστῶμεν τὸ πᾶν. Μοὶ γράφετε ὡσαύτως ὅτι ἐὰν θέλω νὰ σώσω τὴν πόλιν καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ παντὸς ἑτέρου ὃ συνεπάγεται ὁ ἀγών, διετάχθητε νὰ ζητήσητε ἑνὸς ἑκατομμυρίου γροσίων ἀποζημίωσιν· τοῦτο μὲ ἐκπλήσσει μεγάλως, καθ' ὅτι δὲν ὡρίσθην νὰ πωλῶ καὶ ἐξαγοράζω πόλεις· αἱ τοιαῦται ἀπαιτήσεις ἀπαρέσκουσιν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ οὐδὲν ἕτερον καταδεικνύουσιν ἢ ὅτι ζητεῖτε τὸν πόλεμον καὶ ἑπομένως ἐλπίζοντες ἐπὶ τῇ ἀρωγῇ τοῦ Θεοῦ εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ δεχθῶμεν ἡμᾶς, δι' ὃ στέλλομεν τὴν παροῦσαν, ἣν ἅμα λαβόντες πράξατε ὅ,τι θέλετε ἀποφασίσει.

Μουσταφᾶς πασᾶς βεζίρης καὶ προστάτης τῆς νήσου Χίου.

Ὁ Ἕλλην ὁ κομίσας τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴν ἀφηγεῖτο ὅτι Ὀθωμανοί τε καὶ Ἕλληνες ἁρπάσας τὰς ἀποσκευὰς αὐτῶν μετέφερον εἰς τὰ ὑπό-

* Πρβλ. τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Γρέϋ ἐν Παρνασσοῦ τόμ. Γ' σελ. 34 κἑξ. (1879).

γεια τοῦ φρουρίου, αἱ οἰκίαι καὶ τὰ ἐργοστάσια εἰσὶν ἔρημα ἐν ἑνὶ λόγῳ ὅλως ἕτοιμοι νὰ ὑποδεχθῶσιν ἡμᾶς· ἐν τῷ φρουρίῳ ὑπάρχουσιν ἄνω τῶν ὀγδοήκοντα τηλεβόλων· γιανίτσαροι ἐν τῷ φρουρίῳ ἐν συνόλῳ τριακόσιοι, πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ ἀπὸ τριακοσίους ἄνδρας οἵτινες φρουροῦσι τὰ πέριξ τῆς πόλεως ἐξ ὧν πιθανὸν νὰ εὑρεθῶσι καὶ Ἕλληνες, οὐχὶ πλείονες τῶν 1800 ἀνδρῶν τὸ ὅλον.

Ὁ ναύαρχος Γρέυγ, τυχὼν τῆς ἀπαντήσεως ταύτης τοῦ διοικητοῦ τῆς Χίου, ἐζήτησε νὰ στήσῃ ἀπέναντι τοῦ φρουρίου δύο πλοῖα, δύο φρεγάτας καὶ ἓν πυρπολικόν. Ἀναλογισθεὶς ὅμως τὴν ἰσχυρότητα τοῦ φρουρίου καὶ ὅτι ζημίαν μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν ἠδύνατο νὰ παρέξῃ ἡ κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσις, καθ' ὃ καὶ στρατιωτικὴν ἀπόβασιν ἠδυνάτει νὰ κάμῃ ἐλλείψει στρατοῦ, κατέλιπε πᾶσαν ἀπόπειραν κατά τε τοῦ φρουρίου καὶ τῆς πόλεως· ἀπετάθη δὲ τῷ κόμητι ἐξαιτούμενος νὰ σταλῶσιν αὐτῷ ῥῶσοι, ἀλβανοὶ καὶ ἓν εἰσέτι πυρπολικόν· ἐν τοιαύτῃ μόνον περιπτώσει, ἔγραφεν, ἐλπίζει ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ τῆς ἐπιχειρήσεως· ἀλλ' ὁ κόμης δὲν ἐθεώρησε κατάλληλον νὰ στείλῃ στρατὸν ἐλλείψει τοιούτου καθ' ὅτι ἅπαντες σχεδὸν ἀπεβίωσαν* οἱ δὲ ἐναπομείναντες ἦσαν ἀσθενεῖς.

26 *Ἀβρίου.* Ἡ αὐτοῦ ἐκλαμπρότης ὁ κόμης Ὀρλὸβ ἐπιβαίνων τοῦ πλοίου ὁ Ῥοστισλὰβ καὶ τῇ συνοδείᾳ ἑτέρων τεσσάρων ἀπέπλευσεν εἰς Μύκονον.

Τὸ ἔτος τοῦτο ἦτο ἥσυχον, κατὰ τὸ θέρος ἐπεπόλαζον ἄνεμοι δι' ὃ ὁ καύσων ὑπῆρξε μᾶλλον ὑποφερτός, μόνον διὰ τὸ τάγμα τοῦ Σλιουσενβούρου ἦτο ἀπευκταῖον· ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου ἀρχομένου ἀπεβίωσαν ἄνω τῶν 900 στρατιωτῶν καὶ τριάκοντα ἀξιωματικοί, καὶ νῦν εἰσέτι ἐξακολουθοῦσι θνήκοντες, ὑπερβαίνοντος ἤδη τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 1200 νεκρῶν. Ἀσθένειαι ἐπεπόλαζον διάφοροι ἐξ ὧν τυφοειδὴς πυρετὸς καὶ δυσεντερία ἰδίως.

Ἐν Κρήτῃ, Μιτυλήνῃ καὶ λοιπαῖς χώραις οἱ μωαμεθανοὶ πάσχουσιν ἐξ ἐπιδημικῆς τινος ἐμφύτου ἀσθενείας· οἱ λοιποὶ κάτοικοι ἀπομακρύνονται αὐτῶν, οἰκοῦσιν οἱ ἀσθενεῖς οὗτοι μακρὰν τῶν πόλεων εἰς τὰ ὄρη, καὶ διαιτέρας κώμας, ζῶσιν ἐξ ἐλεημοσύνης μεταξύ των νυμφεύονται, γεννῶσι τέκνα τοιαῦτα ἀσθενῆ καὶ οὕτω ἡ ἐν λόγῳ ἀσθένεια καθίσταται πατρογονική. Ἐν Ἑλλάδι οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι οἱ ἄνθρωποι τρέφονται διὰ χόρτου, οὕτω καὶ ἐν Νάξῳ συνέβη τῷ 1772 ἔτει ὅτε ἐλλείψει ἄρτου ἐπὶ τρεῖς ὁλοκλήρους μῆνας οἱ ἄνθρωποι ἔτρωγον χόρτον τὸ ὁποῖον φύεται πολλὰ ὀλίγον ἐπὶ τῶν βράχων, μὴ βλαστάνον κατὰ τὸν χειμῶνα, καιόμενον δὲ κατὰ τὸ θέρος. Ἡ νῆσος αὕτη ἦτο ἀφιερωμένη τὸ πάλαι τῷ Βάκχῳ καὶ μέχρι τοῦδε εἰσέτι διακρίνονται τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου· ἀπήντησα πολλοὺς ἐκεῖ ἀνθρώπους καὶ ἤκουσα παρ' αὐτῶν ὅτι τρέφονται

* Οὕτως ἡ πολυπαθὴς νῆσος ἐλυτρώθη τῆς Μοσχοβιτικῆς ἐκείνης ἐπιδρομῆς χάρις τῇ ἐλλείψει ἐπαρκούσης δυνάμεως.

διὰ χόρτου, παντοίου εἴδους κοχλιῶν καὶ κοχλιδίων, ἐν ἑνὶ λόγῳ τρώγουσι πᾶν τὸ προστυχὸν, ἀρκεῖ μόνον νὰ μείνωσιν ἀργοί. Ἀπήντησα Ἕλληνα, νεανίαν εἰκοσιπενταετῆ ὅστις ἐτρέφετο διὰ χόρτου, ἦτο κάτισχνος καὶ σχεδὸν γυμνός, προσεκάλεσα αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον χορηγῶν τροφοδοσίαν ἴσην τῇ τῶν ναυτῶν καὶ 2 ½ ρ. μισθὸν κατὰ μῆνα· παραμείνας ὅμως δύο μόνον ἡμερονύκτια ἐπὶ τοῦ πλοίου παρῃτήθη, προτιμήσας ἀργὸς νὰ τρώγῃ χόρτον καὶ νὰ πεινᾷ ἢ νὰ ὑποκύπτῃ εἰς ἀρχήν τινα· οἱ τοιοῦτοι δὲ εἶνε ὀλίγοι.

Ἐν Ἑλλάδι καὶ λοιπαῖς χριστιανικαῖς χώραις τῆς Ἀνατολῆς αἱ νηστεῖαι τηροῦνται ἀκριβῶς, ἡ τετάρτη καὶ παρασκευὴ αὐστηρῶς· οὐχὶ μόνον κρέας ἀλλ' οὐδὲ ἰχθύας τρώγουσιν· ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺς φόνους καὶ τὰς ληστείας οὐδόλως θεωροῦσιν αὐτὰς ἁμάρτημα· ἅμα φονεύσῃ τις τινά, τὸ ὁποῖον τιμωρεῖται κατὰ τοὺς νόμους ἡμῶν, οὐδόλως ἀπολογούμενος ὡς ἐὰν ἔπρεπε τοῦτο νὰ συμβῇ λέγει ὅτι διέπραξε τὸ ῥηθὲν ἔγκλημα διότι ἐκακοποίησαν τὸν ἀδελφὸν ἢ πατέρα αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ δικαιοτάτης ἀπολογίας ἄνευ οὐδενὸς δισταγμοῦ.

Οἱ γάμοι τελοῦνται ἐν Ἑλλάδι κατ' οἶκον, καὶ αὐτὴν δὴ τὴν τεσσαρακοστὴν (;) ὁ ἀρχιερεὺς δὲ κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ χορηγεῖν διαζύγια.

1773. Παραθέτω σημείωσιν τῶν φρεγατῶν, καταδρομικῶν, πυρπολικῶν κλπ. πολεμικῶν Ῥωσικῶν ἐν Αἰγαίῳ πελάγει πλοίων.

Φρεγάται

Βόρειος Ἀετὸς	πλοίαρχ.	Φὸν Δεβὶζ	Ἐλπὶς	Πλοίαρχ.	Κοζουλὸβ
Ἀφρικὴ	»	Ἰζβέκοβ	Τῆνος	»	Προυσέλκοβ
Ἅγ. Νικόλαος	»	Βοϊνόβιτζ	Σαλούμπαλ	»	Μουράτοβ
Ἅγ. Γεώργιος	»	Δαβίδοβ	Πάρος	»	Μιστρὸβ
Ἀφροδίτη	»	Ἀρτζιμπάσεβ	Ἀθηνᾶ	»	Δούγδαλ
Ταχυδρόμος	»	Κριβτζὸβ	Ἀρχιπέλαγ.	»	Μέλνικοβ
Σαράτοβ	»	Σίσκην	Νίκη	»	Κοζλιάτεβ
Δῆλος	»	Σκουράτοβ.			

Πλοῖα 1ης τάξεως

Ἰανουάριος	»	Μποριτοβ	Νίκη	»	Νοβοκστσόνοβ
Βσέβολοδ	»	Ῥοκσβούργ	Σαράτοβ	»	Μουλγακὸβ
Τρεῖς Ἱεράρχαι	»	Χμετλίβσκι*	Τρεῖς Ἱεράρχαι	»	Στεπάνοβ
Κόμης Ὀρλὸβ	»	Κονιάγιεβ	Ῥοστισλὰβ	»	Ἀκλὲϊ
Ἀσία	»	Τολμπούζιν	Νικηφόρος	»	Κοζλιάνινοβ
Εὐρώπη	»	Πολιβάνοβ	Ἐλπὶς Εὐημερίας		Κονιάγιεβ
Τζεσμὲς	»	Ἄνιτζκοβ			

* Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἡμερολογίου τούτου (Σ. Μ.)

Πλοῖα 2ας τάξεως.

Δόξα	πλοίαρχ.	Μάρκος Βοϊνόβιτζ
Ζκπάσνιη	»	Φεόδοροβ
Ἅγιος Παῦλος	»	*Παναγ. Ἀλεξιανὸς*
Κωνστάντζα	»	*Ἀλέξ. Ἀλεξιανὸς*
Νάξος	»	*Κορέλλης*
Βοηθὸς	»	Κελένιν
Κεραυνὸς	»	Περεπέτζιν
Τρομερὸς	»	Σηνιάβιν
Ἀστραπὴ	»	Ἠλιὴν
Ἑλλὰς	»	*Ψαρρᾶς*
Ληστὴς	»	Νικόλ. Κούζεβιτζ
Ἅγ. Νικόλαος	»	*Γεράσ. Βιτάλης*
Ἅγ. Σπυρίδων	»	*Γιάννης Παλαμάρης*
Πάτμος	»	Λεζνιὸβ
Στὺξ	»	Παλικοῦτο
Μαδόνα Καλιγᾶ.	»	*Γεράσ Καλιγᾶς*
Ἅγ. Ἀλέξιος	»	*Δζοβάνης Βαλσαμάκης*
Ἅγ. Σπυρίδων	»	*Παναγόπουλος*
Ἁγία Αἰκατερίνη	»	*Δζοβάννης Κοῦπα*
Ἁγία Αἰκατερίνη	»	Στέφανος Πόλας
Ἁγία Ἄννη	»	*Παλαμήδας*
Μαδόνα Δὲλ Μπόνα	»	*Θεόδωρ. Μουρζανάκης*
Τρεμπανούλα Μενατήλια	»	*Νικόλαος Μανδινὸς*

Πλοῖα 3ης τάξεως

Γούσεβα	πλοίαρχ.	Γούσεβ
Μαδόνα Δίνα	»	*Γρηγ. Πανᾶς*
Μαδόνα Τριπέτη	»	*Ἀναγν. Μαραγγόπουλος*
Ἀντίπαρος	»	Γεώργ. Ἀρτιτζίνα
Πολάνδρη	»	*Γιάννης Βαρβάτης*
Δογιέτζα	»	*Ἀντ. Ἀλεξιανὸς*
Ἔϊνο	»	Π. Νικολάϊεβ
Δέλιτζ Λάγο	»	*Ἕλλην Πέτρος Συμεών.*

Πλοιάρια

Ἀριθμὸς	1	Πλοίαρχ.	*Γιάννης Ἀναστασίου*
»	2	»	*Γιάννης Ψαρριανὸς*
»	3	»	*Γιάννης Δημητρίου*

Ἀριθμὸς	4	πλοίαρχ.	*Καλημέρης*
»	5	»	*Καλησπέρης*
»	6	»	*Μαραγγόπουλος*
»	7	»	*Καλημέρης*

31 *Δβρίου.* Τὰ πλοῖα «Νικηφόρος» καὶ «Ζαπασνίη» ἐπιβαίνοντος τοῦ ναυάρχου Ἐλμάνοβ μετέβησαν εἰς τὴν νῆσον Σκῦρον πρὸς συνάντησιν τῆς Γαλλικῆς φρεγάτας ἥτις ἠγκυροβολημένη οὖσα ἐν τῷ λιμένι Σκύρου καί τοι ὑπηρετοῦσα τῇ Ῥωσικῇ σημαίᾳ συνέλαβε δύο Ἑλληνικὰ πλοιάρια φέροντα φορτίον σίτου, συλλαβοῦσα τὸ πλήρωμα ὡς δῆθεν πειρατάς· ἤδη ὁ πλοίαρχος ἐζήτησε νὰ καρατομήσωσιν αὐτοὺς δι' ὃ ἐτοιμάσθη ἤδη τὸ ἰκρίωμα καὶ ὁ πέλεκυς· ἅμα ὅμως ἤρχισαν νὰ λύωσι τὰ δεσμὰ ἑνὸς τῶν ἀνωτέρω Ἑλλήνων, βλέπωνοῦτος τὸν θάνατον ἐπικείμενον ἥρπασε τὴν ἄλυσσιν καὶ ἐκτύπησε δι' αὐτῆς τὸν μᾶλλον κακοποιήσαντα αὐτὸν Γάλλον, μεθ' ὃ οἱ πέριξ αὐτοῦ ἱστάμενοι στρατιῶται ἀνύψωσαν αὐτὸν διὰ τῶν λογχῶν ῥίψαντες εἰς τὴν θάλασσαν καὶ διατάξαντος τοῦ πλοιάρχου νὰ πυροβολήσωσι κατ' αὐτοῦ· οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἔμενον ἀλυσίδετοι. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἔφερον διαβατήρια τοῦ ναυάρχου Σπυρίδοβ, τοῦ ναυάρχου Ἄρφα καὶ τῶν τῆς νήσου διοικητῶν· οἱ δημογέροντες τῆς Χίου καὶ οἱ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐκεῖ προστυχόντες ἀξιωματικοὶ πρὸς κατασκευὴν διπύρων, διαβεβαίωσαν ὅτι δὲν εἶναι πειραταὶ καὶ ὅτι τὰ διαβατήρια αὐτῶν εἶνε γνήσια· ἀλλ' ὁ πλοίαρχος μὴ ἐπιθυμῶν νὰ δώσῃ ἀκρόασιν ἔρριπτε τὰ δίαβατήρια χαμαί, ἐκφορτώσας δὲ τὸ φορτίον ἅπαν ἐπὶ τῆς φρεγάτας αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας ἔρριψεν ἀλυσιδέτους ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ ἀπῆλθεν· ἐπειδὴ δὲ ὁ ναύαρχος Ἐλμάνοβ δὲν εὗρεν ἤδη αὐτὸν ἐκεῖ ἐπέστρεψε τῇ 11 Ἰανουαρίου εἰς Μύκονον.

25 *Ἰανουαρίου.* Ἐν Μυκόνῳ ἐδόθη χορὸς ἐν ἐπὶ τούτῳ διασκευασθέντι δώμασιν· ἐκάησαν πυροτεχνήματα καὶ παρετέθη διὰ τὸν λαὸν βοῦς μετὰ χρυσῶν κεράτων, καὶ πληθὺς ἄρτων· κατὰ τὸ δεῖπνον δὲ κανονοβολισμοί.

Πάντα ταῦτα κατ' εἰσήγησιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θαλαμηπόλου Δομάσνεβ πρὸς τιμὴν τῆς Αὐτοῦ Ἐκλαμπρότητος Γρηγορίου Γρηγόριεβιτζ ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ αὐτοῦ ἑορτῇ.

Τῇ αὐτῇ κατέπλευσεν ἐξ Ἑλλησπόντου πλοῖον οὗ ἐπέβαινεν ὁ τζαούσης Μουσταφᾶς ἐκ μέρους τοῦ Καπετὰν-Πασᾶ, κομιστὴς τῇ Αὐτοῦ Ἐκλαμπρότητι ἐπιτροπῆς ἀγγελούσης τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς.

[Ἐκ τῆς Ῥωσικῆς]

Κ. Α. Παλαιολόγος.

ΜΑΡΤΙΟΣ

Εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ Μαρτίου, ἅπερ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν ἀνεκδότων δημοτικῶν ᾀσμάτων, μύθων κλπ. ἀποσπασθέντα ἔχουσιν οὕτως:

Ἦρθες, Μάρτη — καλῶς ἦρθες.
ἦρθανε τὰ χελιδόνια,
πᾶνε 'ς τὸ καλὸ τὰ χιόνια·
μύρισε τὸ καλοκαῖρι
ν ὅπου θὰ γενοῦμε ταῖρι
καὶ οἱ γονεῖς μας συμπεθέροι. —

Ὄξω, ψύλλοι, ποντικοί,
μέσα γάμος καὶ χαρά,
καὶ ἡ καλὴ ν οἰκοχυρὰ
νέθει τὸ βαμπάκι της
στρίφτοντας τἀδράχτι της.

*
* *

Τὸ Μάρτη χυλὸν ἔφαγα κουνοῦπι μή με γκιάξῃ.

Αὐτὸ λέγουσιν οἱ χωρικοὶ τὴν πρώτην Μαρτίου καθ' ἣν τρώγουσι τὸν ὡραῖον ἐκεῖνον σεμιδαλίτην χυλόν, ὃν ἑτοιμάζουσιν αἱ δέσποιναι ἢ αἱ δεσποινίδες.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν περιτίθενται περὶ τὸν πῆχυν τῆς χειρὸς ἢ περί τινα τῶν δακτύλων καὶ κλωστῆρα λαμπρόν, ὃν ὀνομάζουσι *Μάρτη*, καὶ διατηροῦσι μέχρι τοῦ Πάσχα, ὅτε ἄλλοι μὲν καίουσι κόπτοντες ἐν τῇ λαμπάδι, ἣν συνήθως ἕκαστος ἔχων ἀνάπτει τὴν στιγμὴν ἐκείνην καθ' ἣν ἀκούεται ἀντηχοῦν ἐν τῷ ναῷ τὸ πρῶτον «Χριστὸς ἀνέστη»· ἄλλοι δὲ ῥίπτουσιν εἰς φρέαρ ἢ κρήνην, καὶ ἄλλοι εἰς τὴν πυράν, παρ' ᾗ στρέφοντες ὀπτῶσι τὸν ἀμνὸν αὐτῶν διαγελώσης εὐλαβείας ἀνάπλεῳ.

Ταῦτα δὲ πάντα ποιοῦνται δοξάζοντες ὅτι ὁ μὲν χυλὸς ἀπαλλάσσει τούτους ἐκ τῆς τῶν κωνώπων ἐνοχλήσεως, ὁ δὲ κλωστὴρ προφυλάσσει τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἐκ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, καὶ ἡ καῦσις ἢ ἡ ῥῖψις αὐτοῦ ἀποβαίνει πάντοτε εἰς καλόν.

*
* *

* Πρβλ. Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων τὰ ἀντιστοιχοῦντα.

Μάρτης
γδάρτης
καὶ παλουκοκαύτης.
Τὰ παληόβοϊδα τὰ γδέρνει,
τὰ δαμάλια τὰ μαθαίνει.

Γδάρτης. Ὀνομάζεται οὕτω, διότι ἐνῷ ἀναμένομεν ἀνέφελον καὶ γλυκὺν αὐτόν, αὐτὸς αἴφνης ἐπιφαίνεται συννεφής, ἄγριος, ὀλετὴρ στροβιλίζων τε καὶ δέρων.

Παλουκοκαύτης. Ὀνομάζεται ὡσαύτως οὕτω διὰ τὸν λόγον τόνδε: Γνωστὸν ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ πρὸ πάντων οἱ ὀρεσίβιοι φροντίζουσι τὸ θέρος καὶ εἰσκομίζουσιν εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὸν χειμῶνα ξύλα. Τὰ ξύλα λοιπὸν ἐκεῖνα διαρκοῦσι μέχρι τοῦ Μαρτίου, ὅτε πλέον ἔαρ περιμένοντες δὲν μεριμνῶσι περὶ ἄλλων· ἀλλ' ἐξαίφνης ἀντὶ ἔαρ βαρὺ καὶ δεινὸν ἐπιγίγνεται χεῖμα, ἐξ οὗ πιεζόμενοι καίουσι τοὺς ἐν τῷ τοίχῳ τῶν οἰκιῶν καὶ τοῖς κήποις ἐμπεπηγότας πασσάλους. Ἐντεῦθεν τὸ *παλουκοκαύτης*, ὁ καίων δηλαδὴ τοὺς πασσάλους, οἵτινες ὑπὸ τοῦ λαοῦ λέγονται *παλούκια*.

Τὰ παληόβοϊδα τὰ γδέρνει. Τοὺς παλαιοὺς βόας ἤγουν τοὺς γέροντας δέρει, καταστρέφει τοὺς ταλαιπώρους.

Τὰ δαμάλια τὰ μαθαίνει. Τὰ δαμαλείδια μανθάνει μαραίνων τὸ σφρῖγος αὐτῶν μονονού.

*
* *

Αὐτὰ τἀνοιγοκλείσματα
Φέρνε καὶ ξεστανίσματα.

Αὐτὰ τἀνοιγοκλείσματα. Ἀνοιγοκλείσματα λέγονται αἱ διάφοροι τροπαὶ τοῦ καιροῦ, ὅστις ἤδη μὲν ἀνοίγει=λάμπει, ἤδη δὲ κλείει =νεφελοῦται.

Φέρνε (=φέρουν) καὶ ξεστανίσματα. Ἀφανίζουσι καὶ τὰ ποίμνια δηλονότι καὶ οὐδὲν ἄλλο φαίνεται ἐν ταῖς ἑαυτῶν στάναις (=μάνδραις) ἢ ὄλεθρος ὀδυνηρός, ἐρημία μακρά.

*
* *

Μάρτης εἶν' καὶ χάιδια κάνει,
πότε κλαίει, πότε γελάει.

Τοῦτο προέκυψεν ἐκ τοῦ ἑξῆς.

Μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἀποφασίσανε οἱ δώδεκα μῆνες νὰ βάνε κρασὶ 'ς ἕνα βαγένι γιὰ νὰ πίνε ὅποτε τῶν ἔχαν' ὄρεξι — ἦσαν καὶ αὐτοὶ τότε, φαίνεται, φοβεροὶ κρασοπατέρες.

Ἔτσι λοιπὸν εἶπεν ὁ Μάρτης· ἐγὼ θὰ ρίξω πρῶτα 'ς τὸ βαγένι καὶ ὕστερα ρίχνετε καὶ σεῖς.

— Καλά· σὺ ρίξε, εἶπαν οἱ ἄλλοί, καὶ ἔτσι ἔγινε. Ἔρριξεν ἐκεῖνος 'ς τὸ βαγένι μοῦστο πρῶτα καὶ ὕστερα οἱ ἄλλοι.

Ὅταν λοιπὸν ἐψήθη τὸ κρασί, εἶπε πάλιν ὁ Μάρτης: ἐγὼ ἔρριξα πρῶτα, πρῶτα θ' ἀρχίσω καὶ νὰ πίνω.

— Βέβαια, εἶπαν οἱ ἄλλοι.

Ἔτσι λοιπὸν ἐτρούπησε τὸ βαγένι 'ς τὸ κάτω μέρος καὶ ἄρχισε καὶ ἔπινε ἕως οὗ τῶπιε ὅλο καὶ δὲν ἄφησε στάλα.

Κατόπιν ἦρθε ἡ σειρὰ τοῦ Ἀπρίλη νὰ πάῃ 'ς τὸ βαγένι νὰ πιάσῃ κρασί. Παγαίνει, τὸ βρίσκει ἄδειο· θυμόνει, τὸ λέει 'ς τοὺς ἄλλους συντρόφους του. Τ' ἀκοῦνε κεῖνοι, θυμόνε, σκέπτονται τί νὰ κάνε· τέλος μένουν σύμφωνοι μεταξύ των νὰ τὸν τιμωρήσῃ ὁ Γενάρης γιὰ τὴν κατεργαριὰ πού τῶν ἔκανε.

Τὸν πιάνει λοιπὸν ὁ Γενάρης καὶ τοῦ τραβάει ἕνα ξύλο ποῦειπε *ἀμάν*, τοῦ πέρνει καὶ τὸ ὑπούργημα· ἄρχιζε δηλαδὴ πρῶτα τὸ νέον ἔτος ἀπὸ τὸ Μάρτη καὶ τόρ' ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Γενάρη. Αὐτὸ εἶνε τὸ ὑπούργημα πού τοῦ πῆρε.

Ὅταν λοιπὸν θυμᾶται τὸ παιγνίδι πού τῶν ἔφθιασε, ἤπιε τὸ κρασὶ δηλαδή, γελάει=ξεστερόνει[1]· ὅταν θυμᾶται πάλι τὸ ξύλο πῶφαγε, κλαίει =βρέχει. Αὐτὸ εἶνε τό:

Μάρτης εἶν' καὶ χάδια κάνει,
πότε κλαίει, πότε γελάει.

*
* *

Ὁ Μάρτης πεντεγεόματος καὶ πάλι πεινασμένος,

Τουτέστι πεντάκις γεύεταί τις τῆς ἡμέρας καὶ πάλιν πεινᾷ.

*
* *

Λείπει ὁ Μάρτης ἀπὸ τὴ σαρακοστή;

Αὐτὸ λέγεται ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου, ὅστις συνεχῶς καὶ αὐτοκλήτως παρευρίσκεται εἰς τὰς συναναστροφάς, εἰς τὰς τέρψεις, εἰς τὰ δεῖπνα τῶν ἄλλων.

Αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ ἐκείνων, οἵτινες ἁπανταχοῦ τυγχάνουσιν ὄντες, οἷον ἐπὶ πανηγύρεσιν, ἐπὶ γάμοις, ἐπὶ θεάμασι παντοίοις, ἐπὶ πᾶσι τέλος.

Μιχαὴλ Δελῆκος.

1 Γίνεται αἴθριος ὁ καιρός.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ. **Σαράντην Π. Οἰκονόμου** (παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεων πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**15**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**20**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τῶν ἑπτὰ ἐκδεδομένων τόμων τοῦ **Παρνασσοῦ** εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*, κειμένῳ παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Η'. — ΤΕΥΧΟΣ Γ'.
31 Μαρτίου 1884

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
Παρὰ τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον
1884

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗ*

Ἐνδιέτριψα ἐπὶ μακρὸν συζητῶν τὰ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μιλτιάδου, διότι οἱ σοφοὶ τῆς ἑσπερίας καὶ τῆς ἀρκτώας Εὐρώπης ἀνεξαιρέτως καὶ ἀνενδοιάστως δογματίζουσιν ὅτι οἱ δέκα στρατηγοί, ὡς ἀρχὴ πρὸ τῶν μηδικῶν νενομοθετημένη, καὶ κατ' ἔτος αἱρετή, ἦσαν ἐγκατεστημένοι πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Περσῶν, καὶ οὐχὶ ἕνεκα τοῦ πολέμου. Ὁ πολὺς Γρότιος λέγει. «Οἱ δέκα στρατηγοὶ μεταλλάσσοντες κατ' ἔτος εἶναι προϊὸν τοῦ πολιτεύματος τοῦ Κλεισθένους, ἐνισχυθέντος συνάμα καὶ προστατευθέντος διὰ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως» καὶ ἄλλοθι «Ὁ Μιλτιάδης ἐχρημάτισε κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἐκστρατείας τῶν Περσῶν εἷς τῶν ἐνιαυσίως ἐκλεγομένων δέκα στρατηγῶν τῆς πολιτείας, ἐκλεχθέντων ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀττικοῦ ἔτους ὀλίγον μετὰ τὸ ἡλιοστάσιον τοῦ θέρους καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Δάτις καὶ ὁ Ἱππίας εἶχον ἀποπλεύσει» (Γαλλ. μετάφρ. VI, σελ. 182. Παππαρρηγ. Α, 373). Ὁ Κούρτιος «Ὅτε ἐπέστη ἡ ἐκλογὴ τῶν στρατηγῶν διὰ τὸ γ' ἔτος τῆς 72 Ὀλυμπιάδος, ἀρχομένου τοῦ ἔτους κατὰ τὴν πανσέληνον μετὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον τὴν 27 Ἰουλίου ἔτους 490[1], οἱ πολῖται ἐξέλεξαν μεταξὺ τῶν δέκα στρατηγῶν τὸν Μιλτιάδην παρὰ τῷ Ἀριστείδῃ.» Οἱ δὲ Meier καὶ Schömann (Att.Pr. σελ.105. Lipsius 118). «Ἕως ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Κλεισθένους ὁ δῆμος ἐξέλεγε κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλῶν καὶ δέκα στρατηγούς». (Ὅρα καὶ Wachsmuth II, α σελ. 58. Ἰδίως Conr. Kubicki de Magistratu decem Strategorum a Clisthene instituto etc). Ἡ κοινῶς παραδεδεγμένη ὑπόθεσις τῆς ἐκλογῆς δέκα στρατηγῶν ὡς Ἀρχῆς νενομοθετημένης πρὸ τῶν μηδικῶν ὑπῆρξεν ἀφετηρία διαποριῶν καὶ ἀμφισβητήσεων ἀτελευτήτων. Ἂν κατὰ τὸν νόμον τοῦ Κλεισθένους οἱ στρατηγοὶ ἐχειροτονοῦντο, δὲν ἦτο λογικὸν νὰ κληροῦνται οἱ ἀνωτέραν θέσιν κατέχοντες Ἄρχοντες. Ἄρα, κατὰ Γρότιον, ὁ Ἡρόδοτος λέγων ὅτι ὁ Καλλίμαχος κυάμῳ ἔλαχε πολεμαρχέειν πλανᾶται ἀναφέρων εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν τοὺς συγχρόνους αὐτῷ θεσμούς. Κατὰ δὲ τὸν Lugebil ὁ Ἡρόδοτος ψεύδεται διηγούμενος

* Ὅρα σελ. 207.

1 Ὁ κ. Παππαρρηγόπουλος θέτει τὴν ἐκλογὴν τῶν στρατηγῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἰουνίου. Εἶναι λίαν ἀμφισβητούμενος ὁ χρόνος τῶν ἀρχαιρεσιῶν, αἱ δὲ διάφοροι περὶ τούτου γνῶμαι τῶν ἀρχαιολόγων στηρίζονται εἰς εἰκασίας μᾶλλον ἢ εἰς μαρτυρίας ἀρχαίων συγγραφέων. Κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην αἱ ἀρχαιρεσίαι ἐγίνοντο κατὰ τὴν ἐννάτην πρυτανείαν, ἤτοι μεταξὺ Μαΐου καὶ Ἰουνίου.

πράγματα ἅτινα ὁλοτελῶς ἠγνόει..—'Αντιλέγουσιν ἄλλοι ὅτι τῶν στρατηγῶν τὰ ἔργα ἀπήτουν ἰδιάζουσαν ἐμπειρίαν, καὶ λογικὸν ἦτο νὰ ἐκλέγωνται οἱ στρατηγοὶ ἐνῷ οἱ Ἄρχοντες ἐκληροῦντο. — Καὶ μήπως, ἐπαναλαμβάνουσιν ἄλλοι, ὁ Πολέμαρχος δὲν εἶχε θέσιν ἀνωτέραν τῶν στρατηγῶν κ. λ.; Αἱ ἀμφισβητήσεις αὗται δὲν στηρίζονται ἐπὶ ἀντιφάσεων, ἢ πεπλανημένων μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων. Κατ' αὐτὰς ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως τῶν 'Αρχῶν ἦτον ἀρχαιότερος τῶν Μηδικῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἐπὶ τῶν Μηδικῶν νενομοθετημένη 'Αρχὴ ἐνιαυσία τῶν Στρατηγῶν. Αἱ τότε ἐπὶ τοῦ στρατοῦ τεταγμέναι 'Αρχαὶ ἦσαν ὁ Πολέμαρχος, οἱ Ταξίαρχοι, οἱ Λοχαγοί, οἱ Ἵππαρχοι, οἱ Φύλαρχοι. 'Εν ἐκτάκτῳ δὲ περιστάσει πολέμου δυσχεροῦς ἡ διεξαγωγὴ αὐτοῦ ἀνετίθετο εἰς ἕνα ἢ πλείονας στρατηγοὺς ἐκλεγομένους ὑπὸ τοῦ δήμου. Οὕτω δὲ ἐκ τῶν πρώτων μέτρων, ἅτινα οἱ 'Αθηναῖοι ἔλαβον πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Περσῶν, ἦτον ἡ ἐκλογὴ δέκα στρατηγῶν, ἑνὸς ἐξ ἑκάστης φυλῆς,[1] καὶ τοῦτο κατὰ λέξιν σημαίνει ἡ φράσις τοῦ 'Ηροδότου «'Αθηναῖοι δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα ἐβοήθεον καὶ αὐτοὶ ἐς τὸν Μαραθῶνα, ἦγον δὲ σφέας στρατηγοὶ δέκα, τῶν ὁ δέκατος ἦν Μιλτιάδης». Οὗτοι δὲν ἦσαν οἱ δέκα ἤδη προκεχειροτονημένοι καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐγκαταστημένοι, ὅπερ ἐδηλοῦτο διὰ τῆς φράσεως, ἦγον σφέας οἱ δέκα στρατηγοί, τῶν δέκατος ἦν Μιλτιάδης — ἦσαν οἱ τότε χειροτονηθέντες ἐπὶ τοῦ ἐφισταμένου πολέμου. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Πλουτάρχου γράφοντος ἐν 'Αριστείδ. ε. «'Επεὶ δὲ Δᾶτις. . . εἰς Μαραθῶνα παντὶ τῷ στόλῳ κατέσχε, καὶ τὴν χώραν ἐπόρθει, *τῶν δέκα καθεστώτων ἐπὶ τὸν πόλεμον στρατηγῶν* μέγιστον μὲν εἶχεν ἀξίωμα Μιλτιάδης κτλ.» Σαφεστέρα δὲ εἶναι ἡ φράσις τοῦ Κορν. Νέπωτος «Hoc tumultu Athenienses permoti. . . domi creant decem praetores, qui exercitui praeessent, in eis Miltiadem.» 'Εν τῷ κινδύνῳ τούτῳ οἱ 'Αθηναῖοι. . . ἐκλέγουσι δέκα στρατηγούς, ἄρχοντας τοῦ στρατοῦ, ἐν οἷς τὸν Μιλτιάδην.» Τί δὲ ἀποδεικνύει ἡ ἐκλογὴ δέκα στρατηγῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Μιλτιάδου; Δὲν ἐνέσκηψεν ἐν 'Αθήναις κατάπληξις ἐπὶ τῇ προσορμίσει τοῦ περσικοῦ στόλου εἰς Μαραθῶνα. Πρὸ δεκαετίας εἶχον οἱ 'Αθηναῖοι κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μ. Βασιλέως διὰ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν Σάρδεων· πρὸ πενταετίας ὁ Μιλτιάδης φεύγων τὴν ἐκδίκησιν τῶν Περσῶν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Χερσονήσου εἰς 'Αθήνας. Πρὸ ἑνὸς ἔτους οἱ 'Αθηναῖοι, ἀκολουθοῦντες τὸ κατὰ τῶν βαρβάρων μῖσος τοῦ Μιλτιάδου, προεκάλεσαν τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἠρνήθησαν γῆν καὶ ὕδωρ εἰς τοὺς πρέσβεις τοῦ Δαρείου. 'Ο Μιλτιάδης ὡς ὁ σημαιοφόρος τῆς ἀντιστάσεως καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν «ἦν εὐδοκιμέων παρὰ 'Αθηναίοισι.» 'Ως τοιοῦτος ἐξελέγη στρα-

1 Εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, ὅτε κατέστη τακτικὴ κατ' ἔτος αἱρετὴ 'Αρχή, πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἐξελέγοντο οἱ δέκα στρατηγοὶ ἐξ ἁπάντων 'Αθηναίων, εἰς ἕνα δὲ ἢ πλείονας συνάμα ἀνετίθετο ἰδίως ἡ διεξαγωγὴ τῆς ἐκστρατείας (στρατηγὸς ὁ ἐπὶ τοῦ πολέμου).

τηγὸς ἔχων τὸ μέγιστον ἀξίωμα, καὶ ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἀποδεικνύει τὴν ἐπίμονον ἀπόφασιν τῶν Ἀθηναίων εἰς πόλεμον. Ἐπὶ τούτῳ ἡ ἐκλογὴ τῶν δέκα στρατηγῶν καὶ ἡ ἀποστολὴ μυρίων μαχητῶν εἰς Μαραθῶνα. Ἀλλὰ βεβαίως οὔτε τῶν ὁπλιτῶν ἡ στρατολογία, οὔτε τῶν στρατηγῶν ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο μετὰ τὴν προσόρμισιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου εἰς Μαραθῶνα. Δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀγνοῶσιν οἱ ἐν Ἀθήναις τὸν ἀνδραποδισμὸν καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τῆς πόλεως τῶν Ναξίων, τὴν φυγὴν τῶν Δηλίων, τὸν περίπλουν τοῦ περσικοῦ στόλου εἰς τὰς νήσους, τέλος τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἐρετρίας, ἔνθα οἱ Πέρσαι διέτριψαν ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας περίπου. Λογικῶς κρίνοντες ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τοὐλάχιστον ἀφ' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι ἔμαθον ὅτι ὁ ἐχθρικὸς στόλος ἔπλεε διευθυνόμενος πρὸς τὴν Κέων καὶ τὸ Σούνιον, παρεσκευάσθησαν ὅπως ἐμποδίσωσι τὴν ἀπόβασιν τῶν Περσῶν ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς, καὶ τοὐλάχιστον ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου εἰς Μαραθῶνα οἱ ὁπλῖται τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν δέκα στρατηγῶν ἦσαν ἕτοιμοι ὅπως δράμωσιν εἰς τὸ μέρος τῆς εἰσβολῆς τῶν πολεμίων· ἔδραμον δὲ εἰς Μαραθῶνα ἅμα τῇ προσορμίσει τοῦ στόλου «Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα, ἐβοήθεον καὶ αὐτοὶ ἐς τὸν Μαραθῶνα.»

Πλὴν τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Ἀριστείδου δὲν διακρίνεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ὄνομα ἄλλου τινὸς ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Ἀριστ: ε'. ἀναφέρει τὸν Θεμιστοκλέα ὡς ἀγωνισάμενον ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὡς στρατηγοῦντα τῆς φυλῆς αὐτοῦ. Ἂν ἦτον ἐκ τῶν δέκα ὁ Πλούταρχος δὲν ἤθελε τὸ παραλείπει ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Θεμιστοκλέους· ἐν δὲ τοῖς ἑλλ: παραλλ: μνημονεύει ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν τὸν Κυναίγειρον, Πολύζηλον, Καλλίμαχον, καὶ Μιλτιάδην. Περὶ Ξανθίππου οὐδεὶς γίνεται λόγος. Καθ' ὅλους τοὺς ἀρχαίους ἱστορικούς, πάντων προέχων τότε ἐν Ἀθήναις, καὶ ὡς ἔμπειρος περὶ τὸν πόλεμον, καὶ ὡς συνετὸς πολιτικός, ἦτον ὁ Μιλτιάδης.

Εἶναι ἀμφίβολον ἂν οἱ ὁπλῖται συνεποσοῦντο εἰς δέκα χιλιάδας ἀκριβῶς, ἢ εἰς ἐννέα, καθὼς ἀναφέρουν ὁ Σουΐδας, ὁ Παυσανίας, καὶ ὁ Νέπως συναριθμῶν εἰς τὰς 10000 καὶ τοὺς Πλαταιεῖς. Πλὴν τῶν ἄλλων, τοὺς ὁποίους σημειοῖ ὁ Κούρτιος, καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς ἑλλ. παραλλ. ἀναφέρει ἐννάκις χιλίους ὁπλίτας. Ἀλλ' ἴσως ὁ ἀριθμὸς αὐξάνεται παρ' ἄλλοις προστιθεμένων τῶν ἀξιωματικῶν, καὶ τῶν ἀκολούθων τοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ τῶν ὑπηρετῶν ἢ δούλων. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἄξιον λεπτομεροῦς ἐξακριβώσεως, ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ ἀριθμοῦ. Ὁ V. Campe ἀπορεῖ διατί δέκα μόνον χιλιάδες Ἀθηναίων παρῆσαν εἰς Μαραθῶνα, ἐνῷ ἡ Ἀττικὴ παρεῖχε στρατὸν πολὺ ἀνώτερον, καὶ ἐκ μόνων τῶν κληρούχων τῆς Χαλκίδος τέσσαρες χιλιάδες πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶχον ἐπανέλθει ἐν Ὠρωπῷ. Εἰκάζει ἐκ τούτου ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο οὐχὶ τὴν δεκάτην ἀπὸ τῆς ἀπο-

βάσεως τῶν Περσῶν ἀλλὰ πολὺ πρότερον ἐπιτεθέντων τούτων κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων προτοῦ συναχθῇ ἅπας ὁ Ἑλληνικὸς στρατός. Δὲν μοὶ φαίνεται βάσιμος ἡ ἀπορία καὶ ἡ λύσις αὐτῆς, διότι ὁπλίτας, γεγυμνασμένους καὶ ἀποτελοῦντας τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ στρατοῦ, δὲν εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι πολὺ πλειοτέρους τῶν 12 χιλιάδων, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἠδύναντο νὰ ἀφίσωσιν ἀπροστάτευτα τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς χώρας τὰ ὁποῖα ἠδύνατο συγχρόνως ὁ ἐχθρὸς νὰ προσβάλῃ, ὡς τὸν Ὠροπόν, τὸν Ἀραφῆνα, τὸ Φάληρον, ἰδίως τὸ ἄστυ, ἔνθα ἔπρεπε νὰ μένῃ φρουρὰ ἀρκοῦσα πρὸς ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας, καὶ ὅπως δράμῃ ὅπου ἄλλοθι ἐπαρουσιάζετο ἀνάγκη

Πρὶν ἢ ἐξέλθωσι τῆς πόλεως οἱ στρατηγοὶ ἀπέστειλαν τὸν ταχυδρόμον Φειδιππίδην εἰς Σπάρτην καλοῦντες τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς βοήθειαν· εἰσὶ δὲ γνωστὰ ἥ τε ὁδοιπορία τοῦ ταχυδρόμου, καὶ ἡ ἀπάντησις τῶν Σπαρτιατῶν. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ κήρυκος ἐκ μέρους οὐχὶ τοῦ δήμου, ἀλλὰ τῶν στρατηγῶν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓν ἔτι τεκμήριον τῆς ἐκτάκτου ἐξουσίας αὐτῶν ὡς αὐτοκρατόρων κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου.

Ὁ Γρότιος καὶ τούτῳ ἑπόμενος ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος δέχονται ὅτι οἱ στρατηγοὶ δὲν ἐξῆλθον τῆς πόλεως εἰμὴ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Φειδιππίδου, ἤτοι μετὰ τὴν πέμπτην ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρότιος ἀνευρίσκει εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Νέπωτος ὅτι μετὰ τὴν ἀπάντησιν τῶν Σπαρτιατῶν ἐγένετο ἐν τῇ πόλει συμβούλιον, ἐν ᾧ οἱ στρατηγοὶ διεφώνησαν ἂν ἔπρεπε νὰ ἀντεπεξέλθωσιν κατὰ τῶν Περσῶν, ἢ νὰ ὀχυρωθῶσιν ἐν τῷ ἄστει, καὶ παραδέχεται τὴν μαρτυρίαν τοῦ ῥωμαίου ὡς μᾶλλον ἀξιόπιστον τῆς τοῦ Ἡροδότου. Ὁ Γρότιος στηρίζει τὴν γνώμην αὐτοῦ εἰς τὸν λόγον ὅτι προτοῦ ἐξέλθωσι τῆς πόλεως οἱ στρατηγοὶ ὤφειλον ν' ἀποφασίσωσιν περὶ τοῦ πολέμου, ἢ περὶ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ ἄστεως. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Κ. Νέπωτος δὲν βεβαιοῦται ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ ν' ἀπαντήσωσι τοὺς Πέρσας εἰς Μαραθῶνα ἐγένετο μετὰ τὴν ἐκ Σπάρτης ἐπάνοδον τοῦ Φειδιππίδου. Ἀκολουθοῦντες τὸν ῥωμαῖον βιογράφον ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἅμα τῇ εἰδήσει τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου ἐγένετο ἐν τῷ ἄστει μεταξὺ τῶν στρατηγῶν συζήτησις ἂν ὤφειλον ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀποβαίνοντα, ἢ νὰ ὀχυρωθῶσιν ἐντὸς τῆς πόλεως· ἀπεφασίσθη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μιλτιάδου ἡ ἔξοδος, καὶ συγχρόνως ἀπεστάλη ὁ Φειδιππίδης εἰς Σπάρτην. Κατὰ τὴν διήγησιν ὅμως τοῦ Ἡροδότου οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἕτοιμοι ὅπως ἐξέλθωσι· μαθόντες οἱ Στρατηγοὶ ἐν τῷ ἄστει τὴν προσόρμισιν τοῦ στόλου ἀπέστειλον τὸν Φειδιππίδην καὶ ἀμέως ἔδραμον εἰς Μαραθῶνα· ἐν δὲ τῷ στρατοπέδῳ ἠγέρθη μεταξὺ τῶν στρατηγῶν ἡ διαφωνία. α'Ἀθηναίοισι δὲ τεταγμένοισι ἐν τεμένεϊ Ἡρακλέος ἐπῆλθον βοηθέοντες Πλαταιέες πανδημεί.. Τοῖσοι δὲ Ἀθηναίων στρατηγοῖσι ἐγίνοντο δίχα αἱ γνῶμαι, τῶν μὲν οὐκ ἐώντων·

συμβαλέειν, ὀλίγους γὰρ εἶναι στρατιᾷ τῇ Μήδων συμβαλέειν, τῶν δὲ καὶ Μιλτιάδεω κελευόντων». Τεθέντος ὅτι ἡ διαφωνία τῶν στρατηγῶν ἠγέρθη ἐν Μαραθῶνι, εἰς τί ἄρα περιεστρέφετο; Ἡ ἄμυνα ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεως; προϋποτίθησι τὴν γνωμάτευσιν τοῦ νὰ ἐπανέλθῃ ὁ στρατὸς εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ τότε διατί νὰ ἐξέλθῃ; ἐρωτᾷ ὁ V. Campe (de pugna Marathonea σελ. 30). Ἡ ἀπορία ἦτο λογικὴ καὶ βάσιμος, ἐὰν ἐδεχόμεθα κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Νέπωτος ὅτι ἐγένετο συμβούλιον ἐντὸς τῆς πόλεως. Εἶναι ὅμως λογικώτερον καὶ συνεπέστερον νὰ δεχθῶμεν τὴν διήγησιν τοῦ Ἡροδότου· τὸ μέν, διότι ἐὰν τοιοῦτο ζήτημα ἐγεννᾶτο πρὸ τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν ἁρμόδιος ἵν' ἀποφασίσῃ ἦτον ὁ δῆμος αὐτός, μᾶλλον ἢ οἱ στρατηγοί, τὸ δὲ διότι ἀφοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν τὸν πόλεμον, ἐπὶ τούτῳ ἐκλέξαντες τοὺς δέκα στρατηγούς, δὲν ἦτο συνεπὲς καὶ συνετὸν νὰ συζητῶσι περὶ ἀμύνης καὶ ὀχυρώσεως τῆς πόλεως μετὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν Περσῶν, ἀφίνοντες τὴν Ἀττικὴν ὅλην, καὶ αὐτὴν τὴν ναυτικήν των δύναμιν, εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐχθροῦ. Τιθεμένου δὲ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ὅτι ἡ διαφωνία ἠγέρθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἀντικείμενον τῆς συζητήσεως ἦτον οὐχὶ ἂν ἔπρεπε νὰ πολεμήσωσιν ἢ νὰ ὀχυρωθῶσιν ἐν τῷ ἄστει, ἀλλ' ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιτεθῶσιν, ἢ νὰ τηρήσωσιν θέσιν ἀμυντικὴν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Ἰκαρίας, ἅτινα εἶχον ἤδη ὀχυρώσει στρατοπεδεύσαντες ἐπ' αὐτῶν. Οἱ Πέρσαι ἀποβιβασθέντες εἰς Μαραθῶνα ἔπρεπε διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης νὰ προελάσωσιν εἰς τὰ μεσόγαια τῆς Ἀττικῆς, καὶ καταλληλοτέρα θέσις πρὸς ἀμυντικὸν πόλεμον δὲν ὑπῆρχε παρὰ τὰ στενὰ καὶ τοὺς λόφους μεταξὺ θαλάσσης καὶ Προβαλίνθου, ἢ Βρανᾶ καὶ Σταμάτας. Ἀλλ' ἡ λύσις τοῦ προκειμένου σχετίζεται μετὰ τοῦ ἑτέρου ζητήματος, ὁποία ἦτον ἡ στιγμὴ τὴν ὁποίαν ὁ Μιλτιάδης ἐξελέξατο πρὸς ἐπίθεσιν, ἐφ' οὗ γενήσεται λόγος μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς μάχης.

Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι ἐν συμβουλίῳ πολεμικῷ (κατὰ τοὺς μὲν ἐν τῇ πόλει κατ' ἄλλους δὲ ἐν τῷ στρατοπέδῳ), προέκυψεν ἡ διαφωνία τῶν στρατηγῶν πέντε κατά, καὶ τεσσάρων ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Μιλτιάδου, ἐν δὲ τῇ ἰσοψηφίᾳ ὁ Πολέμαρχος προσετέθη εἰς τὴν τοῦ Μιλτιάδου πεισθεὶς παρὰ τούτου. Ὁ Lugebil δεχόμενος ὅτι τὸ συμβούλιον συνεκροτήθη ἐν Μαραθῶνι, ἐπιφέρει ὅτι ὁ διάλογος τοῦ Μιλτιάδου μετὰ τοῦ Καλλιμάχου δὲν ἐγένετο ἐπισήμως, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρὸ τῆς συγκροτήσεως τοῦ συμβουλίου· ἐξάγει δὲ τοῦτο ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ἡροδότου «πρὸς τοῦτον (τὸν Καλλίμαχον) *ἐλθών* (ὁ Μιλτιάδης)». Βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὰς διηγήσεις τοῦ τε Ἡροδότου καὶ τοῦ Νέπωτος οἱ στρατηγοὶ διῃρέθησαν εἰς δύο γνώμας, οὐχὶ ὅτι διεφώνησαν ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ οἷον ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐννοεῖται. Ἐπιμένει ὅμως διὰ μακρῶν ὁ καθηγητὴς τῆς Πετρουπόλεως ἑρμηνεύων τὴν φράσιν τοῦ Ἡροδότου «τὸ παλαιὸν Ἀθηναῖοι ὁμόψηφον τὸν Πολέμαρχον ἐποιεῦντο τοῖσι στρατηγοῖσι» ὅπως ἀπο-

κρούσῃ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ Πολέμαρχος ἦτον *ἰσόψηφος*, ἐξ οὗ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ἰσόβαθμος ἢ ἰσότιμος τοῖς στρατηγοῖς. Ὁ Lugebil προλαμβάνει διὰ τούτου ἵν' ἀποδείξῃ ἐν τοῖς ἑπομένοις ὅτι ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἀρχηγίαν ἐπὶ τῆς μάχης. Ἀλλ' εἰς λόγον τῆς διαφωνίας τῶν Στρατηγῶν ἡ φράσις τοῦ Ἡροδότου ταύτην ἔχει τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ Πολέμαρχος εἶχε τότε ψῆφον μετὰ τῶν στρατηγῶν, ἐνῷ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ἱστορικοῦ τὰ τῆς στρατολογίας καὶ τοῦ πολέμου ἦσαν ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἀνατεθειμένα, περιορισθείσης τῆς ἐξουσίας τοῦ Πολεμάρχου εἰς ἔργα καθαρῶς πολιτικά. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Μιλτιάδου συμπεραίνει ὁ Γρότιος ὅτι ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν ὑπερισχύουσαν ψῆφον ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ ὡς προϊστάμενος αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Lugebil ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν γνώμην τοῦ Σχοίμαν, ἀλλὰ τοιοῦτο τι δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ἡροδότου. Διαιρεθέντων τῶν δέκα στρατηγῶν, πέντε ἦσαν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Μιλτιάδου, καὶ ἰσάριθμοι ἦσαν κατ' αὐτῆς. Ἡ ψῆφος ἄρα τοῦ Πολεμάρχου καθίστατο ἀποφασιστική, οὐχὶ ὡς ἔχουσα πλειοτέραν ἀξίαν τῆς τῶν στρατηγῶν, ἀλλὰ καθόσον συνετέλει εἰς τὴν πλειοψηφίαν. Ἡ διαφωνία τῶν στρατηγῶν κατὰ τὸν Γρότιον, προῆλθεν ἐν μέρει ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῶν Σπαρτιατῶν, ὁ δὲ κ. Παπαρρηγόπουλος θετικώτερον ἀποφαίνεται ὅτι τὸ συμβούλιον, ἐν ᾧ ἐξεδηλώθη ἡ διαίρεσις τῶν στρατηγῶν, ἐγένετο μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Φειδιππίδου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν λέγει ὁ Ἡρόδοτος· φαίνεται μάλιστα ἀναιρούμενον ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν λόγων τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ.

Διὰ τῆς προσθήκης τοῦ πολεμάρχου εἰς τὴν γνώμην τοῦ Μιλτιάδου ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ μάχη ἐν Μαραθῶνι, καὶ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον οἱ στρατηγοὶ «τῶν ἡ γνώμη ἔφερε συμβαλέειν, ὡς ἑκάστου αὐτῶν ἐγένετο πρυτανηΐη τῆς ἡμέρης Μιλτιάδῃ παρεδίδοσαν· ὁ δὲ δεκόμενος οὔτι κω συμβολὴν ἐποιέετο, πρίν γε δὴ αὐτοῦ πρυτανηΐη ἐγένετο. Ὡς δὲ ἐς ἐκεῖνον περιῆλθε, ἐνθαῦτα δὴ ἐτάσσοντο ὧδε Ἀθηναῖοι ὡς συμβαλέοντες, τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρεος ἡγέετο ὁ Πολέμαρχος Καλλίμαχος· ὁ γὰρ νόμος τότε εἶχε οὕτω τοῖσι Ἀθηναίοισι τὸν Πολέμαρχον ἔχειν κέρας τὸ δεξιόν· ἡγεομένου δὲ τούτου ἐξεδέκοντο ὡς ἀριθμέοντο αἱ φυλαί, ἐχόμεναι ἀλλήλων· τελευταῖοι δὲ ἐτάσσοντο, ἔχοντες τὸ εὐώνυμον κέρας, Πλαταιέες». Ἐντεῦθεν ἄρχεται ὁ δεινότερος ἀγὼν τοῦ ῥώσου ἀκαδημαϊκοῦ ὅπως ἀποδείξῃ ἀνώτερον ἀρχηγὸν τῶν Ἀθηναίων τὸν Καλλίμαχον, καὶ ὑποτασσόμενον αὐτῷ τὸν Μιλτιάδην. Ἐκ τῶν προηγουμένων ἐπικαλεῖται τοὺς λόγους τοῦ στρατηγοῦ πρὸς τὸν Πολέμαρχον «ἐν σοὶ νῦν ἐστὶ ἢ καταδουλῶσαι Ἀθήνας ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα» κτλ. Αὐτὸ τοῦτο, λέγει ὁ σοφὸς ἑλληνιστής, εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς τὸν Εὐρυβιάδην. Ἀλλὰ ἡ θέσις τούτου ὡς ἀρχηγοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἦτο πάντη διάφορος τοῦ Καλλιμάχου. Ὁ Καλλίμαχος

κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Μιλτιάδου ἔσωζε τὰς Ἀθήνας διὰ τῆς ψήφου αὐτοῦ, καίτοι ἐχούσης ἀξίαν ἴσην πρὸς τὴν τῶν στρατηγῶν. Ἤθελον ὑπερβῆ πολὺ τὰ ὅρια τῆς μελέτης μου ἀκολουθῶν τὸν Lugebil εἰς τὴν ἐκτενῆ διατριβὴν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ θέματος αὐτοῦ, ὅτι ὁ Πολέμαρχος ἦτον ὁ ἀνώτερος ἀρχηγός, ἐπὶ τῷ λόγῳ του ὅτι αὐτὸς ἦγε τὸ δεξιὸν κέρας. Ἐξ ὅλων τῶν μαρτυριῶν, τὰς ὁποίας ἀναφέρει, τοῦτο μόνον ἀληθῶς βεβαιοῦται, ὅτι ἡ θέσις τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἦτο τιμητική, ὅτε δὲ παρετάσσοντο διαφόρων πολιτειῶν στρατοί, ἀντεποιοῦντο τὸ δεξιὸν κέρας οἱ ἀξιοῦντες τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου τί ἐσήμαινεν ἡ πρυτανεία τῶν στρατηγῶν ἐναλλασσομένη καθ'ἑκάστην ἡμέραν, ἐὰν εἶχε τὴν ἀρχηγίαν ὁ Πολέμαρχος; Πῶς ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ἐξηγεῖται τὸ δικαίωμα τοῦ Μιλτιάδου ἵν' ἀναβάλῃ τὴν μάχην εἰς τὴν ἡμέραν τῆς πρυτανείας αὐτοῦ; Ἐὰν ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν ἀρχηγίαν, ἢ κατὰ τὸ νῦν λεγόμενον τὸ γενικὸν πρόσταγμα, πῶς ἠδύνατο ἐν τῇ γραφῇ τῆς ποικίλης στοᾶς ὁ Πολύγνωτος νὰ παριστᾷ οὐχὶ τὸν Καλλίμαχον, ἀλλὰ τὸν Μιλτιάδην «τὴν χεῖρα ἐκτετακότα ὡς τότε ἔτυχε τοῖς στρατιώταις παρακελευόμενος, ἦν γὰρ ἐν τῇ ποικίλῃ στοᾷ γεγραμμένος ὁ Μιλτιάδης ἐκτείνων τὴν χεῖρα καὶ ὑποδεικνὺς τοῖς Ἕλλησι τοὺς βαρβάρους λέγων ὁρμᾶν κατ' αὐτῶν»; Ὁ Πολέμαρχος διοικῶν τὸ δεξιὸν κέρας εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγάς του κατὰ τὴν μάχην τοὺς στρατηγοὺς τῶν φυλῶν, αἵτινες ἦσαν τεταγμέναι εἰς τὸ δεξιόν· ἀλλ' ἡ ἀρχηγία, ἢ κατὰ τὴν σημερινὴν ἔκφρασιν τὸ γενικὸν πρόσταγμα ἀνῆκεν εἰς τὸν πρυτανεύοντα στρατηγόν, καὶ οὗτος ἦν ὁ Μιλτιάδης. Παρέσχεν ὅμως ἀφορμὴν εἰς ἔριδας ἡ ἑρμηνεία τῆς φράσεως «ἡγεομένου δὲ τούτου (τοῦ Πολεμάρχου) ἐξεδέκοντο ὡς ἠριθμέοντο αἱ φυλαὶ ἐχόμεναι ἀλλήλων». Ὁ Lange ἀναφέρων τὸ «ἡγεομένου αὐτοῦ» εἰς τὴν φυλὴν εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ Καλλίμαχος, δέχεται ὅτι ἕνεκα τῆς ἡγεμονίας τούτου ἵστατο ἡ Αἰαντὶς πρώτη εἰς τὸ δεξιὸν κέρας. Τοῦτο φαίνεται βεβαιούμενον καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Πλουτάρχου (Συμπ. προβ. Α'. 10,3)· ὅτι ὁ Καλλίμαχος ἀνῆκεν εἰς τὴν Αἰαντίδα. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὁ Πολέμαρχος ἵστατο εἰς τὸ δεξιὸν κέρας ἐκ δικαιώματος τῆς θέσεως αὐτοῦ ὡς Ἄρχοντος, καὶ οὐχὶ ὡς ἀνήκοντος εἰς τὴν πρώτην ταχθεῖσαν φυλήν. Ὀρθότερον τὸ «ἡγεομένου τούτου», ὡς ἀπόλυτος γενικὴ ἑρμηνεύεται ὅτι ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Πολεμάρχου ἵσταντο αἱ φυλαὶ αἱ ταχθεῖσαι εἰς τὸ δεξιὸν κέρας. Ἂν πρώτη ἐτάσσετο ἡ Αἰαντὶς καὶ εἰς ταύτην ἀνῆκεν ὁ Καλλίμαχος, τοῦτο ἦτον ὅλως τυχαῖον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ Πολεμάρχου. Ὁ Lugebil ὅμως ἐπιμένων εἰς τὸ ν' ἀποδείξῃ τὸν Μιλτιάδην διατελοῦντα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Πολεμάρχου εὑρίσκει ἀντιτασσόμενον εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μιλτιάδης εἶχε τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας καὶ πρώτη ἐτάσσετο εἰς τὸ δεξιὸν ἡ πρυτανεύουσα φυλή, ἐνῷ ὁ Μιλτιάδης, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀνῆκεν εἰς τὸν δῆμον

Λακιαδῶν τῆς Οἰνηΐδος φυλῆς ("Ορα Πλουτ. Κιμ. δ', καὶ Meier de gentil. σελ. 48) τὴν δυσχέρειαν δὲ ταύτην ἐξομαλύνει βεβαιῶν ἐξ ἰδίας εἰκασίας ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἀνῆκεν εἰς τὴν Αἰαντίδα. Ἀλλ' ὅμως ὅτι ὁ Μιλτιάδης δὲν ἀνῆκεν εἰς ταύτην βεβαιοῦται, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν Συμπ: προβλ. Α 10. μόνον τὸν Καλλίμαχον μνημονεύοντος ὡς ὄντα ἐκ τῆς φυλῆς ἐκείνης. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τῆς παρατάξεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ φυλάς, ὡς *ἠριθμέοντο* περιστρέφεται εἰς ἀδιέξοδον κύκλον ἀμφισβητήσεων παρὰ τοῖς νεωτέροις.

Γνωστὸν ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπρυτάνευεν ἀνὰ μία τῶν δέκα φυλῶν ἐπὶ 36 ἢ 39 ἡμέρας, διαδεχόμεναι ἀλλήλας κατὰ τὴν ἐπὶ Κλεισθένους ὁρισθεῖσαν σειράν, ἥτις ἔμεινεν ἀμετάβλητος ἐφ' ὅσον καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλῶν, καὶ κατὰ τὴν ἑπομένην τάξιν 1) Ἐρεχθηΐς, 2) Αἰγηΐς, 3) Πανδιονίς, 4) Λεοντίς, 5) Ἀκαμαντίς, 6) Οἰνηΐς, 7) Κεκροπίς, 8) Ἱπποθοωντίς, 9) Αἰαντίς, καὶ 10) Ἀντιοχίς. Λοιπὸν τὸ «ὡς ἠριθμέοντο αἱ φυλαὶ ἐχόμεναι ἀλλήλων» ἐξηγεῖται κατὰ λέξιν ὅτι ἑκάστης φυλῆς οἱ ὁπλῖται ἐτάχθησαν κατὰ τὴν σειρὰν τῶν φυλῶν, καὶ μετὰ τὴν πρώτην ταχθεῖσαν εἰς τὸ δεξιὸν εἵποντο αἱ λοιπαὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἑκάστης μέχρι τῆς δεκάτης, μεθ' ἣν τὸ ἀριστερὸν κέρας κατέλαβον οἱ Πλαταιεῖς. Ἀλλὰ μένει τὸ ζήτημα τίς ἦτον ἡ πρώτη ταχθεῖσα εἰς τὸ δεξιόν; Ἂν ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν κατὰ τοὺς Grote καὶ Lugebil, ἡ πρώτη ταχθεῖσα ἦτον ἡ Αἰαντίς, διότι εἰς ταύτην ἀνῆκεν ὁ Καλλίμαχος. Ἀλλ' ἄν, ὡς βεβαιοῖ ὁ Ἡρόδοτος, ἡ μάχη συνήφθη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου πρώτη ἐτάχθη ἡ φυλὴ τούτου Οἰνηΐς. Ἡ τάξις τῆς πρυτανείας εἶχεν ἀρχίσει πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς μάχης, διότι καὶ οἱ μετὰ τοῦ Μιλτιάδου ὁμόψηφοι παρεχώρουν εἰς αὐτὸν τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας, ἄρα ἐτάχθη πρώτη ἡ φυλὴ ἥτις εἶχε τὴν σειρὰν τῆς πρυτανείας, κατά τινας ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐξ Ἀθηνῶν, πόσαι δὲ ἡμέραι εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐξόδου μέχρι τῆς μάχης ἀμφισβητεῖται. Τοιοῦτος ὁ κύκλος τῶν ἀποριῶν καὶ τῆς συζητήσεως.

Κατὰ τὴν μόνιμον σειρὰν τῆς ἀριθμήσεως τῶν φυλῶν ἔπρεπε νὰ ταχθῇ πρώτη μὲν ἡ Ἐρεχθηΐς, ἐννάτη δὲ ἡ Αἰαντίς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βοιαχίου, ἡ Αἰαντὶς ἐτάχθη πρώτη, διότι τοῦτο βεβαιοῖ ὁ Πλούταρχος ἐν Συμπ. προβλ. Ἐκ τούτου ἐξάγει ὁ σοφὸς γερμανὸς ὅτι κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι παράταξιν δὲν ἐτηρήθη ἡ μόνιμος σειρὰ τῆς ἀριθμήσεως τῶν φυλῶν, ἀλλ' ὡς δι' ἄλλας ὑπηρεσίας ἐγίνετο κατ' ἔτος διὰ κλήρου κατάταξις ἢ ἀρίθμησις τῶν φυλῶν, αὕτη ἡ ἐτησία κλήρωσις ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ μάχῃ παράταξιν τῶν φυλῶν, ἔλαχε δὲ κατὰ τὴν κλήρωσιν τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸν πρῶτον ἀριθμὸν ἡ Αἰαντίς. Τὴν δόξαν ταύτην ἐξήγησεν ὁ Βοίκχιος ἐν δυσὶ διατριβαῖς αὐτοῦ, ὧν ἡ τελευταία περὶ τῶν

κύκλων τῆς σελήνης παρ' Ἕλλησιν ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς jahrb. f. class. phil. καὶ ἐν χωριστῷ φυλλαδίῳ ἐν ἔτει 1855[1].

Ἔκτοτε οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων παρεδέχθησαν ἄνευ συζητήσεως, ὅτι πρώτη κατὰ τὴν μάχην παρετάχθη ἡ Αἰαντίς. Ἡ γνώμη αὕτη ἀναιρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου βεβαιοῦντος ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἀνέβαλε τὴν μάχην μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἦτον ἡ σειρὰ τῆς πρυτανείας αὐτοῦ· ἀφοῦ δὲ εἶναι, ὡς ἐρρέθη, βεβαιωμένον ὅτι ὁ Μιλτιάδης δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν Αἰαντίδα, ἄρα ἐτάχθη οὐχὶ αὕτη πρώτη, ἀλλ' ἡ Οἰνηΐς. Δὲν ἦτο μὲν αὕτη πρώτη ὡς ἠριθμέοντο αἱ φυλαί, ἂν ἡ σειρὰ ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς μάχης, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἦναι πρώτη ἂν ἡ ἀρίθμησις ἤρχιζεν πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω. Ἐσημειώθη ἀνωτέρω ὅτι δὲν καταλέγεται πρώτη ἡ Αἰαντὶς ἕνεκα τοῦ Πολεμάρχου, διότι ὁ Πολέμαρχος διώκει τὸ κέρας, καὶ οὐχὶ τὴν φυλὴν τῆς ὁποίας προΐστατο ἴδιος στρατηγός· ἐὰν δὲ οὗτος δὲν εἶχε τὴν σειρὰν τῆς πρυτανείας, ἄρα οὐδ' ἡ φυλὴ εἰς ἣν ὁ στρατηγὸς ἀνῆκεν. Ἐξετάσωμεν λοιπὸν τοὺς λόγους, ἐφ' ὧν ὁ Βοίκχιος στηρίζει τὴν γνώμην αὐτοῦ.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἔχει ὡς πρώτην ἀφετηρίαν καὶ κυρίαν βάσιν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι ἐτάχθη πρώτη ἡ Αἰαντίς, καὶ ἐκ τοῦ διδομένου τούτου συνάγει ὅτι ἐγένετο ἐτησία κλήρωσις καθ' ἣν ἔλαχε τὸν πρῶτον ἀριθμὸν ἡ Αἰαντίς. Εἶναι ὅμως οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι ἀρκούντως βεβαιωμένοι; Μόνη μαρτυρία τοῦ ὅτι ἐτάχθη ἡ Αἰαντὶς πρώτη εἶναι τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου ἐν Συμποσ. πρβλ. Α, 10, 3. «Γλαυκίας δὲ ὁ ῥήτωρ καὶ τὸ δεξιὸν κέρας Αἰαντίδαις τῆς ἐν Μαραθῶνι παρατάξεως ἀποδοθῆναι ταῖς Αἰσχύλου εἰς τὴν μεθορίαν ἐλεγείαις ἐπιστοῦτο». Ὁ Πλούταρχος δὲν τὸ ἀνέγνωσε, δὲν τὸ βεβαιοῖ. Εἰς τὸ συμπόσιον, τὸ ὁποῖον ὁ Φιλόπαππος ἔδιδε, μεταξὺ χαριεντισμῶν καὶ ἐγκωμίων ὑπὲρ τῆς Αἰαντίδος φυλῆς, ὁ ῥήτωρ Γλαυκίας ἐβεβαίου ὅτι ὁ Αἰσχύλος εἶπε ποῦ ὅτι ἐτάχθησαν οἱ Αἰαντίδαι εἰς τὸ δεξιὸν κέρας. Ἡ μαρτυρία εἶναι λίαν ἀμφίβολος καὶ βεβαιοῖ μὲν ὅτι ἡ Αἰαντὶς ἐτάχθη εἰς τὸ δεξιὸν ἀλλ' οὐχὶ πρώτη. Τοῦτο ὑποθέτων ὡς βέβαιον ὁ Βοίκχιος ἐξηγεῖ διὰ τῆς ἑτέρας ὑποθέσεως ὅτι ὅπως λάχῃ ἡ Αἰαντὶς πρώτη ἐγένετο κλήρωσις κατ' ἔτος· ἐνῷ οὐδὲ τοιαύτη ἐτησία κλήρωσις βεβαιοῦται ἐξ ἀρχαίας τινὸς μαρτυρίας. Ὁ Βοίκχιος ἐπιμαρτύρεται ὅτι εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Φιλοπάππου, τὸ ὁποῖον περιγράφει ὡς προείρηται ὁ Πλούταρχος «ὁ Μάρκος προέβαλεν ὅτι Νεάνθης ὁ Κυζικηνὸς λέγει ὅτι τῇ Αἰαντίδι φυλῇ γέρας ὑπῆρχε τὸ μὴ κρίνεσθαι τὸν αὐτῆς χορὸν ἔσχατον». Ἀλλὰ καὶ οἱ συμποσιάζοντες αὐτοὶ ἀμφίβαλλον περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ λόγου τοῦ Κλεάνθους. Ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Δημοσθένους Μειδ. 13. «Ἐπειδὴ γὰρ οὐ καθεστηκότος χορηγοῦ τῇ Πανδιονίδι φυλῇ τρίτον ἔτος τουτί, παρούσης δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ᾗ τὸν

1 Κατατεταγμένον μετὰ τῶν βοηθ. τῆς ἱστορ. ὑπ' ἀρ 471 τῆς Ἐθν. Βιβλιοθ.

Ἄρχοντα ἐπικληροῦν ὁ νόμος τοῖς χοροῖς τοὺς αὐλητὰς κελεύει» φαίνεται ὅτι κατ' ἔτος ἐγίνετο ἡ κλήρωσις τῶν χορῶν κατὰ φυλάς. Ἀλλ' ἀρά γε ἡ κλήρωσις αὕτη μετέβαλε τὴν τάξιν τῆς πρυτανείας τῶν φυλῶν ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ αὐτῶν προνόμια ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐν μάχῃ παράταξιν τοῦ στρατοῦ; Οὐδὲ ὁ Βοίκχιος βεβαιοῖ τοῦτο. Ὥστε ἡ δόξα, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Παππαρρηγόπουλος ἀκολουθεῖ, ὅτι «αἱ φυλαὶ ἐτάχθησαν καθ' ὃν ἔλαβον τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀριθμόν· διότι κατὰ πᾶν ἔτος ὡρίζετο διὰ κλήρου ἡ σειρὰ ἑκάστης φυλῆς, καὶ κατὰ τὴν σειρὰν ταύτην ἐτάσσοντο εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις» εἶναι ὑπόθεσις στερουμένη βάσεως ἱστορικῆς. Δὲν ὑπάρχει δὲ λόγος ὅπως δυσπιστήσωμεν εἰς τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἡροδότου, ἢ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν φράσιν αὐτοῦ ἄλλην ἔννοιαν, εἰμὴ ὅτι αἱ φυλαὶ ἐτάχθησαν ἀκολουθοῦσαι ἐκ τοῦ δεξιοῦ πρὸς τὸ ἀριστερὸν τὴν σειρὰν τοῦ ἀριθμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τοῦ Κλεισθένους διαρκῶς καθ' ὅλα τὰ ἔτη καὶ καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις ἐτήρουν. Ποία δὲ ἐτάχθη πρώτη; Βεβαίως ἐκείνη εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης πρυτανεύων στρατηγός. Καὶ ἐὰν ἐπιστοῦτο ὅτι εἶχε προνόμιόν τι κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν φυλῶν ἡ Αἰαντίς, ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἐτάχθη πρώτη ἀναιρεῖται ἐκ τῆς σαφοῦς καὶ ἀναμφιλέκτου μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου, ὅτι ἕκαστος τῶν στρατηγῶν εἶχε τὴν πρυτανείαν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐναλλάξ. Τὸ ὅτι δὲ ὁ Πολέμαρχος ἡγεῖτο τοῦ δεξιοῦ κέρατος δὲν σημαίνει ὅτι ἡ φυλὴ εἰς ἣν ἀνῆκεν ἐτάχθη πρώτη, καίτοι μὴ ἔχουσα, ἢ διότι εἶχε τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας.

Τὸ μᾶλλον ἄξιον λόγου ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων, ἐφ' ὧν ὁ Βοίκχιος, καὶ κατόπιν τούτου πάντες οἱ νεώτεροι ἱστορικοί, στηρίζουσι τὴν δόξαν ὅτι ἐγένετο ἐτησία κλήρωσις τῆς τάξεως τῶν φυλῶν εἶναι τὸ παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν Ἀριστ. ε' ἀναφερόμενον ὅτι «ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης ἠγωνίσαντο λαμπρῶς τεταγμένοι παρ' ἀλλήλοις ἀνήκοντες ὁ μὲν εἰς τὴν Λεοντίδα ὁ δὲ εἰς τὴν Ἀντιοχίδα φυλήν.» Ὡς ἴδομεν ἡ μὲν Λεοντὶς ἠριθμεῖτο ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φυλῶν τετάρτη, ἡ δὲ Ἀντιοχὶς δεκάτη· δὲν ἠδύναντο ἄρα νὰ ὦσι παρατεταγμέναι παρ' ἀλλήλαις, εἰμὴ ἐὰν ἐξ ἄλλης κληρώσεως εἶχε μεταβληθῇ ἡ μόνιμος ἀρίθμησις τῶν φυλῶν. Εἶναι ὅμως ἄξιον σημειώσεως ὅτι οὔτε ὁ Ἡρόδοτος, οὔτε ἄλλος τις τῶν ἀρχαίων, οὔτε αὐτὸς ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀναφέρει τὸν Θεμιστοκλέα ὡς παρευρεθέντα κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην· ἦτο δὲ ἀπίθανον νὰ μὴ σημειωθῇ που ἐν τοῖς πολλοῖς ἀπομνημονεύμασι τῶν ἀρχαίων τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἠρίστευσε κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Φαίνεται πιθανώτερον ὅτι ὁ Πλούταρχος, ἂν αὐτὸς δὲν ἔπλασε, ἀνεξελέγκτως καὶ ἀκρίτως παρεδέχθη ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀριστείδου φήμην ἀβάσιμον περὶ τῆς ἀριστείας τοῦ Θεμιστοκλέους κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πρὸς πίστωσιν τῶν ἀνεκδότων τὰ ὁποῖα ὁ βιογράφος συν-

έλεξεν εἰς λόγον τῆς ἁμίλλης τοῦ στρατηγοῦ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ ἐπισήμων συμπολιτῶν. Ὅπως δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος αὐτὸς ἐν Θεμιστ. γ'. διηγῆται ὅτι «ὁ Θεμιστοκλῆς *νέος ὢν ἔτι* τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης πρὸς τοὺς βαρβάρους γενομένης..... ἔλεγεν ὡς καθεύδειν αὐτὸν οὐκ ἐῴη τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον» φαίνεται μᾶλλον ἀποδεχόμενος ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἕνεκα τῆς νεανικῆς αὐτοῦ ἡλικίας δὲν συμμετέσχε τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Μὴ ὑπάρχοντος ἄλλοθεν βεβαιωμένου ὅτι ἡ Λεοντὶς παρετάχθη παρὰ τὴν Ἀντιοχίδα φυλὴν δὲν ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι παράταξιν μετεβλήθη ἡ ἀρίθμησις τῶν φυλῶν, πολὺ δ' ἧττον ὅτι ἐγίνετο κατ' ἔτος κλήρωσις ὁρίζουσα τὸν ἀριθμὸν τῆς παρατάξεως αὐτῶν. Ἡ εἰκασία τοῦ Βοικχίου ὅτι ἡ Αἰαντὶς ἐτάχθη πρώτη διότι πρυτανευούσης αὐτῆς ἐψηφίσθη ἡ ἔξοδος τῶν στρατηγῶν ἐκ τῆς πόλεως, οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχει, διότι οὔτε ψήφισμα τοιοῦτο μνημονεύεταί που παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὔτε, ὡς ὁ Γρότιος παρατηρεῖ ὀρθῶς, συμβιβάζεται πρὸς τὸν χρόνον τῶν λοιπῶν περιστάσεων τῆς μάχης ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν ἐπὶ τῆς πρυτανείας τῆς Αἰαντίδος φυλῆς. Ἡ ἀλληλοδιάδοχος καθ' ἑκάστην πρυτανεία τῶν δέκα στρατηγῶν οὐδεμίαν εἶχεν ἔννοιαν καὶ σημασίαν, ἂν ὁ πρυτανεύων στρατηγὸς δὲν εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς μάχης. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ τῆς φυλῆς αὐτοῦ, καὶ ἂν ὁ πρυτανεύων στρατηγὸς ἐτάσσετο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς παρατάξεως, ἐξ ἀνάγκης παρετάσσετο πρώτη εἰς τὸ δεξιὸν ἡ φυλὴ εἰς ἣν ἀνῆκε. Ὁ Κούρτιος εὐλόγως ἀντιτάσσεται εἰς τὴν γνώμην τοῦ Γροτίου ὅτι ἡ Αἰαντὶς ἐτάχθη πρώτη διότι ἀνῆκεν εἰς αὐτὴν ὁ δῆμος Μαραθῶνος, ἔνθα ἡ μάχη συνήφθη. Ἡ σύμπτωσις αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ τὴν σειρὰν τῆς πρυτανείας τῶν στρατηγῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἕτερος λόγος τοῦ Γροτίου, τὸν ὁποῖον ἐγκρίνει ὁ Κούρτιος, ὅτι ἡ Αἰαντὶς προὐτιμήθη πάσης ἄλλης κατὰ τὴν παράταξιν ἕνεκα τῆς θέσεως τοῦ Πολεμάρχου καταπίπτει διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον ὅτι διοικητὴς τῆς Αἰαντίδος καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς κατὰ τὴν μάχην προΐστατο, οὐχὶ ὁ Πολέμαρχος, ἀλλ' ὁ στρατηγὸς τῆς φυλῆς. Ὁ Πολέμαρχος ἔχων τὴν διοίκησιν τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἵστατο εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἀσχέτως πρὸς τὴν τῆς Αἰαντίδος εἰς ἣν ἀνῆκεν ὡς πολίτης. Βεβαίου λοιπὸν ὄντος ἐξ ὅλων τῶν ἀρχαίων πληροφοριῶν, συμφωνουσῶν μετὰ τοῦ Ἡροδότου, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης ἡ πρυτανεία ἀνῆκεν εἰς τὸν Μιλτιάδην, στρατηγοῦντα τῆς Οἰνηΐδος, πρέπει νὰ δεχθῶμεν καὶ ὅτι αὕτη ἐτάχθη πρώτη. Ἀλλ' ἡμέρα τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου, ἤτοι ἡμέρα τῆς μάχης δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἡ δεκάτη ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐξ Ἀθηνῶν ὡς δέχεται ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος (στ: σελ. 376). Τὸ ζήτημα εἶναι πολὺ σπουδαῖον ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῶν ἀλλεπαλλήλων γεγονότων τῆς προπαρασκευῆς καὶ

τῆς μάχης. Ὅτι αὕτη ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν δεκάτην ἀπὸ τῆς ἐξόδου δέχονταί οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίζουσιν οἱ μὲν τοὺς χρονολογικοὺς ὑπολογισμούς των οἱ δὲ τὰς περὶ τῆς μάχης εἰκασίας αὐτῶν. Ἐὰν δὲ ἦτο βέβαιον τοῦτο, ἡ πρυτανεία κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης ἀνῆκεν εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς Ἀντιοχίδος, ὅστις ἦτον ὁ Ἀριστείδης· οὔτε εἰς τὸν τῆς Αἰαντίδος, οὔτε εἰς τὸν Μιλτιάδην. Ἡ ὑπόθεσις λοιπὸν ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο τῇ δεκάτῃ ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἀναμφιλέκτους πληροφορίας τοῦ Ἡροδότου, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ οὐδεμιᾶς μαρτυρίας ἀρχαίας στηρίζεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ σειρὰ τῆς πρυτανείας ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν· οὐδὲ παρά τινος τῶν ἀρχαίων ὁρίζεται τίς ἦτον ἡ ἡμέρα αὕτη.

Ἰσχυρίσθην ἐν τοῖς πρόσθεν ὅτι οἱ δέκα στρατηγοὶ ἐξελέγησαν οὐχὶ κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας τοῦ ἔτους, ἀλλ' ἐκτάκτως ὡς αὐτοκράτορες ἐπὶ τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ ἐκλογὴ αὐτῶν βεβαίως δὲν ἐγένετο μετὰ ἢ κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι ἄφιξιν τοῦ ἐχθροῦ. Προειδοποιημένοι οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι ὁ Περσικὸς στόλος ἔπλεε πρὸς τὴν Εὐβοϊκὸν κόλπον παρεσκευάσθησαν ἔκτοτε πρὸς ἄμυναν, καὶ ἐὰν ἡ ἐκλογὴ τῶν στρατηγῶν δὲν ἐγένετο κατὰ τὴν κυρίαν ἐκκλησίαν τῆς πρώτης Μεταγειτνιῶνος ἱσταμένου, (διότι τὴν 17 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἐγένετο ἡ μάχη, ὡς θέλομεν ἴδει) πολὺ πιθανῶς κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην ἀνετέθη εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἡ πληρεξουσιότης πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν τῆς ἀμύνης· ὥστε τὴν δευτέραν τοῦ μηνός, ἀκριβῶς δεκαὲξ ἡμέρας πρὸ τῆς μάχης, ὅτε οἱ Πέρσαι προσέβαλον τὰ παράλια, καὶ τὴν πόλιν τῆς Ἐρετρίας, οἱ στρατηγοὶ ἀνέλαβον τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἕκαστος δὲ ἀνελάμβανε καθ' ἑκάστην τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας. Ἀπὸ τῆς δευτέρας λοιπὸν τοῦ Μεταγειτνιῶνος ὑπολογίζοντες τὴν σειρὰν τῆς πρυτανείας εὑρίσκομεν ὅτι τῇ δεκάτῃ ἑβδόμῃ, ἡμέρᾳ τῆς μάχης, συνέπιπτεν ἡ πρυτανεία τῆς Οἰνηΐδος, ἕκτης εἰς τὸν κατάλογον τῶν δέκα φυλῶν. Ὅτι πρὸ τῆς ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξόδου οἱ στρατηγοὶ ἀνέλαβον τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν ἐξουσίαν ἐνδείκνυσιν ἡ ἀποστολὴ τοῦ κήρυκος πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ὑπ' αὐτῶν τῶν στρατηγῶν, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἡμέρα τῆς ἐξόδου ἐκ τῆς πόλεως δὲν ἀναφέρεται παρὰ τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ ὁ προσδιορισμὸς αὐτῆς δὲν ἔχει πλέον σχέσιν πρὸς τὸν τῆς ἡμέρας τῆς μάχης. Παρὰ τοῦ Ἡροδότου ἐμάθομεν ὅτι ὁ Φειδιππίδης ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν τῶν Σπαρτιατῶν τῇ ἐννάτῃ τοῦ Καρνείου, ὅστις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Μεταγειτνιῶνα τῶν Ἀθηναίων, ἀναχωρήσας δ' ἐξ Ἀθηνῶν ὁ ἡμεροδρόμος ἔφθασε δευτεραῖος εἰς Σπάρτην· δυνάμεθα λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Φειδιππίδης ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν ὀγδόην ἢ τὴν ἑβδόμην τοῦ Μεταγειτνιῶνος, καθ' ἣν οἱ στρατηγοὶ δὲν εἶχον ἐξέλθει τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐξῆλθον ἅμα τῇ εἰδήσει τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου ἐν Μαραθῶνι, τῆς ὁποίας ἐπίσης ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν, πρέ-

πει ὅμως νὰ θέσωμεν ὕστερον τῆς 7 Μεταγειτνιῶνος. Ἀπεπλανήθησάν τινες εἰς τὴν γνώμην ὅτι ἡ μάχη συνήφθη τῇ 10 μετὰ τὴν ἔξοδον ἡμέρᾳ ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ἡροδότου «ἦγον τοὺς Ἀθηναίους στρατηγοὶ δέκα τῶν ὁ *δέκατος ἦν Μιλτιάδης*.» ἑρμηνεύσαντες ὅτι δέκατος ἦτον ὁ Μιλτιάδης κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἡγεμονίας, καὶ ἐπειδὴ ἡ μάχη συνήφθη ἐπὶ τῆς πρυτανείας αὐτοῦ ἄρα ἡ ἡμέρα αὕτη ἦτον ἡ δεκάτη ἀπὸ τῆς ἐξόδου. Ἀλλ' ἡ φράσις τῶν ὁ δέκατος ἦν Μιλτιάδης σημαίνει ἁπλῶς ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἦν εἷς ἐκ τῶν δέκα, καθὼς ὁ Πλούταρχος λέγει «ἔτι δὲ Ἀριστείδης μὲν ἐν Μαραθῶνι δέκατος ἦν στρατηγός» (Συγκ. Ἀριστ: Κατ: 6) Ἡ ἡμέρα λοιπὸν τῆς μάχης συμπίπτει μετὰ τῆς 16 πρυτανείας ἤτοι τῆς ἐπανόδου τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου ἀπὸ τῆς δευτέρας Μεταγειτνιῶνος ἱσταμένου.

Ὅτι ἡμέρα τῆς μάχης ἦτον ἡ 17 Μεταγειτνιῶνος, ἢ τοῦ Καρνείου μηνὸς δὲν λέγει ῥητῶς ὁ Ἡρόδοτος, ἢ ἄλλος ἐκ τῶν ἀρχαίων. Καθ' Ἡρόδοτον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπήντησάν τῷ Φειδιππίδῃ «ἔαδε μὲν (αὐτοῖς) βοηθέειν Ἀθηναίοισι, ἀδύνατα δέ σφι ἦν τὸ παραυτίκα ποιέειν ταῦτα, οὐ βουλομένοισι λύειν τὸν νόμον· ἦν γὰρ ἱσταμένου τοῦ μηνὸς ἐννάτη, ἐννάτῃ δὲ οὐκ ἐξελεύσεσθαι ἔφασαν μὴ οὐ πλήρεος ἐόντος τοῦ κύκλου· οὗτοι μὲν νῦν τὴν πανσέληνον ἔμενον.» Ἡ φράσις τοῦ Ἡροδότου ἐνταῦθα εἶναι ἀόριστος, καί τινες τῶν νεωτέρων ἐξέλαβον ὅτι καθ' Ἡρόδοτον οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐδέποτε ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσωσι πρὸ τῆς πανσελήνου· ὅπερ διαψεύδεται ἐκ τῆς ἱστορίας. Ἀλλ' ἐξ ἄλλων ἀρχαίων μαρτυριῶν βεβαιοῦται ὅτι ὁ μὴν καθ' ὃν δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἐκστρατεύωσι πρὸ τῆς πανσελήνου ἦτον ὁ Καρνεῖος, ἕνεκα τῶν ἑορτῶν. Οὕτως ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς ἐν Ζ 206 λέγει «Τούτους μὲν ἀμφὶ Λεωνίδαν πρώτους ἀπέπεμψαν Σπαρτιᾶται... μετὰ δὲ Κάρνεια γάρ σφι ἦν ἐμποδὼν ἔμελλον ὁρτάσαντες καὶ φυλακὰς λιπόντες ἐν Σπάρτῃ κατὰ τάχος βοηθήσειν πανδημεί.» Καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν Ε, 54 «ὡς δ' αὐτοῖς τὰ διαβατήρια θυομένοις οὐ προὐχώρει, αὐτοί τε ἀπῆλθον ἐπ' οἶκον, καὶ τοὺς ξυμμάχους περιήγγειλαν μετὰ τὸν μέλλοντα (Καρνεῖος δ' ἦν μήν, ἱερομήνια Δωριεῦσι) παρασκευάζεσθαι ὡς στρατευσομένους κτλ. (Ὅρα αὐτόθι κεφ. 75 καὶ Ἀθήναιον δ, 19 Ἡσύχ. Β 151). Ἐπὶ τούτων ἐρειδόμενοι ὁ Freret in M deł'A. d. Inscr. XVIII 134 καὶ ὁ Boeckh Mondcycl): σελ. 66 ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ μὴν περὶ οὗ ὁ λόγος εἶναι ὁ Καρνεῖος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Μεταγειτνιὼν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Πλούταρχος ὅμως ἐν τῷ περὶ Ἡροδ κακοηθ: κς'. ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ μάχη συνέβη τῇ 6 Βοηδρομιῶνος (ἑπομένου τοῦ Μεταγειτνιῶνος μηνός) διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἑορτάζετο ἐν Ἀθήναις, «οὐδὲ τὴν πρὸς Ἄγρας πομπὴν ἱστόρηκας, ἣν πέμπουσιν ἔτι νῦν τῇ Ἑκάτῃ χαριστήρια τῆς νίκης ἑορτάζοντες» ψεύδεται δὲ ὁ Ἡρόδοτος ἀποδίδων εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν πρόφασιν ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσωσι πρὸ

τῆς πανσελήνου σοὺ γὰρ μόνον ἄλλας μυρίας ἐξόδους καὶ μάχας πεποίηνται μηνὸς ἱσταμένου (δηλαδὴ ἐντὸς τοῦ πρώτου δεκαημέρου) μὴ περιμείναντες τὴν πανσέληνον, ἀλλὰ καὶ ταύτης τῆς μάχης ἕκτῃ Βοηδρομιῶνος ἱσταμένου γενομένης ὀλίγον ἀπελείφθησαν, ὥστε καὶ θεάσασθαι τοὺς νεκροὺς ἐπελθόντας ἐπὶ τὸν τόπον». Ὁ λόγος ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσωσι, διότι πολλάκις ἐξεστράτευσαν πρὸ τῆς πανσελήνου, ἠλήθευεν ἐὰν ἡ μάχη ἐγίνετο εἰς μῆνα ἄλλον ἢ τὸν Καρνεῖον, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον δὲν ἐξεστράτευον πρὸ τῆς πανσελήνου ἀφαιρεῖ πᾶσαν ἀμφιβολίαν ἡ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου· ἐκ τούτου δὲ βεβαιοῦται καὶ ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο τὸν Μεταγειτνιῶνα ἢ Καρνεῖον καὶ οὐχὶ τὸν Βοηδρομιῶνα. Ἡ δὲ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νίκης τελουμένη πομπὴ δὲν συνέπιπτε μετὰ τῆς ἐπετείου τῆς μάχης, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ δῆμος ἐψήφισε τὴν ἑορτήν· τὸ μὲν διότι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὰς τακτικὰς ἐργασίας της, εἰμὴ ἀφοῦ ἐξέλειπε πᾶς φόβος ἐπανόδου καὶ προσβολῆς τοῦ περσικοῦ στόλου· τὸ δὲ διότι κατὰ πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι ἐτάξαντο νὰ προσφέρωσιν εἰς τὴν Ἀγροτέραν Ἄρτεμιν θυσίαν τράγων ἰσαρίθμων πρὸς τοὺς φονευθησομένους ἐχθρούς· ἀλλὰ διὰ τὸ πλῆθος τούτων ἀπέβαινεν ἀνέφικτος ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ὑποσχέσεως, καὶ ἀπεφασίσθη διὰ ψηφίσματος νὰ θύωσι κατ' ἔτος πεντακοσίας τῶν χιμάρων, ὡς διηγεῖται αὐτὸς ὁ Πλούταρχος. Παρατηροῦσι δὲ οἱ νεώτεροι ὅτι ἡ αὐτὴ διαφορὰ τῆς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς ἀπὸ τῆς ἐπετείου τῆς νίκης ἀνευρίσκεται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην· διότι κατὰ τὸν Πλούταρχον ἑωρτάζετο τῇ τετράδι τοῦ Βοηδρομιῶνος ἱσταμένου κατ' Ἀθηναίους, κατὰ δὲ Βοιωτοὺς τετράδι τοῦ Πανέμου φθίνοντος (Βίος Ἀριστ. ΙΘ'.), οἱ δὲ νεώτεροι εὑρίσκουσιν ὅτι δὲν συνέπιπτον αἱ δύο αὗται ἡμέραι, διότι ὁ Πάνεμος τῶν Βοιωτῶν ἀντιστοίχει πρὸς τὸν Μεταγειτνιῶνα τῶν Ἀθηναίων (Corsini F. Att. II. σελ. 412. Boeckh de pugnae marathon. temp. Freret ὡς ἄνω). Ἑωρτάζετο δ' ἐν Ἀθήναις ἡ νίκη τῇ τετράδι Βοηδρομιῶνος ἱσταμένου, ὅπως πανηγυρίζωσι κατὰ συνέχειαν τήν τε ἐν Πλαταιαῖς νίκην καὶ τὴν ἐν Μαραθῶνι. Καὶ τῶν νεωτέρων τινὲς ἐκλαμβάνουσι τὸν λόγον τῆς ἑορτῆς ὡς πρόφασιν τῶν Σπαρτιατῶν ὅπως ἀποφύγωσι τὴν ἐπικουρίαν αὐτῶν· ἀλλ' ἐνῷ ἐξ ἑνὸς μέρους τὸ θρησκευτικὸν κώλυμα πιστοῦται καὶ ἐπὶ ἄλλων περιστάσεων· ἐξ ἑτέρου ὁ Ἡρόδοτος δὲν παραλείπει ν' ἀναφέρῃ ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν πανσέληνον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, ἀναχωρήσαντες πρὸ τῆς μάχης, καὶ τριταῖοι ἀφιχθέντες εἰς Ἀθήνας. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν λόγος μομφῆς κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, οὐδὲ κατὰ τοῦ Ἡροδότου ὡς καταψευσαμένου αὐτῶν· οὐδὲ εἶναι μᾶλλον τούτου ἀξιόπιστος ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς ὑπὸ τούτου ἀναφερομένοις περὶ τῆς παρατάξεως τῶν φυλῶν καὶ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς μάχης.

Ὁ Βοίκχιος ἐν τῇ ἱστορ. τῶν σεληv. κύκλων σελ. 71 ἐκ τῶν πινάκων τῶν ὀκταετῶν κύκλων τῶν Ἀθηναίων σημειοῖ ὡς ἀντιστοιχοῦσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ 3 ἔτους τῆς 86 ὀλυμ. πρὸς τὴν 7 Αὐγούστου 434 π. Χ. τοῦ Ἰουλιανοῦ μηνολογίου καὶ τὸ 3 ἔτος τῆς 72 ὀλ., καθ' ὃ συνήφθη ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη, ὡς ἀρχόμενον τῇ 27 Ἰουλίου 490 π. Χ., ὥστε ἡ α᾽. Μεταγειτνιῶνος ἄρχεται μετὰ τὸ ἑσπέρας τῆς 26 Αὐγούστου, καὶ ἡ 8 Σεπτεμβρίου μεταξὺ τῆς 13 καὶ 14 Μεταγειτνιῶνος. Ἐν Σπάρτῃ ἡ πανσέληνος ἐγένετο ἀρχομένης τῆς 14 Μεταγειτνιῶνος ἑσπέρας τῆς 8 Σεπτεμβρίου. Ἄρα ἡ ἡμέρα τῆς 14 Μεταγειτνιῶνος, 9 Σεπτεμβρίου ἦτον ἡ τελευταία τῶν Καρνείων· οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἀνεχώρησαν τὴν πρωΐαν τῆς 15 Μεταγ., ἤτοι 10 Σεπτεμβρίου καὶ ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας τριταῖοι, τουτέστι τὴν 13 Σεπτεμβρίου ἢ 18 Μεταγειτνιῶνος. Ἐπειδὴ δ' ἔφθασαν τὴν ἐπιοῦσαν τῆς μάχης κατὰ Πλάτωνα (Νομ. Γ'. ὕστερον δ' οὖν ἀφίκοντο τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης γενομένης μιᾷ ἡμέρᾳ), ἐξάγεται ὅτι ἡ μάχη συνήφθη τὴν 17 Μεταγειτνιῶνος συμπίπτουσαν πρὸς τὴν 12 Σεπτεμβρίου 490 π. Χ. κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν μηνολόγιον.

Ὁ Γρότιος ἀποκλίνει μᾶλλον πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου ὅτι ἡ 6 Βοηδρομιῶνος, καθ' ἣν ἑορτάζετο ἡ νίκη, ἦτο καὶ ἡ ἐπέτειος τῆς μάχης, μὴ ἀναιρῶν τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Freret, Larchet καὶ Boeckh ὑπὲρ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου. Ἐπὶ τούτοις ὁ ἄγγλος ἱστορικὸς ἀποκρούει τὰ συμπεράσματα τοῦ γερμανοῦ φιλολόγου, παραδεχόμενος ὡς ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Αἰαντὶς ἐτάχθη πρώτη εἰς τὸ δεξιὸν ἐφ' οὗ δὲν εὑρίσκει ἀποχρώσας τὰς ἐξηγήσεις τοῦ Βοικχίου, οὔτε βασίμους τὰς δοξασίας τῶν ἱστορικῶν περὶ τῆς ἐτησίας κληρώσεως τῶν φυλῶν, περὶ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Πολεμάρχου, περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν, καὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀλληλοδιαδόχου πρυτανείας τῶν φυλῶν κλπ. Ὅλαι αἱ ἀμφισβητήσεις αὗται τίθενται ἐκποδῶν ἐὰν μένωμεν ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων πηγῶν μαρτυρουμένοις, παραλείποντες τὰς πρὸς ἀναίρεσιν ἢ διόρθωσιν αὐτῶν εἰκοτολογίας τῶν νεωτέρων. Δεχόμενοι τὴν δευτέραν Μεταγειτνιῶνος ἱσταμένου ὡς ἡμέραν ἐνάρξεως τῆς σειρᾶς τῆς πρυτανείας τῶν στρατηγῶν εὑρίσκομεν συμπίπτουσαν μετὰ τῆς 17 τὴν ἡμέραν τοῦ ἀριθμοῦ τῆς Οἰνηΐδος καὶ τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου. Ἡ Οἰνηῒς λοιπὸν παρετάχθη ἐν τῷ δεξιῷ πρώτη, 2 ἡ Κεκρωπὶς, 3 ἡ Ἱπποθοωντὶς, 4 ἡ Αἰαντὶς, 5 ἡ Ἀντιοχὶς· ἕπονται δὲ 6 Ἐρεχθηῒς, 7 Αἰγηῒς, 8 Πανδιονὶς, 9 Λεοντὶς, 10 Ἀκαμαντὶς καὶ τελευταῖοι οἱ Πλαταιεῖς. Οὕτω δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τῶν ἀμαρτυρήτων εἰκασιῶν τῶν νεωτέρων περί τινος ἐνιαυσίας ἢ ἐκτάκτου κληρώσεως τῆς παρατάξεως τῶν φυλῶν· οὐδὲ ὑποθέσεων ἀτεκμάρτων πρὸς συμβιβασμὸν τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου μετὰ τῆς σειρᾶς τῶν φυλῶν ἀρχομένης ἀπὸ τῆς δεκάτης πρὸ τῆς μάχης, ὡς ἡμέρας τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν. Συνῳδὰ δὲ πρὸς τὰ παρὰ τοῦ Ἡρο-

δότου ἱστορούμενα εὑρίσκομεν κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς τῶν φυλῶν πρώτην ταχθεῖσαν τὴν Οἰνηΐδα, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ πρυτανεύων Μιλτιάδης, τετάρτην εἰς τὸ δεξιὸν τὴν Αἰαντίδα ὡς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ἐν Συμπ. Προβλ. ἀμέσως δὲ καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον τὴν Ἀντιοχίδα εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ Ἀριστείδης.

Περὶ τῆς θέσεως ἐν ᾗ παρετάχθησαν οἱ πολέμιοι στρατοὶ δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ πληροφορίαν τῶν ἀρχαίων. Περὶ τῶν Ἀθηναίων μόνον ὁ Ἡρόδοτος λέγει «Ἀθηναίοισι δὲ τεταγμένοισι ἐν τεμένεϊ Ἡρακλέος ἐπῆλθον βοηθέοντες Πλαταιέες πανδημεί». Τὸ τέμενος δὲν σώζεται, ἀλλὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀνεῦρον ὁ συνταγματάρχης Λήκιος καὶ ὁ Φίνλεϋ. Ἀμφότεροι ἐξηρεύνησαν μετὰ προσοχῆς τὰ τῆς μάχης καταμετρήσαντες τὸ μαραθώνιον πεδίον. Ὁ πρῶτος εἶχε γνώσεις τῆς πολεμικῆς τέχνης, καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· ὁ δεύτερος κατεγίνετο εἰς τὴν ἱστορίαν, ἰδίως τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὡς φιλότουρκος μᾶλλον καὶ μισέλλην. Ὑποθέτω ὅτι αἱ κρίσεις αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης εἶναι γνωματεύσεις τοῦ φίλου του Church, ἐλθόντος ἐν Ἑλλάδι μὲ βαθμὸν Ταγματάρχου, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἀλλ' ἀξιοῦντος καὶ λαβόντος βαθμὸν ἀρχιστρατήγου, χωρὶς νὰ κατέχῃ τὴν στρατηγικὴν ἐπιστήμην, οὐδὲ τὸ θάρρος γενναίου μαχητοῦ. Ἕνεκα τούτων ἀποδίδω εἰς τὰς κρίσεις τοῦ Ληκίου πίστιν πλειοτέραν ἢ εἰς τὰς τοῦ Φίνλεϋ[1] περὶ τῆς μάχης· ἀλλ' ἀμφότεροι ἀκριβῶς περιέγραψαν τὸ Μαραθώνιον πεδίον καὶ τὰς πέριξ αὐτοῦ θέσεις, ὅπως ἦσαν πρὸ πεντηκονταετίας ὀλιγώτερον παρ' ὅσον φαίνεται σήμερον μεταβεβλημένον. Εὐρὺς καὶ βαθὺς κόλπος ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας ἀποτελεῖται βορειοανατολικῶς ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Κυνοσούρας, τὰ νῦν Στόμη, προεκβολῆς τοῦ ὄρους Δρακονέρα, καὶ δυτικομεσημβρινῶς ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Προβαλίνθου προεκβολῆς τοῦ Πεντελικοῦ ὄρους Ἀργαλίκι. Βορειοδυτικῶς τῆς παραλίας τοῦ κόλπου ἐκτείνεται τὸ μαραθώνειον πεδίον ἐν σχήματι ἡμισελήνου περιοριζόμενον ἐκ τῶν ὀρέων Ἀργαλίκι, Ἀφορισμόν, Κοτρόνι, Σταυροκοράκι Δρακονέρα. Εἰς τὸ δυτικομεσημβρινὸν ἄκρον πρὸς τὰς ὑπορείας τῆς Προβαλίνθου σχηματίζεται παρὰ τὴν θάλασσαν μικρὸν ἕλος παρ' ᾧ ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ἑλλώτιδος ἢ Ἑλλωτίας Ἀθηνᾶς. Ἡ ἀρκτικὴ πλευρὰ τοῦ πεδίου καλύπτεται ὑπὸ μεγάλου ἕλους ἀποξηραινομένου κατὰ τὸ θέρος, καὶ ἀφίνοντος δύο μικρὰς λίμνας. Τὸ πεδίον ἔχει μῆκος σχεδὸν ἑπτὰ μιλίων ἀγγλικῶν ἢ 5 $^1/_2$ γεωγραφικῶν, καὶ πλάτος ὀλίγον μικρότερον τῶν δύο μιλίων ἀγγλικῶν ἢ 1 $^1/_2$ γεωγραφικῶν. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ πεδίου συνέχονται δυτικομεσημβρινῶς εὐρεῖα κοιλὰς μεταξὺ τῶν ὀρέων Ἀργαλίκι Ἰκαρίας καὶ Κοτρόνι ἐν ᾗ κεῖται τὸ χωρίον Βρανᾶ, εἰς τὸ μέσον

1. Ἐνταῦθα ἔχω ὑπ' ὄψει τὴν διατριβὴν καὶ τὸν χάρτην τοῦ Φίνλεϋ περιγράφοντος τὴν Διάκριαν.

τοῦ πεδίου πρὸς δυσμὰς ἑτέρα μακρυτέρα ἀλλὰ στενωτέρα κοιλὰς μεταξὺ τῶν ὀρέων Κοτρόνι καὶ Κοράκι ἐν ᾗ κεῖται τὸ νῦν καλούμενον χωρίον Μαραθῶνα, καὶ πρὸς ἄρκτον τρίτη μεγάλη κοιλάς, ἡ τοῦ Τρικορύθου, μεταξὺ τῶν ὀρέων Κοράκι καὶ Δρακονέρας καὶ τοῦ μεγάλου ἕλους, συνδεομένη μετὰ τοῦ μαραθωνείου πεδίου διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Κάτω Σουλίου μεταξὺ τοῦ ἕλους καὶ τοῦ ὄρους Κοράκι. Εἰς τὸ πεδίον κατέρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀφορισμοῦ διὰ τοῦ Βρανᾶ ποτάμιον τὸ ὁποῖον δὲν φθάνει μέχρι τῆς θαλάσσης· ἕτερος μεγαλήτερος ποταμὸς κατερχόμενος διὰ τῆς Οἰνόης καὶ τῆς Μαραθῶνας μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ διαιρῶν τὸ πεδίον εἰς δύο σχεδὸν ἴσα μέρη, βόρειον καὶ μεσημβρινόν· καὶ τρίτος ποταμὸς κατερχόμενος ἀπὸ τῆς πηγῆς Μακαρίας παρὰ τὸ κάτω Σοῦλι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἕλους μέχρι τῆς θαλάσσης. Τὸ χωρίον Βρανᾶ συνδέεται μετὰ τῶν Ἀθηνῶν δι' ἁμαξητῆς ὁδοῦ διερχομένης ἐκ τῶν ἀνατολικο-μεσημβρινῶν ὑπωρειῶν τῆς Προβαλίνθου καὶ τοῦ Πεντελικοῦ, καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς διερχομένης ἀπὸ Σταμάτας ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ καὶ τῆς Κηφισσίας καὶ τῶν βορειοδυτικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πεντελικοῦ. Τὸ χωρίον τῆς Μαραθῶνας συνδέεται μετὰ τῶν Ἀθηνῶν εἴτε διὰ τῆς Προβαλίνθου, εἴτε διὰ τῆς Σταμάτας, ὡς καὶ ὁ Τρικόρυθος, ἀλλὰ ἡ θέσις καὶ ἡ ὁδὸς τοῦ Βρανᾶ διὰ τῆς Προβαλίνθου εἶναι ὁμαλωτέρα καὶ ἐγγυτέρα πρὸς τὸ ἄστυ[1]. Ὁ Λήκιος ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ ἀρχαία κώμη τοῦ Μαραθῶνος ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βρανᾶ. Ὡς γνωστὸν ὁ ἀρχαῖος δῆμος Μαραθῶνος ἀπετελεῖτο ἐκ τῆς τετραπόλεως Μαραθῶνος, Οἰνόης, Προβαλίνθου καὶ Τρικορύθου. Ὁ Τρικόρυθος ἔκειτο ἀναμφισβητήτως πρὸς ἄρκτον τοῦ μαραθωνίου πεδίου καὶ τοῦ μεγάλου ἕλους, ἡ δὲ Προβάλινθος εἰς τὴν ἀντίθετον μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ πεδίου. Ὁ Μαραθὼν καὶ ἡ Οἰνόη ἔκειντο πρὸς δυσμὰς τοῦ πεδίου εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ὀρέων κοιλάδας. Ὅτι εἰς τὴν τοῦ Βρανᾶ ἔκειτο ἡ κώμη τοῦ Μαραθῶνος βεβαιοῦται, διότι ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Fauvel, Chandler, καὶ Ross ἀνευρεθέντων ἀρχαίων ἀγαλμάτων, ἐπιγραφῶν, καὶ λίθων μαρτυρεῖται ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ ἀγροκήπιον τοῦ Μαραθωνίου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, εὑρίσκονται δὲ πολλὰ λείψανα ἀρχαίων τοίχων καὶ κτιρίων, ἐνδεικνύοντα ὅτι ἐκεῖ που ἔκειτο μεγάλη κώμη ἀρχαία. Ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος διστάζει νὰ δεχθῇ τὴν γνώμην ταύτην θεωρῶν πιθανώτερον ὅτι ὁ Μαραθὼν ἔκειτο εἰς τὴν μεσαίαν κοιλάδα μεταξὺ Κοτρόνι καὶ Κοράκι, ἐν ᾗ τὸ χωρίον Μαραθῶνα καὶ ὑπεράνω τούτου (ἓν μίλιον σχεδὸν) ἐρείπια ἀρχαίας κώμης, διότι ἡ πεδιὰς αὕτη εἶναι μεγαλητέρα τῆς τοῦ Βρανᾶ. Ἀλλ' ἴσως ἀπατᾶται ἐκ τῆς ἀπόψεως τῶν δύο κοιλάδων, καθόσον ἡ μὲν τῆς Μαραθῶνας

1. Ἐν τῷ α μέρει (σελ. 212) παρεμορφώθη κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τὸ χωρίον ἐν ᾧ ἔγραφον ὅτι ἡ διὰ Κηφισσίας ὁδὸς εἶνε μακρινὴ καὶ δύσβατος μεταξὺ Μαραθῶνος (Βρανᾶ) καὶ Σταμάτας· ἐνῷ ἡ διὰ Χαρβατίου ἀνωφερής, οὐχὶ δύσβατος κατὰ τὴν ἄκραν της Προβαλίνθου ἐκεῖθεν εἶναι ὁμαλὴ καὶ ἐπίπεδος μέχρις Ἀθηνῶν. Προσθετέον ὅτι ἡ μεταξὺ Χαρβατίου καὶ Μπάλλας θέσις καλεῖται τανῦν Μπαλλάνα «'στὴν Μπαλλάνα» ὡσεὶ ἔλεγέ τις «εἰς τὴν Παλλήνην».

εἶναι μὲν μακρυτέρα, ἀλλὰ πολὺ στενωπὴ ἀπὸ τοῦ Μαραθωνίου πεδίου μέχρι τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων, ἐν συνόλῳ δὲ εἶναι καὶ μικρὰ καὶ ἀνώμαλος. Ἕνεκα δὲ τοῦ κατερχομένου δι' αὐτῆς ποταμοῦ πιθανολογεῖται μᾶλλον ὅτι τὰ ἄνωθι τοῦ χωρίου ἐρείπια εἶναι τῆς ἀρχαίας Οἰνόης. Τούτου τεθέντος δὲν ἠδύναντο νὰ κεῖνται ἐντὸς τῆς στενωπῆς ἐκείνης κοιλάδος δύο κῶμαι τοσοῦτον πλησίον ἀλλήλαις, ἡ Οἰνόη καὶ ὁ Μαραθών. Ἡ κοιλὰς ἀπεναντίας τοῦ Βρανᾶ ἀποτελοῦσα εὐρεῖαν καὶ ὁμαλὴν πεδιάδα συνεχομένην μετὰ τοῦ μαραθωνίου πεδίου, εἶναι πολὺ καταλληλοτέρα πρὸς σύστασιν μεγάλης κώμης. Δὲν πρέπει νὰ μᾶς πλανᾷ ἡ σημερινὴ ἐπωνυμία τῶν χωρίων. Ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἐρημώθησαν ἡ Οἰνόη καὶ ἡ Προβάλινθος. Ὁ Στράβων ἐν παρόδῳ ἀναφέρει τὴν Οἰνόην, ὁ δὲ Πλίνιος φυσ. ἱστ. 5, 7 λέγει ὅτι ἐπ' αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχον οὔτε Οἰνόη, οὔτε Προβάλινθος. Πιθανῶς λοιπὸν ἐπί τινος καταστροφῆς αἱ ἀρχαιότεραι τέσσαρες κῶμαι συνῳκίσθησαν, διατηρήσασαι τὸ ὄνομα τοῦ δήμου, εἰς τὸ νῦν χωρίον Μαραθῶνα, κάτωθι τῆς Οἰνόης, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν κώμην προσγινομένων ζημιῶν. Ὁ Ross ἐξερευνήσας ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη ἐπείσθη ὅτι ἡ ἀρχαία κώμη τοῦ Μαραθῶνος ἔκειτο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Βρανᾶ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὑψώματος ἐφ' οὗ ὁ Λήκιος θέτει τὸ τέμενος τοῦ Ἡρακλέους, σώζονται δὲ εἰσέτι ἐρείπια ἀρχαίων τοίχων, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου Βρανᾶ, καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς μεταξὺ Βρανᾶ καὶ Ἀθηνῶν διὰ Χαρβατίου. Μεταξὺ λοιπὸν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Βρανᾶ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ ῥύακος τοῦ καταβαίνοντος ἐκ τοῦ χωρίου, τοποθετεῖ ὁ Λήκ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης οἱ Ἕλληνες εἶχον ὑπ' αὐτοὺς ὅλον τὸ Μαραθώνειον πεδίον, ἠσφάλιζον τὰ νῶτα διὰ τῶν ὀρέων Ἀργαλίκι, Ἀφορισμοῦ, Κοτρόνι καὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Οἰνόης, καὶ ἐδέσποζον τῶν πρὸς τὸ ἄστυ ὁδῶν τῆς τε διὰ Χαρβατίου καὶ τῆς διὰ Κηφισσίας. Ἡ θέσις εἰς ἣν προσωρμίσθη ὁ στόλος, καὶ ἀπεβιβάσθησαν οἱ Πέρσαι, ὑποδεικνύεται ἀφ' ἑαυτῆς, ὡς ἡ ἀρκτικὴ παραλία τοῦ κόλπου μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ μεγάλου ἕλους, ἔνθα ὁ στόλος προεφυλάσσετο διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Κυνοσούρας· δὲν ὑπῆρχε δὲ φόβος ἐξαπιναίας ἐπιθέσεως ἢ ἐνέδρας ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ Μαραθώνειον πεδίον, εἰμὴ ἐκ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς, κατερχόμενοι ἐκ τῶν ὀρέων Ἀφορισμοῦ καὶ Ἀργαλίκι. Ἐπὶ τούτων ὁ Φίνλεϋ συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Λήκ. Ἀλλὰ διαφωνία ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς παρατάξεως εἰς τὴν μάχην. Κατὰ τὸν Λὴκ ἡ δεξιὰ τῶν Ἀθηναίων ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ δὲ γραμμὴ ἐξετείνετο ἀριστερὰ ἐκ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον μέχρι τοῦ ποταμοῦ τοῦ ἐκ τῆς Οἰνόης κατερχομένου καὶ τοῦ νῦν ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, παρὰ τῷ Σέφερι· οἱ δὲ Πέρσαι παρετάχθησαν ἔχοντες τὸ δεξιὸν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ κάτω Σοῦλι, παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγ. Γεωρ-

γίου, καὶ ἡ γραμμὴ αὐτῶν παρετείνετο ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τῆς πηγῆς καὶ τοῦ μικροῦ ἕλους τῆς Προβαλίνθου, παρ' ᾧ κεῖνται εἰς τὴν παραλίαν τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἑλώτιδος Ἀθηνᾶς. Ὥστε τὸ κέντρον τῶν Περσῶν ἐτέτακτο ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ σωροῦ ἢ κοινοταφίου τῶν Ἀθηναίων, ἐνῷ τὸ κέντρον τούτων ἦτο τοποθετημένον εἰς τὴν θέσιν Τζέπι ὅπου φαίνονται σημεῖα ἀρχαίας ὁδοῦ πρὸς τὸν Βρανᾶ ἢ Μαραθῶνα. Ὁ Φίνλεϋ θέτει τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀργαλίκι πλησιέστερον πρὸς τὸ μικρὸν ἕλος μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ χωρίον Βρανᾶ, καὶ μεταθέτει τὴν γραμμὴν τῆς εἰς μάχην παρατάξεως αὐτῶν εἰς τὴν πεδιάδα· ὥστε τὸ κέντρον τῆς γραμμῆς τῶν Ἀθηναίων ἔκειτο ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ σωροῦ, τὸ δεξιὸν ἔφθανε μέχρι τῆς παραλίας, καὶ τὸ ἀριστερὸν μέχρι τῶν προπόδων τοῦ ὄρους Κοτρόνι πέραν τῆς μεταξὺ Βρανᾶ καὶ Σουλίου ὁδοῦ· κατ' αὐτὸν δὲ οἱ Πέρσαι στρατοπεδεύσαντες μεταξὺ τῆς παραλίας, τοῦ μεγάλου ἕλους, καὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Μαραθῶνας, κατὰ τὴν μάχην παρετάχθησαν νοτιοδυτικῶς τοῦ ποταμοῦ, ἔχοντες τὸ ἀριστερὸν ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ τὸ δεξιὸν ἐκτεινόμενον μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Κοτρονίου· ἐνῷ ὁ στόλος αὐτῶν ἦτον ἐλλιμενισμένος ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς παραλίας εἰς ὃ ἔληγεν ἡ ἀριστερὰ μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Κυνοσούρας. Ὁ V. Campe κατακρίνει τὴν γνώμην, ἣν ἀποδίδει τῷ Λὴκ, ὅτι οἱ Πέρσαι ἔθηκαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν πεδιάδα τοῦ Τρικορίθου ἄνωθι τοῦ μεγάλου ἕλους, μεταξὺ τούτου καὶ τῶν ὀρέων τοῦ Σουλίου. Ὁ Λὴκ δὲν λέγει τοῦτο σαφῶς· ἀλλ' ἴσως τὸ ἐξάγει ὁ Campe ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ληκίου ὅτι οἱ Πέρσαι τραπέντες εἰς φυγὴν ἀπωθοῦντο πρὸς τὴν κλεισωρίαν τοῦ Τρικορίθου. Ἐὰν τοῦτο ἔλεγεν ὁ Λὴκ, ἦτον ὀρθὴ ἡ ἐπίκρισις τοῦ Campe, διότι ὁ στρατὸς τῶν Περσῶν ἤθελε πολὺ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τοῦ στόλου, δυσκόλως μετὰ τούτου συγκοινωνῶν, ἄνευ ἀνάγκης, ἐνῷ ὑπῆρχεν ἀρκετὸς χῶρος διὰ τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ αὐτὸ μέρος τῆς ἀποβιβάσεως μεταξὺ τοῦ ἕλους καὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Μαραθῶνας. Ἀλλ' ἐγὼ ἐν τῷ Λὴκ ἀναγινώσκω τοῦτο μόνον ὅτι μέρος τῶν Περσῶν τοῦ δεξιοῦ κέρατος κατὰ τὴν φυγὴν *ἀπωθεῖτο* πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν διερχομένην διὰ τῆς κλεισωρείας τοῦ Τρικορύθου· τοῦθ' ὅπερ συνᾴδει μετὰ τῆς παραδόσεως ὅτι πολλοὶ τῶν Περσῶν ἐφθάρησαν ἐν τῷ ἕλει. Ὁ Παυσανίας ὅστις ἀναφέρει ταύτην ἐν Α'. λβ'. λέγει προσέτι ὅτι αὐπὲρ τὴν λίμνην (τὴν ἑλώδη τὰ πολλὰ) φάτναι εἰσὶ λίθου τῶν ἵππων τοῦ Ἀρταφέρνους, καὶ σημεῖα ἐν πέτραις σκηνῆς» Ἐκ τῆς περαιτέρω περιγραφῆς τοῦ περιηγητοῦ ἐξάγεται ἀνενδοιάστως ὅτι δὲν θέτει τὴν σκηνὴν καὶ τὰ ἱπποστάσια τοῦ Ἀρταφέρνους ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Πανὸς, τῷ ἐν τῇ κλεισωρείᾳ τοῦ Τρικορύθου, τὰ νῦν κάτω Σοῦλι, ὥς τινες τῶν νεωτέρων ἰσχυρίζονται. Ὁ Παυσανίας πιθανῶς ἐννοεῖ τὴν μεγαλειτέραν τῶν δύο ἐν τῷ ἕλει λιμνῶν πρὸς τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν τοῦ πεδίου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ ταύτης κειμένην· ὅπερ ὑπο-

στηρίζει τὴν γνώμην ὅτι οἱ Πέρσαι ἔστησαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν μεταξὺ τῆς παραλίας καὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Τρικορύθου, τοῦ ἕλους καὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Οἰνόης, ὡς ἐν τετραγώνῳ σημειοῖ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὁ Φίνλεϋ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων ὁ Campe κατακρίνει τὴν γνώμην τοῦ Ληκίου, ἣν ὑποθέτει διάφορον τῆς τοῦ Φίνλεϋ, μὴ ἔχων ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν θέσεων· διότι ἐκλαμβάνει ὅτι κατὰ τὸν Λήκιον ὁ Μιλτιάδης κατέλαβεν τὴν κώμην Μαραθῶνος, νῦν Βρανᾶ, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν πρὸς τὸ ἄστυ διάβασιν τῶν Περσῶν διὰ τῆς ὁδοῦ Κηφισσίας, καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν διὰ Προβαλίνθου, ἤτοι τὴν διὰ Χαρβατίου. Τοὐναντίον ὅμως ἐκ τῆς θέσεως, εἰς ἣν ὁ Λήκιος σημειοῖ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων, ὁ Μιλτιάδης ἐδέσποζε καὶ τῶν δύο αὐτῶν ὁδῶν, καὶ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ καταλάβῃ τὴν κλεισώρειαν τῆς Οἰνόης μέχρι τῆς ὁποίας ἔφθανεν ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ κατὰ τὴν μάχην. Περὶ τῆς θέσεως τῶν στρατοπέδων δὲν διαφωνεῖ πρὸς τὸν Λήκιον ὁ Φίνλεϋ ὅσον περὶ τοῦ τόπου τῆς μάχης, καθόσον ὁ Φίνλεϋ θέτει τὰς γραμμὰς τῶν Περσῶν ἐκτεινομένας ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῆς ὑπωρείας Σέφερι καθέτως πρὸς τὸ μῆκος τοῦ πεδίου, πρὸς μεσημβρίαν καὶ παραλλήλως τοῦ ποταμοῦ τῆς Οἰνόης. Τὰς δὲ γραμμὰς τῶν Ἀθηναίων παραλλήλως πρὸς τὰς τῶν Περσῶν ἐχούσας τὸ κέντρον ἐπὶ τοῦ σωροῦ· ἐνῷ ὁ Λήκιος θέτει τὰς παραλλήλους γραμμὰς τῶν δύο στρατῶν διευθυνομένας ἐκ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον, καὶ τὴν μὲν τῶν Περσῶν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ ἕλους τῆς Προβαλίνθου μέχρι τῆς κλεισωρείας τοῦ Τρικορύθου· ὥστε τὸ κέντρον τῶν Περσῶν τίθεται ἐπὶ τοῦ σωροῦ ὅπου ὁ Φίνλεϋ θέτει τὸ κέντρον τῶν Ἀθηναίων· τούτων δὲ στηρίζεται τὸ δεξιὸν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀργιλικίου, τὸ κέντρον εἰς τὰς τοῦ Κοτρονίου καὶ ἡ ἀριστερὰ εἰς τὸ Σέφερι καὶ τὰ ὑψώματα τῆς κλεισωρίας τῆς Οἰνόης. Ὁ Κούρτιος ἀκολουθεῖ τὸν Λήκ. «Ὁ Μιλτιάδης λέγει, δὲν ἠδύνατο νὰ διστάζῃ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ τόπου τῆς στρατοπεδεύσεως αὐτοῦ. Ὤφειλε νὰ καλύψῃ τὴν μεγάλην πρὸς τὰς Ἀθήνας ὁδόν. Ἔμεινεν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Πεντελικοῦ, ἄνωθι τοῦ Ἡρακλείου προστατεύων τὸ ἱερὸν ἄλσος αὐτοῦ, ἔχων ὑπὸ τὰς ὄψεις ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ πεδίου κατὰ μῆκος, κατοπτεύων τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἦτον ἀποχρώντως ἐξησφαλισμένος ἀπὸ τῶν προσβολῶν τούτου διὰ τῶν ἀποτόμων ἀνωμαλιῶν, τῶν βράχων, καὶ τῆς γραμμῆς τῶν ὀχυρωμάτων αὐτοῦ, καὶ εἶχε τὴν προμήθειαν τοῦ ἀναγκαιοῦντος ὕδατος παρὰ τῶν ῥυάκων τὰ ὁποῖα χύνονται εἰς τὰ ἕλη πρὸς τὸ Ἡράκλειον». Ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸ μικρὸν ἕλος τῆς Προβαλίνθου πρὸς τὴν ἀνατολικομεσημβρινὴν ἄκραν τοῦ πεδίου μέχρι τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν φθάνει τὰ νῦν ὁ ῥύαξ, ὅστις κατέρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀφορισμοῦ καὶ τοῦ Βρανᾶ, καὶ διέρχεται διὰ τῆς θέσεως εἰς ἣν ὁ Λήκιος θέτει τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων.

(Ἕπεται συνέχεια) Ι. Α. Τυπάλδος

Η ΠΟΜΠΗΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΜΠΗΙΑΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Η ΕΚΤΑΦΕΙΣΑ ΠΟΛΙΣ

Ἀρχαία ῥωπογραφία. — Ἱστορία τῆς Πομπηΐας πρὸ τοῦ θανάτου της καὶ μετ' αὐτόν. — Πῶς ἐτάφη καὶ ἐξετάφη. — Προφητεία Winckelmann. — Αἱ παρὰ τῶν Καρόλου Γ'. Μυρὰ καὶ Φερδινάνδου γενόμεναι ἀνασκαφαί. — Αἱ σήμερον ἐνεργούμεναι ἀνασκαφαί. — Κ. Fiorelli. — Τί εὑρίσκουν καὶ τί δὲν εὑρίσκουν.

Σιδηρόδρομος μεταβαίνει ἀπὸ Νεαπόλεως εἰς Πομπηΐαν. Εἴσθε μόνος; Μίαν ὥραν διαρκεῖ ἡ ὁδοιπορία· ἔχετε λοιπὸν τὸν ὡρισμένον καιρὸν ν' ἀναγνώσητε ὅ,τι μέλλετε νὰ ἴδητε διακόπτοντες τὴν ἀνάγνωσίν σας ὅπως θεωρήσητε κατὰ διαστήματα τὸν Βεσούβιον ἢ τὴν παραλίαν, τὸ καθαρὸν ὕδωρ τὸ ἐκ τῆς κοιλότητος τῶν ἀκρωτηρίων ἀναπηδῶν, παραλίαν κυανῆν πλησιάζουσαν καὶ χλοερὰν γινομένην, παραλίαν χλοερὰν ἀπομακρυνομένην καὶ κυανῆν γινομένην, τὸ Castellamare ἀνυψούμενον καὶ τὴν Νεάπολιν φεύγουσαν. Πᾶσαι αὗται αἱ τοπογραφίαι καὶ τὰ χρώματα ταῦτα ὑπῆρχον ἤδη ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Πομπηΐα κατεστράφη· ἡ νῆσος Prochyta (Προχύτη), αἱ πόλεις Bajae (Βαΐαι) Bauli, Νεάπολις καὶ Surrentum (Συρρεντὸν) ἔφερον τὰ ὀνόματα, ἅτινα μέχρι τοῦ νῦν περίπου διετήρησαν: τὸ Portici ἐκαλεῖτο Ἡράκλειον· ἡ Torre Annunziata Ὀπλόντη· τὸ Castellamare, Σταβίαι· ἡ Misène (Μισηνὸς) καὶ ἡ Minerve ὥριζον τὰς δύο ἄκρας τοῦ κόλπου. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Βεσούβιος δὲν ἦτο οἷος νῦν κατέστη· γόνιμος καὶ δασώδης μέχρι σχεδὸν τῆς κορυφῆς, κεκαλυμμένος ὑπὸ δένδρων ὀπωροφόρων καὶ ἀμπελώνων σχεδὸν ὡμοίαζε πρὸς τὰ γραφικὰ τοῦ ὄρους Sant' Angelo ὑψώματα πρὸς ἃ κυλινδρικῶς περιστρεφόμεθα· μόνη ἡ κορυφὴ ὑπὸ σπηλαίων διάτρητος γέμουσα μαύρων λίθων, ἀνήγγειλε τοῖς σοφοῖς ἡφαίστιον «πρὸ καιροῦ ἐσβεσμένον.» Ἑπόμενον ἦτο αὕτη ν' ἀναφλεχθῇ ἔκ τινος φοβερᾶς ἐκρήξεως, ἔκτοτε δὲ καπνίζει καὶ φλέγεται ἀπαύστως, ἀπειλοῦσα τὰ ἐρείπια καὶ τὰς νέας πόλεις, αἵτινες πρὸ τῶν ποδῶν της κείμεναι, περιφρονοῦσιν αὐτήν.

Τί περιμένετε νὰ εὕρητε ἐν Πομπηΐᾳ; Μακρόθεν ἡ ἀρχαιότης φαίνεται ἄπειρος· ἡ λέξις ἐρείπια ἐξυπνίζει κολοσσιαίας ἰδέας μεγαλουργοὺς ἐν τῇ ἐξημμένῃ τοῦ περιηγητοῦ φαντασίᾳ. Μὴ ἀπατώμεθα· εἶναι ὁ πρῶτος κανὼν τοῦ περιηγεῖσθαι τὸν κόσμον. Ἡ Πομπηΐα ἦτο μικρὰ πόλις περιέχουσα τριάκοντα χιλιάδας κατοίκων· ἦτο δηλαδὴ ὅ,τι σχεδὸν ἡ Γενεύη πρὸ τριακονταετίας. Ὅπως ἡ Γενεύη, θαυμασίως κειμένη εἰς τὸ βάθος γραφικωτάτης κοιλάδος, μεταξὺ ὀρέων, ἅτινα ἐξ ἑνὸς μέρους ἀποκρύπτουσι

τὸν ὁρίζοντα, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης καί τινος ῥύακος ἐκεῖ ἐκβάλλοντος, ὅστις ἄλλοτε ἦτο ποταμός, προσείλκυε διακεκριμένα πρόσωπα, πρὸ πάντων ὅμως κατῳκεῖτο ὑπὸ ἐμπόρων, ἀνθρώπων πλουσιωτάτων, φρονίμων, σωφρόνων καὶ πιθανῶς τιμίων. Οἱ ἐτυμολόγοι, ἀφοῦ ἐξήντλησαν ἐν τοῖς πονήμασιν αὐτῶν πᾶσαν τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν εὐφυΐαν εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος τῆς Πομπηΐας συνεφώνησαν, ὅπως παραγάγωσι τοῦτο ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως *πέμπειν*· ἐξ οὗ συνήγαγον ὅτι πολλοὶ Πομπηϊανοὶ ἐνήργουν τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον, ἢ ἴσως ἦσαν ἄποικοι σταλέντες μακρόθεν, ὅπως ἀποτελέσωσιν ἀποικίαν. Πᾶσαι ὅμως αἱ γνῶμαι αὗται εἰσὶν εἰκασίαι, περὶ ὧν μάταιον θεωροῦμεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν.

Ὅ,τι δύναταί τις νὰ βεβαιώσῃ εἶνε ὅτι ἡ πόλις ἦτο τὸ ἐμπορικὸν ἐπίνειον τῆς Nola, Nocera καὶ Atella. Ὁ λιμὴν αὐτῆς, δυνάμενος νὰ περιλάβῃ ναυτικὴν δύναμιν, προεφύλαξε τὸν στόλον τοῦ Π. Κορνηλίου. Ὁ λιμὴν οὗτος, ὁ ἀναφερόμενος ὑπό τινων συγγραφέων, δεικνύει, ὅτι ἡ θάλασσα ἔβρεχε τὰ τείχη τῆς Πομπηΐας· ὁδηγοί τινες ἐνόμισαν, ὅτι ἀνεκάλυψαν τοὺς κρίκους, οἵτινες ἐκράτουν τὰ σχοινία τῶν γαλερῶν. Δυστυχῶς εἰς τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἡ φαντασία τῶν συγχρόνων παρίστα κεκαλυμμένην ὑπὸ θαλασσίου ὕδατος, ἀνεῦρον ἡμέραν τινὰ λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομῶν· ἀνεγνώρισαν λοιπόν, ὅτι ἡ Πομπηΐα, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα μέρη, εἶχε τὸν λιμένα της εἴς τινα ἀπόστασιν.

Ἡ μικρὰ ἡμῶν πόλις ὀλίγον ἐν τῇ ἱστορίᾳ μνημονεύεται. Ὁ Τάκιτος καὶ ὁ Σενέκας παριστῶσιν αὐτὴν περιφανῆ, πασῶν ὅμως τῶν ἐποχῶν οἱ Ἰταλοὶ ἠγάπησαν τὰ ὑπερθετικά. Θὰ εὕρητε ἐν αὐτῇ οἰκοδομὰς παλαιάς, ἐμφαινούσας ἀρχαίαν καταγωγήν, καὶ ὀσκικὰς ἐπιγραφάς, ἀναμιμνησκούσας τὴν ἀρχαίαν τοῦ τόπου γλῶσσαν. Ὅτε οἱ Σαμνῖται εἰσέβαλον καθ' ὅλην τὴν Καμπανίαν, ὅπως εὐκολώτερον αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ παραδώσωσι, κατέλαβον πιθανῶς καὶ τὴν Πομπηΐαν, ἥτις διέπρεψε κατὰ τὸν δεύτερον Σαμνιτικὸν πόλεμον (310 π. χ.) καὶ ἥτις ἐξεγερθεῖσα μεθ' ὅλης τῆς κοιλάδος τοῦ Sarno, ἀπὸ τῆς Nocera μέχρι τῶν Σταβιῶν, ἀπέκρουσεν ἐπιδρομήν τινα τῶν Ῥωμαίων ἀναγκάσασα αὐτοὺς νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰ πλοῖά των. Ὁ τρίτος Σαμνιτικὸς πόλεμος, ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, αἱματηρὰ ἐκδίκησις, ἡ δὲ Πομπηΐα κατέστη Ῥωμαϊκή.

Εἰ καὶ ὁ τῶν κατακτητῶν ζυγὸς δὲν ἦτο βαρύς, (διότι καὶ τὴν γερουσίαν καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὰς ἀρχαιρεσίας των διετήρουν καὶ μόνον φόρον ἐν καιρῷ πολέμου ἐτέλουν), τὰ Σαμνιτικὰ πλήθη τὴν αὐτονομίαν των ἐπιδιώκοντα, δὶς ἔτι ἐξηγέρθησαν· πρῶτον μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην, εἶτα δ' ἐναντίον τοῦ Σύλλα μετὰ 124 ἔτη· ὅπερ ἀποδείκνυσι τὴν τῆς ἀντιστάσεως ἐπιμονήν. Καὶ κατὰ τὰς δύο ταύτας περιστάσεις ἡ Πομπηΐα ἐκυριεύθη, κατὰ τὴν δευτέραν μάλιστα ἐν μέρει καταστραφεῖσα καὶ κα-

πληρωθεῖσα ὑπὸ ἀποσπάσματος στρατιωτῶν, οἵτινες ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἔμειναν ἐν αὐτῇ. Ἰδοὺ ἅπασα ἡ ἱστορία τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως. Οἱ Ῥωμαῖοι ἠρέσκοντο νὰ κατοικῶσιν ἐν αὐτῇ. Ὁ Αὔγουστος ἔπεμψεν ἀποικίαν ἱδρύσασαν τὸ προάστειον τοῦ Augustus-Felix ὑπὸ δημάρχου κυβερνώμενον. Ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος ἐκέκτητο ἐν Πομπηΐᾳ ἔπαυλιν, ἐν ᾗ ἀπώλεσεν ἓν τῶν τέκνων του, ὅπερ ἀπέθανεν ἔκ τινος μοναδικοῦ συμβάντος. Τὸ αὐτοκρατορικὸν τοῦτο τεκνίον διεσκέδαζεν, ὡς ἔτι καὶ νῦν ἐν Νεαπόλει εἴθισται, ῥίπτον ἄπια εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἁρπάζων αὐτὰ ἐπαναπίπτοντα· ἑνὸς τῶν καρπῶν τούτων βιαίως εἰσδύσαντος εἰς τὸν λάρυγγα αὐτοῦ, ἀπεπνίγη ὁ παῖς. Ἀλλὰ τὰ παιδάρια τῆς Νεαπόλεως τὴν παιδιὰν ταύτην μετέρχονται νῦν διὰ σύκων, ὅπερ καθιστᾷ αὐτὴν ἥκιστα κινδυνώδη.

Θὰ ἐπισκεφθῶμεν λοιπὸν μικρὰν πόλιν ὑποτελῆ εἰς τὴν Ῥώμην πολὺ ὀλιγώτερον χρόνον παρ' ὅσον ἡ Μασσαλία εἰς τοὺς Παρισίους, κατά τι ὅμως περισσότερον παρ' ὅσον ἡ Γενεύη εἰς τὴν Βέρνην. Ἡ Πομπηΐα οὐδόλως σχεδὸν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς Γερουσίας ἢ τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ἡ ὀσκική, εἶχε παύσει οὖσα ἐπίσημος καθ' ὅσον ἡ πολιτεία εἶχεν ἤδη ἐν χρήσει τὴν Λατινικήν. Οἱ ἀστοὶ ἦσαν πολῖται Ῥωμαῖοι, τῆς Ῥώμης ἀναγνωρισθείσης ὡς πρωτευούσης καὶ πατρίδος. Ἡ ἀστικὴ νομοθεσία ὑπετάσσετο τῇ Ῥωμαϊκῇ. Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐπιφυλάξεων τούτων, ἡ Πομπηΐα ἀπετέλει ἴδιον μικρὸν κόσμον, ἀνεξάρτητον καὶ τέλειον. Εἶχε περιωρισμένην τινὰ γερουσίαν, συγκειμένην ἐκ δεκαδαρχῶν, μικράν τινα ἀριστοκρατίαν ἀντιπροσωπευομένην ὑπὸ τῶν Augustales, ἀντιστοιχούντων πρὸς τοὺς ἱππότας, τέλος τὸν ὄχλον καὶ τὸν λαόν. Ὥριζε τοὺς ἱερεῖς της, συνεκάλει τὰς συνόδους της, ἐκοινοποίει τοὺς ἀστικοὺς νόμους, ἐκανόνιζε τὰ τῆς στρατολογίας, εἰσέπραττε τοὺς φόρους, ἐξέλεγε τέλος τοὺς κυβερνήτας καὶ τοὺς ὑπάτους της (τῶν δεκαδαρχῶν ἀποδιδόντων τὴν δικαιοσύνην), τοὺς ἀγορανόμους της, τὸν ταμίαν της κτλ. Δὲν θὰ διατρέξωμεν λοιπὸν πόλιν ἐπαρχιακήν, ἀλλὰ μικρὸν κράτος διατηρηθὲν ἐν τῇ ἑνότητι τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ὡς λίαν εὐρυῶς ἐλέχθη, μικρογραφίαν τινὰ τῆς Ῥώμης.

Ἑτέρα περίπτωσις κινεῖ τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Πομπηΐαν. Ἡ πόλις αὕτη, ἡ ἀτυχής, σκληρῶς ὑπὸ σεισμοῦ κατεστράφη ἐν ἔτει 63 π. χ. Πλεῖστοι ναοὶ κατέρρευσαν, πρὸς δὲ ἡ κιονοστοιχία τῆς Ἀγορᾶς, ἡ Βασιλικὴ Στοά, τὰ θέατρα, χωρὶς νὰ λογισθῶσιν οἱ τάφοι καὶ αἱ οἰκίαι. Ἅπασαι σχεδὸν αἱ οἰκογένειαι ἔφυγον, φέρουσαι τὰ ἔπιπλα αὐτῶν καὶ τὰ ἐκ μαρμάρου μνημεῖα αὐτῶν· ἡ γερουσία ἐδίστασεν ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀνοικοδόμησιν της πόλεως καὶ τὸν ἐκ νέου συνοικισμόν. Οἱ Πομπηϊανοὶ ἐπανῆλθον, ἀλλ' οἱ δεκαδάρχαι ἠθέλησαν ὥστε ἡ πόλις καθ' ὁλοκληρίαν ν' ἀνακαινισθῇ. Οἱ κίονες τῆς ἀγορᾶς ἀνηγέρθησαν ταχέως μετὰ κιονοκράνων τοῦ συρμοῦ, ὁ κορινθορωμαϊκὸς ῥυθμὸς δεκτὸς γενόμενος σχεδὸν πανταχοῦ, μετέβαλε τὸν ῥυθμὸν τῶν μνημείων· οἱ παλαιοὶ σωλῆ-

νες περικεκαλυμμένοι ὑπὸ ἀλαβάστρου, κάκιστα ἀνεκαινίσθησαν διὰ νέας ὕλης περιβληθέντες, αἱ ὀσκικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐξηφανίσθησαν. Μεγάλα προέκυψαν λάθη ὡς πρὸς τὴν τέχνην, ἀλλ' ἐτηρήθη ἁρμονία τις τέρπουσα τοὺς ἐκ πρώτης ὄψεως ἀγαπῶντας τὰ μνημεῖα καὶ τὰς πόλεις. Ἐφ' ὅσον ἡ φιλοκαλία μειονεκτεῖ, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἁρμονία πλεονεκτεῖ. Θὰ διατρέξητε σύνολον οἰκοδομῶν, αἵτινες φέρουσιν ἐπ' αὐτῶν τὴν ἡλικίαν των καὶ παρέχουσι καθαρωτάτην καὶ ζωηροτάτην ἰδέαν τοῦ ὅτι ὑπῆρχε πόλις, ἀποικία Ῥωμαϊκή, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ.

Ἐπεχείρησαν λοιπὸν ν' ἀναγείρωσι τὴν πόλιν, μετὰ πολλῆς δραστηριότητος κατὰ μέγα μέρος χαριζόμενοι εἰς τὰ τῶν Πομπηϊανῶν δῶρα, κυρίως δὲ τῶν δημοσίων λειτουργῶν. Οἱ ναοὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης (ἀποδεχόμεθα τὰ καθιερωμένα ὀνόματα) οἱ τῆς Ἴσιδος καὶ τῆς Τύχης ἦσαν ἤδη ἀνεγηγερμένοι, τὰ θέατρα ἀνῳκοδομοῦντο, οἱ ὡραῖοι τῆς ἀγορᾶς κίονες ἐσταθμίζοντο ὑπὸ τὰς στοάς, αἱ οἰκίαι κατοικηθεῖσαι ἔγεμον ζωηρῶν ζωγραφημάτων, ἡ ἐργασία καὶ ἡ τέρψις ἀνεζωογονήθησαν, ἡ ζωὴ ἐκινεῖτο, τὸ πλῆθος συνωθεῖτο εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, ὅτε αἴφνης ἐξεῤῥάγη ἡ τρομερὰ ἔκρηξις τοῦ 79. Θὰ τὴν περιγράψω βραδύτερον· τοῦτο μόνον ἀναφέρω ἐνταῦθα, ὅτι αὕτη ἔθαψε τὴν Πομπηΐαν ὑπὸ χάλαζαν πετρῶν καὶ κατακλυσμὸν τέφρας. Ἡ τρομερὰ τοῦ ἡφαιστείου ἔκρηξις κατέστρεψε τρεῖς ὅλας πόλεις, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων χωρίων, καὶ ἠρήμωσε τὴν χώραν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ.

Ἐν τούτοις μετὰ τὴν καταστροφὴν οἱ κάτοικοι ἐπανῆλθον· ἐνήργησαν τὰς πρώτας ἀνασκαφάς, ὅπως ἐκθάψωσι τὰ πολύτιμα αὐτῶν πράγματα· πλῆθος κλεπτῶν ὡσαύτως ἐν τῇ ὑπογείῳ πόλει εἰσέδυσαν (ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ νῦν). Ὁ Αὐτοκράτωρ Τῖτος συνέλαβε πρὸς στιγμὴν τὴν ἰδέαν ν' ἀνακαθάρῃ καὶ ἀνοικοδομήσῃ αὐτήν· ἔπεμψε δὲ πρὸς τοῦτο ἐπιτοπίως δύο γερουσιαστάς· φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη ἐφόβισε τούτους, καὶ ἡ ἀνέγερσις μόνον ἐν σχεδίῳ ἔμεινεν. Ἡ Ῥώμη ὑπεβλήθη μετ' ὀλίγον εἰς σοβαρωτέρας μερίμνας, ἢ ὥστε νὰ σκέπτηται περὶ μικρᾶς πόλεως καταστραφείσης, ἥτις πάραυτα ἐκαλύφθη ὑπὸ ἀμπελώνων, κήπων καὶ πυκνοῦ δάσους·—σημειώσατε τὸ τελευταῖον τοῦτο·—τέλος οἱ αἰῶνες ἐπῆλθον ἀλλεπάλληλοι, καὶ μετ' αὐτῶν ἡ τὰ πάντα καλύπτουσα λήθη. Ἡ Πομπηΐα λοιπὸν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπολεσθεῖσα. Οἱ ὀλίγοι σοφοί, οἱ ἐξ ὀνόματος μόνον αὐτὴν γινώσκοντες ἠγνόουν ποῦ νὰ τὴν εὕρωσιν, ὅτε περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ ἀρχιτέκτων Φοντάνας κατεσκεύασεν ὑπόγειον σύραγγα ὅπως φέρῃ τὰ ὕδατα τοῦ Sarno εἰς τὴν Torre Annunziata. Ὁ σωλὴν διῆλθε τὴν Πομπηΐαν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἄλλου ἄκρου, διατρυπήσας τείχη, ἀκολουθῶν ἀρχαίας ὁδούς, καὶ συναντῶν οἰκοδομὰς καὶ ἐπιγραφὰς ἀλλ' οὐδεὶς ἐπίστευεν, ὅτι ἤθελεν ἀνευρεθῇ ἡ καταβυθισθεῖσα πόλις. Ἐν τούτοις τὸ ἀμφιθέατρον, ὅπερ ἔκ τινος ῥαγάδος γῆς ἀνακαλυφθέν, ἀπετέλει

κανονικήν τινα τάφρον, ἀνήγγελλεν ἀρχαίαν οἰκοδομήν. Οἱ δὲ χωρικοί, κάλλιον τῶν σοφῶν πληροφορημένοι, ἐσημείουν τὸ ἔδαφος, ὅπερ εἶχε κατακαλύψει τὴν Πομπηΐαν διά τινος ἡμιλατινικοῦ ὀνόματος, Civita, διατηρηθέντος ὑπό τινος συγκεχυμένης παραδόσεως.

Ἐν ἔτει 1748, ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Γ΄. ἡ πρόσφατος ἀνακάλυψις τοῦ Ἡρακλείου εἵλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ κόσμου ἐπὶ τῶν κεκρυμμένων ἀρχαιοτήτων, ὁπότε ἀμπελουργοί, ἐνῷ διὰ τῆς σκαπάνης προσέκρουον ἐπὶ ἀρχαίων οἰκοδομῶν καὶ ἐξέθαπτον ἀγάλματα, ταγματάρχης τις τοῦ μηχανικοῦ ὀνόματι don Rocco Alcubierre ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἄδειαν νὰ ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ὁ βασιλεὺς συγκατένευσεν, ἔδωκε δὲ τῷ ταγματάρχῃ δώδεκα καταδίκους.Οὕτω, κατὰ καλήν τινα τύχην στρατιωτικὸς μηχανικός, ἀνεκάλυψε τὴν πόλιν, ἣν πρόκειται νὰ ἐπισκεφθῶμεν. Μετὰ ὀκταετεῖς ἀνασκαφὰς ἐβεβαιώθη πλέον, ὅτι ἀνέσκαπτον τὴν Πομπηΐαν· οἱ σοφοὶ ἐπίστευον ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Σταβιῶν.

Νὰ εἴπω περὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἀνασκαφῶν, αἵτινες κακῶς διεξήχθησαν, συχνάκις δὲ ἐγκαταλειφθεῖσαι ἐπανελήφθησαν διὰ τῆς αὐτῆς ἰδιοτροπίας, ἥτις τὰς εἶχεν ἐγκαταλείψει ;» Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι τοῦ Barthelemy γράφοντος , ἐν ἔτει 1755 τῷ κόμητι Gaylus. Ὁ Winkelmann, ὁ ἔτη τινὰ μετὰ ταῦτα εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας παραστάς, αὐστηρῶς ἐπέκρινε τὴν βραδύτητα τῶν καταδίκων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἐργασία αὕτη ἦτο ἀνατεθειμένη. «Ἐὰν οὕτως ἐργάζωνται, ἔγραψεν,οἱ τῆς τετάρτης γενεᾶς ἀπόγονοί μας θὰ εὕρωσιν ἐξακολουθούσας τὰς ἀνασκαφάς.» Ὁ περιφανὴς Γερμανὸς δὲν ἐπίστευε τὴν τοσοῦτον δικαίαν προφητείαν του. Οἱ τῆς τετάρτης γενεᾶς ἀπόγονοι θὰ ἐγένοντο σύγχρονοί μας, καὶ τὸ τρίτον τῆς Πομπηΐας δὲν ἀνεκαλύφθη εἰσέτι.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ ὁ Β΄ος ἐπεσκέφθη τὰς ἀνασκαφὰς τὴν 6 Ἀπριλίου 1796, καὶ ζωηρὰ ἀπέτεινε παράπονα εἰς τὸν βασιλέα Φερδινάνδον τὸν Δ΄. διὰ τὸν ὀλίγον ζῆλον καὶ τὸ χρηματικόν, ὅπερ αὐτὸς κατέβαλεν· ὁ βασιλεὺς ὑπεσχέθη νὰ ἐπιφέρῃ βελτιώσεις, δὲν ἐτήρησεν ὅμως τὸν λόγον του. Μόνον κατὰ τὴν Γαλλικὴν κατοχήν, ἡ προσήκουσα ἐνέργεια κατεβλήθη διὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἐργασίαν· τότε τὸ Κράτος ἐπραγματοποίησε τὴν ἰδέαν τοῦ μηχανικοῦ Francesco la Vega, ἀνδρὸς ἱκανοῦ καὶ νοήμονος, καὶ ἠγόρασε τὰς γαίας τὰς καλυπτούσας τὴν Πομπηΐαν· ἡ βασίλισσα Καρολίνα, ἀδελφὴ τοῦ Βοναπάρτου καὶ σύζυγος τοῦ Murat, ἠρέσκετο εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας καὶ ὤθησεν αὐτὰς μετὰ ζήλου, μεταβαίνουσα συχνάκις ἐκ Νεαπόλεως, διανύουσα ἐξ λευγῶν ὁδὸν πλήρη κονιορτοῦ. Ἐν ἔτει 1813, περὶ τοὺς 476 ἐργάτας εἰργάζοντο ἐν Πομπηΐᾳ. Οἱ Βουρβῶνοι ἐπανῆλθον καὶ ἤρξαντο μεταπωλοῦντες τὰς γαίας τὰς ἀγορασθείσας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Murat. Εἶτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον, αἱ ἐρ-

γασίαι αἵτινες κατ' ἀρχὰς λίαν ζωηρῶς ἐξηκολούθουν ἐχαλαρώθησαν καὶ συνεστάλησαν, ὅσημέραι δὲ παραμελούμεναι τέλος ὁλοτελῶς ἐγκατελείφθησαν, μὴ ἐπαναληφθεῖσαι εἰμὴ κατὰ διαλείμματα πρὸ τῶν ἐστεμμένων κεφαλῶν. Διέθετον οὕτω τὰ πράγματα κατὰ τὸ φαινόμενον. Διεσκόρπιζον ἐπιμελῶς πᾶν ὅ,τι εἶχον εὑρεῖ κάτωθεν τῆς τέφρας καὶ τῶν λίθων· εἶτα, κατὰ τὴν ἄριξιν τοιαύτης Μεγαλειότητος ἢ Ὑψηλότητος, διὰ τῆς μαγικῆς ῥάβδου τοῦ διευθυντοῦ ἢ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἐξήρχοντο ἐκ τῆς γῆς ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ θησαυροί. Ἠδυνάμην νὰ ὀνομάσω ἕνα πρὸς ἕνα τοὺς βασιλεῖς τοὺς οὕτω πως ἀπατηθέντας, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Δύο Σικελιῶν καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο. Οὐ μόνον οὐδὲν πλέον ἐν Πομπηΐᾳ ἀνεκάλυπτον, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἀνακαλυπτόμενα μνημεῖα διετήρουν. Ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος ἐνόησε καλῶς, ὅτι τῶν 25,000 φράγκων, ἅτινα ὡρίσθησαν διὰ τὰς ἀνασκαφάς, ἐγένετο κακὴ χρῆσις· περιώρισε ταῦτα εἰς φρ. 10,000 ἀλλὰ καὶ ταῦτα διεσκορπίζοντο καθ' ὁδόν, διὰ πολλῶν χειρῶν διερχόμενα. Ἡ Πομπηΐα κατέπιπτεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, οὐδὲν πλέον ἢ ἐρείπια ἐπὶ ἐρειπίων προσφέρουσα.

Εὐτυχῶς ἡ κατὰ τὸ 1860 ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως ἱδρυθεῖσα Ἰταλικὴ κυβέρνησις ἐπήνεγκε τὴν τάξιν εἰς τὴν προφανῆ ταύτην ἀμέλειαν καὶ ἀδικίαν. Ὁ κ. Fiorelli λίαν ἀγχίνους καὶ ἐνεργητικὸς (οὐδὲν λέγω περὶ τῆς παιδίας του, ἥτις καταφαίνεται ἐκ τῶν πολυαρίθμων συγγραφῶν του) ὠνομάσθη ἐπόπτης τῶν ἀνασκαφῶν. Ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν του, αἱ ἐργασίαι μετὰ σπουδῆς ἐπαναληφθεῖσαι καὶ ἀπασχολοῦσαι ἑκάστοτε περὶ τοὺς 700 ἐργάτας ἀνεῦρον εἰς τρία ἔτη πλείονας θησαυροὺς τῶν ἀνακαλυφθέντων κατὰ τὰ τριάκοντα προηγούμενα. Τὸ πᾶν ἀνεσχηματίσθη, ἠθικοποιήθη ἐν τῇ νεκρᾷ πόλει. Ὁ ἐπισκεπτόμενος δίδει δύο μόνον φράγκα διὰ τὴν εἴσοδον καὶ οὐδὲν ἄλλο ἔχει νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ὁδηγῶν, τῶν κλειδούχων, τῶν παιδαρίων καὶ τῶν ἐπαιτῶν, οἵτινες ἄλλοτε ἐκένουν τοῦ ἐπισκέπτου τὸ βαλάντιον. Μικρὸν μουσεῖον, πρό τινος συστηθὲν παρέχει τοῖς ξένοις τὴν εὐκολίαν νὰ ἐξετάζωσιν ἐπιτοπίως τὰ ἀνευρισκόμενα· βιβλιοθήκη περιέχουσα μέχρι τοῦδε τὰ ὡραῖα συγγράμματα τῶν Mazois, Raoul-Rochette, Gell, Zahn, Overbek, Breton κτλ. κτλ. ἅτινα ἐδημοσιεύθησαν περὶ Πομπηΐας, ἐπιτρέπει εἰς τοὺς σπουδαστὰς νὰ συμβουλεύωνται ταῦτα ἐν αὐτῇ τῇ Πομπηΐᾳ· ἐργοστάσια νεωστὶ ἀνοιχθέντα ἐργάζονται ἀπαύστως πρὸς ἐπισκευὴν τῶν διερρηγμένων τοίχων, μαρμάρων καὶ χαλκοῦ· δύναταί τις νὰ καταλάβῃ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἔργῳ τὸν εὐφυέστερον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπισκευαστὴν ἀρχαιοτήτων, τὸν διάσημον καλλιτέχνην Bramante· ἐκεῖ ἄλλοτε συνήντα τις τὸν δυστυχῆ φίλον μου Padiglione, ὅστις μετὰ θαυμασίας ὑπομονῆς καὶ λεπτολόγου ἀκριβείας, κατεσκεύαζε μικρόν τι ἐκ ξύλου σχεδίασμα τῶν ἀτάκτως ἐρριμμένων ἐρειπίων, ὅλως

ἀκριβέστατον. Τέλος, δὲν ἐργάζονται πλέον μόνον κατὰ διαλείμματα, καὶ πρὸ ἐπισήμων προσώπων, ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ τυχόντος, καὶ πάντοτε, ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑπάρχωσι χρήματα. Παρέστην πολλάκις ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους, καθήμενος ἐπὶ ἀμμολόφου τινὸς, ὅστις ἔκρυπτεν ἴσως θαυμάσια, θεώμενος τὴν ἐπίπονον καὶ ἐνδιαφέρουσαν ἐργασίαν, ἀφ' ἧς δὲν ἠδυνάμην ν' ἀποσπάσω τοὺς ὀφθαλμούς. Ὅθεν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ ἐν γνώσει, διότι λέγω ὅ τι εἶδον, καὶ οὐχὶ ὅ,τι ἀνέγνωσα. Τριῶν συστημάτων, καθὰ γνωρίζω, χρῆσις ἐγένετο ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς. Τὸ πρῶτον ὑπὸ Καρόλου τοῦ Δ'. ἐγκαινισθὲν, ἦτο τὸ ἁπλούστερον· ἔσκαπτον τὸ ἔδαφος, ἐξῆγον τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα καὶ ἐγέμιζον πάλιν τὰς τάφρους· ἐξαίρετον μέσον ὅπως ἱδρύσῃ τις μουσεῖον καταστρέφων τὴν Πομπηΐαν. Ἡ μέθοδος αὕτη ἐγκατελείφθη ἅμα ὡς κατενοήθη ὅτι πόλιν ἀνασκάπτουσι. Τὸ δεύτερον τελειοποιηθὲν ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα, ἠκολούθησαν οἱ ὑπὸ τὸν Murat. Ἤρχισαν πολλὰ ταὐτοχρόνως ἀνασκάπτοντες μέρη, οἱ δ' ἐργάται οἱ μὲν πρὸς τοὺς δὲ βαδίζοντες, διατρυπῶντες καὶ κόπτοντες τὸν λόφον, ἠκολούθουν τὰς ὁδοὺς, ἃς ἐρρυμοτόμουν βῆμα πρὸς βῆμα πρὸ αὐτῶν. Ὁ τρόπος οὗτος βεβαίως ἦτο συντελεστικώτερος, ἀλλ' ἐδύναντο νὰ εὕρωσιν ἔτι καταλληλότερον. Ἀκολουθοῦντες τὰς ὁδοὺς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ἥπτοντο κάτωθεν τοῦ σωροῦ τῆς τέφρας καὶ τῆς κισσήρεως τῆς ἐμφραττούσης τὴν δίοδον, καὶ ἐκ τούτου προήρχοντο δυσάρεστοι καταπτώσεις. Ὅλον τὸ ἄνω τῶν οἰκιῶν μέρος ἐξ αὐτῶν τῶν ὀροφῶν κατέρρεεν εἰς τὰ ἐρείπια, ἐκτὸς πολλῶν εὐθραύστων ἀντικειμένων ἅτινα ἐθραύοντο ἢ ἠφανίζοντο χωρὶς νὰ δύναταί τις νὰ ὁρίσῃ ποῦ κατέπιπτον. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀτοπημάτων τούτων τρίτον ὁ κ. Fiorelli ἐνεκαίνισε σύστημα· δὲν ἀκολουθεῖ τὰς ὁδοὺς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ τὰς σημειοῖ ἄνωθεν, καὶ χαράττει οὕτω, μεταξὺ τῶν δένδρων καὶ τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν, εὐρέα τετράγωνα ὑποδεικνύοντα τὰς ὑπογείους νήσους. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι αἱ νῆσοι αὗται (isole, insulæ) κατά τε τὴν νεωτέραν Ἰταλικὴν διάλεκτον καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν σημαίνουσι μεμονωμένους οἴκους.

Τῆς νήσου διαγραφείσης, ὁ κ. Fiorelli ἀγοράζει τὴν γῆν τὴν παρὰ τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου τοῦ Α'. πωληθεῖσαν καὶ παραχωρεῖ τὰ δένδρα, ἅτινα, ἐκεῖ εὑρίσκει. . . . .[1] Τοῦ ἐδάφους λοιπὸν ἀγορασθέντος καὶ τῶν δένδρων ἀποκοπέντων, αἱ ἐργασίαι ἄρχονται. Ἀνυψοῦσι τὴν γῆν μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λοφίσκου, μεταφέρουσι δὲ ταύτην διὰ σιδηροῦ δρόμου, ὅστις, ἐκ τοῦ μέσου τῆς Πομπηΐας, διά τινος κατωφερείας μὴ ἐχούσης ἀνάγκην οὐδὲ μηχανῶν οὐδὲ ἀνθράκων. καταβαίνει ἐκεῖθεν μακρὰν τοῦ ἀμφιθεάτρου καὶ τῆς πόλεως. Οὕτω λύεται τὸ σπουδαιότερον ζήτημα, τὸ τῶν ἐκβαλλομένων χωμάτων. Ἄλλοτε ἐσκέπαζον τὰς τάφρους τῶν ἐρειπίων,

1 Τὸ εἰσπραττόμενον ποσὸν χρησιμεύει πρὸς κατάρτισιν τῆς βιβλιοθήκης.

βραδύτερον ἀπετέλεσαν ὄρος, ἤδη δὲ κατεσκεύασαν τὸν σιδηροῦν δρόμον, ὅστις φέρει μακρὰν τὴν ὕλην, καὶ ὅστις ἴσως θὰ κατορθωθῇ ποτὲ νὰ ῥίπτῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν.

Οὐδὲν ὡραιότερον τῆς ἐργασίας τῶν ἀνασκαφῶν. Οἱ ἄνθρωποι σκάπτουσι τὴν γῆν, καὶ στίφη νεανίδων, ζωηρῶν τῆς ἐξοχῆς παρθένων ἐκ τῶν ἐγγὺς χωρίων στρατολογουμένων, ἀπαύστως κατὰ στίχους προσέρχονται· πληροῦσι τὰ κάνιστρά των χώματος, τέφρας καὶ ἄμμου, φέρουσιν αὐτὰ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν των, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀνδρῶν, διὰ μιᾶς ζωηρᾶς καὶ ταχείας κινήσεως, καὶ πορεύονται καθ' ὁμάδας πρὸς τὸν σιδηρόδρομον, διασταυρούμεναι μετὰ τῶν ἐπανακαμπτουσῶν συντρόφων των. Εἶναι γραφικώταται ἐν τοῖς τετριμμένοις καὶ ποικιλοχρόοις ῥάκεσιν αὐτῶν, βαδίζουσαι γοργῷ τῷ βήματι περιδεδεμέναι μακρὰ κράσπεδα, δι' ὧν χαριέστατα ἀναφαίνονται αἱ κινήσεις τῶν γυμνῶν.αὐτῶν κνημῶν, ἀνασειομένων συχνάκις ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ἐνῷ οἱ βραχίονες αὐτῶν ἐν σχήματι κανηφόρων ἀκόπως ὑποβαστάζουσι τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των βαρὺ φορτίον. Ταῦτα πάντα συμφωνοῦσι μετὰ τῶν μνημείων τῶν ὑπὸ τὴν γῆν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀναφαινομένων, καθ' ὅσον τὸ ἔδαφος ταπεινοῦται. Ἐὰν οἱ ξένοι περιηγηταὶ δὲν ἐτάρασσον κατὰ διαλείμματα τὴν ἁρμονίαν ταύτην, θὰ ἠρώτα τις ἐν τῷ μέσῳ τῆς βιργιλιανῆς ταύτης ῥωπογραφίας, μεταξὺ τῶν φυλλωμάτων τῶν ἀμπελώνων, ἀπέναντι τοῦ καπνίζοντος Βεζουβίου, ὑπὸ τὸν ἀρχαῖον οὐρανόν, ἐὰν ὅλαι αὗται αἱ ἐν κινήσει διατελοῦσαι ἐργάτιδες κόραι δὲν εἶναι δοῦλαι τοῦ ἀγορανόμου Πάνσα ἢ τοῦ διϋάρχου Ὁλκονίου.

Διήλθομεν τὴν ἱστορίαν τῆς Πομπηΐας, πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετ' αὐτόν. Ἐν πρώτοις ὅμως, μία εἰδοποίησις. Μὴ περιμένετε νὰ εὕρητε οἰκίας ἢ μνημεῖα ὄρθια καὶ ἐστεγασμένα, ὡς τὸ Πάνθεον τῆς Ῥώμης καὶ τὸν τετράγωνον οἶκον τῆς Nimes. Οἰκτρῶς θ' ἀπατηθῆτε. Φαντάσθητε μᾶλλον μικρὰν πόλιν, ἀποτελουμένην ἐξ οἰκοδομῶν ταπεινῶν καὶ ὁδῶν στενωτάτων, ἥτις ὁλόκληρος ἐν μιᾷ νυκτὶ θὰ ἐκαίετο. Ἐπισκέπτεσθε αὐτὴν τὴν ἐπαύριον τῆς πυρκαϊᾶς. Αἱ ὀροφαὶ ἐξηφανίσθησαν, αἱ στέγαι κατέρρευσαν· πᾶν ὅ,τι ξύλινον, σανίδες καὶ δοκοί, ἀπετεφρώθησαν· τὸ πᾶν εἶναι ἀνοικτόν, στέγαι δὲν ὑπάρχουσιν· ἐν ταῖς οἰκοδομαῖς ταύταις αἵτινες ἦσαν ἄλλοτε ἰδιωτικαὶ κατοικίαι ἢ δημόσιαι οἰκοδομαί, περιπατεῖτε πανταχοῦ ὑπαίθριοι. Ἐὰν ἐπήρχετο βροχή, δὲν θὰ ἠξεύρητε ποῦ νὰ καταφύγητε. Εἶναι ὡς πόλις ἀνεγειρομένη, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ὁποίας μόνον τὸ ἰσόγαιον ἀνηγέρθη. Ἰδοὺ μία οἰκία· ταύτης μόνον τὰ κατώτερα μέρη τῶν τοίχων σώζονται, ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐδὲν ἵσταται· μακρόθεν θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι βλέπει παραπετάσματα διατεθειμένα πρὸς παράστασιν κωμῳδίας κατ' οἶκον. Ἰδοὺ δημοσία της πλατεῖα· ἐν αὐτῇ εὑρίσκετε βάσεις, στηρίγματα οὐδὲν φέροντα, κίονας ἄνευ στοῶν, βάθρα ἄνευ ἀγαλμάτων, ἀφώνους λίθους, τὸ κενὸν καὶ τὸ μηδέν. Θὰ σᾶς ὁδηγήσω εἰς πολλοὺς ναούς· ἐν τούτοις δὲν

θὰ ἴδητε εἰμὴ σωροὺς κτιρίων, παραπλεύρους τοίχους· ἀλλ'οὐδεμίαν στοάν, οὐδεμίαν μετόπην· ποῦ ἡ τέχνη, ποῦ ὁ Θεός; τὰ ἐρείπια τοῦ ἱπποστασίου σας, καὶ μετὰ χιλίων ἐτῶν παρέλευσιν, δὲν θὰ ἦναι γυμνότερα. Παντοῦ λίθοι, πῶρος, πλίνθοι, λάβα, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πλάκες ἐκ μαρμάρου καὶ τιτανώδεις λίθοι, ἐκεῖ ἴχνη καταστροφῆς, ζωγραφίαι ἐσβεσμέναι, λιθόστρωτα ἀπεσπασμένα, ῥήγματα· ἐκεῖ ἴχνη λαφυραγωγίας, διότι ἅπαντα τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα μετηνέχθησαν εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως, καὶ δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ ὑποδείξω ὑμῖν εἰμὴ μόνον τὴν θέσιν, ἐν ᾗ ἵσταντο ὁ Φαῦνος, ὁ Νάρκισσος, τὸ ψηφιδωτὸν τῶν Ἀρβήλων καὶ τὸ περίφημον κυκνοῦν ἀγγεῖον. Ἰδοὺ ἡ Πομπηΐα διὰ τὸν ἀνυπόμονον περιηγητήν, τὸν ἐρχόμενον ὅπως ζητήσῃ ἐνταῦθα τοὺς Παρισίους, ἢ τοὐλάχιστον ἐρείπια καθ' ὁμοίωσιν τῶν Παρισίων τεταγμένα, ὡς π. χ. τὸν πύργον τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου.

Θὰ εἴπῃς, φίλε ἀναγνῶστα, ὅτι σὲ ἀπογοητεύω. Τοὐναντίον, προλαμβάνω τὴν ἀπογοήτευσίν σου. Μὴ ἀπατᾶσαι δι' ὑπερβολικῶν ἐλπίδων, ἰδοὺ πᾶν ὅ,τι παρὰ σοῦ ζητῶ. Μὴ ἔρχου ζητῶν ἐνταῦθα τὴν πολυτέλειαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ μεγαλείου. Ἕτεραι ἐντυπώσεις σὲ ἀναμένουσιν ἐν Πομπηΐᾳ. Ὅ,τι θὰ ἴδῃς εἶναι πόλις ὁλόκληρος, ἢ τοὐλάχιστον τὸ τρίτον ἀρχαίας πόλεως ἀπομεμακρυσμένης, ἀπεσπασμένης πάσης νεωτέρας καὶ ἀποτελούσης πλῆρές τι καὶ μοναδικόν, ὅπερ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ θὰ εὕρῃς. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει Καπιτώλιον ἀνῳκοδομημένον, οὐδὲ Πάνθεον τῷ καθολικῷ Θεῷ ἀφιερωμένον, οὐδὲ Ἀκρόπολις περιστέφουσα βαυαρικὴν ἢ δανικήν τινα πόλιν, οὐδὲ οἶκος τετράγωνος μεταποιηθεὶς εἰς πινακοθήκην καὶ καλλωπίζων εὐρεῖαν ἀγυιὰν τῶν ἡμερῶν μας. Ἐν Πομπηΐᾳ τὸ πᾶν εἶναι ἀρχαῖον, τοὐλάχιστον δεκαοκτὼ αἰώνων· ὁ οὐρανὸς ἐν πρώτοις, ἡ φυσικὴ τοποθεσία, ἡ θαλασσία ἄποψις, εἶτα τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, δῃωθέντα μὲν ἀλλὰ μὴ φθαρέντα παντελῶς ὑπὸ τοῦ χρόνου. Αἱ ὁδοὶ δὲν ἐστρώθησαν ἐκ νέου, τὰ δὲ περὶ τὰς ἄκρας ὑψηλὰ πεζοδρόμια δὲν κατεβιβάσθησαν διὰ τοὺς σημερινοὺς πεζούς· βαδίζομεν ἐπὶ τῶν λίθων ἐφ' ὧν ἐπορεύετο ἄλλοτε ὁ ἔμπορος Σηρικὸς καὶ ὁ δοῦλος Ἐπάφρας. Εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἀτραποὺς ταύτης, καταλιμπάνομεν ἀναγκαίως τὴν ἐποχὴν ἐν ᾗ ζῶμεν, καὶ τὴν συνοικίαν ἐν ᾗ κατοικοῦμεν· διατελοῦμεν διατρίβοντες ἐν ἄλλῳ κόσμῳ καὶ ἐν ἄλλῳ χρόνῳ. Ἡ ἀρχαιότης μᾶς καταλαμβάνει, μᾶς ἀποῤῥοφᾷ, καὶ ἐπί τινα ὥραν ἀναζῶμεν Ῥωμαῖοι. Ἐπὶ πλέον, ὡς εἶπον συχνάκις, ὁ Βεζούβιος δὲν κατέστρεψε τὴν Πομπηΐαν, τὴν διετήρησεν. Αἱ ἀνασκαφεῖσαι οἰκοδομαὶ φθείρονται ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαίρας μετά τινας μῆνας πολὺ πλέον ἢ ὅσον ἐφθάρησαν ἐπὶ 18 αἰῶνας ὑπὸ τὴν τέφραν. Οἱ ἐζωγραφισμένοι τοῖχοι ἀνασκαπτόμενοι φαίνονται ζωηροὶ καὶ πρόσφατοι ὡς ἐὰν ἐζωγραφήθησαν χθές. Ἕκαστον πλευρὸν τοίχου καθίσταται οἱονεὶ σελὶς εἰκονογραφημένης ἀρχαιολογίας, ἀποκαλυπτούσης ἡμῖν ἄγνωστα ἤθη, ἔθιμα, συνη-

θείας, παραδόσεις καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ τὸν ἀρχαῖον βίον Τὰ ἀνευρεθέντα ἔπιπλα, τὰ καλλιτεχνήματα, τὰ οἰκογενειακὰ σκεύη ἀποκαλύπτουσιν ἡμῖν τὰ τῆς οἰκίας μυστήρια· καὶ ἡ ἐλαχίστη τομὴ κἄτι τι λέγει εἰς ἡμᾶς. Ὁ κίων οὗτος διετήρησεν ἐπιγραφὴν διὰ μαχαιριδίου χαραχθεῖσαν ὑπό τινος ἀέργου Πομπηϊανοῦ· ὁ τοῖχος ἐκεῖνος ἐν τῇ ὁδῷ, ὁ ὡρισμένος δι' εἰδοποιήσεις, περιέχει διὰ μεγάλων γραμμάτων τὴν ἀγγελίαν θεάματός τινος, ἢ προκηρύττει τὴν ὑποψηφιότητα πολίτου τινός. Οὐδὲν λέγω περὶ τῶν σκελετῶν, ὧν αἱ στάσεις καταπληκτικῶς ἱστοροῦσι τὰς φρικαλεότητας τῆς καταστροφῆς καὶ τοὺς λυσσώδεις ἀγῶνας τῆς τελευταίας στιγμῆς. Τέλος διὰ τὸν εἰδότα νὰ βλέπῃ, ἕκαστον βῆμα εἶναι ἔκπληξις, ἀνακάλυψις καὶ πιστὴ ἐπιτυχία ἐπὶ τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων. Ἄφωνοι κατ' ἀρχάς, οἱ λίθοι οὗτοι ἐξεταζόμενοι ὁμιλοῦσιν, ἐξομολογοῦνται εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν φαντασίαν, ἥτις εὐχερῶς κατανοεῖ αὐτούς, λέγουσι κατὰ μικρὸν πᾶν ὅ,τι γινώσκουσι καὶ πᾶν ὅ,τι μυστηριῶδες καὶ παράδοξον συνέβη ἐπὶ αὐτῶν τούτων τῶν ὁδῶν, καὶ ὑπ' αὐτὸν τοῦτον τὸν οὐρανόν, κατ' ἐποχὴν θαυμασίαν, ἴσως τὴν ὡραιοτέραν τῆς ἱστορίας, τὸν η'. αἰῶνα ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης καὶ τὸν α'. ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Η ΑΓΟΡΑ

Πανδοχεῖον Διομήδους. — Παστὰς Ἀθηνᾶς. Θεὰ καὶ μνημεῖα τῆς Ῥώμης. — Ὁ ἀρχαῖος ναός. — Ἐθνικῶν ἀφιερώματα. — Χρηματιστήριον. — Τὸ Πάνθεον· ναός, σφαγεῖον ἢ πανδοχεῖον; Τὸ μαγειρεῖον καὶ ἡ θρησκεία. — Ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης. — Ἡ Βασιλικὴ στοά. — Διαβατῶν ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν τοίχων. — Ἡ ἀγορὰ ἀνοικοδομουμένη.

Ἀποβιβαζόμενοι εἰς τὸν σταθμόν, δύνασθε πρῶτον νὰ δειπνήσητε εἰς τὴν popina τοῦ Διομήδους· πανδοχεῖον τῆς ἐποχῆς ὅπερ χάριν τῶν περιηγητῶν ἀρχαῖον ὄνομα φέρει. Ἅμα ὡς ἀναλάβητε τὰς δυνάμεις σας θ' ἀναβῆτε τὸν ἐκ τέφρας καὶ ἐρειπίων λοφίσκον, ὅστις ἀποκρύπτει ἀφ' ὑμῶν τὰ ἐρείπια· θὰ δώσητε τὰ δύο σας φράγκα εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ θὰ διέλθητε πρὸ τοῦ κεχηνότος καταγραφέως, ὅστις λίαν σεμνύνεται ἐπὶ τῇ θέσει αὐτοῦ ταύτῃ. Ἀφοῦ τελεσθῶσιν αἱ διατυπώσεις αὗται, οὐδὲν νέον ἔχετε νὰ ὑποστῆτε, ἐκτὸς τῆς συνοδείας ὁδηγοῦ στρατιωτικὴν φέροντος στολήν, ὅστις σᾶς συνοδεύει, ὅπως σᾶς ἐπιβλέπῃ (πρὸ πάντων ἐὰν ἀνήκητε εἰς τὴν χώραν τοῦ λόρδου Ἐλγίνου), οὐδόλως ὅμως ὅπως σᾶς φορολογήσῃ. Ἐπιγραφαὶ εἰς ὅλας τὰς γνωστὰς γλώσσας γεγραμμέναι ἀπαγορεύουσι νὰ δώσῃ τις ὀβολὸν αὐτοῖς. Εἰσέρχεσθε εἰς πλήρη βίον ἀρχαῖον. Εἶσθε ἐλεύθερος ὡς Πομπηϊανός.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον ὅπερ διακρίνει τις εἶναι ἀψὶς καὶ παστάς τις

τῆς Παναγίας. Ὑπὸ τὴν ἀψῖδα, ἀνοίγονται εὐρεῖαι αἴθουσαι, αἵτινες ἐχρησίμευον πιθανῶς ὡς ἀποθῆκαι. Εἰσέρχεταί τις εἰς ὁδὸν ἀνωφερῆ καὶ λιθόστρωτον, διέρχεται μεταξὺ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῆς Βασιλικῆς στοᾶς καὶ φθάνει εἰς τὴν Ἀγοράν. Στῶμεν λοιπὸν ἐνταῦθα. Ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν διακρίνει τις εἰμὴ μακρόν τι τετράγωνον κεκλεισμένον βαθέως διά τινος κανονικοῦ ὑψώματος ἀνερχομένου μεταξὺ δύο ἀψίδων· πλάγιαι πτέρυγες ἐκτείνονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, μεταξὺ στηλῶν καὶ ἐφθαρμένων οἰκοδομῶν. Τῇδε κακεῖσε ἐρείπια πετρῶν δεικνύοντα βωμοὺς ἢ βάσεις ἀπολεσθέντων ἀγαλμάτων. Εἰς τὸ βάθος τῆς ὅλης εἰκόνος καπνίζει ὁ Βεσούβιος, πάντοτε ἀπειλητικός.

Θεωρήσατε καλλίτερον, οἱ ῥαβδωτοὶ κίονες εἰσὶν ἐκ λίθου τῆς Κασέρτης, ἐκ πρώου ἢ ἐκ πλίνθων, περιβεβλημένοι ὑπὸ μαρμαροκονίας, καὶ ἀνερχόμενοι κατὰ δύο βαθμίδας ἄνωθεν τοῦ χώρου τούτου. Ὑπὸ τὴν κάτω βαθμίδα ὑπάρχει ὁ ὀχετὸς τοῦ ὕδατος. Οἱ κίονες οὗτοι ὑπεβάσταζον στοὰν εἰς ἣν ἀνήρχοντο διὰ κλιμάκων στενῶν καὶ ἀνωφερῶν ἃς ὁ χρόνος διετήρησεν ἡμῖν· ἡ ἀνωτέρα αὕτη στοὰ ἐπόμενον εἶναι νὰ ἦτον ἐστεγασμένη, καθ' ὅσον αἱ γυναῖκες ἐπ' αὐτῆς ἔκαμνον περίπατον. Δευτέρα τις ἐκ κιόνων στοὰ, πιθανῶς πρὸ τῶν μνημείων διακοπτομένη, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἑτέρας. Ὁ Mazois ἀνῳκοδόμησε τὴν κιονοστοιχίαν ταύτην, κατὰ δύο σειρὰς ὑπερκειμένας, δωρικοῦ μὲν ῥυθμοῦ τὴν κάτω, ἰωνικοῦ δὲ τὴν ἄνω, μετά τινος λεπτοτάτης κομψότητος. Τὸ λιθόστρωτον ἐφ' οὗ καὶ νῦν περιπατοῦμεν ἦτο ἐκ τιτανώδους λίθου. Ἰδοὺ ἤδη ἡ Ἀγορὰ ἀνεγειρομένη.

Ἴδωμεν τὰ περικυκλοῦντα αὐτὴν ἐρείπια. Τοῦτο τὸ εἰς τὸ βάθος ὕψωμα ἦτο τὸ ὑπόβαθρον ναοῦ τινος οὗτινος ἡ σμικρότης ἐκπλήττει ἐκ πρώτης ὄψεως τὸν νέηλυν. Ὀλίγοι γινώσκουσιν, ὅτι ὁ ναὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, δὲν ἦτο ὅπως σήμερον συνένωσις τῶν εὐσεβῶν, ἀλλὰ μεγάλη παστὰς, περικλείουσα τὸ λατρευόμενον ἄγαλμα. Ὁ ἱερὸς οἶκος μόνον μικρόν τινα ἀριθμὸν ἐκλεκτῶν ἐδέχετο πρεπόντως κεκαθαρμένων, ὁ δὲ ὄχλος ἔμενεν ἔξω. Δὲν ἦτο τὸ ἀνάκτορον, ἀλλ' ὁ σηκὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ σηκὸς οὗτος (cella) κατ' ἀρχὰς ἀπετέλει ὁλόκληρον τὸν ναόν· ἦτο τῷ ὄντι ἀρκούντως εὐρύχωρος ὅπως περιέχῃ τὸ ἄγαλμα καὶ τὸν βωμόν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκοσμήθη διὰ προσθίου στοᾶς, εἶτα δι' ἑτέρας ὀπισθίου, εἶτα διὰ τῶν ἑκατέρωθεν κιονοστοιχιῶν, ἕως ὅτου ἀπὸ διακοσμήσεως εἰς διακόσμησιν, ἀνεβιβάσθη εἰς τὴν ἔξοχον κομψότητα τοῦ ἐν Παρισίοις ναοῦ τῆς Μαγδαληνῆς. Οὐδέποτε ὅμως τὰς ἀναλογίας τῶν ἡμετέρων καθεδρικῶν ναῶν μετεχειρίσθησαν οἱ ἀρχαῖοι. Οὕτω σπανίως ὁ Χριστιανισμὸς ᾠκειοποιήθη διὰ τὴν λατρείαν του τὰ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν ναῶν σχέδια. Προυτίμησε τὰς εὐρείας Βασιλικὰς στοὰς, ὧν τὸ βασιλικὸν ὄνομα θρησκευτικὴν ἔλαβεν ἔννοιαν.

Ἰδοὺ πῶς οἱ Ῥωμαῖοι ᾠκοδόμουν τοὺς ναούς των. Ὁ οἰωνοσκόπος, ἤτοι ὁ ἱερεὺς, ὁ τὸ μέλλον προβλέπων ἐκ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν, διέγραφε

διὰ τῆς βραχείας ῥάβδου του ἐν τῷ οὐρανῷ, μέγα τετράγωνον, ὅπερ εἶτα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐσημείου. Πάραυτα πάσσαλοι ἦσαν προσηλωμένοι ἐπὶ τῶν τεσσάρων γραμμῶν, μεταξὺ δὲ τῶν πασσάλων ἐξηπλοῦντο παραπετάσματα. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ (area) ὁ οἰωνοσκόπος διέγραφε σταυρὸν, τὸν μαντικὸν σταυρὸν, δεικνύοντα τὰ τέσσαρα κυριώτατα σημεῖα· ἡ ἐγκάρσιος γραμμὴ ὥριζε τὰ ὅρια τοῦ σηκοῦ· τὸ σημεῖον ἔνθα οἱ δύο βραχίονες συνηντῶντο ἦτο ἡ θέσις τῆς θύρας· ὁ πρῶτος λίθος ἐτίθετο ὑπὸ τὸ κατώφλιον. Πλῆθος ἀνημμένων λυχνιῶν ἐφώτιζε τὴν τελετὴν ταύτην. Μετὰ ταῦτα ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, ὁ Pontifex maximus, ἐνεκαίνιζε τὸν περίβολον, ὅστις ἔκτοτε καθίστατο ἀμετάβλητος· ἐὰν κατέῤῥεεν, ἔπρεπε ν' ἀνεγερθῇ εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν· ἡ ἐλαχίστη μεταβολὴ, ἔστω καὶ πρὸς μεγέθυνσιν αὐτοῦ, ἐθεωρεῖτο βεβήλωσις. Οὕτως ἐνεκαινίσθη ὁ ἐνώπιον ἡμῶν εἰς τὸ βάθος τῆς ἀγορᾶς κείμενος οἶκος τοῦ Θεοῦ.

Ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν Ῥωμαϊκῶν ναῶν, ἡ οἰκοδομὴ αὕτη ὑψοῦται ἐπὶ ὑποβάθρου (podium) καὶ κεῖται πρὸς βοῤῥᾶν· ἀνέρχεταί τις εἰς αὐτὸν διὰ ποδίου, ὅπερ τέμνει ἐν τῷ κέντρῳ, πτερύγιον, ὅπου ἴσως ἠγείρετο ὁ βωμός. Ἐπὶ τοῦ ποδίου τούτου σώζονται ἴχνη στηλῶν, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἐσωτερικὴν στοὰν ἢ τὸν πρόναον· εἶπον δώδεκα στήλας· ἀνὰ τρεῖς ἑκατέρωθεν τῶν πλευρῶν· ἓξ κατὰ μέτωπον (πάντοτε ἀριθμὸς ἄρτιος, ὅπως μὴ κεντρική τις στήλη σκιάζει τὴν θύραν καὶ δύναταί τις νὰ εἰσέρχηται εἰς τὸν ναὸν ἐλευθέρως διὰ τῆς ἐν τῷ μέσῳ κιονοστοιχίας). Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοῦ πεδίου, στυλοβάται ἔφερον ἄλλοτε ἴσως ἀγάλματα κολοσσιαῖα. Ὄπισθεν τοῦ προνάου ἀναγνωρίζεται ἡ θέσις, ἔνθα ἦτο ὁ σηκός· οὐδὲν ἄλλο μένει ἐκ τούτου, εἰμὴ τὸ ψηφιδωτὸν καὶ οἱ τοῖχοι· ἴχνη στηλῶν ἐπιτρέπουσι ν' ἀνοικοδομήσῃ τις πλουσίως τὸ ἁγιαστήριον τοῦτο. Δύναταί τις νὰ ἀνεγείρῃ (καὶ ἔγεινε τοῦτο ἐπὶ τοῦ χάρτου) δύο κιονοστοιχίας· τὴν πρώτην ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ὑποβαστάζουσαν στοάν τινα· τὴν δευτέραν κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ ὑποβαστάζουσαν τὸ ἤδη ἀπολεσθὲν ἐκ ξύλου κεχρωματισμένον ἐλαφρὸν φάτνωμα. Οἱ τοῖχοι διὰ μαρμαροκονίας περιβεβλημένοι διατηροῦσιν ἔτι ὡραίας τινας εἰκόνας. Τρία μικρὰ δωμάτια ὑπόγεια, στερεώτατα, περιεῖχον ἴσως τὰ ἀρχεῖα καὶ τὸ ταμεῖον τοῦ ἄστεος, ἢ πᾶν ἄλλο.

Ἤδη τίνος Θεοῦ τὸν οἶκον ἐπισκεπτόμεθα; Τοῦ Διός, λέγει ἡ κοινὴ γνώμη, στηριζομένη εἴς τι κολοσσιαῖον ἄγαλμα, τοῦ ὁποίου τεμάχια ἀνεῦρον, δυνάμενα νὰ προσαρμόζωνται εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως τῶν Θεῶν. Τῆς Ἀφροδίτης, φρονοῦσιν ἄλλοι, διότι ἡ Ἀφροδίτη ἦν ἡ προστάτις τῆς Πομπηΐας. Συχνότατα θ' ἀπαντήσωμεν τὸ ὄνομα τῆς Θεᾶς ταύτης. Πλεῖστα μέλη ἐκ λίθου ἢ χαλκοῦ, ἀπεσπασμένα, οὐχὶ ἐντελῶς τεθραυσμένα, ὡς ἐὰν ἀνῆκον εἰς ἄγαλμά τι, ἀλλὰ πανταχόθεν ἐστιλβωμένα

καὶ οὕτω κατεσκευασμένα, ὥστε νὰ δύνωνται νὰ κρεμῶνται, ἀνευρέθησαν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τούτοις· ἦσαν ταῦτα ἀφιερώματα.

Ἑκατέρωθεν τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς (τοιοῦτο τὸ κοινῶς παραδεδεγμένον ὄνομα) ὑψοῦνται, ὡς εἶπον, ἁψῖδες. Ἡ πρὸς ἀριστερὰν εἶναι θύρα θολωτή, ἥτις λίαν ἐκτενὴς καὶ λίαν χαμηλή, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἄλλην, καὶ διαταράττει ἄγνωστον διατί, τὴν συμμετρίαν τοῦ μέρους τούτου τῆς ἀγορᾶς. Ἡ ἑτέρα ἁψὶς εἶναι προφανέστατα θριαμβευτικὴ πύλη· σώζεται μόνον ταύτης ὁ πλίνθινος σκελετός, θάλαμοί τινες καὶ ἴχνη ἡμιστηλίων· εὔκολον ὅμως ν' ἀντικαταστήσῃ τις τὰ μάρμαρα καὶ τ' ἀγάλματα ἅτινα θὰ ἐκόσμουν τὸ ἄχρι τοῦτο μνημεῖον. Τοιοῦτο τὸ βάθος τῆς ἀγορᾶς.

Τέσσαρα μεγάλα οἰκοδομήματα ἕπονται πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς δημοσίας ταύτης πλατείας ἀπὸ Μ. πρὸς Β. τὸ ἀνάκτορον τῆς Εὐμαχίας, ὁ ναὸς τοῦ Ἄρεως, αἱ αἴθουσαι τῆς Γερουσίας καὶ τὸ Πάνθεον.

Τί εἶναι τὸ ἀνάκτορον τοῦτο τῆς Εὐμαχίας; Ἐπιγραφή τις εἰς τὸ μέρος τοῦτο εὑρεθεῖσα λέγει: «Εὐμαχία, ἡ δημόσιος ἱέρεια, ἐν ὀνόματι αὐτῆς καὶ τοῦ υἱοῦ της, ἵδρυσε τῇ Ὁμονοίᾳ καὶ τῇ σεβαστῇ Εὐσεβείᾳ, ἐν Χαλκιδικὸν μίαν κρύπτην καὶ στοάς.»

Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ Χαλκιδικόν; Σπουδαῖαι συζητήσεις περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μεταξὺ τῶν σοφῶν ἀνεφύησαν. Συνεφώνησαν ἐν τούτοις κατά τι, παραδεχθέντες, ὅτι θὰ ἦτο εἶδος οἰκοδομῆς ἐφευρεθείσης ἐν τῇ πόλει τῆς Εὐβοίας Χαλκίδι.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, τὸ καταλαφυραγωγηθὲν τοῦτο ἀνάκτορον δεικνύει εὐρεῖαν ἀνοικτὴν στοάν, ἥτις βεβαίως θὰ ἦτο τὸ ἀνωτέρω ἀναφερθὲν περίστυλον. Πέριξ τούτου, ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν, ἐδέσποζε στοὰ κεκλεισμένη, ἥτις θὰ ἦτον ἡ κρύπτη· ἐπὶ τῆς τετάρτης πλευρᾶς, ἤτοι πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς κατὰ μέτωπον τῆς ἀγορᾶς, προῆγεν εἶδός τι νάρθηκος, πυλών τις ἐξωτερικός· ἐκεῖ πιθανῶς ἦτο τὸ Χαλκιδικόν.

Τὸ οἰκοδόμημα εἶναι περίεργον. Ὄπισθεν τοῦ προδόμου ἐμφανίζονται δύο οὐχὶ παράλληλοι τοῖχοι, ὧν ὁ εἷς ἀκολουθεῖ τὴν τῆς ἀγορᾶς εὐθυγραμμίαν, ὁ δ' ἕτερος τὴν τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοίχων διάστημα ἐχρησίμευσεν εἰς κατασκευὴν ἀποθηκῶν τινων. Οὕτως ἡ ἀνισότης τοῦ σχεδίου οὐ μόνον διωρθώθη, ἀλλὰ καὶ ἐχρησιμοποιήθη· οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν πολὺ ἐπιτήδειοι. Τὸ περίστυλον τοῦτο ἐστηρίζετο ἐπὶ 58 στηλῶν περιβαλλουσῶν αὐλήν τινα. Ἐν τῇ αὐλῇ μέγας κινητὸς λίθος, διατηρηθεὶς μετὰ τοῦ ὑπεγείροντος αὐτὸν κρίκου, ἐκάλυπτε δεξαμενήν τινα· εἰς τὸ βάθος τῆς στοᾶς, ἔν τινι ἡμικυκλίῳ, ἵστατο ἀκέφαλόν τι ἄγαλμα, ἴσως τῆς Ὁμονοίας, ἢ τῆς Εὐσεβείας, εἰς ἣν τὸ οἰκοδόμημα ἀφιερώθη. Ὄπισθεν τοῦ ἡμικυκλίου εἰσέχει ἓν εἶδος θαλάμου τετραγώνου ἐν τῷ μέσῳ δύο θυρῶν, ὧν ἡ μέν, ἐπὶ τοῦ τοίχου διὰ τὴν συμμετρίαν ἐζωγραφημένη, εἶναι μνημεῖον χρήσιμον καὶ περίεργον. Διαιρεῖται

δὲ εἰς τρία φατνώματα στενὰ καὶ μακρὰ καὶ ἐφοδιάζεται διὰ κρίκου ὅστις θὰ ἐχρησίμευεν ὅπως ἀνοίγωσιν αὐτήν. Αἱ θύραι πανταχοῦ τῆς Πομπηΐας ἐλλείπουσι, διότι ἦσαν ξύλιναι, καὶ ἑπομένως ἐκάησαν ὑπὸ τοῦ πυρός, ὅθεν ἡ ζωγραφία αὕτη ἐπλήρωσε χαρᾶς τοὺς σοφούς, καθόσον ἤδη γνωρίζουσιν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐκλείοντο εἰς τοὺς οἴκους των διὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς μεθόδου δι' ἧς καὶ ἡμεῖς.

Μεταξὺ τῶν δύο θυρῶν, ἐν τῷ τετραγώνῳ θαλάμῳ, ἵσταται ἔτι καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τὸ ἄγαλμα τῆς Εὐμαχίας, ἢ τοὐλάχιστον ἀντίτυπον τούτου. Εἶναι γυνὴ ὑψηλοῦ ἀναστήματος, μελαγχολικὴ καὶ ἀσθενὴς φαινομένη. Ἐπιγραφή τις διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἀνηγέρθη πρὸς τιμὴν αὐτῆς ὑπὸ τῶν γναφέων. Οἱ ἐργάται οὗτοι ἀπετέλουν συντεχνίαν σεβαστὴν ἐν Πομπηΐᾳ· θὰ ἐπισκεφθῶμεν δὲ τὸ ἐργοστάσιον ἐν ᾧ εἰργάζοντο· τὸ οἰκοδόμημα τῆς Εὐμαχίας θὰ ἦτο τὸ ἀνάκτορον τῆς Βιομηχανίας. Ἐνταῦθα εἶναι τὸ χρηματιστήριον τῆς Πομπηΐας, αἱ συναλλαγαὶ τοῦ ὁποίου ἐγίνοντο τὸ μὲν θέρος ἐν τῇ στοᾷ, τὸν δὲ χειμῶνα ἐν τῇ κρύπτῃ· τὸ ἐμπορικὸν δικαστήριον ἥδρευεν ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ πλησίον τοῦ ἀγάλματος τῆς Ὁμονοίας, ὅπερ ἀνηγέρθη εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπως καταπραΰνῃ τὰς τῶν ἐμπόρων ἔριδας. Ἐν τῇ αὐλῇ μεγάλοι ἀκατέργαστοι λίθοι ἔτι καὶ νῦν σωζόμενοι ἐχρησίμευον ὡς τράπεζαι πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν ὑφασμάτων των. Ἡ δεξαμενὴ καὶ οἱ κάδοι ἐχρησίμευον πρὸς πλύσιν αὐτῶν. Τέλος τὸ Χαλκιδικὸν ἦτο τὸ μικρὸν χρηματιστήριον, οἱ δ' ἔτι καὶ νῦν φαινόμενοι σηκοὶ θὰ ἦσαν τὰ βήματα τῶν δημοσίων κηρύκων. Ἀλλὰ τί κοινὸν ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς ἀγορᾶς, τοῦ ἐργαστηρίου τῶν γναφέων καὶ τῆς μελαγχολικῆς ἱερείας;

Ἡ θρησκεία πανταχοῦ παρενέβαινε, ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βιομηχανίᾳ καὶ τῷ ἐμπορίῳ. Διὰ μυστικῆς τινος θύρας συνεκοινώνει τὸ οἰκοδόμημα τῆς Εὐμαχίας μετὰ τοῦ ἐγγὺς ναοῦ. Ὁ ναὸς οὗτος, ὁ τοῦ Ἑρμοῦ (διατί τοῦ Ἑρμοῦ;) ἢ τοῦ Κυρίνου (διατί ὄχι τοῦ Ἑρμοῦ;) ἀποτελεῖ σήμερον μικρὸν μουσεῖον πολυτίμων λειψάνων, κλείεται δὲ ἡ εἴσοδός του διὰ δρυφράκτων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων βλέπει τις ἀρκούντως τὸ ἀνάγλυφον τοῦ βωμοῦ, ὅπερ παριστᾷ θυσίαν. Πρόσωπον, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ κατὰ τὸ ἥμισυ εἶναι κεκαλυμμένη, προΐσταται τῆς τελετῆς. Ὄπισθεν αὐτοῦ παιδίον φέρει ἐν ἀγγείῳ τὸ ἱερὸν ὕδωρ. Ὁ θύτης διὰ πελέκεως ὡπλισμένος, ὁδηγεῖ τὸν μέλλοντα νὰ σφαγῇ ταῦρον. Ὄπισθεν τῶν ἱεροθυτῶν ἵστανται οἱ αὐληταί. Ἑκατέρωθεν τοῦ βωμοῦ, ἕτερα ἀνάγλυφα εἰκονίζουσι τὰ διὰ τὰς θυσίας χρήσιμα σκεύη· τὸ lituus, ἤτοι τὴν καμπύλην ῥάβδον τοῦ οἰωνοσκόπου, τὴν acerra, θυμιατήριον ἀρωμάτων, τὸ mantile, ἤτοι τὸ ἱερὸν λῖνον....., ἢ ἂς εἴπωμεν ἁπλούστερον τὸ χειρόμακτρον· τέλος τὰ ἰδιάζοντα διὰ τὰς θυσίας ταύτας ἀγγεῖα, τὴν φιάλην, τὸ σπονδεῖον (simpulum), τὴν λεκάνην (præfericulum).

Ὁ βωμὸς οὗτος εἶναι τὸ μόνον ἀξιοπερίεργον τοῦ ναοῦ. Διὰ τὰ λοιπὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ λάβῃ τις τὸν κόπον οὔτε νὰ ἐξετάσῃ οὔτε ν' ἀνοικοδομήσῃ. Αἱ τοιχογραφίαι ἀποτελοῦσι καλλωπισμὸν ἀμφιβόλου χάριτος. Ὀπισθία τις θύρα φέρει εἰς συγκοινωνίαν τὸν ναὸν μετὰ τοῦ Senaculum, ἕδρας τῆς γερουσίας (οὕτως ἀποκαλοῦσι τὸ ἐγγὺς οἰκοδόμημα· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Πομπηϊανοὶ γερουσιασταὶ δὲν ἦσαν ἢ δέκαρχοι, ὁ τίτλος οὗτος ἦτο πολὺ σπουδαῖος). Πρόδρομος ἄχρι τῆς κιονοστοιχίας τῆς Ἀγορᾶς φθάνων, εἶτα μεγάλη αἴθουσα, ἀψὶς εἰς τὸ βάθος μετὰ εὐρείας βάσεως, ὅπου ἴσως ἔκειντο αἱ τῶν δυάρχων ἕδραι. Τέλος χαλικόκτιστοι τοῖχοι ἐν εἴδει δικτυωτῶν (opus reticulatum), σηκοί τινες ἄνευ ἀγαλμάτων, ἰδοὺ πᾶν τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ναοῦ. Ἀλλ' ἡ αἴθουσα αὕτη ἔχουσα ὀροφὴν ξυλίνην μὲ φατνώματα λαμπρῶς κεχρωματισμένα (οἱ τοῖχοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ βαστάσωσι θόλον) καὶ ὅλη λιθόστρωτος καὶ ἐκ μαρμάρων κεκοσμημένη, ὡς γίνεται δῆλον ἔκ τινων πλακῶν καὶ ἄλλων ἐρειπίων, ἑπόμενον εἶναι, ὅτι δὲν θὰ ἐστερεῖτο κομψότητος. Οἱ ἐνταῦθα ἑδρεύοντες δὲν ἦσαν ἢ οἱ ἄρχοντες μικρᾶς τινος πόλεως· ἀλλ' ὄπισθεν αὐτῶν ἀνυψοῦτο ἡ Ῥώμη ἧς ἡ ἄπειρος σκιὰ ἐκάλυπτε καὶ ἐμεγάλυνε τὸ πᾶν.

Τέλος ἰδοὺ τὸ Πάνθεον, τὸ παραδοξότερον τῶν οἰκοδομημάτων τῆς Πομπηΐας. Δὲν εἶναι παράλληλον τῆς Ἀγορᾶς, ἀλλ' ἡ λοξότης αὐτοῦ ἐπιτηδείως καλύπτεται ὑπὸ ἐργαστηρίων, ἐν οἷς πλῆθος ἀργυρῶν νομισμάτων εὗρον· γενικῶς εἰκάζετο ὅτι ἦσαν τραπεζιτικὰ γραφεῖα (tabernæ argentariæ), καὶ δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ ἀποδείξω τὸ ἐναντίον. Αἱ δύο θύραι τῆς αἰθούσης χωρίζονται ὑπὸ δύο κορινθιακῶν στηλῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων εἰσέχει σηκὸς ἄνευ ἀγάλματος. Τὰ κιονόκρανα τῶν ἀγαλμάτων τούτων φέρουσιν αὐτοκρατορικοὺς ἀετούς· μήπως τὸ Πάνθεον τοῦτο ἦτο ναὸς τοῦ Αὐγούστου; Τῶν θυρῶν ἀνοιχθεισῶν, φθάνει τις εἰς χῶρον ἐντὸς τοῦ ὁποίου διατρέχει κατὰ μῆκος καὶ πλάτος εὐρεῖα στοὰ πέριξ αὐλῆς, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας κεῖνται δώδεκα βάσεις, αἵτινες κυκληδὸν τεταγμέναι, ἔφερον ἴσως ἄλλοτε τὰς στήλας τετραγώνου ναοῦ ἢ τὰ ἀγάλματα τῶν δώδεκα θεῶν· ἦτο λοιπὸν τοῦτο Πάνθεον; Ἐν τούτοις εἰς τὸ βάθος τοῦ μνημείου, ἀπέναντι τῆς εἰσόδου ἀνοίγονται τρία δωμάτια. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ ἀπετέλει ναΐδιον· ἀνεῦρον δ' ἐν αὐτῷ δύο ἀγάλματα ἀπεικονίζοντα τὸν Δροῦσον καὶ τὴν Λιβίαν, γυναῖκα τοῦ Αὐγούστου, ὡς καὶ βραχίονα κρατοῦντα σφαῖραν καὶ ἀνήκοντα ἀναμφιβόλως εἰς ἄγαλμα καθιερωμένον, ὅπερ ἔπρεπε νὰ δεσπόζῃ τοῦ βάθους, ἄγαλμα δηλαδὴ αὐτοκράτορος· ἦτο λοιπὸν ναὸς τοῦ Αὐγούστου.

Τὸ πρὸς ἀριστερὰν δωμάτιον δεικνύει σηκὸν καὶ βωμὸν, καὶ ἐχρησίμευεν ἴσως διὰ τὰς θυσίας, τὸ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ περιέχει βάθρον λίθινον ἡμικυκλίως διατεθειμένον. Δὲν θὰ ἦτο ἓν τῶν τρικλινίων ἐκείνων, ἅτινα εὑρίσκομεν ἐν τοῖς ἑστιατορίοις τῶν ἰδιωτικῶν οἴκων, διότι τὰ κατωφερῆ

βάθρα θὰ ἠνάγκαζον τοὺς κατακεκλιμένους συνδαιτημόνας νὰ ἔχωσι τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν τοῖχον ἐστραμμένην, ἢ τοὺς πόδας ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ὑψωμένους. Ἐκτὸς τούτου, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ βάθρου τούτου, διέρχεται ὀχετὸς προφανῶς προωρισμένος πρὸς ῥοὴν ῥευστῶν τινων, ἴσως τῶν ἐν τῷ μέρει τούτῳ σφαζομένων ζώων· δὲν ἦτο λοιπὸν τοῦτο οὔτε Πάνθεον, οὔτε ναὸς τοῦ Αὐγούστου, ἀλλὰ σφαγεῖον (macellum). Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ ἕνδεκα δωμάτια τὰ πρὸς τὸν δεξιὸν τῆς οἰκοδομῆς τοῖχον στηριζόμενα, θὰ ἦσαν σταῦλοι. — Ἀλλὰ τὰ δωμάτια ταῦτα, ὅπου ὀπαὶ κανονικῶς ἐν τῷ τοίχῳ λελαξευμέναι θὰ ἐμπεριεῖχον δοκοὺς ὑποβασταζούσας δεύτερον πάτωμα, ἦσαν κεκοσμημένα διὰ ζωγραφιῶν διασωζομένων αἵτινες θὰ ἦσαν πολυτελέσταται διὰ τοὺς πτωχοὺς τούτους βόας. Ἐρωτήσωμεν τὰς εἰκόνας ταύτας ὡς καὶ τὰς λοιπὰς ὅλων τούτων τῶν τοίχων, καὶ θὰ μᾶς πληροφορήσωσιν ἴσως περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ μνημείου τούτου. Ἐκ τούτων ὑπάρχουσιν εἰκόνες μυθολογικαὶ καὶ ἐπικαί, παριστάνουσαι ἱερά τινα ἀντικείμενα περὶ ὧν κατωτέρω. Ἕτεραι παριστάνουσι παιδία πτερωτά, μικροὺς ἔρωτας πλέκοντας στεφάνους, οὓς οἱ ἀρχαῖοι τοσοῦτον ἠγάπων· τινὰ τῶν φιλοίνων τούτων πνευμάτων, ἑορτάζοντα τὴν ἑορτὴν τῶν μύλων, στέφουσι δι' ἀνθέων τὸν στρέφοντα τὸν μύλον ὑπομονητικὸν ὄνον. Πανταχοῦ ἄνθη· τοιαύτη ἦτον ἡ μανία τῶν ἀρχαίων. Ἄνθη εἰς τὰ ὀργιαστικὰ συμπόσια, εἰς τὰς σπουδαίας τελετάς, εἰς τὰς θυσίας καὶ τὰς ἑορτάς· ἄνθη εἰς τὸν λαιμὸν τῶν θυμάτων καὶ τῶν συνδαιτυμόνων, εἰς τὸ μέτωπον τῶν γυναικῶν καὶ τῶν θεῶν. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῶν ζωγραφιῶν τούτων φαίνεται προωρισμένον διὰ τὰς αἰθούσας τῶν εὐωχιῶν, ἡ νεκρὰ φύσις δεσπόζει ἐνταῦθα· δὲν βλέπει τις εἰμὴ πτηνὰ τοῦ ὀρνιθῶνος, χῆνας, νήσσας, πέρδικας καὶ παντοειδῆ κυνηγετικὰ πτηνά· καρποὺς καὶ ὠά, ἀμφορεῖς, ἄρτους καὶ πλακοῦντας, χοιρομήρια, τίς οἶδε καὶ τίνα ἄλλα. Εἰς τὰ ἐγγὺς τοῦ ἀνακτόρου τούτου ἐργαστήρια, μεταξὺ παντοίων πολυτίμων ἀντικειμένων, λυχνιῶν, ἀγαλματίων, ἀδαμάντων, ὡραίου ἀλαβαστρίνου δίσκου, εὗρον 556 μικρὰς φιάλας καὶ πολλὰ κύπελλα, ἐντὸς δὲ ὑαλίνων ἀγγείων, σταφυλάς, σῦκα, κάστανα, φακούς, ζυγούς, μήτρας ἀρτοποιῶν καὶ πλακουντοποιῶν. Τὸ Πάνθεον λοιπὸν θὰ ἦτό τι πανδοχεῖον, ξενὼν (hospitium), ἐν ᾧ οἱ ξένοι κατέλυον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ σφαγεῖον θὰ ἦτο εἶδος γραφείου, τὸ δὲ τρικλίνιον νιπτήρ τις. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἡ τράπεζα καὶ ὁ βωμός, τὸ μαγειρεῖον καὶ ἡ θρησκεία συνηντῶντο ἐν τῷ παραδόξῳ τούτῳ ἀνακτόρῳ.

Διατρέξαντες τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἀγορᾶς, διέλθετε ἤδη πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Διός, καὶ καταλάβετε τὸ δυτικὸν μέρος. Εἰς τὸν κατερχόμενον ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν τὸ πρῶτον μνημεῖον ὅπερ ἐμφανίζεται εἶναι στοὰ ἱκανῶς ἐπιμήκης, πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένη ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς. Πι-

στεύει τις ὅτι βλέπει ποικίλην στοάν, μουσεῖον, διδάνιον, κύκλον, σιταποθήκην· ὅλαι αὗται αἱ ἰδέαι εἶναι ἐπίσης καλαί.

Ὄπισθεν τῆς ποικίλης ἀνοίγουσι μικρὰ δωμάτια ἐξ ὧν τινα θολωτά· ἐντὸς τούτων εἶναι σωρευμένοι σκελετοὶ καὶ ἐκ τούτου ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἦσαν φυλακαί. Κατωτέρω ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῆς ἀγορᾶς, ὁ παράπλευρος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης τοῖχος. Ἐν τῷ τοίχῳ τούτῳ εἰσέχει μικρὸς τετράγωνος σηκός, ἐν ᾧ ὑψοῦτο, ἓν μέτρον ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, εἶδος τραπέζης ἐκ πωρίνου λίθου ἐσκαμμένη κατὰ κανονικὰς κοιλότητας, αἵτινες εἰσὶν εὐθυγράμμως τεθειμέναι κατὰ τάξιν χωρητικότητος· εἶναι δημόσια σταθμά. Ἐπιγραφή τις δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὰ ὀνόματα τῶν δυάρχων οἵτινες ἐξεμέτρησαν τὴν χωρητικότητα αὐτῶν κατὰ διαταγὴν τῶν δεκάρχων. Ἐκ τῶν πέντε τούτων κοιλοτήτων, αἱ δύο μικρότεραι ἐχρησίμευον διὰ τὰ ρευστά· ἔτι καὶ νῦν σώζονται αἱ ὀπαί, δι' ὧν μετὰ τὴν ζύγισιν, τὰ ρευστὰ ἔρρεον. Ἡ πωρίνη τράπεζα μετηνέχθη εἰς τὸ μουσεῖον, ἀντικατασταθεῖσα δι' ἀπομιμήσεως χονδροειδοῦς, ἐπαρκῆ ἰδέαν παρεχούσης τοῦ περιέργου τούτου μνημείου.

Διὰ τῆς πλησίον ὁδοῦ, ἣν διήλθομεν, ἤδη εἰσέρχεταί τις εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης. Ὡραῖα ἐρείπια, ἴσως τὰ ὡραιότερα τῆς Πομπηΐας. Εὐρὺς περίβολος, περιβάλλων στοὰν ἐκ 48 στηλῶν, ὧν αἱ πλεῖσται εἰσέτι σώζονται καὶ αὐτὴ ἡ στοά, περιβάλλουσι τὸ πόδιον, ἐν ᾧ ἠγείρετο ὁ κύριος ναός, ὁ οἶκος τῆς θεᾶς. Ἀπέναντι τῆς εἰσόδου πρὸς τὰ κάτω τῆς κλίμακος δι' ἧς ἀνέρχεταί τις εἰς τὸ πόδιον, ἐγείρεται κακόζηλος βωμὸς διὰ τὰς αἱματηρὰς θυσίας προωρισμένος ὡς φαίνεται, δι' ἁπλᾶς προσφορὰς καρπῶν, πλακούντων καὶ λιβανωτοῦ προσφερομένων εἰς τὴν Ἀφροδίτην. Ἐκτὸς τοῦ σχήματος τοῦ βωμοῦ, ἐπιγραφή τις ἀνευρεθεῖσα ἐκεῖ ὡς καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς τῆς ὁποίας ἡ αἰδήμων στάσις ἀναμιμνήσκει τὸ ἀριστούργημα τῆς Φλωρεντίας, τεκμηριοῦσιν ἀρκούντως ἐν ἐλλείψει ἑτέρων ἀκριβεστέρων πληροφοριῶν τὸ δοθὲν ὄνομα εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο. Ἐν τούτοις ἄλλοι μὲν ἀπέδωκαν τοῦτο εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Βάκχου, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ τὸ ζήτημα δὲν ἐλύθη εἰσέτι παρὰ τῶν σοφῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Ἀφροδίτη ἦτο ἡ προστάτις τῆς Πομπηΐας ἠξιοῦτο τοῦ ὡραιοτέρου ναοῦ τῆς μικρᾶς πόλεως.

Αἱ στῆλαι τοῦ περιβόλου ἢ τοῦ περιφράγματος φέρουσιν ἴχνη ἐπισκευῶν ἀδεξίων γενομένων μεταξὺ τοῦ σεισμοῦ τοῦ 63 καὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ 79. Ἦσαν δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἠθέλησαν δὲ νὰ μεταποιήσωσι ταύτας εἰς στήλας κορινθιακοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπεχρίσθησαν διὰ μαρμαροκονίας καὶ ἐπεκοσμήθησαν διὰ κιονοκράνων, λίαν ὅλως ἀναρμόστων εἰς αὐτάς. Ἐπὶ μιᾶς τῶν στηλῶν τούτων ἐρείδεται ἔτι καὶ νῦν ἄγαλμα, ὁμοιάζον τῷ Ἑρμῇ. Περὶ τὴν αὐλὴν ὑπάρχει μικρὸς ὀχετός, δι' οὗ ἔρρεε τὸ βρόχιμον ὕδωρ, χυνόμενον εἰς δεξαμενάς. Ὁ κατὰ μῆκος τῆς ἀγορᾶς τοῖχος ἐπιχρίτως

διεκοσμεῖτο ὑπὸ ὡραίων ζωγραφιῶν· μία τούτων, πιθανῶς ξυλίνη, ἐκάη κατὰ τὴν ἔκρηξιν, φαίνεται δὲ ἡ θέσις ἣν κατεῖχε. Ὄπισθεν τοῦ ναοῦ ἀνοίγονται δωμάτια προωρισμένα ἄλλοτε διὰ τοὺς ἱερεῖς· ἀνεῦρον ἐν αὐτοῖς ὡραίας εἰκόνας, μεταξὺ ἄλλων Βάκχον στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ γηραιοῦ Σιληνοῦ παίζοντος αὐλόν. Εἰς τὴν μουσικὴν ταύτην βεβυθισμένος λησμονεῖ τὸ πλῆρες οἴνου κύπελλόν του, καὶ τὸ ἀφίνει νὰ καταπέσῃ ἐπί τινος πρὸ τῶν ποδῶν του καθημένου πάνθηρος.

Ὑπολείπεται νὰ ἐπισκεφθῶμεν αὐτὸν τὸν ναόν, τὸν οἶκον τῆς θεᾶς. Αἱ βαθμίδες τῆς κλίμακος δι' ἧς ἀνήρχετό τις εἰς τὸ ὑπόβαθρον, ἦσαν τὸν ἀριθμὸν δέκα καὶ τρεῖς, ἀριθμὸν ἄρτιον, ὅπως θέτων τις τὸν δεξιὸν πόδα ἐπὶ τῆς πρώτης κλίμακος, φθάνῃ εἰς τὸ θυσιαστήριον ἐπίσης διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδός. Ὁ ναὸς ἦτο περίπτερος, τουτέστιν ὅλως περικυκλούμενος ὑπὸ στηλῶν μετὰ κορινθιακῶν κιονοκράνων. Τὸ περίστυλον ἀνεπτύσσετο εὐρυχώρως καὶ ψηφιδωτὸν ἐκ μαρμάρων χαριέντως συνηρμοσμένων ἀπετέλει τὸ λιθόστρωτον τοῦ σηκοῦ, οὗτινος οἱ κεχρωματισμένοι τοῖχοι ἐσχημάτιζον ἁπλᾶ τεκτονήματα κεχωρισμένα τῇδε κἀκεῖσε δι' ἁπλῶν παραστάδων. Ἐκεῖ ἐνῴκει ἡ προστάτις τῆς Πομπηΐας.

Τὸ τελευταῖον μνημεῖον τῆς ἀγορᾶς ΜΑ. ἦτον ἡ Βασιλικὴ στοά· ἡ ὁδὸς δι' ἧς εἰσήλθομεν τὴν χωρίζει τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐπιτρέπει ἡ κατασκευὴ τοῦ οἰκοδομήματος, περὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, ἥτις ἄλλως τε ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τῆς λέξεως *Βασιλική*, χαραχθείσης ὑπὸ τῶν ἀέργων τῇδε κἀκεῖσε ἐπὶ τῶν τοίχων. Ἡ Βασιλικὴ παραγομένη ἐκ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως βασιλεύς, ἠδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ ἀκριβέστατα διὰ τοῦ Βασιλικὴ αὐλή. Κατ' ἀρχάς, ἐν Ῥώμῃ τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἦσαν ἁπλαῖ ἀγοραὶ ἐστεγασμέναι καὶ ἐν σκέπῃ ἀπὸ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἡλίου. Βραδύτερον κιονοστοιχίαι διεχώριζον ταύτας εἰς τρεῖς ἢ καὶ πέντε νάρθηκας, ὁ δὲ σηκός, ὅστις ἐχρησίμευε διὰ τὰς ἕδρας τῶν δικαστῶν ἐκοιλοῦτο εἰς τὸ βάθος τῶν μνημείων τούτων, τελευτῶν εἰς ἀψῖδα. Τέλος οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ στενοχωρούμενοι ἐν τοῖς ἀρχαίοις ναοῖς, ἐξελέξαντο τὰς ὑψηλὰς αὐλὰς τῆς δικαιοσύνης, ὅπως τελῶσιν ἐν αὐταῖς τὰ τῆς λατρείας τοῦ Νέου Θεοῦ, καὶ ἡ ρωμαϊκὴ Βασιλικὴ ἐπέβαλε τήν τε ἀρχιτεκτονικήν της καὶ τὰς ἀναλογίας της εἰς τὴν καθολικὴν μητρόπολιν. Ἐν τῇ ἀψῖδι ἐν ᾗ ἐδέσποζεν ἡ ἀρχαία ἀρχοντεία ἀνιδρύθη ὁ κυριώτατος βωμὸς ὡς καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἐσταυρωμένου.

Ἡ Βασιλικὴ τῆς Πομπηΐας προβάλλει πρὸς τὴν Ἀγορὰν ἓξ στύλους μεταξὺ τῶν ὁποίων παρενεβάλλοντο πέντε θύραι ἔτι καὶ νῦν διὰ τῶν ἐντομῶν ὁραταί. Πρόδομος ἐν εἴδει χαλκιδικοῦ, ἐκτείνεται μεταξὺ τῶν πέντε τούτων εἰσόδων καὶ πέντε ἄλλων ἐνδεικνυμένων ἐκ δύο κιόνων καὶ τεσσάρων στηλῶν. Εὐθὺς ὡς ὑπερβῶμεν τὸν πρόδομον, τὸ οἰκοδόμημα φαίνεται ἐν ὅλω τῷ ἀληθῶς ῥωμαϊκῷ αὐτοῦ μεγαλείῳ· ἐκ πρώτης ὄψεως ὁ

ἐφθαλμὸς ἀνοικοδομεῖ τοὺς μεγάλους ἐκ πλίνθου κίονας, κανονικῶς ἠκρωτηριασμένους (θὰ ὑπελάμβανέ τις αὐτοὺς ἡμιτελεῖς), οἵτινες ἵστανται εἰσέτι ἐπὶ τῶν βάσεών των, καὶ οἵτινες ἐστεμμένοι δι' ἰονικῶν καλχῶν, θ' ἀπετέλουν, κατὰ τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου ἐπιπέδου τοῦ μαρμάρῳ ἐστρωμένῳ, περίστυλόν τι θαυμάσιον. Ἡμικίονες ἐν τοῖς πλαγίοις τοίχοις τεθειμένοι ὑπεβάσταζον τὴν στοάν· συνήπτοντο οὗτοι κατὰ τὰς γωνίας τὸ δ' ἐν τῷ μέσῳ διάστημα θὰ ἔμενεν ἀνοικτόν. Τεμάχια ἀγαλματίων, καὶ ἀγαλμάτων ἐφίππων διακηρύττουσι τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ μνημείου τούτου, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ἀντὶ ἀψῖδος, ὑψοῦτο δύο μέτρα ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους βῆμα ὑπὸ ἓξ κορινθιακῶν κιόνων κοσμούμενον καὶ πιθανῶς προωρισμένον διὰ τοὺς δυάρχους. Αἱ τοῦ μέσου στῆλαι διΐσταντο ἀπ' ἀλλήλων ὅπως οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἐκ τῶν ἑδρῶν των δύνανται νὰ θεῶνται ἁπάσης τῆς Βασιλικῆς Στοᾶς. Ὑπὸ τὸ βῆμα τοῦτο ἐκρύπτετο μυστηριῶδες ὑπόγειον μὲ δικτυωτὰ παράθυρα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἀρχαιολόγων τινῶν ἐστρέβλουν τοὺς καταδίκους. Λησμονοῦσιν ὅμως, ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἄλλοτε αἱ δίκαι ἐγίνοντο δημοσίᾳ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ.

Τοῖχοι τινὲς τῆς Βασιλικῆς ἐκαλύπτοντο διὰ γραφίτου, ἤτοι δι' ἐπιγραφῶν χαραττομένων δι' ἥλων καὶ μαχαιριδίων ὑπὸ τῶν διαβατῶν. Ἐν γένει, δὲν ἀντιγράφω τὰς μυρίας ἀσημάντους ἐπιγραφὰς ἃς συναντῶ ἐν τῇ πορείᾳ μου. Αὗται οὐδὲν ἕτερον θὰ ἐγνώριζον εἰς ἡμᾶς εἰμὴ τὰ ὀνόματα τῶν πομπηϊανῶν ἀρχόντων, τῶν οἰκοδομησάντων ἢ ἀνοικοδομησάντων δι' ἰδίων δαπανῶν ἢ διὰ τῶν δημοσίων χρημάτων τὸ τοιοῦτον μνημεῖον, ἢ τὸ τοιοῦτον μέρος τοῦ οἰκοδομήματος. Αἱ ἐπιγραφαὶ ὅμως τῆς Βασιλικῆς χρήζουσι προσοχῆς τινος. Εἶναι ὁτὲ μὲν στίχοι τοῦ Ὀβιδίου ἢ τοῦ Βιργιλίου ἢ τοῦ Προπερτίου οὐδέποτε ὅμως τοῦ Ὁρατίου· τοῦτο εἶναι παράδοξον καὶ βεβαιοῖ τὴν γνώμην τοῦ Sainte-Beuve, τὴν εὐφυῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τούτου ὑποστηριχθεῖσαν ἐν τῷ περὶ Βιργιλίου συγγράμματί του, ὅτι ὁ Ὁράτιος ἐδοξάσθη πολὺ ὕστερον μετὰ τὸν θάνατόν του.

Θέλετε δείγματά τινα τῆς ποιήσεως ταύτης τῆς ὑπὸ τῶν ἀέργων χαραχθείσης ἐπὶ τῶν τοίχων; Ἰδοὺ ἓν δίστιχον, οὗτινος ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖται.

Scribenti mi dictat Amor monstratque Cupido
Ah! peream sine te si Deus esse velim.[1]

Ὁ πρῶτος στίχος ἀπαντᾷ ἐν τῇ θείᾳ Κωμῳδίᾳ τοῦ Δάντου, ὅστις οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὴν Πομπηΐαν:

Io vo scrivendo come amor mi spira.[2]

1 Γράφοντί μοι ὑπαγορεύει ὁ Ἔρως καὶ δεικνύει ὁ Ἵμερος
Φεῦ! ν' ἀπολεσθῶ ἐὰν θελήσω νὰ γείνω Θεὸς ἄνευ σοῦ.

2 Προβαίνω γράφων ὅπως ὁ ἔρως μὲ ἐμπνέει.

Ὁ δεύτερος συνήθως ἐπανελήφθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐλεγειακῶν, ἀκουσίως λογοκλόπων καὶ σημαίνει:

Ah ! que je périsse, si je voudrais être Dieu sans toi. [1]

Ἰδοὺ δὲ καὶ τὸ ποίημα τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου.

Si le roi m'avait donné
Paris sa grand'ville
Et qu'il me fallût quitter
L' amour de ma mie,
Je dirais au roi Henri :
Reprenez votre Paris !
J' aime mieux ma mie
O gué,
J' aime mieux ma mie.

Βεβαίως ὁ συγγραφεὺς τῆς παλαιᾶς ταύτης ᾠδῆς δὲν ἀμφέβαλλεν ὅτι Πομπηϊανός τις ἀναμφιβόλως δοῦλος, ἐπέγραψε δι' ἥλου τὴν αὐτὴν ἰδέαν, δεκαπέντε πρὸ αὐτοῦ αἰῶνας ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Μεγάρου τῆς Δικαιοσύνης.

Ἐκτὸς τῶν στίχων, ἀνεῦρον μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν, παντὸς εἴδους μικρὰς φράσεις, συχνάκις ἀνορθογράφους, περιλαμβανούσας ἐρωτιώντων παράπονα, ἐπιγράμματα κατὰ τῶν κριτῶν ὡς τὸ : Quod pretium legi ; Πόσον τιμᾶται ὁ νόμος ;) ἢ ἁπλῶς ἀστειότητας ὡς: «Suavis ἡ οἰνοπῶλις διψᾷ, εὔχομαι νὰ διψᾷ πολὺ (ὅπως πίῃ ὅλον τὸν οἶνόν της.)» ἀρὰς κατὰ τούτου ἢ ἐκείνου, μάλιστα κατά τινος Ἐπαφρᾶ, δούλου, τὸν ὁποῖον κατηγόρουν ὅτι οὐδὲν ἠννόει εἰς τὴν παιδιὰν τῆς σφαίρας, καὶ δὲν εἶχε τρίχας εἰς τὸν πώγωνα. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ, ὅτι αἱ τελευταῖαι αὗται ἐπιγραφαὶ ἀνευρέθησαν ἐσβεσμέναι, πολὺ πιθανὸν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἐπαφρᾶ ἐκ φιλοτιμίας. Ἔτι δὲ χαιρετισμοὺς πρὸς διαφόρους, ἀποφθέγματα καὶ τὰ τοιαῦτα.

Οὕτως οἱ λίθοι τῆς Πομπηΐας εἶναι πλήρεις ἀποκαλύψεων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἡ Βασιλικὴ εὐκόλως ἀνοικοδομεῖται καὶ ἀνακατοικίζεται. Ἐκεῖ ἐπάνω ἦσαν οἱ δύαρχοι, ἐν τῷ μέσῳ τῶν κορινθιακῶν στηλῶν· ἐνώπιον αὐτῶν οἱ κατηγορούμενοι, ἐδῶ ὁ ὄχλος, οἱ ἐρωτευμένοι ἐμπιστευόμενοι τὰ μυστικά των εἰς τὰ τείχη, οἱ σκεπτικοὶ ἀναγράφοντες τὰ γνωμικά των, οἱ σκῶπται ἐπισημαίνοντες τοὺς χαριεντισμούς των, οἱ δοῦλοι τέλος, οἱ πτωχοὶ ἀναγγέλλοντες εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὅτι εἶχον τοὐλάχιστον τὴν παιγνιὰν τῆς σφαίρας, ὅπως παρηγορῶνται διὰ τὸν ἐξουθενισμόν των.

Ἔτι τρεῖς μικραὶ αἴθουσαι τῶν ὁποίων τὸ βάθος ἐστρογγυλοῦτο εἰς εἶδος ἀψίδων (πιθανῶς ἦσαν κατώτερα δικαστήρια, ἐν οἷς ἤδρευον ὑποδεέστεροι ἄρχοντες, ἔφοροι ἢ εἰρηνοδίκαι), κατόπιν ἔρχεται ἡ σχολὴ τοῦ

1 Φεῦ! εἴθε ν' ἀπολεσθῶ, ἐὰν θελήσω νὰ ἦμαι Θεὸς ἄνευ σοῦ.

Βέρνα, σκληρῶς καταστραφεῖσα· τέλος μικρὰ θριαμβευτικὴ ἁψίς, ἐφ' ἧς ἴσως ἵστατο τέθριππος, στυλοβάται τινες ἀγαλμάτων σταθέντων πρὸς τιμὴν περιφανῶν Πομπηϊανῶν, τοῦ Πάνσα, τοῦ Σαλλουστίου, τοῦ Μάρκου Λουκρετίου, τοῦ Δεκιδαμίου Ῥούφου, ἐπιγραφαί τινες πρὸς τιμὴν τούτου ἢ ἐκείνου, τοῦ μεγάλου Ῥωμύλου τοῦ γηραιοῦ Αἰνέως· ταῦτα πάντα ἐπισκεφθέντες κατ' ὄψιν τοὐλάχιστον, ἠθέλετε κάμει τὸν γῦρον τῆς Ἀγορᾶς.

Γινώσκετε ἤδη τί ἦτο ὁ δημόσιος τόπος ἐν πόλει ῥωμαϊκῇ· μεγάλη αὐλὴ περιβαλλομένη ὑπὸ τῶν σπουδαιοτέρων μνημείων (τριῶν ναῶν, τοῦ χρηματιστηρίου, τοῦ δικαστηρίου, τῶν φυλακῶν, κτλ.), πανταχόθεν κεκλεισμένη (φαίνονται ἔτι κατὰ τὰς διεξόδους ἴχνη δικτυωτῶν θυρῶν), κεκοσμημένη τέλος ὑπὸ ἀγαλμάτων, θριαμβευτικῶν ἀψίδων, κιονοστοιχιῶν· κέντρον ἐνεργείας καὶ τέρψεως, τόπος περιπάτου καὶ συναθροίσεως, τὸ Corso, τὸ ἀρχαῖον βουλεβάρτον, ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἡ καρδία τῆς πόλεως. Ἄνευ μεγάλης ἐντάσεως τῆς φαντασίας, πάντα ταῦτα ἀνεγείρονται καὶ πληροῦνται ὑπὸ ζωηροῦ καὶ ἀκόσμου πλήθους. Τὸ περίστυλον καὶ αἱ δύο αὐτοῦ ἐκ κιόνων ὀροφαὶ περιβάλλουσι τὰ ἀνεγερθέντα μνημεῖα, αἱ γυναῖκες πλημμυροῦσι τὰς ἄνω στοάς, οἱ ἄεργοι περιφέρονται ἐν ταῖς αὐλαῖς, αἱ μακραὶ ἐσθῆτες ἀνασηκονόμεναι σχηματίζουσιν ἁρμονικὰς πτυχάς· οἱ ἔμποροι σπεύδουσι πρὸς τὸ Χαλκιδικόν, τ' ἀγάλματα θριαμβεύουσιν ἐπὶ τῶν ὑπὸ πλήθους ἀνθρώπων κατεχομένων στυλοβατῶν των, ἡ ὡραία τῶν Ῥωμαίων γλῶσσα ἀντηχεῖ, εὔηχος καὶ ἐν ῥυθμῷ, ὁ δὲ ναὸς τοῦ Διὸς εἰς τὸ βάθος ὡς ἐπὶ θρόνου καθήμενος, καὶ πλουσίως ὡραϊσμένος διὰ τῆς κομψότητος κορινθιακῆς τέχνης, ἀνταυγάζει ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ λαμπρότητι ἐν πλήρει φωτί.

Ὄψις ὑπερηφανείας καὶ μεγαλείου, πνοή τις τῆς Ῥώμης διῆλθε διὰ τοῦ συνόλου τῶν δημοσίων τούτων μνημείων. Καταβῶμεν ἐκ τῶν ὑψωμάτων καὶ περιπατήσωμεν ἀνὰ τὴν μικρὰν πόλιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΟΔΟΣ

Διάγραμμα Πομπηΐας — Ἡγεμονικὰ τῶν οἰκιῶν ὀνόματα. — Θέα ὁδῶν, λιθοστρώτων, πεζοδρομίων. — Ἐργαστήρια καὶ τεχνόσημα. — Ὁ μυροπώλης, ὁ χειροῦργος, κτλ. — Ἀρχαία βιομηχανία. — Θερμοπωλεῖα, καπηλεῖα. — Ἐξώστεγα κρεμάμενα, κρῆναι. — Εἰδοποιήσεις. — Commit no nuisance! — Ἡ θρησκεία ἐν τῇ ὁδῷ.

Διὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην δὲν ἔχετε ἀνάγκην ἐμοῦ. Ῥίψατε ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ διαγράμματος, καὶ δύνασθε μόνοι τὰ πάντα νὰ διαγνώσητε. Ἐκεῖ βλέπετε περίβολον ᾠοειδῆ, καὶ τοῖχον διάτρητον ὑπὸ πολλῶν πυλῶν δρι-

ζομένων διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ὁδῶν, αἵτινες ὡρμῶντο ἐντεῦθεν, ἢ μᾶλλον τῶν πόλεων ὅπου αἱ ὁδοὶ αὗται ἐπερατοῦντο: Ἡρακλείου, Νόλας, Σταβιῶν κτλ. τὰ δύο τρίτα τοῦ ὠοῦ εἰσὶν ἔτι ἀκηλίδωτα· μόνον παρὰ τὴν δεξιὰν ἄκραν ἀνευρίσκει τις μελανόν τινα κύκλον, δηλοῦντα τὸ ἀμφιθέατρον. Ὅλη ἡ κατάλευκος αὕτη θέσις δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὰ μὴ ἰσοπεδωθέντα ἔτι μέρη τῆς Πομπηΐας, ἤτοι γήλοφον κεκαλυμμένον ἐξ ἀμπελώνων, κήπων καὶ δένδρων ὀπωροφόρων. Ἀριστερόθεν μόνον θὰ εὕρητε γραμμὰς δεικνυούσας ὁδούς, οἰκίας, μνημεῖα, πλατείας. Ἡ παράδοσις δίδει εἰς ἡμᾶς τὰ φανταστικὰ ὀνόματα, ἅπερ ἀπεδόθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς ταύτας: ὁδὸς Ἀφθονίας, ὁδὸς τῶν δώδεκα Θεῶν, ὁδὸς Ἑρμοῦ, ὁδὸς Τύχης, ὁδὸς Φορτουνάτας, ὁδὸς Μοδέστου κτλ. Αἱ δὲ ἐκ τῶν οἰκιῶν ὀνομασίαι εἶναι πλέον αὐθαίρετοι· αἱ πλεῖσται τούτων ἐβαπτίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος, ὑπὸ προσώπων σεβαστῶν ἢ ἐνδόξων, πρὸ τῶν ὁποίων κατὰ πρώτην φορὰν ἀνεσκάφησαν. Οὕτως ὑπάρχουσιν ἐν Πομπηΐᾳ, ὁ οἶκος Φραγκίσκου τοῦ β^ου^, ὁ τοῦ Championnet, ὁ τοῦ Ἰωσὴφ β^ου^, οἱ τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας, ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας, ὁ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Τοσκάνης, ὁ τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς αὐτοκρατείρας, καὶ τῶν πριγγήπων τῆς Ρωσίας, ὁ τοῦ Goethe, ὁ τῆς δουκίσσης de Berry, ὁ τοῦ δουκὸς τοῦ Ὡμάλ· παραλείπω εἰκοσάδας τούτων: ἐν ἄλλοις λόγοις ὅλον τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Gotha ἠδύνατό τις νὰ διέλθῃ ἐνταῦθα. Τούτου τεθέντος, διατρέξατε τὰς ὁδοὺς χωρὶς νὰ ἀνησυχῆτε περὶ τῶν ὀνομάτων των ἅτινα συχνάκις ἀλλάσσουσι, κατὰ τὰς ἰδιοτροπίας τῶν ἀρχαιολόγων, καὶ τῶν ὁδηγῶν.

Θέλετε ἔκπλαγῆ ἐκ τῆς σμικρότητος τῶν ὁδῶν τούτων· ἐὰν ἤλθατε νὰ ζητήσετε ἐνταῦθα βουλεβάρτα, κάλλιον θὰ ἐπράττετε νὰ μὴν ἤρχεσθε. Ὅ,τι καλοῦμεν ἡμεῖς μεγάλας ἀρτηρίας, ἦτο ἐντελῶς ἄγνωστον τοῖς Πομπηϊανοῖς, οἵτινες δὲν ἤνοιγον μεταξὺ τῶν οἰκιῶν των εἰμὴ στενωποὺς λιθοστρώτους (χάριν τῆς ὑγιείας ὡς ἔλεγον· ἔκτοτε ἠλλάξαμεν γνώμην περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τῆς δημοσίας ὑγιείας). Ἡ πλατυτέρα Πομπηϊανὴ ὁδὸς εἶναι ἑπτὰ μέτρων· ἄλλων πάλιν τὸ πλάτος μετὰ τῶν πεζοδρομίων των δὲν ὑπερβαίνει τὰ 2 ¹/₂ μέτρα. Τὰ πεζοδρόμια ταῦτα εἶναι ὑψηλὰ καὶ στενά, λιθοστρωμένα μετὰ μεγάλης ποικιλίας ἀναλόγως τοῦ πλούτου καὶ τῆς φαντασίας τῶν ἰδιοκτητῶν, οἵτινες ὑπεχρεοῦντο νὰ τὰ περιποιῶνται· ἐνταῦθα πεζοδρόμιον μὲ ὡραῖον λιθόστρωμα, ὀλίγον μακρότερον ἕτερον ἐκ χώματος πεπατημένου· ἐνώπιον τῆς ἑπομένης οἰκίας ἐστρωμένον ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, τῇδε κἀκεῖσε ἄλλα ἐκ σιγνίου κονιάματος (opus signinum), μωσαϊκοῦ τινος στοιχειώδους, περὶ οὗ κατωτέρω. Τὰ πεζοδρόμια ταῦτα διετέμνοντο ὑπὸ δροσήμων συχνάκις διατρήτων (π. χ. πρὸ τῶν ἐργαστηρίων), χρησιμευόντων ἴσως πρὸς δέσιμον τῶν ὄνων καὶ τῶν ἀγελάδων τῶν χωρικῶν, τῶν φερόντων ἑκάστην

πρωΐαν ἐν τῇ πόλει, μέχρι τῆς θύρας τῶν ἀστῶν τὸ γάλα καὶ τοὺς πλήρεις λαχάνων καλάθους των. Μεταξὺ τῶν πεζοδρομίων διήρχετο ἡ ὁδὸς τῆς πόλεως, ὑπὸ μεγάλων σωρῶν λάβας ἐστρωμένη, ἣν ὁ χρόνος δὲν ἔφθειρεν· ὅτε ὁ Πάνσας μετέβαινε παρὰ τῷ Παρκτι, τὰ σανδάλιά του ἐπάτουν τοὺς αὐτοὺς λίθους οὓς σήμερον τὰ ὑποδήματά μας. Κατὰ τὰς βροχερὰς ἡμέρας ἡ ὁδὸς αὕτη θὰ ἦτο χείμαρρος ὡς εἶναι τὴν σήμερον αἱ στενωποὶ τῆς Νεαπόλεως· διὰ τοῦτο ἐτοποθέτουν κατ' ἀποστήματα ἕνα ἢ τρεῖς ὀγκώδεις λίθους, δι' ὧν οἱ πεζοὶ ἐπέρων ἀβρόχοις ποσὶν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο πεζοδρόμιον. Αἱ μικραὶ αὗται λιθογέφυραι θὰ καθίστων δύσκολον τὴν διάβασιν τῶν ἁμαξῶν· οὕτως αἱ ἔτι καὶ νῦν ἐπὶ τῶν πεζοδρομίων καταφανεῖς τροχιαί εἰσιν ἴχνη τῶν ἠρέμα ὑπὸ τῶν βοῶν συρομένων φορτηγῶν ἁμαξῶν, καὶ οὐχὶ τῶν ἐλαφρῶν ἐκείνων ὀχημάτων, αἵτινες τόσον ἐλαφρῶς ἔφερον τοὺς ἀργοὺς εἰς τὴν μικρὰν ἀρχαίαν πόλιν. Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Πομπηϊανοὶ μετέβαινον πεζοί, τῶν προκρίτων μόνον μεταβαινόντων ἐφ' ἁμαξῶν εἰς τὰς ἐξοχάς. Ποῦ θέσις δι' ἁμαξοστάσια καὶ ἱπποστάσια ἐν τόσῳ μικραῖς οἰκίαις; Ἐν τοῖς προαστείοις μόνον, καὶ τοῖς περιχώροις τὸ εὐρύχωρον τῶν οἰκιῶν ἐπέτρεπε τὴν τοιαύτην πολυτέλειαν. Ἐὰν λοιπὸν θέλωμεν νὰ ἴδωμεν τὰς ὁδοὺς τῆς Πομπηΐας οἷαι ἦσαν, ἂς ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὰ ἅρματα τῆς φαντασίας μας.

Μετὰ τὴν ῥαγδαίαν βροχήν, τὸ ὕδωρ κατήρχετο ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τοὺς αὔλακας, τοὺς κατὰ μῆκος τῶν πεζοδρομίων ῥέοντας, ἐκ δὲ τῶν αὐλάκων δι' ὀπῶν εἰσέτι ὁρατῶν, διωχετεύοντο ἔξω τῆς πόλεως δι' ὑπογείων ὀχετῶν. Ἐκ τῶν ὀχετῶν τούτων, εἷς εἶναι εἰσέτι ἀνοικτὸς παρὰ τὴν ὁδὸν τῶν Σταβιῶν, ἐγγὺς τοῦ ναοῦ τῆς Ἴσιδος.

Ὡς πρὸς τὴν γενικὴν ἄποψιν τῶν ἀρχαίων τούτων ὁδῶν, φαίνεται κατηφής, ἐὰν φαντασθῇ τις τοὺς μὲν οἴκους κλειστοὺς καὶ ἄνευ παραθύρων τὰς θύρας ἀντὶ προσώπου τοῖχον γυμνὸν πρὸ αὐτῶν ἐχούσας, τὸ δὲ φῶς καὶ τὸν ἀέρα διὰ δύο αὐλῶν εἰσερχόμενον. Ἄλλοτε ὅμως ἦσαν πολὺ διάφοροι ὡς ἐκ πάντων καταφαίνεται. Ἐν πρώτοις τὰ ἐργαστήρια ἤνοιγον μὲν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ ἦσαν σχεδὸν ὅλως ἀνοικτά, ὡς τὰ ἡμέτερα, δεικνύοντα εἰς τοὺς διαβάτας μεγάλην τράπεζαν, ὀλίγον μόνον διάστημα ἀφίνουσαν κενὸν δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ὅπως εἰσέρχωνται καὶ ἐξέρχωνται οἱ ἔμποροι. Ἐν ταῖς τραπέζαις ταύταις αἵτινες συνήθως ἐκαλύπτοντο διὰ μαρμαρίνων πλακῶν ἀπετελοῦντο κοιλώματα ἐν εἴδει λεκάνης, ὅπου οἱ παντοπῶλαι καὶ οἱ οἰνοπῶλαι ἐφύλαττον τὰ ῥευστὰ καὶ τὰ ἐδώδιμά των. Ὄπισθεν τῶν τραπεζῶν κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου, ἀνηγείροντο βαθμίδες λίθιναι, ἐφ' ὧν ἐτίθεντο κατὰ τάξιν αἱ προμήθειαι. Ὡς ἐπίδειγμα ἐκρέμαντο ἀπὸ στηλῶν τὰ ἐδώδιμα ἐν εἴδει στεφάνης· τὰ ὑφάσματα ἐκόσμουν προφανῶς τὰ πρόσθια μέρη, καὶ οἱ θαμῶνες οἱ ἐκ τοῦ πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ προμηθευόμενοι τὰ ἀναγκαιοῦντα αὐτοῖς θ' ἀπετέλουν παν-

ταχοῦ ὁμάδας θορυβώδεις καὶ λίαν εὐθύμους. Ὁ μεσημβρινὸς χειρονομεῖ πολύ, πραγματεύεται ἑκουσίως, φιλονικεῖ ζωηρῶς, ὁμιλεῖ ταχέως καὶ μεγαλοφόνως, δι' εὐστροφίας εὐήχου· πορεύθητι ὅπως τὸν ἴδητε τὰ νῦν εἰς τὰς ταπεινὰς συνοικίας τῆς Νεαπόλεως, αἵτινες ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην κατὰ πολὺ τὰς στενωποὺς τῆς Πομπηΐας.

Τὰ ἐργαστήρια ταῦτα εἰσὶ τὴν σήμερον λαφυραγωγημένα, οὐδὲν βλέπει τις ἐν αὐτοῖς ἢ τραπέζας κενάς, τῇδε κἀκεῖσε δὲ ἐντομάς, ὅπου παρενείροντο αἱ θύραι ἀποτελούμεναι ἐκ πολλῶν θυροφύλλων μεταξύ των συναρμοζομένων. Ἀλλ' αἱ ζωγραφίαι καὶ αἱ γλυφαί, αἱ ἔτι καὶ νῦν σωζόμεναι ἐπί τινων πλαγίων ξύλων εἰσὶν ἀρχαῖα σημεῖα πληροφοροῦντα ἡμᾶς τί ἐπὶ τῶν ἐγγὺς τραπεζῶν ἐπωλεῖτο. Οὕτω μία αἲξ ἐκ κεράμου σημαίνει γαλακτοπωλεῖον, μύλος ὑπὸ ὄνου στρεφόμενος τὸ τοῦ μυλωθροῦ ἐργαστήριον, δύο ἄνδρες ὁ εἷς πρὸ τοῦ ἄλλου βαδίζοντες καὶ κρατοῦντες ἕκαστος τὸ ἄκρον ῥάβδου ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας κρέμαται ἀμφορεύς, δηλοῦσιν ὅτι ἐγγὺς ὑπάρχει οἰνοπωλεῖον. Ἐπὶ ἄλλων στύλων σημειοῦνται ἕτερα ἀντικείμενα μᾶλλον δυσεξήγητα, οἷον ἄγκυραι, πλοῖον ἢ ἀβάκια. Ἦτον ἄρα γνωστὸν εἰς τὴν Πομπηΐαν τὸ παιγνίδιον τοῦ Παλαμήδου ; Τὸ πρόσωπον ἐργαστηρίου τινος ἐγγὺς τῶν θερμῶν κοσμεῖται διὰ παραστάσεως μάχης μονομάχων, ὁ δὲ ζωγράφος ἐξετίμησε τὸ ἔργον του, προστατεύσας αὐτὸ διὰ τῆς κάτωθι ἐπιγραφῆς:

Abiat (habeat) Venerem Pompeianam riadam (iratam) qui hoc læserit. (Ὁ τὴν ζωγραφίαν ταύτην φθείρας ἂς ἔχῃ κατ' αὐτοῦ τὴν ὀργὴν Ἀφροδίτης τῆς Πομπηΐανῆς).

Ἕτερα ἐργαστήρια ἐσχολιάσθησαν ἐκ τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα περιεῖχον κατὰ τὴν ἀνακάλυψίν των. Οὕτως ὅτε εὗρον ὅλην σειρὰν δωματίων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἡρακλείου, ἐν οἷς ὑπῆρχον διάφοροι μοχλοί, εἷς τῶν ὁποίων ἔληγεν εἰς πόδα χοίρου, σφυρία, λαβίδες, σιδηροὶ κρίκοι, ἄξων ἁμάξης, στεφάνη τροχοῦ, δικαίως εἶπον: Τοῦτο εἶναι ἐργαστήριον εἴτε ἁμαξοπηγοῦ εἴτε σιδηρουργοῦ. Τὸ σιδηρουργεῖον δὲν κατεῖχε εἰμὴ ἓν δωμάτιον, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ἠνοίγοντο εἰς λουτρὼν καὶ εἰς οἰνών. Οὐχὶ μακρὰν κεραμουργεῖον ἐδεικνύετο, ἐκ τινος παραδοξοτάτου κλιβάνου, οὗτινος ὁ θόλος ἀποτελεῖται ἐκ κοίλων ἐξ ὀπτῆς γῆς κώνων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δὲ ἐπισεσωρευμένων. Ἀλλαχοῦ ἀνεκαλύφθη τὸ ἐργαστήριον κουρέως, ὅστις ἔνιπτεν,ἔψηχεν, ἐξύριζεν, ἔκειρεν, ἐκτένιζε καὶ ἐμύριζε τοὺς Πομπηΐανοὺς τοὺς ἐγγὺς τοῦ φόρου κατοικοῦντας· σώζεται ἔτι ἡ λιθόκτιστος ἕδρα ἐν ᾗ ἐκάθηντο οἱ θαμῶνες. Πολυάριθμοι θὰ ἦσαν οἱ τὸν σάπωνα,τὰς ἀλοιφὰς καὶ τὰ μῦρα πωλοῦντες· διότι τὰ παρ' αὐτῶν πωλούμενα εἴδη δὲν ἐχρησίμευον μόνον πρὸς κόμμωσιν τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἐπικηδείους τελετάς, καθόσον ἀφοῦ ἤλειφον τοὺς ζῶντας ἐταρίχευον τοὺς νεκρούς. Οὕτως ἐκτὸς τῶν ἐργαστηρίων, ἐν οἷς κατὰ τὰς

ἀνασκαφὰς εὗρον προμήθειαν ὑλῶν λιπαρῶν καὶ ζυμωδῶν, αἵτινες πιθανὸν ἦσαν ἐκ σάπωνος, δύναταί τις νὰ ἀναφέρῃ ἕτερον ἐργαστήριον ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ ὁποίου τρεῖς ζωγραφίαι, ἤδη ἐξαλειφθεῖσαι, παρίστανον ἱεροθύτην φέροντα ταῦρον πρὸς τὸν βωμόν, τέσσαρας ἄνδρας κρατοῦντας ὑπερμέγεθες κιβώτιον περὶ τὸ ὁποῖον ἐκρέμαντο ἀγγεῖα τινά· τέλος δὲ σῶμα λελουμένον καὶ μεμυρωμένον διὰ ταρίχευσιν· ἐννοεῖτε τὸ λυπηρὸν τοῦτο ἔμβλημα; Ὁ μυραλοίπτης, ὡς ἐκάλουν αὐτὸν, δημοσίᾳ ἐκήρυττε ὅτι διηυθέτει τὰ πτώματα.

Ἓν βῆμα χωρίζει τὸ ἐργοστάσιον τοῦ μυρεψοῦ τοῦ ἐργοστασίου τοῦ χημικοῦ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνευρέθη, καθὰ τοὐλάχιστον νομίζουσί τινες, κατὰ τὴν ἀνακάθαρσιν τριπλῆς τινος καμίνου μετ' ἐντετειχισμένων λεβήτων. Δύο φαρμακεῖα (τὸ μὲν ἐν τῇ ὁδῷ Ἡρακλείου, τὸ δ' ἔναντι τοῦ Χαλκιδικοῦ) ἐσημειώθησαν σαφέστερον, οὐ μόνον διά τινος συμβόλου, ἐν ᾧ ἀπεικονίζετο ὄφις (σύμβολον τοῦ Ἀσκληπιοῦ) τρώγων πιτυοστρόβιλον, (κουκουνάραν) ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἀβακίων, τῶν καταποτίων, τῶν ἀγγείων καὶ τῶν φιαλῶν αἵτινες ἐμπεριέχουσιν ἀπεξηραμένα ὑγρά, καὶ τέλος διά τινος πυξίδος χαλκίνης μετὰ χωρισμάτων, προωρισμένης διὰ φάρμακα· ἐντὸς δὲ τοῦ περιέργου τούτου μικροῦ σκεύους ἐφυλάττετο ὁλκὸς διὰ σπαθίδα (spatule). Οὐ μακρὰν τοῦ φαρμακοποιοῦ διέμενεν ὁ ἰατρός, φαρμακοποιὸς καὶ αὐτός, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ χειροῦργος· ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἀνευρέθησαν τὰ περίφημα χειρουργικὰ ἐργαλεῖα τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ νῦν ἀποκείμενα, καὶ περὶ ὧν τόσον σφοδραὶ συζητήσεις ἠγέρθησαν μεταξὺ τῶν δοκτόρων Purgon καὶ Pancrace. Ὁ πρῶτος, ἰατρὸς ὤν, ἐνόμιζε ὅτι δύναται νὰ δώσῃ τὴν γνώμην του περὶ τῶν ἐργαλείων τούτων, ἐφ' ᾧ ὁ δεύτερος, καθὰ ἀρχαιολόγος, ἐξεμάνη, τῆς ἰατρικῆς σχολῆς μὴ ὀφειλούσης, κατ' αὐτόν, ν' ἀναμιγνύηται εἰς ἀρχαιολογικὰ ζητήματα. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, τὰ ἐργαλεῖα εἰσὶν ἐκτεθειμένα καὶ ὁρατὰ τοῖς πᾶσιν ἐν τῷ Μουσείῳ. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται, ὀδοντάγρα, χρησιμεύουσα κατὰ τοὺς μὲν πρὸς ἀπόσπασιν τῶν ὀδόντων, κατὰ τοὺς δὲ πρὸς σύλληψιν καὶ συστολὴν τῶν ἀρτηριῶν· σπηθομήλη (specillum) τις χαλκῆ, καθετὴρ διάστροφος σχήματι S, νυστήρια, ψαλίδες, σπαθίδες, ἄγκυστρα, μία τρίχινα, παντοειδεῖς ῥαφίδες καὶ σμίλαι, καυτήρια, σικύαι, καὶ ἄλλα, ἐν ὅλῳ πλείονα τῶν τριακοσίων χειρουργικῶν ἐργαλείων. Ἡ πλουσία αὕτη παραγωγὴ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν ἐπιτηδειότατοι εἰς τὴν χειρουργίαν, καὶ πλεῖστα ἐφεῦρον ἐργαλεῖα ἅτινα ὡς νεωστὶ ἐφευρεθέντα ἐνομίζοντο. Ὁ δὲ πληρεστέρας πληροφορίας ἐπιθυμῶν, ἂς ἀναγνώσῃ τὸν ἕβδομον τόμον τῶν Ὑπομνημάτων τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἡρακλείου.

Ἕτερα ἐργαστήρια (τὰ τῶν χρωματοπωλῶν, χρυσοχόων, ἀδριαντοποιῶν, κτλ.) ἀπεκάλυψαν ἡμῖν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν· γνωρίζομεν π. χ. ὅτι οἱ τῆς Πομπηΐας μετεχειρίζοντο σχεδὸν ἀπο-

κλειστικῶς ἐν τῇ τῶν χρωμάτων παρασκευῇ ὕλας μεταλλικάς, κιμωλίαν, ὤχραν, μίλτον, κιννάβαρι, κτλ. Τὰ φυτὰ παρεῖχον μόνον τὸ ἀνθρακικὸν μέλαν, τὰ δὲ ζῶα τὸ πορφυροῦν. Ἕνεκα τῶν μετὰ ῥητίνης συγκεκραμένων χρωμάτων, ὑπέλαβον ὅτι ἡ ἐγκαυστικὴ ἦτο ὁ τρόπος τὸν ὁποῖον μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι ἐν ταῖς ἐπὶ τῶν τοίχων ζωγραφίαις αὐτῶν, γνώμη πολεμηθεῖσα ὑπ' ἄλλων ὑποθέσεων οὐχ ἧττον διαμφισβητησίμων· δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ λάβωμεν μέρος εἰς τοιαύτην συζήτησιν. Ὅπως δήποτε ἡ τοῦ χρωματοπώλου οἰκογένεια φοβερῶς ὑπὸ τῶν ἐκρήξεων ἀπεδεκατίσθη· δέκα καὶ τέσσαρες σκελετοὶ ἀνευρέθησαν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ του.

Ὅσον περὶ τοῦ γλύπτου, οὗτος ἦτο λίαν ἐνησχολημένος κατὰ τὴν καταστροφήν· ἀνεῦρον παρ' αὐτῷ πλῆθος ἀγαλμάτων ἐκ μαρμάρου ἔτι ἀκατεργάστων καὶ ἡμιτελῶν, προσέτι δὲ τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης του, τὴν σμίλην, τὸ κεντητήριον, τὴν ῥίνην κτλ. Πάντα ταῦτα εὕρηνται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως.

Ὑπῆρχον λοιπὸν καλλιτέχναι ἐν Πομπηΐᾳ, ἰδίως ὅμως τεχνῖται· οἱ γναφεῖς, συχνάκις ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς παριστάμενοι, θὰ ἦσαν οἱ πολυπληθέστεροι· ἀπετέλουν ἀξιοσέβαστον συντεχνίαν. Ἀνεκάλυψαν τὸ τεχνουργεῖον των (fullonica), περίστυλον ὑπὸ δωματίων κυκλούμενον, ἐξ ὧν τὰ μὲν ἐχρησίμευον εἰς ἐργαστήρια, τὰ δὲ εἰς κατοικίας. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐζωγραφημένη, ἀγγέλλει, ὅτι οἱ βαφεῖς (offectores) ψηφίζουσιν ὑπὲρ τοῦ Ποστουμίου Προκούλου. Οἱ offectores οὗτοι ἦσαν οἱ τὸ ἔριον μεταβάφοντες· οἱ δὲ βάφοντες αὐτὸ ἐκαλοῦντο infectores. Ἐν τῷ ἐργοστασίῳ τέσσαρες μεγάλαι δεξαμεναὶ ἔκειντο κλιμακηδόν· τὸ ὕδωρ κατήρχετο ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην· πέμπτη δὲ δεξαμενὴ εἰσέδυεν εἰς τὸ ἔδαφος. Κατὰ μῆκος τῶν τεσσάρων δεξαμενῶν ἐξετείνετο ὁδὸς παρὰ τὴν ἄκραν τῆς ὁποίας ἔκειντο κατὰ σειρὰν ἓξ ἢ ἑπτὰ δεξαμεναὶ μικρότεραι, ἐν αἷς ἐπεσωρεύοντο τὰ ὑφάσματα καὶ ἐπιέζοντο. Παρὰ τὴν ἑτέραν τῆς αὐλῆς ἄκραν, μικρὰ μαρμαρίνη πύελος, ἐχρησίμευε πιθανῶς τοῖς ἐργάταις εἰς νιπτῆρα. Ἀλλὰ τὸ περιεργότερον ἐν τοῖς ἐρειπίοις τούτοις, ἦσαν αἱ ζωγραφίαι, αἱ κοσμοῦσαι μίαν τῶν στηλῶν τῆς αὐλῆς, καὶ αἵτινες νῦν ἀπόκεινται ἐν τῷ τῆς Νεαπόλεως Μουσείῳ. Ἔβλεπέ τις καθαρώτατα ἐργάτην καθαίροντα, διά τινος εἴδους ψήκτρας ἢ ξανίου τεμάχιον λευκοῦ ὑφάσματος ὑπὸ ἐρυθρᾶς ταινίας περιβεβλημένου, ἐνῷ ἕτερος προσέρχεται αὐτῷ φέρων ἐπὶ κεφαλῆς μέγαν ἐκ λυγαριᾶς κόφινον ἐφ' ὧν αἱ τῆς χώρας ταύτης νεάνιδες ἔτι καὶ νῦν στεγνώνουσι τὰ ἐνδύματά των. Οἱ κόφινοι οὗτοι ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς χαλυβδίνους κώδωνας, τοὺς ὁποίους αἱ γυναῖκές μας ἐφέρων ἄλλοτε ἐπὶ τῶν κρασπέδων των. Οὕτως ἐν τῇ χυδαϊκῇ τῶν Νεαπολιτανῶν διαλέκτῳ, ἀμφότερα τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα φέρουσι τὸ ὄνομα asciutta-panni. Ἐπὶ τοῦ ἐργαλείου τούτου, τοῦ παρισταμένου ἐν τῇ Πομπηϊανῇ ζωγραφίᾳ ἐπικάθηται τὸ πτηνὸν τῆς Ἀθηνᾶς, προστάτιδος τῶν γναφέων,

καὶ θεᾶς τῆς ἐργασίας. Ἀριστερόθεν τῶν ἐργατῶν νεᾶνις δεικνύει ὑφάσματα πρὸς γυναῖκα καθημένην, καὶ πλουσίως ἐνδεδυμένην πιθανώτατα ἀγοράστην. Ἑτέρα ζωγραφία παριστᾷ ἐργάτας πιέζοντας καὶ στοιβάζοντας διά τε τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν παντοειδῆ ὑφάσματα ἐντὸς κάδων ἀκριβῶς ὁμοίων πρὸς τὰς μικρὰς λεκάνας, ἃς εἴδαμεν ἐν τῇ αὐλῇ. Τρίτη δέ τις παριστᾷ τὴν οἰκοδέσποιναν διατάσσουσαν τὰς δούλας της· τετάρτη δὲ δεικνύει στοιβαστήριον, ὅπερ θὰ ἔλεγέ τις νεωτέρας κατασκευῆς, τόσον ὁμοιάζει πρὸς τὰ νῦν ἐν χρήσει. Ἡ σπουδαιότης τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, ἤδη λελωβημένου, βεβαιοῖ, ὅ,τι οἱ συγγραφεῖς, περί τε τῶν Πομπηϊανῶν γναφέων καὶ περὶ τῆς ἄλλοτε λαμπρᾶς βιομηχανίας των, ἐγνώρισαν ἡμῖν.

Ἐν τούτοις τὰ πλεῖστα τῶν ἐργαστηρίων, τῶν ὁποίων τὸν προορισμὸν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὁρίσωσιν ἦσαν ἀποθῆκαι ἐδωδίμων. Ὁ ἐν τῇ ὁδῷ τῇ πρὸς τὸ Ὠδεῖον ἀγούσῃ ἐλαιοπώλης διεκρίνετο μεταξὺ πάντων ἕνεκα τῆς ὡραιότητος τῆς τραπέζης του, κεκαλυμμένης ὑπὸ λευκοπρασίνου μαρμάρου, κεκοσμημένου ἐξωτερικῶς διὰ στρογγύλης πλακὸς πορφυρᾶς ἐν μέσῳ δύο ῥοδάκων. Ἐννέα ἀργιλλόπλαστα ἀγγεῖα ἔτι καὶ σήμερον πλήρη ἐλαιῶν[1] καὶ ἐλαίου πυκνοῦ ἀνευρέθησαν εἰς τὸ πολυτελέστατον τοῦτο παντοπωλεῖον.

Πολυάριθμα ἐπίσης ἦσαν τὰ θερμοπωλεῖα. Ἦσαν τὰ καφφεῖα τοῦ ἀρχαίου κόσμου· ἐκεῖ ἐπώλουν ποτὰ ζεστά, οἶνον ἀρωματώδη ὀπτόν, παντοειδῆ κράματα, ἅτινα θὰ ἦσαν μὲν ἀνοστότατα, ἀλλ' ὅμως ὑπερήρεσκον εἰς τοὺς ἀρχαίους. «Χιλιάκις ἀξιοτιμότερα τῶν καπηλείων μας, τὰ θερμοπωλεῖα τῶν παρελθόντων αἰώνων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν μετέβαινον ἵνα αἰσχρῶς δαπανήσωσι τὸ χρῆμα καὶ καταστρέψωσι τὸν βίον μεθοκοποῦντες, ἀλλ' ὅπως διασκεδάσωσιν ἐντίμως καὶ ἀφόβως πίνωσι θερμὸν ὕδωρ..» Ὁ σοφὸς ὁ ταῦτα γράψας δὲν εἶναι καλῶς πληροφορημένος. Τὰ ῥευστὰ τὰ ἐν τοῖς θερμοπωλείοις τῆς Πομπηΐας πωλούμενα ἦσαν δυνατώτατα, εἰς πολλὰ δὲ μέρη ἔνθα οἱ ἀμφορεῖς ἐτίθεντο ὑπάρχουσι κηλῖδες κίτριναι. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ποτῶν τούτων ἀνεῦρον ὄξος. Ἐν τῷ καπηλείῳ τῆς Fortunata, τὸ μάρμαρον τῆς τραπέζης εἶναι εἰσέτι κηλιδωμένον ἐκ τῶν τύπων τῶν ἀρχαίων κυπέλλων.

Καὶ ἀρτοπωλεῖα οὐκ ὀλίγα ὑπῆρχον ἐν Πομπηΐᾳ· τὸ τελειότερον εἶναι ἐν τῇ ὁδῷ Ἡρακλείου, ὅπου κατέχει ὁλόκληρον οἰκίαν ἧς ἡ ἐσωτερικὴ αὐλὴ τέσσαρας περιεῖχε μύλους. Οὐδὲν στοιχειωδέστερον τῶν μύλων τούτων. Φαντάσθητι δύο μεγάλας πέτρας σχηματιζούσας δύο κώνους, ἐξ ὧν

1 Αἱ ἐλαῖαι αὗται, μαλακαὶ εἰσέτι καὶ ζυμωταί, εἶχον ὀσμὴν ταγγήν, γεῦσιν δὲ λιπαρὰν καὶ δριμεῖαν· οἱ πυρῆνες ἦσαν ἐπιμήκεις, πλέον ὅμως τῶν νεαπολιτανικῶν ἐλαιῶν ἐξοιδηκότες, ἦσαν σκληρόταται καὶ ἐμπεριεῖχον ἀκόμη τμήματα τοῦ ἀμυγδάλου των. Τέλος ἐντελῶς διατετηρημέναι, καὶ ἂν καὶ ἡλικίας δεκαοκτὼ αἰώνων, ἐνόμιζέ τις ὅτι πρὸ ὀλίγου μόνον μηνῶν συνελέχθησαν.

ὁ ἀνώτερος, ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ἀνεστραμμένος, δίδει εἰς ἕκαστον μύλον τὸ σχῆμα κλεψύδρας. Ὁ κάτω λίθος ἔμενεν ἀκίνητος, ὁ δ' ἄλλος ἐστρέφετο διά τινος ξυλίνου ἐργαλείου κινουμένου εἴτε ὑπὸ ἀνθρώπου εἴτε ὑπὸ ὄνου· ὁ σῖτος ἐθραύετο μεταξὺ τῶν δύο λίθων πατριαρχικώτατα. Ὑπομονητικώτατος θὰ ἦτο ὁ ὄνος ὁ εἰς τὴν τοιαύτην ἐργασίαν καταδεδικασμένος· ἀλλὰ τί νὰ εἴπῃ τις περὶ τῶν δούλων οἵτινες συχνότατα ἀντικαθίστων τὸν ὄνον; Διὰ τοὺς πτωχοὺς τούτους διαβόλους, τὸ τοιοῦτον ἦτο συνήθης τιμωρία· ἐξώρυττον τοὺς ὀφθαλμούς των καὶ τοὺς ἔστελλον εἰς τὸν μύλον. Ὅταν δὲ ἐφέροντο καλῶς τοὺς ἠπείλουν μὲ τοῦτο. Δι' ἄλλους, ἦτο ἁπλῆ ἐργασία, ἣν ἐξετέλουν καὶ ἄνθρωποι νοήμονες (ὁ Πλαῦτος, ὡς λέγουσι, καὶ ὁ Ταρέντιος). Βραδύτερον, ἐξετελεῖτο παρά τινων πρὸς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτημάτων των· μυλωθροὶ δὲ ἐστερημένοι βραχιόνων ἐσύσταινον θερμοπωλεῖα πέριξ τῶν μύλων, καὶ οἱ διαβάται πίπτοντες εἰς τὴν παγίδα προσεδένοντο εἰς τὸν μύλον.

Προσθετέον ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ μύλου, ὃν ἐπισκεπτόμεθα δὲν ἐξετελεῖτο ὑπὸ χριστιανοῦ τινος, ὡς θὰ ἔλεγον ἐν Νεαπόλει, ἀλλ' ὑπὸ ἡμιόνου, τὰ ὀστᾶ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν ἔν τινι ἐγγὺς δωματίῳ ὅπερ πιθανῶς θὰ ἦτο ἱπποστάσιον, καὶ οὗτινος αἱ φάτναι ὑψοῦντο 84 ἑκατοστόμετρα ἄνω τοῦ ἐδάφους· ἔν τινι δὲ διαμερίσματι σώζεται ἔτι τὸ ποτιστήριον. Τέλος ἡ θρησκεία ἥτις εἰσέδυε πανταχοῦ τῶν ἀρχαίων ὅπως καὶ τῶν νέων ἠθῶν τῆς Ἰταλίας, δεικνύεται καὶ ἐν ταῖς ζωγραφίαις τοῦ μυλῶνος (pistrinum)· βλέπει τις τὰς προσφερομένας θυσίας εἰς τὴν θεὰν Φόρνακα, τὴν προστάτιδα τῶν κλιβάνων, καὶ ἁγίαν τῶν μαγειρίων.

Ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς μύλους μας. Οἱ ἀερόμυλοι ἦσαν ἄγνωστοι τοῖς ἀρχαίοις, νερόμυλοι δὲ ἕνεκα ἐλλείψεως τρέχοντος ὕδατος δὲν ὑπῆρχον ἐν Πομπηΐᾳ. Ἕνεκα τούτου μετεχειρίζοντο τοὺς χειρομύλους, παλαιὸν σύστημα, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου ἐν χρήσει. Ἀφ' ἑτέρου ἡ σύστασις ἐντελοῦς ἀρτοποιείου, μεθ' ὅλων τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ, δὲν εἶναι πολὺ ἀρχαία. Οἱ πρῶτοι Ῥωμαῖοι κατεσκεύαζον τὸν ἄρτον των οἴκοι. Πεντακόσια ἔτη ἠρίθμει ἤδη ἡ Ῥώμη ὅτε οἱ πρῶτοι ἀρτοποιοὶ κατεσκεύασαν μύλους, ὅπου οἱ ἰδιοκτῆται ἔπεμπον τοὺς σίτους των, ὡς τοῦτο γίνεται σήμερον ἐν ταῖς νεαπολιτανικαῖς ἐπαρχίαις· παρέδιδον δὲ εἰς αὐτοὺς τὸν σῖτόν των μεταβεβλημένον εἰς ἄρτον, ἤτοι τὸν ἤλεθον, ἐζύμωνον καὶ ἔψηνον. Τὸ ἀρτοπωλεῖον ὅπερ ἐπεσκέφθημεν εἶναι ἓν τῶν τελειοτέρων.

Ἀναγνωρίζονται ἔτι αἱ λεκάναι αἱ πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἄρτου χρησιμεύουσαι, καὶ ὁ κλίβανος οὗτινος ὁ θόλος μετὰ τῆς κοιλότητος τῆς πρὸς διατήρησιν τῆς σποδοῦ εἰσὶν ἄθικτα, τὸ ἀγγεῖον τὸ πλῆρες ὕδατος τὸ χρησιμεῦον διὰ ῥαντισμὸν τοῦ κυτάλου καὶ στιλπνότητα αὐτοῦ, καὶ τέλος ὁ τριπλοῦς σωλὴν δι' οὗ ἐξήρχετο ὁ καπνός· σύστημα ἐξαίρετον ἀποκαλυφθὲν ἐκ τῶν πομπηϊανῶν ἀνασκαφῶν, ὅπερ ἔκτοτε ἐμιμήθησαν ἐπιτυχῶς.

Ὁ κλίβανος συνέκειτο ἐκ δύο τμημάτων, τῶν ὁποίων ἑκάτερον εἶχε ἄνοιγμά τι, ὁ δ' ἄρτος εἰσερχόμενος ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς ζύμην ἐξήρχετο ἐκ τοῦ ἄλλου ἐψημένος. Πάντα ταῦτα τόσῳ καλῶς διατηροῦνται, ὥστε δύναταί τις νὰ δοκιμάσῃ ὅπως μεταχειρισθῇ διὰ τὴν αὐτὴν χρῆσιν τοὺς ἀρχαίους τούτους πλίνθους τοὺς πρὸ δεκαοκτὼ αἰώνων εἰς ἀχρηστίαν διατελοῦντας. Καὶ οἱ ἄρτοι αὐτοὶ ἐπέζησαν· ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀρτοπωλείῳ ἀνεῦρον πολλοὺς φέροντας τὸ σημεῖον τῆς ποιότητός των (siligo gravi, ἄλευρον ἐκ σίτου· ἢ e cicera, ἄλευρον ἐξ ἐρεβίνθων), ὅπερ ἀληθῶς ἀπετέλει πρόβλεψιν σοφὴν κατὰ τῆς κακῆς τῶν ἐμπόρων πίστεως. Ἐσχάτως ἔτι, κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφάς, ὁ κ. Fiorelli εὗρε κλίβανον τόσῳ στεγανῶς κεκλεισμένον, ὥστε οὐδὲν ἴχνος τέφρας εἶχεν εἰσδύσει· ἀνευρέθησαν δ' ἐν αὐτῷ 81 ἄρτοι ὀλίγον ἔωλοι, ἀλλ' ἀκέραιοι, σκληροὶ καὶ μέλανες, τεταγμένοι ἐν ᾗ τάξει εἶχον τοποθετηθῇ τὴν 23 Νοεμβρίου 79. Ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει ταύτῃ, εἰσῆλθεν ὁ ἴδιος εἰς τὸν κλίβανον καὶ διὰ τῆς χειρός του ἐξέβαλε τὰ πολύτιμα λείψανα. Οἱ ἄρτοι ζυγίζουσι, κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὴν μίαν λίτραν, (ὁ βαρύτερος 1204 γραμμάρια (grammes)· εἶναι στρογγύλοι, πεπιεσμένοι εἰς τὸ κέντρον, ἀνωρθωμένοι περὶ τὰ ἄκρα καὶ εἰς ὀκτὼ τμήματα διῃρημένοι· ὁ καθηγητὴς de Luca τοὺς ἐζύγισε καὶ ἀνέλυσε λεπτομερέστατα ἔν τινι ἐπιστολῇ του πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν.

Φαντασθῶμεν νῦν ἅπαντα τὰ ἐργαστήρια ταῦτα καὶ ἐργοστάσια, ἀνοικτὰ καὶ ηὐπρεπισμένα· τὰ εἴδη τὰ ἐκτεθειμένα πρὸς πώλησιν, τοὺς ἀγοραστάς, τοὺς ἐμπόρους, τοὺς διαβάτας, τὸν μεσημβρινὸν θόρυβον, καὶ τότε ἡ ὁδὸς δὲν θὰ ἦναι πλέον τόσῳ νεκρά. Ἄς προσθέσωμεν ὅτι αἱ θύραι τῶν οἰκιῶν μόνον τὸ ἑσπέρας ἐκλείοντο· ὅθεν οἱ διαβάται ἠδύναντο νὰ ῥίψωσιν ἓν βλέμμα εἰς ἑκάστην δίοδον καὶ νὰ διασκεδάζωσι θεωροῦντες τὰς φωτεινὰς τοῦ ἀτρίου ἐπικοσμήσεις. Ἐκτὸς τούτου, αἱ ἄνω ὀροφαί, ἤδη ἐκρημνισμέναι, συνείχοντο μετὰ τῆς ὁδοῦ, τὰ δὲ παράθυρα ἠνοίγοντο μετ' ἐπιφυλάξεως ὅπως περιβάλωσι μελάγχρουν τινὰ κεφαλὴν ζηλότυπον ὅπως ἴδῃ ἢ τὴν ἴδωσι διακριτικῶς· ἐκ δὲ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν ἐγνώσθη καὶ ἡ ὕπαρξις ἐξωστέγων κρεμαμένων καὶ ἐστεγασμένων, μεγάλων ἐξωτερικῶν διαδρόμων μετὰ παραθύρων συχνάκις ἐν ταῖς ζωγραφίαις ἀπεικονιζομένων· βεβαίως δ' ἡ πομπηϊανὴ θὰ ἐκάθητο διαρκῶς ἐκεῖ, ὅπως συμμετέχῃ τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου. Ἡ οἰκοδέσποινα τῶν παρελθόντων χρόνων, ὡς καὶ ἡ τῆς σήμερον, ἐκρέμα ἄνωθεν τὸν κάλαθόν της πρὸς τὸν περιφερόμενον μετὰ τῶν ἐμπορευμάτων του παντοπώλην, πολλαὶ δὲ ὡραῖαι νεάνιδες θὰ ἔφερον τοὺς δακτύλους ἐπὶ τῶν χειλέων ὡς εἰ διὰ νὰ παραλάβωσι διὰ τούτων (ἀρχαία συνήθεια) τὸ φίλημα, ὅπερ ἐξηκόντιζον εἴς τινα νέον Πομπηϊανὸν κεκρυμμένον παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ τοίχου. Οὕτως ἀνασυνοικισθεῖσα ἡ τοῦ παρελθόντος σιωπὰς θὰ ἦτο πολὺ τῶν ἰδικῶν μας ὡραιο-

τέρα, αἱ δ' ἐζωγραφημέναι οἰκίαι, οἱ ἀπειρόκαλοι τοῖχοι, τὰ μνημεῖα καὶ αἱ κρῆναι θὰ ἐζωογόνουν τὴν εἰκόνα.

Αἱ κρῆναι αὗται, ἁπλούσταται, ἀπετελοῦντο ἐκ μεγάλων τετραγώνων λεκανῶν, ἐκ πέντε συγκειμένων λίθων, ἐξ ὧν εἷς ἐχρησίμευεν εἰς πυθμένα καὶ τέσσαρες διὰ τὰ πέριξ, κρατούμενοι διὰ σιδηρῶν ὀχέων. Τὸ ὕδωρ κατέπιπτεν ἐκ στηλίδων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον κεκοσμημένων, αἵτινες παρίστανον συνήθως ῥύγχος ζώου, κεφαλὰς λεόντων, προσωπίδας, ἀετὸν κρατοῦντα εἰς τοὺς ὄνυχάς του λαγωόν, ὅστις ἐξήρευγε τὸ ὕδωρ ἐντὸς τῆς λεκάνης. Μία τῶν κρηνῶν τούτων ἐπροστατεύετο ὑπὸ δρυφράκτου, ὅπως προφυλάττῃ τοὺς διαβάτας ἀπὸ τοῦ νὰ πέσωσιν ἐν αὐτῇ. Ἑτέρα ἀσφαλίζεται ὑπὸ μεγάλης θολωτῆς δεξαμενῆς (castellum) καὶ κλείεται διὰ θύρας. Οἱ ἰδόντες τὴν Ῥώμην γινώσκουσι μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ ἀρχαῖοι ἐξετίμων τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἀπὸ μακρὰν ἔφερον διὰ τεραστίων ὑδραγωγείων, τῶν ὁποίων τὰ ἐρείπια ὁλόκληρον τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος τῆς Αὐτοκρατορίας καλύπτουσι. Τὸ ὕδωρ, καθαρὸν καὶ ἄφθονον, ἔῤῥεε πανταχοῦ, καὶ οὐδέποτε ἐστεροῦντο τούτου αἱ Ῥωμαϊκαὶ πόλεις. Δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως ν' ἀνακαλύψωσι διὰ τίνος μέσου ἐφέρετο τὸ ὕδωρ εἰς τὴν Πομπηΐαν, ἥτις ἐστερεῖτο πηγῶν, πολὺ δὲ ἄνωθεν τοῦ ποταμοῦ ἔκειτο, καὶ δὲν ἐδέχετο εἰς τὰς στέρνας αὐτῆς εἰμὴ βρόχινον ὕδωρ, γλίσχρως μεταδιδόμενον ἕνεκα τῆς ἀκάμπτου αἰθρίας τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ ἀνευρεθέντες σωλῆνες, μολύβδινοι, λιθόκτιστοι, πλίνθινοι, ἰδίᾳ δὲ τὰ ἀναβρυτήρια τὰ ἀναθρώσκοντα εἰς τοὺς οἴκους τῶν πλουσίων, πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ὑδραγωγεῖον ἐξαφανισθὲν νῦν, ὅπερ ἅπαν τὸ μέρος τοῦτο τῆς Καμπανίας θὰ ἔτρεφεν.

Ἐκτὸς τῶν κρηνῶν, αἱ εἰδοποιήσεις ἐφαίδρυνον τὰς ὁδούς· οἱ τοῖχοι ἦσαν κεκαλυμμένοι, καὶ πολλαχοῦ τοῖχοι λευκοὶ ἐχρησίμευον διὰ τὰς εἰδοποιήσεις ἀφειδῶς ἐκτεθειμένας εἰς τὸ κοινόν. Οἱ κανόνες οὗτοι τῶν τοίχων, οἱ χάριν τῶν εἰδοποιήσεων γινόμενοι, ἐκαλοῦντο album· ἐζωγράφουν ἐπ' αὐτῶν δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων, ὅ,τι σήμερον ἡμεῖς δημοσιεύομεν εἰς τὴν τετάρτην πρὸ πάντων ἢ καὶ εἰς τὰς ἄλλας σελίδας τῶν ἐφημερίδων. Οὐδὲν περιεργότερον τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ἐξ ὧν μανθάνομεν οὐ μόνον εἰς τί ἐνησχολοῦντο ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ πόλει, ἀλλὰ καὶ τὴν γλῶσσαν, ἣν ὡμίλουν, τήν τε ἀρχαίαν καὶ νεωτέραν, τὴν τῶν λογίων ὡς καὶ τὴν τῶν χυδαίων· τὴν ὀσκικήν, τὴν ἑλληνικήν, τὴν λατινικὴν ἢ τὴν χυδαίαν. Ἐὰν εἴμεθα πεπαιδευμένοι, ἐὰν ἠθέλομεν νὰ φανῶμεν τοιοῦτοι, ἠδυνάμεθα διὰ τῶν ἔργων τῶν σοφῶν (Fiorelli, Garrucci, Mommsen, κτλ.) νὰ προσθέσωμεν κεφάλαιόν τι ἐπιστημονικώτατον περὶ τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων τῆς Πομπηΐας. Θὰ δείξωμεν διὰ τίνων βαθμῶν ἡ ὀσκικὴ γλῶσσα, ἡ τῆς αὐτονομίας, ὑπεχώρησεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν ῥωμαϊκήν, τὴν τῆς ἑνότητος· καὶ πῶς ἡ Πομπηΐα, ἡ οὐδέποτε ἑλληνικὴ πόλις

οὖσα, ἐνεκολπώθη τὴν ἱερὰν τοῦ θείου Πλάτωνος γλῶσσαν· ἠδυνάμεθα ὡσαύτως νὰ ἐπιφέρωμεν παρατηρήσεις τινὰς ἀτομικὰς ἐπὶ τῆς προφορᾶς καὶ τῆς διαλέκτου τῶν Πομπηϊανῶν, οἵτινες προέφερον τὰ Λατινικὰ ὡς οἱ Νεαπολιτανοὶ προφέρουσιν τὴν Τοσκανικήν, μετ' ἀλλοιώσεων ἰδιαζόντως ἀναλόγων. Ἀλλ' ὅτι ζητεῖς ἐνταῦθα, ἀναγνῶστα, δὲν εἶναι ἡ παιδεία, ἀλλ' ὁ βίος. Ἔκλεξον λοιπὸν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων τὰς γνωριζούσας ἡμῖν τινα περὶ τῶν ἠθῶν τοῦ ἀποθανόντος τούτου λαοῦ — ἀποθανόντος, ταφέντος καὶ ἐκταφέντος.

Αἱ πλεῖσται τῶν εἰδοποιήσεων τούτων εἰσὶ προκηρύξεις ὑποψηφίων. Προφανέστατα κατὰ τὴν στιγμὴν τῶν ἐκλογῶν, ἡ Πομπηΐα κατεβροχθίζετο οὕτως εἰπεῖν. Ὅτε μὲν εἷς ἐκλογεύς, ὅτε δὲ ὁμὰς πολιτῶν, σωματεῖον τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, συνίστων διὰ τὴν ἀγορανομίαν ἢ τὴν δυαρχίαν, τὸν ὑποψήφιον, ὃν προετίμων. Οὕτως ὁ Πάρατος δεικνύει τὸν Πάνσαν, ὁ Φίλιππος ἐκλέγει τὸν Γάϊον Ἀπράσιον Félix· ὁ δὲ Βαλεντῖνος μετὰ τῶν μαθητῶν του τὸν Σαβῖνον καὶ τὸν Ροῦφον. Συχνάκις ὁ ἐκλογεὺς βιάζεται· ζητεῖ ἵνα ὁ ὑποψήφιος ἐκλεχθῇ ταχέως. Οἱ ὀπωροπῶλαι οἱ ἀχθοφόροι, οἱ ἡμιονηλάται, οἱ ἐν ταῖς ἅλυκαῖς ἐργαζόμενοι, οἱ τέκτονες, οἱ ἁμαξοπηγοὶ συνεννοοῦνται ὅπως ἐκλέξωσι τὸν ἀγορανόμον ὃν εὐνοοῦσι. Συχνάκις δὲ ὅπως περισσοτέραν ἡ ψῆφός των ἔχει ἐπιρροήν, ὁλόκληρος ἡ συντεχνία ἀποφαίνεται ὁμοθυμαδόν· οὕτως ἅπαντες οἱ χρυσοχόοι θέλουσι ὡς ἀγορανόμον Φωτῖνον τινα (ἰχθυοπώλην). Μὴ λησμονῶμεν τοὺς ὑπνηλοὺς dormientes universi οἵτινες ἀποφαίνονται ὑπὲρ τοῦ Βατία. Ἀλλὰ τίνες ἦσαν οἱ φίλοι τοῦ ὕπνου; Πιθανὸν ἀστοὶ φοβούμενοι τὰς ταραχάς, ἢ πιθανὸν ὑπὸ τὸ εἰρωνικὸν καὶ ἀσφαλὲς τοῦτο ὄνομα, νὰ ἐκρύπτετο συντεχνία τις νυκτερινῶν ταραξιῶν.

Ἐνίοτε ὁ ὑποψήφιος συνιστᾶται δι' ἐγκωμιαστικοῦ ἐπιθέτου, ἐμφαινομένου δι' ἀρχικῶν τινων γραμμάτων, συνήθους βραχυλογίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ὁ ὑποδεικνυόμενος εἶναι πάντοτε ἀνὴρ τίμιος, εὐθύς, καλὸς πολίτης, νέος χρηστοηθέστατος· ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὑπόσχονται θαύματα· οὕτως ἀφοῦ ὑπέδειξαν διὰ τὴν ἀγορανομίαν τὸν Ἰούλιον Πολύβιον, ἐκλογεύς τις ἀναγγέλλει, ὅτι θὰ φέρῃ καλὸν ἄρτον. Αἱ ἐκλογικαὶ ῥαδιουργίαι προέβαινον ἔτι περαιτέρω· εἶναι ἀληθές, ὅτι καὶ ἡμεῖς εἴμεθα λίαν ἐξησκημένοι εἰς τὰς ἐκλογάς, οἱ ἀρχαῖοι ὅμως, νομίζω, θὰ ἦσαν διδάσκαλοι ἡμῶν. Ἀνέγνων ἐπί τινος τοίχου τὸν ἀναιδῆ τοῦτον ὑπαινιγμόν: Sabinum ædilem, Procule, fac et ille te faciet.— (Πρόκουλε, ἀνάδειξον τὸν Σαβῖνον ἀγορανόμον, καὶ ἐκεῖνος θὰ ἀναδείξῃ σέ.) Τοῦτο νομίζω εἶναι ἁπλοῦν καὶ καθαρόν.

Ἱκανὰ εἴπομεν περὶ ἐκλογῶν, νῦν δὲ πραγματευθῶμεν καὶ περὶ ἄλλου εἴδους εἰδοποιήσεων. Ἀλλαχοῦ βλέπει τις προγράμματα θεαμάτων τοῦ ἀμφιθεάτρου. Ἡ δεῖνα ἑταιρία τῶν μονομάχων θὰ παραστήσῃ τὴν δεῖνα ἡμέραν, θὰ γείνωσι κυνήγια καὶ σκηναί, πρὸς δὲ ῥαντισμὸς δι' εὐώδους

ὕδατος πρὸς ἀναψυχὴν τῶν θεατῶν (venatio, vela, sparsiones). Τριάκοντα ζεύγη μονομάχων θὰ πληρώσωσιν αἵματος τὸ ἀμφιθέατρον. Ὑπῆρχον προσέτι εἰδοποιήσεις δι' ἐνοικίασιν οἰκιῶν.

Ἐπιγραφαί τινες κεχρωματισμέναι ἢ γεγραμμέναι ἦσαν σκώμματα ἢ ἐπιφωνήματα ἀστείων τινῶν διαβατῶν. Ὁ εἷς ἔλεγεν: «Ὅπως ὁ ἀχθοφόρος εἶναι ἐπιτήδειος κλέπτης!» Ἐνίοτε ὑπῆρχον ἐρωτικαὶ ἐκδηλώσεις: «Ἡ Αὐγὴ ἀγαπᾷ τὸν Ἀραβιηνόν.» Ἐπί τινος τοίχου τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, φύλλον κισσοῦ, ἐν σχήματι καρδίας, περιέκλειε τὸ ἡδὺ ὄνομα τῆς ψυχῆς. Ἀλλαχοῦ ἀστεῖός τις, ἀνήγγελλε παρῳδῶν τὸ ἐπιγραμματικὸν ὕφος, ὅτι ἐπὶ ὑπατείας τοῦ Λ. Νονίου Ἀσπρένα καὶ τοῦ Α. Πλοτίου τῷ ἐγεννήθη πῶλος. Ἀλλαχοῦ «Ἀμφορεὺς ἀπωλέσθη, ὁ εὑρὼν αὐτὸν θὰ ἀνταμειφθῇ ὑπὸ τοῦ Βαρίου· ὁ δὲ τὸν κλέπτην ἀνακαλύψας θὰ ἀνταμειφθῇ διττῶς.»

Τέλος ἕτεραι ἐπιγραφαὶ ἀνήγγελλον τοῖς διαβάταις τὴν καθαριότητα τῶν ὁδῶν, ἀναμιμνήσκουσαι μᾶλλον ὡρισμένως τὸ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων λεγόμενον Commit no nuisance. Ἐπὶ πολλῶν τοίχων ἐν Πομπηΐᾳ βλέπει τις ὄφεις λίαν καλῶς ἐζωγραφημένους, πρὸς παρεμπόδισιν παντὸς ἀτόπου· ὁ ὄφις ἦν ἱερὸς τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ. Παράδοξος παρέμβασις τῆς θρησκείας εἰς τὰς ἐσχάτας τοῦ βίου λεπτομερείας. Πρό τινων μόλις ἐτῶν οἱ Νεαπολιτανοί, ἔπαυσαν ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν προγόνων των· ἐπροστάτευον δηλαδὴ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν των διὰ συμβολικῶν ζωγραφιῶν, χαράττοντες ἐπ' αὐτῶν οὐχὶ ὄφεις, ἀλλὰ σταυρούς.

(Ἕπεται συνέχεια) Μετάφρασις Ἀλεξ. Καρδλη

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ Κ. Σ. ΚΟΝΤΟΥ

---

§ 10. *Πολλάκις ἐπ' ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ ὑποκειμένου τίθεται τὸ κατηγορούμενον, ἐπίθετον ὄν, κατ' οὐδέτερον γένος.*

Ἐν γραμματικῇ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης φιλοπονηθείσῃ ὑπὸ καθηγητοῦ τῆς φιλολογίας ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ εἶνε τάδε γεγραμμένα:

Τοῦ κανόνος τούτου αἱ κυριώταται ἐξαιρέσεις εἶνε αἱ ἑξῆς:

α'. Εἰς **ἀφῃρημένα θηλυκὰ** ἑνικοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ πληθυντικοῦ, ἀριθμοῦ ἐπάγεται κατηγορούμενον οὐδετέρου γένους καὶ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ, οἷον: *Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη.* — *Αἱ μεταβολαὶ λυπηρόν.* — *Ἡ μοναρχία κράτιστον.* — *Τοῦτό ἐστιν ἡ δικαιοσύνη.*

β'. Πολλάκις τὸ οὐδέτερον ἐπίθετον, καὶ ἰδίως τὰ εἰς -τέος καὶ -τὸς τίθενται εἰς πληθυντικὸν ἀριθμόν, ἐν ᾧ τὸ ὑποκείμενον κεῖται καθ' ἑνικόν, οἷον: *Τὴν πεπρωμένην μοῖραν ἀδύνατά ἐστιν ἀποφυγεῖν καὶ θεῷ.— Οὓς οὐ παραδοτέα τοῖς 'Αθηναίοις ἐστί. — Δῆλά ἐστιν ὅτι δεῖ ἕνα μάλιστα ἡμῶν βασιλέα γενέσθαι.*

Πάντα τὰ παραδείγματα, ἃ ὁ παντειδήμων ἐμνημόνευσεν Ἕλλην, ἐκ τοῦ λειμῶνος Γερμανοῦ τινος ἐδρέψατο, μᾶλλον δ' ἔκλεψεν· ἓν δ' αὐτῶν καὶ διέφθειρε γράψας «δῆλά ἐστιν ὅτι δεῖ ἕνα **μάλιστα** ἡμῶν βασιλέα γενέσθαι» ἀντὶ τοῦ «δεῖ ἕνα **γέ τινα** ἡμῶν βασιλέα γενέσθαι».

Ἐν τῷ χωρίῳ *οὓς οὐ παραδοτέα τοῖς 'Αθηναίοις ἐστί* βλέπομεν μὲν τὸ πληθυντικὸν οὐδέτερον ἐπίθετον, ἀλλὰ μάτην ζητοῦμεν τὸ καθ' ἑνικὸν ἀριθμὸν τεθειμένον ὑποκείμενον, εἰς ὃ κατὰ τὸν λόγον τοῦ περινουστάτου γραμματικοῦ ἀναφέρεται τὸ ἐπίθετον. Παράδοξον δ' ἡμῖν φαίνεται καὶ τὸ «πολλάκις τὸ οὐδέτερον ἐπίθετον, καὶ ἰδίως τὰ εἰς -τέος καὶ -τὸς τίθενται εἰς πληθυντικὸν ἀριθμόν»· διότι τὰ εἰς *τέος* καὶ *τός* λήγοντα εἶνε, νομίζομεν, ἀρσενικὰ καὶ οὐχὶ οὐδέτερα.

Ἀλλὰ ταῦτα ὡς ἐν παρόδῳ ἠλέγχθησαν. Σκοπὸς ἡμῶν εἶνε νὰ ἐξελέγξωμεν τὴν κάκιστ' ἔχουσαν καὶ δεινὴν ἀμαθίαν τοῦ γράψαντος τεκμηριοῦσαν παρατήρησιν τήνδε· «Εἰς **ἀφῃρημένα θηλυκὰ** ἑνικοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ πληθυντικοῦ, ἀριθμοῦ ἐπάγεται κατηγορούμενον οὐδετέρου γένους καὶ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ».

Εὐκολώτατα πᾶς τις μὴ ὅλως ἰδιώτης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὢν συνορᾷ τὴν πλημμέλειαν τῆς παρατηρήσεως ταύτης. Λίαν τεθρυλημένον καὶ ἅπασι πρόχειρον ὑπάρχει τὸ «πιστὸν γῆ, ἄπιστον θάλασσα», ὅπερ κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον (βιβλ. Α',77) ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Πιττακοῦ καὶ ᾧ ὅμοιον εἶνε τὸ παρ' Ἀλκίφρονι κείμενον (βιβλ. Α', γ', 1) «χρηστὸν ἡ γῆ καὶ ἡ βῶλος ἀκίνδυνον». Οὐδένα δὲ τῶν καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ παιδείας γεγευμένων λανθάνει τὸ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ Κρίτωνι ῥηθὲν (σελ. 51 α') «μητρός τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἁπάντων τιμιώτερόν ἐστι πατρὶς καὶ σεμνότερον καὶ ἁγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι». Γνωστότατα δὲ τοῖς περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀσχολουμένοις εἶνε καὶ τὸ Μενάνδρειον «ὡς χαρίεν ἔστ' ἄνθρωπος, ὅταν ἄνθρωπος ᾖ» καὶ τὸ Δημοσθένειον (σελ. 307,242) «πονηρόν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πονηρὸν ὁ συκοφάντης ἀεὶ καὶ πανταχόθεν βάσκανον καὶ φιλαίτιον».

Ἂν τὰ χωρία ταῦτα ἐγίνωσκεν ὁ πανεπιστήμων Ἕλλην, θὰ ὤκνει πάντως νὰ γράψῃ «Εἰς ἀφῃρημένα θηλυκὰ ἑνικοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ πληθυντικοῦ, ἀριθμοῦ κτέ.»· διότι τὸ μὲν *γῆ* καὶ *θάλασσα* καὶ *πατρίς* δὲν εἶνε ἀφῃρημένα, τὸ δὲ *ἄνθρωπος* καὶ *συκοφάντης* οὔτ' ἀφῃρημένα οὔτε θηλυκὰ εἶνε.

Ἐπάναγκες δὲ νομίζομεν, ἵνα συμφανεστάτη ἡ ἀτοπία τῆς καινῆς

διδασκαλίας γένηται, νὰ καταλέξωμεν ὅσα ἔχομεν συνηγμένα ἔκ τε ποιητῶν καὶ πεζολόγων μαρτύρια τῆς συντάξεως, καθ' ἥν, ἀρσενικοῦ καθόλου ὀνόματος ὑπάρχοντος ἐν τῷ λόγῳ ὑποκειμένου ἢ θηλυκοῦ μὴ ἀφῃρημένου, τὸ κατηγορούμενον, ἐπίθετον ὄν, ἐκφέρεται οὐδετέρως. Οὐδαμῶς δ' ἀμφιβάλλομεν ὅτι οἱ νεώτεροι οἱ μήτ' ἐκ ψευδοῦς φήμης προκατειλημμένοι μήτ' ἐκ πάθους τετυφλωμένοι σφόδρα θ' ἀγανακτήσωσι βλέποντες ὅτι ἄνθρωπος κατειλεγμένος ἐν τῷ χορῷ τῶν τῆς φιλολογίας καθηγητῶν ἠγνόει συνήθη τοῖς Ἕλλησι χρῆσιν, ἣν καὶ οἱ χαμαιδιδάσκαλοι ὀφείλουσι νὰ γινώσκωσιν.

αὔθαδες ὁ θεός. Εὐριπ. Ἡρ. Μαιν. 1243.

κομιδῇ ἄρα ὁ θεὸς ἁπλοῦν καὶ ἀληθές. Πλάτ. Πολιτ. σελ. 382 ἐ.

δουλερὸν — πέφυκεν ἄνθρωπος. Ἀριστοφ. Ὄρν. 451. Ὁ Βλαϋδήσιος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ὀρνίθων ἀρέσκεται τῇ μετὰ δασείας ἐκφορᾷ *ἅνθρωπος* = ὁ ἄνθρωπος. Πολλαχῶς δ' εὑρέθη προενηνεγμένον τὸ Μενάνδρειον, οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐποιησάμεθα μνείαν. Ἴδε Μεινέκιον *Ἀποσπ. Κωμ.* Τόμ. Δ', σελ. 372 καὶ Δινδόρφιον *Κλήμ. Ἀλεξ*. Τόμ. Γ', σελ. 354. Πρβ. καὶ Κοραῆν *Συνεκδ. Ἱερατ.* σελ. 396. Ὁ Κόβητος ἔγραψεν ἐν τῇ Μνημοσύνῃ (1877, σελ. 363) «ὡς χαρίεν ἔσθ' ἄνθρωπος, ὅταν ἄνθρωπος ᾖ».

δεινόν γέ πού 'ς' ἄνθρωπος ἀποβαλὼν ὅπλα. Ἀριστοφ. Σφ. 27. Ὑπὸ τοῦ Δινδορφίου καὶ ἄλλων ἐξεδόθη «δεινόν γέ *τοῖς*' (= τοί ἐς') ἄνθρωπος».

εὔπιστον ἀτυχῶν ἐστιν ἄνθρωπος φύσει. Μένανδρ. Ἀποσπ. 372. Πρβ. καὶ Γνώμ. Μον. 183 «εὔπιστον ἀνὴρ δυστυχής». Εἶπε δ' ὁ Μένανδρος καὶ «ἀεὶ δ' ὁ σωθεὶς ἐστιν ἀχάριστον φύσει» (Ἀποσπ. 1001). Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἐν ἀποσπάσματι τοῦ Φιλήμονος ἔγραψεν ὁ Ναβῆρος (*Μνημοσ*. 1880, σελ. 408) «*οἴμ' ὡς* πονηρόν ἐστιν *ἄνθρωπος φύσει*» ἀντὶ τοῦ «ὦ πῶς πονηρόν ἐστιν *ἀνθρώπου φύσις*». Καθ' ὅμοιον τρόπον μετετύπωσεν ὁ Κόβητος (*Μνημοσ*. 1859, σελ. 254) τὸ παρὰ τῷ Χαρίτωνι φερόμενον «περίεργον γὰρ *ἀνθρώπου φύσις*» ἀναγνοὺς «περίεργον γὰρ *ἄνθρωπος φύσει*». Παρέθετο δ' ἐμφερῆ ἐκ τοῦ Χαρίτωνος παραδείγματα τὸ «φύσει δὲ φιλόζωόν ἐστιν ἄνθρωπος (ἄνθρωπος;)» καὶ τὸ «φύσει περίεργόν ἐστιν ἔρως» καὶ ἄλλα.

αἰσχρὸν νέᾳ γυναικὶ πρεσβύτης ἀνήρ. Ἀριστοφ. Ἀποσπ. 588.

δεινόν τε ὡς ἀληθῶς κινδυνεύει καὶ ἀηδὲς εἶναι ἀνὴρ ἀδολέσχης. Πλάτ. Θεαιτ. σελ. 195 β'.

ἡδύ γε πατὴρ τέκνοισιν. Φιλήμ. Ἀποσπ. 208.

ὡς ἡδὺ πρᾷος καὶ νεάζων τῷ τρόπῳ πατήρ. Μένανδρ. Ἀποσπ. 710. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν ταῖς Μονοστίχοις Γνώμαις 669 «*ἡδύ γε* πατὴρ φρόνησιν ἀντ' ὀργῆς ἔχων», ἀνθ' οὗ εἶνε παρὰ τῷ Στοβαίῳ Ἀνθολ. ΠΓ', 10 γεγραμμένον «*ἡδὺς* πατὴρ φρόνησιν — ἔχων». Πρβ. καὶ Κόβητον *Μνημοσ.* 1860, σελ. 138.

συννεάζων ἡδὺ παῖς νέῳ πατρί. Εὐριπ. Ἀποσπ. 319,6.

εἶναι πανοῦργον (τὸν υἱόν), *ἄδικον, ὑγιὲς μηδὲ ἕν*. Ἀριστοφ. Πλ. 37. Πρβ. καὶ Θεσμ. 394 «τὰς οὐδὲν ὑγιές» καὶ Δημοσθέν. σελ. 1034, 22 «τὰ μηδὲν ὑγιὲς ὄντα μηδ' ἀληθῆ γράμματα».

τίνι γὰρ ἄλλῳ ἀδελφὸς μέγας ὢν οὕτω καλὸν ὡς ἀδελφῷ; Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. Η', ζ', 15. Εἶπε δ' ὁ Ξενοφῶν καὶ ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι βιβλ. Β', γ', 5 «ἀγαθὸν γάρ, ὥσπερ καὶ σὺ λέγεις, ἀδελφὸς ὢν οἷον δεῖ· ὁπότε μέντοι τοῦ παντὸς ἐνδέοι καὶ πᾶν τὸ ἐναντιώτατον εἴη, κτέ.»

σφαλερὸν ἡγεμὼν θρασὺς νεώς τε ναύτης. Εὐριπ. Ἱκ. 508.

καλόν γε βασιλεὺς τῇ μὲν ἀνδρείᾳ κρατῶν, τὰ δὲ τοῦ βίου δίκαια διατηρῶν κρίνει. Μένανδρ. Ἀποσπ. 651.

μέγα γείτονι γείτων. Σχολ. Ἰλ. Τόμ. Δ', σελ. 295, 15 Διν δ. «Μέγα: λείπει τὸ ἀγαθόν, ὡς Ἀλκμάν· μέγα γείτονι γείτων.»

ὁ τροχίλος εἰρηναῖόν οἵ ἐστι. Ἡρόδ. Β', 68.

ὁ δράκων γάρ ἐστι μακρὸν ὅ τ' ἀλλᾶς αὖ μακρόν. Ἀριστοφ. Ἱππ. 207.

εἷς κύαθος ἐνταῦθ' ὕδατος ἐπιχυθεὶς πολύ. Σωτάδ. Κωμ. Ἀποσπ. 1, 31.

ἆρ' οὖν — καὶ κόφινος κοπροφόρος καλόν ἐστι; Ξενοφ. Ἀπομν. Γ', η', 6. Πρβ. καὶ Ἡρόδ. Β', 92 «ἐξ ὧν ὁ *καρπὸς* — γίνεται, κηρίῳ σφηκῶν ἰδέην *ὁμοιότατον*.»

οἶνος πινόμενος πουλὺς κακόν. Θέογν. 509. Παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ σελ. 742 καὶ ἄλλοις εὑρίσκεται γεγραμμένον «οἶνος πινόμενος πουλὺς *κακόΣ*» (Ἴδε Πόρσωνα *Adversar*. σελ. 313 καὶ Βρούγκιον *Ἠθικ. Ποιήσ*. σελ. 39 Λιψ). Φέρεται δὲ καὶ ἐν ῥήσει τοῦ Πανυάσιδος (παρ' Ἀθην. σελ. 37 β' καὶ παρὰ Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 742) «πινόμενος κατὰ μέτρον, ὑπὲρ μέτρον δὲ *χερείων*.»

ὀχληρὸν ὁ χρόνος ὁ πολύς. Μένανδρ. Ἀποσπ. 543. Πρβ. καὶ Σιμπλίκ. Ὑπομν. Ἀριστοτ. Τόμ. Θ', σελ. 741, 2 «Εὔηνος δὲ ἐξ ἀμφοῖν πεποίηκε τὸ *σοφώτατόν τοι καὶ ἀμαθέστατον χρόνον*». Γρ. *χρόνοΣ*.

δειλότατόν ἐσθ' ὁ πλοῦτος. Ἀριστοφ. Πλ. 203. Πρβ. Βαλκενάριον *Εὐρ. Φοιν*. Τόμ. Α', σελ. 267 Λιψ.

ἄδικον ὁ πλοῦτος. Εὐριπ. Ἀποσπ. 56. Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν Ἀποσπ. 504 ἔγραψεν ὁ Ἐρουερδὴν «πλοῦτος δ' ἐπακτὸς ἐκ γυναικείων γάμων *ἀνόνητοΝ*» ἀντὶ τοῦ *ἀνόνητοΣ*, ὡς ἐν ἑτέρῳ «τρόπος δὲ χρηστὸς *ἀσφαλέστεροΝ* νόμου» ἀντὶ τοῦ *ἀσφαλέστερος* (*Exercit. Crit*. σελ. 56. Πρβ. καὶ σελ. 60 καὶ 72 καὶ 90). Μετέβαλε δὲ καὶ ὁ Ναβῆρος (*Μνημοσ*. 1882, σελ. 11) τὸ ἐν τῇ Μηδείᾳ φερόμενον στίχ. 965 «χρυσὸς δὲ *κρείσσΩΝ* μυρίων λόγων βροτοῖς» εἰς τὸ *κρεῖσσΟΝ* καὶ ὁ Κόβητος τὸ παρὰ Λιβανίῳ κείμενον Τόμ. Γ', σελ. 412, 17 «ἔπεισεν ὡς *ἀμείνΩΝ* εἰρήνης ὁ πόλεμος» εἰς τὸ *ἄμεινΟΝ* (*Collect. Crit*. σελ. 272. Πρβ. καὶ *Var. Lect*. σελ. 163). Ἀλλ' ἀκριβῶς περὶ τοῦ πράγματος θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

γλυκὺ δ' ἀπείροισι πόλεμος. Πίνδαρ. Ἀποσπ. 76 Βοικχ. Συνήθως γρά-

φεται γλυκὺς ἀπείρῳ πόλεμος. Πρβ. Βέργκιον *Ποιητ. Λυρ.* Τόμ. Α', σελ. 414 ἐκδ. δ'.

ἔρως γὰρ ἀργόν. Εὐριπ. Ἀποσπ. 324.

ὦ μῶρε, θυμὸς ἐν κακοῖς οὐ ξύμφορον. Σοφοκλ. Οἰδ. Κ. 592. Ἐλέχθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος Πολιτ. σελ. 375 β' «ἄμαχόν τε καὶ ἀνίκητον θυμός.»

ὁ γὰρ πόλεμος φοβερὸν μέν, κτέ. Ξενοφ. Ἱέρ. ϛ', 9.

οὐ γὰρ ὁ θάνατος δεινόν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά. Αἰσχίν. περὶ Παραπρ 181. Ὁ Κόβητος ἐξήλειψε τὸ *φοβερά* ὡς παρέγγραπτον (*Var. Lect.* σελ. 561 ἐκδ. β'.)

οὔ τοι σύμφορόν ἐστι γυνὴ νέα ἀνδρὶ γέροντι. Θέογν. 457. Κλήμης δ' Ἀλεξανδρεὺς λέγει σελ. 745 «εὕροις δ' ἂν καὶ Θεόγνιδος εἰπόντος· οὔτοι *χρήσιμόν* ἐστι νέα γυνὴ ἀνδρὶ γέροντι — Ἀριστοφάνη τὸν κωμικὸν γράφοντα· αἰσχρὸν νέᾳ γυναικὶ πρεσβύτης ἀνήρ». Μετετυπώθη δ' ὑπὸ τοῦ Βεργκίου (*Ἀποσπ. Κωμ. Μετρ.* Τόμ. Β', σελ. 1180) τὸ *αἰσχρόν* εἰς τὸ *ἐχθρόν*. Πρβ. καὶ Δινδόρφιον *Ἀριστοφ.* Τόμ. Α', σελ. 671 καὶ *Κλήμ. Ἀλεξ.* Τόμ. Γ', σελ. 136 καὶ Κόκκιον *Κωμ. Ἀποσπ.* Τόμ. Α', σελ. 544,600.

χάρια τοι φιλοίκτιστον γυνή. Σοφοκλ. Αἴ. 580.

γυνὴ δὲ θῆλυ κἀπὶ δακρύοις ἔφυ. Εὐριπ. Μηδ. 928. Πρβ. Ἐλμσλήϊον *Μηδ.* σελ. 237 Λιψ.

γυναικὶ πρόσφορον γυνή. Εὐρ. Ἑλ. 830. Ἐλέχθη δ' ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου καὶ «εἰ τἄλλα κρίνειν ἐστὶν ἀνόητον γυνή» (Ἀποσπ. ἐν Μνημοσ. 1880, σελ. 56, 11). Ἐν τῷ Στοβαίου Ἀνθολογίῳ ΟΓ', 14 παρατίθεται ἐκ τοῦ Αἰγέως τοῦ Εὐριπίδου ἡ ῥῆσις ἥδε· «πέφυκε γάρ πως παισὶ *πολέμιον* γυνὴ τοῖς πρόσθεν ἡ ζυγεῖσα δευτέρα πατρί». Ἀλλ' ὁ ἄριστος κῶδιξ ἔχει *πολέμιος*, ὅπερ παρελήφθη ὑπό τε τοῦ Γαισφόρδου καὶ ἄλλων.

γυνὴ καθεύδουσ' ἐστὶν ἀργόν. Πλάτ. Κωμ. Ἀποσπ. 42.

χρήματα πορίζειν εὐπορώτατον γυνή. Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 236.

γυνὴ πολυτελὴς ἐστ' ὀχληρὸν καὶ φύσει γυνὴ δυσάνιόν ἐστι καὶ πικρόν. Μένανδρ. Ἀποσπ. 313,7 καὶ 783. Πρβ. καὶ Γνώμ. Μον. 97 «γυνὴ τὸ σύνολόν ἐστι δαπανηρὸν φύσει». Τῷ Μενάνδρῳ προσῆψάν τινες καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου Ἠθικ. σελ. 51 ε' μνημονευόμενον «γέρων γέροντι γλῶτταν ἡδίστην ἔχει, παῖς παιδὶ καὶ *γυναικὶ πρόσφορον γυνή*, κτέ.» Ἀλλ' ἄλλοι Εὐριπίδειον αὐτὸ ὑπέλαβον. Ἴδε Μεινέκιον *Ἀποσπ. Κωμ.* Τόμ. Δ', σελ. 669. Πρβ. καὶ Κόβητον *Nov. Lect* σελ. 47.

ἐπὶ πᾶσι δ' ἀσθενέστερον γυνὴ ἀνδρός. Πλάτ. Πολιτ. σελ. 455 ε'.

εἶτ' οὐ γυναικός ἐστιν εὐνοϊκώτερον γαμετῆς ἑταίρα; Ἄμφις Ἀποσπ. 1. Πρβ. καὶ Πλάτ. Φαίδρ. σελ. 240 β' «καί τις ἑταίραν ὡς βλαβερὸν ψέξειεν ἄν».

καὶ γὰρ εἰ ταπεινὸν ἡ τίθη, τὴν ἀλήθειαν οὐ φεύγω. Δημοσθέν. σελ. 1312,45

καὶ γὰρ ἁ κύων κυνὶ κάλλιστον εἶμεν φαίνεται καὶ βοῦς βοΐ, ὄνος δ' ὄνῳ κάλλιστον, ὗς δ' ὑΐ. Ἐπίχαρμ. παρὰ Διογ. Λαερτ. Γ', 16. Ὁ Κασαύβων εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ στίχου προσέθηκε τὸ *ἐστὶν* μετὰ τὸ *κάλλιστον*. Ἀλλὰ τὴν γνησίαν γραφὴν ἀποκατέστησεν ὁ Κόβητος (*Var. Lect.* σελ. 157) ἐκ κωδίκων· ἔχει δ' ὧδε· «ὄνος δ' ὄνῳ κάλλιστον, ὗς δέ θην ὑΐ».

ἡ Λάκαινα μὲν πόλις μέγ' ἐστὶ καὶ πλὴν γὰρ τέκνων ἔμοιγε φίλτατον πόλις. Εὐριπ. Ἀνδρ. 209 καὶ Μηδ. 329.

καὶ στρατιά γε — ἄτακτος μὲν οὖσα ταραχωδέστατον — τεταγμένη δὲ στρατιὰ κάλλιστον μὲν ἰδεῖν τοῖς φίλοις, δυσχερέστατον δὲ τοῖς πολεμίοις. Ξενοφ. Οἰκον. Η', 4-6.

ἀσπαστὸν ἐείσατο γαῖα καὶ ὕλη. Ὀδ. Ε, 398. Εὐστάθ. σελ.1545, 10 «Τὸ δὲ ἀσπαστὸν ἐφάνη γαῖα καὶ ὕλη δυνάμενος εἰπεῖν *ἀσπασταὶ* ἢ ἀσπαστά, ὅμως ὡς ἐπὶ ἁπλῶς ἑνὸς πράγματος ἠρέσθη οὕτως εἰπεῖν.

τερπνὸν ἐκ κυναγίας τράπεζα πλήρης. Εὐριπ. Ἱππολ. 109.

ἀστεῖον ἐφθὴ τευθὶς ὠνθυλευμένη. Σωτάδ. Κωμ. Ἀποσπ. 1, 13.

καὶ τριήρης δέ τοι ἡ σεσαγμένη ἀνθρώπων διὰ τί ἄλλο φοβερόν ἐστι πολεμίοις ἢ φίλοις ἀξιοθέατον ἢ ὅτι ταχὺ πλεῖ; Ξενοφ. Οἰκον. Η', 8.

κατακειμένων γὰρ ἀλεεινὸν ἦν ἡ χιὼν ἐπιπεπτωκυῖα. Ξενοφ. Ἀναβ. Δ', δ', 11.

καὶ χρυσῆ γε ἀσπὶς αἰσχρὸν καὶ *ἡ δὲ κόρη ἐστὶ μακρότερον ἢ χειρίς*. Ξενοφ. Ἀπομν. Γ', η'. 6 καὶ Ἑλλην. Β', α', 8. Πρβ. καὶ Οἰκον. Κ', 10 «κόπρον λέγουσι μὲν πάντες ὅτι ἄριστον εἰς γεωργίαν ἐστίν».

οὐκοῦν καλὸν σοι δοκεῖ ἡ ῥητορικὴ εἶναι; Πλάτ. Γοργ. σελ. 462 γ'. Πρβ. καὶ σελ. 463 γ' «εἰ οὐ καλὸν ἡγοῦμαι (τὴν ῥητορικὴν) εἶναι» καὶ «εἴτε καλὸν εἴτε αἰσχρὸν ἡγοῦμαι εἶναι τὴν ῥητορικήν» καὶ σελ.463 δ' «καλὸν ἢ αἰσχρὸν λέγεις αὐτὴν εἶναι;» καὶ σελ. 520 β' «τῇ δὲ ἀληθείᾳ κάλλιόν ἐστι σοφιστικὴ ῥητορικῆς». Ἀλλ' ἐν σελ. 462 δ' κεῖται «εἰ οὐ *καλή* μοι δοκεῖ (ἡ ῥητορικὴ) εἶναι».

ψυχὴ δ' — ἀληθείᾳ γ' ἐστὶ πᾶσι τιμιώτατον. Πλάτ. Νόμ. σελ. 731 γ'. Ἐλέχθη δ' ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ «*ἀθάνατον* ἡ ψυχή» (Φαίδ. σελ. 100 β' καὶ 105 ε') καὶ «*ἀθάνατόν* γε ἡ ψυχὴ φαίνεται οὖσα» (Φαίδ. σελ. 114 δ') καὶ «παντὸς μᾶλλον ἄρα — ψυχὴ *ἀθάνατον* καὶ *ἀνώλεθρον*» (Φαίδ. σελ. 106 ε') καὶ «ἐξ ἀνάγκης *ἀγένητόν* τε καὶ *ἀθάνατον* ψυχὴ ἂν εἴη» (Φαίδρ. σελ.246 α') καὶ «*πολυχρονιώτερόν* γε εἶναι ψυχὴν σώματος» καὶ «*πολυχρόνιόν* τέ ἐστι ψυχὴ κτέ.» (Φαίδ. σελ. 91 δ' καὶ 95 γ'). Ἀπαντᾷ δ' ὅμως παρ' αὐτῷ καὶ «ψυχὴ ἂν εἴη πρὸς τῷ *ἀθάνατος* εἶναι καὶ *ἀνώλεθρος*» καὶ «ἄλλο τι ψυχὴ ἤ, εἰ *ἀθάνατος* τυγχάνει οὖσα, καὶ *ἀνώλεθρος* ἂν εἴη;» καὶ «εἴπερ ἡ ψυχὴ *ἀθάνατος*, ἐπιμελείας δὴ δεῖται» καὶ

ανῦν δ' ἐπειδὴ *ἀθάνατος* (ἡ ψυχὴ) φαίνεται οὖσα» (Φαίδ. σελ. 106 δ' καὶ ε' καὶ σελ. 107 γ'). (Ἀκολουθεῖ).

Ἐν σελ. 215,33 γραπτέον *ὑποχόρισις* ἀντὶ τοῦ *ὑπόκρισις*.
Ἐν σελ. 215,38 προσθετέον: Περὶ τῶν εἰς ΙΣΙΣ ὀνομάτων τῶν παρηγμένων ἐκ ῥημάτων μὴ ληγόντων εἰς ΙΖΩ ἢ ΙΖΟΜΑΙ, οἷον *κύλισις*, *προκύλισις*, *κόνισις*, *ἴδισις*, *φθίσις*, κτλ., θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

ΒΡΑΧΕΙΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΔΕΣΤΕΡΩΝ ΕΝ ΛΕΥΚΑΔΙ ΜΟΝΩΝ

α) Περὶ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

Ἡ Μονὴ ἡ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι *τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου* κεῖται κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ δήμου Καρυᾶς[1] ἐπ' ἄρκτον αὐτῆς. Ἡ ἵδρυσις τῆς Μονῆς ταύτης καί περ μὴ σωζομένων κωδίκων, φαίνεται ἱδρυθεῖσα ἔτει 1622, ὡς ἀσφαλῶς τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ τάφου, τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ κειμένου, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ

16 Αὐγούστου ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ Σίμος Μπούγας
τοῦ ἔτους 1622 (ἐν ἐκκλησιαστικοῖς γράμμασι).

Ἐκ παραδόσεως δὲ γινώσκει ἡ Μονή, καθάπερ διεβεβαίωσέ με ὁ σεβάσμιος αὐτῆς ἡγούμενος κ. Διονύσιος ἱερομόναχος Τούμπας, ὅτι ὁ Μπούγας οὗτος ἦτο ληστής, ἴσως ἐκ Κερκύρας, κατὰ δὲ τὸν ὑποστράτηγον κ. Δ. Γρίβαν ὁ Μπούγας φαίνεται γόνος τοῦ οἴκου τῶν Γριβαίων.

Ὁ Μπούγας αὐτὸς, ὡς λέγεται, πᾶσαν τὴν κτηθεῖσαν λείαν ἀφιερώσας τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος μονῇ, ἐμόνασεν ἐν αὐτῇ, ὡς ἐν τόπῳ μετανοίας. Δυστυχῶς ἄγνωστον μὲν εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ τότε ἡγουμένου, ὁ δὲ ναὸς ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διατηρούμενος κοσμεῖται ἐσωτερικῶς διὰ τοιχογραφιῶν διαφόρων ἁγίων, μάλιστα δὲ διὰ τῆς εἰκόνος τῶν 24 οἴκων τῆς Θεοτόκου καὶ τῆς τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μέχρι τῆς Σταυρώσεως. Τῶν δὲ ἀφιερωμάτων σώζεται εὑρετήριον ἐν τῇ Μονῇ χειρόγραφον (ἀλλ' ὡς αὐτόδηλον, ἀνορθόγραφον διὰ τοὺς τότε καιρούς) ἀρχόμενον οὕτως:

1. Ἡ κώμη Καρυὰ κατοικουμένη ὑπὸ τριακοσίων οἰκογενειῶν, περιέχει πέντε ναοὺς οὖσα πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου δήμου. Αὐτόθι ὑπάρχει καὶ ἕδρα τοῦ Εἰρηνοδικείου τῆς περιφερείας Καρυᾶς καὶ σταθμαρχεῖον Χωροφυλακῆς. Κεῖται δ' ἡ κωμόπολις αὕτη ἐπὶ ὑψηλῆς θέσεως, καὶ τὴν εἴσοδον τῆς κώμης περικαλλύνει κρήνη διαυγεστάτου ὕδατος τετράκρουνος.

«Εἰς δῶξαν Χριστοῦ ἀμὴν 1726 ἐν μηνὶ Μαΐῳ 16 εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Λιβάδη Βραβείων τῆς Μωνῆς τοῦ τιμείου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Εἰς Λιβάδη ἀρχιεραπεύοντος τοῦ πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Λευκάδος καὶ Ἁγίας Μαῦρας Κυρίου Κυρίου Εὐγενίου τοῦ ἐπείκλην Μαρίνο καὶ ἡγεμονεύοντος εἰς τὴν ἄνωθεν μονήν, ὁ πανωσιώτατος ἱερωμόναχος Κύριος Ναθαὴλ Κατοπόδης ἠθέλισε καὶ μὲ γνώμη τῶν ἐπιλοίπων πατέρων νὰ ποιείσι τὸ παρὸν βιβλίον, ἵνα γράψῃ ὅλα τὰ κατζίβελα (=κτήματα) καὶ χαρτία παρθενιζώμενα (=ἀνήκοντα) ἀφιερόσις καὶ εἴ τι ἄλλο θέλει γραφτὶ εἰς ἔνδειξιν τόσο τῶν πατέρων εὑρισκομένων εἰς τὴν αὐτὴν Μονήν, ὁσὰν καὶ μεταγενεστέρων ὅσαν ἀκόμη εἰς φῶς τοῦ κάθε αὐθεντὸς ραπρεζεντάτε, καὶ τόσο γράφωμεν τὰ παρῶντα ἔτζι (ἐκ τῆς ἐνετικῆς ἐποχῆς) νὰ ἠμπροῦν (=ἠμποροῦν) νὰ γράφωνται καὶ τὰ μέλλοντα εἰς βεβαίωσιν ὡς εἴπαμεν».

Ἕπεται ἡ ὑπογραφὴ τοῦ ἀρχιερέως διὰ Σιγιλλίων. Εἶτα ἐν 9 σελίδι περιλαμβάνεται ὀνομαστολόγιον τῶν ἀφιερωτῶν Λευκαδίων τῶν πάντων καὶ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν ἅπαντα τὰ ἀφιερώματα. «Κόπια ἐν Μηνὶ Μαρτίῳ 22 1686. Περὶ νόμοις φύσεως θεανδρικῶς διαλύεται καὶ ὁ περίγειος κόσμος τὴν ἰδίαν μαῦρωσιν διαδέχεται, καθὼς φυσὶ καὶ ὁ προφήτις Δαβὶδ ὅτι οὐκ ἔστι ἀνὺς ὃς ζείσεται οὐ κ' ὄψεται θάνατος, οὕτω καὶ ἐγὼ ἡ σοφία ἡ γυνὴ Π. Λινάρδου Μαρίνου ἐν ἀσθενίᾳ βαρυτατη περιπεσὼν καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ κτησθέντα ἀδιωρθοτη μείνω θέλω διατάξει καὶ διωρθώσας ὅμπερ (=ὅπερ) κέκτιμαι ἐν τῷ προσκαῖρω βιω τούτο; ἐν πρώτοις ἀφίνω τοῖς ἅπασι χριστιανοῖς ἀγάπην καὶ συγχόρεσιν ἀφιερῶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἰς τὸ Λιβάδι ἤτι καὶ ἂν ἔχο κυνιτὰ καὶ ἀκύνητα· ἐν πρώτοις εἶναι ἕνα χωράφι εἰς τὴν ὀδιγήτριαν ἐμοῦ καθώς με ἐλαιόδενδρα ρίζαις δέκα πλησίον στα χωράφια τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ τῆς Ὀδιγήτριας[1] καὶ γουλιάμενας τὸ ἀμπέλι καὶ ἀποπανοι, μερία εἶναι τῆς μιθονοὺς τὸ χωράφι ἀκόμι μοὺ θέλι ὁ δημήτρις τοῦ Κοντογιάνι γρόσια 18 καὶ νὰ εἶναι νικύρης ὁ ἰγουμενος τοῦ προδρόμου νὰ τὰ λαβένῃ διὰ τὸ μοναστήρι καὶ δίνο καὶ τὸ φόρεμά μου καὶ τὸ καζάνι καὶ καδοβαγενό μου (κάδι καὶ βαγένι) καὶ δίνο καὶ τεντζεραις 4 καὶ τιγάνια 3 καὶ τὰ 2 μικρὰ καὶ τὸ ἕνα μεγάλο. Τεψιὰ δύο ἕνα μεγάλο καὶ ἕνα μικρὸ καὶ ἕνα λεγένι καὶ τεσαρους στάγκους (εἶδός τι πινακίων) καὶ ἕνα τάσι καὶ ἕνα πάπλομα καὶ μιὰ βελέντζα καὶ δύο σεντόνια καὶ μιὰ προσκεφαλαδιὰ γραφτὶ (κεντητὴν) καὶ ἕνα προσκέφαλο, ἀκόμη ἕνα ἄλο λεγένι μικρὸ καὶ δύο χαλκοτζούκια (χυτρίδια) καὶ δύο κασέλαις καὶ ἕνα σαχάνη καὶ ἤτι ἄλλο υδρίσκεται εἰς τὸ ὀσπίτιόν μου νὰ εἶναι τὸ μονα-

[1] Μετοχίου τῆς Μονῆς, ἀπέχοντος περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν τῆς πόλεως Λευκάδος, ἐν ᾧ μονάζει ἱερομόναχος ἱερεὺς μετὰ δύο ὑπηρετῶν.

στήρι νυκοκυρέοι νὰ τὰ λάβουν οἱ πατέρχις καὶ κανεὶς ἀπὸ τὴν γενεάν μου νὰ μὶν ἔχι νὰ κάμι οὔτε πολὺ οὔτε ὀλύγον καὶ εἰς αὐτὸ ἔκαμα τὴν πκρὸν διαθύκι καὶ τὴν ἔδωσα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν ὑποκάτωθεν γεγραμμένων ὁ μέλων ὑπογράψαι ἀκόμι ἀφιερόνο ζευγάρια τσαπράζα 12 (=χρυσᾶς ταινίας) καὶ τρία δακτυλίδια καὶ μία βοῦλα καὶ ἕνα ζευγάρι μασούρια.

»Φιλίππος ἱερεὺς ὁ σακελάριος Ἁγίας Μαύρας ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν.

»Θεμελὶς ὀρφανὸς μαρτιρὸ τὰ ἄνωθεν.»

»Ἰωάννης ψομὰς ἔλαχα στὸ παρὸν καὶ μὶν ὑξεύροντας νὰ γράψω ἐπαρεκάλεσα τὸν μίχο Σούρμπι καὶ ἔγραψε διὰ λόγου μου καὶ μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν.

»Σταμάτις γάλος μαρτιρὼ τὰ ἄνωθεν.

»δημήτρις τοῦ Κοντογάνι μαρτυρὸ, τὰ ἄνωθεν.

Τὸ τελευταῖον ἀφιέρωμα φθάνει μέχρι τοῦ 1813 Μαρτίου 31, ἐνῷ ὁ τότε ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀγάπιος Ἱερομόναχος Λάζαρης βεβαιώνει.

α'Αθανάσιος ἱερομόναχος Ἀραβανῆς ἠκονόμος βεβαιόνο.»

»Σίλβεστρος ἱερομόναχος Λάζαρις βεβεόνω Ἄνθιμος Ἱερομ. προκόπις βεβεονο 1813 μαρτίου 31 είς τὴν Μονῆν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὸ ληβάδι τὴν σήμερον ἐγὼ ὁ κατωθεν βεβαιωμένος καλεσμένος ἀπὸ τὴν Φαμελήαν τῆς παρούσις Μονῆς ὁμοῖος καὶ ἐγὼ ἐξιδισμοῦ (=ἐξ ἰδίας μου) βουλῆς καιγνόμις θέλω καὶ ἀφιερόνω τὸν ἑαυτόν μου εἰς τὸ μοναστίρη τῆς ἄνοθεν Μονῆς Ναίμε Και νωγρικοιούμαι (συννενοοῦμαι) ὅσαν καὶ τοὺς ἀπιλίπους πατέρες ὅλον τὸν Βίον τῆς ζωῆς μου Καὶμετατονθανατόν μου ἤτι ἤθελε μοῦ εὑρεθῆ ναπομένη εἰς τὸ ἄνοθεν μοναστίρη ναθάπτομαι Καινκμιμονεβομαι (=καὶ νὰ μνημονεύωμαι) ἐγῶ Καιοιγονεῖς μου ὡς καὶ οἱλιπῆ ἡ πατέρες

»Καιβεβαιώνω οἰδιοχειρός μου (=ἰδιοχείρως μου).

»Ἀγάπιος ἱερομόναχος Λάζαρης βεβαιώνο.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μονὴ ἤδη νῦν διοικεῖται ὑπὸ τοῦ πανοσιωτάτου ἡγουμένου κ. Διονυσίου Τούμπα. Μονάζουσι δ' ἐν αὐτῇ ἑπτὰ μοναχοί. Ἡ δ' ἐτησία πρόσοδος τῆς περιουσίας τῆς μονῆς ταύτης, ἀμπέλων δῆλον ὅτι, σταφιδαμπέλων καὶ ἐλαιοδένδρων ἀναβαίνει εἰς δωδεκακισχιλίας δραχμάς.

β) Περὶ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Ἡ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου τιμωμένη εἰς τοὺς Κάρους (ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου αὐτῆς δασώδους ἅμα καὶ ὑψηλοῦ ὄρους: Κάρων) κειμένη ἐπὶ τῇ δυτικῇ κατωφερείᾳ αὐτοῦ περιορίζεται ἁπανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων. Ἡ δὲ ἵδρυσις αὐτῆς ἀνάγεται κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἐριτίμου αὐτῆς Ἡγουμένου ἱερομονάχου Γρηγορίου Σούντια εἰς τὴν βυζαντια-

κὴν περίοδον, ὡς μαρτυροῦσι τὰ λείψανα τῶν ποικίλων ἐν αὐτῇ κτισμάτων[1]. Παρεκτὸς τούτου ὑπάρχουσι διάφορα συμφωνητικά, ὧν τὰ μὲν φέρουσιν ἄνωθεν, τὰ δὲ κάτωθεν ἰταλικὴν ἐπικύρωσιν ἀπὸ χρονίας 27 Ἰουλίου 1768 s. m. (=sua manu ἰδίᾳ χειρί). α^{ον}) *Τουρκικὰ* β^{ον}) συμφωνητικὰ *ἑλληνιστί*, ὧν τὸ μὲν πρῶτον χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1514 καὶ περιέχει ἀφιερώσεις καὶ βεβαιώσεις κτημάτων κληροδοτουμένων τῇ μονῇ· τὸ δὲ γ^{ον} ἀπὸ τοῦ 1642 καὶ 1655 εἶναι *γοτζέτια* (ἀποδείξεις). Ὑπάρχει καὶ ἀντίγραφον παλαιοῦ κτηματολογίου ἔχον ὡς ἑξῆς: «Νότα ὅτι χοράφια ἀμπέλια ἐλιὲς πορικὰ καὶ ἄλλο που ποσεδέρι (κέκτηται) τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου στοὺς Κάρους

»Χοράφια ἀμπέλια ἐλιές=

»κάδους = τζαπιὸ = ρίζες (ἤτοι τὰ δένδρα)

»*φόρτωμα* (ἐξ ὀκτὼ μέτρων τουτέστι κοιλὰ τέσσαρα)

ἡμερομίσθιον (ὁ χῶρος δῆλον ὅτι, ὃν δύναταί τις νὰ σκάψῃ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ).»

Τὸ νῦν προσωπικὸν τῆς μονῆς αὐτῆς συναποτελεῖται ἐκ πέντε μοναχῶν, δύο δοκίμων καὶ τριῶν ὑπηρετῶν, συνδιαιτᾶται δὲ μετ᾿ αὐτῶν καὶ εἷς δασοφύλαξ στρατιώτης. Ἡ δ᾿ ἐνιαυσία πρόσοδος τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς συνισταμένων εἰς σταφιδαμπέλους, ἀμπέλους καὶ ὀλίγα ἐλαιόδενδρα, ἀνέρχεται εἰς τετρακισχιλίας δραχμάς, ὧν βεβαία προαγγέλλεται ἡ ἐπαύξησις χάρις εἰς τὸν Ἡγούμενον κ. Γρηγόριον Σούντιαν, τὸν καὶ ὑπὲρ τῆς εὐπρεπείας καθόλου τῆς μονῆς ἀόκνως ἐργαζόμενον.

γ) Περὶ τῆς Μονῆς τῆς Φανερωμένης.

Τὸ γενικὸν προσκυνητήριον πάντων τῶν Λευκαδίων, ἡ Μονὴ ἡ τιμωμένη ἐπ᾿ ὀνόματι τῆς *Φανερωμένης*, ἀπέχουσα τῆς πρωτευούσης Λευκάδος περὶ τὰ $^{3}/_{4}$ τῆς ὥρας, κεῖται ἐπιτερπέστατα ἐπὶ ὄρους βορειοδυτικῶς τῆς πόλεως. Ἐνασκοῦνται ἐν αὐτῇ οἱ πάντες ὀκτώ, ἤτοι ἱερεῖς τέσσαρες, μοναχοὶ δύο καὶ ἰσάριθμοι ὑπηρέται. Κέκτηται καὶ ἓν μετόχιον κατὰ τὴν κώμην Καλαμίτζι (3 ὥρας ἀπέχουσαν τῆς πρωτευούσης Λευκάδος) τοῦ δήμου Ἐξανθείας, ὅπου διαμένει εἷς μοναχός. Πάντα δὲ τὰ κτήματα τῆς μονῆς συνιστάμενα εἰς ἀμπελῶνας καὶ ἐλαίας ἀποφέρουσιν ἐτησίαν πρόςοδον περὶ τὰς τετρακισχιλίας δραχμάς. Ἡ ἐπὶ τῇ ἱερᾷ μνήμῃ τῆς Θεοτόκου πανήγυρις τελουμένη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προσέλκεται ὑπὲρ τοὺς τετρακισχιλίους προσκυνητὰς ἐκ τῆς πόλεως Λευκάδος καὶ ἐκ τῶν διαφόρων κωμῶν αὐτῆς, οἷς προσαριθμοῦνται καὶ ξένοι παρεπιδημοῦντες ἐν Λευκάδι. Διὰ δὲ τὸν εὔκραῆ ἀέρα, τὸ ἄριστον ὕδωρ καὶ κατ᾿ ἐξοχὴν διὰ

1 Περὶ τούτου μέλλομεν νὰ προαγάγωμεν εἰς φῶς τὰ δέοντα, ὁπόταν ἀναγνῶμεν τὸν κώδικα καὶ πάντα τὰ οἰκεῖα ἔγγραφα τῆς μονῆς, φυλασσόμενα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Εὐπατρίδου κ. Ἐμμ. Κόνδαρη, πρώην ἀρεοπαγίτου.

τὴν ἀξιέπαινον εὐλάβειαν τῶν Λευκαδίων πρὸς τὴν ὑπεραγίαν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἡ μονὴ αὕτη ἐστὶ πολυροίτητος καὶ θέρους καὶ χειμῶνος, μάλιστα κατὰ πάσας τὰς τεσσαρακοστὰς ἐπιρρέει πληθὺς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ὅπως ἐκκλησιάζωνται αὐτόθι, πρὸς τούτοις καὶ ἐκ διαφόρων κωμῶν μετάγουσι τὰ νήπια πρὸς βάπτισιν καὶ αἱ τίκτουσαι αὐτόθι λαμβάνουσι τὰς εὐχὰς τοῦ καθαρισμοῦ. Σημειωτέον ὅτι ἐν τοῖς ἐγγράφοις τῆς μονῆς ὑπάρχει ἥδε ἡ βίβλος «Περιγραφὴ τοῦ κατὰ τὴν νῆσον Λευκάδα ἱεροῦ μοναστηρίου τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ ἐπονομαζομένου τῆς Φανερωμένης ὑπὸ μοναχοῦ Νήφωνος ἐκ τῆς νήσου Σίφνου ἐπιστασίᾳ καὶ δαπάνῃ τοῦ ὁσιωτάτου ἐν Μοναχοῖς Κυρίου Ἀνατολίου Μεσολογγίτου τοῦ ἐκ τῆς Νήσου Λευκάδος καταγομένου, ἐν ἁγίῳ ὄρει τυπωθεῖσα κατὰ τὴν Σκήτην τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος καὶ ἰαματικοῦ Παντελεήμονος ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1872» Προοιμιάζεται δ' ἐν τῇ βίβλῳ αὐτῇ ὁ συγγραφεὺς ὧδε «ἔστι γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ὅτι πρὶν ἔτι κηρύξωσιν οἱ Ἀπόστολοι τὸ Εὐαγγέλιον ἡ εἰδωλολατρεία ἦτο ἁπανταχοῦ διαδεδομένη καὶ δὴ καὶ εἰς Λευκάδα· μετὰ δὲ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴς τε τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς Ἀποστόλους διεσπάρησαν οἱ Ἀπόστολοι εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἵνα κηρύξωσι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας, ἤγουν καὶ οἱ 12 καὶ οἱ 70... ἐξ αὐτῶν λοιπῶν τῶν 70 δύο μὲν ἐπορεύθησαν εἰς Κέρκυραν ὁ Ἰάσων καὶ ὁ Σωσίπατρος, ἔνθα ᾠκοδόμησαν ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου πρωτομάρτυρος καὶ ἀρχιδιακόνου Στεφάνου.... καὶ διὰ τὴν *Ζάκυνθον*[1] ἐκήρυξε τὴν εὐσέβειαν ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία. Ὁ δὲ Ἀπόστολος Ἡρωδίων, ὅστις ἦτο ἀκόλουθος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἔχων συνεργάτην καὶ τὸν ἀπόστολον Σωπίον ἐκήρυττον ἁπανταχοῦ τὸν Χριστὸν ὡς τὸν ἀληθινὸν Θεόν... Μετὰ ταῦτα μετέβησαν εἰς *Λευκάδα* ἵνα κηρύξωσι καὶ ἐκεῖ τὸν θεῖον λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ τότε ἡ πόλις δὲν ἔκειτο, ὅπου ἤδη νῦν κεῖται, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος, ἔνθα ἤδη κεῖται τὸ μοναστήριον, τότε δὲ ἦτο ναὸς ἑλληνικὸς καὶ εἴδωλον τῆς Ἀρτέμιδος, διὸ καὶ πολλοὶ συναθροιζόμενοι ἐκεῖ ἐποίουν τὰς μυσαρὰς αὐτῶν θυσίας· οἱ δὲ τοῦ Κυρίου ἀπόστολοι βλέποντες καὶ τὴν τοποθεσίαν κατάλληλον καὶ τὸν καιρὸν εὔθετον διὰ τὸν ἐκεῖ συναθροισθέντα λαὸν ἀνῆλθον εἰς αὐτὸ τὸ ὄρος καὶ ἤρξαντο τῆς διδαχῆς εὐαγγελιζόμενοι τῷ λαῷ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν χάριτι τοῦ παναγίου πνεύματος τοῦ φωτίσαντος αὐτούς. Καὶ οὕτω διδάσκοντες τὸν λαὸν τὴν ἀληθινὴν πίστιν κατεκρήμνισαν τὸ ἀκάθαρτον εἴδωλον τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τὸν ἑλληνικὸν ναὸν καὶ βαπτίσαντες τὸ πλῆθος τῶν πιστευσάντων ἔκτι-

1 Ἡ ἐν Ζακύνθῳ κώμη Μαριαῖς προσεπωνυμεῖται κατὰ τὴν ἐκεῖ παράδοσιν ἐκ τῆς Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, ἥτις μετὰ τῆς Μάρθας διῆλθεν ἐκεῖθεν μεταβαίνουσα εἰς Ῥώμην ἐπὶ τῷ κατηγορῆσαι τοῦ Πιλάτου διὰ τὴν σταύρωσιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ταῦτα ἠκούσαμεν ἀφιλῶς λεχθέντα ἡμῖν κατὰ τὴν ἐν Ζακύνθῳ ἐπαγγελματικὴν γυμνασιαρχίαν.

σαν ἐκεῖ ναὸν ἅγιον εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῆς Θεοτόκου... Τοιοῦτον ἐν κεφαλαίῳ τὸ ἱστορικὸν τῆς ἱδρύσεως τῆς μονῆς τῆς Φανερωμένης, περὶ ἧς ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀναγράφοντες τὰ βραχύτατα τάδε οὐ παυόμεθα διασώυοντες ἀκμαίαν ἅμα καὶ εὐγνωμονικὴν τὴν μνήγην ὅτι αἱ εὐαγεῖς μοναὶ ἐγένοντο ἐνδελεχῶς ἡ κιβωτὸς τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας καὶ τὸ φυτώριον τῆς πατρίου ἡμῶν γλώσσης, εἰς ἣν ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος Παῦλος καὶ οἱ λοιπὶ τῶν Ἀποστόλων ἐκήρυξαν τὸ ἱερὸν Αὐαγγέλιον».

Ἐν Λευκάδι τῇ 6 Ἀπριλίου 1884.

Ν. Πετρῆς, γυμνασιάρχης

Η ΧΗΡΑ

ΟΚΤΑΒΙΟΥ ΦΕΓΙΕ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α'*

Ὄχι ἄνευ ἐκπλήξεως καὶ φόβου εἶδεν ἡ κόμησσα δὲ Φρεμὲζ εἰσερχόμενον τὴν ἐπαύριον περὶ τὴν ἑβδόμην τῆς πρωΐας εἰς τὸ δωμάτιόν της τὸν υἱόν της μὲ πρόσωπον ὠχρὸν καὶ ἠλλοιωμένον ὡς ἀνθρώπου ὅστις διῆλθε τὴν νύκτα ἄγρυπνος. Τῆς ἐξέφυγε κραυγὴ τρόμου.

Ἀ! θεέ μου τί τρέχει;

— Τίποτε, μῆτέρ μου, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος, οὐδὲ κἂν σκιὰ δυστυχήματός τινος!....

Ἐπλησίασε τὴν κλίνην της καὶ τὴν ἠσπάσθη.

— Μόνον θὰ δυσαρεστηθῆτε κατά τι....Ἀνεκλήθην ἀπὸ τὸ σύνταγμά μου καὶ εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ ἀναχωρήσω τώρα εὐθὺς διὰ Ρέν.

— Τώρα εὐθύς, Πῶς!.... Ἡ ἄδειά σου ἐτελείωνε μόνον μετὰ ἓξ ἑβδομάδας!... Ἔλαβες λοιπὸν τηλεγραφικῶς διαταγήν;... Ὄχι θὰ τὸ ἤξευρα... Μαυρίκιε, μὲ ἀπατᾷς... Ψεύδεσαι!

— Λοιπόν, ναί, ἐπανέλαβεν ὁ νεανίας μειδιῶν, ἐψευδόμην... ἢ τοὐλάχιστον προσεπάθουν νὰ ψευσθῶ... ἀλλὰ δὲν τὸ κατορθώνω!... Θὰ σᾶς εἴπω λοιπόν, ἀγαπητὴ μῆτερ, τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τῆς κατεσπευσμένης ἀναχωρήσεώς μου, καὶ θὰ ἴδητε ὅτι δὲν ὑπάρχει τι τὸ ὁποῖον νὰ σᾶς φοβίζῃ ἢ τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἐπιδοκιμάσητε.

Ἐκάθησε παρὰ τὴν κλίνην τῆς μητρός του, καὶ λαμβάνων φιλοστόργως τὴν χεῖρα της εἰς τὰς ἰδικάς του:

* Ἴδε σελ. 226.

— Φιλτάτη μου μῆτερ, εἶπεν, ὑπάρχουσιν ἐντυπώσεις ὡς γνωρίζετε, αἵτινες ἐλαφραὶ καὶ ἐπιπόλαιοι κατ' ἀρχὰς ἀποκτοῦσι βαρύτητα καὶ ἔντασιν καθ' ὅσον σκέπτεταί τις αὐτὰς καὶ τὰς γνωρίζει περισσότερον. Τοῦτ' αὐτὸ μοὶ συνέβη κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα ὡς πρὸς τὴν μετὰ τῆς γείτονός μας κυρίας δὲ λὰ Πὰβ σκηνὴν τῆς χθὲς ἑσπέρας. Ἡ σκηνὴ αὕτη ὑπῆρξε τοσοῦτον βραχεῖα καὶ στιγμιαία ὥστε κατόπιν μόνον ἐνόησα τὴν σπουδαιότητα καὶ τὰς πιθανὰς συνεπείας της.. Διῆλθον νύκτα πυρετώδη ἀναλογιζόμενος αὐτήν.. καὶ αἱ συνέπειαί της μοὶ ἐφάνησαν τόσον δύσκολοι, τόσον ἐπαχθεῖς, τόσον κινδυνώδεις... ὥστε ἀπεφάσισα νὰ σωθῶ ἀπ' αὐτῆς διὰ τῆς φυγῆς.. Μὲ ἐννοεῖτε ἀρκούντως, καλή μου μῆτερ, ἢ πρέπει νὰ ὑποστῶ τὸ αἶσχος νὰ ἐξηγηθῶ περιπλέον;

— Τί;.. εἶπεν ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ· ἀγαπᾷς τὴν Μαριάνναν;

— Δὲν ἀγαπῶ τὴν Μαριάνναν οὐδ' ἡ Μαριάννα μὲ ἀγαπᾷ, ὑποθέτω· ἀλλ' ἐπὶ τέλους, κατόπιν περιστάσεων καὶ περιπλοκῶν τὰς ὁποίας γνωρίζετε... ἀναμιγνυομένου δὲ καὶ τοῦ διαβόλου, ὡς σεῖς ἡ ἰδία εἴπατε... διότι σᾶς ἤκουσα κάλλιστα χθὲς τὸ ἑσπέρας, ἀγαπητή μου μῆτερ.. συνέβη μεταξὺ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ καὶ ἐμοῦ σκηνὴ ἐκ τῶν ἐξαιρετικῶν ἐκείνων αἵτινες ἐξεγείρουσι τὰ νεῦρα καὶ συγκινοῦσι τὴν καρδίαν... Τὸ νὰ ἐπαναβλεπώμεθα τώρα σχεδὸν καθ' ἡμέραν, ἐπὶ ἑβδομάδας, ἐν τῇ ἀφοσιώσει στενῆς φιλίας, μὲ τὴν ζῶσαν ἀκόμη ἀνάμνησιν τῆς ἑσπέρας ἐκείνης τῶν ἐκμυστηρεύσεων, τῶν δακρύων, τῶν παραπόνων καὶ τῆς συγγνώμης — θὰ ἦτο βεβαίως ἀκίνδυνον διὰ τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ, ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω, τὸ ὁμολογῶ ἀνεπιφυλάκτως, ἂν τοῦτο θὰ ἦτο ἀκίνδυνον καὶ δι' ἐμέ... Εἶναι περίστασις καθ' ἣν καὶ ἡ ἡσυχία μου καὶ ἡ τιμή μου εὑρίσκονται εἰς σπουδαῖον κίνδυνον... δὲν ἐπιθυμῶ μήτε τὴν μὲν μήτε τὴν δὲ νὰ διακυβεύσω καὶ διὰ τοῦτο ἀναχωρῶ.

— Πῶς πτωχόν μου τέκνον, εἶπεν ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ, ἔχεις τόσον ἀδύνατον καρδίαν; σὺ στρατιώτης! πυροβολητής.

— Φιλτάτη μῆτερ, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος ἂν καὶ στρατιώτης καὶ πυροβολητὴς ὅταν περιπατῶ τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς σελήνης μετὰ γυναικὸς ὡραίας ἥτις κλαίει σφίγκουσα τὴν χεῖρά μου... δὲν εἶμαι πλέον παρὰ ἀσθενὲς ἐκ σαρκὸς πλάσμα!

— Ἔστω εἶπε ἡ γηραιὰ κόμησσα, στενάζουσα, ἔχω υἱὸν ὅστις εἶναι τύπος ἀνδρὸς ἐντίμου.. εἶναι τοὐλάχιστον τοῦτο παρηγορία!.. Τί θέλεις νὰ σοὶ εἴπω;... χαῖρε, ἀγαπητόν μου τέκνον! ποῦ πηγαίνεις;...

— Τὸ σύνταγμά μου εἶναι εἰς Ρέν. . ἐκεῖ θὰ ὑπάγω. Σκοπεύω νὰ ἐπιβῶ τοῦ ἀπ' Ἀλανσὸν ἀναχωροῦντος σιδηροδρόμου κατὰ τὴν μεσημβρίαν.

— Ἀλλ' ἠξεύρεις ὅτι εἶχες νὰ συνοδεύσῃς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ ἔφιππος σήμερον;

— Τῇ ἔγραψα.

Μίαν ὥραν κατόπιν ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ ἐπορεύετο ἐντὸς τῆς μικρᾶς τῆς μητρός του ἁμάξης πρὸς τὴν Ἀλανσόν.

Σχεδὸν ταὐτοχρόνως ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἐλάμβανε τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν:

Φίλη κυρία καὶ γείτων,

Κατεσπευσμένη διαταγὴ μὲ προσκαλεῖ εἰς τὸ σύνταγμά μου. Λυποῦμαι ὑπερβαλλόντως ὅτι ἀναχωρῶ χωρὶς νὰ σᾶς ἴδω. Ἐλπίζω ὅτι καὶ ὑμεῖς μετά τινος λύπης θὰ δεχθῆτε τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς ἐκείνου τὸν ὁποῖον ὠνομάσατε φίλον σας. Πιστεύσατε δ' ὅτι καὶ αὐτὸς θὰ προσπαθήσῃ πάντοτε νὰ φανῇ ἄξιος τοῦ τίτλου τούτου δεικνύων βαθυτάτην, πιστοτάτην καὶ εἰλικρινεστάτην ἀφοσίωσιν.

Μαυρίκιος δὲ Λὰ Λεβὰν δὲ Φρεμὲζ

Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἀφ' οὗ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἔκλεισε τοὺς ὡραίους ὀφθαλμούς της καὶ ὀνειροπόλησε πρὸς στιγμήν. Ἦτο ἐν γένει δυσκολώτατον νὰ ἀναγνώσῃ τις τὰς ἐντυπώσεις της ἐπὶ τοῦ καθαροῦ καὶ ὠχροῦ μετώπου της. Ἡ θεία της εἰς τὴν ὁποίαν ἔκαμε δι' ὀλίγων λέξεων γνωστὸν τὸ πρᾶγμα, παρετήρησε μόνον ὅτι ἦτο πολὺ σιωπηλὴ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ προγεύματος καὶ ὅτι δὲν ἔφαγε τίποτε. Ἐντὸς τῆς ἡμέρας ἐπέβη τῆς ἁμάξης καὶ ἐπορεύθη εἰς τὸ κτῆμα τῶν Φρεμέζ.

Ὁ Μαυρίκιος ἠνάγκασε τὴν μητέρα του νὰ τοῦ ὑποσχεθῇ ὅτι δὲν θὰ τὸν διαψεύσῃ, ὅτι θὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀναχώρησίν του εἰς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ ὅπως τὴν ἐξήγησε καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ ὅτι πρὸ παντὸς ἄλλου θὰ ἐπροφυλάττετο ἀπὸ τοῦ νὰ ἀφήσῃ εἰς αὐτὴν νὰ ὑποθέσῃ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν. Ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ ἐκράτησε τὴν ὑπόσχεσίν της ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ὑπερεπιθυμῶν νὰ τὴν ἀθετήσῃ. Ἀπαντῶσα εἰς τὰς πλήρεις περιεργείας ἐρωτήσεις τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ ὅτι ὁ υἱός της πράγματι ἀνεκλήθη τηλεγραφικῶς ἀπὸ τὸ σῶμά του διέψευδε τοὺς λόγους της διὰ στεναγμῶν, παρασιωπήσεων, φράσεων δυσκόλων, ὕφους μυστηριώδους. Αἱ γυναῖκες συνεννοοῦνται ἐντελῶς μεταξύ των καὶ ἡ νεαρὰ χήρα ἐξήγαγεν ἀπὸ τὴν ἄφωνον αὐτὴν συνδιάλεξιν συμπεράσματα ἅτινα ἔφερον αὐτὴν πλησιέστατα τῆς ἀληθείας.

Ἐπανελθοῦσα οἴκοι ἔγραψεν ἀλληλοδιαδόχως τρεῖς ἐπιστολὰς εἰς ἀπάντησιν τῆς τοῦ Μαυρικίου· τὴν πρώτην εἰρωνικὴν καὶ αὐθάδη· τὴν δευτέραν ἀφελῆ καὶ φιλικήν, τὴν τρίτην πλήρη παγετώδους ἀδιαφορίας. Μεθ' ὃ ἔκαυσε καὶ τὰς τρεῖς ἀποφασίσασα νὰ μὴ ἀπαντήσῃ ποσῶς.

Ἦτο ἀδύνατον εἰς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ αὐτὴν νὰ ὁρίσῃ ἀκριβῶς τὰ διάφορα καὶ ἐνίοτε ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα αἰσθήματα τὰ ὁποῖα τῇ ἐνέπνεεν ἡ ἀπρόοπτος ἀναχώρησις τοῦ ταγματάρχου. Ἦτο ὀργή, πεῖσμα, περιφρόνησις καὶ συνάμα θλῖψις, ἐκτίμησις καὶ θαυμασμὸς ἀκόμη. Τὸ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο δυσαρεστοῦν αὐτὴν ἦτο ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκμυστηρευθῇ εἰς οὐδένα, καὶ πρὸ πάντων εἰς αὐτὸν τὰ αἰσθήματα ἅτινα τὴν ἐτάραττον,

ὅτι ἦτον ἠναγκασμένη νὰ κρατῇ δι' ἑαυτὴν τὰς πολυταράχους συγκινήσεις της καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὸν παράδοξον αὐτὸν ἄνθρωπον ὁτὲ μὲν τὴν περιφρόνησιν τὴν ὁποίαν ᾐσθάνετο διὰ τὴν ἀδυναμίαν του, ὁτὲ δὲ τὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν τῷ ἐνέπνεεν ἡ ἱπποτικὴ εὐγένειά του. —Καὶ ἔπειτα ἐπήρχοντο εἰς αὐτὴν ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν αἰτίαν τῆς ἀναχωρήσεώς του ταύτης· ἐξήγησε καλῶς τὸ μυστηριῶδες ὕφος τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ; μήπως ὁ ταγματάρχης ἀνεχώρησεν ἁπλούστατα ὅπως ἔλεγεν ὑπακούων εἰς ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας; Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀναμφιβόλως μεθ' ὅσα συνέβησαν μεταξύ των δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ λακωνικὸν τῆς πρωΐας ἐκείνης γραμμάτιον καὶ θὰ ἐλάμβανε τάχιστα ἐκτενεστέραν αὐτοῦ ἐπιστολήν.

Ἡ ἀνυπομόνως ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ περιμενομένη ἐπιστολὴ αὕτη δὲν ἔφθασεν. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἐγνώριζε κάλλιστα τὸν κύριον δὲ Φρεμέζ, τὴν μεγίστην αὐτοῦ εὐγένειαν, τὴν τάξιν του καὶ τὴν λεπτότητα ὥστε ἦτο εὔκολον νὰ συμπεράνῃ ἀπὸ τὴν σιωπήν του ὅτι ἀπεφάσισε νὰ διακόψῃ πᾶσαν μετ' αὐτῆς σχέσιν.

Περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου ἐγκατέλειπε τὸν πύργον λὰ Πὰβ καὶ ἐγκαθιδρύθη εἰς τὸ ἐν Παρισίοις μέγαρόν της ὅπου ἔμεινε καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, ζῶσα κατ' ἀρχὰς μεμονωμένη ὅπως ἀπῄτει τὸ πένθος της. Ἀλλὰ μετὰ τὴν 10 Δεκεμβρίου ἐπέτειον τοῦ θανάτου τοῦ συζύγου της μετέβαλε κατά τι τὰς συνηθείας της, ἐμετρίασεν ὀλίγον τὴν αὐστηρότητα τῆς ἐνδυμασίας της καὶ ἐτόλμησε νὰ ὑπάγῃ εἰς φιλικάς τινας συναναστροφὰς καὶ εἰς τὰ καγκελωτὰ τῶν θεάτρων θεωρεῖα.

Συνωδεύετο σχεδὸν πάντοτε κατὰ τὰς διαφόρους αὐτὰς περιστάσεις ὑπὸ τῆς θείας της δὲ Κομπλὲ καὶ τὸ παραδοξότερον ὑπὸ τοῦ Γεράρδου δὲ Κομπλὲ τοῦ ὁποίου αἱ συνήθειαι καὶ ὀρέξεις ἐτακτοποιοῦντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ὡραίας ἐξαδέλφης του. Φῆμαι τινὲς ἤρχισαν διαδιδόμεναι, ἐν τῷ κόσμῳ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀκατάπαυστον παρ' αὐτῇ παρουσίαν του· αἱ φῆμαι αὗται ἔφθασαν μέχρι τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ, ἥτις ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἐξοχῆς της διετήρει συνεχεστάτην ἀλληλογραφίαν μὲ τὰς ἐν Παρισίοις φίλας της. Ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ ἐθεώρησε καθῆκόν της νὰ τὰς διαβιβάσῃ εἰς τὸν υἱόν της ὑπὸ ἐπιφύλαξιν ὅμως. Ὁ Μαυρίκιος, χωρὶς νὰ παραλείψῃ τὸ πρὸς τὴν μητέρα του ἁρμόζον σέβας, ἀπήντησεν αὐτῇ ξηρότατα ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου θεωρῶν τὴν εἴδησιν ὡς γελοῖα φλυαρήματα.

Ἐν τοσούτῳ περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἦλθε νὰ κατοικήσῃ πάλιν εἰς τὴν ἐξοχὴν φέρουσα μεθ' ἑαυτῆς τὴν θείαν της καὶ τὸν ἐξάδελφόν της Γεράρδον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης περιστατικὰ ἀναμφισβήτητα ἐπεκύρουν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τὰς φήμας αἵτινες εἶχον παρακολουθήσει τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ εἰς τὴν ἐξοχήν της. Ἡ παρατε-

τημένη διαμονή τοῦ Γεράρδου εἰς τὸν πύργον, αἱ ἐρωτικαὶ φιλοφρονήσεις του, αἱ ἀνθοδέσμαι, τὰ δῶρα τὰ καθ' ἑκάστην πρωΐαν ἐρχόμενα ἐκ Παρισίων, οἱ κατὰ μόνας ἐφ' ἵππου περίπατοι, τὰ πάντα φανερὰ ὑπεδείκνυον ὅτι ὁ νεανίας δὲν ἀπήρεσκεν. Ἐπὶ τέλους ἡμέραν τινά,—κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου—ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ πλέον τοῦ συνήθους ἐξημμένη παρουσιάσθη παρὰ τῇ κυρίᾳ δὲ Φρεμὲζ καὶ τῆς ὡμίλησε οὕτω πως.

— Φιλτάτη κυρία, γνωρίζω τὴν πρὸς ἐμὲ καὶ τοὺς ἰδικούς μου ἀγάπην σας καὶ διὰ τοῦτο ἠθέλησα πρώτη σεῖς νὰ μάθητε τὸ εὐτυχὲς συμβὰν ὅπερ παρασκευάζεται τῇ οἰκογενείᾳ μου... Ὁ υἱός μου νυμφεύεται τὴν ἀνεψιάν μου Μαριάνναν.

Ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ ἐξέβαλε κραυγὴν χαρᾶς.

— Ἄ! εἶπεν, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ἀσπασθῶ, ἀγαπητὴ φίλη... ὅ,τι δήποτε ἄλλο μοὶ ἐλέγετε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μοὶ ἦναι τόσον εὐχάριστον!

Καὶ ἠσπάσθησαν ἀλλήλας μὲ ὅσην δύναταί τις νὰ φαντασθῇ εὐχαρίστησιν.

— Οὐδεὶς κάλλιον ὑμῶν, ἀγαπητὴ φίλη, προσέθεσε τότε ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ, δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν χαράν μου διότι καὶ ὑμεῖς ἐπίσης ἔχετε υἱόν... τὸν ὁποῖον βεβαίως ἐπιθυμεῖτε νὰ νυμφεύσητε... Ἠξεύρετε πόσον τὸ πρᾶγμα εἶναι δύσκολον καὶ πόσον εὐτυχὴς πρέπει νὰ λογισθῇ τις ὅταν τὸ κατορθώσῃ.

— Φιλτάτη μου, ἀντεῖπεν ἡ κυρία δὲ Φρεμέζ, μὴ μοῦ ὁμιλῆτε περὶ αὐτοῦ... ἔχω τὸ δυστύχημα νὰ ἔχω υἱὸν ὅστις εἶναι χαρακτῆρος πολὺ εὐγενοῦς καὶ ἀγερώχου καὶ ἐπομένως ποτὲ δὲν θὰ δεχθῇ νὰ ὀφείλῃ τὴν περιουσίαν του εἰς τὴν σύζυγόν του!... Ἕνεκα τούτου ἔχασεν ἐξαιρετικὰς περιστάσεις.

— Δὲν δύναταί τις νὰ ἔχῃ τὰ πάντα, ἀγαπητὴ φίλη, εἶπε ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ... Ὁ υἱός σας εἶναι φοῖνιξ.. εἶναι εὐτύχημα... Ἀλλ' ἠξεύρετε ὅτι ὁ φοῖνιξ εἶναι πτηνὸν ὅπερ ἔρχεται εἰς γάμον! Χαίρετε φιλτάτη.. πηγαίνω τώρα εἰς τὸν ἐφημέριον.. ἀλλ' ἠθέλησα νὰ ἀρχίσω ἀπὸ ὑμᾶς!

Ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ τὴν ηὐχαρίστησε καὶ πάλιν διὰ τὴν καλωσύνην της καὶ ἀπεχωρίσθησαν ὡς καλαὶ φίλαι.

Μετά τινος θριαμβευτικῆς κακίας ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν υἱόν της τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἡμέραν τὴν εἴδησιν, ἐπίσημον πλέον τοῦ προσεχοῦς γάμου τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου της. Ὁ ἀναγνώστης ἐννόησεν ἤδη ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Μαυρικίου ὠθουμένη ὑπὸ μιᾶς τῶν ὅλως ἀνθρωπίνων ἐκείνων ἀντιθέσεων τὰς ὁποίας γεννῶσιν ἐν τῇ καρδίᾳ αἱ διαμάχαι τοῦ λογικοῦ καὶ τῶν αἰσθημάτων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοκιμάζῃ καὶ κατηγορῇ συγχρόνως τὴν διαγωγὴν τοῦ υἱοῦ της. Ἐξετίμα καὶ ἦτο ὑπερήφανος διὰ τὰς ἐντίμους καὶ εὐγενεῖς ἀρχὰς τοῦ

υἱοῦ της· ἀλλὰ συγχρόνως τὰς εὕρισκε κάπως ὑπερβολικὰς καὶ ὠργίζετο ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀρχῶν αἵτινες κατέστρεφον τὰ μητρικά της ὄνειρα. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ θανασίμου κτυπήματος ὅπερ προσφάτως ἔλαβε ἐγκατελείφθη εἰς τὴν δυσθυμίαν της.

— «Βλέπεις, φίλτατον τέκνον, ἔγραφεν εἰς τὸν Μαυρίκιον, ὅτι τὸ παλαιὸν εἴδωλόν σου σὲ ἐφενάκισεν ἐξ ὁλοκλήρου μὲ τὰς ἐκχύσεις τῶν μεγάλων αὐτῆς αἰσθημάτων... Δὲν θέλω νὰ εἴπω ὅτι ἡ λεπτότης σου ἦτο προσποιητή· ἀλλ' ὅμως δὲν δύναμαι νὰ μὴ ὁμολογήσω ὅτι ἀποτέλεσμα αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ θρίαμβος τοῦ ἀπεχθοῦς Κομπαλὲ καὶ ὁ ἀναξιοπρεπὴς γάμος τῆς Μαριάννας: ἀντὶ νὰ νυμφευθῇ ἄνθρωπον ἀξίας καὶ ἔντιμον, πρόκειται νὰ νυμφευθῇ ἕνα κακοήθη ὅστις θὰ τὴν διαφθείρῃ καὶ ἐπὶ πλέον θὰ κατασπαταλήσῃ ὅλην αὐτῆς τὴν περιουσίαν.. Εἰλικρινῶς δὲν βλέπω τί ἐκέρδισεν ἡ σκιὰ τοῦ Ροβέρτου».

Μὴ λαμβάνουσα ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐπιστολήν της ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ συνεπέρανεν ἁπλούστατα ὅτι ὁ υἱός της δυσαρεστηθεὶς διότι εἶδε διαψευδομένους τοὺς πόθους του, ἐπροτίμα νὰ κρατήσῃ σιωπὴν ἐπὶ ἀντικειμένου εἰς αὐτὸν λίαν ἐπιπόνου· ἀλλ' οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ὑπωπτεύθη ὅτι ἡ εἴδησις τοῦ γάμου αὐτοῦ ἤθελεν τοῦ προξενήσει θλίψιν ἄλλην ἢ μικράν τινα προσβολὴν τῆς φιλοτιμίας του. Εἶχε παρέλθει ἔτος ἀφ' ὅτου ὁ Μαυρίκιος ἀνεχώρησε· κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα διῆλθεν ἡ μήτηρ του ἑβδομάδας τινας πλησίον του εἰς Ρέν· ἔλαβε πλείστας ὅσας ἐπιστολάς του, καὶ οὐδὲν μήτε εἰς τὴν ὁμιλίαν μήτε εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του προέδωκε ποτὲ ὅτι διετήρει ὡς πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ροβέρτου ἄλλο τι αἴσθημα ἢ τὸ τῆς ψυχρᾶς καὶ εὐσεβάστου περιεργείας.

Δεκάδα τινὰ ἡμερῶν κατόπιν ἡ κόμησσα δὲ Φρεμὲζ ἔρραπτεν εἰς τὴν αἴθουσαν ὅταν ποδοβολητὰ ἵππων εἰς τὴν αὐλὴν τὴν ἠνάγκασαν νὰ προβάλῃ ἐπὶ τοῦ παραθύρου. Ἠσθάνθη κτύπημα εἰς τὴν καρδίαν ἀναγνωρίσασα τὸν υἱόν της ἀκολουθούμενον ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου του. Ἐνόησε διὰ μιᾶς ὅτι ἡ αἰφνήδιος αὕτη ἄφιξις ἦτο ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐπιστολήν της καὶ ὅτι τοιαύτη τις ἀπόφασις τοῦ υἱοῦ της ἠδύνατο νὰ φέρῃ σπουδαιοτάτας συνεπείας.

Ὁ Μαυρίκιος εἰσῆλθεν ἐπὶ τούτοις μειδιῶν ἀλλὰ κάτωχρος. Ἡ κόμησσα ἔτρεξεν εἰς συνάντησίν του καὶ κρατήσασα αὐτὸν διὰ τῶν δύω χειρῶν της καθ' ἣν στιγμὴν ἤθελε νὰ τὴν ἀσπασθῇ.

— Σύ! ἐφώνησε. Τί ἔρχεται νὰ κάμῃς ἐδῶ;

— Νὰ ἀναπαυθῶ, μῆτέρ μου. Εἶμαι ἀδιάθετος, κουρασμένος ἀπό τινος... Ἡ πληγή μου εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ πονεῖ... μοὶ παρήγγειλαν ἀνάπαυσιν καὶ ἀέρα καθαρόν. Εὐκόλως δὲ ἠδυνήθην νὰ λάβω ἄδειαν διότι τὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους δὲν μετεχειρίσθην ὁλόκληρον.

— Μαυρίκιε, εἶπε παρατηροῦσα αὐτὸν πάντοτε εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀκόμη ἐπιχειρεῖς νὰ μὲ ἀπατήσῃς;

Ἐγέλασεν, ἠσπάσθη τὴν μητέρα του ἀνθισταμένην καὶ ἐκάθησε πλησίον της.

— Ἀγαπητή μου μῆτερ, εἶπε, σᾶς μαντεύω. Νομίζετε ὅτι ἔρχομαι ἐδῶ νὰ ταράξω διὰ τρόπου τραγικοῦ τοὺς γάμους τῆς γείτονός μας ὅπως ἐν τῇ Λουκίᾳ τοῦ Λαμερμοὺρ καὶ ὅτι θὰ κατακρεουργήσω τὸν Ἐδγάρδον ... Γεράρδον... Πῶς λέγεται; ... Ὦ! μὴ μὲ νομίζετε τόσον κακὸν μήτε τόσον γελοῖον... Καὶ ὅμως θὰ ἐψευδόμην, ἐξηκολούθησε μὲ ὕφος κάπως ὑπεροπτικόν, ἂν ἔλεγον ὅτι ὁ γάμος αὐτὸς — ὁ κάπως πρόωρος — δὲν συνετέλεσε εἰς τὸ νὰ ἐπισπεύσω τὴν αἴτησιν τῆς ἀδείας. Ὑπάρχουσι πράγματα, τῇ ἀληθείᾳ τὰ ὁποῖα δὲν δύναταί τις νὰ ἀφήσῃ νὰ διέλθωσι χωρὶς νὰ διαμαρτυρηθῇ — ἔστω καὶ σιωπηλῶς. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ νυμφεύεται, εἶναι ἐλευθέρα. Ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος τῇ εἶπε διὰ στόματός μου ὅτι ἂν ποτε συμβῇ τοῦτο θὰ ἴδῃ τὸ φάσμα του. Λοιπόν! τὸ φάσμα αὐτό, εἶμαι ἐγώ! Εἶναι τελευταῖον καθῆκον τὸ ὁποῖον ὀφείλω νὰ ἐκπληρώσω πρὸς τὸν φίλον μου, καὶ θὰ τὸ ἐκπληρώσω. Θὰ τῆς ἐπιβάλω τὴν παρουσίαν μου, ἀλλ' οὐδὲν πλέον. Μὴ φοβεῖσθε μήτε θόρυβον μήτε σκάνδαλα· δὲν εἶμαι τρελλός, καὶ εἶμαι ὑπερήφανος, τὸ γνωρίζετε! ὥστε ἔχετε ἐμπιστοσύνην εἰς ἐμέ!

Εἶδεν ὅτι ἡ μήτηρ του ἀπέμαξσε δάκρυ χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ.

— Φιλτάτη μου μῆτερ, ἐπανέλαβε φιλοστόργως, τί πρέπει νὰ εἴπω ἢ νὰ κάμω διὰ νὰ σᾶς πείσω; Θέλετε νὰ σᾶς ὑποσχεθῶ νὰ μὴ ὑπάγω εἰς τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ ἄνευ ὑμῶν; Θὰ ἦσθε τότε ἡσυχωτέρα;

— Κατά τι, ἐψιθύρισε ἡ γηραιὰ γυνὴ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δακρύων της.

— Λοιπὸν σᾶς τὸ ὑπόσχομαι.

Πρᾶγμα παράδοξον, αὐτὴ ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας κατόπιν προὐκάλεσε τὸν υἱόν της νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πύργον. Ἀφ' οὗ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὴν συνάντησιν ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἦτο ὀλιγώτερον ἀνήσυχος ἐὰν ὁ πάγος διερρηγνύετο καὶ αἱ νέαι μεταξὺ Μαυρικίου καὶ κυρίας δὲ λὰ Πὰβ σχέσεις ἐλάμβανον, χάρις εἰς τὴν παρουσίαν της, τροπὴν φυσικὴν καὶ τακτικήν. Εἶχεν ἄλλως τε μάθει παρὰ τῶν γειτόνων ὅτι ὁ μνηστὴρ τῆς Μαριάννας Γεράρδος δὲ Κομπαλὲ εὑρίσκετο ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας εἰς Παρισίους, καὶ ἦτο πολὺ εὐχαριστημένη, ἡ πρώτη αὕτη συνάντησις νὰ λάβῃ χώραν κατὰ τὴν ἀπουσίαν του.

Ἡ μήτηρ λοιπὸν καὶ ὁ υἱὸς παρουσιάσθησαν τὸ ἀπόγευμα εἰς τὸν πύργον τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ. Τοὺς ὑπεδέχθη παρευθὺς ἡ κυρία δὲ Καμπαλέ, ἥτις ἀφ' ὅτου ἔμαθε τὴν αἰφνίδιον τοῦ Μαυρικίου ἄφιξιν ἐξήσκει ἐπὶ τῶν εἰς τὸν πύργον προτερχομένων ἐπιτήρησιν ὅλως στρατιωτικήν. Ἐζήτησε

συγγνώμην ὅτι δὲν εἰδοποιεῖ τὴν ἀνεψιάν της, ἀλλ'ἦτο περιττὸν ἡ ἀνεψιά της ἔπασχε καὶ ἔμενεν εἰς τὸ δωμάτιόν της.

— Ὁ υἱός μου ἀπουσιάζει, προσέθηκεν, εἶναι ἡ πρώτη φορὰ καθ'ἣν χωρίζονται ἀφ' ὅτου ἐμνηστεύθησαν καὶ ἐννοεῖτε ὅτι ἡ καρδία της εἶναι περίλυπος. Ἔκλαιεν ὅλην τὴν πρωΐαν.

Ἐν ᾧ ἔλεγε ταῦτα μὲ τόνον συμπαθητικὸν ἡ θύρα ἠνοίχθη καὶ εἰσῆλθεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ὄχι τοιαύτη ὅπως τὴν παρουσίαζεν ἡ θεία της, μὲ ἠλλοιωμένα χαρακτηριστικὰ καὶ ὕφος μελαγχολικόν, ἀλλ' ἀκτινοβολοῦσα, ἱλαρά, θριαμβεύουσα καὶ μάλιστα εὔθυμος, ἂν καὶ ἡ εὐθυμία δὲν ἦτο συνήθως τὸ ἀπαραίτητον χαρακτηριστικὸν τῆς ὡραιότητός της.

— Ἆ ! τί εὐχάριστος ἔκπληξις ! ἐφώνησεν, ἐκτείνουσα τὰς δύω αὐτῆς χεῖρας τὴν μὲν πρὸς τὸν Μαυρίκιον τὴν δὲ πρὸς τὴν μητέρα του

Ἡ ὑποδοχὴ αὕτη, ἡ γλῶσσα, ἦτο πολὺ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τὰς προαισθήσεις τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ : — ἡ παρουσία του ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ ἐπὶ τῆς νεκρᾶς χήρας, ὡς ἐκολακεύετο νὰ πιστεύῃ, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, ἐφαίνετο προξενοῦσα εἰς αὐτὴν ἀληθῆ εὐχαρίστησιν, καὶ αὐτὸς ἐξ ἐναντίας ἐφαίνετο σχεδὸν ἀπολιθωμένος. ἡ δὲ μήτηρ του δὲν ἦτο ὀλιγώτερον. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἐνετρύφα διὰ τοῦ ἐλαφροῦ εἰρωνικοῦ τρόπου της, εἰς τὴν ἔκπληξιν τῶν ἐπισκεπτῶν της καὶ συγχρόνως εἰς τὸ ἀπελπιστικὸν τῆς θείας της ὕφος. Ἡ εὐθυμία της ἐδιπλασιάσθη καὶ συνετήρει αὐτὴ σχεδὸν μόνη τὴν συνομιλίαν μὲ εὐχέρειαν καὶ εὐκολίαν τόσῳ μᾶλλον παράδοξον καθ' ὅσον δὲν ἐπρόδιδεν οὐδὲ σκιὰν κἂν προσποιήσεως.

Ὅταν εἶδε τὸν Μαυρίκιον ἑτοιμαζόμενον νὰ ἀναχωρήσῃ.

— Λοιπόν, ταγματάρχα, τῷ εἶπε γελῶσα καὶ ὁ ἐφ' ἵππου ἐκεῖνος περίπατος... τὸν ὁποῖον ἀπὸ ἔτους μοὶ ὀφείλετε ;

— Κυρία, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος μετὰ μακρὰν τινα παῦσιν προελθοῦσαν ἐξ ἐκπλήξεως καὶ δισταγμοῦ, ὅταν θέλετε !

— Ναί, ἐπανέλαβε γελῶσα περισσότερον, μοὶ λέγετε πάντοτε: ὅταν θέλετε !... καὶ ἔπειτα ὅταν ἐγὼ θέλω... ἀφανίζεσθε.

— Δοκιμάσατε καὶ πάλιν, εἶπεν ὁ νεανίας.

— Ὁμολογήσατε ὅτι εἶμαι πολὺ καλὴ γυνή... Λοιπόν ! πάντοτε αὔριον κατὰ τὰς δέκα.

Ἐν ὅσῳ ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ καὶ ἡ μήτηρ του ἐπορεύοντο πρὸς τὸ κτῆμά των ἀνταλλάσσοντες τὰς ἐντυπώσεις των ὡς πρὸς τὴν παράδοξον διαγωγὴν τῆς Μαριάννης, ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἠρώτα τὴν ἀνεψιάν της μὲ ὕφος γλυκὺ συγχρόνως καὶ ἀπότομον ἂν ἐνόμιζε πρέποντα κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ γάμου της τὸν κατὰ μόνας ἐφ' ἵππου περίπατον αὐτὸν μεθ' ἑνὸς ξένου.

— Ἐν πρώτοις, ἐπανέλαβεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ, ὁ ταγματάρχης δὲν εἶναι πρὸς ἐμὲ ξένος· ἔπειτα δὲν θὰ εἴμεθα μόνοι ἀφ' οὗ θὰ ἔχωμεν μεθ'

ἡμῶν τὸν Φραγκῖσκον· ἔπειτα δὲν εἶμαι κόρη, ἀλλὰ χήρα καὶ ὡς τοιαύτη νομίζω ὅτι δύναμαι νὰ περιπατῶ μέχρι νεωτέρας διαταγῆς μὲ ὁποῖον δήποτε μοὶ ἀρέσκει.

— Ἀλλὰ δὲν φοβεῖσαι, μικροῦλά μου, μήπως δυσαρεστήσῃς κατά τι τὸν Γεράρδον ;

— Ὄχι ! εἶπεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰδ καὶ ἀπεχώρησεν.

— Ἐν ἑνὶ λόγῳ εἶπεν ὁ Μαυρίκιος συνοψίζων τὴν μετὰ τῆς μητρός του συνομιλίαν, εἶχον ἄδικον νὰ λάβω ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν τὴν γυναῖκα ταύτην. Τὴν ἔκρινα ἔνοχον διότι τὴν ὑπέθετον ὅτι ἔχει βαθύτητά τινα αἰσθημάτων, ἠθικήν τινα σταθερότητα· ἐπὶ τέλους τὴν ἐνόμιζα λογικὴν καὶ ὅμως εἶναι φανερὸν ὅτι δὲν εἶναι. Ἡ πρὸς ἐμὲ διαγωγή της μὰς τὸ ἀποδεικνύει, δὲν ἔχει συναίσθησιν τοῦ τί κάμνει. Εἶναι παιδίον ἄπειρον. . . . ἀντὶ νὰ θυμώνῃ τις διὰ τὴν διαγωγήν της πρέπει νὰ γελᾷ.

Ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ δὲν ἦτο ἴσως ἐπίσης πεπεισμένη ὅσον ὁ υἱός της περὶ τῆς ἀπερισκεψίας τῆς ὡραίας γείτονός των. Ἐν τοσούτῳ τὰ πράγματα ἐλάμβανον τροπὴν καλλιτέραν· ὁ ὁρίζων ἐκαθαρίζετο καὶ ἡ γηραιὰ γυνὴ ἐπανεῦρε τὴν ἐπομένην νύκτα τὸν ὕπνον τὸν ὁποῖον σχεδὸν εἶχε χάσει ἀπὸ τῆς αἰφνηδίας ἀφίξεως τοῦ υἱοῦ της. Τὰν εἶδε λοιπὸν ἄνευ συγκινήσεως ἀναχωροῦντα τὴν πρωΐαν τῆς ἐπαύριον εἰς τὴν συνέντευξίν των.

Μετά τινα πρὸ τῆς δεκάτης λεπτὰ ὁ ταγματάρχης εἰσήρχετο εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πύργου τῶν λὰ Πὰδ ὅπου δύο ἵπποι κρατούμενοι ὑπὸ γέροντός τινος ἱπποκόμου ἐποδοκτύπουν δαγκάνοντες τοὺς χαλινούς των. Σχεδὸν κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἡ νεαρὰ δέσποινα ὡραία ἐν τῇ ἀμαζόνος στολῇ της κατέβη τὰς βαθμίδας τοῦ δώματος ἀφίνουσα τὸ μακρὸν αὐτῆς φόρεμα νὰ σύρηται κατόπιν της· ἐχαιρέτησεν ἐλαφρῶς διὰ τοῦ μαστιγίου.

— Καλ' ἡμέραν, κύριε ! εἶπεν εὐθύμως καὶ ἵππευσε.

Ἐπροχώρησαν τότε πρὸς τὴν λεωφόρον ἀκολουθούμενοι ὀλίγα κατόπιν βήματα ὑπὸ τοῦ γέροντος ὑπηρέτου καὶ ἐχάθησαν ἐντὸς ὀλίγου εἰς τοὺς λαβυρίνθους τῆς γελοέσσης νορμανδικῆς ἐξοχῆς μεταβαίνοντες ἐναλλὰξ ἀπὸ τὰς μικρὰς καὶ σκιερὰς ἀτραποὺς εἰς τοὺς μεγάλους φωτεινοὺς καὶ λευκοὺς δρόμους.

Παρὰ τὴν μεγίστην ἐλαφρότητα τῶν αἰσθημάτων τὰ ὁποῖα ὁ Μαυρίκιος ἀπέδιδεν, ὄχι ἄνευ λόγου ἴσως, εἰς τὴν νεαρὰν χήραν, ἐνόμισεν ἐν τοσούτῳ ὅλως ἀδύνατον, νὰ μὴ τῆς κάμῃ τὸν παραμικρὸν λόγον κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς κατὰ μόνας συναντήσεώς των ἀναφορικῶς τοῦ μεταξὺ αὐτῶν μυστικοῦ καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ δικαιολόγησίν τινα ἀσαφῆ διὰ τὸν γάμον της. Ἦτο προητοιμασμένος νὰ τῆς ἀπαντήσῃ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μετὰ παγετώδους σεβασμοῦ καὶ μετὰ τῆς ἀδιαφορίας τὴν ὁποίαν καὶ αὕτη ἡ ἰδία ἐφαίνετο ἔχουσα, νὰ τὴν μεταχειρισθῇ τέλος ὅπως τῆς ἥρμοζε, δηλαδὴ ὡς παιδίον.

Ἀλλὰ τὸ παιδίον αὐτὸ δὲν ἔσπευδε ποσῶς νὰ θίξῃ ἀντικείμενον συνομιλίας τόσον φυσικῶς ὑποδεικνυομένης ὑπὸ τῶν περιστάσεων· δὲν ἐφαίνετο δὲ ποσῶς ἀμηχανοῦσα ἢ ἀφῃρημένη. Ἐρρόφα ἀπλήστως τὰ ἐαρινὰ τῆς ἐξοχῆς ἀρώματα, ἔκοπτε διὰ τοῦ ἄκρου τοῦ μαστιγίου της κατὰ μῆκος τῶν φρακτῶν τοὺς ἀνθηροὺς τῆς πτερίδος βλαστούς, ὡμίλει μετὰ στοργῆς εἰς τὸν ἵππον της καὶ ἄφινε τέλος νὰ φαίνωνται πάντα τὰ σημεῖα τῆς εἰλικρινεστέρας ἐσωτερικῆς εὐχαριστήσεως. Διότι τὸ παιδίον ἐκεῖνο ἦτο γυνὴ — γυνὴ κατὰ βάθος γνωρίζουσα τί ἔπραξε, τί ἔπραττε καὶ τί ἤθελε. Ἔπαιξε παιγνίδιον κινδυνῶδες· καὶ ἐθριάμβευσε κατὰ πρῶτον· ᾐσθάνετο ὅτι ἐρρίφθη ὁλοτελῶς εἰς τὸ πάθος, εἰς τὴν τύχην, εἰς τὸν κίνδυνον, εἰς τὸ ἄγνωστον καὶ ἡ γυναικεία αὐτῆς φύσις ὁλόκληρος ἔπαλλεν ἐξ ἡδονῆς.

Ἐν ᾧ ἔτρεχε καλπάζουσα ἐστάθη αἴφνης.

— Τί τρέχει, ἠρώτησεν ὁ Μαυρίκιος.

— Ὦ! τίποτε!... εἶπεν, ἀμέλεια, κάτι ἐλησμόνησα. Καλεῖτε, σᾶς παρακαλῶ τὸν Φραγκῖσκον;

Ὁ Μαυρίκιος ἔκαμε σημεῖον εἰς τὸν ὑπηρέτην ὅστις ἐπλησίασε.

— Καλέ μου Φραγκῖσκε, εἶπεν ἡ νεαρὰ γυνή, πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃς. ἐλησμόνησα δύο ἐπιστολὰς ἐπὶ τοῦ γραφείου τῆς μικρᾶς αἰθούσης... πρέπει νὰ ἀναχωρήσωσι μὲ τὸ ταχυδρομεῖον τῆς μεσημβρίας... Πήγαινε γρήγορα καὶ ἐλθὲ νὰ μᾶς συναντήσῃς εἰς τὸ κονικλοτροφεῖον.

Ἐν ᾧ ὁ ὑπηρέτης ἀπεμακρύνετο καλπάζων ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἐπανέλαβε τὸ βῆμα της παρὰ τὸν ταγματάρχην, καί, μετά τινας στιγμὰς σιωπῆς, εἶπεν ἀποτόμως.

— Εἶσθε πολὺ ὠργισμένος ἐναντίον μου;

Ὁ τόνος ἦτο βραχύς, σοβαρὸς καὶ ἀλαζωνικός. Ὁ Μαυρίκιος ἐνόησεν εὐθὺς ὅτι κακῶς εἶχε κρίνει καὶ ὅτι ἐνώπιόν του εὑρίσκετο γυνὴ κυρία ἑαυτῆς καὶ τῶν πράξεών της.

— Ναί, κυρία, εἶπε μετ' αὐστηρότητος πολύ!

— Γνωρίζω ὅτι ἔκαμα κακά, εἶπε πολὺ κακά.... Ἀλλὰ σεῖς εἶσθε ἡ αἰτία.

— Ἐγώ!

— Ναί.... σεῖς! Διατί μὲ ἐγκατελείψατε;... Ἂν πράγματι ἀνεκλήθητε ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας, ἂν ἦσθε ἠναγκασμένος νὰ ἀναχωρήσητε — τὸ ὁποῖον ἀμφιβάλλω — δὲν ἠδύνασθε τοὐλάχιστον, δὲν εἴχατε καθῆκον νὰ μοὶ γράψητε, νὰ μοὶ δώσητε σημεῖον ζωῆς, ἐνδιαφέροντος, ἀγάπης;... Καταδικασθεῖσα νὰ ζῶ ἄνευ ἔρωτος νομίζετε ὅτι δύναμαι νὰ ζήσω καὶ ἄνευ φιλίας;... Ἐν τῇ θέσει ἐν ᾗ εὑρισκόμην, δὲν εἶχον, δὲν ἠδυνάμην νὰ ἔχω παρ' ἕνα μόνον φίλον ἀσφαλῆ... τὸ ἐγνωρίζατε... σᾶς τὸ εἶπον.. Ἡ φιλία ἀνθρώπου ὡς ὑμεῖς ἠδύνατο ἴσως νὰ μὲ παρηγορήσῃ διὰ τὴν κα-

ταστραφεῖσαν εἱμαρμένην μου, ἢ τοὐλάχιστον ἔπλαττον τοιοῦτόν τι ὄνειρον... καὶ σεῖς τὸ θραύετε ἀποτόμως... φεύγετε.... μὲ ἐγκαταλείπετε... μὲ καταθλίβετε... μὲ προσβάλλετε τοιουτοτρόπως, καὶ θέλετε νὰ μὴ τὸ αἰσθανθῶ!... Μὲ ἐκλαμβάνετε λοιπὸν ὡς ἄγαλμά τι τοῦ κήπου μου!... Θεέ μου! κύριε θὰ μὲ εὑρίσκετε πολὺ εἰλικρινῆ.. ἀλλ' ἂν νυμφεύομαι τὸ κάμνω διὰ νὰ ἐκδικηθῶ σᾶς, διὰ τὴν ἐγκατάλειψίν σας, διὰ τὴν περιφρόνησίν σας, διὰ τὴν σκληρότητά σας... τὸ κάμνω διὰ νὰ σᾶς προσβάλω καὶ νὰ σᾶς λυπήσω καὶ ἐγὼ ἂν δυνηθῶ.

— Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο, κυρία, εἶπεν ὁ νεαρὸς ταγματάρχης μετὰ συγκινήσεως, ἐπετύχατε ἐντελέστατα, διότι μὲ λυπεῖτε βαθύτατα. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ σφάλματα διὰ τὰ ὁποῖα μὲ κατηγορεῖτε, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀληθέστατα, θὰ σᾶς τὰ ἐξηγήσω μεταχειριζόμενος τὴν καθαρὰν εἰλικρίνειαν τῆς ὁποίας σεῖς μοῦ ἐδώσατε τὸ παράδειγμα.—Ἐφοβήθην ἁπλούστατα μήπως τὸ πρόσωπον τοῦ φίλου καὶ τοῦ ἐμπίστου γυναικὸς τόσον θελκτικῆς ὅσον ὑμεῖς ἦτο πάρα πολὺ δύσκολον καὶ κινδυνῶδες.

— Πρέπει νὰ χαιρετήσω, ὑποθέτω; εἶπεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ κύπτουσα ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἵππου της.

Καὶ μετὰ μικρὰν σιωπὴν

— Λοιπόν! τότε... ἐπανέλαβε μὲ τὸ εἰρωνικόν της ὕφος, τώρα θὰ ἔχωμεν πάλιν τὰ ἴδια; θὰ ἀναχωρήσητε πάλιν;

— Ἀφ' οὗ νυμφεύεσθε, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος αὐτὸ εἶναι ἀνωφελές.

— Ἄ! εἶπεν ἡ νεαρὰ γυνή, βέβαια ἔχετε δίκαιον.

Ἐπροχώρησε βήματά τινα μὲ ὕφος σκεπτικόν, τοῦ εὐλυγίστου αὐτῆς σώματος ἀκολουθοῦντος μετὰ νωχελείας τὰ κινήματα τοῦ ἵππου· ἔπειτα αἰφνηδίως, θεωροῦσα τὸν Μαυρίκιον κατὰ πρόσωπον:

— Καὶ ἂν δὲν νυμφευθῶ, εἶπε.. τότε;

Πρὶν ἢ ὁ νεαρὸς ἀξιωματικὸς δυνηθῇ νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὴν παράδοξον καὶ δύσκολον αὐτὴν ἐρώτησιν, ἡ κατὰ μόνας συνομιλία των διεκόπη ἀποτόμως διὰ τῆς εἰς τὴν κλίσιν τῆς ὁδοῦ παρουσίας ἱππέως ὅστις προεχώρει πρὸς αὐτοὺς καλπάζων.

— Ὁ Γεράρδος, ἐφώνησεν ἡ νεαρὰ γυνή.

Ἔπειτα προσέθηκεν ἡσύχως.

— Ἠθέλησε νὰ μοὶ προξενήσῃ ἔκπληξιν! Μόνον ἀπόψε τὸν περιέμενον ,.. Θὰ ἦλθε διὰ τοῦ συρμοῦ τῆς νυκτός!... Φιλόφρων ἀνυπομονησία! Κύριε δὲ Φρεμὲζ σᾶς παρακαλῶ νὰ ἦσθε περιποιητικός, πολὺ περιποιητικὸς πρὸς αὐτόν.

Ὁ Μαυρίκιος προσέκλινεν.

Ὁ Γεράρδος δὲ Κομπαλὲ ἦτο ὑψηλὸς νεανίας κομψὸς καὶ εὔσωμος ἂν καὶ σωματώδης κατά τι ἕνεκα τῶν νυκτερινῶν ὀργίων. Τὰ χαρακτηρι-

στικά του, σκυθρωπὰ κατά τι καὶ κεκοσμημένα δὲν ἦσαν ὅμως ἄμοιρα κοινῆς τινος καὶ τετριμμένης ὡραιότητος. Ἦτο ἠθικῶς φαῦλος, καλῆς καρδίας, δὸν Ζουὰν τῶν παρασκηνίων καὶ τῶν δείπνων πνεύματος εὐθύμου μὲν ἀλλὰ χονδροῦ καὶ περιωρισμένου, μὴ φοβούμενος ἐν κτύπημα ξίφους, καὶ σεβόμενος ἀρκετὰ τὴν τιμήν του κατὰ τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς.

Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἔτρεξεν ὀλίγον πρὸς προϋπάντησιν τοῦ Γεράρδου καὶ τείνουσα τὴν χεῖρα:

— Καλῶς ἤλθατε, ἐξάδελφε! εἶπεν—ἔπειτα στρεφομένη ὀλίγον ἐπὶ τοῦ ἐφιππίου της:—Κύριε δὲ Φρεμέζ, ὁ ἐξάδελφός μου δὲ Κομπαλέ!... Γεράρδε, ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμέζ, ὁ φίλος τοῦ κυρίου δὲ λὰ Πάβ.

Μετὰ τὴν παρουσίασιν ταύτην οἱ δύω νέοι ἐχαιρετήθησαν μέ τινα ψυχρότητα· διότι ἂν ὑπῆρχεν ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον τὸν ὁποῖον ὁ ταγματάρχης εὐχαρίστως ἤθελε θωπεύσει διὰ τοῦ ἄκρου τοῦ μαστιγίου του οὗτος ἦτο ὁ μνηστὴρ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ, καὶ ἐξ ἄλλου μέρους ὅσον ἀγαθὸς καὶ ἂν ἦτο ὁ Γεράρδος δὲ Κομπαλέ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τῷ εἶναι εὐχάριστον τὸ νὰ εὑρίσκῃ τὴν μνηστήν του εἰς περίπατον ἐν τῇ ἐξοχῇ μετὰ νέου ἀξιωματικοῦ διακεκριμμένου ἐξωτερικοῦ. Ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον ὅπου εὑρίσκοντο τὰ πράγματα μετὰ τῆς ἐξαδέλφης του, ὁ Γεράρδος ἐθεώρει ἑαυτὸν πλέον ὡς νυμφευμένον καὶ δὲν ἀπέδιδεν εἰς τὸ συμβὰν τοῦτο σπουδαίαν σημασίαν. Τὸ ἐλαφρὸν νέφος τὸ ἐπισκιάσαν τὸ μέτωπόν του κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συναντήσεως διελύθη μὲ τοὺς πρώτους φιλόφρονας λόγους τοὺς ὁποίους ὁ ταγματάρχης ἐθεώρησε καθῆκόν του νὰ τῷ ἀπευθύνῃ, ὑπακούων εἰς τὰς διαταγὰς τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ. Καὶ ἐπέστρεψαν ἡσύχως εἰς τὸν πύργον ὁμιλοῦντες ἐν μεγίστῃ συμπνοίᾳ.

Ἐν ᾧ ἀφίππευε βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ μνηστῆρος της ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἠρώτησε τὸν Μαυρίκιον ἂν ἤθελε νὰ μείνῃ νὰ προγευματίσῃ μετ' αὐτῶν. Ἠρνήθη εὐγενῶς, ἡ Μαριάννα δὲν ἐπέμεινε καὶ ὁ νεαρὸς ταγματάρχης ἐπανέλαβεν ἀταράχως τὸν πρὸς τὸ κτῆμά του δρόμον. Ἠρκέσθη νὰ εἴπῃ εἰς τὴν μητέρα του ὅτι ὁ περίπατος κατὰ τὸν ὁποῖον προσετέθη καὶ ὁ κύριος δὲ Κομπαλὲ ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἥσυχος, καὶ ἀσήμαντος, καὶ ὅτι δύναται τώρα νὰ μὴν ἔχῃ φόβον τινά.

(ἀκολουθεῖ) Δ. Π. Α.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΥΜΝΟΣ ΡΗΓΑ ΤΟΥ ΦΕΡΡΑΙΟΥ *

Ὑπ' ἀρ. 414 τοῦ τμήματος Γ' ἐξετέθη ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν μνημείων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τεῦχος ἔντυπον ἐκ σελίδων 12 σχήματος μικροῦ 8ου τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ προμετωπίς, ἔχει δὲ ἐπὶ κεφαλῆς μὲν τὴν ἐπιγραφὴν «Ὕμνος πατριωτικὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅλης τῆς Γραικίας πρὸς ξαναπόκτησιν τῆς αὐτῶν ἐλευθερίας» ἐν τέλει δὲ ὑπάρχει κενὴ σελὶς ἄνευ σημειώσεως ἀριθμῶν φέρουσα ἐν μέσῳ δύο παρενθέσεων «Ἀπὸ τὴν τοῦ γένους τυπογραφίαν ἐν Κέρκυρᾳ». Ὁ ὕμνος οὗτος εἶναι ἀναμφιλέκτως τοῦ πρωτομάρτυρος Ῥήγα τοῦ Φερραίου περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Περραιβὸς ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Ῥήγα σελ. 21-22 (ἔκδοσις Ἀθηνῶν 1860) ἀναφέρων στροφάς τινας, ἃς ἐκ μνήμης ἐνεθυμεῖτο. Ὁ ὕμνος ἐτυπώθη ἐν Κερκύρᾳ εἶναι δὲ τὸ μόνον περισωζόμενον ἀντίτυπον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ πατρός μου. Τὸν χρόνον τῆς ἐκτυπώσεως ἐξάγομεν ἐκ τοῦ χρόνου τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐν Κερκύρᾳ τυπογραφείου. Τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο[1] ἱδρυθὲν περὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1798, ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων, μετωνομάσθη τῷ 1801 μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Ἑπτανήσου πολιτείας *Τυπογραφία τοῦ γένους* καὶ διευθυντὴς αὐτῆς ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ 1809 ὅτε μετωνομάσθη ὑπὸ τῶν Γάλλων αὐτοκρατορική, ὁ Διονύσιος Σαραντόπουλος[1]. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ διάστημα θὰ ἐξετυπώθη ἐν Κερκύρᾳ ὁ ὕμνος οὗτος, ὅστις εἶναι τόσῳ σπάνιος, διότι κατ' ἐμὴν εἰκασίαν θὰ κατεσχέθη ἐν Κερκύρᾳ ἐξαφανισθέντων τῶν ἀντιτύπων, ἕνεκα τοῦ σφοδροῦ ὕφους κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἐκδίδω δὲ σήμερον τὸν ὕμνον τοῦτον τοῦ μεγάλου πατριώτου φρονῶν ὅτι ἐκτελῶ καθῆκον ἱερόν.

Μιχ. Π. Λάμπρος

ΥΜΝΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΣ

Τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅλης τῆς Γραικίας

πρὸς ξαναπόκτησιν τῆς αὐτῶν Ἐλευθερίας

Ὅλα τὰ Ἔθνη πολεμοῦν,
Καὶ στοὺς τυράννους τους ὁρμοῦν,
Ἐκδίκησιν γυρεύουν,
Καὶ τοὺς ἐξολοθρεύουν,
Καὶ τρέχουν γιὰ τὴν δόξαν,
Με χαρὰ στὴ φωτιά.
Κ' ἐκεῖνα ποῦ ἀποκοτοῦν,
Ὅ,τι κι' ἂν θέλουν ἀποκτοῦν·

* Ἀνεκοινώθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ καὶ Ἀρχαιολογικῷ τμήματι.

1 Ὅρα ἐν Χρυσαλλίδι τόμ. Δ'. σ. 597 ἱστορικὴν πραγματείαν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι μέχρι τοῦ 1821 ὑπὸ Π. Λάμπρου.

Διέτε τὴν Ἰταλίαν,
Πῶς πῆρ' ἐλευθερίαν,
Καὶ τρέχει γιὰ τὴν δόξαν,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.
Ἔτζι κ' ἡμεῖς, ὦ ἀδελφοί,
Νὰ συκωθοῦμεν μὲ ὁρμή,
Ἐκδίκησιν ζητοῦντες,
Τυράννους ἀπωλοῦντες,
Γιὰ τὴν ἐλευθερίαν,
Μὲ χαρὰ, μπρὲ παιδιά.
Ὡς πότ' ἡμεῖς ὑπομονή,
Καὶ νὰ μὴ βγάνωμεν φωνή;
Σὰ ν' ἄμαστε δεμμένοι,
Ζοῦμεν τυραννισμένοι,
Καὶ καταφρονημένοι,
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Ὅλα τὰ Ἔθνη τὸ θωροῦν,
Καὶ πάλ' εὐθὺς τὸ ἀποροῦν,
Πῶς τέτοια παλικάρια,
Ποῦναι σὰν τὰ λιοντάρια,
Νὰ ζοῦν στὴν τυραννίαν·
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Λοιπὸν τεινάξατε γιὰ μιὰ,
Τὴν τυραννίαν, καὶ σκλαβιὰ,
Παράδειγμα μᾶς εἶναι,
Τῶν προπατόρων μνῆμαι,
Καθὼς ἐκεῖνοι ζοῦσαν·
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Ἂν περπατῇς μέσ' στὰ βουνὰ,
Κ' ἔχεις συντρόφους τὰ κλαδιὰ,
Κανεὶς δὲν σὲ στιμάρει,
Πῶς ν' ἄσαι παλικάρι·
Ἀλλ' εὔγα, καὶ πολέμει,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.
Τώρα καιρὸς εἶναι καλὸς,
Γιὰ νὰ φανῇ ὁ δυνατός·
Τυράννους νὰ σκοτώσῃ,
Καὶ Χριστιανοὺς νὰ σώσῃ·
Λοιπὸν ἂς κινηθῶμεν,
Μὲ χαρὰ στὴν Τουρκιά.
Ὡς πότε ἄνδρες ξακουστοὶ
Νὰ ἦστε πάντα σφαλιστοί;
Σ' ἐρήμους, καὶ στὰ δάση,
Κανεὶς δὲν σᾶς τρομάσσει·
Εὐγῆτε, καὶ χυθῆτε,
Στὴν Τουρκιὰ, μπρὲ παιδιά.
Τώρα καιρὸς γιὰ νὰ φανῇ,
Ὁ κάθε εἷς ὁποῦ φρονεῖ,
Πῶς εἶναι παλικάρι,
Τοὺς Τούρκους ἂς τρακάρῃ,
Ἂς σφάξῃ τοὺς τυράννους,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.
Τὰ παλικάρια τὰ καλὰ
Ποτὲ δὲν στέκουν σφαλιστὰ,
Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀνδρείαν,
Τεινάζουν τυραννίαν,
Καὶ ζοῦν μ' ἐλευθερίαν,
Στὸ Δουνιὰ, μπρὲ παιδιά.
Ἰδοὺ καιρὸς νὰ δοξασθῇς,
Ψυχὴν καὶ σῶμα νὰ σωθῇς,
Τ' ἀδέλφια σου νὰ γλύσῃς,
Τυράννους νὰ τζακίσῃς,
Κ' ἐλεύθεροι νὰ ζῶμεν,
Στὸ Δουνιὰ, μπρὲ παιδιά.
Ὅποιος λοιπὸν εἶναι καλὸς,
Κι' ὀρθόδοξος χριστιανὸς,
Μὲ τ' ἅρματα στὸ χέρι,
Ἂς δράμῃ σὰ ξεντέρι,
Τὸ Γένος του νὰ σώσῃ,
Μὲ χαρὰ, μπρὲ παιδιά.
Σταυρὸς, ἡ πίστις, καὶ καρδιὰ,
Δουφέκια, καὶ καλὰ σπαθιὰ,
Γκρεμίζουν τυραννίαν,
Τιμοῦν ἐλευθερίαν,
Ὁπ' ἔδωκεν ὁ Πλάστης,
Στὸ Δουνιὰ, μπρὲ παιδιά.
Αὐτοὺς ποῦ βλέπετ' ἀντικρὺ,
Εἶναι Κονιάριδες χοντροί,
Κ' ἐσεῖς μπρὲ παλικάρια
Εἶστε σὰν τὰ λιοντάρια,
Κτυπᾶτε τοὺς Τυράννους,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.
Ντουντούμικα πλατυὰ φοροῦν,
Χωρὶς πελάρι δὲν μποροῦν,
Μία ὥρα δὲν προσμένουν,
Χωρὶς καφφὲ πεθένουν·
Λοιπὸν τί τοὺς φοβεῖσθε;
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Ἡ προκοπή τους εἶν' αὐτὴ,
Καθὼς ξυπνήσουν τὸ ταχύ·
Ἀνάσουνου, καὶ ντέρα,
Ὢ τὴν κακή τους μέρα·

Ὡς πότε τοὺς βαστᾶτε;
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Ἀρβανητιὰ, καὶ ἡ Τουρκιὰ,
Χάνει καὶ νοῦν καὶ μυαλὰ,
Ὅταν θὰ συκωθῆτε,
Κι' ἀπάνωτους χυθῆτε,
Τρέμουν κι' ἀνατρυχιάζουν·
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Καπιτανέοι ἀδελφοὶ,
Ἥρωες ἄνδρες θαυμαστοὶ,
Καιρὸς εἶν' πολεμεῖτε,
Τυράννους μὴν ἀφῆτε,
Τ' ἀδέλφια μας νὰ γλύσουν·
Στὴ φωτιὰ μπρὲ παιδιά.
Νὰ λάμψῃ πάλιν λευθεριὰ,
Ὡς ἦτον τότε μία φορά·
Κ' ἐσᾶς χρυσὰς κολόνας,
Σᾶς κάμουν εἰς αἰῶνας,
Νὰ ἦστε διὰ μνήμην·
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Ὅσ' ἄστρα ἔχ' ὁ Οὐρανὸς,
Κι' ὅσαις φωτιαῖς ὁ κεραυνός·
Τόσαις φοραῖς ὁμοίως,
Ὁ Μπότζαρης ἀνδρείως
Ἐνίκησε μὲ δόξαν,
Τὴν Τουρκιὰ, μπρὲ παιδιά.
Μπουκουβαλέοι ξακουστοὶ,
Ὁποῦναι σὰν τὸν Ἡρακλῆ
Τυράννους Ὀθωμάνους,
Τοὺς ἔχουν σὰ γαϊδάρους,
Σὰν τίγρεις γιουρουδίζουν,
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Ὁ Δράκος εἶναι τρομερὸς,
Κι' ὁ Καραΐσκος τολμηρὸς,
Ὁρμοῦν εἰς τὴν Τουρκίαν,
Χωρὶς καμμιὰ δειλίαν·
Σκοτώνουν τοὺς τυράννους,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.
Χρηστάκης τώρα εἶν' καλὸς,
Καὶ ὁ Μπλαχάβας δυνατός.
Ἂν βγάλουν τὰ σπαθιά τους
Ἀλοὶ πὸ τὴν Τουρκιά τους,
Ζητοῦντες λευθερίαν,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.
Ὁ Λάζος, καὶ ὁ Κομπολῆς,
Μπασδέκης, καὶ ὁ Κωσταντῆς,
Ταπάκης, καὶ Γκιθῶνας,
Νὰ ζοῦν εἰς τοὺς αἰῶνας·
Εἶν' ἄνδρες ξακουσμένοι
Στὸ Δουνιὰ, μπρὲ παιδιά.
Σταθᾶς, Στερνάρης, κι' ὁ Παπποῦς,
Κι' ὁ Κουντογιάννης ποῦ ἀκοῦς,
Ὡς ταῦρ' αὐτοὶ μουγκρίζουν,
Τυράννους φοβερίζουν,
Πατοῦν τὴν τυραννίαν,
Μὲ χαρὰ, μπρὲ παιδιά.
Ὁ Βαρνακιότης εἶν' φρικτὸς,
Καὶ ὁ Μιχάλης φοβερὸς,
Τζιανάκας καὶ Νικόλας,
Ν' ἄχουν χρυσοὺς αἰῶνας,
Ποτέ τους δὲν φοβοῦνται,
Τὴν Τουρκιὰ, μπρὲ παιδιά.
Τζαχίλας, Ψῆρας, κι' ὁ Κονιὸς,
Δημόκας, καὶ ὁ Κατζαρὸς,
Ὁ Μάνδαλος, καὶ Φώτης,
Τυράννων εἶν' διώκτης.
Αὐτοὶ πάντα νικοῦνε,
Μὲ χαρᾶ τὴν Τουρκιά.
Νικολακέοι τρομεροὶ,
Καὶ ὁ Καγκιούζης πολεμεῖ·
Διέτε τὸν Ζαχαρία,
Πῶς τρώγει τὴν Τουρκία,
Τὸ Γένος γιὰ νὰ σώσουν,
Μὲ χαρὰ μπρὲ παιδιά.
Ὁ Χρυσαντάκης, κι' ὁ Γιαννῆς,
Τζοβάρας, καὶ ὁ Τζιαμπαλῆς·
Διὲς τὸν Κολοκοτρόνη,
Πόσους ἐχθροὺς σκοτώνει,
Καὶ τρέχουν σὰ θηρία,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.
Κι' ἄλλοι ἀμέτρητοι πολλοὶ,
Καπιτανέοι τρομεροὶ,
Ποῦ τρέχουν σὰ θηρία,
Ξεσχίζουν τυραννία,
Καὶ θέλουν λευθερία·
Στὴ φωτιὰ, μπρὲ παιδιά.
Αὐτοὶ τυράννους δὲν ψηφοῦν,
Κ' ἐλεύθεροι στὸν κόσμον ζοῦν·
Πλοῦτος, ζωὴ, τιμή τους,
Εἶν' μόνον τὸ σπαθί τους·
Καὶ τρέχουν γιὰ τὴν δόξαν,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.

Ἀλέξανδρε τώρα νὰ βγῇς,
Ἀπὸ τὸν τάφον, καὶ νὰ ἰδῇς,
Τῶν Μακεδόνων πάλιν
Ἀνδρείαν τὴν μεγάλην,
Πῶς τοὺς ἐχθροὺς νικοῦνε,
Μὲ χαρὰ στὴ φωτιά.
Ὁ Λεωνίδας ποῦ νὰ ζῇ,
Μὲ τοὺς τριακόσιους του μαζύ,
Νὰ ἰδῇ τὸν Σπαρτιάτη,
Πῶς ῥίχνεται σὰν ἄτη·
Τρώγει, πατεῖ, ξεσχίζει
Τὴν Τουρκιά, μπρὲ παιδιά.
Αὐτοὺς κ' ἡμεῖς τοὺς θαυμαστούς,
Ἥρωας κι' ἄλλους ἐκλεκτούς,
Ἂς μιμηθῶμεν τώρα,
Μὴ χάνωμεν τὴν ὥρα,
Ὀτ' εἶναι πρόγονοί μας
Στὴ φωτιά, μπρὲ παιδιά.
Αὐτοὶ ἔζοῦσαν στὸ Δουνιά,
Μισοῦντες τὴν κακὴ σκλαβιά·
Γιὰ τὴν ἐλευθερίαν,
Πηδοῦσαν στὴν φωτίαν·
Λοιπὸν τί καρτεροῦμεν;
Στὴ φωτιά, μπρὲ παιδιά.
Ἀπόφασις, καὶ ἡ ὁρμή,
Ἀνδρεία, καὶ ἡ συμβουλή,
Τυράννους δίδουν δρόμον,
Μαζὺ καὶ μέγαν τρόμον·
Λοιπὸν ἀγριωθῆτε,
Μὲ χαρὰ στὴν Τουρκιά.

Ἁρπάξατε τώρα σπαθιά,
Καὶ τρέξατε σὰν τὰ θεριά·
Χυθῆτε στὴν Γραικίαν,
Βγάλτε τὴν τυραννίαν,
Καὶ δότε λευθερίαν,
Μὲ χαρά, μπρὲ παιδιά·
Λόγκοι, βουνά, καὶ λαγκαδιαῖς,
Ἂς στράψουνε ἀπὸ φωτιαῖς·
Φωναῖς, φόβους, καὶ τρόμους,
Γεμίσατε τοὺς δρόμους·
Νὰ διώξτε τοὺς Τυράννους,
Μὲ χαρά, μπρὲ παιδιά.
Νὰ λάμψῃ πάλιν ὁ Σταυρός,
Ἂς ἔρχεται τώρα ὀμπρός,
Νὰ ἴδωσι τὰ ἄστρα,
Τοὺς πύργους, καὶ τὰ κάστρα,
Νὰ πέφτουν τῶν τυράννων,
Στὴ φωτιά, μπρὲ παιδιά.
Τὰ Ἔθνη ποῦ δὲν μᾶς ψηφοῦν,
Πατρίδα, Γένος ὀνειδοῦν·
Ἂς ἴδωσιν ἀνδρείαν,
Κι' ἂς λάβωσι δειλίαν,
Νὰ πέσουν, νὰ σπαράξουν,
Στὴ φωτιά, μπρὲ παιδιά.
Ν' ἀρχήσουν τώρα νὰ λαλοῦν,
Μὲ ὄργανα νὰ κελαδοῦν,
Ἡ Μοῦσαις τὴν ἀνδρειάν μας,
Τώρα στὴν λευθεριάν μας,
Πῶς τρέχομεν μὲ πόθον,
Καὶ χαρὰ στὴ φωτιά.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΚΡΗΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

(ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Ι. Ζωγραφάκη.)

ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΟΣ

(Γαύδου).

Ητόνε ἕνας ἄρχοντας εἰς τὴν Πόλι, κ' εἶχε ἕνα νεγιό. Ἐπόθανε καὶ ἄφηκέν του πενῆντα χιλιάδες γρόσσα. Λοιπὸν τοῦ εἶπε: Παιδί μου, ποτέ σου μὲ μετημεράδες νὰ μὴ συναναστρέφεσαι. Λοιπὸν αὐτός ὅταν ἐπέθανεν ὁ πατέρας του, ἔσμιξε μὲ φίλους καὶ μὲ μεσημεράδες καὶ ἔφαε τὰ γρόσσα του, τσῆ πενῆντα χιλιάδες. Τέλος πάντων ἐπούλησε καὶ τὰ σπίτια του

καὶ δὲν ἐκράτηξε παρὰ μίαν κάμερα μέσα, σαράντα χιλιαδῶ γρόσσα (τὰ πούλησε).

Ἂς τὸν ἀφήσωμεν αὐτὸν ἐκεῖ. Ἕνας βασιλέας εἰς τὴν Φράνσα εἶχε μιὰ θυγατέρα· ἤβαλέν τηνε εἰς ἕνα μπιαντὲ νὰ τηνὲ σουργιανίσῃ εἰς τὸ πέλαγος. Ἕνα καράβι καὶ πιάνει τὴν κοπέλα καὶ τηνὲ παίρνει σκλάβα. Λοιπὸν τὴν ὑπῆγεν εἰς τὴν Πόλι νὰ τηνὲ πουλήσῃ. Λοιπὸν ἤβγαλε τὴν κοπελιὰ καὶ ἤδωσέν τηνε δυὸ μαρνέρω (γεμιτζίδων) νὰ πᾶνε νὰ τὴν πουλήσωσι. Ἀ, ὁ νέος αὐτὸς κάθεται εἰς ἕνα καφενεῖο· (ἡ κοπέλα ἤτονε, ὡς 12 χρονῶ)· ὡς τὸν εἶδε αὐτήνη ἡ κόρη, τὸν ἐδέχθηκε, καὶ τῶν εἶπε, Κάνω σας ῥιτζὰ νὰ τοῦ πῆτε νὰ μὲ πάρῃ (αὐτηνοῦ τοῦ νέου). Εἴπασίν του ὅτι, ἐτούτην τὴν κόρη πουλοῦμε, ἀνὲ θέλῃς νὰ τηνὲ πάρῃς. — Πόσο θέλετε εἰς αὐτὴν τὴν κόρη; — Δύο χιλιάδες γρόσσα. — Σταθῆτε δυὸ ὦραις ὀπίσω. Ἔδωκέν τωνε τσῆ δυὸ χιλιάδες τὰ γρόσια καὶ ἐπῆρε τὴν κόρη. Ἐπῆρε τὴν κόρη, ὑπηγέν την ᾽ς τὸ κονάκιν του καὶ τσῆ λέει· θαρρεῖς πῶς εἶμαι κἀνένας νοικοκύρης; ἐγὼ ἔχω τὰ σπίτια μου πουλημένα καὶ δὲν ἔχω παρὰ τούτη τὴν κάμερα ποῦ πλαγιάζω μοναχά. Λοιπόν, λέγει, ἄμε νὰ βρῇς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο ποῦ τὰ πούλησε· νὰ τοῦ δώσῃς πενῆντα χιλιάδες γρόσια· καὶ ὅ,τι σοῦ πῇ, ἔλα νὰ μοῦ πῇς· ὑπῆγε ηὗρηκε τὸν ἄνθρωπο καὶ εἶπέν του. Δόσε μου τὰ σπίτια μου νὰ σοῦ δώσω πενῆντα χιλιάδες γρόσσα. Λοιπὸν δὲν ἠθέλησε νὰ τοῦ τὰ δώσῃ. Ἡ κοπελιὰ τοῦ λέγει· πάρε τούτη τὴν ἀτίμητη πέτρα νὰ τὴν πᾷς ᾽ς τοῦ σαράφη νὰ τὴν ἀλλάξῃ, νὰ σοῦ δώσῃ πενῆντα χιλιάδες γρόσσα. Ἐπῆγε ᾽ς τοῦ σαράφη, ἐπῆρε τσῆ πενῆντα χιλιάδες τὰ γρόσσα. Ἔγραψεν ἡ κοπελιὰ μιὰν ἀναφορὰν καὶ ἔστειλέν τονε ᾽ς τὸ Δικαστήριο (τὸν ἄντραν της, νὰ ποῦμε)· ἔστειλαν καὶ ἔφεραν τὸν ἄνθρωπον ὅπου ἀγόρασε τὰ σπίτια καὶ τοῦ λέγουσι — Γιατὶ δὲν τοῦ δίδεις τὰ σπήτια ἐτουνοῦ, ποῦ ἔχει σεφιλίκι ᾽ς τὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ μιὰν κάμερα; Τότε λοιπὸν τοῦ λέγουσι. Μέτρησε τσῆ σαράντα χιλιάδες τὰ γρόσσα νὰ τοῦ τὰ δώσῃς. Ἐπῆρεν τὰ σπίτια· ὑπῆγε καὶ εὑρῆκε τὴν κοπελιά, καὶ τῆς λέγει ὅτι ἐπῆρα τὰ σπίτια μου. Καὶ τοῦ λέει. Ἄμε εἰς τοῦ σαράφη νὰ σοῦ δώσῃ ἄλλαις σαράντα χιλιάδες νὰ τοῦ τὴν ἀφήσῃς τὴν πέτρα.

Ἔκαμεν ἐμπόριον καὶ ἐβάλασίν τονε πρῶτο Γιουμουρουξῆ (ἀρχιτελώνην) τῆς Πόλις. Ὁ Βασιλιᾶς ἀποῦχει τὴν κόρη, τὴν γυρεύει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν βρῇ· Ἕνας Νυδραῖος εἰς τὴν Φράνσαν, καὶ λέγει ὅτι εἶμαι ἱκανὸς νὰ τὴν εὑρῶ τοῦ βασιλιᾶ τὴ θυγατέρα. Λέσι τοῦ Βασιλιᾶ, ὅτι, ὁ τάδε καπετάνιος εἶνε ἱκανὸς νὰ σοῦ βρῇ τὴ θυγατέρα σου, καὶ ἔστειλε καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὸ σεράγιο. Ἐτότες τοῦ λέγει λοιπόν ὅτι: Τοῦ λόγου σου εἶσαι ἱκανὸς νὰ βρῇς τὴν κόρη μου; — Ἐγώ, ἀφέντη, εἶμαι ἱκανὸς νὰ βρῶ τὴν κόρην σου, ὅταν μοῦ δώσῃς ἕνα καράβι ἀπὸ τὴν ἀρμάδα σου, ὅποιο θέλω καὶ νὰ μοῦ δώσῃς καὶ διακόσαις χιλιάδες γρόσια. Τότες τοῦ λέγει λοιπόν,

"Αμε πάρε δποιο καράβι θέλεις. Δόσε μου, αφέντη και τέσσαρα πετράδια από τετρακοσῶ καὶ πενταχοσῶ γροσσῶ, γιὰ δακτυλίδια. Λοιπὸν ἔβαλε τοὺς μαρνέρους του (ναύτας) καὶ ἐσηκώθηκεν εἰς τὰ πανιά. Λοιπὸν τοῦ λέγουσιν οἱ μαρνέροι, καὶ ποῦ θὰ πᾶμε νὰ γυρεύγωμε αὐτὴν τὴν κόρη; Αὐτὸς λέγει ὅτι, εἰς τὴν Πόλι ποῦ ἔνε ἀπὸ ὅλα τὰ μιλέτια. Ὑπῆγε, ἐρούνταρε εἰς τὴν Πόλι. Ἐκατέβηκε αὐτὸς ὁ γιουμουρουξῆς καὶ τοῦ λέγει, Τί ἔχεις 'ς τὸ καράβι μέσα; — Δὲν ἔχω τίποτα, ὄξω σάφρα (σαβούρα, ἔρμα). Τότε λοιπὸν ὁ καπετάνιος ἔκαμεν ἐκεῖ ὡς ἕνα μῆνα. Ἔδωκε τὰ πετράδια αὐτάνα τὰ τέσσαρα δύο μαρνέρω καὶ ἐβγήκασι νὰ τὰ πουλοῦσιν εἰς τὴν πολιτείαν. Λοιπὸν ἐπεράσασι ἀποὺ τὸ κονάκι ποῦ ἦτό νε αὐτὴ ἡ Βασιλιοποῦλα καὶ ταλαλίζουσι, ὅποιος θέλει νὰ πάρῃ πέτρα νὰ κάμῃ δαχτυλίδι. Ἡ Βασιλιοποῦλα λέει τῆς δούλας της, Πέ των νὰ βγοῦν'ἀπάνω. Ἐδιάλεξε μίαν πέτρα καὶ τωνὲ λέγει, Πόσα θέλετε εἰς ἐτούτη; — Χίλια γρόσσα, τῆς εἴπασι ὅτι πῶς θέλουν εἰς αὐτὴν τὴν πέτρα. — Θὰ μοῦ τὴ δώσετε πεντακόσια γρόσα; ἐτούτη εἶναι φραντσέζικη πέτρα, δὲν κάνει παραπάνω ἀπὸ πεντακόσια γρόσσα. Εβαστοῦσαν τὸ κάντρο τῆς κοπελιᾶς αὐτῆς καὶ ὡς τὴν εἴδασι τὴν ἐκαταλάβασιν ὅτι ἦτον αὐτήνη ἡ βασιλιοπούλια. Λοιπὸν δὲν τοῖς δώκαν' τὴν πέτρα, μόνον ἐπήγασιν εἰς τὸ καράβι εἰς τοῦ καπετάνιου, καὶ τοῦ λέσιν ὅτι εὑρήκαμε τὴν κόρη. Λοιπὸν ἐτότες λέσι, ἔ, μένετε ἥσυχοι ἕως νὰ μασὲ σάξῃ νὰ τὴν πάρωμε.

Μίαν ἡμέραν τωνὲ λέει, Νὰ ἔρθετε νὰ μοῦ δείξετε τὸ κονάκι ὅπου εἶνε ἡ κόρη αὐτή. Λοιπὸν ὑπῆγαν καὶ εὑρήκασι τὸ γιουμουρουξὴ εἰς τὸ σπῆτι αὐτό. Ὦ, καλῶς ὥρισες, καπετάνιο, λέει ὁ γιουμουρουξῆς τοῦ καπετάνιο, καλῶς ὥρισες! Τοῦ λέει αὐτὸς καλῶς σᾶς εὑρήκαμε. Ὁ καπετάνιος ἐτότες ἐπῆρε πολὺ χαρά. Ἀ! ἐτράταρε ὁ γιουμουρουξῆς τὸν καπετάνιο πολύ. Λοιπὸν τοῦ λέει, Τὸ πρωΐ, κύριε Γιαννάκο (νὰ ποῦμε γιὰ τὸ γιουμουρουξή) νὰ καταιβῇς νἄρθῃς 'ς τὸ καράβι νὰ γλεντίσωμε. Ἐπιάσασι φιλίαις μεγάλαις. Ἔκαμε ἕως ἕξε μῆνες ἐκεῖ ὁ καπετάνιος· ἠτρώγαν' κ' ἐπίνανε μαζὺ μὲ τὸ γιουμουρουξὴ κάθε μέρα. Μιὰν ἡμέρα λέει τῶ μαρνέρω, ὅτι τὸ βράδυ θὰ φύγωμε· καὶ ὑπάει ὁ καπετάνιος, καὶ βρίσκει τὸ γιουμουρουξὴ καὶ τοῦ λέει ὅτι, Τὸ πρωὶ θὲ νὰ φύγω, κύριε Γιαννάκο, καὶ νὰ πάρῃς τὴν κόρη σου νὰ ἔλθῃς εἰς τὸ καράβι νὰ γλεντίσωμε τὸ βράδυ. Λοιπόν, Μὲ ταῖς χαραῖς σας. Ἐπῆρε τὴν κόρη του, ὑπῆγεν εἰς τὸ καράβι. Ἐκαθίσασιν, ἐτρώγαν κ' ἐπίναν, κ' ἐμεθύσασι τὸ γιουμουρουξή. Λοιπὸν τὸν ἐβγάλασιν εἰς τὴν βάρκα καὶ ἐπορίσάν τονε ὄξω. Ἐσηκώθη τὸ καράβι εἰς τὰ πανιά, καὶ ἤπηρε τὴν κόρη. Ἐκείνη τὴ νύκτα ἔκαμε ἕνα σεισμὸ μέγα. Ἐχάλασεν ὁ μαχαλᾶς ποῦ εἶχεν ὁ γουμουρουξῆς τὰ σπίτια του, ὅλος κεῖνος ὁ μαχαλᾶς ντίπι. Τὸ πρωὶ ἐξύπνησεν καὶ λέει, Ἀχ! τί ἔπαθα!

Ὁ καπετάνιος ὑπῆγε τὴν κόρη εἰς τοῦ Βασιλέα τοῦ φραντσέζου. Λοι-

πὸν τοῦ ἔδωσε πολὺ μπαξίσι αὐτηνοῦ τοῦ καπετάνιου ποῦ πῆγε τὴν κόρη καὶ ἔκαμέν τονε καὶ ἀξιωματικὸ μὲ ὅλους τοὺς μαρνέρους.

Ἕως σὲ δύο·τρεῖς μῆνες ἐσηκώθηκε ὁ γιουμουρούξης κ' ὑπῆγε εἰς τὴν Φράντσα. Ὑπῆγε καὶ ἐμπῆκε εἰς ἕνα καφενεῖο, εἰς τοῦ βασιλέα κοντὰ καφετζής. Λοιπὸν τὸν ἐδέχθηκαν πολύ, ὅτι ἦτονε αὐτὸς τίμιος ἄνθρωπος. Λοιπὸν ἤκουσεν ἡ βασιλιοποῦλα αὐτή, ὅτι, Ἦρθε ἕνας ἀπὸ τὴν Πόλι, καὶ εἶνε καφετζῆς ἔτσι, καὶ θέλει νὰ τονὲ δῇ, μὰ δὲν ἔχει πῶς νὰ τὸ κάμῃ. Λοιπὸν λέγει τοῦ βασιλέα τοῦ πατέρα της, ὅτι θέλω νὰ σουργιανίσω μὲ μίαν καρότσα εἰς τὴν χώρα. Καὶ λέγει ἡ κοπελιὰ ὅτι, Δὲν θέλω παρὰ τὸν τάδε καφετζὴ ὅπου εἶναι τίμιος ἄνθρωπος, νὰ μὲ σουργιανίσῃ. Λοιπὸν ἔβαλε ἀντρίστικα αὐτήνη ἡ κόρη, ἠμπῆκεν εἰς τὴν ἅμαξα καὶ ἐδώκαν' εἰς τὸ τσαρσί, κ' ἐγυρίζαν. Τότες τοῦ λέγει, Δὲν εἶσαι σὺ ὁ τάδες; τσὴ λέγει, Μάλιστα, ἐγὼ εἶμαι, καὶ ἂν θέλῃς κατέβα ἀπὸ τὴν ἅμαξα νὰ σὲ πάρω νὰ φύγωμε. Λοιπόν, Μετὰ χαρᾶς σου. Ἐβγῆκαν ὄξω καὶ ἐδώκασιν εἰς τὰ ὄρη. Λοιπὸν ἐκουράστηκεν ἡ κόρη, καὶ τοῦ λέει, Κάθησε νὰ ξεκουραστοῦμε. Λοιπὸν ἐκάθησεν αὐτὸς καὶ ἔθεσεν ἡ Κοπελιὰ εἰς τὰ γόνατά του. Λοιπὸν ἐκοιμήθηκεν ἡ κοπελιά· βαστᾷ μιὰν νταμπακέρα χρυσῆ μὲ τρεῖς πέτραις ἀτίμητες μέσα εἰς τὰ μαλλιά της μπλεγμένη. Λοιπὸν τὴν ἔβγαλεν αὐτὸς καὶ ἐσυντήρα τὸ πρόσωπόν του μέσα· κ' ἕνας ἀητὸς ἀπὸ πάνω. Ἐκατέβηκεν ἀητὸς καὶ τὴν ἐπῆρε ποῦ τὴ χέρα ντου (εἶδε τὴν ἀσκιάν του μέσα καὶ λέγει, πουλὶ ἔνε, κ' ἐκατέβηκε κ' ἐπῆρεν την). Λοιπὸν ἐσήκωσε τὴν κοπελιὰ καὶ τὴν ἄφησε κ' ἐκοιμότονε, κ' ἐζύγωνε τὸν ἀητὸ νὰ τοῦ τὴν πάρῃ· αὐτὸς δὲν τὴν ἀφίνει καὶ ἀλάργαρε ὡς ἕνα μίλλι. Ἐτότες ἔγνωσεν ἡ κοπελιὰ καὶ λέει, Ἄχ, τί μοῦ ἔκαμε! Λοιπὸν ἔδωκεν ἡ κόρη κατὰ·κόσμου. Ὑπῆγε εἰς ἕνα περιθαλάσσιο, καὶ ηὗρηκε ἕνα καΐκι, καὶ ὑπῆγε εἰς τὴν Πόλι. Αὐτὸν τὸν ἐπιάσασι σκλάβον. Λοιπὸν ἔκαμε ἐκεῖ ἕως ἕνα χρόνο σκλάβος, καὶ ἐδούλευε, εἰς τὸ χρόνο ἀπάνω λέει τοῦ ἀφεντικοῦ του ὅτι, Ἂν εἶνε μὲ τὴν ἄδειά σου νὰ φύγω. Τοῦ λέει ὅτι, Ἄμε νὰ ξεπατώσῃς τὸν τάδε πλάτανο ὅπου εἶνε (νὰ ποῦμε) 'ς τὸ τάδε λειβάδι· ἐτότες θὰ σοῦ δώσω τὸ ἀζατοχάρτι σου νὰ πάῃς 'ς τὸν τόπον σου. Ὑπῆε λοιπὸν εἰς ἑ τρεῖς ἡμέραις, ἐξεπάτωσεν αὐτὸ τὸ δένδρο. Ἐκεῖ ἀπού ἔσκαφτε ηὗρε τὴν ταμπακέρα ποῦ εἶχεν ὁ ἀητὸς παρμένη, ποῦ φώλευγεν εἰς ἐκεῖνο τὸ δένδρο. Λοιπὸν ἐπῆρε χαρὰ μεγάλην αὐτὸς τότες. Ἀφ' οὗ ἐξεπάτωσεν αὐτὸ τὸ δένδρο, ηὕρηκε ἀπὸ κάτω ἕνα μπιθάρι γεμάτο σαφὴ φλωρί. Τὸ βράδυ λοιπὸν ἐπῆρε τὰ φλουριά, ἔβγαλέν τα, καὶ ὑπῆγέ τα εἰς τὸ κονάκι ποῦ κάθουντον καὶ τἄκρυψε. Τὸ πρωῒ λέγει τοῦ ἀφεντικοῦ του ὅτι, ἔκοψε αὐτὸ τὸ δένδρο, ἂν εἶναι μὲ τὴν ἄδειά σου νὰ φύγω. Τότε λοιπὸν τοῦ ἔδωκε καὶ ἑκατὸ γρόσια διὰ χαρτζιλίκι, καὶ τοῦ λέει, κάθησε ὅσαις ἡμέραις θέλεις. Ὑπῆγε καὶ ἀγόρασε δέκα βαρέλια καὶ πεντακόσαις ὀκάδες ἀλάτι, καὶ ἔβαλε τὸ ἀλάτι εἰς τὸν

πάτο καὶ εἰς τὴν μέση τὰ φλουρία. Λοιπὸν ἦλθε ἕνα καράβι, καὶ ὑπῆγε κ'ηὗρε τὸν Καπετάνιο καὶ τοῦ λέει γιὰ ποῦ εἶσαι ; — Εἶμαι γιὰ τὴν Πόλι. Νὰ μὲ πάρῃς μαζῆ σου κ' ἔχω καὶ δέκα βαρέλια ἁλάτι νὰ τὰ βάλω μέσα. — Μάλιστα, σὲ παίρνω, μὰ θὰ μοῦ δώσῃς πεντακόσια γρόσσα. Ὑπῆγε, ἐκαταίβασε τὰ βαρέλια 'ς τὸ περιθαλάσσιο, ἐβάλασίν τα τὰ βαρέλια εἰς τὸ καράβι, καὶ τοῦ λέσι ὀγλήγορα νὰ κατέβῃς. Τωνὲ λέγει ὅτι, ἐξέχασα τὸ ἀσπροσάκ ουλόν μου εἰς τὸ κονάκι μου, μόνο νὰ μὲ καρτερήσετε. (ἐξέχασε τὴν νταμπακιέρα ντου, λέγει, εἰς τὸ προσκέφαλόν του, αὐτὴ ἀποὺ εἶχε τὰ χρυσαφικά). Λοιπὸν ἐπῆρεν ἄνεμος πολὺς καὶ σηκώθηκε τὸ καράβι καὶ ἔφυγε καὶ τὸν ἄφηκε. Λοιπὸν ὑπῆγε τὸ καράβι καὶ ἐπούλησε τὸ ἁλάτι εἰς τὴν Πόλι. Ἔπεψε τὴν κόρην αὐτήνε (ποῦ ἐφοροῦσε ἀντρικά) καὶ ἐπῆρεν ἕνα βαρέλι ἁλάτι ὁ ἀφεντικός της. Τότε λοιπὸν ἡ κοπελιὰ ἔγγιξεν εἰς τὸ ἁλάτι καὶ ἔβαλε τὸ χέρι της καὶ ἤβγαλε μιὰ χαλχαλιὰ φλουρί· λοιπὸν λέγει τοῦ ἀφεντικοῦ της, Παρακαλῶ νὰ μοῦ δώσῃς καὶ μένα κεῖνο ντὸ καφέ, νὰ κάτσω νὰ κάμω μοναχικό μου καφενεῖο. Λοιπὸν ἐπήγαινε ἡ κοπελιὰ καὶ ἔδινε γρόσσα καὶ ἠπῆρεν ὅλο τὸ ἁλάτι, ὅλα τὰ βαρέλια, καὶ ἠπῆρεν τα εἰς τὸ καφενεῖον ποῦ κάθουντον μοναχή της. Ἐτότες καὶ ὁ γιουμουρουξῆς εἰς ἓξ μῆνες ηὗρηκε καράβι καὶ ἐπῆγε 'ς τὴ μπόλι. Ἐξεμπάρκαρε εἰς τὴν Πόλι, ἤκανε βόλιτες ἐκεῖ ὡσὰν φτωχός.. Μίαν ἡμέραν λοιπὸν ὑπῆγε εἰς τὸ καφενεῖον ὅπου εἶχεν ἡ κόρη, καὶ καθίζει καὶ ἀνεστέναζε· καὶ τοῦ λέγει ὅτι, Τί ἔχεις καὶ ἀναστενάζεις, φίλε ; Καὶ τοῦ λέγει ὅτι, Νὰ σοῦ πῶ τὰ πάθη μου καὶ νὰ μὲ λυπηθῇς. Τότες τοῦ λέγει τί ἔπαθες ; καὶ τῆς λέγει τοῦτο καὶ τοῦτο ἔπαθα. Λέει, Κ' εἶσαι σὺ ἐκεῖνος ποῦ τὴν πῆρες τὴν κόρη ποῦ τὴν πολιτεία τοῦ μπαμπά της ; λέει, ἐγώ.— Καὶ γιατὶ μ' ἄφησες 'ς ἐκείνη τὴν ἐρημιὰν νὰ χαθῶ ; — Διατὶ μοῦ ἐπῆρεν αὐτὸς τὴν ταμπακέρα καὶ ἐζύγωνα νὰ τοῦ τὴν πάρω. Τότε λοιπὸν τοῦ λέγει Βαστᾷς τὴν νταμπακέρα αὐτή ; — τηνὲ βαστῶ. Ὅταν εἶδε τὴν νταμπακέρα τὸ ἐπίστεψε καὶ αὐτὴ καὶ τοῦ λέει, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἡ κόρη ἐκείνη ὅπου πῆρες ἐσύ. Τότε λοιπὸν ἐγνωρισθήκασι, καὶ ἐκάμασι μαγαζιά, καὶ ἐτρώγαν' κ' ἐπίναν, καὶ ἐπεράσαν τὴν ζωήν των ὕστερα καλά, καὶ ἐμεῖς καλήτερα.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΙΕΡΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Ἡ ἔκθεσις τῶν μνημείων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἡ ὑπὸ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου διοργανισθεῖσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου Κων-

σταντίνου, ἠνέῳξε τὰς πύλας της εἰς τὸ κοινὸν τὴν ἡμέραν τῆς Ἐθνικῆς Ἑορτῆς τῆς 25 Μαρτίου. Τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τῇ 1 $^1/_2$ μ. μ. τῆς ἡμέρας ταύτης, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως, τῆς Βασιλίσσης, τοῦ διαδόχου, τῶν λοιπῶν βασιλοπαίδων, τοῦ προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ὑπουργῶν, τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς καὶ πασῶν τῶν ἀρχῶν. Ὁ πρόεδρος τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπιτροπῆς κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος εἶπε τὰ ἑξῆς.

«*Μεγαλειότατε βασιλεῦ*,

Ἐντὸς τοῦ τεμένους, τὸ ὁποῖον ἡ εὐλάβεια τῆς παρούσης γενεᾶς διεσκεύασεν ἐκ τοῦ προχείρου εἰς μνήμην τοῦ ἱερωτάτου τῶν ἀγώνων, οὐδεὶς πανηγυρικὸς δύναται νὰ ἐξυμνήσῃ ἐπαξίως τὰ κατορθώματα καὶ τὰς δοκιμασίας τῆς τρισενδόξου ἐκείνης ἑπταετηρίδος.

Τὸ ἔργον, διὰ τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου, δὲν ἀπέβη ὅσον ηὐχόμεθα τέλειον. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, τὰ ἐν αὐτῷ ἀνακείμενα κειμήλια, εἰκόνες, παραστάσεις, ἀναγραφαί, πανοπλίαι, σημαῖαι, λαλοῦσιν εὐγλωττότερον παντὸς λόγου καὶ δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην σχολίων, ὅπως συγκινήσωσιν ἐκ βάθρων τὴν καρδίαν παντὸς Ἕλληνος.

Ἡ δὲ ἁγία αὕτη συγκίνησις θέλει συντελέσει, βασιλεῦ, θέλει βεβαίως συντελέσει, εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς ὀφειλομένης εἰς τοὺς ἐλευθερωτὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν μίμησιν τῶν ἀρετῶν, δι' ὧν καὶ μόνον δύνανται νὰ δικαιωθῶσι καὶ νὰ πραγματωθῶσιν αἱ χρησταὶ ἡμῶν ἐλπίδες περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἑλληνισμοῦ».

Ὁ βασιλεὺς δὲ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς:

«Ἀπὸ καρδίας σᾶς συγχαίρω διὰ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐκθέσεως ταύτης. Ἔχετε δίκαιον· καὶ τῷ ὄντι τὰ ἐκτεθέμενα δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην ἐξηγήσεως. Εἶμαι δὲ πεπεισμένος, ὅτι ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἀναμνήσεων τούτων τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ἡ νέα γενεὰ θέλει ἀποθαυμάζει τὰς ἐξόχους ἀρετὰς καὶ τὴν ἀπαράμιλλον φιλοπατρίαν καὶ αὐταπάρνησιν τῶν γιγάντων ἐργατῶν τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας. Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτῶν!»

Μετὰ ταῦτα ἀφέθη ἡ ἐπίσκεψις ἐλευθέρα διὰ τὸ κοινόν.

Ἡ ἔκθεσις προὔκειτο νὰ μείνῃ ἀνοικτὴ ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, ἀλλὰ κατὰ πολυπληθεῖς αἰτήσεις ἐντεῦθεν καὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν παρετάθη ἐπὶ ἓξ ἔτι ἡμέρας καὶ οὕτως ἐν συνόλῳ διήρκεσε δεκατέσσαρας ὅλας ἡμέρας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐπεσκέφθησαν αὐτὴν κατὰ τὰς τηρηθείσας σημειώσεις 25,599 ἄτομα, ἐξ ὧν 16,300 δωρεὰν καὶ 7,299 ἐπὶ πληρωμῇ. Ἐν τοῖς δωρεὰν ἐπισκεφθεῖσι τὴν ἔκθεσιν πλὴν τοῦ ἑκάστοτε προσερχομένου πλήθους ἐπεσκέφθησαν αὐτὴν καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτηρίων τῶν ἀρρένων καὶ θηλέων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως,

οἱ φοιτηταὶ τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, οἱ μαθηταὶ τῆς σχολῆς τῶν εὐελπίδων καὶ τῆς σχολῆς τῶν ὑπαξιωματικῶν, οἱ ὑπαξιωματικοὶ τῶν ἐν Ἀθήναις σωμάτων τοῦ στρατοῦ, οἱ μαθηταὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ῥιζαρείου σχολῆς, καὶ ἄλλοι μαθηταὶ ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων. Ἔτι δ' ἐπεσκέφθησαν τὴν ἔκθεσιν ὁ ἐν Ἀθήναις ἐλθὼν πρίγκηψ τοῦ Σὰξ-Μάϊνιγκεν καὶ οἱ διελθόντες οὔγγροι μηχανικοὶ καὶ ἀρχιτέκτονες.

Κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ἐκδοθέντος καταλόγου τὰ ἐκτεθέντα ἀντικείμενα ἀνήρχοντο εἰς 1120. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ ἕνα ἀριθμὸν περιελαμβάνοντο πολλὰ ἐνίοτε ἀντικείμενα, ἀσφαλῶς ὑπολογίζων τις δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἐκτεθέντων ἀντικειμένων ὑπερέβη τὰ 1500. Τὰ ἐκτεθέντα ἀντικείμενα διῃρέθησαν εἰς τέσσαρα τμήματα ἤτοι α) ἔργα ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς, β) ὅπλα παντοειδῆ, γ) χειρόγραφα καὶ ἔντυπα, δ) διάφορα ἀντικείμενα. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον τμῆμα περιεῖχε 224 ἀριθμούς, τὸ δεύτερον 246, τὸ τρίτον 423 καὶ τὸ τέταρτον 227.

Οἱ δὲ ἐκθέται κατὰ τὸν κατάλογον ἀνῆλθον εἰς 296 ἐν συνόλῳ. Ἐκ τούτων 234 ἦσαν ἄτομα, 36 οἰκογένειαι ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος καὶ 26 νομικὰ πρόσωπα, ἔτι δ' ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἐκθεὶς ὅπλα διαφόρων ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἄλλα ἀντικείμενα καὶ τὰς πολυτίμους ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἀποκειμένας σημαίας. Μεταξὺ τῶν νομικῶν προσώπων διεκρίνοντο τὰ ὑπουργεῖα τῶν Στρατιωτικῶν, τῶν Ναυτικῶν καὶ τῆς Παιδείας, τὸ ναυτικὸν ἀπομαχικὸν ταμεῖον, ὁ Ναύσταθμος, αἱ Βιβλιοθῆκαι τῆς βουλῆς καὶ καὶ ἡ Ἐθνική, τὸ Πολυτεχνεῖον, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία καὶ ἡ Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρία. Ἔτι δὲ διάφοροι τοῦ κράτους δήμαρχοι καὶ ἐν τοῖς πρώτοις οἱ τοῦ Μεσολογγίου καὶ Σπετσῶν καὶ διάφοροι μοναὶ ἐν αἷς ἐξεῖχον ἡ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ ἡ τῆς ἁγίας Λαύρας.

Ἡ λῆξις τῆς ἐκθέσεως ἐγένετο ἄνευ τελετῆς. Ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος εἶπεν εἰς τοὺς παρισταμένους τὰ ἑξῆς.

«*Συνάδελφοι καὶ συνεργάται τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρίας*.

Ἀφικόμενοι εἰς τὸ τέρμα τῆς ἐπιτραπείσης ἡμῖν ἐντολῆς ῥίψωμεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τῶν πεπραγμένων.

Ἐξεπληρώθη καθῆκον πρὸς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη, ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποκαταστάσεως, δὲν εἶχεν ἔτι ἐκπληρωθῇ. Τὸ περὶ τούτου κήρυγμα, γενόμενον ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλόπαιδος Διαδόχου Κωνσταντίνου, ἐξήγειρεν ἀθρόαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Ἀρχαί, πόλεις κατ' ἰδίαν πολῖται ἔσπευσαν νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν διασκευὴν τοῦ ἀφελεστάτου τούτου καὶ μεγαλοφρονεστάτου ἅμα τῶν μνημείων. Τρισμύριοι προσκυνηταὶ προσῆλθον ἐν ἡμέραις πεντεκαίδεκα ὅπως ἀσπασθῶσι τὰ ἐν αὐτῷ ἀποκείμενα ἅγια τῷόντι λείψανα. Ἁπανταχοῦ δὲ τοῦ βασιλείου καὶ ἁπανταχοῦ γῆς ὅπου λαλεῖται ἡ Ἑλ-

λinitially ληνικὴ γλῶσσα καὶ πάλλουσι καρδίαι ἑλληνικαί, ἡ ἑξηκοστὴ τρίτη ἀμφιετηρὶς τῆς 25 Μαρτίου ἀνέτειλε καὶ ἔδυσε πανηγυρίζουσα εἴπερ ποτὲ ἐνθουσιωδῶς τὴν μνήμην τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος.

Ὅταν κοπάσῃ ὁ σάλος ὃν παράγει συνήθως πᾶσα ἀπροσδόκητος πρωτοβουλία καὶ συνεπάγεται πᾶσα πρώτη ἐκτέλεσις βουλεύματος δυσχεροῦς, θέλει ἀποδοθῆ ὑμῖν, μὴν ἀμφιβάλλετε δικαιοσύνη ὁμόφωνος. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπ' οὐδενὸς ἠμφισβητήθησαν τὰ σωτήρια διδάγματα ὅσα ἐπορίσθη ἡ παροῦσα γενεὰ ἐκ τοῦ προκειμένου ἔργου περὶ τῶν ἄθλων καὶ τῶν θυσιῶν δι' ὧν σώζονται καὶ μεγαλύνονται τὰ ἔθνη.

Καὶ νῦν, πρὶν ἀπέλθωμεν τὸ ὕστατον ἐκ τοῦ φιλτάτου τούτου ἐνδιαιτήματος, ἐπαναλάβωμεν αὖθις τὴν εὐχὴν ἣν ὁ ὕπατος τῆς πολιτείας ἄρχων, ἐγκαινίζων αὐτό, ηὐχήθη ὑπὲρ τῶν προστατῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, *Αἰωνία αὐτῶν ἡ μνήμη*».

✱

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Μάρτιος, Ἀπρίλιος 1884.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Κατὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον ὁ Σύλλογος συνεκρότησε δύο τακτικὰς συνεδρίας.

Τὰ δημόσια ἀναγνώσματα αὐτοῦ ἔπαυσαν ἕνεκα τοῦ Πάσχα κατὰ δὲ τὸν μῆνα Μάρτιον ἐγένοντο τὰ ἑξῆς:

Τοῦ κ. Σ. Σκόλη ἀντιπιστέλλοντος μέλους *περὶ Ἀλβανικοῦ συνδέσμου.*

Τοῦ κ. Ἀνδρέα Λασκαράτου ἐπιτίμου μέλους *περὶ τῶν προόδων τῆς Κεφαλληνίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.*

Τοῦ κ. Κ. Γ. Ξένου τακτικοῦ μέλους *περὶ τῆς Ἱσπανικῆς φιλολογίας.*

Τοῦ κ. Ι. Ἰσιδ. Σκυλίσση τακτικοῦ μέλους ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκθέσεως τῶν μνημείων τοῦ ἀγῶνος *Ἐπεισοδίων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὸ μυριοστόν.*

Ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐν Πύργῳ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου συστάσης σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, ἐν ᾗ ἐνεγράφησαν 47 μαθηταί, 29 εἰς τὴν α'. τάξιν καὶ 18 εἰς τὴν β'.

Ὁ μουσικὸς θίασος ὁ συστὰς ἐν τῷ Ὠδείῳ ἐκ παίδων τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων, ἐπαιάνισε τὸ πρῶτον δημοσίᾳ τὴν νύκτα τῆς μεγάλης Παρασκευῆς, παρακολουθήσας τὸν ἐπιτάφιον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Θεοδώρων.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῆς τελουμένης ἐν Μεσολογγίῳ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐξόδου, τὸ προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου ἐνετείλατο εἰς τὰ ἀντεπι-

στέλλοντα αὐτοῦ μέλη κκ. Ἠλ. Παπαδόπουλον δήμαρχον Μεσολογγίου καὶ Ξ. Νίδερ ἰατρὸν ἵνα καταθέσωσι στέφανον ἐν τῷ ἡρῴῳ. Ὁ στέφανος οὗτος κατετέθη προσλαλήσαντος τοῦ κ. Δημάρχου, μεθ' ὃ ἀνηρτήθη ἐν τῷ Δημαρχείῳ κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς παριστάσης τὴν ἔξοδον.

Ὁ Σύλλογος ἐπεψήφισεν ὅπως κατὰ τὸν ἐτήσιον διαγωνισμὸν τῆς Ἑταιρίας ἐπὶ σκοπὸν βολῆς δοθῇ ἆθλον ἐκ δρ. τριακοσίων, ἀνεκοινώθη δὲ ἡ ἀπόφασις πρὸς τὸν ἀξιότιμον τῆς ἐπὶ σκοπὸν βολῆς ἑταιρίας πρόεδρον κ. Ι. Μεσσηνέζην. Τὸ βραβεῖον τοῦ Συλλόγου ἀπενεμήθη κατὰ τὸν γενόμενον διαγωνισμὸν εἰς τὸν κ. Μ.χ. Τσολάκον.

Ἐγκρίσει τοῦ Συλλόγου τὸ τμῆμα τῶν καλῶν τεχνῶν παρέσχεν εἰς τὰ μέλη μουσικὴν ἑσπερίδα τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου 28 Ἀπριλίου ἐξ ἔργων ἀποκλειστικῶς τοῦ Κερκυραίου μελοποιοῦ Νικολάου Μαντζάρου.

Ἡ κυρία Αἰκατερίνη Λασκαρίδου προσήνεγκε τῇ Σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων δρ. 100, αἱ δὲ κυρίαι Μαρία Γεραλοπούλου καὶ Τερψιχόρη Μελᾶ διὰ τὸ γεῦμα τοῦ Πάσχα ἀνὰ δρ. 50.

Ἀπεβίωσαν δύο ἐκ τῶν παλαιοτέρων καὶ προσφιλεστέρων τῷ Συλλόγῳ ἐπιτίμων μελῶν ὁ **Ἀνδρέας Μάμουκας** καὶ ὁ **Δημήτριος Πανταζῆς**. Ἀμφότεροι εἰργάσθησαν ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου, ὁ δεύτερος δ' ἐπανειλημμένως ἐτίμησε τὸ βῆμα τοῦ Συλλόγου καὶ μετέσχε τῆς συντάξεως τοῦ ἀνὰ χεῖρας περιοδικοῦ.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ τοῦ Συλλόγου οἱ κκ. Δ. Κόνσολας, Α. Βαρούχας, Κωνστ. Μπαλίλης, Δ. Σέκερης, Δ. Βαλαωρίτης, ἐπίτιμα οἱ κύριοι Δ. Σαράβας ἐν Λαρίσσῃ, Ἐρρῖκος Οὐσσαὶ καὶ Ἰούλιος Κλαρετὺ ἐν Παρισίοις, ἀντεπιστέλλοντα δ' οἱ κκ. Π. Κρεμμύδης ἐν Κερκύρᾳ, Α. Χαιρέτης καὶ Α. Κρεμμύδης ἐν Πάτραις, Π. Ἀποστολίδης καὶ Γ. Πίσσας ἐν Βώλῳ.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Ἕνεκα τῆς ἐπασχολήσεως τῶν μελῶν εἰς τὰς δύο γενομένας ἐκθέσεις τῆς τῶν μνημείων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ τῆς τῶν ἀνθέων καὶ φυτῶν αἱ συνεδρίαι τῶν τμημάτων ἐγένοντο ἀτακτότερόν πως.

Τμῆμα νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Μία μόνη συνεκροτήθη συνεδρία τοῦ Νομικοῦ Τμήματος, ἐν ᾗ ἐδόθη πέρας εἰς τὴν συζήτησιν περὶ βελτιώσεως τῶν Δικαστηρίων ληφθέντος ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν Βουλὴν ὑπεβλήθησαν διάφορα νομοσχέδια βασιζόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως τῆς τοῦ τμήματος Ἐπιτροπῆς. Ὑπεβλήθησαν δὲ διάφοροι ἐκθέσεις τῶν Ἐπιτροπῶν ἐν αἷς ἡ τῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τῶν ἐξευρετέων μέσων πρὸς περιορισμὸν τῆς κυβείας, ἥτις συζητηθήσεται προσεχῶς, ἡ περὶ Ταμιευτηρίων κλπ. Προσεχῶς δὲ συζητηθήσεται καὶ πρότασις τοῦ κ. Βορρὲ περὶ μεταρρυθμίσεων εἰς τὸ ὁρκωτικὸν σύστημα.

Τμῆμα καλῶν τεχνῶν. Μίαν καὶ τοῦτο τὸ τμῆμα συνεκρότησε συνεδρίαν. Ὁ κ. Πρόεδρος ἀγγέλλων ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς Ἐκθέσεως μνημείων

τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος ἐπιτροπὴ λίαν προσεχῶς θέλει δώσῃ λόγον τῆς διαχειρίσεώς της παρακαλεῖ τὸ τμῆμα νὰ ὁρίσῃ ἀπὸ τοῦδε τρεῖς ἐλεγκτὰς ἵνα ἐπιθεωρήσωσι τοὺς λόγους αὐτῆς. Ὁ κ. Πρόεδρος παρακαλεῖ τὸ τμῆμα νὰ ὁρίσῃ καὶ τοὺς ἑλλανοδίκας, τρεῖς κατὰ τὸν κανονισμόν, διὰ τὴν Ἔκθεσιν τῶν ἀνθέων, τῆς ὁποίας ἡ ἔναρξις γεννήσεται τῇ 21 Ἀπριλίου. Ὁμοφώνως ὁρίζονται τοιοῦτοι οἱ κκ. Θ. Χελδράϊχ, Π. Γεννάδιος καὶ Ν. Ἀποστολίδης, ἀφίεται δὲ τῇ ἐπὶ τῆς Ἐκθέσεως Ἐπιτροπῇ ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν δεχθῇ τις ἐκ τῶν κυρίων τούτων, νὰ προβῇ αὕτη εἰς τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ δι' ἑτέρου τινὸς ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς.

Ὁ κ. Μ.Π.Λάμπρος ὑποβάλλει ἔγγραφον αἴτησιν τοῦ κ. Α. Χ. Μαντζάρου, ἐγγόνου τοῦ ἐθνικοῦ μελοποιοῦ, δι' ἧς οὗτος ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ γνωστὰ τὰ ἔργα ἐκείνου, παρακαλεῖ νὰ τῷ παραχωρηθῇ ἡ αἴθουσα τοῦ Συλλόγου ἐπὶ μίαν ἑσπέραν ἵνα δοθῇ συναυλία χάριν τῶν μελῶν. Τὸ τμῆμα ἀποδεχόμενον εὐχαρίστως τὴν αἴτησιν διαβιβάζει ταύτην εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ Συλλόγου.

Τμῆμα ἀρχαιολογικὸν καὶ φιλολογικόν. Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα τοῦτο συνεδρίαν, καθ' ἣν ὁ κ. Γ. Κρέμος ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ Ἀντωνίου Ἰωάννου Κριεζῆ πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Ἀντωνίου Γεωργίου Κριεζῆ, ὅτι μέχρι τοῦ 1822 πράγματα τοῦ Ἀντωνίου Ἰωάννου Κριεζῆ ἀπεδόθησαν, εἰς τὸν γνωστὸν κυρίως ὡς ναύαρχον Ἀντώνιον Γεωργίου Κριεζῆν. Ὁ Ἀντ. Ἰωάννου Κριεζῆς διὰ τὴν ἀρετήν του καὶ ἠθικήν του κατὰ τὸ δίπλωμα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας τὸ χορηγηθὲν αὐτῷ ἐγένετο κατ' εὐθεῖαν ἱερεὺς ἐπιτραπεὶς συγχρόνως νὰ ἐξακολουθῇ τὴν κατήχησιν λαβὼν πρὸς τοῦτο καὶ τὴν κατήχησιν μετὰ τοῦ διπλώματος (ἐφοδιαστικοῦ) καὶ τὸ συμβολικὸν ἀλφάβητον τῆς ἑταιρίας (τσίρρα), ὧν τὰ πρωτότυπα ἐδωρήθησαν εἰς τὴν Ἱστορικὴν καὶ Ἐθνολογικὴν ἑταιρίαν ὑπὸ τοῦ Ἀντ. Σαχτούρη ἐγγόνου τοῦ Ἀντ. Ἰωάννου Κριεζῆ. Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Ἰω. Σακκελίων ἀνακοινοῖ συμβόλαιον ἰδιωτικὸν σπουδαιότατον ἐν μεμβράνῃ ἐκ τῶν τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης γεγραμμένον τῷ 1359 μεταξὺ τῶν πατέρων τῆς ἐν Δυῤῥαχίῳ δυτικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δομενίκου καὶ τοῦ Μαϊστρομιχάλη Τσεγγάρη Σκαρύδη περὶ ἐκχωρήσεως παλαιοῦ τινος ἀμπελίου πρὸς νέαν φυτείαν. Ὁ κ. Ἀλέξανδρος Μελετόπουλος μετὰ ταῦτα ἀνακοινοῖ ὅτι ἐν Πειραιεῖ παρὰ τὴν θέσιν Κρεμμυδαροῦ, ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς πόλεως Νεκροταφείῳ εὑρέθη πλὰξ ὕψους 0,30 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου περίπου, φέρουσα φοινικικὴν καὶ ἑλληνικὴν ἐπιγραφήν· ἡ μὲν φοινικικὴ περιλαμβάνει εἴκοσι γράμματα, ἡ δὲ ἑλληνικὴ δέκα ἓξ ΝΟΥΜΗΝΙΟΣ: ΚΙΤΙΕΥΣ. Ὁ αὐτὸς κατόπιν ὁμιλεῖ τινὰ περὶ τοῦ ἐν Πειραιεῖ εὑρεθέντος ἀρχαίου οἰκοδομήματος, παρεδέξατο δ' ὅτι πολλὰ αὐτόθι ὑπῆρχον οἰκοδομήματα καὶ ναὸς τοῦ Διονύσου, ἀλλὰ περὶ τούτου λεπτομερεστέρας θὰ ὑποβάλῃ ἐξηγήσεις εἰς προσεχῆ συνεδρίαν. Ὁ κ. Κ. Καραπάνος ὁμιλεῖ κατόπιν περί τινος ἐπι-

γραφῆς τοῦ γ'. αἰῶνος ἀναφερομένης εἰς τοὺς ὀργεῶνας ἣν καὶ προσήνεγκε τῷ Μουσείῳ τοῦ Πειραιῶς. Ὁ αὐτὸς ἐπιδεικνύει ἀγαλμάτιον ἐξ ὀπτῆς γῆς μίμησιν ἀρχαίας τέχνης μεταγενεστέρων χρόνων. Ἐν τέλει ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος ὑποβάλλει ἀνέκδοτον μέχρι σήμερον ὕμνον Ῥήγα τοῦ Φερραίου, ἐκτυπωθέντα ἐν Κερκύρᾳ καὶ οὗ ὁ Περραιβὸς ἐκ μνήμης διετήρησε τινὰς στροφάς.

Τμῆμα φυσιογνωστικόν. — Μίαν συνεκρότησε καὶ τὸ φυσιογνωστικὸν τμῆμα συνεδρίαν καθ' ἣν ὁ κ. Λουκᾶς Παπαϊωάννου ἐπεξηγεῖ χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν ᾧ ἀναφέρεται περὶ ραφῶν τοῦ κρανίου τοῦ ἀνθρώπου διϊσχυριζόμενος ὅτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα ἀναφέρονται εἰς κρανία ἅτινα εἶδεν ἐν τάφοις ἢ ἐν πεδίοις μαχῶν, οὐδέποτε δ' ὁ Ἀριστοτέλης ἐποιήσατο ἀνατομὰς πτωμάτων. Τὰ δὲ ὑπ' αὐτοῦ παρατηρηθέντα κρανία ἀνῆκον εἰς γέροντας παρ' οἷς ἡ συνοστέωσις εἶχεν ἐπέλθει καὶ αἱ ῥαφαὶ ἦσαν ἐξηφανισμέναι, εἶχον δὲ παραμείνει μόνον ῥαφαί τινες. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει κεφαλὴν οὐδεμίαν ἔχουσαν ῥαφήν, καθὼς ὁ Ἄρατος ἀναφέρει κρανία ἄραφῆ καὶ ἄλλα, ἐν οἷς διετηρεῖτο ἡ ὀβελιαία ῥαφή. Ταῦτα πάντα εὐεξήγητα προκειμένου περὶ κρανίων βαθυγήρων ἀνθρώπων. Κατόπιν ἐπεξηγεῖ ἕτερον χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν ᾧ ἀναφέρεται τὸ γάλα ῥέον οὐ μόνον ἐκ τῶν θηλῶν ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν καὶ κατὰ τὰς μασχάλας. Ταῦτα ἐξηγοῦνται διὰ τῶν ἀνωμαλιῶν τῶν μαστῶν. Ὁ πλεονασμὸς τῶν μαστῶν ἀναφαίνεται πολλάκις ἐν διαφόροις χώραις τοῦ σώματος, ὡς πολλοὶ συγγραφεῖς νεώτεροι βεβαιοῦσι τοῦτο. Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Θ. Χελδράϊχ προτείνει νὰ συστηθῇ ἡ περίθαλψις τῶν ἐντομοφάγων πτηνῶν καὶ ἀπαγορευθῇ ἡ καταστροφὴ τούτων, καθότι ἐκ τούτου πλεῖσται ἀσθένειαι τῶν φυτῶν προλαμβάνονται. Μεθ' ὁ κ. Ἐμμ. Δραγούμης προτείνει πρὸς τοῖς Μετεωρολογικοῖς σταθμοῖς νὰ συστηθῶσι καὶ *Κλιματολογικοὶ* σταθμοί· οἱ ὑπάρχοντες σταθμοὶ εἶναι ἀρκετοὶ ὅπως γνωρίζωμεν τὴν ἀτμοσφαιρικὴν θλῖψιν, ἐν δὲ τοῖς Κλιματολογικοῖς θὰ λείψωσιν ἐπὶ τοῦ τοιούτου παρατηρήσεις. Δυνάμεθα νὰ συστήσωμεν δι' ὀλίγων ἐξόδων κλιματολογικοὺς σταθμούς, συγχρόνως δὲ ν' ἀναθέσωμεν καὶ εἰς διάφορα πρόσωπα νὰ ποιῶσι παρατηρήσεις ἄνευ ὀργάνων. Ὁ κ. Θ. Ἠπίτης παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν φυτῶν ἀπαιτεῖ ποσότητα θερμότητος συγχρόνως δὲ καὶ ποσότητα φωτός· ἀνάγκη λοιπὸν καὶ ἀκτινομετρικῶν παρατηρήσεων. Ὁ κ. Δ. Κοκκίδης νομίζει ὅτι συστηθησομένων σταθμῶν τοιούτων ἀπαιτεῖται ἡ ἐξεύρεσις τῶν καταλλήλων προσώπων, εἰς ἃ θ' ἀνατεθῇ ἡ ἐξέτασις, νὰ ἐπιβληθῶσι δὲ ὅσον τὸ δυνατὸν παρατηρήσεις εὐχερεῖς. Κατ' ἀρχὴν ἡ πρότασις τοῦ κ. Δραγούμη γίνεται δεκτὴ καὶ παραπέμπεται εἰς τὴν μετεωρολογικὴν ἐπιτροπὴν ὅπως συντάξῃ τὸν κατάλληλον ὀργανισμὸν καὶ ὑποβάλῃ αὐτὸν εἰς προσεχῆ συνεδρίαν.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ. **Σαράντην Π. Οἰκονόμου** (παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεων πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**18**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**20**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τῶν ἑπτὰ ἐκδεδομένων τόμων τοῦ **Παρνασσοῦ** εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*, κειμένῳ παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Η'. — ΤΕΥΧΟΣ Δ'.

30 Ἀπριλίου 1884

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

Παρὰ τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον

1884

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗ*

Ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς ἀναφέρει «Τότε δὲ τασσομένων τῶν ἀθηναίων ἐν τῷ Μαραθῶνι ἐγένετο τοιόνδε τι· τὸ στρατόπεδον ἐξισούμενον τῷ Μηδικῷ στρατοπέδῳ τὸ μὲν αὐτοῦ μέσον ἐγένετο ἐπὶ τάξιας ὀλίγας· καὶ ταύτῃ ἦν ἀσθενέστατον τὸ στρατόπεδον· τὸ δὲ κέρας ἑκάτερον ἔῤῥωτο πλήθεϊ». Οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων νομίζουσιν ὅτι συνέβη τοῦτο οὐχὶ ἐκ προνοίας, κατά τινας ἐξ αἰτίας τοῦ χώρου τῆς παρατάξεως ποῦ μὲν βραχώδους, ποῦ δὲ πεδινοῦ, καὶ κατ' ἄλλους διότι παρετάχθησαν εἰς τὸ κέντρον αἱ ἀσθενέστεραι τῶν φυλῶν. Ὁ δὲ H. Stein ἑρμηνεύει ὡς σημαίνουσαν τὸ τυχαῖον τοῦτο τὴν φράσιν τοῦ Ἡροδότου «ἐγένετο τοιόνδε τι». Ἀλλ' ἡ φράσις καθ' ἑαυτὴν δὲν ἔχει βεβαίως τοιαύτην ἔννοιαν. Τὸν δὲ λόγον δι' ὃν ἐγένετο τοιαύτη παράταξις ἐξηγεῖ μᾶλλον ἡ φράσις «τὸ στρατόπεδον ἐξισούμενον τῷ Μηδικῷ. Ὁ Μιλτιάδης δηλαδὴ ὅπως προλάβῃ τὴν κύκλωσιν τῶν ἐχθρῶν ἐξίσωσε τὴν γραμμὴν τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν τῶν Περσῶν, συνεπείᾳ δὲ τούτου δὲν ἠδύναντο αἱ τάξεις νὰ ὦσιν ἐπίσης βαθεῖαι εἰς τὸ μέσον. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη συνάμα ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν στρατηγὸν καὶ τὸ σχέδιον τῆς μάχης· ἐνίσχυσε τὰ κέρατα ὡς ἐφικτόν, ὅπως προσβάλῃ τὸν ἐχθρὸν ἐκ τῶν ἄκρων, ὑποχωροῦντος ἠρέμα τοῦ κέντρου, μέχρις οὗ συστρεφόμενα ἐπιπέσωσιν ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῆς ἐν τῷ μέσῳ ἰσχυροτέρας φάλαγγος τῶν Περσῶν. Ὅτι δὲ ἡ ἀσθένεια τοῦ μέσου τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο συνέπεια τοῦ ὀλιγωτέρου ὁπλιτῶν ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ μέσῳ ταχθεισῶν φυλῶν, ὡς ὑποθέτει ὁ Stein, πρόδηλον ἐκ τούτου ὅτι ἑκάστη φυλὴ παρέσχεν ἴσον ἀριθμὸν ἀνδρῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐξεστράτευσεν εἰς τὸν Μαραθῶνα πανδημεί, ἀλλ' ἀπέστειλαν τὸ ἐκλεκτὸν μέρος τοῦ στρατοῦ, τοὺς ὁπλίτας τοὺς ὁποίους συνεισέφερον ἐξίσου αἱ δέκα φυλαί, μένοντος τοῦ λοιποῦ τῆς δυνάμεως εἰς φρούρησιν τοῦ ἄστεως, καὶ βοήθειαν εἰς πᾶν ἄλλο παράλιον ὅπου ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ ὁ ἐχθρικὸς στόλος.

Ὁ Ἡρόδοτος ἐξακολουθεῖ «ὡς δέ σφι διετέτακτο, καὶ τὰ σφάγια ἐγίνετο καλά, ἐνταῦθα ὡς ἀπείθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, δρόμῳ ἵεντο ἐς τοὺς βαρβάρους· ἦσαν δὲ στάδιοι οὐκ ἐλάσσονες τὸ μεταίχμιον αὐτῶν ἢ ὀκτώ. Οἱ δὲ Πέρσαι ὁρέοντες δρόμῳ ἐπιόντας, παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι, μανίην τε τοῖσι Ἀθηναίοισι ἐπέφερον, καὶ πάγχυ ὀλεθρίην, ὁρέοντες αὐτοὺς ὀλίγους καὶ τούτους δρόμῳ ἐπειγομένους, οὔτε ἵππου ὑπαρχούσης σφι, οὔτε

* Ὅρα σελ. 253.

τοξευμάτων» Καὶ ὁ Ἰουστῖνος τὸ αὐτὸ μεταίχμιον ἀναφέρων ὑποθέτει ὅτι διέτρεξαν αὐτὸ οἱ Ἕλληνες τροχάδην «cum mille passus inter duas acies essent citato cursu ante jactum sagittarum ad hostes venerint».Ἡ φράσις τοῦ λατίνου συγγραφέως φαίνεται ἀποδίδουσα τὴν ἔννοιαν τῆς τοῦ Ἕλληνος ἱστορικοῦ κατὰ λέξιν ἑρμηνευομένης, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἀθηναῖοι διέτρεξαν δρόμῳ ὅλον τὸ μεταίχμιον ὀκτὼ σταδίων,ἤτοι ἑνὸς μιλλίου ρωμαϊκοῦ. Οὕτω δὲ ἑρμηνεύοντες τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου καὶ οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ περιέπεσαν εἰς ποικίλας ἀπορίας καὶ ἀμφισβητήσεις, ἀφορώσας εἴτε εἰς τὸ πεδίον, εἴτε εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς μάχης. Δὲν ἦτο δυνατόν, λέγουσι, νὰ διατρέξωσιν οἱ ὁπλῖται τοιαύτην ἀπόστασιν δρόμῳ ἰέντες χωρὶς νὰ διασπασθῶσιν αἱ τάξεις, καὶ νὰ εὑρεθῶσι κεκμηκότες οἱ ἄνδρες ἀπέναντι τῶν πολεμίων. Πρὸς λύσιν τῶν ἐκ τούτου προελθουσῶν ἀποριῶν οἱ μὲν θέτουσι τὴν παράταξιν τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῶν λόφων, ἐξ ὧν καθίστατο εὐχερεστέρα ἡ δρομαία ἐπίθεσις κατὰ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ Περσῶν, οἱ δὲ ὑποθέτουσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπετέθησαν ἐξαπίνης κατὰ τῶν Περσῶν μήπω ἢ μηκέτι παρεσκευασμένων εἰς μάχην, καὶ ἄλλοι ἀρνοῦνται πίστιν εἰς τὴν διήγησιν τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ περὶ τῆς ἐπελθούσης μάχης. Ἀλλὰ νομίζω δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ ἐπὶ τῆς φράσεως, τοῦ Ἡροδότου. «ὡς ἀπείθησαν οἱ Ἀθηναῖοι δρόμῳ ἵεντο» Τὸ «ὡς ἀπείθησαν» ἑρμηνεύεται ὅτε ἀφέθησαν ἐλεύθεροι πρὸς ἔφοδον. Τὸ μεταίχμιον ἦτον ὀκτὼ σταδίων ἀπὸ τῆς γραμμῆς τῆς παρατάξεως τῶν Ἀθηναίων μέχρι τοῦ στρατοπέδου τῶν Περσῶν. Οἱ ὁπλῖται ἐβάδιζον τηροῦντες ἀκριβῶς τὴν γραμμὴν ἕως οὗ ἐδόθη αὐτοῖς τὸ παράγγελμα τῆς ἐφόδου, καὶ τότε δρόμῳ ἵεντο.. Ἄρα δὲν διέτρεξαν δρομαίως τὰ ὀκτὼ στάδια. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπετέθησαν μὲ βῆμα ταχὺ ὅτε ἐπλησίασαν τοὺς Πέρσας εἰς τόξου βολὴν ὅπως προλάβωσι τὰ τοξεύματα τούτων, συνάμα δὲ τρέποντες εἰς φυγὴν τὰ κέρατα τῶν Περσῶν βοηθήσωσιν ἐγκαίρως τὸ ὑποχωροῦν κέντρον τοῦ ἰδίου στρατοπέδου.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀκριβῶς διηγεῖται τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης. «μαχομένων δὲ ἐν τῷ Μαραθῶνι χρόνος ἐγίνετο πολλός· καὶ τὸ μὲν μέσον τοῦ στρατοπέδου ἐνίκων οἱ βάρβαροι, τῇ Πέρσαι τε αὐτοὶ καὶ Σάκαι ἐτετάχατο· κατὰ τοῦτο μὲν δὴ ἐνίκων οἱ βάρβαροι καὶ ῥήξαντες ἐδίωκον εἰς τὴν μεσόγαιαν τὸ δὲ κέρας ἑκάτερον ἐνίκων Ἀθηναῖοί τε καὶ Πλαταιέες· νικῶντες δὲ τὸ μὲν τετραμμένον τῶν βαρβάρων φεύγειν ἔων, τοῖσι δὲ τὸ μέσον ῥήξασι αὐτῶν συναγαγόντες τὰ κέρεα ἀμφότερα ἐμάχοντο καὶ ἐνίκων·Ἀθηναῖοι. φεύγουσι δὲ τοῖσι Πέρσῃσι εἵποντο κόπτοντες, ἐς ὃ ἐς τὴν θάλασσαν ἀπικόμενοι πῦρ τε αἴτεον καὶ ἐπελαμβάνοντο τῶν νεῶν.... ἑπτὰ μὲν δὴ τῶν νεῶν ἐπεκράτησαν τρόπῳ τοιῷδε Ἀθηναῖοι· τῇσι δὲ λοιπῇσι οἱ βάρβαροι ἐξανακρουσάμενοι περιέπλεον Σούνιον κτλ.» Τοιαύτη καὶ εἰκονίζετο ἡ μάχη ἐν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ «Βοιωτῶν οἱ Πλάταιαν ἔχοντες καὶ ὅσον ἦν

Ἀττικὸν ἔχσιν εἰς χεῖρας τοῖς βαρβάροις· καὶ ταῦτα μὲν ἐστὶν ἴσα παρ' ἀμφοτέρων ἐς τὸ ἔργον· τό δὲ ἔσω τῆς μάχης φεύγοντες εἰσὶν οἱ βάρβαροι, καὶ εἰς τὸ ἕλος ὠθοῦντες ἀλλήλους· ἔσχαται δὲ τῆς γραφῆς νῆες τε αἱ Φοίνισσαι, καὶ τῶν βαρβάρων τοὺς ἐσπίπτοντας εἰς ταύτας φονεύοντες οἱ Ἕλληνες» (Παυσ. Α. 15.) Μὴ πιστεύοντες εἰς τὰ παρὰ τοῦ Ἡροδότου ἱστορούμενα τινὲς ἐκ τῶν νεωτέρων φαντάζονται πάντῃ διαφόρους τὰς περιστάσεις τῆς μάχης, μὴ λείποντες ὅμως νὰ φέρωσιν εἰς ὑποστήριξιν τῆς εἰκασίας αὐτῶν ὁ μὲν τοῦτο, ὁ δ' ἐκεῖνο τὸ χωρίον τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ. Οὕτως ὁ Ρόσσιος μὴ δεχόμενος ὅτι ἐγένετο τακτικὴ καὶ προπαρεσκευασμένη μάχη, ὁποίαν ὁ Ἡρ: περιγράφει, ὑποθέτει ὅτι ὑποφωσκούσης τῆς ἡμέρας οἱ Ἀθηναῖοι παρετάχθησαν ἐπὶ τῶν λόφων κεκρυμμένοι ὄπισθεν δένδρων καὶ βράχων εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ σταδίων ἀπὸ τῶν Περσῶν, μεθ' ὃ δρομαίως ἐπετέθησαν κατὰ τούτων, οἵτινες ἀπαράσκευοι πρὸς μάχην ἐτράπησαν εἰς φυγὴν χωρὶς νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας μετὰ τῶν Ἑλλήνων, κατέφυγον δὲ εἰς τὰ πλοῖα, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐφθάρησαν ἐμπεσόντες εἰς τὸ μικρὸν ἕλος τῆς Προβαλίνθου. Τοιαύτη ὅμως ὑπόθεσις οὐδεμίαν ἔχουσα βάσιν ἀρχαίας μαρτυρίας ἀποκρούεται παρ' ὅλων τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων, καὶ τῶν διηγήσεων τοῦτε Ἡροδότου καὶ τοῦ Νέπωτος. Ὁ Ἕλλην ἱστορικὸς λέγει «οἱ δὲ Πέρσαι ὁρέοντες δρόμῳ ἐπιόντας παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι, μανίην τε τοῖσι Ἀθηναίοισι ἐπέφερον καὶ πάγχυ ὀλεθρίην, ὁρέοντες αὐτοὺς ὀλίγους καὶ τούτους δρόμῳ ἐπειγομένους, οὔτε ἵππου ὑπαρχούσης σφι, οὔτε τοξευμάτων· ταῦτα μὲν οὖν οἱ βάρβαροι κατείκαζον. Ἀθηναῖοι δὲ ἐπείτε ἀθρόοι προσέμιξαν τοῖσι βαρβάροισι ἐμάχοντο ἀξίως λόγου». Ὁ δὲ ῥωμαῖος βιογράφος λέγει «Dàtis... in aciem peditum centum, equitum decem milia produxit proeliumque commisit, in quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profugarint, adeoque eos perterruerunt, ut Persae non castra, sed naves petierint· qua pugna nihil adhuc extitit nobilius». Οἱ βάρβαροι λοιπὸν ἐπολέμησαν, καὶ μετὰ πεισματώδη κατά τε τὸ μέσον, ἂν οὐχὶ καὶ τὰ δύο κέρατα, μάχην ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ζητοῦντες καταφύγιον εἰς τὰ πλοῖα. Ὀφείλομεν δὲ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ βάρβαροι ἐνέπεσαν εἰς τὸ μεγαλήτερον ἕλος, τὸ πρὸς τὸν Τρικόρυθον, διότι ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη ἡ καταλληλοτέρα θέσις εἰς προσόρμισιν τοῦ στόλου ἦτον ὁ παρὰ τὸ ἕλος ἐκεῖνο κόλπος τῆς Κυνοσούρας. Βεβαίως οἱ βάρβαροι δὲν προσεδόκων τὴν ἐπίθεσιν τῶν Ἀθηναίων. Ἐπίστευον ὅτι αὐτοὶ θέλουσιν ὁρίσει τὴν ἡμέραν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπιθέσεως, καὶ εἶδον αἴφνης παραταssομένους εἰς μάχην τοὺς Ἕλληνας. Ὁ δὲ Μιλτιάδης ἐπέσπευσε τὴν συμπλοκὴν ὅσον ἦτο δυνατὸν ἵνα οἱ πολέμιοι εὑρεθῶσιν ἀπαράσκευοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι εἶχον τοὺς σκοποὺς (τὰ καραούλια) καὶ τοὺς κατασκόπους αὐτῶν. Ἔμαθον ὅτι οἱ Ἕλληνες κινοῦνται, εἶδον αὐτοὺς παραταssομένους εἰς μάχην, ἡτοιμάσθησαν, καὶ ἐδέχθησαν αὐτούς.

Ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα τὴν γνώμην νεωτέρων τινῶν ἱστορικῶν ὅτι ἐγένετο ἡ μάχη τὴν δεκάτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν. Ἐκ τούτου γεννᾶται ἡ ἀπορία — «Κατὰ τὰς ἐννέα ἡμέρας τὰς διελθούσας ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν Ἀθηναίων ἐκ τοῦ ἄστεος, οὗτοι ἐστρατοπέδευον παρὰ τὴν πόλιν τοῦ Μαραθῶνος... Ἐν τῷ αὐτῷ τοῦ χρόνου διαστήματι οἱ Πέρσαι διετέλεσαν ἐστρατοπεδευμένοι εἰς τὸ βορειοανατολικώτερον τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου, πλησίον τοῦ στόλου αὐτῶν. Ἂν μέχρι τινὸς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν διατὶ οἱ Ἕλληνες ἀνέβαλον ἐπὶ τοσαύτας ἡμέρας τὸν ἀγῶνα, εἶναι πολὺ δυσκολώτερον νὰ ἐξηγηθῇ διατὶ καὶ οἱ Πέρσαι ἠπράκτησαν ἐπὶ τοσοῦτον» κτλ. (Παπαρρ: Ἱστ. Α. σελ. 380). Ἐκ τῆς ἀπορίας δὲ ταύτης ὁρμώμενοι ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ ἄλλως διασκεδάζουσι τὴν ἱστορίαν τῆς μάχης. Ὁ V. Campe ἐν τῇ θέσει de pugna Marathonea ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κ. Νέπωτος ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ μὴ ἀκριβῆ τὴν διήγησιν τοῦ Ἡροδότου, ἀντικαθιστῶν εἰς ταύτην ὅτι κατὰ τὸν ῥωμαῖον ἱστορικὸν ἡ μάχη συνήφθη τὴν ἐπιοῦσαν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἀθηναίων εἰς Μαραθῶνα· ἐκ δὲ τούτου ἐξάγεται κατ' αὐτὸν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξῆλθον καὶ κατέλαβον τὰς περὶ τὸν Μαραθῶνα ὑπωρείας πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Περσῶν. Παραδεχόμενος δὲ ὅτι ἡ μάχη συνήφθη τῇ 17 Μεταγειτνιῶνος συντάσσει τὸ ἑπόμενον ἡμερολόγιον. 17 ἡ μάχη, 16 ἀποβίβασις τῶν Περσῶν εἰς Μαραθῶνα, 15 ἀναχώρησις ἐξ Ἐρετρίας, 11 ἅλωσις Ἐρετρίας, 5 ἡ πρώτη κατὰ τῆς Ἐρετρίας προσβολή. Διατάσσει λοιπὸν ὁ Campe τὰ τῆς μάχης ὡς ἑξῆς. Πρὸ τῆς 5 Μεταγειτνιῶνος οἱ Ἀθηναῖοι πληροφορηθέντες ὑπὸ τῶν ἐν Ἐρετρίᾳ κληρούχων τὴν ἄφιξιν τῶν Περσῶν καὶ τὸν κίνδυνον τῆς Ἐρετρίας ἀπέστειλον πρῶτον αἰτοῦντες παρὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων βοήθειαν, ἐξελέξαντο δὲ μετὰ τοῦτο δέκα στρατηγούς. Ἐγένετο τὸ πολεμικὸν συμβούλιον ἐν ᾧ διὰ τῆς προσθήκης τῆς ψήφου τοῦ Πολεμάρχου ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Μιλτιάδου. Οὗτος ἐξελθὼν ἀμέσως τοῦ ἄστεος ἔθετο φρουρὰς ὅσον ἦτο φόβος προσορμίσεως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ δὴ ἔφραξεν δι' ἐκκοπέντων δένδρων τὴν ἐς Μαραθῶνα (Βρανὰ) ὁδόν, ὠχύρωσε δὲ τὸν Μαραθῶνα καὶ ἐστρατοπέδευσε μετὰ τῶν ἀπολειφθεισῶν δυνάμεων τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς μεσημβρινὰς ὑπωρείας τοῦ Βριλλησοῦ, ἔνθα ἠδύνατο νὰ συναγάγῃ ταχέως τὰς εἰς ἄλλα χωρία τοποθετηθείσας φρουράς. Ἀμφίβολον ἂν οἱ Πλαταιεῖς προσῆλθον μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν Περσῶν, ἢ ἦσαν πρότερον τοποθετημένοι παρὰ τοῦ Μιλτιάδου εἰς φρούρησιν τῶν μεταξὺ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας στενωπῶν. Ἅμα εἰς τὸν Μιλτιάδην ἠγγέλθη ἡ εἰς Μαραθῶνα προσόρμισις τῶν Περσῶν συναγαγὼν ὁ στρατηγὸς τὰς φρουρὰς τῶν Ἀθηναίων ἐκ Σουνίου, Ἁλῶν, Φυλῆς, κλ. καὶ τῶν Πλαταιέων, ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Ἀγραλικίου. Τὴν ἐπιοῦσαν δὲ τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου ὁ Δάτις βεβαιωθεὶς ὅτι αἱ εἰς Ἀθήνας ὁδοὶ εἶχον καταληφθῆ, οὐχ' ἧττον περιφρονήσας τὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων, θέλων δὲ

νὰ προλάβῃ τὴν ἐπικουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων καὶ πεποιθὼς εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ, ἀπεβίβασε μέρος αὐτοῦ εἰς τὸ Μαραθώνειον πεδίον δι' οὗ ἔσπευσε νὰ συνάψῃ μάχην, τὴν ὁποίαν ἐξ ἄλλου ἐπέσπευσε καὶ ὁ Μιλτιάδης πρὸ τῆς ἀποβάσεως ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ μάχη ἤρξατο ἀπὸ τῶν κεράτων ἔνθα οἱ βάρβαροι δὲν ἦσαν δυνατώτεροι τῶν Ἑλλήνων· ἀφοῦ ἀπεκρούσθησαν αἱ ἔφοδοι τῶν βαρβάρων ἐνεθάρρησαν οἱ Ἕλληνες, καὶ τότε ἐπετέθησαν δρόμῳ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἡροδότου. Ἐν τούτοις οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Σάκαι ῥήξαντες τὸ μέσον κατεδίωκον τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν Μεσόγειον, τοῦτ' ἔστι μέχρι τῆς μεσογαίου πεδιάδος, καὶ οὐχὶ ὡς ὁ Ρόσσιος ἑρμηνεύει πέραν τῆς παραλίας, πρὸς τὴν ξηράν. Ἀλλὰ κατόπιν συνενωθέντα τὰ κέρατα τῶν Ἑλλήνων ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ μέσου τῶν Περσῶν ὅπερ ὑπεχώρησε, καὶ προστατευόμενον ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ των ἠδυνήθη νὰ ἐπιβιβασθῇ ἐπὶ τῶν πλοίων διὰ τῆς μικρᾶς ζημίας πέντε μόνον ἐξ αὐτῶν. Ὁ δὲ Δάτις γινώσκων ὅτι ἐν Μαραθῶνι ἀπέτυχεν οὐχὶ ἐξ ἀνδραγαθήματος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἕνεκα τῶν περιστάσεων τοῦ τόπου τῆς ἀποβάσεως καὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀπῆρε μετὰ τοῦ στόλου προτιθέμενος νὰ ἐκτελέσῃ ἄλλοθι τὴν ἀπόβασιν τοῦ στρατοῦ. Τὸ κατασκεύασμα τοῦ διδάκτορος τοῦ Κρίφσβαλδ ἐκ βάθρων ἀνατρέπεται διὰ τῆς παρατηρήσεως ὅτι κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἱστορικὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἔδραμον εἰς Μαραθῶνα ἀφοῦ, ἢ ἅμα ἔμαθον ὅτι ὁ ἐχθρικὸς στόλος προσωρμίσθη ἐκεῖσε. «Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἐπύθοντο *ταῦτα ἐβοήθεον καὶ αὐτοὶ* εἰς τὸν Μαραθῶνα. Πρέπει δὲ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Φειδιππίδου ἐς Σπάρτην καὶ ἡ βοήθεια τῶν Πλαταιέων ἀπεφασίσθη μετὰ τὴν εἰς Μαραθῶνα προσόρμισιν τῶν Περσῶν· διότι πρὸ ταύτης ἀβεβαίου ὄντος ἂν οἱ Πέρσαι διενοοῦντο νὰ προσβάλωσι τὴν Χαλκίδα, ἢ τὴν Βοιωτίαν, ἢ τὴν Πελοπόννησον, δὲν ἠδύναντο οἱ Λακεδαιμόνιοι, οὐδὲ οἱ Πλαταιεῖς νὰ ἐκστρατεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Ἄρα ὁ Περσικὸς στόλος προσωρμίσθη ἐν Μαραθῶνι τῇ 7 ἢ 8 ἱσταμένου Μεταγειτνιῶνος, καὶ τῇ 8 ἢ 9 ἐβοήθουν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀλλ' ὅμως κατ' αὐτὰ διῆλθον ἂν οὐχὶ ἐννέα τοὐλάχιστον ἑπτὰ ἡμέραι ἀφ' ἧς οἱ μὲν Πέρσαι προσωρμίσθησαν οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔφθασαν εἰς Μαραθῶνα μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ μάχη συνήφθη. Ἐν τῷ διαστήματι λοιπὸν τῶν ἑπτὰ τούτων ἡμερῶν τί ἔπραττον ἱστάμενοι ἀπέναντι ἀλλήλων οἱ πολέμιοι στρατοί; Δὲν μοὶ φαίνεται ἀποδεκτὴ τοῦ Campe ἡ ὑπόθεσις ὅτι προσορμισθέντος τοῦ στόλου τῇ 16, αὐθημερὸν ἐγένετο ἡ ἀπόβασις τῶν Περσῶν εἰς Μαραθῶνα. Δὲν χρειάζονται γνώσεις τῆς στρατηγικῆς ἐπιστήμης ὅπως πεισθῇ τις ὅτι ἡ ἀποβίβασις στρατοῦ, ἀτάκτου μάλιστα ἐξ ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς πολεμίαν χώραν ἀπῄτει ἐργασίαν οὐκ ὀλίγων ἡμερῶν. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι προέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι καταλαβόντες τὰς ὑπωρείας τοῦ Βριλησσοῦ, οὐχὶ μὲν ἡμέρας πολλὰς πρότερον, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Campe, ἀλλὰ πιθανῶς

τὴν ἐπιοῦσαν ἀπὸ τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου, καὶ πρὸ τῆς ἀποβιβάσεως τῶν Περσῶν. Ἡ ἀποβίβασις λοιπὸν δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, ἄνευ προπαρασκευῶν τινων, κατοπτεύσεων, καὶ προφυλάξεων· ἐκ πολλῶν δὲ μαρτυριῶν ἀρχαίων βεβαιοῦται ὅτι ὁ Ἱππίας ἐπεστάτησε καὶ ἐτακτοποίησε τὴν στρατοπέδευσιν τῶν Περσῶν, ἐστήθησαν δὲ σκηναί, καὶ κατεσκευάσθησαν φάτναι διὰ τοὺς ἵππους τῶν στρατηγῶν τῶν Περσῶν κλ. Ἀδύνατον λοιπὸν νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἀποβίβασις τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἐν διαστήματι βραχυτέρῳ, τῶν τριῶν ἡμερῶν. Ἐν τοσούτῳ τί ἔπραττον οἱ Ἀθηναῖοι; Ὁ Μιλτιάδης, ὑποθέτω, δὲν εἶχε συμφέρον νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποβίβασιν τῶν Περσῶν εἰς Μαραθῶνα, διότι δὲν ὑπῆρχεν εὐνοϊκώτερον διὰ τοὺς Ἀθηναίους πεδίον μάχης. Ἀνθιστάμενος εἰς Μαραθῶνα ἠνάγκαζε τοὺς Πέρσας ν' ἀποβιβασθῶσιν ἐν μιᾷ νυκτὶ ὀλίγον μεσημβρινώτερον, εἰς Μυρρινοῦντα, Φλύας, Ἀλὰς Ἀραφηνίδας, εἰς Ἀλιμοῦντα ἢ Φάληρον, ἢ ὅπου ἄλλοσε ἤθελον, καὶ νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐν Μαραθῶνι προπαρασκευασθεῖσαν ἀντίστασιν τῶν Ἀθηναίων. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Μιλτιάδης κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἡροδότου δὲν ἤθελε νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν μάχην πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς πρυτανείας αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς φιλοδοξίαν ἢ κουφότητα τοῦ στρατηγοῦ. Ἐκ τῶν νεωτέρων τινὲς ὑποθέτουσιν ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἀνέβαλε τὴν μάχην ὅπως φέρῃ τὴν εὐθύνην τῆς γνώμης αὐτοῦ. Ἐνῷ ἄλλοι δὲν ἀποδέχονται τὰ παρὰ τοῦ Ἡροδότου λεγόμενα, καθόσον ἡ πρυτανεία ἦτο δικαίωμα τῆς φυλῆς τοῦ ὁποίου δὲν ἠδύνατο νὰ παραιτηθῇ ὁ στρατηγὸς παραχωρῶν τὴν ἀρχηγίαν εἰς ἄλλον: Διὰ τῆς φράσεως ὅμως τοῦ ἱστορικοῦ «ὡς ἑκάστου αὐτῶν ἐγένετο ἡ πρυτανηΐη τῆς ἡμέρης Μιλτιάδῃ παρεδίδοσαν, ὁ δὲ δεκόμενος οὔτι κω συμβολὴν ἐποιέετο πρίν γε δὴ αὐτοῦ Πρυτανηΐη ἐγένετο» ἐννοεῖται οὐχὶ ὅτι διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν ὁμοψήφων συστρατηγῶν ἀνελάμβανεν ὁ Μιλτιάδης τὸ γενικὸν πρόσταγμα· τοῦτο δὲ κυρίως διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ διαφωνήσαντες ἐκ τῶν στρατηγῶν δὲν ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ δέχωνται, καὶ νὰ ἐκτελῶσι κατὰ τὴν μάχην τὰς διαταγὰς τοῦ Μιλτιάδου, μὴ ἔχοντος τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας. Οἱ ὁμόψηφοι λοιπὸν ἐκ τῶν συστρατήγων τοῦτο παρεχώρησαν εἰς τὸν Μιλτιάδην, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ κανονίσῃ κατ' ἰδίαν κρίσιν τὸ σχέδιον τῆς μάχης, ἐὰν ἀπεφάσιζεν αὐτὴν εἰς ἡμέραν τῆς πρυτανείας τινὸς ἐξ αὐτῶν. Ὁ Μιλτιάδης ὅμως δὲν ἔκαμε χρῆσιν τοῦ παραχωρηθέντος αὐτῷ δικαιώματος, τοῦτο μὲν ἵνα ἔχῃ αὐτὸς τὸ γενικὸν πρόσταγμα κατὰ τὴν μάχην, τοῦτο δὲ ἵνα δώσῃ καιρὸν εἰς τοὺς Πέρσας ν' ἀποβιβασθῶσιν ἐκ τῶν πλοίων, καὶ ἀποφασισθῇ ἐπὶ τοῦ μαραθωνείου πεδίου τὸ πέρας τῆς ἐκστρατείας τῶν Περσῶν. Οὕτω δὲ ἔμεινεν ἀπρακτῶν ἄχρις οὗ ὠχύρωσε τὰ ὄπισθεν τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ, ἐξασφαλίσας ἐν περιπτώσει ἀτυχήματος τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν παρεμπόδισιν τῆς προόδου τῶν ἐχθρῶν πρὸς τὸ ἄστυ διὰ

τῶν μετογαίων. Διατί ὅμως οἱ Πέρσαι ἰδόντες τούς Ἀθηναίους κατέχοντας τὰ ὑψώματα τοῦ Μαραθῶνος, ἐπέμεινον ἵν' ἀποβιβασθῶσιν εἰς τὴν πεδιάδα; Δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Stein ὅτι ἠπατήθησαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας ἐκλαβόντες τὰ ἕλη ὡς λειμῶνας χλοερούς. Ὁ Ἱππίας ὅςτις ἐξελέξατο πρὸς ἀποβίβασιν τῶν Περσῶν τὸ μαραθώνειον πεδίον ἐγίνωσκε καλῶς αὐτό. Ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι οἱ ὀλίγοι ὁπλῖται, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφίσει ἐν Ἀθήναις, ἠδύναντο ν'ἀμφισβητήτωσι καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν πρόοδον τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ τῶν Περσῶν· διὸ καὶ οἱ Πέρσαι ὑπέθεσαν τοὺς Ἀθηναίους μανιακοὺς ὅτε εἶδον αὐτοὺς ἐπειγομένους πρὸς μάχην. Ἐπὶ τῇ πεποιθήσει λοιπὸν ταύτῃ οἱ Πέρσαι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸ Μαραθώνειον πεδίον, οὐχὶ ὅπως ἐν αὐτῷ συνάψωσι μάχην, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ προχωρήσωσι βαδίζοντες εἰς τὸ ἄστυ διὰ τῆς ἀπὸ Μαραθῶνος (Βρανὰ) καὶ Προβαλίνθου ὁδοῦ.

Ὁ σοφὸς ὅμως Κούρτιος ἀκολουθῶν τὴν γνώμην τοῦ Ληκίου, ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο τῇ δεκάτῃ ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν, καὶ ὅτι ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας ἔμενον ἐστρατοπεδευμένοι ἐν Μαραθῶνι Ἕλληνες καὶ Πέρσαι, ἀφ' ἑτέρου δὲ δυσπιστῶν εἰς τὴν φυγάδευσιν τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ τῶν Περσῶν ὑπὸ τῶν δεκακιςχιλίων ὁπλιτῶν τῆς Ἑλλάδος συνέταξεν ὅλως ἰδίαν ἱστορίαν τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. «Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, γράφει οἱ στρατοὶ ἔμενον ἡσυχάζοντες ἀντιμέτωποι. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐθίζοντο οὕτως εἰς τὴν θέαν τῶν Περσῶν, οὗτοι δὲ ἐπιβεβαιούμενοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ στρατὸς τῶν Ἀθηναίων ἐσκόπει μόνον νὰ καλύψῃ τὴν διάβασιν ἐκ τῆς παραλίας (διὰ τῆς ὁδοῦ Προβαλίνθου) ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ, καθὸ κύριοι τοῦ πεδίου καὶ τῆς ἀκτῆς»· καὶ παρακατιὼν «ἀναγινώσκων τις τὰς συντόμους περιγραφὰς τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀπορεῖ ἐπὶ δύο τινῶν κατὰ πρῶτον. Ποῦ εὑρίσκετο λοιπὸν τὸ ἱππικόν, ἐφ' οὗ οἱ Πέρσαι ἐξ ἀρχῆς τῶν προπαρασκευῶν αὐτῶν ἐστήριζον τὰς ἐλπίδας τῆς ἐπιτυχίας, ἕνεκα τοῦ ὁποίου προσωρμίσθησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα, καὶ τὸ ὁποῖον ἠδύνατο καὶ μόνον νὰ ματαιώσῃ ὅλην τὴν τακτικὴν τοῦ Μιλτιάδου; Οὐδαμοῦ γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ μάλιστα ῥητῶς ἀναφέρεται ὅτι ἀπῆν κατὰ τὴν μάχην. Ἡ δευτέρα ἀπορία ἀφορᾷ εἰς τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς ἐτελέσθη ἡ ἐπιβίβασις τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ. Ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἤρχισε διαρκούσης τῆς μάχης, καὶ ἐξετελέσθη τοσοῦτον εὐτυχῶς, ἄνευ ἐμποδίων, ἐὰν αἱ πολέμιοι νῆες καὶ τὰ μεταγωγικὰ πλοῖα δὲν ἦσαν ἤδη ἕτοιμα πρὸς ἀναχώρησιν πρὸ τῆς μάχης. Πολὺ πιθανὸν λοιπὸν ὅτι βλέποντες οἱ Πέρσαι τὴν ἀσφαλῆ θέσιν καὶ τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἀθηναίων ἐγκατέλειπον τὸ σχέδιον τοῦ νὰ βαδίσωσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Μαραθῶνος. Ἀπεβιβάσθησαν αὐτόσε διότι ὑπέθεσαν ὅτι ἠδύναντο ἀνεμποδίστως νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὸ πεδίον τοῦ ἄστεος. Δὲν εἶχον τὸ σχέδιον τοῦ νὰ ἐκβιάσωσι δι' αἱματηρᾶς ἐφόδου στε-

νὸν καλῶς ὠχυρωμένον. Τούτου τεθέντος συμφερώτερον ἦτον, ἀφοῦ τὸ ἱππικὸν ἔλαβεν ἀποχρῶσαν ἀναψυχὴν καὶ περιποίησιν εἰς τὴν πεδιάδα, νὰ προσορμισθῶσιν εἴς σημεῖόν τι τῆς Ἀττικῆς μὴ ἔχον στενοπορίας, καὶ ἔνθα τὸ ἐν τῇ πόλει κόμμα τῶν Περσῶν ἠδύνατο νὰ τοῖς χρησιμεύσῃ. Φρονῶ ἑπομένως ὅτι τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ μάχη συνήφθη, τὰ πληρώματα εἶχον ἤδη ἐπιβιβασθῇ, ἰδίως δὲ ὅτι τὸ ἱππικὸν εὑρίσκετο ἐπὶ τῶν πλοίων. Ὁ Μιλτιάδης λοιπὸν προσέβαλε τοὺς Πέρσας καθ' ἣν στιγμὴν ὁ στρατὸς ἦτο διῃρημένος, καὶ τὸ μᾶλλον ἐπίφοβον σῶμα ἦτο μεμακρυσμένον τοῦ θεάτρου τοῦ ἀγῶνος. Ἐπετέθη δὲ κατὰ τοῦ ὑπολειπομένου στρατοῦ μένοντος εἰσέτι ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, καὶ προστατεύοντος τὴν ἐπιβίβασιν. Διατί τῷ ὄντι περιέμενε τὴν ἡμέραν τῆς πρυτανείας αὐτοῦ, ἀφοῦ παρητήθησαν ἅπαξ διὰ παντὸς τῆς σειρᾶς τῆς πρυτανείας;..Ὁ στόλος διευθύνετο πρὸς τὸ Σούνιον. Ἐρρέθη ὅτι ἀσπὶς ὑψώθη ἐπὶ τοῦ Πεντελικοῦ, ἦτο δὲ σημεῖον συμπεφωνημένον πρὸς εἰδοποίησιν τῶν Περσῶν ὅτι ἦτο κατάλληλος ἡ στιγμὴ ὅπως ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ ἄστεος. Ἦτο σημεῖον τῶν ἐν Ἀθήναις φίλων τῶν Περσῶν, οἵτινες μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν στρατηγῶν καὶ τοῦ στρατοῦ εἶχον πλειοτέραν ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Δὲν διευκρινίσθη ποτὲ τὸ μυστήριον. Ἀπέδιδον κυρίως εἰς τοὺς Ἀλκμαιωνίδας ὅτι διετήρουν μυστικὰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐχθρῶν. Οἱοιδήποτε ἦσαν οἱ δόντες τὸ σημεῖον τῆς ἀσπίδος, δύσκολον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐγένετο τοῦτο διαρκούσης τῆς μάχης ἥτις συνήφθη ἀπροσδοκήτως, καὶ τόσον ὀλίγον διήρκεσε, ἢ διαρκούσης τῆς φυγῆς τῶν Περσῶν. Καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας τὸ σημεῖον ἐδόθη μᾶλλον πρὸ τῆς μάχης· οὕτω δὲ δικαιούμεθα ν' ἀνεύρωμεν ἐν αὐτῷ τὸν λόγον δι' οὗ ἀπεφάσισαν οἱ Πέρσαι νὰ ἐπιβιβασθῶσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ προδόται συνετέλεσαν ἄκοντες εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Μιλτιάδου. «Ταῦτα μὲν ὁ σοφὸς Γερμανός. Ταῦτα δὲ λαμβάνων ὡς ἀφετηρίαν ὁ ἰταλὸς ἱστορικὸς Casagrandi ἐν μονογραφίᾳ «ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος» (Γενούη 1883) διὰ λογικῶν καὶ βασίμων ἐπιχειρημάτων ἀνατρέπει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Κουρτίου ὅτι τὸ σημεῖον τῆς ἀσπίδος ἐδόθη πρὸ τῆς μάχης, ἀντικαθιστᾷ δὲ εἰς τὴν τοῦ Γερμανοῦ ἱστοριογράφου ἰδίαν ἐξήγησιν τοῦ ἐν Μαραθῶνι δράματος, καθ' ἣν ὑποτίθεται προσυμπεφωνημένον μεταξὺ τῶν στρατηγῶν τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις μηδιζόντων ἵνα συγχρόνως τὸ ἥμισυ τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Δάτιδος συνάψῃ μάχην ἐν Μαραθῶνι, ἀπασχολοῦν τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων μακρὰν τοῦ ἄστεος, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀρταφέρνους διευθυνθῇ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἅμα διδομένου τοῦ σημείου παρὰ τῶν ἐν Ἀθήναις μηδιζόντων. Ἐπὶ τούτῳ ἀπὸ τῆς προτεραίας τῆς μάχης ὁ Ἀρταφέρνης μετὰ τοῦ ἡμίσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ, εὑρίσκετο ἐπὶ τῶν πλοίων. Ὁ Μιλτιάδης πληροφορηθεὶς περὶ τοῦ σχεδίου τῶν ἐχθρῶν τὴν 17 λίαν πρωῒ ἐπετέθη κατὰ

τοῦ ἐν τῷ μαραθωνείῳ πεδίῳ στρατοῦ. Καὶ ὁ μὲν Δάτις ἡττήθη, ὁ δὲ Ἀρταφέρνης δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ βοήθειαν διότι περιέμενεν ἐπὶ τῶν πλοίων τὸ σημεῖον τῆς ἀσπίδος ὅπερ ἐδόθη λίαν βραδέως, διότι ὁ Μιλτιάδης ἔλαβε καιρὸν νὰ κατατροπώσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Δάτιδος, καὶ νὰ προφθάσῃ εἰς τὸ ἄστυ προλαμβάνων τὴν ἀποβίβασιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀρταφέρνους. Αἱ ἐξηγήσεις αὗται ἀποδεικνύουσι πολὺ πνεῦμα, ἀπέραντον μελέτην, καὶ σοφίαν ἐξαίρετον, ἀλλὰ μένουσιν οὐχ'ἧττον ὑποθέσεις μὴ βεβαιούμεναι ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ καὶ παρὰ τούτων ἀναιρούμεναι. Δὲν ἐξηγεῖται διὰ τῆς εἰκασίας τοῦ γερμανοῦ ἢ τοῦ ἰταλοῦ ἱστορικοῦ ἡ σύμπτωσις τῆς ἡμέρας τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου μετὰ τῆς συμφωνηθείσης ὑπὸ τῶν πολεμίων διὰ τὴν προσβολὴν τοῦ ἄστεος, οὐδὲ ἡ ἐν Μαραθῶνι προσόρμισις τοῦ στόλου, οὐδὲ ἡ ἐν αὐτῷ ἐννεαήμερος διαμονὴ τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ. Ὅτι ὁ περσικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη μετὰ τῶν στρατηγῶν βεβαιοῦται ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τὰς ὁποίας ἀναγράφουσιν οἱ ἱστορικοί· οὕτω λ. χ. ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει, βεβαίως οὐχὶ ἐξ ἰδίας ἐπινοίας, ὅτι ὁ Ἱππίας «κατανόμενος εἰς τὸν Μαραθῶνα τὰς νῆας ὅρμιζε οὗτος ἐκβάντας τε εἰς τὴν γῆν τοὺς βαρβάρους διέτασσε.» Ὁ δὲ Παυσανίας ὡς αὐτόπτης μάρτυς γράφει «ὑπὲρ δὲ τὴν λίμνην φάτναι ἐπὶ λίθου τῶν ἵππων τῶν Ἀρταφέρνους, καὶ σημεῖα ἐν πέτραις σκηνῆς». Ὅτι δὲ οἱ Πέρσαι ἀφοῦ ἀπεβιβάσθησαν, ἐπεβιβάσθησαν μετὰ ἐννέα ἡμέρας ὅπως ἄλλοσε ἀνεύρωσι εὐκολωτέραν δίοδον πρὸς τὸ ἄστυ, χωρὶς οὐδὲ νὰ δοκιμάσωσι ἵνα ἐκβιάσωσι τὴν εἰς Ἀθήνας διάβασιν εἶναι εἰκασία ὅλως ἀμάρτυρος, συνάμα δὲ καὶ πάντῃ ἀπίθανος. Ἡ παραλία τῆς Προβαλίνθου προσέφερεν ἀποχρῶσαν ὁμαλὴν ἔκτασιν ὅπως οἱ ἑκατοντακισχίλιοι Πέρσαι, χωρὶς νὰ καταλάβωσι τὰ στενὰ τοῦ Μαραθῶνος, ἀποκρούσωσι τοὺς δεκακισχιλίους Ἕλληνας πρὸς κατάληψιν τῆς εἰς Ἀθήνας ὁδοῦ. Ὅτι τὸ ἱππικὸν τῶν Περσῶν δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν μάχην δὲν ἀποδεικνύει ἀναλήθη τὸν Ἡρόδοτον. Ὁ Νέπως ῥητῶς βεβαιοῖ τὴν παρουσίαν τοῦ ἱππικοῦ. Πρὸ τοῦ Κουρτίου ὅμως ὁ Φίνλεϋ ἐδέχθη ὡς βεβαίαν τὴν ἀπουσίαν τῶν ἱππέων ἐκ τῆς μάχης, ἐξήγησε δὲ αὐτὴν διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι εἶχον ἀποσταλῆν οἱ ἵπποι πρὸς βόσκησιν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Τρικορύθου. Ἄνευ τοιούτων φανταστικῶν ὑποθέσεων τὸ γεγονὸς τῆς ἀπουσίας τοῦ ἱππικοῦ ἐκ τῆς μάχης ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς ἁπλῆς καὶ φυσικῆς παρατηρήσεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ὁ Μιλτιάδης διὰ τῆς ἐκλογῆς τῆς θέσεως καὶ διὰ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ στρατοπέδου, sub montis radicibus acie regione instructa non apertissima κατὰ Νέποτα, ἐμπόδισε τὴν χρῆσιν τοῦ ἱππικοῦ τῶν Περσῶν πρὸ τῆς μάχης, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀπροσδόκητος ἐπίθεσις τῶν Ἑλλήνων δὲν ἀφῆκεν εἰς τοὺς ἱππεῖς τῶν Περσῶν καιρὸν ἵνα λάβωσι μέρος κατὰ τὴν μάχην, ὅτε μετὰ τὴν τροπὴν τῶν κεράτων οἱ Ἕλληνες συστραφέντες μετέστησαν εἰς τὴν μεσόγαιαν τὴν συμπλοκὴν κατὰ τοῦ κέντρου τῶν πολεμίων Τοῦτο ἀκριβῶς ἀπαντᾷ εἰς τὴν

δευτέραν ἀπορίαν πῶς ἡττηθέντες οἱ Πέρσαι ἠδυνήθησαν μετ' ὀλιγίστης ζημίας νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἐπὶ τῶν πλοίων. Οἱ ἐν τοῖς ἄκροις παραταχθέντες βάρβαροι φεύγοντες κατέφευγον εἰς τὰ πλοῖα καὶ τοι ἀκαταδίωκτοι, τῶν ἀρχηγῶν ἀγνοούντων τί συνέβαινεν εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐξεστηκότων ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ ἐκβάσει τῆς μάχης. Ἡ ἐπιβίβασις λοιπὸν τοῦ μηκέτι μαχομένου στρατοῦ ἐγένετο ἀκωλύτως, οὐχ' ἧττον ἐν βίᾳ καὶ ἐν τάχει· δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ ἡ τῶν φευγόντων ἐπίβασις ἐπὶ πλοίων παρὰ τὴν ξηρὰν προσωρμισμένων. Μόνον τὸ μέσον ὑφίστατο ἐκ τῶν νώτων μακρὰν τῆς παραλίας τὴν ἐπίθεσιν καὶ τὴν δίωξιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ οἱ ἐν τῷ μέσῳ τεταγμένοι Πέρσαι καὶ Σάκαι μετὰ τὴν ἀπώλειαν ἑξακισχιλίων καὶ τετρακοσίων εἶναι οἱ μόνοι τῶν ὁποίων ἡ ἐπιβίβασις καθίστατο δυσχερής. Ἀλλ' ἤδη ἑξακόσιαι τριήρεις, πλὴν τῶν ἱππαγωγῶν, ἦσαν παρεσκευασμέναι ἵνα δεχθῶσιν τοὺς φεύγοντας εἰσπηδῶντας ἀπὸ τῆς ξηρᾶς. Πιθανὸν ὅτι οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἱππίας, ἰδόντες ἀνελπίστως τὰ ὀχυρώματα καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Μαραθῶνι, ἐμελέτων τὴν εἰς ἄλλο μέρος ἀπόβασιν τῶν Περσῶν ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, καὶ τοιοῦτο μέτρον ὁριστικῶς ἀπεφασίσθη ἅμα τῇ τροπῇ τῶν κεράτων τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη ἠδύνατο νὰ ληφθῇ, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐλήφθη ἀφοῦ οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν ἐβεβαιώθησαν περὶ τῆς ἀποτυχίας αὐτῶν ἐν Μαραθῶνι μετὰ τὴν μάχην, ὁποίαν ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει συμφώνως πρὸς ὅλας τὰς διασωθείσας ἱστορικὰς παραδόσεις. Ὁ Κ. Νέπως ἀναβιβάζων τὸν στρατὸν τῶν βαρβάρων εἰς 200,000, δέχεται ὅτι παρευρέθησαν εἰς τὴν μάχην 100,000 πεζοὶ καὶ 10,000 ἱππεῖς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Κουρτίου ἢ τοῦ Casagrandi ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἤδη πρὸ τῆς μάχης ἐπιβιβασθῇ πρὸς ἀπόπλουν. Οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν παρέταξαν τὸ μάχιμον καὶ τὸ ἕτοιμον εἰς συμπλοκὴν μέρος τοῦ στόλου, τοῦ ὁποίου ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς ἠδύνατο νὰ ἦναι διπλάσιος. Τὸ γεγονὸς τῆς ἀναδείξεως τῆς ἀσπίδος, ὅπως ἀορίστως καὶ ὑποθετικῶς ἐκτίθεται, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς στερεὰ βάσις πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἐξιστορήσεως τῆς μάχης καθὰ μετ' αὐτὴν ἐπελθόν, μᾶλλον πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἀπόπλου τοῦ στόλου ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς Ἀττικῆς. Ἡ δὲ δυσαναλογία τῆς δυνάμεως τῶν διαμαχομένων στρατῶν δὲν εἶναι λόγος ἀποχρῶν ἵνα ἀρνηθῶμεν πίστιν εἰς διήγησιν, τὴν ὁποίαν ἡ γραφὴ ἀπὸ στόματος τῶν ἀγωνιστῶν παραλαβοῦσα διεφύλαξεν ἀναλλοίωτον ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ οἱ αἰῶνες ἐσεβάσθησαν. Ἆρα ἡ αὐτὴ δυσαναλογία δυνάμεων δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Θερμοπύλας, εἰς τὴν Σαλαμῖνα, εἰς τὰς Πλαταιάς; Ἐὰν οἱ ἐπικριταὶ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν δικαιότεροι δὲν εὕρισκον ἀνάλογόν τι πρὸς τὴν ἀρχαίαν εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀντιμαχομένων ἀνδρῶν; μὲ τὴν διαφορὰν τῆς ἀπαραμίλλου

τακτικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ τῆς ἐξαισίας ἱκανότητος καὶ ἀρετῆς στρατηγῶν, οἷος ὁ Μιλτιάδης;

Διηγούμενος τὸ τέλος τῆς μάχης ὁ Ἡρόδοτος λέγει «Ἀθηναῖοι... φεύγουσι Πέρσῃσι εἵποντο κόπτοντες ἐς ὃ ἐς τὴν θάλασσαν ἀπικόμενοι πῦρ τε αἴτεον, καὶ ἐπελαμβάνοντο τῶν νεῶν· καὶ τοῦτο μὲν ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ ὁ Πολέμαρχος Καλλίμαχος διαφθείρεται, ἀνὴρ γενόμενος ἀγαθός, ἀπὸ δ' ἔθανε τῶν στρατηγῶν Στησίλεως ὁ Θρασύλεω· τοῦτο δὲ Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἐνθαῦτα ἐπιλαμβανόμενος τῶν ἀφλάστων νεὸς τὴν χεῖρα ἀποκοπεὶς πελέκεϊ πίπτει, τοῦτο δὲ ἄλλοι Ἀθηναῖοι πολλοί τε καὶ ὀνομαστοί». Ἀπαριθμῶν δὲ ἀκολούθως τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν ἑκατέρωθεν φονευθέντων λέγει «Ἐν ταύτῃ τῇ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἀπέθανον τῶν βαρβάρων κατὰ ἑξακισχιλίους καὶ τετρακοσίους ἄνδρας, Ἀθηναίων δὲ ἑκατὸν καὶ ἐνενήκοντα καὶ δύο· ἔπεσον μὲν ἀμφοτέρων τοσοῦτοι».Ἡ ἀκρίβεια περὶ τὴν μνείαν τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἀριθμῶν ἀφαιρεῖ πάντα δισταγμὸν περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ἱστορικοῦ. Ἐκ τῆς συνδιαλέξεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἐπιζήλου τοῦ Κουφαγόρου βεβαιοῦται ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἔλαβε τὰς πληροφορίας αὐτοῦ ἐκ προσώπων παρευρεθέντων καὶ λαβόντων ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν μάχην. Ἐξ ἄλλου βεβαιοῖ ὁ Παυσανίας (Α. λα'.) ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἐσώζετο τάφος ἐν τῷ πεδίῳ Ἀθηναίων, ἐπὶ δὲ αὐτῷ στῆλαι τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων κατὰ φυλὰς ἑκάστων ἔχουσαι, καὶ ἕτερος Πλαταιεῦσι Βοιωτῶν, καὶ δούλοις».Ἂν δὲ ὁ περιηγητὴς δὲν ἠδυνήθη ν'ἀνεύρῃ τάφον τῶν Περσῶν δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι καὶ τούτους ἔθαψαν οἱ Ἀθηναῖοι «Τοὺς δὲ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν ὡς πάντως ὅσιον ἀνθρώπων νεκρὸν γῇ κρύψαι, τάφον δ' οὐδένα εὑρεῖν ἠδυνάμην· οὔτε γὰρ χῶμα οὔτε ἄλλο σημεῖον ἦν ἰδεῖν, εἰς ὄρυγμα δὲ φέροντες σφᾶς ὡς τύχοιεν ἐσέβαλον». Ὥστε οἱ ἀριθμοὶ τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος ἦσαν ἀκριβεῖς ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τοὺς τῶν ταφέντων νεκρῶν. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ φιλαλήθεια τοῦ ἱστορικοῦ βεβαιοῦται ἐκ τῆς παραθέσεως τῆς διηγήσεως αὐτοῦ πρὸς τὰς ὑπερβολὰς τῶν μεταγενεστέρων. Ὁ Ἰουστῖνος περιγράφει τὴν μάχην λέγων «ἐπολέμησαν μετὰ τοσαύτης ἀρετῆς ὥστε ἐνόμιζες ἂν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέρους ἦσαν ἄνδρες ἀπὸ τοῦ ἑτέρου τράγοι. Οἱ Πέρσαι ἡττηθέντες κατέφυγον εἰς τὰ πλοῖα, ἐξ ὧν πολλὰ ἐβυθίσθησαν, πολλὰ ἐκυριεύθησαν. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην τοσαύτη ἦτον ἡ ἀρετὴ ἑνὸς ἑκάστου, ὥστε δύσκολον φαίνεται εἰς τινὰ πρῶτον πρέπει ἔπαινος. Διὰ πολλῶν ἐπαίνων τῶν συγγραφέων ἐφημίσθη ἡ δόξα τοῦ Ἀθηναίου ὁπλίτου Κυνεγείρου ὅστις μετὰ ἀναριθμήτους φόνους τῆς μάχης διώξας τοὺς ἐχθροὺς φεύγοντας εἰς τὰ πλοῖα, φορτωμένον πλοῖον κατέλαβε διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός, οὐδ' ἀφῆκεν εἰμὴ ἀφοῦ ἀπέβαλε τὴν χεῖρα, καὶ τότε δὲ ἀποκοπείσης τῆς χειρὸς ἐκράτησε τὸ πλοῖον διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ἀφοῦ δὲ καὶ ταύτην ἀπώλεσε ἐπὶ τέλους ἐκράτησε τὸ πλοῖον διὰ τῶν

οδόντων· τοιαύτη δὲ ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ ὥστε μὴ ἀποκαμὼν ἐκ τοσαύτης σφαγῆς, μὴ καταβληθεὶς ἐκ τῆς ἀπωλείας τῶν δύο χειρῶν ὁ κορμὸς ἐπὶ τέλους ὡς λυσσασμένον θηρίον ἐπολέμησε διὰ τῶν ὀδόντων. Διακόσιαι χιλιάδες Περσῶν εἰς τὴν μάχην ἐκείνην ὡς εἰς ναυάγιον ἀπωλέσθησαν. Ἔπεσε καὶ ὁ Ἱππίας, ὁ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν ὁ αὐτουργὸς καὶ ὑποκινητὴς τοῦ πολέμου, ἀποτίων δικαίαν ποινὴν εἰς τοὺς ἐκδικητὰς τῆς πατρίδος θεούς». Ἡ διήγησις τοῦ Λατίνου ἱστορικοῦ παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς ἀστεῖον τινὰ γάλλον νὰ ἐπιδείξῃ πνεῦμα διακωμωδῶν δῆθεν τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοιούτου στόλου τοῦ ὁποίου τὰ πλοῖα εἷς ἀνὴρ ἠδύνατο διὰ τῶν ὀδόντων νὰ κρατήσῃ! Ἡ ἱστορία τοῦ Ἡροδότου οὐδέν τι περιέχει τὸ ἀπίθανον ἢ ἀναληθές, καθόσον ὅλα τὰ παρ' αὐτοῦ ἱστορούμενα ὡς πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην συμφωνοῦσι μετὰ τῶν συγχρόνων μαρτυριῶν. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ Ἀθηναίων πότερον κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξώτεροι ὀνομάζει ὡς ἥρωα τῆς μάχης Πολύζηλον τὸν ὁπλίτην Ἐπίζηλον τὸν ὁποῖον ὁ Ἡρ: ἀναφέρει μετ' αὐτοῦ συνδιαλεχθείς· ἐξ οὗ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις δῆλον πόσον ὁ πολυγράφος ἰατρός, φιλόσοφος, φυσιοδίφης, εἶναι ὡς ἱστορικὸς ἐπιπόλαιος, καὶ ἀνάξιος πίστεως εἰς τὰς κατὰ τοῦ Ἡροδότου ἐπικρίσεις, ὡς καὶ εἰς τὰς κατὰ τῶν Δημοσθένους καὶ ἄλλων συκοφαντίας αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Ἡροδότου ἐξάγεται ὅτι αἱ ἀπώλειαι τῶν Περσῶν ἐγένοντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς ἐπιθέσεως τῶν κεράτων καὶ τῆς διώξεως τοῦ μέσου τῶν Περσῶν μέχρι τῆς παραλίας, αἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐπὶ ταῖς ναυσὶ μάχην. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ τὴν προσχεδιασμένην ὑποχώρησιν τοῦ μέσου τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διαιρέσεως τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Τὸ μέσον ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἀριστείδου ἐξετέλεσε προασπιζόμενον ἄνευ μεγάλης ζημίας τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ μέχρις οὗ τὰ κέρα τρέψαντα εἰς φυγὴν τοὺς Πέρσας ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ μέσου αὐτῶν. Ἡ αἰφνηδία τροπὴ τῶν ἄκρων ἐξέπληξε τοὺς στρατηγοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ὁρμητικὴν ἐπιβίβασιν τῶν βαρβάρων εἰς τὰ πλοῖα· ἡ τροπὴ καὶ ἡ σφαγὴ τοῦ μέσου ἐνέπλησεν θάῤῥους καὶ τόλμης ἀλογίστου τοὺς Ἕλληνας, ἐπιτεθέντας ἵνα γίνωσι κύριοι καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ νεῶν, ἐξ ὧν κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσιν ἑπτά. Πολλοὶ τῶν νεωτέρων, εἴτε ἀρνούμενοι ὅτι ἔλαβε χώραν συστηματικὴ μάχη, εἴτε μειοῦντες τὴν ἀξίαν τῆς νίκης, ἀντιπαραθέττουσι τοὺς ἀριθμοὺς τῶν πεσόντων ἀνδρῶν καὶ τῶν ἀπωλεσθεισῶν νεῶν πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τοῦ περσικοῦ στόλου. Ἀλλὰ πρὸς ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τῶν γεγονότων ὤφειλον ν' ἀντιπαραθέσωσι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου πρὸς τὰς ἑκατέρωθεν ἀντιπαραταχθείσας δυνάμεις, τὸν ἀριθμὸν τῶν πεσόντων Περσῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μαχομένων Ἑλλήνων, τὴν ἅλωσιν ἑπτὰ ἐν τῷ πελάγει καλῶς πεπληρωμένων καὶ ὡπλισμένων νηῶν ὑπὸ πεζῶν ὁπλιτῶν

ἐκ τῆς ξηρᾶς μαχομένων. Ὁ κατὰ τὴν μάχην ταύτην θάνατος τοῦ πολεμάρχου Καλλιμάχου, καὶ τοῦ στρατηγοῦ Στησίλεω, καὶ τὸ τόλμημα τοῦ Κυναιγείρου ἐνδεικνύουσι τὸν παράφορον ἐνθουσιασμὸν τῶν Ἀθηναίων ἐκ τῆς σφαγῆς καὶ τῆς νίκης, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν πανικὸν τῆς φυγῆς τῶν βαρβάρων.

Ἡ εἰς τὸν Περσικὸν στρατὸν ἐνσκήψασα δειλία ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ σμικραὶ αὐτοῦ ἀπώλειαι ἀναλόγως τῆς δυνάμεως τοῦ στόλου, ἐξηγοῦσι καθ' ἑαυτὰς διατί ὁ στόλος ἀπάρας ἐκ Μαραθῶνος περιέπλεε τὸ Σούνιον, ὡσανεὶ συνεζήτουν πρὸς ἀλλήλους οἱ στρατηγοὶ ἂν ἔπρεπε ν' ἀποπειραθῶσι δευτέραν ἄλλοτε ἀπόβασιν τοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὴν ὑπόνοιαν τοιαύτης ἀποπείρας ὡς συνέπειαν τῆς ἀναδείξεως τῆς ἀσπίδος. Ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Γροτίου καὶ τοῦ Κουρτίου δέχεται τὴν ἀνάδειξιν τῆς ἀσπίδος ὡς σημεῖον «ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Πεντελικοῦ γενόμενον (πρὸς τοὺς Ἀθηναίους;) ὅτι ὁ στόλος δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς παραλίας, ἀλλὰ πρὸς τὸ Σούνιον μᾶλλον φαίνεται κωπηλατῶν». Ὁ Ἡρόδοτος ὅμως λέγει σαφῶς ὅτι τὸ σημεῖον ἐδόθη τοῖς Πέρσαις «οἱ βάρβαροι ἐξανακρουσάμενοι, περιέπλεον Σούνιον, βουλόμενοι φθῆναι τοὺς Ἀθηναίους ἀπικόμενοι εἰς τὸ ἄστυ· αἰτίαν δὲ ἔσχε Ἀθηναίοισι ἐξ Ἀλκμαιωνιδῶν μηχανῆς αὐτοὺς ταῦτα ἐπινοηθῆναι· τούτους γὰρ συνθεμένους τοῖσι Πέρσῃσι ἀναδεῖξαι ἀσπίδα ἐοῦσι ἤδη ἐν τῇσι νηυσί». Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἡ τελευταία φράσις ἀναιρεῖ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ τε Κουρτίου καὶ τοῦ Casagrandi ὅτι τὸ σημεῖον ἐδόθη ὡς σύνθημα συμπεφωνημένον πρὸ τῆς μάχης περὶ τῆς ἀποβάσεως τοῦ περσικοῦ στρατοῦ παρὰ τὸ ἄστυ. Ἡ φράσις τοῦ Ἡροδότου σημαίνει μᾶλλον ὅτι ἐνῷ οἱ Πέρσαι ἀπῇραν ἵν' ἀπέλθωσι ἐδόθη εἰς αὐτοὺς σημεῖον ὅτι δὲν ἀπώλετο πᾶσα ἐλπὶς ἐπιτυχίας· διὸ περιέπλεεν ὁ στόλος τὸ Σούνιον ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τοῦ νὰ προφθάσωσιν οἱ Πέρσαι πρὸ τῆς ἐπανόδου τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ ἄστυ. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀναφέρει, εἶναι δὲ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν εἰκασία, ὅτι ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Πεντελικοῦ ἀνεδείχθη ἡ ἀσπίς· ἐνῷ εἶναι λίαν ἀμφίβολον ἂν τὸ σημεῖον ἦτον ἐκ τοιαύτης ἀποστάσεως ὁρατόν. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἀναφέρων τὴν φήμην ὅτι ἀνεδείχθη ἀσπὶς ἐκ συνθήματος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν διὰ μακρῶν ἀναιρεῖ τὴν κατ' τούτων ὑπόνοιαν, καίτοι βεβαιῶν τὸ γεγονὸς «ἀνεδέχθη μὲν γὰρ ἀσπίς, καὶ τοῦτο οὐκ' ἔστιν ἄλλως εἰπεῖν». Ἠδύνατό τις λοιπὸν ἐκ τῶν κινημάτων τοῦ περσικοῦ στόλου νὰ ὑποθέτῃ πιθανώτερον ὅτι ἀθυμήσαντες οἱ στρατηγοὶ ἕνεκα τῆς ἀρετῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἀποδειλιάσεως τῶν Περσῶν μᾶλλον ἢ τῶν ἀπωλειῶν αὐτῶν, ἀπέπλεον ἀφιστάμενοι πάσης ἄλλης ἐπιχειρήσεως· ἀλλ' ὁ Ἱππίας δεινῶς φέρων τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐγχειρήματος μετὰ τοσούτων ἐτῶν ἐνέργειαν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ στόλου, καὶ μετὰ τοσαῦτα χρυσᾶ ὄνειρα τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἀρχαίας τυραννίδος, τὸ τυχαῖον σύμ-

πτωμα τῆς ἀναδείξεως ἀσπίδος τινὸς παρέστησεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς ὡς σύνθημα τοῦ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἑτέραν ἀπόβασιν παρὰ τὸ ἄστυ. Πραγματικὴ συνωμοσία ὅμως ἐν Ἀθήναις δὲν φαίνεται, διότι οὐδεμία περὶ ταύτης ὑπόνοια ἀναφέρεται παρὰ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν. Οἱ νεώτεροι φαίνονται πιστεύοντες εἰς αὐτὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λόγων τοῦ Μιλτιάδου πρὸς τὸν Καλλίμαχον «ἢν μὲν νῦν μὴ συμβάλωμεν, ἔλπομαί τινα στάσιν μεγάλην διασείσειν ἐμπεσοῦσαν τὰ Ἀθηναίων φρονήματα ὥστε μηδίσαι». Διὰ τούτων ὅμως ὁ Μιλτιάδης ἐκφράζει φόβον οὐχί τινος ἐπικειμένης ἀλλ' ἐνδεχομένης ἐν τῷ μέλλοντι στάσεως ἐν Ἀθήναις, ἐὰν φανῶσιν εὐδοκιμοῦντες οἱ Πέρσαι εἰς τὴν ὑποδούλωσιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ Ἱππίας ἀνακτῶν τὴν τυραννίαν ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ τῆς κακοηθείας ἀποκρούων ὡς συκοφαντίαν τοῦ Ἡροδότου κατὰ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν τὰ περὶ τῆς ἀναδείξεως τῆς ἀσπίδος, ἀναγράφει ἐν τῷ βίῳ Ἀρισ. ε'. ἀρχαιοτέραν παράδοσιν ὅτι ὁ Περσικὸς στόλος παρέπλεε τὸ Σούνιον φερόμενος ἐκ τῆς ὁρμῆς τῶν κυμάτων καὶ τοῦ ἀνέμου. «Ἐπεὶ δὲ (οἱ Ἀθηναῖοι) τρεψάμενοι τοὺς βαρβάρους ἐνέβαλον εἰς τὰς ναῦς, καὶ πλέοντας οὐκ ἐπὶ νήσων ἑώρων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θαλάσσης ἔσω πρὸς τὴν Ἀττικὴν ἀποβιαζομένους, φοβηθέντες μὴ τὴν πόλιν ἔρημον λάβωσι τῶν ἀμυνομένων ταῖς μὲν ἐννέα φυλαῖς ἠπείγοντο πρὸς τὸ ἄστυ καὶ κατήνυσαν αὐθημερόν· ἐν δὲ Μαραθῶνι μετὰ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς Ἀριστείδης ἀπολειφθεὶς φύλαξ τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν λαφύρων οὐκ ἐψεύσατο τὴν δόξαν ἀλλὰ χύδην μὲν ἀργύρου καὶ χρυσοῦ παρόντος, ἐσθῆτος δὲ παντοδαπῆς καὶ χρημάτων ἄλλων ἀμυθήτων ἐν ταῖς σκηναῖς καὶ τοῖς ἡλωκόσι σκάφεσιν ὑπαρχόντων, οὔτ' αὐτὸς ἐπεθύμησε θιγεῖν, οὔτ' ἄλλον ἔασε». Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὐχὶ βεβαίως ἡ ἀνάδειξις τῆς ἀσπίδος, ἀλλ' ὁ παράπλους τοῦ περσικοῦ στόλου πρὸς τὸ Σούνιον ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Μιλτιάδην τὸ μέτρον τῆς ταχείας τοῦ στρατοῦ ἐπανόδου εἰς τὸ ἄστυ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπό τινος ἐνδεχομένου ἐπιχειρήματος τῶν πολεμίων. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει «Οὗτοι μὲν δὴ (οἱ Πέρσαι) περιέπλεον Σούνιον. Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ποδῶν εἶχον τάχιστα ἐβοήθεον εἰς τὸ ἄστυ, καὶ ἔφθησάν τε ἀπικόμενοι πρὶν ἢ τοὺς βαρβάρους ἥκειν καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο ἀπηγμένοι ἐξ Ἡρακλείου τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἐν ἄλλῳ Ἡρακλείῳ τῷ ἐν Κυνοσάργει» Ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος δέχεται ὅτι «ὁ Μιλτιάδης ὥρμησε δρομαῖος διὰ τοῦ Ἀφορισμοῦ, τοῦ χωρίου Σταμάτα καὶ τῆς Κηφισίας πρὸς τὸ ἄστυ, ὅπου ἔφθασε περὶ λύχνων ἀφάς». Οὐδαμοῦ ἀναφέρεται παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ποίαν ὁδὸν ἐβάδισεν ὁ στρατὸς ἐπανερχόμενος εἰς τὸ ἄστυ. Ἀλλὰ πλὴν ὅσων πρότερον ἐσημείωσα περὶ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Μαραθῶνος εἰς Ἀθήνας, ὡς τῆς ὁμαλωτέρας καὶ συνήθους παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, βέβαιον εἶναι ἡ διὰ τοῦ Ἀφορισμοῦ Σταμάτας καὶ Κηφισίας εἶναι μᾶλλον δύσβατος καὶ μεμακρυσμένη, ἀπεναντίας ἡ

ἐξ Ἀργαλικίου, διὰ Προβαλίνθου καὶ Χαρβατίου εἶναι οὐ μόνον ἡ συντομωτέρα μεταξὺ Μαραθῶνος (Βρανᾶ) καὶ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ προσφορωτέρα πρὸς ἐπάνοδον τοῦ στρατοῦ, καθὸ πλησιεστέρα πρὸς τὴν παραλίαν, τὴν ὁποίαν παρέπλεεν ὁ περσικὸς στόλος. Εἶναι τολμηρὸν νὰ ὁρισθῇ ὥρα τῆς ἀφίξεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Κυνόσαργες. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο ν' ἀπαλλαχθῶσι τῆς παρὰ ταῖς ναυσὶ μάχης πρὸ τῆς μεσημβρίας, οὐδ' ἠδύναντο νὰ ὁδοιπορήσωσιν ἀμέσως χωρὶς νὰ λάβωσι ἀνάπαυσίν τινα καὶ τροφήν. Ἀλλ' ἐὰν μετὰ ἑξάωρον ἀνάπαυσιν ἀνεχώρησαν, καὶ τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης ἐπορεύοντο διὰ τῆς Παλλήνης, ἀφίκοντο εἰς τὸ ἄστυ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου. Καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἦτο ψεῦδος ὅτι ἀφίκοντο αὐθημερόν, διότι αὐθημερὸν ἀφῆκαν τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἀφ' ἑτέρου ἐγκαίρως ἔφθανον πρὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν Περσῶν εἰς Σούνιον ἢ ἀλλοθί που τῆς Ἀττικῆς. Εἶναι ἀξιοθαύμαστος ἡ μετὰ τὴν μάχην πορεία τῶν Μαραθωνομάχων ὡς ἡ τῶν ἐπικούρων Λακεδαιμονίων. Δισχίλιοι Λακεδαιμόνιοι ἀναχωρήσαντες ἐκ Σπάρτης τῇ 15 ἔφθασαν ἐν Ἀθήναις τῇ 18 ὑστεραίᾳ τῆς μάχης. Ἐθαύμασαν δὲ τὸ ἔργον τῶν Ἀθηναίων, καὶ δικαίως· διότι πρῶτον ἤδη ἐδοκίμαζον οἱ Ἕλληνες τὰ ὅπλα των ἀπέναντι τῶν Περσῶν καὶ ἐμέτρησαν τὰς δυνάμεις δεκακισχιλίων πολιτῶν ἀπέναντι δεκάκις μυρίων στρατιωτῶν· ἦτο δὲ εἰσέτι ἄγνωστος ἡ ῥώμη τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐλευθερίας παραβαλλομένη πρὸ τὴν δύναμιν ἀσυντάκτου πλήθους καὶ τὴν δεσποτείαν τοῦ μονάρχου. Ὁ νοῦς καὶ ἡ πεῖρα τοῦ Μιλτιάδου πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχον καλῶς ἐκτιμήσει τὰς δυνάμεις ἑκατέρου μέρους. Ὁ μέγας ἀνὴρ ἐν ἐπιγνώσει παρεσκεύαζε τὴν ἀντίστασιν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν βαρβάρων, ἐνέπνευσε τὸ θάρρος εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, καὶ διεξήγαγε τὸν ἀγῶνα, ὅπως προεσχεδίασε καὶ προσεδόκα τὸ τέλος αὐτοῦ. Μετὰ θάνατον οἱ Ἀθηναῖοι τῷ ἀπέδωκαν δικαιοσύνην. Ἦτο καὶ εἶναι τοῦτο σύνηθες παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Εἰς τὸν Μαραθῶνα ἤγειραν μνῆμα ἴδιον τοῦ Μιλτιάδου, καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ Ποικίλῃ γραφὴν τῆς μάχης ὁ Μιλτιάδης διεκρίνετο ὡς πρωτουργὸς τῆς νίκης. Ὀρθὸν νομίζω καὶ δίκαιον ἀντὶ παντὸς ἐπαίνου καὶ πάσης ἄλλης κρίσεως ἐπὶ τοῦ ἔργου τῶν μαραθωνομάχων τελευτῶν νὰ παραθέσω τοὺς λόγους τοῦ θείου Πλάτωνος ὡς ἐπιτάφιον. «Ἐν τούτῳ δὴ ἄντις γενόμενος γνοίη, οἷοι ἄρα ἐτύγχανον »ὄντες τὴν ἀρετὴν οἱ Μαραθῶνι δεξάμενοι τὴν τῶν βαρβάρων δύναμιν καὶ »κολασάμενοι τὴν ὑπερηφανίαν ὅλης τῆς Ἀσίας, καὶ πρῶτοι στήσαντες τρό»παια τῶν βαρβάρων, ἡγεμόνες καὶ διδάσκαλοι τοῖς ἄλλοις γενόμενοι, ὅτι »οὐκ' ἄμαχος εἴη ἡ Περσῶν δύναμις, ἀλλὰ πᾶν πλῆθος καὶ πᾶς πλοῦτος ἀρετῇ »ὑπείκει· ἐγὼ μὲν οὖν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας φημὶ οὐ μόνον τῶν σωμάτων »τῶν ἡμετέρων πατέρας εἶναι, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς τε ἡμετέρας »καὶ ξυμπάντων τῶν ἐν τῇδε τῇ ἠπείρῳ· εἰς ἐκεῖνο γὰρ τὸ ἔργον ἀπο»βλέψαντες καὶ τὰς ὑστέρας μάχας ἐτόλμησαν διακινδυνεύειν οἱ Ἕλληνες »ὑπὲρ τῆς σωτηρίας, μαθηταὶ τῶν Μαραθῶνι γενόμενοι».

Ι. Α. Τυπάλδος

Η ΠΟΜΠΗΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΜΠΗΙΑΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.*

ΤΟ ΠΡΟΑΣΤΕΙΟΝ

Τὸ τελωνεῖον. — Τὰ τείχη καὶ αἱ πύλαι. — Αἱ ῥωμαϊκαὶ ὁδοί. — Νεκροταφεῖον Πομπηΐας· συνοδία, πυρά, ἡμέρα νεκρῶν. — Τάφοι καὶ ἐπιγραφαί. — Παραχωρήσεις, ἰσόβιοι. — Τάφοι τῶν πλουσίων, τῶν κτηνῶν, τῶν πτωχῶν. — Αἱ ἐπαύλεις τοῦ Διομήδους καὶ τοῦ Κικέρωνος.

Ce qu'on trouve aux abords d'une grande cité,
Ce sont des abattoirs, des murs, des cimetières;
C'est ainsi qu'en entraut dans la société,
On trouve ses égouts.

Ἀκριβέστατα θὰ ἀπεικόνιζε τὰ προάστεια τῆς Πομπηΐας ἐν τοῖς ἄνω στίχοις ὁ Alfred de Musset, ἐὰν εἰς τὴν ἀπαρίθμησίν του προσέθετε τὰ καπηλεῖα καὶ τὸ τελωνεῖον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κατάστημα δὲν ἔλειπε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ἑπομένως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λησμονηθῇ ἐν τῇ μικρᾷ μας ἐμπορικῇ πόλει. Οὕτως εὗρον τὸ μέρος ἐν ᾧ ὁ εἰσπράκτωρ ἀνέμενε τὴν διάβασιν τῶν ἐκ τῶν ἐξοχῶν καὶ τῶν ἐγγὺς χωρίων ἐρχομένων ἁμαξῶν. Οὐδὲν ἀπολύτως ἄξιον παρατηρήσεως ὑπάρχει ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ αἰθούσῃ τῇ διὰ ψηφοθετημάτων ἐστρωμένῃ: εὗρον ζυγούς, στατῆρας καὶ πλῆθος λιθίνων ἢ μεταλλίνων βαρῶν, φερόντων τινων παραδόξους ἐπιγραφὰς ὡς λ. χ: Eme καὶ habbebis (μὲ διπλοῦν b, διπλασιασμὸν λίαν συχνῶς ἀπαντῶντα ἐν τῇ χυδαίᾳ τῶν Νεαπολιτανῶν διαλέκτῳ). Ταῦτα Ἑλληνιστὶ μεθερμηνευόμενα σημαίνουσι: Ἀγόραζε καὶ θὰ ἔχῃς. Εἷς τῶν ζυγῶν τούτων φέρει ἐπιγραφὴν δηλοῦσαν ὅτι ἐξητάσθη ἢ ἐπεσφραγίσθη ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, ἐπὶ τοιούτων ὑπάτων ἢ αὐτοκρατόρων. Ἡ χεὶρ τῆς Ῥώμης.

Ἐκτὸς τοῦ τελωνείου, ἡ εἴσοδος αὕτη τῆς πόλεως περιελάμβανεν ἁμαξοστάσια, σταύλους, καπηλεῖα, θερμοπωλεῖα, ὕποπτα πανδοχεῖα καὶ καταγώγια. Καὶ αὐταὶ αἱ οἰκίαι τῆς συνοικίας ἀμφίβολον ἔχουσιν ὄψιν. Ἀκολουθῶν μακράν τινα ὁδόν, εὑρίσκεις τὴν πύλην τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὰ τείχη.

Τὰ τείχη ταῦτα ἵστανται εἰσέτι. Βεβαίως δὲν θὰ ἀνθίσταντο ταῦτα εἰς τὰ τηλεβόλα μας, διότι ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι ᾠκοδόμουν καλλίτερα τῶν ἰδικῶν μας, ἡμεῖς ὅμως κάλλιον αὐτῶν καταστρέφομεν· δικαιοσύνη ἀποδοτέα ἡμῖν. Δὲν δύναταί τις ὅμως ἢ νὰ θαυμάσῃ τὰ ἡφαιστειώδη ταῦτα

*. Ὅρα σελ. 273.

τεμάχια, ὧν τὰ προσαρτήματα λοξοειδῶς ἀνέρχονται καὶ συγκρατοῦνται πρὸς ἄλληλα ἄνευ ἀμμοκονίας. Ἀρχαῖα ὅσον καὶ ἡ πόλις τὰ τείχη ταῦτα κατεστράφησαν ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἀνηγέρθησαν δὲ πάλιν ἀπὸ opus incertum, ἤτοι ἐκ μικρῶν παντὸς σχήματος καὶ διαφόρου μεγέθους λίθων, ἀτάκτως καὶ ἀκανονίστως, καὶ οἱονεὶ τυχαίως συνηρμοσμένων. Ἡ ἀρχαία οἰκοδομὴ ἐχρονολογεῖτο πιθανῶς ἀπὸ τῆς Πομπηϊανῆς αὐτονομίας, τῶν Ὄσκων ἐπ αὐτῆς ἐργασθέντων. Ὁ τοῖχος τοῦ περιβόλου, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου δὲν ἐσκάπτοντο τάφροι, θὰ ἀπετέλει ᾠοειδῆ γραμμὴν 2½ χιλιομέτρων, ἐὰν δὲ διεκόπτετο ὑπὸ τῶν ὀρέων καὶ τῆς θαλάσσης, μεταξὺ τῆς πύλης τῶν Σταβιῶν καὶ τοῦ Ἡρακλείου. Τὰ προτειχίσματα ταῦτα συνέκειντο ἐκ δύο τοίχων (κρημνὸς καὶ ἀπόκρημνος) μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐδέσποζεν ἐπίπεδον λιθόκτιστον· ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος, ἐπικλινὴς κατὰ μικρὸν ἐστέφετο δι' ἐπάλξεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων προὐφυλάσσετο ὁ τοξότης ἔν τινι γωνίᾳ τοῦ λίθου, ἅμα ὡς ἔρριπτε τὸ βέλος του. Ὁ ἐσωτερικὸς τοῖχος, ὑπερέχων τοῦ ἄλλου καὶ ἧττον ἀρχαῖος, ἐστέφετο ὡσαύτως δι' ἐπάλξεων. Τὸ καμπυλόγραμμον προτείχισμα δὲν εἶχε γωνίας προεχούσας, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ, λέγει ὁ Βιτρούβιος, εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν προσβολάς· ἐκόπτετο ὑπὸ ἐννέα τριωρόφων θολωτῶν πύργων, ἀνίσου ἀποστάσεως, ἀναλόγως τῆς ἀπαιτουμένης ὑπερασπίσεως τοῦ ἐδάφους, οἵτινες ἔφερον πολεμίστρας καὶ ἦσαν οὐχὶ πολλοὶ στερεοὶ (ὁ Βιτρούβιος θὰ τὰς ἤθελε στρογγύλας καὶ ἐκ λαξευτοῦ λίθου· οἱ τῆς Πομπηΐας εἰσὶ τετράγωνοι ἐκ μικρῶν χαλίκων καὶ μὲ πολεμίστρας). Ἡ τρίτη ὀροφὴ ἑκάστου πύργου προσήγγιζε τὸ ἐπίπεδον τοῦ προτειχίσματος, μεθ' οὗ συνεκοινώνει διὰ δύο θυρῶν.

Ἂν καὶ ὑπολείπεται μέρος τοῦ τειχίσματος τούτου, τὰ Πομπηϊανὰ τείχη δὲν ἐχρησίμευον πλέον κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκρήξεως. Καθαιρεθέντα ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, διασεισθέντα ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, καὶ διαῤῥαγέντα ὡς εἶπον, ἄφινον τὴν πόλιν ἀνοικτήν. Θὰ ἐχρησίμευον εἰς περίπατον, ὡς οἱ τῶν Γενουηνσίων προμαχῶνες.

Ὀκτὼ πύλαι διηνοίγοντο πέριξ τῆς πόλεως (ἴσως δὲ καὶ ἐνάτη, ἐξαφανισθεῖσα σήμερον, ἥτις ἔφερε πρὸς τὴν θάλασσαν). Ἡ περιεργοτέρα πασῶν εἶναι ἡ τῆς Nola, ἧς ἡ οἰκοδομὴ φαίνεται ἀρχαιοτάτη. Ἀνευρίσκουσιν ἐκεῖ τοὺς ὡραίους λαξευτοὺς λίθους τοὺς φέροντας τὴν σφραγῖδα τῶν πρώτων χρόνων. Κεφαλή τις ἀρκετὰ ἐφθαρμένη, ὑπερέχουσα τῆς ἀψῖδος, ἔφερεν ὀσκικὴν ἐπιγραφήν, ἥτις κακῶς ὑπό τινος σοφοῦ ἀναγνωσθεῖσα, ἔκαμεν ὥστε νὰ πιστεύσωσι πρὸς στιγμὴν ὅτι οἱ Καμπανοὶ τοῦ ϛ'. π. Χ. αἰῶνος ἐλάτρευον τὴν Αἰγυπτίαν Ἶσιν. Ὁ σοφὸς ἑρμηνευτὴς ἀνέγνωσε: Isis propheta (μεταφράζω λατινιστί, ἐνῷ ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο idem probavit.

Ἃς ὑπερβῶμεν τὴν πύλην, ὅπως θαυμάσωμεν τὴν γωνίαν, ἣν ἀποτελοῦσιν ἐπὶ τοῦ μοναδικοῦ τούτου σημείου τὰ ὀχυρώματα. Ἀμφιβάλλω, ἂν ἡ πόλις προσεβλήθη ποτὲ ἐκ τοῦ μέρους τούτου. Πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς τὴν πύλην, οἱ ἐπιτιθέμενοι ὤφειλον νὰ ἕρπωσιν εἰς τὸ βάθος στενῆς τινος διόδου ὅπου οἱ τοξόται, ἐπὶ τῶν τοίχων ἱστάμενοι καὶ διὰ βελῶν καὶ λίθων ὡπλισμένοι, θὰ τοὺς ἠφάνιζον ὅλους.

Ἡ πύλη τοῦ Ἡρακλείου, εἰ καὶ δὲν εἶναι τοσοῦτον ἀρχαία, εἶναι ὅμως μᾶλλον ἐκείνης κατεστραμμένη. Ἡ ἀψὶς κατέρρευσε· δεῖται δὲ προσοχῆς τινος, ὅπως ἀνεγερθῇ. Τρεῖς ἐσχημάτιζεν ἡ πύλη αὕτη εἰσόδους· αἱ δύο πλάγιαι ἦσαν πιθανῶς προωρισμέναι διὰ τοὺς πεζούς· ἡ ἐν τῷ μέσῳ ἐκλείετο διά τινος τριβόλου (herse) εἰσαγομένου ἐντὸς κοιλότητος ἔτι καὶ νῦν ὁρατῆς ἀλλ' ὑπὸ μαρμαροκονίας κεκαλυμμένης. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκρήξεως ἡ πύλη αὕτη πρὸ πολλοῦ διέκειτο ἐν ἀχρηστίᾳ, καὶ ὅτι ἡ Πομπηΐα δὲν ἦτο πόλις ἰσχυρά, διότι ἂν τοὐναντίον, ὁ τρίβολος θὰ ἦτο ἐλεύθερος.

Ἡ πύλη τοῦ Ἡρακλείου ἦτο ἀνοικτὴ ἐσωτερικῶς, ὅπως οἱ τοξόται, ὄρθιοι ἐπὶ τῶν καλυπτόντων τὰς πλαγίας εἰσόδους ὑψωμάτων, δύνανται νὰ προσβάλλωσι τοὺς πολιορκοῦντας καὶ μετὰ τὴν τοῦ τριβόλου θραῦσιν. Γινώσκομεν, ὅτι ἓν τῶν στρατηγημάτων τῶν πολιορκουμένων ἦτο ν' ἀφίνωσι τὸν ἐχθρὸν νὰ εἰσέρχηται, εἶτα δὲ νὰ κλείωσιν ἀμέσως τὸν φοβερὸν τοῦτον καταρράκτην τὸν διὰ σιδηρῶν ἁλύσεων ἀπηωρημένον· τοὺς ἔσφαζον τότε τυφλοῖς ὄμμασι καὶ ἐπληροῦντο δόξης.

Ἅμα ὑπερβάντες τὴν πύλην καὶ εὑρισκόμεθα πρὸ μιᾶς τῶν ὡραίων λιθοστρώτων ὁδῶν, αἵτινες ἐκ Ῥώμης κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις ἀναχωροῦσαι, ἀφῆκαν πανταχοῦ ἴχνη ὁρατά, ἔτι καὶ νῦν εἰς πολλὰ μέρη, χρησιμεύοντα. Οἱ Ἕλληνες εἶχον τὴν χάριν, οἱ Ῥωμαῖοι τὸ μεγαλεῖον· οὐδὲν δεικνύει τοῦτο κάλλιον ἢ αἱ μεγαλοπρεπεῖς αὐτῶν ὁδοί, αἵτινες διαπερῶσι τὰ ὄρη, πληροῦσι τὰς χαράδρας, ἀνυψοῦσι τὰς πεδιάδας, διέρχονται τὰ ἕλη, τοὺς ποταμούς, τὰς κοιλάδας, καὶ διατρέχουσιν ἀπὸ τοῦ Τίγρητος μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ἐχάραττον ἐν πρώτοις δύο παραλλήλους αὔλακας, ἀφῄρουν τὸ ἐντὸς αὐτῶν χῶμα, ὅπερ ἀντικαθίστων δι' ὑλῶν ἐκλεκτῶν, ἰσχυρῶς πεπιεσμένων. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης (pavimentum) ἐπέθετον στρῶμα χαλίκων (statumen), εἶτα σωρὸν χαλικώδους ἄμμου μετ' ἀσβέστου μεμιγμένης (rudus), καὶ τέλος τρίτον στρῶμα ἐκ λευκίτου, πλίνθων, ἀσβέστου, χώματος καὶ ἄμμου, ὅλων ὁμοῦ συμπεφυρμένων καὶ στερεὰν ἀποτελούντων πλάκα: ἦτο ὁ nucleus. Τέλος ἐφ' ὅλων τούτων, ἔθετον τὰ μεγάλα ἐκεῖνα τεμάχια τῆς λάβας, τὰ ἀπαντώμενα εἰς ὅλα τὰ περίχωρα τῆς Νεαπόλεως. Ὡς εἶπον, αἱ ὁδοὶ αὗται, αἱ εἴκοσιν αἰώνων ἡλικίαν ἔχουσαι, πάντοτε χρησιμεύουσι.

Ἡ τοῦ Ἡρακλείου ἀπετέλει ὡραῖον περίπατον παρὰ τὰς πύλας τῆς

Πομπηΐας· ὁδὸς ὑπὸ δένδρων καὶ ἐπαύλεων περιβαλλομένη, ὡς τὰ Ἠλύσια πεδία, καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὴν ἐξοχὴν κατερχομένη, ἐν μέσῳ δύο σειρῶν κομψῶν μνημείων, χαριέντως κεκοσμημένων, θαλάμων, κιοσκίων καὶ ὑπερώων, ἐξ ὧν ἡ θέα ἦτο θαυμασία. Ὁ περίπατος οὗτος ἦτο τὸ νεκροταφεῖον τῆς Πομπηΐας. Ἂς μὴ λυπῇ ὑμᾶς τὸ τοιοῦτον, τὰ κοιμητήρια τῶν ἀρχαίων δὲν ἦσαν μελαγχολικοὶ τόποι. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἠγάπων τὸν θάνατον, οὐδὲ κἂν τὸ ὄνομά του προὔφερον· προσεπάθουν παντὶ τρόπῳ ν' ἀποφεύγωσι τὴν λυπηρὰν ταύτην λέξιν. Ἔλεγον περὶ τῶν ἀποθανόντων: «οἱ ὑπάρξαντες» ἢ οἱ «ἀπελθόντες». Τὴν λύπην αὐτῶν κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς ὑποδεικνύοντες, ἐξέβαλλον τρομερὰς κραυγάς· ἡ λύπη των ἐξεθύμαινε. Ἀλλὰ τῆς πρώτης ἐκρήξεως παρελθούσης δὲν ἔμενεν ἡ ἐπίμονος μελαγχολία καὶ ἡ ἐντύπωσις ἡ διαμένουσα ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἡμῶν χώραις. Οἱ μεσημβρινοὶ εἰσὶ κατά τε τὴν θρησκείαν καὶ τὸν βίον ἐπικούρειοι. Τὰ κοιμητήρια, ἦσαν εὐρύχωροι κοιλάδες καὶ τὰ παιδία ἔπαιζον ἀστραγάλους ἐπὶ τῶν τάφων.

Θέλετε λεπτομερείας τινὰς περὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῶν ἀρχαίων; Τοιαῦτα εἴθιζον· λέγει ὁ νομομαθὴς Κλαύδιος Guichard, ἐν τῷ περὶ κηδειῶν συγγράμματί του, τυπωθέντι ἐν Λουγδούνῳ παρὰ τῷ Jean de Tournes, τὸ 1551. «Ὅτε ὁ ἀσθενὴς εὑρίσκετο ἐν τῷ ἐσχάτῳ κινδύνῳ οἱ συγγενεῖς του ἤρχοντο πρὸς ἐπίσκεψίν του, ἐκάθηντο ἐπὶ τῆς κλίνης του συντροφεύοντες αὐτὸν ἕως οὗ ἤρχιζε νὰ ψυχορραγῇ καὶ τὴν χροιὰν τοῦ θανάτου νὰ λαμβάνῃ. Τότε ὁ πλησιέστερος τῶν συγγενῶν προσήρχετο θρηνῶν εἰς τὸν ἀσθενῆ, ἐνηγκαλίζετο αὐτὸν περιπαθέστατα στῆθος πρὸς στῆθος, καὶ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ὅπως παραλάβῃ τὴν ψυχήν του καὶ δεχθῇ ἐκ τοῦ στόματός του τὸν τελευταῖον λυγμόν. Τούτου γενομένου τῷ ἔσφιγγε τὰ χείλη καὶ τὰ βλέφαρα, προσαρμόζων αὐτὰ ἐπιτηδείως ἐκ φόβου μήπως οἱ παρευρισκόμενοι ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀποθανόντος ἀνοικτούς, διότι κατὰ τὰ ἤθη των, δὲν ἐπετρέπετο τοῖς ζῶσι νὰ ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν νεκρῶν... Μετὰ ταῦτα ἤνοιγον πανταχόθεν τὸ δωμάτιον, ὅπως εἰσέλθωσιν οἱ βουλόμενοι τῶν συγγενῶν καὶ φίλων· τότε τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐκάλουν γεγωνυία τῇ φωνῇ κατ' ἐπανάληψιν τὸν μακαρίτην καὶ βλέποντες ὅτι δὲν τοῖς ἀπεκρίνετο, ἐξήρχοντο καὶ διέδιδον τὸν θάνατον... Τότε ὁ ἐγγύτερος συγγενὴς μετέβαινε πρὸς τὴν κλίνην, ὅπως δώσῃ εἰς τὸν ἀποθανόντα τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν· εἶτα παρέδιδεν αὐτὸν εἰς τοὺς θαλαμηπόλους, ἐὰν ἦτο κοινός τις ἄνθρωπος· ἐὰν ὅμως ἦτο ἐκ τῶν σημαινόντων, τὸν παρέδιδον εἰς χεῖρας τῶν ἐπὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ τεταγμένων, ὅπως πλύνωσι, μυρώσωσι καὶ ἐνδύσωσιν αὐτὸν κατὰ τὰ νόμιμα, ἀναλόγως τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀξίας τοῦ προσώπου».

Ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ πολλοὶ λειτουργοὶ καὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι ἐπιφορτισμένοι τὰ τῶν κηδειῶν, ὁποῖοι ἦσαν οἱ νεκροθάπται (libitinarii), οἱ δια-

θέται (designatores) καὶ οἱ τοιοῦτοι. «Ὅ,τι φρονίμως ἐθεσπίσθη ὑπὸ τοῦ Νουμᾶ Πομπιλίου, ὅπως μάθῃ τοὺς Ῥωμαίους νὰ μὴ φοβῶνται τὰ τοῦ θανάτου, οὔτε νὰ τὰ ἀποφεύγωσι ὡς μιαίνοντα αὐτοὺς καὶ ὅπως πείσῃ αὐτοὺς ὅτι πᾶν τὸ γεννώμενον ὀφείλει καὶ ν' ἀποθάνῃ, ἦτο ὅτι ἡ γένεσις καὶ ὁ θάνατος διετέλει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὴν ἰσχὺν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς θεότητος. Διότι ἐφρόνουν ὅτι ἡ θεὰ Λιβιτίνη (ἐπιτυμβία) ἦτο ἡ αὐτή, ὡς ἡ Ἀφροδίτη, θεὰ τῆς γενέσεως.» Εἶχον δὲ οἱ δημόσιοι οὗτοι ὑπάλληλοι ὑπὸ τὰς διαταγάς των πολλὰς τάξεις δούλων, οὓς ἐκάλουν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώσσῃ pollinctores (νεκροστόλους), vespillones (νεκροφόρους), sandapilarii (νεκροθάπτας), ustores (νεκροκαύστας), cadaverum custodes (νεκροφύλακας), ἐξ ὧν οἱ μὲν ἤλειφον τὸ σῶμα, ἄλλοι κατεβίβαζον αὐτὸ εἰς τὴν γῆν, ἄλλοι δ' ἔκαιον καὶ ἄλλοι ἐφύλαττον.

«Ἀφοῦ οἱ pollinctores οὗτοι ἔπλυνον, ἤλειφον καὶ ἐταρίχευον ἐπιμελῶς τὸ σῶμα, κατὰ τὸ ἔθος καὶ ἀναλόγως τῆς δαπάνης, ἣν ἤθελέ τις νὰ καταβάλῃ, ἐκάλυπτον αὐτὸ διὰ λίνου λευκοῦ, κατὰ τὸν τρόπον τῶν Αἰγυπτίων, καὶ οὕτως ἀπέθετον αὐτὸ ἐπὶ κλίνης κεκοσμημένης διὰ τὸ τιμιώτερον μέλος τῆς οἰκογενείας, εἶτα ἀνήγειρον πρὸ αὐτοῦ μικρὰν σκευοθήκην, ἐν εἴδει βωμοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκαίοντο μύρα καὶ θυμιάματα συνήθη, καὶ ἐφ' ὧν ἐτίθεντο κηρία καὶ λαμπάδες ἀνημμέναι... Ἐὰν ὁ νεκρὸς ἦτο ἐπίσημος ἐφύλαττον τὸ σῶμα ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας καθ' ἃς οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς μακρὰς φέροντες ἐσθῆτας ἢ εὐρυτάτους χιτῶνας καλουμένους ricinia, μετὰ τῶν θαλαμηπόλων καὶ ἄλλων γυναικῶν ἐπὶ τούτῳ προσκαλουμένων ὅπως θρηνολογῶσι, δὲν ἔπαυον κλαίοντες καὶ κοπτόμενοι, καὶ ἐπαναλαμβάνοντες τοὺς θρήνους, ὁσάκις σημαντικόν τι πρόσωπον εἰσήρχετο εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ ἔλεγον ὅτι καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ὁ μακαρίτης ἦτο ἐπὶ τῆς γῆς, ἤτοι διετηρεῖτο ἐπί τινας ἡμέρας ἐν τῷ οἰκήματί του, ὅπως τῷ ἑτοιμάσωσι τὰ χρειώδη διὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ κήδευσίν του.... Τὴν δὲ ὀγδόην ἡμέραν, ὅπως εὐκολώτερον συναθροίσωσι τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τοῦ μακαρίτου, καὶ εἰδοποιήσωσι τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ παρευρεθῶσιν ἐκεῖ, ἡ κηδεία, τὴν ὁποίαν ἐκάλουν exequiæ, ἐκηρύσσετο ὑπὸ τοῦ νεκροκήρυκος διὰ σάλπιγγος καθ' ὅλας τὰς κυριωτέρας ὁδοὺς τῆς πόλεως ὡς ἑξῆς: «Ὁ δεῖνα πολίτης ἀπέθανεν, οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ συνοδεύσωσι τὴν κηδείαν του, ἂς σπεύσωσιν, εἶναι καιρός, ὁ νεκρὸς πρόκειται νὰ ἐξέλθῃ τοῦ οἴκου του.»

Ἀπομακρυνθῶμεν ἤδη, ἰδοὺ κηδεία διερχομένη. Τίς λοιπὸν ὁ ἀποθανών; Πιθανώτατα ὕπατός τις ἢ δίαρχος, διότι ἀκολουθοῦσι ῥαβδοῦχοι· ὄπισθεν αὐτῶν ἀκολουθοῦσιν οἱ αὐληταί, οἱ μῖμοι καὶ θαυματοποιοί, αἱ σάλπιγγες, τὰ τύμπανα καὶ αἱ θρηνήτριαι (præficæ) μισθωθεῖσαι ὅπως θρηνῳδῶσι, κόπτονται, ὀλοφύρονται, ἐκθειάζουσι τὸν μεταστάντα, παριστῶσι τὴν ἀπελπισίαν καὶ διδάσκουσι τοὺς θαλαμηπόλους πῶς νὰ θρηνῳδῶσι· διότι αἱ

κηδεῖαι δὲν ἔπρεπε νὰ γίνωνται ἄνευ θρήνων». Τὸ τοιοῦτον ἀπετέλει γελοιογραφίαν θορυβώδη καὶ θρηνώδη, προσελκύουσαν τὸ πλῆθος ὅπως ἔλθῃ εἰς τὴν κηδείαν, πρὸς μεγάλην τοῦ νεκροῦ τιμήν. Εἵποντο μελανειμονοῦντες οἱ ἄρχοντες, οἱ δεκαδάρχαι εἶτα τὸ φορεῖον δι' ἐλέφαντος κεκοσμημένον· ὁ δίαρχος Λούκιος Labeo (ὁ κηδευόμενος) κεκλιμένος ἐκτάδην, κεκοσμημένος λευκοῖς σαβάνοις καὶ πλουσίοις ἐκ πορφύρας καλύμμασιν, ἔχων τὴν κεφαλὴν ὀλίγον ὑψωμένην καὶ δι' ὡραίου στεφάνου περικεκοσμημένην, ἐὰν ἦτο ἄξιος αὐτοῦ». Ἐν μέσῳ τῶν δούλων τῶν φερόντων βαδίζει ἀνήρ, οὗτινος ἡ κεφαλὴ καλύπτεται διὰ λευκοῦ ὑφάσματος ἢ «διὰ κεκρυφάλου εἰς ἔνδειξιν ἐλευθερίας»· εἶναι ὁ ἀπελεύθερος μονομάχος, ὅστις ἐπλούτησε καὶ πενθεῖ διὰ τὸν θάνατον τοῦ κυρίου του. Ἕπονται «αἱ κεναὶ κλίναι, διὰ τῶν αὐτῶν ὑφασμάτων περικεκοσμημέναι, δι' ὁποίων ἡ τὸν νεκρὸν φέρουσα»· εἶναι γεγραμμένον, ὅτι ὁ δικτάτωρ Σύλλας εἶχεν ἕξ χιλιάδας τοιούτων κατὰ τὴν κηδείαν του·—εἶτα ἡ μεγάλη σειρὰ τῶν κηρίνων εἰκόνων τῶν προγόνων· οὕτως οἱ ἀρχαῖοι νεκροὶ ἔθαπταν τοὺς νέους· εἵποντο αἱ συγγενεῖς πενθηφοροῦντες, οἱ φίλοι, αἱ ἀστοὶ καὶ τέλος ὁ λαός· τὸ πλῆθος ἐπὶ τοσοῦτον εἶναι περισσότερον ἐφ' ὅσον μᾶλλον ἐπίσημος εἶναι ὁ ἀποθανών. Τέλος ἕτεραι σάλπιγγες καὶ ἕτεροι πηδηταὶ ὀρχούμενοι σκώπτοντες καὶ μιμούμενοι τὸν ἐνταφιαζόμενον δίαρχον κλείουσι τὴν κηδείαν. Τὸ ἄπειρον τοῦτο πλῆθος ἐκβαίνει εἰς τὴν ὁδὸν τῶν τάφων διὰ τῆς πύλης τοῦ Ἡρακλείου.

Τὸ ustrinum ἤτοι ἡ τῆς καύσεως αἴθουσα εἶναι ἀνοικτή. Γνωρίζετε τὸ ἔθιμον τοῦτο· κατὰ τοὺς μέν, ἦτο τρόπος πρὸς ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῆς ὕλης ἢ ἀνάλυσις αὐτῆς· κατὰ τοὺς ἄλλους δὲ μέτρον δημοσίας ὑγιεινῆς. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, τὰ σώματα ἐκαίοντο ἢ ἐνεταφιάζοντο, ἤρκει μόνον ὁ ἐνταφιασμὸς τῶν πτωμάτων ἢ τῆς κόνεως νὰ γίνεται ἔξω τῆς πόλεως. Μέρος τῆς συνοδίας εἰσέρχεται εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς καύσεως· πρόκειται λοιπὸν νὰ καύσωσι τὸν δίαρχον Λούκιον Labeo.

Ἡ πυρὰ συνέκειτο ἐκ κλάδων ἐλάτης, κλημάτων καὶ ἄλλων εὐφλέκτων ξύλων. Οἱ συγγενεῖς καὶ ὁ ἀπελεύθερος λαμβάνουσι τὸ φέρετρον καὶ ἐπιτηδείως θέτουσιν ἐπὶ τῆς σωροῦ, ἔπειτα ἀνοίγουσιν ἐκ νέου τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ, ὅπως ἴδῃ τὸν οὐρανόν, καὶ τῷ δίδουσι τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν. Ἐπέχεον τότε ὕλας εὐώδεις ἐπὶ τῆς πυρᾶς, καὶ συνῆγον ἐπ' αὐτῆς πάντα τὰ ἐνδύματα, ἔπιπλα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα πρὸς καῦσιν. Ἠχοῦσιν αἱ σάλπιγγες καὶ ὁ ἀπελεύθερος λαμβάνων λαμπάδα, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποστρέφων, θέτει τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς σοροῦ. Ἀμέσως ἀρχίζουσιν αἱ θυσίαι εἰς τὰς σκιὰς τῶν νεκρῶν, αἱ διατυπώσεις, αἱ προσποιήσεις, αἱ τῶν θρηνῳδῶν οἰμωγαί, οἱ τῶν μονομάχων ἀγῶνες «ὅπως κατὰ καθῆκον ὀφειλόμενον χυθῇ αἷμα ἀνθρώπινον πέριξ τῆς ἀνημμένης πυρᾶς» οὕτως ὥστε ἐν ἐλλείψει μονομάχων αἱ γυναῖκες «ἀπέσπων τὴν κόμην,

ἔνυσσον τὰς βλεφαρίδας, περιέστρεφον καὶ κατέξχινον τὰς παρειὰς διὰ τῶν ὀνύχων μέχρις αἵματος, νομίζουσαι ὅτι διὰ τούτων εὐηρέστουν καὶ ἐξημμένιζον τοὺς καταχθονίους θεούς, οἵτινες κατὰ τὴν ἰδέαν των ὠργίζοντο κατὰ τῆς ψυχῆς τοῦ τεθνεῶτος καὶ τὴν μετεχειρίζοντο κακῶς ἐὰν μὴ ἐτελοῦντο ἢ παρεβλέποντο αἱ τελεταὶ αὗται. Μετὰ τὴν καῦσιν τοῦ σώματος, ἡ μήτηρ, ὁ σύζυγος ἢ ἕτερος τῶν συγγενῶν τοῦ νεκροῦ, ἐζωσμένος καὶ φέρων ἰδιότροπόν τινα μελανὴν ἐνδυμασίαν, παρεσκευάζετο ὅπως συλλέξῃ τὰ λείψανα, ἤτοι τὰ μὴ ὑπὸ τοῦ πυρὸς καέντα ὀστᾶ· πρὸ τούτου ὅμως παρεκάλει τοὺς καταχθονίους θεοὺς καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ μακαρίτου νὰ δεχθῶσιν εὐμενῶς τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην ἣν προσφέρει. Μετὰ ταῦτα νίψας καλῶς τὰς χεῖρας, καὶ σβέσας τὴν πυρὰν δι' οἴνου καὶ γάλακτος, ἤρχιζε νὰ ἐξάγῃ τὰ ὀστᾶ ἐκ τῆς κόνεως, καὶ ἐνέθετεν αὐτὰ ἐντὸς τοῦ στήθους καὶ τῶν ἐνδυμάτων των. Ὡσαύτως συνέλεγον τοιαῦτα καὶ τὰ παιδία, καὶ οἱ κληρονόμοι, ὡς καὶ οἱ ἱερεῖς οἱ παρευρισκόμενοι εἰς τὴν κηδείαν. Ἐὰν ὅμως ἦτο μέγας τις ἄρχων, οἱ ἐπιφανέστεροι τῆς πόλεως κάτοικοι, σαγίῳ ἐνδεδυμένοι, ἀνεζωσμένοι καὶ γυμνόποδες καὶ μὲ τὰς χεῖρας καθαράς, ἐξετέλουν οἱ ἴδιοι τὴν λειτουργίαν ταύτην». Εἶτα ἐνέθετον τὰ λείψανα ταῦτα εἰς χωματίνας, ὑαλίνας, λιθίνας, μεταλλίνας κάλπας, τὰ ἔρραινον δι' ἐλαίου καὶ ἄλλων ῥευστῶν, ἔρριπτον δ' ἐνίοτε καὶ νόμισμά τι, τὸ ὁποῖον ἀρχαιολόγοι τινὲς ἐξέλαβον ὡς τὸν ὀβολὸν τοῦ Χάρωνος, λησμονοῦντες ὅτι τὸ κεκαυμένον σῶμα ἐστερεῖτο χειρῶν ὅπως τὸ κρατῇ· τέλος ἔθετον τὴν κάλπην ἐπὶ παστοῦ ἢ ἐπὶ βάθρου κατεσκευασμένου ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τάφου. Τὴν ἐνάτην ἡμέραν, ἡ οἰκογένεια ἐπανήρχετο ὅπως συμποσιάσῃ παρὰ τῷ μακαρίτῃ, καὶ ἀπέτεινεν αὐτῷ τρὶς τὸν ἀποχαιρετισμόν: Vale, vale, vale! — προσθέτουσα τό: γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς κηδείας κατεγίνοντο διὰ τὸ μνημεῖον· τὸ τοῦ διάρχου Labeo, ἀσχημότατον, ἐξ opus incertum, ὑπὸ μαρμαροκονίας περιβεβλημένον καὶ κεκοσμημένον δι' ἀναγλύφων καὶ εἰκόνων ἀφιλοκάλων, ἀνηγέρθη δαπάνῃ τοῦ ἀπελευθέρου του μονομάχου. Τῆς τελετῆς περατωθείσης καὶ τῆς ματαιότητος ἱκανοποιηθείσης, ὁ νεκρὸς ἐλησμονεῖτο· ἐνεθυμοῦντο μόνον αὐτὸν κατὰ τὰ φεράλια καὶ λεμουράλια, ἑορτὰς πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν ψυχῶν, αἵτινες διετηρήθησαν ὑπὸ τῶν καθολικῶν, οἵτινες ἔτι καὶ νῦν μεταβαίνουσιν εἰς τὸ κοιμητήριον τὴν ἡμέραν τῶν νεκρῶν. Ἡ ὁδὸς τῶν Τάφων, τεθλιμμένη ἐπὶ στιγμήν, ἀνελάμβανε τὴν ἀμεριμνησίαν καὶ φαιδρότητά της, τὰ δὲ παιδία ἔπαιζον τοὺς ἀστραγάλους των ἐπὶ τῶν τάφων.

Παντοειδῆ ὑπάρχουσι μνημεῖα ἐν τῇ προαστείῳ ταύτῃ ὁδῷ τῇ Πομπηΐᾳ, ἐν ᾗ πολλαὶ ὑπάρχουσιν ἁπλαῖ στῆλαι ἐν σχήματι Ἑρμῶν. Ἐκ τῶν μνημείων τούτων σώζεται ἕν, ὅπερ ἐκλείετο διὰ μαρμαρίνης θύρας, οὗ

τὸ ἐσωτερικὸν διορώμενον διὰ θυρίου διετήρει ἐντὸς θαλάμου ἀλαβάστρινον ἀγγεῖον περιέχον ὀστᾶ. Ἕτερον μνημεῖον ἐπί τινος γηπέδου παραχωρηθέντος ὑπὸ τῆς πόλεως, ἀνηγέρθη ὑπό τινος ἱερείας τῆς Δήμητρος τῷ συζύγῳ αὐτῆς H. Alleius Lucceius Libella, ἀγορανόμῳ, διάρχῳ καὶ ἐπὶ πενταετίαν ἐπάρχῳ καὶ τῷ υἱῷ αὐτῆς, δεκαδάρχῳ τῆς Πομπηΐας, ἀποθανόντι δεκαεπταετεῖ. Δεκάδαρχος ἐν ἡλικίᾳ 17 ἐτῶν, ταχέως ὁ νεανίας οὗτος προώδευσεν. Ὁ Κικέρων λέγει ὅτι εὐκολώτερον ἦτο νὰ εἶνέ τις γερουσιαστὴς ἐν Ῥώμῃ ἢ δεκάδαρχος ἐν Πομπηΐᾳ. Τὸ μνημεῖον εἶναι ὡραῖον, μεγαλοπρεπὲς, ἀλλ' ἄνευ καλπῶν καὶ σαρκοφάγων· πιθανὸν νὰ μὴ ἦτο τάφος, ἀλλ' ἁπλοῦν κενοτάφιον, μνημεῖον τιμητικόν.

Ταῦτα δύναταί τις εἰπεῖν καὶ περὶ τοῦ ὡραιοτέρου μαυσωλείου τῆς ὁδοῦ, τοῦ ἀνθυπάτου Καλβεντίου· μαρμάρινος βωμὸς χαριέντως ἀραβουργήματι καὶ ἀναγλύφοις κεκοσμημένος (Οἰδίπους σκεπτόμενος, Θησεὺς ἀναπαυόμενος, νεᾶνις ἀνάπτουσα πυράν). Ἐπὶ τοῦ τάφου σώζονται ἔτι γεγλυμμένα τὰ τιμητικὰ σύμβολα τοῦ Καλβεντίου, οἱ ἐκ δρυὸς στέφανοι, τὸ bisellium (ἕδρα μὲ δύο θέσεις) ὁ σκόλυθρος καὶ τὰ τρία γράμματα O. C. S. (ob civem servatum) σημαίνοντα ὅτι ὤφειλον τῷ περιφανεῖ νεκρῷ τὸν ἀσπασμὸν Ρωμαίου πολίτου.

Ἡ ὁδὸς τῶν τάφων ἦτο, ὡς βλέπετε, εἶδός τι Πανθέου. Ἐπιγραφή τις εὑρεθεῖσα καὶ συχνάκις μνημονευομένη (ἡ ἐπὶ Καρόλου τοῦ Γ' εὑρεθεῖσα, καὶ πρώτη τὴν ὕπαρξιν τῆς Πομπηΐας μνημονεύουσα) διδάσκει ἡμᾶς ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ὁ δήμαρχος Suedius Κλεμέντιος ἀπέδωκε τῇ κοινότητι τῆς Πομπηΐας τὰς ὑπὸ ἰδιωτῶν κατεχομένας θέσεις, ὅπερ ἐσήμαινεν, ὅτι οἱ ἐπίσημοι μόνον, ὑπὸ τῶν δεκαδαρχῶν ὑποστηριζόμενοι, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ θάπτωνται ἐν τῇ θριαμβικῇ ταύτῃ διόδῳ, ἐνῷ οἱ ἄλλοι ἀπεστεροῦντο τῆς ἰδιοκτησίας ταύτης. . . . Πάντοτε ἡ χεὶρ τῆς Ῥώμης.

Ἕτερον μνημεῖον, τὸ εἰς τὸν Σκαῦρον ἀποδιδόμενον, ἦτο περιεργότατον, ἕνεκα τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐγγεγλυμμένων σκηνῶν τῶν μονομάχων, αἵτινες, κατὰ τὴν συνήθειαν παρίστων πραγματικοὺς ἀγῶνας. Ἑκάστη μορφὴ ἔφερεν ἄνωθεν γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ μονομάχου καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν θυμάτων του. Γνωστόν, ὅτι αἱ αἱματηραὶ αὗται παιγνιαὶ ἀπετέλουν μέρος τῶν κηδειῶν· οἱ κληρονόμοι τοῦ ἀποθανόντος παρεῖχον τὰ θεάματα ταῦτα τῷ λαῷ, εἴτε πέριξ τῶν τάφων, εἴτε ἐπὶ τοῦ ἀμφιθεάτρου, ὅπερ ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐπισκεφθῶμεν, καὶ ὅπου θὰ περιγράψωμεν τὰ γλυπτικὰ τεχνουργήματα τοῦ εἰς τὸν Σκαῦρον ἀποδιδομένου μνημείου.

Ὁ τάφος τῆς Νηβολήϊας Τύχης, εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον κεκοσμημένος δι' ἀραβουργημάτων καὶ ἀναγλύφων παριστώντων τὴν εἰκόνα τῆς κυρίας ταύτης. Μία θυσία, ἓν πλοῖον (εἰκὼν τῆς ζωῆς, λέγουσιν οἱ εὐχίσθητοι ἀρχαιοδῖφαι) φέρον τὴν παράδοξον ἐπιγραφὴν ἣν μεταφράζω κατὰ γράμμα: «Ἡ

Νηβολήϊα Τύχη, ἀπελεύθερος τῆς Ἰουλίας, δι'ἑαυτὴν καὶ τὸν Γάϊον Μουνάτιον Φαῦστον, ἱππότην καὶ δήμαρχον τοῦ προαστείου, εἰς ὃν οἱ δεκαδάρχαι τῇ συγκαταθέσει τοῦ λαοῦ, ἀπένειμον διὰ τὰ προτερήματά του, τὴν τιμὴν τοῦ bisellium. Τὸ μνημεῖον τοῦτο προσηνέχθη ζῶντος αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Νηβοληΐας Τύχης εἴς τε τοὺς ἀπελευθέρους αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς τοῦ Γ. Μ. Φαύστου.

Βεβαίως μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, δὲν ἤθελέ τις κατηγορήσει τοὺς Πομπηϊανοὺς ὡς κρύπτοντας τὰς ἀφοσιώσεις των πρὸς τὸ κοινόν. Ἡ Νηβοληΐα δὲν ἦτο βεβαίως σύζυγος τοῦ Φαύστου· τὸν ἠγάπα ὅμως πολύ, ἀφοῦ συνδιελέγετο μετ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τάφῳ. Ἡ βασίλισσα Καρολίνα Murat, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ γλύπτου Canova, εἰσέδυσε πρώτη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιστερεῶνος τούτου (14 Ἰανουαρίου 1813). Ἤνοιξαν πρὸ αὐτῆς πολλὰς ὑαλίνας κάλπας ἐχούσας κάλυμμα ἐκ μολύβδου, εἰς τὸ βάθος τῶν ὁποίων ἐπέπλεε κόνις ἐντὸς ῥευστοῦ εἰσέτι μὴ ξηρανθέντος, ὅπερ ἦτο κρᾶμα ὕδατος, οἴνου καὶ ἐλαίου. Ἕτεραι κάλπαι δὲν περιεῖχον εἰμὴ ὀστᾶ καὶ τὸ μικρὸν σολδίον, ὅπερ ἀντὶ τοῦ ὀβολοῦ τοῦ Χάρωνος ἐξέλαβον.

Περὶ πολλῶν τάφων ἔχω νὰ εἴπω ἀκόμη. Ὑπάρχουσι τρεῖς τούτων, οἵτινες εἶναι σαρκοφάγοι ἀκέραιοι ἔτι, οὐδέποτε ἀνοιχθέντες καὶ ἀποδεικνύοντες ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐνεταφίαζον τοὺς νεκρούς των, πολὺ πρὶν ἢ ὁ χριστιανισμὸς ἐμποδίσῃ τὰς πυράς. Αἱ οἰκογένειαι εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ τῶν δύο τούτων συστημάτων, καὶ ὅμως δὲν ἔκαιον οὔτε τοὺς ὑπὸ κεραυνοῦ προσβληθέντας (ἐνόμιζον τὰ σώματά των ἀδιάφθορα) οὔτε τὰ νεογέννητα, ὧν οἱ ὀδόντες δὲν εἶχον ἔτι ἀναφυῆ· οὕτω δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνακαλύψωσι τὴν τέφραν τῶν νεωτέρων τέκνων τοῦ Διομήδους, ἐνῷ ἡ τῶν πρεσβυτέρων διετηρεῖτο ἐν ὑαλίνῃ κάλπῃ, ἥτις περιείχετο ἐντὸς ἀγγείου μολυβδίνου.

Τάφος πρὸς σκοπιὰν ὁμοιάζων, καὶ ὡς φρουρὸς πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἡρακλείου ἱστάμενος, ἐχρησίμευσε κατὰ τὴν ἔκρηξιν, ὡς καταφύγιον στρατιώτου, οὗτινος τὸν σκελετὸν ἀνεῦρον. Ἕτερον μνημεῖον ἀλλοκότως κεκοσμημένον ἀποτελεῖ ἡμικύκλιον ἐστεγασμένον καὶ ἐστραμμένον πρὸς μεσημβρίαν ἀπέναντι τῆς θαλάσσης, ὡς καταφύγιον διὰ τοὺς κεκοπιακότας, καὶ ὑπὸ τοῦ καύματος καταβεβλημένους διαβάτας. Ἕτερον κυκλοτερές, παριστᾷ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ θόλον ὑπὸ ἀνθυλλίων κεκαλυμμένον καὶ ἀναγλύφοις κεκοσμημένον, ἓν τῶν ὁποίων παριστᾷ γυναῖκα καταθέτουσαν στέφανον ἐπὶ τῶν ὀστῶν τοῦ τέκνου της. Ἕτερα μνημεῖα κοσμοῦνται ὑπὸ ἀναδέσμων ἀνθέων· ἓν τῶν ἧττον περιέργων περιεῖχε τὸ περίφημον ὑέλινον ἀγγεῖον χρώματος κυανολεύκου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀναφέρω κατωτέρω· τὸ τῆς ἱερείας Μαμίας, κεκοσμημένον δι' ὑπερηφάνου ἐπιγραφῆς ἀποτελεῖ μέγα κυκλοτερὲς βάθρον ἀπολῆγον εἰς ὄνυχας λέοντος· οἱ πε-

ριηγηταὶ ἀναπαύονται εὐχρέστως ἐπ' αὐτοῦ θεώμενοι τὴν ἄποψιν τῆς χώρας καὶ τῆς θαλάσσης. Μὴ λησμονῶμεν καὶ τὸ ἐπικήδειον τρικλίνιον, ἑστιατόριον ἁπλούστατα διεσκευασμένον, ἐν ᾧ ἵστανται ἔτι αἱ τρεῖς λιθόκτιστοι κλίναι, αἱ εἰς τὰ συμπόσια, τὰ χάριν τῶν νεκρῶν διδόμενα, χρησιμεύουσαι· τὰ συμπόσια ταῦτα, ἐν οἷς σχεδὸν μόνον κογχύλια ἔτρωγον (εὐτελὴς τροφή, λέγει ὁ Ἰουβενάλιος), ἐτελοῦντο τὴν ἐνάτην μετὰ τὸν θάνατον ἡμέραν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν novendialia. Ἐκαλοῦντο ἐπίσης καὶ cilicernia (περίδειπνα) καὶ διελέγοντο ἐν αὐτοῖς περὶ τῶν κατορθωμάτων καὶ ἀγαθουργημάτων τοῦ μεταστάντος. Ὁ Πολύβιος ἐπαινεῖ τὰς ἀνωτέρας ταύτας τιμὰς τὰς ἀποδιδομένας εἰς τοὺς περιφανεῖς πολίτας· ἐκεῖ ἐγεννήθη, λέγει, τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης.

Καὶ πράγματι, καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ Πομπηΐᾳ, εἰς τὸ εὐτελὲς τοῦτο κοιμητήριον τῆς μικρᾶς πόλεως, ἀπαντῶμεν καθ' ἕκαστον βῆμα τὴν ἀρετὴν ἀνταμειβομένην μετὰ θάνατον διά τινος τῶν δεκαδαρχῶν μεγαλοδωρίας. Ὁτὲ μὲν αἰωνία παραχώρησις (χάρις δυσκόλως ἐφικτή) διὰ τῶν ἑπομένων γραμμάτων δηλουμένη: H. M. H. N. S (hoc monumentum hœredes non sequitur) καὶ βεβαιοῦσα τοῖς νεκροῖς τὴν αἰωνιότητα τοῦ τάφου των ὃν οἱ κληρονόμοι των δὲν ἠδύναντο νὰ διαθέσωσιν[1]. Ἐνίοτε ὁ παραχωρούμενος χῶρος ἐσημειοῦτο ἐπὶ τοῦ τάφου. Οὕτως ἔν τινι τάφῳ τῆς οἰκογενείας τῶν Νιστακιδίων ἀναγινώσκομεν: «Εἰς τὸν Νιστακίδιον Ἕλενον δήμαρχον τοῦ προαστείου Augusto Félix. — Εἰς τὸν Νιστακίδιον Ἰανουάριον καὶ εἰς τὴν Μεσιόναν Σατοῦλλαν. — Δεκαπέντε ποδῶν τὸ βάθος, 15 ποδῶν τὸ μέτωπον.»

Τὸ βάθρον τοῦτο τῆς ἱερείας Μαμίας καὶ τὸ τοῦ Αὔλου Βετίου (χιλιάρχου καὶ δυάρχου ἀποδίδοντος τὴν δικαιοσύνην) ἐπίσης κατεσκευάσθησαν τῇ συγκαταθέσει τοῦ λαοῦ ἐπὶ ἐδάφους ὑπὸ τῶν δεκαδαρχῶν παραχωρηθέντος. Ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα εἶχον τὰ μνημεῖά των. Τοῦτο τοὐλάχιστον θὰ σοὶ εἴπωσιν οἱ ὁδηγοί, δεικνύοντες μέγαν τινὰ τάφον ἔν τινι ὁδῷ τοῦ προαστείου. Καλοῦσιν δ' αὐτὸν sepolcro dei bestiami, διότι εὗρον ἐν αὐτῷ σκελετοὺς ταύρων. Οἱ ἀρχαιοδῖφαι ἐξανίστανται κατὰ τῆς γνώμης ταύτης· οἱ μὲν στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν γεγλυμμένων προσωπίδων, βεβαιοῦσιν ὅτι ἦτο κοιμητήριον κωμῳδῶν, ἄλλοι δὲ παρατηροῦντες ὅτι ὁ τοῖχος τοῦ περιβόλου περιέκλειε ναὸν ἀρκούντως εὐρύχωρον βεβαιοῦσι ὅτι ἦτο κοιμητήριον ἱερέων. Ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν ἀντικρούω τὴν γνώμην τῶν ὁδηγῶν. Οἱ Αἰγύπτιοι, τῶν ὁποίων τοὺς θεοὺς ἰδιοποιεῖτο ἡ Ῥώμη, ἐνεταφίαζον μεγαλοπρεπῶς τὸν βοῦν Ἆπιν. Τὰ ζῶα λοιπὸν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τοὺς τάφους των ἐν τῷ προαστείῳ τῆς Πομπηΐας. Ὅσον δὲ διὰ τὸν κοινὸν λαὸν ἀνεπαύετο

[1] Ἀναφέρω τὴν παραδεδεγμένην ὑπὸ πλείστων ἀρχαιολόγων ἑρμηνείαν ταύτην, εἰ καὶ δὲν εἶμαι κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς αὐτήν.

οὗτος ὅπου ἠδύνατο, ἴσως ἐν τῷ κοινῷ κοιμητηρίῳ, commune sepulchrum, ἀρχαία βαρβαρότης μέχρις ἡμῶν διασωθεῖσα, — ἴσως ἐν τοῖς κοινοῖς τούτοις περιστερεῶσιν, ὅπου ἠδύναντο ν' ἀγοράσωσιν ἁπλοῦν τινα σηκόν (olla) Οἱ σηκοὶ οὗτοι ἢ αἱ κάλπαι, ἃς ἐναπέθετον, ἦσαν ἐνίοτε ταπεινὰ ἀλλὰ συμπαθῆ δῶρα, ἅτινα οἱ πτωχοὶ προσέφερον ἀλλήλοις.

Καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ὅπου ὁ θάνατος εἶναι τόσον φαιδρός, τόσον κενόδοξος, τόσον πλουσίως διεσκευασμένος, ὅπου τὰ μνημεῖα ἀνηγείροντο μεταξὺ τῶν φυλλωμάτων ἀειθαλῶν δένδρων, εἰς μάτην δὲ προσεπάθησαν εἰρήσθω νὰ καταστήσωσι σοβαρὰ καὶ μελαγχολικὰ ὅπου τὰ μαυσωλεῖα εἰσὶ σκιάδες καὶ ἑστιατόρια, τῶν ὁποίων αἱ ἐπιγραφαὶ ἀναμιμνήσκουσιν ἱστορίας καὶ ἐρωτικὰς προσέτι πανουργίας, ἀπετέλουν μεγάλα πανδοχεῖα, μεγαλοπρεπεῖς ἐπαύλεις, ἰδίᾳ αἱ τῶν Ἀῤῥίου Διομήδους καὶ Κικέρωνος. Ὁ Ἄρριος Διομήδης οὗτος ἦτον ἀπελεύθερος τῆς Ἰουλίας καὶ δήμαρχος τοῦ προαστείου· πλούσιος ἀστός, ἀλλὰ μοχθηρᾶς καρδίας κάτοχος, ἀφήσας ν' ἀπολεσθῶσιν κατὰ τὴν ἔκρηξιν ἐν τῷ οἰνῶνί του ἥ τε σύζυγος καὶ τὰ τέκνα του, καὶ φυγὼν μόνος μετά τινος δούλου καὶ ὅσων χρημάτων ἠδυνήθη νὰ παραλάβῃ. Ἀπέθανεν ὅμως πνιγεὶς πρὸ τῆς θύρας τοῦ κήπου του· εἴη αὐτῷ βαρεῖα ἡ γῆ! Ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ, ἐκ τριῶν ὀροφῶν ἀλλεπαλλήλων συγκειμένη, καὶ κατερχομένη κλιμακηδὸν ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ λόφου, εἶναι ἀξία μιᾶς ἢ δύο ἐπισκέψεων. Θὰ θεωρήσητε ἐκεῖ χαριεστάτην αὐλὴν περιβαλλομένην ὑπὸ κιόνων καὶ θαλαμίσκων, εἷς τῶν ὁποίων σχήματος ἐλλειψοειδοῦς, κείμενος πρός τινα κῆπον, φωτιζόμενος ἐκ τοῦ ἑσπερινοῦ λυκόφωτος. ἀλλὰ προφυλαττόμενος ἀπὸ τοῦ ἡλίου διὰ παραθύρων τῶν ὁποίων τὰς ὑέλους ἀνεῦρον, καὶ διὰ παραπετασμάτων, τῶν ὁποίων ἀνεῦρον τοὺς δακτυλίους, εἶναι τὸ ἐρασμιώτερον καταφύγιον, ὅπερ εὗρον ἐν τοῖς ἐρειπίοις τούτοις. Θὰ σᾶς δείξωσιν ἐπίσης τὰ λουτρά, τὰς αἰθούσας, τοὺς κοιτῶνας, τὸν κῆπον, πλῆθος δωματίων ὡραιότατα διεσκευασμένων. μαρμαρίνας δεξαμενάς, καὶ τέλος οἰνῶνα ἄθικτον ἔτι μετὰ τῶν ἀμφορέων ὅπου ὑπελείποντο σταγόνες τινὲς οἴνου μὴ ἀπεξηραμένου καὶ τὴν θέσιν ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ δυστυχὴς ἀποπνιγεῖσα οἰκογένειά του, δέκα καὶ ἑπτὰ σκελετούς, τοὺς ὁποίους εὗρεν ἀλλήλοις συνηνωμένους. Ἡ λεπτὴ τέφρα ἡ ἀποπνίξασα αὐτοὺς σκληρυνθεῖσα σὺν τῷ χρόνῳ, ἐτήρησε τὸν τύπον τοῦ στήθους νεκρᾶς τινος κόρης· εἶναι ἡ παράδοξος ἐκείνη χοάνη, ἡ διατηρουμένη ἐν τῷ μουσείῳ, ἥτις ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Θεόφιλον Gautier, τὴν Arria Marcella, τὸ ἀριστούργημά του ἴσως, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἓν ἀριστούργημα.

Ὅσον περὶ τοῦ Κικέρωνος ἀνάβητε, ἐὰν θέλητε, εἰς τὴν ἔπαυλίν του, οὐδὲν ἀπολύτως θὰ ἴδητε, αὕτη ἀνεσκάφη. Συνήγαγον ἄλλοτε ἐν αὐτῇ ὡραίας εἰκόνας ἔξοχα ψηφιδωτά, καὶ πλουσίαν συλλογὴν πολυτίμων ἀντικειμένων· δὲν θὰ ἀντιγράψω βεβαίως τὸν κατάλογον αὐτῶν. Ἦτο πράγ-

ματι ὁ οἶκος τοῦ Κικέρωνος; Τίς τὸ γνωρίζει; Οἱ ἀρχαιολόγοι τὸ θέλωσιν. Ἔστω λοιπόν. Δὲν ἀρνοῦμαι, ὅτι ὁ Κικέρων εἶχεν ἔπαυλιν ἐν Πομπηΐᾳ, διότι συχνάκις ποιεῖται λόγον περὶ αὐτῆς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του, ἀλλὰ ἐὰν ὑπῆρχον ἐδῶ ἢ ἐκεῖ, οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ἀποδείξῃ. Ἠδύνατό τις γράφει που, νὰ τὴν ἴδῃ ἐκ τῶν Βαΐων ἢ τῆς Μιζένης, ἐὰν εἶχε τὴν ὅρασιν καλήν, ἀλλ' ἂν εἶχε καλὴν τὴν ὅρασιν, ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις ὅλον τὸ μέρος τῆς Πομπηΐας τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἀποφεύγω λοιπὸν τὰς ματαιοσχόλους ταύτας συζητήσεις, καὶ ἀναλαμβάνω την μεθοδικὴν ἐκδρομήν μας. Ἔδειξα εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀρχαίους ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῶν βίῳ, ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ τῇ ὁδῷ, ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς καπηλίοις, ἐν τοῖς περιπάτοις καὶ τοῖς νεκροταφίοις· ἤδη θὰ προσπαθήσω νὰ θεωρήσωμεν αὐτοὺς ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, καὶ πρὸς τοῦτο ἂς κατασκοπεύσωμεν αὐτοὺς εἰς μέρος τι ὅπερ ἦτο ὡς τὸ μεταίχμιον, μεταξὺ τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ οἴκου: — Θὰ κάμω δηλαδὴ λόγον διὰ τὰς θέρμας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΛΟΥΤΡΑ

Ῥωμαΐκαὶ θέρμαι. — Σταβιαναὶ θέρμαι. — Ἀραὶ κατὰ τῶν ἡλιακῶν ὡρολογίων. — Ἐντελὴς λουτρῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις: αἴθουσαι, δοῦλοι, ἀλοιφαί, ψήκτραι. — Μία λέξις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. — Γυναικεῖα λουτρά· ῥωμαΐκαὶ ἐφημερίδες. — Θερμαντικαὶ συσκευαί.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν σχεδὸν ἀμφίβιοι. Ἕως ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἐλούοντο· οἱ νέοι οἱ εἰδότες τὸ εὖ ζῆν, διήρχοντο μέρος τῆς ἡμέρας, συχνάκις δὲ καὶ μέρος τῆς νυκτὸς ἐν τοῖς λουτροῖς. Ἐντεῦθεν ἡ σπουδαιότης ἣν τὰ καταστήματα ταῦτα ἔλαβον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ὀκτακόσια πεντήκοντα ἓξ δημόσια λουτρὰ ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Αὐγούστου. Τρεῖς χιλιάδες λουόμενοι ἐδύναντο νὰ συνέλθωσιν εἰς τὰ λουτρὰ τοῦ Καρακάλλα, ἅτινα παρεῖχον 1600 βάθρα ἐκ μαρμάρου καὶ πορφυρίτου λίθου. Τὰ λουτρὰ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου κείμενα ἐντὸς ἄλσους, κατεῖχον διάστημα 100,000 τετραγωνικῶν ποδῶν καὶ περιεῖχον παντοειδεῖς αἰθούσας: γυμνάσια, ἀκαδημίας, ἐν αἷς οἱ ποιηταὶ ἀνεγίνωσκον τοὺς στίχους των, κονίστρας διὰ τοὺς μονομάχους, καὶ θέατρα. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Ταῦρος καὶ Ἡρακλῆς ὁ Φαρνέζιος οὓς θαυμάζομεν ἐν Νεαπόλει, τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Βατικανοῦ, ὁ Ἑρμῆς τοῦ Belvedere καὶ ὁ Λαοκόων ἀνευρέθησαν ἐν τοῖς λουτροῖς.

Τὰ μεγάλα ταῦτα ἀνάκτορα ἦσαν τοῖς πᾶσι προσιτά. Ἐπλήρωνον δι' εἴσοδον ἕνα κουαδράντην· ὁ κουαδράντης ἦτο τὸ τέταρτον τοῦ ἀσσαρίου, τὸ δ' ἀσσάριον τῆς ἐποχῆς τοῦ Κικέρωνος ἰσοδυνάμει πρὸς ἓξ λεπτά. Ἀλλ' ὁ φόρος οὗτος βραδύτερον κατηργήθη. Ἀπὸ πρωίας, ὁ ἦχος τῶν κωδώ-

νων ἀνήγγελλε τὴν ἔναρξιν τῶν λουτρῶν. Οἱ πλούσιοι μετέβαινον πρὸ πάντων περὶ τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου· οἱ ἄσωτοι μετὰ τὸ δεῖπνον, ἐναντίον τῶν παραγγελμάτων τῆς ὑγιεινῆς. Ἐκ τοῦ Ἰουβεναλίου μανθάνομεν ὅτι ἐνίοτε ἐκ τούτου ἀπέθνησκον. Ὁ Νέρων ὁ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τοῦ μεσονυκτίου μένων παρὰ τὴν τράπεζαν, ἐγειρόμενος ἐλάμβανε θερμὸν λουτρὸν τὸν χειμῶνα καὶ παγετῶδες τὸ θέρος.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς δημοκρατίας, αἱ ὧραι καθ' ἃς ἐλούοντο τὰ δύο φῦλα ἐχωρίζοντο· τὰ λουτρὰ κατείχοντο ὑπ' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οὐδέποτε συναντωμένων ἐν αὐτοῖς. Ἐπὶ τοσοῦτον προέβαινεν ἡ αἰδώς, ὥστε ὁ πατὴρ δὲν ἐλούετο μετὰ τοῦ υἱοῦ του, οὔτε πάππος μετὰ τοῦ ἐγγόνου του. Βραδύτερον γυναῖκες ἄνδρες, γέροντες καὶ παιδία ἐλούοντο ἀναμὶξ εἰς τοὺς δημοσίους λουτρῶνας· ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀδριανός, ἀνεγνώρισε τὸ ἄτοπον καὶ ἐξήλειψε αὐτό.

Ἡ Πομπηία, ἢ τοὐλάχιστον τὸ ἀνακαλυφθὲν μέρος τῆς Πομπηΐας, εἶχε δύο δημοσίους λουτρῶνας. Ὁ σπουδαιότερος (Σταβιαναὶ θέρμαι ἦτον εὐρυχωρότατος καὶ περιεῖχε παντοειδῆ δωμάτια, θαλαμίσκους, στρογγυλὰς καὶ τετραγώνους δεξαμενάς, κλιβάνους, ὁλκεια (couloirs) προδόμους, κτλ. πρὸς δὲ παλαίστραν, ἐν ᾗ οἱ νέοι Πομπηϊανοὶ ἐγυμνάζοντο· ἦτο ἐν ἄλλοις λόγοις, τέλειον ὑδροθεραπευτικὸν κατάστημα· τὸ περιεργότερον, ὅπερ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις εὑρέθη, εἶναι ἡλιακὸν ὡρολόγιον, φέρον ἐπιγραφὴν ὀσκικὴν δηλοῦσαν, ὅτι ἀπετελέσθη ὑπὸ τοῦ Ν. Ἀτινίου, υἱοῦ τοῦ ταμίου Μαρίου, τῇ διαταγῇ τῶν δυάρχων, ἐκ τῶν χρημάτων τῶν προστίμων. Τὰ ἡλιακὰ ὡρολόγια δὲν ἦσαν σπάνια ἐν Πομπηΐᾳ, εὑρέθησαν παντοειδῆ, ὡς καὶ ἓν ἐστημένον ἐπὶ ἰονικοῦ κίονος ἐκ λευκοπρασίνου μαρμάρου. Τὰ ἀρχέτυπα ταῦτα ὡρολόγια προσεφέροντο συχνάκις παρὰ τῶν ἀρχόντων ῥωμαίων πρὸς διακόσμησιν τῶν μνημείων, πρᾶγμα ὅπερ λίαν ἀπήρεσκε εἴς τινα παράσιτον τοῦ Πλαύτου: «Εἴθε οἱ θεοὶ νὰ ἐξωλόθρευον τὸν ἐφευρόντα τὰς ὥρας, τὸν πρῶτον ὅστις ἔστησε ἡλιακὸν γνώμονα εἰς τὴν πόλιν· τὸν προδότην ὅστις μοῦ ἐχώρισε, πρὸς δυστυχίαν μου, τὴν ἡμέραν εἰς τεμάχια. Κατὰ τὴν παιδικήν μου ἡλικίαν μόνον ὡρολόγιον ἦτο ὁ στόμαχος, ὅστις εἶναι καὶ τὸ καλλίτερον, τὸ ἀκριβέστερον, ὅπως εἰδοποιῇ ἐν τῇ καταλλήλῳ ὥρᾳ, ἔστω ὅτι δὲν ὑπάρχει καὶ φαγητόν. Νῦν ἂν τὸ φαγητὸν εἶναι ἕτοιμον, δὲν τὸ ἐγγίζῃ τις, παρὰ ὅταν ἀρέσκῃ τῷ ἡλίῳ· Οὕτω ἀφ' ὅτου ἡ πόλις ἐπληρώθη ἡλιακῶν ὡρολογίων, ὁ κόσμος ἤρξατο νὰ ἰσχναίνῃ καὶ λιμοκτονῇ».

Αἱ ἄλλαι πομπηΐαναὶ θέρμαι εἶναι μικρότεραι, ἀλλὰ μᾶλλον κεκοσμημέναι, καὶ πρὸ πάντων κάλλιον διατηρούμεναι. Θέλετε νὰ λάβετε ἓν λουτρὸν τέλειον κατ' ἀρχαῖον τρόπον; Εἰσέρχεσθε διά τινος μικρᾶς ὀπισθίας θύρας, καὶ διαπερᾶτε δίχυλον, ἐν ᾧ εὑρέθησαν 500 λύχνοι, τρανω-

τάτη ἀπόδειξις ὅτι οἱ Πομπηϊανοὶ διήρχοντο μέρος τῆς νυκτὸς εἰς τὰ λουτρά. Ὁ δίαυλος φέρει ὑμᾶς εἰς τὸ ἀποδυτήριον. Ἐν πρώτοις ἐκπλήττεσθε ἐκδυόμενος ἐν δωματίῳ ἐξ θύρας ἔχον, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι, μᾶλλον ἡμῶν εἰθισμένοι νὰ διαβρέχωνται, δὲν ἐφοβοῦντο τὰ ρεύματα. Καθ' ἣν στιγμὴν εἷς δοῦλος λαμβάνει τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ σανδάλιά σας καὶ ἕτερος, ὁ capsarius (ἱματιοφύλαξ) ἀφαιρεῖ τὰ πολύτιμα κοσμήματα ἅτινα καταθέτει ἔν τινι ἐγγὺς δωματίῳ, παρατηρήσατε τὴν αἴθουσαν: ἡ κορωνὶς εἶναι κεκοσμημένη διὰ τερπνῶν εἰκονογραφιῶν ἄνωθεν δὲ εἰσὶ τεταγμέναι κατὰ σειρὰν λυχνίαι, ὁ θόλος ἀψιδωτὸς διατέμνεται εἰς φατνώματα λευκά, ἐρυθρὰς ἔχοντα τὰς παρυφάς, τὸ δὲ ψηφιδωτὸν τοῦ ἐδάφους λευκὸν μὲ μελανὴν περιταινίωσιν. Ἰδοὺ λίθινα βάθρα, ὅπως ἀναπαυθῆτε καὶ πάσσαλοι προσηρτημένοι τῷ τοίχῳ ὅπου ὁ δοῦλος κρεμᾷ τὴν ἐκ λευκοῦ λίνου τήβενόν σας καὶ τὸν χιτῶνά σας. Ἄνωθεν μονούελος ρινοπύλη, (vasistas) σιδηρᾶ στεφάνῃ περιβαλλομένη, στρέφεται διὰ δύο στροφίγγων· ἡ ὕελος εἶναι ἠμαυρωμένη ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους, ὅπως ἐμποδίζῃ, ἀπὸ τῶν περιέργων τὰ βλέμματα τὴν αἴθουσαν ἐν ᾗ εὑρισκόμεθα. Ἑκατέρωθεν τοῦ παραθύρου ἀνάγλυφα, λίαν ἐφθαρμένα σήμερον, παριστῶσι γιγαντομαχίαν.

Ἰδοὺ ὑμεῖς γυμνὸς ὡς ἀρχαῖον ἄγαλμα. Ἐὰν ἦσθε ἀληθὴς Ῥωμαῖος, ἤδη θὰ μετεβαίνετε εἴς τι παρακείμενον δωμάτιον, ἐλαιοθέσιον (elœothesium) καλούμενον, ὅπου θὰ σᾶς ἤλειφον δι' ἐλαίου, μετὰ ταῦτα εἰς τὸ σφαιριστήριον κείμενον ἐν τῇ αὐλῇ, ὅπου ἔφερε στενή τις δίοδος, σήμερον περιτετειχισμένη. Ὁ κυανοῦς τούτου θόλος ἐκοσμεῖτο διὰ χρυσῶν ἀστέρων. Ἀλλὰ δὲν ἦσθε ἀληθὴς Ῥωμαῖος, ἔρχεσθε ἁπλῶς ἐνταῦθα ὅπως λάβετε ψυχρὸν ἢ θερμὸν λουτρόν· ἐὰν θέλητε ψυχρόν, μετάβητε εἰς τὸ μικρὸν δωμάτιον, τὸ κείμενον πρὸς τὸ βάθος, ὅπου εἶναι τὸ ψυκτήριον.

Τὸ ψυκτήριον (frigidarium ἢ natatio) τοῦτο, εἶναι δωμάτιον στρογγύλον, ὅπερ ἀμέσως προσβάλλει τὴν αἴσθησιν διὰ τὴν καλὴν αὐτοῦ διατήρησιν Ἐν τῷ μέσῳ ὑπάρχει εὐρεῖα δεξαμενὴ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (4 μέτρα 5 ἑκατ. διαμέτρου ἐπὶ 17 ἑκατ. βάθους) δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ καὶ σήμερον, μόνον τὸ ὕδωρ ἐλλείπει, λέγει ὁ Overbeck. Ἐσωτερική τις καὶ κυκλοειδὴς κλίμαξ ἐπέτρεπε τοῖς Πομπηϊανοῖς νὰ λούωνται καθήμενοι. Τέσσαρες παστοὶ λελαξευμένοι εἰς τὰ μέρη ἔνθα θὰ ἦσαν αἱ γωνίαι ἐὰν τὸ δωμάτιον ἦτο τετράγωνον, περιεῖχον βάθρα, ἐφ' ὧν ἀνεπαύοντο οἱ λουόμενοι. Οἱ διὰ κιτρίνου χρώματος ἐζωγραφημένοι τοῖχοι ἐκοσμοῦντο ὑπὸ πρασίνων κλάδων: τὸ ὑπόβαθρον καὶ τὸ διάζωμα ὑπὸ λευκῶν ἀναγλύφων κεκοσμημένα ἦσαν ἐρυθρᾶ· ὁ θόλος κυανοῦς καὶ ἀνοικτὸς ἄνωθεν παρίστα ἀποκεκομένον κῶνον. Ἦτο ζωηρόν, φωτεινὸν καὶ εὔθυμον ὡς ὁ ἀρχαῖος βίος.

Προτιμᾶτε θερμὸν λουτρόν; Ἐπανέλθετε ἐπὶ τῶν βημάτων σας, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀποδυτηρίου, ὅπου ἀφήκατε τὸ ἔνδυμά σας, μετάβητε εἰς τὸν

χλιαρὸν λουτρῶνα. Ἡ αἴθουσα αὕτη, ἡ ὡραιοτέρα τῶν θέρμων, εἶναι ἐστρωμένη διὰ λευκοῦ ψηφιδωτοῦ, μελανοῦ περὶ τὰ χείλη, ὁ θόλος εἶναι πλουσίως κεκοσμημένος διὰ μαρμαροκονίας καὶ εἰκόνων λευκῶν ἐπὶ ἐδάφους ἐρυθροκυάνου· τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα παρίστων ἔρωτας, χίμαιρας, δελφῖνας, ἐλάφους ὑπὸ λεόντων διωκομένας κτλ. Οἱ ἐρυθροὶ τοῖχοι κοσμοῦνται διὰ θηκῶν (ἴσως διὰ τ'ἀσπρόρουχα τῶν λουομένων) ἐφ'ὧν ὑπῆρχε κορωνὶς ὑποβασταζομένη ὑπὸ Ἀτλάντων ἢ Τελαμώνων ἐξ ὀπτῆς γῆς διὰ μαρμαροκονίας περιβεβλημένης. Ὡραία στεφάνη ἐξ ἀραβουργημάτων χωρίζει τὴν κορωνίδα τοῦ θόλου. Μέγα παράθυρον εἰς τὸ βάθος, ἔχον παραπλεύρους δύο μορφάς, ἐφώτιζε τὸν χλιαρὸν λουτρῶνα· ὑπόγειοι σωλῆνες καὶ μέγας χάλκινος κλίβανος διετήρουν τὴν χλιαρὰν τοῦ λουτροῦ τούτου θερμοκρασίαν, ἐξ ἧς ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα tepidarium.

Ὁ χάλκινος οὗτος κλίβανος ὡς καὶ τρία βάθρα ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου ἐκεῖ ἀνευρεθέντα, σώζονται ἔτι. Ἐπιγραφή τις: M. Nigidius Vaccula P. S. (pecunia sua) γνωρίζει ἡμῖν τὸν δωρητήν, ὅστις αἰνιττόμενος τὸ ὄνομά του Vaccula, ἐλάξευσεν ἐπὶ τοῦ κλιβάνου τούτου μικρὰν ἀγελάδα· εἰς δὲ τοὺς πόδας τῶν βάθρων τὰς ὁπλὰς τοῦ πρᾴου τούτου ζώου. Τὸ βάθος τοῦ πολυτίμου τούτου πυραύνου ἀπετέλει μεγάλη ἐσχάρα ἐκ χαλκίνων ῥάβδων, ἐφ' ὧν ἔκειντο πλίνθοι· ἐπὶ δὲ τῶν πλίνθων στρῶμα κισσήρεως, καὶ ἐπὶ τῆς κισσήρεως ἀνημμένοι ἄνθρακες.

Πρὸς τί λοιπὸν ἐχρησίμευε ὁ χλιαρὸς οὗτος λουτρών; ἱκανὰ θὰ μάθετε βραδύτερον περὶ τούτου· ἂς λεχθῶσιν ὅμως ἀπὸ τοῦδε τινά, ὅπως σᾶς προετοιμάσω διὰ τὴν θερμὴν θερμοκρασίαν τοῦ κλιβάνου εἰς ὃν θὰ εἰσέλθετε διὰ θύρας αὐτομάτως κλειούσης, ὡς τὸ σχῆμα τῶν στροφίγγων δεικνύει.

Ὁ θερμαντὸς οὗτος λουτρὼν (caldarium) εἶναι μακρὰ αἴθουσα, εἰς τὰς ἄκρας τῆς ὁποίας ἀνυψοῦνται ἑτέρωθεν μὲν εἶδος ἐπιστομίου λίθου φρέατος, ἑτέρωθεν δὲ ἀνορύσσεται δεξαμενή. Τὸ μέσον τῆς αἰθούσης εἶναι ὁ κυρίως εἰπεῖν κλίβανος. Ὁ ἀτμὸς δὲν ἐκυκλοφόρει ἐντὸς τῶν σωλήνων, ἀλλ' ἐξητμίζετο ἔκ τε τοῦ τοίχου καὶ τοῦ κοίλου φατνώματος εἰς θερμὰς ἀναθυμιάσεις. Τὰ τῶν τοίχων κοσμήματα ἦσαν ἁπλαῖ μαρμάριναι σκαφαί. Ἡ τετράγωνος δεξαμενὴ (alveus ἢ baptisterium) ἡ χρησιμεύουσα διὰ τὰ θερμὰ λουτρά, ἦτο μαρμαρίνη, ἀνήρχετό τις εἰς αὐτὴν διὰ τριῶν κλιμάκων, εἰσήρχετο δὲ δι' ἐσωτερικῶν βαθμίδων, ἐφ' ὧν δέκα λουόμενοι ἐδύναντο νὰ κάθηνται ὁμοῦ. Τέλος ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους τῆς αἰθούσης, ἔν τινι ἡμικυκλίῳ παστῷ, ἀνυψοῦτο ὁ ἐπιστόμιος λίθος περὶ οὗ ἀνέφερον· ἦτο λεκάνη τις (labrum) δημοσίᾳ δαπάνῃ κατασκευασθεῖσα. Ἔκ τινος ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι πρὸς οἰκοδομὴν αὐτῆς ἐδαπανήθησαν 750 σεστέρτσιοι, ἤτοι καί τι πλέον τῶν φράγκων 150,000. Ἡ λεκάνη αὕτη εἶναι

μέγα μαρμάρινον ἀγγεῖον 2 μέτρων καὶ 340 ἑκατ. διάμετρον ἔχουσα. Τὸ μάρμαρον ἐπλειστηριάσθη ἔκτοτε.

Καταλείποντες τὸν κλίβανον, ἢ τὸν θερμὸν λουτρῶνα, οἱ Πομπηϊανοὶ ἔβρεχον τὴν κεφαλὴν ἐντὸς τῆς εὐρείας ἐκείνης λεκάνης, ἐξ ἧς ἀνέβλυζε διὰ χαλκίνου σωλῆνος ἔτι καὶ νῦν σωζομένης χλιαρὸν ὕδωρ. Ἄλλοι, γενναιότεροι, ἐβυθίζοντο εἰς τὸ παγετῶδες τοῦ ψυκτηρίου ὕδωρ, ἐξ οὗ ἐξήρχοντο, καθὰ ἔλεγον, εὐκαμπτότεροι καὶ ἀκμαιότεροι. Προτιμῶ νὰ τοὺς πιστεύω παρὰ νὰ τοὺς μιμηθῶ.

Ἀρκεῖσθε, εἰς ταῦτα; Θέλετε νὰ καταλίπητε τὸν κλίβανον; Ἀνήκετε εἰς τοὺς δούλους οἵτινες σᾶς ἀναμένουσι καὶ δὲν θὰ σᾶς ἀφίσωσι πλέον. Εἶσθε καθιδρως, ὁ δὲ traclator, (δοῦλος τοῦ βαλανείου) ὡπλισμένος μὲ ψήκτραν, θὰ σᾶς ξέσει τὸ σῶμα. Καταφύγετε εἰς τὸν χλιαρὸν λουτρῶνα· ἀλλ᾽ ἐκεῖ σᾶς ἀναμένουσιν αἱ σκληρότεραι ἐνέργειαι. Σᾶς εἶπον ὅτι ἀνήκετε εἰς τοὺς δούλους· εἷς σᾶς κόπτει τοὺς ὄνυχας, ἄλλος σᾶς τριχοτομεῖ, τρίτος θέλει νὰ σᾶς τρίψῃ ἀκόμη καὶ ἀποξέσῃ τὸ δέρμα, τέταρτος φρικτὰς προετοιμάζει ἐντρίψεις· ἕτεροι δὲ σᾶς πλημμυροῦσι δι᾽ ἐλαίου καὶ μύρων καὶ σᾶς ἀλείφουσι δι᾽ ἀρωμάτων. Πρὸ ὀλίγου, ἠρωτᾶτε, πρὸς τί ἐχρησίμευε ὁ χλιαρὸς λουτρών, ἤδη τὸ γνωρίζετε, γνωρίζετε τὰ ρωμαϊκὰ λουτρά.

Μίαν λέξιν περὶ τῶν ἀλοιφῶν ὧν τὰς ἐντρίψεις ὑπέστητε. Ὑπῆρχον πολλαὶ τοιαῦται· εἴδετε τὰ ἐργαστήρια, ἐν οἷς ἐπωλοῦντο. Ἠρωματίζοντο διὰ μύρων, νάρδου κιναμώμου· μετεχειρίζοντο δὲ τὴν αἰγυπτιακὴν ἀλοιφὴν διὰ τοὺς πόδας καὶ τὰς κνήμας, τὴν φοινικικὴν διὰ τὰς παρειὰς καὶ τὸ στῆθος, τὸ σισύμβριον διὰ τοὺς βραχίονας, τὸ ἐξ ἀμαράκου (μαντζουράνας) μύρον διὰ τὰ βλέφαρα καὶ τὴν κόμην, τὸ ἕρπυλον διὰ τὸν αὐχένα καὶ τὰ γόνατα. Αἱ ἀλοιφαὶ αὗται ἦσαν ἀκριβώταται, διετήρουν ὅμως τὴν νεότητα καὶ τὴν ὑγείαν. «Πῶς ἠδυνήθης νὰ διατηρηθῇς ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τόσον καλῶς,» ἠρώτα ὁ Αὔγουστος τὸν Πολίωνα. Ὁ γέρων ἀπεκρίθη: «Χρώμενος οἴνῳ ἐσωτερικῶς καὶ ἐλαίῳ ἐξωτερικῶς.»

Ὡς πρὸς τὰ σκεύη τῶν λουτρῶν (συλλογὴ τοιαύτη ὑπάρχει ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως) ἀπετελοῦντο ἐν πρώτοις ἐκ τῆς ψήκτρας, εἶτα ἐκ τῆς φιάλης ἐλαίου καὶ εἴδους τινὸς σινδόνης, ἣν ἀπεκάλουν scraphium. Ταῦτα πάντα ὡς καὶ ἐμβάδες, καὶ ὀθόναι διὰ τὸ κτένισμα ἀπετέλουν τὴν ἀποσκευήν, ἣν ἔφερον εἰς τὰς θέρμας.

Τὸ παραδοξότερον τῶν σκευῶν τούτων ἦτον ἡ ψήκτρα, σχήματος δρεπανοειδοῦς καὶ κοίλη ἐν εἴδει ὑδροῤῥόης, δι᾽ ἧς ὁ δοῦλος σᾶς ἔτριβεν ὅλον τὸ σῶμα. Οἱ πτωχοὶ οἵτινες καὶ οὗτοι ἐπὶ Ῥωμαίων ἐλούοντο (νῦν οὐχὶ) μὴ ἔχοντες ψήκτρας, ἔτριβον τὴν ῥάχην των ἐπὶ τῶν τοίχων. Ἡμέραν τινὰ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανός, ἰδὼν ἕνα τούτων τριβόμενον οὕτω πως, τῷ ἔδωκε χρήματα καὶ δούλους ὅπως τὸν τρίψωσι. Ἡμέρας τινὰς μετὰ ταῦτα

ἐπιστρέφων ὁ Ἀδριανὸς εἰς τὰ δημόσια λουτρά, εἶδεν ὅμιλον γηραιῶν πτωχῶν οἵτινες ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του ἔτριβον τὰς ῥάχεις των ἐπὶ τῶν τοίχων. εἰς τούτους εἶπε «Τρίβεσθε ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἄλλου».

Παρὰ τὰ περιγραφέντα δωμάτια ἔκειντο ἕτερα σχεδὸν ὅμοια, ἁπλούστερα ὅμως κατὰ τὴν διακόσμησιν. Τὰ ταπεινὰ ταῦτα λουτρὰ ἐχρησίμευον κατά τινας μὲν διὰ τοὺς δούλους, κατ' ἄλλους δὲ διὰ τὰς γυναῖκας ἡ τελευταία αὕτη γνώμη στερεῖται λεπτότητος. Πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, παρὰ τὴν κυρίαν τῶν θέρμων εἴσοδον, ὑπῆρχεν αὐλὴ προωρισμένη διὰ τὴν σφαιρίστραν, περιβαλλομένη ὑπὸ κιόνων καὶ περιέχουσα κρύπτην καὶ αἴθουσαν. Οἱ τοῖχοι ἐκοσμοῦντο διὰ πολλῶν ἐπιγραφῶν, σὺν ταῖς ἄλλαις ὑπῆρχε καὶ εἰδοποίησίς τις ἀγγέλουσα θεάματα θήρας σκηνῶν καὶ ῥαντισμοῦ δι' εὐώδους ὕδατος. Ἐκεῖ προσήρχοντο οἱ Πομπηϊανοί, ὅπως πληροφορηθῶσι περὶ τῶν θεαμάτων καὶ τῶν νέων τῆς ἡμέρας. Ἀνέγνωνον τὰς Ῥωμαϊκὰς ἐφημερίδας. Οὐδόλως φίλε ἀναγνῶστα, εἶναι ἀναχρονισμὸς τὸ τοιοῦτον, αἱ ἐφημερίδες ἦσαν γνωσταὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (βλέπε τὸ σύγγραμμα τοῦ Le Clerc) ἐκάλουν δ' αὐτὰς ducines· πράξεις τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ· diurnes καὶ ἐφημερίδες εἰσὶ λέξεις συνώνυμοι. Τὰ ἀρχαῖα ταῦτα φύλλα ὡμοίαζον πρὸς τὰ ἰδικά μας, ἀνέφερον περὶ τῶν συριχθέντων ἠθοποιῶν, τῶν ἐπιτηδείων τελετῶν, περὶ βροχῆς γάλακτος καὶ αἵματος καταπεσούσης ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Μ. Ἀκιλίου καὶ τοῦ Κ. Πορκίου· περὶ θαλασσίου ὄφεως.... ἀλλὰ τί λέγω, ὁ θαλάσσιος ὄφις εἶναι νεώτερος. Ἀνεγίνωσκον διάφορα ὡς τὸ ἑξῆς, συμβὰν τὸ 28 μ. Χ. καὶ ὅπερ θὰ συνέβη εἰς τοὺς εἰς τὰς θέρμας συνηγμένους Πομπηϊανούς. «Ὅτε ὁ Τίτος Σαβῖνος κατεδικάσθη μετὰ τῶν δούλων του, ἐπειδὴ ἦτο φίλος τοῦ Γερμανικοῦ, ὁ κύων ἑνὸς τούτων δὲν ἀπεμακρύνθη τῆς φυλακῆς, ἀλλ' ἐσυνώδευσε τὸ σῶμα εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ὠρυόμενος πρὸ τοῦ πλήθους. Τῷ ἔῤῥιψαν τεμάχιον ἄρτου, ἀλλ' αὐτὸς τὸ ἔφερε εἰς τὸ στόμα τοῦ κυρίου του· ὅτε δὲ τὸ πτῶμα ἐρρίφθη εἰς τὸν Τίβεριν, ἐρρίφθη καὶ ὁ κύων, προσπαθῶν νὰ τὸ κρατήσῃ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἐνῷ τὸ πλῆθος ἐθαύμαζε πανταχόθεν τὸ πιστὸν τοῦτο ζῶον.»

Ἀγνοοῦμεν ἐὰν αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐφημερίδες ὑπέκειντο εἰς ἔλεγχον, ἐπισφράγισιν καὶ ἐγγύησιν, ἀλλὰ δὲν ἦσαν καὶ ὅλως ἐλεύθεραι. Ἰδού, περὶ τούτου ἓν ἀνέκδοτον ὑπὸ τοῦ Δίωνος ἀναφερόμενον. «Γνωστόν, λέγει, ὅτι ἀρχιτέκτων τις ἐπεσκεύασε μεγάλην τινὰ στοὰν τῆς Ῥώμης καταῤῥέουσαν, στερεώσας ἐν πρώτοις ὅλα τὰ θεμέλια τῆς στοᾶς, ὅπως μὴ κλονῶνται· περιβαλὼν εἶτα τοὺς τοίχους διὰ μαλλίου καὶ στρωμάτων, κατώρθωσε τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐργατῶν, νὰ τὰ φέρῃ εἰς τὴν προτέραν των θέσιν. Ἀλλ' ὁ Τιβέριος ἐκ φθόνου, δὲν ἐπέτρεψεν ἵνα τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου τούτου δημοσιευθῇ ἐν ταῖς ἐφημερίσι».

Ἤδη ἀφοῦ ἐλάβετε πληροφορίας περὶ τῶν βιωτικῶν πράξεων τοῦ ῥω-

μαϊκοῦ λαοῦ, δύνασθε νὰ ἀφήσητε τὰς θέρμας ἀφοῦ ῥίψητε πρῶτον βλέμμα ἐπὶ τῶν ἔτι καὶ νῦν σωζομένων θερμαντικῶν συσκευῶν, εἴς τινα ἐκεῖ παρακειμένην μικρὰν αὐλήν, εἰς ἣν μεταβαίνει τις ἐκ τοῦ ἀποδυτηρίου διά τινος μακροῦ διαύλου. Ἐκεῖ ἵσταται τὸ ὑπόκαυστον, μεγάλη στρογγύλη ἑστία, δι' ἐσωτερικῶν σωλήνων, διεβίβαζε τὸν θερμὸν ἀέρα εἰς τὸν κλίβανον καὶ ἐθέρμαινε δύο λέβητας λιθοκτίστους ὑπὸ δεξαμενῆς πληρουμένους. Ἐκ τῆς δεξαμενῆς ταύτης τὸ ὕδωρ ἔπιπτε ψυχρὸν ἐντὸς τοῦ πρώτου λέβητος, ὅστις μετεβίβαζεν αὐτὸ εἰς τὸν δεύτερον, οὗτος δέ, ἐγγύτερον κείμενος τοῦ πυρός, τὸ καθίστα ζέον. Σωλὴν ἔφερε τὸ ζέον ὕδωρ ἐκ τοῦ δευτέρου λέβητος εἰς τὴν τετράγωνον λεκάνην τοῦ θερμαντηρίου, ἕτερες δὲ τὸ θερμὸν ὕδωρ ἐκ τοῦ πρώτου λέβητος εἰς τὴν μεγάλην λεκάνην. Ἐν τῇ ἑστίᾳ ταύτῃ εὗρον ποσότητα ῥητίνης, ἣν οἱ Πομπηϊανοὶ μετεχειρίζοντο πρὸς ζωογόνησιν τοῦ πυρός. Τοιαῦται ἦσαν αἱ θέρμαι μικρᾶς ῥωμαϊκῆς πόλεως.

(Ἕπεται συνέχεια) Μετάφρασις Ἀλεξ. Καράλη

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Υπο Κ. Σ. ΚΟΝΤΟΥ*

Ἔχομεν δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους νὰ καταλέξωμεν παραδείγματα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος χρήσεως καὶ ἐκ τοῦ Θεοφράστου, οἷον

Ἀριστ. Τόμ. Α', σελ. 606,26 Διδ. «ὁμοίως δὲ καὶ πόλις ἡ μὲν ἐξ ὀλίγων λίαν οὐκ αὐτάρκης· ἡ δὲ πόλις *αὔταρκες*· ἡ δὲ ἐκ πολλῶν ἄγαν κτέ.». Τόμ. Β', σελ. 91,12 «*οἰκεῖον* ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ *φίλον*». σελ. 100,12 «φύσει τε γὰρ *ἀρχικὸν* πατὴρ υἱῶν καὶ πρόγονος ἐκγόνων καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων». Τόμ. Γ', σελ. 56,42 «τὸ μὲν μακρότερόν ἐστιν ἡ τευθίς, ἡ δὲ σηπία *πλατύτερον*». σελ. 58,51 «ὁ δὲ καρκίνος μόνος τῶν τοιούτων *ἀνορροπύγιον*». σελ. 92,49 «ἔστι δὲ καὶ ὁ τεῦθος καὶ ἡ σηπία *βραχύβιον*». σελ. 153,27 «ὁ δὲ λέων *σαρκοφάγον* μέν ἐστιν, κτέ.». σελ. 154,11 «αὕτη δ' ἥκιστα *ποηφάγον* καὶ *καρποφάγον* ἐστί». σελ. 172,22 «διόπερ γυνὴ ἀνδρὸς *ἐλεημονέστερον* καὶ *ἀρίδακρυ* μᾶλλον, ἔτι δὲ *φθονερώτερον* καὶ *μεμψιμοιρότερον* καὶ *φιλολοίδορον* μᾶλλον καὶ *πληκτικώτερον*». σελ. 620,20 «κρύσταλλος δὲ καὶ λίθος *θραυστόν* — κέραμος δὲ καὶ *θραυστὸν* καὶ *κατακτόν*». Πρβ. καὶ Ἀθήν. σελ. 303 δ' «Ἀριστοτέλης δ' ἐν τῷ περὶ ἰχθύων *ἀγελαῖον* καὶ *ἐλτοπιστικὸν* εἶναι τὴν θυννίδα». Φέ-

* Ὅρα σελ. 310.

ρεται δὲ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει καὶ «ἔστι δὲ ἡ φήνη τὸ μέγεθος ἀετοῦ *μεῖζΩΝ*, τὸ δὲ χρῶμα *σποδοειδΕΣ*» καὶ «ὄφις δὲ γαλῇ καὶ ὑὶ *πολέμιΟΝ* — καὶ αἰσάλων ἀλώπεκι *πολέμιΟΣ*» καὶ «ὁ δὲ πολύπους *ἀνόητΟΝ* μέν ἐστι — *οἰκονομικΟΣ* δ' ἐστίν» καὶ «ἡ δὲ τενθρηδὼν *προσεμφερΗΣ* μέν ἐστι τῇ ἀνθρήνῃ, *ποικίλΟΝ* δὲ καὶ τὸ πλάτος *ὅμοιΟΝ* τῇ μελίττῃ» (Τόμ. Γ', σελ. 150,37 καὶ 174,12 καὶ 192,35 καὶ 203,13)· ἔτι δὲ «καὶ αἰσάλων αἰγυπιῷ *πολέμιΟΣ* — καὶ σίττη καὶ τροχίλος ἀετῷ *πολέμιΑ*» καὶ «ἔστι δ' ὁ μὲν ἐρίθακος *χειμερινΟΝ*, οἱ δὲ φοινίκουροι *θερινΟΙ*» (Τόμ. Γ', σελ. 173,45 καὶ 207,3). Παρατηρητέον δ' ὅτι τὸ ἐν Τόμ. Γ', σελ. 150,41 κείμενον «ἔστι δ' ὁ βύας τὴν μὲν ἰδέαν *ὅμοιΟΣ* γλαυκί, τὸ δὲ μέγεθος ἀετοῦ *ἐλάττΩΝ*» ἀναγινώσκεται καὶ κατ' οὐδέτερον γένος, καθάπερ καὶ τὸ ἐν Τόμ. Β', σελ. 6,20 «ἐπειδὴ φύσει *πολιτικΟΣ* ἄνθρωπος» (Ἴδε Κρευζῆρον *Μελετ.* Τόμ. Β', σελ. 85. Πρβ. καὶ Σπέγγελον *Ἀριστοτ. Ῥητορ.* Τόμ. Β', σελ. 80). Ἐν Τόμ. Γ', σελ. 298,53 ἀπαντᾷ «ἔτι τῶν ὀρνίθων οἱ μὲν *πτητικΟΙ* — οἷον οἱ γαμψώνυχες καὶ ὠμοφάγοι· ἀνάγκη γὰρ *πτητικΟΙΣ* εἶναι διὰ τὸν βίον»· ἀλλ' ὑπάρχει καὶ γραφὴ *πτητικΟΥΣ* καὶ *πτητικΑ*.

Θεόφραστ. σελ. 12,4 Συειδ. «οὐ *μονοστέλεχες* δ' ἂν δόξειεν οὐδὲ ἡ μηλέα οὐδὲ ἡ ῥόα οὐδὲ ἡ ἄπιος εἶναι». σελ. 59,19 «ἔστι δὲ ὁ φοίνιξ — *μονοστέλεχες* καὶ *μονοφυές*». σελ. 61,10 «οἷον ἡ κυπάριττος οὐ μόνον οὐ *φιλόκοπρον* οὐδὲ *φίλυδρον* ἀλλὰ καὶ κτέ.». σελ. 176,30 «ἔστι δὲ καὶ *μακρότατον* ἡ ἐλάτη καὶ *ὀρθοφυέστατον*». σελ. 190,6 «*ὑγρότατον* δὲ μελία καὶ ὀξύη». Πρβ. καὶ σελ. 532,19 «καὶ γὰρ ὁ κονιορτὸς *θερμΟΝ*, ἅτε *ξηρΟΣ* ὤν». Κεῖται δὲ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ καὶ σελ. 57,9 «μετὰ μὲν τοῦ ὕδατος *ὠφέλιμΟΝ* ἡ κόπρος, ἄνευ δὲ τούτου *βλαβερΑ*» καὶ σελ. 92,30 «*ὀρθοφυΗΣ* δὲ καὶ *εὐαυξΗΣ* καὶ *ὁμοίΑ* τῇ ἐλάτῃ, πλὴν οὐχ *ὑψηλΟΝ* οὕτω, *πολυμάσχαλΟΝ* δὲ μᾶλλον» καὶ σελ. 97,2 «*μείζΩΝ* δὲ καὶ *μανοτερΑ* ἡ βουμελία· διὸ καὶ ἧττον *οὖλΟΝ*» καὶ σελ. 794,9 «σπίνος στρουθὸς σπίζων ἕωθεν *χειμέριΟΝ* — κορώνη, ἐὰν ταχὺ δὶς κρώζῃ καὶ τρίτον, *χειμερίΑ*». Πρβ. καὶ σελ. 16,15 «ὁ μὲν γὰρ κάλαμος *γονατώδΗΣ*, ὁ δὲ βάτος καὶ ὁ παλίουρος *ἀκανθώδΗ*» καὶ μετ' ὀλίγα «ἡ μὲν γὰρ ἰτέα *ἀνανθεῖσα* μόνον κούφη — ἡ δὲ πύξος καὶ ἡ ἔβενος οὐδ' *ἀνανθέντα*».

Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ Ψευδοπλάτωνι Ἱππ. Μείζ. σελ. 283 β' «θήλεια δ' ἵππος καλὴ οὐ *καλόν*;» καὶ «φῶμεν καὶ τὴν ἵππον *καλὸν* εἶναι, τήν γε καλήν;» καὶ μετ' ὀλίγα «χύτρα καλὴ οὐ *καλὸν* ἄρα;» καὶ Ἀξιόχ. σελ. 369 α' «δῆμος γὰρ — *ἀχάριστον*, *ἀψίκορον*, *ὠμόν*, *βάσκανον*, *ἀπαίδευτον*» καὶ ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις Τόμ. Α', σελ. 8 «πτυελισμὸς *κακόν*» καὶ σελ. 13 «πνιγμὸς ἐν τούτοισι πάνυ *κακόν*» καὶ σελ. 40 «ἀλλ' οὐδὲ γουνάτων πόνος *χρήγυον*» καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια.

Λέγει δὲ καὶ Δίων ὁ Χρυσόστομος Τόμ. Β', σελ. 172 «παροικοῦσα δὲ

πόλις ἐχθρὰ καὶ δυσμενὴς *λυπηρὸν πάντα τρόπον καὶ δυσομίλητον*» καὶ ὁ Λουκιανὸς Βί. Πράσ. 26 «ἄνθρωπος μὲν *γελαστικόν*, ὄνος δὲ οὐ *γελαστικόν*» καὶ Φιλοψευδ. 7 «ὠκὺ γὰρ ἡ ἔλαφος καὶ ἔρρωται μάλιστα ἐκ τῶν ποδῶν· καὶ ὁ λέων *ἄλκιμΟΣ* μέν, κτέ.» καὶ ὁ Αἰλιανὸς περὶ Ζῴ. Β', 10 «ἔστι δὲ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ὁ ἵππος *γαῦρον* — μάλιστα δὲ κομῶσα ἵππος *ἁβρότατόν* τέ ἐστι καὶ *θρυπτικώτατον*» καὶ Ζ', 19 «*λαγνίστατον* δὲ καὶ ὁ πέρδιξ καὶ *μοιχικόν*» καὶ «*ἀσεβέστατον* δὲ ὁ ποτάμιος ἵππος» καὶ Ζ', 22 «*κακόηθες* δὲ ἄρα καὶ ὕαινα ἦν» καὶ Ι', 29 «ἔστι δὲ τὴν φύσιν *θερμότατον* ἡ ἶβις» καὶ ὁ Χαρίτων Α', 4 «γυνὴ *εὐάλωτόν* ἐστι» καὶ Γ', 2 «*εὐκαταφρόνητόν* ἐστι γυνὴ μόνη καὶ ξένη» (Πρβ. καὶ Ναβῆρον *Μνημοσ.* 1878, σελ. 197) καὶ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς σελ. 746,4 «*ἄλκιμον* καὶ ἀρρενωπόν ἐστιν ὁ λέων» καὶ ὁ Γαληνὸς Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 206 «σκίρρος δὲ σπληνὸς *ὀλέθριόν* τε καὶ *χρόνιον*». Πρβ. καὶ Στοβ. Ἐκλ. Τόμ. Β', σελ. 58,10 Μειν. «*ἀστεῖον* ἄρ' ἐστιν ἡ πόλις» καὶ σελ. 74,15 «ἐπειδὴ καὶ *ἡγεμονικώτερον* καὶ *αἱρετώτερον* ψυχὴ σώματος» καὶ Πλούταρχ. Ἀριστ. καὶ Κάτ. Συγκρ. Δ', 4 «εἰ μὲν *ἀπολαυστὸν* ὁ πλοῦτός ἐστι» καὶ Ἠθικ. σελ. 800 γ' «οὐ γὰρ *εὐμεταχείριστον* οὐδὲ *ῥᾴδιον* ἁλῶναι τὴν σωτήριον ἅλωσιν ὑπὸ τοῦ τυχόντος *ὁ ὄχλος*». Ἐγράφη δὲ *ὁ ὄχλος* ὑπὸ τοῦ Κοβήτου (*Μνημοσ.* 1878, σελ. 31) ἀντὶ τοῦ ἀναρμόστου *ὄχλον*.

Πᾶς τις εἰς τὸ πλῆθος ἀποβλέπων τῶν παραδειγμάτων, τῶν ἐκ δοκίμων μάλιστα ποιητῶν καὶ συγγραφέων παρατεθέντων, ἐν οἷς ἀρσενικῷ καθόλου ὀνόματι ἢ θηλυκῷ δηλοῦντι πρόσωπον ἢ ζῷον ἢ πρᾶγμα εἶνε συντεταγμένον οὐδέτερον ἐπίθετον, σφόδρα θὰ ἐκπλαγῇ ἐπὶ τῇ εὐχερείᾳ, μεθ' ἧς ὁ σοφώτατος Ἕλλην ἀπεφήνατο ὅτι «Εἰς **ἀφῃρημένα θηλυκὰ** ἑνικοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ πληθυντικοῦ, ἀριθμοῦ ἐπάγεται κατηγορούμενον οὐδετέρου γένους καὶ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ», ἀποξενῶν τῆς τοιαύτης συντάξεως τά τ' ἀρσενικὰ πάντα καὶ τῶν θηλυκῶν ὅσα δὲν εἶνε ἀφῃρημένα.

Εὑρίσκεται δ' ἐνίοτε τὸ κατηγορούμενον, ἐπίθετον ὄν, κατ' οὐδέτερον γένος προενηνεγμένον, καὶ ὅταν τὸ ὑποκείμενον εἶνε πληθυντικόν, οἷον

εἶθ' ἡδὺ βροτοῖς εἴτ' ἀνιαρὸν παῖδες τελέθουσι. Εὐριπ. Μηδ. 1095.

δεινὸν γὰρ ἐχθροῖς βλαστάνοντες εὐγενεῖς νεανίαι τε καὶ πατρὸς μεμνημένοι λύμης. Εὐριπ. Ἡρακλ. 468.

δυσάρεστον οἱ νοσοῦντες ἀπορίας ὕπο καὶ δεινὸν οἱ πολλοί, κακούργους ὅταν ἔχωσι προστάτας. Εὐριπ. Ὀρ. 232 καὶ 772.

σπάνιον ἄρ' ἦν θανοῦσιν ἀσφαλεῖς φίλοι. Εὐριπ. Ἀποσπ. 736,3.

ὡς χαλεπὸν εἰσιν οἱ φίλοι οἱ φαινόμενοι παραχρῆμ', ὅταν πράττῃ τις εὖ. Ἀριστοφ. Πλ. 782.

οὐκοῦν ὑπόλοιπόν ἐστιν οἱ στρατηγοί. Δημοσθέν. σελ. 940,48.

τοὺς δὲ ποταμοὺς ἄπορον νομίζετε εἶναι. Ξενοφ. Ἀν. Γ', β', 22.

οἰκτρὸν μὲν οἱ παρόντες ἐν μέσῳ λόγοι. Εὐριπ. Ἑλ. 944. Εἶπε δ' ὁ Εὐριπίδης καὶ «δῆλον οἵ γ' ἐμοὶ λόγοι» (Φοιν. 962).

καλὸν οἱ νόμοι σφόδρ' εἰσίν. Μένανδρ. Ἀποσπ. 608. Πρβ. καὶ Δημοσθέν. σελ. 774,15 «οἱ δὲ νόμοι κοινὸν καὶ τεταγμένον καὶ ταὐτὸ πᾶσιν».

μῶρον μὲν οὖν γυναῖκες. Εὐριπ. Ἠλ. 1035.

κακὸν γυναῖκες. Σουσαρ. Ἀποσπ. στίχ. 3. Πρβ. καὶ Ἀριστοφ. Θεσμ. 789 «εἰ κακόν ἐσμεν, τί γαμεῖθ' ἡμᾶς, εἴπερ ἀληθῶς κακόν ἐσμεν;» Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι τὸ οὐδέτερον τοῦ ἐπιθέτου *κακός* ἐλαμβάνετο συχνάκις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀντὶ προσηγορικοῦ ὀνόματος· ὅθεν λέγεται καὶ *μέγα κακόν*, *ἐμφανὲς κακόν*, *ἀτηρὸν κακόν*, κτλ. Εὐριπ. Ἱππολ. 616 «ὦ Ζεῦ, τί δὴ κίβδηλον ἀνθρώποις κακὸν γυναῖκας ἐς φῶς ἡλίου κατῴκισας;» καὶ 627 «τούτῳ δὲ δῆλον ὡς γυνὴ κακὸν μέγα· προσθεὶς γὰρ ὁ σπείρας τε κἀκθρέψας πατὴρ φερνὰς ἀπῴκισ', ὡς ἀπαλλαχθῇ κακοῦ». Ἀνδρομ. 273 «τοσοῦτόν ἐσμεν ἀνθρώποις κακόν» καὶ 353 «εἰ γυναῖκές ἐσμεν ἀτηρὸν κακόν». Μηδ. 330 «βροτοῖς ἔρωτες ὡς κακὸν μέγα». Φοιν. 597 «δειλὸν δ' ὁ πλοῦτος καὶ φιλόψυχον κακόν». Ἀποσπ. 57 «διαβολαὶ δεινὸν ἀνθρώποις κακόν». Ἀριστοφ. Θεσμ. 394 «τὰς λάλους, τὰς οὐδὲν ὑγιές, τὰς μέγ' ἀνδράσιν κακόν». Λυσιστρ. 261 «γυναῖκες ἃς ἐτρέφομεν κατ' οἶκον ἐμφανὲς κακόν». Μένανδρ. Ἀποσπ. 518,16 «ἀνάγκη γὰρ γυναῖκ' εἶναι κακόν, ἀλλ' εὐτυχὴς ἔσθ' ὁ μετριώτατον λαβών» καὶ 642 «πολλῶν φύσει τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις κακῶν ὄντων, μέγιστόν ἐστιν ἡ λύπη κακόν». Πίνδαρ. Πυθ. Β', 76 «ἄμαχον κακὸν ἀμφοτέροις διαιβολιᾶν ὑποφάτιες». Ὀδ. Μ, 118 «ἡ δέ τοι οὐ θνητή, ἀλλ' ἀθάνατον κακόν ἐστι, δεινόν τ' ἀργαλέον τε καὶ ἄγριον οὐδὲ μαχητόν» καὶ Δ, 697 «αἲ γὰρ δή, βασίλεια, τόδε πλεῖστον κακὸν εἴη, ἀλλὰ πολὺ μεῖζόν τε καὶ ἀργαλεώτερον ἄλλο μνηστῆρες φράζονται» (Πρβ. καὶ *τυκτὸν κακόν*, *ἐπίσπαστον κακόν*, *αἰνότατον κακόν*, *κακῶν φέρτατον*). Λυσ. Δήμ. Καταλ. Ἀπολ. 21 «ἡγούμενοι τὴν ἡμετέραν ὁμόνοιαν μέγιστον κακὸν εἶναι τῇ ὑμετέρᾳ φυγῇ». Ὁ Ἀθήναιος γράφει σελ. 72 α' «Καλλίμαχος ὁ γραμματικὸς τὸ μέγα βιβλίον ἴσον ἔλεγεν εἶναι τῷ *μεγάλῳ κακῷ*». Περίφημον δὲ κατέστη καὶ οὐδενὶ ἄγνωστον ὑπάρχει τὸ «θάλασσα καὶ πῦρ καὶ γυνὴ *τρίτον κακόν* (ἢ: *κακὰ τρία*)» τὸ κείμενον ἐν ταῖς εἰς τὸν Μένανδρον ἀναφερομέναις Μονοστίχοις Γνώμαις ϛ. 231. Ἐλέχθη δὲ καὶ «*ἐμὸν κακόν*, οὔ τοι ἀρέσκω;» ὑπὸ τοῦ Θεοκρίτου Δ', 36 καὶ «ὡς *πᾶν* ἐσμεν *κακὸν* ἀνθρώποις» καὶ «Α. μικκός γε μᾶκος οὗτος. Β. ἀλλ' *ἅπαν κακόν*» ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους Θεσμ. 787 καὶ Ἀχαρν. 909. Ἄλλα παραδείγματα κρίνομεν περιττὸν νὰ μνημονεύσωμεν. Παρατηροῦμεν δ' ὅτι ὁμοία χρῆσις γίνεται καὶ τοῦ οὐδετέρου τοῦ ἐπιθέτου *ἀγαθός*, οἷον παρὰ τῷ Ἡροδότῳ Γ', 156 «ἐγὼ ὑμῖν ὦν, Βαβυλώνιοι, ἥκω μέγιστον ἀγαθόν, Δαρείῳ δὲ καὶ τῇ στρατιῇ καὶ Πέρσῃσι μέγιστον κακόν» καὶ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι Κύρ. Παιδ. Ε', γ', 20 «ὦ μέγα ἀγαθὸν σὺ τοῖς φίλοις Κῦρε» καὶ παρὰ

τῷ Μενάνδρῳ Ἀποσπ. 770 «μέγιστον ἀγαθόν ἐστι μετὰ νοῦ χρηστότης» καὶ παρὰ τῷ Ἰσοκράτει πρὸς Δημόν. 33 «ἡγοῦ τὴν παιδείαν τοσούτῳ μεῖζον ἀγαθὸν εἶναι τῆς ἀπαιδευσίας». Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ Τίτ. Φλαμιν. ΙΑ', 2 «σπανιώτατον δὲ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὁ δίκαιος» καὶ ἄλλα παρ' ἄλλοις ὅμοια τοῖς καταλεχθεῖσι παραδείγματα. Οὐδένα δὲ τῶν περὶ τὰ γράμματα διατριβόντων λανθάνει τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ Θεμιστοκλεῖ (Β', 2) γεγραμμένον «ὅθεν εἰώθει λέγειν πρὸς αὐτὸν ὁ διδάσκαλος ὡς οὐδὲν ἔσῃ, παῖ, σὺ μικρόν, ἀλλὰ μέγα πάντως ἀγαθὸν ἢ κακόν» (Ἴδε καὶ Φρίτζιον *Ἀριστοφ. Βατρ.* σελ. 31 καὶ Κόβητον *Nov. Lect.* σελ. 310). Ἐν Ἰλιάδος Σ, 128 ἀναγινώσκεται «ναὶ δὴ ταῦτά γε, τέκνον, ἐτήτυμον· οὐ κακόν ἐστι τειρομένοις ἑτάροισιν ἀμυνέμεν αἰπὺν ὄλεθρον», περὶ οὗ λέγει ὁ Εὐστάθιος σελ. 1135,1 «Τὸ δὲ ἐτήτυμον ἐπιρρηματικῶς κεῖται· ἄλλως δέ γε κοινότερον ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· ναὶ δὴ ταῦτά γε, τέκνον, ἐτήτυμα». Ὁ Ναύκιος ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἰλιάδος ἔγραψεν *ἐτήτυμα*, ὁ δὲ Κόβητος ἐν τῇ Μνημοσύνῃ (1875, σελ. 88) ἔτρεψε τὸ *ταῦτα* εἰς τὸ *τοῦτο*, ὁ δὲ Λαρώχης ἔστιξε «ναὶ δὴ ταῦτά γε, τέκνον, *ἐτήτυμον οὐ κακόν ἐστι*, τειρομένοις ἑτάροισιν κτέ.» (Πρβ. καὶ Σχολ. Ἰλ. Τόμ. Β', σελ. 154,20 Δινδ.). Ἡμεῖς προστιθέμεθα τῇ γνώμῃ τοῦ Κοβήτου·

πότερον ἀκρίδες ἥδιόν ἐστιν ἢ κίχλαι; Ἀριστοφ. Ἀχ. 1116.

κακὸν ἐν θαλάττῃ τριήρεις ὁπλίταις παρεστῶσαι μαχομένοις. Πλάτ. Νόμ. σελ. 707 α'.

Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Αἰνείᾳ Πολιορκ. ΛΘ', 8 «αἱ γὰρ ἁλύσεις πρὸς τὰ τοιαῦτα πραγματῶδες καὶ δυσμεταχείριστον, ἅμα δὲ καὶ ἀλυσιτελές» καὶ παρὰ τῷ Αἰλιανῷ περὶ Ζῴ. Ζ', 20 «ἀγριώτατον δὲ λύκοι». Ἐν τοῖς τοῦ Θεοφράστου σελ. 794,7 κεῖται «χῆνες βοῶντες μᾶλλον ἢ περὶ σῖτον μαχόμενοι *χειμέριΟΝ*», ἀλλ' ἐν τοῖς ἑξῆς ἀπαντᾷ «καὶ κορώνη καὶ κόραξ καὶ κολοιὸς ὀψὲ ᾄδοντες *χειμέριΟΙ*» καὶ «κολοιοὶ ἐκ νότου πετόμενοι καὶ τευθίδες *χειμέριΑΙ*». Ἐν τῷ Ζεύξιδι τοῦ Λουκιανοῦ § 4 ἀνεγινώσκετο ἄλλοτε «*οἷόν* εἰσιν ἵπποι πειρώμενοι ἀναπηδᾶν» (Πρβ. Ῥείτζιον *Λουκιαν.* Τόμ. Δ', σελ. 512 Λεμμ.). Ἀλλ' ἐν ἑνὶ τῶν κωδίκων εὑρέθη τὸ πληθυντικὸν *οἷοι*, ὅπερ πολλοὶ ἐνέκριναν. Ἵνα δ' ὑγιῶς ἔχῃ ἡ ῥῆσις, ἐπάναγκες εἶνε νὰ τραπῇ ἡ ὀνομαστικὴ *ἵπποι πειρώμενοι* εἰς γενικὴν *ἵππου πειρωμένου*. Ὁ Λουκιανὸς ἔγραψεν «οἷοί εἰσιν (οἱ πόδες δηλ.) ἵππου πειρωμένου ἀναπηδᾶν» (Ἴδε Κόβητον *Var. Lect.* σελ. 243). (ἀκολουθεῖ).

Σελ. 307,27 γραπτέον: Γρ. «σοφώτατόν τοι κἀμαθέστατον *χρόνΟΣ*».

Η ΧΗΡΑ

ΟΚΤΑΒΙΟΥ ΦΕΓΙΕ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Γ΄.*

Καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἐπεζήτησε τὴν μόνωσιν. Ἐκλείσθη εἰς τὸ δωμάτιόν της· ἔπειτα περιεπάτησεν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὰς δενδροστοιχίας — Τί ὀνειροπόλει; τί ἐμελέτα ἡ νεαρὰ αὕτη γυνὴ ἐν τῇ κρυψίνου καὶ βαθείᾳ αὐτῆς ψυχῇ; Μήπως ὁ μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου της γάμος, ἀφ' οὗ τῇ ἐχρησίμευεν ὡς μέσον διὰ νὰ φθάσῃ εἰς μυστικόν τινα σκοπόν, τῇ ἐφαίνετο κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν, ἀνωφελὴς καὶ ὀχληρός; Μήπως ἐσκέπτετο νὰ τὸν διαλύσῃ; Ἀλλ' ὁ γάμος αὐτὸς καθ' ὅλους τοὺς κανόνας καὶ τὰς συνηθείας ἦτο σχεδὸν τετελεσμένος· ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἐντὸς ἓξ ἑβδομάδων· εὑρίσκοντο εἰς τὰς τελευταίας προετοιμασίας, τὸ χρηματικὸν ζήτημα εἶχε τακτοποιηθῇ καὶ ἡ ἡμέρα αὐτὴ τοῦ γάμου εἶχεν ὁρισθῇ. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις, πῶς νὰ διαλύσῃ; μὲ ποίαν λογικὴν καὶ ἔντιμον πρόφασιν; Πῶς νὰ διαλύσῃ ἄνευ σκανδάλου, χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ φαινομενικούς τινας λόγους, χωρὶς νὰ προσβάλῃ τὴν κοινὴν γνώμην, χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς πρὸς τὸν κόσμον ὀφειλομένης λεπτότητος.

Ἂν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἔθεσε πράγματι εἰς ἑαυτὴν τὸ πρόβλημα τοῦτο ἡ λύσις θὰ τῆς ἐφάνη βεβαίως δυσκολοτάτη, διότι ἐφάνη παραιτουμένη ὅλως αὐτῆς. Ἐδείχθη μάλιστα κατὰ τὰς ἑπομένας ἡμέρας περιποιητικωτέρα καὶ φιλοφρονεστέρα παρά ποτε πρὸς τὸν μνηστῆρά της. Ἤρχισε μάλιστα νὰ τὸν πειράζῃ φιλικῶς διὰ τὴν ὡς καρδιοκατακτητοῦ φήμην του καὶ τὰς κακὰς γνωριμίας του. Ἔπειτα τὸ ἑσπέρας κατὰ τὸ γεῦμα παρατηρήσασα ὅτι ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ, κατὰ τὴν συνήθειάν της ἐπετήρει τὸν Γεράρδον κατὰ τὰς σπονδάς του καὶ τοῦ ἔρριπτε βλέμματα τρομερὰ ὅταν ἐνόμιζεν ὅτι τιμᾷ ὑπὲρ τὸ δέον τοὺς ἐξαισίους τῆς ἐξαδέλφης του οἴνους:

— Θεέ μου, θεία μου, εἶπε, μὴ βασανίζετε λοιπὸν τὸν Γεράρδον καὶ ἀφήσατε τὸν πτωχὸν νὰ πίῃ ὅσον θέλει!.... Εἶμαι ἐνθουσιασμένη ὅτι ἔχει καλὸν στόμαχον καὶ ἰσχυρὰν κεφαλήν. Οὐδὲν ἀηδέστερον ἀνδρὸς γυναικόφρονος.... Ἰδέτε τοὺς προγόνους μας.... ἔπινον ὑπερβολικὰ καὶ ὅμως τοῦτο δὲν τοὺς ἐμπόδιζε ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ἄνθρωποι διακεκριμμένοι.... Νά, ἀνεγίνωσκα κατ' αὐτὰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Βασσομπιέρ. Λοιπόν! ἀναμ-

* Ἴδε σελ. 326.

φιλέκτως ὁ Βασσομπιέρ ἦτο ὡραιότατος τύπος εὐπατρίδου... καὶ ἠξεύρετε πῶς ἀντεμετώπιζε τοὺς μεγαλειτέρους τῆς Γερμανίας πότας... Ἰδέτε ἐπίσης τοὺς θελκτικοὺς ἐκείνους καὶ γενναίους ἱππότας τῆς ἐποχῆς τῶν Στούαρτ, ἔπινον ἐπίσης καλὰ, ὅπως καὶ ἐμάχοντο... Κατ' ἐμὲ μεταχειρίζονται σήμερον ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο λεπτότητα ὑπερβολικὴν, ἥτις μαρτυρεῖ ἁπλούστατα ἔκπτωσιν τῶν δυνάμεων — Ὥστε, φίλτατε ἐξάδελφε, μὴ πίνετε τόσον ὅσον νὰ μεθύσητε, τοῦτο θὰ μὲ ἐλύπει, ἀλλὰ πίνετε ὅσον θέλετε, τοῦτο μὲ εὐχαριστεῖ!

— Ἆ! ἐξαδέλφη μου, εἶπεν ὁ καλὸς Γεράρδος βαθέως συγκινηθεὶς, εἶναι εὐγενές! εὐγενέστατον! Δὲν θὰ καταχρασθῶ τῆς ἀδείας σας, ἐστὲ βεβαία, ἀλλὰ θὰ ὑποταχθῶ εἰς αὐτήν. Εἶμαι ἄλλως τε τῆς αὐτῆς μὲ ὑμᾶς ἰδέας ὡς πρὸς τὸν Βασσομπιέρ... ὅστις ἦτο ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ἀνθρώπους... καὶ πίνω εἰς ὑγείαν σας ἐκ βάθους καρδίας, τὸ ποτήριον αὐτὸ τοῦ θελκτικοῦ σας πόρτο.

Εἰθισμένος μᾶλλον εἰς τὰς κακὰς παρὰ τὰς καλὰς συναναστροφάς, ὁ Γεράρδος δὲ Κομπαλὲ δὲν εὑρίσκετο ποτὲ ἐν ἀνέσει ἐνώπιον τῆς ἐξαδέλφης του τῆς ὁποίας ἡ εὔχαρις σεμνότης καὶ ἡ ὑψίστη εὐγένεια ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ μικραί τινες τοιούτου εἴδους φιλοφρονήσεις συνετέλεσαν ὥστε νὰ λάβῃ περισσοτέραν εἰς ἑαυτὸν ἐμπιστοσύνην. Ἀπέβαλε κατά τι τὴν ἀμηχανίαν τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλείπῃ ὁλοτελῶς ἐνώπιόν της. Μὲ ὅλας τὰς κατά τι προστύχους ὀρέξεις του, ἀπεῖχε πολὺ τοῦ νὰ εἶναι ἀδιάφορος πρὸς τὴν λεπτὴν καὶ ἐπαγωγὸν ὡραιότητα τῆς νεαρᾶς χήρας· ἦτο μάλιστα ἰσχυρῶς κατ' ἴδιον αὐτῷ τρόπον ἐρωτευμένος· ἀλλ' ὁ φόβος του, τὸν ὁποῖον ἐλευθέρως ἐξωμολογεῖτο μετὰ πόσιν εἴς ἐκλεκτούς τινας φίλους, ὁ φόβος του ἦτο μήπως ἡ μνηστή του εἶναι σεμνότυφος, «καὶ ὁ διάβολος νὰ μὲ πάρῃ, προσέθετεν ἐμπιστευτικῶς ἂν ἠξεύρω πῶς πρέπει τις νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὰς τὰς γυναῖκας!...»

Ἠδύνατό τις πράγματι νὰ ὑποπτευθῇ ὅτι ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἐνόησε τοὺς φόβους καὶ τοὺς ἐνδοιασμοὺς τοῦ μνηστῆρος καὶ ὅτι ἐφρόντιζεν εὐγενῶς νὰ τοὺς ἀνακουφίζῃ. Κατεδέχετο, διὰ νὰ φανῇ πρὸς αὐτὸν ἀρεστή, νὰ ἐξέρχηται τῆς ἀλαζόνος συστολῆς της. Ἔκαμνε μετ' αὐτοῦ παίγνια στοργῆς καὶ οἰκειότητος καὶ περιπατοῦσα μετ' αὐτοῦ εἰς τοὺς κήπους της ἔθετεν ἄνθη ἐπὶ τῆς κόμης του· ἔκοπτε κεράσια καὶ τὰ ἔδιδε διὰ τῆς χειρός της νὰ τὰ φάγῃ· εὕρισκε προφάσεις διὰ νὰ πλησιάζῃ εἰς τὸ πρόσωπόν του τὰς ὡραίας καὶ εὐώδεις χεῖράς της ὡς ἂν ἤθελε νὰ τὸν μαγεύσῃ διὰ τοῦ μύρου των.

Ἐνώπιον τοῦ τρόπου της τούτου ὁ Γεράρδος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ κρατήσῃ τὴν ὑστάτην δειλίαν ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον καιρὸν τὸν εἶχεν ἀναχαιτίσει παρὰ τῇ ὡραίᾳ ἐξαδέλφῃ του. Ἀλλ' ἤρχισε νὰ αἰσθάνηται ἀμηχανίαν ἄλλου εἴδους· ὀλίγον ἔμπειρος εἰς τὴν τέχνην τῶν ἐντίμων ἐρώτων, ἠρώτα

ἑαυτὸν ἂν θέλων νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς θελκτικὰς τῆς ἐξαδέλφης του θωπείας, — ὅπερ ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν ἀπαραίτητον — ἐξετίθετο νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια καὶ νὰ δυσαρεστήσῃ πρόσωπον τόσον ἀξιολάτρευτον. Αἱ σκέψεις δ' αὗται τὸν καθίστων ὀνειροπόλον καὶ ἀδεξιότερον ἔτι.

Κατά τινα τῶν ἐφ' ἵππου περιπάτων των ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰδ ἀποροῦσα βεβαίως ὀλίγον διότι ἔβλεπε τὰς θωπείας της τόσον ψυχρῶς δεκτὰς γιγνομένας ἀπεφάσισε νὰ τοῦ εἴπῃ αἴφνης.

— Καλέ μου Γεράρδε, πράγματι ὑπήρξατε τόσον κακὸν ὑποκείμενον ὅσον σᾶς λέγουν ;

— Θεέ μου ! ἐξαδέλφη, ἀπήντησεν ὁ κύριος δὲ Κομπαλὲ, ἠξεύρετε.... ὑπῆρξα νέος ὅπως ὅλος ὁ κόσμος.

— Καὶ εἴσθε πάντοτε, χάρις τῷ Θεῷ !... Ἀλλ' ὅμως σᾶς ἐσυκοφάντησαν πολύ, δὲν εἶναι ἀληθές ;

— Πολὺ πιθανόν, ἐξαδέλφη μου.

— Ἢ μᾶλλον ἴσως, ἐξηκολούθησεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰδ ἐγὼ ἠπατώμην... διότι φυσικῶς ἡμεῖς ἔχομεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώσεις πολὺ ἀσαφεῖς.... καὶ κατά τι χειμαιρικαί. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους μοὶ ἐπανέλαβον τοσάκις, ὅτι εἴσθε κακὸν ὑποκείμενον, ὥστε ἐσχημάτισα τρομερὰν περὶ ὑμῶν ἰδέαν· σχεδὸν σᾶς ἐφοβούμην... καὶ ὅμως ἐν τῇ πραγματικότητι δὲν εἴσθε ποσῶς φοβερός.

— Εἶμαι εὐτυχέστατος, ἐξαδέλφη μου, ὅτι ἀπεβάλατε τὴν κακὴν αὐτὴν ἰδέαν.

— Ἀλλ' ὄχι... δὲν πρέπει νὰ εἴσθε τόσον πάλιν εὐτυχής.... Βεβαίως κατὰ βάθος εἶμαι πολὺ εὐτυχὴς ὅτι δὲν ὁμοιάζετε μὲ τὴν ἰδέαν τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισα περὶ κακοῦ ὑποκειμένου.. ἀλλ' ἐξ ἄλλου μέρους ὑπάρχει καί τις δυσαρέσκεια... Γνωρίζετε πόσον αἱ γυναῖκες εἶναι περίεργοι — αἱ γυναῖκες τοῦ ἰδικοῦ μας κόσμου πρὸ πάντων !... Δι' αὐτὸ ἓν κακὸν ὑποκείμενον εἶναι εἶδός τι προσώπου μυστηριώδους, φοβεροῦ, τοῦ ὁποίου μόνη ἡ ἀνάμνησις προξενεῖ φρικιάσεις τρόμου... ἀπὸ τὸ ὁποῖον περιμένει τις πράγματα παράδοξα... εἶναι εἶδός τι τέρατος ἀνθρωποφάγου τὸ ὁποῖον φοβεῖταί τις νὰ ἀπαντήσῃ.. ἀλλὰ καὶ ἐλπίζει ἐν τοσούτῳ νὰ δαμάσῃ... ἰδοὺ πῶς φανταζόμεθα περίπου τὰ κακὰ ὑποκείμενα.

— Ἐπὶ τέλους, χάρις τῷ Θεῷ ! ἐξαδέλφη μου, εἶπεν ὁ Γεράρδος χάρις τῷ Θεῷ ἡσυχάσατε ;

— Ὤ ! ἐντελῶς ! εἶπεν ἡ νεκρὰ γυνὴ μὲ τόνον ξηρόν.

Καὶ ἔφυγε καλπάζουσα.

Ἐν ᾧ ἠκολούθει αὐτὴν ἐπίσης καλπάζων ὁ Γεράρδος ἐγκατελείφθη εἰς σκέψεις θλιβεράς. Εἶχε δέρμα χονδρόν, ἀλλ' ὄχι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ μὴ αἰσθανθῇ τὸ τρύπημα τῶν βελῶν τὰ ὁποῖα τοῦ ἔρριψεν ἡ ἐξαδέλφη του. Ἐπείθετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔτι ἐβάδισεν ἐσφαλμένην ὁδὸν ἐξαντλού-

μένος ἀπὸ μηνῶν ἤδη εἰς ἁγνὰς καὶ πλήρεις σεβασμοῦ διαχύσεις παρὰ τῇ Μαριάννα καὶ καταπνίγων τὰς ἱπποτικὰς ἐν τῷ ἔρωτι συνηθείας του.

Εἶναι σύνηθες παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῦ εἴδους του νὰ ἀποδίδωσι καὶ εἰς τὰς ἐντιμοτέρας γυναῖκας μυστικήν τινα κλίσιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τολμητίας καὶ θαρραλέους. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον βάσιμον, ἐπῆλθεν εἰς τὸ πνεῦμά του καὶ ὑπῆρξε εἰς αὐτὸν νέα ἀκτὶς φωτὸς ἥτις ἐξήγησεν εἰς αὐτὸν θαυματίως τὴν δυσαρέσκειαν αὐτὴν καὶ τὸ πεῖσμα τοῦ ὁποίου ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν ἔκχυσιν. Ἦτο φανερόν, ὅτι κρίνουσα ἐκ τῆς ὡς κακοῦ ὑποκειμένου φήμης του περιέμενεν ἀπ' αὐτὸν ὄχι βεβαίως χονδρότητας ἀλλὰ τρόπους ζωηρωτέρους ἐκφραστικωτέρους, πρᾶγμά τι τέλος τὸ ὁποῖον νὰ τῆς προξενήσῃ τὴν συγκίνησιν καὶ τὸν φόβον τοῦ κινδύνου.

Ναί, πράγματι, ἐφάνη βλάξ. Χάριν σεβασμοῦ ὑπῆρξεν ἀνούσιος καὶ ἄνοστος. Περιεφρονήθη ὑπὸ τῆς θελκτικῆς αὐτῆς γυναικός, ἥτις βασιζομένη ἐπ' αὐτοῦ ἤλπισε νὰ ἐξέλθῃ πρὸς στιγμήν, ἅπαξ ἐπὶ ζωῆς της τῆς πεζότητος τοῦ συμπεφωνημένου ἔρωτος.

— Καὶ ὑπῆρξα τόσῳ μᾶλλον ζῶον, προσέθετε, καθ' ὅσον εἶναι γυνὴ ὡραιοτάτη, διὰ τὴν ὁποίαν τρελλαίνομαι, καὶ διότι ἡ μεγάλη μου πρὸς αὐτὴν ψυχρότης ὑπερβολικὰ μὲ ἐκοπίαζεν.

Ὁ κύριος δὲ Κομπαλὲ ἐσκέπτετο ἀκόμη ταῦτα ὅταν ἐκάθησαν εἰς τὸ γεῦμα καὶ διὰ νὰ διαλευκάνῃ τὰς ἰδέας του ἐνόμισε πρέπον νὰ ἐπωφεληθῇ τοῦ δικαιώματος τὸ ὁποῖον ἡ ἐξαδέλφη του τοῦ ἔδωκε ἐπὶ τῶν οἴνων τοῦ οἰνῶνός της. Ἐδείχθη ἑπομένως, ἐκφραστικώτερος τοῦ συνήθους, καὶ ἐγκατελείφθη ὁλοσχερῶς εἰς τὴν χονδρὴν εὐθυμίαν ἥτις ἦτο ἴδιον τοῦ χαρακτῆρός του καὶ ἥτις τοσάκις διέσεισε τὰς ὑέλους τῶν ἰδιαιτέρων τῶν ξενοδοχείων δωματίων. Ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἔτρεμεν· ἀλλὰ τὸ ἦθος τῆς ἀνεψιᾶς της τὴν ἡσύχασεν. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ, πράγματι, μόλον ὅτι προσήλου κατά τι ἐκπεπληγμένη τὸ βλέμμα, ἐφαίνετο πολὺ ἀρεσκομένη εἰς τὴν ὀργιαστικὴν αὐτὴν εὐθυμίαν, ἥτις βεβαίως κατὰ πρῶτον ἔπληττε τὰ λεπτὰ αὐτῆς ὦτα.

Μετὰ τὸ γεῦμα μετέβησαν εἰς κομψήν τινα αἴθουσαν ὅπου ὁ θριαμβεύων Γεράρδος ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς ἐξαδέλφης του, σιγάρον καὶ κηρίον διὰ νὰ τὸ ἀνάψῃ καὶ ἔπειτα κυμβίον καφὲ καὶ ποτήριον σαρτρέζ. Ἐν ὅσῳ ἡ Μαριάννα παρεῖχε αὐτῷ τὰς μικρὰς αὐτὰς περιποιήσεις, ὁ Γεράρδος ἔκυπτε μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς κόμης της διὰ νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ, προσβλέπων αὐτὴν ἐντὸς τῶν ὀφθαλμῶν μὲ ὕφος μελαγχολικὸν καὶ ψιθυρίζων διὰ φωνῆς θερμοτάτης φιλοφρονήσεως αἵτινες ἐπροκάλουν τὸ μειδίαμα ἢ τὸ ἐρύθημά της. Μετὰ παρέλευσιν λεπτῶν τινων ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ βλέπουσα αὐτοὺς τόσον φιλικῶς διακειμένους, ἐθεώρησε καλὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν κῆπον νὰ ἀναπνεύσῃ καθαρὸν ἀέρα.

Μείνας μόνος του μετὰ τῆς ἐξαδέλφης του, ὁ Γεράρδος ἔπεσεν ἐπὶ ἀνακλίντρου ὅπου ἐκείνη πρὸ ὀλίγου εἶχε καθήσει καὶ κύπτων πρὸς αὐτὴν μὲ ὀφθαλμοὺς ὑγρούς, μὲ παρειὰς πυρεσσούσας τὴν ἐθεώρησεν ἐκ νέου ἀσκαρδαμυκτί, ἔπειτα χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν ὕψωσεν ἐπανειλημμένως τὴν κεφαλὴν ὡς ἄνθρωπος ὅστις δὲν εὑρίσκει ἐκφράσεις καταλλήλους νὰ δηλώσῃ τὰ αἰσθήματά του.

Διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν αὐτὴν τοῦ λόγου, ἐδράξατο τῶν ὡραίων χειρῶν τῆς νεαρᾶς γυναικὸς καὶ προσεκόλλησεν ἐπ' αὐτῶν τὰ χείλη του μετὰ θερμότητος ἐκτάκτου.

— Μοὶ φαίνεται ἐξάδελφε, εἶπεν ἀποσύρουσα αὐτὰς ἡσύχως, ὅτι εἶσθε εὐθυμότατος ἀπόψε καὶ προχωρεῖτε κατά τι... Μήπως διότι σᾶς κατηγόρησα ὅτι δὲν εἶσθε ἀρκετὰ κακὸν ὑποκείμενον;

— Ἐξαδέλφη μου, σᾶς ὁμολογῶ ὅτι ποτὲ δὲν μὲ κατέλαβε τοσαύτη ἐπιθυμία νὰ γίνω τοιοῦτος ὅσον κατ' αὐτὴν τὴν στιγμήν... καὶ πόσον θὰ ἐθυμώνατε... ἀλλ' ὅμως μὲ ἐνεθαρρύνατε κατά τι.

Καὶ ἐδράξατο πάλιν τῶν χειρῶν της.

— Ὢ! ἐννοήσατε καλῶς, ἐλπίζω, εἶπεν ἡ νεαρὰ γυνή — ἥτις ἐφαίνετο πολὺ τεταραγμένη καὶ ἦτο πράγματι — ἐννοήσατε καλῶς ὅτι ἀστειευόμην!

— Πῶς, φιλτάτη μου ἐξαδέλφη, ὡραία καὶ ἀξιολάτρευτος Μαριάννα... εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εὑρισκόμεθα δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιθέσω ἓν φίλημα ἐπὶ τοῦ θελκτικοῦ αὐτοῦ μετώπου;

Ἐδίστασεν — ἔπειτα ἔκλινε βραδέως, μετὰ δειλίας τὸ ὠχρὸν μέτωπόν της — καὶ τὸ προσέφερεν εἰς αὐτόν.

Ἡ πρώτη αὐτὴ ἐπιτυχία τὸν ἐνεθάρρυνε δυστυχῶς παραπολύ· ἠθέλησε νὰ προχωρήσῃ καὶ τὰ χείλη του ἐζήτησαν μὲ εἶδός τι βιασμοῦ φίλημα ἧττον πλατωνικόν.

Κατά τι ὠργισμένη κατά τι γελῶσα τὸν ἀπώθησε ψιθυρίζουσα ἀσαφεῖς τινας λέξεις.

— Ἔλα, φίλε μου!... Ἡσυχάσατε, σᾶς παρακαλῶ!... σπουδαίως, ἡσυχάσατε!

Ἀνεμνήσθη δυστυχῶς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν τοῦ ἀξιώματος τοῦ λέγοντος ὅτι αἱ γυναῖκες ἀγαπῶσι τοὺς τολμητίας — ἢ μᾶλλον δὲν ἀνεμνήσθη βεβαίως οὐδενός, καὶ ὑπακούων τυφλῶς εἰς τὴν μέθην τῆς ἡδονῆς ἐξαφθείσης ὑπὸ τοῦ οἴνου καὶ τῆς ἀντιστάσεως ἐνηγκαλίσθη ἀποτόμως τὴν νεαρὰν γυναῖκα — Ἡ Μαριάννα ἀνεσκίρτησεν: ἀφῆκε φωνὴν ἀγανακτήσεως ἥτις δὲν ἦτο προσπεποιημένη τὴν φορὰν ταύτην· διότι πράγματι ὠργίσθη βλέπουσα ὅτι φέρονται πρὸς αὐτὴν ὅπως οὔτε ἐφέρθησαν ποτὲ οὔτε ἐφαντάσθη ποτὲ ὅτι δύνανται νὰ προσενεχθῶσιν. — Ἀλλὰ τὴν ἐκράτησε· τὴν ἐπανέφερε ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου καὶ τὴν ἐδάμασεν ἐν

μέσῳ τῶν βραχιόνων του φοβίζων αὐτὴν διὰ τῶν ἀγρίων τρόπων του.

— Ἆ ! ἐπὶ τέλους ἐφώνησεν, εἶσθε ἄθλιος ! — καὶ διαφυγοῦσα αὐτοῦ δι' ἀπελπιστικοῦ κινήματος ἔφθασε πρὸς τὴν ἑστίαν καὶ ἐκτύπησεν ἐπανειλημμένως τὸν κωδωνίσκον.

Σχεδὸν παρευθὺς ἡ θύρα ἤνοιξε καὶ ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ παρουσιάσθη ἀκολουθουμένη ὑπὸ δύο ὑπηρετῶν. Εἶδε μετ' ἐκπλήξεως τὴν ἀνεψιάν της ὀρθίαν, μὲ λελυμένην τὴν κόμην, μὲ πρόσωπον ἐξηγριωμένον — καὶ εἰς γωνίαν τινὰ τὸν υἱόν της πελιδνὸν, ἄφωνον, περίφοβον.

— Θεία μου, εἶπεν ἡ νεαρὰ γυνή, θέλω νὰ σᾶς ὁμιλήσω.

Οἱ ὑπηρέται ἀπεσύρθησαν.

— Θεία μου, ἐπανέλαβεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ, ὁ υἱός σας ἐφέρθη πρὸς ἐμὲ ὡς πρὸς ἐσχάτην ὑπηρέτριαν ἢ πόρνην. . . Οὐδέποτε ἄνθρωπος τοιοῦτος θὰ γίνῃ σύζυγός μου, οὐδέποτε ! Οὐδὲ λέξιν θεία μου... σᾶς ὁρκίζομαι ὅτι εἶναι ἀνωφελές ! — Ἔχετε νὰ κάμετε τὰς προετοιμασίας σας... Σᾶς παραχωρῶ ὅλον τὸν κατάλληλον καιρόν... ἀλλά, ἀπ' αὐτῆς τῆς στιγμῆς ἡ συμβίωσίς μας εἶναι ἀδύνατος... Πηγαίνω νὰ μείνω δύω ἡμέρας εἰς Ἀλανσὸν παρὰ ταῖς ἐξαδέλφαις μου !

Ἀφ' οὗ ὡμίλησεν οὕτω, ἐτακτοποίησε προχείρως τὴν κόμην της διῆλθε τὴν αἴθουσαν μὲ τὴν τραγικὴν ὑπερηφάνειάν της καὶ ἐξῆλθε.

Μετὰ τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀφ' οὗ ἠρνήθη πᾶσαν μετὰ τῆς θείας της συνεννόησιν ἐπέβη τῆς ἁμάξης της καὶ ἀνεχώρησε δι' Ἀλανσόν.

Κατόπιν τακτικῆς ἀνακρίσεως εἰς τὴν ὁποίαν ὑπέβαλε τὸν υἱόν της ἡ κυρία δὲ Κομπαλὲ ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ ἀθῶος αὐτὸς ἀκόλαστος ἔπεσεν εἰς παγίδα στηθεῖσαν ὑπὸ πανουργοτέρου αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ εἶχε προσχεδιάσει τὸ νὰ λείψῃ ὁ μνηστήρ της τοῦ πρὸς αὐτὴν ἀνήκοντος σεβασμοῦ διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ γάμου ὅστις ἔπαυσε νὰ τῇ ἀρέσκῃ. Ἡ μήτηρ τοῦ Γεράρδου εὐκόλως συνέδεσε τὴν ἀπρόοπτον αὐτὴν ῥῆξιν μὲ τὴν πρόσφατον ἔλευσιν τοῦ ταγματάρχου δὲ Φρεμὲζ πρὸς τὸν ὁποῖον, ὑπωπτεύετο ὅτι ἡ ἀνεψιά της ἠσθάνετο ἰσχυρὰν κλίσιν. Προσετίθετο δὲ εἰς τὴν φρίκην τοῦ δυστυχήματος ὅπερ τὴν προσέβαλε καὶ ἡ ἰδέα ὅτι ἡ καταστροφὴ αὕτη ἥτις διέλυεν ὅλας τὰς ἐλπίδας της θὰ ἐστρέφετο πιθανῶς πρὸς ὄφελος τῆς γείτονος καὶ μυσαρᾶς ἐχθρᾶς, τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ. Μόλα ταῦτα ἀπέφυγε νὰ δείξῃ τὰς ὑποψίας της ἐνώπιον τοῦ υἱοῦ της ἐννοοῦσα ὅτι ἀπρονόητός τις λέξις ἠδύνατο νὰ ῥίψῃ τὸν ἐξευτελισθέντα καὶ ἀπηλπισμένον αὐτὸν νέον ἐνώπιον φοβεροῦ ἀντιπάλου. — Ὥστε δὲν τῇ ἔμενεν ἄλλο παρὰ νὰ κατατρώγῃ ἐν σιωπῇ τὴν λύσσαν της· ἔκαμε δ' ἐν σπουδῇ τὰς προετοιμασίας της καὶ ἐγκατέλιπε τὸν πύργον τὴν ἑσπέραν τῆς ἐπαύριον.

Δ'.

Εἶχον παρέλθει ὀκτὼ περίπου ἡμέραι καθ' ἃς ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ ἐσκέπτετο ἐπὶ τῶν ἐπεισοδίων τοῦ μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ περιπάτου του καὶ ἐσχολίαζε καθ' ἑαυτὸν καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῆς συνομιλίας των ἐκπληττόμενος κατά τι, διότι δὲν ἐγίνετο οὐδεὶς πλέον περὶ τῆς γείτονός του λόγος, δυσηρεστημένος ἐναντίον ἐκείνης, καὶ δυσηρεστημένος ἐναντίον ἑαυτοῦ, ὅταν φῆμαι παράδοξοι διεδόθησαν πρωΐαν τινα· σκηναὶ τρομεραὶ ἔλαβον χώραν μεταξὺ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ καὶ τοῦ μνηστῆρός της· ἀπεδείχθη τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν χαρακτήρων των· ἐν ἑνὶ λογῳ ὁ μνηστὴρ ἀπεδιώχθη καὶ τὸ συνοικέσιον διελύθη. Τὰ πράγματα ἐπεσπεύσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ Φρεμὲζ ἔμαθον ταὐτοχρόνως τὴν εἰς Ἀλανσὸν ἀναχώρησιν τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ καὶ τὴν εἰς τὸν πύργον της ἐπιστροφὴν μετὰ τὴν ὁριστικὴν τῶν Κομπαλὲ ἀναχώρησιν.

Αἱ εἰδήσεις αὗται ἐβύθισαν τὴν κυρίαν δὲ Φρεμὲζ εἰς εἰλικρινεστάτην ἔκστασιν χαρᾶς· διότι τὴν ἀπήλλασσον ὅλων τῶν ἀνησυχιῶν της καὶ τῇ ἀπέδιδον ὅλας τὰς ἐλπίδας της. Εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ υἱοῦ της ὑπῆρχε περισσοτέρα ἀσάφεια καὶ ἀντίθεσις, ἂν καὶ βεβαίως ἡ εὐχαρίστησις ὑπερεῖχε.

— Δὲν ἀμφιβάλλω, εἶπεν εἰς τὴν μητέρα του, ὅτι τὸ πρᾶγμα ἀνεβλήθη μόνον καὶ ὅτι θὰ νυμφευθῇ ἄλλον τινὰ σήμερον ἢ αὔριον· ἀλλὰ τοὐλάχιστον, δὲν εἶναι τόσον γρήγορα, καὶ ἐπὶ πλέον δύναταί τις νὰ ἐλπίσῃ ὅτι θὰ κάμῃ ἐκλογὴν καλλιτέραν. Ἦτο τρομερὰ λυπηρὸν νὰ βλέπῃ τις τὴν διακεκριμένην αὐτὴν γυναῖκα τὴν τόσον ὡραίαν καὶ λεπτὴν νὰ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ φαυλοβίου ἐκείνου. Ἦτο κακὸν ὄνειρον.

Ἀπ' αὐτῆς τῆς στιγμῆς διάβημά τι ἐπεβάλλετο εἰς τὸν Μαυρίκιον· ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἀφ' οὗ ἔλαβε τὴν σοβαρὰν αὐτὴν ἀπόφασιν τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν ἀρέσκουσαν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο ἴσως ξένος, θὰ περιέμενε βεβαίως λόγους τινὰς συμπαθείας καὶ συγχαρητηρίους· ἠθέλησε λοιπὸν νὰ τοὺς ἀποτίνῃ ἄνευ ἀναβολῆς καὶ ὑπῆγε τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὸν πύργον.

Τὸν εἰσήγαγον εἰς τὴν διὰ κιτρίνης μετάξης αἴθουσαν ὅπου ἡ νεαρὰ γυνὴ κατεγίνετο γράφουσα:

— Ὤ! εἶπεν ἀφελῶς ἐγειρομένη, σᾶς εὐχαριστῶ! Μὲ ἐπρολάβατε· σᾶς ἔγραφον.

Καὶ μόλις ἔμειναν μόνοι ἐγγίζουσα ἐλαφρῶς τὸν βραχίονά του καὶ ἐγείρουσα πρὸς αὐτὸν τὴν κεφαλήν:

— Λοιπὸν εἶπεν, εἶσθε εὐχαριστημένος;

— Πολὺ εὐχαριστημένος καὶ εὐτυχέστατος, εἶπε μειδιῶν, καὶ ἂν ἐνέχομαι κατά τι, πολὺ εὐγνώμων!

— Ἐνέχεσθε ὡς πρὸς τὸ ὅλον! εἶπεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ μετ' ἐνεργητικότητος.

Ἔπειτα καθημένη καὶ δεικνύουσα πρὸς αὐτὸν κάθισμα.

— Καθήτατε ἐκεῖ!

Ἐσκέφθη ὀλίγον ἐστέναξεν ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐπανέλαβε:

— Κύριε, ἐπιθυμῶ νὰ μὲ γνωρίσετε καλῶς... Ὅπως ὅλαι αἱ γυναῖκες, ἴσως εἶμαι ἐνίοτε κρυψίνους καὶ ἄπιστος ἀκόμη... ὁ δυστυχὴς ἐξάδελφός μου ἔλαβε δεῖγμα τούτου.. ἀλλὰ συνήθως εἶμαι εἰλικρινὴς καὶ εὐθεῖα... τὸ γνωρίζετε! τώρα θὰ τὸ μάθετε καλλίτερον. Ἀκούσατέ μου λοιπόν: Ἠγάπησα τὸν σύζυγόν μου, ἴσως μεθ' ὅλης τῆς ἐμπαθοῦς στοργῆς τῆς ἐν ἐμοὶ ὑπαρχούσης ἀλλὰ τὸν ἠγάπησα εἰλικρινῶς — τὸν ἠγάπησα ζῶντα τὸν ἠγάπησα νεκρόν... μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν μοὶ διεβιβάσατε ἐκ μέρους του τὴν παράκλησιν ἐκείνην ἢ μᾶλλον τὴν προσταγήν... τὴν ὁποίαν γνωρίζετε. Πράγματι, κύριε δὲ Φρεμέζ, καθ' ὅσον δύναταί τις νὰ ἐγγυηθῇ δι' ἑαυτὸν ἤμην ἱκανὴ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῆς, τῆς αἰωνίας αὐτῆς εἰς τὴν μνήμην του πίστεως τὴν ὁποίαν μοὶ ἐπέβαλεν. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται ἀφοσιώσεις αἱ τοιαῦται θυσίαι μόνον ὅταν εἶναι αὐτοπροαίρετοι ἔχουσι ἀξίαν καὶ γλυκύτητα. Ἀλλ' ὅτι ὁ σύζυγός μου ἠθέλησε νὰ μοὶ τὰς ἐπιβάλῃ, νὰ βαρύνῃ τὴν συνείδησίν μου καὶ νὰ βασανίσῃ διὰ παντὸς τὴν ζωήν μου μὴ ἐμπιστευόμενος εἰς ἐμέ· ἄ! τοῦτο δὲν θὰ τοῦ τὸ συγχωρήσω ποτέ.... Ὑπακούω ἐν τοσούτῳ εἰς τὰς θελήσεις του· ὑποχωρῶ, ἀλλὰ μάθετε ὅτι τὸ κάμνω δι' ὑμᾶς μόνον, διότι ἀφ' οὗ ἐπὶ πολὺ σᾶς παρεγνώρισα, καὶ σᾶς ἐμίσησα μάλιστα, σᾶς ἐκτιμῶ τώρα πολὺ καὶ δὲν δύναμαι νὰ ὑποφέρω κἂν τὴν ἰδέαν ὅτι σεῖς δύνασθε νὰ μὴ μὲ ἐκτιμᾶτε... Ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια, ἡ καθαρὰ ἀλήθεια. Τώρα κρίνατέ με ὅπως θέλετε καὶ κάμετε ὅ,τι θέλετε. Θὰ εὕρω πάντοτε ὅτι ἔχετε δίκαιον!

Μόλις ἔπαυσεν ὁμιλοῦσα δύω δάκρυα ἀνέβλυσαν διὰ μέσου τῶν πυκνῶν αὐτῆς βλεφαρίδων καὶ ἐκυλίσθησαν ἐπὶ τῶν παρειῶν της.

— Κυρία, ἀπήντησεν ὁ Μαυρίκιος, δυσκόλως κυριεύων τῆς μεγάλης αὐτοῦ ταραχῆς, καρδία αἰσθηματικὴ ὡς ἡ ἰδική σας ὀφείλει νὰ ἐννοῇ καὶ νὰ συγχωρῇ ὅλας τὰς ἀδυναμίας ὅλας τὰς ὑπερβολὰς τοῦ πάθους: Συγχωρήσατε λοιπὸν τὸν Ροβέρτον... σᾶς ἠγάπησε τόσον! δι' ἐμέ...

Ὑπῆρχε κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νεαροῦ ἀξιωματικοῦ τοιαύτη σύγκρουσις αἰσθημάτων ὥστε ἡ φωνή του ἔλειψε καὶ ἠναγκάσθη νὰ διακοπῇ.

Μετὰ μικρὰν σιωπήν:

— Τὸ κατ' ἐμέ, ἐπανέλαβε, ὅσον ἀφορᾷ ἐμὲ ἀτομικῶς, μεθ' ὅσα μοὶ εἴπατε, δὲν δύναμαι παρὰ νὰ ἀφιερωθῶ ὁλοτελῶς εἰς ὑμᾶς... Θὰ προσπα-

θήσω λοιπὸν ἐξ ὅλης καρδίας νὰ γίνω ὁ φίλος καὶ τὸ στήριγμα τὸ ὁποῖον ὀνειροπολήσατε.

— Εὐχαριστῶ! εἶπε τείνουσα πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα καὶ ἡ χεὶρ ἐκείνη ἔλαβε τότε ὁριστικῶς τὴν κατοχὴν τοῦ εἰλικρινοῦς ἐκείνου στρατιώτου.

Ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς, πράγματι, ἀνῆκεν αὐτῇ καὶ ἦτο δύσκολον νὰ φαντασθῇ ὅτι δύναται νὰ ἀπαλλαχθῇ δεσμῶν διὰ τῶν ὁποίων τόσον ἐπιτηδείως καὶ τόσον ἰσχυρῶς πλεχθέντων τὸν περιέβαλεν. Ἀναμιγνύουσα εἰς τὰς μεμελετημένας αὐτὰς δολοπλοκίας εἰλικρίνειάν τινα πάθους ὅπερ ἦτο καὶ ἡ δικαιολογία, εὗρε τὸ μέσον νὰ καταστήσῃ καθῆκον εὐγνωμοσύνης, γενναίαν ὑποχρέωσιν καὶ σχεδὸν ζήτημα τιμῆς τὴν φιλίαν αὐτὴν ἥτις ἦτο σχεδὸν ἔρως — τὸν ἔρωτα αὐτὸν ὅστις ἦτο σχεδὸν ἔγκλημα.

Ὁ Μαυρίκιος λοιπὸν ἦτο, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας, ὑποχρεωμένος εἰς τὴν παράδοξον αὐτὴν σχέσιν τῆς ὁποίας κατ' ἄλλους καιροὺς τόσον ζωηρῶς προησθάνθη τὸ θέλγητρον καὶ τὸν κίνδυνον. Ἡ πεῖρα δὲν ἠπάτησε τὰ προαισθήματά του. Ἐγνώρισε τὸ θέλγητρον ἀλλ' ἐγνώρισεν ἐπίσης καὶ τὸν κίνδυνον. Ἐνόησε κάλλιστα πόσον ἦτο δύσκολον νὰ κρατήσῃ εἰς τὰ ὅρια τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς τιμῆς τὰς σχέσεις αὐτὰς τῆς καθημερινῆς φιλίας μετὰ γυναικὸς τόσον κινδυνώδους. Διότι ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ δὲν ἦτο μόνον πλάσμα ἰδεώδους χάριτος προκαλοῦσα πρὸ τῆς φαντασίας ὅλα τὰ θέλγητρα τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία καὶ ἡ ποίησις διετήρησαν τὸ ὄνομα· ἦτο ἐπίσης ἀπὸ τὴν ὀλεθρίαν τῆς Κίρκης γενεάν· εἶχε τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ὡραιότητος ὅπερ λαλεῖ εἰς τὰ ἔγκατα τοῦ ἀνθρώπου καὶ εὑρίσκει ἠχὼ παρ' ἅπασιν. Ἦτο μία τῶν μαγισσῶν ἐκείνων αἵτινες φαίνονται κρύπτουσαι ἐν τῇ παραδόξῳ αὐτῶν λαλιᾷ, ἐν τῇ θαυμασίᾳ αὐτῶν μορφῇ, ἐν τῷ εἰρωνικῷ αὐτῶν μειδιάματι τὸ μυστήριον τῶν ἀγνώστων ἐρώτων. Ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων δὲν ὑποφέρει τις τὴν ἰδέαν νὰ μείνῃ μόνον φίλος καὶ τῶν ὁποίων ἡ κατάκτησις καθίσταται μανιώδης ἐπιθυμία ἢ πικρὰ θλίψις παρακολουθοῦσα ὑμᾶς μέχρι τάφου.

Λέγουσιν ὅτι ἡ βασκανία ὄφεών τινων βυθίζει τὸ θῦμά των εἰς εἶδός τι θάμβους τὸ ὁποῖον ἂν καὶ θανατηφόρον δὲν εἶναι ἀλγεινὸν καὶ δὲν εἶναι ἴσως ἄμοιρον μυστικῆς τινος ἡδονῆς. Οὕτω καὶ ὁ Μαυρίκιος ἐνώπιον τῆς νεαρᾶς χήρας ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ὡς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν θελγήτρου τὸ ὁποῖον δὲν ἤθελε νὰ διαλύσῃ καὶ τὸ ὁποῖον τὸν ἔκαμε νὰ λησμονῇ τὰ πάντα. Ἀλλὰ μόλις δὲν ἀνέπνεε πλέον τὸ ἄρωμά της, μόλις δὲν ἤκουε τὴν μελωδικὴν φωνήν της τὸ θέλγητρον διελύετο καὶ ἔβλεπε τὰς χαινούσας ἀβύσσους. Ποῦ ἐπορεύετο; ποία συνέχεια, ποῖον τέλος, ποία δυνατὴ διέξοδος εἰς τὴν ἄνευ ὀνόματος αὐτὴν σχέσιν, ἀθώαν ἀκόμη ἀναμφιβόλως ἀλλ' ὕποπτον ἤδη εἰς τὸ κοινόν, καὶ ἐκθέτουσαν ἐκείνην τῆς ὁποίας ἡ ὑπόληψις ἔπρεπε νὰ ἦναι εἰς αὐτὸν ὅσον καὶ ἡ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἱερά; — Καὶ ἔπειτα ὁποῖόν τι θὰ ἦτο τὸ μέλλον; Ἅμα ἐτελείωσεν ἡ ἄδειά του θὰ

ἔφευγε; Θὰ τὸν ἄφινε νὰ ἀπομακρυνθῇ αὐτῆς τώρα; Καὶ αὐτὸς λοιπὸν θὰ ἠρνεῖτο τὸ στάδιόν του, θὰ καθίστατο ἔνοχος τῆς ἀδυναμίας ἐκείνης τὴν ὁποίαν τόσον κατηγόρησε παρὰ τῷ Ροβέρτῳ;... Καὶ διὰ τὴν αὐτὴν γυναῖκα!... ἀλλ'ἄνευ τῶν αὐτῶν δικαιολογιῶν! Διότι ὁ Ροβέρτος τοὐλάχιστον εἶχε τὸ πρόσχημα τοῦ γάμου. — Ἀλλὰ νὰ καταθέσῃ τὰς ἐπωμίδας του, νὰ θραύσῃ τὸ ξίφος του διὰ νὰ προσκολληθῇ εἰς γυναῖκα, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι πρὸς αὐτὸν ἄλλο παρὰ φίλη, δὲν ἦτο παραφροσύνη; δὲν ἦτο αἶσχος; Καὶ ἂν ὅμως τοῦτο ἐζήτει, δὲν ἦτο τόσον πρὸς αὐτὸν ἐκτεθειμένος, ὥστε νὰ μὴ δύναται τίποτε νὰ τῆς ἀρνηθῇ;... Καὶ ἔπειτα, καὶ πρὸ πάντων, φεῦ!... τὴν ἐλάτρευεν!...

Ἐξήρχετο ἑσπέραν τινὰ τοῦ πύργου νύκτα πλέον καὶ ἐπέστρεφε πεζῇ παρὰ τῇ μητρί του. Εὑρισκόμενος μακρὰν τῆς μαγίσσης ἔπεσε πάλιν ὅπως πάντοτε εἰς τὰς σκληρὰς αὐτοῦ ἀμφιβολίας, εἰς τοὺς φόβους του, εἰς τὰς ἀγωνίας του. Ἐν ᾧ διήρχετο ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ μικροῦ ῥύακος, ὅστις ἔβρεχε τὸν κῆπον τοῦ ἐφημερίου παρετήρησεν ὅτι ἓν τῶν παραθύρων τοῦ πρεσβυτερίου ἦτο φωτισμένον· ἦτο τὸ παράθυρον τοῦ γραφείου ὅπου εἰργάζετο ὁ γηραιὸς ἱερεύς. Τὸ φῶς αὐτό, διαλάμπον ἐν μέσῳ τῶν δένδρων ἐν τῇ ἡσύχῳ ἐκείνῃ κατοικίᾳ, τοῦ ἐνέπνευσεν αἰσθήματα γαλήνης, ἅπερ τῷ ἐφάνησαν θεῖα. Ἐφθόνησε τὸν γέροντα, ὅστις ἐφέρετο ἡσύχως πρὸς τὸ τέρμα τῆς ζωῆς του ἐν τῷ ἐρημητηρίῳ ἐκείνῳ. Ἐστάθη, ἔπειτα αἴφνης ὑπῆγε καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὴν θύραν τοῦ πρεσβυτερίου.

Ὁ ἀββᾶς Δεμορτρὲ κρατῶν μικροσκόπιον ἐξήταζε νομίσματα ὅταν τῷ ἀνήγγειλαν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ νεαροῦ ταγματάρχου τοῦ πυροβολικοῦ. Ἠγέρθη παρευθὺς καὶ τὸν ὑπεδέχθη μὲ τὴν συνήθη ἀγαθότητά του, ἀλλ' ὄχι ἄνευ νέφους τινὸς ἀμηχάνου ἀνησυχίας.

— Σᾶς ζητῶ συγγνώμην, πάτερ, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος, διότι σᾶς ἐνοχλῶ κατὰ τοιαύτην ὥραν· ἀλλὰ πράγματι εἶμαι τόσον τεταραγμένος, τόσον δυστυχής, ὥστε ἠθέλησα καὶ πάλιν νὰ σᾶς συμβουλευθῶ.

Ὁ γέρων προσέκλινεν ἐλαφρῶς.

— Ἡ μήτηρ μου, ἐπανέλαβεν ὁ Μαυρίκιος, θὰ σᾶς ἔκαμε βεβαίως ἐνήμερον τῶν συμβάντων καὶ τῶν συμβαινόντων μεταξὺ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ καὶ ἐμοῦ.

Ὁ ἱερεὺς ἔκλινε καὶ πάλιν τὴν λευκὴν αὐτοῦ κεφαλήν.

— Ἠδυνάμην βεβαίως νὰ λάβω τὰς συμβουλὰς τῆς μητρός μου, τῆς ὁποίας γνωρίζω τὴν φρόνησιν. . . . ἀλλ' ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει, δὲν ἔχει ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην ἀπροσωποληψίαν. Ἔρχομαι λοιπὸν πρὸς ὑμᾶς, πάτερ, ἐν κρισίμῳ τῆς ζωῆς μου περιστάσει, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς ὡς πρὸς τίμιον ἄνθρωπον καὶ συγχωρήσατέ μοι νὰ εἴπω ὡς πρὸς φίλον. . . ἔρχομαι ἐπίσης πρὸς ὑμᾶς ὡς πρὸς ἱερέα οἰκεῖον πρὸς τὰς ὑψηλὰς καὶ ἀ-

γίας σκέψεις, καὶ σᾶς ζητῶ συμβουλήν, διότι ὁλόκληρος ἡ ἠθικὴ ζωή μου εὑρίσκεται ὑπὸ δοκιμασίαν.

— Ἴδωμεν, τέκνον μου.

— Ἐμάθατε ἀπ' ἐμὲ τὸν ἴδιον, πάτερ, ὅτι ἐπεφορτίσθην νὰ διαβιβάσω εἰς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πὰβ τὰς τελευταίας τοῦ συζύγου της θελήσεις καὶ ἐνθυμεῖσθε ποῖαι ἦσαν αἱ τελευταῖαι αὐταὶ θελήσεις. Τὴν διέταττε μετὰ τραγικῆς ἐπισημότητος νὰ μὴ νυμφευθῇ ἐκ νέου. Σήμερον γνωρίζετε τὴν ποιότητα τῶν μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ σχέσεών μου... γνωρίζετε ποία εἶναι ἡ ἀμοιβαία θέσις μας, πόσον δ' ἐκείνη εἶναι λεπτή, ἀμφίβολος καὶ πείσμων!.. Λοιπόν! ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, τί δύναμαι, τί πρέπει νὰ κάμω διὰ νὰ μείνω τίμιος ἄνθρωπος;

— Τέκνον μου, εἶπεν ὁ γηραιὸς ἱερεύς, γνωρίζω πράγματι πάντα ταῦτα καὶ πάντα ταῦτα μὲ βασανίζουσι πολύ.... διότι τῇ ἀληθείᾳ, τὸ ζήτημα, ὅπερ μοὶ καθυποβάλλετε εἶναι κάπως δύσλυτον... Δὲν κατηγορῶ μήτε τὸν ἕνα, μήτε τὸν ἄλλον..., διότι δὲν ἐπρομελετήσατε ταῦτα... περιστάσεις ἀναπόδραστοι ἐπλησίασαν ὑμᾶς, καὶ σᾶς ἔθεσαν εἰς σχέσεις φιλίας ἐμπιστευτικῆς. Ἠγαπήθητε... εἶναι δυστύχημα, μέγα δυστύχημα!.. ἀλλ' ἐπὶ τέλους τοιαῦτα εἶναι τὰ συμβάντα..., δὲν δύναταί τις νὰ τὰ μεταβάλῃ, καὶ πρόκειται μόνον νὰ εὕρωμεν τὸν καλλίτερον τρόπον διὰ νὰ ἐξέλθωμεν. Κατὰ πρώτην ὄψιν τὸ καθῆκόν σας φαίνεται καθαρῶς προδιαγραφόμενον· νὰ συναθροίσητε ὅλον τὸ θάρρος σας, νὰ καταπνίξητε τὰ αἰσθήματά σας, νὰ ὑπερνικήσητε τὰ παράπονα, τὰ δάκρυα, καὶ τὸ γελοῖον αὐτό... καὶ νὰ φύγητε διὰ νὰ μὴ ἐπανέλθητε ποτέ.— Ἀλλὰ καθ' ὅσον γνωρίζω τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ, ἂν πράξητε τοῦτο, αὕτη εἶναι γυνὴ κατεστραμμένη! Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ σᾶς, ἐμέ, ὅλους ἡμᾶς, τὸν Θεὸν αὐτόν, θὰ ριφθῇ εἰς τὴν ἀκολασίαν... θὰ γίνῃ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ της ἐκδεδιῃτημένη... καὶ ἐξ αἰτίας σας θὰ γίνῃ πόρνη.

Ὁ Ἀββᾶς Δεμορτρὲ διεκόπη πρὸς στιγμήν, ἔπειτα βλέπων ὅτι ὁ Μαυρίκιος ἔκλινε τὴν κεφαλὴν χωρὶς νὰ ἀποκρίνηται, ἐπανέλαβε:

— Καὶ τώρα ἐπιτρέψατέ μοι, κύριε, νὰ λησμονήσω πρὸς στιγμήν, ὅτι εἶμαι ἱερεὺς καὶ νὰ σᾶς ὁμιλήσω καθαρῶς ὡς ἄνθρωπος τοῦ κόσμου· ἂν δὲν ἀναχωρήσητε, ἂν ἐξακολουθήσητε ἔχων μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πὰβ τὰς σχέσεις τῆς νομιζομένης αὐτῆς φιλίας, ἐντὸς ἑνὸς ἢ ἓξ μηνῶν, ἡ φίλη αὐτή, ἡ χήρα τοῦ φίλου σας θὰ γίνῃ ἐρωμένη σας. — Τὸ βλέπετε καὶ σεῖς ὅπως καὶ ἐγώ... — Λοιπόν, εἶναι ἐντιμότερον νὰ γείνῃ σύζυγός σας.

Ὁ Μαυρίκιος ἀφῆκε κραυγήν.

— Ὢ! ἠξεύρω! ἐπανέλαβε μετὰ σπουδῆς ὁ γέρων, ἠξεύρω... ἐννοῶ τὰς ἐναντιότητάς σας καὶ εἶναι φοβεραί!— Νὰ νυμφευθῆτε τὴν γυναῖκα ταύτην ἐν ᾧ ἔχετε ἀκόμη πρόσφατον τὴν ἀνάμνησιν τῆς τελευταίας τοῦ

συζύγου της θελήσεως, ἐν ᾧ τὰς θελήσεις ταύτας εἰς ὑμᾶς τὸν ἴδιον ἐνεπιστεύθησαν, ὤ! τοῦτο εἶναι σκληρὸν καὶ θλιβερόν! Ἀλλὰ σᾶς τὸ λέγω καὶ πάλιν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην εἶναι τὸ μόνον μέσον, τὸ ὁποῖον δύνασθε νὰ μεταχειρισθῆτε διὰ νὰ ἐμποδίσητε τὴν χήραν τοῦ κυρίου δὲ λὰ Πὰβ ἀπὸ τοῦ νὰ γίνῃ ἡμέραν τινα γυνὴ ἄτιμος!

— Ἀλλά, Θεέ μου! ἐφώνησεν ὁ Μαυρίκιος διὰ νὰ ἐμποδίσω αὐτὴν νὰ γίνῃ γυνὴ ἄτιμος πρέπει λοιπὸν νὰ ἀτιμασθῶ ἐγώ;

— Τέκνον μου, ἴσως ἀπατῶμαι, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἂν ἀνῆκον εἰς τὸν κόσμον καὶ μοὶ παρουσιάζετο τοιοῦτόν τι θέλημα θὰ ἐρριψοκινδύνευον μᾶλλον μέρος τῆς τιμῆς μου παρὰ νὰ θέσω εἰς κίνδυνον τὴν τιμὴν τῆς γυναικός, τὴν ὁποίαν ἤθελον ἀγαπήσει.

Ὁ Μαυρίκιος ἐστέναξε παρατεταμένως· ἔπειτα ἐγειρόμενος:

— Μὲ συγχωρεῖτέ, πάτερ, πράγματι καταχρῶμαι· σᾶς εὐχαριστῶ καὶ ἀποσύρομαι.

Καὶ παρὰ τὴν θύραν κρατεῖ τὴν χεῖρα τοῦ γέροντος:

— Συνέβη λοιπὸν ὅπως τὸ προείπατε: ἐχθρὸς ἢ συνένοχος!.. ἰδοὺ ἐγὼ συνένοχος!

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἄνευ ὕπνου νυκτὸς ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ ἔλαβε τὴν ἀπόφασίν του: — Θὰ ἐλάμβανε χώραν ἐξήγησις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ· θὰ ἔθετε τέρμα διὰ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τρόπου εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν. Ἐσυγχωρεῖτο εἰς αὐτὸν νὰ τὴν παρατείνῃ ἐν ὅσῳ ἠδύνατο ἀκόμη νὰ ἀπατᾷ ἑαυτὸν ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἰδίων του αἰσθημάτων, καὶ ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν σχέσεων αὐτῶν· ἀλλὰ τώρα καὶ πρὸ πάντων μετὰ τὴν πρὸς τὸν ἐφημέριον συνομιλίαν του οἱ ὀφθαλμοί του ἠνεώχθησαν. Ἂν ἐξηκολούθει ἐπὶ πλέον τὴν ζωὴν αὐτήν, θὰ ἦτο ζωὴ ὑποκριτοῦ καὶ ἀνάνδρου. — Καὶ προὐτίμα πᾶν ἄλλο τούτου.

Ἡ ἐπαύριον ἦτο ὡραία θερινὴ ἡμέρα, ἥτις μετὰ μεσημβρίαν κατέστη βαρεῖα καὶ συννεφώδης. Ὅταν ὁ Μαυρίκιος διηυθύνετο πρὸς τὸν πύργον, χρυσοῦς ἥλιος κατέκλιζεν ἀκόμη τὴν πεδιάδα, ἀλλὰ ζώνη κυανῆ εἶχε σχηματισθῆ ἤδη πρὸς τὸ δυτικὸν τοῦ ὁρίζοντος μέρος καὶ κατελάμβανε μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος τὴν ἔκτασιν τοῦ οὐρανοῦ. Ἡπλόνετο ἤδη εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς διόδους ἡ σιωπὴ ἐκείνη καὶ ἡ ἀνήσυχος ἠρεμία ἡ προηγουμένη τῆς καταιγίδος.

Εἶπον εἰς τὸν Μαυρίκιον ὅτι ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἦτο εἰς τὸν κῆπον καὶ πιθανῶς εἰς τὴν δενδροστοιχίαν. Ἐκεῖ πράγματι τὴν εὗρε καθημένην ἐπὶ λιθίνου καθίσματος καὶ ἀναγινώσκουσαν. Ἠγάπων ἀμφότεροι τὴν γηραιὰν αὐτὴν δενδροστοιχίαν, ὅπου ἔλαβε χώραν μεταξὺ αὐτῶν σκηνή, ἥτις ἦτο ἐπίσης ἀγαπητὴ ἀνάμνησις καὶ εἰς τοὺς δύω. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἐζήτησεν ἐκεῖ καταφύγιον ἐναντίον τῆς μεγάλης τῆς ἡμέρας θερμό-

τητος· ἀλλὰ πρὸ ὀλίγου ὁ οὐρανὸς ἐκαλύφθη διὰ τῶν νεφῶν τῆς καταιγίδος· ὁ ἥλιος δὲν ἔρριπτε πλέον τὰς ἀκτῖνάς του διὰ μέσου τῶν δένδρων καὶ ἡμίφως ἐβασίλευεν εἰς τὴν μακρὰν δενδροστοιχίαν, σκοτεινὴν καὶ σιωπηλὴν ὡς ἐκκλησίαν.

Τὸ χάριεν μειδίαμα τὸ ὁποῖον διηνέωξε τὰ χείλη τῆς νεαρᾶς γυναικὸς ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ Μαυρικίου ἐσβέσθη παραχρῆμα, μόλις ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ τὴν αὐστηρὰν τοῦ προσώπου του ἔκφρασιν. Ἠγέρθη.

— Ἔχετε νὰ μοὶ εἴπῆτε τίποτε, φίλε μου; ἠρώτησε μετὰ δειλίας.

— Ναί, Μαριάννα.

Ἐκάθησε πλησίον της καὶ ἐν ᾧ προσήλωνεν ἐπ' αὐτοῦ τοὺς μαύρους καὶ πλήρεις ταραχῆς ὀφθαλμούς της.

— Μαριάννα, εἶπεν, ἡ ζωὴ τὴν ὁποίαν διάγομεν δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ. Ἡ ὑπόληψίς σας κινδυνεύει. . . καὶ ἐπὶ πλέον παίζω ἐδῶ πρόσωπον ταρτούφου, τὸ ὁποῖον μὲ κινεῖ εἰς ἀγανάκτησιν, διότι ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι σᾶς ἀγαπῶ ὡς ἐραστὴς καὶ ὄχι ὡς φίλος... ἄλλως δὲν θὰ ἀργήσητε νὰ μὲ περιφρονήσητε ὅπως ἀρχίζω νὰ περιφρονῶ ἐγὼ ἐμαυτόν.— Δὲν ἤθελα νὰ σᾶς ἐγκαταλείψω ἐκτὸς ἂν μοὶ τὸ διατάξητε· ἀλλ' ἂν μείνω, πρέπει νὰ μοὶ κάμητε τὴν τιμὴν νὰ δεχθῆτε τὸ ὄνομά μου, νὰ μὲ νυμφευθῆτε τέλος. . . Γνωρίζω τί κάμνω, πιστεύσατέ το. . . γνωρίζω τί σᾶς προτείνω.— Εἶναι ἔγκλημα! . . ἀλλ' ἐφθάσαμεν ἐκεῖ. . . Πρέπει νὰ ἐκλέξωμεν. . . Ἐγὼ εἶμαι εἰς τὰς διαταγάς σας· ἀποφασίσατε!

Τὴν κατέλαβε θλῖψις ἄνευ δακρύων καὶ ἐστήριξεν ἰσχυρῶς τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν δύω χειρῶν, ἔπειτα μετά τινα δευτερόλεπτα:

— Ἐγώ, εἶπε, σᾶς ἀγαπῶ πολὺ ὥστε νὰ τὸ κάμω... ἀλλὰ σεῖς... ἐπειδὴ σᾶς γνωρίζω, θὰ ἦσθε τρομερὰ δυστυχής.

— Τρομερά! εἶπεν ὁ Μαυρίκιος.

Ἡ Μαριάννα ἠγέρθη αἴφνης:

— Λοιπόν! ἀνέκραξε μὲ φωνὴν βραχεῖαν, ἀποφασιστικήν, ἐπιβάλλουσαν, — μηδὲ λέξιν πλέον... μηδὲ συλλαβήν... τίποτε. Ἀναχωρήσατε!... ἀναχωρήσατε! τὸ θέλω! σᾶς ὁρκίζομαι ὅτι τὸ θέλω!... σᾶς διατάττω! — Χαίρετε.

Ἐδράξατο τῶν δύο αὐτοῦ χειρῶν καὶ ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὸ μέτωπον.

Ὁ Μαυρίκιος ἠσπάσθη αὐτὴν ψυχρῶς ἐπὶ τῆς κόμης.

Ἐρρίφθη εἰς τοὺς πόδας του καταπεπονημένη, ἐγγίζουσα σχεδὸν τὴν ἄμμον τῆς δενδροστοιχίας διὰ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐψυθίρισεν ἅπαξ ἔτι.

— Χαῖρε!

Τὴν ἥρπασε βιαίως, τὴν ἤγειρε καὶ τὴν ἔσφιξεν ἐπὶ μακρὸν ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τῶν χειλέων του —Τὰ πάντα ἐλέχθησαν. Ἦσαν μεμνηστευμένοι.

Ε'.

Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ δὲν κατεχράσθη τοῦ θριάμβου της. Κατώρθωσεν ἀρκετά, δὲν ἐζήτει περισσότερα, δὲν ὡμίλησε ποσῶς περὶ παραιτήσεως. Ὁ Μαυρίκιος ἐζήτησε μόνον, χάριν τοῦ γάμου του, παράτασιν ἀδείας ἥτις τοῦ παρεχωρήθη.

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ φρονίμου καὶ λεπτοῦ πνεύματος, ἡ νεαρὰ γυνὴ ἐφρόντισε νὰ γνωστοποιήσῃ ἐν τάξει τὸν προσεχῆ γάμον των· ἠθέλησε μάλιστα νὰ τὸν περιβάλῃ δι' ἑορτασίμου τινος χροιᾶς, διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ, εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Μαυρικίου, τὸν ἀπόκρυφον ἐκεῖνον καὶ ἔνοχον χαρακτῆρα τὸν ὁποῖον ἦτο διατεθειμένος νὰ τοῦ ἀποδώσῃ. Ἀφῆκαν μέχρι νεωτέρας διαταγῆς τὸν Μαυρίκιον εἰς τὸ κτῆμά του· ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς στιγμῆς ἡ κυρία δὲ Φρεμέζ, τῇ ἀπαιτήσει τῆς μελλούσης νύμφης της ἠναγκάσθη νὰ κατοικήσῃ παρ' αὐτῇ. Ταὐτοχρόνως ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ περιεποιεῖτο ἐνεργητικώτερον τὰς γειτονικὰς σχέσεις της· ἐξένιζε τοὺς ἐν Ἀλανσὸν συγγενεῖς της μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ δύω ἢ τρεῖς νεαραὶ γυναῖκες, καὶ ἐκράτει φίλους τινὰς οἵτινες διήρχοντο ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὰς ἱπποδρομίας τοῦ Κὰν καὶ τοῦ Δωβέλ. Χάρις εἰς τοὺς μονίμους ἢ παροδικοὺς αὐτοὺς ξένους ὁ πύργος ἀνέλαβεν ὄψιν ὅλως ταραχώδη. Ἡ ζωηρότης αὕτη, τῆς ὁποίας ἠναγκάζετο νὰ συμμετέχῃ καὶ ὁ Μαυρίκιος, δὲν ἄφινε νὰ καταλαμβάνηται ὑπὸ τῆς ἠθικῆς στενοχωρίας καὶ ἀπήλλασεν αὐτῶν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τῶν ἀποκρύφων τύψεων τῆς συνειδήσεώς του. Ἴσως καὶ ἐσυνείθισεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀφ' ὅτου τὸ ἀπεφάσισεν, εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ γάμου αὐτοῦ, ἀναμιμνησκόμενος ἐν ἀνάγκῃ τοὺς ἀκαταμαχήτους σχεδὸν λόγους τοῦ γηραιοῦ ἐφημερίου καὶ τὴν ὀλεθρίαν ἀνάγκην εἰς ἣν ὑπέκειτο. Ἐγκατελείπετο δέ, διὰ νὰ καταπραΰνῃ τὴν ταραχήν του, εἰς τὴν ἄφατον εὐτυχίαν ὑπὸ τῆς ὁποίας ἔβλεπε κατεχομένην τὴν μητέρα του. Ἐπὶ τέλους ἐμεθύετο ὑπὸ τοῦ βαθέος καὶ πυρίνου ἔρωτος ὅστις ἐκυρίευε τὴν καρδίαν του. Εὕρισκεν ἄλλως τε εἰς ἐκείνην τὴν ὁποίαν τόσον ἐμπαθῶς ἠγάπα καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐθυσίαζε τόσα πράγματα εὐγνωμοσύνην τόσον ζωηράν, τόσον μαγευτικήν, τόσον χαριτωμένην, ὥστε αἱ θλίψεις του, καὶ αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως ἀκόμη τῷ ἐφαίνοντο γλυκεῖαι εἰς τοιαύτην τιμήν.

Ἡ κυρία δὲ λὰ Πὰβ ἦτο πολὺ βαθύνους γυνὴ ὥστε νὰ μὴ ἐννοῇ ἐντελῶς τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἐνέπνεεν· ὥστε δὲν ἀμφέβαλλε περὶ τοῦ ἔρωτος τοῦ Μαυρικίου. Ἐν τοσούτῳ, ἀφ' ὅτου τῇ ἔδωσεν ἐν παραφορᾷ πάθους ἀκατανικήτου, τὸν ἀσπασμὸν τῶν ἀρραβώνων παρετήρησεν ὅτι ἀπέφευγεν, ἐξ ἱπποτικοῦ σεβασμοῦ πᾶσαν προσέγγισιν ἢ καὶ φιλοφροσύνην τοιούτου εἴδους. Ἐφαίνετο ὅτι ἀπὸ ἴχνος τι ἀνασκοπῆς καὶ ἀναμνήσεως

ἠργοπόρει ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἡ χήρα τοῦ Ῥοβέρτου θὰ ἦτο δι' αὐτὸν πλέον τι ἢ φίλη. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ, μόλον ὅτι τὸν ἐλάτρευε, ἐμειδία μυστικὰ διὰ τὴν ἀδυναμίαν του καὶ περιέμενε μετὰ περιεργείας τὸ τέλος μὲ μίγμα τι ἀνυπομονησίας, γυναικείας πονηρίας καὶ ἀσαφοῦς ἀνησυχίας. Ἑβδομάδες τινὲς παρῆλθον οὕτως. Ὁ γάμος ὡρίσθη διὰ τὴν τελευταίαν δευτέραν τοῦ Σεπτεμβρίου.—Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔφθασεν. Ἡ διπλῆ τελετὴ τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ γάμου ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν αὐτὴν πρωΐαν. Ἐξῆλθον τῆς ἐκκλησίας περὶ τὴν μίαν μετὰ μεσημβρίαν. Ὑπῆρχε μέγας ἀριθμὸς συγγενῶν καὶ προσκεκλημένων τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ περιποιηθῶσι κατὰ τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας. Μετὰ περίπατον εἰς τοὺς κήπους, ἐχόρευσαν διὰ κλειδοκυμβάλου καὶ ἔφθασαν ὄχι ἄνευ κόπου, ὅπως συμβαίνει εἰς παρομοίας περιστάσεις, εἰς τὴν ὥραν τοῦ γεύματος.

Τὸ γεῦμα τεσσαράκοντα περίπου συνδαιτυμόνων, δοθὲν ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ πύργου ἐν μέσῳ ἀνθέων καὶ φυτῶν παρετάθη μέχρι τῆς νυκτός. Κατὰ τὸ γεῦμα, ὅπως καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας τὸ ἀμοιβαῖον ἦθος τοῦ κυρίου καὶ τῆς κυρίας δὲ Φρεμὲζ ὑπῆρξε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἦναι ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου. Δὲν εἶναι πρέπον οἱ νεοῦπανδροι, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν καλὸν κόσμον νὰ ἀποσύρωνται λαθραίως εἰς τὰς γωνίας μετὰ τὴν ἐπίσημον τελετήν, μήτε νὰ ἐπιδεικνύωσιν εἰς τὸν κόσμον ὅτι βιάζονται. Ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ καὶ ἡ νεαρὰ σύζυγός του καὶ ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀγωγῆς των, ἦσαν, ἧττον παντὸς ἄλλου διατεθειμένοι νὰ λείψωσι τῶν καθηκόντων των, καὶ νὰ κάμωσι τὸν κόσμον γνώστην τῶν αἰσθημάτων των. Ὥστε οὐδεὶς ἐξεπλάγη διὰ τὴν ἐπιφύλαξιν τὴν ὁποίαν μεταξύ των διετήρουν. Κατά τι ὠχρὸς καὶ σοβαρὸς φέρων μετὰ κομψῆς ἀξιοπρεπείας τὴν σοβαρὰν τοῦ ὅπλου του στολήν, ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ ἐφαίνετο πρὸς ὅλους τοὺς ξένους τοῦ πύργου ὡς τύπος ἰδεώδης συζύγου θελκτικοῦ καὶ ἀρρενωποῦ. Ἐφέρετο ἐν γένει πρὸς τὰς γυναῖκας μετ' εὐγενείας ἄλλης ἐποχῆς· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἰδικήν του ἔβλεπέ τις ὅτι ἐλεπτολόγει, ὅτι ἡ καρδία καὶ ἡ συγκίνησις τὸν ἐκυρίευον, ὅτι καὶ αἱ ἀσημότεραι λέξεις του ἦσαν λέξεις ἔρωτος καὶ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ σιωπή του ἦτο λατρεία. Καὶ αὐτὴ ἡ Μαριάννα ἔβλεπε ταῦτα κάλλιον παντὸς ἄλλου, καὶ ἦτο μαγευμένη.

Κατὰ τὴν πρώτην ταραχὴν ἥτις ἐπηκολούθησε τὴν μετάβασιν τῶν συνδαιτυμόνων ἀπὸ τὸ ἑστιατόριον εἰς τὴν αἴθουσαν ἡ νεαρὰ πυργοδέσποινα καταγινομένη εἰς μυρία, ἔχασε πρὸς στιγμὴν τὸν σύζυγόν της. Ὅταν τὸ παρετήρησε δὲν τὸν εἶδε πλέον καὶ ἠρώτησε τοὺς ὑπηρέτας. Τῆς εἶπον ὅτι ὁ ταγματάρχης ἐκάπνιζεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πύργου. Ἡ ἑσπέρα ἦτο ψυχροτάτη καὶ ἀνησύχησεν· ἀλλὰ τὴν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ κύριος δὲ Φρεμὲζ πρὶν ἐξέλθῃ ἐφόρεσε τὸν στρατιωτικὸν αὐτοῦ μανδύαν.

Ὁ Μαυρίκιος βαρυνθεὶς κατὰ τὰ φαινόμενα τὸν θόρυβον καὶ τὸ πλῆθος,

ὑπῆγε πράγματι, νὰ καπνίσῃ ἡσύχως εἰς τὴν αὐλήν, ἔπειτα μετέβη εἰς τὸν κῆπον. Ἐγκαταλειφθεὶς εἰς τὰς σκέψεις του προὐχώρησεν ἐν τῷ σκότει μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ κήπου ὅστις φέρει εἰς τὸν δημόσιον δρόμον. Ἦτο νὺξ ἀσέληνος ἀλλ' ἀστροφεγγὴς καὶ καθαρωτάτη. Ἀφ' οὗ ἐβάδισε βήματά τινα ἀκόμη εὑρέθη ἀπέναντι παλαιοῦ ἐκ γρανίτου σταυροῦ ὅστις ἠγείρετο εἰς τὴν διασταύρωσιν δύο ὁδῶν. Ἀπέφευγεν ἀπό τινος καιροῦ νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν· ἡ ἐρημία ἐκείνη, ὁ μαῦρος ἐκεῖνος σταυρὸς τῷ ἀνεπόλουν θλιβερὰς ἀναμνήσεις.

Τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ἀντιμετώπιζε κατὰ τύχην τὰς ἀναμνήσεις αὐτὰς ἢ τὰς ἐπεζήτησε;

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τρομερὰν ἐνεποίησαν εἰς αὐτὸν ἐντύπωσιν. Τί συνέβη τότε ἐν τῷ νῷ καὶ τῇ συνειδήσει του; Κατὰ μεγάλην πιθανότητα, κατὰ τὴν ὀλεθρίαν στιγμὴν εἰς ἣν εὑρίσκετο, καθ' ἣν ὥραν τὸ ἔγκλημά του ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἐπίσημον καὶ ἀνεπανόρθωτον, ἀνεμνήσθη μετ' αἰφνηδίας καὶ τρομερᾶς σαφηνείας — ὡς ἄνθρωπος ἐγειρόμενος τοῦ ὕπνου — ὅλον τὸ μέγεθος τῆς ἀτιμίας του. Ἐπανεῖδεν ἐν τῷ παρελθόντι, ἐνώπιον τοῦ σταυροῦ ἐκείνου, δύω παιδία ἐνηγκαλισμένα τὰ ὁποῖα ὡρκίζοντο πίστιν καὶ ἀγάπην αἰωνίαν. Ἐπανεῖδεν ἐπίσης, ἐν τῷ μέσῳ καλύβης κεκαλυμμένης ὑπὸ τῆς χιόνος τὸν φίλον τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας του αἱματόφυρτον καὶ θνήσκοντα ἡρωϊκῶς. Ἤκουε τὴν ἱκετευτικὴν φωνήν του, τὴν ἀπηλπισμένην καὶ γοερὰν φωνήν του καὶ ὅλας τὰς λέξεις μεγάλης καὶ ἐγκαρδίου φιλίας.

— Μοὶ τὸ ὑπόσχεσαι, Μαυρίκιε;

— Ναί!

— Εἰς τὴν τιμήν σου;

— Εἰς τὴν τιμήν μου!

Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐτάραττε τὸν ὕπνον τοῦ θανάτου, αὐτὸς τὸν ἠτίμαζεν ἐν τῷ τάφῳ του!

Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἀναμφιβόλως ὁ νεαρὸς ἀξιωματικὸς ἔρριψε μακρὰν αὐτοῦ μετὰ περιφρονήσεως ὅλα τὰ σοφίσματα, ὅλας τὰς ματαίας δικαιολογήσεις δι' ὧν προσεπάθησε νὰ καλύψῃ τὸ σφάλμα του εἰς τοὺς ἰδίους ὀφθαλμούς του· δὲν ἔβλεπε πλέον παρὰ τὴν τιμήν, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ λατρεία τῆς ζωῆς του καὶ τὴν ὁποίαν παρέβαινε, τὴν τιμὴν τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἐτόλμα πλέον ἐν ὅσῳ ἔζῃ νὰ προφέρῃ τὸ ὄνομα, τὴν τιμὴν ἡ ὁποία δὲν ἀνέχεται μήτε ἀμφιβολίας μήτε ἀντιλογίας — τὸν δοθέντα λόγον σέβεταί τις ὅταν εἶναι ἄνθρωπος τίμιος καὶ ἀθετεῖ ὅταν εἶναι ἄτιμος! — Καὶ δὲν ἤθελε βεβαίως νὰ φανῇ ἄτιμος . . . .

. . . .

Τὴν ἐπαύριον ἔγραφεν ἐφημερίς τις τῆς ἐπαρχίας:

«Τρομερὸν συμβεβηκός, περιστοιχούμενον ὑπὸ τῶν δραματικωτέρων

περιστατικῶν ἐβύθισεν εἰς πένθος δύω ἐντιμωτάτας οἰκογενείας τῆς ἐπαρχίας μας. Προχθὲς 29 Σεπτεμβρίου, ὁ ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ δὲ Φρεμὲζ ἐνυμφεύετο εἰς τὸν πύργον λὰ Πάβ, τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ. Περὶ τὴν δεκάτην τῆς ἑσπέρας, ἐνῷ ἡ νύμφη ἐπεριποιεῖτο ἀκόμη εἰς τὴν αἴθουσαν τοὺς προσκεκλημένους, ἠκούσθη· διὰ τῶν ἀνοικτῶν παραθύρων ἐκπυρσοκρότησις. Ἡ κυρία δὲ Φρεμὲζ παρατηρήσασα ὅτι ὁ σύζυγός της ἀπό τινων στιγμῶν ἦτο ἀπὼν ἀνησύχησε. Προσεπάθησαν νὰ τὴν πείσωσιν, ὅτι ἡ ἐκπυρσοκρότησις θὰ προῆλθεν ἀπό τινα κυνηγόν. Ἀλλὰ τὰ προαισθήματα τῆς νεαρᾶς γυναικὸς ἦσαν δυστυχῶς βάσιμα. Ἡμίσειαν ὥραν κατόπιν εἷς χωρικὸς ἦλθεν εἰς τὸν πύργον. Ὀλίγον ἀπὸ τοῦ δρόμου εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν ὅπου ὑπάρχει παλαιὸς λίθινος σταυρὸς γνωστότατος εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου, εὑρέθη ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμὲζ νεκρὸς καὶ πλέων εἰς τὸ αἷμά του. Πλησίον αὐτοῦ χαμαὶ ἔκειτο μικρὸν πολύκροτον τὸ ὁποῖον ἐσυνείθιζεν, ὡς εἶπεν ὁ ὑπηρέτης του, νὰ φέρῃ εἰς τὸ θυλάκιον τοῦ μανδύου του. Ἡ σφαῖρα διεπέρασε τὴν καρδίαν του. Ἔγκλημα οὐδὲ κἂν δύναται νὰ ὑποθέσῃ τις. Εὑρισκόμεθα λοιπὸν ἐνώπιον αὐτοχειρίας ἀνεξηγήτου, διότι ὁ κύριος δὲ Φρεμέζ, ἀξιωματικὸς λαμπροῦ μέλλοντος, νυμφευμένος ἀπὸ τῆς πρωΐας μὲ γυναῖκα τὴν ὁποίαν ἐλάτρευε, πλούσιος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐκ τῆς γυναικός του εἶχε μυρίους λόγους συνδέαντας αὐτὸν πρὸς τὴν ζωήν. Ὑποτίθεται ὅτι πληγή τις εἰς τὴν κεφαλὴν τὴν ὁποίαν ἔλαβεν εἰς τὴν μάχην τῆς Μὰν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσε ποτὲ ὑποφέρων, τῷ ἐπέφερεν αἴφνης ἐγκεφαλικὴν διατάραξιν. Δὲν ἐπιχειροῦμεν νὰ περιγράψωμεν τὴν θλίψιν τῆς κυρίας δὲ Φρεμὲζ μητρὸς καὶ τῆς δυστυχοῦς νύμφης της».

Μετάφρασις Α. Π. Λάμπρου

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ

συντεθεῖσα παρ' Ἐπιφανίου Δημητριάδου ἐκ νήσου Σκιάθου.

Τὸ ἐπικὸν τοῦτο ποίημα, ἡ *Παγκόσμιος Πανήγυρις*, εἶνε ἔργον τοῦ ἐκ Σκιάθου λογίου Ἐπιφανίου Δημητριάδου, ἀκμάσαντος ἐπὶ τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνων. Ἀργότερον ἴσως γράψωμεν βιογραφικάς τινας σημειώσεις περὶ τοῦ ἀνδρός, *λογιωτάτου* ἐπικληθέντος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν γνώσεών του. Αὕτη δὲ ἡ ἐπωνυμία καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη σώζεται τῶν υἱῶν του οὕτως ἐπονομαζομένων. Ἐν τῷ παρόντι παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος Δημητριάδης κατέλιπε πλεῖστα χειρόγραφα πάντα φιλολογικῆς ὕλης, ἐν οἷς, τὸ κατωτέρω δη-

μοσιευόμενον φιλοσοφικὸν διδακτικὸν ἔπος εἰς τὸ σύνηθες δεκαπεντασύλλαβον μέτρον, πανταχοῦ μὲν μετὰ βαθείας φιλοσοφικῆς περισκέψεως καὶ μεγάλης ἱστορικῆς γνώσεως, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μεθ' ἱκανῆς χάριτος. Ἁπλότητα ἰδίως κεχαρισμένην δείκνυσιν ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τοῦ ἔπους περί τινος δῆθεν πανηγύρεως καὶ περὶ πωλήσεως διαφόρων ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως ἐν αὐτῷ εἶνε πλὴν τοῦ γενικοῦ ὕφους τῆς ἐπικρατούσης τότε γλώσσης, οὐχὶ πολὺ ἀπεχούσης τῆς σημερινῆς, ἡ χρῆσις πολλῶν ξενικῶν λέξεων ἰδίως τουρκικῶν καὶ ἰταλικῶν καὶ μάλιστα περὶ τὸ τέλος, ὅπερ φαίνεται ὀλίγον ἀνεπεξέργαστον ἢ μᾶλλον ἀτελές. Ἐκ τῶν λοιπῶν χειρογράφων τοῦ λογίου τούτου ἄλλα μὲν περιέχουσι λυρικὰ ποιήματα, ἐν οἷς καί τινα γαλλιστὶ γεγραμμένα, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος Δημητριάδης εἶχεν εἰρεῖαν μάθησιν, ἄλλα δὲ περιέχουσι διατριβὰς παντοίας, ἐν αἷς μία *περὶ τῆς νέας μας ποιητικῆς* ἐπιγραφομένη. Ἀλλ' ὁ πολυγραφώτατος οὗτος συγγραφεὺς τόσην ταπεινοφροσύνην εἶχεν, ὥστε κατώρθωσε νὰ ἀπομείνῃ ὅλως ἄγνωστος, διότι διατριβάς τινας ἄλλας φιλοσοφικῆς πάντοτε ὕλης ἐδημοσίευσεν ἐν Βενετίᾳ ἀνωνύμως, μίαν δὲ προσφώνησιν εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Στέφανος. Ἡ προσφώνησις αὕτη τυπωθεῖσα εἰς φύλλον ἐξ ὀκτὼ σελίδων ἀποτείνεται «πρὸς τὸν Ὑψηλότατον Σοφώτατον, Μεγαλοπρεπέστατον αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας κύριον κύριον Ἰωάννην Ἀλέξανδρον Κωνσταντῖνον Μουρούζην Βοεβόδα» μετὰ δύο ἐπιγραμμάτων ἑνὸς ἡωελεγείου καὶ ἑνὸς ἰαμβικοῦ· τὸ δὲ κατωτέρω δημοσιευόμενον ἔπος εὑρέθη συνοδευόμενον καὶ ὑπὸ τῶν ἑξῆς δύο ἐγγράφων ἐκ Κέας, ἔνθα ὁ Ἐπιφάνιος ἐχρημάτισε διδάσκαλος καὶ ἔνθα ἀπέθανε. Ἡ φράσις τοῦ πρώτου ὅμως *περὶ αἰωνίων ἀληθειῶν* παρέχει ὑποψίαν μήπως περὶ ἄλλου συγγράμματος τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως πρόκειται. Ἐν τούτοις δημοσιεύομεν ὧδε αὐτά.

Α. Μ.

«Διὰ τοῦ παρόντος δῆλον γίνεται ὅτι ἔλαβον εἰς χεῖράς μου ἓν πόνημα τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου κυρίου Ἐπιφανίου ἐπιγραφόμενον Περὶ αἰωνίων ἀληθειῶν, διὰ νὰ τὸ ἐκδώσω εἰς τύπον ἰδίᾳ μου δαπάνῃ μὲ συμφωνίαν ὅτι νὰ λάβῃ ἐξ αὐτῶν τῶν τυπωθησομένων βιβλίων ὁ ῥηθεὶς διδάσκαλος πεντακόσια κομμάτια ἀνεξόδως εἰς ἀμοιβὴν τῶν κόπων του, διὸ καὶ γέγονεν ἡ παροῦσα ἔνδειξις.

1814 Μαΐου: Τζία

Ἠλίας Καλιγᾶς ὑπόσχομαι
Ἐπιφάνιος Δημητριάδης διδ. βεβαιῶ.

Ἐπειδὴ καὶ ἡ τιμία γνωριμία τοῦ σοφολογιωτάτου κυρίου Ἐπιφανίου Δημητριάδου τοῦ σχολαρχοῦντος ἐν τῇ νήσῳ Κέῳ μὲ ἀξιοπρεπῆ ὑπόλη-

ψιν καὶ κοινὴν εὐχαρίστησιν τῶν ἐγκατοίκων, μοὶ ἐπροξένησε μεγάλην εὐχαρίστησιν διὰ τὴν πολυμάθειάν του καὶ ἠθικήν του ἀρετήν, ἀξίαν εἰς τὸ νὰ ἕλκῃ τὴν ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν ἀπὸ κάθε καρδίαν φιλομαθῆ καὶ φιλόμουσον τοῦ ἑλληνικοῦ μας γένους, φιλοτιμοῦμαι πρὸς τὴν ἀξιάγαστον αὐτοῦ σοφολογιότητα εἰς τὸ νὰ δώσω ὅλας ἐκείνας τὰς καθηκούσας εἰλικρινεῖς ἐνδείξεις μιᾶς φιλίας ἐγκαρδίου συνιστῶν αὐτὸν πρὸς πάντας τοὺς συγγενεῖς μου πατριώτας καὶ φίλους μου καὶ ἁπλῶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἰδίαν μας γενεὰν τῶν Καλιγάδων μὲ ὁποιονδήποτε ἐξ αὐτῶν ἤθελεν ἀνταμωθῇ καὶ γνωρισθῇ, εἰς τὸ νὰ ἀπολαμβάνῃ ἐκ μέρους των κάθε φιλικὴν δεξίωσιν, ὑπεράσπισιν καὶ προστασίαν εἰς κάθε περίστασιν καὶ χρείαν βοηθείας του, ὡσὰν νὰ ἦμαι καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἐκδίδωμι τὸ παρόν μοι φιλικὸν συστατικὸν τῇ σοφολογιότητί του.

τῇ 8 Μαίου 1814 Τζία.

Ἠλίας Καλιγᾶς.

Ἐπήγαμεν μίαν φορὰν εἰς ἕνα πανηγύρι,
ὁποῦ ἦτον παγκόσμιον νὰ κάμωμεν σεῆρι,
καὶ νὰ ἰδοῦμεν πράγματα, ὁποῦ τὰ ἐπωλοῦσαν,
καὶ ὅλους τοὺς ἀγοραστὰς ἐκεῖ τοὺς προσκαλοῦσαν.

Εὐθὺς δύω φιλόσοφοι βλέπομεν καὶ μᾶς κράζουν
καὶ μέσα στ' ἀργαστῆρι τους νὰ ἔμβωμεν προστάζουν,
διὰ νὰ ἀγοράσωμεν μὲ κάθε προθυμίαν
πράγματα χρειαζόμενα εἰς κάθε ἡλικίαν.

Ὁ εἷς πωλοῦσεν ἀπ' αὐτοὺς γλώσσαις, ποῦ δὲν μιλοῦσαν,
παρὰ ὁπόταν ἔπρεπε, κι' ὅλοι τὰς ἐπαινοῦσαν.
Ὁ ἄλλος ἔδιδεν αὐτιὰ πολλὰ ἐπαινεμένα,
ποῦ στὰ καλά ταν ἀνοικτά, στὰ δὲ κακὰ κλεισμένα.
Ἕνας ἄλλος μᾶς φώναξε, νὰ μᾶς πωλήσῃ γνῶσι,
κι' ἐπήγαμεν εὐθὺς ἐκεῖ διὰ νὰ μᾶς τὴν δώσῃ.
»ρωτοῦμεν πόσα μᾶς ζητεῖς, γιὰ νὰ μᾶς τὴν πωλήσῃ,
ὅμως αὐτὸς ἐγέλασε, κι' ἄρχισε νὰ λαλήσῃ.
»Γνῶσις δὲν ἀγοράζεται, μὲ κόπον ἀποκτᾶται,
κι' ἂν δὲν πιστεύεται ἐμέ, σύρτε, κι' ἀλλοῦ ρωτᾶτε.
Ὅπου κι' ἂν ἐρωτήσαμεν, ἔτζι ὅλοι μᾶς εἶπαν,
μ' ἄσπρα δὲν ἀγοράζεται αὐτή, ἀποκριθῆκαν,
γιατὶ ἂν ἀγοράζωνταν, ἤθελαν ἔχῃ ὅλοι,
'ς ταῖς χώραις καὶ εἰς τὰ χωργιά, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πόλι.

Ἄλλος ἕνας μᾶς φώναξε τιμὴν νὰ μᾶς πωλήσῃ
κι' εὐθὺς πόσην τιμὴν ζητεῖ εἴχαμεν τὸν ῥωτήσῃ.
αὐτὸς μᾶς λέγει, ἡ τιμὴ ποτὲ τιμὴν δὲν ἔχει,
μόνον χαρὰ στὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ποῦ τὴν ἔχει.

Ἕνας ἄλλος μᾶς φώναξε μάτια νὰ μᾶς πωλήσῃ,
μάτια, ὁπῶβλεπαν διπλᾶ, ὡς εἶχε παραστήσῃ.
Τί μάτια, εἶπα, εἶν' αὐτά, ὁποῦ διπλᾶ θωροῦσι,
κι' ἐκεῖνα ποῦ δὲν βλέπουσιν οἱ ἄλλοι τὰ θωροῦσι;
Αὐτὰ τὰ μάτια, λέγει μου, εἶν' τῶν γραμματισμένων
ποῦ βλέπουν κεῖνο τὸ καλὸν ποῦν' στὸ χαρτὶ γραμμένον.
Πόσον ἐτοῦτα τὰ πωλεῖς, εἶπα, νὰ τ' ἀγοράσω;
κι' ἐκεῖνος μ' ἀποκρίθηκε, δὲν θέλω τ' ἀπολαύσω,
παρὰ μὲ μάθησιν, σπουδήν, καὶ μὲ διδασκαλία,
λόγων τε, καὶ ἐπιστημῶν μέσα εἰς τὰ σχολεῖα.
Πολλὰ τὸν εὐχαρίστησα σ' αὐτὴν τὴν συμβουλήν του
κ' εἶπα νὰ ἔμβω στὸ σχολειὸ κι' ἐγὼ μὲ τὴν εὐχήν του.
Ἀκόμη τὸν ἐρώτησα, ποιὰ μάτια μακρὰν βλέπουν.
τὰ μαῦρα; ἢ τὰ γαλανά; κ' εἰς ποίους αὐτὰ πρέπουν;
Τῶν φθονερῶν, μὲ εἶπ' αὐτός, βλέπουν μακρὰν τὰ μάτια
ὅμως φυλάξου ἀπ' αὐτά, εἶνε κακὴ πραγμάτεια.
Ὕστερα τὸν ἐρώτησα ἀκόμη ἄλλο ἕνα,
ποιὰ μάτια βλέπουν τὰ βαθυά, πολλὰ βαθυὰ κρυμμένα;
Τῶν συκοφάντων, εἶπέ μοι, μάτια τὰ ὠργισμένα
ἐκεῖνα βλέπουν τὰ βαθυά, τὰ πλέον κεκρυμμένα.

Ὕστερα μᾶς ἐφώναξεν ἕνας εἰς ἄλλον τόπον,
ὁποῦ πωλοῦσε Γιατρικὰ στὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων.
Εὐθὺς σ' ἐκεῖνον ἔτρεξα τὸ γιατρικὸ νὰ λάβω
καὶ τὴν ῥετζέτα νὰ μὲ πῇ γιὰ νὰ τὴν καταλάβω.
Ἔχε ὀλίγ' ὑπομονήν, ἐκεῖνος μ' ἀπεκρίθη,
καὶ ὕστερα ἄλλη δουλειὰ πῶς ἔχει προσποιήθη.
Ἐγὼ πάλιν ἐγύρευα τὸ γιατρικὸν ἐκεῖνο·
τὸν εἶπα, δῶσέ μου αὐτό, καὶ ὅσα θέλεις δίδω.
Τὸ γιατρικὸν στὸ ἔδωσα, μὲ λέγει, πλὴν δὲν θέλεις
νὰ τ' ἀγοράσῃς, ὕπαγε, παιδί μου, ὅπου θέλεις.
Ὀμνύω, καταλύομαι ἐγώ, πῶς δὲν τὸ πῆρα,
ἐκεῖνος, πῶς μοῦ τὄδωσε, βεβαιώνε μὲ πεῖρα.
Σ' εἶπα, μὲ εἶπεν, ἄνθρωπε, ὑπομονὴν νὰ ἔχῃς,
αὐτὸ εἶναι τὸ γιατρικόν, αὐτὸ ποῦ δὲν κατέχεις.

Αὐτὸ εἶναι τὸ γιατρικὸν στὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων,
ἡ μόνη ἡ ὑπομονὴ παντοῦ εἰς κάθε τόπον.
Λοιπὸν ἐγὼ στὸ ἔδωσα, ἔπαρτο, μὴν ἀργήσῃς,
στὰ πάθη κ' εἰς τὰς συμφορὰς εἶναι μεγάλη χρῆσις.

Ἕνας πάλιν μᾶς φώναξε βοτάνι νὰ μᾶς δώσῃ,
ὁποῦ τὰ ἐλαττώματα μπορεῖ νὰ διορθώσῃ.
Πῶς ὀνομάζεται αὐτὸ, τὸν λέμεν, τὸ βοτάνι,
Αὐτὸ εἶναι πτύελον ἐχθροῦ, λέγει, ὁποῦ μᾶς γιάνει,
τοῦ φίλου μας τὸ πτύελον ἐνέργειαν δὲν ἔχει,
καθὼς τὸ πτύελον ἐχθροῦ τῆς γιατρικῆς μετέχει.
Οἱ φίλοι δὲν μᾶς λέγουσι τὰ ἐλαττώματά μας,
μήτε γνωρίζωσι καλὰ ὅλα τὰ σφάλματά μας,
οἱ φίλοι κολακεύουσι, μὰ δὲν μᾶς θεραπεύουν,
ὡς οἱ ἐχθροὶ ἐλέγχοντες ξεύρουν νὰ μᾶς γιατρεύουν.
Πόσον ἐτοῦτο οἱ ἐχθροὶ τὸ γιατρικὸν πωλοῦσι,
ποῦ μὲ αὐτὸ τόσον πολλά, εἶπα, μᾶς ὠφελοῦσι;
Αὐτοί, λέγει τὸ δίδουσι τζάμπα, χωρὶς παράδες,
ὅταν θυμώσουν, ὀργισθοῦν, καὶ κάμουν τοὺς καυγάδες.

Τώρα τὸ ἐκατάλαβα, λέγω, καὶ τ'ἀγοράζω,
κι' ἂν εἰς αὐτὸ ἐδίσταζα, τώρα πλιὰ δὲ διστάζω.
Τώρα πηγαίνω παρευθύς, σ' ἕναν καλὸν ἐχθρόν μου
νὰ τ' ἀγοράσω ἀμισθί, αὐτὸ τὸ γιατρικό μου·
φθάνει νὰ δώσω εἰς αὐτὸν παραμικρὰν αἰτίαν,
κ' εὐθὺς μοὶ δίδει σωρηδὸν αὐτὴν τὴν πραγματείαν.
Ὅμως, εἰπέ μοι, ποῦ πωλοῦν, φίλε μου, τὴν φιλίαν,
Νὰ ἀγοράσω κι' ἀπ'αὐτὴν μὲ κάθε προθυμίαν.

Τοῦτο εἶναι πολύτιμον πρᾶγμα τῇ ἀληθείᾳ,
πλὴν δὲν πωλεῖται, εἰπέ μοι, μὲ ἄσπρα ἡ φιλία·
φιλία ἡ ἀγοραστὴ τίποτε δὲν ἀξίζει,
εὐθὺς φεύγει καὶ χάνεται, εὐθὺς βρωμᾶ μυρίζει·
καὶ μάλιστα τὴν σήμερον, ὅσον κι' ἂν ἐξετάσῃς,
τοῦτο τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ βρῇς στὸν κόσμο ν' ἀγοράσῃς·
Γιατ' ἡ φιλία χάθηκε παντοῦ εἰς κάθε μέρος
μία φιλία βρίσκεται μόνον, ποῦ λέγουν ἔρως.
ὅμως κι' αὐτὸς εἶναι τυφλός, τὸν ἔρωτα μᾶς δείχνει,
ἀλλ' ὅμως ταῖς σαΐταις του δὲν ξεύρει ποῦ ταῖς ῥίχνει.

Εἰξεύρεις τὴν ὑπόληψιν, τὸν λέγω, ποῦ πωλεῖται ;
νὰ ἀγοράσω ἀπ' αὐτὴν, ὁποῦ πολλ' ἐπαινεῖται.
Αὐτὴ πωλεῖται μακρυά, κι' ἀπὸ μακρυὰ τιμνιέται
σὰν πλησιάσῃ, λέγει μου, πάραυτα ξετιμνιέται.
Γιὰ τοῦτο βλέπομεν πολλοὺς μακρόθεν παινεμένους,
καὶ ὅταν πλησιάζωσιν ὡς καταφρονεμένους.
καθὼς καὶ τοὺς Ἐλέφαντας, ὁπόταν τοὺς ἀκοῦμεν
εἰς ἄκρον τοὺς θαυμάζομεν, παρ' ὅταν τοὺς ἰδοῦμεν.
Ὁμοίως καὶ τοὺς λέοντας, τόσον φρικτὰ θηρία,
ὅταν τοὺς συνηθίσωμεν, μᾶς φαίνονται ἀρνία.
Τὰ πράγματα τὰ σπάνια ὁ κόσμος τὰ θαυμάζει,
πλὴν ὅταν φαίνονται συχνά, πλιὰ δὲν τὰ λογαριάζει.

Ἂς ἀγοράσω τὸ λοιπὸν κομμάτι ἐμπειρία,
καὶ ποῦ πωλεῖται λέγω τον, αὐτὴ ἡ πραγματεία;
Πρᾶγα, μοὶ λέγει, τὸ λοιπὸν γυρεύεις ν' ἀποκτήσῃς,
ποῦ κάμνει χρεία πανταχοῦ· τὸν κόσμον νὰ γυρίσῃς
μὲ εὐκολίαν δὲν μπορεῖς αὐτὴν νὰ ἀποκτήσῃς.
Πολλῶν ἀνθρώπων ἄστεα εἶδε καὶ νόον ἔγνω,
καὶ στὸ βιβλίον τοῦ παντὸς ὁ ἔμπειρος ἀνέγνω.
Δεῖξαί μου κἂν τὴν σιωπήν, λέγω, νὰ ἀγοράσω,
νὰ σιωπῶ, νὰ μὴ μιλῶ, διὰ νὰ ἡσυχάσω.
Τὴν σιωπὴν μὲ σιωπήν, λέγει, τὴν ἀγοράζῃς,
δὲν χρησιμεύουν λόγια, ὅσα καὶ νὰ ξοδιάζῃς.
σιώπησα λοιπὸν κ' ἐγώ, ἄλλην ἀπολογίαν
δὲν ἠμποροῦσα νὰ εὑρῶ σ' αὐτὴν τὴν πραγματείαν.

Ὅταν ἀκούω κάποιον ἐκεῖ, καὶ διαλαλοῦσε,
πῶς τὴν καλὴν ταπείνωσιν αὐτὸς τὴν ἐπωλοῦσε·
καὶ μὲ πολλὰ ἐγκώμια αὐτὴν τὴν ἐπαινοῦσε
καὶ νὰ τὴν ἀγοράσωσιν ὅλοι, παρακινοῦσε,
λέγωνται πῶς ἡ ἀρετὴ αὐτὴ πολλὰ ὑψώνει,
καὶ ἕως εἰς τοὺς οὐρανοὺς τοὺς ταπεινοὺς σηκώνει.
Ὅμως κανεὶς δὲν θέλησε νὰ πάγῃ ν' ἀγοράσῃ,
μάλιστα τὸν Πραγματευτὴν εἶχον τὸν περγελάσῃ,
λέγοντες πῶς εἶν' ἄχρηστον αὐτὸ τὸ τεφαρίκη,
καὶ πῶς αὐτὸ δὲν προξενεῖ κανένα ζαριφλίκη.
Ἐξ ἐναντίας μάλιστα, ἔτρεχον σ' ἕνα ἄλλον,
νὰ πάρουν περιφάνειαν, μ' ἕνα σεβδᾶ μεγάλον,

ἄνδρες, γυναῖκες, ἄρχοντες κριταὶ κατοιαγάδες.
μάλιστα καὶ ἀρχιερεῖς, διάκονοι, παππάδες.

Ὅμως, τὸ πλειὸ χειρότερον, ἕνας εἶχ' ἕνα μόρον,
παγκάκιστον, καὶ δυσειδῆ, κ' ἐφώναζε στὸν φόρον,
τρέξατε, ἀγοράσατε αὐτὸν τὸν θηριώδη,
ὁποῦ τὸν λέγουσι θυμόν, σκληρὸν καὶ μανιώδη.
Ἔτρεξαν ὅλοι πάραυτα, καὶ πῆγαν κι' ἀγοράσαν,
κανεὶς ἄδιος δὲν ἔμεινεν, ὅλοι τὸν ἐμοιράσαν,
ὡσὰν νὰ ἦτον γιατζεντί, ζαμπέτι μυρισμένο,
μ' ὅλον ποῦ ἦτον βλαπτικὸν πρᾶγμα καὶ βρομισμένον.
Εὐθὺς ποῦ τὸ κατάλαβαν ὅλοι μετανοῆσαν
πλὴν τί τὸ ὄφελος, αὐτοὶ μὲ τοῦτον συνηθῆσαν.
Ὕστερ' ἀκοῦμεν, φώναξε, πωλῶ παστρικωσύνη
μία Γυναῖκα φρόνιμη, τὴν λέγουσι Φροσύνη.
κ' ἔλεγεν, ἡ Πραγμάτειατης εἶναι ὡραῖον πρᾶγμα
καὶ ἔχει χάριν περιτσήν, εἶνε τῷ ὄντι θαῦμα,
καὶ χρησιμεύει πάντοτε εἰς ἄνδρας καὶ γυναίκαις
καὶ φράγκισαις, καὶ τούρκισαις, βλάχισαις καὶ ρωμαίσαις.
Ὅμως ὀλίγοι ἔτρεξαν σ' αὐτὴν τὴν εὐφροσύνη
καὶ ἀγοράσαν μερτικὸ ἀπ' τὴν παστρικωσύνη·
οἱ ἄλλοι προφασίσθηκαν τάχα πῶς ἔχει κόπον
καὶ πῶς νὰ μὴ χρειάζεται αὐτὴ εἰς κάθε τόπον.

Κι' ἀκόμη τὸ χειρότερον ποῦ εἶδα κι' ἀποροῦσα,
καὶ μέσα εἰς τὸν κόρφον μου κρυφὰ κρυφὰ γελοῦσα.
(Γιατὶ φοβούμην νὰ εἰπῶ γι' αὐτοὺς τίποτες κάτζο,
διὰ νὰ μὴ μὲ δώσωσιν εὐθὺς κανένα μπάτζο)
ἦτονε ὁποῦ ἔβλεπα τινὰς σὰν τραλισμένους
σὰν μαινομένους, σὰν τρελλούς, τουτέστι μεθυσμένους·
ἄλλοι ἐκλαίγαν σὰν μωροὶ καὶ ἄλλοι ἐγελοῦσαν
ἄλλοι φωνάζαν, μάλωναν, καὶ ἄλλοι τραγῳδοῦσαν·
ὅμως οἱ περισσότεροι στραβοπεριπατοῦσαν
κι' οἱ πλειὰ πολλὰ συγχαμεροὶ ἐδῶ κ' ἐκεῖ ξερνοῦσαν,
καὶ ὄχι ἄνδρες μοναχά, καὶ γέροντες μὲ γένια.
ἀλλὰ καὶ γύναια αἰσχρά, καὶ οὐδὲ τιποτένια.
Ἐρώτησα διὰ αὐτούς, καὶ τὴν κατάστασίν τους,
καὶ μ' εἶπαν ἄνθρωποί τινες ὁπ' οὗταν γνώριμοί τους.
Τὸ πῶς αὐτοὶ συχνάζουσι σὲ μνιὰ ποῦ λέγουν μέθη,
ὁποῦ πωλεῖ πάντα κρασί, καὶ πώποτε δὲν γνέθη·

καὶ τοὺς κερνᾷ κούπαις πολλαῖς τοὺς πέρνει τοὺς παράδες
κ' ὕστερα καταστταίνονται, ὡς βλέπεις, περδχνάδες.
Ἂν ἀγαπᾷς, μοῦ λέγουσι, σύρε κι' ἄλλου καὶ τζοῦξε
κ' ὕστερα πήδα, χόρευε καὶ φώναζε καὶ σοῦξε.
Νὰ μὲ φυλάξῃ ὁ θεὸς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ζάλη,
νὰ καταντήσω καὶ ἐγὼ εἰς ἕνα τέτοιο χάλι·
καὶ πῶς, μὲ λέγουσιν αὐτοί, δὲν μέθυσες ποτέ σου,
μήτε στὰ πανηγύργια σου; μήτε σταῖς ἑορταῖς σου;
Εἶναι κανένας ἄνθρωπος ποτὲ εἰς τὸ χωργιό του,
ποῦ νὰ μὴν ἔλαβε κι' αὐτὸς αὐτὸ τὸ μερτικό του;
Ναὶ εἶπ' αὐτὸ ἀκολουθεῖ, καμμιὰ φορὰ συμβαίνει,
πλὴν ἕξις καὶ συνήθεια δὲν πρέπ' αὐτὸ νὰ γένῃ.
καὶ ἂν συμβῇ καμνιὰ φορὰ εἰς κἄποιο ζιαφέτι
ἀλλ' ὄχι πλέον νὰ γενῇ ἡ μέθη ταμπιέτι
Πήγαινε, λεῖψε τὸ λοιπόν, μοὶ λέγουν, μὴ σ' ἀδράξῃ
γιατὶ κυτάζει ὅποιον βρῇ αὐτὴ νὰ τὸν ἁρπάξῃ.
κι' ἀφοῦ τὸν βάλῃ μία φορὰ μέσα στὸ καπηλιό της,
τὸν καταστταίνει ὕστερα φίλον σωστὸν δικόντης.
Τὸν βάλλει παίζει καὶ χαρτιά, καὶ κύβους, καὶ πιλιάρδο
καὶ κοντραδάντζο τῆς πηδᾷ, ὡσὰν τὸν λεονάρδο.
κι' ἀκόμη πλιὸ χερότερον τὸν φέρει παλλακίδες
ποῦ τοῦ ἁρπάζουσι τὸν νοῦν, ὡσὰν αἱ νηρεΐδες,
καὶ τοῦ ἀδιάζουν τὸ πουγγὶ σὰν ἅρπειαις μὲ τὰ νύχια
κ' ὕστερα τὸν ἀφήνωσι σὰν ψάρι μὲ στὰ δύκτια.
Ἤκουσα γιὰ τὴν Μάγισσαν ὁποῦ τὴν λέγουν Κίρκη
ποῦ κατοικοῦσε μιὰ φορά, δὲν ξεύρω, στὴν Φοινίκη
καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔκαμνε, καὶ γίνονταν γομάργια.
χοῖροι, μαϊμοῦδες, ἄλογα, γέρους καὶ παλικάργια.
Ἔτζι κι' αὐτὴ ἡ μάγισσα, ἔτζι τοῦς μεταβάλλει,
τοὺς φέρει σὲ κατάστασιν, ὁποῦ δὲν ἔχουν χάλι.
Ἔφυγα γλήγωρα λοιπὸν ἐκύτταζα κι' ὀπίσω,
τόσος φόβος μ' ἐκόλλησεν, ὁποῦ νὰ ξεψυχήσω.
Ὕστερα βλέπομεν ἐκεῖ ἐπάνω σ' ἕνα δρόμον,
καὶ στέκονταν κ' ἐκοίταζεν ἕνας ποῦ λέγαν μῶμον
ἕνας μὲ τὰ σγουρὰ μαλλιά, ὅλος ἀσβεστωμένος
γέροντας κακομούτζουνος καὶ κακομοιργιασμένος.
Εἶχε τὰ μάτια λήθωρα, κι' ὅσα κι' ἂν ἐθωροῦσεν,
ὅλα τοῦ φαίνονταν στραβὰ καὶ τὰ κατηγοροῦσεν.
Αὐτὸς μᾶς φώναξε κοντά, καὶ μᾶς παρακινοῦσε
γιὰ νὰ τὸν ἀγοράσωμεν, καὶ ἐκρυφογελοῦσε,

νομίζοντας τοῦ λόγου του πῶς ἔχει πολὺ πνεῦμα
κ' εἶναι περίεργος πολλά, καὶ νιώνει μὲ τὸ νεῦμα,
λέγωντας, πῶς ἐξαίρετον ἔχει προτέρημά του
καὶ ἴδιον ξεχωριστὸν τὸ πλεονέκτημά του,
τῶν πάντων νὰ καθάπτεται, ἀνδρῶν λαμπρῶν μεγίστων
ὡς καὶ τῶν πλέον θαυμαστῶν, ὡς καὶ τῶν τρισαρίστων·
καὶ πῶς αὐτὸς τὸ εὕρηκε τὸ σφάλμα τοῦ Φειδίου
ποῦ εἶχεν εἰς τὸ ἄγαλμα Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου,
λέγωντας πῶς ἡ μύτη του ἦτον στραβὴ κομμάτι
καὶ πῶς ἦτον ἀλλήθωρο καὶ τὸ δεξί του μάτι.
Μάλιστα καὶ τὸ ἄγαλμα ἐκεῖνο τῆς Πανδώρας,
ποῦ ἔκαμεν ὁ Ἥφαιστος στεμμένον μὲ τὰς ὥρας,
αὐτὸς τὸ ἐκατάλαβε, πῶς κἄτι τι τοῦ πρέπει,
ν' ἄχῃ στὸ στῆθος κάτοπτρον, καρδιὰν τινὰς νὰ βλέπῃ,
κ' ἔλεγε πῶς προφήτευσε καλὰ ἐπ' ἀληθείας
εἰς τὸν καθρέπτην πὄπρεπε νὰ ἔχῃ τῆς καρδίας·
γιατ' ἡ Πανδώρα ἔπειτα, μ' ὅλον πολλὰ ὡραία,
ἔδειξεν ὅμως, πῶς καρδιὰ δὲν εἶχ' αὐτὴ γενναία·
καὶ τὸ πιθάρι ἄνοιξε ποὔτον κακὰ γεμάτο,
κ' ἔκαμεν αὔτη ἡ τρελλὴ τὸν κόσμον ἄνω κάτω.
Καλά, τὸν εἴπαμεν ἡμεῖς, ἐσὺ δὲν ἔχεις χάλι,
καὶ κάθεσαι καὶ ἐρευνᾷς 'κεῖνα ποῦ κάμνουν ἄλλοι.
Ἀνόητοι, μᾶς λέγει αὐτός, καλὸς γίνεται Μῶμος;
Δὲν ξεύρετε πῶς εἶν' κακὸς χειροῦργος ἀνατόμος;
Μὲ ὅλον τοῦτο φαίνεται ἔχει αὐτὴν τὴν χάριν,
νὰ ἐξετάζῃ, νὰ ῥευνᾷ, σὰν τὸν κακὸν Πορτάρην,
τὰ σφάλματα τῶν ἀλλονῶν, καὶ νὰ τὰ ξεσκεπάζῃ.
τὰ ἰδικά του νὰ μπορῇ κι' αὐτὸς νὰ τὰ σκεπάζῃ
Δὲν μᾶς χρειάζεσ', εἴπαμεν, πήγαινε στὴν δουλειά σου
κ' ἐσύ, καὶ ὅλα σου αὐτὰ τὰ προτερήματά σου.
Φθάνει ποῦ ὀνομάζεσαι ὁ κακοδαίμων Μῶμος,
καὶ καθὼς εἶπεν, κάκιστος χειροῦργος ἀνατόμος,
καὶ ὅτι εἶσαι μισητὸς εἴς τε θεοὺς κι' ἀνθρώπους
κ' ἕνα ὀλέθριον κακὸν παντοῦ σ' ὅλους τοὺς τόπους.

Ὕστερα μᾶς ἐφώναξε σ' ἕνα τζιαμὰ σοκάκι
μία ποῦ λέγουν ἡδονήν, κι' ἐπώλιε φαρμάκι·
ἦτον φαρμάκι πλὴν γλυκό, κ' ἐσκώτωνεν ἀνθρώπους,
καὶ ἀπ' αὐτὸ εὑρίσκεται παντοῦ σ' ὅλους τοὺς τόπους.
Εἶχε μίαν στὸ σπίτι της, τὴν λέγαν Ἀφροδίτην

σὰν 'κείνην ὁποῦ λάτρευαν μίαν φορὰν στὴν Κρήτην.
Καὶ εἶχε μάτια πορνικά, μάγουλα μὲ φθιασίδι,
καὶ μὲ πλεξοῦδες τὰ μαλλιὰ καὶ φρίδια σὰν τὸ φίδι.
Κοιτάξετε μᾶς λέγ' αὐτὴ τί κόρη ζαφυρένια!
μὲ πρόσωπον ζωγραφιστόν, καὶ χέργια κρυσταλένια!
Ἐλᾶτε ν' ἀπολαύσητε τέτοιο ὡραῖον πρᾶγμα
καὶ κάλλος ἀφροδίσιον ποῦναι τῷ ὄντι θαῦμα.
Πολλοὶ ἐσυναρπάσθησαν ἀπὸ τὴν θεωρίαν
καὶ ἐπλησίασαν κοντὰ σ' αὐτὴν τὴν φαρμακείαν
καὶ πίνωντας τὸ κώνιον ἔχασαν τὴν ζωήν τους,
ἔχασαν καὶ τὰ ἄσπρα τους μαζὺ μὲ τὴν ψυχήν τους.

Μέσα στὸν ἴδιον μαχαλᾶν κάθονταν καὶ μνιὰ ἄλλη
ποῦτον κι' αὐτὴ φαρμακερὴ στὸν κόσμον παρὰ ἄλλη.
Τὰ λόγια της ἦτον γλυκά, τὴν λέγαν Κολακεία
κι' ἔκαμνε νὰ τὴν ἀγαποῦν πολλοὶ ἐν ἀληθείᾳ.
Μεγαλωσάνοι, Βασιλεῖς, Πρίγκιπες καὶ μινίστροι
καὶ τοὺς τραβοῦσ' ὅπ' ἤθελεν, ὡσὰν μὲ τὸ καπίστρι·
εἶχε κοντά της μιὰν παχειάν, μίαν χοντρὴν φαντέσκα,
ποῦ ἔμοιαζε σὰν τούρκισσα σὰν φράγκα, σὰν δεδέσκα
καὶ ἐμιλοῦσε περισσὰς καὶ διαφόρους γλώσσας
κ' ἤξευρε τζιριμόνιαις, τέχναις δὲν ξέρω πόσας.
Κι' ἔλεγε Παρασιτικὴ πῶς λέγουν τ' ὄνομά της
καὶ ἐπιτηδειότατον εἶχε προτέρημά της,
νὰ προχωρῇ σ' ἀρχοντικά, σὲ πλούσια τραπέζια,
νὰ ἐγλενδίζῃ σὰν Κυρά, νὰ κάμῃ φαρμαρέτια.
Καὶ εἶπε, πῶς μᾶς τὴν πωλεῖ καὶ βερεσὲ σὰν θέμεν,
διὰ νὰ ἐγλενδίζωμεν μ' αὐτήν, ὁπόταν θέμεν.
Εὐχαριστῶ, τῆς εἶπα 'γώ, κυρά μου Κολακεία,
τζοκόγι δὲν θὲ νὰ γενῶ ποτὲ ἐν ἀληθείᾳ,
νὰ πάρω Παρασιτικὴν τέχνην πολλὰ ἀχρείαν,
νὰ θεραπεύω ταῖς αὐλαῖς μόνον για τὴν κοιλίαν.
Καὶ πῶς, μὲ λέγει, βέβαια τὸ λὲς μὲ τὸν μπερδέ σου;
Ἐσύ, καλέ, δὲν διάβασες Λουκιανὸν ποτέ σου;
Καὶ μήτε νοιώθεις παντελῶς μὲ νοῦν πεφωτισμένον,
τὸ πῶς ἡ Παρασιτικὴ εἶν' πρᾶγμα ξακουσμένον,
πῶς εἶναι τέχνη τῶν τεχνῶν, σύστημα συστημένον,
ἐκ καταλήψεων καλῶν καὶ ἐγγεγυμνασμένων.
Ὡς τόσον ἐγὼ ἔφυγα νὰ μὴ μὲ παγιδεύσῃ,
ἀφ' οὗ καὶ περισσότερον ἐκεῖ μὲ κολακεύσῃ.

'Από εκεί δε φεύγοντας, περνώ σ' ένα μεϊδάνι
και βλέπω πλήθος περισσόν πού κάνανε σεργιάνη·
μία γυναίκα έτρεχεν επάνω σε μιά σφαίρα,
μήτε την νύκτα έστεκε και μήτε την ημέρα.
Τα μάτια της ήτον τυφλά, και την ελέγαν τύχη,
μοίραζε πλούτη, και τιμαίς, όπου ήθελε τύχη
Πού δε τα μοίραζεν αυτά, δεν έβλεπε καθόλου
και φαίνονταν ανόητη, τυφλή όλως διόλου.
»Μάλιστα ακατάστατη γύριζ' απάνω κάτω,
ποτ' ήρχονταν στην κορυφήν ποτ' έφθανε στον πάτο.
»Και είχε χάζι, πότρεχαν πολλοί, ποιός να προφθάση,
την τύχην από τα μαλλιά, αυτός να την αρπάξη.
»Μόλις με κόπον περισσόν εκεί πολλά ολίγοι,
το φόρεμά της έπιασαν, πλην πάλιν είχε φύγει.
»'Εθαύμαζα κοιτάζωντας, κ' εγώ αυτήν την τύχη
και έλεγα τάχα μπορεί, και εις εμέ να τύχη,
»να ρίξη αύτη η τρελλή από το μέταλλόν της,
όπού βαστά στον κόρφον της, μέταλλον το χρυσόν της.
»"Ομως πλέον βαρέθηκα να καρτερώ κοντά της,
δεν έρριψε ποσώς σ'εμέ τίποτε φάσκελά της.
»'Ως τόσον εκαυχόμουνα, ώσαν τον Διογένη,
κ' εκτένιζα τα γένεια μου κ' εγώ με ένα κτένι.
»Και έλεγα καυχώμενος κ' εγώ, ώσαν κ' ετούτον:
«Ουδέ διαμειψώμεθα, της αρετής τον πλούτον,
»'Επεί το μεν ως έμπεδον, αιεί ωσαύτως έχει».
κτήματα δε ανθρώπινα άλλοτε άλλος έχει
»Τί θέλω τέτοιο τάλαντον· τί θέλω τέτοιο έχειν
άλλοτε μεν το να πλουτώ, άλλοτε μηδέν έχειν.
»'Αλλ' όμως τί το όφελος! μόλις είχα πηγαίνη,
ως τρία μίλια μακρυά, κ' ευθύς βλέπω κ' ευγαίνει
»"Εανς όπού εφώναξε πιάστε τον Διογένη
αυτός είναι πού μ' έκλεψε, το μπαγαδένιο κτένι.
»Κ' ευθύς με πάν στην φυλακήν, στα σίδερα με βάζουν
κι' άρχησαν να με ερωτούν, και να με εξετάζουν.
»Γιατί μωρέ το έκλεψες το μπαγαδένιο κτένι;
γιατί, κακοφιλόσοφε, και κακοδιογένη;
'Ομνύω, καταλύομαι, το κτέν' είναι δικό μου
και πώς από την αρετήν το έχω μερτικό μου,
»Ποιός δεν ακούει λόγια από φιλοσοφία,
αυτή όπού με έκρινεν ήτον η τυραννία,

»κι' ὅλη της ἡ παράταξις ἦτον συκοφαντία.
«Τὸν δαβατζῆ μου εἴχανε γενιὰ τὸν συκοφάντην
κ' εἰς ὅλα τὸν ἐπίστευσαν ὡσὰν Ἱεροφάντην.
»Πολλὰ μὲ τυραννίσανε, μὲ πῆραν καὶ τὸ κτένι,
καὶ μὲ ξυλίσανε καλὰ ὡσὰν τὸν Διογένη.
»Ὄχου, καϋμένη ἀρετή, ἔλεγα, σὺ καλή'σαι,
ὅμως δὲν σὲ ἀφίνουσιν ἥσυχη τοῦ νὰ ἦσαι
»οἱ Ἄνυτοι, καὶ Μέλιτοι· ἰδοὺ σὲ φαρμακώνουν
σὰν τὸν Σωκράτην μνιὰ φορά, καὶ σένα σὲ σκοτώνουν
καὶ σὲ φορτώνουσι ξυλιαῖς, ὡσὰν τὸν Διογένη,
καί λέγουν πῶς τοὺς ἔκλεψες τὸ μπαγαδένιο κτένι.
»Ὅμως ἡ γενναιότης σου εἶν' ἀρκετή, ἀνδρεία,
νὰ καταπιῇ καὶ κώνιον, δὲν ἔχει τὴν δειλία.
»Δὲν δειλιᾷ τὸν θάνατον ὁ νοερὸς Σωκράτης,
καὶ ταῖς ξυλιαῖς καταφρονεῖ ὁ Κυνικὸς ὁ Κράτης.

»Μόλις γλυτών' ἀπ' τὸ κακό, καὶ πλιὸ κακὸ μεγάλο
εὑρίσκω καὶ χειρότερον στὸν κόσμον, παρὰ ἄλλο.
Μία γυναῖκα παλαβή, τὴν λέγαν Ἀθεΐαν,
ξερνοῦσε κατὰ τ' οὐρανοῦ φαρμάκι, βλασφημίαν,
»Εἶπε γὰρ αὕτη ἡ τρελλὴ ὅτι θεὸς οὐκ ἔστι,
καὶ ἀποστάτης τοῦ θεοῦ εὐθὺς αὐτὴ κατέστη.
»Καὶ ἦτον τόσον βδελυρά, πὄκαμνε τοὺς ἀνθρώπους
νὰ κάμνουν ὅλα τὰ κακά, παντοῦ σ'ὅλους τοὺς τόπους.
»Αὐτὴ μὲ πιάνει, μὲ ρωτᾷ, μὴν εἶμαι θεολάτρης·
βέβαια, εἶπα, τοῦ θεοῦ βέβαια εἶμαι λάτρης.
»Καὶ πῶς; ὑπάρχουσι θεοὶ στὸν τόπον σου, μοὶ λέγει;
πιὸς τοὺς θεοὺς εἶδέ ποτε νὰ ἦναι, καὶ τοὺς λέγει;
»Θεοὶ μὲν δὲν ὑπάρχουσιν, ὅμως θεὸς ὑπάρχει,
τὸν ἀπεκρίθηκα ἐγώ, ποῦ τῶν ἁπάντων ἄρχει.
»Ὁποῦ ἐδημιούργησεν ὅλα αὐτὰ τὰ ὄντα,
καὶ προνοοῦνται ἀπ' αὐτὸν θεὸν τὸν ἀεὶ ὄντα.
»Λανθάνεσαι, μὲ λέγ' αὐτός, Δημιουργὸς δὲν εἶναι.
Ἀμὴ ποῖος τὰ ἔφερε, λέγω, αὐτὰ στὸ εἶναι;
»Γίνεται δημιούργημα χωρὶς Δημιουργόν του;
Γίνεται κτίσμα νὰ γενῇ χωρὶς κτίστην δικόν του;
Αὐτὸς ὁ ὡραιόμορφος κόσμος πῶς ἐπαρήχθη;
Χωρὶς Κτίστην, Δημιουργόν, πῶς ἐδημιουργήθη;
»Καὶ πῶς κινεῖται, φέρεται μὲ τόσην ἁρμονίαν;
Πῶς συντηρεῖται, στέκεται, χωρὶς πρόνοιαν θείαν;

»Ἐκ ταὐτομάτου, λέγει μου, ἔγιναν ταῦτα πάντα,
κ' εἶναι χωρὶς Δημιουργόν, καὶ κτίστην ταῦτα πάντα.
»Μὰ τὸ ταυτόματον, Σινιόρ, λέγω, δὲν κάμνει ὄντα
εὔτακτα, ἐναρμόνια, κινούμενα καὶ ζῶντα,
»μήτε μπορεῖ νὰ συντηρῇ αὐτὰ ἐκ ταυτομάτου·
τὸ προνοεῖν, καὶ συντηρεῖν δὲν εἶν' ἰδίωμά του,
»ὡσὰν ὁποῦ εἰς ἄτακτον δὲν δίδετ' εὐταξία,
καὶ εἰς τὸ ἀκατάστατον δὲν δίδετ' εὐρυθμία.
»Τῆς Ἰλιάδος οἱ γλυκεῖς, καὶ οἱ ὡραῖοι στίχοι
δὲν ἔγιναν μονάχοι τους, καὶ μήτε κατὰ τύχη,
»ἀλλ' ἕνας θεῖος Ὅμηρος μὲ ἄκραν ἐμπειρίαν
τοῖς ἔδωκε τὴν σύνθεσιν, κι ὅλην τὴν ἁρμονίαν.
»Εἶδες πῶς τὸ αὐτόματον, Σινιόρ, δὲν κάμνει ὄντα
εὔτακτα, ἐναρμόνια, κινούμενα, καὶ ζῶντα;

»Λοιπόν, μοὶ λέγει, τἄκαμεν ὅλα αὐτὰ ἡ φύσις,
ἂν τὸ αὐτόματον αὐτὸ δὲν θέλεις νὰ γνωρίσῃς,
»κ' ἡ εἱμαρμένη τὰ κινεῖ, ὡς θέλ' αὐτὰ κινήτεις
καὶ μήτε ἀνταπόδοσις εἶναι, καὶ μήτε κρίσις.

»Τί πρᾶγμα, λέγω τον ἐγώ, εἶναι αὐτὴ ἡ φύσις;
Θεὸς ἢ δημιούργημα; νὰ μὲ πληροφορήσῃς.
»Δὲν ξεύρω, λέγει, τ' εἶν' αὐτή, πλὴν ἔτζι δίδει χέρι
στὸ ἀθεΐας σύστημα, ἔτζι αὐτὸ συμφέρει.

»Πήγαινε, λέγω, ἀπ' ἐδῶ, τί λέγεις δὲν εἰξεύρεις
καὶ δίδαξαι τὸ σύστημα, τζουκόγια ἀφ' οὗ εὕρῃς
»ἔκδοτα εἰς τὰς ἡδονάς, δοσμένα εἰς τὰ πάθη,
ὁποῦ τὸ συνειδήσεως δὲν ἔχουσι ἀγκάθι.
»Ἐγὼ βλέπω τοὺς οὐρανούς, ὁποῦ τὴν διηγοῦνται
τὴν δόξαν τοῦ Δημιουργοῦ, κηρύττουν καὶ ἐξηγοῦνται.
»Καὶ τὸ στερέωμα αὐτὸ τὸν ποιητὴν διδάσκει
καὶ ὅποιος εἶναι ἄθεος, ὡσὰν τρελλὸς ἂς χάσκῃ.
»Μόλις ἐγλύτωσ' ἀπ' αὐτὴν τὴν Κακοδαιμονίαν,
ἡ ἀδελφή της μ' ἔπιασε, ποῦ λέγανε Μωρίαν.
»Κι ἕνας σερσέμης ἀδελφός, Πυρωνισμὸς τὴν κλῆσιν,
ὁποῦ ἀρνούντανε σχεδόν, ὡς κατ' αὐτὴν τὴν φύσιν.
»Κ' εἰς πάντα διεσκέπτετο, ἀμφίβολα ἐπεῖχε
καὶ ἔλεγε πῶς ὕπαρξιν οὐδὲν πρᾶγμα δὲν εἶχεν.
»Ἂς εἶναι, λέγω, δίκαιον ἔχετε νὰ φρονεῖτε·

καὶ ὡς οὐδὲν τὸ εἶναι σας αὐτὸ νὰ τὸ μετρῆτε·
»ἀμὴ κι' αὐτὸν τὸν ἥλιον στὸν οὐρανόν, ἂν φέγγῃ,
διὰ νὰ τὸ πιστεύσητε, χρειάζεται μελέγγι;
»Διασκεπτόμεθα, μὲ λέν, ἂν φέγγῃ, ἢ δὲν φέγγῃ,
κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον πυρωνισμοῦ μελέγγι.
»'Αμὴ μὲ τὸ μπαστοῦνι μου, ἂν εἶχα σᾶς κτυπήσῃ,
θέλετε διασκέπτεσθε, ἂν εἶχα σᾶς ῥαβδίσῃ;
»Φύγετε, λέγω, τὸ λοιπόν, νὰ μὴ σᾶς κατεβάσω
εἰς τὰ κρανία σας καμνιά, καὶ σᾶς τὰ κατασπάσω.
»'Ενδέχεται, Σινιόρ αὐτό, μὲ λέγουν, νὰ τὸ κάμῃς,
ὅμως θὲ ν' ἀμφιβάλλωμεν καὶ πάλιν, ἂν τὸ κάμῃς.
»Εἰς ὅλα τὸ ἐνδέχεται ἡμεῖς πάντα φρονοῦμεν,
εἰς ὅλα ἀμφιβάλλομεν, εἰς ὅλα ἀποροῦμεν.
»Μὲ πῆρανε τὰ γέλοια μ' αὐτοὺς τοὺς μωραμένους,
κ' ἔφυγα καὶ τοὺς ἄφησα ὡς καταφρονεμένους·
»Πλὴν ἐν τῷ φεύγειν, ἔλεγαν πῶς θέλαν ἀμφιβάλλει
εἰς ὅλα τὰ βλεπόμενα. 'Ορίσετε κεφάλι!

Ὕστερα συναπάντησα ἕναν μὲ τὴν ματζοῦκα,
σὰν τζαρλατάνος ἦτανε, φοροῦσε καὶ περοῦκα.
»Τὸν λέγαν δοκησίσοφον, καὶ ἔσερνε μαζή του
τὴν δοκησισοφίαν του, τέχνην τὴν ἐδικήν του.
»Πάρτε μὲ λέγει γιατρικά, σεκρέτα φημισμένα
ἔλα κοντὰ νὰ σᾶς εἰπῶ τῆς μοίρας τὰ γραμμένα.
»'Εγὼ ξεύρω τὰ μέλλοντα, ξεύρω καὶ τὰ παρόντα,
κ' ἐκεῖνα ὁποῦ πέρασαν, ἤτοι τὰ πρῶτ' ἐόντα·
»μπορῶ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ τὸ ὕψος νὰ μετρήσω
καὶ πόσα εἶναι τὰ ἄστρα του νὰ σᾶς τὰ παραστήσω.
»Ὅταν θελήσω καὶ αὐτὴν τὴν πούλιαν κατεβάζω,
καὶ πάλι εἰς τὸν οὐρανὸν εὐθὺς τὴν ἀνεβάζω.
»Βλέπετ' αὐτὸν τὸν ποταμόν, ποῦ λέγουν Γαλαξίαν,
τοῦ 'Ιορδάνου ποταμοῦ ἔχει ὀνομασίαν,
»μ' ἀντὶ νὰ τρέχῃ τὸ νερό, ἐκεῖ τρέχει τὸ γάλα.
'Ορίζετε νὰ σᾶς εἰπῶ καὶ ἄλλα πλιὸ μεγάλα;
»Ἂν θέλετε καὶ γιὰ τὴν γῆν νὰ σᾶς εἰπῶ ἀκόμη
πράγματα ἀναρίθμητα, ποῦ γίνονται δυὼ τόμοι.
»Σταῖς Ἴνδιαις εἶναι σάτυροι, καὶ Σεληνοὶ καντάρι
ἄνθρωποι μὲ τὰ κέρατα· τὸ ἔχετε χαμπάρι;
»Στὴν Κίνα βρίσκονται πολλοὶ Κύκλωπες μ' ἕνα μάτι,
κ' ἐπάνω εἰς τὴν 'Αφρικὴν ποντίκια σὰν δερμάτι.

»Εἶναι καὶ ἱπποκένταυροι, φοροῦσι καὶ σαμάργια,
ποῦ οἱ μισ' εἶναι ἄνθρωποι, καὶ οἱ μισοὶ γομάρια.
»Εἶναι δὲ καὶ τραγέλαφοι, ὁποῦ μισ'εἶναι τράγοι,
καὶ οἱ μισ' εἶναι ἔλαφοι, πλὴν εἶν' ἀνθρωποφάγοι.
"Εχει καὶ χίμεραις πολλαῖς, τριῶν λογιῶν θηρίο,
λέοντας, γίδα, δράκοντας, πρᾶγμα φρικτόν, πὲρ Δίο!

»"Αν θέλετε νὰ σᾶς εἰπῶ καὶ αὐτὰ τὰ τῆς θαλάσσης,
εἶναι μεγάλα καὶ πολλά, καὶ θέλεις τὸ θαυμάσεις.
»"Εχει καὶ σκύλας, χάρυβδας, καὶ ἔχει καὶ σειρῆνας,
π' οὖναι γυναικοψάρια, τέρατα σὰν ἐκείνας,
»ποῦ τρώγουν τὰ καράβια μαζὺ μὲ τοὺς ἀνθρώπους,
νὰ σὲ φυλάξῃ ὁ θεὸς νὰ τύχῃς τέτοιους τόπους.
»Δὲν εἶναι τόσα μοναχά, εἶναι καὶ τόσαις ἄλλαις
χελῶνες, τόσαις περισσαῖς, σὰν τὰ νησιὰ μεγάλαις.
»Ποῦ ὁ Σεβὰχ θαλασσινὸς ἐπῆγεν ἄνω κάτω,
ὅταν ἐβούλιαξαν αὐταῖς καὶ πήγανε στὸν πάτο.
»'Αφίνω το νὰ σᾶς εἰπῶ διὰ τὰς Νηρεΐδας,
διὰ ταῖς Λάμιαις ταῖς σκληραῖς καὶ διὰ τὰς Δρυΐδας,
»ὁμοίως γιὰ βρουκόλακκας, καὶ διὰ τὰ στοιχεῖα,
ὁποῦ παντοῦ εὑρίσκονται εἰς χώραις καὶ χωρία,
»διὰ νὰ μὴ νομίσητε πῶς εἶναι παραμύθια,
καὶ δὲν πιστεύσητε σωστὰ σ' αὐτὰ πῶς εἶν'ἀλήθεια.
»Μὰ ἂν καλοξετάσητε, ἔχω καὶ Μανδραγόρα,
ὁποῦ σχεδὸν δὲν βρίσκετε εἰς σὲ καμμίαν χώρα.
»Συμφέρει εἰς τὸν ἔρωτα, συμφέρει εἰς τὸ πλοῦτος,
ἔχει ἐνέργειαις πολλαῖς, θαύματα κάμνει οὗτος.

(Εὐγάζει καὶ τῷ δείχνει τὸν Μανδραγόραν μίαν ῥίζαν τετορνευμένην, μὲ γένεια, καὶ μουστάκια κατεσκευασμένα καὶ μὲ χάνδρινα μάτια ἔχωντας καὶ αἰδοῖα)

»Βλέπεις ἐτοῦτο φίλε μου, βλέπεις τὸ θαῦμα τοῦτο;
Εἶδες ποτέ σου, νὰ μὲ πῇς; ἀπὸ τὸ πρᾶγμα τοῦτο;
«"Ομως ἀκόμη νὰ σ' ἐπῶ, ἔχω ἕνα βοτάνι,
ταῖς στείραις ἐγκαστρώνει ταις, παιδιὰ εὐθὺς ταῖς κάνει,
»καὶ τὰ κορίτζια αὐτὰ σ' ἀγόρια μεταβάλλει,
εἶναι παλκαροβότανο μ' ἐνέργειαν μεγάλη.
»Ξεύρω ἀκόμη, φίλε μου, καὶ λεκανομαντεία,
ποῦ βρίσκει κρυπτοὺς θησαυρούς, ἄσημι καὶ φλωρία.
»Πιστεύω, λέγω τον ἐγώ, πῶς λέγεις παραμύθια,
μὰ πῶς εὑρίσκεις θησαυρούς, αὐτὸ δὲν εἶν' ἀλήθεια.

»Τὴν τέχνην ἂν τὴν ἤξευρες ν'αὔρῃς φλωριὰ κρυμμένα,
δὲν περπατοῦσες μὲ αὐτὰ ῥοῦχα τὰ ξεσχισμένα.
»Πήγαιν' ἀλλοῦ καὶ πούλησε τέτοιαις ματζουκαῖς σου,
γιατὶ σ' ἐμένα δὲν περνοῦν αὐταῖς ἡ πραγματειαῖς σου·
»Καὶ πῶς, μὲ λέγει, μᾶς θαῤῥεῖς, φίλε μου ματζουκάδες,
γιατὶ μὲ βλέπεις καὶ φορῶ τέτοιους πτωχοὺς ἀμπάδες;
»Εἶναι καὶ ἄλλοι σὰν ἐμὲ πολλοὶ μὲ τὰ τζακσήργια,
ὁποῦ βαστοῦν στὸ χέρι τους ὀμπρέλλαις, μυγιαστήρια.
»Ἰξεύρω, λέγω του ἐγώ, πολλοὶ ἐν ἀληθείᾳ,
πῶς εἶναι δοκησίσοφοι μὲ πλάνης φαντασίᾳ.
»Ἐγ' ὅμως, δοκησίσοφε, ἓν τοῦτο μόνον οἶδα,
ὅτι οὐδὲν ἐπίστασαι, κι' ἄλλο οὐδὲν οὐκ οἶδα.
»Καὶ στὴν δουλειάν σου πήγαινε ἐσύ, ὅπου ὁρίσεις,
τὴν δοκησισοφίαν σου διὰ νὰ τὴν πωλήσῃς.

»Φεύγ' ἀπ' ἐκεῖ καὶ ἀπερνῶ μπροσθὰ σ' ἕνα σπητάκι
καὶ βλέπ' ἕνα σεβάσμιον φρόνιμον γεροντάκι.
Ποῦ διάβαζε μὲ προσοχὴν ἕνα χρυσὸ χαρτάκι
κ' ἐκράτει εἰς τὰ χέρια του καὶ ἕνα ῥετζετάκι.
»Βλέπεις, παιδί μου λέγει μου, ἔχω ὀγδόντα χρόνους
ὁποῦ στὸν κόσμον ἔζησα μὲ βάσανα καὶ πόνους.
»τὸ ὅλον ὁποῦ ἔμαθα αὐτ' εἶναι ἡ ῥετζέτα,
ἀλλὰ δὲν ξέρω νὰ σὲ πῶ περίφανα σεκρέτα.
»Δὲν εἶμαι δοκησίσοφος ὡσὰν τὸν γείτονά μου
νὰ λέγω πῶς τὰ ἔμαθα ὅλα μὲ τὰ σωστά μου.
»Ἂν ἀγαπᾷς λοιπὸν αὐτὴν ἔπαρε τὴν ῥετζέτα
καὶ ὅσα γράφει γιατρικὰ ὅλα ἑτοίμασέ τα,
»κάμε τὰ καταπότια τὰ πάθη σου νὰ γιάνῃς,
πλὴν πρόσεχε ὅταν μπορεῖς καὶ ῥέγολα νὰ κάνῃς.
»Εὐθὺς ἔτρεξα κ' ἔπιασα ἐκείνην τὴν ῥετζέτα
καὶ βλέπω κ' εἶχε θαυμαστὰ πολύτιμα σεκρέτα.

(ἀκολουθεῖ)

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ (ΞΟΔΙΑ) ΘΗΡΑΣ

Ἐκ τῆς συλλογῆς Κ. Πεταλᾶ.

1 Ὦ χάρε, κλέφτη, ἄπονε, μὲ τὸ σπαθὶ γυρίζεις,
Τὴ μάνα ἀπὸ τὸ παιδὶ ἔρχεσαι καὶ χωρίζεις.
2 Ὦ χάρε, κλέφτη κι' ἄπονε, ἴντα καταλαβαίνεις
Ἡ μάνα χάνει τὸ παιδὶ καὶ σὺ νὰ τσῆ τὸ παίρνῃς.
3 Ὦ χάρε, καὶ τί τό 'θρεφες τοῦτο τὸ παλληκάρι,
Κι' ἔπειτα τὸ μετάνοιωσες κι' ἦρθες νὰ τσῆ τὸ πάρῃς ;
4 Ὦ Παναγιὰ τοῦ Μισηριοῦ καὶ σὺ Σταυρὲ τσῆ Πόλης
Καὶ γιάντα δὲν τσῆ χάρισες ἀκόμη δέκα χρόνοι ;
5 Ὦ Παναγιὰ κι' ἴντά 'τονε σὲ τοῦτο δὰ τὸ σπίτι,
Καὶ ἔρριξ' ὅλη τὴν ὀργὴ κι' ἠπόμεινε ἡ λύπη ;
6 Καὶ δὲ φουρτοῦνα φοβερὴ καὶ συφορὰ μεγάλη,
Ἴντα θωροῦ τὰ μάθια μου κι' ὁ νοῦς μου δὲν τὸ βάζει ;
7 Ποῦ πᾷς, κολόνα τοῦ λουτροῦ καὶ μάρμαρο τσῆ βρύσης ;
Ποῦ πᾷς, ἀγγελικὸ κορμί, στὸν Ἅδη ν' ἀποσώσῃς ;
8 Ποῦ πᾷς, καμπάνα Φράγκικη, Ῥωμαΐκα νὰ σημάνῃς,
Μαλαματένιέ μου σταυρέ, 'στὸν Ἅδη νὰ σκουριάσῃς.
9 Σημαίνου 'στὴν Ἀνατολή, σημαίνου καὶ 'στὴ Δύσι,
Σημαίνουν ὅλα τὰ χωριὰ γιὰ σένα, κυπαρίσσι.
10 Ἠκλείδωσ' ἡ Ἀνατολὴ κι' ἠάνοιξε ἡ Δύσι,
'Στοῦ Ῥηνοδίκη τὴν αὐλὴ πέφτει μεγάλη θλῖψι.
11 Ἂ δὲν ἀστράψῃ, δὲ βροντᾷ, κι' ἂ δὲ βροντᾷ, δὲ βρέχει,
Κι' ἂ δὲν τὴν κλάψουν οἱ δικοί, οἱ ξένοι πῶς θὰ κλαῖσι ;
12 Θωρῶ κι' ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, θωρῶ κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη,
Μηδὲ ὁ ἥλιος φαίνεται, μήτε καὶ τὸ φεγγάρι.
13 Θωρεῖς ἀτοῦ ποῦ θενὰ πᾷς, ἄλλονε μὴ γυρέψῃς,
Μόναχα τὸ Μανόλη μου γιὰ νὰ σὲ 'μορφοθέξῃ.
14 Νά 'χα μελάνι καὶ χαρτί, νἄχα καὶ καλαμάρι,
Νὰ γράψω ποῦ πολλαγαπῶ ἕναν καλὸ χαμπάρι,
Σήμερ' ἀρρεβωνιάζουνε τὸ πρῶτόν του καμάρι.
15 Σήμερο ἄσπρος οὐρανός, σήμερο ἄσπρη 'μέρα,
Σήμερα ξεχωρίζεται ὁ νειὸς τὴν περιστέρα.
16 Κλειδώσετε τὰ σπίθιάν τση καὶ δός τση τὰ κλειδιάν τση,
Σήμερα ποῦ χωρίζεται ἡ μάνα τὰ παιδιάν τση.

17 Ὦ πόρταις καὶ παράθυρα, σήμερο νὰ σπαστῆτε,
Ποῦ φεύγει ὁ πρῶτός μου γυιὸς νὰ τονὲ λυπηθῆτε.
18 Μὰ σὰ θενὰ 'ρθ' ὁ Γιάννης μου, θενὰ 'ρθῃ κι' ὁ Μανόλης
Ἔλα καὶ σύ, μπρὲ Γαμπαρῆ, νὰ κάμετε συρτάνι,
Νὰ σὰς ἐγκράζ' ἡ μάνα σας, νὰ σᾶς ἐκαμαρώνῃ.
19 Μαῦρο ἀνέφι 'μπρόβαλε ἀπὸ μεριὰ στὴν Κρήτη,
'Αστροπελέκι ἤφερε (ἢ ἤπεσε) εἰς τοῦ Νταγκρῆ τὸ σπίτι.
20 Ἕναν καράβ' ἡμπρόβαλε ἀπὸ μεριὰ στὴ Νιάδα,
Ὁ ἀδερφός μας ἤπεψε ἕναν κλαδάκι βάγια,
Γιατὶ ἠξεχωρίσετε, παιδάκι μου, γιὰ πάντα.
Ἢ πάντα ἢ προσωρινά, σ' ἐμὲ τὸ ἴδιο εἶνε,
'Αφοῦ θὰ σ' ἀποχωριστῶ, μυριστικέ μου κρῖνε.
21 Τὰ κόλλυβά 'ν' ἡ μάνα σου, κι' ἡ ψίχαις ἀδερφή σου,
Κι' ἡ ἀποδέλοιπη στολὴ 'ν' ἡ ἀγαπητική σου.
22 Σὰ θενὰ πᾷς 'στὴν κάτω γῆς, νὰ κάμετε μιὰ ντέντα,
Κι' ἔπαρε καὶ τσῆ τρεῖς μου γυιοὶ νὰ κάμετε κουβέντα.
23 Γυιέ μου, ποῦ σ' ἀναιθρεύγαμε μάνα καὶ δυ' ἀδέρφάδες.
Μὲ χρουσοπράσιναις φασκιαῖς, μὲ βελουδένιαις πάναις.
Κι' ἂς ἤθελε τὸ ξέρωμε νὰ πέψωμε 'στὴν Πόλι,
Νὰ μαςὲ φέρουν μάρμαρο νὰ κάμωμε μνημόρι.
24 Καὶ σὰ θὰ πᾷς 'στὴν κάτω γῆς, στὸ μαυρισμένον Ἅδη,
Τότες καὶ σύ, Μαρίδη μου, σύρε φωνὴ μεγάλη.
25 Γιὰ φέρτε τση τὸν ἄντραν τση, φέρτε καὶ τὰ παιδιάν τση,
Καὶ τὸ Καλομοιράκιν τση νὰ πλέσῃ τὰ βυζάν τση.
Γι' ἀμέτε νὰ τσῆ φέρετε ὅλοι τσοὶ χωραφᾶδες,
Νὰ πᾶνε νὰ τσῆ φέρουνε ὅλοι τσοὶ δεσποτᾶδες.
26 Γύρισε 'δὲ κι' ἀπὸ τὴ μιά, καὶ 'δὲ κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη,
Νὰ συναχτοῦνε τὰ παιδιὰ κι' ἀπομονὴ νὰ λάβῃς.
27 Μὰ κάνε, μάν' ἀπομονὴ καὶ κάνε τὸ σταυρό σου,
Κι' ἡ Παναγιὰ θενὰ θωρῇ νὰ σβύνῃ τὸν καμό σου.
28 Μὰ κάνε, μάν' ἀπομονὴ καὶ σοῦ ζητῶ μιὰ χάρι,
Ὁ γυιός σου σὰν παντρεύγεται νὰ στείλῃς νὰ μὲ πάρῃς.
29 Ὦ γυιέ μου, ὄντας ἠπνίουσου κι' ἠτράβας τὰ μαλλιά σου,
Τάχατες δὲν ἠγύρεψες τὴ μάνα σου κοντά σου;
Θάλασσα ὄντας τὸν ἔδερνες καὶ κῦμα ὄντας τοῦ χτύπας,
Μάνα γλυκειὰ ἠφώναζες κι' ἐκείνη δὲν ἠγροίκα.
20 Καὶ σὰ σὲ καταιβάσουνε τρία σκαλιὰ στὸν Ἅδη,
Θενὰ 'βρῃς τὸν ἀφέντη σου ἀντάμα νὰ σὲ πάρῃ.
31 Νά 'ταν ἡ γῆς μπαμπακωτὴ κι' ὁ καναπὲς στρωμένος,
Νὰ βάλουν τὸ κορμάκι σου τ' ἀδικοσκοτωμένο!

32 Καὶ σὰ θὰ σὲ σηκώσουνε τέσσερα παλληκάρια,
Τότες, τριανταφυλλένιά μου, δέρνους μὲ τὰ λιθάρια.
33 Καὶ σὰ θενὰ σοῦ δώκουνε τὰ κόλλυβά μου, φᾶ 'τα,
Καὶ 'πὲ γιὼ μακαρίσ' τονε τὸ νειὸ δποῦ μὲ 'γάπα.
34 Καὶ σὰ σὲ καταιβάτουνε τρία σκαλιὰ 'στὸν Ἅδη,
Βλέπου σε νὰ μὴν ξεσπαστῇς καὶ ἄλλος θὰ σὲ πιάσῃ.
35 Σήκωτε τὸ κεφάλι σου ἀπὸ τὸ μαξελάρι,
Καὶ δός μας μιὰν παρηοριὰ κι' ἀπέκειο, πέσε πάλι.
36 Καὶ σὰ σὲ καταιβάζουνε τὰ τρίσκαλα 'στὸν Ἅδη,
Μάθιά μου, μὴν παραπαρθῇς, γιατὶ θενὰ 'βρῃς κι' ἄλλοι.
Θενὰ 'βρῃς νειούς, θενὰ 'βρῃς νειαῖς, θενὰ 'βρῃς παλληκάρια,
Θενὰ 'βρῃς 'κεῖνον π' ἀγαπᾷς 'ποῦ 'τανε μέσ' τὰ χάδια.
37 Μαμμούνια, ψοφομάμμουνα, μὴ φᾶτε μαῦρα μάθια,
Μὴ φᾶτ' ἀχεῖλι κόκκινο καὶ μάουλα δροσάτα.
38 Για μήνυσέ μου, μάθιά μου, πῶς σοῦ φανῆκ' ὁ νάδης,
Τ' ἀχαμηλὸ προσκέφαλο καὶ τ' ἄστρωτο κρεββάτι;

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ*

1. Τὰ ξύλα δὲν πρέπει νὰ τίθενται εἰς τὴν παρεστίαν (κάμινον) πρὸς καῦσιν φερομένου τοῦ πρὸς τὴν ῥίζαν μέρους πρὸς τὰ ἔξω, τοῦ δὲ ἀντιθέτου τῆς ῥίζης πρὸς τὰ ἐντός. Τοῦτο δὲ διότι καὶ ἀπρεπὲς εἶνε καὶ τὰ ἐπίτοκα ζῷα τῆς οἰκίας καὶ αὐτὴ ἡ γυνή, γεννῶσι τὰ νεογνὰ ἀντιθέτως, ἐξερχομένων πρῶτον τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐκ τῆς πυέλου, ὅπερ εἶνε λίαν ἐπικίνδυνον σύμπτωμα τοῦ τοκετοῦ.

2. Ἐὰν ὁ νεκρὸς ἀποθανόντος τινός, ἐνῷ φέρεται πρὸς ταφὴν ἔχει τὸν ἕνα ἢ καὶ τοὺς δύο ὀφθαλμοὺς ἀνοικτούς, πιστεύουσιν ὅτι ἐκ τῆς συγγενείας (ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἵματος) θέλει τὸν ἀκολουθήσῃ τις εἰς τὸν τάφον μετ' ὀλίγον. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ τοιούτου ἀτόπου, καταβάλλεται πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τῶν βλεφάρων πρὸ τῆς ἐκφορᾶς· τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ τῆς ἕλξεως τῶν μεγάλων δακτύλων τῶν ποδῶν ἐνῷ εἰσέτι ὁ νεκρὸς εἶνε νωπὸς (ζεστὸς) καὶ διὰ τῆς ἐπικολλήσεως τῶν βλεφαρίδων διὰ κηροῦ.

3. Ὅταν ἡ *θρασόμυιγα* (χρυσόμυια ἐκ τῆς τάξεως τῶν διπτέρων) πλησιάσῃ ἐκτάκτως τινὰ καὶ βομβεῖ περὶ αὐτὸν προαναγγέλει ὅτι οὗτος θέλει δειπνήσῃ ἢ γευθῇ κρέας. *Ἀλογόμυιγα* δὲ (μυῖα παράσιτος τῶν ἵππων, ἡμιόνων καὶ ὄνων, παχύδερμος ἐκ τοῦ γένους τῶν οἴστρων) καθεσθεῖσα ἐπί τινος, συλλαμβάνεται καὶ δένεται εἰς τὴν γωνίαν τοῦ χειρομάκτρου μέχρις οὗ ἔλθῃ ἡ εἴδησις τὴν ὁποίαν προαναγγέλλει· καὶ ἂν μὲν αὕτη

* (Ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Ι. Κ. Ζωγραφάκη).

εἶνε εὐάρεστος ἐλευθεροῦται, ἂν δὲ δυσάρεστος καὶ λυπηρὰ φονεύεται.

4. Πιστεύεται ὅτι εἰς τὴν νῆσον ἐντὸς τῆς γῆς κέκρυπται μέγας τις θησαυρὸς ὀνομαζόμενος κατ' ἐξοχὴν «τῆς Κρήτης τὸ λογάρι, τὸν ὁποῖον οἱ Φράγγοι ἔχουσι σημειωμένον εἰς τὰ βιβλία των.» Ἐν ὅσῳ οὗτος μένει ἄγνωστος, ἡ νῆσος ὑποφέρει ἀπὸ δυστυχίαν, θέλει πλουτήσει δὲ εὐθὺς ἅμα ἀνακαλυφθῇ. Κατὰ τὰς παραδόσεις ὁ ἀνακαλύψων αὐτὸν θὰ εἶνε «χήρας υἱός, χοιροβοσκός;», ὁ δὲ θησαυρὸς κέκρυπται «ἀνάμεσο Λάμοντας καὶ Χάσκοντας» αἵτινες εἶναι τοποθεσίαι πλησίον τοῦ χωρίου Μοναστηράκι (τῆς Ἱεραπέτρου) ὀνομαζόμεναι Λαμιὰ (Λαμία) καὶ Χὰς (Χάος, Χαυγᾶς).

5. Τὰ *κρομυδόφυλλα* (φλοιοὶ τῶν κρομύων) δὲν πρέπει νὰ καίωνται, διότι οἱ λαγωοὶ *πειράζουσι* τὰ σπαρτά, κατατρώγοντες αὐτὰ ἐν ᾧ *φυτρώνουσι*. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν καίουσι καὶ ἄλλα τινὰ φυτά, ὅπως τὸν *ἀκρέβατον* (εἶδος ἀσπαλάθου), διότι οἱ βόες πατοῦντες αὐτὸν ἐβλάπτοντο τοὺς πόδας διὰ τῶν τρομερῶν ἀκανθῶν του. Δὲν καίουσι καὶ τὰ φυτὰ ἀπὸ ὅσα ἤθελον εὐεργετηθῇ, μεταχειριζόμενοι αὐτὰ ὡς φάρμακα ἐπὶ τῶν ἀσθενειῶν των, ὅπερ πολλάκις ἐπικυροῦσι διὰ συνθήκης ὑποσχόμενοι νὰ μὴ καύσωσιν αὐτὰ ἐὰν ἤθελον τοῖς ἀποβῇ τελεσφόρα καὶ ὠφέλιμα· τοιοῦτον εἶνε τὸ βαγιούκλημα (ἁγιόκλημα lonicera Etrusca), τὸ ὁποῖον συχνάκις μεταχειρίζονται ὡς θεραπευτικὸν ποτόν, κόπτοντες αὐτὸ ἐνῷ ἐπιλέγουσι τὸ ἅγιον σύμβολον τῆς πίστεως (τὸ Μεγάλο Πατερημὸν) τρεῖς ἢ ἐννέα φοράς. Εἶνε δὲ καὶ ἄλλα εἰς τὰ ὁποῖα ἐκ παραδόσεως προσφέρουσι τὸ σέβας τοῦτο· τοιαῦτα εἶνε ἡ Αὐσουμαλιὰ (Euphorbia dendroides Lin), τὰ καλάμια, καὶ ἄλλα.

6. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ κυνηγίου καὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐκείνου ὅστις ἤθελεν ἴδῃ πρῶτος τὸν κυνηγὸν ἢ τὸν ἁλιέα ἐξερχόμενον ἐκ τῆς οἰκίας του πρὸς ἄγραν· ὡς ἐκ τούτου οἱ ἄνθρωποι διαιροῦνται εἰς τοὺς ἔχοντας καλὸ μάτι, οἵτινες λέγονται καὶ *γουρλῆδες* καὶ εἰς τοὺς ἔχοντας κακὸ μάτι οἵτινες λέγονται καὶ *γρουσούζιδες*. Δύναται δὲ ὁ κυνηγὸς νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κακὸν τοῦτο βλέμμα ἐὰν βλέπων τὸν κακόφθαλμον ἀντιτείνει κατ' αὐτοῦ σφάκελλον, ἢ δυσφημιστικήν τινα λέξιν. Ἡ πρόληψις αὕτη ἐπικρατεῖ καὶ εἰς ἄλλα τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος.

7. Ἡ νὺξ ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ θεᾶς τινὸς ἥτις ἔχει τὰς ὥρας ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν της, τιμωροῦσα καὶ ἐκφοβίζουσα ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἤθελε καταλάβει ἐργαζομένους παρακαίρως ἐν καιρῷ νυκτός. Ἐμφανίζεται πρὸ πάντων κατὰ τὴν νύκτα τῆς Πέμπτης, διὸ ἔχει καὶ τὸ ὄνομα Πεφταργὰ (=πέμπτη βράδυ). Παρίσταται γραῖα ὑπερμεγέθης, ἔχουσα ὀδόντας σπιθαμιαίους καὶ στρέφουσα ἄτρακτον. Συνήθως ἐμφανίζεται εἰς τὰς γυναῖκας, αἵτινες τὴν πέμπτην τὸ ἑσπέρας κλώθουσι πολὺ ἐν καιρῷ νυκτός, καὶ προαναγγέλλει τὴν ἄφιξίν της διὰ τοῦ ἀτράκτου της, ὅπερ κρεμᾷ ἐκ τοῦ φεγγίτου (ἀνηφορά), ὅστις ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ δώματος· διὰ τοῦτο αἱ εἰς τοι-

αὐτας ἑσπερίδας ἐργαζόμεναι ἐφεῦρον καταλλήλως τὸ ἀκόλουθον ἀστεῖον ποιημάτιον.

"Ελα νὰ πὰ νὰ θέσωμε
νὰ πὰ νὰ κοιμηθοῦμε,
μὴν ἔρθ' ὁ νυχτοπάρωρας
κ' ἡ νυχτοπαρωρίνα,
νὰ δείρῃ σένα μὲ τ' ἀσκὶ
κ' ἐμὲ μὲ τὴ γκοπάνα...
Καλαὶς ἦσανε κ' ἐμένα μὲ τ' ἀσκὶ,
μὰ καὶ σὲ μὲ τὴ γκοπάνα!

ΕΚΘΕΣΙΣ ΦΥΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΕΩΝ

Πρὸς τὸ τμῆμα τῶν Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Φιλολ. Συλλόγου Παρνασσοῦ.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως ἀνθέων καὶ φυτῶν ἐπιτροπὴ ὑποβάλλουσα σημείωσιν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων καὶ πίνακα τῶν κατ' αὐτὴν ἐκθετῶν καὶ ἐκθεμάτων ἀπαραίτητον νομίζει νὰ προσθέσῃ ὀλίγα τινὰ σχετικά.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἅμα τῇ συστάσει αὐτῆς ἤτοι ἀπὸ τῶν τελευταίων μηνῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους, κύριον μέλημα αὐτῆς ἔσχε νὰ καταστήσῃ τὴν β' ἔκθεσιν εὐρυτέραν καὶ γενικωτέραν τῆς πρώτης. Πρὸς τοῦτο διώρισε μὲν ἀντιπροσώπους ἐκ μελῶν ἀντεπιστελλόντων τοῦ συλλόγου, ἐν πλείσταις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος, ἵνα φροντίσωσι περὶ συλλογῆς ἐκθεμάτων, ἀπέστειλε δὲ καὶ προσκλήσεις ἰδιαιτέρως εἰς ἑκατοντάδα ὅλην κηπουρῶν, ἀνθοκόμων καὶ φιλανθῶν.

Ἀλλ' αἱ ἐνέργειαι αὗται μεθ' ὅλην τὴν καλὴν θέλησιν τῶν κατὰ τόπους ἀντιπροσώπων, πρὸς οὓς ἡ ἐπιτροπὴ πλείστας ὀφείλει χάριτας ἀπέβησαν ἄκαρποι· καθ' ὅσον ἐκτὸς τῶν Πατρῶν, αἵτινες ἀντεπροσωπεύθησαν δι' ἑνὸς ἐκθέτου, οὐδεμία ἄλλη πόλις τῆς Ἑλλάδος ἀπέστειλέ τι ἄξιον ἢ ἀνάξιον λόγου εἰς τὴν Ἔκθεσιν.

Ἐκ δὲ τῶν κληθέντων ἰδιαιτέρως οἱ πλεῖστοι ἀπέσχον, ὀλίγοι δὲ διὰ τῆς προθύμου αὐτῶν συμμετοχῆς συνετέλεσαν ὄντως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς Ἐκθέσεως.

Ὅταν δὲ ὁ χρόνος τῆς Ἐκθέσεως ἐπλησίαζεν, ἡ ἐπιτροπὴ μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας, προέβη καὶ εἰς ἄλλας δραστηριωτέρας καὶ περιελθοῦσα τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν διὰ ζώσης ἀνέπτυξε πρὸς πάντα κηπουρὸν καὶ ἀνθοκόμον καὶ κεραμοποιὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐκθέσεως καὶ τὸ ὠφέλιμον αὐτῆς καὶ παρεκίνει πρὸς συμμετοχήν. Ἀλλ' οἱ μὲν ξηρῶς ἠρνοῦντο δυσφοροῦντες καὶ διότι ἐπὶ μικρὸν ἀπεσπάσθησαν τῆς ἐργα-

σίας των ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, οἱ δ' ἔντρομοι ὀπισθοχώρουν πρὸ τοῦ τεύχους τοῦ περιέχοντος ἔντυπον τὸν κανονισμὸν τῆς Ἐκθέσεως, ὅπερ προσέφερεν αὐτοῖς ἡ ἐπιτροπή, νομίζοντες ὅτι περὶ νέου τινὸς φόρου πρόκειται ἢ περὶ συγκλήσεως ἐφέδρων καὶ στρατευσίμων. Τινὲς δ' ἐδέχθησαν πρόθυμοι καὶ ὑπεσχέθησαν μετὰ πάσης θετικότητος ὅτι θὰ προσκομίσωσι καὶ πλεῖστα προϊόντα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐργασίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκθέσεως... οὐδεὶς ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν.

Οὕτως ἡ φετεινὴ ἔκθεσις ἀπέμεινεν ὡς ἡ περυσινὴ στενὴ καὶ περιωρισμένη, καὶ ὑπερτέρει μὲν ἐκείνης κατά τι, ἀλλ' οὐχὶ τοιαύτη, οἵαν θὰ ἐπεθύμουν οἱ διοργανοῦντες αὐτήν.

Φαίνεται δὲ ὅτι οὐχὶ τὸ μικρὸν τοῦ χρόνου διάστημα, ὡς πέρυσιν, διότι φέτος ὑπῆρχον μῆνες ὅλοι ἓξ πρὸς παρασκευήν, ἐμποδίζει τῆς ἐκθέσεως ταύτης τὴν πληρεστέραν καὶ γενικωτέραν ἐπιτυχίαν, ἀλλ' αἰτίαι ἄλλαι, εἴτε τὸ ἀκατάλληλον τῆς ὥρας καθ' ἣν τελεῖται, εἴτε ὁ στενὸς κύκλος τῶν ἐκθεμάτων ἅτινα περιελάμβανεν, εἴτε κυρίως τὸ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἐννόησεν ἔτι ἀρκούντως τῶν τοιούτων ἐκθέσεων τὸ κοινωφελές.

Ὅθεν ἡ ἐπιτροπὴ φρονεῖ ὅτι τὸ τμῆμα καλῶς θὰ πράξῃ ἂν μὴ προκηρύξῃ ἀπὸ τοῦδε γ'. ἔκθεσιν ἀνθέων καὶ φυτῶν, ἀλλ' ἀναθέσῃ εἰς ἐπιτροπὴν ἐκ μελῶν εἰδικῶν καὶ πεπειραμένων τὴν μελέτην τῆς ἐκθέσεως καὶ τὴν τροποποίησιν αὐτῆς ἐν τῷ μέλλοντι, οὕτως ὥστε νὰ κατασταθῇ ἀνταξία καὶ τῶν κόπων καὶ τῶν δαπανῶν, αἵτινες καταβάλλονται ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς τοῦτο.

Ἀθήνησι τῇ 20 Μαΐου 1884

Ἡ ἐπιτροπὴ
Ι. Ι. Σκυλίσσης
Γ. Δουρούτης
Ν. Μπαλάνος
Κ. Κουτσαλέξης
Γεώργιος Δροσίνης

ΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΑΝΟΔΙΚΩΝ

Ἀναλαβόντες τὴν ἀνατεθεῖσαν ἡμῖν ἐντολήν, ὅπως κρίνωμεν τὰ εἰς τὴν Β'. ἔκθεσιν τῶν φυτῶν καὶ ἀνθέων ἀποσταλέντα ἀντικείμενα καὶ ἀπονείμωμεν ἑκάστῳ αὐτῶν τὰ ὑφ' ὑμῶν ὁρισθέντα ἆθλα ὑποβάλλομεν ὑμῖν τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀπόφασιν ἔχουσαν ὡς ἑξῆς.

Τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 5 συλλογὴν φυτῶν κρίνομεν ἀξίαν τοῦ ἀνωτάτου *διπλώματος τιμῆς*, ὡς περιέχουσαν πλεῖστα *πρωτοφανῆ* καὶ *σπάνια* εἰς τὴν Ἑλλάδα φυτά, καὶ ταῦτα ἐπιστημονικῶς κατωνομασμένα. Συγχρόνως δ' ἐπαινοῦμεν τὴν ἐπιτυχῆ ἰδέαν τῆς εἰσαγωγῆς ἀγρίων ἑλληνικῶν φυτῶν ἅτινα τὸ πλούσιον αὐτῶν φύλλωμα καθιστᾷ κατάλληλα ὡς διακοσμητικά, οἷα ἡ Salvia Argentea κτλ. Τὰς ὑπ' ἀριθμοὺς 50 καὶ 35 συλλογὰς

κρίνομεν ἀξίας τοῦ αὐτοῦ *βραβείου Α'. τάξεως*. Τὴν μὲν πρώτην ὡς περιλαμβάνουσαν πολλὰ διακοσμητικὰ φυτὰ διὰ τὸ φύλλωμά των καθὼς καὶ Νανώδη ὀπωροφόρα, τὴν δὲ δευτέραν διὰ τοὺς μεγάλους καὶ ὡραιοτάτους πανδάνους, ἰδίᾳ ὅμως διὰ τὴν λαμπροτάτην Araucaria καὶ τὴν πλουσιωτάτην ἄνθησιν Βουζκινβιλίας.

Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 38 συλλογὴν ἀπονέμομεν βραβεῖον *δευτέρας τάξεων* διὰ τὸ σπάνιον φυτὸν Lagania, τὰς 'Αμαρυλλίδας καὶ τὴν πλατύφυλλον πτέριδα.

Τὸ χρηματικὸν ἄθλον τῶν 200 δραχμῶν ἀπονέμομεν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 49 συλλογήν, ἧς ὁ ἐκθέτης φαίνεται κυρίως ἐπιτυγχάνων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν πτερίδων καὶ τῶν Καμελιῶν ὧν πολλὰ εἴδη ἀνθισμένα ἔτι ἐξέθηκε.

Τὸ δὲ τῶν 100 δραχμῶν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 11 διὰ τὰ πολυπληθῆ ἀνθισμένα φυτὰ Cineraria. Συγχρόνως δ' ἐπαινοῦμεν τὴν ἐν γένει λαμπρὰν διατήρησιν καὶ τὸν κόσμον τῶν ἐκτεθέντων.

Ἆθλον δραχμῶν 50 ἀπονέμομεν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 1 Συλλογὴν διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐκτεθέντων φυτῶν, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐνθαρρύνωμεν τὸν ἐκθέτην.

Ἆθλον 25 δραχμῶν ἀπονέμομεν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 29 ἐκτεθεῖσαν ἀσκληπιάδα μήκους πέντε μέτρων.

'Επαινοῦμεν τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 13 συλλογὴν Tropæolum, (Καπουκίνων) τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 10 διὰ τὰς ῥόδας καὶ τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 8 διὰ τὰς ἀνθισμένας καὶ μεγάλας βιγονίας.

'Εκ τῶν συλλογῶν τῶν κεκομμένων ἀνθέων τὴν μὲν ὑπ' ἀριθμὸν 49 κρίνομεν ἀξίαν *βραβείου Α'. τάξεως* διὰ τὴν πληθὺν καὶ τὴν ὡραιότητα τῶν ἐκτεθέντων ῥόδων ἅτινα ἀνῆκον εἰς πλείους τῶν 50 παραλλαγῶν τὴν δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 59 *βραβείου Β'. τάξεως* ὡς ὑστεροῦσαν τῆς προηγουμένης κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν παραλλαγῶν τῶν ῥόδων. 'Επαινοῦμεν τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 43 συλλογὴν 15 εἰδῶν τριχρόων ἴων τὰς ὑπ' ἀριθμὸν 48 καὶ 35 συλλογὰς ῥόδων.

Τὸ Βραβεῖον ἀνθοδετικῆς Α'. τάξεως ἀπονέμομεν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 50 ἀνθοδέσμην διὰ τὴν εὐφυᾶ διάταξιν ταύτης καὶ τὸ εὔκοσμον τοῦ συνόλου, β'. δὲ τάξεως εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 42 ἀνθοδέσμας ἐν αἷς πολλὰ καὶ ὡραῖα ῥόδα περιέχοντο, ἡ ἐν γένει ὅμως μεταρρύθμισις στερεῖται κομψότητος.

Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 40 χρηματικὸν ἄθλον δρ. 50 πρὸς ἐνθάρρυνσιν.

'Εκ τῶν συλλογῶν τῶν ξηρῶν ἀνθέων βραβεύομεν δι' ἄθλου 25 δραχμῶν τὴν ὑπ' ἀρ. 30 συγκειμένην ἐκ καλύκων τοῦ ἀστεροειδοῦς ἀγρίου τριφυλλίου καὶ ἄλλων ἀγρίων φυτῶν κατεσκευασμένων εἰς σταυρόν.

'Επαινοῦμεν δὲ τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 24 καὶ τὴν ὑπὸ ἀνωνύμου ἐκτεθεῖσαν συλλογὴν 250 εἰδῶν ξηρῶν ἀνθέων τῆς 'Αττικῆς.

Ἆθλον χρηματικὸν 100 δραχμῶν ἀπονέμομεν εἰς τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 50 ἐκτεθέντα χαμαικέρασα καὶ τοὺς ἀσπαράγους. Ἐπαινοῦμεν δὲ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 5 ἐκτεθέντα χαμαικέρασα.

Ἆθλον χρηματικὸν 25 δραχμῶν καὶ *βραβεῖον Β'. τάξεως* ἀπονέμομεν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 36 ἔκθεσιν ἐντοπίων λαχανικῶν. Καὶ ἰσότιμον ἆθλον εἰς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 58 ἀσπαράγους, καὶ ἔπαινον εἰς τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 44 λεμόνια καὶ εἰς τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 52 ἐκθέτην διὰ τὴν εἰσαγωγὴν καλῶν ποιοτήτων ὀπωρῶν.

Εἰς δὲ τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 7 ἅπια ἀνήκοντα εἰς μίαν τῶν εὐχυμοτέρων παραλλαγῶν ἀπονέμομεν βραβεῖον Α'. τάξεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Ἀπριλίου 1884.

Οἱ Ἑλλανοδίκαι

Θ. Χελδράϊχ
Π. Γεννάδιος
Ν. Χ. Ἀποστολίδης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Μάϊος 1884.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Εἰς δύο συνῆλθε τακτικὰς συνεδρίας ὁ Σύλλογος τὸν λήξαντα μῆνα.

Τὴν 26 τοῦ μηνὸς ἤρξαντο αἱ ἐξετάσεις τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων παρόντος τοῦ Σ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας μετὰ τῶν οἰκείων τμηματαρχῶν καὶ ἄλλων φιλομούσων. Ὁ ἐκ παίδων τῆς σχολῆς ἄρτι συστὰς μουσικὸς θίασος τοῦ Ὠδείου ἐπαιάνισε διάφορα τεμάχια, μεθ' ὃ ὁ ἔφορος τῆς Σχολῆς κ. Κ. Βάμβας ὡμίλησε περὶ τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος γενομένων ἐν τῇ σχολῇ προόδων. Μαθηταὶ καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐνεγράφησαν 647 ἤτοι 62 πλειότεροι τῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐν δὲ τῷ ταμιευτηρίῳ τῆς σχολῆς παρουσιάσθησαν 312 καταθέται, οἵτινες κατέθεσαν δρ. 2,231,35 ἐξ ὧν ἀπεδόθησαν δρ. 863 καὶ ἀπομένουσι δρ. 1368. 35.

Τὴν 19 Μαΐου τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου ἑώρτασαν διὰ κοινοῦ συμποσίου ἐν νέῳ Φαλήρῳ τὴν ἐπέτειον τῆς συστάσεως τοῦ σωματείου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐπιτίμου τοῦ Συλλόγου προέδρου κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου.

Προτάσει τοῦ κ. Ἰω. Τυπάλδου ἐγένετο δεκτὴ ὅπως ἡ ἐπὶ τῶν φυλακῶν ἐπιτροπὴ τοῦ Συλλόγου ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τῶν ἀποφυλακιζομένων.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ Συλλόγου διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον κ'. ἔτους τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθησαν ἐπίτιμος μὲν πρόεδρος ὁ κ. Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος, τακτικὸς πρόεδρος ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος, ἀντιπρόεδροι οἱ κκ. Ἰω. Βάμβας καὶ Α. Μικούλης,

γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Μιχ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κκ. Α. Α. Ραγκαβῆς καὶ Α. Κουρτίδης, ταμίας ὁ κ. Α. Βαρζέλης, διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Π. Ι. Φέρμπος καὶ ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Στ. Βάλβης.

Ἔφορος τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων ἐξελέχθη ὁ κ Ἐμμ. Δραγούμης κοσμήτορες δ' οἱ κκ. Γ. Δουρούτης, Γ. Ζέζος, Γ. Κασδόνης, Θ. Μπαλτῆς, Κ. Κουτζαλέξης καὶ Ν. Κουρῆς.

Πρόεδρος τῆς ἐπὶ τῶν φυλακῶν ἐπιτροπῆς ἐξελέχθη ὁ κ. Ἰω. Τυπάλδος ταμίας ὁ κ. Σπ. Κονοφάος καὶ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς οἱ κκ. Κ. Βάμβας, Γ. Ἀγγελόπουλος καὶ Δαμ. Βορρές.

Μέλη δὲ τέλος τῆς ἐλεγκτικῆς ἐπιτροπῆς οἱ κκ. Δ. Κοκκίδης, Κ. Μπαλίλης καὶ Α. Καράλης.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Πέτρος Ζάνος** ἐν Λαρίσσῃ, μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ 1875 πολλάκις ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασθεὶς καὶ πολλαχῶς αὐτὸν ὠφελήσας.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ πάρεδρα τοῦ Συλλόγου οἱ κκ. Δ. Μ. Καλλιφρονᾶς, Σπ. Μηλιαράκης, Κ. Παλαμᾶς, Π. Θωμᾶ, Ν. Παπαδόπουλος, Δ. Μόστρας, Χρ. Χρηστίδης, Α. Κοντόσταυλος, Κ. Δαμιανός, Εὐστ. Π. Πίσσας, Ἡρ. Γεωργόπουλος, Π. Κοντογιάννης, Στ. Λεκάτης, ἐπίτιμον ὁ κ. Βερνάρδος Ὅρνσταϊν, καὶ ἀντεπιστέλλοντα ἐν Πειραιεῖ ὁ κ. Ἀγ. Μαλαμίδας καὶ ἐν Κερκύρᾳ ὁ κ. Λ. Βροκίνης.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμῆμα Φυσιογνωστικόν. — Μία συνεκροτήθη συνεδρία τοῦ τμήματος. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτην ὁ κ. Α. Χρηστομάνος ὡμίλησε περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σεισμοῦ τῆς 28 Ἰουλίου 1883 ἐν Καζαμίτσιολα τῆς Ἰσχίας. Μετὰ γενικὴν περὶ τῶν σήμερον πρεσβευομένων σεισμικῶν θεωριῶν εἰσαγωγὴν καὶ παραλληλισμὸν τῶν σεισμῶν τῆς Παρνασσίδος, τῆς Χίου καὶ τῆς Ἐρυθραίας μετὰ τοῦ τῆς Ἰσχίας ἀνέπτυξε τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐχὶ εἰς νέαν τινὰ ἡφαίστειον ἐνέργειαν ὠφείλετο ἡ διατάραξις ἐκείνη τοῦ ἐδάφους, ἀλλ' εἰς τὴν βραδεῖαν καὶ ἐνδελεχῆ ἐκπλυντικὴν καὶ διαλυτικὴν δρᾶσιν τῶν πολλῶν ἐν Ἰσχίᾳ θερμῶν πηγῶν, δι' ὧν διεβρώθη τὸ ἔδαφος· ἡ δὲ εἰς τὴν σβεννυομένην δραστηριότητα τοῦ ἄλλοτε ἐνεργοῦ ἡφαιστείου τῆς νήσου, τοῦ Ἐπομέου, ὀφειλομένη ἄλλοτε ἄλλη θερμότης, δι' ἧς θερμαίνονται αἱ μνησθεῖσαι θερμαὶ πηγαί, παροξυνθεῖσα ἀπὸ τοῦ 1880 καὶ ἐντεῦθεν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐπὶ τόπου γενόμεναι παρατηρήσεις τοῦ κυρίου Χρηστομάνου ἐπὶ πηγῶν, θερμῶν ἄμμων, θειωνιῶν καὶ θερμῶν αερίων, ὧν γέμει ἡ νῆσος, ἦτο ἡ προφανὴς αἰτία, ἡ ὠθήσασα τὸ σαθρὸν καὶ ὑπονενομευμένον ἔδαφος εἰς κατάπτωσιν. Τοὐναντίον δ' ἀποδίδει τοὺς σεισμοὺς τῆς Χίου καὶ τοῦ Τζεσμέ, ὡς καὶ τὸν τοῦ 1870 ἐν Παρνασσίδι, εἰς

τὴν συρρίκνωσιν καὶ ἀδιαλείπτως προβαίνουσαν ψύξιν καὶ συστολὴν τῆς γηΐνης σφαίρας.—Ἀνεκοίνωσε δὲ καὶ δύο ἀναλύσεις του ἐπὶ τῶν παρ' αὐτοῦ συλλεγέντων ὑδάτων τῶν ἰαματικῶν πηγῶν τῆς Santa Restituta καὶ Della Rita ἐν Ἰσχίᾳ.

Μετὰ ταῦτα ἀνεγνώσθη ἔκθεσις τοῦ κ. Ι. Χατζηδάκη, δι' ἧς ἐλέγχονται ὡς πλημμελεῖς αἱ σταλεῖσαι τῷ τμήματι ὑπὸ τοῦ κ. Χ. Ἰωαννίδου φοιτητοῦ τῶν μαθηματικῶν νέαι λύσεις θεωρημάτων γεωμετρίας καὶ τοῦ αἰτήματος τοῦ Εὐκλείδου.

Ὁ κ. Δ. Κοκκίδης προέτεινεν ἐκ μέρους τῆς μετεωρολογικῆς ἐπιτροπῆς νὰ διαιρεθῶσιν οἱ μετεωρολογικοὶ σταθμοὶ εἰς τρεῖς κατηγορίας, α') εἰς σταθμοὺς διεθνεῖς, β') εἰς καθαρῶς μετεωρολογικοὺς καὶ γ') εἰς σταθμοὺς κλιματολογικοὺς ἔνθα θὰ γίνωνται πρόχειροι παρατηρήσεις. Ἀνήγγειλε δ' ὅτι προσεχῶς ἄρχεται ἡ δημοσίευσις μετεωρολογικοῦ δελτίου ἐν ᾧ θὰ δημοσιεύωνται αἱ παρατηρήσεις τῶν σταθμῶν.

Ὁ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδης ἐπέδειξε μαλακόστρακον ἁλιευθὲν ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Βώλου, καλούμενον Σκύλαρος, ἀνῆκον εἰς τὸ γένος τῶν ἀστακῶν, διαφέρον δ' ἐκείνων ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ αὐτοῦ κεραῖαι εἶναι πλατύταται. Τοιαῦτα μαλακόστρακα ἐν τῇ Μεσογείῳ εἶναι σπάνια, ἐνδιαιτῶνται δὲ κυρίως ἐν τῷ εἰρηνικῷ Ὠκεανῷ.

Ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. Γ. Καραμήτσας ὑπέβαλε τὸν ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τῶν ταχυδρομείων σταλέντα ταχυδρομικὸν χάρτην καὶ ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῶν συνεδριῶν.

Νομικὸν τμῆμα καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν. — Μίαν συνεκρότησε συνεδρίαν καθ' ἣν ἠκροάσατο τοῦ κ. Δημ. Βορρὲ ἀναπτύξαντος τὰς ἰδέας αὐτοῦ περὶ τοῦ ὁρκωτικοῦ συστήματος καὶ προτείναντος διαφόρους τροποποιήσεις εἰς τὸ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὑποβληθὲν ἐν τῇ βουλῇ νομοσχέδιον περὶ ἐνόρκων. Εἶτα ὁ κ. Α. Παπαφράγκος ἀνέπτυξε τὰς ἐν τῷ νομοσχεδίῳ περιλαμβανομένας μεταρρυθμίσεις, ἀντικρούσας εἰς πολλὰ τὸν κ. Βορρέ, καὶ κατέληξε προτείνας ἵνα τὸ τμῆμα δι' ἐπιτροπῆς του μελετήσῃ τὸ νομοσχέδιον καὶ ὑποβάλῃ ἁρμοδίως καὶ τὰς ἰδίας γνώμας ὅπως ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου. Τὸ τμῆμα ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν ταύτην καὶ ἐξελέξατο ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Α. Παπαφράγκου, Κ. Ν. Κωστῆ, Σ. Μπαλάνου, Δ. Βορρὲ καὶ Α. Παπαδιαμαντοπούλου εἰς ἣν ἀνέθηκε τὴν ἐργασίαν ταύτην.

Τμῆμα τῶν Καλῶν τεχνῶν. — Μίαν συνεκρότησε συνεδρίαν. Ὑπεβλήθησαν οἱ λογαριασμοὶ τῆς Ἐκθέσεως τῶν Φυτῶν καὶ Ἀνθέων, συνεζητήθη δὲ τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐν τῷ προσεχεῖ ἔτει γενησομένης γ' ἐκθέσεως. Τὸ τμῆμα ποθοῦν ὅπως αἱ ἐκθέσεις αὗται προσλάβωσι πρακτικώτερον χαρακτῆρα, συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Θ. Χέλδραϊχ, Π. Γενναδίου, Σπ. Μηλιαράκη, Ν. Ἀποστολίδου, Γ. Ζέζου καὶ Γ. Δουρούτη ἵνα

μελετήσῃ τὸ ζήτημα καὶ ἐκφέρῃ γνώμην, ἀρχομένων κατὰ Σεπτέμβριον τῶν συνεδριάσεων τοῦ τμήματος. Ὁμοίως τὸ τμῆμα ἐπιθυμοῦν ἵνα ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἄρξωνται γιγνόμεναι αἱ διὰ τὸν λαὸν συναυλίαι κλασικῆς μουσικῆς ἐξελέξατο πρὸς μελέτην τοῦ ζητήματος ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Δ. Κοκκίδου, Ν. Ρὼκ καὶ Α. Α. Ραγκαβῆ ἥτις θέλει συνεννοηθῆ μετὰ μουσοφίλων καὶ μουσικῶν ἐξ ἐπαγγέλματος διὰ τὰ περαιτέρω. Ἐν τέλει ὁ πρόεδρος κ. Μ. Μελᾶς ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῶν συνεδριῶν.

Τμῆμα ἀρχαιολογικὸν καὶ φιλολογικόν. — Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα συνεδρίαν καθ' ἣν ὁ κ. Θεμ. Νικ. Φιλαδελφεὺς ἀνέγνω ἀνέκδοτον ἐπιγραφὴν τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Βάμβαν ἐν ᾗ γίνεται μνεία σημασίας λέξεως ἐλλειπούσης ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν λεξικῶν. Ὁ αὐτὸς ἀνέγνω ἐγκύκλιον τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου τοῦ ς'. τοῦ ἀπὸ Νεοκαισαρείας πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν περὶ τραχωμάτων καὶ ἐξήγησε τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ταύτης σημαινούσης τὴν παρεχομένην προῖκα τῇ νύμφῃ.

Ὁ κ. Σταμάτιος Δ. Βάλβης ποιεῖται λόγον περὶ δύο στίχων τοῦ Αἴαντος τοῦ Σοφοκλέους τῶν ἑξῆς:

Οὐ γάρ ποτ' οὔτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς
φέροιντ' ἄν, ἔνθα μὴ καθεστήκει δέος

(1073—1074), προτείνει δὲ ὅτι ὁ δεύτερος στίχος ὀφείλει νὰ γραφῇ ὧδε:

φρουροῖντ' ἂν ἔνθα κτλ.

Ὁ κ. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης ποιεῖται λόγον διεξοδικὸν περὶ τῶν ἐν Πειραιεῖ τελευταίως γενομένων ἀνοσκαφῶν καὶ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ἀρχαιοτήτων κατὰ τὰ θεμέλια τοῦ αὐτόθι θεάτρου.

Ὁ αὐτὸς ὁμιλεῖ περὶ τῶν νέων ἀποκτημάτων τοῦ Μουσείου Πειραιῶς, κεφαλῆς ὡραιοτάτης ἡμιτελοῦς παραστάσης Ποσειδῶνα καὶ ὑδρίας μαρμαρίνας μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως καὶ ἐπιγραφῆς ΦΕΡΕΚΥΔΗΣ. Ἔτι δὲ καὶ περὶ ἀρχαϊκωτάτης ἐπιγραφῆς ἀνευρεθείσης εἰς τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας Κονταράτου καὶ λίθου πωρώδους περιέργου σχήματος ὅστις ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ κ. Δαΐρπφελδ ὡς χειρόμυλος.

Ὁ κύριος Ἀλέξανδρος Μελετόπουλος ὁμιλεῖ περί τινος χαλκοῦ νομίσματος τῆς Λακεδαίμονος ἐν ᾧ ἀπαντᾷ ὄπισθεν κεφαλῆς Δήμητρος ἡ ἐπιγραφὴ ΓΕΡΟΝΤΩΝ. Ὁ Πάπε ἀναγράφει ἐν τῷ λεξικῷ τῶν κυρίων ὀνομάτων τὸ ὄνομα ΓΕΡΟΝΙΩΝ-ΩΝΟΣ ἐσφαλμένως. Τὴν γραφὴν ταύτην ὁ Πάπε λαμβάνει ἀπὸ τὸν Mionnet «Περιγραφὴ ἀρχαίων νομισμάτων τόμ. 2ος σελὶς 220 ὥστε ἐπανορθοῦται ἤδη ἡ γραφὴ οὕτω:

ΓΕΡΟΝΤΩΝ ἀντὶ ΓΕΡΟΝΙΩΝ — ΩΝΟΣ

καὶ ἀφαιρεῖται ἐκ τοῦ λεξικοῦ τῶν κυρίων ὀνομάτων.

Ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ποιεῖται ἀνάλυσιν τοῦ τελευταίου ἔργου τοῦ κ. Παύλου Λάμπρου «Μετάλλια καὶ Νομίσματα τῆς Ἑπτανήσου πολιτείας,» μεθ' ὃ κηρύττει τὴν λῆξιν τῶν συνεδριῶν τοῦ ἔτους τούτου.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ. **Σαράντην Π. Οἰκονόμου** (παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεων πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι . . . . . : . . **15**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **20**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τῶν ἑπτὰ ἐκδεδομένων τόμων τοῦ **Παρνασσοῦ** εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*, κειμένῳ παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Η'. — ΤΕΥΧΟΣ Ε'.
31 Μαΐου 1884

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
Παρὰ τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον
1884

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΠΟΜΠΗΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΜΠΗΙΑΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ' *

Η ΟΙΚΙΑ

Πάρατος καὶ Πάνσας. — Πρόδομος καὶ περίστυλον. — Ἡ οἰκία ἀνοικοδομημένη καὶ ἀναπληθυνομένη — Οἱ δοῦλοι, τὸ μαγειρεῖον, ἡ τράπεζα. — Πῶς διήρχετο τὴν πρωΐαν ὁ Πομπηϊανός. — Καλλωπισμὸς Πομπηϊανῆς. — Δεῖπνον ἰδιωτικόν, κατάλογος φαγητῶν, συνδαιτυμόνες. — Ἡ οἰκία τοῦ πτωχοῦ καὶ τὰ ἀνάκτορα τῆς Ῥώμης.

Ὅπως σπουδάσῃ τις τὴν ἀρχαίαν οἰκίαν, θὰ διέλθῃ μόνον πλαγίως τὴν ὁδὸν τῶν Βαλανείων. Οὕτω φθάνει τις εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ ἀγορανόμου Πάνσα· οὗτος τοὐλάχιστον κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην εἶναι ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ οἴκου τούτου, εἰ καὶ κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ κοινὸν ἀπατᾶται ὡς πρὸς τοῦτο. Ἐπιγραφή τις ἐπὶ τοῦ στύλου τῆς θύρας ἤγαγεν εἰς τὴν πλάνην ταύτην. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶχεν ὡς ἑξῆς: Pansam œdilem Paratus rogat. Οἱ πρῶτοι ἀρχαιοδῖφαι μετέφρασαν οὕτω: Ὁ Πάρατος ἐπικαλεῖται τὸν ἀγορανόμον Πάνσαν. Ἀλλ' οἱ πρῶτοι ἀρχαιοδῖφαι ἠπατήθησαν, διότι ὤφειλον νὰ μεταφράσωσι: Ὁ Πάρατος ζητεῖ ὡς ἀγορανόμον τὸν Πάνσαν. Δὲν ἦτο τοῦτο παντάπασιν ἐπίκλησις ἀλλὰ ψηφοδέλτιον. Πολλὰς ἄχρι τοῦδε παρομοίας ἐπιγραφὰς ἀνεγνώσαμεν. Ἡ ψηφοφορία ἐτοιχοκολλᾶτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς καὶ παρ' ἡμῖν.

Οὕτως ὁ οἶκος, εἰς ὃν θὰ εἰσέλθωμεν, οὐδόλως εἶναι τοῦ Πάνσα, οὗτινος τὸ ὄνομα, ὡς ἀγορανόμου προταθέν, εὕρηται εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ὁ τοῦ Παράτου, ὅστις, ὅπως ὑποδείξῃ τὸν ὑποψήφιον τῆς ἐκλογῆς του, ἔγραψε τὸ ὄνομά του ἐπὶ τοῦ στύλου τῆς θύρας του. Αὕτη εἶναι ἡ γνώμη μου, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν ἤδη παραδεδεγμένων ὀνομάτων τὰ πάντα δύναταί τις νὰ συνταράξῃ, δὲν ἀμφισβητῶ πλέον· εἰσέλθωμεν λοιπὸν εἰς τὸν οἶκον Πάνσα τοῦ ἀγορανόμου.

Ἡ οἰκία αὐτοῦ δὲν εἶναι μὲν ἡ μᾶλλον κεκοσμημένη, εἶναι ὅμως ἡ κανονικωτέρα τῆς Πομπηΐας, ἡ ἧττον συμπεπλεγμένη, ἡ ἁπλούστερον τελειοτέρα. Οὕτω πάντες οἱ ὁδηγοὶ δεικνύουσι αὐτὴν ὡς πρότυπον οἴκου· ἀναγνωρίσας τὸ ὅτι καλῶς ποιοῦσι, θὰ πράξω ὡς αὐτοί.

Κατὰ τί διέφερε ἡ κατοικία Πομπηϊανοῦ μικρᾶς οἰκίας ἢ σκηνῆς σημερινῆς; Κατὰ χίλια πράγματα, ἅτινα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ κατὰ

* Ὅρα σελ. 356.

πᾶν βῆμα θ' ἀνακαλύπτωμεν, ἀλλ' ἰδίως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐστρέφετο πρὸς τὰ ἔσω οἱονεὶ συμπτυσσομένη. Δὲν ἦτον, ὡς λέγουσί τινες, ὅλως ἀκοινώνητος τῆς ὁδοῦ, καὶ ὅτι οὐδὲν ἐφαίνετο αὐτῆς ἐκτὸς μεγάλου κεχρωματισμένου τοίχου, ἐν εἴδει ὑψηλοῦ παραπετάσματος· ἐπειδὴ αἱ ἄνω ὀροφαὶ τῶν πομπηϊανῶν οἰκιῶν σχεδὸν ὁλοτελῶς κατέῤῥευσαν, δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι δὲν εἶχον παράθυρα βλέποντα πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδόν. Ἀνέφερον ἤδη ὑμῖν περὶ τῶν κρεμαμένων ἐξωστῶν, ἐξ ὧν αἱ ὡραῖαι δεσποινίδες ἠδύναντο νὰ θεωρῶσι τοὺς διαβάτας. Βεβαίως ὅμως τὰ ἰσόγεια πατώματα τὰ ὡραιότερα καὶ μᾶλλον συχναζόμενα ἐνδιαιτήματα, συνεῖχον τὰ δωμάτιά των πέριξ τῶν δύο ἐσωτερικῶν αὐλῶν, καὶ ἔστρεφον τὰ νῶτα πρὸς τὴν ὁδόν. Τῶν δύο τούτων αὐλῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν κειμένων, ἡ τοῦ μετώπου ἀνέλιξις ἦτο μηδαμινὴ ἀπέναντι τοῦ βάθους τῆς οἰκίας.

Αἱ αὐλαὶ ἐκαλοῦντο πρόδομος καὶ περίστυλον. Δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι ὁ πρόδομος ἦτο τὸ δημόσιον, τὸ δὲ περίστυλον τὸ ἰδιαίτερον τοῦ οἰκήματος μέρος, διὸ τὸ πρῶτον ἀνῆκε τῷ κόσμῳ, τὸ δὲ δεύτερον τῇ οἰκογενείᾳ. Ἡ διαίρεσις αὕτη ἀντιστοιχεῖ σχεδὸν πρὸς τὴν διαίρεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ οἴκου εἰς ἀνδρονῖτιν καὶ γυναικωνῖτιν. Περὶ τὸν πρόδομον ἔκειντο κατὰ σειρὰν ἐν γένει τὰ δωμάτια τὰ διὰ τοὺς ξένους καὶ τοὺς πελάτας προωρισμένα, περὶ δὲ τὸ περίστυλον τὰ διὰ τὴν οἰκογένειαν.

Ἀρχίζω ἀπὸ τοῦ προδόμου (atrium). Ἔφθανέ τις εἰς αὐτὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ διά τινος στενῆς διόδου, τοῦ προθύρου (prothyrum), τοῦ ὁποίου ἡ δίφυλλος θύρα ἤνοιγεν ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου. Αἱ θύραι ἐκάησαν, δύναταί τις ὅμως νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῶν ζωγραφιῶν ὅτι ἦσαν ἐκ δρυός, μὲ λεπτὰ φατνώματα δι' ἐπιχρύσων ἥλων κεκοσμημένα, ἐφ' ὧν προσηρτᾶτο κρίκος δι' οὗ ἀνέσυρον αὐτάς, ἔφερον δὲ καὶ μικρόν τι παράθυρον πρὸς τὰ ἄνω, δι' οὗ εἰσέδυε τὸ φῶς· πρὸς τὸν διάδρομον ἤνοιγον πρὸς τὰ ἔσω, ἐκλείοντο δὲ δι' ὀχέως ὅστις πίπτων καθέτως εἰσήρχετο εἰς τὸ ἔδαφος.

Εἰσέρχομαι διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν συνήθειαν (κακὸς οἰωνὸς ἐθεωρεῖτο τὸ διὰ τῆς ἀριστερᾶς εἰσέρχεσθαι) καὶ χαιρετίζω ἐν πρώτοις τὴν τοῦ κατωφλίου ἐπιγραφὴν (salve), ἥτις μοὶ λέγει τὸ καλῶς ὥρισες. Τὸ θυρωρεῖον (cella ostiarii) ἔκειτο συνήθως παρὰ τὴν εἴσοδον, καὶ συχνάκις ἔδενον ἐνταῦθα τὸν δοῦλον, τοῦθ' ὅπερ ἐκράτει μὲν αὐτὸν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν θέσιν του, τὸν ἠμπόδιζε ὅμως ἀπὸ τοῦ νὰ τρέξῃ κατόπιν τῶν κλεπτῶν. Ἀντὶ τούτου συχνάκις ἐπηγρύπνει ἁπλοῦς κύων ἢ κύων διὰ ψήφων εἰκονισμένος, ὡς φαίνεται ἔκτινος λίαν καλῶς διατετηρημένης ἐπιγραφῆς, ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως ἀποκειμένης καὶ φερούσης τὸ περίφημον cave canem.

Ὁ πρόδομος δὲν ἦτο αὐτόχρημα αὐλή, ἀλλὰ μεγάλη ἐστεγασμένη αἴθουσα, εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁποίας ἠνοίγετο μεγάλη τετράγωνος ὀπή. Οὕτως ὁ ἀὴρ καὶ τὸ φῶς διεχέοντο ἐλευθέρως ἐν τῇ εὐρείᾳ ταύτῃ αἰ-

θύση, ἡ δὲ βροχὴ κατέπιπτεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἐστάλαζεν ἐκ τεσσάρων κατωφερῶν στεγῶν ἐντὸς μαρμαρίνης λεκάνης impluvium καλουμένης, ἐξ ἧς μετεδίδετο εἰς μεγάλην τινὰ δεξαμενήν, τῆς ὁποίας τὸ στόμιον ἔτι καὶ νῦν φαίνεται. Ἡ ὀροφὴ ἐστηρίζετο συνήθως ἐπὶ μεγάλων ἐγκαρσίων δοκῶν ἐν τοῖς τοίχοις ἐμπεπηγμένων· οὕτως ὁ πρόδομος ἦτον τοῦ παλαιοῦ συρμοῦ καὶ ἐλέγετο τοσκανικός. Ἐνίοτε ἡ ὀροφὴ ἠρείδετο ἐπὶ κιόνων ἐστημένων κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ impluvium· τὸ ἄνοιγμα τότε ηὐρύνετο, καὶ ὁ πρόδομος καθίστατο τετράστυλος. Καὶ ἄλλων εἰδῶν προδόμους ἀναφέρουσιν οἱ συγγραφεῖς, τὸν κορινθιακὸν πλουσίως διακεκοσμημένον, τὸν d pluviatum, καθ' ὃν ἡ ὀροφὴ ἀντὶ νὰ κλίνῃ πρὸς τὰ ἔσω, ἔκλινε πρὸς τὰ ἔξω ῥίπτουσα τὴν βροχὴν εἰς τὴν ὁδόν· τὸν testudinatum, καθ' ὃν ἡ ὀροφὴ ἐσχημάτιζε μέγα χελώνης ὄστρακον κτλ. Ἀλλὰ τὰ εἴδη ταῦτα τῶν ὀροφῶν, καὶ πρὸ πάντων τὸ τελευταῖον, ἦταν σπάνια, πανταχοῦ δὲ σχεδὸν ἐδέσποζεν ὁ τοσκανικὸς πρόδομος, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ τοῦ Πάνσα οἰκίᾳ.

Στῆτε παρὰ τὴν ἄκραν τοῦ διαδρόμου, τὰ νῶτα πρὸς τὴν ὁδὸν ἔχοντες ἐστραμμένα, καὶ θέλετε ἴδει ὁλόκληρον τὴν μικρὰν ταύτην αὐλὴν καὶ τὰ παραρτήματά της. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ὀροφὴ ἠφανίσθη, ἡ ἔκρηξις ἔκαυσε τὰς δοκούς, οἱ κέραμοι καταπίπτοντες ἐθραύσθησαν, καὶ οὐ μόνον οὗτοι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν εἴδει φοινικοφύλλων καὶ κεφαλῶν λεόντων προπήγματα τὰ τὸ βροχερὸν ὕδωρ εἰς τὸ impluvium μεταγγίζοντα. Μόνον ἡ λεκάνη καὶ τὸ μεσότοιχον τὸ δεικνῦον τὰς διαιρέσεις τοῦ ἰσογαίου μένουσιν. Ἀνακαλύπτει τις κατὰ πρῶτον μέγα χώρισμα εἰς τὸ βάθος, μεταξὺ ἑνὸς χωρίσματος μικροτέρου καὶ ἑνὸς διαδρόμου, πρὸς δὲ καὶ ὀκτὼ παράπλευρα δωμάτια. Ἐκ τῶν ὀκτὼ τούτων δωματίων, τὰ ἓξ πρῶτα, τρία δεξιόθεν καὶ τρία ἀριστερόθεν, ἦσαν κοιτῶνες (cubicula). Ὅ,τι ἐκπλήττει ἡμᾶς εἶναι ἡ σμικρότης των· μόλις ὑπῆρχε θέσις διὰ τὴν κλίνην, συχνάκις φαινομένην ἔκ τινος ὑψώματος λιθοκτίστου, ἐφ' οὗ ἔθετον στρώματα ἢ δέρματα προβάτων. Αἱ κλίναι πολλάκις ἦταν χάλκιναι ἢ ξύλιναι ὡς αἱ ἡμέτεραι[1]. Οἱ κοιτῶνες οὗτοι ἐφωτίζοντο καὶ ἀερίζοντο ἐκ τῆς θύρας, ἣν οἱ Πομπηϊανοὶ πιθανῶς ἄφινον ἀνοικτὴν κατὰ τὸ θέρος.

Παραπλεύρως τῶν κοιτώνων ἔκειντο τὰ πτερὰ (alæ), ἐν οἷς ὁ Πάνσας (ἂν ὄχι ὁ Πάρατος) ἐδέχετο τὴν πρωΐαν τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὸν φίλους, πελάτας, παρασίτους. Αἱ αἴθουσαι αὗται θὰ ἦσαν πλουσίως διακεκοσμημέναι, ἐστρωμέναι διὰ ῥομβοειδῶν μαρμάρων καὶ πλήρεις ἑδρῶν καὶ διβανίων. Ἡ εἰς τὸ βάθος μεγάλη αἴθουσα ἦτο τὸ γραμματοφυλάκιον (tablinum) τὸ ὁποῖον ἐχώριζε ἢ μᾶλλον συνέδεε τὰς δύο αὐλὰς καὶ δι' οὗ ἀνέβαινέ τις διὰ δύο βαθμίδων εἰς τὸ περίστυλον. Ἐν τῷ γραμματοφυλα-

1 Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Πομπηΐᾳ ἐπίσκεψίν μου, ὁ Dramanto ἐπεσκεύαζε χαλκίνην κλίνην μὲ δύο θέσεις, νεωστὶ εὑρεθεῖσαν.

κίῳ τούτῳ, ἐπιδεικτικῇ αἰθούσῃ, διετηροῦντο τὰ ἀρχεῖα τῆς οἰκογενείας καὶ ἦσαν ἀνηρτημέναι αἱ τῶν προγόνων εἰκόνες (imagines majorum) ὁμοιώματα κήρινα ἐκθειαζόμενα διὰ μεγαλοπρεπῶν ἐπιγραφῶν. Εἴδετε, ὅτι αὗται πομπωδῶς ἠκολούθουν τὰς ἐκφοράς. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἀπηξίουν τὰς κενοδόξους ταύτας παραστάσεις. Κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον ἐτίμων τοὺς προγόνους των, καθόσον ἀρίσταντο τούτων διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν αἰώνων καὶ τῆς καταπτώσεως τῶν ἠθῶν.

Ἀριστερὰ τοῦ γραμματοφυλακείου ἠνοίγετο ἡ βιβλιοθήκη, ἐν ᾗ ἀνεῦρον τόμους σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἐφθαρμένους· δεξιὰ δ' ἔκειντο οἱ fauces ἤτοι στενὸς διάδρομος, ὁδηγῶν εἰς τὸ περίστυλον.

Οὕτω μία αἴθουσα ἐπιδεικτική, δύο τῆς ὑποδοχῆς, μία βιβλιοθήκη, καὶ ἓξ κοιτῶνες διά τε τοὺς δούλους καὶ τοὺς ξένους· πάντα ταῦτα κείμενα κύκλῳ αἰθούσης ἄνωθεν φωτιζομένης, διὰ λευκοῦ ψηφιδωτοῦ μετὰ μελανοῦ πλέγματος ἐστρωμένης καὶ διά τινος μαρμαρίνης λεκάνης διακεκοσμημένης: ἰδοὺ ὁ τοῦ Πάνσα οἶκος.

Ἂς εἴπωμεν νῦν περὶ τοῦ διαδρόμου (fauces). Δωμάτιόν τι φέρει πρὸς τὸν διάδρομον τοῦτον, χρησιμεῦον εἰς ἐξάρτημα τῆς βιβλιοθήκης· εἶναι κοιτών, ὡς φαίνεται ἔκ τινος κοιλώματος εἰς τὸ βάθος τοῦ τοίχου κατεσκευασμένου διὰ τὴν κλίνην. Ἓν βῆμα ἀκόμη καὶ φθάνω εἰς τὸ περίστυλον.

Τὸ περίστυλον ἦτο πραγματικὴ αὐλὴ ἢ κῆπος ὑπὸ στηλῶν περιβαλλόμενος καὶ στοὰν ἀποτελῶν. Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πάνσα, αἱ 16 στῆλαι ἀρχικῶς δωρικαί, μετεβλήθησαν εἰς κορινθιακὰς δι' ἐπιχρίσεως μαρμαροκονίας. Ἔν τισιν οἰκίαις συνεδέοντο διὰ δρυφράκτων ἢ τοίχων, ἐφ' ὧν ἔθετον ἀνθοφόρα ἀγγεῖα, ἐνίοτε δὲ διὰ μαρμαρίνων ἀνθοκομείων, ἔν τινι δὲ Πομπηϊανῇ οἰκίᾳ (τῇ τοῦ Πολυβίου) δι' ὑελοφράκτου πλαισίου. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς, ὑπῆρχεν εὐρεῖα λεκάνη (piscina) ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ ἀνεπήδα. Ἐν τῷ περιστύλῳ τοῦ Πάνσα σώζεται ἔτι μεταξὺ δύο στηλῶν τὸ στόμιον δεξαμενῆς. Εὑρισκόμεθα εἰς τὸ πλουσιώτερον καὶ ὡραιότερον μέρος τῆς οἰκίας.

Εἰς τὸ βάθος ἀνοίγεται ὁ οἶκος (œcus), ἡ εὐρυτέρα αἴθουσα, ἥτις παρὰ τοῖς εὐπόροις Ῥωμαίοις, περιεβάλλετο ὑπὸ στηλῶν καὶ στοῶν, ἐκοσμεῖτο ὑπὸ πολυτίμων μαρμάρων, καὶ ἀνεπτύσσετο εἰς σχῆμα βασιλικῆς. Ἀλλὰ παρὰ τῷ Πάνσα μὴ ζητεῖτε τοιαύτας πολυτελείας. Ὁ οἶκος αὐτοῦ (œcus) δὲν ἦτο εἰμὴ μέγα δωμάτιον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ περιστύλου καὶ τοῦ κήπου.

Δεξιόθεν τοῦ οἴκου (œcus), εἰς τὸ βάθος τῆς αὐλῆς, κρύπτεται σχεδὸν αἴθουσα μικροτέρα, μᾶλλον ἀπόκρυφος, πιθανῶς μία ἐξέδρα. Πρὸς τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ περιστύλου εἰς τὸ τελευταῖον ἐπίπεδον εἰσάγει τὸ triclinium. Ἡ λέξις σημαίνει τριπλῆν κλίνην. Τρεῖς κλῖναι, διατεθειμέναι ἡμικυκλοδὸν κατεῖχον τὸ δωμάτιον τοῦτο, ὅπερ ἐχρησίμευεν εἰς ἑστιατόριον. Γνωστὸν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐδείπνουν κατακεκλιμένοι, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγ-

κῶνος στηριζόμενοι· τὸ ἔθιμον τοῦτο τὸ καρχηδονικόν, εἰσαχθὲν διὰ τῶν καρχηδονικῶν πολέμων, ἐγκατέστη πανταχοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πομπηΐᾳ. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον «στρῶσον τὰς κλίνας», ἀντὶ τοῦ «στρῶσον τὴν τράπεζαν».

Δεξιόθεν τοῦ περιστύλου, εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον, κεῖται διάδρομος διήκων μέχρι κρυφίας τινὸς θύρας, φερούσης πρὸς μικράν τινα ὁδόν· ἦτον ὁ ὀπισθόδομος (posticum) δι' οὗ ὁ οἰκοδεσπότης διέφευγε τὰς ἐνοχλήσεις τῶν πληρούντων τὸ atrium. Τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ ὑπεκφεύγειν ἐκάλουν postico fallere clientem. Τὸ ἔθος τοῦτο θὰ ἦτο σύνηθες τοῖς πλουσίοις οἵτινες ἐπολιορκοῦντο καθ' ἑκάστην πρωΐαν ὑπὸ πλήθους παρασίτων καὶ ἀπαιτητῶν. Τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ περιστύλου κατεῖχετο ὑπὸ τριῶν κοιτώνων καὶ τοῦ μαγειρίου κειμένου εἰς τὸ βάθος, ἀριστερὰ τοῦ οἴκου. Ἐν τῷ μαγειρίῳ τούτῳ, ἵστανται εἰσέτι τὰ πύραυνα· ὅτε ἀνεκαλύφθησαν ἐμπεριεῖχον εἰσέτι σποδὸν καὶ ἄνθρακας, ὡς καὶ διάφορα χάλκινα καὶ πλίνθινα σκεύη. Ἐπὶ τῶν τοίχων ἦσαν ἐζωγραφημένοι δύο πελώριοι ὄφεις, ἑρπετὰ ἱερὰ προστατεύοντα τὸν βωμὸν τῆς Φόρνακος, μαγειρικῆς θεότητος. Ἕτεραι ζωγραφίαι (λαγωός, ὗς, ῥύγχος κάπρου, ἰχθεῖς κτλ.) ἐκόσμουν τὸ μέρος τοῦτο τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ διέτριβον ἄλλοτε, παρὰ τοῖς Πομπηΐανοῖς (ὡς νῦν παρὰ τοῖς Νεαπολιτανοῖς), οἱ εὐτελέστεροι ἄνθρωποι. Ἐγγὺς δωμάτιον ἐχρησίμευεν ὡς ὀψοφυλακεῖον, εὗρον δ' ἐν αὐτῷ μεγάλην τράπεζαν καὶ ὑδρίας ἐλαίου ἐπὶ βάθρων τοποθετημένας.

Οὕτω μεγάλη στοὰ μετὰ κιόνων περιβάλλουσα αὐλὴν ὑπὸ δεξαμενῆς (piscina) κεκοσμημένην — περὶ τὴν στοάν, ἀριστερόθεν, τρεῖς κοιτῶνες, (cubicula)—δεξιόθεν, ὀπισθία θύρα (posticum) καὶ ἑστιατόριον (triclinium), εἰς τὸ βάθος ἡ μεγάλη αἴθουσα (œcu-) μεταξὺ τῆς ἐξέδρας καὶ τοῦ μαγειρίου, — ἰδοὺ τὸ περίστυλον τοῦ Πάνσα.

Ἡ κατοικία αὕτη, σχετικῶς εὐρεῖα, εἶχε καὶ τρίτον μέρος ὄπισθεν τοῦ περιστύλου· ἦτο ὁ ξυστὸς ἢ κῆπος, διῃρημένος εἰς πρασιάς, οὗ τινος αἱ διαιρέσεις ὅτε ἀνεκαλύφθη ἦσαν σημειωμέναι εἰσέτι ἐπὶ τῆς τέφρας. Ἀρχαιοδῖφαι τινὲς ἀποφαίνονται ὅτι ὁ ξυστὸς τοῦ Πάνσα δὲν ἦτο εἰμὴ κῆπος λαχανικῶν. Μεταξὺ τοῦ ξυστοῦ καὶ τοῦ περιστύλου ἐδέσποζεν ἡ ἀναδενδράς (pergula), στοὰ διώροφος, καταφύγιον κατὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς. Οἱ κάτοικοι ἐν τῇ φυγῇ των ἀφῆκαν ἐκεῖ ὡραίαν χαλκίνην λυχνίαν.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἰσόγειον πλουσίας πομπηΐανῆς κατοικίας. Περὶ τῶν ἄνω πατωμάτων, οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν· ὁ χρόνος καὶ τὸ πῦρ τὰ κατέστρεψαν. Ἦσαν πιθανῶς ἐλαφρότεραι οἰκοδομαί· οἱ κάτω τοῖχοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποβαστάσωσιν ἄλλους, τὰ πλεῖστα διατειχίσματα θὰ ἦσαν ἐκ ξύλου (τσατμά). Γνωστὸν εἶναι ἐκ τῶν βιβλίων, ὅτι αἱ γυναῖκες, οἱ δοῦλοι, οἱ μισθωταὶ ἐσκήνουν ἐν τοῖς περιστερεῶσι τούτοις, οἵτινες ἐστερημένοι παντὸς χώρου, ὃν εἶχον αἱ κάτωθι αἴθουσαι μὲ τὰς μεγάλας

αὐλάς των, θὰ ἦσαν ἀρκούντως στενοὶ καὶ δυσάρεστοι. Ἕτεραι οἰκίαι εὐπορώτεραι περιεῖχον περισσότερα χωρίσματα, παρ' ὅσα ἡ τοῦ Πάνσα οἰκία. Λουτρὰ ἐν πρώτοις, σφαιριστήριον ἔπειτα διὰ τὴν σφαιρίστραν, πινακοθήκην sacellum ἢ οἰκογενειακὸν ναΐδριον, καὶ πόσα ἄλλα. Ἡ σμικρότης τῶν δωματίων τούτων ἐπέτρεπε τὴν ἐπ' ἄπειρον πληθύν των.

Ὁ οἶκος τοῦ Πάνσα ἀπετέλει νῆσον (insula) ὑπὸ ὁδῶν κυκλουμένην, ἐπὶ τῶν τριῶν τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ἐργαστήρια, ἅτινα ὑπολείπεται νὰ περιέλθωμεν. Πρῶτον, παρὰ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν, ὑπῆρχεν ἀρτοποιεῖον, ἀτελέστερον τῶν δημοσίων κλιβάνων, περὶ ὧν ἐν τῷ Δ'. κεφαλαίῳ ἀνέφερον. Ἐν αὐτῷ εὑρέθησαν κοσμήματα ὅλως ἀνάρμοστα πρὸς ἀρτοποιεῖον, ἐπιγραφαὶ ὅλως ἐθνικαί, ἀναμιμνήσκουσαι τὸν Ἐπίκουρον, καὶ λατινικὸς σταυρὸς ἐν ἀναγλύφῳ καθαρώτατα ἐπὶ τοῦ τοίχου κεχαραγμένος. Τὸ χριστιανικὸν τοῦτο σημεῖον πολλὰ ἐπιτρέπει τῇ φαντασίᾳ νὰ δημιουργήσῃ, ὁ δὲ μυθιστοριογράφος Buluer πολλὰ ἐκ τούτου ὠφελήθη.

Ἕτερον ἐργαστήριον, τὸ δεύτερον ἀριστερόθεν τῆς εἰσόδου, συνεκοινώνει μὲ τὴν οἰκίαν· ὁ ἰδιοκτήτης ἦτο λοιπὸν ἔμπορος, ἢ τοὐλάχιστον διέθετε τὴν οἰκίαν του πρὸς πώλησιν τῶν προϊόντων τῶν ἀμπέλων καὶ τῶν κήπων, ὡς πράττουσι τὰ νῦν οἱ εὐγενεῖς κτηματίαι τῆς Φλωρεντίας. Δοῦλος καλούμενος dispensator, ἐξετέλει τὸ ἐμπόριον τοῦτο.

Τινὰ τῶν ἐργαστηρίων τούτων, εἰς παράπλευρόν τινα ὁδὸν φέροντα, συνέκειντο ἐκ μικρῶν δωματίων, ὅλως ἀνεξαρτήτων ἀπὸ τοῦ οἴκου καὶ πιθανῶς ὑπὸ τῶν inquilini (οἱ μισθούμενοι ξένην οἰκίαν) κατοικουμένων, ἀνθρώπων λίαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περιφρονουμένων. Ῥωμαῖος μὴ ζῶν ἐντὸς ἰδίας οἰκίας ἐθεωρεῖτο τοσοῦτον μηδαμινός, ὅσον Παρισινὸς στερούμενος ἰδίων ἐπίπλων καὶ Νεαπολιτανὸς περιπατῶν πεζοί. Οὕτως οἱ ἀστοὶ ἐδανείζοντο ὅπως κτίσωσι ἢ ἀγοράσωσι οἶκον, ὃν κατεῖχον πολλοὶ ὁμοῦ προτιμῶντες τὰς δυσχερείας ἰδιοκτησίας μεμερισμένης καὶ προσκαίρου κατοχῆς. Ἔκτοτε ἤλλαξαν πολύ, διότι ἤδη μετοικοῦσι καθ' ἕκαστον ἔτος.

Μέχρι τοῦδε τὸ σχέδιον μόνον τῆς οἰκίας διεγράψαμεν. Θέλετε νὰ τὴν κοσμήσωμεν αὖθις δι' ἐπίπλων; Λεηλατίσατε τὸ μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως ὅπερ τὴν ἀπεγύμνωσεν. Ἐν τῇ τῶν χαλκίνων ἀντικειμένων συλλογῇ θὰ εὕρητε ἀρκετὰς κλίνας διὰ τὰ cubicula, βάθρα γεγλυμμένα, τραπέζας, σκρίνια, ἀγγεῖα πολύτιμα διὰ τοὺς οἴκους τὴν ἐξέδραν καὶ τὰς πτέρυγας, λυχνίας κρεμαστάς, λυχνοστάτας διὰ τὰς αἰθούσας. Ἁπλώσατε τάπητας, ἐπὶ τῶν πολυτίμων ψηφιδωτῶν λιθοστρώτων καὶ ἐπὶ τῶν ἁπλῶν opus signinum (μῖγμα τιτάνου καὶ πλίνθων κοπανισμένων) τῶν καλυπτόντων διὰ στερεᾶς ὕλης τὰ πατώματα τῶν δωματίων. Προπάντων ἐπισκευάσατε τὰς ὀροφάς, εἶτα τὰς θύρας καὶ τὰ περιβλήματα· ἀνανεώσατε τέλος ἐφ' ὅλων τῶν τοίχων, ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων μέχρι τῶν διαπρεπεστέρων, τὰς νῦν μὲν ἐσβεσμένας ἀλλ' ἄλλοτε λαμπρὰς καὶ ζωηρὰς

εἰκόνας. Οἷον φῶς καὶ οἵα χαρά! Ἅπαντα τὰ ζωηρὰ ταῦτα χρώματα λάμπουσιν εἰς τὸν ἥλιον, ὅστις οὐρανόθεν κυματηδὸν κατέρχεται εἴς τε τὸ περίστυλον καὶ τὸ ἄτριον. Ἐντὸς τούτων ἐπικαλέσθητε τοὺς νεκρούς. Τρέξατε λοιπόν, νέοι Πομπηϊανοὶ τοῦ πρώτου αἰῶνος! Ζητῶ τὸν Πάνσαν, τὸν Πάρατον, τὰς συζύγους των, τὰ τέκνα των, τοὺς δούλους των, τὸν ostearius (θυρωρόν), τὸν atriensis, (ὑπηρέτης τοῦ προδόμου), τὸν scoparius, (σαρωτὴν) μὲ τὸ σφαιροειδὲς σάρωθρόν του, τοὺς cubicularii (θαλαμοστόλους), τὸν παιδαγωγόν, δοῦλον ὡς οἱ ἄλλοι, ἂν καὶ εἶναι ἀπόλυτος κύριος τῆς βιβλιοθήκης, ὅπου μόνος ἴσως ἐννοεῖ τὰ μυστήρια τῶν παπύρων. Τρέχω πρὸς τὸ μαγειρεῖον, θέλω νὰ τὸ ἴδω οἷον ἄλλοτε ἦτο· τὸ carnalium, ὠχυρωμένον μὲ ἀρπάγας καὶ ἥλους πρὸς προμήθειαν τῶν ἐδωδίμων, αἰωρεῖται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς· οἱ κλίβανοι καλύπτονται ὑπὸ χυτρῶν καὶ λεβήτων τορευτῶν, μεγάλοι χάλκινοι κάδοι μὲ πολυτελεῖς λαβὰς εἰσὶ τεταγμένοι κατὰ γῆς· οἱ τοῖχοι καλύπτονται ὑπὸ λαμπηρῶν σκευῶν· κοχλιάρια μὲ μακρὰς λαβὰς παριστάσας κεφαλὰς κύκνων, τηγάνια καὶ θερμάστραι, ὁ ὀβελὸς καὶ ὁ πυροστάτης του, αἱ ἐσχάραι, οἱ τύποι διὰ τὰ ζυμαρικά, ἐν οἷς ὁ ἰχθυοειδής (formella), τὸ apalare, ἡ trua, κοχλιάρια πλατέα καὶ διάτρητα, εἴτε πρὸς τηγάνισμα ὠῶν, εἴτε πρὸς ἐξάρρισιν τῶν ὑγρῶν· τέλος τὰ χωνία, τὰ διϋλιστήρια, τὸ colum vinarium, ὅπερ ἐκάλυπτον διὰ χιόνος, ἐφ' ἧς ἔχεον τὸν οἶνον, ὅστις ἐστάλαζε κατάψυκτος ἐντὸς τῶν ποτηρίων· τοσαῦτα πολύτιμα ἀντικείμενα διατηρηθέντα ὑπὸ τοῦ Βετουβίου καὶ δεικνύοντα μέχρι τίνος βαθμοῦ ἡ τέχνη καὶ ἡ κομψότης ἐνεφώλευον, ὡς εἶπεν ὁ Μολιέρος, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις.

Ἐν τῷ μαγειρείῳ τούτῳ ἄνδρες μόνον εἰσήρχοντο· ὁ μάγειρος (coquus) καὶ ὁ βοηθός του, ὁ δοῦλος τοῦ δούλου, ὁ focarius. — Τὸ γεῦμα εἶναι ἕτοιμον· ἕτεροι δοῦλοι προωρισμένοι διὰ τὴν τράπεζαν καταφθάνουσιν· ὁ τρικλινίαρχος, ἀρχηγὸς τῶν ἄλλων· ὁ lectisterniator, ὁ στρώνων τὰς κλίνας· ὁ prœgustator, ὅστις προγεύεται τὰ ἐδέσματα πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κυρίου του· ὁ struotor, τραπεζοκόμος· ὁ scissor, ὁ διανέμων τὰ κρέατα· καὶ ὁ νέος pocillator ἢ pincerna ὁ χέων τὸν οἶνον ἐν τοῖς κυπέλλοις (χορεύων ἐνίοτε καθὼς εἰς τὸν Μολιέρον), μετὰ γυναικείας χάριτος ἢ χαϊδεμένου παιδίου.

Σήμερον εἶναι ἑορτή· Ὁ Πάρατος δειπνεῖ παρὰ τῷ Πάνσα, ἢ μᾶλλον ὁ Πάνσας παρὰ τῷ Παράτῳ, διότι ἐπιμένω πιστεύων ὅτι εὑρισκόμεθα παρὰ τῷ ἐκλογεῖ καὶ οὐχὶ παρὰ τῷ μέλλοντι ἀγορανόμῳ. Ἐὰν ὁ οἰκοδεσπότης εἶναι γνήσιος Ῥωμαῖος, ὡς ὁ Κικέρων, ἠγέρθη λίαν πρωῒ τὴν ἡμέραν ταύτην, καὶ ἤρξατο δεχόμενος τὰς ἐπισκέψεις. Εἶναι πλούσιος, ἔχει λοιπὸν πολλοὺς φίλους, καὶ φίλους τριῶν εἰδῶν, τοὺς salutatores, τοὺς ductores καὶ τοὺς assectatores. Οἱ πρῶτοι τὸν ἐπισκέπτονται κατ' οἶκον, οἱ δεύτεροι τὸν συνοδεύουσιν εἰς τὰς συνεδριάσεις, οἱ τρίτοι τὸν ἀκολουθοῦσιν ἐν παντὶ τόπῳ δημοσίῳ. Ἔχει, πρὸς τούτοις, πλῆθος πελατῶν, οὓς προ-

στατεύει καὶ ἀποκαλεῖ «ὁ πατήρ μου» ἐὰν ἦναι γέροντες, «ὁ ἀδελφός μου» ἐὰν ἦναι νέοι. Ἕτεροι πάλιν προτέρχονται ταπεινῶς τείνοντες αὐτῷ μικρὸν κάνιστρον (sportula) ὅπερ φέρουσι πλήρες χρημάτων ἢ ἐδωδίμων. Τὴν πρωΐαν ταύτην ὁ Πάρατος, ταχέως ἀπεχαιρέτισε τοὺς ἐπισκέπτας του, εἶτα, ὡς πρέπει νὰ πράττῃ πᾶς εὐσεβής, προσηυχήθη πρὸ τοῦ βωμοῦ τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ ἵστανται οἱ ἐφέστιοι θεοί. Γινώσκομεν ὅτι ἰδιάζουσαν λατρείαν ἀπέδιδε τῷ Βάκχῳ, οὗτινος κατεῖχε ἀγαλμάτιον χαλκοῦν μὲ ἀργυροῦς ὀφθαλμούς· νομίζω, ὅτι ὁ μικρὸς οὗτος θεὸς ἀνευρέθη παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ κήπου του ἐντὸς λέβητος, ὅπου περιβεβλημένος δι' ὀθόνης εὑρίσκετο μετ' ἄλλων ἀντικειμένων. Ὁ Πάρατος ἠθέλησε νὰ σώσῃ τὸν θησαυρὸν τοῦτον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκρήξεως, ἠναγκάσθη ὅμως νὰ τὸν ἐγκαταλείψῃ ὅπως σωθῇ ὁ ἴδιος.

Μετὰ τὴν προσευχήν, περιῆλθε τὴν ἀγοράν, τὸ χρηματιστήριον, καὶ τὴν βασιλικὴν στοάν, ἔνθα συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Πάνσα. Ἐκεῖθεν, βεβαίως δὲν ἔλειψε νὰ μεταβῇ εἰς τὰς Θέρμας, κατάλυμα ὑγιεινόν, καὶ τέλος ἐπανῆλθεν οἴκαδε. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, χάρις εἰς τοὺς δούλους, τὰ μάρμαρα ἐκαθαρίσθησαν, αἱ μαρμαροκονίαι ἐπλύθησαν, τὸ ἔδαφος ἐκαλύφθη ὑπὸ πριονιδίων, ἐὰν δὲ εἶναι χειμών, ἠνάφθησαν ἐν ταῖς αἰθούσαις τὰ μεγάλα χάλκινα πύραυνα, διότι οὐδαμοῦ εὑρέθησαν θερμάστραι. Ὁ ἀναμενόμενος ξένος ἐπεφάνη τέλος. Ζήτω ὁ Πάνσας ὁ μέλλων ἀγορανόμος.

Ἐν τούτοις ἡ Σαβίνα, ἡ τοῦ Παράτου σύζυγος, δὲν ἔμεινεν ἀργή. Διῆλθεν ἅπασαν τὴν πρωΐαν καλλωπιζομένη, διότι ὁ καλλωπισμὸς μιᾶς Σαβίνης Ῥωμαίας ἢ Πομπηϊανῆς, εἶναι ὑπόθεσις τοῦ κράτους (βλέπε τὸ σύγγραμμα τοῦ Bötiger). Ἐγειρομένη τῆς κλίνης κρούει τὰς χεῖρας, ὅπως καλέσῃ τὰς δούλας της· αἱ πτωχαὶ κόραι σπεύδουσιν ὅπως ἐκτελέσωσι τὴν τεραστίαν ταύτην ἐργασίαν. Ἐν πρώτοις ἡ κομμωτὶς ἐξήλειψε τὰς ῥυτίδας, εἶτα διὰ τῆς ἰδίας σιέλου, ἡτοίμασε τὸ ψιμμύθιον· εἶτα διὰ μιᾶς βελόνης ὑπέγραψε τάς τε βλεφαρίδας καὶ τὰς ὀφρεῖς τῆς κυρίας της σχηματίσασα δύο ἀψῖδας μαύρας καὶ πυκνάς, ἑνουμένας εἰς τὴν ῥίζαν τῆς ῥινός. Τῆς βαφῆς περαιωθείσης, ἐκαθάρισε τοὺς ὀδόντας τῆς Σαβίνας διὰ Χιακῆς ῥητίνης, ἢ ἁπλούστερον διὰ κισσήρεως τετριμμένης· τέλος ἔχρισεν ἅπαν τὸ πρόσωπον διὰ ψιμμυθίου, λίαν ἐν χρήσει ὄντος παρὰ ταῖς ἀρχαίαις Ῥωμαίαις.

Εἶτα ἤρχετο ἡ ornatrix, ἡ κομμώτρια. Αἱ Ῥωμαῖαι ἔβαφον τὴν κόμην αὐτῶν ξανθήν, μὴ ἀρκούμεναι δὲ εἰς τὴν βαφὴν μετεχειρίζοντο φενάκην· Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἠκολούθησαν καὶ οἱ καλλιτέχναι, φενάκας ἐπὶ τῶν ἀγαλμάτων των θέμενοι. Αἱ ἀρχαῖαι διευθετήσεις τῆς κόμης ἀπετέλουν φοβερὰ μνημεῖα ὑποβασταζόμενα διὰ περονῶν 7 ἕως 8 δακτύλων μῆκος ἐχουσῶν. Μία τῶν περονῶν τούτων εὑρεθεῖσα ἐν Ἡρακλείῳ, φέρει κιονόκρανον κορινθιακόν, ἐφ' οὗ Ἀφροδίτη γεγλυμμένη πλέκει διὰ τῶν δύο

χειρῶν τὴν κόμην της, θεωροῦσα κάτοπτρον ὅπερ κρατεῖ ἔρως πρὸ αὐτῆς ἱστάμενος. Τὰ ἀρχαῖα κάτοπτρα ἦσαν ἐκ στίλβοντος μετάλλου· τὰ πλουσιώτερα ἀπετελοῦντο ἐξ ἀργυρᾶς πλακὸς ἐφηρμοσμένης ἐπὶ ἑτέρας χρυσῆς πλακὸς ἐχούσης λαβίδα γεγλυμμένην εἴτε ἐκ ξύλου εἴτε ἐξ ἐλέφαντος. Ὁ δὲ Σενέκας ἀγανακτῶν, ἀνακράζει: «Ἡ προίξ, ἣν ἄλλοτε ἡ Γερουσία ἔδωκε τῇ θυγατρὶ τοῦ Σκηπίωνος, δὲν θὰ ἤρκει πλέον διὰ τὸ κάτοπτρον μιᾶς ἀπελευθέρας».

Τέλος ἡ κόμμωσις τῆς Σαβίνας ἐτελείωσεν· οἱ θεοὶ νὰ δώσωσι νὰ εὑρεθῇ πάγκαλος, ἄλλως δύναται νὰ βυθίσῃ μίαν τῶν μακρῶν ἐκείνων περονῶν εἰς τὸν γυμνὸν ὦμον τῆς κομμωτρίας της. Ἔρχεται κατόπιν ἡ δούλη ἡ κόπτουσα τοὺς ὄνυχας, διότι οὐδέποτε Ῥωμαία, ἀλλ' οὐδὲ Ῥωμαῖος, ἐξετέλει τὴν ἐργασίαν ταύτην ἰδίαις χερσί. Ὁ ἐκτελῶν ἅπαντα τοῦ ἀνδρὸς τὸν καλλωπισμὸν ἦτο ὁ κουρεὺς (tonsor)· σᾶς ἐξύριζεν, ἔκειρεν, ἔπλυνεν ἔτριβε τὸ δέρμα, σᾶς ἤλειφε διὰ μύρων, σᾶς ἔξεε διὰ ψηκτρῶν, ἐὰν τοὐλάχιστον τὴν τοιαύτην ἐργασίαν δὲν ἐξετέλουν οἱ δοῦλοι εἰς τὸ λουτρόν! Ὁ Ὁράτιος χλευάζει ἄνθρωπον ὅστις ἐξ ἰδιοτροπίας καθαρίζει ὁ ἴδιος τοὺς ὄνυχάς του.

Ἡ Σαβίνα τέλος παρέδωκε τὰς χεῖρας εἰς τὴν δούλην, ἥτις ὡπλισμένη διὰ μικρῶν καρφίδων καὶ μαχαιριδίου (οἱ ἀρχαῖοι ἠγνόουν τὰς ψαλίδας) ἐξετέλει μετ' ἐπιτηδειότητος τὴν λεπτοτάτην ἐργασίαν. Αἱ Ῥωμαῖαι δὲν ἔφερον χειρόκτια. Δι' αὐτὰς τὰ τῶν χειρῶν σχήματα ἦσαν ἐπιστήμη· χειρονομία ὀνομαζομένη. Ἡ παντομίμα συνώδευεν ἁρμονικῶς τὴν φωνὴν ὡς ἐπιτήδειον ὄργανον. Ἐντεῦθεν πᾶσαι αἱ πονηραὶ ἐκεῖναι ἐκφράσεις αἱ ἀναφερόμεναι παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι αἱ «ὀξυχειρίαι» τοῦ Κικέρωνος· ἡ «ἀδόλεσχος χείρ» τοῦ Πετρωνίου. Ἀναμνήσθητε τῶν ὡραίων χειρῶν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τῶν δύο τούτων στίχων τοῦ Ὀβιδίου τῶν ἁρμοζόντων ἐνταῦθα:

Exiguo signet gestu quodcumque loquetur
Cui digiti pingues, cui scaber unguis erit.

Τῶν ὀνύχων κοπέντων, μένει ἡ ἐνδυμασία ἀνατεθειμένη εἰς ἄλλας δούλας. Αἱ ῥάπτριαι (sarcinatrices) ἀνῆκον εἰς τὴν ἐσχάτην τάξιν· ἄλλως τε τὰ ἀρχαῖα ἐνδύματα δὲν ἐδέοντο ῥαψίματος ἀλλὰ μόνον συναρμογῆς. Ἡ Λουκρητία πρὸ αἰώνων εἶχεν ἀποθάνει αἱ δὲ δέσποιναι τῆς Αὐτοκρατορίας δὲν εἶχανον τὸν καιρόν των ὑφαίνουσαι. Ὅτε ἡ Λιβία διὰ τῶν ἑαυτῆς χειρῶν ἠθέλησε νὰ κατασκευάσῃ τὰ ἐνδύματα τοῦ Αὐγούστου, εὗρον ὅτι ἡ φαντασία αὕτη τῆς αὐτοκρατείρας ἦτον ἐπίδειξίς τις κακόζηλος. Μεγάλη θεραπεία δούλων (ῥαπτριῶν, σιδηρωτριῶν κτλ.) κατεγίνοντο εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τῆς γυναικός, τὴν ἁπλουστέραν ἐν τούτοις, ἣν ἐνεδύθησάν ποτε ἀπὸ τῆς γυμνότητος τῶν πρώτων ἡμερῶν. Ἐπὶ τοῦ μασχαλιστῆρος ὃν ἐκάλουν strophium καὶ ὅστις ἤρκει ὅπως ὑποβαστάζῃ τὰ στήθη, αἱ

Ῥωμαῖαι περιεβάλλοντο ὑποχίτωνα (subucula) ἐκ λεπτοτάτου λίνου καὶ μὲ μακρὰς χειρίδας, ἐπάνωθεν τοῦ ὁποίου, κατ' οἶκον, δὲν ἔφερον εἰμὴ τὸν χιτῶνα. Παρὰ ταῖς ἐκδεδιητημέναις γυναιξὶν ὁ χιτὼν οὗτος ἦτο βραχὺς καὶ μόλις ἄνωθεν τῶν γονάτων κατήρχετο, ἀφήνων νὰ φαίνωνται τὰ πλούσια ψέλλια ἅπερ περιειλίσσοντο περὶ τὰς κνήμας. Ἀλλ' αἱ δέσποιναι, τῇ βοηθείᾳ ἐπισύρματός τινος (instita), πεποικιλμένου ἐνίοτε χρυσῷ καὶ πορφύρᾳ, ἐμήκυνον τὸν συνήθη χιτῶνα, καλούμενον τότε stola, ὅστις μέχρι τῶν ποδῶν κατήρχετο. Ἔδενον δ' αὐτὸν περὶ τὴν ὀσφὺν διὰ ζώνης ἐντέχνως κεκρυμμένης ὑπό τινα πτυχὴν τοῦ ἀνασυρομένου φορέματος. Ἄνωθεν τοῦ χιτῶνος, ὅταν ἐξήρχοντο τῆς οἰκίας, αἱ γυναῖκες ἔφερον τὴν τήβεννον, εὐρὺν πέπλον περιβάλλοντα τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους καὶ ῥιπτόμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, περιεπάτουν δὲ οὕτως ὑπερηφάνως διὰ τοῦ λευκοῦ περιβεβλημέναι λίνου.

Ἡ σύζυγος λοιπὸν τοῦ Πάρατου εἶναι ἐντελῶς ἐνδεδυμένη· ἔχει κομβώσει τὰ λευκὰ ὑποδηματιά της· ἐκτὸς ἐὰν προὐτίμα τὰ ὑπὸ τῶν ἀκολάστων ἢ ἀπελευθέρων γυναικῶν φερόμενα σανδάλια, ἅτινα κατέλιπον γυμνοὺς τοὺς ὡραίους ἐκείνους μεγάλους ῥωμαϊκοὺς πόδας, ὧν θὰ προετιμῶμεν μικροτέρους. Μένει νὰ ἐκλέξῃ τὰ πολύτιμα κοσμήματα. Ἡ Σαβίνα εἶχε πολλὰ τοιαῦτα περίεργα ἀνευρεθέντα ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ οἴκου της. Οἱ Λατῖνοι εἶχον λέξιν τινὰ ἀφιλόφρονα σημαίνουσαν τὸ σύνολον τῶν πολυτίμων τούτων μικροτεχνημάτων. Ἐκάλουν αὐτὰ γυναικεῖον κόσμον ὡς ἐὰν ἦτο τοῦτο ὁλόκληρος ὁ κόσμος διὰ τὰς γυναῖκας. Αἴθουσα ὁλόκληρος τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως γέμει τοιούτων ἀνορυχθέντων κοσμημάτων. Εἶναι ταῦτα ὄφεις ἀνακυρτωμένοι ἀποτελοῦντες δακτύλια καὶ ψέλλια, χρυσᾶ δακτύλια μετὰ γεγλυμμένων λίθων, ἐνώτια εἰς σχῆμα ζυγῶν, ἀδάμαντες, χρυσᾶ σύρματα ἐπιμελῶς ὡς περιδέραια ἐσχηματισμένα, κομβολόγια, ἀφ' ὧν ἐκρέμαντο ἅπαντα τὰ περίαπτα τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὔσχημα πρὸς ἀποδίωξιν τοῦ βασκάνου δαίμονος, περόναι τῆς κεφαλῆς γεγλυμμέναι, πόρπαι πολυτελεῖς κρατοῦσαι τὰς χειρίδας τοῦ χιτῶνος ἢ τὰς πτυχὰς τοῦ μανδύου, δακτυλιόλιθοι ἀνάγλυφοι μεγαλοπρεπέστατοι τέχνης Ἑλληνικῆς ἐξαισίας· τέλος πᾶν ὅ,τι θαυμασιώτερον ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ τέχνη ἠδύνατο νὰ ἐφεύρῃ. Αἱ Πομπηΐαναι, ὡς ἐπαρχιώτιδες, ἔφθασαν μέχρι τοῦ γελοίου μεταχειριζόμεναι τὰ ἀκριβὰ ταῦτα ἀθύρματα· οὕτως, ἔφερον ταῦτα, εἰς τὴν κόμην, τὰ ὦτα, τὸν λαιμόν, τοὺς ὤμους, τὸ στῆθος, τοὺς βραχίονας, τὰ ἀκροχειρίδια, τὰς κνήμας, εἰς αὐτὰ τὰ σφυρά, εἰς τοὺς πόδας, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὰς χεῖρας ὧν ὅλοι οἱ δάκτυλοι ἐκτὸς τοῦ μέσου ἐπληροῦντο δακτυλίων μέχρι τῶν τρίτων φαλάγγων, ὅπου οἱ ἐρασταὶ ἔφερον τὰ δακτύλια ἅτινα ἤθελον νὰ ἀλλάξωσι.

Τῆς κομμώσεως περαιωθείσης, ἡ Σαβίνα κατήρχετο ἐκ τοῦ ἄνω πατώματος ἐν ᾧ κατῴκει. Οἱ συνδαιτυμόνες, ὁ φίλος τῆς οἰκίας, οἱ πελάται καὶ

αἱ σκιαί(ἐκάλουν οὕτω τοὺς ὑπεραρίθμους, τοὺς ὁδηγοῦντας τοὺς προσκεκλημένους) ἀναμένουσι αὐτὴν ἐν τῷ περιστύλῳ. Ἐννέα συνδαιτυμόνες εἰσὶ τὸ ὅλον, ὁ ἀριθμὸς τῶν Μουσῶν· δὲν ἐπετρέπετο νὰ ὑπερβῇ τις τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐν τῷ δείπνῳ τοῦ τρικλίνου Οὐδέποτε πλείονες τῶν ἐννέα οὐδὲ ὀλιγώτεροι τῶν τριῶν, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χαρίτων. Ὅτε μέγας τις κύριος προσεκάλει εἰς τὴν τράπεζαν 6,000 Ῥωμαίους, αἱ κλίναι ἐστρώνοντο εἰς τὸ ἄτριον. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἐν Πομπηΐᾳ ἄτριον δυνάμενον νὰ περιλάβῃ τὸ ἑκατοστὸν τοῦ πλήθους τούτου.

Ἡ ἐνάτη ἤχησε (3 ἢ 4 μ. μ.)· εἶναι ἡ ὥρα τοῦ γεύματος διὰ τοὺς εὐγενεῖς. Ἀκρατίσματα (τὴν πρωΐαν καὶ τὴν μεσημβρίαν) κεντῶσι τὴν ὄρεξιν τῶν συνδαιτυμόνων. Ἤδη συνέρχονται πάντες· νίπτουσι τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἀφίνουσι τὰ σανδάλιά των εἰς τὴν θύραν καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἑστιατόριον (triclinium).

Τὰ τρία χάλκινα ἀνάκλιντρα εἶναι ἐστρωμένα διὰ προσκεφαλαίων καὶ ὀθονῶν· τὸ μέσον (medius) ἦτο τὸ τιμιώτερον, διὰ τὸν ἐπίσημον ξένον ἐπιφυλασσόμενον, εἰς τὸ ὑπατικὸν πρόσωπον. Ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου τοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ κειμένου ἐκάθητο ὁ κύριος ἡ κυρία καὶ ὁ φίλος τοῦ οἴκου, οἱ δ' ἄλλοι κατεῖχον τὰς ἄλλας θέσεις. Φθάνουσιν οἱ δοῦλοι κομίζοντες τὰς παροψίδας ἃς ἀποθέτουσι κατὰ σειρὰν ἐπὶ μικρᾶς χαλκίνης τραπέζης διὰ μαρμάρου ἐστρωμένης, ἥτις ἵσταται ἐν τῷ μέσῳ τῶν τριῶν κλινῶν ὡς τρίπους. Πόσον ὡραίας περιγραφὰς θὰ σᾶς ἔκαμνον, ἐὰν ἐδείπνουν παρὰ τῷ Τριμαλχίωνι ἢ τῷ Λουκούλλῳ. Θὰ περιέγραφον ὑμῖν τοὺς λαγωούς, τὰς ὄρνεις καὶ τοὺς ἰχθεῖς τοὺς μετὰ χοιρίου κρέατος μεμιγμένους· ὁλόκληρον τὸν ἀγριόχοιρον ἐπὶ μιᾶς ὑπερμεγέθους παροψίδος παρατεθειμένον καὶ ἀνθηλευμένον διὰ κυχλῶν ζωντανῶν, αἵτινες πανταχόθεν ἀφίπτανται ἀνοιγομένης τῆς κοιλίας· τὰ παραδείπνια ἐκ γλωσσῶν πτηνῶν, τὰς ὑπερμεγέθεις μυραίνας, τὰ ἐν τῷ μεσημβρινῷ ὠκεανῷ ἁλιευθέντα καὶ ἐν τῇ ἅλμῃ διατηρούμενα τριγλία, τὰ αἰφνίδια τὰ προπαρασκευαζόμενα διὰ τοὺς συνδαιτυμόνας, τὰ ἐκ τῆς ὀροφῆς καταπίπτοντα ἐδέσματα, τὰς φαντασιώδεις ἐμφανίσεις, τοὺς μίμους, τοὺς μονομάχους, τὰς γυμνὰς ὀρχηστρίδας, πάντα τὰ ὄργια τῶν παλαιῶν καλῶν χρόνων.—Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ποῦ εὑρισκόμεθα.

Ὁ Πάρατος δὲν εἶναι αὐτοκράτωρ, δίδει ἓν ἁπλοῦν ἰδιωτικὸν γεῦμα ἥσυχον καὶ μέτριον. Ἰδοὺ ὁ κατάλογος ἑνὸς τῶν δείπνων τούτων διατηρηθείς:

Πρώτη ὑπηρεσία: Θαλάσσιαι φῶκαι, — νωπὰ ὄστρεα, — κογχύλαι (peloridea) — ἀκανθώδη ὄστρεα, — κορυδαλοί, — ὀρταλὶς μετ' ἀσπαράγων, — ὄστρακα καὶ μύακες μετ' ἐμβάμματος, — θαλάσσια λείρια μαῦρα καὶ λευκά.

Δευτέρα ὑπηρεσία: Σπόνδυλοι, — ἡδεῖς μύακες, — θαλάσσιαι κνῖδαι,

— συκαλίδες, φλογίδες ἐκ κάπρων καὶ δορκάδων, — ἧπαρ πτηνῶν, — συκαλίδες μετ' ἐμβάμματος καὶ ἀσπαράγων, — μύραιναι καὶ πορφῦραι.

Τρίτη ὑπηρεσία: Μαστοὶ ὑῶν, — ῥύγχος κάπρου, — (τὸ πολυτιμότερον ἔδεσμα)—μαστοὶ ὑῶν κεκαρυκευμένοι, —στήθη καὶ αὐχένες νησσῶν ὀπτοί — ἄγριαι νῆσσαι, — ὀπτὸς λαγωὸς (περιζήτητον), — ὀπτὰ πτηνὰ τῆς Φρυγίας, — ἀρρόγχλοι ἐξ ἀμύλου, — πλακοῦντια τῆς Βικεντίας. Πάντα ταῦτα δι' οἴνου Πομπηϊανοῦ ἐψημένα, ὅστις δὲν ἦτο ἄσημος, καὶ ὅστις ἐψημένος ὢν διετηρεῖτο ἐπὶ δεκαετίαν. Ὁ ἄλλοτε λίαν ἐκτιμώμενος οἶνος τοῦ Βεσουβίου, ἀπώλεσε τὴν φήμην του χάρις εἰς τὰς ἀπομιμήσεις, ἃς πωλοῦσι τοῖς περιηγηταῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα lacryma-christi. Οἱ ἀμπελῶνες τοῦ ἡφαιστείου ἐκαλλιεργοῦντο τιμιώτερον καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξυμνήθησαν ὑπὸ τοῦ Μαρτιαλίου. Καθημερινῶς εὑρίσκουσιν εἰς τοὺς οἰνῶνας τῆς Πομπηΐας ἀμφορεῖς μὲ στενὸν λαιμόν, καὶ ἐπιμήκεις· πάντες σχεδὸν φέρουσι ἐπιγραφὴν δεικνύουσαν τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν καταγωγὴν τοῦ ἐμπεριεχομένου ρευστοῦ. Ὅσῳ ἀρχαιότερος ἦτο ὁ ὕπατος, τόσῳ πλειότερον ὁ οἶνος ἐξετιμᾶτο. Ῥωμαῖος τῆς Αὐτοκρατορίας ἐρωτηθεὶς ἀπό τινος ὑπατείας ἐχρονολογεῖτο ὁ οἶνός του, ἀπεκρίθη εὐθαρσῶς «Ἀπ' οὐδενός» σημαίνων διὰ τούτου, ὅτι ὁ οἰνὼν αὐτοῦ ἐπληρώθη ἐπὶ τῶν πρώτων βασιλέων τῆς Ῥώμης.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀμφορέων μανθάνομεν περί τινος παλαιοῦ Βεσουβιανοῦ οἴνου picatum, ἤτοι ἔχοντος δριμεῖαν γεῦσιν περί τινος fundanum φουνδανοῦ οἴνου, λίαν ἐκτιμωμένου, καὶ ἄλλων πολλῶν. Τέλος μὴ λησμονῶμεν, ὅτι οἱ περίφημοι οἶνοι τοῦ Φαλέρνου, οἱ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὑμνηθέντες, μόλις ἐπὶ Θεοδωρίχου ἠφανίσθησαν.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀμφορέων, πόσας ἄλλας ἔχομεν μαρτυρίας περὶ τῶν ἀρχαίων σπονδῶν! Οἱ πλούσιοι ἐκεῖνοι χάλκινοι κρατῆρες οἱ ἐπηργυρωμένοι, τὰ τορευτὰ κύπελλα, τὰ ποτήρια καὶ αἱ βαυκάλεις αἱ διατηρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Βεσουβίου, αἱ προχοΐδες ἐκεῖναι ὧν αἱ λαβαὶ ἀποτελοῦσι φαῦλον τινὰ κλίνοντα πρὸς τὰ ὄπισθεν ὅπως ξέσῃ τὴν ῥάχιν του ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ ἀγγείου, τὰ παντοειδῆ ταῦτα ἀγγεῖα τὰ ὑπὸ ἀστῶν, κύκνων καὶ ὄρεων κεκοσμημένα· τὰ κυμβία ἐκεῖνα τὰ πλίθινα τὰ διὰ τόσων ἀραβουργημάτων καὶ δελεαστικῶν ἐπιγραφῶν καλυπτόμενα: (φίλε, γέγραπται ἐφ' ἑνὸς τούτων, πίε ἐκ τοῦ ἐμοῦ) πόσον περίεργα καὶ πλούσια! Πρὸς τί λοιπὸν ν' ἀναδηφῶμεν τὰ βιβλία, ἀφοῦ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως δύναταί τις δι' ἑνὸς βλέματος νὰ συμπληρώσῃ τὰ τρικλίνια τῆς Πομπηΐας.

Ἰδοὺ λοιπὸν οἱ συνδαιτυμόνες, περιχαρεῖς, ἥσυχοι, ἀνακείμενοι καὶ ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῶν τριῶν ἀνακλίντρων· ἡ τράπεζα εἶναι πρὸ αὐτῶν. Οἱ δοῦλοι ἀκαταπαύστως κινούμενοι, μεταβαίνουσιν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἕτερον, φέροντες εἰς ἕκαστον παροψίδα ἐπὶ τμήματος ἄρτου. Ὁ Πάρατος φέρει εὐγενῶς εἰς τὸ στόμα διὰ τῶν δακτύλων του τὸ ἡδὺ ἔδεσμα, ὅπερ τῷ

φέρουσι, εἶτα δὲ ρίπτει τὸν ἄρτον ὑπὸ τὴν τράπεζαν, ὁπόθεν, ὑπηρέτης συλλέγει τὰ λείψανα τοῦ γεύματος. Τρώγουσιν ἄνευ περονίων, διότι οἱ ἀρχαῖοι ἠγνόουν τὴν χρῆσιν αὐτῶν· μόνον τῶν κοχλιαρίων (cochlea) ἐποιοῦντο χρῆσιν διὰ τὰ ὠά. Μετὰ ἕκαστον φαγητόν, ἔβρεχον τοὺς δακτύλους ἐντὸς λεκάνης παρακειμένης, εἶτα δὲ ἐσπογγίζοντο διὰ χειρομάκτρου, ὅπερ ἐκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν ὡς ἡμεῖς τὰ ρι ὀμάκτρα. Οἱ πλουσιώτεροι εἶχον χειρόμακτρα ὡραιότατα, ἅτινα ἔρριπτον εἰς τὸ πῦρ ἅμα ρυπαινόμενα, τὸ δὲ πῦρ ἐκαθάριζεν αὐτὰ χωρὶς νὰ τὰ καύσῃ Οἱ εὐγενέστεροι ἐσπόγγιζον τὰς χεῖράς των διὰ τῆς κόμης τῶν ἀρχιοινοχόων· ἑτέρα ἀνατολικὴ συνήθεια: ἐνθυμήθητε τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν Μαγδαληνήν.

Τέλος, τοῦ γεύματος περαιωθέντος, οἱ προσκεκλημένοι ἀφήρουν τοὺς στεφάνους αὐτῶν, τοὺς ὁποίους ἐξεφύλλιζον ἐν κυπέλλῳ, ἐξ οὗ ἔπινον ὅλοι κατὰ σειράν· ἦτο ἡ τελευταία σπονδή.

Ἐπειράθην νὰ περιγράψω δεῖπνον πλουσίου Πομπηϊανοῦ, καὶ νὰ δείξω τὴν οἰκίαν του ἀνῳκοδομημένην. Ἐὰν συστείλῃς καὶ ἁπλοποιήσῃς αὐτὴν ὅσον τὸ δυνατὸν διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ περιστύλου, τῶν κιόνων, τῶν εἰκόνων τοῦ tablinum, τῆς ἐξέδρας καὶ ὅλων τῶν δωματίων τῶν εἰς τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ματαιότητα ἀφιερωμένων, θὰ ἔχῃς οἶκον πτωχοῦ. Ἐὰν ἀναπτύξῃς αὐτήν, καὶ ἀμέτρως πλουτίσῃς, ἀπ' ἐναντίας, δύναται νὰ οἰκοδομήσῃς ἐν τῇ φαντασίᾳ σου ἓν τῶν πλουσίων ἀνακτόρων τῆς Ρώμης, οὗτινος ἡ πολυτέλεια ηὔξανετο ὁσημέραι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ Λούκιος Κράσσος ὁ πρῶτος παρ' ἑαυτῷ εἰσαγαγὼν ξένους μαρμαρίνους κίονας, ἓξ μόνον ἔστησε, καὶ τούτους 12 ποδῶν ὕψους. Ἀργότερον, ὁ Μάρκος Σκαῦρος, περιέβαλε τὸ ἄτριόν του διὰ κιονοστοιχίας ἐκ μαρμάρου μαύρου τριάκοντα ὀκτὼ ποδῶν ὕψος ἐχοντας. Ὁ Mamurra ὑπερέβη τούτους, διὰ μαρμάρου ἅπασαν τὴν οἰκίαν του περιβαλών. Ἡ τοῦ Λεπίδου ἦτο ἡ ὡραιοτέρα τῆς Ρώμης, (68 π. χ.) Μετὰ τριάκοντα πέντε ἔτη, δὲν ἦτο εἰμὴ ἑκατοστή. Ἐναντίον ὅλων τῶν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἀντενεργειῶν, ἡ μεγαλοπρέπεια αὕτη ἀφίκετο εἰς βαθμὸν παραφροσύνης. Εἷς ἀπελεύθερος, ἐπὶ Κλαυδίου, ἐκόσμησε τὸ τρικλίνιόν του διὰ 36 κιόνων ἐξ ὄνυχος. Δὲν ἀναφέρω τι περὶ τῶν δούλων οἵτινες κατὰ χιλιάδας ἠριθμοῦντο εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀνάκτορα, καὶ καθ' ἑκατοντάδας εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ τὸ τρικλίνιον. «Ὦ ἀγαθοὶ θεοί, πόσοι ἄνθρωποι καταγίνονται διὰ μίαν μόνην κοιλίαν!» ἀνέκραξεν ὁ Σενέκας, ὅστις ὅμως ἱκανοὺς ἐπησχόλει καὶ διὰ τὴν ἰδικήν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Η ΤΕΧΝΗ

Πλούσιαι οἰκίαι. — Τρίγωνος ἀγορὰ καὶ ναοί. — Πομπηϊανὴ ἀρχιτεκτονική. — Προτερήματα καὶ ἐλαττώματα — Οἱ καλλιτέχναι τῆς μικρᾶς πόλεως. — Ζωγραφίαι· ῥωπογραφίαι, παραστάσεις, σχοινοβάται, χορεύτριαι, κένταυροι, οἱ θεοί, οἱ ἥρωες, ἡ Ἰλιὰς εἰκονογραφημένη — Ψηφιδωτά — Ἀγάλματα καὶ ἀγαλμάτια. — Χρυσοχοϊκή. — Γεγλυμμένος ὕαλος. — Ἡ τέχνη καὶ ἡ ζωή.

Ἡ οἰκία τοῦ Πάνσα ἦτο μὲν μεγάλη, ἀλλ' οὐχὶ τοσοῦτον κεκοσμημένη. Ὑπάρχουσιν ἄλλαι, τὰς ὁποίας προθυμότερον δεικνύουσι τοῖς περιηγηταῖς. Μνημονεύσωμεν τούτων συντόμως περιγραφικῷ τῷ τρόπῳ καὶ ἐν εἴδει καταλόγου:

Ὁ οἶκος τοῦ Φαύνου. — Ὡραῖα ψηφιδωτά, χάλκινα ἀριστουργήματα, ὁ Φαῦνος ὀρχούμενος· περὶ τούτων θὰ εἴπωμεν κατωτέρω. — Ἐκτὸς τοῦ προδόμου καὶ τοῦ περιστύλου, τρίτη αὐλή, ὁ ξεστός, ὑπὸ 44 στηλῶν περιβαλλόμενος, καὶ ἄλλων τόσων εἰς τὴν ἀνωτέρω ὀροφήν. —Ἀνεῦρον ἐν αὐτῇ, πρὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Gœthe, ἀπειρίαν θησαυρῶν. — Ὁ ἰδιοκτήτης ἦτο οἰνοπώλης (;).

Ὁ οἶκος τοῦ Ταμίου ἢ τοῦ Κάστωρος καὶ Πολυδεύκους. Μεγάλα χρηματοκιβώτια ἐκ ξύλου σκληροτάτου, διπλασίως περιχαλκωμένα καὶ δι' ἀραβουργημάτων κεκοσμημένα ἴσως ἦσαν δημόσια ταμεῖα· ἑπομένως διαμονὴ τοῦ ταμίου πρὸς φύλαξιν τοῦ δημοσίου θησαυροῦ. — Κορινθιακὸς πρόδομος. — Ὡραῖαι ζωγραφίαι (Βάκχεια, ἡ Μήδεια, οἱ Νιοβίδαι κτλ.) — Πλουσία τῶν δύο αὐλῶν κόσμησις.

Ὁ οἶκος τοῦ ποιητοῦ. — Ὁμηρικαὶ εἰκόνες, λαμπρὰ ψηφιδωτὰ (ὁ κύων τοῦ οὐδοῦ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: Cave canem, ὁ χορηγὸς ἐπαναλαμβάνων τεμάχιόν τι, ἅπαντα νῦν ἐν τῷ μουσείῳ).

Ὁ οἶκος τοῦ Σαλλουστίου. — Ὡραῖον χάλκινον σύμπλεγμα (Ὁ Ἡρακλῆς καταδιώκων ἔλαφον, μετακομίσθη εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Πα λέρμου). — Ὡραῖον ἐκ μαρμαροκονίας ἀνάγλυφον ἔν τινι κοιτῶνι. — Τρεῖς κλῖναι ἐκτισμέναι ἐν τῷ τρικλινίῳ. — Εὐπρεπὲς καὶ σεμνὸν ἀφροδίσιον: αἱ γυναῖκες δύνανται νὰ εἰσέρχωνται. Ἐκεῖ βλέπει τις Ἀκταίωνα καταλαμβάνοντα τὴν Ἀρτέμιδα λουομένην, τὰ κέρατα τῆς ἐλάφου προσβάλλουσι τὸ μέτωπόν του, καὶ οἱ κύνες τὸν σπαράττουσι· αἱ δύο σκηναὶ ἐν τῇ αὐτῇ παρίστανται εἰκόνι, ὡς εἰς τὰς μεσαιωνικὰς ζωγραφίας. Μήπως ἦτο τοῦτο ὑπόδειγμα εἰς τοὺς ἀδιακρίτους; Τὸ Ἀφροδίσιον (venereum) τοῦτο περιέχει κοιτῶνα, τρικλίνιον, καὶ ἱερόν, ἤτοι μικρὸν παστὸν μαρμάρινον διὰ τὸν ἐρέστιον θεόν.

Ὁ οἶκος τοῦ Μάρκου Λουκρητίου. — Παραδοξότατος. Περίστυλον ἀποτελοῦν εἶδος ὁδοῦ πλήρους ἀθυρμάτων, ἅτινα δεόντως ἀφῆκαν ἐκεῖ· μικρο-

γραφία κρήνας. βαθμίδες μικραί, μικρὸς ῥύαξ, μικρόταται ὑδροῤῥόαι, χάλκινα ζωύφια, παντοειδῆ ἀγαλμάτια — Βάκχος καὶ Βακχίδες, Φαῦνοι καὶ Σάτυροι, ὧν εἷς, ὁ τὸν βραχίονα ἄνω τῆς κεφαλῆς ἐγείρων, εἶναι χαριέστατος. Ἕτερον, Ἑρμοῦ ἔχον σχῆμα, κρατεῖ διὰ τῶν βραχιόνων ἐρίφιον· ἡ αἴξ, ἡ τὸ μικρόν της θέλουσα ν' ἀναχτήσῃ, ἐγείρεται ἐπὶ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν, ὡς εἰ διὰ νὰ ἀναρριχηθῇ ἐπὶ τοῦ ἅρπαγος. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦσιν ὡραῖον ἀθυρμάτων μουσεῖον, ἀκτίνα ἀρχαίας πλινθοθήκης.

Ἴδωμεν ὡσαύτως τὸν Ἄδωνιν καὶ τὸν Ἑρμαφρόδιτον τοῦ οἴκου τοῦ Ἀδώνιδος· τὸ Sacrarium (ναΐσκον) τοῦ οἴκου τῶν ψηφιδωτῶν στηλῶν. τὰ τὸν οἶκον τοῦ Κυνηγίου κοσμοῦντα ἀγρίμια· ἰδίᾳ δὲ τὰς νέας ἀνασκαφὰς ὅπου αἱ εἰκόνες διατηροῦσιν εἰσέτι ὅλην αὐτῶν τὴν λαμπρότητα. Ἀλλ' ἐὰν ἐπισκέπτεταί τις ἁπάσας τὰς κατοικίας ταύτας, δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ τὰς περιγράψῃ. Οἱ ἀρχαιολόγοι ῥίπτονται ἐπὶ τῆς λείας ταύτης μανιωδῶς, καταμετροῦντες τὸν ἐλάχιστον λίθον, συζητοῦντες περὶ τῆς ἐλαχίστης εἰκόνος, καὶ σχολιάζοντες τάς τε κορωνίδας καὶ τὰς τομάς, οὕτως ὥστε μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν γραφομένων των, νομίζει τις ὅτι ἐν τῷ ἐκταφέντι τούτῳ μουσείῳ τὰ πάντα εἶναι πολύτιμα. Ἀπατῶνται καὶ μᾶς ἀπατῶσιν· ἡ μουσουργία των ἐξαντλεῖται εἰς παραλλαγὰς ἀνωφελεῖς ἐπὶ θέματος ὡραιοτάτου, παραδοξοτάτου, ἀπαιτοῦντος ὅμως ὀλιγώτερον σοφὴν ὀρχήστραν, καθ' ὅσον μάλιστα ἐν Πομπηΐᾳ οὐδὲν εἶναι τόσον μέγα οὐδὲ τόσον ὀγκῶδες καὶ δυσνόητον, τὰ πάντα ἐξηγοῦνται ἀφ' ἑαυτῶν, εἶναι καθαρὰ καὶ ζωηρὰ ὡς τὸ φῶς.

Ἄλλως τε αἱ οἰκίαι αὗται ἐλαφυραγωγήθησαν. Θὰ σᾶς ἀναγγείλω ὅτι ἐν τῷ δεῖνα δωματίῳ ὑπάρχει ὡραία τις εἰκών, ὡραῖον ψηφιδωτόν. Θὰ ὑπάγετε νὰ τὸ ζητήσητε ἐπιτοπίως καὶ δὲν θὰ τὸ εὕρητε· διότι εὑρίσκονται εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως, ἐὰν δὲ δὲν εἶναι καὶ εἰς τὸ μουσεῖον, οὐδαμοῦ ὑπάρχουσιν· ὁ καιρός, ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀὴρ τὰ κατέστρεψαν. Οἱ ἀπογράφοντες λοιπὸν τὰς οἰκίας ταύτας, σφάλλονται εἰς τοὺς ὑπολογισμούς των. Τὸ μόνον μέσον ὅπως λάβῃ τις ἰδέαν τῆς Πομπηϊανῆς τέχνης δὲν εἶναι νὰ ἐξετάσῃ τις ἐπακριβῶς ἓν πρὸς ἓν ὅλα τὰ μνημεῖα, ἀλλὰ νὰ κατατάξῃ αὐτὰ ἐν τῷ νῷ καὶ προσεκτικῶς νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ μουσεῖον· συναρμολογεῖ τις οὕτως αὖθις οἱονεὶ μικρὰν φανταστικὴν πόλιν, καλλιτεχνικήν τινα Πομπηΐαν ἣν θὰ πειραθῶμεν νὰ περιέλθωμεν.

Ἡ Πομπηΐα εἶχε δύο Ἀγοράς, τρεῖς μάλιστα. Ἡ τρίτη ἦτο πρατήριον· ἡ πρώτη ἣν γνωρίζετε ἦτο δημοσία πλατεῖα· ἡ ἄλλη, ἣν πρόκειται νὰ ἐπισκεφθῶμεν, ἦτο εἶδός τι ἀκροπόλεως, κεκλεισμένη ὡς ἡ τῶν Ἀθηνῶν καὶ κειμένη ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ἄκρου τῆς πόλεως. Ἔκ τινος βάθρου ἔτι καὶ νῦν παρὰ τὴν ἄκραν τῆς Ἀγορᾶς ἱσταμένου, διακρίνει τις τὴν κοιλάδα τοῦ Sarno, τὰ σκιάζοντα αὐτὴν ὄρη, τὴν ἐν τοῖς ἀγροῖς καλλιεργουμένην μελεαγρίδα, τὰ τῶν δασῶν χλοερὰ φυλλώματα· εἶτα τὴν ἡμέρα

καμπυλουμένην παραλίαν, ἐφ' ἧς αἱ Σειρῆναι ἐξελίσσονται, τὰς γραφικὰς τοῦ Σορρέντου ἀκρωρείας, καὶ τὴν κυανῆν θάλασσαν, τὸ διαφανὲς κυανοῦν τοῦ οὐρανοῦ, τὴν ἄπειρον διαύγειαν τοῦ μακρὰν ἐκτεινομένου ὁρίζοντος, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀντανακλάσεως τοῦ φωτὸς ἀποτελούμενα χρώματα. Οἱ μὴ ἰδόντες τὴν φύσιν ταύτην, δὲν δύνανται νὰ νοήσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὰ μνημεῖα ταῦτα, τὰ πάντοτε ὑπὸ ἄλλον ἥλιον ἐκπατριζόμενα.

Ἐν τῷ φωτὶ τούτῳ ἀνυψοῦτο ἡ ἀκρόπολις τῆς Πομπηΐας, τὸ τρίγωνον Iorum. Ὀκτὼ στῆλαι Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ἐκόσμουν τὴν εἴσοδον αὐτῆς καὶ ὑπεβάσταζον μετ' ἄκρας κομψότητος περίστυλον, ὁπόθεν ἀπεμακρύνοντο καὶ διίσταντο ἀπ' ἀλλήλων, ὀξεῖαν ἀποτελοῦσαι γωνίαν, δύο κομψαὶ κιονοστοιχίαι ἔτι καὶ νῦν ἐλαφρῶς φέρουσαι τὰς κορωνίδας αὐτῶν. Τὸ πρὸς τὴν ἐξοχὴν καὶ τὴν θάλασσαν βλέπον ἄνδηρον ἐδείκνυε τὸ τρίτον μέρος τοῦ τριγώνου, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ἠγείροντο βωμοί τινες, ἡ καύστρα, ὅπου ἔκαιον τοὺς νεκρούς, μικρὸς στρογγύλος ναὸς καλύπτων ἱερὸν φρέαρ, τέλος ὁ Ἑλληνικὸς ναός, δεσπόζων τῶν πάντων ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ὑποβάθρων του, καὶ ἀναδεικνύων εἰς τὸν αἰθέρα τὰς ἐλευθέρους αὐτοῦ στήλας. Τὸ ἐπίπεδον τοῦτο ἐπὶ ἰσχυρῶν στοιβάδων λίθων ἐστηριγμένον, καὶ διὰ μνημείων ὡραιοτάτων κεκαλυμμένον ἦτο τὸ ἐπιτυχέστερον καὶ ὡραιότερον τῆς Πομπηΐας μνημεῖον. Δυστυχῶς ἡ μαρμαροκονία, ἐνταῦθα καὶ πανταχοῦ, ἐκάλυψε τὸν λίθον. Οἱ κίονες ἦσαν κεχρωματισμένοι. Οὐδὲ εἷς κίων ἐκ μαρμάρου καθαροῦ,—τὸ λευκὸν ἐν τῷ κυανῷ!—δὲν διέκοπτε τὸ χρῶμα τοῦ οὐρανοῦ.

Ὀλίγας παρέχουσι ἡμῖν οἱ ἄλλοι ναοὶ ἀρχιτεκτονικὰς ἀποδείξεις. Γνωρίζετε τὰς τοῦ Iorum. Ὁ τῆς Τύχης, κατεστραμμένος τὴν σήμερον, θὰ ὡμοίαζε πρὸς τὸν τοῦ Διός. Ἀνεγερθεὶς ὑπό τινος Μάρκου Τουλλίου, ὑποτιθεμένου συγγενοῦς τοῦ Κικέρωνος ἐκοσμεῖτο διὰ μετρίων τινων ἀγαλμάτων καὶ ἐπιγραφῶν ἐσφαλμένων, αἵτινες ἐδείκνυον, ὅτι οἱ ἱερεῖς αὐτοῦ, πολὺ ὀλίγον κικερώνειοι, δὲν ἐγνώριζον τὴν γλῶσσάν των. Ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐκτὸς τοῦ βωμοῦ του, διετήρησε καί περίεργόν τι κιονόκρανον, κορινθιακὸν ἂν θέλετε, ὅπου κράμβινα φύλλα ἀντικαθιστῶντα τὰ φύλλα τῆς ἀκάνθης, περιβάλλουσι Ποσειδώνιόν τινα κεφαλήν. Ὁ ναὸς τῆς Ἴσιδος, ἔτι ἱστάμενος, εἶναι μᾶλλον περίεργος ἢ ὡραῖος· δεικνύει μὲν ὅτι ἡ αἰγυπτία αὕτη θεὰ ἐτιμᾶτο ἐν Πομπηΐᾳ,[1] ἀλλ' οὐδὲν περὶ τῆς

[1] Ἐκ τινος ἐπιγραφῆς τῆς πύλης τῆς Νόλας κακῶς ἑρμηνευθείσης ἐπιστεύθη πρὸς στιγμὴν ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς παραδόξου ταύτης λατρείας ἀνήρχετο εἰς τοὺς πρώτους τῆς μικρᾶς πόλεως χρόνους· ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Σύλλας εἰσήγαγε ταύτην εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ Ἶσις ἦτο ἡ φύσις, προστάτις τῶν Πομπηϊανῶν, οἵτινες τὴν ἐσέβοντο ἐξ ἴσου πρὸς τὴν φυσικὴν αὐτῶν Ἀφροδίτην. Αὕτη ἡ μυστηριώδης, συμβολική, καὶ πλήρης ἀπορρήτων καὶ ἀποκρύφων τῷ λαῷ θρησκεία· αἱ θεαὶ αἱ φέρουσαι κεφαλὴν κυνός, λύκου, βοὸς καὶ ἱέρακος· ὁ θεὸς Κρόμμυον, ὁ θεὸς Σκόροδον, ὁ θεὸς Πράσον, πᾶν ὅτι ἀφηγεῖται ὁ Ἀπουλήϊος, ἐκτὸς

ἀρχαίας τέχνης διδάσκει ἡμᾶς. Εἰσέρχεταί τις πλαγίως, διά τινος προδόμου, εἰς τὸν ἱερὸν περίβολον· ὁ ναὸς κεῖται πρὸς τὰ δεξιά, ὑπὸ κιόνων περιβαλλόμενος, σηκὸς δὲ θολωτὸς ὑπάρχει ὑπὸ τὸν βωμὸν λελαξευμένος, ὅστις ἐχρησίμευεν ἀντὶ κρύπτης εἰς τοὺς ἱερεῖς, ὡς λέγουσιν οἱ μυθιστοριογράφοι· δυστυχῶς ἡ θύρα τοῦ σηκοῦ ἦτο καὶ εἶναι εἰσέτι προφανής, τοῦθ' ὅπερ οὐδένα ἐπέτρεπε δόλον.

Ὄπισθεν τοῦ σηκοῦ, ἕτερος τοιοῦτος περιεῖχε ἄγαλμα τοῦ Βάκχου, ὅστις ἦτο ἴσως ὁ αὐτὸς θεὸς καὶ ὁ Ὄσιρις. Καθαρτήριον, ὡρισμένον διὰ τὰς καθάρσεις καὶ ἀπολούσεις, καὶ κατερχόμενον ἐντὸς ὑπογείου δεξαμενῆς, κατεῖχε μίαν γωνίαν τῆς αὐλῆς. Πρὸ τοῦ καθαρτηρίου τούτου ἐγείρεται βωμός, ἐφ' οὗ εὑρέθησαν λείψανα θυσιῶν. Ἡ Ἶσις λοιπὸν ἦτο ἡ μόνη θεότης, τὴν ὁποίαν ἐπεκαλοῦντο κατὰ τὴν ἔκκρηξιν. Τὸ κεχρωματισμένον αὐτῆς ἄγαλμα διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἐκράτει λαβὴν φέρουσαν σταυρὸν διὰ δὲ τῆς ἑτέρας τὸ σεῖστρον· ἡ κόμη αὐτῆς ἔπιπτεν ἐπὶ τῶν ὤμων της κατὰ μακροὺς λεπτοτάτους δακτυλίους καὶ λίαν ἐπιμεμελημένους πλοκάμους.

Ἰδοὺ ὅ,τι ἐν τοῖς ναοῖς τούτοις εὕρομεν· καλλιτεχνικῶς τοῦτο εἶναι ὀλίγον. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα δὲν εἶναι πλουσιώτερα εἰς πληροφορίας περὶ τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα ὅτι τὰ μεταχειριζόμενα ὑλικὰ ἦσαν ἡ λάβα, ὁ τόφος, οἱ πλίνθοι ἐξαιρέτως παρεσκευασμένοι, ἔχοντες περισσοτέραν ἐπιφάνειαν καὶ ὀλιγώτερον πάχος τῶν ἡμετέρων, τὸ πέπερι (péperin), ὁ Σάρνειος λίθος, ὃν ὁ χρόνος καθιστᾷ σκληρότατον, ἐνίοτε ὁ τιτανώδης λίθος, καὶ τὰ μάρμαρα διὰ τὰ κοσμήματα· εἶτα ὁ ρωμαϊκὸς κεραμωτός, (ὁ τῆς Πομπηΐας ἦτο ἀτελέστερος τοῦ Ρωμαϊκοῦ), τέλος ἡ μαρμαροκονία, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιφάνεια συνηνωμένη καὶ καθαρὰ ὁλόκληρον περιέβαλλε τὴν πόλιν ὡς διὰ ποικιλοχρώμου μανδύου. Οὐδὲν ὅμως ἰδιαίτερον αἱ οἰκοδομαὶ αὗται λέγουσιν ἡμῖν· οὐδὲ πομπηϊανὸς ρυθμὸς ὑπάρχει ἐν αὐταῖς, οὐδὲ ἐγχώριοι τεχνῖται, φέροντες γνωστὸν ὄνομα, οὐδὲ πρωτοτυπία φιλοκαλίας καὶ τρόπου· τοὐναντίον ἐκλεκτισμὸς εὔκολος, ἑκουσίως οἰκειοποιούμενος πάντα τὰ σχήματα καὶ προδίδων παρακμὴν καὶ στείρωσιν τῆς ἐποχῆς. Ἀνα-

τῶν ὑπὸ τῶν πομπηϊανῶν ἀνασκαφῶν χορηγηθέντων ἡμῖν μαρτυριῶν, τῶν περιρραντηρίων, τῶν μαχαιρίων, τῶν κυμβάλων, τῶν τριπόδων, τῶν σείστρων, πάντα ταῦτα θὰ ἤξιζον τὸν κόπον νὰ σπουδασθῶσιν. Ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ, παράδοξός τις ἐπιγραφὴ ἀνήγγελλεν, ὅτι ὁ Νουμέριος Ποπίδιος, υἱὸς τοῦ Νουμερίου, ἤγειρε δι' ἐξόδων του τὸν ναὸν τῆς Ἴσιδος, καταστραφέντα ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, καὶ ὅτι πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἐλευθεριότητός του, οἱ δίαρχοι ἀμισθὶ τὸν προσέλαβον ἐν τῇ ἑταιρίᾳ των ἑξαετῆ ὄντα. Οἱ ἀρχαιολόγοι, τινὲς τοὐλάχιστον, τὴν ἡλικίαν ταύτην ἀπίθανον εὑρίσκοντες, ἀνέγνων ἀντὶ ἓξ ἑξήκοντα, λησμονοῦντες ὅτι ὑπῆρχον ἄλλοτε δύο διαρχῶν εἴδη, οἱ ornamentarii καὶ οἱ proetextati, οἱ ἐπίτιμοι καὶ οἱ ἐν ἐνεργείᾳ. Οἱ πρῶτοι ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς τὴν πομπηϊανὴν γερουσίαν πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ὑπὸ τῶν πατέρων των γενομένων ὑπηρεσιῶν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ἔκ τινος ἐπιγραφῆς ἐν Misène εὑρεθείσης. (Βλέπε Memorie dell' Academia Ercolanese, anno 1833).

φέρω καὶ πάλιν ὅτι ἡ πόλις ἀφοῦ κατεστράφη ἐτέθη εἰς ἀνοικοδόμησιν· ἀλλ' αἱ ἀδέξιοι ἐπιδιορθώσεις προδίδουσι κλίσιν τινα εἰς τὴν εὐτελῆ ταύτην πολυτέλειαν, ἥτις παρ' ἡμῖν ἀντικατέστησε τὴν τέχνην. Ἡ μαρμαροκονία ὡραΐζει καὶ ἐν ταὐτῷ ἀσχημίζει τὸ πᾶν, τὸ εἶναι θυσιάζεται εἰς τὸ δοκεῖν, ἡ δὲ κομψότης εἰς τὴν ἐπιδεικτικὴν ταύτην γλισχρότητα, ἥτις φέρει ψευδῆ τινα χαρακτῆρα δαψιλείας. Εἰς πολλὰ μέρη, αἱ ῥαβδώσεις οἰκονομικῶς διετηρήθησαν διὰ ῥαβδίων ἅτινα συμπληροῦσι τὸ κάτω μέρος τῶν κιόνων. Ἡ ζωγραφία ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς γλυπτικῆς. Τὰ κιονόκρανα ἐπιδεικνύουσι παράδοξα σχήματα, ἐπιτυχῆ ἐνίοτε, ἀλλ' ὅλως ἀνάρμοστα εἰς τὴν ἁπλότητα τῆς τέχνης. Προσθέσατε τὰ προσβάλλοντα τὸν ὀφθαλμὸν λάθη (π. χ. τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἑρμοῦ, ἐν ᾧ αἱ τομαὶ καταλήγουσιν ἐναλλὰξ εἰς ἀετώματα καὶ ἀψῖδας· τὰ μετόπια τοῦ καθαρτηρίου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἴσιδος, ὅπου αὐτὴ ἡ ἀψὶς τέμνουσα τὴν κορωνίδα, εἰσδύει ἐν τῷ ἀετώματι). Οὐδὲν λέγω περὶ τῶν κρηνῶν, καὶ τῶν στηλῶν, φεῦ! ἐκ κογχυλῶν καὶ ψηφιδωτῶν ἀποτελουμένων.

Παρόμοια λάθη προσβάλλουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀκριβολόγων· μὴ λησμονῶμεν ὅμως, ὅτι εὑρισκόμεθα ἐν πόλει μικρᾷ, τῆς ὁποίας ὁ ὡραιότερος οἶκος ἀνήκει εἰς οἰνοπώλην. Εἰλικρινῶς δὲν δύναταί τις νὰ ζητήσῃ ἐν αὐτῇ τὸν Παρθενῶνα, οὔτε τὸ Πάνθεον τῆς Ρώμης. Οἱ Πομπηϊανοὶ ἀρχιτέκτονες εἰργάζοντο δι' ἁπλοῦς ἀστούς, ἐπιθυμοῦντας νὰ ἔχωσι ὡραίας οἰκίας, οὔτε πολὺ μεγάλας οὔτε πολὺ ἀκριβάς, ἀλλὰ πλουσίου ἐξωτερικοῦ φαιδρύνοντος τὴν ὅρασιν. Οἱ ἔμποροι οὗτοι ὑπηρετοῦντο κατ' εὐχὴν ὑπὸ ἐπιτηδείων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐκ παντὸς τρόπου ὠφελοῦντο, ἐγείροντες εἰκοσάδα δωματίων ἐν χώρῳ μὴ ἀρκοῦντι οὐδὲ διὰ μίαν αἴθουσαν τῶν ἀνακτόρων μας, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ συμπτωμάτων τοῦ ἐδάφους, ὅπως ἀμφιθεατρικῶς διατάττωσι τὰς οἰκίας των, καὶ χιλίας ἐπινοοῦντες ὑπεκφυγὰς ὅπως καλύπτωσι τὸ ἀνευθύγραμμον, κατασκευάζουσι τὰ πάντα, δι' ὀλίγης δαπάνης καὶ μικρῶν μέσων, πραγματοποιοῦντες ὅμως ὅ,τι ὠνειροπόλουν οἱ ἀρχαῖοι, τὴν τέχνην δηλονότι ἐν τῷ βίῳ.

Ἐπικαλοῦμαι μάρτυρας τὰς ζωγραφίας των, τὰς καλυπτούσας τοὺς ὡραίους ἐκ μαρμαροκονίας τοίχους, τοὺς τοσοῦτον ἐπιμελῶς παρεσκευασμένους, τοσοῦτον συχνὰ χρισμένους διὰ λεπτοτάτης ἀμμοκονίας, τοσοῦτον εὐφυῶς ἐπιπεπασμένους διὰ στιλπνοτάτης κόνεως, τοσάκις τέλος μετασκευασθέντας, αὖθις ἐπεξεργασθέντας, καὶ διὰ ξυλίνων κυλίνδρων συσφιγχθέντας οὕτως, ὥστε νὰ φαίνωνται μαρμάρινοι. Ὅσον διὰ τὰς τοιχογραφίας, τὰς ἐγκαυστικὰς ζωγραφίας κτλ. ὀλίγον ἐνδιαφερόμεθα. Ἀφήσωμεν τοὺς τεχνίτας νὰ ἀποφασίσωσι περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων, αἵτινες καὶ τότε καὶ νῦν τέρπουσι τοὺς ὀφθαλμούς.[1] Αὗται ἐχώριζον τοὺς τοίχους εἰς

1 Ὁ σοφὸς Minervini παρετήρησε διαφοράς τινας ἐπὶ τῶν κονιαμάτων τῶν καλυπτόντων τοὺς πομπηϊανοὺς τοίχους. Ἐκ τούτων ἐσημείωσε τὰ λεπτότερα, ὅπου, κατ' αὐτόν, οἱ ἀρχαῖοι

τρία ἢ πέντε φατνώματα, ἐκτεινόμεναι μεταξὺ ἑνὸς ὑποβάθρου καὶ ἑνὸς διαζώματος· τὸ ὑπόβαθρον ἦτο χρώματος βαθυτέρου, τὸ διάζωμα ἀνοικτοτέρου, τὸ μεταξὺ αὐτῶν διάστημα ζωηρότερον (ἐρυθρὸν καὶ κίτρινον, π. χ. τὸ διάζωμα λευκὸν καὶ τὸ ὑπόβαθρον μαῦρον). Ἐν ταῖς ἁπλαῖς οἰκίαις, οἱ τοῖχοι ἐχωρίζοντο δι' ἁπλῶν γραμμῶν· εἶτα, ὀλίγον κατ' ὀλίγον τῆς οἰκίας πολυτελεστέρας γενομένης, αἱ γραμμαὶ αὗται καθίσταντο στεφάναι, φυλλάδες, παραστάδες, τέλος φανταστικαὶ σκιάδες, ἐν αἷς ἡ φαντασία τοῦ ζωγράφου ἀφίετο ἐλευθέρα. Ἐν τούτοις, τὰ ὑπόβαθρα ἐκαλύπτοντο διὰ φύλλων, τὰ διαζώματα δι' ἀραβουργημάτων, καὶ τὰ φατνώματα δι' εἰκόνων, ἁπλῶν κατ' ἀρχάς, αἵτινες παρίστων ἄνθος, καρπόν, τοπογραφίαν, εἶτα μορφήν, εἶτα σύμπλεγμά τι καὶ τέλος μεγάλα ἱστορικὰ ἢ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα ἅτινα ἐκάλυπτον ἐνίοτε ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τοίχου, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα τό τε ὑπόβαθρον καὶ τὸ διάζωμα ἐχρησίμευον ἀντὶ ὡραίου πλαισίου. Οὕτως ἡ τοῦ σκηνογράφου φαντασία ἐδύνατο ν' ἀνυψωθῇ μέχρις ἐποποιΐας.

Πάντοτε αἱ εἰκόνες αὗται θὰ μελετῶνται, διότι οὐ μόνον πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῆς τέχνης παρέχουσιν ἡμῖν, ἀλλ' ἰδίως περὶ τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων, τῶν τελετῶν, τῶν οἰκιῶν καὶ τῆς φύσεως τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ Πομπηΐα δὲν εἶναι πινακοθήκη, εἶναι μᾶλλον εἰκονογραφημένη ἐφημερὶς τοῦ πρώτου αἰῶνος. Ἐν αὐτῇ βλέπει τις παραδόξους τοπογραφίας· μικρὰν νῆσον παρὰ τὰς ὄχθας ποταμοῦ· ὄχθην τινα τοῦ Νείλου, ὅπου ὄνος διψῶν κλίνει ἵνα πίῃ πρὸς τὸ στόμα κροκοδείλου μὴ διακρίνων αὐτόν, ἐνῷ ὁ κύριός του ἐπὶ ματαίῳ τὸν σύρει διὰ τῆς οὐρᾶς ὅπως τὸν ἐμποδίσῃ. Πάντοτε σχεδὸν παριστάνουσι βράχους παρὰ τὰς ὄχθας ὕδατος, ὁτὲ μὲν ὑπὸ δένδρων καταφύτους, ὁτὲ δὲ κεκαλυμμένους ὑπὸ ναῶν διατεθειμένων κλιμακηδόν, ὁτὲ δὲ πάλιν ἐκτεινομένας εἰς ἀνωμάλους ἐρημίας, ἐν αἷς πλανᾶται βοσκός τις μετὰ τοῦ ποιμνίου του, ἐνίοτε δὲ ἐμψυχουμένους ὑπὸ σκηνῆς τινος ἱστορικῆς (ἡ Ἀνδρομέδα καὶ ὁ Περσεύς). Ἕπονται εἶτα αἱ μικραὶ εἰκόνες αἱ παριστῶσαι κάνιστρα καρπῶν, ἀγγεῖα ἀνθέων, οἰκογενειακὰ σκεύη, σωροὺς ὀσπρίων, τὴν συλλογὴν τῶν σκευῶν τοῦ κεχρωματισμένου γραφείου ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Λουκρετίου, μελανοθήκην, ἐγχειρίδιον, χαρτοκόπτην, ἄβακας καὶ ἐπιστολὴν ἐν εἴδει χειρομάκτρου συνεπτυγμέ-

ἐξέλεγον ἐπιμεμελημένας συνθέσεις διὰ τοιχογραφίας, τοπογραφίας καὶ μορφάς, ἐνῷ αἱ ἁπλούστεραι διακοσμήσεις ἐγένοντο ἄνευ χάριτος ὑπὸ ὑποδεεστέρων ζωγράφων. Ὑπενθυμίζω ἐν παρόδῳ ὅτι πολλαὶ ζωγραφίαι, ἰδίᾳ αἱ σπουδαιότεραι, ἀνηρτῶντο εἰς τοὺς τοίχους διὰ σιδηρῶν ὀχέων· παρετήρησαν μάλιστα ὅτι αἱ ῥάχεις τῶν εἰκόνων δὲν ἥπτοντο τοῦ τοίχου, ἀρίστη κατὰ τῆς ὑγρασίας προφύλαξις. Ἡ συνήθεια αὕτη τοῦ προβάλλειν καὶ μετατοπίζειν τὰς τοιχογραφίας ἦτο ἀρχαιοτάτη· γνωστόν, ὅτι οἱ πλούσιοι Ῥωμαῖοι ἐκόσμουν τοὺς οἴκους των δι' ἀριστουργημάτων ἀγοραζομένων ἢ κλεπτομένων ἐξ Ἑλλάδος, γνωστὴ ἐπίσης καὶ ἡ περίφημος τοῦ Μουμμίου συμφωνία, ὅστις συνεφώνησε μετὰ τῶν ἐμπόρων νὰ φέρῃ εἰς Ῥώμην τ' ἀρχαῖα ἀριστουργήματα τοῦ Ζεύξιδος καὶ τοῦ Ἀπελλοῦ, ὑποχρεῶν ὅμως αὐτοὺς ἐν περιπτώσει βλάβης κατὰ τὴν μεταφοράν, νὰ τῷ τὰς ἀντικαθιστῶσι.

νην μετ' ἐπιγραφῆς πρὸς τὸν Μάρκον Λουκρέτιον, φλάμιν (ἱερέα) τοῦ Ἄρεως, δεκάδαρχον τῆς Πομπηΐας. Ἐνίοτε αἱ εἰκόνες αὗται εἰσὶ διασκεδαστικαί· ὑπάρχουσι δύο τοιαῦται ὧν ἡ μὲν παριστᾷ ἀλέκτορα καὶ ὄρνιν ὑπερηφάνως βαδίζοντας, ἐνῷ ἡ ἄλλη ἀλέκτορα δεδεμένον καὶ μελαγχολικὸν διὰ τὸν ἐπικείμενον θάνατόν του.

Οὐδὲν λέγω περὶ τῶν ἀνθοδεσμῶν τῶν ἐκ κρίνων, ἰρίδων καὶ ῥόδων, οὐδὲ περὶ τῶν ἐγκάρπων, τῶν στεφάνων, καὶ τῶν ὁλοκλήρων ἄλσεων τῶν ἐπικοσμούντων τοὺς τοίχους τοῦ κήπου τοῦ Σαλλουστίου. Ἄρχομαι νὰ ὑποδείξω ὑμῖν τὰς εἰκόνας τῶν ζώων, τῶν κυνηγίων, τῶν μαχῶν τῶν θηρίων, τῶν μετὰ καταπληκτικῆς δυνάμεως παλαιόντων. Μία τούτων πρὸ πάντων νωπὴ ἔτι, εὑρεθεῖσα ἔν τινι οἰκίᾳ προσφάτως ἀνακαλυφθείσῃ, παριστᾷ κάπρον ἐπιπίπτοντα κατὰ ἄρκτου ἐνώπιον λέοντος ἠρέμα καὶ μεγαλοπρεπῶς θεωμένου. Τοῦτο εἶναι ἐπίνοια, ὡς λέγουσι οἱ Νεαπολιτανοί.

Προσορμίζομαι εἰς τὰ σχήματα. Ἐνταῦθα, ἄπειρος ποικιλία· ὅλα τὰ εἴδη ἀπὸ τῆς γελοιογραφίας μέχρι τῆς ἐποποιΐας, ἐδοκιμάσθησαν, ἐξηντλήθησαν. Ἡ ἄμαξα φορτωμένη ὑπὸ ὑπερμεγέθους ἀσκοῦ πλήρους οἴνου, τὸν ὁποῖον δοῦλοι καταγίνονται, ὅπως θέσωσι εἰς ἀμφορεῖς: παιδίον χορεῦον πίθηκον: ζωγράφος ἀντιγράφων ἄγαλμα Βάκχου: ἡ ὀνειροπόλος πιθανῶς ἑτοίμη νὰ δώσῃ μυστικήν τινα παραγγελίαν εἰς φιλοπαίγμονα ὑπηρέτριαν: ὁ ἔμπορος τῶν ἐρώτων ἀνοίγων τὸν πλήρη μικρῶν πτερωτῶν ἐρώτων κλωβόν του, οἵτινες δραπετεύοντες παρενοχλοῦσι μυριοτρόπως σκεπτικὴν καὶ μελαγχολικὴν γυναῖκα: πόσα ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων οἱ Πομπηϊανοὶ ὑπερεῖχον πρὸ πάντων εἰς τὴν φανταστικὴν ζωγραφικήν. Πάντες γινώσκουσι τὰ νέφη ἐκεῖνα τῶν μικρῶν πνευμάτων, ἅτινα ῥιπτόμενα ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, ἔπλεκον στεφάνους καὶ ἔγκαρπα, ἡλίευον, ἐδίωκον τὰ πτηνά, ἐπριόνιζον σανίδας, ἐῤῥοκάνιζον τραπέζας, ἔτρεχον ἐπὶ ἁρμάτων, ἢ ἐσχοινοβάτουν βαστάζοντα θύρσους πρὸς ἰσοῤῥοπίαν· τὸ ἓν ἐνοχλάζον, τὸ ἕτερον γονυκλινές, τὸ τρίτον χέον κύματα οἴνου ἐκ κέρατος εἰς ἀγγεῖον, τέταρτον παῖζον λύραν, πέμπτον διπλοῦν αὐλόν, χωρὶς νὰ ἀφήνωσι τὸ τανυόμενον σχοινίον, καμπτόμενον ὑπὸ τοὺς ἐπιτηδείους πόδας των. Ὡραιότεραι ὅμως τῶν θείων τούτων σχοινοβατίδων ἐκυμάτιζον αἱ χορεύτριαι, θαύματα νωχελείας καὶ ἐλαφρότητος, μετεωρούμεναι καὶ ἀκόπως κρατούμεναι ἐν τῷ ἡδονικῷ αἰθέρι τῷ ἀναλικνίζοντι αὐτάς. Ἴδετε ταύτας ἀπάτας ἐν τῷ Νεαπολιτανικῷ μουσείῳ, τὴν κρούουσαν τὰ κύμβαλα, τὴν παίζουσαν τὸ τυμπάνιον, τὴν κρατοῦσαν κλάδον ἐκ κέδρου καὶ χρυσοῦν σκῆπτρον, τὴν τείνουσαν παροψίδα πλήρη σύκων, τὴν φέρουσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάνιστρον καὶ θύρσον εἰς τὰς χεῖρας. Ἑτέρα χορεύουσα, ἀποκαλύπτει τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματός της· ἄλλη, κλίνουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀτενίζουσα φυσᾷ τὴν καλύπτραν της ὡς διὰ νὰ πετάξῃ· ἐκείνη

περικλείει πάλιν δέσμας ἀνθέων ἐντός τινος τῶν πτυχῶν τῆς ἐσθῆτός της, ἄλλη κρατοῦσα διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς χρυσῆν παροψίδα, καλύπτει τὴν κεφαλήν της διὰ κυματίζοντος φάρου (pallium), ὡς τὸ πτηνὸν τὸ θέτον τὸν λαιμὸν ὑπὸ τὰς πτέρυγάς του, τινὲς ἐκ τούτων εἶναι σχεδὸν γυμναί, τινὲς δὲ περιβεβλημέναι δι' ὑφασμάτων διαφανῶν· ἕτεραι περιβάλλονται διὰ πυκνοτάτων ἐπενδυτῶν, οἵτινες ὅλον τὸ σῶμά των καλύπτοντες, καταπίπτουσι· δύο μεταξὺ αὐτῶν διὰ τῶν χειρῶν κρατούμεναι, ἀνυψοῦνται ὁμοῦ· ὅσαι χορεύτριαι, τόσοι χοροί, στάσεις, κινήσεις, ἀναπάλσεις, σύμβολα διάφορα· καλύπτραι ἄλλως διϊστάμεναι καὶ ἐπαναφερόμεναι· ἀτελεύτητος ποικιλία ἐπὶ δύο διαγραμμάτων μυριοτρόπως ἀναπαλλομένων, ἐπὶ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς χάριτος.

Ἐξακολουθήσωμεν: εἰσερχόμεθα εἰς πλήρη μυθολογίαν. Ὅλαι αἱ ἀρχαῖαι θεότητες θὰ διέλθωσι πρὸ ἡμῶν, ὁτὲ μὲν μόναι (ὡς ἡ ὡραία Δήμητρα, ἡ ἀληθῶς αἰδέσιμος τοῦ οἴκου τοῦ Κάστωρος καὶ Πολυδεύκους), ὁτὲ δὲ ἀθρόαι ἐν σκηναῖς γνωσταῖς, τινὲς τῶν ὁποίων συνεχῶς ἐπανέρχονται ἐπὶ τῶν πομπηϊανῶν τοίχων. Οὕτως ἡ ἀνατροφὴ τοῦ Βάκχου, αἱ μετὰ τοῦ Σιληνοῦ σχέσεις του, τὸ ἐρωτικὸν μυθολόγημα τῆς Ἀριάδνης, οἱ ἔρωτες τοῦ Διός, ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Δάφνη, ὁ Ἄρης καὶ ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἄδωνις θνήσκων, ὁ Ζέφυρος καὶ ἡ Χλωρίς, ἰδίᾳ δὲ οἱ ἥρωες: ὁ Θησεὺς καὶ ἡ Ἀνδρομέδα, ὁ Μελέαγρος, ὁ Ἰάσων, ὁ Ἡρακλῆς, τὰ δώδεκα ἆθλά του, ἡ μετὰ τοῦ λέοντος τῆς Νεμέας πάλη του, οἱ ἔρωτές του, αἱ ἀδυναμίαι (Βλ. ἐν τῷ ἐν ταῖς νέαις ἀνασκαφαῖς, οἴκῳ τοῦ Συρικοῦ, τὴν μεγάλην εἰκόνα, ἐν ᾗ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς μέθης νικώμενος, ὑποκύπτει ἐνώπιον τῆς Ὀμφάλης καὶ τοῦ θριαμβεύοντος Βάκχου): ἰδοὺ τὰ ὑπὸ τῶν σκηνογράφων τῆς μικρᾶς πόλεως προτιμώμενα ἐπεισόδια. Ἐνίοτε τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν ἐλάμβανον ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Βιργιλίου, συχνότερον δὲ ἐκ τῶν τοῦ Ὁμήρου· θὰ ἠδυνάμην νὰ ἀναφέρω ὁλόκληρον οἰκίαν (τὴν τοῦ ποιητοῦ, ὁμηρικὴν ἐπίσης καλουμένην) τῆς ὁποίας ὁ ἐσωτερικὸς πρόδομος ἦτο Ἰλιὰς εἰκονογραφημένη· Ἐκεῖ ἔβλεπέ τις τὸν χωρισμὸν τοῦ Ἀγαμέμνωνος καὶ τῆς Χρυσηΐδος· ἔπειτα τὸν τῆς Βρησηΐδος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ἐπὶ θρόνου καθήμενος, μετ' ἐκφράσεως ὀργίλου ὑποταγῆς, προσεκάλει τὴν νεάνιδα νὰ ἐπιστρέψῃ παρὰ τῷ Ἀγαμέμνονι· ὡραία εἰκὼν δικαίως περιφημισμένη. Ἐκεῖ ἐβασίλευεν ἐπίσης ἡ ὡραία Ἀφροδίτη, ἣν ὁ Gell δὲν ἐδίσταζε νὰ συγκρίνῃ κατὰ μὲν τὸ σχῆμα πρὸς τὴν τῶν Μεδίκων, κατὰ δὲ τὸ χρῶμα πρὸς τὴν τοῦ Τιτιανοῦ· γνωστὸν εἶναι ὅτι πρωταγωνιστεῖ αὕτη ἐν τῷ ποιήματι. Παρέχει ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα συναντῶνται ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἴδη. «Τέλος, λέγει ὁ Nicolin ἐν τῷ πολυτελεστάτῳ αὐτοῦ περὶ Πομπηΐας συγγράμματι, ὅτι ὡς συνέπεια τῶν ποικίλων τούτων ἐπισοδείων, ἐφαίνετο ἡ Θέτις, κατακεκλιμένη ἐπὶ τοῦ

Τρίτωνος, καὶ τείνουσα πρὸς τὸν τεθλιμμένον υἱόν της τὰ ὅπλα, ἅτινα ἐνώπιόν της ὁ Ἥφαιστος δι' αὐτὸν ἐχάλκευσεν.»

Ἐν τῷ περιστύλῳ τοῦ οἴκου τούτου ἀνευρέθη τὸ ἀντίγραφον τοῦ περιφανοῦς πίνακος τοῦ Τιμάνθου, ἡ θυσία τῆς Ἰφιγενείας. «Ἀπεικονίσας αὐτὴν ὀρθίαν παρὰ τὸν βωμόν, ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ σφαγιασθῇ, ὁ καλλιτέχνης ἐζωγράφισε τὴν θλίψιν ἐπὶ τοῦ προσώπου τῶν παρισταμένων καὶ πρὸ πάντων τοῦ Μενελάου· εἶτα ἐξαντλήσας ἅπαντας τοὺς χαρακτῆρας τῆς λύπης, ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός, μὴ εὑρίσκων καταλληλοτέραν ἔκφρασιν.» Ἦτο κατὰ τὸν Πλίνιον ἔργον τοῦ Τιμάνθου, καὶ τοιαύτη εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀντιγραφὴ ἡ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ποιητοῦ ἐν Πομπηΐᾳ εὑρεθεῖσα.

Ἡ Ἰφιγένεια αὕτη ὡς καὶ ἡ Μήδεια ἡ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Κάστορος καὶ Πολυδεύκους, ἡ ἀναμιμνήσκουσα τὸ ἀριστούργημα τοῦ Βυζαντίνου Τιμομάχου, εἰσὶν αἱ μόναι πομπηϊαναὶ εἰκόνες αἱ γνωσταὶ ἀντικείμενα ἀπεικονίζουσαι· μὴ συμπεράνωμεν ὅμως ἐκ τούτου ὅτι καὶ αἱ ἄλλαι ἦσαν πρωτότυποι. Οἱ ζωγράφοι τῆς μικρᾶς πόλεως οὔτε ἔπλαττον, οὔτε ἀντέγραφον, ἀλλ' ἀπεμιμοῦντο ἐλευθέρως στέφοντες τὴν κεφαλὴν διὰ θεμάτων γνωστῶν. Ἐκ τούτου καὶ ἡ ποικιλία ἡ ἐκπλήττουσα ἡμᾶς ἐπὶ τῇ παραγωγῇ τῶν αὐτῶν ἀντικειμένων. Εἶδον δέκα Ἀριάδνας, καταλαμβανομένας ὑπὸ τοῦ Βάκχου, οὐδεμία ὅμως ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἄλλην. Ἐκ τούτου ἐπίσης καὶ ἡ εὐκολία καὶ ἐλευθερία τῆς χειρὸς δεικνυούσης ἐπιτηδείους σκηνογράφους. Βεβαίως, τὰ ἔργα των, ἀξίας ἀνίσου, δὲν εἶναι ὑποδείγματα ἀκριβείας: αἱ ἐλλείψεις τῆς σκιαγραφίας καὶ ἀναλογίας, αἱ ἀδεξιότητες καὶ ἀπερισκεψίαι εἶναι πολλαί: ἀλλ' ἂς ἐκλέξῃ τις ἐν Γαλλίᾳ ἐπαρχίαν τινα τριάκοντα χιλιάδας ψυχῶν περιέχουσαν καὶ ἂς εἴπωσιν εἰς τοὺς ζωγράφους αὐτῆς: «Φίλοι μου, ἀποσπάσατε πανταχόθεν, ἀπὸ ὅλας τὰς οἰκίας, τὰ μεγάλα ταῦτα χάρτινα φύλλα τὰ κολλημένα ἐπὶ τῶν τοίχων, καὶ ζωγραφίσατε ἀντ' αὐτῶν ὑπόβαθρα καὶ διαζώματα, εἰκόνας εὐσεβείας, εἰκόνας ἐθνικὰς καὶ ἱστορικάς, εἰκονιζούσας τὰς ἰδέας, τὰς πεποιθήσεις, τὰ ἤθη καὶ τὴν καλλαισθησίαν τῆς ἐποχῆς μας, οὕτως ὥστε ἐὰν αὔριον τὰ Πυρρηναῖα, αἱ Ἄλπεις καὶ τὰ Ἰουράσια καταπέσωσιν ἐπάνωθέν σας, αἱ μέλλουσαι γενεαὶ αἵτινες θὰ ἐκθειάζωσι τὰς οἰκίας σας καὶ τὰ ἀριστουργήματά σας, νὰ δυνηθῶσι νὰ σπουδάσωσι τὴν ἐποχήν μας ἥτις θὰ ἦναι δι' αὐτοὺς ἀρχαιότης . . . . .», τί θὰ ἔκαμνον οἱ ζωγράφοι τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως; Δύναμαι νὰ βεβαιώσω, νομίζω, μεθ' ὅλον τὸν πρὸς αὐτοὺς σεβασμόν μου, ὅτι εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν θὰ εὑρεθῶσι.

Τοὐναντίον οἱ Πομπηϊανοί, οὐδόλως ὤκνησαν εἰς τὴν ἀναζωγράφησιν ὁλοκλήρου τῆς πόλεώς των. Θέλετε νὰ ἐκτιμήσητε τὴν πραγματικὴν ἀξίαν των καὶ τὰ πλεονεκτήματά των; Ἐπισκέφθητε τὰς ἐσχάτως ἀνακαλυφθείσας οἰκίας καὶ θεωρήσατε τὰς εἰκόνας, ἃς ἀφῆκαν εἰς τὴν θέσιν

των ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητί των, ἣν διετήρησε μὲν αὐταῖς ὁ Βεσούβιος, μετ' ὀλίγον δὲ θὰ ἀφαιρέσῃ ὁ ἥλιος. Ἴδετε ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Πρόκλου τὰ δύο ἀντιστοιχοῦντα ἀντικείμενα: τὸν Νάρκισσον καὶ τὸν θρίαμβον τοῦ Βάκχου, τὴν ἀνίσχυρον ἀδράνειαν καὶ τὴν νικηφόρον ἐνεργητικότητα. Ὁ σκοπὸς εἶναι καθαρός, ἁπλοῦς, ζωηρότατα ἀπεικονισμένος· οἱ ἀρχαῖοι οὐδέποτε εἶχον ἀνάγκην σχολίων. Ἐκ πρώτης ὄψεως, καταλαμβάνετε τὴν ἰδέαν των καὶ τὸ ἀντικείμενόν των· οἱ ἀμαθέστεροι, οἱ ἧττον ἐθνικοὶ κατὰ τὸ ἥμισυ τὰς ἐννοοῦσι καὶ θέτουσιν ἕνα τίτλον ἐπὶ τῶν ἔργων των. Ἐδῶ οὔτε ἑλιγμοί, οὔτε περιφράσεις, οὔτε ὑστεροβουλίαι, οὔτε σύγχυσις: ὁ ζωγράφος λέγει ὅ,τι θέλει καὶ τὸ λέγει ταχέως, χωρὶς νὰ μεγαλοποιήσῃ τὴν ἔκφρασιν καὶ νὰ ὑπερπληρώσῃ τὴν σκηνήν· τὰ κύρια πρόσωπα ἐκφαίνονται μετὰ παρρησίας· τὰ δευτερεύοντα δὲν φωνάζουσι: Θεωρήσατέ με!— Ἡ εἰκὼν τοῦ Ναρκίσσου, παριστᾷ κατὰ πρῶτον τὸν Νάρκισσον, ἔπειτα ἐρημίαν τινὰ καὶ μίαν πηγήν. Τὸ χρῶμα εἶναι θαυμασίας λαμπρότητος καὶ ἁρμονίας, ἀλλ' ἄνευ ματαίων ἐντυπώσεων· ἐν ὅλαις σχεδὸν ταῖς τοιχογραφίαις (ἐκτὸς τοῦ γάμου τοῦ Ζεφύρου καὶ τῆς Χλωρίδος) τὸ φῶς διαδίδεται ἴσον καὶ λευκόν, διότι χρησιμεύει οὐχὶ μόνον πρὸς φωτισμὸν τῆς εἰκόνος ἀλλὰ καὶ πρὸς φωτισμὸν τοῦ τοίχου. Τὰ στενὰ καὶ χαμηλὰ δωμάτια, ἅτινα ἀντὶ παραθύρων εἶχον θύραν πρὸς τὴν αὐλὴν ἀνοιγομένην εἶχον ἀνάγκην τοῦ ἐζωγραφημένου τούτου φωτός, ὅπερ ἔδιδον εἰς αὐτὰ χρωστῆρες ἐπιτήδειοι. Καὶ ὁποία κίνησις ἐν ταῖς μορφαῖς ταύταις,[1] ὁποία εὐκαμψία καὶ ὁποία ἀλήθεια! Οὐδὲν τὸ διάστροφον, ἀλλ' οὐδὲν καὶ τὸ ἐπιβάλλον. Ἡ Ἀριάδνη πράγματι κοιμᾶται, ὁ Ἡρακλῆς καταπίπτει ἐκ τῆς μέθης, ἡ ὀρχηστρὶς κυμαίνεται ἐπὶ τοῦ ἀέρος ὡς εἰ ἐπὶ τοῦ στοιχείου της, ὁ κένταυρος ἄνευ βίας καλπάζει, εἶναι ἡ ἁπλῆ πραγματικότης, ἡ φύσις τοιαύτη ὁποία εἶναι ἐν τῇ καλλονῇ της ἐν τῇ πλήρει ἐκχύσει τῆς χάριτός της, βαδίζουσα ὡς βασίλισσα διότι εἶναι βασίλισσα καὶ δὲν θὰ ἤξευρε νὰ βαδίζῃ ἄλλως. Τέλος οἱ ὑποδεέστεροι οὗτοι ζωγράφοι, ταπεινοὶ τῶν τοίχων χρωματισταί, εἶχον ἐν ἐλλείψει ἐπιστήμης καὶ ἀκριβείας, τὴν εὐφυΐαν, τὸ ἔνστικτον τῆς τέχνης, τὸ αὐτόματον, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ζωήν.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τοῖχοι τῆς Πομπηΐας· ἂς παρατηρήσωμεν νῦν τὰ ψηφιδωτά, ἅτινα πολὺ μᾶλλον θὰ μᾶς ἐκπλήξωσι. Κατ' ἀρχὰς ἡ λιθόστρωσις ἦτο ἁπλῆ· κατεσκεύαζον φύραμα δι' εἴδους τινὸς ἀμμοκονίας, τὸ ἐπέπασσον διὰ πλινθίνης κόνεως τετριμμένης, καὶ ἀπετέλουν μάζαν τινα, ἥτις ἀποσκληρυνομένη, ὡμοίαζε πρὸς ἐρυθροῦν γρανίτην. Πλεῖστα δωμάτια καὶ πολλαὶ αὐλαὶ τῆς Πομπηΐας εἶναι ἐστρωμέναι διὰ τοῦ φυράματος τούτου

[1] «Καὶ πῶς οἱ ἀρχαῖοι, καὶ οἱ ἀδεξιώτεροι ἀκόμη παρίστων τὸ γυμνόν!» μοὶ εἶπεν ἡμέραν τινὰ περιφανὴς κριτικός, μετ' ἐμοῦ τὰς εἰκόνας περιεργαζόμενος. Καὶ προσέθηκε: «Οὐδὲν ἡμεῖς ἐννοοῦμεν τὴν σήμερον, τὰ ἀγάλματά μας δὲν εἶναι γυμνά, εἶναι ἐνδεδυμένα»

ὅπερ ἐκάλουν opus signinum. Ἔπειτα, ἔθεσαν εὐθυγράμμως ἐν τῷ φυράματι τούτῳ ἐν πρώτοις μικροὺς κύβους ἐκ μαρμάρου, ὑέλου, χάλικος καὶ χρωματισμένον μίλτον ἀποτελοῦντας τετράγωνα ἢ ταινίας, κατόπιν ἄλλους, οἵτινες συνέπλεκον τὰς γραμμὰς καὶ ἐποίκιλλον τὰ χρώματα καὶ ἄλλους προσέτι, οἵτινες ἐσχημάτιζον κανονικὰς ζωγραφίας, ἀραβουργήματα καὶ μαιάνδρους, οὕτως ὥστε αἱ κεκομμένοι χάλικες ἐτελεύτων καλύπτοντες ἐντελῶς τὸ ὑπέρυθρον φύραμα, καὶ οὕτως ἀπετελοῦντο τὰ ψηφιδωτὰ καὶ λίθινα ταῦτα περικοσμήματα, ἅτινα ἐκτήσαντο ἀμέσως τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν μεγάλων ἔργων.

Ὁ οἶκος τοῦ Φαύνου, ἐν Πομπηΐᾳ, ὁ πλουσιώτερον ἐστρωμένος, ἦτο ψηφιδωτὸν μουσεῖον. Ὑπῆρχεν ἓν τοιοῦτον πρὸ τῆς θύρας, ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου, φέρον ὡς ἐπιγραφὴν τὸν ἀρχαῖον χαιρετισμόν: Have! Ἓν ἕτερον παρὰ τὴν ἄκραν τοῦ προθύρου, ἀπεικόνιζε τεχνηέντως προσωπίδας. Ἄλλα παρὰ τὰς πτέρυγας τοῦ προδόμου, ἀπετέλουν μικρὸν θηριοτροφεῖον: ὑπῆρχον δύο νῆσσαι, πτηνὰ νεκρά, κογχύλια καὶ ἰχθεῖς, περιστεραὶ ἐξάγουσαι μαργαρίτας ἔκ τινος κιβωτίου, τέλος γαλῆ καταβροχθίζουσα ὄρτυγα, ποικιλίας καὶ λεπτομερείας ἀριστούργημα. Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει περί τινος ψηφιδωτοῦ παριστάνοντος τὰ λείψανα δείπνου· ὠνομάζετο ὁ ἀσάρωτος οἶκος. Ἂς μὴ καταλίπωμεν ὅμως ἀκόμη τὸν οἶκον τοῦ Φαύνου ἐν ᾧ οἱ ψηφοθέται ἐψηφοθέτησαν ἐν τῷ κυρίως οἴκῳ λέοντα ὑπερήφανον, ἀναχαιτιζόμενον, ὅστις δυστυχῶς εἶναι ἐφθαρμένος, ἀλλὰ θαυμάσιον κατά τε τὴν δύναμιν καὶ τὴν τόλμην. Ἐν τῷ τρικλινίῳ ἕτερον ψηφιδωτόν, παρίστα τὸν Ἄκρατον, τὸ Βακχικὸν πνεῦμα, ἔφιππον ἐπὶ πάνθηρος· τέλος τὸ τῆς ἐξέδρας, τὸ ὡραιότερον ἐκ τῶν σωζομένων, συγκαταριθμεῖται μεταξὺ τῶν πολυτιμοτέρων τῆς ἀρχαίας τέχνης μνημείων. Εἶναι ἡ περίδοξος μάχη τῶν Ἀρβήλων ἢ τῆς Ἰσσοῦ. Ἴλη ἱππικοῦ Ἑλλήνων νικητῶν ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος καλπάζει ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἱππέων του, ἐν τῇ ταραχῇ χάνει τὸ κράνος του, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς του ἀνορθοῦνται ὡς χαίτη, τὸ μακρὸν δόρυ του διετρύπησε τὸν στρατηγὸν τῶν ἐχθρῶν· οἱ Πέρσαι καταστραφέντες τρέπονται εἰς φυγήν· οἱ περιστοιχοῦντες τὸν Δαρεῖον, τὸν ἡττημένον βασιλέα, προσπαθοῦσι νὰ τὸν σώσωσιν· ἀλλ' ὁ Δαρεῖος λησμονεῖ ἑαυτόν, τείνων δὲ τὴν χεῖρα πρὸς τὸν νεκρὸν στρατηγόν, τρέπεται εἰς φυγὴν καὶ σωτηρίαν· θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ζητεῖ τὸν θάνατον. Ἅπασα ἡ σκηνή, ἡ ὁρμὴ τῶν μέν, ἡ σύγχυσις τῶν δέ, ἡ ἀνατραπεῖσα ἁρμάμαξα τοῦ βασιλέως, ἡ ὀργή, ὁ φόβος, ὁ οἶκτος, πάντα ταῦτα βαθέως μεμελετημένα καὶ καθαρῶς παριστάμενα, ἐκπλήττουσι τὸ πρῶτον βλέμμα καὶ ἐγχαράττονται εἰς τὸν νοῦν, ἀφίνοντα τὴν ἄφθαρτον τῶν ἀριστουργημάτων ἐντύπωσιν. Τὸ δ' ἀριστούργημα τοῦτο δὲν ἦτο εἰμὴ λιθόστρωτον αἰθούσης. Οἱ ἀρχαῖοι ἔθετον τοὺς πόδας, ἐκεῖ ὅπου ἡμεῖς θέτομεν τὰς χεῖρας, εἶπεν Ἄγγλος τις, τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν

εἰπών. Αἱ ὡραιότεραι τράπεζαι τῶν ἀνακτόρων τῆς Νεαπόλεως, ἔγειναν ἐκ τῶν Πομπηϊανῶν πατωμάτων.

Ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ἀνεῦρον τὸν περίφημον Φαῦνον ὀρχούμενον ἀγαλμάτιον ἐκ χαλκοῦ. Ἔχει τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς βραχίονας ὑψωμένους, τοὺς ὤμους πρὸς τὰ ὀπίσω ἐῤῥιμένους, τὸ στῆθος ἐξέχον, ἕκαστον μυῶνα ἐν κινήσει, ὁλόκληρον τὸ σῶμα του ὀρχεῖται. Ἔλειπεν ὅμως κἄτι τι ἀπὸ τὸν πλήρη ὁρμῆς καὶ ἰσχύος μικρὸν τοῦτον θεόν, ὅπερ ὅμως εὗρον κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς ἐν πενιχρᾷ τινι οἰκίᾳ· εἶναι δὲ ἀσθενὴς νεανίας πλήρης νωχελείας καὶ χάριτος, ὁ Νάρκισσος ἀκούων μακρόθεν τὴν νύμφην Ἠχώ· ἡ κεφαλή του εἶναι κεκλιμένη, τὸ οὖς προσεκτικόν, ὁ δὲ δάκτυλος ἐστραμμένος πρὸς τὸ μέρος ὁπόθεν ἔρχεται ὁ θόρυβος: ὅλον του τὸ σῶμα ἀκούει. Τὰ δύο ταῦτα χάλκινα ἀγαλμάτια πλησίον ἀλλήλων τοποθετημένα, θὰ μᾶς ἔκαμνον ἐθνικούς, ἐὰν ἡ θρησκεία δὲν ἦτο εἰμὴ ὑπόθεσις τέχνης [1].

Οὕτω λοιπὸν οἱ οἰνοπῶλαι μικρᾶς ἀρχαίας πόλεως ἐκόσμουν τὰς κρήνας των διὰ τοιούτων θησαυρῶν. Ἀνεῦρον ἄλλους ἀτελεστέρους ἴσως, ἀλλὰ χαριεστάτους (τὸν καθήμενον ἁλιέα τῆς μικρᾶς ψηφιδωτῆς κρήνης, τὸν Ἡρακλέα κρατοῦντα ἔλαφον κεκλιμένην πρὸ τῶν γονάτων του, μικρὸν Ἀπόλλωνα ἐστηριγμένον ἐπὶ κίονος καὶ κρατοῦντα λύραν, γηραιὸν Σιληνὸν φέροντα ἀσκόν, ὡραίαν Ἀφροδίτην διευθετοῦσαν τὴν βεβρεγμένην κόμην της, Ἄρτεμιν ἀγρίαν, κτλ·—μὴ ὑπολογιζομένων τῶν Ἑρμῶν καὶ τῶν διπλῶν προτομῶν, ἐξ ὧν μία, παριστᾷ δύο κεφαλὰς τὴν τοῦ Φαύνου καὶ τῆς συζύγου του ἀκρασίας καὶ χάριτος πλήρους). Βεβαίως, τὸ πᾶν δὲν εἶναι τέλειον ἐν ταῖς γλυφαῖς ταύταις, και πρὸ πάντων ταῖς ἐκ μαρμάρου· τὰ ἀγάλματα τῆς Λιβίας, τοῦ Δρούσου καὶ τῆς Εὐμαχίας εἶσὶν μέτρια· τὰ δὲ ἀνακαλυφθέντα ἐν τοῖς ναοῖς (Ἴσιδος, Βάκχου, Ἀφροδίτης κτλ.) δὲν εἶναι κατώτερα τῶν τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ πτῶσις τῆς καλλαισθησίας καταφαίνεται εἰς τὰ τελευταῖα ὡραΐσματα τῶν τάφων καὶ τῶν οἰκοδομῶν· ἡ διακόσμησις τῶν οἰκιῶν, τὰ μαρμάρινα ὡραΐσματα, ἰδίᾳ δὲ τὰ ἐκ μαρμαροκονίας εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον ἐπιτετηδευμένα, βαρέα καὶ παιδικά. Δεικνύουσι προσέτι, ἂν ὄχι μεγάλην αἰσθητικὴν ἀντίληψιν, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τὴν ἀνάγκην τῆς κομψότητος ἐκείνης, ἥτις τοσοῦτον βαθέως εἰσέδυσεν εἰς τὰ ἤθη τῶν ἀρχαίων. Παρ' ἡμῖν, πράγματι, ἡ τέχνη δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ περιττόν, πρᾶγμά τι ἀσύνηθες ἔξωθεν προερχόμενον ὅταν εἴμεθα πλούσιοι, αἱ εἰκόνες μας, τὰ ἀγάλματά μας δὲν ἀποτελοῦσι μέρος τῶν οἰκιῶν μας. Ἐὰν ἐπὶ τῆς θερμάστρας μας ἔχομεν ὡρολόγιον παριστάνον τὴν Ἀφροδίτην τῆς Μήλου, δὲν εἶναι διότι λατρεύομεν τὴν καλλονήν, οὔτε διότι ἐν τῇ αἰθούσῃ μας ὑπάρχει μεταξὺ τῆς μητρὸς τῶν χαρί-

1 Ἐσχάτως ὁ κ. Fiorelli ἀνεῦρεν ἕτερον ἀγαλμάτιον, παριστάνον Σιληνὸν κοντόχονδρον καὶ κυρτόν, οὐχὶ κατώτερον κατὰ τὴν τέχνην τῶν δύο ἄλλων.

των καὶ τῆς ὥρας, ἣν δεικνύει τὸ ὡρολόγιον ἡ ἐλαχίστη σχέσις. Ἡ Ἀφροδίτη εὕρηται ἐκεῖ λίαν ἐκπεπατρισμένη, στενοχωρεῖται. Ἐνῷ ἐν Πομπηΐᾳ εὑρίσκετο εἰς τὸν οἶκόν της, ὅπως ἄλλοτε ἡ ἁγία Γενεβιέβη ὑπῆρχεν ἐν Παρισίοις, ὡς νῦν ὁ ἅγιος Ἰανουάριος ἐν Νεαπόλει· ἦτο ἡ λατρευομένη προστάτις, ἧς ἐπεκαλοῦντο τὴν προστασίαν, ἧς ἐφοβοῦντο τὴν ὀργήν: «Ἔστω ἐπὶ σὲ ἡ ὀργὴ Ἀφροδίτης τῆς Πομπηΐανῆς», ἔλεγον, ὅτε ἤθελον νὰ καταρασθῶσι τινα. Πᾶσαι αἱ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡμιθέων γνωσταὶ ἱστορίαι αἱ ἐπὶ τῶν τοίχων δεσπόζουσαι ἦταν παραμύθια, συναξάρια, διηγήματα χιλιάκις ἐπαναλαμβανόμενα καὶ εὐχαριστοῦντα τοὺς Πομπηΐανούς. Δὲν εἶχον ἀνάγκην βιβλιαρίων ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὰ οἰκιακά των μουσεῖα. Ὅπως ἴδῃς παρόμοιόν τι μετάβηθι εἰς τὰς ἐξοχάς μας ὅπου βασιλεύει ἔτι καὶ νῦν παλαιά τις θεότης, ἡ Δόξα, καὶ θὰ θαυμάσῃς μετὰ ποίας θρησκευτικῆς εὐλαβείας διατηροῦσιν ἐκεῖ τὰς χονδροειδεῖς λιθογραφίας τῆς Παλαιᾶς σημαίας καὶ τοῦ Μικροῦ δεκανέως. Ἐκεῖ μόνον, ἡ νεωτέρα τέχνη εἰσέδυσεν εἰς τὰ ἤθη: ἔχει ἀξίαν ἡ ἀρχαία;

Ἐὰν ἐκ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς, καταβῶμεν εἰς τὰ κατώτερα εἴδη, ἐὰν ὅπως ἐπειράθημεν νὰ πράξωμεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Πάνσα, ἀπογυμνώσωμεν τὸ μουσεῖον, ὅπως κατοικίσωμεν ἐκ νέου τὰς Πομπηΐανὰς κατοικίας, καὶ θέσωμεν αὖθις εἰς τὰς θέσεις των τὰς ὡραίας λυχνίας μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτῶν γεγλυμμένου πάνθηρος, ὅστις τρέχων φέρει τὸν παῖδα Βάκχον· τὸν πολύτιμον σκύφον, ἐφ' οὗ δύο κένταυροι λαμβάνουσιν ὀπισθίως μικροὺς ἔρωτας· τὸ ἕτερον ἀγγεῖον ἐφ' οὗ ἡ Παλλὰς ἵσταται ὀρθία ἐπὶ ἅρματος, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δόρατός της· τὴν ἀργυρᾶν χύτραν, ἧς ἡ λαβὴ συνίσταται ἐκ δύο κεφαλῶν πτηνῶν· τὴν ἁπλῆν ζυγόν, ὅπου βλέπει τις προτομὴν μαχητοῦ φέροντος λαμπρὸν κράνος· τέλος τὰ μικρότερα ἀντικείμενα, τὰ πλέον ἀσήμαντα σκεύη, τὰ διὰ χαριεστάτων κοσμημάτων, ἐνίοτε λεπτοτάτων, κοσμούμενα πήλινα ἀγγεῖα· ἐὰν ζητήσωμεν ἐκ τοῦ μουσείου τῆς Νεαπόλεως ὅ,τι ἀντικαθίστα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὰς τρομερὰς θήκας ἐν αἷς περικλείομεν τοὺς νεκρούς μας καὶ ὅπερ μᾶς δεικνύει τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο ἀγγεῖον, ὅπερ φαίνεται δι' ἐλέφαντος ἐγκεκολλημένον καὶ ἐν ἀναγλύφῳ παριστάνον προσωπίδας περιβεβλημένας διὰ κλημάτων συμπεπλεγμένων, ἑλικοειδῶν, πλήρων σταφυλῶν, μετ' ἄλλων φυλλωμάτων μεμιγμένας καὶ συνδεδεμένας δι' ἀραβουργημάτων παντοίων, ἀποτελούντων ῥόδακας, ὅπου διέρχονται πτηνά, καὶ δύο μόνον ἐλεύθερα ἐχόντων διαλείμματα, δι' ὧν τὰ ἀγαπητὰ τῷ Βάκχῳ παιδία συνάζουσι ἢ πατοῦσι σταφυλάς, θίγουσι λύρας, αὐλοῦσι καὶ κροτοῦσι τοὺς δακτύλους· —τότε, ἀναμφιβόλως, βλέποντες πάντα τὰ θαυμάσια ταῦτα, θὰ ἀναγκασθῆτε νὰ ἀναγνωρίσητε ὅτι οἱ ἀστοὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἦταν τοὐλάχιστον τεχνῖται ὡς ἡμεῖς. Οὐδὲν μεσότοιχον ὑψοῦτο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μεταξὺ ἀστῶν καὶ τεχνιτῶν. Δὲν ὑπῆρχον δύο ἀντίπαλα στρατό-

πεδα, ἔνθεν μὲν οἱ Φιλισταῖοι, ἔνθεν δὲ ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ. Δὲν ὑπῆρχε διάκρισις μεταξὺ τοῦ ἀναγκαίου καὶ τοῦ περιττοῦ, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἰδεώδους. Ἡ τέχνη ἦτο ὁ ἐπιούσιος ἄρτος καὶ οὐχὶ ὁ πλακοῦς τῶν κυριακῶν· πανταχοῦ αὐτήρχετο, ἐφώτιζεν, ἔτερπεν, ηὐωδίαζε τὸ πᾶν. Δὲν ἐκυμαίνετο ἔξωθεν οὔτε πέραν τῆς ζωῆς, ἦτο ἡ ψυχὴ καὶ ἡ χαρὰ ταύτης, τὴν διεπέρα τέλος, καὶ αὕτη ἡ ἰδία διεπερᾶτο — ἔζη. Ἰδοὺ ὅ,τι ἐδίδαξαν ἡμᾶς τὰ σεμνὰ ταῦτα ἐρείπια.

(τὸ τέλος προσεχῶς)

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Υπο Κ. Σ. ΚΟΝΤΟΥ *

Ἐπίτηδες παρελείφθησαν τὰ χωρία, ἐν οἷς τὸ πληθυντικὸν ὑποκείμενον εἶνε θηλυκὸν ἀφῃρημένον· διότι σκοπὸς ἡμῖν πρόκειται νὰ καταστῇ φανερὸν ὅτι, καὶ ἂν τὸ πληθυντικὸν ὑποκείμενον μὴ εἶνε θηλυκὸν ἀφῃρημένον, δύναται τὸ κατηγορούμενον, ἐπίθετον ὄν, νὰ τεθῇ κατ᾽ οὐδέτερον γένος ἑνικοῦ ἀριθμοῦ. Σημειωτέον δ'ὅτι ἐνδέχεται νὰ εἶνε καὶ οὐδέτερον τὸ πληθυντικὸν ὑποκείμενον, εἰς ὃ ἀναφέρεται τὸ ἑνικὸν κατηγορούμενον· οἷον Ξενοφ. Ἀπομν. Β', γ', 1 «χρησιμώτερον νομίζουσι χρήματα ἢ ἀδελφόν». Πλάτ. Παρμεν. σελ. 160 α' «ταῦτα δ' ἀδύνατον ἐφάνη» καὶ Σοφισ. σελ. 252 ε' «καὶ μὴν τά γε δύο ἀδύνατον εὑρέθη» καὶ Φαίδ. σελ. 106 β' «τὰ τρία οὐκ ἔσται — ἄρτιον». Πρβ. καὶ Ἀριστοφ. Νεφ. 1046 «ὁτιὴ κάκιστόν ἐστι (τὰ θερμὰ λουτρά)» (Ἴδε καὶ Ματθίαν *Διεξοδ. Γραμματ.* σελ. 984 ἐκδ. γ' καὶ Κυνῆρον *Διεξοδ. Γραμματ.* Τόμ. Β', σελ. 53 ἐκδ. β')· Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις Τόμ. Α'. σελ. 8 «ἐνύπνια τὰ ἐν φρενιτικοῖσι ἐναργέα ἀγαθόν» καὶ παρὰ τῷ Αἰλιανῷ Ποικ. Ἱστορ. Γ', 1 «λέγεται δὲ τὰ ὕδατα ταῦτα καὶ τοῖς λουσαμένοις ἀγαθὸν εἶναι» καὶ ἐν τοῖς τοῦ Θεοφράστου σελ. 834,9 «πολέμιον γὰρ αὐτοῖς τὰ ὕδατα». Εἶπε δ' ὁ Θεόφραστος καὶ (σελ. 61,13) «ῥόα δὲ καὶ ἄμπελος φίλυδρα» θεὶς κατ᾽ οὐδέτερον γένος πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ τὸ κοινὸν κατηγορούμενον θηλυκῶν ὑποκειμένων ἑνικοῦ ἀριθμοῦ. Οὐκ ὀλίγα δ' ὅμοια τούτῳ παραδείγματα ἔχομεν πρόχειρα, ἀλλ' οὐδὲν νῦν ἐπείγει νὰ μνημονεύσωμεν αὐτά. Ὁ Εὐστάθιος γράφει ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς σελ. 1762,42 «Τὸ δὲ λυγρὰ καὶ τὸ ῥιγηλά, ὅ ἐστι φρικτὰ καὶ θανατηρά, οὐδετέρως προῆκται ὡς πρὸς πράγματα· πάντως γὰρ πρᾶγμα καὶ οἱ λυγροὶ καὶ ῥιγηλοὶ

* Ὅρα σελ. 373.

πόλεμοι καὶ τὰ ἑξῆς». Πρβ. καὶ σελ. 841,50 (ἔτι δὲ σελ. 1521,48 καὶ 1737,45).

Παρατιθέμεθα καὶ παραδείγματα, ἐν οἷς ἡ μετοχὴ τοῦ ῥήματος *εἶναι* συμφωνεῖ οὐχὶ τῷ ὑποκειμένῳ ἀρσενικῷ ἢ θηλυκῷ ὄντι ἀλλὰ τῷ κατηγορουμένῳ κατ' οὐδέτερον γένος προσενηνεγμένῳ. Ἡρόδ. Β', 92 «ἔστι δὲ καὶ ἡ ῥίζα τοῦ λωτοῦ τούτου ἐδωδίμη — ἐὸν στρογγύλον» καὶ Γ', 108 «ἡ δὲ δὴ λέαινα ἐὸν ἰσχυρότατον καὶ θρασύτατον ἅπαξ ἐν τῷ βίῳ τίκτει ἕν». Πλάτ. Πολιτ. σελ. 420 γ' «οἱ γὰρ ὀφθαλμοί, κάλλιστον ὄν, οὐκ ὀστρείῳ ἐναληλιμμένοι εἶεν». Πρβ. καὶ Ἱππ. Μεί. σελ. 299 α' «τὰ δέ που περὶ τἀφροδίσια πάντες ἂν ἡμῖν μάχοιντο ὡς ἥδιστον ὄν». Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Κόβητος γράφει ἐν τῇ Μνημοσύνῃ (1883, σελ. 294) «Ἰσχυρότατον sic positum significat ἰσχυρότατον χρῆμα aut πρᾶγμα praeter loci sententiam. Supplendum videtur: ἰσχυρότατον καὶ θρασύτατον {θηρίον) vel (ζῶον)». Περὶ τῆς συντάξεως, καθ' ἣν ἡ μετοχὴ συμφωνεῖ οὐχὶ τῷ ὑποκειμένῳ ἀλλὰ τῷ κατηγορουμένῳ, θὰ διαλάβωμεν ἀκριβῶς ἀλλαχοῦ. Ἐνθάδε παρατηροῦμεν μόνον ὅτι εἰπὼν ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλίῳ Η', 45 «Λευκάδιοι δὲ τρεῖς, *ἔθνος ἐόντες οὗτοι* Δωρικὸν ἀπὸ Κορίνθου» λέγει ἐν τοῖς ἑξῆς (κεφ. 46) «μετὰ δὲ Κήϊοι τὰς αὐτὰς παρεχόμενοι, *ἔθνος ἐὸν* Ἰωνικὸν ἀπὸ Ἀθηνέων».

Πολλάκις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ συνᾴδει τὸ ῥῆμα κατ' ἀριθμὸν οὐχὶ τῷ ὑποκειμένῳ, ὅπερ εἶνε πληθυντικόν, ἀλλὰ τῷ κατηγορουμένῳ ἑνικῷ ὄντι, ὡς ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι χωρίοις «σπάνιον ἄρ' ἦν θανοῦσιν ἀσφαλεῖς φίλοι» καὶ «οὐκοῦν ὑπόλοιπόν ἐστιν οἱ στρατηγοί» καὶ «πότερον ἀκρίδες ἥδιόν ἐστιν ἢ κίχλαι;» καὶ ἐν τῷ «οἷόν τί που 'στὶν αἱ σοφαὶ ξυνουσίαι» (Ἀριστοφ. Θεσμ. 61) καὶ ἐν ἄλλοις. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐλέχθη καὶ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου Γ', 93 «αἴτιον δ' ἦν οἵ τε Θετταλοὶ ἐν δυνάμει ὄντες κτέ.» καὶ Δ', 26 «αἴτιον δ' ἦν οἱ Λακεδαιμόνιοι προειπόντες» καὶ Η', 9 «αἴτιον δ' ἐγένετο τῆς ἀποστολῆς τῶν νεῶν οἱ μὲν πολλοὶ τῶν Χίων οὐκ εἰδότες τὰ πρασσόμενα». Σχολ. «Αἴτιον δ' ἐγένετο τῆς ἀποστολῆς τῶν νεῶν τὸ τοὺς πολλοὺς μὴ εἰδέναι τὰ πραττόμενα» (Ἴδε Κόβητον *Μνημοσ.* 1880, σελ. 143). Καὶ φρονοῦσι μέν τινες ὅτι καὶ ἐν τούτοις τοῖς παραδείγμασιν ἐτέθη τὸ ἐπίθετον κατ' οὐδέτερον γένος ἑνικοῦ ἀριθμοῦ, καίτοι ἀναφερόμενον εἰς ἀρσενικὸν ὑποκείμενον πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ (Ἴδε Κρυγῆρον *Θουκυδ.* Α', 10, 1), ἀλλ' ἡμεῖς δοξάζομεν ὅτι τὸ οὐσιαστικοῦ δύναμιν κεκτημένον οὐδέτερον παρελήφθη ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἔν τε τοῖς παρατεθεῖσι χωρίοις καὶ ἐν ἄλλοις (βιβλ. Α', 11, κτλ.) Πρβ. καὶ *αἰτία* (ἔτι δὲ *δίκαιον — δίκαια, νόμιμα*, κτλ.). Συχνὸν δὲ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὑπάρχει τὸ *αἴτιον — αἴτια, πρῶτον αἴτιον*, κτλ. (Πρβ. Στοβ. Ἐκλ. Τόμ. Α', σελ. 90 Μειν.). Λέγεται δὲ καὶ *αἴτιον προκαταρκτικὸν* καὶ *συνεκτικὸν* καὶ *συνεργόν*, κτλ. (Ἴδε Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 929 καὶ 933. Σέξτ. Ἐμπειρ.

σελ. 122, 23. Διοσκορ. Τόμ. Β', σελ. 52. Γαληνο. Τόμ. ΙΔ', σελ. 691 καὶ Τόμ. ΙΕ', σελ. 302 καὶ Τόμ. ΙΘ', σελ. 392)· ἔτι δὲ *αἴτιον ποιητικὸν* καὶ *ὑλικὸν* καὶ *εἰδικὸν* καὶ *τελικόν*. Πρβ. *τὸ ποιῆσαν αἴτιον—ἡ ποιήσασα αἰτία, προκαταρκτικὸν αἴτιον—προκαταρκτικὴ αἰτία* (Ἴδε Act. Sem. Phil. Erl. Τόμ. Β', σελ. 287 καὶ 291. Πρβ. καὶ Δαρεμβέργην *Oeuvr. de Galien* σελ. 121). Γνωστὸν εἶνε ὅτι ἔγραψεν ὁ Καλλίμαχος *Αἴτια*, ὀλίγοι δ' ἴσως ἀγνοοῦσι τὸ Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου ἐπίγραμμα:

Καλλίμαχος τὸ κάθαρμα, τὸ παίγνιον, ὁ ξύλινος νοῦς·
αἴτιος ὁ γράψας Αἴτια Καλλίμαχος.

Ὁ Πλούταρχος συνέταξεν *Αἴτια Ῥωμαϊκά* (Ἴδε Κόβητον *Collect Crit.* σελ. 495).

Ἐπιστάσεως ἄξιον εἶνε τὸ τοῦ Θουκυδίδου βιβλ. Α', 10 «ὅτι μὲν Μυκῆναι *μικρὸν* ἦν ἢ εἴ τι τῶν τότε πόλισμα νῦν μὴ ἀξιόχρεων δοκεῖ εἶναι», ὅπερ κακῶς ὑπό τινων νομίζεται ὅμοιον τῷ Εὐριπιδείῳ «ἡ Λάκαινα πόλις *μέγ'* ἐστίν». Ἄλλοι ἀποφαίνονται ὅτι νοεῖται ἀπὸ κοινοῦ τὸ ὄνομα *πόλισμα* ἢ ὅτι κατά τινα πρόληψιν ἐτέθη τὸ οὐδέτερον *μικρὸν* διὰ τὸ ἐπιφερόμενον *πόλισμα* (Ἴδε Κυννῆρον *Διεξοδ. Γραμμ.* Τόμ. Β', σελ. 53 ἐκδ. β' καὶ Κλασσήνιον *Θουκυδ.* Α', 10). Καὶ ἐν ἄλλοις δυσὶ τόποις τοῦ Θουκυδίδου κεῖται οὐδέτερον ἐπίθετον ἀναφερόμενον εἰς θηλυκὸν ὄνομα πόλεως δηλωτικόν, οἷον βιβλ. Α', 138 «ἐδόκει γὰρ (ἡ Λάμψακος) *πολυοινότατον* τῶν τότε εἶναι» καὶ βιβλ. Δ', 76 «ἔστι δὲ ἡ Χαιρώνεια *ἔσχατον* τῆς Βοιωτίας πρὸς τῇ Φανοτίδι τῆς Φωκίδος». Ἀλλ' οὐδαμῶς εὔλογον φαίνεται νὰ ὑπολαμβάνηται ὅτι ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ, ἵνα καθολικῶς τὰ ὑποκείμενα παρασταθῶσιν. Ὁ Θουκυδίδης ἐνόει *πολυοινότατον χωρίον τῶν τότε* ἢ *πολυοινότατον τῶν τότε χωρίων* (Πρβ. Ἡρ. Α', 2 «τὸ δὲ Ἄργος —προεῖχε ἅπασι τῶν ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι καλεομένῃ χώρῃ») καὶ *ἔσχατον χωρίον* ἢ *μέρος* (Πρβ. *τὸ ἔσχατον—τὰ ἔσχατα, ἐπ' ἔσχατα χθονός, ἐπ' ἔσχατα γᾶς*, κτλ.).

Ἐνίοτε τῷ κατ' οὐδέτερον γένος τεθειμένῳ ἐπιθέτῳ, περὶ οὗ ὁ λόγος γίνεται ἐν τῇ διατριβῇ τῇδε, πρόσκειται ἡ ἀόριστος ἀντωνυμία *τι*, οὐχὶ δ' ὀλιγάκις τὸ οὐδέτερον τοῦτο ἐπίθετον ἐκφέρεται μετὰ τοῦ ὀνόματος *πρᾶγμα* ἢ τοῦ συνωνύμου *χρῆμα*, ἅπερ καθολικῶς λαμβανόμενα τίθενται καὶ ἐπὶ ἐμψύχων.

ὦ θύγατερ, ὁ θεὸς ὡς ἔφυ τι ποικίλον καὶ δυστέκμαρτον. Εὐριπ. Ἑλ. 711.

μαντικόν γέ τι καὶ ἡ ψυχὴ καὶ *ἰσχυρόν τί ἐστιν ἡ ψυχή*. Πλάτ. Φαίδρ. σελ. 242 γ' καὶ Φαίδ. σελ. 95 γ' (Ἴδε καὶ Σχάνζιον *Πλάτ.* Τόμ. Α', σελ. 112, 23).

ἅπας λόγος, ἂν ἀπῇ τὰ πράγματα, μάταιόν τι φαίνεται καὶ κενόν. Δημοσθέν. σελ. 21,12. Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι περὶ τοῦ Ἡρῴδ.

Φόν. 72 «μέγα ΤΙ ἡμέρα παρ' ἡμέραν γιγνομένη», ἀλλὰ προκριτωτέρα φαίνεται ἡ γραφὴ *μέγα ΤΟΙ*.

φιλομετάβολον γάρ τί ἐστιν ὁ αἰών. Σέξτ. Ἐμπειρ. σελ. 617,24.

οὕτω κοινόν τι ἄρα χαρᾷ καὶ λύπῃ δάκρυά ἐστιν. Ξενοφ. Ἑλλην. Ζ, α', 32.

γυναῖκα δ' εἶναι πρᾶγμ' ἔφη νουβυστικὸν καὶ χρηματοποιόν. Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 441.

εἰ δ' ἐγένετο κακὴ γυνὴ Μήδεια, Πηνελόπη δέ γε μέγα πρᾶγμα. Εὐβουλ. Ἀποσπ. 116.

ὑπερήφανον πρᾶγμ' ἐστὶν ὡραία γυνή. Γνωμ. Μον. 724.

ἦν δὲ μέγιστον πρῆγμα Δημοκήδης παρὰ βασιλέϊ. Ἡρόδ. Γ', 132.

ὁ μὲν δῆμός ἐστιν ἀσταθμητότατον πρᾶγμα τῶν πάντων καὶ ἀσυνθετώτατον. Δημοσθέν. σελ. 383,136.

ἡ μουσικὴ πρᾶγμ' ἐστὶ βαθύ τι καὶ καμπύλον. Εὔπολ. Ἀποσπ. 351.

οὐδέποτ' ἂν εἴη ἡ ῥητορικὴ ἄδικον πρᾶγμα. Πλάτ. Γοργ. σελ. 460 ε'. Πρβ. καὶ σελ. 462 β' καὶ Φαίδ. σελ. 94 ε'.

νόμους — πῶς ἄν τις ἡγήσαιτο σπουδαῖον πρᾶγμ' εἶναι; Ξενοφ. Ἀπομν. Δ', δ', 14.

γυναικί τ' ἐχθρὸν χρῆμα πρεσβύτης ἀνήρ. Εὐριπ. Ἀποσπ. 319,4.

ἄπορον χρῆμα δυστυχῶν δόμος. Εὐριπ. Ὀρέστ. 70. Εἶπε δ' ὁ Εὐριπίδης καὶ «σκαιόν τι χρῆμα πλοῦτος ἥ τ' ἀπειρία» (Ἀποσπ. 47).

ἱππικώτατον γάρ ἐστι χρῆμα κἄποχον γυνή. Ἀριστοφ. Λυσ. 677.

γυνὴ γάρ, ἣν μὲν αὐτὴν ἀεὶ κολάζῃς, ἐστὶ πάντων κτημάτων κράτιςον, ἐὰν δ' ἀνῇς, ὑβριστὸν ἐστι χρῆμα κἀκόλαστον. Πλάτ. Κωμ. Ἀποσπ. 93, Ὡς δ' ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ λέγεται «πάντων κτημάτων κράτιστον», οὕτω καὶ παρὰ τῷ Εὐβούλῳ Ἀποσπ. 116 «εἶτ' ἐγὼ κακῶς ποτε ἐρῶ γυναῖκας;—πάντων ἄριστον κτημάτων» καὶ παρὰ τῷ Ἡροδότῳ Ε', 24 «κτημάτων πάντων ἐστὶ τιμιώτατον ἀνὴρ φίλος συνετός τε καὶ εὔνοος» καὶ παρὰ τῷ Ἰσοκράτει πρὸς Νικοκλ. 53 «σύμβουλος ἀγαθὸς χρησιμώτατον καὶ τυραννικώτατον ἁπάντων τῶν κτημάτων ἐστίν». Πρβ. καὶ *χαλεπόν γε θυγάτηρ κτῆμα καὶ δυσδιάθετον* (Μένανδρ. Ἀποσπ. 20) καὶ *χρήματα ἡδὺ κτῆμα* (Ξενοφ. Συμπ. Δ', 14) καὶ *φιλότιμον κτῆμα σκαιόν* (Ἡρόδ. Γ', 53), κτλ. (Ἴδε Κυννῆρον *Διεξοδ. Γραμμ.* Τόμ. Β', σελ. 54 ἐκδ. β').

κοῦφον χρῆμα ποιητής ἐστι καὶ πτηνὸν καὶ ἱερόν. Πλάτ. Ἴων. σελ. 534 β'.

σοφόν τοι χρῆμ' ἄνθρωπος. Θεόκρ. ΙΕ', 83. Ἐν τοῖς κώδιξι φέρεται «σοφόν ΤΙ χρῆμα». Ἴδε Κισλίγγιον *Θεοκρ.* σελ. 420 καὶ Μεινέκιον *Θεοκρ.* σελ. 306. ἐκδ. γ'.

ἆρ' οὐκ ἀνάγκη μέγα τι γεγονέναι χρῆμα καὶ θαυμάσιον τὸν Ἀγαθοκλέα; Πολύβ. ΙΒ', ιε', 8.

φίλοικτον χρῆμα γυνή. Σχολ. Ἰλ. Τόμ. Δ', σελ. 236,21.

καὶ ἐπιορκεῖ προχειρότατα—καὶ ὅλως πάνσοφόν τι χρῆμα καὶ πανταχόθεν ἀκριβὲς καὶ ποικίλως ἐντελές. Λουκιαν. Τίμ. 55.

λάλον χρῆμα Φαβωρῖνος γένοιτο. Φιλόστρατ. σελ. 541. Ἐλέχθη δ' ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου καὶ «κουφολόγον οἱ σοφισταὶ χρῆμα» (σελ. 297). Κεῖται δὲ παρ' αὐτῷ καὶ «φύσει μὲν γὰρ ἐπίφθονον χρῆμα ἄνθρωποι» (σελ. 515), ὅπερ ὁ Κόβητος ἐν τῇ Μνημοσύνῃ (1873, σελ. 213) μετετύπωσεν εἰς τὸ *ἄνθρωπος*. Πρβ. καὶ Σχαιφῆρον *Γρηγ. Κορ.* σελ. 325 κἑξ.

οὕτω φίλαυτόν τι χρῆμα ἄνθρωπος. Εὐνάπ. σελ. 153.

παραλαλεῖ δὲ ὁ τοιοῦτος μῦθος καὶ ἔκτοπόν τι χρῆμα καὶ θεῖον τὴν παρωκεάνιον ταύτην Πυθάργην εἶναι. Εὐστάθ. σελ. 1050,60.

Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ χωρίοις τῶν τε παλαιῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων βλέπει τις τὴν ἐπ' ἐμψύχων χρῆσιν τῶν ὀνομάτων *πρᾶγμα* καὶ *χρῆμα*.

Παρὰ τῷ Δημοσθένει ἀπαντᾷ σελ. 928,25 «οὑτοσὶ δὲ Λάκριτος Φασηλίτης, μέγα πρᾶγμα, Ἰσοκράτους μαθητής», παρὰ δὲ τῷ Ἡλιοδώρῳ Η', 9 «οὐκ ἐννοήσεις ἄνθρωπος οὖσα, πρᾶγμα ἀστάθμητον;», παρὰ δὲ τῷ Στράβωνι σελ. 617 «συνήκμαζε δὲ τούτοις καὶ ἡ Σαπφώ, θαυμαστόν τι χρῆμα» (Πρβ. Τούπιον *Emendat.* Τόμ. Α', σελ. 24 καὶ Βλαϋδήσιον *Ἀριστοφ. Ἐκκλ.* σελ 147).

Ὁ Ξενοφῶν γράφει περὶ γυναικὸς (Κύρ. Παιδ. ς', α', 36) «ἐγὼ γάρ σε συγκαθεῖρξα τούτῳ τῷ ἀμάχῳ πράγματι»,ᾧ ὅμοιον τὸ Μενάνδρειον(Ἀποσπ. 314) «πρᾶγμ' ἄμαχον λέγεις», ὁ δ' Ἀριστοφάνης λέγει περὶ ἀνδρὸς (Ὄρν. 1375) «τουτὶ τὸ πρᾶγμα φορτίου δεῖται πτερῶν» καὶ περὶ Κανθάρου. Εἰρ. 38) «μικρὸν τὸ χρῆμα καὶ κάκοσμον καὶ βορόν» (Πρβ. καὶ Δινδόρφιον *Ξενοφ. Κύρ. Παιδ.* σελ. 277). Παρὰ τῷ Ἀρριανῷ φέρεται Κυνηγ. ΛΓ', 1 «ἐπὶ δὲ ἀλώπεκι δραχμήν, ὅτι ἐπίβουλον τὸ χρῆμα».

Γνωστότατον εἶνε τὸ Εὐριπίδειον «φιλόψογον δὲ χρῆμα θηλειῶν ἔφυ», περὶ οὗ ἐποιήσατο λόγον ὁ Βαλκενάριος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Φοινισσῶν Τόμ. Α', σελ. 156 Λιψ (Πρβ. καὶ Βλαϋδήσιον *Σοφ. Φιλοκτ.* σελ. 26)· Παρὰ τῷ Θεοκρίτῳ κεῖται ΙΗ', 4 «δώδεκα ταὶ πρᾶται πόλιος, μέγα χρῆμα Λακαινᾶν». Πρβ. *χρῆμα θαυμαστὸν γυναικός, σοφόν τι χρῆμα παρθένου*, κτλ. (Ἴδε Βαλκενάριον *Θεοκρ.* σελ. 147 καὶ Βοισσονάδην *Νικ. Εὐγεν.* Τόμ. Β', σελ. 140 καὶ Κόβητον *Μνημοσ.* 1859, σελ. 286). Ἀκριβῶς περὶ τῆς χρήσεως ταύτης θὰ διαλάβωμεν ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

Σημειωτέον δ' ὅτι εὑρίσκεται ἐνίοτε τὸ οὐδέτερον ἐπίθετον, ὑπερθετικὸν ὄν, τῇ πληθυντικῇ γενικῇ *πάντων* ἢ *τῶν ὄντων* συντεταγμένον.

Πλάτ. Φαίδρ. σελ. 240 β' «παιδικοῖς δὲ ἐραστὴς πρὸς τῷ βλαβερῷ καὶ εἰς τὸ συνημερεύειν πάντων ἀηδέστατον». Θεόφραστ. σελ. 314,11 «δοκεῖ γὰρ πολυνομώτατον καὶ παμφαγώτατον πάντων βοῦς». Αἰλιαν Ποικ. Ἱστορ. Δ', 17 «ἔλεγε δ' ὅτι πάντων σοφώτατον ὁ ἀριθμός» (Πρβ. Κόβητον *Μνημοσ.* 1877, σελ. 382). Ἐν τῷ Ζ' βιβλίῳ τοῦ Ἡροδότου ἀ-

παντᾷ κεφ. 237 «πολιήτης μὲν πολιήτῃ εὖ πρήσσοντι φθονέει καί ἐστι *δυσμενΗΣ* τῇ σιγῇ» καὶ μετ' ὀλίγα «ξεῖνος δὲ ξείνῳ εὖ πρήσσοντί ἐστι *εὐμενέστατΟΝ ΠΑΝΤΩΝ*». Πρβ. καὶ βιβλ. Γ', 23 «ἔστι δὲ — πάντων ὁ χαλκὸς σπανιώτατον καὶ τιμιώτατον» Ἀποσπασμάτιόν τι τοῦ Εὐριπίδου ἀναγινώσκεται διττῶς, «*ἄλλωΣ* δὲ πάντων δυσμαχώτατον γυνή» καὶ «*ἄλλωΝ* δὲ πάντων» (Ἴδε Οὐαγνῆρον *Τραγ. Ἀποσπ.* Τόμ. Β', σελ. 288). Ὁ Νaύκιος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ἀποσπασμάτων τῶν Ἑλλήνων Τραγικῶν σημειοῦται (σελ. 421) «κακῶν expectabam».

Αἰσχίν. περὶ Παραπρ. 112 «γυνὴ γὰρ τῶν ὄντων ἐστὶ κάλλιστον». Γαλην. Τόμ. Γ', σελ. 241 «μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν ὄντων ὁ κόσμος». Πρβ. Διογέν. Λαέρτ. Α', 35 «πρεσβύτατον τῶν ὄντων θεός· ἀγέννητον γάρ» καὶ Στοβ. Ἐκλ. Α', β', 29 (καὶ Πλουτ. Ἠθικ. σελ. 153 δ'). Παρατηρητέον δ' ὅτι ὁ Πλάτων εἰπὼν ἐν τῷ Γοργίᾳ σελ. 477 δ' «ἡ τῆς ψυχῆς πονηρία αἴσχιστόν ἐστι *πάντων*» λέγει μικρὸν ὑποβὰς «ἡ ἀκολασία καὶ ἡ ἄλλη ψυχῆς πονηρία μέγιστον *τῶν ὄντων* κακόν ἐστιν».

Περὶ τοῦ *εἶμί τι (οἴονταί τι εἶναι*, κτλ.), *οὐδέν εἰμι (οὐδὲν ἐσμεν οἱ σαπροί* κτλ.) καὶ ἄλλων τινῶν θὰ γράψωμεν τὰ δέοντα ἑτέρωθι.

Ο ΤΑΡΤΟΥΦΟΣ ΤΟΥ ΜΟΛΙΕΡΟΥ

ΜΕΛΕΤΗ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΗΘΟΠΟΙΟΥ ΚΟΚΛΕΝ

ΤΗι ΜΝΗΜΗι ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΓΑΜΒΕΤΑ

Τῇ μνήμῃ τοῦ ἐξόχου καὶ πεφιλημένου ἑταίρου, τοῦ ἐμπνεύσαντός μου καὶ ἐπιδοκιμάσαντος τὴν μελέτην ταύτην.

Ταπεινότατος καὶ εὐγνώμων
Κοκλέν.

Δὲν εἶμαι πολυμαθής, καὶ εἶναι τοῦτο γνωστόν· αἱ δὲ μελέται ἃς ἐνίοτε ἀποτολμῶ δὲν ἀποκαλύπτουσι, τὸ ὁμολογῶ, οὐδὲν νέον. Περιορίζομαι εἰς τὴν ἐν τοῖς γνωστοῖς ἤδη ἀναζήτησιν καὶ δικαιολογίαν τῶν ἰδεῶν ἃς ἠδυνήθη νὰ μοὶ ὑπαγορεύσῃ αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τοῦ Μολιέρου, περὶ τῆς ἀληθεστέρας ἑρμηνείας τῶν παρ' αὐτῷ προσώπων. Τὰ μαρτύρια ταῦτα, ἀτυχῶς, δυνατὸν νὰ ἐλλείπωσιν· οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ Μολιέρος δὲν κατέλιπε χειρόγραφα, ἤ, διὰ νὰ εἴπω κάλλιον, ὅτι χεῖρες πολὺ ἔχουσαι εἰς τοῦτο τὸ ἐνδιαφέρον ἐξηφάνισαν σκοπίμως πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἐκ τῆς ἰδιοχείρου γραφῆς του. Ἄνευ τῆς ἐπινοήσεως

τοῦ Γουτεμβεργίου, ὁ Μολιέρος θὰ ἦτο ἡμῖν ὀλιγώτερον γνωστὸς ἢ ὁ Ἀριστοφάνης. Ἐάν ποτε λοιπὸν λόγιοι ἔπραξαν ἔργον εὐσεβές, εἶναι ὁσάκις ἐπιχειροῦσι ν' ἀναπληρώσωσιν ἐν τῇ πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους παραδόσει τὴν ἀπώλειαν τῶν χειρογράφων τοῦ Μολιέρου, τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀγνώστον πῶς, ἀλλὰ κλαπέντων κιβωτίων του. Ἀτυχῶς, παρὰ τὴν εὐσεβῆ ἐπιμονὴν τῶν Μολιεριστῶν, ἡ συγκομιδὴ εἶναι πενιχρά, πολλὰ δὲ θέματα μένουσιν ἔτι ἀνεξέταστα. Δὲν πρέπει οὕτω νὰ ἐκπλήσσηταί τις ἐάν, ἐν τῇ συντόμῳ ἑπομένῃ μελέτῃ, ἐγὼ ὅστις δὲν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἦμαι εἷς ἐκ τῶν φιλοπόνων τούτων ἐρευνητῶν, εὑρίσκομαι εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀποτολμήσω, τῇδε κἀκεῖσε, ὑποθέσεις τινας μετὰ τοσαύτας ἄλλας ὅσαι ἐπετράπησαν.

Θὰ μ' ἐρωτήσῃ τις ἴσως διατί δὲν ἔκαμα παρομοίαν ἐξομολόγησιν ὅταν ἠσχολήθην ἐπὶ τοῦ «*Μισανθρώπου*» καὶ τοῦ «*Σχολείου τῶν Γυναικῶν*». Θὰ ἐκέρδιζα ἴσως ἐκ τούτου, ὡς μὲ βεβαιοῦσιν, ἐπιείκειάν τινα διά τινας ἰσχυρισμούς, οἵτινες, ἐλλείψει τῆς μετριόφρονος ταύτης ὁμολογίας, ἐπέσυραν κατ' ἐμοῦ ἀρκετὰ ζωηρὰς ἐπικρίσεις.

Ἀπαντῶ, ὅτι ἐν τῇ περὶ τῶν δύω τούτων ἀριστουργημάτων μελέτῃ μου, ὥδευσα ἐπὶ τοῦ ὁμαλωτέρου, ἀσφαλεστέρου καὶ σταθεροτέρου ἐδάφους· ἐπ' αὐτοῦ δῆλα δὴ τοῦ πλήρους, τοῦ ὁλοκλήρου καὶ αὐτοσχεδίου ἔργου τοῦ Μολιέρου.

Αἱ προθέσεις του μοὶ ἐφαίνοντο τόσῳ προφανεῖς, ὥστε ἠπόρουν, ἐπὶ μόνῃ τῇ ἰδέᾳ, ὅτι παρεῖχον ἀμφιβολίαν τινα. Εἴχομεν ἐκεῖ ἐνώπιόν μας τὸν λογισμόν του, ἐν ὅλῃ τῇ ἀνέσει γραφέντα, προεξέχοντα ὁσάκις ἤρεσκεν αὐτῷ· εἶχεν οὕτως εἰπεῖν, τὴν πλήρη ἀφέλειαν καὶ τὸν δυνατὸν καὶ εἰλικρινῆ γέλωτα. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν *Ταρτοῦφον*, δὲν συμβαίνει ὅλως τὸ αὐτό. Τὸ δρᾶμα ἀνεπλάσθη, διότι ὑπάρχουσι τρία διάφορα κείμενα, τὸ δὲ νῦν εἰς χεῖρας ἡμῶν εἶναι τὸ τρίτον, τῶν δύω πρώτων ἐξαφανισθέντων. Εἰς ἕκαστον αὐτῶν τὸ ἔργον ὑφίστατο, κατὰ τάξιν, διορθώσεις καὶ μεταλλαγὰς ἐπὶ τὸ ἠπιώτερον. Τοῦ συγγραφέως ὁ λογισμὸς μετημφιέννυτο — ἡ λέξις εἶναι ἰδική του — διὰ νὰ δραπετεύσῃ μέχρις ἡμῶν. Ἔδει ἴσως, διὰ νὰ καταλάβωμεν αὐτὸν μετὰ βεβαιότητος, νὰ ἔχωμεν τὸν λογισμὸν τοῦτον ὁλόγυμνον, ὡς ἐγεννήθη κατ' ἀρχάς, καὶ ἰδοὺ ὅ,τι ἀκριβῶς ἐλλείπει ἡμῖν. Ἡ πρώτη αὕτη διαγραφή, τὸ πρῶτον ἀντίτυπον τοῦ *Ταρτούφου*, τὸ ἄνευ ἐπεξεργασίας ἢ ἀλλοιώσεων, δὲν τὸ ἔχομεν, καὶ πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀρχικὴν ἰδέαν μεταξὺ τῶν στίχων μιᾶς τρίτης ἐπηυξημένης καὶ βελτιωμένης ἐκδόσεως.

Ἐντεῦθεν αἱ τόσαι ἀβεβαιότητες· ἐντεῦθεν αἱ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ πρωταγωνιστοῦντος προσώπου ποικιλίαι καὶ ἀντιφάσεις, εἰς τοιοῦτον μάλιστα σημεῖον ὥστε μεθ' ὅλας τὰς ἀσφαλεῖς ἐντυπώσεις του, εἶναι εἷς τῶν δυσκολωτέρων χαρακτήρων τοῦ δραματολογίου.

Δὲν εἶναι πλέον μονομερὴς χαρακτήρ· ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια, χωρὶς νὰ λαλήσωμεν περὶ τῶν ἄλλων ἰδιορρύθμιων αἵτινες κρατοῦσι τὸ πνεῦμα ἐν ἀπορίᾳ, ὡς λόγου χάριν, παντελὴς ἔλλειψις τῶν *κατ' ἰδίαν* λόγων. Ὁ Ταρτοῦφος οὔτε ἕνα στίχον *κατ' ἰδίαν*, οὔτε μίαν λέξιν ἔχει ἀποκαλύπτουσαν τὰς σκέψεις του· θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἀποφεύγει νὰ μονολογήσῃ ἐκ φόβου μήπως ἀπατήσῃ ἑαυτόν. Πάντες ἐννοοῦσιν ἐντεῦθεν τὴν ἀμηχανίαν ἐν ᾗ εὑρέθην.

Οὐχ ἧττον, ὑπόχρεως, ὡς ἐκ τῆς τέχνης μου, νὰ σχηματίσω σαφῆ τινὰ ἰδέαν τοῦ χαρακτῆρος τούτου, ἀνέλαβον τὴν μελέτην αὐτοῦ ὡς ἠδυνήθην, ἐψηλάφησα ὑπὸ τὸν μανδύαν του, ἐζήτησα, ἀλλ' ἀδυνατῶ νὰ εἴπω ὅτι εὗρον· θὰ βεβαιώσω ὅμως ὅτι *πιστεύω* ἐν πλήρει συνειδήσει, ὅτι τὸ πρόσωπον ὑπέστη, καὶ αὐτό, μεταμόρφωσιν ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὑπέστη καὶ ὁ Ἄλκηστις μεταπεσών, εἰς τὸ πεῖσμα τοῦ Μολιέρου, εἰς χαρακτῆρα τραγικόν· ὅτι ὁ *Ταρτοῦφος* εἶναι κάθε ἄλλο ἢ τοιοῦτόν τι: ὅτι ἦτον ἀρχικῶς καὶ ἔδει νὰ ἦναι καὶ οὗτος πρόσωπον κωμικόν.

Ὁ Μολιέρος, οὐδὲ τὸν *Δὸν Ζουὰν του*, ἔγραψεν ὡς δρᾶμα, οὐδὲ τὸν *Ταρτοῦφόν του*. Ὁ Ταρτοῦφος εἶναι λοιπὸν τὸ κωμικὸν τοῦ ἔργου πρόσωπον, τὸ γελοῖον. Ναί, τὸ γελοῖον· ἠξεύρετε δὲ διατί; Διότι εἶναι *εἰλικρινής*· διότι ὁ αἰώνιος οὗτος τύπος τῆς ὑποκρισίας δὲν εἶναι ὑποκριτής· διότι εἶναι πράγματι ὁποῖος δείκνυται, λαίμαργος, φιλήδονος, πλεονέκτης καὶ εὐλαβής. Προορισμὸν ἔχει νὰ προκαλέσῃ τὸν γέλωτα, εἶμαι περὶ τούτου βέβαιος — νὰ κάμῃ νὰ γελάσωσι μαζύ του, μ' ἐννοεῖτε, πιστεύω, καλῶς. Καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ πρόθεσις τοῦ Μολιέρου, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔργον καλεῖται *Ταρτοῦφος*, ὅπως ἐπιτλοφόρησε τὰ ἄλλα ἔργα του· *τὸν Ἀφῃρημένον, τὰς Κυρατσίτζας, τὸν Μισάνθρωπον, τὸν Φιλάργυρον, τὸν Γεώργιον Δανδῖνον, τὸν Ἀρχοντοχωριάτην, τὸν κατὰ φαντασίαν Ἀσθενῆ*, καὶ τὰ λοιπά, ὑποδεικνύων οὕτως, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, τὸ πρόσωπον εἰς βάρος τοῦ ὁποίου ἐννοεῖ νὰ γελάσωσι οἱ θεαταί.

Ἀπαιτοῦσι σήμερον ὅπως ὁ Ταρτοῦφος ᾖ φοβερός· θὰ συζητήσωμεν τοῦτο ἀμέσως· βεβαιῶ ὅμως ἀπὸ τοῦδε ὅτι τὸ φοβερὸν τοῦτο ὄν, ὁ Μολιέρος δὲν ἐφοβήθη, οὐδὲ θέλει νὰ τὸ φοβώμεθα καὶ ἡμεῖς.

I.

Ἂς ἀναπολήσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔργου.

Ἐν πρώτοις θέλω μόνον νὰ καθορίσω τὰς χρονολογίας. Θὰ συζητήσωμεν μετὰ ταῦτα.

Ἦτο ὁ Μάϊος τοῦ 1664, ἐν Βερσαλλίαις. Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Λουδοβῖκος ὁ ΙΔ'. προσφέρει, πρὸς τὸ θεαθῆναι μὲν χάριν τῶν δύω βασιλισσῶν, τῆς μητρός του καὶ τῆς συζύγου του, πράγματι ὅμως χάριν τῆς Λα-Βαλ-

λιέρ, τὰς ἐφθημέρους ἐκείνας ἑορτάς, *τὰς ἡδονὰς τῆς μαγικῆς νήσου*, αἵτινες διέμειναν περιφανεῖς ἐν τῇ παραδόσει τῶν ἑορτῶν. Τὴν δευτέραν ἡμέραν, ὁ Μολιέρος διδάσκει *τὴν Ἡγεμονίδα τῆς Ἤλιδος* ἣν ἐπίτηδες συνέθετο, καὶ τὴν ὁποίαν ηὐκαίρως νὰ περατώσῃ ἐμμέτρως· τὸ ἔργον ὁπωσδήποτε ἐπέτυχε· τὴν ἕκτην ἡμέραν προσφέρει τὰς τρεῖς πρώτας πράξεις τοῦ *Ταρτούφου* : τὸ ἔργον ἀπαγορεύεται.

Οὐχὶ διότι ὁ βασιλεὺς ἀποδοκιμάζει· ἔκρινε μάλιστα αὐτὸ ὡς ἔργον διασκεδαστικώτατον καὶ πιστεύει, ὅτι *αἱ προθέσεις τοῦ Μολιέρου εἶναι καλαί*—αὐταὶ εἶναι αἱ λέξεις τῆς ἐπισήμου ἐφημερίδος *Ἀφηγήσεως*,— ἀλλ' ὅμως, πρόσωπα ἐξέχοντα, ἐσκανδαλίσθησαν, ἡ βασιλομήτωρ ἱσπανὶς καὶ φιλόθρησκος, ἐτάσσετο μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων· ὁ βασιλεὺς δὲν εἶναι μὲν εὐλαβής, ἀλλὰ θέλει νὰ ὦσιν οἱ ἄλλοι, καὶ μόλις πρὸ τεσσάρων ἐτῶν εἶχον διὰ τοῦ δημίου καῇ δημοσίως τοῦ Πασχὰλ αἱ *Ἐπαρχιώτιδες*.

Δὲν ἦτο δυνατὸν τάχα νὰ καύσωσι καὶ τὸν Μολιέρον ; Τὸ μέτρον ἐπροτάθη, μετὰ παρέλευσιν τριῶν μηνῶν, ὑπό τινος Ῥουλλέ, ἐφημερίου τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου, ἐν τῷ λιβέλλῳ αὐτοῦ «*Ὁ ἔνδοξος τοῦ κόσμου βασιλεύς*», ἐν ᾧ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ *Μολιέρος, ὁ σάρκα περιβεβλημένος καὶ ἀνθρώπινα ἐνδύματα φέρων δαίμων οὗτος εἶναι ἄξιος τῆς ὑστάτης βασάνου καὶ αὐτοῦ τοῦ γηΐνου πυρός, προδρόμου δι' αὐτὸν τοῦ αἰωνίου τῆς Κολάσεως*. Σημειώσωμεν, ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι δὲν εἶναι κενή τις ἀπειλή· ἔκαιον ἀκόμη πολὺ καλά, διότι κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος, τὸ 1664 ἢ 1665 ἐθανατώθη οὕτως ὁ ποιητὴς Κλαύδιος Πὲκ διὰ στίχους τινας, οὓς συνέθετο κατὰ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ περίπου ἐποχὴν ὁ μάντις Μορῖνος, παραδοθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Σορλίνου, τοῦ ἀκολάστου ἐκείνου τοῦ μεταμορφωθέντος εἰς ψευδευλαβῆ, τὴν αὐτὴν ὑπέστη βάσανον. Τοῦ Ῥουλλὲ τὸ βιβλίον ὑπῆρξεν ἄλλως τε τὸ κύκνειον τοῦ συγγραφέως του ᾆσμα, ἀποθανόντος μετ' οὐ πολύ, φεῦ ! καὶ καταλιπόντος, ὡς τόσοι ἄλλοι, τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀνεκτέλεστον. Ἐπεπλήχθη μὲν διὰ τὸν ὑπερβολικὸν αὐτοῦ ζῆλον, ἀλλ' ἡ κωμῳδία τοῦ Μολιέρου διέμενε πάντοτε ἀπηγορευμένη.

Ὁ Μολιέρος ἠκολούθησε τὸν βασιλέα εἰς Φονταιναιβλὼ (21 Ἰουλίου— 13 Αὐγούστου). Ἀνέγνω τὸν *Ταρτοῦφον* εἰς τὸν λεγάτον τῆς Ἁγίας Ἕδρας, ὅστις καὶ αὐτὸς οὐδὲν βλέπει τὸ ἐπιλήψιμον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιδοκιμασία μένει ἀνωφελής.

Ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως ἐπεθύμει νὰ λάβῃ γνῶσιν τῆς κωμῳδίας· ὁ Μολιέρος τὴν δίδει εἰς αὐτὴν—τὰς τρεῖς πρώτας πράξεις ἐννοεῖται πάντοτε — ἐν Βιλλὲρ-Κοττερέ, τὴν 25 Σεπτεμβρίου. *Ὁ Ταρτοῦφος* περιβάλλεται ἄλλως τε μὲ τὴν περιέργειαν ἐκείνην ἥτις περιστοιχίζει τ' ἀπηγορευμένα πράγματα· ἐπειδὴ δὲ πνευματική τις ἐλευθερία ὑφίσταται ἀ-

κόμη, πάντες θέλουσι νὰ καλέσωσι παρ' ἑαυτοῖς τὸν Μολιέρον, ἵνα τὸν ἀναγνώσῃ. Τὸν ἀναγινώσκει εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μοντμόρ, φανατικοῦ· τὸν ἀναγινώσκει εἰς τῆς Νινόν, ἥτις τῷ ἀφηγεῖται τὸ ἀνέκδοτον τῶν δύω κιβωτίων (ἐξ οὗ ὁ Βολταῖρος συνέθετο βραδύτερον μίαν κωμῳδίαν, κιβωτίων ἐμπιστευθέντων ὑπὸ τοῦ ἑτοίμου ἐκ φρονήσεως νὰ ἐκπατρισθῇ Γουρβίλλ, τὸ μὲν πρός τινα τῶν φίλων του, ἀκόλαστον ὡς αὐτὸς καὶ ὄζοντα τὸ ἰκρίωμα, ὅστις ἀπέδωκε τὴν παρακαταθήκην βραδύτερον, τὸ ἕτερον, πρός τινα θεοφοβούμενον, ὅστις τὸ οἰκειοποιήθη. Ὁ Κονδὲ τέλος, ὅστις, ὡς γνωστόν, μακρὰν τῆς αὐλῆς ἕνεκα δυσμενείας τοῦ βασιλέως διατελῶν, κατεγίνετο λίαν ἀξιεπαίνως καὶ εὐγενῶς εἰς ὅλως πνευματικὰ ἔργα καί, κατὰ τὴν χαριτολόγον ἔκφρασιν τοῦ Θιερρύ, αμὴ ἔχων πλέον πεδία μαχῶν, ἐκράτει τοῦ θεάτρου ἵνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀποφασίζῃ τὴν νίκην», ὁ Κονδέ, λέγω, ἐπιθυμεῖ, καὶ αὐτὸς ν' ἀκούσῃ τὸν *Ταρτοῦφον*· ἡ Παλατίνη, μήπω ἐναγκαλισθεῖσα τὴν καθολικὴν πίστιν καὶ ἥτις, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὁμολογίαν, μόλις καὶ μετὰ βίας κατώρθου νὰ μὴ γελάσῃ διὰ τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, παρέχει τὴν ἐν Ραινσὺ ἔπαυλίν της, καὶ ὁ Μολιέρος καὶ ὁ θίασός του διδάσκουσιν ὁλόκληρον τὸ ἔργον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εὑρίσκεται ἀναγεγραμμένον εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λαγκράνζ· καὶ οὐδεμία ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία.

Τὴν 29ην Νοεμβρίου 1664 λοιπόν, ἡμέραν τῆς ἀξιομνημονεύτου ταύτης διδασκαλίας, τὸ ἔργον εἶναι οὐ μόνον ἐντελῶς περαιωμένον, ἀλλ' ἕτοιμον, τουτέστι μεμελετημένον καὶ γεγυμνασμένον.

Ὁ βασιλεὺς ἔχει ἆρά γε γνῶσιν τῶν δύω τελευταίων πράξεων; ἄγνωστον· ἡ ἀπαγόρευσις οὐχ ἧττον ὑφίσταται.

Ὁ Μολιέρος γράφει τὸν *Δὸν Ζουάν*· τὸ ἔργον διδάσκεται κατὰ Φεβρουάριον 1665, πολλῶν ἐπισύραν τὴν ὀργήν, ὁ δὲ *Ταρτοῦφος* μένει ὑπὸ τὸ μόδιον. Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἐπιόντος ἔτους, ἐπειδὴ ὁ Μολιέρος κατώρθωσε νὰ ἐκτελέσῃ κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως, τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο ἔργον τοῦ νὰ συνθέσῃ, νὰ ἐκγυμνάσῃ καὶ νὰ διδάξῃ ἐντὸς πέντε ἡμερῶν νέον δρᾶμα, *τὸν Ἔρωτα Ἰατρόν*, ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ'. προσκολλᾷ αὐτὸν ὁριστικῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ὁ δὲ θίασος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως καθίσταται θίασος βασιλικὸς ὑπὸ σύνταξιν ἑξακισχιλίων λιβρῶν. Δεῖγμα μεγίστης εὐνοίας, ἥτις, ὅμως, δὲν ἀνέστησε τὸ καταδεδικασμένον ἔργον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀκριβῶς, ὁ Κονδὲ ἐξαιτεῖται παρὰ τοῦ Μολιέρου δευτέραν τοῦ ἔργου διδασκαλίαν. Καί, πρᾶγμα ἀληθῶς παράδοξον! παραγγέλλει νὰ ἐρωτηθῇ, *ἐὰν ἡ τετάρτη του πρᾶξις ἐγράφη* καὶ ἂν δύναται νὰ διδάξῃ αὐτήν. Τοῦ Μολιέρου διδάξαντος τὸ ἔργον πλῆρες πρὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους, πρόκειται τότε, προφανῶς, περὶ νέας τινος τετάρτης πράξεως: ἡ ἀνάπλασις λοιπὸν τοῦ ἔργου ἤρξατο.

Ἡ παράστασις δίδεται, εἰς πέντε πράξεις, τὴν 8ην Νοεμβρίου, καὶ πάντοτε ἐν Ραινσύ.

Εἶτα ὁ καιρὸς διαῤῥέει· νέα ἀριστουργήματα ἐξέρχονται τῶν χειρῶν τοῦ Μολιέρου· δίδει τότε *τὸν Μισάνθρωπον*, τὸν *Ἀκούσιον ἰατρὸν* (1666), τὸν *Σικελὸν* (1667)· ἀλλὰ δὲν δίδει *τὸν Ταρτοῦφον*.

Αἴφνης, τῇ 5ῃ Αὐγούστου 1667, τοῦ βασιλέως διατρίβοντος παρὰ τῷ ἐν Φλανδρίᾳ στρατῷ, ὁ θίασος τοῦ Βασιλικοῦ Ἀνακτόρου (Palais-Royal) διδάσκει δημοσίᾳ τὸν *Ἀπατεῶνα*, κωμῳδίαν εἰς πράξεις πέντε, ἧς ὁ ἥρως εἶναι Πανοῦλφός τις εὐπατρίδης, ἄνθρωπος τοῦ κόσμου ἀλλ' ἀγροῖκος, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου ἡ φιλολογικὴ σπεῖρα ἡ ἐναντία τοῦ Μολιέρου τάχιστα ἀναγνωρίζει τὸν Ταρτοῦφον. Καὶ εἶναι ὁ Ταρτοῦφος τῷ ὄντι, ὑπ' ἄλλο τι ὄνομα, ὑπ' ἄλλο ἔνδυμα, Ταρτοῦφος διωρθωμένος, μετημφιεσμένος, Ταρτοῦφος τιμωρούμενος ἐν τῇ λύσει τοῦ δράματος ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, διὰ τοῦ ἐγκωμίου τοῦ ὁποίου περατοῦται τὸ ἔργον, καὶ ὅστις καθ' ἃ τοὐλάχιστον φαίνεται, ἐπέτρεψεν αὐτὸ διὰ ζώσης· διότι πῶς ὁ Μολιέρος, ὅστις εὐνοίας καὶ ἂν ὑπετέθη ὅτι ἀπήλαυεν ἐν τῇ αὐλῇ, θ' ἀπετόλμα νὰ διδάξῃ ἔργον καθ' οὗ ὑφίστατο ἰσχύουσα βασιλικὴ ἀπαγόρευσις; Ἀλλ' ἀδιάφορον, εἶναι ὁ Ταρτοῦφος. Τὴν ἐπαύριον μάλιστα κλητὴρ τοῦ δικαστηρίου ὑποθέτω, εἰς τὸ πεῖσμα τοῦ φθόνου, προσῆλθεν ἵνα γνωστοποιήσῃ εἰς τὸν Μολιέρον, ἐν ὀνόματι τοῦ Παρλαμέντου, τὴν ῥητὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ νὰ διδάξῃ ἄλλην φορὰν τὸ προγεγραμμένον ἔργον· ἐκ φόβου δὲ μὴ προβῇ εἰς τολμηρὸν διάβημα παρὰ τὴν γνωστοποίησιν ταύτην, αἱ εἰδοποιήσεις σχίζονται, ἡ αἴθουσα κλείεται καὶ φυλάττεται ὑπὸ φρουρᾶς. Ὑπάρχει προφανὴς δημόσιος κίνδυνος, ὁ δὲ κύριος Πρόεδρος δὲν ἀστεΐζεται προκειμένου περὶ τῆς τάξεως.

Ὁ κύριος Πρόεδρος εἶναι ὁ γνωστὸς Λαμοανιόν. Ἀρετὴ εἰλικρινής, παρὰ πάντων εὐλόγως τιμωμένη, τοὐθ' ὅπερ καθίστησιν ἀδύνατον, ὅσον καὶ ἄλλαι πολλαὶ αἰτίαι, τὴν ὑποτιθεμένην δηλοποίησιν ἣν δῆθεν ὁ Μολιέρος ἀπὸ σκηνῆς ἐποίησεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ Ταρτούφου, ὅτι δηλαδὴ «ὁ κ. Πρόεδρος δὲν θέλει νὰ τὸν παίξωσι» ὁ Μολιέρος ἐν τούτοις δὲν ὑποχωρεῖ.

Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Βασιλέως κάλλιστα ὑπὲρ αὐτοῦ διατεθειμένη, προσλιπαρεῖ ἀλλ' οὐδὲν ἐπιτυγχάνει. Ὁ Μολιέρος μεταβαίνει αὐτοπροσώπως παρὰ τῷ Λαμοανιόν, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Βοαλώ. Ἡ γλῶσσα τοῦ Προέδρου, ὀφείλομεν νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, δὲν στερεῖται ὑψηλῶν ἐννοιῶν. Ἀπέδωκε τὴν ὀφειλομένην δικαιοσύνην εἰς τὸν Μολιέρον, ὡμολόγησεν ὅτι τὸ ἔργον ἠδύνατο νὰ ᾖ ὡραιότατον καὶ διδακτικώτατον, ἀλλὰ προσέθετο, ὅτι οἱ ἠθοποιοὶ δὲν ἔχουσι ποσῶς τὴν ἀποστολὴν νὰ διδάσκωσιν εἰς τὸν κόσμον τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκείαν. Ἀνέβαλε τὴν ἄδειαν μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ βασιλέως. Ὁ Μολιέρος, ἔμεινεν ἐννεός . . . . καὶ ὁ *Ταρτοῦφος* ἀπηγορευμένος.

Τὸ συμπέρασμα τῆς συνεντεύξεως ὑπῆρξεν οὐχ ἧττον ἀρεστόν, διότι ἀνεμιμνήσκει ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κωμῳδίαν.

Ἐπειδὴ ὁ Μολιέρος ἐψέλλιζε τὴν ὑπεράσπισίν του, ἅτε καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ περὶ τὴν προφορὰν ἐλαττώματος ἕνεκα συγκινήσεως: «Κύριε, διέκοψεν ὁ πρόεδρος μετὰ χάριτος, βλέπετε ὅτι πλησιάζει ὁ καιρός... θὰ λείψω δὲ ἀπὸ τὴν λειτουργίαν ἂν μείνω ἐνταῦθα περισσότερον.

Εἶναι κύριε, ὀκτὼ 'μισυ ἡ ὥρα
Μὲ προσκαλεῖ νὰ ἀναβῶ πνευματικόν τι χρέος
Καὶ σὲ ζητῶ συγχώρησιν ἀφίνων σε ταχέως (1)

Οὕτω λοιπὸν ὁ κ. Λαμοανιόν, ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του ἑδρεύων, ἔπαιξεν αὐτὸς οὗτος ἐνώπιον τοῦ Μολιέρου μίαν τοῦ *Ταρτούφου σκηνήν*.... Ὦ δύναμις τῆς ἀληθείας!

Ποιμαντορικὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῶν Παρισίων, τοῦ Ἀρδουΐνου Περεφίξ, ἀπαγορεύουσα ἀπολύτως εἰς τὸ ποίμνιόν του νὰ παραστῇ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἔργου καὶ ἀπειλοῦσα διὰ μεγάλου ἀφορισμοῦ τὸν Μολιέρον, ἐπηκολούθησε μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὴν μίαν καὶ μόνην δοθεῖσαν παράστασίν του. — Ἡ μάχη καθίσταται λυσσωδεστέρα· ἡ ἐκκλησία παρέχει τὰ πυροβόλα της.

Ὁ Μολιέρος γράφει τὴν δευτέραν ἀναφοράν του, ἐν ᾗ διακρίνεται, ὑπὸ τὸν συνήθη σεβασμόν του, ὑψηλοφρονέστατος τόνος ἀγανακτήσεως· ὑποβάλλει αὐτὴν εἰς τὸν βασιλέα διὰ τοῦ Λαγγρὰνζ καὶ τοῦ Λὰ-Θοριλλιέρ. Ὁ βασιλεὺς ὑποδέχεται εὐνοϊκῶς τοὺς ἠθοποιούς, ἀναγινώσκει, ἀλλ' ἀφίνει τὰ πράγματα ὡς εἶχον: θὰ παραγγείλῃ προσέθετο, νὰ ἐξετάσουν κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του.

Ὁ Μολιέρος μένει ἐπὶ ἑπτὰ ἑβδομάδας χωρὶς οὐδὲν νὰ διδάξῃ. Μόνον δὲ περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου....... «Ἀναλαβὼν θάρρος μεθ' ὅλην τὴν καταιγίδα καὶ τὴν θύελλαν, ὡς λέγει ποιητής τις, ἐμφανίζεται αὖθις ἐπὶ τῆς σκηνῆς».

Ἄγνωστος φίλος συνηγόρησεν ὑπὲρ τοῦ ἔργου του ἐν τῇ περὶ τοῦ *Ἀπαταιῶνος Ἐπιστολῇ του*, ἥτις εἶναι ἀληθὴς τοῦ ἔργου τούτου πανηγυρικὸς καὶ ἀξιόλογος καὶ φιλοσοφικωτάτη ἐν ταὐτῷ περὶ κωμῳδίας θεωρία· ὁ δὲ Μολιέρος ἐξακολουθεῖ συνηγορῶν δι' ἄλλων κωμικῶν ἔργων του. τὸ ἔτος διαῤῥέει, εἶτα καὶ τὸ ἀκόλουθον, χωρὶς ὁ βασιλεὺς νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ὑποσχέσεις του· τέλος, μετὰ τὸν *Ἀμφιτρύωνα*, μετὰ τὸν *Γεώργιον Δανδῖνον*, ἄγνωστον ἔτι πῶς καὶ διὰ τίνα λόγον, ὁ βασιλεὺς ἐπιτρέπει τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ἔργου, ὑπὸ τὸ ἀληθές του μάλιστα ὄνομα. Σημεῖον νίκης. Τὴν δὲ 5 Φεβρουαρίου 1669, ὁ Μολιέρος διδάσκει τὸν *Ταρτοῦφον*, *Ταρτοῦφον* ἥκιστα μὲν διαφέροντα τοῦ κατὰ τὸ 1667

(1) Οἱ ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ παρατεθειμένοι στίχοι τοῦ Ταρτούφου ἐλήφθησαν ἑλληνιστὶ ἐκ τῆς ἀρίστης μεταφράσεως τοῦ κ. Ι. Σκυλίσση.

Πανούλφου, ὑποστάντα ὅμως διορθώσεις τινας. Τὸ ἔργον ἐπαινεῖται ἀνυψούμενον μέχρι νεφελῶν· πάντες καταπλήττονται, ὁ ἠθοποιὸς θριαμβεύει καὶ ἡ Ἐκκλησία μόνον τεθνεῶτα μέλλει νὰ συλλάβῃ αὐτὸν εἰς χεῖράς της.

Ἐπὶ τέλους λοιπόν, πενταετὴς πάλη καὶ τρεῖς συνεχεῖς ἀναθεωρήσεις, ἰδοὺ ὁλόκληρος ἡ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου ἱστορία. Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐπαρκοῦσιν ἵνα καταδείξωσι τίνας μεταμορφώσεις ἐδέησε νὰ ὑποστῇ τὸ ἔργον τοῦτο. Ἔχομεν τὴν τελευταίαν συγγραφήν. Γνωρίζομεν τὴν δευτέραν, τὸν *Πανοῦλφον* δῆλα δή, ἐκ τῆς ἀναλύσεως ἣν περὶ αὐτοῦ δίδει ἡ περὶ τοῦ *Ἀπατεῶνος Ἐπιστολή*. Περὶ τῆς πρώτης, οὐδὲν γινώσκομεν.

II.

Ἀτύχημα ἀνεπανόρθωτον, διότι ὁ ἀρχικὸς ἐκεῖνος Ταρτοῦφος, ἦτο ὁ ἀληθής. Ἦτο ἡ Ἀθηνᾶ προκύψασα κατόπιν ἑνὸς πλήγματος, πάνοπλος ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ διδασκάλου. Ἀλλ' ἔχομεν τοὐλάχιστον, ἐλλείψει ἀρχικοῦ τινος κειμένου, διδόμενόν τι περὶ τοῦ ποία τις ἦτο ἆρά γε ἡ πρώτη ἰδέα ;

Ἐρώτημά τι τίθεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Διατί, κατὰ τὰς ἐν Βερσαλλίαις ἑορτάς, ὁ Μολιέρος ἐδίδαξε τρεῖς μόνας πράξεις ; Τὸ ἔργον ἦτο ἆρά γε ἀτελές ; Ἢ μᾶλλον ἐκ φρονήσεως ἀφῆκε τὰς δύω τελευταίας ὄπισθεν τῶν παρασκηνίων ; Πλεῖστοι κλίνουσι νὰ παραδεχθῶσι τὴν τελευταίαν ταύτην εἰκασίαν. Θὰ σημειώσω ἐνταῦθα ὅτι ἡ *Ἀφήγησις* τῶν ἑορτῶν, ἥτις, ὡς πιστεύεται, ἐν τῷ περὶ *Ταρτούφου* χωρίῳ της, ἐνεπνεύσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μολιέρου, ἴσως μάλιστα καὶ συνετάχθη ὑπ' αὐτοῦ, λέγει ὁ βασιλεὺς «ἀπηγόρευσε τὸ ἔργον διὰ τὸ δημόσιον στερηθεὶς καὶ αὐτὸς τῆς εὐχαριστήσεως ταύτης μέχρις οὗ *περατωθῇ* καὶ ἐξετασθῇ.

Εἶτα, ἐὰν ὁ Μολιέρος εἶχεν ἐν τῷ θυλακίῳ τὸ ἔργον του ὁποῖον σήμερον εἶναι, πῶς νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι δὲν ἐσκέφθη νὰ προβάλῃ παρευθὺς τὴν 5ην πρᾶξίν του τὴν τόσῳ προφανῶς προωρισμένην διὰ τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα ἐπαίνου νὰ σώσῃ τὸ ὑπόλοιπον ; Ὁ Μολιέρος τὸ εἴδομεν δὲ ἐν τῇ πάλῃ τοῦ ἑτέρου ἔργου του, «*Ἡ Σχολὴ τῶν Γυναικῶν*» ἦτο, ὡς πρὸς τὴν στρατηγικήν, ὀπαδὸς τοῦ Κονδέ· προὐχώρει θαῤῥαλέως : θὰ διεκύβευε τὴν ὑπόθεσίν του ἵνα συναρπάσῃ τὴν νίκην.

Ἀφ' ἑτέρου, δύσκολον εἶναι νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ἔργον ὁποῖον ὁ *Ταρτοῦφος* διακυβεύεται χωρὶς νὰ τὸ ἔχῃ τις ὁλόκληρον εἰς χεῖράς του, καὶ ὅτι ὁ ποιητὴς ἐπεφυλάχθη νὰ γράψῃ τὰ σφοδρότερα μέρη κατὰ λόγον τῆς μείζονος ἢ ἥττονος ἐπιτυχίας τῶν πρώτων. Ὅτι δὲ ὁ Μολιέρος διελογίσθη ν' ἀφήσῃ τὸν *Ταρτοῦφον* ἀτελῆ, οὐδείς, ὑποθέτομεν, θέλει τὸ πιστεύσει.

Ὁ Μισσελέ, οὗτινος ἡ ὄσφρησις φθάνει ἐνίοτε μέχρι μαντείας, συνε-

δύαζε τὰ διεστῶτα διά τινος παραδόξου ὑποθέσεως. Ἐπίστευεν, ὅτι αἱ τρεῖς πράξεις αἱ διδαχθεῖσαι κατὰ τὸ 1664 ἀπετέλουν κωμῳδίαν πλήρη καὶ ἐντελῆ, ἣν ὁ συγγραφεὺς ηὔρυνε βραδύτερον εἰς πέντε πράξεις. Τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι τόσον ἀδύνατον ὅσον ἴσως φρονοῦσι. Τοῦτο θὰ ἐξηγῇ ἐπίσης καὶ τὴν ἐν τῷ ὑπάρχοντι ἔργῳ ὕπαρξιν τῶν δύω πράξεων τῶν χρησιμοποιηθεισῶν ὅπως παρασκευάσωσι τὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἔξοδον τοῦ Ταρτούφου, φιλολογικὴ ἐπιτηδειότης, ἣν ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ὁ Μολιέρος φαίνεται παριστῶν ὡς ἐπιδιόρθωσιν καὶ ὡς ἀλλαγὴν συγχρόνως τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἥρωός του. Τοῦτο θὰ ἐδικαιολόγει ἴσως τὸν κὺρ Λεσβίκην ἐπὶ τῇ ἀποδιδομένῃ εἰς αὐτὸν μομφῇ, τὸν τόσον πρόθυμον πρὸς τὸν Ταρτοῦφόν του καὶ ἐπανερχόμενον ἐκ ταξιδίου εἰς τὴν πρώτην πρᾶξιν, χωρὶς νὰ τὸν ἔχῃ ἐναγκαλισθῇ ἀκόμη εἰς τὴν τρίτην. Δὲν ἐπιμένω ποσῶς· θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ καὶ ἄλλα πολλά, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν προβάλλω μοὶ φαίνεται μᾶλλον πιθανή. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη, εἶναι ὅτι ὁ Μολιέρος εἶχεν, ἂν μὴ συμπεπληρωμένας, τοὐλάχιστον σχεδιαγραφημένας τὰς δύω τελευταίας πράξεις του, ἀλλ' ὅτι αἱ δύω αὗται πράξεις δὲν ἦσαν ἐκεῖναι ἃς ἤδη κατέχομεν, ὅτι ἡ λύσις ἦτο ὅλως διάφορος, ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν παρενέβη ποσῶς· ὅτι ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἡ κωμῳδία ἦτο πολὺ δριμυτέρα καὶ ὅτι ὁ Μολιέρος, ὅστις, ὀλιγώτερον τολμηρός, θὰ τὴν ἐῤῥιψοκινδύνευε σχεδιαγραφεῖσαν ἴσως (ὡς *τὴν Ἡγεμονόπαιδα τῆς Ἤλιδος*), κατέστη ἀκόμη πλέον συνετός.

Εἶναι τῷ ὄντι βέβαιον ὅτι αἱ τότε διδαχθεῖσαι τρεῖς πράξεις διαφέρουσι τῶν τριῶν πρώτων ὁριστικῶν πράξεων. Ἔχομεν τὴν περὶ τούτου μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Μολιέρου, καὶ ἀρκεῖ τοῦτο. Δύναταί τις νὰ στοιχηματίσῃ καὶ ἁδρῶς μάλιστα ὅτι αἱ διαφοραὶ αὗται καθίσταντο ἔτι σπουδαιότεραι εἰς τὰς τελευταίας πράξεις. Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Μολιέρος ἦτο ἀνὴρ θαῤῥαλέος. Πλὴν τούτου, ὅτε συνέθετο *τὸν Ταρτοῦφον*, τουτέστιν ἢ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1663, ἢ κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ 1664, διετέλει ἐν ὅλῃ τῇ θέρμῃ τοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ *τῆς Σχολῆς τῶν Γυναικῶν* θριάμβου του· εἶχε διὰ τῆς *Λογοκρισίας*, τοῦ *Αὐτοσχεδιάσματος*, καταβάλει τοὺς μαρκησίους, τοὺς σχολαστικούς, τοὺς σεμνοτύφους, τοὺς κωμῳδούς. Ἔμεινεν αὐτῷ νὰ νικήσῃ καὶ τοὺς ψευδευλαβεῖς· ἐρειδόμενος δὲ ἐπὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Λοδοβίκου ΙΔ'. πιθανὸν εἶναι, ὅτι δὲν ἐφείσθη αὐτῶν. Θὰ ἀφῆκεν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὸν ἐν ὅλῳ τῷ Ραβελεσιακῷ ἄνθει του εὑρισκόμενον τότε οἶστρόν του, (*ἡ Σχολὴ τῶν Γυναικῶν* ἀποδεικνύει τοῦτο) ὃν ὑποβάλλει εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Δροσῆς.

Ἤθελέ τις ποτὲ πιστεύσει ὅτι ἐν ἔργῳ ὅπερ ἀνεγίνωσκεν εἰς τὸν οἶκον τῆς Νινὸν δὲν ὑπῆρχε οὐδὲ κόκκος πλειοτέρας τόλμης ὅσης ὑπάρχει ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς Ταρτούφῳ; Τὴν κωμῳδίαν ἐδίδαξεν ὁλόκληρον μόνον παρὰ τῇ Παλατίνῃ πριγκιπίσσῃ, ἥκιστα εὐλαβεῖ, καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ

Κονδέ, όστις ήγάπα του πνεύματος τάς ελευθερίας και ό όποιος εξήνεγκε κατά τον χρόνον εκείνον την περιλάλητον λέξιν του, την τόσον εύφυά και βαθύνοα.

Έν τούτοις, τί παρήχθη εκ της διδασκαλίας εκείνης; ότι το έργον έμεινεν απηγορευμένον· ότι μετά έτος έν, ήτοι το 1665, ο Κονδέ, θέλων να επανίδη αυτό ήρώτα τον Μολιέρον εάν είχε συνθέση και την τετάρτην πράξιν, τουτέστι την νέαν τετάρτην πράξιν, την τετάρτην πιθανώς πράξιν της συνθέσεως, ήν ό Μολιέρος απεκάλεσεν *Άπατεώνα ή Πανοῦλφον*; Από του τέλους του 1665 λοιπόν, ό Μολιέρος ανεσκεύαζε το έργον του.

Έν δέ τω μεταξύ τούτω εποιήσατο ήρωϊκήν όντως δοκιμήν· εδίδαξε τον *Δόν-Ζουάν*.

Ήτο ό περί των όλων κύβος. Συλλαβών από του λαιμού, μεταξύ των επιτεθέντων κατ' αυτού ανθρώπων, τους περί τον βασιλέα ισταμένους, τους λαϊκούς αρχηγούς της σπείρας, απέδειξεν αυτοίς θαρραλέως ότι υποκρισία μόνον ήτο και ουδέν άλλο ή κατ' αυτού ενέργειά των· έθετο εις το ίδιον στόμα των τον έπαινον της εν συρμώ κακίας, του μεγάλου της επιτυχίας μέσου, εγελοιογράφησε τον πρίγκηπα Δέ Κοντί ίσως, τους λεπτολόγους, τους διεφθαρμένους, τους ενδομύχως αθέους, και ανέμιξε την σάτυραν ταύτην μετά παραδόξου κωμωδίας, εν ή αυτός ούτος ελάμβανεν αγνώστου μέχρι τότε ελευθερίας και εξηκόντιζε, κατά την σκηνήν του Πτωχού, την μεγάλην λέξιν *Φιλανθρωπία* ήτις, διελθούσα υπεράνω του αιώνος εκείνου, έμελλε να πέση και να ανελεχθή εν τω ημετέρω μόνω.

Τί ήλπιζεν εκείνος άρά γε; ότι αφού ενέπαιξε τον ουρανόν εκείνος, θα επέτρεπον και εις αυτόν κατόπιν να χλευάση τους ψευδευλαβείς; Αγνοώ· αλλ' ή τόλμη αύτη ουδόλως επέτυχεν. Εδέησε να ακρωτηριάση τον Δόν-Ζουάν, μάλιστα δέ, σύμπτωμα όντως σοβαρώτατον, ό βασιλεύς δεν παρέστη εις την διδασκαλίαν.

Τούτο προφανώς εφείλκυσε τας σκέψεις του Μολιέρου.

Ήγάπα πολύ τον *Ταρτούφον* του. Ησθάνετο εν τω νω την πλοκήν του έργου του. Επανέλαβεν αυτό και ήρξατο εκ νέου σκεπτόμενος.

Είχε λάβει του Κονδέ τας συμβουλάς· ή Νινόν τω αφηγήθη την ιστορίαν του κιβωτιδίου. Έχρησιμοποίησε πάντα ταύτα. Είπε καθ' εαυτόν ότι οπωσδήποτε, δια να περάση τις έν αριστούργημα, δύναται κάλλιστα να κάμη και τινας θυσίας χάριν της εποχής του· ότι το μέλλον ήθελεν επανεύρει το κτήμά του και ότι·

Ένδέχεται συμβιβασμούς και του Θεού ό νόμος.

Και παρεσκεύασε τον Ταρτούφον ούτως, ώστε, ό 17ος αιών να δυνηθή να τον χωνεύση. Έπλασε τον ήρωα του λαϊκόν.

«*Μετημφίεσα τὸ πρόσωπον τοῦτο μὲ τὸν μανδύαν τοῦ λαϊκοῦ· τῷ ἔδωκα μικρὸν πῖλον, μακρὰν κόμην, μέγα περιλαίμιον, ξίφος καὶ τρίχαπτα εἰς ὅλον τὸ ἱμάτιόν του*».

Δὲν ἦτο λοιπὸν κατ' ἀρχὰς ἄνθρωπος λαϊκός· εἶχε κατ' ἀρχὰς μέγαν πῖλον, μικρὰν τὴν κόμην, δὲν εἶχε ποσῶς ξῖφος καὶ τρίχαπτα, ἀλλὰ μικρὸν περιλαίμιον. — Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἦτο ἐκκλησιαστικός.

Περὶ τίνος τῷ ὄντι, τὴν ἐπαύριον τῆς παραστάσεως τῶν τριῶν πρώτων πράξεων, ὁ ἐφημέριος Ῥουλλὲ κατηγόρει τοῦ Μολιέρου ; Ὅτι εἶχε διαπράξει ἔγκλημα καθοσιώσεως κατὰ τοῦ θεοῦ, ἔγκλημα ὅπερ διήκει μέχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ ἀρνηθῇ τὴν καθολικὴν θρησκείαν· μεμφόμενος καὶ ἐμπαίζων τὴν θρησκευτικωτέραν καὶ ἁγιωτέραν ἐνέργειάν του, ἥτις εἶναι ἡ καθοδηγία καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν ψυχῶν και τῶν οἰκογενειῶν διὰ τῶν σοφῶν ὁδηγιῶν καὶ τῶν εὐσεβῶν ἰθυντόρων. Ἦτο λοιπὸν τὸ εὐσεβὲς τοῦτο πρόσωπον, *ὁ διευθυντής*, διευθυντὴς ῥασοφόρος, ὅστις, διαφυγὼν τὰς *Ἐπαρχιώτιδας*, διότι ὅλος ὁ κόσμος δὲν ἀναγινώσκει τὸν Πασχάλ, παρεδόθη εἰς τὴν χλεύην ὑπὸ τοῦ Μολιέρου, τὸν ὁποῖον ὅλος ὁ κόσμος θὰ ἀναγνώσῃ ! Αὐτὸν ὁ Μολιέρος ἐπεδείκνυε «διὰ τοῦ παραδείγματος μιᾶς οἰκογενειακῆς ὑποθέσεως, φθάνοντα μέχρις ἀναμίξεως εἰς τὰς ἀποκρυφοτέρας καὶ οἰκειοτέρας τῶν οἰκογενειῶν ὑποθέσεις» καὶ θέτοντα εἰς ἐνέργειαν ὅλα τοῦ Ἐσκοβὰρ τὰ τεχνάσματα ἵνα κερδίσῃ τοῦ ξενίζοντος αὐτοῦ τὴν φιλίαν καὶ θωπεύσῃ εὐλαβέστατα, τὴν σύζυγόν του. Ὁ Μολιέρος εἶχε δημιουργήσει δι' αὐτοῦ, ὅπως πάντοτε πράττει, γενικόν τινα τύπον, ἕνα χαρακτῆρα καὶ οὐδόλως μίαν ἐξαίρεσιν. Σπανίως φθάνει ἀπαταιών τις, νὰ καταλάβῃ, ἔν τινι οἴκῳ εἰσερχόμενος, τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέλαβεν ὁ Ταρτοῦφος : Δυνατὸν ὅμως τοιαύτη θέσις νὰ καταλαμβάνηται καθ' ἑκάστην ὑπὸ τῶν ἱερέων. Ἄς εἴπωμεν, ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, καὶ ἄς μὴ ὁμιλῶμεν πλέον περὶ τούτου. Τοῦτον δὲ περιέγραψε καὶ ὁ Μολιέρος· τὸν ἱερέα, τουτέστιν τὸν ἰησουΐτην ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ἐντεῦθεν τὸ στεντόρειον, τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο *ἆρον ! ἆρον !* ὅπερ ἔτι καὶ νῦν ἀκούεται, διότι οὐδέποτε ἡ Ἐκκλησία ἡπατήθη ἐν τῇ ἐκτιμήσει της. Γνωρίζει κάλλιστα, ὅτι ὁ Ταρτοῦφος δὲν εἶναι ἄνθρωπος τῆς κοινωνίας, λαϊκός, ὁ δὲ τοῦ προσώπου μεταμφιεσμὸς οὐδόλως ἀπατᾷ αὐτήν.

Ὁ Μολιέρος ἐννόησεν ἄλλως τε ὅτι ὁ μεταμφιεσμὸς οὗτος δὲν ἤρκει· ἵνα καλύψῃ τὸν ἥρωά του, οὐδὲ τοὺς σκοπούς του. Ἔδει, ὅπως ἀφεθῇ ἐλευθέρα εἰς τὸν *Ταρτοῦφον* ἡ δίοδος, νὰ διακριθῇ ἐπιμελῶς ἀπὸ τὰ *περιλάλητα πρόσωπα*, ὧν ἦτο τὸ γενικὸν οὕτως εἰπεῖν ἀντίτυπον : νὰ διαμαρτυρηθῇ ὅτι, μακρὰν τοῦ ν' ἀπεικονίσῃ *τὸν Πατέρα*, τὸν ὁδηγὸν καὶ ἐξομολογητήν, τὸν εὐλαβῆ, τὸν κληρικόν, ἐξ ἐναντίας τὴν παραποίησιν καὶ μόνων ὅλων τούτων, ἐπεχείρησε νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς ἡμετέρους γέλωτας· καὶ ἐξέβίασε τὸν τύπον μέχρι βαθμοῦ ἐξαιρέσεως : τὸν

διέπλασε τυχοδιώκτην τινα, ἄνευ λεπτοῦ, ἕνα ἀγύρτην ἐξασκοῦντα ὑπὸ τὴν προσωπίδα ἁγίου· ὁ *Ταρτοῦφος* μετεμορφώθη εἰς *Ἀπαταιῶνα*.

Ἡ σοβαρὰ αὕτη ἀλλαγὴ ἐπήγαγε καὶ ἄλλας πολλάς. Ὁ Μολιέρος, κατὰ τὴν συνήθειάν του, εἶχεν ἀντιτάξει τὸν Ἄριστον εἰς τὸν Σγαναρέλον. Ἐπειδὴ ἐνταῦθα Σγαναρέλος του ἦτον ὁ Ταρτοῦφος, ὁ Νίκανδρος ἀπετέλεσε πλῆρες τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ. Διὰ τοῦ προσώπου τούτου δὲν ἐδημιούργησεν *ἀληθῆ εὐλαβῆ* — ἑτέρα δηλαδὴ ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ταρτοῦφος δὲν ἦτο τοιοῦτος ψευδής, — ἀλλ' ἁπλῶς τίμιον ἄνδρα, τίμιον ἄνδρα ὁποῖος ἦτο αὐτὸς ὁ Μολιέρος, νοῦν φιλόσοφον καὶ ἐλευθερόφρονα, προβάλλοντα κατὰ τῶν καταχρήσεων αἵτινες ῥίπτουσι τὸν ἄνθρωπον ἔξω τοῦ λογικοῦ, τὴν ἰσχὺν τῆς ὀρθονοίας, φίλον τέλος τῆς φύσεως καὶ μὴ ἀπαξιοῦντα τὸ σκῶμμα. Ὁ Μολιέρος ἐπεδιόρθωσε τὸν Νίκανδρόν του· τὸν ἔπλασε σοβαρώτερον, τῷ ἀφήρεσε τὸ σκῶμμα, καὶ ἀντ' αὐτοῦ τῷ ἔδωκε τὴν ἀγανάκτησιν· τῷ ἔθηκεν εἰς τὸ στόμα τὸ περιλάλητον λόγιον, τὸ ὑπὸ τοῦ Κονδὲ ἐμπιστευθέν, καὶ τὸ ὁποῖον ἴσως παρέσχον οἱ στίχοι

Καθὼς ὑπάρχουν παρ' ἡμῖν ψευδεῖς τινες ἀνδρεῖοι
ὑπάρχουν καὶ ψευδευλαβεῖς, ὑποκριταὶ ἀχρεῖοι

καί, χωρὶς νὰ πλάσῃ καὶ αὐτὸν ἀληθῆ εὐλαβῆ (ὁ Μολιέρος δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ) ἔθηκεν εἰς τὸ στόμα του τὸν ἔπαινον τῶν τοιούτων καὶ συγχρόνως τὴν σάτυραν τῶν ἄλλων, τῶν μορφαστῶν.

Ἔπειτα, ὁ Μολιέρος ἀνεσκεύασε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν πλοκήν του. Ὁ γάμος τοῦ Ταρτούφου μετὰ τῆς Ἑλένης ἦτο ἀδύνατος ἐν τῇ πρώτῃ συνθέσει, τοῦ Ταρτούφου ὄντος κληρικοῦ· περιωρίζετο ἀναμφιβόλως, ἐπὶ τῇ προβλέψει τοῦ ὀνειροπόλου κέρδους, νὰ πείσῃ τὸν Λεσβίκην νὰ διαλύσῃ τὸν μετὰ τοῦ Στεφάνου ἀῤῥαβῶνα. Ὁ Μολιέρος ἔδωκεν εἰς τὸν Λεσβίκην τὴν ἰδέαν τοῦ γάμου τούτου· εἷς τῶν Μολιεριστῶν, ὁ κύριος Λιβέ, προβαίνων μέχρι τοῦ νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι μόνον τότε ἐπανέλαβεν ἐν τῷ *Πείσματι* τὴν ὡραιοτάτην ἐκείνην σκηνὴν τῆς συγχύσεως τῶν δύω ἐραστῶν, ἥτις εἶναι πάρεργόν τι ἴσως καὶ ὅμως φαίνεται τόσῳ χρήσιμος, καὶ διὰ νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν ὑπὲρ τῶν δύω ἐκείνων παιδίων καὶ διὰ νὰ ἐπιχύσῃ ἐπὶ τῆς κωμικῆς περιπετείας τὸν φαιδρὸν ἀνακαγχασμὸν τῆς Δροσῆς καὶ τὰ φυσικώτατα καὶ στρογγυλώτατα λόγια της.

Ἐκεῖνο ὅπερ, ἄνευ οὐδεμιᾶς μάλιστα δυσκολίας πιστεύω, εἶναι ὅτι ὁ Μολιέρος ἀνέπλασε τὴν λύσιν του καὶ ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην σύνθεσιν συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ τὸ ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ βασιλέως, ἡ ὑπερτάτη αὕτη τοῦ συγγραφέως ἐπιτηδειότης, δὲν εἶναι τῷ ὄντι ἀναγκαία, ἐν τῷ ἔργῳ, εἰμὴ ἐὰν ὁ Ταρτοῦφος εἶναι περιώνυμος ἀπαταιών, ὃν ὁ βασιλεὺς

ἀναγνωρίσας
ὡς ἕνα ὅστις πρὸ καιροῦ μὲ σχῆμα καλογήρου
διῆλθε λυμαινόμενος τὰς κώμας

καὶ ἐὰν ὁ ἀγύρτης αὐτὸς ἔχῃ τὴν ἀνεπιτηδειότητα, παραδίδων τὸ κιβώτιον τοῦ Λεσβίκη, νὰ ὑπάγῃ ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὰ βλέμματα *τοῦ μεγάλου τοῦ φύλλου ἐχθροῦ*. Καθόσον ἀφορᾷ τὴν δωρεάν, τὸ γεγονὸς μόνον τῆς ἀχαριστίας δύναται ν' ἀκυρώσῃ αὐτήν. Ὁ Μολιέρος, γνώστης ἀκριβής, ὡς οὐδένα λανθάνει, τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, δὲν ἠγνόει τοῦτο, ὑπάρχει δὲ καὶ στίχος, ἀποδεικνύων, ὅτι τὸ ἐσυλλογίσθη καὶ ἴσως ἐχρησιμοποίησε τὴν περίστασιν ταύτην τῆς ἀκυρώσεως ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ ἀντιγράφῳ. Εἶναι δὲ οὗτος ὁ στίχος τῆς Καλλιόπης (πρᾶξις Ε'. σκηνὴ ε'.)

Ἐγὼ φρονῶ ὅτ' ἡ ἰσχὺς θὰ πέσῃ τοῦ ἐγγράφου

Θὰ παρετηρήθησαν ἄλλως τε καὶ τὰ δείγματα τῆς σπουδῆς, ἣν προδίδουσιν οἱ λόγοι τοῦ γραμματέως. Ὑπάρχουσι τινες ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ Μολιέρος ἔδωκε τὴν ἰδέαν αὐτοῦ μόνην, ἐπιφορτίσας φίλον τινα νὰ στιχουργήσῃ αὐτήν. Ὀλίγον τὸ πιστεύω· ἡ χεὶρ τοῦ Μολιέρου ἀναγνωρίζεται λίαν προφανῶς, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐν τῇ μεγαλειτέρᾳ ταχύτητι γραφείσας σελίδας, οἱ δὲ λόγοι φέρουσι τὸν ὄνυχά του· αὐτοσχεδιάσθη ὅμως, διὰ μιᾶς βεβαίως, καὶ οἱονεὶ εὐσεβὴς προειδοποίησις πρὸς τὸν βασιλέα ὅπως λάβῃ δραστήριόν τι μέτρον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν περὶ προστασίας ὑποσχέσεών του.

Ὁποῖα λοιπὸν ἦτο ἡ ἀρχαία λύσις; θὰ ἐρωτήσῃ τις ἴσως. Οὐδὲν γνωρίζω δυστυχῶς! Τὸ κιβώτιον τοῦ Μολιέρου ἐξηφανίσθη, σᾶς τὸ εἶπον ἤδη, ὡς τὰ κιβώτια πολλῶν ἄλλων, ὡς τὸ τοῦ τρελλοῦ ἐκείνου Κυράνου δὲ Βερζεράκ, ζωηροῦ καὶ πρωτοτύπου ἰδεολόγου, οὗτινος ἡ *Κωμικὴ Ἱστορία* περιέχει τῷ ὄντι σελίδας καταπληκτικῆς τόλμης. Εἰκασίας λοιπὸν δυνάμεθα μόνον νὰ κάμωμεν. Γνωστὸν εἶναι, λόγου χάριν, ὅτι εἰς τὸν Βοαλὼ δὲν ἤρεσεν ἡ νέα λύσις. Ἐλάλησεν ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν Βροσσὲτ περί τινος ἄλλης, ἣν καθ' ἃ φαίνεται προετίμα καὶ ἔλεγεν ἰδικήν του. Ἡ βασιλικὴ ἐπέμβασις ἀντικαθίστατο ὑπό τινος εἰς δίκην κεκλεισμένων τῶν θυρῶν καὶ ἐν οἰκογενείᾳ παραπομπῆς τοῦ προδότου, ὅπου ἕκαστος κατέθετε καὶ ἐχλεύαζεν αὐτόν, καὶ ἥτις δίκη ἐπεραιτοῦτο δι' ἑνὸς καλοῦ ξυλοκοπήματος. Ἐνδεχόμενον νὰ ὑπάρχῃ εἰς ὅλα ταῦτα ἀνάμνησίς τις τοῦ πρώτου σχεδίου τοῦ Μολιέρου. Ἡ διὰ ξυλοκοπημάτων ἀποπομπὴ τοῦ Ταρτούφου, δὲν εἶναι δυσάρεστος. Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν σκηνικῶν χρειωδῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μολιέρου, διαπρέπει βεβαίως καὶ τὸ *ῥαβδί*· ἀλλ' ἐν τῷ παρ' ἡμῖν ἔργῳ, τὸ ὄργανον τοῦτο δὲν ἔχει ἀποστολήν. Ὁ Λεσβίκης ἀπειλεῖ μὲν δι' αὐτοῦ τὸν Ἀλέξανδρον ἀλλ' ἡ σκηνικὴ παράδοσις δὲν θέλει νὰ γίνηται χρῆσις αὐτοῦ. Ἡ ὁδηγία αὕτη εἶναι ἄρά γε λείψανον τῆς πρώτης συνθέσεως; Τὸ ῥαβδὶ ἐνήργει κατὰ τὴν λύσιν; Ὁ ὁρμητικὸς Ἀλέξανδρος ἐχρησιμοποίει ἄρά γε αὐτό, κατὰ *δικαίαν ἀπολογίαν* ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ γελοίου ἐκείνου. Οὐδέποτε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ μάθωμεν τοῦτο.

Ὑπάρχει ἀγγλική τις ἀπομίμησις τοῦ *Ταρτούφου*.—Ὁ *Γάλλος πουριτανός*,—ἐν ᾗ ὁ Ἰακουμῆς ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἐν ᾗ ὁ ὑπηρέτης οὗτος, ἐκτραγῳδῶν τὰ τοῦ κυρίου του καὶ ἐραστὴς τῆς Δροσῆς ὡς ἐκεῖνος τῆς Καλλιόπης, ᾄδει ἐν τῇ δευτέρᾳ πράξει τετράστιχα τινα λίαν ἀρτυμένα, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ ἀρέσκοντα εἰς τὴν *φωνακλοῦ* ἀκόλουθον τῆς δεσποίνης. Εἰς τὴν τελευταίαν λοιπὸν πρᾶξιν, ὁ Ἰακουμῆς οὗτος, προδίδει τὸν Ταρτοῦφον καὶ ἐπαναφέρει τὸ κιβώτιον καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου κλαπέντα κερμάτια. Ἐξ οὗ καὶ ἔρχεται ἡ λύσις. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἰδέα τις· ἡ δὲ κωμῳδία χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1670, ἠκολούθησε λοιπὸν μεθ' ἓν ἔτος τὴν ἡμετέραν καὶ εἶναι ἔργον ἠθοποιοῦ, τοῦ Ματθαίου Μεδβούρν, ἠθοποιοῦ διαλάμποντος ἐν τῇ αὐλῇ, ἐν τῇ αὐλῇ ἐκείνῃ τοῦ Καρόλου Β' μεθ' ἧς ἡ τῆς Γαλλίας διετέλει ἐν στενωτάταις σχέσεσι, τῶν ἡμετέρων ἐλευθεροφρόνων ἀνταλλασσόντων χαιρετισμοὺς μετὰ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ τοιούτων· δὲν εἶναι τάχα δυνατόν, ἡ ἰδέα αὕτη τῆς λύσεως νὰ μετεφέρθη ἐκεῖ μετὰ τῆς κωμῳδίας; Δὲν εἶναι δυνατόν, ὁ ὁμότεχνος ἐκεῖνος τοῦ Μολιέρου νὰ τὴν ἔλαβεν τάχα ἀπὸ τὸν πρῶτον *Ταρτοῦφον*; Τοιαύτας ὑποθέσεις ἀποτολμᾷ τις, τὸ ὁμολογῶ, ἐν ἀπελπισίᾳ τοῦ νὰ γνωρίσῃ θετικόν τι. Μοὶ ἐφάνη ὅμως ἐνδιαφέρον ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα, ὡς ἐν παρόδῳ, ὅτι καὶ ζῶντος αὐτοῦ ἔτι, ὁ Μολιέρος ἐφηρμόζετο εἰς τὰ ἐγχώρια θεατρικὰ ἤθη ἐν Ἀγγλίᾳ· διεπέρασε τὸν πορθμὸν τῆς Μάγχης πρὸ τοῦ Σαιξπήρου· λίαν κολακευτικὸν τοῦτο.

Ὁπωσδήποτε, τοῦ ἀναθεωρητικοῦ ἔργου περατωθέντος, ὁ Μολιέρος ἀνεκοίνωσε ἆρά γε αὐτὸ πρὸς τὸν βασιλέα; θεωρῶ λίαν πιθανὸν ὅτι τῷ ἀνέγνωσεν τὸ τέλος αὐτοῦ τοὐλάχιστον· τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ τὴν προφορικὴν ἄδειαν τὴν ὑπὸ τοῦ δεσπότου δοθεῖσαν, ἐν ἡμέρᾳ μεγαλοδωρίας ἢ πείσματος κατὰ τῶν εὐλαβῶν οἵτινες, πρὸς πεῖσμα αὐτοῦ τοῦ βασιλέως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ του, ἐτοποθέτουν κιγκλίδας εἰς τὰ παράθυρα τῶν κυριῶν τῆς τιμῆς.

Ὁ Μολιέρος ἔσπευσε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ἀδείας, τὸ ἐπίμετρον δὲ τῶν ληφθεισῶν προφυλάξεων μετέβαλε καὶ αὖθις τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωός του. Ὁ Ταρτοῦφος κατέστη Πανοῦλφος.

Δὲν θὰ εἴπω ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀξίζουσι τὸ ἓν τὸ ἕτερον· ὑπάρχει εἰς ἀμφότερα, ὡς καὶ ἐν τῷ *Ὀνουφρίῳ* τοῦ Λαβρουγὲρ καὶ ἐν τῷ *Μοντουφὰρ* τοῦ Σκαρρόν, κἄτι τι ὑποκεκρυμμένον ὑποκάτωθεν, ὅπερ ἐσημείωσεν ὁ πολὺς Sainte Beuve· ἀλλ' ὁ Μοντουφὰρ ὄζει ὑπὲρ τὸ δέον ψευδευλαβείας. Ὁ Ὀνούφριος εἶναι μέλας καὶ ὑπόγειος· ὁ Πανοῦλφος ἀπ' ἐναντίας, εἶναι καλοκάγαθος μέχρις ἠλιθιότητος· ὁ Ταρτοῦφος εἶναι τὸ προϊὸν ὅλων αὐτῶν τῶν χαρακτήρων. Ρυθμίζει ἑαυτὸν πρὸς τὸν ἄνθρωπον μεθ' οὗ συνδιαλέγεται ὡς ἂν ἦτο *ἀπὸ κηρίον*, ὡς θὰ ἔλεγον τότε, ὁ δὲ Μολιέρος ἔδωκε τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τὸ εἶδος, ὅπως ὁ Ἀδὰμ κατωνόμασε

τὰ ζῷα ἐν τῷ Παραδείσῳ, ὅταν ὁ Θεὸς τοῦ τὰ ἐχάρισε ἵνα τὰ νέμηται μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων.

Ἐν τούτοις, μεθ' ὅλον τὸ ἔνδυμα τοῦ εὐπατρίδου, τὸν μικρόν του πῖλον καὶ τὸ μέγα περιλαίμιόν του, ὁ Πανοῦλφος οὐδένα ἀπατᾷ, ὁ δὲ κ. Λαμοανιὸν θέτει αὐτὸν ὑπὸ κλεῖδα. Ὁ Βασιλεύς, ἱκετευθείς, λέγει ὅτι θὰ παραγγείλλῃ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἔργου. Ἡ ἐξέτασις αὕτη ἐγένετο ἆρά γε; Ποῖον δὲ ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα; Ἐνταῦθα ἔχομεν ἕνα ὁδηγόν· τὴν *περὶ τοῦ Ἀπαταιῶνος ἐπιστολήν*, ἥτις ἀρχίζει διὰ πολυτίμου ἀφηγήσεως τῆς μοναδικῆς κατὰ τὸ 1667 παραστάσεως. Ἀκολουθοῦντες βῆμα πρὸς βῆμα τὴν λογοδοσίαν ταύτην ἀνευρίσκομεν διαφοράς τινας πρὸς τὸν καθ' ἡμᾶς ὁριστικὸν Ταρτοῦφον.

Καὶ ἐν μὲν τῇ ἐκθέσει τοῦ δράματος πρῶτον, ὁ Νίκανδρος ἀπήντα εἰς τὴν Κοκόνα Σουλτανιὼ καὶ ἔκαμνε τὴν γελοιογραφίαν τῶν γειτόνων (τῆς Σεβαστίτσας καὶ τοῦ Γιαννιοῦ). Ὁ Μολιέρος ἔθετο τὴν ἀπάντησιν ταύτην εἰς τὸ στόμα τῆς Δροσιῆς, ὅπερ καὶ συντείνει, νὰ ἦναι αὕτη καταλληλοτάτη διότι διὰ τοῦ Νικάνδρου θὰ ἐγίνετο πολὺ σοβαρά. Ὑπῆρχε σκηνή τις εἰς τὸ τέλος τῆς Β' πράξεως, μεταξὺ τῆς Καλλιόπης, τοῦ Νικάνδρου καὶ τῆς Δροσιῆς, ἐν ᾗ ἀπεφασίζετο ἡ συνάντησις τοῦ Ταρτούφου καὶ τῆς Καλλιόπης εἰς τὴν τρίτην. Εἰς τὴν τρίτην αὐτὴν πρᾶξιν, ὁ Μολιέρος ἀφήρεσε, μετὰ τοὺς λόγους τοῦ Ταρτούφου

Μήπως διότ' εἶμ' εὐλαβὴς καὶ ἄνθρωπος δὲν εἶμαι;

μακρὸν λόγον ἐν ᾧ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ ἐπεξέτεινε τὴν ἰδέαν ταύτην μετὰ τόσης εἰλικρινοῦς ζέσεως.... «ὥστε ἐκίνει τὸν οἶκτον». Ἐν τῇ τετάρτῃ πράξει, ἑτέρα ἀφαίρεσις, μετὰ τὸ ὑψηλὸν λόγιον.

ἐνδέχεται συμβιβασμοὺς καὶ τοῦ Θεοῦ ὁ νόμος

Ὁ Πανοῦλφος παρεδίδετο εἰς «μακρὰν συμπερασματικὴν ἀφήγησιν τῶν τεχνασμάτων καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τῶν συγχρόνων ἰθυντόρων τῶν εὐλαβῶν ψυχῶν». Καταπεσόντος τοῦ προσωπείου του, ἀπεκάλει τὸν Λεσβίκην *ἀδελφόν του* καὶ εἰσήρχετο εἰς τὸ προκείμενον ἵνα δικαιολογηθῇ, τοῦθ' ὅπερ ἐξηγεῖ τοὺς λόγους τοῦ Λεσβίκη:

ἀμέσως μάζευέ τα
καὶ τρέξε εἰς τὸν κλύδωνα κ' ἐκεῖ παραστησέ τα

Καὶ τέλος, ἐν τῇ πέμπτῃ πράξει, ὑπῆρχον ἴσως ἐν τῇ περικοπῇ τοῦ γραμματέως ἐλαφραί τινες διαφοραί· ὁ δὲ Λεσβίκης καθύβριζε τὸν Πανοῦλφον, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπιπλήττετο ὑπὸ τοῦ Νικάνδρου, εὐχομένου ὅπως ὁ ἀγύρτης ἐκεῖνος καταληφθῇ ὑπὸ μετανοίας. Ἰδού, φρονῶ, πᾶν ὅ,τι δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν.

III

Αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουσι τὴν ἀξίαν των, ἰδίως αἱ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ταρτούφου ἀφορῶσαι· ἀλλὰ δύναταί τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὑπῆρξαν πρὸ πάντων ἔργον τέχνης καὶ συνθηκῶν· δὲν εἶναι πλέον *μεταμφιεσμοί*, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μολιέρος οὐδένα περὶ αὐτῶν ποιεῖται λόγον. Τῷ ἐστοίχισαν τόσον ὀλίγον, ὅσον ὀλίγον αἱ πρῶται ὑπῆρξαν εἰς αὐτὸν ἐπαισθηταί.

Αἱ δὲ τοιαῦται τινες ἐπεξεργασίαι ἠδυνήθησαν νὰ συγκινήσωσι τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως· ἐὰν ἐπέτρεψε τὸ ἔργον ἐν ἔτει 1669, ἀφοῦ ἐτήρησε τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ἔτι μῆνας, ἄλλοι λόγοι προσετέθησαν προφανῶς εἰς τὰς ἱκανοποιήσεις ταύτας. Ἐπεζήτησαν τοὺς λόγους τούτους, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀναζητήσει ταύτῃ ἔδεησε νὰ καταφύγωσιν εἰς εἰκασίας.

Ἐρρέθη, ὅτι ἐπέτρεψαν τὸν *Ταρτοῦφον* (κατὰ μῆνα Φεβρουάριον 1669) *διότι* ἡ εἰρήνη εἶχε ἀποκατασταθῇ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ «θρησκευτικὴ εἰρήνη» χρονολογεῖται τῷ ὄντι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1668, ὁ δὲ Πὸρτ-Ροαγιάλ, μετά τινα πρὸς τὸ θεαθῆναι ὑποταγήν, εἶχε τύχει εἶδός τι ἀμνηστείας.

Τὸ *διότι αὐτὸ* μοὶ φαίνεται τολμηρόν· *μολονότι* θὰ μοὶ ἐφαίνετο ὀρθότερον. Μοναδικὸς τῷ ὄντι τρόπος τοῦ ἑορτάζειν τὴν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ *Ταρτούφου* ὡς μέσου συνθηκολογήσεως. Παραδέχομαι, ὅτι πρέπει νὰ τὸ ἐξηγήσωμεν ὅλως διαφορετικά, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπελάβετο καὶ αὖθις, διὰ τοῦ *Ταρτούφου* τοῦ κατὰ τῶν θεοσεβῶν πολέμου του, ἀλλὰ κατ' ἐκείνων, οὓς διέβλεπεν ἐν αὐτῷ, τοὺς ἰανσενιστὰς δηλαδή.

Δὲν ὑπογράφω ποσῶς ὅλους τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Λακοὺρ ἐν τῷ περιέργῳ βιβλίῳ του· ὁ Ταρτοῦφος κατὰ διαταγὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Ἐν τῇ ἀμεροληψίᾳ τῆς παρατηρητικότητός του, ὁ Μολιέρος, γνωρίζων, ὅτι αἱ ἐκκλησίαι καλῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος ὁμοιάζουσι πρὸς ἀλλήλας, ἔλαβεν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων ἵνα διαμορφώσῃ τὸν ἄνθρωπόν του. Συνέβη ἐκ τούτου, ὥστε ἕκαστος ν' ἀνακαλύπτῃ τὸν ἀντίπαλόν του. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει καὶ τὴν ὁμοιότητα. Οἱ ἰανσενισταὶ ἀνεγνώρισαν ἕνα ἰησουΐτην, οἱ ἰησουΐται, ἕνα ἰανσενιστήν. Εἶχον δίκαιον καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δέ. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ', ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἀπεστρέφετο τοὺς νέους αἱρετικοὺς πλέον καὶ αὐτῶν τῶν διαμαρτυρομένων, ὁ Λουδοβῖκος ὁ ΙΔ' ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα. Ὁ πλήρης ζήλου *ἐκεῖνος κριτικός*, ὅστις *ἐξήλεγχε* τὰ πάντα, ἐξήρχετο, κατ' αὐτόν, ἐκ τοῦ Πὸρτ-Ροαγιάλ. Δὲν ἦτο πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νὰ τὸν περιβάλῃ «*διὰ κολαβίου ἐπιδεκτικῶς ζοφεροῦ*» τῶν ἑταίρων τοῦ Ἀρνόλδ. Χωρὶς δὲ καμμίαν προεσκεμμένην τακτικήν, ὁ Μολιέρος κατώρθωσε νὰ διέλθῃ διὰ μέσου μεταξὺ τῶν ζοφερῶν καὶ τῶν μελανῶν ἀνθρώπων.

Ἠθέλησαν μάλιστα, ὡς καὶ διὰ τὸν *Μισάνθρωπον*, νὰ εὕρωσι τὸ πρωτότυπον τοῦ Ταρτούφου, ὁ δὲ Ἀββᾶς Ῥοκιέτ, καθ' ἃ βέβαιοῖ ἡμῖν ἡ κυρία Δὲ-Σεβινιέ, διέμεινεν ἐφ' ὅρου ζωῆς περιβεβλημένος τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἦτο διττῶς ἄξιος αὐτοῦ, διότι ὑπῆρξεν ὀπαδὸς ἀμφοτέρων τῶν ἀντιμαχομένων αἱρέσεων. Ὁ Μολιέρος, λέγουσιν, ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἀββᾶ ὑπομνήματα ἐξ ὧν ἤντλησε. Βαίνουσι μάλιστα μέχρι τοῦ νὰ ὁρίσωσιν, ὅτι ἡ σκηνὴ τῆς 4ης πράξεως ἔλαβε χώραν μεταξὺ τοῦ Ἀββᾶ καὶ τῆς κυρίας Λογγεβίλ. Ἐδέησε λοιπὸν τότε νὰ τελειώσῃ διαφορετικὰ ἢ ὅπως μετὰ τῆς Καλλιόπης ἐτελείωσεν· ὅσῳ φανατικὴ καὶ ἂν ἦτο τότε ἡ σφριγῶσα δούκισσα, πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν ἠρνήθη ὅ,τι ἐζητεῖτο παρ' αὐτῆς δι' ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα εἰσὶ μωρολογήματα.

Ἡ σχολὴ ἡ ἀνθοῦσα σήμερον τῶν διαφόρων τῶν ἐφημερίδων δὲν ἤκμαζε τότε Ὁ Μολιέρος ἠρύετο ἐν πλήρει μάζῃ καὶ δὲν περιώριζε τὴν μελέτην του εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὸ ἄτομον. Καὶ ὁ Ταρτοῦφος εἶναι λεγεών, τὸ ἠξεύρομεν κάλλιστα. Εἶναι ἰησουΐτης διὰ τοῦ δόγματός του, ἰανσενιστὴς διὰ τοὺς θυμούς του ἐναντίον τοῦ κόσμου, τῶν γυναικῶν, τοῦ στολισμοῦ, τῆς πλεκτάνης ταύτης τοῦ διαβόλου. Ὡς ὁ Ἀρνόλδος δ' Ἀνδιλὺ ὅμως, «ἐπεθύμει περισσότερον νὰ σώσῃ μίαν ψυχὴν ἥτις εἶναι εἰς ὡραῖόν τι σῶμα ἢ ἄλλην τοιαύτην». Μόνον, ὅταν ἀγαπᾷ, ὄχι ὅπως ὁ Ἀρνόλδος δ' Ἀνδιλὺ ἠγάπα τὴν πριγκήπισσαν δὲ Γκουεμενέ, «καθαρῶς πνευματικῶς», λέγει ὁ Ῥένζ. Ὁ Ταρτοῦφος ἀγαπᾷ, ὡσαύτως: ἀλλ' ὁ ἔρως του, ὡς ὁ θεός του, γίνεται σάρξ.

Ἐὰν ὁ Μολιέρος διέβη, ἄλλως τε προσείλκυσε πρὸς ἀντιστάθμευσιν ἀνηλεεῖς ἐχθροὺς εἰς ἀμφοτέρους τοὺς στρατούς. Ἀπὸ τοῦ Ταρτούφου χρονολογεῖται ἡ ῥῆξίς του μετὰ τῶν ἰησουϊτῶν, οἵτινες ἕως τότε, δὲν εἶχον τὸ θάῤῥος νὰ τὸν βασανίσωσιν. Εἷς ἐξ αὐτῶν, διαμείνας ἤπιος πρὸς αὐτόν, ἔγραψε τὸν πανηγυρικόν του. Οἱ ἅγιοι Πατέρες οἵτινες διεπαιδαγώγησαν τὸν Κορνήλιον καὶ (εὐεργεσία ἀνεκτίμητος) τὸν Βολταῖρον, οἱ ἅγιοι Πατέρες ἠγάπων τὸ θέατρον, συνέθετον τὰ ἔργα, τὰ ἐδίδασκον εἰς τοὺς οἴκους των καί, ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέτρεπον εἰς τὰ τέκνα, τοὺς μαθητάς των, νὰ μεταβαίνωσι καὶ βλέπωσι τίμιά τινα θεάματα, ὡς τὴν καῦσιν τῶν αἱρετικῶν ἐπὶ τῆς Γρέβης, ἀλλὰ τῶν αἱρετικῶν μόνον. Ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ταρτούφου, ἐβρόντησαν. Καὶ ῥήτωρ αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Βορδαλού, αὐτὸς ὅστις ἀνενέωσεν ἐκ τοῦ ἄμβωνος τὰ ἀναθέματα τοῦ ἐφημερίου Ρουλλέ· ἡ διατύπωσις εἶναι καλλιτέρα· τὸ θέμα ὅμως δὲν ἀξίζει περισσότερον.

Ὡς πρὸς τοὺς ἰανσενιστάς, οὗτοι διέκειντο κατ' ἀρχὴν κατὰ τῶν θεαμάτων. Ὁ Νικὸλ ἐπανέλαβεν ὅ,τι εἶπεν ὁ πρίγκηψ Δὲ Κονδί. Τὸ βιβλίον τοῦ πρίγκηπος δημοσιευθὲν μετὰ τὸν θάνατόν του (1666), ἐκυκλοφόρει πρότερον εἰς χειρόγραφον: ἐὰν δὲν καταφέρεται κατὰ τοῦ *Ταρτούφου*, τοῦ

μήπω διδαχθέντος ἔτι, ἐπιπίπτει κατὰ *τῆς Σχολῆς τῶν Γυναικῶν καὶ τοῦ Συμποσίου τοῦ Πέτρου* σχολεῖον ἀθεϊσμοῦ ὅπου, «ἀφοῦ ἔθετο εἰς τὸ στόμα τοῦ διδασκάλου, ὅστις εἶναι εὐφυής, ὅλας τὰς φρικωδεστέρας βλασφημίας, ὁ συγγραφεὺς ἐμπιστεύεται τὴν θείαν ὑπόθεσιν, εἰς ὑπηρέτην εἰς οὗ τὸ στόμα θέτει διὰ τὴν ὑποστήριξίν της, πᾶσαν δυνατὴν αὐθάδειαν». Ἡ μομφὴ δὲν εἶναι ἴσως ἄνευ τινὸς βάσεως. Αἰσθάνεταί τις, ἄλλως τε, ὅτι ὁ πρίγκηψ ὑπερηγάπα τὰ θεάματα ταῦτα τὰ ὁποῖα ἀποδοκιμάζει, καί, διὰ νὰ εἴπωμεν τὰ πάντα, ἠγάπα ἄνευ μεγάλης διακρίσεως: διότι ἀποφαίνεται ὅτι ὁ ἔρως, μεθ' ὅλας τὰς ἀδυναμίας του, τὰ πάθη του καὶ τὰς λεπτότητάς του εἶναι πᾶν ὅ,τι ἐπιζητεῖται εἰς τὰς τραγῳδίας· ὅτι δὲν ἀκούει τις τὰ ὑπόλοιπα· ὅτι εἰς τὸν *Σίδ* ἡ τῆς μάχης ἀφήγησις εἶναι λίαν ὀχληρά· ὅτι εἰς τὸν *Κίνναν* δὲν θαυμάζει τις τὴν ἐπιείκειαν τοῦ Αὐγούστου, ἀλλὰ τὰς τρυφερότητας ἃς ὁ Κίννας λαλεῖ πρὸς τὴν Αἰμιλίαν κλπ. κλπ. Ἡ διαφθορὰ τῆς φαντασίας, ἡ μόλυνσις τῶν ἠθῶν, εἶναι ἐλάχιστα ἐγκλήματα τῆς τραγῳδίας, ἀνακράζει. Φεῦ! δὲν εἶναι σχεδὸν τοῦτο μόνον, δι' ὅπερ μέμφεταί τις τὴν τραγῳδίαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ πνεύματος μεταμελείας μεταβαίνουσιν εἰς αὐτὴν οἱ σύγχρονοι θαμῶνες τῶν μελοδραματίων.

Ὑπάρχουσιν εἰς τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο βιβλίον 240 σελίδες ἐκ περικοπῶν τῶν «Πατέρων» ἁπάντων ἀπεχθανομένων τὰ θεάματα — «πηγὴν ὅλων τῶν ἐγκλημάτων», κηρύσσει ὁ ἅγιος Κάρολος Βορρομαῖος, — «ἔνοχα, μαρτυρεῖ ὁ Τερτουλιανός, ὅσον τὰ ἐγκλήματα ἅπερ παριστῶσιν». Ἕν τι προπάντων φαίνεται μυσαρὸν εἰς τὸν Δὲ-Κονδί: εἶναι ἡ φιλοχρηματία τῶν ἠθοποιῶν, ἡ ἀπληστία των ἐκείνη, αἵτινες τοὺς ἄγουσιν ἵνα διδάσκωσι τὴν κωμῳδίαν κατὰ τὰς κυριακάς! λησμονοῦντες, οἱ ἄθλιοι τὸν λόγον ἐκεῖνον τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου, ὅτι ὁ χορεύων τὴν κυριακὴν διαπράττει ἀκόμη μεγαλείτερον ἁμάρτημα ἐκείνου ὅστις ἀροτριᾷ τὴν γῆν. Οἴμοι! οἱ ἠθοποιοὶ ἐκεῖνοι οὓς ἀφορίζει, ὡσὰν νὰ ἦτο ὁ Ἀρδουῖνος Δὲ-Περεφίξ, οἱ ἠθοποιοὶ ἐκεῖνοι ἦσαν ὅμως τότε ἐκ τῶν λίαν καλῶν Χριστιανῶν. Ἐτέλουν τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντά των. Δὲν ἔπαιζον τὴν Κυριακὴν ἢ ἀφοῦ παρίσταντο εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ ἀφοῦ ἐσήμανεν ὁ ἑσπερινός. Ἔκλειον τὸ θέατρον ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας κατὰ τὰ ἅγια Πάθη, διὰ νὰ ἀκολουθήσωσιν ἐπιμελῶς τὰς ἱεροδιδαχὰς καὶ νὰ ἀκούσωσι τὸν Βουρδαλοῦ. Ὡς πρὸς τὴν εὐσπλαγχνίαν, ἥτις εἶναι θρησκεία, ἣν οἱ ἠθοποιοὶ δὲν θὰ ἐλησμόνουν ποτέ, ἡ ἰδική των ἦτον ἀνεξάντλητος: δὲν ὑπῆρξε θίασος ἀγροτικός, ὅσον πένης καὶ ἂν ἦτο, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἐδίδασκε τὸ ὡραιότερον ἔργον του διὰ νὰ δώσῃ ὁλόκληρον τὴν εἴσπραξιν εἰς τὰ πτωχοκομεῖα τῶν πόλεων, ἃς οὗτος διήρχετο. Ἡ Μαγδαληνὴ Βεζὰρτ ἐκανόνιζε λειτουργίας διὰ διαθήκης: ὁ Μολιέρος εἶχεν ὡρισμένον πνευματικόν, τὸν ἀββᾶ Βερνάρδον, ὅστις τῷ παρήγγειλε νὰ μεταλάβῃ κατὰ

τὸ Πάσχα, τὸ ἔτος αὐτὸ τοῦ θανάτου του. Καὶ ταῦτα πάντα δὲν ἐμπόδισαν τὸν Βοσσουέτον νὰ ἀναβοήσῃ :

«Οἱ μεταγενέστεροι θὰ μάθωσιν ἴσως τὸ τέλος τοῦ ἠθοποιοῦ ἐκείνου ὅστις, διδάσκων *τὸν κατὰ φαντασίαν Ἀσθενῆ*, ἔλαβε τὴν τελευταίαν προσβολὴν τῆς ἀσθενείας, ἐξ ἧς ἀπέθανε μετά τινας ὥρας, καὶ μετέβη ἐκ τῆς ἀστειότητος τοῦ θεάτρου εἰς τὸ δικαστήριον ἐκείνου ὅστις εἶπεν : «Οὐαὶ ὑμῖν οἱ γελῶντες, καὶ κλαύσεσθε».

Ὅταν ὁ Βοσσουέτος ἐπρόφερε τοὺς ἀγρίους τούτους λόγους, εἶχον παρέλθη εἴκοσιν ἔτη, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Μολιέρος εἶχεν ἀποθάνει. Τὰ μίση τῆς Ἐκκλησίας ἔχουσι τὸν ὀδόντα ἐπίμονον. Εἶχον παρέλθει εἴκοσιν ἔτη ἀφότου ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων ἠρνήθη εἰς τὸν Μολιέρον «τὸ γλυκύ, τὸ φίλιον, τὸ ἐπιθυμητὸν τῆς γῆς φίλημα» (Ῥαβελαί). Καὶ ποῖος ἦτο ὁ ἀρχιεπίσκοπος οὗτος ; Ὁ Περεφὶξ ἐκεῖνος ὅστις τὸν ἀφώρισε κατὰ τὸ 1667, ἀνὴρ γέρων καὶ σεβάσμιος ; Ποσῶς· ἀλλ' ὁ Ἄρλαῦ Δὲ-Σαπβαλόν, κατὰ τοῦ ὁποίου, καθ' ὃν χρόνον ἐκυβέρνα ἐν Ῥουέν, συνέθεντο ᾀσμάτιον τοῦ ὁποίου ἰδοὺ μία τῶν στροφῶν :

Ὁ καλὸς ἐφημέριός μας
ὅλην τὴν νύκτα κάμνει κόρτε
καὶ περγελᾷ καὶ περιπαίζει
ὅποιον τὸν συμβουλεύει·
ποτὲ δὲν ἐξομολογεῖται
ποτὲ δὲν διαβάζει ὄρθρον
καὶ κάμνει ὅ,τι ἀπαγορεύει
ὁ δεσπότης τοῦ Ῥουέν.

καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐποίησαν κατόπιν τὴν ἀκόλουθον :

Ὁ δεσπότης τῶν Παρισίων
ἂν καὶ νέος, ἔχει ἀδυναμίας
καὶ φοβούμενος μὴ τὸν πιάσουν
περιορίζει τὰς ὡραίας του·
ἀπὸ τέσσαρας ποῦ εἶχεν ἄλλοτε
ὁ δεσπότης ἔχει μόνον τρεῖς.

Ἀνωφελὴς ἄλλως τε προφύλαξις, καθότι ὁ ἱερεὺς οὗτος ὅστις εἶχε δύο λόγους διὰ νὰ ἀφορίσῃ τὸν μέγαν κωμικόν, διότι ἦτο ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἀκαδημαϊκός, ὁ χριστιανὸς οὗτος ὅστις, κατὰ τὴν δριμεῖαν ἔκφρασιν τοῦ Saint-Beuve, *ἔθηκεν εἰς ποινὴν τὰ ὀστᾶ τοῦ Μολιέρου*, ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας ἐν ταῖς ἀγκάλαις μιᾶς τῶν ὡραίων των. Ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι ἦν ἑβδομηκοντούτης.

IV

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν ἕτερον *Ταρτοῦφον*.

Ποῖος εἶναι ὁ Ταρτοῦφος ; Πόθεν ἐξέρχεται ; Πῶς καὶ διατί εἰσήχθη εἰς τὸν οἶκον τοῦ καλοκαγάθου Λεσδίκη ; Περὶ τῶν οὐσιωδῶν τούτων ζητημάτων φωτιζόμεθα ὑπὸ μόνης τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Λεσδίκη,

Νὰ ἤσουν ἤθελα ὅταν τὸν εἶδα πρῶτον

Θελκτικὴ ἀφήγησις, ἀλλ' ἥτις δὲν μᾶς ἀναγγέλλει ἄλλο ἢ ὅ,τι ὁ Ταρτοῦφος ἠθέλησε νὰ πιστεύσωμεν. Οὐχ ἧττον προσεγγίζοντες αὐτὴν εἴς τινας στίχους τοῦ Γραμματέως καὶ εἰς ἄλλα διεσκορπισμένα χωρία τοῦ ἔργου, ἰδοὺ ἐν ὀλίγοις πῶς ἠδυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὸν πρόλογον τοῦ *Ταρτούφου*, *τοῦ Ταρτούφου* τοὐλάχιστον τῆς τρίτης ἐκδόσεως.

Ὁ ἄνθρωπός μας πρὸ μικροῦ ἀφίκετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἦλθε δὲ διὰ τῆς ταχυδρομικῆς ἁμάξης ἐν πενιχροτάτῃ ἀποσκευῇ, μὲ τὸ ἔνδυμα ἐμβαλλωμένον, μὲ ὑποδήματα διάτρητα, πορευόμενος εἰς τὸ *ἔλεος τῶν χριστιανῶν*, καθὼς κοινῶς λέγουσιν· ἀλλὰ ποῖον ἄρά γε νὰ ἦτο τὸ ἔνδυμα ἐκεῖνο ; αὐτὸ ἐκεῖνο ἀναμφιβόλως τῶν δευτεροτόκων τῶν πενομένων οἰκογενειῶν, οἵτινες προωρίσθησαν διὰ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα· ἢ ἀναξυρὶς καὶ τὸ ῥάσον ἅπερ ἔφερον εἰς τοὺς οἴκους τῶν πατρώνων αὐτῶν μεγιστάνων, οἱ οἰκόσιτοι φιλόλογοι, οἷος ὁ Κυρὼ δὲ-λὰ-Σάμβρ παρὰ τῷ προέδρῳ Σεγιέρῳ, ὁ Σαραζῖνος παρὰ τῷ πρίγκηπι Δὲ-Κονδί. Θεράπων ἠκολούθει αὐτόν, ἄνθρωπος μορφῆς κτηνώδους καὶ ὑποκριτικῆς, ἐν εἴδος ἀναγνώστου ἢ κατεργάρου, ῥασοφορεμένος μὲ κόμην ῥυπαρὰν καὶ κρανίον ἐπίμηκες. Ἐξήρχοντο ἄρά γε ἔκ τινος μοναστηρίου ἢ ἐδραπέτευσαν ἔκ τινος δεσμωτηρίου ; Ὁ καλοκάγαθος Ταρτοῦφος εἶχεν ἄρά γε λάβει, εἴς τινα ἀπομεμακρυσμένην ἐφημερίαν πρώτην τινα ἐρωτικὴν περιπέτειαν μετ' ἐπαρχιώτιδος Καλλιόπης συζύγου κτηνώδους τινος, καὶ ἐδέησεν ἴσως, φρονίμως ποιῶν ν' ἀπομακρυνθῇ ἐκεῖθεν ; Ἄγνωστον. Ἀλλὰ βλέπων τις αὐτὸν ἀποβιβαζόμενον, ὑπὸ τοῦ Ἰακουμῆ του ἀκολουθούμενον, ἐν παραβύστῳ τινὶ ξενοδοχείῳ τῆς γειτονίας κατερχόμενον, ἐκλαμβάνει αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν ἐπαιτούντων ἐκείνων μοναχῶν.

Μόλις ἐκ τῆς ἐπαρχίας ἀφιχθείς, ὁ Ταρτοῦφος πληροφορεῖται. Ἀπὸ τὸν ξενοδόχον του ; Ἴσως. Πιθανώτερον ἔκ τινος τῶν τῆς ἀδελφότητος τῶν μοναχῶν· τέλος παρ' ἀνθρώπου ἐν γνώσει ὄντος τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν ἐντίμων οἴκων τῆς γειτονίας. Πλησίον ἐκεῖ, ἀκριβῶς, κατοικεῖ ὁ Λεσδίκης.

Οὗτος εἶναι ἐπιφανὲς πρόσωπον, τῆς ὑψηλῆς ἀστικῆς τάξεως, φρονῶ, ἢ ἀπόγονος δικαστοῦ τινος· εἶναι μέλος τοῦ Παρλαμέντου ἢ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, τοῦθ' ὅπερ πιστοποιεῖται ἐκ τοῦ μακροῦ πώγωνός του.

Καίτοι γέρων συνῆψεν ἐκ δευτέρου γάμον μετά τινος νεάνιδος εὐγενοῦς, τοῦθ' ὅπερ ἔφερεν εἰς τὴν οἰκίαν, ἥτις ἔμενεν ἥσυχος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς πρώτης συζύγου, ζωὴν καὶ κίνησιν ἐπισκέψεων, ἐξ ὧν ἡ ὁδὸς εἶναι θορυβώδης καὶ ἡ γειτονία ἀνάστατος. Ζηλότυπος ὡς ἐκ τῆς δυνάμεώς του, ἀλλὰ καλοκάγαθος εἰς τὸ ἄκρον καὶ εὔκολος πρὸ πάντων, ὁ Λεσβίκης ἐπιτρέπει εἰς τὴν σύζυγόν του τὰς ἐντεύξεις ἐκείνας τοῦ συρμοῦ, τὰ μικρὰ γεύματα καὶ τοὺς χοροὺς οἵτινες συνακολουθοῦσιν. Ἡ οἰκία εἶναι πλουσία ἔχουσα πάντα τὰ χρειώδη. Ἔζων ἐν αὐτῇ πλουσιοπαρόχως. Ὁ Ταρτοῦφος μανθάνει ἐντὸς ὀλίγου τὰ καθέκαστα. Ὑπάρχει ἐν αὐτῇ υἱός, τοῦθ' ὅπερ ὀχληρὸν δι' αὐτόν, ἀλλ' υἱὸς κομψευόμενος, ζωηρός, κοῦφος, τὰς διασκεδάσεις ἀγαπῶν καὶ τὰς ἀσωτίας, θὰ τὸν καταφέρῃ εὐκόλως. Ἡ κόρη εἶναι νουνεχὴς καὶ ὁμιλεῖ γλυκά. Μία ὑπηρέτρια, καθ' ὅλα τελεία, τὴν διοικεῖ. Ὁ γυναικάδελφος ὅστις κάμνει τὸν φρόνιμον, εἶναι ἴσως ἀξιοπαρατήρητος· πλὴν θὰ ἔχωμεν ἐναντίον, πιστὴν σύμμαχον τὴν μάμμην, ἀστὴν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἀγροῖκον καὶ ἀνήσυχον, εὐλαβῆ κατ' εὐχήν, φλύαρον ὑπὲρ τὸ δέον, ἀντιλέγουσαν, μουρμουρίζουσαν καὶ φίλεριν. Ὁ Λεσβίκης, ὡς ἐκείνη, εἶναι θεοβλαβέστατος. Ἐξ ἅπαντος, ὁ οὐρανὸς ἐξαπέστειλεν ἐκεῖ τὸν Ταρτοῦφον· καί, εὐχαριστῶν τὸν θεόν, ὁ Ταρτοῦφος στήνει τὰς παγίδας του.

Ποῦ ; εἰς τὴν ἐκκλησίαν, φυσικά. Μεταβαίνει ἐκεῖ, γονυκλιτεῖ πλησίον τοῦ Λεσβίκη, καὶ οἱ στεναγμοί του, καὶ αἱ μεγάλαι προσευχαί του ἐκίνησαν μετ' οὐ πολὺ τὸν θαυμασμὸν τοῦ καλοκαγάθου. Αἱ ἱεραὶ αὗται ὑπερβολαὶ οὐδὲν τὸ ἀσύνηθες ἔχουσιν· εὑρίσκεταί τις πάντοτε εἰς τοιαύτας πρόθυμος. Ἄλλως τε, ὁ Ταρτοῦφος ἐκχέει ἀληθῆ δάκρυα, καὶ ὁ Λεσβίκης ἀνυπόπτως, παρατηρεῖ, εὐσπλαγχνίζεται τὸ ἄθλιον ἐκεῖνο ἔνδυμα ἐν ᾧ ἐπιδείκνυται μία τόσον ἐντελὴς ἀπάρνησις τῶν κοσμικῶν πραγμάτων. Τελεσθείσης τῆς λειτουργίας, ὁ Ταρτοῦφος, μετὰ μεγάλης ταχύτητος, προηγεῖται τοῦ Λεσβίκη καὶ τῷ προσφέρει ἀντίδωρον «μὲ μίαν θυμηδίαν» ἐκλεκτὴ τιμὴ διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Λεσβίκη καὶ διὰ τὴν ὡς εὐλαβοῦς φήμην του. Ἀκολούθως, χαιρετᾷ εὐσεβέστως καὶ ἀπομακρύνεται, ἐνῷ ὁ παραγυιός του Ἰακουμῆς ἵσταται πλησίον. Ὁ Λεσβίκης συγκινηθείς, θέλει νὰ γνωρίσῃ τὸ εὐλαβὲς τοῦτο πρόσωπον. Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ὑπηρέτην, ὅστις εἶναι ὡμιλημένος ἐννοεῖται. Ὦ ! κύριε, λέγει ὁ Ἰακουμῆς, εἶναι ἕνας ἅγιος ! ἕνας ἄνθρωπος, ἄ ! . . . . ἕνας ἄνθρωπος τέλος ! Καὶ εἶναι ἀπὸ οἰκογένειαν· εἶχεν εἰς τὸν τόπον του ἀγρούς, πύργους, τιμάρια, κύριε· ἀλλά, τί τὰ θέλετε ; ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος μόνον τὸν οὐρανὸν συλλογίζεται ! ὅστις μόνον διὰ τὴν σωτηρίαν του φροντίζει ! τὸν κατέστρεψαν. Κατεχράσθησαν τῆς εἰλικρινείας τῆς ψυχῆς του. Καὶ τὸ ἐννόησε νομίζετε ; Εἶναι τόσον μακάριος ταπεινούμενος ! Ἐγὼ φροντίζω διὰ τὸν χιτῶνά του, κύριε, καί, ὅταν μαστιγοῦται πρὸς τιμω-

ρίαν τῆς σαρκὸς (καθ' ἑκάστην, εἰς τὰς τρεῖς ὥρας καὶ ἡμίσειαν), ἐὰν εἶναι κουρασμένος, ἐγὼ τὸν περιποιοῦμαι. Δὲν λαμβάνω μισθόν, καλέ μου κύριε! τὸν ὑπηρετῶ δι' ἀγάπην τοῦ παναγάθου Θεοῦ. Δὲν ἔχει οὐδὲ ἓν δηνάριον, καί, ὡς ὁ προφήτης Ἠλίας, περιμένει ἐκ τῶν κοράκων νὰ τραφῇ.

Ὁ Λεσβίκης ἀναζητεῖ πάραυτα ἐν τῷ θυλακίῳ του· θέτει εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Ταρτούφου, μετὰ συστολῆς, δῶρόν τι, δι' ὅπερ ἀμέσως διαμαρτύρεται: καί, χωρὶς ν' ἀνοίξῃ τοὺς δακτύλους διὰ νὰ ἴδῃ, πολύ με εἶναι, λέγει,

Τὸ ἥμισυ νὰ ζῆτε!
Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἄξιος αὐτοῦ τοῦ οἴκτου μήτε.

Καί, ἐπειδὴ ὁ Λεσβίκης ἀρνεῖται νὰ τὸ λάβῃ πλέον ὀπίσω, ἐνώπιόν του ἐκεῖνος μεταβαίνει καὶ τὸ διαμοιράζει εἰς τοὺς πτωχούς. Ἀ! αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἔχῃ ποτέ του λεπτόν.... Δὲν εἶναι ἐντροπὴ διὰ τοῦτο, μία ἀρετὴ τόσον τελεία νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἔλεος ἑνὸς πανδοχέως, ὅστις διόλου βέβαια εὐχαριστημένος νὰ πληρώνηται ὑπὸ προσευχῶν, θὰ τὸν ἀφίνῃ νὰ κατακλίνεται ἐν ὑπαίθρῳ; Ὁ Λεσβίκης τοῦ προσφέρει τὴν οἰκίαν του· ὁ Ταρτοῦφος τοῦ κάμνει τὴν χάριν νὰ συγκατανεύσῃ.

Ἰδοὺ πῶς, ἀναπιπταμένου τοῦ παραπετάσματος, ἀκούομεν περὶ τοῦ Ταρτούφου καὶ τῆς μετὰ τοῦ Λεσβίκη σχέσεώς του

Τὸν ὀνομάζει ἀδελφόν· τὸν λαχταρ' ἡ ψυχή του
Ὡς πλέον παρὰ σύζυγον μητέρα ἢ παιδί του
Φρονῶν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον ἁγνὸν καὶ δίχως δόλον
Τὸν ἔχει κλειδοκράτορα τῶν μυστικῶν του ὅλων.

Ἀφοῦ δ' ὁ φίλος ἠσφάλισε τὴν κατοικίαν καὶ τὴν τροφήν, ἐπῆρεν ἐπάνω του. Ἀφῆκε τὸ φόρεμά του «ποῦ δυὸ παράδαις ἤξιζε.» Πῶς ἤδη θὰ τὸν φαντάζεσθε ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ ἐν ᾧ τὸν εἴδατε τόσον θριαμβευτικῶς δεσπόζοντα;

Ἔν τινι ὡραίῳ κριτικῷ χωρίῳ ὁ Γωτιὲρ μᾶς τὸν παριστᾷ «χαρίεντα τὸ πρόσωπον» τὸ δέρμα δροσερόν, τὰ ὦτα ἐρυθρᾶ, τὰς χεῖρας ὡραίας καὶ λεπτάς, μετὰ μικρᾶς τινος ἀρχῆς εὐτραφίας εὐλαβοῦς.... Ἦτο, ἐπάνω του καθαρώτατος, ἐνδεδυμένος διὰ λεπτῶν καὶ ζεστῶν πλουσίων ἐνδυμάτων, ἀλλὰ χρωμάτων σκοτεινῶν, μελανῶν κατὰ τὸ φαινόμενον, διὰ νὰ ἀνακαλῶσι τὴν σοβαρότητα τοῦ διευθυντοῦ· μὲ σκοῦφον ἐκ μαροκίνου εἰς τὴν κεφαλήν, ὡς ἔφερον οἱ αὐστηροὶ ἄνδρες τῆς ἐποχῆς του· μὲ ἦθος ἀνθρώπου τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας ἀποσυρθέντος τοῦ κοσμικοῦ βίου καὶ παραδοθέντος εἰς τὴν εὐλάβειαν... Τὸ μέρος του — προστίθησιν ὁ ἔξυπνος κριτικὸς — δὲν εἶναι ποσῶς μέρος κωμικόν· ἦτο τρομερὸς καὶ εἶναι ἐπὶ στιγμὴν τοιοῦτος παρὰ τὰς προσπαθείας τοῦ Μολιέρου νὰ μετριάσῃ τὴν ἐπὶ σκηνῆς περιπέτειαν... Ὁ Ταρτοῦφος εἶναι ὁ ἄθεος μὲ μαῦρα ῥάσα.

Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ σελίδι ταύτῃ, δι' ἐξαιρέτου ὕφους γεγραμμένα τόσα σφάλματα ὅσαι καὶ λέξεις. Δὲν εἶναι ὁ Ταρτοῦφος τοῦ Μολιέρου ὃν μᾶς περιγράφει ἐκεῖ ὁ ἐκλεκτὸς μυθιστοριογράφος: εἶναι μᾶλλον ὁ Ὀνούφριος τοῦ Λαβρουγιέρου· καὶ πάντες τὸ γνωρίζουσιν ὅτι γράφων τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ὀνουφρίου ὁ ἠθικολόγος ἔσχε τὴν μεγάλην ἀξίωσιν νὰ μεμφθῇ τὸν Μολιέρον καὶ νὰ ἐπικρίνῃ τὸν ἥρωά του.

«Ὁ Ὀνούφριος, λέγει, εἶναι ἐνδεδυμένος δι' ὑφάσματος λίαν ἐλαφροῦ κατὰ τὸ θέρος καὶ δι' ἄλλου ζεστοῦ κατὰ τὸν χειμῶνα. Φορεῖ ὑποκάμισα πολὺ λεπτά, ἅπερ φροντίζει νὰ κρύπτῃ. Δὲν λέγει ποσῶς: «Ὁ τρίχινος χιτών μου καὶ ἡ παίδευσίς μου» ἐξ ἐναντίας. Θὰ ἐπέρνα δι' ὅ,τι εἶναι, ὑποκριτής, τουτέστι, καὶ θέλει νὰ περάσῃ δι' ὅ,τι δὲν εἶναι, ἄνθρωπος δηλ. εὐλαβής. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι πράττει οὕτως ὥστε τὸν νομίζουσι, χωρὶς νὰ τὸ λέγῃ, ὅτι φέρει τρίχινον χιτῶνα καὶ ὅτι μαστιγοῦται χάριν παιδεύσεως. . . . Δὲν ὑποβλέπει ποσῶς τὴν σύζυγον τοῦ ξενίζοντος αὐτόν . . . δὲν μεταχειρίζεται ποσῶς διὰ νὰ τὴν ἐξαπατήσῃ τὴν συνθηματικὴν γλῶσσαν τῆς εὐλαβείας· δὲν ὁμιλεῖ ἐκ συνηθείας, ἀλλὰ σκοπίμως καὶ χάριν ὠφελείας, ποτὲ δὲ ὅταν ἐννοεῖ ὅτι θὰ καθίστατο γελοῖος . . . Δὲν σκέπτεται ποσῶς νὰ ἀποσπάσῃ δωρεὰν ἅπασαν τὴν περιουσίαν τοῦ φίλου του, ἐὰν πρόκειται νὰ τὴν ὑπεξαιρέσῃ ἀπὸ τὸν υἱόν του . . . . Εἷς εὐλαβὴς δὲν εἶναι οὔτε φιλάργυρος, οὔτε ἄγριος, οὔτε ἄδικος, οὔτε αὐτοφιλοκερδής. Ὁ Ὀνούφριος δὲν εἶναι εὐλαβής· ἀλλὰ θέλει νὰ νομίζεται τοιοῦτος κλπ. κλπ.»

Ἰδού, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λαβρουγιέρου, ὁ τέλειος ὑποκριτής, συνετός, σώφρων, μὴ ἀφίνων ποτε νὰ γνωστοποιῶνται τὰ σφάλματά του, βαδίζων περιεσκεμμένως καὶ πάντοτε ἐσκεπασμένος διὰ τῆς καλύπτρας του, ποτὲ κωμικός, μὴ προδιδόμενος ποτέ, ἑπομένως φοβερός. Τοιοῦτος εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος τοῦ Γωτιέρ· ἀλλ' ὁ Λαβρουγιέρος ἔχει δίκαιον· δὲν εἶναι ποσῶς ὁ τοῦ Μολιέρου. Καὶ δι' ἕνα καλὸν λόγον, διότι τοιοῦτος δὲν θὰ καθίστατο πρόσωπον κωμῳδίας, οὐδ' ἐν γένει πρόσωπον θεάτρου. Μία τοιαύτη σύλληψις θὰ σᾶς παρεῖχεν, εἰς ὑμᾶς ποιητά, μίαν χαρίεσσαν σελίδα, εἰς σᾶς φιλόσοφε προσωπογραφίαν ἐντέχνως καὶ ἐπιμελῶς γραφεῖσαν. Ἀλλὰ δράσιν, κατάστασιν ποσῶς. Ἐπάναγκες ἔστιν ἐν τῷ θεάτρῳ ἡ ὕπαρξις ἀνθρώπων ζώντων καὶ κινουμένων καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Λαβρουγιέρου δὲν ζῇ.

Ὁ Ταρτοῦφος ζῇ ὅμως, καὶ δὴ ἀνέτως. Ἐν τῷ θεάτρῳ ὁ Δὲ-Κρουαζῦ τὸν ἐδίδασκεν. Οἱ σύγχρονοι ἐσημείωσαν μεθ' ὁπόσης φροντίδος ὁ Μολιέρος ἐνεπιστεύετο τὰ μέρη εἰς ἠθοποιοὺς ἐξωτερικῶς τοὺς καταλληλοτέρους ὅπως ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὰ τὴν προσήκουσαν ἔννοιαν. Ἤντλει ἐξοχόν τι ἐκ τῆς φυσιογνωμίας, τοῦ προσώπου, τῶν σωματικῶν ἕξεων, αὐτῶν τῶν ἀδυναμιῶν των: ὑπάρχει ὅθεν ἐκεῖ θετικόν τι τεκμήριον τῶν

θελήτεων τοῦ διδασκάλου. Λοιπόν ! Ὁ Δὲ Κρουαζὺ ἦτο ἄνθρωπος εὐτραφής, ὑψηλὸς τὸ ἀνάστημα, εὐειδὴς τὴν μορφὴν καὶ χαριέστατος. Ἦτο, ἐκ τῶν ἠθοποιῶν τοῦ θιάσου, ἐκεῖνος ὅστις εἶχε τὴν ὑπόκρισιν μᾶλλον ἐξωτερικήν.

Ἄλλως τὸ κείμενον εἶναι ἐκεῖ. Ἡ Δροσὴ δὲν ἀποκάμνει νὰ μᾶς περιγράψῃ τὸν ἄνθρωπον, καὶ γνωρίζετε ὅτι ἡ Δροσὴ δὲν χωρατεύει. Ὁ Ταρτοῦφος εἶναι τὴν *ὄψιν ῥοδοκόκκινος*, τὰ *χείλη του κοράλλι* καὶ μάλιστα ἔχει ἀρχήν τινα εὐτραφίας, *χονδραίνει ποῦ ἐστέναζεν ὁ νυκτικός του σκοῦφος.*

— Οὐδαμῶς φοβερός, ὡς πάντες βλέπουσιν. Ὡραῖος ἄνθρωπος ; Πρέπει νὰ συγκαταβῶμεν κάτι· ἡ Δροσὴ τὸν λέγει *καλοκαμωμένον*· ἀλλὰ τὸν χλευάζει· ἐνῷ ἀνωτέρω λέγει, *τί θὰ τὸν ἔπαιζε μετὰ τὸ πανηγύρι*, ἂν τῆς τὸν ἔδιδαν σύζυγον κατωτέρω προσθέτει,

Νὰ ὑπακούῃ
Ἡ κόρ' εἰς τὸν πατέρα της ὀφείλει τοὐναντίον
Καὶ ἂν ἀκόμη πίθηκον τὴν δίδει εἰς νυμφίον.

Ἐὰν ἦτο ἄλλως τόσον καλοκαμωμένος, δὲν θὰ τοῦ ἔῤῥιπτε τὴν πολυθρύλλητον φράσιν :

Ἐγὼ καὶ ἂν σᾶς ἔβλεπα — δὲν ξεύρω μὲ τί τρόπον
Θὰ ἤμην ὁ ψυχρότατος τῶν ζωντανῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Ταρτοῦφος εἶναι λοιπὸν ἄνθρωπος μὲ σάρκα, ἐπωφελούμενος ὡς πρέπει τῶν παρηγοριῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς φιλοξενίας τοῦ Λεσβίκη. Τρώγει *τόσον ὅσον ἕξ*. Δύναταί τις νὰ κρίνῃ περὶ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δείπνου του

Ἔφαγεν ἕνα ἀστακὸν καὶ δώδεκα κεφτέδαις.

Τὸ θρεπτικὸν αὐτὸ δεῖπνον ὅπερ ἡ θέα τῆς ἠγαπημένης γυναικὸς (ἐδείπνησεν ὁλομόναχος ἐνώπιόν της) δὲν εἶχεν οὐδαμῶς ταράξει, ἂν καὶ ὑπέφερε πολύ, τὸν προδιατίθησιν εἰς μειλίχιον ὕπνον ὃν ἀπήλαυσεν ἀταράχως μέχρι τῆς ἐπαύριον — σημεῖον καλοῦ στομάχου καὶ εὐσυνειδησίας. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον πρόγευμα, «μισὴ ὀκᾶ ἐῤῥάγγισε κρασὶ» «διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ αἷμα» καὶ τὰς ἰδέας. Εἰς τὰς ἐπευφημίας τοῦ Λεσβίκη ὅστις τὸν κάμνει νὰ καθήσῃ εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τῆς τραπέζης, κατατρώγει μέχρι κόρου ἀρκετὰ τεμάχια τὰ ὁποῖα τῷ παραχωροῦσιν.

Τὸν ἐκλαμβάνετε δι' ἀββᾶν τῆς αὐλῆς, στιχουργίσκον, ὅστις παρατηρεῖ τὸ στῆθος τῆς τροφοῦ ; Διόλου ! Ὁ Ταρτοῦφος δὲν ἔχει ποσῶς αὐτὰς τὰς λεπτότητας. Σκεπάζει τὸ στῆθος τῆς Δροσῆς, προσέχει ὅταν συνομιλῶσι, νὰ μὴ φαίνηται ἔχων τοιαύτας διαθέσεις.

Ὄχι, ὁ Ταρτοῦφος δὲν εἶναι ποσῶς ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, ἔτι μᾶλλον ἀββᾶς τῆς αὐλῆς. Τὸν βλέπω εὐτραφῆ, ξυρισμένον, μὲ χείλη προτεταμένα, μὲ τὸ ὑποκριτικὸν μειδίαμα καὶ τὸ αἷμα εἰς τὴν κεφαλήν. Πίνει δὲ ταμβάκον, καὶ ὄχι εἰς μικρὰς δόσεις, σπογγίζων τὴν ῥῖνα διὰ τοῦ λιχανοῦ καὶ τοῦ ἀντίχειρος, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ὅστις δὲν ἐντρέπεται διὰ τοῦτο, ἀλλὰ τὸ κάμνει εὐλαβῶς καὶ ἀφθόνως.

Δὲν εἶναι οὔτε κατ' οὐδένα λόγον ὁ *ἐντελὴς ὑποκριτὴς* ὃν θὰ ἤθελεν ὁ Λαβρουγιέρος. Τί; οὔτε φιλάργυρος, οὔτε βίαιος, οὔτε ἄδικος,οὔτε φιλήδονος ἀναμφιβόλως; Ἀλλ' ὁ Ὀρέστης τοῦ Γουϊμόνδου Λατοὺς λέγει ἐν τῇ *Ἰφιγενείᾳ*:

Διότι εἶμαι κακοῦργος μὲ νομίζεις ἄνευ ἀρετῆς;

Ὁ Ταρτοῦφος θὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ εἴπῃ

Μήπως διότ' εἶμ' εὐλαβὴς καὶ ἄνθρωπος δὲν εἶμαι;

Ἀναγνώσατε πάλιν τὸ κείμενον, σᾶς παρακαλῶ· θὰ ἴδητε ἐν αὐτῷ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι· ὑψηλόφρων, δεσποτικός, ἐλεγκτής, κριτικός, ἐναντίος τῶν ἐπισκέψεων, ζηλότυπος φανερὰ τῆς Καλλιόπης, ὑπερήφανος πρὸς πάντας, σώφρων μόνον πρὸς τὸν Λεσβίκην, διότι τότε ἀλλοίμονον τὰ συμφέροντα τοῦ Θεοῦ. Ἔχει ὅμως ἀνασκοπάς.

Ἂν μόνον ὡς ἐμπόδιον τὸ τοῦ Θεοῦ μὲ φέρῃς
Ὤ δι' αὐτὸ μὴ θλίβεσαι· ἐγὼ σὲ ἀπαλλάττω.

Ὤ ὄχι, δὲν εἶναι ποσῶς ἄνευ ἐλαττωμάτων, καὶ δὲν φοβεῖται ν' ἀφήσῃ τὸ στάδιον ἐλεύθερον εἰς ἐκεῖνα ἅτινα ἔχει, διότι εἶναι εἰς συνεννοήσεις μὲ τὸν Θεόν. Ἔκαμε συμβιβασμὸν μετ' αὐτοῦ. Τοῦτο εἶναι ἴδιον ὑποκρισίας, θὰ εἴπητε. Ἀλλ' οὐδόλως. Τὸν θέλετε, ὡς ὁ Γωτιέρ, ἄθεον μὲ μέλαν ῥάσον; Συγχίζεσθε. Ὁ ἄθεος, ὁ ὑποκριτής, εἶναι ὁ Δὸν Ζουάν. Ὁ Μολιέρος δὲν ἐπανέρχεται εἰς τὰ αὐτά. Ὁ Ταρτοῦφος ἄθεος! Ὄχι, ὄχι, εἶναι φανατικὸς, θὰ τὸν παρετηρήσατε ἀπερισκέπτως· ὁ Ταρτοῦφος πιστεύει. Πιστεύει τόσον καλά, ὥστε θὰ ἔστελλεν ἄνευ τύψεων συνειδότος τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν πυράν, αὐτὸς ὅστις κατηγορεῖται ὅτι ἐφόνευσεν ἕνα ψύλλον μὲ θυμόν· θὰ ἠδύνατο, πράγματι, νὰ τὸν κάμῃ νὰ ταλαιπωρηθῇ ἐπὶ πολύ, ἀρκεῖ νὰ τὸν προσέφερεν εἰς τὸν Θεόν. Τὸ ἐπαναλαμβάνω, εἶναι εἰλικρινής. Ἀλλὰ τὰ δόγματά του; θὰ μοὶ εἴπητε.

Κατὰ τὰς χρείας του καθεὶς τὰς διαφόρους
Τοῦ συνειδότος δύναται ν' ἀποκινῇ τοὺς ὅρους.

Λοιπόν, τοῦτο εἶναι ἰησουϊτικὸν δόγμα. Πιστεύετε ὅτι πάντες οὗτοι οἱ ἰησουῖται ὑπῆρξαν αἰσχροὶ ἄνθρωποι; Αὐτοὶ οὗτοι οἱ ὁποῖοι ὥρισαν τὰ ἀξιώματα ταῦτα, φρονεῖτε ὅτι σκοπίμως ἠθέλησαν νὰ παρέξωσι κώδικα εἰς τὴν κακουργίαν; Ἀπάτη. Ὑπῆρξαν ἄνθρωποι πιστεύσαντες. Ὁ Ἐσκοβὰρ ἦτο χρηστὸς ἄνθρωπος. Εἶχε τὴν πίστιν του. Ὁ Ταρτοῦφος ὡσαύτως. Πιστεύει πραγματικῶς εἰς τὴν *ἐπιστήμην* του. Ἐπ' αὐτοῦ μάλιστα ἐξηκριβώθη ἡ τέχνη τοῦ αἴρειν τοὺς δισταγμούς. Δὲν ἔχει δισταγμὸν πλέον, κατὰ νοῦν ἔχων τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ δόξαν. Ἤρχισε δὲ πιστεύων αὐτὸς ἑαυτόν. Εὐῤῥαδής, ἄλλως. Ὁ αἰνιγματώδης αὐτὸς εὐλαβὴς εἶναι μία ὡραία γλῶσσα, καί, ἐὰν ὁ Ταρτοῦφος τὴν λαλεῖ πρὸς τὴν Καλλιόπην, τὸ κάμνει διότι τὴν ὁμιλεῖ καὶ πρὸς ἑαυτόν, καθότι δὲν γνωρίζει νὰ ὁμιλήσῃ ἄλλην

γλῶσσαν. Ἡ συνείδησις αὐτοῦ ὑπέστη ἰδιαιτέραν τινὰ τροπὴν καὶ ὁ μέγας αὐτὸς ἀπατεὼν εἶναι ἡ πρώτη τοῦ ἑαυτοῦ του ἀπάτη.

Λίαν φιλάνθρωπον τοῦτο, ἀδελφοί μου! Τίνος ἐξ ἡμῶν ἡ συνείδησις δὲν ὑπόκειται εἰς συμβάσεις; Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν εἶναι Ταρτοῦφος εἰς στιγμάς τινας καὶ δὲν ζητεῖ συμβιβασμούς... δι' οὓς κατόπιν πάντοτε δὲν ἐρυθριῶμεν; Ἅπασα ἡ τέχνη τοῦ ἰησουΐτου ὑπῆρξε τοῦ νὰ τοὺς περιστείλῃ εἰς μικρὸν ἀριθμὸν ἰδίων ἀξιωμάτων, ἐφαρμοζομένων εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα εὐκόλως δύνανται νὰ ἀκολουθήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ δὲν τοὺς ἀφίνουσι νὰ σκέπτωνται τὸν μέγαν αὐτῶν σκοπόν. *Ἔγεινε συναλλαγή*· ἀναδέχονται, διά τινων λαμπροτάτων συνταγῶν, νὰ μᾶς καταστήσωσιν εὐτυχεῖς εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, τοῦτο ἐννοεῖται, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν, διὰ τῆς εὐχαριστήσεως τῆς διδομένης εἰς τὰς κλίσεις μας. Δὲν ὑπάρχει ἢ μία συμφωνία νὰ ἀφίνωμεν νὰ συμβαίνῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Τὸ συνέδριον τοῦ Τάγματος θὰ σκεφθῇ καὶ θὰ κυβερνήσῃ, δι' ἡμᾶς. Δὲν εἶναι εὐσεβὲς ἔργον; Ὁ σκοπός, εἶναι ἡ βασιλεία τῶν ἁγίων, τοῦτο ἁγιάζει πολὺ τὰ μέσα, πιστεύω. Ὁ Ταρτοῦφος ἐξωμοιώθη πρὸς τὸν Θεόν· θὰ στερηθῇ οὐδενός; Πάντα τὰ ἐν αὐτῷ γεννώμενα αἰσθήματα ἁγιάζουσι δι' αὐτὸ τοῦτο· θὰ μεταβῇ λοιπὸν ἀπ' εὐθείας ἐνώπιον ἐκείνου, ὑπομειδιῶν καὶ ὑποκριτὴς ὑπὸ τὰς καταστροφὰς τῆς οἰκογενείας· θὰ δειπνήσῃ ἐν συνειδήσει, θὰ κοιμηθῇ ἀθορύβως. Φοβηθῆτέ τον τόσῳ μᾶλλον ὅσον εἶναι εἰλικρινής, καί, ὡς λέγει θαυμασίως ἡ σάτυρα τοῦ Du-Laurens.

Φυλαχθῆτε ἀπ' αὐτὸν καθ' ἃς ἡμέρας ἐξομολογεῖ·

Ἐννοεῖ τις ὅτι τὸ πρόσωπον, δρώμενον οὕτω—καὶ νομίζω ὅτι οὕτω πρέπει νὰ τὸ ἴδῃ τις,—πόσας προσφέρει κωμικὰς ὄψεις. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι μόνον· δι' αὐτὴν ταύτην τὴν εἰλικρίνειαν, ἣν τῷ ἀπηρνήθησαν παρὰ τὸ πρέπον, ὁ Ταρτοῦφος συλλαμβάνεται καὶ καθίσταται, ὅπως δὲν θὰ τὸν ἤθελε ὁ Λαβρουγιέρος, *καταγέλαστος*.

Ἐπειδὴ πιστεύει εἰς τὴν ἐπιστήμην του, ἀρύει ἐξ αὐτῆς ματαιότητα. Ἐπαίρεται ὁ μωρός, καί, ἐπειδὴ φθάνει εἰς ἐκεῖνον ἀπὸ τὸν ὁποῖον πιστεύεται, περιφρονεῖ παρὰ πολὺ τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους καὶ κινδυνεύει νὰ πέσῃ, καὶ εἰς ἁπλουστέραν παγίδα. Καὶ τοῦτο τοῦ συμβαίνει ἐπὶ τέλους· καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἀντεκδίκησις τοῦ ἀπολεσθέντος παραδείσου: Ὁ ὄφις ἐξαπατώμενος ὑπὸ τῆς γυναικός.

V

Ἃς ἀναλύσωμεν τὴν ἱστορίαν ταύτην καὶ ἃς ἴδωμεν ἐὰν πρᾶξίς τις διαψεύδει τὴν ἑρμηνείαν μου. Ἀρχήσωμεν ἐκ τῆς ἐξομολογήσεως τῆς τρίτης πράξεως. Ὁ Ταρτοῦφος εἶναι μόνος μετὰ τῆς Καλλιόπης. Εἶναι

ὀλίγον κακοδιάθετος καί, ἀνυπομόνως, ἀρχίζει τὴν ἔφοδον καὶ προεξοφλεῖ τὰς εὐδαιμονίας, τὰς ὁποίας ἐλπίζει βεβαίως κατὰ πανοῦργον τρόπον.

Τί θαυμαστὰ κεντήματα! Εἶν' ἔργον τῶν χειρῶν σας
αὐτό, ἂν δὲν λανθάνωμαι, τὸ περιστήθιόν σας;
τὸ πᾶν εἰς τὴν ἐντέλειαν κατώρθωσαν νὰ φέρουν.

Ὁ ἠθοποιὸς θὰ εἶχεν ἄδικον, — νὰ κάμῃ ἐνταῦθα τύπον σκτύρου. Σπεύδει πολὺ ὁ Ταρτοῦφος ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ περιεργείας. Περιέργεια πνευματικοῦ πατρός· ὁ Ταρτοῦφος ἐξομολογεῖ τὸ περιστήθιον τῆς Καλλιόπης, ἰδοὺ τὸ πᾶν.

Δὲν χάνει καιρόν, ἄλλως, καί, εὐθὺς ὡς τῷ ὁμιλοῦσι περὶ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Ἑλένης.

Δὲν εἶν' αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν δι' ὃ ἐγὼ στενάζω.

Καί, μετ' εὐγενοῦς γλυκύτητος ἀνταξίας τῆς ἁγίας Θηρεσίας, κάμνει τὴν ἐρωτικήν του ἐξομολόγησιν εἰς τὸν Θεὸν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Καλλιόπης, διότι

Ἐγὼ τὰς ἐντελείας σας ὁπόταν ἐξετάζω
τὸν Πλάστην εἰς τὸ πλάσμα του, ἀληθινά, θαυμάζω,
καὶ ἔρως, ἔρως ἄπιστος μοῦ πυρπολεῖ τὸ στῆθος
ὡς πρὸς τὸ ὡραιότατον αὐτοῦ ἐκείνου ἦθος.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφοβήθη μήπως καταρωρχθῇ καὶ ἐνήστευσε, προσηυχήθη ἔκλαυσε . . . . , ἀλλ' ἐξήχθη τῆς ἀπάτης. Τίς θὰ εἶναι ἀξιόμεμπτος λατρεύων τὰ θεῖα ἐκεῖνα βλέμματα, τὴν ἄρρητον ἐκείνην γλυκύτητα, τὴν λαμπρότητα ταύτην, θείαν μᾶλλον ἢ ἀνθρωπίνην. Συνέβη ὅμως ἀποκάλυψίς τις: ὁ τέλειος οὗτος ἔρως δύναται νὰ *κρατηθῇ ἁγνός*. Εἶναι καθαρά τις εὐλάβεια. . . . . ἥτις δὲν ζητεῖ ἢ νὰ διέλθῃ τὴν τελετὴν τῶν μυστηρίων. Αἰσθάνεται μ' ὅλα ταῦτα ὅτι ἡ προσφιλής του ἀδελφὴ ἔχει ἀνάγκην νὰ πεισθῇ. Αὕτη δὲν εἶναι πεπαιδευμένη, ὡς ἐκεῖνος, δὲν γνωρίζει τὰ ἄπειρα μέσα τὰ ὁποῖα προσφέρει ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, θὰ τὴν γνωστοποιήσῃ ὅλα ταῦτα ἀργότερα, ἐν τούτοις μετ' ἠπιότητος, τῇ ὑπόσχεται σιγήν. Δὲν εἶναι ποσῶς ἐκ τῶν ματαίων ἐκείνων καὶ κούφων νεανίσκων τῶν ὁποίων ἡ ἀναιδὴς γλῶσσα

ἀτιμάζει τὸν βωμὸν εἰς τὸν ὁποῖον θύουν

Βέβηλοι! Ὁ Ταρτοῦφος, οὐδαμῶς εἶναι τοιοῦτος· μετ' αὐτοῦ οὐδεὶς θόρυβος, οὐδεὶς κίνδυνος ἡ οἰκία δύναται νὰ ἦναι ἥσυχος.

Καὶ κύπτων εἰς τὸ οὖς τῆς Καλλιόπης πειστικώτερος ἢ ποτέ, μὲ τὸ λοξὸν βλέμμα τῶν εὐλαβῶν ὀφθαλμῶν του, μὲ μειδίαμα συνεννοήσεως ἐπὶ τῶν παχέων καὶ ἀνεσταλμένων χειλέων του ὑπισχνεῖται,

ἄνευ σκανδάλου ἔρωτα καὶ τέρψιν ἄνευ τρόμου.

Εἰς πάντα ταῦτα ὁ κωμικὸς σκοπὸς εἶναι προφανής. Εὑρίσκεται δ' εἰς ἀντίφασιν μεταξὺ τῆς ἀγγελικῆς ταύτης γλώσσης καὶ τοῦ ἐρυ-

θρωποῦ ὑποκριτοῦ ὅστις τὴν λαλεῖ, ἐν τῇ ἀμεταβλήτῳ ἐμπιστοσύνῃ μεθ' ἧς προσφέρει τὴν καρδίαν του, ἐν τῇ ἁπλότητι ταύτῃ τοῦ ἱερέως μεθ' ἧς, ὑπισχνούμενος τέρψιν, τέρψιν ἄνευ τρόμου, πιστεύει ἑαυτὸν ἔκτοτε ἀκαταμάχητον, εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων καὶ τῶν νοημάτων, καὶ εἰς τοὺς δύο στίχους:

Θελήσετε, κυρία μου, κ' ἰδοὺ ἐγὼ εὐδαίμων
καὶ πάλιν, σεῖς προστάξετε καὶ περιμένω τρέμων.

Τέλος, ἐπειδὴ ὡς νὰ ἠθέλησεν ὁ Μολιέρος νὰ ὑποσημάνῃ τοὺς σκοπούς του, δὲν εἰσήγαγεν ἐκεῖ στίχον καθαρᾶς παρῳδίας, τὸν ἐκλεκτὸν τοῦτον στίχον,

Μήπως διότ' εἶμ' εὐλαβὴς καὶ ἄνθρωπος δὲν εἶμαι;

Ὅστις ἀρκεῖ ἐκεῖνος μόνον νὰ δώσῃ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ προσώπου.

Ἂς ἐξακολουθήσωμεν:

Ὁ Ἀλέξανδρος ἤκουσε τὰ πάντα καὶ—πῶς φαίνεται ὅτι εἶναι πολὺ νέος!—δὲν συλλογίζεται περὶ τοῦ γελοίου, τὸ ὁποῖον ἡ περίστασις αὕτη μέλλει νὰ ῥίψῃ ἐπὶ τοῦ πατρός του· δὲν βλέπει ἐν τούτῳ ἢ ἀφορμὴν τοῦ νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν τὸν Ταρτοῦφον· δὲν θέλει νὰ ἀκούσῃ τὴν Καλλιόπην, εἶναι εἰς τὸν *χείμαρρον τῆς χαρᾶς*· θέλει νὰ ἐκδικηθῇ καὶ *φιλοδωρεῖ* τὸν πατέρα του μὲ τὸ *πρόσφατον νέον*.—Ἡ σώφρων Καλλιόπη ἀποσύρεται· ἰδοὺ οἱ τρεῖς.

Νὰ τὰ πιστεύσῃ τις αὐτά; Νὰ ἔχωντ' ἀληθείας;

Τί μέλλει νὰ ἀναφέρῃ ὁ Ταρτοῦφος πρὸς ὑπεράσπισίν του; Τίποτε· Δὲν ὑπερασπίζει ἑαυτόν. Κατηγορεῖται, ἐξ ἐναντίας, ὄχι (σημειώσατέ το καλῶς) διὰ τὸ ἔγκλημα διὰ τὸ ὁποῖον τὸν ἐπιμέμφονται, ἀλλὰ δι' ἅπαντα τὰ ἐγκλήματα ἀνεξαιρέτως. Δὲν λέγει: «Μάλιστα, ἐτόλμησα νὰ ἐξαπατήσω τὴν γυναῖκά σου»· ἀλλά; *ναὶ εἶμαι ἔνοχος* ἀναφωνεῖ

ναὶ εἶμ' ἐγκληματίας
ὁ ἐναγὴς καὶ μοχθηρὸς, ὁ χείριστος τοῦ κόσμου
οὔτε ὑπάρχει ἄνθρωπος ἁμαρτωλότερός μου

Ὁ *Ἁμαρτωλότερός μου* ποία κωμικὴ εὐφυΐα! Στοιχηματίζω ὅτι εἰς τὴν λέξιν ταύτην τὰ δάκρυα ἀναβλύζουσιν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Λεσβίκη. καὶ ἐκεῖνος εἶναι εἷς *ἁμαρτωλός!* εἴμεθα ὅλοι *ἁμαρτωλοὶ* ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μόνον δὲν ὁμολογοῦμεν τὰς ἁμαρτίας· ὁ ἀγαθὸς ἐκεῖνος Ταρτοῦφος ὁμολογεῖ ἐκεῖνος: Τί εἰλικρίνεια! Ἐπιπροσθέτει μάλιστα ὁ ἴδιος ὅτι εἶναι μοχθηρός... Ἃ ἐξ ἅπαντος αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶ αι ἕνας ἅγιος.

Ἀ! φίδι
τολμᾷς τὴν καθαρότητα λοιπὸν τῆς ἀρετῆς του
καὶ ν' ἀμαυρώσῃς δι' αὐτοῦ τοῦ ψεύδους τοῦ αἰσχίστου;

Καὶ ὁ Λεσβίκης ἀπειλεῖ τὸν υἱόν του· καὶ ὁ Ταρτοῦφος ἐπιλαμβάνεται ζωηρῶς τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ νέου.—Ἄφες τον νὰ σοῦ εἰπῇ, προσθέτει

Διότι τί γνωρίζεις;
Δὲν πρόκειται περὶ ψιλῶν πραγμάτων· ἐπομένως
ὡς εἶσαι εὔνους πρὸς ἐμὲ καὶ προκατειλημμένος
τὸ μέλαν εἰς τὸ πνεῦμά σου λευκὸν τὸ παραστήνεις
μὲ βλέπεις, καὶ —ἀλλοίμονον— ἐκ τῶν ἐκτὸς μὲ κρίνεις.
Ναὶ μὲν ὡς ἄνθρωπον ἁγνὸν ὁ κόσμος μ' ἐκλαμβάνει
τὸν κόσμον ὅμως, ἀδελφέ, πολλάκις ἄγ' ἡ πλάνη

Ὅσον ἐντονότερον καὶ μὲ πειστικὸν ὕφος ἀπαγγείλῃ τις τοὺς στίχους τόσον θὰ κάμῃ νὰ γελάσωσιν οἱ ἀκροαταί· καί, ἐὰν δὲν γελάσωσιν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, βεβαίως θὰ δυσαρεστήσωσι τὸν Μολιέρον.

Διότι ὅ,τι κάμνει ἐνταῦθα ὁ Μολιέρος ἐκθέτων τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν μετὰ τόσης ψυχραιμίας, εἶναι ἡ σάτυρα τῶν γενικῶν ἐξομολογήσεων, εἶναι ὁ περίγελως τῆς χριστιανικῆς ταπεινότητος, εἶναι ἡ γελοιογραφία τοῦ Εὐαγγελίου.

Εἰλικρινὴς εἰς διαμαρτυρήσεις—ὡς ἦτο Λουδοβῖκος ὁ ΙΑ', ὁ ὁποῖος ἔκλινε τὸ γόνυ ἐνώπιον τῆς μολυβδίνης Παναγίας τῆς προσκεκολλημένης εἰς τὸν πῖλον του καὶ παρ' ἧς ἐζήτει μετὰ δακρύων τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ διαπράξῃ εἰσέτι μικρόν τι ἔγκλημα, ἓν καὶ μόνον ὅλως μικρόν, τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του, ὑποθέτω, ὑπισχνούμενος ὡς ἀμοιβὴν μίαν ὀγκώδη λαμπάδα ἐκ κηροῦ ἢ νέαν εἰκόνα· τί θέλετε; ἢ πιστεύει τις ἢ δὲν πιστεύει.—Ὁ Ταρτοῦφος ἔχει τὰς πεποιθήσεις τοῦ χαρακτῆρος τούτου. Μετανοεῖ πρὸ τοῦ σφάλματος ἵνα ὁ Θεὸς συγκινούμενος, τοῦ ὑποσχεθῇ αὐτὸ ὡς ἀμοιβήν.

Καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν παρ' ὀλίγον ὁ Λεσβίκης νὰ τὴν ὑποσχεθῇ αὐτὸς πρῶτος· διότι, ἀφοῦ κατηράσθη, ἀπεδίωξεν, ἀπεκήρυξε τὸν υἱόν του, καὶ μεταμεληθεὶς διότι δὲν τὸν ἄφησεν εἰς τὸν τόπον, ὁ εὐήθης, ὅστις δὲν θέλει νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁ Ταρτοῦφός του διότι θ' ἀποθάνῃ, ἀπαιτεῖ ὅπως εἰς τὸ πεῖσμα ὅλων βλέπει τὴν σύζυγόν του πάντοτε καὶ παντοῦ. Καὶ θὰ τοὺς ἔκλειεν εὐχαρίστως ὁμοῦ διὰ νὰ κάμῃ τὸν κόσμον νὰ λυσσάξῃ. Καὶ τὸ κορύφωμα πάντων τὸν καθιστᾷ κληρονόμον ὅλης τῆς περιουσίας του· τοῦθ' ὅπερ ὁ Ταρτοῦφος δέχεται εὐμενῶς, ἀποδίδων εἰς τὸν Θεὸν τὸ ἀπροσδόκητον κέρδος.

Τὸ τοῦ Κυρίου θέλημα ἐν πᾶσι γεννηθήτω

Καὶ ὁ Λεσβίκης ἀναφωνεῖ *Ὁ καϋμένος !*

Ἅπασα αὕτη ἡ τρίτη πρᾶξις εἶναι ἐξαισία· τὴν θεωρῶ ὅτι εἶναι πᾶν ὅ,τι ὑπολείπεται τὸ πληρέστατον τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Ὁ ἀληθὴς Ταρτοῦφος λάμπει καθ' ὅλα τὰ μέρη. Τὴν Ἐκκλησίαν ὁλόκληρον καθήρπασε καὶ ἤγρευσε. Τοιαῦτα ἔργα λαμπρύνουσιν ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ τετάρτη πρᾶξις, ἂν καὶ ἐπιδιορθωθεῖσα, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον θαυ-

μασία. Μετὰ τὸν Ταρτοῦφον θριαμβεύοντα χάρις εἰς τὴν μωρίαν τοῦ Λεσβίκη, ἔρχεται ὁ Ταρτοῦφος ἀπατηθείς, Ταρτοῦφος γελοῖος.—Αὐτὸ δὴ τοῦτο.

Διέρχομαι ταχέως τὴν σκηνήν του μετὰ τοῦ Νικάνδρου. Δείκνυται ἐκεῖ ἐντελῶς ἠθικολόγος, ἀλλ' ἐκ καλῆς πίστεως τὴν θαυμαστὴν ταύτην ἐπιστήμην ἐφαρμόζει εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἡ καλὴ πίστις ἐδῶ φθάνει μέχρι τῆς ἁπλότητος, ὡς εἰς τοὺς στίχους τούτους περὶ τοῦ 'Αλεξάνδρου

Τὸν συγχωρῶ ἀπὸ ψυχῆς καὶ ἤθελα ἐντίμως
νὰ μεσιτεύσω μάλιστα ὑπὲρ αὐτοῦ προθύμως.
Πλὴν τὸ συμφέρον τοῦ Θεοῦ δὲν μὲ τὸ ἐπιτρέπει
αὐτὸς ἂν ἐπανήρχετο, ἐγὼ νὰ φύγω πρέπει·

Οἵτινες δέον νὰ ἀπαγγελθῶσιν ὡς νὰ ἦναι εἰς πεζὸν γεγραμμένοι:

«Ἆ! Θεέ μου! ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτε κακὲ μὲ τὸν ταλαίπωρον νέον· ἀλλὰ ὁ Θεὸς πταίει· ὁ Θεὸς δὲν θέλει νὰ ζῶμεν ὁμοῦ. Πρέπει εἷς ἐξ ἡμῶν νὰ φύγῃ. Λοιπόν, ἐγὼ βεβαίως ὄχι, διότι τότε τί θὰ γίνῃ ὁ Θεός, τὸ συμφέρον του βλέπεις;» Καὶ ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν, ὁ Ταρτοῦφος εἰς τὸν 'Αλέξανδρον, ὅστις ἐπὶ τέλους εἶναι ὁ υἱὸς τῆς οἰκίας, ὁ νόμιμος κληρονόμος, ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ φαίνεται τόσον ἄτακτος, τόσον φοβερά, ὥστε, ὅταν ὁ Νίκανδρος τοῦ τὴν ρίπτει κατὰ πρόσωπον δὲν ἀποκρίνεται· πνίγεται: Εἶναι παρὰ πολύ, καὶ ἐξάγων τὸ ὡρολόγιόν του....

εἶναι κύριε, ὀκτώ' μισυ ἡ ὥρα.
Μὲ προσκαλεῖ νὰ ἀναβῶ πνευματικόν τι χρέος

Ἄλλως, ὡς πρὸς τὴν κληρονομίαν αὐτὴν τὴν ὁποίαν τὸν ἐλέγχει ὁ Νίκανδρος ὅτι σφετερίζεται, εἶναι πιθανὸν ὅτι ὄντως ὁ Ταρτοῦφος δὲν τὴν ἀποδέχεται διὰ τὸν ἑαυτόν του: ἡ κληρονομία εἰς τὰς χεῖρας τοῦ 'Αλεξάνδρου θὰ ἐπήγαινε κακὴν κακῶς, ἐνῷ εἰς τὰς τοῦ Ταρτούφου θὰ χρησιμεύσῃ ἀσφαλῶς.

Ἐν τούτοις ἡ οἰκογένεια, ἑνωθεῖσα ἐναντίον τοῦ κακοῦ ἐχθροῦ, κάμνει τελευταίαν ἀπόπειραν, ὁ Λεσβίκης ἀνθίσταται

'Ανδρίζου, ὦ καρδία μου, καὶ μὴ ἀδυναμίας

Καὶ ἀποδεικνύει εἰς τὴν 'Ελένην ὅτι ὅσον ἀποστρέφεται τὸν Ταρτοῦφον, τόσον περισσότερον δέον νὰ τὸν νυμφευθῇ:

'Αφοῦ τὸν ἀποστρέφεσαι αὐτὸς λοιπὸν σὲ πρέπει
αὐτὸν θὰ λάβῃς ἄνδρα σου καὶ ἄλλον μὴν ἐλπίζεις
δαμάζεις τὰς ὀρέξεις σου μ' αὐτόν.

Ὁ Λεσβίκης τέλος ἂν καὶ ἀπεταρτουφώθη διατηρεῖ διὰ τὴν γυναῖκα του σεβασμόν τινα, καὶ συγκατατίθεται εἰς τὴν δοκιμὴν ἣν αὕτη τοῦ προτείνει. Καὶ τότε ἡ Καλλιόπη ἀποφασίζει τὸν ἀγῶνα.—Φωνάξέ μέ

τον! λέγει.—Παμπόνηρος εἶν' ὅλος, ψιθυρίζει ἡ Δροσή, ὀλιγώτερον ὀξυδερκὴς τῆς Καλλιόπης καὶ ἥτις φαντάζεται ὑποθέτω τὸ τέρας περισσότερον ἀφ' ὅτι εἶναι. —Ἀλλ' ἡ κυρία ἣν οὐδόλως διέλαθεν ἡ κενοδοξία τοῦ προσώπου καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν ἐμπιστοσύνη ἀπαντᾷ.

Εὐκόλως
ἐξαπατᾶται ὁ ἐρῶν ὑπὸ τοῦ ἐρωμένου
ἡ φιλαυτία βοηθεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

Μόνη αὕτη εἶδε σαφῶς, τῷ ὄντι. Βεβαίως, ἐάν ποτε ἀνὴρ εἶδεν ἑαυτὸν ἀπωθούμενον, εἶναι ὁ Ταρτοῦφος. Πρὶν ἡ ἀκόμη ἐκδηλώσῃ τὸν ἔρωτά του, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ οἱ στεναγμοί του δὲν εἶχον συναντήσει ἢ ἀδρόφρονα ἀδιαφορίαν, καὶ οὔτε κἂν ἀπορίαν τινά· ἡ ὁμολογία τοῦ ἔρωτός του, πρᾶγμα χειρότερον, δὲν ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ διεγείρῃ τὴν ὀργήν, τοῦθ' ὅπερ θὰ προέδιδε συγκίνησίν τινα τοὐλάχιστον· περιεφρονήθη, καὶ τίποτε περισσότερον.

Καὶ λοιπόν! τοιαύτη εἶναι ἡ περὶ ἑαυτοῦ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου μας ὥστε εἰς τοὺς πρώτους τῆς Καλλιόπης λόγους συλλαμβάνεται. Ὅτι ἡ Καλλιόπη συνδυάζει θαυμασίως τὰ γεγονότα πρὸς ὅ,τι αὐτὴ θέλει νὰ πιστεύσῃ ἐκεῖνος, σύμφημι· ἀλλὰ τὰ γεγονότα εἰσὶ λίαν πρόσφατα. Παρῆλθεν ἆρά γε ὁλόκληρος ὥρα; Καὶ ἐν τούτοις, ὁλόκληρος ἡ ἀντίστασίς του περιορίζεται εἰς δύω μόνον στίχους

Ἀλλ' ὁ νοῦς μου δὲν τολμᾷ καλῶς νὰ ἐννοήσῃ
κατ' ἄλλον τρόπον τὸ πρωῒ μὲ εἴχετε λαλήσει.

Οὐδὲ συνταράσσονται κἂν ἐκ τῶν σημαντικῶν λόγων τῆς Καλλιόπης,

Ὢ πόσον τὴν καρδίαν
ὡς φαίνεται γνωρίζετε κακῶς τὴν γυναικείαν.

Αὐτός, ὅστις θὰ ἠξεύρει βεβαίως κάλλιστα ὅτι, ὁπόταν γυνή τις σᾶς λέγῃ «Δὲν γνωρίζεις τὰς γυναῖκας», ἀναλαμβάνει τὸ καθῆκον νὰ ποιήσῃ ὑμῖν αὐτὰς γνωστάς, — ἀπατῶσα ὑμᾶς, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς καταπίνων τὰς ἐξηγήσεις τῆς Καλλιόπης.

Τῇ ἀληθείᾳ χάνεται εἰς ἡδονῆς ἐκστάσεις
ὡσὰν αὐτάς, κυρία μου, ν' ἀκούῃ τις ἐκφράσεις
ἀπὸ τοιοῦτον γλυκερὸν πεφιλημένον στόμα
ὡς νέκταρ τι εἰς ὅλον μου κυκλοφορεῖ τὸ σῶμα.

Μὴ σᾶς ἐξαπατήσῃ τοῦτο, ἐὰν ζητῇ τὴν ἄδειαν ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς εὐτυχίας του, δὲν εἶναι δυσπιστία, εἶναι πανουργία ἐραστοῦ. Πάντες λέγουσι πρὸς τὴν ἀποποιουμένην γυναῖκα «Δὲν μὲ ἀγαπᾷς». Πάντες θέλουσι πραγματικὰς προσφοράς. Ὁ Ταρτοῦφος εἶναι πεπεισμένος· ἀλλὰ βιάζεται, ἐπείγεται τοσοῦτον, κατέχεται ὑπὸ τοσαύτης ἐρωτικῆς θέρμης,

ὥστε λησμονεῖ πᾶσαν φρόνησιν, ὥστε παραδίδει τὴν ἐπιστήμην του, τὴν ἐπιστήμην ἐκείνην τῆς ὁποίας ἡ κατοχὴ καθίστησιν αὐτὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· τὴν ἐκθέτει, καυχᾶται, πωλεῖ τὸ ἀπόῤῥητον τοῦ κράτους, τὰ πάντα τέλος, καὶ λέγει: Ἐγγυῶμαι τὰ πάντα, εὐχαριστήσατέ με μόνον! Βαίνει μάλιστα περαιτέρω· σκώπτει, ἔμπλεως ὑπερηφανείας, καθ' ἣν δὲ στιγμὴν συλλαμβάνεται, αὐτὸς περιπαίζει τὸν Λεσβίκην, ἵνα ἐξάρῃ τὴν ἰδικήν του ἀξίαν.—Ἐὰν ἀκόμη μᾶς συλλάβῃ, μὲ τοῦτο τί;

Τὸν ἔκαμα νὰ βλέπῃ
τὸ πᾶν καὶ ὁ καλότυχος νὰ μὴ πιστεύῃ λέπι.

Ἀλλὰ αὐτός, βλέπει ἆρά γε καλήτερα. Ἡ ἀμηχανία τῆς Καλλιόπης, ἡ αἰφνηδία βὴξ αὐτῆς, ἡ τράπεζα ἐκείνη, ἣν δὲν καταλείπει, τὰ κτυπήματα τὰ ὁποῖα ἐπ' αὐτῆς κτυπᾷ, ὅλα ταῦτα τῷ διαφεύγουσιν εἶναι τυφλὸς καὶ κωφός, εἶναι ἀπεῤῥοημένος ὁλόκληρος! Καί, ὅταν ὁ ἀπλοϊκὸς ἔρχεται μὲ ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας διὰ νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν Καλλιόπην, ῥίπτεται μὲ τὴν μύτην εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Λεσβίκη, καὶ τότε τὸ θῦμά του ἐκδιώκει αὐτόν, καὶ τότε ὁ βλὰξ ὃν ἐνέπαιζε πρὸ μικροῦ τὸν προσκαλεῖ νὰ τοῦ *ἀθειάσῃ* ὅπως λέγουν, *τὴν γωνίαν*.

Ἐκεῖ ἴσα ἴσα γίνεται γελοῖος, διότι καταλαμβάνεται ἐπ' αὐτοφώρῳ πταίων, αἱ δὲ διδόμεναι παρ' αὐτοῦ δικαιολογίαι τὴν θέσιν του μόνον καθιστῶσι βαρυτέραν. «Πῶς! ἐπίστευσες;» Τοῦτο ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸν ῥασοφόρον ἐκεῖνον, ὅστις, πρό τινων ἐτῶν συλληφθεὶς ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐντὸς βαγονίου τινὸς πρώτης θέσεως μετά τινος μετανοούσης, ἐθεώρησε καλὸν πρὸς δικαιολογίαν του ν' ἀνακράξῃ «εἶναι ἀδελφή μου!» Ὁλόκληρος ἰδιάζουσα ἠθικὴ κατάστασις ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ κραυγῇ ταύτῃ!

Τὴν ἠθικὴν ταύτην κατάστασιν ὁ Μολιέρος παραδίδει εἰς τὴν ἡμετέραν χλεύην.

Ἡ *ἐπὶ τοῦ Ἀπαταιῶνος ἐπιστολὴ* ἔχει ἐπὶ τούτῳ ἐξαιρέτους τινας σελίδας. «Τὸ ἀνάρμοστον εἶναι ἡ οὐσία τοῦ γελοίου», εἶπεν αὕτη: Ἄρα, ὑπάρχει ἀπολύτως ἀνάρμοστον μεταξὺ τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει ὁ Ταρτοῦφος—ἡ ἀποπλάνησις τῆς Καλλιόπης—καὶ τῶν μέσων ἅπερ μεταχειρίζηται διὰ νὰ ἐπιτύχῃ. «Εἶναι εὐχάριστον νὰ βλέπῃ τις ἐκ τούτου, ἐξακολουθεῖ ὁ φίλος τοῦ Μολιέρου, διατί αἱ περιποιήσεις τοῦ Πανούλφου εἶναι *γελοῖαι*.... Τὸ κακὸν ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον αὗται παράγουσι τὸν κάμνουσι νὰ φαίνεται τόσον ὁλοσχερῶς *γελοῖος*, ὥστε καὶ ὁ ἧττον νοήμων θεατὴς διαμένει ἐκ τούτου τελείως πεπεισμένος. «Καλὸν εἶναι νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐκτίμησις αὕτη τοῦ προσώπου χρονολογεῖται ἀφ' ἧς τὸ ἔργον ἐδιδάσκετο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Μολιέρου, ὅτε οἱ σκοποί του, ἐπακριβῶς τηρούμενοι, διέλαμπον ἐν ὅλῳ των τῷ φέγγει. Ἡ ἐπιστολὴ ἄλλως προστίθησι περαιτέρω τοὺς ὡραιοτάτους τούτους λόγους ἐπαξίους αὐτοῦ τοῦ Μολιέρου καὶ τοὺς ὁποίους ἐκεῖνος βεβαίως ἐνέπνευσεν. «Ἡ

πρόνοια τῆς φύσεως ἠθέλησεν ὥστε πᾶν ὅ,τι εἶναι κακεντρεχὲς νὰ ἔχῃ βαθμόν τινα γελοίου.» Ἰδοὺ τὸ μυστικὸν τοῦ Ταρτούφου. Ὁ Μολιέρος θέλει ἵνα πάντες γελῶσι, διότι εἶναι κακεντρεχής. Ὁ γέλως εἶναι τὸ ὅπλον του καὶ γνωρίζετε πῶς παίζει μὲ τοῦτον: Ὁ Ταρτοῦφος, μετὰ δύω αἰῶνας, ἐνοχλεῖται ὑπ' αὐτοῦ πάντοτε: δὲν ἠξεύρω ἐὰν θ' ἀποθάνῃ· ἔχει τὴν ζωὴν τόσον σκληράν! ἀλλὰ ἡ πληγὴ θὰ διατηρηθῇ ὅσον ἐκεῖνος. Βλέπει τις λοιπὸν ὅτι οἱ θεαταὶ τοῦ 1667 δὲν παρετήρησαν ποσῶς τὸν Ταρτοῦφον τόσον τρομερὸν ὅσον θέλουσι νὰ τὸν κάμνωμεν σήμερον.

Μάλιστα, ἡ σκηνικὴ περιπέτεια εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ὅταν, *ξεκουμπιζόμενος διά* τινος χειρονομίας τοῦ Λεσβίκη, *ὁ ταλαίπωρος*, ἔρχεται πρὸς τοὺς θεατάς, *μὲ τὴν μύτην κατεβασμένην*, νὰ λάβῃ τὸν πῖλον του καὶ τὸν μανδύαν του — διότι οὕτως ἰσχυρίζομαι ὅτι πρέπει νὰ παίζηται τὸ ἐξαίρετον τοῦτο σκηνικόν, καὶ ὄχι, ὡς τινες διδάσκουσιν ἐκ συνηθείας μὲ παλληκαρισμόν — ὅταν, λέγω, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐγκαταλείπει τὴν οἰκίαν, ὑποστρέφεται, καὶ χωρὶς νὰ φωνάξῃ, λογικῶς, εὐλαβῶς, λέγει τὸ περίφημον:

Πόθεν μὲ διώχνεις; ὁμιλεῖς ἐδῶ ὡς νὰ ὁρίζῃς

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὑπάρχει ἐν τούτῳ ἐκεῖ μέγα καὶ δεινὸν δραματικὸν ἀποτέλεσμα.

Καὶ ὅμως πρέπει νὰ γελάσωμεν ἀφ' οὗ ἰσχυρίζεται ὁ Ταρτοῦφος ὅτι θὰ ἐκδικηθῇ τὸν προσβαλλόμενον Θεόν, — ὡς ἐν τῷ σκοπῷ τῆς γενικῆς ἐξομολογήσεως, ὡς, περαιτέρω, εἰς τελευταίαν σκηνὴν τοῦ ἔργου, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος μας βεβαιοῖ μετὰ ἐναρέτου πεποιθήσεως ὅτι

Τὸ πᾶν διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην ὑπομένω

Καὶ νομίζω ὅτι γελῶν τις εἰσέρχεται εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ Μολιέρου. Castigat ridendo. Μόνον—καὶ εἶναι μία παρατήρησις ἀξία νὰ σημειωθῇ, διότι ἐφαρμόζεται εἰς ὅλον του τὸ ἔργον, — ὁ γέλως ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ διεγερθῇ εἶναι ὁ γέλως ὁ ἁρμόζων τῷ ἔργῳ. Δὲν εἶναι ὁ γέλως ὁ τῶν *Κερατσιτσῶν*, οὔτε ἐκεῖνος τῶν *σωφρόνων γυναικῶν*· ὑπάρχει ὁλόκληρος μουσικὴ κλίμαξ μεταξὺ τοῦ *χά χά* τῶν τῆς καλῆς συναναστροφῆς, οἵτινες ὑποσημειοῦσι λεγόμενα τὰ ἀγχίνοα σκώμματα τοῦ *Σικελοῦ* μέχρι τοῦ *χοῦ, χοῦ* τῶν ἁπλοϊκῶν τὸ ὁποῖον ὑπεγείρει ὁ *ἀκούσιος Ἰατρὸς* ἐξετάζων περὶ τῶν περιττωμάτων. Ἐν τῇ κλίμακι τοῦ γέλωτος, τὸ *χά χά* τὸ ὁποῖον ἀξίζει ὁ Ἄλκηστις ἐκφέρων τὰ οἰστρομανῆ ἐκεῖνα ἀποφθέγματα, δὲν εἶναι τὸ *χά χά* τὸ ὁποῖον ἁρμόζει διὰ τὸν Ἀρνόλφον, τὸν παράφρονα ἐκεῖνον καὶ παμπόνηρον, δὲν εἶναι οὐδὲ τὸ εἶδος τοῦ *χοῦ, χοῦ*, ὅπερ ὀφείλει νὰ παρακολουθῇ τὸν Ταρτοῦφον, συγχεόμενον μετὰ κραυγῶν διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ γελοίου. Ὁ ἠθοποιὸς δέον νὰ προσέξῃ νὰ ἀπαγγείλῃ καλῶς καὶ νὰ μὴ κατορθώσῃ ὅπως τὸ κοινὸν γελάσῃ ὡς ἐν κωμῳδίᾳ· διότι θὰ ἦτο, τὸ αὐτὸ ἄτοπον καὶ ἡ αὐτὴ παρεξήγησις ὡς νὰ ἀπηγγέλλετο τὸ μέρος τραγικῶς.

Δὲν θὰ παρατείνω περαιτέρω τὴν ἀνάλυσιν. Ἡ πέμπτη πρᾶξις, ἄλλως τε, ἐγένετο ἐπίτηδες ὅπως κερδηθῇ ὁ Λουδοβῖκος ΙΔʹ καὶ πεισθῶσιν οἱ *ἀληθεῖς εὐλαβεῖς*· πλήρης θαυμασίων σκηνῶν, ἀλλὰ προφανῶν ψυχικῶν ταραχῶν ἐν τῇ φυσιογνωμίᾳ τοῦ ἥρωος, διότι ἐν αὐτῇ καθίσταται, δὲν γνωρίζομεν πῶς, ὡς ὁ προδότης τῶν γνωστῶν τραγικῶν δραμάτων, πολὺ διαφορετικός, ἐννοεῖται, τοῦ λεπτοῦ Ταρτούφου τὸν ὁποῖον μᾶς παρέστησαν αἱ πρῶται πράξεις.

Ἡ ψευδὴς λύσις, μολαταῦτα, διατηρεῖ εἰσέτι κωμικήν τινα περιβολήν. Ὁ Ταρτοῦφος ἐμπαίζεται τὸ δεύτερον καὶ διὰ τοιαύτης μεταστροφῆς ὥστε οἱ θεαταὶ ξεκαρδίζονται· ἡ φυλακὴ ἣν ἡτοίμασε διὰ τὸν Λεσβίκην, θὰ χρησιμεύσῃ δι' αὐτόν. Ἡ ἀληθὴς λύσις, εἶναι τὰ λόγια τοῦ Λεσβίκη ἐν τῇ δʹ πράξει,

ἀμέσως μάζευέ τα

καὶ τρέξε . . . . .

Ὁ Ταρτοῦφος ἐκτὸς τῆς οἰκίας, ἰδοὺ ποῦ θέλει νὰ ἔλθῃ ὁ Μολιέρος, ἀφοῦ ἡ ὑπόθεσις τοῦ δράματος, εἶναι ὁ Ταρτοῦφος ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν τῇ ἑστίᾳ, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

VI

Ἐν τῷ *Μισανθρώπῳ*, ὁ Μολιέρος ἐζωγράφησε τὴν κοινωνίαν· ἐν τῷ *Ταρτούφῳ*, ἔγραψε τὴν οἰκογένειαν. Καὶ ὑπὸ ποῖα θελκτικὰ χρώματα! Φαίνεται ὅτι ὁ μέγας κωμῳδιοποιὸς ἠθέλησε νὰ ἐκφέρῃ ἐν τῷ ἔργῳ του ὅλας τὰς οἰκογενειακὰς συγκινήσεις ὧν τελείως ἐστερεῖτο.

Πάντες εἶναι καλοὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Λεσβίκη. Ὁ πατὴρ εἶναι πλήρης *ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν*· ὁ ἀδελφὸς σώφρων ἄνευ ἐγωϊσμοῦ, ἐνεργεῖ ὑπὲρ τῶν τέκνων, τὰ ὁποῖα ὑπεραγαπᾷ· ὁ υἱὸς εἶναι αὐτὴ ἡ νεότης, εὐγενὴς καὶ ὁρμητική, μετὰ τῆς λεπτότητος ἐκείνης τοῦ δονκισσωτισμοῦ, ἥτις μᾶς κάμνει ὅλους ἐν τῇ εἰκοσαετεῖ ἡλικίᾳ νὰ διορθόνωμεν τὰ ἄδικα καὶ νὰ τιμωρῶμεν τοὺς κακούς. Ὁ ἐραστὴς Στέφανος εἶναι ἡ ἰδία καρδία μὲ περισσοτέραν συστολήν. Ἡ θυγάτηρ εἶναι πρόβατον ἀγαθότητος, ὅπερ θὰ ἐμαλάκονε καὶ τὸν σφαγέα. Ἡ πενθερὰ—σημειώσατε ὅτι ὁ οἶκος οὗτος εἶναι τόσον ἡνωμένος, τοσαύτην ἔχει ὁμόνοιαν, οἱ ἐνάρετοι οὗτοι ἄνθρωποι εἰσὶ τόσον ἠγαπημένοι, ὥστε ἡ οἰκογένεια ἀντέστη εἰς τὸ τρομερὸν καὶ διαλυτικὸν ἐκεῖνο λόγιον, ἡ πενθερά!—τί λέγω; εἰς τὸ διπλοῦν διαλυτικόν, διότι ἔχομε, μίαν νέαν πενθερὰν καὶ μίαν εὐλαβῆ μάμμην. Ἡ πενθερὰ λοιπὸν αὕτη εἶναι ἡ Καλλιόπη, ἡ εὐθυκρισία, ἡ εὐθυκρισία καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἡ ἀγαθότης προσωποποιημένη, ἡ θαυμαστὴ ἐκείνη ἡσυχία τῆς ψυχῆς ἥτις προέρχεται ἐξ ὑγιοῦς χαρακτῆρος. Ἡ Καλ-

λιόπη δὲν αἰσθάνεται ἔρωτα ἀναμφιβόλως (ὁ σύζυγός της ἠδύνατο νὰ ἦναι πατήρ της): ἀλλ' ἔχει δι' αὐτὸν εἰλικρινῆ τινα φιλίαν, πλήρη συστολῆς καὶ προθυμίας: οὔτε πάθος, οὔτε ὅμως καὶ ψυχρότητα.

Τέλος, ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ ἐν ᾗ πάντες εἶσι τόσον καλοί, πάντες εἶναι περιχαρεῖς. Ἀπὸ τοῦ ὑπογείου εἰς τὴν στέγην—ἡ Δροσὴ τὴν γεμίζει μὲ εὐθυμίαν· φλύαρος καὶ γλωσσοῦ, ἀλλ' εὐχάριστος καὶ διασκεδαστική!

Ἰδοὺ εὐτυχεῖς ἄνθρωποι, ἀναμφιβόλως, καὶ πολὺ ἠσφαλισμένοι ἐναντίον τῶν βλημάτων τῆς τύχης.

Κἄποιος ὅμως εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν. Καὶ ἰδοὺ ὅτι ἡ μάμμη μουρμουρίζει καὶ ἀποπαίρνει, ἡ Δροσὴ περιορίζεται καὶ ἐπιπλήττεται, ὁ ἐραστὴς ἐκδιώκεται, ἡ θυγάτηρ ἀπελπίζεται, ὁ υἱὸς ἀποκηρύσσεται, καὶ ἡ καταστροφὴ καὶ τὸ ὄνειδος ἐπίκεινται.

Τίς ἦτο λοιπὸν ὁ κἄποιος οὗτος;

Ἦτο, παρ' ὀλίγον νὰ εἴπω ἀκόμη ὁ ἱερεύς. Ἀλλ' ἀναστέλλομαι. Δὲν ἤθελον ὅμως νὰ εἴπω μόνον τὸν ἰησουίτην, διότι πρόκειται ἐκεῖ περὶ προσώπου τινος πολὺ γενικωτέρου εἰς τὸ ὁποῖον γίνονται ὅλαι αἱ ἐξομολογήσεις. Πάντες ἔχουσι τοὺς Ταρτούφους των.

Ὁ Μολιέρος δὲν προσέβαλε τὴν θρησκείαν. Δὲν ἤθελε νὰ παγιδεύσῃ τὴν συνείδησιν, δὲν ἦτο ἄνθρωπος διὰ τοῦτο. Ἀλλ' ἡ θρησκεία εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἐν ᾧ ἡ κατάχρησις φθείρει τὰ κάλλιστα πράγματα. Καὶ ὁ Μολιέρος εὕρισκεν ὅτι ἐπὶ τοῦ καιροῦ του ἡ κατάχρησις ἦτο μεγάλη. Πᾶν ὅ,τι ἐξέρχεται τοῦ κύκλου τοῦ πρέποντος εἰναι τῆς κυριότητος τοῦ κωμικοῦ ποιητοῦ: εἶναι σφάλμα τοῦ Μολιέρου ἂν οἱ φανατικοὶ ὤθησαν τὴν θρησκείαν εἰς τὸν κύκλον του;

Καὶ διὰ τῆς λέξεως φανατικοὶ ἐννοῶ εὐλαβεῖς, ὄχι μόνον τοὺς ψευδεῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀληθεῖς. Ὁ Μολιέρος εἶδεν ὅτι ἡ εὐλάβεια, καὶ ἡ εἰλικρίνεια, ὅτε βαίνει εἰς τὴν ὑπερβολήν, δύναται νὰ καταστῇ ἐπικίνδυνος διὰ τὴν οἰκογένειαν,—ἐν πνεύματι κατ' ἀρχὰς καὶ ἔπειτα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅστις τὴν παριστάνει, διευθυντὴς ἢ πνευματικὸς πατὴρ ἂν ἦναι.

Ποῖον εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς εὐλαβείας; Ποία ἰδέα ἐμψυχόνει τὸν εὐλαβῆ; Ἡ ἰδέα τῆς *σωτηρίας*. Καὶ πῶς παρασκευάζει τις τὴν σωτηρίαν; θύων εἰς τὸν Θεὸν τὴν οἰκογένειαν.

Ὁ Λεσβίκης ἦτο ὁ κάλλιστος τῶν πατέρων. Ἐν τούτοις τί λέγει: ἀφοῦ ὁ Ταρτοῦφος ἦλθεν,

> Ἀφ' ἧς στιγμῆς, τὸν ἤκουσα, ἐγ' ὅλος μετετράπην.
> Δὲν ἔχω, δὲν αἰσθάνομαι πρὸς τίποτε ἀγάπην·
> ναί, τόσον τὴν ἀπέσπασεν ἀπ' ὅλα τὴν ψυχήν μου
> ὥστε γυναῖκα, τέκνα μου, μητέρα, ἀδελφήν μου,
> νεκρὰ καὶ ἂν τὰ ἔβλεπα, ἐμπρός μου ἁπλωμένα,
> τὴν σήμερον δὲν ἤθελα θλιβῇ διὰ κανένα.

Εἶναι τοῦτο δόγμα ὑποκριτοῦ; Παντάπασι. Ὁ κανὼν τῆς ἀπολύτου ἀπαρνήσεως ἥτις πέμπει τοὺς ἁγίους εἰς τὴν ἐρημίαν, καὶ τὰς κόρας εἰς τὸ μοναστήριον. Τὸ λογικὸν τέλος τῶν καθαρῶν δοξασιῶν, ἡ γλῶσσα τοῦ ἀληθοῦς εὐλαβοῦς. Ἀφοῦ ἐκ τῶν μαθημάτων του

Θὰ αἰσθανθῇς ἀπόλαυσιν γαλήνην βαθυτάτην
καὶ τὰ τοῦ κόσμου σκύβαλα θὰ σὲ φανοῦν.

Τὰ μαθήματα τίνος; τοῦ Ταρτούφου; Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἡ *ἀπομίμησις τοῦ Ἰησοῦ* Χριστοῦ ἥτις ὁμιλεῖ. Ἡ αὐτοχειρία μᾶλλον ἢ ὁ θάνατος· ἰδοὺ τὸ βάθος τῆς θεωρίας. Ὅπου αὕτη δεσπόζει, ἔτι ἅπαξ, τί θέλετε ἵνα μένῃ ἐκ τῆς οἰκογενείας; Ἰδοὺ ὁ φανατισμὸς ὃν κατήγγειλεν ὁ Μολιέρος. Μὴ βραδύνωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἐρωτήσεως. Τὸ μεγαλείτερον ὅπερ διαπράττει ὁ Ταρτοῦφος, δὲν εἶναι ὅτι ἀποπλανᾷ τὴν Καλλιόπην, ἀλλ' ὅτι καταστρέφει τὸν Λεσβίκην. Ὁ αἰδέσιμος πατὴρ φονεύει τὸν πατέρα.

Ὁ ἡμέτερος ποιητὴς δὲν τὸ θέλει· τί ἀποκρίνεται ὁ ἔντιμός του ἄνθρωπος Νίκανδρος εἰς τὴν θεωρίαν;

Φιλάνθρωπα αἰσθήματα σ' ἐνέπνευσε καὶ ὄντως!

Ὁ Μολιέρος ὑπερασπίζεται τὴν ἀνθρωπότητα. Δὲν ἠξεύρω, διότι ὁ πατὴρ Βερνάρδος δὲν προέδωκε τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεώς του, ἐὰν ἦτο ἄθεος ὡς ἦτο ὁ διδάσκαλός του Λουκρήτιος, τὸ προσφιλὲς ἀντικείμενον τῶν σπουδῶν του· πιστεύω ὅμως τοὐναντίον προθυμότατα, ὅτι ἀπέδιδεν εἰς τὸν Καίσαρα τὰ τοῦ Καίσαρος, εἰς τὸν Θεὸν τὰ τοῦ Θεοῦ: ἀλλὰ πρὸ πάντων εἶναι ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἐπιγείου, ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατεσκευασμένου ἐκ πηλοῦ. Καί, ἐπειδὴ δὲν εἶναι καλὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ ἦναι μόνος, ὁ Μολιέρος εἶναι ἐπίσης ὑπὲρ τῆς γυναικός, ὑπὲρ τῆς ἑστίας, ἧς τὸν θεμέλιον λίθον ἔθηκεν ἡ γυνή, ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας τὴν ὁποίαν αὕτη δημιουργεῖ πέριξ καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Μολιέρος δὲν θέλει νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν ἐγωϊσμὸν καὶ τὴν ἐπήρρειαν τοῦ εὐλαβοῦς· κατὰ τὸν Μολιέρον ἡ εὐλάβεια δὲν εἶναι μόνον ἐπικίνδυνος ἐν πνεύματι· εἶναι ἐπίσης ἐπικίνδυνος καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὅστις τὴν ἐνσαρκόνεται, καὶ ἂν οὗτος ἔχει τοὺς καλλίστους σκοποὺς τοῦ κόσμου.

Ἀναμφιβόλως, εἶναι γελοιωδέστατος ὁ εὐλαβὴς ὅστις κηρύττει τὴν ἀποχήν, ἐνῷ ἐκεῖνος οὐδενὸς στερεῖται. Ἀλλ' ὁ Μολιέρος δὲν περιωρίσθη νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν αἰωνίαν ταύτην ἀντίθεσιν. Ἔδειξεν ὡσαύτως πῶς ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, μένων ἄνθρωπος ὁπωσδήποτε, δύναται νὰ συγχύσῃ ἐν ἀγνοίᾳ του ἴσως τὰ συμφέροντα τοῦ Θεοῦ του καὶ τὰ ἰδιαίτερά του. Κατέδειξε ποίας καταστροφὰς δύναται νὰ κάμῃ ἐν τῇ συνειδήσει ἡ πεποίθησις ὅτι εἶναί τις ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ περιβεβλημένος ὑπὸ τῶν δυνάμεών του καὶ ἑπομένως κεκτημένος ἰδιαίτερον προνόμιον. Ἐσημείωσε

τὴν δίψαν τῆς δεσποτείας, τὴν ἄπειρον ἀλαζονείαν τοῦ ἀνθρώπου ὅστις πιστεύεται ἱερός.

Καὶ ἰδοὺ διατί ἐν τῇ Γαλλίᾳ, τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐν ᾗ, ἀπὸ τοῦ Φὼ-Σαμπλὰντ καὶ τοῦ Ρενὰρδ μέχρι τοῦ Μασὲτ καὶ τοῦ δὸν Βασιλείου, αἱ γελοιογραφίαι τοῦ ψευδευλαβοῦς ἐπλεόνασαν πάντοτε καὶ πάντοτε ἐπέτυχον,—ἰδοὺ διατί ὁ Μολιέρος, σχεδιάσας τὴν χαριεστάτην καὶ ἀληθεστάτην, κατέστη τόσον δημοτικός.

Μεθ' ὅλας τοσαύτας κωμῳδίας ἃς ἔγραψε καὶ μεθ' ὅλους τοὺς ἑκατὸν τύπους, οὓς οἱ αἰῶνες δὲν θὰ βαρυνθῶσι σπουδάζοντες καὶ οἵτινες θὰ κατευχαριστῶσι τοὺς ἀνθρώπους ἐν ὅσῳ θὰ ὑπάρχωσιν ἄνθρωποι διαλογιζόμενοι, ἐὰν δὲν ἐγίνετο *Ταρτοῦφος*, ὁ Μολιέρος δὲν θὰ ἦτο ἐκεῖνος ὁ Μολιέρος τὸν ὁποῖον ἀναγινώσκει ἕκαστος ἄνθρωπος γινώσκων ν' ἀναγινώσκῃ.

Τοῦτο εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν ἔργον του, ἡ ἀκήρατος δόξα του, ἡ νίκη του . . . καὶ ὄχι ἡ ἰδική του μόνον.

Ὑποθέτω εἶδός τι τελευταίας κρίσεως τῶν ἐθνῶν καθ' ἣν ἕκαστον καλεῖται διὰ νὰ ἐπιδικασθῇ αὐτῷ ἐκεῖ ὑψηλὰ θέσις τις κατὰ τὰς ἀρετάς, ἵνα καταθέσῃ τὸ ἔργον ἐν ᾧ τὸ πνεῦμά του ἀντανακλᾶται τὸ καλλίτερον—τὸ ἀριστούργημά του καὶ τὴν εὐγενεστέραν ἐν τῷ κόσμῳ πρᾶξιν.

Ἡ Γερμανία, ὑποθέτω, θὰ καταθέσῃ τὸν *Φάουστ*· ἡ Ἀγγλία, τὸν *Ἄμλετ*· ἡ Ἱσπανία, τὸν *Δὸν Κιχῶτον*, ἡ Ἰταλία, τὴν *Θείαν Κωμῳδίαν*. Ἡ Γαλλία, τέλος προχωροῦσα μετριόφρων, μετὰ τῆς λάμψεως τοῦ ὡραίου γέλωτός της ἐπὶ τῶν χειλέων, θὰ παρουσιάσῃ τὸ ἔργον της. Ποῖον εἶναι τοῦτο; θὰ ἐρωτήσῃ ὁ Ὕψιστος.—Κύριε, εἶναι ὁ *Ταρτοῦφος*. Καλῶς, θὰ ἀποκριθῇ ὁ Κύριος. . . . Κάθησε ἐκ δεξιῶν μου.

(Ἐκ τῆς Revue Politique et Littéraire).

Μετάφρασις Παύλου Σ. Οἰκονόμου

ΣΑΙΞΠΗΡ

ΟΠΩΣ ΑΓΑΠΑΣ

ΚΩΜΩΔΙΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΕΚ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ

Υπο Μ. Ν. ΔΑΜΙΡΑΛΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τῆς σχολῆς ἡμῶν τὰς ὥρας ἀφιεροῦντες εἰς τὴν μετάφρασιν ἔργων τινων τοῦ Σαίξπηρ, ἐκ τῶν μήπω ἐξελληνισθέντων, ἀπεφασίσαμεν τὴν μεταγλώττισιν τῆς παρούσης κωμῳδίας.

Προετιμήσαμεν δὲ τὴν μετάφρασιν κωμῳδίας ἀντὶ τραγῳδίας, καθότι ἐκ τῶν τραγῳδιῶν τοῦ ποιητοῦ ἀρκεταὶ σχετικῶς ἐξελληνίσθησαν μέχρι τοῦδε, ὀλίγισται δὲ ἐκ τῶν κωμῳδιῶν του.

Τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου τούτου ἠρύσθη ὁ ποιητὴς ἔκ τινος μυθιστορήματος τοῦ Thomas Lodge, δημοσιευθέντος τῷ 1590.

Πρὸ πάσης ἄλλης ἀναλύσεως τοῦ ἔργου τούτου θεωροῦμεν προτιμότερον νὰ παραθέσωμεν ἐν συντόμῳ ὅ,τι περὶ τούτου σημειοῖ ὁ πολὺς Taine ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ τῆς Ἀγγλικῆς Γραμματολογίας.

«Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε ποίημα ἰδανικόν· στερεῖται μὲν δράσεως, οὐδ' «ἐγείρει πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον, πλὴν ἐν συνόλῳ εἶνε χαριέστατον. Δύο ἐξα«δέλφαι, κόραι ἡγεμόνων, πορεύονται εἰς τὸ δάσος ἀκολουθούμεναι ὑπὸ «τοῦ γελωτοποιοῦ τῆς αὐλῆς. Ἡ Κελία μετημφιεσμένη εἰς ποιμενίδα, «καὶ ἡ Ῥοζαλίνδα εἰς νέον. Ἐκεῖ συναντῶσι τὸν γηραιὸν δοῦκα, πατέρα «τῆς Ῥοζαλίνδας, ὅστις, διωχθεὶς ἐκ τοῦ κράτους του ζῇ μετὰ φίλων «βίον φιλοσόφου καὶ κυνηγοῦ. Αἱ δύο ἐξαδέλφαι εὑρίσκουσιν ἐν τῷ δάσει «ποιμένας ἐρωτολήπτους, οἵτινες δι' ᾀσμάτων καὶ παρακλήσεων κατα«διώκουσι τὰς ἀπαθεῖς ποιμενίδας. Εὑρίσκουσι προσέτι ἢ συναντῶσιν ἐν «τῷ δάσει ἐραστάς, μεθ' ὧν συζεύγνυνται. Αἴφνης ἀγγέλλεται ὅτι ὁ κα«κότροπος δοὺξ ὅστις εἶχεν ἁρπάσει τὸ στέμμα, ἀσπάζεται τὸν μοναχι«κὸν βίον καὶ παραχωρεῖ τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐξόριστον ἀδελφόν του.

«Χαρὰ τότε γενικὴ καὶ ἀγαλλίασις. Οἱ μνηστῆρες τελοῦσι τοὺς γάμους «των ὑπὸ τὰ δένδρα, ψάλλουσι, χορεύουσι, καὶ τὸ πᾶν λήγει διὰ ποιμεν-«ικῆς πανηγύρεως. Τὸ ἔργον ῥέει ὁμαλῶς, εὐχερῶς δὲ ἀκολουθεῖ ὁ ἀνα-«γνώστης τὰς ἄλλοτε μὲν φαιδρὰς ἄλλοτε δὲ μελαγχολικὰς συγκινήσεις, «αἵτινες ἄγουσι καὶ φέρουσιν αὐτὸν χωρὶς οὐδόλως νὰ τὸν βαρύνωσι. Καὶ ὁ «τόπος ἐν ᾧ τελοῦνται ταῦτα συμβάλλεται τὰ μέγιστα εἰς ἐπαύξησιν «τῶν θελγήτρων τῆς φανταστικῆς ταύτης σκηνῆς. Ἐντὸς πυκνοῦ δάσους «ἐν ὥρᾳ φθινοπώρου, ἔνθα αἱ χλιαραὶ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου διαπερῶσι τὰ «ἐρυθριῶντα φύλλα τῶν δρυῶν, αἱ δὲ φυλλορροοῦσαι μελίαι τρέμουσιν «ὑπὸ τὴν ἀσθενῆ φωνὴν τοῦ ἀνέμου, οἱ ἐρασταὶ πλανῶνται ἐπὶ τῶν ὀχθῶν «τῶν ῥυάκων οἵτινες ῥέουσι κελαρύζοντες παρὰ τὰς ῥίζας παλαιῶν δέν-«δρων. Ἐκεῖ βλέπεις ἐλαφρὰ χαμαίμηλα ὧν ἡ ἐκ τριχάπτου περιβολὴ «φωτίζεται, χρυσιζομένη ὑπὸ τοῦ δύοντος ἡλίου. Εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπινοηθῇ «καταλληλότερος τόπος διὰ τὴν αἰσθηματικὴν κωμῳδίαν; Δὲν ἦλθον «ἐνταῦθα ἵν' ἀκούσωσιν ἐρωτικὰς ὁμιλίας; Ἀκούσασα ἡ Ῥοζαλίνδα ὅτι ὁ «ἐραστής αὐτῆς Ὀρλάνδος ἐθεάθη ἐν τῷ δάσει ἐρυθριᾷ καὶ ἀναφωνεῖ «μετὰ συγκινήσεως: Ὢ ἀποφρὰς ἡμέρα! καὶ ἀποτεινομένη πρὸς τὴν «Κελίαν ἐρωτᾷ αὐτὴν μετ' ἀνυπομονησίας. Τί ἔκαμνεν ὅτε τὸν εἶδες; «Τί εἶπε; Τί ὕφος εἶχε; Πόθεν ἔρχεται; Τί κάμνει ἐδῶ; Ἠρώτησε περὶ «ἐμοῦ; Ποῦ μένει; Τίνι τρόπῳ ἀπεχωρίσθητε; Πότε θὰ τὸν ἴδῃς πάλιν; «εἶτα διὰ φωνῆς χαμηλοτέρας καὶ οἱονεὶ διστάζουσα. «Εἶχε τόσον καλὴν «ὄψιν ὅσον τὴν ἡμέραν τοῦ ἀγῶνος;» Αἱ ἐρωτήσεις διαδέχονται ἀλλήλας, «ὁμιλεῖ ἀδιακόπως. Δὲν ἠξεύρεις λέγει ὅτι εἶμαι γυνή; ὅταν σκέπτωμαι «πρέπει νὰ ὁμιλῶ.

«Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ περιγράφει θαυμασίως ὁ ποιητὴς τὰ αἰσθή-«ματα καὶ τὸν χαρακτῆρα ἐρώσης γυναικός. Ἀλλὰ καὶ τῶν γερόντων «ὁ βίος ἐν τῷ δάσει εἶνε μυθιστόρημα μελαγχολικόν. Ἡ εὐαίσθητος καρ-«δία τοῦ Σαίξπηρ, ἀηδιάσασα τὰς ἀνίας τοῦ κοινωνικοῦ βίου, κατέφυγεν «εἰς τὴν γαλήνην τῶν ἀγρῶν. Ἵνα λησμονήσῃ τις τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς «θλίψεις τοῦ βίου ἀνάγκη νὰ καταφύγῃ ἐντὸς μεγάλου καὶ ἠρέμου δάσους, «καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν μελαγχολικῶν κλάδων νὰ διέλθῃ ἀμερίμνως τὸν «χρόνον. Ὁ γέρων δοὺξ εἶνε εὐτυχὴς ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ἐν τῇ ἐρημίᾳ εὗρεν «ψυχικὴν γαλήνην, ἀπηλλάγη τῶν κολάκων, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν φύσιν»

Ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἡσύχου καὶ ἀφρόντιδος ἐξοχικοῦ βίου συγκρινομένου πρὸς τὸν πλήρη ἀπογοητεύσεων καὶ φροντίδων θορυβώδη τῶν πόλεων, ζωγραφίζεται θαυμασίως ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐρευνητοῦ τῆς φύσεως, Σαίξπηρ, τοῦ ἀνατομέως τούτου τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας.

Τὰ δάση ταῦτα λέγει ὁ ἐξόριστος δοὺξ πρὸς τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτὸν φίλους, δὲν ἔχουσιν ὀλιγωτέρους κινδύνους ἀπὸ τὴν φθονερὰν αὐλήν; Ἐδῶ μόνον τὴν τιμωρίαν τοῦ Ἀδὰμ αἰσθανόμεθα, τὰς μεταβολὰς τῶν

ὡρῶν τοῦ ἔτους, ὡς τὸ παγετῶδες δῆγμα καὶ τὴν ἀγριότητα τῶν χειμερίων ἀνέμων, οἵτινες ὅμως, ὅταν δάκνωσι τὸ σῶμά μου, ἢ πνέωσι κατ' αὐτοῦ οὕτως ὥςε νὰ φρίττω ἐκ τοῦ ψύχους, ἐγὼ τότε λέγω μειδιῶν. «Αὕτη «δὲν εἶνε κολακεία. Οὗτοι εἶνε σύμβουλοι εἰλικρινεῖς, οἵτινες μοὶ λέγουσι «καθαρὰ τίς εἶμαι. Γλυκὺς εἶνε ὁ καρπὸς τῆς δυσπραγίας, ἥτις ὡς δυσειδὴς καὶ ἰοβόλος φρῦνος φέρει πολύτιμον ἀδάμαντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ὁ «βίος ἡμῶν οὗτος, ἀπηλλαγμένος ὢν τῆς τύρβης τῶν πόλεων, εὑρίσκει «ῥήτορας εἰς τὰ δένδρα, βιβλία εἰς τοὺς ῥύακας, λόγους εἰς τοὺς λίθους «καὶ πανταχοῦ τὸ καλόν. Δὲν ἤθελον νὰ μεταβάλω αὐτόν». Καὶ ὁ μελαγχολικὸς καὶ εὐαίσθητος Ἰάκωβος, ὑφ' ὃν κατὰ τὸν Taine, κρύπτεται αὐτὸς ὁ ποιητής, περιγράφει παρατηρητικώτατα τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐν τῇ λαμπρᾷ ἐκείνῃ ἀπαριθμήσει τῶν ἑπτὰ ἡλικιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνος ὅστις ἐβαρύνθη τὸν βίον καὶ ἔγεινε διὰ τοῦτο σκυθρωπὸς καὶ μισάνθρωπος, εὑρίσκει ἀφορμὰς λύπης ἢ χαρᾶς ὅπου οὐδὲν τοιοῦτον παρατηρεῖ ἄλλος. Πόσον ἐπεθύμουν, λέγει, νὰ ἤμην γελωτοποιός· ἡ φιλοδοξία μου περιορίζεται εἰς τὸ ποικιλόστικτον ἔνδυμα. Ἐνδύσατέ με ὡς γελωτοποιόν, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ λέγω ἐλευθέρως τὰς ἰδέας μου, καὶ σᾶς ὑπόσχομαι νὰ θεραπεύσω τὸ μεμολυσμένον σῶμα τοῦ κόσμου, ἀρκεῖ μόνον νὰ λαμβάνῃ μεθ' ὑπομονῆς τὰ φάρμακά μου. Ἐπιθυμεῖ νὰ μεταμορφωθῇ εἰς γελωτοποιόν, διότι ὡς τοιοῦτος δύναται εὐχερέστερον νὰ σατυρίζῃ τὰ κοινωνικὰ ἐλαττώματα.

Ὅσον πλειότερον ἐγκύπτει τις εἰς τὴν μελέτην τοῦ Σαίξπηρ, κατὰ τοσοῦτον θαυμάζει τὸ βαθύτατον παρατηρητικόν, τὰς ἀνεξαντλήτους αὐτοῦ γνώσεις, καὶ τὴν ὀξύνοιαν μεθ' ἧς ἐσπούδασε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Τελευταῖοι δὲ ἐπαναλαμβάνομεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Σαίξπηρ παραμενοῦσιν ἀθάνατα καθότι οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτὰ ἀνευρίσκουσι πιστὴν καὶ ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐκφάνσεις.

Ἐν τῇ μεταφράσει ταύτῃ ἐτηρήσαμεν τὸ αὐτὸ ὕφος ὅπερ καὶ κατὰ τὰς δημοσιευθείσας τῶν δύο Ῥωμαϊκῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ, τοῦ **Ἀντωνίου** καὶ **Κλεοπάτρας** καὶ τοῦ **Κοριολανοῦ**. Ἴσως ἡ γλῶσσα τοῦ γελωτοποιοῦ καὶ τῶν ποιμένων φανῇ ἐνιαχοῦ κατά τι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰ λαλοῦντα πρόσωπα, ἀλλὰ τοῦτο ἐπράξαμεν ἐξ ἀνάγκης, διότι αἱ ὑπ' αὐτῶν ἐκφραζόμεναι ἰδέαι εἰσὶ πολλάκις ἀνώτεραι τοῦ προσώπου ὅπερ ὑποκρίνονται.

Μ. Ν. Δαμιράλης

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

Δοὺξ ζῶν ἐν ἐξορίᾳ
Φριδερῖκος ἀδελφός του ἁρπάσας τὰς κτήσεις του
Ἀμιένς }
Ἰάκωβος } εὐγενεῖς ἀκολουθοῦντες τὸν ἐξόριστον δοῦκα
Λεβῶ αὐλικὸς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Φριδερίκου
Κάρολος παλαιστὴς τοῦ Φριδερίκου
Ὀλιβιέρος }
Ἰάκωβος } υἱοὶ τοῦ Σὶρ Ῥολάνδου Δεβωά
Ὀρλάνδος }
Ἀδὰμ }
Διονύσιος } ὑπηρέται τοῦ Ὀλιβιέρου
Γελωτοποιὸς (*)
Σὶρ Ὀλιβιέρος Παπατρέχας, ἐφημέριος
Κόριννος }
Σέλβιος } ποιμένες
Γουλιέλμος συντοπίτης καὶ ἐραστὴς τῆς Ὀδρίας
Πρόσωπον ὑποκρινόμενον τὸν ὑμέναιον
Ῥοζαλένδα θυγάτηρ τοῦ ἐξορίστου δουκὸς
Κελία θυγάτηρ τοῦ Φριδερίκου
Φοίβη ποιμενὶς
Ὀδρία κόρη χωρικὴ

Πατρίκιοι, θεράποντες καὶ ὑπηρέται

Ἡ σκηνὴ ὁτὲ μὲν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ὀλιβιέρου, ὁτὲ δὲ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Φριδερίκου, καὶ ἐν τῷ δάσει τῆς Ἀρδουέννης.

(*) Ἐν τῷ κειμένῳ ὁ γελωτοποιὸς ὀνομάζεται Touchstone Λυδία λίθος. Ἕνεκα τοῦ κακοήχου τοῦ ὀνόματος, προυτιμήσαμεν νὰ μεταφράσωμεν αὐτὸ μόνον διὰ τοῦ ἐπιθέτου Γελωτοποιός.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Χλοερός τόπος πρό τῆς οἰκίας τοῦ Ὀλιβιέρου

Εἰσέρχονται ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ καὶ ὁ ΑΔΑΜ

ΟΡΛΑΝΔΟΣ. Καθόσον ἐνθυμοῦμαι Ἀδὰμ, ἰδοὺ πῶς ἔχουσι τὰ τῆς κληρονομίας. Διὰ τῆς διαθήκης του μοὶ ἀφῆκε τὸ μηδαμινὸν ποσὸν χιλίων κορωνῶν, ἐπέβαλε δέ, ὡς λέγεις, εἰς τὸν ἀδελφόν μου, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς εὐλογίας του, νὰ μὲ ἐκπαιδεύσῃ καλῶς· καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς λύπης μου. Τὸν ἀδελφόν μου Ἰάκωβον συντηρεῖ εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ διηγοῦνται θαυμάσια περὶ τῶν προόδων του· ἐμὲ δέ, ἀνατρέφει ὡς χωρικὸν κατ' οἶκον, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, μὲ ἀφίνει ἄνευ ἀνατροφῆς· διότι, λέγεται ἀνατροφὴ δι' εὐγενῆ τῆς τάξεώς μου ὅ,τι δὲν διαφέρει κτηνοτροφίας; Οἱ ἵπποι του ἀνατρέφονται κάλλιον, διότι ἐκτὸς τῆς καλῆς τροφῆς ἣν λαμβάνουσι, [1] γυμνάζονται εἰς τὸ ἱππευτήριον, καὶ ἱπποδαμασταὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀδρῶς μισθοδοτοῦνται· ἐγὼ δέ, ὁ ἀδελφός του, οὐδὲν ἄλλο κερδαίνω παρ' αὐτῷ, ἢ σωματικὴν ἀνάπτυξιν, δι' ὅπερ τῷ ὀφείλω τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν, ἣν καὶ τὰ ἐν τῇ κοπρίᾳ κτήνη του. Ἐκτὸς δὲ τοῦ μηδενὸς τούτου τὸ ὁποῖον μοὶ χορηγεῖ τόσον δαψιλῶς, προσπαθεῖ διὰ τῆς συμπεριφορᾶς του νὰ μοὶ ἀφαιρέσῃ καὶ τὸ ἐλάχιστον ὅπερ μοὶ ἐδώρησεν ἡ φύσις· μὲ ἀφίνει νὰ τρώγω μετὰ τῶν δούλων, δὲν μὲ θεωρεῖ ἀδελφόν, καὶ ἐφ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτοῦ, διαφθείρει τὴν εὐγένειαν τοῦ χαρακτῆρος μου διὰ τῆς ἀνατροφῆς. Αὕτη, Ἀδάμ, εἶνε ἡ ἀφορμὴ τῆς λύπης μου, καὶ τὸ φρόνημα τοῦ πατρός μου, τὸ ὁποῖον νομίζω ὅτι ὑπάρχει ἐν ἐμοί, ἀρχίζει νὰ ἐξανίσταται κατὰ τῆς δουλείας ταύτης. Δὲν θὰ ὑποφέρω αὐτὴν ἐπὶ πλέον, ἂν καὶ δὲν ἠξεύρω ἀκόμη συνετόν τινα τρόπον ἀπαλλαγῆς.

ΑΔΑΜ. Ἔρχεται ὁ κύριός μου, ὁ ἀδελφός σου.

ΟΡΛ. Ἀπομακρύνθητι, Ἀδάμ, καὶ θ' ἀκούσῃς πόσον ἀποτόμως θὰ φερθῇ πρός με.

Εἰσέρχεται ὁ ΟΛΙΒΙΕΡΟΣ

ΟΛΙΒΙΕΡΟΣ. Ἒ! τί κάμνεις ἐδῶ, κύριε;

ΟΡΛ. Τίποτε· δὲν ἐδιδάχθην νὰ κάμνω τίποτε.

ΟΛΙΒ. Τί ξεκάμνεις, λοιπόν;

ΟΡΛ. Μὰ τὸ ναί, διὰ τῆς ὀκνηρίας σὲ βοηθῶ εἰς τὸ νὰ καταστρέψῃς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ τὸν δυστυχῆ καὶ ἀνάξιον ἀδελφόν σου.

1 Besides that they are fair with their feeding. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι διατηροῦνται ἐν καλῇ καταστάσει ἕνεκα τῆς καλῆς τροφῆς των.

ΟΛΙΒ. Παναγία βοήθα, εὗρε καλλιτέραν ἐργασίαν καὶ πήγαινε στὸ διάβολο [1].

ΟΡΛ. Μήπως θέλεις νὰ φυλάττω τοὺς χοίρους σου, καὶ βαλάνων κελύφη νὰ τρώγω μετ' αὐτῶν; Ποίαν περιουσίαν ἐδαπάνησα ἀσώτως, ὥστε νὰ καταντήσω εἰς τοιαύτην πενίαν;

ΟΛΙΒ. Ἠξεύρεις ποῦ εὑρίσκεσαι, κύριε;

ΟΡΛ. Ὦ ναί, πολὺ καλά, εἰς τὸν κῆπον σου.

ΟΛΙΒ. Ἠξεύρεις ἐνώπιον τίνος;

ΟΡΛ. Ναί, καὶ καλλίτερον παρ' ὅσον μὲ γνωρίζει ἐκεῖνος ἐνώπιον τοῦ ὁποίου εἶμαι. Ἠξεύρω ὅτι εἶσαι ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός μου, ἀλλὰ καὶ σὺ ὁ ἐξ εὐγενῶν καταγόμενος [2] ὤφειλες νὰ γνωρίζῃς τίς εἶμαι. Τὰ ἔθιμα τῶν ἐθνῶν σὲ ἀναγνωρίζουσιν ἀνώτερόν μου· ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ παράδοσις δὲν δύναται νὰ μὲ στερήσῃ τοῦ αἵματός μου, καὶ εἰκοστὸς ἀδελφὸς ἂν ἤμην. Μετέχω ἐκ τοῦ πατρός μου τόσον ὅσον καὶ σύ, καίτοι ὁμολογῶ ὅτι ὡς πρωτότοκος πλησιάζεις περισσότερον πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν, ἑπομένως δικαιοῦσαι πλειότερον καὶ τοῦ πρὸς ἐκεῖνον ὀφειλομένου σεβασμοῦ [3].

ΟΛΙΒ. Γιὰ νὰ σοῦ 'πῶ μικρέ μου!

('Εγείρει τὴν χεῖρα ἵνα τύψῃ αὐτόν, ὁ δὲ Ὀρλάνδος τὸν ἁρπάζει ἐκ τοῦ λαιμοῦ).

ΟΡΛ. Στάσου, στάσου, πρωτότοκε ἀδελφέ, εἶσαι πολὺ νέος ὡς πρὸς τοῦτο.

ΟΛΙΒ. Ἐναντίον μου σηκώνεις χέρι δοῦλε;

ΟΡΛ. Δὲν εἶμαι δοῦλος· εἶμαι ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Σὶρ Ῥολάνδου Δεβωά· ἦτο πατήρ μου, καὶ εἶνε τρὶς φοραὶς δοῦλος ἐκεῖνος ὅστις λέγει ὅτι τοιοῦτος πατὴρ ἐγέννησε δούλους. Ἂν δὲν ἦτο ἀδελφός μου, δὲν θὰ ἀπέσυρον ἐκ τοῦ λαιμοῦ τὴν χεῖρα ταύτην, πρὶν ἡ ἄλλη σοῦ ἀποσπάσῃ τὴν γλῶσσαν δι' ὅσα εἶπες· ἐξύβρισας σεαυτόν.

ΑΔΑΜ. Ἡσυχάσετε καλά μου ἀφεντικά, συμβιβασθῆτε γιὰ τὸ χατῆρι τοῦ μακαρίτη πατέρα σας.

ΟΛΙΒ. Ἄφες με, σοῦ λέγω.

ΟΡΛ. Ὄχι, θὰ σὲ ἀφήσω ὅταν θελήσω· θὰ μὲ ἀκούσῃς. Ὁ πατήρ μου σὲ ἐπεφόρτισε διὰ τῆς διαθήκης του νὰ μὲ ἐκπαιδεύσῃς καλῶς· σὺ δὲ μὲ ἀνέθρεψας ὡς χωρικὸν ἀποκρύπτων καὶ ἀπομακρύνων ἀπ' ἐμοῦ πᾶσαν εὐγενῆ παίδευσιν. [4] Τὸ φρόνημα τοῦ πατρός μου ἐνδυναμοῦται ἐν ἐμοὶ

1 Be better employed, and be naught awhile. Ὁ Warburton θεωρεῖ ταύτην ὡς παροιμιώδη κατάραν τῶν βορείων μερῶν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸ «a mischief on you» «κακὸν νὰ σοῦ ἔλθῃ.

2 In the genthe condition of blood=being of genthe blood.

3 Your corming before me is nearer to is reverence. Ὡς πρωτότοκος πλησιάζεις πλειότερον πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν, καὶ δικαιοῦσαι τοῦ πρὸς ἐκεῖνον ὀφειλομένου σεβασμοῦ. wright.

4 You have trained me ake a peasant obscuring and hiding from me all gentleman like qualities. Μὲ ἀνέθρεψες ὡς χωρικὸν ἀποκρύψας ἀπ' ἐμοῦ τὴν εἰς εὐγενῆ ἁρμόζουσαν ἀγωγήν.

καὶ δὲν θὰ ὑποφέρω ἐπὶ πλέον τὴν κατάστασιν αὐτήν· λοιπὸν χορήγησόν μοι τὴν εἰς εὐγενῆ ἁρμόζουσαν μόρφωσιν, ἢ δός μοι τὴν μικρὰν μερίδα ἣν διὰ διαθήκης μοὶ ἀφῆκεν ὁ πατήρ μου· μὲ αὐτὴν θὰ ὑπάγω νὰ εὕρω τὴν τύχην μου.

ΟΛΙΒ. Καὶ τί θὰ πράξῃς; θὰ ἐπαιτῇς ὅταν δαπανήσῃς αὐτήν; Καλὰ κύριε, εἴσελθε· μὴ μὲ ἐνοχλῇς πλειότερον· θὰ λάβῃς τὸ μέρος τῆς κληρονομίας σου· ἄφες με, σὲ παρακαλῶ.

ΟΡΛ. Θὰ σὲ ἐνοχλῶ μόνον καθόσον τὸ ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον μου.

('Ολιβιέρος πρὸς τὸν 'Αδὰμ)

ΟΛΙΒ. Πήγαινε μαζί του, γέρο σκύλε.

ΑΔΑΜ. Μὲ τὸ «γέρο σκύλε» ἀνταμείβομαι; Ναί, ἀλήθεια εἰς τὴν ὑπηρεσία σας ἔχασα τὰ δόντια μου. 'Ο Θεὸς συγχωρέσοι τὸ γέρο! ποτὲ δὲ θἄλεγε τέτοιο λόγο.

('Εξέρχεται ὁ 'Ορλάνδος μετὰ τοῦ 'Αδὰμ)

ΟΛΙΒ. Ἔτσι ἔ; 'Αρχίζεις νὰ σηκώνῃς κεφάλι; θὰ καταστείλω τὴν ἔπαρσίν σου, καὶ οὐδὲ ταῖς χίλιαις κορώναις θὰ σοῦ δώσω. Ἔ, Διονύσιε;

(Εἰσέρχεται ὁ Διονύσιος)

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. 'Εφωνάξετε ἀφέντη;

ΟΛΙΒ. Δὲν ἦλθεν ἐδῶ ὁ Κάρολος ὁ παλαιστὴς τοῦ δουκός, διὰ νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ;

ΔΙΟΝ. Εἶνε ἔξω καὶ ζητεῖ νὰ σᾶς ἰδῇ.

ΟΛΙΒ. Κάλεσέ τον μέσα. ('Εξέρχεται ὁ Διονύσιος) Εἶνε λαμπρὰ διέξοδος, καὶ αὔριον τελεῖται ἡ πάλη.

Εἰσέρχεται ὁ ΚΑΡΟΛΟΣ

ΚΑΡΟΛΟΣ. Καλ' ἡμέρα ἄρχων.

ΟΛΙΒ. Φίλε κύριε Κάρολε, ποῖα εἶνε τὰ νεώτερα νέα τῆς νέας αὐλῆς!

ΚΑΡΟΛ. Τὰ νέα τῆς αὐλῆς εἶνε παλαιά· τουτέστι, ὅτι ὁ γέρων δοὺξ ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του, τοῦ νέου δουκός, ὅτι τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐκ τῶν ἀφωσιωμένων αὐτῷ εὐγενῶν τὸν ἠκολούθησαν εἰς τὴν ἐξορίαν, καὶ ὅτι τὰ κτήματα καὶ τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν πλουτίζουσι τὸν νέον δοῦκα, ὅστις μετὰ πολλῆς προθυμίας ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ περιπλανῶνται.

ΟΛΙΒ. Δύνασαι νὰ μοῦ εἴπῃς ἂν ἡ θυγάτηρ τοῦ δουκὸς 'Ροζαλίνδα ἐξωρίσθη μετὰ τοῦ πατρός της;

ΚΑΡ. Ἄ, ὄχι, διότι ἡ κόρη τοῦ δουκὸς καὶ ἐξαδέλφη της, τὴν ἀγαπᾷ τόσον πολύ, ὡς ἀνατραφεῖσα μετ' αὐτῆς ἀπὸ τῆς νηπιακῆς ἡλικίας, ὥστε θὰ τὴν ἠκολούθει εἰς τὴν ἐξορίαν, ἢ θὰ ἀπέθνησκεν ἂν ἠναγκάζετο ν' ἀποχωρισθῇ αὐτῆς. Μένει εἰς τὴν αὐλήν, καὶ ὁ θεῖος της ἀγαπᾷ αὐτήν, ὅπως καὶ τὴν θυγατέρα του. 'Η ἀμοιβαία ἀγάπη τῶν δύο τούτων γυναικῶν εἶνε ἀπαραδειγμάτιστος.

ΟΛΙΒ. Ποῦ θὰ ζήσῃ ὁ γέρων δούξ;

ΚΑΡ. Λέγουσιν ὅτι εἶνε ἤδη εἰς τὸ δάσος τῆς Ἀρδουέννης [1] ἔχων μετ' αὐτοῦ πολλοὺς εὐθύμους φίλους, καὶ ὅτι ζῶσιν ἐκεῖ ὡς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος προγεγραμμένος Ῥοβέρτ-Χούδ· λέγουσι προσέτι ὅτι πολλοὶ νέοι εὐγενεῖς συρρέουσι πρὸς αὐτὸν καθ' ἑκάστην καὶ ὅτι διέρχονται τὸν χρόνον ἀμέριμνοι, ὅπως ἔπραττον κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα. [2]

ΟΛΙΒ. Λοιπὸν αὔριον παλαίεις ἐνώπιον τοῦ νέου δουκός;

ΚΑΡ. Ναί, κύρις, καὶ ἦλθον διὰ νὰ σοὶ φανερώσω κάτι τι. Μοὶ ἐγνωστοποίησαν κρυφίως ὅτι ὁ νεώτερος ἀδελφός σου Ὀρλάνδος, προτίθεται νὰ παρουσιασθῇ μετημφιεσμένος ἵνα παλαίσῃ κατ' ἐμοῦ. Αὔριον κύριε, θὰ παλαίσω χάριν τῆς τιμῆς μου, καὶ θὰ εἶνε εὐτυχὴς ὅστις διαφύγῃ ἐκ τῶν χειρῶν μου μὲ ἄρτια τὰ μέλη τοῦ σώματος. Ὁ ἀδελφός σου εἶνε νέος καὶ ἁβρός, καὶ πρὸς χάριν σου, θὰ τὸν συνέτριβον μετ' ἀποστροφῆς, ὅπως ἡ τιμή μοι ἐπιβάλλει νὰ τὸ πράξω, ἂν παρουσιασθῇ. Ἕνεκα λοιπὸν τῆς πρὸς σὲ ἀγάπης μου, ἦλθον νὰ σοὶ γνωστοποιήσω τοῦτο, ἵνα ἀποτρέψῃς αὐτὸν τοῦ σκοποῦ του, ἢ ἄλλως νὰ ὑποφέρῃς ἀταράχως οἱονδήποτε δυστύχημα ἤθελε τῷ συμβῇ καθότι εἶνε πρᾶγμα ὅπερ ἐζήτησε μόνος καὶ ὅλως ἐναντίον τῆς ἐμῆς θελήσεως.

ΟΛΙΒ. Σ' εὐχαριστῶ Κάρολε, ἐπὶ τῇ πρὸς ἐμὲ ἀγάπῃ σου· καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι γενναιότατα θ' ἀνταμείψω αὐτήν. Παρετήρησα καὶ ἐγὼ τὴν πρόθεσιν τοῦ ἀδελφοῦ μου, καὶ προσεπάθησα διὰ πλαγίων μέσων ν' ἀποτρέψω αὐτόν, ἀλλ' εἶνε ἀμετάπειστος. Μάθε Κάρολε ὅτι εἶνε ὁ μᾶλλον ἰσχυρογνώμων νέος τῆς Γαλλίας, εἰς ἄκρον φιλόδοξος, ζηλῶν μετὰ φθόνου τὰς ἀρετὰς τῶν ἄλλων, κρύφα δὲ καὶ δολίως συνωμοτῶν ἐναντίον ἐμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ του· ὅθεν πρᾶξον κατὰ βούλησιν. Μοὶ εἶνε ἀδιάφορον ἂν θραύσῃς τὸν δάκτυλον ἢ τὸν λαιμὸν αὐτοῦ· καὶ θὰ πράξῃς καλῶς νὰ λάβῃς πρόνοιαν περὶ τούτου, διότι, ἂν ἐλάχιστα μόνον ταπεινώσῃς αὐτόν, ἢ ἂν δὲν δυνηθῇ νὰ διαφημισθῇ ἐν τῇ κατὰ σοῦ πάλῃ, θὰ ζητήσῃ νὰ σὲ δηλητηριάσῃ, θὰ σὲ συλλάβῃ διὰ προδοτικῆς παγίδος, καὶ δὲν θὰ σὲ ἀφήσῃ πρὶν ἢ σοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν διὰ παντοίων καὶ ποικίλων μέσων· διότι σὲ βεβαιῶ, καὶ τὸ λέγω μετὰ δακρύων, δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ἀνὴρ τόσον νέος, καὶ τόσον κακοῦργος ἐν ταὐτῷ. Καὶ πάλιν σοὶ ὁμιλῶ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀδελφός, διότι ἂν *ἀνέτεμνον* αὐτόν, ἐγὼ μὲν θὰ ἠρυθρίων καὶ θὰ ἔκλαιον, σὺ δὲ θὰ ὠχρίας καὶ θὰ ἐξεπλήττεσο.

ΚΑΡ. Ἐγκαρδίως χαίρω ἐλθὼν εἰς συνάντησίν σου. Ἂν παρου-

1 Ἡ σκηνὴ αὕτη ἐλήφθη ἐκ τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Lodge. Ὁ ἐπὶ τῶν συνόρων τοῦ Βελγίου γαλλικὸς νομὸς τῆς Ἀρδουέννης, ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῦ ἀρχαίου δάσους τῆς Ἀρδουέννης. Wright.

2 Fleet the time. Κάμνουσιν ὥστε νὰ διέρχηται ταχέως ὁ χρόνος. Ἓν ἐκ τῶν παραδειγμάτων καθ' ἃ ὁ Σαίξπηρ σχηματίζει ῥῆμα ἐξ ἐπιθέτων.

σιασθῇ αὔριον θά σου τὸν διορθώσω.[1] Ἂν μετὰ τὴν πάλην, δυνηθῇ νὰ περιπατήσῃ ἐλευθέρως, δὲν θὰ ἀμφισβητήσω πλέον τὴν νίκην. Ὁ Θεὸς νὰ φυλάττῃ τὴν εὐγενεία σας!

ΟΛΙΒ. Χαῖρε, φίλε Κάρολε (ἐξέρχεται ὁ Κάρολος). Θὰ ἐρεθίσω τὸν ζωηρὸν τοῦτον νεανίαν· ἐλπίζω νὰ ἴδω τὸ τέλος του· διότι, δὲν ἠξεύρω διατί· οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ μισῶ πλειότερον αὐτοῦ. Καὶ ὅμως εἶνε μειλίχιος, εὐπαίδευτος, χωρὶς ποτὲ νὰ φοιτήσῃ εἰς σχολεῖον, ἐμφορεῖται εὐγενῶν αἰσθημάτων, ἀγαπᾶται, ὡς διὰ μαγείας, ὑπὸ πάντων, καὶ προσείλκυσεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀγάπην τοῦ κόσμου, καὶ ἰδίως τοῦ λαοῦ μου ὅστις γινώσκει αὐτὸν κάλλιον, ὥστε περιφρονοῦσιν ἐμὲ καθ' ὁλοκληρίαν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν θὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολύ· ὁ παλαιστὴς οὗτος θὰ διορθώσῃ τὰ πάντα. Οὐδὲν ἄλλο μοὶ ὑπολείπεται, ἢ νὰ ἐρεθίσω τὸν νεανίαν, καὶ ὑπάγω ἀμέσως πρὸς τοῦτο. (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Πρασιὰ ἐνώπιον τῶν ἀνακτόρων τοῦ δουκός.

Εἰσέρχονται ἡ ΚΕΛΙΑ καὶ ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ.

ΚΕΛΙΑ. Ἔσο εὔθυμος, σὲ παρακαλῶ Ροζαλίνδα, ἀγαπητή μου ἐξαδέλφη.

ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ. Φιλτάτη Κελία, δεικνύω πλειοτέραν φαιδρότητα παρ' ὅσην ἔχω, καὶ σύ με ἤθελες φαιδροτέραν ἀκόμη; Ἀφοῦ δὲν δύνασαι νὰ μὲ μάθῃς πῶς νὰ λησμονήσω τὸν ἐξόριστον πατέρα μου, δὲν πρέπει νὰ ἐπιχειρῇς νὰ μὲ μάθῃς νὰ εἶμαι εὔθυμος.

ΚΕΛ. Ἐκ τούτου, βλέπω ὅτι δέν με ἀγαπᾷς τόσον, ὅσον ἐγώ. Ἂν ὁ ἐξόριστος πατήρ σου καὶ θεῖός μου, εἶχεν ἐξορίσει τὸν δοῦκα πατέρα μου καὶ θεῖόν σου, σὺ δὲ ἔμενες μετ' ἐμοῦ, θὰ ἐσυνήθιζον τὴν καρδίαν μου νὰ θεωρῇ τὸν πατέρα σου[2] ὡς ἰδικόν μου· οὕτως ὤφειλες νὰ πράξῃς καὶ σύ, ἂν ἡ πρὸς ἐμὲ ἀγάπη σου ἦτο φύσεως ὁμοίας πρὸς τὴν ἰδικήν μου.

ΡΟΖ. Ἔστω· θὰ λησμονήσω τὴν θέσιν εἰς ἣν εὑρίσκομαι, ἵνα χαρῶ διὰ τὴν ἰδικήν σου.

ΚΕΛ. Ἠξεύρεις ὅτι εἶμαι τὸ μόνον τέκνον τοῦ πατρός μου, οὐδὲ εἶναι πιθανὸν ν' ἀποκτήσῃ ἄλλο· βεβαίως δὲ μετὰ τὸν θάνατόν του, θὰ εἶσαι ἡ κληρονόμος του, διότι ὅσα ἀφήρεσε βιαίως παρὰ τοῦ πατρός σου, θά σοι τὰ ἀποδώσῃ ἡ πρὸς σὲ ἀγάπη μου· σοὶ τὸ βεβαιῶ εἰς τὴν τιμήν μου, καὶ ἂς μεταβληθῶ εἰς τέρας, ἂν ποτε παραβῶ τὸν ὅρκον μου· ἔσο λοιπὸν φαιδρά, γλυκεῖα, ἀγαπητή μου Ροζαλίνδα.

1 Tel give him his payment: θὰ λάβῃ τὸν λ]σμόν του.
2 Icould have taught my love to take thy fathet for mine.
Θὰ ἔθιζον τὴν ἀγάπην μου νὰ θεωρῇ τὸν πατέρα σου ὡς ἰδικόν μου.

ΡΟΖ. Ἀπὸ τοῦδε, θὰ εἶμαι ἐξάδελφή μου, καὶ μόνον περὶ διασκεδάσεων θὰ σκέπτωμαι. Πῶς τὸ εὑρίσκει νὰ ἐρωτευθῇ κανείς ;

ΚΕΛ. Μὰ τὴν ἀλήθειαν κάμε το χάριν διασκεδάσεως, ἀλλὰ μὴ ἀγαπήσῃς κανένα ἄνδρα σοβαρῶς, καὶ παίζουσα δέ, νὰ προχωρῇς τόσον, ὥστε νὰ δύνασαι νὰ ὑπεκφεύγῃς διατηροῦσα ἀκηλίδωτον τὴν τιμὴν καὶ ἀθωότητά σου.

ΡΟΖ. Πῶς θὰ διασκεδάσωμεν λοιπόν ;

ΚΕΛ. Ἂς καθίσωμεν νὰ σκώψωμεν τὴν σεβαστὴν οἰκοκυρὰν Τύχην καὶ νὰ τὴν ἀναγκάσωμεν ν' ἀφήσῃ τὸν τροχόν της, διὰ νὰ διανέμῃ τοῦ λοιποῦ τὰ δῶρά της δικαιότερον.

ΡΟΖ. Ἐπεθύμουν νὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὸ πράξωμεν, διότι τὰ εὐεργετήματά της διανέμονται κάκιστα, καὶ ἡ γενναιόδωρος τυφλὴ γραῖα ἀπατᾶται ἰδίως εἰς τὰ δῶρα τὰ ὁποῖα χορηγεῖ εἰς τὰς γυναῖκας.

ΚΕΛ. Ἀληθές· διότι ὅσας κάμνει ὡραίας, σπανίως τὰς κάμνει ἐναρέτους, εἰς ὅσας δὲ πάλιν δίδει ἀρετήν, δίδει ἀσχημίαν.

ΡΟΖ. Ἀλλὰ σὺ συγχέεις τὸ ἔργον τῆς Τύχης μὲ τὸ τῆς Φύσεως. Ἡ Τύχη εἶναι κυρία, τῶν δώρων τοῦ κόσμου, δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὴν φυσικὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος.

Εἰσέρχεται ὁ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ

ΚΕΛ. Ὄχι, ὅταν ἡ Φύσις πλάσῃ εὐειδὲς πλάσμα, δὲν δύναται τοῦτο τῇ συνεργείᾳ τῆς Τύχης νὰ πέσῃ εἰς τὸ πῦρ ; Ἂν καὶ ἡ Φύσις μᾶς ἐπροίκισε μὲ νοῦν διὰ νὰ σκώπτωμεν τὴν Τύχην, ἡ Τύχη ὅμως δὲν ἔστειλε τὸν τρελλὸν τοῦτον (δεικνύουσα τὴν Λυδίαν λίθον) διὰ νὰ διακόψῃ τὴν συζήτησιν ἡμῶν ;

ΡΟΖΑΛ. Τῷ ὄντι ἡ Τύχη φέρεται ἀσπλάγχνως πρὸς τὴν Φύσιν, ὅταν μεταχειρίζεται τὴν φυσικὴν μωρίαν[1], ὡς κοπίδα τῆς φυσικῆς εὐφυΐας.

ΚΕΛ. Ἴσως τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον τῆς Τύχης, ἀλλὰ τῆς Φύσεως, ἥτις βλέπουσα ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ συζητήσωμεν περὶ τοιούτων Θεαινῶν, ἕνεκα τῆς ἀμβλύτητος τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ἔστειλε τὸν ἠλίθιον τοῦτον ἵνα μᾶς χρησιμεύσῃ ὡς ἀκόνη, διότι ἡ βλακεία τοῦ ἠλιθίου εἶναι πάντοτε ἀκόνη τοῦ εὐφυοῦς. Ποῦ ὑπάγεις, ὦ ἔξυπνε ;

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Κυρία πρέπει νὰ ὑπάγῃς εἰς τὸν πατέρα σου.

ΚΕΛ. Μήπως ἔγινες ἀγγελιαφόρος ;

ΓΕΛΩΤ. Ὄχι, στὴ τιμή μου· μὲ διέταξαν νὰ ἔλθω νὰ σὲ ζητήσω.

ΡΟΖ. Ποῦ ἔμαθες τὸν ὅρκον τοῦτον τρελλέ ;

ΓΕΛΩΤ. Ἀπὸ κάποιον ἱππότην ποῦ ὡρκίζετο εἰς τὴν τιμήν του, ὅτι ἡ τηγανίταις ἦσαν καλὲς καὶ ὅτι ἡ μουστάρδα δὲν ἄξιζε τίποτε. Ἐγὼ ὑποστηρίζω ὅτι ἡ τηγανίτες δὲν ἄξιζαν τίποτε, καὶ ὅτι ἡ μουστάρδα ἦτο καλή· καὶ ὅμως ὁ ἱππότης δὲν ἔκαμε ψεύτικο ὅρκο.

1. When Fortune makes Nature's natural the cutter off of Nature's wit.

ΚΕΛ. Πῶς δύνασαι νὰ τὸ ἀποδείξῃς μὲ τὴ πολύ σου σοφία.

ΡΟΖ. Δεῖξέ μας τὴ σοφία σου.

ΓΕΛΩΤ. Σηκωθῆτε καὶ αἱ δύο· τρίψετε τὸ σαγῶνι σας, καὶ ὁρκισθῆτε εἰς τὰ γένεια σας ὅτι εἶμαι φαῦλος.

ΚΕΛ. Μὰ τὰ γένεια μας, ἂν εἴχαμεν εἶσαι φαῦλος.

ΓΕΛΩΤ. Μὰ τὴν φαυλότητά μου, ἂν εἶχα φαυλότητα, θὰ ἤμην φαῦλος· ἀλλ' ἂν ὁρκίζεσθε εἰς πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει, δὲν ψευδορκεῖτε· οὐδὲ ὁ ἱππότης λοιπὸν ἦτον ἐπίορκος ὅταν ὡρκίζετο εἰς τὴν τιμήν του, διότι δὲν εἶχε ποτέ του ἢ ἂν εἶχε, τὴν ἀπέβαλε[1] μὲ τοὺς ὅρκους πρὶν νὰ ἴδῃ ταῖς τηγανίτες ἢ τὴν μουστάρδαν ἐκείνην.

ΚΕΛ. Ποῖον ἐννοεῖς σὲ παρακαλῶ ;

ΓΕΛΩΤ. Ἕνα τὸν ὁποῖον ἀγαπᾷ ὁ πατήρ σου ὁ γέρων Φριδερῖκος.

ΚΕΛ. Ἡ ἀγάπη τοῦ πατρός μου εἶναι ἀρκετὴ νὰ τὸν καταστήσῃ ἔντιμον· ἀρκεῖ ! μηδὲ λέξιν πλέον περὶ αὐτοῦ, μία ἀπ' αὐταῖς ταῖς ἡμέραις θὰ μαστιγωθῇς διὰ τὴν κακολογίαν σου.

ΓΕΛΩΤ. Κρῖμα νὰ μὴ εἰμποροῦν οἱ τρελλοὶ νὰ λέγουν σωστά, ὅσα οἱ φρόνιμοι κάμνουν στραβά.

ΚΕΛ. Μὰ τὴν ἀλήθειαν ἔχεις δίκαιον· διότι ἀφ' ὅτου ἐπεβλήθη σιωπὴ εἰς τὸ ὀλίγον πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἔχουν οἱ τρελλοί, ἡ ὀλίγη τρέλλα τῶν φρονίμων ἐπιδεικνύεται παντοῦ. Ἰδοὺ ὁ κύριος Λεβώ.

ΡΟΖ. Μὲ τὸ στόμα γεμάτο ἀπὸ νέα.

ΚΕΛ. Τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς μεταδώσῃ ὅπως ἡ περιστερὰ τὴν τροφὴν εἰς τοὺς νεοσσούς της.

ΡΟΖ. Ὥστε θὰ παχυνθῶμεν μὲ νέα.

ΚΕΛ. Τόσῳ τὸ καλλίτερον· θὰ πωληθῶμεν εὐκολώτερον εἰς τὴν ἀγοράν.

Εἰσέρχεται ὁ ΛΕΒΩ

Καλ' ἡμέρα κύριε Λεβώ· τί νέα ;

ΛΕΒΩ. Ἔχασες λαμπρὰν διασκέδασιν, ὡραία ἡγεμονίς.

ΚΕΛ. Διασκέδασιν ! ποίου εἴδους ;

ΛΕΒΩ. Ποίου εἴδους, κυρία ! Πῶς νὰ ἀποκριθῶ τώρα ;

ΡΟΖ. Ὅπως θελήσῃ ὁ νοῦς καὶ ἡ τύχη.

ΓΕΛΩΤ. Ἢ ὅπως ἀποφασίσῃ ἡ μοῖρα.

ΚΕΛ. Πολὺ καλά. Τσηκουράτα. [2]

ΓΕΛΩΤ. Ναί, ἂν δὲν διατηρήσω τὸ ὕφος μου [3]

1 Or if he had, he had sworn it away, τὴν εἶχε ἐξομόσει

2 Well said: that was laid on with trowel. Χυδαίως ἀποτόμως. Wright.

3 If keep not my rank. Ὁ γελωτοποιὸς παίζει μὲ τὴν λέξιν rank σημαίνουσαν βαθμόν ἀξιοπρέπειαν, καὶ σαπρίαν, φαίνεται δέ, ὅτι ἡ Ροζαλίνδα ἐκλαμβάνει αὐτὴν ὑπὸ τὴν τελευταίαν σημασίαν τῆς σαπρίας, διότι ἀποκρίνεται : Τότε χάνεις τὴν παλαιάν σου ὀσμήν : δυσκόλου οὔσης τῆς μεταφράσεως τοῦ λογοπαιγνίου τούτου, προσεπαθήσαμεν τό γ' ἐφ' ἡμῖν νὰ μεταφράσωμεν κατ' ἔννοιαν.

ΡΟΖ. Τότε χάνεις τὴν ἰδιότητά σου.

ΛΕΒΩ. Μὲ παραζαλίζετε, κυρίαι· ἤθελον νὰ σᾶς ὁμιλήσω περὶ τοῦ ἀγῶνος οὗτινος τὸ θέαμα ἀπωλέσατε.

ΡΟΖ. Εἰπέ μας τίνι τρόπῳ διεξήχθη ἡ πάλη.

ΛΕΒΩ. Θὰ σᾶς εἴπω τὴν ἀρχὴν καὶ ἂν εὐχαρεστῆσθε δύνασθε νὰ ἴδητε τὸ τέλος, διότι τὸ ὡραιότερον θὰ γίνῃ μετέπειτα, θὰ ἔλθωσι δὲ ἐδῶ, ὅπου εἶσθε νὰ ἐκτελέσωσιν αὐτήν.

ΚΕΛ. Καλά, ἂς ἀκούσωμεν τὴν ἀρχὴν ἡ ὁποία ἀπέθανε καὶ ἐτάφη.

ΛΕΒΩ. Ἐπαρουσιάσθη εἷς γέρων μὲ τοὺς τρεῖς υἱούς του. . .

ΚΕΛ. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ὁμοιάζει μὲ ἕνα παλαιὸν μῦθον.

ΛΕΒΩ. Τρεῖς νέους εὐειδεῖς, εὐρώστους καὶ καλοῦ παραστήματος.

ΡΟΖ. Ἔχοντας ἀνηρτημένην ἐπὶ λαιμοῦ τὴν ἑξῆς σημείωσιν: «Διὰ τῆς παρούσης γνωστοποιεῖται εἰς τὸ κοινόν».

ΛΕΒΩ. Ὁ πρεσβύτερος τῶν τριῶν ἐπάλαισε μετὰ τοῦ Καρόλου τοῦ παλαιστοῦ τοῦ δουκός, ὁ δὲ Κάρολος, ἀνατρέψας αὐτόν, τῷ ἔθραυσε τρία πλευρά· τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος. Πάντες κεῖνται ἐκεῖ κάτω, ὁ δὲ ἀτυχὴς γέρων πατήρ των θρηνεῖ αὐτοὺς τόσον σπαραξικαρδίως, ὥστε οἱ θεαταὶ πάντες συμμετέχουσι τῆς λύπης του, καὶ κλαίουσι.

ΡΟΖ. Ἀλλοίμονον!

ΓΕΛΩΤ. Ποία εἶνε λοιπόν, κύριε, ἡ διασκέδασις ποῦ ἔχασαν αἱ κυρίαι;

ΛΕΒΩ. Αὐτὴ δὰ περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλῶ.

ΓΕΛΩΤ. Νά, καθ' ἡμέραν κάτι μανθάνει κανείς· εἶνε ἡ πρώτη φορὰ ὅπου ἤκουσα ὅτι τὸ σπάσιμον τῶν πλευρῶν εἶνε διασκέδασις διὰ κυρίας!

ΚΕΛ. Κ' ἐγώ, σὲ βεβαιῶ.

ΡΟΖ. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος ἐπιθυμῶν ν' ἀκούσῃ τὴν παράχορδον αὐτὴν μουσικὴν τῶν θραυομένων πλευρῶν του; ὑπάρχει ἀκόμη κανεὶς νὰ ὀρέγεται τὰ πλευροσπασίματα; Θὰ ἴδωμεν τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐξαδέλφη;

ΛΕΒΩ. Κατ' ἀνάγκην, ἂν μείνετε ἐδῶ, διότι εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὡρίσθη νὰ γίνῃ ἡ πάλη, καὶ εἶνε ἕτοιμοι νὰ ἐκτελέσωσιν αὐτήν.

ΚΕΛ. Βεβαίως εἶνε αὐτοί, οἵτινες ἔρχονται ἂς μείνωμεν νὰ ἴδωμεν.

(Σαλπίσματα. Εἰσέρχεται ὁ δοὺξ ΦΡΙΔΕΡΙΚΟΣ, οἱ ΕΥΠΑΤΡΙΔΑΙ, ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ὁ ΚΑΡΟΛΟΣ καὶ οἱ τῆς ἀκολουθίας)

ΔΟΥΞ. Ἐμπρός· ἀφοῦ ὁ νέος δὲν πείθεται, ἂς ὑποστῇ τὰ ἐπακολουθήματα τῆς προπετείας του. [1]

ΡΟΖ. Ἐκεῖνος ἐκεῖ εἶνε ὁ νέος;

ΛΕΒΩ. Αὐτός, κυρία.

ΚΕΛ. Ἀλλοίμονον! Εἶνε παραπολὺ νέος! ἡ ὄψις του ὅμως προαγγέλλει ὅτι θὰ νικήσῃ.

1 But is there any else longs to see this broken music in his sides? is there yet another dotes upon rib-breaking? Shallwe see this wrestling cousin!

ΔΟΥΞ ΦΡ. Λοιπὸν κόρη μου καὶ σὺ ἀνεψιά μου! ἐδῶ εἰσεχωρήσατε διὰ νὰ ἴδητε τὸν ἀγῶνα;

ΡΟΖΑΛ. Ναί, ἄρχων, ἂν εὐχαρεστῆσαι νὰ μᾶς τὸ ἐπιτρέψῃς.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Δύναμαι νὰ σᾶς βεβαιώσω ὅτι ὀλίγον θὰ εὐχαριστηθῆτε ἐκ τούτου. Ὑπάρχει τοιαύτη δυσαναλογία μεταξὺ τῶν παλαιστῶν. Συμπαθῶν πρὸς τὴν νεότητα τοῦ προκαλοῦντος, θ' ἀπέτρεπον αὐτὸν προθύμως τοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' εἶνε ἀμετάπειστος. Ὁμιλήσατε πρὸς αὐτόν, κυρίαι· ἴδετε ἂν δύνασθε νὰ τὸν μεταπείσητε.

ΚΕΛ. Κάλεσέ τον, φίλε κύριε Λεβώ.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Κάλεσέ τον· ἀπομακρύνομαι.

ΛΕΒΩ. Ἔ! σύ, κύριε μονομάχε, σὲ ζητοῦν αἱ πριγκίπισσαι.

ΟΡΛ. Μετὰ σεβασμοῦ ὑπακούω εἰς τὰς διαταγάς των.

ΡΟΖ. Σὺ προεκάλεσας, τὸν παλαιστὴν Κάρολον;

ΟΡΛ. Ὄχι, ὡραία πριγκίπισσα. Αὐτὸς προκαλεῖ πάντας. Ἔρχομαι λοιπὸν ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ἵνα δοκιμάσω κατ' αὐτοῦ τὴν δύναμιν τῆς νεότητός μου.

ΚΕΛ. Τὸ φρόνημά σου, νέε, εἶνε ὑπὲρ τὸ δέον τολμηρὸν διὰ τὴν ἡλικίαν σου. Εἶδες τὰ θηριώδη δείγματα τῆς ῥώμης τοῦ ἀνδρὸς τούτου· ἂν ἔβλεπες τὸν ἑαυτόν σου διὰ τῶν ὀφθαλμῶν σου, καὶ ἔκρινες περὶ σεαυτοῦ διὰ τῆς κρίσεώς σου, ὁ φόβος τῆς ἐκβάσεως θὰ σὲ ἀπέτρεπεν ἀπὸ τόσον ἀνίσου ἀγῶνος. Πρὸς τὸ συμφέρον σου, σὲ παρακαλοῦμεν νὰ προνοήσῃς περὶ τῆς ἀσφαλείας σου, καὶ ν' ἀφήσῃς τὸ πείραμα τοῦτο.

ΡΟΖΑΛ. Κάμε το, νέε, δὲν θὰ ὑποτιμηθῇ ἡ ὑπόληψίς σου· θὰ ἱκετεύσωμεν τὸν δοῦκα νὰ μὴ γίνῃ ὁ ἀγών.

ΟΡΛ. Σᾶς ἐξορκίζω, μὴ μὲ τιμωρῆτε δεικνύουσαι τόσον κακὴν γνώμην περὶ ἐμοῦ, καίτοι ὁμολογῶ ὅτι ἁμαρτάνω ἀρνούμενός τι εἰς τόσον ὡραίας καὶ ἐξαιρέτους κυρίας! Ἂς μὲ συνοδεύσωσιν εἰς τὴν δοκιμασίαν μου οἱ ὡραῖοι ὀφθαλμοί σας, καὶ αἱ εὐμενεῖς ὑμῶν εὐχαί· ἂν καταβληθῶ, θὰ καταισχυνθῇ ἄνθρωπος ὃν οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐτίμησε, ἂν φονευθῶ, θὰ φονευθῇ ἄνθρωπος ὅστις οὐδὲν ἄλλο ἐπεθύμει παρὰ τοῦτο. Δὲν θὰ λυπήσω τοὺς φίλους μου, διότι οὐδένα ἔχω ὅστις νὰ μὲ θρηνήσῃ· οὐδεμίαν βλάβην θὰ προξενήσω εἰς τὸν κόσμον, διότι οὐδὲν ἔχω ἐν αὐτῷ. Ἐν τῷ κόσμῳ πληρῶ θέσιν, ἥτις δύναται νὰ πληρωθῇ κάλλιον ὅταν κενώσω αὐτήν.

ΡΟΖΑΛ. Ἐπεθύμουν νὰ εἶχες τὴν ὀλίγην δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔχω.

ΚΕΛ. Καὶ τὴν ἰδικήν μου διὰ νὰ ἐνδυναμώσῃ τὴν ἰδικήν της.

ΡΟΖ. Χαῖρε. Δέου εἰς τοὺς θεοὺς ἵνα ἡ περὶ σοῦ κρίσις μου ἀποδειχθῇ σφαλερά.

ΚΕΛ. Εἴθε νὰ πληρωθῶσιν αἱ εὐχαὶ τῆς καρδίας σου!

ΚΑΡ. Ἐμπρός, ποῦ εἶνε ὁ τολμηρὸς νέος ὅστις ἐπιθυμεῖ τόσον νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν μητέρα του γῆν;

ΟΡΛ. Εἶνε ἕτοιμος κύριε, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία του εἶνε μετριοφρονεστέρα.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Θὰ παύσητε μετὰ τὴν πρώτην πτῶσιν.

ΚΑΡ. Σοῦ ἐγγυῶμαι, ὑψηλότατε, ὅτι δὲν θὰ προτρέψῃς αὐτὸν εἰς δευτέραν, ἀφοῦ προσεπάθησες ἐπὶ τοσοῦτον νὰ τὸν ἀποτρέψῃς ἀπὸ τῆς πρώτης.

ΟΡΛ. Προτίθεσαι νὰ μὲ σκώψῃς μετὰ τὸν ἀγῶνα· δὲν πρέπει ὅμως νὰ μὲ σκώπτῃς πρὸ αὐτοῦ. Ἐμπρός, ἐλθέ.

ΡΟΖΑΛ. Εἴθε νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν σου ὁ Ἡρακλῆς, ὦ νέε!

ΚΕΛ. Ἐπεθύμουν νὰ ἤμην ἀόρατος ἵνα ἁρπάσω ἐκ τῆς κνήμης τὸν ἰσχυρὸν αὐτὸν ἄνδρα. (παλαίουσι).

ΡΟΖ. Τί ἐξαίρετος νέος!

ΚΕΛ. Ἂν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχον κεραυνόν, ἠξεύρω ποῖος θὰ ἀνετρέπετο. (Ἐπευφημίαι ὁ Κάρολος ἀνατρέπεται).

ΔΟΥΞ ΦΡ. Ἀρκεῖ, ἀρκεῖ.

ΟΡΛ. Ἀκόμη, ὑψηλότατε, σὲ ἱκετεύω. Δὲν ἀνέπτυξα ἀκόμη τὰς δυνάμεις μου.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Πῶς εἶσαι Κάρολε;

ΛΕΒΩ. Δὲν δύναται νὰ ὁμιλήσῃ, ἄρχων.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Σηκώσατέ τον ἀπ' ἐδῶ. Πῶς ὀνομάζεσαι, νέε;

ΟΡΛ. Ὀρλάνδος, ἄρχων· ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Σὶρ Ῥολάνδου Δεβωά.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Ἐπεθύμουν νὰ ἦσο υἱὸς ἄλλου τινός. Ὁ κόσμος ἐθεώρει τὸν πατέρα σου ὡς ἔντιμον ἄνδρα, ἀλλὰ πρὸς ἐμὲ διέκειτο πάντοτε ἐχθρικῶς. Θὰ μὲ εὐηρέστεις πλειότερον διὰ τοῦ κατορθώματός σου, ἂν κατήγετο ἐξ ἄλλου οἴκου. Πλήν, χαῖρε. Εἶσαι ἀνδρεῖος νέος. Ἐπεθύμουν νά μοι ὡμίλεις περὶ ἄλλου πατρός.

(Ἐξέρχ. ὁ δοὺξ μετὰ τῆς ἀκολουθίας καὶ τοῦ Δεβωά).

ΚΕΛ. Ἂν ἤμην εἰς τὴν θέσιν τοῦ πατρός μου, θὰ ἐφερόμην οὕτω πως ἐξαδέλφη;

ΟΡΛ. Ὑπερηφανεύομαι πλειότερον ὢν υἱὸς τοῦ Σὶρ Ῥολάνδου Δεβωά, ὁ νεώτερος υἱός του· οὐδὲ θὰ ἀντήλλασσον τὴν ὀνομασίαν ταύτην μὲ τὴν τοῦ θετοῦ κληρονόμου τοῦ Φριδερίκου.

ΡΟΖ. Ὁ πατήρ μου ἠγάπα ὁλοψύχως τὸν Σὶρ Ῥολάνδον Δεβωά· τῶν αὐτῶν δὲ αἰσθημάτων τοῦ πατρός μου ἐνεφοροῦντο πάντες. Ἂν ἤξευρον προτήτερα ὅτι ὁ νέος οὗτος ἦτον υἱός του, θὰ παρεκάλουν αὐτὸν μετὰ δακρύων νὰ μὴ ῥιψοκινδυνεύσῃ οὕτω.

ΚΕΛ. Ὑπάγωμεν φιλτάτη ἐξαδέλφη, νὰ εὐχαριστήσωμεν καὶ ἐγκαρδιώσωμεν αὐτόν· τὸ ἀπότομον καὶ φθονερὸν ἦθος τοῦ πατρός μου μὲ λυπεῖ κατάκαρδα. (Πρὸς τὸν Κάρολον). Κύριε, εἶσαι ἄξιος τιμῆς. Ἂν καὶ τὰς ἐρωτικάς σου ὑποσχέσεις ἐκτελεῖς τόσον πιστῶς, ὅπως τώρα ἐξετέλεσας πλείονα τῶν ὑποσχεθέντων, ἡ ἐρωμένη σου θὰ εἶνε εὐτυχής.

ΡΟΖ. (δίδουσα αὐτῷ τὴν ἅλυσιν ἣν ἔφερεν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ) Ἱππότα, φόρεσε αὐτὴν εἰς ἀνάμνησίν μου, ἐμοῦ ἣν ἀείποτε κατεδίωξεν ἡ τύχη, [1] καὶ ἥτις προθύμως θὰ ἔδιδε πλειότερα, ἂν μὴ ἐστερεῖτο τῶν μέσων. Θὰ ὑπάγωμεν ἐξαδέλφη ;

ΚΕΛ. Χαῖρε, ὡραῖε ἱππότα.

ΟΡΛ. Οὐδ' εὐχαριστῶ δὲν δύναμαι νὰ εἴπω ; Κατέπεσαν αἱ διανοητικαί μου δυνάμεις καὶ μόνον ὄγκος ἀναίσθητος μένει ἐν ἐμοί.

ΡΟΖ. Μᾶς καλεῖ· ἡ ὑπερηφανία μου κατέπεσε μετὰ τῆς τύχης μου. Θὰ τὸν ἐρωτήσω τί θέλει. Ὡμίλησες, κύριε ; Ἐπάλαισες λαμπρὰ κύριε, καὶ δὲν κατέβαλες μόνον τοὺς ἐχθρούς σου.

ΚΕΛ. Θὰ ἔλθῃς ἐξαδέλφη ;

ΡΟΖ. Σὲ ἀκολουθῶ. Χαῖρε. (Ἐξέρχ. ἡ Ροζαλίνδα μετὰ τῆς Κελίας).

ΟΡΛ. Ὁποία λοιπὸν συγκίνησις καταχρατεῖ τὴν γλῶσσάν μου ; Δὲν δύναμαι νὰ ὁμιλήσω πρὸς αὐτήν, καὶ ὅμως αὕτη προεκάλει ὁμιλίαν. Κατεβλήθης ὦ δύστηνε Ὀρλάνδε ! Ἢ ὁ Κάρολος ἢ ἄλλο ἀσθενέστερον δεσπόζει ἐπὶ σοῦ. (Εἰσέρχεται ὁ ΛΕΒΩ)

ΛΕΒΩ. Σὲ συμβουλεύω ὡς φίλος, ἀγαπητὲ κύριε, ν' ἀναχωρήσῃς ἐκ τοῦ μέρους τούτου. Ἂν καὶ ἐφάνης ἄξιος πολλῶν ἐπαίνων, εἰλικρινῶν ἀνευφημιῶν καὶ ἀγάπης, οὐχ ἧττον ἡ διάθεσις τοῦ δουκὸς εἶνε τοιαύτη, ὥστε παρεξηγεῖ πᾶν ὅτι ἔπραξες. Ὁ δοὺξ εἶνε ἰδιότροπος· ὅ,τι δὲ πράγματι εἶνε ἁρμόζει μᾶλλον νὰ ἐννοήσῃς σύ, ἢ ἐγὼ νὰ σοὶ τὸ εἴπω.

ΟΡΛ. Σ' εὐχαριστῶ κύριε· εἰπέ μοι τοῦτο σὲ παρακαλῶ. Ποία ἐκ τῶν δύο αἵτινες παρέστησαν ἐδῶ εἰς τὸν ἀγῶνα εἶνε ἡ θυγάτηρ τοῦ δουκός ;

ΛΕΒΩ. Οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἂν κρίνῃ τις ἐκ τοῦ τρόπου των· καὶ ὅμως ἡ μικροτέρα εἶνε ἡ ἀληθὴς κόρη του, ἡ ἄλλη εἶνε θυγάτηρ τοῦ ἐξορίστου δουκός, κρατηθεῖσα ἐδῶ ὑπὸ τοῦ ἅρπαγος θείου της ἵνα συντροφεύῃ τὴν θυγατέρα του· ἡ ἀμοιβαία αὐτῶν ἀγάπη εἶνε ἰσχυροτέρα καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀδελφικῶν δεσμῶν. Μάθε ὅμως ὅτι ἡ χαρίεσσα αὕτη ἀνεψιὰ περιέπεσεν ἐσχάτως εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ θείου της, ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ κόσμος τὴν ἐπαινεῖ διὰ τὰς ἀρετάς της, καὶ συμπαθεῖ πρὸς αὐτὴν χάριν τοῦ ἀγαθοῦ πατρός της· καὶ μὰ τὴν ζωήν μου, ἡ κατὰ τῆς γυναικὸς ὀργή του θὰ ἐκραγῇ αἰφνιδίως. Χαῖρε, κύριε. Βραδύτερον ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις, [2] θὰ ἐπιζητήσω πλειότερον τὴν γνωριμίαν καὶ φιλίαν σου.

ΟΡΛ. Σοὶ εἶμαι πολὺ ὑπόχρεως. Χαῖρε. (Ἐξέρχεται ὁ Λεβώ.) Τοιουτοτρόπως πρέπει νὰ πέσω ἀπὸ Σκύλης εἰς Χάρυβδιν· [3] ἀπὸ τοῦ τυράννου δουκός, εἰς τὸν τύραννον ἀδελφόν του. Ὦ θεία Ροζαλίνδα !

1 One out of suits with fortune. Ἥτις δὲν φέρει τὸ ἔνδυμα τῆς τύχης. Εἶμαι ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας της : Ἡ δυνατὸν νὰ σημαίνῃ· ἐκείνη ἧς αἱ παρακλήσεις δὲν εἰσακούονται ὑπὸ τῆς τύχης. Wright.

2 In a better world. Εἰς καλλιτέρους χρόνους ἢ εἰς εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις. Wright.

3 From the smoke into the smother ἀπὸ τοῦ καπνοῦ εἰς τὴν ἀνθρακίαν.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις

(Εἰσέρχεται ἡ ΚΕΛΙΑ μετὰ τῆς ΡΟΖΑΛΙΝΔΑΣ).

ΚΕΛΙΑ. Λοιπόν, ἐξαδέλφη! λοιπὸν Ροζαλίνδα! Δι' ὄνομα τοῦ ἔρωτος! Οὐδὲ ἕνα λόγον;

ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ. Οὐδὲ διὰ τοὺς σκύλους κανένα:[1]

ΚΕΛ. Ὄχι, οἱ λόγοι σου εἶνε πολύτιμοι ἢ ὥστε νὰ ῥίπτωνται εἰς τοὺς σκύλους· ῥίψον τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐπ' ἐμοῦ· ἐμπρός,[2] κατασύντριψόν με διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων σου.

ΡΟΖ. Τότε θὰ ἦσαν δύο ἐξαδέλφαι κατεστραμμέναι·[3] ἡ μία κατεστραμμένη διὰ τῆς λογικῆς, ἡ δὲ ἄλλη τρελλὴ ἄνευ λόγου.

ΚΕΛ. Ὅλα αὐτὰ εἶνε ἕνεκα τοῦ πατρός σου;

ΡΟΖ. Ὄχι τινὰ τούτων εἶνε χάριν τοῦ πατρὸς τοῦ τέκνου μου.[4] Ὦ πόσας ἀκάνθας περιέχει ὁ τετριμμένος οὗτος κόσμος!

ΚΕΛ. Εἶνε λευκάκανθαι, ἐξαδέλφη, ῥιφθεῖσαι ἐπὶ σοῦ ἐν στιγμῇ τρέλλας ἑορτασίμου ἡμέρας· ἂν δὲν βαδίσωμεν εἰς πεπατημένας ἀτραπούς, θὰ προσκολληθῶσιν ἐπὶ τῶν φορεμάτων μας.

ΡΟΖ. Ἀπὸ τῆς ἐσθῆτος μου ἠδυνάμην νὰ τὰς ἀποτινάξω· ἀλλ' αἱ λευκάκανθαι αὗται εἶνε ἐμπηγμέναι εἰς τὴν καρδίαν μου.

ΚΕΛ. Βῆξε διὰ νὰ 'βγοῦν.[5]

ΡΟΖ. Θὰ ἐδοκίμαζον εὐχαρίστως ἂν βήχουσα, ἠδυνάμην νὰ τὸν ἑλκύσω πρὸς ἐμέ.

ΚΕΛ. Ἔλα, ἔλα, πάλαισε κατὰ τοῦ αἰσθήματός σου.

ΡΟΖ. Ὤ, εἶνε παλαιστὴς ἰσχυρότερός μου.

ΚΕΛ. Σοῦ εὔχομαι ἐπιτυχίαν! Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα καθ' ἣν θὰ ἐπιχειρήσῃς τὴν πάλην, καίτοι κινδυνεύουσα νὰ πέσῃς. Ἀλλ' ἀφήσωμεν τὰς ἀστειότητας, καὶ ἂς ὁμιλήσωμεν σπουδαίως. Εἶνε δυνατὸν νὰ συλλάβῃς ἀμέσως τόσον ἰσχυρὸν ἔρωτα πρὸς τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Σὶρ Ρολάνδου;

ΡΟΖ. Ὁ δοὺξ πατήρ μου, ἠγάπα περιπαθῶς τὸν πατέρα του.

ΚΕΛ. Ἕπεται λοιπὸν ἐκ τούτου ὅτι καὶ σὺ πρέπει ν' ἀγαπήσῃς περι-

1 Not one to throw at a dog.

2 Come, lame me with reasons: κατάστησόν με χωλὴν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων.

3 Then there were two cousins laid up: when the one should be lamed wiht reasons and the other mad without any. Θὰ ἦσαν δύο ἐξαδέλφαι, κεκλεισμέναι, ἀσθενεῖς· ἡ μία χωλὴ διὰ τῆς λογικῆς, ἡ δὲ ἄλλη τρελλὴ ἄνευ λόγου. Παρατίθεμεν αὐτολεξεὶ τὸ κείμενον τοῦ σκοτεινοῦ τούτου χωρίου.

4 For my child's father διὰ τὸν μέλλοντα σύζυγόν μου.

5 Hem them away.

παθῶς τὸν υἱόν του; Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τῆς λογικῆς, ἔπρεπε κ' ἐγὼ νὰ τὸν μισῶ, διότι ὁ πατήρ μου ἐμίσει σφόδρα τὸν πατέρα αὐτοῦ· καὶ ὅμως δὲν μισῶ τὸν Ὀρλάνδον.

ΡΟΖ. Ὄχι, σὲ παρακαλῶ, μὴ τὸν μισήσῃς πρὸς χάριν μου.

ΚΕΛ. Διατί ὄχι; μήπως δὲν τοῦ ἀξίζει.[1]

ΡΟΖ. Ἐγὼ τὸν ἀγαπῶ διὰ τοῦτο· σύ δὲ ἀγάπα αὐτὸν διότι τὸν ἀγαπῶ.[2]

Ἰδού, ἔρχεται ὁ δούξ.

ΚΕΛ. Μὲ ὀφθαλμοὺς πλήρεις θυμοῦ.

Εἰσέρχεται ὁ δοὺξ ΦΡΙΔΕΡΙΚΟΣ μετὰ τῶν ΛΟΡΔΩΝ.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Κυρία, σπεῦσον πρὸς ἀσφαλειάν σου ν' ἀναχωρήσῃς ἐκ τῆς αὐλῆς ἡμῶν.

ΡΟΖΑΛ. Ἐγὼ θεῖε;

ΔΟΥΞ ΦΡ. Σύ, ἀνεψιά· ἂν ἐντὸς αὐτῶν τῶν δέκα ἡμερῶν εὑρεθῇς εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι μιλιῶν ἀπὸ τῆς αὐλῆς, θ' ἀποθάνῃς.

ΡΟΖΑΛ. Καθικετεύω τὴν ἐξοχοτητά σου νὰ μοῦ εἴπῃ ποῖον εἶνε τὸ πταῖσμα μου. Ἂν γινώσκω ἐμαυτήν, ἂν ἔχω συνείδησιν τῶν ἐπιθυμιῶν μου, ἂν δὲν ὀνειροπωλῶ ἂν δὲν εἶμαι φρενοβλαβής;—καὶ ἔχω πεποίθησιν ὅτι δὲν εἶμαι—τότε ἀγαπητέ μου θεῖε, οὐδὲ κατὰ διάνοιαν ἔβλαψα ποτὲ τὴν Ἐξοχότητά σου.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Οὕτω πράττουσιν πάντες οἱ προδόται. Ἂν ἡ ἀπολογία των ἐξήρτητο ἐκ τῶν λόγων των, θὰ ἦσαν ἀθῶοι ὡς αὐτὴ ἡ ἀθωότης. Ἀρκέσθητι μανθάνουσα ὅτι δυσπιστῶ πρὸς σέ.

ΡΟΖΑΛ. Καὶ ὅμως ἡ δυσπιστία σου δὲν δύναται νὰ μὲ κάμῃ ἔνοχον προδοσίας. Εἰπέ μοι ποῦ στηρίζονται αἱ πιθανότητες τῆς ἐνοχῆς μου.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Εἶσαι θυγάτηρ τοῦ πατρός σου, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ.

ΡΟΖΑΛ. Τοιαύτη ἤμην ὅτε ἡ ὑψηλότης σου κατέλαβε τὸ δουκάτον του. τοιαύτη ἤμην ὅτε ἡ ἐξοχότης σου τὸν ἐξώρισε. Δὲν εἶναι κληρονομικὴ ἡ προδοσία ὦ ἄρχων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν γονέων ἡμῶν ἂν κληρονομῶμεν αὐτήν, τί τοῦτο πρὸς ἐμέ; ὁ πατήρ μου δὲν ἦτο προδότης. Ὅθεν μὴ μὲ παρεξηγῇς ἐπὶ τοσοῦτον, ὦ καλὲ ἄρχων, ὥστε νὰ ἐκλαμβάνῃς τὴν πενίαν μου ὡς προδοσίαν.

ΚΕΛ. Ἄκουσόν με ἀγαπητὲ ἄρχων.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Ναί, Κελία, πρὸς χάριν σου ἐκρατήσαμεν αὐτήν, ἄλλως, θὰ περιεπλανᾶτο ἀπὸ πολλοῦ μετὰ τοῦ πατρός της.

ΚΕΛ. Δὲν παρεκάλεσα τότε ὅπως κρατήσωμεν αὐτήν· τὸ ἔπραξες ἐξ οἴκτου καὶ ἐξ ἀγαθῆς διαθέσεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἤμην παρα-

1 Ἤτοι νὰ μισηθῇ.

2 Φαίνεται ὅτι ἡ Ροζαλίνδα ἐκλαμβάνει τοὺς λόγους τῆς Κελίας ὑπὸ ἄλλην ἔννοιαν. Ἐξηγοῦσα τὸ μήπως δὲν τοῦ ἀξίζει νὰ μισηθῇ—ὡς σημαῖνον μήπως δὲν εἶνε ἄξιος τιμῆς.

πολὺ νέα, ὥστε νὰ δυνηθῶ νὰ ἐκτιμήσω αὐτήν· ἀλλὰ τώρα τὴν γνωρίζω· ἂν αὕτη εἶναι προδότις, τότε εἶμαι κ' ἐγώ· συνεκοιμώμεθα πάντοτε, ἠγειρόμεθα ταυτοχρόνως, ἐσπουδάζομεν, ἐπαίζομεν, ἐτρώγομεν ὁμοῦ, καὶ ὁπουδήποτε ἂν μετεβαίνομεν, εἴμεθα πάντοτε συνεζευγμέναι καὶ ἀχώρισται ὡς οἱ κύκνοι τῆς Ἥρας.[1]

ΔΟΥΞ ΦΡ. Εἶνε τόσον πανοῦργος, ὥστε δὲν δύνασαι νὰ τὴν ἐννοήσῃς· Τὸ γλυκὺ αὐτῆς ἦθος, ἡ ὑπομονή της καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ σιωπή της, διεγείρουσιν ὑπὲρ αὐτῆς τὰς συμπαθείας τοῦ λαοῦ. Εἶσαι ἀνόητος· σοὶ κλέπτει τὴν ὑπόληψίν σου, καὶ θὰ φανῇς τελειωτέρα καὶ ἐναρετωτέρα ὅταν αὕτη ἀπέλθῃ. Οὐδὲ λέξιν λοιπὸν περὶ αὐτῆς. Σταθερὰ καὶ ἀμετάκλητος εἶνε ἡ περὶ αὐτῆς ἀπόφασίς μου· κατεδικάσθη εἰς ἐξορίαν.

ΚΕΛ. Ἀπάγγειλον τότε καὶ κατ' ἐμοῦ, τὴν καταδικαστικὴν ταύτην ἀπόφασιν, ὦ ἄρχων. Δὲν δύναμαι νὰ ζήσω μακρὰν αὐτῆς.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Εἶσαι ἀνόητος. Σύ, ἑτοιμάσθητι, ἀνεψιά. Ἂν μείνῃς πλειότερον τοῦ ὡρισμένου χρόνου, μὰ τὴν τιμήν μου, μὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ λόγου, ἀποθνήσκεις.

(Ἐξερχ. ὁ Δοὺξ μετὰ τῶν Λόρδων)

ΚΕΛ. Ποῦ θὰ ὑπάγῃς ὦ τάλαινα Ροζαλίνδα; Θέλεις ν' ἀλλάξωμεν πατέρας; Σοὶ δίδω τὸν ἰδικόν μου. Δὲν σοὶ ἐπιτρέπω νὰ λυπῆσαι πλειότερον ἐμοῦ.

ΡΟΖΑΛ. Ἔχω λόγον ἰσχυρότερον.

ΚΕΛ. Δὲν ἔχεις, ἐξαδέλφη. Θάρρει σὲ παρακαλῶ· δὲν ἠξεύρεις ὅτι ὁ δοὺξ ἐξώρισε καὶ ἐμὲ τὴν θυγατέρα του;

ΡΟΖ. Δὲν τὸ ἔπραξε.

ΚΕΛ. Ὄχι, δὲν τὸ ἔπραξε; Στερεῖσαι τότε Ροζαλίνδα τῆς ἀγάπης ἐκείνης ἥτις σοὶ λέγει ὅτι σὺ καὶ ἐγὼ ἀποτελοῦμεν μίαν. Θ' ἀποχωρισθῶμεν, θ' ἀπομακρυνθῶμεν φιλτάτη μου φίλη; Ὄχι, ἂς ζητήσῃ ἄλλην κληρονόμον ὁ πατήρ μου. Ὅθεν, ἂς σκεφθῶμεν ὁμοῦ τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ δραπετεύσωμεν, ποῦ θὰ ὑπάγωμεν καὶ τί θὰ φέρωμεν μεθ' ἡμῶν. Μὴ ζητῇς νὰ ὑποστῇς τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης σου, ἀποκλειουσά με, καὶ σὺ μόνη τὴν λύπην ὑποφέρουσα· διότι, μὰ τὸν οὐρανόν, τὸν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ ὀδύνῃ ὠχριῶντα τώρα, ὅ,τι καὶ ἂν εἴπῃς, θὰ σὲ ἀκολουθήσω.

ΡΟΖΑΛ. Ἀλλὰ ποῦ θὰ ὑπάγωμεν;

ΚΕΛ. Εἰς τὸ δάσος τῆς Ἀρδουέννης πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ πατρός μου.

ΡΟΖΑΛ. Φεῦ, ὁποίους κινδύνους θὰ διατρέξωμεν, κόραι ἡμεῖς πορευόμε-

[1] Φαίνεται ὅτι οὐδεὶς τῶν σχολιαστῶν παρετήρησέ τι ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου, ἀλλὰ δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ ἂν ἀντὶ τῆς «Ἥρας» δὲν πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν Ἀφροδίτης, εἰς ἣν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Ἥραν ἦτο ἀφιερωμένος ὁ κύκνος. Εἰς τὰς μεταμορφ. τοῦ Ὀβιδίου + 708,717,718, ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ τῷ περιέχοντι τὸν μῦθον τῆς Ἀταλάντης ἥτις μνημονεύεται ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ, καὶ τοῦ Ἀδώνιδος, ἡ Ἀφροδίτη παρίσταται ἐνάρματι συρομένη ὑπὸ κύκνων. Wright

ναι τόσον μακράν. Ἡ καλλονὴ ἑλκύει τοὺς κλέπτας πλειότερον ἢ ὁ χρυσός.

ΚΕΛ. Θὰ φορέσω πενιχρὰν καὶ ταπεινὴν ἐνδυμασίαν, καὶ θ' ἀλείψω τὸ πρόσωπον διὰ μελανοῦ χρώματος· τὸ αὐτὸ πράττεις καὶ σύ· τοιουτοτρόπως διερχόμεθα χωρὶς νὰ διεγείρωμεν τὴν προσοχὴν τῶν κακοποιῶν.

ΡΟΖΑΛ. Δὲν θὰ ἦτο καλλίτερον, ἐπειδὴ ἔχω ἀνάστημα μεγαλείτερον τοῦ συνήθους νὰ ἐνδυθῶ καθ' ὅλα ὡς ἀνήρ, νὰ φέρω ὑπηρεφάνως ἀκινάκην εἰς τὸ πλευρὸν καὶ νὰ κρατῶ δόρυ εἰς τὴν χεῖρα; Οἱοσδήποτε δὲ γυναικεῖος τρόμος κατέχει τὴν καρδίαν μας, θὰ ἔχωμεν κομπαστικὸν καὶ στρατιωτικὸν ὕφος,ὅπως πολλοὶ δειλοὶ ἄνδρες,οἵτινες κρύπτουσι τὴν δειλίαν των διὰ τῆς προσποιήσεως.

ΚΕΛ. Πῶς θὰ σὲ ὀνομάζω ὅταν θὰ εἶσαι ἀνήρ ;

ΡΟΖΑΛ. Δὲν θέλω ὄνομα χειρότερον ἀπὸ τὸ τοῦ ἀκολούθου τοῦ Δουκός. Πρόσεχε λοιπὸν νὰ μὲ ὀνομάζῃς Γανυμήδην. Σὺ δὲ ποῖον ὄνομα θὰ λάβῃς;

ΚΕΛ. Θέλω ὄνομα τὸ ὁποῖον νὰ ἔχῃ σχέσιν μὲ τὴν θέσιν μου, ὄχι πλέον Κελία, ἀλλὰ Ξένη (Aliena).

ΡΟΖΑΛ. Πῶς σοῦ φαίνεται ἡ ἰδέα νὰ δοκιμάσωμεν νὰ κλέψωμεν ἐκ τῆς αὐλῆς τοῦ πατρός σου τὸν γελωτοποιόν, δὲν θὰ ἦτο παρηγορία τοῦ ταξειδίου μας ;

ΚΕΛ. Τὸν κόσμον ὅλον θὰ διήρχετο μετ' ἐμοῦ. Ἄφες με νὰ τὸν προσελκύσω μὲ τὸ μέρος μας. Ὑπάγωμεν νὰ συλλέξωμεν τοὺς ἀδάμαντας καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν, νὰ προνοήσωμεν περὶ τοῦ καταλληλοτέρου χρόνου καὶ τρόπου ὅπως ἀποφύγωμεν τὴν καταδίωξιν ἥτις θὰ ἐπακολουθήσῃ τὴν φυγὴν ἡμῶν. Φαιδρὰ ἀπέλθωμεν τώρα εἰς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ὄχι εἰς τὴν ἐξορίαν (ἐξέρχονται).

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Τὸ δάσος τῆς Ἀρδουέννης

Εἰσέρχεται ὁ ΔΟΥΞ μετὰ τοῦ ΑΜΙΕΝΣ καὶ δύο ἢ τριῶν εὐπατριδῶν· πάντες ἐνδεδυμένοι ὡς κυνηγοί.

ΔΟΥΞ Λοιπὸν φίλοι καὶ ἐν ἐξορίᾳ ἀδελφοί, δὲν κατέστησεν ἡ γηραία συνήθεια τὸν βίον τοῦτον ἡδύτερον παρὰ τὴν ἐπίπλαστον λαμπρότητα; Τὰ δάση ταῦτα, δὲν ἔχουσιν ὀλιγωτέρους κινδύνους τῆς φθονερᾶς αὐλῆς; Ἐδῶ μόνον τὴν τιμωρίαν τοῦ Ἀδὰμ αἰσθανόμεθα, τὰς μεταβολὰς τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους, ὡς τὸ παγετῶδες δῆγμα,καὶ τὴν ἀγριότητα[1] τῶν χει-

1 Churlish chiding ἀγρίαν, τραχεῖαν βοήν.

μερίων ἀνέμων, οἵτινες ὅμως ὅταν μὲ δάκνωσι ἢ πνέουσι κατὰ τοῦ σώματός μου, οὕτως ὥστε νὰ φρίττω ἐκ τοῦ ψύχους, ἐγὼ τότε λέγω μειδιῶν. «Αὐτὸ δὲν εἶνε κολακεία». Οὗτοι εἶσὶ εἰλικρινεῖς σύμβουλοι οἵτινες μοὶ λέγουσι καθαρὰ τίς εἶμαι. Γλυκὺς εἶνε ὁ καρπὸς τῆς δυσπραγίας ἥτις, ὡς δυσειδὴς καὶ ἰοβόλος φρῦνος φέρει πολύτιμον ἀδάμαντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ὁ βίος ἡμῶν οὗτος ἀπηλλαγμένος ὢν τῆς τύρβης τῶν πόλεων, εὑρίσκει ῥήτορας εἰς τὰ δένδρα, βιβλία εἰς τοὺς ῥύακας, λόγους εἰς τοὺς λίθους, καὶ πανταχοῦ τὸ καλόν. Δὲν ἤθελον νὰ μεταβάλω αὐτόν.

ΑΜΙΕΝΣ Εὐτυχὴς ἡ ἐξοχότης σου, δυναμένη, νὰ ἑρμηνεύῃ τὴν τραχύτητα τῆς τύχης δι' ἐκφράσεων οὕτω μετρίων καὶ ἠρέμων.

ΔΟΥΞ Λοιπὸν θὰ ὑπάγωμεν, νὰ κυνηγήσωμεν ἄγρια ζῶα; Καὶ ὅμως λυποῦμαι ὅτι τὰ δυστυχῆ ποικιλότριχα ζῶα, οἱ πολῖται τῆς ἐρήμου ταύτης, νὰ καταδιώκωνται ἐντὸς αὐτῆς τῆς χώρας των, καὶ τὰ στρογγύλα των ἰσχία νὰ καθαιμάσσωνται ὑπὸ βελῶν ὀξέων.

Α' ΕΥΠΑΤΡΙΔΗΣ Τῷ ὄντι ἄρχων, καὶ ὁ μελαγχολικὸς Ἰάκωβος λυπεῖται διὰ τοῦτο, καὶ ὀμνύει ὅτι ὡς πρὸς τοῦτο] εἶσαι ἀδικώτερος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ σου ὅστις σὲ ἐξώρισε. Σήμερον ὁ λόρδος Ἀμίενς καὶ ἐγὼ ἐπορεύθημεν κρυφίως ὄπισθέν του, ἐν ᾧ ἦτο ἐξηπλωμένος ὑπὸ δρῦν ἧς αἱ γηραιαὶ ῥίζαι εἰσχωροῦσιν εἰς τὸν ῥύακα ὅστις ῥέει παρὰ τὸ δάσος. Αὐτοῦ δυστυχὴς καὶ πλανηθεῖσα ἔλαφος τρωθεῖσα ὑπὸ βέλους κυνηγοῦ ἦλθεν ἵνα ἐκπνεύσῃ, καὶ τῇ ἀληθείᾳ, τοιούτους στεναγμοὺς ἐξέπεμπεν, ὦ ἄρχων, τὸ ταλαίπωρον ζῶον, ὥστε τὸ δερμάτινον ἔνδυμά του ἐνετείνετο μέχρι διαρρήξεως. Οἶκτον δὲ διήγειρον τὰ θαλερὰ δάκρυα ἅτινα κατέπιπτον παρὰ τὴν ἀθώαν ῥῖνα του. Οὕτω δὲ τὸ ἀτυχὲς τοῦτο τριχωτὸν ζῶον, ὅπερ μετὰ προσοχῆς παρετήρει ὁ μελαγχολικὸς Ἰάκωβος, ἵστατο ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ὁρμητικοῦ ῥύακος, αὐξάνον αὐτὸν διὰ τῶν δακρύων.

ΔΟΥΞ. Ἀλλὰ τί εἶπεν ὁ Ἰάκωβος; Δὲν ἠθικολόγησεν ἐπὶ τοῦ θεάματος τούτου;

Α' ΕΥΠΑΤΡΙΔΗΣ. Ὢ ναί, κατὰ μυρίους τρόπους. Πρῶτον, βλέπων τὰ δάκρυα νὰ ῥέωσιν εἰς τὸν ῥύακα, ὅστις δὲν εἶχεν ἀνάγκην αὐτῶν εἶπε: «Δυστυχὴς ἔλαφος, κάμνεις τὴν διαθήκην σου ὅπως οἱ ἄνθρωποι, αὐξάνεις τὴν περιουσίαν ἐκείνου ὅστις ἔχει ἤδη πολλά. Ἔπειτα βλέπουσα αὐτὴν ἐγκαταλελειμμένην ὑπὸ τῶν μεταξοφόρων φίλων της».[1] «Εἶνε ὀρθὸν εἶπε: ἡ δυστυχία διασκορπίζει τὴν πλήμμυραν τῶν φίλων. Μετ' ὀλίγον ἀγέλη ἀμερίμνων καὶ χορτασμένων ἐλάφων παρέρχεται παρ' αὐτὴν πηδῶσα, χωρὶς μηδεμία νὰ σταθῇ νὰ τὴν χαιρετίσῃ. «Ναὶ λέγει ὁ Ἰάκωβος» Φύγετε παχεῖς καὶ καλοθρεμμένοι πολῖται. Τοιαύτη ἀκριβῶς εἶνε ἡ συνήθεια· διατί νὰ ῥίψητε βλέμμα πρὸς τὸν δυστυχῆ καὶ συντετριμμένον τοῦτον χρεωκόπον; Τοιουτοτρόπως δὲ διαπερᾷ διὰ τῆς δριμυτάτης σατύρας του, καὶ πολίτας καὶ αὐλικοὺς καὶ χωρικούς, καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν

1 Velvet friends.

βίον ἡμῶν, ὁμνύων ὅτι εἴμεθα ἀληθεῖς ἅρπαγες, τύραννοι, καὶ ἔτι χεῖρον, ὡς ἐκφοβίζοντες τὰ ζῶα καὶ φονεύοντες αὐτὰ ἐν αὐτῇ τῇ γενεθλίῳ χώρᾳ των.

ΔΟΥΞ. Καὶ τὸν ἀφήκατε εἰς τοὺς συλλογισμοὺς τούτους;

Β' ΕΥΠΑΤΡ. Ναί, ἄρχων, κλαίοντα καὶ φιλοσοφοῦντα ἐπὶ τῆς ὀλολυζούσης ἐλάφου.

ΔΟΥΞ. Δείξατέ μου τὸ μέρος. Μοὶ ἀρέσκει νὰ τὸν συναντῶ οὕτω δύσθυμον, διότι τότε εἶνε μεστὸς ὀρθῶν σκέψεων.

Α' ΕΥΠΑΤΡ. Σὲ ὁδηγῶ ἀμέσως πρὸς αὐτόν. (ἐξέρχονται.)

ΣΚΗΝΗ Β'

Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

Εἰσέρχεται ὁ ΔΟΥΞ ΦΡΙΔΕΡΙΚΟΣ μετὰ τῶν λόρδων.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ τοὺς εἶδε κανείς; Ἀδύνατον· ἀχρεῖοι τινὲς τῆς αὐλῆς μου εἶνε συνένοχοι καὶ συνεννοημένοι μετ' αὐτῶν.

Α' ΛΟΡΔΟΣ. Δὲν ἤκουσα νὰ τὴν εἶδέ τις. Αἱ θαλαμηπόλοι αἵτινες τὴν ὑπηρέτουν, τὴν εἶδον κατακλινομένην, ἀλλὰ λίαν πρωῒ εὗρον τὴν κλίνην ἄνευ τῆς κυρίας των.

Β' ΛΟΡ. Ὁ πανοῦργος ἐκεῖνος γελωτοποιός, ἄρχων, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγέλα τόσον συχνὰ ἡ ὑμετέρα ὑψηλότης, ἀπουσιάζει ἐπίσης. Ἡ Ἑσπερία, ἡ θεραπαινὶς τῆς πριγκιπίσσης, ὁμολογεῖ ὅτι ἤκουσε κρύφα τὴν θυγατέρα σου καὶ τὴν ἐξαδέλφην της, ἐπαινούσας πολὺ τὴν δεξιότητα καὶ τὴν χάριν τοῦ παλαιστοῦ ἐκείνου ὅστις κατέβαλεν ἐσχάτως τὸν νευρώδη Κάρολον, φρονεῖ δὲ ὅτι, ὁπουδήποτε καὶ ἂν μετέβησαν, ὁ νέος ἐκεῖνος θὰ εἶνε βεβαίως μετ' αὐτῶν.

ΔΟΥΞ ΦΡ. Ζητήσατε τὸν γεννάδαν παρὰ τῷ ἀδελφῷ του· ἂν εἶνε ἀπών, ὁδηγήσατε πρός με τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· θὰ τὸν ἀναγκάσω νὰ τὸν εὕρῃ. Πράξατέ το ἀμέσως, καὶ μὴ χαλαρώσητε τὰς ἐρεύνας, πρὶν ἢ μοὶ ἐπαναφέρητε τὰς τρελλὰς ταύτας δραπέτιδας. (ἐξέρχονται)

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Ἐνώπιον τῆς οἰκίας τοῦ Ὀλιβιέρου.

Εἰσέρχονται ὁ ΑΔΑΜ καὶ ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ συναντώμενοι.

ΟΡΛΑΝ Ποῖος εἶνε;

ΑΔΑΜ Πῶς! ὁ μικρός μου ἀφέντης; Ὦ καλέ, ὦ ἀγαπητέ μου κύριε! Ὦ ζωντανὴ εἰκόνα τοῦ γέρο Σιρ Ρολάνδου! Τί, τί κάνεις ἐδῶ; Διατί νὰ εἶσαι ἐνάρετος; διατί νὰ σὲ ἀγαπᾷ ὁ κόσμος; διατί νὰ εἶσαι εὐγενής, δυ-

νατός, καὶ ἀνδρεῖος; διατί νὰ κάμῃς τὴν ἀνοησίαν νὰ νικήσῃς τὸν χερροδύναμον[1] παλαιστὴν τοῦ ἰδιοτρόπου δουκός; Ἡ δόξα σου ἔφθασεν εἰς τὸ 'σπίτι πολὺ προτητερά σου. Δὲν ἠξεύρεις ἀφέντη, ὅτι εἰς μερικοὺς ἀνθρώπους τὰ προτερήματά των γίνονται ἐχθροί των; Τὸ ἴδιο παθαίνεις. Αἱ ἀρεταί σου, καλὲ ἀφέντη, εἶνε διὰ σὲ ἱεροὶ καὶ ἅγιοι προδόται. Ὢ τί κόσμος εἶνε αὐτός, ὅπου τὰ λαμπρὰ προτερήματα φαρμακεύουν ἐκεῖνον ὅπου τὰ ἔχει!

ΟΡΛΑΝ. Διατί, τί συμβαίνει;

ΑΔΑΜ. Ὢ δυστυχισμένε νέε! Μὴ πατήσῃς τὸ πόδι εἰς τὸ 'σπίτι τοῦτο· ὑποκάτω ἀπ' αὐτὴν τὴν στέγην κατοικεῖ ὁ ἐχθρὸς τῶν προτερημάτων σου Ὁ ἀδελφός σου.—Ὄχι, ὄχι ἀδελφός· καὶ ὅμως ὁ υἱός—οὔτε ὁ υἱός, δὲν θὰ τὸν ὀνομάσω υἱὸν ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἤθελα τώρα νὰ ὀνομάσω πατέρα του—ὁ ἀδελφός σου ἤκουσε τοὺς ἐπαίνους σου, καὶ σκοπεύει ἀπόψε νὰ καύσῃ τὸ 'σπίτι ὅπου πλαγιάζεις, καὶ σὲ μαζί· ἂν τοῦτο ἀποτύχῃ, θὰ εὕρῃ ἄλλον τρόπον νὰ σὲ ἐξολοθρεύσῃ. Ἤκουσα κρυφὰ τὰ σχέδιά του. Τὸ μέρος τοῦτο δὲν εἶνε κατοικία· τὸ 'σπίτι αὐτὸ εἶνε σφαγεῖον, νὰ τὸ φοβῆσαι καὶ νὰ τὸ ἀποστρέφεσαι. Μὴ ἔμβῃς μέσα.

ΟΡΛΑΝ. Διατί, ποῦ θέλεις νὰ ὑπάγω Ἀδάμ;

ΑΔΑΜ. Ὅπου θέλεις, ἀλλὰ μὴ ἔλθῃς ἐδῶ.

ΟΡΛΑΝ. Πῶς, μὲ θέλεις νὰ ὑπάγω νὰ ψωμοζητῶ, ἢ κρατῶν εἰς χεῖρας χυδαῖον καὶ φαῦλον ξίφος νὰ πορίζωμαι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ληστεύων τοὺς παροδίτας; Αὐτὸ εἶνε τὸ μόνον καταφύγιόν μου, δὲν ἔχω τί ἄλλο νὰ πράξω καὶ ὅμως δὲν θὰ τὸ πράξω, ὅτι δήποτε μοῦ συμβῇ. Θὰ προτιμήσω νὰ ὑποστῶ τὴν κακεντρέχειαν ἐκφύλου φύσεως καὶ αἱμοχαροῦς ἀδελφοῦ.

ΑΔΑΜ. Μὴ τὸ κάμῃς αὐτό. Ἔχω πεντακοσίας κορώνας, τοὺς μικροὺς μισθοὺς ὅπου οἰκονόμησα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πατρός σου, καὶ ἔβαλα κατὰ μέρος διὰ τὴν συντήρησίν μου, ὅταν τὸ γεροντικό μου σῶμα δὲν θὰ μοῦ συγχωρῇ πλέον νὰ ἐργάζωμαι, καὶ ὅταν ὡς γέρων περιφρονημένος θὰ εἶμαι παραπεταμένος εἰς καμμιὰ γωνιά. Λάβε τα, καὶ ἂς μὲ γηροκομήσῃ ἐκεῖνος ὅπου τρέφει τὰ μικρὰ κοράκια, καὶ φροντίζει διὰ τὰ σπουργίτια! Νὰ τὰ χρήματα· σοῦ τὰ δίδω. Ἔχε με ὑπηρέτη σου. Ἂν καὶ φαίνωμαι γέρων, εἶμαι ὅμως δυνατὸς καὶ τὸ λέει ἡ καρδιά μου, διότι ποτὲ δὲν ἐμεταχειρίσθηκα εἰς τὴν νεότητά μου ἀπὸ τὰ ποτὰ ἐκεῖνα ὅπου ἐρεθίζουν τὸ αἷμα, οὔτε ἐζήτησα χωρὶς ἐντροπὴν τὰς ἡδονὰς ἐκείνας ὅπου ἀδυνατίζουν καὶ παραλύουν τὸ σῶμα. Τὸ γῆράς μου λοιπὸν εἶνε ὡς χειμὼν δριμύς, παγερός, ἀλλὰ ζωογόνος· πάρε με μαζί σου. Εἰς ὅλας σου τὰς ἐργασίας καὶ ἀνάγκας θὰ σὲ ὑπηρετήσω ὡς νὰ ἤμην νεώτερος.

[1] The bonny priser ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει γράφεται «bonnie,» εἰς δὲ τὰς ἄλλας bonny. Ὁ Warburton μετέβαλε τὴν γραφὴν εἰς «bony». Ἀλλ' εἰ καὶ παρεδέξατο τὴν γραφὴν ταύτην ὁ Dyce ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐν τῇ προηγουμένῃ σκηνῇ ὁ Κάρολος ὀνομάζεται νευρώδης «Sinewy», οὐχ' ἧττον εἶνε ἀμφίβολον ἂν ἐπὶ Σαίξπηρ τὸ bony ἐσήμαινε τὸν χονδροκόκκαλον καὶ ὀστεώδη, ἢ τὸν ἰσχνόν. «Wright»

ΟΡΛΑΝ. Πόσον καλῶς ὦ καλὲ γέρον, ἐκπροσωπεῖς τοὺς πιστοὺς ἐκείνους ὑπηρέτας τῶν ἀρχαίων χρόνων, οἵτινες ἐμόχθουν χάριν τοῦ καθήκοντος καὶ ὄχι χάριν τῆς ἀμοιβῆς. Δὲν εἶσαι κατὰ τὰ σημερινὰ ἤθη· σήμερον πάντες μοχθοῦσι μόνον χάριν προαγωγῆς, σβέννυται δὲ ὁ ζῆλος αὐτῶν εὐθὺς ἀφοῦ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ των. Ἀλλὰ, ὦ δύστηνε γέρον, καλλιεργεῖς δένδρον σαπρὸν, ὅπερ οὐδὲ ἓν ἄνθος δύναται νὰ σοὶ παράσχῃ εἰς ἀμοιβὴν τῶν κόπων καὶ τῆς καλλιεργείας σου. Ἀλλ' ὅμως ἐλθέ· θ' ἀπέλθωμεν ὁμοῦ, καὶ πρὶν ἢ δαπανήσωμεν τοὺς μισθοὺς τῆς νεότητός σου, θὰ μας παρουσιασθῇ ταπεινὸς μὲν ἀλλ' ἀτάραχος βίος.

ΑΔΑΜ. Ἐμπρὸς ἀφέντη· θὰ σὲ ἀκολουθήσω μὲ πίστην καὶ εἰλικρίνειαν μέχρι τῆς τελευταίας μου πνοῆς. Ἀπὸ δέκα ἑπτὰ χρόνων ἕως τώρα ὁποῦ εἶμαι σχεδὸν ὀγδοῆντα, ἔζησα πάντοτε ἐδῶ, ἀλλὰ τώρα ὄχι πλέον ἐδῶ. Εἰς ἡλικίαν δέκα ἑπτὰ χρόνων πολλοὶ ζητοῦσι τύχην, εἰς ἡλικίαν ὅμως ὀγδοήκοντα εἶνε πολὺ ἀργά. Καὶ ὅμως ἡ καλλιτέρα ἀμοιβὴ τῆς τύχης εἶνε διὰ μένα, ν' ἀποθάνω ἥσυχος, καὶ νὰ μὴ μείνω ὀφειλέτης τοῦ ἀφέντη μου. (ἐξέρχονται)

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Τὸ δάσος τῆς Ἀρδουέννης

Εἰσέρχ. ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ ὡς Γανυμήδης ἡ ΚΕΛΙΑ ὡς Ἀλιένη (Ξένη), καὶ ὁ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ

ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ. Ὦ Ζεῦ, πόσον καταπεπονημέναι εἶνε αἱ ψυχικαί μου δυνάμεις.

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Δὲν μὲ μέλλει διὰ τὰς ψυχικάς μου δυνάμεις, ἀρκεῖ μόνον νὰ βαστοῦν τὰ πόδια μου.

ΡΟΖΑΛ. Ἤμην σχεδὸν διατεθειμένη νὰ καταισχύνω τὸ ἀνδρικόν μου ἔνδυμα καὶ νὰ κλαύσω ὡς γυνὴ, ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐγκαρδιώσω τὸ ἀσθενέστερον σκεῦος, ἡ δὲ ἀνδρικὴ στολὴ πρέπει νὰ δεικνύεται θαρραλέα πρὸς τὸν γυναικεῖον χιτῶνα· θάρρει λοιπὸν, προσφιλὴς Ἀλιένα.

ΚΕΛΙΑ. Ὑπόφερέ με σὲ παρακαλῶ· δὲν δύναμαι νὰ προχωρήσω.

ΓΕΛΩΤ. Ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ εἶχα καλλίτερα νὰ σὲ ὑποφέρω παρὰ νὰ σὲ φέρω, καὶ ὅμως δὲν θὰ ἐβάσταζα σταυρὸν ἂν σὲ ἔφερα, διότι νομίζω ὅτι δὲν ἔχεις χρήματα (σταυροὺς) εἰς τὸ πουγγί σου. [1]

ΡΟΖΑΛ. Ἰδοὺ τὸ δάσος τῆς Ἀρδουέννης.

ΓΕΛΩΤ. Νά με τώρα εἰς τὴν Ἀρδουέννην· τί τρελλὸς ποῦ εἶμαι· ὅταν ἤμην εἰς τὸ 'σπίτι ἤμην εἰς καλλίτερον μέρος· ἀλλὰ οἱ ταξιδιῶται πρέπει νὰ εἶνε εὐχαριστημένοι.

ΡΟΖΑΛ. Ἔσο λοιπὸν, φίλε μου.

1 Τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς Ἐλισάβετ ἔφερον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μέρους.

Εἰσέρχονται ὁ ΚΟΡΙΝΝΟΣ καὶ ὁ ΣΙΛΒΙΟΣ

Ἰδὲ ποῖος ἔρχεται· νέος καὶ γέρων βεβυθισμένοι εἰς συνομιλίαν.

ΚΟΡΙΝ. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ τὴν κάμῃς νὰ σὲ περιφρονῇ πάντοτε.

ΚΕΛ. Ἂν ἤξευρες Κόριννε πόσον τὴν ἀγαπῶ!

ΚΟΡ. Μαντεύω ἐν μέρει, διότι κ' ἐγὼ ἠγάπησα ἄλλοτε.

ΣΕΛ. Ὄχι. Κόριννε, ὡς γέρων δὲν εἰμπορεῖς νὰ μαντεύσῃς, καὶ ἂν ἀκόμη εἰς τὴν νεότητά σου ἦσο ὁ πιστότατος ἐραστής ὅστις ἐστέναξέ ποτε ἐπὶ τοῦ νυκτερινοῦ προσκεφαλαίου του. Ἂν ὁ ἔρως σου ἦτο ποτὲ ὅμοιος μὲ τὸν ἰδικόν μου — εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι δὲν ἠγάπησε ποτε ἄνθρωπος ὅπως ἐγώ — εἰπέ μου εἰς πόσας γελοίας πράξεις σὲ παρέσυρε τὸ πάθος σου;

ΚΟΡ. Εἰς μυρίας τὰς ὁποίας ἐλησμόνησα.

ΣΕΛ. Ὦ τότε δὲν ἠγάπησε; ἐξ ὅλης ψυχῆς! Ἂν δὲν ἐνθυμεῖσαι καὶ τὴν μικροτέραν τρέλλαν εἰς τὴν ὁποίαν σὲ παρέσυρεν ὁ ἔρως σου, δὲν ἠγάπησες. Ἂν δὲν ἐκάθισες, ὅπως τώρα ἐγώ, κουράζων τοὺς ἀκροατάς σου μὲ τοὺς ἐπαίνους τῆς ἐρωμένης σου, δὲν ἠγάπησες. Ἂν δὲν ἔφυγες ἀποτόμως ἀπὸ συναναστροφὴν ὅπως τώρα τὸ πάθος μου μὲ ἀναγκάζει νὰ κάμνω, δὲν ἠγάπησες. Ὦ, Φοίβη, Φοίβη, Φοίβη!

ΡΟΖ. Ὦ τὸν δυστυχῆ ποιμένα! ἐνῶ σὺ ἀνέξεες τὴν πληγήν σου, ἠσθάνθην κατὰ κακὴν τύχην πονοῦσαν καὶ τὴν ἰδικήν μου.

ΓΕΛΩΤ. Καὶ ἐγὼ τὴν ἰδικήν μου. Ὅταν ἤμην ἐρωτευμένος, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔσπασα τὸ σπαθί μου ἐπάνω σὲ μία πέτρα καὶ τῆς εἶπα ὅτι τὴν δέρνω διὰ νὰ μάθῃ ἄλλη φορὰ νὰ πηγαίνῃ εἰς τὴν Γιαννούλαν τὴν γελαστήν· ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐφίλησα τὸν κόπανόν της καὶ τοὺς μαστοὺς τῆς ἀγελάδος τοὺς ὁποίους εἶχον ἀμέλξει τὰ εὔμορφα σχασμένα χέρια της· ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἀντὶ ἐκείνης ἐθώπευσα μιὰ πισελοπλεξούδαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπῆρα δύο λοβούς· τοὺς ἔδωκα εἰς αὐτήν, καὶ τῆς εἶπα μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια. Φορεσέ τους πρὸς χάριν μου. Ἡμεῖς οἱ ἀληθεῖς ἐρασταὶ ὑποκείμεθα εἰς παραδόξους ἰδιοτροπίας· ἀλλ' ὅπως πᾶν εἶνε θνητὸν ἐν τῇ φύσει, τοιουτοτρόπως εἶνε θνητὴ καὶ ἡ τρέλλα πάσης φύσεως ἐρωτευμένης.[1]

ΡΟΖΑΛ. Ὁμιλεῖς φρονιμώτερον παρ' ὅσον σὺ αὐτὸς νομίζεις.

ΓΕΛΩΤ. Τότε μόνον θὰ καταλάβω τὴν εὐφυΐαν μου ὅταν σκοντάψω ἐπάνω της καὶ *συντρίψω τὰ ὀστᾶ τῆς κνήμης μου.*

ΡΟΖ. Ζεῦ, Ζεῦ! Τὸ πάθος τοῦ ποιμένος τούτου εἶνε κατὰ τὸ ἰδίωμά μου.

1 But as all is mortal in nature, so all nature in love is m o r t a l in fooly. Ἡ κατὰ λέξιν μετάφρασις τοῦ χωρίου τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἀλλ' ὅπως πᾶν εἶνε θνητὸν ἐν τῇ φύσει οὕτω καὶ πᾶσα ἐρῶσα φύσις εἶνε θνητὴ ἐν τῇ τρέλλᾳ. Ὁ Jonhson φρονεῖ ὅτι τὸ mortal in fooly σημαίνει ἐνταῦθα τὴν ὑπερβολικὴν τρέλλαν. Ὁ δὲ Schmidt ἐν τῷ Σαιξπηρείῳ αὐτοῦ λεξικῷ λέγει ὅτι ἴσως τὸ mortal σημαίνει ἀνθρώπινα ἐνταῦθα, ἤτοι οὕτω καὶ πᾶσα ἐρῶσα φύσις εἶνε ἀνθρωπίνως τρελλή. Wright.

ΓΕΛΩΤ. Καὶ τὸ ἰδικόν μου· ἀλλὰ εἰς ἐμὲ ἀρχίζει κάπως νὰ ξυνίζῃ.

ΚΕΛ. Σᾶς παρακαλῶ ἂς ἐρωτήσῃ εἷς ἐξ ὑμῶν τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ἂν ἀντὶ χρημάτων δύναται νὰ μᾶς δώσῃ ὀλίγην τροφήν. Λιποθυμῶ.

ΓΕΛΩΤ. Ἔ, σύ, βλάχε.

ΡΟΖΑΛ. Σιώπα, τρελλέ· δὲν εἶνε συγγενής σου.

ΚΟΡ. Ποῖος φωνάζει;

ΓΕΛΩΤ. Καλλίτεροί σου.

ΚΟΡ. Ἀλλέως θὰ ἦσαν πολὺ δυστυχεῖς.

ΡΟΖ. Σιώπα λέγω. Καλὴ 'σπέρα φίλε μου.

ΚΟΡ. Καλὴ 'σπέρα κομψὲ κύριε· καλὴ 'σπέρα σ' ὅλους σας.

ΡΟΖ. Σὲ παρακαλῶ βοσκέ, ἂν τὰ καλὰ λόγια ἢ τὰ χρήματα δύνανται νὰ μᾶς προμηθεύσωσι κατάλυμα εἰς τὴν ἔρημον ταύτην, ὁδήγησέ μας εἰς μέρος ὅπου νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ εὕρωμεν ἀνάπαυσιν καὶ τροφήν. Ἡ κόρη αὕτη εἶνε τόσον καταβεβλημένη ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ὥστε ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην βοηθείας.

ΚΟΡ. Τὴν λυποῦμαι, ὡραῖε μου κύριε, καὶ δι' αὐτὴν μᾶλλον παρὰ δι' ἐμέ, θὰ ἐπεθύμουν νὰ μοῦ ἐπέτρεπεν ἡ τύχη νὰ τὴν βοηθήσω· ἀλλὰ εἶμαι βοσκὸς ἄλλου καὶ δὲν κουρεύω τὰ πρόβατα ποῦ βόσκω. Ὁ αὐθέντης μου εἶνε φιλάργυρος, καὶ δὲν ζητεῖ νὰ κερδίσῃ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν διὰ τῆς φιλανθρωπίας. Ἐκτὸς τούτου, ἡ καλύβη, τὰ πρόβατά του καὶ αἱ βοσκαί του, πωλοῦνται, καὶ ἕνεκα τῆς ἀπουσίας του, δὲν ὑπάρχει τίποτε εἰς τὴν στάνη μας διὰ νὰ φάγετε· ἔλθετε νὰ ἴδητε ὅ,τι εἶνε, καὶ πρὸς χάριν μου θὰ σᾶς δεχθοῦν πολὺ καλά.

ΡΟΖ. Ποῖος θὰ ἀγοράσῃ τὰ πρόβατα καὶ τὰς βοσκάς του;

ΚΟΡ. Ὁ νέος ἐκεῖνος βοσκὸς τὸν ὁποῖον εἴδατε ἐδῶ πρὸ ὀλίγου, καὶ ὁ ὁποῖος ὀλίγον φροντίζει δι' ἀγορὰς τώρα.

ΡΟΖ. Ἂν δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὴν τιμιότητα, σὲ παρακαλῶ νὰ ἀγοράσῃς τὴν καλύβην, τὰς βοσκὰς καὶ τὰ πρόβατα· ἡμεῖς θὰ σοὶ δώσωμεν τὰ ἀναγκαῖα χρήματα διὰ τὴν ἀγοράν.

ΚΕΛ. Καὶ θὰ σοῦ αὐξήσωμεν τὸν μισθόν. Μοῦ ἀρέσκει τὸ μέρος καὶ εὐχαρίστως θὰ διέτριβον ἐν αὐτῷ.

ΚΟΡ. Τὸ πρᾶγμα πωλεῖται, χωρὶς ἀμφιβολίαν. Ἔλᾶτε μαζί μου, καὶ ἄν, ἀφοῦ λάβωμεν τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας, εὐχαριστηθῆτε ἀπὸ τὴν γῆν, τὸ εἰσόδημα, καὶ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς, θὰ εἶμαι πιστότατος θεράπων σας, καὶ θὰ τὸ ἀγοράσω ἀμέσως μὲ τὰ χρήματά σας. (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Τὸ δάσος

Εἰσέρχεται ὁ ΑΜΙΕΝΣ μετὰ τοῦ ΙΑΚΩΒΟΥ καί τινων ἄλλων.

Ἆσμα.

ΑΜΙΕΝΣ. Ὅποιος θέλει ἀπὸ κάτω ἀπὸ δένδρα δροσερὰ
ξαπλωμένος νὰ περάσῃ τὸν καιρό του μιὰ χαρά,
τραγουδῶντας μὲ τοῦ δάσους τὰ πουλάκια, ἂς ἔλθῃ·
ἄ! ἐδῶ ἐχθρὸ δὲν ἔχει ἄλλονε νὰ φοβηθῇ,
παρὰ μόνο τὸ χειμῶνα· ἔ, ποιὸς θέλει νὰ ἔλθῃ;

ΙΑΚΩΒΟΣ. Ἐξακολούθει, ἐξακολούθει σὲ παρακαλῶ.

ΑΜΙΕΝΣ. Θὰ σὲ κάμῃ μελαγχολικόν, κύριε Ἰάκωβε.

ΙΑΚΩΒ. Τόσῳ τὸ καλλίτερον. Ἐξακολούθει σὲ παρακαλῶ, ἐξακολούθει. Ὅπως ἡ ἰκτὶς ἐκμυζᾷ τὸ ὠόν, οὕτω κ' ἐγὼ δύναμαι νὰ ἐκμυζήσω μελαγχολίαν ἐκ τοῦ ᾄσματος. Ἐξακολούθει σὲ παρακαλῶ, ἐξακολούθει.

ΑΜ. Ἡ φωνή μου εἶνε βραγχνή· ἠξεύρω ὅτι δὲν δύναμαι νὰ σὲ τέρψω.

ΙΑΚΩΒ. Δὲν σοῦ ζητῶ νὰ μὲ τέρψῃς· σὲ παρακαλῶ νὰ τραγῳδήσῃς. ἐμπρός, ἀκόμη μίαν στροφήν· δὲν τὰς ὀνομάζετε στροφάς;

ΑΜ. Ὅπως θέλεις, κύριε Ἰάκωβε.

ΙΑΚΩΒ. Ἄ, δὲν μὲ μέλλει διὰ τὸ ὄνομά των· δὲν μοὶ χρεωστοῦσι τίποτε. Θὰ τραγῳδήσῃς;

ΑΜ. Μᾶλλον κατ' ἀπαίτησίν σου παρὰ πρὸς ἰδικήν μου τέρψιν.

ΙΑΚΩΒ. Καλὰ λοιπόν, ἄν ποτε εὐχαριστήσω τινα θὰ εὐχαριστήσω σέ. Ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ καλοῦσι φιλοφρόνησιν ὁμοιάζει πρὸς συνάντησιν δύο πιθήκων, καὶ ὅταν τις μὲ εὐχαριστῇ ἐγκαρδίως, νομίζω ὅτι τοῦ ἔδωκα ὀλίγα λεπτά, καὶ μὲ εὐχαριστεῖ ὡς ἐπαίτης. Ἐμπρός, ψάλλε· σιωπήσατε δὲ σεῖς οἱ μὴ τραγῳδοῦντες.

ΑΜ. Καλά, θὰ τελειώσω τὸ ᾆσμα. Ἑτοιμάσατε τὴν τράπεζαν κύριοι. ὁ δοὺξ θὰ πίῃ ὑπὸ τὸ δένδρον τοῦτο (πρὸς τὸν Ἰάκωβον). Σὲ ἐζήτει καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν.

ΙΑΚ. Καὶ ἐγὼ τὸν ἀπέφυγα καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, δὲν μοῦ ἀρέσκει διότι ἀγαπᾷ πολὺ τὰς συζητήσεις. Σκέπτομαι κ' ἐγὼ περὶ τοσούτων πραγμάτων ὅσων καὶ αὐτός, ἀλλ' εὐχαριστῶ τὸν Θεόν, καὶ δὲν καυχῶμαι δι' αὐτά. Ἐμπρός. Τραγῴδησον.

Ἆσμα (πάντες ὁμοῦ).
Ὅποιος θέλει χωρὶς δόξα τὴ ζωή του νὰ χαρῇ,
ὅποιος θέλει νὰ γεμίζῃ τὴν κοιλιά του μ' ὅτι βρῇ,
ὅποιος θέλει, ἂς κοπιάσῃ δίπλα μου νὰ ξαπλωθῇ·
ἆ! ἰδῶ ἐχθρὸ δὲν ἔχει ἄλλονε νὰ φοβηθῇ,
παρὰ μόνο τὸ χειμῶνα· ἔ, ποιὸς θέλει νὰ ἐλθῇ;

ΙΑΚ. Θὰ σοὶ ἀπαγγείλω στίχους τινας τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, τοὺς ὁποίους ἔκαμα πρὸς πεῖσμα τῆς φαντασίας μου.

ΑΜ. Καὶ ἐγὼ θὰ τοὺς τραγῳδήσω.

ΙΑΚ. Ἰδοὺ αὐτοί:

Ἂν συμβῇ καμμιὰ φορὰ
ἄνθρωπος κανεὶς νὰ γείνῃ γαϊδούρι μὲ οὐρά,
ὥστε ὅλα τἀγαθά του μονομιᾶς νὰ τἀρνηθῇ,
γιὰ νὰ κάνῃ ὅ,τι τοὖρθῃ 'ς τὸ ξερό του, ἂς ἐλθῇ,
δούκδαμ, δούκδαμ, δούκδαμ
ἂς ἐλθῇ νὰ τὸν ἰδῶ·
σὰν κι' αὐτὸν τρελλοὺς θὰ εὕρῃ, ἄλλο τίποτα, ἰδῶ.

ΑΜ. Τί εἶνε αὐτὸ τὸ *δούκδαμ*.

ΙΑΚ. Εἶνε μία ἑλληνικὴ ἐπίκλησις δι' ἧς ἑλκύουσι τοὺς μωροὺς εἰς τὸν κύκλον. Θὰ ὑπάγω νὰ κοιμηθῶ, ἂν δυνηθῶ· ἂν δὲν ἠμπορέσω θὰ σκώψω ὅλους τοὺς πρωτογενεῖς τῆς Αἰγύπτου.

ΑΜ. Καὶ ἐγὼ θὰ ὑπάγω εἰς ἀναζήτησιν τοῦ δουκός· τὸ δεῖπνον του εἶνε ἕτοιμον. (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'.

Τὸ δάσος.

(εἰσέρχεται ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ μετὰ τοῦ ΑΔΑΜ)

ΑΔΑΜ. Δὲν ἠμπορῶ νὰ προχωρήσω, ἀγαπητέ μου αὐθέντα· ἀποθνήσκω ἀπὸ ἀσιτίαν· ἐδῶ θὰ πέσω, καὶ πίπτων θὰ μετρήσω καὶ τὸ μῆκος τοῦ τάφου μου, ὑγίαινε, καλέ μου αὐθέντα.

ΟΡΛΑΝΔΟΣ. Λοιπὸν Ἀδάμ! ἐξηντλήθη ὅλον σου τὸ θάρρος; Ἐμψυχώθητι· λάβε ὀλίγον θάρρος. Ἂν τὸ φοβερὸν τοῦτο δάσος περιέχῃ ἄγρια θηρία, ἢ θὰ γίνω βορὰ αὐτῶν, ἢ θὰ σοῦ φέρω τροφήν· ὄχι ἡ ἐξάντλησις τῶν δυνάμεών σου, ἀλλ' ἡ φαντασία σου σὲ κάμνει νὰ νομίζῃς ὅτι εἶσαι τόσον πλησίον τοῦ θανάτου. Λάβε θάρρος πρὸς χάριν μου. Κράτησε μακρὰν τὸν θάνατον· θὰ ἔλθω ἀμέσως εἰς συνάντησίν σου, καὶ ἂν δὲν σοὶ φέρω τροφήν, τότε ἀπόθανε· ἂν ὅμως ἀποθάνῃς πρὶν ἢ ἐπιστρέψω, τότε χλευά-

ζεις τοὺς κόπους μου. Πολὺ καλά! βλέπω ὅτι φαιδρύνεσαι, θὰ ἐπανέλθω ταχέως. Ἀλλ' εἶσαι ἐκτεθειμένος εἰς τὸν ψυχρὸν ἄνεμον· ἐλθέ, θὰ σὲ ὁδηγήσω εἰς ἐσκεπασμένον μέρος· καὶ ἂν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ ὑπάρχῃ τι ζῶν, δὲν θ' ἀποθάνῃς δι' ἔλλειψιν δείπνου. Θάρρει, ἀγαπητὲ Ἀδάμ!

(ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Τὸ δάσος.

(Τράπεζα ἐστρωμένη. Εἰσέρχεται ὁ ΔΟΥΞ. Ὁ ΑΜΙΕΝΣ οἱ λόρδοι καί τινες ἄλλοι).

ΔΟΥΞ. Νομίζω ὅτι μετεμορφώθη εἰς κτῆνος, διότι οὐδαμοῦ δύναμαι νὰ τὸν εὕρω ὑπὸ μορφὴν ἀνθρώπου.

Α' ΛΟΡΔΟΣ. Πρὸ ὀλίγου, ἄρχων, ἀπῆλθεν ἐντεῦθεν, ἦτο εὔθυμος ἀκροώμενος ᾄσματός τινος.

ΔΟΥΞ. Ἂν αὐτός, κρᾶμα παραφωνιῶν, γίνῃ φιλόμουσος, τότε θὰ παύσῃ ταχέως ἡ ἁρμονία τῶν οὐρανίων σωμάτων. Ὕπαγε εἰς ἀναζήτησίν του· εἰπὲ αὐτῷ ὅτι ἐπεθύμουν νὰ τῷ ὁμιλήσω.

(εἰσέρχεται ὁ ΙΑΚΩΒΟΣ).

Β' ΛΟΡΔΟΣ. Μὲ ἀπαλλάσσει τοῦ κόπου, ἐρχόμενος μόνος.

ΔΟΥΞ. Ἔ κύριε! τί βίος εἶν' αὐτός; νὰ ἀναγκάζῃς τοὺς δυστυχεῖς φίλους σου νὰ ἐκλιπαρῶσι, τὴν συναναστροφήν σου; Τί τρέχει, φαίνεσαι νεσαι εὔθυμος!

ΙΑΚ. Ἕνα τρελλόν, ἕνα τρελλόν! Συνήντησα εἰς τὸ δάσος ἕνα τρελλόν· τρελλὸν μὲ ποικιλόστικτον ἔνδυμα... Ἆ τί ἄθλιος κόσμος.[1] Ὅπως εἶνε ἀληθὲς ὅτι ζῶ ἐκ τῆς τροφῆς, οὕτω εἶνε ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι συνήντησα ἕνα τρελλὸν ἐξηπλωμένον κατὰ γῆς, ἡλιαζόμενον, καὶ διὰ καταλλήλων καὶ κομψῶν ἐκφράσεων σκώπτοντα τὴν δέσποιναν Τύχην, καὶ ὅμως ἦτο τρελλὸς μὲ ποικιλόχρουν ἔνδυμα. «Καλ' ἡμέρα τρελλέ» τῷ εἶπα. Ὄχι, κύριε, ἀπεκρίθη· «Νὰ μὲ ὀνομάσῃς τρελλὸν μόνον ὅταν ἡ τύχη μοὶ ἀποστείλῃ τὰ ἀγαθά της».[1] Ἔσυρεν ἔπειτα ἐκ τοῦ θυλακίου του ἡλιακὸν ὡρολόγιον, καὶ παρατηρῶν αὐτὸ μὲ ἀμβλεῖς ὀφθαλμοὺς εἶπε λίαν συνετῶς «εἶνε ἡ δεκάτη ὥρα». Οὕτω, προσέθηκε, δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν κίνησιν τοῦ κόσμου. «Πρὸ μιᾶς ὥρας ἦτον δεκάτη καὶ μετὰ μίαν ὥραν θὰ εἶνε ἑνδεκάτη» οὕτω ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, ὡριμάζομεν, ὡριμάζομεν,

1 If there live any thing in this desert.

1 A miserable world παρενθετικὸν ἐπιφώνημα ἁρμόζον πρὸς τὸν κυνισμὸν τοῦ Ἰακώβου.

1 Ἡ φράσις αὕτη λέγει ὁ Upton ἀναφέρεται εἰς τὴν παροιμίαν. «Fortuna favet fatuis». Ἡ τύχη εὐνοεῖ τοὺς μωρούς. Ὁ Ray ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἀγγλικῶν παροιμιῶν λέγει: «Fortune favours fools, ἢ fools have the best luck». Ἡ Τύχη εὐνοεῖ τοὺς τρελλούς, ἢ οἱ τυχηρότεροι εἶνε οἱ τρελλοί. Wright.

καὶ ἔπειτα ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, σηπόμεθα σηπόμεθα, καὶ αὐτὸ εἶνε ὅλο τὸ πραγμάτι. Ὅτε ἤκουσα τὸν παρδαλοφορεμένον τοῦτον τρελλὸν (motley fool) νὰ φιλοσοφῇ τοιουτοτρόπως ἐπὶ τοῦ χρόνου, οἱ πνεύμονές μου ἤρχισαν νὰ κάμνουν κό, κό, κό, (κοκκύζωσι) ὡς κόκορας, διὰ τὸ βαθὺ παρατηρητικὸν τῶν τρελλῶν, καὶ ἀκαταπαύστως ἐγέλων ἐπὶ μίαν ὥραν κατὰ τὸ ὡρολόγιόν του. Τί εὐγενής, τί λαμπρὸς τρελλός! Τὸ ποικιλόχρουν φόρεμα εἶνε τὸ μόνον κατάλληλον.

ΔΟΥΞ. Τί τρελλὸς εἶν' αὐτός;

ΙΑΚ. Σπουδαῖος τρελλός! Ἕνας ὅστις ὑπῆρξεν ἄλλοτε αὐλικός, καὶ ὅστις λέγει ὅτι ἂν αἱ κυρίαι εἶνε νέαι καὶ εὐειδεῖς, ἔχουσι τὴν ἀρετὴν νὰ τὸ ἠξεύρωσι· εἰς δὲ τὸν ἐγκέφαλόν του, ξηρὸν ὡς τὰ λείψανα διπύρων μετὰ μακρὸν ταξείδιον, ἔχει παραδόξους θήκας, ὅπου ἔχει ἐστιβασμένα παντοῖα σχόλια, τὰ ὁποῖα ἐξάγει κατὰ τεμάχια. Ὢ πόσον ἐπεθύμουν νὰ ἤμην τρελλός! Ἡ φιλοδοξία μου περιορίζεται εἰς τὸ ποικιλόστικτον ἔνδυμα.

ΔΟΥΞ. Θὰ λάβῃς ἕν.

ΙΑΚ. Εἶνε τὸ μόνον ἁρμόζον εἰς ἐμέ,[1] ἀρκεῖ μόνον νὰ καθαρίσῃς τὴν κρίσιν σου ἀπὸ τῆς ἰδέας ἥτις ἐκεῖ ὡς παράσιτον φυτὸν ἐβλάστησε, ὅτι εἶμαι φρόνιμος· πρέπει δὲ νὰ ἔχω ἐλευθερίαν καὶ πλήρη ἐξουσίαν ὡς ἡ τοῦ ἀνέμου, ἵνα ἀνεμοδέρνω οἱονδήποτε θέλω, διότι τοιοῦτον εἶνε τὸ προνόμιον τῶν τρελλῶν. Ὅσοι δὲ μάλιστα δάκνωνται ὑπὸ τῆς τρέλλας μου, ὀφείλουσι μάλιστα νὰ γελῶσι. Καὶ διατί τοῦτο κύριε; Τὸ διατὶ εἶνε τόσον ἁπλοῦν ὅσον ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἐνορίας. Ὁ προσβαλλόμενος ὑπὸ εὐφυοῦς σκώμματος τρελλοῦ, πράττει ἀνοήτως ἂν μὴ φαίνηται ἀδιαφορῶν πρὸς τὸ σκῶμμα, καὶ ἂν ἔτι δηχθῇ καιρίως· εἰδεμή, ἡ τρέλλα τοῦ φρονίμου ἀποκαλύπτεται διὰ τῶν βλεμμάτων ἅτινα ὁ τρελλὸς ῥίπτει εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε. Ἐνδύσατέ με τὸ ποικιλόστικτον ἔνδυμα, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ λέγω ἐλευθέρως τὰς ἰδέας μου, καὶ σᾶς ὑπόσχωμαι νὰ καθαρίσω ἐντελῶς τὸ μεμολυσμένον σῶμα τοῦ κόσμου, ἀρκεῖ μόνον νὰ δέχηται μεθ' ὑπομονῆς τὰ φάρμακά μου.

ΔΟΥΞ. Ἄπαγε! Δύναμαι νὰ σοὶ εἴπω τί θὰ ἔπραττες.

ΙΑΚ. Ἔ, ἐπὶ τέλους, τί ἄλλο θὰ ἔπραττον εἰμὴ καλόν;

ΔΟΥΞ. Ἐλέγχων τὸ ἁμάρτημα, θὰ ἔπραττες δεινότατον ἁμάρτημα· διότι σὺ αὐτὸς ὑπῆρξες ἀκόλαστος, φιλήδονος ὡς αὐτὴ ἡ κτηνώδης ὁρμή, καὶ θὰ μετέδιδες εἰς τὸν κόσμον τὰ ἕλκη πάντα καὶ τὰ οἰδήματα, ὑφ' ὧν προσεβλήθης κατὰ τὸν ἀκόλαστον βίον σου.

ΙΑΚ. Ἀλλά τις ἐλέγχων τὴν ἀλαζόνειαν δύναται νὰ ψέξῃ ὡρισμένως ἄτομόν τι; Δὲν πλημμυρεῖ ὡς ἡ θάλασσα, μέχρις οὗ, ἐξαντληθέντων καὶ τῶν τελευταίων μέσων, ἐπέλθῃ ἡ ἄμπωτις; Τίνα γυναῖκα τῶν ἐν τῇ πόλει ὀνομάζω ὅταν λέγω ὅτι ἡ σύζυγος ἀστοῦ φέρει εἰς ἀναξίους ὤμους

[1] His my only suit. Παίζει μὲ τὴν λέξιν Suit, σημαίνουσαν ἐνδυμασίαν καὶ παράκλησιν.

ἡγεμονικὸν φόρεμα; Τίς δύναται νὰ ἔλθῃ νὰ μοὶ εἴπῃ ὅτι τὴν ὑπαινίττομαι, ὅταν ἡ γείτων της τῇ ὁμοιάζει καθ' ὁλοκληρίαν; ἢ τίς βαναυσοτέχνης, νομίζων ὅτι ὑπαινίττομαι αὐτόν, δύναται νὰ μοὶ εἴπῃ ὅτι ἡ πολυτέλειά του δὲν φέρει εἰς ἐμὲ καμμίαν δαπάνην; ταῦτα λέγων, δὲν θὰ δείξῃ ὅτι ἡ μωρία του συμφωνεῖ ἐντελῶς πρὸς τοὺς λόγους μου; Λοιπόν; Πῶς; τί; Δείξατέ μου εἰς τί τὸν ὕβρισεν ἡ γλῶσσα μου· ἂν ὡμίλησεν ὀρθῶς περὶ αὐτοῦ, τότε αὐτὸς ὕβρισεν ἑαυτόν· ἂν δὲ εἶνε ἀθῶος, τότε ὁ ἔλεγχός μου πετᾷ ὡς ἀγρία χήν, χωρὶς νὰ ζητηθῇ παρ' οὐδενός. Ἀλλὰ ποῖος ἔρχεται;

(Εἰσέρχεται ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ ξιφήρης)

ΟΡΛΑΝΔΟΣ. Σταθῆτε· μὴ τρώγετε πλέον.

ΙΑΚ. Τί διάβολο, δὲν ἔφαγα τίποτε ἀκόμη.

ΟΡΛ. Οὐδὲ θὰ φάγῃς πρὶν ἢ θεραπευθῇ ἡ ἀνάγκη.

ΙΑΚ. Ποίους εἴδους πετεινὸς εἶν' αὐτὸς πάλιν;

ΔΟΥΞ. Ἡ δυστυχία σὲ ἐθράσυνεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὦ ἄνθρωπε, ἢ μήπως ἐξ ἀγροίκου περιφρονήσεως πρὸς τοὺς καλοὺς τρόπους, φαίνεσαι τόσον ἀπολίτευτος;

ΟΡΛΑΝΔΟΣ. Ἐμάντευσες ἀμέσως τὴν διαθεσίν μου· ἡ ἀκανθώδης αἰχμὴ τῆς ἐσχάτης δυστυχίας μὲ ἐστέρησεν τῶν τρόπων τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς· καὶ ὅμως ἐγεννήθην ἐν χώρᾳ πεπολιτισμένῃ καὶ ἔτυχον ἀνατροφῆς τινος. Ἀλλά, παύσατε σᾶς λέγω. Θὰ ἀποθάνῃ ὅστις ἐγγίσῃ τοὺς καρποὺς τούτους, πρὶν ἢ ἱκανοποιήσω ἐμαυτὸν καὶ τὰς ἀνάγκας μου.

ΙΑΚ. Καὶ ἐγὼ πρέπει ν' ἀποθάνω ἂν ἡ λογικὴ δὲν δυνηθῇ νὰ σὲ ἱκανοποιήσῃ.

ΔΟΥΞ. Τί θέλεις; Διὰ τῆς πρᾳότητος μᾶλλον ἢ διὰ τῆς βίας θὰ διατεθῶμεν ὑπὲρ σοῦ.

ΟΡΛ. Σχεδὸν ἀποθνήσκω τῆς πείνης· δότε μοι νὰ φάγω.

ΔΟΥΞ. Κάθισε καὶ φάγε· καλῶς ἦλθες εἰς τὴν τράπεζαν ἡμῶν.

ΟΡΛ. Τόσον εὐγενῶς ὁμιλεῖτε; Συγγνώμην σᾶς παρακαλῶ. Ἐνόμιζον ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἄγρια ἐδῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβον ἄγριον καὶ προστακτικὸν ὕφος· ἀλλ' οἱοιδήποτε καὶ ἂν εἶσθε, οἱ εἰς τὴν ἀπρόσιτον ταύτην ἔρημον διερχόμενοι ἀμερίμνως τὸν χρόνον ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν μελαγχολικῶν κλάδων, ἂν ποτε εἴδετε εὐτυχεστέρας ἡμέρας, ἂν ἐζήσατέ ποτε ἐκεῖ ἔνθα οἱ κώδωνες καλοῦσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἂν ποτε παρεκαθήσατε εἰς συμπόσιον ἀγαθοῦ ἀνδρός, ἂν ἐκ τῶν βλεφάρων σας ἐσπογγίσατέ ποτε δάκρυ, καὶ γινώσκετε τί ἐστὶ ἐλεεῖν καὶ ἐλεεῖσθαι, μάθετε ὅτι μόνον διὰ μειλιχίου τρόπου θὰ ὑποστηρίξω τὴν αἴτησίν μου· ἐπὶ τῇ ἐλπίδι δὲ ταύτῃ ἐρυθριῶ καὶ κρύπτω τὸ ξίφος μου.

1 Let gentleness my strong enforcement be, τότε μόνον διὰ τῆς πρᾳότητος θὰ πειθαναγκάσω ὑμᾶς ὑπὲρ ἐμοῦ.

ΔΟΥΞ. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι εἴδομεν εὐτυχεστέρας ἡμέρας, ὅτι ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ ἱερὸς κώδων, ὅτι παρεκαθήσαμεν εἰς συμπόσιον ἀγαθῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐσπογγίσαμεν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν δάκρυα προκληθέντα ὑπὸ ἱεροῦ οἴκτου. Κάθισε λοιπὸν ἀταράχως, καὶ λάβε κατὰ βούλησιν ὅσα ἐκ τῶν βοηθημάτων ἡμῶν δύνανται νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἀνάγκας σου.

ΟΡΛ. Διακόψατε λοιπὸν πρὸς στιγμὴν τὸ γεῦμα σας, ἵνα, καθὼς ἡ ἔλαφος, τρέξω εἰς ἀνεύρεσιν τοῦ νεβροῦ μου, καὶ φέρω πρὸς αὐτὸν τροφήν. Ἐκεῖ πέραν εινε δυστυχὴς γέρων ὅστις, ἐξ ἀγάπης πρὸς ἐμέ, μὲ ἠκολούθησε χωλαίνων εἰς τὴν ἐπίπονον ταύτην πορείαν· εινε καταβεβλημένος ἐκ τῶν δύο ἐκείνων κακῶν ἅτινα ἐξασθενίζουσι τὸ σῶμα, ἤτοι τοῦ γήρατος καὶ τῆς πείνης, καὶ οὐδὲν θὰ ἐγγίσω πρὶν ἢ ἀνακουφισθῇ.[1]

ΔΟΥΞ. Ὕπαγε εἰς ἀναζήτησίν του· οὐδὲν θὰ φάγωμεν πρὶν ἢ ἐπανέλθῃς.

ΟΡΛ. Σᾶς εὐχαριστῶ· εὐλογημένοι νὰ εισθε διὰ τὴν γενναίαν συνδρομήν σας! (Ἐξέρχεται).

ΔΟΥΞ. Βλέπεις ὅτι δὲν εἴμεθα μόνοι ἡμεῖς δυστυχεῖς. Τὸ εὐρὺ τοῦτο καὶ παγκόσμιον θέατρον παρέχει θεάματα πολλῷ θλιβερώτερα τῆς σκηνῆς ἐν ᾗ ὑποκρινόμεθα.

ΙΑΚ. Ὁ κόσμος σύμπας εινε θέατρον, πάντες δὲ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἁπλοῖ ὑποκριταί. Πάντες παρέρχονται εἰς τὴν σκηνήν, καὶ πάλιν ἐξέρχονται. Ἕκαστος ὑποκρίνεται πολλὰ πρόσωπα κατὰ τὸν βίον του, αἱ δὲ πράξεις τοῦ δράματός του εινε αἱ ἑπτὰ ἡλικίαι. Πρῶτον ἡ τοῦ κλαυθμυρίζοντος καὶ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τροφοῦ σιαλίζοντος νηπίου· εἶτα ἡ τοῦ μινυρίζοντος παιδίου τό ὁποῖον, μὲ τὸ σακκίδιον καὶ τὸ φαιδρὸν πρωϊνὸν πρόσωπόν του, ὡς κοχλίας ἕρπει ἀκουσίως εἰς τὸ σχολεῖον, ειτα ἡ τοῦ ἐραστοῦ, ὅστις στενάζει ὡς κάμινος, καὶ διὰ θρηνώδους ᾠδῆς ἐξυμνεῖ τὰ βλέφαρα τῆς ἐρωμένης του. Εἶτα ἡ τοῦ στρατιώτου μὲ στόμα πλῆρες ἀλλοκότων βλασφημιῶν καὶ μύστακας λεοπαρδάλεως, φιλοτίμου εἰς ὑπερβολήν, ἰταμοῦ καὶ ζωηροῦ εἰς τὰς ἔριδας, καὶ ὅστις ζητεῖ τὴν ἀπόκτησιν τῆς δόξης, τῆς πομφόλογος ταύτης, ἕως εἰς τὸ στόμιον τοῦ τηλεβόλου. Ειτα ἡ τοῦ δικαστοῦ, μὲ τὴν ὡραίαν στρογγύλην γαστέρα, τὴν σιτευθεῖσαν διὰ καλῶν καπώνων, τὸν πώγωνα τοῦ συρμοῦ, ἐκστομίζοντος ἀδιακόπως σοφὰ γνωμικὰ καὶ κοινοὺς τόπους, καὶ οὕτω ὑποκρινομένου καὶ τούτου τὸ μέρος του. Ἡ ἕκτη ἡλικία εινε ἡ τοῦ ἰσχνοῦ καὶ σανδαλοφόρου Παντάλώνη,[2] φέροντος διόπτρας ἐπὶ τῆς ῥινός, καὶ βαλάντιον κρεμάμε-

1 Tiwo weak evils ἤτοι ἐκ δύο κακῶν ἅτινα ἐπιφέρουσιν σωματικὴν ἐξασθένησιν Wright.

2 The sixth age shifts into the lean and seipper'd pantaloon. Καὶ ἡ λέξις καὶ ὁ χαρακτὴρ ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ θεάτρου. Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Todd γενομένῃ ἐκδόσει τοῦ λεξικοῦ τοῦ Jonhson ἀναφέρεται τὸ ἑξῆς περὶ τῶν ἐν Βενετίᾳ διδασκομένων δραμάτων: Τέσσαρες εἶνε οἱ πρώτιστοι χαρακτῆρες ἑκάστου ἔργου ἀναβιβαζομένου ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ὁ τοῦ Ἀρλεκίνου, τοῦ Παντάλώνη, ὁ τοῦ Δόκτορος καὶ ὁ τοῦ Κοβιέλου. Wright.

νον παρὰ τὴν πλευράν· ἡ ἀναξυρὶς τῆς νεότητός του, τὴν ὁποίαν πολὺ προσεῖχε, ἔχει ἀποβῆ λίαν εὐρεῖα διὰ τοὺς κατεσκληκότας μηρούς του· ἡ δὲ βαθεῖα ἀνδρικὴ φωνή του, μεταπεσοῦσα εἰς λεπτὴν φωνὴν παιδός, ἐκπέμπει ὀξεῖς καὶ συριστικοὺς τόνους. Ἡ δὲ τελευταία πρᾶξις, δι' ἧς καταστρέφεται τὸ παράδοξον καὶ πλῆρες περιπετειῶν τοῦτο δρᾶμα, εινε ἡ τοῦ παλίμπαιδος, ἤτοι παντελὴς λήθη, καὶ ἀπώλεια ὀδόντων, ὁράσεως, γεύσεως, πάντων.

(Εἰσέρχεται πάλιν ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ μετὰ τοῦ ΑΔΑΜ).

ΔΟΥΞ. Καλῶς ἦλθες. Κατάθες τὸ σεβαστόν σου φορτίον, καὶ δὸς εἰς αὐτὸν τροφήν.

ΟΡΛΑΝΔΟΣ. Σὲ εὐχαριστῶ πολὺ ἐξ ὀνόματός του.

ΑΔΑΜ. Κάμνεις καλά, διότι μόλις ἠμπορῶ νὰ ὁμιλήσω διὰ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω μόνος μου.

ΔΟΥΞ. Καλῶς ἤλθατε. Φάγετε καλά. Δὲν θέλω ἀκόμη νὰ σᾶς ἐνοχλήσω ἐρωτῶν ὑμᾶς περὶ τῆς τύχης σας. Ἂς παιανίσῃ καὶ μουσική· ψάλλε δὲ σύ, ἀγαπητὲ ἐξάδελφε.

ΑΜΙΕΝΣ Φύσα, φύσα τοῦ χειμῶνος, ἄνεμε, τόσην κακίαν
σὺ δὲν ἔχεις ὅσην ἔχει ὁ θνητὸς ἀχαριστίαν.
Πνέεις καὶ ποτὲ δὲν εἶσαι ὁρατὸς εἰς τοὺς παρόντας,
διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἔχεις ὀξεῖς τόσον τοὺς ὀδόντας,
ἂν καὶ ἔχῃς τὴν πνοήν σου σφοδροτάτην καὶ τραχεῖαν.
Ὢ, ὢ ἂς τραγῳδήσωμεν ἐδῶ εἰς τοὺς πρασίνους
εἰς τοὺς πρασίνους πρίνους.
Ὁ ἔρως εἶν' ἐνίοτε αὐτόχρημα μωρία,
καὶ καθαρὰ προσποίησις τῶν πλείστων ἡ φιλία.
Ἐμπρός, ἐμπρός, ἐμπρός!
ὑπὸ τοὺς πρίνους εἶνε ὁ βίος ὁ λαμπρός.
Ὦ ἀτμόσφαιρα δριμεῖα πάγωνε, τὸ δάγκαμά σου
δὲν πληγώνει ὅσον δάκνει ἡ πρὸς εὐεργέτην λήθη.
Ἂν καὶ εὔκολα παγώνεις τὸ νερόν, τὸ κέντημά σου
δὲν εἶν' ὅμως ὀξὺ τόσον, ὅσον τὰ ἄγροικα πλήθη
τῶν ἀμνημονούντων φίλων, τῶν ψυχρὰ ἐχόντων στήθη!
Ὢ, ὤ, τραγῳδήσωμεν κτλ. κτλ.*

ΔΟΥΞ. Ἂν εἶσαι ὁ υἱὸς τοῦ καλοῦ Σὶρ Ρολάνδου, ὅπως εἰλικρινῶς ἐψιθύρισες, καὶ ὅπως μαρτυρεῖται ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς εἰκόνος του ἣν βλέπω ζῶσαν ἐπὶ τοῦ προσώπου σου, καλῶς ἦλθες. Εἶμαι ὁ δοὺξ ὅστις ἠγάπα τὸν πατέρα σου: Ελθὲ εἰς τὸ σπήλαιόν μου, καὶ διηγήθητί μου τὸ ὑπόλοιπον τῶν περιπετειῶν σου (πρὸς τὸν Ἀδάμ). Ὅπως καὶ τὸν κύριόν σου, σὲ ὑποδέχομαι μετὰ χαρᾶς, καλὲ γέρον. Βοηθήσατέ τον ἐκ τοῦ βραχίονος. (πρὸς τὸν Ὀρλάνδον) Δός μοι τὴν χεῖρα σου, καὶ διηγήθητί μοι τὰ τῆς τύχης σας. (Ἐξέρχονται).

* Ἡ ἔμμετρος μετάφρασις τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ᾀσμάτων ὀφείλεται εἰς τὴν χαρίεσσαν τοῦ φίλου κ. Π. Φέρμπου Μοῦσαν.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις

Εἰσέρχεται ὁ δοὺξ ΦΡΙΔΕΡΙΚΟΣ μετά τινων εὐπατριδῶν καὶ τοῦ Ὀλϐιέρου.

ΔΟΥΞ ΦΡΙΔΕΡΙΚΟΣ Δὲν τὸν εἴδατε ἔκτοτε; Ἀδύνατον, ἀδύνατον, κύριε. Ἂν μὴ ὑπερίσχυεν ἐν ἐμοὶ ἡ ἐπιείκεια, δὲν θὰ ἐζήτουν ἄλλο ἀντικείμενον πρὸς ἐκδίκησιν, ἀφ' οὗ ἔχω σὲ εἰς τὴν διάκρισίν μου. Ἀλλὰ πρόσεξον· εὑρὲ τὸν ἀδελφόν σου ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἦνε. Ζήτησέ τον μὲ τὸ κερί· ζῶντα ἢ νεκρὸν, ἐπανάφερε αὐτὸν ἐντὸς ἑνὸς ἔτους, εἰδεμὴ, μὴ ἐπανέλθῃς πλέον νὰ ζητήσῃς πόρον ζωῆς ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν. Τὰς γαίας σου καὶ ὅτι ἄλλο ἄξιον κατασχέσεως ὀνομάζεις ἰδικόν σου, θὰ κατάσχωμεν εἰς χεῖράς μας, ἕως ὅτου διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἀδελφοῦ σου, δυνηθῇς ν' ἀπαλλαγῇς τῶν περὶ σοῦ ὑπονοιῶν.

ΟΛΙΒΙΕΡΟΣ. Ὦ, ἂν ἡ ἐξοχότης σου ἐγίνωσκε καλῶς τὴν καρδίαν μου ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην! Οὐδέποτε κατὰ τὸν βίον μου ἠγάπησα τὸν ἀδελφόν μου.

ΔΟΥΞ Φ. Τοῦτο σὲ ἀποδεικνύει ἀκόμη φαυλότερον. Ἐκϐάλλετε αὐτὸν ἔξω τῶν θυρῶν, καὶ ἂς ἐκτιμήσωσιν οἱ ἁρμόδιοι ὑπάλληλοι τὴν οἰκίαν καὶ τὰς γαίας του. Πράξατέ το ἀμέσως καὶ ἐκδιώξατέ τον. (Ἐξέρχ. πάντες.

ΣΚΗΝΗ Β'.

Τὸ Δάσος.

Εἰσέρχεται ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ κρατῶν τεμάχιον χάρτου.

ΟΡΛΑΝΔΟΣ. Μείνατε αὐτοῦ ἀνηρτημένοι ὦ στίχοι μου εἰς μαρτύριον τοῦ ἔρωτός μου· σὺ δὲ ἡ τριπλοῦν στέμμα φοροῦσα βασίλισσα τῆς νυκτὸς, ἐπίϐλεψον διὰ τῶν ἁγνῶν ὀφθαλμῶν σου ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὠχρᾶς σφαίρας σου, ἐπὶ τὸ ὄνομα τῆς κυνηγοῦ θεᾶς [1] ἥτις κατέχει τὸν βίον μου. Ὦ Ροζαλίνδα! Τὰ δένδρα ταῦτα θὰ εἶνε τὰ βιϐλία μου καὶ ἐπὶ τῶν φλοιῶν αὐτῶν θὰ χαράξω τὰς σκέψεις μου, ἵνα πάντες οἱ τὸ δάσος τοῦτο ἐπισκοποῦντες ὀφθαλμοὶ, ἴδωσι πανταχοῦ μαρτυρουμένην τὴν ἀρετήν σου. Τρέξον τρέξον Ὀρλάνδε, χάραξον ἐπὶ ἑκάστου δένδρου τὴν ὡραίαν, καὶ ἁγνὴν ἀνέκφραστον ἐκείνην. (Ἐξέρχεται.)

1 Thy huntress name that my full life doth sway; πιθανῶς ἐνταῦθα λέγει ὁ Schmidt τὸ hunt ress νὰ σημαίνῃ τὴν Ἄρτεμιν.

Εἰσέρχονται ὁ ΚΟΡΙΝΝΟΣ καὶ ὁ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ.

ΚΟΡΙΝΝΟΣ. Καὶ πῶς σοῦ φαίνεται αὐτὴ ἡ ζωὴ τοῦ βοσκοῦ;

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Μὰ τὴν ἀλήθειαν βοσκέ, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶνε καλή, ἀλλ' ὡς ζωὴ βοσκοῦ δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν· ὡς ζωὴ μονήρης μοῦ ἀρέσκει ἀλλ' ὡς ἐρημικὸς βίος εἶνε πολὺ ἄθλιος. Ὡς ζωὴ ἀγροτικὴ μοῦ ἀρέσκει πολύ, ἀλλ' ὡς βίος τὸν ὁποῖον διάγει τις μακρὰν τῆς αὐλῆς, εἶνε μονότονος. Ὡς βίος ὀλιγαρκὴς συμβιβάζεται βλέπεις μὲ τὸν χαρακτῆρά μου, ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν τοῦ λείπει ἡ ἀφθονία δὲν συμφωνεῖ μὲ τὰς διαθέσεις μου, (τὸν στόμαχόν μου.) Καταλαμβάνεις ἀπὸ φιλοσοφίαν βοσκέ;

ΚΟΡ. Ὅ,τι καταλαμβάνω εἶνε ὅτι, ὅσον περισσότερον ἄρρωστος εἶνε κανείς, τόσον περισσότερον στενοχωρεῖται· ὅτι λείπουν τρεῖς καλοὶ φίλοι ἀπὸ ἐκεῖνον ὅστις δὲν ἔχει χρήματα, μέσα καὶ καλὴ καρδία· ὅτι ἡ ἰδιότης τῆς βροχῆς εἶνε νὰ ὑγραίνῃ, καὶ τῆς φωτιᾶς νὰ καίῃ· ὅ,τι ἡ καλὴ βοσκὴ κάμνει τὰ πρόβατα παχειά· ὅτι ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς νυκτὸς εἶνε ἡ ἔλλειψις τοῦ ἡλίου· καὶ ὅτι ὅστις δὲν ἐπροικίσθη ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ πνεῦμα, ἢ δὲν τὸ ἀπέκτησε διὰ τῆς ἐπιστήμης, εἰμπορεῖ νὰ παραπονῆται ὅτι δὲν ἔλαβε καλὴν ἀνατροφήν, ἢ ὅτι ἐγεννήθη ἀπὸ πολὺ κουτοὺς γονεῖς.

ΓΕΛ. Αὐτὸς ἐδῶ εἶνε φυσικὸς φιλόσοφος. Ἤσουν ποτὲ εἰς τὴν αὐλὴν βοσκέ;

ΚΟΡ. Ὄχι, μὰ τὴν ἀλήθειαν.

ΓΕΛ. Τότε εἶσαι κολασμένος.

ΚΟΡ. Ἐλπίζω πῶς δὲν εἶμαι.

ΓΕΛ. Ἀλήθεια εἶσαι κολασμένος, ὅπως ἕνα κακοψημένο αὐγό· ψημένον μόνον ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος.

ΚΟΡ. Διότι δὲν ἤμουν εἰς τὴν αὐλήν; Ἀπόδειξέ το.

ΓΕΛ. Ἔ, ἂν δὲν ἤσουν ποτὲ εἰς τὴν αὐλήν, δὲν εἶδες ποτὲ καλοὺς τρόπους· ἀφοῦ δὲ δὲν εἶδες ποτὲ καλοὺς τρόπους, τότε οἱ τρόποι σου κατ' ἀνάγκην θὰ εἶνε κακοί· καὶ τὸ κακὸν εἶνε ἁμάρτημα, καὶ τὸ ἁμάρτημα εἶνε κόλασις. Δὲν τὴν ἔχεις καλὰ βοσκέ.

ΚΟΡ. Καθόλου, οἱ καλοὶ τρόποι τῆς αὐλῆς εἶνε τόσον γελοῖοι εἰς τὴν ἐξοχήν, ὅσον οἱ τρόποι τῆς ἐξοχῆς εἶνε καταγέλαστοι εἰς τὴν αὐλήν. Μοῦ εἶπες ὅτι εἰς τὴν αὐλὴν δὲν χαιρετᾶτε, καὶ ὅτι φιλεῖτε τὰ χέρια σας· ἡ εὐγένεια αὐτὴ θὰ ἦτο ῥυπαρά, ἂν οἱ αὐλικοὶ ἦσαν βοσκοί.

ΓΕΛ. Ἀπόδειξέ το ἀμέσως, ἐμπρός, ἀπόδειξέ το.

ΚΟΡ. Νά, ἡμεῖς πιάνομε πάντοτε τὰ πρόβατά μας, καὶ ἠξεύρεις ὅτι τὸ δέρμα των εἶνε λιπαρό.

ΓΕΛ. Μπά, καὶ μήπως δὲν ἱδρώνουν τὰ χέρια τῶν αὐλικῶν; μήπως τὸ λίπος τοῦ προβάτου δὲν εἶνε τόσον ὑγιεινὸν ὅσον ὁ ἱδρὼς τοῦ ἀνθρώπου; ἀσθενές, ἀσθενὲς παράδειγμα· φέρε ἕνα καλλίτερον.

ΚΟΡ. Ἐκτὸς τούτου τὰ χέρια μας εἶνε σκληρόδερμα.

ΓΕΛ. Τὰ χείλη σας θὰ αἰσθανθῶσι καλλίτερον τὴν ἀφὴν αὐτῶν. Πάλιν ἀσθενὲς παράδειγμα. Ἐμπρός, φέρε καλλίτερον.

ΚΟΡ. Καὶ συχνὰ εἶνε πισσωμένα, ἐπειδὴ θεραπεύομεν τὰς πληγὰς τῶν προβάτων μας· ἤθελες λοιπὸν νὰ φιλοῦμεν πίσσαν; Τὰ χέρια τῶν αὐλικῶν εἶνε μυρωμένα ἀπὸ μόσχον.

ΓΕΛΩΤ. Ὦ εὐηθέστατε ἄνθρωπε! [1] ὦ ἀληθὲς σκωληκόβρωμα ἀπέναντι τεμαχίου κρέατος νωποῦ. Μάνθανε παρὰ τῶν σοφῶν καὶ σκέπτου· ὁ μόσχος εἶνε ἀγενεστέρας καταγωγῆς ἢ ἡ πίσσα, διότι εἶνε αὐτὴ αὕτη ἡ ῥυπαρὰ κόπρος ἑνὸς αἰλούρου. Φέρε ὦ βοσκέ, καλλιτέραν ἀπόδειξιν.

ΚΟΡ. Ἡ ξυπνάδα σου εἶνε παραπολὺ αὐλικὴ δι' ἐμένα. Παύω πλέον.

ΓΕΛΩΤ. Θέλεις νὰ μείνῃς κολασμένος; ὁ θεὸς νὰ σὲ βοηθήσῃ ἀνόητε ἄνθρωπε· ὁ θεὸς νὰ σοῦ δώσῃ μυαλά.[2] Εἶσαι ἄξεστος.

ΚΟΡ. Κύριε, εἶμαι ἕνας τίμιος ἐργάτης. Κερδίζω μὲ τὸν κόπο μου ὅ,τι τρώγω καὶ ὅ,τι φορῶ· δὲν μισῶ κανένα, δὲν φθονῶ τὴν εὐτυχίαν κανενός, χαίρω διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων, ὑποφέρω μὲ ὑπομονὴ τὴν δυστυχίαν μου καὶ ἡ μεγαλειτέρα μου ὑπερηφάνεια εἶνε νὰ βλέπω τὰ πρόβατά μου νὰ βόσκουν καὶ τὰ ἀρνιά μου νὰ βυζαίνουν.

ΓΕΛΩΤ. Ἄλλο πάλιν ἁμάρτημα τῆς εὐηθίας σας νὰ ἀνακατώνετε τὰ πρόβατα μὲ τοὺς κριούς· ἂν δὲν κολασθῇς διὰ τοῦτο, τότε οὐδ' ὁ διάβολος θέλει νὰ ἔχῃ ἰδικούς του τοὺς βοσκούς. Διαφορετικὰ δὲν βλέπω πῶς θὰ ἠμποροῦσες νὰ διαφύγῃς.

ΚΟΡ. Ἔρχεται ὁ νέος κύριος Γανυμήδης, ὁ ἀδελφὸς τῆς νέας κυρίας μου.

Εἰσέρχεται ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ κρατοῦσα τεμάχιον χάρτου καὶ ἀναγινώσκουσα

ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ Μοναχὴ ἡ Ροζαλίνδα εἶν' ἀξία νὰ στολίσῃ
τὴν Ἀνατολὴ καὶ Δύσι.
Τὄνομά σου μὲ τἀνέμου τὰ πτερὰ παντοῦ πηγαίνει,
Ροζαλίνδα 'παινεμένη.
Ἐμπρὸς 'στὴν ὀμορφιά σου ὅλες εἶνε μαῦρες σὰν τὸ Χάρο.
Ὄξ' ἀπὸ τὴ Ροζαλίνδα τὴν καλὴ καὶ ζηλεμένη,
ὅλες εἶνε γιὰ τὸ κάρρο.

1 Most swallow man! thou worms meat, in respect of a good piece of flesh in deed. Τροφὴ σκώληκος παραβαλλομένη πρὸς καλὸν τεμάχιον κρέατος. Δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἀνέγνω ὁ Σαΐξπηρ τὴν φράσιν ταύτην ἔν τινι πραγματείᾳ τοῦ Vincentço Saviola. Ἐν ἐμβλήματι τυπογράφου εὕρηται τὸ ἑξῆς· Ὦ σκωληκόβρωμα, ὦ πομφόλυξ, ὦ ματαιότης, διατί εἶσαι τόσον ὑπερφίαλος;

2 God make incision in thee. Ὁ Heath ἐξηγεῖ αὐτὸ ὡς ἑξῆς· Ὁ θεὸς νὰ σοῦ δώσῃ καλλιτέραν διάνοιαν, εἶσαι ἁπλοῦς καὶ ἄξεστος. Ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς ὑπαινίττεται τὴν παλαιὰν θεραπευτικήν, καθ' ἣν πᾶσαι αἱ νόσοι ἐθεραπεύοντο διὰ φλεβοτομίας. Wright.

1 Let no face be kept in mind but the fair of Rosalind. Τοιοῦτον τὸ κείμενον τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Ὁ Sidney Walker φρονεῖ ὡς ὀρθοτέραν τὴν γραφήν. Let no fair be kepinn mind, τὸ fair ἐνταῦθα ὂν ἀντὶ οὐσιαστικοῦ καὶ σημαῖνον «καλλονήν». Τὴν γραφὴν ταύτην ἣν καὶ ὁ Wright θεωρεῖ ὡς ὀρθήν, παρεδέχθημεν ἐν τῇ μεταφράσει.

ΓΕΛ. Ἐπὶ ὀκτὼ συνεχῆ ἔτη, ἐκτὸς τῶν ὡρῶν τοῦ γεύματος, τοῦ δείπνου καὶ τοῦ ὕπνου, δύναμαι νὰ στιχουργῶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον· ὁμοιάζουν ἀκριβῶς μὲ βῆμα βουτυροπώλιδος πορευομένης εἰς τὴν ἀγοράν

ΡΟΖ. Σιώπα τρελλέ.

ΓΕΛ. Ἄς δοκιμάσωμεν.

»Ἄν ἄρρην ἔλαφος ἔχει ἀνάγκην συζύγου,
»ἄς ζητήσῃ τὴν Ροζαλίνδαν
»Ἄν ἡ γαλῆ θέλει νὰ συζευχθῇ
»τὸ αὐτὸ βεβαίως θὰ πράξῃ καὶ ἡ Ροζαλίνδα
»Χειμερινὰ ἐνδύματα δέον διπλᾶ νὰ εἶνε
»οὕτω πως καὶ ἡ ἰσχνὴ Ροζαλίνδα
»Ὅσοι θερίζουν πρέπει νὰ χειροβολιάζουν καὶ νὰ δένουν
»Κ' ἔπειτα νὰ φορτώνουν μὲ τὴν Ροζαλίνδαν
»τὸ γλυκύτερον κάρυον ἔχει τὸν ξυνότερον φλοιὸν
»κάρυον τοιοῦτον εἶνε ἡ Ροζαλίνδα.
»Ὅστις ζητεῖ εὐωδέστατα ῥόδα
»εὑρίσκει ἐρωτικὰς ἀκάνθας καὶ τὴν Ροζαλίνδαν.
»Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶνε ὁ ψευδὴς τῶν στίχων ῥυθμός.[1]
»Διατί νὰ ῥυπαίνεσαι μὲ αὐτούς;»

ΡΟΖ. Σιώπα, τρελλὲ, χονδροκέφαλε. Τοὺς εὗρον ἐπί τινος δένδρου.

ΓΕΛΩΤ. Μὰ τὴν ἀλήθεια, τὸ δένδρον αὐτὸ παράγει κακοὺς καρπούς.

ΡΟΖ. Θὰ τὸ ἐγκεντρίσω μετὰ σοῦ, καὶ ἔπειτα μετὰ μεσπίλης·[2] τότε θὰ παράγῃ τοὺς πρωϊμοτέρους καρποὺς τῆς χώρας, διότι θὰ σήπεσθε πρὶν ἢ ὡριμάσητε κατὰ τὸ ἥμισυ, καὶ αὐτὴ δὰ εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀρετὴ τῆς μεσπίλης.

ΓΕΛ. Ὡμίλησες, ἀλλ' ἂν ὀρθῶς ἢ ὄχι, ἄς κρίνῃ τὸ δάσος.

(Εἰσέρχεται ἡ Κελία ἀναγινώσκουσα φύλλον χάρτου.)

ΡΟΖ. Σιωπή! ἔρχεται ἡ ἀδελφή μου (ἀναγινώσκουσα, ἄς παραμερίσωμεν)

ΚΕΛΙΑ ἀναγινώσκει.

«Διατί ὁ τόπος οὗτος νὰ εἶνε ἔρημος; διότι εἶνε ἀκατοίκητος; »όχι· ἐπὶ ἑκάστου δένδρου θὰ κρεμάσω γλώσσας αἵτινες θὰ ἐκφέρωσι κοινωνικὰ ἀποφθέγματα. Τινὲς τούτων πόσον ταχέως ὁ ἀνθρώπινος βίος »διανύει τὴν πλανητικὴν αὐτοῦ πορείαν, καὶ ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἡμερῶν »αὐτοῦ δύναται νὰ περιληφθῇ ἐντὸς σπιθαμῆς. Ἄλλαι πάλιν περὶ ὅρκων, »οὓς ψυχαὶ φίλων ἠθέτησαν· ἀλλ' ἐπὶ τῶν καλλίστων κλάδων, ἢ εἰς τὸ »τέλος ἑκάστης στροφῆς, θὰ γράψω τὸ ὄνομα Ροζαλίνδα, ἵνα γνωρίσω εἰς »πάντας τοὺς ἀναγινώσκοντας, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῆς ἐδημιούργησεν ὁ οὐρανὸς τὸ περικαλλέστατον καὶ ἐξοχώτατον τῶν πλασμάτων.[3]

1 This is the very false gollop of verses. Αὐτὸ εἶνε τὸ κυρίως κάλπασμα τῶν στίχων.

2 J ll graff it wrlh a medrla: παίζει μὲ τὴν λέξιν medlar καὶ meddler· ἡ πρώτη σημαίνει τὴν μεσπίλην, ἡ δευτέρα τὸν φορτικὸν ἐπαχθῆ.

3 The quintessence of every sprite hedven would in little show· Ἡ κατὰ λέξιν μετάφρασις τοῦ χωρίου ἔχει ὡς ἑξῆς· «Τὸ ἄνθος πάσης χάριτος ὅπερ ἐν μικρογραφίᾳ ἠθέλησε νὰ ἐπιδείξῃ ὁ οὐρανός».

»Όθεν ὁ οὐρανὸς διέταξε τὴν φύσιν νὰ ἐγκλείσῃ ἐντὸς ἑνὸς σώματος, πά»σας ὁμοῦ τὰς τῇδε κἀκεῖσε ἐγκατεσπαρμένας χάριτας. Αὐθωρεὶ δὲ ἡ »φύσις ἀπέσταξε τὴν παρειὰν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν καρδίαν τῆς Ἑλένης, τὴν »μεγαλοπρέπειαν τῆς Κλεοπάτρας, τὰ ἔξοχα θέλγητρα τῆς Ἀταλάντης »καὶ τὴν σεμνότητα τῆς σοβαρᾶς Λουκρητίας. Τοιουτοτρόπως ἡ Ροζα»λίνδα ἐπλάσθη ἐκ πολλῶν καλλίστων πραγμάτων δι' οὐρανίου συνδέ»σμου, ἐκ πολλῶν προσώπων, ὀφθαλμῶν καὶ καρδιῶν, ἵνα ὑπὸ πάσης »περιβάλληται χάριτος.[1] Ὁ οὐρανὸς ἠθέλησε νὰ προικίσῃ αὐτὴν διὰ »τοιούτων δώρων, ἐγὼ δὲ νὰ ζήσω καὶ ν' ἀποθάνω δοῦλος της.»

ΡΟΖ. Ὦ πανευγενέστατε ἱεροκήρυξ! διὰ πόσον μονοτόνου ἐρωτικῆς διδαχῆς ἐβάρυνες τὸ ἀκροατήριόν σου, χωρὶς ποσῶς ν' ἀνακράξῃς «Ἔχετε ὑπομονὴν, ὦ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι».

ΚΕΛ. Πῶς! φίλοι ὠτακουστοῦσι! Παραμέριτε ὀλίγον βοσκὲ, καὶ σὺ μαζί του παλληκάρι.

ΓΕΛΩΤ. Ἔλα βοσκὲ, ἂς ὑποχωρήσωμεν ἐντίμως, ἐὰν μὴ μὲ τὰ ὅπλα καὶ τὰς ἀποσκευάς μας, τοὐλάχιστον μὲ πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν ἀπαιτούμενα. (ἐξέρχεται ὁ Κόριννος καὶ ὁ Γελωτοποιός.)

ΚΕΛ. Ἤκουσες αὐτοὺς τοὺς στίχους;

ΡΟΖ. Ὦ ναὶ, τοὺς ἤκουσα ὅλους, καὶ κἄτι ἐπὶ πλέον, διότι τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον περισσοτέρους πόδας, παρ' ὅσους ἠδύναντο νὰ βαστάσωσιν οἱ στίχοι.

ΚΕΛ. Δὲν πειράζει· οἱ πόδες ἠδύναντο νὰ βαστάσωσι τοὺς στίχους.

ΡΟΖ. Ναὶ, ἀλλ' οἱ πόδες ἦσαν χωλοὶ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ στηριχθῶσιν ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν στίχων, κατὰ συνέπειαν ἐχώλαινον ἐν τῷ μέσῳ τῶν στίχων.

ΚΕΛ. Ἀλλὰ δὲν ἐξεπλάγης ἀκούουσα ὅτι τὸ ὄνομά σου ἀνηρτήθη καὶ ἐχαράχθη ἐπὶ τῶν δένδρων τούτων;

ΡΟΖ. Κατὰ ἑπτὰ ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας δὲν ἐξεπληττόμην πλέον, πρὶν ἢ ἔλθῃς· διότι ἰδὲ τί εὗρον ἐπὶ ἑνὸς φοίνικος. Οὐδέποτε ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πυθαγόρου,[2] ὅτε ἤμην ποντικὸς τῆς Ἰρλανδίας,[3] ὅπερ μόλις ἐνθυμοῦμαι, ἔγεινα τόσον πολὺ ἀντικείμενον στιχουργίας.

ΚΕΛ. Εἰκάζεις ποῖος τοὺς ἔγραψε;

ΡΟΖ. Εἶνε ἀνήρ;

ΚΕΛ. Ναὶ, καὶ φέρει ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἅλυσιν ἣν ἄλλοτε ἔφερες. Πῶς ὠχριᾷς;

1 To have the touches dearest prized· ὥστε νὰ ἔχῃ τὰ πολυτιμότερα χαρακτηριστικά.

2 Περὶ τῆς θεωρίας τῆς μετεμψυχώσεως ποιεῖται λόγον ὁ Σαίξπηρ ἐν τῷ «Ἐμπόρῳ τῆς Βενετίας» IV 431 καὶ ἐν τῇ «Δωδεκάτῃ Νυκτὶ» IV 2, 521—60.

3 Οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ ἀναφέρουσι συνεχῶς ὅτι ἐν Ἰρλανδίᾳ ἐπιστεύετο ὅτι οἱ στίχοι εἶχον τὴν δύναμιν τοῦ φονεύειν τοὺς ποντικούς· Ὁ Steevens ἀναφέρει τὸ τοῦ Ben Jonson Rhime them to death as thed ylo Irish rats. Φόνευσον αὐτοὺς διὰ τῶν στίχων, ὅπως φονεύουσι τοὺς Ἰρλανδικοὺς ποντικούς.

ΡΟΖ. Ποῖος εἶνε σὲ παρακαλῶ;

ΚΕΛ. Ὦ Θεέ, Θεέ! Πόσον δύσκολος εἶνε ἡ συνάντησις δύο φίλων, ἐνῷ ὄρη δύνανται νὰ ἐκτοπισθῶσιν ὑπὸ σεισμῶν καὶ νὰ συναντηθῶσι.

ΡΟΖ. Ποῖος εἶνε λοιπόν;

ΚΕΛ. Εἶνε δυνατόν;

ΡΟΖ. Ἔλα, σὲ καθικετεύω θερμότατα, εἰπέ μου, ποῖος εἶνε;

ΚΕΛ. Ὦ θαυμάσιον, θαυμάσιον, θαυμασιώτατα θαυμάσιον, καὶ προσέτι θαυμάσιον καὶ ὑπερθαυμάσιον!

ΡΟΖ. Μὴ μεταβληθῇς χρῶμα μου.[1] Νομίζεις ὅτι ἐπειδὴ εἶμαι ἐνδεδυμένη ὡς ἀνήρ, ἔχω καὶ ἀνδρικὸν φρόνημα! Μιᾶς στιγμῆς βραδύτης εἶνε δι' ἐμέ, ὅτι διὰ τὸν θαλασσοπόρον μεσημβρινὴ θάλασσα χωρίζουσα αὐτὸν ἀπὸ τὴν χώραν τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ. Σὲ παρακαλῶ εἰπέ μοι ἀμέσως ποῖος εἶνε, καὶ ὁμίλησον ταχέως. Ἐπεθύμουν νὰ ἦτο τραυλή, ἵνα διαφύγῃ ἐκ τῶν χειλέων σου ὁ κεκρυμμένος οὗτος ἀνήρ, ὅπως ὁ οἶνος ἐξέρχεται ἐκ στενολαίμου φιάλης, ἤτοι· ἢ παραπολὺς ἀμέσως, ἢ οὐδόλως. Ἀφαίρεσον σὲ παρακαλῶ τὸν φελλὸν ἐκ τοῦ στόματός σου, ἵνα δυνηθῶ νὰ ῥοφήσω τὰς ἀγγελίας σου.

ΚΕΛ. Τοιουτοτρόπως θὰ κατέπιες ἄνθρωπον.

ΡΟΖ. Εἶνε πλάσμα τοῦ θεοῦ; Τί εἴδους ἄνθρωπος εἶνε; Εἶνε ἀξία πίλου ἡ κεφαλή του, καὶ πώγωνος ἡ σιαγὼν αὐτοῦ;

ΚΕΛ. Ὄχι ἔχει βραχὺν πώγωνα.

ΡΟΖ. Ὁ θεὸς θὰ προνοήσῃ περὶ τῆς αὐξήσεώς του, ἂν φανῇ εὐγνώμων· θὰ περιμένω μεθ' ὑπομονῆς τὴν αὔξησιν τοῦ πώγωνος, ἂν δὲν βραδύνῃς νὰ μοὶ περιγράψῃς τὴν σιαγῶνά του.

ΚΕΛ. Εἶνε ὁ νέος Ὀρλάνδος ὅστις ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ στιγμῇ ἐνίκησε τὸν παλαιστὴν καὶ τὴν καρδίαν σου.

ΡΟΖ. Ἐστὸ διάβολο αἱ ἀστειότητές σου· ὁμίλησον μὲ ὕφος σοβαρὸν ὡς φρόνιμος κόρη.

ΚΕΛ. Σὲ βεβαιῶ ὅτι εἶνε ἐκεῖνος ἐξαδέλφη.

ΡΟΖ. Ὁ Ὀρλάνδος;

ΚΕΛ. Ὁ Ὀρλάνδος.

ΡΟΖ. Ὢ ἀποφρὰς ἡμέρα! Τί θὰ κάμω μὲ τὸν ὑπενδύτην καὶ τὰς περισκελίδας μου; Τί ἔκαμνεν ὅτε τὸν εἶδες; τί εἶπε; τί ὄψιν εἶχε; πῶς ἦτον ἐνδεδυμένος; τί κάμνει ἐδῶ; ἠρώτησε περὶ ἐμοῦ; ποῦ μένει; πῶς σὲ ἄφῆκε; πότε θὰ τὸν ἴδῃς πάλιν; ἀποκρίθητι μὲ μίαν λέξιν.

ΚΕΛ. Πρέπει πρῶτον νὰ μοὶ προμηθεύσῃς τὸ στόμα τοῦ Γαργαντούα. Ἡ λέξις αὕτη εἶνε τόσον μεγάλη, ὥστε οὐδὲν ἐκ τῶν στομάτων τοῦ αἰῶ-

[1] Gomdoy complexion. Ἡ Ροζαλίνδα ἀποκρινομένη εἰς τὴν προηγουμένην ἐρώτησιν τῆς Κελίας, ἥτις λέγει αὐτῇ ὅτι ὠχριᾷ, ἐπικαλεῖται οὕτως εἰπεῖν τὴν βοήθειαν τῆς ἰδιοσυγκρασίας της ἵνα μὴ μεταβληθῇ τὸ χρῶμά της καὶ προδοθῇ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην.

νος τούτου δύναται νὰ τὴν χωρέσῃ. Τὸ ν' ἀποκριθῇ τις δι' ἑνὸς ναὶ καὶ ὄχι εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας, εἶνε δυσκολώτερον, παρὰ ν' ἀποκριθῇ εἰς ἐρωτήσεις κατηχήσεως.

ΡΟΖ. Ἀλλ' ἠξεύρει ὅτι εἶμαι ἐδῶ εἰς τὸ δάσος ἐνδεδυμένη ὡς ἀνήρ; Εἶνε τόσον ζωηρός, ὅπως ἦτο τὴν ἡμέραν τοῦ ἀγῶνος;

ΚΕΛ. Εἶνε εὐκολώτερον νὰ μετρήσῃ τις λεπτότατα ἄτομα, παρὰ νὰ λύσῃ προβλήματα ἐρωμένου. Ἀλλ' ἀπόλαυσον τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀνακαλύψεώς μου, καὶ ἐντρύφησον ἐν αὐτῇ μετὰ προσοχῆς.[1] Τὸν εὗρον ὑποκάτω δένδρου, ὡς βάλανον καταπεσοῦσαν.

ΡΟΖ. Τὸ δένδρον τοῦτο δύναται νὰ ὀνομασθῇ δένδρον τοῦ Διός, ὅταν ῥίπτῃ τοιούτους καρπούς.

ΚΕΛ. Ἄκουσέ με σὲ παρακαλῶ, ἀγαπητή μου.

ΡΟΖ. Ἐξακολούθει.

ΚΕΛ. Ἐκεῖ εἶνε ἐξηπλωμένος ὡς τετραυματισμένος ἱππότης.

ΡΟΖ. Ἂν καὶ θὰ εἶνε λυπηρὸν νὰ ἴδῃ τις τοιοῦτον θέαμα, οὐχ ἧττον θὰ ἐστόλιζε πολὺ τὸ τοπεῖον.

ΚΕΛ. Κράτησε τὴν γλῶσσαν σου, σὲ παρακαλῶ· κάμνει ἄτακτα πηδήματα. Ἦτον ἐνδεδυμένος ὡς κυνηγός.

ΡΟΖ. Ὦ, κακὸς οἰωνός! ἔρχεται διὰ νὰ διαπεράσῃ τὴν καρδίαν μου.

ΚΕΛ. Ἐπεθύμουν νὰ τραγωδήσω τὸ τραγοῦδι μου χωρὶς νὰ συνοδεύωμαι· ἀλλὰ σὺ μὲ κάμνεις νὰ παραφωνῶ

ΡΟΖ. Δὲν ἠξεύρεις ὅτι εἶμαι γυνή; ὅταν σκέπτωμαι πρέπει νὰ ὁμιλῶ. Ἐξακολούθει φιλτάτη.

ΚΕΛ. Μὲ κάμνεις νὰ λησμονῶ τὴν σειρὰν τῆς διηγήσεώς μου. Σιωπή. Δὲν εἶν' αὐτὸς ποῦ ἔρχεται;

Εἰσέρχονται ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ καὶ ὁ ΙΑΚΩΒΟΣ

ΡΟΖ. Αὐτὸς εἶνε. Ἂς ἀποσυρθῶμεν διὰ νὰ τὸν παρατηρήσωμεν.

ΙΑΚΩΒΟΣ. Σὲ εὐχαριστῶ διὰ τὴν συναναστροφήν σου, ἀλλὰ μὰ τὸν Θεόν, εὐχαρίστως θὰ ἔμενον καὶ μόνος.

ΟΡΛΑΝΔΟΣ. Καὶ ἐγώ· ἀλλὰ χάριν τῶν τύπων σὲ εὐχαριστῶ διὰ τὴν συναναστροφήν σου.

ΙΑΚ. Ὁ Θεὸς μαζί σου· εὔχομαι νὰ συναντώμεθα ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον.

ΟΡΛ. Εὔχομαι καὶ ἐλπίζω εἰς τὸ ἑξῆς ν' ἀποξενωθῶμεν περισσότερον.

ΙΑΚ. Σὲ παρακαλῶ, μὴ καταστρέφῃς πλέον τὰ δένδρα γράφων ἐπὶ τῶν φλοιῶν αὐτῶν ἐρωτικὰ ᾄσματα.

ΟΡΛ. Σὲ παρακαλῶ, μὴ καταστρέφῃς πλέον τοὺς στίχους μου ἀναγινώσκων αὐτοὺς οὕτω ἀηδῶς.

1 Δοκίμασε (ὡς φαγητὸν) τὴν ἀνακάλυψίν του καὶ ἐντρύφησον ἐν αὐτῇ μετὰ προσοχῆς.
2 But take a taste of my finding him and relish him, with good observance.

ΙΑΚ. Ροζαλίνδα εἶνε τὸ ὄνομα τῆς ἐρωμένης σου;

ΟΡΛ. Ναί, ἀκριβῶς.

ΙΑΚ. Δὲν μοῦ ἀρέσκει τὸ ὄνομά της.

ΟΡΛ. Δὲν ἐσκέπτοντο νὰ σὲ εὐχαριστήσωσι ὅτε τὴν ἐβάπτισαν.

ΙΑΚ. Τί ἀνάστημα ἔχει;

ΟΡΛ. Ἀκριβῶς τόσον ὑψηλὸν ὅση εἶνε ἡ καρδία μου.

ΙΑΚ. Εἶσαι μεστὸς κομψῶν ἀπαντήσεων. Μήπως ἐγνώρισες τὰς γυναῖκας τῶν χρυσοχόων καὶ τὰς ἀπεστήθισες ἐκ τῶν δακτυλίων των;

ΟΡΛ. Ὄχι, ἀποκρίνομαι διὰ τῆς φρασεολογίας τῶν ταπήτων, ὁπόθεν ἔμαθες τὰς ἐρωτήσεις σου.[1]

ΙΑΚ. Ἔχεις πνεῦμα εὐκίνητον· νομίζω ὅτι κατεσκευάσθη ἀπὸ τὰς πτέρνας τῆς Ἀταλάντης. Θέλεις νὰ καθίσῃς πλησίον μου; Θὰ σκώψωμεν τὸν δεσπότην ἡμῶν κόσμον, καὶ τὰς ἀθλιότητάς μας.

ΟΡΛ. Οὐδενὸς ἄλλου ἐν τῷ κόσμῳ θὰ μεμφθῶ, εἰμὴ τοῦ ἑαυτοῦ μου, οὗτινος γινώσκω πλεῖστα ἐλαττώματα.

ΙΑΚ. Τὸ χείριστον τῶν ἐλαττωμάτων σου εἶνε ὅτι εἶσαι ἐρωτευμένος.

ΟΡΛ. Εἶνε ἐλάττωμα τὸ ὁποῖον οὐδ' ἀντὶ τῆς μεγίστης ἀρετῆς σου θὰ ἀντήλλασσον. Σὲ ἐβαρέθηκα.

ΙΑΚ. Μὰ τὸν θεόν, ἐζήτουν ἕνα τρελλόν, ὅτε σὲ συνήντησα.

ΟΡΛ. Ἐπνίγη εἰς τὸν ρύακα· παρατήρησον ἐντὸς αὐτοῦ καὶ θὰ τὸν ἴδῃς.

ΙΑΚ. Θὰ ἴδω τὴν ἰδικήν μου μορφήν.

ΟΡΛ. Τὴν ὁποίαν θεωρῶ ὡς μορφὴν τρελλοῦ ἢ ὡς μηδενικοῦ.

ΙΑΚ. Δὲν θὰ μείνω πλειότερον μετὰ σοῦ Χαῖρε, φίλε κύριε ἐρωτευμένε.

ΟΡΛ. Χαίρω πολὺ διὰ τὴν ἀναχώρησίν σου. Χαῖρε φίλε κύριε Μελαγχολικέ (ἐξέρχεται ὁ Ἰάκωβος.)

ΡΟΖ (δίᾳ πρὸς τὴν Κελίαν.) Θὰ τῷ ὁμιλήσω ὡς αὐθάδης ὑπηρέτης, καὶ ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τοῦτο θὰ ἐμπαίξω αὐτόν.[2] Ἔ δὲν ἀκούεις κυνηγέ;

ΟΡΛ. Πολὺ καλά· τί θέλετε;

ΡΟΖ. Σὲ παρακαλῶ, τί ὥρα δεικνύει τὸ ὡρολόγιον;

ΟΡΛ. Ἔπρεπε νὰ μὲ ἐρωτήσῃς εἰς ποῖον μέρος τῆς ἡμέρας εὑρισκόμεθα· δὲν ὑπάρχει ὡρολόγιον εἰς τὸ δάσος.

ΡΟΖ. Τότε δὲν ὑπάρχει ἀληθὴς ἐραστὴς εἰς τὸ δάσος· διότι ἄλλως, οἱ στεναγμοὶ ἑκάστης στιγμῆς καὶ οἱ στόνοι ἑκάστης ὥρας, θὰ ἐδείκνυον τὴν βραδεῖαν πορείαν τοῦ χρόνου τόσον καλῶς, ὅσον καὶ τὸ ὡρολόγιον.

ΟΡΛ. Καὶ διατὶ ὄχι τὴν ταχεῖαν πορείαν τοῦ χρόνου; δὲν θὰ ἦτο καταλληλοτέρα ἡ ἔκφρασις αὕτη;

1 Τὰ παραπετάσματα τῶν δωματίων κατασκευάζονται ἐξ ὑφάσματος πεποικιλμένου δι' εἰκόνων καὶ ἠθικῶν ἀποφθεγμάτων. Wright.

2 To play thknave with him θὰ ἐξαπατήσω αὐτόν.

ΡΟΖ. Οὐδαμῶς, κύριε. Ἡ πορεία τοῦ χρόνου εἶνε διάφορος εἰς διαφόρους ἀνθρώπους. Θὰ σοὶ εἴπω διὰ ποίους βαδίζει ἠρέμα, διὰ ποίους τριποδίζει, διὰ ποίους καλπάζει, καὶ διὰ ποίους μένει ἀκίνητος.

ΟΡΛ. Διὰ ποίους σὲ παρακαλῶ τριποδίζει ;

ΡΟΖ. Μὰ τὸ ναί, τριποδίζει διὰ τὴν νέαν κόρην ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῶν ἀρραβώνων της, μέχρι τῆς ἡμέρας τῶν γάμων της· ἂν τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἶνε ἑπταήμερον, τὸ βῆμα τοῦ χρόνου εἶνε τόσον βραδύ, ὥστε φαίνεται ὅτι παρῆλθον ἑπτὰ ἔτη.

ΟΡΛ. Διὰ ποίους βαδίζει ἠρέμα ;

ΡΟΖ. Δι' ἱερέα ἀγνοοῦντα τὴν λατινικὴν,καὶ διὰ πλούσιον μὴ πάσχοντα ἐκ ποδάγρας· διότι ὁ εἷς κοιμᾶται ἡσύχως ὡς μὴ δυνάμενος νὰ μελετᾷ,ὁ δὲ ἄλλος ζῇ εὐθύμως,ὡς μὴ αἰσθανόμενος πόνους· ὁ μὲν εἷς εἶνε ἀπηλλαγμένος τοῦ βάρους τῆς ἰσχνῆς καὶ καταπιεστικῆς μαθήσεως,ὁ δὲ ἕτερος ἀγνοεῖ τὸ ἄχθος ἀνιαρᾶς καὶ ἐπαχθοῦς πενίας. Δι'αὐτοὺς ὁ χρόνος χωρεῖ βραδέως.

ΟΡΛ. Διὰ ποῖον καλπάζει ;

ΡΟΖ. Διὰ κλέπτην ὁδηγούμενον εἰς τὴν ἀγχόνην, διότι ὅσῳ βραδέως καὶ ἂν βαδίζῃ, νομίζει ὅτι θὰ φθάσῃ πολὺ ταχέως.

ΟΡΛ. Διὰ ποίους μένει ἀκίνητος;

ΡΟΖ. Διὰ δικαστὰς ἔχοντας διακοπάς· διότι κοιμώμενοι καθ'ὅλον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα, δὲν παρατηροῦσι τὴν πορείαν τοῦ χρόνου.

ΟΡΛ. Ποῦ κατοικεῖς ὡραῖε νέε ;

ΡΟΖ. Μὲ τὴν βοσκοποῦλα αὐτὴν, τὴν ἀδελφήν μου, ἐδῶ εἰς τὰ πέριξ τοῦ δάσους, ὅπως θύσανος ἐπὶ μισοφορίου.

ΟΡΛ. Ἐντοπία εἶσαι ;

ΡΟΖ. Ὅπως τὸ κουνέλι, τὸ ὁποῖον καθὼς ἠξεύρεις κατοικεῖ ἐκεῖ ὅπου γεννηθῇ.

ΟΡΛ. Ἡ προφορά σου εἶνε κάπως κομψοτέρα παρ' ὅσον ἦτο δυνατὸν ν' ἀποκτήσῃς εἰς τόσον ἀπόκεντρον τόπον.

ΡΟΖ. Παρὰ πολλῶν ἤκουσα τοῦτο· τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἐδιδάχθην νὰ ὁμιλῶ ἀπὸ γηραιόν τινα ἱερωμένον θεῖόν μου, ὅστις κατὰ τὴν νεότητά του ἦτον ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, καὶ ὅστις εἶχε πολὺ καλὴν συμπεριφορὰν, διότι ἦτον ἐρωτευμένος. Τὸν ἤκουσα νὰ ἀπαγγέλλῃ λόγους μετὰ τοῦ ἔρωτος, καὶ εὐχαριστῶ τὸν θεὸν, διότι δὲν εἶμαι γυνὴ, ὥστε νὰ μοὶ προσάψωσι τὰ τόσα ἐπιπόλαια ἐλαττώματα, διὰ τῶν ὁποίων ἤλεγχεν ἐν γένει τὸ γυναικεῖον φῦλον.

ΟΡΛ. Δύνασαι νὰ ἐνθυμηθῇς κἀνὲν τῶν κυριωτέρων ἐλαττωμάτων διὰ τὰ ὁποῖα ἐκατηγόρει τὰς γυναῖκας ;

ΡΟΖ. Οὐδὲν ἐξέχον ἐνυπῆρχε· ὡμοίαζον ἅπαντα πρὸς ἄλληλα ὡς νεοκομμένα νομίσματα· ἕκαστον ἐλάττωμα ἐφαίνετο τερατῶδες, ἕως οὗ ἤθελε παρατεθῇ τὸ ἑπόμενον, τὸ ὁποῖον ἐξισοῦτο πρὸς τὸ πρῶτον.

ΟΡΑ. Ἀπαρίθμησον τινὰ ἐξ αὐτῶν σὲ παρακαλῶ.

ΡΟΖ. Ὄχι, μόνον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς θὰ δώσω τὰ φάρμακά μου. Ἄνθρωπός τις ἐπισκέπτεται τὸ δάσος, καὶ καταστρέφει τὰ νέα μας δένδρα χαράσσων ἐπὶ τῶν φλοιῶν αὐτῶν τὸ ὄνομα «Ροζαλίνδα». Ἀναρτᾷ ᾠδὰς εἰς τὰς λευκακάνθας, καὶ ἐλεγεῖα εἰς τοὺς ἀσπαλάθους. Πάντα δὲ αὐτὰ θεοποιοῦσι τὴν Ροζαλίνδα. Ἂν ἠδυνάμην νὰ συναπαντήσω τὸν ἐρωτέμπορον τοῦτον, θὰ τῷ ἔδιδον καλὴν συμβουλήν, διότι φαίνεται ὅτι πάσχει ἀπὸ καθημερινὸν ἐρωτικὸν πυρετόν.

ΟΡΑ. Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἐρωτόπληκτος ἐκεῖνος· εἰπέ μου σὲ παρακαλῶ τὸ φάρμακόν σου.

ΡΟΖ. Οὐδὲν ἐκ τῶν συμπτωμάτων ἅτινα μὲ εἶπεν ὁ θεῖός μου βλέπω ἐπὶ σοῦ· μὲ ἐδίδαξε τίνι τρόπῳ νὰ ἀνακαλύπτω τὸν ὑπὸ τοῦ ἔρωτος κατεχόμενον· εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι δὲν ἐφυλακίσθης εἰς τὸν ἐκ σχίνου τοῦτον κλωβόν.

ΟΡΑ. Ποῖα εἶνε τὰ συμπτώματα ;

ΡΟΖ. Παρειὰ ἰσχνή, ὅπερ δὲν ἔχεις· ὀφθαλμοὶ πελιδνοὶ καὶ κοῖλοι, ὅπερ δὲν ἔχεις· διάθεσις σιωπηρά, ὅπερ δὲν ἔχεις· πώγων παρημελημένος, ὅπερ δὲν ἔχεις· ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο σὲ συγχωρῶ, διότι ἡ κατοχὴ τοῦ πώγωνος εἶνε τὸ μόνον εἰσόδημα τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ· ἔπειτα αἱ περικνημίδες σου δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχουν γονατοδέσμους· ὁ πῖλος νὰ εἶνε λελυμένος, αἱ χειρίδες σου ἀνοικταί, τὰ ὑποδήματά σου ἄδετα, καὶ τὸ πᾶν ἐπὶ σὲ νὰ ἀγγέλλῃ τὸ ἀτημέλητον τοῦ ἀπεγνωσμένου· ἀλλὰ σὺ δὲν εἶσαι τοιοῦτος· ἡ ἐνδυμασία σου εἶνε ἐπιμεμελημένη, καὶ φαίνεσαι μᾶλλον ἐραστὴς τοῦ ἑαυτοῦ σου ἢ ἄλλου τινος.

ΟΡΑ. Ἐπεθύμουν, ὡραῖε νέε, νὰ σὲ κάμω νὰ πιστεύσῃς ὅτι ἐρῶ:

ΡΟΖ. Ἐγὼ νὰ τὸ πιστεύσω ! Εὐκολώτερον εἶνε νὰ πείσῃς περὶ τούτου τὴν ἐρωμένην σου· σοῦ ἐγγυῶμαι δὲ ὅτι εἶνε διατεθειμένη νὰ τὸ πιστεύσῃ παρὰ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ πιστεύει· αὕτη εἶνε μία ἐκ τῶν περιστάσεων ἐκείνων καθ' ἃς αἱ γυναῖκες διαψεύδουσι πάντοτε τὴν συνείδησιν αὐτῶν. Ἀλλ' εἰπέ μοι σπουδαίως, σὺ εἶσαι ὁ ἀναρτῶν ἐπὶ τῶν δένδρων τοὺς στίχους ἐκείνους ἐν οἷς ἐπαινεῖται τόσον ἡ Ροζαλίνδα ;

ΟΡΑ. Σοῦ ὀμνύω νέε, μὰ τὴν λευκὴν χεῖρα τῆς Ροζαλίνδας, ὅτι εἶμαι ἐκεῖνος, ὁ δύστηνος ἐκεῖνος.

ΡΟΖ. Ἀλλ' εἶσαι τόσον ἐρωτευμένος ὅσον ἐκφράζουσιν οἱ στίχοι σου ;

ΟΡΑ. Οὔτε στίχοι, οὔτε λόγος, δύναται νὰ ἐκφράσῃ πόσον τὴν ἀγαπῶ.

ΡΟΖ. Ὁ ἔρως εἶνε καθαρὰ τρέλλα, καὶ σὲ βεβαιῶ ὅτι τοῦ χρειάζεται τὸ σκοτεινὸν κελλίον καὶ ἡ μάστιξ τὰ ὁποῖα μεταχειρίζονται διὰ τοὺς τρελλούς· ὁ λόγος δὲ διὰ τὸν ὁποῖον δὲν τιμωροῦνται καὶ δὲν θεραπεύονται διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἶνε, ὅτι ἡ ἐρωτικὴ τρέλλα εἶνε τόσον κοινή, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ μαστιγωταὶ καταλαμβάνονται ὑπ' αὐτῆς. Καὶ ὅμως ἐγὼ τὴν θεραπεύω διὰ συμβουλῆς.

ΟΡΛ. Ἐθεράπευσες ποτὲ κανένα διὰ τοῦ τρόπου τούτου ;

ΡΟΖ. Ναὶ, ἕνα, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Συνεφωνήθη νὰ φαντάζεται ὅτι ἤμην ἡ ἐρωμένη, ἡ ἀγαπημένη του, καὶ καθ' ἑκάστην τὸν ἠνάγκαζον νὰ μοὶ παρέχῃ τὰς ἐρωτικάς του περιποιήσεις· τότε δ' ἐγὼ, νέος φαντασιόπληκτος, ἤμην δύσθυμος, ἰδιότροπος, εὐμετάβολος, ἀκορέστους ἔχων ἐπιθυμίας, ἀλαζὼν, παράδοξος, παλίμβουλος, ἐπιπόλαιος, ἄστατος, πότε κλαίων καὶ πότε γελῶν, μετέχων μὲν πάσης συγκινήσεως, οὐδεμίαν ὅμως αἰσθανόμενος, διότι τοιοῦτος εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁ χαρακτὴρ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων· ὁτὲ μὲν τὸν ἠγάπων, ἄλλοτε δὲ τὸν ἀπεστρεφόμην, ἄλλοτε τὸν περιεποιούμην, ἄλλοτε τὸν ἀπηρνούμην, ἄλλοτε ἔκλαιον χάριν αὐτοῦ, καὶ ἄλλοτε ἔπτυον ἐπ' αὐτοῦ, οὕτως ὥστε, μετέβαλον τὴν ἐρωτικὴν τρέλλαν τοῦ μνηστῆρος μου εἰς ἀληθῆ παραφροσύνην, καὶ τὸν ἠνάγκασα νὰ καταλίπῃ τὸν θόρυβον τοῦ κόσμου καὶ νὰ ζήσῃ ἔν τινι γωνίᾳ βίον ὅλως μονήρη. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐθεράπευσα αὐτόν· διὰ τῆς μεθόδου δὲ ταύτης ἀναδέχομαι νὰ θεραπεύσω τὴν καρδίαν σου, καὶ νὰ καταστήσω αὐτὴν καθαρὰν, ὅσον καρδίαν ὑγιοῦς προβάτου, ὥστε οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἐρωτικὴ κηλὶς νὰ ὑπάρχῃ ἐν αὐτῇ.

ΟΡΛ. Δὲν θὰ μὲ ἐθεράπευες νέε.

ΡΟΖ. Θὰ σὲ ἐθεράπευον, ἂν ἤθελες νὰ μὲ ὀνομάζῃς Ροζαλίνδα, καὶ νὰ ἔρχεσαι καθ' ἡμέραν εἰς τὴν καλύβην μου νὰ μοὶ προσφέρῃς τὰς περιποιήσεις σου.

ΟΡΛ. Καλὰ λοιπόν· μὰ τὴν ἐρωτικήν μου πίστιν θὰ ἔλθω· εἰπέ μου ποῦ εἶνε ἡ καλύβη σου.

ΡΟΖ. Ἔλα μαζί μου, θὰ σοῦ δείξω αὐτήν· καὶ καθ' ὁδὸν θὰ μοῦ εἴπῃς εἰς ποῖον μέρος τοῦ δάσους κατοικεῖς. Θὰ ἔλθῃς ;

ΟΡΛ. Προθύμως, καλέ μου νέε.

ΡΟΖ. Ὄχι· πρέπει νὰ μὲ ὀνομάζῃς Ροζαλίνδαν. Ἐμπρὸς, ἔρχεσαι ἀδελφή. (Ἐξέρχονται.)

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Τὸ Δάσος.

Εἰσέρχεται ὁ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ ἡ ΟΔΡΙΑ καὶ ὄπισθεν αὐτῶν ὁ ΙΑΚΩΒΟΣ.

ΓΕΛ. Ἔλα γρήγορα ἀγαπητὴ Ὀδρία. Πηγαίνω νὰ φέρω τὰ γίδια σου. Λοιπὸν Ὀδρία, εἶμαι πάντοτε ἰδικός σου ; Σὲ εὐχαριστεῖ ἡ ἀθῶα μου φυσιογνωμία ;

ΟΔΡΙΑ.[1] Ἡ φυσιογνωμία σου ! Ὁ θεὸς νὰ μᾶς βοηθήσῃ ! Τί μοῦτρο ;

1 Doth my simple feature content you ? Ἐνταῦθα λέγει ὁ Wright ἴσως ὑπάρχει λογοπαίγνιον οὗτινος ἀπωλέσθη κλείς. Τὸ feature ἐπὶ Σαίξπηρ δὲν ἐσήμαινε μόνον τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ἐν γένει τὸ σχῆμα τὴν μορφήν.

ΓΕΛ. Εἶμαι ἐδῶ μαζί μου καὶ μὲ τὰ γίδιά σου, ὅπως ὁ μᾶλλον ἰδιότροπος τῶν ποιητῶν, ὁ τίμιος Ὀβίδιος ἦτο μεταξὺ τῶν Γαιτῶν.[1]

ΙΑΚ. (ἰδίᾳ) Ὦ μάθησις κακῶς οἰκοῦσα, χεῖρον ἢ Ζεὺς ἐν ἀχυρίνῃ καλύβῃ!

ΓΕΛ. Ὅταν βλέπῃ τις ὅτι οἱ στίχοι του δὲν εἶνε καταληπτοί, καὶ ὅτι τὸ πνεῦμά του δὲν βοηθεῖται ἀπὸ τὸ εὐφυὲς παιδίον τὴν ἀντίληψιν, τοῦτο καταπλήττει πλειότερον, ἢ ἐξογκωμένος λογαριασμὸς ἐν μικρῷ δωματίῳ ξενοδοχείου. Μὰ τὸν Θεὸν ἐπεθύμουν νὰ σὲ εἶχαν κάμει ποιητικὴν οἱ θεοί.

ΟΔΡ. Δὲν ἠξεύρω τί θὰ 'πῇ ποιητική. Εἶνε πρᾶγμα τίμιο μὲ ἔργα καὶ μὲ λόγια; εἶνε πρᾶγμα ἀληθινό;

ΟΡΑ. Ὄχι ἀληθῶς· διότι ἡ ἀληθεστέρα ποίησις εἶνε ἡ μᾶλλον πλαστή. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐρασταὶ δίδονται εἰς τὴν ποίησιν, δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ ποιητικοί των ὅρκοι, δὲν εἶνε ἄλλο, ἢ ἐρωτικὰ πλάσματα.

ΟΔΡ. Ἤθελες λοιπὸν νὰ μὲ εἶχαν κάμει ποιητικὴν οἱ θεοί;

ΓΕΛ. Μάλιστα· διότι μοῦ ὡρκίσθης ὅτι εἶσαι τιμία· ὥστε ἐὰν ἦσουν ποιήτρια, θὰ εἶχα κάποιαν ἐλπίδα ὅτι προσποιεῖσαι.

ΟΔΡ. Δὲν ἤθελες νὰ εἶμαι τιμία;

ΓΕΛ. Ὄχι μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐκτὸς μόνον ἂν ἦτο ἄσχημη· διότι τιμιότης ζευγαρωμένη μὲ ὡραιότητα εἶνε τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ἀρτύῃς μέλι μὲ ζάχαρι.

ΙΑΚ. (ἰδίᾳ) Σοφὸς τρελλός!

ΟΔΡ. Ἐγὼ δὲν εἶμαι εὔμορφη, καὶ διὰ τοῦτο παρακαλῶ τοὺς θεοὺς νὰ μὲ κάμουν τιμίαν.

ΤΡΑ. Ναί, ἀλλὰ τὸ νὰ δίδουν τιμιότητα εἰς ἕνα βρωμοκόριτσο, εἶνε τὸ αὐτὸ ὡς νὰ παρατίθεται ἐξαίρετον φαγητὸν εἰς ῥυπαρὸν πινάκιον.

ΟΔΡ. Δὲν εἶμαι βρωμερά, ἂν καὶ εὐχαριστῶ τὸν θεὸν ποῦ εἶμαι ἄσχημη.

ΓΕΛ. Εὐλογημένο νὰ ἦνε τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ διὰ τὴν ἀσχημίαν σου· ἡ ῥυπαρότης ἠμπορεῖ νὰ ἔλθῃ ἀργότερα. Ἀλλ' ὅ,τι καὶ ἂν γίνῃ, ἐγὼ θὰ σὲ πάρω γυναῖκα, καὶ διὰ τοῦτο εὗρηκα τὸν σὶρ Ὀλδιέρον Παπατρέχα, ἐφημέριον τοῦ γειτονικοῦ χωρίου, ὁ ὁποῖος μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἔλθῃ εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ δάσους διὰ νὰ μᾶς ζευγαρώσῃ.

ΙΑΚ. (ἰδίᾳ) Εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπον τὴν συνέντευξιν αὐτήν.

ΟΔΡ. Ὁ θεὸς νὰ τὰ φέρῃ δεξιά!

ΓΕΛ. Ἀμήν. Ἕνας μικρόψυχος ἄνθρωπος ἠμποροῦσε νὰ διστάσῃ ἐνώπιον τοιαύτης ἐπιχειρήσεως· διότι ἐδῶ ἔχομεν τὸ δάσος μόνον ἀντὶ ἐκκλησίας, καὶ ζῶα κερασφόρα ἀντὶ μαρτύρων· ἀλλὰ τί πειράζει; Θάρρος! Ὅσον μισητά, τόσον καὶ ἀναγκαῖα εἶνε τὰ κέρατα. Λέγεται ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι εἶνε τόσον πλούσιοι, ὥστε δὲν ἠξεύρουν πόσα ἔχουν· εἶνε σωστόν. Ἐπίσης πολλοὶ ἄνθρωποι ἔχουν τόσα πολλὰ κέρατα, ὥστε δὲν ἠξεύρουν

[1] Ἐνταῦθα ὁ Γελωτοποιὸς παίζει μὲ τὰς λέξεις goat καὶ Goths μὲ τὸ capricious ἐκ τοῦ capro.

τί νὰ τὰ κάμωσι. Καλά, ἀλλ' αὐτὸ εἶνε προὶξ τῆς γυναικός των, δὲν εἶνε ἀπόκτημά των. Κέρατα; Μάλιστα. Καὶ μόνοι οἱ πτωχοί; Ὄχι, ὄχι. Καὶ ἡ εὐγενεστέρα ἔλαφος ἔχει τόσον μεγάλα, ὅσον καὶ ἡ ἀσχημοτέρα. Εἶνε λοιπὸν εὐτυχὴς ὁ ἄγαμος; ὄχι. Ὅπως ὠχυρωμένη πόλις εἶνε μεγαλοπρεστέρα χωρίου, οὕτω καὶ τὸ μέτωπον τοῦ ἐγγάμου εἶνε σεβαστότερον ἀπὸ τοὺς γυμνοὺς κροτάφους τοῦ ἀγάμου· ὅσον δὲ ἡ εὐπορία τῶν ἀμυντικῶν μέσων εἶνε προτιμοτέρα τῆς ἀπορίας, τόσον καὶ τὰ κέρατα εἶνε πολυτιμότερα τῆς ἐλλείψεως κεράτων. Ἔρχεται ὁ σὶρ Ὀλδιέρος.

(Εἰσέρχεται ὁ σὶρ Ὀλδιέρος ὁ παπατρέχας.)

ΓΕΛ. Καλῶς ὥρισες σὶρ Ὀλδιέρε παπατρέχα. Θέλεις νὰ μᾶς στεφανώσῃς ἐδῶ ὑποκάτω ἀπὸ τὸ δένδρον, ἢ θὰ ἔλθωμεν μαζί σου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν;

ΣΙΡ-ΟΛΒΙΕΡΟΣ. Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ κανεὶς ν' ἀντιπροσωπεύσῃ τὴν γυναῖκα;

ΓΕΛ. Δὲν θέλω νὰ τὴν λάβω ὡς δῶρον ἀπὸ κανένα.

ΣΙΡ-ΟΛΒ. Πρέπει νὰ ἀντιπροσωπευθῇ· ἄλλως ὁ γάμος δὲν εἶνε νόμιμος.

ΙΑΚ. (Προχωρῶν.) Ἐξακολούθει, ἐξακολούθει· ἐγὼ θὰ τὴν ἀντιπροσωπεύσω.

ΓΕΛ. Καλησπέρα, φίλε κύριε· πῶς ὀνομάζεσαι; πῶς εἶσαι κύριε; καλῶς ὥρισες. Σὲ εὐχαριστῶ διὰ τὴν πρὸ ὀλίγου καλὴν συναναστροφήν σου. Χαίρω πολὺ ποῦ σὲ βλέπω. Ἐδῶ ἔχομεν μιὰ μικρὰ δουλειά. Σκεπάσου σὲ παρακαλῶ.

ΙΑΚ. Μήπως θὰ νυμφευθῇς τρελλέ;

ΓΕΛ. Ὅπως τὸ βόδι ἔχει τὸν ζυγόν, τὸ ἄλογον τὸν χαλινὸν καὶ τὸ γεράκι τὰ κουδούνια, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὰς ἐπιθυμίας του, καὶ ὅπως τὰ περιστέρια χαϊδεύονται, οὕτω καὶ οἱ σύζυγοι ἀγαποῦν νὰ ἐλαφροδαγκάνωνται.

ΙΑΚ. Πῶς, ἄνθρωπος τῆς ἀνατροφῆς σου νὰ νυμφευθῇ ὑπὸ θάμνον ὡς ἐπαίτης; Ὑπάγετε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ζητήσατε ἕνα καλὸν ἱερέα ὅστις νὰ σᾶς ἐξηγήσῃ τί ἐστι γάμος· αὐτὸς ἐδῶ θὰ σᾶς ἑνώσῃ ὅπως κολλοῦν τὰ σανιδώματα τῶν τοίχων, ὁ εἷς ἐξ ὑμῶν θὰ συσταλῇ καὶ ὡς χλωρὸν ξύλον θὰ ζαρώσῃ, θὰ ζαρώσῃ.

ΓΕΛ. (Ἰδίᾳ.) Νομίζω πῶς θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ στεφανωθῶ ἀπ' αὐτόν, παρὰ ἀπὸ ἄλλον, διότι μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν θὰ μᾶς στεφανώσῃ καλά, καὶ ἂν δὲν στεφανωθῶ καλά, θὰ ἔχω ἀργότερα μιὰ καλὴ πρόφασι ν' ἀφήσω τὴν γυναῖκά μου.

ΙΑΚ. Ἐλθὲ μαζί μου καὶ ἄκουσον τὰς συμβουλάς μου.

ΓΕΛ. Ἔλα γλυκεῖα Ὀδριά. Χαῖρε παπᾶ Ὀλιβιέρε· ὄχι, ὅπως λέγει τὸ τραγοῦδι.

»Ὦ γλυκὺ Ὀλιβιέρε
»Ὦ καλὲ Ὀλιβιέρε!
»Μὴ μ' ἀφήσῃς ὄπισθέν σου
»Ἀλλὰ φύγε, φύγε ἀπ' ἐδῶ
»Ἄδειαζέ μας τὴν γωνιά
»Δὲν θέλω νὰ στεφανωθῶ
»Παππᾶ μου ἀπὸ σένα.

ΣΙΡ ΟΛΙΒ. Ἀδιάφορον. Οὐδέποτε οἱ σαρκασμοὶ τῶν φαντασιοπλήκτων τούτων ἀνοήτων θὰ μὲ ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός μου.

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Τὸ Δάσος.

Εἰσέρχεται ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ καὶ ἡ ΚΕΛΙΑ.

ΡΟΖ. Μὴ μοῦ λέγῃς τίποτε πλέον. Θὰ κλαύσω.

ΚΕΛ. Κλαῦσον, ἀλλὰ συλλογίσθητι, ὅτι τὰ δάκρυα δὲν ἁρμόζουν εἰς ἄνδρα.

ΡΟΖ. Ἀλλὰ δὲν ἔχω ἀφορμὴν νὰ κλαίω;

ΚΕΛ. Ἀφορμὴν τόσον καλήν, ὅσον δύναταί τις νὰ ἐπιθυμήσῃ· κλαῦσον λοιπόν.

ΡΟΖ. Καὶ αὐτῆς τῆς κόμης του τὸ χρῶμα εἶναι πλαστόν.

ΚΕΛ. Ὀλίγον μελανοτέρα ἀπὸ τὴν κόμην τοῦ Ἰούδα. Μὰ τὸν Θεὸν τὰ φιλήματά του εἶνε τέκνα τοῦ Ἰούδα.

ΡΟΖ. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἡ κόμη του εἶνε χρώματος ὡραίου.

ΚΕΛ. Χρώματος ἐξαιρέτου· τὸ καστανὸν εἶνε ἀναμφιλέκτως τὸ ἄριστον χρῶμα.

ΡΟΖ. Καὶ τὰ φιλήματά του περιέχουν τόσην ἁγιότητα, ὅσην ἡ ψαῦσις τοῦ ἁγίου ἄρτου.

ΚΕΛ. Ἔχει ἀγοράσει ἓν ζεῦγος παλαιῶν χειλέων Ἀρτέμιδος· οὐδὲ φίλημα καλογραίας ἐκ τῶν τῆς ἀδελφότητος τοῦ χειμῶνος εἶνε ἁγιώτερον.

ΡΟΖ. Ἀλλὰ διατί ὡρκίσθη ὅτι θὰ ἤρχετο σήμερον τὸ πρωΐ, καὶ δὲν ἔρχεται;

ΚΕΛ. Ὦ βεβαίως δὲν εἶνε εἰλικρινής.

ΡΟΖ. Νομίζεις;

ΚΕΛ. Ναί· πιστεύω ὅτι δὲν εἶνε οὔτε βαλαντιοτόμος, οὔτε ζωοκλόπος· ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἐρωτικὴν αὐτοῦ πίστιν νομίζω ὅτι εἶνε τόσον κενὴ ὅσον ἀνεστραμμένον ποτήριον, ἢ ὡς σκωληκόβρωτον κάρυον.

1 Παλαιὰ χορῳδία μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Jonhson ἤρχιζε διὰ τῶν λέξεων τούτων,

ΡΟΖ. Δὲν εἶνε πιστὸς εἰς τὸν ἔρωτα ;

ΚΕΛ. Ναί· ὅταν εἶνε ἐρωτευμένος· ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν εἶνε.

ΡΟΖ. Τὸν ἤκουσες ὅμως ὁρκιζόμενον καθαρὰ ὅτι ἦτο.

ΚΕΛ. «Ἦτο» δὲν εἶνε «εἶνε»· ἄλλως τε ὁ ὅρκος τοῦ ἐραστοῦ δὲν ἔχει περισσοτέραν βαρύτητα ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ οἰνοπώλου, ἀμφότεροι ἐπιβεβαιοῦσι ψευδεῖς λογαριασμούς. Ὑπηρετεῖ τὸν δοῦκα πατέρα σου ἐδῶ εἰς τὸ δάσος.

ΡΟΖ. Συνήντησα χθὲς τὸν δοῦκα καὶ ὡμίλησα ἐπὶ μακρὸν μετ' αὐτοῦ· μὲ ἠρώτησε περὶ τῆς οἰκογενείας μου· τῷ εἶπον ὅτι εἶνε τόσον καλὴ ὅσον καὶ ἡ ἰδική του· ἐγέλασε καὶ μὲ ἀφῆκε ν' ἀπέλθω. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ ὁμιλῶμεν περὶ πατέρων, ὅταν ὑπάρχῃ Ὀρλάνδος ἐν τῷ κόσμῳ ;

ΚΕΛ. Ὢ εἶνε λαμπρὸς ἄνθρωπος! γράφει λαμπροὺς στίχους, ὁμιλεῖ λαμπρά, ὁρκίζεται λαμπροὺς ὅρκους, θραύει αὐτοὺς γενναίως ἐνώπιον τῆς ἐρωμένης του, καὶ ὡς ἐλεεινὸς μονομάχος κεντᾷ μόνον τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ἵππου του καὶ θραύει ἀδεξίως τὸ δόρυ του. Ἀλλὰ πᾶν οὗτινος ἐπιβαίνει ἡ νεότης καὶ ὁδηγεῖ ἡ τρέλλα εἶνε γενναῖον. (Ποῖος ἔρχεται ;)

Εἰσέρχεται ὁ ΚΟΡΙΝΝΟΣ.

ΚΟΡ. Κυρία... κύριε· συχνὰ ἠρωτήσατε διὰ τὸν βοσκὸν ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἐπαραπονεῖτο ὅτι ἦτο ἐρωτευμένος· ἐκεῖνον ποῦ εἴδετε νὰ κάθεται πλησίον μου εἰς τὰ χόρτα καὶ νὰ ἐπαινῇ τὴν ὑπερήφανον καὶ ἀκατάδεκτον βοσκοποῦλαν τὴν ἐρωμένην του.

ΚΕΛ. Ἒ τί ἔγεινε.

ΚΟΡ. Ἂν θέλετε νὰ ἴδῆτε μίαν πραγματικὴ σκηνὴ μεταξὺ τοῦ ὠχροπροσώπου ἀληθινοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ ζωηροῦ (πυρροῦ) χρώματος, τοῦ σαρκασμοῦ καὶ τῆς ἀγερώχου ὑπεροψίας, ἔλθετε ὀλίγα βήματα ἀπ' ἐδῶ, καὶ θὰ σᾶς ὁδηγήσω ἂν θέλετε νὰ ἴδῆτε τὸ θέαμα.[1]

ΡΟΖ. Ὤ, ἔλθετε, ἂς ὑπάγωμεν· ἡ θέα τῶν ἐραστῶν τρέφει τοὺς ἐρῶντας. Ὁδηγήσατέ μας εἰς τὸ θέαμα τοῦτο, καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι θὰ λάβω ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν κωμῳδίαν των (ἐξέρχονται.)

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ἕτερον μέρος τοῦ Δάσους.

Εἰσέρχεται ὁ ΣΙΛΒΙΟΣ καὶ ἡ ΦΟΙΒΗ.

ΣΙΛΒΙΟΣ. Μὴ μὲ περιφρονῇς, μή, γλυκεῖά μου Φοίβη. Εἰπὲ ὅτι δὲν μὲ ἀγαπᾷς, ἀλλ' ὄχι μὲ τόσην πικρίαν. Καὶ αὐτὸς ὁ δήμιος τοῦ ὁποίου ἡ καρδία ἔχει σκληρυνθῇ ἀπὸ τὸ σύνηθες αὐτῷ θέαμα τοῦ θανάτου δὲν ἀφί-

1 Between the pale complexion of true love and the red glow of scorn and proud disdain. Τὸ ὕφος τοῦ ποιμένος εἶνε τόσον ὑψηλόν, ὥστε κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ τηρηθῇ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῇ μεταφράσει.

νει τὸν πέλεκυν νὰ πέσῃ ἐπὶ τοῦ κεκλιμένου λαιμοῦ, πρὶν ἢ ζητήσῃ συγχώρησιν. Θέλεις λοιπὸν νὰ ἦσαι σκληροτέρα ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος περνᾷ τὴν ζωήν του σκοτώνων ἀνθρώπους;

ΦΟΙΒΗ. Δὲν ἤθελα νὰ ειμαι δήμιός σου· σὲ ἀποφεύγω διότι δὲν θέλω νὰ σὲ βλάψω· μοῦ λέγεις πῶς τὰ 'μάτια δολοφονοῦν. Αὐτὸ δὲ πάλιν εἶνε νόστιμο, εινε ἀπὸ τ' ἄγραφα· τὰ 'μάτια τὸ πλέον ἀδύνατον καὶ πλέον τρυφερὸν πρᾶγμα τοῦ κόσμου, ποῦ κλείουν τὰ δειλά των παράθυρα καὶ εἰς τὰ μικρότατα μόρια, νὰ ὀνομάζωνται τύραννοι, σφαγεῖς, δολοφόνοι! Νὰ ἐγὼ σὲ ἀγριοκυττάζω μὲ ὅλη μου τὴν καρδιά· ἂν τὰ 'μάτιά μου ἠμποροῦν νὰ πληγώσουν, ἃς σὲ σκοτώσουν. Προσποιήσου τώρα ὅτι λιποθυμεῖς, πέσε κατὰ γῆς· ἂν ὅμως δὲν εἰμπορεῖς, τότε ἐντροπή, ἐντροπή σου! νὰ ψεύδεσαι καὶ νὰ λέγῃς ὅτι τὰ 'μάτιά μου εἶνε δολοφόνοι! Δεῖξέ μου τώρα τὴν πληγὴν ὅπου σοῦ ἔκαμαν τὰ 'μάτιά μου. Κεντήσου μὲ μία βελόνη, καὶ θὰ ἴδῃς καὶ θὰ μείνῃ τὸ σημεῖον· στηρίξου εἰς ἕνα καλάμι καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι ἡ παλάμη σου θὰ φέρῃ δι' ὀλίγας στιγμὰς τὰ σημεῖα· ἀλλὰ τὰ βλέμματα ποῦ ἔρριψα ἐπάνω σου δὲν σὲ ἔβλαψαν, καὶ εἶμαι βεβαία ὅτι τὰ 'μάτια δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ βλάψουν.

ΣΙΛ. Ὢ ἀγαπητή μου Φοίβη! ἂν κάμμιὰ ἡμέρα—καὶ ἴσως πλησιάζει—σὲ σαγηνεύσει κανὲν ἀνθηρὸ πρόσωπον, τότε θὰ μάθῃς τὰς ἀοράτους πληγὰς τὰς ὁποίας προξενοῦν τὰ κοπτερὰ βέλη τοῦ ἔρωτος.

ΦΟΙΒ. Ἀλλ' ἕως τότε, μὴ μὲ πλησιάζῃς· ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ καιρὸς ἐκεῖνος, εἰμπορεῖς νὰ μὲ λυπῇς καὶ νὰ μὲ περιγελᾷς ἀσπλάγχνως, διότι κ' ἐγὼ ἕως τότε θὰ εἶμαι ἄσπλαγχνος μαζύ σου.

ΡΟΖ. Καὶ διατί σὲ παρακαλῶ; Ποία μητέρα σὲ ἐγέννησεν, ὥστε νὰ ὑβρίζῃς τοὺς δυστυχεῖς καὶ νὰ χαιρεκακῇς οὕτω πως; Νομίζεις ὅτι ἐπειδὴ δὲν εἶσαι εὔμορφη—διότι μὰ τὸν θεὸν δὲν βλέπω τὴν ὡραιότητά σου, ὅπως δὲν βλέπω οὐδὲ τὴν κλίνην μου εἰς τὸ σκότος—πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ἦσαι ἀλαζὼν καὶ ἄσπλαγχνος; Ἔ, τί σημαίνει τοῦτο; διατί μὲ παρατηρεῖς; εἰς σὲ βλέπω ὅ,τι καὶ εἰς τὸ κοινότατον πλάσμα τῆς φύσεως. Μὰ τοὺς θεοὺς φαίνεται ὅτι σκοπεύει νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τοὺς ἰδικούς μου ὀφθαλμούς· ὄχι, ὄχι, μὴ ἐλπίζῃς τοιοῦτόν τι, ὢ ὑπερήφανος κυρά. Οὔτε τὰ μαῦρα βλέφαρά σου, οὔτε ἡ ὡς μαύρη μέταξα κόμη σου, οὔτε οἱ μέλανες ὀφθαλμοί σου, οὔτε ἡ γαλακτώδης παρειά σου θὰ δυνηθῶσι νὰ ὑποδουλώσωσι τὴν ψυχήν μου οὕτως, ὥστε νὰ μὲ καταστήσωσι λάτριν σου. Σὺ δὲ βοσκὲ ἀνόητε, διατί τὴν ἀκολουθεῖς ὡς ὑγρὸς νότος μεστὸς ἀνέμου καὶ βροχῆς; Ὡς ἀνὴρ εἶσαι χιλιάκις εὐμορφότερος ἐκείνης ὡς γυναικός. Ἕνεκα ὑμῶν τῶν ἀνοήτων πληροῦται ὁ κόσμος δυσειδῶν παιδίων. Σὺ τὴν κολακεύεις, ὄχι τὸ κάτοπτρόν της· εἰς σὲ κατοπτριζομένη βλέπει ἑαυτὴν ὡραιοτέραν παρ' ὅτον τὴν δεικνύουσι τὰ χαρακτηριστικά της. Γνώρισε τὸν ἑαυτόν σου, κυρά μου· γονάτισε, νήστευσε καὶ εὐχαρίστησε

τὸν Θεὸν, διότι ἀγαπᾶται ἀπὸ ἀγαθὸν ἄνθρωπον· σοῦ λέγω δὲ κατ' ἰδίαν, ὡς φίλος· «πωλήθητι ὅταν εὕρῃς εὐκαιρίαν, δὲν εἶσαι διὰ κάθε ἀγοράν». Ζήτησε συγγνώμην ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ἀγάπα αὐτὸν καὶ δέξαι τὴν πρότασίν του. Ὁ ἄσχημος καθίσταται ἀσχημότερος, ὅταν εἶνε σκώπτης. Λάβε λοιπὸν αὐτὴν βοσκέ. Χαίρετε.

ΦΟΙΒ. Χαριτωμένε νέε· μάλωνέ με σὲ παρακαλῶ ἐπὶ ἕνα χρόνο διαρκῶς· προτιμῶ ν' ἀκούω τὰς ἐπιπλήξεις σου, παρὰ τὰς ἐρωτικὰς ἐκφράσεις τοῦ ἀνθρώπου τούτου.

ΡΟΖ. (πρὸς τὴν Φοίβην.) Ἐκεῖνος μὲν ἠράσθη τῆς δυσμορφίας σου (πρὸς τὸν Σίλβιον) αὕτη δὲ τῆς ὀργῆς μου. Ἂν τὸ πρᾶγμα ἔχῃ οὕτω, ὁσάκις θὰ σοὶ ἀποκρίνεται δι' ἀγρίων βλεμμάτων, θὰ τὴν πεπερίζω μὲ πικροὺς λόγους (πρὸς τὴν Φοίβην) διὰ τί μὲ παρατηρεῖς οὕτω πως;

ΦΟΙΒ. Ὄχι μὲ κακὸν σκοπόν.

ΡΟΖ. Μὴ μὲ ἐρωτευθῇς σὲ παρακαλῶ, διότι εἶμαι κιβδηλότερος καὶ ἀπὸ τοὺς ὅρκους ἀκόμη ἐκείνους οἵτινες γίνονται ἐν ὥρᾳ μέθης. Ἐκτὸς τούτου, δὲν σὲ ἀγαπῶ· ἂν θέλῃς νὰ μάθῃς τὸ σπῆτί μου, εἶνε ἐδῶ πλησίον τοῦ ἐλαιῶνος. Θὰ ἔλθῃς ἀδελφή; βοσκὲ μὴ τῆς χαρίζῃς κάστανα. Ἔλθὲ ἀδελφή. Βοσκοποῦλα, βλέπε τον μὲ γλυκύτερα 'μάτια, καὶ μὴ εἶσαι τόσον ὑπερήφανος. Καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἂν ἠδύνατο νὰ σὲ ἴδῃ, κανένα ἡ ὅρασις δὲν θὰ ἠπάτα ὡς αὐτόν. Ἐμπρὸς, ἂς ὑπάγωμεν εἰς τὰ πρόβατά μας. (Ἐξέρχεται ἡ Ροζαλίνδα, ἡ Κελία καὶ ὁ Κόρινος.)

ΦΟΙΒ. Τώρα, ὦ μακαρίτη βοσκὲ, ἀναγνωρίζω τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων σου.[1] «Τίς ἐραστὴς δὲν ἠράσθη μὲ τὸ πρῶτον βλέμμα;»

ΣΙΛ. Ἀγαπητὴ Φοίβη.

ΦΟΙΒ. Ἔ, τί λέγεις Σίλβιε;

ΣΙΛ. Λυπήσου με γλυκειά μου Φοίβη.

ΦΟΙΒ. Σὲ λυποῦμαι καλέ μου Σίλβιε.

ΣΙΛ. Τὴν λύπην πρέπει νὰ παρακολουθῇ ἡ παρηγορία. Ἂν λυπῆσαι διὰ τὰ ἐρωτικὰ βάσανα, δός μου τὴν ἀγάπην σου, καὶ τότε καὶ ἡ λύπη καὶ τὰ βάσανά μου ἐξαφανίζονται.

ΦΟΙΒ. Ἔχεις τὴν ἀγάπην μου, δὲν εἶνε πρᾶγμα φιλάνθρωπον;

ΣΙΛ. Ἤθελα νὰ ἦσαι ἰδική μου.

ΦΟΙΒ. Ἆ, αὐτὸ θὰ ἦτο ἀπληστία. Ἦτο καιρὸς ποῦ σὲ ἐμισοῦσα. Καὶ ὅμως ὄχι ὅτι σὲ ἀγαπῶ, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁμιλεῖς τόσον καλὰ τὴν γλῶσσαν τῆς ἀγάπης, ἡ συντροφία σου, ἡ ὁποία ἕως τώρα μοῦ ἦτον ἐνοχλητική, εἶνε τώρα ὑποφερτή· θὰ σοῦ ἀναθέσω καὶ μίαν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ μὴ περιμένῃς ἄλλην ἀμοιβὴν, ἀπὸ τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ μὲ ὑπηρετῇς.

1 Ὁ ὑπαινιττόμενος ποιμὴν εἶνε ὁ Χριστοφόρος Μαρλὼ ἀποθανὼν τῇ 1 Ἰουνίου 1593, οἱ δὲ ἀναφερόμενοι στίχοι εἶνε ἐκ τοῦ ποιήματός του «Ἡρὼ καὶ Λέανδρος», δημοσιευθέντος τῷ 1598. — Wright.

ΣΙΛ. Τόσον ἱερὰ καὶ τόσον τελεία εἶνε ἡ ἀγάπη μου, τόσον δὲ ὀλίγη ἡ εὔνοια τὴν ὁποίαν μοῦ δεικνύεις, ὥστε θὰ θεωρήσω ἄφθονον θερισμόν, ἂν ὄπισθεν ἐκείνου ὁ ὁποῖος θερίζει, ἠμπορέσω νὰ σταχυολογήσω. Ἄφινε λοιπὸν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ σοῦ διαφεύγῃ κἀνὲν μειδίαμα, καὶ τοῦτο μοῦ ἀρκεῖ διὰ νὰ ζῶ.

ΦΟΙΒ. Γνωρίζεις τὸν νέον ὁ ὁποῖος μοῦ ὡμίλησε πρὸ ὀλίγου;

ΣΙΛ. Ὄχι πολὺ καλά, ἀλλὰ τὸν συνήντησα πολλάκις. Εἶνε ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἠγόρασε τὴν καλύβην καὶ τὰς βοσκὰς ποῦ εἶχεν ἄλλοτε ὁ γέρων Κάρολος.

ΦΟΙΒ. Μὴ νομίσῃς ὅτι τὸν ἀγαπῶ ἐπειδὴ ἐρωτῶ δι' αὐτόν. Εἶνε προπετὲς παιδίον· καὶ ὅμως ὁμιλεῖ καλά.'Αλλὰ τί μὲ μέλλει διὰ τὰ λόγια; καὶ ὅμως τὰ λόγια κάμνουν καλά, ὅταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τὰ λέγει, εὐχαριστεῖ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τ' ἀκούουν. Εἶνε εὔμορφος νέος, ὄχι πολὺ εὔμορφος, ἀλλὰ βέβαια εἶνε ὑπερήφανος· καὶ ὅμως ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ ταιριάζει. Θὰ γίνῃ ὡραῖος ἄνδρας, τὸ καλλίτερον ποῦ ἔχει εἶνε τὸ χρῶμά του, καὶ ἂν ἡ γλῶσσά του πληγόνει, τὰ 'μάτιά του γιατρεύουν γρηγορότερον. Δὲν εἶνε πολὺ ὑψηλός, καὶ ὅμως διὰ τὴν ἡλικίαν του εἶνε ὑψηλός· τὰ σκέλη του εἶνε ἔτσι κ' ἔτσι, καὶ ὅμως εἶνε καλά. Τὰ χείλη του εἶχον ὡραῖον κόκκινον χρῶμα, ὀλίγον *ζωηρότερον* καὶ *ἀνθηρότερον* ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ ἐχρωμάτιζε τὸ πρόσωπόν του. Ἦτον ἀκριβῶς ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ καθαροῦ κοκκίνου καὶ τοῦ ὀλίγον ἀνοικτοῦ ῥοδίνου. Ὑπάρχουν γυναῖκες, Σίλβιε, αἱ ὁποῖαι ἂν τὸν εἶχαν παρατηρήσει μὲ τόσην προσοχὴν ὅπως ἐγώ, σχεδὸν θὰ τὸν ἐρωτεύοντο.'Αλλά, ὅσον δι' ἐμέ, οὔτε τὸν ἀγαπῶ, οὔτε τὸν μισῶ· καὶ ὅμως ἔχω μεγαλειτέραν ἀφορμὴν νὰ τὸν μισῶ παρὰ νὰ τὸν ἀγαπῶ. Τί δικαίωμα εἶχε νὰ μὲ μαλώσῃ; Εἶπε πῶς τὰ 'μάτιά μου εἶνε μαῦρα, καὶ μαῦρα τὰ μαλλιά μου, καὶ τώρα ἐνθυμοῦμαι ὅτι μὲ ἐπεριφρόνει. Ἀπορῶ πῶς δὲν τοῦ ἀπεκρίθην.'Αλλὰ δὲν πειράζει· δὲν ἐξοφλεῖ κανεὶς ὅ,τι ἀναβάλλει. Θὰ τοῦ γράψω ἕνα περιπαικτικὸ γράμμα, τὸ ὁποῖον θὰ τοῦ φέρεις· θέλεις Σίλβιε;

ΣΙΛ. 'Ακοῦς ἐκεῖ; ἀμέσως Φοίβη.

ΦΟΙΒ. Θὰ τὸ γράψω ἀμέσως· τὸ περιεχόμενον εἶνε εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς τὴν καρδίαν μου. Θὰ τοῦ γράψω ὀλίγα, ἀλλὰ ἐγγιχτικά. Ἔλα μαζί μου Σίλβιε. (ἐξέρχονται.)

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Τὸ Δάσος.

Εισέρχεται ἡ ΚΕΛΙΑ ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ καὶ ὁ ΙΑΚΩΒΟΣ.

ΙΑΚΩΒΟΣ. Ἐπιθυμῶ νὰ γνωρισθῶμεν καλλίτερον, κομψέ μου νέε.

ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ. Λέγουν ὅτι εἶσαι μελαγχολικός.

ΙΑΚ. Εἶμαι πράγματι· ἀγαπῶ περισσότερον τὴν μελαγχολίαν παρὰ τὸν γέλωτα.

ΡΟΖ. Ὅσοι κατέχονται εἰς ὑπερβολὴν ὑπὸ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τῶν διαθέσεων τούτων, εἶνε ἄνθρωποι μυσαροὶ καὶ ἐκτίθενται εἰς τὴν κοινὴν κατάκρισιν πλειότερον καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν μεθύσων.

ΙΑΚ. Πῶς! εἶνε καλὸν νὰ ἦνέ τις σκυθρωπὸς καὶ νὰ μὴ λέγῃ τίποτε.

ΡΟΖ. Τότε εἶνε καλὸν νὰ ἦνέ τις πάσσαλος.

ΙΑΚ. Δὲν ἔχω οὔτε τοῦ λογίου τὴν μελαγχολίαν, ἥτις εἶνε ἅμιλλα, οὔτε τὴν τοῦ μουσικοῦ, ἥτις εἶνε ἰδιότροπος, οὔτε τὴν τοῦ αὐλικοῦ, ἥτις εἶνε ἀλαζονεία, οὔτε τὴν τοῦ στρατιώτου, ἥτις εἶνε φιλοτιμία, οὔτε τὴν τοῦ νομικοῦ, ἥτις εἶνε πολιτική, οὔτε τὴν τῆς γυναικός, ἥτις εἶνε χάρις, οὔτε τὴν τοῦ ἐραστοῦ, ἥτις εἶνε πάντα ταῦτα· ἀλλ' εἶνε μελαγχολία ἰδιάζουσα εἰς ἐμέ, συγκειμένη ἐκ πολλῶν οὐσιῶν καὶ ἐξηγμένη ἐκ πολλῶν πραγμάτων· καὶ τῷ ὄντι αἱ ποικίλαι περὶ τῶν περιηγήσεών μου σκέψεις, εἰς τὰς ὁποίας μὲ βυθίζουσι συνεχῶς οἱ διαλογισμοί μου, μοὶ ἐμπνέουσιν ἀλλόκοτον δυσθυμίαν.

ΡΟΖ. Περιηγητής! Μὰ τὴν ἀλήθειαν ἔχει πολὺ δίκαιον νὰ μελαγχολῇς. Φοβοῦμαι ὅτι ἐπώλησες τὰς γαίας σου διὰ νὰ ἴδῃς τὰς τῶν ἄλλων. Τὸ νὰ ἔχῃ τις ἰδεῖ πολλά, καὶ νὰ μὴν ἔχῃ τίποτε, εἶνε τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ἔχῃ πλουσίους ὀφθαλμούς, καὶ πτωχὰς χεῖρας.

ΙΑΚ. Ναί· ἀλλ' ἀπέκτησα πεῖραν.

ΡΟΖ. Καὶ ἡ πεῖρά σου αὕτη σὲ καθιστᾷ μελαγχολικόν. Θὰ προετίμων τρέλλαν ἡ ὁποία νὰ μὲ καθιστᾷ εὔθυμον, ἢ πεῖραν, ἥτις νὰ μὲ ἐμπνέῃ μελαγχολίαν· καὶ ἔπειτα νὰ ταξειδεύσῃ τις πρὸς τοῦτο!

ΟΡΛ. Χαῖρε καὶ εὐτύχει φιλτάτη Ροζαλίνδα.

ΙΑΚ. Ἅ, ὁ θεὸς μαζί σου, ἂν ὁμιλῇς εἰς στίχους ἀνομοιοκαταλήκτους.

ΡΟΖ. Χαῖρε, κύριε περιηγητά· πρόσεχε νὰ ὁμιλῇς μὲ προφορὰν προσπεποιημένην, νὰ ἐνδύεσαι παράξενα ἐνδύματα, νὰ ψέγῃς πάντα τὰ πλεονεκτήματα τῆς πατρίδος σου, νὰ καταρᾶσαι τὴν ὥραν τῆς γεννήσεώς σου καὶ νὰ μέμφεσαι σχεδὸν καὶ τοῦ θεοῦ διὰ τὴν φυσιογνωμίαν ἣν σοὶ ἔδωκε·

διότι ἄλλως θὰ διστάσω νὰ πιστεύσω ὅτι ἔπλευσες ποτὲ μὲ γονδόλαν[1] (ἐξέρχεται ὁ Ἰάκωβος.)—(Πρὸς τὸν Ὀρλάνδον) Λοιπὸν Ὀρλάνδε! ποῦ ἦσο καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα; σὺ ἐραστής! ἂν μοῦ ξαναπαίξῃς αὐτὸ τὸ παιγνίδι, νὰ μὴ σὲ ἰδοῦν πλέον τὰ 'μάτιά μου.

ΟΡΛ. Μόλις μίαν ὥραν ἐβράδυνα ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσίν μου, ὡραία μου Ροζαλίνδα.

ΡΟΖ. Βραδύτης μιᾶς ὥρας εἰς ἐρωτικὴν συνέντευξιν! Δι' ἐκεῖνον ὅστις ἤθελε διαιρέσει τὸ λεπτὸν τῆς ὥρας εἰς χίλια μέρη, καὶ βραδύνει ἓν χιλιοστὸν τοῦ λεπτοῦ εἰς ἐρωτικὴν συνέντευξιν, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἤγγισε μὲν αὐτὸν ὁ ἔρως εἰς τὸν ὦμον, ἡ καρδία του ὅμως εἶνε ἄτρωτος.

ΟΡΛ. Συγγνώμην, φιλτάτη Ροζαλίνδα.

ΡΟΖ. Ὄχι· ἂν βραδύνῃς τόσον, μὴ παρουσιασθῇς πλέον ἐνώπιόν μου. Θὰ μοῦ ἦτο τὸ ἴδιον νὰ εἶνε ἐραστής μου ἕνας κοχλίας.

ΟΡΛ. Ἕνας κοχλίας;

ΡΟΖ. Βέβαια κοχλίας· διότι, ἂν καὶ ἔρχεται βραδέως, φέρει ὅμως τὸν οἶκόν του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, ὅπερ εἶνε νομίζω προγαμιαία δωρεά, καλλιτέρα ἐκείνης, ἣν σὺ δύνασαι νὰ κάμῃς εἰς γυναῖκα. Ἐκτὸς τούτου φέρει μαζί του καὶ τὴν *τύχην* του.

ΟΡΛ. Τί πρᾶγμα;

ΡΟΖ. Μπᾶ, τὰ κέρατα, τὰ ὁποῖα σεῖς ἑκόντες ἄκοντες, ὀφείλετε εἰς τὰς συζύγους σας, ἐνῷ αὐτὸς ἔρχεται μὲ ὡπλισμένην τύχην, προφυλάττων οὕτω τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τὴν συκοφαντίαν.

ΟΡΛ. Δὲν εἶνε κερατοποιὸς ἡ ἀρετή· ἡ δὲ Ροζαλίνδα μου εἶνε ἐνάρετος.

ΡΟΖ. Καὶ εἶμαι ἡ Ροζαλίνδα σου.

ΚΕΛ. Ἀρέσκεται νὰ σὲ ὀνομάζῃ οὕτω, ἀλλ' ἔχει μίαν Ροζαλίνδαν τῆς ὁποίας τὸ χρῶμα εἶνε ὡραιότερον τοῦ ἰδικοῦ σου.

ΡΟΖ. Ἔλα, γίνου ἐραστής μου,[2] διότι τώρα εἶμαι κυριακάτικη,[3] καὶ ἀρκετὰ διατεθειμένη νὰ συναινέσω. Τί θὰ μοῦ ἔλεγες τώρα ἂν ἤμην ἡ καθαυτὸ Ροζαλίνδα σου;

ΟΡΛ. Θὰ σὲ ἐφίλουν πρὶν ἢ ὁμιλήσω.

ΡΟΖ. Ὄχι θὰ ἔκαμνες καλλίτερα νὰ ὁμιλήσῃς πρῶτον, ὅταν δὲ περιέλθῃς εἰς ἀμηχανίαν δι' ἔλλειψιν ὕλης, τότε δύνασαι νὰ καταφύγῃς εἰς τὸ φίλημα. Κάλλιστοι ῥήτορες ξηροβήχουν ὅταν δὲν ἠξεύρουν τί νὰ εἰποῦν. Ὡς πρὸς τοὺς ἐραστὰς δὲ (ὁ θεὸς νὰ μᾶς φυλάξῃ), ὅταν δὲν ἔχωσιν ἀντικείμενον ὁμιλίας, καταφεύγουν ἀμέσως εἰς τὸ φίλημα.

1 Swam in a gondola. Ἑρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ Jonhson, ὅτι ἦσο εἰς Βενετίαν, πρωτεύουσαν πάσης ἀκολασίας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καὶ ἔνθα πάντες οἱ εὐγενεῖς Ἄγγλοι ἐδαπάνων τὴν περιουσίαν των, ἔφθειρον τὰ ἤθη των καὶ ἠρνοῦντο καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν θρησκείαν των. Wright.

2 Woo me, Woo me, πρόσφερέ μου τὰς ἐρωτικάς σου περιποιήσεις.

3 Διότι σήμερον ἔχω διάθεσιν ἑορτάσιμον· holiday humour.

ΟΡΛ. Ἀλλ' ἂν δὲν τοῖς δοθῇ τὸ φίλημα;

ΡΟΖ. Τότε σὲ ἀναγκάζει νὰ καθικετεύσῃς, καὶ τοῦτο παρέχει νέαν ὕλην.

ΟΡΛ. Καὶ τίς ἠδύνατο νὰ περιέλθῃ [1] εἰς ἀπορίαν λόγων, ἐνώπιον τῆς φιλτάτης του ἐρωμένης;

ΡΟΖ. Σὺ αὐτός, ἂν ἤμην ἐρωμένη σου, ἄλλως θὰ ἐθεώρουν τὴν ἀρετήν μου ἰσχυροτέραν τοῦ πνεύματός μου. Δὲν εἶμαι ἡ Ροζαλίνδα σου;

ΟΡΛ. Ἀρέσκομαι λέγων ὅτι εἶσαι, διότι ἐπιθυμῶ νὰ ὁμιλῶ περὶ αὐτῆς.

ΡΟΖ. Ἔ λοιπόν, δι' ἐμοῦ ὡς ἀντιπροσώπου, ἡ Ροζαλίνδα σοῦ λέγει ὅτι δὲν σὲ θέλει.

ΟΡΛ. Τότε δ' ἐγὼ ἀποθνήσκω αὐτοπροσώπως.

ΡΟΖ. Ὄχι, ἀπόθανε δι' ἐπιτροπείας. Ὁ κόσμος ἐκτίσθη πρὸς ἓξ χιλιάδων ἐτῶν, καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα οὐδεὶς ἀπέθανεν αὐτοπροσώπως, ἕνεκα ἐρωτικῆς ἀφορμῆς. Ῥόπαλον ἑλληνικὸν [2] ἔθραυσε τὸ κρανίον τοῦ Τρωΐλου, καὶ ὅμως οὗτος ἔπραξεν ὅτι ἠδυνήθη διὰ νὰ προαπαθάνῃ· εἶνε δὲ πρότυπον ἔρωτος. Πολλὰ εὐδαίμονα ἔτη θὰ ἔζη ὁ Λέανδρος, καὶ ἂν ἔτι ἡ Ἡρὼ ἐγένετο καλογραία, ἂν μὴ παρενέπιπτε θερμὴ θερινὴ νὺξ διότι, ὁ καλὸς οὗτος νέος, μεταβὰς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον διὰ νὰ λουσθῇ, κατελήφθη ὑπὸ νάρκης καὶ ἐπνίγη· οἱ δὲ ἀνόητοι χρονογράφοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀπέδωκαν τὸν θάνατόν του εἰς τὴν Ἡρὼ τῆς Σηστοῦ. Πάντα ταῦτα εἶνε ψεύδη. Οἱ ἄνθρωποι ἀποθνήσκουσιν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ τρώγονται ὑπὸ τῶν σκωλήκων, οὐδεὶς ὅμως ἀπέθανεν ἐξ ἔρωτος.

ΟΡΛ. Δὲν ἤθελον νὰ ἔχῃ τοιαῦτα αἰσθήματα ἡ ἀληθής μου Ροζαλίνδα, διότι σὲ βεβαιῶ ὅτι τὸ συνοφρύωμά της ἠδύνατο νὰ μὲ φονεύσῃ.

ΡΟΖ. Μὰ τὴν χεῖρά μου, οὐδὲ ἔντομον θὰ ἐφόνευε. Ἀλλ' ἔστω· τώρα θὰ εἶμαι ἡ Ροζαλίνδα σου μὲ εὐμενεστέρας διαθέσεις. Ζήτησόν μοι ὅ,τι θέλεις· θὰ σοὶ τὸ χορηγήσω.

ΟΡΛ. Ἀγάπα με, λοιπόν, Ροζαλίνδα.

ΡΟΖ. Θὰ τὸ κάμω εὐχαρίστως, κάθε Τετάρτην καὶ Παρασκευήν, καὶ ὅλας τὰς ἡμέρας.

ΟΡΛ. Μὲ θέλεις;

ΡΟΖ. Βεβαίως· καὶ εἴκοσι ἄλλους.

ΟΡΛ. Τί λέγεις;

ΡΟΖ. Δὲν εἶσαι καλός;

ΟΡΛ. Πιστεύω.

ΡΟΖ. Λοιπόν, εἶνε δυνατὸν νὰ χορτάσῃ τις τὸ καλόν; Ἔλα ἀδελφή μου,

1 R. Not out of your apparel aud yet out of your suit. Ἡ Ροζαλίνδα παίζει μὲ τὰς λέξεις apparel καὶ suit, σημαινούσας ἐνδυμασίαν καὶ παράκλησιν. Τοῦ λογοπαιγνίου τούτου μὴ μεταφραζομένου ἑλληνιστί, παρελείψαμεν αὐτὸ ἐν τῇ μεταφράσει.

2 Ὁ Τρωΐλος ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως· τὸ δὲ ἑλληνικὸν ῥόπαλον ὅπερ ἔθραυσε τὸ κρανίον του καὶ ἡ νάρκη ὑφ' ἧς κατελήφθη ὁ Λέανδρος, εἶνε ἐπινόημα τῆς Ροζαλίνδας.

σὺ θὰ εἶσαι ὁ ἱερεὺς ὅστις θὰ μᾶς στεφανώσῃ. Δός μοι τὸ χέρι σου Ὀρλάνδε. Τί λέγεις ἀδελφή μου;

ΟΡΛ. Στεφάνωσέ μας, σὲ παρακαλῶ.

ΚΕΛ. Δὲν ἠξεύρω τί πρέπει νὰ εἴπω.

ΡΟΖ. Ἰδοὺ πῶς πρέπει ν' ἀρχίσῃς: «Θέλεις Ὀρλάνδε.... ;»

ΚΕΛ. Καλά, ἐνόησα. Θέλεις Ὀρλάνδε νὰ λάβῃς σύζυγον αὐτὴν ἐδῶ τὴν Ροζαλίνδαν;

ΟΡΛ. Θέλω.

ΡΟΖ Ναί, ἀλλὰ πότε;

ΟΡΛΑΝ. Τώρα ἀμέσως, ὅσον ταχύτερον εἰμπορέσῃ νὰ μᾶς στεφανώσῃ.

ΡΟΖ. Τότε πρέπει νὰ εἴπῃς «Σὲ λαμβάνω ὡς σύζυγον Ροζαλίνδα.»

ΟΡΛΑΝ. «Σὲ λαμβάνω ὡς σύζυγον Ροζαλίνδα».

ΡΟΖ. Ἠδυνάμην νὰ ζητήσω καὶ τὰ ἔγγραφά σου, ἀλλὰ δὲν πειράζει. «Σὲ λαμβάνω ὡς σύζυγον Ὀρλάνδε.» Ἰδοὺ μία κόρη ἡ ὁποία προλαμβάνει τὸν ἱερέα.» Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ σκέψεις τῆς γυναικὸς προτρέχουσι τῶν πράξεών της.

ΟΡΛΑΝ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς σκέψεις· εἶνε πτερωταί.

ΡΟΖ. Εἰπέ μου τώρα, ἐπὶ πόσον καιρὸν θὰ τὴν ἔχῃς, ἀφοῦ γίνῃς κύριος αὐτῆς;

ΟΡΛΑΝ. Πάντοτε, καὶ μίαν ἡμέραν.

ΡΟΖ. Εἰπὲ μίαν ἡμέραν χωρὶς τὸ «πάντοτε», ὄχι, ὄχι Ὀρλάνδε· οἱ ἄνδρες ὁμοιάζουσι πρὸς Ἀπρίλιον ὅταν ἐρῶσι καὶ πρὸς Δεκέμβριον ὅταν εἶνε νυμφευμένοι· αἱ δὲ κόραι εἶνε μὲν Μάϊος ἐφ' ὅσον εἶνε κόραι, ἀλλὰ μεταβάλλεται ὁ καιρός των, ὅταν γίνωσι σύζυγοι. Θὰ σὲ ζηλεύω περισσότερον παρ' ὅσον ἀγριοπερίστερον τῆς Βαρβαρίας τὸ θῆλυ του· θὰ εἶμαι θορυβωδεστέρα ψιττακοῦ ἐκτεθειμένου εἰς βροχήν, ἰδιοτροποτέρα πιθήκου, καὶ μᾶλλον ἀκράτητος εἰς τὰς ἐπιθυμίας μου ἢ κερκοπίθηκος. Ὅπως ἡ Ἄρτεμις παρὰ τῷ ἀναβρυτηρίῳ, θὰ κλαίω ἄνευ λόγου, καὶ θὰ πράττω τοῦτο, ὅταν σὺ θὰ εἶσαι εὔθυμος· θὰ γελῶ δὲ ὡς ὕαινα ὅταν σὺ θὰ ἔχῃς διάθεσιν ὕπνου.

ΟΡΛ. Ἀλλὰ θὰ πράττῃ ὅλα ταῦτα ἡ Ροζαλίνδα μου;

ΡΟΖ Μὰ τὴν ζωήν μου θὰ πράξῃ ὅπως ἐγώ.

ΟΡΛ. Ὦ, ἀλλ' ἐκείνη εἶνε συνετή.

ΡΟΖ. Βεβαίως, διότι ἄλλως δὲν θὰ εἶχε τὴν εὐφυΐαν νὰ πράξῃ ὅλα ταῦτα· ὅσον νοημονεστέρα, τόσον καὶ δυστροπωτέρα. Ἂν κλείσῃς τὴν θύραν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς γυναικός, θὰ ἐξέλθῃ διὰ τοῦ παραθύρου· ἂν κλείσῃς τὸ παράθυρον, θὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς ὀπῆς τοῦ κλείθρου· ἂν δὲ φράξῃς καὶ ταύτην, θὰ ἐξέλθῃ μετὰ τοῦ καπνοῦ διὰ τῆς καπνοδόχου.

ΟΡΛ. Ὁ ἔχων σύζυγον μὲ τοιοῦτον πνεῦμα ἠδύνατο νὰ εἴπῃ. «Ποῦ τρέχεις, ὦ πνεῦμα».

ΡΟΖ. Ὄχι, τὴν ἐπίπληξιν ταύτην ἠδύνασο νὰ μεταχειρισθῇς ὅταν θὰ ἔβλεπες τὸ πνεῦμα τῆς γυναικός σου μεταβαῖνον εἰς τὴν κοίτην τοῦ γείτονός σου.

ΟΡΛ. Καὶ διὰ ποίας εὐφυΐας θὰ ἐδικαιολογεῖτο τὸ πνεῦμα;

ΡΟΖ. Μὰ τὸ ναί, θὰ ἔλεγεν ὅτι μετέβαινεν ἐκεῖ εἰς ἀναζήτησίν σου. Οὐδέποτε θὰ εὕρῃς γυναῖκα ἥτις νὰ μὴν ἔχῃ πρόχειρον τὴν ἀπάντησιν, ἐκτὸς μόνον ἂν τῆς λείπει ἡ γλῶσσα. Γυνὴ ἡ ὁποία δὲν εἶνε ἱκανὴ ν' ἀποδίδῃ τὴν αἰτίαν τῶν σφαλμάτων της εἰς τὸν σύζυγόν της, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἀνατρέφῃ μόνη τὸ τέκνον της, διότι θὰ τὸ κάμῃ βλᾶκα.

ΟΡΛ. Θὰ σὲ ἀφήσω διὰ δύο ὥρας, Ροζαλίνδα.

ΡΟΖ. Ἀλλοίμονον! Δὲν δύναμαι, ἀγάπη μου, νὰ σὲ στερηθῶ ἐπὶ δύο ὥρας.

ΟΡΛ. Πρέπει νὰ παρευρεθῶ εἰς τὸ γεῦμα τοῦ δουκός· εἰς τὰς δύο θὰ εἶμαι πάλιν μετὰ σοῦ.

ΡΟΖ. Καλά, καλά, πήγαινε· ἤξευρα ποῖος θὰ ἐδεικνύεσο· οἱ φίλοι μου μὲ εἶχον εἰδοποιήσει, καὶ τὸ ἐπερίμενα. Ἡ κολακευτική σου γλῶσσα μὲ παρεπλάνησε. Δὲν πειράζει· μία ἐγκαταλελειμμένη, ἂς ἀποθάνη καὶ αὐτή! Εἰς τὰς δύο εἶπες;

ΟΡΛ. Ναί, φιλτάτη Ῥοζαλίνδα.

ΡΟΖ. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, σοῦ ὁμιλῶ σπουδαίως· μὰ τοὺς ὡραίους ἐκείνους ὅρκους οἵτινες εἶνε ἀκίνδυνοι, ἂν ἓν ἰῶτα παραλείψῃς ἐκ τῆς ὑποσχέσεώς σου ἢ ἔλθῃς ἓν μόνον λεπτὸν βραδύτερον τῆς ὡρισθείσης ὥρας, θὰ σὲ θεωρήσω ὡς τὸν δεινότατον ἐπίορκον, τὸν μάλιστα κίβδηλον ἐραστὴν ἐξ ὅσων δύναταί τις νὰ εὕρῃ μεταξὺ τῆς μεγάλης ἀγέλης τῶν ἀπίστων, καὶ τὸν μάλιστα ἀνάξιον ἐκείνης τὴν ὁποίαν ὀνομάζεις Ροζαλίνδα. Φοβοῦ λοιπὸν τὰς ἐπιπλήξεις μου, καὶ τήρησον τὴν ὑπόσχεσίν σου.

ΟΡΛ. Μετὰ τοσαύτης εὐλαβείας, ὡς ἐὰν πράγματι ἦσο ἡ Ροζαλίνδα μου. Χαῖρε.

ΡΟΖ. Καλά· ὁ Χρόνος εἶνε ὁ γηραιὸς δικαστὴς ὅστις ἐξελέγχει τὰ τοιαῦτα πταίσματα· ἂς ἀφήσωμεν τὸν χρόνον νὰ κρίνῃ. Χαῖρε.

(Ἐξέρχεται ὁ Ὀρλάνδος)

ΚΕΛ. Ἐκακολόγησες ἀφελῶς τὸ γυναικεῖον φῦλον ἐν τῇ ἐρωτικῇ σου φλυαρίᾳ· σοῦ ἀξίζει νὰ ἀφαιρέσῃ τις τὸν ὑπενδύτην καὶ τὰς περικνημίδας σου, καὶ νὰ δείξῃ εἰς τὸν κόσμον ὅτι τὸ πτηνὸν κατέστρεψε τὴν φωλεάν του.

ΡΟΖ. Ὦ ἐξαδέλφη, ἐξαδέλφη, ἀγαπητή μου ἐξαδέλφη. Ἂν ἤξευρες πόσον βαθέως εἶμαι βεβυθισμένη εἰς τὸν ἔρωτα! Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μετρηθῇ. Ὅπως ὁ κόλπος τῆς Πορτογαλλίας, οὕτω καὶ ὁ ἔρως μου εἶνε ἀγνώστου πυθμένος.

ΚΕΛ. Ἡ μᾶλλον εἶνε ἄνευ πυθμένος, διότι ὅσην ἀγάπην ἂν ἐκχύσῃς, ἐκχέεται πάλιν.

ΡΟΖ. Ὄχι, τὸ κακότροπον ἐκεῖνο καὶ νόθον τέκνον τῆς Ἀφροδίτης, καρπὸς σκέψεως, σύλληψις φαντασιοκοπίας, γέννημα τρέλλας, ὁ τυφλὸς ἐκεῖνος καὶ ἀχρεῖος παῖς ὅστις ἀπατᾷ τοὺς ὀφθαλμοὺς πάντων, διότι ἀπώλεσε τοὺς ἰδικούς του, ἂς κρίνῃ περὶ τοῦ βάθους τοῦ ἔρωτός μου. Μάθε, Ἀλιένα ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ζήσω μακρὰν τῆς θέας τοῦ Ὀρλάνδου. Ὑπάγω εἰς ἀναζήτησιν σκιεροῦ μέρους, ὅπου θὰ στενάζω μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς του.

ΚΕΛ. Καὶ ἐγὼ πηγαίνω νὰ κοιμηθῶ. (Ἐξέρχονται.)

ΣΚΗΝΗ Β'

Τὸ δάσος

Εἰσέρ. ὁ ΙΑΚΩΒΟΣ οἱ εὐπατρίδαι, καί τινες κυνηγοί.

ΙΑΚΩΒΟΣ. Ποῖος ἐφόνευσε τὴν ἔλαφον ;

Α' ΕΥΠΑΤΡΙΔΗΣ. Ἐγώ, κύριε.

ΙΑΚ. Ἂς τὸν παρουσιάσωμεν εἰς τὸν δοῦκα ὡς Ρωμαῖον κατακτητήν· θὰ ἦτο δὲ καλὸν νὰ θέσωμεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὰ κέρατα τῆς ἐλάφου ὡς στέφανον νίκης. Κυνηγέ, δὲν ἠξεύρεις κανένα τραγοῦδι κατάλληλον διὰ τὴν περίστασιν ταύτην.

ΚΥΝΗΓΟΣ Ναί, κύριε.

ΙΑΚ. Τραγούδησέ το· ἀδίαφορον ἂν δὲν ἀποτελεῖται ἁρμονία, ἀρκεῖ μόνον νὰ γίνεται θόρυβος.

ΚΥΝ. Τί θὰ πάρῃ ὅποιος ἐσκότωσε τὸ λάφι ;
τὸ δέρμα καὶ τὰ κέρατα.
Τραγουδῶντας λοιπὸν ἂς τὸ πᾶμε εἰς τὸ σπίτι.
Μὴν ἐντρέπεσαι νά τα φορέσῃς,
ἦτο περικεφαλαία πρὶν ἀκόμη γεννηθῇς.
Τὰ ἐφόρεσε ὁ παπποῦς σου,
τὰ ἐφόρεσε ἀκόμη κ' ὁ πατέρας σου αὐτὸς,
δὲν εἶνε γιὰ περίγελο οὔτε γιὰ περιφρόνησι.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Τὸ δάσος.

(Εἰσέρχεται ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ μετὰ τῆς ΚΕΛΙΑΣ).

ΡΟΖ. Τί λέγεις τώρα ; δὲν ἐπέρασαν αἱ δύο ; καὶ ὅμως ὁ Ὀρλάνδος δὲν ἐφάνη.

ΚΕΛ. Σὲ βεβαιῶ ὅτι παρασυρθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγνοῦ ἔρωτος καὶ τῆς τεταραγμένης διανοίας του, ἔλαβε τὸ τόξον καὶ τὰ βέλη του καὶ ἐξῆλθε νὰ κοιμηθῇ. Ποῖος ἔρχεται; (Εισέρχεται ὁ ΣΙΛΒΙΟΣ)

ΣΙΛΒΙΟΣ. Ἔχω μίαν παραγγελίαν διὰ σὲ ὡραῖέ μου νέε καλήν. Ἡ Φοίβη μοῦ εἶπε νὰ σοῦ δώσω αὐτό· (τῇ ἐγχειρίζει ἐπιστολὴν) δὲν ἠξεύρω τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ καθὼς συμπεραίνω ἀπὸ τὸ ἀγριεμένο πρόσωπο καὶ τὸν θυμωμένο τρόπον ποῦ εἶχε ὅταν τὸ ἔγραφε, πρέπει νὰ γράφῃ μὲ θυμό. Μὲ συγχωρεῖς, ἐγὼ εἶμαι ἀθῶος γραμματοκομιστής.

ΡΟΖ. Ἐπιστολὴ τοιαύτη δύναται καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ὑπομονὴν νὰ φέρῃ εἰς ἀγανάκτησιν καὶ νὰ τὴν ἀναγκάσῃ νὰ ὑποκριθῇ πρόσωπον φιλονείκου· ὅστις ὑπομένει τοῦτο, ἀνέχεται τὸ πᾶν. Λέγει ὅτι δὲν εἶμαι ὡραῖος, ὅτι δὲν ἔχω καλοὺς τρόπους· μὲ ὀνομάζει ἀλαζόνα, καὶ ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὲ ἀγαπήσῃ καὶ ἂν ἔτι οἱ ἄνδρες ἦσαν τόσον σπάνιοι, ὅσον ὁ φοῖνιξ. Μὰ τὸν θεόν, ἡ ἀγάπη του δὲν εἶνε ὁ λαγωὸς τὸν ὁποῖον κυνηγῶ. Διατί μοῦ γράφει αὐτὰ τὰ πράγματα; Ἀκοῦς βοσκέ, τὸ γράμμα αὐτὸ εἶνε στρατήγημα ἰδικόν σου.

ΣΙΛ. Ὄχι, μὰ τὸν θεόν· δὲν ἠξεύρω τί γράφει μέσα. Ἡ Φοίβη τὸ ἔγραψε.

ΡΟΖ. Ἔλα, ἔλα, εἶσαι τρελλὸς καὶ σὲ παραζάλισεν ὁ ἔρως· εἶδα τὴν χεῖρά της· ἔχει χεῖρα δερματίνην, χρώματος κεραμολίθου. Ἀλήθεια, ἐνόμιζον ὅτι ἐφόρει τὰ χειρόκτιά της, ἀλλ' ἦτο τὸ χρῶμα τῆς χειρός της· ἔχει χεῖρα οἰκοκυρᾶς· ἀλλὰ δὲν πειράζει· λέγω ὅτι δὲν συνέλαβεν αὕτη τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης· εἶνε ἐπίνοια καὶ γράψιμον ἀνδρός.

ΣΙΛ. Χωρὶς ἄλλο εἶνε ἰδικόν της.

ΡΟΖ. Μπᾶ, αὐτὸ εἶνε ἄγριον καὶ ἀπότομον ὕφος, ὕφος μονομάχου· αὐτὴ μὲ προκαλεῖ ὅπως ὁ Τοῦρκος τὸν Χριστιανόν· ὁ λεπτοφυὴς ἐγκέφαλος τῆς γυναικὸς δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τόσον τερατώδως ἀγρίας ἐπινοίας, λέξεις τόσον αἰθιοπικάς, τῶν ὁποίων ἡ ἔννοια εἶνε μελανωτέρα τῆς μελάνης δι' ἧς ἐγράφησαν. Θέλεις νὰ ἀκούσῃς τὴν ἐπιστολήν;

ΣΙΛ. Ναὶ σὲ παρακαλῶ, γιατὶ δὲν ἠξεύρω τί λέγει· γνωρίζω ὅμως μὲ τὸ παραπάνω τὴν σκληρότητα τῆς Φοίβης.

ΡΟΖ. Μὲ Φοιβίζει πολύ.[1] Ἄκουσε πῶς γράφει ἡ τύραννος (ἀναγινώσκει.) «Μήπως εἶσαι θεὸς καὶ μετεμορφώθης εἰς βοσκὸν σὺ ὅστις ἔκαυσες τὴν »καρδίαν βοσκοποῦλας; Εἶνε δυνατὸν γυνὴ νὰ χλευάζῃ τοιουτοτρόπως;»

ΣΙΛ. Χλεύην τὸ λέγεις αὐτό;

ΡΟΖ. (ἀναγινώσκει.) «Διατί ἀποβαλὼν τὸν θεῖόν σου χαρακτῆρα, ἐκήρυξες πόλεμον κατὰ τῆς γυναικείας καρδίας;» Ἤκουσες ποτὲ τοιαύτας ὕβρεις; «Ὅταν ἀνθρώπινα 'μάτια μὲ ἐγλυκοκύτταζον, δὲν μοῦ ἔκαμνον κανένα

1 Ἐκ τοῦ ὀνόματος Phebe παράγει ὁ ποιητὴς ρῆμα ἐκφράζον τὸ τραχὺ κα' ἀπότομον ἦθος τῆς ποιμενίδος, ὅπως καὶ ἐν τῷ Κοριολανῷ παράγει ρῆμα «Ἀμφιδιάζω» ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμφιδίου.—Σ. Μ.

»κακόν. Μὲ ἐκλαμβάνει ὡς ζῶον.' Ἀφοῦ ὁ χλευασμὸς τῶν λαμπρῶν ὀφθαλ»μῶν σου, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μοῦ ἐμπνεύσῃ τόσον ἔρωτα, ἀλλοίμονον »πόσον παράδοξα ἀποτελέσματα θὰ εἶχεν ἐπ' ἐμοῦ τὸ γλυκύ σου μειδίαμα! »ὅτε σὺ μὲ ἐπέπληττες, ἐγὼ σὲ ἠγάπων· φαντάσου λοιπὸν πόσον θὰ μὲ »συνεκίνουν αἱ δεήσεις σου!» Ὁ κομιστὴς τῆς ἐρωτικῆς μου ἐπιστολῆς ἀγνοεῖ τὸν ἔρωτά μου. Στεῖλέ μου δι' αὐτοῦ τὴν ἀπάντησίν σου, ἂν ἡ νεότης καὶ ἡ *συμπάθειά* σου δέχωνται τὴν εἰλικρινῆ προσφορὰν τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ παντὸς ὅτι μοῦ ἀνήκει, ἢ ἀπόρριψον δι' αὐτοῦ τὸν ἔρωτά μου καὶ τότε θὰ ἐπιδιώξω τὸν θάνατον.

ΣΙΛ. Μάλωμα τὸ λέγεις αὐτὸ ἀδελφέ;

ΚΕΛ. Δύστηνε ποιμήν.

ΡΟΖ. Τὸν λυπεῖσαι; ὄχι, δὲν εἶνε ἄξιος οἴκτου· (πρὸς τὸν Σίλβιον.) Εἶνε δυνατὸν ν' ἀγαπήσῃς τοιαύτην γυναῖκα; Νὰ σὲ μεταχειρίζεται *ὡς ὄργανον καὶ νὰ παίζῃ* ἐπὶ σοῦ παράτονον μουσικήν; Αὐτὸ εἶνε ἀνυπόφορον! Καλά, ὕπαγε πρὸς αὐτήν, διότι βλέπω ὅτι ὁ ἔρως σὲ κατέστησεν ἑρπετὸν χειρόηθες, καὶ εἰπέ της τοῦτο· Ἂν μὲ ἀγαπᾷ, τὴν διατάσσω νὰ σὲ ἀγαπήσῃ· ἂν ἀρνηθῇ, δὲν θὰ τὴν ἀγαπήσω ποτέ, ἐκτὸς ἂν σὺ μεσιτεύσῃς ὑπὲρ αὐτῆς. Ἂν εἶσαι ἀληθὴς ἐραστής, ἄπελθε χωρὶς νὰ εἴπῃς λέξιν, διότι ἔρχεται κάποιος. (Ἐξέρχεται ὁ Σίλβιος.)

Εἰσέρχεται ὁ ΟΛΒΙΕΡΟΣ·

ΟΛΒ. Καλ' ἡμέρα ὡραῖοί μου κύριοι. Σᾶς παρακαλῶ δύνασθε νὰ μοῦ εἴπητε ἂν ἠξεύρετε, ποῦ εἰς τὰ πέριξ τοῦ δάσους τούτου εὑρίσκεται ποιμενικὴ καλύβη περικυκλουμένη ἀπὸ ἐλαιόδενδρα;

ΚΕΛ. Πρὸς δυσμὰς τῆς θέσεως ταύτης, πρὸς τὸ κάτω μέρος τῆς γειτονικῆς κοιλάδος. Ἄφες πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν σειρὰν ἐκείνην τῶν ἰτεῶν, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουσι τὸν μορμυρίζοντα ρύακα, καὶ φθάνεις ἐκεῖ. Ἀλλ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἡ καλύβη εὑρίσκεται μόνη δὲν ὑπάρχει μέσα οὐδείς.

ΟΛΒ. Ἂν ἡ γλῶσσα δύναται νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς ὀφθαλμούς, νομίζω ὅτι σᾶς ἀναγνωρίζω ἐκ τῆς γενομένης περιγραφῆς· Τὰ αὐτὰ ἐνδύματα, ἡ αὐτὴ ἡλικία. «Ὁ νέος εἶνε εὐειδής, ἔχει γυναικείαν φυσιογνωμίαν καὶ φέρεται ὡς πρωτότοκος ἀδελφή. Ἡ γυνὴ εἶνε μικροῦ ἀναστήματος, καὶ μελανωτέρα τοῦ ἀδελφοῦ της». Μήπως εἶσθε οἱ ἰδιοκτῆται τῆς οἰκίας τὴν ὁποίαν ζητῶ;

ΚΕΛ. Ἐπειδὴ ἐρωτᾷς, δὲν εἶνε μεγαλαυχία νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡμεῖς ἤμεθα.

ΟΛΒ. Ὁ Ὀρλάνδος προσφέρει εἰς ἀμφοτέρους τὰς προσρήσεις του· ἀποστέλλει δὲ τὸ αἱμόστικτον τοῦτο μανδήλιον εἰς τὸν νέον ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει Ροζαλίνδα του. Σὺ εἶσαι ἐκεῖνος;

ΡΟΖ. Ἐγώ. Τί σημαίνει τοῦτο;

ΟΡΛ. Θὰ σᾶς εἴπω πρὸς καταισχύνην μου, ἂν θέλητε νὰ μάθητε παρ'

ἐμοῦ, τίς εἶμαι, πῶς, διατί, καὶ ποῦ ἐκηλιδώθη τὸ μανδήλιον τοῦτο.

ΚΕΛ. Εἰπέ το σὲ παρακαλῶ.

ΟΡΛ. Ὅτε τελευταῖον σᾶς ἀφῆκεν ὁ νέος Ὀρλάνδος, ὑπεσχέθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐντὸς μιᾶς ὥρας· καθ' ἣν δὲ στιγμὴν διήρχετο τὸ δάσος βεβυθισμένος εἰς γλυκοπίκρους ῥεμβασμούς. Ὢ! ὁποῖον θέαμα! ἔστρεψε τὸ βλέμμα καὶ, ἀκούσατε τί ἐπαρουσιάσθη ἐνώπιόν του. Ὑπὸ δρῦν ἧς οἱ μὲν κλάδοι ἦσαν κεκαλυμμένοι ἐκ βρύων ὡς ἐκ τῆς πολυχαιρίας, ἡ δὲ κορυφὴ φαλακρὰ ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας, ἄθλιος ῥακενδύτης μὲ μακρὰν καὶ ἀτημέλητον κόμην, ἐκοιμᾶτο ὕπτιος. Περὶ τὸν λαιμὸν αὐτοῦ εἶχε τυλιχθῆ χρυσοπράσινος ὄφις, οὗτινος ἡ εὐκίνητος καὶ ἀπειλητικὴ κεφαλὴ ἐπλησίαζε πρὸς τὸ ἀνοικτὸν στόμα τοῦ κοιμωμένου· εὐθὺς ὡς εἶδε τὸν Ὀρλάνδον ἐξετυλίχθη ἀμέσως καὶ δι' ἑλικοειδῶν συστροφῶν ὑπεισῆλθεν εἴς τινα θάμνον. Ὑπὸ τὸν θάμνον τοῦτον ἔκειτο λέαινα κατααβιβρωσκομένη ὑπὸ τῆς πείνης[1], ἥτις στηρίζουσα ἐπὶ τῆς γῆς τὴν κεφαλὴν παρεφύλαττεν ὡς γαλῆ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἤθελε κινηθῇ ὁ κοιμώμενος, διότι εἶνε ἴδιον τῆς βασιλικῆς φύσεως τοῦ ζώου τούτου νὰ μὴν ἐφορμᾷ ἐπὶ πράγματος φαινομένου νεκροῦ. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Ὀρλάνδος, ἐπλησίασε πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀνεκάλυψεν ὅτι οὗτος ἦτον ὁ ἀδελφός του, ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ ἀδελφός.

ΚΕΛ. Ὤ, τὸν ἤκουσα νὰ ὁμιλῇ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τούτου, καὶ νὰ παριστάνῃ αὐτὸν ὡς τὸν μᾶλλον ἀπάνθρωπον τῶν θνητῶν.

ΟΛΒ. Καὶ εἶχε δίκαιον νὰ ὁμιλῇ οὕτω, διότι κ' ἐγὼ γινώσκω ὅτι εἶνε τῷ ὄντι ἀπάνθρωπος.

ΡΟΖ. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Ὀρλάνδον· μήπως τὸν ἀφῆκεν ἐκεῖ βορὰν εἰς τὴν πειναλέαν καὶ ἐκμεμυζημένην λέαιναν;

ΟΛΙΒ. Δὶς ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον· ἀλλ' ἡ στοργὴ εὐγενεστέρα πάντοτε τῆς ἐκδικήσεως, ἡ δὲ φύσις ἰσχυροτέρα τῆς δικαίας του ἀγανακτήσεως, τὸν ἠνάγκασαν νὰ παλαίσῃ κατὰ τῆς λεαίνης, ἣν ταχέως κατέρριψεν ἐνώπιόν του, ὁ δὲ θόρυβος τῆς πάλης μὲ ἀφύπνισεν ἐκ τοῦ ἀθλίου μου ὕπνου.

ΚΕΛ. Εἶσαι ὁ ἀδελφός του;

ΡΟΖ. Σὺ εἶσαι ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἔσωσε;

ΚΕΛ. Σὺ εἶσαι ἐκεῖνος ὅστις συνώμοσε τοσάκις διὰ νὰ τὸν φονεύσῃ;

ΟΛΙΒ. Ἐγὼ ἤμην· ἀλλὰ δὲν εἶμαι πλέον. Δὲν αἰσχύνομαι νὰ εἴπω ποῖος ἤμην ἀφοῦ ἡ ἐπὶ τὰ βελτίω μεταβολὴ μὲ καθιστᾷ εὐτυχῆ, ἐπειδὴ ἔγεινα ἀλλοῖος παρ' ὅτι ἤμην.

ΡΟΖ. Ἀλλὰ τί σημαίνει τὸ αἱμοσταγὲς μανδήλιον;

ΟΛΙΒ. Εὐθὺς ὡς διηγήθημεν ἀλλήλοις τὰ συμβάντα ἡμῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου, ὑγραίνοντες διὰ δακρύων στοργῆς τὴν διήγησιν ἡμῶν εὐθὺς ὡς διηγήθην αὐτῷ τίνι τρόπῳ ἦλθον εἰς τὸν ἔρημον

1 Witk udders drawn dry μὲ μαστοὺς στεγνούς· ἑπομένως ἀγρία ἐκ τῆς πείνης.

τοῦτον τόπον, μὲ ὡδήγησεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ εὐγενοῦς δουκός, ὅστις ἀφ' οὗ μοὶ προσέφερε νέα ἐνδύματα καὶ τροφὴν, μὲ παρέδωκεν εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ ἀδελφοῦ μου· οὗτος δὲ μὲ ὡδήγησεν αὐθωρεὶ εἰς τὸν οἶκόν του. Ἀπέβαλε τότε τὰ ἐνδύματά του, καὶ εἴδομεν ὅτι ἡ λέαινα εἶχεν ἀποσπάσει τεμάχιον κρέατος ἐκ τοῦ βραχίονός του, ἐξ οὗ διαρκῶς ἔρρεεν αἷμα τότε δὲ ἐλιποθύμησε καὶ λιποθυμῶν ἐπρόφερε τὸ ὄνομα Ροζαλίνδα. Μετ' οὐ πολὺ τὸν ἐπανέφερον, τῷ ἔδεσα τὸ τραῦμα καὶ μετ' ὀλίγον ἀναλαβὼν θάρρος, μὲ ἐξαπέστειλεν ἐδῶ ξένον ὄντα, ἵνα σᾶς διηγηθῶ τὸ συμβὰν, ὅπως τύχῃ τῆς ὑμετέρας συγγνώμης διὰ τὴν ἀθέτησιν τῆς ὑποσχέσεώς του, καὶ διὰ νὰ δώσω τὸ μανδήλιον τοῦτο, ὅπερ εἶνε βεβαμμένον διὰ τοῦ αἵματός του, εἰς τὸν νέον ἐκεῖνον ὃν ἀστεϊζόμενος ὀνομάζει Ροζαλίνδα του. (Ἡ Ροζαλίνδα λιποθυμεῖ.)

ΚΕΛ. Τί ἔχεις Γανυμήδη, ἀγαπητὲ Γανυμήδη!

ΟΛΙΒ. Πολλοὶ λιποθυμοῦσιν ὅταν βλέπουν αἷμα.

ΚΕΛ. Ἐδῶ ὑποκρύπτεται κᾶτι περισσότερον. Ἐξάδελφε Γανυμήδη.[1]

ΟΛΙΒ. Νά, συνέρχεται.

ΡΟΖ. Ἐπεθύμουν νὰ ἤμην εἰς τὸ 'σπίτι.

ΚΕΛ. Ἐκεῖ θὰ σὲ ὁδηγήσωμεν. Λάβε την ἐκ τοῦ βραχίονος σὲ παρακαλῶ.

ΟΛΙΒ. Λάβε θάρρος νέε, ἀνὴρ εἶσαι σύ! δὲν ἔχεις ἀνδρικὸν θάρρος.

ΡΟΖ. Δὲν ἔχω, τὸ ὁμολογῶ. Νομίζω φίλε μου ὅτι ὑπεκρίθην καλὰ τὸ μέρος τοῦτο. Εἰπὲ σὲ παρακαλῶ εἰς τὸν ἀδελφόν σου πόσον καλῶς προσεποιήθην. Χά!... χά!

ΟΛΙΒ. Δὲν ἦτον προσποίησις· ἡ ὠχρότης τοῦ προσώπου μαρτυρεῖ ἀρκούντως ὅτι ἦτο ἀληθὴς συγκίνησις.

ΡΟΖ. Σὲ βεβαιῶ ὅτι ἦτο προσποίησις.

ΟΛΙΒ. Λάβε λοιπὸν θάρρος, καὶ ὑποκρίθητι τὸν ἄνδρα.

ΡΟΖ. Αὐτὸ πράττω, ἀλλὰ μὰ τὸν θεὸν δικαίως ἔπρεπε νὰ εἶμαι γυνή.

ΚΕΛ. Ὑπάγωμεν· βλέπω ὅτι αὐξάνει ἡ ὠχρότης σου· ὑπάγωμεν εἰς τὸ 'σπίτι σὲ παρακαλῶ· ἔλα μαζί μας ἀγαπητὲ κύριε.

ΟΛΙΒ. Θὰ ἔλθω, διότι πρέπει νὰ ἀναφέρω εἰς τὸν ἀδελφόν μου ὅτι τὸν ἐσυγχώρησες Ροζαλίνδα.

ΡΟΖ. Θὰ ἐπινοήσω κᾶτι τι· ἀλλ' εἰπέ του σὲ παρακαλῶ πόσον καλῶς προσεποιήθην. Θὰ ἔλθῃς; (ἐξέρχονται.)

1 Cousin Canymede. Ὁ Jonbson μετέβαλε εἰς Cousin Canymede, λέγων ὅτι ἡ Κελία λησμονήσασα ἐν τῇ ταραχῇ αὐτῆς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ψευδὲς ὄνομα τῆς Ροζαλίνδας, ὀνομάζει αὐτὴν ἐξαδέλφην, ἀλλ' εἶτα ἐνοήσασα τὸ σφάλμα της τὴν ἀποκαλεῖ Γανυμήδην.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Τὸ Δάσος.

Εἰσέρχεται ὁ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ καὶ ἡ ΟΔΡΙΑ.

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Θὰ εὕρωμεν τὴν κατάλληλον στιγμὴν Ὀδρία, ὑπομονὴ ἀγαπητὴ Ὀδρία.

ΟΔΡΙΑ. Μὰ τὸν θεὸν ὁ παππᾶς ἦτο πολὺ καλὸς, κ' ἂς λέγει ὅσα θέλει ὁ γερο-ἀφέντης.

ΓΕΛΩΤ. Εἶνε ἕνας ἄθλιος αὐτὸς ὁ παππᾶ Ὀλδιέρος Ὀδρία, ἕνας παπτρέχας. Ἄκουσε Ὀδρία, ἐδῶ εἰς τὸ δάσος εἶνε ἕνας νέος ὁ ὁποῖος ἔχει ἀξιώσεις διὰ σέ.

ΟΔΡ. Ναὶ, ἠξεύρω ποῖος εἶνε· δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα εἰς ἐμέ· νὰ ἔρχεται ἐκεῖνος ποῦ λέγεις.

ΓΕΛ. Εἶνε διασκέδασις[1] δι' ἐμὲ νὰ βλέπω ἕνα βλάχον. Μὰ τὸν θεὸν πολλὰς ἁμαρτίας ἔχομεν νὰ πληρώσωμεν ἡμεῖς οἱ ἔξυπνοι· εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ περιπαίζωμεν· δὲν εἰμποροῦμεν νὰ κάμωμεν διαφορετικά.

Εἰσέρχεται ὁ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ.

ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ. Καλὴ 'σπέρα Ὀδρία.

ΟΔΡΙΑ. Ὁ θεὸς μαζί σου Γουλιέλμο.

ΓΟΥΛ. (πρὸς τὸν γελωτοποιόν.) Καλὴ 'σπέρα κύριε.

ΓΕΛ. Καλὴ 'σπέρα φίλε μου. Φόρεσε, φόρεσε τὸ κάλυμμά σου σὲ παρακαλῶ. Πόσον χρόνων εἶσαι ;

ΓΟΥΛ. Εἴκοσι πέντε, κύριε.

ΓΕΛ. Ὥριμος ἡλικία. Γουλιέλμος ὀνομάζεσαι ;

ΓΟΥΛ. Γουλιέλμος κύριε.

ΓΕΛ. Ὡραῖον ὄνομα. Ἐδῶ εἰς τὸ δάσος ἐγεννήθης ;

ΓΟΥΛ. Ναὶ, κύριε, δόξα νἄχῃ ὁ θεός.

ΓΕΛ. Δόξα νἄχῃ ὁ Θεὸς, καλὴ ἀπόκρισις. Εἶσαι πλούσιος ;

ΓΟΥΛ. Ἔ, ἔτσι κ' ἔτσι, κύριε.

ΓΕΛ. Τὸ ἔτσι κ' ἔτσι εἶνε καλὸ, πολὺ καλὸ, ἐξαιρέτως καλόν· καὶ ὅμως δὲν εἶνε· εἶνε ἔτσι κ' ἔτσι· εἶσαι ἔξυπνος ;

ΓΟΥΛ. Ἔχω ἀρκετούτσικο μυαλὸ, κύριε.

ΓΕΛ. Μὰ τὸ ναὶ, ὁμιλεῖς καλά. Τώρα ἐνθυμοῦμαι ἕνα γνωμικόν. «Ὁ τρελλὸς νομίζει ὅτι εἶνε φρόνιμος, ἀλλ' ὁ φρόνιμος ἠξεύρει ὅτι εἶνε τρελλός. Ὅτε ὁ εἰδωλολάτρης φιλόσοφος ἐπεθύμει νὰ φάγῃ σταφύλια, ἤνοιγε

1 It is meat and drink to me to see a clown εἶνε φαγοπότι δι' ἐμὲ νὰ βλέπω χωρικόν.

τὰ χείλη καὶ τὰ ἔθετεν εἰς τὸ στόμα, θέλων νὰ δείξῃ διὰ τούτου, ὅτι τὰ σταφύλια ἔγειναν διὰ νὰ τρώγωνται καὶ τὰ χείλη διὰ νὰ ἀνοίγωνται· (δεικνύων τὴν Ὀδρίαν). Ἀγαπᾷς αὐτὴν τὴν κόρην;

ΓΟΥΛ. Ναί, κύριε;

ΓΕΛ. Δός μου τὸ χέρι σου. Ξεύρεις γράμματα;

ΓΟΥΛ. Ὄχι, κύριε.

ΓΕΛ. Λοιπὸν μάθε τοῦτο ἀπὸ ἐμένα. Τὸ ἔχειν εἶνε ἔχειν, διότι λέγεται σχῆμα ρητορικόν, ὅταν ποτὸν χυνόμενον ἀπὸ κύπελλον ἐντὸς ποτηρίου, κενόνει τὸ ἓν καὶ γεμίζει τὸ ἄλλο· διότι ὅλοι οἱ συγγραφεῖς συμφωνοῦσιν ὅτι τὸ ipse σημαίνει αὐτός· σὺ ὅμως δὲν εἶσαι ipse, διότι ἐγὼ εἶμαι αὐτός.

ΓΟΥΛ. Ποῖος αὐτός;

ΓΕΛ. Αὐτὸς ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ πάρῃ αὐτὴν τὴν γυναῖκα. Λοιπόν, βλάχε ἄφες, ὅπερ κοινῶς λέγεται, παραίτησε, τὴν συναναστροφήν, ἢ καθὼς λέγουν εἰς τὴν χυδαίαν, τὴν συντροφίαν τοῦ θήλεος τούτου προσώπου, ἢ ὅπως κοινῶς λέγεται, τῆς γυναικὸς αὐτῆς. Τουτέστι, ἄφες τὴν συναναστροφὴν τοῦ θήλεος τούτου, εἰδεμὴ εἶσαι χαμένος βλάχε, ἢ διὰ νὰ τὸ καταλάβῃς καλλίτερα, ἀποθνήσκεις· ἤτοι θὰ σὲ φονεύσω, θὰ σὲ ἐξοντώσω, θὰ μεταφέρω τὴν ζωήν σου εἰς τὸν θάνατον, τὴν ἐλευθερίαν σου εἰς τὴν δουλείαν, θὰ μεταχειρισθῶ κατὰ σοῦ φαρμάκι, ραβδισμούς, μαχαίρι· θὰ συγκροτήσω ἐναντίον σου κόμμα, θὰ σὲ ποδοπατήσω διὰ τῆς πολιτικῆς, θὰ σὲ φονεύσω μὲ ἑκατὸν πεντήκοντα τρόπους. Τρέμε λοιπόν, καὶ φύγε.

ΟΔΡ. Φύγε Γουλιέλμε.

ΓΟΥΛ. Ὁ Θεὸς νὰ σ' ἔχῃ χαρούμενο κύριε. (Ἐξέρχεται.)

Εἰσέρχεται ὁ ΚΟΡΙΝΟΣ.

ΚΟΡΙΝΟΣ. Ὁ κύριος καὶ ἡ κυρία μας σὲ ζητοῦν. Ἔλα τε, γρήγορα, γρήγορα.

ΓΕΛ. Τρέχα, τρέχα Ὀδρία! σὲ ἀκολουθῶ. (Ἐξέρχονται.)

ΣΚΗΝΗ Β'.

Τὸ Δάσος.

Εἰσέρχονται ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ καὶ ὁ ΟΛΙΒΙΕΡΟΣ.

ΟΡΛΑΝΔΟΣ. Εἶνε δυνατὸν μὲ τόσον μικρὰν γνωριμίαν νὰ συμπαθήσῃς πρὸς αὐτήν; εὐθὺς ὡς τὴν εἶδες νὰ τὴν ἀγαπήσῃς; εὐθὺς ὡς τὴν ἠγάπησες καὶ νὰ τὴν ζητήσῃς, καὶ ζητηθεῖσα νὰ συναινέσῃ; καὶ θὰ ἐπιμείνῃς νὰ τὴν συζευχθῇς;

ΟΛΙΒΙΕΡΟΣ. Μὴ συζητεῖς οὔτε περὶ τοῦ ἀπερισκέπτου τοῦ πράγματος, οὔτε περὶ τῆς πενίας της, οὔτε περὶ τῆς μικρᾶς ἡμῶν γνωριμίας, οὔτε

περὶ τῆς ἐσπευσμένης ἐρωτικῆς μου ἐξομολογήσεως, οὔτε περὶ τῆς ταχείας συναινέσεώς της· ἀλλ' εἰπὲ μετ' ἐμοῦ μὲν ὅτι ἀγαπῶ τὴν Ἀλιέναν μετ' αὐτῆς δὲ ὅτι μὲ ἀγαπᾷ, καὶ συμφώνησον μετ' ἀμφοτέρων ἵνα δυνηθῶμεν νὰ συζευχθῶμεν. Τοῦτο θ' ἀποβῇ ὑπὲρ σοῦ, διότι θὰ σοὶ παραχωρήσω τὸν πατρικὸν οἶκον, καὶ πάντα τὰ εἰσοδήματα τοῦ γέροντος σὶρ Ρολάνδου, ἐγὼ δὲ θὰ ζήσω καὶ θὰ ἀποθάνω ἐδῶ ὡς ποιμήν.

ΟΡΛ. Συγκατατίθεμαι. Ἄς τελεσθῇ αὔριον ὁ γάμος σου· θὰ προσκαλέσω τὸν δοῦκα καὶ πάντας τοὺς εὐτυχεῖς ὀπαδούς του. Ὕπαγε νὰ προετοιμάσῃς τὴν Ἀλιέναν, διότι ἔρχεται ἡ Ροζαλίνδα μου.

Εἰσέρχεται ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ.

ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ. Ὁ θεὸς νὰ σὲ φυλάττῃ ἀδελφέ.

ΟΛΒΙΕΡΟΣ. Καὶ σὲ ὡραία ἀδελφή.[1]

ΡΟΖ. Πόσον λυποῦμαι, ἀγαπητέ μου Ὀρλάνδε νὰ βλέπω τὴν καρδίαν δεδεμένην μὲ ἐπίδεσμον.

ΟΡΛ. Εἶνε ὁ βραχίων μου.

ΡΟΖ. Ἐνόμιζον ὅτι τὴν καρδίαν σου εἶχον πλήξει ὄνυχες λέοντος.

ΟΡΛ. Ἐτραυματίσθη, ἀλλ' ὑπὸ ὀφθαλμῶν γυναικός.

ΡΟΖ. Σοὶ εἶπεν ὁ ἀδελφός σου πόσον καλῶς προσεποιήθην ὅτι ἐλιποθύμησα ὅτε μοὶ ἔδειξε τὸ μανδήλιόν σου ;

ΟΡΛ. Ναί, καὶ θαύματα ἔτι μεγαλείτερα.

ΡΟΖ. Ἄ, ἐννοῶ τί ὑπαινίττεσαι· ναὶ εἶνε ἀληθές· πρὸς τὴν ταχύτητα τοῦ πράγματος τούτου δύο μόνον δύνανται νὰ παραβληθῶσι· ἡ κριομαχία καὶ τὸ θρασὺ ἐκεῖνο λόγιον τοῦ Καίσαρος· «Ἦλθον, εἶδον ἐνίκησα»· διότι εὐθὺς ὡς ὁ ἀδελφός σου καὶ ἡ ἀδελφή μου συνηντήθησαν παρετήρησαν ἀλλήλους, εὐθὺς ὡς παρετηρήθησαν ἠγαπήθησαν, εὐθὺς ὡς ἀγαπήθησαν ἐστέναξαν, εὐθὺς δ' ὡς ἐστέναξαν ἐζήτησαν νὰ μάθωσι τὸν λόγον, εὐθὺς δ' ὡς ἔμαθον τὸν λόγον ἐζήτησαν καὶ τὴν θεραπείαν· διὰ τῶν βαθμίδων τούτων κατεσκεύασαν κλίμακα ἄγουσαν πρὸς τὸν γάμον, καὶ τὴν ὁποίαν ν' ἀναβῶσιν ἀμέσως· εὑρίσκονται εἰς ἀληθῆ ἐρωτικὸν ἀναβρασμὸν καὶ θὰ ἑνωθῶσι, οὐδὲ ρόπαλα δύνανται νὰ τοὺς χωρίσωσι.

ΟΡΛ. Αὔριον θὰ συζευχθῶσι καὶ θὰ καλέσω τὸν δοῦκα εἰς τοὺς γάμους. Ἀλλὰ πόσον πικρὸν εἶνε νὰ βλέπῃ τις τὴν εὐτυχίαν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἄλλου. Ὅσον μεγαλειτέραν θλίψιν θὰ αἰσθάνομαι αὔριον, τόσον εὐτυχέστερον θὰ θεωρῶ τὸν ἀδελφόν μου, ὡς ἀπολαύσαντα ὅ,τι ἐπεθύμει.

ΡΟΖ. Καὶ μήπως δὲν δύναμαι αὔριον νὰ λάβω τὴν θέσιν τῆς Ροζαλίνδας σου ;

[1] And you fair sister. Ὁ Jonhson μετέβαλε τὴν γραφὴν εἰς and yon and your fair sister. Σὲ καὶ τὴν ὡραίαν ἀδελφήν σου· ἀλλ' ὁ Ὀλιβιέρος ἀποκρίνεται συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Ὀρλάνδου καὶ θεωρεῖ τὸν Γανυμήδην ὡς τὴν Ροζαλίνδαν.

ΟΡΛ. Δὲν δύναμαι πλέον νὰ ζῶ διὰ τῆς φαντασίας.

ΡΟΖ. Δὲν θὰ σὲ βαρύνω ἐπὶ πλέον μὲ κενοὺς λόγους. Μάθε λοιπὸν παρ' ἐμοῦ, διότι τώρα ὁμιλῶ σπουδαίως, ὅτι ἠξεύρω ὅτι εἶσαι ἀνὴρ πολλῆς ἀξίας. Δὲν λέγω τοῦτο διὰ νὰ σὲ κάμω νὰ συλλάβῃς καλὴν ἰδέαν περὶ τῶν γνώσεών μου λέγουσα ὅτι ἠξεύρω τί εἶσαι, οὐδὲ ζητῶ νὰ μὲ ἐκτιμᾷς περισσότερον, παρ' ὅσον ἀρκεῖ διὰ νὰ πιστεύσῃς εἰς τοὺς λόγους μου πρὸς τὸ συμφέρον σου καὶ ὄχι πρὸς ἰδίαν μου τιμήν. Πίστευσον λοιπόν, ἂν σοὶ ἀρέσκῃ, ὅτι δύναμαι νὰ πράξω παράδοξα πράγματα. Ἤμην τριετὴς τὴν ἡλικίαν ὅτε ἤρχισα νὰ συναναστρέφωμαι μάγον τινά, ὅστις ἐγίνωσκε κάλλιστα τὴν τέχνην του, τέχνην ἥτις οὐδὲν εἶχε τὸ ἀξιόποινον. Ἂν ὁ πρὸς τὴν Ροζαλίνδαν ἔρως σου εἶνε τόσον ἐγκάρδιος ὅσον δεικνύει τὸ ἦθός σου, θὰ νυμφευθῇς αὐτήν, ὅτε καὶ ὁ ἀδελφός σου θὰ νυμφευθῇ τὴν Ἀλιέναν. Ἠξεύρω εἰς ποίας δυσχερείας ἔρριψεν αὐτὴν ἡ τύχη, ἔχω ὅμως τὴν δύναμιν ἂν δὲν σοὶ φαίνεται τοῦτο ἄτοπον, νὰ παρουσιάσω αὐτὴν ἐνώπιόν σου, ὑπὸ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτῆς μορφήν, ἄνευ οὐδενὸς κινδύνου.

ΟΡΛ. Σπουδαίως ὁμιλεῖς;

ΡΟΖ. Ναὶ μὰ τὴν ζωήν μου, τὴν ὁποίαν ἀγαπῶ περιπαθῶς, ἂν καὶ λέγω ὅτι εἶμαι μάγος. Φόρεσε λοιπὸν τὰ καλλίτερά σου ἐνδύματα καὶ προσκάλεσον τοὺς φίλους σου, διότι ἂν θέλῃς νὰ νυμφευθῇς αὔριον, νυμφεύεσαι, καὶ μάλιστα μετὰ τῆς Ροζαλίνδας, ἂν ἐπιθυμῇς. Ἰδοὺ ἔρχεται ἡ ἐρωμένη μου μετὰ τοῦ ἐραστοῦ της.

Εἰσέρχεται ὁ ΣΙΛΒΙΟΣ μετὰ τῆς ΦΟΙΒΗΣ.

ΦΟΙΒΗ. Μοῦ ἔκαμες μία μεγάλη χωριατιὰ νέε νὰ δείξῃς τὸ γράμμα ποῦ σοῦ ἔγραψα.

ΡΟΖ. Ὀλίγον μὲ μέλλει ἂν τὸ ἔδειξα· προσπαθῶ νὰ φαίνωμαι ἀλαζὼν καὶ ἀπολίτευτος μαζί σου. Ἀκολουθεῖσαι ἀπὸ πιστὸν ποιμένα· στρέψε τὸ βλέμμα πρὸς αὐτὸν καὶ ἀγάπα τον, διότι σὲ λατρεύει.

ΦΟΙΒ. Εἰπὲ καλὲ βοσκὲ εἰς τὸν νέον τοῦτον, τί θὰ εἰπῇ ἔρως.

ΣΙΛ. Ἔρως θὰ εἴπῃ, νὰ εἶνέ τις ὅλος στεναγμὸς καὶ δάκρυα, καὶ ἔτσι εἶμαι διὰ τὴν Φοίβην.

ΦΟΙΒ. Καὶ ἐγὼ διὰ τὸν Γανυμήδην.

ΟΡΛ. Κ' ἐγὼ διὰ τὴν Ροζαλίνδαν.

ΡΟΖ. Κ' ἐγὼ διὰ καμμίαν γυναῖκα.

ΣΙΛ. Θὰ εἰπῇ νὰ εἶνε κανεὶς ὅλος πίστις καὶ ἀφοσίωσις· καὶ ἔτσι εἶμαι διὰ τὴν Φοίβην.

ΦΟΙΒ. Κ' ἐγὼ διὰ τὸν Γανυμήδην.

ΟΡΛ. Κ' ἐγὼ διὰ τὴν Ροζαλίνδαν.

ΡΟΖ. Κ' ἐγὼ διὰ καμμίαν γυναῖκα.

ΣΙΛ. Θὰ εἰπῇ νὰ εἶνέ τις ὅλος φαντασία, πάθος, ἐπιθυμία, λατρεία,

ἀφοσίωσις, σέβας, ὅλος ταπείνωσις, ὑπομονή, ἀνυπομονησία, ὅλος ἀγνότης, δοκιμασία καὶ προσοχή[1] καὶ ἔτσι εἶμαι διὰ τὴν Φοίβην.

ΦΟΙΒ. Καὶ ἐγὼ διὰ τὸν Γανυμήδην.

ΟΡΛ. Καὶ ἐγὼ διὰ τὴν Ροζαλίνδαν.

ΡΟΖ. Καὶ ἐγὼ διὰ καμμίαν γυναῖκα.

ΦΟΙΒ. Τότε, διατί μὲ κατακρίνεις πῶς σὲ ἀγαπῶ ;

ΣΙΛ. (πρὸς τὴν Φοίβην.) Τότε διατί μὲ κατακρίνεις πῶς σὲ ἀγαπῶ ;

ΟΡΛ. Τότε διατί μὲ κατακρίνεις πῶς σὲ ἀγαπῶ ;

ΡΟΖ. Εἰς ποῖον λέγεις «διατί μὲ κατακρίνεις πῶς σὲ ἀγαπῶ ;»

ΟΡΛ. Εἰς ἐκείνην ἥτις δὲν εἶνε ἐδῶ καὶ δὲν ἀκούει.

ΡΟΖ. Παύσατε πλέον αὐτά, σᾶς παρακαλῶ· ὁμοιάζουσι πρὸς ὠρυγμοὺς λύκων Ἰρλανδικῶν ὠρυομένων κατὰ της σελήνης. (Πρὸς τὸν Σίλβιον.) Θὰ σὲ συνδράμω ἂν δυνηθῶ. (Πρὸς τὴν Φοίβην.) Θὰ σὲ ἠγάπων ἂν ἠδυνάμην. Αὔριον ἔλθετε πάντες εἰς συνάντησίν μου. (Πρὸς τὴν Φοίβην.) Θὰ σὲ νυμφευθῶ ἄν ποτε λάβω γυναῖκα, θὰ νυμφευθῶ δὲ αὔριον. (Πρὸς τὸν Ὀρλάνδον.) Θὰ σὲ ἱκανοποιήσω ἄν ποτε ἱκανοποιήσω ἄνδρα, θὰ νυμφευθῇς δὲ αὔριον. (Πρὸς τὸν Σίλβιον.) Θὰ σὲ εὐχαριστήσω ἂν ὅ,τι σοῦ ἀρέσκει σὲ εὐχαριστεῖ. θὰ νυμφευθῇς αὔριον ; (Πρὸς τὸν Ὀρλάνδον.) Ἂν ἀγαπᾷς τὴν Ροζαλίνδαν ἐλθὲ εἰς συνάντησίν μου. (Πρὸς τὸν Σίλβιον.) Ἂν ἀγαπᾷς τὴν Φοίβην, ἔσο ἀκριβής. Μὰ τὸν ἔρωτα, ὃν πρὸς οὐδεμίαν γυναῖκα τρέφω θὰ εἶμαι κ'ἐγὼ ἀκριβὴς εἰς τὴν συνάντησιν ἡμῶν. Χαίρετε. Λάβετε γνῶσιν τῶν ὁδηγιῶν μου.

ΣΙΛ. Ἂν ζήσω δὲν θὰ λείψω.

ΦΟΙΒ. Οὔτ' ἐγώ.

ΟΡΛ. Οὔτ' ἐγὼ (ἐξέρχονται.)

ΣΚΗΝΗ Γ'

Τὸ δάσος

Εἰσέρχεται ὁ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ καὶ ἡ ΟΔΡΙΑ

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Αὔριον εἶνε ἡ φαιδρὰ ἡμέρα· αὔριον θὰ στεφανωθοῦμεν.

ΟΔΡΙΑ. Τὸ ἐπιθυμῶ μὲ ὅλη μου τὴν καρδιὰ καὶ πῶς δὲν εἶνε ἄσεμνο πρᾶγμα νὰ ἐπιθυμηθῇ κανεὶς νὰ ἀποκατασταθῇ. Ἔρχονται δύο ἀκόλουθοι τοῦ ἐξόριστου δουκός.

Εἰσέρχονται δύο ἀκόλουθοι

1 Observance respect. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἡ λέξις observance ἀπαντᾷ δίς. Πολλοὶ ἐθεώρησαν ἐσφαλμένην τὴν ἐπανάληψιν τῆς λέξεως προτείναντες ἀντ' αὐτῆς τὰς λέξεις obeisance, bedience, perseverance, endurance, deservance καὶ devotion. Ἐκ πασῶν τούτων αἱ λέξεις poerseverance καὶ endurance καρτερία καὶ ὑπομονή, φαίνονται καταλληλότεραι.

Α' ΑΚΟΛΟΥΘΟΣ (πρὸς τὸν Γελωτοποιόν.) Καλῶς σὲ ηὕραμεν, ἀξιότιμε φίλε.

ΓΕΛ. Καλῶς ἤλθετε. Καθίσατε, καθίσατε, καὶ τραγωδήσατε.

Β' ΑΚΟΛ. Εἴμεθα εἰς τὰς διαταγάς σου· κάθισε εἰς τὸ μέσον.

Α' ΑΚΟΛ. Θὰ τραγωδήσωμεν ἀμέσως; χωρὶς νὰ βήχωμεν καὶ νὰ πτύωμεν, ἢ νὰ λέγωμεν ὅτι εἴμεθα βραγχνοί, ἅτινα εἶνε συνήθη προοίμια κακῆς φωνῆς;

Β' ΑΚΟΛ. Ναὶ καὶ οἱ δύο εἰς τὸν αὐτὸν τόνον, ὅπως δύο ἀθίγγανοι ἐπὶ ἑνὸς ἵππου.

ΑΣΜΑ

Ἕνας νειὸς μὲ τὴν καλή του, ζευγαράκι ταιριαστό,
ἔτρεχαν μέσ' 'ς τὰ χωράφια, χωχωχὼ καὶ νινινώ
Ἦταν ἄνοιξι ποὺ κάνουν ἀρραβῶνες καὶ χαρές,
ὅπου τὰ πουλάκια ψάλλουν ψὶτ ψὶτ ψὶτ μέσ' 'ς τὴς φωλιές,

Μέσ' 'ς τῶν χωραφιῶν ταὐλάκια οἱ ἀργάτες μὲ χαρά,
ἦταν ὅλοι ξαπλωμένοι χαχαχά καὶ νινινά.
Ἦταν ἄνοιξι ποὺ κάνουν ἀρραβῶνες καὶ χαρές,
ὅπου τὰ πουλάκια ψάλλουν ψὶτ ψὶτ ψὶτ μέσ' 'ς τὴς φωλιές.

Τὸ τραγοῦδι ἀρχινοῦνε ὅλοι τους μὲ μιὰ φωνή,
«ἡ ζωὴ λουλοῦδι εἶνε» χαχαχά καὶ νινινί.
Ἦταν ἄνοιξις ποὺ κάνουν ἀρραβῶνες καὶ χαρὲς
ὅπου τὰ πουλάκια ψάλλτυν ψὶτ ψὶτ ψὶτ μέσ' 'ς τὴς φωλιές.

Ἔ! λοιπόν, ὠφεληθῆτε ὅσοι ἔχετε καιρό,
γιατὶ πρώϊμα λουλούδια ἔχει ὁ ἔρως νινινώ.
Ἦταν ἄνοιξις ποὺ κάνουν ἀρραβῶνες καὶ χαρές,
ὅπου τὰ πουλάκια ψάλλουν ψὶτ ψὶο ψὶτ μέσ' 'ς τὴς φωλιές.

ΓΕΛ. Μὰ τὴν ἀλήθειαν κυριοί μου, μολονότι δὲν ἔχουν πολλὴν ἔννοιαν αἱ λέξεις, οὐχ ἧττον καὶ τὸ τραγοῦδι δὲν ἦτο πολὺ ἁρμονικόν.

Α. ΑΚΟΛ. Ἀπατᾶσαι κύριε. Ἐκρατήσαμεν τὸν χρόνον· δὲν ἐχάσαμεν τὸν καιρόν μας.

ΓΕΛ. Ναί, μὰ τὸν Θεόν· νομίζω ὅτι εἶνε χαμένος καιρὸς ν' ἀκούῃ τις τόσον ἀνόητον τραγοῦδι. Ὁ Θεὸς μαζίσας· εἴθε νὰ διορθώσῃ τὴν φωνήν σας! Ἔλα Ὀδρία. (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Τὸ δάσος

Εἰσέρχεται ὁ γέρων ΔΟΥΞ, ὁ ΑΜΙΕΝΣ, ὁ ΙΑΚΩΒΟΣ, ὁ ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ὁ ΟΛΒΙΕΡΟΣ καὶ ΚΕΛΙΑ.

ΓΕΡΩΝ ΔΟΥΞ. Πιστεύεις Ὀρλάνδε, ὅτι δύναται ὁ νεανίας νὰ ἐκτελέσῃ πάντα ὅσα ὑπεσχέθη;

ΟΡΛ. Ἄλλοτε τὸ πιστεύω, καὶ ἄλλοτε πάλιν ὄχι, ὅπως ἐκεῖνοι οἵτινες φοβοῦνται μὲν ἀλλ' ἐλπίζουσι, καί τοι γινώσκοντες ὅτι ἔχουν λόγους νὰ φοβῶνται ; [1]

(Εἰσέρχεται ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ ὁ ΣΙΛΒΙΟΣ καὶ ἡ ΦΟΙΒΗ)

ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ. Ἀκόμη ὀλίγην ὑπομονὴν διὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ τῆς συμφωνίας μας. (Πρὸς τὸν Δοῦκα.) Λέγεις ὅτι ἂν σοι φέρω τὴν Ροζαλίνδα σου θὰ δώσῃς αὐτὴν εἰς τὸν Ὀρλάνδον ;

ΔΟΥΞ. Ναί, καὶ βασίλεια ἀκόμη ἂν ἐπρόκειτο νὰ δώσω μετ' αὐτῆς.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΛΑΝΔΟΝ. Λέγεις ὅτι θὰ λάβῃς αὐτὴν ὅταν τὴν παρουσιάσω ;

ΟΡΛΑΝ. Ναί, καὶ βασιλεὺς ὅλων τῶν ἄλων των ἐθνῶν ἂν ἤμην.

ΡΟΖ. (Πρὸς τὴν Φοίβην) Λέγεις ὅτι θὰ μὲ νυμφευθῇς ἂν συναινέσω ;

ΦΟΙΒΗ. Ναί, καὶ ἂν ἐπρόκειτο ν' ἀποθάνω μετὰ μίαν ὥραν.

ΡΟΖΑΛ. (Πρὸς τὴν Φοίβην) Ἂν ὅμως μὲ ἀρνηθῇς, θὰ λάβῃς σύζυγον τὸν πιστὸν τοῦτον ποιμένα.

ΦΟΙΒΗ. Αὐτὴ εἶνε ἡ συμφωνία.

ΡΟΖΑΛ. (Πρὸς τὸν Σίλβιον). Λέγεις ὅτι θὰ νυμφευθῇς τὴν Φοίβην ἂν θελήσῃ ;

ΣΙΛ. Καὶ ἂν ἀκόμη ἤξευρα ὅτι ἡ ὑπανδρεία μου μὲ τὴν Φοίβην θὰ μὲ ἐθανάτωνε.

ΡΟΖ. Ὑπεσχέθην νὰ διευθετήσω ὅλα ταῦτα. Τήρησον δοὺξ τὸν λόγον σου ὅτι θὰ δώσῃς τὴν θυγατέρα σου. Καὶ σὺ Ὀρλάνδε τὸν ἰδικόν σου, ὅτι θὰ λάβῃς τὴν θυγατέρα του. Τήρησον Φοίβη τὸν λόγον σου ὅτι θὰ μὲ ὑπανδρευθῇς, καὶ ὅτι θὰ συζευχθῇς μετὰ τοῦ ποιμένος του, ἂν μὲ ἀρνηθῇς, Κράτησε τὸν λόγον σου Σίλβιε, ὅτι θὰ νυμφευθῇς αὐτὴν ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε μὲ ἀρνηθῇ. Ἀπέρχομαι δὲ ἐντεῦθεν ἵνα ἐξομαλύνω τὰς διαφορὰς ταύτας. (Ἐξέρχεται ἡ Ροζαλίνδα καὶ ἡ Κελία)

ΔΟΥΞ. Εἰς τὸν νέον τοῦτον ποιμένα, ἀνακαλύπτω ζωηρά τινα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τῆς θυγατρός μου.

ΟΡΛ. Ὅτε πρῶτον εἶδον αὐτὸν ἄρχων, ἐνόμισα ὅτι ἦτον ἀδελφὸς τῆς θυγατρός σου, ἀλλ' ὁ νεανίας οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὸ δάσος, καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ, οὗ ἀναφέρει ὡς διασήμον μάγον καὶ ὅστις ζῇ κεκρυμμένος εἰς τὰ βάθη τοῦ δάσους τούτου, ἐδίδαξεν αὐτὸν τὰ στοιχεῖα ἀπηγορευμένης τινὸς τέχνης.[2]

(Εἰσέρχεται ὁ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ καὶ ἡ ΟΔΡΙΑ)

ΙΑΚΩΒΟΣ. Βεβαίως θὰ ἐπίκειται νέος κατακλυσμός, καὶ τὰ ζεύγη ταῦ-

1 As those that they fear hope and know they fear· ὅπως ἐκεῖνοι οἵτινες δυσπιστοῦσιν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐλπίζουσι περιδεεῖς, καὶ μόνον περὶ τοῦ φόβου των εἶνε βέβαιοι.-Wright.

2 Τέχνης ἧς ἡ ἐξάσκησις δὲν ἐπιτρέπεται·

τα ἔρχονται εἰς τὴν κυβωτόν. Ἔρχεται ζεῦγος ἀλλοκότων κτηνῶν τὰ ὁποῖα εἰς ὅλας τὰς γλώσσας ὀνομάζονται τρελλοί.

ΓΕΛ. Γειά σας καὶ χαρά σας κύριοι!

ΙΑΚ. Δεξιώθητι αὐτόν, ἄρχων. Αὐτὸς εἶνε ὁ τρελλὸς ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον συνήντων συχνὰ εἰς τὸ δάσος· ὁρκίζεται ὅτι ἦτον αὐλικός.

ΓΕΛ. Ἂν κανεὶς ἀμφιβάλλῃ περὶ τούτου, ἂς μὲ ὑποβάλλῃ εἰς οἱανδήποτε ἐξέτασιν. Ἐχόρευσα χορὸν κανονικόν,[1] ἐκολάκευσα κυρίας, ἤμην πολιτικὸς μὲ τοὺς φίλους μου καὶ γλυκὺς μὲ τοὺς ἐχθρούς μου, κατέστρεψα τρεῖς ῥάπτας, ἐφιλονείκησα τέσσαρας φορὰς καὶ παρ' ὀλίγον νὰ μονομαχήσω ἄλλην μίαν.

ΙΑΚ. Καὶ τίνι τρόπῳ ἔληξεν ἡ ἔρις;

ΓΕΛ. Νά, συνηντήθημεν καὶ εἴδομεν ὅτι ἡ ἔρις ἦτο τῆς ἑβδόμης κατηγορίας.

ΙΑΚ. Πῶς τῆς ἑβδόμης κατηγορίας; ἀγάπα τον, ὦ φίλε ἄρχων.

ΔΟΥΞ. Μοῦ ἀρέσκει πολύ.

ΓΕΛ. Κ' ἐμένα μ' ἀρέσκει. Τρέχω κ' ἐγὼ ἐδῶ μὲ τὰ λοιπὰ ἐξοχικὰ ζεύγη, διὰ νὰ ὁρκισθῶ καὶ νὰ ἐπιορκήσω· διότι ὁ μὲν γάμος δεσμεύει, τὸ δὲ αἷμα διαλύει τοὺς δεσμούς· μία πτωχὴ καὶ ἄσχημη κόρη, ἀλλὰ ἰδική μου, ἰδιοτροπία· νὰ πάρω ἐκείνην τὴν ὁποίαν κανεὶς ἄλλος δὲν θέλει. Ἡ πλουσία τιμιότης κατοικεῖ ὡς ὁ φιλάργυρος εἰς 'σπίτι ταπεινόν, ὅπως ὁ ἀδάμας εἰς ῥυπαρὸν ὄστρακον,

ΔΟΥΞ. Μὰ τὴν ἀλήθειαν εἶνε εὐρυέστατος καὶ ἐμβριθής.

ΓΕΛ. Σύμφωνα μὲ τὰ βέλη τῶν τρελλῶν καὶ μὲ τόσον γλυκεῖς σφακέλλους.[2]

ΙΑΚ. Ἀλλ' εἰπὲ περὶ τῆς ἑβδόμης κατηγορίας, τίνι τρόπῳ ἀνεκαλύψατε ὅτι ἡ ἔρις ἦτο τῆς ἑβδόμης κατηγορίας;

ΓΕΛ. Ἕνεκα ψεύδους ἑπτάκις ἀπο κρουσθέντος.— Στάσου καλλίτερα Ὀδρία.— Ἰδοὺ πῶς. Ἀπεδοκίμασα τὸ κόψιμον τοῦ πώγωνος ἑνὸς αὐλικοῦ. Μοῦ ἐμήνυσεν ὅτι ἂν ἐγὼ εἶπα ὅτι δὲν ἦτο καλοκομμένος, αὐτὸς φρονεῖ τὸ ἐναντίον· τοῦτο ὀνομάζεται φιλόφρων ἀπάντησις. Ἂν πάλιν τῷ ἔλεγον ὅτι δὲν ἦτο καλοκομμένος θὰ μοὶ ἀπεκρίνετο ὅτι ἔκοψε τὸν πώγωνα πρὸς ἰδίαν του εὐχαρίστησιν· τοῦτο ὀνομάζεται μέτριος σαρκασμός. Ἂν ἐπέμενον ἀκόμη ὅτι δὲν ἦτο καλοκομμένος, θὰ μοῦ ἀπεκρίνετο ὅτι καταφρονεῖ τὴν κρίσιν μου· τοῦτο ὀνομάζεται *βάναυσος ἀπόκρισις*. Ἂν

1 Have trod a measure. Μεγαλοπρεπὴς καὶ κανονικὸς χορὸς, χορευόμενος εἰς τὰς αὐλάς.

2 According to the fools'bolt sir, and such dulcet diseases. Οἱ θέλοντες νὰ ἐξαγάγωσιν ἔννοιάν τινα ἐκ τῆς ἀνοησίας τοῦ Γελωτοποιοῦ, δέον νὰ μεταβάλλωσι τὸ diseases εἰς descourses ἢ phrases discord. Ἀλλ' ὁ Γελωτοποιὸς μιμεῖται ἐκείνους οἵτινες καὶ σήμερον ἔτι μεταχειρίζονται καλλιεπεῖς φράσεις, χωρὶς νὰ ἐννοῶσιν αὐτάς, καταστρέφοντες τὴν ἔννοιαν χάριν κομψῆς τινος λέξεως.

καὶ πάλιν τῷ ἔλεγον ὅτι δὲν ἦτο καλοκομμένος, θὰ μοὶ ἀπεκρίνετο, ὅτι δὲν εἶπα ἀλήθειαν· τοῦτο ὀνομάζεται *τολμηρὰ ἐπίπληξις*. Ἂν καὶ πάλιν ἐπέμενον λέγων ὅτι δὲν εἶνε καλοκομμένος, θὰ μοὶ ἔλεγε ὅτι ψεύδομαι· τοῦτο ὀνομάζεται *φιλόνεικος ἐπιτίμησις*· καὶ οὕτω καθεξῆς, μέχρι τοῦ ἀμέσου καὶ τοῦ κατὰ συνήθειαν ψεύδους.

ΙΑΚ. Καὶ πόσας φορὰς εἶπας ὅτι ὁ πώγων του δὲν ἦτο καλοκομμένος.

ΓΕΛ. Δὲν ἐτόλμησα νὰ προβῶ μακρύτερα τοῦ κατὰ συνθήκην ψεύδους· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ἐτόλμησε νὰ μοὶ ἀποδώσῃ τὸ ἄμεσον ψεῦδος· ἐμετρήσαμεν λοιπὸν τὰ ξίφη μας καὶ ἀπεχωρίσθημεν.

ΙΑΚ. Δύνασαι ν' ἀπαριθμῇς κατὰ τάξιν τοὺς βαθμοὺς τοῦ ψεύδους;

ΓΕΛ. Ἆ, κύριε, φιλονεικοῦμεν κατὰ τοὺς τύπους τῶν βιβλίων, ὅπως καὶ σεῖς ἔχετε βιβλίον τῶν καλῶν τρόπων. Ἰδοὺ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν βαθμῶν. Πρῶτον ἡ Φιλόφρων Ἀπάντησις· δεύτερον ὁ Μέτριος Σαρκασμός· τρίτον ἡ Βάναυσος Ἀπόκρισις· τέταρτον ἡ Τολμηρὰ Ἐπίπληξις· πέμπτον ἡ Φιλόνεικος Ἐπιτίμησις· ἕκτον τὸ κατὰ Συνθήκην Ψεῦδος· ἕβδομον τὸ Ἄμεσον Ψεῦδος. Δύνασαι νὰ ἀποφύγῃς πάντα ταῦτα, ἐκτὸς τοῦ Ἀμέσου Ψεύδους· καὶ αὐτὸ ἀκόμη δύνασαι ν' ἀποφύγῃς δι' ἑνὸς *ἐάν*. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἑπτὰ δικασταὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ συμβιβάσωσι μίαν διαφοράν· ὅτε δὲ συνηντήθησαν οἱ ἀντίπαλοι, ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν κατέφυγεν εἰς τὴν λέξιν *ἐάν*· λέγων ἐὰν εἶπες τοῦτο, τότε εἶπα καὶ ἐγὼ ἐκεῖνο· τότε ἔτεινον τὰς χεῖρας ἀλλήλοις καὶ συνεφιλιώθησαν ὡς ἀδελφοί. Τὸ ἐὰν εἶνε ὁ μόνος εἰρηνοποιός. Ἔχει πολλὴν ἀξίαν τὸ ἐάν.

ΙΑΚ. Δὲν εἶνε σπάνιος ἄνθρωπος ἄρχων; εἶνε λαμπρὸς εἰς ὅλα, καὶ ὅμως εἶνε τρελλός.

ΔΟΥΞ. Μεταχειρίζεται τὴν τρέλλαν του ὡς ξύλινον ἵππον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξακοντίζει τὰ βέλη τῆς εὐφυΐας του.

Εἰσέρχεται ὁ ΥΜΕΝΑΙΟΣ ἡ ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ καὶ ἡ ΚΕΛΙΑ. (Ἡ μουσικὴ παιανίζει)

ΥΜΕΝΑΙΟΣ. Ἐν οὐρανοῖς ὁπόση ἀγαλλίασις
ὅταν ἐν ὁμονοίᾳ τὰ ἐπίγεια
καὶ πλήρει ἁρμονίᾳ συμβαδίζουσι!
Λάβε ὦ δούξ, τὴν κόρην σου· ἐξ οὐρανοῦ
τὴν ἔφερ' ἐδῶ κάτω ὁ Ὑμέναιος,
διὰ νὰ δυνηθῇς, ὦ δούξ, τὴν χεῖρά της
νὰ συνενώσῃς μετ' ἐκείνου, οὗτινος
ἐγκλείει τὴν καρδίαν ἐν τῷ στήθει της.

ΡΟΖ. (Ἰδίᾳ πρὸς τὸν δοῦκα.) Εἰς σὲ παραδίδομαι διότι εἶμαι ἰδική σου. (Πρὸς τὸν Ὀρλάνδον) Εἰς σὲ παραδίδομαι διότι εἶμαι ἰδική σου.

ΔΟΥΞ. Ἂν ὅτι βλέπω εἶνε ἀληθές, εἶσαι ἡ θυγάτηρ μου.

ΟΡΛ. Ἂν ὅτι βλέπω εἶνε πραγματικόν, εἶσαι ἡ Ροζαλίνδα μου.

ΦΟΙΒΗ. Ἂν ἡ ὄψις καὶ ἡ μορφὴ εινε ἀληθινὰ, τότε ἔχει ὑγείαν ἀγαπητή μου!

ΡΟΖ. (πρὸς τὸν δοῦκα.) Πατέρα ἄλλον ἐκτὸς σοῦ δὲν θέλω. (Πρὸς τὸν Ὀρλ.) Σύζυγον ἄλλον ἐκτὸς σοῦ δὲν θέλω. (Πρὸς τὴν Φοίβην.) Γυναῖκα ἄλλην ἐκτὸς σοῦ οὐδέποτε θὰ νυμφευθῶ.

ΥΜΕΝΑΙΟΣ. Ἔ! σιωπή! σᾶς εἶπα τὸν ἐλάχιστον
δὲν ἐπιτρέπω θόρυβον. Ἀκούσατε
πῶς θ' ἀπολήξουν ταῦτα τὰ παράδοξα·
οἱ μὲν ὀκτὼ μνηστῆρες, οἱ ἐδῶ αὐτοί,
μὲ τὰ δεσμὰ τοῦ Ὑμεναίου θὰ δεθοῦν,
ἂν εἶνε ἡ ἀλήθεια ἀλήθεια[1].
(πρὸς τὸν Ὀρλάνδον καὶ τὴν Ῥοζαλίνδα)
Οἱ δύο σεῖς, θὰ μείνετε ἀχώριστοι
(πρὸς τὸν Ὀλιβιέρον καὶ τὴν Κελίαν)
Ἐσεῖς οἱ δύο θὰ νὰ εἶσθε μιὰ καρδιά.
(πρὸς τὴν Φοίβην)
Σύ, ἢ τὸν ἔρωτά του θὰ παραδεχθῇς
ἢ μὲ γυναῖκα σὲ παντρεύομεν εὐθύς.
(πρὸς τὴν Ὀδρίαν καὶ τὸν Γελωτοποιόν)
Τόσον σφιγκτὰ οἱ δύο σας συνδέεσθε,
ὅσον μὲ τὴν κακοκαιρίαν ὁ χειμών.
Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡμεῖς ἐδῶ θὰ ψάλλωμεν,
Σεῖς εἰμπορεῖτε κάλλιστα νὰ κάμετε
μυρίας ἐρωτήσεις, νὰ χορτάσετε,
καὶ πλέον 'ς τὸ ἑξῆς νὰ μὲ θαυμάζετε,
ἀφ' οὗ ἴδῃτε πῶς εὑρέθημεν ἐδῶ
καὶ πῶς τὰ γεγονότα ταῦτα ἔληξαν.

ΑΣΜΑ

Ὁ γάμος εἶνε στέφανος τῆς χρυσοθρόνου Ἥρας,
εὐλογημένος σύνδεσμος τραπέζης τε καὶ κοίτης.
Οἰκίζει ὁ Ὑμέναιος οἰκίζει πᾶσαν πόλιν.
Δεδοξασμένος ὁ σεπτὸς ὁ γάμος ἔστω. Δόξα
δόξα μεγάλη καὶ τιμὴ τῷ θείῳ Ὑμεναίῳ.

1 If truth holds true contents. Ἂν ὑπάρχῃ ἀλήθεια ἐν τῇ ἀληθείᾳ. Αὕτη εἶνε ἡ μόνη ἔννοια ἣν δύναταί τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς φράσεως ταύτης.

ΔΟΥΞ. Καλῶς ἦλθες, φιλτάτη μου ἀνεψιά, οὐδὲ τὴν θυγατέρα μου θὰ ὑπεδεχόμην ἐγκαρδιώτερον.

ΦΟΙΒΗ. Δὲν θὰ πάρω 'πίσω τὸν λόγον μου. (Πρὸς τὸν Σίλβιον.) Τώρα εἶσαι ἰδικός μου. Ἡ πίστις σου ἐκέρδησε τὴν ἀγάπην μου.

Εἰσέρχεται ὁ ΙΑΚΩΒΟΣ ΔΕΒΩΑ.

ΙΑΚΩΒΟΣ ΔΕΒΩΑ. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς εἴπω ὀλίγας λέξεις. Εἶμαι ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ σὶρ Ρολάνδου Δεβωά, καὶ κομίζω εἰς τὴν σεβαστὴν ταύτην ὁμήγυριν τὰς ἀκολούθους ἀγγελίας. Ὁ δοὺξ Φριδερῖκος, μαθὼν ὅτι διακεκριμένοι ἄνδρες κατέφευγον καθ' ἑκάστην εἰς τὸ δάσος τοῦτο, συνήθροισεν ἰσχυρὸν στράτευμα, ὅπερ ἐξεστράτευσεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ συλλάβῃ ἐνταῦθα καὶ θανατώσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Φθὰς ὅμως εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δάσους, συνήντησε γέροντα ἱερωμένον, καὶ μικρὸν μετ' αὐτοῦ συνδιαλεχθείς, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ τὴν ἐκστρατείαν του καὶ τὸν κόσμον. Κληροδοτεῖ δὲ τὸ στέμμα του εἰς τὸν ἐξόριστον ἀδελφόν του, καὶ ἀποκαθιστᾷ εἰς τὰς γαίας των πάντας ἐκείνους οἵτινες τὸν ἠκολούθησαν εἰς τὴν ἐξορίαν. Περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μου ἐγγυῶμαι διὰ τῆς ζωῆς μου.

ΔΟΥΞ. Καλῶς ἦλθες, νέε. Ὡραῖα γαμήλια δῶρα προσφέρεις εἰς τοὺς ἀδελφούς σου. Εἰς μὲν τὸν ἕνα τὰς δημευθείσας γαίας του, εἰς δὲ τὸν ἄλλον χώραν ὁλόκληρον, δουκάτον ἰσχυρόν. Ἐν πρώτοις, ἂς ἀποπερατώσωμεν ἐν τῷ δάσει τούτῳ ὅ,τι ἐν αὐτῷ αἰσίως ἠρχίσαμεν· εἶτα δὲ πάντες ὅσοι ἐκ τῆς εὐτυχοῦς ταύτης ὁμηγύρεως, ὑπέφερον μεθ' ἡμῶν ἡμέρας καὶ νύκτας χαλεπάς, θὰ μετάσχωσι τῆς ἀποδοθείσης ἡμῖν εὐτυχίας ἕκαστος ἀναλόγως τῆς περιουσίας του. Ἐν τούτοις ἂς λησμονήσωμεν τὴν νεοκτηθεῖσαν ταύτην ἐξουσίαν, καὶ παραδοθῶμεν εἰς τὰς ἀγροτικὰς ἡμῶν διασκεδάσεις. Ἂς παιανίσῃ ἡ μουσική! Σεῖς δὲ νύμφαι καὶ νύμφιοι χορεύσατε μὲ φαιδρὸν βῆμα ὑπὸ τοὺς φθόγγους τῆς μουσικῆς.

ΙΑΚΩΒΟΣ (πρὸς τὸν Δεβοά) Συγνώμην, Κύριε. Ἂν ἤκουσα καλῶς, ὁ δοὺξ ἐνεδύθη τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἐγκατέλιπε τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς αὐλῆς;

ΙΑΚΩΒΟΣ ΔΟΥΒΟΑ. Ναί, κύριε.

ΙΑΚ. Θὰ ὑπάγω πρὸς αὐτόν. Πολλὰ ἔχει τις ἀκούσῃ καὶ νὰ διδαχθῇ παρὰ τῶν προσηλύτων τούτων· εἰς σὲ (πρὸς τὸν Δοῦκα) κληροδοτῶ τὰς προτέρας σου τιμάς, ὧν κατέστης ἄξιος διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ ἀρετῆς σου.

(Πρὸς τὸν Ὀρλάνδον). Εἰς σὲ ἔρωτα, ἄξιον τῆς ἀφοσιώσεώς σου.

(Πρὸς τὸν Ὀλβιέρον·) Εἰς σὲ τὰς γαίας σου, τὸν ἔρωτα καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς σύμμαχους σου.

(Πρὸς τὸν Σίλβιον)· Εἰς σὲ κλίνη, μετὰ πολοῦ κόπου κτηθεῖσαν.

(Πρὸς τὸν Γελωτοποιόν·) Εἰς σὲ δὲ κληροδοτῶ τὰς οἰκιακὰς ἔριδας.

διότι αἱ προμήθειαι τοῦ ἐρωτικοῦ σου ταξειδίου, θὰ διαρκέσωσι μόνον ἐπὶ δύο μῆνας.

Ἐμπρὸς λοιπὸν ἐξακολουθήσατε τὰς διασκεδάσεις σας, διότι ἐγὼ ἔχω ἀνάγκην ἄλλων, ὄχι χοροῦ.

ΔΟΥΞ. Μεῖνε, μεῖνε, Ἰάκωβε.

ΙΑΚ. Δὲν μοὶ ἀρέσουν αἱ διασκεδάσεις αὗται. Θὰ περιμείνω τὰς διαταγάς σας εἰς τὸ ἐγκαταλελειμμένον σπήλαιόν σας. (ἐξέρχεται.)

ΔΟΥΞ. Ἃς προβῶμεν, ἃς προβῶμεν· θὰ ἑορτάσωμεν τὴν τελετὴν ταύτην ἐλπίζοντες ὅτι θὰ λήξει ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει. (χορεύουσι).

Ἐπίλογος

ΡΟΖΑΛΙΝΔΑ (πρὸς τὸ κοινὸν)

Δὲν συνειθίζεται νὰ βλέπῃ τις τὴν ἡρωΐδα τοῦ ἔργουὑποκρινομένην τὸν ἐπίλογον· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἀπρεπέστερον, ἢ τὸ νὰ βλέπῃ τὸν ἥρωα ὑποκρινόμενον τὸν πρόλογον. Ἂν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ καλὸς οἶνος δὲν χρήζει διακριτικοῦ σημείου,[1] εἶνε ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι καλὸν ἔργον δὲν χρήζει ἐπιλόγου, καὶ ὅμως εἰς τὸν καλὸν οἶνον θέτουσιν ὡραίους κλάδους κισσοῦ, τὰ δὲ καλὰ ἔργα καθίστανται καλλίτερα τῇ βοηθείᾳ καλῶν ἐπιλόγων. Πόσον δυσχερὴς εἶνε ἡ θέσις μου ἥτις οὔτε καλὸς ἐπίλογος, οὔτε δύναμαι νὰ συνηγορήσω παρ' ἡμῖν ὑπὲρ ἑνὸς καλοῦ ἔργου! Δὲν εἶμαι ἐνδεδυμένη ὡς ἐπαΐτις, ἑπομένως δὲν μοὶ ἁρμόζει νὰ ἐπαιτῶ, οὐδὲν ἄλλο μοὶ ὑπολείπεται ἢ νὰ ἐξορκίσω ἡμᾶς· ἄρχομαι δὲ ἀπὸ τῶν γυναικῶν.

Σᾶς ἐξορκίζω λοιπὸν ὦ γυναῖκες, ἐν ὀνόματι τοῦ ἔρωτος ὃν τρέφετε πρὸς τοὺς ἄνδρας, ν'ἀγαπήσητε ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ὅ,τι ἐξ αὐτοῦ σᾶς ἀρέσκει· ἐξορκίζω δὲ καὶ ἡμᾶς ὦ ἄνδρες, ἐν ὀνόματι τοῦ ἔρωτος, ὃν τρέφετε πρὸς τὰς γυναῖκας—καὶ καθὼς παρατηρῶ ἐκ τῶν μειδιαμάτων σας, οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν τὰς μισεῖ—νὰ συντελέσητε ὥστε τὸ ἔργον τοῦτο ν' ἀρέσῃ καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς τὰς γυναῖκας. Ἂν ἤμην γυνή, ἤθελον ἀσπασθεῖ ἐξ ὑμῶν τόσους, ὅσους ἔχουσι πωγώνας τῆς ἀρεσκείας μου, χρῶμα τῆς ὀρέξεώς μου καὶ ἀναπνοὴν μὴ ἀπαρέσκουσαν μοι· εἶμαι δὲ βεβαία ὅτι πάντες ἐκεῖνοι οἵτινες ἔχουσιν ὡραῖον πώγωνα εὐειδὲς πρόσωπον, ἢ γλυκεῖαν ἀναπνοήν, θὰ μοὶ ἀποτείνωσι, ὡς ἀμοιβὴν τῆς φιλικῆς προσφορᾶς μου, εὐμενῆ ἀποχαιρετισμὸν ὅταν ὑποκλινῶς τοὺς ἀποχαιρετίσω.

[1] Cod wine need not bush· κλάδος κισσοῦ ἦτον ἄλλοτε τὸ διακριτικὸν σημεῖον τοῦ οἰνοπωλείου. Ἡ καλλονὴ τῶν γυναικῶν ὁμοιάζει πρὸς κλάδον κισσοῦ ὅστις ἑλκύει πρὸς τὸ οἰνοπωλεῖον. Wright.

Τέλος τοῦ δράματος.

ΑΡΧΑΙΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΜΝΗΜΕΙΟΝ

Σωθὲν ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ ἁγ. Μάρκου ἐν Ἐνετίᾳ, διαφωτισθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἰωάννου Βελούδου, μέλους τῆς Ἀκαδημείας τῶν Ἐπιστημῶν ἐν Ἐνετίᾳ (μετὰ πίνακος)

Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐδημοσιεύθη κατ' αὐτὰς ὀκτασέλιδον φυλλάδιον ἰταλιστὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ ἡμετέρου λογίου κ. Βελούδου. Τὸ φυλλάδιον τοῦτο ἐκρίναμεν καλὸν νὰ μεταφράσωμεν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς καὶ δημοσιεύσωμεν ἐν τῷ Παρνασσῷ χάριν τῶν ἀρχαιολογούντων.

Ἐν Κερκύρᾳ

Σπυρ. Παπαγεώργιος.

Ἐν τῷ ἄνω ἐκείνῳ μέρει τῆς Βασιλικῆς τοῦ ἁγ. Μάρκου, ἐν ᾧ ἵστανται, ἢ, ὁμοιαληθέστερον εἰπεῖν, ἀφ' οὗ ἄρχονται τοῦ ζωηροῦ αὐτῶν δρόμου οἱ τέσσαρες ὀνομαστοὶ Ἵπποι οἱ ἐκ Χίου, ὑπάρχει δωμάτιον, ἐν ᾧ ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία συνήθως ἐφύλαττεν ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς ἀποστολὰς τῶν Πληρεξουσίων αὐτῆς, καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἐπίσημα ἔγγραφα ἅτινα λογισθέντα ὡς ἔγγραφα ἱστορικὰ κατετέθησαν ὑπ' αὐτῆς τῆς Δημοκρατίας ἐν τῇ Μαρκιακῇ βιβλιοθήκῃ. Ὡς πρὸς τὸν χῶρον ἐκεῖνον, ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὡρίσθη ἵνα ἐν αὐτῷ ἀποτίθενται παλαιὰ μωσαϊκὰ ἀδιόρθωτα, τεμάχια διάφορα μαρμάρινα, ἁπλᾶ ἢ μετ' εἰκόνων, ἱερά τις εἰκὼν παλαιά, λείψανα πάντα ταῦτα, ἅτινα, ἐν ταῖς παλαιοτέραις καὶ νεωτέραις ἐπισκευαῖς τῆς ἐκκλησίας συλλεχθέντα, ἐκεῖ τανῦν εὐλαβῶς διατηροῦνται. Τούτων δ ἀξιότιμος κύριος Ἀντ. Pellanda, ἐπιμελείᾳ καὶ ζήλῳ τοῦ ὁποίου καὶ τὰ λείψανα αὐτὰ διεφυλάχθησαν καὶ αἱ ἐπιδιορθώσεις ἐν τῇ πολυτίμῳ Βασιλικῇ διηυθύνθησαν, μετ' ἀγάπης ἠθέλησε νὰ συλλέξῃ τὰ ἀπεικονίσματα. Τὰ ἀπεικονίσματα ταῦτα ἡμέραν τινὰ ἴσως δὲ, θὰ ἦναι ἀνωφελῆ εἰς τὰς μελέτας περιέργου τινὸς ἐρευνητοῦ.

Εἶδον τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο τὸν Νοέμβριον τοῦ 1883. Ἐν αὐτῷ παρετήρησα πλὴν ἄλλων, μικρὸν *κιβώριον*, κοινῶς *κουβούκλιον*, ἐκ μαρμάρου ἑλληνικοῦ, μνημεῖον ἀρχαῖον χριστιανικόν, ὅπερ καὶ διὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ διὰ τὴν ἀπομεμακρυσμένην ἐποχήν, εἰς ἣν ὡς φρονῶ ὅτι πρέπει νἀποδοθῇ, δὲν ἀξίζει βεβαίως νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν λήθην. Ὕψος ἔχει 63 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ἡ βάσις 43 ἑκ. ἡ δ' ἐργασία αὐτοῦ εἶναι κομψή. Ἀπὸ τῶν γωνιῶν τετραγωνικῆς ἐπιφανείας, ἥτις ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς παρουσιάζει μικράν τινα ἀνύψωσιν, ὑψοῦνται τέσσαρες κιονίσκοι μετὰ κιονοκράνων κεκοσμημένων διὰ φύλλων κρίνου. Στηρίζονται ἐπὶ τῶν

κιονοκράνων τέσσαρες ἀψῖδες, ὧν τὰ πέρατα ἑνοῦνται εἰς τέσσαρας γωνίας, ὧν καλύπτεται ἑκάστη ὑπὸ φύλλου πρὸς ἑαυτὸ συνεστραμμένου. Τὸ ἐπικάλυμμα ἢ ὁ ὄροφος, ἢ ὀρόφιον [1] ἔχει σχῆμα μικροῦ θόλου ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κέντρῳ τοῦ ὁποίου ἀπομένει εἰσέτι τμῆμα μικρᾶς σφαίρας, ἢ μήλου τοῦ *Κιβωρίου* [2] ἐφ' οὗ βεβαίως θὰ ἐστηρίζετο ὁ σταυρός. Ἐπιγραφὴ ἑλληνική, ἐγγεγλυμμένη ἐπὶ τῆς παραπλεύρου στοᾶς πρὸς ἀριστερὰν τοῦ ἀναγινώσκοντος καὶ συνεχιζομένη ἐπὶ τῆς κατὰ μέτωπον στοᾶς λέγει :

† ΥΠΕΡ ΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΞΩΤΑΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ

Διὰ ταύτης δηλοῦται τὸ ὄνομα καὶ ὁ εὐσεβὴς σκοπὸς τῆς ἀναθεμένης τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο κουβούκλιον εἰς ἐκκλησίαν τινὰ ἀνατολικήν· ἴσως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἧττον πιθανῶς τῆς Ἀλεξανδρείας· ὁπόθεν, ὡς κατωτέρω θέλω δηλώσῃ, πιστεύω ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ ὅτι μετ' ἄλλων λαφύρων μετηνέχθη εἰς Ἑνετίαν. Τὸ περίεργον ἄλλως μνημεῖον, ὃ μέχρι τοῦδε περιεγράψαμεν, ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τοῦ ὁλοκλήρου τμήματος τοῦ μαρμάρου.

Λαμβάνοντες ἤδη ὑπ' ὄψει τὸν γενικὸν καλλιτεχνικὸν χαρακτῆρα, εὑρισκόμεθα (ἐὰν δὲν ἀπατῶμαι) εἰς ἐποχὴν πολὺ προγενεστέραν τῶν χιλίων Μ. Χ. ἐτῶν· ἀφίημι δὲ εἰς τοὺς ἔχοντας πεῖραν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ν' ἀποδείξωσιν ἢ ἐπιβεβαιώσωσι τὴν κρίσιν ταύτην. Καὶ τὸ σχῆμα δὲ γραμμάτων τινῶν, καί τινων συντομεύσεων ἐπὶ τοῦ λίθου ἔχουσιν ἐπίσης μεγάλην σημασίαν. Καί τοι δὲ αὐτὸ τοῦτο τὸ σχῆμα ἀπαντᾷ ἐνίοτε ἐν τοῖς χριστιανικοῖς καλλιτεχνήμασιν, ἰδίως ἐν ταῖς ἁγιογραφίαις, κατὰ παράδοσιν ὅμοιον εἰς πάντα αἰῶνα, οὕτως ὥστε ἀποβαίνει δύσκολος, καὶ πολλάκις πλανᾷ καὶ τὸν γεγυμνασμένον ὀφθαλμόν, ὁ ὁρισμὸς εἰς τίνα ἐποχὴν ἀνήκει παραστατικόν τι ἔργον, οὐχ' ἧττον ὅμως, παρατηρῶν τὸ εἰδικὸν σχῆμα τοῦ ξ (ꝰ) τὴν συντόμευσιν τῆς προθέσεως καὶ (Ϗ) [3] τὸ σημεῖον ὃ ἀποκόπτει τὴν τελευταίαν συλλαβὴν τοῦ ὀνόματος *Ἀναστασίας*, τὴν τετμημένην καὶ χαρακτηριστικὴν κύρτωσιν τοῦ θολίσκου, τὰ φύλλα κρίνου ἐπὶ τῶν γωνιῶν αὐτοῦ [4] τέλος τὴν χρῆσιν, πρὸς ἣν ἦτο προωρισμένον τὸ *Κιβώριον* τοῦτο, ἄγομαι νὰ ἀναγάγω αὐτὸ εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα μεταξὺ τοῦ ϛ' καὶ ζ' αἰῶνος. Παραλείπω νὰ σημειώσω τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων α, ε, καὶ ω, (Α, Є, Ш) διότι ταῦτα εἰσὶ κοινὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πτώσεως τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἐν

1 S. German. Part Ep. Hist. Eccl. Mystag Theor.
2 Codin Chron. σελ. 91 (ἐκδ. Commelin).
3 Cf. Montfaucon Palaeogr. graec.
4 Codin, ὅρα ἀντ. Ducange, Constantinop. Christ, βιβλίον Γ'. κεφ. 59 Goarc, Rit.Graec σελ. 12.

μέρει ἀπαντῶσιν ἐν μνημείοις λίαν μεταγενεστέροις καὶ ἐν χειρογράφοις τοῦ δεκάτου αἰῶνος μετὰ γραμμάτων κεφαλαίων. Λέγω μᾶλλον ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ μνημείου, θὰ ἔκλινον νὰ ὀπισθοδρομήσω μέχρις ἐποχῆς ἔτι μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένης, ἕνεκα τοῦ α ἔχοντος γωνίαν ἐν τῷ κέντρῳ Α εἰ μὴ ἀπήντων εἰς παραδείγματα μεταγενεστέρων λίθων, ἐφ' ὧν ἐνίοτε τὸ α ἔχει τὸ αὐτὸ σχῆμα. Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα δὲ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς σημαινομένου προσώπου, ὁμολογῶ ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν ἐδίσταζον ὅτι προὔκειτο περὶ τῆς *Ἀναστασίας* ἐκείνης, εὐγενοῦς γυναικός, πλουσιωτάτης, ζησάσης ἐν τῇ Αὐλῇ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, καὶ προσαγορευθείσης *Πατρικίας*. Αἱ σπάνιαι ἀρεταὶ καὶ ἡ ἁγιότης τοῦ βίου εἶχον ἀνυψώσῃ αὐτὴν εἰς τοσοῦτον μέγαν θαυμασμὸν τῶν αὐλικῶν, καὶ τοῦ βασιλέως, ὥστε ὁ φθόνος δὲν ἐβράδυνε νὰ διεγείρῃ διὰ συκοφαντιῶν τὴν ζηλοτυπίαν ἐν τῇ ψυχῇ τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀναστασία τυχοῦσα μυστικῆς εὐκαιρίας καὶ ἐγκαταλείψασα πᾶσαν μεγαλοπρέπειαν καὶ λαμπρότητα ἐγκόσμιον, ἀπῆλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἵδρυσε μοναστήριον, καλούμενον τῆς *Πατρικίας*, ἐν ᾧ ὁσίως ἐγκατεβίωσε καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 558 ἔτος.[1] Πᾶς δισταγμός, γεννηθεὶς κατόπιν, μοὶ ἀφῃρέθη· ἐσκέφθην ἄλλως ὅτι τὸ ἐπίθετον *ἐνδοξότατος*, ὃ περιέχει ἡ ἐπιγραφὴ ἥρμοζε κυριώτερον εἰς πρόσωπα, ἔχοντα ἀνώτερον ἀξίωμα, π. χ. Ὑπάτου, Πατρικίου, Ἐπάρχου, Κουέστορος, ἤ τινος ὁμοίου.[2] Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀρκεῖ· διότι, ὅταν ἀπό τινος ἀρχαίου μνημείου ἐλλείπουσιν ἀποδείξεις θετικαὶ ὅπως καλῶς καὶ ἀσφαλῶς ὁρισθῶσιν ἢ ὁ χρόνος ἢ ὁ χαρακτὴρ ἢ τὰ πρόσωπα, ἢ ἄλλη τις περίπτωσις, τότε φρονιμωτέρα καὶ τιμιωτέρα εἶναι ἡ σιωπή. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ῥιψοκινδυνεύσω ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει νὰ ἐκφράσω ἄλλην γνώμην, ὅπως μὴ ἐμπέσω εἰς τὸ λάθος ἐκείνων, οἵτινες, ὑπὸ κενοδοξίας ἐλαυνόμενοι, ἢ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἐπιδείξωσι σοφίαν, λαλοῦσι περὶ ἀπομεμακρυσμένων καὶ σκοτεινῶν χρόνων κατὰ τὰς φανταστικὰς αὐτῶν ὑποθέσεις.

Ἐπανερχόμενοι λοιπὸν εἰς τὸ *Κιβώριον* ἀνάγκη ν' ἀναμνησθῶμεν τῆς ἀρχαίας λατρείας τῆς Ἐκκλησίας, λατρείας κοινῆς τοῖς τε Ἕλλησι καὶ Λατίνοις, καθ' ἣν ἡ ἁγ. Τράπεζα, ἀκριβῶς τετράγωνος, ὁμοίως πρὸς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων,[3] ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεγάλης ἀψῖδος τοῦ Ἱεροῦ, ὑπὸ εἶδός τι σκηνώματος (tabenaculum) ἢ ναΐσκου, ἐπίσης τετραπλεύρου, ὑποβασταζομένου ὑπὸ τεσσάρων κιόνων, μετὰ πλευρῶν τοξοειδῶν καὶ θόλου ὑπεράνω, ἔχοντος κωνικὸν σχῆμα, ὡς ἐν τῇ Ἁγ. Σοφίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως[4] ἢ καὶ ἐν σχήματι σφαιρικῷ. Περιέβαλλον αὐτὸ πολυτελέστατα

1 Μηνιαῖον τῇ ι'. Μαρτίου.
2 Ducange, Gloss. M. et I Graecit (αὐτολεξεί.)
3 Bona Card. Rev. Liturg. σελ. 150.
4 Paul Silent, Descript. magnae Eccl. II στ 103 κτλ.

ἐζωγραφημένα παραπετάσματα, ἅτινα κατὰ τὰς ἐπισημοτέρας στιγμὰς τῆς Μυσταγωγίας ἐκλείοντο, ὅπως ἐμποιῆται ταῖς ψυχαῖς τῶν πιστῶν βαθύτερος σεβασμὸς πρὸς τὸ θεῖον μυστήριον.[1] Οὐχὶ ἄλλως βλέπομεν ὅτι εἶναι κατεσκευασμένον, πλὴν τῶν Κιβωρίων τῶν ἀρχαιοτέρων Βασιλικῶν τῆς Ρώμης καὶ πολλῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸ πολύτιμον κιβώριον τῆς Βασιλικῆς τοῦ ἁγ. Μάρκου, ἐξαιρουμένου τοῦ σφαιρικοῦ θόλου, ὅστις, κατὰ τὸν Σανσοβῖνον[2] ἀφῃρέθη κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, ἐπειδὴ ξύλινος ὢν κατὰ σύμπτωσιν ἐκάη ὑπὸ τῶν πολλῶν λαμπάδων.

Ἀπὸ τοῦ κέντρου δὲ τοῦ θόλου κατήρχετο ἅλυσις ἀφ' ἧς ἐκρέματο ἡ *Περιστερὰ τῆς Εὐχαριστίας*, αἰωρουμένη ὑπὲρ τὴν ἁγ. Τράπεζαν· ἡ Περιστερὰ αὕτη (σύμβολον τοῦ ἁγ. Πνεύματος) κατεσκευάζετο συνήθως ἐκ χρυσοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξ ἀργύρου. Ἐντὸς αὐτῆς ἐφυλάσσετο ὁ ἅγ. Ἄρτος χάριν τῶν ἀσθενῶν. Αἱ μαρτυρίαι τῶν Πατέρων καὶ λειτουργικῶν συγγραφέων ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὑπὸ τοῦ βενεδικτίνου Μαρτίνου καὶ τοῦ Ducange καὶ (τοῦθ' ὅπερ ἀποσιωπῶσι πολλοὶ) τοῦ Martigny[3] ἐπιμελῶς συλλεγεῖσαι καὶ ἐρευνηθεῖσαι, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ χρῆσις τῆς Περιστερᾶς, τῆς ἐπὶ τῆς Τραπέζης κρεμαμένης, ἀνέρχεται μέχρι τοῦ Δ'. αἰῶνος, ἀπαντᾷ δὲ σπανίως καὶ ἕνα αἰῶνα ἀρχαιότερον. Ἀλλά, καὶ ἕτερον τι εἶδος *Ἀρτοφορίου* ὑπῆρχε, σχήματος ἢ στρογγύλου ἢ ἄλλως κωνικοῦ, περίπου ὡς πυργίσκου, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἀρχαίων μνημείων[4]. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ καλύμματος τοῦ ἀρτοφορίου τούτου ἵστατο περιστερὰ ἢ μικρὸς σταυρός. Τοιοῦτον στρογγύλον ἀρτοφόριον, μετὰ καλύμματος καὶ σταυροῦ, εἶναι τανῦν ἐν χρήσει παρὰ τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τυλισσόμενον εἰς λευκὴν ὀθόνην, τηρεῖται ἐν σκηνώματι (tabernaculum), τοποθετημένῳ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης, ὑπὸ τὸ κιβώριον τὸ καλύπτον αὐτὴν[5] ὡς ἐν τῇ ἁγίᾳ Αἰκατερίνῃ τοῦ Ὄρους Σινᾶ καὶ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ἄθωνι καὶ ἀλλαχοῦ·[6] ἢ τὸ σκήνωμα τοῦτο εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς μεγάλης ἀψῖδος, ὄπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης, ἐπὶ ἐξέχοντος ὀλίγον ἐπιπέδου,[7] τοῦθ' ὅπερ παρατηρεῖται ἔτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τοῦ ἁγίου Μάρκου Βασιλικῇ.

Σύγχυσίς τις ἄλλως καὶ ἀβεβαιότης παρατηρητέον ὅτι ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, τοῦθ' ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Martigny ὁμολογεῖ λέγων· «tout ceci n'est pas sans quelques obscurités». Πράγματι παρατηροῦν-

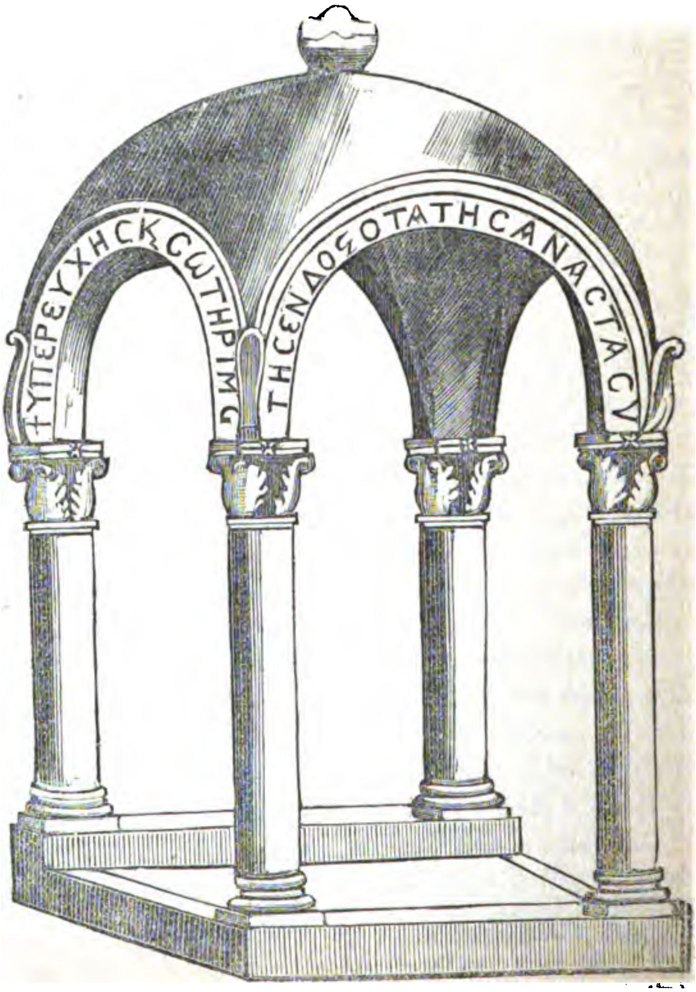
1 Θεοφ. εἰς Ι. Μιχ. Κουροπ.
2 Χρυσοστ. Ὁμιλ. Γ'. εἰς Ἐφεσίους.
3 Venezia descritta. βιβλ. Α'. κεφ. 41.
4 Martigny, ἔνθ. ἀνωτ.
5 Συμεὼν Θεσσαλ. ἔκδ. 1683. σ. 268.
6 Νεκταρίου πατριάρχου Ἐπιτομὴ Ἱστορίας σ. 150. Μακάριος Κυδων. Περιοδ. Μονῶν Λεώρ. καὶ ἁγ. Ἀθανασ.
7 Goav, ἔνθ. ἀνωτ.

τες ὅτι αἱ δωρεαὶ αἱ γενόμεναι πρὸς Ἐκκλησίας τινὰς τῆς Ῥώμης καὶ ἀλλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ δύο Παππῶν, Ἰννοκεντίου καὶ Ἱλαρίου, ποιοῦνται μνείαν *πύργου καὶ περιστερᾶς*, οὕτως ὥστε τὸ ἓν τῶν δύο τούτων ἱερῶν ἀντικειμένων ἦν συμπλήρωμα τοῦ ἑτέρου· καὶ παρατηροῦντες ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐπίσκοπος Καισαροδούνου (Tours) ἐδωρεῖτο τῷ ἱερεῖ Ἀμαληρίῳ κατὰ τὸν ς'. αἰῶνα Peristerium et columbam argenteam ad repositorium, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Ducange, μὴ δεχομένου διαφορὰν μεταξὺ *περιστερᾶς* καὶ *περιστερίου*, καὶ στηριζομένου, ὡς πιστεύω, ἐπὶ τῆς χρήσεως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων τῶν ὑποκοριστικῶν ὀνομάτων ἀντὶ τῶν θετικῶν. Ἀλλ' ὁ λόγιος Martigny συμπεραίνει ἐντεῦθεν ὅτι τὸ *περιστέριον* ἦν τὸ φυλακτήριον τῆς *περιστερᾶς*, ὀρθῶς σκεπτόμενος Ἄλλως δυσκόλως νοῶ πῶς τὸ περιςέριον ἠδύνατο abriter et envelopper de colombe. Τίς ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ *πύργου* καὶ τῆς *περιστερᾶς* καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ *περιστερίου*. Πῶς συμβιβαστέον τὴν διαφορὰν καὶ τὰ ἔθιμα πρὸς τὸν πιθανώτερον τῶν λόγων, εἰ μὴ παραδεχόμενοι ὅτι *πύργος* καὶ *περιστέριον* ἦσαν ταὐτόσημα, καὶ ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οἱ Λατῖνοι, ἕνεκα τοῦ σχήματος ἴσως, ἐκάλουν πύργον (turris), οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον *περιστέριον*; Τί τὸ παράδοξον, ἂν ἓν ἀντικείμενον, ὡρισμένον εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἔφερε παρὰ λαοῖς διαφόροις διάφορα καὶ τὰ ὀνόματα; Τὸ κατ' ἐμὲ δὲν ἀφίσταμαι τῆς ἰδέας ὅτι πύργος καὶ περιστέριον ἦσαν ὁμοῦ ἀφιερωμένα εἰς τὸ ν' ἀποτίθηται ἐν αὐτῷ τὸ ποτήριον τῆς εὐχαριστίας, ὡς ἐν μικροῖς ἀργυροῖς κιβωρίοις, ἐπικρεμαμένοις ἢ τεθειμένοις ἐπὶ τῆς Τραπέζης ἀφ' ὧν ἀνηρτᾶτο ἡ περιστερὰ ἢ ἄλλο δοχεῖον, οὐχὶ ἄλλως ὡς ἀπὸ τῶν μεγάλων κιβωρίων, περὶ ὧν εἴπομεν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ περὶ τὴν λειτουργικὴν ἀσχολούμενοι βεβαιοῦσιν ὅτι ὑπὸ τὸ μέγα κιβώριον ὑπῆρχεν ἐνίοτε καὶ ἕτερον ἐπάνω τῆς Τραπέζης,[1] εὔκολον εἶναι νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ γνώμη ἡμῶν δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας. Τοῦτο λέγομεν παρεκβατικώτερον καὶ ἐπ' ἐλπίδι νὰ διαχύσωμεν κατὰ δύναμιν φῶς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θέματος.

Παρατηροῦντες δὲ τὸ σχῆμα τῶν μεγάλων κιβωρίων, τὴν μεγάλην δαπάνην χρυσοῦ καὶ ἐκλεκτῶν μαρμάρων τὴν γενομένην πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν, τὴν μεγαλοπρέπειαν ἐν ᾗ περιεβάλλετο τὸ ὕψος τοῦ Μυστηρίου, τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν σεβασμόν, ὃν ἐνέπνεον τοῖς πιστοῖς, οὐδόλως θαυμάζομεν ἂν ὡς γράφει ὁ Παῦλος Σιωπηλὸς[2] αὐταὶ αἱ ἐκκλησίαι ἐκαλοῦντο *Κιβώρια* καὶ ἐνομίζοντο ἀργυραῖ. «Καὶ πῶς ἔνι ναοὺς ἀργυροὺς γενέσθαι;» ἐρωτᾷ ὁ Χρυσόστομος καὶ ἀπαντᾷ ὁ αὐτός. «Ἴσως ὡς κιβώρια μικρά.»[3] Δὲν ὑπῆρχον λοιπὸν μόνον μεγάλα κιβώρια, ἀλλὰ καὶ *μικρά*· ταῦτα ἦσαν ἐν χρήσει, νομίζω ἐν τοῖς μικροτέροις ναοῖς· ἐκεῖνα ἥρμοζον

1 Martigny, ἐνλ. Ciborium.
2 Paul Silent. ἔνθ. ἀνωτ.
3 Ὁμιλ. ΜΒ' καὶ πράξεις κεφ. 19.

εἰς τὰς βασιλικὰς καὶ ἀπὸ τούτων καὶ ἀπὸ ἐκείνων ἐκρέματο ἡ περιστερά. Τὸ ἱερὸν μνημεῖον ἐν τούτοις, περὶ οὗ δὲν ἐνόμισα ἄκαιρον τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν, ἀριθμητέον μεταξὺ τῶν *μικρῶν κιβωρίων* τῶν χρόνων ἐκείνων. Τοιαύτη γνώμη, πλὴν τοῦ ὅτι ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ρηθέντων βεβαιοῦται, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπὸ τὸν θολίσκον σώζεται εἰσέτι ὁ κρίκος ὁ σιδηροῦς, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ἡ ἄλυσις τῆς περιστερᾶς· ἀκριβῶς ὡς ὁ Marténe βεβαιοῖ, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του εἶδε κρεμάμενον πύργον ἀργυροῦν ἔν τινι μονῇ τοῦ Καισαροδούνου καὶ ἔν τισι ναοῖς τῆς Ῥώμης. Ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον κιβώριον ὁ μέγας αὐτοῦ ὄγκος βεβαιοῖ ὅτι ἀρχῆθεν ἀπέκειτο ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, δημοσιεύω ἐνταῦθα ἀπεικόνισμα αὐτοῦ, ὡς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, καὶ διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ τὴν λειτουργικὴν καὶ διότι, ἐκτὸς τοῦ ἀξιώματος τῶν συγγραφέων, δὲν γνωρίζομεν ἄλλην σύγχρονον μαρτυρίαν.

Τοῦτο φρονῶ ὅτι διετήρουν ὡς σπανίαν ἀρχαιότητα οἱ Ἐνετοί, οἵτινες ἐν χρόνοις σοφωτέροις καὶ γενναιοτέροις προὐτίμων ἀντὶ τῶν καρπῶν στρατιωτικῶν θριάμβων τὴν εἰρηνικὴν καὶ τὴν εὐσεβῆ κτῆσιν ἱερῶν θησαυρῶν οὓς καὶ διετήρουν ἐπιζήλως· καὶ ὅτι περικλείσαντες αὐτὸ διὰ κιγκλίδων ἀπὸ τῶν τεσσάρων πλευρῶν, τὸ εἶχον τοποθετήσει πρὸς διατήρησιν τῆς ἁγίας Δωρεᾶς, ἀπ' αὐτῆς τῆς οἰκοδομῆς τῆς Βασιλικῆς αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ μεγάλου βήματος, ὄπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου αἱ ὀνομασταὶ ἀλαβάστριναι στῆλαι καὶ ἄλλα κειμήλια μαρμάρων μαρτυροῦσιν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τόπου. Φρονῶ μάλιστα ὅτι τὸ κιβώριον ἐκεῖνο ἀφῃρέθη πρὸ τριῶν αἰώνων, καὶ ἀντικατέστη διὰ τοῦ σημερινοῦ μικροῦ ἀλταρίου (ἔργου τοῦ Σανσοβίνου), μετὰ θήκης περιπεφραγμένης διὰ θυρίδος ὀρειχαλκίνης ἐπιχρύσου, πρὸς χρῆσιν τῆς εὐχαριστίας. Τοῦτο διήρκεσε μέχρις οὗ πεσούσης τῆς Δημοκρατίας, ὡρίσθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ πρὸς δεξιὰν ἀλτάριον, καλούμενον νῦν τῆς ἁγίας Δωρεᾶς. Τοσαῦτα περὶ τοῦ μικροῦ κιβωρίου. Ἤδη δέ, ἂν ἀτυχῶς ἡ περιγραφή μου αὕτη δὲν ἀξίζει νὰ κατηγορηθῇ ὡς ἀνωφελής, παρακαλῶ ἵνα τὸ σεβάσμιον τοῦτο καὶ πολύτιμον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας λατρείας τῆς Ἐκκλησίας μνημεῖον ἀρθῇ ἐκεῖθεν, ὅπου τανῦν (βεβαίως οὐχὶ πολὺ ἐντίμως) κατάκειται, καὶ διαφυλαχθῇ κατ' ἀξίαν ἐν τῷ θησαυροφυλακείῳ τῆς Μαρκιανῆς Βασιλικῆς.

ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΞΥΔΙΑ *

ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΥΜΝΟΥ ΤΙΝΟΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ

Λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν κειμηλίων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος κατατεθέντος ἀντιτύπου δυσευρέτου τινος ὕμνου τοῦ πρωτομάρτυρος βάρδου τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, δημοσιευθέντος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐν Κερκύρᾳ, ἐσχάτως δὲ ἀναδημοσιευθέντος ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρνασσῷ», ἐπιστέλλω πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου πρὸς δημοσίευσιν, παραλλαγὴν ἑτέρου ὕμνου τοῦ Ῥήγα, περιελθοῦσαν εἰς χεῖράς μου πολύ, δυστυχῶς, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐκθέσεως.

* Μακάριος ἱερεὺς ὁ Ξυδιᾶς, ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἀριστοκρατικοῦ τῶν ἐν Ληξουρίῳ Τυπάλδων οἴκου, τὸ πρὶν Μιχαὴλ λεγόμενος, ἦν ἐκ πατρὸς συγγενὴς τοῦ Ἀγγέλου καὶ Τζαννέτου Ξυδιᾶ, ἐκ πάππου δὲ θεῖος τοῦ διαπρεποῦς ζωγράφου κ. Νικ. Ξυδιᾶ Γεννηθεὶς ἐν Ληξουρίῳ περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἔζησεν ἐνταῦθα μέχρι τοῦ 1798, ὢν κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκ τῶν μᾶλλον ἐναρέτων κληρικῶν, καὶ εὐμαθῶν, κατὰ τὴν τότε τῶν γραμμάτων κατάστασιν, Κεφαλλήνων. Ἐφημέρευσεν ἐν Σμύρνῃ, εἶτα δὲ ἐν Ἀμστελοδάμῳ τῆς τότε ἐκεῖ τόσον μεγάλης καὶ πλουσίας ἑλληνικῆς κοινότητος πατὴρ καὶ διδάσκαλος. Ἔμεινεν ἐκεῖ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη, καταρτίσας καὶ ἀξίαν λόγου βιβλιοθήκην, ἐπνίγη δὲ κατὰ τὸν πλοῦν ἐπανερχόμενος εἰς τὴν πατρίδα, ἢ κατὰ τὸ πιθανώτερον στραγγαλισθεὶς πρὸς ληστείαν, διαρκοῦντος τοῦ πλοῦ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἦν στιχουργὸς καὶ ἐκκλησιαστικὸς ὑμνογράφος, γράψας πολλά, περὶ ὧν ἄλλοτε πλείονα.

Ὁ περὶ οὗ πρόκειται, εὑρίσκεται εἰς παλαιὸν χειρόγραφον ἀνεκδότων ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, τροπαρίων καὶ ἄλλων στιχουργημάτων, γραφεὶς ἐν παραλλαγῇ παρὰ τοῦ Μακαρίου Ξυδιᾶ, ἱερέως Κεφαλλῆνος, ἀνδρὸς τὰ μάλα εὐσεβοῦς, φιλοπάτριδος καὶ ἐραστοῦ τῶν γραμμάτων, οὗτινος ἔργα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περιέχει τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον. Δὲν ἔτυχέ ποτε εἰς ἐμὲ νὰ ἴδω τὸ πρωτότυπον τοῦ παραλλαγέντος ὕμνου, οὔτε ἰδίᾳ οὔτε ἐν συλλογῇ τῶν ἄλλων τοῦ Ῥήγα θουρίων, ἐκ τῆς συμπαραβολῆς ὅμως τοῦ παραλλαγέντος πρὸς τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Θετταλοῦ ἀοιδοῦ, καὶ ἐκ τῆς γνωστῆς αὐτῶν ὑφῆς, δὲν νομίζω ὅτι ὁ ὕμνος πολὺ ἠλλάγη· ὁπωσδήποτε ὅμως καὶ ἐν τούτῳ παρατηρεῖται τὸ αὐτὸ τῆς φιλοπατρίας καὶ πίστεως πῦρ, καὶ τὸ αὐτὸ περίπου ἀνεπιτήδευτον καὶ ἀφελὲς ὕφος τῶν λοιπῶν ποιητικῶν ἔργων τοῦ πρωτοψάλτου τῶν νεωτέρων ἑλληνικῶν ἀγώνων. Ἡ αὐτὴ πολυλογία, ἡ αὐτὴ γλωσσικὴ καὶ ποιητικὴ χαλαρότης, οἷαι εἰς τὰς λοιπὰς στροφὰς τοῦ λογιωτάτου ἄλλως τε ἐνδόξου τῶν Φερῶν τέκνου, ἀλλ' ἐμβεβαπτισμέναι εἰς αἷμα καὶ δάκρυον καὶ ἀποπνέουσαι ἀνδρείαν, ἐκδίκησιν καὶ ἐλπίδα. Τὸ αἴσθημα τῆς ἀνεξαρτησίας, ὁ πόθος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ τὸ θάρρος ὅπερ ἐνέπνεον τοῖς τυραννουμένοις λαοῖς, τὰ ἱερὰ καὶ ἀνθρωποσωτήρια διδάγματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐκδηλοῦνται πολλαχοῦ τοῦ στιχουργήματος· ὁ Ῥήγας ἦτο φίλος τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, τὰ δὲ φλογερά του ᾄσματα ἦσαν ἀντίλαλοι τῶν θουρίων τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης· ὁ Ῥήγας ἐξεδήλου τότε τὸ ἐπικρατοῦν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας αἴσθημα καὶ τὴν πρὸς ταύτην ἐλπίδα τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. [1]

Ἀντιγράφομεν κατὰ γράμμα τόν τε ὕμνον καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ, τηροῦντες τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ χειρογράφου [2] ἀπὸ τῆς σελίδος 46 αὐτοῦ. Ὁ Ξυδιᾶς προτάσσει τάδε :

«Στίχοι ὀκτωσύλλαβοι (sic) ποιηθέντες παρά τινος (!) Ῥήγα Ζαγοραίου »τοῦ ἀποκτανθέντος παρὰ τῶν Ἀγαρηνῶν [3] προστάξει τοῦ gran signor »Σουλτὰν Σελήμη [4] μεθ' ἑτέρων πέντε γραικῶν [5] ζηλωτῶν τῶν Γραικο-

1 Ἴδε ἐν ἐκτάσει περὶ τούτων Mendelson Bartholdy Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος κτλ. βιβλ. δεύτερον σελ. 108 καὶ ἑπόμ. μεταφρ. Παπαρρηγοπούλου καὶ Γ. Γερβίνου Ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Περβανόγλου, ἐν τόμῳ Α'. σελ. 40 ἑπομ. καὶ 77 καὶ ἑπόμ.

2 Τὸ χειρόγραφον βιβλιάριον, εὑρίσκεται παρὰ τῷ κυρίῳ Νέστορι Τ. Ξυδιᾶ, ὅστις εὐμενῶς μοὶ τὸ ἔδωκε πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ δημοσίευσιν.

3 Τὸ ὄνομα ἀγαρηνὸς ἦν ἐν πολλῇ τῇ χρήσει τότε καὶ ἔτι ἀκόμα περιπεσὸν μάλιστα εἰς τὴν ἐπιθετικὴν σημασίαν, τοῦ ἄπιστος, σκληρός. «Ἀγαρηνὰ σκολιά», καλεῖ πολλάκις ἔτι ὁ λαὸς τοὺς Ὀθωμανούς.

4 Ἦσαν ὡς φαίνεται ἀκόμη ἀνερεύνητα τὰ περὶ τοῦ ἐν Βελιγραδίῳ θανάτου τοῦ μάρτυρος, ἡ προδοσία τοῦ Οἰκονόμου καὶ ἡ συνδρομὴ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν ἐν Τεργέστῃ καὶ Βιέννῃ εἰς τὸ δρᾶμα ἐκεῖνο· ἦτο ἄλλως τε πολὺ φυσικὸν τότε νὰ ἐπιρριφθῇ ὅλη ἡ ἐθνικὴ ἀρὰ κατὰ μόνον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ νὰ αἰτιῶνται μόνον τὸν Σελὴμ Γ' (1789—1808).

5 Γνωστότατος ἐκ τούτων τυγχάνει ὁ συνέταιρος καὶ φίλος τοῦ ἥρωος Κορωνιός. Γραι-

»Γάλλων· οὗτοι δὲ οἱ στίχοι ἦσαν πάντη ἀδιόρθωτοι (;) οὓς διωρθωσάμην »κατὰ δύναμιν ἐγὼ ὁ ταπεινὸς Μ. Ι. Τ. ὁ Ξυδιᾶς ὁ Κεφαλληναῖος [6] καὶ »κατέστρωσα αὐτοὺς ἐν τῷ παρόντι φυλλαδίῳ ἐν Ἀμστερδὰμ τῇ πόλει »ἐν τῷ ΑΩΙΘ′ νοεμβρ. Θ′ ἔ. π.

1 Φίλοι μου συμπατριῶται
δοῦλοι νἆμεθα ὡς πότε ;
τῶν ἀπίστων Μουσουλμάνων
τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων ;
2 Ἐκδικήσεως ἡ ὥρα
ἔφθασεν ὦ φίλοι τώρα
ἡ κοινὴ πατρὶς φωνάζει
μὲ τὰ δάκρυα μᾶς κράζει
3 Τέκνα μου γραικοὶ γενναῖοι
δράμετ' ἄνδρες τε καὶ νέοι
Κ' εἴπατε μεγαλοφώνως
Κι' ὅλοι λέγετε συμφώνως
4 Ἀσπαζόμεν' εἷς τὸν ἄλλον
μ' ἐνθουσιασμὸν μεγάλον
ἕως πότ' ἡ τυραννία
ζήτω ἡ ἐλευθερία.
5 Μιὰ μεγάλη ἀφροσύνη
τῶν γραικῶν εἶναι αἰσχύνη
Τοῦρκος φεῦ μᾶς ἐτυράννει
καὶ ἀλλοῦ που δὲν ἐφάνη.
6 Τόση βία κι' ἀδικία
κι' ἄλλη τόση δυναστεία
τῶν ἀθεοτάτων Τούρκων
καὶ ἀνόμων Μαμαλούκων
7 Σ' κόπους ἔβανον κι' ὀδύνας
καὶ ἀπεθνήσκαμεν τῆς πείνας
οἱ γραικοὶ ἐσιωποῦσαν
νὰ 'ποῦν τι δὲν ἐτολμοῦσαν
8 Ἕως πότε Μουσουλμάνους
νὰ 'ποφέρωμεν τυράννους ;
ἕως πότε ἡ δουλεία ;
ζήτω ἡ ἐλευθερία !
9 Ποῦ νῦν τέχνη; ποῦ 'πιστήμη;
ποῦ γραικῶν ἡ τόση φήμη ;
κατηργήθησαν φεῦ ! ὅλα
κι' ἄλλα τε ἔτι παμπόλλα.
10 Τῶν τουρκῶν ἡ τυραννία
ἔφερέ μας εἰς πενίαν
σ' βάσανα, μόχθους καὶ πόνους
σ' μάστιγας σφαγὰς καὶ φόνους.
11 Καὶ ξενιτευμὸν πατρίδος
στερευμὸν πάσης ἐλπίδος
ὅλ' αὐτὰ συλλογισθῆτε
τοὺς προγόνους μιμηθεῖτε
12 Ὦ γραικοὶ ἀνδρειωμένοι
κ' εἴπατ' ὅλοι ἑνωμένοι
ἕως πότ' ἡ τυραννία ;
ζήτω ἡ ἐλευθερία !
13 Τῶν γραικῶν τε ἡ ἀνδρεία
καὶ αὐτῶν (*) ἡ ἀνανδρία
'γνώσθησαν σ' ὅλην τὴν κτίσιν
κ' εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν.
14 Ταῦτα κάμν' ἡ τυραννία
μουσουλμάνων ἡ ἀγρία
ἀλλὰ ἦλθε τέλος πάντων
μεταξὺ τόσων συμβάντων
15 Ἐκδικήσεως ἡ ὥρα
κ' οἱ γραικοὶ φωνάζουν τώρα
ἀλλαλάζοντες μὲ κρότον
ἔσχατον ὁμοῦ καὶ πρῶτον.
16 Ἔλαμψεν ἡ σωτηρία
ζήτω ἡ ἐλευθερία.
Τῶν τουρκῶν ἡ τυραννία
τούτων δὲ καὶ ἡ μανία
17 Πανταχόθεν εἶν' γνωστὴ
λοιπὸν πάντες οἱ πιστοὶ
δεῦτε ὅλοι συναχθῆτε
καὶ τοὺς πάλαι μιμηθεῖτε
18 Νίκης ὅπλα νὰ ζωσθῆτε

(*) Δηλ. τῶν Τούρκων.

κός. Σπανίως πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ἐλέγετο ἡ λέξις Ἕλλην. Ἡ λέξις Γραικός, Γραικικὴ Θρησκεία, γλῶσσα κτλ. ἦσαν συνηθέστατα, ἐντεῦθεν καὶ τὸ στιχούργημα πολλαχοῦ ἔχει τὴν λέξιν Γραικός, ἥτις καὶ ὑπὸ τοῦ Ξυδιᾶ ἂν ἐγράφετο, ἦν σύμφωνος πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς ἐποχῆς.

6 Κοινῶς «Κεφαλλονίτης» λέγεται ὁ Κεφαλλήν, παρά τισι δὲ εὕρηται «Κεφαλλήνιος» «Κεφαλληνιεὺς» καὶ «Κεφαλληναῖος».

'πεῖτε τους ξεκουμπισθῆτε
'πάγετ' ὅλοι εἰς τὴν Μέκκαν
ὁρισμὸς ἀπὸ τὸν Τέκκαν
19 Ἥρωα τὸν 'Αθηναῖον
νικητὴν καὶ ρωμαλαῖον.
Τοὺς υἱούς σας οἱ πατέρες
καρδιὰν δότε καὶ μητέρες
20 Τέκνα μας ἑτοιμασθῆτε
καὶ τὰ ὅπλα σας ζωσθῆτε
μ' ἐνθουσιασμὸν μεγάλον
ὁμοῦ μ' ἥρωα τὸν Γάλλον
21 Ὅλους δὲ φονεύσετέ τους
παντελῶς 'φανίσατέ τους
μὲ σπαθιὰ ξεγυμνωμένα
τὰ αἱματοχειλισμένα.
22 'Ανηλεῶς κτυπᾶτε τους
καὶ ὅλους καταφᾶτέ τους
ἀσπαζόμ' εἰς τὸν ἄλλον
καὶ μὲ τὸν γενναῖον Γάλλαν
23 Κι' ὅταν αὐτοὺς νικήσετε
τότε καὶ νὰ τ' ἀφήσετε
ζήτω ἡ ἐλευθερία,
ὁμοῦ δὲ καὶ ἡ σωτηρία
24 Τῆς Ἑλλάδος ἡ πρὶν δόξα
μὲ τῶν τέκνων της τὰ τόξα
θέλεις πάλιν ἐπιστρέψῃ
καὶ τοὺς Τούρκους ν' ἀποστρέψῃ
ἕως πότ' ἡ τυραννία,
ζήτω ἡ ἐλευθερία
26 Τρόπαια τοῦ Μαραθῶνος
δὲν ἠφάνισεν ὁ χρόνος
μήτε Σαλαμῖνος ἔργα
τῶν Ἑλλήνων θαῦμα μέγα
27 Οἱ γραικοὶ τὰ ἱστοροῦνται
καὶ καλὰ τὰ ἐνθυμοῦνται
πρόγονοί των ἦν ὁ Μίνως
καὶ Λυκοῦργος τε ἐκεῖνος
28 Μιλτιάδης Λεωνίδης
ἔτι καὶ ὁ 'Αριστείδης
ἄνδρες θαυμαστοὶ μεγάλοι
'ποῦ νικοῦσαν σ' κάθε πάλην
29 Τούτους οἱ γραικοὶ μιμοῦνται
Τούρκους πλέον δὲν φοβοῦνται,
τὴν ζωὴν καταφρονοῦσι
τοὺς τυράννους δὲν ψηφοῦσι.
30 Παρὰ νὰ ὑποταχθῶσι
προτιμοῦν νὰ φονευθῶσι
οἱ γραικοὶ ἀεὶ νικῶσι
τοὺς ἐχθροὺς καταπατῶσι
31 Καὶ αὐτοὺς δὲ πολεμοῦσι
σὺν καρδίᾳ τῇ ζεούσῃ
ἦλθεν ἡ παρηγορία
ζήτω ἡ ἐλευθερία.
32 Ὅταν οἱ γραικοὶ στὴν πάλην
εἶναι μετ' αὐτῶν κ' οἱ Γάλλοι
κ' ἑνωθῶσιν εἰς ἓν σῶμα
δὲν φοβοῦνται πλέον πτῶμα.
33 Ἥρωες γενναῖοι Γάλλοι
ἀπ' ἐσᾶς δὲν εἶναι ἄλλοι
πλὴν γραικοὶ ἀνδρειωμένοι
οἱ παντοῦθεν ξακουσμένοι.
34 Φίλοι τῆς ἐλευθερίας
τῆς πατρίδος σωτηρίας
ὅταν ἔχωμεν τοὺς Γάλλους
δὲν φοβούμεθα ἀπ' ἄλλους.
35 Γάλλοι καὶ Γραικοὶ δεμένοι
μὲ φιλίαν ἑνωμένοι
αὐτοὶ μόνοι θὰ λυτρώσουν
καὶ Γραικίαν ἐλευθερώσουν
36 'Εκ τῆς τῶν Τουρκῶν μανίας
καὶ σκληρᾶς των τυραννίας
ἔξω ἡ πειρατηρία
ζήτω ἡ ἐλευθερία.
37 Ἄμποτε ὁ κύριός μας
νὰ τροπώσῃ τὸν ἐχθρόν μας
νίκην δώσ' εἰς γραικογάλλους
ἰσχυρούς τε καὶ μεγάλους
38 Καὶ οὕτω νὰ δοξάζωμεν
τὸ ἅγιον ὄνομά του
κ' ἀεὶ τοῦτον λατρεύοντες
κατὰ τὸ θέλημά του.

'Ενταῦθα λήγει τὸ μακροσκελὲς καὶ εἰς πολλὰ περιττολόγον στιχούργημα. Ὁ Μακάριος εἰ καὶ δὲν μετέβαλε τὴν βάσιν καὶ τὸν σκοπόν, βεβαίως ὅμως πολλὰ θὰ προσέθετο, προσόμοια τὸν νοῦν καὶ τὴν φράσιν πρὸς ἄλλα τοιαύτης φύσεως ἴδια αὐτοῦ στιχουργήματα οἷα τὰ ἐν σελίδι 48

καὶ 49 τοῦ χειρογράφου, ἀποβλέποντα τὰς τότε γενομένας μάχας τοῦ ἀγῶνος καθ' ἃ διεδίδοντο περὶ αὐτῶν, τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ πατριάρχου καὶ ἄλλα ὅμοια. Παρὰ πόδας τοῦ παραλλαγέντος ὕμνου, ἕπονται γραφέντα παρὰ τοῦ ἰδίου Μακαρίου τὰ ἑξῆς:

«Τυπάλδος ὁ Μακάριος
»λαχὼν ἑτέρους στίχους
»πάντη τε ἀδιόρθωτους
»τοὺς ἔκαμε ὑποβρύχους
»κι' ὡς ἐδυνήθη δὲ αὐτὸς
»τούτους διώρθωσέ τους
»κ' εἰς Γραικογάλλους ἔπεμψε
»καὶ ἐπαράδοσέ τους.

Ἐν Ληξουρίῳ τῆς Κεφαλληνίας.

Ἠλ. Α. Τσιτσέλης.

ΑΙ ΘΕΙΟΚΗΡΙΔΕΣ

ΦΑΝΤΑΣΙΑ

I

Πρωΐα τινί, μεγάλη ἑορτὴ ἐτελεῖτο ἐν τῇ ἐπαύλει Ροσπραλέν.

Μετὰ μακρὰν σειρὰν βροχερῶν ἡμερῶν, ὁ ἥλιος ἤρχιζε τέλος λάμπων, ὡραῖος φθινοπωρινὸς ἥλιος, χρυσίζων διὰ τῶν ἀκτίνων του τὰ ἐκ τῶν φύλλων αὐτῶν ἡμιγυμνωθέντα δένδρα. Τέλος πάντων! Ἠδύναντο ἐπὶ τέλους νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰ βάθη τοῦ δάσους, καὶ νὰ συμφάγωσιν ἐπὶ τῆς χλόης τὸ περίφημον ἐκεῖνο ἄριστον, τὸ τοσοῦτον ἀνυπομόνως ἀναμενόμενον καὶ ὅπερ ἡ ἀνεπιείκεια τοῦ καιροῦ ἐφαίνετο οἱονεὶ θέλουσα νὰ καταστήσῃ ἐς ἀεὶ ἀδύνατον.

Ἀπὸ τῆς ἐννάτης πρωϊνῆς ὥρας, πάντες οἱ ἐν τῇ ἐπαύλει ξενιζόμενοι εἶχον συνέλθει ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν προγόνων αἰθούσῃ. Ὁ κόμης καὶ ἡ κόμησσα Δε-Ροσπραλέν, πᾶσαν κατέβαλον προσπάθειαν πρὸς καλὴν ὑποδοχὴν τῶν προσκεκλημένων. Ἀνῆκον δὲ οὗτοι εἰς τὴν δευτέραν τάξιν τὴν προνομιοῦχον, τὴν κατ' ἐξοχὴν φαιδρὰν τάξιν τῶν προσκεκλημένων, ἐκείνην δηλαδή, ἥτις ἀφικνεῖται πάντοτε λίαν βραδέως καὶ ἀναχωρεῖ λίαν ἐνωρίς.

Μεταξὺ τῶν πρώτων, ἡ μικρὰ βαρωνὶς Δε-λαΚρουὰ-Δανζύ, μὲ τὸ μικρὸν ξανθὸν προσωπάκι της, ροδόχρους ὡς ροδάκινον, καὶ φλύαρος ὡς κίσσα, σύρουσα κατόπιν της ὁλόκληρον ἴλην ἐκ τῶν κυρίων: Πρεβάλ, Φαβερόλ,

Λανσὰκ καὶ ἰδίως τοῦ εὐφλέκτου καὶ ἀκαταμαχήτου Πρεζιλβὲρ τοῦ εὐγλωττοτάτου—καθὼς ἔλεγον αἱ κακαὶ γλῶσσαι—τοῦ μᾶλλον εὐαρέστως ἀκουομένου.

Αἱ κακαὶ γλῶσσαι ἐψεύδοντο. Ἀναμφιβόλως, ὁ Πρεζιλβὲρ ἐξετέλει ἀκούραστον παρὰ τῇ μικρᾷ βαρωνίδι ἐρωτικὴν διακονείαν· ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοὐλάχιστον, ἡ μικρὰ βαρωνὶς εἶχεν ἀνθέξει εἰς τὴν ἀκάματον τοῦ Πρεζιλβὲρ διακονείαν. Διετήρησε ἀλώβητον τὸ δικαίωμα νὰ ἐνατενίζῃ αὐτὸν χωρὶς νὰ ἐρυθριᾷ. Ἆ! εὐχαρίστως ἡ πτωχὴ ἐκείνη ἤθελε παραιτηθῇ τοῦ δικαιώματος τούτου, ἡ δὲ καρδία της ἔπαλλε παραφόρως ἐντὸς τοῦ στήθους της, ὁσάκις ὁ Πρεζιλβὲρ τῇ ἐψιθύριζε μυρίας ἀνοησίας εἰς τὸ οὖς. Ἀλλ' ἐφοβεῖτο τρομερὰ τὸν βαρόνον σύζυγόν της, ἄνθρωπον ἰσχυρὸν ὡς βοῦν, ζηλότυπον ὡς τίγριν καὶ φιλύποπτον ὡς ζηλότυπον.

Τὴν δεκάτην ἀνεχώρησαν ἐντὸς τοῦ μεγάλου λεωφορείου, ὁδηγουμένου ὑπὸ τοῦ κόμητος μὲ τὴν γνωστὴν ἐκείνην ἐπιτηδειότητά του. Τί θελκτικὸς περίπατος, καὶ τί ὡραία πρωΐα!.... Τὸ κροκινοβαφὲς κῆτος τοῦ ὀχήματος διέβαινεν ἀστραπηδὸν διὰ μέσου τῶν ὑψηλῶν δενδροστοιχιῶν· ὁ ἥλιος ἔκαμε ν' ἀστράπτωσι τὰ ὀρειχάλκινα τῆς ἁμάξης κοσμήματα· εὐάρεστος δροσερὸς ἀὴρ ἤρχισε νὰ θωπεύῃ τοὺς ἐλαφροὺς πέπλους τῶν κυριῶν καὶ νὰ παρασύρῃ τὸν καπνὸν τῶν σιγάρων τῶν κυρίων. Ἐπιδεξίως ἠχουμένη ὑπὸ κυνηγοῦ ἡ μακρὰ καὶ σπινθηροβόλος κυνηγετικὴ σάλπιγξ, ἄφινεν ὀπίσω τῆς φαιδρᾶς ὁμάδος σειρὰν ὁλόκληρον εὐθύμων ἤχων. Περίφοβός τις αἴγαγρος ἢ φιλοπαίγμων κόνικλος διήρχετο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν ὁδὸν καὶ παραχρῆμα ἠφανίζετο εἰς τὴν ἀντίπεραν λόχμην. Ὁ οὐρανός, χρώματος ὑποκυάνου, μετὰ νεφηδίων ροδοχρόων, ἐμειδία ὑπεράνω αὐτῶν.

Ὁ Λόφος τῶν Λύκων ὀλίγον ἀπέχει τῆς ἐπαύλεως Ροσπραλέν. Μετὰ τρία τέταρτα τῆς ὥρας εἶχον φθάσει.

Γραφικωτάτη θέσις, ὁ Λόφος οὗτος τῶν Λύκων, ἐν μέσῳ ἀμφιθεάτρου ἐκ γηραιῶν καὶ γιγανταίων δρυῶν, πανταχοῦ δὲ πραγματικὴ θάλασσα βάτων, ἀκανθῶν καὶ ὑψηλῶν σπάρτων. Ἐν τῇ χώρᾳ διηγοῦνται περὶ τοῦ λόφου τούτου παραδοξωτάτας ἱστορίας· βρυκόλακες, μάγισσαι, φάσματα καὶ ἐξωτικά. Ἅπαξ ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ψυχὴ ζῶσα δὲν ἤθελε διακινδυνεύσῃ νὰ πλησιάσῃ ἐκεῖ. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ τόπος οὗτος συχνάζεται πολὺ ὑπὸ τῶν λύκων, πολυαρίθμων πάντοτε ἐν τῷ μέρει ἐκείνῳ τοῦ δάσους παρὰ τὰς συχνὰς κυνηγεσίας τὰς ὑπὸ τοῦ λυκοθηράρχου τῆς περιφερείας συνεχῶς ὀργανιζομένας. Πρὸ ὀκτὼ μόλις ἡμερῶν ὑλοτόμος ἐν μέθῃ διατελῶν καὶ διαβαίνων ἐκεῖθεν περὶ τὴν δείλην εἶχε πέσει θῦμα τῆς ἀδηφαγίας τῶν θηρίων ἐκείνων.

Τὸ ὄχημα ἐσταμάτησε παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου, οἱ πεζοπόροι θεράποντες ἐξήγαγον τῶν κιβωτίων τὰ περιέχοντα τὰ τρόφιμα κάνιστρα καὶ παρέθεσαν τὸ γεῦμα ἐπὶ τῆς χλόης. Παρεκάθησαν..... οὐχὶ παρὰ τρά-

πεζαν, μετὰ τῆς μεγαλειτέρας φαιδρότητος, οἱ δὲ ἀστεϊσμοὶ καὶ οἱ ἀληθινοὶ γέλωτες τῶν κυριῶν ἤρχισαν συντόμως περιϊπτάμενοι εἰς τὸν ἀέρα.

Ὁ Πρεζιλδὲρ δὲν εἶχεν ἀπομακρυνθῆ ποσῶς τῆς βαρωνίδος. Καθήμενος πλησίον της—χαμηλότερον αὐτῆς—δὲν ἔπαυσεν ὑπηρετῶν αὐτῇ καὶ κιρνῶν μεθ' ὅλα τὰ ὕποπτα βλέμματα τοῦ ὀλίγον ὁμιλοῦντος καὶ πολλὰ τρώγοντος βαρόνου, μετὰ τοῦ θάρρους τῆς περόνης ἰδιοκτήτου ἥκιστα διατεθειμένου ν' ἀνοίξῃ τὴν θύραν αὐτοῦ εἰς ὑπενοικιαστάς.

Ἡ βαρωνὶς ἦτο τῷ ὄντι θελκτικωτάτη κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ὁ πρωϊνὸς ζέφυρος εἶχεν ἐπαυξήσει τὴν δροσερότητα τῶν παρειῶν της· τὰ χείλη της κάθυγρα ἐκ τοῦ καμπανίτου, ἦσαν τόσον ἐρυθρᾶ, ὡς αἱ φράουλαι τὰς ὁποίας ἀπλήστως κατεβρόχθιζε — φράουλαι θαυμάσιαι, χονδραὶ ὡς δαμάσκηνα, προϊόντα τοῦ θερμοκηπίου τῆς ἐπαύλεως. Ἀκτὶς ἡλίου διαυγεστάτη ἐσπινθηροβόλει ἐντὸς τῶν οὔλων τῆς χρυσῆς αὐτῆς κόμης. Ἔφερεν ἐσθῆτα ἐκ πρασίνου ἐριούχου μὲ σειρήτια, θαυμασίως σχεδιογραφοῦσαν τὸ σῶμά της· ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της σταχτόχρουν καστόρινον πῖλον μὲ πτερὸν φασιανοῦ· καὶ ὑπὸ τὸ κοντὸν φόρεμά της δύω μικροί, δύω μικροσκοπικοὶ πόδες, ἐν ἀνέσει ἐντὸς ἐστιλβωμένων πεδίλων μέχρι τῶν ἀστραγάλων μετὰ πτερνίων χαμηλῶν, διεσείοντο ἐντὸς τῆς χλόης ὡς δύο τροχίλοι.

Ὁ πτωχὸς Πρεζιλδὲρ δὲν ἔπαυε νὰ παρατηρῇ τοὺς μικροὺς ἐκείνους πόδας, καὶ τῷ ἐφαίνετο—ὤ τῶν ἐρωτευμένων φαντασία!—ὅτι οἱ μικροὶ ἐκεῖνοι πόδες τὸν παρετήρουν ἐπίσης καὶ τῷ ἔλεγον γλυκέως·—«Ναί.... ναί..... ἔλα!.... πηγαίνωμεν.... ἐμπρός.... Εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ σὲ ἀκολουθήσωμεν.... ἀδιάφορον ποῦ, εἰς τὴν ἄκραν τοῦ κόσμου, καὶ περαιτέρω ἂν θέλῃς!»

Τοῦ καφὲ προσενεχθέντος ἐντὸς κυάθων ἐπηργυρωμένων, ἠγέρθησαν, τὰς κεφαλὰς ἔχοντες βεβαίως ἧττον στερεοτέρας τῶν στομάχων. Τὸ πρόγευμα διήρκεσεν ἐπὶ πολύ. Ἦτο σχεδὸν ἡ δευτέρα μ. μ. καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸ τῆς νυκτὸς διὰ ν' ἀποφύγωσι τὰς ἀνωμαλίας τοῦ δρόμου. Γενικὴ συνάθροισις ὡρίσθη περὶ τὴν τετάρτην ὥραν παρὰ τῷ ὀχήματι καὶ διεσκορπίσθησαν ἔπειτα καθ' ὁμίλους.

Ὁ βαρόνος συνεφώνησε μετὰ τοῦ κόμητος ὅπως μεταβῶσι διὰ νὰ θαυμάσωσι τὴν ὑλοτομίαν γειτνιάζοντός τινος δάσους, ἡ δὲ μικρὰ βαρωνὶς πάντοτε ἀκολουθημένη ὑπὸ τῶν λατρευτῶν της, διηυθύνθη θαρραλέως πρὸς τὸ δάσος. Μεθ' ὅλα τὰ κεντήματα τῶν ἀκανθῶν καὶ τῶν περιπλοκῶν τῶν σπάρτων, βεβαρυμένη ὀλίγον μὲν ὑπὸ τοῦ καμπανίτου, πολὺ δὲ ὑπὸ τῆς ταραχῆς τῆς καρδίας της ἐτέρπετο ἐν ἄκρᾳ εὐθυμίᾳ. Αἴφνης ἀλλόκοτος ἰδέα διῆλθε τοῦ νοός της.

— Ἓν rallye-paper, ἀνέκραξε, τὸ κυνήγιον τῆς ἀλώπεκος. Ἐγὼ θὰ

ἦμαι τὸ ζῶον.... Δόσατέ μου καιρὸν νὰ προχωρήσω.... καὶ ὅποιος μὲ προφθάσει θὰ λάβῃ τοῦτο.

Καὶ ταῦτα λέγουσα, δι' ἐρωτοτρόπου χειρονομίας, ἀνύψωσεν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς της ῥόδον ἀποσπασθὲν ἐκ τοῦ στηθοδέσμου της.

Ἡ πρότασις κυνηγεσίας ἐντὸς τοῦ ἀδιεξόδου ἐκείνου δάσους ἦτον εἰς ἄκρον ἄφρων· καὶ ἑπομένως ἐγένετο ἐν ὁμοφωνίᾳ ἀποδεκτή. Ἔκοψαν ἐν τάχει τὰ μικρὰ χαρτία· ἡ βαρωνὶς ἐγέμισεν ἐξ αὐτῶν τὰ θυλάκια της καὶ ἔδραμε προπορευθεῖσα, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὰ τοῦ διωκομένου ζώου καθήκοντα. Ὁλόκληρον τῆς ὥρας τέταρτον μετὰ ταῦτα, οἱ νέοι ὥρμουν ἐντὸς τοῦ πυκνοῦ δάσους ἀπομιμούμενοι τὰς μανιώδεις θηρευτικῶν κυνῶν ὑλακάς.

Θερμότερος καὶ ταχύτερος τῶν ἄλλων ὁ Πρεζιλβὲρ ταχέως ὑπερέβη αὐτούς. Ἠκολούθησαν ἐπί τινα χρόνον τὸ ἴχνος τῶν διεσκορπισμένων χαρτίων.... Αἴφνης, ἐπί τινος ἀδένδρου μέρους, τὸ ἴχνος εὑρέθη διακεκομμένον.... δι' ἐταστικοῦ βλέμματος ἀνεδίφησε τὰς πέριξ λόχμας.... Παρὰ τὸ χεῖλος μεγάλης τάφρου, ἀναχωρούσης ἔκ τινος ἀδιεξόδου λόχμης θάμνων, παρετήρησε τὸ ἄκρον, ἀλλὰ τὸ ἀκρότατον ἄκρον μικροῦ ποδὸς ὅνπερ ἐγνώριζε καὶ κάλλιστα ἀνεγνώρισε.... τὸ ζῶον ἦτο ἐκεῖ!

Ἐπήδησε τὴν τάφρον. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ στιγμὴν, ἀφικνοῦντο καὶ οἱ διῶκται ἐπὶ τοῦ ἀδένδρου μέρους.

— Τὸ πόδι!... τραβήξατε τὸ πόδι σας!.. ἐψιθύρισεν ὁ Πρεζιλβὲρ πρὸς τὴν βαρονίδα.

Ὁ μικρὸς πούς ἐξηφανίσθη.

Οἱ διῶκται, περιεστοίχιζον ἀσθμαίνοντες τὸν Πρεζιλβέρ.

— Τίποτε; ἠρώτησαν.

— Τίποτε!.... ἀλλ' εἶμαι τῆς ἰδέας ὅτι ἐκεῖ κάτω.... καὶ ἔδειξε πρὸς τοὺς νέους γωνίαν τινα τοῦ δάσους,

Ὥρμησαν ἐπὶ τοῦ ψευδοῦς ἐκείνου ἴχνους ἀνακαγχάζοντες. Ὁ Πρεζιλβὲρ τοὺς ἠκολούθησεν.... ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπὶ πολύ. Στιγμάς τινας μετὰ ταῦτα, ἐπέστρεφε σιγαλὰ, σιγαλὰ, ὁπόθεν ἦλθε, παρὰ τὴν τάφρον δηλ. ὅπου ἡ μικρὰ βαρωνὶς ἔμενε κεκρυμμένη καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ἐξῆλθε καταπόρφυρος καὶ γελῶσα μὲ τὴν κόμην γέμουσαν ἀκανθῶν καὶ φύλλων.

— Μ' ἐσώσατε, εἶπε πρὸς τὸν Πρεζιλβέρ· σᾶς εὐχαριστῶ.

Ἐκάθησεν, ὁπωσοῦν καταβεβλημένη, ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς τάφρου. Ὁ Πρεζιλβὲρ ἐκάθησε καὶ αὐτὸς πλησίον της καὶ αἱ ὑλακαὶ τοῦ ψευδοῦς κυνολογίου ἀπεμακρύνθησαν καὶ ἐξηφανίσθησαν ἐντὸς τῶν μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τοῦ δύοντος ἡλίου χρυσιζομένων δρυμῶν.

II

Κατὰ τὴν ὡρισμένην ὥραν, πάντες ἦσαν συνηθροισμένοι περὶ τὸ λεωφορεῖον, πάντες..... πλὴν τῆς βαρονίδος καὶ τοῦ Πρεζιλβέρ. Ἀνέμειναν αὐτοὺς ἐπὶ ἓν τέταρτον, ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν.... κανείς! Ὁ βαρόνος ἤρχιζε νὰ βλασφημῇ μανιωδῶς ὑπὸ τὸν μύστακά του. Ἔκραξαν, ἐκάλεσαν.... ἡ ἠχὼ τοῦ δάσους μόνη ἀπεκρίθη. Ἐγέλασαν κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἤρχισαν ἔπειτα ἀνησυχοῦντες. Περιπολία ὠργανώθη σπουδαία τὴν φορὰν ταύτην. Τίποτε. Ἡ νὺξ ἐπήρχετο· ἔδει νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἔπαυλιν, ἄλλως θὰ διέτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ τοῦ σκότους ἐπὶ ὁδῶν ἥκιστα ἀνέτων καὶ ὅλως καθύγρων ἐκ τῶν τελευταίων βροχῶν.

— Θὰ ἀπεμακρύνθησαν καὶ θὰ ἐπανῆλθον ἴσως εἰς τὴν ἔπαυλιν, εἶπεν ἡ κόμησσα.

— Μάλιστα.... ἂς ἀναχωρήσωμεν καὶ θὰ εὕρωμεν ἐκεῖ, προσέθετο πρὸς ὑποστήριξιν ὁ κόμης.

Ὁ βαρῶνος ἐποδοκρότει.

Ἐξέπεμψαν ὑστάτην τινὰ κλῆσιν, γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ καὶ ὁμαδόν. Ἀπομεμακρυσμένος κρότος ἀπεκρίθη, κρότος παρατεταμένος, ἀλλόκοτος, πένθιμος, ὅστις οὐδὲν εἶχε τὸ ἀνθρώπινον, εἶδός τι ὠρυγμοῦ μᾶλλον. Πάντες ἐρρίγησαν.

— Λύκος, ἐψιθύρισεν ὁ Λανσὰκ εἰς τὸ οὖς τοῦ Φαβερόλ. Νοστιμώτατα τὸ δράμα περιπλέκεται!

Ἡ νὺξ εἶχεν ἐπέλθει. Δὲν ἔμεινε πλέον ἢ ἓν καὶ μόνον· ν' ἀναχωρήσωσι τὸ ταχύτερον, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν ἔπαυλιν καὶ νὰ ἐπανέλθωσι πολυάριθμοι καὶ ὡπλισμένοι. Τοῦτο καὶ ἔπραξαν.

Ὀλιγώτερον τῆς ἀφίξεως φαιδρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῷ σκότει, διὰ μέσου ὑψηλῶν καὶ φανταστικῶν δένδρων καὶ αὐλακίων πλήρων ὕδατος βορβορώδους, ἡ ἐπιστροφή. Οἱ γέλωτες ἐσίγησαν. Συνδιάλεξις σχεδὸν καμμία. Ἀνεμιμνήσκοντο τοῦ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα συμβάντος εἰς τὸν ὑλοτόμον, ἀνησυχία δέ τις, ἣν μάτην προσεπάθουν ν' ἀποκρύψωσι συνέσφιγγε τὴν καρδίαν πάντων.

Ἀφίκοντο τέλος. Οἱ θεράποντες, ἀποροῦντες ἐπὶ τῇ βραδύτητι, ἀνέμενον ἐπὶ τοῦ προθύρου.

— Ἡ βαρονὶς Δε-λὰ-Κρουὰ-Δανζύ;.,.. ὁ κ. Πρεζιλβέρ;.. .. ἠρώτησε τὸν θυρωρὸν ὁ κόμης.

— Δὲν ἐπέστρεψαν ἀκόμη, κύριε κόμη, ἀπεκρίθησαν.

Ὁ δύστηνος βαρόνος ἀνεσκίρτησεν. Εἰς τὴν ἀνησυχίαν του νὰ γνωρίζῃ τὴν σύζυγόν του μόνην ἐντὸς τοῦ δάσους μετὰ τοῦ Πρεζιλβέρ, προσετίθετο ἑτέρα οὐχ ἧττον ζωηρά· ἡ τοῦ πραγματικοῦ κινδύνου, ὃν ἠδύ-

νατο νὰ διατρέξῃ. Δὲν εἶχεν οὐδ' αὐτὸς λησμονήσει τὸ εἰς τὸν ὑλοτόμον συμβάν· καὶ πρὸ μικροῦ ἔτι, μολονότι ἐδοκίμασαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν περὶ τοῦ ἐναντίου, εἶχε καλῶς ἀναγνωρίσει τοῦ λύκου τὴν ὀρυγήν. Ἆ! τὸν ἄθλιον Πρεζιλβέρ! πῶς θὰ τὸν ἐφόνευα!

Ὁλόκληρον τὸ προσωπικὸν τῆς ἐπαύλεως διετάχθη νὰ συνέλθῃ. Οἱ ἀγροφύλακες ὡπλίσθησαν, οἱ ὑπηρέται ἐφωδιάσθησαν μὲ δᾷδας, οἱ κύριοι ἔλαβον τὰ θηρευτικά των ὅπλα. Συνῆλθον εἰς τὸ ἑστιατόριον ἵνα καταπίωσιν ἐν σπουδῇ κύαθον τείου. Πάντες ἐφαίνοντο κατάπληκτοι. Νὺξ βαθυτάτη ἔξω, δᾷδες περιπλανώμεναι τῇδε κἀκεῖσε, ὡσεὶ αἱμοβαφεῖς ὀφθαλμοί, ἐντὸς τῆς μεγάλης αὐλῆς, πάντα ταῦτα μετεῖχον πενθίμου τινὸς ὄψεως... Ἐν τούτοις ἔδει ν' ἀπέλθωσιν· ἐξεκίνησαν.

Αἴφνης ἡ θύρα τῆς αἰθούσης ἠνεῴχθη. Ὁ Πρεζιλβὲρ καὶ ἡ βαρονὶς ἐνεφανίσθησαν.

Ὁμόφωνος ζητωκραυγὴ ὑπεδέχθη αὐτούς.

Ἐφαίνοντο ἀμφότεροι λίαν τεταραγμένοι. Ὁ Πρεζιλβὲρ δὲν εἶχε τὸν πῖλόν του, ὅ,τι δὲ ἀπέμενεν ἐκ τοῦ πίλου τῆς μικρᾶς βαρονίδος δὲν θὰ ἐπήρκει ὅπως καλύψῃ κἂν τὴν μικρὰν κεφαλὴν τῆς βασιλίσσης Μάβ, τοῦ παιδικοῦ παραμυθίου. Καὶ τῶν δύο τὰ ἐνδύματα ἦσαν κατεσχισμένα ἐκ τῶν βάτων, ἡ κόμη των ἀκατάστατος, οἱ ὀφθαλμοί των λάμποντες οἱονεὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἐκτάκτου συγκινήσεως.

Ὁ βαρόνος ἔρριψε τὸ τυφέκιόν του ἐπί τινος ἀνακλίντρου καὶ ὥρμησε πρὸς τὴν γυναῖκά του.

— Τί συνέβη;.... ὑπετραύλισε, τί συνέβη;....

— Οἱ λύκοι, φίλε μου.... οἱ λύκοι.... Ὁ κύριος Πρεζιλβὲρ θὰ σοῦ διηγηθῇ.... ἄ! θεέ μου, θεέ μου!

Καὶ κατέπεσεν ἐπί τινος ἕδρας.

Τί ἆρά γε ἐνυπῆρχεν εἰς ὅλα ταῦτα;.... δρᾶμα ἢ κωμῳδία;.... Πάντες ἀνέμενον νὰ τὸ μάθωσιν.

— Ναί, εἶπε μετὰ ζωηρᾶς συγκινήσεως... οἱ λύκοι... Εἶχον ἀνακαλύψει τὸ ζῶον.... τὴν βαρονίδα δηλαδή.... ἦτο κρυμμένη μακρὰν πολὺ μακράν. Ἡ ὥρα εἶχε προχωρήσει ἀρκετὰ ἤδη.... Ἐσκέφθημεν νὰ σπεύσωμεν εἰς συνάντησίν σας.... ἀλλ' ὑπῆρξεν ἀδύνατον νὰ ἐπανεύρωμεν τὸν δρόμον....

— Ἀδύνατον! ἐψιθύρισεν στενάξασα ἡ βαρονίς.

— Ἀλλὰ θὰ ἠκούσατε βεβαίως τὰς προσκλήσεις μας! ἀνέκραξεν ὁ βαρόνος.

— Τὰς προσκλήσεις σας.... μάλιστα! Ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἠχώ, μία διαβολευμένη ἠχώ, ἡ ὁποία μᾶς ἠπάτησε....

— Ναί!.... ἡ ἠχώ.... προσέθηκε στενάξασα ἡ βαρονίς.

— Τέλος, ἐχάθημεν καθ' ὁλοκληρίαν.... Ἡ νὺξ εἶχεν ἐπέλθει.... Τότε προσεπάθησα νὰ ἰδῶ ποῦ εὑρίσκομαι διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀστέρων.

— Διὰ τῆς μεγάλης ἄρκτου, ὑπετονῦθρισεν ἡ βαρονίς. Ἐζητήσαμεν τὴν μεγάλην ἄρκτον.

— Καὶ τὴν εὕρετε, τέλος πάντων; ἠρώτησεν ὁ Φαβερόλ.

— Ναί.... καὶ τὸν δρόμον μας μαζῆ.... ὅθεν, κατηυθύνθημεν γρήγορα, γρήγορα πρὸς τὴν ἔπαυλιν, ὅτε αἴφνης, ἐν τῷ σκότει, ἐκεῖ, καταντικρύ μας.... δύω μεγάλοι ὀφθαλμοί, δύω μεγάλοι σπινθηροβολοῦντες ὀφθαλμοί.

— Συνοδευόμενοι καὶ ἀπὸ δύω ἄλλους!

— Λύκοι!... λύκοι!... ἀνέκραξαν πάντες μιᾷ φωνῇ.

— Μάλιστα, εἶπεν ἡ βαρωνίς.... τρεῖς λύκοι!... ἄ! θεέ μου, θεέ μου!...

— Οἱ ἓξ ἐκεῖνοι πυριφλεγεῖς ὀφθαλμοὶ προσήγγιζον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον.... Ὁ κίνδυνος ἐπέκειτο.... τί νὰ πράξωμεν;... νὰ φύγωμεν; ὁ θάνατός μας ἦτο βέβαιος.... Νὰ μείνωμεν ὅπου ἱστάμεθα;.... ἐπροχώρουν ὁλονέν.... Μία φωτεινὴ ἰδέα διῆλθε τότε τὸν νοῦν μου.

— Ἀ! μάλιστα! φωτεινή, φωτεινοτάτη!... ἀνέκραξεν ἡ βαρωνίς. Τὴν ζωήν μου!... τὴν ζωήν μου ἔσωσεν ἡ εὐλογημένη ἰδέα!

— Εἶχον ἀκούσει κάπου περὶ τοῦ φόβου, τὸν ὁποῖον αἰσθάνονται τὰ ἄγρια θηρία εἰς τὴν θέαν τοῦ πυρός.... Εἶχον εἰς ἓν ἀπὸ τὰ θυλάκιά μου ἓν κουτίον θειοκηρίδων. Τὸ ἔλαβα.... ἤναψα μίαν.... οἱ ἓξ ὀφθαλμοὶ ἐγένοντο ἄφαντοι.... οἱ λύκοι ἀπεμακρύνθησαν.... καὶ ἡμεῖς ἐπανελάβομεν τὴν πορείαν μας.... Πέντε λεπτὰ βραδύτερον, τὰ θηρία ἐπανέρχονται εἰς προσβολήν.... Νέα θειοκηρίς, νέα ἐξαφάνισις.

Οὕτω δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀπὸ τῆς μιᾶς θειοκηρίδος εἰς τὴν ἄλλην, κατωρθώσαμεν νὰ προχωρήσωμεν κάτι τι. Εὑρισκόμεθα σχεδὸν πλησίον τῆς ἐπαύλεως, ὁπότε παρετήρησα ἔντρομος ὅτι τὸ κουτίον, κενωθὲν κάπως ἀπὸ τὸ πρωΐ, ἐξηντλεῖτο μετὰ φοβερᾶς ταχύτητος.... Καὶ ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον εἴχομεν νὰ διανύσωμεν, ἦτο ἀκόμη ἀρκετὰ μακρός. Μετὰ παρέλευσιν μιᾶς στιγμῆς, δὲν ἔμενον πλέον ἢ πέντε ἓξ θειοκηρίδες!

— Τρεῖς μόναι, προσεῖπεν ἡ βαρωνίς.

— Δύω μόναι!....

— Μία καὶ μόνη!

— Μάλιστα, μία καὶ μόνη, ὑπέλαβεν ὁ Πρεζιλβέρ.... ἡ τελευταία τῆς σωτηρίας μας ἐλπίς!... Διὰ νὰ κερδήσωμεν καιρόν, ἐβαδίζομεν μὲ ὅσον ἠδυνάμεθα μεγαλείτερα βήματα.... Ἀφίνω τοὺς λύκους νὰ προχωρήσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιέστερον. Ἔπειτα αἴφνης.... *Φρρρούτ*!... τὸ σκότος φωτίζεται.... οἱ λῦκοι φεύγουσιν ὠρυόμενοι.... ἀναλαμβάνομεν μανιωδῶς τὴν πορείαν μας.... τέλος, ἰδοὺ ἡ πάροδος.... ἰδοὺ ἡ κιγκλίς.... ἰδοὺ ἡ ἔπαυλις.... ἐσώθημεν!

— Ναί, ἐσώθημεν, ἀνέκραξεν ἡ βαρονίς, σ' εὐχαριστῶ, θεέ μου!

Πάντες ἐχειροκρότησαν. Αἱ γυναῖκες προσῆλθον συνωστιζόμεναι παρὰ τῇ βαρονίδι. «Φιλτάτη μου, ἀγαπητὴ βαρονίς...» Οἱ κύριοι συνεχάρησαν

τὸν Πρεζιλβὲρ διὰ τὴν ἑτοιμότητα τοῦ πνεύματός του. Μόνος ὁ βαρόνος ἐσιώπα.

Ἐπλησίασε, σιωπηλῶς, εἰς τὴν τράπεζαν ἐφ' ἧς ὁ Πρεζιλβὲρ εἶχε ρίψει τὸ κουτίον τῶν θειοκηρίδων κενὸν, τὸ ἐξήτασεν. Εἶτα, αἴφνης, οἱονεὶ καταληφθεὶς ὑπ' αἰφνηδίας ἰδέας, προὐχώρησε πρὸς τὸν νέον καί·

— Αὐτὸ εἶναι τὸ κουτίον; ἠρώτησε.

— Μάλιστα, βαρόνε.

— Καὶ λέγετε, ὅτι αἱ θειοκηρίδες αὐταὶ ἤναψαν;

— Βεβαιότατα· χωρὶς τοῦτο....

Ὁ βαρόνος τῷ ἔθηκε τὸ κουτίον ὑπὸ τὴν ρῖνα.

— Ψεύδεσθε! Ἀνάπτουν αὐταὶ αἱ θειοκηρίδες τοῦ μονοπωλείου;

III

Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπαύριον, ὁ Πρεζιλβὲρ ἐμονομάχει μετὰ τοῦ βαρόνου καὶ ἐπλήττετο διὰ τοῦ ξίφος κατὰ μέσον τοῦ στήθους.

Μετὰ παρέλευσιν τεσσάρων μηνῶν, εἶχε σχεδὸν θεραπευθῇ ἐκ τῆς πληγῆς του, καὶ καθ' ὁλοκληρίαν λησμονήσει τὴν μικρὰν βαρονίδα.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ.) Μετάφρασις Π. Σ. Οἰκ.

ΡΩΣΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ

Ὑπὸ Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Ὑπόμνημα[1] *τοῦ κόμητος Θ. Β. Ῥοστοψίν*[2]

Ἡ ὑμετέρα αὐτοκρατορικὴ μεγαλειότης ηὐδόκησε χθὲς νὰ μὲ διατάξῃ ὅπως καθυποβάλλω αὐτῇ ἐγγράφως τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῶν μεταξὺ Ρωσίας καὶ λοιπῶν δυνάμεων σχέσεων, προσθέτων τὴν ἰδίαν ἐμοῦ γνώμην καὶ προτείνων τὰ καταλληλότερα μέσα πρὸς ἄμυναν ἐν τῷ μέλλοντι τῆς Ρωσίας ἀπέναντι τῶν σκοπῶν τῶν φθονούντων τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον της, ἵνα χρησιμεύσωσιν αὐτῇ κατὰ τὰ σύγχρονα περίπλοκα γεγονότα ἐν Εὐρώπῃ, καὶ πρὸς ἀπόκτησιν νέων ὠφελειῶν διὰ τὸ μέλλον.

. . . . , ...

Οὕτω ἐκτελῶν τὴν χθεσινὴν τῆς ὑμετέρας αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος διαταγὴν παραθέτω τὰς γνώμας μου μετὰ τῆς ἀπεικονήσεως τῆς ἐν τῇ δύσει συγχρόνου καταστάσεως, προτιθέμενος νὰ καθυποβάλλω ἐν τέλει τὰ πρὸς παροχὴν τῇ Ρωσίᾳ ὠφελειῶν καταλληλότερα μέσα.[1]

Αἱ ὠφέλειαι αὗται θέλουσι παράσχῃ αὐτῇ νέα πλούτη, θαλάσσας καὶ δόξαν, θέλουσι ἀναδείξει αὐτὴν ὑπερτέραν πασῶν τῶν δυνάμεων, τὸ δὲ ὑμέτερον ὄνομα ἀνώτερον παντὸς ἄνακτος, ἀθανάτου καὶ μετὰ θάνατον, δι' ὃ προτείνω τὸν διαμελισμὸν τῆς Τουρκίας μεταξὺ Πρωσίας, Αὐστρίας καὶ Γαλλίας. Ἡ Ρωσία θέλει λάβῃ τὴν Ρωμυλίαν, Βουλγαρίαν καὶ Μολδαυΐαν, ἡ Αὐστρία τὴν Βοσνίαν, Σερβίαν καὶ Βλαχίαν. (Σημείωσις τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου. «*Δὲν εἶνε ἆρά γε πολλά;*» Τῇ Πρωσσίᾳ εἰς ἀντάλλαγμα καὶ ἱκανοποίησιν θέλει δοθῇ τὸ δουκάτον τοῦ Ἀννοβέρου καὶ τὰ τοῦ Βραδενβούργου καὶ Μίνστερ, τῇ δὲ Γαλλίᾳ ἡ Αἴγυπτος· *ἡ Ἑλλὰς μεθ' ἁπασῶν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους θέλει σχηματίσῃ ὁμοιόμορφον*

1 Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀρύομαι ἐκ τοῦ «Ρωσικοῦ Ἀρχείου» 1878 σελ. 103· εἶνε δὲ σπουδαιότατον ὡς ἀπεικονίζον πληρέστατα τὴν πολιτικὴν ἧς ἔμελλε νὰ ἐπιληφθῇ ἡ Ρωσία ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου μετὰ τὰ τρόπαια τοῦ διασήμου στρατηγοῦ Σουβάροβ ἐν Ἰταλίᾳ, τὴν διάρρηξιν τὴν μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀκριβῶς ἡγέται τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας ὑπῆρξαν ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ὑπομνήματος καὶ ὁ Ν. Π. Πάνιν. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Παῦλος ἐνέκρινε τῇ 2 Ὀκτωβρίου 1800 ἔτους καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ἐβάδιζεν ἡ πολιτικὴ τῆς Ρωσίας, ὅτε ὁ ἐπισυμβὰς τῷ 1801 ἔτει θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου παρεκώλυσε τὴν ἐνδεχομένην πραγματοποίησιν τῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ ὑπομνήματι κρυφίων σχεδίων. Ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ ὑπομνήματος τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Παῦλος ἰδιοχείρως προσυπέγραψε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην εἰς ἣν πρὸ πάντων παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐν τῇ περὶ Ἑλλάδος περιόδῳ. Περιττὸν δὲ θεωρῶ νὰ προσθέσω ὅτι παρέλειψά τινα μὴ ἐνδιαφέροντα ἀπ' εὐθείας τὸν ἑλληνισμόν.

1 Εὐνοούμενος τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου ἐπὶ τῆς βασιλείας οὗτινος διεδραμάτισε τὸ πρωτεῦον ἐν τῇ πολιτικῇ πρόσωπον. Γνωστὸς ἐπὶ τέλους ὡς ἀποτεφρώσας ἤδη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α'. τὴν Μόσχαν κατὰ τὸ 1812 ἔτος, προφασισθεὶς μεταγενεστέρως ὅτι ἔπραξε τοῦτο ἀκουσίως δι' ὃ δῆθεν κυρίως ἔπταιεν ὁ Ναπολέων.

τῇ Ἑνετίᾳ δημοκρατίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τεσσάρων δυνάμεων, αἵτινες διανεμηθήσονται τὴν Τουρκίαν, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου οἱ Ἕλληνες ἑκουσίως θέλουσιν ὑποταχθῇ τῇ Ρωσίᾳ (Σημείωσις αὐτοκράτορος Παύλου. «*Δυνάμεθα καὶ νὰ πειθαναγκάσωμεν αὐτοὺς εἰς τοῦτο.*»)

Ἡ ἐπίτευξις τῆς σπουδαίας καὶ εὐκόλως πραγματοποιουμένης ταύτης ἐπιχειρήσεως ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς μυστικότητος καὶ ταχύτητος. Τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Βιέννης ἄλλον θέλει παραδεχθῇ τὴν ὅλως ἀνέλπιστον ταύτην πρότασιν. Τὸ τῆς Πρωσσίας θέλει εὑρῇ ἐν αὐτῷ μέγα ὄφελος· ἀλλὰ τὸ κέντρον τοῦ ἐν λόγῳ σχεδίου πρέπει νὰ καταστῇ ὁ Βοναπάρτης καθ' ὅτι θέλει τύχῃ διὰ τῆς εἰρημένης διανομῆς τὸ πιθανώτερον μέσον πρὸς ταπείνωσιν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ ἀναγνώρισιν ἐν γενικῇ εἰρήνῃ πασῶν τῶν κατακτήσεων ἃς ἡ Γαλλία ἐποιήσατο. Μὴ ἀποκαλύπτοντες αὐθωρεὶ τὰς περὶ προσελάσεως τῇ Γαλλίᾳ ἡμετέρας προθέσεις ὀφείλομεν νῦν μὲν παραλύοντες ἐκ μέρους ἡμῶν τὴν συμμαχίαν ὅπως ἀπασχολήσωμεν προηγουμένως τὴν Ἀγγλίαν καὶ παρακωλύσωμεν αὐτὴν ν' ἀντιπράξῃ ἐν τῇ διανομῇ τῆς Τουρκίας, νὰ προτείνωμεν τῇ Δανίᾳ καὶ Σουηδίᾳ τὴν ἀνανέωσιν τῆς βορείου οὐδετερότητος καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν διαπραγματεύσεων νὰ προτείνωμεν τῷ Βοναπάρτῃ νὰ ἐπιληφθῇ ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἱσπανίας αὐτῆς μετὰ τὴν σύναψιν τῆς εἰρήνης. Ὁ Βοναπάρτης θέλει τύχῃ ὡς ἐκ τούτου ἰσχυροῦ μέσου πρὸς βλάβην τῆς Ἀγγλίας καὶ θέλει ἀναγκάσῃ αὐτὴν ἢ νὰ παραιτηθῇ τῶν ἀθεμίτων ναυτικῶν αὐτῆς δικαίων, ἢ κηρύσσουσα τὸν πόλεμον ἁπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ νὰ μὴ ἔχῃ οὐδαμῶς καταφύγιον ἐν ἁπάσαις ταῖς θαλάσσαις ἐκτὸς τῆς Γιβραλτάρης. Ἵνα παρέξωμεν σπουδαιότητά τινα ταῖς περὶ τῆς ἐνόπλου οὐδετερότητος διαπραγματεύσεσιν, ὀφείλομεν νὰ διεξαγάγωμεν αὐτὰς μυστικῶς. Ἅμα δὲ ἐπέλθῃ ἡ λύσις τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος, νὰ πέμψωμεν εἰς Παρισίους πληρεξούσιον.....

Ἑτοιμάσας κρυφίως τ. ἔ. μόνος πάντα τὰ περὶ τοῦ σχεδίου τῆς διανομῆς τῆς Τουρκίας ἔγγραφα, τὰς πρὸς τὸν Βοναπάρτην καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἐπιστολὰς τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, τὸν πληρεξούσιον καὶ τὸ διαβατήριον κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀναχωρήσεώς μου, θέλω διαδώσῃ ὅτι ὑπέκυψα τῇ ὑμετέρᾳ δυσμενείᾳ, καὶ θὰ γράψω τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι ἐξαιτούμενος ἄδειαν ἀπουσίας ἵνα ἀπέλθω εἰς τὰ λουτρά, χάριν θεραπείας. Τῇ ἐπαύριον κατὰ τὸ γεῦμα θέλετε εὐαρεστηθῇ νὰ ἐρωτήσητε τὸν Ναρίσκυϊ' «πότε θ' ἀναχωρήσω» καὶ μετὰ ταῦτα δι' αὐτοῦ νά με παραγγείλητε ν' ἀπέλθω ὅσον τάχιον διὰ Φραγκφορτίου, Λειψίας καὶ οὕτω καθεξῆς· Ἐγὼ δὲ ἔκ τινος πολιχνίου θέλω προχωρήσῃ ὑπὸ ψευδώνυμον ἤδη, πιθανὸν δὲ καὶ ἐκ τῆς πόλεως Μέμελ. Οὕτω θέλομεν ἀποσοβήσει πᾶσαν ὑποψίαν.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ. **Σαράντην Π. Οἰκονόμου** (παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεων πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**15**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**20**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τῶν ἑπτὰ ἐκδεδομένων τόμων τοῦ **Παρνασσοῦ** εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*, κειμένῳ παρὰ τῷ ἁγίῳ Κωνσταντίνῳ.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Η'. — ΤΕΥΧΟΣ Ϛ' Ζ' Η.

Ἰούνιος, Ἰούλιος, Αὔγουστος 1884

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

(Ὁδὸς Σοφοκλέους)

1884

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Ἕνεκα τῆς μετακομίσεως τοῦ τυπογραφείου καὶ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ ἐβράδυνεν ἡ ἔκδοσις τοῦ **Παρνασσοῦ.** Ἐντὸς τοῦ μηνὸς θὰ ἐκδοθῶσι καὶ τὰ τρία ἔτι ὑστεροῦντα τεύχη, μεθ' ὃ θὰ ἀναλάβῃ τὸ περιοδικὸν τὴν τακτικὴν αὐτοῦ πορείαν.

(*)

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΧΩΡΙΩΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΥΠΟ

ΛΟΥΚΑ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ,

Καθηγητοῦ τῆς Ἀνατομικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

§ 1.

Παρὰ ὁμοτέχνου ἐνταῦθα τὸ ἐπάγγελμα ἀσκοῦντος καὶ περὶ ἄλλα μὲν ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ἀνατομικὰ ἀσχολουμένου παρεκλήθην δι' ἐπιστολῆς ὅπως ἑρμηνεύσω *χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους*,ἐν ᾧ ὁ μεγαλοφυὴς οὗτος ἀνὴρ φαίνεται ποιούμενος περιγραφὴν τῶν *ραφῶν τοῦ κρανίου* οἱονεὶ *παράδοξον* καὶ *περίεργον* καὶ *πάντη ἀντικειμένην* πρὸς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας. Οὐδαμῶς δ' ὤκνησα ν' ἀπαντήσω πρὸς τὸν ἀξιότιμον Ἀσκληπιάδην ἐξηγούμενος τὸ πρᾶγμα. Τοῦ χωρίου δ' ἐκείνου τὴν ἑρμηνείαν πληρεστέραν τανῦν καὶ ἐπιστημονικωτέραν καταρτίσας οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ἔκρινα ὅπως καταστήσω γνωστήν, καιροῦ ἤδη ἐπιλαβόμενος, καὶ τοῖς περισπουδάστοις ἑταίροις τοῦ *φυσιογνωστικοῦ* τμήματος τοῦ «Παρνασσοῦ». Ἐπάναγκες δὲ νομίζω νὰ ὑπομνήσω ὅτι οἱ σοφοὶ Εὐρωπαῖοι, ἐν οἷς καὶ οἱ ἐπιφανεῖς τοῦ Ἀριστοτέλους μεταφρασταὶ J. Borthélemy-Saint Hilaire, Aubert καὶ Wimmer, ἢ οὐχὶ ὀρθῶς ἡρμήνευσαν τὸ προκείμενον χωρίον ἢ ὑπέλαβον αὐτὸ πάντη πλημμελὲς καὶ ἀκατάληπτον· ὥστε *πάμπολυ διαφέρει* ἡ ἐμὴ γνώμη τῆς ἐκείνων.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους εὑρίσκεται ἐν τῷ συγγράμματι τῷ ἐπιγραφομένῳ «Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι», Βιβλ. Α', κεφ. Ζ'. Ἔχει δὲ οὕτως :

«Ἔχει δὲ ῥαφὰς (τὸ κρανίον) τῶν μὲν γυναικῶν μίαν κύκλῳ, τῶν δ' ἀνδρῶν τρεῖς εἰς ἓν συναπτούσας, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Ἤδη δ' ὠμμένη ἐστὶ κεφαλὴ ἀνδρὸς οὐδεμίαν ἔχουσα ῥαφήν».

Ἡ δὲ τοῦ χωρίου τούτου λατινικὴ μετάφρασις[1] κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις γενομένην Διδώτειον ἔκδοσιν Τόμ. Γ', σελ. 8, ἔχει οὕτω:

(*) Ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἀνεκοινώθη τοῖς τοῦ φυσιογνωστικοῦ τμήματος τοῦ «Παρνασσοῦ» ἑταίροις ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 28 Ἀπριλίου 1884.

1 Ἐνταῦθα ποιούμεθα λόγον περὶ τῶν μᾶλλον ἀξίων λόγου μεταφράσεων.

«Habet autem (calvaria) suturas, in mulieribus quidem unam in orbem; in viris vero ternas, in unum plerumque cœuntes; viri tamen caput visum est sine sutura».

Ἡ δὲ γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ Camus, Histoire des animaux d' Aristote, Tom. I, pag. 24, Paris 1783, ἔχει οὕτως:

«On y remarque des sutures; chez les femmes, une seule qui est circulaire; chez les hommes trois qui se réunissent au même point. Tel est au moins l'ordre général, car on a vu des crânes d'hommes sans aucume suture».

Ἡ δὲ γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ J. Barthélémy-Saint Hilaire, Tom. I. pag. 44, Paris, 1883, ἔχει οὕτω:

«Chez les femmes, il n'y a qu'une suture, qui est circulaire; chez les hommes, il y a trois sutures, qui d'ordinaire se réunissent en une seule; cependant on a déjà vu un crâne d'homme qui n'avait aucure espèce de suture».

Ἡ δὲ γερμανικὴ μετάφρασις τοῦ Aubert καὶ τοῦ Wimmer, Leipzig, 1868, ἔχει οὕτω:

«Derselbe hat bei den Weibern eine ringsherumgehende, bei den Männern aber gewöhnlich drei in einem Puncte sich vereinigende Nähte: doch ist auch schon ein männlicher Schädel ohne Nähte beobachtet worden». Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα.

§ 2.

Καθάπερ δὲ πάντες γινώσκομεν αἱ ῥαφαὶ αἱ ἑνοῦσαι τὰ ὀστᾶ τοῦ κρανίου πρὸς ἄλληλα[1] εἶναι αἱ ἑξῆς:

α'. Κατὰ τὸν θόλον τοῦ κρανίου.

1) Ἡ *στεφανιαία* ἢ *στεφανῖτις*, εἰκ. 1. αβ (δι' ἧς συναρμόζεται τὸ μετωπιαῖον ὀστοῦν μετὰ τῶν προσθίων χειλέων τῶν δύο βρεγματικῶν).

2) Ἡ *οβελιαία*, εἰκ. 1. γδ (δι' ἧς ἐναρμόζονται εἰς ἄλληλα τὰ ἀνώτερα χείλη τῶν βρεγματικῶν ὀστῶν).

3) Ἡ *λαμβδοειδής*, εἰκ. 1. εδζ καὶ εἰκ. 4 εδζ (δι' ἧς συναρμόζονται τοῦ κατ' ἰνίον ὀστοῦ τὰ ὀπίσθια χείλη μετὰ τῶν ὀπισθίων χειλέων τῶν δύο βρεγματικῶν).

β'. Κατὰ τὰ πλάγια τοῦ κρανίου.

α'. *Ἐν τῷ μέσῳ.*

4) Αἱ *λεπιδοειδεῖς*, εἰκ. 2. ηθ (δι' ὧν ἑνοῦνται τὰ κατώτερα χείλη

[1] Πρὸς ἐντελῆ κατάληψιν τῶν ῥαφῶν τοῦ κρανίου καὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ εἰρημένου χωρίου ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὁ ἀναγνώστης πρὸ ἑαυτοῦ κρανίον ἀκέραιον. Γίνεται δ' ἐνταῦθα λόγος μόνον περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κρανίου φαινομένων ῥαφῶν.

τῶν βρεγματικῶν ὀστῶν μετὰ τοῦ ἀνωτέρου μέρους τῆς λεπιδοειδοῦς χώρας τοῦ κροταφικοῦ).

β'. Ἔμπροσθεν.

5) Αἱ *κροταφοσφηνοειδεῖς*, εἰκ. 2. ηκ (αἵτινες συνέχεια οὖσαι τῶν λεπιδοειδῶν ἑνοῦσι τὸ κροταφικὸν ὀστοῦν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ χείλους τῶν μεγάλων πτερύγων τοῦ σφηνοειδοῦς).

6) Αἱ *μετωποσφηνοειδεῖς*, εἰκ. 2. λμ (αἵτινες συνέχεια οὖσαι τῆς μετωπικίας διήκουσι λοξῶς πρὸς τὰ πρόσω καὶ κάτω πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν τοίχωμα τοῦ ὀφθαλμικοῦ κόγχου καὶ ἑνοῦσι τὸ μετωπιαῖον ὀστοῦν μετὰ τοῦ ἀνωτέρου μέρους τοῦ ἐσωτερικοῦ χείλους τῶν μεγάλων πτερύγων τοῦ σφηνοειδοῦς).

7) Αἱ *βρεγματοσφηνοειδεῖς*, εἰκ. 2. λη (ἑνοῦσαι τὴν προσθίαν κατωτέραν γωνίαν ἑκατέρου βρεγματικοῦ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἄκρου τῆς μεγάλης πτέρυγος τοῦ σφηνοειδοῦς, ὁριζοντίως φερόμεναι καὶ μῆκος ἔχουσαι 1—20 χμ). Ἀντὶ δὲ τῶν ῥαφῶν τούτων ἀπαντῶσιν ἐνίοτε αἱ *μετωποκροταφικαὶ* (ἑνοῦσαι τὸ μετωπιαῖον ὀστοῦν ἀπ' εὐθείας ἀμέσως μετὰ τοῦ κροταφικοῦ, ἄνευ δηλαδὴ παρεμπτώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ ἄκρου τῆς μεγάλης πτέρυγος τοῦ σφηνοειδοῦς μεταξὺ τοῦ μετωπιαίου καὶ τοῦ κροταφικοῦ), αἵτινες ὡς τὰ πολλὰ ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν κατωτέρων φυλῶν.

γ'. Ὄπισθεν.

8) Αἱ *βρεγματομαστοειδεῖς*, εἰκ. 2. θο (δι' ὧν ἑνοῦνται ἡ κατωτέρα ὀπισθία γωνία τοῦ βρεγματικοῦ ὀστοῦ μετὰ τῆς μαστοειδοῦς χώρας τοῦ κροταφικοῦ).

Πλὴν δὲ τούτων ἐπὶ τῶν νεογνῶν ἀπαντᾷ:

9) Ἡ *μετωπιαία ῥαφή*, εἰκ. 1. γπ, καὶ εἰκ. 3. γπ (διαιροῦσα εἰς δύο ἡμίση τὸ μετωπιαῖον ὀστοῦν), ἥτις παραμένει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μέχρι τέλους τοῦ δευτέρου ἔτους, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

γ'. Κατὰ τὴν βάσιν τοῦ κρανίου.

10) Αἱ *ἰνιομαστοειδεῖς* εἰκ. 2. ορ (ἑνοῦσαι τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ προσθίου χείλους τοῦ κατ' ἰνίον ὀστοῦ μετὰ τοῦ μαστοειδοῦς μέρους τοῦ κροταφικοῦ) καὶ

11) Ἡ *βασιοσφηνοειδής*, (ἑνοῦσα τὴν κατὰ τὴν βάσιν τοῦ κατ' ἰνίον ὀστοῦ ἀπόφυσιν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ σφηνοειδοῦς), ἥτις ἐξαλείφεται ἀπὸ τοῦ ιε'—κβ' ἔτους τῆς ἡλικίας.

Πᾶσαι αἱ περιγραφεῖσαι ῥαφαί, ἐν αἷς καὶ ἡ μετωπιαία, φαίνονται σα-

φεῖς ἐπὶ τοῦ ἐπιδεικνυμένου κρανίου ἀνδρὸς τελείου, ἔχοντος ἡλικίαν ἐτῶν 45.[1]

Τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ῥαφῶν μᾶλλον ἄξιαι λόγου εἶναι ἡ *στεφανιαία*, ἡ *ὀβελιαία*, ἡ *λαμβδοειδής*, αἱ *λεπιδοειδεῖς* καὶ ἡ *μετωπιαία*, αἱ δὲ λοιπαὶ ἥσσονος λόγου ἄξιαι.

Σημ. Ὁ «Γαληνὸς» περιγράφει ὡς ἑξῆς τὰς ῥαφὰς τοῦ κρανίου (Περὶ ὀστῶν τοῖς εἰσαγομένοις, τόμ. Β', σελ. 739, ἔκδ. Kühn). «Εἴρηται μὲν ἤδη καὶ πρόσθεν, ὅτι τε κρανίον ὀνομάζεται τὸ τῆς κεφαλῆς ὀστοῦν, ὅτι τε ῥαφαί τινες ὑπάρχουσι κατ' αὐτό. Πόσαι δέ εἰσιν αὗται καὶ τίνες, ὁποῖόν τε τὸ εἶδος ἑκάστης αὐτῶν, οὐδέπω μὲν εἴρηται πρόσθεν, εἰρήσεται δὲ ἐν τῷδε. Καὶ πρῶτόν γε, ὅτι παρὰ τὸ σχῆμα τῆς κεφαλῆς ἥ τε θέσις αὐτῶν ὑπαλλάττεται καὶ τὸ πλῆθος. Ἔστι γὰρ τὸ μὲν κατὰ φύσιν αὐτῆς σχῆμα προμήκει μάλιστα σφαίρᾳ προσεοικός· ἕτερον δὲ τὸ καλούμενον φοξόν. Τὸ μὲν οὖν κατὰ φύσιν, εἴς τε τὸ πρόσω καὶ εἰς τοὐπίσω προπετέστερον ὑπάρχον, τρεῖς ἔχει τὰς πάσας ἐν αὐτῷ ῥαφάς· δύο μὲν γὰρ ἐγκαρσίας, ὧν ἡ μὲν ἑτέρα τέτακται κατ' ἰνίον, ἡ δὲ ἑτέρα κατὰ τὸ βρέγμα· τρίτην δ' ἄλλην ἐπ' αὐταῖς κατὰ τὸ μῆκος τῆς κεφαλῆς ἀπὸ μέσης τῆς ὄπισθεν ἐπὶ μέσην τὴν ἔμπροσθεν ἐκτεταμένην. Ὀνομάζουσι δὲ τὴν μὲν ἐν τοῖς πρόσω στεφανιαίαν, ἐπειδὴ κατὰ τοῦτο μάλιστα τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς οἱ στέφανοι περιτίθενται, τὴν δὲ ὄπισθεν λαμβδοειδῆ, διότι τὸ σύμπαν αὐτῆς σχῆμα τῷ Λ γράμματι προσέοικεν. Αὐτὸ δὲ τὸ τῶν ῥαφῶν σχῆμα τῷ Η μάλιστα ὡμοίωται γράμματι. Αἱ μὲν δὴ τοῦ κατὰ φύσιν σχηματισμοῦ τοῦ κρανίου ῥαφαὶ τὸν εἰρημένον ἔχουσι τρόπον. Αἱ δὲ τοῦ φοξοῦ κατὰ ταῦτα διάκεινται· τῆς μὲν ὄπισθεν ἀπολλυμένης ἐξοχῆς, καὶ ἡ λαμβδοειδὴς ῥαφὴ συναπόλλυται, τῆς δ' ἔμπροσθεν, ἡ στεφανιαία. Καὶ γίγνεται καθ' ἑκάτερον αὐτῶν τὸ τῶν σωζομένων ῥαφῶν σχῆμα τῷ Τ γράμματι παραπλήσιον. Ἀμφοτέρων δ' ἀπολλυμένων τῶν ἐξοχῶν, αἱ σωζόμεναι δύο ῥαφαὶ πρὸς ὀρθὰς γωνίας ἀλλήλας τέμνουσιν εἰς ὁμοιότητα τῷ Χ γράμματι. Τέτακται δὲ ἡ μὲν ἐγκαρσία κατὰ μέσην μάλιστα τὴν κεφαλήν, ἡ δ' ἑτέρα κατὰ τὸ μῆκος, ὄπισθεν πρόσω φερομένη, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων κρανίων· ἀεὶ μὲν γὰρ αὕτη διαφυλάττεται· μεταπίπτουσι δὲ αἱ λοιπαὶ τῷ τῆς ὅλης κεφαλῆς σχήματι συναλλοιούμεναι. Καὶ μὲν δὴ καὶ δύο ἕτεραι τῇδε παράλληλοι γραμμαὶ κατὰ τὸ μῆκός εἰσι τῆς κεφαλῆς ὄπισθεν πρόσω φερόμεναι τῶν ὤτων ὑπεράνω. Γεννῶνται δὲ καὶ αἵδε, δυοῖν ὀστοῖν ἀλλήλοις ὁμιλούντων, οὐ κατὰ ῥαφήν, ὥσπερ τὰ πρόσθεν εἰρημένα. Κατὰ βραχὺ γὰρ ἀπολεπτυνό-

[1] Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κρανίον παριστῶσιν αἱ εἰκόνες 1, 3, 3 καὶ 4. Καὶ ἡ μὲν εἰκὼν 1 παρίστησι τὸν θόλον τοῦ κρανίου ὁρώμενον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ἡ δὲ εἰκὼν 2 παρίστησι τὸ κρανίον ὁρώμενον ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πλαγίου, ἡ δὲ εἰκὼν 3 τὸ αὐτὸ κρανίον ὁρώμενον ἔμπροσθεν ἐκ τοῦ πλαγίου, ἡ δὲ εἰκὼν 4 τὸ κρανίον ὁρώμενον ἐκ τῶν ὄπισθεν.

μενον εἰς λεπίδα τὸ κατιὸν ἀπὸ τοῦ βρέγματος ὀστοῦν ὑποβέβληται τῷ κάτωθεν ἀπὸ τῶν ὤτων ἀνιόντι. Καὶ διὰ τοῦτό τινες οὐδὲ ῥαφὰς ὠνόμασαν ἁπλῶς αὐτὰς ἀλλ' ἤτοι λεπιδοειδεῖς ῥαφὰς ἢ λεπιδοειδῆ προσκολλήματα. Καὶ ἡμῖν δὲ σαφοῦς ἕνεκα διδασκαλίας αἱ κατὰ τὰ ὦτα λεπιδοειδεῖς καλείσθωσαν ῥαφαί· Ὡς εἶναι πέντε μὲν ἰδίας ῥαφὰς τῆς κεφαλῆς, τὴν λαμβδοειδῆ, τὴν στεφανιαίαν, τὴν κατὰ τὸ μῆκος εὐθεῖαν, τὰς παραλλήλους αὐτῇ δύο, τὰς ἐν τοῖς λεπιδοειδέσιν· ἄλλας δὲ κοινὰς δύο, πρός τε τὴν ἄνω γένυν καὶ πρὸς τὸ μέσον ἀμφοτέρων ὀστοῦν, ὃ τινὲς μὲν τῇ κεφαλῇ προσνέμουσι, τινὲς δὲ τῆς ἄνω γένυος εἶναί φασιν. Ὁποῖον δέ τι τὴν ἰδέαν ἐστὶ τοῦτο, καὶ τὸ μέγεθος πηλίκον, ἐν τίνι τε μάλιστα τόπῳ κείμενον, ἤδη σοι δίειμι. Τῶν πλευρῶν τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς τὰ κάτω πέρατα προσεπεκτείνεται μέχρι τῆς βάσεως τῆς κεφαλῆς, μεταξὺ τῶν τε λιθοειδῶν ὀστῶν κατιόντα καὶ τῆς πρὸς τὸν πρῶτον σπόνδυλον διαρθρώσεως. Ἐνταῦθα δὲ ἐπιζεύγνυσιν αὐτὰ γραμμή τις βραχεῖα, θέσιν ἐγκαρσίαν ἔχουσα. Ταύτην μοι πρῶτον νόει κοινὴν τῆς τε κεφαλῆς καὶ τοῦ προκειμένου κατὰ τὴν διήγησιν ὀστοῦ. Ἀναφερομένη γὰρ ἑκατέρωθεν ἐπὶ τὰς κατὰ τοὺς κροτάφους κοιλότητας εἰς ταὐτὸ ἀφικνεῖται τοῖς καθήκουσιν ἐνταῦθα πέρασι τῆς στεφανιαίας ῥαφῆς. Εἶτ' ἐντεῦθεν αὖθις ἐπιστραφεῖσα πρὸς τὸ κάτω καὶ παρενεχθεῖσα εἰς τοὺς ἐσχάτους ὀδόντας ἀφικνεῖται πρὸς τὰ τῆς ὑπερῴας, ἔνδον ἑαυτῆς συνάπτουσα τὸ περιοριζόμενον ὑπὸ τῆς προειρημένης ῥαφῆς ὀστοῦν, ὃ ὥσπερ τις σφὴν ἔγκειται μεταξὺ τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς ἄνω γένυος. Ὅσον μὲν οὖν αὐτῆς ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς στεφανιαίας ἀναφέρεται, κοινὸν τοῦτο πρὸς τὴν κεφαλήν ἐστιν· ὅσον δ' ἑκατέρωσε κατέρχεται πρὸς τὴν ὑπερῴαν, ὁ πρὸς τὴν ἄνω γένυν ὅρος ὑπάρχει τοῦ σφηνοειδοῦς ὀστοῦ· καλείσθω γὰρ οὕτω σαφοῦς διδασκαλίας ἕνεκεν. Κατὰ τοῦτο τὸ ὀστοῦν αἱ πτερυγώδεις εἰσὶν ἀποφύσεις ἅμα ταῖς ἑκατέρωθεν αὐτῶν κοιλότησιν. Ἡ δὲ ἑτέρα ῥαφὴ τῆς κεφαλῆς, ἡ πρὸς τὴν ἄνω γένυν αὐτὴν ὁρίζουσα, τὴν ἀρχὴν μὲν ἐκ τῶν κατὰ τοὺς κροτάφους ἔχει κοιλοτήτων, ἵνα περ εἰς ταὐτὸ ἥκειν ἐλέχθη τοῖς τῆς στεφανιαίας πέρασιν ἡ κοινὴ κεφαλῆς καὶ τοῦ σφηνοειδοῦς ὀστοῦ ῥαφή. Προέρχεται δ' ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰς χώρας τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ διὰ μέσων αὐτῶν ἐνεχθεῖσα κατὰ τὸ μεσόφρυον ἑαυτῇ συνάπτει. Καὶ δὴ καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἓξ ὀστᾶ γίγνεται τῆς ὅλης κεφαλῆς τὰ πάντα χωρὶς τοῦ σφηνοειδοῦς· δύο μὲν κατὰ τὸ βρέγμα, κοινὴν ἔχοντα ῥαφήν, τὴν κατὰ τὸ μῆκος εὐθεῖαν· ἄλλα δὲ δύο τούτων κάτωθεν, ἐν καθ' ἑκάτερον οὖς· καὶ πέμπτον ἐπὶ τούτοις, τὸ κατ' ἰνίον· καὶ ἕκτον, τὸ κατὰ μέτωπον. Ὁρίζουσι δὲ τὰ μὲν τοῦ βρέγματος ὄπισθεν μὲν αἱ πλευραὶ τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς, ἔμπροσθεν δὲ ἡ στεφανιαία, κάτωθεν δὲ αἱ λεπιδοειδεῖς, ἄνωθεν δὲ ἡ κατὰ τὸ μῆκος εὐθεῖα· τὰ δ' ἐφεξῆς τῶνδε καθ' ἑκάτερον οὖς ἄνωθεν μὲν αἱ λεπιδοειδεῖς ἀφορίζουσιν, ὄπισθεν δὲ αἱ

προσαυξήσεις τῶν πλευρῶν τῆς λαμβδοειδοῦς, ἔμπροσθεν δὲ ἡ κοινὴ τῆς τε κεφαλῆς καὶ τοῦ σφηνοειδοῦς. Ἔστι δὲ τὰ μὲν τοῦ βρέγματος ὀστᾶ τετράπλευρα, ταυτὶ δὲ τὰ νῦν εἰρημένα τρίπλευρα. Τὸ δὲ πέμπτον ὀστοῦν τῆς κεφαλῆς, τὸ κατ' ἰνίον, ὁρίζεται μὲν ὑπὸ τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς ἅμα ταῖς προσαυξήσεσι καὶ τῆς ῥηθείσης ἐπιζευγνύναι ταύτας ῥαφῆς· περιέχει δὲ ἐν ἑαυτῷ τὸ μέγιστον τὸ τῆς κεφαλῆς τρημάτων, τὸ κατὰ τὸν πρῶτον σπόνδυλον. Λοιπὸν δὲ τὸ κατὰ τὸ μέτωπον ὀστοῦν ἥ τε στεφανιαία περιορίζει ῥαφὴ καὶ ἡ κοινὴ τῆς κεφαλῆς πρὸς τὴν ἄνω γένυν. Καὶ δὴ καὶ τῶν εἰρημένων ἐξ ὀστῶν τὰ μὲν τοῦ βρέγματος χαυνότατά τε καὶ ἀσθενέστατα τετύχηκεν ὄντα, πυκνότατον δὲ καὶ ἰσχυρότατον τὸ κατ' ἰνίον, μέσον δὲ ἀμφοῖν τὸ κατὰ μέτωπον. Ἑκάτερον δὲ τῶν λοιπῶν τῶν κατὰ τὰ ὦτα πολυειδὲς ὑπάρχει. Τὸ μὲν γάρ τι μέρος αὐτῶν ὀνομάζεται λιθοειδές, ὥσπερ οὖν καί ἐστιν· ὁρίζεται δὲ τοῦτο τοῖς ἐπεκτεινομένοις πέρασι τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς. Ἐν τούτῳ καὶ ἡ στυλοειδὴς ἀπόφυσίς ἐστιν, ἣν ἐγὼ βελονοειδῆ τε καὶ γραφοειδῆ καλῶ, καὶ ἡ τὸν ἀκουστικὸν περιέχουσα πόρον. Ἕτερον δὲ μέρος ἐφεξῆς τοῦδε τὸ κατὰ τὰς ἐκφύσεις ἐστί, τήν τε μαστοειδῆ καλουμένην καὶ προσέτι τὴν τοῦ ζυγώματος. Καὶ τρίτον ἐπὶ τῷδε τὸ κατὰ τὸν κρόταφον. Περὶ δὲ τῶν τρημάτων τῆς κεφαλῆς ἐν ταῖς τῶν ἀγγείων καὶ νεύρων ἀνατομαῖς εἰρήσεται. Καὶ γὰρ γέγονεν ἐκείνων ἕνεκα, καὶ διέρχεται καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἢ ἀρτηρία τις ἢ φλὲψ ἢ νεῦρον ἤ τινα τούτων ἢ πάντα».

Τὴν προκειμένην τῶν ῥαφῶν τοῦ κρανίου περιγραφὴν θὰ ἑρμηνεύσωμεν ἄλλοτε ἀλλαχοῦ.

§ 3.

Οὐδεὶς ὑμῶν, κύριοι, ἀγνοεῖ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε πλεῖστα ἔργα περὶ πλείστων ὑποκειμένων καὶ ἐθεράπευσε τὰ μάλιστα οὐ μόνον τὴν *φιλοσοφίαν* ἀλλὰ καὶ τὴν *φυσικὴν ἱστορίαν*, συγγράψας περὶ αὐτῆς συγγράμματα,[1] ἐν οἷς καὶ τὰς *περὶ τὰ ζῷα ἱστορίας*,[2] τὸ *περὶ ζώων μορίων*

1 Ἀριστοτέλους συγγράμματα φυσικῆς ἱστορίας. α') περισωθέντα: 1ον.) «Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι», 2ον) «Περὶ ζώων μορίων», 3ον) «Περὶ ζώων γενέσεως», 4ον) «Περὶ ζώων πορείας», 5ον) «Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν», 6ον) «Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως», 7ον) «Περὶ ζώων κινήσεως», 8ον) «Περὶ μακροβιότητος καὶ βραχυβιότητος», 9ον) «Περὶ νεότητος καὶ γήρως καὶ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου», 10) «Περὶ ἀναπνοῆς». β') ἀπολόμενα: 1ον) Ἀνατομῶν βιβλία ὀκτώ· 2ον) Ἐκλογαὶ ἀνατομῶν ἕν· 3ον) Ὑπὲρ τῶν συνθέτων ζώων ἕν· 4ον) Ὑπὲρ τῶν μυθολογουμένων ζώων ἕν· 5ον) Ὑπὲρ τοῦ μὴ γεννᾷν ἕν· (Διογέν. Λαέρτ. Ε', α'.) «Συνέγραψε δὲ Ἀριστοτέλης πάμπλειστα βιβλία, ἅπερ ἀκόλουθον ἡγησάμην ὑπογράψαι διὰ τὴν περὶ πάντας λόγους τἀνδρὸς ἀρετήν..... Ἀνατομῶν βιβλία 8. Ἐκλογῶν ἀνατομῶν 1. Ὑπὲρ τῶν συνθέτων ζώων 1. Ὑπὲρ τῶν μυθολογουμένων ζώων 1. Ὑπὲρ τοῦ μὴ γεννᾷν 1».

2 Ὁ Ἀθήναιος ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς λέγει: «Νομίζων δὲ καὶ παρὰ τῷ πολυμαθεστάτῳ Ἀριστοτέλει μνήμης ἠξιῶσθαι τὸ ζῷον ἐν τῇ πολυταλάντῳ πραγματείᾳ (ὀκτακόσια γὰρ εἰληφέναι τάλαντα παρ' Ἀλεξάνδρου τὸν Σταγειρίτην λόγος ἔχει εἰς τὴν περὶ τῶν ζώων ἱστορίαν) ὡς οὐδὲν εὗρον περὶ αὐτοῦ λεγόμενον, ἔχαιρον ἔχων ἐχεγγυώτατον μάρτυρα τὸν χαρίεντα Ἀριστοφάνη».

καὶ τὸ *περὶ γενέσεως ζώων*, ἐμφανίζοντα δαιμόνιον ἄνδρα ἔχοντα τὸν μὲν ὀφθαλμὸν ὀξυδερκέστατον, τὴν δὲ τοῦ παρατηρητικοῦ δύναμιν τελειοτάτην καὶ τὴν κρίσιν ὀξυτάτην. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων συνάγεται ὅτι αὐτὸς μόνος ἐν τῇ ἀρχαιότητι (κατὰ τοὺς πρὸ Χριστοῦ χρόνους) ὑπῆρξεν ἄξιος τοῦ ὀνόματος *Ἀνατομικός*, ἅτε τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀκμασάντων Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ἰατρῶν οὐ μάλα πολλὰ περὶ τὴν Ἀνατομικὴν ἀσχοληθέντων καὶ ὀλίγιστα περὶ αὐτῆς γραψάντων. Καὶ ἀληθῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἐδημιούργησε τὴν Ἀνατομικὴν συχνὰς ἀνατομὰς ζώων ἐνεργήσας, αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος συγγραφεὺς αὐτῆς χορηγήσας ἡμῖν πολλοὺς καὶ καλοὺς ἀνατομικοὺς ὅρους. Ἀλλὰ πλὴν τούτων συνέγραψε καὶ ἕτερον σύγγραμμα, ὅπερ δυστυχῶς ἀπώλετο, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἴρηται, τὰς *Ἀνατομάς*, ἤτοι σύγγραμμα περὶ ἀνατομῶν, καθάπερ συνάγεται καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς χωρίων αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους :

Περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν, Βιβλ. Α', κεφ. ιζ'. «Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐν τῷ θήλει πάντα πέφυκεν· διαφέρει γὰρ οὐθενὶ τῶν ἔσω πλὴν τῆς ὑστέρας, ὧν ἡ μὲν ὄψις θεωρείσθω ἐκ *τῆς διαγραφῆς τῆς ἐν ταῖς ἀνατομαῖς*, ἡ δὲ θέσις ἐστὶν ἐπὶ τοῖς ἐντέροις, ἐπὶ δὲ τῆς ὑστέρας ἡ κύστις».

Περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν, Βιβλ. Γ', κεφ. α'. «Αὐτοὶ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἣν ἔχουσι διαφορὰν ἔκ τε *τῶν ἀνατομῶν* δεῖ θεωρεῖν, καὶ ὕστερον λεχθήσεσεται ἐν τοῖς περὶ ἑκάστου αὐτῶν ἰδίοις ἀκριβέστερον».

Περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν. Βιβλ. Δ'. κεφ. α'. «Ἕκαστα δὲ τούτων ὡς κεῖται τῶν μορίων, θεωρείσθω ἐκ *τῆς ἐν ταῖς ἀνατομαῖς διαγραφῆς*.

Περὶ ζώων μορίων, Βιβλ. Β', κεφ. γ'. «Αἱ γὰρ φλέβες κατατείνονται διὰ τοῦ μεσεντερίου παράπαν, κάτωθεν ἀρξάμεναι μέχρι τῆς κοιλίας· δεῖ δὲ τοῦτο θεωρεῖν ἔκ τε *τῶν ἀνατομῶν* καὶ τῆς φυσικῆς ἱστορίας».

Περὶ ζώων μορίων, Βιβλ. Γ'. κεφ. έ. «Τὰ δὲ μετ' ἀκριβείας ὡς ἔχουσιν αἱ φλέβες πρὸς ἀλλήλας, ἔκ τε τῶν ἀνατομῶν δεῖ θεωρεῖν καὶ ἐκ τῆς ζωϊκῆς ἱστορίας».

Περὶ ζώων μορίων, Βιβλ. Γ'. κεφ. ιδ'. «Ὃν δ' ἔχει τρόπον ταῦτα πρὸς ἄλληλα τῇ θέσει καὶ τοῖς εἴδεσιν ἔκ τε τῆς ἱστορίας τῆς περὶ τὰ ζῷα δεῖ θεωρεῖν καὶ ἐκ *τῶν ἀνατομῶν*».

Περὶ ζώων μορίων, Βιβλ. Δ' κεφ. η'. «Καθ' ἕκαστον δὲ τῶν μορίων, τίς ἡ θέσις αὐτῶν καὶ τίνες διαφοραὶ πρὸς ἄλληλα, τῶν τ' ἄλλων καὶ τίνι διαφέρει τὰ ἄρρενα τῶν θηλέων, ἔκ τε *τῶν ἀνατομῶν* θεωρείσθω καὶ ἐκ τῶν ἱστοριῶν τῶν περὶ τὰ ζῷα».

Περὶ ζώων μορίων, Βιβλ. Δ'. κεφ. ι'. «Ἐντὸς δὲ πῶς ἔχει καὶ πῶς διαφέρουσι τά τε περὶ τὸ σπέρμα καὶ τὰ περὶ τὴν κύησιν ἔκ τε τῆς ἱστορίας τῆς περὶ τὰ ζῷα φανερὸν καὶ ἐκ *τῶν ἀνατομῶν*, καὶ ὕστερον λεχθήσεται ἐν τοῖς περὶ γενέσεως».

Περὶ ζώων μορίων. Βιβλ. Δ', κεφ. ιγ'. «Οἱ μὲν οὖν αὐτῶν ἔχουσι πολ-

λὰ βράγχια, οἱ δ' ὀλίγα, καὶ οἱ μὲν διπλᾶ, οἱ δὲ ἁπλᾶ· τὸ δ' ἔσχατον ἁπλοῦν καὶ πλεῖστον· τὴν δ' ἀκρίβειαν ἐκ *τῶν ἀνατομῶν* περὶ τούτων καὶ ἐν ταῖς ἱστορίαις ταῖς περὶ τὰ ζῷα».

Περὶ ζῴων γενέσεως. Βιβλ. Α', κεφ. ια'. «Δεῖ δὲ καὶ περὶ ταύτης καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὑστερῶν, ὃν τρόπον ἔχουσιν ἔκ τε *τῶν ἀνατομῶν* τεθεωρηκέναι καὶ ἐκ τῶν ἱστοριῶν», καὶ

Περὶ ζῴων γενέσεως. Βιβλ. Β' κεφ. ζ'. Δεῖ δὲ ταῦτα θεωρεῖν ἔκ τε *τῶν παραδειγμάτων τῶν ἐν ταῖς ἀνατομαῖς* καὶ τῶν ἐν ταῖς ἱστορίαις γεγραμμένων».

Συνέγραψε δὲ πρὸς τούτοις καὶ *Ἐκλογὰς ἀνατομῶν*, καθάπερ διδασκόμεθα ἔκ τε τοῦ εἰρημένου χωρίου Διογένους τοῦ Λαερτίου (Ε', α) καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς τοῦ Ἀπολλωνίου (Ἱστορίαι θαυμάσιαι, σελ. 53. ἔκδ. Teubner.) «Ἀριστοτέλης ἐν *ταῖς ἐκλογαῖς τῶν ἀνατομῶν* φησιν· ὄφις ὤφθη ἐν Πάφῳ πόδας ἔχων δύο ὁμοίους χερσαίῳ κροκοδείλῳ».

Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ χωρίων συνάγομεν πρὸς τούτοις ἔνθεν μὲν ὅτι τὸ *περὶ ἀνατομῶν* ἐγράφη πρὸ τοῦ *Ἱστορίαι περὶ τὰ ζῷα*, ἔνθεν δὲ ὅτι τῷ συγγράμματι ἐκείνῳ ἦσαν παρεντεθειμέναι καὶ εἰκόνες, καθάπερ ἐν τοῖς νῦν ἐκδιδομένοις ἀνατομικοῖς συγγράμμασιν εἴθισται. Ἀλλὰ καὶ ἐν *ταῖς περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαις* ὑπῆρχον εἰκόνες, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου: Περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν, Βιβλ. Γ'. κεφ. α'. «Θεωρείσθω δὲ τὰ εἰρημένα ταῦτα ἐκ τῆς ὑπογραφῆς τῆσδε. Τῶν πόρων ἡ ἀρχὴ τῶν ἀπὸ τῆς ἀρτηρίας, ἐφ' οἷς Α· κεφαλαὶ τῶν ὄρχεων καὶ οἱ καθήκοντες πόροι, ἐφ' οἷς ΚΚ· οἱ ἀπὸ τούτων πρὸς τῷ ὄρχει προσκαθήμενοι, ἐφ' οἷς τὰ ΩΩ· οἱ δ' ἀνακάμπτοντες, ἐν οἷς ἡ ὑγρότης ἡ λευκή, ἐφ' οἷς τὰ ΒΒ αἰδοῖον Δ· κύστις Ε· ὄρχεις δ' ἐφ' οἷς τὰ ΨΨ».

Ἐὰν δὲ μὴ ἠφανίζετο τὸ περὶ Ἀνατομῶν σύγγραμμα, ὅπερ καὶ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ μνημονεύεται, πολλῷ κάλλιον θὰ ἠπιστάμεθα τὰ περὶ τὴν Ἀνατομικὴν κατορθώματα τοῦ *μεγάλου φιλοσόφου καὶ φυσιογράφου*.

§ 4.

Πῶς λοιπὸν ὁ μεγαλοφυὴς οὗτος ἀνήρ, οὗ ἡ γονιμωτάτη διάνοια ἐκαλλιέργησεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, οὕτως ἀτελεῖς κέκτηται γνώσεις τῶν ὀστῶν τοῦ κρανίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ῥαφῶν αὐτοῦ;

Οἱ περὶ τὴν ἑρμηνείαν ἀσαφῶν χωρίων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ἀσχολούμενοι σοφοὶ Εὐρωπαῖοι τὰς περὶ παντοίων ζητημάτων σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὴν *Ἀνατομικὴν τοῦ ἀνθρώπου* ἀτελεῖς γνώσεις τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξηγοῦνται ὡς ἐκ τοῦ ὅτι *πιθανώτατα* ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἐποίησεν ἀνατομὰς ἐπὶ ἀνθρώπων. (Ὁ Hyrtl, Lehrbuch der Anatomie des Menscheu, Wien, 1875, ἐν σελίδι 36 λέγει: «Menschliche Anatomie

ist ihm (Aristoteles), aller Wahrscheinlichkeit nach, fremd geblieben (Le Clerc»). Ἕτεροι δὲ διατείνονται ὅτι δὲν ἐποίησεν ἀνατομὰς ἐπὶ ἀνθρωπείων πτωμάτων. (Ὁ διαπρεπὴς μεταφραστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους von Frantzius, (Ἀριστοτέλους περὶ ζῴων μορίων, Leipzig, 1853, ἐν σελίδι 276) λέγει: «Es geht aus dieser Stelle hervor, was wir auch noch später bestätigt finden werden, dass gerade die Anatomie des Menschen dem Aristoteles am unbekanntesten geblieben ist, woraus wir schliessen können, dass Aristoteles nicht selbst Gelegenheit hatte, zergliederungen menschliher Leichen anzustellen». Καὶ ἐγὼ δὲ διατείνομαι ὅτι οὐχὶ *πιθανώτατα*, ἀλλ'οὐδαμῶς οὐδέποτε ἐποιήσατο ὁ Ἀριστοτέλης ἀνατομὰς ἐπὶ ἀνθρωπείων πτωμάτων.

Καὶ ὄντως, ἐὰν ὁ Ἀριστοτέλης ἐποιεῖτο καὶ ὀλιγίστας ἀνατομὰς ἐπὶ ἀνθρώπων, πῶς ἦν δυνατὸν αὐτός, ὅστις κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τούτων τῶν σοφῶν Εὐρωπαίων *τοσαῦτα καὶ μετὰ τοσούτου ἐντελοῦς ἀκριβείας* περὶ τῶν εἰς τὴν ἀνατομικὴν τῶν ζῴων ἀναφερομένων συνέγραψεν, ὥστε πολλὰ αὐτοῦ καὶ τανῦν ἔτι εἶνε ἄξια καὶ αὐτοῦ τοῦ θαυμασμοῦ τῶν νεωτέρων (Hyrtl αὐτόθι), πῶς ἦν δυνατόν, λέγω, αὐτός, περὶ οὗ καὶ ὁ μέγας Cuvier εἶπεν ὅτι «ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀνατομικὴ τοῦ ἐλέφαντος εἶνε πλείονος λόγου ἀξία ἢ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ d'Aubenton γραφεῖσα», νὰ μὴ περιγράψῃ ἀκριβέστατα τὰς ῥαφὰς τοῦ ἀνθρωπίνου κρανίου, ἐὰν ἀνέτεμεν ἀνθρώπους;

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ἐποιήσατο ἀνατομὰς ἐπὶ ἀνθρωπείων πτωμάτων. Ἱστορ. περὶ τὰ ζῷα. Βιβλ. Α', κεφ. ις'.

«Τὰ μὲν οὖν μόρια τὰ πρὸς τὴν ἔξω ἐπιφάνειαν τοῦτον τέτακται τὸν τρόπον, καὶ καθάπερ ἐλέχθη, διωνόμασταί τε μάλιστα καὶ γνώριμα διὰ τὴν συνήθειάν ἐστιν· τὰ δ' ἐντὸς τοὐναντίον· *ἄγνωστα γάρ ἐστι μάλιστα* τὰ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε *δεῖ πρὸς τὰ τῶν ἄλλων ζῴων ἀνάγοντας σκοπεῖν οἷς ἔχει παραπλησίαν τὴν φύσιν*.[1]

§ 5.

Κατὰ τὰ εἰρημένα ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους περιγραφὴ τοῦ ἀνθρωπίνου κρανίου ἐγένετο οὐχὶ ἐξ ἀνατομῶν, ἀλλ' ἐκ θεωρίας κρανίων, ἅτινα εἶδεν ἢ ἐν τοῖς τάφοις ἢ ἐπὶ σκελετῶν ἀτάφων μεινάντων νεκρῶν, καὶ ἅτινα ἐν παντὶ χρόνῳ ἐπιλαμβάνεταί τις τοῦ καιροῦ νὰ βλέπῃ.

§ 6.

Ἀλλ' ἤδη ἕτερον ἀναφύεται ζήτημα τὸ ἑξῆς:

1 Σφάλλεται ἄρα ὁ Barthélemy-Saint Hilaire διατεινόμενος ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐποιήσατο πολλὰς ἀνατομὰς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου (Histoire des animaux d'Aristote par J. Barthélemy-Saint Hilaire, Tom. I, pag. CLXIII, 1883.)

Διὰ τί ὁ Ἀριστοτέλης καί περ ἰδὼν κρανία ἀνθρώπινα, ὡς προείπομεν, καὶ τὴν περιγραφὴν αὐτῶν ἐπιχειρήσας, δὲν περιέγραψε τὰς ῥαφὰς ὡς ἔχουσιν; ἢ ἀληθῶς ἐπὶ μὲν τῶν κρανίων τῶν ἀνδρῶν εἶδε τρεῖς ῥαφάς, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν μίαν κύκλῳ;

Πάντες οἱ μεταφρασταὶ καὶ οἱ ὑπομνηματισταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἠρκέσθησαν μεταφράζοντες κατὰ λέξιν τὸ προκείμενον χωρίον· καὶ ἄλλοι μὲν οὐχὶ ὀρθῶς ἡρμήνευσαν αὐτό, ἄλλοι δὲ ὑπέλαβον αὐτὸ ἢ πάντη πλημμελὲς ἢ ἀκατάληπτον. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ τοῦ Didot ἐκδόσει καὶ τῇ τοῦ Camus, μετάφρασιν ἄνευ σημειώσεων ἐχούσαις, οὐδέν, ὡς εἰκός, λέγεται, περὶ τοῦ προκειμένου χωρίου· ἐν δὲ τῇ γαλλικῇ μεταφράσει τῇ ὑπὸ τοῦ Barthélemy-Saint Hilaire γενομένῃ σχολιάζων οὗτος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίου τὴν πρότασιν «ἔχει δὲ ῥαφὰς τὸ κρανίον τῶν μὲν γυναικῶν μίαν κύκλῳ» λέγει «c'est également une erreur» καὶ τὴν φράσιν «τῶν δ' ἀνδρῶν τρεῖς εἰς ἓν συναπτούσας» λέγει: «Autre erreur assez singulière pour des faits aussi visibles et aussi faciles à constater. A l'âge-adulte, le crâne de l'homme a huit os, et par conséquent huit sutures; voir Cuvier, Règne animal, tome I, pag. 74.» Ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Barthélemy-Saint Hilaire ἀντίκειται πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας τῆς ἀνατομικῆς. Ὁ δὲ Aubert καὶ Wimmer δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐννοήσωσι τὸ χωρίον· διὸ ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτῶν (Aristoteles Thierkunde, mit deutscher Übersetzung, sachlicher und sprachlicher Erklärung, κτλ. Τόμ. Α', σελ. 215) ἀποφαίνονται οὕτω: «Διὰ τίνα λόγον ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδέχεται ὅτι τὸ κρανίον τῶν γυναικῶν ἔχει μίαν ῥαφὴν κύκλῳ εἶνε πάντη ἀκατάληπτον· καὶ ὅτι δὲ αἱ ῥαφαὶ τοῦ κρανίου τῶν ἀνδρῶν εἶνε τρεῖς εἰς ἓν συνάπτουσαι δὲν εἶνε μὲν ἀκριβές, ἀλλὰ δὲν ἀφίσταται οὕτω πόρρω τῆς ἀληθείας.» Ὁ δὲ Lauth ἐν τῇ Histoire de l'Anatomie, σελ. 63, οὐδαμῶς πειρᾶται νὰ διασαφήσῃ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' εἰκάζει ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ χωρίου ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἀνέτεμεν ἀνθρώπεια πτώματα· τοῦτο δὲ εἰκάζει οὐχὶ ὀρθῶς, διότι, καθάπερ ἐν τοῖς κατωτέρω ῥηθήσεται, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον πᾶν ἄλλο ἀποδεικνύει ἢ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἐποιήσατο ἀνατομὰς ἐπὶ ἀνθρώπων. Ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τῶν ῥαφῶν τοῦ κρανίου γράψαντες ἢ οὐδένα λόγον ποιοῦνται ὑπολαμβάνοντες τὸ χωρίον ἀκατάληπτον ἢ ἀκροθιγῶς τοῦ πράγματος ἁπτόμενοι δὲν διευκρινοῦσιν αὐτό· οὕτω λ. χ. ὁ Samuel Pozzi ἐν τῷ Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales, Tom. XXII, première série, σελ. 480, λέγει ὅτι· «ἡ ὕπαρξις ἢ ἡ ἔλλειψις τῆς μετωπιαίας ῥαφῆς ἐπὶ κρανίων ἐφηλίκων ἦν ὁ λόγος, δι' ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεδέχετο ὅτι τὸ μὲν κρανίον τῆς γυναικὸς ἔχει μίαν ῥαφὴν κύκλῳ, τὸ δὲ τοῦ ἀνδρὸς τρεῖς, αἵτινες ἑνούμεναι κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς κεφαλῆς ἀποτελοῦσι σχῆμα τρίγωνον. Ἐν τοῖς κατωτέρω δειχθήσεται ὅτι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Samuel Pozzi ἑρμηνεία εἶνε οὐ μόνον ἀσαφὴς ἀλλὰ καὶ ἐσφαλμένη.

§ 7.

Πάντες οἱ περὶ τὴν Ἀνατομικὴν διατρίβοντες γινώσκουσιν ὅτι αἱ ῥαφαὶ τοῦ κρανίου ἐν τῇ προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ ὡς τὰ πολλὰ ἐξαλείφονται, ἀφανιζομένων μὲν τῶν ὀδοντωμάτων καὶ τῆς μεταξὺ τῶν ὀστῶν ἰνώδους στιβάδος, συμφυομένων δ' εἶτα στερρῶς τῶν οἰκείων χειλέων τῶν εἰς ἄλληλα συναρμοζομένων ὀστῶν· οὕτω δὲ ἀποτελεῖται ἡ ὑπὸ τῶν νεωτέρων καλουμένη *συνοστέωσις*, ἀρχομένη ὡς τὰ πολλὰ ἀπὸ τοῦ 40οῦ περίπου ἔτους καὶ περατουμένη κατὰ τὸ 80ὸν μέχρι τοῦ 90οῦ ἢ 95ου ἔτους, ὅτε τὸ κρανίον ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου ὀστοῦ ἀποτελεῖται, οὐδεμιᾶς ῥαφῆς σωζομένης. Παράδειγμα ἔστω τὸ ἐπιδεικνύμενον κρανίον γέροντος, ὅπερ παριστῶσιν αἱ εἰκόνες 5, 6 καὶ 7· καὶ ἡ μὲν εἰκὼν 5 παρίστησι τὸ κρανίον δρώμενον ἐκ τοῦ πλαγίου ἀριστεροῦ, ἔνθα φαίνεται συνωστεωμένη σχεδὸν ἐντελῶς ἡ λεπιδοειδὴς ῥαφὴ αβ· ἡ δὲ εἰκὼν 6 παρίστησι τοῦ αὐτοῦ κρανίου τὸν θόλον δρώμενον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ἐν ᾧ φαίνεται ἡ στεφανιαία ῥαφὴν γδ κατὰ τὸ πλεῖστον συνωστεωμένη· ἡ δὲ εἰκὼν 7 παρίστησι τὸ αὐτὸ κρανίον δρώμενον ἐκ τῶν ὄπισθεν, ἔνθα οὐδ' ἴχνος φαίνεται τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς. Τὸ προκείμενον ἄρα κρανίον δὲν ἔχει ἐντελῶς συνωστεωμένας τὰς ῥαφάς· οὐδεμία δ' ἀμφιβολία, ὅτι, ἐὰν ἡ ζωὴ παρετείνετο ἐπὶ ὀλίγον ἔτι χρόνον, ἅπασαι αἱ ῥαφαὶ θὰ ἦσαν ἐντελῶς συνωστεωμέναι, καὶ τὸ κρανίον θὰ ἐφαίνετο ἀληθῶς ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου ὀστοῦ ἀποτελούμενον.

Ἡ βραδύτης δὲ τῆς συνοστεώσεως ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἀναγκαία πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, ἡ δὲ πρόωρος συνοστέωσις εἶνε ἐπιβλαβής, ἅτε κωλύουσα τὴν τοῦ ἐγκεφάλου ἀνάπτυξιν.

§ 8.

Καὶ ὁ μὲν Sauvage δοξάζει ὅτι ἡ συνοστέωσις γίνεται ὡς ἑξῆς:

Ἡ τῆς *μετωπιαίας ῥαφῆς* συνοστέωσις ἄρχεται πολλῷ πρότερον τῆς τῶν ἄλλων, ἤτοι κατὰ τὸ α' ἔτος καὶ συντελεῖται κατὰ τὸ τέλος τοῦ β'· κάτωθεν ὅμως παραμένει ἴχνος αὐτῆς 10—12 χμ, ὅπερ συνοστεοῦται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τὸ ϛ' ἢ ζ' ἔτος, ἐνίοτε δὲ καὶ βραδύτερον. Παραμένει δὲ ἡ μετωπιαία ῥαφὴ ἐπὶ μὲν τῶν Εὐρωπαίων κατὰ λόγον τοῦ 1 : 7 (κατὰ τὸν Broca), ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων φυλῶν εἶνε ἧσσον συχνή. Εἶτα δὲ ἄρχεται ἡ συνοστέωσις ἐν τῇ *obelialą* ῥαφῇ κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο βρεγματικῶν τρημάτων διάστημα· σὺν τῷ χρόνῳ δὲ προϊόντι ἡ συνοστέωσις προβαίνει οὕτως, ὥστε καταλαμβάνει τελευταῖον τὸ πρόσθιον μέρος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ῥαφῆς. Εἶτα δὲ συνοστεοῦνται ἡ *λαμβδοειδὴς* καὶ ἡ *στεφανιαία*, οὐχὶ ὅμως συγχρόνως, ἀλλ' ἡ λαμβδοειδὴς ὀλίγῳ πρότερον τῆς στεφανιαίας.

Καὶ τῆς μὲν λαμβδοειδοῦς συνοστεοῦται πρῶτον τὸ δεξιὸν πλάγιον μέρος, εἶτα τὸ μέσον καὶ τελευταῖον τὸ ἀριστερὸν πλάγιον· τῆς δὲ στεφανιαίας συνοστεοῦται πρῶτον τὸ μέσον, εἶτα τὸ δεξιὸν πλάγιον μέρος καὶ τέλος τὸ ἀριστερὸν πλάγιον. Τελευταῖαι δὲ συνοστεοῦνται αἱ κατὰ τὰ πλάγια τοῦ κρανίου ῥαφαὶ *τοῦ σφηνοειδοῦς* καὶ αἱ *λεπιδοειδεῖς*· σπανίως δὲ συνοστεοῦνται ἐντελῶς αἱ λεπιδοειδεῖς.

Ὁ δὲ Sappey ἀποδέχεται ὅτι ἡ συνοστέωσις ἄρχεται πρῶτον ἐπὶ τῆς *ὀβελιαίας* ῥαφῆς κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν βρεγματικῶν τρημάτων μέρος αὐτῆς· εἶτα δὲ προβαίνει σύναμα ἔμπροσθέν τε καὶ ὄπισθεν· καὶ τότε ἡ μὲν *στεφανιαία* ῥαφὴ συνοστεοῦται ἑκατέρωθεν κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῆς πέρας, εἶτα δὲ καὶ κατὰ τὸ μέσον, ἡ δὲ *λαμβδοειδὴς* ῥαφὴ συνοστεοῦται ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω. Καθόλου δ' εἰπεῖν ἡ συνοστέωσις ἀρχομένη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῆς βρεγματικῆς χώρας προβαίνει ἐπί τε τὴν μετωπιαίαν καὶ τὴν ἰνιακήν.

Ὁ δὲ Gratiolet ἀποδέχεται ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς Καυκασίας φυλῆς ἡ συνοστέωσις προβαίνει *ἐκ τῶν ὀπίσω πρὸς τὰ πρόσω*, οὕτω δὲ τὸ τῆς διανοίας προϊστάμενον μέρος τοῦ ἐγκεφάλου διατελεῖ αὐξανόμενον ἔτι, τῆς διαπλάσεως τῶν λοιπῶν μερῶν αὐτοῦ τετελειωμένης οὔσης· ἐπὶ δὲ τῆς Αἰθιοπικῆς φυλῆς ἡ συνοστέωσις προβαίνει ἐκ τῶν *πρόσω πρὸς τὰ ὀπίσω*, καὶ οὕτως οἱ πρόσθιοι λοβοὶ τοῦ ἐγκεφάλου πρῶτοι παύονται τῆς περαιτέρω διαπλάσεως.

Συνοψίζοντες δὲ καὶ συμβιβάζοντες πρὸς ἀλλήλας τὰς εἰρημένας περὶ συνοστεώσεως θεωρίας, συνάγομεν καθόλου ὅτι ἡ συνοστέωσις τελεῖται *πρῶτον μὲν ὄπισθεν*, ἤτοι κατὰ τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς ὀβελιαίας καὶ τὰ σκέλη τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς, εἶτα δ'*ἔμπροσθεν*, ἤτοι κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος τῆς ὀβελιαίας καὶ τὴν στεφανιαίαν ῥαφήν.

Τοῦ κανόνος ὅμως τούτου ὑπάρχουσι καὶ ἐξαιρέσεις. Παράδειγμα ἔστω τὸ ἐπιδεικνύμενον κρανίον γυναικὸς εἰκοσιεξαέτιδος, ὅπερ παριστῶσιν αἱ εἰκόνες 8 καὶ 9, καὶ ἐφ' οὗ μετὰ τὴν συνοστέωσιν τῆς ὀβελιαίας ῥαφῆς ἤρξατο νὰ συνοστεῶται ἡ στεφανιαία πολλῷ πρότερον τῆς λαμβδοειδοῦς. Τὸ περὶ οὗ δ'ὁ λόγος κρανίον εἶνε ἄξιον λόγου πρὸς τούτοις, διότι ἡ συνοστέωσις ἐπ' αὐτοῦ ἤρξατο λίαν πρωΐμως.

§ 9.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐγὼ πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίου διατείνομαι, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης περιγράφων τὰς ῥαφὰς τοῦ κρανίου εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν *μόνας τὰς κατὰ τὸν θόλον τοῦ κρανίου ῥαφάς*, ἤτοι τὰς ὑπὸ τῶν νεωτέρων καλουμένας *γνησίας ῥαφάς*, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς κατὰ τὰ πλάγια τοῦ κρανίου· καὶ *οὗτος εἶνε ὁ λόγος, δι'ὃν οἱ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη ἀσχο-*

ληθέντες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἑρμηνεύσωσι τὸ χωρίον. Ὅτι δὲ ἡ ἐμὴ γνώμη εἶνε ὀρθὴ συνάγεται α΄) ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις λέγει «τοῦ κρανίου τὸ *πριονωτὸν* μέρος ῥαφὴ» (Ἱστορ.ζώων.Βιβλ. Γ΄,κεφ. ζ΄)· πριονοειδεῖς δὲ ῥαφαί, ἤτοι ῥαφαὶ ἔχουσαι ὀδόντας δίκην πριόνων, εἶνε μόναι αἱ κατὰ τὸν θόλον τοῦ κρανίου, οὐχὶ δὲ καὶ αἱ κατὰ τὰ πλάγια αὐτοῦ, αἵτινες διὰ τοῦτο καλοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων καὶ *νόθοι*· β΄) ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Γαληνοῦ, ὅστις λόγον ποιούμενος περὶ τῶν ῥαφῶν τοῦ κρανίου (Περὶ ὀστῶν τοῖς εἰσαγομένοις, Τόμ. Β΄ ὅρ. ἀνωτέρω) σὺν τοῖς ἄλλοις λέγει καὶ τάδε: «Καὶ μὲν δὴ καὶ δύο ἕτεραι τῇδε παράλληλοι γραμμαὶ κατὰ τὸ μῆκός εἰσι τῆς κεφαλῆς, ὄπισθεν πρόσω φερόμεναι τῶν ὤτων ὑπεράνω· γεννῶνται δὲ καὶ αἵδε, δυοῖν ὀστοῖν ἀλλήλοις ὁμιλούντων οὐ κατὰ ῥαφὴν ὥσπερ τὰ πρόσθεν εἰρημένα. Κατὰ βραχὺ γὰρ ἀπολεπτυνόμενον εἰς λεπίδα τὸ κατιὸν ἀπὸ τοῦ βρέγματος ὀστοῦν ὑποβέβληται τῷ κάτωθεν ἀπὸ τῶν ὤτων ἀνιόντι. Καὶ διὰ τοῦτο τινὲς οὐδὲ *ῥαφὰς ὠνόμασαν* ἁπλῶς αὐτάς, ἀλλ' ἤτοι λεπιδοειδεῖς ῥαφὰς ἢ λεπιδοειδῆ προσκολλήματα. Καὶ ἡμῖν δὲ σαφοῦς ἕνεκα διδασκαλίας αἱ κατὰ τὰ ὦτα *λεπιδοειδεῖς* καλείσθωσαν ῥαφαί»· καὶ γ΄) ἐξ αὐτῶν τῶν νόμων τῆς συνοστεώσεως, καθ' οὓς αἱ κατὰ τὰ πλάγια τοῦ κρανίου ῥαφαί, ἤτοι αἱ λεπιδοειδεῖς κλπ. *συνοστεοῦνται τελευταῖαι πασῶν*· οἱαςδήποτε ἄρα ἡλικίας κρανία καὶ ἂν περιέγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν συμπεριέλαβεν ἐν ταῖς ῥαφαῖς καὶ τὰς κατὰ τὰ πλάγια τοῦ κρανίου· διότι, ἂν μὲν τὰ περιγραφέντα ὑπ' αὐτοῦ κρανία ἦσαν ἀνθρώπων ἡλικίας νέας, καθ' ἣν ἐσώζοντο πᾶσαι αἱ τοῦ κρανίου ῥαφαί, βεβαίως αὗται, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν καθ' ἑκάτερον πλάγιον τοῦ κρανίου ῥαφῶν, ἦσαν πλείονες τῶν τριῶν· ἂν δὲ τὰ κρανία ἦσαν γεγηρακυίας ἡλικίας, καθ' ἣν δῆλα δὴ ἦσαν συνωστεωμέναι καὶ ἡ ὀβελιαία· καὶ ἡ στεφανιαία καὶ ἡ λαμβδοειδὴς ῥαφή, ἐσώζοντο δὲ μόναι αἱ κατὰ τὰ πλάγια τοῦ κρανίου, τότε αἱ σωζόμεναι ῥαφαὶ κείμεναι προδήλως ἑκατέρωθεν τοῦ κρανίου *χωρὶς ἀλλήλων*, δὲν συνάπτουσιν εἰς ἕν, ἤτοι δὲν συμπίπτουσιν εἰς ἓν σημεῖον.

§ 10.

Τοῦ Ἀριστοτέλους ἄρα ἔχοντος πρὸ ὀφθαλμῶν μόνας τὰς κατὰ τὸν θόλον τοῦ κρανίου ῥαφάς, καὶ διατεινομένου ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν αἱ ῥαφαὶ τοῦ κρανίου εἶνε *τρεῖς εἰς ἓν συνάπτουσαι*, ἐγὼ δοξάζω ὅτι δυοῖν θάτερον πρέπει νὰ ὑποθῶμεν: ἢ α΄) ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης περιέγραψε κρανία ἀνδρῶν, ἐφ' ὧν ἐσώζοντο μόνον ἡ *ὀβελιαία* ῥαφὴ καὶ ἡ *λαμβδοειδής*· ἐν τῇ περιστάσει δὲ ταύτῃ τὰ δύο σκέλη τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς δύνανται νὰ ὑποληφθῶσιν ὡς δύο ῥαφαὶ συναρμόζουσαι ἑκάτερον τῶν βρεγματικῶν ὀστῶν πρὸς τὸ σύστοιχον χεῖλος τοῦ κατ' ἰνίον ὀστοῦ· οὕτω δὲ τότε ὑπάρχουσι *τρεῖς ῥαφαὶ εἰς ἓν συνάπτουσαι*· ἢ β΄) ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε πρὸ ὀφθαλ-

μῶν κρανία ἀνδρῶν, ἐφ' ὧν ἡ μὲν λαμβδοειδὴς ῥαφὴ ἦν συνωστεωμένη, ἐσώζοντο δὲ ἡ *ὀβελιαία*, ἡ *στεφανιαία* καὶ ἡ *μετωπιαία*· οὕτω δὲ αὖθις πρόκεινται ἡμῖν *τρεῖς ῥαφαὶ εἰς ἓν συνάπτουσαι* κατὰ τὸ βρέγμα.

Μόνον δ' ἐν ταῖς εἰρημέναις δύο περιστάσεσιν ὁ συνδυασμὸς τῶν ῥαφῶν εἶνε τοιοῦτος, ὥστε νὰ ἀποτελῶνται *τρεῖς ῥαφαὶ εἰς ἓν συνάπτουσαι*· πᾶς δ' οἱοσδήποτε ἄλλος συνδυασμὸς τῶν ῥαφῶν δὲν συνεπάγεται τὴν *εἰς ἓν σύμπτωσιν* αὐτῶν.

§ 11.

Ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη ὑπόθεσις καθίσταται ἀπίθανος· διότι, σωζομένης τῆς ὀβελιαίας ῥαφῆς καὶ τῆς λαμβδοειδοῦς, συμπεραίνεται ἀναγκαίως ὅτι ἦν συνωστεωμένη οὐ μόνον ἡ μετωπιαία ἀλλὰ καὶ ἡ στεφανιαία ῥαφή· ἀλλὰ τοῦτο ἀντίκειται τοῖς ἐπικρατοῦσι νόμοις τῆς συνοστεώσεως, ἅτε τῆς στεφανιαίας ῥαφῆς συνοστεουμένης τελευταίας.

Μὴ οὔσης ἄρα δυνατῆς τῆς πρώτης ὑποθέσεως, ἀνάγκη εἶνε νὰ παραδεχθῶμεν λογικῶς ἐκ τῶν προτέρων τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν, καθ ἣν ὁ Ἀριστοτέλης περιέγραψε κρανία ἀνδρῶν, ἔχοντα τὴν ὀβελιαίαν, τὴν στεφανιαίαν καὶ τὴν μετωπιαίαν ῥαφήν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ παρατήρησις ἀποδεικνύει, ἅτε τῆς συνοστεώσεως ἀρχομένης ἐκ τῶν ὄπισθεν καὶ προβαινούσης πρὸς τὰ πρόσω· ἤτοι καταλαμβανούσης *ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ* κατὰ πρῶτον μὲν τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς ὀβελιαίας καὶ τὴν λαμβδοειδῆ ῥαφήν, εἶτα δὲ τὴν στεφανιαίαν ῥαφήν.

Εἰκότως ἄρα κατὰ τὰ εἰρημένα δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, λέγων ἐν τῷ ἑρμηνευομένῳ χωρίῳ «ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ» εἶδε καὶ περιέγραψε κρανία ἀνδρῶν ὑπαγόμενα εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν. Καὶ ἀληθῶς, τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς καὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους τῆς ὀβελιαίας συνοστεουμένων πρότερον, τοῦ δὲ προσθίου μέρους τῆς ὀβελιαίας καὶ τῆς στεφανιαίας συνοστεουμένων βραδύτερον, ὁ ὅρος τοῦ Ἀριστοτέλους «ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ» ἔχει ὀρθῶς ὡς πρὸς τὴν *ὀβελιαίαν καὶ τὴν στεφανιαίαν* ῥαφήν. Ἡ δὲ *μετωπιαία ῥαφὴ* παραμένει κατὰ λόγον τοῦ 1 : 7. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν συλλογὴν κρανίων ὡς ἐκ τῶν ἐπικρατουσῶν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ προλήψεων, ἀλλ' ἐλάχιστα εἶδε κρανία, συνάγομεν ὅτι ἐπὶ τῶν πλείστων τῶν κρανίων ἐκείνων ἐσώζετο ἡ μετωπιαία ῥαφή· καὶ διὰ τοῦτο ὁ ὅρος «ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ» ἔχει ὀρθῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν μετωπιαίαν ῥαφήν.

Παράδειγμα ἔστω τὸ ἐπιδεικνύμενον κρανίον, ὅπερ παρίστησιν ἡ εἰκὼν 10 καὶ 11, καὶ ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς εἶνε συνωστεωμένον, σώζονται δὲ προφανῶς ἡ ὀβελιαία, ἡ στεφανιαία καὶ ἡ μετωπιαία ῥαφή. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι, ἂν ἡ ζωὴ παρετείνετο ἔτι, ὅτε

θὰ συνωστεοῦτο ἐντελῶς ἡ λαμβδοειδὴς ῥαφή, θὰ εἴχομεν ἀκριβέστατα κρανίον φέρον τρεῖς ῥαφὰς εἰς ἓν συναπτούσας.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνοστέωσις ἄρχεται, καθάπερ ἀνωτέρω εἴρηται, κατὰ τὸ 40ὸν ἔτος ὡς τὰ πολλά, ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους περιγραφομένων κρανίων τῶν ἀνδρῶν ἦσαν ἤδη συνωστεωμέναι ἡ ὀβελιαία (κατὰ τὰ ὄπισθεν) καὶ ἡ λαμβδοειδὴς ῥαφή, εἰκότως ἄρα τεκμαιρόμεθα ὅτι τὰ παρατηρηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους κρανία ἦσαν ἡλικίας ἀνδρῶν ἀποθανόντων πέραν τοῦ 40 ἔτους καὶ εὑρέθησαν *ἐν τάφοις*, δὲν παρετηρήθησαν δ' ὑπ' αὐτοῦ μετὰ *μάχας*, ὧν μετέχουσιν ἄνδρες ἀκμάζοντες, τὴν μάχιμον ἔχοντες ἡλικίαν.

§ 12.

Ὡς πρὸς τὰ κρανία δὲ τῶν γυναικῶν, περὶ ὧν ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφαίνεται ὅτι ἔχουσι *μίαν ῥαφὴν κύκλῳ*, καὶ περὶ τούτων λέγω, ὅτι τὸ πρᾶγμα καθίσταται εὐληπτότατον κατὰ τοὺς περὶ συνοστεώσεως νόμους. Ὁ Ἀριστοτέλης δῆλα δὴ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν *μόνας τὰς κατὰ τὸν θόλον τοῦ κρανίου ῥαφὰς* περιέγραψε κρανία:

ἢ γυναικῶν, ἐφ' ὧν ἡ ὀβελιαία ῥαφὴ καὶ ἡ στεφανιαία ἦσαν συνωστεωμέναι, παρέμενε δὲ ἡ *λαμβδοειδής*, ἥτις μόνη, μὴ ὑπαρχούσης τῆς ὀβελιαίας, ἀποτελεῖ μίαν ῥαφὴν κύκλῳ,

ἢ γυναικῶν, ἐφ' ὧν ἡ ὀβελιαία ῥαφὴ καὶ ἡ λαμβδοειδὴς ἦσαν συνωστεωμέναι, παρέμενε δὲ μόνη ἡ *στεφανιαία*, καὶ οὕτως αὖθις ἔχομεν μίαν ῥαφὴν κύκλῳ.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς περὶ συνοστεώσεως νόμους ἡ ὀβελιαία ῥαφὴ καὶ ἡ λαμβδοειδὴς συνοστεοῦνται πρὸ τῆς στεφανιαίας *ὡς ἐπὶ τὸ πολύ*, αὕτη δὲ τελευταία συνοστεοῦται, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀριστοτέλης περιγράφων τὰ κρανία τῶν ἀνδρῶν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὴν στεφανιαίαν ῥαφήν, συμπίπτουσαν μετὰ τῆς ὀβελιαίας καὶ τῆς μετωπιαίας, ἕπεται ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν αὐτὴν ῥαφὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰκάζω ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται λόγον περὶ κρανίων γυναικῶν ἀνηκόντων τῇ β' κατηγορίᾳ.

§ 13.

Τέλος δ' ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ ἑρμηνευομένῳ χωρίῳ λέγει «Ἤδη δ' ὠμμένη ἐστὶ κεφαλὴ ἀνδρὸς οὐδεμίαν ἔχουσα ῥαφήν». Τοῦτο ἐκ τῶν εἰρημένων τυγχάνει εὐνόητον καὶ εὐεξέλεγκτον[1]. Ἀληθῶς ἐπὶ τῶν βαθυγήρων ἀνδρῶν ὡς ἐκ τῆς συνοστεώσεως ἅπασαι αἱ ῥαφαὶ τοῦ κρανίου ἐξαλείφονται, ὥστε τὸ κρανίον ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς μόνου ὀστοῦ. Τοιοῦτο

[1] Καὶ ὁ Aubert καὶ Wimmer ἑρμηνεύουσιν ὀρθῶς τὴν προκειμένην πρότασιν (Τόμ. Α', σελ. 215), οὓς παρενόησεν ὁ Barthélemy-Saint Hilaire (Τόμ. Α'. σελ 44).

λοιπὸν κρανίον ἐσχατογήρου ἀνδρὸς εἶδέ ποτε ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ ἀληθῶς κατὰ τὸν Sappey μεταξὺ τοῦ 80οῦ καὶ 95ου ἔτους ἡ συνοστέωσις εἶνε ἐντελής· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὀλίγιστα κρανία βλέπομεν τοιαῦτα.

Πάντη ἄρα ἐσφαλμένην δόξαν ἔχει ὁ Barthélemy-Saint Hilaire, ὅστις σχολιάζων τοῦ χωρίου τὴν πρότασιν «ἤδη δ'ὠμμένη ἐστὶ κεφαλὴ ἀνδρὸς οὐδεμίαν ἔχουσα ῥαφήν», διατείνεται ὅτι «δὲν πιστεύει ὅτι ἀπεδείχθη ποτὲ τοῦτο ἐπιστημονικῶς.Συμβαίνει μὲν ἐνίοτε ὥστε ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας νὰ ἐξαλείφωνται αἱ ῥαφαί· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε περίστασις ἐξαιρετική· καὶ καθόλου εἰπεῖν αἱ ῥαφαὶ καθ' ἁπάσας τὰς ἡλικίας εἶνε λίαν καταφανεῖς ἐφ' ὅλων τῶν κρανίων». Ἡ δόξα αὕτη τοῦ Barthélemy-Saint Hilaire ἐλέγχεται πλημμελὴς ὑπὸ τῆς ἀνατομικῆς.

§ 14.

Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ πραγματεύεται ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῶν ῥαφῶν τοῦ κρανίου. Οὕτω λ.χ. ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι «Ἱστορίαι περὶ ζῴων» Βιβλ. Γ', κεφ. ζ', εὕρηται τὸ ἑξῆς χωρίον:

«Ἄνω δὲ τῆς κεφαλῆς ὀστοῦν συνεχές ἐστι τοῖς ἐσχάτοις σφονδύλοις, ὃ καλεῖται κρανίον. Τούτου δὲ τὸ *πριονωτὸν μέρος ῥαφή*. Ἔστι δ' οὐ πᾶσιν ὁμοίως ἔχον τοῦτο τοῖς ζῴοις· τὰ μὲν γὰρ ἔχει μονόστεον τὸ κρανίον, ὥσπερ κύων, τὰ δὲ συγκείμενον, ὥσπερ ἄνθρωπος, καὶ τούτου τὸ μὲν *θῆλυ κύκλῳ ἔχει τὴν ῥαφήν, τὸ δ' ἄρρεν τρεῖς ῥαφάς, ἄνωθεν συναπτούσας* τριγωνοειδεῖς· ἤδη δ' ὤφθη καὶ ἀνδρὸς κεφαλὴ οὐκ ἔχουσα ῥαφάς.»

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἀποδείκνυται ὅτι ὃ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐποιησάμεθα συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης περιέγραψε κρανία ἀνδρῶν ἔχοντα τὴν *ὀβελιαίαν*, τὴν *στεφανιαίαν* καὶ τὴν *μετωπιαίαν* ῥαφὴν εἰς ἓν συναπτούσας, εἶνε ὀρθόν· διότι ἐν ἐκείνῳ μὲν τῷ χωρίῳ λέγεται «τῶν δ' ἀνδρῶν τὸ κρανίον ἔχει τρεῖς ῥαφὰς εἰς ἓν συναπτούσας»· ἐν δὲ τῷ χωρίῳ τούτῳ λέγεται «τρεῖς ῥαφὰς *ἄνωθεν συναπτούσας*,τριγωνοειδεῖς». Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται ἐνταῦθα λόγον περὶ *τριῶν ῥαφῶν ἄνωθεν συναπτουσῶν*, ἀποκλείεται διὰ τοῦ χωρίου τούτου ἡ ὑπόθεσις ὅτι γίνεται λόγος περὶ κρανίων, ἐφ' ὧν ἐσώζοντο μόνον ἡ *ὀβελιαία ῥαφὴ καὶ ἡ λαμβδοειδής*· διότι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὸ *ἄνωθεν* δύναται μὲν νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὰ δύο σκέλη τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς,ἅτινα ἀληθῶς φερόμενα ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω συνάπτουσιν *ἄνωθεν εἰς ἓν* μετὰ τῆς ὀβελιαίας, οὐχὶ ὅμως καὶ ὡς πρὸς τὴν *ὀβελιαίαν* ῥαφήν,ἧς ἡ *ἄνωθεν συναφὴ* γίνεται οὐχὶ καθ'ὃ σημεῖον συνάπτεται αὕτη μετὰ τῶν δύο σκελῶν τῆς λαμβδοειδοῦς ῥαφῆς, ἀλλ' *ἄνωθεν τοῦ σημείου τούτου*, ἤτοι καθ'ὃ μέρος συνάπτεται αὕτη μετὰ τῆς στεφανιαίας. Ἀποκλειομένης δὲ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἀληθῶς ἀποβαίνει ὀρθὴ ἡ β' ὑπόθεσις, καθ'ἣν ὁ Ἀριστοτέλης περιέγραψε κρανία

ἀνδρῶν, ἐφ' ὧν ἐσώζοντο ἡ μετωπιαία, ἡ στεφανιαία καὶ ἡ ὀβελιαία ῥαφή· διότι ἀληθῶς ἐπὶ τῶν κρανίων τούτων αἱ τρεῖς αὗται ῥαφαὶ φερόμεναι ἐκ τῶν *κάτω πρὸς τὰ ἄνω*· ἡ μὲν μετωπιαία ἐκ τοῦ προσθίου μέρους τοῦ θόλου τοῦ κρανίου, ἡ δὲ στεφανιαία ἐκ τῶν πλαγίων αὐτοῦ καὶ ἡ ὀβελιαία ἐκ τοῦ ὀπισθίου μέρους αὐτοῦ, *συνάπτουσιν εἰς ἓν σημεῖον ἄνωθεν*, ἤτοι εἰς σημεῖον σχετικῶς πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς ἐκπορεύσεως τῶν εἰρημένων τριῶν ῥαφῶν *ἀνώτερον*. Οὐδεμία ἄρα καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἀμφιβολία ὑπολείπεται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ποιούμενος λόγον *ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν* ὅτι τὸ κρανίον τοῦ ἀνδρὸς ἔχει *τρεῖς ῥαφὰς εἰς ἓν συναπτούσας ἄνωθεν*, περιγράφει κρανία, ἐφ' ὧν ἐσώζοντο ἡ μετωπιαία, ἡ στεφανιαία καὶ ἡ ὀβελιαία ῥαφή, τῆς λαμβδοειδοῦς συνωστεωμένης ἤδη, ὅπερ ἄλλως, καθάπερ εἴρηται, συνᾴδει καὶ πρὸς τοὺς γενικοὺς τῆς συνοστεώσεως νόμους.

§ 15.

Ἐν δὲ τῷ *περὶ μορίων ζῴων* συγγράμματι αὐτοῦ, Βιβλ. Β', κεφ. ζ', τοῦ Ἀριστοτέλους εὕρηται τὸ ἑξῆς χωρίον.

«Καὶ ῥαφὰς δὲ *πλείστας ἔχει* ὁ (ἄνθρωπος) *περὶ τὴν κεφαλὴν* καὶ τὸ *ἄρρεν πλείους τῶν θηλειῶν*».

Πῶς τανῦν δύναται νὰ εὐοδωθῇ ἡ φαινομένη αὕτη τοῦ Ἀριστοτέλους ἀντίφασις, ὅστις ἐν ταῖς ἱστορίαις περὶ ζῴων διατεινόμενος ὅτι τοῦ μὲν ἀνδρὸς τὸ κρανίον ἔχει *τρεῖς* ῥαφάς, τῆς δὲ γυναικὸς *μίαν* κύκλῳ, ἐνταῦθα λέγει ὅτι τοῦ μὲν ἀνδρὸς τὸ κρανίον ἔχει τὸ μὲν *πλείστας* ῥαφὰς τὸ δὲ *πλείους* τῶν τῆς γυναικός, ἤτοι ὅτι τοῦ μὲν ἀνδρὸς τὸ κρανίον ἔχει πλείους τῶν τριῶν ῥαφῶν, ἃς ἀνέγραψεν ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ, τῆς δὲ γυναικὸς πλείονας τῆς μιᾶς; Τί ἄρα παθὼν ὁ ὑπερφυὴς Ἀριστοτέλης ἄλλα λέγει ἐν ταῖς *ἱστορίαις περὶ ζῴων* καὶ ἄλλα ἐν τῷ ἑτέρῳ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ *ζῴων μορίων*;

§ 16.

Πρὸς λύσιν τῆς κατ' ἐπίφασιν ταύτης ἀντιφάσεως πρέπει νὰ διαλάβωμεν περὶ τῆς χρονολογικῆς τάξεως, καθ' ἣν συνέγραψε τὰ σχέσιν πρὸς τὴν Ἀνατομικὴν ἔχοντα συγγράμματα αὐτοῦ ὁ Ἀριστοτέλης.

Πρῶτον συνέγραψε τὰς *Ἀνατομάς*, καθάπερ συνάγεται ἐκ τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν παρατεθειμένων χωρίων. Εἶτα δὲ συνέγραψε τὰς *ἱστορίας περὶ τὰ ζῷα*. Τοῦτο δὲ συνάγομεν α') ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου: Περὶ ζῴων μορίων, Βιβλ. Β'. κεφ. α'. «Ἐκ τίνων μὲν οὖν μορίων καὶ πόσων συνέστηκεν ἕκαστον τῶν ζῴων, *ἐν ταῖς ἱστορίαις ταῖς περὶ αὐτῶν δεδήλωται* σαφέστερον· δι' ἃς δ' αἰτίας ἕκαστον τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐπισκεπτέον νῦν χωρίσαντας καθ' αὑτὰ τῶν ἐν ταῖς ἱστορίαις εἰρημένων». β') ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου, Περὶ *ζῴων γενέσεως*, Γ', 8, «Τὸ δὲ σχῆμα τῆς θέσεως ὃν ἔχει γινόμενα τρόπον δεῖ

θεωρεῖν ἐκ τῶν ἱστοριῶν».Ὕστερον δὲ συνέγραψε τὸ περὶ *μορίων ζώων* καὶ μετὰ ταῦτα τὸ περὶ *γενέσεως ζώων*, καθάπερ δηλοῦται ἔκ τε τοῦ πρώτου τῶν ἀνωτέρω χωρίων καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς: *Περὶ γενέσεως ζώων*, Α',α. «Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἄλλων μορίων εἴρηται τῶν ἐν τοῖς ζῴοις, καὶ κοινῇ καὶ καθ'ἕκαςον γένος περὶ τῶν ἰδίων χωρίς, τίνα τρόπον διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν ἐστὶν ἕκαστον... Λοιπὸν δὲ τῶν μὲν *μορίων* τὰ πρὸς *τὴν γένεσιν* συντελοῦντα τοῖς ζῴοις, περὶ ὧν οὐθὲν διώρισται πρότερον, περὶ αἰτίας δὲ τῆς κινούσης τίς αὕτη».—Περὶ *ζώων μορίων* Α', 1. «Πρῶτον τὰ φαινόμενα ληπτέον περὶ ἕκαστον γένος, εἶθ' οὕτω τὰς αἰτίας τούτων λεκτέον καὶ περὶ γενέσεως».

§ 17.

Ὅτε λοιπὸν ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραφε τὰς περὶ ζώων ἱστορίας,εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν κρανία, ὧν τινες ῥαφαὶ ἦσαν συνωστεωμέναι, ἤτοι κρανία ἀνδρῶν ἡλικίας πλέον τοῦ 40οῦ ἔτους. Μετά τινα δὲ χρόνον ἐπελάβετο τοῦ καιροῦ ὅπως καὶ αὖθις ἴδῃ κρανία, ἅτινα ὅμως ἦσαν ἀνδρῶν ἀποθανόντων πρὸ τοῦ 40οῦ ἔτους, ἤτοι ἔχοντα *πάσας τὰς ῥαφὰς καταφανεῖς*· καὶ διὰ τοῦτο συγγράφων τὸ περὶ ζώων μορίων σύγγραμμα αὐτοῦ κατέλεξεν εἰς τὰς ῥαφὰς εἰκότως πάνυ καὶ τὴν λαμβδοειδῆ καὶ τὰς βρεγματομαστοειδεῖς καὶ τὰς ἰνιομαστοειδεῖς. Τότε ὅμως εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ κρανία γυναικῶν οὐχὶ λίαν νεκρῶν, ἐφ' ὧν ἦσαν μόνον ῥαφαί τινες συνωστεωμέναι. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ διατείνεται ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν κρανίων τῶν ἀνδρῶν πλεῖσται εἶναι αἱ ῥαφαί, πλείονες δὲ τῶν κρανίων τῶν γυναικῶν.Ὡς ἐκ τῆς βραδυτέρας λοιπὸν ἐποχῆς,καθ'ἣν συνέγραψε τὸ περὶ ζώων μορίων σύγγραμμα αὐτοῦ καὶ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα κρανία ὁ Ἀριστοτέλης, καθίσταται τὸ χωρίον εὐληπτότατον. Οὕτω δ' ἑρμηνεύοντες τὸ προκείμενον χωρίον ἀντιδοξοῦμεν πρὸς τὸν von Frantzius (Ἀριστ. περὶ ζώων μορ. 1853, σελ. 276).

§ 18.

Ὅσα δὲ περὶ Ἀριστοτέλους εἴπομεν,ταῦτα πρέπει νὰ συναγάγωμεν καὶ ὡς πρὸς ἕτερα χωρία ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἰατρῶν τε καὶ μή, πραγματευομένων περὶ τῶν τοῦ κρανίου ῥαφῶν.

Οὕτω λ. χ. ὁ *Ἡρόδοτος* λέγει ἐν Βιβλ. Ζ', κεφ. 83:

«Ἐφάνη δὲ καὶ τόδε ὕστερον ἔτι τούτων· τῶν νεκρῶν περιψιλωθέντων τὰς σάρκας (συνεφόρεον γὰρ τὰ ὀστέα οἱ Πλαταιέες εἰς ἕνα χῶρον), εὑρέθη κεφαλὴ οὐκ ἔχουσα ῥαφὴν οὐδεμίαν, ἀλλ' ἐξ ἑνὸς ἐοῦσα ὀστέου».

Ἐνταῦθα ὁ Ἡρόδοτος ποιεῖται ἀναμφηρίστως λόγον περὶ κρανίου ἔχοντος συνωστεωμένας πάσας τὰς ῥαφάς.

Ἐπίσης ὁ *Ἄρατος* (ἀκμάσας τῷ 270 Π. Χ.) ἐν τοῖς Ἰατρικοῖς λέγει οὕτω (Πολυδ. Ὀνομ. Β', 38):

«Ἤδη γάρ ποτ' ὄπωπα καρήατα πολλὰ μὲν αὔτως
Μεσσατίης κορυφῆς μούνη συνεεργμένα γραμμῇ,
Πολλαὶ δ' ἀρραφέες κεφαλαὶ πάγεν ἀνθρώποισιν».

Ἐνταῦθα ὁ Ἄρατος περιγράφει ἔνθεν μὲν κρανία, ἔχοντα μίαν μόνην ῥαφήν, τὴν στεφανιαίαν, ἔνθεν δὲ κρανία γερόντων ἀρραφῆ, ἤτοι οὐδεμίαν ἔχοντα ῥαφήν.

Καὶ ὁ *Ἰούλιος δὲ Πολυδεύκης* (ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς β'ας Μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος) λέγει ἐν τῷ ὀνομαστικῷ αὐτοῦ (Β', 36 καὶ 37, ἔκδ. 1846).

«Τὸ τῆς κεφαλῆς κύτος ἥρμοσται ἐκ συμβολῶν, αἳ καλοῦνται *ῥαφαί*, πριόνων δίκην ὠδοντωμένων κατὰ τὰς προβολάς τε καὶ κοιλότητας εἰς ἀλλήλας ἐνηρμοσμέναι. Ἐκάλουν δ' αὐτὰς ἰατρῶν παῖδες *στεφανιαίας τε* καὶ *λαβδοειδεῖς* καὶ *λεπιδοειδεῖς* καὶ ἄλλα τοιαῦτα ὀνόματα καὶ ἐφιλονείκουν περὶ τοῦ πλήθους αὐτῶν, εἴτε πέντε χρὴ τὰς ῥαφὰς ἀριθμεῖν εἴτε πλείους εἴτε ἐλάττους, πάντων ὁμολογούντων ἐλάττους εἶναι τὰς τῶν γυναικείων κεφαλὰς ῥαφάς.»

Ἐνταῦθα ὁ Πολυδεύκης ἐρανισάμενος τὰ περὶ τῶν ῥαφῶν τοῦ κρανίου ἐκ προγενεστέρων ἰατρῶν καὶ δὴ καὶ τοῦ Γαληνοῦ λέγει διαρρήδην ὅτι ἤριζον οἱ τῶν ἰατρῶν παῖδες περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ῥαφῶν· καὶ ἀληθῶς ἤριζον, καθότι ἄλλος ἄλλοτε ἄλλας τὸ ποσὸν εὕρισκε συνωστεωμένας τὰς ῥαφὰς τοῦ κρανίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

§ 19.

Ἐν κεφαλ. ια' τοῦ Ζ' βιβλίου τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν, τοῦ οὐχὶ γνησίου ὑπὸ πολλῶν νομιζομένου, ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χωρίον :

«Μετὰ δὲ τοὺς τόκους καὶ τὰς καθάρσεις ταῖς γυναιξὶ τὸ γάλα πληθύνεται, καὶ ἐνίαις ῥεῖ οὐ μόνον κατὰ τὰς θηλάς, ἀλλὰ *πολλαχῇ* τοῦ μαστοῦ, ἐνίαις δὲ καὶ *κατὰ τὰς μασχάλας*.»

Ὁ Barthélemy-Saint Hilaire καταλείπων μὲν πάντη ἀνεξήγητον πῶς τὸ γάλα ἐπὶ ἐνίων γυναικῶν ῥέει οὐ μόνον κατὰ τὰς θηλὰς ἀλλὰ πολλαχῇ τοῦ μαστοῦ, σχολιάζων δὲ τοῦ προκειμένου χωρίου μόνον τὴν φράσιν «ἐνίαις δὲ καὶ κατὰ τὰς μασχάλας» λέγει: Ceci n'est pas exagéré ; et ces cas ne sont pas très rares ; le lait, venu du sein, reflue de proche en proche jusque-là, en gonflant toutes ces parties par le développement anormal des glandes et des ganglions.» Ὁ δὲ Aubert καὶ Wimmer ἑρμηνεύουσιν ὀρθῶς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος φράσιν.

Ἡμεῖς ὅλον τὸ προκείμενον χωρίον ἐπιχειροῦντες νὰ ἑρμηνεύσωμεν θὰ ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ ἑρμηνεία τοῦ ἐπιφανοῦς Γάλλου εἶνε ὅλως ἐσφαλμένη.

§ 20.

Πάντες γινώσκουσιν οἱ ἰατροὶ ὅτι τὸ γάλα ῥέει κατὰ τὰς θηλὰς τῶν μαστῶν [1] διὰ τῶν καλουμένων *γαλακτοφόρων πόρων*, οἵτινες περὶ τοὺς 12—16 κατ' ἄλλους δὲ καὶ μέχρι 22 ὄντως ἐκβάλλουσιν εἰς τὸ κέντρον τῆς θηλῆς διὰ στενοτάτων στομίων.

Τί ἄρα ἐννοεῖ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων ὅτι τὸ γάλα ῥέει ἐπί τινων μὲν γυναικῶν οὐ μόνον ἐκ τῶν θηλῶν ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν μερῶν τοῦ μαστοῦ, ἐπὶ ἄλλων δέ τινων καὶ ἐκ τῶν μασχαλῶν ;

§ 21.

Εὐχερῶς ἑρμηνεύεται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον, ἐὰν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς καλουμένας *ἀνωμαλίας* τῶν μαστῶν, ἤτοι τὰ τῆς κατὰ φύσιν διαπλάσεως τῶν μαστῶν ἁμαρτήματα τὰ παρατηρηθέντα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις.

Ἀνωμαλίαι τῶν μαστῶν ἀπαντῶσι συχνότεραι ἐπὶ τῶν γυναικῶν ἢ τῶν ἀνδρῶν. Εἶνε δ' αὗται ἢ *πλεονασμὸς* τῶν μαστῶν, ὅτε οἱ μαστοὶ εἶνε πλείονες τῶν δύο, ἢ *ἔνδεια* αὐτῶν, ὅτε εἷς μόνος μαστὸς ὑπάρχει ἢ ἐλλείπουσιν ἀμφότεροι.

Ἐνταῦθα θὰ διαλάβωμεν μόνον περὶ τοῦ *πλεονασμοῦ* τῶν μαστῶν, ὃν ὑπαινίσσεται ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ.

§ 22.

Ὁ *πλεονασμὸς* τῶν μαστῶν εἶνε διττός. Ἢ δῆλα δὴ θηλαὶ πλείονες τῆς μιᾶς, ὡς τὰ πολλὰ 2—3, ὑπάρχουσιν ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μαστοῦ, καὶ τοῦτο ἀπαντᾷ συχνότερον, ἢ μαστοὶ ὅλοι πλείονες τῶν δύο, ὡς τὰ πολλὰ 3—5 ἐν συνόλῳ, ὑπάρχουσιν ἐν διαφόροις τοῦ σώματος χώραις, τέλεον κεχωρισμένοι τῶν κατὰ φύσιν καὶ αὐτοτελεῖς.

Τοὺς πλεονάζοντας μαστοὺς καθόλου καλῶ *παραπληρωματικούς*, οὓς διαιρῶ εἰς μαστοὺς *συμφυεῖς*, ὁσάκις θηλαὶ πλείονες τῆς μιᾶς ὑπάρχουσιν ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μαστοῦ, καὶ μαστοὺς *αὐθυποστάτους*, ὁσάκις πλὴν τῶν κατὰ φύσιν ὑπάρχουσι καὶ μαστοὶ κεχωρισμένοι ὅλως αὐτῶν ἐν διαφόροις τοῦ σώματος χώραις.

1 Τὸ μέγεθος τῶν μαστῶν εἶνε ἄλλοτε ἄλλο. Ἐπὶ μὲν τῶν οὔπω προσήβων κορῶν οἱ μαστοὶ εἶνε ὑποτυπώδεις, ἐπὶ δὲ τῶν ἐφήβων αὐξάνονται ταχέως τὸν ὄγκον. Ἐπί τινων δὲ φυλῶν τῆς Ἀφρικῆς αἱ γυναῖκες ἔχουσι μαστοὺς κατερχομένους μέχρι τῆς βουβωνικῆς χώρας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν γονάτων· ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀναγκάζονται αὗται ἀναίρουσαι τοὺς μαστοὺς νὰ φέρωσιν αὐτοὺς ὄπισθεν τῶν ὤμων ὅπως θηλάζωσι τὰ ἑαυτῶν νεογνὰ τιθέμενα καταλλήλως ἐπὶ τῶν νώτων.

α'. Συμφυεῖς παραπληρωματικοὶ μαστοί.

§ 23.

Οὗτοι ἀπαντῶσι συχνότερον ἢ οἱ αὐθυπόστατοι παραπληρωματικοί· οὐδὲν δ' ἄλλο εἶνε ἢ *συμφυεῖς παραπληρωματικοὶ θηλαὶ* ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μαστοῦ, αἵτινες κατά τε τὴν κύησιν καὶ τὸν θηλασμὸν δύνανται νὰ ἐκκρίνωσι γάλα.

Αἱ θηλαὶ πλεονάζουσιν ἐπὶ τοῦ ἑτέρου μόνον μαστοῦ, συνήθως τοῦ ἀριστεροῦ· καὶ ὡς τὰ πολλὰ μὲν ἀπαντᾷ *μία* θηλὴ παραπληρωματικὴ συμφυής· τοιαύτην περιγράφει ὁ Gruveilhier, ὅστις παρετήρησεν εἰκοσαέτιδα γυναῖκα φέρουσαν ἕνα *συμφυῆ παραπληρωματικὸν* μαστόν, κείμενον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μαστοῦ ἔνδοθέν τε καὶ κάτωθεν τῆς κατὰ φύσιν θηλῆς, ὅστις μέγεθος ἔχων μαστοῦ ἀνδρὸς ηὐξήθη κατὰ τὸν θηλασμόν, ἐσκληρύνθη τὰ μάλιστα καὶ πιεζόμενος ἐξέκρινε γάλα.

Ἐνίοτε ὅμως ἀπαντῶσι καὶ ἔτι πλείονες συμφυεῖς θηλαί· οὕτω λ. χ. ὁ S. Honnäus παρετήρησε 5 θηλὰς κατὰ τὸν ἕτερον μαστόν, ἤτοι 4 παραπληρωματικάς.

Ἔχουσι δὲ συνήθως αἱ παραπληρωματικαὶ θηλαὶ ἐκκριτικοὺς πόρους, καὶ ὁτὲ μὲν φέρουσιν ἅλων ἰδίαν ἕκαστος ἢ κοινήν, ὁτὲ δὲ στεροῦνται αὐτῆς.

Ὁ Sappey ἐν τῷ Δ' τόμῳ τῆς Ἀνατομικῆς αὐτοῦ, ἐκδ. 1879, σελ. 800, λέγει· «Πλὴν τῶν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς θηλῆς ἐκβαλλόντων γαλακτοφόρων πόρων ἀπαντῶσι καὶ ἄλλοι ἥσσονες λόγου ἄξιοι, ἐκβάλλοντες εἰς τὴν ἅλων αὐτὴν καὶ περὶ ὧν δὲν ἐγένετο ἔτι μνεία... Τούτων δὲ οἱ μὲν ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν ἐκκριτικὸν πόρον σμηγματογόνου ἀδένος, οἱ πλεῖστοι δὲ εἰς τὴν ἅλων δι' ἰδίου στομίου».

β'. Αὐθυπόστατοι παραπληρωματικοὶ μαστοί.

§ 24.

Ἐπὶ μὲν τῶν γυναικῶν *εἷς* παραπληρωματικὸς αὐθυπόστατος μαστὸς κεῖται ὑπὸ τὸν ἕτερον τῶν κατὰ φύσιν μαστῶν ἢ ἐν τῷ μέσῳ κάτωθεν τοῦ μεσομαστίου διαστήματος. Οὕτως ὁ Jean Morel παρετήρησε γυναῖκα ἔχουσαν 3 μαστούς, ἤτοι πλὴν τῶν κατὰ φύσιν δύο καὶ ἕνα παραπληρωματικὸν αὐθυπόστατον κείμενον κάτωθεν τοῦ κατὰ φύσιν ἀριστεροῦ μαστοῦ καὶ ἐκκρίνοντα γάλα.

Δύο δὲ παραπληρωματικοὶ μαστοὶ κεῖνται κάτωθεν ἢ ἄνωθεν τῶν κατὰ φύσιν μαστῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μασχαλῶν, ἐπὶ τῶν νώτων (τοῦ ὤμου ἢ τῆς ῥάχεως

ἢ τῆς ὀσφυϊκῆς χώρας) καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν σκελῶν ἀπαντῶσι μαστοὶ παραπληρωματικοὶ εἷς οἱ δύο, γάλα ἐκκρίνοντες. Οὕτω π. χ. ὁ Robert ἐκ Μασσαλίας παρατήρησε γυναῖκα φέρουσαν ἕνα παραπληρωματικὸν μαστὸν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ, δι' οὗ ἐθήλασε πολλὰ νεογνά. Ὁ δὲ Champion (de Bar-le-Duc) παρετήρησε γυναῖκα φέρουσαν 4 μαστούς, ὧν οἱ 2 παραπληρωματικοὶ ἦσαν ἐν ταῖς μασχάλαις καὶ ἀπέκρινον γάλα, καθάπερ οἱ ἄλλοι· καὶ ὁ Marotte ἐπίσης εἶδε νέαν δεκαπενταέτιδα φέρουσαν δύο παραπληρωματικοὺς μαστοὺς ἐν ταῖς μασχάλαις καὶ διακρίνοντας γάλα, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι.

Τρεῖς δὲ παραπληρωματικοὶ αὐθυπόστατοι μαστοὶ παρετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ Gorré, ὧν οἱ μὲν δύο ἔκειντο ἐν ταῖς μασχάλαις, ὁ δὲ τρίτος ἄνωθεν τοῦ ὀμφαλοῦ.

Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ αὐθυπόστατοι παραπληρωματικοὶ μαστοὶ σπανίως κέκτηνται τὸ μέγεθος τῶν κατὰ φύσιν, ὄντες ὡς τὰ πολλὰ σμικρότατοι τὸν ὄγκον.

§ 25.

Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνδρῶν παρετηρήθησαν παραπληρωματικαὶ σύμμετροι θηλαὶ κατὰ τὸ κατώτερον μέρος τοῦ θώρακος. Μνημονεύονται δὲ δύο ἀδελφοὶ ἔχοντες ὁμοίας παραπληρωματικὰς θηλάς· ὁ δὲ Francois καὶ ὁ Blandiui μνημονεύουσι δύο ἄνδρας, ἤτοι ὑπολοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ στρατιωτικὸν ἰατρὸν ἔχοντας ἑκάτερον ἀνὰ δύο αὐθυποστάτους παραπληρωματικοὺς μαστούς.

§ 26.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγομεν:

α') ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφαινόμενος ὅτι ἐπί τινων γυναικῶν «τὸ γάλα ῥέει οὐ μόνον κατὰ τὰς θηλὰς ἀλλὰ καὶ πολλαχῇ τοῦ μαστοῦ», παρέχει ἡμῖν τεκμήριον ὅτι εἶδε παραπληρωματικὰς συμφυεῖς θηλὰς ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μαστοῦ γυναικός, αἵτινες κατὰ τὸν θηλασμὸν ἐξογκούμεναι ἐξέκρινον γάλα, καθάπερ καὶ οἱ νεώτεροι περιγράφουσιν.

β' ὅτι λέγων «ἐπὶ ἐνίων γυναικῶν τὸ γάλα ῥέει καὶ κατὰ τὰς μασχάλας» ἐννοεῖ παραπληρωματικοὺς αὐθυποστάτους μαστούς, οὓς παρετήρησεν ἐπί τινων γυναικῶν κατὰ τὰς μασχάλας, καθάπερ καὶ οἱ νεώτεροι τοιούτους περιγράφουσιν.

Οὕτω πως ἀδιστάκτως φρονοῦμεν ὅτι διαλευκαίνεται τὸ προκείμενον χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους παρατηρήσαντος παραπληρωματικοὺς μαστοὺς τὸ μὲν συμφυεῖς τὸ δὲ αὐθυποστάτους, οὓς οἱ σοφοὶ Εὐρωπαῖοι τανῦν περιγράφουσιν, οὐδαμῶς μνημονεύοντες τοῦ Ἀριστοτέλους ποιησαμένου περὶ αὐτῶν λόγον πρὸ 2200 περίπου ἐτῶν.

Η ΠΟΜΠΗΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΜΠΗΙΑΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'. *

ΤΑ ΘΕΑΤΡΑ

Διαίρεσις τῶν αἰθουσῶν τοῦ θεάτρου.—Τὰ εἰσιτήρια.—Καταπετάσματα, ὀρχήστρα, σκηνή.—Ὠδεῖον.—Οἱ Ὀλκόνειοι.—Παρασκήνια, προσωπίδες.—Σατυρικὰ παίγνια.—Μῖμοι, θαυματοποιοὶ κτλ.—Μία λέξις τοῦ Κικέρωνος ἐπὶ τῶν μελοδραμάτων.—Στρατὼν θηριομάχων: ἐπιγραφαί, βασανιστήρια.—Οἱ Πομπηϊανοὶ θηριομάχοι.—Τὸ ἀμφιθέατρον: κυνήγια, μάχαι, σφαγαὶ κτλ.

Ἐπισκεφθῶμεν ἤδη τὰ θέατρα. Ἡ Πομπηΐα κέκτηται δύο τοιαῦτα, ὧν τὸ μὲν τραγικόν, τὸ δὲ κωμικόν· ἢ μᾶλλον τὸ ἓν ἀρκούντως μέγα, τὸ δὲ μικρότερον: εἶναι ἡ μόνη θετικὴ διαφορὰ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσα· πάντα τὰ ἄλλα τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα δὲν εἶναι ἢ ὑποθέσεις. Ἂς λέγωμεν λοιπὸν τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν θέατρον, καὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι δὲν θ' ἀπατηθῶμεν.

Ἡ αἴθουσα τοῦ μεγάλου θεάτρου ἀπετέλει ἡμικύκλιον ἐρειδόμενον ἐπὶ γηλόφου, οὕτως ὥστε αἱ βαθμίδες ἀνήρχοντο ἀπὸ τῆς κονίστρας εἰς τὸ ὑπερῷον μὴ στηριζόμεναι ἐπὶ ὀγκωδῶν θεμελίων. Ἦτο κατὰ τοῦτο, Ἑλληνικὴ οἰκοδομή. Αἱ τέσσαρες ὑψηλότεραι βαθμίδες ἐρειδόμεναι ἐπί τινος θολωτοῦ διαδρόμου ἐδέσποζον μόναι τοῦ ὑψώματος, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἡ τρίγωνος Ἀγορὰ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς ναός. Μεταβαίνετε λοιπὸν ὁμαλῶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ εἰς τὰς τελευταίας στοάς, ὁπόθεν οἱ ὀφθαλμοί σας, ἄνωθεν τῆς σκηνῆς δύνανται νὰ θεῶνται τὴν ἐξοχὴν καὶ τὴν θάλασσαν, νὰ βυθίζωνται δὲ κατωτέρω πρὸς τὴν κανονικὴν ταύτην φάραγγα, ἔνθα ἐκάθηντο ἄλλοτε 5000 Πομπηϊανοὶ ἄπληστοι θεαμάτων.

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται τρεῖς μεγάλαι διαιρέσεις· εἶναι αἱ σειραὶ τῶν βαθμίδων, αἱ caveoe (τὰ κοῖλα). Τρεῖς ὑπάρχουσι caveae: ἡ κατωτέρα, ἡ μέση καὶ ἡ ἀνωτέρα. Ἡ κατωτέρα εἶναι ἡ εὐγενεστέρα, αὕτη περιλαμβάνει τὰς τέσσαρας μόνον βαθμίδας, εὐρυτέρας καὶ ἧττον ὑψηλοτέρας τῶν ἄλλων. Ἦσαν αἱ ἕδραι αἱ διὰ τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἐπισήμους ὡρισμέναι: ἐνταῦθα ἔφερον τὰς ἕδρας καὶ τὰ μὲ δύο θέσεις βάθρα των (bisellia), ὅπου εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ καθίσωσι μόνοι. Μικρὸς τοῖχος, ὑψούμενος ὄπισθεν τῆς τετάρτης βαθμίδος καὶ ἐρειδόμενος ἐπὶ μαρμαρίνου στηρίγματος ἀπολεσθέντος ἐχώριζε τὸ κατώτερον κοῖλον ἐκ τῶν λοιπῶν. Οἱ δίαρχοι, οἱ δεκαδάρχαι, οἱ οἰωνοσκόποι, οἱ ἀγορανόμοι, Ὀλκό-

*Ἴδε σελ. 421.

νιος, Κορνήλιος Ροῦφος, Πάνσας, ἐὰν εἶχεν ἐκλεχθῇ,ἐκάθηντο ἐκεῖ μεγαλοπρεπῶς, διακρινόμενοι τοῦ κοινοῦ τῶν θνητῶν.

Τὸ μέσον κοῖλον ἦτο δι' ἡμᾶς τοὺς ἄλλους. Διῃρημένον εἰς γωνίας (cunei), διὰ κλιμάκων, αἵτινες ἔτεμνον αὐτὸ εἰς ἓξ μέρη, περιεῖχεν ὡρισμένον ἀριθμὸν θέσεων, διὰ γραμμῶν ἐλαφρῶν σημειουμένων, καὶ ἔτι καὶ νῦν ὁρατῶν. Εἰσιτήριον (tessera), ἐξ ὀστοῦ, ἢ πλίνθου ἢ χαλκοῦ, εἶδος συμβόλου ἔχον σχέδιον ἀμυγδάλου ἢ περιστερᾶς, ἐνίοτε δὲ δακτυλίου, ἐδήλου ἀκριβῶς τὸ κοῖλον, τὴν γωνίαν, τὴν βαθμίδα καὶ τὴν ἕδραν τὴν ἀνήκουσαν εἰς ἡμᾶς. Τοιαῦτα εἰσιτήρια εὑρέθησαν φέροντα Ἑλληνικὰ καὶ Ῥωμαϊκὰ γράμματα (σημεῖον ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα δὲν ἠννοοῦντο ἄνευ μεταφράσεως). Ἐφ' ἑνὸς τούτων γέγραπται εἰς γενικὴν πτῶσιν τὸ ὄνομα τοῦ Αἰσχύλου· ἐκ τούτου συνεπέραναν, ὅτι ὁ Προμηθεὺς ἢ οἱ Πέρσαι παρεστάθησαν εἰς τὸ Πομπηϊανὸν θέατρον, ἐκτὸς ἂν ἡ γενικὴ ἐσήμαινε μίαν τῶν γωνιῶν, διακρινομένων εἴτε διὰ τοῦ ὀνόματος εἴτε διὰ τοῦ ἀγάλματος τοῦ τραγικοῦ. Ἕτεροι ἀνέφερον περί τινος ἄλλου εἰσιτηρίου ἀγγέλλοντος τὴν παράστασιν μιᾶς τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Πλαύτου (Casina), δύναμαι ὅμως νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι τὸ εἰσιτήριον τοῦτο, ἐὰν ὑπῆρξε ποτέ, ἦτο ψευδές.

Πρὸ παντὸς λοιπὸν ἄλλου, ὀφείλετε νὰ προμηθευθῆτε ἀληθὲς εἰσιτήριον, ὅπερ ἀγοράζετε ἀντ' ἐλαχίστου ἀργυρίου. Ὁ Πλαῦτος ἐζήτει ἓν ἀσσάριον κατ' ἄτομον, «οἱ δὲ μὴ ἔχοντες αὐτό, ἂς ἐπιστρέφωσιν εἰς τὰ ἴδια». Κῆρυξ ἐφώναζε τὰς τιμὰς τῶν θέσεων, ἐκτὸς ἐὰν τὸ θέαμα προσεφέρετο τῷ λαῷ ὑπό τινος ἄρχοντος, θέλοντος νὰ διατηρήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ κοινοῦ ἢ ὑπὸ ὑποψηφίου ζητοῦντος νὰ τὴν ἀποκτήσῃ. Ἐδίδετο τὸ εἰσιτήριόν σας εἰς εἶδός τι κλητῆρος, καλουμένου designator ἢ locarius, ὅστις σᾶς ἐδείκνυε τὴν θέσιν σας ἢ ὅστις ἐν ἀνάγκῃ σᾶς ὡδήγει ὁ ἴδιος· ἠδύνασθε τότε νὰ λάβητε θέσιν εἰς τὸ μέσον κοῖλον, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὁποίου ὑψοῦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ Μάρκου Ὁλκονίου Ρούφου, διάρχου, χιλιάρχου καὶ προστάτου τῆς ἀποικίας· τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἱδρύθη κατὰ διαταγὴν τῶν δεκαδαρχῶν. Ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτοῦ φαίνονται ἔτι αἱ ὀπαὶ αἵτινες ἀπετελέσθησαν ἐκ τῶν ἥλων τῶν στηριζόντων τοὺς μαρμαρίνους πόδας.

Τέλος, ἄνωθεν τοῦ ἡμικυκλίου, ὑπῆρχε τὸ ὑπερῷον, προωρισμένον διὰ τὸν ὄχλον—καὶ τὰς γυναῖκας. Ὡς πρὸς τὸν ἱπποτισμόν, εἴμεθα πλέον τῶν Ῥωμαίων προκεχωρημένοι. Δρύφακτα ἐχώριζον τὸ κοῖλον τοῦτο τοῦ ἡμετέρου ὅπως ἐμποδίζωσι «τοὺς χυδαίους» νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὰς τῶν ἐντίμων ἀστῶν ἕδρας. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς κοινῆς στοᾶς, σώζεται ἔτι ὁ δακτύλιος ὁ συγκρατῶν τὸν ἱστὸν τοῦ velarium. Ἦτο δὲ τὸ velarium σκηνή τις ἢ καταπέτασμα ὅπερ ἤνοιγον πρὸ τῶν θεατῶν, ὅπως μὴ προσβάλλωνται ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον δια·

μαρτυρηθῇ κατὰ τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου, ὃν ἀπεκάλουν καμπανικὴν μαλθακότητα. Ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον τῆς πολυτελείας αὐξανούσης ἔπαυσαν αἱ τῶν Ῥωμαίων διαμαρτυρήσεις, οἵτινες ἀκουσίως παρεδέχθησαν ἓν μετάξινον velarium, δῶρον τοῦ Καίσαρος. Ὁ Νέρων, καθ' ὅλα ὑπερβολικός, προέβη ἔτι περαιτέρω· διέταξε νὰ κεντήσωσι διὰ χρυσοῦ velarium ἐκ πορφύρας, ὁ δὲ Καλιγούλας διεσκέδαζεν ἀποσύρων διὰ μιᾶς τὸ κινητὸν τοῦτο προφυλακτήριον ὅπως παραδίδῃ τὰς γυμνὰς κεφαλὰς τῶν θεατῶν εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ ἄνεμος τῆς Πομπηΐας ἠμπόδιζε συχνάκις τὸ ἄνοιγμα τῶν σκηνῶν· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ ποιητὴς Μαρτιάλης ἀγγέλλει ὅτι θὰ φορῇ τὸν πῖλόν του.

Τοιαύτη ἦτον ἡ διαίρεσις τῆς αἰθούσης. Κατέλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ὀρχήστραν, ἥτις ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς θεάτροις, ἦτο προωρισμένη διὰ τὰς ὀρχήσεις τῶν χορῶν, ἀλλ' ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς διὰ τὰ ἐπίσημα πρόσωπα: διὰ τοὺς ἡγεμόνας, τὰς ἑστιάδας, τοὺς γερουσιαστάς. Ἀνέγνων, ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, οἱ ξένοι πρέσβεις ἀπεκλείοντο τῶν τιμητικῶν θέσεων, διότι παρ' αὐτοῖς ἐτύγχανον υἱοὶ ἀπελευθέρων.

Θέλετε ν' ἀναβῆτε ἐπὶ τῆς σκηνῆς; Ὑψουμένη ἓν καὶ ἥμισυ μέτρον ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας, ἦτο εὐρυτέρα καὶ ἧττον βαθεῖα τῶν ἡμετέρων· τὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαίας σκηνῆς δὲν ἐπολλαπλασιάζοντο ὡς τὰ παρ' ἡμῖν. Ἡ σκηνὴ ἐξετείνετο μεταξὺ προσκηνίου τινός, παρατεινομένου ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας διά τινος ξυλίνης ὁδοῦ ἐξαφανισθείσης, καὶ τοῦ ὀπισθοσκηνίου ἢ τῶν παρασκηνίων. Ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ τὸ ὑποσκήνιον ἢ τὸ ὑπόγειον θέατρον τὸ χρησιμεῦον διὰ τοὺς μηχανικούς. Τὸ παραπέτασμα (siparium, ῥωμαϊκὴ ἐφεύρεσις) δὲν ἀνέβαινεν εἰς τὴν ὀροφὴν ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ τοὐναντίον κατέβαινεν, ὅπως ἀποκαλύψῃ τὴν σκηνήν, καὶ περιετυλίσσετο ὑπὸ τὸ ἔδαφος διὰ μηχανισμῶν, οὓς ἐξήγησεν ἡμῖν ὁ Μαξοίς. Οὕτω, τὸ παραπέτασμα ἔπιπτεν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἠγείρετο εἰς τὸ τέλος τοῦ δράματος.

Γνωρίζετε ὅτι εἰς τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα τὸ ζήτημα τῶν σκηνῶν ἦτο λίαν ἁπλοῦν ἕνεκα τῆς ἑνότητος τοῦ τόπου. Ἡ σκηνὴ παρίστα ἡγεμονικὸν ἀνάκτορον· δὲν ἐζωγράφουν λοιπὸν τὰς σκηνάς, ἀλλὰ τὰς ἔκτιζον· ἡ ἀκίνητος αὕτη σκηνογραφία καλουμένη scena stabilis, καὶ μέχρι τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος τῆς αἰθούσης φθάνουσα, ἦτο λιθίνη, ἐν δὲ τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ τῆς Πομπηΐας μαρμαρίνη. Παρίστα μεγαλοπρεπὲς τεῖχος τρεῖς ἔχον θύρας· ἐν τῷ μέσῳ ἦτον ἡ βασιλικὴ θύρα, δι' ἧς εἰσήρχοντο οἱ ἡγεμόνες, δεξιόθεν εἰσήρχοντο οἱ ἄνθρωποι τῆς οἰκίας καὶ αἱ γυναῖκες, ἀριστερόθεν δὲ οἱ ξένοι. Μεταξὺ τῶν θυρῶν ἦσαν κυκλοειδεῖς καὶ τετράγωνοι σηκοὶ διὰ τὰ ἀγάλματα. Ἐν τοῖς παρασκηνίοις ἦτο σκηνογραφία κινητὴ (scena ductilis) ὀλισθαίνουσα πρὸ τοῦ τοίχου, ἐν περιπτώσει ἀλλαγῆς σκηνῆς (π. χ. ὅτε παριστάνετο ὁ Αἴας τοῦ Σοφοκλέους, ὅπου ἡ σκηνὴ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων μεταλλάσσει εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἑλλησπόντου)·

Ὑπῆρχον καὶ πλάγιαι σκηνογραφίαι ἀσήμαντοι, ἐλλείψει χώρου. Ἐξ ἑκάστου μέρους ἦτο παρασκήνιον στρεπτὸν μὲ τρεῖς πτέρυγας (scena versilis) τρία διάφορα ἀντικείμενα παριστῶσας. Σηκοὶ δὲ τετράγωνοι ἦσαν ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ προσκηνίου, εἴτε διὰ τὰ ἀγάλματα, εἴτε διὰ τοὺς ἐπιβλέποντας τοὺς θεατὰς ἀστυνομικοὺς κλητῆρας. Ἰδοὺ ἐν ὀλίγαις λέξεσιν ἡ ἀρχαία σκηνή.

Ὁμολογῶ, ὅτι προτιμῶ τὸ μικρὸν θέατρον, ὅπερ ὠνόμασαν Ὠδεῖον. Μήπως διότι δὲν παρίστανον πιθανῶς ἐν αὐτῷ τραγῳδίας; μήπως διότι ἡ αἴθουσα τοῦ θεάτρου τούτου φαίνεται τελειοτέρα καὶ κάλλιον διατηρουμένη, χάρις εἰς τὰς ἐπιμελεῖς ἐπιδιορθώσεις τοῦ ἀρχιτέκτονος La Vega; Ἐκαλύπτετο (ὡς τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ δύο ἐπιγραφῶν) πιθανῶς διὰ ξυλίνου στεγάσματος, τῶν τοίχων μὴ δυναμένων νὰ βαστάσωσι θόλον. Ἔφθανέ τις ἐκεῖ διερχόμενος δίοδον ὅλην κεκαλυμμένην ὑπὸ ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἐχαράχθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Μακρὰ σειρὰ μονομάχων εἶχον χαράξει ἐπὶ τῶν τοίχων τὸ ὄνομά των, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν νικῶν των. Βάρβαροι, δοῦλοι καί τινες ἀπελεύθεροι εἶχον ἐπίσης προσθέσει τὰς ὑπογραφάς των. Ἐκεῖ βεβαίως ἐκάθητο τὸ κοινὸν τῶν ὑψηλοτέρων βαθμίδων, ὅπου ἔφθανέ τις διὰ τῶν ἀνωτέρων παρόδων τοῦ θεάτρου. Ἀπ' ἐναντίας δὲν ὑπῆρχον πλάγιαι πάροδοι· εἰσήρχοντο διὰ μεγάλων θυρῶν πρὸς δεξιὰ τῆς ὀρχήστρας, ὁπόθεν ἀνέβαινον εἰς τὰς τέσσαρας βαθμίδας τοῦ κατωτάτου κοίλου, καμπύλων ἐν εἴδει ἀγκίστρου κατὰ τὰς ἄκρας, καὶ χωριζομένων ἀπὸ τοῦ μεσαίου κοίλου διὰ μαρμαρίνου ἀνδήρου ἀπολήγοντος εἰς ὄνυχας λέοντος. Σημειοῦμεν μεταξὺ τῶν γλυφῶν, Ἄτλαντα ὀκλὰξ καθήμενον, συνεσταλμένον, κοντόχονδρον, φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὰ ὄπισθεν συνεπτυγμένων βραχιόνων του, μαρμαρίνην πλάκα, στήριγμα ἀγγείου ἢ λυχνίας. Ἄνωθεν τῆς ὀρχήστρας, ἐδέσποζον τὰ tribunalia, ἀναμιμνήσκοντα τὰ τοῦ προσκηνίου θεωρεῖα μας· ταῦτα ἦσαν ἐν Ῥώμῃ αἱ θέσεις τῶν Ἑστιάδων, πιθανῶς δ' ἐν Πομπηΐᾳ αἱ θέσεις τῶν δημοσίων ἱερειῶν, τῆς Εὐμαχίας, τῆς ὁποίας τὸ ἄγαλμα γνωρίζομεν, ἢ τῆς Μαμίας, τῆς ὁποίας τὸν τάφον εἴδομεν. Αἱ βαθμίδες τῶν τριῶν κοίλων ἦσαν ἐκ σωρῶν λάβας, φαίνονται δ' ἔτι οἱ μυχοὶ ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ θέτωσι τοὺς πόδας, ὅπως μὴ ἐνοχλῶσι τὸν κάτωθεν αὐτῶν καθήμενον θεατήν. Ἀναμνησθῶμεν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐπενδύται ἦσαν ἐκ λίνου λευκοῦ, καὶ ὅτι τὰ ἀρχαῖα σανδάλια κατεβορβοροῦντο, ὅπως τὰ ἡμέτερα ὑποδήματα. Οἱ ἀστοὶ τοῦ μέσου κοίλου ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν προσκεφάλαια ἢ συνέπτυσσον ἐπὶ τοῦ βάθρου, πρὶν καθίσωσι, τοὺς ἀσπίλους τηβέννους των. Ἦτον λοιπὸν ἀνάγκη νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τὸν βόρβορον καὶ τὸν κονιορτὸν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπάτουν οἱ πεζοὶ οἱ ἐν τῇ ἄνω βαθμίδι καθήμενοι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν βαθμίδων ἦτο δεκαεπτά, χωριζομένων εἰς γωνίας δι' ἓξ κλιμάκων, καὶ τῆς ἕδρας διὰ γραμμῶν ἔτι καὶ νῦν ὁρατῶν ἐπὶ τῆς πέτρας. Εἰς

τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας ἔφθανον διὰ παρόδων, καὶ δι' ὑπογείου τινος διαδρόμου. Ἡ ὀρχήστρα ἀπετέλει τόξον, οὗτινος ἡ χορδὴ ἐδηλοῦτο διὰ μαρμαρίνης τινος ταινίας φερούσης τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν:

M. OLCONIVS M. F. VERVS PRO LVDIS.

Ὁ Ὀλκόνιος οὗτος ἦτον ὁ ἀγαπητὸς τῆς Πομπηΐας. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀναγινώσκεται πανταχοῦ, ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐπὶ τῶν μνημείων, ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν. Εἴδομεν ἤδη, ὅτι οἱ ὀπωροπῶλαι τὸν ἤθελον δι' ἀγορανόμον· εἴδομεν τὴν θέσιν τοῦ ἀγάλματός του ἐν τῷ θεάτρῳ. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δὲ γνωρίζομεν ὅτι δὲν ἦτο τὸ μόνον περιφανὲς μέλος τῆς οἰκογενείας του, ὑπῆρχον ἔτι οἱ Μάρκος Ὀλκόνιος Celer, Μάρκος Ὀλκόνιος Ῥοῦφος κτλ. Ἐὰν ἡ μικρὰ αὕτη ἐπαρχιακὴ ἀριστοκρατία ἤξιζε τὸν κόπον ν' ἀναζητῆται, θὰ τὴν εὕρισκον εὐκόλως ἐν τοῖς ἐκλογικοῖς προγράμμασι συλλέγοντες τὰ συνήθως τοιχοκολλούμενα ὀνόματα. Ἀλλὰ καταφανέστερος πάντων ἦτο ὁ Ὀλκόνιος· χαιρετήσωμεν λοιπὸν τὸν Ὀλκόνιον.

Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ θέατρον. Δύο μεγάλα πλάγια παράθυρα ἐφώτιζον τὴν σκηνήν, ἥτις ἐστεγασμένη οὖσα, ἐδεῖτο φωτός. Ἡ τοῦ βάθους διακόσμησις δὲν ἦτον ἀνάγλυφος, ἀλλὰ κεχρωματισμένη, ἔχουσα ἀντὶ τριῶν πέντε θύρας· αἱ τῶν ἄκρων ἀποκρυπτόμεναι διὰ κινητῶν παρασκηνίων, ἐχρησίμευον ἴσως εἰς εἴσοδον εἰς τὰς δούλας τῶν ἱερειῶν.

Θέλετε νὰ εἰσχωρήσητε εἰς τὰ παρασκήνια; Ἔφθανέ τις, διὰ τοῦ στρατῶνος τῶν μονομάχων, εἰς αἴθουσαν μετὰ στηλῶν, ἥτις ἐχρησίμευε πιθανῶς εἰς ἑστίαν καὶ ἱματιοφυλάκιον τῶν ἠθοποιῶν. Περίφημόν τι ψηφιδωτὸν τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ (ἢ τοῦ χρυσοχόου) δεικνυσιν ἡμῖν σκηνικὰς ἀσκήσεις: ἐνταῦθα βλέπει τις τὸν χορηγὸν περικυκλούμενον ὑπὸ προσωπίδων καὶ ἄλλων παρεπομένων· ἐπαναλαμβάνουσι τὰ μέρη των ἀνὰ δύο ἠθοποιοί, ὑποκρινόμενοι τοὺς σατύρους· ὄπισθεν αὐτῶν ἕτερος κωμῳδός, ὑπό τινος θεατρικοῦ ἱματιοφύλακος βοηθούμενος, προσπαθεῖ νὰ φορέσῃ κίτρινον ἔνδυμα, μὴ προσαρμοζόμενον εἰς αὐτὸν διὰ τὸ πολὺ στενὸν αὐτοῦ. Δυνάμεθα οὕτω νὰ ἀνανεώσωμεν τὸν ἀντιθάλαμον τῆς σκηνῆς· βλέπομεν ἤδη τὰς κωμικὰς ταύτας προσωπίδας κυρίαν στολὴν τῶν ἀρχαίων σκηνικῶν. Ἦσαν καὶ συμβολικαί· π.χ. ἡ τῆς νεάνιδος ἔχουσα τὴν κόμην διῃρημένην ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ καλῶς ἐκτενισμένην· ἡ τοῦ δούλου ὁδηγοῦ εὐδιάγνωστος ἐκ τῶν πρὸς τὰ ἄνω ἐστραμμένων βλεφάρων, τοῦ ἐρρυτιδωμένου μετώπου καὶ τῆς ἐν εἴδει φενάκης ὑψουμένης ἑλικοειδοῦς κόμης· ἡ τῆς μαγίσσης μετὰ μεγάλων ὀφθαλμῶν ἐξερχομένων ἐκ τῆς κεφαλῆς, ἐφθαρμένου καὶ τραχέος δέρματος, μεγάλων ὤτων, καὶ βραχείας καὶ ὀφιοειδῶς διεσκευασμένης κόμης· ἡ τοῦ γέροντος πωγωνίτου, μανιακοῦ, σκαιοῦ, ἰδίᾳ δὲ αἱ ἀτελλαναὶ ἐκεῖναι γελοιογραφίαι αἵτινες ἐκ Καμπανίας τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαι ζῶσιν ἔτι ἐνταῦθα καὶ θὰ διεσκέδαζον βεβαίως τὴν μικρὰν πόλιν ἣν διατρέχομεν. Ἡ

Ἀτέλλα, πατρὶς τοῦ Μάκκου, ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ λεύγας ἀπεῖχε τῆς Πομπηΐας· οἱ κάτοικοι ἀμφοτέρων τῶν πόλεων τούτων συνεδέοντο δι' ἐμπορικῶν σχέσεων. Συχνάκις ἐπανέλαβον ὅτι ἡ ὀσκικὴ γλῶσσα, ἐν ᾗ τὰ κωμικὰ ταῦτα ἐγράφοντο, εἶχε καταστῇ ἡ μοναδικὴ γλῶσσα, ἥτις ἔμεινε ἡ κοινὴ τῶν Πομπηϊανῶν γλῶσσα. Ἡ λατινικὴ ἀνεμίγη ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὰ μιμικὰ ταῦτα, ἡ δὲ σύγχυσις τῶν δύο τούτων ἰδιωμάτων ἐγένετο ἀνεξάντλητος πηγὴ εὐφυολογιῶν καὶ λογοπαιγνίων, δι' ὧν ὁ ὄχλος τῆς Πομπηΐας θὰ διεσκέδαζεν ὁμηρικῶς. Οἱ σημερινοὶ χυδαῖοι ὑποκριταὶ τῆς Νεαπόλεως ἐν τῷ τῆς Ἰταλικῆς καὶ τῆς χυδαίας κράματι ἐπιδιώκουσι ὅμοια καθ' ὁλοκληρίαν ἀποτελέσματα. Γνωστοὶ εἶναι οἱ τίτλοι ἀτελλανῶν τινων γελοιοτήτων: Πάππος ὁ ἰατρὸς ἀποκρούει, ὁ Μάκκος νυμφεύεται, ὁ Μάκκος θεματοφύλαξ, κτλ. Ταῦτα εἶναι σχεδὸν τὰ ἀντικείμενα τὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἐν τοῖς περιφορήτοις τῆς Νεαπόλεως θεάτροις παριστανόμενα· αἱ αὐταὶ ἀπομιμήσεις κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ τοῦ προχείρου γενόμεναι, ἡ αὐτὴ ἄσεμνος καὶ χυδαία ἱλαρότης: τὸ Ὠδεῖον ἐν ᾧ εἴμεθα ἦτο τὸ Πομπηϊανὸν San Carlino. Ὁ Bucco, γελωτοποιὸς ἀνόητος καὶ σκώπτης, ὁ γηραιὸς Πάππος ἀναμιμνήσκων τὸν βενετὸν Pantalon, ὁ Manducus ὅστις εἶναι ὁ νεαπολιτανὸς Guappo, ὁ πλακουντοποιός· ὁ Ὄσκιος Casnar, πρώτη ἔκδοσις τοῦ Κασσάνδρου, τέλος ὁ Μάκκος, ὁ βασιλεὺς τῆς ὁμάδος, ὁ νῦν ἔτι σωζόμενος Pulcinella: τοιαῦται ἦσαν αἱ τῶν ἀρχαίων προσωπίδες, τοιαῦται εἶναι καὶ αἱ σημεριναί. Πᾶσαι αὗται ἐφαίνοντο ἐπὶ τῆς μικρᾶς σκηνῆς τοῦ Ὠδείου, οἱ δὲ δοῦλοι, οἱ ἀπελεύθεροι, συσσωρευμένοι ἐκεῖ ἐπάνω ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων βαθμίδων, οἱ ἀστοὶ οἱ κατὰ σειρὰν τεταγμένοι ἐν τῷ μεσαίῳ κοίλῳ, οἱ διάρχοι, οἱ δεκάδαρχοι, οἱ αὐγουστάλειοι, οἱ ἀγορανόμοι, μεγαλοπρεπῶς εἰς τὰ bisellia τῆς ὀρχήστρας καθήμενοι, καὶ αὐταὶ ἔτι αἱ τοῦ προσκηνίου ἱέρειαι, ἡ μελαγχολικὴ Εὐμαχία, τῆς ὁποίας τὸ ἄγαλμα μαρτυρεῖ ἀγνοῶ ποίας θλίψεις τῆς καρδίας· πάντες οὗτοι θὰ ἐξεκαρδίζοντο γελῶντες ἐπὶ τοῖς ἀποτόμοις καὶ παραφόροις πηδήμασι τῶν ποταπῶν τούτων σκηνικῶν, οἵτινες ὅμως, πλέον τῶν ἄλλων τιμώμενοι, ἠδύναντο μόνοι, δι' ἐξαιρετικοῦ προνομίου, νὰ φέρωσι τὸν τίτλον τῶν ῥωμαίων πολιτῶν.

Ἐν τούτοις, ἐὰν αἱ χυδαιότητες αὗται, ἀπαρέσκωσιν ὑμῖν, δύνασθε τότε νὰ φαντασθῆτε ἐν τῷ Ὠδείῳ τῆς Πομπηΐας παράστασιν κωμῳδίας τινὸς τοῦ Πλαύτου, παραδεχόμενοι ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ Πλαύτῳ κωμῳδία τις μὴ προσβάλλουσα τὴν λεπτότητά σας. Δύνασθε ἐπίσης νὰ πληρώσητε τὴν σκηνὴν μίμων καὶ παντομίμων, διότι γνωστὴ εἶναι ἡ εὔνοια ἧς ἐτύγχανον οἱ σκηνικοὶ οὗτοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Οἱ Καίσαρες (οἱ Ῥωμαῖοι ἐννοεῖται) ἐφοβοῦντο κάπως τὴν διὰ ζώσης φωνῆς κωμῳδίαν, εἰς ἣν ἀπέδιδον ὀρέξεις πολιτικῆς ἀντιπολιτεύσεως· διὰ τοῦτο ἐνεθάρρυνον πάσει δυνάμει τὴν ἄλαλον ταύτην κωμῳδίαν, ἥτις ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Βαβυ-

λῶνι, εἶχεν ἐν ταὐτῷ τὸ πλεονέκτημα νὰ ἦναι καταληπτὴ παρ' ὅλων τῶν ὑπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ὑποκειμένων λαῶν. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἡ ἔξοχος αὕτη τοῦ χειρονομεῖν τέχνη, «οἱ ὁμιλοῦντες οὗτοι δάκτυλοι, αἱ φλύαροι αὗται χεῖρες, ἡ πολύφωνος αὕτη σιωπή, ἡ σιωπηλὴ αὕτη ἔκθεσις» ὡς καταλλήλως ἔλεγον, συνέτεινε πρὸς τὸ μέγα ἔργον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος. Ἡ ἀντικατάστασις τῶν κωμῳδιῶν καὶ τραγῳδιῶν διὰ τῶν μιμικῶν χορῶν καὶ παντομίμων ἀποτέλεσμα ἔσχε τὴν παραμέλησιν τῶν ἀρχαίων ἀριστουργημάτων, τὴν ἐξασθένησιν τῆς λατρείας, τῶν ἐθνικῶν ἰδιωμάτων καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς διαδόσεως ἂν οὐχὶ τῆς γλώσσης, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τῶν Ῥωμαϊκῶν ἠθῶν καὶ ἰδεῶν (Gharles Magnin»).

Ἐὰν οἱ μῖμοι δὲν σᾶς ἀρκοῦσι, φέρετε εἰς τὸ Ὠδεῖον σχοινοβάτας, ἀκροβάτας, θαυματοποιούς, ἐγγαστριμύθους, (ἅπαντες οὗτοι οἱ ἐσχάτης τάξεως σκηνικοὶ ὑπῆρχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ μυρμηκιῶσιν ἐν ταῖς ζωγραφίαις τῆς Πομπηΐας) καὶ αὐλητὰς ἔτι παίζοντας κατὰ τὰ διαλείμματα καὶ συνοδεύοντας τοὺς ὑποκριτὰς κατὰ τὰς δραματικὰς στιγμάς. «Ἀφοῦ ἀπαγγέλλει τόσον ὡραίους στίχους συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ αὐλοῦ, πῶς δύναται νὰ φοβῆται;» ἐρωτᾷ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ Κικέρων. Τί θὰ ἔλεγεν ὁ μέγας ῥήτωρ ἐὰν παρευρίσκετο εἰς τὰ μελοδράματά μας;

Ἐπιτρέπεται λοιπὸν τὸ φαντάζεσθαι οἱονδήποτε θέαμα θέλει τις ἐπὶ τοῦ μικροῦ πομπηϊανοῦ θεάτρου. Ἐγώ, εἶμαι ὑπὲρ τῶν Ἀτελλανῶν. Ἦσαν κωμῳδίαι ἐγχώριοι, χυδαῖοι ἀστεϊσμοί, ἱλαρότης ἀγροῖκος, ὑπερβολικὰ αὐτοσχεδιάσματα πράγματι γελοῖα, ἐν μιᾷ λέξει ὁ ἰδανικὸς γέλως, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης φροντίδος περὶ τῆς πραγματικότητος· ἡ κωμῳδία τοῦ Καραγκιόζη. Προτιμῶμεν τὸν Μολιέρον, ἀλλὰ πόσα πράγματα ἐν τῷ Μολιέρῳ ἦλθον κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τοῦ καμπανοῦ Μάκκου.

Καιρὸς ν' ἀναχωρήσωμεν ἐκ τοῦ θεάτρου. Εἶπον ὅτι τὸ Ὠδεῖον ἔβλεπε πρὸς τὸν στρατῶνα τῶν μονομάχων. Ὁ στρατὼν οὗτος ἦτον εὐρεῖα αὐλὴ (εἶδος μοναστηρίου) ὑπὸ 74 κιόνων περιβαλλομένη, οἵτινες δυστυχῶς παρεμορφώθησαν διὰ τῆς πλινορθώσεως ὑπὸ τῶν Πομπηϊανῶν. Ἔθεσαν ἐπ' αὐτῶν νέα κιονόκρανα ἀλλὰ λίαν ἀδεξίως. Ἡ στοὰ αὕτη περιεκυκλοῦτο ὑπὸ περιέργων κατοικιῶν, ἐν μιᾷ τῶν ὁποίων εὗρον τρεῖς σκελετούς, τῶν ὁποίων αἱ κνῆμαι συνεδέοντο διὰ σκληροτάτων σιδήρων. Δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὸ σκληρὸν τοῦτο βασανιστικὸν ἐργαλεῖον ἐν τῷ Μουσείῳ, ὁμοιάζον πρὸς κλίμακα κεκλιμένην· αἱ κνῆμαι τῶν αἰχμαλώτων συνεσφίγγοντο μεταξὺ τῶν στενῶν καὶ βραχέων βαθμίδων: τέσσαρες σιδηραῖ ῥάβδοι. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ὤφειλον νὰ μένωσι καθήμενοι ἢ κεκλιμένοι, ἀπώλοντο οὕτω, μὴ δυνηθέντες οὔτε νὰ ἐγερθῶσι οὔτε νὰ στραφῶσι, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Βεσούβιος κατέπιε τὴν πόλιν.

Ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐνόμισαν ὅτι ὁ στρατὼν οὗτος ἦτο ἡ συνοικία τῶν στρατιωτῶν, διότι εὗρον ἐν αὐτῷ ὅπλα· τὰ ὅπλα ὅμως ταῦτα ὑπὲρ τὸ δέον

κεκοσμημένα, ἢ ὥστε ν' ἀνήκωσιν εἰς στρατιώτας, ἐνέβαλον τὴν ἰδέαν εἰς τὸν P. Carrucci τὴν κοινῶς ἤδη παραδεδεγμένην, ὅτι αἱ τὴν στοὰν περιβάλλουσαι κατοικίαι κατείχοντο ὑπὸ μονομάχων. Ἀποτελοῦνται δὲ αἱ κατοικίαι αὗται ἐξ ἑξηκοντάδος κελλίων: ὑπῆρχον λοιπὸν ἑξήκοντα μονομάχοι ἐν Πομπηΐᾳ, διότι ἔν τινι προγράμματι ἀνεφέρετο, ὅτι τριάκοντα ζεύγη ἔμελλον νὰ ἀγωνισθῶσιν εἰς τὸ ἀμφιθέατρον. Τί δὲν ἐγράφη περὶ τῶν ἡρώων τούτων τῶν ἀρχαίων ἑορτῶν; Γνωστὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν αἱματηρῶν των ἀγώνων: αἱ ἀκούσιαι καὶ εἶτα ἑκούσιαι θυσίαι αἱ πρὸς τιμὴν τῆς τέφρας τῶν νεκρῶν μαχητῶν, εἶτα αἱ περὶ τὰς πυρὰς μάχαι, ἀκολούθως ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ἐπικηδείων τούτων θεαμάτων εἰς τὰς δημοσίας ἑορτάς, πρὸ πάντων εἰς τοὺς θριάμβους τῶν κατακτητῶν, ἔπειτα εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἑορτάς, εἰς τὰ μικρὰ δεῖπνα τῶν τυράννων, οἵτινες διέταττον νὰ φέρωσιν εἰς τὴν τράπεζαν τὰς κεφαλὰς τῶν προγεγραμμένων. Ἐξυμνεῖτο ὁ δεῖνα τεχνίτης ἐπὶ καρατομίᾳ (decollandi artifex): ἦσαν οὗτοι οἱ μεγάλοι αἰῶνες.

Γνωστὸν εἶναι προσέτι, ὅτι οἱ μονομάχοι ἦσαν κατ' ἀρχὰς αἰχμάλωτοι ἐν πολέμῳ, βάρβαροι· εἶτα τῶν αἰχμαλώτων μὴ ἀρκούντων, καταδεδικασμένοι, δοῦλοι, λίαν πολυάριθμοι ὅπως ἐξεγερθῶσιν ἐν Καμπανίᾳ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σπαρτάκου πολεμικὴν πρόσκλησιν. Ὑπατικοὶ στρατοὶ ἐνικήθησαν καὶ οἱ ῥωμαῖοι αἰχμάλωτοι, μονομάχοι καὶ οὗτοι γενόμενοι, ἠναγκάζοντο ν' ἀλληλοσφάζωνται περὶ τὰς πυρὰς τῶν ἀρχηγῶν των. Ἐν τούτοις αἱ μάχαι αὗται ἐπαύσαντο ὀλίγον κατ' ὀλίγον οὖσαι βάσανοι καὶ τιμωρίαι, ἐθεωροῦντο δὲ ὡς βάρβαρα θεάματα, βίαιοι παντομῖμαι, ὅμοιαι τῶν ἔτι καὶ νῦν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταστείλωσιν. Οἱ μισθοφόροι στρατοὶ ἐσφάζοντο ἐν τοῖς ἱπποδρομίοις, ὅπως διασκεδάσωσι τοὺς ῥωμαίους (οὐδεὶς λέγει, ὅπως τοὺς ἐθίζωσιν εἰς πόλεμον), πολῖται ἐλάμβανον μέρος ἐν τοῖς ἀγῶσι τούτοις, ἐπίσης ἱππόται, αὐτοκράτορες, καὶ γυναῖκες, οἱ δὲ Σαμνῖται, οἱ Γαλάται καὶ οἱ Θρᾷκες οἱ εἰς τὴν κονίστραν κατερχόμενοι δὲν ἦσαν πλέον τι ἢ μετημφιεσμένοι Ῥωμαῖοι. Τὰ θεάματα ταῦτα ὁσημέραι διεποικίλλοντο· προσετίθεντο εἰς ταῦτα θηριομαχίαι (venationes) ἐν αἷς ἄγρια ζῶα ἀλληλοκτονοῦντο, ἢ ἐρρίπτοντο κατὰ τῶν θηριομάχων καὶ τῶν χριστιανῶν· οἱ κίρκοι μεταβαλλόμενοι εἰς λίμνας προσέφερον τῷ ἐνθουσιῶντι θεατῇ ἀληθεῖς ναυμαχίας, δέκα δὲ χιλιάδες μονομάχων ὥρμησάν ποτε κατ' ἀλλήλων, διότι τὸ ἀπήτησεν ἡ αὐτοκρατορικὴ φαντασία τοῦ Τραϊανοῦ. Οἱ ἀγῶνες διήρκουν 123 ἡμέρας. Φαντάσθητε τὴν σφαγήν.

Οἱ μονομάχοι τῆς Πομπηΐας ἦσαν ἐν μέρει Ἕλληνες καὶ ἀληθεῖς βάρβαροι· τὰ ἴχνη ἅτινα ἐν τῇ μικρᾷ πόλει ἀφῆκαν μαρτυροῦσιν, ὅτι διῆγον βίον λίαν εὐάρεστον. Βεβαίως, δὲν ἠδύναντο νὰ ζῶσιν, ὅπως ἐν Ῥώμῃ ἐν οἰκειότητι μετὰ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν αὐτοκρατειρῶν· ἀλλ' ἐκτὸς

τούτου ἦσαν καὶ τὰ χαϊδευμένα τοῦ ὄχλου παιδία. Κατοικοῦντες ἐν ὡραιοτάτῳ σταθμῶνι, παρὰ πολλῶν ἐφθονοῦντο· οἱ τοῖχοι γέμουσιν ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἀφορῶσιν αὐτούς· τὰ θερμοπόλια, τὰ πανδοχεῖα καὶ τὰ καταγώγια μεταβιβάζουσι τὰ ὀνόματά των εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Οἱ ἀστοί, αἱ γυναῖκες καὶ αὐτὰ τὰ παιδία τοὺς ἐθαύμαζον· ἔν τινι τοίχῳ τῆς οἰκίας τοῦ Προκούλου, φαίνεται ἔτι ἄτεχνος εἰκὼν μονομάχου, ἣν βεβαίως θὰ ἐζωγράφησεν ὁ υἱὸς τοῦ οἰκοδεσπότου. Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος μονομάχος κατῴκει ἐν τῷ οἴκῳ, διότι ἀνεῦρον τὸ κράνος του. Ἦτο λοιπὸν ὁ ξένος τῆς οἰκογενείας. Ὁ θεὸς γινώσκει ἐὰν τὸν ἐπανηγύριζον, τὸν ἐθώπευον, τὸν ἤκουον!

Ὅπως ἴδῃς τοὺς μονομάχους ἐνόπλους, πρέπει νὰ διέλθῃς ἄνωθεν τοῦ μὴ ἀνακαλυφθέντος ἔτι μέρους τῆς πόλεως, ἀνὰ μέσον ἀμπελώνων καὶ καταφύτων κήπων, ἔν τινι δὲ γωνίᾳ τῆς Πομπηΐας Ν. Α. ὡς εἰς τὸ βάθος φάραγγος, φαίνεται τὸ ἀμφιθέατρον. Εἶναι κίρκος περικυκλούμενος ὑπὸ βαθμίδων καὶ ἐπὶ τῶν τειχισμάτων τῆς πόλεως ἐρειδόμενος· ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος εἶναι ὀλίγον ὑψηλός, διότι ἡ κονίστρα ἔπρεπε νὰ ὀρύσσηται εἰς τὸ ἔδαφος· θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἦτο μέγα πλοῖον ἐπὶ τῆς ἄμμου ῥιφθέν. Ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τούτου τοίχου σώζονται δύο μεγάλαι ἀψῖδες καὶ τέσσαρες κλίμακες ἀναβαίνουσαι εἰς τὴν κορυφὴν τῆς οἰκοδομῆς. Ἡ κονίστρα ἐκλήθη οὕτως ἕνεκα τῆς καλυπτούσης αὐτὴν ἄμμου ἥτις ἔπινε τὸ αἷμα.

Φθάνει τις ἐκεῖ διὰ δύο θολωτῶν καὶ λιθοστρώτων διαδρόμων λίαν ἐπικλινῶν· εἷς τούτων ἐνισχύεται ὑπὸ ἑπτὰ ἀψίδων βασταζουσῶν τὸ βάρος τῶν κλιμάκων. Ἀμφότεραι τέμνουσι δίοδον πλαγίαν καὶ κυκλοτερῆ, πέραν τῆς ὁποίας εὐρύνονται· ἐκεῖθεν οἱ μονομάχοι ὡπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἔφιπποι, ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν σαλπίγγων, ἀπελύοντο εἰς τὴν κονίστραν, τὴν ὁποίαν περιήρχοντο πρὶν εἰσέλθωσιν εἰς τὸ ἀγωνιστήριον· ἐπανήρχοντο ἔπειτα καὶ εἰσήρχοντο ἀνὰ δύο ἀκολουθοῦντες τὴν τάξιν τῆς μάχης.

Δεξιόθεν τῆς κυρίας εἰσόδου, ἠνοίγετο θύρα τις ἐπὶ δύο δωματίων τετραγώνων καὶ διὰ κιγκλίδων περιπεφραγμένων, ἐν οἷς ἐνέκλειον πιθανῶς τὰ θηρία. Ἑτέρα στενοτάτη δίοδος ἔφερεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν κονίστραν ἐγγὺς τῆς ὁποίας διὰ μικρᾶς κλίμακος, ἀνήρχετο εἰς κυκλοτερές τι δωμάτιον, ὡς φαίνεται τὸ spoliatorium, ἐν ᾧ ἀπεγύμνουν τοὺς νεκροὺς μονομάχους.

Ἡ κονίστρα ἦτο ᾠοειδὴς 68 μέτρων ἐπὶ 36. Περιεβάλλετο δὲ ὑπὸ τοίχου 2 μέτρων ἄνωθεν τοῦ ὁποίου φαίνονται ἔτι αἱ ὀπαὶ τῶν δρυφράκτων καὶ τῶν σιδηρῶν κιγκλίδων, αἵτινες ἐμπόδιζον τοῦ νὰ ἐξέρχωνται οἱ ἀναπηδῶντες πάνθηρες. Ἐν τοῖς μεγάλοις ἀμφιθεάτροις, πέριξ τῶν τειχισμάτων, ὑπῆρχε τάφρος πλήρης ὕδατος ὅπως φοβῶνται οἱ ἐλέφαντες. Τοὺς ἐνόμιζον ὑδροφόβους.

Εἰκόνες καὶ ἐπιγραφαὶ ἐκάλυπτον τὸν τοῖχον τῆς κονίστρας. Ἐκ τῶν

ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν τὰ ὀνόματα τῶν διάρχων (N. Istacidius, A. Audius, O. Cœsetius, Sextus Capito, M. Gantrius Marcellus), οἵτινες ἀντὶ τῶν ἀγώνων καὶ τῆς φωταψίας, ἣν ἅμα τῇ παραλαβῇ τῆς ἀρχοντείας των ὤφειλον νὰ καταβάλλωσι, κατεσκεύασαν τῇ διαταγῇ τῶν δεκαδαρχῶν τρία ἔμβολα (cunei). Ἐξ ἑτέρας ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι δύο ἄλλοι δίαρχοι, οἱ Caïus Quinctius Valgus καὶ Marcus Portius, ἐπὶ πενταετίαν δίαρχοι, συνέστησαν ἰδίᾳ δαπάνῃ τοὺς πρώτους ἀγῶνας, πρὸς τιμὴν τῆς ἀποικίας, καὶ παρεχώρησαν διὰ παντὸς τὸν χῶρον τοῦ ἀμφιθεάτρου. Οἱ δύο οὗτοι ἄρχοντες θὰ ἦσαν πολὺ γενναιόδωροι καὶ θαυμασταὶ τῶν θεαμάτων. Γνωρίζομεν ὅτι συνετέλεσαν ἐξ ἴσου εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Ὠδείου.

Θέλετε τώρα νὰ διατρέξωμεν τὸ σύνολον τῶν κλιμάκων, τὸ visorium; Τρία κοῖλα ὑπάρχουσιν ὡς εἰς τὰ θέατρα· τὸ κατώτερον εἶναι διῃρημένον δι' εἰσόδων καὶ ἰδίων βαθμίδων εἰς 18 θεωρεῖα· τὸ μέσον καὶ τὸ ἀνώτερον εἰς γωνίας· τὸ πρῶτον δι' 20 βαθμίδων, τὸ δεύτερον διὰ 40· κύκλωθεν τούτου ὑπάρχει τοῖχος ἐν εἴδει περιβόλου τεμνόμενος ὑπὸ παρόδων, καὶ ἀποτελῶν δῶμα ἐπίπεδον, ἐν ᾧ ἠδύναντο νὰ ἵστανται ὄρθιοι πολλοὶ ὑστερήσαντες θεαταί, καὶ ὅπου ἐξετέλουν τὰ ἀναγκαῖα μηχανήματα πρὸς ἔντασιν τοῦ καταπετάσματος· ταῦτα πάντα ἀποτελοῦν σύνολον 34 βαθμίδων, ἐφ' ὧν περὶ τοὺς 20,000 θεατῶν συνηθροίζοντο. Οὐδὲν ἁπλούστερον καὶ εὐφυέστερον τοῦ συστήματος τῶν κλιμάκων, ὅπερ καθίστα δυνατὴν καὶ εὔκολον τὴν κυκλοφορίαν τοῦ ἀπείρου τούτου πλήθους, τοῦ κυκλοτεροῦς καὶ θολωτοῦ διαδρόμου, ὅστις ὑπὸ τὰς βαθμίδας περιέτρεχε τὴν κονίστραν καὶ ὡδήγει διὰ μεγάλου ἀριθμοῦ βαθμίδων διακρινομένων ἀπὸ τῆς κλίμακος τοῦ κατωτάτου καὶ μεσαίου κοίλου, ἐνῷ ἀνώτεραι κλίμακες ἀνεῖλκον τὸν λαὸν εἰς τὴν δι' αὐτὸν προωρισμένην ὀροφήν.

Ἐκπλήττεταί τις βλέπων ἀμφιθέατρον τόσον μέγα εἰς τοσοῦτον μικρὰν πόλιν. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως, ὅτι ἡ Πομπηΐα προσείλκυεν εἰς τὰς ἑορτάς της τοὺς κατοίκους τῶν ὁμόρων αὐτῇ πόλεων· ἡ ἱστορία μάλιστα ἀναφέρει ὡς πρὸς τοῦτο ἀνέκδοτόν τι λίαν διδακτικόν.

Ὁ γερουσιαστὴς Livenéïus Régulus, ἐκδιωχθεὶς τῆς Ῥώμης καὶ καταφυγὼν εἰς Πομπηΐαν, προσέφερε τῇ μικρᾷ ταύτῃ πόλει, ἥτις τὸν ἐφιλοξένησεν, ἀγῶνα μονομάχων. Πολλοὶ ἐκ Νοκέρης εἶχον προσέλθει εἰς τὴν ἑορτήν· ἔρις τις διηγέρθη (πιθανῶς ἐκ τῶν ἐπαρχιακῶν ἀντιζηλιῶν προκληθεῖσα, αἰωνίων τῆς Ἰταλίας πληγῶν), ἐκ δὲ τῶν λόγων ἦλθον εἰς λιθοβολισμούς, καὶ ξιφοκτυπήματα, ἐξ ὧν ἐπληγώθησαν καὶ ἐθανατώθησάν τινες. Ὀλιγώτεροι ὄντες οἱ ἐκ Νικέρης ἐλθόντες ἔπαθον περισσότερον, καὶ μετέβησαν ὅπως παραπονεθῶσιν εἰς Ῥώμην. Ἡ ὑπόθεσις ὑπεβλήθη τῷ Αὐτοκράτορι, ὅστις παρέπεμψεν αὐτὴν εἰς τὴν Γερουσίαν, αὕτη δὲ πάλιν παρέπεμψεν εἰς τοὺς ὑπάτους, οὗτοι δὲ τὴν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Γερου-

σίαν. Ἐξεδόθη τέλος ἡ ἀπόφασις: τὰ θεάματα ἀπηγορεύθησαν ἐπὶ δεκαετίαν ἐν Πομπηΐᾳ. Γελοιογραφία παριστῶσα τὴν τιμωρίαν ἀνευρέθη ἐν τῇ ὁδῷ Ἑρμοῦ· παρίσταται μονομάχος ὡπλισμένος καταβαίνων εἰς τὸ ἀμφιθέατρον φοίνικα ἀνὰ χεῖρας κρατῶν· ἀριστερόθεν, ἄλλος τις σύρει ἕτερον πρὸς αὐτὸν ἐπί τινος βαθμίδος: ὁ τρίτος οὗτος ἔχει τοὺς βραχίονας δεδεμένους· εἶναι ἀναμφιβόλως αἰχμάλωτός τις. Τὸ ὅλον συνοδεύεται ὑπὸ τῆς ἑξῆς ἐπιγραφῆς: «Καμπανοί, ἡ νίκη σας ἦτο ἐπίσης ὀλεθρία ὡς καὶ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Νοκέρης». [1] Ἡ χεὶρ τῆς Ῥώμης, πάντοτε ἡ χεὶρ τῆς Ῥώμης!

Τὰ διατάγματα τὰ ἀφορῶντα τὰ ἀμφιθέατρα ἐφηρμόζοντο καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν. Μία τῶν Πομπηϊανῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρει ὅτι ὁ δίαρχος C. Cuspius Pansa εἶχε διορισθῇ, ὅπως ἐφορεύῃ τοὺς ἀγῶνας καὶ προσέχῃ εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ Πετρονίου νόμου. Ὁ νόμος οὗτος ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς γερουσιαστὰς νὰ μάχωνται ἐν τῇ κονίστρᾳ καὶ νὰ πέμπωσι δούλους μὴ καταδεδικασμένους. Ὅμοια λοιπὸν τούτοις ἦτον ἀνάγκη νὰ ἀπαγορεύωνται!

Περιέγραψα τὴν κονίστραν καὶ τὰς κλίμακας· μεταβαίνω ἤδη εἰς τὰ θεάματα. Θέλετε θήραν ἢ ἀγῶνα μονομάχων; Οὐδὲν ἐπινοῶ ἐνταῦθα· ἔχω τεκμήρια εὑρεθέντα ἐν Πομπηΐᾳ (τὰς εἰκόνας τοῦ ἀμφιθεάτρου καὶ τὰ ἀνάγλυφα τοῦ τάφου τοῦ Σκαύρου), ἅτινα παριστῶσι σκηνάς, τὰς ὁποίας δὲν ἔχω ἢ νὰ μεταφράσω εἰς πεζὸν λόγον. Ἂς εἰσαγάγωμεν λοιπὸν τὰς 20,000 θεατῶν κλιμακηδὸν καθημένων ἐπὶ τῶν 34 σειρῶν πέριξ τῆς κονίστρας, ἂς καθήσωμεν μετ' αὐτῶν καὶ ἂς παρατηρῶμεν.

Ἰδοὺ ἐν πρώτοις ἡ θήρα. Πάνθηρ δεδεμένος διὰ μακροῦ σχοινίου ἐπὶ τὸν τράχηλον ἐλευθέρου ταύρου, ὁρμᾷ κατὰ νέου τινὸς θηριομάχου δύο ἀνὰ χεῖρας κρατοῦντος ἀκόντια. Ἀνὴρ μακρὸν δόρυ κρατῶν παροξύνει τὸν ταῦρον, ὅπως κινηθῇ καὶ ὑποβοηθεῖ τὴν ὁρμὴν τοῦ δεδεμένου πάνθηρος. Ὁ τὰ ἀκόντια κρατῶν νέος, δόκιμος θηριομάχος, διατελεῖ εἰσέτι εἰς δοκιμασίαν: ἐὰν ὁ ταῦρος δὲν κινῆται, οὐδένα τρέχει κίνδυνον, ἀλλὰ δὲν ἐπεθύμουν νὰ ἦμαι εἰς τὴν θέσιν του.

Ἕπεται μάχη σπουδαιοτέρα μεταξὺ ἄρκτου καὶ ἀνθρώπου, ὅστις ἐρεθίζει αὐτὴν ἐκτείνων πρὸς αὐτὴν ὀθόνην, ὅπως πράττουσιν οἱ ταυρομάχοι. Ἕτερον σύμπλεγμα δεικνύει τίγριν καὶ λέοντα κατ' ἀντιθέτους διευθύνσεις φεύγοντας. Ἄοπλος καὶ γυμνὸς ἄνθρωπος καταδιώκει τὴν τίγριν, ἥτις βεβαίως δὲν θὰ ἦτο πολὺ ἀγρία. Ἀλλ' ἰδού, δραματικωτέρα θηριομαχία. Ὁ γυμνὸς θηριομάχος διατρυπᾷ λύκον, ὅστις φεύγει, φέρων τὴν εἰς τὸ σῶμά του ἐμφυτευθεῖσαν λόγχην, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος κλονίζεται, καὶ κάπρος ἐπιπίπτει κατ' αὐτοῦ. Ταυτοχρόνως ἔλαφος, ἀνατραπεῖσα ὑπὸ

1 Βλέπε τὴν γελοιογραφίαν ταύτην ἐν τῷ ἀξιολόγῳ συγγράμματι τοῦ κ. Champfleury «Sa Caricature antique».

βρόχου, ὅστις κρέμαται ἔτι ἀπὸ τῶν κεράτων της, ἀναμένει τὴν ἄγραν. Οἱ κύνες ὁρμῶσι αἱ δ' ἄγριαι ὑλακαὶ ἀντηχοῦσιν ἀπὸ κοιλάδος εἰς κοιλάδα. Θεωρήσατε τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τῶν νικητῶν· ἀληθὴς ταυρομάχος ἐβύθισε τὸ δόρυ του εἰς τὸ στῆθος ταύρου, μετὰ τοσαύτης δυνάμεως, ὥστε ὁ σίδηρος ἐξέρχεται διὰ τῆς ῥάχεως τοῦ ζώου· ἕτερος καταβάλλει καὶ διαπείρει ἄρκτον· κύων ἀναπηδᾷ ἐπὶ τὸν τράχηλον δραπέτου κάπρου καὶ τὸν δάκνει, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ θηριοτροφείου τούτου, τοῦ ὑπὸ πανθήρων καὶ λεόντων κατοικουμένου τρέχουσιν οἰκτρῶς δύο λαγωοὶ πρὸς διασκέδασιν τοῦ πλήθους. Οἱ Ῥωμαῖοι ἠγάπων τὰς τοιαύτας ἀντιθέσεις, αἵτινες παρέσχον τὴν περίστασιν εἰς τὸν Γαλλιηνὸν νὰ φανῇ γενναῖος. Κοσμηματοπώλης τις,λέγει ὁ Magnin, ἐπώλησεν εἰς τὴν σύζυγόν του λίθους πολυτίμους ἀναγνωρισθέντας ψευδεῖς. Ὁ αὐτοκράτωρ συνέλαβε τὸν ἄτιμον τοῦτον ἔμπορον καὶ τὸν κατεδίκασεν εἰς τοὺς λέοντας, ἀλλ' ἀντὶ λεόντων ἀφέθη κατ' αὐτοῦ καπόνιον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πάντες ἐξεπλήττοντο ζητοῦντες τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος τούτου, εἶπεν αὐτοῖς διὰ τοῦ κήρυκος. «Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἠθέλησε νὰ ἀπατήσῃ, ἀλλ' ἠπατήθη καὶ αὐτός.»

Περιέγραψα τὰς θήρας τῆς Πομπηΐας, αἵτινες ἦσαν μικραὶ συγκρινόμεναι πρὸς τὰς τῆς Ῥώμης. Γνωστόν, ὅτι ὁ Τῖτος, ἐφόνευσεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ 5,000 ζῶα ἐνώπιον 80,000 θεατῶν. Ὁμολογήσωμεν ὅμως, ὅτι ἱκανῶς δραματικαὶ θὰ ἦσαν καὶ αἱ τῶν ἐπαρχιῶν θῆραι, μὲ τὴν μικρὰν ταύτην προεισαγωγὴν τῶν τίγρεων, τῶν λεόντων, τῶν πανθήρων καὶ τῶν κάπρων.

Φθάνομεν εἰς τοὺς τῶν μονομάχων ἀγῶνας. Ἤρχιζον οὗτοι διὰ προεισαγωγῶν. Εἷς κοσμήτωρ, μακρὰν βακτηρίαν κρατῶν, διαγράφει τὸν κύκλον ὅπου ὀφείλουσιν οἱ ἀντίπαλοι νὰ περιορισθῶσιν. Εἷς τούτων, ἡμιωπλισμένος, φυσᾷ τὴν σάλπιγγά του· δύο παιδία ὄπισθέν του ἱστάμενα τῷ κρατοῦσι τὸ κράνος καὶ τὴν ἀσπίδα του. Ὁ ἄλλος τὴν ἀσπίδα μόνον κρατεῖ πρὸς τὸ παρὸν ἀνὰ χεῖρας· δύο δοῦλοι τῷ φέρουσι τὸ κράνος καὶ τὸ ξίφος. Ἡ σάλπιγξ ἤχησεν, ὁ κοσμήτωρ καὶ οἱ δοῦλοι ἠφανίσθησαν· οἱ μονομάχοι ἔρχονται εἰς χεῖρας. Ὁ εἷς τούτων εἶναι ἀτυχής, ἡ αἰχμὴ τοῦ ξίφους του κάμπτεται, ῥίπτει τὴν ἀσπίδα του· τὸ αἷμα ῥέει ἐκ τοῦ βραχίονος του, ὃν τείνει πρὸς τὸν λαὸν ὑψῶν τὸν λιχανὸν δάκτυλον· εἶναι τὸ σημεῖον ὅπερ ποιοῦσιν οἱ ἡττώμενοι ἐπικαλούμενοι τὴν χάριν. Οἱ θεαταὶ ὅμως δὲν συγκατανεύουσι νὰ δοθῇ ἡ αἰτουμένη χάρις καὶ εἰς σημεῖον ἀρνήσεως, αἱ 20,000 θεατῶν ἀνέτεινον τὴν δεξιὰν χεῖρα, μετ' ἀνατεταμένου τοῦ ἀντίχειρος. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ν' ἀποθάνῃ· ὁ νικητὴς προβαίνει, ὅπως τὸν φονεύσῃ.

Θέλετε ἀγῶνα ἔφιππον; δύο ἱππεῖς τρέχουσιν ὁ μὲν ἐπὶ τὸν δέ· φέρουσι τὸ κράνος μετὰ προσωπείου, τὸ δόρυ καὶ τὴν κυκλοτερῆ ἀσπίδα (parma), εἰσὶν ὅμως ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι· εἷς μόνον τῶν βραχιόνων των, ὁ κρατῶν τὸ δόρυ, καλύπτεται δι' ἐπιδέσμων ἢ διὰ μεταλλίνων ἐπιβραχιονίων. Γινώσκουσι τὰ ὀνόματά των καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν νικῶν των (δεκαπέντε

ὁ πρῶτος, ὁ Βέβρυξ, βάρβαρος· ἕνδεκα ὁ δεύτερος, ὁ Νοβίλιωρ, Ρωμαῖος). Ἡ μάχη εἶναι ἀκόμη ἀμφίβολος· ὁ Νοβίλιωρ καταφέρει διὰ τοῦ δόρατος κτύπημα ἀποκρουσθὲν ὑπὸ τοῦ Βέβρυκος.

Προτιμᾶτε μονομαχίαν περιεργοτέραν μεταξὺ ἑνὸς ἀκολούθου (secutor) καὶ ἑνὸς δικτυοβόλου (retiarius); Ὁ δεύτερος οὐδὲ κράνος οὐδὲ θώρακα φέρει, ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς φέρει ἀκόντιον μὲ τρεῖς αἰχμὰς τρίαιναν καλούμενον, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς δίκτυον, ὅπερ προσπαθεῖ νὰ ῥίψῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀντιπάλου του. Ἐὰν δὲν ἐπιτύχῃ, ἀπώλολεν· ὁ secutor τὸν καταδιώκει τότε, μὲ τὸ ξίφος ἀνὰ χεῖρας καὶ τὸν φονεύει. Ἀλλ' ἐν τῷ ἀγῶνι, εἰς ὃν παριστάμεθα, ὁ secutor ἡττημένος πίπτει γονυκλινής· ὁ δὲ retiarius Νέπιμος, πεντάκις ἤδη νικητής, τὸν συλλαμβάνει ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ τῷ θέτει τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τῆς κνήμης, ἀλλὰ τῆς τριαίνης μὴ ἀρκούσης ὅπως τὸν φονεύσῃ, ἔρχεται δεύτερος secutor, ὁ Ἱππόλυτος, πεντάκις καὶ οὗτος νικητὴς ἀναγορευθείς. Ὁ Ἱππόλυτος στηρίζει τὴν μίαν χεῖρα ἐπὶ τοῦ κράνους τοῦ ἡττηθέντος, ὅστις ἐπὶ ματαίῳ τὸν ἁρπάζει ἐκ τῶν γονάτων, διὰ δὲ τῆς ἄλλης τοῦ ἀποκόπτει τὸν λαιμόν.

Ὁ θάνατος, πάντοτε ὁ θάνατος. Ἐν ταῖς εἰκόσιν, ἐν τοῖς ἀναγλύφοις ἅτινα περιγράφω, ἐν ταῖς σκηναῖς ἃς παριστάνουσιν, ἐν ταῖς κονίστραις ὅπου οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐτελοῦντο, οὐδὲν ἕτερον βλέπω ἢ δυστυχεῖς σφαζομένους. Ὁ εἷς κρατῶν ὄπισθέν του τὴν ἀσπίδα, προσπαθεῖ νὰ πέσῃ μετὰ χάριτος, ὁ ἕτερος γονυκλινής, σφίγγει διὰ τῆς χειρὸς τὴν πληγήν, τὴν δ' ἄλλην τείνει πρὸς τὸν λαόν· καὶ οὗτοι μὲν φαίνονται ἱκετεύοντες, ἄλλοι δὲ μένουσιν ἀπαθεῖς, πάντες ὅμως θὰ κυλισθῶσιν ἐπὶ τῆς κονίστρας, καταδεδικασμένοι ὑπὸ τῆς ἀδυσωπήτου μανίας λαοῦ αἷμα διψῶντος. «Ἡ σεμνὴ παρθένος, λέγει ὁ Ἰουβενάλιος, ἀνατείνουσα τὸν λιχανόν, διατάσσει ὅπως ἀνοίξωσι τὸ στῆθος τοῦ ἀνθρώπου τούτου τοῦ εἰς τὴν κόνιν κειμένου». Ναὶ πάντες, ὁ βαρέως ὡπλισμένος Σαμνίτης, ὁ Γαλάτης, ὁ Θρᾷξ ὁ sécutor, ὁ dimacherus, ὁ διὰ δύο μαχαιρῶν ὡπλισμένος, ὁ Μορμύλλων φέρων κράνος ἔχον εἰκόνα ἰχθύος (ὁ ὑπὸ τοῦ retiarius μετὰ τοῦ δικτύου του διωκόμενος, ὅστις τῷ ψάλλει τὴν ἐπῳδὸν ταύτην· «Δὲν ἔχω τίποτε ἐναντίον σου, ἀλλὰ κατὰ τοῦ ἰχθύος σου, διατί μὲ φεύγεις;) — πάντες ἔπρεπε νὰ ἀποθάνωσι ταχέως ἢ βραδέως, ἔστω καὶ μετὰ τὴν ἑκατοστὴν νίκην, ἐν τῇ κονίστρᾳ ταύτῃ, ὅπου ὑπηρέτης τις τοῦ θεάτρου, Ἑρμοῦ στολὴν φέρων, ἔψαυεν αὐτοὺς διὰ ζεστοῦ τινος σιδήρου, ὅπως βεβαιωθῇ ἐὰν ἦσαν νεκροί. Ἐὰν ἐκινοῦντο ἀκόμη, τοὺς ἀπετελείωνεν· ἔμενον παγωμένοι, ἀκίνητοι, δοῦλός τις ἐκαμάκιζεν αὐτοὺς καὶ ἀνέσυρε δι' ἀγκίστρων· ἐκ τοῦ βορβόρου τούτου τοῦ ἀποτελουμένου ἐξ ἄμμου καὶ αἵματος, μέχρι τοῦ στενοῦ διαδρόμου (porta libitinensis) ἐπικηδείου θύρας, ὁπόθεν τοὺς ἔρριπτον εἰς τὸ spoliarium (σκυλευτήριον), ὅπως σώσωσι τοὐλάχιστον τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἐνδύματά των! — Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἀγῶνες τοῦ ἀμφιθεάτρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Η ΕΚΡΗΞΙΣ

Κατακλυσμός τέφρας.—Κατακλυσμός πυρός.—Φυγή Πομπηϊανῶν.—Προλήψεις Πομπηϊανῶν.—Τά θύματα. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Διομήδους, ὁ σκοπός, ἡ ἐν τῷ τάφῳ κτισθεῖσα γυνή, ὁ ἱερεὺς τῆς Ἴσιδο-, οἱ ἐνηγκαλισμένοι ἐρασταί, κτλ Οἱ σκελετοί.—Τά ὑπό τοῦ Βεσουβίου ἀποτεφρωθέντα πτώματα.

Ἡ τρομερὰ ἔκρηξις ἡ τὴν πόλιν ἐξαφανίσασα, συνέβη ἐν ἡμέρᾳ καθ᾽ἣν ἐτελεῖτο εἷς τῶν προειρημένων ἀγώνων, τὴν 23ην Νοεμβρίου 79. Αἱ μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων, τὰ ἐρείπια τῆς Πομπηΐας, τὰ ἀλλεπάλληλα στρώματα τῆς τέφρας καὶ τῆς κισσήρεως τὰ κατακαλύψαντα αὐτήν, οἱ σκελετοὶ οἱ ἐν τῇ στάσει τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ θανάτου εὑρεθέντες, πάντα ταῦτα ἀφηγοῦνται ἡμῖν τὴν καταστροφήν· οὐδὲν ἔχει ἡ φαντασία νὰ προσθέσῃ, ἡ εἰκὼν εἶναι ἐκεῖ, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας, παριστάμεθα, τὴν βλέπομεν. Καθήμενοι εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, φεύγομεν ἡμεῖς αὐτοὶ εἰς τὰς πρώτας δονήσεις, εἰς τὰς πρώτας λάμψεις τὰς ἀγγελλούσας τὴν πυρκαϊὰν καὶ τὴν καταστροφήν. Τὸ ἔδαφος ἐτινάχθη πολλάκις, καὶ εἶδός τι σίφωνος κονιορτοῦ, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πυκνούμενον, περιειλίσσετο εἰς τὸν οὐρανόν. Πρό τινων ἡμερῶν, ἐγένετο λόγος περὶ γιγάντων, οἵτινες, ὁτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ὁτὲ δὲ ἐπὶ τῆς πεδιάδος, διήρχοντο τὸν αἰθέρα· ἤδη ἀναβιοῦσι καὶ ἀνορθοῦνται ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ἐπάρσει εἰς τοὺς στροβίλους τοῦ καπνοῦ, ἐνῷ ἀκούεται παράδοξος θόρυβος, φοβερὸς μυκηθμός, ἀκολούθως ἀλλεπάλληλοι βρονταὶ καὶ ἡ νὺξ ἐπῆλθε· νὺξ φρικώδης· εὑρεῖαι φλόγες περιβάλλουσι τὰ σκότη. Φωνάζουσιν ἐν ταῖς ὁδοῖς, «ὁ Βεσούβιος καίεται!» Πάραυτα οἱ Πομπηϊανοὶ τεταραγμένοι, ἐπτοημένοι, καταλείπουσι τὸ ἀμφιθέατρον, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι διότι εὑρίσκουσι πρὸ αὐτῶν τόσας ἐξόδους, ὥστε νὰ ἐξέλθωσι φύρδην μύγδην χωρὶς νὰ κατασυντριβῶσι, καί τινα βήματα ἀπωτέρω τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐξοχῆς ἀνοικτάς. Ἀλλά, μετὰ τὴν πρώτην ἔκρηξιν, μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τῆς τέφρας, ἐπέρχεται ὁ κατακλυσμὸς τοῦ πυρός, καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ὠθουμένων ἐλαφρῶν καὶ φλεγόντων λίθων—θὰ ἔλεγέ τις ὅτι πίπτει πυρίνη χιὼν—κατερχομένων βραδέως, ὀλεθρίως, ἄνευ διαλείμματος, μετ᾽ ἀδυσωπήτου συνεχείας· ἡ στερεὰ αὕτη φλὸξ ἐμφράττει τὰς ὁδούς, σωρεύεται ἐπὶ τῶν στεγῶν, καὶ καταπίπτει ἐντὸς τῶν οἰκιῶν μετὰ τῶν θραυσμένων κεράμων καὶ τῶν ἀνημμένων δοκῶν· οὕτως ἡ πυρκαϊὰ καταπίπτει ἀπὸ ὀροφῆς εἰς ὀροφὴν ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου τῆς αὐλῆς, ἔνθα ἐπισωρεύονται, ὡς τὸ χῶμα τὸ πληροῦν ἀνοικτὸν τάφρον, αἱ ἐρυθραὶ καὶ καίουσαι αὗται τολύπαι, αἵτινες ἀδιαλείπτως κατέρχονται ἠρέμα καὶ ὀλεθρίως.

Οἱ κάτοικοι φεύγουσι πανταχόθεν. Οἱ τολμηροί, οἱ νέοι, οἱ περὶ τῆς ζωῆς των μόνον φροντίζοντες, κατορθοῦσι νὰ διαφύγωσι. Τὸ ἀμφιθέατρον

ἐκενώθη ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, δὲν μένουσιν εἰμὴ οἱ νεκροὶ μονομάχοι. Ἀλλὰ δυστυχία εἰς τοὺς καταφυγόντας εἰς τὰ ἐργαστήρια, ὑπὸ τὰς ἀψίδας τοῦ θεάτρου ἢ εἰς τὰ ὑπόγεια· ἡ τέφρα τοὺς καλύπτει καὶ τοὺς πνίγει. Δυστυχία πρὸ πάντων εἰς τοὺς φιλαργύρους καὶ τοὺς πλεονέκτας, εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Προκούλου, εἰς τὴν εὐνοουμένην τοῦ Σαλλουστίου, εἰς τὰς κόρας τοῦ οἴκου τοῦ ποιητοῦ, αἵτινες ἐβράδυναν ὅπως συμπαραλάβωσι τὰ πολύτιμα κοσμήματά των· πίπτουσιν ἐξ ἀσφυξίας ἐν μέσῳ τῶν κοσμημάτων των, ἅτινα πέριξ αὐτῶν διεσπαρμένα, θὰ μαρτυρήσωσιν εἰς τὸν μέλλοντα κόσμον τὴν ματαιότητα τῶν κυρίων των. Γυνή τις, ἔτρεχε κατὰ τύχην, ἐν τῷ προδόμῳ τῷ ἄγοντι πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Φαύνου, κατάφορτος κοσμημάτων· μὴ δυναμένη πλέον ν' ἀναπνεύσῃ κατέφυγεν εἰς τὸ γραμματοφυλάκιον· προσεπάθησεν, ἀλλ' ἐπὶ ματαίῳ νὰ κρατήσῃ διὰ τῶν βραχιόνων της, τὴν ἐπ' αὐτῆς πίπτουσαν ὀροφήν. Ἀπωλέσθη κατασυντριβεῖσα· ἡ κεφαλή της δὲν εὑρέθη.

Πυκνὸν πλῆθος θὰ συνεκρούσθη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Τάφων, τῶν μὲν ἐρχομένων ἐκ τῆς ἐξοχῆς ὅπως καταφύγωσιν εἰς τὴν πόλιν, τῶν δὲ φευγόντων τὰς πυρποληθείσας οἰκίας των, ὅπως ζητήσωσι τὴν σωτηρίαν των ὑπὸ τὸν ἀνοικτὸν οὐρανόν. Εἷς τῶν πρώτων ἔπεσε πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἔχων ἐστραμμένους τοὺς πόδας πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ἡρακλείου· ἕτερος ἐπὶ τῆς ῥάχεως μὲ τοὺς βραχίονας ὑψωμένους κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας 127 ἀργυρᾶ νομίσματα καὶ 69 χρυσᾶ· ἕτερος ἐπίσης ἐπὶ τῆς ῥάχεως· — γεγονὸς παράδοξον! ἀπέθανον πάντες εἰς τὸν Βεσούβιον ἀτενίζοντες. Γυνή τις, κρατοῦσα παιδίον εἰς τὰς ἀγκάλας της, προεφυλάχθη ἐντὸς τάφου, τὸν ὁποῖον ἡ ἔκρηξις ἀπέφραξε· στρατιώτης τις πιστὸς εἰς τὸ καθῆκόν του, ἔμεινεν ὄρθιος εἰς τὴν σκοπιάν του πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἡρακλείου, τὴν μίαν χεῖρα ἔχων ἐπὶ τοῦ στόματος, τὴν ἄλλην ἐπὶ τοῦ δόρατος· ἀπώλετο γενναίως. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Διομήδους εἶχε συναθροισθῇ ἐν τῷ οἰνῶνι, ὅπου δεκαεπτὰ θύματα, γυναῖκες, παῖδες καὶ ἡ νέα κόρη, ἧς ὁ λαιμὸς ἀπελιθώθη ἐν τῇ τέφρᾳ, ἐνεταφιάσθησαν ζῶντα, μετ' ἀλλήλων συνεσφιγμένα, καὶ ἀποθανόντα ὑπὸ τῆς ἀσφυξίας ἢ πιθανῶς τῆς πείνης. Ὁ Ἄρριος Διομήδης ἐσώθη μόνος, ἐγκαταλιπὼν τὴν σύζυγόν του, καὶ μόνον δοῦλόν τινα φέρων μετ' αὐτοῦ, ὅστις ἐκράτει τὸ βαλάντιόν του· ἀλλ' ἔπεσε καὶ αὐτὸς κεραυνωθεὶς πρὸ τοῦ κήπου του. Καὶ πόσοι ἄλλοι δυστυχεῖς, τῶν ὁποίων γινώσκομεν τὴν τελευταίαν ὥραν· ὁ ἱερεὺς τῆς Ἴσιδος, ὅστις περιβληθεὶς ὑπὸ τῶν φλογῶν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ σωθῇ ἐν τῇ καιομένῃ ὁδῷ, διετρύπησε δύο τοίχους διὰ τοῦ πελέκεώς του, πρὸ τοῦ τρίτου ὅμως ἀποκαμὼν ἀναμφιβόλως, ἢ ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ προσβληθείς, ἐξέπνευσε κρατῶν τὸν πέλεκυν ἀνὰ χεῖρας. Τὰ δὲ δύστηνα ζῶα, ἅτινα δεδεμένα δὲν ἠδύναντο νὰ διαφύγωσιν. Ὁ ἡμίονος τοῦ ἀρτοποιείου, οἱ ἵπποι τοῦ πανδοχείου τοῦ Ἀλβίνου, ἡ αἲξ τοῦ Συρίκου, ἡ ἐν τῷ κλιβάνῳ τοῦ μαγειρίου συσπειρωθεῖσα

ἣν εὗρον ἐσχάτως μὲ τὸν κωδωνίσκον περὶ τὸν λαιμόν. Καὶ οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ στρατῶνος τῶν μονομάχων, οἱ διὰ βασανιστηρίων σιδηρῶν τὰς κνήμας ἔχοντες ἐσφιγμένας. Καὶ οἱ δύο ἐρασταί, οὓς εὗρον ἔν τινι ἐργαστηρίῳ, ἐγγὺς τῶν Βαλανείων· ἀμφότεροι ἦσαν νέοι καὶ σφιγκτῶς ἐνηγκαλισμένοι.....

Ὁποία τρομερὰ νὺξ καὶ ὁποία ἡ ἐπαύριον. Ἡ ἡμέρα ἐπῆλθεν, ἀλλὰ τὸ σκότος διαμένει· οὐχὶ σκότος νυκτὸς ἀσελήνου, ἀλλὰ σκότος θαλάμου κεκλεισμένου ἄνευ φωτός. Ἐν Μιτηνῷ, ἔνθα εὑρίσκετο ὁ τὴν καταστροφὴν περιγράψας Πλίνιος ὁ νεώτερος, δὲν ἤκουον εἰμὴ φωνὰς παίδων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καλουμένων, ζητούντων ἀλλήλους, διὰ τῆς φωνῆς μόνον ἀναγνωριζομένων, ἐπικαλουμένων τὸν θάνατον, θρηνούντων, ἀγωνιώντων, καὶ νομιζόντων ὅτι αὕτη ἦτο ἡ αἰωνία νύξ, καθ' ἣν θεοί τε καὶ ἄνθρωποι προὔκειτο νὰ ἀφανισθῶσι. Μετὰ ταῦτα ἔπεσε βροχὴ τέφρας τοσοῦτον πυκνή, ὥστε εἰς ἑπτὰ λευγῶν ἀπὸ τοῦ ἡφαιστείου ἀπόστασιν ἔπρεπε νὰ κινῆταί τις ἀκαταπαύστως ὅπως μὴ ἀποπνιγῇ. Ἡ τέφρα αὕτη, ἔφθασε, λέγουσι, μέχρι τῆς Ἀφρικῆς, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει μέχρι τῆς Ῥώμης, ὅπου ἐπλήρωσε τὸν ἀέρα καὶ ἐκάλυψε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, οὕτως ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι ἔλεγον· «Ὁ κόσμος στρέφεται ἄνω κάτω· ὁ ἥλιος καταπίπτει ἐπὶ τῆς γῆς ὅπως σβεσθῇ, ἢ ἡ γῆ ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανὸν ὅπως πυρποληθῇ». «Τέλος, γράφει ὁ Πλίνιος, τὸ φῶς ἐπανῆλθεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὁ ἀστὴρ ὁ διαχέων αὐτὸ ἀνεφάνη, ὠχρὸς ὅμως ὡς ἐν ἐκλείψει. Τὸ πᾶν μετεβλήθη περὶ ἡμᾶς· ἡ τέφρα, ὡς πυκνὴ χιών, εἶχε καλύψει τὸ πᾶν, [1]

Μόλις κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἤρθη τὸ ἄπειρον τοῦτο σάβανον, καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ διηγήθησαν τὴν καταστροφὴν μετ' εὐγλωττίας, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ Πλίνιος, μεθ' ὅλον τὸ ὡραῖον ὕφος του καὶ τὴν αὐθεντίαν τῆς μαρτυρίας του, δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ. Συνέλαβον, ὡς ἐπ' αὐτοφώρῳ τὸν τρομερὸν καταστροφέα εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπενεχθέντα ἐρείπια. Αἱ ἄστεγοι αὗται οἰκίαι, μέχρι τοῦ πρώτου πατώματος μείνασαι, καὶ τοὺς τοίχους των τῷ ἡλίῳ δεικνύουσαι, αἱ κιονοστοιχίαι αὗται αἱ οὐδὲν ὑποβαστάζουσαι πλέον, οἱ ναοὶ οἱ πανταχόθεν ἠνεῳγμένοι, οἱ ἄνευ ἀετωμάτων καὶ στοῶν, ἡ σιγῶσα αὕτη ἐρημία, ἡ θλιβερὰ αὕτη ὄψις καὶ ἡ παντελὴς

1 Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ ἐνταῦθα, ὡς πανταχοῦ, τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ. Γνωρίζει ὅμως ὅ,τι περὶ τῆς ἐκρήξεως οἱ σοφοὶ τῆς Νεαπόλεως ἔγραψαν.—Εἶναι τοῦ συρμοῦ σήμερον νὰ ὑποθέτωσιν, ὅτι ὁ Βεσούβιος δὲν ἔκαυσε τὴν Πομπηΐαν, ὅτι ἡ ἄμμος τῆς λάβας δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ παρὰ ψυχρὰ εἰς τὴν μικρὰν πόλιν, καὶ ὅτι τὰ ἴχνη τῆς πυρκαϊᾶς προέρχονται πιθανῶς ἐκ τῶν λυχνιῶν, ἅς τινας οἱ κάτοικοι ἐν τῇ ἐσπευσμένῃ φυγῇ των, ἀφῆκαν ἀνημμένας ἐν ταῖς οἰκίαις των. Προσπαθοῦσιν οὗτοι ν' ἀφαιρέσωσι τὴν φήμην τοῦ ἡφαιστείου, ὡς πυρπολιστοῦ. Πιθανὸν κατὰ τοῦτο νὰ ἔχωσι δίκαιον οἱ νεωτερισταί, πρέπει ὅμως νὰ δυσπιστῶμεν εἰς αὐτούς, μέχρις οὗ τὸ σύστημά των ὑπερισχύσῃ, ὅπερ δὲν συμβαίνει πάντοτε. Ἂς περιμένωμεν λοιπὸν ἔτη τινα ἀκόμη, πρὶν ἢ περιγράψωμεν τὴν ἔκρηξιν κατὰ τὰς δοξασίας τούτων. Ἡμεῖς ἑπόμεθα εἰς τὰς τῶν συγχρόνων μαρτυρίας, τὰς ὁποίας ἠρύσθημεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πλινίου.

ἀπογύμνωσις ἡ πρὸς τὴν ἐπιοῦσαν πυρκαϊᾶς ὁμοιάζουσα, πάντα ταυτα ἤρκουν ὅπως συγκινήσωσι τὴν καρδίαν. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλα, ὑπάρχουσι σκελετοί, τοὺς ὁποίους συναντᾷ εἰς ἕκαστον βῆμα τῆς περιηγήσεως ταύτης μεταξὺ τῶν νεκρῶν, καὶ οἵτινες προδίδουσι τὴν ἀγωνίαν καὶ τὰ δεινὰ τῆς τελευταίας ὥρας. Εὗρον ἤδη περὶ τοὺς 600, ἴσως καὶ περισσοτέρους, ἕκαστος τῶν ὁποίων φέρει ἓν ἀλγεινὸν ἐπισόδειον τῆς ἀπείρου καταστροφῆς, ἥτις κατεκερχύνωσεν αὐτούς.

Πρό τινων ἐτῶν, ἔν τινι μικρᾷ ὁδῷ, ὑπὸ πυρσοὺς ἐρειπίων, οἱ ἐργάται τῶν ἀνασκαφῶν παρετήρησαν χῶρον τινα κενόν, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ἐφαίνοντο ὀστᾶ. Ἐκάλεσαν ἀμέσως τὸν κ. Fiorrelli, ὅστις συνέλαβε τὴν ἑξῆς σοφὴν ἰδέαν. Διέλυσε γύψον, ὃν ἔρριψεν ἀμέσως εἰς τὸ κοίλωμα, τοῦτ' αὐτὸ ἐπανελήφθη καὶ ἐπὶ ἄλλων μερῶν, ἐν οἷς ἐνόμισαν, ὅτι εἶδον τοιαῦτα ὀστᾶ. Κατόπιν ἤγειραν ἐπιμελῶς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀπεσκληρυμένης τέφρας τῆς καλυψάσης τὸ ζητούμενον ἀντικείμενον. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν δὲ τῆς ὕλης ταύτης ἀνεφάνησαν τέσσαρα πτώματα.

Οἱ πάντες δύνανται νὰ τὰ ἴδωσιν ἤδη ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Πομπηΐας. Οὐδὲν συγκινητικώτερον τοῦ θεάματος τούτου. Δὲν εἶναι ἀγάλματα, ἀλλ ἀνθρώπινα σώματα ὑπὸ τοῦ Βεσουβίου ἀποτυπωθέντα. Οἱ σκελετοὶ εἶναι εἰσέτι ἐκεῖ, ἐν τοῖς γυψίνοις τούτοις περικαλύμμασιν, ἅτινα παρέχουσιν ὅ,τι ὁ χρόνος θὰ κατέστρεφε, ὅ,τι ἡ ὑγρὰ τέφρα διετήρησε, τὰ ἐνδύματα δηλονότι καὶ τὰς σάρκας, αὐτὴν σχεδὸν τὴν ζωήν. Τὰ ὀστᾶ ἐξάγονται ἔκ τινων μερῶν ὅπου ἡ ὕλη δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ. Οὐδαμοῦ ὑπάρχει τι τὸ ὅμοιον. Αἱ αὐγυπτιακαὶ μούμιαι εἶναι γυμναί, μαῦραι, ἀποτρόπαιοι· οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν μεθ' ἡμῶν, ειναι διηυθετημέναι διὰ τὴν αἰωνίαν ἀνάπαυσιν εἰς στάσιν καθιερωμένην. Ἀλλ' οἱ ἐκταφέντες Πομπηϊανοὶ εἰσὶν ἀνθρώπινα ὄντα ἅτινα βλέπομεν ἀποθνήσκοντά.

Τὸ ἓν τῶν σωμάτων τούτων εἶναι γυναικός, παρὰ τῇ ὁποίᾳ εὑρέθησαν 91 νομίσματα, δύο ἀργυρᾶ ἀγγεῖα, κλεῖδες καὶ πολύτιμα κοσμήματα. Ἔφευγε λοιπὸν αὕτη φέρουσα τὰ πολύτιμα ταῦτα ἀντικείμενα, ὅτε κατέπεσεν ἐν τῇ μικρᾷ ὁδῷ. Τὴν βλέπει τις εἰσέτι κειμένην ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ· διακρίνεται κάλλιστα ὁ κεφαλόδεσμός της, τὸ ὕφασμα τῶν ἐνδυμάτων της, καὶ δύο δακτύλια ἅτινα φέρει ἀκόμη ἐπὶ τῶν δακτύλων της· ἡ μία τῶν χειρῶν της ειναι συντετριμμένη, φαίνεται ἔτι ἡ κυψελώδης τοῦ ὀστοῦ συναρμογή· ὁ ἀριστερὸς βραχίων ἐκτείνεται ἐστραγγαλισμένος· ἡ λεπτὴ χεὶρ ειναι συνεσπασμένη· θὰ εἴπῃ τις, ὅτι οἱ ὄνυχες εἰσῆλθον εἰς τὴν σάρκα· ἅπαν τὸ σῶμα φαίνεται ἐξοιδηκὸς καὶ συνεσταλμένον· αἱ κνῆμαι μόνον λίαν λεπταί, ἐκτείνονται· φαίνεται ὅτι ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐβασανίσθη εἰς φρικτὰς ὀδύνας· ἡ στάσις εἶναι στάσις ἀγωνίας, οὐχὶ θανάτου.

Ὄπισθεν αὐτῆς ἔκειντο μία γυνὴ καὶ μία νεᾶνις· ἡ πρεσβυτέρα, ἡ μή-

τηρ ἴσως, ἦτο ταπεινῆς καταγωγῆς, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν μεγάλων ὤτων της· ἔφερε δὲ εἰς τὸν δάκτυλον σιδηροῦν δακτύλιον· ἡ ἀριστερά της κνήμη ὑψουμένη καὶ λελυγισμένη, δεικνύει, ὅτι καὶ αὕτη ὑπέφερεν, ἀλλ' οὐχὶ ὅσον ἡ εὐγενὴς κυρία· οἱ πτωχοὶ στεροῦνται ὀλιγωτέρων, ἀποθνήσκοντες. Πλησίον αὐτῆς, ὡς ἐπὶ τῆς αὐτῆς κλίνης, εινα κατακεκλιμένη ἡ νεᾶνις· ἡ μία ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἡ ἄλλη ἐπὶ τῶν ποδῶν· αἱ κνῆμαί των διασταυροῦνται. Ἡ νεᾶνις αὕτη, παιδίον σχεδόν, προξενεῖ παράδοξον ἐντύπωσιν· φαίνονται λαμπρότατα τὸ ὕφασμα, αἱ θηλειαὶ τῶν ἐνδυμάτων της, αἱ χειρίδες αἱ καλύπτουσαι τὸν βραχίονα μέχρι τοῦ καρποῦ, σχίσματά τινα δι' ὧν φαίνεται ἡ γυμνὴ σάρξ, καὶ τὰ τῶν μικρῶν ὑποδημάτων ποικίλματα· διακρίνει τις πρὸ πάντων τὴν τελευταίαν της ὥραν, ὡς εἰ εὑρίσκετο ἐκεῖ, ὑπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Βεσοβίου· αὕτη ἀνέσυρε τὴν ἐσθῆτά της ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὡς τὴν κόρην τοῦ Διομήδους, διότι ἐφοβεῖτο· ἔπεσε τρέχουσα κατακέφαλα, μὴ δυναμένη δὲ νὰ ἐγερθῇ, ἐστήριξεν ἐπὶ ἑνὸς τῶν βραχιόνων της τὴν νεκρὰν κεφαλήν της. Ἡ μία τῶν χειρῶν εἶναι ἡμιανοικτὴ ὡς εἰ ἐκράτει τι, ἴσως τὴν καλύπτουσαν αὐτὴν καλύπτραν. Τὰ ὀστᾶ τῶν δακτύλων της διαπερῶσι τὸν γύψον. Τὸ κρανίον εἶναι στιλπνόν· αἱ κνῆμαι πρὸς τὰ ὄπισθεν ὑψωμέναι καὶ κείμεναι ἀλλεπάλληλοι· δὲν ὑπέφερε πολύ, ἡ δυστυχὴς κόρη, ἀλλὰ προξενεῖ εἰς τὸν βλέποντα αὐτὴν περισσοτέραν λύπην τῶν ἄλλων· μόλις ἦτο δεκαπενταετής.

Τὸ τέταρτον σῶμα εἶναι ἀνδρὸς, τὸ εἶδος γίγαντος. Κατέκειτο ὕπτιος ὅπως ἀποθάνῃ ἀνδρείως· οἱ βραχίονες καὶ αἱ κνῆμαί του εινα εὐθεῖαι καὶ ἀκίνητοι. Τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ καθαρώτατα ἀπετυπώθησαν, τὰ σανδάλια μὲ τὸ τήργανον εἰς τὰς θηλειάς, ἓν τῶν ὁποίων εινα τετρυπημένον ὑπὸ τοῦ μεγάλου δακτύλου, οἱ ἧλοι τῶν πελμάτων, ἡ γυμνὴ καὶ ἐξοιδημένη κοιλία ὡς αἱ τῶν ἄλλων σωμάτων, ἴσως ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ὕδατος τοῦ ἀπολιθώσαντος τὴν τέφραν. Φέρει, ἐπὶ τοῦ ὀστοῦ ἑνὸς τῶν δακτυλίων, σιδηροῦν δακτύλιον· τὸ στόμα του εἶναι ἀνοικτὸν, καὶ τῷ ἐλλείπουσιν ὀδόντες τινές· ἡ ῥὶς καὶ αἱ παρειαί του διαγράφονται ζωηρῶς· οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ κόμη ἐξηφανίσθησαν, ὁ μύσταξ ὅμως διατηρεῖται. Ὑπάρχει τι τὸ ἀνδρικὸν καὶ ἀποφασιστικὸν εἰς τὸ ὡραῖον τοῦτο σῶμα. Μετὰ τὰς γυναῖκας, αἵτινες δὲν ἤθελον ν' ἀποθάνωσι, βλέπουσι τὸν ἀτρόμητον ἄνδρα ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων ἅτινα τὸν συντρίβουσι· impavidum ferient ruinæ...

Παύω ἐνταῦθα, διότι οὐδ' αὐτὴ ἡ Πομπηΐα δύναται νὰ προσφέρῃ ἡμῖν πλέον τι περὶ τοῦ συγκινητικοῦ τούτου δράματος. Εινα ὁ βίαιος θάνατος μετὰ τῶν φρικτῶν βασάνων, ὁ θάνατος ὁ ὑποφέρων καὶ σφαδάζων, ὁ μετὰ παρέλευσιν δεκαοκτὼ αἰώνων ἐπ' αὐτοφώρῳ καταλαμβανόμενος.

Μετάφρασις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ Ἀλεξ. Καράλη

ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΗΣ

Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι, ὡς ἤθελ' ἴσως νομίσουμε, ἁπλῶς μόνον φιλολογικὸν ἀντικείμενον, Ἡ γλῶσσα ἐνέχεται βέβαια, καὶ πολὺ μάλιστα ἐνέχεται στὴ φιλολογία· ἐπειδή, ἐχτὸς ὁποῦ ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ σῶμα τῆς ἰδέας, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς καλῶς μεταχειριζομένης διατυπώνουνται μὲ καλλιτεχνικὸν τρόπον ἡ ἰδέες, ὥστε νὰ ἔχουν ἕνα ὅσο τὸ δυνατὸν ὡραῖο σῶμα.

Ἀλλά, ὁ κύριος προορισμὸς τῆς γλώσσης εἶναι ἄλλος σπουδαιότερος. Ἡ γλῶσσα εἶναι κοινωνικὸν ζήτημα· ἐπειδὴ εἶναι τὸ μόνο μέσον τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἀνάπτυξην τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων, διὰ τὴν κοινωνικήν του πρόοδον, διὰ τὴν ἐξακολουθινὴν καλητέρεψήν του εἰς ὅλες τὲς διεύθυνσες· καὶ ὡς τέτοια, ἔχει καθὼς βλέπετε ἄλλην σοβαρώτερην καὶ πολυτιμώτερην ἀξίαν, ἀπὸ ἐκείνην τῆς φιλολογικῆς καλλιτεχνίας.

Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐκεῖνο τὸ μέσον, χωρὶς τὸ ὁποῖον ἡ ἀνθρωπότης ἤθελε μένει αἰωνίως στάσιμη. Παρατηρήσετε ὅσα ὄντα εἶναι ἐλλειπῆ ἀπὸ τοῦτο τὸ μέσον· καὶ θέλ' εἰδεῖτε ὅτι δὲν προοδεύουν. Ἤ, ἂν θὰ πιστέψωμε ὅτι προοδεύουν, κάμνουν, ὡς φαίνεται, τὴν παθητικὴν Δαρβινικὴν πρόοδον, ἀπὸ ἕνα βῆμα κάθε τόσα ἑκατομύρια χρόνους.

Φαντασθεῖτε κόσμον ἀπὸ ἀνθρώπους χωρὶς γλῶσσαν. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι μουγκρίζοντες καὶ βογγῶντες, ἤθελ' αἰωνίως ἐκφράζουν χοντροειδῶς τὲς χόντροειδεῖς ἀνάγκες τους, ἀλλὰ τόσο μόνον. Τὰ δὲ ὑψηλότερα καὶ εὐγενέστερα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἤθελε μένουν αἰωνίως ἄγνωστα. Τὸ αἴτιον, Κύριοι, εἶναι αὐτοφανὲς—στὴ γλῶσσα τῶν βόγγων καὶ τῶν μουγκρισμάτων ἤθελε λείπει ἡ φανερότης τῶν ἰδεῶν. Ἡ ἰδέες μας τότε δὲν ἤθελ' ἔχουν ἔχτασιν, οὐδὲ ἀνάπτυξην· δὲν ἤθελ' ἐννοούμεθα παρὰ ὡς ἔγγιστα, καὶ χοντρικῶς. Καὶ τί ἤθελ' εἴμασθε τότε οἱ ἄνθρωποι; Ἤθελ' εἴμασθε πίθηκες, εἶδος πιθήκων· ἐπειδὴ μόνη ἡ φανερότης τῆς ἐκφράσεως εἶν' ἐκείνη ποῦ βοηθῶντας τὸν ἄνθρωπον νὰ τελειοποιεῖται τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ χτήνη.

Βέβαια—Ἡ ἀσάφεια στὴν ἔκφρασην εἶναι ἡ καταδίκη τῶν χτηνῶν· (καὶ τὸ καύχημα τῶν λογιωτάτων!) Ἡ δὲ σαφήνεια στὴν ἔκφρασην, εἶναι τὸ ξεχωριστικὸ προτέρημα τῶν ἀνθρώπων.

Γνωρίζω πολὺ καλὰ νὰ ἐπόθη ὅτι ἡ συνείδησις μᾶλλον νὰ ἦν' ἐκείνη ποῦ μὰς ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ χτήνη. Ἀλλά, Κύριοι, ἐπιτρέψατέ μου νὰ ἀμφιβάλλω εἰς τοῦτο, ἀφοῦ στὴν πολυχρόνιά μου ὕπαρξη, εἶδα πάμπολλους ἀνθρώπους νὰ ἔχουν ὀλιγώτερη συνείδηση, ἀπὸ πάμπολα χτήνη· ἀφοῦ εἶδα ὅτι ἡ εὐγενής, ἡ χρηστὴ συνείδηση δὲν εἶναι τόσο κοινὴ στοὺς ἀνθρώπους, ὅσο κολακευόμενοι ἤθελε νομίσουμε.

Δὲν διστάζω ὅθεν νὰ θέσω τὴ γλῶσσα, καὶ ἰδίως τὴν φανερότητα τῆς γλώσσης, ὡς τὸ κύριον ξεχωριστικόμας ἀπὸ τὰ χτήνη· καὶ ὡς τὸ μόνο μέσον τῆς ἀνθρωπίνου προόδου· ἀφοῦ καὶ διὰ μόνης τῆς φανερότητος τῆς ἐκφράσεως τῶν ἰδεῶν μας,βαίνομεν εἰς τὴν ἀνάπτυξην τῶν ψυχικῶν μας δυνάμεων, καὶ στὴν ἐξακολουθινὴν καλητέρεψήν μας. Ἰδοὺ ὅθεν ἡ μεγάλη ἀξία τῆς γλώσσης, ὡς μέσον ἀναπτύξεως καὶ προόδου τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

Τώρα, ἂν ὑπάρχῃ κανόνας χωρὶς ἐξαίρεσην, εἶναι ὅτι,—«Πρέπει νὰ μεταχειριζόμεθα κάθε πρᾶγμα διὰ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε, καὶ μὲ τρόπον ἁρμόδιον καὶ συντελεστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε.» — Κάθε ἄλλη διαφορετικὴ μεταχείριση, εἶναι, ἀπὸ τὸ περισσότερο στὸ 'λιγώτερο, κατάχρηση.

Ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦτον δὲν ἐξαιροῦνται βέβαια ἡ γλῶσσες· ἀλλὰ καὶ τοῦτες πρέπει νὰν τὲς μεταχειρίζονται οἱ λογικοὶ ἄνθρωποι διὰ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔγιναν, καὶ μὲ τρόπον συντελεστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔγιναν.

Ὁ σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε ἡ γλῶσσα, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλήτερα, ὁ σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Θεία Πρόνοια μᾶς ἔδοσε τὴ γλῶσσα, εἶναι ἡ φανερότερη ἀλληλοδιάδοση τῶν ἰδεῶν μας, εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν παντοίων ἀναγκῶν μας, καὶ ἑπομένως ἡ εὐκολότερη καὶ ταχύτερη ἀνάπτυξη τῶν ψυχικῶν μας δυνάμεων, καὶ ἀκολουθινὴ πρόοδος καὶ καλητέρεψη τῆς ἀνθρωπότητος.—Ἂν κανεὶς φύσει ἀντιῤῥητικὸς ἤθελε ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ σκοποῦ τούτου τῶν γλωσσῶν, δὲν ἔχει νὰ κάμῃ παρὰ νὰ κατεβῇ στὸ δρόμο, νὰ ρωτήσῃ τὸν πρῶτο διαβάτη, καὶ νὰ βεβαιωθῇ διὰ τὴν αὐτοφανῆ τούτην ἀλήθειαν. Βέβαιος ὅθεν ὅτι θὰ ἔχω καὶ τὴν ἐδικήν σας γνώμην σύμφωνην μὲ τὴν ἐδικήνμου, περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν γλωσσῶν ἐν γένει, μεταβαίνω στὴν ἐδικήμας νεοελληνικὴν γλῶσσαν, περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος.

Ἡ αὐτοφανὴς ἀλήθεια τοῦ ὅτι, ἡ γλῶσσες μᾶς ἐδόθησαν διὰ τὴν ὅσον φανερότερην μετάδοσην καὶ διάδοσην τῶν ἰδεῶν μας, εἶναι παρομοίως μία ἀλήθεια καὶ διὰ τὴ γλῶσσα μας. Εἶναι ἀναντίῤῥητον ὅτι κ' ἐμεῖς οἱ σημερνοὶ Ἕλληνες ὁμιλοῦμε ἀνάμεσόμας διὰ νὰ ἐννοούμεθα. Κύριος ὅθεν σκοπὸς καὶ τῆς σημερινῆς γλώσσης μας πρέπει νὰ ἦναι ἡ μετάδοση καὶ διάδοση τῶν ἰδεῶν μας ἀνάμεσόμας, διὰ τῆς μεγαλητέρας φανερότητος· καὶ πρέπει, ὡς ἐπόθη, νὰ τὴν μεταχειριζόμεθα μὲ τρόπον συντελεστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον μᾶς ἐδόθη ἀπὸ τὴν φύσην.

Ἂν δὲ ἔλεγα ὅτι ὁ τρόπος ὁ συντελεστικώτερος διὰ τὴν φανερότητα τῶν ἰδεῶνμαν εἶναι ἡ ἁπλότης τῆς φράσεώςμας, ὁμιλῶντες ἢ γράφοντες, ἤθελ' εὕρω τάχα τοὺς ἀντιλέγοντας;

Ἐπιθυμῶ, Κύριοι, σὲ κάθε βῆμα ποῦ κάμνω νὰ ἔχω καὶ τὴ συνάντη-

σήσας. Ἐρωτῶ λοιπόν,—Εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς ὁποῦ νὰ διαφωνῇ μὲ ἐμὲ διὰ τὴν ἀπλότητα τῆς φράσεως ὡς συντελεστικώτατον γλωσσικὸν προσόν, διὰ τὴν γρηγορώτερην κατάληψήν μας ὁμιλῶντες ἢ γράφοντες; Εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς ὁποῦ νὰ νομίζῃ ὅτι μία διεστραμένη σύνταξη, καὶ λέξες ἀρχαῖες ἑλληνικὲς εὐκολύνουν τὴν συνεννόησήν μας; Εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς ὅστις κρίνοντας μὲ τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς, μὲ τὴν καθημερούσιάν του πεῖραν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς λογιοτατίστικης, δὲν ἤθελε θεωρήσει τὲς στριφνές της φράσες, καὶ τὲς πεπαλαιομένεςτης λέξες ὡς ἔμποδα διὰ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς γλώσσης, τὴν ταχύτερη καὶ ἀκριβέστερη συνεννόησή μας;

Ὄχι βέβαια.

Ἀλλὰ νὰ ἐξετάσωμε τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ὑπὸ ἄλλην πραχτικώτερη ἔποψην—Ἤθελε σᾶς ἀρέσει ὅταν σᾶς ὁμιλοῦν *διὰ ὑπόθεσές σας*, *διὰ συμφέροντά σας*, νὰ σᾶς ἐκφράζονται λογιωτατίστικα, ὥστε νὰ μὴν ἀπεικάζετ' εὐθὺς καὶ καθαρὰ ὅ,τι σᾶς λέγουν· ἀλλὰ νὰ σᾶς ἦναι χρεία νὰ σκέφθεσθε τί σᾶς ἐπόθη διὰ νὰ τὸ ἐννοήσατε;—Ἤθελε σᾶς ἀρέσει ὅταν σεῖς ὁμιλεῖτε *διὰ ὑποθέσές σας*, νὰ μὴν ἐννοεῖσθ' εὐθὺς λογιωτατίζοντες, ἀλλὰ οἱ ἐντελόμενοι τὴν ὑπηρεσίανσας νὰ ἐννοοῦν ὡς ἔγγιστα τὰ λεγόμενάσας, κινδυνεύοντες νὰ παρεννοήσουν καὶ νὰ σᾶς δουλέψουν' ἀνάποδα;

Ὄχι βέβαια.

Καὶ εἶναι μὲ σκοπὸ ποῦ λέγω *διὰ ὑπόθεσέςσας*, *διά συμφέροντάσας*. Ἐπειδὴ εἶδα τοὺς λογιώτατους, ὅταν πρόκειται διὰ συμφέροντάτους, νὰ ἐκφράζονται διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι ὅταν πρόκειται διὰ πράγματα εἰς αὐτοὺς ἀδιάφορα.

Ὅταν ὁ ἀρχιλογιώτατος Θοδωράκης ἔβγαινε νὰ συντρέξῃ διὰ Βουλευτής, ἄφινε τὰ λογιωτατίστικα νὰ χαίρονται· καὶ στοὺς ψηφοφόρουςτου ὁμιλοῦσε τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους. *Ἀδερφάκιαμου καὶ ἀϊτεράκιαμου*, τοὺς ἔλεγε. Καὶ πιστεύω ὅτι, φυσικῷ τῷ λόγω, οἱ λογιώτατοι σὲ ὅμοιες περίστασες κάμνουν' ὅλοι ἔτσι. Ἀπὸ τοῦτο δὲ ἐξάγω ὅτι, ἡ λογιωτατίστικη εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ *ἔγνοιαμου ἂν δὲν ἐννοοῦμαι*· ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους, ἡ γλῶσσα τοῦ *θέλω νὰ ἐννοηθῶ*.

Παρακαλῶ νὰ παρατηρήσετε ὅτι, σὲ τούτημου τὴν ὁμιλία, ἡ λογικὴ εἶναι πάντοτε ἡ ἀχώριστη ὁδηγήτριάμου· καὶ ὅτι πηγαίνω πάντοτε προχωρῶντας μὲ κάπως μαθηματικὴν μέθοδον, μεταβαίνοντας ἀπὸ ἀξίωμα εἰς ἀξίωμα, διὰ νὰ ἦμαι ἀσφαλὴς εἰς τὰ λεγόμενάμου. Μὲ τὴν ἰδίαν δὲ ἀναντίῤῥητον μέθοδον θέλει προχωρήσω ἕως τέλους, εἰς τὴν ἔρευνα τοῦ μεταδοτικοῦ τούτου μέσου, τοῦ καλουμένου γλῶσσα.

Δὲν ἐμβαίνει στὸ θέμα μου νὰ ἐξετάσω τὴν ἀσάφειαν τῆς ἰδέας αὐτῆς εἰς τὸν ἑαυτόντης, εἰς τὴν οὐσίαντης, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς ἰδέας τῆς ἰδίας. Ἐκεῖνο εἶναι μέρος ἄλλου θέματος. Ἡ ἀσάφεια τῆς φράσεως κάμνει τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, καὶ ἀκολούθως τὸ θέμαμου.

Δὲν διστάζω ὅθεν νὰ θέσω τὴ γλῶσσα, καὶ ἰδίως τὴν φανερότητα τῆς γλώσσης, ὡς τὸ κύριον ξεχωριστικόμας ἀπὸ τὰ κτήνη· καὶ ὡς τὸ μόνο μέσον τῆς ἀνθρωπίνου προόδου· ἀφοῦ καὶ διὰ μόνης τῆς φανερότητος τῆς ἐκφράσεως τῶν ἰδεῶν μας,βαίνομεν εἰς τὴν ἀνάπτυξην τῶν ψυχικῶν μας δυνάμεων, καὶ στὴν ἐξακολουθινὴν καλητέρεψήν μας. Ἰδοὺ ὅθεν ἡ μεγάλη ἀξία τῆς γλώσσης, ὡς μέσον ἀναπτύξεως καὶ προόδου τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

Τώρα, ἂν ὑπάρχῃ κανόνας χωρὶς ἐξαίρεσην, εἶναι ὅτι,—«Πρέπει νὰ μεταχειριζόμεθα κάθε πρᾶγμα διὰ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε, καὶ μὲ τρόπον ἁρμόδιον καὶ συντελεστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε.» — Κάθε ἄλλη διαφορετικὴ μεταχείριση, εἶναι, ἀπὸ τὸ περισσότερο στὸ 'λιγώτερο, κατάχρηση.

Ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦτον δὲν ἐξαιροῦνται βέβαια ἡ γλῶσσες· ἀλλὰ καὶ τοῦτες πρέπει νὰν τὲς μεταχειρίζονται οἱ λογικοὶ ἄνθρωποι διὰ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔγιναν, καὶ μὲ τρόπον συντελεστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔγιναν.

Ὁ σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε ἡ γλῶσσα, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλήτερα, ὁ σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Θεία Πρόνοια μᾶς ἔδοσε τὴ γλῶσσα, εἶναι ἡ φανερότερη ἀλληλοδιάδοση τῶν ἰδεῶν μας, εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν παντοίων ἀναγκῶν μας, καὶ ἑπομένως ἡ εὐκολότερη καὶ ταχύτερη ἀνάπτυξη τῶν ψυχικῶν μας δυνάμεων, καὶ ἀκολουθινὴ πρόοδος καὶ καλητέρεψη τῆς ἀνθρωπότητος.—Ἂν κανεὶς φύσει ἀντιῤῥητικὸς ἤθελε ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ σκοποῦ τούτου τῶν γλωσσῶν, δὲν ἔχει νὰ κάμῃ παρὰ νὰ κατεβῇ στὸ δρόμο, νὰ ῥωτήσῃ τὸν πρῶτο διαβάτη, καὶ νὰ βεβαιωθῇ διὰ τὴν αὐτοφανῆ τούτην ἀλήθειαν. Βέβαιος ὅθεν ὅτι θὰ ἔχω καὶ τὴν ἐδικήν σας γνώμην σύμφωνην μὲ τὴν ἐδικήνμου, περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν γλωσσῶν ἐν γένει, μεταβαίνω στὴν ἐδικήνμας νεοελληνικὴν γλῶσσαν, περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος.

Ἡ αὐτοφανὴς ἀλήθεια τοῦ ὅτι, ἡ γλῶσσες μᾶς ἐδόθησαν διὰ τὴν ὅσον φανερότερην μετάδοσην καὶ διάδοσην τῶν ἰδεῶν μας, εἶναι παρομοίως μία ἀλήθεια καὶ διὰ τὴ γλῶσσα μας. Εἶναι ἀναντίῤῥητον ὅτι κ' ἐμεῖς οἱ σημερνοὶ Ἕλληνες ὁμιλοῦμε ἀνάμεσόμας διὰ νὰ ἐννοούμεθα. Κύριος ὅθεν σκοπὸς καὶ τῆς σημερινῆς γλώσσης μας πρέπει νὰ ἦναι ἡ μετάδοση καὶ διάδοση τῶν ἰδεῶν μας ἀνάμεσόμας, διὰ τῆς μεγαλητέρας φανερότητος· καὶ πρέπει, ὡς ἐπόθη, νὰ τὴν μεταχειριζόμεθα μὲ τρόπον συντελεστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον μᾶς ἐδόθη ἀπὸ τὴν φύσην.

Ἂν δὲ ἔλεγα ὅτι ὁ τρόπος ὁ συντελεστικώτερος διὰ τὴν φανερότητα τῶν ἰδεῶνμας εἶναι ἡ ἁπλότης τῆς φράσεώςμας, ὁμιλῶντες ἢ γράφοντες, ἤθελ' εὕρω τάχα τοὺς ἀντιλέγοντας;

Ἐπιθυμῶ, Κύριοι, σὲ κάθε βῆμα ποῦ κάμνω νὰ ἔχω καὶ τὴ συνάντη-

σήσας. Ἐρωτῶ λοιπόν,—Εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς δποῦ νὰ διαφωνῇ μὲ ἐμὲ διὰ τὴν ἁπλότητα τῆς φράσεως ὡς συντελεστικώτατον γλωσσικὸν προσόν, διὰ τὴν γρηγορώτερην κατάληψήν μας δμιλῶντες ἢ γράφοντες; Εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς δποῦ νὰ νομίζῃ ὅτι μία διεστραμένη σύνταξη, καὶ λέξες ἀρχαῖες ἑλληνικὲς εὐκολύνουν τὴν συνεννόησήν μας; Εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς ὅστις κρίνοντας μὲ τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς, μὲ τὴν καθημερούσιάν του πεῖραν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς λογιοτατίστικης,δὲν ἤθελε θεωρήσει τὲς στριφνές της φράσες, καὶ τὲς πεπαλαιομένεςτης λέξες ὡς ἔμποδα διὰ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς γλώσσης, τὴν ταχύτερη καὶ ἀκριβέστερη συνεννόησή μας;

Ὄχι βέβαια.

Ἀλλὰ νὰ ἐξετάσωμε τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ὑπὸ ἄλλην πραχτικώτερη ἔποψην—Ἤθελε σᾶς ἀρέσει ὅταν σᾶς δμιλοῦν *διὰ ὑπόθεσές σας*, *διὰ συμφέροντά σας*, νὰ σᾶς ἐκφράζονται λογιωτατίστικα, ὥστε νὰ μὴν ἀπεικάζετ' εὐθὺς καὶ καθαρὰ ὅ,τι σᾶς λέγουν· ἀλλὰ νὰ σᾶς ἦναι χρεία νὰ σκέφθεσθε τί σᾶς ἐπόθη διὰ νὰτὸ ἐννοήσατε;—Ἤθελε σᾶς ἀρέσει ὅταν σεῖς δμιλεῖτε *διὰ ὑποθέσές σας*,νὰ μὴν ἐννοεῖσθ' εὐθὺς λογιωτατίζοντες, ἀλλὰ οἱ ἐντελόμενοι τὴν ὑπηρεσίανσας νὰ ἐννοοῦν ὡς ἔγγιστα τὰ λεγόμενάσας, κινδυνεύοντες νὰ παρεννοήσουν καὶ νὰ σᾶς δουλέψουν' ἀνάποδα;

Ὄχι βέβαια.

Καὶ εἶναι μὲ σκοπὸ ποῦ λέγω *διὰ ὑπόθεσέςσας*, *διά συμφέροντάσας*. Ἐπειδὴ εἶδα τοὺς λογιώτατους, ὅταν πρόκειται διὰ συμφέροντάτους, νὰ ἐκφράζονται διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι ὅταν πρόκειται διὰ πράγματα εἰς αὐτοὺς ἀδιάφορα.

Ὅταν ὁ ἀρχιλογιώτατος Θοδωράκης ἔβγαινε νὰ συντρέξῃ διὰ Βουλευτής, ἄφινε τὰ λογιωτατίστικα νὰ χαίρονται· καὶ στοὺς ψηφοφόρουςτου δμιλοῦσε τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους. *Ἀδερφάκιαμου καὶ ἀϊτεράκιαμου*, τοὺς ἔλεγε. Καὶ πιστεύω ὅτι, φυσικῷ τῷ λόγῳ, οἱ λογιώτατοι σὲ ὅμοιες περίστασες κάμνουν' ὅλοι ἔτσι. Ἀπὸ τοῦτο δὲ ἐξάγω ὅτι, ἡ λογιωτατίστικη εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ *ἔγνοιαμου ἂν δὲν ἐννοοῦμαι*· ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους, ἡ γλῶσσα τοῦ *θέλω νὰ ἐννοηθῶ*.

Παρακαλῶ νὰ παρατηρήσετε ὅτι, σὲ τούτημου τὴν δμιλία, ἡ λογικὴ εἶναι πάντοτε ἡ ἀχώριστη δδηγήτριάμου· καὶ ὅτι πηγαίνω πάντοτε προχωρῶντας μὲ κάπως μαθηματικὴν μέθοδον, μεταβαίνοντας ἀπὸ ἀξίωμα εἰς ἀξίωμα, διὰ νὰ ἦμαι ἀσφαλὴς εἰς τὰ λεγόμενάμου. Μὲ τὴν ἰδίαν δὲ ἀναντίῤῥητον μέθοδον θέλει προχωρήσω ἕως τέλους, εἰς τὴν ἔρευνα τοῦ μεταδοτικοῦ τούτου μέσου, τοῦ καλουμένου γλῶσσα.

Δὲν ἐμβαίνει στὸ θέμα μου νὰ ἐξετάσω τὴν ἀσάφειαν τῆς ἰδέας αὐτῆς εἰς τὸν ἑαυτόντης, εἰς τὴν οὐσίαντης, ἡ δποία συνίσταται εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς ἰδέας τῆς ἰδίας. Ἐκεῖνο εἶναι μέρος ἄλλου θέματος. Ἡ ἀσάφεια τῆς φράσεως κάμνει τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, καὶ ἀκολούθως τὸ θέμαμου.

Μοῦ λέτε λ. χ. ὅτι,—«Ἡ ἐπὶ τοῦ διὰ τὸ ἔτος 1883 προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους Ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς, σαφέστατα ἔδειξε τί ἀπαρέσκει τοῖς Ἕλλησιν».—Ἐδῶ ἡ ἰδέασας ἤθελ' εἶναι σαφής, ἐπειδὴ ἀκεραία· ἀλλὰ ἡ φράσησας τὴν κάμνει σκοτινή· ἐπειδὴ 1ον ἡ λέξες δὲν εἶναι τοποθετημένες κάθε μία στὴ φυσικήτης θέση, ἀλλ' εἶναι σκορπισμένες ἐδῶ-κ'-ἐκεῖ, μέσα στὴν περίοδο. 2ον ἡ λέξες τοῦτες ἡ σκόρπιες, δὲν εἶναι ὅλες τῆς γλώσσας μας, ἀλλὰ ἀνακατομένες μὲ ἄλλες πεπαλαιομένες λέξες. Ὥστε, ὁ νοῦςμου, διὰ νὰ ἐννοήσῃ τί λέτε, πρέπει πρῶτα νὰ κάμῃ δύο ἐργασίες, 1ον νὰ μάσῃ τὰ σκόρπια καὶ νὰ τὰ συντάξῃ μὲ φυσικὸν καὶ λογικὸν τρόπον—2ον νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν ἔννοιαν τῶν πεπαλαιομένων λέξεων, ἢ καὶ νὰ τὴν ζητήσῃ στὰ λεξικά, καὶ τότε νὰ ἐννοήσῃ πρεπόντως. Νὰ ἐννοήσῃ δηλαδὴ ὅτι,—Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς διὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους, διὰ τὸν χρόνον 1883, ἔδειξε καθαρὰ τὶ δὲν ἀρέσει στοὺς Ἕλληνας.

Ἡ μὴ-φυσική, ἀλλὰ στρεβλομένη σύνταξη, ἡ ἀνοήτως ἐπαινεμένη ὡς γαϊτανόπλεχτη, εἶναι βέβαια τὸ μεγαλήτερο σκόνταμμα διὰ τὴν φανερότητα τῆς φράσεώςμας. Ἀλλὰ καὶ ἡ παραγκόνιση τῶν σημερινῶν ἐδικῶνμας λέξεων, καὶ ἀντικατάστασήτους μὲ ἄλλες πεπαλαιομένες, καὶ τώρα-πλέον ἀκατάληπτες, εἶναι ἄλλο ἰσοδύναμον ἴσως πρόσκομμα διὰ τὸ πνεῦμαμας.

Σχετικῶς ὀλίγοι θὰν ἦν ἐκεῖνοι ποῦ 'ξέρουν ὅτι *ἱμάτιον* θὰ 'πῇ φόρεμα· ὅτι *ἔαρ* θὰ 'πῇ ἄνοιξη· ὅτι *ὠὸν* θὰ 'πῇ αὐγό. Οἱ δὲ περισσότεροι, τὴ μεγάλη 'βδομάδα στὴν ἐκκλησία, νομίζουν πῶς τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐβγάλαν τὰ μάτια! πῶς ὁ Χριστὸς ὁ ἴδιος εἰς τὸ δεῖπνο τὸ μυστικό, ἔκαμε μία χοντροδουλειὰ ὅταν *ἔκλασε καὶ εἶπε* ..... Καὶ ὅταν ἀπὸ τὸ στόμα τῶν λογιωτάτων ἀκοῦνε *ὠὰ* καὶ *κρόμμυα*, νομίζουν πῶς οἱ προκομένοι ἐκεῖνοι 'μιλοῦν διὰ ὑψηλὰ καὶ δυσκολονόητα πράγματα.

Ἔτσι, ὅλα τοῦτα τὰ λογιωτατίστικα 'μπορεῖ νὰ εἶναι σοφὰ καὶ προκομένα· ἀλλ' εἶναι *προκομένα* '*μπόδια* εἰς τὸν σκοπὸν τῆς γλώσσας· καὶ ἀντιφάσκουν μὲ τοὺς γλωσσικοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους ἡ λογική, σύμφωνα μὲ τὴν φύσην τῶν πραγμάτων, μᾶς ἐπιβάλλει.

Ὁ λογιωτατισμὸς ὅθεν εἰς τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους μας, εἶναι κατάχρηση τῆς γλώσσης τοῦ Ἔθνους μας· καὶ οἱ λογιώτατοι εὐθύνονται διὰ τούτην τους τὴν κατάχρησην.

Φίλε λογιώτατε, ἂν ἔσφαλες κ' ἐπαραστράτησες ἀπὸ λογική, μὴν ἰσχυρογνωμῇς ἐπιμένοντας εἰς τὸ παραστράτισμάσου, στηριζόμενος εἰς τὸ κάποτε ἀπατηλὸν ἐκεῖνο λόγιον, τοῦ ὅτι—Ὅποιος περσσότερο ἐπιμένει, ἐκεῖνος κερδίζει—ἐπειδὴ ἐπιμένοντας, ἐναντίον εἰς τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς, τὸ κέρδος σου δὲν θὰν ἦναι παρὰ ἡ ἐξακολούθηση τῆς μωρίας σου.

Καὶ πάλιν,—Πολὺ εὔκολο νὰ μὴν εὐθύνονται μήτε οἱ λογιώτατοι στὴν κατάχρησιν ὁποῦ κάμνουν εἰς τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους μας. Πολὺ εὔκολο

νὰ ἐσυνέβη καὶ σ' αὐτοὺς ὁ λογιωτατισμὸς ἀκουσίωςτους, καθὼς σχεδὸν πάντοτε συμβαίνει στὰ φυτὰ καὶ στὰ ζῶα, ὅταν μεταφέρονται σὲ ξένον τόπο, σὲ διαφορετικὸ κλίμα· ποῦ ὡς κ' ἐκεῖνα λογιοτατίζουνται καὶ νοθεύονται, κατὰ τὸν τρόπον ἐκείνου τοῦ τόπου, ἐκείνου τοῦ κλίματος.

Πραγματικῶς—Εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν 'Οθωμανῶν Βαρβάρων εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ δυστυχεῖς πρόγονοίμας εἶχανε σκορπίσει σ' ὅλο τὸ τριγυρινὸ ἡμισφαίριόμας Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ὅπου ἡ διαμονήτους ἐστάθη πολυχρόνια. Εὔκολον ὅθεν νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι τὰ ἀπομακρυσμένα ἐκεῖνα ξένα κλίματα τὰ ὁποῖα δὲν ἀφαίρεσαν ἀπὸ τὴν ψυχήν τους τὸν πατριωτισμόν ἐπιρῥέασαν ὅμως, πολυχρονίως ἐνεργοῦντα, ἐπάνω τους· καὶ τόσον ὥστε νὰ τοὺς νοθέψουν τὸ πνεῦμα, καὶ νὰ τοὺς κάμουν σχολαστικούς, λογιώτατους.

Νὰ ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι, καθὼς τὰ ξένα κλίματα ἐνέργησαν ἐπιζημίως τότε εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ὁμοεθνῶνμας διὰ νὰ τοὺς κάμουν σχολαστικούς, ἔτσι τώρα στὴν ἐπιστροφήντους, μετὰ τὴν ἐλευθέρωσην τοῦ Ἔθνους, τὸ προπατορικότους κλίμα τὸ Ἑλλαδίτικο θέλει ἐνεργήσει ὠφελίμως ἐπάνω στοὺς ἐπιστρέψαντας τούτους ὁμογενεῖςμας· ὥστε νὰ ξαναδόσῃ στὸ πνεῦματους ἑλληνικὸ καλοῦπι καὶ ἀνάπτυξη.

Ἠμποροῦμε δὲ νὰ εἰποῦμε ὅτι, καὶ ἤδη ἄρχισε τὴν ὀφέλημήντου ἐπιῤῥοὴν τὸ πατρικὸν Ἑλληνικὸν κλίμα, εἰς τὰ πνεύματα τῶν λογιωτάτων. Ἐνθυμηθεῖτε, Κύριοι, τί βαρυκέφαλος ἦτον ὁ λογιωτατισμὸς ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνους εἰς τὴν Ἑλλάδα· καὶ ἰδέτε πόσον ἐλάφρυνε καὶ ἐμετριάσθη σήμερα.

Ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνους, οἱ φανατικοὶ λογιώτατοι δημοσιογράφοι Σουτσέοι, ἐκήρυττον *αὐτολεξεὶ* στὲς ἐφημερίδες τους, τὴν ὁλικὴν ἐξαφάνισην τῆς γλώσσης τοῦ Ἔθνους, καὶ τὴν ἀντικαταστασήντης μὲ τὸ jargon τῶν λογιωτάτων! Τώρα, οἱ σημερινοὶ λογιωτατοί μας, ἡμερώτεροι ἀπὸ τοὺς Χαλικάντσαρους ἐκείνους διόχταςμας, ἀναγνωρίζουν καὶ παραδέχονται τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους διὰ τὴν ποίησιν .... Καλὴ ἀρχή.

Καλὴ ἀρχή, λέγω, ἐπειδὴ ἰδοὺ κάποιοτου ἐξύπνημα τοῦ λογιωτατισμοῦ, ἰδοὺ κάποιατου ἀνεννόηση. Ἰδοὺ ἡ εὐεργετικὴ ἐπιῤῥοὴ τοῦ πατρώου κλίματος ὁποῦ ἤδη ἄρχισε νὰ ἐνεργῇ στὰ πνεύματα τῶν λογιωτάτων, καὶ νὰ δίνῃ καὶ κάποιας ἀπαρχὰς ὠφελίμων διαθέσεων. Δὲν εἶναι δὲ διόλου ἀμφίβολος ὁ προσεχὴς ὁλικὸς ἐξελληνισμὸς τοῦ πνεύματος τῶν λογιωτάτων, ἀποκάτου στὴν πατρικὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κλίματος.

Ὅτι δὲ τὰ μὴ-φυσικά, τὰ προσπαθησμένα, δὲν ῥιζόνουνε εἰς τὰ Ἔθνη, ἔχουμε ἐκπληχτικὸ παράδειγμα στὴν Ἑφτάνησον. Ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνους ἀκόμη, ποιὸς δὲν ἤθελε θεωρήσει τὴν ἰταλικὴ γλῶσσα στερεωμένην εἰς τὴν Ἑφτάνησο, πολὺ περσσότερο ἀπ' ὅ,τι εἶναι σήμερα στὴν Ἑλλάδα ἡ λογιωτατίστικη; Ἡ Γερουσίαμας, ἡ Βουλήμας, τὰ Δικαστήριάμας, ἐσυ-

ζητοῦσαν' ἰταλικά. Εἰς τὰ 'Αρχεῖα ὅλα ὁμιλούσαμε κ' ἐγράφαμε ἰταλικά. Οἱ Κύριοι ἀνάμεσόμας ὁμιλούσαμε κ' ἐγράφαμε ἰταλικά. Ποῖος Κύριος τότε ἤθελε γράψει γράμμα γραικικὰ εἰς ἄλλον ὅμοιον Κύριον, χωρὶς νὰ δειχθῇ ἀμαθὴς χωριάτης, ἢ τοὐλάχιστον ἰδιότροπος; Τὰ ἰταλικὰ τότε ἦσαν καὶ σ' ἐμᾶς ἡ γλῶσσαμας ἡ *λογία*, ἡ *σχολαστική*, ἡ *λογιωτατίστικήμας*· καὶ δὲν ὁμιλούσαμε γραικικά, παρὰ μὲ τοὺς ὑπηρέτας καὶ μὲ τοὺς χωριάτεςμας.[1]

Καὶ ὅμως, τὸ μέγα ἐκεῖνο οἰκοδόμημα τὸ ξένο, μολον ὁποῦ καθιδριμένο ἀπὸ αἰῶνες πρῶτα, ἕνα μόνο φύσημα ἐδίκησε νὰν τὸ ρίξῃ κάτου! Νὰν τὸ ρίξῃ σὲ τρόπο, ποῦ τώρα πλέον δὲν τοῦ 'βρίσκουμε τὰ ἴχνητου παρὰ στὸ 'Αρχειοφυλακεῖον μόνον!... 'Ιδοὺ πῶς τελειώνουνε τὰ ἀφύσικα.

Ἕνα τέτοιο θέλει συμβεῖ καὶ στοὺς λογιώτατους. Ἡ σχολαστικότης τους δὲν εἶναι φυσική· εἶναι ἀφύσικη, βεβιασμένη, δυσκολευτική, καὶ ἀναρμόδια. Ν' ἀναφυλλιάσῃ ἕνα—'λίγο-τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα ςὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ σχολαστικισμὸς θέλει πέσει κ' ἐκεῖνος ὅλος ἕνα κομμάτι, 'σὰν τὴ στήλη τοῦ Διὸς εἰς τὰς 'Αθήνας, 'σὰν τὴν ἰταλικὴ στὴν Ἑφτάνησο· ἀποῤῥιμένος ἀπὸ ἄλλην νέαν γενεάν, ἡ ὁποία θέλει γελάσει διὰ τὴν παιδιαροσύνη τῶν προγενεστέρων της.

Τὸ ὅτι δὲ τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος θὰ 'ξανακάμῃ ἐντὸς ὀλίγου ἑλληνικὸ τὸ πνεῦμα τῶν λογιωτάτων, δὲν εἶναι διόλου ἀμφίβολον. Τοῦτο δὲ πρέπει διακαῶς νὰ τὸ ἐπιθυμοῦμε· ἐπειδή, Κύριοι, καὶ ὑποθέτοντες τὸ ἐθνικὸν δυστύχημα τοῦ νὰ βαστάξῃ διὰ πολὺν καιρὸν ἀκόμη ὁ σχολαστικισμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, – ὑποθέτοντες ἀκόμη δυνατὸν τὸ φυσικῶς ἀδύνατον, τοῦ νὰ ἠμπορέσουν διὰ πολυχρονίων προσπαθειῶν νὰ ἐξαφανίσουν τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους, καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ ἔχουν οἱ τότε ἄνθρωποι τὴ λογιωτατίστικη γιὰ δικήτους,—'Ερωτῶ, ποία ἡ ὠφέλεια τῆς ἀλλαξογλωσσίας ἐκείνης; Μήπως χάριν τῆς ἀπολαύσεως τῆς λογιωτατίςικης οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι θὰ 'βρεθοῦνε νοημονέστεροι, ἢ περισσότερο προοδευμένοι σ' ἐκεῖνες τὲς γνῶσες ὁποῦ κάνουνε μεγάλο ἕνα ἔθνος;—Ὄχι βέβαια. 'Αλλ' ἡ-

1 Τὸ ἀκόλουθον ἀνέγδοτον εἶναι ζωγραφιστικὸ τοῦ θέματόςμου.

Ὅταν τὰ 1840 ἐβάλθηκα νὰ δικηγορῶ στὴν Κεφαλονιά, εὕρηκα ποῦ τὰ Δικαστήριάμας, ἐννοεῖται, εἶχαν γλῶσσατους τὴν ἰταλικήν. Ἡ γραικικὴ ἐπιτρέπετο χάριν τῶν χωρικῶν μας, ἀλλὰ κανεὶς δικηγόρος οὔτε δικαστὴς δὲν τὴν ἐμεταχειρίζετο εἰς τὴν συζήτησιν. 'Εγὼ τότε, αὐθαιρέτως καὶ ἰδιοτρόπως φερόμενος, ἀρνήθηκα νὰ ὁμιλῶ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐκαμόθηκα νὰ μὴν ἐννοῶ. Ἔτσι, μετὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ ἀντιδίκου, ἐπαρακαλοῦσα τὸν Πρόεδρον νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ τί εἶπεν ὁ ἀντίδικος· καὶ ὁ Πρόεδρος μειδιῶν, μοῦ ἐξηγοῦσε, κ' ἐγὼ ἀπομακρινόμουνα. Μίαν ἡμέραν, μέσα στὸ Δικαστήριον, ἕνας ἀπὸ τοὺς δικηγόρους, ἐρεθισθεὶς διὰ τὴν ἰδιοτροπίαμου, μοῦ ἀπότεινε τὰ ἀκόλουθα, ποῦ αὐτολεξεὶ τώρα ἐδῶ ἀναφέρω, «Non vi vergognate di parlare in greco? Parlate in italiano, che è la lingua Signorile.» Σήμερα 1881, οἱ μόνοι γέροντες ἐννοοῦμε τὰ ἰταλικά· ἡ δὲ γλῶσσαμας εἶναι γλῶσσα τοῦ Ἔθνους.

Ἔτσι καὶ τώρα κάθε λογιώτατος ἐρεθιζόμενος ἐναντίον μου, ὅτι μεταχειρίζομαι καὶ τώρα τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους, ἤθελε μοῦ εἰπεῖ, «Δὲν ἐντρέπεσαι νὰ 'μιλῇς τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ; Μίλησε τὴν καθαρεύουσα (λογιωτατίστικη) ποῦ εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν προκομένων.»

θελε 'βρεθοῦνε καὶ τότε στὴ σημερινήμας κατάσταση, εἰς τὸ *γλῶσσα εἴχαμε, γλῶσσα ἔχουμε*. Πρόοδον δέ, θέλει ἔχουν τόσην, ὅσην ἀπὸ τὴν πρόοδον τῶν ἄλλων ἐθνῶν παθητικῶς συρόμενοι, θέλει λάβουν.

'Αλλ' εὐτυχῶς ὁ λογιωτατισμὸς δὲν εἶναι βιώσημος. Ἡ φύσητου τὸν καταδικάζει· καὶ δὲν θ' ἀργήσωμε νὰν τοῦ εὐχηθοῦμε τὸ *γαίαν ἔχοις ἐλαφράν*, νεκρωτικὲ λογιωτατισμέ, γελοῖε καὶ ἐπιζήμιε.

Πραγματικῶς—Εἶναι τώρα πενῆντα χρόνοι ποῦ οἱ λογιώτατοι καλαναρχοῦν θροπάρια εἰς τὸ ἄτυχόμας ἔθνος. Ἄι, μὲ τοῦτο τὶ ἐκατορθώσανε; Μήπως τὸ Ἔθνοςμας τὴν ἔμαθε τὴ γλῶσσα τῶ θροπαριῶνε; Μήπως ἐνόησε ποτὲ τὸ *Διὰ βρώσεως ἐξήγαγε*. . . . καὶ τὸ *τῶν παθῶνμου τὸν τάραχον* . . . διὰ νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὰ 'δικάτους θροπάρια ;—Τίποτε, τίποτε! Ἀπὸ τὸ Ἔθνος, σημεῖον ἄλλο δὲν ἔχουμε παρὰ τὲς ἐξακολουθινὲς διαμαρτύρησες τῶν πολιτῶν ὅτι δὲν ἐννοοῦν τὰ ἑλληνικὰ (ἐπειδὴ τὰ νομίζουν ἑλληνικὰ τὰ λογιωτατίστικα·) ὅτι δὲν ἐννοοῦν τοὺς λογιωτάτους· καὶ ἀκολούθως δὲν ὠφελοῦνται ἀπὸ τὰς γνώσεις των.

Πρέπει λοιπὸν νὰ βοηθήσωμε τοὺς λογιώτατους. Πρέπει νὰ πασχίσωμε νὰ τοὺς κάμωμεν νὰ ἐννοήσουν τὴν στοιχειώδη ἐκείνην ἀρχὴν ὅτι, *ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλὰ μέσον· μέσον μεταδόσεως τῶν ἰδεῶνμας*· καὶ ὅτι, ὡς τέτοιον, ἀπαιτεῖ φανερότητα. Ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν παραδοχήν, ἢ ὄχι τῆς ἀληθείας τούτης, κρέμεται τὸ γλωσσικόν μας ζήτημα.

Ἂν ἐπιτύχωμε νὰ κάμωμε τοὺς λογιώτατους νὰ καταλάβουν' ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι *μέσον*, μέσον μεταδόσεως καὶ διαδόσεως τῶν ἰδεῶνμας,—ἀφεαυτοῦτους τότε οἱ λογιώτατοι θέλ' εἰδοῦν ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἀφίσουν ὁποία εἶναι ἁπλῆ καὶ εὐκατάλυπτη, καὶ τὸ ζήτημα λύεται. Ἂν τοὺς ἀφίσωμε νὰ 'ξακολουθοῦν νὰ νομίζουν ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι *σκοπός*, σκοπὸς τῶν μερίμνωντους. τότε θέλει 'ξακολουθοῦν νὰ τὴν ἔχουν Κοῦρκλατους, νὰ τῆς φτιάνουν περιδέραια ἀπὸ ἄρθρα καὶ πρόθεσες ὡς τὰ *πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς περὶ ἧς* . . . . (1) *Περὶ τῶν ὑπὸ τῶν ὑπὸ τοῦ* . . . . (2) νὰ τὴν ἐνδύτουν μὲ σύνταξες γαϊτανόπλεχτες, καὶ νὰ τὴν στολίζουν μὲ *ἀττίκες*, εὑρεμένες σκαλιστές, ἐπάνω στὲς τυμβόπλακες τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Μὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ 'ξακολουθήσῃ περαιτέρω. Τὸ Ἔθνος ἐζημιώθη ἀρκετὰ ἕως τώρα ἀπὸ τὴν ἐνοχην ἀρνητιγλωσσίαν τῶν λογιωτάτων. Τὰ παιδιάτους, αὐτὰ τώρα πρέπει ν' ἀκούσουνε δίκηο· νὰ καταλάβουν ὅτι τὸ Ἔθνοςμας ἔχει χρεία διὰ γνῶσες, καὶ ὄχι διὰ λογοπαίγνια γαϊτανόπλεχτα. Πρέπει νὰ καταλάβουν τούτην τὴν ὠφέλημην ἀλήθεια, καὶ ν' ἀπαξιώσουν τὰ σχολαστικὰ τῶν πατέρωντους, παιδιαρίστικα γλωσσογυμνάσματα, καμμιᾶς εὐχαριστήσεως διὰ τὸ Ἔθνος, ἐπειδὴ τὸ Ἔθνος δὲν τὰ ὀρέγεται, καὶ καμμιᾶς ὠφελείας δι' αὐτό, ἐπειδὴ δὲν τὰ ἐννοεῖ.

(1) «Ἐργάτης». ἐν Ἀθήναις. 4 ὀχτωβρίου. 1875.
(2) «Σύλλογοι». Βουκουρέστιον. 24 ὀχτωβρίου, 1883.

Ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν οἱ νέοι μας πρέπει σήμερα νὰ παραδεχθοῦν, εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους, μὲ ὅλα της τὰ φυσικὰ καὶ ὡραῖα χαρίσματα, τὴ νηότητης, τὴ ζωηρότητάτης, τὴν ἁπλότητάτης, τὴ δύναμήτης. . . . Νὰ μάθουνε νὰν τὴ μεταχειρίζονται μὲ τρόπον θελκτικόν, πειστικόν, καὶ μὲ φυσικὸν χαρίεντα τρόπον· ἀντὶ τοῦ στολισμένου σοβαροῦ ἐκείνου λειψάνου, ποῦ καθημερινῶς ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἐκφορὰν τῶν ἐφημερίδων τῶν πατέρων τους.

Κύριοι,—Εἶναι κάποιες περίστασες εἰς τὲς ὁποῖες ἡ περιαυτολογία μας γένεται ἀναγκαία πρὸς λάμπρυνσην τοῦ θέματός μας, καὶ τότε ἀκροαταὶ καὶ ἀναγνῶσται μας νὰ ἔχουν ὑπομονὴν νὰ μᾶς ἀκοῦνε. Νομίζω δὲ νὰ μὴ σφάλω λέγοντας ὅτι τὰ γραφόμενάμου διαβάζουνται μ' εὐχαρίστηση ἀπὸ ἴσως ὅλους. Καὶ βάνω τὸ *ἴσως*—ἐπειδὴ πρέπει νὰ ἐξαιρέσω τοὐλάχιστον ἐκείνους ἐναντίον εἰς τοὺς ὁποίους γράφω.

Καὶ τί εἶν' ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον οἱ ἀναγνῶσταιμου εὐχαριστοῦνται τόσον εἰς τὰ γραφόμενάμου; *Τὸ πνεῦμα*, ἤθελε εἰπεῖτε· καὶ ἤθελ' ἐννοεῖτε τὸ 'δικόμου πνεῦμα. Ὄχι, Κύριοι, ὀπτικὴ ἀπάτη ἤθελε σᾶς κάμει νὰ γελοιέσθε, ὑποθέτοντες τὸ πνεῦμα εἰς ἄλλο μέρος ἀπὸ ὅπου εὑρίσκεται. Τὸ πνεῦμα ποῦ βλέπετε στὰ γραφόμενάμου, εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης, ὄχι τὸ 'δικόμου. Σᾶς βεβαιώνω, Κύριοι, καὶ τὸ λέγω μὲ ὅλα τὰ σωστάμου ὅτι, τὸ πνεῦμα μου, καὶ τὸν νοῦν μου ὅλον, προθύμως ἤθελε τὸν ἀλλάξω μὲ τὸν νοῦν πολλῶν ἀπὸ ἐκείνους ὁποῦ ἀπνεύμως γράφουνε λογιωτατίστικα.

Ἀλλὰ τὸ λάθος τῶν λογιωτάτων εἶναι στὴ γλῶσσα ποῦ αὐτοὶ μεταχειρίζουνται· (τὴ λέω γλῶσσα διὰ νὰ τὴν εἰπῶ κάπως). Ἡ γλῶσσα ποῦ μεταχειρίζονται οἱ λογιώτατοι εἶναι ἄπνευμη· καὶ εἶναι ἄπνευμη ἐπειδὴ εἶναι ἀφύσικη, καὶ μόνον φτιασμένη τεχνητά, καθὼς φτιάνεται τὸ ἀνδρείκελο τὸ παραγιομισμένο στουπιά. Ἔτσι, συνηθισμένοι στὴν ἄπνευμην ἐκείνην λογιωτατίστικη, εὐχαριστεῖται τὸ πνεῦμα σας ἀκούοντες τῇ δροσιὰ τῆς ζωντανῆς γλώσσας, τὴ δροσιὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς νεότητος, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τῆς ζωντανῆς γλώσσας τὸ ἀποδίδετε εἰς τὸν συγγραφέατης.

Θὰν ἐπροσέξετε βέβαια στὰ χαρακτηριστικὰ τῶν διαφόρων γλωσσῶν, καὶ θὰν ἐντυπωθήκετε εἰς τὸ ὅτι, ἡ γλῶσσες ἔχουν κ' ἐκεῖνες διάφορον κάθε μία χαρακτῆρα, καθὼς τὸν ἔχουνε καὶ οἱ ἄνθρωποι. Ἡ Ἀγγλική, λ. χ., θὰ σᾶς ἐφάνηκε σοβαρή, καὶ τραχυὰ ἴσως· ἡ Γαλλικὴ εὐπροσήγορη· ἡ Ἰταλικὴ εὐγενής;· ἡ Βενέτικη ἀστεία. . . . Ἐκείνης τῶν λογιωτάτων δὲν ἠμπορῶ νὰ τῆς εὕρω χαρακτῆρα κανέναν, ἐπειδὴ κατὰ φυσικὸν λόγον, γλωσσικὸν ἐκείνη ἀνδρείκελον, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα. Ἡ ἐδικήμας ἐξεναντίας, ἡ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους μας, εἶναι ζωντανὴ ὄχι μόνον, ἀλλὰ καὶ ζωηρή. Ἔχει ὅλην τὴν ἑλκυστικότητα, τὴ δύναμη

καὶ τὴ χάρη τῆς νεότητος. Εἶναι δημοφιλὴς καὶ χαρμόσυνη ὅταν ἦναι στὴν καλήτης· καὶ εἶναι φοβερὴ ὅταν ἐρεθίζεται. Ἀδελφὴ ἀντάξια τῆς Ἰταλικῆς, δὲν τῆς λείπει παρὰ ἡ χρυσοβιβλικὴ εὐγένεια, τὴν ὁποίαν ἐκείνη ἀπέχτησε διὰ τῶν ἀπὸ αἰῶνας μεγάλων συγγραφέωντης.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἔθνουςμας δὲν ἔλαβε ἀκόμη μεγάλους συγγραφεῖς. Δὲν ἔλαβε ἀκόμη μεγάλους ἄνδρας· ἐπειδή, οἱ Βάρβαροι Ὀθωμανοὶ πρῶτα, καὶ ἔπειτα οἱ Βάρβαροι Λογιώτατοι, ἐπιάσανε κ' ἐζουπήξανε τὸ πνεῦμα τοῦ Ἔθνους. Ὁ λογιωτατισμὸς μάλιστα ἐνόθεψε τὰ γλωσσικὰ χυτήρια τοῦ πνεύματος εἰς τρόπον, ὥστε οὐδ' αὐτοὶ τώρα-πλέον οἱ λογιώτατοι, ἂν ἐπιστρέφανε στὴ μητρικήτους γλῶσσα τὴ δημοτική, δὲν ἤθελε 'μπορέσουνε νὰ γράψουνε μὲ πνεῦμα τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους. Ἔτσι κιόλα ἡ προτροπές μου τοῦτες δὲν εἶναι δι' αὐτούς. Αὐτοὶ τώρα-πλέον ἔγιναν ἀνεπίδεχτοι πνεύματος καὶ ἀνίατοι. Ἀλλ' εἶναι διὰ τοὺς νέους ὅπου λέγω. Διὰ τοὺς νέους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τώρα θ' ἀρχίσουν, ἢ μόλις ἄρχισαν νὰ συγγράφουν. Ἐκεῖνοι νὰ σκεφθοῦν τὰ λεγόμενάμου, ἐπειδὴ ἡ ἐξέταση τῶν λεγομένωνμου ἠμπορεῖ νὰ τοὺς ὠφελήσῃ.

Ὅτι δὲ ἡ γλῶσσα τῶν λογιωτάτων εἶναι ἀνεπείδεχτη πνεύματος, ἠμπορεῖτε νὰ τὸ ἐπαληθεύσετε καὶ εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν ἰδίων πνευματωδῶν δημοτικῶν ποιητῶν καὶ πεζογράφων, εἰς τὸ νὰ γράφουνε μὲ πνεῦμα τὴ λογιωτατίστικη.—Ὁ φίλος μου Ὄδδης, ἕνας τῶν πνευματωδεστέρων ποιητῶν καὶ πεζογράφων, ὑποχρεωμένος τώρα νὰ γράφῃ λογιωτατίστικα διὰ τοὺς λογίους τῆς Αἰγύπτου, τὰ γραφόμενάτου δὲν ἔχουν πλέον ἐκείνην τὴ ζωηρότητα, κ' ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα ποῦ εἶχαν, ὅταν ἔγραφε τὴ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους.

Ὅταν ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνους ἐδημοσίεψα τὰ Μυστήρια τῆς Κεφαλονιᾶς, φωνὴ φρικιάσεως ἀκούσθη τότε ἀπὸ τοὺς βρυχομένους παπάδες, *διότι ἔγραψα στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ!*... Πιστεύω δὲ ὅτι, ἂν ἤθελε γράψω λογιωτατίστικα, δὲν ἤθελε τοὺς 'γνοιάσει νὰ μὲ ἀφορέσουνε.

Καὶ τί θὰ 'πῇ τοῦτο, ἂν ὄχι ὅτι ἡ λογιωτατίστικη δὲν πηγαίνει στὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ προτίθεται κάθε γλῶσσα; καὶ τὸν ὁποῖον μόνη ἡ φυσικὴ γλῶσσα κάθε ἔθνους ἐπιτυχαίνει; Ὡς πραγματικῶς τὸν ἐπιτυχαίνει καὶ ἡ φυσικὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους μας μεταξύ μας.

Ἀλλὰ ἡ μεταχείριση τῆς λογιωτατίστικης, δείχνει καὶ ἀδιαφορίαν εἰς τοὺς γράφοντας διὰ τὴν κατάληψην τῶν ἀναγνωστῶντους. Πραγματικῶς, ἡ λογιωτατίστικη 'περνάει διὰ γλῶσσα τῶν προκομένων· καὶ ὁ μετερχόμενος τὸν λογιωτατισμόν, σκοπεύει μᾶλλον νὰ 'περάσῃ διὰ προκομένος, παρὰ νὰ ὠφελήσῃ τὸν ἀναγνώστηντου.

Οἱ λογιώτατοι συντάχτες τῶν ἐφημερίδωνμας, οἱ λογιωτατώτεροι συγγραφεῖςμας, καὶ οἱ λογιωτατώτατοι ἱεροκήρυκέςμας, εἶναι πιστικὲς ἀπόδειξες τῆς ἀληθείας τούτης. Καὶ 'μπορῶ νὰ 'πῶ ὅτι, ἐν γένει, κάθε λο-

γιώτατος γράφοντας, ἢ πολιτικά, ἢ ἐπιστημονικά, ἢ φιλολογικά, πρώτιστό;του σκοπὸς ὄντας νὰ δειχθῇ προκομένος, μεταχειρίζεται τὴν προκομένη λογιωτατίστικη. Ἀλλά, ὅταν πρόκειται νὰ ὁμιλήσῃ διὰ ἰδιαίτερά του συμφέροντα, τότε τῆς λογιωτατίστικης τῆς δίνει τὰ παπούτσιατης, καὶ 'μιλεῖ τὴ ζῶσα, τὴ μητρικήτου γλῶσσα, τὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους.

Ἔτσι, ἡ γλῶσσαμας ἡ ὁποία ἔλπιζε ν' ἀνδροθῇ κ' ἐκείνη μὲ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἔθνους, ἀσθένησε ἐξεναντίας ἕως ἀπὸ τότε, καὶ κεῖται κλινήρης εἰς τὲς ἐφημερίδεςμας καὶ συγγράμματάμας, χτυπημένη ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τῆς Σχολαστικῆς. Ἡ δὲ Σχολαστικὴ τούτη, προσβάλλει κυρίως τὸ πνεῦμα, βλακεύει τοὺς συγγραφεῖς, καὶ βάνει ἕνα καταπέτασμα, ἕνα 'μπόδιο, μεταξὺ Ἔθνους καὶ προσόδου.

Ἐγώ, Κύριοι, τούτην τὴν ἀσθένειαν δὲν ἤθελε διστάξω νὰ τὴν ὀνομάσω *γλωσσικὴν μαλάκυσιν τοῦ πνεύματος*. Τὸ πνεῦμαμας ἐμαλακύνθη σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ὁποῦ ἀποβλέπει τὴ γλῶσσα! Ἡ μαλάκυνση ἐκείνη μᾶς ἐπαλιμπαίδοσε σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ πνεύματος, καὶ μᾶς ἔκαμε νὰ παιδιαρίζωμε κ' ἐμεῖς μιμούμενοι τὰ νήπια, ποῦ 'μιλοῦνε μὲ ἄλλα λόγια διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ κοινῶς μεταχειριζόμενα. Ἔτσι, καθὼς ἐκεῖνα τὸ ψωμὶ τὸ λένε *μαμά*, ἐμεῖς τὸ ψωμὶ τὸ λέμε *ἄρτο*· τὸ νερὸ τὸ λένε *μπουά*, κ' ἐμεῖς τὸ λέμε *ὕδωρ*. Συμφωνοῦμε μὲ τὰ νήπια εἰς τὸ νὰ ἀλλάζωμε τὰ λόγια· καὶ μόνον δὲν συμφωνοῦμε μὲ αὐτὰ διὰ τὲς λέξες ποῦ ἀντικατασταίνουμε εἰς τὲς γνήσιες τῆς γλώσσας. Μένει ἀκολούθως ζήτημα, ἂν ἐμεῖς, ἢ ἐκεῖνα διαλένε τὲς καλήτερες διὰ τὴν ἀντικατάστασιν.

Ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἀναμφισβίτητον εἶναι ὅτι ἐμεῖς ὑπερτεροῦμε τὰ νήπια στὴ σύνταξη. Ἐπειδὴ ἐκεῖνα νεογνὰ καὶ ἀμαθῆ, δὲν γνωρίζουν παρὰ τὴ φυσικὴ σύνταξη· ἐνῷ ἐμεῖς ἡλικιομένοι καὶ προκομένοι τώρα-πλέον, ξέρουμε νὰ πλέκουμε τὲς λέξες εἰς τρόπον, ὥστε γλωσσικὸν γαϊτάνι νὰ ἦναι ἡ συγγραφήμας. Δεινὸς συγγραφεὺς ὁ Ῥαπανόπαυλος! Διὰ νὰ ἐννοηθῇ, πρέπει νὰ σπουδασθῇ πρῶτα!...

Ἀλλοίμονο! Παραγνωρίζουμε τὴν φύσην καὶ τὸν προορισμὸν τῆς γλώσσης εἰς τρόπον, ὥστε νὰ καυχόμεθα ὅτι 'μποροῦμε νὰ 'μιλοῦμε σὲ τρόπο ποῦ νὰ μὴ μᾶς ἐννοοῦν!...

Ἀνακεφαλαιώνω κάποια ἀπὸ τὰ ουσιωδέστερα καὶ τελειώνω.

Εἶπα, κ' ἐλπίζω νὰ ἦσθε σύφωνοι μὲ ἐμέ, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι κοινωνικὸν ζήτημα· ἐπειδὴ χωρὶς τὴ γλῶσσα δὲν ἠμποροῦμε νὰ ἔχωμε πρόοδο.

Ὅτι σκοπὸς πρώτιστος τῆς γλώσσας εἶναι ἡ ἀλληλοεννόηση.

Ὅτι ἀκολούθως ἡ ὅσο μεγαλήτερη φανερότης εἰς αὐτὴν εἶναι μία χάρη· ἡ δὲ ὅσο 'λιγώτερη φανερότης ἕνα ἐλάττωμα.

Ὅτι ἡ ἀρχαῖες καὶ τώρα-πλέον ἀσυνήθιστες λέξες, εἶναι ἔμποδον εἰς τὴν φανερότητα τῆς γλώσσας.

Ὅτι παρομοίως ἔμποδον εἰς τὴ φανερότητα τῆς γλώσσας εἶναι ἡ μὴ φυσικὴ ἀλλὰ διεστραμένη σύνταξη.

Ὅτι τὰ δύο τοῦτα ἔμποδα τὰ ὁποῖα οἱ λογιώτατοι ἀπατημένοι ὑπεραγαποῦν θεωροῦντεςτα ὡς προτερήματα, εἶν' ἐξεναντίας φρικώδη ἐλαττώματα.

Ὅτι τὸ λάθος τοῦτο τῶν ἀπατημένων λογιωτάτων εἶναι σοβαρῶς ἐπιζήμιον εἰς τὸ Ἔθνοςμας.

Ὅτι εἶναι ἐλπίδα, τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος νὰ τοὺς ξαναελληνίση τὸ πνεῦμα καὶ ἔτσι νὰ τοὺς καθαρίση ἀπὸ τὸ λογιωτατισμόν. Ἀλλ' ὅτι καὶ ἐμεῖς πρέπει νὰ ἔλθωμεν εἰς βοήθειαν τοῦ κλίματος, ὥστε νὰ κάμωμε, τοὺς ἀρχαρίους τοὐλάχιστον νεοσυλλέχτους λογιώτατους ν' ἀκούσουνε δίκηο.

Ἰδοὺ ποῖον ἐστάθη τὸ θέμα τῆς πραγματείας μου. Δὲν θὰν τὸ ἀνέπτυξα βέβαια σὲ τρόπον ἀρκετὰ ἱκανοποιητικόν· ἔθεσα ὅμως ἀλήθειες, ἡ ὁποῖες θὰ γίνουν καὶ πολὺ ὠφέλημες εἰς τὸ Ἔθνος ἂν οἱ γράφοντες καὶ συγγράφοντες συνεθνῆτεςμας τὲς ἀναγνωρίσουν καὶ τὲς παραδεχθοῦν.

Ἀνδρ. Λασκαράτος

ΠΟΤΕ ΘΑ ΕΚΛΙΠΗ Η ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ *

Ὑπάρχουσι ζητήματά τινα, τὰ ὁποῖα εἴτε ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς καὶ εὐνοήτου δυνάμεως, δι' ἧς ἔκπαλαι διακναίουσι τὴν ἀνθρωπίνην περιεργίαν, εἴτε ὡς ἐκ τῆς σοβαρότητος τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς μεγάλης πρακτικῆς αὐτῶν σημασίας εἴτε τέλος καὶ ὡς ἐκ μόνου τοῦ περισσοῦ διαφέροντος, ὅπερ διὰ τῆς συρροῆς προσκαίρων κοινωνικῶν τινων περιστάσεων κατώρθωσαν ἑκάστοτε νὰ κινήσωσι, τοσοῦτον ἐμελετήθησαν, ἠρευνήθησαν, ἐξητάσθησαν, συνεζητήθησαν, μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς ἀνελύθησαν καὶ διυλίσθησαν ὑπὸ πληθύος ἀκαμάτων καὶ ὀξυδερκῶν ἐρευνητῶν, ὥστε ὁ ἐπιλαμβανόμενος σήμερον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν κινδυνεύει νὰ δειχθῇ ἀναμασσῶν τὰ τοσάκις λεχθέντα, νὰ φανῇ ζητῶν τροφὴν ἐκεῖ ἔνθα οὐδὲ ψιχίον πλέον ὑπάρχει, νὰ ὁμοιωθῇ τῷ ἀντλοῦντι ὕδωρ ἐκ φρέατος, οὗτινος καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐξήντλησαν σταγόνα. Ἐν τῇ τάξει τῶν ζητημάτων τούτων καταλέγεται πιθανῶς καὶ τὸ τῆς θανατικῆς ποινῆς, ὁ δὲ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἐπιχειρῶν δὲν θεωρεῖται ἴσως εὐτυχέστερος τοῦ ἀναλαμβάνοντος νὰ ὁμιλήσῃ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἢ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Καὶ ὅμως ἐν γνώσει τῆς εἰρημένης προλήψεως ἐξελεξάμην τὸ θέμα τοῦτο, καίτοι συνήθως καὶ ἐπὶ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ» τὴν 16 Νοεμβρίου.

παντὸς εἴδους πραγμάτων, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, προτιμῶν τὰ καινὰ τῶν παλαιῶν, τὰ ἀτριβῆ τῶν τετριμμένων, τὰ ἄθικτα ἢ ὀλίγον θιγέντα τῶν εἰς ὑπερβολικὴν ὑποβληθέντων χρῆσιν. Τίς ὁ λόγος τῆς τοιαύτης ἐξαιρέσεως; τίς ἡ ἀνάγκη ἐκλογῆς τοιούτου θέματος; «Ἡ περιεργία, λέγει ὁ Turgot, ἐργάζεται πάντοτε μέχρις οὗ ἐξαντλήσῃ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν της καὶ μόνον διὰ τοῦ ἀληθοῦς δύναται νὰ ἐξαντληθῇ ζήτημά τι» [1] Τὸ ζήτημα τῆς θανατικῆς ποινῆς ἐξηντλήθη ἆρά γε διὰ τοῦ μέσου τούτου; Ἴσως πλανῶμαι, ἀλλ' ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ ἐπιμόνου μελέτης τῶν ἀποκλειστικῶς τὸ σοβαρὸν τοῦτο θέμα πραγματευομένων πολυαρίθμων συγγραμμάτων ἔκρινον ὅτι οἱ πλείονες μὲν τῶν πολεμίων τῆς θανατικῆς ποινῆς συγγραφεῖς ἀφέθησαν μεθ' ὑπερβολικῆς προθυμίας εἰς τὸν ῥοῦν τῆς καινοτομίας καὶ ἔτεινον περισσότερον τὸ οὖς εἰς τὰς θερμὰς τῆς καρδίας φωνὰς ἢ τὸ ὄμμα εἰς τὸ φῶς τοῦ ἀκάμπτου λόγου, οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν ὑπερασπιστῶν αὐτῆς, προκατειλημμένοι καὶ σκληροτράχηλοι τῶν παραδεδεγμένων ὑπέρμαχοι, ἐν τῇ θέρμῃ τῆς πάλης καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀντιλογίας κινούμενοι, ἠρνήθησαν οὐκ ὀλίγας ἐναργεῖς ἀληθείας. Ἐὰν μετὰ πλείονος ψυχρότητος, ἐὰν μετ' οὐδεμιᾶς προκαταλήψεως ἐξετάσῃ τις τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα δύναται ὑπὸ νέαν παρατηρῶν αὐτὸ φάσιν, νὰ σχηματίσῃ πεποίθησιν ἀσφαλεστέραν, πεποίθησιν ἀμιγῆ ὑπερβολῶν, πηγάζουσαν ἐκ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλευθέρας τῶν πραγμάτων ἐκτιμήσεως. Δὲν θὰ εἴπω λοιπόν, ὡς ὁ Ducpétiaux κατὰ τὸ 1827, ὅτι ὁμιλῶ περὶ θανατικῆς ποινῆς, διότι ἡ ὕπαρξίς ἔτι αὐτῆς ἐν τοῖς κώδιξι τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ἀποδεικνύει ὡς μὴ ἐξαντληθὲν τὸ θέμα, πρᾶγμα οὐχὶ ἀνάξιον προσοχῆς ἀληθῶς, οὐδέ, διότι πρῶτος ἀπολύτως παρουσιάζω ὑπὸ νέαν ὄψιν τὸ ζήτημα, ὅπερ θὰ ἦτο λίαν τολμηρόν, ἀλλὰ διότι ἐν Ἑλλάδι, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν κατὰ πᾶσαν θανατικῆς ἀποφάσεως ἐκτέλεσιν γραφομένων, λύεται τοῦτο ἄνευ συζητήσεως ἢ μᾶλλον κόπτεται διὰ τῆς πυρίνης ῥομφαίας τοῦ αἰσθήματος, τῆς ἀκατασχέτου φιλανθρωπίας, τοῦ ἀχαλινώτου πνεύματος τῆς προόδου. Ἡ ὁμολογία ὅτι ἐν τῇ μελέτῃ μου ταύτῃ θὰ προτιμήσω τὴν λαμπάδα τοῦ ψυχροῦ λόγου τοῦ ἁγίου τῆς καρδίας πυρός, δὲν θὰ εὐχαριστήσῃ ἴσως τὰς τιμησάσας με διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν φιλομούσους κυρίας, ἀλλ' ἡ μικρὰ αὕτη δυσαρέσκεια δὲν θὰ προβῇ ἐλπίζω μέχρι τῆς στερήσεως τῆς τὰ μάλα ἐνδιαφερούσης με προσοχῆς των. Γάλλος τις συγγραφεύς, ὑπομιμνήσκων ὅτι κατὰ τοὺς φυσιοδίφας ἡ γυνὴ ἔχει ἐλαφρότερον τοῦ ἀνδρὸς ἐγκέφαλον, ἐζήτει διὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα πέντε μὲν λεπτῶν τῆς ὥρας προσοχὴν παρὰ τῶν ἀνδρῶν, ἑπτὰ δὲ παρὰ τῶν κυριῶν. Μὴ ἔχων οὔτε τὴν γνώμην, οὔτε τὴν τολμηρὰν ἀξίωσιν, οὔτε τὴν αὐθάδειαν τοῦ λίαν συμπαθοῦς ἄλλως τε τούτου συγγρα-

(1) Progrès de l'esprit humain.

φέως, θὰ λογισθῶ εὐτυχής, ἐὰν ἅπαν τὸ ἀκροατήριον τὴν αὐτήν μοι παράσχῃ εὐμενῆ προσοχήν

«Τὸ ποινικὸν δίκαιον, λέγει ὁ Mittermaier, εὑρίσκεται πάντοτε ἐν σχέ»σει πρὸς τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας καὶ πρὸς τὴν διανοητικὴν »ἑκάστου λαοῦ κατάστασιν».[1] Ἐὰν ἀληθῶς τὸ ποινικὸν δίκαιον ἦναι τὸ κάτοπτρον τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἑκάστου ἔθνους ἀναπτύξεως, ἡ πρόοδος τοῦ 19ου αἰῶνος παραβαλλομένη πρὸς τὴν τῶν προηγουμένων παρουσιάζει φανερῶς καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην αὔξησιν γεωμετρικὴν καὶ οὐχὶ ἁπλῶς ἀριθμητικήν. Ἡ τοσοῦτον ὑπερχρθεῖσα καὶ ἐγκωμιασθεῖσα τελεσφόρος ἐπιρροὴ τῶν θείων καὶ ὑψηλῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχῶν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῶν ἀνθρώπων διαπλάσεως δὲν εἶχε δυνηθῆ ἐπὶ δεκαοκτὼ ὁλοκλήρους αἰῶνας νὰ κατορθώσῃ τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἐκείνην ἐπὶ τὰ κρείττω τῶν λαῶν μεταβολήν, ἣν ἐπήνεγκεν ἐν διαστήματι ὀλίγων μόνον ἐτῶν ἡ καθ' ὡρισμένους καὶ ἀμεταβλήτους νόμους βαίνουσα κοινωνικὴ ἐξέλιξις. Οὕτω μέχρι τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εὑρίσκομεν ἐν τοῖς κώδιξι τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν τὴν φοβερωτέραν αὐθαιρεσίαν, τὴν ἀδικωτέραν ἀνισότητα ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ποινικοῦ νόμου, τὰς ἀλογωτέρας καὶ παραδοξοτέρας ποινικὰς διατάξεις, τοὺς ἀκρωτηριασμοὺς καὶ τὰς προσθέτους τῇ θανατικῇ ποινῇ βασάνους, ἐν ἀρχῇ δ' ἔτι τοῦ παρόντος αἰῶνος πρὶν ἢ τὸ ρεῦμα τῆς προόδου ἀνατρέψῃ καὶ παρασύρῃ τὰ τελευταῖα κατ' αὐτοῦ ὑψούμενα τῶν παλαιῶν ἰδεῶν ἐμφράγματα, παρατηροῦμεν οὐκ ὀλίγα λείψανα τῆς προτέρας τῶν ποινῶν σκληρότητος καὶ ἐκπλησσόμεθα ἀριθμοῦντες τὰ μικρὰ καὶ ἄσημα ἐγκλήματα, καθ' ὧν τόσον εὐκόλως κατεγινώσκετο ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐν Ἀγγλίᾳ. Οὐδόλως λοιπὸν πρέπει νὰ φανῇ παράδοξον ὅτι οὐδέποτε μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος ἠμφισβητήθη σπουδαίως ἡ νομιμότης τῆς παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς ἀπαντώσης ποινῆς ταύτης, οὐδὲ νὰ δοθῇ πλειοτέρα τῆς δεούσης σημασία εἰς τὴν κατά τινας μὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Σαβακὼ πρῶτον, κατά τινας δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς Ἰνδικῆς Ἀσώκα[2] κατάργησιν αὐτῆς, διότι αἱ λοιπαὶ ἐν χρήσει τότε ποιναὶ δὲν δεικνύουσι, φρονῶ, τὴν πρᾶξιν ταύτην τῶν δύω βασιλέων ὡς προϊὸν ἐλευθέρων ἀρχῶν καὶ πεφωτισμένης πεποιθήσεως.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Montesquieu σημειωθεῖσα ἀλήθεια ὅτι «παρ' ἅπασιν ἢ σχε»δὸν παρ' ἅπασι τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ἔθνεσιν αἱ ποιναὶ κατέστησαν βαρύτε»ραι ἢ ἐλαφρότεραι καθ' ὅσον τὰ ἔθνη ταῦτα ἐπλησίασαν ἢ ἀπεμακρύν»θησαν τῆς ἐλευθερίας», ἔμελλε νὰ τύχῃ τῆς ἐναργεστέρας ἀποδείξεως διὰ τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τοῦ ἐξ αὐτῆς πνεύσαντος ἀκατασχέτου τῆς ἐλευθερίας πνεύματος μάτην ἐπειράθησαν ν' ἀντε-

1 Mittermaier «die Todestrase...

2 De l'esprit des lois VI ch. IX.

πεξέλθωσιν ἐπανειλημμένως αἱ γεγηρακυῖαι καὶ φθινώδεις τῆς τυραννίας ἰδέαι! Τὸ μέγα ἔργον εἶχεν ἤδη τελεσθῆ καὶ οἱ ποικίλοι ἀγλαοὶ αὐτοῦ καρποὶ καθ' ἑκάστην πανταχοῦ ὡρίμαζον. Τὸ παλαιὸν τῶν ποινῶν σύστημα ἔπιπτεν ὡς τὰ λοιπὰ δσημέραι ὑπὸ τὸν βαρὺν πέλεκυν τῶν ὑπὸ τῶν εὐγενῶν τῆς προόδου ἰδεῶν ἐμπνεομένων πολιτικῶν ἀνδρῶν, φιλοσόφων, νομικῶν καὶ δημοσιολόγων, σὺν τῇ υἱοθεσίᾳ δὲ πάσης μεγάλης ἰδέας ὑπὸ πάσης ἰσχυρᾶς διανοίας ἢ φιλανθρώπου καρδίας ἑκάστοτε ἐκφρασθείσης, ἐζητεῖτο ἐνθέρμως καὶ ἡ ἐπίσημος ἀνακήρυξις αὐτῆς. Ὀλίγα πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἔτη ὁ Βεκκαρίας πρῶτος εἶχε προσβάλει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἰσχυρῶς τὴν θανατικὴν ποινήν. Ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ υἱοθετηθῇ προθύμως ἰδέα τοσαύτης σημασίας, νὰ μὴ εὕρῃ ἐνθουσιώδεις ζηλωτὰς καὶ κήρυκας ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν τόσον ζωηρῶς συνεζητοῦντο καὶ ἀνεκηρύσσοντο τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ἣν τοσαύτῃ δυνάμει ἐπεδιώκετο ἡ μεταβολὴ τῶν ποινικῶν νόμων, καθ' ἣν τέλος αἱ βαρεῖαι καὶ σκληραὶ ποιναὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἴχνη παρελθόντος δεσποτισμοῦ;

Δύσκολον θὰ ἦτο ἀληθῶς νὰ ἀπαριθμήσῃ τις ἅπαντα τὰ ὀνόματα τῶν ἀπὸ τῶν πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἡμερῶν μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν λαβόντων διαφοροτρόπως μέρος ἐν τῇ περὶ τῇ θανατικῆς ποινῆς συζητήσει. Ὁ **Beccaria**, ὁ **Carmignagni**, ὁ **Filangieri**, ὁ **Marat**, ὁ **Mably**, ὁ **Benjamin Constant**, ὁ **Destut de Tracy**, ὁ **Pinel**, ὁ **Laroche foucault Liancour**, ὁ **Dupin**, ὁ **Guizot**, ὁ **Charles Lucas**, ὁ **duc de Broglie**, ὁ **Bonneville**, ὁ **Frank**, οἱ νεώτεροι Ἰταλοὶ **Albini**, **Ambrosoli**, **Eller**, **Livi**, **Verra**, **Acieri**, **Martinelli**, **Tolomei**, οἱ Γερμανοὶ **Eschenmaier**, **Neubig**, **Grohman**, **Holst**, **Althof**, **Lichtenberg**, **Reidal**, **Richter**, **Stahl**, **Zarke**, **Schaffrath**, **Hepp**, **Marezoll**, **Koestlin**, **Berner**, **Nollner**, **Goetting**, **Watter**, **Pfotenhauer**, **Geyer Geib Mittermaier**, οἱ Βέλγοι **Thonissen**, **Humblet**, **Thier**, οἱ Ἀμερικανοὶ **Livingston**, **Davis**, **Walker**[1] καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἐπολέμησαν ἢ ὑπερήσπισαν διὰ μακρῶν τὴν νομιμότητα, τὴν ὠφέλειαν καὶ τὰς συνεπείας τῆς θανατικῆς ποινῆς, μετὰ τῶν μὲν δὲ ἢ τῶν δὲ ἐτάχθησαν ἅπαντες οἱ ποινικολόγοι καὶ οἱ εἰς τὰ δύο ἐν Βιέννῃ καὶ **Mayence** τῷ 1862 καὶ 1863 συνέδρια συνελθόντες νομομαθεῖς. Ὁ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος ἀρξάμενος καὶ ἐξακολουθῶν ἔτι πνευματικὸς οὗτος ἀγὼν διαφόρους καὶ ἀντιθέτους ἐπανειλημμένως ἔσχε φάσεις, ὁτὲ μὲν ὑπὲρ τοῦ ἑνός, ὁτὲ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου τῶν διαμαχομένων μερῶν προαγγέλλων, ἀλλὰ μὴ ἀποφέρων ὁριστικῶς τὴν τελικὴν νίκην. Πολλάκις οἱ τῆς θανατικῆς ποινῆς πολέμιοι κατώρθωσαν μετὰ πεισματώδη πάλην νὰ ὑπερισχύσωσι πρὸς στιγμὴν τῶν ἀντιπάλων των, νὰ καταλάβωσι διαφόρους αὐτῶν θέσεις, νὰ στήσωσι τὴν σημαίαν των ἐπὶ τῶν ἐχθρικῶν ἐπάλξεων, νὰ καταστήσωσι πιστευτὸν τὸν ὁριστικὸν αὐτῶν θρίαμβον καὶ πολλάκις ὑπὸ τῆς ἀκατασχέτου μετ' ὀλίγον ὁρ-

1 Ἰδ. Mittermaier ἔνθ. ἀνωτ.

μῆς ἐκείνων καταβαλλόμενοι, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς θέσεις ταύτας ἀτάκτως, νὰ ὑποστῶσι σοβαρὰν ἧτταν καὶ νὰ ἀπωλέσωσι τὴν ἐλπίδα ταχείας τοῦ ἐπιδιωκομένου ἔργου ἐπιτεύξεως.

Λεοπόλδος ὁ ΙΙ καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ πεισθέντες τοῖς ἐπιχειρήμασι τοῦ Βεκκαρία κατήργησαν πρῶτοι πρὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὁ μὲν ἐν Τοσκάνῃ τῷ 1786, ὁ δὲ ἐν Αὐστρίᾳ τῷ 1789 τὴν θανατικὴν ποινήν, ἀλλ' ἡ διπλῆ αὕτη νίκη δὲν διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν τοιαύτη, διότι ταχέως ἡ Αὐστρία κατέστρεψε τὸ ἔργον τοῦ νεωτεριστοῦ βασιλέως της ἀποδείξασα πόσον αἱ μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ ἦσαν πρόωροι καὶ ἀνώτεραι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ του. Ἐν Γαλλίᾳ πρῶτοι παραδόξως ἐζήτησαν τὴν κατάργησιν τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου οἱ πλειότερον παντὸς ἴσως ἄλλου μεταχειρισθέντες αὐτὴν ὡς μέσον τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἀνυψώσεως, ὁ ἠθικὸς τουτέστιν αὐτουργὸς τῶν σφαγῶν τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁ παροτρύνας τὸν λαὸν εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ τοὺς φόνους, ὁ 270,000 κεφαλὰς ζητῶν Ἰωάννης Marat καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς τρομοκρατίας, ὁ τόσους ἀθώους πέμψας εἰς τὴν λαιμητόμον, ἥτις τὸν ἀνάμενε Μαξιμιλιανὸς Ροβεσπιέρρος. Μετὰ τὴν ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει πρότασιν τοῦ Leppeletier St-Faregeau περὶ καταργήσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς διὰ τὰ κοινὰ μόνον ἐγκλήματα, ἣν ὑπεστήριξεν ὁ Bobespierre καὶ τὴν ὁποίαν ἀπέκρουσεν ἡ πλειονοψηφία, ἀνεκινήθη πάλιν τὸ ζήτημα ἐν τῇ Convention, ἥτις ἐψήφισε μὲν τῇ προτάσει τοῦ Coudorcet τὴν κατάργησιν ἐν γένει τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἀπόφασις αὕτη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης. Ὁ νόμος τοῦ 1801 διέταξε τὴν διατήρησιν αὐτῆς μέχρι νεωτέρας ἀποφάσεως, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ δοθῇ δυστυχῶς διὰ τοῦ κώδικος τοῦ 1810 ἀναγράψαντος τὴν θανατικὴν ποινὴν διὰ τριάκοντα ἓξ ἐγκλήματα. Κατὰ τὸ 1830 ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους ἐψήφισε τὴν κατάργησιν τῆς ποινῆς ταύτης, ἀλλ' ἡ τῶν Πατρικίων δὲν συνεφώνησεν αὐτῇ· ὁπωσδήποτε οἱ καρποὶ τῆς Παλινορθώσεως ἐφάνησαν καὶ ἐν τῇ ποινικῇ νομοθεσίᾳ διὰ τῆς μετριάσεως τῆς σκληρότητος τῶν ποινῶν καὶ τῆς εὐρείας εἰσαγωγῆς τῶν ἐλαφρυντικῶν περιστάσεων. Μεγάλην ὤθησιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῖς ὀπαδοῖς τῶν ποινικῶν μεταρρυθμίσεων παρέσχεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848 καὶ ἡ διὰ τοῦ ἄρθρ. 5ου τοῦ Συντάγματος κατάργησις τῆς θανατικῆς ποινῆς διὰ τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα, αἱ δὲ ἀγαθαὶ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης συνέπειαι οὐ μόνον ἐν τῇ Γαλλικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ξέναις νομοθεσίαις ἐδείχθησαν ἀμέσως. Δυστυχῶς ἡ κατόπιν πολιτικὴ μεταβολὴ ἐπαληθεύσασα ἔτι ἅπαξ τὸ μέγα τοῦ Montesquieu ἀξίωμα, ἐπανήνεγκε τὴν προτέραν σχεδὸν αὐστηρότητα τῶν ποινῶν ἐν Γαλλίᾳ, τὸ δ' ὀπισθοδρομικὸν τοῦτο βῆμα τοῦ μεγάλου ἔθνους ἔμελλεν, ὡς συνήθως, νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν. Οὕτω ταχέως οὐ μόνον ἅπαντα τὰ Γερμανικὰ δουκάτα, ἅτινα ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν

τῶν προτέρων φιλελευθέρων ἰδεῶν εἶχον καταργήσει τὴν θανατικὴν ποινήν, ἀνέγραψαν πάλιν ταύτην ἐν τοῖς κώδιξιν αὐτῶν πλὴν τοῦ Nassau, τοῦ Oldenbourg καὶ τοῦ Anhalt, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πρώτη τὸ παράδειγμα τῆς ἀναμορφώσεως δοῦσα Τοσκάνη, ἥτις ὅμως αὖθις τὴν κατήργησεν ὁριστικῶς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπανειλημμέναι ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς κατάργησιν τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἀλλ' οὐδεμία τούτων ἔσχεν εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα. Οὕτω τῷ 1865 ἡ κατάργησις αὐτῆς προὐτάθη ὑπὸ τοῦ Jules Favre, τῷ 1870 ὑπὸ τοῦ Jules Simon, τῷ 1872 ὑπὸ τοῦ Chelchèvre καὶ τῷ 1876 ὑπὸ τοῦ Louis Blanc. Ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τὴν ἕνωσιν τοῦ 1870 καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νέου ποινικοῦ αὐτῆς νόμου, προὐτάθη ἡ κατάργησις τῆς θανατικῆς ποινῆς καὶ πολλαὶ ὑπῆρχον ἀληθῶς ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς αὐτῆς ἐλπίδες, ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ, ὃν οὐδόλως ἠδυνήθη νὰ κλονίσῃ ἡ παραινετικὴ ἐκ Γαλλίας ἐπιστολὴ τοῦ Charles Lucas ἐματαίωσε καὶ τὴν ἀπόπειραν ταύτην. Ἐν Ἀγγλίᾳ, καί τοι διάφοροι συνέστησαν ἑταιρίαι σκοποῦσαι τὴν διάδοσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ἰδέας τῆς καταργήσεως τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου, ἡ ἰδέα οὐχ' ἧττον αὕτη οὔτε πολλοὺς οὔτε σπουδαίους εὗρε θιασώτας, διὸ καὶ ἐπολεμήθη ὑπὸ τῶν διαπρεπεστέρων μελῶν τοῦ κοινοβουλίου τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν προὐτάθη εἰς αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Ewart. Ἐν Ἰταλίᾳ μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν ὀπαδῶν τοῦ Βεκκαρία, μεθ' ὅλας τὰς προτάσεις διακεκριμένων πολιτευτῶν καὶ μετὰ τὴν γνώμην τῆς πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος διορισθείσης καὶ ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς ἀποφηναμένης ἐπιτροπῆς, ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν μένει εἰσέτι ἐν τῷ ποινικῷ αὐτῆς κώδικι. Ἐκ τῶν πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικανικῆς ὁμοσπονδίας τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου κατήργησαν μόνον αἱ Michigan, Wisconsin καὶ Rhode-Island, ἀλλ' ἐν Ἀμερικῇ ὡς καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα συζητεῖται καὶ κρίνεται κυρίως διὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἀφοῦ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ Βίβλῳ εὑρίσκομεν ἀναγεγραμμένην τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, τίς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν νομιμότητα καὶ τὴν ὀρθότητα αὐτῆς, λέγουσιν οἱ ἄκαμπτοι τῶν παραδεδεγμένων φύλακες. Ὁ Θεός, ἀπαντῶσιν οἱ ἐναντιοφρονοῦντες, ὡς δείκνυται ἐκ τῆς κατὰ τοῦ Κάϊν ἐτυμηγορίας αὐτοῦ καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν τῆς ἱερᾶς Βίβλου μερῶν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιθυμεῖ οὐδ' ἐπιτρέπει τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ποινικὸς λοιπὸν νόμος ἀφαιρῶν τὴν ζωὴν ἀντίκειται προφανῶς τῇ θείᾳ βουλήσει. Ἀγαθοὶ ἄνθρωποι! Ὁ Θεὸς οὗτος ὁ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιθυμῶν, οὐδ' ἐπιτρέπων τὸν θάνατον τῶν λογικῶν πλασμάτων του, ὁ Θεὸς ὁ τοσοῦτον ἱερὰν καὶ ἀπαραβίαστον θεωρῶν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ ἴδιος ἐκεῖνος ὁ ἀπαιτήσας τὴν θυσίαν τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰεφθάε, ὁ φονεύσας τὰ νήπια τῶν Αἰγυπτίων, ὁ διὰ τῆς ῥομφαίας τοῦ Ἠλιοῦ κυλίσας ἐν τῷ αἵματι πρὸ τοῦ χειμάρρου Κεισῶν τοὺς προφήτας τοῦ Βάαλ, ὁ δοὺς τὸν θάνατον εἰς τοὺς

ἀκάκους καὶ ἀθώους μικροὺς ἐκείνους ἐκ τοῦ λαοῦ του παῖδας, διότι, παίζοντες ἐν τῇ ὁδῷ, ἐτόλμησαν νὰ σκώψωσι τὸν διερχόμενον ἐκεῖθεν προφήτην του. Κατ' εἰκόνα ἀληθῶς καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ εἶχε πλασθῇ ὁ ἥρως ἐκεῖνος τοῦ Alfred de Musset Hassan ὅστις :

> Il n' aurait pas marché sur une mouche à terre ;
> mais s'il l'avait trouvée à dîner dans son verre
> Il aurait assommé quatre où cinq de ses gens

διὸ δυνάμεθα ν' ἀνακράξωμεν μετὰ τοῦ ποιητοῦ

> Parlez aprés cela des bons et des méchants.

Ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐκτὸς τῶν ῥηθέντων μερῶν κατηργήθη ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 1859—1861 ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τοῦ Ἁγ. Μαρίνου καὶ ἐν τῇ Ὀλλανδίᾳ, Ρουμανίᾳ καὶ Πορτογαλλίᾳ ἐσχάτως.

Ὁ μετὰ προσοχῆς καὶ ἄνευ προκαταλήψεως παρακολουθῶν τὸν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν διεξαγόμενον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς θανατικῆς ποινῆς πνευματικὸν ἀγῶνα, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι μεθ' ὅλας τὰς ἀλληλοδιαδόχους νίκας καὶ ἥττας τῶν διαμαχομένων μερῶν, τὸ νῦν ἀποτέλεσμα φαίνεται μᾶλλον ὑπὲρ τῶν πολεμίων τῆς ποινῆς ταύτης. Οὐ μόνον ἀληθῶς τὰς τάξεις των κατώρθωσαν νὰ πολλαπλασιάσωσιν οὗτοι διὰ τῆς καθ' ἑκάστην προσελεύσεως νέων ὀπαδῶν καὶ νὰ ὑπερισχύσωσιν ἑπομένως ἐπὶ τοῦ ἧτς ἐδάφου θεωρίας, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς νὰ ἐπιτύχωσι διὰ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπαισθητῶν μεταβολῶν, ἃς ἐπὶ τῶν διαφόρων ποινικῶν νομοθεσιῶν προεκάλεσαν. Ἡ ἐντελὴς τῆς θανατικῆς ποινῆς κατάργησις ἔν τισιν ἔθνεσιν, ἡ παρ' ἅπασι σχεδὸν τοῖς λοιποῖς σπουδαία ἐλάττωσις ἐν τῷ νόμῳ τῶν περιστάσεων, καθ' ἃς αὕτη καταγινώσκεται, τὰ διάφορα μέσα, δι' ὧν ἡ ἐπιβολὴ αὐτῆς ματαιοῦται, ἡ σπανία καὶ ἡ ἐν τῷ περιβόλῳ τῶν φυλακῶν μακρὰν τῶν ὀμμάτων τοῦ κοινοῦ ἐν τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν ἐκτέλεσις τῶν θανατικῶν ἀποφάσεων, πάντα ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ ἰδέαι καὶ οἱ κόποι τῶν πολεμίων τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου δὲν ἔμειναν ἄγονοι. Τὰ κατορθώματα ταῦτα εἰσὶν ἆρά γε πρόαγγελοι προσεχοῦς τελείας καὶ ὁριστικῆς τοῦ ἐπιδιωκομένου ἔργου ἐπιτεύξεως, ἢ ἀποτελοῦσιν ἁπλῶς τὰς μόνας ἀναγκαίας καὶ δυνατὰς ἐπὶ πολὺ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο μεταρρυθμίσεις πέραν τῶν ὁποίων πᾶσα ἄλλη θὰ ἦτο κακὴ ἂν οὐχὶ ἀκατόρθωτος; Αἱ μέχρι τοῦδε ἐπιτυχίαι τῶν πολεμίων τῆς θανατικῆς ποινῆς δεικνύουσιν ἆρά γε ἐντεῦθεν μὲν τὴν ποινὴν ταύτην ἄδικον ἀπολύτως καὶ ἀδικαιολόγητον, ἑτέρωθεν δὲ ἀσύμφωνον τῇ κοινωνικῇ τοῦ αἰῶνος ἡμῶν ἀναπτύξει ἢ μόνον τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ λόγου ἐπαρκῶς κατορθωθεῖσαν μεταβολὴν τῆς φοβερᾶς καταχρήσεως εἰς τὴν δικαίαν αὐτῆς χρῆσιν ;

Ὅσον ἀντίθετος καὶ ἂν φανῇ πρὸς τὰς ἐπικρατούσας νῦν ἰδέας ἡ ἐμὴ ταπεινὴ γνώμη, οὐδόλως διστάζω νὰ κηρύξω μετὰ θάρρους ὅτι, ἐὰν ἐκ

μόνου τοῦ βάρους τῶν κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς ἐπιχειρημάτων ἐπρόκειτο νὰ ὁδηγηθῇ σήμερον φρόνιμος νομοθέτης, δὲν θ' ἀπεφάσιζε βεβαίως τὴν πλήρη τῆς ποινῆς ταύτης κατάργησιν. Οὐδὲν ἀληθῶς τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων κατώρθωσα ποτε μεθ' ὅλην τὴν κατὰ τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν ἀποστροφήν μου νὰ εὕρω ἀκαταμάχητον καὶ ἀπολύτως ἰσχυρὸν, ὁσάκις κλείων τὸ οὖς εἰς τὴν φωνὴν τῆς καρδίας,ὑπέβαλλον αὐτὸ εἰς τὴν βάσανον τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Τὴν πεποίθησίν μου ταύτην εὐτυχὴς εἰμὶ ὄντως ὑποβάλλων εἰς τὴν κρίσιν τοιούτου ἀκροατηρίου διὰ τῆς ὅσον οἷόν τε συντόμου, ἀλλ' ἱκανῆς ἀναπτύξεως τῶν κυριωτέρων κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς λόγων.

Τὸ ζήτημα τῆς θανατικῆς ποινῆς, ὡς ἅπαντα τὰ οὐσιώδη τοῦ ποινικοῦ δικαίου ζητήματα, συνδέεται στενῶς πρὸς τὸ τῆς δικαιολογικῆς τῆς ἐν γένει ποινῆς βάσεως. Βεβαίως δὲν σκοπῶ νὰ καταχρασθῶ τῆς ὑμετέρας ὑπομονῆς ἀναπτύσσων τὰς διαφόρους περὶ αὐτῆς θεωρίας καὶ ἀποδεικνύων τίς καὶ τίνων λόγων ἕνεκα εἶναι ἡ ὀρθοτέρα, νομίζω ὅμως ὅτι ἐκτὸς τῶν δεχομένων ὡς μόνην βάσιν καὶ κύριον τῆς ποινῆς σκοπὸν τὴν τοῦ ἐγκληματίου βελτίωσιν, οὐδεὶς ὁποιασδήποτε εἴτε ἀπολύτου εἴτε σχετικῆς εἴτε συμμίκτου θεωρίας ὀπαδὸς δύναται νὰ καταδικάσῃ τὴν θανατικὴν ποινὴν, ἂν δὲν ἀποδείξῃ πρότερον αὐτὴν ἄδικον ἢ ἀνωφελῆ ἢ καὶ ἐστερημένην τῶν πρωτίστων καὶ ἀναγκαίων ἐκείνων ἰδιοτήτων,τὰς ὁποίας πᾶς καλὸς νομοθέτης ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει ἐν τῇ διατάξει τῶν ποινῶν.

Ἡ θανατικὴ ποινὴ οὔτε νόμιμος οὔτε ὠφέλιμος εἶναι, λέγει εἷς τῶν διαπρεπεστέρων αὐτῆς πολεμίων ὁ Charles Lucas.[1]

Διατί δὲν εἶναι νόμιμος; Διότι ἡ κοινωνία, ἡ ἔχουσα τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν, δὲν ἔχει καὶ τὸ τῆς καταστροφῆς τῆς προσωπικότητος· ἡ ὕπαρξις ἅμα λαβοῦσα συνείδησιν ἑαυτῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καθίσταται ἀπαραβίαστος, λέγει ὁ εἰρημένος συγγραφεύς. Ἀλλ' ἐὰν ὄντως ἡ προσωπικότης ἦναι ἀπολύτως ἀπαραβίαστος, πῶς δικαιολογεῖται ὁ πόλεμος καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀμύνης, κατὰ τὸν πανθεϊστικὸν τοῦτον συλλογισμόν; Διατί ἆρά γε ἡ μία προσωπικότης νὰ μὴ δύναται νὰ παραβιασθῇ ὑπὸ τῆς ἑτέρας, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ duc de Broglie καὶ τίνος ἕνεκα ἡ ἐλευθερία νὰ ᾖ ὀλιγώτερον τῆς ζωῆς ἀπαραβίαστος;[2] «Ἡ ζωὴ, παρατηρεῖ μετ' ἄλλων »πολλῶν ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς μὲν τοῦ σταδίου του ὑπερασπιστὴς, κατὰ τὸ »τέλος δὲ πολέμιος τῆς θανατικῆς ποινῆς Mittermaier, εἶναι δῶρον τοῦ »Θεοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως· ἡ διάρκεια »αὐτῆς ὥρισται ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Πᾶσα λοιπὸν ποινὴ, ἥτις προσ»βάλλει τὴν θείαν θέλησιν ἀφαιροῦσα τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἀνο-

1 Du système pénal et du système répressif en général et de la peine de mort en particulier p. Charles Lucas.

2 Du droit de punir et de la peine de mort.

»μος. Ἡ κοινωνία δύναται νὰ πλήττῃ μόνον τὰ ὑπ' αὐτῆς παρεχόμενα ἢ »προστατευόμενα, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ φυσικὰ τοῦ ἀνθρώπου δίκαια.»[1] Ἐὰν ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἦναι κτῆμα ἀναφαίρετον, ἐὰν τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ὁρισθὲν φυσικὸν αὐτῆς τέρμα δὲν δικαιοῦται νὰ μεταβάλῃ ἄνευ προσβολῆς τῆς θείας βουλήσεως ἡ κοινωνία, οἱ τόσοι ἀναγκαῖοι καὶ ἱεροὶ σκοποὶ ὑπὲρ τῶν ὁποίων διατίθησιν αὕτη ἄνευ οὐδεμιᾶς διαμαρτυρήσεως τὴν ζωὴν τῶν μελῶν της, τροποποιοῦσιν ἐπίσης τὴν θείαν ἀπόφασιν. Κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας πρόκειται, λέγουσι, περὶ τῆς ἀμύνης, τῆς σωτηρίας, τῆς δόξης, τῆς προόδου τῆς πατρίδος, πρόκειται περὶ τῆς ἐκπληρώσεως μεγάλων κοινωνικῶν σκοπῶν. Ἔστω! Ἀλλὰ μήπως ἡ χρῆσις τῆς θανατικῆς ποινῆς δὲν σκοπεῖ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς δικαιοσύνης, τοῦ κυρίου θεμελίου, τοῦ ἀπαραιτήτου τούτου ὅρου τῆς ζωῆς καὶ προόδου πάσης κοινωνίας καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος; Ἐὰν ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου ἵσταται ὡς ἀπαίτησις τῆς προσβληθείσης δικαιοσύνης ἐν τῇ συνειδήσει λαοῦ τινος, ἐὰν ἡ χρῆσις αὐτῆς θεωρῆται ἀναγκαία εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀπαρτιζομένου κοινωνικοῦ σώματος, πῶς θὰ δυνηθῇ νὰ ἀρνηθῇ τις τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ προκειμένου περὶ τῆς κεφαλῆς αἱμοβόρου κακούργου τὸ δικαίωμα, ὅπερ τῇ ἀναγνωρίζει ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ εἰς πόλεμον πεμπομένου γενναίου καὶ ἐναρέτου τέκνου της; Ὁ Θεὸς ὁ μὴ ὀργιζόμενος ὁσάκις ἡ ὑπ' αὐτοῦ, ὡς λέγεται, ὁρισθεῖσα φυσικὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων συντέμνεται χάριν τῆς ἀμύνης, τῆς δόξης, τῆς προόδου τῆς κοινωνίας, θὰ εὐδοκήσῃ νὰ προσθέσῃ, φρονῶ, εἰς τὰς τοσαύτας ἐξαιρέσεις καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλειαν. Ἐὰν τέλος ἡ κοινωνία, ὡς νομίζει ὁ Mittermaier, δὲν ἔχῃ τὸ δικαίωμα τῆς προσβολῆς τῶν φυσικῶν τοῦ ἀνθρώπου δικαίων, τότε οὐ μόνον εἰς θάνατον, ἀλλ' οὐδ' εἰς φυλάκισιν νὰ τιμωρῇ τὸν κακοῦργον δύναται, τῆς ἐλευθερίας οὔσης πολυτίμου ἐπίσης φυσικοῦ δικαιώματος.

Πλὴν ἡ θανατικὴ ποινὴ εἶναι δυνατὸν ἄραγε νὰ θεωρηθῇ ὡς δικαία, ὡς ἀπαίτησις τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐγκλήματος προσβληθέντος τῆς δικαιοσύνης αἰσθήματος; Ἀγνοῶ ἀληθῶς ὁποίαν ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν ἐπελευσομένων γενεῶν μεταβολὴν θὰ ἐπενέγκῃ ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις, ἀλλ ἐν τῇ σήμερον συνειδήσει τῶν λαῶν, ἀναμφιβόλως ὁ θάνατος τοῦ ἐγκληματίου παρουσιάζεται, αὐτομάτως οὕτως εἰπεῖν, ὡς δίκαιον ποινῆς μέτρον κατὰ τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων, καθ' ὧν συνήθως ἡ κοινὴ συνείδησις πρὸ παντὸς δικαστοῦ ἐκφέρει τὴν ἐτυμηγορίαν της. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρω τὴν πατροκτονίαν καὶ ἄλλα εἴδη φοβερῶν φόνων μαρτυρούντων τὴν θηριωδίαν τῶν ἐργατῶν αὐτῶν, ὅταν ἔχω πρόσφατον ἐλαφρότερον ἐνταῦθα παράδειγμα; Τίς ἀκούσας τὴν τελευταίαν στυγερὰν ἐν Λαυρίῳ ληστείαν δὲν ηὐχήθη τὴν ἄμεσον σύλληψιν, τὴν ταχεῖαν δίκην, τὴν εἰς θάνα-

1 Mittermaier ἔνθ. ἀνωτ.

μόνου τοῦ βάρους τῶν κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς ἐπιχειρημάτων ἐπρόκειτο νὰ ὁδηγηθῇ σήμερον φρόνιμος νομοθέτης, δὲν θ' ἀπεφάσιζε βεβαίως τὴν πλήρη τῆς ποινῆς ταύτης κατάργησιν. Οὐδὲν ἀληθῶς τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων κατώρθωσα ποτε μεθ' ὅλην τὴν κατὰ τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν ἀποστροφήν μου νὰ εὕρω ἀκαταμάχητον καὶ ἀπολύτως ἰσχυρὸν, ὁσάκις κλείων τὸ οὖς εἰς τὴν φωνὴν τῆς καρδίας,ὑπέβαλλον αὐτὸ εἰς τὴν βάσανον τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Τὴν πεποίθησίν μου ταύτην εὐτυχὴς εἰμὶ ὄντως ὑποβάλλων εἰς τὴν κρίσιν τοιούτου ἀκροατηρίου διὰ τῆς ὅσον οἷόν τε συντόμου, ἀλλ' ἱκανῆς ἀναπτύξεως τῶν κυριωτέρων κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς λόγων.

Τὸ ζήτημα τῆς θανατικῆς ποινῆς, ὡς ἅπαντα τὰ οὐσιώδη τοῦ ποινικοῦ δικαίου ζητήματα, συνδέεται στενῶς πρὸς τὸ τῆς δικαιολογικῆς τῆς ἐν γένει ποινῆς βάσεως. Βεβαίως δὲν σκοπῶ νὰ καταχρασθῶ τῆς ὑμετέρας ὑπομονῆς ἀναπτύσσων τὰς διαφόρους περὶ αὐτῆς θεωρίας καὶ ἀποδεικνύων τίς καὶ τίνων λόγων ἕνεκα εἶναι ἡ ὀρθοτέρα, νομίζω ὅμως ὅτι ἐκτὸς τῶν δεχομένων ὡς μόνην βάσιν καὶ κύριον τῆς ποινῆς σκοπὸν τὴν τοῦ ἐγκληματίου βελτίωσιν, οὐδεὶς ὁποιασδήποτε εἴτε ἀπολύτου εἴτε σχετικῆς εἴτε συμμίκτου θεωρίας ὀπαδὸς δύναται νὰ καταδικάσῃ τὴν θανατικὴν ποινήν, ἂν δὲν ἀποδείξῃ πρότερον αὐτὴν ἄδικον ἢ ἀνωφελῆ ἢ καὶ ἐστερημένην τῶν πρωτίστων καὶ ἀναγκαίων ἐκείνων ἰδιοτήτων,τὰς ὁποίας πᾶς καλὸς νομοθέτης ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει ἐν τῇ διατάξει τῶν ποινῶν.

Ἡ θανατικὴ ποινὴ οὔτε νόμιμος οὔτε ὠφέλιμος εἶναι, λέγει εἷς τῶν διαπρεπεστέρων αὐτῆς πολεμίων ὁ Charles Lucas.[1]

Διατί δὲν εἶναι νόμιμος; Διότι ἡ κοινωνία, ἡ ἔχουσα τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν, δὲν ἔχει καὶ τὸ τῆς καταστροφῆς τῆς προσωπικότητος· ἡ ὕπαρξις ἅμα λαβοῦσα συνείδησιν ἑαυτῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καθίσταται ἀπαραβίαστος, λέγει ὁ εἰρημένος συγγραφεύς. Ἀλλ' ἐὰν ὄντως ἡ προσωπικότης ἦναι ἀπολύτως ἀπαραβίαστος, πῶς δικαιολογεῖται ὁ πόλεμος καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀμύνης, κατὰ τὸν πανθειστικὸν τοῦτον συλλογισμόν; Διατί ἆρά γε ἡ μία προσωπικότης νὰ μὴ δύναται νὰ παραβιασθῇ ὑπὸ τῆς ἑτέρας, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ duc de Broglie καὶ τίνος ἕνεκα ἡ ἐλευθερία νὰ ᾖ ὀλιγώτερον τῆς ζωῆς ἀπαραβίαστος;[2] «Ἡ ζωή, παρατηρεῖ μετ' ἄλλων »πολλῶν ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς μὲν τοῦ σταδίου του ὑπερασπιστής, κατὰ τὸ »τέλος δὲ πολέμιος τῆς θανατικῆς ποινῆς Mittermaier, εἶναι δῶρον τοῦ »Θεοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως· ἡ διάρκεια »αὐτῆς ὥρισται ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Πᾶσα λοιπὸν ποινή, ἥτις προσ»βάλλει τὴν θείαν θέλησιν ἀφαιροῦσα τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἄνο-

1 Du système pénal et du système répressif en général et de la peine de mort en particulier p. Charles Lucas.

2 Du droit de punir et de la peine de mort.

»προστατευόμενα, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ φυσικὰ τοῦ ἀνθρώπου δίκαια.»[1] Ἐὰν ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἦναι κτῆμα ἀναφαίρετον, ἐὰν τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ὁρισθὲν φυσικὸν αὐτῆς τέρμα δὲν δικαιοῦται νὰ μεταβάλῃ ἄνευ προσβολῆς τῆς θείας βουλήσεως ἡ κοινωνία, οἱ τόσοι ἀναγκαῖοι καὶ ἱεροὶ σκοποὶ ὑπὲρ τῶν ὁποίων διατίθησιν αὕτη ἄνευ οὐδεμιᾶς διαμαρτυρήσεως τὴν ζωὴν τῶν μελῶν της, τροποποιοῦσιν ἐπίσης τὴν θείαν ἀπόφασιν. Κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας πρόκειται, λέγουσι, περὶ τῆς ἀμύνης, τῆς σωτηρίας, τῆς δόξης, τῆς προόδου τῆς πατρίδος, πρόκειται περὶ τῆς ἐκπληρώσεως μεγάλων κοινωνικῶν σκοπῶν. Ἔστω! Ἀλλὰ μήπως ἡ χρῆσις τῆς θανατικῆς ποινῆς δὲν σκοπεῖ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς δικαιοσύνης, τοῦ κυρίου θεμελίου, τοῦ ἀπαραιτήτου τούτου ὅρου τῆς ζωῆς καὶ προόδου πάσης κοινωνίας καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος; Ἐὰν ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου ἵσταται ὡς ἀπαίτησις τῆς προσβληθείσης δικαιοσύνης ἐν τῇ συνειδήσει λαοῦ τινος, ἐὰν ἡ χρῆσις αὐτῆς θεωρῆται ἀναγκαία εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀπαρτιζομένου κοινωνικοῦ σώματος, πῶς θὰ δυνηθῇ νὰ ἀρνηθῇ τις τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ προκειμένου περὶ τῆς κεφαλῆς αἱμοβόρου κακούργου τὸ δικαίωμα, ὅπερ τῇ ἀναγνωρίζει ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ εἰς πόλεμον πεμπομένου γενναίου καὶ ἐναρέτου τέκνου της; Ὁ Θεὸς ὁ μὴ ὀργιζόμενος ὁσάκις ἡ ὑπ' αὐτοῦ, ὡς λέγεται, ὁρισθεῖσα φυσικὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων συντέμνεται χάριν τῆς ἀμύνης, τῆς δόξης, τῆς προόδου τῆς κοινωνίας, θὰ εὐδοκήσῃ νὰ προσθέσῃ, φρονῶ, εἰς τὰς τοσαύτας ἐξαιρέσεις καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλειαν. Ἐὰν τέλος ἡ κοινωνία, ὡς νομίζει ὁ Mittermaier, δὲν ἔχῃ τὸ δικαίωμα τῆς προσβολῆς τῶν φυσικῶν τοῦ ἀνθρώπου δικαίων, τότε οὐ μόνον εἰς θάνατον, ἀλλ' οὐδ' εἰς φυλάκισιν νὰ τιμωρῇ τὸν κακοῦργον δύναται, τῆς ἐλευθερίας οὔσης πολυτίμου ἐπίσης φυσικοῦ δικαιώματος.

Πλὴν ἡ θανατικὴ ποινὴ εἶναι δυνατὸν ἄραγε νὰ θεωρηθῇ ὡς δικαία, ὡς ἀπαίτησις τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐγκλήματος προσβληθέντος τῆς δικαιοσύνης αἰσθήματος; Ἀγνοῶ ἀληθῶς ὁποίαν ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν ἐπελευσομένων γενεῶν μεταβολὴν θὰ ἐπενέγκῃ ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις, ἀλλ ἐν τῇ σήμερον συνειδήσει τῶν λαῶν, ἀναμφιβόλως ὁ θάνατος τοῦ ἐγκληματίου παρουσιάζεται, αὐτομάτως οὕτως εἰπεῖν, ὡς δίκαιον ποινῆς μέτρον κατὰ τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων, καθ' ὧν συνήθως ἡ κοινὴ συνείδησις πρὸ παντὸς δικαστοῦ ἐκφέρει τὴν ἐτυμηγορίαν της. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρω τὴν πατροκτονίαν καὶ ἄλλα εἴδη φοβερῶν φόνων μαρτυρούντων τὴν θηριωδίαν τῶν ἐργατῶν αὐτῶν, ὅταν ἔχω πρόσφατον ἐλαφρότερον ἐνταῦθα παράδειγμα; Τίς ἀκούσας τὴν τελευταίαν στυγερὰν ἐν Λαυρίῳ ληστείαν δὲν ηὐχήθη τὴν ἄμεσον σύλληψιν, τὴν ταχεῖαν δίκην, τὴν εἰς θάνα-

1 Mittermaier ἔνθ. ἀνωτ.

τον καταδίκην καὶ τὴν ἄνευ ἀναβολῆς ἐκτέλεσιν τῆς κατὰ τῶν ἐνόχων ἀποφάσεως, τίς ἐὰν σήμερον ὁ δήμιος ἔρριπτε διὰ τῆς σανίδος τοῦ ἰκριώματος τοὺς κορμοὺς τῶν σωμάτων τῶν κακούργων τούτων ἐπὶ τοῦ χώματος, τοῦ μὴ ἀπορροφήσαντος εἰσέτι τὸ αἷμα τῶν ἀτυχῶν θυμάτων των, θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ὅτι προσεβλήθη ἐν τῇ συνειδήσει του τὸ τῆς δικαιοσύνης αἴσθημα; Ἀργότερον, ὅταν ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἐγκλήματος δὲν θὰ ᾖ τόσον ζωηρά, ὅταν ὁ φυσικὸς ὑπὲρ τῶν παθόντων οἶκτος θὰ προκαλέσῃ τὴν ὑπὲρ τῶν κακούργων συμπάθειαν, πολλοὶ θὰ κραυγάσωσι βεβαίως πάλιν κατὰ τῆς σκληρότητος τῆς ποινῆς, ἀλλ' ἡ ἀπαίτησις τῆς δικαιοσύνης πρέπει νὰ ἐξετάζηται κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος, διότι τότε ἐὰν οὔτε συγγενείας, οὔτε φιλίας, οὔτε σχέσεως ἁπλῆς πρὸς τὰ θύματα λόγος συγχέῃ τὴν ἀνεξάρτητον κρίσιν, ἡ ἐκφερομένη ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ἐτυμηγορία εἶναι ἁγνὴ καὶ ἀσφαλὴς τοῦ δικαίου φωνή. «Ὅ,τι »δύναται νὰ βεβαιώσῃ τις, ἔγραφε λίαν ὀρθῶς ὁ duc de Broglie, εἶναι ὅτι »μέχρι τοῦδε οὐδαμοῦ νομοθέτης, ἐν ὅσῳ περιωρίσθη ἐν τῇ φυσικῇ αὐ»τοῦ ἰδιότητι ἤτοι τῇ τοῦ πεφωτισμένου καὶ ὑπομενετικοῦ διερμηνέως »τῶν ἐθνικῶν εὐχῶν καὶ τοῦ ὀρθοῦ τοῦ λαοῦ φρονήματος, δὲν ἀμφίβαλε περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς διατηρήσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς.» Οἱ λόγοι οὗτοι καίτοι πρὸ ἑξήκοντα περίπου ἐτῶν χαραχθέντες, ἐκφράζουσι καὶ νῦν ἔτι πιστῶς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων.

Ἀλλ' ἡ ποινὴ αὕτη εἶναι ὑπερτέρα παντὸς ἐγκλήματος, διότι οὐ μόνον τὴν ζωὴν τοῦ ἐγκληματίου ἀφαιρεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πέμπει εἰς τὴν αἰωνίαν καταδίκην, ἀντιτείνουσι πολλοί. «Πόσον ἡ ἰδέα αὕτη βα»ρύνει ἐπὶ τῆς καρδίας! Ὁποῖον θέαμα τὸ τῆς ἀγωνίας τοῦ πεπωρωμένου »δυστυχοῦς, ὃν ὁ σίδηρος τῆς λαιμητόμου ἢ τὸ σχοινίον τῆς ἀγχόνης ἔρ»ριψαν ἴσως εἰς τὰς αἰωνίους βασάνους»,[1] ἀνακράζει ὁ Edouard Ducpetiaux. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ὄζει καλογηρικῆς ἀληθῶς σοφιστείας, ἀλλ' ὡς ἅπαντα τὰ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα δὲν ἀντέχει πολὺ εἰς σοβαρὸν ἔλεγχον. Ἐπιτυχῶς λίαν ἀνεσκεύασαν αὐτὸ οἱ παρατηρήσαντες ὅτι μιᾶς στιγμῆς μετάνοια ἀρκεῖ ἵνα κατορθώσῃ τὴν πνευματικὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ σωτηρίαν καὶ ὅτι ὁ κατάδικος καὶ καιρὸν νὰ μετανοήσῃ ἔχει ἱκανὸν καὶ πρὸς τοῦτο ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ ἱερέως καλεῖται. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην νομίζω καλὸν νὰ προσθέσω δύο ἔτι ἄλλας, τὰς ὁποίας ἄλλοι, καθ' ὅσον ἐγὼ τοὐλάχιστον γνωρίζω, ἢ δὲν ἐσκέφθησαν ἢ δὲν ἠθέλησαν καθαρῶς νὰ ἀναπτύξωσι. Κατὰ τοὺς χριστιανούς, ὁ θεὸς δι' ἀνεξερευνήτων μέσων προλαμβάνει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἐὰν ὑπάρχῃ βεβαιότης μελλούσης ἐπὶ τῆς γῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἀναμορφώσεως, τότε δὲ μόνον μετὰ λύπης ἀδιαφορεῖ, ὅταν πᾶσα τοιαύτη ἐλπὶς ἐκλίπῃ. Συμφώνως λοιπὸν τῇ λογικῇ ἂν οὐχὶ πραγματικῇ ταύτῃ ἰδέᾳ, οἱ ἀποθνήσκοντες, φυσικῶς ἢ ἄλλως ἀδιάφορον, ἦτο ἀδύνατον νὰ γείνωσιν ἠθικῶς βελτίονες ὅσον καὶ

ἂν ἔζων ἔτι χρόνον. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως ὅλων τούτων, πόσον πτωχὸς τῷ πνεύματι ἔπρεπε νὰ ἦναι ὁ νομοθέτης ἐκεῖνος, ὅστις κρίνων ἀναγκαίαν καὶ συμφέρουσαν τὴν θανατικὴν ποινήν, θὰ διέγραφεν ἐκ τοῦ κώδικος ταύτην καὶ θὰ διεκύβευε τὴν ἀσφάλειαν τῆς κοινωνίας ἐπὶ μόνῃ τῇ ὑποθέσει δυνατῆς ὑποστάσεως παραδόξων νοσούσης φαντασίας συλλήψεων! Ἴσως πλανῶμαι, ἀλλὰ πιστεύω ἀδιστάκτως καὶ τὸ λέγω παροδικῶς μόνον ἐνταῦθα ἕτοιμος νὰ τὸ ἀναπτύξω ἐκτεταμένως προκαλούμενος, ὅτι ἐὰν ὑπῆρχε προσωπικὸς καὶ ἀπόλυτος Κριτής, οὐδεμίαν οὐδενὶ θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλῃ ποινήν. Ἡ κοινωνία σχετικῶς κρίνουσα, σχετικὰς μόνον ἰδέας ἔχουσα τιμωρεῖ καὶ πρέπει νὰ τιμωρῇ, διότι δὲν ἔπλασεν αὐτὴ τὸν ἄνθρωπον τοιοῦτον, διότι αἰσθάνεται τὸ ἄδικον καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς καταστολῆς αὐτοῦ, διότι ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἀσφάλειάν της, καὶ ὅμως καθ' ἑκάστην ἀκούει δριμείας μομφάς, ὁσάκις πλήττει αὐστηρῶς ἐγκλήματα εἰς τὴν τέλεσιν τῶν ὁποίων διὰ τῆς ἀμελείας της ἐγένετο κἄπως συνένοχος. Ὁ ἀπόλυτος ὅμως κριτής, ἐξ οὗ τὰ πάντα ἀπέρρευσαν ἐπὶ τίνι νὰ ψέξῃ δικαιοῦται τὰ σχετικὰ ὄντα; Χωρὶς νὰ ᾖ τις ὀπαδὸς τῆς ἠθικῆς τοῦ συμφέροντος, δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐξ ἐνστίγκτου ζητεῖ πάντοτε τὴν ἡδονὴν καὶ ἀποφεύγει τὴν θλίψιν, ἀδιάφορον ἐὰν ἀναλόγως τῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ τῆς ἐν γένει αὐτοῦ ἀναπτύξεως προτιμᾷ τὴν φυσικήν, τὴν ἠθικήν, ἢ τὴν διανοητικὴν ἡδονὴν ἣ εὑρίσκει πολλάκις αὐτὴν ἐν τῇ ὑπὸ τῶν λοιπῶν νομιζομένῃ θλίψει. «Οὐρανία ἡδονὴ τὸ ὑπὲρ τῶν ἄλλων πάσχειν!», ἔλεγον οἱ ἁγνοὶ τοῦ μεγάλου Ἰουδαίου ὀπαδοί. Ἐξ ἄλλου ὅσον καὶ ἂν λεπτολογῶσι θεωρητικῶς οἱ περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως φιλοσοφοῦντες, ἡ πειραματικὴ ἀνάλυσις τῆς θελήσεως δεικνύει ὅτι ὑπόκειται αὕτη εἰς τὴν ἐνέργειαν διαφόρων αἰτίων καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποφάσεως προτιμᾷ τὰ ἰσχυρότερα τούτων, τὰ ἀρέσκοντα τουτέστιν, καλῶς ἢ κακῶς ἀδιάφορον, αὐτῷ ἢ τὰ ὑπισχνούμενα μέλλουσαν ἡδονήν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους, οὓς ἐγὼ μὲν εὑρίσκω ἁπλῶς ἐν τῇ φύσει, κατὰ τὴν συζητουμένην ὅμως ὑπόθεσιν ἀπόλυτον προσωπικὸν ἔθηκεν ὄν, φέρετε ὁποιονδήποτε ἔνοχον ἐνώπιον τοῦ ὑποτιθεμένου ὑπερτάτου κριτοῦ καὶ εἴπατέ μοι, ἐὰν δὲν θὰ ἦτο φυσικὴ καὶ ὀρθὴ τοιαύτη τις περίπου ὡς ἡ ἑξῆς ἀπολογία.

— Διατί ἐγένεσο ἔνοχος τῶν πράξεων τούτων;

— Διότι ᾐσθανόμην ἡδονὴν ἢ εὕρισκον συμφέρον παρὸν ἢ μέλλον διαπράττων αὐτάς.

— Ἀλλ' ἐγνώριζες νὰ διακρίνῃς τὸ καλὸν τοῦ κακοῦ, διατί προετίμησας τὸ δεύτερον τοῦ πρώτου;

— Διότι μὲ εἷλκε περισσότερον τὸ κακόν, ἄλλως δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ κλίνω εἰς τὴν προτίμησιν αὐτοῦ.

1 De la peine de mort p. Edouard Ducpétiaux p. 68

— Ἦσο λοιπὸν φύσις πονηρὰ, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὰ κακὰ αἴτια ἴσχυον πλειότερον τῶν ἀγαθῶν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποφάσεως.

— Βεβαίως, ἀλλὰ τῆς φύσεώς μου δὲν ἤμην ἐγὼ δημιουργός. Τίς δύναται νὰ μεμφθῇ τῇ τίγριδι ὅτι ἐγεννήθη αἱμοβόρος, τίς νὰ ἐπαινέσῃ τὸν ἀμνὸν ἐπὶ τῇ φυσικῇ του πραότητι;

— Διατί δὲν μετέβαλλες τὴν φύσιν σου;

— Διότι φύσιν πονηρὰν μεταβαλεῖν οὐ ῥᾴδιον.

— Τὸ παράδειγμα τῶν δύω φύσεων, ἃς πρὸ μικροῦ ἀνέφερες, αἵτινες πάντοτε μένουσιν αἱ αὐταὶ καὶ τὰς ὁποίας οὐδεὶς οὔτε ἐπαινεῖ οὔτε κατακρίνει ἐπὶ τούτῳ, σοὶ δεικνύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος διαφέρει τῶν ζώων, ὅτι δύναται νὰ μεταβληθῇ, ὅτι δημιουργεῖ τὴν τύχην του.....

— Οὐχὶ ἀπολύτως, ὦ πάνσοφε καὶ παντεπόπτα! Ἡ μεταβολὴ τελεῖται μέχρις ὁρίου, ἀναλόγως αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τῶν περιστάσεων. Ἄφες τοὺς θεολόγους νὰ μωρολογῶσι! Σὺ γινώσκεις καλῶς ὅτι ὑπείκομεν εἰς τὴν δύναμιν τῶν αἰτίων, ὅτι δὲν εἴμεθα ἀνεξάρτητοι τούτων.

— Ναί· ἀλλ' ἐὰν ἀνεπτύσσεσο πλειότερον, ἐὰν κατώρθωνες νὰ αἰσθανθῇς ἰσχυρῶς τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐὰν ἐπολλαπλασιάζες ἐν σοὶ τὰ ἀγαθὰ αἴτια, θὰ εἵλκεσο κατὰ τὴν στιγμὴν τῶν ἀποφάσεών σου ὑπὸ τούτων καὶ δὲν θὰ διέπραττες τὸ κακόν.

— Ἀναμφιβόλως καὶ ἐπειδὴ ὅλα αὐτὰ τὰ **ἐὰν** δὲν ἐπραγματοποιήθησαν ἕνεκα λόγων, κατὰ τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῶν ὁποίων μοὶ ἦτο ἀδύνατον ὡς εὑρέθην ν' ἀντιπαλαίσω, ἕνεκα περιστάσεων, εἰς ὧν τὸν συνδυασμὸν ἀναγκαίως ὑπέκυψα, φθάνω ἐνώπιόν σου κακοῦργος ἀντὶ νὰ ᾧ ἅγιος. Κρίνον τώρα, ὦ δίκαιε κριτὰ, τίς περισσότερον ἢ μᾶλλον τίς ἀληθῶς πταίει Σὺ, ἐγὼ ἢ αἱ περιστάσεις;

Γινώσκω καλῶς ὅτι τοιαῦται ἰδέαι δὲν θίγονται ὑπὸ τῶν περισσοτέρων εὐχαρίστως! Ὑπάρχουσιν ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας καίτοι ἐννοοῦντες, καίτοι πιστεύοντες οἱ ἄνθρωποι, ἀποσιωπῶσι νομίζοντες τὴν διάδοσιν αὐτῶν πρῶτον μὲν καὶ πλειότερον ἐπιβλαβῆ τῷ λέγοντι, εἶτα δὲ ἐπικίνδυνον τοῖς ἀκούουσιν. Ἴσως ὀλίγον φαίνομαι φρόνιμος ἐγκαταλείπων τὸ παράδειγμα τῶν πολλῶν, ἀλλὰ φρονῶν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ μάθῃ ὅτι πρέπει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ οὐχὶ ὡς ἐκ τοῦ φόβου αἰωνίων βασάνων, δὲν ἐδίσταστα ν' ἀκολουθήσω τὴν ἐντολὴν τοῦ θείου Ἰησοῦ, **λέγετε πάντοτε τὴν ἀλήθειαν**, καὶ νὰ ἐκφράσω ἑπομένως ὅ,τι πιστεύω ὡς ἀληθές.

Ἐξετάσωμεν νῦν, ἐὰν ἡ θανατικὴ ποινὴ δὲν ἦναι ὄντως ὠφέλιμος, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ πολέμιοι αὐτῆς! Τὸ δεύτερον τοῦτο ζήτημα δὲν λύεται, ἐννοεῖται, ἀπολύτως, διότι τὸ ἐνταῦθα νῦν ὠφέλιμον δυνατὸν νὰ μὴ ᾖ τοιοῦτον ἀλλαχοῦ, ὁ νομοθέτης δὲ καὶ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ εἰσὶ μᾶλλον τοῦ φιλοσόφου ἐν καταστάσει νὰ κρίνωσι περὶ αὐτοῦ, ὡς ὀρθῶς παρατη-

δὲν εἶναι ὠφέλιμος. ποινή, ἥτις ἀπαλάττει μὲν ἐντελῶς τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τῆς ὑποτροπῆς τῶν αὐτῶν τεράτων, προλαμβάνει δέ, κατὰ τὸ ἐφικτόν, διὰ τοῦ φοβεροῦ παραδείγματος τὴν διάπραξιν νέων ἐγκληματικῶν ὁμοίων πράξεων. Ἡ κοινωνία, λέγουσι, ζητοῦσα ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ἐγκληματίου διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου ὁμοιάζει τῷ ἰατρῷ, τῷ ἀποτέμνοντι τὸ μέλος τοῦ σώματος, ὅπερ ἠδύνατο νὰ θεραπεύσῃ ἄλλως. Ἀλλὰ δύναται ἄρά γε ἡ κοινωνία νὰ κατορθώσῃ πάντοτε τὴν ἠθικὴν ταύτην θεραπείαν; Ἡ ποινικὴ στατιστικὴ τῶν πεπολιτισμένων ἐκείνων ἐθνῶν, ἐν οἷς τὰ τελειότερα σωφρονιστικὰ λειτουργοῦσι συστήματα, δὲν μαρτυρεῖ καθ' ἑκάστην ἰσχυρῶς ὅτι ἡ τοῦ ἐγκληματίου βελτίωσις δὲν εἶναι πολὺ σύνηθες φαινόμενον καὶ δὲν εἶχε δίκαιον ὁ Rossi γράφων ὅτι «τὸ θυσιάζειν ἐν τῷ »συστήματι τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης τὴν ἀρχὴν τῆς ποινῆς καὶ »τὴν ἐνέργειαν τοῦ φόβου εἰς ὑπερβολικὰς ἐλπίδας ἀναγεννήσεως τῶν »καταδίκων εἶναι λήθη τῶν οὐσιωδεστέρων τοῦ νομοθέτου καθηκόντων;»[1] Ἡ ἠθικὴ τοῦ ἐγκληματίου βελτίωσις εἶναι δευτερεύων σκοπὸς ἢ μᾶλλον ἁπλῆ τῆς ποινῆς συνέπεια, ἣν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὁ νομοθέτης ὑπ' ὄψει, ἀλλὰ χάριν τῆς ὁποίας δὲν πρέπει νὰ παραβλέπῃ τοὺς πρώτους καὶ κυρίους τῆς ποινῆς σκοπούς.

Ὁ θάνατος τῶν ἐνόχων οὐ μόνον οὐδένα ἐκφοβεῖ, προσθέτουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ ἐπενεργεῖ, ἐθίζων τὴν κοινωνίαν εἰς τὴν θέαν τοῦ αἵματος καὶ γαργαλίζων τὸν κακῶς ἐννοούμενον ἡρωϊσμὸν τῶν πρὸς τὸ κακουργεῖν ἐχόντων τάσιν. Ἡ ἀπώλεια τῆς ζωῆς μόνον τοὺς ἄγαν δειλοὺς καὶ ἀθλίους καὶ μόνον ἐπί τινα στιγμὴν ἐκφοβεῖ, πλανᾶται δὲ δεινῶς ὁ ἐπὶ τοῦ φόβου τούτου ἐλπίζων νομοθέτης! ἡ μονομαχία καὶ ἡ αὐτοκτονία δεικνύουσιν ἀρκούντως ὁποίαν εἰς τὴν ζωὴν ὁ ἄνθρωπος δίδει σημασίαν καὶ ἡ τελευταία λίαν πειστικῶς μαρτυρεῖ ὅτι ὑπάρχουσι θλίψεις ἄλλαι πρὸ τῶν ὁποίων ὁ θάνατος ὡς γλυκὺς ἐμφανίζεται σωτήρ. «Μὴ φονεύσατε τοὺς συνεργοὺς τοῦ Κατιλίνα, ἔλεγεν εἰς τὴν »Γερουσίαν ὁ Καῖσαρ, διότι αὐτοὺς μὲν οὕτω δὲν θὰ τιμωρήσητε ποσῶς, »τοὺς ἐπιθυμοῦντας δὲ νὰ τοὺς μιμηθῶσι δὲν θὰ ἐκφοβήσητε. Ὁ θάνατος »εἶναι τὸ τέρμα τῶν πόνων, τὸ ἀντικείμενον τῶν εὐχῶν τοῦ πάσχοντος! »Ἐὰν οἱ θεοὶ τὸν ἔθετον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ᾅδου, ὁ ᾅδης οὐδένα θὰ ἐνέπνεε πλέον »φόβον τοῖς ἀπίστοις»[2] «Ἐν τῇ ἀγάπῃ τῆς πατρίδος, λέγει ὁ Ducpétiaux, ὁ »νομοθέτης ζητεῖ τὴν ποινὴν τῆς ἐξορίας· ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐλευθερίας »ἀντλεῖ τὴν δραστηριότητα τῆς φυλακίσεως· ἐν τῷ μέσῳ τῆς προόδου τῆς »πολυτελείας καὶ τοῦ πλούτου παρατηρεῖ ὕλην τιμωρίας· ἡ τιμὴ καὶ ἡ »ὑπόληψις τῷ ὑποδεικνύουσι τέλος τὰς ἀτιμωτικὰς ποινάς. Ἀλλὰ παρὰ

1 Rossi «traité de droit pénal liv II.»

2 Cicer. . . .in Catil . . . or 4 в. 4

»τοῖς ἐλατηρίοις τούτοις, ὧν ἡ ἐνέργεια εἶναι καθολική, τὰ πάντα τῷ »ἀποκαλύπτουσιν ὅτι μόνον ἐν τῇ δειλίᾳ καὶ τῷ ἐξευτελισμῷ ἀχρείων »τινων ὄντων δύναται νὰ βασίσῃ τὸ ὠφέλιμον τῆς θανατικῆς ποινῆς;... Τὸ »ἐπαναλαμβάνω, ἡ ποινὴ αὕτη ὡς ἀπώλεια τῆς ὑπάρξεως εἶναι σήμερον »τιμωρία μόνον τῶν οὐτιδανῶν». [1] Καὶ τοῦ ἀτυχεστέρου ἔρωτος θύματα ἐὰν ἦσαν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ γράψωσι μετὰ τόσης κατὰ τοῦ θανάτου περιφρονήσεως. Πολὺ ὀλίγην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γνῶσιν προδίδει ὁ διατεινόμενος σοβαρῶς ὅτι τὸν θάνατον ἀταράχως προσβλέπουσι τὰ πλήθη, ὅτι ἡ ἀπώλεια τῆς ὑπάρξεως μόνον τοὺς οὐτιδανοὺς φοβεῖ, ὅτι οἱ περισσότεροι τὴν ζωὴν ὡς ἀγαθὸν μικροῦ λόγου ἄξιον θεωροῦσι. Πολλοὶ ἀναμφιβόλως προσποιούμενοι ἐν οὐ δέοντι καὶ μακρὰν παντὸς κινδύνου τὸν στωϊκὸν φιλόσοφον καυχῶνται ὅτι μετ' ἀδιαφορίας καὶ ψυχρότητος δύνανται ν' ἀντιμετωπίσωσι τὸ τέρμα τοῦ βίου των, πολλοὶ ἐπίσης γογγύζοντες κατὰ τῶν ἀενάων τοῦ κόσμου τούτου θλίψεων ἐπικαλοῦνται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸν θάνατον ὡς θεῖον ῥύστην, ἀλλ' ὅταν αἰσθανθῶσι πράγματι ἐπ' αὐτῶν τὴν ψυχρὰν τοῦ εἰδεχθοῦς τούτου φάσματος χεῖρα, τότε προσκολλῶνται ἀμέτως εἰς τὴν ζωὴν ὡς ὁ κισσὸς εἰς τὴν πλάτανον. Πόσον καλλίτερον τῶν ἀνωτέρω παραδοξολόγων εἶχε μελετήσει τὸν ἄνθρωπον ὁ σοφὸς συγγραφεὺς τοῦ μύθου τοῦ ξυλοκόπου γέροντος καὶ τοῦ θανάτου, πόσον ἀληθέστερον ἐξέφραζε τὴν ἀγάπην τῆς ζωῆς ὁ Μαικήνας, πόσον ὀρθότερον ἐσκέπτετο ὁ La Fontaine γράφων.

Mécénas fut un galant homme ;
Il a dit qnelque part : «Qn'on me rende impotent,
Cul-de-jatte, goutteux, manchot, pourvu qu'en somme
Je vive, c'est assez, je suis plus que content.» [2]
Ne viens jamais, ô mort ! on t'en dit tout autant.[3]

Προβάλλουσι πρὸς ὑποστήριξιν τῆς παραδόξου ἰδέας ὅτι ἡ ἀπώλεια τῆς ὑπάρξεως οὐδένα συνήθως ἐμπνέει φόβον τοὺς μονομαχοῦντας καὶ αὐτοκτονοῦντας. Οἱ καταστρέφοντες ἰδίᾳ χειρὶ τὸν βίον (καὶ περιορίζομαι εἰς τὸ παράδειγμα τούτων, διότι ὁ θάνατος τῶν μονομαχούντων εἶναι πολὺ ἀμφίβολος) μαρτυροῦσιν ὄντως ὅτι ἡ ζωὴ ὡς πρὸς αὐτοὺς δὲν εἶναι πάντως

1 Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 50.

2 Οἱ στίχοι τοὺς ὁποίους ἀποδίδει ὁ Σενέκας εἰς τὸν Μαικήναν εἰσὶν οἱ ἑξῆς:

Debilem facito manu
Debilem pede, coxa ;
Tuber adstrue gibberum;
Lubricos quate dentes :
Vi a dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si Sedeam cruce, sustine.

3 Fables de La Fontaine L. I.f. XV et XVI. Ἴδε ἐν σημ. ἐκδ. Garnier τὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος περικοπὰς τῶν Montaigne, Boileau, J. B. Rousseau καὶ ἄλλων.

κατηγοροῦσιν οἱ ἐκ τῆς ποτνίας τῶν ἀτυχῶν θνητῶν μωρίας τρεφόμενοι παχύνοες θεολόγοι ἢ αὐτόκλητοι τῆς ἠθικῆς κήρυκες, αἱ γενναῖαι αὗται ὑπάρξεις, αἱ σχοῦσαι τὴν δύναμιν νὰ διαρρήξωσιν ἐν τελεία συνειδήσει τῆς πράξεώς των τὴν καρδίαν των ἢ τινάξωσι τὸν ἐγκέφαλόν των ἐμελετήθησαν ἄραγε ἀρκούντως; Τίς ἠρώτησεν αὐτὰς ὁποῖον ψυχικὸν ἠσθάνθησαν ἐπανειλημμένως ἄλγος πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τῆς κρατερᾶςἀποφάσεως,ὁποίου ὑπερανθρώπου θάρρους ἔσχον ἀνάγκην, ποσάκις πρὸ τῆς ἰδέας τῆς ἐξοντώσεως ὠχραὶ καὶ ἀγωνιῶσαι ὑπεχώρησαν, ποσάκις, ὡς ὁ μέγας καὶ γλυκὺς τοῦ Γολγοθᾶ μάρτυς, αἵματι ἱδρώσασαι ἀνέκραξαν «*παρελθέτω εἰ δυνατὸν τὸ ποτήριον τοῦτο*». Καὶ τὰς θαυμαστὰς ταύτας καρδίας, τὰς ὑπὸ τόσων εὐγενῶν καὶ λεπτῶν κινουμένας ἐλατηρίων, τὰς ὑπὸ τόσου κατεχομένας θάρρους, τῶν ὁποίων ἡ τελευταία πρᾶξις φαίνεται τόσον τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπερτέρα, ὥστε ὡς καρπὸς παραφροσύνης νὰ χαρακτηρίζηται, θὰ παραβάλωμεν πρὸς τοὺς δολοφόνους καὶ θὰ εἴπωμεν ὅτι τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν πρὸς τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ προξενεῖ ὁ θάνατος; Ἐννοῶ τοιαύτην σύγχυσιν ἐκ μέρους ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται εἰς τὰς ἐκλεκτὰς ἐκλιπούσας ταύτας ὑπάρξεις τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ταφήν, ἃ παρέχουσι καὶ τοῖς κακούργοις, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐννοῶ πῶς ἐκ μέρους τῶν γινωσκόντων καλῶς ὅτι τὸν ἀληθῆ σταυρὸν μετὰ τῶν ἥλων ἀρκούντως ἠσθάνθησαν αὗται μέχρι τῆς τελευταίας των πνοῆς καὶ τάφον ἔχουσιν ἱερὸν ἐν πάσῃ εὐγενεῖ καρδίᾳ. Ὅτι ὑπάρχουσιν ἐξαίρετοι ψυχαὶ θυσιαζόμεναι ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεών των, προτιμῶσαι τὸν θάνατον τῆς αἰσχύνης, ὑψοῦσαι ὑπεράνω τῆς ζωῆς τὴν τιμήν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ οὐδὲ νὰ ἀρνηθῇ δύναται, ἀλλὰ τὸ ἐξάγειν ἐκ τῶν ἀξιοσημειώτων τούτων ἐξαιρέσεων τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ θάνατος μόνον τοῖς ἄγαν δειλοῖς καὶ τοῖς οὐτιδανοῖς ἐμπνέει φόβον καὶ ὅτι ὡς οἱ μάρτυρες οὕτω καὶ οἱ κακοῦργοι προσβλέπουσιν ἀταράχως αὐτὸν καὶ ἄλλων πολλῶν ποινῶν προκρίνουσιν εἶναι, κατὰ τὴν ἐμὴν τοὐλάχιστον γνώμην, φανερὸς παραλογισμός. Ἐὰν ἡ ποινὴ τῶν ἰσοβίων δεσμῶν φοβῇ περισσότερον τῆς θανατικῆς τὸν ἐγκληματίαν, τίς τὸν κωλύει νὰ καταστρέψῃ τὸ περισσὸν τοῦ φόβου διὰ τῆς σκέψεως, ὅτι ἐν περιπτώσει καταδίκης δύναται αὐτοκτονῶν νὰ λάβῃ τὴν ἐλαφροτέραν ποινήν; Ἡ ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι τοῦ Ducpetiaux διαβεβαίωσις ὅτι οἱ εἰς ἰσόβια καταδεδικασμένοι δεσμὰ δὲν δεικνύουσι τάσεις πρὸς αὐτοκτονίαν, μαρτυρεῖ ἐπίσης ἰσχυρῶς τὸ παράλογον τῆς ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριζομένης γνώμης. Ἀλλ' ἐὰν ἐκφοβῇ ἀληθῶς ἡ θανατικὴ ποινή, λέγουσι, διατί ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτὰ ἐγκλήματα; διότι ἡ ποινὴ αὕτη ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ δὲν εἶναι πανάκεια, δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μόνον νὰ μετριάσῃ τὰς ἐγκληματικὰς ἐκείνας πράξεις, καθ' ὧν καταγινώσκεται. Πλανᾶσθε δεινῶς!

ἀνακράζουσι καὶ πάλιν. Οὐδέποτε ὁ ἐγκληματίας ἀναλογίζεται τὰς ποινικὰς τῆς πράξεώς του συνεπείας κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποφάσεως ἢ τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος. Πιθανόν, ἀλλὰ τότε μετὰ τῆς θανατικῆς πρέπει νὰ καταργήσωμεν καὶ πᾶσαν ἄλλην ποινὴν ὡς ἀνωφελῆ. Ἵνα ἐννοήσωμεν ὀρθῶς, ἂν ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου ἦναι ἀληθῶς παραδειγματική, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξετάσωμεν μόνον, ἐάν, καίτοι ὑπαρχούσης αὐτῆς ἐν τῷ νόμῳ, διαπράττονται στυγερὰ ἐγκλήματα, ἀλλ' ὁπόσα θὰ διεπράττοντο μετὰ τὴν κατάργησιν αὐτῆς. Ἡ στατιστικὴ τῶν καταργησάντων τὴν θανατικὴν ποινὴν ἐθνῶν δὲν παρέχει δυστυχῶς σύμφωνα συμπεράσματα καὶ τοιαῦτα ὅμως ἐὰν παρεῖχεν, οὐδόλως θὰ ἠδυνάμεθα, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Bonneville, νὰ κρίνωμεν ἐξ αὐτῶν τί ἐν τοῖς μεγάλοις ἔθνεσι θὰ συνέβαινεν. Ἡ διὰ τῆς ποινῆς ταύτης ἄλλως τε ἐκφόβησις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη λειτουργεῖ. Ὅταν ὁ ἐγκληματίας πιστεύει ὅτι καὶ ἐὰν δὲν διαφύγῃ τὰς χεῖρας τῆς δικαιοσύνης, θὰ δικασθῇ μετὰ παρέλευσιν μακροῦ χρόνου, ὅτε ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἐγκλήματος θὰ ἔχει σβεσθῆ, ὅτι δὲν θὰ τῷ ἐπιβληθῇ ἡ κατὰ τῆς πράξεώς του καταγινωσκομένη ἀνωτάτη τῶν ποινῶν, ὅτι καὶ ἂν τῷ ἐπιβληθῇ οὐδέποτε θὰ ἐκτελεσθῇ, τότε βεβαίως ἡ ἐπιδιωκομένη ἐκφόβησις ματαιοῦται. Ἀλλὰ καταστήσατε γοργὸν τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀνακρίσεως, ὁρίσατε ταχέως τὴν δίκην τῶν στυγερῶν ἐγκλημάτων, καταδικάσατε ἀμειλίκτως τοὺς ἐνόχους, ἐκτελέσατε ἀμέσως τὴν ἀπόφασιν, τηρήσατε τὸν κανόνα τοῦτον οὐχὶ ἅπαξ καὶ ἐξαιρετικῶς, ἀλλὰ πάντοτε καὶ κατὰ πάντων, ἐνισχύσατε εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ νόμος δὲν μένει νεκρὸν γράμμα καὶ θὰ ἴδητε τότε ἐὰν ἦναι ἢ οὐ παραδειγματικὴ ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου!

Ἡ ἀπόφασις τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν τοῦ νὰ ἐκτελῆται ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν φυλακῶν καὶ μακρὰν τοῦ πλήθους δεικνύει πόσον ὀλίγον ἐλπίζουσιν εἰς τὴν δι' αὐτῆς ἐκφόβησιν, ἔγραφεν ὁ Victor Hugo. Ὁ μέγας ποιητὴς σκέπτεται διὰ τῆς καρδίας,[1] ὁσάκις δὲν ἵπταται διὰ τῆς φαντασίας. Ἡ ἀπόφασις αὕτη μαρτυρεῖ μόνον, πρὸς τιμὴν τοῦ νῦν πολιτισμοῦ, ὅτι δὲν ζητεῖται πλέον ἡ ἐκφόβησις δι' αἱματηρῶν θεαμάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς πεποιθήσεως τῆς βεβαίας καὶ σοβαρᾶς ἐκτελέσεως τοῦ νόμου. Ἐν τῇ φύσει τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου καὶ οὐχὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς ἔγκειται ἡ δύναμις τῆς ἐκφοβήσεως!

Ἴδωμεν νῦν τίνων ἀναγκαίων πάσῃ ποινῇ χαρακτήρων στερεῖται ἡ θανατική, κατὰ τοὺς πολεμίους αὐτῆς.

Ἡ ποινὴ αὕτη, λέγουσι, δὲν εἶναι *διαιρετὴ* οὐδ' *ἀνάλογος*, πλήττουσα

1 Ἀναγκαῖον κρίνω νὰ σημειώσω ἐνταῦθα ὅτι ἥτε φράσις αὕτη καὶ αἱ ὅμοιαι ἐν τῇ ὁμιλίᾳ μου ἀπαντῶσαι, ἐκφράζουσαι ἁπλῶς τὸ περισσὸν τοῦ αἰσθήματος κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν πολλῶν, δὲν πρέπει νὰ ληφθῶσι κυριολεκτικῶς, διότι οὔτε σκέπτεται οὔτε ἀγαπᾷ ἡ καρδία· ἀλλὰ μόνον ὁ ἐγκέφαλος, ἐν ᾧ καὶ αἱ πνευματικαὶ καὶ αἱ ἠθικαὶ καὶ αἱ τῆς ἐνεργείας ἑδράζονται δυνάμεις.

» οὕτω ὡς ἴσον τὸν πατροκτόνον καὶ τὸν ἁπλοῦν φονέα, τὸν ἔνοχον μιᾶς πράξεως καὶ τὸν ἔνοχον περισσοτέρων κινεῖ τὸν ἐγκληματίαν εἰς διάπραξιν πολλῶν τοιούτων, ἀφοῦ τὴν αὐτὴν ἢ οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ὑποστῇ ποινήν. Φρονῶ ὅτι ἡ ἀπάντησις τοῦ Δράκοντος θὰ ἦτο ὀρθοτέρα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τῆς ἐν λόγῳ παρατηρήσεως. Εἶναι φρόνιμον, ἐρωτῶ, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν βαρυτέραν τοῦ θανάτου ποινὴν κατὰ τῆς πατροκτονίας καὶ τῶν πολλαπλῶν φοβερῶν ἐγκλημάτων νὰ τιμωρῶμεν ἐλαφρῶς τὰς στυγερὰς ἐκείνας πράξεις, καθ' ὧν ἡ κοινὴ συνείδησις ὑπαγορεύει ἀδιστάκτως τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν; Ἀλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι τὴν θανατικὴν ποινὴν ἀντικαθιστῶμεν διὰ τῆς τῶν ἰσοβίων δεσμῶν καὶ ὅτι εἰς ταύτην ὑποβάλλομεν τὸν πατροκτόνον καὶ τὸν διαπράττοντα δέκα λ.χ. βαρείας ἀξιοποίνους πράξεις. Οἱ ἔνοχοι τῶν ἐγκλημάτων τούτων δὲν θὰ πολλαπλασιάσωσιν ἐπίσης αὐτά, ἐὰν δύνανται καὶ θέλωσιν, ἀφοῦ τὴν αὐτὴν ἢ οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ὑποστῶσι τιμωρίαν; «Ἡ ποινὴ τῶν ἰσοβίων δεσμῶν εἶ»ναι ἐπίσης ἀδιαίρετος, λέγει ὁ Boitard, ὁ κριτικώτατος ἐκεῖνος ποινικο»λόγος ἐν τῷ προώρῳ θανάτῳ τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιστήμη ὑπέστη σπουδαίαν »ἀπώλειαν. Τὸ *ἀδιαίρετον* τῆς ποινῆς εἶναι ἀναγκαία συνέπεια τοῦ χαρα»κτῆρος τοῦ *διαρκοῦς*. Ποινὴ διαρκής, οὐσιωδῶς διαρκής, ἐμφαίνει ποινὴν »ἀδιαίρετον, ἐστερημένην τουτέστι τῆς ἰδιότητος, τοῦ χαρακτῆρος ἐκείνου »ὃν οἱ ποινικολόγοι ζητοῦσιν ἐν γένει ἐν ταῖς ποιναῖς, μὴ παρέχουσαν τὴν »δύναμιν τῷ δικαστῇ νὰ ποικίλῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἀναλόγως τῶν πε»ριστάσεων τῆς πράξεως καὶ τῶν πολυαρίθμων ἰδιοτήτων, ἃς ἡ ἐνοχὴ »τοῦ ἐργάτου τοῦ ἐγκλήματος παρουσιάζει».[1]

Ἡ θανατικὴ ποινή, λέγουσιν ἔτι, στερεῖται τοῦ χαρακτῆρος τοῦ *ἴσου*, διότι βαρυτέρα ἐπέρχεται κατὰ τοῦ νέου ἢ κατὰ τοῦ γέροντος, τοῦ φυσικῶς πλησιέστερον βλέποντος τὸ τέρμα τοῦ βίου. Τὸ *ἄνισον* τῆς ποινῆς ταύτης ἐπιθυμῶν ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ν' ἀποδείξῃ καὶ ὁ ἡμέτερος κ. Σαρίπολος, ἐρωτᾷ «τίς ἀναλογία ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ τοῦ φονεύσαντος αὐτὸν στρατιώτου;»[2] Ἀλλ' ὁ Ἕλλην ποινικολόγος ἑρμηνεύων ἀλλαχοῦ τὸν χαρακτῆρα τοῦ *ἴσου* λέγει, «ἡ ἰσότης τῶν ποινῶν »διὰ τοὺς πάσης τάξεως ἀδικοῦντας, ἡ συνέπεια ἐστὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ »νόμου ἰσότητος διὰ τὸ ἰσόγονον τῶν πολιτῶν. Τὴν ἰσότητα ὅμως ταύ»την οὐχὶ πάντως καὶ πάντοτε ζητητέον ἐν τῇ ταυτότητι τῆς ποινῆς, ἀλλ' »ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀδικήσαντος».[3] Μετὰ τὴν ὀρθὴν ταύτην ἑρμηνείαν, μάτην ζητῶ τὸ *ἄνισον* τῆς θανατικῆς ποινῆς! Παρῆλθεν εὐτυχῶς ἡ ἐποχή, καθ' ἣν αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις ἐτηροῦντο καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν! σήμερον ἡ

1 Leçons sur les codes pénal et d' instruction criminelle p. 47
2 Σύστ. ποιν. νομ. τ. II σ. 90
3 Αὐτόθ. σ. 57

μάχαιρα τῆς λαιμητόμου πίπτει μετὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ εὐγενοῦς, τοῦ πτωχοῦ καὶ τοῦ πλουσίου, ἡ δ ἐντύπωσις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἀδικησάντων ὑποτίθεται ἴση, διότι δι' ἕκαστον ἡ ἀξία τῆς ζωῆς φαίνεται ἡ αὐτὴ εἴτε Ἀρχιμήδης εἴτε ἁπλοῦς στρατιώτης εἶναι οὗτος. Ὡς πρὸς τὴν κοινωνίαν, κατὰ τὸ ἀτυχὲς τοῦτο παράδειγμα, ἡ ζωὴ τοῦ στρατιώτου (ὅστις ἐν παρενθέσει λέγω ὑπὸ τὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἐφόνευσε δὲν θὰ ἦτο δίκαιον νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον), δὲν ἀποτίει ἀρκούντως τὴν ἀπώλειαν τοῦ μεγάλου μαθηματικοῦ, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν στρατιώτην ἡ ἀποζημίωσις ἔχει τὴν αὐτὴν τῆς ζημίας ἀξίαν. Παράδοξον ὅμως ὄντως θὰ ἦτο, ἐὰν τὴν ὡς πρὸς αὐτὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς ζημίας καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως ἐζήτει ἡ κοινωνία νὰ ἐξαφανίσῃ διὰ ποινῆς μικροτέρας καὶ ὀλιγώτερον τὸν ἀδικήσαντα λυπούσης. Ἀλλ' εἶναι ἴση ἡ θανατικὴ ποινὴ ὡς πρὸς τὸν γέροντα καὶ νέον ἐγκληματίαν; Τὸ ἐπ' ἐμοὶ φρονῶ ὅτι εἶναι περισσότερον ἴση τῆς τῶν ἰσοβίων δεσμῶν, διότι ἡ ἀγάπη τῆς ζωῆς δὲν ἐλαττοῦται βεβαίως διὰ τῆς παρόδου τῶν ἐτῶν, ἐὰν δὲν αὐξάνῃ, ὡς ὑποθέτω, καὶ ἑπομένως ὁ θάνατος τὴν αὐτὴν ἀλγεινὴν προξενεῖ ἐντύπωσιν καὶ τῷ νέῳ καὶ τῷ γέροντι, ἀλλ' ἡ ἰσόβιος στέρησις τῆς ἐλευθερίας πλήττει ἆρα γε ἐξ ἴσου τὸν διανύσαντα ἤδη τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του καὶ τὸν μόλις αἰσθανθέντα τὰς πρώτας τῆς νεότητος ἡδονάς, τὸν κεκμηκότα ἐκ τοῦ φορτίου τῶν ἐτῶν, τὸν τὴν ζωὴν καὶ ἀνάπαυσιν τοῦ λοιποῦ μόνον ἀγαπῶντα καὶ τὸν σφριγῶντα νεανίαν, τὸν μέλλοντα νὰ ὑποστῇ ἐπ' ὀλίγον ἔτι τὴν καταγνωσθεῖσαν αὐτῷ ποινὴν καὶ τὸν γινώσκοντα ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἔαρ, τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα τοῦ βίου του θὰ διέλθῃ χωρὶς νὰ ἀναπνεύσῃ ποτὲ τὴν γλυκεῖαν τῆς ἐλευθερίας αὔραν;

Ἡ θανατικὴ ποινή, λέγουσι τέλος οἱ πολέμιοι αὐτῆς, δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὴ *ἐπανορθώσεως*. Ὁ νομικὸς κανὼν res judicata pro veritate habetur, τὸ δεδικασμένον ἀντὶ ἀληθοῦς ὑπολαμβάνειν, εἶναι χρήσιμος ἀληθῶς, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἀλάνθαστον τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης. Τὸ αἷμα τῶν ἀθώων Sirven, Labarre, Monbailly, Danglade Lebrun καὶ τόσων ἄλλων, ὧν τὰ ὀνόματα εὑρίσκονται ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν διαφόρων δικαστηρίων, ἐγείρεται πάντοτε ὡς ἀμείλικτος καταγγελεὺς τῆς φοβερᾶς τῶν δικαστῶν πλάνης· Ἐὰν δὲν κατεγινώσκετο κατ' αὐτῶν ἡ ὡς ἐκ τοῦ εἴδους της ἀποκλείουσα πᾶσαν ἐπανόρθωσιν ποινή, αἱ συνέπειαι τοῦ λάθους τῆς δικαιοσύνης ἐγκαίρως θὰ ἐξέλειπον. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι τὸ ἰσχυρότερον ὅλων ἀληθῶς τῶν κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς προτεινομένων καὶ εἰς τὴν μετὰ πολλῆς δυνάμεως καὶ λόγου καὶ πάθους ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν εὐγενῶν ἐκείνων καρδιῶν, ἃς ἐξεγείρει ἀκατασχέτως ἡ ἰδέα τῆς θυσίας τοῦ ἀθώου, νομίζει τις ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἀμετάκλητος καὶ ἀναπόφευκτος φέρεται ἡ τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν καταδίκη. Δυστυχῶς περισσοτέρα βάσανος μειώνει ταχέως τὴν δύναμιν καὶ

τούτου, δεικνύουσα ὅτι οὐδεμία ποινὴ εἶναι τελείας ἐπανορθώσεως ἐπιδεκτικὴ καὶ ὅτι ἡ διαφορὰ ὑφίσταται ὡς πρὸς τὸ πλεῖον ἢ ἧττον μόνον· Ὑποθέσατε ἄνθρωπον καταδικασθέντα εἰς πενταετῆ εἱρκτήν, οὗτινος ἡ ἀθωότης ἀποδεικνύεται κατὰ τὸ τελευταῖον τῆς ποινῆς του ἔτος. Τίς θὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν δυστυχῆ τοῦτον ἐπὶ τῇ πρὸ τῆς δίκης ἀγωνίᾳ του, ἐπὶ τῇ ἐπὶ μακρὸν προσβληθείσῃ ὑπολήψει του, ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῶν ὑποθέσεών του, ἐπὶ ταῖς θλίψεσιν, ἃς ἐν τῇ φυλακῇ ὑπέστη, ἐπὶ τῇ τετραετεῖ στερήσει τῆς ἐλευθερίας του; Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀθωότητός του καὶ ἡ χάρις θὰ εἴπητε ἴσως! Καὶ ἔχει ἀνάγκην νὰ λάβῃ χάριν ἀντὶ νὰ δώσῃ τοιαύτην τῇ δικαιοσύνῃ ὁ ἀθῶος καὶ δὲν γνωρίζομεν ὁπόσαι καὶ μετ' αὐτὴν ἀμφιβολίαι μένουσιν ἐν τῇ συνειδήσει πολλῶν περὶ τῆς ἀθωότητος τοῦ σχόντος τὸ ἀτύχημα νὰ καθήσῃ ἐπὶ τοῦ ἑδωλίου τοῦ κατηγορουμένου καὶ δύναται ἡ σιωπηρὰ αὕτη ὁμολογία τοῦ λάθους τῆς δικαιοσύνης νὰ θεραπεύσῃ τὰς πολλαπλᾶς, ἃς τοῦτο κατήνεγκε πληγάς; Τὸ πλανᾶσθαι εἶναι ἀνθρώπινον, ἐὰν δ' ἕνεκα τούτου ἡ δικαιοσύνη ἤργει, αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν φοβεραί. Μόνη λοιπὸν ἡ παρατήρησις ὅτι ἡ θανατικὴ ποινὴ εἶναι περισσότερον συνήθως τῶν λοιπῶν ἀνεπίδεκτος ἐπανορθώσεως, δὲν ἀρκεῖ πρὸς κατάργησιν αὐτῆς ἐὰν ἡ χρῆσίς της εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῆς κοινωνίας. Ἡ φωνὴ τοῦ Lamoignon λέγουσα, «προτιμοτέρα εἶναι ἡ ἀθώωσις χιλίων κακούργων τῆς καταδίκης ἑνὸς ἀθώου» θίγει τὴν χορδὴν πάσης εὐγενοῦς καρδίας, ἀλλὰ μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς συγκινήσεως ὁ ψυχρὸς λόγος ἐρωτᾷ, «πόσοι ἄρα γε ἀθῶοι θὰ ἐγείνοντο θύματα τῆς ἀθωώσεως τῶν χιλίων τούτων κακούργων;» Πρὸς πρόληψιν, κατὰ τὸ ἐφικτόν, τῆς πλάνης τῆς δικαιοσύνης οἱ μὲν προτείνουσι νὰ ἐπιβάλληται ἡ θανατικὴ ποινὴ διὰ τῆς ὁλομελείας τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐνόρκων, οἱ δὲ διὰ τῆς ψήφου τῶν τριῶν τετάρτων. Ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Mittermaier προβαλλομένης ὀρθῆς παρατηρήσεως ὅτι ἡ τοιαύτη ἐξαίρεσις ὡς πρὸς τὴν ἐπιβολὴν μόνον τῆς θανατικῆς ποινῆς, θὰ ἐνέπνεε τὴν ἰδέαν ὅτι αἱ λοιπαὶ τῆς δικαιοσύνης ἀποφάσεις εἰσὶ πεπλανημέναι, νομίζω ὅτι πανταχοῦ, ἐν Ἑλλάδι δὲ μάλιστα θὰ ηὔξανε προσέτι τὴν ἀτιμωρησίαν Τὸ ἔν τινι τέλος πολιτείᾳ τῆς Ἀμερικῆς λαμβανόμενον μέτρον, νὰ ἐκτελῆται μετὰ ἓξ ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς της μῆνας ἡ εἰς θάνατον καταδικάζουσα ἀπόφασις, ἵνα κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα φωτίζηται πλειότερον ἡ δικαιοσύνη καὶ ἐπανορθοῖ τὴν τυχοῦσαν αὐτῆς πλάνην, εἶναι φοβερὸν τοῦ καταδίκου μαρτύριον χωρὶς νὰ παράγῃ ἱκανούς τοὐλάχιστον καρπούς. Μόνη ἡ μεγάλη προσοχὴ τῶν ἐνόρκων, ἡ βαθεῖα συνείδησις τῆς βαρύτητος καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς ψήφου των, ἡ μετ' ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς σοβαρὰ βάσανος οὐχὶ τῶν ἁπλῶν ἐνδείξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν καθαρωτάτων ἀποδείξεων δύναται νὰ μειώσῃ, κατὰ τὸ ἐφικτόν, τὴν ἐν λόγῳ ἐλ-

λειψιν, ἣν κατὰ βαθμὸν μόνον, ἐπαναλαμβάνω, παρουσιάζει πλειότερον τῶν λοιπῶν ποινῶν ἡ θανατική.

Τοιαῦτα εἰσὶ τὰ κυριώτερα καὶ τὰ μᾶλλον προσοχῆς ἄξια κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς ἐπιχειρήματα καὶ τοιοῦτοι οἱ λόγοι, δι' οὓς ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπον, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν μοὶ φαίνεται ἀκαταμάχητον καὶ τοσοῦτον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ ἀγάγῃ φρόνιμον νομοθέτην εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου. Ἐὰν μοὶ ἦτο δυνατὸν νὰ δέχωμαι ὡς ἀλήθειαν ἄνευ ἰδίας βασάνου πᾶσαν γνώμην φέρουσαν ὡς ἐγγύησιν τῆς ἀξίας της τὴν ὑπογραφὴν μεγάλων ἐγγυητῶν, εὔκολον καὶ εὐχάριστον βεβαίως θὰ μοὶ ἦτο νὰ ὑποστηρίξω καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος μετὰ πολλοῦ μάλιστα πάθους τὴν γνώμην, ἥτις τοσοῦτον φαίνεται τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ μὴ ἔχων δυστυχῶς τὴν ἱκανότητα τῆς δι' ἐμπορικοῦ τρόπου ἀποκτήσεως πεποιθήσεων, ἀναγκάζομαι νὰ θεωρηθῶ ἴσως ἀναίσθητος εἰς τὴν πνοὴν τῆς προόδου.....

Εἶπον νὰ θεωρηθῶ ἀναίσθητος, ἀλλὰ θὰ ἤμην ὄντως τοιοῦτος εἰς τὴν θείαν τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως κίνησιν, τυφλὸς τοῦ παρελθόντος ἐρευνητής, τυφλότερος τοῦ παρόντος θεατής, μωρὸς τοῦ μέλλοντος προφήτης, ἐὰν ἰσχυριζόμην ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια θὰ ἔχῃ πάντοτε ἀνάγκην τοῦ δημίου, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης, ἡ μόλις ἐξελθοῦσα τοῦ κελύφους τῆς βαρβαρότητος καὶ φανερὰ εἰσέτι φέρουσα τὰ δείγματα τῆς ταπεινῆς αὐτῆς καταγωγῆς δὲν θὰ ἀναπτυχθῇ διανοητικῶς τε καὶ ἠθικῶς περισσότερον, ὅτι ἡ θανατικὴ ποινὴ δὲν θὰ ἐκλίπῃ ποτὲ τῆς νομοθεσίας τῶν μελλουσῶν γενεῶν. Ἄλλοτε οἱ λαοὶ μετ' ἀνεκφράστου ἐθεώρουν ἀπολαύσεως τὰς παντοίας τῶν ἀτυχῶν καταδίκων βασάνους, ἃς ἐφεύρισκε καθ' ἑκάστην ἡ γόνιμος ἀγρίων νομοθετῶν φαντασία καὶ ἐκ τῆς πλειότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐκφραζομένης ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πάσχοντος ὀδύνης ἐξήρτᾶτο ἡ πλειοτέρα ἢ ὀλιγωτέρα τῆς ἡμέρας ἀπόλαυσις. Ἡ τοιαύτη τῶν ἠθῶν σκληρότης, ἧς τὴν εἰκόνα ἀρκούντως ἔτι ζωηρὰν εὑρίσκομεν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, δυσκόλως θ' ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῶν περισσοτέρων σήμερον ἐθνῶν ὡς ἰδία λογικῶν ὄντων καὶ ἂν ἐνίοτε παρουσιάζωνται ἔτι φύσεις σκληραί, ἀκατέργαστοι, ἄγριαι κατακρώμεναι τῆς ἐξουσίας, ἣν παρ' ἀξίαν τοῖς ἐμπιστεύονται καὶ ἐπαναφέρουσαί που τινας τῶν ἐκλιπουσῶν βασάνων, τὰ παραδείγματα ταῦτα εἰσὶ σπανιώτατα, μαρτυροῦντα μὲν ἴσως τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀνεχομένου αὐτὰ λαοῦ, ἀλλὰ μὴ ἀποδεικνύοντα εὐτυχῶς καὶ τὴν καθολικὴν τούτου βαρβαρότητα. Μόνον ὁ ἀμαθὴς καὶ τὸν νοῦν τυφλὸς ἀγνοεῖ πλέον ὅτι καθ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς προβαίνει, κατὰ τοσοῦτον αἱ ποιναὶ καθίστανται μετριώτεραι, μόνον ὁ πτωχὸς τῷ πνεύματι παραγνωρίζει τὴν πορείαν τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, μένει προσκεκολλημένος τῇ σκωρίᾳ τοῦ παρελθόντος καὶ ζητεῖ εἰς τοὺς οὐρανοὺς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ! Ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος γινώσκει μετ' Ἐκείνου, ὃν καλοῦσιν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ καλῶσι κατ' ἐξοχὴν *Μέγαν*, *ὅτι ἡ*

ἅπαντα ὡς ἕνα μόνον ἄνθρωπον πάντοτε αὐξάνοντα, πάντοτε μανθάνοντα, πάντοτε ἀναπτυσσόμενον.Ὁποία διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς μεταβολὴ περιμένει τὰς μελλούσας γενεάς,οὐδεὶς ἀκριβῶς νὰ προΐδῃ δύναται,ἀλλ'οὐδεὶς ἐπίσης ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος κρίνων ν' ἀρνηθῇ τὸ βέβαιον τῆς προσδοκωμένης μεγάλης προόδου. Θὰ φθάσῃ ἆρά γε ποτε εἰς τοιαύτην ἠθικὴν ἀνύψωσιν ἡ ἀνθρωπότης,ὥστε τὸ ἔγκλημα νὰ μὴ μολύνῃ οὐδέποτε πλέον τὸ ἁγνὸν αὐτῆς μέτωπον ἢ τοὐλάχιστον ν'ἀπαλλαγῇ τῶν στυγερῶν ἐκείνων πράξεων, καθ' ὧν δικαίως σήμερον καταφέρει τὸν πέλεκυν ἡ δικαιοσύνη; Ὀλίγοι πιστεύουσιν εἰς τὸ γλυκὺ τοῦτο ὄνειρον καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ αὐτῶν δὲν καταλέγομαι δυστυχῶς! Ἀλλ' ἐάν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁριστικὴ καὶ ἐντελὴς τοῦ ἐγκλήματος ἔκλειψις δὲν πιστεύεται δυνατή, ἡ ἐπὶ τὸ λεπτότερον ὅμως μεταβολὴ τῶν ἠθικῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπαιτήσεων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῇ ἀπίθανος. «Οὐδεμία αὐστηρότης πρέπει νὰ θεωρηθῇ αἰωνία καὶ ἀναλλοίωτος»,[1] ἀνακράζει δικαίως ὁ Frank. Σήμερον ἡ θανατικὴ ποινὴ φαίνεται δικαία τῆς προσβαλλομένης δικαιοσύνης ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ἀπαίτησις, καθ' ὅσον ἀφορᾷ ὀλίγιστα στυγερὰ ἐγκλήματα, σήμερον ἡ χρῆσις αὐτῆς δείκνυται ἀναγκαία εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλειαν. Πρὸ τῆς δυνάμεως τῶν δύω τούτων τίτλων πίπτουσιν ἅπαντα τὰ κατὰ τῆς ποινῆς ταύτης ἐπιχειρήματα, οἱ δὲ τὴν κατάργησιν αὐτῆς δι' ἁπλῶν συζητήσεων διώκοντες, ζητοῦσι δι' ἀνισχύρων μέσων τὴν ἐπιτυχίαν ἔργου προώρου. Ἀλλὰ τὸ σήμερον δὲν εἶναι αἰώνιον! Ὅταν ἡ ἀνθρωπότης λάβῃ τοιαύτην διὰ τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως μεταβολὴν ὥστε ἡ νῦν ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως ἀπαιτουμένη ὡς δικαία καὶ ὠφέλιμος κατά τινων ἐγκλημάτων ποινὴ νὰ θεωρῆται ὑπερβολική, σκληρά, ἀπάνθρωπος καὶ ἀνωφελής, ὅταν ἡ ἰδέα τοιαύτης τιμωρίας ἐγείρει ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς τὴν φρίκην καὶ ἀποστροφήν, ἃς ἡμεῖς τώρα καὶ ἐπὶ μόνῃ τῇ ἀναγνώσει ἢ τῇ ἁπλῇ διηγήσει τῶν ἄλλοτε ἐν χρήσει βασάνων αἰσθανόμεθα, ὅταν αἱ νῦν συνήθεις στυγεραὶ πράξεις ὡς ἔκτακτα πλέον φαινόμενα ἐν τῷ κοινωνικῷ αὐτῆς ὁρίζοντι παρατηρούμεναι, θὰ καταστέλλωνται ἀρκούντως διὰ μετριωτέρων ποινῶν καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια ἱκανῶς δι' αὐτῶν θὰ βεβαιοῦται, τότε ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐστερημένη τῶν δύο ἀνωτέρων αὐτῆς τίτλων θὰ ἐκλίπῃ. «Ἐν τῇ μόλις ἀρχομένῃ κοινωνίᾳ, λέγει ὁ Chateaubriand, τὸ ἔνστικτον τοῦ ἀνθρώπου ἀπέκρουε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου ὡς ἐν τῇ τελείᾳ ὁ ἀνθρώπινος λόγος θὰ τὴν καταργήσῃ· ἡ ποινὴ αὕτη ἐνεκατέστη μεταξὺ τῆς καθαρῶς ἀγρίας καὶ τῆς τελείας κατὰ τὸν πολιτισμὸν καταστάσεως, ὅτε οὔτε τὴν ἀνεξαρτησίαν πλέον τῆς πρώτης, οὔτε τὴν τελειότητα ἔτι τῆς δευτέρας εἶχεν ἡ κοινωνία.»[2] Ὁ ὢν ἀπολύτως ὑπὲρ τῆς θανατικῆς ποινῆς, ὁ μὴ

1 Philosophie du droit pénal.

2 Chateaubriand études historiques p. 420

εὐχόμενος τὴν ἐντελῆ καὶ ὁριστικὴν αὐτῆς ἔκλειψιν εἶναι πολέμιος τῆς προόδου τῶν κοινωνιῶν, ζητεῖ μωρῶς τὴν ἀδύνατον ἐπίσχεσιν τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, εὔχεται τὴν ἀδράνειαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπεύχεται τὴν ἔλευσιν τελειοτέρου πολιτισμοῦ! Ἀλλὰ καὶ ὁ ὢν ὑπὲρ τῆς ἀμέσου αὐτῆς καταργήσεως ἐν τῇ σήμερον καταστάσει τῶν κοινωνιῶν, παραγνωρίζει τὴν κοινὴν συνείδησιν καὶ τὸ ἀληθὲς αὐτῶν συμφέρον, ζητεῖ νὰ δώσῃ τροφὴν ἀνδρὸς εἰς νήπιον, οὗτινος δὲν ἐφύησαν ἔτι οἱ ὀδόντες. Δόξα οὐχ' ἧττον καὶ τιμὴ ταῖς μεγάλαις καὶ φιλανθρώποις καρδίαις, αἵτινες ἐκ τῆς ἰδίας κρίνουσαι ἀναπτύξεως καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν τελειοτέραν τῆς ἀνθρωπότητος κατάστασιν ἀπαύστως μεταρσιούμεναι, ὑπέθεσαν καλῇ τῇ πίστει ταύτην παροῦσαν, δόξα καὶ τιμὴ αὐταῖς ὅτι τὸ ἔργον των προστίθεται εἰς τὸ καθολικόν, τὸ προλεαῖνον καθ' ἑκάστην τὴν ὁδὸν δι' ἧς ἀφιχθήσεται τὸ εὐτυχέστερον τῆς ἀνθρωπότητος μέλλον. Μακάριοι, ἐὰν ὡς ἄλλοι Μωϋσῆς ἠδυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἔστω καὶ μακρόθεν τὴν γῆν ἐκείνην τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἣν οὐδέποτε θὰ εἰσέλθωμεν! Εὐτυχεῖς, ἐὰν πρὶν ἢ κατέλθωμεν εἰς τὸν τάφον, τὸ οὖς ἡμῶν ἠδύνατο ν' ἀκούσῃ ἔστω καὶ ἀσθενῶς τὸ προανάκρουσμα τῆς θείας πευματικῆς ἐκείνης συμφωνίας! Δυστυχῶς καὶ ἡμῶν καὶ ἄλλων ἴσως πολλῶν γενεῶν τὰ ὀστᾶ πρὸ πολλοῦ θὰ ἔχῃ φθείρει ἡ ψυχρὰ γῆ, πρὶν ἢ ἀνατείλωσιν αἱ λαμπραὶ ἐκεῖναι τῆς ἀνθρωπότητος ἡμέραι! Ἀλλ' ἡ ἐργασία ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ καταστῇ ἕνεκα τούτου χαλαρά! Ὡς ὁ σοφός, καίτοι γινώσκων ὅτι ὁ θάνατος ἐπερχόμενος θὰ καταστρέψῃ ἐν μιᾷ στιγμῇ ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ διὰ τοσούτων κόπων καὶ μελετῶν ἀποκτηθὲν κεφάλαιον τῶν γνώσεών του, δὲν παύεται οὐχ' ἧττον ἐργαζόμενος καὶ μελετῶν, ὡς ὁ ἐννοῶν ὅτι ἄλλοι θὰ δρέψωσι τοὺς καρποὺς τοῦ μακροῦ ἔργου του δὲν ἐγκαταλείπει τοῦτο, ὡς οἱ γονεῖς δὲν ἀποκάμνουσι φροντίζοντες περὶ τῆς κληρονομίας τῶν τέκνων των, οὕτω καὶ αἱ γενεαὶ ὀφείλουσι νὰ ἐργάζωνται προθύμως, ἀπαύστως, ἀόκνως, ἀνενδότως αἱ μὲν ὑπὲρ τῶν δέ. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου τούτου φυσικοῦ νόμου βασίζεται ἡ κοινωνικὴ πρόοδος καὶ ἡ εἰς καθῆκον ἀνύψωσις αὐτοῦ πολλαπλασιάζει καθ' ἑκάστην καὶ ἐπισπεύδει τοὺς ἀγλαοὺς αὐτοῦ καρπούς! Δῶμεν ταῖς μελλούσαις γενεαῖς ηὐξημένον τὸ κεφάλαιον, ὅπερ παρὰ τῶν ἐκλιπουσῶν ἐλάβομεν! Προετοιμάσωμεν αὐταῖς περιουσίαν μεγαλειτέραν τῆς τυχούσης ἡμῖν κληρονομίας! Χαρῶμεν ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι θὰ δρέψωσι τοὺς γλυκυτέρους τῆς ἐργασίας ἡμῶν καρποὺς ὡς ἡμεῖς ἐδρέψαμεν τοὺς τῶν πατέρων καὶ προπατόρων ἡμῶν! Ἡ συνειδυῖα καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως ἐκτέλεσις τοιούτου καθήκοντος ἀποτελεῖ τὸν ὡραιότερον τῆς ἀνθρωπότητος τίτλον, τὴν μόνην ἀληθῆ τῶν γενεῶν ἀθανασίαν! «*Ζήσωμεν ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ἵνα ἀναζήσωμεν ἐν αὐτοῖς!*»[1] Τοιαύτη εἶναι ἡ ὑψηλοτέρα τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας ἐντολή!

1 λόγοι Auguste Comte.

Α. Παπαδιαμαντόπουλος

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὑπὸ τῆς Κυρίας

ΙΟΥΛΙΕΤΗΣ ΛΑΜΠΕΡ

ΤΩι ΚΥΡΙΩι ΔΗΜΗΤΡΙΩι ΒΙΚΕΛΑι

Ἀγαπητέ μοι φίλε

Δεχθῆτε παρακαλῶ τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ βιβλίου τούτου, ὅπερ δὲν θὰ ἔγραφον ἐὰν δὲν εἶχον τὴν ὑμετέραν σύμπραξιν.

Παρίσιοι, 17 Ἀπριλίου 1881

Ἰουλιέτα Λαμπέρ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐὰν τις ποτὲ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, καὶ περὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν πόθων, ἐὰν ζητήσῃ νὰ διεκδικήσῃ ἀπέναντι τῆς γνώμης τῆς Δύσεως τὴν νομιμότητα τῶν ἐπιμόνων αὐτῶν ἀξιώσεων ὡς πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, ἐφ' ὧν δεσπόζει εἰσέτι ἡ Ἡμισέληνος, πάντες τὸν διακόπτουσιν.

Οἱ ἀποβλέποντες μακρὰν πολιτικοὶ ἐννοοῦσιν ὅτι ἤθελεν εἶσθαι τὰ μέγιστα συμφέρουσα ἡ ἐν τῇ λεκάνῃ τῆς Μεσογείου δημιουργία κράτους ἰσχυροῦ δραστηρίου καὶ νέου, ὅπερ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ εὐρεῖαν μερίδα, καὶ ἐντὸς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον απομεμακρυσμένου χρόνου νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ στενὰ τοῦ Βοσπόρου, χωρὶς νὰ παρέξῃ ἀνησυχίας οἵας ἡ Αὐστρία ἢ ἡ Ρωσσία. Τῶν τοιούτων δὲ πολιτικῶν αἱ συμπάθειαι εἶναι, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος· ἡ ἐπέκτασίς της τοῖς φαίνεται ὑπαγορευομένη ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης προνοητικότητος· καὶ κατὰ τὴν γνώμην των ἡ χώρα αὕτη προώρισται νὰ καταστῇ ἡ βάσις πρὸς λύσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος.

Ἡ Αὐστρία ἀνασταλλομένη πρὸς ἀνατολὰς θ' ἀναγκασθῇ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν της μᾶλλον πρὸς τὸ Βερολῖνον καὶ τὴν Γερμανίαν. Τῆς δὲ Τουρκίας ἐκδιωκομένης τῆς Εὐρώπης καὶ ἀντικαθισταμένης ὑπὸ ἔθνους χριστιανικοῦ, δὲν ἤθελε γεννήσει ἀνησυχίας εἰς τὴν Πετρούπολιν, ἡ Ρωσσία ἐξ

ἐξ ἀνάγκης θ' ἀτενίζῃ τὸν Βιστούλαν μὲ μᾶλλον ἄγρυπνον καὶ ζηλότυπον ὄμμα.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνῃ τις ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὅπως ἀποδείξῃ τοὺς λόγους, δι' οὓς οἱ ὄντως προβλεπτικοὶ Γάλλοι πατριῶται ὀφείλουσι ν' ἀποκλίνωσι πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ παρέξωσι πᾶσαν αὐτῶν τὴν ὑποστήριξιν εἰς τὴν ἀναγεννωμένην ἐθνικότητα τῶν Ἑλλήνων.

Ὡς πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ἀποδοκιμάζουσι τὰς τοιαύτας μεγαλεπηβόλους σκέψεις, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀδιαφορία δὲν θὰ ἐκλονίζετο οἱμὴ ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων τῆς Ὁμηρικῆς Ἑλλάδος, ἢ τῆς τοῦ Φειδίου, τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Περικλέους, ἀναμνήσεων τὰς ὁποίας ἀντλοῦσιν ἐκ τῶν κλασικῶν αὐτῶν σπουδῶν, ὅταν τοῖς ὁμιλῇ τις ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, προβάλλουσιν ἀμέσως τὴν ἐρώτησιν ταύτην: «Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες οὗτοι, περὶ τῶν ὁποίων μᾶς λέγετε νὰ ἐνδιαφερώμεθα, εἶναι ἀληθῶς οἱ ἀπόγονοι τοῦ μεγαλοφυοῦς ἐκείνου ἔθνους, ὅπερ ἠνέῳξεν εἰς ἡμᾶς ὅλα τὰ στάδια τῆς διανοίας, τοῦ ὁποίου ὁ ἡρωϊσμός, τὸ θάρρος, ὁ πατριωτισμὸς διήγειρε τὸν θαυμασμόν, καὶ εἰς ὅ, εἴτε διὰ τοῦ Πλάτωνος, εἴτε διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ τῆς Δύσεως διάνοια ὀφείλει τὸ πᾶν; δὲν εἶναι μᾶλλον ἐκπεφυλισμένα τέκνα ἐνδόξων προγόνων; θὰ ἠδύναντο ἄρα νὰ τηρήσωσιν εἰς πολιτικήν τινα περίπτωσιν τὴν θέσιν, ἣν ἤθελε τοῖς παραχωρήσει ἡ Εὐρώπη;

Ὡς πρὸς τ' ἀφορῶντα τὰ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικά, ἀφίνομεν εἰς ἄλλους ν' ἀπαντήσωσιν, ἡ δὲ ἀπάντησις τοῖς εἶναι εὔκολος. Τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἀρκούμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας τὰ περὶ ποιήσεως, καὶ νομίζομεν ὅτι αἱ παραθέσεις, ἃς θέλομεν ἐρανισθῇ ἐξ εὐαρίθμων τινων ποιητῶν, λαμβανομένης μάλιστα ὑπ' ὄψει τῆς ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἐξασκηθείσης πιέσεως, θὰ ἀποδείξωσιν αὗται καὶ μόναι τὸ ἀνυπόστατον τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὑπάρχει τὴν σήμερον γενεὰ διάφορος ἐκείνης, ἥτις κατῴκησεν αὐτὸ πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν.

Λέγομεν ὅτι πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει ἡ πίεσις τῶν περιστάσεων· καὶ ὄντως, ὁποίαν βαθεῖαν μεταβολὴν ἐξήσκησαν αἱ ἧτται ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῆς Γαλλίας! Πρότερον, ἡ ἔφεσις πρὸς τὴν εὐζωΐαν, τὰς ἡδονάς, τὴν πολυτέλειαν, γενική τις σχεδὸν ἀδιαφορία καί, οὕτως εἰπεῖν, ὁ πόθος τῶν ὑλικῶν ἀπολαύσεων· σήμερον, ἡ αὐτὴ ἀδιαφορία, ἡ αὐτὴ ἔφεσις δὲν ἐτροποποιήθησαν ὁλοσχερῶς, ἀλλὰ προσεκτικὸς ὀφθαλμὸς διαβλέπει πάραυτα ὅτι αὗται ὑφίστανται μόνον κατ' ἐπιφάνειαν. Ὑπ' αὐτὴν αἰσθάνεταί τις ἀκατάσχετον ῥεῦμα φρονημάτων ἰσχυροτέρων, ὅπερ θὰ προβαίνει αὐξάνον καὶ θὰ φέρει εἰς τὸ μέσον νέαν γενεάν, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ γενεὰ τῆς αὐτοκρατορίας θέλει μοιραίως καταποντισθῇ.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἔξωθεν εἰσβολή, ἡ παρ' ἡμῖν ἔτος μόνον διαρκέσασα, παρήγαγε τοιοῦτον ἀποτέλεσμα, ἂς κρίνῃ τις τί αὕτη ἐπέφερεν ἐν Ἑλ-

λαοί, ἔνθα διήρκεσε ὑπὲρ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας; Ἐν Γαλλίᾳ, ὅσον ἐπαχθὴς καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ κατάκτησις, σχετικῶς ὑπῆρξεν ἠπία· παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὅμως περιεβλήθη ὅλας τὰς φάσεις τῆς βαρβαρότητος, ἦτο ἡ ἐξόντωσις συστηματοποιημένη· κατεσυνέτριψε, κατέπνιξε τὰ πάντα ὡς βαρὺς τροχὸς ἁμάξης διερχομένης ἀδιαλείπτως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λειμῶνος. Κατὰ τοὺς μακροὺς αὐτοὺς αἰῶνας ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐποδοπατήθη μόνον ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτῆς φιλοτιμίᾳ, ἐν τῇ συνχισθήσει τοῦ ἐνδόξου αὐτῆς παρελθόντος, ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῆς ἀνεξαρτησίᾳ, ἐν τῇ ἀνελίξει τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς· τὸ πᾶν τῇ ἀφῃρέθη, κατέστη τὸ κτῆμα τοῦ μουσουλμάνου ὑποκειμένη εἰς πᾶσαν αὐτοῦ θέλησιν! Ὁ νικητὴς κατεδίωξεν ἀνηλεῶς πᾶσαν ἐκδήλωσιν ζωῆς, ὅπως τὴν καταθλίψῃ καὶ τὴν καταστρέψῃ.

Ὑπὸ τὴν βάρβαρον κυριαρχίαν τῶν δεσποτῶν των, οἱ Ἕλληνες ἀπεστερήθησαν ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ οἰκογενειακοῦ ἀσύλου. Ἄνευ διαδικασίας τινὸς ἠδύναντο, κατὰ βούλησιν ἑνὸς οἱουδήποτε μουσουλμάνου, νὰ θανατωθῶσι, νὰ πωληθῶσιν ὡς δοῦλοι, νὰ ἀποστερηθῶσι τῆς περιουσίας των, τὰ τέκνα των ἡρπάζοντο, αἱ γυναῖκές των ἠτιμάζοντο.

Τίς λαὸς ἤθελεν ἐπιζήσει εἰς τοιαύτας συμφοράς; Πρὸ τῆς εἰσδρομῆς τῶν Τούρκων, πόσοι λαοὶ ὑπῆρχον ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Συρίᾳ, ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν ταῖς πλείσταις ἐπαρχίαις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, τῶν ὁποίων δὲν ἀνευρίσκει τις πλέον ἢ μόνον ἀμυδρὰ ἴχνη; πόσοι δ' ἀξιοῦν ὅτι κατάγονται ἐκ προγενεστέρων ἐθνῶν, καίτοι μόλις ἔχοντες πρὸς αὐτὰ ἐλαχίστην τινὰ σχέσιν;

Ἡ Ἑλλὰς τοὐναντίον, καὶ μετὰ περιπετείας καὶ δοκιμασίας ἀδιαλείπτως ἀνανεουμένας, διετήρησε τὴν δύναμιν, τὴν ἰκμάδα τῆς ῥίζης ἐξ ἧς προῆλθεν, ὁμοία κατὰ τοῦτο πρὸς δάσος, τοῦ ὁποίου τὰ δένδρα ἀδιαλείπτως πελεκίζονται ὑπὸ τῆς ἀξίνης τοῦ ξυλοκόπου, τὰ δὲ ποίμνια κατατρώγουσι τοὺς ἐκ τῶν ῥιζῶν ἀναφυομένους νεαροὺς βλαστούς, ἐὰν δὲ τυχαία τις περίπτωσις διασώσῃ τὴν βλάστησιν τῶν τρυφερῶν τούτων κλώνων ἀπὸ τῆς καταστρεπτικῆς ἐπιδράσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων, θ' αὐξήσωσι καὶ θ' ἀποβῶσι δένδρα θαλερὰ ἀναζωογονοῦντα τὸ ἀρχαῖον δάσος τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοτε ἤκμασε.

Ἠδυνάμεθα νὰ παράσχωμεν πολλὰ παραδείγματα ἀποδεικνύοντα τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μας· ἀλλ' ἀρκούμεθα εἰς γεγονότα τινὰ ἔχοντα χαρακτῆρα γενικόν.

Μετὰ ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος παρέλευσιν ἀπὸ τῆς κατακτήσεως, αἱ φόρου ὑποτελεῖς εὐρωπαϊκαὶ τῆς Τουρκίας ἐπαρχίαι, αἱ ὑπὸ Χριστιανῶν κυβερνώμεναι, ἀρχίζουσί πως νὰ εὐημερῶσι, νὰ πλουτίζωνται, νὰ ἀποδίδωσι πλουσιωτέρους φόρους. Ἰδοὺ λοιπὸν διέξοδός τις ἀνοιγομένη εἰς τοὺς νικηθέντας. Τίς ἐπωφελεῖται αὐτῆς; Ἡ Ἑλλάς. Τὸ Φανάριον πλη-

ροῦται ὑπὸ τῶν τέκνων της, ἀκμάζει καὶ χορηγεῖ εἰς τὴν Πύλην ἀρίστους διοικητὰς καὶ ὑπαλλήλους ἐξόχους.

Μετὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ἐκ συστήματος καταστροφῆς ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις παρέχει ἐλευθερίαν τινὰ εἰς τὸ ἐμπόριον. Οἱ Ἕλληνες ἀμέσως διασπείρωσι τὰ πλοῖα των εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τῆς Μεσογείου, καταλαμβάνουσι τὸ μονοπώλιον τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν, τὰ ἐμπορικὰ κεφάλαια συγκεντροῦνται εἰς χεῖρας αὐτῶν, διὰ δὲ τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς ἐπιδεξιότητός των πολλαὶ Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι συσσωρεύουσι περιουσίας, τὰς ὁποίας καὶ διατηροῦσι. Τὸ Φανάριον πλουτίζεται, ἐκπαιδεύεται· οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ σπουδαζόντων νέων Ἑλλήνων ἐκεῖθεν προέρχονται καὶ ἐκεῖ πάλιν ἐπιστρέφουσιν. Εἰς τὰς παραθαλασσίους πόλεις τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν ἀκμάζει. Ἀλλ' οἱ καταπιεζόμενοι κάτοικοι τῶν μεσογείων χωρῶν οὐδὲν ἄλλο καταφύγιον ἔχουσιν ἢ τὰ ὄρη, ἐκεῖνο δηλαδὴ ὅπερ εἰς τὰς ὠργανισμένας χώρας ὀνομάζεται ληστεία, καὶ ὅπερ αἱ κυβερνήσεις, εἰς ὅλας τὰς πρωτευούσας, ἀποκαλοῦσιν ἀνταρσίαν. Τὰ ὄρη, διὰ τοὺς Ἕλληνας, ἦτο ἡ ἀνεξαρτησία, ἦτο ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ὁ ἀνηλεὴς πόλεμος κατὰ τοῦ κατακτητοῦ, τοῦ ὁποίου τὸν ζυγὸν δὲν ἀπεδέχοντο. Ὁποῖος ἡρωϊσμός, ὁποία ἀνδρία, ὁποία ἀκατάβλητος ἐπιμονὴ κατηναλώθησαν ἐπὶ αἰῶνας κατὰ τὰς μάχας τῶν κλεφτῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων, οὐδέποτε θὰ γείνῃ γνωστόν. Αἱ κλεισώρειαι τῶν βουνῶν, οἱ βράχοι καὶ τὰ δάση ἐφύλαξαν τὸ μυστικὸν τῶν πλείστων θεαμάτων, τὰ ὁποῖα εἶδον. Τ' ᾄσματα τὰ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μεταδοθέντα διέσωσαν μόνα τὴν μνήμην τινῶν ἐξ αὐτῶν. Τὰ ᾄσματα ταῦτα στιχουργηθέντα ἐπιτοπίως ἀποπνέουσι τοιοῦτον ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα, τοιοῦτον κατὰ τοῦ ξένου ἐχθροῦ μῖσος, τοιοῦτον φρόνημα ὑπὲρ ἐλευθερίας, τοιαύτην περιφρόνησιν τοῦ θανάτου, εἴτε ἐν τῇ μάχῃ, εἴτε ὑπὸ τὴν χεῖρα τοῦ δημίου, ὥστε ἡ μεγίστη τῶν ὕβρεων ἤθελεν εἶσθαι νὰ συγκρίνῃ τις τὸν κλέφτην μὲ τὸν Ἰσπανὸν ἢ Ἰταλὸν ληστήν, ὅστις εἰς τὰ Ἀβρούζια ὄρη ἢ τὰς Γασκωνικὰς χώρας ἐπάλαιε κατὰ τῆς καθεστηκυίας ἀρχῆς.

Οἱ Ἕλληνες θὰ ἐπετέλουν πατριωτικὸν ἔργον συλλέγοντες πάντα τὰ παλαιὰ κλέφτικα ποιήματα αὐτῶν. Ἂς μὴ ἀπατώμεθα· τὸ σημεῖον τῆς ἐπισυναρμογῆς τῆς ἀρχαίας μετὰ τῆς νῦν Ἑλλάδος εὕρηται οὐχὶ ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἐν τοῖς ᾄσμασι τούτοις ἡ Βυζαντινὴ Ἑλλὰς (ἤτοι ἡ Ἑλλὰς τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Περικλέους ἀπολήξασα εἰς τὸ ἔσχατον τέρμα τῆς ἀφῃρημένης διανοίας), συνεσωματώθη καὶ πάλιν ἀφοῦ ἐπλήγη καιρίως ὑπὸ τοῦ μουσουλμάνου. Ἐκ τῶν ναμάτων δὲ τούτων, ἅτινα πλήρη ζωῆς ῥέουσιν ἐγγὺς αὐτῆς, ὀφείλει ἡ Ἑλλὰς νὰ ποτισθῇ ἐκ νέου. Ἐὰν ἡ σύγχρονος Ἑλλὰς ὄντως ποθῇ ν' ἀνακτήσῃ πάσας τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετάς, ἐφ' αἷς ἐδοξάσθη κατὰ

τὴν ἀρχαιότητα, πρέπει ν' ἀναζήτη ἐν τῷ ἡρωϊσμῷ τῶν Κλεφτῶν, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ὄρη τῆς Θεσσαλίας τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅπως ἐκεῖθεν λαμβάνουσα νέαν ἀφετηρίαν συνεχίσῃ μέχρι τέλους τὰς τύχας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἡ πολιτικὴ φρόνησις ὤφειλε πρὸ πολλοῦ νὰ συμβουλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἔργον, ὅπερ ἡμεῖς τῇ συμβουλεύομεν ἐνταῦθα. Οὐδεὶς δικαιοῦται. ν' ἀφήσῃ νὰ ἐξαλειφθῶσιν ἐκ τῆς μνήμης τῶν ζώντων τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων τῶν ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνισαμένων, ὡς ἠγωνίσθησαν οἱ κλέφται τῆς Ἑλλάδος. Τὸ καθῆκον τοῦτο ἀπόκειται εἰς τοὺς ἐκ τῶν γιγαντιαίων τούτων ἀγώνων εὐεργετηθέντας. Λαὸς τιμῶν πᾶν τὸ ἡρωϊκὸν ἐν τῷ παρελθόντι αὐτοῦ παρασκευάζει μέλλον ἀντάξιον τοῦ παρελθόντος. Ἐκτὸς δὲ τούτου, τὰ κλέφτικα ποιήματα δὲν συνετάχθησαν ὅλα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς σήμερον ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Πολλὰ τούτων ἐποιήθησαν ἐν ταῖς χώραις, αἵτινες στενάζουσιν εἰσέτι ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν καὶ τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες δικαίως ἀντιποιοῦνται. Ἀνάγκη νὰ περισυναχθῶσι, ν' ἀναγνωρισθῶσι καὶ νὰ διασαφηνισθῶσι τὰ οἰκογενειακὰ ταῦτα ἔγγραφα. Τίς οἶδε ὁποίας ζωηρὰς συμπαθείας ἤθελε τοῦτο διεγείρει! Ἴσως διελύετο οὕτω τὸ νέφος ὅπερ ἡ Πύλη παρενέθεσε μεταξὺ τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῇ Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ τῆς ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος.

Θὰ ἔβλεπον ἄρα ἄνευ συγκινήσεως οἱ πεφωτισμένοι νόες τῆς Ἀλβανίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου τοὺς ἥρωας ἐφ' οἷς σεμνύνονται κατατασσομένους ὑπὸ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος εἰς τὸ πάνθεον τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς;

Β'.

Ἐν ταῖς προλαβούσαις σελίσιν ἐσκιαγραφήθη ὁ *πρὸς ἀναγέννησιν ὀργασμὸς τῆς Ἑλλάδος*. Καίτοι ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ νικητοῦ, κατάκοπος, αἱματοστάζουσα, τὰς σάρκας κατεσπαραγμένας, τὰ ὀστᾶ συντετριμμένα, δὲν ἀπέθανε καὶ δὲν θέλει ν' ἀποθάνῃ· ἐπωφελεῖται τοῦ ἐλαχίστου διαλείμματος ὅπως ἀναλάβῃ, τῆς παραμικρᾶς ἀναψυχῆς, ὅπως ἐπαναζήσῃ καὶ ἀνεγερθῇ, ἀνευρίσκουσα, καθ' ὅσον τῇ παρέχεται ἡ εὐκαιρία, τὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διακρίνασαν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν ἰδιοφυΐαν: τὸ ἐμπόριον διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ ἀνταλλαγῆς· τὴν διοίκησιν διὰ τῶν Φαναριωτῶν συμβούλων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῶν χριστιανικῶν ἐπαρχιῶν· τέλος τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν Θερμοπυλῶν διὰ τῶν κλεφτῶν. Ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ δὲν ὑπάρχει ἴσως μεγαλείτερον παράδειγμα τῆς ζωτικότητος ἑνὸς λαοῦ.

Ἐὰν ἡ πτῶσις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους δὲν ἦτο προκεχαραγμένη εἰς τῆς εἱμαρμένης τὰ βιβλία, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ἠδύναντο ν' ἀφομοιωθῶσι πρὸς τὰ κατακεκτημένα ἔθνη, ἢ τοὐλάχιστον νὰ χρησιμοποιῶσι τὰς ἰδιότητας

αὐτῶν, ἡ κυριαρχία των θὰ ἴσχυε σήμερον πραγματικῶς, τὸ δὲ κράτος αὐτῶν, ἀντὶ νὰ ἦναι κατακερματισμένον, θὰ ἐκέκτητο ἀκαταμάχητον ἀμυντικὴν δύναμιν. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διοίκησις θὰ μετέβαινε βαθμηδὸν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, τὸ δὲ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κράτος θὰ μετερρυθμίζετο ἀφ' ἑαυτοῦ ἕνεκεν αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τῶν Τούρκων, ὅπως ἡ Σινικὴ ἐδέσποσε τῶν κατακτησάντων αὐτὴν Ταρτάρων, ὡς ἡ Γαλατία ἀνέκυψε καὶ ἀνεδιοργανώθη ὑπὸ τοὺς Φράγκους, ὡς οἱ Ἀγγλοσάξωνες βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον κατέπνιξαν τοὺς συντρόφους Γουλιέλμου τοῦ κατακτητοῦ.

Οἱ Ἕλληνες ἐκέκτηντο τὴν δέουσαν ἱκανότητα πρὸς ἀναδημιούργησιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ ἀπαραίτητος πρὸς τοῦτο ἐπιμονὴ ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτέρων ἀρετῶν των καὶ (χωρὶς νὰ φέρωμεν πρὸς ἐπιμαρτύρησιν τὴν ἐπιρροὴν, ἣν ἐξήσκησαν οἱ Φαναριῶται ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς Πύλης), ἀρκεῖ ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ τί κατώρθωσαν νὰ καταστήσωσι τὴν νῦν Ἑλλάδα ἐντὸς τεσσαράκοντα ἐτῶν.

Τὸ πᾶν ἔπρεπε ν' ἀναδημιουργηθῇ ὁλοσχερῶς· ἐχρειάσθη δ' ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ν' αὐτοσχεδιάσωσιν, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης προπαρασκευῆς, δημοσίας λειτουργίας τῶν ὁποίων τὰ ἄλλα κράτη ἀπ' αἰώνων ἀναζητοῦσι καὶ προσκτῶνται τἀγαθά.

Ἐὰν ὅλαι αὗται αἱ προσπάθειαι τῆς νῦν Ἑλλάδος, ὅπως ἀπολαύσῃ πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ὑπάρξεως, κινῶσι τὸ ἐνδιαφέρον, πόσῳ μᾶλλον ἤθελε κινήσει τοῦτο ἡ πλήρης μελέτη τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πνευματικοῦ αὐτῆς βίου! Ἡ συνοπτικὴ ἡμῶν πραγματεία περὶ τῶν διαφόρων σχολῶν, ἐν αἷς διαμερίζονται οἱ σύγχρονοι αὐτῆς ποιηταί, καίτοι προχείρως αὐτοσχεδιασθεῖσα, θέλει παρέξει ἀμυδράν τινα τούτου ἰδέαν. Ἀλλ' ὁποῖον βιβλίον ἤθελε γραφῇ ἐὰν ὁ κ. Ταὶν ἢ ὁ κ. Ἐρβέρτος Σπένσερ ἀπεφάσιζον νὰ μελετήσωσι τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος καὶ νὰ καταδείξωσι τοὺς ψυχολογικοὺς καὶ κοινωνιολογικοὺς νόμους, οἵτινες διέπουσιν αὐτά! Τὸ δόγμα αὐτῶν, ὅτι τὰ διανοητικὰ ἔργα ἐποχῆς ἢ γενεᾶς τινος οἵας δήποτε ἐμπνέονται ἐμμέσως ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ὑπὸ τῆς κυκλούσης τὴν ἐποχὴν ἢ γενεὰν ἐκείνην ἀτμοσφαίρας, θὰ εὕρισκε βεβαίως ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι μοναδικὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐκδηλωθῇ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ δυνάμει· καθότι αὐτόθι θὰ εὕρισκον ἐπιχειρήματα ἀναμφισβήτητα καὶ ἀκαταμάχητα, ὅλοι δὲ θὰ ἠναγκάζοντο ἐξ αὐτῆς τῆς ἐναργείας αὐτῶν νὰ παραδεχθῶσι τὰ συμπεράσματά των.

Τὸ πνεῦμα λαοῦ τινος ἐν οἱαδήποτε ἐποχῇ τῆς ἱστορίας του μελετηθῇ, εἶναι πάντοτε ὅμοιον ἑαυτῷ· ἀλλοιοῦται δὲ μόνον ἐν ταῖς τάσεσιν αὐτοῦ, καθ' ὅσον ὑπείκει εἰς μίαν τινα διεύθυνσιν ἢ εἰς ἄλλην. Ἀναπτυσσόμενον διὰ τῆς εἰρήνης καὶ εὐεξίας φθάνει εἰς τελειότητα ἀντιλήψεως ἧς ἐστερεῖτο κατὰ τὴν γέννησίν του. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ τελειοποιεῖται βαθμη-

δον πλουτιζομένη ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν γεγονότων καὶ ἰδεῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων κινεῖται ἡ ἐνεργεῖ· ὀξύνεται, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐκτείνεται ἡ ὅρασίς του. Ἀποκτᾷ προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπολαύσεις καὶ γνώσεις εὐρυτέρας· ἀλλὰ κατὰ βάθος ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ οὐδέποτε ἀλλοιοῦται. Ἡ ἀρχέγονος βάλανος περικλείει τὴν ἑκατονταετῆ δρῦν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ὅλαι αἱ νομιζόμεναι μεταλλαγαὶ τοῦ χαρακτῆρος λαοῦ τινος δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ αἱ δονήσεις τοῦ ἐκκρεμοῦς πέριξ τοῦ κέντρου τῆς βαρύτητος, ὅπερ μένει ἀμετακίνητον.

Ἡ τελειότης τῶν πνευματικῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν διαφιλονικεῖται πλέον· πάντες τὴν ἀνομολογοῦσιν. Εἰς πάσας τὰς σφαίρας τῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον φθάσει εἰς τὸ μέγα καὶ τὸ ἀληθές, ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν εἶχον ἀφιχθῇ εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Ἀλλ' ὅτε παρασυρθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὰ ἀπόκρημνα ὕψη τοῦ ἰδανικοῦ, ὅτε ἀποπλανηθεῖσα διὰ τῶν Ἀλεξανδρινῶν εἰς ὅλας τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τῆς Αἰγύπτου ἢ τῆς Ἀσίας, προσηλυτισθεῖσα δὲ εἰς θρήσκευμα, ὅπερ ἐθεώρησε καθῆκον αὐτῆς νὰ παραδεχθῇ, ἡ Ἑλλὰς ἔπεσεν εἰς τὸν βυθόν, τὸν ὁποῖον ἐν ἐλλείψει ὀρθῆς τοῦ πράγματος ἀντιλήψεως περιφρονητικῶς ἀποκαλοῦμεν Βυζαντινισμόν, τότε ἀπέτισεν ἀκριβὰ τὴν τύφλωσίν της. Ἐνῷ ἐβυθίζετο εἰς συζητήσεις φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικάς, καὶ κατὰ τὸν ἀστρολόγον τοῦ μύθου, ἐκύτταζεν τ' ἄστρα χωρὶς νὰ βλέπῃ τὸ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῆς βάραθρον, οἱ μὲν στρατοί της ἐνικῶντο, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις κατελαμβάνετο, καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατεστρέφετο. Οὐ μόνον πᾶσα πολιτική, οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόοδος κατεκλύζετο ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ἀνεμοστροβίλου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὅλων τῶν νοερῶν αὐτῆς κτήσεων οὐδὲν ἀπέμεινε πλέον· ἀπεγυμνώθη, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ ἀστυκοῦ, πολιτικοῦ καὶ ἠθικοῦ αὐτῆς βίου καὶ ὀπισθοχώρησε μέχρι βρεφικῆς πάλιν καταστάσεως.

Ἐπὶ αἰῶνας τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος περιώρισεν ἀποκλειστικῶς τὴν ἐνέργειάν του εἰς τὰς πρώτας ἀνάγκας τῆς προσωπικῆς συντηρήσεως· ὁ ἐπιούσιος ἄρτος, τὸ γλίσχρον συναχθὲν χρημάτιον, τὰ κινδυνεύοντα ν' ἁρπασθῶσι διὰ τὸ σεράγιον ἢ τὸ σῶμα τῶν Γενιτσάρων τέκνα, ἡ τιμὴ τῆς γυναικός, ἡ τῆς αὔριον ὕπαρξις, ἰδοὺ αἱ ὁλοσχερῶς ἀπασχολοῦσαι αὐτὴν μέριμναι.

Ἡ τοῦ λογικοῦ ἄσκησις εἰς τὴν ἀπέραντον χώραν τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας ἐξέλιπεν, ἐλησμονήθη πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἀνακαλυφθῇ. Ἀπωλέσθησαν ἅπασαι αἱ φιλολογικαί, ἐπιστημονικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ παραδόσεις, τὸ ὑπὸ τῶν προγόνων συναχθὲν πολύτιμον κεφάλαιον, ὅπερ οἱ ἀπόγονοι ὤφειλον νὰ διατηρήσωσι καὶ ν' αὐξήσωσιν. Ἐλησμονήθη ἔτι καὶ αὐτὴ ἡ ὡραία γλῶσσα, ἡ τοσοῦτον σαφὴς καὶ τελεία, ἡ τοσοῦτον ἐπιτηδεία πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν καὶ πραγμάτων, ἥτις δὲν ἐγράφετο μόνον ἀλλὰ καὶ

ἐλκλεῖτο ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἔξοχος καλλιεέπεια,ἣν οἱ μεγαλείτεροι συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἀνεύρισκον εἰς τὰς λαχανοπώλιδας τῶν Ἀθηνῶν.Ὁ ὄλεθρος λοιπὸν ὑπῆρξεν ἐντελὴς εἴς τε τὸν ἐξωτερικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον.Οἱ Ἕλληνες ἐδέησε νὰ μάθωσιν ἐκ νέου νὰ βαδίζωσι, νὰ ὁμιλῶσιν, νὰ βλέπωσιν, νὰ ἐννοῶσιν, νὰ ἀνοικοδομῶσιν.

Ὁποῖον ὡραιότερον στάδιον πείρας ἅμα καὶ ἐρεύνης διά τε τὸν κ. Ταὶν καὶ κ. Ἑρβέρτον Σπένσερ, ἡ ἡ νεωτέρα αὕτη καὶ σύγχρονος Ἑλλὰς, ἀναγεννωμένη ἐκ τῶν συντριμμάτων τῆς ἀρχαίας; ἤθελον ἔχει ἐνώπιον αὐτῶν λαὸν, τοῦ ὁποίου εἶναι κατὰ βάθος γνωστὰ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος τά τε ἤθη καὶ ὁ χαρακτήρ· ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ νόμοι καθ' οὓς ἐνεργεῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκδηλοῦνται ὑπὸ τῶν ἔργων τῶν προπατόρων του,ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ζωτικότης εἶναι τοσοῦτον ἰσχυρὰ, ὥστε, λεληθότως καὶ μεθ' ὅλα τὰ προσκόμματα, ὠθούμενον ὑπὸ ἐνστίκτου δυνάμεως, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν παύσει ἡ ἔξωθεν πίεσις ἀνακτᾷ τὴν προτέραν δραστικότητα. Τοῦ δὲ λαοῦ τούτου ἠδύναντο νὰ παρακολουθήσωσι τὰ ἐλάχιστα πνευματικὰ ἔργα,διαγιγνώσκοντες τοὺς ὅρους καθ' οὓς παρήχθησαν, τοὺς λόγους ἕνεκεν τῶν ὁποίων ὑπετυπώθη αὐτοῖς ἴδιος χαρακτὴρ,τὴν αἰτίαν δι'ἣν τινὰ ἐξ αὐτῶν ἀντὶ νὰ λάβωσιν ὡρισμένην τινα διεύθυνσιν συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐξ ἧς ὡρμήθησαν, ἔλαβον ἀντίθετον διεύθυνσιν.

Τῇ βοηθείᾳ τοιούτων στοιχείων ἤθελον δυνηθῇ οἱ προμνησθέντες νὰ θεμελιώσωσι τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιρροῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῶν μέσων, πολὺ ἐναργέστερον ἢ διὰ τοῦ μίγματος ἐκείνου τεσσάρων ἢ πέντε κεχωρισμένων φυλῶν, ὅπερ ὀνομάζομεν ἀγγλικὸν λαὸν, ὡς ἔπραξεν ὁ κ. Ταὶν, ἢ διὰ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τὰς ὁποίας μετὰ μόχθου συνηρμολόγησεν ὁ κ. Ἑρβέρτος Σπένσερ.

Γ'.

Χάριν εὐκολίας τῆς μελέτης ἡμῶν ταύτης, κατετάξαμεν τοὺς ποιητὰς τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος εἰς τέσσαρας σχολάς. Τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιρροῆς τῶν περιστάσεων προσεπαθήσαμεν μᾶλλον νὰ ὑποδείξωμεν ἢ νὰ ἐκθέσωμεν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς· οὐχ ἧττον ἡ κατάταξις αὕτη δὲν εἶναι νομίζομεν αὐθαίρετος. Τὰ πράγματα αὐτὰ ἐναργῶς τὴν ὑπεμφαίνουσι καὶ τὴν δικαιοῦσι. Μελέτη παρομοία δύναται νὰ γείνῃ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν κλάδων τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ὅπως ἀπολήξῃ εἰς ἀνάλογα πρὸς τὰ ἡμέτερα συμπεράσματα. Ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι ὅπως καταδειχθῇ μεθ' ὁπόσης εὐκαμψίας ἡ ἑλληνικὴ διάνοια διεπλάσθη ὑπὸ τῶν περιστάσεων, μεθ' ὁποίας εὐστροφίας ὑπεχώρησεν εἰς τὴν πίεσιν αὐτῶν, μεθ' ὁπόσης ἀκριβείας ἔλαβε καὶ διετήρησε τὸν τύπον ἑκάστης ἐποχῆς, θ' ἀρκέσῃ ἡ μελέτη τῶν ποιητικῶν αὐτῆς προϊόντων. Δι' αὐτῶν

θησαν, καὶ νὰ εἰκάσῃ ὑπὸ τίνας περιστάσεις παρήχθησαν.

Γενική τις ἔποψις τῆς φύσεως τῶν τεσσάρων ποιητικῶν σχολῶν τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ καταδείξωμεν ἐναργῶς τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Κατατάσσωμεν τὰς σχολὰς ταύτας ὡς ἑξῆς: Σχολὴ Ἰονικὴ, σχολὴ Κωνσταντινουπόλεως, σχολὴ Ἀθηναϊκὴ καὶ σχολὴ Ἠπειρωτική.

Δ'.

Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι εἶναι τὸ μέρος τῆς Ἑλλάδος τὸ ὀλιγώτερον ὑπὸ τοῦ ξένου καταπατηθὲν, συνεπῶς ἐκεῖνο ἐν ᾧ ἡ ἑλλην. φυλὴ ἔπαθεν ὀλιγώτερον ἐν ταῖς ἰδιαζούσαις αὐτῇ ὁρμαῖς καὶ ἐν τῇ ἰδιοφυΐᾳ της. Ὁ Μουσουλμάνος οὐδέποτε κατέστησεν αὐτὰς ὑποχειρίους. Ἀληθὲς ὅτι οὐδέποτε ἦσαν αὐτεξούσιαι. Πρὶν ἢ ὑποταγῶσιν εἰς τοὺς Ἄγγλους, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν· πλὴν τοιαύτη κυριαρχία δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ, ὡς πρὸς τ' ἀποτελέσματά της, πρὸς τὴν τῆς Τουρκίας. Οἱ κατοικοι αὐτῶν, ἐνῷ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ὑπὸ μυρίων κακουχιῶν κατετρύχοντο, ὑπῆρξαν προνομιοῦχοι, περιττὸν δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὴν ποιητικὴν ἀναγέννησιν ἠδυνήθησαν πολὺ ἀκοπώτερον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἀρχεγόνους ἰδιότητας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Τῷ ὄντι τί παρατηροῦμεν; ὅτι αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρέσχον τοὺς κρατίστους καὶ σθεναρωτέρους ποιητὰς τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, οἵτινες πλειότερον τῶν λοιπῶν προσεπέλασαν πρὸς τοὺς ποιητὰς τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀξιοσημείωτον προσέτι εἶναι ὅτι πάντες σχεδὸν παρεξετράπησαν τῆς ἀκαδημαϊκῆς γλώσσης τῆς ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου ἐπιβληθείσης κατὰ τοὺς ποιητικοὺς διαγωνισμοὺς καὶ ἐθεώρησαν καθῆκον νὰ ἐκφράζωζωσι τὰ αἰσθήματα αὐτῶν εἰς τὴν καθομιλουμένην.

Ἐπὶ τοῦ Ἰονίου ἐδάφου ἤκμασαν οἱ δύο ἐπισημώτεροι σύγχρονοι ποιηταὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁ Σολομὸς καὶ ὁ Βαλαωρίτης· ἐὰν δ' ὁμιλοῦντες περὶ αὐτῶν ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν ταύτῃ, ἐθεωρήσαμεν ὀρθὸν νὰ χωρίσωμεν τὸν Βαλαωρίτην ἀπὸ τῆς Ἰονίου σχολῆς, τοῦτο ἐγένετο, διότι αὐτὸς ἑαυτὸν ἀποχωρίζει ταύτης, καθ' ὅσον δὲν ἐποιήσατο χρῆσιν τῆς τοπικῆς διαλέκτου τῆς ἰδιαζούσης εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, οὐδὲ τῆς πανεπιστημιακῆς γλώσσης, ἀλλ' ἐπεζήτησε διὰ γλώσσης κοινῆς ἀπὸ τῆς Ἠπείρου μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων, νὰ καταστῇ τὸ ὄργανον ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ συνεχίσῃ τὸ ποιητικὸν ῥεῦμα τὸ καθιερωθὲν ὑπὸ τῶν κλεφτικῶν ᾀσμάτων. Ἀναμφίλεκτον τῷ ὄντι ὅτι πρὸ τῆς ἑνώσεως, καὶ ἔτι γενομένης τῆς ἑνώσεως, αἱ πλούσιαι οἰκογένειαι τῶν Ἰονίων νήσων ἐσυνείθιζον ν' ἀποστέλλωσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὅπως ἐκπαιδευθῶσιν, ὅτι διὰ τῆς ἐπικοινωνίας ταύτης τὰ ἔθιμα,

ἡ γλῶσσα καὶ τὰ ἤθη τῆς Ἰταλίας μετεφέρθησαν εἰς τὴν Ἑπτάνησον, ὅτι πολλοὶ ποιηταὶ ἔγραψαν ἐν Ἰταλίᾳ· ἀλλ' αἱ ἀπομιμήσεις αὗται ἦσαν κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, ἦσαν λεπτὸν περικάλυμμα, ὅπερ ἡ ἐλαχίστη πνοὴ ἤθελεν ἀφαρπάσει. Ἡ ἀπόδειξις τούτου εὐχερής. Εἴτε Ἰταλιστὶ ἔγραψαν οἱ Ἰόνιοι ποιηταὶ, εἴτε εἰς τοπικὴν διάλεκτον, εἴτε ὡς ὁ Κάλβος εἰς καθαρεύουσαν Ἑλληνικὴν, ἢ, ὡς περὶ τοῦ Βαλαωρίτου ἀναφέρομεν, εἰς γλῶσσαν ἐννοουμένην ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων, εἰς πάντων τὰς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα διακρίνεται ὅπως δήποτε ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἐνέργεια, τὸ πνεῦμα ἡρωϊσμοῦ, ἡ ἀφέλεια καὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀφελείᾳ τὸ ὕψος, ὅπερ ἰδίως χαρακτηρίζει τὴν ποίησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ὡς πρὸς τὴν σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ ὅροι εἶναι ὅλως διάφοροι. Ὁ ζυγὸς τῆς Ἡμισελήνου εἶναι βαρὺς ἐκεῖ. Ἔχει τις ἐκεῖ ἐνώπιόν του ἀνθρώπους τῶν ὁποίων ὁ χαρακτὴρ ἐπιέσθη καὶ οἵτινες ἀπώλεσαν κατὰ μέγα μέρος τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος. Ὅπως μὴ συντριφθῶσιν ὑπὸ τῆς λαίλαπος τῆς αὐθαιρετίας καὶ ἀγριότητος, ἥτις ἐξηπλοῦτο ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐπὶ τῶν ὑποδούλων χωρῶν, ὅπως ἀποκτήσωσιν ἐπιρροὴν καὶ διατηρήσωσιν αὐτήν, ὅπως ἀπολαύσωσι περιουσίαν καὶ ἀπολάβωσι αὐτῆς ἄνευ μεγάλου κινδύνου, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν ἑστίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς αὐθαιρεσίας, οἱ Ἕλληνες ἐδέησε νὰ γείνωσι εὔστροφοι, καθ' ὑπερβολὴν εὔστροφοι, τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἐπρόκειτο νὰ γίνωσιν ἀρεστοὶ εἰς ἀλλοφύλους φύσεως ὅλως ἀντιθέτου τῆς ἰδικῆς των, νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὸ πνεῦμά των καὶ διατηρηθῶσιν ἐν τῇ εὐνοίᾳ αὐτῶν. Εἰς τὸν Ἕλληνα ἦτο ἀπηγορευμένον νὰ διατηρῇ οἵας δήποτε ἀστυκὰς ἀρετάς. Καὶ ὅταν ἀκόμη εἶχε πραγματικὴν ἐξουσίαν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλούτου, δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ ὑπεριφανεύηται καὶ νὰ ἐπαίρηται ἐπὶ ἀνεξαρτησίᾳ. Ἓν βλέμμα τοῦ μεγάλου Βεζύρου, καὶ ἔτι ὀλιγότερον, ἤρκει ὅπως ἀφανίσῃ καὶ τιμὰς καὶ πλοῦτη. Καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ αὐτῶν ἐκινδύνευε. Ἐπὶ πλέον ὁ ἔσχατος τῶν νικητῶν ἔχαιρε πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τοῦ γκιαούρη εἴτε αὐτὸς ἦτο μεγιστὰν εὐνοούμενος, εἴτε ἁπλοῦς ἰδιώτης.

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους εἰκάζει τις τί ἠδύνατο νὰ εἶναι ἡ σχολὴ τῆς Κωνσταντινοπόλεως, ἤτοι ὁ Ἕλλην ποιητὴς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἠδύνατο ἡ ποίησις να εἶναι ἐνεργός, ἰσχυρὰ σαφής, εὐρεῖα; Ὄχι. Τοιαύτη ἀπαντᾶται μόνον παρὰ ποιηταῖς, οἵτινες ἔχουσι τὴν ψυχὴν ὑπερήφανον, τὸ φρόνημα γενναῖον, τοιοῦτος δὲ ποιητὴς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἄλλως τε, ἐὰν ἐγεννᾶτο τοιαύτη ἐξαίρεσις, ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς θὰ ἐσταματᾶτο πάραυτα, διότι καὶ ἀναγνώστας δὲν θὰ εὕρισκε καὶ οἱ πρῶτοι στῖχοί του θὰ ἐπέσυρον τὴν ἐκδίκησιν τῆς ὀθωμανικῆς ἀρχῆς. Τίνα χαρακτῆρα λοιπὸν περιβάλλεται ἡ ποίησις αὐτη; Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι τερπνή, καθ' ὅσον τοιαύτη ποίησις ἰδιάζει παρ' ἐκείνοις, οἵτινες παραδίδονται εἰς τὸ θέλγητρον τῆς λήθης, παρ' οἷς ἤτε πνευματικὴ

καὶ ἡ ἠθικὴ ὤθησις στερεῖται δυνάμεως καὶ ἔχει ἤδη ἐξαντλήσει ἑαυτήν. Ψάλλει τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον, πᾶν ὅ,τι μεθύσκει, καθιστᾷ τὸ παρὸν ἀνεκτόν, ἐξαλείφει τὰς μερίμνας τῆς προτεραίας καὶ κλείει τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὰς τῆς ἐπιούσης. Ὁ ποιητὴς δὲν ἅπτεται κατ' ἀρέσκειαν τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ ἀρέσκει αὐτῷ. «Ἐπεθύμουν νὰ ψάλλω τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, λέγει ὁ Ἀνακρέων, ἐν μιᾷ ᾠδῇ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ λύρα μου δὲν ἠχεῖ εἰμὴ μόνον διὰ τὸν ἔρωτα».

Ὅτε ἡ ποίησις τῆς σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶναι Ἀνακρεόντειος, ὡς ἡ τοῦ Χριστοπούλου, ἀποβαίνει λυπηρῶς εἰρωνική, ὡς εἰς τὴν ἁρπαγὴν τῆς Κούρκας, ἢ ἔχει τι τὸ μελαγχολικὸν ὡς ἡ τοῦ Ταντκλίδου. Αἰσθάνεταί τις ὅτι ἡ καρδία τῶν ποιητῶν ἐκείνων ἐπιέζετο ὑπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Τούρκου, ὅτι δὲν ἀπήλαυσαν τῆς ἐνδομύχου ἐσωτερικῆς γαλήνης, ἣν παρέχει ἡ προσδοκία μέλλοντος, εἴτε φαιδροῦ εἴτε θλιβεροῦ, ἀλλὰ μέλλοντος ὁπωσδήποτε τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνοικτὸν ἐνώπιόν των καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον βαδίζουσι. Παρὰ πᾶσι τούτοις παρατηρεῖ τις τὰς βαθείας θλίψεις, τὴν κρυφίαν ἀποθάρρυνσιν, τὸ κενὸν ἐκεῖνο τὸ ἰδιάζον εἰς τοὺς ἀποκλήρους. Καὶ ὄντως, εἴτε τὸ γεννέθλιον ἔδαφος εἴτε τὴν ξένην κατῴκουν, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, δὲν ἦσαν ἀπόκληροι; Δὲν ἐστεροῦντο τῆς πατρίδος ἣν ὠνειρεύοντο καὶ ἐπόθουν;

Ἕτερον χαρακτηριστικὸν τῆς σχολῆς τῆς Κωνστ)πόλεως, ὅπερ ἐπίσης εἶναι εὐεξήγητον ὡς καὶ τὰ προηγούμενα, εἶναι ἡ καταφανὴς αὐτῆς τάσις πρὸς ἀπομίμησιν τῶν ξενικῶν ἔργων. Ὅταν ἡ πίεσις θλίψῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχήν, καταστρέφει ἐπὶ τέλους τὴν ἐνδόμυχον δύναμιν, δι' ἧς τὸ ἄτομον διατηρεῖ τὸ εἶναί του, σκέπτεται καὶ αἰσθάνεται ἀφ' ἑαυτοῦ· ἑπομένως ἐάν τις δύναται νὰ γράψῃ, καὶ ἔχει τι ἀτομικὸν νὰ ἐκφράσῃ, ἐὰν ὑφίσταται ἔμπνευσίς τις, στερεῖται ὅμως ἐλαστικότητος· ἐὰν ὑψοῦται, ὑψοῦται ὡς ὁ κισσός, προσκολλᾶται καὶ αὕτη εἰς στήριγμά τι καὶ ἀναρριχᾶται ἀπὸ κλάδου εἰς κλάδον μέχρι τῆς κορυφῆς. Δὲν εἶναι παντάπασι παράδοξον ὅτι οἱ ποιηταὶ τῆς Κωνστ)πόλεως ὑπέστησαν ξένην ἐπίδρασιν καὶ ἠρέσκοντο εἰς τὴν μετάφρασιν καὶ ἀπομίμησιν ξενικῶν ἔργων. Ἐν τούτοις ἀνευρίσκομεν παρ' αὐτοῖς τὸν ἔνθερμον, τὸν τυφλόν, τὸν ἀποκλειστικὸν πατριωτισμὸν τὸν κατ' ἐξοχὴν διακρίνοντα τοὺς Ἕλληνας τῆς ἀρχαιότητος, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἀπεκάλουν βαρβάρους πάντας καὶ αὐτοὺς τοὺς μᾶλλον πεπολιτισμένους, μὴ ἀνήκοντας δ' εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλήν. Ἄλλως τε δὲν ἀπεμιμοῦντο ἐν Κωνστ)πόλει εἰμὴ τοὺς ποιητὰς τῶν λαῶν ἐκείνων, ἐφ' ὧν ἠδύναντο νὰ βασίσωσιν ἐλπίδα τινὰ ὑποστηρίξεως διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ τάσις αὕτη πρὸς ξενικὴν ἀπομίμησιν, ἡμιαπλοϊκὴ ἐν τῇ σχολῇ τῆς Κων)πόλεως, ἀπέβη προφανὲς πάθος εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν.

Οἱ τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν ποιηταὶ οὐ μόνον δύνανται ὡς ἐπὶ τὸ

πολὺ νὰ γράφωσιν εἰς ξένην γλῶσσαν, ἀλλ' ἐμφοροῦνται τοσοῦτον τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθημάτων, τοῦ τρόπου, τῆς ἐμπνεύσεως τῶν ξένων ποιητῶν, ὥστε ἤθελέ τις πιστεύσει ὅτι στεροῦνται ἰδίων. Δὲν σκέπτονται, δὲν συνθέτουν, δὲν αἰσθάνονται κατ' οὐδὲν ὡς γνήσιοι Ἕλληνες· εἰς τὰς πλείστας τῶν ποιήσεών των βλέπει τις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν διερχομένην μίαν ἄκραν τῆς πτέρυγος τοῦ Λαμαρτίνου, τοῦ Βίκτωρος Οὐγγὼ, τοῦ Βύρωνος, τοῦ Μουσέ. Προέβησαν, ἂν οὐχὶ μέχρι τοῦ νὰ ἐγκεντρισθῶσι τὴν νόσον τοῦ αἰῶνος, τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ νὰ φαίνωνται εἰς τοὺς στίχους των ὅτι πάσχουσιν ἐξ αὐτῆς. Εἶναι ποιηταὶ τῆς ἑσπερίας ἑλληνικῆς ἐθνότητος, δημοσιεύσαντες ποιήματα ἑλληνιστί. Τοιοῦτον φιλολογικὸν φαινόμενον εἶναι ἁπλούστατον. Ἡ σχολὴ αὕτη ἐμορφώθη ἐν ἀρχῇ ὑπὸ Ἑλλήνων διανυσάντων τὸ πλεῖστον τοῦ βίου αὐτῶν εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ἀνατραφέντων καὶ ἐκπαιδευθέντων αὐτόθι. Τυχόντες εὐμενοῦς δεξιώσεως ὑπὸ τῆς κοινωνίας παρ' ᾗ ὁ φιλελληνισμὸς εὐδοκίμει, κατήντησαν νὰ θεωρῶσι τὴν χώραν ἐν ᾗ ἔζων, κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν Γαλλίαν ἢ Γερμανίαν, ὡς θετὴν πατρίδα καὶ νὰ ἐξοικειῶνται πρὸς τὰ ἔθιμα, τὸ πνεῦμα, τοὺς θεσμοὺς, τοὺς νόμους καὶ τὴν φιλολογίαν αὐτῆς εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ ὑπολαμβάνωσί τι κρεῖττον τούτων. Τοῦτο ἐγένετο καταφανὲς καὶ ὅτε μετὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ἐδέησε νὰ ὀργανισθῇ τὸ νέον βασίλειον. Οὐδὲν ἐθεσμοθέτησαν ἴδιον τῇ Ἑλλάδι, ἐμπνευσθὲν ὑπὸ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Νομοθεσία, δημόσιος λειτουργία, διοίκησις, πάντα εἰσήχθησαν συλλήβδην ἐκ τῆς Ἑσπερίας. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, δι' ὃν οἱ Ἕλληνες ἐρρύθμισαν τὸν ὀργανισμὸν τοῦ πολιτεύματος πρὸς τὸν τῆς Γαλλίας, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον παρεδέχθησαν ὡς ὑπογραμμὸν τὴν ποιητικὴν ἔμπνευσιν τῆς ἑσπερίας. Ἐπίστευον ὅτι τοιουτοτρόπως ἐδεικνύοντο πεπολιτισμένοι. Προσέτι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ποίησιν, ἡ τῆς ἑσπερίας ἔμπνευσις ἀντιπροσωπεύετο ὑφ' Ἑλλήνων ἐξόχου διανοίας, ἐν πλήρει τοῦ πνεύματος ὡριμότητι, ἐχόντων δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ προσόντα συνάμα πολιτικῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ὠφείλετο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδος καὶ τῶν ὁποίων τὰς συμβουλὰς δὲν ἠδύναντο νὰ διαμφισβητήσωσιν. Τὸ ὅτι ἠδυνήθη νὰ σχηματισθῇ ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐννοεῖται εὐκόλως· κατ' ἀρχὰς ἦτο στίφος κύκνων ἐπὶ μακρὸν διεσκορπισμένων καὶ ἐπανερχομένων εἰς τὴν γεννέθλιον χώραν. Ὅτι ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ μέχρι σήμερον, ἐξηγεῖται ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τοῦ γοήτρου τῶν πρώτων αὐτῆς ἱδρυτῶν, καὶ τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἀναγκαίως ἐξήσκουν ἐπὶ τῆς νέας γενεᾶς, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τῆς ὑπὲρ τῆς δύσεως προκαταλήψεως ἣν ἐξακολουθεῖ νὰ ζωπυρῇ ὁ πόθος τοῦ ν' ἀποσπάσωσι καὶ τὰς λοιπὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ διϊσχυρισθῶμεν ὅτι ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου, ἐπιβάλλοντος νεκρὰν γλῶσσαν εἰς νεκροὺς ποιητάς, θὰ ὡρίζετο κατὰ τὸ διάστημα τῆς πρώτης τριακονταετίας τῆς ἀνεξαρτησίας νέον

ἀναδείξῃ τοὺς ποιητὰς τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐπίσης ἀπηρχαιωμένους, ὅσον παρ' ἡμῖν τοῖς Γάλλοις εἶνε οἱ λεγόμενοι κλασικοὶ ποιηταὶ τοῦ 1820 μέχρι τοῦ 1848. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ πανεπιστημίου εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τοῦτο ἐπιβλαβής.

Ἐὰν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα εὑρίσκεται εἰσέτι εἰς τὰ πρῶτα αὐτοῦ βήματα, ἐὰν ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔχῃ ἐθνικὴν ἀληθῶς φιλολογίαν, ἐὰν ἡ διανοητικὴ πατρὶς δὲν ἀπηλλάγη τῆς ξενικῆς εἰσβολῆς, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐὰν ἡ ἐλευθέρα ἔκφρασις τοῦ ἀναγεννωμένου ἑλληνικοῦ πνεύματος δὲν κατωρθώθη εἰσέτι, ὑπεύθυνον εἶναι τὸ πανεπιστήμιον· διότι ἄνευ τοῦ φραγμοῦ ὃν ἔθεσεν, ἄνευ τοῦ ἀδυσωπήτου πολέμου ὃν ἐκήρυξε κατὰ τῆς αὐθορμήτου ποιήσεως, παραδεχόμενον εἰς τοὺς διαγωνισμοὺς μόνους τοὺς εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ προστατευομένην γλῶσσαν γεγραμμένους στίχους, ἄνευ τῶν στεφάνων οὓς ἀποκλειστικῶς ἐχορήγει εἰς εἶδός τι ἐπιστήμου ποιήσεως, τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα ὅπερ πάντοτε ἐκδηλοῦται βραδύτερον ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ἤθελεν ἐλευθέρως σταδιοδρομήσει ἐν τῷ σταδίῳ τῶν μουσῶν, καὶ παρασκευάσει οὕτω τὴν γέννησιν φιλολογίας οὐσιωδῶς ἑλληνικῆς.

Ἐὰν τὸ πανεπιστήμιον δὲν ἠξιοῦτο καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα γοήτρου ὅπερ ὑπομένει πᾶς τις καὶ μόλις τολμᾷ νὰ διαφιλονηκήσῃ, ἐὰν τὸ κοινὸν ὅπερ ἀναγινώσκει καὶ κρίνει, ὅπερ ἔχει ἰδίαν κρίσιν καὶ τὴν ὑποστηρίζει, εἶχεν ἐν Ἑλλάδι τὴν αὐτὴν ἐπιρροὴν οἵαν ἐν Γαλλίᾳ, ἡ πανεπιστημιακὴ ἐπίδρασις ἤθελεν εἶσθαι ἧττον ἐπικίνδυνος, θὰ ἐπεζητοῦντο ὀλιγώτερον αἱ τε ἐγκρίσεις καὶ αἱ ἀμοιβαὶ αὐτῆς. Δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ χρισθῇ τις ποιητὴς ὅπως ᾖ τοιοῦτος; Τὰ βραβεῖα καὶ οἱ ἔπαινοι, ὡς οἱ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, οὐδὲν θὰ προσέθετον εἰς τὴν ἀξίαν συγγραφέως τὸν ὁποῖον τὸ κοινὸν τιμᾷ, ὅπως ἐπίσης, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀξίαν τινὰ εἰς ἄλλον, ὅστις θὰ ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς πολλούς.

Ἐν τῇ Ἠπειρωτικῇ σχολῇ, ἥτις ἐδικαιοῦτο μᾶλλον νὰ καλῆται ἐθνική, εὑρισκόμεθα εἰς ὅλως ἀλλοίας περιστάσεις, ἢ ἐν ταῖς τῶν Ἰονίων νήσων, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Παρ' ἐκείναις ἡ ξένη ἐπίδρασις εἶναι καταφανής, καθ' ὅσον ἐνετύπωσεν αὐταῖς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὴν ἔμπνευσιν, τὰ αἰσθήματα, τὰς ἰδέας αὐτῆς. Ἐν τῇ Ἠπειρωτικῇ σχολῇ, τοὐναντίον, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν διαφαίνεται ξένος, ἐκτὸς τοῦ Μουσουλμάνου, ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅπερ καὶ οὐσιῶδες, ἡ τοῦ ξένου ἐπίδρασις παράκειται μὲν ἀλλὰ δὲν εἰσέδυσε εἰς αὐτήν· δὲν ὑπεδούλωσεν, οὐδὲ διέφθειρε τὴν ψυχήν του, δὲν κατέκτησεν οὐδὲν ἐκ τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ· ἡ ἐνέργειά του εἶναι ἐξωτερικὴ μόνον. Ὡς ἐξεδίωξε τὴν ἀνεξάρτητον Ἑλλάδα ἐκ τῶν πεδιάδων καὶ ἐκ τῶν πόλεων, ἀφίνουσα εἰς αὐτὴν μόνον τοὺς βράχους καὶ τὰ ἀπρόσιτα δάση τῶν ὀρέων, οὕτως ἀπώθησε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀπὸ τῆς προτέρας αὐτοῦ ἀναπτύξεως ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν

καὶ τὸ περιέστειλεν εἰς τὰ ἀρχέγονα αὐτοῦ πνευματικὰ καὶ αἰσθητικὰ στοιχεῖα.

Ἐὰν σπουδάσωμεν τὴν Ἠπειρωτικὴν σχολὴν ἐν τοῖς πρώτοις αὐτῆς μνημείοις, τοῖς κλεφτικοῖς ᾄσμασιν, καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις αὐτῆς ποιηταῖς, παρατηροῦμεν κατὰ πρῶτον ὅτι ἐκφράζεται εἰς γλῶσσαν ἰδίαν· ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν εἶναι τοπικὴ διάλεκτος ὡς ἡ τῆς Ἰονίου σχολῆς, οὔτε ἰδίωμα κυμαινόμενον καὶ ἀστερέωτον, ὡς τὸ τῆς σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ εἶδος τεχνητῆς γλώσσης ὡς ἡ τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν· ἡ γλῶσσα αὐτῆς εἶναι γλῶσσα κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας μέχρι τῶν νήσων, καὶ τὴν ὁποίαν πάντες ἐννοοῦσι κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ. Ἦτο πιθανῶς ἡ ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος ὁμιλουμένη γλῶσσα ἐπὶ τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς.

Ἡ ἀρχαιότης αὐτῆς, συνδεομένη μετὰ τῆς γενικῆς χρήσεως της, τὴν ἀπεδείκνυον ἐθνικὴν γλῶσσαν. Ἐνῷ ἦτο εὔκολον νὰ βελτιώσωσι βαθμηδὸν τὰς τυχὸν ἐλλείψεις αὐτῆς· τοὐναντίον τὴν κατεδίωξαν καὶ ἐξήλασαν τοῦ πανεπιστημίου ὡς χυδαίαν διάλεκτ.ν, ὅπως τὴν ἀντικαταστήσωσιν ὑπὸ γλώσσης ἐπιπλάστου.

Πλὴν τοῦτο δὲν εἶναι τὸ μόνον διακρίνον τὴν σχολὴν ταύτην. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἔργων αὐτῆς, ἀκούει τις τὴν βαθεῖαν φωνὴν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐνταῦθα οὐδὲν ἴχνος ἀπομιμήσεως, τὸ πᾶν εἶναι ἐντελῶς πρωτότυπον. Ὅ,τι οἱ ποιηταί της αἰσθάνονται, εἶναι ἰδικόν των, ἐξέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας αὐτῶν. Εὑρίσκεταί τις ἐπὶ ἐθνικοῦ ἐδάφους, διότι πᾶν ὅ,τι σκέπτονται, πᾶν ὅ,τι λέγουσιν ὑπάρχει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεπτυγμένον παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ποιηταῖς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἐκεῖνο ὅπερ κατὰ πρῶτον παρατηρεῖ τις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ, εἶναι ἡ ἀδιάλειπος χρῆσις τῆς πρωσοποποιΐας. Διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔνστικτον ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὂν μεμονωμένον ἐν τῷ μέσω τῆς ἀψύχου φύσεως καὶ τῶν λοιπῶν ὄντων. Τὸ πᾶν εἶναι ζωντανόν· τὰ δένδρα, οἱ λίθοι, αἱ πηγαί, τὰ ὄρη, πάντα μεριμνῶσι περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐνδιαφέρωνται ὑπὲρ αὐτοῦ, συμμετέχουσι τῶν συμβεβηκότων καὶ πράξεων αὐτοῦ, οἱ θεοὶ ἀδιαλείπτως ἀτενίζουσιν εἰς ὅ,τι πράττει, καὶ παθαίνονται τὰ μάλιστα διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς αὐτόν· αὐτὸς ὁ τῶν νεκρῶν κόσμος ἐμψυχοῦται· αἱ σκιαὶ τῶν πολεμιστῶν ἔρχονται ὅπως συντρίψωσι τοὺς ἀγωνιζομένους· οἱ πρόγονοι οὓς ἀπὸ πολλοῦ ἤδη σκεπάζει ἡ γῆ, ἀγάλλονται ἐπὶ τοῖς ἀνδραγαθήμασι τῶν ἀπογόνων αὐτῶν· οἱ τετελευτηκότες συγγενεῖς προθύμως ἔρχονται ὅπως παράσχωσι βοήθειαν ἢ συμβουλὴν εἰς τὰ ἐπιζῶντα μέλη τῆς οἰκογενείας. Ἡ αὐτὴ δοξασία ἢ μᾶλλον ἡ αὐτὴ πίστις, παρατηρεῖται εἰς ὅλην τὴν ἠπειρωτικὴν σχολήν. Οἱ ἄλλοι ποιηταὶ καὶ ὅταν χρῶνται τῆς προσωποποιΐας, ἤτοι καθιστῶσι τὴν φύσιν τὸ βασίλειον

τῶν θεῶν καὶ τῶν σκιῶν συνεργὰ τῷ ἀνθρώπῳ, πράττουσι τοῦτο ἀδεξίως· διαφαίνεται ἐν αὐτοῖς ἡ προσπάθεια, τὸ βεβιασμένον, τὸ ἐσπουδασμένον, ὁ ἀναγνώστης αἰσθάνεται κούρασιν. Παρὰ τοῖς ποιηταῖς τῆς ἠπειρωτικῆς σχολῆς, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ προσωποποιΐα εἶναι ἐξ ἐναντίας τόσον φυσική, τόσον θετική, γίνεται χρῆσις αὐτῆς μετὰ τοσαύτης χάριτος καὶ μεταδοτικῆς πίστεως, ὥστε ὁ πεζότερος Εὐρωπαῖος συγκινεῖται, κλονίζεται, πείθεται, αἰσθάνεται διερχομένην ἐντὸς αὐτοῦ πνοὴν ζωογόνον.

Ἐὰν τὸ πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἐνεπνέετο ὑπὸ τοῦ ἐνδομύχου καίτοι λανθάνοντος ἴσως πόθου τῶν φιλογενῶν Ἑλλήνων, οἵτινες συνέστησαν τὰ βραβεῖα ἅτινα αὐτὸ χορηγεῖ, θὰ προέβαλεν ὡς σκοπὸν αὐτοῦ τὸ νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ παντὸς ἀποθέματος ξένων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα,ὅπερ κατεχώσθη ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς δουλείας καὶ τῆς καταπιέσεως συσσωρευθεισῶν ἐπιχωματώσεων. Θὰ παρώτρυνε τὴν πανεπιστημιακὴν νεολαίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν κλεφτικῶν ᾀσμάτων. Πολλοὶ ἀναμφιβόλως θὰ ἐξηκολούθουν νὰ θύωσιν εἰς τὴν ξενικὴν ἐπίδρασιν, ἀλλὰ πολλοὶ ὡσαύτως θὰ ᾐσθάνοντο ἐν τῇ ἰσχυρᾷ καὶ θερμῇ ταύτῃ ἐπαφῇ ἀφυπνιζομένην ἐν ἑαυτοῖς τὴν ψυχὴν τῆς φυλῆς αὐτῶν, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ μιᾶς ἢ δύο γενεῶν (τὸ παράδειγμα τοῦ Βαλαωρίτου ἔστω πρὸς ἀπόδειξιν τούτου) τὸ ἐν ταῖς παλαιαῖς ταύταις ποιήσεσιν ἐγκεκλεισμένον σπέρμα θ' ἀνέβλαστανε θαλεροὺς κλάδους. Ἡ σύγχρονος Ἑλλὰς θὰ εἶχεν ἤδη πλειάδα ποιητῶν, οἵτινες θὰ ἦσαν καὶ ἡ τιμὴ τῆς πατρίδος των, καὶ μία ἀπὸ τὰς δόξας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῷ ιθ'. αἰῶνι.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς Ἰονίου σχολῆς τῆς περὶ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ποιητῶν μελέτης, ἥτις περιλαμβάνει κατὰ τάξιν, μετὰ τὴν πρώτην ταύτην διαίρεσιν, τὴν σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν Ἠπειρωτικήν.

Επεται συνέχεια)

Εὐφρασία Κεταία.

Η ΕΙΣΒΟΛΗ

ΔΙΗΓΗΜΑ ΑΔΟΛΦΟΥ ΒΕΛΥ

Ὁ γέρω Πουσὲ ἦτο εἰς τὰ καλά του καὶ εὐθὺς ἔμαθον τὴν καταγωγήν του καὶ τὸ παρελθόν του.

Ἐγεννήθη ἐν Κουρτεναὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ὑόννης. Ὁ πατήρ του, τὸν ὁποῖον καὶ μόνον ἐγνώρισεν, ἦτον ἐργάτης, τὸν ἀφῆκε δὲ ὀρφανὸν καὶ πτωχὸν εἰς ἡλικίαν πέντε ἐτῶν. Ὅταν ἔγινε δώδεκα ἐτῶν εἰσῆλθεν ὡς ὑπηρέτης παρά τινι πεταλωτῇ, δέκα τεσσάρων ἐτῶν ἐκράτει τὸν πόδα τοῦ ἵππου ὅταν τὸν ἐπετάλονον· δέκα ἑπτὰ ἐτῶν ἐπετάλονε καὶ αὐτός· τέλος εἴκοσι ἐτῶν ἦλθεν εἰς Παρισίους ὅπου παρευρέθη κατὰ τὰς μεγάλας τῆς ἐπαναστάσεως ἡμέρας. Καὶ ἀπὸ τοῦ 89 μέχρι τοῦ 1800 τρομερὰ ὀδύσσεια· αἱ Βερσαλλίαι ὁπόθεν ἐξῆλθε τὸ veto, τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως, τὸ Κεραμεικόν, καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ λαοῦ, καὶ ὁ ἄλλος ἐκεῖνος ὅστις διὰ τῆς τυμπανοκρουσίας του διέκοπτε τοὺς λόγους τοῦ Καπέτου. Ἦτο ἐκεῖ, αὐτός, ὁ Πουσέ, καὶ ὁ Καπέτος ἐν τοσούτῳ τοῦ ἐφάνη πολὺ καλὸς ἄνθρωπος. Ἔπειτα θλίψεις καὶ στερήσεις: ἡ ὑπερτίμησις, ἡ σιτοδεία, τὸ ἀναγκαστικὸν χαρτονόμισμα—μία λίτρα ἄρτου ἐπωλεῖτο πεντήκοντα σκοῦδα, καὶ μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ἐμανθάνετο ὅτι ἀπεκεφάλισαν τὸν ἀρτοποιόν· κατὰ τὸν θερμιδῶρα ἐπολέμησεν ὑπὲρ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος· δὲν ἐπέτυχον καὶ ἐχειροτέρευσεν ἡ κατάστασίς των· κατὰ τὸν τρυγητὴν ἐκτυπήθησαν πρὸς μικρόν τινα ἀνάπηρον. Ἄ! ἂν ἐγνώριζον ποῖος ἦτο... Ἀλλὰ δὲν τὸ ἐγνώριζον.... Ὅπως δήποτε εἶχε τύχην ὁ Πουσὲ νὰ εὑρίσκηται κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἰς τὸ τρίτον σῶμα διότι τὰ δύω πρῶτα κατεστράφησαν ἐξ ὁλοκλήρου Κατετάχθη στρατιώτης, ἐπολέμησεν εἰς Βανδέαν. Καὶ ὁ γέρων ἐκεῖνος ἀποστάτης, τὸν ὁποῖον ἐστέρησαν καὶ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ὀβολοῦ καὶ ὅστις ἐφώναζε: «Οἴμοι! καλοί μου κύριοι Κυανοί, μὲ τί θέλετε νὰ ζήσω;» Τῷ ἀπήντησαν: «Ἔχει δίκαιον δὲν ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ, καὶ τὸν ἐφόνευσαν.» Ἀλλ' οἱ ἀποστάται ἔκαμνον χειρότερα!».. Ἐτουφέκισαν τὸν Σαρρὲτ εἰς Νάντην καὶ ἐβάδισαν κατὰ τῆς Ἰταλίας ὅπου ὁ Πουσὲ ἐπληγώθη εἰς τὸν μηρὸν καὶ ὁ σάρδος ἰατρὸς ἦτο ἀναιδὴς κακοῦργος διότι μετεχειρίζετο δηλητηριασμένους ἐπιδέσμους καὶ ἡ πληγὴ δὲν ἔκλειεν ἐπὶ ἓξ μῆνας καὶ ὅμως ὁ Πουσὲ δὲν ἦτο κακόχυμος!... Ἐπὶ τέλους ἔφθασαν εἰς Ζυρίχην ὅπου ὁ Πουσὲ εἰργάσθη, καὶ ὁ Μασσένας ἐπίσης. Ὁ Μασσένας! Ὁ Πουσὲ τὸν εἶδε τέσσαρα βήματα μακράν του, ὅπως σὲ βλέπω, κύριε! Καὶ εἶχε μύτην μεγάλην καὶ ἦτο τριχωτὸς σὲ βεβαιῶ ἐγώ.

Οὕτω διηγεῖτο ὁ γέρω Πουσέ, καὶ ἂν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἐτόλμων νὰ κάμω μικράν τινα παρατήρησιν, μὲ διέκοπτε: «Ἄφησέ με λοιπόν! τὰ διαβάσατε σεῖς εἰς τὰ βιβλία, ἀλλ' ἐγώ, ἤμουν ἐκεῖ, τί διάβολο, καὶ ὅ,τι εἶδα τὸ εἶδα.»

Πληγωθὶς πάλιν εἰς Ζυρίχην ὁ Πουσὲ ἐπανῆλθεν εἰς Γαλλίαν. Ἤθελε νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς Κουρτεναί, τὴν γενέτειραν χώραν του. Διερχόμεμενος ἀπὸ Μ** εἶδε τὴν Μαγδαληνὴν καὶ δὲν ἐπροχώρησε μακρύτερα. Τὴν ἐνυμφεύθη καὶ μόλον ὅτι τὸν ἐνώχλει ἡ πληγή του εἰς τὸν ὦμον ἐπανέλαβε το ἐπάγγελμα τοῦ χαλκέως. Ἡ Μαγδαληνὴ τὸν ἐβοήθη, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ υἱός της Λαυρέντιος... Ἀργότερα, ὅταν ἀπέθανον ἡ γυνή του καὶ τὸ τέκνον του παρεχώρησε τὸ ἐργαστήριόν του εἰς τὸν Ἰάκωβον Βρετάν... Τώρα ζῇ ἥτυχος, εὐτυχέστερος ἀπὸ πολλοὺς εὐκαταστάτους, διότι ἔχει ἑκατὸν φράγκων εἰσόδημα ἀπὸ τὰς οἰκονομίας του, ἡ κυβέρνησις τοῦ δίδει πεντήκοντα λεπτὰ τὴν ἡμέραν διὰ τὴν πληγήν του, καὶ ἡ ἄμπελος αὐτὴ καὶ ἡ οἰκία τοῦ ἀνήκουσιν.

Οὕτω συνομιλοῦντες ἐφθάσαμεν ἐνώπιον τῆς κατοικίας του. Ἐπεθύμουν πολὺ νὰ εἰσέλθω. Ἐπλησίασα μάλιστα καὶ ἐκολάκευσα τὸν γέρω Πουσὲ μόνον καὶ μόνον δι' αὐτό. Ἤθελα νὰ διευκρινήσω φήμας τινας κυκλοφορούσας εἰς τὴν χώραν. Ἔλεγον φερ' εἰπεῖν χαμηλοφώνως ὅτι τὸ 1815 κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰσβολῆς ὁ γέρω Πουσὲ ἐφόνευσε μὲ τὴν σφύραν του δύω κοζάκους κατὰ τοὺς μέν, τρεῖς κατὰ τοὺς δέ, καὶ ὅτι αἱ ἐρυθραὶ κηλῖδες αἵτινες ἐφαίνοντο ἐπὶ τῆς λιθίνης κλίμακος ἀπέναντι τῆς θύρας τῆς εἰσόδου, ἦσαν τὰ ἴχνη τοῦ φόνου. Ἔπλυναν κατόπιν τὰς βαθμῖδας, ἀλλ' ἀνωφελῶς, ὅσῳ ἔτριβον τόσῳ τὸ αἷμα ἐφαίνετο... Φοβερόν! Κατὰ τὴν παιδικήν μου ἡλικίαν, ὅταν διηρχόμην ἐνώπιον τῆς οἰκίας, ἔρριπτον διὰ τῆς ἡμιανοικτῆς θύρας λοξὰ βλέμματα ἐπὶ τῶν φοβερῶν βαθμίδων καὶ ἐτάχυνον τὸ βῆμα· καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἀκόμη. Ὑπῆρχέ τι ἀληθὲς ἐν τούτῳ; Ἤμην ἀρκετὰ μεγάλος ὥστε νὰ μὴ φοβοῦμαι πλέον· ἀλλ' ἡ περιέργεια διετηρεῖτο, καὶ τώρα ἦτο ἡ μόνη περίστασις νὰ τὴν ἱκανοποιήσω.

Β'.

Δὲν μοὶ ἔκαμε τόσας δυσκολίας ὅπως ἐνόμιζον. Ὁ γέρω Πουσὲ βλέπων με κουρασμένον μὲ προσεκάλεσε νὰ ἀναπαυθῶ ἐπ' ὀλίγον παρ' αὐτῷ. Ἐδέχθην μετὰ σπουδῆς, καὶ ἤνοιξε τὴν θύραν.

Εἰσήλθομεν.

Πρὸς δεξιὰ εἶδος τι ὑπογείου ὅπου ἔκειντο ἀνάκατα πέριξ ἐσβεσμένης καμίνου σωρὸς θραυσμάτων καὶ ἀχρήστων ἐργαλείων· πάσσαλοι, ἀξίναι, κλιματίδες, βαρέλλια, ῥοκανίδια, παλαιὸς ἄκμων καὶ ἄλλα.

Ἀπέναντι ἡ φοβερὰ κλίμαξ.

— Ἀνέβα, μοὶ εἶπεν ὁ γέρω Πουσέ !

Αἱ κηλῖδες ὑπῆρχον ἀκόμη.

—Ἆ !. . . ἐφώνησα ἀναβαίνων, τί εἶναι αὐτό, μπάρμπα Πουσέ ;

—Αὐτό ! ειπεν

Καὶ ἔκυψε διὰ νὰ ἴδῃ.

—Ναί . . . αἱ ἐρυθραὶ αὗται κηλῖδες. . . . τί εἶναι ;

Ἀνακριτὴς θὰ ἐφθόνει τὸ βλέμμα μου.

—Εἶναι καταπάτι κρασιοῦ, μοὶ ἀπήντησε μὲ μεγίστην καλοκαγαθίαν.. Ἀλλ' ἀνέβα λοιπόν, ἐκεῖ ἐπάνω ἠμποροῦμε νὰ ὁμιλήσωμε καλλίτερα. Φαντάσου ἐξηκολούθησεν ἀφίνων με νὰ διέλθω πρὸ αὐτοῦ, ὅταν ἔχῃ κανεὶς ἐνάμισυ μόνον χέρι ὅπως ἐγὼ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰ κάνῃ ὅλα μόνος του. Φαντάσου μίαν ἡμέραν, εἶναι ἀπὸ τότε εἴκοσι χρόνια, ἔβραζα μοῦστο, ἤμουν μόνος, ὁ Λαυρέντιος ἦτο στὸν στρατό. . . Ὅταν ἦλθε ἡ στιγμὴ νὰ τὸν βγάλω δὲν θέλησα νὰ πειράξω κανένα γείτονα. Ἕως τὴν σκάλα πῆγα καλὰ ἀλλὰ ἐκεῖ ἐσκόνταψα, ὁ ἀλαμπίκος ἐγύρισε καὶ ἐχύθηκε ὅλος ὁ μοῦστος ἐπάνω μου ἐκόντεψα νὰ πεθάνω, ἄλλαξα δέρμα. . . . Θὰ τὸ καθάριζα καλλίτερα ἂν εχα γυναῖκα μὰ τί τὰ θέλετε ; Ἡ Μαγδαληνή μου δὲν ἤτανε πιά !

Ὁσάκις ὡμίλει περὶ Μαγδαληνῆς, ἀνήρχοντο δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του· ἡ συγκίνησις δὲ αὕτη τὸν ἐκούραζεν. Ἤλλαξεν ὁμιλίαν :

—Ἔλα πέρνεις δύο δάκτυλα κρασάκι, μοὶ ειπεν.

—Ἔστω ἀπήντησα.

Καὶ διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸν σκοπόν μου :

—Καὶ ὅμως, μερικοί, προσέθηκα, λέγουσιν ὅτι αἱ κηλῖδες αὗται δὲν εἶναι μοῦστος.

—Μπά ! καὶ τί εἶναι ;

—Λέγουν ὅτι εἶναι αἷμα.

—Αἷμα ! Ἀνοησίες !

—Ναί, αἷμα... Λέγουν μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Κοζάκων. . .

Ἐδίσταζα· μὲ ἐξήγαγε τῆς ἀμηχανίας.

—Ὦ ! αὐτὸ εἶπεν εἶναι ἄλλη ὑπόθεσις . . . Μὴν ὁμιλοῦμε δι' αὐτὰ ἂν θέλεις.

Τὸ πρόσωπόν του πρὸς στιγμὴν ἱλαρυνθὲν κατέστη πάλιν σκυθρωπὸν καὶ ἄγριον.

Ἐπέμεινα.

—Ἐπὶ τέλους εἶναι ἀληθές, εἶπον, ὅτι ἐφονεύσατε ἐδῶ Κοζάκους;

Μὲ ἐθεώρησεν ἀσκαρδαμυκτεί· ἔπειτα τιθέμενος ἐνώπιόν μου :

—Αἴ! καὶ ἀλήθεια ἐὰν ἦναι τί σὲ μέλει ; ἦλθες ἐδῶ νὰ μὲ κατασκοπεύσῃς ;

Ὑπερήσπισα ἐμαυτὸν κατὰ τῆς τοιαύτης κατηγορίας.

—Διότι μὲ παραφορτώθηκαν ἄλλοτε οἱ αὐτὴν τὴν σπουδὴν ὄχι μόνον οἱ *χαχόλοι* ἀλλὰ καὶ ἄνθρωποι τοῦ τόπου... Γάλλοι!

Καὶ ποτὲ ἡ ὄψις του δὲν ἐξέφρασεν ἐνεργητικωτέραν περιφρόνησιν. Ἔπειτα, ἐμψυχούμενος:

—Ἃ! αἷμα! βέβαια ποῦ χύθηκε ἐδῶ! κάτω στὸ ἐργαστῆρι, καὶ σ' αὐτὸ τὸ δωμάτιο ὅπου βρισκόμαστε... Νὰ ἐκεῖ, κάτω ἀπὸ τὰ πόδια σου, ὅπου εἶναι ἕνα λακουδάκι, ἦταν θάλασσα τὸ αἷμα.... Ἂς μὲ τουφεκίσουν ἂν θέλουν, μοῦ εἶναι ἀδιάφορο.... θὰ πεθάνω ποῦ θὰ πεθάνω γιατὶ εἶμαι γέρος.

Προσεπάθησα νὰ τὸν ἡσυχάσω· τὸν ἐβεβαίωσα ὅτι ἀντὶ νὰ τὸν κατηγορῶσιν, ὅτι εἶναι μάλιστα διατεθειμένοι νὰ ἐπαινέσωσι τὸν πατριωτισμόν του.

—Ὤ! ἄφησέ με ἥσυχο μὲ τὸν πατριωτισμό σας. Ἐγὼ ἕνα πρᾶμα εἶδα μόνον: οἱ παλιάνθρωποι αὐτοὶ κτυποῦσαν τὸ παιδί μου, ἔπιναν τὸ κρασί μου καὶ ἤθελαν νὰ πειράζουν τὴν γυναῖκα μου.... Ἃ! μὰ τὸ θεὸ αὐτὸ δὲν πήγαινε ἔτσι... Καὶ ὅποιος δὲν τοῦ ἀρέσει ἂς μοῦ τὸ πῇ.

Μετὰ μικρὰν σιωπὴν ἐπανέλαβε τὸν λόγον ἡσύχως.

—Καὶ ὅμως μοῦ ἀρέσεις.... Μοιάζεις τοῦ παπποῦ σου.... Τὸν ἐγνώρισα τὸν παπποῦ σου στὴ Βανδέα. Ἕνα παλιόπαιδο καὶ κατετάχθη... Ἤθελε νὰ πολεμήσῃ, μὰ πῶς! τοῦ κόβονταν ἡ ἀναπνιά, καὶ ἦλθε ἐδῶ ὕστερα καὶ πέθανε ἀπὸ φθίσι.... Καὶ ὅμως ἔκαμε καλά. Δὲν εἶδε τοὺς κοζάκους μεσ' στὸ σπῆτι του αὐτός... Τώρα ποῦ 'βρισκόμαστε ἐδῶ, πρέπει νὰ σοῦ τὰ διηγηθῶ, θὰ ἀλαφρυνθῶ, τὸ ξέρω.... καὶ σύ, εἶσαι νέος· καὶ εἶναι καλὸ νὰ μαθαίνῃς... Ἂς κάτσουμε.

Καὶ μοὶ διηγήθη τότε ἐπεισόδιον τὸ ὁποῖον θὰ προσπαθήσω νὰ ἀποτυπώσω ἀκριβῶς καθ' ὅσον μοὶ τὸ ἐπιτρέπει ἡ μνήμη.

Γ'.

Μετὰ τὴ Ζυρίχη λοιπὸν ἀποκαταστάθηκα ἐδῶ παντρεμένος, καὶ ὅλα πήγαιναν καλά. Ἡ Μαγδαληνὴ ἦτον ἡ φρονιμότερη καὶ καλλίτερη γυναῖκα... καὶ δυναμόχερη κύριε! ἐργαζόνταν περισσότερο ἀπὸ μένα.... Ἃ! ὁ μπάρμπα Ζιρὰρ ποῦ μοῦ τὴν ἔδωσε δὲ μὲ γέλασε.... Ἕνα παιδὶ εἴχαμε μόνον μὰ χαριτωμένο! Ἡ ζωγραφιὰ τῆς μητέρας του... Τὸ καϋμένο! Τὸ βλέπω ἀκόμη. Ἦταν δέκα ἕνδεκα χρονῶν καὶ μὲ βοηθοῦσε στὴ δουλειά μου. Τραβοῦσε τὸ σχοινὶ τῆς φυσούνας ἀνεβασμένος σ' ἕνα σκαμνί... Ἃ! ἐκεῖνοι οἱ δύο ἤξιζαν περισσότερο ἀπὸ μένα. Ἐγὼ εἶμαι καλός, ἀλλὰ εἶμαι θυμώδης καὶ 'λίγο παράξενος, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι εἶχαν ὑπομονὴ στὴ δυστυχία καὶ νὰ τοὺς σκότονες δὲν ἔβγαζαν μία λέξι... Ἀγαπιούμαστε λοιπόν, ἐργαζόμαστε μαζύ, καὶ μᾶς περίσσεβαν πολλά, ὅποῦ

τὸ 1815 εἶχα πιὰ ἀποπληρώσει τὸ σπῆτι καὶ τὸ ἀμπέλι. Εἶχα διακόσια φράγκα φυλαγμένα μέσα σὲ μιὰ κάλτσα, καὶ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴ σκάλα πέντε βαγένια ἀπὸ τὸ τελευταῖό μου κρασί. Ἀλλ' ἤμουν παρὰ πολὺ εὐτυχισμένος καὶ δὲν 'μποροῦσε νὰ κρατήσῃ αὐτὸ πολύ.

Πρέπει νὰ σοῦ 'πῶ ὅτι κατ' ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἦταν ὅλη ἡ Εὐρώπη ἐνωμένη ἐναντίο μας, καὶ ἡ τύχη 'γύριστε. Δὲν ἤμουν πιὰ στρατιώτης καὶ δὲν ἤξευρα τί γίνεται, μὰ ἔλεγαν ἐδῶ, ὅτι ὁ Βοναπάρτης ἦταν αἰχμάλωτος καὶ ὅτι οἱ *χαχόλοι* προχωροῦσαν... Εἰσβολή, νά! Τὰ ἤξευρα 'γὼ αὐτά· ἔκαμα καὶ 'γὼ στὸν καιρό μου· καὶ ἔλεγα μοναχός μου: «Ἂν ἔρθουν ἀπὸ 'δῶ κακὰ θὰ τὴν ξεμπερδέψουμε. . . . Προσοχή!» Καὶ δὲν τὴ γλυτόσαμε! Ἕνα πρωΐ, νὰ σού τους, τρακόσιοι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τιποτένιους μᾶς ἔρχονται. Ἀληθινοὶ κοζάκοι.

— Μὲ συγχωρεῖτε, μπάρμπα Πουσέ, εἶπα, ἦταν Βαυαροί.

— Καθόλου! Σοῦ λέω ποῦ ἦταν κοζάκοι... Τοὺς 'ξεύρω 'γώ... ἀλήθεια ὅτι δὲν τρώγαν ἄλειμμα ἀλλ' αὐτὸ γιατὶ βρίσκαν κρέας.

Καὶ ἔπρεπε νὰ τοὺς δεχθοῦμε καὶ καλὰ καὶ νὰ μὴ κάνουμε τὸν περήφανο. — Αἴ! ὅταν κανεὶς τὴν ἔχει πάθη.... 'Μοίρασαν τὰ καταλύματα καὶ ξάπλωσαν στὸν τόπο. Ἔπεσε ἕνας καὶ σὲ μένα... ἕνας μόνον μὰ ἦταν κὶ αὐτὸς πολύ... Δὲν πειράζει, ἔκανα κι' ἐγὼ σὰν τοὺς ἄλλους ἔκανα τὸν καλό.... Ἀλλ' ἦταν πολὺς κακοφανισμός. Φαντάσου ὅτι ἦταν σὰν στὸ σπῆτί τους καὶ σὺ ἦσουν δοῦλός τους. «Κάνε τοῦτο, κάνε 'κεῖνο... Πήγαινε γιὰ κρασί, αἴ γληγορότερα... Καὶ ἔπειτα δός μου τὴ γελάδα σου, τὸ χοῖρό σου, τὸ ἄλογό σου.» Εἰς αὐτοὺς τὸ καλλίτερο καὶ καμμιὰ φορὰ ὅλα, ἀλλιῶς ἐθύμωναν.

Ὁ 'δικός μου Κοζάκος δὲν ἦταν μήτε καλλίτερος μήτε χειρότερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τὸν βλέπω ἀκόμη· μία μύτη καμπυλωτὴ καὶ ἕνα μουστάκι κόκκινο 'σὰν καρότο... ἦταν μανιωμένος γιατὶ τὸν ἔστειλαν νὰ καθήσῃ στὴ καλύβα μου. Ἀκοῦς ἐκεῖ;... τράβα τὸ δρόμο σου, παλιάνθρωπε, ἂν δὲν σ' ἀρέσει!... Ἀλλ' ὄχι, ὁ κύριος ἔκανε καὶ τὸ δύσκολο.... Καὶ τί ἔπινε θεέ μου! καὶ ποτὲ μόνος του· κάθε βράδυ ἔφερνε τρεῖς τέσσερες μεθύστακες 'σὰν κι' αὐτόν, ἔδιναν μιὰ γροθιὰ στὸ βαγένι καὶ οἱ κουβάδες ὕστερα γύριζαν... Μπορεῖς νὰ καταλάβῃς πῶς 'μάτωνε ἡ καρδιά μου νὰ βλέπω αὐτά! Ἀλλὰ ἐδάγκανα τὰ χείλια καὶ ἔσφιγγα κρυφὰ τὴ γροθιά μου.

Πέρασε ἕνας μῆνας μ' αὐτὴ τὴ ζωή. Ἄρχιζα νὰ χάνω τὴν ὑπομονήν. Εἴμαστε στὸν Ὀκτώβρη. Κατ' αὐτὸ τὸν καιρὸ ὁ Καλογιάννης ἔπνιξε ἕνα ποῦ τοῦ κράτησε δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας τὸ κεφάλι μέσα σ' ἕνα ἀσκὶ μὲ νερὸ καὶ ὁ Γιτὰρ ἀπὸ τὸ Λανὺ ἔρριξε ἀπὸ τὸ παράθυρο πεντ' ἕξη γιατί κτυποῦσαν τὴ μητέρα του. Καταλάβαινα ποῦ θὰ μοῦ συμβῇ καὶ μένα κανένα τέτοιο.

Ἕνα βράδυ, ὕστερα ἀπὸ τὸ δεῖπνο, θὰ ἦταν ὀκτὼ ὧρες τὸ θυμοῦμαι ἀκόμη 'σὰν νὰ ἦταν ἐχθές, ἤμουν στὸ ἐργαστῆρι, γιατὶ γιὰ νὰ θρέψω αὐτοὺς τοὺς ἐμορρονιούς, χωρὶς νὰ ἀγκίξω τὰ διακόσιά μου φράγκα ἔπρεπε νὰ δουλεύω καὶ τὴ νύκτα. Ἔφτιανα ἕνα ὑννὶ τοῦ Μαθιοῦ. Ἡ Μαγδαληνὴ μὲ βοηθοῦσε καὶ κτυποῦσε τὸ σίδερον μαζύ μου. Ἦτον ἀπάνω ἀπὸ τὲς δυνάμεις της ἀλλὰ ἐκέρδιζα ἔτσι καιρὸ καὶ δὲν ἠμποροῦσα νὰ τὴν ἐμποδίσω. Ὁ Λαυρέντιος ἐτραβοῦσε τὸ σχοινί.

Ὁ Κοζάκος ἦτο καθισμένος σ' ἕνα σκαμνὶ κοντὰ στὴ σκάλα, μὲ σταυρωμένα χέρια... ὁ ἀκαμάτης!...Ἦταν 'μισομεθυσμένος... Ἦταν μερικὲς μέρες ποῦ παρατήρησα ὅτι ἔκανε τὰ γλυκὰ 'μάτια τῆς Μαγδαληνῆς· ἐφούσκονε μπροστά της, ἔστριβε τὸ βρωμομούστακό του, καὶ ἔπερνε ἕναν ἀέρα... ποῦ τοῦ ἄξιζε νὰ τοῦ σπάσῃς τὰ πλευρά... Αὐτὴ ἡ κακομοίρα εἶχε περισσότερη ὄρεξι νὰ κλάψῃ παρὰ νὰ τὸν κυτάξῃ.... δὲν ἦταν δὰ ποτὲ τέτοια, θεὸς φυλάξει... ἀλλὰ δὲν μοῦ 'λεγε τίποτα γιατὶ φοβοῦνταν καμμιὰ δυστυχία.

Κεῖνο τὸ βράδυ ὁ κακοῦργος εἶχε πιὸ πολλὴ ὄρεξι ἀπὸ τὲς ἄλλες μέρες. Ἐν ᾧ ἐγὼ εἶχα γυρισμένη τὴν πλάτη καὶ ζέσταινα τὸ σίδερο, ἔκανε τὸ 'μάτι τῆς Μαγδαληνῆς· νόμιζε ποῦ δὲν τὸν ἔβλεπα. Κρατούμουν νὰ μὴ τὸν σκοτώσω γιατὶ συλλογιζόμουν τὰ ὕστερα... Ἀλλ' ὅμως καταλάβαινα ὅτι δὲν ἤμουν κύριος τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ἔλεγα «μὰ δὲν κάθεται λοιπὸν ἥσυχα.» Αὐτὸς ὄχι! Τὸ προτελευταῖον πύρωμα τὴ στιγμὴ ποῦ ἡ Μαγδαληνὴ σήκωνε τὸ σφυρί, τῆς τὸ ἐπῆρε ἀπὸ τὰ χέρια της, τὴν ἐτράβιξε καὶ τὴν ἐκάθησε εἰς τὸ σκαμνί. Νόμισα στὴν ἀρχὴν ὅτι ἤθελε νὰ τὴν ξεκουράσῃ καὶ ὅτι θὰ ἔπερνε τὴ θέσι της... Ὁ θυμός μου ἔπεσε μονομιᾶς καὶ μὰ τὴ τιμή μου ἤθελα νὰ τοῦ σφίξω τὸ χέρι... Τίποτε.... ἄφησε ἥσυχα ἥσυχα τὸ σφυρὶ χάμου καὶ ἐκάθησε κοντὰ στὴ Μαγδαληνὴ κάνοντάς μου σημάδι νὰ ἐξακολουθήσω.... Δὲν 'μπορῶ νὰ 'πῶ τί ὑπέφερα, μοῦ ἦρθε σκοτοῦρα στὰ μάτια... Ἡ Μαγδαληνὴ ποῦ μὲ εἶδε κίτρινο πάγωσε καὶ μὲ κύταξε μὲ μιὰ ματιὰ τόσῳ παρακαλεστικὴ καὶ γλυκιὰ ὁποῦ ἔβαλα πάλαι τὸ σίδερο στὴ φωτιά. Μὰ χωρὶς νὰ φαίνεται ποῦ προσέχω, κατάλαβες εἶχα, τὸ 'μάτι μου ἐκεῖ. Δὲν ἦταν πιὰ θυμὸς ἦταν κρύα λύσσα... Ξέρω τὸν ἑαυτό μου.... Τὸ παραμικρὸ νά 'κανε ὁ ληστὴς καὶ ἔβλεπε!.. Ἔπρεπε νὰ τὸ καταλάβῃ. Τὸν εἶδα νὰ κοντοζυγώσῃ τὴ Μαγδαληνή, νὰ τῆς πιάσῃ τὸ χέρι καὶ νὰ θέλῃ νὰ τὴν φιλήσῃ.... Ἄ! τότες δὲν ἐβάσταξα, ἔπιασα τὸ κοκκινισμένο σίδερο ποῦ κρατοῦσα καὶ τοῦ τὸ πέταξα στὰ μοῦτρα. Οὔρλιασε ἀπὸ τὸν πόνο, γύρισε δεξιὰ ἔβγαλε τὸ σπαθί του καὶ ἔπεσε ἀπάνω μου.

Τὸν περίμενα... Μὲ τὸ ἕνα χέρι ποῦ κρατοῦσα τὲς τανέλιες μου γλύτωσα τὸ κτύπημα, καὶ μὲ τ' ἄλλο ποῦ κρατοῦσα τὸ σφυρὶ τοῦ τὸ ἔχωσα μὲς τὸ κεφάλι. Ἔπεσε νεκρός.

Δ'.

Εὐθὺς τρέχω στὴν πόρτα· ἔπειτα ἔκλεισα τὸ παραθυρόφυλλο.

Ὁ χαχόλος ἦταν ξαπλωμένος στὴ μέση τοῦ μαγαζιοῦ. Ἡ Μαγδαληνὴ λειποθυμημένη κάτω ἀπὸ τὸ σκαμνί. Ὁ Λαυρέντιος σὲ μία γωνιὰ μὲ σηκωμένα τὰ μαλλιὰ ἔτρεμε.

Τοὺς κούνησα καὶ τοὺς δύω. Ἡ Μαγδαληνὴ εἶχε πιτσιλίσματα ἀπὸ αἷμα στὸ μάγουλο. Πῆρα νερὸ καὶ τὴν ἔπλυνα καὶ μὲ' αὐτὸ ἦλθε στὰ συγκαλά της. Τοὺς κάθισα καὶ τοὺς δύω στὸ σκαμνὶ καὶ τοὺς εἶπα: «Νὰ δουλιά! τὴν παραμικρὴ ὑποψία νὰ λάβουν αὔριο τὸ πρωΐ εἴμαστε χαμένοι. Σιωπὴ λοιπόν, καὶ νὰ τὰ σκεπάσουμε ὅλα. Σύ, μικρέ, πήγαινε νὰ κοιμηθῇς καὶ θυμήσου ὅτι δὲν εἶδες τίποτα .. Σὺ Μαγδαληνὴ δός μου μία πατσαβοῦρα νὰ τυλίξω τὸ κεφάλι τοῦ ληστοῦ αὐτουνοῦ καὶ ὅσῳ ἐγὼ νὰ τὸν βάλω στὴ θέσι του, καθάριστε.... Καὶ συλλογίζου ὅτι ἡ ζωή μας κρέμεται ἀπὸ μία τρίχα.»

Πράσινοι ἀπὸ τὸ φόβο τους οὔτε μ' ἄκουγαν κἄν. Ἔσπρωξα τὸν Λαυρέντιον στὴ σκάλα καὶ τὴν ἀνέβηκε σκοντάβοντας σὲ κάθε σκαλί. Ἔπειτα ἡ Μαγδαληνὴ καὶ 'γὼ ἀρχίσαμε τὴ δουλιά. Ἡ 'δική μου ἦταν ἡ πιὸ δύσκολη: νὰ κουβαλήσω τὸ χαχόλο, νὰ κάμω μία τρύπα καὶ νὰ τὸν χώσω μέσα. Καὶ ὅμως τὲς ἕνδεκα εἶχα τελειώσει. Ὅταν γύρισα στὸ μαγαζὶ ἦταν ὅλα καθαρά. Ἔκαψα ὅ,τι μοῦ φάνηκε ὕποπτο καὶ εἶπα στὴ Μαγδαληνὴ «πᾶμε νὰ κοιμηθοῦμε».

Πρὶν κοιμηθῶ 'μπῆκα στὴν κάμαρα τοῦ παιδιοῦ. Τὸ κακόμοιρο κοίτονταν στὸ κρεββάτι του 'μισογδυμένο, μὲ τὸ 'μάτι ἄγριο, τὰ δόντια του κτυποῦσαν, καὶ νόμισα ποῦ θὰ πάθῃ τίποτα.... Καί ὅμως ἔγινε παλικάρι, σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία... Ἐρίχθηκε ἀπάνω μου καὶ μοῦ εἶπε: «Πατέρα, φοβοῦμαι» τὸν σκούντησα καὶ τοῦ 'φώναξα: «Κοιμήσου» Ξανάπεσε στὸ κρεββάτι του καὶ κοιμήθηκε ὡς τὸ πρωΐ.

Δὲν κοιμηθήκαμε καθόλου, ἐγὼ καὶ ἡ Μαγδαληνή, ὅσῳ καταλαβαίναμε ποῦ κόντευε ἡ αὐγή, δὲν φοβούμουν τίποτε γιὰ μέ, μὰ 'κεῖνοι πῶς θὰ τὰ κατάφερναν; Τοὺς τὸ εἶπα πάλι: «Ἔλα ὄχι ἀδυναμίες, τοὺς εἶπα. Δὲν εἴδατε τίποτα. Ὁ Καζάκος δὲ 'γύρισε χθὲς τὸ βράδυ καὶ δὲ ξέρετε τί γίνηκε. Καὶ νὰ σᾶς φοβερίσουν, νὰ σᾶς κτυπήσουν τσιμουτιά ... Ἔχετε τὸ θάρρος; Σύ, Λαυρέντιε, θὰ δειχθῇς ἄντρας;»

Ἀνασηκώθηκε, τὸ ἀγγελοῦδί μου, καὶ μοῦ εἶπε

«Ἔννοια σου, πατέρα, νὰ ἰδῇς!» Τὸν ἐφίλησα, ἡ μητέρα του τὸ ἴδιο, καὶ 'βγῆκα ἔξω σὰν νὰ μὴν εἶχε γίνει τίποτα.

Πῆγα στὴν πλατεῖα. Ἐτελείωναν τὸ προσκλητήριο. Ἔλειπαν δύω, πρῶτα ὁ 'δικός μου καὶ ἔπειτα ἕνας ἄλλος, ὁποῦ ὁ Γιάννης Γανδουάρ, τὸ

Φαντάζεσαι τί κακό! Ἔλεγαν ποῦ θὰ σφάξουν ὅλο τὸ χωριό.

Εὐθὺς λοιπὸν ἐμένα μὲ πιάσαν, μοῦ ἔδεσαν τὰ χέρια καὶ μὲ κλωτσιὲς καὶ κοντακιὲς ἔξη στρατιῶτες καὶ ἕνας δεκανέας μὲ ἔφεραν στὸ σπῆτι. Ἄρχιζε κακὰ τὸ πρᾶμα. Ἔπιασαν ἔπειτα τὴ Μαγδαληνὴ καὶ τὸ Λαυρέντιο, τοὺς ἔρριξαν στὸ πλάϊ μου ἀπάνω σὲ λίγο ἄχυρο εἰς σὲ μιὰ γωνία τοῦ μαγαζιοῦ. Ἔπειτα, ὁ δεκανέας μὲ δύο ἀνθρώπους ἄρχισε νὰ ψάχνῃ παντοῦ. Δὲν ηὗρε τίποτε. Μανιωμένος γυρίζει σὲ μᾶς, μᾶς ἐξετάζει... Ἀπαντήσαμε ὅπως ξέρεις. Τότες σήκοσε τὸ κεφάλι 'σὰν νὰ ἔλεγε: Καλὰ νὰ ἰδοῦμε.

Κάτι εἶπε καὶ δύω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους του βγῆκαν ἔξω καὶ σὲ λίγο γύρισαν μὲ μακρυὲς βέργες φουντουκιᾶς. Κατάλαβα εὐθὺς τί θὰ γίνῃ.

Ὁ λοχίας ἔπιασε τὸ Λαυρέντιο, τὸν σήκωσε ὀρθό, τοῦ ἔκανε διάφορες ἐρωτήσεις, μὰ τίποτα. Τότες τὸν ἔγδυσαν, τὸν ἔδεσαν χεροπόδαρα, καὶ τὸν ἐξάπλωσαν γυμνὸ χάμω... Ἡ Μαγδαληνὴ τὰ ἔβλεπε αὐτά. Χοντρὰ δάκρυα ἔπεφταν ἀπὸ τὰ μάτια της.... Ἐγὼ ἤμουν σὲ μία κατάστασι! Νὰ τὰ ὁμολογήσω ἦταν θάνατος... Μὰ τί θὰ τὸ κάνουν αὐτὸ τὸ παιδί;

Ὁ λοχίας μᾶς ἔβλεπε μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ματιοῦ του. Ἔπειτα ἔκανε σημάδι σ' ἕνα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους του· αὐτὸς πῆρε μιὰ ἀπὸ τὲς βέργες καὶ ἔδωσε μιὰ στὰ πλευρὰ τοῦ δυστυχισμένου παιδιοῦ. Τρεῖς φωνὲς ἀκούστηκαν διὰ μιᾶς. Τὴ Μαγδαληνὴ τὴν ἔπιασαν τὰ νεῦρα της· ἐμένα μοῦ ἔτρεχε ποτάμι ὁ ἱδρῶτας. Ὦ! τοὺς κακούργους! Τὴν βλέπω ἀκόμη τὴ γραμμὴ ἐκείνη τὴ κόκκινη... Ἐξετάζουν καὶ πάλαι τὸ Λαυρέντιο. Κάνει σημάδι ὅτι δὲ ξέρει τίποτα ... Τότες δεύτερο κτύπημα ... Δὲν ξέρω πῶς ἔκαμα καὶ δὲν τὰ εἶπα ὅλα... Στὸ τρίτο κτύπημα ὁ Λαυρέντιος δὲν κουνίθικε πλέον. Λειποθύμησε.

Τὸν πέταξαν στὸ ἄχυρο κοντὰ στὴ μητέρα του.... Ἦλθε ἐπὶ τέλους καὶ ἡ σειρά μου. Ἀνάσανα.

Τὸ πρᾶμα ἔγινε τὸ ἴδιο μόνο, ποῦ βάσταξε λίγο περισσότερο. Σὲ κάθε κτύπημα καταλάβαινα ποῦ μοῦ ἔφευγε ἕνα κομμάτι κρέας. Τὸ αἷμα ἔτρεχε ποτάμι. Μὰ ὑποσχέθηκα στὸν ἑαυτόν μου νὰ μὴ βγάλω φωνὴν καὶ κράτησα τὸν λόγο μου... Καὶ ὅμως τὰ κτυπήματα ἐξακολουθοῦσαν... ὁ πόνος ποῦ ἦταν τρομερὸς στὴν ἀρχὴ ὀλιγώστευσε. Αἰσθανόμουνα μιὰ ζέστη, ἕνα μούδιασμα.... Τὰ μηλίγκια μου βούϊζαν καὶ κτυποῦσαν. Δὲν 'μπορῶ νὰ 'πῶ πόσο βάσταξε αὐτὸ μὰ ὅταν ἐτελείωσε ἤμουν ὅλος μιὰ πληγή.

Στὸ πρῶτο κτύπημα, θυμοῦμαι, ἐδάγκασα ἀπὸ τὴ λύσσα μου ἕνα κομμάτι ξύλο καὶ τὰ δόντια μου χώθηκαν μέσα. Ὅταν μὲ σήκωσαν, τὸ εἶδαν καὶ μοῦ τράβιξαν τὸ ξύλο μὰ μὲ τόση ἀπανθρωπιὰ ποῦ μοῦ ἔσπασαν

τρία δόντια χωρίς νὰ τὸ καταλάβω. Νὰ εἶναι αὐτὰ τὰ τρία ποῦ μοῦ λείπουν 'μπροστά.

Μετὰ μία στιγμὴ μοῦ 'φάνηκε ὅτι ἔφευγε ὅλο μου τὸ αἷμα. Ἦτανε ἕνα ἀσκὶ λερὸ ποῦ ἔχοσαν ἀπάνω μου. Αὐτὸ μὲ ἔφερε στὰ λογικά μου.

Ε'.

Μὴ νομίσης ποῦ ἄργησα νὰ γίνω καλά. Ὀκτὼ 'μέρες ὕστερα μποροῦσα νὰ περπατῶ καὶ σὲ τρεῖς ἑβδομάδες ἤμουν ὅλως δι' ὅλου καλά.

Μὰ καὶ μ' αὐτὰ δὲν ἐγλύτωσα ἀπὸ τοὺς Κοζάκους. Γιὰ ἕνα ποῦ 'σκότωσα μοῦ 'φέρανε δύο ποῦ μπροστὰ σ' αὐτοὺς ὁ πρῶτος ἦτον ἀρνάκι. Μοῦ 'δωσαν ἐπίτηδες τὸν ἀφρό. Ὁ ἕνας ποῦ τὸν λέγαμε Καρλῖνο ἦταν κοντόχοντρος, μικρός, διεστραμμένος, θυμώδης καὶ γκρινιάρης. Ὁ ἄλλος ψιλὸς καὶ λιγνὸς ἦταν κακὸς καὶ πονηρὸς 'σὰν ἀλεποῦ. Ὅλα τὰ ἄσχημα χωρατὰ καὶ τὰ ἄσχημα παιχνήδια αὐτὸς τὰ ἔκανε. Τὸν λέγαμε Κουνάδι γιατὶ ἔμοιαζε ἡ μούρη του μὲ κουνάδι.

Δὲν 'μπορεῖς νὰ πιστεύψης τί μοῦ ἔκαναν αὐτοὶ οἱ δύω παλιάνθρωποι ἕνα μῆνα. Γιὰ νὰ λάβης μιὰ ἰδέαν σοῦ λέω τοῦτο, φαντάσου ποῦ τὲς πρῶτες 'μέρες ποῦ αἱ πληγές μου δὲν εἶχαν κλείσει ἀκόμη, ἐρχόνταν καὶ μὲ ἔπερναν ἀπὸ τὸ στρῶμα, μὲ τραβοῦσαν ἀπὸ τὰ πόδια μέτ 'στὸ μαγαζὶ ὁποῦ ἡ πλάτη μου σάρωνε τὸ πάτωμα. Φαντάσου πόνους.... Καὶ αὐτοὶ γελοῦσαν.

Καὶ ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ὁ Λαυρέντιος εἶχαν τὸ μέρος τους. Μιὰ 'μέρα ποῦ τὸ Κουνάδι κατέβαινε τὴ σκάλα ἡ γυναῖκα μου ἀνέβαινε... καὶ δὲν τραβήχτηκε γλήγωρα... Μὲ μιὰ κλωτσιὰ τὴν ἔρριξε κάτω ἀπὸ τὴ σκάλα καὶ κτύπησε στὸ κούτελο... Μιὰ ἄλλη φορὰ ὁ Καρλῖνος ἔρριξε τὸ σάκκο του 'γιομάτο ἀπάνω στὸ στομάχι τοῦ Λαυρεντίου... τὸ κακόμοιρο ἔπεσε κάτω... καὶ 'κεῖνος γελοῦσε.

Τὰ ὑπόφερα αὐτὰ χωρὶς νὰ παραπονεθῶ μόνον ἔλεγα: Ὅταν δὲν 'μπορῶ νὰ ὑποφέρω πιὰ τότες λογαριαζόμαστε. Καὶ ἡ Μαγδαληνὴ τὸ ἔβλεπε ποῦ ἔλεγα αὐτά.

'Αλλὰ ἦρθε μέρα ποῦ βγῆκα πιὰ ἀπὸ τὰ ὅρια.

Αὐτοὶ οἱ δύω κύριοι 'κοιμοῦνταν ἀπάνω, εἰς τὰ κρεββάτια μας, ἐμεῖς, κάτω, στὸ ἄχυρο, σὰ σκυλιά. Ἦταν δίκαιο, δὲ 'μιλοῦσα. Πρὶν 'κοιμηθοῦν ἔβαζαν τὸ σύρτη στὴν πόρτα τους, ἀπὸ φόβο μὴ τοὺς κάμουν τίποτε τὴ νύκτα, καὶ δὲν εἶχαν ἄδικο... 'Αλλὰ μιὰ βραδυά, ἔβαλαν τὸ σύρτη πρὶν ἡ Μαγδαληνή, ποῦ εἶχε ἀνεβῆ νὰ τοὺς κάμη τὰ κρεββάτια τους, κατέβη. Τὴν ἔκλεισαν μέσα!.. Φωνάζω μία... φωνάζω δύο... 'δὲν μοῦ ἀποκρίνεται. Μοῦ 'πέρασε μιὰ ὑποψία ἀπὸ τὸ κεφάλι.. 'Ανεβαίνω, κολλῶ τὸ αὐτί μου στὴν πόρτα, ἀκούω 'σὰν νὰ παλεύαν, πνιγμένα μουγκρίσματα....

τη μου δουλιὰ ἦταν νὰ ῥιχτῶ στὴν πόρτα καὶ νὰ τὴν σπάσω μὲ τὲς πλάτες μου, μὰ δὲν ἔσπαζε... Καὶ ἔπειτα δὲν εἶχα ὅπλα.... καὶ θέλω νὰ τοὺς σκοτώσω, αὐτὴ τὴ φορὰ, νὰ τοὺς σκοτώσω!... κατεβαίνω λοιπὸν καὶ πέρνω ἕνα σφυρί.... Ὅταν ἤθελα νὰ ξανανέβω βρίσκω τὸ Λαυρέντιο... Μοῦ ἔρχεται μιὰ ἰδέα.... Τὸν φέρνω στὸ περιβόλι, ἐκεῖ ἀπὸ 'πίσω.... πέρνω μιὰ ἀνεμόσκαλα καὶ τὴν βάζω στὸ παράθυρο αὐτῆς τῆς κάμαρας ἐκεῖ... ἦταν ἕνα γιαλὶ σπασμένο καὶ εἶχε κολλημένο χαρτί... Μὲ τὸ μαχαῖρί του, σιγὰ σιγὰ ὁ Λαυρέντιος νὰ τὸ κόψῃ, ἔπειτα νὰ περάσῃ τὸ χέρι του καὶ νὰ ἀνοίξῃ τὸ παράθυρο, νὰ ἔμπῃ ξάφνου νὰ πεταχτῇ στὴν πόρτα καὶ νὰ τραβίξῃ τὸ σύρτη. 'Εγὼ θὰ ἤμουν ἐκεῖ.

Ὅσον ἔκοβε τὸ χαρτὶ ἐγὼ ἀνέβηκα καὶ περίμενα στὴν πόρτα μὲ τὸ σφυρὶ στὸ χέρι. Τί στιγμές, κύριε! χρόνια. Δὲν εἶμαι φοβιτσάρης μὰ ἡ καρδιά μου κτυποῦσε μεσ' στὸ στῆθος... 'Ακούω τὸ παράθυρο ποῦ ἀνοίγει, βήματα, δύω τρία σπρωξίματα στὴν πόρτα... σπρόχνω καὶ 'γὼ ἀπ' ἔξω τίποτα! Ὕστερα μία φωνή... Ἦταν τὸ Κουνάδι ποῦ εἶδε τὸ Λαυρέντιο καὶ τὸν ἔρριξε κάτου μὲ μιὰ γροθιά.

'Ρίχνουμαι στὴ πόρτα μιά, δυώ... δὲν ἀνοίγει.

Τραβοῦσα τὰ μαλλιά μου ἀπὸ τὴν ἀπελπισία, ὅταν διὰ μιᾶς ἀκούω ποῦ τραβοῦν τὸ σύρτη. Ἡ Μαγδαληνὴ ξελιγοθύμησε ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ παιδιοῦ καὶ ξεπετάχτηκε.

Μπαίνω.

Βλέπω μπροστά μου τὸν Καρλῖνο 'μισοντυμένο' ὅσῳ ποῦ νὰ βρῇ τὸ σπαθί του τοῦ δίνω μιὰ στὸ στῆθος μὲ τὸ σφυρί, πάρτον κάτο, καὶ βῶδι νὰ ἦταν δὲν βαστοῦσε.

Μονομιᾶς μοῦ ἔρχεται μιὰ σπαθιὰ στὸ κεφάλι' ἦταν τὸ Κουνάδι ποῦ ἀνακατεύτηκε κι' αὐτό... ἀλλὰ δὲ μ' ἐπέτυχε.... Πρὶν ξαναρχίσῃ τοῦ ῥίχνομαι, τὸν κτυπῶ δύω, τρεῖς φορές.. μὲ ἁρπάζει καὶ πέφτουμε μαζύ.. τὸν κτυπῶ ἀκόμη, ἄρχισε νὰ ψυχομαχᾶ ὅταν ἀκούω ἕνα χέρι ποῦ μοῦ σφίγγει τὸ λαιμό.. σὰν τανάλια! Πνιγόμουνα... ἦταν ὁ Καρλῖνος ποῦ δὲν τὸν σκότωσα φαίνεται καλά, καὶ ξανάρχιζε. Κάνω νὰ γλυτώσω, ἀδύνατον! Ἔπιασε τὸ σπαθὶ τοῦ Κουναδιοῦ καὶ μοῦ κτυποῦσε τὴ πλάτη καὶ τὰ πλευρά, κόντευσα νὰ λιγοθυμήσω ὅταν τὸ χέρι του μ' ἄφησε. Ἡ Μαγδαληνὴ σύρθηκε ἕως σ' αὐτὸν καὶ μὲ τὸ μαχαῖρι τοῦ Λαυρέντιου τοῦ πριόνιζε τὸ λαιμὸ καὶ τὸν τελείωσε.

ΣΤ'.

Ναί, ἐξηκολούθησε ὁ μπάρμπα Πουσέ, ἔτσι ἔγινε, σ' αὐτὴ τὴ θέσι, εἶναι τώρα τριάντα χρόνια... Ἔλεγες γιὰ αἷμα... καὶ βέβαια ποῦ χύθη-

[redacted]

κε... Πρῶτα τῶν χαχόλων, τὸ 'δικό μου, ἔπειτα τοῦ Λαυρέντιου ποῦ ἡ γροθιὰ τοῦ Κουναδιοῦ τὸν ἐκόλλησε στὸν τοῖχο... Σωστὸ μακελλιό.

Ἔγινε σιωπή. Ἤμουνα ξαπλωμένος στὴ μέση ἀπ' αὐτούς. Ἀπὸ τὸ 'μισανοικτὸ παράθυρο ἄκουσα μακρυὰ φωνὲς μεθυσμένων ποῦ τραγουδοῦσαν. Ἀλλὰ εἶπα: δὲν τελείωσαν ὅλα, δὲν εἶναι ὑγιεινὸ νὰ μένουμε ἔτσι. Καὶ ἔκαμα νὰ σηκωθῶ στὰ πόδια μου, τὸ κατώρθωσα ἀλλὰ ὄχι χωρὶς κόπο. Ἀνάβω ἕνα κερὶ καὶ βλέπω... καὶ τί νὰ ἰδῶ!... Ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ὁ Λαυρέντιος ἀναίσθητοι, ἀνακατωμένοι μὲ τοὺς χαχόλους... Εἶχα σὲ μιὰ γωνιὰ κρυμμένη μιὰ μποτίλια ρακί, ἤπια ὀλίγο καὶ μοῦ ἔδωσε λίγο δύναμι... κυτάζω, δὲν εἶχα καμμιὰ βαρειὰ πληγή... Μὰ ἔπρεπε νὰ συνεφέρω τὸ Λαυρέντιο καὶ τὴ Μαγδαληνή... Τὸ πῆρε ὁ διάβολος. Τοὺς ἔχυνα ρακὶ στὸ στόμα, τίποτε... τότες τοὺς ἔφερα στὸ κρεββάτι· ἔπειτα βλέποντας τοὺς κοζάκους εἶπα: πρέπει νὰ τοὺς βγάλω ἀπὸ 'δῶ, δὲν 'μπορεῖ νὰ μείνουν... Τοὺς ἔκαμα λοιπὸν τὴν ἴδια τελετὴ ὅπως καὶ στὸν ἄλλον. Τοὺς τύλιξα τὸν ἕνα σὲ μιὰ κουβέρτα τὸν ἄλλον σ' ἕνα παλιόρουχο καὶ ὕστερα τοὺς ἐκουβάλησα τὸν ἕνα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ τοὺς ἔχωσα στὸ πλάϊ τοῦ συντρόφου τους.

Ὅλ' αὐτὰ μοῦ ἔφαγαν καιρὸ γιατὶ ἤμουν ἀδύνατος... ἤτανε μεσάνυκτα περασμένα.... Ἔφαγα λίγο ψωμί... Ἔπειτα ἔφερα δύω κουβάδες νερὸ καὶ τοὺς ἔχυσα στὸ πάτωμα, ἔτριψα ὅσῳ 'μπόρεσα καὶ τὸ πάτωμα τὰ ἔπιε ὅλα. Ὅταν 'τελείωσα ἐκούνησα τὴ γυναῖκά μου καὶ τὸ Λαυρέντιο, γιατὶ ἔπρεπε νὰ τελειούσωμε καὶ νὰ πάρουμε τὴν ἀπόφασί μας.

Ἐγὼ νὰ τὲς ξαναρχίσω! ποτέ! δὲν ἔμενε παρὰ ἕνας τρόπος: νὰ φύγουμε ἀπὸ τὸ σπῆτι... καὶ ἂς τὸ κάμουν ὅ,τι θέλουν. Θέλησα νὰ τὰ 'πῶ αὐτὰ τῆς Μαγδαληνῆς, μὰ δὲ μὲ ἄκουγε. Φοβισμένη, κύταζε ὅλο μέσα... Ὁ Λαυρέντιος δὲν ἄξιζε τίποτα καὶ ὅμως δὲν εἶχε παρὰ τὸ ἕνα χέρι στραγκουλισμένο καὶ μία τρύπα στὸ κεφάλι. Μὰ τὰ παιδιὰ δὲν βαστοῦν βλέπεις.

Ἐπὶ τέλους ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς κόπους 'μπόρεσα νὰ τοὺς κάμω νὰ σταθοῦν στὰ πόδια τους. Ἡ Μαγδαληνὴ ἔκανε ἕνα μπόγο μὲ τὰ πράματά μας· ἐγὼ ἔβγαλα τὰ διακόσια φράγκα ἀπὸ 'κεῖ ποῦ τὰ εἶχα κρυμμένα, ἄρπαξα ἕνα ψωμὶ καὶ δρόμο.

Ποῦ νὰ 'πᾶμε; αὐτὴ ἦτον δυσκολία: σκέφθηκα μιὰ στιγμὴ καὶ θυμήθηκα ποῦ στὴν Πουϊζαὶ εἶναι μεγάλα δάση ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ κρυφτῇ. Πηγαίναμε λοιπὸν σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη μὰ ὄχι πολὺ γλήγωρα· ξημέρωσε καὶ δὲν εἴχαμε κάμει παρὰ μιάμιση λεῦγα· καὶ ἡ Μαγδαληνὴ ἦταν κιόλας κουρασμένη ὁ δὲ Λαυρέντιος δὲν 'μποροῦσε πιά. Σταματοῦμε στὴ γωνιὰ ἑνὸς φράκτη, χωρὶς νὰ ξέρουμε τί θὰ κάνουμε ὅταν καμιὰ τριακοσαριὰ βήματα πιὸ κεῖ βλέπω ἕνα σπητάκι καὶ μοῦ ἔρχεται ἡ ἰδέα ποῦ μπορεῖ νὰ μείνουν ἐκεῖ ὁ Λαυρέντιος καὶ ἡ γυναῖκά μου... καὶ πραγματι-

κῶς ἐκεῖ κατοικοῦσε ἕνας καλὸς ἄνθρωπος ποῦ δέχτηκε νὰ πάρῃ στὴν ὑπηρεσίαν του τὴ μητέρα καὶ τὸ παιδί. Γιὰ μισθὸ δὲν κάναμε λόγο, τὸ φαΐ καὶ ἡ κατοικία ἦτον καὶ πολύ.

Τοὺς ἄφησα λοιπὸν ἐκεῖ καὶ ἐξηκολούθησα ἐγὼ τὸ δρόμο μου. Ἀγόρασα ἕνα παλιοτούφεκο καὶ ἔκανα μαζὺ μὲ κάτι ἄλλους τὸ κλέφτικο πόλεμο, ἀλλὰ δὲ πήγαινα καλὰ γιατὶ ἐγὼ βλέπεις, ὑπηρέτησα στὸ ἱππικὸ καὶ δὲν εἶμαι δυνατὸς στὸ τουφέκι... Ἐπὶ τέλους ἀδιάφορο, πέρασαν καλὰ κακὰ αὐτοὶ οἱ μῆνες ὡς ποῦ... Ἄ! αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο ἀπὸ ὅλην αὐτὴν τὴν ὑπόθεσι.

— Τί συνέβη λοιπόν; ἠρώτησα.

Ζ'.

Ὁ μπάρμπα Πουσὲ ἐσιώπησε, τὸ βλέμμα του ἦτο ἀπλανὲς καὶ τὸ μέτωπόν του σύνοφρυ ὡς ἂν ἐπιέζετο ὑπὸ τὸ βάρος θλιβερᾶς ἀναμνήσεως. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπανέλαβε.

— Αἴ! δὲ πειράζει πρέπει νὰ τὰ μάθῃς ὅλα... καὶ ἂν ἔφταιξα τὸ πλήρωσα ἀκριβὰ τὸ λάθος μου. Κι' ἄλλοι πολλοὶ στὴ θέσι μου τὸ ἴδιο θὰ 'καναν. Μ' ὅλο ποῦ τριγύριζα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δὲν ἀπομακρυνόμουν καὶ ἀπὸ τὸ σπητάκι καὶ καμμίαν φορὰ τὴ νύκτα πήγαινα νὰ ἰδῶ τὸ Λαυρέντιο καὶ τὴ Μαγδαληνή. Ὁ μικρὸς γιατρεύτηκε μὰ 'κείνη σούρωνε μέρα μὲ τὴν ἡμέρα. Ἦταν λυπημένη, πολὺ λυπημένη.... τῆς ἔλεγα ποῦ δὲ θὰ εἶναι πάντα ἔτσι, ποῦ οἱ ἀχάλοι θὰ φύγουν, ποῦ θὰ πᾶμε πάλι στὸ σπῆτι μας, ὅ,τι 'μποροῦσα νὰ τῆς 'πῶ... μὰ μ' ἄφινε νὰ λέω.

Μιὰ 'μέρα τὴ βρίσκω πιὸ λυπημένη. Κυτάω νὰ τὴν παρηγορήσω, τὴν ῥωτῶ τί ἔχει, χωρὶς νὰ πῇ τίποτα βάζεται νὰ κλαίῃ, ἐπιμένω, παρακαλῶ, διατάζω... καὶ στὸ τέλος, κρύβει τὰ μοῦτρα στὰ δυό της χέρια καὶ μὲ σιγανὴ καὶ τρεμουλιασμένη φωνὴ μοῦ διηγήθηκε τί ἔγινε τέσσερες μῆνες προτήτερα.... Τὴ στιγμὴ ποῦ ἔμπαινε στὴν κάμαρα ὁ Καρλῖνος ἔπεσε ἀπάνω της, τῆς ἔκλεισε μ' ἕνα μανδῆλι τὸ στόμα καὶ τὴν ἔρριξε στὸ κρεββάτι... Ὅταν ἐγὼ πῆγα γιὰ νὰ τὴ βοηθήσω ἦτον ἀργὰ πιά... τὸ κακούργημα ἔγινε... καὶ τώρα ἦταν ἔγκυος.

Ἀστροπελέκι νά 'πεφτε στὸ κεφάλι μου καλλίτερα ἦταν... Ἔπεσε στὰ πόδια μου... Ἐγὼ ἔμεινα σὰν ἄγαλμα... Ἀλλὰ σὲ λίγο μ' ἔπιασε ὁ θυμός... τὴν σκούντησα μὲ τὸ πόδι καὶ γιὰ νὰ μὴ τὴ σκοτώσω... γιατὶ αὐτὸ μοῦ ἦρθε στὸ νοῦ... φεύγω 'σὰν τρελλὸς φωνάζοντας ὅτι δὲ θὰ μὲ ξαναϊδῇ πιά.

Εἶχα ἄδικο. Ἄ! μετανόησα πολὺ ὕστερα.... ἡ δυστυχισμένη γυναῖκα! μήπως ἔφταιγε; μήπως κι' αὐτὴ δὲ λυποῦνταν ὅσο κι' ἐγώ; γιατί νὰ

μὲ συνεπάρῃ ἡ πρώτη ἐντύπωσι; Αὐτὰ ἔλεγα κι' ἄλλα ἀκόμα, μὰ ἔπρεπε νὰ τὰ 'πῶ προτήτερα.

Ὕστερα ἀπὸ τρεῖς 'μέρες 'γύρισα πάλαι μὰ τὰ ηὗρα ἀλλαγμένα τὰ πράματα... Ηὗρα τὴ Μαγδαληνὴ στὸ κρεββάτι μὲ θέρμη... παραμιλοῦσε... Κατάλαβα τὸ κακὸ ποῦ 'κανα... κοντοζύγωσα τὸ κρεββάτι. Μόλις μὲ εἶδε τράβίχτηκε καὶ ἔβγαλε μιὰ φωνή.... Ἡ μητέρα τοῦ χωριάτη, μιὰ καλὴ γρηὰ ποῦ τὴν 'πῆρε σὲ ἀγάπη καὶ τὴν περιποιοῦνταν μοῦ ἔκαμε σημάδι νὰ φύγω ἂν δὲ θέλω νὰ τὴ σκοτώσω... μὰ 'γὼ εἶδα ποῦ μονάχα ἐγὼ 'μποροῦσα νὰ τὴ γιατρέψω... Τρέχω τὴ πιάνω στὰ χέρια μου, τῆς ζητάω συχώρεσι... Τῆς λέω ὅτι ξέρω ποῦ δὲ φταίει αὐτή, ὅτι εἶχα ἄδικο, ὅτι θὰ ἀγαπήσω τὸ παιδί της 'σὰν νὰ ἦταν 'δικό μου.... ἔλεγα ψέματα δὲ θὰ τ' ἀγαποῦσα ποτέ... μὰ τὸ ἔλεγα γι' αὐτή.

Τὰ ἔλεγα τοῦ κάκου αὐτὴ δὲ μὲ ἄκουγε... Τουρτούρριαζε καὶ ἔκαιε... καὶ ἕνα σωρὸ λόγια χωρὶς νὰ ἔχουν τὸν τόπο τους... καὶ ἐγὼ ἔκλαιγα μὲ τὰ σωστά μου.

Δύω μέρες κάναμε ὅ,τι μπορούσαμε ἡ καϋμένη ἡ γρηὰ καὶ 'γώ. Τῆς εἴπαμε τόσα, τῆς φέραμε τὸ Λαυρέντιό της ποῦ τὸν ἀγαποῦσε τόσο.... Ὅλα χαμένα! Δὲν γνώριζε κανένα, δὲν ἦρθε οὔτε μιὰ στιγμὴ στὰ καλά της ὅσῳ ποῦ 'πέθανε.

. . . .

Ὁ μπάρμπα Πουσὲ ἐσιώπησε. Ἡ διήγησίς του μὲ συνεκίνησε καὶ ἡτοιμαζόμην νὰ τοῦ εἴπω παρηγορητικοὺς λόγους ὅταν μὲ διέκοψε:

— Οὖ! ἄστ' αὐτὰ τώρα ἔτσι εἶν' ἡ ζωή... Εἶσαι νέος καὶ θὰ ἰδῇς πολλά... Πιὸ ὕστερα ἔχασα τὸ Λαυρέντιο.... μεγάλο δυστύχημα καὶ αὐτό!... ἀλλ' ὅλα περνοῦν καὶ γεράζει κανείς.

— 'Αδιάφορο, προσέθηκε, ἂν οἱ χαχόλοι μοῦ ἔκαμαν κακὸ δὲ τοὺς καλομεταχειρίστηκα καὶ 'γώ.

Μετάφρασις Δ. Π. Δ.

ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΑΣΜΑΤΑ

ΤΗΣ ΒΟΣΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗΣ

Ἡ αὐστροουγγρικὴ κατοχὴ ἐν Βοσνίᾳ καὶ ἐν Ἐρζεγοβίνῃ δὲν μετήλλαξεν εἰσέτι τὸν χαρακτῆρα τῶν Σλαβικῶν τούτων ἐπαρχιῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὰ ᾄσματα ἀξίζουσι νὰ προσελκύσωσι τὴν προσοχὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς κοινοῦ.

Καίτοι ἀπὸ πλέον τῶν τετρακοσίων ἐτῶν μεταλλάξαντες θρησκείαν οἱ Μουσουλμάνοι τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἐρζεγοβίνης διέσωσαν πλεῖστα ξένα ἔθιμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὕτως ὁ λαός, ἀναμιμνήσκεται εἰσέτι τοῦ χριστιανικοῦ ἡμερολογίου, ἀρύεται ἐκ τούτου τὰς κυριωτέρας ἐποχάς, τὰς ἐποχὰς τῆς ἰσημερίας, τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ, ἀναγνωρίζει τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς κλπ. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἑορτάζουσι μετὰ πομπῆς τὸν Ἅγιον Ἠλίαν, τὸν πάτρωνα τῆς Βοσνίας, διϊσχυριζόμενοι ὅτι ὁ ἅγιος, ἀναληφθεὶς εἰς τὸν οὐρανόν, ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλῆ.

Ἀναμιμνησκόμενοι τῆς ἀρχικῆς πίστεώς των οἱ εὔποροι μουσουλμάνοι διετήρησαν μικρὰ κωδωνοστάσια ἐπὶ τῶν οἰκημάτων των, καί, κατὰ τὸ μωαμεθανικὸν πάσχα, βάπτουσι μὲ κόκκινον χρῶμα τὸ κάτω μέρος τῶν λαμπάδων, αἵτινες καίουσιν ἐν τῷ τεμένει περὶ τὸν βωμὸν ὃν καλοῦσι κιβλά· τὸ ἔθιμον τοῦτο δὲν ἀναμιμνήσκει τὸ τῶν κοκκίνων ᾠῶν τοῦ πάσχα;

Τὴν 23ην Ἀπριλίου ἅπας ὁ χριστιανικὸς καὶ ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς τοῦ Βόσνα-Σεράϊ, τοῦ Μοστὰρ καὶ τῶν ἄλλων κεντρικῶν πόλεων, ἐξέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ῥίπτει ἀρκετὰς βολὰς τουφεκίου· τοῦτο κατὰ τοὺς μέν, ἕνεκα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅστις προαναγγέλλει τὴν ἄνοιξιν, κατὰ τοὺς δέ, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐπετείου τῆς μεταστάσεως τοῦ ἁγίου εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰλδού.

Ὁ Μουσουλμάνος ὀνομάζει τὸν ἄποικον χριστιανόν: μπράτε ἤτοι ἀδελφόν.

Πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου ὑπῆρχεν ἐν ἐνεργείᾳ παράδοξον ἔθιμον, τὸ τῶν ἀδελφοποιτῶν (προβράτιμ). Εἷς μουσουλμάνος καὶ εἷς χριστιανὸς συνδεδεμένοι διὰ φιλίας, ὑπισχνοῦντο πρὸς ἀλλήλους δι' ὅρκου, πίστιν καὶ αἰωνίαν βοήθειαν· ὡς ἀνάμνησιν δὲ συνανεμίγνυον σταγόνας τινὰς τοῦ ἰδίου αἵματος καὶ ἔπινον διὰ τοῦ ἰδίου ποτηρίου. Ἡ ὁρκωμοσία αὕτη τοὺς ὑπεχρέωνε μέχρι θανάτου, καὶ ὁ μὲν ὤφειλε νὰ ᾖ πάντοτε ἕτοιμος νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἑτέρου. Οἱ χριστιανοὶ ἀδελφοποιοῦντο διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου.

Οἱ ἀδελφοποιτοὶ διαπρέπουσιν ἐν τῇ ἐγχωρίᾳ ποιήσει.

ἀποκεκαλυμμένον καὶ προβάλλουσιν εἰς τὴνθύραν τῶν οἰκιῶν των· τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας εἶναι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις, τὸ καθημερινὸν ἐντευκτήριον τῆς οἰκογενείας. Βλέπει τις ἐν αὐτῷ ὁτὲ μὲν τὸν πατέρα, μὲ τὴν πίπαν εἰς τὸ στόμα, νὰ συνομιλῇ μετὰ τῶν γειτόνων· ὁτὲ δὲ τὴν μητέρα συνδιαλεγομένην μετά τινος διαβάτου, πρὸς τὸ ἑσπέρας δὲ τὴν κόρην περιμένουσαν τὸν ἐραστήν.

Ἡ Παρασκευὴ εἶναι ἡ ἡμέρα ἡ ἀφιερωμένη εἰς τὴν *ἐργολαβίαν*, εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας. Ἡ Παρασκευὴ εἶναι ἡ ἱερὰ ἡμέρα τῶν Μουσουλμάνων, οἱ δὲ νέοι καθ' ὁμάδας, ἐκ τεσσάρων καὶ πέντε, ἐργολαβοῦσι φανερὰ πρὸς τὰς νεάνιδας, τῇ σιωπηρᾷ συγκαταθέσει τῶν γονέων.

Ἡ ἐργολαβία αὕτη, εἶναι ἀληθές, παρατείνεται ἐνίοτε πλέον τῆς λογικῆς. Ἀπόδειξις τὸ δημῶδες ᾆσμα:

Ἀσικοβάτι πὲτ γοδίνα δουνὰ,

Νέμα νὶ φαΐδὲ νὶ ζιανά·

Ἤτοι, «δὲν ὑπάρχει οὔτε ὠφέλεια οὔτε βλάβη νὰ ἐργολαβῇ τις πέντε ἔτη.»

Ὅταν ὁ νέος μουσουλμάνος ἐκλέξῃ τὴν μέλλουσαν σύζυγόν του, ἀπάγει συνήθως αὐτήν. Ὅταν δὲ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἀπαγωγὴ ἔλαβε χώραν, οἱ γονεῖς τῆς νεονύμφου δύνανται ν' ἀπαλλαχθῶσι τῶν ἐξόδων τοῦ γάμου. Τὰ ἔξοδα ταῦτα εἶναι λίαν ὑπερβολικά, ἕνεκεν τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν προσκαλουμένων ἀτόμων, ὥστε καταφεύγουσι συνήθως εἰς τὸ μέτρον τοῦτο διὰ νὰ καταναγκάσωσι τοὺς γονεῖς, οἵτινες οὐδὲν κάλλιον ζητοῦσιν ἢ νὰ πεισθῶσι. Τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ φαίνεται χρονολογούμενον ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς, οἵτινες τὸ μεταχειρίζονται ὡσαύτως, ἀλλὰ μετὰ μείζονος περισκέψεως.

Τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου—καθολικοῦ ἢ ὀρθοδόξου, τελεῖται συναναστροφὴ ταὐτοχρόνως εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς τῆς νεάνιδος καὶ εἰς τὸν τοῦ νέου. Περὶ τὸ μεσονύκτιον οἱ δύο ὅμιλοι μεταβαίνουσιν ἕκαστος ἐκ τῆς οἰκίας του εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ καθ' ὁδὸν αἱ συνοδίαι συνενοῦνται, ἀλλὰ χωρὶς νὰ συγχέωνται. Κατὰ τὴν πορείαν αἱ φίλαι τῆς νύμφης ᾄδουσιν ᾄσματα εἰς τὴν περίστασιν ἁρμόζοντα: ὑπερμέγεθες φανάριον ἐκ περγαμηνῆς, ὅμοιον πρὸς τὰ τῶν Κινέζων ἐμπόρων, προηγεῖται τῶν συνοδιῶν, καὶ ἀκολουθεῖ τὴν πομπὴν τζαούσης, ὅστις κρούει ὅλας τὰς φιλικὰς θύρας διὰ νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς βραδύναντας. Πολλάκις δὲ κρούει χλευαστικῶς καὶ ἑτέρας θύρας, αἵτινες κρύπτουσιν ἐρωτικὰς ζηλοτυπίας ἢ ἐρωτικὰς μνησικακίας.

Τοῦ μουσουλμανικοῦ γάμου προηγεῖται, τὴν παραμονήν, παρέλασις ἁπάσης τῆς οἰκοσκευῆς τῆς νύμφης, ἥτις κομίζεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ

νεόνυμφου ὑπὸ τοσούτων φορτηγῶν ζώων καὶ ἀνθρώπων, ὅσα εἶναι τὰ ἔ-
πιπλα, τράπεζαι, ἑρμάρια καὶ προσκεφάλαια.

Ἡ γαμήλιος τελετὴ τελεῖται δι' ὑπερβολικῆς ἁπλότητος· ὁ καδῆς ἐγγράφει κατ' οἶκον τὴν συγκατάθεσιν τῶν συζευγνυομένων, καὶ τὰ πάντα ἐτελείωσαν.

Τὴν ἐπαύριον τῶν γάμων, ἡ χριστιανὴ νύμφη δεικνύει τὰ δῶρά της ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς οἰκίας. Ἐν τῷ μαγειρείῳ, αὕτη καὶ ὁ σύζυγός της, γεύονται ἐκ τοῦ μέλιτος ὅπερ τοῖς ἀπεστάλη ὑπὸ συγγενοῦς ἢ ὑπὸ φίλου, καὶ ὁ σύζυγος ῥίπτει πάραυτα ἐπὶ τῆς ἑστίας ἓν χρυσοῦν νόμισμα· ταῦτα συμβολικῶς παριστῶσι τὴν γλυκύτητα τῆς καρδίας καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν ἀγαθῶν τὰ ὁποῖα θὰ βασιλεύωσιν εἰς τὴν νέαν οἰκίαν.

Κατὰ τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου, ἡ νεᾶνις ὑπηρετεῖ τοὺς πάντας, ὀρθία παρὰ τὴν θύραν, καὶ τὸ ἑσπέρας, συνήθεια ὑπάρχει νὰ στέλλῃ ἐπίσημον δεῖπνον εἰς τοὺς γηραιοὺς συγγενεῖς.

Καθ' ἣν στιγμὴν φθάνει ἡ νύμφη εἰς τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ συζύγου, οἱ νεκροὶ παράνυμφοι ὑπεγείρουσι τὴν νύμφην καὶ τὴν τοποθετοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἑτέρου μέρους τῆς θύρας, χωρὶς οἱ πόδες της νὰ ἐπιψαύσωσι τὸ γεῖσον τῆς θύρας· τοῦτο ἐκ δεισιδαιμονίας ἣν σέβονται χωρὶς πολὺ νὰ τὴν ἐννοῶσι.

Δὲν ἐσημείωσα τί τὸ ἐξαιρετικὸν ὅσον ἀφορᾷ τὸ βάπτισμα καὶ τὰς κηδείας παρὰ τοῖς καθολικοῖς καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις. Ὁ ἀνάδοχος δίδει νόμισμα χρυσοῦν ὅπερ ἀναρτᾶται ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ βρέφους. Συχνάκις κοσμοῦσι τὸ φέσιον τοῦ νεογεννηθέντος δι' ἀργυρῶν κοσμημάτων καὶ τεμαχίων κεράτων ἐλάφων, ἅτινα εἶναι φυλακτήρια κατὰ τῆς βασκανίας. Ταῦτα τὰ φοροῦσι μέχρις ἡλικίας πέντε ἐτῶν.

Κατὰ τὰς κηδείας, διετήρησαν εἰς τοὺς μικροὺς τόπους τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθέων καὶ μοιρολογίων, ἐν οἷς ἀνυμνοῦσι τὰς ἀρετὰς τοῦ τελευτήσαντος. Ἀλλὰ τὸ εὔθυμον πνεῦμα ἐσατύρισε μετ' εὐφυΐας τὸ ἔθιμον τοῦτο εἰς τὸ ὁποῖον κακῶς ἤθελέ τις ζητήσει εἰλικρίνειαν. Ἰδού, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ περικοπὴ ἑνὸς δημώδους μοιρολογίου:

Ἆ! κακότυχέ μου μακαρίτη. Φεύγεις καὶ μὲ ἀφίνεις μόνην! Πηγαίνεις εἰς τὸν Παράδεισον. Ἀλλὰ ποῖος θὰ ἔχῃ τὴν φροντίδα σου; Ἂν ἰδῇς τὸν ἀδελφόν μου, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε τὸν περασμένον χρόνον, χαιρέτισέ τον ἐκ μέρους μου! Θὰ τὸν γνωρίσῃς ἀπὸ μίαν τρύπαν τὴν ὁποίαν ἔχει ὀπίσω εἰς τὸ πανταλόνι του καὶ τὴν ὁποίαν δὲν ἐπρόφθασα νὰ διορθώσω. Ἆ! κακότυχέ μου μακαρίτη, κτλ.

Τὸ νεκροκράββατον δὲν κλείεται, μόνον καλύπτεται διὰ μελανοῦ ὑφάσματος.

Παρὰ τοῖς μουσουλμάνοις, αἱ πομπαὶ τῆς κηδείας καὶ περιτομῆς δὲν διαφέρουσι σχεδὸν τῶν ὁμοδόξων των τῆς Ἀφρικῆς.

Ὁ θανὼν μεταφέρεται βραδέως καὶ παρακολουθεῖται ὑφ' ὅλων τῶν διαβατῶν οἵτινες συναντῶσι τὴν συνοδείαν.

Ἐν τῷ γάμῳ αἱ πολλαὶ γυναῖκες εἶναί τι σπάνιον· ἡ διγαμία καὶ ἡ πολυγαμία ἀποτελοῦσι πολυτέλειαν δύσκολον πρὸς τήρησιν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς δὲν ὑπάρχουσι πλέον δοῦλαι καὶ ἀφ' ἧς αἱ ἀνάγκαι τοῦ βίου ἐπληθύνθησαν.

Τὸ μεγα ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς θρησκευτικῆς ζωῆς εἶναι ἡ προσκύνησις εἰς τὴν Μέκκαν· οἱ χρηματικοὶ λόγοι συντείνουσι πολὺ εἰς ἐλάττωσιν τοῦ ἐθίμου τούτου, ὅπερ τὸ Κοράνιον ἀνυψοῖ ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα. Συμβαίνει πολλάκις ὥστε πλούσιος βόσνιος ἀγᾶς, μὴ δυνάμενος νὰ κάμῃ [illegible] ἀξείδιον, πέμπει ἐκεῖ ὡς πληρεξούσιον ἕνα τῶν ὑπη[illegible].

Κατὰ την ἄνοιξιν, οἱ μέλλοντες χατζῆδες μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως περιζώννυνται τὴν ῥομφαίαν. Παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν φίλων των, ἀναχωροῦσι συνοδευόμενοι δι' ὑπορρίνων ψαλμωδιῶν ἐκ τοῦ Κορανίου. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπονέμουσιν αὐτοῖς τὴν αὐτὴν τιμήν.

Τὸ Ραμαζάνι ἢ ἡ νηστεία ἥτις διαρκεῖ 27 ἢ 28 ἡμέρας, εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ ἔτους ἣν οἱ μουσουλμάνοι ἀναμένουσιν ἀνυπομόνως. Κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον, δαπανῶσιν ὅλας τὰς συνηθροισμένας οἰκονομίας, διερχόμενοι περιχαρῶς τὴν νύκτα. Ἔρχεται κατόπιν τὸ Βαϊράμι, τὸ ὁποῖον διαρκεῖ τρεῖς ἡμέρας, καθ' ἃς ἀδιάκοποι εἰσὶν αἱ ἐπισκέψεις μετὰ καφέδων καὶ τσιμπουκίων ἀτελευτήτων. Τὸ Κουρμπὰν Βαϊρὰμ εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ κριοῦ. Ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, ἕκαστος μουσουλμάνος σφαγιάζει τὸ σφάγιόν του.

Ὁ πρὸς τὴν ἱππασίαν ἔρως εἶναι μέγας παρὰ τοῖς μουσουλμάνοις, ἀλλ ἡ πενία ἄρχεται νὰ τοῖς ἀπαγορεύῃ τὴν πολυτέλειαν ταύτην. Κατὰ τὸ θέρος, κάμνουσιν ἱπποδρομίας μετὰ βραβείων, ὅπως ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ· τὸ ζῶον τὸ ὁποῖον τρέχει εἶναι κεκαλυμμένον διὰ τῆς βαρείας ἀνατολικῆς σαγῆς, ὁ χαλινὸς γέμει κοσμημάτων, καὶ συχνάκις ὁ τράχηλος εἶναι ἐπικεκοσμημένος δι' ἡμισελήνου ἐσχηματισμένης ὑπὸ δύω ὀδόντων κάπρου ἐσφηνωμένων δι' ἀργύρου καὶ ἡνωμένων εἰς τὰ ἄκρα.

Ἡ ἐπὶ σκοπὸν βολὴ καὶ τὸ ῥίψιμον τοῦ λίθου εἰς μεγάλην ἀπόστασιν, εἰσὶ τὰ ἀγαπητὰ παιγνίδια τῶν μουσουλμάνων· εἰς τοὺς ἀφοπλισθέντας χριστιανοὺς δὲν ἔμενε, πρὸ τῆς καταλήψεως, ἢ ἡ ἄσκησις τοῦ λίθου, τὴν ὁποίαν περιγράφουσι τὰ σλαβικὰ ᾄσματα.

Ἐκλέγουσι λίθον λεῖον, 20 ἕως 30 χιλιογράμμων, τὸν ἀνυψοῦσι διὰ τῶν ἀναπτυσσομένων βραχιόνων των, καὶ δι' ὁρμητικῆς σπουδῆς τὸν ῥίπτουσιν ὅσον δύνανται μακράν.

Οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ διατηροῦσι τὸ κενζστνὸ·ἰρνὲ ἢ τὴν ἑορτὴν τοῦ οἰκοδεσπότου· οἱ καθολικοὶ εἶχον ποτὲ τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἀλλ' οἱ Φραγγι-

σκλνοι, οἵτινες εἰσὶν ὁ μόνος καθολικὸς κλῆρος τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, δὲν γνωρίζω διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐν τούτῳ ἀνεῦρον ἐνθύμιον τῆς ἀρχαίας θρησκείας τῶν ἐθνικῶν καὶ τὸ ἀπηγόρευσαν.

Κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Χριστουγέννων, αἱ ἐπισκέψεις εἰσὶν ἀτελεύτητοι· οἱ ἐπισκέπται κρατοῦσι λεμόνιον ἢ πορτοκάλιον: ἕκαστος εἰσέρχεται λέγων κατὰ τὴν περίστασιν:

— Χριστὸς ἐγεννήθη!

— Χριστὸς ἀνέστη!

Καὶ τῷ ἀποκρίνονται:

— Ἀληθῶς ἐγεννήθη!

— Ἀληθῶς ἀνέστη!

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας εἶναι ἀναρίθμητος, ἐάν τις ἀναλογισθῇ ὅλας τὰς ἡμέρας ἅς οἱ μουσουλμάνοι, οἱ καθολικοί, οἱ ὀρθόδοξοι καὶ οἱ ἰουδαῖοι ἀργοῦσιν ἕκαστος κατὰ σειράν.

Καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα ὑπάρχουσι τακτικῶς τρεῖς ἡμέραι ἀργαί: ἡ Παρασκευὴ τῶν μωαμεθανῶν, τὸ Σάββατον τῶν ἰουδαίων, καὶ ἡ Κυριακὴ τῶν χριστιανῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Δευτέραν, ἡ δεισιδαιμονία τοῦ χυδαίου λαοῦ τὴν κατήργησεν ὡς ἡμέραν ἐργάσιμον, διότι εἶναι κακὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ τις τι ἐν αὐτῇ. Μένουσι λοιπὸν τρεῖς ἡμέραι ἐργασίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα, τῶν Χριστουγέννων, τῶν Μουσουλμάνων, τῶν ὀρθοδόξων, τῶν καθολικῶν καὶ ἰουδαίων, αἱ ὁποῖαι πίπτουσι σχεδὸν πάντοτε κατὰ διάφορον ἐποχήν· δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἀργία καταλαμβάνει πλέον τῶν ἑπτὰ μηνῶν τοῦ ἔτους. Ἐκτὸς τῶν μεγάλων ἑορτῶν, οἱ χριστιανοὶ ἔχουσιν ἑορτὰς γυναικείας τὰς ὁποίας οἱ ἄνδρες δὲν τηροῦσιν, ἀλλ' ἡ ἐκκλησία καὶ αἱ γυναῖκες τὰς σέβονται. Εἶναι δ' ἀρκετὰ περίεργον θέαμα νὰ βλέπῃ τις τοὺς ἄνδρας ἐργαζομένους, μὲ τὰ καθημερινά των ἐνδύματα, καὶ τὰς γυναῖκας ἐστολισμένας καὶ μεταβαινούσας εἰς ἐπισκέψεις.

Τὸ ἔνδυμα τῶν μουσουλμάνων διαφέρει πολὺ τοῦ τῶν χριστιανῶν: οἱ πρῶτοι ἀπεδέχθησαν τὸ ἔνδυμα τῶν κατακτητῶν, τουτέστι τὸ καφτὰν τῆς Ἀσίας καὶ τὴν πατροπαράδοτον κίδαριν. Ἐν ὅσῳ οἱ Ὀσμανλῆδες οἵτινες ἐκυβερνῶντο πρό τινων ἐτῶν ἔφερον ἐνδύματα φραγκικά, οἱ γηραιοὶ ἀγάδες μουσουλμάνοι φοροῦσι καφτάνια πράσινα μὲ μακρὰς χειρίδας καθικνουμένας μέχρι τοῦ ἐδάφους.

Τὸ κόκκινον εἶναι τὸ ἀγαπητὸν χρῶμα τῶν μουσουλμάνων, κατόπιν ἔρχεται τὸ πράσινον. Οἱ εὔποροι χριστιανοὶ καὶ οἱ ἐν ἐμπορικαῖς σχέσεσι μετὰ τῆς Αὐστρίας διατελοῦντες ἀρχίζουσι νὰ φέρωσι τὸ εὐρωπαϊκὸν ἔνδυμα. Ἐκεῖνοι οἵτινες διαφυλάττουσι τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα, καλύπτουσι τὴν κεφαλὴν μὲ τὸ φέσιον: ἔχουσιν ὑπενδύτην βραχύν, ὅστις σταματᾷ εἰς τὴν ζώνην καὶ βρακία πλατέα ὅμοια μὲ τὰ τῶν ἀνατολιτῶν.

Οἱ χριστιανοὶ ἢ οἱ μουσουλμάνοι φέρουσιν ἐρυθρὰν τὴν κίδαριν, ὑπενδύτην κοντόν, βρακίον τὸ ὁποῖον σταματᾷ εἰς τὸ γαστροκνήμιον, πάντα χρώματος καστανοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σκοτεινοῦ.

Ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας, αἱ μουσουλμανίδες διετήρησαν καθ' ὁλοκληρίαν τὸ ἀνατολικὸν ἔνδυμα. Πλατέα βρακία, μεταξωτὰ ἢ τσίτινα, μικρὸν ἐπενδύτην ἐσφιγμένον εἰς τὴν μέσην εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐκφαίνηται τὸ στῆθος, φέσιον μικρὸν κεκοσμημένον διὰ νομισμάτων χρυσῶν, περὶ τὸν λαιμὸν μαργαρίτας ἢ δουκάτα. Τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, φέρουσιν εἶδος τι ποδήρους χιτῶνος ἀνοικτοῦ ὀνομαζομένου διμιέ, μετὰ μικροῦ χιτῶνος ἐκ μηλωτῆς λεγομένου τσούρδια. Εἰς τὸν δρόμον, αἱ βοσνίαι μουσουλμανίδες εἶναι κεκαλυμμέναι διὰ πυκνῆς λευκῆς καλύπτρας, ἡ ὁποία τας καλύπτει τὴν ῥῖνα καὶ ἀφίνει νὰ φαίνωνται οἱ ὀφθαλμοί· ἐπενδύτης ἐκ πρασίνου ὑφάσματος ὅλως κεκουμβωμένος, τὰς περικαλύπτει ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν· αἱ ἐρζεγοβινίαι μουσουλμανίδες ἔχουσι σχεδὸν τὸν αὐτὸν ἐπενδύτην, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα, ἀποτελοῦν ἓν ὅλον μετὰ τοῦ ἐπενδύτου τούτου: αὗται παρατηροῦσιν ὑπεράνω τοῦ ἐνδύματος τούτου καὶ τὸ σηκόνουσιν ὀλίγον διὰ τῆς χειρός, διὰ νὰ διακρίνωσι ποῦ θὰ πατήσωσι.

Κατὰ τὸν χειμῶνα αἱ πλούσιαι περικαλύπτονται διὰ χονδρῶν γουναρικῶν ἀλώπεκος, τὰ ὁποῖα ἡ χώρα ἀφθόνως προμηθεύει.

Αἱ νεάνιδες τόσον αἱ χριστιαναὶ ὅσον καὶ αἱ μουσουλμανίδες εἰσὶ σχεδὸν ἐνδεδυμέναι μὲ τὸ αὐτὸ ἔνδυμα· μακρὰ πλατέα βρακία, καὶ χιτωνίσκος ἀνοικτὸς ἐπὶ τοῦ τραχήλου, ἐπενδύτης κοντός, ἐσφιγμένος κατὰ τὸ μέσον καὶ κόκκινον φέσιον, εἶναι δὲ γυμνόποδες μὲ ξύλινα ὑποδήματα ἅτινα ὀνομάζουν νανουλέχ.

Αἱ χριστιαναὶ τῶν πόλεων, ἅπαξ συζευχθεῖσαι, δὲν φέρουσιν πλέον βρακία. Φοροῦσιν ἐσθῆτας μὲ πλατεῖαν μέσην, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος ποιεῖται παράδοξον ἀντίθεσιν μετὰ τοῦ στενοῦ ἐπιστηθίου.

Ἡ κεφαλὴ κοσμεῖται δι' ἐρυθροῦ φεσίου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον γέμοντος χρυσοῦ, περὶ δὲ τὸν λαιμὸν κρεμῶσι δουκάτα· ἔχουσι συχνάκις δύω ζεύγη ἐνωτίων συνδεδεμένων μεταξύ των δι' ἀλυσσίδος περιβαλλούσης τὸν τράχηλον, ἐπιδεικνύουσι δὲ πολυτέλειαν δακτυλίων λιθοκολλήτων. Ἐκτὸς τούτου, καλύπτουσι τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὤμους διὰ λευκῆς διαφανοῦς καλύπτρας.

Αἱ χωρικαὶ φέρουσι μακρὰν ἐσθῆτα ἐκ λευκοῦ μαλλίου, σφιγγομένην περὶ τὴν ὀσφὺν διὰ μικροῦ ἐπιστηθίου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑφάσματος, ὅπερ αἱ ἴδιαι ὑφαίνουσιν· οἱ πόδες εἶναι γυμνοί.

Ἐν Ἐρζεγοβίνῃ, παρατηρεῖ τις παρὰ τοῖς χωρικοῖς ἐνδύματα ἐπικεκοσμημένα διὰ σειρητίων, ἅτινα ὑπομιμνήσκουσι τὰ Ῥωσικὰ κεντήματα.

Οἱ μουσουλμάνοι φέρουσι περὶ τὴν κοιλίαν ζώνην ἐκ δέρματος, ὀνομα-

ἐκ μαχαίρας κυρτῆς κεκοσμημένης ἐν τῇ ἄκρᾳ διὰ κοραλίων, ἐκ πυράγρας διὰ τὸ πῦρ τῆς καπνοσύρριγγος, ἐκ μαχαιρίων κτλ. ἐκεῖ δ' εὑρίσκει τις καὶ τὸ μανδύλιον, τὸ χρηματοφυλάκιον, τοὺς πυρολίθους καὶ εἴτι ἄλλο.

Ὡς οἱ ἀδελφοί των τῶν ἄλλων σλαβικῶν χωρῶν οἱ Βόσνιοι καὶ οἱ Ἐρζεγοβίνιοι ἀγαπῶσι σφόδρα τὴν ποίησιν καὶ τὰ ἡρωϊκὰ ᾄσματα. Οἱ αὐτόχθονες ῥαψῳδοὶ συναντῶνται πανταχοῦ. Φαίνεται ὅτι οἱ ῥαψωδοὶ οὗτοι εἶναι τὰ κερμάτια μεγάλου τινος ἀσαφοῦς προϋπάρξαντος ποιητοῦ.

Τὰ συνήθη ᾄσματα ᾄδονται μεγαλοφώνως, διά τινος μονοτόνου ῥυθμοῦ λίαν πτωχοῦ εἰς φθόγγους· ἡ στροφὴ τελειόνει διὰ παρετεταμένης ῥινοφθογγίας ἥτις εἶναι τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ ᾄσματος. Τὰ γαμήλια ᾄσματα συνοδεύονται διὰ τοῦ ταμπουρᾶ, εἴδους μανδολίνου μὲ μεταλλίνας χορδὰς ὅστις κρούεται διὰ τεμαχίου ξύλου. Τὰ ἡρωϊκὰ ᾄσματα συνοδεύονται ὑπὸ τῆς γουζλᾶ, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἄλλο ἢ εἶδος βιολίου μετὰ μιᾶς καὶ μόνης χορδῆς, ἥτις ἀποτελεῖται ὡς τὸ πλῆκτρον, ἐκ τριχῶν οὐρᾶς ἵππου. Ὁ τραγῳδιστὴς ἀρχίζει δι' ἰσχυρᾶς ἀνακραυγῆς: «Ἀ!» ἀκολούθως τραγῳδεῖ τὸ ἡρωϊκὸν ποίημα, τοῦ ὁποίου βοηθεῖ ἑκάστην στροφὴν διὰ τοῦ ἤχου τῆς γουζάλ· ἐν τῷ μεταξὺ ἑκάστης στροφῆς παίζει καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν μονῳδίαν του.

Ἡ πληκτικὴ μονοτονία τῶν ἡρωϊκῶν ᾀσμάτων εἶναι ἀγαπητὴ παρὰ τοῖς μεσημβρινοῖς, Σλάβοις οἵτινες ἀναζῶσι διὰ τῆς ἀναμνήσεως τῶν προγόνων των καὶ οἵτινες ἀνακαλοῦσιν ἐν τῇ μνήμῃ των μετὰ λύπης τὰς παρελθούσας καὶ τὰς παρούσας δυστυχίας τῆς γενεᾶς των.

Κατὰ τὰς κηδείας, ἀκούονται εἰσέτι μοιρολόγια ἔρρυθμα τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται *κουκαβίτζα*:

> Ὦ, γλυκέ μου σύζυγε ὁποῦ μ' ἀφήνεις μόνην
> Ποῖος εἰς τὸ ἑξῆς θὰ φροντίσῃ δι' ἐμένα;
> Τί θὰ ἀπογίνω χωρὶς ἐσένα;
> Ποῖος τὸ βράδυ θὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὸ σπῆτι;

Κατὰ τὰ βαπτίσματα καὶ τοὺς γάμους, τραγῳδοῦσι συμβολικὰ ᾄσματα ἀναμιμνήσκοντα τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ βίου. Ὑπάρχουσιν ἐν πρώτοις τὰ μεγάλα γυναικεῖα ᾄσματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀμετάτρεπτος ὑπόθεσις εἶναι ὁ ἔρως, ἀκολούθως, τὰ μικρὰ γυναικεῖα ᾄσματα, ἐν οἷς ἡ ἐργολαβία μᾶλλον ἢ ὁ ἔρως παίζει σπουδαῖον πρόσωπον.

Ἰδοὺ ἓν ὑπόδειγμα τοῦ τελευταίου τούτου εἴδους τῆς ποιήσεως:

> Τραντάφυλλο ζηλευτὸ διατί χάνεις τὰ φύλλα σου;

μήπως τὸ νερὸ ἐπλημμύρησε τὰ φύλλα σου;
ἢ μήπως σὲ ἐκούρασαν τὰ ἄνθη σου;
Μήπως ἡ ἀγάπη τῶν νέων σὲ ἐσυγκίνησε,
τῶν νέων ποῦ τὸ βράδυ περνοῦν ἐμπροστά σου;
—Ὄχι τὸ νερὸ δὲν μὲ ἐπλημμύρησε
τὰ ἄνθη δὲν μὲ ἐκούρασαν
ἀλλὰ οἱ ἀναστεναγμοὶ τῶν ἐραστῶν
ποῦ μέρα νύκτα περνοῦν ἐμπρός μου
καὶ περπατοῦν ἀποκάτω 'στὰ μάτια μου.

Τὰς μακρὰς τοῦ χειμῶνος νύκτας διασκεδάζουσιν οἱ πηδηκτοὶ χοροὶ οὓς ὁμοίως συνοδεύουσιν ᾄσματα:

Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ νεκρὰ κόρη;
Διατὶ πρωὶ πρωὶ πάει στὴν βρύσι;
Ἔγυρε τὸ φεσάκι της
Καὶ ἔρριψε εἰς τὸν λαιμὸν τὰ μαλλάκια της.
Κόπτει χαρούμενη ἄνθη
Ἀλλὰ διαλέγει τριαντάφυλλα καὶ ἴα.
Τὰ τριαντάφυλλα βάζει εἰς τὸ στῆθός της
Καὶ τὰ ἴα ἐπάνω στὸ κεφάλι
—Αὐτὴ ἦναι ἡ ἀγαπητική μου,
Θὰ μοῦ δώσῃ χαρούμενη τὰ ἴα
Καὶ ἀπὸ τὰ τριαντάφυλλα κάνει μυρουδιὰ
Ποῦ θὰ ἀναπνέω κοντὰ στὸ πλευρό της.

Τὰ ποιήματα τὰ λεγόμενα *καΐδδ* ἔχουσιν ἐγκεκλεισμένας ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις.

Θὰ δώσω μιὰ φορά.—Καὶ τί θὰ δώσῃς;
Δύο κόκκινα βώδια.—Καὶ τί μ' αὐτὸ
Δὲν σώνουν.—Ἔ, καλὲ τί λέγεις;
Θὰ δώσω καὶ δύο στακτιά.—Καλὲ αὐτὸ δὲν σώνει
Διὰ τὸ μουστάκι τοῦ Γιάννη.—Εὐχαριστῶ ἰδοὺ ὁ Γιάννης.

Ἐν τῇ ποιήσει ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἐρζεγοβινία κόρη ἔχει μεγάλην ἐλευθερίαν γλώσσης.

Τὰ ᾄσματα τοῦ γάμου εἶναι ἀλληγορικαὶ διηγήσεις ὑπομιμνήσκουσαι τοὺς ἀρχαίους ἐπιθαλαμίους.

Τὰ θρησκευτικὰ ποιήματα δὲν εἶναι ἐν πολλῇ χρήσει· τὰ ἐφαρμόζουν

εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ οἰκοδεσπότου· ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις τινὰ σλαβικὰ ᾄσματα τῶν Χριστουγέννων.

Ἡ μήτηρ τοῦ μικροῦ Ἰησοῦ εἶπεν

Θὰ σᾶς στείλω τὸ παιδί μου.
Ὁ Χριστὸς ἔχει τρεῖς ἀνθοδέσμας.
Ἡ μία παριστᾷ τὴν χαρὰν καὶ τὴν ὑγείαν·
Νὰ ἦσθε πάντοτε εὐτυχεῖς καὶ ὑγιεῖς.
Ἡ ἄλλη τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν ἡσυχίαν·
Εἴθε νὰ εἶσθε πάντοτε ἀναπαυμένοι·
Ἡ τρίτη ἐνθυμίζει τὸ κρασὶ καὶ τὸ ψωμί·
Πίνετε καὶ τρώγετε πάντοτε καλά.

Μεταχειρίζονται πολὺ τὰ ναναρίσματα.

Ντό, ντό, ντό, ντό, ὁ μικρός μου Γιάννης,
κοιμᾶται γλυκὰ κοντὰ στὴ μαμά του.
Αὔριον τὸ πρωῒ κοντὰ στὴν αὐγὴν
Ἕνα μικρὸ λολὸ θὰ ἔλθῃ πάλιν.
Ὁ μπεμπὲς ἀπαντᾷ εἰς τὴν μαμά του·
Μαμίτσα ἄκουσε τὸν Γιαννάκη
Δὲν θέλω πλιὰ βυζάκι
Θὰ ἀγαπῶ μόνον τὴν μικρὰν Ἀδέλαν.

Συχνότατα μεταχειρίζονται τὴν ἐπῳδὸν ταύτην.

Κοιμήσου γλυκό μου καὶ ἀγαπητό μου παιδί,
Ἡ μαμίτσα σου σὲ ἐτύλιξε μέσα στὸ μετάξι,
Ἐλογάριασε τὰ χρόνια τὰ χρόνια ποῦ θὰ ζήσῃς
Δὲν μετροῦνται θὰ ἦναι ἀμέτρητα.
Κοιμήσου, γλυκό μου καὶ ἀγαπητό μου παιδί.

Τὰ ἡρωϊκὰ ᾄσματα εἶναι τὰ περισσότερα καὶ τὰ μεγαλήτερα ἐκ τῶν τῆς σλαβικῆς ποιήσεως τῶν μερῶν τούτων· ἐκεῖ πρέπει νὰ θαυμάσῃ τις τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν ζωτικότητα τῶν ποιήσεων τούτων, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς εἰσὶν ἄγνωστοι, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα ἡ *γουζλὰ* ἐπαναλαμβάνει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μετὰ τῆς αὐτῆς περιπαθοῦς φροντίδος, ἰδίας εἰς τοὺς λαοὺς τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία εἶναι μία ἀλληλουχία ποιήσεως ἐπιμελέστατα διατηρηθείσης.

Τὸ ᾆσμα τὸ ὁποῖον ἕπεται ἀποτελεῖ μέρος ἀτελευτήτων ποιημάτων γρα-

φέντων διὰ τὴν μάχην τοῦ Κόσσοβο. Γνωστόν ἐστιν ὅτι κατὰ τὸ 1389 οἱ Σέρβοι τῆς Σερβίας, τῆς παλαιᾶς Σερβίας, τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἐρζεγοβίνης, διοικούμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λαζάρου, ἡττήθησαν ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ Ἀμουράτ τοῦ Α'.

Ὁ θάνατος τῶν ἐννέα Γιούγοβιτζ.

Δύο μαῦρα ὄρνια πετοῦν εἰς τὴν μεγάλην πεδιάδα τοῦ Κόσσοβο. Εἶναι αἱματωμένα ὡς τὰ γόνατα καὶ πετοῦν καὶ λέγουν. Δύο ἑβδομάδες πέρασαν καὶ οὔτε ξύλον οὔτε πέτραν εὑρήκαμεν διὰ νὰ ἀναπαυθῶμεν ὀλίγον. Ἔτζι λέγοντας βλέπουν τὴν κατοικίαν τῶν Γιούγοβιτζ. Πετοῦν πρὸς τὰ ἐκεῖ, πετοῦν καὶ τρέχουν καὶ ἔρχονται καὶ καθίζουν ἐπάνω εἰς τὴν οἰκίαν. Ἡ γραῖα Γιουγοβίτζα τὰ πλησιάζει. «Ὁ Θεὸς μαζύ σας, μαῦρα ὄρνια. Τί τάχα θὰ μᾶς φέρνετε; Μὴ τὴν νίκην τοῦ Κόσσοβο; Μὴν εἴδετε τὸν βασιλέα μας Λάζαρον καὶ τὸν δυνατὸν στρατόν του; Τὰ παιδιά μου οἱ ἐννέα Γιούγοβιτζ θὰ ἔλθουν γλήγορα εἰς τὴν ἄσπρην των κατοικίαν;» Τότε τὸ ἕνα ὄρνιο ἀποκρίνεται. «Ἠθέλαμεν νὰ ἐφέρναμεν καλὰς εἰδήσεις, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν. Εἴδαμεν τὸν βασιλέα σας Λάζαρον καὶ τὸν δυνατὸν στρατόν του· εἴδαμεν ἐννέα μαῦρα ἄλογα ἀλλὰ χωρὶς σέλας καὶ χωρὶς ἥρωας· καὶ μαζὺ μὲ τὰ ἄλογα εἴδαμεν ἐννέα ἄσπρα λαγωνικά, καὶ μαζὺ μὲ τὰ λαγωνικὰ ἐννέα γεράκια τοῦ κυνηγιοῦ τὰ ὁποῖα ἐπετοῦσαν τὸ ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου καὶ ἐζητοῦσαν τοὺς αὐθέντας των. Στὸ Κόσσοβο εἶναι νεκρὸς ὁ βασιλεὺς Λάζαρος καὶ μαζύ του νεκροὶ οἱ ἐννέα Γιούγοβιτζ. Ἀπέθαναν ὑπερασπιζόμενοι τὸν Λάζαρον κατὰ τῶν ἐχθρῶν.»

Μόλις ἡ γραῖα Γιουγοβίτσα ἤκουσε τὸν ἡρωϊκὸν τῶν τέκνων της θάνατον δὲν ἔκλαυσε καὶ τὰ μάτια της δὲν ἐσκέπασε δάκρυ. «Γεννηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.» Καὶ κράζει τὸν πιστόν της Λουκᾶν. «Λουκᾶ, πιστέ μου ὑπηρέτα καὶ ὀπαδέ. Τρέχα Λουκᾶ εἰς τὸν σταῦλον καὶ σέλωσε δύο καλὰ ἄλογα· ἐσὺ θὰ πάρῃς τὴν Μάγισσαν καὶ ἐγὼ τὸ Χελιδόνι.»

Μόλις ἤκουσαν τὰ λόγια αὐτὰ αἱ ἐννέα νύμφαι ἔρχονται εἰς τὴν πενθεράν. Κάθε μία κρατεῖ τὸ παιδί της καὶ ἀφρίζουν ὅλαι ἀπὸ θυμόν. Ἡ γραῖα Γιουγοβίτσα ταῖς λέγει. «Ὁ Θεὸς μαζύ σας, νύμφαι μου· μὴν ἀκοῦτε τί λέγουν τὰ κακὰ ὄρνια. Ἔλαβα γραφὴν ἄσπρην γραφὴν ἀπὸ τὸ Κόσσοβο τὴν πλατεῖαν πεδιάδα· τὰ παιδιά μου, οἱ ἐννέα Γιούγοβιτζ εἶναι καλὰ καὶ χαίρονται. Ἐκτύπησαν τοὺς Τούρκους. Οἱ υιοί μου ἔμειναν ἐκεῖ καὶ τώρα μὲ κράζουν ἐμὲ τὴν γραῖα μητέρα τους εἰς τὸ Κόσσοβο διὰ νὰ τοὺς φέρω ὀπίσω εἰς τὸ ἄσπρο σπῆτί τους καὶ διὰ νὰ τοὺς ἀρήσουν οἱ φίλοι τους.»

Λέγει καὶ πηδᾷ εἰς τὸ ἄλογο καὶ τοὺς ρίπτει ψεύτικο γράμμα. «Ἰδοὺ

τὸ γράμμα. Προσέχετε τὰ ἐννέα ἐγκονάκια μου, προσέχετε τὸ ἄσπρο σπῆτί μου, πηγαίνω νὰ εὕρω τὰ παιδιά μου.»

Φωνάζει «Ἰησοῦ Χριστέ» Τὸ ἄλογο φεύγει σὰν ἀστραπὴ καὶ φθάνει σῶα εἰς τὸ Κόσσοβο. «Εὐχαριστῶ Θεέ μου διὰ τὴν χάρη σου.»

Ἡ πεδιὰς ὅλη εἶναι σκεπασμένη μὲ πτώματα καὶ νεκροὶ οἱ ἥρωες εἶναι κοντὰ ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον. Οἱ νεκροὶ ἔφιπποι ἐγγίζονται. Ἡ γραῖα Γιουγοβίτζα γυρίζει δύο ὁλοκλήρους ἡμέρας, γυρίζει ὁλόγυρα ἀπὸ τὰ ἄλογα καὶ τοὺς νεκρούς, γυρίζει ἀλλὰ πουθενὰ δὲν εὑρίσκει τὰ παιδιά της. Φθάνει εἰς ἕνα πράσινο λειβάδι ὅπου εὑρίσκει ἐννέα μαῦρα ἄλογα· μὲ τὰ ἄλογα μαζὺ ἐννέα ἄσπρα λαγωνικά· μὲ τὰ λαγωνικὰ ἐννέα γεράκια. Τρέχουν καὶ ὁλοένα τρέχουν νὰ εὕρουν τὰ ἀφεντικά των, τὰ ἀφεντικά των ποῦ ἐσκοτώθηκαν καὶ δὲν εὑρίσκονται. Ξάφνου τὰ ἐννέα ἄλογα ἀναγνωρίζουν τὸν σύντροφόν των τὸ μαῦρο Χελιδόνι καὶ τρέχουν εἰς τὴν γραῖαν Γιουγοβίτζα. Τὰ ἀναγνωρίζει. Καὶ τότε ἀκόμη δὲν κλαίει καὶ τὰ μάτια της δὲν σκεπάζει δάκρυ. Κυττάζει τὸν οὐρανόν, εἶναι μὲ σύννεφα σκεπασμένος καὶ βλέπει τὰ δύο μαῦρα ὄρνια. Τὸ ἕνα σιωπᾷ τὸ ἄλλο ὁμιλεῖ. «Νὰ οἱ ἐννέα Γιούγοβιτζ εἶναι νεκροὶ ἐπάνω στὸ πράσινο λειβάδι.»

Ἡ γραῖα εὑρίσκει νεκρὰ τὰ παιδιά της, τὰ ἀναγνωρίζει τὰ παιδιά της, τὰ φιλεῖ τὰ παιδιά της καὶ τὰ πλένει μὲ τὰ δάκρυα τοῦ προσώπου της. «Παιδιά μου, παιδιά μου, σεῖς οἱ ἐννέα Γιούγοβιτζ· ἐπέσατε νέοι ἀκόμη εἰς τὸ Κόσσοβο. Δὲν λυποῦμαι ἀκόμη δι' αὐτὸ πολυαγαπημένα μου παιδιά· δὲν λυποῦμαι διὰ τὸν θάνατόν σας, ὑπερασπίσατε τὴν πατρίδα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἁγιάσατε τὴν οἰκογένειάν σας.»

Ἀφοῦ τὰ ἔκλαυσε καὶ τὰ ἐμοιρολόγησε, ἔσκαψε ἐννέα λάκους καὶ ἔθαψε τὰ παιδιά της τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ τὰ ἐσκέπασε μὲ τὴν πράσινην χλόην. Ἐγύρισεν ἔπειτα εἰς τὸ ἄσπρό της σπῆτι μὲ τὰ ἐννέα μαῦρα ἄλογα, μὲ τὰ ἐννέα ἄσπρα λαγωνικά, μὲ τὰ λαγωνικὰ καὶ τὰ ἐννέα γεράκια. Μόλις αἱ ἐννέαι νύμφαι βλέπουν τὴν πενθεράν των μόνην ἀφρίζουν ὅλαι ἀπὸ θυμόν. Καταρῶνται τοὺς Τούρκους Γιανιτσάρους, καταρῶνται περισσότερον τὸν προδότην Βοὺκ ποῦ ἐπρόδωκε τὸν βασιλέα Λάζαρον εἰς τὸ Κόσσοβο. Ἡ γραῖα Γιουγοβίτζα τοὺς λέγει. «Μὴν χάνετε τὰ λογικά σας, νύμφαι μου, εὐχαριστήσατε τὸν Θεὸν διὰ τὰ δῶρά του. Δὲν ἀνέθρεψα τὰ παιδιά μου διὰ νὰ ἀναπαύωνται ἐπάνω σὲ μαλακὸ προσκέφαλο, ἀλλὰ διὰ νὰ ὑπερασπίζωνται τὴν πατρίδα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Μὴν κλαίετε, ἀγαπημέναι μου καρδοῦλαι. Ἂν τὰ παιδιά μου ἐπέταξαν, μοῦ μένουν τὰ ἐγκονάκια μου· ἀναθρέψατε τὰ ἐγκονάκια μου, ἡ φυλή μας δὲν θὰ χαθῇ καὶ τὸ σπῆτί μας τὸ ἄσπρο σπῆτι δὲν θὰ μείνῃ ποτὲ ἄδειο.»

Ὡς βλέπει τις ἡ ὑπόθεσις τοῦ ᾄσματος ἀναφέρεται εἰς τὴν μεγάλην

σλαβικὴν ἐποποιΐαν καὶ τὰς ἀπαισίας ἀναμνήσεις αἵτινες προηγήθησαν τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως.

Ἰδοὺ ἕτερον ᾆσμα τῆς Ἐρζεγοβίνης οὗ ἡ ὑπόθεσις ἀναφέρεται ἐν πλήρει τουρκικῇ ἐποχῇ κατὰ τὸν ΙΖ′ αἰῶνα, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν Σουλεϊμὰν ὁ Μεγαλοπρεπὴς ἐπολιόρκει τὴν Βιέννην.

Τὸ ᾆσμα τοῦτο εὕρηται ἐν συλλογῇ Ἐρζεγοβινίων δημοτικῶν ᾀσμάτων δημοσιευθείσῃ τῷ 1858 ἐν Ὀσσιὲκ τῆς Σλαβωνίας. Ἐν τῇ μεταφράσει ἀπόλλυσι πολὺ τῆς χάριτος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀφελείας.

Ἡ χήρα Γιανιὰ

Φιρμάνι βασιλικὸν φθάνει εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ τὸ φέρει ὁ Καπιτζῆς τοῦ Σουλτάνου. Φιρμάνι βασιλικὸν φθάνει εἰς τὴν Βοσνίαν διὰ νὰ μαζευθοῦν οἱ νέοι γιανίτζαροι καὶ νὰ σταλοῦν εἰς τὴν Σταμπούλ, τὴν Σταμποὺλ τὴν ἄσπρην. Τὸ φιρμάνιον εἰς τὴν Ἐρζεγοβίνην ἔφθασεν εἰς τὸ κονάκι τοῦ ἀρχηγοῦ Ἀϊμάνοβιτζ, τοῦ *κνέζ* (πρίγκηπος) τοῦ ἀκουσμένου. « Γράψε *κνέζ*, τὰ παιδιὰ ποῦ θὰ γίνουν γιανίτζαροι, διὰ νὰ σταλθοῦν εἰς τὴν Σταμπούλ. Γράψε τὰ παιδιὰ τῆς Ἐρζεγοβίνης ... γράψε τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρά.» Ὁ Ἀϊμάνοβιτζ εἶχεν ἐννέα υἱοὺς καὶ ἄλλα τόσα ἐγγόνια ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ γράψῃ κανένα. Ἐζοῦσε τότε καὶ μία χήρα, μία χήρα ἔρημη ἡ Γιανιὰ ποῦ εἶχεν ἕνα μονάκριβο παιδί. Καὶ τὸ παιδὶ αὐτὸ τὸ μόνο τὸ ἔγραψεν ὁ *κνέζ*. Ἡ χήρα Γιανιὰ ἀκούει τὴν εἴδησιν καὶ φεύγει εἰς τὰ βουνά, τὰ πράσινα βουνά. Τρεῖς μῆνας ἔζησεν εἰς τὰ βουνὰ καὶ ἔτρωγε χόρτα καὶ ἔπινε νερὸ μὲ πράσινο φύλλο. Ὅταν τὸ χιόνι ἔπεσε καὶ ἐσκέπασε τὸ βουνό, ἡ Γιανιά δὲν ἠμπόρεσε πλέον νὰ ζήσῃ ἐκεῖ ἐπάνω, καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸ ἄσπρο της σπῆτι. Ὁ πρίγκηψ Ἀϊμάνοβιτζ τὸ μανθάνει καὶ πιάνει τὸν Ματθιᾶν, τὸ μονάκριβο παιδὶ τῆς χήρας καὶ τὸ στέλνει εἰς τὴν Σταμπούλ, τὴν Σταμποὺλ τὴν ἄσπρην. Ἑπτὰ χρόνων ἦτο ὁ Ματθιᾶς καὶ μένει εἰς τὴν Σταμποὺλ ἄλλα ἐννέα καὶ καλὸς ὅπως ἦτο ἀποκτᾷ πολλὰ καὶ γίνεται σημαντικὸς καὶ τοῦ δίδουν ἐννέα ἀγαλήκια. Ὁ Ματθιᾶς δίδει τὰ ἐννέα ἀγαλήκια εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ πέρνει τὸ πασαλῆκι τῆς Βοσνίας. Τὸν διορίζουν καὶ βεζύρην εἰς τὴν Βοσνίαν, βεζύρην διὰ νὰ κρίνῃ καὶ νὰ δικάζῃ. Ἕνα χρόνον μένει εἰς τὴν Βοσνίαν κρίνων καὶ δικάζων μὲ δικαιοσύνην, καὶ στὸν χρόνον ἐπάνω πηγαίνει διὰ τὴν Ἐρζεγοβίνην καὶ τραβᾷ εἰς τὸν ἄσπρον πύργον τοῦ Ἀϊμανόβιτζ. Ὁ πρίγκηψ στέλλει τὸν ὑπασπιστήν του εἰς τὸν βεζύρην διὰ νὰ τὸν περιμένῃ καὶ νὰ ἑτοιμάσῃ τὰ κονάκια. Ὁ ὑπασπιστὴς ἀνταμώνει τὸν πασσᾶν.

. . . .

Στήνουν τένταν, ἄσπρην τένταν εἰς τὸν κῆπον ὑποκάτω τοῦ πύργου. Μετὰ τὸ φαγητὸν ὁ βεζύρης τῆς Βοσνίας κράζει μὲ τὸ ὄνομά του τὸν

δρομεῖ μὲ τὰ χέρια ἐσταυρωμένα. «Μπέη 'Αϊμάνοβιτζ, λέγει ὁ πασσᾶς, ὑπάρχει ἐδῶ μία χήρα Γιαννιά.» «Ναί, πασσᾶ, ὑπάρχει μία χήρα Γιαννιά.» 'Ο πασσᾶς τοῦ λέγει ἀκόμη: «'Οδήγησέ μου τὴν χήρα Γιαννιά.» 'Ο πρίγκηψ φεύγει διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ πασσᾶ. "Ερχεται εἰς τὴν Γιαννιὰ καὶ τῆς λέγει: «"Ελα Γιαννιά, ὁ πασσᾶς σὲ θέλει.» 'Η χήρα θυμόνει καὶ ἀναθεματίζει τὸν πρίγκηπα 'Αϊμάνοβιτζ. «Πάλιν λοιπὸν ὡμίλησες δι' ἐμὲ εἰς τὸν Βεζύρην; Δὲν μὲ ἐλησμόνησες ἀκόμη;» Καὶ ἔρχεται ἡ Γιαννιά, ἡ χήρα Γιαννιὰ κλαίοντας καὶ φθάνει εἰς τὴν σκηνήν, καὶ ἐμβαίνει εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ πασσᾶ. Μόλις τὴν εἶδεν ὁ Βεζύρης τῆς Βοσνίας ἀναπηδᾷ χαρούμενος, ρίπτει τὸ τσιμποῦκί του εἰς τὰ πράσινα χόρτα καὶ φωνάζει δυνατά: «Μητέρα μου, Γιαννιὰ μητέρα μου,» ἐναγκαλίζεται τὰς δύο χεῖρας καὶ τῆς φιλεῖ τοὺς μαστούς, τοὺς μαστοὺς οἱ ὁποῖοι τὸν ἐγαλούχησαν. 'Η χήρα Γιαννιὰ κλαίει, καὶ κλαίει συγκεκινημένη. 'Ο υἱός της ὁ βεζύρης τῆς λέγει: «Γλυκειά μου μητέρα, ἂς ἔχῃ δόξαν ὁ Θεός, ἔχω ὅ,τι ἐπιθυμῶ. Νὰ πάρε καὶ σὺ πλούτη, φάγε καὶ πίε καὶ φεῦγε τὸ κακόν. Αὔριον θὰ πηγαίνω νὰ δικάσω εἰς τὸ Τραβνίκ.» Τὴν νύκτα ἐκείνην ἐκοιμήθησαν μαζὺ καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν, μόλις ἐξημέρωσε ἐκρέμασαν τὸν 'Αϊμάνοβιτζ. Μαζύ του ἐκρέμασαν τα ἐννέα παιδιά του καὶ μαζὺ μὲ τὰ ἐννέα παιδιὰ τὰ ἐννέα ἐγγόνια, ὅλα εἰς τὴν θύραν τοῦ πρίγκηπος 'Αϊμανόβιτζ.

'Ο βεζύρης πηγαίνει νὰ δικάσῃ εἰς τὸ Τράβνικ. 'Η μητέρα του μένει εἰς τὴν 'Ερζεγοβίνην. Κτίζει μοναστῆρι καὶ κοντὰ πέτρινη ἐκκλησία εἰς τιμὴν τοῦ υἱοῦ της.

Τὸ ᾆσμα τοῦτο περικλείει ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς σλαβικῆς νεόνητος τῆς Βοσνίας καὶ τῆς 'Ερζεγοβίνης ἥτις συνελαμβάνετο καὶ ἀπεστέλλετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατέτασσον τοὺς νέους τούτους χριστιανόπαιδας ὡς ἰτζ-ογλάνια ἐν τῷ ἀνακτόρῳ ἢ ὡς γιανιτζάρους ἐν τῷ στρατῷ. Τινὲς τούτων ἐγένοντο βεζίραι ἰδίως ἐπὶ Σολεϊμὰν Β', τοῦ μεγαλοπρεποῦς.

'Η παράδοσις διετήρησε τὴν ἀνάμνησιν ἑνὸς τῶν υἱῶν τοῦ δουκὸς τῆς 'Ερζεγοβίνης Στεφάνου ὅστις ἤχθη αἰχμάλωτος εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1454 καὶ ὅστις ἠσπάσθη τὸν ἰσλαμισμὸν μετονομασθεὶς 'Αχμὲτ Πασσᾶς.

'Ιδοὺ δὲ καὶ ἕτερον ᾆσμα.

'Ερζεγοβινία ἐρωμένη βγαίνει τὰ ἐξημερώματα εἰς τὸ παράθυρον τοῦ ἄσπρου αὐτῆς πύργου. Κυττάζει τὸ ἄστρον τῆς αὐγῆς καὶ πρωϊνὴ παρθένος τοῦ λέγει. «"Ω ἄστρον τῆς αὐγῆς, ἀδελφή μου ἐν κυρίῳ. Εἶναι πολὺς καιρὸς ποῦ ἀφῆκες τὴν Σταμπούλ; ὁ Βλαδίσλας μὲ ἐνθυμεῖ πάντοτε; «Πρὸ τῆς αὐγῆς ἐπέρασα ἀπὸ τὴν Σταμποὺλ καὶ εἶδον τὸν Βλαδίσλαν·

[redacted]

οἱ Τοῦρκοι τὸν ἐγύρισαν· δὲν ἔχει πλέον ὄνομα χριστιανικόν, τὸν λέγουν Ἰσμαὴλ Πασσᾶν. Ὁ Σουλτάνος τοῦ ἔδωκε στρατὸν πεζοῦρα καὶ καβάλα καὶ νάτος ἔρχεται εἰς τὴν Ἐρζεγοβίνην· ἔρχεται νὰ καύσῃ τὴν κατοικίαν σου, νὰ τὴν καύσῃ καὶ νὰ τὴν καταστρέψῃ. Θέλει νὰ πιάσῃ ζωντανὸν τὸν πατέρα του καὶ νὰ τὸν κάμῃ νὰ τραβίξῃ μαρτύρια.» Μόλις ἤκουσε τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ ἐρζεγοβινία κόρη καὶ τὴν ἔπιασε τὸ παράπονον. Πηγαίνει εἰς τὸν δοῦκα Στέφανον «Στέφανε, ἐξύπνα τί κοιμᾶσαι; Διατί παρέδωκες τὸν υἱόν σου; Οἱ Τοῦρκοι τὸν ἐγύρισαν καὶ νάτος ἔρχεται εἰς τὴν Ἐρζεγοβίνην μὲ πεζοῦρα καὶ καβάλα, μὲ τὸν στρατὸν ποῦ τοῦ ἔδωκε ὁ Σουλτάνος.» Μόλις ἤκουσε τοὺς λόγους τούτους ὁ Στέφανος, βαρειὰ τοῦ ἐκακοφάνη. Μαζεύει τὸ χρυσάφι καὶ τὸ ἀσῆμι ὅλον, φορτόνει τριακόσια ἄλογα καὶ τραβάει διὰ τὴν Ῥαγοῦζαν. Ἀφίνει τοῦς θησαυρούς του εἰς τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς ἐμπιστεύεται εἰς αὐτοὺς μεχρισοῦ γυρίσῃ ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν. Οἱ προεστοὶ τῆς Ῥαγούζας τοῦ λέγουν: Πήγαινε, δοὺξ Στέφανε· δὲν θὰ δεχθῶμεν τοὺς θησαυρούς σου ἂν δὲν γράψῃς εἰς τὴν πύλην τοῦ φρουρίου. «Ὁ Στέφανος ἐπέρασε πέρνων μαζύ του τὰ πλούτη του καὶ ὁδηγῶν τὴν πιστὴν ἐρωμένην του.» Καὶ ἔγραψεν ὁ Στέφανος τοὺς λόγους αὐτοὺς εἰς τὴν πύλην τοῦ φρουρίου καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν. Μετ' ὀλίγον φθάνει ὁ Ἰσμαὴλ-Πασσᾶς καὶ προσβάλλει τὴν πόλιν τῆς Ῥαγούζης. Οἱ νέοι κάτοικοι τῆς πόλεως τοῦ λέγουν: «Διάβασε εἰς τὴν πύλην τοῦ φρουρίου καὶ θὰ ἴδῃς τί ἔγραψεν ὁ πατέρας σου διὰ σέ.» Ἀκούοντας αὐτὰ ὁ πασσᾶς ἐπιστρέφει ὀγλήγωρα ὀπίσω καὶ φεύγει. Εἰς τὴν ἐπιστροφήν του ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν, ὁ Στέφανος μαζεύει τοὺς προεστοὺς καὶ τοὺς νέους καὶ τοὺς λέγει: «Ῥαγουζαῖοι, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, δότε μου ὀπίσω τὸ χρυσάφι μου καὶ τὸ ἀσῆμί μου.» Οἱ Ῥαγουζαῖοι τοῦ ἀπεκρίθησαν: «Πήγαινε φεῦγα ἀπὸ ἐδῶ, δοὺξ Στέφανε· σὺ ἐπέρασες ἐδῶθε καὶ ἐπῆρες ὅλους τοὺς θησαυρούς σου μαζὺ μὲ τὴν πιστὴν ἐρωμένην σου. Ἰδοὺ εἶναι γραμμένο μὲ τὸ χέρι σου.» Ὅταν ὁ δοὺξ Στέφανος ἤκουσεν αὐτοὺς τοὺς λόγους τὸ αἷμα ἀνέβη εἰς τὴν κεφαλήν του καὶ ἔσκασεν ἀπὸ τὴν λύπην του.

Τὰ γεγονότα εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται τὸ ᾆσμα τοῦτο εἶναι τὰ ἑπόμενα. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Βοσνίας, περὶ τὸ 1463, ὁ σουλτάνος Μεχμέτης προυχώρησε πρὸς τὴν Ἐρζεγοβίνην καὶ ἠνάγκασε τὸν δοῦκα Στέφανον νὰ τῷ πληρώσῃ φόρον καὶ νὰ τῷ παραδώσῃ ὅμηρον τὸν υἱόν του Στέφανον. Αὐτὸς ὁ ἴδιος δοὺξ Στέφανος εἶχε προηγουμένως ἐρίσει μετὰ τῆς δημοκρατίας τῆς Ῥαγούζης, περὶ τὸ 1453, ἕνεκα τοῦ υἱοῦ του Βλαδισλάου, ὅστις εἶχε καταφύγει εἰς Ῥαγοῦζαν μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ πατρός του διαζευχθείσης μητρός.

Ἰδοὺ τέλος παράδειγμα ὑπερβολῆς κοινῆς ἐν τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς:

Δεν φοβοῦμαι οὔτε τὸ σκότος οὔτε τὰ σύννεφα.
Οὔτε τὸν ποταμὸν Βερβὰς μὲ τὰ εὐμετάβολα νερά του.
Φοβοῦμαι τὸν πολυαγαπητόν μου ὅταν γρυνιάζει.
Δὲν τοῦ ἔκαμα ἐν τούτοις τίποτε.
Μήπως τυχὸν παρετήρησα κανένα;
Ἀλλ' ἐὰν οἱ ὀφθαλμοί μου παρετήρησαν
Ἡ καρδία μου δὲν εἶδε τίποτε.
Οὔτε εἶδεν οὔτε ἐπιθυμεῖ ἄλλον.

Μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, ἡ βοσνιακὴ καὶ ἡ ἐρζεγοβινιακὴ φιλολογία ὁλοσχερῶς συνεκεντρώθη ἐν τῇ ποιήσει.

Τὰ ὡραιότερα ἀποσπάσματα τῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως ταύτης εὕρηνται ἐν ταῖς ἀκολούθοις ἀφηγήσεσι.

Μάρκος Κράλιεβιτζ, τὸ Μίτζα Μιχάτ, Πιλὲ Ναγιαρίμ, Ἠλίας Σμίλιαβιτζ, Ἠλίας Ζερζελέρ, Λουκᾶς Γιαϊτζαμτζῆς.

Ὁ Μάρκος Κράλιεβιτζ, εἶναι ὁ Ἡρακλῆς τῶν μεσημβρινῶν Σλάβων· ἡ ἐποποιΐα του σχηματίζει πλήρη κύκλον.

Ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις, πρέπει ν' ἀναφέρωμεν ἓν ποίημα ἀρκετὰ μακρόν, Ὀζεβτνίτζη. Εἶναι τὸ ἀριστούργημα τῆς Ἰουγοσλαβικῆς γλώσσης. Τὸ ἔργον ἐξετυπώθη ἐν Ἄγραμ. ἀπὸ τοῦ 1862 μέχρι τοῦ 1868. Περιλαμβάνει τρία μέρη· α) Ὀβρὲν, β) Λουκᾶς Βουκάλοβιτζ καὶ γ) ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου. Ὁ συγγραφεύς, ὅστις ὑπεξέφυγεν ἐπιμόνως τὸν θαυμασμὸν τῶν συμπατριωτῶν του, ἐγεννήθη ἐν Ἐρζεγοβίνῃ· σήμερον εἶναι φραγκισκανὸς μοναχός, καὶ ζῇ μεμονωμένος ἐν μοναστηρίῳ τῆς Βοσνίας. Δὲν διστάζω νὰ τὸν ἀνακηρύξω ὡς τὸν Σλάβον Ὅμηρον καὶ νὰ τὸν θέσω πολὺ ἄνω τοῦ Γόνδουλιτζ, τοῦ Ῥαγουζαίου συγγραφέως τοῦ *Ὀσμανίδου*.

Ἀφ' ἑτέρου, θ' ἀναφέρω ἓν ἔργον τοῦ Βέντζεβιτζ, *Ἐθνικὰ ᾄσματα τῶν ἐν Ἐρζεγοβίνῃ Σέρβων, Βιέννῃ*, 1866. Τοῦτο περιέχει πιστὴν συλλογὴν τῶν δημωδῶν ποιήσεων τῆς ἐπαρχίας ταύτης αἵτινες συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ τῶν ῥαψωδῶν.

Οἱ Βόσνιοι καὶ οἱ Ἐρζεγοβίνιοι ἔχουσιν ἀπειράριθμα τερπνὰ παιγνίδια προωρισμένα διὰ διασκέδασιν κατὰ τὰς μακρὰς τοῦ χειμῶνος νύκτας. Τὰ παιγνίδια ταῦτα συχνάκις συνοδεύονται ὑπὸ κομψῶν ἐγκυκλίων χορῶν, οἵτινες ἀναμιμνήσκουσι σχεδὸν πάντες τὴν ἐποχὴν τῆς μάχης τοῦ Κοσσόβου, ἢ τὰς ἀπαισίους ἡμέρας τῶν ἀγάδων καὶ τῶν τιμαριωτῶν.

Δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὰ ᾄσματα τῶν ὁποίων ἐνταῦθα ἐγένετο βραχύτατος λόγος θὰ ἀνήκωσιν ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὸ παρελθόν. Ὄντως, ἡ εἴσοδος τῶν Αὐστριακῶν εἰς τὰς καταληφθείσας ἐπαρχίας θὰ μεταῤῥυθμίσῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ πάντα. Τὰ ἀρχαῖα ἐνδύ-

ματα ἐξαφανίζονται ἤδη· τὰ παλαιὰ ἔθιμα μετ' ἀτολμίας τινὸς δηλοῦνται πλέον· μόνος δ' ὁ πατριωτισμὸς ὅστις τοσοῦτον ἐγκωμιάζεται ἐν ταῖς σλαβικαῖς ποιήσεσι, θὰ διατηρῇ τὸ ἱερὸν πῦρ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Ἰουγοσλάβων. Ἄδουσι χαμηλοφώνως ἀλλὰ συχνὰ τὴν ἡρωϊκὴν ταύτην στροφήν.

Εἰς τὸ Κόσσοβο ὅπου τρέχουσι τέσαρες πηγαὶ
ἐπέρασε ποτὲ Σλάβος ταξειδιώτης.
Ἡ πρώτη ἀνέβρυε γάλα καθαρὸν
ἡ δευτέρα ἔχυνε κόκκινον αἷμα,
ἡ τρίτη διέσπειρε μαῦρον κρασί,
ἀπὸ τὴν τετάρτην ἔῤῥεε καθαρὸν ὕδωρ.
Ὁ ταξειδιώτης εἶπεν εἰς τὴν πρώτην πηγὴν
Διατί νὰ τρέχῃ εἰς τὰς πεδιάδας ταύτας γάλα;
— Διὰ νὰ ἀνατραφοῦν οἱ ἀπόγονοί σου.
Ἀκολούθως προχωρήσας εἰς τὴν δευτέραν, «Καὶ σύ;»
—Ἐνθυμίζω τὴν αἰωνίαν ἐκδίκησίν σου.
Ἀποτείνεται κατόπιν εἰς τὸ μαῦρον κρασὶ
—Διατὶ νὰ ἐξέρχεσαι τῶν σπλάγχνων τῆς γῆς;
—Διὰ νὰ σοῦ δώσω καρδίαν σκληράν·
Πρὸς τὴν τετάρτην «Καὶ σύ, διατί τρέχεις;
—Διὰ νὰ ἀποπλύνω τὸ αἶσχος ἀπὸ τὸ πρόσωπόν σου.»

Τὸ ᾆσμα τοῦτο ἐγεννήθη εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἐρυεγοβίνης· ἀλλὰ τὸ ἐπαναλαμβάνουσιν ὅλοι διὰ φωνῆς χαμηλῆς καὶ ἀναμένουσι μετὰ τῶν σλάβων ἀδελφῶν των τὴν ἀνασύστασιν τῆς αὐτοκρατορίας, ἥτις τόσον ἀπηνῶς κατεκερματίσθη ἐν Κοσσόβῳ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς σπάθης.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ)

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ

ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ ΠΑΡ' ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ ΕΚ ΝΗΣΟΥ ΣΚΙΑΘΟΥ*

Ῥετζέτα

Πτωχείας τῆς πνευματικῆς τὴν ῥίζαν νὰ φυλάξῃς,
τὰ ἄνθη τῆς ὑπομονῆς ὕστερα νὰ συνάξῃς
καὶ φύλλα ταπεινώσεως, καὶ προσευχῆς κλαδίον,
καὶ μέσα στῆς ὑπομονῆς τρίψαι τα τὸ γουδίον,
καὶ εἰς τῶν ἔργων τῶν καλῶν τὴν σίτα πέρασαί τα
καὶ εἰς τὸ συνειδήσεως τζουκάλι ἔμβαλέ τα
καὶ μὲ δακρύων τὸ νερὸν πιᾶσαι καὶ πότισαί τα
κ' εἰς τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τὴν φλόγα ἔμβρασαί τα,
καὶ ὅταν βράσωσι καλὰ, ἔπαρε κένωσαί τα,
μέσα στὸ διακρίσεως πινάκι ἔμβαλέ τα,
καὶ μὲ τὴν εὐχαρίστησιν πιὰς ἀνακάτωσαί τα
καὶ μετὰ κατανύξεως ἔπαρε καταπιέ τα·
καὶ νὰ ἰδῇς τί γιατρικό, τί θαυμαστὸ σεκρέτο,
σὲ συμβουλεύω, ἀδελφέ, πάρε, δοκίμασαί το.
Νὰ, εἶπα, ἄνθρωπος σοφὸς, γιατρὸς ἐκλελεγμένος,
μὲ στὸ παγκόσμιον αὐτὸ σχολεῖον σπουδασμένος.
Πόσα φλωργιὰ, τὸν ἐρωτῶ, θέλεις νὰ τὴν πωλήσῃς;
τίποτε, λέγει, δὲν ζητῶ, μόνον νὰ δαγιαντίσῃς
νὰ καταπιῇς τὸ γιατρικὸ, διὰ νὰ εὐζωήσῃς,
καὶ ζῶν καὶ μετὰ θάνατον ζωὴν νὰ ἀποκτήσῃς.
Ἐπῆρα τὴν ῥετζέτα του αὐτὴν μὲ κάθε τάξιν,
καὶ εἶπα κι' ἀπεφάσισα νὰ κάμω καὶ τὴν πρᾶξιν.

Εὐγαίνοντας ἀπὸ ἐκεῖ σ' ἕν' ἀργαστῆρ' ἐμπῆκα,
καὶ πράγματα διάφορα μέσα ἐκεῖ εὑρῆκα.
Πόσα πωλεῖς, τὸν ἐρωτῶ, αὐτὸ ὁποῦ γιαλίζει;
μάλαμα εἶναι βέβαια, αὐτὸ πολλὰ ἀξίζει.
Ὅσα γιαλίζουν, λέγει μου, μὴν τὰ θαρρεῖς χρυσίον,
γιαλίζει βέβαια κι' αὐτό, πλὴν εἶν' χαλκοῦν ἀγγεῖον.
ἀμὴ αὐτὸ τὸ νόστιμον, ὡραῖον τεφαρίκι;
τῆς Κίννας βέβαια θαρρῶ νὰ ἦναι φαρφουρλίκι.
Ὄχι, μὲ λέγει, φίλεμου, αὐτὸ εἶν' ἕνα σῶμα,

*Ἴδε σελ. 394.

ποῦ 'τ ὀφτικό ἕνας τζουκάλας μὲ ἄχυρα καὶ χῶμα.
ἀμὴ αὐτὸ τὸ νόστιμον; ν' ἄχα κ' ἐγὼ λιγάκι.
Βλέπεις θωργιὰν, μὲ λέγ' αὐτός, ὅμως εἶναι φαρμάκι·
στὴν γεῦσιν φαίνεται γλυκόν, πλὴν—φαρμακώνει,
καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ τὸ φᾶν, εὐθὺς τοὺς θανατώνει·
μ' αὐτὸς ὁ νέος ποῦ εἶν' ἐδῶ στὴς νιότης τὰ κανάκια,
ἀκόμι δὲν τοῦ φύτρωσαν, ἀκόμι τὰ μουστάκια.
αὐτός, μὲ λέγει, ποῦ θωρεῖς εἶν' πεπαλαιωμένος,
μὰ γένεια, καὶ μουστάκια εἶναι μπαρμπερισμένος·
μ' αὐτὴ ἡ δάμα ποῦν ἐδῶ, τί νιούτζικη μαδάμα;
εἰς τὸν καιρόν της βέβαια εἶναι νὰ παίζῃ δάμα.
αὐτή, μὲ λέγει, δὲν θωρεῖς; ἔχει γιαπμάδες δόντια·
καὶ σὺ μὲ λὲς πῶς εἶναι νιὰ πολλὰ μικρὴ στὰ χρόνια
μὰ κεῖνος ποῦ δημηγορεῖ σὰν ῥήτορας μεγάλος,
αὐτὸς εἶν' ἄνθρωπος σοφὸς βέβαια παρὰ ἄλλος!
αὐτὸς δὲν ξεύρει γράμματα παντάπασι, μὲ λέγει,
ὅμως ὁπόταν ὁμιλεῖ, φαίνεται, ῥητορεύει.
Λοιπὸν θὲ νἆναι, λέγω τον, ἀπ' τὴν Κεφαλονίαν,
ὁποῦ τὴν ἔχουν φυσικὴν αὐτὴν τὴν εὐγλωττίαν·
ὄχι, μοὶ λέγει, παντελῶς δὲν εἶν' κεφαλονίτης,
εἶν' ὅμως ἕνας ἄνθρωπος χρυσίτης ἀργυρίτης.
Καλὰ τὸ λέγουν, λέγω τον, χρυσὸς ὅταν λαλήσῃ,
χρυσᾶ εἶναι τὰ λόγια του, καὶ ἂς μὴν ἔχουν χρῆσι·
ἀμὴ ἐτοῦτο, λέγω τον, τὶ ὤμορφον ἀρνάκι!
φαίνεται, λέγει σὰν ἀρνί, πλὴν εἶναι λιονταράκι·
ἀμὴ αὐτὸ τὸ Παρδαλὸν τὸ ὤμορφον πουλάκι;
αὐτὸν ἀσπίδα μὲ πτερά, μοὶ λέγει, ἀδελφάκι,
ἀμὴ ἐτοῦτο ποῦν ἐδῶ μικρὸν παλικαράκι;
ἐτοῦτο εἶναι, φίλε μου, χίνδικο μαϊμουδάκι·
ἀμὴ μ' αὐτὸ τὶ θὲ νὰ πῆς; δὲν εἶναι χαμαιλέων;
ὄχι μοὶ λέγει, μάτια μου, αὐτό 'ναι μέγας λέων
ὢ τὴν καϊμένην, τὴν μικρὴν αὐτὴν τὴν Περδικίτζαν!
αὐτὴ εἶναι, ἀφέντη μου, μοὶ λέγει, ἀλωπίτζα.
Τί κουριόζα πράγματα! τί τέρατα τοῦ κόσμου!
χάνω συλλογιζόμενος τὰ μέτρα τοῦ νοός μου.
ἄλλα τὰ βλέπεις φαίνονται, κι' ἄλλα τῷ ὄντι εἶναι,
στοῦ κόσμ' αὐτοῦ τὰ πράγματα ἀλήθεια δὲν εἶναι·
ἂς φύγω νὰ μὴ πλανεθῶ κ' ἐγὼ τὸ νὰ ψωνίσω,
κἀνένα πρᾶγμα ψεύτικο καὶ τὸ μετανοήσω,
νὰ στοχασθῶ πῶς ψούνισα τάχα κἀνένα φίλον,

κ' ὕστερα νὰ μεταβληθῇ εἰς ἕνα κακὸν σκυλον,
ἢ νὰ θαρρῶ τὸν Νάρκισσον πῶς ἔχω ψωνισμένον,
κ' ὕστερα ἔξαφνα νὰ δῶ Θερσίτην ψωργιασμένον,
ἢ νὰ θαρρῶ ἀγόρασα καμμίαν Νηρηΐδα,
κ' ὕστερα ν'αὔγῃ μιὰ σκληρὰ κακίστη ἐριννίδα.

Μόλις ἐγλύτωσ' ἀπ' ἐκεῖ, εὑρίσκω μνιὰν Μαντάμα,
ὁποῦ περνοῦσεν ἀπ' ἐκεῖ εἰς ἕνα χρυσὸν ἅρμα.
Σινιόρ, μοὶ λέγει, ἀνηψέ, παράπονον μεγάλον
ἔχω μαζὶ μὲ λόγου σας, στὸν κόσμον παρὰ ἄλλον,
ποῦ δὲν καταδεχθήκετε εἰς τὸ ἀρχοντικόν μου,
ν' ἀρθῆτε νὰ κονέψητε, ποῦ σ' ἔχω ἐδικόν μου,
μόνον γυρίζετε ἐδῶ, κ' ἐκεῖ στὸ Πανηγῦρι,
κ' ἔχετε τὸ κονάκι σας μέσα σὲ ἀργαστῆρι·
ὅμως φαίνεται βέβαια δὲν ἤλπιζες νὰ εὕρῃς,
μίαν γενιὰν ὡσὰν ἐμέ, γιατὶ δὲν μὲ ἰξεύρεις.
Παρακαλῶ ὁρίσετε μέσα εἰς τὴν Καρέτα
νὰ σᾶς εἰπῶ ἐγὼ πολλὰ μυστήρια σεκρέτα.
Εὐθὺς ἐγὼ ἀπόρησα πῶς βρέθηκε γενιά μου,
μία μαδάμα σὰν αὐτή, καὶ νἆναι καλὴ θειά μου.
Ποτὲ ἐγὼ δὲν ἤκουσα τὴν μάνα μου Σοφία
πῶς ν' ἄχῃ μίαν ἀδελφὴν νἆναι στὴν ξενιτεία.
Μ' ὅλον τοῦτο τὸ κάλλος της, κ' ἡ τζιριμόνιαίς της
μὲ εἵλκυσαν νὰ γελασθῶ εἰς ταῖς γαλήφειαίς της.
'Εμβῆκα στὴν Καρέτα της λοιπὸν μὲ προθυμίαν
καὶ πήγαμε σὲ μνιὰν λαμπρὰν, ὡραίαν κατοικίαν,
ἀφ' οὗ μέσα ἐμβήκαμε, μὲ περιτριγυρίζει,
εἰς ὅλους τοὺς ὀνδάδες της, καὶ μὲ τοὺς σεργιανίζει,
βλέπεις ἐτοῦτα τὰ λαμπρά, λέγει μου, τὰ σεράγια
κι' αὐτὰ τὰ τζεβαερικὰ πολύτιμα πετράδια,
βλέπεις ὅλα τὰ πλούτη μου μὲ τὰ ὀμμάτιά σου,
αὐτ' ἆναι ὅλα μάτια μου, αὐτὰ εἶναι δικά σου·
ὅσην ἀγάπην εἶχον γὼ ποτὲ στὴν ἀδελφή μου,
τώρα τὴν ἔχω εἰς ἐσέ, καὶ σ' ἔχω γιὰ παιδί μου.
Ἔχεις τῆς μακαρίτισσας τὰ προτερήματά της,
τὸ πρόσωπον, τὰ φρύδια της, καὶ τὰ ὀμμάτιά της·
μοὶ φαίνεται θωρῶντάς σε, ἀλήθεια πίστευσαί μου
τὴν ἀδελφήν μου πῶς θωρῶ, χρυσὲ ἀνεψιέ μου.
Λοιπὸν ποῦναι τὰ ροῦχά σου; στεῖλε τα νὰ τὰ φέρ·
νὰ κάθεσαι, παιδάκι μου, μαζί μου καὶ νὰ χαίρῃς.

'Επίστευσα τὰ λόγια της, ταῖς ψευδογαληφειαῖς της,
δὲν ξεύρω πῶς πλανέθηκα κι'ἀπὸ ταῖς εὐμοφιαῖς της.
'Επῆγα λοιπὸν κ' ἤφερα κεῖ καὶ τὸν χιϊμπέ μου,
τὸ στρῶμα μου, τὸ πάπλωμα, κι' αὐτὸν τὸν σιτζαδέ μου.
Καὶ διὰ τζελεπλίκι μου τῆς δίδω εἰς τὰ χέργια,
ὅλην τὴν σερμαγίαν μου, καὶ κάποια τζεβαχέργια.
Ἔλαβον περιποίησιν μεγάλην κολακείαν,
κάμποσαις μέραις κάμνωντας μαζί της συντροφίαν,
τόσον ὁποῦ μέ ἔκαμε σχεδὸν αὐτὴ ἡ θεία,
νὰ τὴν μετρήσω βέβαια σωστὴν ἀφροδισία.
Μίαν ἡμέραν ἔφυγα, καὶ πῆγα στὸ παζάρι,
κι' ἀγόρασα καὶ πατερμᾶ ἐγὼ ἕνα ζευγάρι
νὰ τὰ τραβῶ καμνιὰ φορὰ διὰ νὰ ἐγλενδίσω,
ἢ ἀληθέστερον εἰπεῖν γιὰ νὰ μετανοήσω·
γυρίζω ὕστερα νὰ βρῶ τῆς θειᾶς μου τὸ Παλάτι,
ἀντὶ γιὰ τοῦτο εὕρηκα ἕνα σωρὸ ἁλάτι.
'Ρωτῶ τί νὰ ἐγίνηκε τῆς θειᾶς μου τὸ σαράγι,
μὲ λέν, ἐκείνη ἔφυγε καὶ ἀλλαχοῦ ὑπάγει.
Ὅθεν ἐγίνη ἄφαντη κι' αὐτή, καὶ τὸ Παλάτι,
κι' ἀντὶς ἐκείνου ἔμεινεν ἕνας σωρὸς ἁλάτι.
Ἡμεῖς δὲν τὸ ἰξεύραμεν τὸ πῶς τὴν εἶχες θεία,
ξεύρομεν μόνον πῶς αὐτὴ λέγεται γαληφεία
καὶ πῶς εἶναι μνιὰ ἅρπυια μὲ σχῆμα γυναικεῖον,
ὁποῦ ἁρπάζει τὰ φλωργιὰ μεσ' ἀπὸ τὸ πουγγεῖον.
Λοιπὸν ἂν ἤσουνα μωρός, πάρε φάγε κομμάτι,
ἀπὸ τἀλάτι ποῦν αὐτοῦ, καὶ μὴ ζητῇς Παλάτι.
καλὰ μὲ ἐδιώρθωσεν, εἶπα, αὐτὴ ἡ θειά μου
πᾶνε κ' οἱ χιϊμπέδες μου, πᾶνε ὡς τὰ σολδιά μου.

Φυγὼν ἐκεῖθεν τὸ λοιπόν, ὅλος ἀφανισμένος
μὲ τὸ ἁλάτι μοναχὰ καλὰ ἁλατισμένος,
ἀκούω ὁποῦ φώναζεν ἕναν ἀργαστηργιάρη,
πάρτε διαμάντι καθαρό, πάρτε μαργαριτάρι.
Τί πρᾶγμα, λέγω, εἶν' αὐτό ; μετάνοια, μοὶ λέγει,
τὸν πῆραν καὶ τὰ κλάματα, καὶ ἄρχησε νὰ κλέγῃ.
Τὸν ἐρωτῶ τὸ διατί, τὰ μάτια του δακρύζουν ;
Λυποῦμαι λέγει, φίλε μου, κείνους ποῦ τὴν ψωνίζουν.
Καλὸν ἦτον οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ τὴν ἐψωνίσουν.
Νὰ μὴ ξεπέσουν στὸ κακόν, καὶ νὰ μετανοήσουν,
μὲ ὅλον τοῦτο ἔρχονται πολλοὶ καὶ τὴν ψωνίζουν

καὶ τὴν πωλῶ πολλ' ἀκριβά, μ' αὐτοὶ δὲν βαργεστίζουν.
Μ' ἐπήρανε τὰ κλάματα, καὶ μένα τὸν καϊμένον,
τὸν ἑαυτόν μου βλέποντας ὅλον ἀφανισμένον.
'Απὸ τὴν θειάν μου τὴν καλή, ποῦλεγαν Γαληφεία,
ποῦ μ' ἅρπαξε τὰ ροῦχά μου, μαζὶ μὲ τὰ σολδία.
καὶ εἶπα τον, ὦ φίλε μου δός μου κ' ἐμὲ κομμάτι,
ἄσπρα δὲν ἔχω, μὲ θωρεῖς, πλὴν βάζω ἀμανάτι,
αὐτὸ τὸ ροῦχον ποῦ φορῶ διὰ παρηγορία·
τὰ ἄλλα μὲ τὰ ἅρπαξεν ἡ θειά μου Γαληφεία.
Εσὺ ἀγόρασες λοιπὸν μετάνοιαν μεγάλην,
πήγαινε, λέγει, στὸ καλὸν δὲν σὲ χρειάζετ' ἄλλη.
Ὅμως φυλάξου στὸ ἑξῆς νὰ μὴ ξεπέσῃς πάλι,
γιατ' ὅποιος σφάλλῃ δυὼ φοραῖς, ἔχει τρελλὸ κεφάλι.
Φεύγω συλλογιζόμενος, καὶ μετανοημένος,
καὶ ἔλεγα, καλά λεγε κ' ἐκεῖνος ὁ καϋμένος.
Ὅποιο γιαλίζει, μὴ θαρρεῖς πῶς εἶν μαλαματένιο,
εἶναι μπακῆρι, σίδηρο, καὶ μεταλλοπαφλένιο·
νὰ ποῦ κ' ἐγὼ τὸ ἔπαθα, μνιάν, ποῦ θαρροῦσα θεία,
εὐγῆκε μιὰ τζεγκίστρια, μάγισσα Γαληφεία.
Τώρα λοιπὸν πῶς νὰ γενῶ; πῶς ν' αὔγω στὸ παζάρι;
καὶ ποῦ νὰ εὕρω γιατρικό, τὸν πόνο μου νὰ πάρῃ;
'Εκεῖ ποῦ ἀναστέναξα μὲ ὅλον μου τὸ πνεῦμα
Ἕνας αἰδήμων ἄνθρωπος, βλέπω καὶ κάμνει νεῦμα
Ἔλα, παιδίμου, λέγει μου, σύστασιν νὰ σοὶ δώσω,
ποῦναι μεγάλο γιατρικό, καὶ νὰ σὲ βαλσαμώσω.
Καλά, τὸν λέγω, κύριε, μὰ δὲν ἔχω σολδία,
νὰ ἀγοράσω ἀπ' αὐτήν, ἐγὼ τὴν ἰατρείαν.
Δὲν κάμνει χρεία, λέγει μου, ὕστερα μὲ τεργιάζεις,
ἀφ' οὗ λάβῃς τὴν σύστασιν, τὸ χρέος σου τὸ βγάζεις,
'Επῆρα τὸ λοιπὸν αὐτὸ τὸ βάλσαμον σπουδαίως,
καὶ βλέπω μετεβλήθηκα μ' αὐτὸ ἐγὼ ταχέως,
σὰν ποῦ νὰ βγῆκεν ἀπὸ μὲ μία μορφὴ κτηνώδης·
καὶ ἔλαβον τὸ σχῆμά μου πάλιν τὸ ἀνθρωπῶδες.
'Εκείνην ὅπου 'πέταξα ἐφαίνονταν σὰν ὄνος,
κ' εὐθὺς τρομάρα μ' ἔπιασε, κ' ἕνας μεγάλος πόνος.
'Αφ' οὗ τὸ λοιπὸν ἄνθρωπος ἐγὼ ἔγινα πάλιν,
κι' ἀπόκτησα μετ' οὐ πολὺ κυβέρνησιν μεγάλην,
γυρίζω πρὸς τὸν δανειστήν, τὸ χρέος μου πληρώνω,
καὶ ὅτι ἔμαθα ἐγώ, καλὰ τὸν βεβαιώνω,
ὅτι εἰναι σοφώτεραι αἱ δεύτεραι αἱ σκέψεις·

καὶ τάξαι, λέγει μου, λοιπόν, σ' αὐτὸ νὰ ἀληθεύψῃς·
τὸ γνῶθι σαυτὸν βάλλε το καλὰ μέσα στὸν νοῦν σου,
καὶ σ' ὅσα σ' εἶπα, ἄνοιξαι καλὰ καλὰ τὸ οὖς σου.

Εὐχαριστῶ τὸν εἶπ' ἐγώ, κ' ἐκίνησα τὸν δρόμο·
κ' ἐκεῖ περνῶντας θεωρῶ σὰν ἕνα γκεντιλόμο·
Σινιὸρ μὲ λέγει, φαίνεται, ἐσὺ πῶς εἶσαι ξένος
κι' ἀπὸ τὴν πολιτείαν μας δὲν εἶσαι μαθημένος.
Ὁρίστε πιέτ' ἕναν καββὲ ἐδῶ στ' ἀρχοντικό μου,
δὲν ξεύρο πῶς σὲ ἀγαπῶ ὡσὰν παιδὶ δικό μου·
Γιατὶ μὲ τὸ παιδάκι μου κ' ἐσὺ σωστὰ μοιάζεις,
πιοῦ ἔχω εἰς τὴν ξενιτιὰ στὰ μέρη τὰ τῆς Γάζης.
Ὄχι, Σινιὸρ, δὲν μὲ πλανᾷς κ' ἐσὺ ὡσὰν τὴν θειά μου,
ἀγάλια γάλια νὰ βρεθῇς, ν' ἆσαι καὶ σὺ γενειά μου.
Ἐκείνην τὴν ὠνόμαζαν Ἅρπυια Γαληφεία,
μήπως κ' ἐσὺ ἀπατεὼν εἶσαι τῇ ἀληθείᾳ;
Ἔφυγα τὸ λοιπὸν εὐθὺς κ' ἐπῆγα σ' ἕνα τόπον
καὶ ηὗρα τοὺς συντρόφους μου μὲ περισσόν μου κόπον,
καὶ τοὺς ἐδιηγήθηκα ὅλα μου τὰ συμβάντα,
ὅλα μου τὰ συμπτώματα σωστὰ, καὶ κατὰ πάντα.
Τώρα μὲ λέγουν τὸ λοιπὸν τί κάμνομεν; κινοῦμεν;
νὰ φύγωμεν ἀπὸ ἐδῶ; ἢ πάλη σεργιανοῦμεν;
ἂς φύγωμεν, τοὺς εἶπα γώ, καὶ εἴχαμεν κινήση,
ὅμως ἀκοῦμε κάποιον ὅπ' εἶχε διαλαλήση.
Ἐλᾶτε ν' ἀγοράσετε ἔχω καλαῖς γυναῖκες,
καὶ φράγκισες καὶ τούρκισες ὀβρέσσαις καὶ ῥωμαῖκες.
καὶ εὔμορφαις καὶ ἄσχημαις, κονταῖς ψιλαῖς λιγνούλαις
ἄλλαις μὲ μαῦρα τὰ μαλλιὰ, καὶ ἄλλαις ξανθοπούλαις.
Ἐπῆγα τὸ λοιπὸν σ' αὐτόν, μὲ ἐρωτᾷ ποίαν θέλεις,
ἔμορφη νἆν ἢ ἄσχημη, ποίαν νὰ πάρῃς μέλλεις;
Ὤμορφη, εἶπα του ἐγώ, καλὰ κεῖνος μὲ λέγει,
πλὴν εἶναι ὑπερήφανη, καὶ ἄρχησε νὰ κλαίγῃ.
Δός μου λοιπὸν μνιὰν ἄσχημην, τὸν λέγω, ἂν ὁρίζῃς·
ἐγὼ στὴν δίδω, λέγει μου, πλὴν θὰ μετονοήσῃς.
Διότι ἂν ἦν' εὔμορφη εἶναι κοινή, ὡς λέγουν,
ἡ ἄσχημη εἶναι ποινή, κι' ὅσοι τὴν πέρνουν κλαίγουν.
Δός με γυναῖκα τὸ λοιπὸν, λέγω τον, καὶ μὲ πνεῦμα,
καὶ τὰς θελήσεις μου αὐτάς, νὰ νοιώθῃ μὲ τὸ νεῦμα.
Εὔγαλε καὶ μὲ δίδει μνιὰ, τὴν λέγανε Φροσύνη.
μόνον πετζὶ καὶ κόκαλα σὰν ἕνα τελατίνι·

τ' εἶναι ..ούτη, λέγω τον, σὰς μὲ μίαν μεσαίαν,
μήτε πολλὰ ζαρίφισσα, μήτε πολλὰ χυδαίαν,
νὰ ἔχῃ γνώμην μοναχὰ καλήν, καὶ τόσον φθάνει,
γιατ' ὅποιος ὅλα τὰ ζητεῖ, μόνον τὸν κόπον χάνει.
Εὔγαλε καὶ μὲ ἔδωσε μνιὰν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα,
μήτ' ἀπ' τὴν Φράντζαν ἦτανε, μήτ' ἀπὸ τὴν Ὁλλάνδα
Πόσα γυρεύεις, τὸν ῥωτῶ, τζάμπα σοὶ τὴν χαρίζω,
μοὶ λέγει, προῖκα μάλιστα ἔχει καὶ τὴν προικίζω.
Καλὰ, τὸν λέγω, τὸ λοιπόν, καὶ προῖκα καὶ γυναῖκα,
ἐγὼ ἀπ' αὐταῖς ἔπερνα ἀκόμη πέντε δέκα·
δὲν τ' ὄχουσι συνήθειαν, μὲ λέγει, πέντε δέκα·
ἀλλ' ἕνας ἄνδρας νὰ βαστᾷ μίαν γυναῖκα γραῖκα.
Πάρτην καὶ πήγαινε λοιπόν, τὴν προῖκα πλὴν προσέχου
νὰ μὴν χαλάσῃς, φίλε μου, ἀπὸ αὐτὴν ἀπέχου.
γιατὶ προῖκα δὲν χάνεται, μάλιστα ἂν ῥωτήσῃς,
αὐτὴ πληρώνεται διπλῆ σταῖς κόραις ποῦ γεννήσεις.
Τότε τὸ ἐκατάλαβα ἡ Προῖκα τί σημαίνει,
πῶς εἰς τὰ χέργια τῶν ἀνδρῶν αὐτὴ ποσῶς δὲν μένει.
Τὴν πῆρα τὸ λοιπὸν αὐτή, κ' ἐπῆγα σ' ἀργαστῆρι,
ὁποῦ πωλοῦσ' ἐν ἀκριβὸν πολύτιμον ποτῆρι.
Τὶ πρᾶγμα ἀξιόλογαν, ῥωτῶ, πόσα τὸ δίνεις;
Μὲ λέγει, δὲν ἔχει τιμήν, εἶναι τῆς σωφροσύνης,
ἂν πίνωσι μαζὶ σ' αὐτὸ πάντα οἱ πανδρευμένοι·
θὲ νἆνε πάντα ἥσυχοι, καὶ εὐχαριστημένοι.
Νὰ τ' ἀγοράσω γύρευσα, μὲ εἶπε, θέλεις, τὄχεις,
ἂν καὶ ἐσὺ καὶ ἡ γυνὴ τὸ θέλῃ, αὐτὴ ὅπ' ὄχεις.

Ἀφ' οὗ γυναῖκα ψούνισα, εἶχα ἀποφασίσω,
νὰ πάγω σὲ καλὴ μεργιά, διὰ νὰ κατοικήσω.
Βλέπωντας ὁ πραγματευτὴς ποῦμουν συλλογισμένος,
μὲ λέγει, ἐκατάλαβα γιατ' εἶσαι ζαλισμένος.
Ἐσὺ γυρεύεις γιὰ ν'αὕρῃς μίαν καλὴν μερίαν,
γιὰ νὰ ὑπάγῃς εἰς αὐτὴν νὰ κάμῃς κατοικίαν.
Πλὴν ἴζευρε, καμνιὰ μεργιὰ δὲν ἔχει ἡσυχίαν,
ὅπου κι' ἂν πάγῃς, θέλεις βρεῖ ὅλο παραξενίαν.
στὴν Κίνναν καὶ εἰς τὸ Γιαπὸν θέλουν στραβαῖς ταῖς μίταις.
εἰς τὴν Περσίαν ἀγαποῦν ν' ἆναι γεροκομήταις.
Στὴν Χαμπεσίαν θέλουσι ν' ἄχουν χοντραῖς ἀχείλαις,
καὶ φτιὰ ὡσὰν γαϊδουρινά, καὶ τὰ τρυποῦν μὲ σμύλαις.
Εἰς τὴν Τουρκίαν ἔχουσιν εἰσὲ τιμὴν τὰ γένεια,

φράγκοι τὰ μπαρμπερίζουσι, γιὰ νὰ μὴ θέλουν κτένια.
Ἀλλοῦ τιμοῦνε ταῖς πορδαῖς, ἀλλοῦ κ' ἐνδιάζουν,
ν' ἀκούσουν ὅτι πέρδεσαι, εὐθὺς σὲ θυσιάζουν.
ἀλλ' ὅμως τὸ χειρότερον πωλοῦν στὰ μακελεῖα
στοῦ Κόγκου τὸ Βασίλειον κρέατα ἀνθρωπεῖα,
κι' ἀκόμη πλιὸ χειρότερον εἰς τὴν Αἰθιωπία
πωλοῦσι τὸν πατέρα τους τὰ ἴδια παιδία,
καὶ ἡ μητέρα τὰ παιδιὰ τὰ πάγει στὸ παζάρι,
καὶ εἰς τοὺς φράγκους τὰ πωλεῖ ἕνα σολδὶ νὰ πάρῃ·
Ὅμως τὸ ἔτι χείριστον, ἤκουσα, εἶναι τόποι,
ποῦ τὰς γυναῖκάς των κοινὰς τὰς ἔχουν οἱ ἀνθρῶποι·
λοιπὸν ποῦ ἤθελες ὑπᾶς νὰ εὕρῃς ἡσυχίαν;
ὁποῦ κι' ἂν πᾶς καὶ ἂν σταθῇς θὰ 'βρῇς παραξενίαν·
λοιπὸν, ἀδέλφια, πιάσετε δρόμον ὁποῦ σᾶς βγάλει
ἐκεῖ νὰ κατοικήσητε, καὶ μὴν γυρεύετ' ἄλλη·
ὁποιος ζητεῖ καλλήτερα, χειρότερα εὑρίσκει,
χάνει τὸν κόπον ἄκαιρα, καὶ τὸν καταναλίσκει,

Ἐπιάσαμεν τὴν στράταν μας λοιπὸν κ' ἀναχωροῦμεν,
ὁπόταν νὰ μᾶς προσκαλῇ ἕνας ἐκεῖ ἀκοῦμεν.
Ἀπὸ τὴν Φράντζαν ἤτανε καὶ ἀπ' τὴν Ἰταλίαν,
δὲν μὲ τὸ εἶπε παντελῶς, πλὴν μ' εἶπε μὲ φιλίαν,
νὰ τὸν εἰπῶ ποῦ μὲ σκοπὸν πάγω γιὰ κατοικίαν.
Κ' εὐθὺς ἤρχησε νὰ μὲ πῇ, καὶ μίαν ἱστορίαν,
Πῶς εἰς τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν, τὴν πρώτην ἡλικίαν,
ἦτον μιὰ κατάστασις χρυσῆ, χρυσοῦς αἰῶνας,
ὁποῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν χωρὶς ἀγῶνας·
ἀφ' οὗ ὅμως μία γυνή, ποῦ λέγανε Πανδώρα,
ἕνα πιθάρι τζάκισε δὲν ξεύρω σὲ ποιὰ χώρα,
εὐγῆκαν ὅλα τὰ κακά, καὶ διασκορπισθῆκαν
σ' ὅλον τὸν κόσμον ἔτρεξαν, καὶ διαμοιρασθῆκαν
εἰς τὴν Ἀσίαν ἔτρεξαν τρυφή, φιληδονία,
εἰς τὴν Εὐρώπην ἔδραμεν ὅλη ἡ Πανουργία,
εἰς δὲ τὴν Ἀφρικὴν αὐτὴν σκληρὰ θηριωδία,
κ' εἰς ὅλην τὴν Ἀμερικὴν ἄκρα ἀναισθησία·
Καὶ κατὰ μέρος ἔστησε θρόνους τῆς Δεσποτείας
εἰς κάθε ἐπικράτειαν σ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας·
στὴν Ῥώμην, λέγουν, ἔστησεν ἡ ἔπαρσις τὸν θρόνον
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπέστειλε τὸν φθόνον·
ὕστερα μετεβλήθηκαν εἰς ἕνα κακὸν φόνον,

ἡ μέθη, λέγουν ἔφυγεν, εἰς τὴν Ἀλεμανίαν,
καὶ ἡ κακὴ διχόνοια μέσα στὴν Πολονίαν,
τὸ δὲ φιλόπλουτον αὐτὸ πῆγε στὴν Ἰγγλιτέραν,
νἀκολυμβοῦν ὠκεανοὺς νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν.
Στὴν Φράντζαν ἐκατοίκησεν ἡ τοῦ νοὸς λεπτότης,
ἡ πανουργία τῶν ἠθῶν καὶ ἐπιτηδειότης,
ἥτις καὶ διαγείρουσα ὅλην τὴν Νατζιόνε,
τέλος ἐκαταστήθηκε μνιὰ ρεβολουτζιόνε.
Εἰς τὴν Ῥωσσίαν, λέγουσι, πῶς πῆγεν ἡ σκληρότης,
πλὴν τοὺς σκεπάζει ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ῥωμαλαιότης·
εἰς τὸ Μπερλίνι ἔφθασε κάποια τις στρεβλότης,
πλὴν τὴν νικᾷ ἡ φρόνησις, κι' αὐτὴ ἡ σταθερότης·
Εἰς τὴν Σβετζίαν πήγασι καλὰ νακατωμένα,
πλὴν χάνοντας τὴν Κάρολον δὲν ἔμεινε κανένα·
στὴν Δανιμάρκα ἔφθασε ματαιοφαντασία,
τὸ νὰ μετροῦνται ἥρωες ἐν τῇ μικροπρεπείᾳ·
ἡ Βενετία ἔλαμψε μὲ τὰ πολλὰ σεκρέττα,
πλὴν οἱ Γαλλοὶ τὴν πήρανε αὐτὴν μὲ τὴν τρομπέτα·
οἱ Ἱσπανοὶ φαινόμενοι κατόλικοι τζελάντοι
καὶ τῶν ἠθῶν τῶν παλαιῶν γενναῖοι προτεστάντοι,
γενναίως ἐπροστάτευσαν τὴν πάτριον θρησκείαν
μὲ πόλεμον πολλὰ σκληρὸν καὶ αἱματοχυσίαν.

Ὕστερα νἀπαριθμῇ ἄρχησε μὲ ἰνφάντια,
ποίαις κακίαις στόλισαν τὰ γένη μὲ τὰ σάρτια,
λέγωντας στοὺς πραγματευτὰς ἐπῆγε ἡ ἀπάτη,
εἰς τοὺς τεχνίτας ἡ ψευτιά, ἡ μαργιολιὰ στὸ ναύτη,
εἰς τοὺς ἀξιωματικούς, καὶ τοὺς ὀφφικιάλους
πῆγεν ἡ περηφάνεια πλιότερον, παρὰ σ' ἄλλους·
ἂν πῆς καὶ ἡ πολιτικὴ σ' αὐτὸ δὲν ἁμαρτάνεις,
γιατ' ὅσα καὶ ἂν σοῦ εἰποῦν, σ'αὐτὰ πίστιν μὴ βάλεις·
ἡ δὲ ψευδὴς ὑπόκρισις πῆγε στοὺς ἐρημίτας,
μάλιστα, καθὼς λέγουσιν, εἰς τοὺς ἁγιορείτας·
ἡ πανουργία ἡ λεπτὴ γύριζε στὸ σωκάκι,
στοὺς ἄνδρας δὲν ἠθέλησε νὰ καμ' αὐτὴ κονάκι,
ὅλη αὐτὴ ἐδόθηκεν, ὅλη εἰς ταῖς γυναῖκες,
τὴν πῆραν ῥωμνιαῖς, φράγγισσαις, τούρκισσαις καὶ ἑβρέκαις.
Τέλος πάντων ἐπρόσθεσε σ' αὐτὴν τὴν ὁμιλίαν
ἀκόμη διηγούμενος αὐτὴν τὴν ἱστορίαν,

Πῶς οἱ θεοὶ μίαν φορὰν τὸν Ὄλυμπον ἀφῆσαν
καὶ ἦλθαν καὶ κατέβηκαν στὴν γῆν κ' ἐκατηκῆσαν,
κ' ἐξ αἰτίας τῶν σκληρῶν Τιτάνων, καὶ Γιγάντων,
ποῦ τρόμαξαν τὸν πόλεμον αὐτῶν τῶν ἀριμάνων
ἢ διατὶ θεοὶ θεαῖς ἀγάπησαν, ἀνθρώπους;
διὰ νὰ συναναστραφοῦν παντοῦ σ' ὅλους τοὺς τόπους.
Ὡς τόσον ὁ Ζεὺς ἔκαμε κονάκη στὴν Περσίαν,
στὴν Βασιλείαν τοῦ Μογόλ, κ' εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν,
ὁ Ἄρης μετὰ τῶν Σκυθῶν, Ἑλλήνων καὶ Ῥωμάνων·
καὶ τώρα μετὰ γενεῶν εἶναι τῶν ἀριμάνων,
ὁ δὲ τρισμέγιστος Ἑρμῆς ἐπηγενεῖς τὴν Φράντζα,
ἀφ' οὗ πρῶτα στὴν Αἴγυπτον ἔκαμε κοτραδάντζα,
ὁ δὲ Κρόνος ὁ παλαιὸς ἐπῆγεν εἰς τὴν Σπάνιαν
καὶ ἔδωσε στοὺς Ἱσπανοὺς ἕνα σωρὸν φερμάνια,
νὰ πάγουν στὴν Ἀμερικὴν καὶ νὰ τὴν ὑποτάξουν,
χρυσόν, καὶ αἷμα ἐν ταὐτῷ νὰ φάγουν νὰ χορτάσουν.

Ὁ δὲ θαλάσσης Ποσειδῶν πῆγε στὴν Ἰγγλιτέραν,
καὶ ἔδωκε τῆς ναυτικῆς δόξαν τὴν ὑπερτέραν.
ὁ Ἥφαιστος ὄντας κουτσός, στὴν Αἴτναν τριγυρίζει,
πότε τζανάκια τεχνουργεῖ, πότε μακαρονίζει·
ἡ Ἀφροδίτη ἔφυγε, καὶ *σὰν φασὸν* γυρίζει,
πότε στὴν Φράντζα σεργιανὰ πότε ἀλλοῦ γλενδίζει·
Ἔχει κονάκι κ' εἰς αὐτὴν τὴν Βλαχομπογδανία,
χωρὶς ὅμως ἐρωτικὰ θέλγητρα ἡ Παφία·
ὁ Βάκχος λὲν πῶς πέταξε, καὶ πῆγε στὴν Νεμτζία
βαστῶντας μιὰν κούπαν χρυσῆ μὲ νέκταρ ἀμβροσία,
καὶ εἰς τὸ κέφι του αὐτὸ νομίζωντας πῶς παίζει
τὴν Ἀρειάδνην ἔχασε, τὴν πῆραν οἱ φραντζέζοι.
Ἰδού, λέγει, ὦ φίλε μου, ὅλη ἡ ἱστορία
τῶν ὀλυμπίων τῶν θεῶν, ὅλη ἐν συντομίᾳ.
Μόνον διὰ τὴν Ἀθηνᾶν δὲν εἶπα καὶ γιὰ Μοῦσα
ὡς μὴ εἰς τόπον στερεὸν πάντοτε κατοικοῦσα,
ἀφ' οὗ ἀπὸ τὸν Παρνασόν, κι' ἀπὸ τὸν Ἑλικῶνα,
ὅπου ἐκατοικούσανε τὸν παλαιὸν αἰῶνα,
εὐγῆκαν τούταις αἱ θεαῖς, τώρα περιπωλεύουν,
εἰς τὴν Εὐρώπην σεργιανοῦν αὐταῖς καὶ ταξιδεύουν,
ὅπου ἀκοῦν τοὺς κεραυνοὺς Ἄρεως νὰ κτυποῦσι,
δὲν ἀγαποῦσι νὰ σταθοῦν ἐκεῖ νὰ κατοικοῦσι·
ὅπου εἶναι Ἀπόλλωνες Ὄρχαμοι μουσηγέται,

ἐκεῖ πηγαίνουν καὶ αὐταῖς, στένουσι τὰ Μουσεῖα
τῶν θαυμαστῶν ἐπιστημῶν ἔνδοξα Πρυτανεῖα,
Σὲ συμβουλεύω τὸ λοιπὸν καὶ σένα, ἀδελφέ μου,
τὴν φιλικήν μου συμβουλὴν ταύτην καὶ ἄκουσαί μο
ὁποῦ ἰδῇς νὰ κατοικοῦν καὶ Μοῦσαι, καὶ σοφία,
κι' ὁποῦ ἀκούσῃς νὰ ἰσχῇ θέμις καὶ εὐνομία,
ἐκεῖ κ' ἐσὺ, ὦ φίλλε μου, νὰ πᾶς νὰ κατοικήσῃς,
ἂν θέλῃς ζωὴν εὔθυμον κ' εἰρηνικὴν νὰ ζήσῃς,
ἀλλ' ὅμως μὴν στοχάζεσαι σωστὴν εὐδαιμονίαν
'σ' ὅλον τὸν κόσμον, φίλε μου, κ' ὕπαγε μὲ ὑγείαν.
Ἔπειτα μᾶς ἐφώναξεν ἕνας νὰ μᾶς πωλήσῃ
τὴν τέχνην ὅλων τῶν τεχνῶν, κ' εἶχε τὴν διαλήσῃ
αὐτ' εἶν' ἡ τέχνη τῶν τεχνῶν, μεγάλη ἐπιστήμη,
ὁποιος τὴν ἀγοράσ' αὐτὴν, ἔχει μεγάλην φήμη,
αὐτὴ διδάσκει, νουθετεῖ πῶς ἄνθρωπον διάγειν,
ζῶον πολυτροπώτατον καὶ μετ' αὐτοῦ διάγειν.
Γιατὶ ἄλλοι μὲν ἄνθρωποι. περίφανοι ὀργίλοι,
ἄλλοι μὲ ἔχθραν ἄσπονδον, καὶ φαίνονται σὰν φίλοι,
ἄλλοι ἀπάνθρωποι, σκληροί, καὶ ἄλλοι συκοφάνται,
ἄλλοι ψευδεῖς, πλὴν φαίνονται ὡσὰν ἱεροφάνται,
ἄλλοι στριφνοί. αὐτάρεσκοι, στρεβλοὶ καὶ κακοήθεις,
κἄλλοι σπουδαῖοι, εὔτακτοι, τίμιοι χρηστοήθεις.
Πρὸς τούτοις καὶ πολλῶν λογιῶν διάφοραις γυναῖκες,
μὲ γνώμαις πολυποίκιλαις, τουρκοφραγκορωμαῖκες.
Πῶς εἰμπορεῖς μ' ὅλα αὐτὰ τὰ ζῶα νὰ συζήσῃς,
ἂν μὲ τὴν τέχνην τῶν τεχνῶν δὲν τὰ οἰκονομήσῃς;
Σ' ἄλλους χρειάζεται τιμὴ, σ' ἄλλους ὑπεροψία,
καὶ εἰς ἄλλους τὸ πολιτικόν, σ'ἄλλους οἰκονομία·
εἰς τὰς γυναῖκας μάλιστα χρειάζεται μεγάλη
καὶ φρόνησι καὶ προσοχὴ στὸ κόσμον παρὰ ἄλλη,
γιατὶ ειναι πολύτροπα ζῶα παρὰ τὰ ἄλλα,
παμπόνηρα, περίεργα, τεχνάσματα μεγάλα.

Ἀκούωντας παρόμοιαις παραξενιαῖς τοῦ κόσμου,
καὶ ἀπορῶντας χάνωντας τὰ μέτρα τοῦ νοός μου,
νὰ φύγω δὲν ἠθέλησα στὸν κόσμον νὰ πηγαίνω,
καὶ ἔτζι πάλιν γύριζα στὸ πανηγύρ' ἐμβαίνω,
διὰ νὰ πληροφορηθῶ κομμάτι παραπάνω
εἰς τὰ τοῦ κόσμου πράγματα, νὰ τὰ καταλαμβάνω·

κ' ἕναν σοφὸν συναπαντῶ, ποῦ λέγανε Σωκράτη,
καὶ μιὰ κοῦπα στὸ χέρι του μὲ κώνειον ἐκράτει.
Τὸν ἐρωτῶ, τί εἶν' αὐτὸ; μὲ λέγ' εἶναι φαρμάκι,
ποῦ προθυμοῦμαι νὰ τὸ πιῶ ὡσὰν γλυκὸ κρασάκι·
αὐτ' εἶν' ἡ εὐχαρίστησις τῆς θείας ἠθικῆς μου,
ὅπου λαμβάνω ἐξ αὐτῆς πατρίδος ἰδικῆς μου·
ὕστερα βλέπ' ἕνα τυφλόν, τὸν λέγαν Βελισάρη,
ποῦ γύριζεν εἰς τὸ τζαρσὶ ὠσὰν τὸν ζιτουλιάρη·
ρωτῶ τινὰς διὰ αὐτὸν ἄνδρα τὸν γηραλέον·
ὁ Βελισσάριος, μὲ λέν, καύχημα τῶν Ῥωμαίων,
καὶ ποιός, λέγω, τὸν ἥρωα, τὸν εὔγαλε τὰ μάτια;
ὁ φθόνος ἀπεκρίθηκαν, ὅπου δὲν ἔχει 'μάτια
μ' αὐτὸς ὁποῦ πολλὰ γελᾷ τὸν λέγω, πῶς τὸν κράζουν;
φιλόσοφον Δημόκριτον, λέγει, τὸν ὀνομάζουν.
αὐτὸς εἶν' ἀπ' τὰ Ἄβδηρα, καὶ πάντοτε καγχάζει
τὸν κόσμον τὸν περιγελᾷ, ὁποῦ δὲν ἔχει χάζι,
ἀμὴ ὁ ἄλλος διατὶ κλαίει ἐξεναντίας;
μὲ λὲν μὲ τὸν αὐτὸν σκοπόν, κλαίει ἐπ' ἀληθείας·
κλαίει τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου, τὴν μωρία,
ποῦ εἶναι θρήνων, καὶ κλαυθμῶν, καὶ ὀδυρμῶν ἀξία.

Ὕστερα μὲ ἐφώναξε νὰ πάγω κεῖ κοντά του
καὶ μ' εἶπε πῶς Ἡράκλειτον ἔλεγαν τὄνομά του.
Καὶ μ' ἔδειξε νὰ στοχασθῶ ἕναν ποῦ λέγαν Κροῖσσον
κεκοσμημένον μὲ λαμπρὰν πορφύραν τε καὶ βύσσον.
Καὶ μ' εἶπε βλέπεις τον αὐτὸν μὲ τόσην εὐτυχίαν;
θέλει τὸν πάρη γρήγορα Κῦρος τὴν Βασιλείαν.
καὶ σκλάβον, καὶ αἰχμάλωτον τὸν φέρει στὴν Περσίαν,
κι' ὅλα τὰ πλούτη χάνει τα ποῦ ἔχει στὴν Λυδίαν.
Βλέπεις αὐτὸν τὸν εὐτυχῆ τύρανον τῶν Σαμίων,
τὸν Πολυκράτην τὸν λαμπρὸν εἰς τὸν παρόντα βίον·
αὐτὸν ὀλίγον ἔπειτα τὸν ἀνασκολοπίζει
ὁ Ἀρταφέρνης ἡγεμών, στὴν φοῦρκαν τὸν φουρκίζει.
Βλέπεις καὶ τὸν Ἀντώνιον τὸν Καίσαρα τῆς Ῥώμης,
ὡς Ἄρην τὸν πολεμικὸν μετὰ πολλῆς τῆς τόλμης,
τὸν νικημένον νικητὴν τῆς ζώσης Ἀφροδίτης,
τῆς Κλεοπάτρας τῆς κλεινῆς, ποῦ εἶναι ἐραστής της;
Κλάψαι κι' αὐτόν, κι' αὐτὴν μαζί, ὅτι σὲ λίγον χρόνον
χάνουν ὁμοῦ καὶ τὴν ζωήν, καὶ ἔρωτα, καὶ θρόνον.
ὁ Αὔγουστος Ὀκτάβιος θέλει τὸν καταστρέψει

ἂν ὄχι ζῶσα, μάρμαρον στὸν θρίαμβον ὑπάγει,
μαζὶ μὲ τὴν ἀσπίδα της π' ἔβαλε νὰ τὴν φάγῃ·
Ἀφίνω τοὺς τοῦ τωρινοῦ καιροῦ ἄνδρας ἐνδόξους
ἀθλίους καὶ παντλήμονας στὸ τέλος καὶ ἀδόξους
καὶ ὄχι μόνον ἄδοξον αὐτοὶ ἔλαβον τέλος
ἀλλὰ σκληρὸν ἐλεεινὸν τὸ τοῦ θανάτου βέλος.
Αὐτὸ εἶναι τὸ θέατρον, παιδάκι μου, τοῦ κόσμου
κι᾽ὅταν αὐτὸ τὸ στοχασθῶ μὲ μέτρα τοῦ νοός μου,
μὲ πέρνουσι τὰ κλάματα, καὶ κρουνηδὸν δακρύζω
κι ἔχι πῶς τὄχω φυσικὸν τὸ νὰ μοιρολογίζω.

Αὐτὰ ἐγὼ ἀκούοντας, καὶ βλέπων μὲ τὰ μάτια,
ἄρχησα νὰ θρηνῶ κ' ἐγὼ μὲ ὅλα μου τὰ σάρτια
καὶ ἔλεγα ἐν ἐμαυτῷ τέτοια τὰ τοῦ κόσμου,
κ' ἐγὼ ἐπῆγα σὰν τυφλὸς κ' ἔμπλεξ ἀπατός μου!
δὲν ἤρκει ν'ἄμαι μοναχὸς, πῆρα καὶ σύντροφό μου
εἰς τὰ τοῦ κόσμου βάσανα ν' ἄχω φορτιὸ διπλό μου·
ὅμως αὐτὴ ἡ σύντροφος τοῦ βίου μου μοὶ λέγει
μὲ ἄκραν γενναιότητα χωρὶς ποσῶς νὰ κλαίγῃ·
σιώπα, ἄνδρα μου, μοὶ κλαῖς, ξεύρω ἕνα σεκρέτο
κι' ἂν νὰ τὸ μάθῃς ἀγαπᾷς, τὸ λέγω, κι ἄκουσαί το.
Στὸν πίθον ὅπου τζάκισεν ἡ πάγκακος Πανδώρα
ποῦ ἦτον ἀπ' τὴν ἴδια, τὴν ἐδικήν μου χώρα
μὲ εἶπε πῶς νὰ ἔμεινε ἐλπίδα εἰς τὸν πάτο,
λοιπὸν ἰδοὺ ποῦ τὄχαμεν, νὰ τὸ σεκρέτο, νἆτο·
ὅσην κι' ἂν περάσωμεν στὸν κόσμον τυραννίδα
ἔχομεν καὶ παρηγοριὰ ἔχοντες τὴν ἐλπίδα
καὶ καθὼς πέρασαν πολλοί, ἔτζι καὶ μεῖς περνοῦμεν

Εὖγε Πανδώρα, λέγω της, ὄχι τρελλὴ Πανδώρα,
ὡσὰν ἐκείνην ὅπου λὲς ἀπ' τὴν δικήν σου χώρα,
ἐσὺ μὲ λὲς ἀληθινὰ ἕνα σωστὸ σεκτρέτο,
ὁποῦ ποθὲν δὲν τὄμαθα ἐτοῦτο, παρὰ φέτο.
Ὅμως ἠξεύρεις τί θὰ πῆ, καὶ νὰ μὲ συμπαθήσῃς,
πῶς θέλεις ἕνα νηστικὸν νὰ τὸν παρηγορήσῃς,
λέγωντας Ἰνσαλάχ, Σινιόρ, ἐσὺ θέλεις χορτάσῃς
καμνιὰ φορὰ μὲ φαγητά, νὰ φᾷς καὶ νὰ θαυμάσῃς·
πλὴν ἄλλο εἶναι τὸ νὰ τρῶς κι' ἄλλο τὸ νὰ ἐλπίζῃς·
μὲ τὴν ἐλπίδα τὴν κοιλιὰν ποτὲ δὲν τὴν γεμίζεις·

ὅμως ὅλοσουν ἂς ζήσωμεν κ' ἡμεῖς καθῶς οἱ ἄλλοι
ὁ κόσμος ἐκ μιᾶς ἀρχῆς εἶχε αὐτὸ τὸ χάλι
ὅμως προτοῦ νὰ φύγωμεν ἂς πᾶμε γιὰ σεΐρι
ἀκόμη νὰ γλενδίσωμεν σ' αὐτὸ τὸ πανηγύρι,
ἴσως καὶ ἀγοράσωμεν κανένα τεφαρίκι,
ἄπ' τὴν ἐλπίδα πλιότερο νὰ ἔχῃ ζαριφλίκι.

Γυρίζωντας λοιπὸν ἡμεῖς σ' αὐτὸ τὸ πανηγύρι
καὶ βλέποντες ἐδῶ κ' ἐκεῖ, καὶ κάνοντες σεΐρι,
ἀκοῦμεν καὶ μᾶς προσκαλοῦν μέσα σ' ἕνα σχολεῖον.
ποῦ ἦτον τῶν ἑπτὰ σοφῶν Ἑλλάδος τὸ Μουσεῖον.
Ὁ ἕνας ἦτον λίνδιος Κλεόβουλος τὴν κλῆσιν,
τὸ μέτρον μᾶς ἐχάρισε νὰ ἔχωμεν εἰς χρῆσιν·
ὁ ἄλλος Χίλων τοὔνομα, ἐκ Λακεδαιμονίας,
γνῶθι σαυτὸν μᾶς ἔδωκε μετὰ περιχαρίας,
λέγωντας πῶς τὸ μάθημα ἐτοῦτο εἶναι θεῖον
κι' ἀπ' ὅλα τὰ μαθήματα καλλήτερο περδίο.
Ὁ ἄλλος ἀπ' τὴν Κόρινθον Περίανδρος τὴν κλῆσιν,
μηδὲν ἄγαν μᾶς ἔμαθε μὲ ἄκραν σωφροσύνην,
τουτέστι μὲ ὑπερβολὴν μηδὲν νὰ ἐκτελοῦμεν,
μήτε μὲ βίαν περισσήν, διὰ νὰ εὐτυχοῦμεν·
ὁ δὲ Σόλων ἐξ Ἀθηνῶν κοιτάξετε μας εἶπε
πάντα τὸ τέλος τῆς ζωῆς στὸν νοῦνσας νὰ μετρῆτε,
γιατὶ δὲν μακαρίζεται μηδεὶς πρὸ τοῦ θανάτου,
ἂν δὲν ἰδοῦμεν πῶς θὰ πᾶν καὶ τὰ ὑστερινά του.
Ὁ Βίας δὲ ὁ Πριηνεὺς νὰ ξεύρετε μᾶς εἶπε
πῶς τοὺς κακοὺς ἀπ' τοὺς καλοὺς πλιότερους θὲ νὰ βρῆτε.
Θαλῆς δὲ ὁ μιλήσιος νὰ φεύγετε μᾶς εἶπε
πάντοτε τὴν ἐγγύησιν, μὴν κατηγορηθῆτε
μὴν πλέξετε σ' ἄλλου δεσμά, χωρὶς καμμίαν χρείαν
νὰ βγάλετ' ἄλλον, καὶ ἐσεῖς νὰ πέσετε σ' αἰτίαν.

Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς θησαυροὺς βγάζω νὰ τοὺς πληρώσω
καὶ ἐρωτῶ πόσα φλωργιὰ γυρεύουν νὰ τοὺς δώσω ;
Ἐκεῖνοι μ' ἀπεκρίθησαν πῶς ἄσπρα δὲν γυρεύουν,
μόνον νὰ τοὺς φυλάξωμεν στὸν νοῦν μας συμβουλεύουν.
Ὕστερα μᾶς ἐφώναξεν ἕνας νὰ μᾶς ρωτήσῃ
ἂν θέλωμεν μνιὰν θαυμαστὴν πέτραν νὰ μᾶς πωλήσῃ
τί πέτρα εἴπομεν αὐτὴ τιμῆς τόσον τιμίας ;
αὐτὴ θὲ νἄναι βέβαια διαμάντι τῆς Ἰνδίας.

αὐτ' εἶναι πέτρα θαυμαστή, πέτρα φιλοσοφίας
ὅποιος βαστᾷ ἀπάνω του ἀπὸ τὸν λίθον τοῦτον
τὸν κόσμον τὸν καταφρονεῖ, τὴν δόξαν, καὶ τὸν πλοῦτον,
καὶ ζῇ βίον μακάριον μετὰ ἐλευθερίας,
εἰς τὰ τοῦ κόσμου πράγματα δὲν ἔχει προσπαθείας·
αὐτ' εἶναι πέτρα θαυμαστὴ ἡ τῆς ἐλευθερίας
καὶ τὴν ἀγόραζα κι' ἐγὼ μεθ' ὅσης προθυμίας,
πλὴν ἔφθασα νὰ πανδρευθῶ, ἀγόρασα γυναῖκα
κι ἂν δώσω καὶ φλωργιὰ πολλὰ ἕως χιλιάδες δέκα,
ἐλευθερίαν δὲν μπορῶ πλέον νὰ ἀγοράσω,
ὑπὸ ζυγὸν θὰ βρίσκομαι σχεδὸν ὡς νὰ γεράσω·
ἕνας π' οὖτο ἀνύπανδρος ἐκεῖ ἐπῆρε μέτρα
καὶ ἔκαμεν ἀπόφασιν κι ἀγόρασε τὴν πέτρα
διὰ νὰ ζήσῃ ἥσυχα μετὰ ἐλευθερίας
καὶ νὰ μὴν ἔχῃ παντελῶς τοῦ κόσμου προσπαθείας·
δὲν ξεύρω πῶς ἀπέρασε, ἀλλ' ὅμως δὲν ἐστάθη
θαρρῶ κι αὐτὸς μακάριος χωρὶς νὰ ἔχῃ πάθη.

Τέλος πάντων ἠκούσαμεν ἕναν ποῦ διαλαλοῦσε
καὶ εἰς τὸ ἐργαστῆρι του τὸν κόσμον προσκαλοῦσε
λέγωντας πῶς ἐκόντευσε νὰ παύσῃ τὸ παζάρι
καὶ νὰ πηγαίνῃ ὁ καθεὶς καλὸν πρᾶγμα νὰ πάρῃ
ποῦ λέγεται βελτίωσις, κι ἂν ὁ καιρὸς περάσῃ
δὲν τὸ εὑρίσκει ἔπειτα τινὰς νὰ τ' ἀγοράσῃ.
Ἔτρεξα τὸ λοιπὸν ἐκεῖ μὲ κάθε προθυμίαν
καὶ ἔκαμα προβιζιὸν μέδωσε οὐ μετρίαν
πλὴν ὅσα καὶ ἂν ἔδωσα σαὐτὴν τὴν πραγματείαν
διπλᾶ τὰ ἐκαζάντισα χωρὶς ἀμφιβολίαν
ἡ σύζυγός μου μοναχὰ δὲν τὴν ἔκαμε χάζι
καὶ μ' ἀπεκρίθη εἰς αὐτὸ μ' ἕνα λεπτό της νάζι,
ὅτι τῆς μόδας δὲν εἶν' πλιά, αὐτὸ τὸ τεφαρίκη
ταῖς κυναιξὶ δὲν προξενεῖ κανένα ζαριφλίκι,
πῶς εἶναι λέγει δυνατὸν ἀπὸ τὸ ταμπιέτι
καὶ ἀπὸ τὰ καπρίτζια μου νὰ κάμω φεραέτι;
Ἐκεῖνα ὅπου μ' ἔμαθεν ἡ μάνα μου Φροσύνη,
θὰ τὰ φυλάξω ὅσον ζῶ, στὸ λέγ' αὐτὸ πεσίνι·
ἄλλα φρονήματα ἐγὼ δὲν βάλλω εἰς στὸν νοῦ μου,
παρὰ τὰ ὅσα μ' ἔβαλεν ἡ Δεσποινοῦ μανοῦ μου.

ΚΡΗΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ *

Ὁ Ἥλιος

Μνιὰ φορά τονε μνιὰ γυναῖκα καὶ δὲν ἤκανε κοπέλια. Εἴστερα ἐτάχτηκε καὶ εἶπε τοῦ Ἥλιου: «Ἥλιε μου, ν' ἀγαστρωθῶ νὰ γκάμω 'νὰ κοπέλι καὶ νὰ σοῦ τὸ δώσω.» Εἴστερα τῶκαμε, καὶ τὸ 'νέθρεψε, καὶ τῶβαλε 'ς τὸ σκολιό, καὶ τοῦ παντήχνει ὁ ἥλιος στὴ στράτα, καὶ λέει του: «Ἄμε νὰ πῇς τσῆ μάνας σου. Πότε δὰ μοῦ φέρει τὸ τάξιμο ποῦ μοῦχει ταμένο;» Πάει λέειτο τσῆ μάνας τυ: «Νὰ πέψῃς, μάνα μου, τὸ τάσιμο ποῦ 'χεις τοῦ ἥλιου ταμμένο.» «Πέτου παιδί μου, πῶς ἐλησμόνησες καὶ δὲ μοῦ τῶπες». Ἐπάντηξέ ντου πάλι τοῦ κοπελιοῦ ὁ Ἥλιος καὶ τοῦ εἶπε: Ἐξέχασα καὶ δὲ τζῆ τῶπα. Εἴστερα τοῦβαλε ἕνα χρυσὸ μῆλο 'ς τὸν κόρφο του, κ' εἶπε: «Τοῦτο τὸ χρουσὸ μῆλο δὰ σοῦ βάλω 'ς τὸν κόρφο σου, ὅτι νὰ σὲ ξεζώσῃ, νὰ πέσῃ, νὰρθῇ 'ς τὸ νοῦ σου, νὰ τσῆ τὸ πῇς.» Πάει, ξεζώνει το, πέφτει τὸ μῆλο. Θωρεῖ το ἡ μάνα του καὶ ῥωτᾷ το: «Ποῦ τῶβρες;» «Ὁ Ἥλιος μοῦ τῶδωκε γιὰ νὰ μὴ λησμονήσω νὰ σοῦ πῶ νὰ τοῦ πέψῃς τὸ τάξιμο ποῦ τοῦ 'ταξες.» «Πέ του, παιδί μου, πῶς τῶχασες, καὶ δὲ μοῦ τῶπες.» Ἐπάντηξέν του πάλι ὁ Ἥλιος 'ς τὴ στράτα τοῦ κοπελιοῦ καὶ τὸ ῥωτᾷ: «Εἶπες, παιδί μου, τσῆ μάνας σου κειονὰ ποῦ σοῦπα;» «Ἤχασα τὸ μῆλο, καὶ λησμόνησα καὶ δὲν τσῆ τῶπα.» Βάνει του πάλι ἕνα χρυσὸ ψαλιδάκι 'ς τὸν κόρφο ντου καὶ λέει: «Ἀργὰ ποῦ δὰ σὲ ξεζώσῃ, νὰ πέσῃ, νὰ ναιστορηθῇς, νὰ τσῆ τὸ πῇς.» Ἀργὰ τὸ ξεζώνει καὶ πέφτει τὸ ψαλιδάκι, λέει: «Ποῦ τῶβρες, παιδί μου, τουτονά.» Ὁ Ἥλιος μοῦ τῶδωκε γιὰ νὰ μὴ λησμονήσω νὰ σοῦ πῶ, πότε δὰ τοῦ πέψῃς τὸ τάσιμο ποῦ τοὔχεις ταμμένο εἶπε του ἡ μάννα του: «Πετου παιδί μου, ὅτι νὰ σὲ ξαναρωτήξῃ, πῶς τοῦ τὸ 'πεψα. Ἀπεῖτις τοῦ πάντηξε καὶ τοῦπε τὸ παιδί: «Ἤπεψέ σου το, λέει'» τὸ πιάνει ποῦ τὴ χέρα ντελόγω καὶ τὸ παίρνει.

Καὶ παίρνει το, καὶ πάει το, καὶ τὸ βάνει 'ς ἕνα μπερβόλι μέσα, κι' ἀπόει φεύγει. Τὸ κοπέλι ἤκλαιγε καὶ τσαγκουρνοφονούντονε, καὶ ἤλεγε:

Ὡς ψήγει καὶ μαραίνεται τσῆ μάνας μ' ἡ καρδούλα,
Ἐτσὰ νὰ ψηγομαραθοῦν τοῦ Ἥλιου τὰ μαρούλια!
Κόψου, δενδρό μου, κόψου!

* Ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου δημοσιευθησομένης μετ' οὐ πολὺ συλλογῆς τοῦ κ. Ι. Ν. Ζωγραφάκη.

'Αργά, πάει ὁ Ἥλιος καὶ θωρεῖ τὸ τσαγκουρνοφονεμμένο, λέει του: Πῶς ἐτσακγουρνοφονεύτηκες, παιδί μου, ἐτσά; λέει του τὸ κοπέλι: Τσῆ γειτόνισας ὁ πετεινὸς ἦρθε καὶ πάλαιψε νε μὲ τὸν δικό μας, κ' ἐπῆγα νὰ τσῆ ξεχωρίσω, κ' ἐτσαγκουρνοφονέψανέ με. Τὴν ἄλλη φορὰ ξαναβρίσκει τὸ τσαγκουρνοφονεμμένο, ξαναρωτᾶ το: Ἠντά χεις, παιδί μου κ' εἶσαι τσαγκουρνοφονεμμένο; λέει του: Τσῆ γειτόνισσας ὁ κάττης ἦρθε μὲ τὸν ἐδικό μας κ' ἐπαλεύγανε, κ' ἐπῆγα νὰ τσῆ ξεχωρίσω κ' ἐτσαγκουρνοφονέψανέ με. Εἴστερα τοῦ παράκατσε καὶ τοῦ γρηκᾶ καὶ κλαίει καὶ τσαγκουρνοφονᾶται, καὶ φώνιαζε:

'Ως ἐψήγεται, μαραίνεται τσῆ μάνας μ' ἡ καρδοῦλα,
'Ετσὰ νὰ ψηγομαραθοῦν τοῦ Ἥλιου τὰ μαρούλια.
Κόψου, δεντρό μου, κόψου!

Εἴστερα τοῦ φανερώνει καὶ τοῦ λέει: Θές, παιδί μου, νὰ πᾷς 'ς τσῆ μάνας σου; λέει: Θέλω. Παιρνᾶ ἕνας κόρακας καὶ τοῦ λέει. Ἔ, κόρακα, δὲν παίρνεις ἐτουτηνιὲ τὴ γκόρη νὰ τὴν πᾷς τσῆ μάνας τση; λέει: Παίρνω τηνε, λέει του: Κ' ἤντα δὰ τρώς; λέει τὸ κρειάς τση. Κ' ἤντα δὰ πίνεις; Τὸ αἷμα τζη' λέει: Νἄχῃς τὴ γκατάρα μου, καὶ νὰ τρυπήσ' ὁ λαιμός σου. (Καὶ ἀποστοτεσὰ εἶναι τρυπημένος τῶν κοράκω ὁ λαιμός). Σὲ λίγη ὥρα περνᾶ ἕνα μπεριστέρι καὶ τοῦ λέει: Ἔ, περιστεράκι, δὲν παίρνεις τουτηνιὲ τὴν κόρη νὰ τηνὲ πᾷς 'ς τσῆ μάνας τση; Παίρνω τηνε, λέει: Κ' ἤντα δὰ τρῶς; Τὸ ψιλὸ ψιλὸ χορταράκι τσῆ γῆς. Κ' ἤντα δὰ πίνεις; Τὸ κρυγιὸ κρυγιὸ νερὸ ἀποὺ τὸ κολυμπάκι' λέει του: Ἔχε τὴν εὐκή μου, καὶ νά 'σαι ἄχολο' (ἀποστοτεσὰ καὶ πέρα δὲν ἔχουνε χολὴ τὰ περιστέργια). Ἐπηρέν τηνε τὸ περιστέρι κι' ἐπικίνανε 'ς τσῆ μάνας τζη. Κ' εἴστερα κουραστήκανε, καὶ βγαίνουνε 'ς ἕνα κυπαρίσσι ἀπάνω νὰ ξεκουραστοῦνε. 'Αποκάτω στὸ κυπαρίσσι ἤτονε μνιὰ βρύση' πάει μνιὰ γκοπελιὰ νὰ γεμίσῃ, θωρεῖ τὴν ἀσκιανιάδα τσῆ κοπελιᾶς ποὔτανε 'ς τὸ κυπαρίσσι, λέει: ἔδαι, κοπέλα ποῦ 'μαι κι' ἀπὸς μὲ πέμπουνε 'ς τὸ νερό! σπᾶ τὸ σταμνί τζη. Εἴστερα πάει καὶ ἡ γιάλλη ἀδερφή τζη, θωρεῖ καὶ κείνη τὴν ἀσκιανιάδα, λέει: Ἔδαι κοπέλλα ποῦ 'μαι κι' ἀπόει μὲ πέμπουνε 'ς τὸ νερό! σπᾶ καὶ κείνη τὸ σταμνί τζη. Τὴν εἰστεργιὰ πάει καὶ ἡ γρὰ μὲ τὸ γκουνενὸ 'ξανοίγ' ἀπάνω εἰς τὸ κυπαρίσσι, θωρεῖ τὴν κοπέλα' λέει: Ἔ, κεραπεριστεράκι, πῶς ἐβγῆκες ἀτὰ πάνω. — Χερόχτενα ηὗρηκα κ' ἤκαμά τα ἕνα τρουλὶ κ' ἐβγῆκα. Πάει ἡ γρά, ἀνεμαζώνει χερόχτενα, κάνει ἕνα τρουλί, πάει νὰ βγῇ, χαλοῦνε, καρφώνουνέ τζη. Ἔ, περιστεράκι πῶς ἐβγῆκες ἀτὰ πάνω! — Αὐγὰ 'μάζωξαν κ' ἤκαμα ἕνα τρουλὶ κ' ἐβγῆκα. Πά' ἡ γρά, μαζώνει τ' αὐγα, κάνει τά 'να τρουλί' πάει νὰ τὰ πατήσῃ νὰ βγῇ, σποῦνε. Στὸ ὕστερο ναιγκάζεται κ' ἡ γρά, κ' ἐπῆγε νὰ πάρῃ φωτιὰ νὰ τὴν ἄψῃ 'ς τὴ ῥίζα τοῦ κυπαρισσοῦ, νὰ τὸ κάψῃ, νὰ τσῆ καταιβάσῃ. Τὴν ὥρα ποῦ γύ-

ρευγε τὴ φωτιά, ἐκαταιβήκανε καὶ μισέψανε· καὶ τωσὲ παντήχνει ἕνα μποντικαλάκι 'ς τὴ στράτα· λείνε ντου. 'Ανὲ σοῦ παντήξῃ μνιὰ γρὰ νὰ σ' ἐρωτᾷ ἀνὲ μᾶς εἶδες, νὰ τσῆ λὲς λόγια, λόγια, νὰ ποκολώσωμε μὴ μασὲ φτάξῃ. Παντήχνει τὸ μποντικαλάκι τσῆ γρᾶς, λέει: "Ε, μποντικαλάκι, δὲς εἶδες μνιὰν κόρη μ' ἕνα μπεριστεράκι; λέει: 'Επαὲ μοῦ πάντηξε ἕνας σκλαμὸς μαλλί· λέει: "Αλλα σοῦ λέω, κι' ἄλλα μοῦ λές· δὲν εἶδες μνιὰ γκόρη μ'ἕνα μπεριστεράκι; 'Ωστὲ νὰ τὸ ξάνω! λέει: "Αλλα σοῦ λέω κι' ἄλλα μοῦ λές· δὲν εἶδες μνιὰ γκόρη μ' ἕνα μπεριστεράκι; 'Ωστὲ νὰ τὸ κλώσω! λέει: "Αλλα σοῦ λέω κι' ἄλλα μοῦ λές· δὲν εἶδες μνιὰ γκόρη μ' ἕνα μπεριστεράκι; 'Ωστὲ νὰ τὸ φάνω· λέει: "Αλλα σοῦ λέω κι' ἄλλα μοῦ λές· δὲν εἶδες μνιὰ γκόρη μ' ἕνα μπεριστεράκι; λέει: Εἶδά το, μόνο γλάκα νὰ τσὴ φτάξῃς. Τὴν ὥρα ποῦ πιαίνανε 'ς τὸ δρόμο κ' ἐπροπατούσανε, εἶχε ἡ μάνα τζη ἕνα μπετεινὸ καὶ βγαίνει καὶ ἤκραζε, κ' ἐφώνιαζε. Κικικί, ἐδάρχετ' ἡ Μαρούλα μας! κικικί, ἐδάρχετ' ἡ Μαρούλα μας. Τσῆ μάνας τση ἡ καρδιὰ ἐπόνεσαι, καὶ πιάνει τὸ μπετεινὸ καὶ φράσσει τον: 'ς τὸ φοῦρνο μέσα. Καὶ βγαίνει πάλι ποῦ τὸν ἀνηφορὰ τοῦ φούρνου 'ς τὸ δῶμα κι' ἐφώνιαζε: Κικικί, ἐδάρχετ' ἡ Μαρούλα μας! κικικί, ἐδάρχετε ἡ Μαρούλα μας! Κι' ὥστε νὰ ποκράξῃ νὰ καὶ τὴ Μαρούλα ντως.

Τὸ 'Ρόδο

Μνιὰ φορά τονε μνιὰ γυναῖκα κ' εἶχε τρεῖς θυγατέρες· καὶ δὲν ἐπαντρεύγουντανιε· ἐπαντρεύγουντανιε ἡ φτωχιαὶς καὶ ἄσκημαις, καὶ κείναις ἀποῦ σανιε ὥμορφες καὶ πλοῦτες δὲν ἐπαντρεύγουντανιε. Εἴστερα ἐρωτήξανε οἱ γονέοι τως καὶ τῶς εἴπανε: Κάμετε τρεῖς λαμπάδες, νὰ τσῆ κολλήσετε 'ς τὸ προσκέφαλο τσῆ κάθε μνιᾶς όντὲ δὰ κοιμηθοῦνε, κι' ἀπὸς νὰ τσῆ βλεπίσετε, καὶ ἐκείνη ποῦ δὰ σηκωθῇ νὰ τσῆ σβύσῃ, ἐκεινιὰ ἀμποδίζει καὶ τῶν ἀποδέλοιπῶ σας παιδιῶ τὴ μοῖρα. Παρακαθίζει ὁ κύρις τως καὶ θωρεῖ τὴν καλήτερή του θυγατέρα, ποῦ λέγανε 'Ρόδο, καὶ σηκώνεται καὶ τσῆ σβύνει κι' ἀπόει θέτει πάλι.

'Εβάλανε σκοπὸ οἱ γονέοι τση νὰ τηνὲ ξορίσουνε· καὶ λέει τση ὁ κύρης τση: Νἄρθῃς θές, 'Ρόδο μου, νὰ πᾶμε 'ς τὸ γάμο ποῦ μᾶς ἔχουνε καλεσμένους; λέει: Νἄρθω. Κάνουνε ἑτοιμασίαις καὶ ζυμώνουνε, πῶς ἤθελα νὰ πᾶνε στὸ γάμο, καὶ παίρνει τηνε ὁ κύρης τση, καὶ ἐμισέψανε. Κ' ἐπιαίνανε, κι' ἐπιαίνανε, εἴστερα τσῆ λέει: Κατέχεις ἐδά, 'Ρόδο μου, νιὰ γκαήρῃς; Κατέχω, ἀφέντη. 'Εξαναπιαίνανε πάλι ἄλλο τόσο δρόμο ἀλάργο, κι' ἀπόει τσῆ ξαναλέει. Κατέχεις, 'Ρόδο μου, νιὰ γκαήρῃς; λέει: Κατέχω. Εἴστερα ξαναπιαίνανε ἄλλο τόσο κόσμο ἀλάργο· ξαναλέει τση: Κατέχεις, 'Ρόδο μου, νιὰ γκαήρῃς; Λέει: Δὲ γατέχω, ἀφέντη. 'Ωστόσο

βραδυάστε κ' ἤτονε μπλιό ἀργά καὶ λαχχίνει ἕνας πυργος 'ς τὴ στράτα, καὶ τσῆ λέει: Ἐπαὲ νὰ μποῦμε νὰ ξωμείνωμε νὰ ξενυχτίσωμε. Κρεμᾶ αὐτὸς 'ς τὸ παραθύρι ποπάνω, ἀπόξω ἕνα φλασκὶ χωστὰ καὶ δὲν τὸν εἶδε, καὶ λέει τση: Κάθου, παιδί μου, παδά, καὶ γὼ δὰ πά' νὰ κόψω ξύλα νὰ φέρω νἄψωμε τὴ φωτιά· λέει τση: Ὥστε νὰ γρηκᾶς τσὴ μαναρὲς κάτεχε πῶς κόβγω τὰ ξύλα· ὅτι νὰ μὴ τζὴ γρηκᾶς μπλειό, τοτεσὰ ἔρχομαι. Κάθεται αὐτή, χτυπᾶ ἀέρας τὸ φλασκί, θαρρεῖ πῶς εἶνε μαναρές· ἀνημένει, ἀνημένει.... ἐγίνηκε πίσσα σκοτίδι· ἐνύχτιασε· ἐστενοχωρούντονε καὶ δὲν εἶχε μπλειὸ 'ντα νὰ γενῇ· προβαίρνει ἀπὸ τὸ παραθύρι νὰ δῇ ἤντα κάνει καὶ δὲν ἐπήγαινε γλήγορα, καὶ θωρεῖ 'ς τὸ παραθύρι· καὶ χτύπα τὸ φλασκί! καὶ ποροίζει ὄξω καὶ ἤκλαιγε· κ' ἐμίσεψε, κ' ἐπήγαινε, κ' ἐπήγαινε· καὶ θωρεῖ μνιὰ φωτιὰ τὴ νύχτα, καὶ πάει καὶ ἤτονε μάντρα, καὶ ἤσανε βοσκοί, καὶ λέει τως: Νὰ ξωμείνω καὶ γὼ μὲ τοῦ λόγου σας ἐπαδά, γιατὶ 'νε νύχτα καὶ δὲ γατέχω ποῦ πάω, ὥστε νὰ ξημερώση; λέει: Ξώμεινε. Τὴ νύχτα σηκώθηκε ἡ μοῖρά τζη, καὶ πάει καὶ σφάζει ὅλο τὸ κουράδι 'ς τὴ μάνδρα, κι' ἀπόει τσῆ βάνει στὸ προσκεφαλάδι τὸ μαχαίρι καὶ ἕνα γκόμπο ῥιάλια καὶ φεύγει. Σηκώνουνται οἱ βοσκοὶ τὴν αὐγὴ νὰ 'ρμέξουν τὰ ὀζά, βρίσκουντα ὅλα σφαμένα· γυαξέρνουνε ἐκειὰ ποῦ κείτουντονε ἡ κοπελιά, θωροῦνε ἕνα σπαθὶ 'ς τὸ προσκεφαλάδι τζη 'ματωμένο. Εἴστερα τηνὲ μαλώνανε, κ' ἐπόμεινε περίλυπη· λένε: Ντὰ δὲ καὶ τὸ μαχαῖρι ποῦ εἶνε 'ματωμένο 'ς τὸ προσκεφαλάδι σου; ἐσὺ τἄσφαξες· λέει: Σωπᾶτε καὶ γὼ δὰ σᾶς τὰ πλερώσω. Ἐπλέρωσέ τζη κι' ἀπόει μίσεψε. Ἐπήγαινε, ἐπήγαινε, ἐπήγαινε, καὶ προπάτιε ὅλη νύχτα, καὶ εἴστερα βραδιάστηκε πάλι, καὶ ἐπήγαινε πάλι καὶ θωρεῖ μνιὰ φωτιά· καὶ πάει, καὶ ἤσανιε ζευγάδες· λέει τως: Νὰ ξωμείνω καὶ γὼ μὲ τοῦ λόγου σας, νὰ ξενυχτίσω, γιατ' εἶμ' ἀμοναχή, λένε: 'Σὰν ἤτυχες, ξενύχτισε. Τὴν αὐγὴ σηκώνεται πάλιν ἡ μοῖρά τζη καὶ σφάζει ὅλα τὰ ζευγάργια, καὶ τσῆ βάνει τὸ μαχαῖρι ματωμένο 'ς τὸ προσκεφαλάδι κ' ἕνα γκόμπο ριάλια 'ς τὸ γκόρφο τζη. Σηκώνουνται οἱ ζευγάδες τὴν αὐγὴ νὰ τὰ ταΐσουνε καὶ βρίσκουν τα ὅλα σφαμένα· ἐκλαίγανε καὶ ὀδύρουντανιε. Εἴστερα θωροῦνε τὸ μαχαῖρι 'ς τὸ προσκεφαλάδι τζη ματωμένο· λέει ἡ κοπελιά: Μάντε μου καὶ σᾶς τἄσφαξα, δὰ σᾶς τὰ πλερώσω· ἐπλέρωσέν τως τα κι' ἀπόει μίσεψε. Ἐσηκώθηκε κ' ἐπήγαινε, κ' ἐπήγαινε, καὶ 'ς ἕνα μποταμὸ θωρεῖ ἕνα ἀσκέρι γυναῖκες· ἐγλάκα κ' ἤφταξε τὴ μπισυνή· πιάνει καὶ ῥωτᾶ τηνε: Ἤντα γυναῖκες εἶστε σεῖς, καὶ ποῦ πᾶτε; λέει: Δὲν εἴμαστανε 'μεῖς γυναῖκες· λέει: Κιαμνιντᾶστε; λέει: Ἑμεῖς εἴμαστανιε ἡ Μοίραις τῶ Μοιράδω, ἡ Μοίραις τῶν ἀρχόντισσω καὶ τῶ νοικοκεράδω· λέει: Κ' ἐμένα ἡ μοῖρά μου ἐπαδά 'νε; λέει: Ἐπαδά· λέει: Νὰ μοῦ τηνὲ δείξῃς γιατὶ μοῦχει πολλὰ τύραννα 'ξωμένα· λέει: Θωρεῖς τηνε κεινιέ; λέει: Θωρῶ τηνε. Κεινιά 'νε· μὰ θωρεῖς; ἀπὸ κειὰ ποῦ δὰ τηνὲ

πιάσης καλὰ νὰ τὴν κρατῇς γιατὶ δὰ σοῦ φύγῃ· ἐκείνη δὰ σοῦ λέει: Μεταπιάσέ με, μὰ σὺ ποχειὰ ποῦ δὰ τηνὲ κρατῇς μὴν τὴ μεταπιάσῃς γιατὶ δὰ σοῦ φύγῃ· ἐκείνη δὰ σοῦ χαρίζῃ κόσμους, ὅ,τι κι' ἀνὲ θέλῃς, μὰ σὺ πρᾶμμα μὴ τζῆ ζητᾷς, μόνο τὸ κουβαράκι τὸ μετάξι ποῦχει 'ς τὴ τζέπη τζη. Πάει, πιάνει τηνε· λέει: Μετάπιασέ με, λέει: Δὲ σὲ μεταπιάνω· μάντε μου καὶ σέ 'πιασα καλὰ δὰ σὲ 'σάσω, γιατὶ καλὰ μ' ἔχεις καὶ σὺ σασμένη καὶ μοῦχεις πολλὰ τύραννα ἀξωμένα. Δίδει τση χαρίσματα, ὅ,τι κι' ἀνὲ τζῆ 'διδε πρᾶμμα δὲν ἤθελε, μόνο τσῆ λέει: Δὲ θέλω ἄλλο πρᾶμμα μόνο τὸ κουβάρι τὸ μετάξι ποῦ 'χεις εἰς τὴ τζέπη σου· λέει: Μεγάλο ζήτημα μοῦ ζήτηξες, μὰ ἤντα δὰ κάμω· νὰ σοῦ τὸ δώσω θέλω. Ἤπηρέ ντο καὶ μίσεψε, κ' ἐπήγαινε . . . βγάνει τηνε ἡ μοῖρά τζη καὶ πάει σὴ μνιὰ μπολιτεία· καὶ ἦτονε ἕνα βασιλιόπουλο· καὶ ἦτονε ἀρραβωνιασμένο· καὶ εἶχε τελάλη ἐβγαρμένο καὶ ἐτελάλιζε: Ποιὸς ἔχει μετάξι νὰ μοῦ πουλήσῃ νὰ ῥάψῃ τὸ βασιλιόπουλο τσ' ἀρραβωνιαστικῆς ντου τὴν ἀλλαγωγή! . . . Πηλογᾶται αὐτὴ καὶ λέει: Ἐγώ 'χω μὰ θέλω τοῦ βάρου του. Ἐπῆγε νὰ τὸ πάρῃ, βάνει το 'ς τὸ τεραζί, βάνει γρόσα ποῦ τὴν ἄλλη μπάντα, ὅσα κι' ἂν ἤβανε δὲν ἐσηκώνουντονε· (κ' ἦτονε λέει σὰν τ' αὐγό). Εἴστερα μπῆκε τὸ βασιλιόπουλο καὶ σηκώθηκε. Ἀπῆτις και γίνηκε ἐτσά, λέει: Δὲν παίρνω κεινιὰ ποῦθελα πάρω, μόνο δὰ πάρω τουτηνιά. Ἤπηρέντηνε εἴστερα καὶ τὴν εἶχε· καὶ αὐτὴ ζητᾷ 'ς τσῆ μάνας τζη νὰ πάῃ. Εἴστερα σηκωθήκανε καὶ πάνε 'σὰν ξένοι, καὶ γύρευγε κονάκι νὰ κονέψῃ 'ς τσῆ μάνας τση· καὶ λέει ἡ μάνα τζη τσῆ δούλας: Ἄμε νὰ παρασύρῃς τ' ὀρνιθόσπητο, νιὰ πάνιε πειὰ νιὰ κονέψουνε. Ἀνημένουνέ τζη νὰ μισέψουνε, δὲν ἐμισεύγανε. Πάει ἡ δούλα, λέει τζη ἡ μουσαφίρισσα: Ἄμε νὰ πῇς τσῆ κερᾶς σου ἀνέχῃ δουλιὰ νὰ μοῦ δώσῃ καὶ κάνω· λέει τζη: Πάρε τ' ἀδράχτι νὰ τσῆ τὸ πᾷς νὰ κλώθῃ· λέει: Δὲ γατέχω 'γὼ νὰ κλώθω· λέει: Κι' ἀμὲ ἤντα δουλειὰ κατέχεις; λέει: Ἀνεραψίδι ἀνέχετε. Πάει λέει το τσῆ κερᾶς τση ἡ δούλα· λέει τσῆ δούλας: Νὰ πιάσῃς τοῦ Ῥόδου τὴ μεσοξετελεμένη κώτα νὰ τσῆ τὴν μπᾷς νὰ τὴ ξετελέψῃ. Πάει τση τὴν κώτα κ' ἤπιασε καὶ τὴν ἤρραφτε, κι' ἀπόσι ἤκλαιγε καὶ ἤλεγε: Κώτα μου μεσανέρραφτη καὶ μεσανερραμμένη, πόσον καιρό 'σουν ἄρραφτη κι' ἀκόμη μ' ἀνημένεις! Γροικᾷ το ἡ δούλα, λέει το τσῆ κερᾶς. Ὤρου, κερά, καὶ λοπῶς εἶνε τὸ Ῥόδο σας! Ἐτοτεσὰ σηκώθηκε ἡ μάνα τζη καὶ πῆγε, κ' ἐγκαλιαστήκανε καὶ ποθάνανε ὁμάδι.

ΜΥΘΟΙ ΤΟΥ ΦΛΩΡΙΑΝΟΥ

Α'.

Ὁ κισσὸς καὶ ὁ θύμος

(*I*, *15*)

«Πόσον σὲ λυποῦμαι, δύσμοιρον φυτόν!,
εἶπεν εἰς τὸν θύμον ὁ κισσὸς ποτέ·
εἰς τὴν γῆν ἁπλοῦσαι ὥς τι ἑρπετὸν
καὶ τὸ στέλεχός σου, θύμε μου κοντέ,
ὡς τὰ εὐτελῆ στελέχη,
μόλις ἐκ τῆς γῆς ἐξέχει!
Ἀλλ' ἐγὼ εἰς δρῦς ὑψίστας, εἰς τὰ δένδρα τοῦ Διός,
ἐπιῤῥίπτων τὸν κορμόν μου ἀνυψοῦμαι πρὸς τὰ νέφη
καὶ ἐμὲ ἡ αὔρα τρέφει!»
—«Ναί, ὁ θύμος ἀπεκρίθη πρὸς τὸν φίλον τῆς δρυός,
τὸ ἀνάστημά σου ἔχει μέγα ὕψος ὡς γνωστὸν —
καὶ περὶ αὐτοῦ βεβαίως δὲν φιλονικῶ πρὸς σέ·
ἀλλ' ἐγὼ ὡς στήριγμά μου ἔχω μόνον ἐμαυτόν,
ἐν ᾧ σὺ χωρὶς τοῦ δένδρου, ὑπερήφανε κισσέ,
ὅπερ πάντοτε στηρίζει τὸ ἀδύνατόν σου σῶμα,
ταπεινότερον θὰ εἷρπες εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὸ χῶμα.»

Ἐκδόται καὶ σχολιασταὶ καὶ μεθερμηνευταί,
ὑμεῖς οἱ ἑλληνίζοντες καὶ οἱ λατινισταὶ
ἐν ταῖς μακραῖς εἰσαγωγαῖς βιβλίων ἐπισήμων,
μὴ λησμονεῖτε τὸν κισσὸν καὶ τὸν πτωχόν μου θύμον.

Β'.

Ἔχιδνα καὶ βδέλλα

(*IV*, *5*)

Ἔχιδνα ποτὲ πρὸς βδέλλαν ἔλεγε μετ' ἀπορίας:
«Πῶς ἐνίοτε ἡ Τύχη σπείρει τὰς διαφοράς!
Σὲ ὁ κόσμος ἔχει φίλην, ἀλλ' ἐμὲ μετὰ δειλίας
ἀποφεύγει ἰσχυρᾶς
καὶ ζητεῖ, ἂν δυνηθῇ,
καὶ ἐκ τῆς ζωῆς μου ἔτι ὁ σκληρὸς ν' ἀπαλλαχθῇ·

σὲ δὲ ὅταν τις συλλάβῃ
τὴν πληγήν σου δὲν φοβεῖται
καὶ τὸ αἷμά του τροφήν σου νὰ παρέχῃ προθυμεῖται·
καὶ ἐν τούτοις ἐκ τῶν δύο ἡ αὐτὴ προκύπτει βλάβη.»
—«Ὄχι δά, τῇ ἀπεκρίθη ἡ τοῦ ὕδατος πολῖτις,
ἀληθείας δὲν κηρύττεις·
ἡ πληγή σου φαρμακεύει,
φίλη μου ἀγαπητή,
καὶ ἡ ἀμυχή μου μόνον ὠφελεῖ καὶ θεραπεύει·
πῶς νὰ μὴ εὐαρεστῇ;
Δι' ἐμοῦ ὁ κόσμος βλέπει τὴν προτέραν του ὑγείαν,
ἐν ᾧ σὺ ἐξαποστέλλεις εἰς τὸν Ἅδην κατ' εὐθεῖαν
καὶ τὸν μᾶλλον ὑγιῆ
πρὸ μικροῦ ἐν τῇ ζωῇ:
Διαφέρομεν—καὶ μάτην, φίλη μου, παραπονεῖσαι·
Εἶμ' ἐγὼ ἰατρικὸν
καὶ σύ, ἔχιδνά μου εἶσαι,
δηλητήριον κακόν.
Διαφέρομεν πολύ!
—Τί ὁ μῦθός μου δηλοῖ,

—

Τὸν μῦθον πάντες ἐννοεῖτε:
ὡς ἔχιδνα μὲν δηκτικὴ
ἡ σάτυρα ὑπονοεῖται,
ὡς βδέλλα δὲ ἡ κριτική.

Γ'.

Ζεὺς καὶ Μένως

(*V*, *19*)

Πρὸς Μίνωα τὸν δικαστὴν ὁ Ζεύς ποτε ἐλάλει:
«Υἱέ μου, σὺ ὁ ἐλεγκτὴς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων,
ἐξήγησαί μοι διατὶ τοῦ ᾅδου ἡ ἀγκάλη
σχεδὸν δὲν ἔχει τόπον
νὰ περιλάβῃ τοὺς πυκνοὺς κακούργους, ὧν τὰ σμήνη
ἡ Ἄτροπος σοὶ ἀπευθύνει.
Τίς μάχεται τὴν ἀρετὴν τοσοῦτον ὀλεθρίως;
Τίς προκαλεῖ διαφθορὰν τοσοῦτον μιαιφόνον;
Μὴ τὸ συμφέρον;»—«Ἄπαγε, ὦ πάτερ».—«Τότε ποῖος;»
—«Ἡ ὀκνηρία μόνον».

Σταμάτιος Δ. Βάλβης

Περὶ τοῦ γένους Μαχμοὺτ πασᾶ τοῦ Μιχάλογλου. — Ἐν τῇ τοῦ Κριτοβούλου ἱςορίᾳ, ἣν ὁ κλεινὸς Κάρολος Μύλλερος ἐξέδωκεν ἐν τῷ Ε' τόμῳ τῶν *Λειψάνων τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν*, ἀπαντᾷ χωρίον τι εἰς τὸ γένος ἀναφερόμενον τοῦ περιφήμου Μαχμοὺτ πασσᾶ Μιχάλογλου, τοῦ μέγιστα συντελέσαντος εἰς τὰς κατακτήσεις τοῦ τρομεροῦ πορθητοῦ Μεχμέτη τοῦ Β'., οὗτινος καὶ σύγγαμβρος ἐτύγχανε. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον κεῖται ἐν τῷ Α' β.βλίῳ κεφ. ογ'. τῆς εἰρημένης ἱστορίας, ἔχον οὕτω: «*ἀντικαθιστᾷ δὲ εἰς τὴν τούτου* [τοῦ Ζαγάνου] *τάξιντε καὶ ἀρχὴν καὶ τῶν ὅλων πραγμάτων ἐπιμέλειαν τὸν ἐπὶ τῇ ἑτέρᾳ θυγατρὶ αὐτοῦ κηδεστὴν Μαχουμούτεα, ἄνδρα τὰ πρῶτα μὲν φέροντα τοῦ γένους Ῥωμαίων πρός τε πατρὸς καὶ μητρὸς (ὁ δέ γε πρὸς πατρὸς πάππος αὐτῷ Φιλανινὸς καὶ τῆς Ἑλλάδος ἦρχε καὶ τῇ τοῦ Καίσαρος ἀξίᾳ ἐτετίμητο)*, *οὕτω δὲ φύσεως ἀρίστης λαχόντα, ὡς ἀποκρύψαι μὴ μόνον τοὺς κατ' αὐτὸν ἅπαντας, ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἔν τε φρονήσει καὶ ἀνδρίᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ τοῖς ἄλλοις καλοῖς*· κτλ.». Ὅσον λοιπὸν ἐγὼ γινώσκω, τὸ ὄνομα *Φιλανινὸς* εἴτε ὡς κυριώνυμον, εἴτε ὡς ἐπώνυμον οὐδαμοῦ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας εὑρίσκεται. ὅθεν καὶ ὁ τοῦ Κριτοβούλου σοφὸς ἐκδότης εὐλόγως τὴν τοιαύτην γραφὴν ὕποπτον θεωρήσας κατέταξεν ἐν τῷ πίνακι τὸ ὄνομα μετὰ τοῦ διαπορητικοῦ σημείου (?).

Τὸ κατ' ἐμὲ οὐδόλως ἀμφιβάλλω, ὅτι ἡ λέξις αὕτη γέγραπται ἐν τῷ χειρογράφῳ τεύχει παλαιογραφικῶς, ἤγουν συνεπτυγμένως, ὅπως δηλαδὴ ἐποίουν συνήθως οἱ παλαιοὶ γραφεῖς. Τίς ἐξ ἡμῶν λ. χ. δὲν ἀνέγνωσε καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐντύποις βιβλίοις τῶν παλαιῶν ἐκδόσεων: *οὐνός*, *ἄνος*, *ἀνινός*, *πῆρ*, *ῦς* ἀντὶ: *οὐρανός*, *ἄνθρωπος*, *ἀνθρώπινος*, *πατήρ*, *υἱός*, καὶ τὰ τοιαῦτα; Γραπτέον ἄρα τὴν λέξιν *Φιλανθρωπηνός*. Τοῦτο δὲ λέγω ἄνευ δισταγμοῦ τινός, καθότι τῶν Φιλανθρωπηνῶν ὁ οἶκος, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Κριτόβουλος ἱστορεῖ, ἦν ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἐπωνυμίαν σχόντος τοῦ γενάρχου αὐτῶν ἀπὸ τῆς συνοικίας ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ μονὴ τοῦ *Φιλανθρώπου Χριστοῦ*, κτίσμα οὖσα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α'. τοῦ Κομνηνοῦ. Πολλὰς δὲ καὶ ἐξόχους ὑπηρεσίας παρέσχον οὗτοι τῷ κράτει ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς ἕως αὐτῶν που τῶν τῆς ἁλώσεως χρόνων. Οὕτως ἐν παραδείγματι Ἀλέξιος ὁ Φιλανθρωπηνός, συγγενὴς ἐξ ἀγχιστείας τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ἀνεδείχθη ὑπ' αὐτοῦ πρῶτον μὲν *πρωτοστράτωρ*, εἶτα δὲ μετὰ τὴν νίκην, ἣν ἤρατο καταναυμαχήσας ἐν τῷ Πελασγικῷ (Παγασητικῷ) κόλπῳ τὸν στόλον τῶν ἐξ Εὐβοίας καὶ Κρήτης ἐξορμησάντων Λα-

τίνων, ἐτιμήθη τῷ τοῦ *μεγάλου δουκὸς* ἀξιώματι. Τὸν ἄνδρα τοῦτον ὁ μὲν Παχυμέρης *γεραρὸν καὶ γενναῖον* καλεῖ, ὁ δὲ Γρηγορᾶς *στρατηγικὸν καὶ δεινὸν τὰ πολέμια, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ μέγαν γενόμενον κατὰ τὰς μάχας τῶν Τούρκων*, κτλ. (Ἀκρόπολ. νθ'. — Παχυμ. εἰς Μιχ. Παλαιολ. Β', ιγ'. Γ', ιϛ'. Δ', κϛ'. λ 6'. καὶ Ε', α'. — Γρηγορ. Δ', θ' καὶ Ϛ', η'.). Ἕτερος Φιλανθρωπηνὸς *πιγκέρνης* τὸ ἀξίωμα (βασιλικὸς οἰνοχόος) μνημονεύεται ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (Καντακουζ. Β', κθ'.). Ἐν ἔτει δὲ 1446 διοικητὴς Πατρῶν ὑπῆρχεν Ἀλέξιος Φιλανθρωπηνὸς ὁ Λάσκαρης, τὴν Βοστίτσαν πρότερον διοικήσας (Φραντζ. Β', γ'. καὶ ιθ.). Τελευταῖος δὲ μνημονεύεται Γεώργιος ὁ Φιλανθρωπηνός, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος πέμψας σὺν τοῖς παρασήμοις εἰς Σερβίαν ἀνηγόρευσε δεσπότην αὐτῆς τὸν Γεώργιον (Δούκ, σελ. 116.), καὶ εἶναι πιθανῶς ὁ αὐτὸς ὁ κατ' συνακολουθήσας τῷ αὐτοκράτορι τούτῳ *μεσάζων* (ὑπουργὸς) εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ διαβόητον Σύνοδον (ἴδε Συροπούλου ἱστορ. τῆς Φλωρεντ. Συνόδ. σελ. 82 καὶ 88).

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων λοιπὸν γίνεται δῆλον, ὅτι τῶν Φιλανθρωπηνῶν ὁ οἶκος δὲν ἐξέλειπε μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς πολυδακρύτου αἰχμαλωσίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ὡς εἶπα καὶ ἀνωτέρω· ὥστε κατ' ἐμέ, οὐδεμία ἀμφιβολία λείπεται, ὅτι ὁ Μαχμοὺτ πασσᾶς ἦν Φιλανθρωπηνὸς τὸ γένος. Σημειωτέον δέ, ὅτι *Τριβαλλὸν* (Σέρβον) *τὰ μητρόθεν* λέγει αὐτὸν ὁ Χαλκοκονδύλης (σελ. 436.) Ἀλλ' ἀξιοπιστοτέρα φαίνεται ἡ τοῦ Κριτοβούλου μαρτυρία καθὸ συγχρονήσαντος τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἱστορουμένοις. Γνωστὸν δὲ ὅτι μία τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνοικιῶν εἶναι τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ ἐπώνυμος, ἀπὸ τοῦ αὐτόθι ἀνεγερθέντος ὑπ' αὐτοῦ φερωνύμου τζαμίου.

Ἰ. Σακκελίων

Διόρθωσις ἐσφαλμένων ἀποδόσεων.— Ἐν τῷ τελευταίῳ φυλλαδίῳ τῆς ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένης Revue Numismatique (Γ' Σειρά, τόμος 6', τετάρτη τριμηνία σελὶς 400) ὁ κ. Boutkowshi μετ' ἀξιεπαίνου ζήλου ἀναλαμβάνει τὴν δημοσίευσιν ἀνεκδότων νομισμάτων πλουτίζων οὕτω τὴν Ἑλληνικὴν νομισματολογίαν. Ὀφείλω ὅμως ἐνταῦθα νὰ ποιήσω δύο παρατηρήσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν δημοσίευσιν ταύτην.

α) Ἀποδίδει νόμισμα εἰς τὴν Κηφισσίαν τὴν γνωστὴν ἡμῖν καὶ προσφιλῆ θερινὴν διαμονήν, πλουτίζει δ' οὕτω τὴν νομισματικὴν δι' ἀνεκδότου πόλεως, ὅπερ ἂν ἦτο ἀκριβὲς ἡ Κηφισσία θὰ ἀπέκτα μείζονα τοῦ δέοντος σημασίαν, διότι οὕτω θὰ ἦν ὁ μόνος ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς ὅστις ἔκοψε νομίσματα. Ἀλλὰ τὸ νόμισμα τοῦτο δὲν εἶναι τῆς Κηφισσίας ἀλλὰ τῆς Ἀπαμείας τῆς Φρυγίας ἀφ' οὗ ἐλλείπει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, τὸ δὲ ὄνομα ΚΗΦΙΣΣΙΩΝ εἶναι ὄνομα ἄρχοντος ὡς ῥητῶς ἀναφέρεται ἐν τῷ Mionnet (Τ. Δ'. ἀρ. 202 καὶ 221) καὶ ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ νομι-

τὸ εἰς τὴν Κηφισσίαν ἀνακριβῶς ἀποδιδόμενον.

β) Ἀποδίδει νόμισμα τῆς Πλαυτίλλης εἰς τὴν Μαγνησίαν τῆς Ἰωνίας ἐνῷ τοῦτο εἶναι προφανῶς νόμισμα τῆς Αἰγίνης. Ὅμοιον δὲ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Βουτκόσκη περιγραφόμενον νόμισμα κατέχει ὁ πατήρ μου ἐν τῇ συλλογῇ του μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΙΓΕΙ-ΝΗΤΩΝ. Μ. Π. Λάμπρος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Σεπτέμβριος, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθησαν κατὰ τοὺς μῆνας Σεπτέμβριον Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον τέσσαρες τακτικαὶ συνεδρίαι τοῦ Συλλόγου ἤρξαντο δὲ καὶ τὰ ἀναγνώσματα καὶ ὡμίλησαν οἱ ἑξῆς κατὰ τὸν Νοέμβριον.

Ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος τακτικὸν μέλος ποιητικὴν μελέτην *ἐν περιπάτῳ*.

Ὁ ἀντισυνταγματάρχης κ. Ἰρ. Κοκκίδης τακτικὸν μέλος *περὶ χαρτῶν*.

Ὁ κ. Ἀνδρ. Παπαδιαμαντόπουλος τακτικὸν μέλος *πότε θὰ ἐκλίπῃ ἡ θανατικὴ ποινή*.

Ὁ κ. Ἰω. Τζέτζης τακτικὸν μέλος *περὶ τῶν νεωστὶ ἀνακαλυφθέντων ἀσματικῶν ἑσπερινῶν*.

Ἡ κ. Αἰκ. Λασκαρίδου ἐπίτιμον μέλος *περὶ φρεβελιανοῦ συστήματος*.

Ἐπεψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Συλλόγου διὰ τὸ τρέχον ἔτος καθ' ὃν τὰ μὲν ἔσοδα ὑπελογίσθησαν εἰς Δρ. 18050, τὰ δ' ἔξοδα εἰς Δρ. 18 335. 35. Ὑπεβλήθησαν δ' ὁμοίως καὶ ἐνεκρίθησαν ἐκ τοῦ Συλλόγου ὁ ἰσολογισμὸς κατὰ τὴν 31 Αὐγούστου 1884 καὶ ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ συλλογικοῦ ἔτους 1883—1884. Ὑπεβλήθη δ' ὑπὸ τοῦ προέδρου καὶ ἡ λογοδοσία τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος γενομένων ἥτις δημοσιευθήσεται ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει τοῦ περιοδικοῦ.

Ὑπεβλήθη ὑπὸ τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ τῶν τακτικῶν μελῶν κκ. Δ. Κοκκίδου, Κ. Μπαλλίλη καὶ Α. Καράλη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελέγξεως. Ἐγένετο δὲ δεκτὸν τὸ συμπέρασμα αὐτῆς ὅπως ἐκφρασθῇ ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ συλλόγου εἰς τὴν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος διοικήσασαν ἐφορείαν διὰ τὴν πλήρη ἐν πᾶσιν ἀκρίβειαν.

Ἀντὶ τοῦ ἀναχωρήσαντος εἰς Ζάκυνθον διδασκάλου τῆς σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων Ἀθηνῶν κ. Δ. Κολοκοτσᾶ διωρίσθη τοιοῦτος ὁ κ. Κ. Μεταξᾶς. Διωρίσθη δὲ βοηθὸς ὁ κ. Λούης Λοῦτζος. Διωρίσθη ἐπίσης διδάσκαλος τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Θολὸ Ἄνδρου σχολῆς ἀπόρων παίδων ἀντὶ τοῦ ἀναχωρήσαντος κ. Σ. Καλογεροπούλου ὁ κ. Νικόλαος Νισαντζῆς.

Γενομένων τῶν ἐγκαινίων ἤρξαντο τὰ μαθήματα τῆς ἐν Ἀργοστολίῳ

Βαμβακερὸς καὶ ταμίας ὁ κ. Ἰω. Φωκᾶς Κοσμετάτος, συνεπληρώθη δ' ἡ κοσμητεία διὰ τῆς ἐκλογῆς ὡς κοσμητόρων τῶν κκ. Π. Κεντιλίνη καὶ Σ. Λιβαθινοπούλου. Εἰς τὴν σχολὴν ἐνεγράφησαν ἄνω τῶν 200 μαθητῶν, διδάσκαλοι δ' αὐτῆς διωρίσθησαν οἱ κκ. Ν. Ἰγγλέσης καὶ Γερ. Βανδῶρος· Ὑπὲρ τῆς σχολῆς προσήνεγκον ἀνὰ 200 δραχμὰς ὁ ἀρχιεπίσκοπος κ. Γερμανός, ὁ δήμαρχος κ. Γ. Δρακόπουλος καὶ οἱ κκ. Ἰω. Φ. Κοσμετάτος καὶ Ἐρ. Τούλ.

Κοσμήτορες τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἐν Σύρῳ διωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου οἱ κκ. Κύριλλος Βενιέρης ἀρχιμανδρίτης, Ἰω. Φραγκιᾶς, Δ. Ἀποστολίδης, Κων. Παπακωνσταντίνου καὶ Τιμ. Τσιροπινᾶς. Ἐκ τούτων δ' ἔφορος ἐξελέχθη ὁ κ. Κύριλλος Βενιέρης. Ἐλεγκταὶ δ' ἐξελέχθησαν οἱ κκ. Ε. Λυκούδης, Δ. Μαρῖνος καὶ Μ. Ναύτης.

Οἱ μέχρι τέλους Νοεμβρίου ἐγγραφέντες μαθηταὶ ἐν τῇ σχολῇ ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν ἀνῆλθον εἰς 714 ὑπερβάντες κατὰ 364 τοὺς τοῦ ἀντιστοίχου μηνὸς τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐκ τούτων εἰς μὲν τὰ δύο τμήματα τῆς α'. τάξεως ἐνεγράφησαν 408 εἰς τὴν β'. 105 εἰς τὴν γ'. 47 καὶ εἰς τὴν δ' 54. Ἡ δὲ κίνησις τοῦ ταμιευτηρίου τῶν παίδων μέχρι τέλους Νοεμβρίου ἦν ἡ ἑξῆς. Κατετέθησαν ἐν συνόλῳ δρ. 1864. 40, ἐζητήθησαν δὲ καὶ ἐπεστράφησαν δρ. 7,02.

Ἡ Ἀκαδήμεια τῶν ἐπιστημῶν τῆς Πράγας προσεκάλεσε τὸν Σύλλογον ὅπως μετάσχῃ τῶν ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς συστάσεως αὐτῆς γενησομένων κατὰ Δεκέμβριον ἑορτασίμων συνεδριῶν. Ὁ δὲ Σύλλογος ὥρισεν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ τὸν γραμματέα τῆς Ἀκαδημείας.

Συνήφθησαν σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτῶν μετὰ τῶν ἑξῆς σωματείων, τῆς ἐν Σμύρνῃ ἀγαθοεργοῦ ἀδελφότητος Ὅμηρος, τοῦ ἐν Καλάμαις Λακωνικοῦ συνδέσμου, καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου.

Ἡ ἐν Δεσσάου ἐπιτροπὴ πρὸς ἀνέγερσιν ἀνδριάντος εἰς τὸν φιλέλληνα ποιητὴν Γουλιέλμον Μύλλερον ἀπετάθη πρὸς τὸν Σύλλογον ἀναγγέλλουσα τὴν σύστασιν αὐτῆς. Ὁ δὲ Σύλλογος ἐπεψηφίσατο ἵνα μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἀνοιχθῇ πρὸς τοῦτο κατάλογος ἐράνων συγχρόνως δ' ἐπεψήφισεν ἵνα μεταφρασθῶσι τινὰ τῶν ποιημάτων τοῦ Μυλλέρου ἑλληνιστὶ καὶ ἐκτυπωθῶσι, σταλῶσι δ' εἰς Γερμανίαν πρὸς πώλησιν τῇ ἐπιτροπῇ ταύτῃ.

Διαλυθείσης τῆς μετὰ τοῦ Ὠδείου συμφωνίας ὁ Σύλλογος ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν σύστασιν θιάσου μουσικοῦ ἐκ παίδων τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων, ἐκόμισε δὲ καὶ τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαιοῦντα μουσικὰ ὄργανα. Τοῦ θιάσου τούτου διευθυντὴς διωρίσθη ὁ κ. Γ. Γαϊδεμβέργερ καὶ βοηθοὶ δύο, ἐνεγράφησαν δ' εἰς αὐτὸν μαθηταὶ ἐν συνόλῳ 31.

Ἀποφάσει τοῦ τμήματος τῶν καλῶν τεχνῶν ἤρξαντο κατὰ πᾶν Σάβ-

λῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Ἀπεβίωσαν ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου τὰ ἐπίτιμα **Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης, Βασίλειος Μελᾶς, Ἰω. Οἰκονομίδης** καὶ τὸ ἀντεπιστέλλον **Σπυρίδων Σοκόλης**. Ὁ Σύλλογος πρὸς τὰς οἰκογενείας τῶν ἀποβιωσάντων ἀπέστειλε συλλυπητήρια γράμματα.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη τοῦ Συλλόγου οἱ κκ. Α. Ῥωμάνος, Γερ. Φωκᾶς, Θεοδ. Ζῶτος, Κυπαρ. Στέφανος, Παν. Παπαδάκης, Σπ. Ζέυος, Εὐστ. Πινιατόρος, Λεωνίδ. Λαπαθιώτης, Χ. Στεκούλης, Γ. Γαλάτης, Κ. Πεταλᾶς, Ἀρισ. Κόρακας, Μιχ. Κατσαρᾶς, Στεφ. Γεννάδης, Ἀλ. Ἀμπελᾶς, Ἰω. Ἀνάργυρος καὶ Εὐλάμπιος Μεσσαλᾶς, τακτικὰ πάρεδρα οἱ κκ. Γ. Χατζιδάκης, Ν. Λαμπαδάριος, Ν. Δαγκλῆς, Γ. Ι. Ψύχας, Γ. Σουρῆς, Ι. Μαυρίδης καὶ Ι. Λεονταράκης. Ἀντεπιστέλλοντα δὲ, οἱ κκ. Π. Ζαλοκώστας ἐν Παρισίοις, Ν. Καμπᾶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Γ. Ἰακωβίδης ἐν Μονάχῳ.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

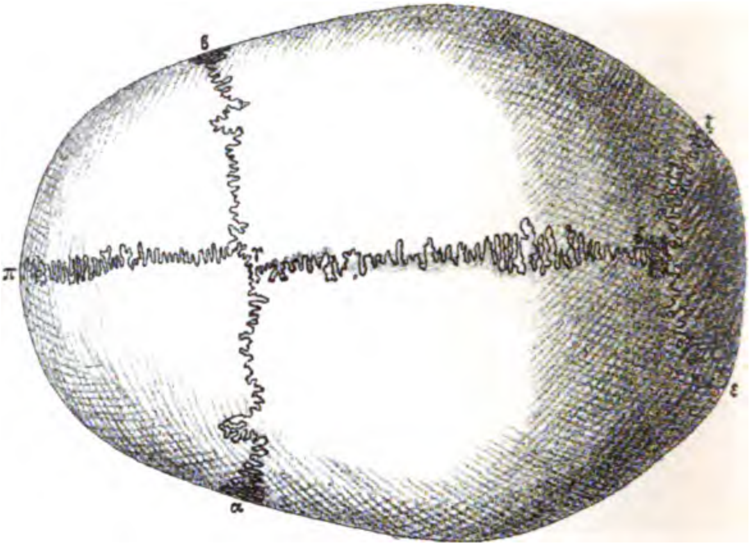
Τμῆμα καλῶν τεχνῶν — Συνῆλθεν εἰς τακτικὴν συνεδρίαν τὸ τμῆμα τοῦτο. Ὁ κ. Πρόεδρος ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ τμήματος ἀγγέλλων ἅμα ὅτι ἡ λογοδοσία τῆς παρελθούσης περιόδου δημοσιευθήσεται προσεχῶς ἐν τῷ οἰκείῳ τεύχει. Εἶτα παρακαλεῖ τὰ μέλη νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου προεδρείου διὰ τὴν παροῦσαν περίοδον. Τῇ παρακλήσει πλείστων μελῶν ὁ κ. πρόεδρος καὶ ὁ κ. ἀντιπρόεδρος ἀποδέχονται τὴν ἐκ νέου ὁμόψηφον ἐκλογὴν αὐτῶν ἐκλεγέντος αὖθις καὶ τοῦ αὐτοῦ γραμματέως· οὕτω δὲ τὸ προεδρεῖον ἀποτελεῖται καὶ πάλιν ἐκ τῶν κκ. Μ. Μελᾶ προέδρου, Ἰ. Ἰσιδ. Σκυλίτση ἀντιπροέδρου καὶ Γ. Δροσίνη γραμματέως. Μεθ' ὃ ὁ γραμματεὺς ἀγγέλλει ὅτι ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκλεχθεῖσα ἐπιτροπὴ πρὸς διοργανισμὸν μουσικῶν συναυλιῶν συνεννοηθεῖσα μετὰ διακεκριμένων μουσικῶν ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἐγκατεστημένων εὗρε τὰ πάντα κατ' εὐχὴν προτείνει, δὲ εἰς τὸ τμῆμα τὴν προσεχῆ ἔναρξιν αὐτῶν. Μετὰ μικρὰν συζήτησιν ἡ πρότασις γίνεται δεκτὴ, προστεθέντος ὅτι τὰ ἐκ τῶν συναυλιῶν περισσεύματα θὰ δίδωνται εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀπόρων παίδων. Εἰς τοὺς κ.κ. Δ. Κοκκίδην καὶ Γ. Ζέζον καὶ εἰς τὸν γραμματέα τοῦ τμήματος ἀνατίθεται πᾶσα ἡ περὶ αὐτῶν μέριμνα. Ἐν τέλει ἐκλέγονται ἐπόπται τοῦ ἐκ μαθητῶν τῆς σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων συστάντος μουσικοῦ θιάσου οἱ κ.κ. Δ.Κοκκίδης, Ν. Ῥώκ, Ι. Μίνδλερ, Ν. Κουρῆς καὶ Ν. Παπαδόπουλος Ὑδραῖος,οἵτινες θέλουσι καθ' ἑσπέραν ἐπιβλέπῃ τοὺς μαθητὰς ἐκγυμναζομένους ἤδη ἐν αὐτῷ τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου.

Φυσιογνωστικὸν τμῆμα — Τὸ Τμῆμα συνῆλθεν εἰς πρώτην τακτικὴν συνεδρίασιν τὸν μῆνα Ὀκτώβριον. Κατὰ ταύτην ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. Γ. Καραμήτσας ἀνέγνω ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος γενομένων ὑπὸ τοῦ τμήματος ἐργασιῶν. Μεθ' ὃ κ. Δ. Κοκίδης ὡμίλησε περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν μετεωρολογικῶν σταθμῶν, ἀνήγγειλε δ' ὅτι μέχρι τέλους τοῦ ἔτους θὰ δημοσιευθῶσιν ἐν ἑνὶ τεύχει αἱ μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις. Συγχρόνως δ' ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἐγένετο εἰς Βερολῖνον παραγγελία καὶ ἄλλων μετεωρολογικῶν ὀργάνων παρασχόντος τοῦ Συλλόγου τὴν δέουσαν πίστωσιν. Ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου ὁ κ. Ῥήγας Νι-

κολχίδης ἀνεκοίνωσε τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἐργασίας του ἐν τῷ φυσιολογικῷ ἐργαστηρίῳ γενομένης περὶ τῶν μικροσκοπικῶν φαινομένων τῶν κατὰ τὴν συστολὴν τῶν ῥαβδωτῶν μυῶν παρατηρουμένων, ἅτινα ἐν μεγίστῃ περιλήψει ἔχουσιν ὡς ἑξῆς. Ἐρεθίζων δι' ἐξ ἐπαγωγῆς ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος διαφόρους μῦς τοῦ κονίκλου καὶ βατράχου πρὸ πάντων ὅμως τὸν ῥαφικὸν μῦν τοῦ τελευταίου καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἐρεθισμοῦ τούτου παραγομένην μεγίστην τετανικὴν συστολὴν τοῦ μυὸς διὰ καταλλήλων ἀντιδραστηρίων στερεοποιῶν παρετήρει ὅτι αἱ ῥαβδώσεις τῶν μυῶν κατὰ ταύτην ἐντελῶς ἐκλείπουσιν, ὅτι ἡ μυϊκὴ ἴς παρουσιάζει κυματοειδῆ τινα ὄψιν, ὅτι τὸ σαρκείλημα κατὰ τὰ προεξέχοντα μέρη τοῦ καθ' ἅπασαν τὴν μυϊκὴν ἶνα διήκοντος κύματος παρίστησι καταφανεστάτας πλαγίας προεκβολὰς στενότατα τοῦ περιεχομένου τῆς ἰνὸς ἐφαπτομένας, ὅτι τὰ προεξέχοντα μέρη τοῦ κύματος διὰ τοῦ μικροσκοπίου τοῦ διὰ πολώσεως ἐξεταζόμενα παρίστανται κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν πρισμάτων τοῦ Nicol λευκά, τοῦ θ' ὅπερ δηλοῖ ὅτι εἶναι ἀνισότροπα, οὐχὶ ὅμως τοσοῦτον ἀνισότροπα ὅσον εἶναι τὰ sarcous elements τῆς μυϊκῆς ἰνὸς ἐν ἠρεμίᾳ εὑρισκομένης. Ἐρεθίζων εἰς δευτέραν σειρὰν πειραμάτων τὸν ῥαφικὸν μῦν τοῦ βατράχου καὶ προκαλῶν συστολὰς ἧττον ἐντατικὰς παρετήρει μὲν τὴν αὐτὴν κυματοειδῆ ὄψιν ἐν τῇ μυϊκῇ ἰνί, πρὸς δὲ ὅμως ὅτι τὰ προεξέχοντα μέρη τοῦ κύματος δὲν ἦσαν τοσοῦτον μεγάλα τὸν ὄγκον ὡς κατὰ τὴν πρώτην σειρὰν καὶ ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ἐφαίνετο ἤδη ἡ ἰσότροπος οὐσία. Εἶτα ἐξέθηκε θεωρίαν τινὰ τῆς συστολῆς τῶν μυῶν ἐπὶ τῶν γεγονότων τούτων στηριζομένην καὶ ἐπεδείξατο τὰ εἰς ταῦτα κατάλληλα σχήματα.

Φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν τμῆμα.—Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα συνεδρίαν καθ' ἣν ἐγένετο πρῶτον ἐκλογὴ νέου γραμματέως τοῦ τμήματος. Τοιοῦτος δ' ἐξελέχθη ὁ κ. Κ. Δαμηράλης. Εἶτα ὁ κ. Σακελλίων ἀνεκοίνωσε διόρθωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Κριτοβούλου τοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναφερομένου Μαχμοὺτ πασσᾶ ὡς ἕλκοντος τὸ γένος ἐξ ἑλληνικῆς οἰκογενείας τῶν Φιλαληνῶν, καθ' ἣν τὸ ἐπίθετον Φιλαληνὸς προῆλθεν ἐξ ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τοῦ ὀνόματος Φιλανθρωπηνὸς παλαιογραφικῶς συγχεομένου πρὸς τὸ πρῶτον. Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης διώρθωσεν ἐπιγραφήν τινα ἐπὶ πηλίνης πλακὸς ἐχούσης σταυρὸν χριστιανικὸν εὑρεθεῖσαν ἐν Αἰγίῳ τῷ 1 69. Κατὰ τὸν κ. Δραγάτσην πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ ἀκτινηδὸν καὶ οὕτως ἀναγινώσκομεν «Σέβου κύριον» καὶ οὐχὶ «Σὺ βίου ἕρκος» ὡς ἀνέγνω τελευταίως ὁ κ. Ἠρειώτης καὶ ἐξέδωκεν ἐν τῷ ἐνταῦθα περιοδικῷ Πλάτωνι. Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Μιχ. Π Λάμπρος ἀνεκοίνωσε τῷ τμήματι διορθώσεις δύο πλημμελῶς ἀποδοθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Βουτκόσκη νομισμάτων εἰς τὴν Κηφισσίαν καὶ τὴν Μαγνησίαν. Ετα ὁ κ. πρόεδρος ἀνακοινοῖ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Παύλου Λάμπρου γενομένην ἐσχάτως ἔκδοσιν 14 νομισμάτων τῶν δυναστῶν τῆς Χίου καὶ Φωκαίας συμβαλλομένην σπουδαίως εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν τόπων τούτων. Εἶτα ὁ κ. Ἰω. Τζέτζης ἀνακοινοῖ ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσα ἐξήγησις τῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις κειμένων σημείων καὶ δεκτὴ γενομένη ὑπὸ τοῦ παλαιογράφου Gardthausen καὶ τοῦ Riemann ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ περικοπῆς τοῦ γράψαντος σχόλια εἰς τὴν ῥητορικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους Στεφάνου Βυζαντίου τοῦ μεταγενεστέρου.

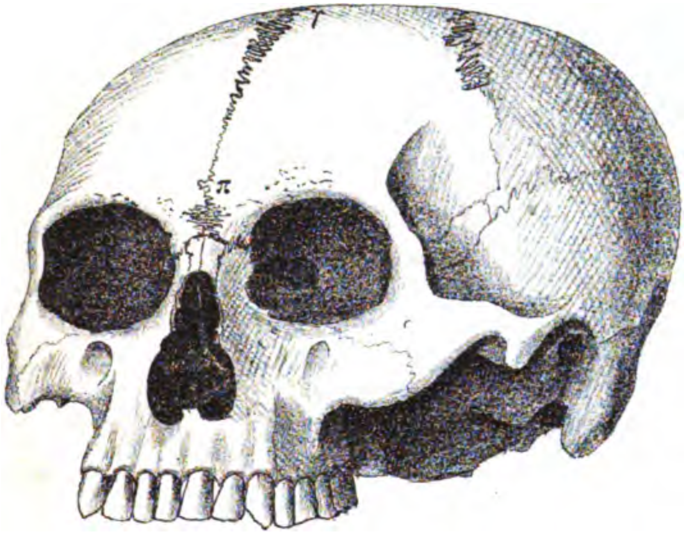
Εἰκων 1.

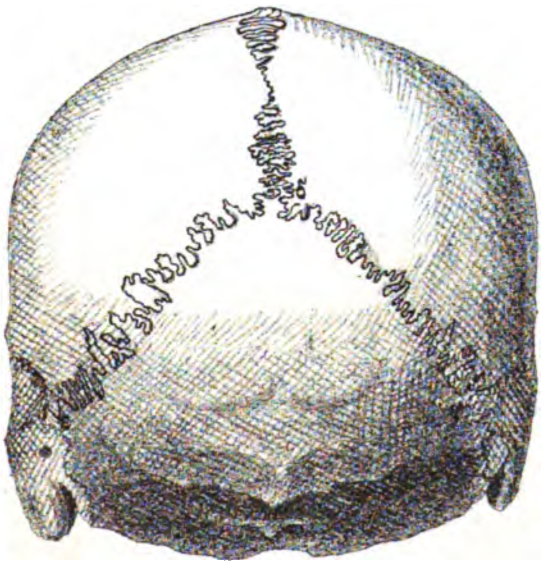
Εἰκὼν 2.

Εἰκὼν 3.

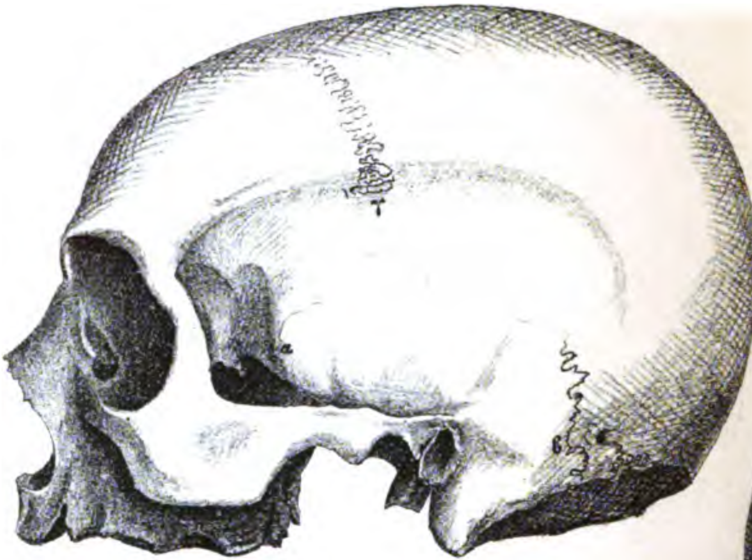

Εἰκὼν 4.

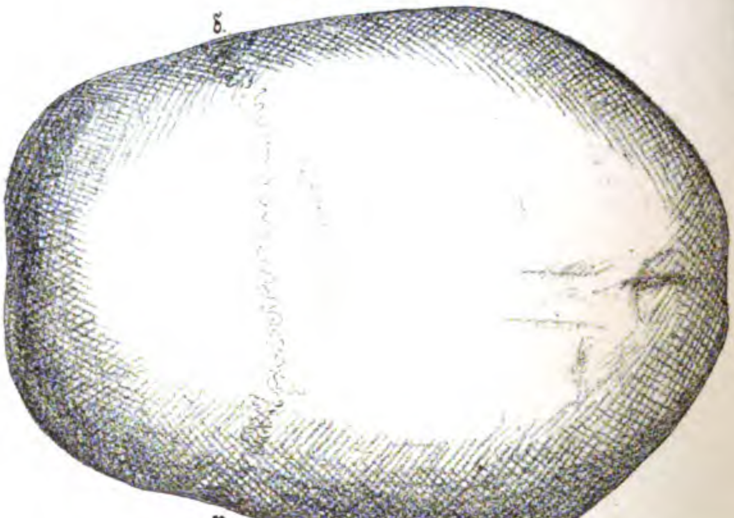

Λιθ. Κ. Γρούνδμαν Ἀθῆναι

Εἰκὼν 5.

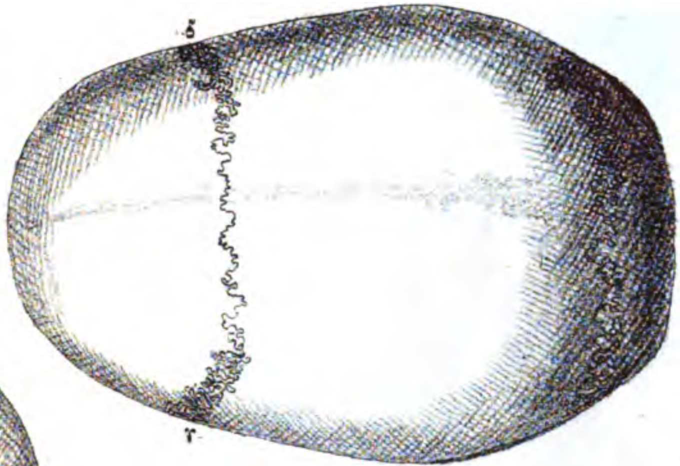

Εἰκὼν 6.

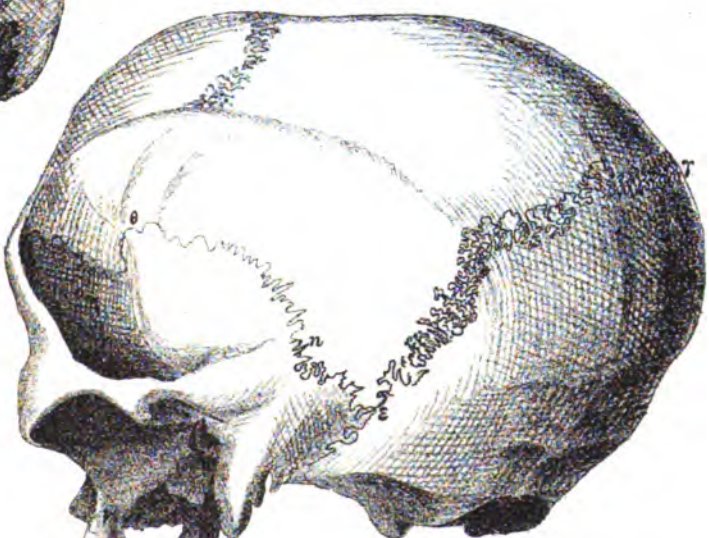
Εἰκὼν 8.

ν 7.

Εἰκὼν 9.

Λιθ. Κ. Γρούνδμαν Ἀθῆναι

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ. **Σαράντην Π. Οἰκονόμου** (ὁδὸς Σοφοκλέους) πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεων πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι	δραχμαὶ νέαι	**15**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	φράγκα χρυσᾶ	**20**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τῶν ἑπτὰ ἐκδεδομένων τόμων τοῦ **Παρνασσοῦ** εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*, κειμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ Σοφοκλέους.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικά.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Η'. — ΤΕΥΧΟΣ Θ' Ι' ΙΑ'.
Σεπτέμβριος, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος 1884

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
(Ὁδὸς Σοφοκλέους)
1884

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. **Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Πολίτου** καὶ **Στ. Βάλβη** καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩι ΣΥΛΛΟΓΩι

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ ΙΘ' ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ

Μέλλων νὰ ποιήσω λόγον περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ιθ'. ἔτος τοῦ Συλλόγου ἡμῶν ἀπαραίτητον αἰσθάνομαι καθῆκον ὅπως εὐθὺς ἐν ἀρχῇ εὐχαριστήσω τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου διὰ τὴν πρός με εὐμενῆ αὐτῶν διάθεσιν καὶ τὴν ἀπεριόριστον αὐτῶν ἐμπιστοσύνην ἧς ἕνεκα καὶ πέμπτον τοῦτο ἔτος ἐξελέχθη πρόεδρος τοῦ Παρνασσοῦ. Ἐπὶ τῇ τιμῇ ταύτῃ ἐφ' ᾗ δικαίως σεμνύνομαι θέλω προσπαθήσει νὰ καταβάλω πάσας μου τὰς δυνάμεις ἵνα ἐργασθῶ πρὸς τὸ καλὸν τοῦ Συλλόγου.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ὑπῆρξαν πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ἀναγράφων δ' αὐτὰς ἐνταῦθα ἀκολουθῶ τὴν συνήθη σειρὰν ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀφορώντων τὰ τῶν μελῶν. Τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ἐν συνόλῳ νέα μέλη προσετέθησαν εἰς τὰς τάξεις ἡμῶν. Ἐκ τούτων 30 προσετέθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν μελῶν (7 εἰς τὴν τῶν ἐνεργῶν καὶ 23 εἰς τὴν τῶν παρέδρων) 6 εἰς τὴν τῶν ἐπιτίμων καὶ 12 εἰς τὴν τῶν ἀντεπιστελλόντων.

Ἀλλ' ὁ θάνατος ἔπληξε βαθύτατα τὸν ἡμέτερον Σύλλογον· εἶναι ἀληθῶς λυπηρὸν ὅτι καθ'ἕκαστον ἔτος ἐπαυξάνει σπουδαίως ἡ δυστυχῶς ἀρκετὰ μεγάλη στήλη τῶν ἀποθανόντων συναδέλφων.. Οὕτω δὲ ἕνδεκα ἑταίρων θρηνοῦμεν κατὰ τὸ παρὸν ἔτος τὴν στέρησιν· ἀπωλέσαμεν δύο τῶν ἀντεπιστελλόντων ἡμῶν μελῶν τὸν **Λέανδρον Δόσιον** καὶ τὸν **Σπυρίδωνα Σοκόλην** προθύμους πάντοτε τοῦ Συλλόγου φίλους, ἀπωλέσαμεν δ' ἐννέα ἐκ τῶν ἐπιτίμων μελῶν, τοὺς γηραιοὺς τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας τμηματάρχας **Ἀνδρέαν Μάμουκαν** καὶ **Δημήτριον Πανταζῆν**, οἵτινες τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἐπανειλημμένως εἰργάσθησαν, τὸν πεπαιδευμένον καὶ χρηστὸν ἰατρὸν **Πάνον Πέσσαν**, τὸν σοφὸν ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτὴν **Πέτρον Βράϊλαν Ἀρμένην** οὗτινος καὶ ἡ ἐν τῷ Συλλόγῳ καὶ ἡ ἐν τῷ περιοδικῷ ἀκάματος συνεργασία ἀπέβη ὠφελιμωτάτη, τὸν ἐν Κοπενάγῃ γηραιὸν φιλέλληνα **Ἰωάννην Πίον**,

οἵτινες ἰδίᾳ κατέστησαν ἄξιοι τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς ἡμετέρας Σχολῆς τῶν Ἀπόρων διὰ τῆς ὑπὲρ αὐτῆς μερίμνης των, τὸν **Πέτρον Ζάνον** τὸν ἐνάρετον πρόεδρον τῆς ἐπὶ τῶν βακουφίων ἐπιτροπῆς· ἀπωλέσαμεν τέλος τὸν **Ἰούλιον Σμὶθ** τὸν σοφὸν τοῦ Ἀ στεροσκοπείου διευθυντὴν ὅστις ἐτίμησε τὸν Σύλλογον διὰ τῆς συνεργασί ας του, ὅστις τὸν ἠγάπησε, καὶ ὅστις θνήσκων ἐνῷ διετίθει γενναῖον ὑπὲρ αὐτοῦ ποσόν, ἀφ' ἑτέρου κατέλειπεν ἔργον ἀκήρατον τῆς μνήμης του τὴν *Μετεωρολογίαν* καὶ *Φαινομενολογίαν* τῆς Ἀττικῆς.

Ἄλλαι μεταβολαὶ πολλαὶ ἐγένοντο εἰς τὰς τάξεις τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου· παλαιοὶ συνάδελφοι ἐπανῆλθον ἐξ ἀποδημίας ἔξω τῆς πρωτευούσης καὶ κατετάχθησαν καὶ πάλιν εἰς τὰ τακτι κὰ μέλη ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀνεχώρησαν, ἐκ δὲ τῆς ὑποδιαιρέσεως τῆς τάξεως τῶν τακτικῶν μελῶν πολλοὶ ἐκ τῶν ἐνεργῶν μετετέθησαν εἰς τὰ πάρεδρα καὶ τ' ἀνάπαλιν. Τούτων πάντων λεπτομερῆ ἀναγραφὴν ἀνευρίσκει ὁ βουλόμενος ἐν τοῖς σὺν τῇ λογοδοσίᾳ δημοσιευθησομένοις πίναξι τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου. Ἐγὼ ἐνταῦθα ἐν συνόλῳ μνημονεύω τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου ἅτινα ἀνέρχονται εἰς 787, ἐξ ὧν τακτικὰ μὲν 266 (ἤτοι 96 τακτικὰ ἐνεργὰ καὶ 170 πάρεδρα) 194 ἐπίτιμα 277 ἀντεπιστέλλοντα καὶ 50 τὰ ἀπομένοντα ἐκ τῆς καταργηθείσης τάξεως τῶν ἐκτάκτων.

Εἰς τριάκοντα καὶ πέντε συνῆλθεν ὁ Σύλλογος κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος συνεδρίας. Ἐκ τούτων δεκατρεῖς μὲν ἦσαν τακτικαὶ ὧν σκοπὸς κατὰ τὸν κανονισμὸν εἶναι ἡ διεκπεραίωσις τῶν συνήθων τοῦ Συλλόγου ὑποθέσεων, εἴκοσι δύο δ' ἔκτακτοι ἐναῖς μόνον διατριβαὶ ἀναγινώσκονται. Ἡ προθυμία τῶν μελῶν περὶ τὴν προσέλευσιν εἰς τὰς τακτικὰς συνεδρίας μὲ παρακινεῖ νὰ ἐκφράσω πρὸς αὐτὰ τὰς ζωηράς μου εὐχαριστίας, διότι οὐ μόνον οὐδεμία συνεδρία προκηρυχθεῖσα ἐματαιώθη ἐλλείψει ἀπαρτίας ἀλλὰ καὶ τέσσαρες ἔτι συνεκροτήθησαν πλέον τῶν ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ ἀπαιτουμένων.

Πρῶτον τοῦ Συλλόγου ἔργον ἦν ἡ ἐπιψήφισις τοῦ προϋπολογισμοῦ. Κατὰ τοῦτον τὰ μὲν ἔσοδα προϋπελογίσθησαν εἰς δραχ. 20308, 80 τὰ δ' ἔξοδα εἰς δρ. 19,890. Ἐπῆλθον ὅμως μεταβολαὶ ἱκαναὶ ὡς ἐκ πιστώσεων νεωτέρων καὶ εἰσπράξεων ἀπροβλέπτων αἵτινες ἐπήνεγκον γενικὴν μεταβολὴν εἰς τοὺς ἀριθμούς.

Ἐκ τῶν πρώτων ὁμοίως ἔργων τοῦ Συλλόγου ἦν ἡ ὑποβολὴ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις συγκειμένη ἐκ τῶν κυρίων Ν. Γ. Πολίτου, Α. Βαρζέλη καὶ Στ. Ἰωαννίδου εὗρε τὰ πάντα καλῶς ἔχοντα καὶ ὑπέβαλε τινὰς παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὴν σκοπιμωτέραν τακτοποίησιν τινῶν τῆς ἡμετέρας σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, ἅτινα καὶ πάντα ἐφηρμόσθησαν. Ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ἐδημοσιεύθη ἤδη ἀμέσως ἐν τῇ λογοδοσίᾳ τοῦ παρελθόντος ἔτους. Οὕτω ποιοῦντες παρέ-

χομεν τοῖς μέλεσι τοῦ Συλλόγου καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς κοινῷ πιστὸν ἔλεγχον τῶν ἡμετέρων πράξεων. Τοῦτο δὲ ἀνεγνώρισε καὶ ἡ προϊσταμένη ἀρχή. Διότι ὅτε κατὰ τὸ ἐκ τοῦ νόμου παρεχόμενον αὐτῇ δικαίωμα ἡ νομαρχία ἠθέλησε νὰ ἐξετάσῃ τὰ τῶν διαφόρων ἐν Ἀθήναις ἱδρυμάτων, συλλόγων καὶ ἑταιριῶν εὗρεν ἐν πᾶσιν ἐνήμερον τὸ ἡμέτερον σωματεῖον καὶ ἐπὶ τῇ χρηματικῇ αὐτοῦ ἰδίᾳ διαχειρίσει ἐξήνεγκε τὴν εὐαρέσκειαν αὐτῆς.

Αἱ μετὰ τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων καὶ σωματείων σχέσεις ἡμῶν ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐγκάρδιοι, εἰς δὲ τὴν μετὰ τῆς ἐνταῦθα ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας σύμπραξιν ὀφείλεται ἡ διεκπεραίωσις τοῦ σπουδαιοτάτου ἔργου τῆς ἱστορικῆς ἐκθέσεως τῶν Κειμηλίων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, περὶ ἧς ἐν πλάτει γενήσεται λόγος κατωτέρω. Νέας δὲ σχέσεις συνήψαμεν τῇ αἰτήσει αὐτῶν μετὰ τοῦ ἐνταῦθα συστάντος Τεγεατικοῦ συνδέσμου, μετὰ τῆς ἑταιρίας ἐνταῦθα ἡ *Αὐτοβοήθεια*, μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, μετὰ τῆς ἐν Καλάμαις ἑταιρίας τοῦ Λαοῦ ὁ Λακωνικὸς Σύνδεσμος καὶ μετὰ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἀγαθοεργοῦ ἀδελφότητος Ὅμηρος. Καὶ πρός τινας τῶν Συλλόγων τούτων καὶ πρὸς ἄλλας κοινότητας καὶ γυμνάσια ὁ Σύλλογος ἡμῶν ἀπέστειλε βιβλία ἐφόσον ἦν τοῦτο δυνατόν, ἢ καὶ ἐβοήθησε χρηματικῶς. Εἰς τὰς μετὰ τῶν ἐνταῦθα σωματείων σχέσεις τοῦ Συλλόγου ἀναφέρεται καὶ ἡ ἀπόφασις ἥτις ἐλήφθη ὅπως κατὰ τὸν γενικὸν ἀγῶνα σκοποβολῆς ὅστις προεκηρύχθη ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ὑπὸ τῆς ἐπὶ σκοπὸν βολῆς ἑταιρίας προσφέρῃ ὁ Σύλλογος ἆθλον τριακοσίων δραχμῶν. Καὶ ὁ ἀγὼν ἐτελέσθη ἀξιοπρεπῶς, καὶ τὸ ἆθλον προσηνέχθη μετὰ προσλαλιὰν τοῦ ἀξιοτίμου Προέδρου τῆς ἐπὶ σκοπὸν βολῆς ἑταιρίας κ. Ἰω. Μεσσηνέζη τῷ νικήσαντι σκοπευτῇ.

Καὶ αἱ μετὰ τῶν ξένων ἐπιστημονικῶν σωματείων σχέσεις ἡμῶν διατηροῦνται ἀκμαῖαι πολλὰ δὲ τῶν σωματείων τούτων ἀποστέλλουσιν ἡμῖν τακτικῶς τὰς δημοσιεύσεις αὐτῶν. Εἰς τὴν μετὰ τῶν ξένων ἐπιστημονικῶν σωματείων κίνησιν ἀνάγεται καὶ ἡ πρόσκλησις τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου εἰς τὴν 56ην σύνοδον τῶν Γερμανῶν ἐπιστημόνων, ἥτις συνῆλθεν ἐν Φρειβούργῳ. Ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἀπέστειλεν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ τὸν καθηγητὴν κ. Α. Χρηστομάνον, τακτικὸν αὐτοῦ μέλος καὶ ἀντιπρόεδρον τοῦ Φυσιογνωστικοῦ τμήματος. Ὁ κύριος Χρηστομάνος διὰ τοῦ γνωστοῦ αὐτοῦ ἐπιστημονικοῦ ζήλου καὶ τῆς πρὸς τὸ ἔργον ἀφοσιώσεως ἀντεπροσώπευσεν ἀξιοπρεπέστατα τὸ ἡμέτερον σωματεῖον, ἐτιμήθη δ' ὑπὸ τοῦ συνεδρίου ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τοῦ Γ' τμήματος τοῦ τῆς χημείας. Ὁ κ. Χρηστομάνος κατὰ τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ ὑπέβαλε τὰς ἑξῆς ἀνακοινώσεις ἐν τῷ τμήματι τῆς χημείας· περὶ ἐμμέσου ἀναλύσεως τοῦ Καλίου καὶ τοῦ Νατρίου, περί τινων νέων ἐφαρμογῶν τοῦ Νατριαμαλγάματος, περὶ παρασκευῆς τοῦ ἀμμωνιαμαλγάματος, περὶ καύ-

σεως τῆς ἀμμωνίας ἐν τῷ ὀξυγόνῳ, περὶ ἐπιδράσεως τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ἰωδίου ἐπὶ ἀσβέστου, περὶ παραγωγῆς τῆς ὑδροϊσατίνης, περὶ ἀναλύσεως δύο ἰαματικῶν πηγῶν τῆς ἐν Ἰσχίᾳ Καζαμίτζολας, περὶ σχηματισμοῦ διεθνοῦς ἐπιτροπῆς πρὸς σύνταξιν νέας ὀρθῆς καὶ ἑνιαίας χημικῆς ὀνοματολογίας. Ἐν δὲ τῇ β'. συνεδρίᾳ τοῦ τμήματος τῆς ὑγιεινῆς ὅτε ἀνεκοίνωσε τὰς ἐπὶ τῶν φυσικῶν πηγῶν καὶ φρεάτων τῶν Ἀθηνῶν ἀναλύσεις αὐτοῦ καὶ διένειμε τὰ περὶ τούτων δημοσιευθέντα ἐν τῷ ἡμετέρῳ περιοδικῷ, ἐπερωτηθεὶς περὶ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἂν ἦναι ἑταιρία ἢ ἀκαδημία ἐπέσπασε ζωηρὰ ὑπὲρ αὐτοῦ χειροκροτήματα ὅτε εἶπεν «ὅτι εἶναι τὸ μόνον μέχρι τοῦδε ἵδρυμα ἐν Ἑλλάδι, ὅπερ τρέφει, ἐκδηλοῖ καὶ διαδίδει ἐμπράκτως καὶ αὐταπαρνήτως χάριν τοῦ καλοῦ καὶ ὠφελίμου τὸν πρὸς καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημῶν ζῆλον τῶν Ἑλλήνων».

Καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος αἱ ἐκπαιδευτικαὶ ἐνέργειαι τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἐστέφθησαν διὰ πλήρους ἐπιτυχίας αἱ δὲ εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους σχολαὶ τοῦ Συλλόγου καὶ αἱ τῶν ἀπόρων παίδων καὶ αἱ δημοτικαὶ τακτικῶς ἐλειτούργησαν καὶ καλλίστους παρήγαγον καρπούς.

Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν σχολῶν τούτων, τῇ ἐν Ἀθήναις σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων ἐνεγράφησαν ἐν συνόλῳ 620 παῖδες, ὑπερβάντες πάντων τῶν προηγουμένων ἐτῶν τὴν ἐγγραφήν. Ἕνεκα τῆς μεγάλης συρροῆς τῶν παίδων ἐγένετο ἀνάγκη τῆς προσλήψεως καὶ πέμπτου διδασκάλου.

Κατὰ τάξεις δ' ἐνεγράφησαν εἰς μὲν τὴν α'. 411 εἰς δὲ τὴν β'. 145 εἰς τὴν γ'. 40 καὶ εἰς τὴν δ'. 24 διότι ἐφέτος ἐκρίθη ὡς συντεῖνον εἰς τὴν μείζονα τῆς σχολῆς ἀνάπτυξιν ἡ ὑποδιαίρεσις αὐτῆς εἰς τέσσαρας τάξεις καὶ ἡ κατάργησις τοῦ μέχρι τοῦδε ἰσχύοντος συστήματος· οὕτω δ' ἀφωμοιώθη ἡ σχολὴ κατὰ πάντα πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐγκατεστημένα πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα.

Αἱ αὐταὶ ἐξενεχθεῖσαι καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη παρατηρήσεις ἰσχύουσι καὶ κατὰ τὸ ἄρτι λῆξαν ὡς πρὸς τὴν φοίτησιν τῶν παίδων τούτων. Ἡ φοίτησις ἀρχομένη ζωηρὰ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ βαίνει αὔξουσα μέχρι τῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων κατόπιν δ' ἐλαττοῦται καὶ μετὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα καταντᾷ σχεδὸν εἰς τὸ ἥμισυ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ κοσμητεία τοῦ λήξαντος ἔτους ἀπεφάσισεν ὅπως αἱ ἐξετάσεις γίνωνται ἀμέσως μετὰ τὸ Πάσχα καὶ πρὸς τοῦτο θέλομεν συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως Σ. Ὑπουργείου ἐλπίζοντες ὅτι θέλομεν τύχει παρ' αὐτοῦ τῆς πρὸς τοῦτο ἀδείας.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς πατρίδας καὶ τὰ ἐπαγγέλματα τῶν φοιτώντων παίδων ἰσχύουσι καὶ ἐφέτος τὰ καὶ πέρυσιν ἀναγραφέντα ἐν τῇ ἐμῇ λογοδοσίᾳ. Ἐκ τῶν τῆς ἔσω Ἑλλάδος παίδων οἱ πλείονες ἀνήκουσιν εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν Γορτυνίαν, ἐκ δὲ τῶν τῆς ἔξω Ἑλλάδος εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Κρήτην, ἐφέτος δὲ προσῆλθον ἱκανοὶ καὶ ἐξ Ἠπείρου.

... πρὸς ἐπαγγέλματα δ' ὑπερτεροῦσιν οἱ στιλβωταὶ ὑποδημάτων, οἱ ὑφο-
κομισταὶ καὶ οἱ ἐφημεριδοπῶλαι, εἰς ἃ καταγίνονται οἱ ἐκ τῆς ἔσω Ἑλλάδος παῖδες καὶ οἱ πηλοφόροι καὶ κτίσται οἵτινες ἅπαντες εἶναι Μακεδόνες καὶ Ἠπειρῶται. Πλὴν τούτων ὅμως ἡ σχολὴ ἐφέτος μετ' εὐχαριστήσεως εἶδε καταγραφέντας καὶ πολλοὺς παῖδας τεχνίτας, καὶ εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους γενομένη πρόσκλησις διὰ τοῦ τύπου πρὸς πάντας τοὺς καταστηματάρχας. Ἐκ τῶν τεχνιτῶν δὲ τούτων παίδων οἱ πλεῖστοι εἶναι ξυλουργοὶ καὶ ἐπιπλοποιοί, διότι ἡ ἀξιότιμος ἀληθῶς συντεχνία τῶν ξυλουργῶν διὰ τοῦ γηραιοῦ αὐτῆς προέδρου κ. Παν. Παναγιωτάκη προθύμως παρεδέξατο καὶ συνέστησεν εἰς πάντα τὰ μέλη αὐτῆς ὅπως ἐπὶ ποινῇ ἀποβολῆς μὴ γίνηται δεκτὸς μαθητευόμενος παῖς ἐν καταστήματι ἂν μὴ φοιτᾷ εἰς τὴν ἡμετέραν σχολήν. Τὸ τοιοῦτον ἀναμένομεν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἀξιοτίμων προεδρείων τῶν διαφόρων ἐργατικῶν συνδέσμων τῆς πρωτευούσης, ὅπως γίνεται καὶ παρὰ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν ἐδωδίμων καταστηματαρχῶν, οἵτινες πάντας τοὺς παῖδας τῆς ἀγορᾶς στέλλουσιν εἰς τὴν σχολήν. Ἀλλὰ κυρίως ἀπαιτοῦμεν ὡς εἰπεῖν τοῦτο παρὰ τῶν κυρίων ἐφημεριδογράφων τῆς πρωτευούσης, καὶ τὸ ἀναφέρω ἐνταῦθα, διότι πολλάκις οἱ ἐκδόται ἑσπερινῶν τινων φύλλων συμβαίνουσι νὰ ἀποσπῶσιν ἐκ τῆς ὥρας τῆς σχολῆς τοὺς μικροὺς μαθητὰς δυσανασχετοῦντας πολλάκις ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ μὴ δυναμένους καὶ ἄλλως νὰ πράξωσιν ὡς ἐκ τῶν ὅρων ὑφ' οὓς διέπεται ἐν Ἀθήναις ἡ πώλησις ἐφημερίδων. Οὐδεμία βλάβη ἂν αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ ἑσπερινὴ ἐφημερὶς ἐκδοθῇ ὀλίγον ἐνωρίτερον, ἀλλὰ πόση ἠθικὴ ὠφέλεια εἰς τοὺς μικροὺς πωλητάς!

Ἡ ἡλικία τῶν παίδων ποικίλλει ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἀρχομένη ἔτους καὶ καταλήγουσα κυρίως εἰς τὸ εἰκοστόν, ὡς λεπτομερέστερον ἀναγράφουσιν οἱ ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ κ. Ἐφόρου τῆς σχολῆς πίνακες. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ἡ κοσμητεία νὰ ποιήσῃ καί τινας ἐξαιρέσεις καὶ νὰ δεχθῇ καί τινας μαθητὰς καὶ ἄνω τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους. Εἷς μάλιστα τούτων εἶναι ἑπτὰ καὶ τριάκοντα ἐτῶν, τίμιος ἐργάτης ἐκ Μακεδονίας, ὅστις μετὰ δακρύων παρεκάλει ἡμᾶς ὅπως τὸν δεχθῶμεν εἰς τὴν σχολὴν διὰ νὰ μάθῃ ὀλίγα γράμματα.

Ἡ δὲ διδασκαλία ἐγένετο ἐπὶ δίωρον ὡς συνήθως κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος. Διδάσκαλοι δ' ὑπῆρξαν τῆς μὲν ἀνωτέρας τάξεως ὁ κ. Θ. Ἰωαννίδης εἰς ὃν ἀνετέθη καὶ ἡ ἐποπτεία τῆς Σχολῆς, τῆς γ'. τάξεως ὁ κ. Δημ. Κολοκοτσᾶς, τῆς β'. ὁ κ. Γ. Ι. Καλορροίζικος, καὶ τῆς α'. ὁ κ. Δ. Καραβᾶς μετὰ τοῦ βοηθοῦ κ. Γ. Ι. Γιαννούκου. Εἰς τὴν α'. ταύτην τάξιν ἐδιδάχθη ἀνάγνωσις, γραφὴ καὶ ἀριθμητικὴ ὡς καὶ εἰς τὴν β'. Εἰς τὴν γ'. τάξιν πλὴν τούτων προσετέθησαν τὰ ἱερὰ καὶ ἡ γραμματική, εἰς δὲ τὴν δ'. καὶ τὰ ἑλληνικά, ἡ γεωγραφία καὶ ἡ ἱστορία. Ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας τῶν μαθητῶν ἦσαν αἱ ἐξετάσεις αἵτινες ἐγένοντο τὴν 26 Μα-

τοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς συγκειμένης ὑπὸ τῶν κυρίων Ε. Δεπάστα ἀρχιμανδρίτου, Ἰγνατίου Μοσχάκη καὶ Σταματίου Βάλδη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Σεβαστοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, τοῦ γεν. ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημ. Σχολείων, τοῦ τμηματάρχου τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἄλλων φιλομούσων. Οἱ τῆς κατωτέρας τάξεως δὲν ὑποβάλλονται εἰς ἐξετάσεις ἑπομένως προσῆλθον μόνον οἱ τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων, ἐκ δὲ τῆς τετάρτης ἀπελύθησαν καὶ ἓξ (ὧν τρεῖς μὲ βαθμὸν ἄριστα) λαβόντες καὶ τὸ κεκανονισμένον ἀπολυτήριον τῆς σχολῆς διὰ τὴν περαιτέρω ἐν κοινωνίᾳ ἀποκατάστασιν.

Ὁ Σύλλογος κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐπεψήφισε μετ' ἐπανειλημμένας συζητήσεις τὴν σύστασιν διὰ τῶν παίδων τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων σώματος κομιστῶν, ὅπερ μεγάλας ἠδύνατο ὑπηρεσίας νὰ προσενέγκῃ τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ τὸν ψηφισθέντα ὀργανισμὸν οἱ κομισταὶ οὗτοι θέλουσιν ἐκτελεῖ πᾶσαν παραγγελίαν ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ θέλουσι μεταφέρει μικρὰ δέματα εἰς ἁπάσας τὰς ὡρισμένας ἀποστάσεις, ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου ἀνεβλήθη, διότι ἐκρίθη ὑπὸ τῆς κοσμητείας ὡς πρόωρος ἔτι.

Ὁ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους συστὰς ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ συλλόγου μουσικὸς θίασος ἐξ ἀπόρων παίδων ἐδιδάχθη καθ' ἅπαν τὸ λῆξαν ἔτος ἐν τῷ ᾠδείῳ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμουσικοῦ κ. Γ. Γαϊδεμβέργερ. Ὁ θίασος οὗτος καίτοι ἀρτισύστατος ἐπαιάνισε δὶς δημοσίᾳ καὶ κατὰ τὰς ἐν τῷ Ὠδείῳ γενομένας δημοσίᾳ ἐξετάσεις καὶ κατὰ τὰς ἐξετάσεις τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, συνώδευσε δὲ καὶ τὴν νύκτα τῆς μεγάλης Παρασκευῆς τὸν ἐπιτάφιον τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων. Ἀλλ' ὅμως μεθ' ὅλα ταῦτα καὶ μεθ' ὅλους τοὺς ὑπὸ τῶν διδασκάλων καταβληθέντας κόπους δὲν ἐπετεύχθησαν τὰ ἀποτελέσματα ἅτινα ἔδει καὶ τοῦτο διότι δυστυχῶς ἐν τῷ Ὠδείῳ ἔλειπεν ἡ δέουσα ἐπιτήρησις. Διὰ ταῦτα ἡ κοσμητεία τῆς σχολῆς προέτεινεν ὅπως ἡ διδασκαλία τοῦ μουσικοῦ θιάσου γίνηται τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ Συλλόγῳ, ἀγοραζομένων ἐκ τῶν χρημάτων τοῦ ἀποθεματικοῦ τῶν μουσικῶν ὀργάνων ὑπὸ τοῦ Συλλόγου. Τοῦτο δ' ἐγένετο ἀποδεκτὸν καὶ μόλις κομισθῶσι τὰ ὄργανα ἡ διδασκαλία γενήσεται ἐν τῷ Συλλόγῳ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ αὐτοῦ ἱκανοτάτου καὶ ἀξίου ἀρχιμουσικοῦ κ. Γ. Γαϊδεμβέργερ.

Τὸ δὲ ταμιευτήριον τῆς Σχολῆς ἐλειτούργησε καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος. Κατετέθησαν δ' ἐν ὅλῳ ὑπὸ 146 καταθετῶν παίδων δρ. 2249. 35 καὶ ἀπεδόθησαν εἰς 107 παῖδας δρ. 1337.30. Ἔσχε δὲ λαμπρὰ ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὸ ἠθικὸν μέρος διότι ἐσυνείθισε τοὺς παῖδας εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ ἔσωσε τὸ χρῆμα αὐτῶν συνήθως καταναλισκόμενον εἰς τὰ ἐν ταῖς ὁδοῖς παιγνίδια ἢ καὶ ἐνίοτε ὑπεξαιρούμενον ὑπὸ ἐπιτηδείων κερδοσκόπων.

Τοιαῦτα κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τὰ τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων

παίδων, ἣν διηύθυνε κοσμητεία ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ κ. Κ. Βάμβα ὡς ἐφόρου καὶ τῶν κκ. Γ. Δουρούτη, Ν. Κουρῆ, Κ. Διγενῆ, Α. Μαρινοπούλου, Κ. Κουτσαλέξη καὶ Ν. Τριανταφυλλίδου κοσμητόρων.

Αἱ δὲ κατ' ἐπαρχίας σχολαὶ τῶν ἀπόρων παίδων εἰργάσθησαν καὶ αὗται ἐπιτυχῶς τὸ λῆξαν ἔτος, ἐγένοντο δὲ καὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς ὑφ' ἡμῶν ἱδρυθείσης σχολῆς ἐν Πύργῳ. Διαλυθείσης σχεδὸν τῆς ἐν Νέᾳ Πικέρνῃ ἀποικίας τῶν ἑλληνοαλβανῶν, αἰτήσει τῶν κατοίκων μετεθέσαμεν τὴν αὐτόθι ἡμετέραν σχολὴν ἀπὸ Νέας Πικέρνης εἰς τὸ χωρίον Καπελέτο. Συνεστήσαμεν δὲ καὶ δύο νέας σχολὰς ἀπόρων παίδων, τὴν μὲν προτάσει τοῦ κυρίου Α. Μεταξᾶ ἐν Ἀργοστολίῳ, τὴν δὲ προτάσει τοῦ κυρίου Α. Βαρζέλη ἐν Λευκάδι καὶ ἐξελεξάμεθα κοσμήτορας τῆς μὲν πρώτης τοὺς κκ. Μ. Βαμβακερὸν, Ν. Δ. Πανᾶν, Χρ. Βανδῶρον, Ἰω. Φωκᾶν Κοσμετάτον, Χ. Καγγελάρην, τῆς δὲ δευτέρας τοὺς κκ. Γ. Στεφανίτσην, Κ. Ἀλβανίτην, Ξ. Τούμπαν, Ἰω. Σικελιανὸν καὶ Ἰω. Σκέναν. Ἐπῆλθεν ὅμως καὶ ἄλλως ἀρωγὸς ὁ Σύλλογος ἀποστείλας βιβλία διδακτικὰ εἰς δήμους ἀπόρους οἵτινες ἐξητήσαντο τοιαῦτα ὑπὲρ τῶν δημοτικῶν σχολείων. Κατώρθωσε δὲ ὅπως γίνῃ δεκτὴ παρὰ τῷ ὑπουργείῳ ἡ πρὸς αὐτὸν αἴτησις τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Σιμνιάδαις τοῦ δήμου Μαντινείας ὅπως συστῇ παρ' αὐτοῖς δημοτικὴ σχολή. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν δῆμον Ἀθηναίων ἐπῆλθεν ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἀρωγὸς διὰ τῆς σχολῆς αὐτοῦ. Τοῦ κτιρίου τῆς πρώτης δημοτικῆς σχολῆς τῶν ἀρρένων τῆς ἐπιλεγομένης τοῦ Καραμάνου κριθέντος ἀκαταλλήλου ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου διὰ τὴν ἐν αὐτῷ περαιτέρω διαβίωσιν μαθητῶν, ὁ ἡμέτερος Σύλλογος προθύμως παρέσχεν ἐπὶ μετριωτάτῳ ἐνοικίῳ τὰ δωμάτια τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων πρὸς προσωρινὴν ἐγκατάστασιν τῆς δημοτικῆς σχολῆς, εἰς ἣν οὕτω καθ' ὅλον τὸ ἔτος παρέσχομεν ἄσυλον.

Μεθ' ὅλα ταῦτα κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος διετηροῦντο ὑπὸ τοῦ Συλλόγου δώδεκα σχολαί· ἡ ἐνταῦθα, καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐν Καλάμαις, Σύρῳ, Ζακύνθῳ, Πάτραις, Ἄνδρῳ, Καπελέτῳ, Τραγανοῦ, Κατταροῦ, Πύργῳ, Λευκάδι καὶ Ἀργοστολίῳ. Τὸ δὲ ποσὸν τῶν ἐν αὐταῖς φοιτησάντων παίδων ὑπερέβη τὸν ἀριθμὸν τῶν χιλίων τριακοσίων μὴ περιλαμβανομένων τῶν τελευταίων δύο σχολῶν.

Αἱ ἔκτακτοι συνεδρίαι τοῦ Συλλόγου εἶναι ἐκ τοῦ κανονισμοῦ ἀφιερωμέναι διὰ τὰ ἀναγνώσματα ἅτινα συνεποσώθησαν ἐφέτος εἰς εἴκοσι δύο, ἐφοιτῶντο δ' ὑπὸ ἱκανοῦ πάντοτε πλήθους. Δέον ἐνταῦθα νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς πάντας τοὺς μετασχόντας τῶν ἀναγνωσμάτων.

Ἰδοὺ δὲ κατὰ σειρὰν ὁποῖα ὑπῆρξαν ταῦτα.

Ὁ κ. Γεώργιος Παράσχος τακτικὸν μέλος ἀνέγνω ἔμμετρον μετάφρασιν τοῦ Ζ τῆς Ἰλιάδος.

Ὁ κ. Ε. Ζαλοκώστας τακτικὸν μέλος ἀνέγνω μελέτην ἐπὶ τοῦ δράμα-

τος τοῦ Βίκτωρος Οὐγὼ *ὁ βασιλεὺς διασκεδάζει* μετὰ μεταφράσεως ἐμμέτρου τῶν κυριωτέρων μερῶν.

Ὁ ἀποθανὼν συνάδελφος ἡμῶν Σπυρίδων Σοκόλης ἀντεπιστέλλον μέλος ὡμίλησε *περὶ ἀλβανικοῦ συνδέσμου* (ἀναγνώσματα δύο).

Ὁ κ. Χαραλάμπης Ἄννινος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε *περὶ τοῦ ἔτους 4000 μ. χ.*

Ὁ κ. Α. Παπαδιαμαντόπουλος τακτικὸν μέλος *περὶ τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.*

Ὁ κ. Α. Πασπάτης ἐπίτιμον μέλος *περὶ βυζαντινῶν ἀνακτόρων* ἀναγνώσματα τρία.

Ὁ κ. Ν. Χλωρὸς τακτικὸν μέλος *περὶ διαχειρίσεως δασῶν καὶ διαχειριστικῶν ὀργάνων.*

Ὁ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδης τακτικὸν μέλος περὶ *μυρμήκων.*

Ὁ κ. Κ. Γ. Ξένος τακτικὸν μέλος *ἡ Ἱσπανικὴ φιλολογία κατὰ τὸν ις' καὶ ιζ'. αἰῶνα,* ἀναγνώσματα τρία.

Ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐπίτιμον μέλος *περὶ τῶν περὶ καταλύσεως τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους ἐν Εὐρώπῃ ἱστορικῶν προθεσμιῶν.*

Ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς τακτικὸν μέλος *περὶ τῆς τετρακοσιετηρίδος τοῦ Λουθήρου.*

Ὁ κ. Ἰω. Τσέτσης τακτικὸν μέλος *περὶ τῶν ἐποχῶν καὶ εἰδῶν τῆς ἱερᾶς μελοποιΐας τῶν Βυζαντινῶν* μετ' ἐξαγγελίας μελῶν διαφόρων αἰώνων ἐπὶ κλειδοκυμβάλου.

Ὁ κ. Ἰω. Ἰσιδωρίδης Σκυλίσσης τακτικὸν μέλος *ἂν εὐγενὲς τὸ χαρτοπαικτεῖν.*

Ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος τακτικὸν μέλος τὰς δύο πρώτας πράξεις τοῦ δράματος αὐτοῦ *Λέων Καλλέργης.*

Ὁ κ. Ἰγνάτιος Μοσχάκης τακτικὸν μέλος *περὶ ἐλευθέρας θελήσεως.*

Ὁ κ. Ἀνδρέας Λασκαράτος ἐπίτιμον μέλος *περὶ τῶν προόδων τῆς Κεφαλληνίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.*

Ὁ κ. Ἰω. Ἰσιδωρίδης Σκυλίσσης τακτικὸν μέλος *Ἐπεισοδίων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὸ μυριοστόν.*

Καὶ αὗται μὲν αἱ ἐν γένει ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου. Ἔρχομαι δὲ ἤδη ἐπὶ τὰς ἐργασίας τῶν τμημάτων.

Ὁ θεσμὸς τῶν τμημάτων ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ἱδρυθεὶς ἐν τῷ Συλλόγῳ ἐλειτούργησεν ἀπροσκόπτως καὶ κατὰ τὸ ἄρτι λῆξαν ἔτος καὶ ἀπέδειξεν ἀληθῶς πόσον δίκαιον εἶχον οἱ προτείναντες καὶ εἰσαγαγόντες τὴν διαίρεσιν ταύτην, ἥτις χωρὶς νὰ παραβλάψῃ τὰς κυρίας καὶ οὐσιώδεις τοῦ Συλλόγου ἐργασίας ἐνέσπειρε νέαν ζωὴν εἰς αὐτὸν καὶ κατέστησε συμμετόχους τῶν ἐργασιῶν πάντα τοῦ Συλλόγου τὰ μέλη.

Καὶ πρῶτον ὁμιλῶ περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ τμήματος τῶν νομικῶν

καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ τμῆμα τοῦτο ἐν ἀρχῇ προέβη εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας αὐτοῦ ἐκλεξάμενον πρόεδρον μὲν καὶ αὖθις τὸν καθηγητὴν κύριον Κ. Ν. Κωστῆν, ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Σῖμον Μπαλάνον καὶ γραμματέα τὸν κ. Τιμολ. Ἠλιόπουλον.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τακτικῇ συνεδρίᾳ αὐτοῦ ὁ καθηγητὴς κ. Κ. Ν. Κωστὴς ἐποιήσατο μακρὰν ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς ἐν Πλοετζενσέε παρὰ τὸ Βερολῖνον σωφρονιστικῆς φυλακῆς. Ὁμοφώνῳ ἀποφάσει τοῦ τμήματος, ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη κατεχωρίσθη ἐν τῷ *Παρνασσῷ*.

Ὁ κ. Σπ. Σπηλιωτάκης ὑπέβαλε πρότασιν ἵνα τὸ νομικὸν τμῆμα δι' ἐπιτροπῆς του ἐξεύρῃ τὰ μέσα πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις κυβείας· ἡ πρότασις αὕτη μετὰ συζήτησιν ἧς μετέσχον διάφορα τῶν μελῶν τοῦ τμήματος ἐγένετο ἀποδεκτή, τὸ δὲ τμῆμα ἐξελέξατο ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Σ. Μπαλάνου, Τ. Φιλήμονος, Γ. Ἀγγελοπούλου καὶ Κ. Βάμβα ὅπως ὑποβάλῃ ἔκθεσιν περὶ τούτου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἐπισταμένως ἐργασθεῖσα ὑπέβαλε τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σκέψεων αὐτῆς εἰς τὸ τμῆμα.

Ἤδη ἀπὸ πέρυσι τὸ τμῆμα προτάσει καὶ εἰσηγήσει τοῦ κ. Σίμου Μπαλάνου ἐμελέτησε τὸ ζήτημα τῆς βελτιώσεως τῶν δικαστηρίων. Ἐπιτροπὴ δὲ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Κ. Ν. Κωστῆ, Α. Παπαφράγκου, Ν. Ῥάδου, Σ. Μπαλάνου, Γ. Φιλαρέτου, Ν. Λεβίδου καὶ Θ. Φλογαΐτου κατέγεινε περὶ τὸ ζήτημα καὶ συνέταξε διὰ τοῦ τελευταίου ὡς εἰσηγητοῦ μακρὰν ἔκθεσιν περιλαμβάνουσαν ὅλας τὰς φάσεις τοῦ ζητήματος καὶ τὰ προτεινόμενα πρὸς διόρθωσιν μέτρα. Εἰς δύο κατὰ σειρὰν συνεδρίας τοῦ τμήματος ἐσυζητήθησαν διὰ μακρῶν τὰ πορίσματα τῆς ἐκθέσεως, τὸ δὲ τμῆμα παρέπεμψε τὰ τῆς συζητήσεως ταύτης τοῖς ἁρμοδίοις, λαβὸν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν Βουλὴν ὑπεβλήθησαν διάφορα νομοσχέδια βασιζόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ τμήματος.

Ὁ κ. Α. Σκουζὲς ἐν συνεδρίᾳ τοῦ τμήματος ἀναπτύξας τὴν χρησιμότητα τοῦ ποινολογίου, ὅπερ ἐστὶν ὁδηγὸς φωτίζων τὸν δικαστὴν πρὸς ἀκριβῆ καὶ δικαίαν τῆς ποινῆς ἐπιμέτρησιν, προέτεινεν ἵνα τὸ τμῆμα συστήσῃ τοῖς ἁρμοδίοις τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θεσμοῦ τούτου. Τὸ τμῆμα ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν ταύτην.

Ἐν ἑτέρᾳ συνεδρίᾳ τοῦ τμήματος ὁ κ. Δαμιανὸς Βορρὲς ἀνέπτυξε τὰς περὶ τοῦ ὁρκωτικοῦ συστήματος ἰδέας αὐτοῦ καὶ προέτεινε διαφόρους τροποιήσεις εἰς τὸ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὑποβληθὲν ἐν τῇ Βουλῇ νομοσχέδιον περὶ ἐνόρκων. Ὁ κ. Α. Παπαφράγκος ἀνέπτυξε τὰς ἐν τῷ νομοσχεδίῳ περιλαμβανομένας μεταρρυθμίσεις, κατέληξε δὲ προτείνας ἵνα τὸ τμῆμα δι' ἐπιτροπῆς του μελετήσῃ τὸ νομοσχέδιον καὶ ὑποβάλῃ ἁρμοδίως καὶ τὰς ἰδίας γνώμας ὅπως ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου· ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συνέστη ἐκ τῶν κκ. Κ. Ν. Κωστῆ,

Α. Παπαφράγκου, Σ. Μπαλάνου, Δ. Βορρὲ καὶ Α. Παπαδιαμαντοπούλου.

Ἡ δὲ τοῦ τμήματος φροντὶς περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν φυλακῶν ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος δι' ἰδίας ἐπιτροπῆς, ἧς προήδρευεν ὁ κ. Ἰω. Α. Τυπάλδος. Ἀλλ' ὅμως τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς δὲν ὑπῆρξαν γενναῖα καὶ διὰ τοῦτο σκέψις γίνεται ὅπως ἡ ἐπιτροπὴ ἀναλάβῃ μᾶλλον τὴν περίθαλψιν καὶ φροντίδα τῶν ἀποφυλακιζομένων.

Τὸ δὲ ἀρχαιολογικὸν καὶ φιλολογικὸν τμῆμα ἐκλεξάμενον πρόεδρον τὸν κ. Κ. Παπαρρηγόπουλον καὶ ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Γ. Κρέμον καὶ αὖθις καὶ γραμματέα τὸν κ. Στ. Βάλβην, ἐνησχολήθη κυρίως εἰς ἀνακοινώσεις διαφόρους τῶν μελῶν αὐτοῦ, αἵτινες ἀνῆλθον εἰς τεσσαράκοντα τρεῖς ἐν συνόλῳ, ἀπτόμεναι τῶν διαφόρων μελετῶν τοῦ τμήματος ὡς ἑξῆς.

Νομισματικαὶ ἀνακοινώσεις ἐγένοντο τέσσαρες ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου περὶ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ κ. Π. Λάμπρου ἐπὶ τῶν μεταλλίων καὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἑπτανήσου πολιτείας· ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλεξ. Μελετοπούλου τρεῖς περὶ ἀνεκδότου Ἀθηναϊκοῦ τετραδράχμου φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν *Δῆμος*, περὶ ἀργυροῦ νομίσματος τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ περὶ χαλκοῦ νομίσματος τῆς Λακεδαίμονος.

Ἔργων ἀρχαίας τέχνης ἀνακοινώσεις δώδεκα· ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακ. Χ. Δραγάτση περὶ τῶν ἐν Πειραιεῖ γενομένων ἀνασκαφῶν καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἀνακαλυφθέντων, περὶ κεφαλῆς παριστάσης Ποσειδῶνα ἐκ τοῦ Μουσείου Πειραιῶς, περὶ ὑδρίας μαρμαρίνης μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως, περὶ ἀρχαίου χειρομύλου· ὑπὸ τοῦ κ. Α. Μελετοπούλου περὶ ἀγαλματίου ἐκ χαλκοῦ ἀνευρεθέντος ἐν Ὀλυμπίᾳ, περὶ ἀρχαίων χειρουργικῶν ἐργαλείων ἐν οἷς καὶ σικύα ἀνευρεθέντων ἐν Πειραιεῖ, περὶ τοῦ ἐν Πειραιεῖ ἀνευρεθέντος ἀρχαίου οἰκοδομήματος· ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Καραπάνου περὶ ἀγαλματίου ἐξ ὀπτῆς γῆς· ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Π. Λάμπρου περὶ τῶν κατὰ τὸν ἅγιον Φίλιππον ἀνευρεθεισῶν ἀρχαιοτήτων, περὶ ἀρχαίας φρεαττύος, περὶ κεφαλῆς νεανικῆς ἐκ μαρμάρου, ὑπὸ τοῦ κ. Ἠλ. Τσιτσέλη περὶ τῶν ἐν Πάλῃ ἀνευρεθέντων ἀρχαίων τάφων.

Ἔργων μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας τέχνης ἀνακοίνωσις μία ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Π. Λάμπρου πρόσθετα περὶ ἠπειρωτικῶν ἐνεπιγράφων μαστραπάδων.

Ἐπιγραφικαὶ ἀνακοινώσεις ἐγένοντο τρεῖς· ὑπὸ τοῦ κ. Α. Μελετοπούλου περὶ ἑλληνικῆς καὶ Φοινικικῆς ἐπιγραφῆς ἐν Πειραιεῖ· ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Καραπάνου περὶ ἐπιγραφῆς τοῦ γ'. αἰῶνος ἀναφερομένης εἰς τοὺς ὀργεῶνας· ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακ. Χ. Δραγάτση περὶ ἀρχαϊκωτάτης ἐπιγραφῆς ἐκ Πειραιῶς.

Φιλολογίας καὶ Κριτικῆς ἀνακοινώσεις δέκα· ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Σακελλίωνος περὶ ἀνεκδότου ἐπιστολῆς Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ ἐκ χειρογράφου τῆς Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης, περὶ ἀνευρέσεως χειρογράφου ἐκ τῶν τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης περιέχοντος δύο ἀγνώστους λόγους τοῦ βασιλέως Ματ-

σκίου τοῦ Κατακουζηνοῦ, ὑπὸ τοῦ κ. Στ. Δ. Βλάχη διόρθωσις τῶν στίχων 128—133 τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους, διόρθωσις τοῦ 8ου στίχου της αὐτῆς Ἀντιγόνης, διόρθωσις τοῦ στίχου 1074 τοῦ Αἴαντος τοῦ Σοφοκλέους· ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Τσέτση περὶ τῆς εὑρέσεως δύο ᾀσματικῶν ἑσπερινῶν μετὰ σημείων μουσικῆς· ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Κρέμου περὶ περιέργου χειρογράφου ἀνευρεθέντος ἐν τῇ ἐν Φωκίδι μονῇ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ· ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου περὶ τῆς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὑπάρξεως δύο ἐκδόσεων Αἰλιανοῦ· ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Ν. Φιλαδελφέως περὶ σημασίας ἐλλειπούσης ἐκ τῶν ἑλλ. λεξικῶν ἐξ ἀνεκδότου ἐπιστολῆς τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Βάμβαν· ὑπὸ τοῦ κ. Α. Μελετοπούλου περὶ διαγραφῆς ἐκ τοῦ λεξικοῦ τῶν κυρίων ὀνομάτων τοῦ Πάπε τοῦ ὀνόματος *Γερονίων*.

Ἱστορίας ἀρχαίας, μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἀνακοινώσεις δώδεκα· ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου περὶ τῆς λελιθογραφημένης μονογραφίας τοῦ Διονυσίου Φωτεινοῦ τῆς ἀφορώσης τὸ ἐν Βλαχίᾳ Ἑλλην. ἐπαναστατικὸν κίνημα, περὶ τῆς ἐν Βυτίνῃ σχολῆς τοῦ σχολάρχου καὶ ἱερέως Κ. Π. Παπαζαφειροπούλου, περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν θ′. καὶ ι′. ἑκατονταετηρίδα τοῦ Ῥώσου Μ. Βρούνα· ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω Σακελλίονος περὶ τοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν λόγου τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, περὶ ἰδιωτικοῦ συμβολαίου τῶν πατέρων τῆς ἐν Δυρραχίῳ δυτικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Δομενίκου· ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Σολωμοῦ περὶ τῆς λέξεως Πανδούρης· ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Τσέτση περὶ τῶν σχετικῶν μὲ τὴν λέξιν Πανδούρης· ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Κρέμου περὶ τοῦ ἱεροκήρυκος Κοσμᾶ, τοῦ καὶ ὡς ἁγίου θεωρουμένου, περὶ τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Μάρκου Βότζαρη Λιβίου τοῦ Ξηρολιβαδίτου, περὶ τοῦ Ἀντωνίου Ἰω. Κριεζῆ· ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Π. Λάμπρου περὶ ἀνεκδότου ὕμνου τοῦ Ῥήγα Φερραίου· ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Ν. Φιλαδελφέως περὶ τῆς περὶ τραχωμάτων ἐγκυκλίου τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου τοῦ Ϛ′. τοῦ ἀπὸ Νεοκαισαρείας.

Τὸ δὲ φυσιογνωστικὸν τμῆμα κατήρτισε τὸ προεδρεῖον αὐτοῦ διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ κ. Γ. Καραμήτσα καὶ αὖθις προέδρου καὶ τοῦ κ Α. Χρηστοἀντιπροέδρου, γραμματέως δὲ τοῦ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδου καὶ εἰργάσθη ὡς ἑξῆς.

Τὸ ἔργον ὅπερ τὸ τμῆμα ἐπεχείρησε τῆς φυσικῆς ἐξετάσεως τῆς Ἀττικῆς ἤρξατο ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Σμὶθ συγγραφεῖσα Μετεωρολογία καὶ Φαινομενολογία τῆς Ἀττικῆς εἶδε τὸ φῶς ἀτυχῶς τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν τοῦ γεραροῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ καλοῦ τοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ τμήματος φίλου οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκλείοντο πρὸς αὐτό.

Ἡ Μετεωρολογία καὶ Φαινομενολογία τοῦ Σμὶθ ἐξεδόθη ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ καὶ ἤδη μεγάλως βοηθεῖ τοὺς περὶ τὴν μετεωρολογικὴν τῆς Ἀττικῆς ἐξέτασιν ἀσχολουμένους.

Τὸ ἔργον τῆς φυσικῆς ἐξετάσεως τῆς Ἀττικῆς προήχθη καὶ διὰ τῶν

μελετῶν τοῦ κ. Θ. Χέλδραϊχ καὶ τοῦ κ. Α. Χρηστομάνου. Ὁ πρῶτος ἐκδραμὼν ἐντολῇ τοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ τμήματος εἰς τὰ βορειανατολικὰ μέρη τοῦ Πάρνηθος καὶ ἰδίως εἰς τὰ πέραν τῆς Δεκελείας μέχρις Ὠρωποῦ, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Μπούκας, εἰς τὸ ἀλίπεδον καὶ τὰ περίχωρα τοῦ Ὠρωποῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ τελευταίου ὁρίου τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὴν Βοιωτίαν, συνεπλήρωσε τὴν μελέτην τῆς χλωρίδος τῆς Ἀττικῆς, ἥτις πιστεύομεν ὅτι θὰ κατορθωθῇ νὰ ἐκδοθῇ τὸ προσεχὲς ἔτος. Ὁ δὲ κ. Χρηστομάνος συνεπλήρωσε τὰς μελέτας του περὶ τῶν ὑδάτων τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς καὶ ὑπέβαλε ἀνάλυσιν τριῶν ἐξ αὐτῶν.

Τὸ δ' ἕτερον τοῦ φυσιογνωστικοῦ τμήματος ἔργον τὸ τῶν μετεωρολογικῶν σταθμῶν συνεπληρώθη διὰ τῆς συστάσεως τριῶν ἔτι σταθμῶν ἐν Ἀργοστολίῳ, Βώλῳ καὶ Μεσολογγίῳ καὶ ἐκομίσθησαν δαπάναις τοῦ Συλλόγου καὶ ἀρρωγῇ τῶν οἰκείων δημάρχων καὶ τούτων τὰ ὄργανα. Οὕτω δὲ σήμερον λειτουργοῦσιν ἐννέα μετεωρολογικοὶ σταθμοί, ἐν Ἀργοστολίῳ, Βώλῳ, Καλάμαις, Λαρίσσῃ, Λαυρίῳ, Μεσολογγίῳ, Πάρῳ, Πειραιεῖ καὶ Τριπόλει καὶ τὰ μηνιαῖα αὐτῶν μετεωρολογικὰ δελτία ἐκτυπούμενα ἐκδοθήσονται προσεχῶς ἐν ἑνὶ τεύχει. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἡ σύστασις κλιματολογικῶν σταθμῶν καὶ ἐψηφίσθη ἵνα οἱ μετεωρολογικοὶ ἐν γένει σταθμοὶ διαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς κατηγορίας α) εἰς σταθμοὺς διεθνεῖς β) εἰς καθαρῶς μετεωρολογικοὺς καὶ γ) εἰς σταθμοὺς κλιματολογικοὺς ἔνθα θὰ γίνωνται πρόχειροι παρατηρήσεις. Ἐγένετο δὲ διὰ τοῦ κ. Δ. Κοκκίδου παραγγελία προσθέτων τινων ὀργάνων τὰ ὁποῖα ἀναμένονται, ἅμα δὲ ταῦτα κομισθῶσι θέλει ὁρίσει τὸ τμῆμα τίνες οἱ σταθμοὶ κατὰ τὴν ἄνω διαίρεσιν καὶ ποῦ θέλουσιν ἱδρυθῇ κλιματολογικοὶ σταθμοί.

Αἱ δὲ ἐν ταῖς συνεδρίαις τοῦ τμήματος γενόμεναι ἀνακοινώσεις εἶναι καθ' ὕλην αἱ ἑξῆς.

Φυσιολογία. — Ὁ κ. Λουκ. Παπαϊωάννου ἐπεξήγησε χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς ῥοῆς τοῦ γάλακτος.

Ὁ κ. Κ. Π. Λάμπρος περὶ μετατοπισμοῦ τῆς σπληνός.

Δημοσία ὑγιεινή.—Ὁ κ. Α. Χρηστομάνος. Περὶ τῶν ἐκ διαχωρημάτων λιπασμάτων.

Ὁ κ. Ε. Δραγούμης. Περὶ ἐξυγιάνσεως τῶν Ἀθηνῶν.

Μαθηματικὰ καὶ ἀστρονομία. — Ὁ ἀποβιώσας Ἰούλιος Σμὶθ περὶ τοῦ κομήτου τοῦ Πόνς.

Ὁ κ. Ι. Χατζηδάκης ἐξέλεγξιν νέας λύσεως τοῦ αἰτήματος τοῦ Εὐκλείδου.

Ἀνθρωπολογία καὶ ζωολογία. — Ὁ κ. Λουκ. Παπαϊωάννου περὶ ῥαφῶν τοῦ κρανίου τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδης 1) περὶ τεχνητοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν κε-

φάλων τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῶν κατοίκων τοῦ Πηλίου. 2) Περὶ τοῦ μαλακοστράκου Σκύλαρος.

Μετεωρολογία. — Ὁ Ἰούλιος Σμίθ. 1) Περὶ Λυκόφωτος. 2) Περὶ ἐκτάκτου Λυκόφωτος. 3) Περὶ μεγάλων καταπτώσεων χιόνος καὶ χαλάζης ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ κ. Δ. Κοκκίδης. Περὶ πρωΐμου καὶ ὀψίμου καταπτώσεως χιόνος ἐν Ἀθήναις.

Ὁ κ. Ν. Κορίλλος. Μετεωρολογικὰ Πατρῶν.

Ὁ κ. Τ. Ἀργυρόπουλος. Περὶ μετεωρολογικῶν σταθμῶν.

Ὁ κ. Ε. Δραγούμης. Περὶ κλιματολογικῶν σταθμῶν.

Βοτανική. — Ὁ κ. Θ. Χελδράϊχ 1) περὶ τῆς χλωρίδος τῆς Ἀττικῆς 2) περὶ τῆς ἐκ τῶν ἐντομοφάγων πτηνῶν σωτηρίας τῶν φυτῶν.

Γεωλογία. — Ὁ κ. Α. Χρηστομάνος. 1) Ἀποτελέσματα τριῶν ἀναλύσεων ὑδάτων τοῦ Λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς. 2) Περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σεισμοῦ τῆς Καζαμίτσιολας. 3) Περὶ τῆς ἀναλύσεως τῶν ὑδάτων τῆς santa Restituta καὶ Della Rita τῆς Ἰσχίας.

Ὁ κ. Κ. Παντελίδης. Περὶ περιέργων ἀπολιθωμάτων τῆς νήσου Χίου.

Συνέδρια. — Ὁ κ. Α. Χρηστομάνος. "Ἔκθεσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ 56 συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἰατρῶν ἐν Φρειβούργῃ."

Τὸ δὲ τμῆμα τῶν καλῶν τεχνῶν ἐκλεξάμενον πρόεδρον μὲν τὸν κ. Μ. Μελᾶν καὶ ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Ι. Ἰσ. Σκυλίσσην καὶ αὖθις, γραμματέα δὲ τὸν κ. Γεώργιον Δροσίνην συνῆλθεν εἰς τακτικὰς συνεδρίας ἓξ καὶ μίαν ἔκτακτον, ἐν αἷς ἀπεφασίσθησαν τάδε.

Ἐγένετο δεκτὴ ἡ πρότασις ὅπως ὁ κύριος Ἰω. Τσέτσης ἐκτελέσῃ ἐπὶ κλειδοκυμβάλου καὶ ἐξαγγείλῃ ἐκκλησιαστικὰς μελῳδίας βυζαντινὰς παρελθόντων αἰώνων, εἰς τὴν εἰδικὴν μελέτην τῶν ὁποίων πρὸ χρόνων ἐπιτυχῶς ἐνέκυψε. Καὶ πραγματικῶς ἐν ἐκτάκτῳ συνεδρίᾳ εἰς ἣν ἐκλήθησαν τὰ μέλη τοῦ τμήματος καὶ τοῦ Συλλόγου ὁ κ. Ἰω. Τσέτσης κρούων ἐπὶ κλειδοκυμβάλου ἐξηγγείλατο διάφορα μέλη, ἐξ ὧν ἀπεδείχθη ὁ κόσμος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς μελοποιΐας τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ τμῆμα συνέστησε καὶ ὁ Σύλλογος παρεδέξατο ὅπως ὁ κ. Ἰω. Τσέτσης δαπάνῃ τοῦ Συλλόγου ἀναλάβῃ τὴν ἐκγύμνασιν χοροῦ παίδων ἵνα καὶ ἐν μείζονι κύκλῳ γνωσθῇ ἡ ἀξία τῶν ἐρευνῶν τοῦ κ. Τσέτση ὅστις μετὰ κόπου ἐνεβάθυνεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο.

Τὸ τμῆμα ὑπὸ ἔποψιν μουσικῆς ἐπωφελούμενον τῆς ἐκδόσεως τοῦ α'. τεύχους τῶν ἔργων τοῦ ἐθνικοῦ μελοποιοῦ Ν. Μαντζάρου, ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ γνωστὰ τινὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Καὶ δὴ παρεδέξατο τὴν πρὸς τοῦτο πρότασιν τοῦ ἐγγονοῦ αὐτοῦ. Ὁ μουσικοδιδάσκαλος κ. Λ. Δεμέντος ἀνέλαβεν εὐγενῶς τὴν ἐκγύμνασιν τῶν ἀοιδῶν, οὕτω δ' ἐξετελέσθησαν ἀνέκδοτα τεμάχια τοῦ ὕμνου, καὶ ἄλλαι μουσικαὶ συνθέσεις τὸ πρῶτον ἐν-

ταῦθα ἀκουόμεναι. Εἰς τὴν συναυλίαν ταύτην γενομένην ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου προσεκλήθησαν πάντα τὰ μέλη αὐτοῦ.

Καὶ ἄλλη δὲ μέριμνα ἐγένετο ἐν τῷ τμήματι περὶ μουσικῆς· προυτάθη δηλαδὴ ὅπως τὸ τμῆμα ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τῆς διαδόσεως ὑγιοῦς μουσικῆς διὰ δημωδῶν συναυλιῶν. Πρὸς μελέτην τῆς προτάσεως ταύτης ἐξελέχθη τριμελὴς ἐπιτροπὴ εἰς ἣν ἀνετέθη ὅπως φροντίσῃ κατὰ τὸ θέρος τὸ δυνατὸν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς προτάσεως. Καίτοι διαφεύγει τὰ ὅρια τῆς παρούσης λογοδοσίας εἶναι ὅμως γνωστὸν ὅτι ἡ πρότασις αὕτη τροποποιηθεῖσα κατά τι ἐφηρμόσθη εὐδοκίμως κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον.

Τὸ τμῆμα ἐσκέφθη ἐπανειλημμένως καὶ ἐμελέτησε τὸ ζήτημα περὶ ἐθνικοῦ θεάτρου, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ ἀπέχῃ τούτου ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀφοῦ συνέστη ἴδιος ἐπὶ τούτῳ σύλλογος «ὁ ἐθνικός». Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλὰ τῶν μελῶν τοῦ τμήματος οὐδόλως παραδέχονται τὰς πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου ἐνεργείας τοῦ ἐθνικοῦ συλλόγου, ἀλλ'ὅμως ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἀποχὴ ἵνα μὴ φανῇ σκοπὸς ἀντιδράσεως μεχρισοῦ ἐμφανῶς γνωστὴ ἂν ἦναι δυνατὴ ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐνεργειῶν τούτων.

Ἡ β'. ἔκθεσις τῶν ἀνθέων ἐγένετο τὸ ἔτος τοῦτο ὑπὸ τοῦ τμήματος τῶν καλῶν τεχνῶν τὰς ἡμέρας 21, 22 καὶ 23 Ἀπριλίου ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ θεάτρου τῶν Ὀλυμπίων καταλλήλως εὐτρεπισθέντι χάρις εἰς τὴν ἑταιρίαν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἥτις παρέσχεν εὐγενῶς τέσσαρας ἐκ τῶν εὐρυτάτων αὐτῆς σκηνῶν. Καὶ ὑπερτέρει μὲν ἡ ἐφετεινὴ ἔκθεσις τῆς περυσινῆς κατὰ πολλά, ἀλλ' ὅμως ἔμεινε στενὴ καὶ περιωρισμένη οὐχὶ δὲ τοιαύτη ὁποίαν ἐπεθύμουν οἱ διοργανοῦντες, καὶ τοῦτο διότι πολλοὶ τῶν δυναμένων νὰ ἐκθέσωσιν ἀπέσχον. Τὸ ἀνώτατον δίπλωμα τιμῆς ὡς περιέχων πλεῖστα πρωτοφανῆ καὶ σπάνια εἰς τὴν Ἑλλάδα φυτὰ καὶ ταῦτα ἐπιστημονικῶς κατωνομασμένα ἀπενεμήθη εἰς τὸν κ. Κ. Βοῦρον διευθυντὴν τοῦ κτήματος τοῦ κ. Α. Συγγροῦ. Βραβεῖα δὲ α'. τάξεως ἀπενεμήθησαν δύο ἐξ ἴσου εἰς τὸν κ. Σ. Ψύχαν καὶ εἰς τὸν ἐκ Κηφισσίας κ. Χ. Κοκκινάκην κηπουρὸν τοῦ κ. Μ. Μελᾶ. Τὸ πρῶτον δὲ χρηματικὸν ἆθλον ἐκ δραχ. 200 ἀπενεμήθη εἰς τοὺς ἀνθοκόμους ἀδελφοὺς Καντόρου.

Τὸ κυριώτερον ὅμως ἔργον τοῦ τμήματος τῶν καλῶν τεχνῶν ἦν ἡ ἔκθεσις τῶν κειμηλίων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἥτις διωργανώθη ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῇ μερίμνῃ δύο μικτῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν σωματείων ἐκλεχθεισῶν ἐπιτροπῶν. Τῇ ἀποφάσει τῶν ἐπιτροπῶν τούτων ἡ ἔκθεσις ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Α. Υ. τοῦ διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντίνου, ἐγένετο δ' ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πολυτεχνείου. Τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἐθνικῆς ἑορτῆς ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως, τῆς Βασιλίσσης, τοῦ διαδόχου, τῶν λοιπῶν βασιλοπαίδων, τοῦ προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ὑπουργῶν, τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς καὶ πασῶν

τῶν ἀρχῶν. Ἡ ἔκθεσις προσέκειτο κατ' ἀρχὰς νὰ μείνῃ ἀνοικτὴ ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, ἀλλὰ κατὰ πολυπληθεῖς αἰτήσεις ἐντεῦθεν καὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν παρετάθη ἐπὶ ἓξ ἔτι ἡμέρας καὶ οὕτως ἐν συνόλῳ διήρκεσεν ἡμέρας δεκατέσσαρας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐπεσκέφθησαν αὐτὴν κατὰ τὰς τηρηθείσας σημειώσεις 25,599 ἄτομα ἐξ ὧν 16,300 δωρεὰν καὶ 7,299 ἐπὶ πληρωμῇ. Κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ἐκδοθέντος καταλόγου τὰ ἐκτεθέντα ἀντικείμενα ἀνήρχοντο εἰς 1120. Ἐπειδὴ δ' ὑπὸ ἕνα ἀριθμὸν περιελαμβάνοντο πολλὰ ἐνίοτε ἀντικείμενα, δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ὅλον τῶν ἐκτεθέντων ἀντικειμένων ὑπερέβη τὰ 1500. Τὰ ἐκτεθέντα ἀντικείμενα διῃρέθησαν εἰς τέσσαρα τμήματα ἤτοι α) ἔργα ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς β) ὅπλα παντοειδῆ γ) χειρόγραφα καὶ ἔντυπα δ) διάφορα ἀντικείμενα. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον τμῆμα περιεῖχε 224 ἀριθμούς, τὸ β'. 246 τὸ τρίτον 423 καὶ τὸ τέταρτον 227. Οἱ δ' ἐκθέται κατὰ τὸν κατάλογον ἀνῆλθον εἰς 296, ἐξ ὧν 234 ἦσαν ἄτομα, 36 οἰκογένειαι ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος καὶ 26 νομικὰ πρόσωπα ἔτι δ' ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἐκθεὶς ὅπλα διαφόρων ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἄλλα ἀντικείμενα καὶ τὰς πολυτίμους ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἀποκειμένας σημαίας. Μεταξὺ τῶν νομικῶν προσώπων διεκρίνοντο τὰ ὑπουργεῖα τῶν Στρατιωτικῶν, Ναυτικῶν καὶ τῆς Παιδείας, τὸ ναυτικὸν ἀπομαχικὸν ταμεῖον, ὁ Ναύσταθμος, ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς καὶ ἡ Ἐθνική, τὸ Πολυτεχνεῖον, ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία, ἡ ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ ἑταιρία. Ἐκ δὲ διάφοροι τοῦ κράτους δῆμοι καὶ ἐν τοῖς πρώτοις οἱ δῆμοι Μεσολογγίου καὶ Σπετσῶν καὶ διάφοροι Μοναί, ἐν αἷς ἐξεῖχον ἡ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ ἡ τῆς Ἁγίας Λαύρας.

Ἡ ἔκθεσις αὕτη τῶν κειμηλίων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἐγένετο ἀληθῶς ἀνταξία τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῆς σκοποῦ καὶ μετέδωκεν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν σπινθῆρα ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, ἥτις ἑωρτάσθη ἁπανταχοῦ μεθ' ὅσης οὐδέποτε ἄλλοτε λαμπρότητος.

Τοιαῦται καὶ αἱ ἐργασίαι τῶν τμημάτων τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος.

Τὴν δ' εἰκοστὴν ἐπέτειον τῆς συστάσεως αὐτοῦ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἑώρτασε τὴν 19 Μαΐου ἐν νέῳ Φαλήρῳ διὰ κοινοῦ συμποσίου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐπιτίμου ἡμῶν προέδρου κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, παρισταμένων μελῶν περὶ τὰ ἑκατόν. Λογίδρια καὶ προπόσεις ἐξεφωνήθησαν καὶ τὰ μέλη ἀπεχωρίσθησαν ἐν κοινῇ ἀγάπῃ συνδέσμου εἰλικρινοῦς ἐργασίας.

Ἡ δ' ἐφορεία τοῦ Συλλόγου συγκειμένη κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐξ ἐμοῦ ὡς προέδρου, τῶν ἀντιπροέδρων κκ. Τιμ. Ἀμπελᾶ καὶ Τιμ. Ἠλιοπούλου, τοῦ γεν. γραμματέως κ. Μ. Π. Λάμπρου, τῶν εἰδικῶν γραμματέων κκ. Α. Α. Ῥαγκαβῆ καὶ Ν. Τζανετοπούλου, τοῦ ταμίου κ. Σπ. Κονοφάου, τοῦ

ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης κ. Π. Ι. Φέρμπου καὶ τοῦ διευθύνοντοῦ τοῦ ἀναγνωστηρίου κ. Στ. Βάλβη συνῆλθεν εἰς συνεδρίας 12 συσκεπτομένη καὶ ἀποφασίζουσα περὶ τῶν ἀφορώντων τὴν διοίκησιν τοῦ Συλλόγου. Χάριτας ὀφείλω πολλὰς εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐφορείας πάντα διὰ τὴν ἀδελφικὴν αὐτῶν ὑποστήριξιν καὶ ἀγάπην, εὐγνωμοσύνην δὲ πολλὴν εἰς τὸν γηραιὸν ἡμῶν ἐπίτιμον Πρόεδρον κ. Κ. Παπαρρηγόπουλον διὰ τὴν πρόθυμον αὐτοῦ ἐν πᾶσι συνεργασίαν.

Ὁ περὶ ταμείου λόγος ἔσται σύντομος, διότι λεπτομερεῖς περὶ τούτου πίνακες δημοσιευθήσονται ἐν τέλει τῆς λογοδοσίας ταύτης ἰδίᾳ ἐκτυπωθησομένης. Ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐφέτος τακτικῶς ἐλειτούργησε τὸ ἱδρυθὲν λογιστήριον τοῦ Συλλόγου τοῦ ὁποίου τὴν διεύθυνσιν εὐμενῶς ἀνέλαβεν ὁ κ. Α. Βαρζέλης, οὕτω δὲ συνετάχθησαν καὶ ἐκρατήθησαν τακτικῶς τὰ λογιστικὰ βιβλία καὶ κατεγράφη ἡ περιουσία τοῦ Συλλόγου ἥτις ἀνέρχεται εἰς δραχμὰς 86,083.35.

Ἐκτάκτους εἰσφορὰς δὲν εἴχομεν σπουδαίας κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος αἱ δὲ γενόμεναι μικραὶ δωρεαὶ ἀναγράφονται ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ κ. Ταμίου. Ἡ μόνη σπουδαία ἔκτακτος εἰσφορὰ ἦν ὁ ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων εὐεργετικὸς χορὸς ὅστις ἐδόθη ἐφέτος ἐν ταῖς ὑπὸ τοῦ κ. Σιμοπούλου μετ' ἄκρας εὐμενίας παραχωρηθείσαις αἰθούσαις τοῦ νεοδμήτου αὐτοῦ ἐκπαιδευτηρίου. Τὸν χορὸν ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν αἱ εὐγενεῖς κυρίαι: Ῥόζα Σ. Βαλαωρίτου, Τερψιχόρη Β. Μελᾶ, Ἰφιγένεια Α. Συγγροῦ, Ναταλία Α. Σούτσου καὶ Σοφία Ε. Σχλίεμαν εἰς ἃς χάριτας πολλὰς ὀφείλω ἐνταῦθα νὰ ἐκφράσω ἐν ὀνόματι τοῦ Συλλόγου.

Περὶ τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ ἀναγνωστηρίου τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου διαλαμβάνουσι διὰ μακρῶν αἱ ἰδίᾳ ἐκτυπωθησόμεναι ἐκθέσεις τῶν διευθυνόντων τὰ ἱδρύματα ταῦτα.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τὸ Κ'. ἔτος τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθησαν πρόεδρος μὲν ἐγώ, ἀντιπρόεδροι οἱ κ. κ. Α. Μικούλης καὶ Ι. Χ. Βάμβας, γεν. γραμματεὺς ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κ. κ. Α. Α. Ῥαγκαβῆς καὶ Α. Κουρτίδης, ταμίας ὁ κ. Α. Βαρζέλης, ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Στ. Βάλβης καὶ διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Π.Ι. Φέρμπος. Πρόεδρος δ' ἐπίτιμος ὁ κ. Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος. Ἔφορος δὲ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων ὁ κ. Ε. Δραγούμης καὶ κοσμήτορες οἱ κκ. Γ. Δουρούτης, Ν. Κουρῆς, Κ. Κουτσαλέξης, Θ. Μπαλτῆς, Γ. Κασδόνης καὶ Γ. Ζέζος. Ἐξελέχθησαν δ' ἐλεγκταὶ οἱ κκ. Δ. Κοκκίδης, Κ. Μπαλίλης καὶ Α. Καράλης.

Τοιαύτη ἐν πιστῇ εἰκόνι ἡ κατάστασις τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τὸ δέκατον ἔνατον ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΔΙΑΣΚΕΔΑΖΕΙ

ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΕΥΓΕΝΙΟΥ Γ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ

Τῷ ἀναγνώστῃ

Τὸ δρᾶμα τοῦ δαιμονίου ποιητοῦ, οὗτινος ἐπεχείρησα ἔμμετρον μετάφρασιν, ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1832. Ἀλλὰ τὴν πρώτην ἐκείνην παράστασιν ἐπέπρωτο νὰ μὴ παρακολουθήσῃ ἄλλη. Ὁ ποιητὴς κατηγγέλθη εἰς τὴν κυβέρνησιν ὅτι διὰ στίχου του τινὸς ἐν τῇ Γ΄ πράξει τοῦ δράματος ὑπαινίσσεται τὸν πατέρα τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου Φιλίππου. Τὴν δὲ καταγγελίαν ταύτην ἐχάλκευσαν οἱ κόλακες καὶ οἱ παράσιτοι τῆς Αὐλῆς ἐν τοῖς ἀντιθαλάμοις τοῦ βασιλέως, ἀφανῶς καὶ ἀθορύβως, οὐδέποτε τολμήσαντες νὰ τὴν διατυπώσωσιν ἐνώπιον τοῦ γαλλικοῦ δημοσίου. Δὲν ἦτο δυνατὸν ἐπομένως νὰ μὴ σκανδαλισθῇ ἡ γαλλικὴ τοῦ 1832 κυβέρνησις καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ διακωμωδηθῇ ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Γαλλίας!

Ἡ ἄδικος ἀπόφασις, δι' ἧς ἐδεσμεύετο ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος καὶ ἐχαλιναγωγεῖτο τῆς ποιήσεως ἡ ἐλευθέρα πτῆσις, ἥτις δεινὸν ἤγειρεν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν λογογράφων σάλον, ἔδει νὰ δικαιολογηθῇ εὐσχήμως πρὸ τοῦ δημοσίου. Ἐτεχνάσθησαν λοιπὸν οἱ σεμνοὶ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ κυβερνῆται λόγον, βαρύνοντα μεγάλως ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ συγγραφέως: εἶπον ὅτι τὸ δρᾶμά του *προσκρούει εἰς τὴν ἠθικήν*.

Τὴν ἐτυμηγορίαν ταύτην ἐπηκολούθησε περιεργοτάτη καὶ τρικυμιώδης δίκη, καθ' ἣν ἐξερράγη φοβερὰ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ συκοφαντουμένου ποιητοῦ. Ὁ ἐν τῷ ἐμποροδικείῳ ἀπαγγελθεὶς κατὰ τὴν 19 Δεκεμβρίου παρὰ τοῦ Βίκτωρος Οὐγκὼ λόγος ἀποτελεῖ καυστικωτάτην καὶ εὐγλωττοτάτην ἅμα διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς αὐθαιρέτου καὶ ἀκαίρου χρήσεως τῆς ἰσχύος τῆς ἐξουσίας.

«Ἡ δίκη αὕτη, κύριοι — εἶπε — δὲν εἶνε συνήθης τις δίκη. Τινὲς νο-
»μίζουσιν, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅτι εἶνε ἁπλῆ ἐμπορικὴ ἀγωγή, ἀπαίτησις
»ἀποζημιώσεως διὰ τὴν μὴ ἐκτέλεσιν ἰδιωτικοῦ συμβολαίου, ἐν μιᾷ λέξει,
»δίκη ἑνὸς συγγραφέως ἐναντίον ἑνὸς θεάτρου. Οὐχί, κύριοι, εἶνε πλέον τι
»τούτου, εἶνε δίκη ἑνὸς πολίτου κατὰ μιᾶς κυβερνήσεως. Τὸ βάθος τῆς
»ὑποθέσεως ταύτης εἶνε *ἀπαγορευτικὴ διαταγὴ* καθ' ἑνὸς ἔργου. Ἡ δὲ ἀπαγο-
»ρευτικὴ κατὰ ἔργου τινος διαταγὴ ἀποτελεῖ λογοκρισίαν, καὶ τὴν λογο-
»κρισίαν κατήργησε τὸ Σύνταγμα. Ἀπαγορευτικὴ διαταγὴ ἐναντίον ἔργου
»τινος εἶνε δήμευσις, καὶ τὸ Σύνταγμα κατήργησε τὴν δήμευσιν. Ἡ ἀπόφα-
»σις ὑμῶν, ἐάν μοι ἀποβῇ εὔνους, καὶ νομίζω ὅτι ἀμφιβάλλων ἤθελα σᾶς
»ὑβρίσει, θὰ ἦνε πρόδηλος, καίτοι ἔμμεσος, μομφὴ κατὰ τῆς λογοκρισίας
»καὶ τῆς δημεύσεως. Βλέπετε, κύριοι, πόσον τῆς προκειμένης δίκης ὁ
»ὁρίζων ἐκτείνεται, πόσον εὐρύνεται. Δικάζομαι ἐνταῦθα διὰ κάτι τι ὑψη-
»λότερον τοῦ προσωπικοῦ μου συμφέροντος· δικάζομαι διὰ τὰ γενικώτατα
»δικαιώματά μου, διὰ τὸ δικαίωμά μου τοῦ σκέπτεσθαι, καὶ διὰ τὸ δι-
»καίωμά μου τοῦ δικατέχειν, δηλαδὴ διὰ τὸ δικαίωμα πάντων. Ἡ ἐμὴ
»δίκη εἶνε γενική, ὡς ἡ ὑμετέρα δικαιοσύνη ἀπόλυτος. Ἐνώπιον τοῦ ζη-
»τήματος, οὑτωσὶ τεθέντος, ἐξαφανίζονται τ ς δίκης αἱ μικραὶ λεπτο-
»μέρειαι. Δὲν εἶμαι πλέον συγγραφεύς τις μόνον, δὲν εἶσθε πλέον ἁπλῶς
»ἐμποροδίκαι· ἡ συνείδησίς σας εἶνε ἀντιμέτωπος τῆς ἰδικῆς μου. Ἐν τῷ
»δικαστηρίῳ τούτῳ ἐκπροσωπεῖτε μίαν σεβαστὴν ἰδέαν, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ
»δρυφράκτῳ τούτῳ ἐκπροσωπῶ μίαν ἄλλην. Ἐπὶ τῆς ἕδρας σας ἐστὶν ἡ
»δικαιοσύνη, ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἡ ἐλευθερία.—Λοιπόν, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐλευ-
»θερία ἐπλάσθησαν ἵνα συνταυτίζωνται. Ἡ ἐλευθερία εἶνε δικαία, καὶ ἡ
»δικαιοσύνη εἶνε ἐλευθέρα.»

Συνεταράχθη τὸ ἀκροατήριον καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, ἀνεθάρρησαν ἐπὶ μι-
κρὸν οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις δὲν ἀνεκλήθη. *Ὁ
Βασιλεὺς διασκεδάζει* μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἐδιδάχθη καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς
Παρισινῆς σκηνῆς, μετὰ πεντήκοντα ὅλων ἐτῶν σκληρὰν προγραφήν.

Κατὰ τὴν νέαν ταύτην διδασκαλίαν τοῦ δράματος, παρίστατο, λευ-
κόθριξ ἤδη καὶ κύπτων ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐτῶν, ὁ τότε πλήρης νεανι-
κοῦ πυρὸς ποιητής του. Ἡ εἰς τὸ θέατρον εἴσοδός του παρήγαγε φρε-
νητιώδη ἐνθουσιασμὸν καὶ ὑψίστας συγκινήσεις. Ἰδοὺ καὶ ἄλλη, τρίτη ἤδη,
γενεὰ ἀποθεόνει τὸν μέγαν διδάσκαλον καὶ ἐθνικὸν ποιητήν της, ἐπα-
νορθοῦσα τὸ ἀδίκημα τοῦ παρελθόντος.

Ἀλλ' εἶνε ἀληθῶς τὸ δρᾶμα ἀνήθικον; Προτιμῶ νὰ παραθέσω αὐτοῦ
τοῦ Οὐγκὼ τὴν ἀπολογίαν, διότι ἐν αὐτῇ περιέχεται καὶ τοῦ ἔργου ἡ
βάσις: «Εἶνε ἀνήθικον τὸ δρᾶμα; Τὸ πιστεύετε; Εἶνε ἀνήθικον ἐν τῇ
»βάσει; Ἰδοὺ ἡ βάσις του: Ὁ Τριβουλέτος εἶνε δυσειδής, ὁ Τριβουλέτος
»εἶνε ἀσθενής, ὁ Τριβουλέτος εἶνε γελωτοποιὸς τῆς Αὐλῆς: τριπλῆ δυ

»στυχία, ήτις τὸν καθιστᾷ κακόν. Ὁ Τριβουλέτος μισεῖ τὸν Βασιλέα, διότι »εἶνε Βασιλεύς, τοὺς εὐγενεῖς, διότι εἶνε εὐγενεῖς, τοὺς ἀνθρώπους, διότι »δὲν ἔχουσι πάντες ὕβον ἐπὶ τῆς ῥάχεως. Ἡ μόνη του ἐπασχόλησις συ»νίσταται εἰς τὸ νὰ ἐξερεθίζῃ τοὺς εὐγενεῖς κατὰ τοῦ Βασιλέως, θραύων »τὸν ἀσθενέστερον κατὰ τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἐξαχρειόνει τὸν Βασιλέα, »τὸν διαφθείρει, τὸν ἀποκτηνόνει· τὸν ὠθεῖ εἰς τὴν τυραννίαν, εἰς τὴν ἀμά»θειαν, εἰς τὴν κακίαν. Τὸν διευθύνει πρὸς πάσας τῶν εὐγενῶν τὰς οἰ»κογενείας, δεικνύων αὐτῷ διὰ τῆς χειρὸς ἐδῶ τὴν γυναῖκα ἵνα ἀπο»πλανήσῃ, ἐκεῖ τὴν ἀδελφὴν ἵνα ἁρπάσῃ, τὴν κόρην ἵνα ἀτιμάσῃ. Ὁ »Βασιλεὺς εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Τριβουλέτου εἶνε πανίσχυρον νευρόσπαστον, »καταστρέφον πάσας τὰς ὑπάρξεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ γελωτοποιὸς »τὸ θέτει ἵνα παραστήσῃ. Μίαν ἡμέραν, διαρκούσης ἑορτῆς, ἀκριβῶς καθ' »ἣν στιγμὴν ὁ Τριβουλέτος ἐξωθεῖ τὸν Βασιλέα νὰ ἁρπάσῃ τὴν σύζυγον »τοῦ Δὲ Κοσσέ, ὁ κύριος Σαὶν Βαλλιὲ εἰσχωρεῖ μέχρι τοῦ Βασιλέως »ἵνα μεμφθῇ αὐτοῦ μετὰ παρρησίας ἐπὶ τῇ ἀτιμώσει τῆς Ἀρτέμιδος »Δεποατιέ. Τὸν πατέρα τοῦτον, οὗτινος ἥρπασεν ὁ Βασιλεὺς τὴν κόρην, »ὁ Τριβουλέτος ὑβρίζει καὶ περιγελᾷ. Ὁ πατὴρ ἐγείρει τὸν βραχίονα »καὶ καταρᾶται τὸν Τριβουλέτον. Ἐκ τούτου ἐκπηγάζει ὅλον τὸ δρᾶμα. »Ἡ ἀληθὴς αὐτοῦ ὑπόθεσις εἶνε *Ἡ κατάρα τοῦ Σαὶν Βαλλιέ*. Ἔλθωμεν »εἰς τὴν δευτέραν πρᾶξιν. Ἡ κατάρα αὕτη ἐπὶ τίνος ἔπεσεν; Ἐπὶ τοῦ »Τριβουλέτου τοῦ γελωτοποιοῦ τοῦ Βασιλέως; Ὄχι, ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ »πατρός, τοῦ ἔχοντος καρδίαν, τοῦ ἔχοντος κόρην Τριβουλέτου. Ὁ Τρι»βουλέτος ἔχει κόρην καὶ ἰδοὺ τὸ πᾶν. Ὁ Τριβουλέτος δὲν ἔχει ἄλλο »ἐκτὸς τῆς κόρης του εἰς τὸν κόσμον· τὴν ἀποκρύπτει ἀπὸ τὰ βλέμματα »πάντων, εἰς συνοικίαν ἔρημον, εἰς οἰκίαν ἀπομεμονωμένην. Ὅσον πλειό»τερον ἐργάζεται διὰ τὴν ἐν τῇ πόλει διάδοσιν τῆς κακίας καὶ τῶν ὀρ»γίων, τόσῳ μᾶλλον κρατεῖ τὴν κόρην του μεμονωμένην καὶ κατάκλει»στον. Ἀνατρέφει τὸ τέκνον του ἐν ἀθωότητι, ἐν πίστει, ἐν ἠθικῇ. »Τουθ' ὅπερ μεγάλως φοβεῖται εἶνε μὴ περιπέσῃ εἰς τὴν κακίαν, διότι, »κακὸς αὐτός, γνωρίζει τὰ ἐξ αὐτῆς δεινά. Λοιπόν, ἡ κατάρα τοῦ γέ»ροντος θὰ πλήξῃ τὸν Τριβουλέτον ἐν τῷ μόνῳ ἀγαθῷ, τὸ ὁποῖον ἀγαπᾷ »ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ κόρῃ του. Ὁ Βασιλεύς, τὸν ὁποῖον ὁ Τριβουλέτος »ὠθεῖ εἰς ἁρπαγάς, θὰ ἁρπάσῃ τὴν κόρην τοῦ Τριβουλέτου. Ὁ γελωτο»ποιὸς θὰ πληγῇ ὑπὸ τῆς Προνοίας ἀκριβῶς καθ' ὃν καὶ ὁ Σαὶν Βαλλιὲ »τρόπον. Κατόπιν, ἀφοῦ ἀπήχθη καὶ ἀπώλετο ἡ κόρη του, θὰ ἑτοιμάσῃ »παγίδα κατὰ τοῦ Βασιλέως ἵνα τὸν ἐκδικήσῃ. Ἀλλὰ τὸ θῦμα θὰ ἦνε »αὐτός. Κατὰ ταῦτα, ὁ Τριβουλέτος ἔχει δύο μαθητάς, τὸν Βασιλέα »καὶ τὴν κόρην του, τὸν Βασιλέα, τὸν ὁποῖον ἐξωθεῖ εἰς τὴν κακίαν, καὶ »τὴν κόρην του, τὴν ὁποίαν ἀναπτύσσει ἐν ἀρετῇ. Θέλει νὰ ἁρπάσῃ »διὰ τὸν Βασιλέα τὴν κυρίαν Δὲ Κοσσέ, καὶ ἀπάγει τὴν κόρην του. Θέ-

»λει νὰ δολοφονήσῃ τὸν Βασιλέα ἵνα ἐκδικήσῃ ἐκείνην, καὶ δολοφονεῖ »τὴν κόρην του. Ἡ τιμωρία ἐπέρχεται πλήρης: ἡ κατάρα τοῦ πατρὸς »τῆς Ἀρτέμιδος ἐκσπᾷ κατὰ τοῦ πατρὸς τῆς Λευκῆς.

»Δὲν ἀπόκειται εἰς ἡμᾶς νὰ κρίνωμεν ἐὰν ἐν τούτοις περιέχεται ἰδέα »δραματική, ἀλλὰ βεβαίως ἠθικὴ ἰδέα ἐνυπάρχει.

»Ἡ βάσις ἑτέρου ἔργου τοῦ συγγραφέως εἶνε τὸ Πεπρωμένον. Τούτου »ἡ Πρόνοια.»

Τοιαύτη εἶνε ἡ βάσις τοῦ δράματος, τὸ ὁποῖον ἀπετόλμησα νὰ μεταφράσω. Τὴν ἀφελῆ ταύτην ὁμολογίαν μου θέλει πιστεύσει ὡς εἰλικρινῆ ὁ γνωρίζων τὸ ὕφος τοῦ Οὐγκώ. Ὁ ἐγκύψας εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου ποιητοῦ θὰ ἀνομολογήσῃ ὅτι τὸ ἐπαγωγὸν ὕφος του, τὸ ὁποῖον διακρίνει καὶ χάρις καὶ ὕψος καὶ δύναμις λόγου, εἶνε πολλαχοῦ τοσοῦτον ἰδιόρρυθμον, συνεσφιγμένον καὶ σκοτεινόν, ὥστε πολλάκις δὲν δύναταί τις νὰ βασισθῇ ἐπὶ τῆς πρώτης ἀντιλήψεώς του, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ μαντεύσῃ ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ ὅλου ἔργου τὸ ὑποκρυπτόμενον νόημα. Αἱ ἀπὸ ἐννοίας εἰς ἔννοιαν μεταβάσεις του εἶνε, οὐχὶ πολὺ σπανίως, τοσοῦτον ἀπότομοι, ὥστε ὁ κατὰ πρῶτον ἀναγινώσκων αὐτὸν ἤθελεν ἴσως νομίσει ὅτι χάσματα χαίνουσιν ἐν τῷ μέσῳ. Ἐὰν δὲ ὁ ἀναγνώστης λάβει ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς δυσχερείας τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἥτις πρόκειται ἀκόμη ἀμόρφωτος καὶ κυμαινομένη, θέλει πιστεύσει μετὰ πόσης δειλίας προβαίνω εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς μεταφράσεως ταύτης.

Προκειμένου ἐνταῦθα περὶ γλώσσης, θεωρῶ ἀναγκαιοτάτην τὴν ἐξήγησιν ὅτι ἐνόμισα ἀδύνατον νὰ τηρήσω πανταχοῦ τὸ αὐτὸ μέτρον. Ἐὰν εἶνε ἀληθές, καὶ βεβαίως εἶνε, ὅτι τὸ δρᾶμα εἶνε πιστὴ ἀναπαράστασις τῶν συμβάντων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, καὶ ἡ γλῶσσα τότε, ἡ μέλλουσα νὰ ἐξιστορήσῃ αὐτά, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἦνε σύμφωνος πρὸς τὰ ἐκδηλούμενα αἰσθήματα καὶ νὰ συμβιβάζηται πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν θέσιν τοῦ δρῶντος προσώπου. Τούτου ἅπαξ τεθέντος, περιορίζομαι ἁπλῶς νὰ εἴπω ὅτι μεταφράζων προσέφυγα ὁτὲ μὲν εἰς τὴν χαρίεσσαν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, ἥτις μόνη δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ τῆς καρδίας ἢ τῶν ἁπλουστέρων τὰς ἐκφράσεις, ὁτὲ δὲ εἰς τὴν καθαρεύουσαν, ἥτις μόνη πάλιν εἶνε ἱκανὴ νὰ διερμηνεύσῃ τὰς ὑψηλοτέρας δραματικὰς ἐννοίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ ἀναγνώστης, ὅστις θ' ἀξιώσῃ νὰ διέλθῃ τὰς ἑπομένας σελίδας, θέλει παρατηρήσει ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως ὑψοῦται καὶ καταπίπτει, ἐν τῷ αὐτῷ πολλάκις διαλόγῳ, ἀποτόμως, ὅταν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐξ ἧς ὡρμήθην, ἡ ἀνάγκη τῆς σκηνῆς καθίστα ἀναπόφευκτον τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην.

Μεταφράζων ἔμμετρον δρᾶμα ἐνόμισα ὅτι καταλληλότερον ἤθελον παρουσιάσει αὐτὸ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς φιλολογοῦντας ἐν λόγῳ ἐμμέτρῳ. Εὐτυχῶς οἱ ἀπὸ εἰκοσαετίας γράψαντες καὶ μεταφράσαντες δραματικὰ ποιή-

κὸν στίχον, μὲ ἀπαλλάττουσι τῆς δικαιολογίας διατὶ καὶ ἐγὼ τοῦτον ἐπροτίμησα. Ἠκολούθησα λοιπὸν ἁπλῶς τὴν ὁδὸν ἣν ἔγκριτοι τοῦ ἔθνους λόγιοι διέγραψαν, φρονῶν ὅτι ὁ ἴαμβος, οὐδόλως προσκρούων εἰς τὴν ἀκοὴν ὅταν ὁ ἀπαγγέλλων δὲν ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸν στίχον ἀλλὰ τὰς διαφόρους τοῦ λόγου περιόδους, διαφεύγει τὴν μονοτονίαν τοῦ δεκαπεντασυλλάβου, καὶ ἐμφανίζεται ὡς πεζὸς ἀλλ' ἐρρυθμότερος λόγος, ὁποῖος μᾶλλον ἁρμόζει πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν δραματικοῦ ἔργου.

Πολὺ προσεπάθησα ὅπως οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀπομακρυνθῶ τοῦ πρωτοτύπου, ζητήσας ν' ἀποδώσω αὐταῖς λέξεσι τὰς ἰδέας τοῦ συγγραφέως. Τῆς ἀρχῆς ταύτης παρεξέκλινα μόνον ὅτε ἐνόμισα ὅτι ἡ ἔννοια, μεταφερομένη ἀκριβῶς ὡς ἔχει ἐν τῷ κειμένῳ, δὲν θὰ ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην, ἢ ὅπου τὸ χωρίον ἦτο λίαν ἰδιορρύθμως καὶ σκοτεινῶς ἐκπεφρασμένον. Τότε κατ' ἀνάγκην κατέφυγα εἰς ἀναλόγους τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσης ἐκφράσεις, ἢ ἠναγκάσθην νὰ μεταφράσω κατ' ἔννοιαν. Αἱ περιπτώσεις ὅμως αὗται περιορίζονται εἰς ἐλαχίστας, σημειουμένας ἐν τέλει τῶν σχετικῶν σελίδων διὰ τῆς παραθέσεως τῶν στίχων τοῦ πρωτοτύπου.

Εὔχομαι ἵνα μὴ ἐλεγχθῶ ὡς μεγάλως ἀδικήσας τὸν δαιμόνιον τοῦ αἰῶνος ποιητὴν διὰ τῆς μεταφράσεως ἑνὸς τῶν δραμάτων του. Εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἀποδοκιμάσωσι τὴν ἐκλογήν μου, ὀφείλω νὰ ἐξηγήσω ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ ὑπ' ὄψιν δράματος ἤρξατο τυχαίως ὅλως καὶ ἄνευ προδιαγεγραμμένου τινος σκοποῦ. Ἦτο ἀδύνατον νὰ φαντασθῶ ὅτι ἡ πρὸς ἰδίαν μόνον ἐπασχόλησιν ἀρξαμένη ἐργασία, τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ὅλως λησμονήσει, ἤθελέ ποτε ἐπαναληφθῆ καὶ συμπληρωθῆ, πολλῷ δὲ μᾶλλον ὅτι θ' ἀπεσπᾶτο μίαν ἡμέραν ἐκ τοῦ χαρτοφυλακίου μου.

Ἐθεώρησα ἀναπόφευκτον καὶ τὴν ἐξήγησιν ταύτην, διότι ἤκουσα ἐπιμόνως ἐπαναληφθὲν ὅτι ἐξελλήνισα ἔργον μὴ περιέχον μεγάλην δραματικὴν ἀξίαν. Δὲν ἀντιτείνω, μεθ' ὅσα ἀνωτέρω εἶπον. Ἴσως ὅμως ὁ ἀναγνώστης, ὅστις θ' ἀξιώσῃ προσοχῆς τινος τὰς ἑπομένας σελίδας, ἀντιτάξῃ αὐτὸς ὅτι τὸ ἐξελληνισθὲν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ δρᾶμα, ὅσας δήποτε κἂν ἐνέχει δραματικὰς ἀτελείας, εἶνε πάντοτε ἔργον τῶν καλῶν χρόνων τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, καθ' οὓς ἦτο ἐν πλήρει ἀκμῇ ἡ παραγωγική του δύναμις, καὶ ὡς τοιοῦτον συναρπάζει πολλάκις τὸ πνεῦμα καὶ κατανύγει τὴν καρδίαν πολλαχοῦ μέχρι τῶν μυχιωτάτων αὐτῆς βυθῶν. Ἐὰν τυχὸν εἴπει τοῦτο ὁ ἀναγνώστης, ἡ γνώμη τῶν ἀποδοκιμαζόντων τὴν ἐκλογήν μου παραμένει καὶ πάλιν ἰσχυρά, ἀλλὰ συγχρόνως δικαιολογοῦμαι διατὶ ἀπεφάσισα νὰ δημοσιεύσω τὴν προκειμένην μετάφρασιν.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 1 Νοεμβρίου 1884.

Εὐγ. Γ. Ζ.

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

Φραγκῖσκος Πρῶτος.
Τριβουλέτος.
Λευκή.
Ὁ Κύριὸς Σαὶν Βαλλιέ.
Σαλταβαδήλ.
Μαγκελόνη.
Κλεμέντιος Μαρώ.
Δὲ Πιέν.
Δὲ Γόρδ.
Δὲ Παρδαγιάν.
Δὲ Βριών.
Δὲ Μονσενῆ.
Δὲ Μονμορενσῆ.
Δὲ Κοσσέ.
Δελατοὺρ-Λανδρῆ.
Ἡ Κυρία Δὲ Κοσσέ.
Ἡ Κυρὰ Βεράρδη.
Ἀκόλουθος τῆς Βασιλίσσης.
Θαλαμηπόλος τοῦ Βασιλέως.
Εἷς ἰατρός.
Εὐγενεῖς, Ἀκόλουθοι.
Ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ.

Ἡ σκηνὴ ἐν Παρισίοις, ἐν ἔτει 152...

Σημειώσεις. Ἀπαγορεύεται ἡ ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλία ἄνευ εἰδικῆς τοῦ μεταφραστοῦ ἀδείας.

Α'.

ΣΑΙΝ—ΒΑΛΛΙΕ

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

Εορτὴ νυκτερινὴ ἐν Λούβρῳ. Μεγαλοπρεπεῖς αἴθουσαι πλήθουσαι κόσμου. Φωτισμὸς μεγαλοπρεπής. Ἀντηχεῖ ζωηρὰ μουσικὴ καὶ ἄπλετοι γέλωτες. Ὁ χορὸς ἐν τῇ ἀκμῇ του. Ὑπηρέται περιφέρουσιν ἐπὶ χρυσῶν δίσκων πινάκια. Κύριοι καὶ κυρίαι καθ' ὁμίλους ἔρχονται καὶ παρέρχονται ἐκ τῆς σκηνῆς. Ἡ ἑορτὴ εἶνε πρὸς τὸ τέρμα της· διὰ τῶν υελωμάτων φαίνεται ὑποφώσκουσα ἡ αὐγή. Τὴν ἑσπερίδα, ἥτις ἔχει μᾶλλον ὀργίων χαρακτῆρα, διακρίνει πολλὴ ἐλευθεριότης. Ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, ταῖς ἐσθῆσι καὶ τοῖς ἐπίπλοις ἐπικρατεῖ ὁ τῆς Ἀναγεννήσεως ρυθμός.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ, ὁποῖον ἐζωγράφισεν ὁ Τιτιανὸς
ΔΕΛΑΤΟΥΡ ΛΑΝΔΡΗ.

Ὁ Βασιλεὺς

Κόμη, τὴν ἱστορίαν ἤθελα αὐτὴν
Νὰ τελειώσω. Εἶνε βέβαια γυνὴ
Καταγωγῆς ἀσήμου, ἀλλὰ θελκτική.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τὴν Κυριακὴν
Τὴν συναντᾶτε;

Ὁ Βασιλεὺς

Τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ.
Ἐκεῖ κάθε Κυριακὴν εὑρίσκομαι.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Καὶ τοῦτο δύο τώρα μῆνας γίνεται.

Ὁ Βασιλεὺς

Βεβαίως.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Καὶ ποῦ κατοικεῖ;

Ὁ Βασιλεὺς

Εἰς τοῦ Μπισσύ
Τὴν στενωπόν.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Πλησίον τῶν μεγάρων δὲ
Κοσσέ;

Ὁ Βασιλεὺς

Ὅπου ὑψοῦται τεῖχος ὑψηλόν.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Ἀ! ναί. Εἰξεύρω. Τὴν ἀκολουθεῖτε δὲ
Πάντοτε.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἔχει μίαν γραῖαν μέγαιραν,
Ποῦ οὔτε νὰ λαλήσῃ, οὔτε νὰ ἰδῇ,
Οὔτε ν' ἀκούσῃ τὴν ἀφίνει τίποτε.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Ἀλήθεια;

Ὁ Βασιλεὺς

Τοῦτο εἶνε τὸ παράδοξον:
Μυστηριώδης τὸ ἑσπέρας ἄνθρωπος,
Ὑπὸ μανδύαν μαῦρον καλυπτόμενος,
Εἰσδύει, ὠφελούμενος ἐκ τῆς νυκτός,
Εἰς τὴν οἰκίαν. *

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Μιμηθῆτέ τον καὶ σεῖς.

Ὁ Βασιλεὺς

Εἶνε κλειστὸς ὁ οἶκος καὶ ἀπρόσιτος.

* Τὸ κείμενον ἔχει ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς:
C'est que le soir un homme, à l'air mysterieux,
Très bien enveloppé, pour se glisser dans [l'ombre,
D'une cape fort noire et de la nuit fort sombre
Entre dans la maison.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Ἡ δὲ κυρία δὲν σᾶς ἔδειξέ ποτε
Κανὲν ζωῆς σημεῖον, ὅταν, Βασιλεῦ,
Τὴν παρακολουθεῖτε;

Ὁ Βασιλεὺς

Ὁπωσδήποτε,
Ἐὰν πολὺ δὲν ἀπατῶμαι, φοβερὰν
Δὲν πρέπει νὰ μοῦ ἔχῃ ἀντιπάθειαν.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Εἰξεύρει τάχα ὅτι ἀγαπᾷ αὐτὴν
Ὁ Βασιλεύς;

Ὁ Βασιλεὺς

Μὲ ἄλλο ἔνδυμα ἁπλοῦν
Μὲ βλέπει. *

Δελατοὺρ-Λανδρῆ γελῶν.

Ὑποθέτω ὅτι κανενὸς
Ἐφημερίου παλλακὴν ἠράσθητε,
Ἴσως καμμίαν σεβασμίαν Τοανῶν,
Μὲ ἔρωτα ἁγνότατον.

(Εἰσέρχονται διάφοροι μετὰ τοῦ Τριβουλέτου)

Ὁ Βασιλεὺς τῷ Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Σούτ! ἔρχονται.
Πρέπει κανεὶς νὰ μάθῃ ἵνα σιωπᾷ,
Ἐὰν ἐπιτυχίαν εἰς τοὺς ἔρωτας
Ἐπιζητῇ.

(Στρεφόμενος πρὸς τὸν Τριβουλέτον, ὅστις πλησιάσας εἶχεν ἀκούσει τοὺς τελευταίους λόγους)

Δὲν εἶνε ἀληθὲς αὐτό;

Τριβουλέτος

Ἡ μυστικότης μόνη τὰς ἐρωτικὰς
Δολοπλοκίας ἀσφαλίζει.

ΣΚΗΝΗ Β'.

Ὁ ΒΑΣΙΛΕΥΣ, ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ, ΔΕ ΓΟΡΔ, πολλοὶ ἄλλοι Αὐλικοὶ πλουσίως ἐνδεδυμένοι. Ὁ Τριβουλέτος φέρει τὴν περιβολὴν τοῦ γελωτοποιοῦ, ὅπως τὸν ἀπεικόνισεν ὁ Βονιφάκιος. Ὁ Βασιλεὺς παρατηρεῖ παρερχόμενον ὅμιλον κυριῶν.

Δελατοὺρ-Λανδρῆ

Ἡ Βανδῶσμ
Εἶν' ἐξαισία!

Δὲ Γόρδ

Αἱ κυρίαι Μονσεβρέϊγ
Καὶ Δ' Ἄλβ εἶνε γυναῖκες ὡραιόταται.

* Je me déguise
D'une livrée en laine et d'une robe grise.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλλ' ἡ κυρία Δὲ Κοσσὲ ὑπερτερεῖ.

Δὲ Γόρδ

Ἡ Δὲ Κοσσέ! Ὀλίγον ἡσυχώτερα,

(Δεικνύει αὐτῷ τὸν Δὲ Κοσσέ, διερχόμενον διὰ τοῦ βάθους τῆς σκηνῆς.—Ὁ Δὲ Κοσσὲ εἶνε μικρόσωμος καὶ προγάστωρ, «εἷς ἐκ τῶν ἐν Γαλλίᾳ τεσσάρων μᾶλλον εὐσάρκων εὐγενῶν» λέγει ὁ Βραντώμ)

Ὁ σύζυγος ἀκούει, Βασιλεῦ!

Ὁ Βασιλεὺς

Καὶ τί
Μὲ μέλλει, Σιμιάνη;

Δὲ Γόρδ

Πλὴν θὰ τὸ εἰπῇ
Εἰς τὴν κυρίαν Ἄρτεμιν.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἂς τὸ εἰπῇ!

(Μεταβαίνει πρὸς ἄλλας κυρίας εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς)

Τριβουλέτος τῷ Δὲ Γόρδ.

Θέλει δυσαρεστήσει τὴν Ἀρτέμιδα
Τοῦ Ποατιέ. Παρῆλθε τώρα ἑβδομὰς
Ποῦ δὲν τῆς ὁμιλεῖ.

Δὲ Γόρδ

Μὴ εἰς τὸν σύζυγον
Θὰ στείλῃ πάλιν;

Τριβουλέτος

Δὲν πιστεύω.

Δὲ Γόρδ

Τοῦ πατρὸς
Ἐπλήρωσε τὴν χάριν. Φεύγει—ἐξοφλεῖ.

Τριβουλέτος

Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ τοῦ Σαὶν-Βαλλιέ,
Εἰπέτε μου, ὁ γέρω—ἰδιότροπος
Τί ἔπαθε καὶ ἔδαλε τὴν κόρην του,
Τὴν εὔμορφη καὶ τρυφερὴν Ἀρτέμιδα,
Τὸν ἄγγελον, ὁποῦ μᾶς ἔστειλ' ὁ Θεός,
Ζευγαρωμένη σὲ κρεββάτι νυμφικὸ
Μ' ἕνα σημαδευμένο γέρω δικαστή;

Δὲ Γόρδ

Εἶνε παράφρων.—Παρὰ τὸ ἰκρίωμα
Ἦμην, ὅτε τὴν χάριν ἔλαβε.—Βαρὺς
Ὁ γέρων εἶνε καὶ ὠχρός. Πλησίον του
Ἤμην πλέον ἢ ὅσον εἶμαι ἀπὸ σέ.

Τὸν Βασιλέα νὰ φυλάττῃ!» Τώρα δὲ
Εἶν' ἐντελῶς παράφρων!
(Ὁ Βασιλεὺς διέρχεται μετὰ τῆς Κυρίας Δὲ Κοσσέ).

Ὁ Βασιλεὺς

Φεύγετε λοιπόν,
Ἀπάνθρωπε!

Ἡ Κυρία Δὲ Κοσσὲ στενάζουσα

Εἰς Σοασὼν μὲ ὁδηγεῖ
Ὁ σύζυγός μου.

Ὁ Βασιλεὺς

Πλὴν δὲν εἶνε ἄδικον
Ὅτε οἱ λόγιοι καὶ εὐγενεῖς πρὸς σᾶς
Τὸ βλέμμα στρέφουν πλῆρες πόθου κ' ἔρωτος,
Εἰς τὴν ὡραιοτέραν βίου εὐτυχοῦς
Στιγμήν, ὁπότε μονομάχοι, στιχουργοί,
Φυλάττουν διὰ σᾶς τὰ ἐνδοξότερα
Κτυπήματα, τοὺς στίχους των τοὺς τρυφερούς,
Ὅτε οἱ συμπαθεῖς σας ὀφθαλμοί, τὸ πῦρ
Σκορπίζοντες πρὸς ὅλους, ἀναγκάζουσι
Τὰς ἄλλας τὰς γυναῖκας νὰ ἀκολουθοῦν
Μ' ἄγρυπνον ὄμμα τοὺς ἠγαπημένους των,
Σεῖς, ἡ ὁποία τὴν Αὐλὴν θαμβόνετε
Μὲ τόσην λάμψιν, σεῖς ὁ λάμπων ἥλιος,
Ὅστις ἂν λείψῃ, θὰ ἐκλείψῃ καὶ τὸ φῶς, *
Περιφρονοῦσα Δοῦκα, Αὐτοκράτορα,
Πρίγκιπα, Βασιλέα, μεταβαίνετε
Νὰ λάμψητε εἰς ἐπαρχίας οὐρανόν,
Ἄσημον ἄστρον;

Ἡ Κυρία Δὲ Κοσσὲ

Ἡσυχάσατε!

Ὁ Βασιλεὺς

Ποτέ!
Ὤ, ὄχι, ὄχι! Εἶνε ἔκτακτος πολὺ
Ἡ ἰδιοτροπία σας, νὰ σβύνετε
Τὴν λάμψιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χοροῦ.
(Εἰσέρχεται ὁ Δὲ Κοσσέ.)

Ἡ Κυρία Δὲ Κοσσὲ

Ἰδοὺ
Ὁ σύζυγός μου ὁ ζηλιάρης, Βασιλεῦ.
(ἀφίνει αἰφνιδίως τὸν Βασιλέα.)

Ὁ Βασιλεὺς

Ποῦ νὰ τὸν πάρῃ ὁ διάβολος λοιπόν.

* Τὸ κείμενον λέγει:
Que vous qui, d'un tel lustre éblouissez la cour
Que, ce soleil parti, l'on doute s'il fait jour,
Vous alliez, méprisant duc, κτλ.

Καὶ ὅμως εἰς τὴν σύζυγόν του ἔγραψα
Ὀλίγους στίχους! Δὲν σοῦ ἔδειξεν αὐτὸ
Τὸ τελευταῖον ποίημά μου ὁ Μαρώ;

Τριβουλέτος

Τοὺς στίχους σας ποτέ μου δὲν ἀνέγνωσα.
Οἱ στίχοι Βασιλέως εἶνε πάντοτε
Πολὺ κακοί.

Ὁ Βασιλεὺς

Ὦ διάβολε!

Τριβουλέτος

Ἀφήσατε
Νὰ στιχουργῇ τὸν ὄχλον, Βασιλεῦ!* Ὑμεῖς
Ἐγγὺς τοῦ κάλλους ἐρωτοτροπεῖτε, καὶ
Ἂς γράφῃ στίχους ὁ Μαρώ. Τοῦ καθενὸς
Ἰδοὺ ὁ κλῆρος. Βασιλεύς τις στιχουργῶν
Ἐκπίπτει.

Ὁ Βασιλεὺς ἐνθουσιωδῶς.

Ἀλλὰ ἡ ψυχὴ ὑψόνεται,
Ὁπόταν διὰ τὰς ὡραίας στιχουργῇς.
Εἰς τὸν βασιλικόν μου πύργον ἤθελα
Πτερὰ νὰ θέσω.

Τριβουλέτος

Θὰ κατασκευάσετε
Ἕν' ἀνεμόμυλον.

Ὁ Βασιλεὺς

Θὰ σ' ἐμαστίγωνα
Ἂν τὴν Κυρίαν Κοασλὲν δὲν ἔβλεπα
Πλησίον μου.
(Σπεύδει πρὸς τὴν Κυρίαν Κοασλὲν, μεθ' ἧς χαριεντίζεται.)

Τριβουλέτος ἰδίᾳ

Ἐ ἀκολούθησε λοιπὸν
Τὸν ἄνεμον, ὅπου κατόπιν καὶ αὐτῆς
Σὲ φέρει.
(Ὁ Δὲ Γὸρδ πλησιάζει τὸν Τριβουλέτον καὶ τῷ δεικνύει τὰ εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς συμβαίνοντα.)

Δὲ Γὸρδ

Ἡ Κυρία δὲ Κοσσὲ ἰδοὺ
Ἀπὸ τὴν ἄλλην θύραν. Εἶμαι βέβαιος
Ὅτι θ' ἀφήσῃ τὴν χειρίδά της χαμαὶ
Ἵνα ὁ Βασιλεὺς τὴν λάβῃ.

* Τὸ πρωτότυπον λέγει: Que la canaille Fasse rimer amour et jour vaille que vaille. Ἐνόμισα ὅτι ἀνάλογος κατὰ λέξιν μετάφρασις τοῦ στίχου οὐδὲν ἤθελε προσθέσει εἰς τὴν ἔννοιαν.

Τριβουλέτος

Ἴδωμεν.

(Ἡ Κυρία Δὲ Κοσσέ, παρατηροῦσα μετὰ πεισμονῆς τὰς φιλοφρονήσεις τοῦ Βασιλέως πρὸς τὴν Δὲ Κοασλὲν, ἀφίνει πράγματι τὴν ἀνθοδέσμην της νὰ πέσῃ. Ὁ Βασιλεὺς ἐγκαταλείπων τὴν Δὲ Κοασλὲν, λαμβάνει τὴν ἀνθοδέσμην τῆς Δὲ Κοσσέ, μεθ' ἧς συνδιαλέγεται τρυφερῶς.)

Δὲ Γὸρδ τῷ Τριβουλέτῳ.

Δὲν σοῦ τὸ εἶπα;

Τριβουλέτος

Ἀριστούργημα!

Δὲ Γὸρδ

Ἰδού,
Τὸν Βασιλέα πάλιν ἐσαγήνευσε.

Τριβουλέτος

Κάθε γυναῖκα εἶνε τετραπέρατος
Διάβολος.

(Ὁ Βασιλεὺς ἐναγκαλίζεται τὴν Δὲ Κοσσὲ καὶ τῇ φιλεῖ τὴν χεῖρα. Γελᾷ καὶ φλυαρεῖ ἐκείνη. Αἴφνης εἰσέρχεται ὁ Δὲ Κοσσὲ διὰ τῆς ἐν τῷ βάθει θύρας. Ὁ Δὲ Γὸρδ εἰδοποιεῖ τὸν Τριβουλέτον. Ὁ Δὲ Κοσσέ, χωρὶς νὰ προχωρήσῃ, παρατηρεῖ τὸν Βασιλέα μετὰ τῆς γυναικός του.)

Δὲ Γὸρδ πρὸς τὸν Τριβουλέτον.

Ὁ σύζυγος!

(Ἡ Κυρία Δὲ Κοσσὲ βλέπουσα τὸν σύζυγόν της διαφεύγει τῶν χειρῶν τοῦ Βασιλέως, κρατοῦντος αὐτὴν ἐν τῇ ἀγκάλῃ του.)

Ἡ Κυρία Δὲ Κοσσὲ

Ἀφῆτέ με! *

Τριβουλέτος

Ἐδῶ τί θέλει ὁ ζηλιάρης κοιλαρᾶς!

(Ὁ Βασιλεὺς λαμβάνων ἀπὸ τραπέζης τοῦ βάθους οἶνον πίνει.)

Δὲ Κοσσὲ

(καταβαίνων σκεπτικὸς τὴν σκηνήν)

Τί ἔλεγαν;

(Πλησιάζει τὸν Δελατοὺρ-Λανδρῆ, ὅστις τῷ νεύει ὅτι ἔχει τι νὰ τῷ εἴπῃ.)

Τί;

Δελατοὺρ-Λανδρῆ μυστηριωδῶς.

Εἶνε ἀριστούργημα

* Quittons-nous.

Ἡ σύζυγός σου!

(Ὁ Δὲ Κοσσὲ μορφάζων μεταβαίνει πρὸς τὸν Δὲ Γὸρδ, προσποιούμενον ὅτι θέλει νὰ τῷ ἐμπιστευθῇ τι.)

Δὲ Γὸρδ σιγᾷ.

Τί νὰ ἔχῃς τὸ λοιπὸν
Ποῦ σοῦ σκοτίζει τόσο τὸ μυαλό; Γιατὶ
Μὲ ἀνησυχία βλέπεις γύρω σου;

(Ὁ Δὲ Κοσσὲ τὸν ἀφίνει δυσαρέστως καὶ συναντᾶται κατὰ πρόσωπον μετὰ τοῦ Τριβουλέτου, ὅστις τὸν φέρει μετ' ἤθους ἐμπιστευτικοῦ εἰς γωνίαν τινὰ τῆς σκηνῆς, ἐνῷ οἱ Δὲ Γὸρδ καὶ Δελατοὺρ-Λανδρῆ ἐκρήγνυνται εἰς καταγώδεις γέλωτας.)

Τριβουλέτος σιγᾷ.

Πρὸς τί
Σὰν συγχυσμένος εἶσαι, κύριε Κοσσέ;

(Καγχάζων στρέφει τὰ νῶτα τῷ Δὲ Κοσσέ, ὅστις ἐξέρχεται ἐξωργισμένος.)

Ὁ Βασιλεὺς ἐπανερχόμενος.

Ὁπόσον εἶμ' εὐδαίμων! Ἡρακλῆς καὶ Ζεὺς
Εἶνε ἐμπρός μου κωμικοὶ ἐγωϊσταί!
Ὁ Ὄλυμπός των εἶνε μία φωλεά!
Ὤ, πόσον εἶνε αἱ γυναῖκες θελκτικαί!
Εἶμαι εὐδαίμων! Σύ;

Τριβουλέτος

Ἀρκούντως. Δηλαδὴ
Κρυφογελῶ μὲ τοὺς χορούς, τὰ παίγνια,
Τοὺς ἔρωτάς σας. Ἐγὼ κρίνω, ἐνῷ σεῖς
Ἀπολαμβάνετε. Σεῖς εἶσθε εὐτυχὴς
Ὡς Βασιλεύς, ἐγὼ δὲ ὡς κυφός.

Ὁ Βασιλεὺς

Ὢ τί
Χαρμόσυνον ἡμέραν μὲ ἐγέννησεν
Ἡ μήτηρ μου γελῶσα!

(Παρατηρῶν τὸν Δὲ Κοσσὲ ἐξερχόμενον.)

Μόνος δὰ αὐτὸς
Ὁ κύριος Κοσσὲ τὴν ἑορτὴν χαλᾷ.
Πῶς τὸν εὑρίσκεις;

Τριβουλέτος

Ἐντελῶς ἠλίθιον.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἒ! τί μᾶς μέλλει; Ὅλα μὲ εὐχαριστοῦν
Ἐκτὸς τοῦ ζηλοτύπου τούτου. Τριβουλέ,
Νὰ δύνασαι, νὰ ἔχῃς, νὰ ἐπιθυμῇς
Τὸ πᾶν! Τί εὐτυχία τὸ νὰ ζῇ κανείς!
Ὁπόσα ἡ ζωὴ μᾶς δίδει ἀγαθά!
Τί εὐτυχία!

Τριβουλέτος

Μεθυσμένος, Βασιλεῦ,
Πιστεύω ὅτι εἶσθε!

'Ο Βασιλεὺς

'Βλέπε, βλέπ' ἐκεῖ...
Ὦ τί ὡραῖοι ὀφθαλμοί! τί λαξευτοί
Βραχίονες!

Τριβουλέτος

Τῆς γυναικὸς τοῦ Δὲ Κοσσέ;

'Ο Βασιλεὺς

Ἔλα νὰ μᾶς φυλάττῃς!
(Ψάλλει)
Τί ζωὴ χαριτωμένη
Ποῦ περνάει τὸ Παρίσι
Τῆς γιορταῖς!
Κάθε ὡραία ἀσπροενδυμένη....

Τριβουλέτος ψάλλων.

Καὶ οἱ ἄνδρες ζαλισμένοι
'Απὸ μεθύσι.*

('Εξερχομένων αὐτῶν εἰσέρχ. πολλοὶ εὐγενεῖς.)

ΣΚΗΝΗ Γ'.

ΔΕ-ΓΟΡΔ, ΔΕ-ΠΑΡΔΑΓΙΑΝ, νέος ξανθὸς ἀκόλουθος. ΔΕ-ΒΙΚ. 'Ο ποιητὴς ΚΛΕΜΕΝΤΙΟΣ ΜΑΡΩ, ὑπὸ στολὴν θαλαμηπόλου τοῦ Βασιλέως. ΔΕ-ΠΙΕΝ, καί τινες ἄλλοι εὐγενεῖς. 'Ο ΔΕ-ΚΟΣΣΕ πηγαινοέρχεται σκεπτικός.

Κλεμέντιος Μαρὼ
(Χαιρετῶν τὸν Δὲ Γόρδ.)

Τί εἰξεύρετε
'Απόψε;

Δὲ Γόρδ

'Απολύτως τίποτε. Είμὴ
Ὅτι ἡ ἑορτή μας εἶνε θελκτικὴ
Καὶ εὐθυμεῖ ὁ Βασιλεύς.

Μαρὼ

Μπᾶ! καὶ αὐτὸ
Ὡς νέον λέγεις; Μπᾶ! 'Ο Βασιλεὺς λοιπὸν
Διασκεδάζει; ὦ διάβολε!

* 'Ιδοὺ τὸ γαλλικὸν ᾀσμάτιον:
Vivent les gais dimanches
Du peuple de Paris!
Quant les femmes sont blanches...
. . . .
Quand les hommes sont gris!

Δὲ Κοσσὲ διερχόμενος ὄπισθεν αὐτῶν.

Αὐτὸ
Εἶνε πολὺ κακὸν ἐν τούτοις. Βασιλεὺς
Διασκεδάζων εἶνε ἐπικίνδυνος
(παρέρχεται.)

Δὲ Γόρδ

Παγόνει τὴν ψυχήν μου ὁ πτωχὸς αὐτὸς
Κοσσέ.

Μαρὼ σιγᾷ

Νομίζω ὅτι τὴν γυναῖκά του
Πολιορκεῖ ὁ Βασιλεύς.
('Ο Δὲ Γόρδ κατανεύει. Εἰσέρχ. ὁ Δὲ Πιέν.)

Δὲ Γόρδ

Φίλτατε δούξ,
Καλῶς ὡρίσατε!
(Χαιρετῶνται.)

Δὲ Πιὲν μυστηριωδῶς.

Ὦ, νέα, φίλοι μου,
Σᾶς φέρω! Κάτι, ὅπου τὸ σοφώτερο
Κεφάλι θὰ ζαλίσῃ! πρᾶγμα κωμικόν,
Θαυμάσιον συγχρόνως! 'Ερωτοδουλειά,
Κάτι παράδοξον!

Δὲ Γόρδ

Μὰ τί;

Δὲ Πιὲν τοὺς συγκαλεῖ περὶ ἑαυτόν.

Σούτ!
(Τῷ Μαρὼ, ὅστις εἶχε μεταβῇ πρός τινας ἄλλους)
Ἔ, Μαρὼ,
Ἔλα ἐδῶ.

Μαρὼ πλησιάζων.

Τί θέλεις;

Δὲ Πιὲν

Εἶσαι μέγας βλάξ.

Μαρὼ

'Ενόμιζα μεγάλος διὰ τίποτε
Ὅτι δὲν εἶμαι.

Δὲ Πιὲν

Εἶδα εἰς βιβλίον σου,
Τὴν ἅλωσιν τῆς Πεσχιέρης, οὕτω πως
Νὰ γράφῃς περὶ Τριβουλέ: «Μὲ σουβλερὸ
»Πολὺ κεφάλι, ἕνας γελωτοποιός,
»Φρόνιμος στὰ τριάντα χρόνια του, καθὼς
»Τὴν ὥρα ποῦ τὸν γέννησ' ἡ μητέρα του.»
Βλὰξ ὅπου εἶσαι!

Μαρὼ

Νὰ μὲ πάρῃ ὁ διάβολος
Ἂν ἐννοῶ τί λέγεις!

Δὲ Πιὲν

Ἔστω!

(Τῷ Δὲ Λόρδ.)

Κύριε

Δὲ Σιμιάνη, Παρδαγιάν,

('Ο Δὲ Γόρδ, Δὲ Παρδαγιάν, Μαρῶ καὶ Δὲ Κοσσὲ περιστοιχίζουσι τὸν Δοῦκα.)

μαντεύσατε,
Ἂν ἀγαπᾶτε. Κἄτι τι ἀνήκουστον
Συμβαίνει εἰς τὸν Τριβουλέτον.

Δὲ Παρδαγιάν

Μήπως καὶ
Κυφὸς δὲν εἶνε πλέον;

Δὲ Κοσσὲ

Τὸν διώρισαν
Στρατάρχην;

Μαρῶ

Κατὰ λᾶθος ἔφεραν αὐτὸν
Ψητὸν εἰς τὸ τραπέζι;

Δὲ Πιὲν

Ὄχι. Κἄτι τι
Ἀκόμη πλέον νόστιμον. Μαντεύσατε
Ἔχει... τί ἔχει;... εἶνέ τι ἀπίστευτον!

Δὲ Γόρδ

Μονομαχίαν μὲ τὸν Γαργαντούαν, ἔ;

Δὲ Πιὲν

Ὄχι.

Δὲ Παρδαγιάν

Κανένα πίθηκον ἀπὸ αὐτὸν
Ἀκόμη πλέον ἄσχημον;

Δὲ Πιὲν

Οὔτε αὐτό.

Μαρῶ

Χρήματα μήπως ἄφθονα;

Δὲ Κοσσὲ

Θέσιν σκυλιοῦ
Ὁποῦ γυρίζει τὸ ψητὸ εἰς τὴν φωτειά;

Μαρῶ

Συνάντησιν καμμίαν στὸν παράδεισον
Μὲ τὴν παρθένον;

Δὲ Γόρδ

Ἔχει τὸ λοιπὸν ψυχήν;

Δὲ Πιὲν

Στοιχηματίζω.—Θέλετε; Ὁ Τριβουλὲ
Ὁ ἀσχημάνθρωπος, ὁ γελωτοποιός,
Εὑρῆτέ το τί ἔχει... Κἄτι φοβερόν!

Μαρῶ

Καμποῦρα;

Δὲ Πιὲν

Ὄχι. Ἔχει...—Στοίχημα
Θὰ βάλετε; τί ἔχει;—μίαν παλλακήν!

(Πάντες ἐκρήγνυνται εἰς γέλωτας.)

Μαρῶ

Ὁ δοὺξ μας εἶνε νοστιμώτατος.

Δὲ Παρδαγιάν

Ὦ, τί
Νόστιμον παραμῦθι!

Δὲ Πιὲν

Σᾶς ὁρκίζομαι
Εἰς τὴν τιμήν μου, Κύριοι, κ' εἶμ' ἕτοιμος
Τὴν θύραν νὰ σᾶς δείξω τῆς οἰκίας της.
Ὑπὸ μανδύαν μαῦρον καλυπτόμενος,
Ὁρμητικὸς καὶ σοβαρὸς, ὡς ποιητὴς
Ὅπου πεινᾷ, ὑπάγει τακτικῶς ἐκεῖ
Πᾶσαν ἑσπέραν. Θὰ τοῦ παίξω νόστιμον
Παιγνίδι. Τῶν μεγάρων διερχόμενος
Τοῦ Δὲ Κοσσὲ τὴν νύκτα, ἀνεκάλυψα
Τὸ πρᾶγμα. Πλὴν φυλάξατε τὸ μυστικόν.

Μαρῶ

Διὰ τραγοῦδι νὰ ὑπόθεσις λαμπρά!
Λοιπὸν τὴν νύκτα γίνεται ὁ Τριβουλὲ
Ἔρωτας!

Δὲ Παρδαγιάν γελῶν

Ἔχει φίλην ὁ κὺρ Τριβουλέ!

Δὲ Γόρδ

Ἐφίππιον εἰς ἵππον ξύλινον;

Μαρῶ

Θαρρῶ
Πῶς, ἂν κανένας ἄλλος στὸ Καλαὶ Βετφὸρ [1]
Πατήσῃ πάλιν, δύναται ἡ παλλακὴ
Τοῦ Τριβουλὲ—τὸ μέσον ἔχει πρόχειρον—
Τοὺς Ἄγγλους νὰ διώξῃ.

(Πάντες γελῶσιν. Ἔρχεται ὁ Δὲ Βὶκ. Ὁ Δὲ Πιὲν θέτων τὸν δάκτυλον ἐπὶ τοῦ στόματός του.)

[1] J. Plantagenet Bedfort, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου Ε', ὅστις ἰσχυρῶς συνέδραμεν αὐτὸν ἵνα κατακτήσῃ τὴν Γαλλίαν (1389—1435.)

Δὲ Πιὲν

Σούτ !

Δὲ Παρδαγιὰν τῷ Δὲ Πιὲν

Πλὴν διατί
Ὁ Βασιλεὺς τὴν νύκτα μόνος πάντοτε
Ἐξέρχεται, σὰν κάτι νὰ ζητῇ;

Δὲ Πιὲν

Ὁ Βὶκ
Θὰ μᾶς τὸ ἐξηγήσῃ.

Δὲ Βὶκ

Ὅ,τι κατ' ἀρχὰς
Γνωρίζω εἶνε, ἡ Μεγαλειότης του
Φαίνεται ὅτι εὐθυμεῖ πολύ.

Δὲ Κοσσὲ

Αὐτὰ
Μὴ μοῦ τὰ λέγῃς !

Δὲ Βὶκ

Δὲν ἐνδιαφέρομαι
Πρὸς ποῖον μέρος ὁδηγεῖ ὁ ἄνεμος
Τὴν φαντασίαν του, ἢ ἂν ἐξέρχεται
Πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐντὸς τοῦ χειμερινοῦ
Μανδύου του κρυμμένος καὶ ἀγνώριστος
Καθ' ὅλα· ἂν ἐμβαίνῃ ἀπὸ κάποιον
Παράθυρον καὶ ὄχι ἐκ τῆς θύρας. Τί
Μὲ μέλλει ἀφοῦ ἔγγαμος δὲν εἶμ' ἐγώ ;

Δὲ Κοσσὲ

Τὴν εὐχαρίστησίν του ἕνας Βασιλεὺς
Ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὴν λαμβάνει πάντοτε,
Καὶ τοῦτο τὸ γνωρίζουσι πολὺ καλὰ
Ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς οἱ γηραιότεροι.
Ὦ, ἂς προσέξουν ὅσοι ἔχουν σύζυγον
Ἢ ἀδελφήν, ἢ κόρην διὰ ἁρπαγήν.
Ὁ ἰσχυρός, ὁπόταν ἦνε εὔθυμος,
Σκέπτεται πῶς νὰ βλάψῃ. Ὦ, ὡς πρὸς αὐτὸ
Καθένας μας ἔχει πολλὰ νὰ φοβηθῇ.
Ὅταν γελᾷ τὸ στόμα, βλέπεις ὅλα του
Τὰ δόντια.

Δὲ Βὶκ σιγᾷ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Πῶς φοβεῖται ὁ ταλαίπωρος
Τὸν Βασιλέα !

Δὲ Παρδαγιὰν

Ἀλλ' ἡ γοητευτικὴ
Κυρία του τὸν τρέμει ὀλιγώτερον.

Μαρῶ

Καὶ δι' αὐτὸ τρομάζει.

Δὲ Γὸρδ

Ἔχεις ἄδικον,
Κοσσέ. Ἀνάγκη ἐλεύθερον, φαιδρόν,
Καὶ εὐχαριστημένον νὰ κρατῇ κανεὶς
Τὸν Βασιλέα.

Δὲ Πιὲν τῷ Δὲ Γὸρδ

Εἶμαι σύμφωνος κ' ἐγώ,
Κόμη. Διότι ὅταν πλήττῃ Βασιλεύς,
Μὲ κόρην ὁμοιάζει μελανείμονα,
Μὲ καλοκαῖρι βροχερόν.

Δὲ Παρδαγιὰν

Μὲ ἔρωτα
Χωρὶς μονομαχίαν.

Δὲ Βὶκ

Φιαλίδιον
Ὕδατος πλῆρες.

Μαρῶ σιγᾷ.

Ἔρχεται ὁ Βασιλεὺς
Μετὰ τοῦ Τριβουλέτου—Ἔρωτος μαζῇ.
(Εἰσέρχεται ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Τριβουλέτου.
Οἱ αὐλικοὶ ἀποσύρονται μετὰ σεβασμοῦ.)

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Οἱ αὐτοί, Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ, ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ

Τριβουλέτος
(ἐξακολουθῶν ἀρξαμένην συνδιάλεξιν.)

Μοῦ φαίνεται σὰν πρᾶγμα ἐκτρωματικὸν
Ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων δάσκαλοι.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλλὰ
Πεῖσε τὴν ἀδελφήν μου, ἥτις τοὺς σοφοὺς
Νά με περιστοιχίζουν θέλει.

Τριβουλέτος

Βασιλεῦ,
Παραδεχθῆτε—ἀναμεταξύ μας—πῶς
Ἔπια κάτι ὀλιγώτερον. Λοιπὸν
Διὰ νὰ κρίνω μὲ τ' ἀποτελέσματα
Καὶ ὅλας τὰς αἰτίας των τὰ πράγματα,
Λόγον τινά, ἢ μᾶλλον δύο, ἀπὸ σᾶς
Περισσοτέρους ἔχω—δὲν ἐμέθυσα
Διόλου καὶ δὲν εἶμαι Βασιλεύς.— Ἀντὶ
Ἐδῶ πλησίον σας νὰ ἔχητε σοφοὺς
Προτιμοτέρα εἶνε ἡ πανώλη ἢ
Ὁ πυρετὸς καὶ τὰ λοιπά.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἡ γνώμη σου

Δὲ Πιὲν

Ἔστω!

(Τῷ Δὲ Δόρδ.)

Κύριε

Δὲ Σιμιάνη, Παρδαγιάν,

('Ο Δὲ Γόρδ, Δὲ Παρδαγιάν, Μαρὼ καὶ Δὲ Κοσσὲ περιστοιχίζουσι τὸν Δοῦκα.)

μαντεύσατε,

Ἂν ἀγαπᾶτε. Κἄτι τι ἀνήκουστον
Συμβαίνει εἰς τὸν Τριβουλέτον.

Δὲ Παρδαγιάν

Μήπως καὶ

Κυφὸς δὲν εἶνε πλέον;

Δὲ Κοσσὲ

Τὸν διώρισαν

Στρατάρχην;

Μαρὼ

Κατὰ λᾶθος ἔφεραν αὐτὸν
Ψητὸν εἰς τὸ τραπέζι;

Δὲ Πιὲν

Ὄχι. Κἄτι τι
Ἀκόμη πλέον νόστιμον. Μαντεύσατε
Ἔχει... τί ἔχει;... εἶνέ τι ἀπίστευτον!

Δὲ Γόρδ

Μονομαχίαν μὲ τὸν Γαργαντούαν, ἔ;

Δὲ Πιὲν

Ὄχι.

Δὲ Παρδαγιάν

Κανένα πίθηκον ἀπὸ αὐτὸν
Ἀκόμη πλέον ἄσχημον;

Δὲ Πιὲν

Οὔτε αὐτό.

Μαρὼ

Χρήματα μήπως ἄφθονα;

Δὲ Κοσσὲ

Θέσιν σκυλιοῦ
Ὁποῦ γυρίζει τὸ ψητὸ εἰς τὴν φωτειά;

Μαρὼ

Συνάντησιν καμμίαν στὸν παράδεισον
Μὲ τὴν παρθένον;

Δὲ Γόρδ

Ἔχει τὸ λοιπὸν ψυχήν;

Δὲ Πιὲν

Στοιχηματίζω.—Θέλετε; 'Ο Τριβουλὲ
'Ο ἀσχημάνθρωπος, ὁ γελωτοποιός,
Εὑρῆτέ το τί ἔχει... Κἄτι φοβερόν!

Μαρὼ

Καμποῦρα;

Δὲ Πιὲν

Ὄχι. Ἔχει...—Στοίχημα
Θὰ βάλετε; τί ἔχει;—μίαν παλλακήν!

(Πάντες ἐκρήγνυνται εἰς γέλωτας.)

Μαρὼ

'Ο δοὺξ μας εἶνε νοστιμώτατος.

Δὲ Παρδαγιάν

Ὦ, τί

Νόστιμον παραμῦθι!

Δὲ Πιὲν

Σᾶς ὁρκίζομαι
Εἰς τὴν τιμήν μου, Κύριοι, κ' εἶμ' ἕτοιμος
Τὴν θύραν νὰ σᾶς δείξω τῆς οἰκίας της.
Ὑπὸ μανδύαν μαῦρον καλυπτόμενος,
Ὁρμητικὸς καὶ σοβαρός, ὡς ποιητὴς
Ὅπου πεινᾷ, ὑπάγει τακτικῶς ἐκεῖ
Πᾶσαν ἑσπέραν. Θὰ τοῦ παίξω νόστιμον
Παιγνίδι. Τῶν μεγάρων διερχόμενος
Τοῦ Δὲ Κοσσὲ τὴν νύκτα, ἀνεκάλυψα
Τὸ πρᾶγμα. Πλὴν φυλάξατε τὸ μυστικόν.

Μαρὼ

Διὰ τραγοῦδι νὰ ὑπόθεσις λαμπρά!
Λοιπὸν τὴν νύκτα γίνεται ὁ Τριβουλὲ
Ἔρωτας!

Δὲ Παρδαγιάν γελῶν

Ἔχει φίλην ὁ κὺρ Τριβουλέ!

Δὲ Γόρδ

Ἐφίππιον εἰς ἵππον ξύλινον;

Μαρὼ

Θαρρῶ

Πῶς, ἂν κανένας ἄλλος στὸ Καλαὶ Βετφὸρ [1]
Πατήσῃ πάλιν, δύναται ἡ παλλακὴ
Τοῦ Τριβουλὲ—τὸ μέσον ἔχει πρόχειρον—
Τοὺς Ἄγγλους νὰ διώξῃ.

(Πάντες γελῶσιν. Ἔρχεται ὁ Δὲ Βὶκ. 'Ο Δὲ Πιὲν θέτων τὸν δάκτυλον ἐπὶ τοῦ στόματός του.)

[1] J. Plantagenet Bedfort, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου Ε', ὅστις ἰσχυρῶς συνέδραμεν αὐτὸν ἵνα κατακτήσῃ τὴν Γαλλίαν (1389—1435.)

Δε Πιὲν

Σούτ !

Δὲ Παρδαγιὰν τῷ Δὲ Πιὲν

Πλὴν διατί
Ὁ Βασιλεὺς τὴν νύκτα μόνος πάντοτε
Ἐξέρχεται, σὰν κάτι νὰ ζητῇ;

Δὲ Πιὲν

Ὁ Βὶκ
Θὰ μᾶς τὸ ἐξηγήσῃ.

Δὲ Βὶκ

Ὅ,τι κατ' ἀρχὰς
Γνωρίζω εἶνε, ἡ Μεγαλειότης του
Φαίνεται ὅτι εὐθυμεῖ πολύ.

Δὲ Κοσσὲ

Αὐτὰ
Μὴ μοῦ τὰ λέγῃς !

Δὲ Βὶκ

Δὲν ἐνδιαφέρομαι
Πρὸς ποῖον μέρος ὁδηγεῖ ὁ ἄνεμος
Τὴν φαντασίαν του, ἢ ἂν ἐξέρχεται
Πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐντὸς τοῦ χειμερινοῦ
Μανδύου του κρυμμένος καὶ ἀγνώριστος
Καθ' ὅλα· ἂν ἐμβαίνῃ ἀπὸ κάποιον
Παράθυρον καὶ ὄχι ἐκ τῆς θύρας. Τί
Μὲ μέλλει ἀφοῦ ἔγγαμος δὲν εἶμ' ἐγώ ;

Δὲ Κοσσὲ

Τὴν εὐχαρίστησίν του ἕνας Βασιλεὺς
Ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὴν λαμβάνει πάντοτε,
Καὶ τοῦτο τὸ γνωρίζουσι πολὺ καλὰ
Ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς οἱ γηραιότεροι.
Ὢ, ἂς προσέξουν ὅσοι ἔχουν σύζυγον
Ἢ ἀδελφήν, ἢ κόρην διὰ ἁρπαγήν.
Ὁ ἰσχυρός, ὁπόταν ἦνε εὔθυμος,
Σκέπτεται πῶς νὰ βλάψῃ. Ὢ, ὡς πρὸς αὐτὸ
Καθένας μας ἔχει πολλὰ νὰ φοβηθῇ.
Ὅταν γελᾷ τὸ στόμα, βλέπεις ὅλα του
Τὰ δόντια.

Δὲ Βὶκ σιγᾷ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Πῶς φοβεῖται ὁ ταλαίπωρος
Τὸν Βασιλέα !

Δὲ Παρδαγιὰν

Ἀλλ' ἡ γοητευτικὴ
Κυρία του τὸν τρέμει ὀλιγώτερον.

Μαρὼ

Καὶ δι' αὐτὸ τρομάζει.

Δε Γορδ

Ἔχεις ἄδικον,
Κοσσέ. Ἀνάγκη ἐλευθέριον, φαιδρόν,
Καὶ εὐχαριστημένον νὰ κρατῇ κανεὶς
Τὸν Βασιλέα.

Δὲ Πιὲν τῷ Δὲ Γορδ

Εἶμαι σύμφωνος κ' ἐγώ,
Κόμη. Διότι ὅταν πλήττῃ Βασιλεύς,
Μὲ κόρην ὁμοιάζει μελανείμονα,
Μὲ καλοκαῖρι βροχερόν.

Δὲ Παρδαγιὰν

Μὲ ἔρωτα
Χωρὶς μονομαχίαν.

Δὲ Βὶκ

Φιαλίδιον
Ὕδατος πλῆρες.

Μαρὼ σιγᾷ.

Ἔρχεται ὁ Βασιλεὺς
Μετὰ τοῦ Τριβουλέτου—Ἔρωτος μαζῆ.
(Εἰσέρχεται ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Τριβουλέτου.
Οἱ αὐλικοὶ ἀποσύρονται μετὰ σεβασμοῦ.)

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Οἱ αὐτοί, Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ, ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ

Τριβουλέτος
(ἐξακολουθῶν ἀρξαμένην συνδιάλεξιν.)

Μοῦ φαίνεται σὰν πρᾶγμα ἐκτρωματικὸν
Ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων δάσκαλοι.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλλὰ
Πεῖσε τὴν ἀδελφήν μου, ἥτις τοὺς σοφοὺς
Νά με περιστοιχίζουν θέλει.

Τριβουλέτος

Βασιλεῦ,
Παραδεχθῆτε—ἀναμεταξύ μας—πῶς
Ἔπια κἄτι ὀλιγώτερον. Λοιπὸν
Διὰ νὰ κρίνω μὲ τἀποτελέσματα
Καὶ ὅλας τὰς αἰτίας των τὰ πράγματα,
Λόγον τινά, ἢ μᾶλλον δύο, ἀπὸ σᾶς
Περισσοτέρους ἔχω—δὲν ἐμέθυσα
Διόλου καὶ δὲν εἶμαι Βασιλεύς.—Ἀντὶ
Ἐδῶ πλησίον σας νὰ ἔχητε σοφοὺς
Προτιμοτέρα εἶνε ἡ πανώλη ἢ
Ὁ πυρετὸς καὶ τὰ λοιπά.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἡ γνώμη σου

Εἶνε ὀλίγον ἐλαφρά. Ἐπιθυμεῖ
Ἡ Μαργαρίτα τούς σοφοὺς πλησίον μου.

Τριβουλέτος

Πολὺ κακὸν ἐκ μέρους ἀδελφῆς. — Οὐδὲν
Ὑπάρχει ζῶον, λύκος, κόραξ λαίμαργος,
Ἢ κουκουβάγια, βῶδι, οὔτε ποιητής,
Χῆνα, ἀρκοῦδα, θεολόγος, Φλαμανδὸς
Δήμαρχος, * σκύλος, οὔτε μωαμεθανός,
Ἄσχημος τόσον καὶ ἐπίσης μαλλιαρός,
Ἀντιπαθητικός, μὲ παραλογισμοὺς
Γεμάτος καὶ βρωμιάρης περισσότερον,
Ἀγκαθωτὸς καὶ φουσκωμένος μ' ἄνεμον,
Ὅσο ὁ σαμαρωμένος αὐτὸς γάδαρος
Ὅπου τὸν λέγουν δάσκαλον.—Σᾶς λείπουσιν
Αἱ κατακτήσεις, ἡ ἰσχύς, αἱ ἡδοναί,
Αἱ δροσεραὶ γυναῖκες νὰ καλύνωσι
Τὰς ἑορτάς σας;

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλλ' ἡ ἀδελφή μου χθὲς
Μὲ ἐβεβαίου ὅτι θέλω βαρυνθῆ
Μίαν ἡμέραν τὰς γυναῖκας, ὅταν δὲ
Θὰ πλήττω...

Τριβουλέτος

Εἰς τὴν πλῆξιν ὅμως τοὺς σοφοὺς
Νὰ συμβουλεύουν!--Συμβουλὴ πρωτάκουστος!
Ἀλλ' ἡ Κυρία Μαργαρίτα πάντοτε,
Θὰ τὸ παραδεχθῆτε, ἀποκλίνουσα
Πρὸς τοὺς ἀπελπισμένους φαίνεται.

Ὁ Βασιλεὺς

Καλά!
Ὄχι σοφούς! Ἀλλ' ὅμως ποιητὰς πέντ' ἕξ...

Τριβουλέτος

Ἂν ἤμην ὅ,τι τώρα εἶσθε, Βασιλεῦ,
Πλειότερον θὰ ἐφοβούμην ποιητήν,
Ποῦ μὲ τοὺς στίχους πάντοτε μωρολογεῖ,
Παρ' ὅσον τὸ λιβάνι ὁ Βεελζεβούλ.

Ὁ Βασιλεὺς

Πέντε ἢ ἕξ;...

Τριβουλέτος

Πέντε ἢ ἕξ! θὰ ἔχωμεν
Τότε Ἀκαδημίαν, ἱπποστάσιον
Ἢ θηριοτροφεῖον! Μήπως ἀρκετὸς
Ἐδῶ δὲν εἶνε ὁ δικός μας ὁ Μαρώ,
Χωρὶς νὰ μᾶς ποτίσουν δηλητήριον
Καὶ ἄλλοι ποιηταί;

Μαρὼ

Μὲ ὑποχρέωσες!
(ἰδίᾳ)
Νὰ σιωπᾶ θὰ ἦτο προτιμότερον.

Τριβουλέτος

Ὁ οὐρανός, ὁ κόσμος, ὁ ἐπίγειος
Παράδεισος εἶν' αἱ γυναῖκες, Βασιλεῦ!
Θεέ μου! τὰς γυναῖκας ἔχετε! Λοιπὸν
Ποῦ ὀνειροπολεῖτε τοὺς σοφούς, ἀφοῦ
Τόσας γυναῖκας ἔχετε πλησίον σας!
Ἀφήσατέ με ἥσυχον!

Ὁ Βασιλεὺς

Ἡσύχασε!
Μὰ τὴν βασιλικήν μου πίστιν, δι' αὐτοὺς *
Οὔτε φροντίζω.
(Τινὲς εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς γελῶσιν)
Ἀλλ' οἱ κομψευόμενοι
Αὐτοὶ σὲ περιπαίζουν.
(Ὁ Τριβουλέτος μεταβαίνει καὶ ἀκούσας ἐπανέρχεται)

Τριβουλέτος

Ὄχι! πρόκειται
Δι' ἕνα ἄλλον, Βασιλεῦ, τρελόν.

Ὁ Βασιλεὺς

Καλά!
Καὶ ποῖον;

Τριβουλέτος

Διὰ σᾶς.

Ὁ Βασιλεὺς

Μπα! τί μου φλυαροῦν;

Τριβουλέτος

Φιλάργυρον σᾶς λέγουν, ὅτι φεύγουσι
Ὅλα τὰ χρήματα καὶ πᾶσα εὔνοια
Πρὸς τὴν Ναβάρραν, τίποτε δὲ δι' αὐτοὺς
Δὲν γίνεται.

Ὁ Βασιλεὺς

Τοὺς βλέπω ἀπ' ἐδῶ τοὺς τρεῖς—
Ὁ Μονσενῆ ὁμοῦ μὲ τὸν Βριὼν καὶ τὸν
Μονμορενσῆ.

* Echevin Flamand.—Echevin ἦτο κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἄρχων αἱρετός, ἐπιτετραμμένος συνήθως τὰ τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἀστυνομίας τοῦ δήμου.

* Τὸ πρωτότυπον ἔχει: Je m'en soucie autant qu'un poisson d'une pomme

Ἐκεῖνοι εἶνε.

Ὁ Βασιλεὺς

Ὦ αὐτοὶ
Οἱ αὐλοκόλακες! τί γένος μισητόν!
Τὸν ἕνα ἔχω ὀνομάσει γαύαρχον,
Τὸν ἄλλον δὲ στρατάρχην, ἐπιμελητὴν
Τοῦ οἴκου μου τὸν πρῶτον. Ἔτυχέ ποτε
Ἀγνωμοσύνην παρομοίαν νὰ ἴδῃς;
Ἰδού, [illegible] εἶνε εὐχαριστημένοι.

Τριβουλέτος

Ἔ!
Δίκαιον εἶνε ἔργον νὰ τοὺς κάμητε
Ἀκόμη κἄτι.

Ὁ Βασιλεὺς

Τί;

Τριβουλέτος

Νὰ τοὺς κρεμάσητε.

Δὲ Πιὲν πρὸς τοὺς ἐν τῷ βάθει.

Ἀκούετε τί διηγεῖται, κύριοι,
Ὁ Τριβουλέτος;

Δὲ Τ ριὼνδλέκων ὀργίλως τὸν Τριβουλέτον

Ναὶ τὸ ἤκουσα.

Δὲ Μονμορενσῆ

Αὐτὸ
Θὰ τὸ πληρώσῃ.

Δὲ Μονσενῆ

Δοῦλε ἄθλιε!

Τριβουλέτος πρὸς τὸν βασιλέα.

Ἀλλὰ
Ἐνίοτε, ὦ βασιλεῦ, ἐν τῇ ψυχῇ
Κενόν τι θὰ αἰσθάνεσθε...—Πλησίον σας
Λοιπὸν νὰ μὴ ὑπάρχῃ εὔμορφος γυνή,
Ἥτις νὰ λέγῃ ὄχι μὲ τὸ βλέμμα της
Καὶ ναὶ μὲ τὴν καρδίαν;

Ὁ Βασιλεὺς

Ἔ, τίς οἶδε;

Τριβουλέτος

Πλὴν
Ὅστις θαμβόνων ἀγαπᾶται, οὐδαμῶς
Ἐκεῖνος ἀγαπᾶται.

Ὁ Βασιλεὺς

Καὶ εἰξεύρεις σὺ
Ἂν δὲν ὑπάρχῃ εἰς τὴν γῆν αὐτὴν γυνὴ
Ἁπλῶς καὶ μόνον δι' ἐμέ, νὰ μ' ἀγαπᾷ;
Χωρὶς νὰ σᾶς γνωρίζῃ;

Ὁ Βασιλεὺς

Ναί.

(καθ' ἑαυτόν.)

Ἡ τοῦ Μπισσὺ
Μικρά μου ἐρωμένη δὲν ἐκτίθεται.

Τριβουλέτος

Ἀστὴ καμμία ἴσως;

Ὁ Βασιλεὺς

Ἴσως· διατί;

Τριβουλέτος ζωηρῶς.

Προσέχετέ τας, διὰ ὄνομα θεοῦ!
Μία ἀστή! Εἶν' ἔρως ῥιψοκίνδυνος!
Ἄγριοι εἶνε οἱ ἀστοὶ ἐνίοτε,
Ὡσὰν Ρωμαῖοι. Πάντοτε σημεῖόν τι
Θὰ μείνῃ εἰς τὴν χεῖρα, ποῦ ἀποτολμᾷ
Νὰ ψαύσῃ κἄτι ἰδικόν των. Ἀρκεταὶ
Αἱ σύζυγοι μας εἶνε καὶ αἱ ἀδελφαὶ
Τῶν ἀγαθῶν σας εὐγενῶν, καὶ μὲ αὐτὰς
Ἂς εὐχαριστηθῶμεν, γελωτοποιοὶ
Καὶ βασιλεῖς.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλήθεια μὲ τὴν σύζυγον
Ἐγὼ τοῦ Δὲ Κοσσὲ θὰ οἰκονομηθῶ.

Τριβουλέτος

Ἔ, λάβετέ την.

Ὁ Βασιλεὺς

Εὔκολον νὰ τὸ εἴπῃς.
Πλὴν νὰ τὸ κάμῃς;

Τριβουλέτος

Ἂς τὴν κλέψωμεν αὐτὴν
Τὴν νύκτα.

Ὁ Βασιλεὺς δεικνύων τὸν δὲ Κοσσέ.

Καὶ ὁ κόμης;

Τριβουλέτος

Ἡ Βαστίλλη;

Ὁ Βασιλεὺς

Ἄ!
Ποτέ!

Τριβουλέτος

Εἰς δοῦκα προβιβάσατε αὐτὸν
Καὶ οἱ λογαριασμοί σας τελειόνουσι.

Ὁ Βασιλεὺς

Θὰ ἀρνηθῇ. Ζηλεύει τὴν γυναῖκά του
Ὡσὰν αὐτός. Τὸν κόσμον ἀπὸ ταῖς φωναῖς
Θὰ ξεκωφάνῃ!

Τριβουλέτος σκεπτόμενος.

Εἶνε πληκτικὸς πολὺ
Αὐτὸς ὁ κόμης. Ἢ πληρώσατε αὐτόν,
Ἢ ἐξορίσατέ τον...

(Πρὸ μικροῦ ὁ Δὲ Κοσσὲ πλησιάσας ἐξ ὄπισθεν τὸν Βασιλέα καὶ τὸν Τριβουλέτον, ἤκουσε πᾶν ὅ,τι ἔλεγον. Ὁ Τριβουλέτος πλήττει αἴφνης περιχαρὴς τὸ μέτωπον.)

Εἶνε τρόπος τις
Εὔκολος ὅσον καὶ ἁπλοῦς, καὶ μάλιστα
Προηγουμένως ἔπρεπε νὰ τὸ σκεφθῶ.

(Ὁ Δὲ Κοσσὲ πλησιάζει πλειότερον καὶ ἀκροᾶται)

Τοῦ Δὲ Κοσσὲ ἀμέσως διατάξατε
Νὰ κόψουν τὸ κεφάλι.

(Ὁ Δὲ Κοσσὲ ὀπισθοχωρεῖ ἔντρομος.)

—... Ὑποτίθεται
Ὅτι συνεννοεῖται μὲ τοὺς Ἱσπανούς,
Ἢ μὲ τὴν Ῥώμην...

Δὲ Κοσσὲ μεγαλοφώνως

Ὢ τὸν Σατανᾶν!

(Ὁ Βασιλεὺς γελῶν πλήττει τὸν ὦμον τοῦ Δὲ Κοσσέ.)

Ὁ Βασιλεὺς

Αὐτὸ
Τὸ σκέπτεσαι σπουδαίως; Πῶς! τὴν κεφαλὴν
Αὐτὴν νὰ ἀποκόψω; Φίλε μου, αὐτὴν
Τὴν κεφαλὴν θεώρει! Τὴν παρατηρεῖς;
Ἐὰν ἰδέα ἐξ αὐτῆς ἐξέρχεται,
Κέρατα ὅλη φέρει!

Τριβουλέτος

Ἀπαράλλακτα
Καθὼς τὸ περιέχον.

Δὲ Κοσσὲ

Νὰ μοῦ κόψωσι
Τὴν κεφαλήν;

Τριβουλέτος

Πῶς ὄχι!

Ὁ Βασιλεὺς πρὸς τὸν Τριβουλέτον.

Ἔ, παραπολὺ
Τὸν ἐρεθίζεις!

Τριβουλέτος

Μπᾶ! μὴ ἦνε Βασιλεὺς
Ὥστε τὸ κάθε τι νὰ ἐνοχλῇ αὐτὸν
Καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ τὴν παραμικρὰν
Τοῦ ἄλλου φαντασίαν;

Δὲ Κοσσὲ

Νὰ μοῦ κόψωσι
Τὴν κεφαλήν! Ἀ, πῶς μοῦ πιάσθηκε ἡ καρδιά!

Τριβουλέτος

Τὴν κεφαλήν σου διατί, παρακαλῶ,
Νὰ μὴ σοῦ κόψουν;—Τίποτε ἁπλούστερον!

Δὲ Κοσσὲ

Ἀλήθεια! Ἀχρεῖε, θὰ σ' ἐκδικηθῶ!

Τριβουλέτος

Πολὺ δὲν σὲ φοβοῦμαι, κύριε, ἀφοῦ
Ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς ποῦ μὲ περικυκλοῦν,
Καὶ πάντοτε μαζῇ τους ἔχω πόλεμον,
Δὲν ἔχω ἄλλο τίποτε νὰ φοβηθῶ
Παρὰ ἕνα κεφάλι γελωτοποιοῦ.
Τίποτε δὲν φοβοῦμαι ἄλλο, παρὰ μὴ
Εἰσέλθῃ εἰς τὸ σῶμα ἡ καμπούρα μου
Καὶ πέσῃ στὴν κοιλιά μου ὅπως ἔπεσε
Στὴν ἰδικήν σου. Βέβαια θ' ἀσχήμιζα.

Δὲ Κοσσὲ ψαύων τὸ ξίφος του.

Ἀχρεῖε!

Ὁ Βασιλεὺς

Κόμη, ἡσυχάσατε.—Τρελλέ,
Ἐλθὲ μαζῇ μου.

(ἀπομακρύνεται μετὰ τοῦ Τριβουλέτου γελῶν.)

Δὲ Γόρδ

Ὑπερβολικῶς γελᾷ
Ὁ Βασιλεύς!

Δὲ Παρδαγιὰν

Μὲ τὸ παραμικρόν, καλέ,
Λύνεται εἰς τὰ γέλοια!

Μαρὼ

Τί περίεργον
Αὐτοπροσώπως Βασιλεὺς νὰ εὐθυμῇ!

(Τοῦ Βασιλέως μετὰ τοῦ γελωτοποιοῦ ἀπερχομένου, οἱ αὐλικοὶ παρακολουθοῦσι τὸν Τριβουλέτον διὰ βλέμματος ὀργίλου.)

Δὲ Βριὼν

Ἐκδικηθῶμεν τὸν τρελόν.

Ὅλοι

Ναί, Ναί!

'Αλλὰ
Εἶνε θωρακισμένος. Ἔχει ἄρά γε
Τινὰ χορδὴν ποῦ νὰ κτυπήσωμεν;

Δὲ Πιὲν

'Εγὼ
Εἰξεύρω. Ὅλοι τὸν ἀποστρεφόμεθα·
Ἄς τὸν ἐκδικηθῶμεν τὸ λοιπόν.
(Πάντες πλησιάζουσι μετὰ περιεργείας τὸν Δὲ Πιέν.)

'Ιδού,
Πρὸς τὸ ἑσπέρας μεταβῶμεν ἔνοπλοι
Ὅλοι πλησίον τῶν μεγάρων Δὲ Κοσσὲ,
Εἰς τὸ Μπισσύ.—'Αλλ' ὅμως σιωπή.

Μαρῶ

Καλά,
'Ενόησα!

Δὲ Πιὲν

'Αφεύκτως.

Ὅλοι

Σύμφωνοι

Δὲ Πιὲν

'Ιδοὺ
Ἔρχεται πάλιν. Σιωπή!
(Εἰσέρχ. ὁ Τριβουλ καὶ ὁ Βασιλ. μετὰ κυριῶν.)

Τριβουλέτος μόνος, κατ' ἰδίαν.

Ποῖον λοιπὸν
Νὰ παίξω τώρα; — Ἄς στραφῶ, διάβολε,
Στὸν Βασιλέα...

Ὑπηρέτης σιγᾷ πρὸς τὸν Τριβουλέτον

Γέρων τις μὲ μελανὰ,
Ὁ κύριος Σαὶν Βαλλιὲ, ἐπιθυμεῖ
Τὸν βασιλέα νὰ ἰδῇ!

Τριβουλέτος τρίβων τὰς παλάμας.

Θαυμάσια!
'Αφήσατέ μας τὸν Σαὶν Βαλλιὲ λοιπὸν
Νὰ ἴδωμεν!
(Ὁ ὑπηρέτης ἐξέρχεται)
Ὡραῖα! πῶς διάβολο!
Αὐτὸ θὰ ἦνε ἕνα μέγα σκάνδαλον
(Θόρυβος καὶ ὀχλοβοὴ εἰς τὸ βάθος τοῦ θεάτρου, ὄπισθεν τῆς μεγάλης θύρας.)

Φωνὴ ἔξωθεν.

Νὰ ὁμιλήσω εἰς τὸν Βασιλέα μου
'Επιθυμῶ.
Ποῖος ἐδῶ εἰσέδυσεν;

Ἡ αὐτὴ φωνὴ

Θὰ ὁμιλήσω εἰς τὸν Βασιλέα μου

Ὁ Βασιλεὺς ζωηρῶς.

Ἔ, ἐμποδίσατέ τον!
(Γέρων μελανείμων διασχίζει τὸ πλῆθος καὶ ἔρχεται πρὸ τοῦ Βασιλέως, ὅντινα παρατηρεῖ ἀτενῶς. Πάντες οἱ αὐλικοὶ ἀπομακρύνονται ἔκπληκτοι.)

ΣΚΗΝΗ Ε'.

ΟΙ ΑΥΤΟΙ.— Ο ΚΥΡΙΟΣ ΣΑΙΝ ΒΑΛΛΙΕ
ἐν μεγάλῳ πένθει, λευκοπώγων καὶ λευκόθριξ.

Σαὶν Βαλλιὲ

Ὄχι, Βασιλεῦ,
Θὰ σᾶς λαλήσω!

Ὁ Βασιλεὺς

Ὁ κύριος Σαὶν Βαλλιέ!

Σαὶν Βαλλιὲ ἀκίνητος ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ.

Αὐτὸ τὸ ὄνομά μου εἶνε.
(Ὁ Βασιλεὺς ὀργίλως προχωρεῖ πρὸς αὐτόν. Ὁ Τριβουλέτος τὸν ἀναχαιτίζει.)

Τριβουλέτος

Βασιλεῦ,
Νὰ τὸ προσαγορεύσω τὸ γερόντιον
'Αφήσατέ με!
(Πρὸς τὸν Σαὶν Βαλλιὲ, μεθ' ὕφους θεατρικοῦ.)
Σεῖς συνωμοτήσατε,
Κ' ἡμεῖς τὴν χάριτά μας σᾶς ἐδώσαμεν
Ὡς βασιλεῖς γενναῖοι καὶ ἐπιεικεῖς!
Πολὺ καλά! Τί λύσσα σᾶς κατέλαβε
Καὶ ἀπὸ τὸν γαμβρόν σας θέλετ' ἐγγονούς;
Ὁ κύριος γαμβρός σας εἶνε φοβερὸς,
Κακοσχηματισμένος, κακορρίζικος,
Μὲ μιὰ ἐληὰ ἀπὸ κρέας εἰς τὴν μύτη του,
Μονόφθαλμος, γεμάτος κόκκαλα, χλωμὸς
Καὶ μαλλιαρὸς, ἐπίσης κοιλαρᾶς, ὡσὰν
(δεικνύει τὸν Δὲ Κοσσὲ, ὅστις ἐξοργίζεται)
Τὸν κύριον, καμπούρης ὡς ἐγώ. Καὶ ποιὸς
Δὲν θὰ γελοῦσε, ἐὰν ἔβλεπε ποτὲ
Τὴν κόρην σας μαζῆ του! Ἄν ὁ Βασιλεὺς
Δὲν ἔφερε ταχέως τὴν διόρθωσιν,
Στρεβλοὺς ἐγγόνους θὰ σᾶς ἐπρομήθευεν,

'Εγγόνους τερατώδεις, μὲ πυρρὰ μαλλιὰ,
Σπασμένα δόντια, κολωβοὺς, φρικώδεις καὶ
Γελοίους, κοιλαράδες, ὡς ὁ κύριος,
(δεικνύει τὸν Δὲ Κοσσὲ, ὃν καταγανακτοῦντα, χαιρετᾷ)
Καὶ μὲ καμποῦρα, ὡς ἐγώ. Παραπολὺ
Ἄσχημος εἶνε ὁ γαμβρός σα.! Ἄφετε
Ὁ Βασιλεὺς νὰ πράξῃ ὅ,τι σκέπτεται
Καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐγγονοὺς θὰ ἔχετε
Ἐλαφροτάτους, ὥστε νὰ σᾶς ἀποσποῦν
Τὰ γένεια, νὰ σκαλόνουν εἰς τὰς κνήμας σας
(Οἱ Αὐλικοὶ χαιρετοῦν τὸν Τριβουλέτον μετ' ἀλαλαγμῶν καὶ γελώτων.)

Σαὶν Βαλλιὲ χωρὶς νὰ βλέπῃ τὸν γελωτοπ.

Ἰδοὺ καὶ μία ὕβρις περισσότερον!
Ὑμεῖς ἀκούσατέ με, Βασιλεῦ, ἀφοῦ
Ὡς βασιλεὺς τὸ χρέος τοῦτο ἔχετε.
Μίαν ἡμέραν εἴπατε γυμνόποδα
Ἐπὶ τῆς λαιμητόμου νὰ μὲ φέρωσι,
Κ' ἐκεῖ, ὡς ἐν ὀνείρῳ, μοὶ ἐδώκατε
Τὴν χάριν. Μὴ γνωρίζων τότε ἀληθῶς
Τί δύναται νὰ κρύπτῃ, ὑπὸ χάριτα
Ἣν ἀπονέμει βασιλεὺς, ηὐλόγησα
Τὸ ὄνομά σας! Τὸ λοιπὸν τὸ αἶσχός μου
Ὑπὸ τὴν χάριτά μου ὑπεκρύψατε!
Ναί, βασιλεῦ, οὐδόλως εὐλαβούμενος
Μίαν ἀρχαίαν γενεὰν, τῶν Ποατιὲ
Τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον ἐξηυγένισαν
Αἰῶνες δέκα, ἐν ᾧ μ' ὅλην τὴν ψυχὴν,
Ὅταν ἀπὸ τὴν Γρέβην ἐπανέστρεφον,
Τὸν νικηφόρον καθικέτευα θεὸν
Νὰ σᾶς χαρίσῃ τόσα ἔτη ἔνδοξα
Ὁπόσα ἔτη ἀριθμεῖ ὁ βίος μου,
Ὑμεῖς, Φραγκῖσκος ὁ τοῦ Βαλλοὰ, εὐθὺς
Τὴν νύκτα, ἄνευ φόβου, οἴκτου ἢ αἰδοῦς,
Ἔρωτος ἄνευ, ἐν τῇ κλίνῃ σας, ἐν ᾗ
Εὑρίσκει τάφον ἡ τιμὴ τῶν γυναικῶν,
Μὲ τὰ φιλήματά σας τὰ ἀνίερα
Ἐθραύσατ', ἐμιάνατ', ἐμαράνατε
Καὶ ἠτιμάσατε τὴν κόμησσαν Βρεζὲ,
Τοῦ Ποατιὲ τὴν κόρην, τὴν Ἀρτέμιδα.
Λοιπὸν, ὁπόταν ἐπερίμενα ἐγὼ
Αὐτὴν τὴν χάριν, ἥτις μὲ ἠτίμασε,
Σὺ εἰς τὸ Λοῦβρον, ὦ σεμνή μου Ἄρτεμις,
Ἐφέρεσο, καὶ οὗτος βασιλεὺς, χρισθεὶς
Ἱππότης ἀπὸ τὸν Βαγιάρδον, ἡδονὰς
Γεροντικὰς διώκων, τὸν πατέρα σου
Κρατῶν ὑπὸ τοὺς πόδας, τὴν αἰσχύνην σου
Ἵνα ἐξαγοράσῃ, τῷ ἐχάριζεν
Ὀλίγας ἔτ' ἡμέρας βίου, οὗτινος
Μόνος ὁ πλάστης εἶνε ὁ κυρίαρχος.
Ὁποία δυστυχία! Τὸ ἰκρίωμα,
Εἶνε φρικῶδες καὶ νὰ τὸ σκεφθῇ κανείς,—
Τ' ὁποῖον εἰς τὴν Γρέβην ἦλθε κ' ἔστησε
Μίαν αὐγὴν ὁ δήμιος, ἐπέπρωτο,
Πρὶν φθάσῃ ἡ ἡμέρα εἰς τὸ τέλος της,
Νὰ γείνῃ ἢ ἡ λαιμητόμος τοῦ πατρὸς
Ἢ ἡ παστὰς τῆς κόρης! Ὦ Θεέ μου, σὺ,
Ὅστις μᾶς κρίνεις, τί νὰ εἶπες ἄρά γε
Ἄνωθεν, ὅταν ἔπεσε τὸ βλέμμα σου
Ἐπὶ τῆς λαιμητόμου, κ' αἱματοσταγῆ,
Μεμολυσμένην, ῥυπαρὰν, ἐν ταραχῇ
Τοῦ βασιλέως εἶδες τὴν ἀσέλγειαν,
Ὑπὸ ἐπιεικείας ἔνδυμα ἐκεῖ
Κυλιομένην! Βασιλεῦ, πολὺ κακῶς
Ἐπράξατε! Τὸ αἷμα ἑνὸς γέροντος
Ἐὰν καθίστα ἐρυθρὸν τὸ ἔδαφος,
Δὲν ἔβλαπτεν! Ὁ γέρων, ἴσως σεβαστὸς
Τὸ ἤξιζε, ὡς εἷς τῶν ἐναντίων σας. *
Ἀλλὰ τὸ τέκνον νὰ ἁρπάσητε, ἀντὶ
Τοῦ γέροντος, καὶ νὰ κατασυντρίψητε
Ὑπὸ τοὺς πόδας τόσον θριαμβευτικῶς
Μίαν γυναῖκα κλαίουσαν, ἥτις πολὺ
Εὐκόλως ἐπτοεῖτο, εἶνε πρᾶξίς τις
Ἀνίερος καὶ λόγον θ' ἀποδώσητε!
Τὰ δικαιώματά σας ὑπερέβητε
Παραπολύ! Ἀνῆκεν ὁ πατὴρ εἰς σᾶς,
Ὄχι ἡ κόρη! Ἄ, μοὶ ἀπενείματε
Τὴν χάριτά σας! Ἄ, τὴν πρᾶξίν σας αὐτὴν
Καλεῖτε χάριν! Καὶ ἐγὼ ἀχάριστος
Θὰ ἦμαι ὑποθέτω! Ἦτο κάλλιον,
Ἀντὶ τὴν κόρην μου νὰ ἀπατήσητε,
Ἐντὸς τῆς φυλακῆς μου νὰ μὲ ἴδητε.
—Φονεύσατέ με, Βασιλεῦ! θὰ ἔκραζα.
Ἀλλὰ διὰ τὸ γένος καὶ τὴν κόρην μου
Ζητῶ τὸ ἔλεός σας! Θανατώσατε
Ἐμέ· τὸν τάφον δώσατέ μου, ἀλλ' οὐχὶ
Τὴν καταισχύνην. Ὦ, ἂς πέσ' ἡ κεφαλὴ
Παρὰ νὰ φέρω στίγμα εἰς τὸ μέτωπον!
Κυρίαρχέ μου Βασιλεῦ,— οὕτω ὑμᾶς
Καλεῖ ὁ κόσμος—ἐπιστεύσατέ ποτε,
Ἀποκριθῆτε εἰς αὐτὸ, ὦ βασιλεῦ,
Ὅτι χριστιανός τις, κόμης, εὐγενὴς
Τὴν κεφαλήν του δὲν θὰ ἐθυσίαζεν,
Ἐὰν, ἀντὶ νὰ λείπῃ αὕτη, ἡ τιμὴ
Τοῦ ἔλειπε!—Τοιαῦτα θὰ σᾶς ἔλεγον,

* Τὸ κείμενον λέγει:

Ce vieillard, peut-être respectable,
Le méritait, étant de ceux du connetable.

Ἐννοεῖ δὲ τὸν Charles duc de Bourbon, ὅστις εἰκοσιεξαετὴς μόλις ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τοῦ Φραγκίσκου Α' τὸ ξίφος τοῦ Ἀρχιστρατήγου καὶ τὸν τίτλον τοῦ Vice Roi du Milanais, εἰς ἀμοιβὴν τῶν στρατιωτικῶν ἐν τοῖς πολέμοις ὑπηρεσιῶν του. Βραδύτερον, περιφρονήσας, ὡς λέγουσι, τὸν ἔρωτα τῆς Βασιλομήτορος Λουΐζης τῆς Σαβοΐας, περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειάν της, καὶ ἀναγκασθεὶς νὰ καταλίπῃ τὴν Γαλλίαν, προσῆλθεν εἰς Κάρολον τὸν Ε' καὶ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὀλεθρίας διὰ τὸν Φραγκῖσκον Α' μάχης τῆς Παβίας.

Καὶ τὸ ἑσπέρας μὲ ἁγνὸν τὸ μέτωπον
Καὶ μὲ ψυχὴν ἀθώαν ἡ θυγάτηρ μου
Εἰς τὸν ναὸν, πλησίον τοῦ φορείου μου,
Ἀσπαζομένη τὴν λευκήν μου κεφαλὴν *
Δι' ἔντιμον πατέρα θὰ προσηύχετο
Τετιμημένη καὶ αὐτή. —Ὦ Βασιλεῦ,
Τὴν κόρην μου δὲν ἦλθα νὰ μοὶ δώσητε.
Ὁπόταν τὴν τιμήν του ἔχασε κανεὶς,
Δὲν ἔχει πλέον οἰκογένειαν. Ἐὰν
Σᾶς ἀγαπᾷ, ἢ ὄχι μ' ἔρωτ' ἄφρονα,
Δὲν ἐξετάζω. Ὅ,τι αἶσχος ἔθιξεν
Ὀπίσω δὲν λαμβάνω. Ἂς τὴν ἔχετε.
—Ἀλλὰ ἐσκέφθην μόνον ἵνα ἔρχωμαι
Νὰ συνταράσσω πᾶσαν ἑορτὴν ὑμῶν,
Καὶ ἕωσοῦ πατήρ τις, εἴτε ἀδελφὸς,
Ἢ σύζυγος—θὰ γείνῃ τοῦτο κἄποτε—
Ἐκδικητής μας ἔλθῃ καθ' ὑμῶν, ὠχρὸς
Εἰς ὅλα σας τὰ δεῖπνα θὰ προσέρχωμαι
Διὰ νὰ κράζω :— Βασιλεῦ, πολὺ κακῶς
Ἐπράξατε. Ὑμεῖς δὲ θὰ μ' ἀκούετε
Χωρὶς τὸ μέτωπόν σας νὰ ἐγείρετε
Τὸ σύνοφρυ, πρὶν παύσω νὰ σᾶς ὁμιλῶ.
Ἠθέλατε βεβαίως εἰς τὸν δήμιον
Μὲ παραδώσει, ἵνα ἡ φωνὴ αὐτὴ
Τῆς ἐκδικήσεώς μου παύσῃ. Ἀλλ' αὐτὸ
Δὲν θέλετε τολμήσει, ἀπὸ φόβον μὴ
Ὁ σκελετός μου ἐπανέλθῃ αὔριον

(δεικνύων τὴν κεφαλήν του)

Νὰ σᾶς λαλήσῃ μὲ τὴν κεφαλὴν αὐτὴν
Εἰς χεῖρας!

Ὁ Βασιλεὺς ἐξαπτόμενος

Τοῦτο εἶνε θράσος φοβερὸν,
Παραφρούνη!

(Τῷ Δὲ Πιέν)

Δοὺξ, κρατήσατε εὐθὺς
Τὸν κύριον!

(Ὁ Δὲ Πιὲν νεύει εἰς δύο φρουροὺς, οἵτινες τάσσονται ἑκατέρωθεν τοῦ Σαὶν Βαλλιέ.)

Τριβουλέτος γελῶν

Παράφρων εἶνε τὸ γερόντιον,
Ὦ βασιλεῦ!

Σαὶν Βαλλιὲ ἐγείρων τὸν βραχίονα

Κ' οἱ δύο σας κατάρατοι
Νὰ ἦσθε!

(Πρὸς τὸν Βασιλέα)

Νὰ ὠθῆτε κατὰ λέοντος
Ἐκπνέοντος, ὦ Βασιλεῦ, τὸν κύνα σας,
Δὲν σᾶς ἁρμόζει!

(Πρὸς τὸν Τριβουλέτον)

Ὅστις καὶ ἂν ἦσαι σὺ,
Δοῦλε μ' ἐχίδνης γλῶσσαν, ποῦ περιγελᾷς
Ἑνὸς πατρὸς τὸ ἄλγος, καταρῶμαί σε!

(Πρὸς τὸν Βασιλέα)

Συμφώνως πρὸς τὸ μεγαλεῖόν μου ἡ Σὴ
Μεγαλειότης ἤθελα νὰ μὲ δεχθῇ!
Εἷς βασιλεὺς σεῖς εἶσθε, καὶ ἐγὼ πατήρ!
Πρὸς ἕνα θρόνον εἶνε ἰσοδύναμος
Ἡ ἡλικία! Καὶ οἱ δύο φέρομεν
Ἓν στέμμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἀποτολμᾷ
Μὲ βλέμμα ν' ἀτενίσῃ αὔθαδες κανεὶς!
Τὸ στέμμα σας ἐξ ἴων ἀπαρτίζεται
Χρυσῶν, τὸ ἰδικόν μου ἐκ λευκῶν τριχῶν.
Ὁπόταν τις τολμήσῃ ἱερόσυλος
Νὰ ἐξυβρίσῃ, βασιλεῦ, τὸ στέμμα σας,
Τὸ ἐκδικεῖτε σεῖς,—τὸ ἄλλο ὁ Θεός!

* Τὸ κείμενον ἔχει·
Baisant ma barbe grise

ΣΑΛΤΑΒΑΔΗΛ

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἡ μᾶλλον ἔρημος καὶ μεμονωμένη ἀδιέξοδος στενωπὸς τοῦ Βισσύ. Δεξιᾷ, μικρὰ πενιχρὰ οἰκία, ἔχουσα μικρὰν αὐλήν, περιβαλλομένην ὑπὸ περιτειχίσματος, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει μέρος τῆς σκηνῆς. Ἐν τῇ αὐλῇ ταύτῃ δένδρα τινὰ καὶ λίθινον θρονίον. Ἐξώθυρα φέρουσα εἰς τὴν ὁδόν. Τὸ ἄνω πάτωμα τῆς οἰκίας συγκοινωνεῖ διὰ θύρας μετὰ μικροῦ δώματος, ὅπερ ἔχει στέγην ὑποβασταζομένην ὑπὸ περιστυλίου κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου κατέρχεταί τις εἰς τὴν αὐλὴν διὰ κλίμακος. — Ἀριστερᾷ ὑψηλὰ τείχη τοῦ κήπου τῶν μεγάρων Δὲ Κοσσέ. — Ἐν τῷ βάθει καὶ ἐν μικρᾷ ἀποστάσει οἰκίαι καὶ τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ Ἁγίου Σεβερίνου.

ΣΚΗΝΗ Α'.

ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ, ΣΑΛΤΑΒΑΔΗΛ. — Ἐπὶ μικρὸν καὶ ἐν τῷ βάθει τῆς σκηνῆς ὁ ΔΕ ΠΙΕΝ καὶ ὁ ΔΕ ΓΟΡΔ.—Ὁ Τριβουλέτος κεκαλυμμένος ὑπὸ μανδύου καὶ οὐδὲν ἔμβλημα γελωτοποιοῦ φέρων, παρουσιάζεται ἐν τῇ ὁδῷ, διευθυνόμενος πρὸς τὴν θύραν τῆς μικρᾶς οἰκίας. Ἄγνωστός τις μελανειμονῶν καὶ ἐπίσης φέρων μανδύαν, οὗτινος τὸ ἄκρον ἤρτηται ἀπὸ τῆς ἄκρας τοῦ ξίφους, τὸν ἀκολουθεῖ.

Τριβουλέτος σκεπτικὸς

Μοῦ ἔδωκεν ὁ γέρων τὴν κατάραν του!

Ὁ Ἄγνωστος χαιρετῶν αὐτὸν

Κύριε...

Τριβουλέτος στρεφόμενος μετὰ δυσαρεσκείας

Ἄ!

(Ἐρευνῶν ἐν τῷ θυλακίῳ του.)

Δὲν ἔχω τίποτε.

Ὁ Ἄγνωστος

Ἀλλὰ
Δὲν θέλω, Κύριέ μου, τίποτε.

Τριβουλέτος τῷ νεύει νὰ τὸν ἀφήσῃ ἥσυχον καὶ νὰ φύγῃ.

Καλά.

Ὁ Ἄγνωστος

Μὲ κρίνετε ἐν τούτοις κάκιστα. Ἐγὼ
Τῶν ὅπλων εἶμαι ἄνθρωπος.

Τριβουλέτος

Κλέπτης λοιπὸν
Μὴ ἦνε;

Ὁ Ἄγνωστος πλησιάζων ἠπίως.

Σὰν πολὺ ἡ εὐγενεία σας
Συλλογισμένος φαίνεσθε. Βλέπω ἐδῶ
Αὐτὴν τὴν ὥραν πάντα τριγυρίζετε.
Μοῦ φαίνεται πῶς κάποιαν θὰ ἔχετε
Γυναῖκα, τὴν ὁποίαν προφυλάττετε.

Τριβουλέτος ἰδίᾳ

Διάβολε!

(Γεγωνυίᾳ)

Εἰς ἄλλους δὲν συνείθισα
Τὰ κατ' ἐμὲ νὰ λέγω.

(Θέλει νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐμποδίζεται παρὰ τοῦ Ἀγνώστου.)

Ὁ Ἄγνωστος

Ἀλλὰ χάριν σας
Οἱ ἄλλοι μόνον ἐπεμβαίνουν εἰς αὐτά.
Κατ' ἄλλον τρόπον θὰ μ' ἐκρίνατε, ἐὰν
Γνωστός σας ἤμην.

(Πλησιάζων αὐτὸν)

Ἴσως τὴν γυναῖκά σας
Γλυκοκυττάζει κάποιος αὐθάδης, καὶ
Σεῖς τὸν ζηλοτυπεῖτε;

Τριβουλέτος ἀνυπομόνως

Τέλος τί ζητεῖς;

'Αντὶ ὀλίγης ἀμοιβῆς εἶν' εὔκολον
Ν' ἀπαλλαγῆτε τοῦ ἀνθρώπου σας αὐτοῦ.

Τριβουλέτος ἀναπνέων

Ἆ, τέλος πάντων!

Ὁ Ἄγνωστος

Βλέπετε πῶς τίμιος
Ἄνθρωπος εἶμαι, κύριε.

Τριβουλέτος

Τί θὰ εἰπῇ!

Ὁ Ἄγνωστος

Καὶ ὅτι, ἂν σᾶς ἠκολούθησα, καλοὺς
Εἶχα σκοπούς.

Τριβουλέτος

Βεβαίως εἶσαι ἄνθρωπος
'Ωφέλιμος.

Ὁ Ἄγνωστος μετριοφρόνως.

Ὁ φύλαξ εἶμαι τῆς τιμῆς
Τῶν κυριῶν.

Τριβουλέτος

Καὶ τί λαμβάνεις ἄρά γε
Ἵνα φονεύσῃς ἕνα ἐρωτόληπτον;

Ὁ Ἄγνωστος

Ἆ, ἀναλόγως μὲ τὸν ἐρωτόληπτον
Ποῦ θὰ φονεύσω καὶ μὲ τὴν ἀξίαν μου.

Τριβουλέτος

Καὶ ἕνα μεγιστᾶνα;

Ὁ Ἄγνωστος

Ἆ! Διάβολε!
Σπουδαῖον τρέχει κίνδυνον εἰς τὰ πλευρὰ
Νὰ λάβῃ τις κανένα κτύπημα καλόν.
Εἶν' ἔνοπλοι οἱ κύριοι, καὶ τὴν ζωὴν
Θὰ ριψοκινδυνεύσῃ. Εἶναι ἀκριβός,
Ἕνας μεγάλος κύριος.

Τριβουλέτος

Εἶν' ἀκριβὸς
Ἕνας μεγάλος κύριος! Πῶς! ἤρχισε
Τὴν συνδρομήν σου νὰ ζητῇ καὶ ὁ λαός; *

* Ἡ ἔννοια ἔχει ἐν τῷ κειμένῳ ὡς ἑξῆς:
Est-ce que les bourgeois, par hasard, se permettent
De se faire tuer entre eux?

Καὶ τοῦτο ὅμως γίνεται ἐνίοτε.
'Αλλὰ συνήθως εἶνε πολυτέλεια
Πολὺ συνειθισμένη εἰς τοὺς εὐγενεῖς.
Πολλοὶ ἀχρεῖοι, οἵτινες ὡς εὐγενεῖς
Θέλουν νὰ μᾶς περάσουν, χρήματα πολλὰ
Μοῦ δίδουν κ' ἔχω ἐργασίαν τακτικά.—
Πῶς τοὺς οἰκτείρω!—Κατ' ἀρχὰς τὸ ἥμισυ
Μοῦ δίδουν, τἄλλα ἔπειτα.

Τριβουλέτος κινῶν τὴν κεφαλὴν

Πολὺ καλὰ
Ἢ διὰ τὴν ἀγχόνην ἢ τὴν φυλακὴν
'Εργάζεσαι...

Ὁ Ἄγνωστος μειδιῶν

Ἆ, ὄχι! Κἄτι δίδομεν
Εἰς τὴν 'Αστυνομίαν, ὡς δικαίωμα.

Τριβουλέτος

Πόσον διὰ καθένα ἄνθρωπον;

Ὁ Ἄγνωστος κατανεύων

'Αρκεῖ
Κανεὶς νὰ μὴ φονεύσῃ —πῶς νὰ σᾶς εἰπῶ—
Νὰ μὴ φονεύσῃ τις... τὸν Βασιλέα!

Τριβουλέτος

Καὶ
Πῶς κάμνεις;

Ὁ Ἄγνωστος

Ἔξω ἢ ἐντὸς τοῦ οἴκου μου
Φονεύω, ὅπως θέλουν.

Τριβουλέτος

Ἔχεις εὐγενῆ
Μέθοδον.

Ὁ Ἄγνωστος

Ἔξω τῆς οἰκίας μὲ ὀξὺ
Προσμένω τὸ ἑσπέρας ἐγχειρίδιον
Τὸν φίλον μου...

Τριβουλέτος

Κατ' οἶκον πῶς ἐργάζεσαι;

Ὁ Ἄγνωστος

Ἔχω τὴν ἀδελφήν μου, κόρην εὔμορφον,
Τὴν Μαγελόνην, ποῦ χορεύ' εἰς τὰς ὁδοὺς
Καὶ τὴν εὑρίσκουν θελκτικὴν πολύ. Αὐτὴ
Τὴν νύκτα σύρει πρὸς αὐτὴν τὸν φίλον μας...

Τριβουλέτος

Καταλαμβάνω.

Ὁ Ἄγνωστος

Χωρὶς θόρυβόν τινα,
Μ'εὔσχημον τρόπον.— Γίνατε πελάτης μου.
Θὰ εὐχαριστηθῆτε. Ἐργαστήριον
Ἐγὼ δὲν ἔχω, οὔτε κάμνω θόρυβον.
Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες,
Κρυμμένοι εἰς μανδύαν, μ' ἐγχειρίδιον
Προσμένουν κι' ἄλλους δέκα διὰ τίποτε
Ἀσήμαντον παιγνίδι. Ἐξωλέστατοι,
Ποῦ ἔχουν θάρρος ἴσον μὲ τὸ ξῖφός των.

(Ἐξάγει ὑπὸ τὸν μανδύαν του ξῖφος ὑπερμέτρως μακρόν)

Ἰδοὺ τὸ ὄργανόν μου!

(Ὁ Τριβουλέτος ὀπισθοχωρεῖ ἐκ φρίκης).

Δοῦλός σας πιστός.*

Τριβουλέτος παρατηρῶν μετ' ἐκπλήξεως τὸ ξῖφος.

Εὐχαριστῶ, διότι κατὰ τὸ παρὸν
Δὲν ἔχω χρείαν.

Ὁ Ἄγνωστος θέτων τὸ ξῖφος εἰς τὴν θήκην.

Τόσῳ τὸ χειρότερον.
Ἐὰν νὰ μὲ ἰδῆτε θέλετε ποτέ,
Τὴν μεσημβρίαν θὰ μὲ ἀπαντήσητε
Πρὸ τοῦ ξενοδοχείου πάντοτε τῆς Μαίν.
Σαλταβαδὴλ μὲ λέγουν.

Τριβουλέτος

Εἶσαι Βοημός;

Ὁ Ἄγνωστος χαιρετῶν

Ἀπὸ τὴν Βουργονδίαν.

Δὲ Γὸρδ ἰδίᾳ τῷ Δὲ Πιέν, ἐν ᾧ γράφει ἐπὶ πινακιδίου, εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς.

Ἐσημείωσα
Τὸ ὄνομά του... Ἄνθρωπος πολύτιμος!

Ὁ Ἄγνωστος πρὸς τὸν Τριβουλέτον

Θὰ σᾶς παρακαλέσω, Κύριε, κακὴν
Μὴ λάβητε ἰδέαν δι' ἐμέ.

Τριβουλέτος

Ποσῶς.
Πρέπει καθεὶς νὰ ἔχῃ κ'ἕν ἐπάγγελμα!

* Pour vous servir λέγει τὸ κείμενον.

Ὁ Ἄγνωστος

Ἀντὶ νὰ ἦμαι ὀκνηρός, κατάσκοπος,
Ἐπαίτης.—Ἔχω τέκνα τέσσαρα...

Τριβουλέτος

Νὰ μὴ
Ἀναπτυχθοῦν θὰ ἦτο ἀπρεπέστατον.

(ὡσεὶ ἀποπέμπων αὐτόν).

Εἴθε νὰ σ' ἔχῃ ὁ Θεὸς καλά!

Δὲ Πιὲν ἐν τῷ βάθει πρὸς τὸν Δὲ Γόρδ, εἰς ὃν δεικνύει τὸν Τριβουλέτον.

Ἀλλὰ
Εἶνε ἡμέρ' ἀκόμη· μὴ μᾶς ἴδωσι
Φοβοῦμαι.

(Ἀμφότεροι ἐξέρχονται)

Τριβουλέτος πρὸς τὸν Ἄγνωστον

Καλὴν νύκτα.

Ὁ Ἄγνωστος χαιρετῶν αὐτὸν

Χαῖρε. Δοῦλός σας.

Τριβουλέτος παρατηρῶν αὐτὸν ἀπομακρυνόμενον

Κ' οἱ δύο εἰς τὸ ὕψος εἴμεθα ταὐτό.
Ἡ γλῶσσα εἶμ' ἐγὼ ἡ ἀγαλίνωτος,
Αὐτὸς ἡ σπάθη ἡ ὀξεῖα. Ὁ γελῶν
Εἶμαι ἐγώ, ἐκεῖνος δὲ ὁ θανατῶν.

ΣΚΗΝΗ Β'.

Τοῦ ἀγνώστου ἀπελθόντος, ὁ Τριβουλέτος ἀνοίγει ἡσύχως τὴν θύραν τῆς αὐλῆς τῆς μικρᾶς οἰκίας· παρατηρεῖ ἔξω μετὰ προφυλάξεως, ἔπειτα ἐξάγει τοῦ κλείθρου τὴν κλεῖδα καὶ κλείει ἔσωθεν μετὰ προσοχῆς τὴν θύραν· περιπατεῖ ἐπὶ μικρὸν περίφροντις ἐν τῇ αὐλῇ.

Τριβουλέτος μόνος.

Ὁ γέρων κατηράσθη...— Καὶ ἐχλεύαζον
Τὴν θλῖψίν του, ἐφόσον μοὶ ὡμίλει καὶ
—Κατηραμένος δοῦλε! ἔκραζεν.
Ἐγέλων, ἤμην καταχθόνιος, ὢ ναὶ
Ἀλλὰ ὁ τρόμος μοῦ κατεῖχε τὴν ψυχήν.

(Κάθηται ἐπὶ τοῦ μικροῦ θρονίου πλησίον τῆς λιθίνης τραπέζης)

Κατάρατος!

(Εἰς ἄκρον ρεμβώδης καὶ κρατῶν διὰ τῆς χειρὸς τὸ μέτωπον)

Ἡ φύσις καὶ οἱ ἄνθρωποι
Μὲ ἔχουν καταστήσει ἀληθῶς πολὺ
Σκληρόν, πολὺ κακοῦργον καὶ δειλὸν πολύ.

Καὶ δύσμορφος συγχρόνως! Πάντοτε αὐτὴ
Ἡ σκέψις! Ἢ κοιμῶμαι, εἴτε ἀγρυπνῶ,
Καὶ εἰς τοῦ κόσμου ὀνειροπολῶν ποτε
Τὰ πέρατα ἂν φθάσω, ἐπανέρχομαι
Εἰς μίαν σκέψιν: Εἶμαι γελωτοποιὸς
Τοῦ Βασιλέως! Ἄλλο νὰ μὴ δύνασαι,
Νὰ μὴ ἐπιθυμῇς, νὰ μὴ ὀφείλῃς τι
Ἄλλο νὰ πράττῃς, παρὰ μόνον νὰ γελᾷς!
—Ὁποία ἀθλιότης καὶ ταπείνωσις!
Πῶς! καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχουσιν
Οἱ στρατιῶται οἱ συναθροιζόμενοι
Περὶ τὸ ῥάκος, τὸ ὁποῖον λέγουσι
Σημαίαν, καὶ πᾶν ὅ,τι εἰς τὸν εἵλωτα
Τῆς Τύνιδος, εἰς τὸν ἐπαίτην ἔμεινε
Τῆς Ἱσπανίας, καὶ τὸν εἰς τὸ κάτεργον
Δεσμώτην· ὅ,τι πᾶς τις ζῶν ἐπὶ τῆς γῆς
Ἀπολαμβάνει, ἤτοι τὸ δικαίωμα
Νὰ μὴ γελᾷ, καὶ ὅταν θέλῃ νὰ θρηνῇ,
Ἐγὼ δὲν ἔχω!—Ὦ Θεέ μου! ἀπελπις,
Βαρύθυμος, δεσμώτης ἐντὸς ἀτελοῦς
Σώματος, τὸ ὁποῖον μὲ στενοχωρεῖ,
Ἀηδιάζων ἐκ τῆς ἀσχημίας μου,
Ζηλότυπος πρὸς πᾶσαν καλλονὴν κ' ἰσχύν,
Κυκλούμενος ἐκ μεγαλείων, ἅτινα
Μὲ καθιστῶσι μᾶλλον σκοτεινόν, ἐὰν
Ποτε ἐπιζητήσω μόνος, σκυθρωπός,
Καὶ ἐπ' ὀλίγον, τὴν ἀφάνειαν, ἐὰν
Ἐπὶ στιγμὴν θελήσω τὴν ταλαίπωρον
Ψυχήν μου νὰ πραΰνω, ἥτις θρηνωδεῖ
Κ' αἱμάσσει, αἴφνης ἔρχεται ὁ χαροπὸς
Δεσπότης μου, ὡραῖος, νέος, ὑγιής,
Εὐδαίμων ἐν τῷ βίῳ καὶ πανίσχυρος,
Ὁ παρὰ πάσης γυναικὸς ἐρώμενος,
Ὁ τῆς Γαλλίας Βασιλεύς, καὶ λησμονῶν
Ἐξ εὐτυχίας καὶ τὸν θάνατον αὐτόν,
Μ' ἓν λάκτισμά του ἐκ τῆς ἀφανείας μου,
Ἐν ᾗ στενάζω, μὲ καλεῖ χασμώμενος:
—Κάμε με νὰ γελάσω, γελωτοποιέ!
—Πτωχὲ τῶν ἀνακτόρων γελωτοποιέ!
Εἶνε καὶ οὗτος ἐπὶ τέλους ἄνθρωπος!
Καὶ ὅμως τὸ χοχλάζον ἐντὸς τῆς ψυχῆς
Ἐκείνου πάθος, τὴν ἀκράτητον ὀργὴν
Καὶ τὴν μνησικακίαν, τὸν ἐγωϊσμόν,
Τὸν φθόνον, τὴν μανίαν τὴν ἀκάθεκτον, *
Τὴν αἰωνίαν σκέψιν πρός τινα σκοπὸν
Φρικώδη, πάντα ταῦτα τὰ αἰσθήματα
Τὰ μαῦρα, τὰ ὁποῖα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
Σπαράσσουν, εἰς ἓν νεῦμα τοῦ κυρίου του
Ἐντὸς αὐτοῦ τὰ πνίγει, φέρων γέλωτα
Εἰς ὅντινα θελήσῃ! — Τίς ταπείνωσις!
Εἴτε βαδίζει, ἵσταται, ἐγείρεται,
Πάντοτε ἔχει εἰς τὸν πόδα τὸν κλοιόν.
—Περιφρονοῦσι καὶ ἐξευτελίζουσιν
Αὐτὸν οἱ πάντες! Καὶ ἐὰν βασίλισσα

* ... Et la fureur dont sa poitrine est pleine

Ἐπίχαρις, ὡραία καὶ ἡμίγυμνος,
Ἥτις ἐξάπτει τὴν ἐπιθυμίαν του,
Ὡς κύνα τὸν ἀφίνει ἐν τῇ κλίνῃ της
Νὰ παίζῃ! Πῶς σᾶς ἀπεγχθάνεται πολύ,
Ὡραῖοι κύριοί μου, σκῶπται ἄρχοντες!
Ὁποῖοι ἐχθροὶ εἴμεθα! Ἐνίοτε
Πόσον σᾶς ἀναγκάζει νὰ πληρώσητε
Τὴν περιφρόνησίν σας ἀκριβά! Καὶ πῶς
Εὑρίσκει ἀναλόγως νὰ σᾶς φέρεται. *
Εἶνε ὁ μαῦρος δαίμων, ὅστις νουθετεῖ
Τὸν κύριόν του. Κύριοι, ἡ τύχη σας
Νὰ προοδεύσῃ δὲν εὑρίσκει τὸν καιρόν.
Κ' εὐθύς, ὡς πέσῃ εἰς τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ
Κανεὶς ἐκ τῶν ὀλβίων, κατ' ἀρέσκειαν
Τὸν ἐκφυλλίζει..!—Τὸν ἐκάματε σκληρόν!
—Ὦ δυστυχία! τοῦτο εἶνε ἡ ζωή;
Χολὴν νὰ ῥίπτῃς εἰς τὸν οἶνον, ὅντινα
Θὰ πίῃ ὁ πλησίον· ν' ἀποσπᾷς ἐκ σοῦ
Ἂν ἐνστικτόν τι ἀρετῆς ῥιζοβολῇ·
Τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ σκεφθῇ,
Νὰ τὸ ζαλίζῃς μὲ παιδὸς ἀθύρματα·
Ὅλας σου τὰς ἡμέρας νὰ διέρχεσαι,
Ὡς πονηρόν τι πνεῦμα, μέσῳ ἑορτῶν,
Αἵτινες εἶνε εἰρωνία διὰ σέ·
Νὰ καταστρέφῃς τῶν ἀνθρώπων τὴν χαράν,
Ἕνεκ' ἀνίας· ὡς φιλοδοξίαν σου
Νὰ ἔχῃς τοῦ πλησίον τὴν καταστροφήν,
Καὶ κατὰ πάντων, καὶ ἐντός σου πάντοτε,
Ὅπου σὲ τάξ' ἡ τύχη, νὰ διατηρῇς,
Νὰ κρύπτῃς, ὑπὸ σκωπτικὸν μειδίαμα,
Κ' εἰς κάθε τι νὰ τὸ μεταχειρίζεσαι,
Ἀρχαῖον μῖσος πλημμυροῦν ἐν τῇ ψυχῇ!
Ὦ, πόσον εἶμαι δυστυχής!
(Ἐγειρόμενος τοῦ λιθίνου θρονίου, ἐν ᾧ ἐκάθητο
Πλὴν τί ἐδῶ
Μὲ μέλλει; Μήπως ἄλλος τις δὲν γίνομαι,
Ὅταν περῶ τὴν θύραν ταύτην, ἄνθρωπος;
Τὸν κόσμον, ἀφ' οὗ ἔρχομαι, ἐπὶ στιγμὴν
Ἂς λησμονήσω! Τίποτε ἀπὸ αὐτὸν
Πρέπει ἐδῶ νὰ φέρω.
(Ἐπαναπίπτων εἰς ῥεμβασμούς.)
Τὴν κατάραν του
Μοῦ ἔδωσεν ὁ γέρων! Διατί αὐτὴ
Αἰώνια ἡ σκέψις ἐπανέρχεται
Ἐφ' ὅσον τὴν διώκω; Εἴθε συμφορὰ
Μὴ μοῦ συμβῇ καμμία!
(Ὑψῶν τοὺς ὤμους)
Παρεφρόνησα;
(Ἔρχεται καὶ κρούει τὴν θύραν τῆς οἰκίας. Νεᾶνις λευχείμων ἀνοίγει, ἐξέρχεται καὶ πίπτει περιχαρῶς ἐν τῇ ἀγκάλῃ του.)

* Ὁ γαλλικὸς στίχος ἔχει: Comme il sait trouver (à vos dédains) des contre-coups soudains.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ, ΛΕΥΚΗ, κατόπιν ΚΥΡΑ ΒΕΡΑΡΔΗ

Τριβουλέτος

Ὠ, κόρη μου!
(Τὴν θλίβει μετὰ στοργῆς ἐπὶ τοῦ στήθους του)
—Ἐδῶ, ἐπὶ τοῦ στήθους μου.
Περίπτυξέ με. Πᾶν γελᾷ πλησίον σου,
Δὲν μὲ βαρύνει τίποτε, εἶμ' εὐτυχὴς
Καὶ ἐλευθέρως ἀναπνέω, τέκνον μου.
(Τὴν παρατηρεῖ περιχαρῶς)
—Ὡραιοτέρα καθ' ἡμέραν! — Μήπως τι
Σοῦ λείπῃ; λέγε.—Εἶσαι εὐτυχὴς ἐδῶ;
—Λευκή μου, περιπτύξου με.

Λευκὴ ἐν τῇ ἀγκάλῃ του.

Ὦ πάτερ μου
Ὁπόσον εἶσαι ἀγαθός!

Τριβουλέτος καθήμενος

Σὲ ἀγαπῶ,
Ἰδοὺ τὸ πᾶν. Δὲν εἶσαι σὺ τὸ αἷμά μου
Καὶ ἡ ζωή μου; Τί θὰ ἔκαμνα, ἐὰν
Δὲν σ' εἶχα, ὦ Θεέ μου!

Λευκὴ θέτουσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μετώπου του

Ἀλλὰ διατί
Στενάζεις; ὦ βεβαίως κἄτι μυστικὸν
Θὰ ἔχῃς, τὸ ὁποῖον σὲ λυπεῖ. Εἰπὲ
Αὐτὸ εἰς τὴν πτωχήν σου κόρην. Ποία τις
Ἡ οἰκογένειά μου εἶνε ἀγνοῶ.

Τριβουλέτος

Δὲν ἔχεις, τέκνον, οἰκογένειαν.

Λευκὴ

Ἀλλὰ
Καὶ τ' ὄνομά σου ἀγνοῶ.

Τριβουλέτος

Καὶ τί αὐτὸ
Σ' ἐνδιαφέρει;

Λευκὴ

Ἀλλὰ ὅλ' εἰς τὸ Σινών,
Εἰς τὸ μικρὸν γειτονικὸν πολίχνιον,
Εἰς τὸ ὁποῖον ἀνετράφην, ὀρφανὴν
Πρὸ τῆς ἐλεύσεώς σου μὲ ἐνόμιζον.

Τριβουλέτος

Ἐκεῖ νὰ σὲ ἀφήσω μᾶλλον ἔπρεπε.
Θὰ ἦτο πλέον φρόνιμον. Ἀδύνατον
Νὰ ζήσω ὅμως ἦτο. Εἶχ' ἀνάγκην σοῦ,
Καρδίας, ἥτις νὰ μὲ ἀγαπᾷ.
(Τὴν θλίβει αὖθις ἐν τῇ ἀγκάλῃ του)

Λευκὴ

Ἐὰν
Δὲν θέλῃς νὰ μοῦ εἴπῃς περὶ σοῦ...

Τριβουλέτος

Ποτὲ
Νὰ μὴ ἐξέλθῃς!

Λευκὴ

Δύο μῆνας εἶμ' ἐδῶ,
Καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν Κυριακὴν
Ὑπάγω μόνον.

Τριβουλέτος

Εὖγε!

Λευκὴ

Πάτερ μου καλέ,
Εἰπέ μου περὶ τῆς μητρός μου τίποτε

Τριβουλέτος

Μὴ ἀφυπνίζῃς μίαν σκέψιν δυστυχῆ!
Μὴ μ' ἐνθυμίζῃς ὅτι εὗρον ἄλλοτε
—Καὶ ἂν ἐδῶ δὲν ἦσο, θὰ ἐνόμιζον
Ὡς ὄνειρον — γυναῖκα διαφέρουσαν
Τῶν ἄλλων πλείστων γυναικῶν, ἥτις ἐμὲ
Ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου, ἔνθα τίποτε
Δὲν ἀδελφόνει τὰς ψυχάς, ἠγάπησε,
Διότι μ' εἶδε μόνον, ἀσθενῆ, πτωχόν,
Ἀπόβλητον· διότι ἤμην δυσειδὴς
Καὶ ἄθλιος. Ἀπῆλθεν, εἰς τὸ μνῆμά της
Μαζῇ της φέρει τὸ ἁγνὸν μυστήριον
Τοῦ σταθεροῦ της ἔρωτος, τοῦ ἔρωτος,
Ὅστις διῆλθε δι' ἐμοῦ ὡς ἀστραπή,
Ὡς λάμψις παραδείσου ἐν τῷ ᾅδῃ μου.
Εἴθε ἡ γῆ, ἑτοίμη ὅλους νὰ δεχθῇ,
Νὰ ᾖ γλυκεῖα εἰς τὸ στῆθός της,
Εἰς τὸ ὁποῖον εὗρεν ἀνακούφισιν
Ἡ κεφαλή μου! — Τώρα μοῦ ἀπέμεινες
Σὺ μόνη!
(Ὑψῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν)
Ἔστω! Σὲ εὐχαριστῶ, Θεέ!
(Καλύπτων διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον, θρηνεῖ)

Λευκὴ

Πόσον πολὺ θὰ ὑποφέρῃς, πάτερ μου!
Δὲν θέλω νὰ σὲ βλέπω οὕτω κλαίοντα,
Συντρίβετ' ἡ ψυχή μου.

Τριβουλέτος

Τί θὰ ἔλεγες
Ἐὰν γελῶντα μ' ἔβλεπες ποτέ;

Λευκὴ

Ἀλλὰ
Τί ἔχεις, πάτερ; Τ' ὄνομά σου λέγε μου,
Εἰς τὴν ψυχήν μου ῥίψε τὰς ὀδύνας σου.

Τριβουλέτος

Τὸ ὄνομά μου διατὶ νὰ σοῦ εἰπῶ;
Εἶμαι πατήρ σου.—Ἄκουσέ με: ἀλλαχοῦ
Μὲ τρέμουν ἴσως, τίς εἰξεύρει! Μὲ μισεῖ
Ὁ εἷς, ὁ ἄλλος ἴσως καταρᾶταί με.
Τὸ ὄνομά μου ἂν σοῦ ἔλεγα, ἔ τί
Τὸ ἤθελες; Τοὐλάχιστον πλησίον σου,
Εἰς ταύτην τὴν γωνίαν τὴν ἐρημικήν,
Ὅπου τὸ πᾶν προσπνέει ἀθωότητα,
Νὰ ἦμαι ἤθελα πατήρ σου σεβαστός,
Νὰ ἦμαι ἅγιόν τι πρᾶγμα κ' ἱερόν.

Λευκὴ

Ὦ πάτερ μου!

Τριβουλέτος

Ποῦ ἄλλως τε καρδία τις
Ἀνταποκρινομένη; Ὦ, σὲ ἀγαπῶ
Ὅσον μισῶ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν γῆν.—Ἐλθὲ
Πλησίον μου καὶ λέγε: τὸν πατέρα σου
Τὸν ἀγαπᾷς; Ἐφόσον εἴμεθα ὁμοῦ
Καὶ ἐντὸς τῆς χειρός μου ἀναπαύεται
Ἡ χείρ σου, τί μᾶς ἀναγκάζει ἆρά γε
Ἵνα δι' ἄλλο εἴπωμεν; ὦ κόρη μου,
Ὦ μόνη εὐτυχία, ἣν ἐπέτρεψε
Νὰ ἔχω ὁ Θεός, οἱ ἄλλοι ἔχουσι
Τέκνα πολλὰ καὶ συγγενεῖς καὶ ἀδελφούς,
Προγόνους, φίλους, ἀκολούθους, σύζυγον,
Ὑποτελεῖς—τίς οἶδε! Ἐγὼ ἔχω σέ,
Σὲ μόνον. Ἄλλοι εἶνε πλούσιοι, καὶ σὺ
Εἶσαι ὁ θησαυρός μου, μόνη εἶσαι σὺ
Ἐμοῦ ἡ εὐτυχία. Ἂν πιστεύωσιν
Εἰς τὸν Θεόν, πιστεύω βλέπεις καὶ ἐγὼ
Εἰς τὴν ψυχήν σου. Ἔχουσι νεότητα
Οἱ ἄλλοι καὶ γυναῖκα λάμψιν, ἔρωτα,
Χάριν, ὑγείαν καὶ ὑπερηφάνειαν,
Εἶνε ὡραῖοι· ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἔχω τι
Ἐκτὸς τῆς καλλονῆς σου. Τέκνον προσφιλές
Χώρα, πατρίς μου, μήτηρ, οἰκογένεια,
Σύζυγος, κόρη, ἀδελφὴ καὶ πλοῦτός μου,
Θρησκεία, εὐτυχία, νόμος καὶ τὸ πᾶν
Σὺ εἶσαι, αἰωνίως σὺ καὶ τίποτε
Ἐκτός σου. Ἡ ψυχή μου ἡ ταλαίπωρος
Προσκρούει πρὸς πᾶν ἄλλο.—Ἂν σὲ ἔχανα!
Κ' ἐπὶ στιγμὴν δὲν δύναμαι νὰ τὸ σκεφθῶ
—Μειδίασε ὀλίγον! Ὅταν μειδιᾷς
Εἶσαι γλυκεῖα, ὅσον καὶ ἡ μήτηρ σου.
Ὡραία ἦτο, ὅπως σύ. Ἐνίοτε
Φέρεις τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μετώπου σου,
Καθὼς ἐκείνη, ὡς ἐὰν ζητῇς νὰ τὸ
Σπογγίσῃς. Ναί, διότι μέτωπον ἁγνὸν
Καὶ ὀφθαλμοὶ γλαυκοὶ εἰς τόσῳ καθαρὰν
Ἁρμόζουσι καρδίαν. Μὲ ἀγγελικὴν
Ἐνώπιόν μου λάμψιν ἀκτινοβολεῖς,
Καὶ διὰ τοῦ ὡραίου σου τοῦ σώματος
Βλέπ' ἡ ψυχή μου τὴν ψυχήν σου. Δύναμαι
Νὰ σ' ἴδω καὶ μὲ κεκλεισμένους ὀφθαλμούς.
Τὸ φῶς λαμβάνω ἀπὸ σέ. Ἐπόθησα
Τυφλὸς νὰ ἦμαι ἐντὸς σκότους διαρκοῦς,
Ἵνα μὴ ἔχω εἰς τὸν κόσμον ἥλιον
Ἄλλον.

Λευκὴ

Πῶς ἐπεθύμουν ὅπως εὐτυχῆ
Σὲ κατεστήσω!

Τριβουλέτος

Τί, ἐμέ; Εἶμ' εὐτυχὴς
Ἐδῶ. Ὅταν σὲ βλέπω, κόρη μου, αὐτὸ
Ἀρκεῖ ν' ἀναγεννήσῃ τὴν καρδίαν μου.

(Τῇ θωπεύει τὴν κόμην μειδιῶν).

Ἆ! τί ὡραία εἶν' ἡ μαύρη κόμη σου!
Ἦσο ξανθὴ παιδίον! Τίς ἠδύνατο
Νὰ τὸ πιστεύσῃ!

Λευκὴ ἱκετευτικῶς

Νὰ ἐξέλθω ἤθελα
Κανὲν ἑσπέρας διὰ νὰ ἰδῶ κ' ἐγὼ
Τοὺς Παρισίους.

Τριβουλέτος

Ὄχι, ὄχι!— Μήπως καὶ
Μὲ τὴν Κυρὰ Βεράρδην ἀπ' ἐδῶ ποτὲ
Ἐξῆλθες;

Λευκὴ δειλῶς

Ὄχι!

Τριβουλέτος

Πρόσεχε!

Λευκὴ

Ἄλλο ἐκτὸς
Τῆς ἐκκλησίας μέρος δὲν ἐγνώρισα*

Τριβουλέτος κατ' ἰδίαν.

Θεέ μου! Εἶνε πιθανὸν νὰ τὴν ἰδοῦν,

* Je ne vais qu'à l'église

Νὰ τὴν ἀκολουθήσουν, κ' ἴσως ἔπειτα
Μοῦ τὴν ἁρπάσουν. Κόρη γελωτοποιοῦ
Πολὺ εὐκόλως δύναται ν' ἀτιμασθῇ,
Καὶ μόνον θὰ καγχάσουν!

(Γειτονίᾳ).

Σὲ παρακαλῶ
Ἐδῶ νὰ μένῃς κεκλεισμένη. Τέκνον μου,
Ἂν ἤξευρες τῶν Παρισίων ὁ ἀὴρ
Πῶς βλάπτει τὰς γυναῖκας! πῶς ἀκόλαστοι
—Οἱ εὐγενεῖς πρὸ πάντων — περιτρέχουσι
Τὴν πόλιν!

(Ὑψῶν πρὸς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμούς)

Ὦ Θεέ μου! Σὺ ἐπίβλεπε
Ἐν τῷ ἀσύλῳ τούτῳ τὴν ζωὴν αὐτῆς!
Προστάτευσέ την ἀπὸ πᾶσαν συμφοράν,
Καὶ ἀπὸ πάντα θυελλώδη ἄνεμον,
Ὅστις μαραίνει τἆλλα ἄνθη· φύλαττε
Ἐκ πάσης, κ' ἐν ὀνείρῳ, ῥυπαρᾶς πνοῆς,
Ἵνα τοῦ ῥόδου τούτου τοῦ χαρίεντος
Καὶ τοῦ ἁγνοῦ τὸ μῦρον τὸ γλυκύτατον
Δύναται νὰ εἰσπνέῃ εἰς ταλαίπωρος
Πατὴρ ἐν ὥρᾳ ἀναπαύσεως.

(Καλύπτων διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον, θρηνεῖ).

Λευκὴ

Ποτὲ
Δὲν θὰ σοῦ εἴπω νὰ ἐξέλθω τοῦ λοιποῦ.
Μὴ ὅμως κλαίῃς οὕτω, διὰ χάριν μου!

Τριβουλέτος

Ὢ ὄχι, μὲ αὐτὸ ἀνακουφίζομαι.
Ἐγέλασα χθὲς νύκτα τόσον!

(Ἐγειρόμενος).

Κόρη μου,
Πολὺ ἐλησμονήθην. Πάλιν τὰ δεσμὰ
Νὰ λάβω πρέπει. Χαῖρε.

(Ἡ ἡμέρα ὑποχωρεῖ).

Λευκὴ περιπτυσσομένη αὐτὸν

Πάλιν γρήγορα
Θὰ ἐπανέλθῃς;

Τριβουλέτος

Ἴσως κόρη μου πτωχή,
Βλέπεις ὅτι δὲν εἶμαι κύριος ἐμοῦ.

(Καλῶν).

Κυρὰ Βεράρδη!

(Γραῖα παιδαγωγὸς παρουσιάζεται εἰς τὴν θύραν).

Κυρὰ Βεράρδη

Κύριε...

Τριβουλέτος

Μήπως κανεὶς
Μὲ βλέπῃ ὅταν ἔρχωμαι;

Κυρὰ Βεράρδη

Ὤ, βέβαια
Κανείς. Ἐδῶ εἶν' ἐρημία.

(Εἶνε σχεδὸν νύξ. Ἐν τῇ ὁδῷ παρουσιάζεται ὁ Βασιλεὺς μετημφιεσμένος ὑπὸ μελανὸν καὶ ἁπλοῦν ἔνδυμα. Καταμετρᾷ τὸ ὕψος τοῦ τοίχου καὶ τὴν κεκλεισμένην θύραν μετ' ἀνυπομονησίας καὶ πείσματος).

Τριβουλέτος ἔχων τὴν Λευκὴν ἐν τῇ ἀγκάλῃ.

Κόρη μου
Πεφιλημένη, χαῖρε.

(Πρὸς τὴν Κυρὰ Βεράρδην).

Κλείεις ἀσφαλῶς
Τὴν πρὸς τὸν δρόμον θύραν;

(Ἐκείνη κατανεύει).

Μᾶλλον ἥσυχον
Γνωρίζω οἶκον, τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ
Πλησίον· θὰ τὸν ἰδῶ αὔριον εὐθύς.

Λευκὴ

Ἀλλὰ αὐτὸς μ' ἀρέσκει, πάτερ μου, πολύ,
Διότι ὅλ' οἱ κῆποι φαίνονται ἀπὸ
Τὸ δῶμά του.

Τριβουλέτος

Μὴ εἰς τὸ δῶμα ἀναβῇς,
Δι' ὄνομα Θεοῦ!

(Ἀκροώμενος).

Ἀκούεις βήματα
Ἀπ' ἔξω;

(Ἀνοίγει τὴν αὐλαίαν θύραν καὶ παρατηρεῖ ἀνησύχως ἐν τῇ ὁδῷ. Ὁ Βασιλεὺς κρύπτεται ἐντὸς κοιλώματος παρὰ τὴν θύραν, τὴν ὁποίαν ὁ Τριβουλέτος ἀφίνει ἡμιανοικτήν).

Λευκὴ δεικνύουσα τὸ δῶμα.

Οὔτε ἀπ' ἐκεῖ δὲν δύναμαι
Νὰ ἀναπνέω τὸ λοιπόν;

Τριβουλέτος

Μή, πρόσεχε!
Ἴσως σὲ ἴδουν.

(Ἐνῷ εἶνε ἐστραμμένος, ὁ Βασιλεὺς εἰσδύει ἐν τῇ αὐλῇ διὰ τῆς ἡμιανοικτῆς θύρας καὶ κρύπτεται ὄπισθεν μεγάλου δένδρου.

Τῇ Κυρᾷ Βεράρδῃ)

Ποτὲ δὲν θέτεις βέβαια.

Κυρὰ Βεράρδη

Καὶ πῶς ἐδῶ
Θέλετε νὰ εἰσέλθῃ ἄνθρωπος;

(Στρέφεται καὶ βλέπουσα τὸν βασιλέα ὄπισθεν τοῦ δένδρου, διακόπτεται ἐκπεπληγμένη. Ἐνῷ δὲ πρόκειται νὰ φωνάξῃ, ἐκεῖνος τῇ ῥίπτει δέμα χρημάτων, τὸ ὁποῖον ζυγίζουσα σιωπᾷ. — Ὁ Τριβουλέτος, κρατῶν φανόν, ἀναβαίνει ἵνα παρατηρήσῃ.)

Λευκὴ

Πρὸς τί
Αὐταὶ αἱ προφυλάξεις; Λέγε μου λοιπὸν
Τί σὲ φοβίζει;

Τριβουλέτος

Δὲν φοβοῦμαι δι' ἐμέ,
Διὰ σὲ ὅλα.

(Τὴν θλίβει αὖθις ἐπὶ τοῦ στήθους του).

Κόρη μου, ὑγίαινε!

(Ἀκτίς τις τοῦ φανοῦ, τὸν ὁποῖον κρατεῖ ἡ Κυρὰ Βεράρδη, φωτίζει τὸν Τριβουλέτον καὶ τὴν Λευκήν).

Ὁ Βασιλεὺς κατ' ἰδίαν, ὄπισθεν τοῦ δένδρου.

Ὁ Τριβουλέτος!
(Γελᾷ).
Ὢ διάβολε! Αὐτὴ
Ἡ ἱστορία δὲν πληρώνεται, χά, χά!
Ὁ Τριβουλέτος κόρην!

Τριβουλέτος, ἐνῷ εἶνε ἕτοιμος νὰ ἐξέλθῃ ἐπανέρχεται πάλιν

Μὴ σ' ἀκολουθῇ
Κανείς, ὅταν ὑπάγῃς νὰ προσευχηθῇς;

(Ἡ Λευκὴ στενοχωρουμένη καταβιβάζει τοὺς ὀφθαλμούς).

Κυρὰ Βεράρδη

Κανείς!

Τριβουλέτος

Ἀνάγκη νὰ φωνάξετε
Ἂς σᾶς ἀκολουθήσῃ κάποιος ποτέ.

Κυρὰ Βεράρδη

Θὰ κράξω μ' ὅλην μου τὴν δύναμιν ἐγώ.

Ἐὰν κτυπήσουν εἰς τὴν θύραν, μὴ ποτὲ
Ἀνοίξετε.

Κυρὰ Βεράρδη εἰρωνικῶς

Ἀκόμη καὶ ὁ Βασιλεύς;
Αὐτὸς ἂν ἦνε;

Τριβουλέτος

Μάλιστα ἂν ἦν' αὐτός.

(Περιπτύσσεται τὴν Λευκὴν καὶ ἐξέρχεται κλείων μετὰ προσοχῆς τὴν θύραν).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

ΛΕΥΚΗ, ΚΥΡΑ ΒΕΡΑΡΔΗ, Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ

(Ἐν ἀρχῇ τῆς σκηνῆς ὁ Βασιλεὺς εἶνε κεκρυμμένος ὄπισθεν τοῦ δένδρου).

Λευκὴ σκεπτική, προσέχουσα εἰς τὰ βήματα τοῦ ἀπομακρυνομένου πατρός της.

Καὶ ὅμως μὲ βαρύνει ἡ συνείδησις.

Κυρὰ Βεράρδη

Συνείδησις καὶ διατί;

Λευκὴ

Δὲν εἶδες πῶς
Μὲ τίποτε τρομάζει καὶ ταράσσεται;
Εἰς τὸ ὄμμα του ἓν δάκρυ ὅταν ἔφευγεν,
Εἶδα νὰ λάμπῃ. Πόσον εἶνε ἀγαθός!
Πτωχέ μου πάτερ! ἔπρεπε νὰ τῷ εἰπῶ
Ὅτι ἐξερχομένας τὴν Κυριακὴν
Εἷς νεανίας πάντοτε ἀκολουθεῖ.
Σὺ τὸν γνωρίζεις τὸν ὡραῖον νέον.

Κυρὰ Βεράρδη

Καὶ
Πρὸς τί, Κυρία νὰ τοῦ τὸ εἰπῇς αὐτό;
Μὴ δὲν εἰξεύρῃς ὅτι εἶνε ἄγριος,
Παράξενος ὀλίγον ὁ πατέρας σου;
Λοιπὸν αὐτὸν τὸν νέον τὸν μισεῖς πολύ;

Λευκὴ

Ἐγώ; τί εἶπες; νὰ μισῶ αὐτόν; ποτέ!
Οἴμοι! τὸ ἐναντίον μάλιστα, ἀφ' ἧς
Ἐκεῖνον εἶδα ἄλλο δὲν μ' ἐπασχολεῖ.
Ἀφ' ἧς ἀνταπεκρίθη εἰς τὸ βλέμμα μου

Τὸ βλέμμα του, πρὸς ὅλα ἀδιαφορῶ,
Ἐνώπιόν μου βλέπω πάντοτε αὐτὸν,
Ὅτι ἀνήκω εἰς αὐτὸν φαντάζομαι . . . —
Μοῦ φαίνεται τῶν ἄλλων ὑψηλότερος!
Ὁπόσον εἶνε εὐγενής, ἀγέρωχος,
Πόσον γλυκύς, Βεράρδη, γενναιόκαρδος!
Ὅταν ἱππεύῃ, πῶς θὰ ἦνε θαυμαστός!

Κυρὰ Βεράρδη

Εἶνε χαριτωμένος!

(Πλησιάζει τὸν Βασιλέα, ὅστις τῇ δίδει χρυσᾶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα κρύπτει εἰς τὰ θυλάκιά της).

Λευκὴ

Ἄνθρωπος καθὼς
Αὐτὸς πρέπει νὰ ἦνε . . .

Κυρὰ Βεράρδη τείνουσα τὴν χεῖρα λαμβάνει χρήματα παρὰ τοῦ Βασιλέως.

Ἐντελέστατος!

Λευκὴ

Ἐντὸς τῶν ὀφθαλμῶν του ἐπιπλέουσα
Φαίνεται ὅλη ἡ μεγάλη του ψυχή.

Κυρὰ Βεράρδη

Ψυχὴ μεγάλη! Βέβαια!

(Μετὰ πᾶσαν λέξιν, τὴν ὁποίαν ἡ Κυρὰ Βεράρδη προφέρει, τείνει εἰς τὸν Βασιλέα τὴν χεῖρα, ὅστις τῇ δίδει πάντοτε χρήματα).

Λευκὴ

Ἀτρόμητος!

Κυρὰ Βεράρδη λαμβάνουσα χρήματα

Καὶ τρομερά!

Λευκὴ

Ἀλλ' ὅμως... ἀγαθὴ ψυχή!

Κυρὰ Βεράρδη τείνουσα τὴν χεῖρα

Τί μαλακή!

Λευκὴ

Γενναία...

Κυρὰ Βεράρδη τείνουσα τὴν χεῖρα

Ἀριστούργημα!

Λευκὴ βαθέως στενάζουσα

Μ' ἀρέσκει!

Κυρὰ Βεράρδη τείνουσα τὴν χεῖρα

Ποῖος ἔχει τὸ ἀνάστημα;
Τοὺς ὀφθαλμούς! τὴν μύτην! καὶ τὸ μέτωπον.
Ἐκείνου!

Ὁ Βασιλεὺς κατ' ἰδίαν

Ὦ Θεέ μου! ἀνατομικῶς
Ἡ γραῖα μὲ θαυμάζει! οὔτε ὀβολὸς
Μοῦ ἔμεινε.

Λευκὴ

Νὰ εἶξευρες πῶς σ' ἀγαπῶ
Ὅταν ἐκεῖνον ἐπαινῇς!

Κυρὰ Βεράρδη

Τὸ ἐννοῶ.

Ὁ Βασιλεὺς κατ' ἰδίαν

Ὑποδαυλίζει τὴν πυράν!

Κυρὰ Βεράρδη

Εἶνε ψυχὴ
Μεγάλη, τρυφερὸς καὶ γενναιόκαρδος,
Καλός . . .

Ὁ Βασιλεὺς κενῶν τὸ θυλάκιόν του

Ἀρχίζει πάλιν ὁ διάβολος.

Κυρὰ Βεράρδη ἐξακολουθοῦσα.

Εἶνε πολὺ μεγάλος κύριος, κομψός,
Κάτι τι πάντοτ' εἰς τὸ ἕνα χέρι του
Ἀστράπτει . . .

(Τείνει τὴν χεῖρα. Ὁ Βασιλεὺς ποιεῖ σημεῖον ὅτι δὲν ἔχει πλέον).

Λευκὴ

Ὄχι· δὲν τὸν ἤθελα ποτὲ
Νὰ ἦνε πρίγκηψ, εἴτε εὐγενής, ἀλλὰ
Ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας μαθητὴς πτωχός.
Ἐκεῖνοι ἀγαπῶσι περισσότερον.

Κυρὰ Βεράρδη

Ποιὸς ξεύρει; ἴσως εἶνε ἕνας ἀπ' αὐτούς,
Ἀφοῦ τοὺς προτιμᾶτε.

(Κατ' ἰδίαν)

Τί παράξενη
Ἰδέα πάλι! Ὅλα εἶν' ἀνάποδα
Στὴν κεφαλὴ μιᾶς κόρης!

(Ἀποπειρᾶται πάλιν τείνουσα πρὸς τὸν Βασιλέα τὴν χεῖρα),

Τρελαίνεται!

('Ο Βασιλεὺς δὲν δίδει πλέον.—Κατ' ἰδίαν)

Δὲν ἔχει πλέον τίποτε!
Λεπτὸ αὐτός, οὔτε μιὰ λέξι καὶ ἐγώ!

Λευκὴ πάντοτε χωρὶς νὰ βλέπῃ τὸν Βασιλέα.

Πόσον ἀργεῖ νὰ ἔλθῃ ἡ Κυριακή!
Ὁσάκις δὲν τὸν βλέπω, ἡ ὀδύνη μου
Εἶνε μεγάλη! Μοῦ ἐφάνη ὅτι χθὲς
Κατὰ τὴν λειτουργίαν ἦτο ἕτοιμος
Νὰ μοῦ λαλήσῃ, κ' ἡ καρδία ἔπαλλε
Σφοδρῶς. Καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν σκέπτομαι
Ἐκεῖνον. Ἀλλά, βλέπεις πόσον καὶ αὐτὸν
Ἀπορροφᾷ ὁ ἔρως! Φέρει πάντοτε
Πιστὴν ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν εἰκόνα μου.
Εἶμαι βεβαία ὡς πρὸς τοῦτο. Ὢ αὐτὸς
Τοιοῦτος εἶνε καὶ τὸ διακρίνει τις.
Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἄλλη τις γυνὴ
Ἐκτὸς ἐμοῦ. Δὲν τρέχει εἰς τὰς ἑορτάς,
Τὰ παίγνια. Ἀλλ' εἶμαι διαρκῶς ἐγὼ
Ἡ σκέψις του.

Κυρὰ Βεράρδη ἀποπειρᾶται ἔσχατον ἀγῶνα τείνουσα πρὸς τὸν Βασιλέα τὴν χεῖρα

Ὤ, βέβαια, ὁρκίζομαι
Καὶ εἰς τὴν κεφαλήν μου.

Ὁ Βασιλεὺς ἀποσπῶν τὸν δακτύλιόν του τῇ τὸν δίδει

Ὁ δακτύλιος
Τὴν κεφαλὴν πληρώνει.

Λευκή

Ἆ! πῶς ἤθελα
Ὅταν ἐκεῖνον σκέπτωμαι νυχθημερόν,
Ἐδῶ νὰ ἦτο ... — πρὸ ἐμοῦ ...

(Ὁ Βασιλεὺς ἐξερχόμενος τῆς κρύπτης του γονυπετεῖ παρ' αὐτῇ· ἐκείνη δὲν τὸν βλέπει ἀκόμη).

Νὰ τοῦ εἰπῶ
Ἔσο εὐδαίμων, χαῖρε, σ' ἀγα ...

(Αἴφνης στρεφομένη βλέπει τὸν Βασιλέα καὶ ὀπισθοχωρεῖ ὡσεὶ ἀπολιθωθεῖσα).

Ὁ Βασιλεὺς

Σ' ἀγαπῶ!
Συμπλήρωσέ το, λέγε: σ' ἀγαπῶ καὶ μὴ
Φοβοῦ. Ἁρμόζει τόσον εἰς τὰ χείλη σου
Αὐτὴ ἡ λέξις!

τὴν Κυρὰ Βεράρδην

Ὦ Βεράρδη! ἔφυγε!
Οὐδεὶς μ' ἀκούει τώρα! ὤ, οὐδείς, οὐδείς!

Ὁ Βασιλεὺς

Εἷς κόσμος εἶνε δύο ἐραστ' εὐτυχεῖς!

Λευκὴ ἔντρομος

Κύριε πόθεν ἔρχεσθε;

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀδιάφορον
Ἐὰν ἀπὸ τὸν ᾅδην ἢ τὸν οὐρανόν,
Ὁ Σατανᾶς ἂν ἦμαι ἢ ὁ Γαβριήλ.
Σὲ ἀγαπῶ!

Λευκή

Θεέ μου! ἐλεεῖτέ με
Καὶ φύγετε! ἐλπίζω δὲν σᾶς εἶδέ τις
Ἐδῶ... ἂν ὁ πατήρ μου ...

Ὁ Βασιλεὺς

Ὅταν πάλλουσαν
Εἰς τὴν ἀγκάλην σὲ κρατῶ, καὶ εἰς ἐμὲ
Ἀνήκῃς, ἰδικός σου εἶμ' ἐγώ, ζητεῖς
Νὰ φύγω! Δὲν μοῦ εἶπες ὅτι μ' ἀγαπᾷς;

Λευκὴ συγκεχυμένη

Μὲ ἤκουσε!

Ὁ Βασιλεὺς

Καὶ ποίαν ἄλλην ἤθελες
Ν' ἀκούσω θειοτέραν μουσικήν;

Λευκὴ ἱκετευτικῶς

Ἀλλὰ
Σᾶς ἤκουσα ... φύγετε τώρα, πρὸς Θεοῦ.

Ὁ Βασιλεὺς

Ζητεῖς, μόλις ἡνώθη μὲ τὴν τύχην σου
Ἡ τύχη μου, καὶ ὅτε ὁ διπλοῦς ἡμῶν
Ἀστὴρ ἐπάνω τοῦ αὐτοῦ ὁρίζοντος
Φωτοβολεῖ, νὰ φύγω; Ὅταν τὴν ἁγνὴν
Ἦλθα νὰ ἀφυπνίσω τῆς παιδὸς ψυχήν,
Ὅτε μὲ στέλλει ὁ Θεός, ἵνα τὸ φῶς
Ὁ ὀφθαλμός σου ἴδῃ, καὶ τὸν ἔρωτα
Γνωρίσῃ ἡ ψυχή σου ἡ παρθενική!
Ὁ ἔρως εἶνε τῆς ψυχῆς μας ἥλιος.
Θερμαινομένη δὲν αἰσθάνεσ' ἑαυτὴν
Ἀπὸ τὴν φλόγα ταύτην τὴν γλυκεῖάν του;
Τὸ σκῆπτρον, ὅπερ μᾶς δωρεῖ ὁ θάνατος
Καὶ πάλιν μᾶς ἁρπάζει· εἰς τὸν πόλεμον

Ἡ δόξα, τὴν ὁποίαν ἀπεκτήσαμεν.
Ἡ φήμη καὶ αἱ κτήσεις· αὐτοκράτωρ ἢ
Καὶ βασιλεὺς νὰ ἦσαι—ὅλ' ἀνθρώπινα.
Ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου, ὅπου πᾶν περᾷ,
Ὁ ἔρως μόνον εἶνε θεῖος· ὦ Λευκή,
Τὴν εὐτυχίαν φέρει σοι ὁ ἐραστής,
Τὴν εὐτυχίαν, ἡ ὁποία ἔξωθεν
Τοῦ οἴκου δειμαλέα σὲ ἀνέμενεν!
Ὁ βίος εἶνε ἄνθος, καὶ τὸ μέλι του
Ὁ ἔρως εἶνε· εἶνε ἡ περιστερὰ
Ἐν τῷ ἀέρι σύντροφος τοῦ ἀετοῦ.
Ἡ δειλιῶσα χάρις παρὰ τὴν ἰσχύν.
Ἡ χείρ σου εἰς τὴν χεῖρά μου ἥδυτατα
Λησμονουμένη...—Ὦ, ἂς ἀγαπήσωμεν
Ἀλλήλους, ἀγαπῶμεν!

(Ζητεῖ νὰ τὴν ἐναγκαλισθῇ. Ἐκείνη διαφεύγει).

Λευκὴ

Ὤ, ἀφῆτέ με!

(Τὴν θλίβει ἐν τῇ ἀγκάλῃ καὶ τῇ ὑποκλέπτει φίλημα).

Κυρὰ Βεράρδη κατ' ἰδίαν ἐν τῷ βάθει τῆς σκηνῆς.

Λαμπρά!

Ὁ Βασιλεὺς κατ' ἰδίαν

Εἶν ἰδική μου!

(Γεγωνυῖᾳ).

Ὅτι μ' ἀγαπᾷς
Εἰπέ μου το.

Κυρὰ Βεράρδη κατ' ἰδίαν ἐκ τοῦ βάθους

Ἀχρεῖε!

Ὁ Βασιλεὺς

Ἐπανάλαβε
Πάλιν, Λευκή!

Λευκὴ κάτω νεύουσα

Τὸ εἶπα· μὲ ἠκούσατε.

Ὁ Βασιλεὺς περιπτυσσόμενος αὖθις αὐτήν.

Εἶμαι εὐδαίμων!

Λευκὴ

Κατεστράφην!

Ὁ Βασιλεὺς

Εὐτυχὴς
Καὶ σὺ μαζῆ μου εἶσαι!

Λευκὴ διαφεύγουσα τῆς ἀγκάλης του

Ἀλλὰ ἀγνοῶ
Τίς εἶσθε. Πῶς σᾶς λέγουν;

Κυρὰ Βεράρδη κατ' ἰδίαν ἐκ τοῦ βάθους

Τὸ θυμήθηκε
Ἐπάνω εἰς τὴν ὥρα!

Λευκὴ

Ἂν ἐγνώριζα
Ὅτι δὲν εἶσθε εὐγενής, ἢ μεγιστάν...
Πολὺ τοὺς τρέμει ὁ πατήρ μου.

Ὁ Βασιλεὺς

Ὦ Θεέ!
Ὄχι, καλοῦμαι...

(Κατ' ἰδίαν)

Τώρα;

(Ἀναζητῶν ἓν ὄνομα)

Γκωσσὲ Μαχιέ.
—Πτωχὸς δὲ εἶμαι μαθητής... πολὺ πτωχός!

Κυρὰ Βεράρδη μετρῶσα κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα ἔλαβε.

Πῶ πῶ, τί ψεύτης!

(Πρὸς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς, ἐν τῇ ὁδῷ, παρουσιάζονται ὁ Δὲ Πιὲν καὶ Δε Παρδαγιάν, φέροντες ποδήρεις μανδύας καὶ ὁδηγούμενοι ὑπὸ φανοῦ).

Δὲ Πιὲν κατ' ἰδίαν τῷ Δὲ Παρδαγιάν.

Εἶν' ἐδῶ, ἱππότα μου.

Κυρὰ Βεράρδη κατέρχεται τὴν σκηνὴν ἔντρομος

Κάποιος εἶνε ἔξω.

Λευκὴ ἔντρομος

Μήπως ἆρά γε
Εἶν' ὁ πατήρ μου;

Κυρὰ Βεράρδη πρὸς τὸν Βασιλέα

Κύριε, ἐξέλθετε!

Ὁ Βασιλεὺς

Ἂς εἶχα τὸν κακοῦργον εἰς τὰς χεῖράς μου,
Ὅστις νὰ μ' ἐνοχλήσῃ ἦλθε!

Λευκὴ τῇ Κυρᾷ Βεράρδῃ.

Παρευθὺς
Ὁδήγησέ τον ἐκ τῆς ἄλλης θύρας.

. Πῶς!
Νὰ φύγω τόσον γρήγορα; θὰ μ' ἀγαπᾷς
Πάντοτε;

Λευκὴ

Σύ;

Ὁ Βασιλεὺς

Ἐφ' ὅσον ζήσω.

Λευκὴ

Καὶ ἐμὲ
Θὰ ἀπατήσῃς, ὅπως τὸν πατέρα μου
Ἠπάτησα.

Ὁ Βασιλεὺς

Ποτέ μου! — Ἄφες ν' ἀσπασθῶ
Ἀκόμη ἅπαξ τοὺς γλυκεῖς σου ὀφθαλμούς,
Λευκή.

Κυρὰ Βεράρδη κατ' ἰδίαν

Μανίαν ὅπου ἔχει στὰ φιλιά!

Λευκὴ μετά τινος ἀντιστάσεως

Ἄ! ὄχι, ὄχι!

(Ὁ Βασιλεὺς τὴν ἀσπάζεται καὶ εἰσέρχεται μετὰ τῆς Κυρᾶς Βεράρδης εἰς τὴν οἰκίαν. Ἡ Λευκὴ παραμένει ἐπί τινας στιγμάς, ἔχουσα προσηλωμένον τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς θύρας, δι' ἧς ἐξῆλθεν ὁ βασιλεύς· κατόπιν εἰσέρχεται καὶ αὐτή. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ ὁδὸς πληροῦται ἐξ ἐνόπλων εὐγενῶν, οἵτινες φέρουσι μανδύας καὶ προσωπίδας. Ὁ Δὲ Γόρδ, ὁ Δὲ Κοσσέ, οἱ Δὲ Μονσενὴ, Δὲ Βριὼν καὶ Δὲ Μονμορενσὴ μετὰ τοῦ Κλεμεντίου Μαρῶ συναντῶνται μετὰ τοῦ Δὲ Πιὲν καὶ Δὲ Παρδαγιάν. Ἡ νὺξ εἶνε σκοτεινοτάτη. Ἀναγνωρίζουσιν ἀλλήλους καὶ ἐξετάζουσι τὴν οἰκίαν τῆς Λευκῆς. Ὑπηρέτης τις ἀκολουθεῖ φέρων κλίμακα).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

ΟἹ ΑΥΛΙΚΟΙ. Ἔπειτα ὁ ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ καὶ ἡ ΛΕΥΚΗ

(Ἡ Λευκὴ ἐξέρχεται εἰς τὸ δῶμα, κρατοῦσα λυχνίαν).

Λευκὴ ἀπὸ τοῦ δώματος

Ὦ Γκωσσὲ Μαχιέ! ἐντὸς
Τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς μου ἐγχαράχθητι
Τοῦ προσφιλοῦς μου ὄνομα!

Δὲ Πιὲν πρὸς τοὺς αὐλικοὺς

Τὴν ἴδατε;
Εἶνε ἐκείνη, κύριοι.

Ἂς ἴδωμεν.

Δὲ Γόρδ περιφρονητικῶς

Θὰ ἦνε ὡραιότης πρόστυχος!

(Τῷ Δὲ Πιὲν)

Ἐὰν
Αἱ πρόστυχοι γυναῖκες σὲ μαγεύουσι,
Σ' οἰκτείρω.

(Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἡ Λευκὴ στρεφομένη φωτίζεται ὑπὸ τῆς λυχνίας).

Δὲ Πιὲν πρὸς τὸν Δὲ Γόρδ.

Πῶς σοῦ φαίνεται;

Μαρῶ

Ἡ πρόστυχη!
Εἶνε ὡραία!

Δὲ Γόρδ

Εἶνε νύμφη, ἄγγελος,
Τελεία χάρις!

Δὲ Παρδαγιὰν

Εἶνε δυνατὸν ποτὲ
Νὰ ἦνε ἐρωμένη τοῦ κὺρ Τριβουλέ!
Ἄ! ὁ κρυψίνους!

Δὲ Γόρδ

Ὁ χωριάτης!

Μαρῶ

Βέβαια
Πολὺ ἁρμόζει εἰς τὸν μᾶλλον ἄσχημον
Ν' ἀνήκῃ ἡ καλλίστη! Ἀγαπᾷ ὁ Ζεὺς
Αὐτὰς τὰς συζυγίας! *

(Ἡ Λευκὴ εἰσέρχεται. Εἰς τὸ παράθυρον διακρίνεται φῶς).

Δὲ Πιὲν

Ἀλλά, κύριοι,
Μὴ χάνωμεν ἀδίκως τὸν καιρόν. Ἐδῶ
Μνησικακοῦντες ἤλθομεν τὸν Τριβουλὲ
Νὰ τιμωρήσωμεν. Πηδήσωμεν λοιπὸν
Τὸν τοῖχον μὲ τὴν κλίμακα εὐθὺς
Καὶ ἂς τοῦ κλέψωμεν τὴν ἐρωμένην του.
Εἰς Λοῦβρον τὴν Κυρίαν ὁδηγήσωμεν
Ὅπως τὴν εὕρῃ αὔριον ὁ Βασιλεὺς
Εὐθὺς ὡς ἐξυπνήσῃ.

Δὲ Κοσσὲ

Ὁ δὲ Βασιλεὺς
Ἐπάνω της θὰ βάλῃ τὸ χεράκι του.

* Κατὰ τὸ πρωτότυπον Jupiter aime à croiser les races.

Μαρὼ

Καὶ ἂς ξεκαθαρίσῃ τὴν ὑπόθεσιν
Ὁ Διάβολος κατόπιν.

Δὲ Πιὲν

Κάλλιστα! Εὐθὺς
Εἰς ἔργον!

Δὲ Γὸρδ

Εἶνε ἀληθῶς βασιλικὸν
Κομμάτι!
(Εἰσέρχεται ὁ Τριβουλέτος).

Ὁ Τριβουλέτος ὀνειροπολῶν εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς.

Πάλιν ἔρχομαι... πρὸς τί; Κ' ἐγὼ
Δὲν τὸ γνωρίζω!

Δὲ Κοσσὲ πρὸς τοὺς αὐλικοὺς

Ὅμως πῶς σᾶς φαίνεται
Τοῦ Βασιλέως ἡ διαγωγὴ αὐτή,
Νὰ κλέπτῃ τὴν γυναῖκα καθενὸς, ξανθὴν
Ἢ καστανὴν ἐπίσης; Ὦ, πῶς ἤθελα
Νὰ εἰξευρα τί τάχα ἤθελεν εἰπεῖ
Ἂν ἔκλεπτε κανένας τὴν βασίλισσαν.

Τριβουλέτος προχωρῶν τινα βήματα

Μοῦ ἔδωκεν ὁ γέρων τὴν κατάραν του!—
Ὁ μυστικός μου Ἐφιάλτης!—Κάτι τι
Μὲ θορυβεῖ!
(Ἡ νὺξ εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον σκοτεινή, ὥστε δὲν βλέπει τὸν Δὲ Γὸρδ πλησίον του, διερχόμενος δὲ τὸν ὠθεῖ).
Ἔ, ποῖος εἶνε;

Δὲ Γὸρδ ὀπισθοχωρῶν ἔντρομος, σιγᾷ πρὸς τοὺς αὐλικούς.

Κύριοι,
Ὁ Τριβουλέ!

Δὲ Κοσσὲ σιγᾷ

Λοιπὸν διπλῆ ἡ νίκη μας.
Ἂς λείψῃ ὁ προδότης!

Δὲ Πιὲν

Ὄχι!

Δὲ Κοσσὲ

Ἔπεσεν
Εἰς χεῖράς μας.

Δὲ Πιὲν

Ἀλλὰ δὲν θὰ τὸν ἔχωμεν
Νὰ μᾶς διασκεδάζῃ πλέον αὔριον.

Δὲ Γὸρδ

Καὶ δὲν θὰ ἦνε τὸ παιγνίδι νόστιμον
Ἂν τὸν φονεύσωμεν.

Δὲ Κοσσὲ

Μᾶς εἶνε πρόσκομμα.

Μαρὼ

Νὰ ὁμιλήσω πρὸς αὐτὸν ἀφήσατε
Ἐμέ. Θὰ διορθώσω ὅλα.

Τριβουλέτος ἐνεδρεύει προσέχων

Ὁμιλοῦν
Σιγᾷ.

Μαρὼ πλησιάζων

Ἔ, Τριβουλέτε!

Τριβουλέτος διὰ φωνῆς φοβερᾶς

Ποῖος εἶνε;

Μαρὼ

Ἔ!
Μὴ ἀγριεύῃς τόσον! εἶμ' ἐγώ.

Τριβουλέτος

Τίς σύ;

Μαρὼ

Εἶμ' ὁ Μαρώ.

Τριβουλέτος

Δὲν σ' εἶδα. Τόσον σκοτεινὴ
Εἶνε ἡ νύξ!

Μαρὼ

Μετέβαλε ὁ διάβολος
Εἰς μελανοδοχεῖον τὸ στερέωμα.

Τριβουλέτος

Καὶ τί ζητεῖτε;

Μαρὼ

Πῶς; δὲν τὸ ἐννόησες,
Πῶς τὴν κυρίαν Δὲ Κοσσὲ νὰ κλέψωμεν
Διὰ τὸν Βασιλέα ἤλθομεν ἐδῶ;

Τριβουλέτος ἀνακουφιζόμενος

Περίφημα!

Δὲ Κοσσὲ σιγᾷ

Νὰ σπάσω πόσον ἤθελα
Κανὲν πλευρόν του!

Τριβουλέτος πρὸς τὸν Μαρώ.

Πῶς εἰς τὸ δωμάτιον
Αὐτῆς θὰ δυνηθῆτε νὰ εἰσέλθητε;

Δός τὸ κλειδί σου.

('Ο Δὲ Κοσσὲ τῷ δίδει τὴν κλεῖδα)

Στάσου· θὲς τὴν χεῖρά σου.

Δὲν εἶν' ἐσκαλισμένον τὸ οἰκόσημον

Κοσσέ;

Τριβουλέτος ψαύων τὴν κλεῖδα

'Αλήθεια, εἶν' αὐτό. *

(Κατ' ἰδίαν).

῏Ω, πόσον βλάξ

Εἶμαι, Θεέ μου!

(Δεικνύων ἀριστερᾷ τὸν τοῖχον)

Νὰ τὸ μέγαρον Κοσσέ.

Τί ἐκαθήμην κ' ἐσκεπτόμην τὸ λοιπόν;

(Τῷ Μαρῶ ἀποδίδων τὴν κλεῖδα)

Τὴν σύζυγον τοῦ χονδρο-Δὲ Κοσσὲ λοιπὸν

Θ' ἁρπάσετε; Μαζῆ σας ἔρχομαι.

Μαρῶ

'Αλλὰ

Φέρομεν ὅλοι προσωπίδας.

Τριβουλέτος

῎Ε, καλά!

Δότε μου προσωπίδα!

('Ο Μαρῶ τῷ θέτει προσωπίδα καὶ περιβάλλει αὐτὴν διὰ ταινίας, περικαλυπτούσης τούς τε ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτά του).

Τώρα;

Μαρῶ

Θὰ κρατῇς

Τὴν κλίμακα.

(Οἱ αὐλικοὶ προσαρμόζουσι τὴν κλίμακα ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ δώματος. 'Ο Μαρῶ ὁδηγεῖ τὸν Τριβουλέτον, ἵνα τὴν κρατῇ).

Τριβουλέτος κρατῶν τὴν κλίμακα.

῎Ε, εἶσθε ἀρκετοί; 'Εγὼ

Δὲν βλέπω πλέον τίποτε.

* Les trois feuilles de scie, oui. 'Ενόμισα ὅτι τὸ ἀπαρτίζον τὸ οἰκόσημον τοῦ Δὲ Κοσσὲ δὲν εἶχε σημασίαν διὰ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην.

Καὶ βέβαια.

'Η νύκτα εἶνε τόσον σκοτεινή!

(Πρὸς τοὺς ἄλλους γελῶν)

'Εμπρός!

Φωνάζετ' ὅσον θέλετε κ' ἐλεύθερα

Περιπατεῖτε. ῞Οπως σᾶς τὸν ἔκαμα

Δὲν βλέπει, δὲν ἀκούει.

(Οἱ αὐλικοὶ ἀνέρχονται τὴν κλίμακα καὶ ὠθοῦντες τὴν ἐπάνω πρὸς τὸ δῶμα θύραν εἰσδύουσιν εἰς τὴν οἰκίαν. Μετὰ μικρὸν εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀνοίγων ἔσωθεν τὴν ἐπὶ τῆς αὐλῆς θύραν, παρουσιάζεται ἐν αὐτῇ, ἀκολουθούμενος καὶ παρὰ τῶν λοιπῶν, οἵτινες πάντες ὁδηγοῦσι διὰ τῆς ἐξωθύρας ἡμίγυμνον καὶ κοπτομένην τὴν Λευκήν, τῆς ὁποίας ἔχουσι φιμώσει τὸ στόμα).

Λευκὴ μακρόθεν

Πάτερ, πάτερ μου!

Βοήθησέ με!

Πάντες οἱ Αὐλικοὶ μακρόθεν

Ζήτω!

('Αφανίζονται μετὰ τῆς Λευκῆς)

Τριβουλέτος μόνος παρὰ τὴν κλίμακα.

Θέλουν καὶ καλὰ

'Εδῶ νὰ πλύνω πᾶσαν ἁμαρτίαν μου;

—Νὰ ἔχουν τελειώσει; Ποῖος χλευασμός!

('Απομακρύνεται τῆς κλίμακος, φέρει τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς προσωπίδος καὶ συναντᾷ τὴν ταινίαν)

'Αλλὰ τοὺς ὀφθαλμούς μου μοῦ ἐκάλυψαν!

('Απορρίπτει τὴν ταινίαν καὶ τὴν προσωπίδα. Διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ φανοῦ, ὅστις ἐλησμονήθη χαμαί, διακρίνεται λευκόν τι πρᾶγμα· τὸ λαμβάνει καὶ ἀναγνωρίζει τὸν πέπλον τῆς κόρης του· στρέφεται· ἡ κλίμαξ εἶνε προσηρμοσμένη ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ δώματος· ἡ θύρα τῆς οἰκίας του εἶνε ἀνοικτή· εἰσέρχεται ἐν αὐτῇ ὡσεὶ μαινόμενος καὶ ἐπαναφαίνεται μετὰ μίαν στιγμὴν σύρων τὴν Κυρὰ Βεράρδην φιμωμένην καὶ ἡμίγυμνον. Τὴν θεωρεῖ ἔκπληκτος, ἔπειτα, ἐκσπῶν τὴν κόμην του, φωνεῖ:)

῏Ω, ἡ κατάρα!

(Πίπτει λιπόθυμος).

Γ'.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ὁ ἀντιθάλαμος τοῦ Βασιλέως ἐν Λούβρῳ.—Ἅπασα ἡ σκηνικὴ διασκευὴ κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως.—Ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τῆς σκηνῆς τράπεζα, ἕδρα καὶ θρονίον.—Εἰς τὸ βάθος μεγάλη ἐπίχρυσος θύρα.—Ἀριστερᾷ ἡ θύρα τοῦ δωματίου τοῦ Βασιλέως, κεκαλυμμένη ὑπὸ πλουσίου παραπετάσματος.—Δεξιᾷ κυλικεῖον, πλῆρες ἀριστοτεχνημάτων. Ἡ θύρα τοῦ βάθους ἄγει εἰς δενδροστοιχίαν.

ΣΚΗΝΗ Α'.

ΟΙ ΑΥΛΙΚΟΙ

Δὲ Γόρδ

Τώρα τὸ παιγνίδι μας
Ἂς ἀποτελειώσῃ.

Δὲ Παρδαγιὰν

Νὰ βασανισθῇ,
Ὁ Τριβουλέτος πρέπει, νὰ δαιμονισθῇ,
Χωρὶς νὰ τοῦ περάσῃ κἂν ἀπὸ τὸν νοῦν
Ὅτι ἐδῶ κρατοῦμεν τὴν ὡραίαν του.

Δὲ Κοσσὲ

Ἂς τὴν ζητῇ! Θὰ ἦνε νοστιμώτατον!
Ἀλλὰ ἐὰν τὴν νύκτα θυρωρὸς κανεὶς
Μᾶς εἶδε ὅταν τὴν ἐφέραμεν ἐδῶ;

Δὲ Μονσενῦ

Οἱ φύλακες τοῦ Λούβρου διετάχθησαν
Νὰ τῷ εἰποῦν ὅτι ἐδῶ διὰ νυκτὸς
Γυνὴ καμμία δὲν εἰσῆλθε.

Δὲ Παρδαγιὰν

Ἕνας δὲ
Τῶν ἁμαξηλατῶν μου, ἐπιτήδειος
Εἰς τὰς δολοπλοκίας, εἰδοποίησε
Τοῦ Τριβουλέτου τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ
Τὸν ἀπατήσῃ, ὅτι τὰ μεσάνυκτα
Εἶδε γυναῖκα φοβερὰ παλαίουσαν
Νὰ σύρουν εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Ὠτεφόρ.

Δὲ Κοσσὲ γελῶν.

Λαμπρά! τοιουτοτρόπως μὲ τὸ Ὠτεφὸρ
Μακρὰν ἀπὸ τὸ Λοῦβρον θ' ἀποπλανηθῇ.

Δὲ Γόρδ

Ἐπάνω εἰς τὰ μάτια του ἂς σφίξουμε
Καλὰ τὴν σκέπη ὁποῦ τοῦ κρατεῖ τὸ φῶς.

Μαρὼ

Τὸ γράμμα τοῦτο σήμερον τοῦ ἔστειλα:
(Ἐξάγει ἐπιστολὴν καὶ ἀναγινώσκει)
»Ὦ Τριβουλέτε, ἔκλεψα τὴν φίλην σου.
»Ἂν θέλῃς καὶ ἄλλα νέα, σὲ εἰδοποιῶ
»Ὅτι μαζῆ μου τὴν ὡδήγησα μακρὰν
»Ἀπὸ τὸ κράτος».
(Πάντες γελῶσι)

Δὲ Γόρδ

Ποῖος δὲ ὑπέγραψεν;

Μαρὼ

«Ὁ Ἰωάννης Δὲ Νεβίλ».
(Διπλασιάζονται οἱ γέλωτες).

Δὲ Παρδαγιὰν

Τρεχάματα
Ὅπου θὰ ἔχῃ!

Δὲ Κοσσὲ

Ἤθελα νὰ τὸν ἰδῶ

Δὲ Γορδ

Ὁ ἄθλιος τοὺς γρόνθους καὶ τὰ δόντια του
Ἂς σφίγγῃ ἀπελπισμένος καὶ παράφορος
Ἂς μᾶς πληρώσῃ μία τώρα καὶ καλὴ
Ὅσα μᾶς ἔχει κάμει.*

(Ἡ πλαγία θύρα ἀνοίγει. Εἰσέρχεται ὁ Βασιλεὺς φέρων μεγαλοπρεπὲς πρωϊνὸν ἔνδυμα καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ Δὲ Πιέν. Πάντες οἱ Αὐλικοὶ ὑποχωροῦν καὶ ἀποκαλύπτονται. Ὁ Βασιλεὺς καὶ ὁ Δὲ Πιὲν ἐκρήγνυνται εἰς γέλωτα).

Ὁ Βασιλεὺς δεικνύων τὴν ἐν τῷ βάθει θύραν.

Ἐκεῖ εἶνε;

Δὲ Πιὲν

Ναί,
Ἡ φίλη τοῦ κὺρ Τριβουλέ.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλήθεια!
Θεέ μου, εἶνε νόστιμον! τὴν παλλακὴν
Ν' ἁρπάσω τοῦ τρελλοῦ μου!

Δὲ Πιὲν

Ἢ τὴν παλλακὴν
Ἢ τὴν γυναῖκα!

Ὁ Βασιλεὺς κατ' ἰδίαν

Ἐρωμένην! σύζυγον!
Ὡς οἰκογενειάρχην τόσον δὰ πολὺ
Δὲν τὸν ἐγνώριζα.

Δὲ Πιὲν

Δὲν θέλετε λοιπὸν
Νὰ τὴν ἰδῆτε;

Ὁ Βασιλεὺς

Βέβαια.

(Ὁ Δὲ Πιὲν ἐξέρχεται καὶ μετὰ μικρὸν ἐπιστρέφει ὑποστηρίζων τὴν Λευκήν, φέρουσαν καλύπτραν καὶ κλονουμένην. Ὁ Βασιλεὺς κάθηται νωχελῶς ἐπὶ τῆς ἕδρας του).

Δὲ Πιὲν πρὸς τὴν Λευκὴν

Εἰσέλθετε,
Ὡραία μου. Κατόπιν ὅσον θέλετε
Ἂς τρέμετε. Ἐνώπιον εὑρίσκεσθε
Τοῦ Βασιλέως.

Λευκὴ κεκαλυμμένη

Πῶς! ὁ Βασιλεὺς αὐτὸς
Ὁ νέος εἶνε;

(Σπεύδει νὰ ῥιφθῇ εἰς τοὺς πόδας τοῦ Βασιλέως.—Ἡ φωνὴ τῆς Λευκῆς ἠλεκτρίζει αὐτὸν καὶ νεύει εἰς πάντας ν' ἀποσυρθῶσι).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ — ΛΕΥΚΗ

Ὁ Βασιλεύς, παραμείνας μόνος μετὰ τῆς Λευκῆς, ἐγείρει τὸν καλύπτοντα αὐτὴν πέπλον.

Ὁ Βασιλεὺς

Ὦ Λευκή!

Λευκὴ

Γκωσσὲ Μαχιέ!
Θεέ μου!

Ὁ Βασιλεὺς ἐκρηγνύμενος εἰς γέλωτα

Ὅ,τι ἔγεινεν—ἐπίτηδες
Ἢ κατὰ λάθος—μὲ εὐχαριστεῖ μὰ τὴν
Βασιλικήν μου πίστιν. Δόξα τῷ Θεῷ!
Ἐλθὲ εἰς τὴν ἀγκάλην μου, ὡραία μου,
Ἀγάπη μου, Λευκή μου!

Λευκὴ ὀπισθοχωροῦσα

Ἆ, ὁ Βασιλεύς!
Ὁ Βασιλεύς! Θεέ μου! Σᾶς παρακαλῶ
Ἀφήσατέ με, Βασιλεῦ! Ὤ, οὔτε πῶς
Νὰ ὁμιλήσω δὲν εἰξεύρω! Κύριε
Γκωσσὲ Μαχιέ! Ἀλλ' ὄχι! σεῖς ὁ Βασιλεὺς
Εἶσθε!

(Ἐπαναπίπτουσα εἰς τὰ γόνατα)
Ὅστις κἂν εἶσθε, ἐλεεῖτέ με!

Ὁ Βασιλεὺς

Ἐγώ, ὅστις τοσοῦτον σ' ἀγαπῶ, Λευκή,
Ζητεῖς νὰ σ' ἐλεήσω! Ὅ,τι ὁ Γκωσσὲ
Σοῦ ἔλεγε, καὶ ὁ Φραγκῖσκος θὰ εἰπῇ.
Μὲ ἀγαπᾷς, σὲ ἀγαπῶ καὶ εἴμεθα
Εὐδαίμονες! Ἂν ἦμαι Βασιλεύς, αὐτὸ
Τὸν ἐραστὴν δὲν βλάπτει. Μὲ ἐνόμιζες
Ἐπαρχιώτην ἢ σχολαστικόν, ἢ τί
Χειρότερον ἀκόμη. Ὦ παιδίον! ἂν
Ἡ τύχη κἄτι μ' ἔκαμε καλλίτερον
Καὶ ἔτυχε νὰ ἦμαι βασιλεύς, αὐτὸ
Δὲν εἶναι λόγος ἵνα τόσον φρικιᾷς
Ἐνώπιόν μου. Ἐὰν δὲν ηὐτύχησα
Ἀγροῖκός τις νὰ ἦμαι, ἀδιάφορον!

* Qu'il va, le malheureux, avec son désespoir,
Ses points crispés, ses dents de colère serrées,
Nous payer en un jour de dettes arrierées!

Λευκὴ κατ' ἰδίαν

Ὤ, πῶς γελᾷ! Θεέ μου! ἤθελα νὰ μὴ
Αἰσθάνωμαι!

Ὁ Βασιλεὺς

Ὤ, οἱ χοροί, τὰ παίγνια,
Αἱ ἑορταί, οἱ γλυκεῖς λόγοι ἔρωτος
Πρὸς τὸ ἑσπέρας εἰς τὰ βάθη τῶν δασῶν,
Τὰ ἱπποδρόμιά μας, τόσαι ἡδοναί,
Ἂς θὰ καλύψῃ μὲ τὸν πέπλον της ἡ νύξ,
Ἰδοὺ τὸ μέλλον καὶ τῶν δύο μας, Λευκή! *
Ἂς ζήσωμεν. ὡς δύο ἀγαπώμενοι,
Σύζυγοι δύο, δύο εὐτυχεῖς. Ἀφοῦ
Μίαν ἡμέραν θὰ γηράσωμεν. Αὐτὸς
Ὁ βίος, τὸν ὁποῖον κερματίζουσιν
Οἱ χρόνοι, κ' ἔρωτος στιγμαὶ βραχύταται
Φωτίζουν, εἶνε ῥάκος θλιβερόν, ἐὰν
Ἀφαιρεθοῦν ἐκεῖνα τὰ κοσμήματα. **
Λευκή, πολλάκις τοῦτο ἐμελέτησα,
Ἰδοὺ τί εἶνε ἡ σοφία: Ἀπόλαυσις,
Καλὸ φαγεῖ, ἀγάπη, δόξα τῷ Θεῷ!

Λευκὴ ὀπισθοχωροῦσα ἔκπληκτος

Ὦ πλάναι μου! Πόσον πολὺ ἀνόμοιος
Μ' ἐκεῖνον εἶνε!

Ὁ Βασιλεὺς

Πῶς! τινὰ μ' ἐνόμιζες,
Σχολαστικὸν ἢ δειλιῶντα ἐραστήν,
Ἀπὸ ἐκείνους τοὺς τρελοὺς ποῦ κλαίουσι,
Χωρὶς νὰ ἔχουν φλόγα, καὶ πιστεύουν πῶς
Ἐὰν ἐκβάλλουν στεναγμοὺς καὶ φθισικοῦ
Ἔκφρασιν λάβουν, θέλουν τοῖς παραδοθῇ
Εὐθὺς ὅλ' αἱ γυναῖκες ἀπὸ ἔρωτα; ***

Λευκὴ ἀπωθοῦσα αὐτὸν

Ἀφήσατέ με! — Εἶμαι δυστυχής!

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλλὰ
Εἰξεύρεις ἄρα ποῖοι εἴμεθα ἡμεῖς;
Ὅλ' ἡ Γαλλία, εἷς λαὸς ὁλόκληρος
Ἐξ ἑκατομυρίων δεκαπέντε, καὶ
Πλούτη, τιμαὶ καὶ ἡδοναὶ καὶ δύναμις,
Χωρὶς κανένα νόμον, εἴτε χαλινόν,
Ὅλα ἀνήκουν κ' εἶνε δι' ἐμέ, ἐγὼ
Εἶμαι ὁ ἄρχων. Ἔ, λοιπόν! θὰ ἦσαι σὺ
Τοῦ κυριάρχου ἡ κυρίαρχος, Λευκή.
Εἶμαι ὁ ἄναξ, σὺ δὲ ἡ Βασίλισσα.

Λευκὴ

Βασίλισσα! κ' ἡ σύζυγός σας;

Ὁ Βασιλεὺς γελῶν

Ἀρετή!
Ὢ ἀθωότης! Ἀλλὰ ἐρωμένη μου
Δὲν εἶν' ἡ σύζυγός μου.

Λευκὴ

Ἐρωμένη σας!
Ποτέ! τί αἶσχος!

Ὁ Βασιλεὺς

Ὤ, τὴν ὑπερήφανον!

Λευκὴ

Ἔχω πατέρα, δὲν μ' ἐξουσιάζετε.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλλ' ὁ πατήρ σου, ὁ τρελός μου Τριβουλέ,
Ὁ γελωτοποιός μου, εἶνε κτῆμά μου.
Τὸν κάμνω ὅ,τι θέλω καὶ ἐπιθυμεῖ
Πᾶν ὅ,τι ἐγὼ θέλω.

Λευκὴ κλαίει καλύπτουσα διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον

Πάτερ μου πτωχέ!
Ὅλα λοιπὸν ἀνήκουν εἰς ὑμᾶς;
(Θρηνεῖ. Ὁ Βασιλεὺς πίπτει πρὸ τῶν ποδῶν της ἵνα τὴν παρηγορήσῃ).

Ὁ Βασιλεὺς μειλιχίως

Λευκή,
Μὴ κλαίῃς πλέον. Σὲ λατρεύω ἄπειρα,
Λευκή μου. Ὤ, ἐλθὲ εἰς τὴν ἀγκάλην μου.

Λευκὴ ἀνθισταμένη

Ποτέ!

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀκόμη δὲν μοῦ ἐπανέλαβες
Πῶς μ' ἀγαπᾷς.

* Voilà ton avenir auquel le mien se mêle!

** Il faut un jour vieillir, et la vie, entre nous
Cette étoffe, où, malgré les ans qui la morcelent,
Quelques instants d'amour par places étincellent
N'est qu'un triste haillon sans ces paillettes-là

*** Quoi! me croyais-tu donc un amoureux [tremblant,
Un cuistre, un de ces fous lugubres et sans [flamme,
Qui pensent qu'il suffit, pour que toutes les [femmes
Et tous les coeurs charmés se rendent devant [eux,
De pousser des soupirs avec un air piteux!

Ὤ, τώρα ἐτελείωσε!

Ὁ Βασιλεὺς

Χωρὶς νὰ θέλω σὲ ἐπλήγωσα, Λευκή.
Ἀλλὰ μὴ κλαίῃς, ὡς ἂν σ' ἐγκατέλειψε
Κανείς. Μοῦ ἦτο προτιμότερον, ἀντὶ
Νὰ κλαίῃς οὕτω ἐξ αἰτίας μου, ἐγὼ
Ν' ἀπέθνησκα! Ἀπείρως προτιμότερον
Μοῦ ἦτο Βασιλέα ἄνανδρον, χωρὶς
Ἱπποτισμὸν κανένα εἰς τὸ κράτος μου
Καὶ εἰς τὰς κτήσεις νὰ μὲ θεωροῦν. Θεέ!
Ὁ Βασιλεὺς ἐκεῖνος, ὅστις νὰ θρηνῇ
Κάμνει μίαν γυναῖκα, λέγεται δειλός!

Λευκή

Δὲν εἶνε ἀληθὲς πῶς εἶνε παίγνιον
Ὅλα αὐτά; Ἂν ἦσθε σεῖς ὁ Βασιλεὺς
Ἔχω κ' ἐγὼ πατέρα, ὅστις μὲ θρηνεῖ.
Εἰπέτε πρὸς ἐκεῖνον νὰ μὲ φέρωσι.
Πλησίον εἶνε τῶν μεγάρων Δὲ Κοσσὲ
Ὁ οἶκός μου. Σεῖς τὸν γνωρίζετε καλά.
Τίς εἶσθε ἄρα; Τίποτε δὲν δύναμαι
Νὰ ἐννοήσω πλέον. Πῶς φωνάζοντες
Εὐθύμως μὲ ἥρπασαν! Ὡς ὄνειρον αὐτὰ
Ἐντὸς τῆς κεφαλῆς μου συνταράσσονται.
(Κλαίει)
Καὶ δὲν εἰξεύρω πλέον ἐὰν καὶ ὑμᾶς,
Ὅστις γλυκὺς τοσοῦτον μοὶ ἐφαίνεσθε,
Ἀκόμη ἀγαπῶ.
(Ὀπισθοχωροῦσα μετὰ φρίκης)
Σεῖς Βασιλεύς! Ἆ, σᾶς
Φοβοῦμαι!

Ὁ Βασιλεὺς ζητῶν νὰ τὴν ἐναγκαλισθῇ

Μὲ φοβεῖσαι, ὢ σκληρά!

Λευκὴ ἀπωθοῦσα αὐτὸν

Ὤ, μή!
Ἀφήσατέ με!

Ὁ Βασιλεὺς περιπτυσσόμενος αὐτὴν

Νὰ σ' ἀφήσω! δόσε μου
Συγγνώμης φίλημα.

Λευκὴ παλαίουσα

Μή!

Ὁ Βασιλεὺς γελῶν, κατ' ἰδίαν

Τί παράδοξος
Κόρη!

Ἀφήσατέ με.—Ἆ! ἡ θύρ' αὐτή...
(Βλέπει τὴν θύραν τοῦ δωματίου τοῦ Βασιλέως ἀνοικτήν, εἰσέρχεται ἐν αὐτῇ καὶ κλείει τὴν θύραν ὁρμητικῶς κατόπιν της).

Ὁ Βασιλεὺς λαμβάνων μικρὰν κλεῖδα χρυσῆν ἐκ τῆς ζώνης του

Ἔχω τὴν κλεῖδα.
(Ἀνοίγει τὴν θύραν, τὴν ὠθεῖ ἰσχυρῶς, εἰσέρχεται καὶ τὴν κλείει ἔσωθεν).

Μαρὼ παρατηρῶν ἐκ τῆς θύρας τοῦ βάθους, γελᾷ

Ὤ, τὴν ἀφελῆ μικράν!
Κατέφυγεν ἐντὸς τοῦ δωματίου του!
(Καλῶν τὸν Δὲ Γόρδ).
Ἔ, κόμη!

ΣΚΗΝΗ Γ'.

ΜΑΡΩ, ἔπειτα οἱ ΑΥΛΙΚΟΙ, ἔπειτα ὁ ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ

Δὲ Γόρδ τῷ Μαρὼ

Συγχωρεῖται νὰ εἰσέλθῃ τις;

Μαρὼ

Τὸ πρόβατον ὁ λέων ἔσυρεν ἐντὸς
Τοῦ ἄντρου του.

Δὲ Παρδαγιὰν περιχαρής.

Ἄθλιε Τριβουλέ!

Δὲ Πιὲν καιροφυλακτῶν τὰ ἔξω ἀπὸ τῆς θύρας

Σιγᾷ
Ἰδοὺ ἐκεῖνος!

Δὲ Γόρδ ἡσύχως

Ἥσυχα, σιγᾷ, καὶ ἂς
Προσποιηθῶμεν ὅτι δὲν εἰξεύρομεν
Τίποτε.

Μαρὼ

Μόνον εἰς ἐμὲ ὡμίλησε,
Κ' ἐμὲ ν' ἀναγνωρίσῃ μόνον δύναται.

Δὲ Πιὲν

Προσέξωμεν μὴ ἐννοήσῃ τίποτε.

(Εἰσέρχεται ὁ Τριβουλέτος, οὐδόλως, κατὰ τὸ φαινόμενον, μεταβεβλημμένος. Ἔχει τὸ ἔνδυμα καὶ τὴν ἀπαθῆ ἔκφρασιν τοῦ γελωτοποιοῦ. Εἶνε μόνον ὠχρότατος. — Ὁ Δὲ Πιέν, προσποιούμενος ὅτι ἐξακολουθεῖ τὴν συνδιάλεξίν του, νεύει εἰς τοὺς αὐλικούς, οἵτινες προσπαθοῦσι νὰ καταπνίξωσι τοὺς ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ Τριβουλέτου γέλωτάς των)

Δὲ Πιὲν

Τότε λοιπὸν—ἔ, καλημέρα, Τριβουλέ,—
Τὸ ᾆσμα τοῦτο, κύριοί μου, ἔκαμαν :

(Ψάλλει)

Ὅταν ὁ Βουρβόνος ἔφθασεν ἀντίκρυ
Εἰς τὴν Μασσαλία,
Ὦ, Θεέ μου,—εἶπε εἰς τοὺς ἰδικούς του—
Ποιὸν θὰ βροῦμε μέσα νὰ μᾶς πολεμήσῃ ;

Ὁ Τριβουλέτος ἐξακολουθῶντὸ ᾆσμα

Εἰς τῆς Κουλοομβίας τὸ μεγάλο ὄρος
Μόλις νὰ περάσῃ ἠμπορεῖ κανένας.
Αὐτοὶ ἀναιβῆκαν ὅλοι μαζωμένοι
Κ' ἐφυσοῦσαν ὅλοι μεσ' στὰ δάκτυλά τους. *

(Γέλωτες καὶ χειροκροτήματα εἰρωνικὰ)

Ὅλοι

Περίφημα !

Τριβουλέτος προχωρήσας βραδέως μέχρι τοῦ βάθους τῆς σκηνῆς.

Ποῦ εἶν' ἐκείνη. ἄραγε ;

(Ψάλλει)

Αὐτοὶ ἀναιβῆκαν ὅλοι μαζωμένοι
Κ' ἐφυσοῦσαν ὅλοι μέσ' στὰ δάκτυλά τους.

Δὲ Γόρδ χειροκροτῶν

Εὖγέ σου, εὖγε, Τριβουλέ,

Τριβουλέτος παρατηρῶν πάντας, ὅσοι περὶ ἑαυτὸν γελῶσι. Κατ' ἰδίαν

Ὦ, βέβαια

'Από κοινοῦ οἱ πάντες θὰ εἰργάσθησαν.

Δὲ Κοσσὲ κλήττει τὸν ὦμον τοῦ Τριβουλὲ καγχάζων

Τρελέ, τί νέα ;

Τριβουλέτος

Πόσον εἶνε ἄχαρις
Ὅταν γελᾷ ὁ κύριος Κοσσέ !

(Ἀπομιμούμενος τὸν Δὲ Κοσσὲ)

Τρελέ,
Τί νέα ;

Δὲ Κοσσὲ γελῶν πάντοτε

Ἔ, τί νέα ἔχεις νὰ εἰπῇς;

Τριβουλέτος θεωρῶν αὐτὸν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν

Ὅτι θὰ γείνῃς πλέον πληκτικός, ἐὰν
Χαριτωμένος προσπαθῇς νὰ φαίνεσαι.

(Ὁ Τριβουλέτος ἔχει ὕφος παρατηροῦντος καὶ ἀναζητοῦντός τι. Μόνον τὸ βλέμμα του ἐνίοτε προδίδει τοῦτο. Κάποτε, ὅταν νομίζῃ ὅτι δὲν τὸν βλέπουσι, μετατοπίζει ἔπιπλόν τι στρέφει τὸν στρόφιγγα θύρας τινός, ἵνα ἴδῃ ἐὰν εἶνε κεκλεισμένη. Ἀλλ' οὐχ' ἧττον συνδιαλέγεται μετὰ πάντων, ὡς συνήθως, δι' ὕφους σκεπτικοῦ, ἀφελοῦς καὶ ἀμερίμνου. Οἱ αὐλικοὶ καταγελῶσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνῷ συνδιαλέγονται, συνεννοοῦνται πρὸς ἀλλήλους διὰ νευμάτων)

Ποῦ νὰ τὴν ἔχουν κρύψει ;—Βέβαια, ἐὰν
Τοὺς τὴν ζητήσω, θὰ γελάσουν μὲ ἐμέ.

(Πλησιάζει τὸν Μαρῶ γελῶν)

Πολὺ εὐχαριστοῦμαι πῶς τὴν νύκτ' αὐτὴν
Δὲν ἔπαθες κανένα κρυολόγημα,
Μαρῶ.

Μαρῶ προσποιούμενος ὅτι ἐκπλήσσεται

Τὴν νύκτα ;

Τριβουλέτος ἡμικλείων τὸν ὀφθαλμὸν πονηρῶς

Ναί, εἰς τὸ παιγνῖδί σας
Ὁποῦ κ' ἐμὲ τοσοῦτον εὐχαρίστησε.

Μαρῶ

Παιγνίδι ;

Τριβουλέτος κινῶν τὴν κεφαλὴν

Ναί.

Μαρῶ σοβαρῶς

Ἤμην ἐντὸς τῆς κλίνης μου

---

* Quand Bourbon vit Marseille
Il a dit à ses gens:
»Vrai Dieu ! quel capitaine
Trouverons nous dedans?»

Au mont de la Coulombe
Le passage est étroit ;
Montèrent tous ensemble
En soufflant à leurs doigts.

Μόλις τὰ φῶτα ἤναπτον, κ' ἐξύπνησα
Πολὺ ἀργά.

Τριβουλέτος

Ἆ, δὲν ἐξῆλθες τὸ λοιπὸν
Αὐτὴν τὴν νύκτα ; Ἔ, θὰ ὠνειρεύθηκα.
(Βλέπων χειρόμακτρον ἐπὶ τῆς τραπέζης
τὸ λαμβάνει)

Δὲ Παρδαγιὰν σιγῇ πρὸς τὸν Δὲ Πιὲν

Ἰδὲ πῶς βλέπει, δούξ, τοῦ μανδηλίου μου
Τὰ γράμματα.

Τριβουλέτος κατ' ἰδίαν
ἀφίνων τὸ ῥινόμακτρον

Δὲν εἶνε ἰδικόν της !

Δὲ Πιὲν πρός τινας νέους γελῶντας
ἐν τῷ βάθει

Ἔ,
Κύριοι !

Τριβουλέτος κατ' ἰδίαν

Ποῦ νὰ ἦνε ;

Δὲ Πιὲν πρὸς τὸν Δὲ Γὸρδ

Τί γελᾶτε σεῖς
Τοιουτοτρόπως ;

Δὲ Γὸρδ

Μὰ δὲν θέλει ἥσυχα
Νὰ μᾶς ἀφήσῃ ὁ Μαρῶ.*

Τριβουλέτος κατ' ἰδίαν

Σήμερον
Παραπολὺ εἶν' εὔθυμοι !

Δὲ Γὸρδ πρὸς τὸν Μαρῶ γελῶν

Μὴ μὲ αὐτὸν
Τὸν βάναυσον μὲ βλέπῃς τρόπον, εἰδεμὴ
Τὸν Τριβουλέτον θ' ἀπολύσω κατὰ σοῦ.

Τριβουλέτος πρὸς τὸν Δὲ Πιὲν

Ὁ Βασιλεὺς ἀκόμη δὲν ἐξύπνησεν ;

Δὲ Πιὲν

Ἀκόμη.

Τριβουλέτος

Καὶ καμμίαν δὲν ἠκούσατε

* De Gord [montrant Marot
Pardieu, c'est lu

Εἰς τὸ δωμάτιόν του κίνησιν ;
(Θέλει νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν θύραν.
Ὁ Δὲ Παρδαγιὰν τὸν ἀναχαιτίζει)

Δὲ Παρδαγιὰν

Ἔ, μή !
Διότι τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα
Θὰ ἐξυπνήσῃς.

Δὲ Γὸρδ πρὸς τὸν Δὲ Παρδαγιὰν

Ὑποκόμη, ὁ Μαρῶ
Μᾶς διηγεῖται ἱστορίαν νόστιμον,
Ὁ πρόστυχος ! Οἱ τρεῖς Γουῆ, μὰ τὸν Θεόν,
Ἐπανελθόντες δὲν εἰξεύρω ἀπὸ ποῦ,
Εὗρον προχθὲς τὴν νύκτα τὰς γυναῖκάς των,
—Τί λέγει διὰ τοῦτο ὁ κὺρ Τριβουλέ ;—
Γρεῖς καὶ αὐτάς, μὲ ἄλλους . . .

Μαρῶ

Κεκρυμμένας.

Τριβουλέτος

Ὦ
Τῆς ἐποχῆς τὰ ἤθη εἶνε χαλαρά !

Δὲ Κοσσὲ

Εἶνε προδόται αἱ γυναῖκες !

Τριβουλέτος πρὸς τὸν Δὲ Κοσσὲ

Προσοχὴ
Λοιπόν !

Δὲ Κοσσὲ

Τί ;

Τριβουλέτος

Νὰ προσέξῃς, Κύριε Κοσσέ !

Δὲ Κοσσὲ

Τί ;

Τριβουλέτος

Ὅτι δύναται κάτι παρόμοιον
Νὰ σοῦ συμβῇ. *

Δὲ Κοσσὲ

Τί ;

Τριβουλέτος

Μία περιπέτεια
Ποῦ ὁμοιάζει ἐντελῶς.

* Je vois
Quelque chose d'affreux qui vous pend à l'
[oreille

Δὲ Κοσσὲ

Οὖ !

Τριβουλέτος

Κύριοι,
Τὸ ζῶον εἶνε, βλέπετε, περίεργον.
Συνήθως οὕτω κράζει, ὅταν μαίνεται :
(Μιμούμενος τὸν Δὲ Κοσσὲ)
Οὖ !
(Πάντες γελῶσιν. Εἰσέρχεται Ἀκόλουθός τις ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τῆς Βασιλίσσης)

Δὲ Πιὲν

Βανδραγών, τί εἶνε ;

Ὁ Ἀκόλουθος

Ἡ Βασίλισσα
Ζητεῖ τὸν Βασιλέα, δι' ἐπείγουσαν
Ὑπόθεσιν.
(Ὁ Δὲ Πιὲν τῷ νεύει ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ μεταβῇ ὁ Βασιλεύς, ἀλλ' ὁ Ἀκόλουθος ἐπιμένει)
Καὶ ὅμως εἰς τὸν οἶκόν της
Δὲν εἶνε ἡ Κυρία Δὲ Βρεζέ. *

Δὲ Πιὲν ἀνυπομόνως

Ἀλλὰ
Ὁ Βασιλεὺς ἀκόμη δὲν ἐξύπνησε.

Ὁ Ἀκόλουθος

Πῶς, δούξ ! Μαζῆ σας ἦτο τώρα πρὸ μικροῦ.
(Τοῦ Δὲ Πιὲν ἡ στενοχωρία αὐξάνει, νεύει δὲ συνεχῶς εἰς τὸν Ἀκόλουθον, μὴ δυνάμενον νὰ ἐννοήσῃ τίποτε, ἐνῷ ὁ Τριβουλέτος παρατηρεῖ μετὰ πολλῆς προσοχῆς)

Δὲ Πιὲν

Ὁ Βασιλεὺς ὑπῆγεν εἰς κυνήγιον.

Ὁ Ἀκόλουθος

Χωρὶς ἀκολουθίαν ; ἄνευ κυνηγῶν ;
Διότι ὅλ' αἱ ἅμαξαί του εἶν' ἐδῶ.

Δὲ Πιὲν κατ' ἰδίαν

Διάβολε !
(Πρὸς τὸν Ἀκόλουθον ἐν ὀργῇ)
Καταλαμβάνετε αὐτό ;
Σᾶς εἶπα πῶς ὁ Βασιλεὺς δὲν δύναται
Κανένα νὰ ἰδῇ.

* Ἡ Ἄρτεμις τοῦ Ποατιέ

Τριβουλέτος διὰ φωνῆς καταπληκτικῆς

Εἶνε ἐδῶ ! Μετὰ
Τοῦ Βασιλέως εἶνε !
(Οἱ Αὐλικοὶ συνταράσσονται)

Δὲ Γὸρδ

Τί νὰ ἔπαθε ;
Παραφρονεῖ ! Τίς εἶνε !

Τριβουλέτος

Ὦ, πολὺ καλὰ
Εἰξεύρετε ὁποίαν ἐννοῶ. Αὐτὴ
Δὲν εἶνέ τις ἀσήμαντος ὑπόθεσις,
Ὥστε—κρημνίσου ἀπ' ἐδῶ ! νὰ εἴπητε.
—Ναί, ἡ γυνὴ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν σεῖς,
Κοσσέ, Πιὲν καὶ Σατανᾶ, Μονμορενσῆ,
Βριών . . . ἐκείνη ἡ γυνὴ ἡ ἔρημος,
Ἣν χθὲς ἐκ τῆς οἰκίας μου ἡρπάσατε,
—Εἴσθε καὶ σεῖς, κύριε Παρδαγιάν, μαζῆ—
Εἶνε ἐδῶ καὶ θὰ τὴν λάβω, Κύριοι !

Δὲ Πιὲν γελῶν

Τὴν ἐρωμένην ἔχασεν ὁ Τριβουλέ !
Ὡραία εἶνε, ἄσχημος, ἂς τὴν εὑρῇ !

Τριβουλέτος σοβαρῶς

Θέλω τὴν κόρην μου !

Ὅλοι

Τὴν κόρην του !
(Γενικὴ ἔκπληξις)

Τριβουλέτος σταυρῶν τοὺς βραχίονας

Αὐτὴ
Κόρη μου εἶνε !—Ναί, γελᾶτε τώρα ! Πῶς !
Δὲν ὁμιλεῖτε ; Καὶ σᾶς φαίνεται λοιπὸν
Παράδοξον ὅτι ὁ γελωτοποιὸς
Εἶνε πατὴρ καὶ ἔχει κόρην ! Μήπως καὶ
Δὲν ἔχουσιν οἱ λύκοι, ὡς οἱ εὐγενεῖς,
Τὴν οἰκογένειάν των ; Οὕτω καὶ ἐγὼ
Δὲν δύναμαι νὰ ἔχω, ὅπως καὶ αὐτοί,
Τὴν ἰδικήν μου ;
(Διὰ φωνῆς τρομερᾶς)
Αἴ, ἀρκεῖ ! Τάστειά σα
Ἂς τελειώσουν πλέον, ἂν ἐπαίζατε !
Τὴν κόρην μου τὴν θέλω, μὲ ἀκούετε ;
Γελῶντες συζητεῖτε, ψιθυρίζετε
Καὶ λέγετε περὶ τοῦ πράγματος· ἐμὲ
Τὸ κατακτητικόν σας ὕφος δὲν πτοεῖ !
Κύριοι ! εἶπα—δότε μου τὴν κόρην μου !
(Ὁρμᾷ πρὸς τὴν θύραν τοῦ δωματίου τοῦ Βασιλέως)

Εἶνε ἐκεῖ!

(Πάντες οἱ Αὐλικοὶ παρεμβαίνοντες τῷ φράττουσι τὴν θύραν)

Μαρῶ

Βεβαίως παρεφρόνησε! *

Τριβουλέτος

Κατηραμένη γενεά, ὦ κόλακες,
Δαίμονες μαῦροι, αὐλοκόλακες! Λοιπὸν
Εἶν' ἀληθὲς πῶς ἥρπασαν τὴν κόρην μου
Οἱ λησταὶ οὗτοι;—Βέβαια, μία γυνὴ
Εἰς τὴν συνείδησίν των εἶνε τίποτε.
Ὅταν, κατ' εὐτυχίαν, καὶ ὁ Βασιλεὺς
Εἶνε ὀργίων Βασιλεύς, καὶ τύχωσιν
Ἐκ τῶν ἐπιτηδείων, αἱ γυναῖκές των
Τοὺς ἐξυπηρετοῦσι κάλλιστα. Αὐτοὶ
Καὶ τῆς παρθένου τὴν τιμὴν τὴν θεωροῦν
Ὡς πρᾶγμα ὅλως περιττόν, ὡς θησαυρὸν
Φέροντα βάρος. Ἡ γυνὴ εἶνε ἀγρὸς
Προσοδοφόρος, εἶνε ὑποστατικόν,
Οὗτινος καταβάλλει τὸ ἐνοίκιον
Ὁ Βασιλεὺς εἰς πᾶσαν λῆξιν. Ἄφθονοι
Τιμαί, πίπτουσαι, ὅπως ἡ βροχή,
Ἄδηλον πόθεν, ἓν λαμπρὸν ὑπούργημα,
Ὠφέλειαι ἀπαύστως ἐπαυξάνουσαι,
Εἰς τὸν λαιμὸν ὡραία ἅλυσσις!

(Θεωρῶν πάντας κατὰ πρόσωπον)

Καὶ τίς,
Εἷς ἔστω, νὰ μὲ διαψεύσῃ δύναται;
Δὲν εἶνε, κύριοί μου, ταῦτα ἀληθῆ;
Πράγματι, ὅλοι σας θὰ τῷ πωλήσητε,
Ἐὰν ἀκόμη τοῦτο δὲν ἐπράξατε,
Δι' ἕνα τίτλον, ὄνομά τι, ἤ τινα
Χίμαιραν ἄλλην,

(Πρὸς τὸν Δὲ Βριὼν)

Τὴν γυναῖκά σου, Βριών,

(Πρὸς τὸν Δὲ Γὸρδ)

Τὴν ἀδελφήν σου, σύ,

(Πρὸς τὸν Δὲ Παρδαγιὰν)

Σὺ τὴν μητέρα σου!

Εἷς ΑΚΟΛΟΥΘΟΣ τοῦ Βασιλέως λαμβάνει ἐκ τῆς τραπέζης ποτήριον οἴνου καὶ πίνει ψάλλων:

Ὅταν ὁ Βουρβόνος ἔφθασεν ἀντίκρυ
Εἰς τὴν Μασσαλίαν,
Ὢ Θεέ μου!—εἶπε εἰς τοὺς ἰδικούς του—
Ποιὸν θαῦρουμε . . .

Τριβουλέτος στρεφόμενος

Ἔ, δὲν εἰξεύρω, Ὑποκόμη δ' Ὠβυσσών,
Πῶς δὲν τσακίζω ἐπάνω εἰς τὰ δόντια σου
Μαζῆ μὲ τὸ τραγοῦδι τὸ ποτῆρί σου!

(Πρὸς τοὺς ἄλλους)

Τίς θὰ πιστεύσῃ; Δοῦκες καὶ Πατρίκιοι,
Τῆς Ἱσπανίας ἄρχοντες, ὦ αἶσχος! εἷς
Ἐκ τοῦ Καρολουμάγνου καταγόμενος
Βερμανδοά, καὶ εἷς Βριών, οὗτινος δοὺξ
Ὁ πάππος ἦτο τοῦ Μιλάνου, εἷς Πιέν,
Εἷς Γόρδης Σιμιάνης, εἷς Μονμορενσῆ,
Εἷς Παρδαγιάν, τὰ μᾶλλον φημιζόμενα
Ὀνόματα, ὅτι τοῦ δυστυχοῦς πατρὸς
Θὰ ἥρπαζον τὴν κόρην! Δὲν ἀνήκουσιν
Εἰς τοὺς μεγάλους τούτους οἴκους εὐτελεῖς
Τόσον καρδίαι, καλυπτόμεναι ὑπὸ
Οἰκόσημα τοσοῦτον ἔνδοξα! Οὐχί,
Δὲν σᾶς ἀναγνωρίζω! *—Αἱ μητέρες σας
Εἰς τοὺς ἁμαξηλάτας των ἐδόθησαν
Κ' ἐν συριγμοῖς καὶ αἴσχει σᾶς ἐγέννησαν!
Ὅλοι σας εἶσθε νόθοι!

Δὲ Γὸρδ

Ἀχρειέστατε!

Τριβουλέτος

Πόσα ὁ Βασιλεύς σας σᾶς ἐπλήρωσεν,
Διὰ νὰ τῷ πωλήσητε τὴν κόρην μου;
Τὸ ἔργον σας βεβαίως θὰ ἀντήμειψε!

(Ἐκσπῶν τὴν κόμην)

Κ' ἐμέ, ὅστις ἐκείνην μόνον ἔχω, ἂν
Ἤθελα—χωρὶς ἄλλο—εἶνε εὔμορφος
Καὶ νέα—ὤ, βεβαίως θὰ ἐπλήρωνε!

(Θεωρῶν ἀτενῶς πάντας)

Μήπως ὁ Βασιλεύς σας ἐφαντάσθη πῶς
Θὰ δυνηθῇ καὶ δι' ἐμὲ νὰ πράξῃ τι;
Δύναται νὰ καλύψῃ μ' ἄλλο ὄνομα,
Καθὼς τὰ ἰδικά σας, τὄνομά μου; Εἰς
Ὡραῖον νὰ μὲ μεταβάλῃ, ἄνθρωπον
Καθὼς οἱ ἄλλοι;—Μοῦ ἀφήρπασε τὸ πᾶν!
—Ὤ, τὸ χαριτωμένον τοῦτο ἔργον σας
Εἶνε ἀπάνθρωπον, κακοῦργον, χαμερπές,
Καί μὲ δειλίαν τὸ ἐξετελέσατε.
Κακοῦργοι, δολοφόνοι! Εἶσθε ἄνθρωποι
Τοῦ σκότους!* Κλέπται καὶ λησταί, ἀπαγωγοὶ
Τῶν γυναικῶν!—Ἐπιθυμῶ τὴν κόρην μου,
Τὴν θέλω ἐπὶ τέλους! Θὰ τὴν δώσητε;
—Ὤ, ἴδατε τὴν χεῖρα ταύτην! εἶνε χεὶρ
Ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, χεὶρ ἄσημος
Βαναύσου, δούλου· ἀλλ' ἡ χεὶρ αὐτή, μεθ' ἧς
Γελᾶτε ὅτι εἶνε ἄοπλος, ἐὰν
Δὲν θλίβει σπάθην, ἔχει ὅμως ὄνυχας!
—Ἐπὶ πολὺ νομίζω ἐπερίμενα!
Ἀπόδοτέ την! Ἔ, ἀνοίξατε αὐτὴν
Τὴν θύραν!

(Ὁρμᾷ ἐκ νέου πρὸς τὴν θύραν, ἣν προασπίζουσιν οἱ Αὐλικοὶ πάντες. Παλαίει μετ' αὐτῶν ἐπὶ μικρὸν καὶ καταβληθείς, ἔρχεται ἀσθμαίνων καὶ πίπτει γονυκλινὴς εἰς τὰ προσκήνια)

* Sa folie en furie est tournée

* Non, vous n'en êtes pas!

* vous êtes des infames.

Ὅλοι ἐναντίον μου μαζῆ!
Κατὰ ἑνὸς κ' οἱ δέκα!

(Ἀναλυόμενος εἰς δάκρυα)

Ἴδατε λοιπὸν
Τὰ δάκρυά μου τώρα!

(Πρὸς τὸν Μαρὼ)

Σὺ μ' ἐμέ, Μαρώ,
Ἔπαιξες ἕως τώρα ἀρκετά. Ἐὰν
Ἔχεις ψυχὴν καὶ ἐμπνευσμένην κεφαλήν,
Ἂν ἦνε ἡ καρδία σου, ὡς ἦτο πρίν,
Ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὤ, λέγε μοι
Ποῦ νὰ τὴν ἔχουν κρύψει, τί τὴν ἔκαμαν
Τὴν κόρην μου; Ὤ, λέγε μου, ἀλήθεια
Δὲν εἶνε ὅτι εἶν' ἐκεῖ; Ἀφήσωμεν
Αὐτοὺς τοὺς ἐπαράτους, καί, ὡς ἀδελφοὶ
Ποῦ εἴμεθα, ἂς ὁμιλήσωμεν μαζῆ.
Σὺ μόνος ἔχεις πνεῦμα μεταξὺ αὐτῶν
Τῶν εὐγενῶν. Μαρώ μου, ἀγαθὲ Μαρώ!
—Δὲν ὁμιλεῖς;

(Ἐρχόμενος πρὸς τοὺς ἄλλους αὐλικούς)

Συγγνώμην σᾶς ζητῶ, ἰδού
Γονυπετής. Ὤ, εἶμαι ἀσθενής... λοιπὸν
Λάβετε οἶκτον δι' ἐμέ, παρακαλῶ.
—Ἄλλην ἡμέραν, ἄλλως τὸ παιγνίδι σας
Ἤθελα κρίνει. Ἀλλά, βλέπετε, συχνά,
Μόλις ἓν βῆμα κάμω, εἰς τὸ σῶμά μου,
Χωρὶς νὰ λέγω τίποτε, αἰσθάνομαι
Πόνους φρικτούς! Διέρχεται κανεὶς
Εἰς τὴν ζωήν του καὶ ἡμέρας σκοτεινάς,
Ὅταν στρεβλῶς ἐπλάσθη!—Πρὸ πολλῶν ἐτῶν
Ὁ γελωτοποιός σας εἶμαι: σᾶς ζητῶ
Τὸ ἔλεός σας! Εὐσπλαγχνίσθητε, καὶ μή,
Μὴ τὴν κτυπᾶτε οὕτω τὴν πλαγγόνα σας,
Τὸν Τριβουλέτον ὅστις νὰ γελάσητε
Σᾶς ἔκαμε πολλάκις. Τώρα ἀληθῶς
Τί νὰ σᾶς εἴπω δὲν εἰξεύρω. Δώσατε
Τὸ τέκνον μου, τὴν κόρην ἀποδώσατε,
Ὦ κύριοί μου, ἥτις εἰς τὸν θάλαμον
Τοῦ Βασιλέως εἶνε! Εἶν' ἡ μόνη μου
Εὐδαιμονία!—Ὦ καλοί μου κύριοι,
Εὐσπλαγχνισθῆτε! Πῶς νὰ ζήσω θέλετε
Χωρὶς ἐκείνην; Ἔχω τόσον ἀπηνῆ
Τὴν τύχην! Καὶ ἐκείνη ἦτο ἐπὶ γῆς
Τὸ μόνον ἀγαθόν μου!

(Πάντες σιγῶσι. Ἐγείρεται ἀπελπις)

Δὲν εἰξεύρετε
Θεέ μου! ἄλλο παρὰ νὰ γελᾶτε, ἢ
Σιωπηλοὶ νὰ ἦσθε; Τόσην ἡδονὴν
Σᾶς προξενεῖ ἡ θέα δυστυχοῦς πατρός,
Ὅστις κτυπᾷ τὸ στῆθος καὶ τὴν κόμην του
Ἐκσπᾷ; Δύο τοιαῦται νύκτες δύνανται
Νὰ μὲ λευκάνουν!

(Ἡ θύρα τοῦ βασιλικοῦ θαλάμου ἀνοίγει ἀποτόμως. Ἐξέρχεται δ' ἡ Λευκὴ τεθορυβημένη, ἐν ἀποπλανήσει καὶ ἀταξίᾳ. Πίπτει εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ πατρός της, ἐκβάλλουσα φοβερὰν κραυγήν)

Λευκὴ

Πάτερ μου! Ἆ!

Τριβουλέτος περιπτυσσόμενος αὐτὴν

Τέκνον μου!
Εἶνε ἐκείνη! Ἆ! ἡ κόρη μου!

(Γελῶν καὶ κλαίων ἐν ταὐτῷ)

Αὐτή,
Βλέπετε, κύριοί μου, εἶν' ὁ ἄγγελος
Κ' ἡ οἰκογένειά μου! —Ἐὰν ἔλειπεν,
Ὁπόσον θὰ ἐπένθει ἡ οἰκία μου!
—Δὲν εἶνε ἀληθὲς πῶς εἶχα δίκαιον,
Ὅτι κανένα σας δὲν ἦτο δυνατὸν
Τὰ δάκρυά μου νὰ δυσαρεστήσωσι;
Καὶ ὅτι μίαν κόρην, τόσον θελκτικήν,
Γλυκεῖαν, ὥστε μόνον ἂν τὴν ἴδῃ τις
Καλλίτερος θὰ γείνῃ, εἶν' ἀδύνατον
Νὰ ἀπολέσῃ, χωρὶς νὰ θρηνῇ πικρῶς;

(Πρὸς τὴν Λευκὴν)

Τίποτε πλέον μὴ φοβοῦ.—Ἓν παίγνιον,
Μί' ἀστειότης ἦτο —Σ' ἔκαμαν πολύ,
Στοιχηματίζω, νὰ τοὺς φοβηθῇς.
Εἶνε καλοὶ ἐν τούτοις.—Εἶδον πῶς πολὺ
Σὲ ἀγαπῶ, Λευκή μου, καὶ θ' ἀφήσωσιν
Ἡμᾶς ἡσύχους πλέον.

(Πρὸς τοὺς Αὐλικούς)

Εἶνε ἀληθές;

(Πρὸς τὴν Λευκὴν θλίβων αὐτὴν ἐπὶ τοῦ στήθους)

—Ὁπόσον εἶμ' εὐδαίμων πάλιν βλέπων σε
Ἐκ τῆς χαρᾶς, ἣν ἔχει ἡ καρδία μου,
—Ἐγὼ ἔστις ἐθρήνουν, βλέπεις πῶς γελῶ —
Δὲν τὸ γνωρίζω ἐὰν ἦμην εὐτυχὴς
Ὅτι ἐπὶ ὀλίγον σὲ ἀπώλεσα
Ἵνα σὲ ἐπανεύρω!

(Παρατηρῶν αὐτὴν ἀνησύχως)

Ἀλλὰ διατὶ
Σὺ κλαίεις;

Λευκὴ κρύπτουσα διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον κατάβροχον ἐκ τῶν δακρύων

Πόσον δυστυχεῖς ἐπλάσθημεν!
Τὸ αἶσχος...

Τριβουλέτος ἔξω ἑαυτοῦ

Τί;

Λευκὴ κρύπτουσα τὴν κεφαλήν της εἰς τοῦ πατρὸς τὸ στῆθος

Τοῦ αἴσχους τὸ ἐρύθημα

Δὲν θέλω ἄλλος νὰ ἰδῇ!

Τριβουλέτος στρέφεται παράφορος πρὸς τὴν θύραν τοῦ θαλάμου τοῦ Βασιλέως

῏Ω, καὶ αὐτήν!
Ὁ ἄτιμος!

Λευκὴ γονυπετοῦσα

Μόνη μου θέλω μετὰ σοῦ
Νὰ μείνω,

Τριβουλέτος προχωρῶν, καὶ δι' ἀποτόμου κινήσεως διασκορπίζων τοὺς αὐλικοὺς

Κρημνισθῆτε ὅλοι ἀπ' ἐδῶ!
Καὶ ἂν τὸν Βασιλέα σας τύχη κακὴ
Ἐδῶ τὸν φέρῃ,

(Πρὸς τὸν Βερμανδοὰ)

Ὡς σωματοφύλαξ του,
Νὰ μὴ εἰσέλθῃ λέγε του — εἶμαι ἐδῶ
Ἐγώ!

Δὲ Πιὲν

Δὲν εἶδα ἄλλον, ὡς αὐτόν, τρελόν!

Δὲ Γόρδ νεύων αὐτῷ ν' ἀποσυρθῇ

Εἰς τὰ παιδία πάντοτε καὶ τοὺς τρελοὺς
Ὑποχωρεῖ ὀλίγον κάθε φρόνιμος.
Ἀλλ' ἂς προσέχωμεν μὴ ἀπευκταῖόν τι
Συμβῇ.

(Ἐξέρχονται)

Τριβουλέτος καθήμενος ἐπὶ τῆς ἕδρας τοῦ Βασιλέως καὶ ἀνεγείρων τὴν Λευκὴν

Καὶ τώρα λέγε μου· ὅλα εἰπέ.
(Στρεφόμενος παρατηρεῖ τὸν Δὲ Κοσσὲ παραμείναντα. Ἡμιεγείρεται καὶ δεικνύει πρὸς αὐτὸν τὴν θύραν).
῎Ε, κύριέ μου, μὲ ἠκούσατε λοιπόν;

Δὲ Κοσσὲ ἀποσυρόμενος

Μὰ τὴν τιμήν μου, οἱ τρελοὶ αὐτοὶ θαρροῦν
Πῶς δύνανται νὰ κάμνουν ὅ,τι σκέπτονται.

(Ἐξέρχεται)

ΣΚΗΝΗ Δ'

ΛΕΥΚΗ, ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ

Τριβουλέτος βαρὺς

Λέγε μου τώρα.

Λευκὴ κάτω νεύουσα καὶ διακοπτομένη ὑπὸ λυγμῶν

Νὰ σοῦ εἴπω, πάτερ μου,
Ὀφείλω, ὅτι νύκτα χθὲς εἰσέδυσεν
Εἰς τὴν οἰκίαν...
(Κλαίουσα καὶ καλύπτουσα διὰ τῶν χειρῶν τοὺς ὀφθαλμούς)

῏Ω, ἐρυθριῶ!*

(Ὁ Τριβουλέτος τὴν ἐναγκαλίζεται)

Ἐπὶ
Πολὺν καιρὸν μὲ ἠκολούθει — ὤφειλα
Νὰ τὸ ὁμολογήσω ἐνωρίτερα...

(Διακοπτομένη)

῎Επρεπε νὰ ἀρχίσω ἀπὸ ἄλλο πρίν.
— Δὲν μοῦ ὡμίλει. — Πρέπει νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ
Ὅτ' εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν Κυριακὴν
Ὁ νέος οὗτος ἤρχετο...

Τριβουλέτος

Ὁ Βασιλεύς!

Λευκὴ

Καὶ διὰ νὰ τὸν ἴδω, διερχόμενος
Πολὺ πλησίον μου, νομίζω πάντοτε
Ὅτι τὴν ἕδραν μου ἐκίνει...

(Διὰ φωνῆς μᾶλλον ἀσθενοῦς)

Μάλιστα
Χθὲς νὰ εἰσδύσῃ ἐντὸς τῆς οἰκίας μας
Κατώρθωσε...

Τριβουλέτος

Μαντεύω τὰ ἐπίλοιπα.
Πλειότερον δὲν θέλω νὰ βασανισθῇς
Διηγουμένη ὅλα.

(Ἐγείρεται)

— Δυστυχία μου!
Στίγματ' ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ μετώπου σου
Τὴν ἀτιμίαν καὶ τὴν περιφρόνησιν.
Τὴν καθαρὰν ἐμόλυνεν ἀτμόσφαιραν,
Ἥτις σὲ περιβάλλει, ἡ πνοὴ αὐτοῦ.
Τὸ στέμμα σου βαναύσως ἀπεφύλλισε.
Λευκή μου! μόνον ἄσυλον τοῦ δυστυχοῦς!*
Φῶς, τὸ ὁποῖον διεσκέδαζεν εὐθὺς
Τὸ ἐξ ἐκείνων σκότος· ὦ ψυχή, δι' ἧς
Ἀνέβαιν' ἡ ψυχή μου πρὸς τὴν ἀρετήν.
Σκέπη ἁγνὴ τὸ αἶσχός μου καλύπτουσα·
Τοῦ ἐπαράτου, ὅντινα πᾶν ἀγαθὸν
Ἐγκαταλείπει, μόνον καταφύγιον·
῎Αγγελε, τὸν ὁποῖον ἐλησμόνησεν
Ἐξ εὐσπλαγχνίας ὁ Θεὸς πλησίον μου·
Μόνη θεότης, τὴν ὁποίαν πάντοτε

* Pas devant tous ces hommes!
Rougir devant vous seul!

* Blanche! ô mon seul asile en l'état où je suis.

'Επίστευσα, Θεέ μου! νὰ κυλόηται
Εἰς τὴν ἰλὺν τοῦ αἴσχους * Μετὰ τὴν πληγὴν
Αὐτήν, τί θ' ἀπογείνω συστρεφόμενος
'Εντὸς Αὐλῆς ἀτίμου, ἀφοῦ ἐπὶ γῆς,
Καὶ ἐν ἐμοὶ καὶ πέριξ δὲν ἐγνώρισα
Εἰμὴ κακίαν, ἀτιμίαν, ὄργια,
'Αναίδειαν, μοιχείαν καὶ ἀσέλγειαν;
'Αφοῦ δὲν εἶχον ἢ τὴν παρθενίαν σου,
'Εφ' ἧς οἱ ὀφθαλμοί μου ν' ἀναπαύωνται!
Συνείθισ' ἀγογγύστως νὰ ἀνέχωμαι
Τὴν ἀθλιότητά μου. 'Επεθύμησα
Νὰ θρηνῳδῶ καὶ νὰ ὑφίσταμαι
Μυρίους κατ' ἀνάγκην ἐξευτελισμούς,
Νὰ στάζῃ αἷμα ἡ φιλοτιμία μου,
'Εντὸς τοῦ βάθους τῆς συντετριμμένης μου
Ψυχῆς, ν' ἀκούω τῆς περιφρονήσεως
Τοὺς γέλωτας ἐπὶ τῇ δυστυχίᾳ μου,
"Ολας τὰς ἀλγηδόνας, εἰς ἃς μίγνυται
Τὸ αἶσχος, ὅλας ἐπεθύμησα ἐγώ,
Θεέ μου, νὰ τὰς εἶχα, ὄχι πλὴν αὐτή.
'Εφόσον μᾶλλον ἔπιπτα, πλειότερον
'Εκείνην ὑψουμένην ἤθελα. Παρὰ
Τὴν λαιμητόμον νὰ ὑπάρχῃ εἰς βωμός.
'Αλλ' ἀνετράπη ὁ βωμός! "Ω Κόρη μου,
Τὸ μέτωπόν σου κρύψε—κλαῦσε, τέκνον μου.
Νὰ ὁμιλήσῃς σὲ ἠνάγκασα πολύ.
'Ενίοτε τῆς λύπης μέρος τι περᾷ,
"Οταν οἱ νέοι κλαίουν. 'Εὰν δύνασαι
Εἰς τοῦ πατρός σου χύσε ὅλα τὴν ψυχήν.

('Ρεμβάζων)

Λευκή μου, ὅταν πράξω ὅ,τι ἔμεινε
Νὰ πράξω, τότε θὰ ἐγκαταλίπωμεν
Τοὺς Παρισίους.—'Εὰν ὅμως δυνηθῶ
Νὰ διαφύγω.

(Βεβυθισμένος εἰς σκέψεις)

Διὰ νὰ μεταβληθοῦν
"Ολα τοσοῦτον, μία μόνη ἤρκεσε
'Ημέρα!—"Ω κατάρα! Τίς ἠδύνατο
Νὰ μοῦ προείπῃ ὅτι ἡ αὐλὴ αὐτή,
'Η ταραχώδης, ἡ μαινάς, ἡ ἄτιμος,
'Ομοῦ μὲ τὴν γυναῖκα καταστρέφουσα
Καὶ τὸ παιδίον, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ
Βαδίζουσα, μὲ ἄλλο ἐξαλείφουσα
Τὸ ἔγκλημα, ἐπίσης φοβερόν, μανρὴν
Σκορπίζουσα τὸ αἷμα καὶ τὸν βόρβορον,
"Ηθελε φθάσει μέχρι τοῦ ἀσύλου σου,
"Ενθα ἐζήτεις νὰ κρυφθῇς ἀπὸ αὐτούς,
Καὶ τὸ παρθενικόν σου θὰ ἐρρύπαινε
Μέτωπον!

(Στρεφόμενος πρὸς τὸ δωμάτιον
τοῦ Βασιλέως)

Εἴθε, ὦ Φραγκῖσκε, ὁ Θεὸς
Νὰ μὲ ἀκούσῃ καὶ προσκόψῃς τάχιστα
Εἰς τὴν ὁδόν σου. Εἴθε αὔριον εὐθὺς
'Ο τάφος, πρὸς ὃν τρέχεις, ν' ἀνοιχθῇ!

Λευκὴ κατ' ἰδίαν ἐγείρουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς

Θεέ!
Μὴ τὸν ἀκούσῃς! "Ω, τὸν ἀγαπῶ πολύ!

('Ακούονται βηματισμοὶ εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς. Φαίνεται ὅμιλος στρατιωτῶν καὶ αὐλικῶν ὧν ἡγεῖται ὁ Δὲ Πιέν)

Δὲ Πιὲν

Κύριε Μονσενῆ, εἰπὲ ν' ἀνοίξωσιν·
'Ο Κύριος Σαὶν Βαλλιὲ ἀπάγεται
Εἰς τὴν Βαστίλλην.

(Οἱ στρατιῶται διέρχονται τὸ βάθος κατὰ δυάδας. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν περᾷ πρὸ τῆς θύρας ὁ Σαὶν Βαλλιέ, ἵσταται καὶ στρέφεται πρὸς τὸ δωμάτιον τοῦ Βασιλέως)

Σαὶν Βαλλιὲ

'Αφοῦ ἡ κατάρα μου,
"Ην ἐπροκάλεσαν τοῦ Βασιλέως σας
Αἱ ὕβρεις, οὔτε εἰς τὴν γῆν, οὔτε ἐκεῖ
Επάνω εἰσηκούσθη, κ' εἰς τὸν οὐρανὸν
Δὲν ἀνευρέθη κεραυνὸς κανείς, οὐδεὶς
Βραχίων εἰς τὸν κόσμον, πλέον τίποτε
Δὲν θὰ ἐλπίσω. Βέβαια ὁ Βασιλεὺς
Αὐτὸς θὰ εὐτυχήσῃ.

**Τριβουλέτος ὑψῶν τὴν κεφαλὴν
καὶ βλέπων αὐτὸν κατὰ πρόσωπον**

"Οχι, κύριε·
Πλανᾶσθε. Θὰ σᾶς ἐκδικήσῃ κάποιος.

* Ciel! perdue, enfouie, en cette boue immonde
La seule chose sainte où je crusse en ce monde!

ΛΕΥΚΗ

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Παρόχθιος τοῦ Σηκουάνα πεδιάς, ἐντεῦθεν τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ. Δεξιᾷ καλύβη, τῆς ὁποίας τὰ ἄθλια ἔπιπλα συνίστανται ἐκ χονδροειδῶν πηλίνων σκευῶν καὶ ἐκ δρυΐνων θρονίων; ἔχουσα ὑπερῷον, διὰ τοῦ παραθύρου τοῦ ὁποίου φαίνεται πεπαλαιωμένη κλίνη. Ἡ καλύβη αὕτη εἶνε εἰς τοιαύτην θέσιν ἀπέναντι τοῦ θεατοῦ, ὥστε διακρίνεται ὅλον τὸ ἐσωτερικόν της. Ὑπάρχει ἐν αὐτῇ τράπεζα, ἑστία, καὶ εἰς τὸ βάθος στενὴ κλίμαξ, ὁδηγοῦσα εἰς τὸ ὑπερῷον. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς οἰκίας, ἥτις εἶνε πρὸς τἀριστερὰ τοῦ ἠθοποιοῦ, ὑπάρχει θύρα, ἥτις ἀνοίγει ἔσωθεν. Ὁ τοῖχος, κακῶς προσηρμοσμένος, ἔχει σχισμὰς καὶ ῥήγματα, δι' ὧν εὐκόλως διακρίνει τις πᾶν ὅ,τι γίνεται ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ἡ θύρα ἔχει ὀπὴν φρασσομένην διὰ κιγκλίδων καὶ καλύπτεται ἔξωθεν διὰ γείσσου, ὑφ' ὃ φαίνεται ἔμβλημα ξενοδοχείου. Ἡ ἐπίλοιπος σκηνὴ παριστᾷ τὴν πεδιάδα. Ἀριστερᾷ, ἀρχαῖον κατερειπωμένον περιτείχισμα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ῥέει ὁ Σηκουάνας, καὶ ἐφ' οὗ στηρίζονται οἱ στύλοι τοῦ κώδωνος τοῦ πορθμείου τοῦ ποταμοῦ. Εἰς τὸ βάθος ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ τὸ δάσος τοῦ Βεζινέ. Δεξιᾷ φαίνεται ὁ λόφος τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ μετὰ τῆς πόλεως καὶ τοῦ πύργου.

ΣΚΗΝΗ Α'.

ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ καὶ ΛΕΥΚΗ ἔξωθεν τῆς οἰκίας, ΣΑΛΤΑΒΑΔΗΛ ἐντὸς αὐτῆς

Καθ' ὅλην τὴν σκηνὴν ταύτην ὁ Τριβουλέτος διατελεῖ ἐν ἀνησυχίᾳ καὶ φόβῳ μήπως τὸν διαταράξῃ τις ἢ τὸν ἴδῃ. Παρατηρεῖ συχνάκις περὶ ἑαυτὸν καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὸ μέρος τῆς καλύβης. Ὁ Σαλταβαδὴλ ἐντὸς τοῦ ξενοδοχείου καθήμενος πλησίον τραπέζης ἀσχολεῖται καθαρίζων τὸν τελαμῶνα τοῦ ξίφους του, χωρὶς ν' ἀκούῃ τι ἐκ τῶν παραπλεύρως συμβαινόντων

Τριβουλέτος

Τὸν ἀγαπᾷς ἀκόμη;

Λευκὴ

Πάντοτε.

Τριβουλέτος

Ἐγὼ
Ἐν τούτοις τόσον σ' ἄφησα καιρόν, αὐτὸν
Τὸν ἄφρονα νὰ λησμονήσῃς ἔρωτα.

Λευκὴ

Τὸν ἀγαπῶ.

Τριβουλέτος

Καρδία γυναικὸς πτωχή!
Ἐξήγησέ μου, διὰ νὰ τὸν ἀγαπᾷς
Τί λόγους ἔχεις;

Λευκὴ

Δὲν γνωρίζω.

Τριβουλέτος

Ἀλλ' αὐτὸ
Πολὺ παράξενον μοῦ φαίνεται.

Λευκὴ

Πῶς!
Ἕνεκα τούτου ἀκριβῶς τὸν ἀγαπῶ.
Πολλάκις μὲ ἀνθρώπους συναντώμεθα,
Εἰς τοὺς ὁποίους τὴν ζωὴν ὀφείλομεν·
Συζύγους, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν ἡμᾶς
Πλουσίας, ἐπιζήλους. Πάντοτε αὐτοὺς
Τοὺς ἀγαπῶμεν;—Εἰς ἐμὲ μόνον κακὸν
Αὐτὸς νομίζω ὅτι ἐπροξένησε,
Τὸν ἀγαπῶ καὶ δὲν γνωρίζω δ ατί.
Τὸν ἀγαπῶ τοσοῦτον, ὥστε τίποτε
Δὲν λησμονῶ, κ' εἰξεύρω πῶς ἂν ἔπρεπε
—Βλέπεις παραφροσύνη! — ὅπως διὰ σέ,
Ὃν ἀγαπῶ τοσοῦτον, οὕτω δι' αὐτόν,
Ὅστις μοῦ εἶνε δαίμων, θὰ ἀπέθνησκα.

Τριβουλέτος

Σὲ συγχωρῶ, παιδίον!

Λευκὴ

'Αλλὰ καὶ αὐτός
Μὲ ἀγαπᾷ.

Τριβουλέτος

Παράφρων! — Δέν σε ἀγαπᾷ.

Λευκὴ

Τὸ εἶπε! τὸ ὡρκίσθη μάλιστα αὐτό!
Ἔπειτα λέγει τόσα περὶ ἔρωτος
Ὡραῖα καὶ μὲ τόνον κατακτητικόν,
Ὥστε καταλαμβάνουν τὴν καρδίαν σου!
Ἔχει δὲ τόσον διὰ κόρην συμπαθεῖς
Τοὺς ὀφθαλμούς! Εἶνε ὡραῖος Βασιλεύς,
Ἐπιφανής, γενναῖος.

Τριβουλέτος

Εἶνε ἄτιμος!
Οὐδεὶς θὰ εἴπῃ ὅτι ἀτιμωρητεὶ
Μοῦ ἥρπασε τὴν εὐτυχίαν ὁ δειλὸς
Ἀπαταιών.

Λευκὴ

'Αλλὰ τὸν συνεχώρησες,
Ὦ πάτερ μου . . .

Τριβουλέτος

Ἐγώ, τὸν ἱερόσυλον!
Καιρὸν ἐζήτουν μόνον τὴν παγίδά μου
Νὰ στήσω.

Λευκὴ

'Αλλὰ πρό τινος—σοῦ ὁμιλῶ
Καὶ σὲ φοβοῦμαι—θὰ ἐνόμιζε κανεὶς
Ὅτι τὸν Βασιλέα ἀγαπᾷς.

Τριβουλέτος

'Απλῆ
Προσποίησις.—Θὰ σ' ἐκδικήσω, τέκνον μου.

Λευκὴ

Πάτερ μου, μὴ τὸ πράξῃς!

Τριβουλέτος

Ἂν τοὐλάχιστον
Σ' ἠπάτα, ἡ ψυχή σου θὰ ὠργίζετο;

Λευκὴ

Αὐτὸς νὰ μ' ἀπατήσῃ; Ἔ, ποτὲ αὐτὸ
Δὲν θὰ πιστεύσω!

Τριβουλέτος

Καὶ ἐὰν τὸν ἔβλεπες
Ἐδῶ ἐμπρός σου, μὲ αὐτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς;
Ἂν δὲν σ' ἠγάπα, λέγε μου, ἀκόμη σὺ
Θὰ τὸν ἠγάπας;

Λευκὴ

Δὲν εἰξεύρω. Μ' ἀγαπᾷ,
Πῶς μὲ λατρεύει χθὲς ἀκόμη ἔλεγε.

Τριβουλέτος

Καὶ ποίαν ὥραν;

Λευκὴ

Τὸ ἑσπέρας χθές.

Τριβουλέτος

Λοιπὸν
Ἰδὲ καὶ βλέπε, ἂν νὰ ἴδῃς δύνασαι.
(Δεικνύει εἰς τὴν Λευκὴν μίαν τῶν ῥωγμῶν τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας, δι' ἧς ἐκείνη παρατηρεῖ)

Λευκὴ σιγᾷ

Δὲν βλέπω ἄλλο παρὰ ἕνα ἄνθρωπον.

Τριβουλέτος ἐπίσης σιγᾷ

Περίμενε ὀλίγον.
(Ὁ Βασιλεύς, ὑπὸ ἔνδυμα ἁπλοῦ ἀξιωματικοῦ, εἰσέρχεται διὰ μικρᾶς τινος θύρας, συγκοινωνούσης μετὰ γείτονος δωματίου, εἰς τὴν χθαμαλὴν αἴθουσαν τοῦ ξενοδοχείου)

Λευκὴ ἐν φρίκῃ

Πάτερ μου!
(Διαρκούσης τῆς ἑπομένης σκηνῆς μένει προσηλωμένη εἰς τὴν ῥωγμὴν τοῦ τοίχου, βλέπουσα καὶ ἀκούουσα, χωρὶς νὰ προσέχῃ εἰς ἄλλο τι, πᾶν ὅ,τι συμβαίνει ἐντὸς τῆς αἰθούσης, καὶ ταρασσομένη ἑκάστοτε ὑπὸ συγκεχυμένου τρόμου)

ΣΚΗΝΗ Β'.

ΟΙ ΑΥΤΟΙ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ. ΜΑΓΕΔΟΝΙΙ

(Ὁ Βασιλεὺς κλήττει τὸν ὦμον τοῦ Σαλταβαδὴλ, ὅστις διακοπτόμενος ἀποτόμως τῆς ἐργασίας του, στρέφεται)

Ὁ Βασιλεὺς

Εὐθὺς
Νὰ φέρῃς δύο πράγματα.

Σαλταβαδὴλ

Τί θέλετε

Τὴν ἀδελφήν σου καὶ κρασί.

Τριβουλέτος ἔξωθεν

Τὰ ἤθη του
Ἰδοὺ ὁποῖα εἶνε: Βασιλεὺς αὐτὸς
Ἐλέῳ τοῦ Θεοῦ, εἰς καταγώγια
Μόνος πολλάκις ῥιψοκινδυνεύει, καὶ
Ὁ οἶνος, ὅστις κάλλιον τὸν κυβερνᾷ
Καὶ τὸν μεθύσκει, εἶν' ἐκεῖνος ποῦ κερνᾷ
Ἑνὸς οἰνοπωλείου Ἥδη.

Ὁ Βασιλεὺς ἐν τῷ οἰνοπωλείῳ ψάλλων

Τρελὸς ποῦ πίστευσε
Εἰς τὴν γυναῖκα,
Ὁποῦ ἀλλάζει
Κάθε στιγμή.

Εἶνε σὰν πούπουλο
Ποῦ τὸ ἁρπάζει
Ἀνέμου φύσημα
Καὶ τὸ κινεῖ*

(Ὁ Σαλταβαδὴλ ἀπέρχεται ἵνα ζητήσῃ ἐν τῷ παρακειμένῳ δωματίῳ φιάλην καὶ κύπελον. τὰ ὁποῖα ἀποθέτει ἐπὶ τῆς τραπέζης. Εἶτα κτυπᾷ δὶς τὴν ὀροφὴν διὰ τῆς λαβῆς τοῦ μικροῦ ξίφους του. Μετὰ τοῦτο, ὡραία νεᾶνις, ὑπὸ ἐσθῆτα Βοεμῆς, εὐλύγιστος καὶ γελῶσα, κατέρχεται πηδῶσα τὴν κλίμακα. Ἅμα εἰσερχομένην ὁ Βασιλεὺς θέλει νὰ τὴν ἀσπασθῇ· ἐκείνη διαφεύγει. — Ὁ Σαλταβαδὴλ ἐπανήρχισε σοβαρῶς καθαρίζων τὸν τελαμῶνα τοῦ ξίφους του)

Ὁ Βασιλεὺς πρὸς τὸν Σαλταβαδὴλ

Φίλε μου,
Λαμπρότερον τὸ ξίφος σου θὰ ἔκαμνες
Ἂν νὰ τὸ καθαρίσῃς εἰς τὸ ὕπαιθρον
Ἐπήγαινες.

Σαλταβαδὴλ

Ἐννόησα.

(Ἐγείρεται, χαιρετᾷ ἀδεξίως, ἀνοίγει τὴν ἐξωτερικὴν θύραν κ' ἐξέρχεται κλείων αὐτήν.

* Τὸ ᾆσμα ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἔχει οὕτω:
Souvent femme varie
Bien fol qui s'y fie.
Une femme souvent
N'est qu'une plume au vent !

Τὴν ἰδέαν τοῦ γαλλικοῦ ᾀσματίου μετέφερα εἰς δύο στροφάς, ἵνα ᾄδηται ἀπὸ σκηνῆς κατὰ τὸ μέλος τοῦ γνωστοῦ ᾄσματος τοῦ Rigoletto:
La donna e mobile κτλ:

λέτον, πρὸς ὃν διευθύνεται μὲ ὕφος μυστηριῶδες. Ἐφ' ὅσον οὗτοι συνομιλοῦσιν, ἡ νεᾶνις ἐρωτοτροπεῖ μετὰ τοῦ Βασιλέως, τοῦθ' ὅπερ ἡ Λευκὴ βλέπει ἀγωνιωδῶς. — Σιγᾷ πρὸς τὸν Τριβουλέτον δεικνύων τὴν οἰκίαν)

Εἰς χεῖράς μου,
Ἐκεῖ, ὁ ἄνθρωπός σας εἶνε. Θέλετε
Νὰ ἀποθάνῃ ἢ νὰ ζήσῃ;

Τριβουλέτος

Ἔρχεσαι
Ἐντὸς ὀλίγου.

(Τῷ νεύει ν' ἀποσυρθῇ. Ὁ Σαλταβαδὴλ βραδέως ἀποσύρεται πρὸς τὰ ἐκεῖθεν τοῦ παροχθίου περιτειχίσματος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βασιλεὺς πειράζει τὴν νέαν Βοεμήν, ἥτις γελῶσα τὸν ἀπωθεῖ)

Μαγελόνη διαφεύγουσα τῶν χειρῶν τοῦ Βασιλέως

Ὄχι δά!

Ὁ Βασιλεὺς

Καλά. Ἀλλὰ
Εἰξεύρεις ὅτι δυνατὰ μ' ἐκτύπησες,
Διότ' ἠθέλησα νὰ σ' ἐναγκαλισθῶ!
Ὄχι δά! τοῦτο εἶνε μία πρόοδος,
Τὸ ὄχι δά! σπουδαῖον εἶνε βῆμα.— Ἆ!
Πάντοτε φεύγει.— Ἂς συνομιλήσωμεν.
(Ἡ Βοεμὴ πλησιάζει)
Εἰς τὸ ξενοδοχεῖον πρώτην μου φορὰν
Τοὺς ὀφθαλμούς σου τοὺς γλυκεῖς συνήντησα.
Εἶνε ὀκτὼ ἡμέραι τώρα.—Τίς ἐκεῖ
Μὲ ἔφερε; Νομίζ' ὁ Τριβουλέτος μου.—
Λοιπὸν ὀκτὼ ἡμέρας τώρα σ' ἀγαπῶ,
Δὲν ἀγαπῶ δὲ ἄλλην παρὰ μόνον σέ,
Ὡραία κόρη.

Μαγελόνη γελῶσα

Καθὼς ἄλλας εἴκοσι.
Μοῦ φαίνεται πῶς εἶσθε ἕνας τέλειος
Παραλυμένος, Κύριε.

Ὁ Βασιλεὺς γελῶν ἐπίσης

Εἶν' ἀληθὲς
Ὅτι πολλὰς νὰ δυστυχήσουν ἔκαμα.
Πράγματι εἶμαι τέρας.

Μαγελόνη

Ὤ, τὸ ξύπασμα

Ὁ Βασιλεὺς

Σὲ βεβαιόνω. Ἀλλὰ τώρα μ' ἔφερες

Εἰς τὴν καλύβην σου αὐτήν, τὸ ἄθλιον
Ξενοδοχεῖον, ὅπου ἄσχημα κανεὶς
Δειπνεῖ καὶ πίνει τὸ κρασί, ποῦ ἔκαμεν
Ὁ ἀδελφός σου, ἕνα ζῶον φοβερόν.
Τί βλάκας ποῦ θὰ ἦνε ἀκοινώνητος,
Ἀφοῦ ἐμπρὸς στὸ εὔμορφό σου πρόσωπο
Νὰ φαίνεται τολμᾷ ὁ ἀσχημάνθρωπος.*
Ἀλλὰ μοῦ εἶνε ἀδιάφορον· ἐδῶ
Σκοπεύω νὰ περάσω ἕως τὸ πρωΐ.

Μαγελόνη κατ' ἰδίαν

Ἡσύχασε, αὐτὸ θὰ γίνῃ μόνο του.
(Ὁ βασιλεὺς ἀποπειρᾶται νὰ τὴν ἐναγκαλισθῇ)
Ἔ, ἄφησέ με!

Ὁ Βασιλεὺς

Πόσον κάμνεις θόρυβον!

Μαγελόνη

Πρέπει νὰ ἦσαι φρόνιμος!

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀγάπη μου,
Ἰδοὺ τί εἶνε φρόνησις: Καλὸ φαγεῖ,
Ἀπόλαυσις, ἀγάπη. Τοῦτο σκέπτομαι
Καθὼς ὁ μακαρίτης Σολωμών.

Μαγελόνη

Ἀλλὰ
Εἰς τὸ οἰνοπωλεῖον περισσότερον
Συχνὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν φαίνεσαι.

Ὁ Βασιλεὺς τείνων αὐτῇ τὸν βραχίονα

Ὦ Μαγελόνη!

Μαγελόνη διαφεύγουσα

Αὔριον.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἂν μοῦ εἰπῇς
Αὐτὴν τὴν λέξιν ἄλλοτε τὴν μισητὴν
Καὶ βάναυσον, ἀμέσως τὸ τραπέζι σου
Γυρίζω ἄνω κάτω! Ναί, οὐδέποτε
Πρέπει νὰ λέγῃ αὔριον ἡ καλλονή.

Μαγελόνη ἐρχομένη πλησίον τοῦ Βασιλέως

Γίνωμεν πάλιν, φίλοι.

Ὁ Βασιλεὺς λαμβάνει τὴν χεῖρά της

Ὦ Θεέ μου! τί
Ὡραία χείρ! Καὶ ποῖος, χωρὶς ἅγιος
Νὰ ἦνε, δὲν θὰ ηὔχετο καλλίτερον
Ἀπὸ αὐτὴν νὰ δέχηται ῥαπίσματα
Παρὰ θωπείας ἀπὸ ἄλλην;

Μαγελόνη

Μὲ γελᾷς!

Ὁ Βασιλεὺς

Ἐγώ, ποτέ!

Μαγελόνη

Ἀλλ' εἶμαι ἄσχημος!

Βασιλεὺς

Τίς, σύ!
Εἰς τὰ οὐράνιά σου, κόρη, θέλγητρα
Ἔσο δικαιοτέρα! Ἆ, πῶς καίομαι!
Τῶν ἀπανθρώπων ἄνασσα, δὲν ἔμαθες
Πόσον ὁ ἔρως μᾶς καταλαμβάν' ἡμᾶς
Τῶν ὅπλων τοὺς ἀνθρώπους. Πῶς γινόμεθα,
Ὅταν μᾶς ἀγαπήσῃ εὔμορφος γυνή,
Λάβα καὶ πῦρ, ἀκόμη ἐὰν εἴμεθα
Κ' εἰς τὴν Ῥωσσίαν.

Μαγελόνη καγχάζουσα

Εἰς βιβλίον κάποτε
Αὐτὰ θὰ εἶδες.

Ὁ Βασιλεὺς κατ' ἰδίαν

Πιθανόν.
(γεγωνυίᾳ)
Ἓν φίλημα.

Μαγελόνη

Ἔλα δά! εἶσαι μεθυσμένος;

Ὁ Βασιλεὺς γελῶν

Ναί, ἀπὸ
Τὸν ἔρωτα.

Μαγελόνη

Μοῦ παίζεις χαριτολογῶν,
Ἀμέριμνέ μου Κύριε.

Ὁ Βασιλεὺς

Ὄχι!
(Τὴν φιλεῖ)

Μαγελόνη

Ἀρκεῖ!

* . . . Ton frère un animal
Fort laid et qui doit être un drole bien farouche.
D'oser montrer son mufle à coté de ta bouche

Ὁ Βασιλεὺς

Στάσου καὶ θέλω νὰ σὲ νυμφευθῶ.

Μαγελόνη

Τί λές !

Ἀλήθεια;

Ὁ Βασιλεὺς

Πόσον εἶνε γοητευτική,
Τρελὴ ἐρώτων κόρη!

(Τὴν τοποθετεῖ ἐπὶ τῶν γονάτων του καὶ τῇ ὁμιλεῖ χαμηλοφώνως. Ἐκείνη γελᾷ καὶ χαριεντίζεται. Ἡ Λευκὴ δὲν ἀντέχει πλέον· στρέφεται, ὠχρὰ καὶ τρέμουσα πρὸς τὸν Τριβουλέτον)

Τριβουλέτος θεωρῶν αὐτὴν ἐπὶ μικρὸν σιωπηλῶς

Τί λοιπὸν φρονεῖς,
Παιδίον, τώρα διὰ τὴν ἐκδίκησιν;

Λευκὴ μόλις δυναμένη νὰ ὁμιλῇ

Ὦ προδοσία! Ὁ ἀχάριστος! Θεέ!
Ῥαγίζει ἡ καρδία μου! Ἀλλὰ αὐτὸς
Ψυχὴν δὲν ἔχει! Πόσον μὲ ἠπάτα! Πλὴν
Τὸ πρᾶγμα εἶνε ἀποτρόπαιον! Αὐτὰ
Ὅσα εἰς τὴν γυναῖκα ταύτην ἔλεγε,
Καὶ εἰς ἐμὲ τὰ εἶπε.

(Κρύπτουσα τὴν κεφαλὴν εἰς τοῦ πατρός της τὸ στῆθος)

Ὅμως ἡ γυνὴ
Ἐκείνη... τί ἀναίδεια!—ὤ!...

Τριβουλέτος σιγᾷ

Σιωπή!
Μὴ δάκρυα! Νὰ σ' ἐκδικήσω ἄφες με.

Λευκὴ

Ἀλλοίμονον! —Ὅ,τι θελήσῃς πρᾶξέ το.

Τριβουλέτος

Εὐχαριστῶ.

Λευκὴ

Θεέ μου! Εἶσαι τρομερός!
Τί σκέπτεσαι νὰ πράξῃς;

Τριβουλέτος

Ὅλα ἕτοιμα.
Μὴ τὸ μετανοήσῃς ἢ θ' ἀποπνιγῶ!
Ἄκουσε. Εἰς τὸν οἶκον ὕπαγε, ἐκεῖ
Ἔνδυμα λάβε ἀνδρικὸν καὶ χρήματα
Ὅσα θελήσῃς, εἶνε ἀδιάφορον.
Θὰ εὕρῃς ἵππον, ἀναχώρησε εὐθὺς
Πρὸς τὸ Ἑβραί, χωρίς που νὰ σταθῇς. Ἐκεῖ
Μεθαύριον μαζῆ σου θὰ συναντηθῶ·
—Γνωρίζεις ποῦ θὰ εὕρῃς τὸ κιβώτιον·
Πλησίον τῆς εἰκόνος τῆς μητρός σου, καὶ
Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν τὰ ἐνδύματα.
—Ἐπίτηδες ἐγκαίρως τὰ ἡτοίμασα.—
Ὁ ἵππος εἶνε ἕτοιμος.—Ὅλα αὐτὰ
Νὰ πράξῃς ὅπως εἶπα. —Ὕπαγε.—Ἀλλὰ
Ἐδῶ πρὸ πάντων νὰ μὴ ἔλθῃς πρόσεξε,
Διότι κάτι φοβερὸν θὰ τελεσθῇ.
Ὕπαγε.

Λευκὴ

Ἀλλά, πάτερ μου καλέ, ἐλθὲ
Μαζῆ μου.

Τριβουλέτος

Τοῦτο εἶν' ἀδύνατον.

(Τὴν περιπτύσσεται)

Λευκὴ

Ὤ, πῶς
Τρέμω!

Τριβουλέτος

Μεθαύριον!

(Τὴν φιλεῖ αὖθις. Ἡ Λευκὴ ἀποσύρεται περίλυπος)

Καθὼς σοῦ ἔλεγα
Νὰ πράξῃς.

(Κατὰ τὴν σκηνὴν ταύτην καὶ τὴν ἑπομένην ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Μαγελόνη, πάντοτε μόνοι ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ξενοδοχείου, ἐξακολουθοῦσιν ἐρωτοτροποῦντες καὶ λαλοῦντες χαμηλοφώνως.—Τῆς Λευκῆς ἀπελθούσης, ὁ Τριβουλέτος προχωρεῖ πρὸς τὸ περιτείχισμα τοῦ ποταμοῦ καὶ νεύει πρὸς τὸν Σαλταβαδήλ.—Ἡ ἡμέρα εἶνε εἰς τὸ τέλος της).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ, ΣΑΛΤΑΒΑΔΗΛ ἔξωθεν ΜΑΓΕΛΟΝΗ, Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ἐντὸς τῆς οἰκίας

Τριβουλέτος μετρῶν εἰς τὸν Σαλταβαδὴλ χρυσᾶ τάλληρα

Θέλεις εἴκοσι. Ἰδοὺ εὐθὺς
Εἰς τὴν ἀρχὴν τὰ δέκα.

(Ἕτοιμος νὰ τὰ δώσῃ εἰς τὸν Σαλταβαδὴλ ἀναχαιτίζεται)

Εἶσαι βέβαιος
Ὅτι ἐδῶ τὴν νύκτα θέλει κοιμηθῇ;

Σαλταβαδὴλ παρατηρῶν τὸν οὐρανὸν πρὶν ἀποκριθῇ

Ὁ οὐρανὸς μαυρίζει.

Τριβουλέτος κατ' ἰδίαν

Εἶνε ἀληθὲς
Πῶς εἰς τὸ Λοῦβρον δὲν ὑπάγει πάντοτε
Νὰ κοιμηθῇ.

Σαλταβαδὴλ

Νὰ ἦσθε ἥσυχος. Ἐντὸς
Ὥρας μιᾶς θὰ βρέξῃ. Τὴν δὲ νύκτ' αὐτὴν
Θὰ τὸν κράτησ' ἡ ἀδελφή μου κ' ἡ βροχή.

Τριβουλέτος

Θὰ ἐπανέλθω τὰ μεσάνυκτα.

Σαλταβαδὴλ

Ἀλλὰ
Μὴ λάβητε τὸν κόπον. Μόνος δύναμαι
Νὰ ρίψω ἕνα πτῶμα εἰς τὸν ποταμόν.

Τριβουλέτος

Ὄχι, διότι νὰ τὸ ρίψω μόνος μου
Ἐπιθυμῶ.

Σαλταβαδὴλ

Θὰ γείνῃ ὅπως θέλετε.
Ραμμένον ἐντὸς σάκκου θὰ τὸ λάβετε.

Τριβουλέτος δίδων αὐτῷ τὰ χρήματα

Καλά.—Λοιπὸν τὸ μεσονύκτιον.—Μαζῆ
Καὶ τἄλλα, θὰ σοῦ φέρω.

Σαλταβαδὴλ

Ἡ ὑπόθεσις
Θὰ τελειώσῃ.—Πῶς τὸν ὀνομάζετε
Αὐτὸν τὸν νέον;

Τριβουλέτος

Τὄνομα αὐτοῦ ζητεῖς;
Θέλεις νὰ μάθῃς καὶ ἐμοῦ τὸ ὄνομα;
Τὸ ἔγκλημα καλεῖται οὗτος καὶ ἐγὼ
Ἡ τιμωρία.

(Ἐξέρχεται)

ΣΚΗΝΗ Δ'

ΟΙ ΑΥΤΟΙ, ἐκτὸς τοῦ ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΥ

(Ὁ Σαλταβαδὴλ ἀπομείνας μόνος, παρατηρεῖ τὸν ὁρίζοντα, ὅστις βαρύνεται ἐκ νεφῶν. Εἶνε βαθεῖα νύξ. Τὸν οὐρανὸν διασχίζουσί τινες ἀστραπαί)

Σαλταβαδὴλ

Πλησιάζ' ἡ καταιγὶς
Ἐπάνω εἰς τὴν πόλιν νὰ ἐξαπλωθῇ.

Καλλίτερα! Θὰ μείνῃ πλέον ἔρημος
Ἡ πεδιάς.

(Σκεπτόμενος)

Ἀλλ' ὅσον εἰμπορεῖ κανεὶς
Νὰ κρίνῃ ἀπὸ ὅλ' αὐτά, μὰ τὸν Θεόν,
Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δὲν εἰξεύρω τί
Νὰ ἔχουν. Οὔτε νὰ μαντεύσω τίποτε
Δὲν δύναμαι, ὁ νοῦς μου ἐσκοτίσθηκε.*

(Παρατηρεῖ τὸν οὐρανὸν σείων τὴν κεφαλήν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βασιλεὺς ἀστεΐζεται μετὰ τῆς Μαγελόνης)

Ὁ Βασιλεὺς προσπαθῶν νὰ τὴν περιπτυχθῇ

Ὦ Μαγελόνη!

Μαγελόνη διαφεύγουσα

Ἥσυχα.

Ὁ Βασιλεὺς

Ὤ, τὴν κακήν!

Μαγελόνη ψάλλει

Τὸ ἀμπέλι, ποῦ βλαστάνει τὸν Ἀπρίλη
Δὲν γεμίζει τὸ βαρέλι μὲ κρασί.

Ὁ Βασιλεὺς

Τί ὦμοι! τί βραχίων! Πῶς εἶνε λευκός,
Ὦ θελκτικὴ ἐχθρά μου! Ζεῦ, τί τέλειον
Καθ' ὅλα σῶμα! Πῶς τὸ ἔκαμ' ὁ Θεός,
Ὅστις εἰργάσθη τοὺς γυμνούς, ὡραίους σου
Βραχίονας, καὶ Τούρκου ἔθεσε ψυχὴν
Εἰς σῶμα Ἀφροδίτης;

Μαγελόνη

Τράλα λάλα λά!

(Ἀπωθοῦσα τὸν Βασιλέα)

Ἔρχετ' ὁ ἀδελφός μου.

(Εἰσέρχεται ὁ Σαλταβαδὴλ καὶ κλείει τὴν θύραν)

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀδιάφορον!

(Ἀκούεται βροντὴ κεραυνοῦ μακρόθεν)

Μαγελόνη

Βροντᾷ.

Σαλταβαδὴλ

Θὰ βρέξῃ μ' ὅλα του τὰ δυνατά.

* L'aze me quille.

Ὁ Βασιλεὺς πλήττων τὸν ὦμον τοῦ Σαλταβαδὴλ

Ἂς βρέξῃ ὅσον θέλει!—Ἔχω ὄρεξιν
Εἰς τὸ δωμάτιόν σου νὰ ἀναπαυθῶ
Αὐτὴν τὴν νύκτα.

Μαγελόνη

Τί μοῦ λέγετε, καλέ·
Λαμβάνει ὕφος Βασιλέως!—Κύριε,
Ἡ οἰκογένειά σας θὰ ἀνησυχῇ.
(Ὁ Σαλταβαδὴλ τὴν σύρει ἐλαφρῶς ἐκ τοῦ βραχίονος)

Ὁ Βασιλεὺς

Δὲν ἔχω μέμμην, οὔτε κόρην, τίποτε.

Σαλταβαδὴλ κατ' ἰδίαν

Καλλίτερα ἀκόμη·
(Ἡ βροχὴ ἄρχεται πίπτουσα ῥαγδαίως. Σκότος βαθὺ)

Ὁ Βασιλεὺς εἰς τὸν Σαλταβαδὴλ

Σὺ θὰ κοιμηθῇς,
Φίλε μου, εἰς τὸν σταῦλον, στὸν διάβολον,
Ὅπου θελήσῃς.

Σαλταβαδὴλ χαιρετῶν

Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ.

Μαγελόνη πρὸς τὸν Βασιλέα πολὺ σιγᾷ καὶ ζωηρότατα ἐνῷ ἀνάπτει λυχνίαν

Ὕπαγε.

Ὁ Βασιλεὺς μεγαλοφώνως καὶ καγχάζων

Βρέχει. Μήπως καὶ ἐπιθυμῇς
Νὰ φύγω μ' ἕνα τόσῳ ἄσχημον καιρόν,
Π.ῦ οὔτε ἕνα ποιητὴν κανεὶς τολμᾷ
Ν' ἀφήσῃ εἰς τὸν δρόμον;
(Πλησιάζει τὸ παράθυρον καὶ παρατηρεῖ)

Σαλταβαδὴλ πρὸς τὴν Μαγελόνην δεικνύων τὰ χρυσᾶ νομίσματα.

Ἄφες τον λοιπὸν
Νὰ μείνῃ!—Δέκα σκοῦδα ἔλαβα χρυσᾶ
Καὶ ἄλλα τόσα ἔπειτα.
(Πρὸς τὸν Βασιλέα)
Ὁ κύριος
Ἂν τὸ δωμάτιόν μου θέλει νὰ δεχθῇ
Διὰ τὴν νύκτα ταύτην, εἶμαι εὐτυχής.

Ὁ Βασιλεὺς γελῶν

Ἐκεῖ τὸ καλοκαίρι ψήνεται κανεὶς
Καὶ τὸν χειμῶνα θὰ παγόνῃ, φίλε μου.

Σαλταβαδὴλ

Ἐπιθυμεῖτε νὰ τὸ ἴδητε;

Ὁ Βασιλεὺς

Ἐμπρός,
Ἂς ἴδωμεν.
(Ὁ Σαλταβαδὴλ λαμβάνει τὴν λυχνίαν. Ὁ Βασιλεὺς γελῶν ψιθυρίζει τι κρυφίως εἰς τὴν Μαγελόνην. Ἔπειτα ἀμφότεροι ἀναβαίνουσι τὴν κλίμακα, τὴν φέρουσαν εἰς τὸ ἄνω πάτωμα, ἡγουμένου τοῦ Σαλταβαδὴλ)

Μαγελόνη μόνη

Ὢ νέε, δυστυχῆ!
(Μεταβαίνουσα εἰς τὸ παράθυρον)
Θεέ!
Τί σκότος εἶνε!
(Διὰ τοῦ φεγγίτου φαίνονται ἐν τῷ ὑπερῴῳ ὁ Σαλταβαδὴλ καὶ ὁ Βασιλεύς)

Σαλταβαδὴλ πρὸς τὸν Βασιλέα

Κύριε, ἡ κλίνη σας.
Ἰδοὺ ἡ ἕδρα καὶ ἡ τράπεζα.

Ὁ Βασιλεὺς

Ἀλλὰ
Πόσα τοὺς μένουν πόδια;
(Παρατηρῶν διαδοχικῶς τὴν κλίνην, τὴν τράπεζαν καὶ τὴν ἕδραν)
Τρία, ἕξ, ἐννηά—
Φίλε μου, μήπως εἰς τὸν πόλεμον ποτὲ
Ἐπῆγαν κ' εἶνε κολοβά;
(Πλησιάζων τὸν φεγγίτην, τοῦ ὁποίου τὸ ὕελωμα εἶνε τεθραυσμένον)
Κοιμᾶσαι δὲ
Καθόλου εἰς τὸ ὕπαιθρον. Χωρὶς ὑαλιὰ
Καὶ φύλλα παραθύρου. Εἶν' ἀδύνατον
Νὰ ἐμποδίσῃς τοῦ ἀνέμου τὴν ὁρμήν,
Ὅστις ζητεῖ νὰ ἔμβῃ δυνατώτερος.
(Πρὸς τὸν Σαλταβαδὴλ ἀνάπτοντα φῶς ἐπὶ τῆς τραπέζης)
Καλήν σου νύκτα.

Σαλταβαδὴλ

Ὕπνον ἐλαφρόν.*
(Ἐξέρχεται, σύρει τὴν θύραν καὶ κατέρχεται βραδέως τὴν κλίμακα)

* Que dieu vous garde!

(Ὁ Βασιλεὺς μόνος ἐκβάλλων τὸ ξίφος του)

Ἆ! πῶς
Κουράσθηκα!—Ἂς ἀναπαυθῶ λοιπὸν
Ἐδῶ ὀλίγον. Ἄλλοτε καλλίτερα.

(Ἀποθέτει ἐπὶ τῆς ἕδρας τὸν πῖλόν του καὶ τὸ ξίφος, ἐξάγει τὰ ὑποδήματα καὶ ἐξαπλοῦται ἐπὶ τῆς κλίνης)

Αὐτὴ ἡ Μαγελόνη, ὁ διάβολος,
Εἶνε ζωὴ γεμάτη καὶ δροσιά.

(Ὑπεγειρόμενος)

Θαρρῶ
Ὅτι τὴν θύραν δὲν θὰ ἔκλεισε.—Καλά!

(Κατακλίνεται καὶ αὖθις καὶ μετὰ μικρὸν κοιμᾶται βαθύτατα. Ἡ Μαγελόνη καὶ ὁ Σαλταβαδὴλ ἐν τῇ κάτω αἰθούσῃ. Πρό τινων στιγμῶν ἐξερράγη ἡ θύελλα, καταλαβοῦσα τὴν σκηνὴν μετὰ βροχῆς καὶ ἀστραπῶν. Ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν βροντῶσι κεραυνοί. Ἡ Μαγελόνη παρὰ τὴν τράπεζαν ῥάπτει. Ὁ Σαλταβαδὴλ πίνει εὐθύμως ἐκ τῆς φιάλης, ἣν ἀφῆκεν ὁ Βασιλεύς. Ἀμφότεροι ἐπί τινας στιγμὰς εἶνε σιωπηλοί, ὡσεὶ προκατειλημμένοι ἐκ σοβαρᾶς σκέψεως)

Μαγελόνη

Αὐτὸς ὁ νέος εἶνε θελκτικώτατος.

Σαλταβαδὴλ

Ὤ, τὸ πιστεύω, ἀφοῦ εἰς τὸ χέρι μου
Εἴκοσι σκοῦδα μοῦ ἐκύλισε χρυσᾶ.

Μαγελόνη

Πόσα;

Σαλταβαδὴλ

Εἴκοσι σκοῦδα.

Μαγελόνη

Περισσότερον
Ἀξίζει ἀπὸ τόσα.

Σαλταβαδὴλ

Ἔλα δά, παιδί!
Πήγαιν' ἐπάνω ἂν κοιμᾶται νὰ ἰδῇς,
Καὶ φέρε μου τὸ ξίφος του.

(Ἡ Μαγελόνη ὑπακούει. Ἡ καταιγὶς μαίνεται. Ἐν τῷ βάθει τοῦ θεάτρου φαίνεται ἐρχομένη ἡ Λευκή, μέλαν ἀνδρὸς ἔνδυμα ἱππασίας φέρουσα, μακρὰ ὑποδήματα καὶ πτερνιστῆρας· προχωρεῖ βραδέως πρὸς τὴν κατερειπωμένην οἰκίαν, ἐφόσον ὁ Σαλταβαδὴλ πίνει καὶ ἡ Μαγελόνη, κρατοῦσα λυχνίαν, θεωρεῖ ἐν τῷ ὑπερῴῳ τὸν κοιμώμενον Βασιλέα)

Μαγελόνη ἔνδακρυς

Τί ἄδικον!

(Λαμβάνει τὸ ξίφος)

Κοιμᾶται. Πτωχὲ νέε!

(Κατέρχεται καὶ φέρει εἰς τὸν ἀδελφόν της τὸ ξίφος)

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ κοιμώμενος ἐν τῷ ὑπερῴῳ ΣΑΛΤΑΒΑΔΗΛ καὶ ΜΑΓΕΛΟΝΗ ἐν τῇ κάτω αἰθούσῃ. ΛΕΥΚΗ ἔξωθεν

Λευκὴ

Εἶνε φοβερόν!
—Τὸν νοῦν μου χάνω! —Πρόκειται τὴν νύκτ'
[αὐτὴν
Εἰς ταύτην τὴν οἰκίαν νὰ ἀναπαυθῇ.
—Ὅτι ἐγγίζει πολὺ κρίσιμος στιγμὴ
Αἰσθάνομαι. Συγγνώμην, πάτερ μου, ἐδῶ
Δὲν εἶσαι πλέον. Ἐρχομένη δὲ
Σὲ παρακούω. Πλὴν δὲν ἦτο δυνατὸν
Ν' ἀνθέξω.—

(Πλησιάζει πρὸς τὴν οἰκίαν)

Τί θὰ γείνῃ ἄρα γε ἐδῶ,
Καὶ πῶς θὰ τελειώσῃ ἡ ὑπόθεσις;
Ἐγώ, ἥτις ἠγνόουν μόλις πρὸ μικροῦ,
Τὸν κόσμον καὶ τὸ μέλλον καὶ τὰς συμφοράς,
Ἐντὸς ἀνθέων ζῶσα, κόρη ἄπειρος,
Νὰ ῥίπτωμ' αἴφνης ἐντὸς τόσῳ σκοτεινῶν
Πραγμάτων! —Οἴμοι! καὶ ἡ εὐτυχία μου
Κ' ἡ ἀρετή μου, ὅλα κατεστράφησαν!
Ὅλα πενθοῦν! —Ὁ ἔρως ἐντὸς τῆς ψυχῆς,
Ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔλαμψέ ποτε, οὐδὲν
Ἀφίνει φεύγων ἢ ἐρείπια; Μικρὰ
Ἐναπομένη τέφρα ἀπὸ ὅλην τὴν
Πυρκαϊάν του.—Δὲν μὲ ἀγαπᾷ λοιπὸν
Ἐκεῖνος πλέον!

(Ἐγείρουσα τὴν κεφαλὴν)

Μοῦ ἐφάνη πρὸ μικροῦ
Ἄνω τῆς κεφαλῆς μου ὅτι ἤκουσα
Θόρυβον μέγαν.—Ἴσως νὰ ἐβρόντησε.
—Τί ἀπαισία νύξ! Μία γυνὴ τὸ πᾶν
Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ εἶνε ἱκανὴ
Νὰ πράξῃ. Ἐγώ, ἥτις τόσον ἔτρεμα
Πρὸ τῆς σκιᾶς μου!

(Βλέπουσα τὸ φῶς τῆς οἰκίας)

Τί συμβαίνει ἆρά γε;

(Προχωρεῖ, εἶτα ἐπανέρχεται)

Πῶς τρέμει ἡ ψυχή μου, ὅταν ἦμ' ἐκεῖ!
Ἀρκεῖ νὰ μὴ φονεύσουν ἄνθρωπόν τινα.

(Ὁ Σαλταβαδὴλ καὶ ἡ Μαγελόνη συνδιαλέγονται ἐν τῇ αἰθούσῃ)

Μὰ τί καιρός!

Μαγελόνη

Χαλᾷ ὁ κόσμος!*

Σαλταβαδὴλ

Φαίνεται
Ἐπιάσθηκαν ἐπάνω εἰς τὸν οὐρανόν.
Ὁ γέρως θὰ φωνάζῃ καὶ θὰ κλαίῃ ἡ γρηά.**

Λευκὴ

Θεέ μου! Ἐὰν ὁ πατήρ μου εἴξευρε
Ποῦ εἶμαι τώρα!

Μαγελόνη

Ἀδελφέ μου.

Λευκὴ

Κάποιος
Ὡμίλησε νομίζω.
(Διευθύνεται τρέμουσα πρὸς τὴν οἰκίαν καὶ προσαρμόζει εἰς τὰς ρωγμὰς τοῦ τοίχου τὸ βλέμμα καὶ τὴν ἀκοήν)

Μαγελόνη

Ἀδελφέ.

Σαλταβαδὴλ

Ἐμπρός.

Μαγελόνη

Εἰξεύρεις τώρα, ἀδελφέ, τί σκέπτομαι;

Σαλταβαδὴλ

Τί;

Μαγελόνη

Μάντευσε.

Σαλταβαδὴλ

Βέβαια τὸν διάβολον.

Μαγελόνη

Αὐτὸς ὁ νέος εἶνε χαριέστατος.
Ωραῖος, ὡς Ἀπόλλων ὑπερήφανος,
Μ' ἀνάστημα καὶ τρόπους εὐγενεῖς. Πολὺ
Μὲ ἀγαπᾷ. Κοιμᾶται ὡσὰν ἄγγελος.
Μὴ τὸν φονεύσωμεν.

* Pluie et tonnere!

** Oui, l'on fait à cette heure
Mauvais ménage au ciel; l'un gronde et l'autre [pleure.

Θεέ!

Σαλταβαδὴλ ἐξάγων ἐκ κοφίνου παλαιὸν ἐξ ὑφάσματος σάκκον καὶ πέτραν

Εἰς τὴν στιγμὴν
Διόρθωσέ μου τὸ παληὸ αὐτὸ σακκί,

Μαγελόνη

Τί θὰ τὸ κάμῃς;*

Σαλταβαδὴλ

Θὰ τυλίξω μὲ αὐτὸ
Τὸ σῶμα τοῦ θεοῦ σου τοῦ Ἀπόλλωνος,
Ὅταν τὸν τελειώσω, κ' εἰς τὸν ποταμὸν
Θὰ τὸ πετάξω μὲ τὴν πέτρ' αὐτὴ μαζῆ.

Μαγελόνη

Ἀλλά...

Σαλταβαδὴλ

Δὲν πρέπει νὰ ἀνακατόνεσαι
Σύ, Μαγελόνη.

Μαγελόνη

Ἄν...

Σαλταβαδὴλ

Ἄν σ' ἄκουε κανεὶς
Δὲν θὰ ἐφόνευε κανένα ἄνθρωπον.
Ἑτοίμασε τὸν σάκκον.

Λευκὴ

Ὤ, τί τέρατα
Εἶνε αὐτοί!** Νομίζω εἰς τὴν κόλασιν
Πῶς εἶμαι.

Μαγελόνη ἀναλαμβάνουσα τὸν σάκκον

Ὑπακούω.—Ὁμιλήσωμεν,
Ἄν θέλῃς, τώρα.

Σαλταβαδὴλ

Ἔστω.

Μαγελόνη

Λέγε μου, μισεῖς
Αὐτὸν τὸν νέον!

* Pourquoi donc?

** Quel est ce couple-ci?

Σαλταβαδήλ

Ἀ μπᾶ! ἐγὼ ἀγαπῶ
Τῶν ὅπλων τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ ἀπ' αὐτοὺς
Κ' ἐγὼ εἶμ' ἕνας. Εἶνε ἕνας λοχαγός.

Μαγελόνη

Καὶ θὰ φονεύσῃς ἕνα νέον εὔμορφον,
Ὄχι κοινόν, δι' ἕνα ἀσχημάνθρωπον
Σημαδεμμένον; *

Σαλταβαδήλ

Μὰ νὰ σοῦ εἰπῶ
Μοῦ εἶνε ὅλως ἀδιάφορον, ἐὰν
Ἕνας σημαδεμμένος μὲ ἐπλήρωσε
Διὰ νὰ τελειώσω ἕνα εὔμορφον.
Δέκα ἀμέσως σκοῦδα μ' ἔδωκε χρυσᾶ,
Καὶ δέκα θὰ μοῦ δώσῃ, ὅταν τοῦ δοθῇ
Νεκρὸς ὁ ἄνθρωπός του. Βλέπεις καθαρὸν
Τὸ πρᾶγμα εἶνε. Ἂς τὸν παραδώσωμεν.

Μαγελόνη

Δύνασαι νὰ φονεύσῃς τὸν μικρόσωμον
Ἐκεῖνον, ὅταν πάλιν ἔλθῃ ἀπ' ἐδῶ
Τὰ χρήματα νὰ φέρῃ. Εἶνε τὸ αὐτό.

Λευκή

Ὦ πάτερ μου!

Μαγελόνη

Τὸ δέχεσαι;

Σαλταβαδήλ

Ὡς τί λοιπὸν
Νὰ μὲ νομίζῃς, ἀδελφή μου; Εἶμ' ἐγὼ
Κακοῦργος! Κλέπτης εἶμαι! Τὸν πελάτην μου,
Ποῦ μὲ πληρόνει νὰ φονεύσω!

Μαγελόνη δεικνύουσα δέμα κλάδων

Ἔ, λοιπόν!
Τότε τὸν σάκκον γέμισε μὲ τὰ κλαδιὰ
Αὐτά. Ἰς τὸ σκοτάδι θὰ ἀπατηθῇ
Ὅτι ὁ ἄνθρωπός του εἶνε.

Σαλταβαδήλ

Νόστιμο
Κι' αὐτό. Πῶς θέλεις τὸ δεμάτι ὡς νεκρὸν
Νὰ τὸ νομίσῃ; Ποῦ ἀκίνητον, ξηρόν,
Ἕνα κομμάτι εἶνε καὶ ἀλύγιστον·
Ζωὴν δὲν ἔχει.

* Tuer un beau garçon, qui n'est pas du [commun
Pour un méchant bossu fait comme un S!

Λευκή

Πόσον ἡ βροχὴ αὐτὴ
Εἶνε ψυχρά, Θεέ μου!

Μαγελόνη

Εὐσπλαγχνίσου τον.

Σαλταβαδήλ

Κάθου καὶ λέγε.*

Μαγελόνη

Ἀγαθέ μου ἀδελφέ!

Σαλταβαδήλ

Πλέον σιγᾷ! Σοῦ εἶπα, εἶν' ἀδύνατον,
Θὰ ἀποθάνῃ. Ἔλα, σιωπή!

Μαγελόνη

Ἀλλὰ
Δὲν θέλω! Ἄλλως θὰ τὸν ἐξυπνίσω, καὶ
Νὰ δραπετεύσῃ τὸν ἀφίνω.

Λευκή

Ἀγαθὴ
Κόρη!

Σαλταβαδήλ

Τὰ δέκα χρυσᾶ σκοῦδα ἔπειτα!

Μαγελόνη

Ἀλήθεια!

Σαλταβαδήλ

Ἄφησέ με τὸ λοιπόν, παιδί,
Νὰ κάμω ὅ,τι πρέπει· πρέπει εὐγενὴς
Νὰ ἦσαι.

Μαγελόνη

Ὄχι! θέλω νὰ τὸν σώσω!

(Ἡ Μαγελόνη τοποθετεῖται ἀποφασιστικὴ πρὸ τῆς κλίμακος διὰ νὰ φράξῃ εἰς τὸν ἀδελφόν της τὴν δίοδον. Ὁ Σαλταβαδὴλ ὑποχώρων πρὸ τῆς ἀντιστάσεώς της, ἐπανέρχεται εἰς τὰ προσκήνια, ὡσεὶ ἀναζητῶν νὰ ἐξεύρῃ τρόπον τινὰ συμβιβασμοῦ)

Σαλταβαδήλ

Ἔ,
Ἂς ἴδωμεν.—Ὁ ἄλλος τὰ μεσάνυκτα
Θὰ ἔλθῃ πάλιν νὰ μὲ εὕρῃ. Ἂν κανείς,
Ἕνας ταξειδιώτης, ἀδιάφορον,
Περάσῃ καὶ κτυπήσῃ εἰς τὴν θύραν μας,
Διὰ νὰ μᾶς ζητήσῃ ἄσυλον, εὐθὺς
Τὸν συλλαμβάνω, τὸν φονεύω, κ' ἔπειτα,

* Chansons!

'Εντὸς τοῦ σάκκου. Δὲν θὰ καταλάβῃ δὲ
Ὁ ἄλλος. Αὐτὸς θέλει εὐχαριστηθῇ
Εἰς τὸ σκοτάδι ποῦ θὰ ἦνε πάντοτε,
'Αφοῦ θὰ ῥίψῃ κἄποιον ἢ κἄτι τι
Εἰς τὸ νερόν. Τὸ μόνον, ὅπου δύναμαι
Πρὸς χάριν σου νὰ κάμω.

Μαγελόνη

Σὲ εὐχαριστῶ,
'Αλλὰ ποιὸς θέλεις νὰ περάσῃ ἀπ' ἐδῶ;

Σαλταβαδὴλ

Εἶνε ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ σωθῇ
Ὁ ἄνθρωπός σου.

Μαγελόνη

Εἰς τοιαύτην ὥραν;

Λευκὴ

Ὦ,
Θεέ! μὲ δοκιμάζεις, καὶ ἐπιθυμεῖς
Νὰ ἀποθάνω. Τὸ λοιπὸν τὸ βῆμ' αὐτὸ
Πρέπει νὰ κάμω διὰ τὸν ἀχάριστον;
Ὄχι! ἀκόμη εἶμαι νεαρὰ πολύ.
— Μή με ὠθῇς, Θεέ μου!
(Βροντᾷ)

Μαγελόνη

Ἂν τυχὸν κανεὶς
Τοιαύτην ὥραν ἔλθῃ, σοῦ ὑπόσχομαι
Εἰς τὸ μικρόν μου κάνιστρον τὴν θάλασσαν
Νὰ φέρω.

Σαλταβαδὴλ

'Εὰν δὲν περάσει κἄποιος,
Ὁ εὔμορφός σου νέος ἐτελείωσε.

Λευκὴ

Ὦ. φρίκη! — Ἂν ἐκάλουν τὸν περίπολον!
Ὄχι, τὸ πᾶν κοιμᾶται. Ἔπειτα αὐτὸς
Θέλει καταμηνύσει τὸν πατέρα μου.
Ὅμως νὰ ἀποθάνω δὲν ἐπιθυμῶ!
Ἔγω νὰ πράξω κἄτι τι καλλίτερον,
Πρέπει νὰ περιθάλπω καὶ παρηγορῶ
Τὸν γέροντα πατέρα μου. Καὶ ἔπειτα
Πρὶν ἢ ἀκόμη γείνω χρόνων δεκαὲξ
Νὰ ἀποθάνω, φοβερόν! Δὲν δύναμαι!
Θεέ μου! εἰς τὸ στῆθός μου εἰσδύουσαν
Τὴν μάχαιραν νὰ αἰσθανθῶ! Ἆ!
(Τὸ ὡρολόγιον ἠχεῖ ἅπαξ)

Σαλταβαδὴλ

'Αδελφή,
(Ἀκούονται δύο ἄλλοι κτύποι)
Εἶν' ἕνδεκα καὶ τρία τέταρτα. Κανεὶς
Δὲν θὰ φανῇ πρὶν ἔλθῃ μεσονύκτιον.
Μήπως ἀκούῃς ἔξω θόρυβόν τινα!
Νὰ τελειώσω ὅμως εἶν' ἀνάγκη, καὶ
Δὲν μένει παρὰ ἕνα μόνον τέταρτον.
(Θέτει τὸν πόδα ἐπὶ τῆς κλίμακος.
Ἡ Μαγελόνη τὸν ἀναχαιτίζει μειδιῶσα)

Μαγελόνη

Περίμενε ὀλίγον, ἀδελφέ μου.

Λευκὴ

Πῶς!
Ἡ γυνὴ αὐτὴ κλαίει! Καὶ ἐγώ, ἀφοῦ
Νὰ τὴν συνδράμω δύναμαι, μένω ἐδῶ;
Τί ἄλλο μένει, ἀφοῦ δὲν μὲ ἀγαπᾷ,
Παρὰ νὰ ἀποθάνω! Δι' αὐτὸν λοιπὸν
Ἂς ἀποθάνω!
(Ἀνθισταμένη ἀκόμη)
'Αλλὰ ἡ ἰδέ' αὐτὴ
Εἶνε φρικώδης!

Σαλταβαδὴλ

Ὦ, εἶνε ἀδύνατον
Νὰ περιμένω ἐπὶ τέλους καὶ στιγμήν.

Λευκὴ

Ἂν εἴξευραν πῶς νὰ κτυπήσουν! Ἂν κανεὶς
Δὲν θὰ ἐπόνει! 'Αλλὰ εἰς τὸ πρόσωπον
Καὶ ἐπὶ τοῦ μετώπου σὲ κτυποῦν . . . Θεέ!

Σαλταβαδὴλ προσπαθῶν νὰ ἀποσπασθῇ τῆς Μαγελόνης, ἥτις πάντοτε τὸν ἀναχαιτίζει.

Μὰ τί νὰ κάμω θέλεις; Εἰς τὴν θέσιν του
Νομίζεις ὅτι θὰ εἰσέλθῃ ἄλλος τις!

Λευκὴ ῥιγῶσα ὑπὸ τὴν βροχὴν

Πῶς εἶμαι παγωμένη!
(Προχωρεῦσα πρὸς τὴν θύραν)
Ἂς ὑπάγω!
(Ἵσταται)
Πλὴν
Ῥιγοῦσα οὕτω ν' ἀποθάνω!
(Ἔρχεται εἰς τὴν θύραν κλονουμένη
καὶ κρούει ἅπαξ ἀσθενῶς)

Μαγελόνη

Νά, κτυποῦν

Σαλταβαδὴλ

Ο ἄνεμος τὴν στέγην θὰ ἐκίνησε.

(Ἡ Λευκὴ κρούει πάλιν)

Μαγελόνη

Κτυποῦν.

(Ὑπάγει εἰς τὸ παράθυρον, τὸ ὁποῖον ἀνοίγουσα παρατηρεῖ ἔξω)

Σαλταβαδὴλ

Αὐτὸ μοῦ φαίνεται περίεργον!

Μαγελόνη πρὸς τὴν Λευκὴν

Ἔ, ποῖος εἶνε;

(Πρὸς τὸν Σαλταβαδὴλ)

Ἕνας νέος.

Λευκὴ

Σᾶς ζητῶ

Διὰ τὴν νύκτα ἄσυλον.

Σαλταβαδὴλ

Ὕπνον λαμπρὸν

Θὰ κάμῃ!

Μαγελόνη

Καὶ θὰ ἦνε ἀτελείωτη

Η νύκτα.

Λευκὴ

Ἀνοίξατέ μου.

Σαλταβαδὴλ πρὸς τὴν Μαγελόνην

Στάσου!—Διάβολε!

Δός μου ν' ἀκονίσω τὸ μαχαίρί μου

Ὀλίγον.

(Τῷ δίδει τὸ ἐγχειρίδιόν του, τὸ ὁποῖον ἀκονίζει)

Λευκὴ

Ὦ, Θεέ μου! ἀκονίζουσι

Μαζῆ οἱ δύο μάχαιραν!

Μαγελόνη

Ταλαίπωρε!

Ἔρχεται νὰ κτυπήσῃ εἰς τὸν τάφον του!

Λευκὴ

Πῶς τρέμω! θ' ἀποθάνω τὸ λοιπόν!

(Γονυπετοῦσα)

Θεέ,

Πρὸς τὸν ὁποῖον ἔρχομαι, τοὺς συγχωρῶ

Ὅλους ὅσοι ὑπῆρξαν πρὸς ἐμὲ κακοί.

Ὦ, πάτερ μου, καὶ σύ, Θεέ μου, ὡς ἐγώ,

Τὸν Βασιλέα συγχωρήσατε καὶ σεῖς

Φραγκῖσκον Πρῶτον, τὸν ὁποῖον ἀγαπῶ

Ὅσον οἰκτείρω, ὅλους συγχωρήσατε,

Ἀκόμη καὶ τὸν κολασμένον δαίμονα,

Ὅστις μὲ περιμένει μ' ἐγχειρίδιον

Ἀνυψωμένον εἰς τὸ σκότος. Τὴν ζωὴν

Προσφέρω εἰς θυσίαν δι' ἀγνώμονα.

Ἐὰν θὰ ἦνε οὕτω εὐτυχέστερος,

Ὦ, ἂς μὲ λησμονήσῃ! Εἴθε εὐτυχής,

Χωρὶς νὰ τὸν ταράξῃ τίποτε, πολὺ

Νὰ ζῇ ἐκεῖνος, διὰ τὸν ὁποῖον νῦν

Θὰ ἀποθάνω.

(Ἐγειρομένη)

Τώρα θὰ εἶν' ἕτοιμος!

(Κρούει πάλιν τὴν θύραν)

Μαγελόνη πρὸς τὸν Σαλταβαδὴλ

Γρήγορα κάμε, ἐβαρέθηκε.

Σαλταβαδὴλ δοκιμάζων τὸ ἐγχειρίδιον

Καλέ!

—Περίμενε ἀπὸ τὴν θύραν νὰ κρυφθῶ

Ὀπίσω.

Λευκὴ

Τοὺς ἀκούω ὅ,τι λέγουν! Ὦ!

(Ὁ Σαλταβαδὴλ τοποθετεῖται ὄπισθεν τῆς θύρας οὕτως, ὥστε ἀνοιγομένης ν' ἀποκρύπτεται ἀπὸ τοῦ θεατοῦ).

Μαγελόνη πρὸς τὸν Σαλταβαδὴλ

Τὸ σύνθημα προσμένω.

Σαλταβαδὴλ ὄπισθεν τῆς θύρας κρατῶν ἐγχειρίδιον

Ἄνοιξε.

Μαγελόνη πρὸς τὴν Λευκὴν ἀνοίγουσα

Ἐμπρός!

Λευκὴ κατ' ἰδίαν

Θεέ μου! θὰ μοῦ κάμῃ φοβερὸν κακόν!

(Ὀπισθοχωρεῖ)

Μαγελόνη

Λοιπὸν τί περιμένεις;

Λευκὴ κατ' ἰδίαν

Εἰς τὸν ἀδελφὸν

Τὴν συνδρομήν της δίδ' ἡ ἀδελφή.—Θεέ,

Συγχώρησέ τους. Πάτερ, συγχωρεῖτέ με.

(Εἰσέρχεται. Καθ' ἣν στιγμὴν εἶνε εἰς τὸ κατώφλοιον τῆς καλύβης καὶ ὁ Σαλταβαδὴλ ὑψοῖ τὸ ἐγχειρίδιον, καταπετάννυται ἡ αὐλαία)

Ε'.

ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ

ΠΡΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

Ἡ αὐτὴ σκηνικὴ διασκευή, ἐκτὸς τῆς οἰκίας τοῦ Σαλταβαδὴλ, τῆς ὁποίας τὸ ἐσωτερικὸν εἶνε ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τοῦ θεατοῦ καὶ φαίνονται μόνον τὰ παράθυρα αὐτῆς κεκλεισμένα, παρ' οὐδενὸς φωτιζόμενα φωτός. Τὰ πάντα εἶνε ὅλως σκοτεινά.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Ὁ Τριβουλέτος κατέρχεται τὴν σκηνὴν βραδεῖ βήματι, κεκαλυμμένος ἐντὸς τοῦ μανδύου του. Ἡ καταιγὶς ἐκόπασε καὶ ἔπαυσεν ἡ βροχή. Ἀστραπαί τινες μόνον διασχίζουσι τὸν ὁρίζοντα καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἀκούεται ἡ μεμακρυσμένη βροντὴ κεραυνοῦ.

Τριβουλέτος μόνος

Πρόκειται τέλος πάντων νὰ ἐκδικηθῶ!
—Τὸ πρᾶγμα τώρα πλέον ἐτελείωσε.
—Παρῆλθε μήν, ἀφότου καιροφυλακτῶ
Καὶ περιμένω, μείνας γελωτοποιός,
Κρύπτων τὴν ψυχικήν μου ταραχήν, θρηνῶν
Ὑπὸ τὴν μειδιῶσαν προσωπίδα μου
Μὲ δάκρυ στάζον αἷμα.

(Παρατηρῶν μικρὰν θύραν τῆς οἰκίας)

Ἄ, ἡ θύρ' αὐτή...
—Πόσον πλησίον εἶνε ἡ ἐκδίκησις!
Ἀπὸ ἐκεῖ νομίζω θὰ τὸν φέρωσι!
Δὲν ἔφθασεν ἡ ὥρα. Τὴν ἐπρόλαβα
Ἐγὼ ἐν τούτοις. Θὰ προσμείνω θεωρῶν
Τὴν θύραν, ναί!

(Βροντᾷ)

Ὤ, τί καιρός! ὁποία νὺξ
Μυστηριώδης! Ἄνωθεν ἡ θύελλα,
Καὶ κάτω εἰς τὴν γῆν τὸ ἔγκλημα! Ἐδῶ
Ὁπόσον εἶμαι μέγας! Ἡ πυρίνη μου
Ὀργή, αὐτὴν τὴν νύκτα, ἰσοδυναμεῖ
Μὲ τοῦ Θεοῦ ὀργήν. Ὁποῖον ἄνακτα
Φονεύω! — Βασιλέα, ἐξ οὗ εἴκοσιν
Ἤρτηνται ἄλλοι, ὅστις εἶνε κύριος
Νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνην ἢ τὸν πόλεμον!
Τοῦ κόσμου ὅλου φέρει σήμερον αὐτὸς
Τὸ βάρος! Ὅταν θὰ ἐκλείψῃ, πῶς τὸ πᾶν
Θὰ κλίνῃ! Ὅταν ἄρω δὲ τὸν ἄξονα
Αὐτόν, θὰ ἦνε ἰσχυρὸς ὁ κλονισμὸς
Καὶ μέγας, καὶ ἡ χείρ μου, ἥτις τὸν ὠθεῖ,
Ἐπὶ μακρὸν μέχρι δακρύων ταραχὴν
Θὰ φέρ' εἰς τὴν Εὐρώπην, ἥτις θὰ ζητῇ
Νὰ εὕρῃ ἄλλως τὴν ἰσορροπίαν της!
—Σκέπτομαι ὅτι ἐὰν αἴφνης σήμερον
Τὴν γῆν ἠρώτα ὁ Θεός: Εἰπέ μου, Γῆ,
Ὁποίου ἡφαιστείου ἤνοιξε κρατήρ;
Τίς συγκινεῖ τοὺς Τούρκους καὶ Χριστιανούς;
Ὁ Κάρολος ὁ Πέμπτος ἢ ὁ Δόριχ,
Ὁ Σολιμάν, Κλεμέντιος ὁ ἕβδομος;
Ποῖος Χριστὸς ἢ Καῖσαρ, τίς ἀπόστολος,
Τίς μαχητὴς τὰ ἔθνη οὕτω ἐξωθεῖ
Τὸ ἓν κατὰ τοῦ ἄλλου; Ποῖος ἄρά γε
Βραχίων ἀναγκάζει σε νὰ τρέμῃς, Γῆ,
Ὡς τῷ ἀρέσκει! Καὶ ἡ Γῆ περίτρομος:
Ὁ Τριβουλέτος! θὰ ἀποκριθῇ. Ἰδοὺ
Τὸ ἔργον σου, ἑταῖρου, εὐτελῆ τρελέ!
Τὸν κόσμον ὅλον γελωτοποιοῦ τινὸς
Δύναται νὰ κλονίσῃ ἡ ἐκδίκησις!

(Ἀκούεται ὡρολόγιον μεμακρυσμένον ἠχοῦν μεσονύκτιον. Ὁ Τριβουλέτος ἀκούει)

Μεσάνυκτα!

(Τρέχει πρὸς τὴν οἰκίαν καὶ κρούει τὴν θύραν)

Φωνὴ ἔσωθεν

Τίς εἶνε;

Τριβουλέτος

Εἶμ' ἐγώ.

'Η Φωνή

Καλά.

('Η θύρα ἀνοίγει ἔσωθεν)

Τριβουλέτος

Γρήγορα.

'Η Φωνή

Μὴ εἰσέλθῃς.

('Ο Σαλταβαδὴλ ἐξέρχεται σύρων βαρύ τι πρᾶγμα ἐπίμηκες, μόλις ἐν τῷ σκότει διακρινόμενον. Δὲν φέρει φῶς, οὐδὲ ὑπάρχει τοιοῦτον ἐν τῇ οἰκίᾳ)

ΣΚΗΝΗ Β'.

ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ, ΣΑΛΤΑΒΑΔΗΛ

Σαλταβαδὴλ

Τί βαρύ! Καὶ σεῖς
'Ολίγον, Κύριέ μου, βοηθήσατε.

('Ο Τριβουλέτος ἀγόμενος ὑπὸ σπασμωδικῆς χαρᾶς, τὸν βοηθεῖ νὰ φέρῃ εἰς τὰ προσκήνια μακρόν, φαιὸν σάκκον, ὅστις φαίνεται περιέχων πτῶμα)

'Ο ἄνθρωπός σας εἶνε στὸ σακκὶ αὐτό.

Τριβουλέτος

"Ω, τί χαρά! δόσε μου φῶς νὰ τὸν ἰδῶ!

Σαλταβαδὴλ

Δι' ὄνομα Θεοῦ!

Τριβουλέτος

Καὶ τίς νὰ μᾶς ἰδῇ
Φοβεῖσαι;

Σαλταβαδὴλ

Τόσοι τῆς νυκτὸς κατάσκοποι!
Διάβολε! ὄχι φῶς! Θὰ κάμῃ θόρυβον
Πολύν.—Τὰ σκοῦδα!

Τριβουλέτος δίδων αὐτῷ χρηματόδεμα

Λάβε.

(Παρατηρῶν τὸν κατακείμενον σάκκον, ἐνῷ ὁ ἄλλος μετρᾷ)

Δίδει καὶ χαρὰν
Λοιπὸν τὸ μῖσος!

Σαλταβαδὴλ

Θέλετε βοήθειαν
Διὰ νὰ ρίψετε αὐτὸ στὸν ποταμόν;

Τριβουλέτος

Μόνος μου εἶμαι ἀρκετός.

Σαλταβαδὴλ

Οἱ δύο μας
Θέλομεν τελειώσει πλέον γρήγορα.

Τριβουλέτος

'Εχθρός, ποῦ ἔχει εἰς τὴν γῆν κανείς, βαρὺς
Δὲν εἶνε.

Σαλταβαδὴλ

Νὰ εἰπῆτε ἴσως θέλετε
Ποῦ ἔχει εἰς τὸν Σηκουάναν. "Ε, καλά,
'Αφίνττ, ὅπως θέλετε.

(Δεικνύων ὡρισμένον μέρος τοῦ ποταμοῦ)

'Αλλὰ ἀπὸ
'Εκεῖ νὰ μὴ τὸ ρίψετε. Εἶνε κακὴ
Αὐτὴ ἡ θέσις.

(Δεικνύων αὐτῷ ἄλλο μέρος)

Νά, ἐδῶ εἶνε πολὺ
Βαθειά.—Μὰ μὴ ἀργεῖτε.—Καληνύκτα σας.

(Εἰσέρχεται καὶ κλείει τὴν θύραν)

ΣΚΗΝΗ Γ'

Τριβουλέτος μόνος, παρατηρῶν ἀτενῶς τὸν σάκκον

Εἶνε ἐδῶ! Νεκρός! Καὶ ὅμως ἤθελα
Νὰ τὸν ἰδῶ!

(Ψηλαφῶν τὸν σάκκον)

'Αλλ' εἶνε ἀδιάφορον,
Εἶνε αὐτὸς βεβαίως. Τὸν αἰσθάνομαι
'Υπὸ τὸν σάκκον.—Διὰ τοῦ ὑφάσματος
'Ιδοὺ οἱ πτερνιστῆρές του ἐξέρχονται.
—Εἶνε αὐτός!

(Στρεφόμενος καὶ πατῶν ἐπὶ τοῦ σάκκου)

—Καὶ τώρα, κόσμε, βλέπε με.
'Εμπρός σου ἔχεις ἕνα γελωτοποιὸν
Καὶ ἕνα ἄνακτα!—Καὶ ποῖον ἄνακτα!
Τὸν πρῶτον πάντων καὶ τὸν ὕψιστον. 'Ιδοὺ
Κρατῶ αὐτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας μου. Αὐτὸς
'Εκεῖνος εἶνε. "Εχει δὲ ὡς μνῆμά του
Τὸν Σηκουάναν καὶ τὸν σάκκον σάβανον.
Τίς ὅλα ταῦτα ἔπραξε;

(Σταυρῶν τοὺς βραχίονας)

Μόνος ἐγώ!
"Οχι! νὰ τὸ πιστεύσω κἂν δὲν δύναμαι
"Οτι τοιοῦτον ἦρα θρίαμβον, καθὼς
Οὐδὲ ὁ κόσμος θὰ πιστεύσῃ αὔριον.
Τὸ μέλλον τί θὰ εἴπῃ; Ποίαν φοβερὰν
Θὰ παραγάγῃ εἰς τὰ ἔθνη ἔκπληξιν
"Εν γεγονὸς τοιοῦτον; Πόσον εὔκολα

Μᾶς ἔρριψες! Πῶς! ἓν παμμέγιστον
Τῶν ἀνθρωπίνων μεγαλείων, εἷς Θεός,
Ἀφοῦ ἀθανασία μόνον ἔλειπεν,
Εἷς τῆς Γαλλίας Βασιλεύς, ὅστις πολὺν
Ἐν τῇ ψυχῇ του εἶχεν ἐνθουσιασμόν,
Ὁ τοῦ Καρόλου Πέμπτου ἀντιμέτωπος,
Φραγκῖσκος ὁ τοῦ Βαλλοά, ὁ νικητὴς
Ἐν τοῖς πολέμοις, ὅστις μὲ τὸ βῆμά του
Τὰ τείχη ἀπὸ βάθρων ἔσειεν,
(Βροντή)
Αὐτὸς
Ὅστις τὴν νύκτα κατ' ἀλλήλων τοὺς στρατοὺς
Θορυβωδῶς ἐξώθει, κ' εἶτα τὴν αὐγὴν
Μὲ χεῖρας αἱμοφύρτους ἐκ τριῶν ξιφῶν
Ἐκράτει μόνον ἓν τεμάχιον, αὐτὸς
Ὁ Βασιλεύς, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Μαρινιάν,
Ὅστις τὴν οἰκουμένην μὲ τὴν δόξαν του
Ἐκλέισε,* πῶς ἀποτόμως, ὦ Θεέ,
Θέλει ἐκλείψει! Μὲ τὸ μέγα ὄνομα,
Τὸν θόρυβόν του, τῶν κολάκων τὴν αὐλὴν
Καὶ τὴν ἰσχύν του, ὡς παιδίον ἔκθετον
Ἡρπάγη αἴφνης, ἀνηρπάγη ἐν νυκτὶ
Τρικυμιώδει ἀπὸ ἕνα ἄγνωστον!
Πῶς! ἡ αὐλὴ ἐκείνη, τὸ βασίλειον
Καὶ ὁ αἰών, παρῆλθον ὡς καπνός! Αὐτὸς
Ὁ Βασιλεύς, οὗτινος ἦτο ἡ ζωὴ
Αὐγὴ ὡραία, ἔσβυσεν, ἐξέλιπε
Διεσκορπίσθη εἰς τὸν ἄνεμον; Εὐθὺς
Ἦλθε, παρῆλθε, καθὼς μία ἀστραπή!
Αὔριον ἴσως κήρυκες ἀνωφελῶς
Θὰ περιέλθουν πᾶσαν πόλιν, ἄφθονον
Δεικνύοντες χρυσίον, καὶ θὰ κράζωσιν
Εἰς τοὺς ἐπτοημένους διαβαίνοντας:
—Ἀνήκει εἰς ἐκεῖνον, ὅστις δυνηθῇ
Ν' ἀνεύρῃ τὸν Φραγκῖσκον Πρῶτον! —Ὢ αὐτὸ
Εἶνε λαμπρόν!
(Μετά τινας στιγμάς)
Ὦ κόρη μου περίλυπος,
Ἰδοὺ ἐτιμωρήθη οὗτος, ἰδοὺ ὅτι σὺ
Ἐξεδικήθης! Πόσον ἐπεθύμησα
Τὸ αἷμά του! Μ' ὀλίγα χρήματα, ἰδοὺ
Τὸν ἔχω!
(Κύπτων παραφόρως ἐπὶ τοῦ πτώματος)
Ὦ κακοῦργε! Τώρα δύνασαι
Νὰ μὲ ἀκούσῃς! Ἥρπασες τὴν κόρην μου,
Ἥτις ἀξίζει περισσότερον πολὺ
Τοῦ στέμματός σου, ἡ ὁποία εἰς τινὰ
Κακὸν δὲν ἔπραξε· μοῦ τὴν ἐφθόνησες,
Ἠτιμασμένην μοῦ ἀπέδωκες αὐτὴν
Καὶ δυστυχῆ! Ἔ, μὲ ἀκούεις τὸ λοιπόν;
Παράδοξον δὲν εἶνε; ναί, εἶμαι ἐγὼ
Ὅστις ἐδῶ καγχάζω κ' ἐκδικοῦμαι. Ἆ!
Προσεποιούμην ὅτι ἐλησμόνησα
—Ἀνόητε!—πῶς ἐξαντλεῖται ἡ ὀργὴ
Ἑνὸς πατρὸς εὐκόλως!—Ὄχι! εἰς αὐτὴν
Τὴν μεταξύ μας πάλην, πάλην ἀσθενοῦς
Πρὸς ἰσχυρόν, ὁ ἀσθενὴς ἐνίκησεν.
Ἐκεῖνος, ὅστις ἔλειχε τοὺς πόδας σου,
Σοῦ κατατρώγει τὴν καρδίαν! Σὲ κρατῶ.
(Κύπτων ἐπὶ πλέον ἐπὶ τοῦ σάκκου)
Δὲν μὲ ἀκούεις; Ὦ Ἱππότα Βασιλεῦ,
Εἶμαι ἐκεῖνος ὁ τρελός, τὸ ἥμισυ
Ἑνὸς ἀνθρώπου μόλις, γελωτοποιός,
Τὸ ζῶον τοῦτο τὸ ἀμφίβολον, πρὸς ὃ
Ἔκραζες: — Σκύλε!
(Τύπτει τὸ πτῶμα)
Βλέπεις; ὅταν τὴν ψυχὴν
Τὴν μᾶλλον ἠρεμοῦσαν, ἡ ἐκδίκησις
Ὠθήσῃ, δὲν κοιμᾶται πλέον τίποτε
Ἐντὸς αὐτῆς! Ὁ μᾶλλον τότε ἀσθενὴς
Ἀνδρίζεται, ὁ πλέον δὲ οὐτιδανὸς
Μεταμορφοῦται, ἡ ὀργὴ ἐκρήγνυται
Τοῦ δούλου, τίγρις ἡ γαλῆ καθίσταται
Ὁ γελωτοποιὸς δὲ δήμιος!
(Ἡμιεγειρόμενος)
Ὤ, πῶς
Ἐπόθησα νὰ ἦτο δυνατόν, χωρὶς
Νὰ κινηθῇ διόλου, νὰ μὲ ἤκουε!—
(κόπτων αὖθις ἐπὶ τοῦ σάκκου)
Ἔ, μὲ ἀκούεις; Σὲ βδελύττομαι! Καὶ νῦν
Εἰς τὸν πυθμένα ὕπαγε τοῦ ποταμοῦ,
Ὅπου πᾶν ἴχνος τῆς ζωῆς σου σβύνεται,
Νὰ ἴδῃς μήπως εἰς τὸ κοιμητήριον
Τῶν Γάλλων Βασιλέων κανὲν ῥεῦμά του
Ἐπαναστρέψῃ πάλιν.*
(Ἐγειρόμενος)
Εἰς τὸν ποταμόν,
Φραγκῖσκε Πρῶτε!
(Λαμβάνει τὸν σάκκον ἐκ μιᾶς ἄκρας καὶ τὸν σύρει μέχρι τοῦ χείλους τοῦ ποταμοῦ. Καθ' ἣν στιγμὴν τὸν ἀποθέτει ἐπὶ τοῦ παροχθίου περιτειχίσματος, ἡ Μαγελόνη ἀνοίγει μετ' ἐπιφυλάξεως τὴν θύραν τῆς καλύβης καὶ παρατηρεῖ περὶ ἑαυτὴν ἀνησύχως. Μὴ διακρίνουσά τινα εἰσέρχεται καὶ ἐπανέρχεται μετὰ μίαν στιγμὴν μετὰ τοῦ Βασιλέως, εἰς τὸν ὁποῖον διὰ νευμάτων ἐξηγεῖ ὅτι οὐδεὶς πλέον εἶνε ἐκεῖ καὶ δύναται νὰ ἀπέλθῃ. Εἰσελθούσης αὐτῆς κλείει ἡ θύρα, ὁ δὲ Βασιλεὺς διέρχεται διὰ τοῦ βάθους τῆς σκηνῆς, ἀκολουθῶν τὴν διεύθυνσιν, ἣν τῷ ἔδειξεν ἡ Μαγελόνη. Ταύτῃ τῇ στιγμῇ ὁ Τριβουλέτος ἑτοιμάζεται νὰ ῥίψῃ τὸν σάκκον εἰς τὸν Σηκουάναν)

Τριβουλέτος κρατῶν τὸν σάκκον
Ἔ, ἐμπρός!

* ... Ce roi de l'univers par sa gloire étoilé,
Dieu! comme il se sera brusquement en allé!

* Va voir au fond du fleuve, où tes jours [sont finis,
Si quelque courant d'eau remonte à Saint [Denis!

Ὁ Βασιλεὺς ψάλλων ἐν τῷ βάθει

Τρελὸς ποῦ πίστευσε
Εἰς τὴν γυναῖκα,
Ὅπου ἀλλάζει
Κάθε στιγμή.

Τριβουλέτος φρίττων

Ποία φωνὴ
Εἶνε αὐτή; Ὦ φάσματα νυκτερινά,
Μ' ἐμπαίζετε;

(Στρέφεται καὶ τείνει τὸ οὖς ἔντρομος. Ὁ Βασιλεὺς ἀπῆλθεν, ἀλλ' ἀκούεται μακρόθεν τὸ ᾆσμά του)

Ἡ φωνὴ τοῦ Βασιλέως

Τρελὸς ποῦ πίστευσε
Εἰς τὴν γυναῖκα,
Ὅπου ἀλλάζει
Κάθε στιγμή.

Τριβουλέτος

Κατάρα! Μὲ ἠπάτησαν!
Τὸν ἔχουν φυγαδεύσει, δὲν κρατῶ αὐτόν.—

(Τρέχων πρὸς τὴν οἰκίαν, τῆς ὁποίας μόνον τὸ ἄνω παράθυρον εἶνε ἀνοικτὸν)

Κακοῦργε!

(Ἀναμετρῶν τὸ ὕψος, ὡσεὶ θέλων ν' ἀναρριχηθῇ)

Εἶνε ὑψηλὰ πολύ!

(Ἐρχόμενος εἰς τὸν σάκκον)

Ἀλλὰ
Ποῖον ἐντὸς τοῦ σάκκου νὰ μοῦ ἔθεσεν
Ὁ δολοφόνος; Τίν' ἄθῷον;—Τρέμω!...

(Ψαύων τὸν σάκκον)

Ναὶ
Εἶνε ἀνθρώπου σῶμα.

(Σχίζει τὸν σάκκον κατὰ μῆκος διὰ τοῦ ἐγχειριδίου του καὶ παρατηρεῖ ἐν αὐτῷ ἐναγωνίως)

Ἀλλὰ τίποτε
Δὲν βλέπω.—Τόσον σκοτεινά!

(Στρεφόμενος)

Εἰς τὴν ὁδὸν
Κανείς! Εἰς τὴν οἰκίαν οὔτε! Οὔτε φῶς!

(Στηρίζεται ἐπὶ τοῦ σάκκου ἄπελπις)

Ἂς περιμείνω νὰ ἀστράψῃ!

(Ἀναμένει ἐπί τινας στιγμὰς θεωρῶν ἐντὸς τοῦ σάκκου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξήγαγε τὴν Λευκὴν κατὰ τὸ ἥμισυ)

ΣΚΗΝΗ Δ'.

ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ, ΛΕΥΚΗ

(Ἀστράπτει. Ὁ Τριβουλέτος ἐγείρεται καὶ ὀπισθοχωρεῖ ἐκβάλλων κραυγὴν φρικώδη)

Τριβουλέτος

Ἡ κόρη μου!
Θεέ μου! Δυστυχία! Ὦ, ἡ κόρη μου!
Ἡ κόρη μου! ἡ κόρη εἶνε τώρα!

(Ψηλαφῶν τὴν χεῖρά του)

Ὦ,
Ἐβράχ' ἡ χείρ μου! τίνος αἷμα εἶν' αὐτό;
—Ἡ κόρη μου!—Ὦ, χάνομαι! πλὴν ὄνειρον,
Φάντασμα μόνον εἶνε τοῦτο φοβερόν!
Ἀδύνατον! Ἐκείνη ἀνεχώρησε,
Πρὸς τὸ Ἐβραῒ βαδίζει τώρα.

(Γονυπετεῖ παρὰ τὸ σῶμα προσηλῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν)

Ὦ Θεέ!
Δὲν εἶνε ἀληθὲς πῶς εἶνε ὄνειρον
Φρικῶδες μόνον, ὅτι σὺ τὴν κόρην μου
Ὑπὸ τὰς πτέρυγάς σου διεφύλαξες,
Ὅτι αὐτὴ δὲν εἶνε, ὦ Θεέ μου!

(Δευτέρα ἀστραπὴ ῥίπτει ζωηρὸν φῶς ἐπὶ τοῦ ὠχροῦ προσώπου καὶ τῶν κεκλεισμένων ὀφθαλμῶν τῆς Λευκῆς)

Ναὶ
Ἐκείνη εἶνε! Εἶν' αὐτή!

(Ῥιπτόμενος θρηνωδῶς ἐπὶ τοῦ πτώματος)

Ὦ κόρη μου,
Παιδίον, ἀποκρίσου, ἀποκρίσου μου!
Ὦ, οἱ κακοῦργοι, σὲ ἐδολοφόνησαν!
Ὁμίλει μου! Δὲν εἶνε ἄλλος τις ἐδῶ
Παρὰ ἡ φρικαλέα οἰκογένεια!
Θεὲ μεγάλε! λάλησε, ὁμίλει μου.
Ὦ κόρη μου, ὦ κόρη!

(Ἡ Λευκὴ ὡσεὶ ζωογονηθεῖσα ἐκ τῶν κραυγῶν τοῦ πατρός της ἡμιανοίγει τὰ βλέφαρα καὶ ὁμιλεῖ διὰ φωνῆς ἐκλειπούσης)

Λευκή

Ποῖος μὲ καλεῖ;

Τριβουλέτος ἔξω ἑαυτοῦ

Λαλεῖ! κινεῖται κάπως! ἡ καρδία της
Πάλλει, ἀνοίγει τὤμμά της, Θεέ μου, ζῇ!

(Ἡ Λευκὴ ἡμιεγείρεται· φέρει ὑποκάμισον, εἶνε καθῃμαγμένη καὶ λυσίκομος. Τὸ κάτω τοῦ σώματος καλύπτει ὁ σάκκος)

Λευκή

Ποῦ εἶμαι;

Τριβουλέτος ὑποστηρίζων αὐτὴν ἐπὶ τοῦ στήθους του

Μὲ ἀκούεις ; Λέγε, τέκνον μου,
Ὦ μόνη εἰς τὸν κόσμον εὐτυχία μου,
Ἀναγνωρίζεις τὴν φωνήν μου ;

Λευκὴ

Πάτερ μου ..

Τριβουλέτος

Ἀγαπητή μου κόρη, τί σοῦ ἔκαμαν ;
Πόσον φρικῶδες εἶν' αὐτὸ μυστήριον !
—Φοβοῦμαι νὰ σὲ ψαύσω μὴ πονέσῃς, καὶ
Δὲν βλέπω. Ἔχεις κἄπου, κόρη μου, πληγήν;
Τὴν χεῖρά μου ὁδήγει.

Λευκὴ μετὰ φωνῆς διακοπτομένης

Τὴν καρδίαν μου
— Εἶμαι βεβαία—ἤγγισεν ἡ μάχαιρα—
Ὤ, τὸ ᾐσθάνθην . . . —

Τριβουλέτος

Ποῖος σὲ ἐκτύπησε ;

Λευκὴ

Ἐγὼ εἰς ὅλα ἔπταισα,—σ' ἠπάτησα—
Ἀπείρως τὸν ἠγάπων— θνήσκω—χάριν του.

Τριβουλέτος

Ὢ πεπρωμένον ἄκαμπτον ! Ἐνέπεσεν
Εἰς τὴν ἐκδίκησίν μου ! Καὶ ὁ Ὕψιστος
Μὲ τιμωρεῖ ! Ἀλλ' ὅμως ἐξηγήσου μου,
Κόρη μου, λέγε, τί σοῦ ἔκαμαν ;

Λευκὴ θνήσκουσα

Ὤ, μὴ
Μὲ ἀναγκάζῃς νὰ λαλῶ.

Τριβουλέτος καταφιλῶν αὐτὴν

Συγχώρει με.
Πλὴν νὰ σὲ χάσω, χωρὶς νὰ γνωρίζω πῶς !
Οἴμοι ! ἡ κεφαλή σου κλίνει !

Λευκὴ προσπαθοῦσα νὰ στραφῇ

Στρέψε με
Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος . . . πνίγομαι ...

Τριβουλέτος ἀνεγείρων αὐτὴν

Λευκή !
Λευκή ! μὴ ἀποθάνῃς !
(Στρεφόμενος ἐν ἀπελπισίᾳ)
Ὤ, βοήθεια !
Κανεὶς ἐδῶ δὲν εἶναι ; Καὶ θ' ἀφήσωσι
Νὰ ἀποθάνῃ οὕτω ἡ θυγάτηρ μου ;
—Ἰδοὺ ὁ κώδων τοῦ πορθμείου. Κόρη μου
Ἀγαπητή, δὲν δύνασαι μίαν στιγμὴν
Νὰ περιμείνῃς, νὰ σοῦ φέρω ὕδωρ καὶ
Σημάνω ἵνα ἔλθῃ κἄποιος ;
(Ἡ Λευκὴ τῷ νεύει ὅτι εἶνε ἀνωφελές)
Ἀλλὰ
Δὲν θέλεις ; — Εἶν' ἀνάγκη ὅμως. . .
(Κράζων ἀπὸ τῆς θέσεώς του)
Ἄνθρωποι !
(Σιωπὴ πανταχοῦ. Ἡ οἰκία οὐδὲν προδίδει σημεῖον ζωῆς)
Ἄφωνος τάφος εἶνε ἡ οἰκία αὐτή !
(Ἡ Λευκὴ ἀγωνιᾷ)
Μὴ ἀποθνήσκῃς, θησαυρέ μου, κόρη μου,
Περιστερά μου, ἂν μοῦ φύγῃς, τίποτε
Δὲν θ' ἀπομείνῃ πλέον εἰς ἐμέ, Λευκή !
Μὴ ἀποθάνῃς !

Λευκὴ

Ὤ !

Τριβουλέτος

Ἐδῶ σὲ ἐνοχλεῖ
Ἡ χείρ μου, δὲν εἶν' ἀληθές ; — Περίμενε
Ν' ἀλλάξω θέσιν.— Κάτι τι καλλίτερα
Δὲν εἶσαι οὕτω ; — Ὤ, δι' ὄνομα Θεοῦ,
Κράτησε τὴν πνοήν σου, ἑωσοῦ κανεὶς
Μᾶς βοηθήσῃ. — Ὤ, κανεὶς δὲν βοηθεῖ !

Λευκὴ διὰ φωνῆς ἐκλειπούσης

Συγχώρησέ τον, πάτερ μου . . . Ὑγίαινε.
(Ἡ κεφαλή της κλίνει)

Τριβουλέτος ἐκσπῶν τὴν κόμην του

Λευκή ! . . . ἐκπνέει !
(Τρέχει πρὸς τὸν κώδωνα τοῦ πορθμείου, καὶ τὸν κινεῖ ὁρμητικῶς)
Φόνος ! φόνος ! τρέξατε !
(Ἐπανερχόμενος πρὸς τὴν Λευκὴν)
Λευκή, προσπάθησ' ἕνα μόνον λόγον σου
Νὰ μοῦ εἴπῃς ἀκόμη. Εὐσπλαγχνίσου με !
Ὁμίλησέ μου ! μίαν λέξιν !
(Προσπαθῶν νὰ τὴν ἐγείρῃ)
Διατί
Θέλεις νὰ μένεις οὕτω πως ἀκίνητος ;
Δεκαεξέτις ! Εἶνε νεαρὰ πολύ !
Ὤ, ὄχι, ὄχι, δὲν ἀπέθανες. Λευκή,
Πῶς ἠδυνήθης μόνον τὸν πατέρα σου
Ν' ἀφήσῃς ; Εἶνε ἀληθὲς πῶς ἄλλοτε
Δὲν θὰ σ' ἀκούσῃ πλέον ; Διατί, Θεέ ;
(Ἀκούσαντες τὸν κώδωνα εἰσέρχονται ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ μετὰ λαμπάδων)
Ὑπῆρξεν ἀνοικτίρμων ὁ Θεὸς πρὸς σέ,
Ἀφ' οὗ σὲ ἔδωσ' εἰς ἐμέ. Τοὐλάχιστον
Δὲν σὲ ἐκάλει, πρὶν τὴν ὡραιότητα
Μοῦ δείξῃ τῆς ψυχῆς σου ; Πρὸς τί μ' ἄφησε
Νὰ ἴδω ποῖον εἶχα θησαυρόν ; Πρὸς τί,
Ὅτε μικρὰν ἀκόμη, σὲ ἐπλήγωσαν
Τὰ ἄλλα τὰ παιδία, δὲν ἀπέθνησκες ;
Κόρη μου ! κόρη !

ΣΚΗΝΗ Ε'.

ΤΡΙΒΟΥΛΕΤΟΣ. ΑΝΔΡΕΣ καὶ ΓΥΝΑΙΚΕΣ τοῦ λαοῦ

Μία γυνὴ

Μοῦ σπαράζουν τὴν ψυχὴ·
Οἱ λόγοι του.

Τριβουλέτος στρεφόμενος

Ἆ! τώρα ἔρχεσθε! καλά!
Πολὺ ἐγκαίρως ἔρχεσθε!
(Δραττόμενος τοῦ περιλαιμίου ἁμαξηλάτου τινος)
Χωριάτη, σὺ
Εἰπέ μου, ἔχεις ἄλογα, ἀμάξι;

Ὁ ἁμαξηλάτης

Ναί.—
Πῶς μὲ τινάζει!

Τριβουλέτος

Ἔχεις; βάλε τὸ λοιπὸν
Νὰ κόψῃ τὸ ἀμάξι τὸ κεφάλι μου.
(Ἐπανέρχεται καὶ ῥίπτεται ἐπὶ τοῦ πτώματος)
Κόρη μου!

Εἷς τῶν παρισταμένων

Κἄτι φονικὸν θὰ ἔγεινε!
Τί δύστυχος πατέρας! Μὴ ἀφήσωμεν
Αὐτὸν πλησίον της.

Τριβουλέτος

Ὄχι! ἐπιθυμῶ
Νὰ μείνω! Θέλω νὰ τὴν βλέπω! Ἐγὼ σᾶς
Δὲν σᾶς γνωρίζω. Πῶς θὰ τὴν ἁρπάσητε
Ἀφοῦ κακὸν κανένα δὲν σᾶς ἔκαμα;
(Πρὸς μίαν γυναῖκα)
Κυρία, κλαίεις; Ὦ, σὺ εἶσαι ἀγαθή,
Νὰ μὴ μοῦ τὴν ἁρπάσουν, λέγε τους.
(Ἡ γυνὴ ἐπεμβαίνει ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐκεῖνος ἐπανέρχεται πρὸς τὴν Λευκήν, πρὸ τῆς ὁποίας γονυπετεῖ)
Πτωχή!
Κλίνε τὸ γόνυ, παρ' αὐτὴν ἀπόθανε
Γονυπετής.

Ἡ γυνὴ

Μὰ ἡσυχάσατε. Ἐὰν
Τοιουτοτρόπως θὰ φωνάζετε, αὐτοὶ
Θὰ σᾶς τὴν πάρουν.

Τριβουλέτος

Ὦ, ἀφήσατέ μού την!—
Νομίζω πῶς ἀκόμη δὲν ἐξέπνευσε!
Τὴν συνδρομήν μου θέλει! Ἀλλὰ τρέξατε
Βοήθειαν καμμίαν νὰ ζητήσητε
Ἀπὸ τὴν πόλιν! Ἐπὶ τῆς καρδίας μου
Ἀφήσατέ την, καὶ θὰ ἧμαι ἥσυχος.
(Τὴν σύρει ὅλην πρὸς τὸ στῆθός του καὶ τὴν διευθετεῖ ὡς μήτηρ τὸ κοιμώμενον τέκνον της)
Ὄχι! νεκρὰ δὲν εἶνε. Ὁ Θεὸς αὐτὸ
Δὲν ἤθελε! Διότι τὸ γνωρίζει πῶς
Δὲν ἔχω εἰς τὸν κόσμον ἄλλο τι ἐκτὸς
Αὐτῆς. Ὁ κόσμος ὅλος σὲ βδελύσσεται
Ὁπόταν ἦσαι ἄσχημος. Σὲ φεύγουσιν
Οἱ ἄνθρωποι, κανεὶς των δὲν παθαίνεται
Εἰς τὰ δεινά σου. Ἀλλ' αὐτὴ μὲ ἀγαπᾷ,
Εἶνε αὐτὴ ἡ χαρά μου καὶ τὸ στήριγμα.
Ὅταν γελῶσι τὸν πατέρα της, αὐτὴ
Μαζῆ του κλαίει. Τόσον εὔμορφος, νεκρά!
Ἀδύνατον! Δότε μου τώρα κἄτι τι
Τὸ μέτωπόν της νὰ σπογγίσω.
(Τῇ σπογγίζει τὸ μέτωπον)
Ἐρυθρὸν
Τὸ χεῖλός της ἀκόμη εἶνε. Ἂν καὶ σεῖς
Ἐβλέπατε ἐκείνην παῖδα διετῆ
Μὲ τὴν χρυσῆν της κόμην! Ὦ, ἐγὼ ξανθήν,
Ὡς ἦτο τότε, δὲν τὴν ἐλησμόνησα.
Βασανισμένη κόρη, εὐτυχία μου,
Λευκή μου! οὕτω τὴν ἐκράτουν ἄλλοτε
Παιδίον. Ὅπως τώρα, ἀνεπαύετο
Ἐπάνω μου καὶ τότε! Ἂν εἰξεύρατε,
Ὅταν ἐξύπνα, ποῖος ἦτο ἄγγελος!
Δὲν ἐφαινόμην εἰς αὐτὴν παράδοξος,
Μοῦ ἐμειδίων οἱ γλυκεῖς της ὀφθαλμοί,
Κ' ἐφίλουν τὰς μικράς της χεῖρας. Ἄκακον
Παιδίον!—Ὄχι, δὲν ἀπέθανεν, ἀλλὰ
Κοιμᾶται, ἡσυχάζει. Μόλις πρὸ μικροῦ
Ὡσὰν ἀποθαμμένη ἦτο, κύριοι.
Ἐξύπνησεν ἐν τούτοις. Περιμείνατε·
Ναί, θὰ ἰδῆτε πάλιν νὰ ἀνοίξωσι
Τὰ βλέφαρά της ἔξαφνα. Ἔ, βλέπετε,
Πῶς τώρα, κύριοί μου, ὁμιλῶ ὀρθῶς.
Κανένα δὲν προσβάλλω, εἶμαι ἥσυχος,
Γλυκύς. Ἀφοῦ κανένα δὲν παρήκουσα,
Δύνασθε ἐλευθέρως νὰ μ' ἀφήσητε
Τὴν κόρην μου νὰ βλέπω.
(Παρατηρεῖ αὐτὴν)
Πόνου ἔκφρασις
Καμμία! οὐδὲ κἂν παραμικρὰ ῥυτίς!
Ἐντὸς τῶν ἰδικῶν μου τὰς ἐθέρμανα
Τὰς χεῖράς της. Ἰδέτε, ψαύσατε αὐτάς.

Ἡ γυνὴ πρὸς τὸν Τριβουλέτον

Ὁ Ἰατρός.

Τριβουλέτος πρὸς τὸν χειρουργὸν

Ἐλᾶτε, ἴδατε αὐτήν,
Δὲν θὰ σᾶς ἐμποδίσω. Δὲν εἶν' ἀληθὲς
Λιπόθυμος πῶς εἶνε;

Ὁ Ἰατρὸς ἐξετάζων τὴν Λευκὴν

Ὤ, ἀπέθανε.
(Ὁ Τριβουλέτος ἀνατινάσσεται αἰφνιδίως)
Ἔχει πληγὴν βαθεῖαν εἰς τἀριστερὸν
Πλευρόν. Τὸ αἷμα ἔφερε τὸν θάνατον.

Τριβουλέτος

Τὴν κόρην μου! Τὴν κόρην ἐθανάτωσα!
(Καταπίπτει ἀναίσθητος)

Τέλος τοῦ δράματος.

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ *

Ἀναλαμβάνων σήμερον τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν μου, θεωρῶ καθῆκόν μου νὰ ἐκφράσω δημοσίᾳ τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρός τε τοὺς κυρίους καθηγητὰς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, οἵτινες ἐπανειλημμένως καὶ ὁμοφώνως με προέτειναν καθηγητήν, καὶ πρὸς τὴν Σ. Κυβέρνησιν καὶ τὴν Αὐτοῦ μεγαλειότητα τὸν Βασιλέα ἡμῶν, διότι ηὐδόκησαν, ἀποδεχόμενοι τὴν γνώμην τῆς σχολῆς νά με διορίσωσιν εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Συναισθανόμενος δὲ τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ πανελληνίου τούτου καθιδρύματος, θέλω διαρκῶς προσπαθῇ, ὅπως μὴ φανῶ ἀνάξιος τῆς θέσεως, ἣν ἔλαβον.

Ἑπόμενος τοῖς εἰθισμένοις ἔκρινα, κύριοι, ἁρμόδιον ἐν τῇ σημερινῇ μου ὁμιλίᾳ νὰ διαλάβω ἐν ὀλίγοις περὶ τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης ἐν γένει καὶ ἰδίως περὶ τοῦ μέρους αὐτῆς, ὅπερ προτίθεμαι νὰ διδάξω, τουτέστι περὶ τοῦ διαφορικοῦ καὶ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ.

Ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη ὁρίζεται ὡς ἐπιστήμη τοῦ ποσοῦ· διότι περὶ τὰ ποσὰ καὶ τὰς σχέσεις καὶ τὰς μεταβολὰς αὐτῶν ἀσχολεῖται. Βάσεις αὐτῆς εἶναι ὀλίγαι τινὲς ἀρχαὶ ἐκ τῆς πείρας τοῦ ἐκτὸς ἡμῶν κόσμου λαμβανόμεναι καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁρμωμένη ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια καὶ βαθμηδὸν προχωροῦσα, δημιουργεῖ μέγα καὶ ἁρμονικὸν οἰκοδόμημα. Αἱ ἀρχαὶ δ' αὗται εἶναι ἢ στοιχειώδεις ἔννοιαι, ἐξ ὧν αἱ ἄλλαι συντίθενται, οἷαι αἱ ἔννοιαι τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ χώρου, τῆς ἐπιφανείας καὶ τῶν τοιούτων, ἢ θεμελιώδεις κρίσεις, τουτέστιν ἀξιώματα, ἐφ' ὧν στηρίζονται αἱ ἄλλαι κρίσεις.

Σκοπὸς τῆς μαθηματικῆς εἶνε ἡ λύσις παντὸς ζητήματος, ἔνθα ζητεῖται τὸ πόσον. Ἵνα δὲ εὐκολώτερον κατορθώσῃ τοῦτο, ἁπλουστεύουσα τὸ ἔργον αὐτῆς, παραβλέπει πᾶσαν ἄλλην τῶν ὄντων ἔποψιν καὶ θεωρεῖ αὐτὰ μόνον ὡς πρὸς τὸ ποσόν· καὶ ἑκάστη δὲ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἐξετάζει τὰ ὄντα ὑπὸ ἰδίαν ἔποψιν· διότι ἡ τελεία γνῶσις τοῦ κόσμου κατὰ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας ὄψεις αὐτοῦ εἶνε δι' ἕκαστον ἄνθρωπον ἀκατόρθωτος. Καθὼς δὲ αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες, ἵνα θερμάνωσί τι καὶ καύσωσιν, εἶνε ἀνάγκη νὰ συγκεντρωθῶσιν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότεραι εἰς μικρὰν ἔκτασιν, οὕτω καὶ ἡ διάνοια, ἵνα εὕρῃ τι, ἵνα κατορθώσῃ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τῶν πραγμάτων σχέσεις καὶ ἀνακαλύψῃ τὰς αἰτίας τῶν διαφόρων φαινομένων καὶ τοὺς νόμους, καθ' οὓς ταῦτα συμβαίνουσιν, εἶνε ἀνάγκη νὰ περιορισθῇ εἰς μικρὸν μέρος τοῦ ὅλου κόσμου, εἰς μίαν μόνην αὐτοῦ ὄψιν. Ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου μονομερεῖς μόνον

* Ἐκφωνηθεὶς τῇ 7 Δεκεμβρίου 1884 ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

γνώσεις ἀποκτῶνται, εἶνε πρόδηλον· ἀλλ' ὁ περιορισμὸς οὗτος εἶνε ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος.

Αὐτοτελὴς καὶ αὐτάρκης οὖσα ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη οὐδὲν παρ' οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐπιστήμης λαμβάνει· τοὐναντίον ἄλλαι λαμβάνουσι παρ' αὐτῆς μάλιστα δὲ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι· διότι ἡ ὡς πρὸς τὸ ποσὸν ἔρευνα τῶν ὄντων καὶ τῶν κατὰ ποσόν σχέσεων αὐτῶν, ἥτις εἶνε ἔργον τῆς μαθηματικῆς, ἔχει ἐν ταῖς φυσικαῖς μάλιστα ἐπιστήμαις τὸ μέγιστον μέρος καὶ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν πυρῆνα πάσης ἐρεύνης. Διὰ τοῦτο αἱ μαθηματικαὶ γνώσεις εἶνε ἀπαραίτητον ἐφόδιον παντὸς ὅστις θέλει νὰ σπουδάσῃ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τοὺς ποικίλους κλάδους καὶ τὰς ἐφαρμογὰς αὐτῶν. Διὰ τῆς βοηθείας τῶν μαθηματικῶν εὑρίσκεται ὁ λόγος τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ ἐξηγεῖται πῶς εἶνε ταῦτα ἀναπόδραστοι συνέπειαι τῶν φυσικῶν ἀρχῶν καὶ εὑρίσκονται οἱ νόμοι, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ φαινόμενα ὑπόκεινται· διὰ τοῦτο εἰς ὅσα μέρη τῶν ἐπιστημῶν τούτων εἰσεχώρησεν ἡ μαθηματική, ἔφερε τάξιν, ἁρμονίαν καὶ βεβαιότητα. Ἐὰν μάλιστα ἀναλογισθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν σημερινὴν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατάστασιν ἡ πιθανωτάτη καὶ πρὸς τὰ πράγματα σύμφωνος ὑπόθεσις εἶνε ὅτι πᾶν φαινόμενον οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ κινήσεως προϊόν, λόγου χάριν, τὸ φῶς προέρχεται ἐκ κινήσεως ἢ εἶνε ἀποτέλεσμα κινήσεως, ὁ ἦχος, τὸ θερμαντικόν, ὁ ἠλεκτρισμός, καὶ αὐτὴ ἡ ἕλξις ἴσως εἶνε κινήσεως ἀποτέλεσμα, ἑπομένως πάντα ἀνάγονται εἰς τὴν μηχανικὴν καὶ ἐξηγοῦνται διὰ τῶν νόμων αὐτῆς, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι καὶ τὰ ἄτομα τῆς ὕλης καὶ αὐτὰ εὑρίσκονται ἐν ἀπαύστῳ κινήσει, ὥστε ἡ φυσικὴ περιλαμβάνεται ἐν τῇ μηχανικῇ, ἐὰν λέγω ταῦτα ἀναλογισθῶμεν, ἐννοοῦμεν πόσον μεγάλη εἶνε ἡ ἐπίδρασις τῆς μαθηματικῆς ἐπὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ὁ θέλων σήμερον νὰ σπουδάσῃ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, μάλιστα δὲ τὴν ἰδίως λεγομένην φυσικὴν καὶ τὴν χημείαν ἄνευ μαθηματικῶν, οὐδόλως διαφέρει τοῦ θέλοντος νὰ σπουδάσῃ γλῶσσάν τινα ἄνευ τῆς γραμματικῆς αὐτῆς.

Καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν εἶνε ἡ μαθηματικὴ ἡ ἀρίστη προπαιδεία· διότι ἐν αὐτῇ καὶ μόνῃ παρατηρεῖται ἡ τελεία ἁρμονία τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ ἡ τάξις αὐτῶν· αὐτῆς καὶ μόνης αἱ ἀλήθειαι ἔχουσι τελείαν ἀκρίβειαν, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε τὰ ἁπλούστατα παραδείγματα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ λογικοὶ κανόνες ἐφαρμόζονται. Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ μαθηματική, ὡς κειμένη μεταξὺ τοῦ ὅλως ἰδανικοῦ καὶ τῆς ὅλως ἐστερημένης ἰδεῶν ὕλης, ἀπασχολεῖ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῶν ὑλικῶν καὶ καθιστᾷ αὐτὸ ἱκανώτερον νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἰδανικόν. Γνωστὸν δὲ εἶνε τὸ λόγιον, ὅπερ ἐπέγραψεν, ὡς λέγουσιν, ἐπὶ τῆς Ἀκαδημείας «μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω μου τὴν στέγην».

Ἀλλ' ἡ σπουδὴ τῶν μαθηματικῶν μάλιστα δὲ τῶν στοιχειωδῶν ἔχει

καὶ ἄλλην γενικωτέραν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ὡς μορφωτικὸν μέσον· διότι ἀναπτύσσει καὶ κρατύνει τὴν διάνοιαν καὶ ὀξύνει τὴν κρίσιν καὶ κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Πλάτωνος «οἱ μὲν φύσει πρὸς τὰ μαθηματικὰ ῥέποντες γίνονται δι' αὐτῶν ὀξεῖς εἰς πάντα τὰ μαθήματα, οἱ δὲ βραδεῖς πάλιν γίνονται ὀξύτεροι ἑαυτῶν».

Μετὰ τὸν γενικὸν τοῦτον χαρακτηρισμὸν τῆς μαθηματικῆς ἔρχομαι ἤδη εἰς τὴν σύντομον περιγραφὴν τοῦ διαφορικοῦ καὶ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως αὐτῶν.

Ὁ διαφορικὸς λογισμὸς εἶνε θεωρία τις περὶ τὰς αὐξήσεις καὶ τὰς μειώσεις τῶν μεταβαλλομένων ποσῶν. Ἂν καὶ κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους δύνανται νὰ μεταβάλλωνται τὰ ποσά, ἀκολουθοῦσιν ἐν τούτοις αἱ αὐξήσεις καὶ αἱ μειώσεις αὐτῶν, ὅταν εἶνε λίαν μικραί, νόμους τινὰς ἁπλοῦς· περὶ τούτους δὲ τοὺς νόμους καὶ περὶ τὰς ἐφαρμογὰς αὐτῶν ἀσχολεῖται ὁ διαφορικὸς λογισμός. Μετ' αὐτοῦ συνδέεται ἀμέσως καὶ ἀναποσπάστως ὁ ὁλοκληρωτικὸς λογισμός, ὅστις ἐκ τῶν νόμων, οὓς ἀκολουθοῦσιν αἱ μικραὶ αὐξήσεις καὶ αἱ μειώσεις τῶν μεταβαλλομένων ποσῶν, ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐξαρτῶνται ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων. Οἱ δύο δὲ οὗτοι λογισμοὶ συμπληροῦντες ἀλλήλους συναποτελοῦσι κυρίως ἓν ὅλον, οὐσιωδῶς διάφορον τῶν ἄλλων μερῶν τῆς μαθηματικῆς καὶ τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν *ἀνάλυσις*. Ἐν τῇ ἀλγέβρᾳ καὶ ἐν τῇ γεωμετρίᾳ τὰ ποσά, ὅσα εἰς ἕκαστον ζήτημα ἐμφανίζονται, ἅπαντα ἄνευ διακρίσεως μεγέθους λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν· διότι ὁ ἀλγεβρικὸς λογισμὸς εἶνε ἀνεξάρτητος τοῦ μεγέθους τῶν ἀριθμῶν, ἐφ ὧν ἐφαρμόζεται· ἐὰν δέ ποτε παραλειφθῇ τι ὡς μικρὸν σχετικῶς πρὸς ἄλλα, τὸ ἐξαγόμενον, εἰς ὃ φθάνομεν, θεωρεῖται ὡς ἀληθὲς μόνον κατὰ προσέγγισιν. Ἀλλ' ἐν τῇ ἀναλύσει ἄρχεται ἡ συστηματικὴ διάκρισις τῶν ποσῶν εἰς τάξεις κατὰ μέγεθος· τοῦτο δὲ εἶνε τὸ διακρῖνον καὶ χαρακτηρίζον τὴν ἀνάλυσιν. Τὰ μεταβαλλόμενα καὶ πρὸς τὴν ἐκμηδένισιν τείνοντα ποσά, ἢ ὡς συνήθως λέγομεν, τὰ *ἀπειροστά*, (ὡς τοιαῦτα δὲ νοοῦνται συνήθως αἱ αὐξήσεις καὶ αἱ μειώσεις τῶν ποσῶν) διακρίνονται εἰς τάξεις καὶ συγκρίνονται πρὸς ἄλληλα· ἐκ δὲ τῆς συγκρίσεως ταύτης γίνεται φανερὸν ὅτι δὲν ἔχουσι πάντα ἴσην ἀξίαν καὶ δύναμιν εἰς τὴν λύσιν πλείστων ζητημάτων, καὶ ὅτι τινὰ ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ παραλειφθῶσιν ἐντελῶς ἐν τῷ λογισμῷ, χωρὶς διόλου νὰ βλαφθῇ ἡ μαθηματικὴ ἀκρίβεια. Οὕτω διακρίνεται ποῖα κυρίως ποσὰ εἰς ἕκαστον ζήτημα πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν καὶ ποῖα νὰ παραλείπωνται ὡς περιττά· ἡ δὲ ἁπλούστευσις αὕτη γίνεται αἰτία τῆς ταχυτέρας λύσεως τοῦ ζητήματος καὶ τῆς ἀναγωγῆς πολλῶν καὶ διαφόρων θεωριῶν εἰς μίαν μόνην γενικήν· εἰς τοῦτο δὲ ἔγκειται ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης.

Αἱ ἐφαρμογαὶ τοῦ διαφορικοῦ καὶ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ εἰς τὴν

γεωμετρίαν εἶνε σπουδαιότατοι· διότι μέγα πλῆθος γεωμετρικῶν θεωριῶν ἀναπτύσσεται εὐκολώτατα δι' αὐτῶν· λόγου χάριν, ἡ θεωρία τῶν ἐφαπτομένων, ἡ τῶν ἐνειλιγμένων καὶ ἐξειλιγμένων, ἡ τῶν περιβαλλουσῶν, ἡ τῶν ἐγγυτάτων γραμμῶν ἢ ἐπιφανειῶν, ἡ τῶν πρωτευουσῶν γραμμῶν ἐπὶ οἱασδήποτε ἐπιφανείας κτλ. εἰς δὲ τὸν ὁλοκληρωτικὸν λογισμὸν ἀνάγεται ἡ εὕρεσις τοῦ μήκους τῶν καμπύλων γραμμῶν καὶ τοῦ ἐμβαδοῦ πάσης ἐπιφανείας καὶ τοῦ ὄγκου παντὸς στερεοῦ, ἐν γένει ἡ καταμέτρησις πάσης ἐκτάσεως.

Ἀλλὰ καὶ πᾶν ζήτημα τῆς θεωρητικῆς μηχανικῆς ἀνάγεται εἰς ζήτημα τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ. Τῷ ὄντι ἡ θεωρητικὴ μηχανικὴ βασίζεται ἐπὶ φυσικῶν τινων ἀρχῶν, αἵτινες ἀφορῶσιν εἰς τὰς γενικὰς τῶν σωμάτων ἰδιότητας καὶ ἰδίως εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἄλληλα τὰ μόρια τῆς ὕλης. Αἱ ἀρχαὶ δὲ αὗται, δι' ὧν ζητοῦμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὰ διάφορα φαινόμενα, ἀναφέρονται συνήθως εἰς τὰ ἐλάχιστα ἢ ἀπειροστὰ μόρια τῆς ὕλης καὶ εἰς τὰ ἀπειροστὰ μέρη τοῦ χρόνου· ἡ ἐφαρμογὴ ἄρα αὐτῶν εἰς οἱονδήποτε μηχανικὸν ζήτημα δίδει ἐξισώσεις περιεχούσας ἀπειροστά, ἢ ὡς συνήθως λέγομεν, *διαφορικὰς ἐξισώσεις*· ἡ δὲ ἐκ τῶν ἐξισώσεων τούτων εὕρεσις τῶν νόμων τοῦ φαινομένου διὰ πεπερασμένα σώματα καὶ διὰ πεπερασμένον χρονικὸν διάστημα γίνεται διὰ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ· καὶ ἂν ἠδυνάμεθα νὰ λύωμεν πᾶσαν διαφορικὴν ἐξίσωσιν, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ λύωμεν καὶ πᾶν μηχανικὸν ζήτημα· ὥστε ἄνευ ὑπερβολῆς δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ θεωρητικὴ μηχανικὴ ἅπασα ἀνάγεται εἰς τὸν ὁλοκληρωτικὸν λογισμόν· τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ περὶ τῆς φυσικῆς, ἥτις ὁσημέραι καταντᾷ νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν μηχανικήν. Εὐλόγως λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ διαφορικὸς καὶ ὁ ὁλοκληρωτικὸς λογισμὸς εἶνε τὸ σημαντικώτατον καὶ μεγαλοφυέστατον πάντων, ὅσα ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια εὗρεν ἐν τῇ μαθηματικῇ ἐπιστήμῃ μέχρι τοῦδε.

Ἀρχικὴ ἰδέα τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ εἶνε ἡ ἰδέα ἀθροίσματος, τοῦ ὁποίου ἕκαστος ὅρος ἐλαττοῦται καὶ τείνει πρὸς τὸ μηδέν, ἐν ᾧ τὸ πλῆθος αὐτῶν αὐξάνει εἰς ἄπειρον. Πρῶτος ὅστις ἐφήρμοσε τὴν ἰδέαν ταύτην εἰς τὴν καταμέτρησιν γεωμετρικῶν μεγεθῶν, ἐμβαδῶν καὶ ὄγκων, εἶνε ὁ μέγιστος τῶν Ἑλλήνων μαθηματικῶν ὁ Συρακούσιος Ἀρχιμήδης· ὅστις ἔζη ἀπὸ τοῦ 287 μέχρι τοῦ 212 πρὸ Χριστοῦ. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ περὶ τῶν ἐφευρέσεων αὐτοῦ ἐν τῇ γεωμετρίᾳ καὶ τῇ μηχανικῇ καὶ φυσικῇ διέλαβον ἄλλοτε, ὅτε ἀπὸ τῆς ἕδρας ταύτης ἐξέθηκα τὴν ἱστορίαν τῆς μαθηματικῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι· διὰ τοῦτο ἀρκοῦμαι ἐν τῷ παρόντι εἰς ὀλίγα, καὶ πρῶτον ἀναφέρω τὰ παραδείγματα τῶν ὁλοκληρώσεων τὰς ὁποίας ἐξετέλεσεν. Ἵνα εὕρῃ τὸ ἐμβαδὸν τῆς ἀπ' αὐτοῦ ὀνομαζομένης ἕλικος, ὁ Ἀρχιμήδης διαιρεῖ αὐτὸ διὰ τῶν πολικῶν ἀκτίνων εἰς μέρη, ἅτινα ἐξομοιοῖ πρὸς κυκλικοὺς τομεῖς, τῶν ὁποίων εὐ-

ρίσκει τὸ ἄθροισμα. Ἵνα δὲ εὕρῃ τὸν ὄγκον τοῦ ἐλλειψοειδοῦς ἐκ περιστροφῆς, καὶ τοῦ παραβολοειδοῦς ἐκ περιστροφῆς, τέμνει τὰ στερεὰ ταῦτα διὰ σειρᾶς ἐπιπέδων παραλλήλων καὶ ἐξομοιοῖ τὰ μεταξὺ τμήματα πρὸς κυλίνδρους. Τὴν αὐτὴν μέθοδον μεταχειριζόμεθα καὶ σήμερον πρὸς εὕρεσιν τοῦ ὄγκου τῶν σωμάτων τούτων. Ὁ ἀναγινώσκων τὸν τετραγωνισμὸν τῆς ἕλικος ἢ τὸν κυβισμὸν τῶν σφαιροειδῶν καὶ τῶν κωνοειδῶν τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ γράφων διὰ τῶν σημερινῶν σημείων ὅσα ὁ Ἀρχιμήδης διὰ λέξεων λέγει, ἀναγινώσκει πράγματι μέρος τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ· μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης οὐδὲ λέξιν λέγει περὶ ὁρίων ἢ ἀπειροστῶν καὶ τῶν τοιούτων, δι' ὧν οἱ λογισμοὶ γίνονται σήμερον συντομώτεροι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ σαφέστεροι. Ὁ Ἀρχιμήδης μένει πάντοτε ἐν τῷ πεπερασμένῳ καὶ ἐντελῶς ὡρισμένῳ· ἀφοῦ δὲ διὰ τῆς μεθόδου του δἰδῃ τὸ ἐξαγόμενον, ἀποδεικνύει ἔπειτα τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς.

Καθόλου ὁ Ἀρχιμήδης ἔταμε νέας ὁδοὺς ἐν τῇ μαθηματικῇ, καὶ ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτῆς περισσότερον παντὸς ἄλλου· διότι ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς θεωρητικῆς μηχανικῆς καὶ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ· τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐθεωροῦντο καὶ ἦσαν ἐπὶ 18 αἰῶνας, ἤτοι μέχρι τῆς εὑρέσεως τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος, τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς μαθηματικῆς. Μόνος ἐφάμιλλος αὐτοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Νεύτων· διότι καὶ τούτου ἡ μεγαλοφυΐα ηὔξησε τὴν ἐπιστήμην διὰ νέων θεμελιωδῶν ἐννοιῶν καὶ νέων γενικωτάτων μεθόδων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ λεπτομερὴς σπουδὴ ἔφερε τὴν μαθηματικήν, εἰς ὃ σημεῖον εὑρίσκεται σήμερον.

Τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ Ἀρχιμήδους μέχρι τοῦ Νεύτωνος, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ 212 πρὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ 1642, ἀναγκαζόμεθα νὰ διατρέξωμεν συντομώτατα· πρέπει ὅμως νὰ ἐπιθεωρήσωμεν τὴν ἐν αὐτῷ πρόοδον τῆς μαθηματικῆς, ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν σημασίαν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Νεύτωνος.

Οἱ μέγιστοι τῶν ἑλλήνων μαθηματικῶν, ὁ Εὐκλείδης, ὁ Ἀρχιμήδης καὶ ὁ Ἀπολλώνιος, οἵτινες ἔζησαν ἀπὸ τοῦ 300οῦ μέχρι τοῦ 100οῦ ἔτους πρὸ Χριστοῦ, προήγαγον τὴν καθαρὰν γεωμετρίαν εἰς τοιοῦτον βαθὸν τελειότητος, ὥστε ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐθεωροῦντο τὰ ἔργα αὐτῶν ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς γεωμετρίας. Ἀδύνατον ἦτο πλέον νὰ προχωρήσῃ ἡ γεωμετρία κατὰ τὴν διεύθυνσιν ἣν εἶχε λάβει, διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς μέσων καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν ἀριθμῶν· διότι αἱ γεωμετρικαὶ μέθοδοι δὲν εἶνε ἐπιδεκτικαὶ τῆς μεγάλης γενικότητος καὶ τῆς συντομίας ἣν ἔχουσι αἱ ἀριθμητικαί· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἀνοιχθῇ νέα ὁδός, ἔπρεπε νὰ καλλιεργηθῇ καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ ἀριθμητική, καὶ νὰ ἀνυψωθῇ εἰς γενικὴν ἀριθμητικὴν ἤτοι ἄλγεβραν. Ἡ τροπὴ αὕτη ἢ ἡ νέα φάσις τῆς μαθηματικῆς

ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Διοφάντου, ὅστις ἔζη πιθανῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πατὴρ τῆς ἀλγέβρας· διήρκεσε δὲ ἡ ἀλγεβρικὴ αὕτη, οὕτως εἰπεῖν, ἐποχὴ τῆς μαθηματικῆς μέχρι τοῦ 16ου αἰῶνος περίπου. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀνεπτύχθη μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ ἄλγεβρα καλλιεργηθεῖσα κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Ἀράβων, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων.

Ἀξιοσημείωτοι ἀνακαλύψεις ἐν τῇ ἀριθμητικῇ καὶ ἐν τῇ ἀλγέβρᾳ κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον εἶνε αἱ ἑξῆς.

1) Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν Ἰνδικῶν χαρακτήρων ἢ ψηφίων πρὸς γραφὴν τῶν ἀριθμῶν, ἥτις κατέστησε πολὺ εὐκολωτέρας τὰς ἀριθμητικὰς πράξεις καὶ συνέτεινεν εἰς τὴν ταχυτέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἀλγέβρας· τὰ ψηφία ταῦτα καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἔλαβον οἱ Ἄραβες παρὰ τῶν Ἰνδῶν κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα· διὰ δὲ τῶν Ἀράβων διεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην.

2) Ἡ λύσις τῶν ἐξισώσεων τοῦ τρίτου καὶ τοῦ τετάρτου βαθμοῦ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν Tartaglia Ferrari περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος (1545).

3) Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν εἰς τὸν λογισμὸν περὶ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος

Καὶ τέλος ἡ εὕρεσις τῶν λογαρίθμων ὑπὸ τοῦ Νεπέρου κατὰ τὸ 1614.

Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν εἰς τὸν ἀλγεβρικὸν λογισμὸν ἤρθη καὶ τὸ τελευταῖον ἐμπόδιον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀλγέβρας εἰς τὴν γεωμετρίαν· αἱ μεταξὺ τῶν σχημάτων σχέσεις ἦσαν ἤδη ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων γνωσταί· ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος, ὁ Μέναιχμος ὅστις εὗρε τὰς τομὰς τοῦ κώνου, ἐγνώριζε τὴν ἐξίσωσιν αὐτῶν πρὸς μίαν διάμετρον καὶ τὴν ἐφαπτομένην κατὰ τὸ πέρας αὐτῆς ἤτοι τὴν μεταξὺ τεταγμένης καὶ τετμημένης ὑπάρχουσαν σχέσιν· ὥστε οὐδὲν ἄλλο σχεδὸν ὑπελείπετο ἢ ἁπλῆ μετάφρασις τῶν σχέσεων τούτων εἰς τὴν ἀλγεβρικὴν γλῶσσαν, ἵνα προκύψῃ εἰς φῶς ἡ ἀναλυτικὴ γεωμετρία· τοῦτο δὲ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου καὶ μαθηματικοῦ Καρτεσίου, τῷ 1637.

Ἀπὸ τοῦ Καρτεσίου ἄρχεται διὰ τὴν γεωμετρίαν νέα ἐποχὴ προόδου· πολλαὶ νέαι καμπύλαι ἐπενοήθησαν, ἐν αἷς ἡ κυκλοειδής, αἱ ἐπικυκλοειδεῖς, ἡ λογαριθμικὴ ἕλιξ καὶ ἄλλαι. Αἱ ἰδιότητες αὐτῶν ἐξητάσθησαν διὰ τῆς ἀλγέβρας, πολλὰ δὲ προβλήματα ἀνώτερα ἐπὶ τῶν καμπύλων τούτων ἐλύθησαν.

Εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ ἔδωκαν ἀφορμὴν γεωμετρικὰ προβλήματα μάλιστα δὲ τὰ ἑξῆς δύο, ἡ εὕρεσις τῆς ἐφαπτομένης τῶν καμπύλων, καὶ ἡ εὕρεσις τῶν μεγίστων καὶ ἐλαχίστων τεταγμένων αὐτῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες γεωμέτραι ἐφαντάζοντο τὰς ἐφαπτομένας ὡς ἐγγιζούσας τὴν καμπύλην εἰς ἓν μόνον σημεῖον, οὐχὶ δὲ ὡς ὅρια τῶν θέσεων τῆς τεμνούσης ὅταν δύο σημεῖα τομῆς συμπέσωσιν εἰς ἕν. Ὁ Καρτέσιος θεωρεῖ τὰς ἐφαπτομένας ὡς ὅρια τεμνουσῶν εὑρίσκει δὲ τὰς ἐφα-

πτομένας διαφόρων καμπύλων καὶ ἰδίως τῶν κυλιστιγενῶν. Πρὸς εὕρεσιν τῶν μεγίστων καὶ ἐλαχίστων τεταγμένων τῶν ἀλγεβρικῶν καμπύλων, τῶν ὁποίων αἱ ἐξισώσεις εἶνε ἀπηλλαγμέναι ῥιζικῶν, ἔδωκεν ὁ γάλλος Fermat μέθοδόν τινα, ἥτις οὐδόλως σχεδὸν διαφέρει τῆς σήμερον ἐν χρήσει καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ καθαρῶς διαφαίνεται ἡ διάκρισις τῶν ποσῶν εἰς τάξεις· διότι παραλείπει τὰς ἀνωτέρας δυνάμεις τῶν αὐξήσεων τῶν συντεταγμένων. Ὁμοίαν ἔδωκε λύσιν καὶ τοῦ προβλήματος τῶν ἐφαπτομένων, ἀλλ' ὡς ἀνωτέρω εἶπον, μόνον διὰ τὰς ἀλγεβρικὰς καμπύλας, ὧν αἱ ἐξισώσεις εἶνε ἀπηλλαγμέναι ῥιζικῶν.

Μετ' αὐτὸν ὁ ἄγγλος Barrow προσήγγισε περισσότερον εἰς τὴν μέθοδον τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ· διότι εὑρίσκει τὴν ὑπάρχουσαν σχέσιν μεταξὺ τῶν πρώτων δυνάμεων τῶν αὐξήσεων ἀλλὰ καὶ πάλιν διὰ συναρτήσεις ἀλγεβρικάς.

Τοιαύτη ἦτον ἡ κατάστασις τῆς μαθηματικῆς κατὰ τὸ 1642, ὅτε ἐγεννήθη ὁ Νεύτων. Νεώτατος ὁ Νεύτων ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν, ἔνθα καὶ ἀνεδείχθη τάχιστα ἡ ὑπέροχος αὐτοῦ διάνοια. Ἐν ἡλικίᾳ 24 ἐτῶν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του, τουτέστι τῷ 1666, ἦτο ἤδη κάτοχος τῆς μεθόδου τῆς διαφορίσεως, ἢ ὡς ἀποκαλεῖ αὐτήν, τῶν fluxions, καὶ εἶχεν ἐφαρμόσει αὐτὴν εἰς τὴν λύσιν πολλῶν καὶ δυσκόλων προβλημάτων. Ὁ συμπολίτης αὐτοῦ Barrow σχετισθεὶς μετ' αὐτοῦ τοσοῦτον ἐθαύμασε τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Νεύτωνος, ὥστε παρεχώρησεν αὐτῷ τὴν θέσιν του ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Κανταβριγίας, ἔνθα ὁ Νεύτων μέχρι τοῦ 1696 ἐδίδασκε τὰ μαθηματικά. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ διατελῶν ἐξέδωκε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ ἄριστον τῶν συγγραμμάτων του τὰς μαθηματικὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως. Κατὰ τὸ 1696 διωρίσθη εἰς ἄλλην τιμητικὴν θέσιν ἔνθα καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του· ἀπέθανε δὲ τὸ 1727, ζήσας ὀγδοήκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη.

Αἱ παμπληθεῖς ἀνακαλύψεις τοῦ δαιμονίου τούτου ἀνδρὸς εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς μαθήσεως, εἰς τὴν φυσικήν, τὴν μηχανικὴν καὶ τὴν ἀστρονομίαν, μάλιστα δὲ ἡ ἀνακάλυψις τῆς παγκοσμίου ἕλξεως, ἀρκοῦσι βεβαίως ἵνα καταστήσωσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀθάνατον· ἀλλὰ καὶ ἡ εὕρεσις τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀλιγώτερον σπουδαία· ἂν καὶ στερεῖται τῆς ἐξωτερικῆς λάμψεως, ἣν ἔχουσιν αἱ μηχανικαί, ἀστρονομικαὶ καὶ φυσικαὶ ἀνακαλύψεις, εἶνε ὅμως ἡ κλεὶς πασῶν τούτων, εἶνε τὸ ὄργανον δι' οὗ ἐκεῖναι ἐγένοντο.

Εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς μεθόδου του ὁ Νεύτων ἀναχωρεῖ ἀπὸ τῶν ἐφαπτομένων τῶν καμπύλων· ὡς πρὸς τὴν γένεσιν τῶν καμπύλων φαντάζεται ὅτι ἑκάστη καμπύλη γράφεται ὑπὸ σημείου ὅπερ κινεῖται ἐπὶ τῆς τεταγμένης ἐν ᾧ αὕτη κινεῖται παραλλήλως ἑαυτῇ καὶ καθέτως πρὸς τὴν τετμημένην· καὶ τὴν μὲν κίνησιν τῆς τε-

ταγμένης φαντάζεται ὁμαλήν, τὴν δὲ κίνησιν τοῦ σημείου ἐπὶ τῆς τεταγμένης θεωρεῖ ὡς ἐπιταχυνομένην ἢ ἐπιβραδυνομένην· διότι ἂν ἦτο καὶ αὐτὴ ὁμαλή, τὸ σημεῖον θὰ ἔγραφεν εὐθεῖαν γραμμήν· τότε εἰς ἑκάστην θέσιν τὸ σημεῖον, ὅπερ γράφει τὴν καμπύλην, θὰ ἔχῃ ταχύτητά τινα ὡρισμένην, καὶ κατὰ τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς. ἂν ἡ ἐπιταχύνουσα ἢ ἡ ἐπιβραδύνουσα τὴν κίνησιν αἰτία ἔπαυεν εἴς τινα θέσιν, τὸ σημεῖον ἤθελεν ἐξακολουθήσει κινούμενον κατὰ τὴν ἐφαπτομένην τῆς καμπύλης μὲ ταχύτητα ὅσην ἔχει εἰς τὴν θέσιν ταύτην· τὴν ταχύτητα ταύτην, ἥτις φέρεται κατὰ τὴν ἐφαπτομένην, ἀναλύει ὁ Νεύτων εἰς τὰς δύο συνιστώσας αὐτῆς, κατὰ τοὺς δύο ἄξονας τῶν συντεταγμένων, καὶ τὰς συνιστώσας ταύτας καλεῖ, τὴν μὲν πρώτην ῥοὴν (fluxion) τῆς τετμημένης, τὴν δὲ δευτέραν, ἤτοι τὴν ταχύτητα τοῦ σημείου ἐπὶ τῆς τεταγμένης κινουμένου, ῥοὴν τῆς τεταγμένης, Ὁ λόγος τῶν δύο τούτων ῥοῶν εἶνε ἡ παράγωγος τῆς συναρτήσεως καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁρίζεται ἀμέσως ἡ διεύθυνσις τῆς ἐφαπτομένης. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀναχωρῶν ὁ Νεύτων, εὑρίσκει εὐκόλως τὰ διαφορικά, ἢ ὡς ἀποκαλεῖ αὐτά, τὰς ῥοάς, τῶν διαφόρων ἁπλῶν συναρτήσεων, ἔτι δὲ τὸ διαφορικὸν τοῦ ἀθροίσματος τοῦ γινομένου, τοῦ πηλίκου, καὶ ἐν γένει ἀναπτύσσει τοὺς κανόνας τῆς διαφορίσεως οἱασδήποτε συναρτήσεως· ὁμοίως εὑρίσκει τὰ διαφορικὰ τῶν ἐμβαδῶν τῶν καμπύλων, τῶν τόξων αὐτῶν, τὰ διαφορικὰ τῶν ὄγκων κτλ. ἐκ δὲ τῶν διαφορικῶν τούτων ἐπιστρέφων εἰς τὰ ἀρχικὰς συναρτήσεις εὑρίσκει τὰ γεωμετρικὰ ταῦτα μεγέθη, ὡς καὶ σήμερον γίνεται.

Οὕτως ἔλυσε διὰ τρόπου ἁπλουστάτου καὶ γενικωτάτου οὐ μόνον τὸ πρόβλημα τῶν ἐφαπτομένων καὶ τὸ πρόβλημα τῶν μεγίστων καὶ ἐλαχίστων, περὶ τὰ ὁποῖα περιεστρέφοντο αἱ προσπάθειαι τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πάμπολλα ζητήματα ἀνήγαγεν εἰς ζητήματα διαφορίσεως ἢ εἰς τὰ ἀντίστροφα αὐτῆς

Δίκαιον εἶνε νὰ μὴ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ καὶ τὸ μέρος τοῦ φιλοσόφου καὶ μαθηματικοῦ Λεϊβνιτίου ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ. Ἂν καὶ ὁ Νεύτων ἀπὸ τοῦ 1666 ἦτο κάτοχος τῆς μεθόδου του, ἐν τούτοις δὲν εἶχε δημοσιεύσει αὐτήν, μόνον εἴς τινας φίλους του εἶχεν ἀνακοινώσει τὴν μέθοδόν του, ἢ μᾶλλον μερικά τινα ἐξαγόμενα τῆς μεθόδου του· ὡς δὲ ἐξάγεται ἐξ ἐγγράφων ἱστορικῶν, εἶχεν ἀνακοινώσει καὶ πρὸς τὸν Λεϊβνίτιον ἐν ἐπιστολῇ τινι τὴν λύσιν διαφόρων σπουδαίων προβλημάτων μετά τινων νύξεων περὶ τῆς μεθόδου του, ἔγραφε δηλαδή, ὅτι ἔχει μέθοδόν τινα γενικήν, δι' ἧς δύναται νὰ εὕρῃ τὴν ἐφαπτομένην πάσης καμπύλης, τὸ ἐμβαδὸν αὐτῆς, τὸ μῆκος τοῦ τόξου αὐτῆς κτλ. Ταῦτα καὶ μόνα ἤρκεσαν πιθανῶς εἰς τὸν ἔξοχον τοῦ Λεϊβνιτίου νοῦν, ἵνα ἀνεύρῃ καὶ διαπλάσῃ καὶ δώσῃ ἰδίαν μορφὴν εἰς τὸν διαφορικὸν λογισμόν· διότι ἡ κατ' αὐτοῦ βαρεῖα κατηγορία τῶν ὀπαδῶν

τοῦ Νεύτωνος, ὅτι ἦτο ἐν πλήρει γνώσει τῆς μεθόδου τοῦ Νεύτωνος καὶ παρουσίασεν αὐτὴν ὡς ἰδικήν του, (τῷ 1684) δὲν ἀπεδείχθη ἱστορικῶς, μᾶλλον δὲ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἐρεθισμόν, τὸν ὁποῖον παρήγαγεν ἡ ἐπισυμβᾶσα ἔρις· ὥστε ὁ Λεϊβνίτιος πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ἂν ὄχι ὡς ἀνακαλύψας, τοὐλάχιστον ὅμως ὡς συντελέσας, δεύτερος αὐτὸς μετὰ τὸν Νεύτωνα, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ.

Ὁ Λεϊβνίτιος ἐξέθηκε τὸν διαφορικὸν λογισμὸν κατ' ἄλλον τρόπον μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς ἰδέας του· ἐν ᾧ ὁ Νεύτων, ἵνα παραστήσῃ τὰ μεταβλητὰ ποσά, μεταχειρίζεται καμπύλας, καὶ ἵνα καταστήσῃ αἰσθητὰς τὰς μεταβολὰς αὐτῶν, θεωρεῖ τὴν κίνησιν, ὁ Λεϊβνίτιος, ἀποβαλὼν τὰ γεωμετρικὰ καὶ μηχανικὰ ταῦτα μέσα, ὡς ξένα τῆς οὐσίας τοῦ διαφορικοῦ, θεωρεῖ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ μεταβαλλόμενα ποσά, ἀγόμενος ὅμως ὑπὸ τῶν φιλοσοφικῶν του ἰδεῶν παραδέχεται ἀπειροστά, ὄχι ὡς ἐννοοῦμεν ἡμεῖς αὐτὰ σήμερον, ἀλλ' ὡς ποσότητας τόσον μικράς, ὥστε νὰ δύνανται ἄνευ βλάβης ἐπαισθητῆς νὰ παραλείπωνται ἐνώπιον τῶν ἄλλων· κατ' αὐτὸν τὰ διαφορικά, ἅτινα παριστᾷ διὰ τοῦ συμβόλου d, εἶνε αὐταὶ αἱ ἀπειροσταὶ αὐξήσεις π. χ. ἡ αὔξησις τοῦ x^2 εἶνε κατ' αὐτὸν μόνον $2xdx$· διότι τὸ τετράγωνον τοῦ dx παραλείπεται ὡς ἀπειροστὸν σχετικῶς πρὸς τὸ $2xdx$· τοῦτο ὑπὸ τὴν μαθηματικὴν ἔποψιν δὲν φαίνεται ἐντελῶς ἀκριβές, ἔχει ὅμως τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἄγει συντομώτερον καὶ ἁπλούστερον εἰς τὰ αὐτὰ ἐξαγόμενα, εἰς τὰ ὁποῖα ἄγει καὶ ἡ ἄλλη μέθοδος, ἡ τοῦ Νεύτωνος· ἥτις, ἀληθῶς, εἶνε ἀπηλλαγμένη πάσης ἀντιρρήσεως· διότι αἱ ῥοαὶ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑποτεθῶσιν ἀπειροσταὶ ἀλλὰ δύνανται νὰ εἶνε οἱαιδήποτε.

Τοσαῦτα ὡς πρὸς τὴν εὕρεσιν τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦ Λεϊβνιτίου περὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ ἀρχῶν· πῶς δὲ ἡ σημερινὴ θεωρία κατορθοῖ νὰ συνενώσῃ τὴν σαφήνειαν τῆς μεθόδου τοῦ Νεύτωνος μετὰ τῆς συντομίας τῆς μεθόδου τοῦ Λεϊβνιτίου, καὶ πῶς μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀναπτύσσεται καὶ προχωρεῖ ὁ διαφορικὸς λογισμός, καὶ ποῖα προβλήματα λύει, ταῦτα θέλουσιν ἀποτελέσει τὸ θέμα τῶν ἑπομένων μαθημάτων.

ταγμένης φαντάζεται δμαλήν, τὴν δὲ κίνησιν τοῦ σημείου ἐπὶ τῆς τεταγμένης θεωρεῖ ὡς ἐπιταχυνομένην ἢ ἐπιβραδυνομένην· διότι ἂν ἦτο καὶ αὐτὴ δμαλή, τὸ σημεῖον θὰ ἔγραφεν εὐθεῖαν γραμμήν· τότε εἰς ἑκάστην θέσιν τὸ σημεῖον, ὅπερ γράφει τὴν καμπύλην, θὰ ἔχῃ ταχύτητά τινα ὡρισμένην, καὶ κατὰ τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς. ἂν ἡ ἐπιταχύνουσα ἢ ἡ ἐπιβραδύνουσα τὴν κίνησιν αἰτία ἔπαυεν εἴς τινα θέσιν, τὸ σημεῖον ἤθελεν ἐξακολουθήσει κινούμενον κατὰ τὴν ἐφαπτομένην τῆς καμπύλης μὲ ταχύτητα ὅσην ἔχει εἰς τὴν θέσιν ταύτην· τὴν ταχύτητα ταύτην, ἥτις φέρεται κατὰ τὴν ἐφαπτομένην, ἀναλύει ὁ Νεύτων εἰς τὰς δύο συνιστώσας αὐτῆς, κατὰ τοὺς δύο ἄξονας τῶν συντεταγμένων, καὶ τὰς συνιστώσας ταύτας καλεῖ, τὴν μὲν πρώτην ῥοὴν (fluxion) τῆς τετμημένης, τὴν δὲ δευτέραν, ἤτοι τὴν ταχύτητα τοῦ σημείου ἐπὶ τῆς τεταγμένης κινουμένου, ῥοὴν τῆς τεταγμένης, Ὁ λόγος τῶν δύο τούτων ῥοῶν εἶνε ἡ παράγωγος τῆς συναρτήσεως καὶ ἐξ αὐτοῦ δρίζεται ἀμέσως ἡ διεύθυνσις τῆς ἐφαπτομένης. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀναχωρῶν ὁ Νεύτων, εὑρίσκει εὐκόλως τὰ διαφορικά, ἢ ὡς ἀποκαλεῖ αὐτά, τὰς ῥοάς, τῶν διαφόρων ἁπλῶν συναρτήσεων, ἔτι δὲ τὸ διαφορικὸν τοῦ ἀθροίσματος τοῦ γινομένου, τοῦ πηλίκου, καὶ ἐν γένει ἀναπτύσσει τοὺς κανόνας τῆς διαφορίσεως οἱασδήποτε συναρτήσεως· ὁμοίως εὑρίσκει τὰ διαφορικὰ τῶν ἐμβαδῶν τῶν καμπύλων, τῶν τόξων αὐτῶν, τὰ διαφορικὰ τῶν ὄγκων κτλ. ἐκ δὲ τῶν διαφορικῶν τούτων ἐπιστρέφων εἰς τὰ ἀρχικὰς συναρτήσεις εὑρίσκει τὰ γεωμετρικὰ ταῦτα μεγέθη, ὡς καὶ σήμερον γίνεται.

Οὕτως ἔλυσε διὰ τρόπου ἁπλουστάτου καὶ γενικωτάτου οὐ μόνον τὸ πρόβλημα τῶν ἐφαπτομένων καὶ τὸ πρόβλημα τῶν μεγίστων καὶ ἐλαχίστων, περὶ τὰ ὁποῖα περιεστρέφοντο αἱ προσπάθειαι τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πάμπολα ζητήματα ἀνήγαγεν εἰς ζητήματα διαφορίσεως ἢ εἰς τὰ ἀντίστροφα αὐτῆς

Δίκαιον εἶνε νὰ μὴ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ καὶ τὸ μέρος τοῦ φιλοσόφου καὶ μαθηματικοῦ Λεϊβνιτίου ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ. Ἂν καὶ ὁ Νεύτων ἀπὸ τοῦ 1666 ἦτο κάτοχος τῆς μεθόδου του, ἐν τούτοις δὲν εἶχε δημοσιεύσει αὐτήν, μόνον εἰς τινας φίλους του εἶχεν ἀνακοινώσει τὴν μέθοδόν του, ἢ μᾶλλον μερικά τινα ἐξαγόμενα τῆς μεθόδου του· ὡς δὲ ἐξάγεται ἐξ ἐγγράφων ἱστορικῶν, εἶχεν ἀνακοινώσει καὶ πρὸς τὸν Λεϊβνίτιον ἐν ἐπιστολῇ τινι τὴν λύσιν διαφόρων σπουδαίων προβλημάτων μετά τινων νύξεων περὶ τῆς μεθόδου του, ἔγραφε δηλαδή, ὅτι ἔχει μέθοδόν τινα γενικήν, δι' ἧς δύναται νὰ εὕρῃ τὴν ἐφαπτομένην πάσης καμπύλης, τὸ ἐμβαδὸν αὐτῆς, τὸ μῆκος τοῦ τόξου αὐτῆς κτλ. Ταῦτα καὶ μόνα ἤρκεσαν πιθανῶς εἰς τὸν ἔξοχον τοῦ Λεϊβνιτίου νοῦν, ἵνα ἀνεύρῃ καὶ διαπλάσῃ καὶ δώσῃ ἰδίαν μορφὴν εἰς τὸν διαφορικὸν λογισμόν· διότι ἡ κατ' αὐτοῦ βαρεῖα κατηγορία τῶν ὀπαδῶν

τοῦ Νεύτωνος, ὅτι ἦτο ἐν πλήρει γνώσει τῆς μεθόδου τοῦ Νεύτωνος καὶ παρουσίασεν αὐτὴν ὡς ἰδικήν του, (τῷ 1684) δὲν ἀπεδείχθη ἱστορικῶς, μᾶλλον δὲ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἐρεθισμόν, τὸν ὁποῖον παρήγαγεν ἡ ἐπισυμβᾶσα ἔρις· ὥστε ὁ Λεΐβνίτιος πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ἂν ὄχι ὡς ἀνακαλύψας, τοὐλάχιστον ὅμως ὡς συντελέσας, δεύτερος αὐτὸς μετὰ τὸν Νεύτωνα, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ.

Ὁ Λεΐβνίτιος ἐξέθηκε τὸν διαφορικὸν λογισμὸν κατ' ἄλλον τρόπον μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς ἰδέας του· ἐν ᾧ ὁ Νεύτων, ἵνα παραστήσῃ τὰ μεταβλητὰ ποσά, μεταχειρίζεται καμπύλας, καὶ ἵνα καταστήσῃ αἰσθητὰς τὰς μεταβολὰς αὐτῶν, θεωρεῖ τὴν κίνησιν, ὁ Λεΐβνίτιος, ἀποβαλὼν τὰ γεωμετρικὰ καὶ μηχανικὰ ταῦτα μέσα, ὡς ξένα τῆς οὐσίας τοῦ διαφορικοῦ, θεωρεῖ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ μεταβαλλόμενα ποσά, ἀγόμενος ὅμως ὑπὸ τῶν φιλοσοφικῶν του ἰδεῶν παραδέχεται ἀπειροστά, ὄχι ὡς ἐννοοῦμεν ἡμεῖς αὐτὰ σήμερον, ἀλλ' ὡς ποσότητας τόσον μικράς, ὥστε νὰ δύνανται ἄνευ βλάβης ἐπαισθητῆς νὰ παραλείπωνται ἐνώπιον τῶν ἄλλων· κατ' αὐτὸν τὰ διαφορικά, ἅτινα παριστᾷ διὰ τοῦ συμβόλου d, εἶνε αὐταὶ αἱ ἀπειροσταὶ αὐξήσεις π. χ. ἡ αὔξησις τοῦ x^2 εἶνε κατ' αὐτὸν μόνον 2xdx· διότι τὸ τετράγωνον τοῦ dx παραλείπεται ὡς ἀπειροστὸν σχετικῶς πρὸς τὸ 2xdx· τοῦτο ὑπὸ τὴν μαθηματικὴν ἔποψιν δὲν φαίνεται ἐντελῶς ἀκριβές, ἔχει ὅμως τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἄγει συντομώτερον καὶ ἁπλούστερον εἰς τὰ αὐτὰ ἐξαγόμενα, εἰς τὰ ὁποῖα ἄγει καὶ ἡ ἄλλη μέθοδος, ἡ τοῦ Νεύτωνος· ἥτις, ἀληθῶς, εἶνε ἀπηλλαγμένη πάσης ἀντιρρήσεως· διότι αἱ ῥοαὶ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑποτεθῶσιν ἀπειροσταὶ ἀλλὰ δύνανται νὰ εἶνε οἱαιδήποτε.

Τοσαῦτα ὡς πρὸς τὴν εὕρεσιν τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦ Λεϊβνιτίου περὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ ἀρχῶν· πῶς δὲ ἡ σημερινὴ θεωρία κατορθοῖ νὰ συνενώσῃ τὴν σαφήνειαν τῆς μεθόδου τοῦ Νεύτωνος μετὰ τῆς συντομίας τῆς μεθόδου τοῦ Λεϊβνιτίου, καὶ πῶς μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀναπτύσσεται καὶ προχωρεῖ ὁ διαφορικὸς λογισμός, καὶ ποῖα προβλήματα λύει, ταῦτα θέλουσιν ἀποτελέσει τὸ θέμα τῶν ἑπομένων μαθημάτων.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΦΡΟΒΕΛΙΑΝΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ*

Παρακαλῶ τὴν ἀξιότιμον ἐφορείαν τοῦ κατὰ πολλὰ εὐεργετικοῦ τούτου συλλόγου νὰ δεχθῇ καὶ δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστήσεις μου, διότι μ' ἐθεώρησεν ἀξίαν νὰ κατχλεχθῶ μεταξὺ τῶν μελλόντων ν' ἀπαρτίσωσι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὴν πάντοτε ἀξιόλογον καὶ ὠφελιμωτάτην σειρὰν τῶν δημοσίων ἐν αὐτῷ ἀναγνωσμάτων· ἐπαναλαμβάνω δὲ καὶ αὖθις, ὅτι ἐν καὶ μόνον μὲ παρώρμησε ν' ἀποδεχθῶ τὴν τιμὴν ταύτην, ὁ διακαὴς δηλ. πόθος μου τοῦ νὰ συντελέσω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ταχυτέραν καὶ πληρεστέραν παρ' ἡμῖν εἰσαγωγὴν τοῦ Φροβελιανοῦ συστήματος. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶναι ἄφευκτον νὰ κατασταθῶσι γνωστότερα τὰ τοῦ συστήματος τούτου, ὅπερ δὲν ἐπιτυγχάνεται ἀρκούντως διὰ τῆς ἐν τῷ Παρθεναγωγείῳ μου λειτουργίας αὐτοῦ· ἕνεκα τούτου λοιπὸν ἀπεφάσισα νὰ ὑπερνικήσω τὴν φυσικήν μου δειλίαν καὶ νὰ ἐκθέσω καὶ δημοσίᾳ τὰ περὶ τῆς θεωρίας ταύτης, ἐπικαλουμένη πρὸς τοῦτο νῦν τὴν ἐπιείκειαν τοῦ σεβαστοῦ μοι ἀκροατηρίου.

Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ βαθμιαία, σκόπιμος καὶ ὅσον ἔνεστι ἁρμονικοτάτη τελειοποίησις ὅλων τῶν σωματικῶν, πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ παιδός, δηλ. ἡ σύμφωνος πρὸς τοὺς φυσικοὺς καὶ ἠθικοὺς νόμους καὶ ἑπομένως πρὸς τὸν ἀνώτατον προορισμὸν αὐτοῦ προαγωγὴ τοῦ παιδός. Κάλλιστον λοιπὸν βεβαίως θέλει θεωρηθῇ τὸ σύστημα ἐκεῖνο, ὅπερ δι' ὅλων τῶν δυνατῶν αὐτῷ μέσων τείνει εἰς τὴν πληρεστέραν πρὸς τὸ τέρμα τοῦτο προσέγγισιν.

Εἰς τὴν τελειοποίησιν ταύτην τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου τείνει ἤδη τὸ σύστημα τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς τοῦ Ῥουσσῶ. Τοῦτο ὅμως ὀρθῶς ἐν πολλοῖς ἐθεωρήθη ἄπρακτον, ὡς μὴ δυνάμενον κατὰ πολλὰ νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀγωγὴν πολλῶν παίδων ὁμοῦ. Ὁ Πεσταλότσης ἐσυστηματοποίησε πολλὰ τῶν ἄγαν θεωρητικῶν τοῦ Ῥουσσῶ, καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ μαθήματος τῆς Πραγματογνωσίας, οὗ θεωρεῖται Πατήρ, σπουδαῖον ἔκαμε βῆμα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν καὶ γενίκευσιν τοῦ συστήματος τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς. Τέλος ὁ Φρόεβελ, ὀπαδὸς γενόμενος τοῦ τε Ῥουσσῶ καὶ τοῦ Πεσταλότση, μεθ' οὗ καὶ συνεργάσθη ἐπί τινα ἔτη, πρακτικώτερον ἀκόμη κατέστησε τὸ παιδαγωγικόν του σύστημα, καταρτίσας σειρὰν ὑλικῶν ἀντικειμένων, δι' ὧν θετικώτερον καὶ συμφωνότερον πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ παιδὸς ἐκπληροῦται ὁ νόμος τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ.

Ὁ Φρόεβελ μεθ' ἱεροῦ ζήλου καὶ ἀπαραμίλλου δεξιότητος καὶ ὑπομο-

* Θεωρία ἀναπτυχθεῖσα ἐν τῷ φιλολ. συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 30 Νοεμβρίου 1884.

νῆς ἐσπούδασε τὴν φύσιν τοῦ παιδὸς καὶ τὴν βαθμιαίαν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ἀναλόγως δὲ τούτων κατήρτισε καὶ τὰ μέσα δι' ὧν ὁ γονεὺς ἢ ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ ὑποβοηθῇ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην. Παρετήρησεν, ὅτι ὁ παῖς ἔχει ἐμφύτους τὰς ὁρμὰς τῆς κινήσεως, τοῦ παιγνίου, τῆς παρατηρήσεως καὶ ἐρεύνης, καὶ τέλος τῆς δράσεως καὶ ἐργασίας· διότι σωματικῶς καὶ ἠθικῶς ὑγιαίνων παῖς ἀπαύστως κινεῖται, παίζει, παρατηρεῖ, ἐρευνᾷ καὶ καταγίνεται εἴς τι, πολλάκις καταστρέφων ἀντικείμενόν τι ἁπλῶς ἵνα περιεργασθῇ αὐτό, ἢ ὅπως ἔχῃ τὴν εὐχαρίστησιν, εἴ δυνατόν, νὰ κατασκευάσῃ ἐξ αὐτοῦ ἄλλο.

Παίγνιον λοιπὸν καὶ ἐργασία! οὐχὶ ὅμως ἀκανόνιστον καὶ ἄσκοπον παίγνιον, οὐδὲ μηχανικὴ καὶ τυπικὴ ἐργασία, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐρρυθμισμένα καὶ σκοπίμως παρεσκευασμένα, ὅπως ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ παιδός, καὶ ὅλως ἀνεπαισθήτως, ἄγωσιν αὐτὸν εἰς ὃ ὀφείλει νὰ φθάσῃ τέρμα.

Ἄνευ κινήσεως, ἐργασίας καὶ δράσεως ἐν γένει δὲν ὑπάρχει ἀνάπτυξις, δὲν ὑπάρχει τελειοποίησις. Τὰ πάντα ἐν τῇ φύσει κινοῦνται καὶ ἑπομένως δρῶσιν. Αἱ χημικαὶ καὶ φυσικαὶ μεταβολαὶ τῆς ὕλης παράγονται διὰ κινήσεων καὶ παράγουσι πάλιν κίνησιν. Ἡ πορεία τῶν οὐρανίων σωμάτων ἐν τῷ ἀπείρῳ σύμπαντι, ὅσον καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν χυμῶν ἐν τῷ ἐλαχίστῳ φυτῷ, ἢ ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος ἐν τῷ σώματι τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὰ πάντα τελοῦνται διὰ κινήσεων. Ἁπανταχοῦ λοιπὸν ὑπάρχει δρᾶσις.

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ· διότι ἡ κίνησις τῶν δυνάμεων καὶ ἡ ἐξάσκησις αὐτῶν διὰ τῆς ἐργασίας εἶναι ὅρος τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν. Ὅσον δὲ ζωηροτέρα καὶ μᾶλλον αὐτενεργὸς καθίσταται ἡ δρᾶσις, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν δυνάμεων προσεγγίζει εἰς τὴν τελειοποίησιν αὐτῆς.

Διὰ νὰ τελειοποιήσωμεν λοιπὸν τὰς δυνάμεις τοῦ παιδὸς πρέπει νὰ ἐξεγείρωμεν αὐτόν, ὅσῳ δυνατὸν ἐνωρίτερον, εἰς αὐτοπροαίρετον κίνησιν καὶ δρᾶσιν. Ἀλλὰ τοῦτο διὰ μόνου τοῦ παιγνίου κατορθοῦται καὶ ἐν τούτῳ συνίσταται ἡ βαθυτέρα σημασία καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ παιγνίου.

Καὶ ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν φιλόσοφοι παιδαγωγοὶ ἐθεώρησαν τὸ παίγνιον ὡς σπουδαῖον μέσον παιδαγωγήσεως, ἀλλ' ὁ Φρόβελ πρῶτος παρετήρησε διὰ τῆς ἐν τῷ παιγνίῳ ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ παιδός, τὴν ἐκδήλωσιν ὅλων τῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν καὶ ἑπομένως πρὸς ὑψίστην τελειοποίησιν ῥεπουσῶν ἀνθρωπίνων ὁρμῶν. Ὅπως οἱ βλαστοί, ἐκ τοῦ σκότους τῆς γῆς ἐξερχόμενοι, τείνουσι πρὸς τὸ φῶς, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδός, ἐκ τοῦ σκότους τῆς ἀσυνειδήτου ὑπάρξεως, τῆς λειτουργίας τῶν φυσικῶν ὁρμῶν, τείνει εἰς τὴν πνευματικὴν ζωήν, εἰς τὴν συναίσθησιν

τῆς ἠθικῆς ὑπάρξεως, εἰς αὐτὴν τὴν αὐτεξούσιον δρᾶσιν τῶν ψυχικῶν λειτουργειῶν.

Τοῦτο ὑπαινίττεται τὸ ὄνομα τοῦ νηπιακοῦ κήπου, διότι οὗτος ὀφείλει νὰ ἦναι ὁ τόπος, ἐν ᾧ, ὡς ἐν φυτωρίῳ, ὑποβοηθεῖται καὶ ἐπιτείνεται ἡ πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον ἐξέγερσις αὕτη τοῦ παιδὸς—ἀνθρώπου. Ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρέπει νὰ σπουδάσωμεν τὴν φύσιν τοῦ παιδός, νὰ γνωρίσωμεν αὐτὴν καλῶς· διότι διὰ νὰ ὑποβοηθῶμεν καὶ νὰ ἐπιτείνωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁρμῶν τούτων, δὲν πρέπει νὰ καταστρέφωμεν τὴν φύσιν, ἀντικαθιστῶντες αὐτὴν διὰ τῶν κακῶς ἐννοουμένων ἀπαιτήσεων τῶν πολλαχῶς ἐλλειπεστάτων ἕξεων καὶ ἐθίμων τοῦ ψευδοῦς πολιτισμοῦ, ἐν ᾧ πλειστάκις τὸ ψεῦδος θεωρεῖται εὐφυΐα, καὶ τέχνη τοῦ βίου ἡ τέχνη τῆς ἀμοιβαίας ἀπάτης· ἑτοιμάζεται δὲ ὁ παῖς πολλαχῶς πρὸς τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ τὴν ἐπίδειξιν, θηρεύων μόνην τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν ἀνθρώπων, μὲ παντελῆ πολλάκις ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν ἐνώπιον τοῦ ὑψίστου εὐδοκίμησιν. Οὐχὶ τοῦτο! ἀλλὰ σπουδάζοντες τὴν φύσιν τοῦ παιδός, πρέπει ν' ἀνευρίσκωμεν τὰς ἐν αὐτῇ ἐμφύτους ἀληθείας καὶ ἐπ' αὐτῶν νὰ βασιζώμεθα καὶ δι' αὐτῶν νὰ προάγωμεν τὸν παῖδα.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια ἐν τῇ φύσει εἶναι ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ὁ μὴ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων στρεβλωθείς. Νόμος τοῦ Θεοῦ λοιπὸν εἶναι καὶ τὸ παίγνιον τοῦ παιδός, διότι φέρει τοὺς χαρακτῆρας πάσης ἀληθείας καὶ παντὸς ἠθικοῦ νόμου, καθ' ὅσον, ὡς τὰ φυτὰ βλαστάνουσι καὶ τὰ πτηνὰ κτίζουσι τὰς φωλεάς των, οὕτω καὶ πάντοτε, πανταχοῦ καὶ ἀμεταβλήτως, ὅλα τὰ παιδία παίζουσιν. Ὅσον καὶ ἂν ἀποχωρίσῃ ὁ πολιτισμὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀνοίξῃ χάσμα μεταξὺ τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐν ἀγρίᾳ ἔτι καταστάσει διατελοῦντος, κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐξεγέρσεως τῶν πρώτων τοῦ παιδὸς ὁρμῶν, αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι αἱ αὐταὶ ἀνὰ πάσας τὰς βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ, χαρακτηρίζουσαι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ παιδὸς ἀποκαλύπτεται ἐκ τῶν ὁρμῶν του, ἀλλ' αὗται εἶναι ὑπέρτεραι τῶν ὁρμῶν τοῦ ζώου, ὅσον καὶ ἂν κατ' ἀρχὰς ὁμοιάζουσι, καθ' ὅσον ὁ παῖς, ὡς ἄνθρωπος, συμμετέχει τοῦ πνευματικοῦ βίου.

Τέρμα τῶν ζωϊκῶν ὁρμῶν εἶναι ὁ ὑλικὸς βίος, ἐν ᾧ αἱ πνευματικαὶ ὁρμαὶ τοῦ παιδὸς ῥέπουσι, διὰ τοῦ ὑλικοῦ, πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον, ὅστις εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ ἦναι τὸ τέρμα ὅλων τῶν τάσεων καὶ πάσης δράσεως αὐτοῦ.

Σπουδάζοντες τὴν ἱστορίαν τῆς βαθμιαίας ἐξεγέρσεως καὶ ἐν τῷ πολιτισμῷ προαγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης συμπίπτουσιν ἀκριβῶς μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐξεγέρ-

σεως τῆς συνειδήσεως ἐν αὐτῇ τῇ νηπιακῇ ἡλικίᾳ, καὶ ὅτι ἀμφότεραι ὡς ἀφετηρίαν ἔχουσι τὴν πλήρωσιν τῶν γενικῶν καὶ πρώτων τοῦ ἀνθρώπου ὁρμῶν. Αὗται πρωτίστως περιορίζονται εἰς τὰς ὑλικὰς φυσικὰς ἀνάγκας τῆς τροφῆς, τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς κατοικίας.

Ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὲρ τούτων πρώτης δράσεως τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς ἀγρίας φύσεως προέκυψαν καρποφόροι ἀγροὶ εὐθαλεῖς κῆποι· καὶ ἐκ τῆς καλλιεργείας δὲ τῶν εἰς τὰς ἀνάγκας των ἀπαιτουμένων προϊόντων τῆς φύσεως, προήχθησαν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ κάλλους αὐτῆς τῆς φύσεως, καὶ δι' αὐτοῦ ἐξηγέρθησαν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ὑψηλότεραι τάσεις, δι' ὧν αἱ φυσικαὶ ὁρμαὶ μετεβάλλοντο εἰς πνευματικάς. Οὕτω, βαθμηδόν, ἡ ψυχὴ ἀνυψώθη ἐκ τῆς κόνεως τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν καὶ τὸ πρῶτον συνησθάνθη τὸν πρὸς τὸ ἰδεῶδες κάλλος πόθον, ἐξ οὗ ἐπήγασαν αἱ καλαὶ τέχναι. Ὁ πόθος τοῦ εἰδέναι ἔφερε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ἀνακαλύψεως εἰς ἀνακάλυψιν καὶ ἀπὸ ἐφευρέσεως εἰς ἐφεύρεσιν, τὸ δὲ οὕτως ἀφυπνισθὲν ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἀνεζήτει ἁπανταχοῦ τὴν ἀλήθειαν καὶ κατήρτησε, διὰ τῆς κατατάξεως αὐτῆς, τὴν ἐπιστήμην.

Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ παιδός, μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν εἰς τὰς ὑλικὰς ἀνάγκας τεινουσῶν ὁρμῶν, ἐξεγείρονται βαθμηδὸν αἱ πνευματικαί, χρησιμεύουσαι ὡς βάσεις πάσης βαθμιαίας μορφώσεως καὶ τελειοποιήσεως αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν αἱ πρώτισται αὗται τάσεις τοῦ παιδὸς τοσαύτην σπουδαιότητα ἔχουσι διὰ τὴν ὅλην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν, τότε τὸ ἱερώτατον βεβαίως ἔργον τῶν γονέων καὶ τῶν παιδαγωγῶν εἶναι ἡ προφύλαξις καὶ περίθαλψις αὐτῶν, ὅπως μὴ διαφθειρόμεναι καὶ παρεκτρεπόμεναι, ἀντὶ καρπῶν φέρωσιν ἀκάνθας. Ἐὰν δὲ τὸ παίγνιον εἶναι ἡ ἐλευθέρα ἐκδήλωσις τῶν ὁρμῶν τούτων, τότε σπουδαιότατον ἐπίσης καθίσταται μέλημα αὐτῶν νὰ καθοδηγῶσι τὰ παίγνια ταῦτα, ὅπως καταστήσωσιν αὐτὰ ἀληθὲς μέσον διαπαιδαγωγήσεως, καὶ μορφώσεως.

Ἐκ πάντων τούτων βεβαιούμεθα, ὅτι ὀρθῶς ὁ Φρόβελ θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐλευθέρα δρᾶσις τοῦ παιδὸς ἀπεικονίζει τὰς ἐκπολιτιστικὰς ὁρμάς, αἵτινες ἀνύψωσαν ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν αἰώνων τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς ὃ νῦν ἔφθασε σχετικὸν ὕψος πολιτισμοῦ.

Ἀλλὰ πόσοι εἶναι οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ παρατηρήσωσι τὴν φύσιν τοῦ παιδὸς τοσοῦτον ἐπισταμένως, ὥστε νὰ ὦσι κατάλληλοι κριταὶ τῶν ἀνωτέρω. Πλειστάκις μὲν ἡ στοργὴ τῶν γονέων προτρέπει αὐτοὺς νὰ ἐπιτηρῶσι τὰ τέκνα των, ὅπως διὰ τοῦ χρόνου ἀνακαλύψωσιν, ἐὰν εἶχον ὡρισμένας τινὰς προδιαθέσεις καὶ κλίσεις, ἢ μήπως ἀνακαλύψωσιν ἐν αὐτοῖς ἔκτακτόν τι δώρημα ἢ καὶ μεγαλοφυΐαν. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἀρκοῦσι πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀνωτέρω ἀληθειῶν. Πρέπει δὲ νὰ λάβωμεν ἴσως ὑπ' ὄψιν καὶ ὅτι αἱ οὐσιωδῶς διάφοροι ἕξεις τοῦ νῦν πολιτισμοῦ ἀφ' ἑνός, καὶ αἱ πολυειδεῖς κληρονομικαὶ ἀτέλειαι ἀφ' ἑτέρου, ἐτροποποίησάν πως ἀπὸ

γενεᾶς εἰς γενεὰν τὰς ὁρμὰς τοῦ παιδός, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἦναι δυσδιάκριτον, ἐὰν αἱ ῥοπαὶ τῆς ἀνθρωπότητος δύνανται ν' ἀνευρεθῶσιν εἰς τὰς ῥοπὰς τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Καὶ ὅμως τὸ ὀξυδερκὲς ὄμμα τοῦ ἐμβριθοῦς παρατηρητοῦ πολλαχῶς δύναται νὰ βεβαιώσῃ καὶ ν' ἀποδείξῃ διὰ πολυειδῶν παρατηρήσεων, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν εἶχον ἐπίδρασιν. Διότι αἱ ἔμφυτοι ὁρμαὶ τοῦ παιδὸς ἀναφαίνονται, ἀναπηδῶσιν, οὕτως εἰπεῖν, πάντοτε καὶ ἁπανταχοῦ, ὅπου τὸ παιδίον ἀκωλύτως καὶ ἄνευ ἠθικῆς πιέσεως ἀφίεται εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ αὐτενέργειαν καὶ ἰδίως, ὅταν ἐλευθέρως δρᾷ ἐν τῇ ἐξοχῇ ἢ ἐν τῷ κήπῳ. Ἐπανέρχονται δὲ φυσικώτατα, ὡς καὶ αἱ πρὸς τροφὴν ὁρμαί, καὶ εἶναι θετικαί, ὅσον καὶ ἡ ἀφέλεια καὶ ἡ ἀθωότης τῆς πρώτης ἡλικίας.

Ἀλλ' ἂς παρατηρήσωμεν νῦν ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτὰ τὰ παιδία. Ἡ πρώτη ἀνάγκη, ἥτις μετὰ τὴν τῆς τροφῆς εἰς ὅλα τὰ παιδία ἐκδηλοῦται, εἶναι ἡ τῆς κινήσεως. Χεῖρας καὶ πόδας κινεῖ ἀπαύστως τὸ βρέφος, πρὶν ἔτι δυνηθῇ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ μέλη του ταῦτα· βραδύτερον δὲ τρέχει, πηδᾷ, ἀναρριχᾶται. Βεβαίως πάντες γνωρίζομεν, ὅτι ὑγιαίνοντες παῖδες συνήθως τοῦτο πράττουσι, πολλάκις μέχρις ὑπερβολῆς καὶ μετ' ὀχληρᾶς ἀεικινησίας ἐπιμαρτυροῦντες τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀνωτέρω. Δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀνεύρωμεν τὸν σκοπόν, ὃν ἐπιδιώκει ἐνταῦθα ἡ φύσις. Ἡ ἐξάσκησις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν κλειδώσεων καὶ τῶν μελῶν καὶ τῆς σωματικῆς ἐν γένει ῥώμης τελεῖται διὰ τῆς κινήσεως. Βαθμηδὸν δὲ ἐκ τῆς προαιρετικῆς κινήσεως πηγάζει ἡ ἀληθὴς δρᾶσις δηλαδὴ ἡ εἰς ἐπίτευξιν σκοποῦ τινος τείνουσα. Ἡ ὁρμὴ αὕτη πρὸς δρᾶσιν εἶναι ἡ γενικωτάτη πασῶν, διότι ἐμπεριέχεται εἰς ὅλας καὶ ἐπιτείνει ὅλας· πρέπει λοιπὸν ταύτην, ἰδίως νὰ περιθάλπῃ καὶ νὰ τελειοποιῇ ἡ ἀγωγή, ἐπιρρωνύουσα δι' ὅλων τῶν δυνατῶν αὐτῆς μέσων τὰς σωματικὰς τῶν παίδων δυνάμεις. Ἐν τῷ νηπιακῷ κήπῳ ἡ γυμναστικὴ καὶ τὰ παίγνια τῆς κινήσεως περιλαμβάνουσι τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις.

Γνωστὰ εἶναι τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰδικὰ παίγνια καὶ αἱ ἀσκήσεις τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι προγόνων ἡμῶν· ἀλλὰ καὶ πολλὰ πρὶν τούτων, ἀπὸ τῆς νηπιότητος τῶν ἐθνῶν, ὑπῆρχον παρόμοια παίγνια καὶ ἀσκήσεις πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, εἰ καὶ ἄνευ τῆς αὐτῆς γνώσεως τοῦ ζητουμένου. Καὶ νῦν ἀκόμη ἀνευρίσκονται τοιαῦτα παίγνια παρὰ τοῖς ἀγρίοις πάσης χώρας.

Ὁ πρῶτος ὅρος πάσης ἀνθρωπίνης δράσεως, πάσης ἐργασίας, πάσης πραγματείας εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ ἐξάσκησις τῶν ἀρθρώσεων, τῶν μελῶν, τῶν ὀργάνων καὶ ὅλων τῶν σωματικῶν δυνάμεων, δι' ὧν αἱ ἐργασίαι ἐκτελοῦνται. Ὅτι ἀτελῶς μόνον ἐφρόντισε μέχρι τοῦδε ἡ ἀγωγὴ περὶ αὐ-

τῶν μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν χωλῶν, ἐστρεβλωμένων καὶ ἑπομένως πρὸς τὴν ἐργασίαν ἀχρήστων ὀργάνων τούτων, ὅσον καὶ ἐκ τῆς σπάνεως ἰσχυρῶν, ὑγιῶν καὶ συνάμα εὐκάμπτων καὶ ὡραίων σωμάτων.

Ἐπίσης γενικῶς, ὅσον ἡ ἀνάγκη τῆς κινήσεως ἀναφαίνεται ἐν τῇ νηπιακῇ ἡλικίᾳ καὶ ἄλλη τις, ἧς ὅμως ὀλιγώτερον ἀκωλύτως ἐπιτρέπεται ἡ ἐξάσκησις, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἀνωτέραις κοινωνικαῖς τάξεσιν. Εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς, ἥτις ἐν τῇ νηπιακῇ ἡλικίᾳ ἀναφαίνεται ὡς πόθος τοῦ νὰ σκάπτωσι τὴν γῆν, ἢ καὶ ἁπλῶς τοῦ νὰ παίζωσι μὲ τὸ χῶμα καὶ δι' αὐτῶν τῶν χειρῶν των. Καὶ ποῖον παιδίον δὲν ἀγαπᾷ νὰ παίζῃ μὲ τὸ χῶμα ἢ μὲ τὴν ἄμμον; Πόσον χαίρουσιν, ὅταν δύνανται νὰ βυθίζωσι τὰς μικράς των χεῖρας ἐντὸς τῆς μαλακῆς ταύτης ὕλης, ἢ καὶ νὰ σχηματίζωσι δι' αὐτῆς κηπάρια, εἰς ἅ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, φυτεύουσιν ἁπλῶς, ὅσα ἐκεῖ πλησίον ἀποκόπτουσιν ἄνθη.

Ἡ δὲ ὁρμὴ αὕτη πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς βεβαίως καταλέγεται μεταξὺ τῶν πρώτων ὁρμῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καθ' ὅσον συνδέεται μάλιστα μετὰ τῆς ἀνάγκης τῆς πρωτίστης τοῦ ἀνθρώπου τροφῆς.

Τί ὅμως συμβαίνει συνήθως; Μόλις ἀναφανῇ ἡ ὁρμὴ αὕτη εἰς τοὺς παῖδας καὶ πάραυτα, μετὰ εἰδικῆς φροντίδος, μεριμνώσης, δῆθεν, ὑπὲρ τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τοῦ παιδός, καταπνίγεται πάλιν. Γονεῖς καὶ παιδαγωγοὶ ἀναφωνοῦσιν ἀπαύστως, «Μὴ τὸ χῶμα, θὰ λερωθῇς, θὰ φθείρῃς τὰ ἐνδύματά σου!» Καὶ ἔχουσι δίκαιον, διότι εἶναι κρῖμα νὰ φθείρωνται, οὕτω, τὰ πολυτελέστατα πολλάκις ἐνδύματα τῶν τέκνων των. Ἀλλ' ἐὰν ἐγνώριζον πόσῳ πικρὸς ἔλεγχος τῆς ἀγνοίας καὶ παιδαγωγικῆς ἀδεξιότητος εἶναι ἡ ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης πηγάζουσα θλῖψις καὶ στενοχωρία τοῦ παιδός, βεβαίως ἤθελον προτιμήσει νὰ ἐνδύωσιν αὐτὰ ἁπλούστερον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὴν φύσιν των, ὅπως μὴ διὰ τῆς παρακωλύσεως τῆς ἐλευθέρας ἀναπτύξεως τῶν ὁρμῶν των, παρακωλυθῇ καὶ ἡ ὅλη αὐτῶν ἀνάπτυξις, καὶ ἀπολέσωσιν οὕτω τὸ καταλληλότατον μέσον πρὸς μόρφωσιν τῆς καρδίας, ὅπερ δι' οὐδενὸς ἄλλου δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσι.

Τὸ σπουδαιότατον μέσον τῆς ἐπὶ τῆς καρδίας τοῦ παιδὸς ἐπιδράσεως εἶναι, πλὴν τῆς ἐπιρροῆς τῆς οἰκογενειακῆς ἀγάπης, ἡ εὐαισθησία αὐτοῦ πρὸς ἀντίληψιν τῶν ἐκ τῆς φύσεως ἐντυπώσεων καὶ ἡ πρὸς ταύτην στοργὴ αὐτοῦ. Αὕτη ὅμως ἐξεγείρεται μόνον, ὅταν ἐκθέτωμεν τὸν παῖδα συνεχῶς εἰς τὰς ἐπιδράσεις ταύτας τῆς φύσεως καὶ ὅταν ἀφίνωμεν αὐτὸν νὰ καταγίνηται ἐν αὐτῇ, παρατηρῶν καὶ παρακολουθῶν αὐτενεργῶς τὰ τῶν πολυειδῶν προϊόντων αὐτῆς. Διότι μόνον ὅ,τι ὁ παῖς ψιλαφήσει καὶ

εἰς ὃ καταγίνεται ὁ ἴδιος, ἐργαζόμενος, τοῦτο ὄντως δεσμεύει ἐξακολουθητικῶς τὴν προσοχὴν αὐτοῦ.

Ὅσον ἄσκοποι καὶ ἂν φαίνωνται αἱ ἐργασίαι αὗται ἐν τῇ ἄμμῳ ἢ τῷ χώματι καὶ ἡ ἀδέξιος κατασκευὴ τῶν ἐφημέρων ἐκείνων κηπαρίων, οὐχ' ἧττον ἀποτελοῦσι τὴν ἀρχήν, τὴν ἀφετηρίαν, πρὸς παρατήρησιν καὶ ἔρευναν τῆς φύσεως καὶ πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ πόθου τῆς καλλιεργίας τῆς γῆς καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν προϊόντων αὐτῆς. Ἐὰν ὁ πόθος οὗτος δὲν ἀναπτυχθῇ δεόντως καὶ ἐγκαίρως, χάνεται βαθμηδόν· πᾶσα δὲ εἰς ἀχρηστίαν ἀφεθεῖσα δύναμις καὶ δρᾶσις ἐπαυξάνει τὴν βαρύτητα τοῦ σώματος, ὅπερ τότε καθίσταται βαρυκίνητον καὶ διὰ τῆς ὀκνηρίας του τυραννεῖ τοὺς παῖδας καὶ τοὺς ἀνεπτυγμένους ἀνθρώπους. Τοῦτο εἶναι ἡ ἀρνητικὴ ἐξ αὐτοῦ βλάβη.

Ἡ δὲ θετικὴ βλάβη ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀληθὴς παρατήρησις τῆς φύσεως, τῆς μεγάλης ταύτης καὶ πρώτης τοῦ ἀνθρώπου διδασκάλου, χάνεται διὰ τὴν παιδικήν, δηλαδὴ τὴν σπουδαιοτάτην διὰ τὴν ἀντίληψιν ἡλικίαν, καὶ ὅτι αἱ ἐντυπώσεις αὐτῆς, ἐπιπολαίως μόνον καὶ ἐξωτερικῶς, ὡς ἐν πανοράματι, διέρχονται καὶ οὐδόλως μένουσι. Καὶ ἐὰν μετὰ τοῦτο τὰ παιδία κόπτωσιν ἄνθη ἢ συνάζωσι διάφορα φυσικὰ ἀντικείμενα, τοῦτο εἶναι ἄσκοπον παίγνιον, οὐδόλως ἄγον αὐτὰ εἰς συνετωτέραν παρατήρησιν τῶν ὄντων καὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως.

Πόσον διαφέρει τούτου ἡ χαρὰ τοῦ παιδός, εἰς ὃ παρεχωρήθη μικρὸν κηπάριον, ὅπερ ὁδηγεῖται νὰ καλλιεργῇ αὐτὸ τὸ ἴδιον, νὰ σκάπτῃ, νὰ φυτεύῃ, νὰ ποτίζῃ· μεθ' ὁποίου πόθου, μετὰ πόσης ἀνυπομονησίας ἀναμένει νὰ ἴδῃ ἐξερχομένους τοὺς πρώτους βλαστούς, ἢ νὰ διαρρήξωσι τοὺς κάλυκάς των τὰ πρῶτά του ἄνθη· τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν ἡδονήν του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικήν του ὠφέλειαν, ὅταν δύναται ν' ἀποκόψῃ τὰ ἄνθη, ἅτινα αὐτὸ τὸ ἴδιον περιεποιήθη, καὶ νὰ προσφέρῃ ταῦτα, ἐν ἐνθουσιασμῷ, πρὸς τὴν ἀγαθήν του μητέρα, ἥτις μετὰ τῆς αὐτῆς ἡδονῆς τ' ἀποδέχεται, ἐνθαρρύνουσα αὐτὸ εἰς νέαν ἐργασίαν! Πόσον τελειότερον διδάσκεται τὰ περὶ τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους, ὅταν ὁδηγῆται νὰ διακρίνῃ τὰ μυστήρια ἑκάστης τούτων ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν λειτουργείᾳ. Τοὺς νέους βλαστοὺς ἐν τῷ ἀγρῷ καὶ τῷ λειμῶνι, τὰ μικρὰ πτηνὰ ἐν τῇ φωλεᾷ των, τὰς μελίσσας ἐν τῇ κυψέλῃ, τὰ ζωΐφια ἐν τῇ κινήσει αὐτῶν, τοὺς καρποὺς κρεμαμένους ἀπὸ τῶν κλώνων καὶ τοὺς στάχεις μεστοὺς καὶ κυματίζοντας. Ὅταν οὕτως ἐμπράκτως γνωρίσῃ ὅλον τὸ πλούσιον ταμεῖον τῆς φιλοστόργου μητρὸς φύσεως, ἀποκομίζει ἐκ τῆς τερπνοτάτης αὐτῷ καὶ ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν ὠφελιμωτάτης ταύτης παρατηρήσεως καὶ ἐρεύνης πολλαπλασίους γνώσεις καὶ ὠφελείας, ἢ ὅτι θὰ ἔφερον αὐτῷ πολύωροι σπουδαὶ καὶ μελέται ἀπὸ τῶν βιβλίων, ἐν στενοχωρίᾳ πνεύματος καὶ σώματος. Οὐχ ἧττον πρέπει νὰ κοπιάζῃ καὶ ἐν τῇ φύσει αὐτενεργῶς

ὁ παῖς, ψυχῇ τε καὶ σώματι, καὶ νὰ ἐργάζηται πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἐν αὐτῇ θαυμασίων· τότε μόνον ἀνευρίσκει καὶ οἰκειοποιεῖται αὐτὰ ἀνεξαλείπτως.

Ἡ θέρμανσις τῆς καρδίας καὶ τῶν αἰσθημάτων ἐν γένει δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ μόνον τῶν ἐκ τοῦ καλοῦ ἐντυπώσεων, ἀλλὰ ταχύτερον καὶ πλειότερον ἀκόμη διὰ τῆς περιποιήσεως καὶ περιθάλψεως φυτῶν καὶ ζώων. Ἡ στοργὴ πρὸς τὰ πρῶτα ταῦτα ὑπὸ τοῦ παιδὸς προστατευόμενα ὄντα ἐξεγείρει ἰδίως τὴν πρώτην μὴ φίλαυτον ἀγάπην, παρασκευάζουσα βραδύτερον αὐτὸν εἰς τὴν ἀληθῆ ὑπὲρ τῶν ὁμοίων του ἀφοσίωσιν. Ἐν τῇ μικρᾷ ἐκείνῃ ἡλικίᾳ ἐλάχιστα ἔχει ἡ ἀγωγὴ μέσα παρασκευαστικὰ πρὸς ἐξάσκησιν τῶν μετέπειτα καθηκόντων. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἡ ὑπὲρ τῆς ἡλικίας ταύτης προκατάληψις, «τόσον μικρὰ εἶναι, τί δύνανται νὰ πράξωσι!» λέγομεν, καὶ ὅλοι ἐπὶ τῇ ἀρχῇ ταύτῃ συντρέχομεν νὰ τρέφωμεν ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἐκείνης ἡλικίας τὴν φιλαυτίαν, ἥτις βαθυτάτας οὕτως ἀποκτῶσα ῥίζας, ἐνισχύεται ἐν τῷ χρόνῳ καὶ ἀναφαίνεται ἡμέραν τινὰ ὡς φοβερὰ καὶ ἀνίατος νόσος, καταστρέφουσα τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἰδίου ἀνθρώπου καὶ ὅλων τῶν περὶ αὐτόν. Καὶ ὅμως διὰ τῆς ἐξασκήσεως τῶν καθηκόντων ἄρχεται ὁ ἠθικὸς βίος! Ἀλλὰ μὴ νομίσωμεν, ὅτι ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐξέγερσις καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῶν ἠθικῶν δυνάμεων διὰ βεβιασμένης καὶ παρὰ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ παιδὸς ἐκτελουμένης πράξεως. Μόνον διὰ σκοπίμου καὶ εὐκολωτέρας προπαρασκευῆς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν μετέπειτα σοβαρῶν καὶ πικρῶν πολλάκις καθηκόντων, ὧν κατά τινα βαθμὸν καὶ αὐτὸς ὁ παῖς ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν.

Ὅταν ἰδίᾳ προαιρέσει ὁ παῖς, ἀναλαμβάνει νὰ ἐκπληρώσῃ τι, καὶ δύσκολον πολλάκις, τότε τὸ πράττει προθύμως, ὑπερνικῶν τὰς ἐνδεχομένας δυσκολίας. Ὅταν λοιπὸν διεγείρηται νὰ πράττῃ τοῦτο συνεχῶς, ἐνισχύεται διὰ τῆς τοιαύτης ἕξεως ἡ βούλησίς του καὶ προετοιμάζεται οὕτω νὰ ἐκτελῇ βαθμηδὸν τὰ δυσχερῆ, ἄνευ τῆς ἐλαφρυντικῆς προσθήκης τῆς εὐχαριστήσεως. Τὸ νὰ ζητῶμέν τι ὑπέρτερον τῶν δυνάμεων τοῦ παιδός, εἶναι τὸ ἀσφαλέστατον μέσον τοῦ ν' ἀφαιρῶμεν τὴν πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος προθυμίαν του καὶ νὰ καθιστῶμεν αὐτὸ ὀκνηρόν.

Τούτου ἕνεκα μεγάλην δίδει ὁ Φρόεβελ σημασίαν εἰς τὸν κῆπον, καὶ δὲν καλεῖ μεταφορικῶς μόνον τὰ νηπιαγωγεῖά του νηπιακὸν κῆπον. Διὰ τὸν παῖδα ὁ κῆπος εἶναι πεφραγμένη ἐλευθέρα φύσις, ἐν ᾗ διὰ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ φυσικοῦ κάλλους καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ μετὰ συμπαθείας ἀντενεργείας αὐτοῦ, οὐ μόνον ἐνισχύεται ἐν τῷ ἠθικῷ νόμῳ, ἀλλὰ καὶ ἀνάγεται εἰς αὐτὰ τὰ πρῶτα θρησκευτικὰ συναισθήματα τῆς εὐσεβείας. Ἐὰν ἡ νεαρὰ ψυχὴ δὲν ἐσυνείθισε προΐμως ν' ἀνευρίσκῃ τὸν δημιουργὸν διὰ τῶν θαυμασίων τῆς δημιουργίας, καὶ νὰ κοινωνῇ πρὸς αὐτόν, ὡς πρὸς πανάγαθον πατέρα, δὲν θέλει ποτὲ δυνηθῇ βραδύτερον διὰ τῶν βιβλίων

ν' ἀντιληφθῇ τῆς θεότητος καὶ πολὺ ὀλιγώτερον, νὰ καταστήσῃ ἐνεργὸν καὶ τελεσφόρον τὴν πρὸς αὐτὴν κοινωνίαν καὶ σχέσιν της. Μόνον τὰ δρατὰ ὑπάρχουσι διὰ τὸ παιδίον καὶ παρασκευάζουσιν αὐτὸ εἰς ἀντίληψιν τῶν ἀοράτων, ὁ δὲ διὰ τῶν ἔργων του ἐκδηλούμενος δημιουργὸς μόνον δύναται νὰ παρασκευάσῃ ἐν τῷ νῷ καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀοράτου ὑψίστου Πνεύματος.

Ἄλλως τε καὶ ὑπὸ ἀμέσως πρακτικὴν ἔποψιν ἡ κλίσις πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς εἶναι πολύτιμος διὰ τὸν λαὸν ἰδίως. Ἡ βιομηχανία ἀφαιρεῖ καθεκάστην νέας ἀπὸ τῆς γεωργίας δυνάμεις, αἵτινες δύνανται, ἴσως, ν' ἀναπληρῶνται πάλιν, ὅταν πρωΐμως ἐξεγερθῇ εἰς τὰ παιδία ἡ πρὸς τὴν γεωργίαν ἀγάπη.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιληφθῶσιν ἐνταῦθα ὅλα ὅσα ἡ φύσις ἀποκαλύπτει τῷ τέκνῳ, οὐδὲ νὰ καταδειχθῇ ἡ σπουδαιότης τῆς ἀπαύστου πρὸς αὐτὴν κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἧς νέας πάντοτε ἀποκτᾷ σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις, κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐκ τοῦ ἐπιτετηδευμένου καὶ κατὰ συνθήκην βίου προκυπτούσης χαλαρώσεως καὶ πνευματικῆς ἀδρανείας.

Ἂν σπουδάσωμεν τὸν νηπιακὸν κῆπον καὶ τὰ παιδία, ἐν ᾧ καλλιεργῶσι τὸν κῆπον ἢ καταγίνονται ἄλλως ἐν τῇ φύσει, ὀρθῶς ὁδηγούμενα καὶ σκοπίμως διδασκόμενα, τότε μόνον θέλομεν ἐννοήσει ποῦ δύναται νὰ φέρῃ ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἀνάπτυξις τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον μικρᾶς καὶ ἀσημάντου πρὸς τὴν φύσιν ὁρμῆς.

Τότε μόνον θέλομεν ἐννοήσει, ὅτι ἡ πρώτη ὀρθὴ εἰσαγωγὴ ἐν τῇ φύσει καὶ ἡ συνετὴ χρῆσις τῶν προϊόντων αὐτῆς, δύνανται νὰ παρέχωσι στερεὰ καὶ ἀσφαλῆ θεμέλια εἰς ὅλην τὴν μετέπειτα ἐκπαίδευσιν.

Ἐξακολουθοῦντες τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν πρώτων ἐκδηλώσεων τῆς παιδικῆς ἡλικίας, παρατηροῦμεν τὴν ἀνάγκην τοῦ παιδὸς τοῦ νὰ θίγῃ τὰ πάντα. Πόσον σφίγγει αὐτὸ τὸ δίμηνον ἤδη βρέφος τὸν δάκτυλον τῆς μητρὸς ἢ ἄλλο ἀντικείμενον, ἐπενεργῶν οὕτω τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ὕλης διὰ τῆς πρώτης ταύτης κινήσεως τῆς χειρός του, δι' ἧς βραδύτερον πρόκειται νὰ ἐπεξεργασθῇ αὐτὴν πάλιν τὴν ὕλην.

Ἡ χεὶρ εἶναι τὸ εὐγενέστατον μέλος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως παρεχόμενον αὐτῷ σκῆπτρον. Ἄνευ χειρῶν δὲν δύναται νὰ παράγῃ ὑλικὰ ἔργα, διότι δὲν δύναται ἄνευ αὐτῶν νὰ ἐργασθῇ. Τούτου ἕνεκα ἔνστικτον ἔχει ὁ παῖς τὴν ἰσχυρὰν ἀνάγκην τοῦ νὰ κινῇ τὰς χεῖράς του. Χρησιμεύουσι δὲ αὐτῷ, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἐπ' αὐτῶν αἰσθητηρίου ὀργάνου τῆς ἀφῆς, ὡς μέσον διακρίσεως, πολὺ πρὶν ἀναπτυχθῶσι πρὸς τοῦτο αἱ λοιπαί του αἰσθήσεις.

Μετὰ τῆς πρώτης ταύτης θλίψεως τῆς χειρὸς διεγείρεται λεληθότως καὶ βαθμηδὸν ἡ ὁρμὴ τοῦ σχηματίζειν, πλάττειν, παράγειν καὶ ἐν γένει ἡ ὁρμὴ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ὑλικῆς δημιουργίας. Ἀνωτάτη ἐντολὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ μετατρέπῃ καὶ μεταποιῇ τὰ προϊόντα τῆς φύσεως εἰς προϊόντα τῆς τέχνης. Ἡ ὁρμὴ αὕτη δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ ὁρμὴ τοῦ πολιτισμοῦ, διότι οὗτος ἐπήγασεν ἐκ τῶν παραγωγῶν ταύτης. Ἐλαχίστη ἦτο ἡ μέχρι τοῦδε ὑπὲρ τῆς πρωΐμου ἐκγυμνάσεως τῶν χειρῶν μέριμνα τῆς ἀγωγῆς. Καὶ ὅμως ἡ νηπιακὴ ἡλικία εἶναι ἐκείνη, ἐν ᾗ τὸ μᾶλλον ἐπιτυχῶς δύναται ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐκγύμνασις αὕτη, καθ' ὅσον αἱ μαλακαὶ καὶ εὐλύγισται μικραὶ κλειδώσεις εἶναι ἐπιδεκτικαὶ πάσης ἀσκήσεως. Ὁ θέλων νὰ παραβάλλῃ χεῖρας παίδων μέχρι δώδεκα ἐτῶν περίπου πρὸς ἀλλήλας εὐκόλως θέλει διακρίνει πόσον διάφορος εἶναι ἡ δεξιότης τῆς χειρός, ὅταν περιεσκεμμένη φροντὶς ἀνεπτυγμένων γονέων καὶ παιδαγωγῶν, πρωΐμως καὶ σκοπίμως μετεχειρίσθησαν τὴν δρᾶσιν τοῦ παιδὸς εἰς ἐκγύμνασιν αὐτῆς, καί τοι στερουμένης πολλάκις φυσικῆς δεξιότητος, ἥτις ἄλλως, ὅταν ὑπάρχῃ, καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας ἀσκήσεως προάγεται. Πόσοι ὅμως ὀλιγάριθμοι εἶναι οἱ κεκτημένοι τὰ ἔκτακτα χαρίσματα, ἐν ᾧ πολλοὶ τῶν εἰς ἑαυτοὺς ἀφιεμένων παίδων προβαίνουσιν ἐν τῇ ἡλικίᾳ μὲ ἐστρεβλωμένους καὶ ἀλυγίστους δακτύλους, μάτην πολλάκις ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῆς ἀδεξιότητος τῶν χειρῶν των, ἥτις οὐ σπανίως γίνεται αὐτοῖς πρόσκομμα εἰς τὸ νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς ἐπάγγελμά τι, πρὸς ὃ ἄλλως φυσικὴν εἶχον κλίσιν.

Ἡ Φροβελιανὴ ἀγωγὴ δὲν ἐκγυμνάζει μόνον τὸ μυωνικὸν τοῦ σώματος σύστημα ἐν γένει διὰ τῶν παιγνίων τῆς κινήσεως, ἔχει καὶ ἰδίαν γυμναστικὴν τῆς χειρός, ἥτις καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου τοῦ παιδὸς ἔτους πρέπει ν' ἀρχίζῃ ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς μητρός. Τὰ μικρὰ παίγνια τῶν δακτύλων—διότι παίγνια βεβαίως πρέπει νὰ ὦσι [1] ἐκγυμνάζοντα τὴν χεῖρα, εἶναι αἱ πρῶται τοῦ παιδὸς ἀσκήσεις, ἡ πρώτη κοινὴ δρᾶσις μεταξὺ μητρὸς καὶ παιδός, ἡ πρωτίστη ἐκπλήρωσις μικροῦ καθήκοντος καὶ προετοιμασία εἰς τὴν ἀπομίμησιν. Ὅ,τι ὁ παῖς οὕτω μετὰ χαρᾶς καὶ εὐθυμίας, ἀπὸ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ὄντων, διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν του ἀπεμιμήθη, τοῦτο δὲν διαφεύγει τοῦ λοιποῦ τῆς ἀντιλήψεώς του, διότι ἀφίνει ἐν αὐτῇ σταθερὰν εἰκόνα. Οὕτω καθίστανται αἱ ἀσκήσεις αὗται τὸ μέσον τοῦ νὰ σχετίσωμεν τὸν παῖδα μετὰ τῶν περὶ αὐτοῦ ἀντικειμένων.

Τὰ πρῶτα ἔργα τῶν χειρῶν τῶν ἀρχεγόνων ἀνθρώπων ἀναμφιβόλως ὑπῆρξαν κατοικίαι καὶ ἐνδύματα. Ἀλλ' ὁποία διαβάθμισις ἐργασίας, παν-

1 Ἰδὲ τὸ ἔργον τοῦ Φρόβελ.
«Muller und Koselieder» — Τὰ ᾄσματα τῆς μητρός» καὶ τὰς διασαφήσεις τούτων ἐν τῷ II τεύχει τοῦ συγγράμματος. «Das Kind und sein Vesen» — «Ὁ παῖς καὶ ἡ φύσις αὐτοῦ» — ὑπὸ τῆς κομήσσης B. v. phultz — Beilow Kassel.

τὸς εἴδους καὶ πάσης βαθμίδος, ὑπάρχει ἀπὸ τῶν πρώτων ἐκείνων σκιάδων καὶ ἀτελεστάτων καλυβῶν μέχρι τῶν νῦν μεγάρων τῶν μεγάλων πρωτευουσῶν! μεταξὺ τῆς πρώτης ἐκ τῶν δερμάτων τῶν ζώων ἀτελεστάτης ἐπενδύσεως καὶ τῶν ἀπειροειδῶν ποικιλμάτων τῆς νῦν πολυτελοῦς ἐνδυμασίας.

Καὶ τὰ παιδία, ἐν ᾧ σκάπτουσι τὴν γῆν καὶ τὴν ἄμμον, ἐπιχειροῦσι νὰ σχηματίζωσιν ἀτελέστατα εἴδη καὶ ἔργα ἐκ πάσης ὕλης. Σπήλαια, οἰκίας, γεφύρας καὶ σχήματα παντὸς εἴδους, ἀπὸ τοῦ διὰ ξυλίνων δοχείων ἐξ ἄμμου κατεσκευασμένου πλακοῦντος, μέχρι τῶν ἐκ κύβων καὶ πλίνθων οἰκοδομῶν, τῶν ἐκ κηροῦ ἢ πηλοῦ ἢ καὶ παιγνιοχάρτων οἰκίσκων καὶ ἄλλων σχημάτων, καὶ τῶν διὰ ἰχνογραφίας καὶ χαρτονίου συνθέσεων καὶ παραγωγῶν, ἀναλόγων τῇ φαντασίᾳ ἑκάστου. Πάντα ταῦτα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ὁρμῆς τοῦ παράγειν, τῆς ἀφετηρίας ταύτης πάσης ἐργασίας.

Ὁ Φρόεβελ ἀποδίδει εἰς τὴν πρὸς οἰκισμὸν ὁρμὴν καὶ εἰς τὴν πρωτίστην ἀνάγκην τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ὅτι τὰ παιδία ὅλα τείνουσι νὰ χωρίζωσιν ἑαυτοὺς διὰ καθισμάτων πολλάκις, διὰ προσκεφαλαίων, διὰ κιβωτίων ἢ δι' οὑτινος ἄλλου δύνανται μέσου, ἐν γωνίᾳ τινὶ τοῦ δωματίου, ἢ ὅπου ἄλλοθι τοῖς ἐπιτρέπεται τοῦτο, μικρὸν δωμάτιον ἢ οἰκίαν δι' ἑαυτὰ καὶ τὰς κούκλας των. Τοῦτο μάλιστα πράττουσιν, ὅταν παίζωσι τὰς λεγομένας οἰκογενείας, ὅτε συχνότατα ὑποδιαιροῦσι τὴν οὕτω διὰ τῆς φαντασίας των ἐπινοηθεῖσαν οἰκίαν, ὁρίζοντα καὶ θέσεις δι' αὐλὴν καὶ κῆπον καὶ ἄλλας διὰ τὰ ποίμνιά των καὶ τὰ λοιπά των οἰκιακὰ ζῶα.

Ὁ νηπιακὸς κῆπος ὑποθάλπει καὶ ἐξεγείρει παντοειδῶς τὴν ὁρμὴν ταύτην τῶν παίδων, παρέχων αὐτοῖς τὰς ποικιλωτάτας ἀφορμὰς πρὸς παντὸς εἴδους παραγωγάς. Ἐκεῖ οἰκοδομοῦσι καὶ πλάττουσιν ἀπειροτρόπως καὶ διὰ τῶν ποικιλωτάτων ὑλῶν, ἃς ἕκαστον νήπιον λαμβάνει ἐν ἰδίῳ κιβωτίῳ, ὅπερ μετὰ χαρᾶς θεωρεῖ ἰδιοκτησίαν του. Ἀλλὰ δὲν κατασκευάζονται μόνον οἰκήματα καὶ σκεύη, καὶ διὰ τὴν ὕφανσιν καὶ ῥαφὴν τῶν ὑφασμάτων λαμβάνεται πρόνοια, ἴσως καθ' ὃν τρόπον ἐχρησίμευον ταῦτα εἰς τοὺς προγόνους ἡμῶν. Διὰ τῆς ὑφαντικῆς κατασκευάζονται ὑφαντά, οὐχὶ πολὺ ἀνόμοια πρὸς τὰ ἐκ καλαμῶν καὶ ἰνῶν κατασκευασμένα σκεπάσματα πολλῶν ἔτι καὶ νῦν ἡμιαγρίων λαῶν. Βαθμηδὸν δὲ προάγονται τὰ σχέδια, προβαίνοντα ἐν τῇ τελειότητι πρὸς τὰ τῆς ἐντεχνοτάτης ὑφαντικῆς τῶν νῦν χρόνων. Τὸ δὲ κέντημα τοῦ χάρτου, τὸ ῥάψιμον αὐτοῦ, τὸ δίπλωμα, καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐκκοπὴ διαφόρων σχημάτων, πλουσίαν παρέχουσιν ἀφορμὴν πρὸς πολυειδῆ ἐξάσκησιν τῆς χειρός, προετοιμάζουσαν αὐτὴν πρὸς ὅλα τὰ εἴδη τῶν χειροτεχνημάτων.

Ἐν γένει ἡ χεὶρ καὶ αἱ αἰσθήσεις παρασκευάζονται πρὸς πᾶσαν βιοτε-

χνίαν καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας παντὸς ἐπαγγέλματος καὶ πρὸς πάντα ἐπιδέξιον χειρισμὸν ἐν ὅλαις ταῖς περιστάσεσι τοῦ καθημερινοῦ πρακτικοῦ βίου. Διὰ τούτων παρασκευάζονται ἀρκούντως καὶ αἱ ὑλικαὶ ἐργασίαι αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων τεχνῶν.

Μεγάλως παραγνωρίζεται ἡ διὰ τὴν γενικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν ὠφέλεια τῆς πρωΐμου ἐξασκήσεως πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν, εἰς ἣν ἀποδίδεται ἡ ὑλικὴ μόνον τῆς χειρὸς ὠφέλεια. Καὶ ὅμως ὁλόκληροι τάξεις λαοῦ ὀφείλουσι πολλάκις τὸ πρακτικὸν αὐτῶν καὶ ἠσκημένον βλέμμα εἰς τὰς ἐργασίας των, αἵτινες διὰ τῆς τεχνικῆς πείρας παρέχουσιν αὐτοῖς καὶ τὰς θετικωτέρας βάσεις πρὸς μόρφωσιν ὀρθῆς κρίσεως.

Ἀλλ' ἡ μεγίστη εὐλογία τῆς ἐργασίας τῶν παίδων, ἡ δι' οὐδενὸς ἄλλου μέσου δυναμένη ν' ἀντικατασταθῇ, συνίσταται εἰς τὴν ἠθικὴν ταύτης ἐπ' αὐτῶν ἐπιρροήν. Ἡ ἐξ αὐτῆς ἐπιδεξιότης, ἡ ἕξις καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἐκ τῶν μικρῶν αὐτῶν ἔργων ἠθικὴ ἱκανοποίησις, ταῦτα πάντα εἶναι εἰς τὸν παῖδα, ὡς ἀληθεῖς φύλακες ἄγγελοι, φρουροῦντες αὐτὸν καθ' ὅλην τὴν παιδικὴν καὶ νεανικήν του ἡλικίαν, ἐν ᾧ βραδύτερον προφυλάττουσιν αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἐνδεχομένης πτωχεύσεως ἢ ἠθικῆς καταπτώσεως. Δρᾶσις λοιπὸν καὶ ἐκπλήρωσις πολυειδῶν καθηκόντων ἀπαιτοῦνται καὶ κατ' αὐτὸν τὸν βίον τοῦ παιδός, ἐὰν θέλωμεν ἡ ἐν τῷ μετ' ἔπειτα βίῳ πορεία του νὰ ἦναι ὄντως ἠθικὴ καὶ ἀξιοπρεπής. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων ἀπαιτεῖ ἱκανότητα δράσεως. Κύριος λοιπὸν σκοπὸς τοῦ νηπιακοῦ κήπου πρέπει νὰ ἦναι ἡ ἐπίτευξις τῆς ἱκανότητος ταύτης ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ παιδὸς ἡλικίας. Μάτην ὅμως ἤθελέ τις ἀναμείνει τὸ σκοπούμενον τοῦτο ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς μηχανικῆς ἐργασίας, ἐκ τῆς βεβιασμένης καὶ τυπικῆς τοῦ παιδὸς ἐνασχολήσεως. Μόνον ὅτι εὐχαριστεῖ αὐτὸν καὶ διαγεῖρον τὴν φαντασίαν του, ἐξεγείρει τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ, τοῦτο δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν πλήρη ἠθικήν του ὠφέλειαν. Πρέπει νὰ ἦναι αὐτενεργὸς ἐν τῇ πληρεστάτῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ, πρέπει ὁλοψύχως νὰ προσηλώνῃ τὰς δυνάμεις του εἰς ὅ,τι αἱ χεῖρες του ἐργάζονται· τοῦτο δὲ γίνεται μόνον, ὅταν αἰσθάνηται τὴν ἡδονὴν τοῦ ὅτι εἶναι ἱκανὸν νὰ δημιουργῇ τι διὰ τῆς δράσεώς του.

Τοῦτο λοιπὸν χαρακτηρίζει τὰ φροβελιανὰ δῶρα, ὡς ὠνόμασεν αὐτὰ ὁ ἴδιος, δηλαδὴ τὰ ὑλικὰ πρὸς ἄσκησιν καὶ ἐργασίαν μέσα, καὶ ἐν τούτῳ ἔγκειται τὸ σοφὸν τῆς καταρτίσεως αὐτῶν, ὅτι ἐπιτρέπουσι καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀσθενεῖς δυνάμεις τοῦ παιδὸς νὰ παράγωσιν ἐν ταῖς μικραῖς αὐτῶν ἐργασίαις, νὰ ἐξεγείρωσι καὶ ἀναπτύσσωσι τὰς πρώτας βλαστήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου δημιουργικοῦ πνεύματος, ν' ἀρυπνίζωσι τὴν ἐρευνητικὴν δύναμιν τῆς νεαρᾶς διανοίας καὶ ν' ἀντικαθιστῶσι τὴν ἁπλὴν μηχανικὴν ἀπομίμησιν δι' αὐτενεργοῦ παραγωγῆς ἰδίων ἔργων. Ὅσον δὲ ἀσήμαντα καὶ ἀτελῆ ἀκόμη καὶ ἂν ἦναι τὰ μικρὰ ταῦτα ἔργα, φέρουσι πάντοτε

τὸς εἴδους καὶ πάσης βαθμίδος, ὑπάρχει ἀπὸ τῶν πρώτων ἐκείνων σκιάδων καὶ ἀτελεστάτων καλυβῶν μέχρι τῶν νῦν μεγάρων τῶν μεγάλων πρωτευουσῶν! μεταξὺ τῆς πρώτης ἐκ τῶν δερμάτων τῶν ζώων ἀτελεστάτης ἐπενδύσεως καὶ τῶν ἀπειροειδῶν ποικιλμάτων τῆς νῦν πολυτελοῦς ἐνδυμασίας.

Καὶ τὰ παιδία, ἐν ᾧ σκάπτουσι τὴν γῆν καὶ τὴν ἄμμον, ἐπιχειροῦσι νὰ σχηματίζωσιν ἀτελέστατα εἴδη καὶ ἔργα ἐκ πάσης ὕλης. Σπήλαια, οἰκίας, γεφύρας καὶ σχήματα παντὸς εἴδους, ἀπὸ τοῦ διὰ ξυλίνων δοχείων ἐξ ἄμμου κατεσκευασμένου πλακοῦντος, μέχρι τῶν ἐκ κύβων καὶ πλίνθων οἰκοδομῶν, τῶν ἐκ κηροῦ ἢ πηλοῦ ἢ καὶ παιγνιοχάρτων οἰκίσκων καὶ ἄλλων σχημάτων, καὶ τῶν διὰ ἰχνογραφίας καὶ χαρτονίου συνθέσεων καὶ παραγωγῶν, ἀναλόγων τῇ φαντασίᾳ ἑκάστου. Πάντα ταῦτα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ὁρμῆς τοῦ παράγειν, τῆς ἀφετηρίας ταύτης πάσης ἐργασίας.

Ὁ Φρόεβελ ἀποδίδει εἰς τὴν πρὸς οἰκισμὸν ὁρμὴν καὶ εἰς τὴν πρωτίστην ἀνάγκην τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ὅτι τὰ παιδία ὅλα τείνουσι νὰ χωρίζωσιν ἑαυτοὺς διὰ καθισμάτων πολλάκις, διὰ προσκεφαλαίων, διὰ κιβωτίων ἢ δι' οὗτινος ἄλλου δύνανται μέσου, ἐν γωνίᾳ τινὶ τοῦ δωματίου, ἢ ὅπου ἄλλοθι τοῖς ἐπιτρέπεται τοῦτο, μικρὸν δωμάτιον ἢ οἰκίαν δι' ἑαυτὰ καὶ τὰς κούκλας των. Τοῦτο μάλιστα πράττουσιν, ὅταν παίζωσι τὰς λεγομένας οἰκογενείας, ὅτε συχνότατα ὑποδιαιροῦσι τὴν οὕτω διὰ τῆς φαντασίας των ἐπινοηθεῖσαν οἰκίαν, ὁρίζοντα καὶ θέσεις δι' αὐλὴν καὶ κῆπον καὶ ἄλλας διὰ τὰ ποίμνιά των καὶ τὰ λοιπά των οἰκιακὰ ζῶα.

Ὁ νηπιακὸς κῆπος ὑποθάλπει καὶ ἐξεγείρει παντοειδῶς τὴν ὁρμὴν ταύτην τῶν παίδων, παρέχων αὐτοῖς τὰς ποικιλωτάτας ἀφορμὰς πρὸς παντὸς εἴδους παραγωγάς. Ἐκεῖ οἰκοδομοῦσι καὶ πλάττουσιν ἀπειροτρόπως καὶ διὰ τῶν ποικιλωτάτων ὑλῶν, ἃς ἕκαστον νήπιον λαμβάνει ἐν ἰδίῳ κιβωτίῳ, ὅπερ μετὰ χαρᾶς θεωρεῖ ἰδιοκτησίαν του. Ἀλλὰ δὲν κατασκευάζονται μόνον οἰκήματα καὶ σκεύη, καὶ διὰ τὴν ὕφανσιν καὶ ῥαφὴν τῶν ὑφασμάτων λαμβάνεται πρόνοια, ἴσως καθ' ὃν τρόπον ἐχρησίμευον ταῦτα εἰς τοὺς προγόνους ἡμῶν. Διὰ τῆς ὑφαντικῆς κατασκευάζονται ὑφαντά, οὐχὶ πολὺ ἀνόμοια πρὸς τὰ ἐκ καλαμῶν καὶ ἰνῶν κατασκευασμένα σκεπάσματα πολλῶν ἔτι καὶ νῦν ἡμιαγρίων λαῶν. Βαθμηδὸν δὲ προάγονται τὰ σχέδια, προβαίνοντα ἐν τῇ τελειότητι πρὸς τὰ τῆς ἐντεχνοτάτης ὑφαντικῆς τῶν νῦν χρόνων. Τὸ δὲ κέντημα τοῦ χάρτου, τὸ ῥάψιμον αὐτοῦ, τὸ δίπλωμα, καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐκκοπὴ διαφόρων σχημάτων, πλουσίαν παρέχουσιν ἀφορμὴν πρὸς πολυειδῆ ἐξάσκησιν τῆς χειρός, προετοιμάζουσαν αὐτὴν πρὸς ὅλα τὰ εἴδη τῶν χειροτεχνημάτων.

Ἐν γένει ἡ χεὶρ καὶ αἱ αἰσθήσεις παρασκευάζονται πρὸς πᾶσαν βιοτε-

χνίαν καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας παντὸς ἐπαγγέλματος καὶ πρὸς πάντα ἐπιδέξιον χειρισμὸν ἐν ὅλαις ταῖς περιστάσεσι τοῦ καθημερινοῦ πρακτικοῦ βίου. Διὰ τούτων παρασκευάζονται ἀρκούντως καὶ αἱ ὑλικαὶ ἐργασίαι αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων τεχνῶν.

Μεγάλως παραγνωρίζεται ἡ διὰ τὴν γενικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν ὠφέλεια τῆς πρωΐμου ἐξασκήσεως πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν, εἰς ἣν ἀποδίδεται ἡ ὑλικὴ μόνον τῆς χειρὸς ὠφέλεια. Καὶ ὅμως ὁλόκληροι τάξεις λαοῦ ὀφείλουσι πολλάκις τὸ πρακτικὸν αὐτῶν καὶ ἠσκημένον βλέμμα εἰς τὰς ἐργασίας των, αἵτινες διὰ τῆς τεχνικῆς πείρας παρέχουσιν αὐτοῖς καὶ τὰς θετικωτέρας βάσεις πρὸς μόρφωσιν ὀρθῆς κρίσεως.

Ἀλλ' ἡ μεγίστη εὐλογία τῆς ἐργασίας τῶν παίδων, ἡ δι' οὐδενὸς ἄλλου μέσου δυναμένη ν' ἀντικατασταθῇ, συνίσταται εἰς τὴν ἠθικὴν ταύτης ἐπ' αὐτῶν ἐπιρροήν. Ἡ ἐξ αὐτῆς ἐπιδεξιότης, ἡ ἕξις καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἐκ τῶν μικρῶν αὐτῶν ἔργων ἠθικὴ ἱκανοποίησις, ταῦτα πάντα εἶναι εἰς τὸν παῖδα, ὡς ἀληθεῖς φύλακες ἄγγελοι, φρουροῦντες αὐτὸν καθ' ὅλην τὴν παιδικὴν καὶ νεανικήν του ἡλικίαν, ἐν ᾧ βραδύτερον προφυλάττουσιν αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἐνδεχομένης πτωχεύσεως ἢ ἠθικῆς καταπτώσεως. Δρᾶσις λοιπὸν καὶ ἐκπλήρωσις πολυειδῶν καθηκόντων ἀπαιτοῦνται καὶ κατ' αὐτὸν τὸν βίον τοῦ παιδός, ἐὰν θέλωμεν ἡ ἐν τῷ μετ' ἔπειτα βίῳ πορεία του νὰ ἦναι ὄντως ἠθικὴ καὶ ἀξιοπρεπής. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων ἀπαιτεῖ ἱκανότητα δράσεως. Κύριος λοιπὸν σκοπὸς τοῦ νηπιακοῦ κήπου πρέπει νὰ ἦναι ἡ ἐπίτευξις τῆς ἱκανότητος ταύτης ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ παιδὸς ἡλικίας. Μάτην ὅμως ἤθελέ τις ἀναμείνει τὸ σκοπούμενον τοῦτο ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς μηχανικῆς ἐργασίας, ἐκ τῆς βεβιασμένης καὶ τυπικῆς τοῦ παιδὸς ἐνασχολήσεως. Μόνον ὅτι εὐχαριστεῖ αὐτὸν καὶ διαγεῖρον τὴν φαντασίαν του, ἐξεγείρει τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ, τοῦτο δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν πλήρη ἠθικήν του ὠφέλειαν. Πρέπει νὰ ἦναι αὐτενεργὸς ἐν τῇ πληρεστάτῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ, πρέπει ὁλοψύχως νὰ προσηλώνῃ τὰς δυνάμεις του εἰς ὅ,τι αἱ χεῖρες του ἐργάζονται· τοῦτο δὲ γίνεται μόνον, ὅταν αἰσθάνηται τὴν ἡδονὴν τοῦ ὅτι εἶναι ἱκανὸν νὰ δημιουργῇ τι διὰ τῆς δράσεώς του.

Τοῦτο λοιπὸν χαρακτηρίζει τὰ φροβελιανὰ δῶρα, ὡς ὠνόμασεν αὐτὰ ὁ ἴδιος, δηλαδὴ τὰ ὑλικὰ πρὸς ἄσκησιν καὶ ἐργασίαν μέσα, καὶ ἐν τούτῳ ἔγκειται τὸ σοφὸν τῆς καταρτίσεως αὐτῶν, ὅτι ἐπιτρέπουσι καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀσθενεῖς δυνάμεις τοῦ παιδὸς νὰ παράγωσιν ἐν ταῖς μικραῖς αὐτῶν ἐργασίαις, νὰ ἐξεγείρωσι καὶ ἀναπτύσσωσι τὰς πρώτας βλαστήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου δημιουργικοῦ πνεύματος, ν' ἀφυπνίζωσι τὴν ἐφευρετικὴν δύναμιν τῆς νεαρᾶς διανοίας καὶ ν' ἀντικαθιστῶσι τὴν ἁπλὴν μηχανικὴν ἀπομίμησιν δι' αὐτενεργοῦ παραγωγῆς ἰδίων ἔργων. Ὅσον δὲ ἀσήμαντα καὶ ἀτελῆ ἀκόμη καὶ ἂν ἦναι τὰ μικρὰ ταῦτα ἔργα, φέρουσι πάντοτε

τὸν τύπον τῆς ἀναπτυσσομένης ἰδιοφυΐας διότι προκύπτουσιν ἐξ ἀτομικῶν συνδυασμῶν.—Δὲν εἶναι ἀπὸ σκοποῦ ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα, ὅτι, ὡς καὶ κατὰ πᾶσαν μέθοδον, οὕτω καὶ κατὰ τὴν Φροβελιανήν, ἡ ἐπιτυχία αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐν πολλοῖς ἐκ τῆς ἱκανότητος τοῦ διδάσκοντος, καὶ ἐκ τῆς τελεσφόρου χρήσεως καὶ ἐκτελέσεως τῶν ὑπὸ τοῦ συστήματος ὑποδεικνυομένων. Ὅταν λοιπὸν ἀντὶ ζώσης δράσεως καὶ προτροπῆς εἰς ἐλευθέραν παραγωγήν, παρέχεται εἰς τὰ παιδία ἕτοιμον ὑλικὸν πρὸς μηχανικὴν ἐκτέλεσιν ἢ ἀπομίμησιν τυχαίου ἔργου, ἄνευ βαθμιαίας καὶ σκοπίμως κατηρτισμένης σειρᾶς καὶ παραγωγῆς, ὅταν ἐν τῇ ἐξασκήσει ταύτῃ τοῦ παιδὸς λησμονεῖται ἢ καὶ παντελῶς ἀγνοεῖται ὁ ὑψηλὸς σκοπὸς συμπάσης τῆς ἐνεργείας ταύτης καί, ἀντιστρεφομένων τῶν ὅρων, θεωρεῖται τὸ μέσον ὡς σκοπός, δηλ. θεωρεῖται αὐτὸ π. χ. τὸ κεντημένον ἢ ὑφασμένον φύλλον τοῦ χάρτου ὡς τέρμα τῶν Φροβελιανῶν ἐργασιῶν· ἢ ὠθεῖται ὁ παῖς νὰ ἐργάζηται ἐπὶ πολλὰς συνεχῶς ὥρας, μὲ παρὰ τὴν ἡλικίαν του λεπτὰ ὑλικά, ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν τῶν αἰσθητηρίων του ὀργάνων καὶ τῶν σωματικῶν αὐτοῦ ἐν γένει καὶ διανοητικῶν δυνάμεων; τότε βεβαίως ἀπὸ ὠφελίμου καὶ σωτηρίου καὶ τὸ σύστημα τοῦτο δύναται νὰ καταστᾶθῇ ἐπιβλαβές, καὶ νὰ δώσῃ οὕτω δικαίαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀποδοκιμασίαν τῆς ἐπιπολαίως μᾶλλον καὶ ἄνευ βαθυτέρας ἐρεύνης ἀποφαινομένης κριτικῆς. Ὑπάρχουσι δυστυχῶς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ νηπιακοὶ κῆποι, οἵτινες τὸ ὄνομα μόνον ἔχουσι κοινὸν πρὸς τοὺς γνησίους Φροβελιανοὺς κήπους, ὧν πρώτιστοι εἶναι ἐν Δρέσδῃ οἱ διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Φροβελιανοῦ συλλόγου, τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ τῆς λογίας καὶ ἐξόχου τοῦ Φρόεβελ μαθητρίας, τῆς νῦν ὑπερεβδομηκοντούτιδος κομήσσης B. v. Marenholtz—Bülow.

Τὰ παιδία ἐν πολλοῖς τῶν ψευδῶν ἐκείνων νηπιακῶν κήπων ἐπὶ πολλὰς ὥρας καταγίνονται εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, χάριν εὐκολίας τῆς νηπιαγωγοῦ, ἀναπτύσσουσι δὲ τὴν ἐλευθερίαν των μόνον καθ' ὅτι εἶναι τὸ πλεῖστον ἐλεύθερα νὰ παίζωσι κατὰ βούλησιν ἢ μὲ τὰ Φροβελιανὰ παίγνια ἢ ἐν τῷ κήπῳ, ἐὰν ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέπῃ, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ὁδηγίας πρὸς οἱανδήποτε μόρφωσιν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον προφυλαττόμενα ἀπὸ πολλῶν κινδύνων, εἰς οὓς φυσικώτατα δύνανται νὰ ὦσιν ἐκτεθειμένα παιδία εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἐπὶ ταὐτῷ συνηγμένα, ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης στοργικῆς καὶ νοήμονος ἐπιβλέψεως.

Τὸ ἀντίθετον ὅμως συμβαίνει ἐν τοῖς γνησίοις Φροβελιανοῖς κήποις. Αἱ νηπιαγωγοὶ εἶναι εὐφυέστατοι καὶ μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος καὶ βαθείας συναισθήσεως τῆς ἱερότητος τῆς ἐντολῆς αὐτῶν, μετὰ στοργῆς περιποιοῦνται καὶ διδάσκουσι τὰ παιδία. Οὐδ' εἶναι δυνατὸν νὰ ἦναι ἄλλοῖαι αἱ Φροβελιαναὶ νηπιαγωγοί, διότι παύουσι τότε νὰ ὦσι τοιαῦται,

ὡς ὅλως ἀδέξιαι καὶ ἀνίκανοι πρὸς τὸ ἔργον των, οὗ ἡ ἐπιτυχία ἐξαρτᾶται σπουδαίως ἐκ τῆς τελειότητος αὐτῶν τῶν ἰδίων.

Εἰς δὲ τὰ παιδία παρέχονται ὅλως ἀνέτοιμα ὑλικά, ἄνευ ὑποδειγμάτων. Διὸ καὶ κατὰ βούλησιν καὶ ἐλευθέραν ἐκλογὴν δύνανται νὰ σχηματίζωσι καὶ νὰ μετασχηματίζωσιν ἐξ αὐτῶν ὅ,τι θέλουσι· βεβαίως ἐντὸς ὡρισμένων ὁρίων, διότι ὁ ὅλως ἄσκοπος καὶ τυχαίως σχηματισμὸς τῶν κύβων π. χ. ἢ τοῦ χάρτου ἢ οὑτινος ἄλλου ὑλικοῦ, ἤθελε καταστήσει ἀδύνατον τὴν κανονικὴν πρόοδον τοῦ παιδὸς ἐν τῇ ἐργασίᾳ καὶ τῇ παραγωγῇ.

Πᾶσα ἐφεύρεσις βασίζεται ἐπὶ τηρήσεως νόμων, ὅσον ἐλευθέρα καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν νόμων τούτων. Ὁ ἐφευρέτης ἐνίοτε ὀφείλει πολλὰ καὶ εἰς τὴν τύχην, οὐχ' ἧττον ὅμως πρέπει νὰ γνωρίζῃ κατὰ ποῖον τρόπον ἔφθασεν εἰς τὴν ἐφεύρεσίν του, ὅπως ἀσφαλῶς ἐπαναλάβῃ αὐτὴν καὶ δυνηθῇ νὰ μεταδώσῃ τὰ κατ' αὐτήν· Πρέπει νὰ ἔχῃ γνῶσιν τῆς κανονικῆς διαδοχῆς τῶν κινήσεων καὶ χειρισμῶν του, ὅπως δυνηθῇ νὰ διατυπώσῃ εἰς τὴν ἐφεύρεσίν του, οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὕτη, σταθεροὺς κανόνας καὶ ὅρους διαρκοῦς ἐπιτυχίας.

Καὶ αὐτὴ ἡ ἐλευθερωτάτη καλλιτεχνικὴ δημιουργία, δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ τῆς τηρήσεως κανόνων. Ὅλαι αἱ καλλιτεχνίαι προϋποθέτουσιν ὡρισμένους τεχνικοὺς ὅρους πρὸς πραγματοποίησιν τῶν δημιουργημάτων τῆς φαντασίας τοῦ καλλιτέχνου. Ὁ ζωγράφος πρέπει νὰ τηρῇ ὡρισμένους κανόνας ἐν τῇ ἀναμίξει τῶν χρωμάτων καὶ ἐν τῇ συνθέσει ἐν γένει τῶν ὑπ αὐτοῦ παραστηθησομένων, χωρὶς νὰ κωλύηται ἕνεκα τούτου εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν παραστάσεῶν του, οὐδ' εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ κατὰ ταύτας ἰδιάζοντος αὐτῷ τρόπου. Οὕτω καὶ τὸ ἰδιόρρυθμον τῆς ἐργασίας τοῦ παιδὸς δεν δεσμεύεται οὐδὲ περιορίζεται ὅταν διδάσκηται αὐτῷ ἐν τῷ νηπιαγωγείῳ νὰ μεταχειρίζηται ὡρισμένα ἀντικείμενα, καθ' ὡρισμένους τρόπους καὶ κανόνας. Ἀφ' οὗ δηλαδὴ ὁδηγηθῶσι τὰ παιδία κατὰ ποῖον τρόπον καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν ὀφείλουσι νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ ποικιλώτατα ὑλικὰ αὐτῶν, ἕκαστον διὰ τῶν ἰδίων κύβων οἰκοδομεῖ ἄλλοῖα σχήματα, ἕκαστον ὑφαίνει ἄλλοῖον σχέδιον διὰ τῶν αὐτῶν χαρτίνων ταινιῶν, παράγει ἄλλους συνδυασμοὺς διὰ τῶν αὐτῶν ξυλαρίων ἢ τῶν δακτυλίων, ἢ πλάττει ἀλλοίας μορφὰς ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ. Ἐν ᾧ τὰ συνήθη παίγνια καὶ αἱ δι' ὑποδειγμάτων τελούμεναι ἐργασίαι ἐπαναλαμβάνουσι τὰ αὐτὰ σχεδὸν σχήματα καὶ τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα πρὸς ὅλα τὰ δι' αὐτῶν ἀσχολούμενα παιδία.

Δυσχερέστατον εἶναι ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει τῶν τοῦ Φροβελιανοῦ συστήματος νὰ ἐκθέσῃ τις σαφῶς τὸ πῶς τὰ παιδία ὁδηγοῦνται νὰ τηρῶσι παίζοντα καὶ ἐργαζόμενα τοὺς δι' ἑκάστην αὐτῶν ἐνασχόλησιν ὡρισμένους κανόνας. Πρέπει νὰ ἴδῃ τις τὴν ἐφαρμογὴν τούτων καὶ τὰ παιδία ἐν τῇ

δράσει των διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῶν. Πολὺ ὀλιγώτερον δύναται νὰ γείνῃ ἐνταῦθα λόγος περὶ τοῦ νόμου τῶν ἀντιθέσεων καὶ τοῦ μεσάζοντος, ὃν ὁ Φροέβελ, ὡς νόμον πάσης δράσεως, ἐφήρμοσε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀσκήσεις καὶ τὰς παραγωγὰς τῶν παίδων.

Ὁ νόμος τῶν ἀντιθέσεων εἶναι καταφανὴς ἐν ἁπάσῃ τῇ δημιουργίᾳ ὅσον καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ὁ νόμος οὗτος ἐφαρμόζεται ἰδίως εἰς τὰς ἰδιότητας τῶν ὄντων καὶ τῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα εἰς τὰς γενικὰς καὶ κοινὰς αὐτῶν ἰδιότητας. Αὗται ὅμως οὐδέποτε παριστῶσι πλήρεις τὰς ἀντιθέσεις, ἀλλὰ σχετικὰς μόνον, ἡνωμένας πρὸς ἀλλήλας δι' ἄλλων διαμέσων.

Αἱ γενικαὶ ἰδιότητες τῶν σωμάτων εἶναι ἡ ὕλη, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα, ἡ βαρύτης, τὸ βάρος, ὁ ἦχος, ὁ ἀριθμός, ἡ θέσις καὶ ἡ διεύθυνσις.

Τὰ ἄκρα τῶν ἰδιοτήτων τούτων ἀποτελοῦσι τὰς ἀντιθέσεις, μεσάζοντα δὲ καθίστανται αἱ μεταξὺ τούτων ἐκτεινόμεναι διαβαθμήσεις. Οὕτω ἡ κλῖμαξ τῶν μεταξὺ μεγάλου τινὸς ἀντικειμένου καὶ ἑτέρου ἐλαχίστου διαφόρων μεγεθῶν εἶναι τὰ μεσάζοντα αὐτῶν.

Τὴν ἀντίθεσιν τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς ἀποτελοῦσιν αἱ διάφοροι ἀποχρώσεις τῆς κλίμακος τῶν χρωμάτων, ὅσον ἡ κλῖμαξ τῶν διαφόρων τόνων ἀποτελεῖ τὸ μεσάζον μεταξὺ τοῦ ὕψους καὶ τοῦ βάθους τῶν μουσικῶν τόνων.

Ἐν τῷ σχήματι τὰς ἀντιθέσεις παράγουσι τὸ ἐνιαῖον τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ πρὸς τὰς ποικιλίας ταύτης, ὡς ἡ σφαῖρα καὶ ὁ κῦβος, μεσάζον δὲ εἶναι τὸ μετέχον τοῦ σχήματος ἀμφοτέρων, ὡς ὁ κύλινδρος. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου τούτου, ὅθεν προστίθεται ἐνταῦθα μόνον, ὅτι αἱ ἀντιθέσεις τῆς διευθύνσεως καὶ τῆς θέσεως ὁρίζονται κατὰ τρεῖς τρόπους, καθ' ὕψος, κατὰ πλάτος καὶ κατὰ μῆκος. Μεσάζον εἶναι τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων διάστημα. Ἐν δὲ ταῖς γραμμαῖς, μεταξὺ τῆς εὐθυγράμμου καὶ τῆς καμπύλης, μεσάζον εἶναι ἡ πλαγία γραμμή, ὡς καὶ μεταξὺ τῆς καθέτου καὶ τῆς ὁριζοντίου γραμμῆς μεσάζει ἡ πλαγία, ὡς ἡμικάθετος καὶ ἡμιπλαγία γραμμή.

Οὐδεμία τῶν θεωριῶν τούτων πρέπει νὰ λέγηται καὶ πολὺ ὀλιγώτερον νὰ διδάσκηται εἰς τὸν παῖδα, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁδηγεῖται οὗτος πρακτικῶς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων αὐτῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κατασκευάζῃ κανονικὸν καὶ ὀλιγώτερον ἀκόμη νὰ ἐφευρίσκῃ ἴδια σχήματα. Ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ ὁ νόμος τῶν ἀντιθέσεων καθοδηγεῖ αὐτὸν εἰς παραγωγὴν ἀνεξαντλήτου ἀπειρίας καὶ ποικιλίας συνδυασμῶν.

1 Περὶ τούτου περιλαμβάνει λεπτομερῶς ἡ κόμησσα B. v. Marenholtz-Bulon ἐν τῷ ἀξιολόγῳ αὐτῆς ἔργῳ «ἡ Ἐργασία καὶ ἡ νέα ἀγωγή», «Die Arbeit und die neue Ergiehung», Kassel.

Πρέπει νὰ ἴδῃ τις τὰ παιδία ἐργαζόμενα διὰ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ἁπλότητος τῆς ἐφαρμογῆς τούτων καὶ περὶ τῆς εὐκολίας, μεθ' ἧς τὰ παιδία παίζοντα οἰκειοποιοῦνται τὸν μεθοδικὸν τοῦτον τρόπον τοῦ ἐργάζεσθαι.

Ὁ βαθύτερον ὅμως ἐγκύπτων εἰς τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς τοῦ Φρόβελ καὶ ταὐτοχρόνως ἐρευνῶν τὸν τρόπον ἑκάστου εἴδους παραγωγῆς, βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Φρόβελ ἀληθῶς εὗρε καὶ ἐφήρμοσε τὸν γενικὸν νόμον τῆς ἐργασίας, δηλ. τὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως. Τοῦτο ἀληθῶς εἶναι ὁ νόμος τῆς παραγωγῆς, ὅστις ἐν τῇ φύσει ἀνευρίσκει τὸ πρότυπον αὐτοῦ ἐν τῷ νόμῳ τῆς δημιουργίας.

Ἐκτενεστέρα τοῦ πρέποντος ἤθελε κατασταθῇ ἡ παροῦσα ἐπιθεώρησις τῶν τοῦ Φροβελιανοῦ συστήματος, ἐὰν ἐπίσης λεπτομερῶς ἠθέλομεν διαλάβει καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ἀναφαινομένων ὁρμῶν, αἵτινες ἅπασαι εὑρίσκονται ταὐταὶ πρὸς τὰς ἐν τῇ πρώτῃ ἀναπτύξει τῶν ἐθνῶν ἐκδηλωθείσας. Ὅθεν ἀναφέρεται μόνον ἐνταῦθα, ὅτι τὴν μουσικὴν ὁρμὴν παρατηροῦμεν ἀναφαινομένην ἀπὸ τῆς πρώτης βρεφικῆς ἡλικίας, διότι πάντα τὰ βρέφη ἀγαπῶσι τὰ ᾄσματα τῆς μητρός των καὶ εὐκολώτατα διὰ τῶν ᾀσμάτων τούτων καθησυχάζουσιν, ὅπερ βεβαίως μαρτυρεῖ τὴν ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ὁρμῆς ταύτης εὐχαρίστησιν. Ὁ Φρόβελ παρέχει εἰς τὰς μητέρας ὡραίαν συλλογὴν γλυκυτάτων ᾀσμάτων διὰ τὴν βρεφικὴν καὶ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν, ἣν ἐπιγράφει «τὰ ᾄσματα τῆς μητρός»[1].

Καὶ ἀρχῆθεν μὲν παρατηρεῖται ἡ ἀγάπη τοῦ βρέφους πρὸς τὰς ῥυθμικὰς κινήσεις τῶν κρατούντων αὐτό, πολὺ δὲ πρὶν περιπατήσῃ, ἀναφαίνεται ἡ ὁρμὴ τῆς ὀρχήσεως, διότι πάντα τὰ βρέφη πηδῶσι καὶ χορεύουσιν ἐπὶ τοῦ βραχίονος τῆς μητρός των, ἅμα ἀκούσωσιν ᾆσμα ἢ μουσικήν, καὶ πολυειδῶς ἐκδηλοῦσι τὴν ἐκ τούτου χαράν των. Προβαῖνον δὲ ἐν τῇ ἡλικίᾳ τὸ βρέφος, ἅμα δυνηθῇ νὰ κοινωνῇ βαθμηδὸν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸ διὰ τῆς γλώσσης, ἀναδεικνύει καὶ ἄλλην ὁρμήν, τὴν τῆς ποιήσεως, διότι δὲν ἀρκεῖται εἰς μόνον τοὺς ἤχους τοῦ ᾄσματος, ἀλλὰ παρακολουθεῖ καὶ τὰς τὸ ᾆσμα συνοδευούσας λέξεις καὶ ἔχει τὰς προτιμήσεις του πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ᾆσμα, οὗ προτιμᾷ τὰ λεγόμενα. Πολλάκις δὲ παιδία καὶ πρὸ τοῦ δευτέρου ἔτους, προβαίνουσιν εἰς αὐτοσχεδίους συνθέσεις, μετατρέποντα ἐρρύθμως πως τὰς λέξεις ᾄσματός τινος, ὅπως ἐφαρμόσωσιν αὐτὸ εἰς προσφιλῆ αὐτοῖς πρόσωπα. Καὶ δραματικὰς τάσεις δυνάμεθα ν' ἀνευρίσκωμεν εἰς τὰ παιδία, διότι πλειστάκις προτιμῶσι νὰ παραστήσωσι διήγημά τι ἢ παραμύθιον, ἀντὶ ν' ἀκούωσιν αὐτό, ὡς ἁπλῆν

1 «Mutter und Koselieder» ὑπὸ Φρόβελ.

διήγησιν. Τετραετὲς κοράσιον εὐχαριστεῖτο καθ' ὑπερβολὴν νὰ παριστᾷ τὸ παραμυθάκι τοῦ κοντορεβύθη, ὃν ἡ ἰδία πάντοτε παρίστα, καὶ τὸ τῆς κοκκινοσκούφου, εἰς ὃ ἐν τούτοις ἔκαμνε τὴν τροποποίησιν, τοῦ νὰ φθάνῃ ὁ κυνηγὸς πρὶν ἔτι καταφάγῃ αὐτὸν ὁ λύκος· ὅπερ βεβαιοῖ, ὅτι κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην τὰ παιδία δὲν ἀγαπῶσι τὰ τραγικὰ καὶ φοβερά. εἰς ὃ ἀπειράκις προσκρούωσιν αἱ τροφοί, νοσωδῶς ἐξάπτουσαι τὴν φαντασίαν τῶν μικρῶν διὰ φοβερῶν διηγήσεων, δι' ὧν καὶ καθιστῶσιν αὐτὰ πολλάκις δι' ὅλου τοῦ βίου των δειλά.

Παρακολουθοῦντες τὴν ἱστορίαν τῆς προόδου τῶν ἀρχεγόνων ἀνθρώπων, ἀληθῶς παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς αἱ ἀνωτέρω ὁρμαὶ παρηκολούθησαν τὴν αὐτὴν σειρὰν τῆς ἐκδηλώσεως, καὶ ὅτι μετ' αὐτὰς ἀνεφάνη ἡ πρὸς τὸ εἰδέναι ὁρμή, ἣν προϊούσης τῆς ἡλικίας, καὶ ἀπὸ τοῦ τρίτου ἤδη ἔτους τοῦ παιδὸς πολλάκις, ἀπαντῶμεν ἐμφανιζομένην διὰ τῆς περιεργείας καὶ τῶν ἀενάων ἐρωτήσεων. «Τί εἶναι τοῦτο; «Πῶς τὸ λέγουν τοῦτο;» εἶναι αἱ πρῶται χαριέσταται ἐρωτήσεις τῶν μικρῶν μας. Ἀλλὰ ποσάκις καὶ ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη ὁρμὴ παρακωλύεται ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἀναπτύξει αὐτῆς· διότι οὐ σπανίως ἄστοργος ἀπάντησις καὶ αὐτῆς τῆς μητρός: «Παῦσαι πλέον τὰς ἐρωτήσεις σου!» ἢ καὶ ἐν ἀδιάφορον «καλά, καλά!» συγκεντρώνουσι διὰ παντὸς τὰς ἐξωτερικὰς ταύτας ἐκδηλώσεις τῆς μικρᾶς ψυχῆς, καί, τὸ πάντων χείριστον, ψυχραίνουσιν ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἐκείνης ἡλικίας τὸν μεταξὺ μητρὸς καὶ τέκνου κατὰ φυσικὸν καὶ ἠθικὸν νόμον ὑφιστάμενον ἠθικὸν σύνδεσμον. Ὁπόσα τ' ἀνάπαλιν ἀγαθά, ὁποῖαι ἀπερίγραπται ἡδοναὶ προκύπτουσι δι' αὐτὴν τὴν μητέρα καὶ τὸ τέκνον της, ὅταν μετὰ στοργῆς καὶ νοημοσύνης παρακολουθῇ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ δίδουσα εἰς αὐτὸ εὐστόχους ἑκάστοτε ἀπαντήσεις, δι' ὧν ἔτι μᾶλλον διεγείρει τὴν ὄρεξιν ταύτην τοῦ εἰδέναι, συσφίγγει δὲ ἀπαύστως τὸν πρὸς αὐτὴν συνδέοντα αὐτὸ ἠθικὸν δεσμόν.

Ἐν τῷ νηπιακῷ κήπῳ νηπιαγωγὸς ἀναπληροῖ τὴν μητέρα καὶ ὡς ἐκείνη ὀφείλει νὰ συνδέηται διὰ δεσμῶν ἀγάπης πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ τὰς μαθητρίας αὐτῆς. Ἐκεῖ δὲ διὰ ποικιλωτάτων ῥυθμικῶν παιγνίων, ὧν πολλὰ περιέχουσι καὶ ὀρχηστικὰς κινήσεις, ἄλλα δὲ καὶ δραματικὰς παραστάσεις, διὰ τῶν διηγήσεων καὶ διὰ τῶν πολυειδῶν ἀναπτύξεων τῆς πλουσίας ὕλης τῆς πραγματογνωσίας, καλλιεργοῦνται καὶ ὀρθῶς ἀναπτύσσονται πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω ὁρμαὶ τοῦ παιδός. Διὰ τῆς πραγματογνωσίας μάλιστα, ἐπὶ καταλλήλων εἰκόνων, ὅσῳ τὸ δυνατὸν καλλιτεχνικῶς γεγραμμένων,

1 Εὐχῆς ἔργον ἤθελεν εἶσθαι, ἐὰν κατωρθοῦτο ἡ κατασκευὴ καὶ ἐκτύπωσις τοιούτων εἰκόνων παρ' ἡμῖν, παριστανουσῶν τὰ εἰς τὰ παιδία διδαχθησόμενα ἀντικείμενα, οἷον τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους, τὰς ἐργασίας τῶν γεωργῶν καὶ τεχνητῶν καὶ ἄλλα, ἀλλὰ τὰ πάντα ἑλληνοπρεπῶς καὶ σύμφωνα πρὸς τὰς τοποθεσίας, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς πατρίδος ἡμῶν· ἐν ᾧ νῦν, ἐλλείψει ἄλλων, γίνεται χρῆσις εἰκόνων παριστανουσῶν τὰ τῆς Γερμανίας ἢ τῆς Γαλλίας, ἐπὶ βλάβῃ τῆς φανταστικῆς ἀντιλήψεως τῶν μικρῶν.

καὶ καλλίτερον ἀκόμη διὰ φυσικῶν ἀντικειμένων, προϊόντων, ζώων κτλ. τὰ παιδία εἰσάγονται βαθμηδὸν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν περὶ αὐτὰ ὄντων καὶ πραγμάτων, παρασκευαζόμενα βαθμηδὸν πρὸς ἁπάσας τὰς ἐπιστήμας, ὧν οὐσιωδῶς οὕτω διευκολύνεται ἡ ἐκμάθησις καὶ βεβαιοῦται ἡ θετικὴ καὶ ἐμβριθὴς ἀντίληψις. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οἱ εὐποροῦντες ἐκ τῶν καλῶς κατηρτισμένων νηπιακῶν κήπων, περιέχουσι καὶ πλουσίας συλλογὰς παντὸς εἴδους, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κήπῳ πεφυτευμένα πάντα τὰ εἴδη τῆς ἐγχωρίου φυτείας, ἄνθη, δένδρα, λαχανικὰ καὶ δημητριακοὺς καρπούς, ὡς καὶ πλήρη συλλογὴν τῶν οἰκιακῶν ζώων, ὧν ἡ περίθαλψις ἀνατίθεται, ὅσον ἐπιτρέπουσι τοῦτο αἱ δυνάμεις αὐτῶν, εἰς αὐτὰ τὰ παιδία.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ διαλάβωμεν ἐν ἐκτάσει περὶ ἑνὸς ἑκάστου τῶν εἰς τὰ μικρὰ διδασκομένων μαθημάτων· ἐν τούτοις δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἀναφέρω, ὅτι ἐν Γερμανίᾳ ἐν τοῖς νηπιακοῖς κήποις οὐδόλως διδάσκεται ἡ ἀνάγνωσις. ἥτις ἄρχεται ἀπ' αὐτοῦ μόνον τοῦ α'. τμήματος τοῦ προκαταρκτικοῦ σχολείου, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ ζ'. τῆς ἡλικίας ἔτους.

Παρ' ἡμῖν ἐν τούτοις, ἕνεκα τῆς ταχυτέρας ὡριμότητος τοῦ πνεύματος τῶν μικρῶν μας, ἐπιτυχῶς διδάσκεται ἡ ἀνάγνωσις κατὰ τοὺς νεωτάτους τρόπους καὶ ἡ γραφὴ ἐκ παραλλήλου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ς'. ἔτους, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου τμήματος τοῦ νηπιακοῦ κήπου. Τὸ νὰ διδάσκηται ὅμως ὁ παῖς τὰ μαθήματα ταῦτα καὶ ἐνωρίτερον τούτου, εἶναι ὅλως ἄτοπον καὶ ἐπιβλαβὲς μάλιστα εἰς τὴν κατὰ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους ἀνάπτυξιν τοῦ παιδός, καθ' ἣν οὗτος ἐκ τῶν συγκεκριμένων μόνον πρέπει νὰ ἄγηται πρὸς τ' ἀφηρημένα, ἅτινα πρὸ τούτου καὶ ἀκατάληπτα εἶναι αὐτῷ καὶ ὀχληρά. Εἶναι βεβαίως δυνατὸν μὲ ὀλίγην ἐπιμονὴν νὰ διδαχθῶσι τὴν ἀνάγνωσιν εὐφυᾶ παιδία καὶ πρὸ τοῦ τετάρτου πολλάκις ἔτους, ὡς δύνανται καὶ καλὸν εἶναι νὰ ἐκμανθάνωσιν ἐν τῇ αὐτῇ ἡλικίᾳ εὐκολώτατα πρακτικῶς τὰς ξένας γλώσσας. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ συμβολικὰ σημεῖα τῶν γραμμάτων εἶναι δυσνόητα ὅλως διὰ τὸν παῖδα, ὡς ὑπ' οὐδενὸς ἐν τῇ φύσει πράγματος ἀπεικονιζόμενα, ἡ ἐργασία αὕτη διὰ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην εἶναι πρόϊμος καὶ κοπιώδης, ἔχει δὲ ὡς βεβαίαν συνέπειαν τὴν ἐν μεγαλειτέρᾳ ἡλικίᾳ κούρασιν τοῦ πνεύματος, ἀκριβῶς ὅτε τοῦτο ὀφείλει νὰ ἔχῃ ζωηρὰν τὴν πρὸς τ' ἀνώτερα μαθήματα ἀπαιτουμένην ἀντίληψιν. Ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ ς' ἔτους τὰ παιδία εὐχαριστότερον καὶ ταχύτερον ἐκμανθάνουσι τὴν ἀνάγνωσιν, διατηροῦσι δὲ διαρκῶς τήν τε ζωηρότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν πρὸς τὰ κυρίως γράμματα ἀγάπην αὐτῶν.

Ἐν τῷ νηπιακῷ κήπῳ καὶ ἄλλη καλλιεργεῖται σκοπίμως ὁρμή, ἡ τῆς κοινωνικότητος, πρὸς μεγίστην τέρψιν τῶν παίδων καὶ ὠφέλειαν, ἣν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραγνωρίζουσιν οἱ κατ' οἶκον καὶ μακρὰν παντὸς συγχρωτισμοῦ πρὸς ἄλλα παιδία ἀνατρέφοντες τὰ τέκνα αὐτῶν.

Τέλος ἀναφαίνεται καὶ ἀνωτάτη πασῶν ἡ πρὸς τὴν θρησκείαν, ἤτοι

πρὸς αὐτὴν τὴν πηγὴν παντὸς ἀληθοῦς, καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, δηλαδὴ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ῥοπή, ἡ μαρτυροῦσα περὶ τῆς θείας τοῦ ἀνθρώπου καταγωγῆς. Αὕτη σκοπίμως καὶ ἐμβριθῶς ἀναπτυσσομένη ἐξευγενίζει καὶ ἀνυψοῖ τὸν παῖδα, καὶ μέσον καθισταμένη καὶ τέρμα συμπάσης αὐτοῦ τῆς ἀγωγῆς, τῆς μορφώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ, ἀναβιβάζει αὐτὸν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης τελειοποιήσεως, δι' ἧς καθίσταται ἀκλόνητος πρὸς πᾶσαν προσβολὴν κακίας ἢ διαφθορᾶς, πρὸς πᾶσαν ἐπιρροὴν ὑλισμοῦ ἢ ἄλλης ἰδιοτελοῦς φιλαυτίας. Διὰ τῆς ῥοπῆς ταύτης, ἀσφαλῶς ὁδηγουμένης, τελειότερον διδάσκεται ὁποίαν ἐν τῷ σύμπαντι ὁ ἴδιος κατέχει θέσιν, ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ ὄντα καὶ πρὸ πάντων πρὸς αὐτὸν τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ. Οὕτω ἐνισχύεται ἐν τῷ ἠθικῷ νόμῳ καὶ ἐνισχύει τὴν πρὸς τὸν δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ πεποίθησιν καὶ ἐνεργὸν κοινωνίαν αὐτοῦ, τέκνον Θεοῦ ἀληθὲς καθιστάμενον καὶ μέχρι τέλους τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἀκλονήτως τοιοῦτον διαμένον.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ λεχθέντα, παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ νηπιακὸς κῆπος πληρέστατα ἐξεγείρει καὶ καλλιεργεῖ τὰς ὁρμὰς τοῦ παιδός.

α'.) Τὴν ὁρμὴν τῆς κινήσεως διὰ τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων τῆς γυμναστικῆς καὶ τῶν παιγνίων τῆς κινήσεως.

β'.) Τὴν τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς διὰ τῶν ἐν τῷ κήπῳ ἐργασιῶν.

γ'.) Τὴν τῆς παραγωγῆς καὶ δημιουργίας διὰ τῶν ἐπὶ τῶν Φροβελικῶν δώρων ἀσκήσεων καὶ τῶν πολυειδῶν ἐργασιῶν.

δ'.) Τὴν ὁρμὴν τῶν ῥυθμικῶν τεχνῶν διὰ τῶν ᾀσμάτων καὶ τῶν ῥυθμικῶν παιγνίων, διὰ παραμυθίων καὶ μικρῶν παραστάσεων.

ε'.) Τὴν ὁρμὴν τοῦ εἰδέναι διὰ τῆς πραγματογνωσίας, διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ ἐρεύνης τῶν φυσικῶν προϊόντων καὶ τῶν ἐν τῷ κήπῳ φυτῶν καὶ οἰκιακῶν ζώων, καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως τῶν ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων [σχῆμα, χρῶμα, μέγεθος, ἀριθμὸς κ. τ. λ.].

ς'.) Τὴν τῆς κοινωνικότητος διὰ τῆς ἁρμονικῆς συμβιώσεως τοσούτων παιδίων καὶ

ζ'.) Τέλος τὴν ὁρμὴν τῆς θρησκείας δι' ᾀσμάτων, δι' ἠθικῶν διηγήσεων καὶ διὰ τῆς ἐκπληρώσεως μικρῶν καθηκόντων πρὸς τοὺς περὶ αὐτό.

Διὰ πάντων τούτων λοιπὸν ὁ νηπιακὸς κῆπος ἀναπτύσσει πολυειδῶς ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας τοῦ παιδός, παρασκευάζων αὐτὰς πρὸς τὴν ἁρμονικωτάτην τελειοποίησιν· κατὰ συνέπειαν, τὸ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦν σύστημα, ὡς ἐν ἀρχῇ ἐρρέθη, εἶναι ἄριστον, διότι ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται, ὅτι προσεγγίζει ἐπὶ μᾶλλον πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς. Περὶ τούτου ἔτι πλεῖον πειθόμεθα διὰ τῆς λεπτομεροῦς ἐπιθεωρήσεως αὐτῶν τῶν Φροβελικῶν δώρων καὶ ἐργασιῶν, περὶ ὧν προσεχῶς

ἐκτενέστερον θέλω διαλάβει, ἐπιδεικνύουσα αὐτά. Συνάμα ὅμως βεβαιούμεθα περὶ τοῦ ὅτι τὸ Φροβελιανὸν παιδαγωγικὸν σύστημα δὲν πρέπει νὰ περιορίζηται εἰς μόνον τὸν νηπιακὸν κῆπον, δηλαδὴ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν, καθ' ὅσον οὐδ' εἶναι δυνατὸν νὰ διέλθῃ τις μὲ παιδία 3 μέχρις 7 ἐτῶν τὴν πλουσιωτάτην σειρὰν τῶν δώρων τούτων, οὐδ' ἐπιτρέπουσιν αὗται αἱ λογικώταται ἀπαιτήσεις τοῦ ἰδίου συστήματος νὰ προβαίνωσι τὰ μικρὰ εἰς τὰς πολυπλοκωτέρας καὶ λεπτοτέρας ἐργασίας. Ἐν τῷ νηπιακῷ κήπῳ αἱ βάσεις μόνον τίθενται τῆς κατὰ τὸ Φροβελιανὸν σύστημα ἀγωγῆς καὶ εἰσάγονται τὰ παιδία εἰς τὰς ἀρχὰς ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων· ἡ τελειοτέρα ὅμως συμπλήρωσις αὐτῶν καὶ ἡ ἐν τῇ τελειοποιήσει συνέχεια καὶ προαγωγὴ ὅλων, βεβαίως εἰς μεγαλειτέραν μόνον ἡλικίαν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ, ὅτε καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ παιδὸς αὐξάνει καὶ ἡ δεξιότης αὐτοῦ καὶ ὅλαι ἐν γένει αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Ἐὰν καλῶς ὑπολογισθῶσι τὰ ὑπὸ τῆς Φροβελιανῆς μεθόδου παρεχόμενα μέσα, ταῦτα ἐπαρκοῦσιν ἀκριβῶς διὰ τὰς τέσσαρας τάξεις τοῦ προκαταρκτικοῦ σχολείου. Δηλαδή, ἀφ' οὗ τὰ παιδία ἐν τῷ νηπιακῷ κήπῳ μέχρις 7 ἐτῶν ἔθεσαν τὰς βάσεις ὅλων τῶν γνώσεων, ἀσκήσεων καὶ ἐργασιῶν αὐτῶν προάγονται ἀπὸ 7 μέχρις 11 ἐτῶν εἰς τὴν τελειοποίησιν ὅλων τούτων, προστιθεμένων μόνον ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος τῶν ὑπὸ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ὡριμότητος αὐτῶν ἀπαιτουμένων σπουδαιοτέρων γνώσεων. Τὰ δὲ ἐσφαλμένως παρ' ἡμῖν καλούμενα φροβελιανὰ (δι' ὧν μόνον τινὰς τῶν ἐργασιῶν ὑπαινίττονται, ἐν ᾧ ὁλόκληρος ἡ διδασκαλία εἶναι φροβελιανή), οὐδόλως παραβλάπτουσι τὴν σειρὰν τῶν μαθημάτων, ἀλλ' ἀπεναντίας παρέχουσι τὴν εὐκολίαν κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ προγράμματος νὰ τηρῆται ἡ εἰς τὴν σωματικὴν ὑγιείαν τοῦ παιδὸς ἄφευκτος ἁρμονία ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν σοβαροτέρων μαθημάτων καὶ τῶν τερπνοτέρων ἀσχολιῶν, ἢ καὶ τῶν καθαρῶς σωματικῶν κινήσεων.

Ἀλλὰ καὶ πέραν τοῦ προκαταρκτικοῦ σχολείου πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ φροβελιανὸν σύστημα. Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἄλλως, ἀφ' οὗ τοῦτο περιλαμβάνει ὁλόκληρον καὶ πλήρη τὴν ἀνθρωπίνην ἐκπαίδευσιν! Τ' ἀνάπαλιν θέλει συμβῆ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, διότι ἐπῆλθεν εὐτυχῶς τὸ πλήρωμα τῶν χρόνων καὶ δὲν θέλει βραδύνει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ν' ἀποσύσῃ παντελῶς τὸν εἰς πλείστους κλάδους μαθήσεως ἔτι καὶ νῦν ἐπικρατοῦντα μηχανισμόν. Οὐχὶ τὰ φροβελιανὰ θέλουσι παύσει ἐν ὡρισμέναις τάξεσιν, ἀλλ' ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῆς διδασκαλίας θέλει τροποποιηθεῖ κατὰ τὰς φροβελιανὰς ἀρχάς· τότε δὲ μόνον καὶ ἡ διδασκαλία τῶν γλωσσικῶν καὶ ἡ τῶν μαθηματικῶν, ὡς καὶ πάντων τῶν λοιπῶν κλάδων θέλει κατασταθεῖ ζῶσα καὶ ἐνεργός· αἱ δὲ φροβελιαναὶ ἀσκήσεις καὶ ἐργασίαι ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι θέλουσιν ἐξακολουθήσει ὡς τελειοτέρα καλλιέργεια ἰδιαιτέρων κλάδων βιομηχανίας καὶ καλῶν

τεχνῶν, αἵτινες τότε, ἀντὶ τῆς σωρείας τῶν ἡμιμαθῶν καὶ μόνον πρὸς ἐπίδειξιν περιποιουμένων αὐτάς, θέλουσιν ἀναδείξει μεγαλήτερον ἀριθμὸν ἀληθῶν καλλιτεχνῶν καὶ ἐπιδεξίων τεχνητῶν. Ἑνούμεναι δὲ πρὸς τὰς λοιπὰς πνευματικὰς καὶ βουλητικὰς ἐνεργείας τῆς ἀγωγῆς, θέλουσιν ἐπιφέρει πλήρη τὴν ζητουμένην ἁρμονίαν ἐν τῇ τελειοτέρᾳ ἐκπαιδεύσει. Ἡ τοιαύτη ἐξακολούθησις τῆς Φροβελιανῆς ἀγωγῆς βεβαίως θέλει ἐφαρμοσθεῖ καὶ ἐν τῇ ἀγωγῇ τῶν ἀρρένων, ἀφ' οὗ, ὡς πιστεύω, ἤδη ἐνοήθη, δὲν πρόκειται περὶ ἁπλῶν χειροτεχνημάτων, ἀλλὰ περὶ ὁλοκλήρου καὶ ὑγιοῦς ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Τοῦτο ὀρθῶς ἤδη ἐνοήθη ἐν Αὐστρίᾳ, ὅπου καὶ ἐργαστήρια ὑπάρχουσιν, ἐν οἷς καθ' ὡρισμένας ὥρας οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων ἀσκοῦνται εἰς διαφόρους τέχνας καὶ βιοτεχνίας· καὶ κῆποι εὐρύχωροι, οὓς οἱ ἴδιοι καλλιεργοῦσι. Περὶ τούτων σοφώτατα ἔγραψεν ὁ καθηγητὴς Ἔρασμος Schwab ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Der Schulgarten», «ὁ κῆπος τοῦ σχολείου».

Ἀλλ' ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει τῶν θηλέων, πλὴν τῆς γενικῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς κατ' ἰδιαιτέρους κλάδους τελειοποιήσεως τῶν βουλομένων, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλη ἐπιστήμη, ἧς ἡ μέχρι τοῦδε παραμέλησις σπουδαιοτάτας καὶ θλιβερωτάτας ἐπιφέρει καθ' ἑκάστην συνεπείας· εἶναι δὲ αὕτη ἡ ἐπιστήμη τῶν μητέρων.

Αἱ ἐλάχιστοι παιδαγωγικαὶ γνώσεις, ἃς ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι τῶν παρθεναγωγείων διδάσκονται αἱ θυγατέρες ἡμῶν, εἶναι ὅλως θεωρητικαὶ καὶ ἀνεπαρκεῖς ὅπως παρασκευάσωσιν αὐτὰς πρὸς τὴν ἱερὰν αὐτῶν ἐντολήν. Οὐδὲ καλλιεργεῖται ἰδιαιτέρως ἡ ἐξέγερσις τῆς συναισθήσεως τῆς ἱερότητος ταύτης τῆς ἐντολῆς των. Δυστυχῶς καὶ πολλοὶ τῶν γονέων συντελοῦσιν εἰς τοῦτο, οἱ μὲν ἀφίνοντες τά κοράσιά των ἐν θλιβερᾷ ἀμαθείᾳ, καθ' ὃ φρονοῦντες ὅτι ἀρκεῖ αὐταῖς ἡ πρακτικὴ ἐκπλήρωσις τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν· οἱ δὲ ὠθοῦντες αὐτὰ εἰς λυπηροτέραν ἔτι ἡμιμάθειαν, καὶ ταύτην ἐπὶ σκοπῷ ἐγκοσμίῳ μόνον εὐδοκιμήσεως. Αἱ δὲ οὕτω καὶ ἐν τοῖς παρθεναγωγείοις μὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα πολλάκις ἐκπαιδευθεῖσαι νέαι, μικρὰ θεωροῦσι τὰ καθήκοντα τῆς οἰκοδεσποίνης καὶ τῆς μητρός, διότι ἡ ἀνωτέρα, δῆθεν, ἐκπαίδευσις αὐτῶν, ἐπιτρέπει αὐταῖς ν' ἀποβλέπωσιν εἰς ὑψηλοτέρους κύκλους ἐνεργείας.

Οὐχὶ τοῦτο! Ἡ γυνὴ δὲν πρέπει νὰ ἐξέλθῃ τῆς σφαίρας αὐτῆς, διότι παραβαίνει τότε τὸν ὑπὸ τοῦ ὑψίστου ὡρισθέντα αὐτῇ προορισμόν. Ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ σφαίρᾳ της, ἐν τῷ εὐρυτάτῳ ἐκείνῳ κύκλῳ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς, ὀφείλει ν' ἀναπτυχθῇ, ν' ἀνυψωθῇ, καὶ κατὰ πάντα ἐν Θεῷ νὰ τελειοποιηθῇ. Μορφώσωμεν λοιπὸν μητέρας ἐν τῇ πληρεστάτῃ καὶ ἱερωτάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως, διότι ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐημερεία ἐξαρτᾶται ἐκ τούτου!

Δὲν πρέπει ὅμως ν' ἀναμείνωμεν ὅπως κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς

κπαιδεύσεως τῶν κορασίων δώσωμεν αὐταῖς θεωρητικάς τινας πρὸς τοῦτο οδηγίας. Ὁλόκληρος ἡ ἀγωγὴ αὐτῶν ὀφείλει ἀρχῆθεν νὰ τείνῃ εἰς τὸ νὰ παρασκευάζῃ αὐτὰς καταλλήλως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Γνώσεις καὶ ὀρθὴ κρίσις, καλαισθησία, δεξιότης, φιλεργία, δραστηριότης, βούλησις, ἀρεταὶ παντὸς εἴδους καὶ ἰδίως ἀφοσίωσις καὶ αὐταπάρνησις, τὰ πάντα πρέπει νὰ καλλιεργῶνται καταλλήλως ἀπὸ τῆς νεαροτάτης ἡλικίας, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἴδωμεν ἡμέραν τινὰ τὴν Ἑλληνίδα ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἠθικοῦ αὐτῆς κάλλους, ὡς πηγὴν εὐτυχίας πάντων τῶν περὶ αὐτήν. Ὅθεν τὰ ἀπὸ τοῦ νηπιαγωγείου καὶ τοῦ προκαταρκτικοῦ σχολείου εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐκπαιδευτικὰς τάξεις μεταβαίνοντα κοράσια, πρέπει ἐκεῖ νὰ εὑρίσκωσι πληρεστάτην ἐξακολούθησιν τοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μορφώσαντος αὐτὰ παιδαγωγικοῦ συστήματος, σκοπίμως δὲ διδασκόμενα, ἀσκούμενα καὶ παρασκευαζόμενα ἐναρμονίως, νὰ ὦσι κατὰ πάντα τελειοποιημένα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συμπληρώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν. Τὰ οὕτω μορφωθέντα κοράσια θέλουσιν εἶσθαι κάτοχα καὶ αὐτῆς τῆς θεωρίας τοῦ ἐκπαιδεύσαντος αὐτὰ Φροβελιανοῦ συστήματος καὶ ἑπομένως ἕτοιμα ν' ἀναθρέψωσι βραδύτερον κατ' αὐτό, μετὰ βεβαίας ἐπιτυχίας τὰ ἴδια αὐτῶν τέκνα, ἤ, ὡς ἀνώτεροι νηπιαγωγοὶ καὶ παιδαγωγοί, ἄλλα ἐμπιστευθέντα αὐταῖς.

Ταῦτα εἶναι ἐν συντόμῳ τὰ κατὰ τὸ Φροβελιανὸν σύστημα, ὅπερ ἔχει μὲν καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι, Γερμανίᾳ, τοὺς ἐχθρούς του, ἀλλ' ὅπερ μὲ ὅλας τὰς ἀντιπράξεις ἐκείνων, εὐδοκίμως προβαίνει καὶ ἐξαπλοῦται καὶ αὐτόθι καὶ ἐν ὅλαις ταῖς ἐν τῷ πολιτισμῷ προβαινούσαις χώραις. Ἐν Βοστόνῃ 34 ὑπάρχουσι Φροβελιανὰ νηπειαγωγεῖα, ἐν Δρέσδῃ δὲ καὶ ἐν Βιέννῃ ἀπό τινος χρόνου τὸ φροβελιανὸν σύστημα εἰσήχθη καὶ ἐν τῷ προκαταρκτικῷ σχολείῳ. Ἐν τῷ παρθεναγωγείῳ μου ἀπὸ πέντε ἐτῶν ἤδη τὸ σύστημα τοῦτο λειτουργεῖ, ὅσον τὸ δυνατὸν ἡμῖν, καθ' ὅλας τὰς τάξεις αὐτοῦ, ἤρχισε δὲ καὶ ν' ἀποφέρῃ ἤδη λίαν ἐνθαρρυντικοὺς καρπούς, μαρτυροῦντας, ὅτι αἱ Φροβελιαναὶ ἀρχαὶ δὲν ἔχουσι περιορισμένον χαρακτῆρα, μὴ δυνάμενον τελεσφόρως νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ἄλλην ἐθνικότητα, ἀλλ' ὅτι εἶναι παγκόσμιοι μάλιστα ὡς αὐταὶ αἱ ἠθικαὶ ἀλήθειαι, ἃς ἐκπροσωποῦσι.

Μετὰ θετικότητος δὲ δύναταί τις νὰ προΐδῃ καὶ μετὰ ἐνθαρρυντικῆς ἐθνικῆς ἱκανοποιήσεως, ὅτι τὸ Φροβελιανὸν σύστημα θέλει μάλιστα ἀκμάσει καὶ ἀναπτυχθεῖ θαυμασίως, ὅταν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀληθῶς οἰκειοποιηθῇ καὶ πραγματοποιήσῃ πάντα τὰ κατ' αὐτό.

Ἃς ἐργασθῶμεν λοιπὸν ἀόκνως πρὸς διάδοσιν αὐτοῦ πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο, ὑπὲρ οὗ ἐπικαλοῦμαι ἰδίως τὴν συνδρομὴν τοῦ γυναικείου φύλου, διότι καὶ αὐτὸς ὁ Φροέβελ κυρίως εἶχεν ἀποταθῇ εἰς

τὰς γυναῖκας, εἰς τὴν στοργικὴν μέριμναν καὶ περίθαλψιν τῶν ὁποίων ὁ ὕψιστος ἐνεπιστεύθη τὴν νεαρὰν ψυχὴν τοῦ παιδὸς—ἀνθρώπου.

Ἡ γυνὴ εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ ἦναι ἡ παιδαγωγὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ δὲ συναίσθησις τῆς ὑψίστης ταύτης ἐντολῆς εἶναι ἱκανὴ ἵνα παρέχῃ ἡμῖν τὰς πρὸς τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον δυνάμεις.

Ἑνώσωμεν λοιπὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰς δυνάμεις ἡμῶν, διαρκῶς ἐν νῷ ἔχουσαι τὸ σημαντικώτατον καὶ γλυκύτατον ῥητὸν τοῦ Φρέβελ:

« **Ζήσωμεν ὑπὲρ τῶν τέκνων ἡμῶν** »

Αἰκατερίνη Λασκαρίδου

ΔΥΟ ΜΙΚΡΑ ΠΕΡΙ ΣΑΠΦΟΥΣ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

LEOPARDI

(ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΑΣΜΑ ΤΗΣ ΣΑΠΦΟΥΣ)

ΚΑΙ

CAROLINA CORONADO

(ΣΑΠΦΩ)*

Α'.

Ὀλίγοι τῶν λυρικῶν ποιητῶν ἐφάνησαν εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτῶν μᾶλλον ἀπροσδόκητα ποιοῦντες τοῦ Leopardi· οὐδεμία τῶν δέκα ᾠδῶν ἢ canti che, ἃς αὐτὸς ἐδημοσίευσε κατὰ τὸ 1824, οὐδεμία, λέγομεν, ἦτο συντεταγμένη κατὰ τὰ εἰθισμένα παρὰ τοῖς τότε Ἰταλοῖς φιλολόγοις· οὐδεμία δὲ (ἐξαιρουμένης ἴσως τῆς πρώτης) προεγνωστοποίει διὰ τοῦ τίτλου αὐτῆς τὸ ἀληθὲς ἀντικείμενον, ὅπερ ὁ νέος συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο πρακακτιών. Λάβωμεν δ' ὡς παράδειγμα ἐκ τῶν ἄλλων ἐννέα ᾠδῶν τὴν ἐπιγραφομένην «*Τὸ τελευταῖον ᾆσμα τῆς Σαπφοῦς*» (Ultimo canto di Saffo).[1]

Ὁ τίτλος οὗτος παρεῖχε τὴν προσδοκίαν ὅτι τὸ ποίημα θὰ περιέχῃ προεισαγωγήν τινα εἰς τὸ μελόδραμα τοῦ Gounod, παράστασιν πόθων διεψευσμένων, ἔκρηξιν μομφῶν κατὰ τοῦ ἀχαρίστου Φάωνος, ἀνακοίνωσιν εὐφυῆ, προκλητικήν, περιπαθῆ τῆς ἀδημονίας καὶ τοῦ ἀπελπισμοῦ, εἰς ἃ

* Διατριβὴ τοῦ κ. Α. de Tréverret δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ «Revue politique et littéraire» τῆς 24 Μαΐου 1881 (σελ. 662—665). Σ. Δ. Β.

1 Αἱ πλήρεις ἐκδόσεις κατατάσσουσιν αὐτὴν ἐνάτην.

ἴσως δύναται νὰ περιέλθῃ γυνὴ εὐαίσθητος, ἐμμανῶς ἀγαπῶσα καὶ πνευματώδης ἕνεκα τῆς ψυχρότητος ἢ τῆς ἀστασίας ἐκείνου ὃν ἀγαπᾷ. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τοιοῦτον εὕρηται ἐν τῷ μικρῷ τοῦ Leopardi ποιήματι. Τὸ ὄνομα ἐκεῖ τοῦ Φάωνος ἀναφέρεται κατὰ τὸ τέλος μόνον καὶ ἐν παρόδῳ· ἀλλ' ἀπατῶμαι: δὲν ἀναφέρεται μάλιστα παντάπασι· ἡ Ἰταλὶς Σαπφὼ περιφραστικῶς ὑποδηλοῖ αὐτὸν καί, ἀντὶ νὰ καταρᾶται αὐτῷ, τῷ εὔχεται τὴν εὐδαιμονίαν, ἧς αὐτὴ οὐδέποτε ἠξιώθη. Οὔτε τὸν Φάωνα αἰτιᾶται οὔτε ἄλλον τινὰ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν φύσιν, τὴν ἀδυσώπητον φύσιν, διὰ τὴν ἀδιάλειπτον σκληρότητα τῆς τύχης αὐτῆς.

Ὁ Ὀβίδιος εἶχεν ὑπολάβῃ, ἀγνοῶ τίνα τεκμήρια ἔχων, ὅτι ἡ Σαπφὼ ἦτο δυσειδής, μικρὰ τὸ σῶμα καὶ μελάγχρους καθ' ὑπερβολήν.[1]

Si mihi difficilis formam natura negavit. . . .
Sum brevis. . . . .
Candida si non sum. . . . . . .

Ὁ Leopardi ἀναλαμβάνει τὴν τοιαύτην εἰκόνα, τὴν ἀναπτύσσει, τὴν γενικεύει καὶ ἐπιμελεῖται νὰ ἐξεικονίσῃ τὰς ὀδύνας πάσης ψυχῆς λεπτῆς, ποιητικῆς καὶ εὐγενοῦς, ἐν σώματι δυσμόρφῳ καὶ ἀχάριτι ἐγκεκλεισμένης, καίτοι ἀκμαζούσης ἐπ' αὐτοῦ τῆς νεότητος.[2]

Ἀποφασίσασα ἡ Σαπφὼ ν' ἀποθάνῃ καὶ μηδόλως κατὰ τοῦ ἀπελπισμοῦ αὐτῆς μαχομένη, θεωρεῖ μετὰ θλίψεως τὴν γαλήνην τῆς νυκτός, τὰς δειλὰς τῆς σελήνης ἀκτῖνας, τὴν σιγηλὴν ἀνατολὴν τοῦ ἀστέρος τῆς πρωΐας, θεάματα θελκτικὰ ὑφ' ὧν καὶ αὐτὴ ἐμαγεύετο, ἐφ' ὅσον ἔτι δὲν εἶχε διαγνώσῃ τοὺς σκληροὺς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως νόμους. Ἀλλ' ὅμως ἤδη δὲν ἀγαπᾷ τὰ εἰρηνικὰ ταῦτα φαινόμενα, τὰς τερπνὰς καὶ ἀπατηλὰς ταύτας σκηνὰς τὰς φαινομένας ὅτι προορισμὸν ἔχουσι νὰ καλύπτωσι τῆς εἱμαρμένης τὰς ἀπειλάς. Πᾶσα καλλονὴ ἥρεμος καὶ ἁρμονικὴ θλίβει τὴν Σαπφώ, διότι ἡ τοιαύτη καλλονὴ μάλιστα τῇ ἐλλείπει.

«Ὦ θεῖε οὐρανέ, λέγει, εἶσαι πολὺ ὡραῖος καὶ σὺ ὡραία ὡσαύτως εἶσαι, γῆ ὑγρὰ ὑπὸ δρόσου. Οἴμοι, ἐξ ὅλου τούτου τοῦ ἀπείρου κάλλους οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ψιχίον ἔδωκαν εἰς τὴν δυστυχῆ Σαπφὼ οἱ θεοὶ καὶ ἡ ἀνεξιλέωτος εἱμαρμένη! Εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ σου βασίλεια, ὦ Φύσις, εἰσῆλθον ἐγὼ ὡς εὐτελής, ὀχληρός, ἀτίμητος ξένος· περιφρονεῖς τὴν ἀγάπην μου καὶ μάτην προσηλῶ ἱκετεύουσα τὴν καρδίαν μου καὶ τὰ ὄμματά μου εἰς τὰς μορφάς σου τὰς χάριτος μεστάς. Δὲν μειδιᾷ πρὸς ἐμὲ ἡ εὐήλιος ὄχθη οὐδ' ὁ πρωϊνὸς ὄρθρος. Δὲν χαιρετίζουσιν ἐμὲ τῶν πτηνῶν τὰ ᾄσματα καὶ

1 Ὀβίδιος ἐν Her. 15, στ. 31, 33, 34. Ὁ Λατῖνος ποιητὴς εἶχεν ἴσως παραλάβῃ τὰς λεπτομερείας ταύτας ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς τῆς Σαπφοῦς ἢ τῶν ποιητῶν οἵτινες εἶχον γνωρίσῃ αὐτήν.

2 Ταύτην δὲ τὴν πρόθεσιν ὁμολογεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ Leopardi ἐν τῷ Κριτικῷ αὐτοῦ ἄρθρῳ (Articolo critico) τῷ δημοσιευθέντι τὸ 1825.

ὁ θροῦς τῶν φηγῶν· καὶ ἂν ἐν τῇ σκιᾷ ἰτεῶν κεκλιμένων καθαρός τις ῥύαξ ἀναπτύσσῃ τὸ εἰλικρινὲς αὐτοῦ κάτοπτρον, ἅμα ὁ εὐόλισθος ποῦς μου προσεγγίσῃ εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ἐκεῖνος μοὶ ὑφαιρεῖ αὐτὸ μετὰ περιφρονήσεως· στρέφεται ἀλλαχόσε, φεύγει ταχέως ἐν μέσῳ τῶν δύο αὐτοῦ εὐωδῶν ὀχθῶν».

Καὶ ὡς ὁ λόρδος Βύρων οὐδέποτε συνεχώρησεν οὔτε εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ οὔτε εἰς αὐτὸν τὸν θεὸν τὸ ὅτι ἐγεννήθη χωλός, οὕτω καὶ ἡ Σαπφὼ τοῦ Leopardi μέμφεται τῇ φύσει ὅτι ἀπηρνήθη εἰς αὐτὴν τὸ κάλλος καὶ ὅτι καθ' ἑκάστην ἐπιδείκνυται πρὸς αὐτὴν νέαν ἀποστροφήν.

Εὐμοιροῦσα δὲ πνεύματος εὐστρόφου ἀνευρίσκοντος ἐνοχλήσεων ἀφορμὰς διὰ τὰς ἐλλείψεις αὐτῆς, ζητεῖ μετ' ὀργίλης περιεργίας τὸν ὑπέρτατον λόγον τῶν δεινῶν ἅπερ ὑφίσταται:

«Τί σφάλμα διέπραξα, ἐρωτᾷ, τί φρικῶδες ἔγκλημα μ' ἐκηλίδωσε πρὸ τῆς γεννήσεώς μου, ὥστε ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ τύχη νὰ μοὶ ἐπιδεικνύωσι τοσοῦτον ἄγριον πρόσωπον; Μικρὰ δ' ἐγὼ κόρη, ὅτε ἡ ζωὴ ἀγνοεῖ πᾶν ἀδίκημα, κατὰ τί ἡμάρτησα ὥστε νὰ μὴ γνωρίσω νεότητα καὶ τὸ ἀποχρωματισθὲν νῆμα τῆς ὑπάρξεώς μου νὰ στρέφηται πάντοτε ζοφερὸν περὶ τὴν ἄτρακτον τῆς Μοίρας τῆς ἀδυσωπήτου;...

Ἀ, τὸ χεῖλός σου προπετῶς ἐκφέρει λόγους ἀπερισκέπτους! Τὰ εἱμαρμένα ἡμῖν γεγονότα προέρχονται ἐκ συμβουλίου μυστηριώδους· τὰ πάντα εἶνε εἰς ἡμᾶς κεκρυμμένα πλὴν τῆς ἡμετέρας ὀδύνης. Τέκνα ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν παρημελημένα, γεννώμεθα ἵνα κλαίωμεν καὶ ὁ λόγος παντὸς κεῖται ἐν τῷ πνεύματι τῶν οὐρανίων ὄντων. Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸ εὐάρεστον ἐξωτερικὸν ὁ κοινὸς πατὴρ ἔδωκεν αἰωνίαν βασιλείαν ἐν τοῖς ἔθνεσι—καὶ παρὰ τὰς ἀνδρικωτάτας τῶν ἐπιχειρήσεων, παρὰ τὴν λύραν καὶ τὰ σοφώτατα ᾄσματα οὐδεμία λάμπει ἀξία περιβεβλημένη δι' ἀχάριτος ἱματίου».

Οὐδὲν τὸ δραματικόν, οὐδὲν τὸ κατὰ μυθοπλαστίαν, οὐδὲν ἔτι τὸ ἱστορικὸν ἢ τὸ ἐκ παραδόσεως ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς λόγοις. Ἂν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς δευτέρας στροφῆς ἡ Σαπφὼ δὲν ὠνόμαζεν ἑαυτήν, οὐδένα λόγον θὰ εἶχεν ἡ εἰς αὐτὴν ἀπόδοσις τῶν ἀνωτέρω παρατεθειμένων: πᾶς νέος ἀνήρ, πᾶσα νέα γυνή, ὑφ' ὧν τὸ θάρρος καὶ ἡ εὐφυΐα ἐκτιμῶνται πλειότερον τοῦ σχήματος, ἠδύναντο νὰ ὁμιλήσωσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νὰ ἐρωτήσωσι τὰ αὐτά· ὁ θρῆνος τῆς Σαπφοῦς εἶνε μᾶλλον φιλοσοφικὸς ἢ περιπαθής· εἶνε σειρὰ σκέψεων προκληθεισῶν ὑπὸ μακρῶν ὀδυνῶν, ἃς ὁ ποιητὴς δεικνύει. ἀλλὰ δὲν ἀφηγεῖται· τὰ πικρὰ συμπεράσματα κατὰ τῆς τυραννίδος τῆς εἱμαρμένης, κατὰ τῆς ἀδίκου σκληρότητος τοῦ Ἀγνώστου συμπυκνοῦνται ἐνταῦθα εἰς μικρὸν ἀριθμὸν φράσεων, ὑφ' ὧν ἀρπάζεται καὶ ἀποστατεῖ τὸ πνεῦμα ἡμῶν.

Arcano è tutto,
Fuor che il nostro dolor.

Ἄγνοια πάντων πλὴν τῶν ἡμετέρων κακῶν: οἷος νόμος! Ὁποία κατάστασις! Καὶ ὅμως τοῦτο εἶνε ὁ βίος ἡμῶν!

Notre crime est d' être homme et de vouloir connaître,

ἔγραφε τέσσαρα ἔτη πρότερον ὁ Λαμαρτῖνος· ἀλλ' ὅμως ἔγραφε τοῦτο ἐν παρόδῳ καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπανεύρῃ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν, τὴν ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας. Παρὰ τῷ Leopardi ἡ ἀποθάρρυνσις εἶνε ἄνευ θεραπείας· ὁ θρῆνος αὐτοῦ κατὰ τὰς μοίρας τῆς ἀνθρωπίνης ἀνανεοῦται σταθερῶς καὶ μετὰ πικρίας συχνάκις ἠρέμου καὶ βαθείας, παρεχούσης, ὡς ἐνταῦθα, μεγαλοπρεπές τι καὶ δικαιοπρεπές, ἂν θέλετε, εἰς τὰς βιαιοτάτας τῶν ἀποφάσεων, ἃς ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ λάβῃ ἵνα συντάμῃ ἢ καταστρέψῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωήν.

«Θ' ἀποθάνωμεν, ἀνακράζει ἡ Σαπφὼ τοῦ Ἰταλοῦ ποιητοῦ· θὰ ῥίψωμεν κατὰ γῆς τὸ εὐτελέστατον τοῦτο κάλυμμα καὶ γυμνὴ ἡ ἡμετέρα ψυχὴ θὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν Πλούτωνα καὶ θὰ μετριάσῃ ἐκεῖ τὴν σκληρότητα, τὸ ἔγκλημα τοῦ τυφλοῦ διανομέως τῶν τυχῶν. Καὶ σύ, μεθ' οὗ μὲ συνέδεσεν ἔρως μακρός, μακρὰ πίστις, μανιώδης τις πόθος καὶ ἀκατεύναστος, ζῆθι εὐδαίμων, ἂν ἔζησέ ποτε εὔδαιμον θνητογενές τι ὂν ἐπὶ γῆς. . . . Καὶ ἰδοὺ ὅτι ἐκ τῶν ἐλπίδων τοσούτων ἄθλων, ἐκ τοσούτων τερπνῶν ὀνείρων μοὶ ὑπολείπεται ὁ Τάρταρος· καὶ τὸ ἄλκιμον πνεῦμά μου καθίσταται βορὰ τῆς καταχθονίας θεότητος, τοῦ ζοφεροῦ θανάτου, τῆς σιγηλῆς ὄχθης».

Δὲν θ' αὐτοκτονήσῃ λοιπὸν ἕνεκα παραφορᾶς ἀλλ' ἐξ ἀποφάσεως μετὰ μακρὰν σκέψιν ληφθείσης καὶ κατ' ἐξανάστασιν ἤδη παλαιὰν κατὰ τοῦ νόμου, ὃν ὑφίστατο ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ. Ὁ περιφρονηθεὶς αὐτῆς ἔρως δὲν εἶνε ἢ τὸ ἔσχατον ἐπεισόδιον τοῦ δυσδαίμονος αὐτῆς βίου· ὁ Φάων προσηνέχθη πρὸς αὐτὴν καθ' ὃν τρόπον τῇ προσφέρονται καὶ πάντα τὰ ἄλλα ὄντα· δὲν εἶνε λοιπὸν ἐγκληματικώτερος πρὸς αὐτὴν ἢ ἡ κοινωνία καὶ ἡ φύσις· ὁ ἀληθὴς ἔνοχος εἶνε ἡ μοῖρα, εἶνε ὁ Πλάστης (οἱοσδήποτε καὶ ἂν ᾖ)· εἶνε τὸ ὂν *(ἢ ὁ νόμος)* τὸ καθιδρύσαν τὴν κυριαρχίαν τῆς καλλονῆς καὶ προορίσαν τὴν δυσμορφίαν εἰς τὴν περιφρόνησιν.

Τῆς Σαπφοῦς ἡ ψυχὴ θὰ ἐπιζήσῃ ἆρα εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος αὐτῆς; Φαίνεται μὲν ἡ ἡρωῒς πιστεύουσα τοῦτο ἀλλ', ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ἐθνικῶν τὸ ἐπίστευον, ἄνευ ἐλπίδος ἀληθοῦς ἐπανορθώσεως καὶ μετὰ τῆς βεβαιότητος τῆς σχεδὸν ἀπολύτου ὅτι θὰ ἐμβληθῇ εἰς τὴν νύκτα, εἰς τὸ ψῦχος, εἰς τὴν σιγήν, εἰς εἶδός τι μηδενός, ὅπερ θὰ αἰσθάνηται μέν, ἀλλ' ὅπερ τῇ φαίνεται τιμιώτερον περιφρονουμένης ζωῆς. Γεννώμενός τις θνητὸς νὰ γεννηθῇ καὶ ἄσχημος εἶνε ἡ πλήρης, ἡ ἀναντιζύγωτος κακοδαιμονία: ὁ Leopardi ἔμεινε περὶ τούτου δεόντως πεπεισμένος, ὅτε, νεανίας ὤν, ἠθέλησε ν' ἀγαπήσῃ καὶ οὐδεμίαν ἔλαβεν ἀνταπόδοσιν ἔρωτος. Παρηλλαγμένος δὲ τὴν μορφὴν ἐκ παίδων, ὑπέφερε διττῶς ἐκ τῆς δυσμορφίας αὐτοῦ, κατεχούσης συμπεπιεσμένα τὰ ὄργανα τῆς ζωῆς καὶ καθιστάσης

αὐτὸν γελοῖον· ὅθεν ἐννοεῖται ὅτι αἱ βραχεῖαι τοῦ Ὀβιδίου ἐνδείξεις περὶ τῆς ἀσχημίας τῆς Σαπφοῦς ἐνεποίησαν εἰς αὐτὸν ζωηρὰν συναίσθησιν. Ἡ Σαπφὼ πλήρης μεγαλοφυΐας ἀλλὰ περιφρονουμένη διὰ τὴν ἔλλειψιν κάλλους ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Leopardi καὶ ὁ Ἰταλὸς ποιητὴς εὕρισκε παρηγορίαν οὐχὶ σμικρὰν διερμηνεύων διὰ στίχων τοιαῦτα δεινά.

Ἄλλως δ' οὐδεὶς ποιητὴς οὔτ' ἐν Ἰταλίᾳ οὔτε παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς εἶχεν ἔτι ἐκφράσῃ τὸν κακοδαιμονίαν τοῦ συνδέσμου τῆς ἀσχημίας μετὰ τοῦ πνεύματος τῆς μεγαλοφυΐας κατ' ἰδιοτροπίαν τῆς φύσεως. Τοῦτο ἦτο ὕλη ἀπολύτως νέα[1] καὶ ἂν ἐπιλαμβανόμενός τις αὐτῆς ἐξέπληττε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἀναγνώστας, δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ προσοικειώσῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν νέαν ὑπόθεσιν διὰ τοῦ θελγήτρου αὐτοῦ τοῦ καινοφανοῦς καὶ δυνάμει τῆς ἀκριβεστάτης τοῦ περιεχομένου συμφωνίας πρὸς τὰς ἀνησυχίας καὶ τὰς φροντίδας τοῦ τότε χρόνου.

Πανταχοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἡ ποίησις διηρεύνα τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς εἱμαρμένης· πανταχοῦ αἱ λύραι ἐστέναζον ἐπὶ ταῖς ἀνεξηγήτοις θλίψεσι τοῦ ἀνθρώπου. Ἔπρεπεν ἵνα καὶ ἡ Ἰταλία εἰσέλθῃ εἰς ταύτην τὴν συναυλίαν, ὅθεν ἀντήχουν φθόγγοι τοσοῦτον θλιβεροὶ καὶ τοσοῦτον ἐμμελεῖς. Ὁ Leopardi ἀνέλαβε νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὴν ἐκεῖσε, καὶ δυστυχέστερος ὤν, ἐπαναστατικώτερος, ἀπιστότερος ἔτι καὶ μᾶλλον ἄθεος τοῦ Βύρωνος, ἔψαλε, περικαλύψας δι' ὀνομάτων καὶ προσχημάτων ποικίλων, πάντα ταῦτα τὰ ἄλγη, πάσας τὰς εἰρημένας πικρίας, ὧν ἡ ἔκφρασις δύναται νὰ συμπεριληφθῇ ὡς ἑξῆς διὰ βραχυτάτων: «Οὔτ' ἐγὼ οὔτε ἄλλος οὐδεὶς ἔπρεπε νὰ γεννηθῶμεν ποτέ».

Β'.

Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον ὁ Leopardi ἐπέρκινε τὰς δέκα πρώτας αὐτοῦ ᾠδὰς καὶ παρεσκευάζετο νὰ συνεκτυπώσῃ αὐτὰς ἐν συλλογῇ[2] γυνή τις προωρισμένη νὰ συντελέσῃ πως καὶ αὐτὴ εἰς τὴν φιλολογικὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἱσπανίας ἐγεννᾶτο ἐννέα λεύγας μακρὰν τῆς Badajoz[3] ἔν τινι χωρίῳ φέροντι τὸ ποιητικὸν ὄνομα Almendralejo (μικρὸν δάσος ἀμυγδαλῶν). Ἡ Carolina Coronado ἡ σήμερον συνεζευγμένη μετ' Ἀμερικανοῦ τινος διπλωμάτου ἐγεννήθη λοιπὸν ἐν Ἐστραμαδούρᾳ τὸ 1823.

1 Ἐν τῷ Articolo critico, οὗ πρὸ μικροῦ ἐμνημόνευσα καὶ ὅπερ δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ ἐν τῇ 265. σελίδι τῆς μικρᾶς ἐν 32 σχήματι ἐκδόσεως τῶν Canti di Leopardi (Firenze, successori Le Monnier, 1860), ὁ νέος συγγραφεὺς διεκδικεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν προτεραιότητα.

2 Αἱ δύο πρῶται εἶχον ἤδη δημοσιευθῇ τὸ 1818., ἡ δὲ τρίτη τὸ 1820.

3 Πᾶσαι αὗται αἱ βιογραφικαὶ λεπτομέρειαι ἐλήφθησαν ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ προλόγου τῶν προτεταγμένων τῆς ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων αὐτῆς· ἐν Μαδρίτῃ 1852.—Ἡ Carolina ἔλαβε σύζυγον τὸν κ. Perry.

Ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἐγένετο δυστυχής. Ὁ πατὴρ αὐτῆς καθείρχθη ἐπὶ Φερδινάνδου τοῦ Ζ' ἕνεκα πολιτικῶν λόγων καὶ διέμεινεν ἐπί τινα χρόνον ἐν τῇ εἱρκτῇ. Μετ' ὀλίγον δὲ κατέστη τῇ Carolina ἐπάναγκες νὰ βοηθῇ τῇ μητρὶ αὐτῆς πρὸς ἀνατροφὴν πολυμελοῦς οἰκογενείας καὶ μετρίαν ἐξοικονόμησιν τῶν κατ' οἶκον ἀναγκαίων. Εὐτυχῶς δ' ἐμάνθανεν ἀκόπως τὰ πάντα: κέντημα, ἰχνογραφίαν, μουσικήν, ἔργα οἰκιακά· οὐδεμία τῶν συντρόφων αὐτῆς ἐξισοῦτο πρὸς αὐτὴν κατὰ τὸ ἀντιληπτικόν, οὐδεμία δὲ ἦτο τοσοῦτον ἀληθῶς προσφιλὴς εἰς τὴν ἑαυτῆς οἰκογένειαν· τὴν νύκτα, ὅτε περὶ αὐτὴν τὸ πᾶν ἀνεπαύετο, ἠγρύπνει ἀναγινώσκουσα τὰ ὀλίγα βιβλία, ἅπερ ἠδύναντο νὰ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας αὐτῆς.

Κατὰ τὸ δέκατον τέταρτον ἔτος συνέθετο τοὺς πρώτους στίχους αὐτῆς· κατὰ δὲ τὰ ἓξ ἑπόμενα ἔτη ἐξηκολούθησε καλλιεργοῦσα τὴν ἔμπνευσιν αὐτῆς καὶ καταχωρίζουσα τινὰ τῶν ἔργων της ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῆς Μαδρίτης. Ὁ Espronceda καὶ ὁ Donoso Cortès, ἐξ Ἐστραμαδούρας καὶ αὐτοί, ἐποιήσαντο συστάσεις ὑπὲρ αὐτῆς εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον. Ἄγουσα δὲ τὸ εἰκοστὸν ἔτος ἠδυνήθη νὰ καταρτίσῃ ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτῆς τομίδιόν τι δημοσιευθὲν τὸ 1844. τῇ προστασίᾳ τοῦ περιφήμου Hartzenbusch, ἐν ᾧ ἐκφράζονται διὰ στίχων χαριεστάτων καὶ ἀμέμπτων συναισθήματα φυσικὰ καὶ εἰλικρινῆ. Ἀρέσκεταί τις ἀκούων τῆς νεαρᾶς ταύτης κόρης τὴν καρδίαν, τὴν εὐαίσθητον μὲν πρὸς τὰς καλλονὰς τῶν ἀγρῶν ἀλλ' ὅμως ταραττομένην ὑπὸ φιλοδόξων ὀνείρων καὶ στενάζουσαν μεθ' ἡδύτητος καί, ἂν μοι ἐπιτρέπηται ἡ ἔκφρασις, ἀλληγορικῶς ὅτι ζῇ τοσοῦτον μεμακρυσμένη ἀπὸ τῶν λαμπρῶν ἐκείνων διατριβῶν, ὅπου ἀναπτύσσονται καὶ ἐκτιμῶνται τὰ πνευματικὰ πλεονεκτήματα.

Ἀλλ' ἔτρεφεν ἆρά γε καὶ ἄλλους πόθους; Ὠνειροπόλει νὰ βασιλεύσῃ ἐπί τινος καρδίας νεαρᾶς ὡς αὐτὴ καὶ κατακτηθείσης ὑπὸ τῆς λάμψεως τῆς εὐφυΐας; Ἐφοβεῖτο δὲ μὴ οὗτος ὁ πόθος, ἡ ἐλπὶς αὕτη διαψευσθῇ μετ' ἐφήμερον εὐτυχίαν; Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι εἶχεν ἀναγνώσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Σαπφοῦς καὶ ὅτι ἐξεικόνισε τὴν χαρὰν καὶ τὰ δεινὰ τῆς ποιητρίας ἐπὶ μικρόν τι ἀγαπηθείσης καὶ προδοθείσης μετὰ βραχύ.

Αἱ τριάκοντα τέσσαρες τετράστιχοι αὗται στροφαὶ εἶνε εἶδός τι μονολόγου εἰς πολλὰς διῃρημένου πράξεις, ἐν ᾧ ἡ εὐτυχία, ἡ ἀνησυχία, ὁ ἀπελπισμὸς ἐμφανίζονται κατὰ διαδοχήν. Ἐκτὸς τοῦ περὶ τὸ τέλος μέρους (ἔνθα λαμβάνει τὸν λόγον αὐτὴ ἡ συγγραφεύς) δὲν ἀκούομεν εἰμὴ τὴν φωνὴν τῆς Σαπφοῦς· ἀλλ' ἡ φωνὴ αὕτη εἶνε πάντοτε εὔγλωττος καὶ αἱ ἰδέαι τῆς ἡρωΐδος, αἱ μεταβαλλόμεναι αὐτῆς συγκινήσεις ἐλέγχουσι τὰς τρομερὰς περιπετείας τῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ τὴν προσέγγισιν ἀπαισίας καταστροφῆς.

Ἐν τῇ ἀρχῇ παρίσταται πλήρης χαρᾶς, ἀπροκαλύπτως ψάλλουσα τὴν

εὐδαιμονίαν αὐτῆς, τὴν λαμπρὰν αὐτῆς φήμην, τὸν ἀνταμειβόμενον ἔρωτά της.

«Ὡς ἠπιωτάτη αὔρα, λέγει, ὁ εὐμαρής μου βίος ὀλισθάνει ἀφ' ἡδονῆς εἰς ἡδονήν, μεριζόμενος ὑπὸ τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς δόξης. Τίς εὐδαιμονία ἐξισοῦται πρὸς τὴν ἐμήν; Παρὰ τὸν Φάωνα καὶ ψάλλουσα τὴν ἀγάπην αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τῆς λάμψεως τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ μαγευομένη, ἡ Σαπφὼ ἀπολαύει ἀμυθήτου χαρᾶς δαπανῶσα τὰς ὥρας αὐτῆς ἐν γλυκείᾳ ἐκστάσει καὶ βλέπουσα ὅτι ὁ τρυφερῶς ὑπ' αὐτῆς ἀγαπώμενος πίνει ἐν τῷ ἀέρι, ὃν ἀναπνέει, τοὺς φθόγγους τῆς λύρας ταύτης τῆς τοσοῦτον περιπαθοῦς, τῆς ἀντηχούσης ἐρωτικῶς μόνον ὑπὲρ αὐτοῦ. Τί ἄρρητα δάκρυα ἀναβλύζουσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου! Ἡ καρδία μου ἐκχεῖται οὕτω κατὰ σταγόνας, ὅταν τὸ γλυκὺ καὶ ὡραῖον αὐτοῦ πρόσωπον λάμπῃ ὑπὸ χαρᾶς ἐπ' ὀλίγον ἀκούοντος τὰ μέλη μου, ὅταν ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἀξιοῖ νὰ ἐγκωμιάσῃ τὴν λύραν μου καὶ νὰ μὲ βαυκαλήσῃ ψιθυρίζουσα ἔπαινόν μου.

»Αἰσθάνομαι, ὦ Φάων, τὴν λεπτήν σου πνοὴν πλανωμένην περὶ τὸ μέτωπόν μου· αἰσθάνομαι τοὺς ἐναρμονίους σου λόγους πλήττοντας ἡδονικῶς τὴν καρδίαν μου· καὶ ἡ καρδία αὕτη παραχρῆμα ἐπισπεύδει τοὺς παλμούς της· ἀρκεῖ εἷς ἀναστεναγμός, εἷς φθόγγος, ἓν βλέμμα καὶ ἀνακινεῖται αὐτὴ ὡς τῆς τρυγόνος τὸ στῆθος. Δὲν φοβοῦμαι τότε νὰ λησμονήσῃς, ἐπίορκος σύ, ὑπὲρ ἄλλης τινὸς ὡραίας τὴν ἀτυχῆ σου ποιήτριαν· δὲν φοβοῦμαι ὅτι θέλγητρα ἄλλα θὰ καταστρέψωσιν ἐν ὀλεθρίᾳ ὥρᾳ τὴν εἰρηναίαν μου εὐδαιμονίαν. Καὶ τίς ἆρα ἤθελε τολμήσῃ δι' ἐπιβούλου χειρὸς νὰ μαράνῃ τὸ ἄνθος τῆς εὐδαιμονίας μου; Τίς θὰ ἐτόλμα νὰ σφετερισθῇ τὴν καρδίαν σου καὶ νὰ στήσῃ ἐκεῖ τὸν θρόνον, ὅπου ἐβασίλευσε ποτὲ ἡ Σαπφώ;»

Πόσον ταπεινὴ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἐραστοῦ της! Πόσον ὑψηλόφρων πρὸς τὰς ἀντιζήλους αὐτῇ γυναῖκας! Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι λόγοι, οὓς πρὸ ὀλίγου ἠκούσαμεν, ἐμφαίνουσιν ἀρχὴν ταραχῆς. Φοβεῖται ἔκτακτόν τινα προσβολήν, καθ' ἧς ἴσως δὲν θὰ ἦτο ἀρκούντως ὡπλισμένη. Διότι ἐνταῦθα διετηρήθη ἡ τοῦ Ὀβιδίου παράδοσις περὶ τῆς ἀσχημίας τῆς τλήμονος Σαπφοῦς. Ἀλλ' ὅμως ἡ Carolina Coronado δὲν εἶχε πρὸς ἀποδοχὴν τῆς παραδόσεως τοὺς αὐτοὺς προσωπικοὺς λόγους καὶ ὁ Leopardi: ἡ μαρτυρία τῶν συγχρόνων συγγραφέων καὶ ἡ λιθογραφικὴ εἰκών, ἣν δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν νεωτέρᾳ τινὶ ποιητικῇ συλλογῇ, ἀποδεικνύουσιν ὅτι οὐδὲν τῶν θελγήτρων τῆς γυναικὸς ἔλειπεν εἰς τὴν Ἱσπανίδα ποιήτριαν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους δὲν ἐνόμισε δέον νὰ ὑποκαταστήσῃ ἑαυτὴν εἰς τὴν ἡρωΐδα της· διετήρησε λοιπὸν αὐτὴν ὅπως τῇ εἶχε παραδοθῇ καὶ ἀπεικόνισε τοὺς ἀγῶνας τῆς Σαπφοῦς μαχομένης κατ' ἀντερωμένης τινὸς γυναικὸς διὰ τῆς δόξης καὶ τῆς ἐμπνεύσεως.

«Ἆ, δὲν ἔχω ἴχνος ὡραιότητος — παρίστησιν αὐτὴν λέγουσαν· — οἱ θεοὶ δὲν κατέλιπον ἐπὶ τοῦ προσώπου μου τὸν πολύτιμον τύπον τῆς χειρός των·

ἀλλ' εἰς τὴν ψυχήν μου ἔδωκαν γενναιοπρεπῶς τὴν πνοὴν τῆς μεγαλοφυΐας, τὸ πάντων ἄριστον χρῆμα. Αἱ τοῦ Φοίβου ἀδελφαὶ ἔθηκαν εἰς τὰς χεῖράς μου θαυμασίαν λύραν· ἐπλήρωσαν τὴν καρδίαν μου ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἔρωτος καὶ ἐμπνεύσεως θείας. Ἡ καλλονὴ χαίρει μίαν μόνον ἡμέραν ἐπὶ τοῖς θριάμβοις, οὓς τὸ ἀνοίκτιρμον μέλλον ἐκμηδενίζει, ἐν ᾧ ἐπευφημουμένη ὁδηγεῖ εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀθανασίας ἡ νικηφόρος μεγαλοφυΐα. Ἡ καλλονὴ δὲν λαμβάνει παρὰ τοῦ κόσμου εἰμὴ κλίνην γῆς καὶ λήθην σιωπηράν· ὁ στενὸς τάφος, εἰς ὃν ἐμπίπτει, ἀποσβέννυσι τὰς ἀκτῖνας αὐτῆς, ὡσεὶ μηδέποτε εἶχον λάμψῃ. Ἀφανίζεται δὲ δίκην ὀνείρου, ἂν μὴ ἡ ἰσχυρὰ τῆς μεγαλοφυΐας φωνὴ ἀπαθανατίσῃ αὐτήν· τὰ ᾄσματα τῆς μεγαλοφυΐας μεταβαίνουσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας καὶ χορηγοῦσι πολύτιμον ζωὴν εἰς τὴν κόνιν τῆς καλλονῆς.

»Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως θὰ ψάλω—προστίθησι (διότι δὲν κατατρίβει τὸν χρόνον αὐτῆς εἰς ἀξιώματα μάταια· πᾶν ὅ,τι ἀρτίως εἶπεν εἶνε συνηγορία ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἐπιχείρησίς τις, δι' ἧς ἀποπειρᾶται νὰ διατηρήσῃ τὴν καρδίαν τοῦ Φάωνος)·—καὶ ἐγὼ ὡσαύτως θὰ ψάλω· ἡ φωνή μου θὰ διαθρυλήσῃ τὸ ὄνομά σου, θ' ἀπαθανατίσῃ τὸν ἔρωτα τὸν σὸν καὶ τὸν ἐμόν· θὰ ἐπεκταθῶσι ταχεῖς καὶ ἀτελεύτητοι εἰς τοὺς αἰῶνας τοὺς μέλλοντας. Ἡ Ἑλλὰς αὕτη ἡ ὀλβία καὶ σοφὴ καὶ δικαία θὰ μοὶ περιποιήσῃ ἀθάνατον δόξαν· θὰ περιβάλῃ ἴσως διὰ στεφάνου τὸ σεπτόν μου μέτωπον ὡς τὸ τοῦ μεγάλου Ὁμήρου. Καὶ ἀπόβλεπε εἰς τὸν στέφανον τοῦτον, ὦ Φάων, καὶ ἀντάμειβε τὴν φιλοτιμίαν τῆς προσφιλοῦς σου Σαπφοῦς διὰ τοῦ μειδιάματός σου, θελκτικωτέρου εἰς πᾶν μου τὸ εἶναι ἢ ἡ αὔρα ἡ ἑωθινὴ εἰς τὰ ἄνθη».

Ἰδοὺ ἀκριβῶς ὁ ἔρως οἷος ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, υἱὸς τοῦ πλούτου καὶ τῆς πενίας*. Οὐδὲν ἐλλείπει εἰς τὴν Σαπφὼ εἰμὴ τὰ θέλγητρα τὰ ἐξωτερικά· ταῦτα δὲ ζητεῖ παρὰ τοῦ ὡραίου ἐκείνου νεανίου—καὶ συμπληροῦται δι' αὐτοῦ καὶ πανευδαίμων καθίσταται, ἂν δύναται νὰ εἴπῃ: Ἡ καλλονὴ τοῦ Φάωνος μοὶ ἀνήκει· εἰς ἐμὲ μόνον μειδιᾷ καὶ πάντοτε θὰ μειδιᾷ εἰς ἐμέ.

Ἀλλ' ἡ ὑπερτάτη αὕτη χαρά, οἴμοι, δὲν τῇ ἐδόθη! Ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ Σαπφὼ ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς ἐφοβεῖτο, καίτοι ἐν τοῖς ἀνωτέρω λόγοις προσποιουμένη ὅτι οὐδένα περὶ αὐτοῦ ἔτρεφε φόβον, ἐκεῖνο, λέγομεν, συνέβη καὶ τῆς Σαπφοῦς ἡ ὑπερηφανία ἔλαβε τὸ ἀλγεινότατον τῶν τραυμάτων.

«Θεῖαι Μοῦσαι,—ἀνακράζει — θεοὶ τῆς μεγαλοφυΐας, τί τὸ ὄφελος νὰ περιστέφωμαι ὑπὸ τῶν ἀκτίνων ὑμῶν; Ὡραία τις ἀντερωμένη διὰ μόνης αὐτῆς τῆς καλλονῆς ἐπέτυχε νὰ μὲ νικήσῃ ὑβριστικῶς. Καταστήσατε αὐτὴν ἐκποδών, ὦ οὐρανοί, ἀποδιώξατε αὐτήν! Ὅταν βλέπω ἐκείνην, τὸ μῖσος, ὅπερ μοὶ ἐμπνέει, αὐξάνεται· ἡ ὄψις αὐτῆς ἐπισκοτίζει τὴν ἐμὴν καὶ

* Πλάτ. Συμπ. 203 C: «Πόρου καὶ Πενίας υἱὸς ὢν ὁ Ἔρως». Σ. Δ. Β.

ἡ καρδία μου ἀναβράζει ὑπὸ φθόνου καὶ ζηλοτυπίας. Ἀποδιώξατε αὐτὴν μακρὰν ἐκείνου ἰδίως· εἴθε οἱ ἐρωτόληπτοι αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ νὰ παύσωσι θαυμάζοντες τῆς γυναικὸς ταύτης τὴν καλλονὴν καὶ εἴθε οἱ αἱματούμενοι ὀφθαλμοί μου νὰ μὴ ὦσι τοῦ λοιποῦ καταδεδικασμένοι εἰς τὸ νὰ τρέχωσιν ἀκαταπαύστως ἵνα καταφωρῶσιν αὐτούς! Θεία Ἀφροδίτη, ἐπάκουσον τῆς δεήσεώς μου· προστάτευσον τὸν ἔρωτα, ὃν σὺ ἀνῆψας· εἰς τὴν σκληρὰν καρδίαν τοῦ ἐπιόρκου ἐπανάγαγε σπινθῆρα τῶν ἐσβεσμένων πυρῶν».

Γνωσταὶ ἦσαν αἱ ἐρωτικαὶ παραφοραὶ τῆς Σαπφοῦς, ἃς αὐτὴ αὕτη ἐξεικόνισεν· εἶχον μεταφρασθῆ καὶ ἐξυμνηθῆ ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις· ἀλλ' ἡ Σαπφὼ ζηλότυπος καὶ δυστυχὴς δὲν εἶχεν ἔτι ἡμῖν ἀποκαλυφθῆ· τὸ μέρος τῶν ἔργων αὐτῆς, ἐν ᾧ αὕτη ἐξέφραζεν ἴσως τοιαύτην λύπην, ἀπώλετο καὶ οὔτε τὸ πνεῦμα τὸ λεπτὸν τοῦ Ὀβιδίου οὔτε τὸ ἄλγος τὸ γενικὸν καὶ μεταφυσικὸν τοῦ Leopardi εἶχον δυνηθῆ ν' ἀναπληρώσωσι τοῦτο τὸ κενόν: ἡ Carolina Coronado κατώρθωσε τοῦτο· ὀλίγαι στροφαὶ περιπαθέστεραι καὶ λαμπροτέρας εἰκόνας ἔχουσαι ἐγράφησαν πρὸς παράστασιν τῆς μανίας τῆς ζηλοτυπίας. Ἡ τελευταία μάλιστα εὐμοιρεῖ ἀληθείας θαυμαστῆς καὶ τρομερᾶς.

«Δός μοι, λέγει ἡ Σαπφὼ εἰς τὴν Ἀφροδίτην, δός μοι μορφὴν καταθέλγουσαν καὶ καλλονὴν φέρουσαν τὴν σφραγῖδα τοῦ φωτός σου καὶ ἄς μοι ἀφαρπάτωσιν οἱ παρωργισμένοι θεοὶ τὴν κιθάραν μου καὶ τὰ ᾄσματά μου καὶ τὴν δόξαν μου!»

Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν παρῆγε τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῆς, πᾶν ὅ,τι καθίστα αὐτὴν μοναδικὴν ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε ἤδη μηδέν. Μόνον τὸ κάλλος ἐκτιμᾷ αὐτὴ ὡς ἔχον ἀξίαν·— καὶ θὰ ἐθυσίαζε τὰ πάντα, ἂν ἠδύνατο νὰ καταστῇ ὡραία καὶ νὰ ἐφελκύσῃ τὴν καρδίαν τοῦ Φάωνος. Ὁ ἔρως ὁ ὠθῶν αὐτὴν πρὸς τοῦτον τὸν ἄνδρα ἐνέπλησεν αὐτὴν ὁλόκληρον καὶ ἐξηφάνισεν ἐν αὐτῇ πᾶν ἄλλο πάθος.

Μετ' ἀπειλὰς ματαίας, κραυγὰς ὀργῆς, αἰτήσεις ἐκδικήσεως ἀπευθυνθείσας εἰς τὴν Ἀφροδίτην ἡ Σαπφὼ μεταπίπτει πάλιν εἰς τὰς περιπαθεῖς μομφάς, εἰς τὰς ἀναμνήσεις τοῦ ὡραίου ὀνείρου καὶ τῆς διαψευσθείσης ἐλπίδος. Ὁ Φάων εἶνε ἀγνώμων τις ὀφείλων τὰ πάντα εἰς τὸν ἔρωτα αὐτῆς.

«Ἡ νεότης σου παρήρχετο ἄσημος, τῷ λέγει· ἔμενες συγκεχυμένος μετὰ τοῦ χύδην ὄχλου, ὅτε συνενοῦσα τὴν φήμην αὐτῆς μετὰ τοῦ ὀνόματός σου ἡ Σαπφὼ διεμερίσατο τὴν δόξαν αὐτῆς μετὰ σοῦ. Ἡ ποιήτρια τῆς Ἑλλάδος, καταβαίνουσα ἀπὸ τοῦ ὕψους αὐτῆς μέχρι σοῦ, ἠθέλησεν, ἔρωτος πλήρης, νὰ ψάλῃ τὴν ζωήν σου καὶ νὰ φωταγωγήσῃ τὸ μέτωπόν σου διὰ τῶν ἀκτίνων τοῦ στέμματός της. Καὶ παρὰ σέ, Φάων, ὅτε ἡ φωνή μου ὑψοῦτο ἵνα ψάλῃ τὴν ἔνθουν ἡμῶν ἀγάπην, αἱ τοῦ Ὀλύμπου κόραι φιλοφρονέστατα ἐπέχεον θεῖον εἰς τὰ χείλη μου μέλι».

Πόσον θὰ ἦτο κάλλιον νὰ λησμονήσῃ διὰ παντὸς τὸν ἄστατον τοῦτον

νεανίαν τὸν ἐκτιμῶντα τόσον ὀλίγον τὰ δῶρα τῆς Μούσης καὶ τὴν βασιλικὴν λαμπηδόνα τῆς δόξης τῆς ποιητικῆς! Ἀλλ' ὄχι: ὁ ὡραῖος οὗτος ἐπίορκος εἶνε ἀναγκαιότατος πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῆς. Ἀμφότεροι ζητοῦσι τὴν φυσικὴν καλλονὴν καὶ ζητοῦσιν αὐτὴν ἐκτὸς ἑαυτῶν· καὶ ἐπειδὴ ἡ Σαπφὼ δὲν εἶνε ὡραία, ὁ Φάων ἀποφεύγει αὐτήν. Ὅθεν ἡ ἡρωῒς διακόπτει ἀποτόμως τὰς γλυκείας αὐτῆς ἀναμνήσεις καὶ ἐπαναπίπτει εἰς τὴν ζηλότυπον αὐτῆς ἔξαψιν· ἀνακράζει δὲ μανιώδης ἅμα καὶ τεθλιμμένη:

«Ποῦ εἶνε ἡ ὡραία ἐκείνη, ἥτις ἔρωτα ὑποκρινομένη μοὶ ἀποσπᾷ τὴν καρδίαν σου τὴν ἤδη κατακεκτημένην; Χθὲς τὸ στῆθός μου ἔπαλλεν ὑφ' ἡδονῆς· σήμερον φλέγεται ἐξ ἀγανακτήσεως καὶ ὀδύνης».

Ἐνταῦθα καταπαύει τοὺς θρήνους αὐτῆς ἡ Σαπφώ, ἐπὶ μικρόν τι ἀπομακρυνομένη τῶν ὀμμάτων ἡμῶν καὶ μὴ ἀναφαινομένη εἰμὴ κατὰ τοῦ δράματος τὴν καταστροφήν.

«Ὁ ἥλιος, ἀνελθὼν εἰς τὸ μέσον τῆς ἑαυτοῦ τροχιᾶς, κατέρχεται κεκρυμμένος ἐντὸς ἐρυθρῶν νεφελῶν· κατὰ τῶν βράχων ἡ ἐξωργισμένη θάλασσα τῆς Λευκάδος ἐπιῤῥίπτει καταθραύουσα τὰ ἀπειλητικὰ αὐτῆς κύματα. Ἡ Σαπφὼ ἀναφαίνεται ἐπὶ τῆς ἀποκρήμνου ἀκτῆς ἐστεμμένον τὸ μέτωπον ἔχουσα διὰ στεφάνου νεκρικοῦ· θεσπέσιόν τι πῦρ ἐκπέμπουσι τὰ ὄμματά της, κατοπτεύει δὲ τολμηρῶς τὸ φοβερὸν διάστημα. Ἐκτείνει τοὺς βραχίονας αὐτῆς καὶ ψιθυρίζει ἐν γοερῷ στεναγμῷ μυστηριώδεις λόγους· ἔπειτα δὲ ἀποσπᾶται ἀπὸ τῶν βράχων: «Φάων!» ἀναφωνεῖ παραδιδοῦσα τὸ σῶμα αὐτῆς εἰς τὸν ἄνεμον. Ἐπὶ μικρόν τι περιδινεῖται κλονουμένη ἐν τῷ ἀέρι· ἔπειτα δὲ καταπίπτει καὶ καταβυθίζεται εἰς τῶν ὑδάτων τὸν κόλπον· ἡ ἠχὼ δ', ἐπιπλέουσα τῶν κυμάτων, ἐπαναλαμβάνει μακρὰν τὸν ὕστατον τοῦτον φθόγγον».

Οὕτω περατοῦται διὰ παραστάσεως λαμπρᾶς οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σώφρονος ὁ λυρικὸς οὗτος μονόλογος ὁ ἀποτελέσας σχεδὸν ὁλόκληρον δρᾶμα. Πάντα τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Σαπφοῦς ἀντιπαλαίοντα πάθη ἀπετυπώθησαν ἐν αὐτῷ, ὡς εἴδομεν, χαριέντως καὶ ζωηρῶς· ναὶ μὲν ὁ διάλογος καὶ αἱ ἀντιῤῥήσεις ἐλλείπουσιν, ἀλλ' ἡ τῆς δράσεως πρόοδος ἐνυπάρχει καὶ ἀνθρωπίνη τις ψυχὴ παρίσταται ἡμῖν ἀνατρεπομένη ἐκ βάθρων καὶ ἐκπίπτουσα ταχέως εἰς τὴν ἀπόγνωσιν.

Τὸ Ἰταλικὸν ποίημα τοῦ Leopardi ἐφιλοτεχνήθη μετὰ πλείονος τελειότητος καὶ ὀλιγώτερα ἐπίθετα καὶ συνώνυμα ἐν αὐτῷ ἀπαντῶσι· καίτοι δ' ἔχον κλασικὴν τὴν περὶ τὸ ὕφος ἀκρίβειαν, φέρει ὅμως ἀριδηλότερον τὴν σφραγῖδα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἢ τὸ ποίημα τῆς Ἱσπανῆς ποιητρίας· ἐκπλήττει πλειότερον τὸν ἀναγνώστην διὰ τοῦ καινοφανοῦς τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ· τέλος δ' ἐπιλαμβάνεται ὑψηλοτέρου ζητήματος· ἀλλ' ὅμως ὀλίγον συγκινεῖ καὶ ἀποτείνεται μόνον εἰς τὸ πνεῦμα. Τοὐναντίον τὸ πάθος ζῇ ἐν τῷ Ἱσπανικῷ ποιήματι τῆς Carolina Coronado· ἐξαιρέσει δὲ μικρῶν τινων

τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος πίνων ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ὅμοιόν τι καὶ πρὸ τριῶν ἔτι αἰώνων καί, καθ' οἱονδήποτε χρόνον καὶ ἂν ἐπαναγνωσθῇ, θὰ κινήσῃ πάλιν τὸ αὐτὸ παθητικὸν διαφέρον καὶ θὰ διεγείρῃ παρὰ παντὶ τὴν αὐτὴν συγκίνησιν.

Σταμάτιος Δ. Βάλβης

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ

ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ ΠΑΡ' ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ ΕΚ ΝΗΣΟΥ ΣΚΙΑΘΟΥ*

Ὡς τόσον ἀπεφάσισα πλέον τὸ νὰ κινήσω
νὰ πάγω σὲ καμνιὰν μεργιὰν διὰ νὰ κατοικήσω.
Ἐπῆρα τὴν γυναῖκά μου λοιπὸν καὶ ξεκινοῦμεν
κ' εἰς ἕνα δρόμον τρίστρατον ἡμεῖς εἴχαμεν βγοῦμεν.
Στεκόμεθα λοιπὸν ἐκεῖ μὲ ἄκραν ἀπορίαν,
ποιὰν στράταν νὰ πιάσωμεν ἀπὸ τὰς τρεῖς τὴν μίαν.
Τότε ἐγὼ θυμήθηκα ποῦ λέγαν οἱ γονεῖς μου,
ὁπόταν ἤμουνα παιδί, εἰς τρόπον συμβουλῆς μου,
τὴν ἴσιαν στράταν πάντοτε νὰ τὴν περιπατήσω,
ἂν θέλω νὰ εὐοδωθῶ, καὶ νὰ εὐδοκιμήσω.
Ἔπιασα τὸ λοιπὸν κ' ἐγὼ ἴσια τὴν ἴσια στράτα
καὶ βρίσκω ἕνα γέροντα, καὶ λέγω τί μαντάτα;
τὸν δρόμον ὅπου πιάσαμεν καλὰ τὸν περπατοῦμεν,
ἢ ἔχομεν νὰ πέσωμεν εἰς βόθρον νὰ χαθοῦμεν;

Μὴ δειλιᾶτε, εἶπέ μας, καλὸν δρόμον βαστᾶτε
καὶ θὰ περάσετε καλὰ ὅπου καὶ ἂν εἰπᾶτε·
στὴν Πόλιν ἂν ὑπάγετε, ἔχει καλοὺς χαλβάδες,
γλυκύσματα διάφορα, νόστιμους μπακλαβάδες·
στὴν Σμύρνη ἔχει εὔμορφα, καὶ σῦκα καὶ σταφίδες,
στὴν Χιὸν μπακτζέδες, πωρικά, ἀλέγραις κορασίδες,
στὴν Σκόπελον γλυκὸ κρασί, Κύπρος κομανταρία,
καὶ εἰς τὴν Σάμον ἔχουσιν εὔμορφον ἀνθοσμία,
βινσάντο ἀξιόλογον εἶναι στὴν Σαντορίνη·
στὴν Αἶνον ψάργια καπνιστά, στὴν Κύπρο λικορίνη,

* Ἴδε σελ. 711.

στὰ Τρίκερι κταπόδια ξηρὰ ἐκλελεγμένα,
στὴν Μητυλίνη εἶν' ἐλιαῖς, καὶ σῦκα γκαστρωμένα,
εἰς τὴν Ἀθήνα τὰ γλυκὰ μέλια τὰ ξακουσμένα,
κ'εἰς τοῦ Βώλου τὰ χωργιὰ λάδια ἐκλελεγμένα.
Εἰς τὸ Μισῆρι ῥίζια, στραγάλια καὶ χουρμάδες,
κιαχιὰ μπογάτζαις ἐκλεκταῖς, κ' εὔμορφοι λουκουμάδες.
Ἂν θέλῃς καὶ μακρύτερα νὰ πᾷς εἰς ταῖς Ἰνδίαις
θέλεις εὑρεῖ πολύτιμαις ἀξίας πραγματείαις.
Κανέλαις, μοσχοκάρυδα, εὔμορφα μοσχοκάρφια,
μαργαριτάργια ἐκλεκτά, πολύτιμα πετράδια.
Ἂν πᾶτε στὴν Ἀμερικὴν εἶναι ἐκεῖ χρυσίον
καὶ ὡραιόπλουμα πουλιά, πολλῶν εἰδῶν, μυρίων·
ἂν ἀγαπᾷς γεμενικὸν καφὲ διὰ νὰ πίνῃς,
εἰς τὸ Γεμένι πήγενε ἐκεῖ διὰ νὰ μείνῃς.
εἰ δὲ τὸ τζάγι ἀγαπᾷς, πήγαινε εἰς τὴν Κίνναν
καὶ ἂν σὲ πιάσῃ θερμασιὰ εὑρίσκεις καὶ κινίνναν,
ἂν ἦσαι δὲ καὶ θεργιακὴς εἰς τὸ καλὸ τουτοῦνι,
πήγαινε εἰς τὸν Ἀρμυρόν, πήγαινε στὸ Ζητοῦνι,
πήγαινε στὸ γενὶ σερί, πήγαινε στὴν λαδίκια
νὰ πιῇς τουτοῦνι θαυμαστὸ νὰ κάμῃς σεφαλίκια·
ἂν τὸν ταμπάκον τὸν τραβᾷς, πήγαινε εἰς τὴν Σπάνια
νὰ πιῇς καλὸν Σπανιόλικον, ἢ εἰς τὴν Ἀλεμάνια,
ἢ εἰς τὴν Φράντζα νὰ τραβᾷς Καρότο φημισμένο,
ἢ εἰς τὰ Γιάννενα νὰ πιῇς μπορνοῦτο ξακουσμένο.
Ἂν ἀγαπᾷς χαυγιάρια, πέρασε στὴν Ῥωσσίαν,
ἂν χοιρομέργια καπνιστά, πέρασε στὴν Νεμτζίαν.
Ἂν θέλῃς μηλ' αὐθεντικὰ ποῦ λέγουσι Δομνέστι
νὰ πίνῃς καὶ γλυκὸ κρασὶ ποῦ λὲν ἀπ' τὸ Πιτέστι,
πήγαινε, τρέχα, μὴν ἀργῇς μέσα εἰς τὴν Βλαχία,
πόχει αὐτάρκειαν πολλὴν κ' εἰς ὅλα εὐθηνία.
Μ'ἂν θέλῃς σαμουρόγουναις, ναφέδες, ζαρδαβάδες,
σιντζάπια, ῥισσόγουναις ὅπου φοροῦν ἀγάδες,
εἰς τὸ Σιμπίρι τράβηξαι, καὶ εἰς τὴν Λαπωνία,
νὰ ἐνδυθῇς ἀπὸ αὐτὰ γουναρικὰ μυρία·
ὅμως εἶν' ὑπερβόρεια τὰ μέρη, νιφετώδη,
παντοτινὰ μὲ παγετούς, κατὰ πολλὰ κρυώδη.
Γιὰ τοῦτο συμβουλεύω σας εἰς τὰς εὐκράτους ζῶνας
διὰ νὰ κατοικήσητε χωρὶς νἄχετ' ἀγῶνας
μήτ' ἀπὸ κρύον περισσόν, μήτ' ἀπὸ ἄκραν καῦσιν
καὶ θέλετε ζήσει πολλά, καὶ θέλετε γηράσειν.

'Ακούωντας λοιπὸν αὐτὰ τοῦ γέροντος τὰ λόγια
π'οὔταν παρηγορητικὰ καὶ ὄχι μοιρολόγια,
πολλὰ παρηγορήθηκα, ζεστάθηκε ἡ ψυχή μου
τὸ κασαβέτι ἔφυγε, καὶ οἱ συλλογισμοί μου·
καὶ ἔλεγα ἐν ἐμαυτῷ : Νὰ τὸ λοιπὸν ἡ γῆ μας
ποῦ ἔχει καὶ πολλὰ καλὰ αὐτὴ ἡ ἰδική μας.
Καὶ ὄχι καθὼς ἔλεγαν οἱ κλάψηδες ἐκεῖνοι,
πῶς εἶν' γεμάτ' ἀπὸ κλαυθμοὺς καὶ δάκρυα καὶ θρῆνοι·
βέβαια τὸ πῶς εἶν' φθαρτὰ τὰ πάντα, τὸ γνωρίζω
ὅμως καὶ ἐγὼ σ'αὐτὴν τὴν γῆν δὲν θὰ διαιωνίζω.
Εἶναι θνητὰ τὰ τῶν θνητῶν, παρέρχονται τὰ πάντα·
κ' ἡμεῖς τὰ παρερχόμεθα, δὲν ζοῦμεν διὰ πάντα
ἃ ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ὅλα καλ' εἶναι λίαν,
καὶ τὰ οἰκονομεῖ σοφῶς μ' ἄκραν οἰκονομίαν.
Κι' ἂν φαίνωνται σέμᾶς κακά, αὐτὰ κακὰ δὲν εἶναι,
ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον μας γυρίζουσι τὸ εἶναι
καὶ μᾶς προετοιμάζουσιν αἰώνια βραβεῖα
καὶ τὴν αἰώνιον ζωήν, καὶ θείαν βασιλείαν·
φθάνει μὲ τὴν ὑπομονήν, καὶ μὲ εὐχαριστίαν
νὰ τὰ περνῶμεν ὅλ' αὐτά, καὶ χωρὶς βλασφημίαν
πρὸς τὸν Πανάγαθον Θεόν, ὅποῦ πρὸς τὸ συμφέρον
τὰ πάντα τὰ οἰκονομεῖ, κι' ἂς φέρεται τὸ φέρον.
Εἰ γὰρ τὸ φέρειν φέρει μας, καθὼς ἡμῖν συμφέρει,
ν' ἀγανακτῶμεν εἰς αὐτὸ τελείως δὲν συμφέρει.

Τὸ νὰ κατηγορήσωμεν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου
δὲν εἶναι δίκαιον θαρρῶ μὲ μέτρα τοῦ νοός μου·
ὁ κόσμος δὲν μᾶς ἔπταισε, καὶ ἡ Δημιουργία,
γιατί κινεῖται, φέρεται μὲ θείαν ἁρμονία.
Πταίουν αὐτοὶ οἱ 'Πιμυθεῖς, πταίουσιν αἱ Πανδώραις,
ποῦ χύνουν ὅλα τὰ κακὰ σ' ὅλαις σχεδὸν ταῖς χώραις
καὶ γίνωνται οἱ αὐτουργοὶ πολλῶν φθορῶν καὶ φόνων
γεμᾶτοι ἀπὸ ἔπαρσιν καὶ ἔριδα καὶ φθόνον.

Ἂν ἦτον μεταξὺ σ'αὐτοὺς μία σωστὴ φιλία,
ὁμόνοια, καὶ σύμπνοια, καὶ ἡ φιλαδελφία,
ὀλίγα καλὰ πράγματα νὰ τοὺς χαροποιήσῃ·
ἔχει ὁ κόσμος ὁ παρών, καὶ νὰ τοὺς εὐτυχήσῃ
Τὸ κάλλος τὸ οὐράνιον μὲ χρυσαυγεῖς ἀστέρας
δὲν θέλει τοὺς χαροποιεῖ νυκτός τε καὶ ἡμέρας;

Ἡ γῆ μὲ τὰ λουλούδια καὶ μὲ τὰ πωρικά της
μὲ τὰς παντοδαπὰς τροφάς, μὲ τὰ γλυκὰ νερά της,
ἡ θάλασσα μὲ τὰ νηκτὰ ψάργια καὶ μεζελίκια
καὶ μ' ὅλα τὰ θαλασσινὰ νόστιμα τεφαρίκια·
δὲν τοὺς προσφέρουν πάντοτε ὀρεκτικὰ φαγία,
κατὰ τὴν γνώμην τους αὐτήν, καὶ τὴν ἐπιθυμία;
Καὶ ὁ ἀὴρ μὲ τὰ πουλιὰ αὐτοὺς δὲν τοὺς εὐφραίνει,
καὶ μὲ ᾠδὴν καὶ μὲ τροφὴν πάντα δὲν τοὺς χορταίνει;
Τί λείπει εἰς αὐτὸ τὸ πᾶν, ποῦ νὰ μὴν ἀποβλέπῃ
πρὸς χρῆσιν, καὶ πρὸς ἡδονὴν νὰ τρέφῃ καὶ νὰ τέρπῃ
ἄνθρωπον τὸν ἀχάριστον εἰς τὴν δημιουργίαν,
καὶ βλάσφημον πολλαῖς φοραῖς στὴν Πρόνοιαν τὴν θείαν;
Καλὰ εἶναι τὰ λόγια σου, φιλόσοφέ μου ἄνδρα,
ποῦ μέσα στῶν ἑπτὰ σοφῶν ἐσπούδαξες τὴν μάνδρα,
ὅμως ἐμένα λείπουσι στολίδια καὶ χρυσεῖα,
ἔχεις χαμπάρι; λέγει μου μὲ τόνον ἡ συμβία,
ἰξεύρεις πῶς βαρέθηκα νὰ περπατῶ; ὡς πότε
θὲ νὰ μὴ πᾷς εἰς σὲ χωργιό, καὶ πότε θὰ βρῇς πότε
σπῆτι καλὸ ν' ἄχῃ λουτρό μὲ ὅλα τὰ χουζούργια,
νὰ ἔχῃ κάθε στολισμόν, καθρέπταις, μπιλιούργια
νὰ κατοικῶ μέσα σαὐτὸ ὡς καὶ καθὼς μὲ πρέπει,
ν' ἄχω καὶ ταῖς δουλεύτραις μου, καὶ ὅλον τὸ ἐδέπι,
νὰ πάγω εἰς τὴν ἐκκλησιὰ ὡσὰν ἀρχοντοπούλα
καὶ νὰ γυρίζω στὸ τζαρσὶ 'σὰν μία τζεντλοπούλα,
νὰ βγαίνω στὸ σεργιάνι μου μὲ τὴν χρυσῆν ὀμπρέλλα,
νὰ βλέπουν καὶ γειτόνισαις, καὶ νὰ ταῖς πιάνῃ τρέλλα;
ἀκοῦς αὐτὰ ὁποῦ λαλῶ; σαὐτὰ νὰ μὲ μιλήσῃς
τί γνώμην καὶ σκοπὸν βαστᾷς καὶ μὲ πληροφορήσῃς,
ἂν κάμνῃς ὅλα μου αὐτὰ τὰ λόγια ποῦ σὲ λέγω,
ἢ νὰ σ' ἀφήσω στὸν μισὸν τὸν δρόμον, καὶ νὰ φεύγω;

Πὰκ μπελαή, ἐφώναξα, μπελὰ ποῦ τὸν εὑρῆκα,
καλὴν πραγμάτειαν ψώνισα, καλὸ ματάχι βρῆκα,
ἀκόμη δὲν ἐκίνησα νὰ πάγω στὸ ταξείδι,
κ' εὐθὺς ὁ ἄνεμος φυσᾷ ὅλος μπαροῦτι ξύδι·
Ὄντας ἐπάνω στὴν στεργιάν, ὡς θάλασσα μὲ πνίγει
μ' ἂν ἤμουν εἰς τὴν θάλασσαν, ποῦ ἤθελα προσφύγει;
ἀκόμη δὲν ἐφθάσαμεν εἰς σὲ καμμίαν χώρα
καὶ μὲ ζητεῖ τόσα πολλὰ αὐτή μου ἡ Πανδώρα·

μ'ἂν πᾶμεν σὲ καμμνιὰν μεργιὰν, αὐτὴ ἡ καλὴ τζόγια,
ἆρά γε πόσα θὰ ζητῇ ἀνώγια, καὶ κατώγια;
ἂν τώρα μὲ ἀπαρατῇ καταμεσῆς στὸν δρόμον,
τί θὲ νὰ κάμῃ τὸ λοιπὸν σὰν πᾶμεν εἰς τὸν Κόσμον;
τάχα ἡ Ἀφροδίτη μου δὲν πάγῃ μὲ τὸν Ἄρην
καὶ ἡ Ἑλένη μου αὐτὴ δὲν τρέχῃ μὲ τὸν Πάρην;
Καὶ τί πιστεύεις ἄνδρα μου, πῶς ν' ἆμαι Πηνελόπη,
ποῦ ἐγεννήθη μνιὰ φορὰ δὲν ξεύρω σὲ ποῖοι τόποι;
Καὶ δέκα χρόνους ἔσταζε κ' ὕφαινε τὸ πανί της,
ἀκαρτερῶντας νὰ ἐλθῇ ὁ ἄνδρας Ὀδυσσής της;
Καὶ τὴν ἐπερικύκλωναν μνηστῆρες πεντακόσιοι
κ' ἐκείνη δὲν τοὺς ἤθελε μὲ τὴν μεγάλην γνῶσι;
Μ' ἂν ἦλθε, τί τῆς ἤφερε, λείπων χρόνων δεκάδα
ὁ προκομμένος ἄνδρας της ἐκεῖ ἀπ' τὴν Τρωάδα;
αὐτὸς ἐγύρισε γυμνός, τί ἤθελε τῆς φέρῃ,
ὁποῦ νὰ κόψῃ κἂν ψωμὶ δὲν εἶχ' ἕνα μαχαῖρι;

Μ' αὐτὰ σχεδὸν μὲ δίδασκεν ἡ ἄφρων μου Πανδώρα,
ἕως ὁποῦ ἐφθάσαμεν μέσα εἰς μίαν χώρα,
ὁποῦ μᾶς περικύκλωσαν πολλῶν λογιῶν ἀνθρώποι
καὶ μᾶς ῥωτοῦσαν ἀπὸ ποιοὶ ἡμεῖς ἤλθαμεν τόποι.
Καὶ τί γυρεύομεν ἐδῶ μέσα σ' αὐτὴν τὴν χώρα·
καὶ ἂν εἶναι γυναῖκα μου αὐτή μου ἡ Πανδώρα.

Μόλις κομμάτι ἄνεσιν μ' ἀφήσανε νὰ πέρνω,
καὶ μερικοὶ μᾶς λέγουσιν ἐλᾶτε στὸ γκοβέρνω.
Μᾶς πῆραν καὶ μᾶς πήγασι μπροσθὰ σ' ἕνα Σατράπη
ποῦτονε σὰν τὸν Νέρωνα ἢ σὰν τὸν Πολυκράτη
τὸν τύραννον, ποῦ λέγουσι πῶς στάθη τῶν Σαμίων,
ἢ σὰν τὸν Διονύσιον ποτὲ Συρακουσίων.
Αὐτὸς εὐθὺς μ' ἐρώτησε ποῦ ηὗρα τὴν γυναῖκα,
σὺ βέβαια τὴν ἔκλεψες αὐτὴν καὶ ἄλλαις δέκα.
χαῖρ, τὸν λέγω, ἄρχοντα, τὴν πῆρα στὸ παζάρι,
ποῦ λέγουσι παγκόσμιον, μὲ κάθε ἰφτιχάρι,
καὶ τὴν ἐστεφανώθηκα γυναῖκα σύζυγόν μου,
γιὰ νὰ τὴν ἔχω εἰς αὐτὸν τὸν βίον βοηθόν μου.
Ἄρχοντες δ' οἱ περὶ αὐτὸν στ' ἀφτί του μουρμουρίζουν
καὶ ἄκουσα πῶς ἔλεγαν αὐτοὶ τὸν ἐγλενδίζουν.
Καϋπόγλους! ποῦ τὴν ἔκλεψε τέτοιαν καλὴν γυναῖκα!
μακάρι νὰ μᾶς ἔφερνεν ἀκόμη πέντε δέκα.

Ὡς τόσον ὁ Σατράπης μου μὲ σήκωσε στὴν χάψη
καὶ πρόσταξε καὶ ἤφεραν καὶ ξύλα νὰ μὲ κάψη,
καὶ τὴν Πανδώραν ἅρπαξαν, ποῦ πῆγαν δὲν ἰξέρω,
στὴν φυλακὴν ὅμως ἐγὼ εἶχα νὰ ὑποφέρω.
Μετὰ ἡμέρας δὲ πολλὰς βλέπω μὲ προσκαλοῦσι
νὰ εὔγω ἀπ' τὴ φυλακὴν καὶ μὲ ἐλευθεροῦσι
λέγωντας πῶς ὁ ἡγεμὼν τῆς ἐδικῆς μας χώρας
γιὰ τὸ χατῆρι ἄφειλε τῆς εὔμορφης Πανδώρας.
ἐγὼ φωνάζω νὰ σιλσέϊ, αὐτὴ τόσο χατῆρι;
κ' ἐγὼ νὰ ἔμβω σὲ γκιλέ, μέσα στὸ πατητῆρι;
πιλμέσιν, μ' ἀποκρίνεται, γιατὶ τὸ ἰλτιφάτι
ἀπόκτησ' ἡ Πανδώρα σου κοντὰ στὸν Πολυκράτη
καὶ τόσον εἶνε ἀκλιμής; αὐτὸ καθεὶς τὸ νοιώνει,
μῆτε μπαλτὰ χρειάζεται, μῆτε μὲ τὸ πριόνι.

Ὡς τόσον μὲ ἐπήρανε, μὲ πᾶν σ' ἕνα σαράγι,
καὶ βλέπω τὴν Πανδώραν μου κ' ἐκάθονταν μ' ἀλάγι.
Σερὰ γγελτί, μὲ λέγ' αὐτή, σουκιοὺρ ἀλάχ, φωνάζω
ἐσ' εἶσαι ἡ Πανδώρα μου, ἢ πρέπει νὰ διστάζω;
Ὄχι, καθόλου παντελῶς, δὲν πρέπει νὰ διστάζῃς,
ἐγῶμαι ἡ Πανδώρα σου καὶ μὴ ἀναστενάζῃς.
Ἐγὼ εἶμαι ἡ Πανδώρα σου καὶ νοιῶσαι τί ἀξίζω,
ἀπὸ τῆς χάψης τὰ δεσμὰ σὲ βγάζω, σὲ τραβίζω·
καὶ μέσα σὲ σαράγια σὲ φέρω νὰ καθίσῃς.
Μόνον πλειὰ πρόσεχε καλὰ μὴ μὲ κακοκαρδίζῃς.
Καλά, λέγω, Πανδώρα μου, ὅμως παρακαλῶ σε,
πληροφορίαν νὰ μὲ πῇς σ' αὐτὸ ποῦ ἐρωτῶ σε.
Πόθεν τόσα χατήρια καὶ τόσα ἰλτιφάτια,
καὶ πῶς τόσα σεράγια μὲ ὅλα τους τὰ σάρτια.
Μὲ ἀπεκρίθηκεν αὐτή, κάτσε καὶ μὴ ξετάζῃς.

Καθήσαμε λοιπὸν ἐκεῖ, ἔρχονταν καὶ ταίνια,
φαγιά, πιωτὰ διάφορα, ἀκόμη καὶ πιπίνια.
Μετὰ ἡμέρας ὕστερα ἦλθαν μὲ βιζιτάρουν
κ' ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν πολλοὶ νὰ μᾶς καλοτρατάρουν.
Καὶ προχωρῶντες ὕστερα ἡ βίζιταις μὲ *σάρτια*,
μᾶς ἐπαράστησαν αὐτοὶ καὶ μπάλους καὶ *σεργιάνια*.
Πολλαὶς φοραὶς ἐπέρνασι μαζί των τὴν Πανδώρα
μέσα εἰς τὰς καρέτας των νὰ σεργιανοῦν στὴ χώρα,

μᾶς ἐρωτοῦσαν τὸ κοντὸν καὶ ἄλλος τὸ μακρύ του,
καθεὶς καθὼς τοῦ σφύριζε κ' ἦτον ἡ ὄρεξίς του.
Τοὺς ἀπεκρίθηκα ἐγὼ ὅλα μου τὰ συμβάντα
ὅλην τὴν ἱστορίαν μου λεπτομερῶς εἰς πάντα.
Αὐτοὶ ἐτυμπεράνανε πῶς εἶμαι κελεπίρι,
γεμᾶτος τζεβαερικὰ ἀπὸ τὸ Πνηγύρι.
Μόλις σὲ σπίτι μβήκαμε γιὰ νὰ ἀναπαυθοῦμαι,
και βλέπομεν τρεῖς τέσσερες ὁποῦ μᾶς χαιρετοῦνε.
Μὲ λέν, σινόρ, ἂν ἀγαπᾷς ἄσπρα νὰ μᾶς δανείσῃς,
τὰ ἔχεις σίγουρ' ἀπὸ μᾶς, ὁποιον καιρὸν θελήσῃς.
καὶ θὲ νὰ ἔχῃς ἀπὸ μᾶς πολλὴν παρηγορίαν·
τὴν ἄλλην μέραν ἦλθανε ἄλλοι καὶ μᾶς ῥωτῶσι,
ἂν ἔχωμεν διαμαντικὰ νὰ τὰ πραγματευθῶσι,
καὶ λέγουσι πῶς ἦτανε γνωστοὶ καὶ εἰς τὴν Πόλιν
καὶ τὄνομά τους ξακουστὸν στὴν οἰκουμένην ὅλην,
καὶ νὰ μὴν ἔχωμεν σ' αὐτοὺς καμμίαν ὑποψίαν
γιὰ χίλια διαμαντικὰ καὶ γιὰ πολλὰ φλωρία.
Ὕστερα ἔρχεται σ' ἐμᾶς μία κοτζαμπασίνα
καὶ ἔλεγε πῶς ἦτανε ἡ πρώτη *σουμπασίνα*.
Μᾶς λέγει γιὰ νὰ κάμωμεν συμπεθεριὰ μαζύ της
νὰ πάρωμεν στὴν κόρην μου τ' ἀρσενικὸ παιδί της.
Τῆς λέγω, ἡ γυναῖκα μου ἀκόμα γκαστρωμένη,
ἀρσενικὸ ἢ θηλικὸ δὲν ξεύρω τί θὰ γένῃ.
Μὲ λέγ' αὐτή, τὸ ἴδιον, κ' ἐγῶ μαι γκαστρωμένη,
πλὴν ξεύρω πῶς ἀρσενικὸν ἔχει αὐτὸ νὰ γένῃ·
καὶ τὸ δικό σου βέβαια θενἆναι κοριτσάκι
καὶ κάνομεν ἕνα καλὸ σωστὸν ἀνδρογυνάκι.

Πανδώρα καθὼς ἤκουσε διὰ πανδρολογίαν,
ἔπιασε χέρι πάραυτα, ἔκαμε συμφωνίαν,
μὲ τὴν ἀρχόντισα μαζὶ νὰ ἦναι συμπεθέραις,
καὶ κόβγανε καὶ ῥάβγανε μαζὶ νύκτες καὶ μέραις.
Βλέπω τὸ σπίτι κι' ἄδειαζεν ἡμέραν παρ' ἡμέρα,
τὸ ῥήμωσε παντάπασιν ἐκεῖν' ἡ συμπεθέρα.
Γυρεύω τὰ διαμαντικά, στοὺς δανειστὰς πηγαίνω,
καὶ ξυλισμένος ἀπ' αὐτοὺς ἀπὸ τὴν πόρτα βγαίνω.
Πηγαίνω στοὺς πραγματευτὰς διὰ τὰ τζεβαέρια,
καὶ βλέπω καὶ ἐπιάσανε ξύλα, σπαθιά, μαχαίρια,
διὰ νὰ μὲ σκοτώσουνε ὡσὰν κανένα κλέπτην
φωνάζοντάς με δυνατὰ μουφλούζην, κακὸν, ψεύστην·

ὡς τόσον ἔδωσ' ὁ Θεὸς καὶ βγῆκε τὸ *ἰτλάκι*
κ' ἐφύγαμεν ἀπὸ ἐκεῖ τέτοιο κακὸ κονάκι
γυμνοὶ καὶ κακορρίζικοι καὶ τετραχειλισμένοι.
(Τὸ χειρόγραφον ἐνταῦθα εἶνε ἐφθαρμένον. Κατωτέρω δὲ περιέχονται οἱ ἑξῆς στίχοι).
Τέλος τῆς πανηγύρεως τέλος τῆς πραγματείας
ἐκείνην ποῦ ἀγόρασα μετὰ περιχαρίας.
Κι' ὅσοι αὐτ' ἀγοράσωσι δὲν τοὺς ζητῶ σολδία,
ἀλλ' αὐτὰ μόνον νὰ δεχθοῦν μὲ καθαρὰ καρδία.
(Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ συγγραφέως, ὁ πανοσιώτατος κὺρ Διονύσιος Ἱερομόναχος, ὅστις κέκτηται τὸ χειρόγραφον τοῦ παρόντος ποιήματος, προσθέτει κατωτέρω ἰδίᾳ χειρὶ τὸ ἔτος 1813 ὡς χρονολογίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ παρόντος ἔργου).

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Δεκέμβριος 1884.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου. Ἐγένοντο δὲ τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα.

Ἡ κυρία Αἰκατερίνη Λασκαρίδου ἐπίτιμον μέλος ὡμίλησε *περὶ Φροβελιανοῦ συστήματος* μέρος β'.

Ὁ κ. Α. Λασκαράτος ἐπίτιμον μέλος ἀπέστειλε διατριβὴν *περὶ γλώσσης* ἥτις ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ γραμματέως.

Ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε *περὶ ἐθνικοῦ θεάτρου*.

Ὁ κ. Ἀριστομ. Προβελέγιος τακτικὸν μέλος ἀνέγνω ἀποσπάσματα τῆς ἐμμέτρου αὐτοῦ μεταφράσεως τοῦ *Φάουστ* τοῦ Γκαῖτε.

Ὁ κ. Ῥήγας Νικολαΐδης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε *περὶ τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἐγκεφάλου ὡς ἕδρας τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν*.

Ὁ κ. Δ. Κόκκος τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὸ ποίημα αὐτοῦ *Κατακλυσμός*.

Πλὴν τῶν ἀναγνωσμάτων τούτων ἡ κυρία Αἰκατερίνη Λασκαρίδου ἤρξατο καθ' ἑκάστην Τρίτην καὶ Πέμπτην ποιοῦσα διαλέξεις πρὸς πρακτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν δύο *περὶ Φροβελιανοῦ συστήματος* ὁμιλιῶν αὐτῆς.

Ἀπεβίωσεν ὁ ἀντιστράτηγος **Εὐστράτιος Πέσσας** ἓν τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Συλλόγου ψηφισθεὶς τοιοῦτος τῷ 1866. Ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ τὸ προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου κατέθετο στέ-

φανον δάφνης, παρηκολούθησε δὲ τὴν κηδείαν αὐτοῦ καὶ ἔπεμψε συλλυπητήρια γράμματα πρὸς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ. Δ. Κόκκος, Ἰω Πολέμης, Κ. Κολιάτσος, Μιχ. Σπηλιωτάκης καὶ Σπυρ. Ἀντωνόπουλος, τακτικὰ δὲ πάρεδρα οἱ κκ. Ἰω. Ἀμπανόπουλος, Θεμ. Ἄννινος, Ἀλέξ. Καμπᾶς, Νικ. Ιω. Ἰγγλέσης, Δημ. Τσάτσος καὶ Κ. Βολανάκης. Ἐπίτιμον δ' ὁ ἐν Παρισίοις κ. Γουσταῦος Σλουμβέργερ.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμῆμα νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. — Συνῆλθεν ἅπαξ εἰς συνεδρίαν ἥτις ὅμως δὲν συνεκροτήθη ἐλλείψει ἀπαρτίας. Διὸ ἀπεφασίσθη ἡ ἀλλαγὴ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας τῆς συνεδριάσεως.

Τμῆμα καλῶν τεχνῶν. — Συνῆλθεν ἅπαξ εἰς συνεδρίαν, ἐν ᾗ συνεζητήθη τὸ ζήτημα τῆς προσεχοῦς τελέσεως ἐκθέσεως ἀνθέων καὶ φυτῶν, συνεπείᾳ αἰτήσεως διαφόρων ἐκθετῶν. Διάφοροι ἐξηνέχθησαν γνῶμαι καὶ μετὰ μακρὰν συζήτησιν τὸ τμῆμα ἀπεφάσισεν ὅπως ἀνατεθῇ εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ θέρους συσταθεῖσαν ἐπιτροπὴν ἡ ἐπίλυσις τοῦ ζητήματος τούτου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη σύγκειται ἐκ τῶν κκ. Θ. Χελδράϊχ, Π. Γενναδίου, Σπ. Μηλιαράκη, Ν. Ἀποστολίδου, Γ. Ζέζου καὶ Γ. Δουρούτη.

Τμῆμα φυσιογνωστικόν. Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα τοῦτο συνεδρίαν. Κατὰ ταύτην ὁ κ. Β. Ὀρνστάϊν, ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὑποβληθέντων εἰς τὴν βουλὴν νομοσχεδίων περὶ προμηθείας τῆς θειϊκῆς κινίνης ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν φαρμακείων καὶ τῆς ἱδρύσεως καταστήματος πρὸς παρασκευὴν ζωϊκῆς δαμαλίδος, ἀναγινώσκει παρατηρήσεις σπουδαίων γερμανῶν ἐπιστημόνων, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι ἡ χρῆσις ζωϊκῆς δαμαλίδος δὲν εἶναι τόσῳ ἀκίνδυνος ὡς ἐπιφέρουσα συχνὰ ἐρυσίπελας, συγχρόνως δὲ ὅτι ἀπαιτεῖται προσωπικὸν ἰατρικὸν ἱκανώτατον διὰ τοιοῦτόν τι κατάστημα. Καταλήγει δὲ ἐρωτῶν ἂν δὲν θὰ ἦτο καλίτερον ἀφοῦ καὶ τόσα ἄλλα κράτη κατὰ πολλὰ ἡμῶν ἀνώτερα στεροῦνται τοιούτων καταστημάτων, νὰ ἐξακολουθῶμεν προμηθευόμενοι ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ δαμαλίδα, ἐπιστήσωμεν δὲ πλειότερον τὴν ἡμετέραν προσοχὴν ἐπὶ τῶν καθάρσεων καὶ ἄλλων ἀπολυμαντηρίων μέσων ὅπως ἀποφύγωμεν ἐπίσκεψιν τῆς βροτολοιγοῦ χολέρας καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὴν μὴ διάδοσίν της. Ὁ πρόεδρος κ. Γ. Καραμήτσας παρατηρεῖ τῷ προλαλήσαντι, ὅτι πέρυσιν ἡ τῆς ὑγιεινῆς ἑταιρεία ἤρξατο καλλιεργοῦσα ἐνταῦθα δαμαλίδα ζωϊκήν, ἐπειδὴ δὲ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο πείραμα ἀρκούντως ἐπέτυχεν, ἡ κυβέρνησις ἐνθαρρυνθεῖσα ἀναλαμβάνει ἤδη τοῦτο ἐν μεγάλῳ καὶ πολλὰ ὑπόσχονται ὅτι θέλει εὐδοκιμήσει. Ὁ κ. Χ. Ἀναστασιάδης παρατηρεῖ ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς δαμαλίδος ἔπαυσεν ἐλλείψει μόσχων καταλλήλων, ἡ κυβέρνησις ὅμως πιστεύομεν ὅτι θὰ ἔχῃ πάντα τὰ μέσα πρὸς προμή-

θειαν τοιούτων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Μετὰ τὴν συζήτησιν ταύτην ὁ κ. Δ. Κοκκίδης γνωρίζει τῷ τμήματι ὅτι προσεχῶς ἄρχονται δημοσιευόμενα διὰ τῆς λιθογραφίας τὰ μηνιαῖα δελτία πάντων τῶν μετεωρολογικῶν σταθμῶν τοῦ συλλόγου. Προτείνει δὲ τὴν σύστασιν καὶ νέου σταθμοῦ ἐφωδιασμένου μεθ' ὅλων τῶν ἐργαλείων ἐν Ζακύνθῳ, ἔνθα εὕρηται καὶ πρόσωπον ἱκανὸν πρὸς διεύθυνσιν τούτου, καὶ ἄλλου κλιματολογικοῦ ἐν Ἀταλάντῃ. Αἱ προτάσεις αὗται γίνονται δεκταὶ καὶ χορηγοῦνται αἱ ἀνάλογοι πιστώσεις πρὸς προμήθειαν τῶν ἐργαλείων. Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδης ἐπιδεικνύει τοῖς ἑταίροις δύο σιαγόνας ζώων ὀρυκτῶν προερχομένων ἐκ Πικερμίου, ὧν ἡ μία καθορίζεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς οὖσα σιαγὼν «Συὸς τοῦ Ἐρυμανθίου», ἡ δ' ἑτέρα «ἱππαρίου τοῦ λιγνοῦ», προτείνει δὲ συγχρόνως ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ ἐνεργηθῶσιν ἐκ νέου ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ κατὰ τὸ Πικέρμιον μειοκαίνῳ διαπλάσει τῆς τριτογενοῦς ἐποχῆς, ἐξ ἧς πλεῖστα ἐξήχθησαν ὑπὸ ξένων ζῶα, καὶ ἐν ᾗ μέγας ἔτι ἐναπομένει ἀριθμός. Ἤδη μάλιστα ὅτε πρόκειται μετὰ δύο ἔτη νὰ γίνῃ ἐνταῦθα σύνοδος τοῦ προϊστορικοῦ ἀρχαιολογικοῦ συνεδρίου, εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ παρουσιασθῶμεν μὲ γυμνὰς τὰς χεῖρας. Ἡ εὕρεσις πολλῶν ζώων σαρκοφάγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης θὰ ἦναι χρησιμωτάτη καὶ τῇ ζωολογίᾳ ὅπως σαφηνισθῇ ἐπακριβῶς ἡ καταγωγὴ τῆς τάξεως ταύτης τῶν ζώων, ἅτινα πλεῖστοι παραδέχονται ὡς καταγόμενα ἐκ τῶν μαρσιποφορων. Ὁ κ. Α. Κορδέλλας παραδεχόμενος τὴν γνώμην τοῦ προλαλήσαντος ἐπαινεῖ τὴν πρότασιν, παρατηρεῖ μόνον ὅτι ἡ ἐπιχείρησις ἀπαιτεῖ δαπάνην. Τοιαύτης γνώμης εἶναι καὶ ὁ κ. Θ. Χελδράϊχ. Μετὰ μικρὰν συζήτησιν, ἐξ ἧς κατεδείχθη ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσι μέσα πρὸς ἀνασκαφὰς σπουδαιοτάτας, συνεστήθη ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κ. κ. Ἀν. Κορδέλλα, Θ. Χελδράϊχ καὶ Ν. Ἀποστολίδου, ὅπως ἐπιληφθῇ τοῦ θέματος σπουδαίως καὶ ἐνεργήτῃ καταλλήλως.

Τμῆμα ἀρχαιολογικὸν καὶ φιλολογικόν.—Εἰς μίαν συνεδρίαν συνῆλθε τὸ τμῆμα τοῦτο καθ' ἣν ὁ κ. Α. Πασπάτης πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ βίου τοῦ Μαχμοὺδ πασᾶ Μιχάλογλου, περὶ οὗ ἔκαμε λόγον ὁ κ. Σακκελίων ἐν τῇ προηγουμένῃ τοῦ τμήματος συνεδρίᾳ, ἀνέγνωσε σύντομον αὐτοῦ βιογραφίαν ἔκ τινος συγγράμματος τουρκικοῦ. Καλεῖται δὲ ὁ Μαχμοὺδ πασᾶς κατ' αὐτὸ Χερβίτης καὶ ἦτο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Σουλτάνου πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετέπειτα ἕνεκα τῆς ἱκανότητός του ἐγένετο Μέγας Βεζύρης. Μετά τινα δὲ καιρὸν ἐθανατώθη ἔν τινι κωμοπόλει πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἦτο δὲ κατὰ τὸ ἄνω σύγγραμμα πιστὸς Μουσουλμάνος. Περὶ τοῦ τεμένους ἐν Κων]πόλει τοῦ καλουμένου Μαχμοὺδ πασᾶ τζαμισὶ λέγει ὁ ὀθωμανὸς συγγραφεὺς ὅτι ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐρειπωθείσης ἀνήγειρε τὸ τέμενος τοῦτο ὁ Μαχμούδ. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου λέγει ὁ πατριάρχης Κωνστάντιος «τὸν

ναὸν τοῦτον τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ Μαχμοὺδ πασᾶς».

Μετὰ τὸν κ. Παπαπάτην ὁ κ. Ι. Σακκελίων ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἐκ τῆς ἐν Πάτμῳ σεβαστμίας μονῆς τοῦ Θεολόγου τῷ ἐπεστάλη πρὸς ἐντελῆ ἐξερεύνησιν τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀνευρεθὲν χειρόγραφον τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος, περὶ οὗ ἀνέφερεν ἤδη ἐν τόμῳ Θ' τοῦ *Ἀθηναίου* καὶ ἐξ οὗ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Δ' τεύχει τοῦ *Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας* δύο ἐπιστολὰς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ πρὸς Συμεὼν τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας, ὧν τὴν δευτέραν κεκολοβωμένην· ὅτι κατὰ τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ χειρογράφου καὶ συναρμολόγησιν τῶν παραλελυμένων φύλλων αὐτοῦ ἀνεῦρε τὴν συνέχειαν τῆς ῥηθείσης ἐπιστολῆς καὶ τρίτην ἄλλην τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτόν· καὶ τελευταῖον, ὅτι ἡ σπουδαιοτέρα ἀνακάλυψις αὐτοῦ ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος χειρογράφῳ εἶναι τεσσαράκοντα ὀκτὼ ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι τοῦ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντος διασήμου διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου, ἃς καὶ ἐκδίδει προσεχῶς.

. Εἶτα ὁ κ. Ι Χ. Δραγάτσης ἡρμήνευσεν ἐπιγραφὴν ἀνευρεθεῖσαν ἐν Πειραιεῖ παρὰ τὴν Ζέαν ὡς στηλιτευτικὴν *Ἀρισήμου* τινος *καὶ Πολυτίμης καὶ Λαΐδος* ἀρχαϊκοῖς γράμμασι ἐπὶ λίθου Πειραϊκοῦ καὶ ἥτις εὑρίσκεται ἤδη ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Πειραιῶς δωρηθεῖσα παρὰ τοῦ ἀνευρόντος κ. Ἀχ. Κοντκράτου. Προσέτι ἀνεκοίνωσε τὴν εὕρεσιν ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς ἐφ' ἧς παράδοξον τὸ κύριον ὄνομα *Γανονδίκα*, λίαν καθαρῶς γεγραμμένον.

Ὁ κ. Μιχ. Π. Λάμπρος ἀναιρῶν τὸν περὶ Κυπριακῶν ἀρχαιοτήτων γράψαντα Μὰξ-Ὀνεφαλς-Ῥίχτερ ἀνήνεγκε ὅτι τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐξυμνούμενον χαλκοῦν ἀνάγλυφον Ἀθηνᾶς ὁπλομάχου εἶναι νέον ἔργον, σῆμα χρησιμεῦον διὰ τὰς περικεφαλαίας τοῦ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Τζούρτζ ἐν Σικελίᾳ ἀγωνιζομένου ἑλληνικοῦ σώματος.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Η' ΤΟΜΟΥ

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ. **Σαράντην Π. Οἰκονόμου** (ὁδὸς Σοφοκλέους) πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεων πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**15**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**20**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τῶν ἑπτὰ ἐκδεδομένων τόμων τοῦ **Παρνασσοῦ** εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*, κειμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ Σοφοκλέους.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικά.